
T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
BİGA İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ

V. ULUSLARARASI SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI KONGRESİ

V. INTERNATIONAL NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS CONFERENCE

BİLDİRİLER KİTABI / PROCEEDINGS

KÜRESEL BARIŞ

GLOBAL PEACE

Derleyenler

Prof. Dr. Ali AKDEMİR
Prof. Dr. A. Kazım KİRTİŞ
Yrd. Doç. Dr. Mehmet MARANGOZ
Yrd. Doç. Dr. Ali Şahin ÖRNEK

Editors

Prof. Ali AKDEMİR
Prof. A. Kazım KİRTİŞ
Assist. Prof. Mehmet MARANGOZ
Assist. Prof. Ali Şahin ÖRNEK

24 - 26 EKİM 2008 ÇANAKKALE – TÜRKİYE
Troia Kültür Merkezi

The Proceedings of V. International NGO's Conference

Bu kitabın basım, yayın ve satış hakları
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'ne aittir.
Bütün hakları saklıdır.
Kitabın tümü, bölüm /bölümleri Çanakkale
Onsekiz Mart Üniversitesi'nin izni olmadan
elektronik, optik, mekanik veya diğer yollarla
çoğaltılamaz, dağıtılamaz,
basılamaz.

Copyright 2008 by Çanakkale Onsekiz Mart
University.
All rights reserved.
No part of this publication may be reproduced,
printed or distributed by any electrical,
mechanical or other means without the written
permission of the Çanakkale Onsekiz Mart
University.

© Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi ©

Tasarım ve Düzenleme

Yrd. Doç. Dr. Ali Şahin ÖRNEK
Araş. Gör. Tanju ÇOLAKOĞLU

Typesetting

Ali Şahin ÖRNEK, Ph.D., Assist. Prof.
Tanju ÇOLAKOĞLU, Research Assist.

Kongre TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir.

This conference was realised with contributions from TUBITAK (Scientific and Technical Research Council of Turkey).

ISBN

Baskı

Pozitif Matbaacılık
Tel: + 90 312 395 21 17

Kitap İstemi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Biga İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
Tel: +90 286 335 87 38
Fax: +90 335 87 36
<http://biibf.comu.edu.tr>

Bildiri kitabında yayınlanan yazıların tüm sorumluluğu yazar(lar)a aittir.

Statements of facts or opinions appearing in the Proceedings of V. International NGO's Conference are solely those of the authors and do not imply endorsement by the Organization Committee or the Publisher

V. ULUSLARARASI STK'LAR KONGRESİ KONGRE BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Ali AKDEMİR	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç Dr. Ahmet KAVAŞ	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Arturo ALVARADO	El Calegia de Mexico
Assoc.Prof. Asta VALACKIENE	Kaunas University of Technology
Prof. Dr. A. Selami SARGUT	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Coşkun Can AKTAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Earl INGRAM	Troy University
Prof. Dr. Engin ERDOĞAN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Engin YILDIRIM	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Erol EREN	Beykent Üniversitesi
Prof. Dr. Erdoğan GAVCAR	Muğla Üniversitesi
Prof. Dr. Ertuğrul TAÇGIN	International University of Sarajeua
Assoc.Prof. Gül KREMER	Pennsylvania State University
Prof. Dr. Günal ÖNCE	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. A. Kazım KİRTİŞ	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Huriye ÇATALCA	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
İbrahim BETİL	Toplum Gönüllüleri Vakfı
Prof. Dr. İlder TURAN	Bilgi Üniversitesi
Prof. Dr. James HOYT	Troy University
Prof. Dr. José Luis LEZAMA	El Calegia de Mexico
Prof. Dr. Kemal YILDIRIM	Anadolu Üniversitesi
Mahmut AYDOĞMUŞ	Dünya Bankası
Prof. Dr. Maria KLIMIKOVA	University of Economics in Bratislava
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİN	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet R. GÜRKAYNAK	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TANYERİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. M. İlhan BAŞGÖZ	Indiana University
Assist. Prof. Naim KAPUCU	University of Central Florida
Prof. Dr. Nihat FALAY	İstanbul Üniversitesi
Assoc.Prof.Peter WOLF	Technical University of Ostrava
Prof. Dr. Ramazan AYDIN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Rıza AŞIKOĞLU	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Sadık KIRBAŞ	Okan Üniversitesi
Prof. Dr. Steven Rathgeb SMITH	University of Washington
Tayfun TALİPOĞLU	Araştırmacı-Gazeteci
Dr. Tuğrul KESKİN	Virginia Polytechnic Institute
Prof. Dr. Veysel BOZKURT	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Yavuz ODABAŞI	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Z. Toprak KARAMAN	Dokuz Eylül Üniversitesi

**V. ULUSLARARASI STK KONGRESİ
KONGRE ORGANİZASYON VE KOORDİNASYON
KURULU**

Genel Koordinasyon

Prof. Dr. Ali AKDEMİR, Başkan
Prof. Dr. A. Kazım KIRTIŞ, Başkan Yrd.

Yürütme ve Organizasyon Kurulu

Yrd. Doç. Dr. Mehmet MARANGOZ, Başkan
Yrd. Doç. Dr. Esra DEMİRCAN, Başkan Yrd.
Yrd. Doç. Dr. Ali Şahin ÖRNEK, Başkan Yrd.
Doç. Dr. Dilek DİLEYİCİ
Doç. Dr. Hakan SARITAŞ
Doç. Dr. Muhlis BAĞDİGEN
Yrd. Doç. Dr. Şansel ALDEMİR
Yrd. Doç. Dr. Özlem İpekçil DOĞAN
Yrd. Doç. Dr. H. Mustafa PAKSOY
Yrd. Doç. Dr. Aytekin FIRAT
Yrd. Doç. Dr. M. Yılmaz İÇERLİ
Dababrata CHOWDHUR
Unto VISA

Organizasyon Komitesi

Araş. Gör. Erdal AYDIN, Başkan
Araş. Gör. Burcu KILINÇ SAVRUL
Araş. Gör. Tanju ÇOLAKOĞLU
Araş. Gör. Canan Öykü DÖNMEZ
Öğr. Grv. Özlem Becerik YOLDAŞ
Okt. Özgür TOPKAYA
Uzm. Orhan Şevki YİĞİTBAŞ
Arzu AÇAR
Meral AYDIN
Esmâ Şen BALABAN

Web Sorumlusu

Mesut SAVRUL

Grafik Tasarım

Öğr. Grv. Gülhan APAK

Yayın Komisyonu

Yrd. Doç. Dr. Ali Şahin ÖRNEK, Başkan
Yrd. Doç. Dr. Suat UĞUR, Başkan Yrd.
Arş. Gör. Tanju ÇOLAKOĞLU
Arş. Gör. Burcu KILINÇ SAVRUL

Gözden Geçirenler

**Kongre Türkçe Bildirileri Ön Değerlendirme
Komisyonu**

Yrd. Doç. Dr. Mehmet MARANGOZ, Başkan
Yrd. Doç. Dr. Ali Şahin ÖRNEK
Yrd. Doç. Dr. Suat UĞUR
Yrd. Doç. Dr. Bünyamin BACAĞ
Yrd. Doç. Dr. Mahir GÜMÜŞ
Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman BENLİ
Yrd. Doç. Dr. Mustafa GÖRÜN
Yrd. Doç. Dr. Hikmet YAVAŞ
Yrd. Doç. Dr. Halis KALMIŞ
Yrd. Doç. Dr. Sefer ŞENER
Yrd. Doç. Dr. Ülkü VARLIK
Yrd. Doç. Dr. Yunus YOLDAŞ
Yrd. Doç. Dr. Soner KARAGÜL
Yrd. Doç. Dr. Halil ŞİMŞEK
Yrd. Doç. Dr. Mehmet HASGÜLER

**V. INTERNATIONAL SYMPOSIUM
ON THE NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATION
COMMITTEE**

General Coordination

Prof. Ali AKDEMİR, Head of the Committee
Prof. Dr. A. Kazım KIRTIŞ, Deputy Head of the Committee

Organization Committee

Assist. Prof. Mehmet MARANGOZ, Chairman
Assist. Prof. Esra DEMİRCAN, Deputy Chairman
Assist. Prof. Ali Şahin ÖRNEK, Deputy Chairman
Assoc. Prof. Dilek DİLEYİCİ
Assoc. Prof. Hakan SARITAŞ
Assoc. Prof. Muhlis BAĞDİGEN
Assist. Prof. Şansel ALDEMİR
Assist. Prof. Özlem İpekçil DOĞAN
Assist. Prof. H. Mustafa PAKSOY
Assist. Prof. Aytekin FIRAT
Assist. Prof. M. Yılmaz İÇERLİ
Dababrata CHOWDHUR
Unto VISA

Organization Committee

Res. Asst. Erdal AYDIN, Chairman
Res. Asst. Burcu KILINÇ SAVRUL
Res. Asst. Tanju ÇOLAKOĞLU
Res. Asst. Canan Öykü DÖNMEZ
Lect. Özlem Becerik YOLDAŞ
Lect. Özgür TOPKAYA
Orhan Şevki YİĞİTBAŞ
Arzu AÇAR
Meral AYDIN
Esmâ Şen BALABAN

Web Commission

Mesut SAVRUL

Graphic Design

Lect. Gülhan APAK

Publication Commission

Assist. Prof. Ali Şahin ÖRNEK, Head of the Commission
Assist. Prof. Suat UĞUR, Deputy Head of the Committee
Research Assist. Tanju ÇOLAKOĞLU
Research Assist. Burcu KILINÇ SAVRUL

Reviewed by

**The Commission for First Evaluation of the
Submissions in Turkish**

Assist. Prof. Mehmet MARANGOZ, Chairman
Assist. Prof. Ali Şahin ÖRNEK
Assist. Prof. Suat UĞUR
Assist. Prof. Bünyamin BACAĞ
Assist. Prof. Mahir GÜMÜŞ
Assist. Prof. Abdurrahman BENLİ
Assist. Prof. Mustafa GÖRÜN
Assist. Prof. Hikmet YAVAŞ
Assist. Prof. Halis KALMIŞ
Assist. Prof. Sefer ŞENER
Assist. Prof. Ülkü VARLIK
Assist. Prof. Yunus YOLDAŞ
Assist. Prof. Soner KARAGÜL
Assist. Prof. Halil ŞİMŞEK
Assist. Prof. Mehmet HASGÜLER

Yrd. Doç. Dr. Ersin KAVI Yrd. Doç. Dr. Murat AKYILDIZ Yrd. Doç. Dr. Umut EROĞLU Dr. İsmail Elagöz	Assist. Prof. Ersin KAVI Assist. Prof. Murat AKYILDIZ Assist. Prof. Umut EROĞLU Ph.D. İsmail ELAGÖZ
Kongre İngilizce Bildirileri Ön Değerlendirme Komisyonu	The Commission for First Evaluation of the Submissions in English
Doç. Dr. Yücel ACER, Başkan Doç. Dr. İbrahim KAYA Doç. Dr. Hamit PALABIYIK Doç. Dr. Ridvan YURTSEVEN Yrd. Doç. Dr. Bestami S. BİLGİÇ Yrd. Doç. Dr. Sami S. TAN Yrd. Doç. Dr. Osman ULUYOL Yrd. Doç. Dr. Kerem BATIR Okt. Akın ŞAHİN Okt. Bertan AKYOL	Assoc. Prof. Yücel ACER, Head of the Commission Assoc. Prof. İbrahim KAYA Assoc. Prof. Hamit PALABIYIK Assoc. Prof. Ridvan YURTSEVEN Assist. Prof. Bestami S. BİLGİÇ Assist. Prof. Sami S. TAN Assist. Prof. Osman ULUYOL Assist. Prof. Kerem BATIR Lecturer Akın ŞAHİN Lecturer Bertan AKYOL
Kongre Uluslararası Bağlantılar Komisyonu	International Relations
Doç. Dr. Murat KASIMOĞLU, Başkan Arş.Gör.Dr. Nazmi Y. YAĞANOĞLU	Assoc. Prof. Murat KASIMOĞLU, Chairman Res. Asst. Dr. Nazmi Y. YAĞANOĞLU
Kongre STK ve Kadın Konulu Atölye Çalışması Komisyonu	Workshop "NGOs and Women" Committee
Doç. Dr. Nazan YELKİKALAN, Başkan Doç. Dr. Meliha ENER Yrd. Doç. Dr. Ayten AKATAY Yrd. Doç. Dr. Derya ALTUNBAŞ Yrd. Doç. Dr. Gülgün ERKAN Yrd. Doç. Dr. Nilsun SARIYER Öğr. Grv. Aytül TEKAY Öğr. Grv. Zühal SAHİN Öğr.Grv.Tülay UÇAKTÜRK	Assoc. Prof. Nazan YELKİKALAN, Chairman Assoc. Prof. Meliha ENER Asst. Prof. Ayten AKATAY Asst. Prof. Derya ALTUNBAŞ Asst. Prof. Gülgün ERKAN Asst. Prof. Nilsun SARIYER Lect. Aytül TEKAY Lect. Zühal SAHİN Lect.Tülay UÇAKTURK
Kongre İş Dünyası ve STK Komisyonu	Conference Business Front and NGOs Committee
Hulusi DAMGACIOĞLU (Başkan) İlhami TEZCAN Davut DOĞAN Kaya ÜZEN Hakan VURAL (ÇASİAD) Şerif ENGİN (BİSİAD) Barkın ALTINOK İbrahim AYDIN	Hulusi DAMGACIOĞLU, Chairman İlhami TEZCAN Davut DOĞAN Kaya ÜZEN Hakan VURAL (ÇASİAD) Şerif ENGİN (BİSİAD) Barkın ALTINOK İbrahim AYDIN
Kongre Çanakale Sivil İnsiyatif Komisyonu	Conference Civil Society Committee
Yrd. Doç. Dr. Ekrem TUFAN, Başkan Saim YAVUZ İsmail ERTEN Hasan T. TURHANLI Hayrettin PİŞKİN	Asst. Prof. Ekrem TUFAN, Chairman Saim YAVUZ İsmail ERTEN Hasan T. TURHANLI Hayrettin PİŞKİN
Kongre Sponsor ve Sosyal Etkileşim Komisyonu	Conference Sponsor and Social Interaction Committee
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN Araş. Gör. Dr. İsmail ALAGÖZ Meral AYDIN	Asst. Prof. Mehmet ŞAHİN Dr. İsmail ALAGÖZ Meral AYDIN
Sosyal İletişim ve Lojistik Yönetimi Komisyonu	Communication and Logistics
Yrd. Doç. Dr. Halil ŞİMŞEK, Başkan	Asst. Prof. Halil ŞİMŞEK, Chairman
Konuk ve Katılımcıların Kent ve Kongre Yönelimini Sağlama Komisyonu	Committe Responsible for the Guests' Guidance in the Conference and City
Araş. Gör. Ebru KANYILMAZ Araş. Gör. Burcu KILINÇ SAVRUL Araş. Gör. Tanju ÇOLAKOĞLU Araş. Gör. Didem SAYGIN Araş. Gör. Ramazan UYGUN Araş. Gör. Tuğdem SAYGIN Araş. Gör. Filiz ÇOBAN	Res. Asst. Ebru KANYILMAZ Res. Asst. Burcu KILINÇ SAVRUL Res. Asst. Tanju ÇOLAKOĞLU Res. Asst. Didem SAYGIN Res. Asst. Ramazan UYGUN Res. Asst. Tuğdem SAYGIN Res. Asst. Filiz ÇOBAN

Araş. Gör. Alper BİLGİLİ	Res. Asst. Alper BİLGİLİ
Araş. Gör. Erdal AYDIN	Res. Asst. Erdal AYDIN
Araş. Gör. Canan Öykü DÖNMEZ	Res. Asst. Canan Öykü DÖNMEZ
Araş. Gör. Adnan ŞAHİN	Res. Asst. Adnan ŞAHİN
Araş. Gör. Serkan IŞIK	Res. Asst. Serkan IŞIK

İletifim   Communication

Yrd. Doç. Dr. Mehmet MARANGOZ	Asst. Prof. Mehmet MARANGOZ
Araş. Gör. Burcu KILINÇ SAVRUL	Res. Asst. Burcu KILINÇ SAVRUL
Araş. Gör. Canan Öykü DÖNMEZ	Res. Asst. Canan Öykü DÖNMEZ
Meral AYDIN	Meral AYDIN
Ema Şen BALABAN	Ema Şen BALABAN

ÖNSÖZ

Prof. Dr. Ali AKDEMİR
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörü

Ekonomik ve siyasi krizler, turizmin gelişmesi, ihracatın-ithalatın artışı, gelir dağılımının bozulması, adil gelir dağılımının olmaması, siyasi çatışmalar, küresel ısınma, küresel terör tehdidi, postmodern çoğulculuk, küreselleşme dünyayı bambaşka bir çehreye dönüştürmüştür. Bütün bu dinamikler ve başlı başına bir dinamik olarak Sivil Toplum ve onların sadece özel misyon temelli kurulan STK'ları oldukça önem kazanmakta ve yaygınlaşmaktadır.

Gerek kendi dar sorunlarına, kendi dar ilgi alanlarına duyarlı insanların, gerek kamusal sorunlara ve ilgi alanlarına duyarlı insanların ve nihayet gerekse de küresel sorunlara ve ilgi alanlarına duyarlı insanların kurduğu, yönettiği STK'lar yaşamın her alanında önemli bir dinamik olarak yer almaktadırlar. Gerçekten de çok misyonlu devletlerin, sınırlı misyonlu özel sektörün çözemeyeceği kadar sorunlar kronikleşmiş, derinleşmiş ve yaygınlaşmıştır. Sorunlar derinleşirken, kronikleşirken insanlar da çok daha karmaşık hale gelmişlerdir. Önceden öngörülemeyen sorunları, ilgi alanları ve ihtiyaçları ortaya çıkmıştır.

Küreselleşme, postmodernizmle birlikte, kavramlar, olaylar, konular farklı anlamlarıyla, bazen zıt anlamlarıyla anılmaya başlanmıştır. Önceki dönemlerin tabuları, fenomenleri sıradanlaştırılmıştır. Elit sembollerle ilgili olarak, tüm toplum fertlerinin sahibi olmaları gerektiği çözümlenmelere ulaşılmıştır. Her şey, tersi anlamıyla yeniden tanımlanarak postmodern diyalektiğe ulaşılmıştır. Çalışmak kadar dinlenmek, disiplin kadar özgürlük, tasarruf kadar harcama da savunulur hale gelmiştir. Çoğulculuk, farklı değer yargılarının, inançların önünü açmıştır. Hiç kimsenin ayrıcalıklarının olmaması, yanlışlarının cezalandırılması, doğrularının ödüllendirilmesi piyasa mantığına, demokrasi mantığına ulaşılmıştır.

Çevre konusu fenomen haline gelmiş, iş dünyası çevre odaklı yönetim kavramına ulaşmıştır. Denizlerin, su kaynaklarının, ormanların, doğadaki canlıların, bitkilerin korunması öncelikler haline gelmiştir. Bu tarz dönüşümlerde STK'ların önemli rol aldığı yadsınamaz. Yanı sıra, tüm dünyada karmaşık hale gelen, yaygınlaşan, yerindeki toplumun müdahalelerini gerektiren, derinleşen sorunları yalnızca devletin, devletlerin çözmelerini beklemek hiçbir zaman gelmeyecek çözümler beklemek anlamındadır. Bunun farkında olan toplumlar da kendi sorunlarını çözmek için kendi STK'larını kurmaktadır.

Bugün demokrasinin geliştirilmesinden eğitim sorununun çözümüne, yoksulluğun giderilmesinden kalkınmaya, STK'lar önemli roller üstlenmektedirler. Devletler de kronik sorunları STK'larca çözülmesine katkı sağlamaktadırlar. Zira STK'lar kamu yapılanmasından, özel sektörden farklı olarak misyon temelli, özel misyon temelli kuruluşlardır. Tek misyonlu olmaları, sorun çözümünde derinleşmelerine, uzmanlaşmalarına neden olmaktadır.

Bu tarz örgütlenme STK'ların sayısal ve niteliksel boyutlarını büyütmektedir. Dernekleri, Vakıfları, Odaları, Birlikleri, Baroları, Siyasi Partileri, Kooperatifleri, Sendikaları dahil edince de çok büyük bir sektör ortaya çıkmaktadır. Böyle olunca da bu sektörün ekonomisi ortaya çıkmakta, sorunları, yönetim, insan kaynakları sorunları, finansman sorunları telaffuz edilmekte, gönüllülerden oluşan büyük bir topluluk belirlenmektedir. Bütün bu gerçekleri akademik ve entelektüel açıdan ele almak kaçınılmaz olmaktadır.

Bu tarz bakış açısıyla Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi başlangıçta Biga İ.İ.B.F.'de ve sonra da tüm Üniversite sathında ders programlarına STK'ları dahil etmiştir. Bu yönüyle ÇOMÜ, devlet, özel sektör ve girişimciler için insan kaynağı ve yönetici yetiştirmeyi misyon edindiği gibi, STK'lar için de insan kaynağı ve yönetici, STK girişimcisi yetiştirilmesi konusunu misyon edinmiştir. STK'ların büyüklüklerini, yasal düzenlemelerini, kurumsal kimliğini, yürüttüğü hizmetleri, yönetim yaklaşımlarını, istihdam politikalarını araştırmak da misyonlar arasındadır.

Ders programlarına duyarlı dönüşümün yanı sıra, STK'lar ile ilgili toplantılar düzenlemek de misyon olarak üstlenilmiştir. Bu bağlamda 2004-2005 yıllarında ulusal düzeyde STK'lar kongreleri düzenlenmiştir. 2006 ve 2007 yıllarında ise kongreler uluslararası düzeyde organize edilmiştir. Kongrelere ulusal ve

uluslararası düzeylerde katılımın yanı sıra devletin üst düzey yöneticileri de kongrelerimizi onurlandırmışlardır.

2006 yılındaki III. Uluslararası STK'lar Kongresi'ni konuk konuşmacı olarak KKTC Birinci Cumhurbaşkanı Sayın Rauf DENKTAŞ onurlandırmışlardır.

2007 yılındaki IV. Uluslararası STK'lar Kongresi'ni davetli konuşmacı olarak Dokuzuncu Cumhurbaşkanımız Sayın Süleyman DEMİREL onurlandırmışlardır. Sayın Demirel, küresel yoksullukla ilgili akademik ve entelektüel derinlikli bir sunuş gerçekleştirmişlerdir.

Bu yılki V.Uluslararası STK'lar Kongresi'nin teması "Küresel Barış" olarak belirlenmiştir. Çok sayıda bildiriyle çok sayıda akademisyenin katılımı söz konusudur. Akademik sunuşların yanı sıra, STK'ların yöneticilerinin sunuşları da bulunmaktadır.

Kongremizin planlanması ve gerçekleştirilmesi her yıl belirlenen Dönem Başkanı'nın çalışmalarıyla gerçekleştirilmektedir. Bu yılki Dönem Başkanı Sayın Yrd.Doç. Dr. Mehmet MARANGOZ oldukça başarılı çalışmalarıyla kongrelerin planlanıp organize edilmesini temin etmiştir. Kendisini içtenlikle kutluyoruz. Aynı şekilde Sayın Marangoz ile işbirliği yapan değerli Öğretim Üyemiz Yrd.Doç. Dr. Esra DEMİRCAN'ı da kutluyor, başarılı çalışmalarının devamını diliyorum. Sayın Marangoz ve Demircan'ın yakın çalışma arkadaşları Araş. Gör. Burcu Kılınç SAVRUL ve Araş. Gör. Çanan Öykü DÖNMEZ'e ve ayrıca bildiri kitabının dizgi işlemini titizlikle gerçekleştiren Yrd. Doç. Dr. Ali Şahin ÖRNEK ve Arş. Gör. Tanju ÇOLAKOĞLU'nu da başarılı çalışmalarından dolayı kutluyorum.

Kısa süre önce Fakültenin yöneticiliğini üstlenen Sayın Dekan Vekili Prof.Dr.Kazım KİRTİŞ'e teşekkür ediyorum.

Kongrelerimizin tamamını destekleyen ve bu yılki kongremize maddi - manevi desteğini yine esirgemeyen, yanı sıra entelektüel katkı veren Biga Belediye Başkanı Sayın Mehmet ÖZKAN'a içtenlikle teşekkür ediyorum.

Biga İ.İ.B.F.'nin tüm etkinliklerini destekleyen, etkinliklerine katılan Sayın Kaymakam Mustafa GÜNDOĞAN'a da teşekkür borcumuz vardır.

Kongre'ye destek veren OPET'e, OPET YK Başkanı Sayın Fikret ÖZTÜRK şahsında teşekkürlerimi sunuyorum.

Bildirileriyle katılanlara, tüm katılımcılara, katkı verenlere teşekkürlerimi iletiyor, kongrenin başarılı geçmesini diliyorum.

SUNUŞ

Prof. Dr. A. Kazım KİRTİŞ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekan V.

Üniversitemizin, “Dünya Üniversitesi Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi” vizyonu çerçevesinde yürütülen akademik etkinliklerinde ve kamu, sivil toplum, yerel yönetim özel sektör etkileşiminde aktif rol oynayan Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, bu yıl beşincisi düzenlenecek olan Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi’nde akademik personeliyle görev alarak ve organizasyondaki önemli yeri ile sürece katkılarını devam ettirmektedir. Beşinci Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi’nin ana teması “**Küresel Barış**” olarak belirlenmiştir.

Toplum tarafından belirli bir konu, misyon, vizyon temelinde kurulan STK’lar, ekonomik kalkınma, yoksulluğu önleme, yolsuzlukların önüne geçme, işsizliği önleme ve diğer birçok alanda Devlet ve Özel Sektörün yanında üçüncü bir güç olarak söz sahibidir. “*Küresel Barışın sağlanması ve barışın sürekliliği*” yönünde politikalarda da başarıya ulaşmanın temelinde ortak hareket etmek fikri yer almaktadır. BM, NATO, Dünya Ekonomik Forumu, Dünya Sosyal Forumu ve çeşitli sivil platformlar gibi uluslararası organizasyonlarda gündeme gelen “küresel barışın sağlanması ve sürekliliği” tartışmaları konusunda da STK’ların sorunları çözme yolunda hareket ettikleri ve katkıları gözlemlenmektedir. Bu bağlamda STK’ların küreselleşme ile birlikte, küresel meselelerde de çözüm üreten örgütler oldukları göze çarpmaktadır.

Beşinci Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi’nde Türkiye ve Dünya’nın çok çeşitli üniversitelerinden bilim insanlarından sivil toplum kuruluş temsilcisi ve üyeleri ve kamu ve yerel yönetimlerden gelen bildiriler ile “küresel barış” konusu tartışılmaktadır. Böylece “küresel barış konusu” hakkında kalıcı ve özgün çözümler ortaya konması umulmaktadır. Küresel konularda duyarlılığın ön plana çıkarıldığı kongreler ile yürütülen çalışmaların artarak devam etmesi ve Fakültemizin Sivil Toplum Kuruluşları ile ilgili misyonu, gelecek Kongrelerde de sürdürülecektir.

Fakültemizin organizasyon aşamasında uzun süredir devam eden titiz çalışmalarıyla gerçekleştirilen Kongre’nin verimlilik, üretkenlik ve ortak bir bilincin oluşturulması bakımından yararlı geçmesini dilerim.

24.10.2008 / ÇANAKKALE

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ÖNSÖZ	VII
SUNUŞ	IX
İÇİNDEKİLER	XI

KÜRESEL BARIŞ ve SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI I (KAVRAMLAR)

Nazile KALAYCI	Kant'ın "Ebedi Barış" Düşüncesini Küresel Barış Açısından Okumak <i>Reading Kant's Idea Of "Eternal Peace" From The Perspective Of Global Peace</i>	1
Levent YILDIR	Küresel Barış ve Etik <i>Global Peace And Ethics</i>	7
Nazan ARSLANEL, Berkan HAMDEMİR	Küresel Barış ve İnsan Hakları <i>Global Peace And Human Rights</i>	19
Nejat DOĞAN, Sacid ÖRENGÜL	Uluslararası Hukuk ve Küresel Barış: Temel Yaklaşımlar, BM Şartı ve Temel İlkeler <i>International Law And Global Peace: Main Approaches, The UN Charter And Basic Principles</i>	25
Atıl Cem ÇİÇEK	Katılımcı Demokrasi ve Siyaset Bağlamında Sivil Toplum Kuruluşları <i>Non Governmental Organizations From Participatory Democracy And Politics Frame</i>	39
Hasan Hüseyin AKKAŞ	Sosyal Sermayenin Sivil Toplumun Sivilleşmesi ve Demokrasinin Sürdürülmesi Üzerine Etkileri <i>The Effects Of Social Capital On Civil Society's Civility And On Sustainable Democracy</i>	45
Tülay UÇAKTÜRK, Mustafa BEKMEZCİ	Sivil Toplum Kuruluşları ve E-Demokrasi <i>Non-Governmental Organizations And E-Democracy</i>	55
Feysel TAŞÇIER	Korku Siyasetinden Barışa Geçilebilir mi? <i>Is It Possible to Pass From Fear Policy to Peace?</i>	65
A.Turan ÖZTÜRK	Barış, İnsan Zihninde Şekillenir: Ama, Nasıl ? <i>Peace Takes Shape in Human Mind: But, How?</i>	71
Barış ÇOBAN	Toplumsal Barış, Sivil Toplum Kuruluşları ve İletişim: Barış, Öteki, Önyargı ve Çatışma Üzerine <i>Social Peace, Non-Governmental Organisations And Communication: On Peace, Other, Prejudice And Conflict</i>	77
Esra DEMİRCAN	Türkiye'de Savunma Harcamalarının Gelişimi: 2000-2008 Dönemi Analizi <i>Development Of Defence Expenditures In Turkey: The Analysis Of 2000- 2008 Period</i>	87

KÜRESEL BARIŞ ve SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI II (UYGULAMALAR)

Mithat Arman KARASU	Küresel Barışa Karşı Yeni Bir Tehdit: Kentkırım (Filistin Örneği) <i>A New Threat To Global Security: Urbicide (Palestine Example)</i>	101
Abdulkadir BAHARÇİÇEK, Hasan BURAN	The Role Of Pressure And Interests Groups And Ngos Regarding To Their Roles Within Political System And Realization Of Democracy: A Research On The Comparison Between Pressure And Interests Groups And NGO's	109
Recep TAYFUN	Atatürk Uluslararası Barış Ödülü'nün Küresel Barışa Katkısı ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Üstlendiği Rol <i>Contribution Of The International Atatürk Peace Prize To The Global Peace And The Role Of Non-Governmental Organizations</i>	115

Filiz CİCİOĞLU, Şükrü CİCİOĞLU	Dünya Barışında Küresel Bir Aktör: Uluslararası Af Örgütü ve Türkiye Perspektifli Bir Değerlendirme <i>A Global Actor In World Peace: Amnesty International And An Evaluation With Turkey's Perspective</i>	127
Adem ÇAYLAK, Özlem ŞENDENİZ	Küresel Barışı Tehdit Eden Felsefi Arka Plan Unsurlarının Ördükleri Duvarlar: Çin Seddi, Berlin Duvarı ve İsrail- Filistin Savunma Hattı Örnekleri <i>The Walls Built By The Philosophical Background Which Threats Global Peace: The Exapmles Of The Great Wall Of China, Berlin Wall And Israel-Palestine Defence Line</i>	133
Melih KIRLIDOĞ	Bir Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Lozan Mübadilleri Vakfı'nın Ege'de Barış Yönündeki Çabaları <i>The Activities Of The Foundation Of Lausanne Treaty Emigrants As A NGO (Non-Govermental Organization) in Aegean Sea</i>	141
Mehmet ŞAHİN, Levent GÜRSES	Dünya Sosyal Forumu ve Küresel Barışa Katkıları <i>World Social Forum And Its Contribution To Global Peace</i>	151
Özlem Becerik YOLDAŞ, Yunus YOLDAŞ	Dünya Toplumunu Siyaseti ve Küresel Barış <i>World Society Politics And Global Peace</i>	157
İsmail ERTEN	Gelibolu Savaş Alanından Barış Çıkartmak <i>Inferring Peace From Gallipoli War Area</i>	161

KÜRESEL BARIŞ ve KÜRESEL ÇATIŞMA

Sezer Göncüoğlu ESER	An Incomprehensible Act: Burning Food For Fuel	167
Ali Şahin ÖRNEK, Soner KARAGÜL	Şirket İttifaklarının Uluslararası İlişkilere Barışçıl Yansımaları:"Türk - Yunan İlişkileri ve Finansbank – NGB Ortaklığı <i>The Peaceable Reflections Of Strategic Aliiances To International Relations: Turkish - Greek Relations And Finansbank - NGB Partnership</i>	173
Gülsevım YUMUK, Tülay DEMİRALAY	Küreselleşme Sürecinde Çok Uluslu İşletmelerin Negatif Etkisi ve STK'lar <i>The Negative Effect Of Multinational Compaies in The Process Of Globalization And NGOs</i>	183
Ali Chousein OGLU	Securitization Of Minority Issues In The Southeastern Margins Of Europe: Greek-Turkish Relations And The Case Of Western Thrace	193
Cevit YAVUZ	Çok Uluslu Şirketlerin Yaygınlaşmasında Sivil Toplum Kuruluşları <i>Non- Governmental Organizations in Improving Of Multinational Corporations</i>	199
Ayşe ÖZCAN, Gülizar ÇAKIR SÜMER	Uluslararası Su Şirketlerinin "Su Kaynaklarını" Denetleme Stratejileri ve Küresel Barışa Etkileri <i>Controlling Strategies Of "Water Resources" Of International Water Companies And Their Effect On The Global Peace</i>	212

KÜRESEL EKONOMİ ve KÜRESEL ÇATIŞMA BAĞLAMINDA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

İdris DEMİR	Crude Oil As An Economic Factor That Causes Global Conflict	229
Mahmut MASCA	Küresel Barış ve İstikrarı Etkileyen Çatışmalara Neden Olan Ekonomik Faktörler <i>Economic Factors Causing Conflicts Affecting Global Peace And Security</i>	235
Emine Meliha KURTDAŞ	Küresel Çatışmaya Neden Olan Ekonomik Faktörler Üzerine <i>About The Economic Factors Cause To Global Conflict</i>	253
Kemal ÇELİK, Damla ÖZSAYIN	Gelir Dağılımındaki Eşitsizliğin Küresel Barışa Etkisi <i>Unequal Distribution Of Income Impact To Global Peace</i>	259
Abdullah ÖZDEMİR Elvan ÖZ	Jeoekonomik Süreçte Enerji Politikalarının Küresel Çatışma Ortamına Etkileri <i>The Effects Of Energy Policies To Global Struggle In The Concept Of Geoeconomy</i>	263
Fatma KOCABAŞ	Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşların İstihdam Yaratma Fonksiyonu	273

Employment Creation Function Of Non-Profit Organizations

Esra Yüksel ACI	Kalkınmanın Sürdürülebilirliği ve Toplumsal Barış İçin İstihdam ve Mesleki Eğitiminin Önemi Üzerine Bir Proje Çalışması <i>A Project Paper On The Importance Of Employment And Vocational Training For The Sustainability Of Development And Social Peace</i>	285
Hatice EROL	Türkiye'de İşsizlik Sorunu ve İşsizlik Sigortası Uygulaması <i>Unemployment Problem And Unemployment Insurance Practice In Turkey</i>	297
M. Fatih GUNER	The Struggle Against Misuse of Nonprofit Organizations on Financing Terrorism: The Preventive Role of Financial Auditing	307
Özgün BENER	Ev Kadınlarının Çalışma Yaşamına Katılım Konusunda Görüşleri ve STK'ların Yürüttüğü Kadın İstihdamı Faaliyetleri <i>Views Of Housewives On Participation In The Work Life And Female Employment Activities Executed By NGOs'</i>	317
Meliha ENER, Orhan AHMEDOV	Enerji Sektöründe Barışın Önemi: Türkiye-Azerbaycan Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları Örneği <i>Importance Of Peace in Energy Sector: The Case Of Turkey-Azerbaijan Petrol And Natural Gas Pipelines</i>	325

EKONOMİK ve ÇEVRESEL SORUNLAR BAĞLAMINDA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ BARIŞA ETKİLERİ

Mukaddes ÇELİK, İbrahim KOÇ, Nevriye AYAS	Sivil Toplum Kuruluşları-Devlet İlişkinin Ekonomik Kalkınma ve Toplumsal Barış Açısından Değerlendirilmesi <i>The Evaluation Of The Relationship Between Non-Governmental Organizations And Government About Economic Development And Social Peace</i>	339
Murat DEMİR, Erşan SEVER	Kamu Ekonomisi İçerisinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri ve Önemi <i>Importance And Quality Of Non-Governmental Organizations Within Public Economics</i>	347
H. Mustafa PAKSOY, Sadettin PAKSOY, Hasan MEMİŞ	Sivil Toplum Kuruluşlarının Kırsal Kalkınmadaki Rolü: Ş.Urfa Genç Girişimciler Derneği Örneği <i>The Role Of Non-Governmental Organizations (Ngo) In Rural Development: The Sample Of Ş.Urfa Young Entrepreneurs Organization</i>	363
Hüseyin ERKUL, Yeliz AKTAŞ POLAT	Küresel Barış ve Çevre Kirliliği Açısından Karadeniz <i>The Black Sea in Terms Of Global Peace And Environmental Pollution</i>	371
Şevket OVALI	Çevresel Bozulmanın Uluslararası Güvenlik ve Barışa Etkileri Soğuk Savaş Sonrası Durumun Analizi <i>The Impact Of Environmental Degradation On International Security And Peace: An Analysis Of The Post Cold War Situation</i>	381
Mustafa YÜCEL	Türkiye'de Çevreci Sivil Toplum Kuruluşlarının, Temiz Üretim Sistemleri Üzerine Olan Etkisi: Greenpeace <i>Effects Of Environmental NGO's in Turkey On Clean Production Systems:Greenpeace Case</i>	389
İsmail AKBAL, H. Hüseyin ÇALI	Çevreci Sivil Toplum Örgütlerinde Sivil İtaatsizlik Uygulamaları ve Greenpeace Türkiye Örneği <i>Civil Disobedience Cases in Environmental NGOs And Greenpeace Turkey Case</i>	399
Özlem Sertkaya DOĞAN	AB Kapsamında Çevre Kirliliğini Önleme Çalışmalarının Küresel Barışa Katkısı <i>Contribution Of Environmental Pollution Prevention Activities To The Global Peace Within The Scope Of Eu</i>	409
Tülin CANBAY	Global Barışı Tehdit Eden Bir Unsur, Küresel Isınma ve Çevre Vergilerinin Artan Önemi <i>Factor That Threatens Global Peace, Global Warming And Increased Importance Of Environmental Taxes</i>	415
Oral KAYA	Küresel Isınma, Küresel Barış'a Karşı Mı? Birlikte olabilir mi? <i>Is global warming against to global peace? Can it be together?</i>	429

Hikmet YAVAŞ	Artan Çevre Sorunları Karşısında Tehlikedeki Güvenliğimiz <i>Security In Danger In The Presence Of Increasing Environmental Problems</i>	433
YOKSULLUK ve ÇATIŞMA EKSENİNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ROLÜ		
Nevzat AYPEK, Emine ÖNER	Yoksullukla Mücadelede Mikrofinans Sistemi ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Mikrofinans Sistemi İçerisindeki Rolü <i>Microfinance System in The Challenge With Poverty And The Role Of NGOs in Microfinance System</i>	441
S. Mustafa ÖNEN	Küresel Barış İçin Yoksulluğun Azaltılması ve Türkiye <i>Decrease Of Poverty For Global Peace And Turkey</i>	455
Mehmet MARANGOZ, Osman ULUYOL, Murat AKYILDIZ	Küresel Gıda Krizi ve Açlıkla Mücadelede Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü <i>Global Food Crisis And The Role Of NGO's in Combatting With Famine</i>	469
Adem ÜZÜMCÜ	Artan Küresel Yoksulluk ve Uluslararası Ekonomik Krizler Ortamında Küresel Gıda Güvenliği Çerçevesinde Uluslararası Örgütler ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Küresel Barışa Katkıları <i>Increasing Global Poverty And International Economic Crises: Contributions Of International Organizations And NGO's To The Global Peace In The Framework Of Global Food Safety</i>	479
Ramazan ERTURGUT	Küresel Barışın Sağlanması Açısından Silahsızlanmanın Önemi ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Bu Sürece Katkısı <i>The Importance Of Disarmament From The Point Of View Of Providing Global Peace And Contribution Of NGO's to This Process</i>	505
Şenkan ALDEMİR, Mehmet KARA	Silahlı Çatışmanın Ekonomik Maliyeti ve Azgelişmişlik Olgusu <i>Economic Cost Of Armed Conflict And Underdevelopment Phenomenon</i>	513
Oktay KOÇ	Bir Politik Sapkınlık Örneği Olarak Terörist Faaliyet ve Bundan Etkilenen Kitlelerin Rehabilitasyonunda ST Örgütlenmesinin Rolü <i>Terrorist Activity as a Politic Aberration Pattern And The Role Of Non-Governmental Organizations On The Rehabilitation Of The Mass Affected From This Activity</i>	523
Güner ÖZKAN	Russia's Policy of Limiting NGO's In The Chechen Conflict	531
Bilge Kağan ŞAKACI	Savaşın Çevresel Etkilerinin Azaltılmasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü <i>What is The National And International Non-Governmental Organizations (NGO)'s Part To Decrease War's Environmental Effects</i>	541
Levent ERASLAN	Bireysel Silahlanmanın Engellenmesinde STK'ların Rolü ve Önemi (Umut Vakfı Örneği) <i>NGOs Role in Preventing Individual Arming And its Importance</i>	557
KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE SİVİL TOPLUM / SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA TARİHSEL ve KAVRAMSAL BAKIŞ		
Hatice Nur ERKIZAN	Yeni-Aristotelesçi Sivil Toplum Anlayışı ve Küreselleşme Üzerine <i>Neo-Aristotelian Understanding Of Civil Society And On Globalization</i>	577
Özkan YILDIZ	21. Yüzyılda Sivil Toplum Örgütleri: 'Demokratikleşme'nin mi, 'Neo-liberalizm'in mi Araçları? <i>Civil Society Organizations in 21'th Century: Is it Enstrumental of Democracy or Neo-liberalism?</i>	585
Hatice DAYAR, Özer ÖZÇELİK, Ayşen ALTUN	Sivil Toplum Örgütlerinin Bir Öncülü Olarak Vakıflar ve Osmanlı Sosyo-Ekonomik Yapısına Etkileri <i>Foundations As A Premise Of Non Government Organizations And Their Effects On Ottoman Socio-Economic Structure</i>	589
Örgen UĞURLU	Çevresel Güven(Siz)Lik ve Sivil Toplum Örgütleri	597

	<i>Environmental (in)Security And NGO's</i>	
Osman TEKİR	Küreselleşen Sorunlar Karşısında Sivil Toplumun İşlevi <i>Function Of Civil Society Against Globalizing Problems</i>	607
Mehtap YEŞİLORMAN, Muzaffer Çağlar KURTDaş	Küreselleşme Karşıtlığının Siyasal Kaynakları ve Boyutları <i>The Political Resources And Dimensions Of Anti-Globalization</i>	611
Müberra BABAOĞUL, Arzu ŞENER	Küresellenen Dünyada Etkin Bir Tüketici Hareketi İçin Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ve Sorumlulukları <i>Non-Government Organization (NGO) And Responsibilities For Effective Consumerism in The Globalization World</i>	619
Selçuk KENDİRLİ, Gökben BAYRAMOĞLU, Doğan DEMİRCİ, Fatih ŞANÖZ	Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve STK'ların Yeri <i>Financial Crises in During The Globalization And Effect Of Non Government Organization</i>	631
Naciye YILDIZ	Avrupa Birliği, Demokrasi Açığı ve Sivil Toplum Kuruluşları <i>European Union, Democratic Deficit And NGO's</i>	639
Reyhan Atasü TOPCUOĞLU, Emrah AKBAŞ	Cemaatten Avrupa Birliği'ne, Yerelden Ulusötesine Bir Serüven: Göçmen Sivil Toplum Kuruluşları – Berlin Örneği <i>An Adventure From Congregation To Europe Union And From Local To International: Immigrant NGO's – Berlin Case</i>	653
SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA ELEŞTİREL BAKIŞ ve TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI		
Betül KARAGÖZ	Siyasal Düşünceler Tarihinde Sivil Uygarlığın Son Paradigma Krizi ve Sivil Toplum Formülü <i>The Latest Paradigm Crisis Of The Civil Civilization in The History Of Political Thought And The Ngo Formula</i>	665
Nuri AVCI	Devlet Baba Paradigması Bağlamında, Sivil Olmayan Toplumlarda Sivil Toplumun Geliştirilmesine Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının Katkısı <i>Contrubition of INGOs at developping NGOs in Non- Civil Societies in Term of "The State- Papa Paradigm"</i>	673
Fatih DEMİRCİ	Güçlü Devlet Geleneğinde Sivil Toplumun Retoriği ve Pratiği <i>The Rhetoric And Practice Of Civil Society in Strong State Tradition</i>	695
Hasan TÜZEN	Sivil Toplumcu Paradigmanın Eleştirisi Bağlamında Habermasçı Müzakereci Demokrasi Kuramının Sunduğu Alternatifler <i>Alternatives Offered By Habermas' Theory Of Deliberative Democracy in The Context Of Criticism Of Civil Socialist Paradigm</i>	707
Sefer GÜMÜŞ	Avrupa Birliğini Anlatma ve Farkındalığını Yaratmada Türk STK'larının Rolü ve İstanbul'da Yapılan Bir Araştırma <i>The Role Of Turkish NGO's in Explaining The Europian Union And Creating Awareness And A Study Conducted in Istanbul</i>	715
Ferlal ÖRS, Sinem ONAR	Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları, Küreselleşme ve İletişim <i>Non-Governmental Organizations in Turkey, Globalization And Communication</i>	727
Yakup BULUT, Mehmet KAHRAMAN	Türkiye'de Sivil Toplumun Sivillliği Üzerine Bir Tartışma <i>One Discusion On Civilization Of Civil Society in Turkey</i>	735
Telat KOÇ	Sarıçay-Kepez (Çanakkale) Havzaları Yönetiminde Sivil Katılım <i>Civil Participation in The Management Of Sarıçay-Kepez (Çanakkale) Basins</i>	743
Fikret BİRDİŞLİ	Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Siyasasına Katkıları Bakımından Stratejik Araştırma Kurumları <i>Strategic Research Institutions From The Point Of View Of Contributions Of Turkey To National Security Policies</i>	757
M. Halis ÖZER	Gelecek İçin Tasarlanan Demokratik Toplumların Zihniyet Temellerinin Atılmasında Stk'ların Rolü <i>The Role Of Ngo's In Establishing The Mentality Of Ideal Democratic Societies</i>	767

For Future

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI ve YÖNETİM

Murat KAYALAR, Elif Türkan ARSLAN	Ödünç Yönetici (Secondment) Kavramı Türkiye'deki STK'larda Uygulanabilirliği ve Etkileşimi <i>Secondment, Possibility Of The Secondment On NGOs in Turkey And it's Interaction</i>	773
Murat KAYALAR, Saniye YILDIRIM	Sivil Toplum Kuruluşlarında Entelektüel Sermaye Birikiminin Oluşturulması <i>Developing Intellectual Capital Savings in Non Government Organizations</i>	783
Ömer TORLAK, Muhammet Ali TİLTAY	Sivil Toplum Kuruluşlarında Örgütsel Öğrenme İle Pazar (Vatandaş) Odaklılık Arasındaki İlişkiler <i>The Effect Of Student Communities On The Individual Conflict Management Approaches: Çanakkale Vocational College Sampling</i>	793
Fehmi Volkan AKYÖN, Yelda Özlem GÖNEN, Sena ERDEN	Öğrenci Topluluklarının Öğrencilerin Bireysel Çatışma Yönetimi Yaklaşımları Üzerine Etkisi: Çanakkale Meslek Yüksekokulu Örneği <i>The Effect Of Student Communities On The Individual Conflict Management Approaches: Çanakkale Vocational College Sampling</i>	799
Ali ÖZDEMİR, Asli Yüksek ÖZDEMİR, Levent BİBER	Conflict Management Strategies: Application On Public Sector Employees	813

DEVLET - ÖZEL SEKTÖR – SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI ETKİLEŞİMİ

İlknur ÖNER	Importance Of The Peace In Disaster Issues:An Introduction To The Case Studies Of Elazığ And Tunceli Provinces	821
Faruk TAŞCI	Türkiye'nin 1980 Sonrası Sosyal Yardımları: Yerel Yönetimler, Stk'lar ve Özel Sektör <i>Social Assistances Of Turkey After 1980: Local Governments, NGOs, And Private Sector</i>	831
Elif KARAKURT TOSUN	Kentsel Barışın Sağlanmasında Sosyal Sermayenin Önemi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü <i>The Importance Of Social Capital And The Role Of Non-Governmental Organizations in Terms Of Urban Peace</i>	845
E.Müslim DOĞAN, Faik KANTAR	Contributions Of Civil Society Organisations To Alleviation Of Inter And Intra-Regional Disparity Problems	857
Nurten ÖZTÜRK, Tülin DİNÇELİ, Suat EĞİLLİ, AytenAKATAY	Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Bir Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulaması Olarak Tarihe Saygı Projesi <i>Corporate Social Responsibility And Project Of Respect For History As An Corporate Social Responsibility Application</i>	867
Maria KLİMİKOVA, Bozena CHOVANCOVA	Role Of NGO's By Financial Exclusion	881
Dilek KARAHOCA, Adem KARAHOCA, Ali GÜNGÖR	Web Tabanlı Eğitim Sistemlerinin Küresel Eğitim Adaletinin Sağlanmasına Etkisi <i>Web Based Education Sytems For Providing Global Education Equity</i>	885
Muharrem TUNA, Selçuk KENDİRLİ, Gökben BAYRAMOĞLU, Fatih ŞANÖZ	İşletmelerde Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramı Bağlamında STK'lara Finansal Destekler: Çorum Kobi'leri Üzerine Bir Araştırma <i>The Financial Contributions To NGO in The Concept Of Institutional Social Responsibility in Businesses: A Research On Çorum Small-Size Medium Businesses</i>	891
Tuğrul KORKMAZ	Siyasi Partilerin STK'lara Bakışı Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma <i>A Practical Study Of Civil Society Perception Of The Political Parties</i>	905

ÖZEL MİSYONLU SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI ve KÜRESEL BARİŞ

Orhan ELMACI, Şerafettin SEVİM, Hakan ÇELİKKOL	Bir Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Muhasebe Meslek Örgütlerinin Açık İnovasyon Güçlerinin İncelenmesi <i>Investigation Open Innovation Power Of Accounting Professional Organizations As A Non Governmental Institution</i>	921
Güran YAHYAOĞLU	Bağımsız İdari Otorite Olarak BDDK ve Sivil Toplum Kuruluşları <i>BDDK (Regulatory And Supervisory Board in Banking Sector) As An Independent Administrative Authority And NGO's</i>	935
Mesut DOĞAN	Doğal Afetler ve Uluslararası Yardımlaşma <i>Natural Disasters And International Aid</i>	947
Kieran E. UCHEHARA	A Non Governmental Organization in Dispute Over African Children: A Case of the Zoe's Ark and Chadian Government	953
Elif BOYRAZ, Hümeyra SADAKLIOĞLU, M. Said DÖVEN	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Amaçlı Sivil Toplum Kuruluşlarının Tutundurma Faaliyetlerinin Etik Açısından Değerlendirilmesi <i>An Evaluation About The Promotion Activities Of Non-Governmental Organizations Active With The Purpose Of Social Assistance And Solidarity From An Ethical Perspective</i>	963
Selda İLGÖZ, Dilay GÜVENÇ	Küresel Barışın Sağlanmasında Siyasette Kadın Varlığının Önemi ve KADER Örneğinin İncelenmesi <i>The Importance of Women Existence in Politics in Realization of Global Peace and The Study of The Case "KADER"</i>	975
İshak TORUN	Öğrenci Kulüplerinin Demokratik Sosyalleşme Açısından Önemi: Niğde Örneği <i>The Importance Of Student Clubs In Terms Of Democratic Socialization: Nigde Case</i>	991
Hüsnüye ÖRS	Üniversite Gençliğinin Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'na İlişkin Algısı ve Stk'ların Satın Alma Kararları Üzerine Etkileri <i>Non-Governmental Organisations Perception Of University Youth And Its Effect Upon Purchasing Decisions</i>	1001
Görkem BİRİNCİ	Bir İnsan Hakkı Olarak Temel İlaçlara Erişim ve Sivil Toplum Kuruluşları <i>Access to Essential Medicines As A Human Right And NGOs</i>	1013
S M Zahedul Islam CHOWDHURY	Estimation Of A Health Production Function For South Asia By Determining The Indicators Of Health Status	1021
Ülkü VARLIK, Göksu URKAN, Banu ÖREN	Uluslararası Gençlik Topluluklarının Bir STK Olarak Görevleri ve Barışa Katkıları / AEGEE Örneği <i>The Duties Of International Student Organization And Their Contributions To Peace As A Non-Governmental Organization/ AEGEE Example</i>	1031
Meral SARAÇ CAVGA, Şebnem KARAHAN, Pınar SOYSAL	İnşaat Mühendisleri Odası ve İnşaat Mühendisliğinin Küresel Barıştaki Yeri ve Önemi <i>The Position And Importance Of Civil Engineering And Civil Engineering Association in Global Peace</i>	1037
Mustafa ALPARSLAN, Deniz Anıl ODABAŞI, Kenan DİKİLİTAŞ H.Barış ÖZALP	Underwater Tourism Of Türkiye And New Approaches	1045

KÜLTÜR, SANAT ve SPOR ALANLARINDA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ETKİNLİKLERİ

Tuba GÜLTEKİN	Kamuoyu Öncüsü Olarak Sivil Toplum-Sanatçı İletişimi <i>Art, Artist As A Medium To Form Image And Public Opinion in The Institutions Of Civilian Population</i>	1053
Serhat SOYŞEKERCİ, Ramazan ERTURGUT	Barışa Son Veren Barış: Futbol, Belediyeler, Belediyespor Kulüpleri ve Grotesk Betimlemeler	1061

	The Peace Which it Terminates Peace: Football, Municipalities Municipality Sport Clubs And The Grotesque Descriptives	
Şeniz ANBARLI BOZATAY	Bariş ve Şiddet Arasında Spor Olgusu <i>Sport Phenomenon Between Peace And Violence</i>	1069
Kerem ÇOLAK, Nejdat ŞAŞI, Oktay ÇETİN	Küresel Barişin Sağlanması STK'ların Kültür ve Sanat Yoluyla Etkileri <i>The Impacts of NGOs to Reaching Global Peace Through Culture and Art</i>	1081
Murat GÖÇ, Ayşegül BAŞER	Küresel Bariş Sağlamada Dilsel ve Kültürel Engelleri Aşmak: Kriz Dönemlerinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Toplum Çevirmenliği <i>Overcoming Language And Culture Based Barriers in Providing Global Peace: NGOs in Cases Periods And Society Interpretation</i>	1089
POSTER BİLDİRİLER		
A Turan ÖZTÜRK	Yoksunluk, Yolsuzluk ve Yoksulluk Sarmalına Küresel Bakış <i>A Global Look At The Cycle Of Deprivation, Corruption And Poverty</i>	1097
Ramazan ERTUGRUT	Silahlı Kuvvetlerde Cinsiyet Farklılıklarının Örgütsel Davranışa Yansıması: Stres ve Kadın Olgusu <i>Organizational Reflection Of Gender Differencies in Armed Forces: The Fact Of Stress And Woman</i>	1099

KÜRESEL BARIŞ VE SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARI I
(KAVRAMLAR)

KANT'IN "EBEDİ BARIŞ" DÜŞÜNCSİNİ KÜRESEL BARIŞ AÇISINDAN OKUMAK

Dr. Nazile KALAYCI
nazilek@hacettepe.edu.tr
Hacettepe Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Özet

Bu çalışmanın amacı, Kant'ın "ebedi barış" düşüncesini küresel barış açısından ele almaktır. Bu amaca ulaşmak için Kant'ın aklın "kamusal kullanımı" ile "özel kullanımı" arasında yapmış olduğu ayırmadan yola çıkılacak ve aklın kamusal kullanımı ile küresel barış arasında bağlantı kurulacaktır. Çalışmanın sonunda, kamusal alan ile özel alan arasındaki sınırların kaybolmaya yüz tuttuğu günümüzde, BM, AB gibi oluşumların küresel ölçekli yeni kamusal alanlar olarak ele alınabileceği ve küresel barışın sağlanabilmesi için bu oluşumların insan haklarına dayalı ve etik temeller üzerinde yeniden yapılandırılması gerektiği dile getirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ebedi Barış, Devletler Federasyonu, Aklın Özel Kullanımı, Aklın Kamusal Kullanımı, Küresel Barış.

READING KANT'S IDEA OF "ETERNAL PEACE" FROM THE PERSPECTIVE OF GLOBAL PEACE

Abstract

The aim of this study is to discuss Kant's idea of "eternal peace" with regard to global peace. In order to achieve this, I will take as a starting point Kant's distinguishing the "public use" from the "private use" of reason and I will establish a link between the public use of reason and global peace. In the conclusion part, I will argue that formations such as the UN and the EC can be regarded as global public spheres and I will express the need to restructure these formations along the lines of human rights and on ethical grounds today when the borders between the public and private spheres are about to perish.

Keywords: Eternal Peace, Federation of States, Private Use of Reason, Public Use of Reason, Global Peace.

Giriş

Giderek daha çok bütünleşen küresel pazarın özellikle ekolojik ve sosyo-kültürel alanlarda yarattığı küresel problemler pek çok soruyu beraberinde getirmiştir. Sözgelisi, 'Küresel boyutlu ekonominin yarattığı küresel sorunlara karşı geliştirilecek yanıtlar da küresel mi olmak zorundadır?', 'Özel alan ile kamusal alan arasındaki sınırların giderek silindiği günümüzde evrensel yurttaş temelinde küresel ölçekli yeni bir kamusal alanı mı şekillenmektedir?', 'Küresel kamusal alanın küresel barışa katkısı olabilir mi?', 'Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği gibi oluşumlar küresel kamusal alanlar olarak belirlenebilir mi?'

Bu çalışmada, Kant'ın "ebedi barış" düşüncesi yukarıdaki sorular çerçevesinde ele alınacaktır. Özellikle bu filozofun seçilmesinin nedeni, onun bu konudaki düşüncelerinin hâlâ güncelliğini koruyor olmasıdır. Günümüzde pek çok felsefeci Amerika'nın Irak'ı işgali ya da Nato'nun Kosova'ya müdahalesi gibi birçok sorunu ele alırken Kant'ın bu konudaki düşüncelerine dayanıyor ve bu düşüncelerden hareket ederek felsefi temellendirmeler yapıyorlar.¹

Burada Kant'ın yapmış olduğu bir ayırmadan, aklın "kamusal" ve "özel" kullanımları arasındaki ayırmadan yola çıkılacak, sonra, "aklın kamusal kullanımı" ile "ebedi barış" arasında bağlantı kurulacaktır. Çünkü kamusal alanı düşüncelerin özgürce ve akla dayalı bir biçimde eleştirildiği ortam olarak belirleyen Kant, böylesi bir kamusal alanın gelişmesiyle kurulacak olan "devletler federasyonu"nu kalıcı dünya barışının şartı olarak ele almıştır. Çalışmanın sonunda, devletler federasyonu ile BM ve AB gibi oluşumlar arasındaki benzerlik incelenecek, bu oluşumların özel alan ile kamusal alan arasındaki sınırların neredeyse kaybolduğu günümüzde küresel ölçekli yeni kamusal alanlar olarak belirlenip belirlenemeyeceği ele alınacaktır. Bu çalışmadan çıkartılmak istenen sonuç, küresel barışın yalnızca hukuki bir sorun olarak düşünülmemeyeceği, günümüzün yeni kamusal alanları olan BM gibi oluşumların insan haklarına dayalı ve etik temeller üzerinde yeniden yapılandırılması gerektiğidir.

¹ 21. Dünya Felsefe Kongresi'nde (İstanbul, 2003) Jürgen Habermas ve Peter Singer, Amerika'nın Irak'ı işgali örneğinden yola çıkarak BM'nin küresel sorunlara karşı bir oluşum şeklinde yeniden yapılandırılması gerektiğini dile getirirken, Alman Kültür Merkezi ile Türkiye Felsefe Kurumu'nun birlikte düzenledikleri "Barışın Felsefesi" (Ankara, 2004) konulu seminerde Wilfried Hinsch Nato'nun Kosova'ya müdahalesini değerlendirirken Kant'ın "Ebedi Barış Üzerine" başlıklı yazısını temele almışlardır.

“Aklın Kamusal Kullanımı” ile “Aydınlanma” Arasındaki İlişki

Kant 18. yy'da Aydınlanma düşüncesinin doruk noktası olmuştur. Bu dönemde kamusalılık “akıl aracılığıyla eleştiri” bağlamında ele alınır. “Aklın sistemli olarak bütün yaşam ve gerçeklik alanlarına uygulanması olan Aydınlanma, pratik amacı bakımından daima eleştirel bir düşüncedir. Bu amaç, bilginin islah edilmesi ve düşüncenin reformu zemininde insanın kurtuluşudur” (Recki 2005: 210). Kendi çağını “gerçek bir eleştiri çağı” olarak belirleyen Kant da (Kant 1990a: 62), Aydınlanma idealiyle ortak düşüncesini, önyargılara karşı giriştiği mücadeleyle açıklar:

“İnsanlığın ortak anlama yetisinin ilkeleri [...], ‘kendini düşünmek’ (Selbstdenken), ‘kendisini başkasının yerine koyarak düşünmek’, ‘her zaman kendisiyle aynı, yani tek biçimde (einstimmig) düşünmek’tir. Bunlardan ilki ‘önyargılardan kurtulmuş’, ikicisi ‘genişlemiş’, üçüncüsü ise ‘tutarlı’ düşünme biçiminin (Denkungsart) ilkeleridir” (Kant 1990c: 226).

İlki, yani ‘kendini düşünmek’, asla pasif hale gelmeyen bir aklın ilkesidir. İşte “böylesi bir pasifliğe teslim olmaya önyargı (Vorurteil) denir; [...] Aydınlanma ise (Aufklärung) önyargılardan kurtulmaktır” (Kant 1990c: 226). Önyargılara karşı eleştirel tavır takınmaysa tarafsızlığı beraberinde getirir. Demek ki ‘dünya yurttaşı’nın genel bakış açısı olan tarafsızlığa ancak aklın kamusal kullanımıyla ulaşılabilir. Aklın böylesi bir kullanımının şartı düşüncelerin kamuya açık bir şekilde dile getirilmesidir. Açıklık (Publizität) olmadan, adalet de olamaz; çünkü adalet yalnızca kamusal (öffentlich) olarak düşünülebilir. Açıklığın olmadığı bir durumda hukuk da ortadan kalkar; çünkü adalet olmadan hukuk da mümkün değildir (Kant 1991: 261). Dahası, düşüncelerin kamuya açık bir şekilde ortaya konarak başka düşüncelerle sınanmadığı yerde genel olarak eleştirel ve doğru düşünmenin olanağı ortadan kalkar. “Düşüncelerimizi iletmiş ve düşüncelerini bize ileten kişilerle bir topluluk halinde düşünmeseydik, ne kadar ve ne ölçüde doğru düşünebilirdik?” (Kant’tan aktaran Arendt 2005: 340) diye soran Kant, aklın kamusal kullanımındaki açıklığın insanlığın aydınlanması bakımından önemine vurgu yapmaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse, Kant, kamusalılığı Aydınlanmanın yöntemi olarak belirler –böylece onu hukuk ve tarih felsefesi bakımından geliştirir–; siyaset, ahlak ve hukuk arasında bir arabulucu olan kamusal alanı da düşüncelerin aklın özsel çıkarlarına göre yargılandığı bir alan olarak ele alır. Pratik aklın koşulsuz buyruğu tarafından belirlenen “özgür”, “tarafsız” ve “iletilbilir” düşüncelerin “serbest” ve “aleni” bir şekilde dile getirildiği bir eleştiri ortamı olarak kamusal alan, doğrudan devlet yönetimine katılanlardan değil okurlardan, eleştirmenlerden oluşmaktadır. Böylece hükümetin çıkarlarından bağımsız olarak yalnızca aklın çıkarları tarafından yönetilen izleyicilerin alanıdır.

Kant izleyiciler olarak yargıda bulunmamızı sağlayan yetiyi *Kritik der Urteilskraft*’taki (Yargı Gücünün Eleştirisi), *Schriften zur Anthropologie*’de (Antropoloji Üzerine Yazılar) “ortak duyu” (*sensus communis*) diye adlandırır. Önyargılardan kurtulup özgür düşünmeyi ve tarafsız bir değerlendirmeyi sağlayan bu yeti “özel duyu”dan (*sensus privatus*) farklıdır. *Sensus privatus* öncüllere dayalı sonuç çıkarmayı sağlasa da, *sensus communis*’in yokluğunda saçma sonuçlara varılmasını engelleyememektedir. “Deliliğin tek genel belirtisi *sensus communis*’in kaybı ve delinin bunun yerine koyduğu kendi duyusu (*sensus privatus*) üzerinde ısrar etmekteki mantıksal inadıdır” (Kant’tan aktaran Arendt 2005: 371). İnsanın doğal bir eğilimi olan toplumsallığını, “toplumsal olarak belirlenmiş bir varlık olan insanın ihtiyacı ve insanlığa ait bir özelliği” (Kant 1990c: 229) olarak belirleyen Kant, sağduyudan da farklı bir yeti olan *sensus communis*’i (*Gemeinsinnes*), insanları bir topluluk haline getiren zihinsel yeti olarak ele alır. İnsanlardaki ortak anlama yetisidir (*der gemeine Menschenverstand*) bu. *Sensus communis* sadece insana ait bir duyudur; iletişim de insanları hayvanlardan ayıran bu duyuya dayanmaktadır. “*Sensus communis*, ‘ortak duyu’ kavramını ifade eder; yani, kendi yargısını adeta insanlığın ortak aklı ile karşılaştırmak için, düşünümünde, düşünen öteki insanların her birinin tasarımı tarzlarını (*a priori* olarak) hesaba katan bir yargı yetisidir” (Kant 1990c: 225). Bu yeti sayesinde yargılarımızı olumsuz yönde etkileyen öznel koşulların baskısından kurtulmak, yargılarımıza rastlantısal olarak eklenen kısıtlamalardan soyutlanmak olanaklı hale gelir. Kişideki ortaklık duyusu, önyargıların baskısından kurtulan insanın zihniyetinde bir genişlemeye neden olacak, yargılamayı sınırlandırarak tutarlı düşünmeyi sağlayacaktır (Kant 1990c: 226). Yargıya özgü bir erdem olan tarafsızlığa ulaşıldığı ölçüde de iletilbilir düşünceler elde edilebilecektir. Konuşma, öznel duyguların açığa vurulması değil, tarafsız ve iletilbilir olan böylesi düşüncelerin dile getirilmesidir. “İletilebilirlik açıkça genişlemiş zihniyet anlayışına dayanır; insan ancak başkasının bakış açısından bakarsa iletişim kurabilir; yoksa başkasıyla bir araya gelemez ya da onun anlayacağı şekilde konuşamaz” (Arendt 2005: 374). Aydınlanmayı sağlayacak şey, insanları bir araya getirerek öznelerarası ilişkilerin kurulmasına olanak sağlayan ve ‘kamusal akıl’ olarak da ifade edilebilecek olan bu ortak duyunun gelişmesidir. “Kant, ilerlemeyi tarihsel bir olguya, olaya vb. bağlamak yerine, öznenin bu tarihsel olgularla kurduğu ilişkiye, ona karşı aldığı tavra bağlar” (Gözkan 2005: 216). Bu tavır ise kamusal alanda topluluğun ortak duyusu şeklinde ortaya çıkar; ortak duyu genişleyen ya da gerileyen zihniyetin işaretidir. Gelecek için yeni ufuklar açacak olan ise tarihsel olayın kendisi değil, gerileyen ya da genişleyen bu zihniyettir; olay hakkında oluşan kamuoyudur.

Aklın “Kamusal” ve “Özel” Kullanımı

Kant, “Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt” (Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?) başlıklı yazısında, Aydınlanma’yı “aklın kamusal kullanımı”² olarak belirler. Aklın kamusal kullanımı (*der öffentliche Gebrauch*) “bir kimsenin, örneğin bir bilgenin, bilgisini ya da düşüncesini, yani aklını, onu izleyenlere, okuyanlara yararlı olacak biçimde sunması”, özel kullanımı ise (*der Privatgebrauch*) “bir kimsenin kendi işi ve memuriyeti çerçevesinde kendine verilmiş toplumsal bir görev içinde aklını kullanması”dır (Kant 1984b: 216). Akıl yürütmenin aklın kamusal kullanımı açısından söz konusu olmasına karşın, ikinci kullanım açısından itaat zorunludur. Örneğin üstlerinden aldığı bir emrin yararlılığı ya da yararsızlığı üzerinde akıl yürüten bir subayın tutumu tehlikeli ve zararlıdır; onun ödevi yalnızca itaat etmektir. Fakat bir bilgin olarak onun askerlik hizmetinin yanlışları üzerine eleştirileri ve bunları kamu önünde tartışması yasaklanamaz; tersine aklını kamu hizmetinde kullanması –serbestçe ve herkese açık olarak–, onun sorumluluğudur. Demek ki, aklın kamusal kullanımı, akıl sınırları içinde her şeyin kamuya açık bir şekilde eleştiriye tabi tutulması, özel kullanımı ise sınırları pozitif hukukla çizilmiş görev, hizmet ve yükümlülükler çerçevesinde kullanılmasıdır.³ Akıl yürüten kamusal topluluk “ortak varlığın” sorunları üzerine uzlaşma sağladığı zaman yurttaşlardan oluşan kamusal topluluk biçimini alacaktır. Ortak varlığın yararını belirleyebilmek için ahlak yasası bir ölçüt sunmaktadır. Kant’a göre, “gerçek siyaset, ilkin ahlaka gerekli saygıyı göstermeden bir adım bile atamaz; aslında kendi başına alındığında zor bir sanat olan siyaset, ahlakla bir araya geldiğinde böyle olmaktan çıkar” (Kant 1991: 243). Şayet bir hukuk hali siyaset olarak, üstelik ahlakla uyum içindeki bir siyaset yoluyla kurulacaksa, yasallığın ilerlemesi doğrudan doğruya ahlak alanındaki ilerlemeye bağlı olacaktır.

Ebedi Barış, Devletler Federasyonu

Kant’ın kamusal ilkesi ahlakla uyum içindeki bir siyasetin güvencesidir. Siyaset ile ahlak arasındaki birliği sağlaması, kamusal alanın insanlığın ortak yararı konusunda özgür, tarafsız ve iletilebilir düşüncelerin serbest ve aleni bir şekilde dile getirildiği bir eleştiri ortamı olmasından kaynaklanır. İşte siyaset ile ahlak arasındaki bu birlik, hukuk ilkeleri açısından zorunlu ve *a priori*dir. Kant’a göre siyaset uygulamalı hukuk, ahlaksa hukukun teorisidir. Bu durumda aklın kamusal kullanımını geliştirmek, ebedi barışın zorunlu koşulu olmaktadır. Aklın düzenleyici bir idesi olan ebedi barışa gerçeklik kazandıracak olan da devletler federasyonudur.

Burada birkaç noktayı vurgulamak gerekiyor. Bunlardan biri, Kant’ın ebedi barış görüşünün sürekli ilerleme kabulüyle bir devamlılık içinde olduğudur. Kant, insanlığın tür olarak ilerlediği görüşündedir. İlerlemeyi bütün türün tarihi bakımından insanın özgün yeteneklerinin yavaş ama sürekli gelişmesi diye anlayan Kant’a göre, yeryüzünde tek akıl sahibi varlık olan insanın aklını kullanmasını belirleyen yetenekler tam olarak bireyde değil, türde gelişebilir. Birey olarak ölümlü olan insan, tür olarak ölümsüzdür. İnsanlık tür olarak yetkin bir dünya yurttaşlığına doğru ilerlemektedir (Kant 1982: 118-127). “Doğanın en üstün amacı olan dünya yurttaşlığı düzeni, insan türünün kendine özgü bütün yeteneklerinin içinde gelişme olanağı bulacağı yerdir.” (Kant 1982: 127). Vurgulanması gereken ikinci konu, ebedi barışın sağlanmasının ve korunmasının ancak cumhuriyetle olanaklı olduğudur. Kant’a göre, cumhuriyetçi anayasa hukuk idesinin kaynağından gelmektedir. Cumhuriyetçi anayasa, ilkin bir toplumun üyelerini insan olmaları bakımından “özgürlük” ilkesine göre, ikinci olarak uyruk olmaları bakımından tek ve ortak “yasa koyucuya bağlılık” ilkesine göre, üçüncü olarak devletin yurttaşları olmaları bakımından “eşitlik” ilkesine göre ele alan tek düzendir (Kant 1991: 204).

“Cumhuriyetçi bir yönetim biçiminde, anayasal ilkeler, siyasetlerinin halk tarafından ölçülmesini sağlayan ölçütler haline gelir. Bu tür hükümetler, ilkelere yalnızca hesap verme konusunda

² Kant’a göre, aklın kamusal kullanımı filozofların işidir, hükümetin değil. Kralların filozof, filozofların kral olması ise ne beklenen ne de istenen bir durumdur. Çünkü güce sahip olmak, aklın özgürce yargıda bulunmasını engelleyen bir durumdur. Ancak, krallar ya da eşitlikçi yasalarla kendilerini yöneten egemen halklar, filozoflar sınıfını yok olmaya ya da sessiz kalmaya zorlamamalı, onların kamuya açık bir şekilde konuşmasına izin vermelidir (Kant 1991: 228).

³ Kant aklın özel ve kamusal kullanımını “Fakülteler Çatışması”nda (Der Streit der Fakultäten) devlet ile üniversiteler arasındaki ilişkiler ve üniversitenin farklı fakültelerinin birbirlerine göre durumu çerçevesinde ele alır. Prusya devletinde üniversiteler aklın özel kullanımına tabi olan üst fakülteler ile aklın kamusal kullanıldığı alt fakültelerden oluşmaktadır. Üst fakülteler teoloji, hukuk ve tıptır; felsefe ise alt fakültedir: “Bu bölümlenme ve adlandırmayı belirleyense bilimlerin birbirlerine göre durumları değil, devletle ilişkileridir. Bir fakülte, verdiği eğitim, hem içerik hem de kamuya aktarılma biçimi bakımından devletin kendisini ilgilendiriyorsa ve onun çıkarınyorsa üst fakülte olarak adlandırılır; buna karşılık, bir fakülte yalnızca bilimin tarafını tutuyorsa ve yalnızca bilimin çıkarlarına hizmet ediyorsa alt fakülte olarak adlandırılır” (Kant 1991: 280, 281). Üst fakültelerde yetişen ve devletin çıkarlarına hizmet eden görevliler, pozitif hukuk tarafından sınırlandırılırlar ve akıllarını ancak bu sınırlar içinde kullanabilirler. Oysa felsefe fakültesi, devletin emirlerinden bağımsızdır. Bu bakımdan koşullu buyruklara göre belirlenen üst fakültelerin tersine aklın koşulsuz buyruğuna göre –aklın buyurduğu iyilik idesine göre– belirlenir; amacı belli bir devletin ya da belli bir halkın refahı değil, genel iyidir. “Felsefe fakültesinin her şeyi değerlendirme özgürlüğü vardır; bilimin çıkarlarıyla, yani hakikatle ilgilidir. Akıl burada kamusal olarak konuşmaya yetkilidir. Böyle bir fakülte olmadan hakikat de gün ışığına çıkarılamazdı, –üstelik bu durum devletin de zararına olurdu” (Kant 1991: 282). Demek ki felsefe fakültesi söz konusu olduğunda aklın dinlediği devletin yasaları değil, kendi yasasıdır.

gerek duysalar da, 'siyasetlerini kamuya açık bir şekilde, bir takım aldatmacalarla haklı çıkarmaya' çalışmazlar. Bu noktaya kadar, sivil toplumsal alandaki eleştiri, açığa çıkmayan ve kamuya açık bir şekilde savunulabilecek maksimlerle tutarlı olmayan erekların izinden gidilmesini önleyebilir. Kant'a göre kamu önünde konuşabilen entelektüeller ya da hukuk öğretmenleri olarak felsefecilerin 'savaş ilanının ve barış oluşumunun ilkeleri üzerine, kamuya açık bir şekilde özgürce konuşmasına' fırsat tanındığı, tüm yurttaşları bunların geçerliliğine ikna etmelerine izin verildiği ölçüde, toplumsal eleştirinin izlencesel bir işlevi söz konusu olacaktır" (Habermas 2005: 391).

İnsan haklarına dayalı demokratik ve anayasal bir hukuk devletinin cumhuriyetçi düzeninde uluslararası hukuk yalnızca devletlerin dışışleri bağlamında zayıf bir işleve sahip olamaz. Tersine her bir devlet içindeki yasal düzenin, en sonunda bütün insanları birleştiren ve savaşı ortadan kaldıran bir küresel hukuk düzenine yol açacağını kabul eder (Habermas 2005: 381). Bu noktada vurgulanması gereken üçüncü konu, Kant'ın tek bir dünya devleti kurulabileceğine çekinceyle yaklaştığıdır. Bunun yerine dünya devletleri arasındaki dönemsel çatışmaları hukuka dayalı olarak çözerek barışı güvence altına alacak bir hukuk durumundan, bir federasyondan söz etmiştir.

Kant, dünya devletleri federasyonu düşüncesini, uluslararası ilişkilerde aktörlerin rekabeti ile doğa durumunda bireylerin rekabeti arasında kurduğu analogiye dayanarak geliştirmiştir. Çünkü Kant'a göre, federasyondan önceki devletlerin durumu ile "toplum sözleşme"sinden önceki bireylerin durumu arasında bir benzerlik vardır.

"Bireyler için olduğu gibi, devletleri oluşturan uluslar için de, doğal durumda ve yasalardan yoksun olarak yaşamak, yalnızca komşulukları yüzünden bile, bir gözdağı yaratır. Bu devletlerden her biri, kendi güvenliğini garanti altına almak için, hep birlikte, herkesin haklarını sağlayacak biçimde bir anayasa kurulmasını isteyebilir. Böylece, bir uluslar federasyonu kurulmuş olacaktır; bununla birlikte, bu federasyona katılanlar, bir tek ve aynı devleti meydana getirmiş olmayacaktır. Her devlet bir üst (yasakoyucu) ile bir astın (boyun eğip uyan, yani halk) ilişkisini gerektirdiğinden, bir devlet biçiminde bir araya gelmiş, birleşmiş türlü ulusların tek bir ulus oluşturmalarına olanak yoktur; aksi durumda temel varsayımla çelişmeye düşülmüş olur; oysa, burada söz konusu olan, kendi sayıları kadar tek tek devletler meydana getiren ve bir tek devlet içinde erimeyen ulusların karşılıklı haklarıdır." (Kant 1984: 237-238).

Böylece bireyler de sadece kendi devletlerinin vatandaşı olmanın ötesine geçebilecek, dünya vatandaşı (Weltbürger) olma vasfı kazanacaklardır; onların hak ve sorumlulukları da bu doğrultuda değişecektir. Kurulacak devletler federasyonu, "evrensel bir insanlık devletinin üyeleri olma niteliğinden dolayı bir dünya vatandaşlığı hukukuna (*ius cosmopolitanum*)" dayanmalıdır.⁴ Böylece demokrasi ve insan hakları sorunu da ulusal düzeyden küresel bir düzeye taşınmış olacak ve devletlerin bireyler üzerindeki egemenliği, yerini devletlerüstü bir güce bırakacaktır. Bu şekilde kurulacak barış ittifakının (*foedus pacificum*) amacı, herhangi bir devlet üzerinde egemenlik kurmak değil, özgürlüğü güvence altına almaktır.

Kant uluslararası hukuk düzenine ulaşma hedefini negatif şekilde, yani savaşın ortadan kaldırılması olarak tanımlamıştır (Habermas 2005: 382). "Bir arada yaşayan insanlar arasındaki doğal durum (*status naturalis*) bir barış durumu değil, her zaman ilan edilmiş olmasa bile her an patlayabilecek olan bir savaş durumudur" (Kant 1984: 233). Doğal durum olmayan barış, ancak bir hukuk düzeni içinde yasal yoldan sağlanabilir. Ne ki doğal durum olmayan barışın güvencesi gene doğadır⁵. Çünkü doğa ile ahlak yasası arasında özel bir ilişki vardır. Teorik yoldan bilinemeyecek ancak pratik bakımdan gerçekleştirilebilecek bir ilişkidir bu. Doğa, doğrudan aklın kendisinden çıkan ahlak yasasını sürekli barışı gerçekleştirmek için kullanmaktadır. İşte bu nedenle, sürekli barış etik bir sorun (*problema morale*) olarak ele alınmalıdır. Demek ki, küresel barış yalnızca hukuki bir sorun değildir, onun etik bir boyutu da vardır. Bu nedenle temelinin insan haklarına dayandırılması gerekir. Evrensel insan hakları küresel barışın normatif çekirdeğini oluşturmalıdır. Burada Kant'ın eylemlerimizi yalnızca biçimsel olarak belirleyen ahlak yasası ve ahlak yasasının içeriğini belirleyen pratik buyruğu ile İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin ilk maddesine bakılacak olursa, Kant'ın ahlak ile siyaset arasındaki birliğe neden bu kadar önem verdiği daha açık anlaşılacaktır.

Ahlak Yasası: "Ancak aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin bir maksime göre eylemde bulun" (Kant 1995: 38).

⁴ Kant burada örgütlülüğün öneminden söz eder. Birbirleri üzerinde etkileri bulunan insanlar herhangi bir sivil toplum içinde bulunmalıdır. Her bir örgüt de "ya bir ulusun üyeleri olan insanlar olarak bir kamu hukukuna (*ius civitatis*), ya devletlerin birbiriyle ilişkileri bakımından devletler hukukuna (*ius gentium*), ya da evrensel bir insanlık devletinin üyeleri olma niteliğinden dolayı bir dünya vatandaşlığı hukukuna (*ius cosmopolitanum*)" dayanmalıdır. (Kant 1984: 234)

⁵ Kant'a göre, ebedi barış insanın bencilliğinin sonucu olarak kaçınılmazcasına gelmek zorundadır. İnsan doğası gereği bencil bir canlıdır ve tür olarak insanın sahip olduğu bu bencillik burada hareket ettirici olur. Demek ki, ebedi barış zorunluluğunu doğadan almaktadır; hukukun zafer kazanmasını isteyen doğadır aslında.

Pratik Buyruk: “Her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de, sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun.” (Kant 1995: 46)

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin Birinci Maddesi: “Bütün insanlar aynı doğal yapıya sahip olduklarından (akıl ve vicdanla donatılmış olduklarından), onur ve haklar bakımından eşittirler ve aynı nedenden dolayı birbirlerine kardeşlik anlayışı içinde davranmalıdırlar.”

Sonuç

Sonuç olarak şunu vurgulamak gerekiyor: Kant’a göre yalnızca işleyen bir kamusal alanın varlığı koşuluyla durmaksızın ebedi barışa doğru ilerlenebilir. Aklın kamusal kullanımı, olgunlaşmamışlık durumundan kurtulma, erginleşmedir. Aydınlanma ya da kalıcı barış ancak akıl kamusal, özgür ve evrensel kullanıldığı zaman gerçekleşebilir. Günümüzde pek çok filozof Kant’ın aklın kamusal kullanımı ve ebedi barış arasında kurduğu bu ilişkiyi güncel siyasi sorunları çözmek için kullanmaktadır. Çünkü “bugünkü küresel iletişim sonucunda ortaya çıkan dünya kamuoyu, Kant’ın küresel kamu alanı öngörüsüne dayanmaktadır” (Habermas 2005: 391). Kant’ın Devletler Federasyonu’na verdiği işlev, şimdilerde dünya kamuoyuna yüklenmektedir. Kant’ın yapmış olduğu bu ayrımlara dayanan Jürgen Habermas ve Peter Singer, tüm ulusların kendi aralarında bir diyalog ve uzlaşma zemini yaratmalarını Birleşmiş Milletler temelinde ele alıyor ve BM çerçevesinde bir dünya kamuoyu oluşturmanın olanakları üzerine düşünceler geliştiriyorlar. Tek tek devletlerin güç kullanma haklarını kendisine devrettikleri bu ortaklığa küresel barışa sağlayacağı katkı nedeniyle büyük önem veriyor ve BM’nin etik temeller üzerinde yeniden yapılandırılması ve demokratikleştirilmesi gerektiğini vurguluyorlar. Nancy Fraser, Oscar Negt, Alexander Kluge ve Antonio Negri gibi başka çağdaş düşünürler de dünyadaki yeni küresel egemenlik yapısını ele alırken çeşitli dışlamalar aracılığıyla sistematik olarak olumsuzlanan geniş toplumsal grupları kendi altında toplayacak karşıt bir kamusal alanın yaratılması gerektiğinden söz ediyorlar. Onlar toplumu evrensel ölçekte genişleterek, sermayenin küreselleştiği günümüzde, küresellik karşıtı hareketlerin de ‘küresel’ bir boyut kazanması gerektiğini vurguluyorlar⁶. Çünkü küreselleşmenin yarattığı sorunlar yerel mücadele ekseninde ortaya çıkmış olsalar da, küresel düzeyde birbirlerine eklenmekte, bu nedenle küresel bir mücadeleyi gerekli kılmaktadırlar. Küresel sermayenin egemenliğini denetleyebilecek böylesi bir kamusal alan, günümüzde neredeyse işletemeyen uluslararası hukuka ve BM’e yeniden işlerlik kazandırabilecektir.

Kaynakça

- ARENDDT, Hannah. “Kant’ın Siyaset Felsefesi Üzerine Notlar.”, (Çev. Yasemin Tezgiden), *Cogito*, Sayı: 41-42, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005: 340-379.
- FRASER, Nancy. “Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı”, *Kamusal Alan* içinde, (Ed. Meral Özbek), İstanbul, Hil Yayınları, 2004: 103-133.
- GÖZKAN, Bülent. “Kant ve Üniversite İdeası.”, *Cogito*, Sayı: 41-42, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005: 215-226.
- HABERMAS, Jürgen. *Strukturwandel der Öffentlichkeit*, Berlin: Herman Luchterhand Verlag GmbH, 1971
- HABERMAS, Jürgen. “Kant’ın Ebedi Barış İdesi.”, (Çev. Ayşegül Çakal), *Cogito*, Sayı: 41-42, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005: 381-417.
- HABERMAS, Jürgen. *Faktizität und Geltung: Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1992
- HABERMAS, Jürgen. “Dispute on the Past and Future of International Law: Transition from a National to a Postnational Constellation.”, *The Proceedings of the 21. World Congress of Philosophy*, (Ed. İ. Kuçuradi), Philosophical Society of Turkey, Ankara, 2007: 31-41.
- HINSCH, Wilfried. “Kant, İnsancıl Müdahale ve Ahlaksal İstisnacılık.”, (Çev. Ç. Türkyılmaz), *Barışın Felsefesi*, (Yay. Haz., İ. Kuçuradi), TFK Yayınları, Ankara, 2006: 85-119.
- KANT, Immanuel. “Dünya Yurttaşlığı Amacına Yönelik Genel Bir Tarih Düşüncesi.”, (Çev. Uluğ Nutku), *Yazko Felsefe Yazıları*, Sayı 4, 1982
- KANT, Immanuel. “Ebedi Barış Üstüne Felsefi Bir Deneme (1795).”, *Seçilmiş Yazılar* içinde, (Çev. Nejat Bozkurt), İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984
- KANT, Immanuel. *Kritik der Urteilskraft*, Werkausgabe in 12 Bänden, Band X, (Hrsgb. von Wilhelm Weischedel), Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1990c
- KANT, Immanuel. *Schriften zur Anthropologie, Geschichts-philosophie Politik und Pädagogik 1*, Werkausgabe in 12 Bänden, Band XI, (Hrsgb. von Wilhelm Weischedel), Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1991
- KANT, Immanuel. *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, (Çev. İ. Kuçuradi), TFK Yayınları, Ankara, 1995

⁶ 1999’da Seattle’da Dünya Ticaret Örgütü toplantıları hedef alınarak yapılan ve Porte Allegre’de toplanan Dünya Sosyal Forumları işte bu yeni geleneğin başlangıcıdır.

- NEGRI, Antonio. "Kamusal Alanın Yeniden Ele Geçirilmesi", *Kamusal Alan* içinde, (Ed. Meral Özbek), İstanbul, Hil Yayınları, 2004: 395-407.
- NEGRI, A.– HARDT, M. *İmparatorluk*, (Çev. Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001
- NEGTE, O.– KLUGE, A. *Öffentlichkeit und Erfahrung: Zur Organisationsanalyse von bürgerlicher und proletarischer Öffentlichkeit*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1973
- RECKI, Brigit. "Kant ve Aydınlanma.", (Çev. Hakan Çörekçioğlu), *Cogito*, Sayı: 41-42, Yapı
- SINGER, Peter. "Human Rights, the State and International Order.", The Proceedings of the 21. World Congress of Philosophy, (Ed. İ. Kuçuradi), Philosophical Society of Turkey, Ankara, 2007: 101-111.

Özet

Kimi zaman geç, kimi zaman ise postmodern olarak adlandırılan günümüz dünyasını karakterize eden kişiselleşme, küreselleşme ve müphemlik kavramlarının neleri içerdiğini anlamak, nasıl bir dünyada var olduğumuzu saptamamızı sağlayacaktır. Böylesi bir saptamanın çalışmamızdaki amacı, ahlakiliğin daha iyi ve barışçı bir dünyayı var etmede nasıl bir etkisinin ve anlamının olabileceğini görebilmektir. Bu doğrultuda, günümüz koşullarını göz önünde tutarak, konu hakkında bizden önceki kuramsal çalışmaları dikkatle değerlendirmeye ve bu değerlendirmelerden hareketle kendi söylemek istediklerimizi ve saptamalarımızı ilgili terminoloji yardımıyla aktarmayı amaçladık. Etik kod ya da etik ideoloji olarak adlandırılan yaşamacı etik anlayışın yetersizliğini ve gerçek ahlaki itkinin bu anlayıştan farkını gösterdik.

Anahtar Kelimeler: modern, postmodern, kişiselleşme, küreselleşme, müphemlik, uzlaş, paraloji, ahlaki itki, barış, etik, korku, belirsizlik, öngörülemezlik.

GLOBAL PEACE AND ETHICS

Abstract

The terms of individualism, globalism and ambiguousness characterize today's world that is named either late or postmodern. Understanding the contents of these terms will let us state what kind of world we are living in. The purpose of stating it, is to see the effect and meaning of morality for making a better and peaceful world we live in. In that sense, considering our daily living conditions, we carefully appreciate the theoretical works on the matter before us. With the help of evaluating these and the related terminology we tried to quote our ideas and statements. We tried to show the inadequacy of so-called ethics codes or ideology and the difference between ethics codes and real moral motives.

Keywords: modern, postmodern, individualism, globalization, ambiguousness, compromise, paralogy, moral motive, peace, ethics, fear, uncertainty, unforeseenness.

Etik Gereksinim

Modernlik, evrensellik, pozitivizm, ulus-devlet ⁽¹⁾, nesnel ve benzeri kavramlardan daha çok postmodernlik, küreselleşme ve küresel dünya, öznel, görecelik, internet gibi kavramları tartıştığımız, yorumladığımız bir dönemin içindeyiz.

Modernlik ile ortaya konan, mutlak ve evrenselin insan aklınca bilinebilir olduğu iddiası yaşamacı, düzenleyici ya da araçsal akıl ile uygulamaya konmuş, ancak varılan noktada yaşamacı, zorlayıcı akıl, bir kısım anlamlı kazanımların yanı sıra (demokrasi ⁽²⁾, hukuk devleti, insan hakları, birey özgürlüğü gibi), sürekli olarak kendi yarattığı sorunların (paylaşım savaşları, ekolojik dengenin bozulması, ayrımcılık, soykırım, yoksulluk gibi) üstesinden gelmeye çalışmak durumunda kalmıştır ⁽³⁾. Sevgi, özveri, özgürlük-eşitlik-kardeşlik, dayanışma, adalet gibi kavramlar, genel olarak bir siyaset retorisi olarak hala kullanılıyor olmakla beraber – siyasetin etik temelde denetlenebilmesi olanaklarının ortadan kalkması nedeniyle – hem dillendirenler hem de dinleyenlerce gerçekleşme umudu tükenmiş, inandırıcılığı kalmamış değerler olarak görülmektedirler. Küreselleşen kapitalist ekonomik sistem ile birlikte, güvenliksiz, yaygın yoksulluk, riskler ve tehlikelerle dolu bir dünya, kabullenilmek durumunda kalınmıştır. Artık tartışılan şey, felaketlerden kimin ne kadar pay alacağıdır ⁽⁴⁾.

Bugün, insanlar, bir sıkışıklık, iğretlik ve anlamsızlık içinde yaşamakta, toplum tarafından kurtarılmanın artık olmadığı bu durumda, ya küreselleşmenin dayatmalarını kabullenmekte ya da topluluklar/cemaatler şeklinde bölünmektedirler. Bireyler ilkinde anlamı, diğer durumda ise özerkliklerini rehlin vermek durumunda kalmaktadırlar. Geçmişte Tanrı'nın emirleri doğrultusunda mutlak olarak şekillendirilen,

¹Burada ulus-devlet kavramı; "Kendine özgü devletsel bir var oluş hakkını alabilen, ırk kökenli ve ortak yazgıya sahip bir kültür toplumu olarak algılanan ulus kavramı..." (Habermas, 1999: s.7)'dir.

²Demokrasinin bir kazanım olarak saptanmasına genel olarak itirazımız olmamakla birlikte, D. Schnapper'in saptamasını belirtmeliyiz; "Demokrasi, büyük Batı demokrasilerinin siyasal projesini oluşturan özgürlük, eşitlik gibi değerlerde değil de, ortak zenginliğin nimetlerinden tüm üyelerin yararlanıyor olmasıyla savunuluyor" (Schnapper, 1995: s.19).

³"Kişisel ve ortak yaşamlarımız ne zaman bir zorunluluğa göre belirleniyormuş gibi görünse, bu zorunluluk da ne zaman olayların doğal akışı ya da insan doğası ve uluslararası ekonominin durumu ya da ulusal ekinin özü biçiminde tanımlansa, demokrasi tehlikeye girmiştir" (Touraine, 2005: s.327).

⁴"Ancak artık, risk alma isteği, sadece girişimci kapitalistlere ya da olağanüstü maceracı bireylere özgü bir özellik olarak görülüyor. Risk kitleler tarafından her gün omuzlanması gereken bir zorunluluk artık" (Sennett, 2002: s.84).

daha sonra ise evrensel aklın gerekleri doğrultusunda düşünülerek yasanan ve yasaya uyma şeklinde düzenlenen ahlakilik ve ahlakilik ile ilgili kaygılar, anlam ve özerkliğin birlikte var olmasını sağlayamamışlardır.

Bu koşullarda var olma mücadelesi içindeki insan kendini tanımlama ve anlamlandırma olanaklarını, etnik kökene, dinsel inanca, törelere ve kültürel yapılanmalara göre oluşmuş topluluklarda bulmaktadırlar⁽⁵⁾. Bunda büyük bir haklılık payını da teslim etmek gerekir; çünkü hızlanan değişimin⁽⁶⁾ yanı sıra üretim, tüketim ve iletişimin küreselleşmesi, değil sürece yönelik bir inisiyatif geliştirmeyi, sürecin izlenmesini bile olanaksız kılmaktadır. Modernliğin önemseydiği kesinlik, netlik, açıklık ve ayrımlar yok olmuş gibi görünmekte, geleceğe yönelik olma hali kaybolmakta⁽⁷⁾, tam ve kusursuz bir dünya, toplum ve insan iddiası inandırıcılığını yitirmektedir. Artık dünyayı, toplumu ve insanı değerlendiren kullanılan terminoloji, görülen bir karmaşanın, görececiliğin ya da bir saçılmışlığın anlatılmasına yöneliktir⁽⁸⁾.

Günümüz küresel piyasasının gereksinimleri o kadar baskındır ki; bulunan ya da düşünülenin/tasarlananın bir an önce kullanıma sokulmasının önemi yaşamsaldır. Artık bu dünya tüketim ekonomisinin baskısı altındadır, her şey tüketilmek için var olduğu gibi tüm insanlar da tüketebildikçe var olabilmektedir. Hatta tüketilemeyen tüketilemezliği bile bir tüketim konusu durumuna gelebilmektedir. Yaşam alanları tümüyle iletişimin ve etkileşimin etkisi altındadır. Bu kapsamlı ve yoğun iletişim ve etkileşim, düşünce tarafından bir bütünsellik içinde kavranamamakta, kısmen ortaya konabilen kavrayışlar ise bilinir kılınana kadar yeniliklerini, kapsayıcılıklarını ve açıklayıcılıklarını yitirmek durumunda kalmaktadırlar.

Burada dikkatimizi çekmesi gereken nokta, pozitif aklın tüm gücünü ve becerilerini, artık toplumsal dönüşümün motorunun içinde risklerin, tehlikelerin, bireyselleşme ve küreselleşmenin⁽⁹⁾ olduğu, yan etkilerin giderilmesi için harcamak durumunda kaldığıdır⁽¹⁰⁾. Yan etkiler yaklaşımı, ilgimizi doğrudan doğruya, geri beslemeli döngüsel bir süreç anlamında, kaotik olana yöneltilir. Bu noktada; kişiselleşme, küreselleşme ve müphemlik gibi oluşumları içeren sürecin, başlangıçtaki belirlemeci, yasamacı ve düzenleyici iddiaları çürüttüğünü ve başlangıçtan daha kaotik bir sonuca doğru ilerlemiş olduğunu söyleyebiliriz.

Etkililik yerine hız⁽¹¹⁾ ve yüzeyselliğin egemen olduğu görülen dünyamızda neyin insan için iyi olduğu, insanların özerk ve anlamlı bir yaşamın sunduğu barışçıl bir dünyayı nasıl yaratabilecekleri soruları her zamankinden çok daha acil olarak bir yanıt beklemektedir. Bu noktada STK'ların söz konusu yanıtta her anlamda katkısının kaçınılmazlığına ve yaşamsal önemine dikkat çekmek isteriz. Yukarıda değindiğimiz gibi; bulunan-düşünülenin hızla kullanıma sokulmasının analayıcı-kavrayıcı düşüncenin önünde yol almasını neden olduğu, yolda ikmal ya da yolda eksikliğin giderilmesi sorunsalları, bizi kaçınılmaz olarak yapılan edilemlerin öngörülemez sonuçları ile karşı karşıya getirmektedir. Belki kısaca şöyle de söyleyebiliriz; sermayenin giderek uluslararasılaşması ve geçirgenliğinin artışı ile birlikte gereksindiği yeni değerlerin ve öngöremediği sonuçların ortaya çıkışı. Kant ile birlikte evrensel aklın hakikati, doğal olarak evrensel değerler ya da biçimler ortaya koymuştu. Eğer yukarıdaki küreselleşme olgusu ile ilgili saptamaya katılınırsa, genel olarak kaos ve insanın olumsuzluğunun aklın güvenli alanının yerini aldığı sonucuna varmak zor olmaz. Modern için travmatik olduğunu söyleyebileceğimiz bu durum, etik sorgulamanın içeriğinin ne olması gerektiğini ve yaşamsal önemini gösterir.

İçinde Bulduğumuz Durum; Evrensellik, Küreselleşme ve Ulus-devlet

İlerleme ve üstesinden gelme düsturunun sürekli bir çözüm anlamına geldiği, bununsa müphemliğin giderilmesini sağlayarak öngörülmezliği ortadan kaldırdığı inancına yol açan modernite, "kültür ve ekonomi

⁵ "İnsanın küreselleşen toplumda kendini, yurttaş ya da çalışan olarak tanımlayabilmesi güçleştikçe, buduna, dine ya da inançlara, davranışa ya da törelere göre, kısacası kimi ekinse topluluklara göre tanımlama eğilimi de artmaktadır (Touraine, 2005: s.49).

⁶ Çağımızı hız ile karakterize edebiliriz. Bizce, gittikçe hızlanan değişimin ve yenileşmenin insanda yaratabileceği etki ancak bıkkınlık ve yorgunluk olabilir.

⁷ "Dolayısıyla bugünkü dönemi en iyi tanımlayan şey konformizme genel dönüştür" (Aktaran Bauman, 2001: s.43).

⁸ Bu postmodernidir: "Postmodernizm; oyunun bir nesne olmadan da oynandığını, oyunun merkezi bir yoklukla harekete geçtiğini göstermek yerine, doğrudan doğruya nesneyi teşhir etmekten, onun kendi kayıtsız ve keyfi karakterini görünür kılmasına izin vermekten ibarettir. Aynı nesne peş peşe iğrenç bir atık ve yüce, karizmatik bir hayalet işlevi görebilir: Aradaki kesin yapısal fark, nesnenin fiili özelliklerinden değil, simgesel düzen içindeki yerinden gelir" Zizek, 2004: s.193).

⁹ "Küreselleşme terimi, hiç kimsenin, kapsamlı sonuçların sorumluluğunu yüklenmek şöyle dursun, denetim masasında bile oturmazdı ve hiç kimsenin planlamadığı, kendi kendine ilerleyen ve dengesiz olduğu görülen süreçleri ifade eder" (Bauman, 2005: s.48).

¹⁰ Beck'in düşünömsel modernleşmesinde yan etkilerin önemi büyüktür. Modernliğin ileri aşamalarında ortaya çıkan yan etkiler (örneğin, ekolojik facialar olarak ozon deliği, mevsim değişimleri, küresel ısınma ve benzeri) küreselleşme eğilimi içinde olup ahlaki, siyasal ve toplumsal kavramları köklü bir değişikliğe uğratmakta ve bir risk uygarlığı yaratmaktadırlar. Her türlü yan etkiler, bunlardan etkilenen bireyler tarafından yaşamın tüm alanlarına yayılırlar. Geri beslemeli "döngüsel toplam sonuçlar ve bumerang etkisi" (Beck, 1999: s.84) gibi nedenlerle, ortaya çıkan risklerin dışsallaştırılabilmesi olanağı kalmamaktadır. Bu açıdan bakıldığında artık tarihin motoru amaçsal rasyonalite değil, yan etkidir.

¹¹ Öncelikle modern toplumsal kurumların "süreksizlikçi" karakterine vurguda bulunan Giddens, bunu geleneksel düzen kurumlarının biçimlerine göndermede bulunarak yapar. Bu durumda, modern toplumsal kurumları, geleneksel toplumsal kurumlardan, bizde bir süreksizlik algısı yaratacak şekilde, böylesine farklılaştırılan özellikler sırasıyla, değişim hızı (örneğin teknoloji), değişimin alanı (artık yerküre) ve modern kurumların doğasının özüdür. Yine ona göre; artan hız, genişleyerek dünya yüzeyini kaplayan tek bir mekân ve modern kurumların işlevselliğine yapılan bu vurgu, küreselleşme ile sonlanan sürecin karakteristikleridir.

dünyalarının, simgesel ve araçsal dünyanın birbirlerinden kopmasına" (Touraine) yol açmıştır. Daha önceleri bir bütünlük sergileyen toplumlar ve uygarlıklar da artık parçalanmaktadır. Bu kopuş ve parçalanmayı, küreselleşmenin ve giderek kişiselleşmenin karakterize ettiğini düşünüyoruz. Bunun yanı sıra, geleneksel toplumdan farklı olarak, endüstrinin gelişmesinin ortaya çıkardığı çevresel kaygılar, yirminci yüzyılda karşı karşıya kalınan totaliter yönetimlerin kısımları ve yıkımları, "savaşın endüstrileşmesi" olgularının gösterdiği gibi modern toplumları niteleyen özelliklerden biri de güvenliğe karşı tehlike ve güvene karşı risk⁽¹²⁾ kavramlarıdır. Nereden bakıldığına bağlı olarak, hangisinin ne olduğu tam da belli değildir aslında. Rahatlıkla yer değiştirebilirler. Güvenlik için alınan önlemlerin güvenliksiz bir sonuca yol açması (yan etkiler ya da öngörülemeyen sonuçlar gibi) ya da göze alınan tehlikelerin ve risklerin gerçekleşmesiyle sonuçlanmaması beklenebilir durumlardır.

Modern toplumun saf katışıksız bir hali yoktur. Söz konusu toplumlar hep bulaşık toplumlar olup; modern ve karşı-modern yapı öğelerini bir arada barındıran heterojen bir yapıya sahiptirler. Bu anlamda, modernleşme ya endüstri toplumunun kısıtları ya da aksine bu kısıtlara karşıt bir modernliğin kabulünün sağlanması doğrultusunda iki farklı anlam içerir. Karşı modernliğin var oluş koşulu modernliğin bizzat kendisidir. Modernliğin kendi amaçları doğrultusunda görmezden geldiği ya da görüş alanının dışına sürdüğü unsurlar ya da yönelimler karşı modernliği aynı anda var ederler.

Başlangıçtaki yurttaş bireyin, inisiyatifi azaltılmış ekonomik bireye dönüşmesi ile ekonominin küreselleşmesi; yine benzer şekilde ulus-devletlerin denetimi dışına taşan ve hatta kendi değerlerini yer yer ulus-devletlere dayatabilen uluslararası bir ekonomi ile gerek ulus-devletle ve gerekse de kendi aralarında bir iletişim olanağından yoksun ve aynı zamanda iletişim konusunda isteksiz toplulukçukların oluşumu da birbirlerinden ayrı düşünülemezdir.

Tam bu noktada, modern ve postmoderni oldukça yaygın bir şekilde ayırmak için kullanılan evrensellik ve küresellik/küreselleşme kavramlarına göz atmak ve yaklaşımımızı sergilemek istiyoruz. Evrensellik, aklın hâkimiyeti ve onun denetiminde plan yapmayı ya da kurgulanan düzeni çağırıştırıyorsa, küresellik de kendiliğindenliği ve olumsuzluğu çağırıştırır gibidir. Yine evrensellik düşüncesi önümüze yurttaş bireyi koyarken, küresellik ise ekonomik bireyi koyar. Gözlemleyebildiğimiz kadarıyla, modernliğin evrensellik iddiasının bugün için en iddialı boyutu kapitalist ekonomik sistemdir. Ekonomik çıkarların maksimuma taşınması yasası serbest piyasanın olmazsa olmazı durumundadır.

Bize göre, kapitalist ekonomik sistem, tüm toplumlar ve kültürler tarafından bir şekilde uygun bulunmakta, benimsenmekte, farklı hız ve biçimlerde uygulanmaya çalışılmakta ya da en azından uyumlanma amaç edinilmektedir. Evrensellik iddiası; belirli değerlerin (genel olarak bir yaşam tarzı, düşünce şekli, bilim, teknoloji, ulus-devlet, hukuk, özgürlük, adalet anlayışı, demokrasi ve benzeri) her koşulda (mekân, zaman, toplum ve kültür gibi) geçerli olabileceği iddiasıyken; küresellik, söz konusu iddia sahiplerinin ve onların uygulamalarının, bu belirli değerlerin (her şeye rağmen) farklı koşullarda yine de farklılaşmaktan kaçamadığı olgusu ile karşılaşmasına dairdir. İlgili değerler, farklı tarihsel, toplumsal ve kültürel koşullarda kesinlikle farklılaşmakta, hatta tanınmaz duruma gelebilmektedirler. En azından, evrensel olduğu varsayılan ilgili değerler, öylesine uçlarda uygulamalara konu olabilmektedirler ki, evrensel oldukları iddiası anlamsızlaşabilmektedir.

Özetle söylediğimizde, evrensellik iddiası sahiplerinin kendi gerçeklik deneyimlerinden hareketle ortaya koydukları değerler, bu iddiayı sahiplenmeyen, böylesi bir iddianın gerekliliklerine sahip olmayan, hatta bu gerekliliklerin farkında bile olmayan toplumlar ve kültürler ile karşılaşarak, başlangıçta, tek yönlü olarak etkilemişlerdir. Etkileşim, yine evrensel olduğu varsayılan öngörüler doğrultusunda gerçekleşmemiş, hatta süreç içinde öngörülemezliği dayatmıştır. Tarihsel, toplumsal ve kültürel bir angajman içindeki bir evrensellik yaklaşımının geçersizliği, haksız yere, kavramın içeriksiz kılınmasına ve anlamsızlaşmasına neden olmuş, dünya kapitalist ekonomik sisteminin gereksinimleri yönündeki zorlamalarla, farklı evrensellik düşünüm ve girişimlerinin önü kesilmiş, küresellik/küreselleşme kavramları ile ikame edilmeye çalışılmış ve çalışılmaktadır.

Evrensellik ideali, postmodern ile birlikte yerini küreselleşmeye (bilgi, teknoloji ve ekonomik bağımlılığın küreselleşmesi) bırakır. Bauman'da önemli saptamalardan biri, modernite sürecinde "evrensellikten küreselleşmeye doğru kayma durumudur (ya da daha doğrusu evrenselliğin maskesinin küreselleşme olarak düşürülmesi, ya da evrensellik projesinin küreselleşme pratiği olarak küçültülmesi)" (Bauman, 2001: s.39). Burada dikkat edilmesi gereken nokta, küreselleşenin 'uluslar üstü' olması değil ama 'ulusal olmayan' olmasıdır⁽¹³⁾. Evrensellikten küreselleşmeye kayma durumu ile bağlantılı olarak, Lyotard'ın, eylemin amaçlarından eylemin araçlarına doğru (doğruluktan işlerliğe) gerçekleşen kaymaya dikkat çektiğini

¹² "Modernlik yapısal olarak küreselleştiricidir ve bu olgunun sarsıcı sonuçları modernliğin düşününsel karakterinin döngüsellikle birleşerek risk ve tehlikenin yeni bir yapıya büründüğü bir olaylar evreni oluşturur" (Giddens, 1998: s.172).

¹³ "Kendisine modernlik adını veren Batı uygarlığının yerel hukuku, Batı'nın dünyanın geri kalan bütün bölgelerini sıkıp suyunu çıkardığı evrensel sarmalama sayesinde evrensel olarak tanımlanabiliyor ve kendisini evrensel hissedebiliyor: Avrupalıların 'kendi uygarlıklarını uygarlığın kendisi, kendi tarihlerini tarihin kendisi ve kendi bilgilerini bilginin kendisi olarak' (aktaran Bauman, 2001, s.36) yansıtmasını sağlayan şey, bunların tahakkümlerinin küreselliğidir" (Bauman, 2001, s.36).

anımsamalıyız. Buradaki "...soru artık 'Doğru mu?' değil, 'Ne işe yarar?' sorusudur" (Sarup, 2004: s.198). 'Evrensel olarak doğru olan' arayışı, 'küresel olarak yararlı ve işler olan'ın arayışına dönüşür.

Örneğin, 'barış içinde yaşam', doğruluğuna herkesin katılabileceği ama işlerliğe sahip olmayan bir şeydir. Barışın hangi koşullarda, nasıl gerçekleştirilebileceği üzerinde bir uzlaşma sağlanamaz olanağı yoktur. Kavram tüm soyutluğu ile karşımızdadır ve kavrama herhangi bir somutluk kazandırma çabası, var olan uluslar-arası ve ulusal konjonktürün ve ilgili gelecek projeksiyonlarının işlerliğini ortadan kaldırma riski içermektedir. Yani, doğru ama işlerliği olmayan bir şeydir. Barış örneğimiz düşünüldüğünde, böylesi bir salt işlerlik gereksiniminin sakıncalarını önleyici adımlardan biri STK'lardır.

Böylece ahlaki itkidenden etik akıl yürütmeye, etik kodlara ya da etik ideolojiye doğru bir diğer kayma ortaya çıkar. Etik ilkelerin tüm taraflara yasalarla sağladığı korumacılık altında, ardından gelen sorular, sırasıyla, satılabilirlik ve etkililik ile ilgilidir. Bu durumda ahlaki benliğin özerkliğinin, ahlaki itkinin yeri nedir? Hesaplamaya, çözümlenmeye ve yönlendirmeye dayanan toplumsallaşma, ahlaki ölçütlerin yerine teknik ölçütleri koyarken; kalabalığa ve "biz"e vurguda bulunan, yapının karşısı durumundaki toplumsallık ise yönsüzlük, yüzsüzlük, amaçsızlık, kayıtsızlıktır. Aralarındaki en önemli ortaklık, her iki halde de (toplumsallaşma ve toplumsallık) ahlaki benliğin özerkliğine el koyulmasıdır.

Ekonomik, kültürel ve askeri erklerini yitirmiş olan günümüz ulus-devletleri, artık, gerek duyulan ekonomik etkinlik için, uluslar arası sermayenin ülkeye gelebileceği uygun koşulları yaratma çabası içindedir (uysal işçiler, düşük vergiler, uluslar arası tahkim, iyi oteller ve eğlenceli gece hayatı). Bu gelişmeye bağlı olarak, söz konusu işlevlerin devletin elinden çıkması ile devlet ancak mevcut yasa ve düzene karşı olmadıkları sürece, "...uyruklarının duygularına ve koşullarına ilgisini yitirmiştir" (Bauman, 1998: s.172).

Psikanalitik Yaklaşımdan Çıkarımlar, Uzlaşımın Yetersizliği ve Müphemlik

Psikanalitik yaklaşım antagonizma (uzlaşmaz çelişki, temel bir çıkmaz) hakkında Marksist yaklaşımdan daha farklı bir noktaya dikkatimizi çeker. Marksizme göre, tüm diğer antagonizmaların bir şekilde bağımlı durumda buldukları temel antagonist çelişkinin tarihsel gelişim içinde çözümüne yönelik bir olasılığı yaratan nesnel koşullar ortaya çıkar. Temel antagonizmanın çözümü aynı zamanda diğerlerinin çözümünün de nesnel olası koşuludur. Örneğin sermaye ve emek arasındaki temel çelişkinin çözümü sağlanamadığında yani sermayenin tahakkümünün devam ettiği koşullarda cinsiyet ayrımcılığı, nükleer bir dünya savaşı, özgürlüklerin yitirilmesi olasılığı ya da çevresel dengenin bozulması engellenemeyecektir.

Zizek, Marx'ın "Sermayenin sınırı kendisidir, yani kapitalist üretim tarzıdır" (Zizek, 2002: s.67) ifadesinin evrimci bir okuması yerine ⁽¹⁴⁾ üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çelişkinin, kapitalizmin, kendisinden önceki süreçten farklı olarak, sürekli gelişmesinin koşulu olduğunu saptayan bir okuma yapar. Kapitalizm, ancak hız, kesintisizlik ve sürekli değişim ile temelinde var olan temel dengesizlik ile baş edebilir. Hem Vattimo, hem de Zizek, kapitalizmin kendisine içkin var oluşun, çelişkisizlik değil aksine çelişki ve gerilim olduğu konusunda hem fikirdirler.

Gerçi her ne kadar çelişki ve gerilim içeren bu içkin var oluş söz konusu ise de, toplum-birey arasında ya da birey-birey arasında bir gerilimin ve çelişkinin varlığı görmezden gelinmiş, görülmek durumunda kalındığında ise geçiciliğine ya da kesin olarak bir çözüme vurgu yapılmıştır. Söz konusu yapı, düzen ya da sistem, içselleştirdiklerinin özünü yok edip biçimi ile yetinirken, içselleştiremeyip de dışladıklarının sarıp sarmaladığı bir tepkiselliğin sağladığı itilimi, var oluşunun önemli bir kaynağı olarak değerlendirmiştir. Toplum-birey, birey-birey arasındaki karşılıklılığın 'nasıl'ı yasalarla belirlenmiş, böylece gerçek anlamda ahlaki, tinsel içeriğini yitiren **karşılıklılık**, kararlı ve katı bir biçim kazanarak kolaylıkla evrenselleşebilmiştir.

Özgürlüğün ne olduğu, adaletin nasıl sağlanacağı, nasıl davranırsak sorumlu bir tavır takınmış olacağımızı belirlenmeye çalışılmıştır; özgürlüğünüz, diğerinin özgürlüğünün başladığı yere kadardır; adalet, sadece ve gerektiğinde, yargı uzmanlarının dağıtabileceği şeydir, yasalara uymak tam anlamıyla sorumlu ⁽¹⁵⁾ bir davranış içinde olmamızı sağlar gibi. Aslında her bireyin özgürlüğü il sınırları şeklinde ölçülüp biçilip kalın bir çizgi ile belirlenemez. Zaten bunun böyle olduğu, sözünü ettiğimiz iddianın sahipleri (yönetenler ve yasa koyucular) tarafından da doğrulanmaktadır. Her zaman istisnalar vardır; devlet gibi, toplum gibi, kurumlar gibi. İstisnalar ayrıcalıkları gösterir ve ne olduğu, nereden/nerelerden kaynaklandığı belirsiz, kendinden menkul değildirler. Aksine yasa ile özellikle belirlenmeye çalışılır. Hatta bu noktada, yasanın istisna yasası olduğu ve sadece istisnaların belirlenmesi amaçlı olduğu bile söylenebilir. Böylece iktidar erkinin de istisnalara karar verme inisiyatifini elde tutan olduğu söylenebilir. Yasalarla çizilen sınır sadece bir tanedir ki, o da istisnalara kimin karar vereceğinin belirlendiği sınırdır ⁽¹⁶⁾.

¹⁴ Zizek, kapitalist üretim ilişkileri ile üretici güçler arasındaki çelişkinin ya da bir uyumun varlığından ne zaman söz edebileceğimizi sorar ve yanıtlar; hiçbir zaman.

¹⁵ "Sorumluluk almak, iyiliğin zorunlu bir koşuludur, fakat maalesef yeterli koşulu değildir" (Bauman, 2001: s.91).

Günümüzde kabul gören anlayış ise (Postmarksist ya da değil) diğer olarak adlandırdığımız antagonizmaların temel çelişkinin işlevine sahip olabileceği yaklaşımıdır (¹⁷). Buna koşut olarak, psikanalitik yaklaşım, Marksist yaklaşımdan farklı olarak tikel mücadelelerin indirgenemez çoğulluğunu, gerçekte 'simgeselleştirilmeye direnen fazla'ya, 'imkânsız-gerçek' çekirdeğe verilen tepkilerin çoğulluğu olarak olumlar. Söz konusu tepkilerin çoğulluğunun anlamlı bir görünümünün STK'lar olduğunu saptayabiliriz.

Örneğin kültür, insanın doğa ile bağının kopması sonucu ortaya çıkan o uzlaşmaz çelişkiyi sınırlama, yönlendirme, işleme çabasıdır. Ekolojide de yeniden doğaya dönmek değil ama doğanın dengesinin onarılması çabasından başka bir girişim olamaz. Cinsiyetler arasında ilişki de ancak onun tanım gereği imkânsızlığı kabul edildiğinde tahammül edilebilir olacaktır. Yine benzer duruma demokraside de rastlarız. Tam ya da 'gerçek' demokrasinin oluşturulması girişimi demokrasinin bizzat kendisini ortadan kaldırma çabası olacaktır. Bu anlamda diyebiliriz ki, tikel sorunların doğal olarak çözümünü sağlayacağı düşünülen her tam/gerçek çözüm girişimi ('kökündeki yarığı dikme girişimi'), gerçeğin tanım gereği, başarısız olmaya mahkûm durumdayken, "... tikel bir sorunun her geçici, iğreti, başarılı çözümü, küresel radikal çıkmazın, imkansızlığın kabullenilmesini, temel bir antagonizmanın kabullenilmesini gerektirir" (Zizek, 2002: s.22).

Böylesi bir kabulün yapıldığı düşünüldüğünde; üzerinde toplumsal bir uzlaş sağlandığı varsayılan etik kod ya da etik ideolojinin yasamacı gücünün aslında budanmış bir etik anlayış olduğu anlaşılır. Günümüzde toplumsal olarak şişirilmiş bir merak olarak bu etik anlayışın, gerçeğe saf bir nihilizm ve düşüncenin kendisini inkâr etme tehdidi anlamına geldiğini söyleyen Badiou'nun önerisi; insan, hak/hukuk ve benzeri gibi soyut, tam olarak ne olduğu bilinemeyen kategorilerle etiği ilişkilendirmekten vazgeçmek ve "Onu kurbanlara duyulan merhametin (¹⁸) bir veçhesine indirgemek yerine, tekil süreçlerin kalıcı düsturu haline getirmek gereklidir. Onu vicdan sahibi bir muhafazakârlığın sahası haline getirmek yerine, çoğul hakikatlerin kaderiyle ilgili hale getirmek gereklidir." (Badiou, 2004: s.19).

Ş. Benhabib'e göre ahlaki bakış açısını tanımlarken öncelikle onun dünyayı hareket ettirmekte kullanabileceğimiz bir formül, bir yasa olamayacağını kavramamız gerekir. Ahlaki bakış açısı, toplumsallaşmış insanların birlikteliklerini sorgulamak için yaptıkları akıl yürütmenin ulaştığı olduğu bir gelişim aşamasıdır. Benhabib bu gelişim aşamasını şu şekilde saptar; "Ahlaki bakış açısı, meli/malı'yı 'toplumsal olarak geçerli'yle özdeşleştirmenin ötesine ve dolayısıyla 'uzlaşım sal bir etik hayat anlayışının ötesine geçerek bir sorgulama ve hipotetik akıl yürütme durumuna varmış olan bireylerin ve kolektivitelerin gelişimsel aşamasına tekabül eder" (Benhabib, 1999: s. 23). Bu durumda yeni bir aşama olarak, yasa koyucu bir rasyonellikten etkileşimsel bir rasyonelliğe geçiş yapmak gerekir. Etkileşimsel evrenselcilik olarak adlandırdığı önerisinde Benhabib, uzlaş ve rızanın ötesine geçilmesi gerektiğini söyler ve "Rıza tek başına hiçbir şeyin ölçütü olamaz; ne hakikatin ne de ahlaki geçerliliğin; ..." (Benhabib, 1999: s.67) saptamasında bulunur ve bize ahlaki uzlaşım salcılık yerine ahlaki düşünüm selliği önerir (¹⁹). Ancak, sorunumuz rıza değil kayıtsızlıktır ve kayıtsızlık ise kesinlikle rıza değildir.

Postmodernizm ile birlikte insanın (öznenin), tarihin ve metafiziğin sık sık tekrarlanan ölümlerini biz, kendi adımıza, değer-bağımsız bir toplumsal dünyanın ortaya çıkışı olarak değerlendirmekteyiz. Genel olarak öznenin ölümüne yönelik değerlendirmeler yapıyor olmakla beraber, bir kısım düşün insanının ise kolektif öznenin öldüğünü, artık kişisel öznenin var edilebilmesinin koşullarının neler olduğunun tartışılması gerektiğini söylediklerini görmekteyiz. Kişisel özne söz konusu olduğunda kullanılan kavramlar değişmekte, özgürlük, öngörülemezlik, arzu, istenç öncelikli konular haline gelmektedir.

İnsanlar ahlaki seçimlerde bulunurlarken, daima ahlaki olarak iyi olanı seçmezler. Bu nedenle, seçme ve yargılama özgürlüğünü kullanan kişilerin kendi çıkarı ve iyiliği için eyleyebilmesi, dışarıdaki bir gücün zorlamasını gerektirir. Özgürlüğün doğru olarak kullanılması bir yönlendirici baskıyı gerektirmektedir ki bu, oldukça önemli bir mantıksal paradokstur. Modern kurulum, seçimlerin doğru ve iyi yapılabilmesinde bireye güvenilemeyeceğini temel aldıklarından dolayı bu paradoksu toplum adına sahiplenirler. Neyin iyi olduğuna karar veren dış erk, ahlakın yerine yasayı koyarken 'etik' anlayışı da yasanın modeline göre biçimlendirir. Böylece varılan noktada bireysel sorumluluk, etik-yasal kurallara uymaktan ibaret olur.

¹⁶ İstisna konusu Giorgio Agamben'de özel bir öneme sahiptir ve derin yaklaşımlara sahiptir; "Egemenliğin istisnaya uygulanması, istisnaya uygulanmaması suretiyle gerçekleşiyor; yani, egemenlik, kendisinin dışında olan şeyleri içine alıyor. Dolayısıyla egemen istisna, tam da olağan dışılığın temsil edildiği, yani temsil edilemeyen şeylerin temsil edildiği bir durumdur" (Agamben, 2001: s.37).

¹⁷ "Örneğin feminist fundamentalizm (kadınlar özgürleşmeden, cinsiyetçilik yok edilmeden hiçbir küresel devrim yapılamaz); demokratik fundamentalizm (Batı medeniyetinin temel değeri demokrasidir; diğer bütün mücadeleler – ekonomik, feminist mücadeleler, azınlıkların mücadeleleri ve benzerleri – temeldeki demokratik, eşitlikçi ilkenin uygulamalarından ibarettir); ekolojik fundamentalizm (insanlığın temel sorunu ekolojik çıkmazdır) ve – neden olmasın? – Marcuse'nin Eros ve Uygarlık'ında ifade edildiği biçimiyle bir psikanalitik fundamentalizm (kurtuluşun anahtarı baskıcı libidinal yapıyı değiştirmektedir: bkz. Marcuse 1955) de mevcuttur" (Zizek, 2002; s.20).

¹⁸ Derrida da merhametin (yasal-politik bir istisna) gerçekleşmesi ile ortaya çıkan bağışlamayı bazen dayanılmaz ya da iğrenç, hatta müstehcen kılanın egemenliğin olumlanması olduğunu belirtir. Ona göre; "...merhamet hakkı, adının da ima ettiği gibi, yasa düzenine, ancak yasalara yasalar üzerinde bir iktidarı nakşeden bir yasa düzenine aittir" (Derrida, 2005: s.56).

¹⁹ Benhabib'e göre, etik anlayışın amacı, bir uzlaş ya da obyektifliğin yaratılabileceği koşulların belirlenmesinden ibaret olamaz. Aksine bunun ötesine geçebildiğinde, kendi gerçek içeriğini edinebilir. Öteki'ne yönelik olan bu çabanın 'öteki'ni, genelleştirilmiş ve somut öteki olarak iki ayrı konumda ele alması gerekir. Genelleştirilmiş 'öteki'nin konumu evrenselleştirilebilirlik yordamlarına yol açarken (haklar, evrensel saygı, sosyal adalet, modern anayasal devlet), somut 'öteki'nin konumu ise "...bizim daima içerisinde gömülü olduğumuz hayat alanında cereyan eden etik ilişkilerde üstü kapalı olarak mevcuttur" (Benhabib, 1999: s.29) ve özen, dayanışma, içtenlik gibi özellikleri içerir.

Diğer taraftan yasamacı akılı, tüm dünyaya yönelik, evrensel bir proje olarak sunan Batı uygarlığı; yukarıda sözünü ettiğimiz beceri farklılıklarının ayrıcalık farklarına neden olması gibi, yasamacı akılı ve onun evrensel geçerliliğini ilk olarak keşfetme becerisine sahip olanların, yani Batı'nın, kurgulanan dünya düzeninde ayrıcalıklı bir yerinin doğal karşılanmasını beklemiştir, beklemektedir. Kaldı ki, zaten, evrenselin üstünde yükseldiği aklın zemini (Batı akılı), kendi meşruiyetini bir tarih fikri ile buna bağlı olarak ilerleme ve üstesinden gelme ile sağladığını düşündüğünden, diğer modern-öncesi toplumların modern olmakta gecikmişliklerini anlıyor, onları, tarihin önceki aşamalarından bugüne taşınması gereken insan toplulukları olarak görebiliyordu. Bunun yanı sıra tarihsel gecikmişlik ya da erkencilik toplumsal ve insansal bir hiyerarşi ile tamamlanıyordu. Böylece evrensellik, aslında bir tikelin evrenselliği olarak kalmaktaydı. Uygarlık, bu tikelliğe ve onun önerdiği evrenselliğe dairdi.

Bauman'a göre bilimsel yönetimi ve insan hareketlerini eş-güdümlenmesi ile modern örgütlenme, ahlaki suç ile bu zulmün gerektirdiği edimler arasındaki bağı koparmıştır. Bunun başlıca aracı adiaforizasyondur⁽²⁰⁾. Bunun amacına ulaşması ise, "... bazı insan sınıflarının ahlaki özneler alanından çıkarılması, parça parça hareketler ile eş-güdümlü hareketlerin nihai sonucu arasındaki bağı gizlenmesi ya da prosedür disiplininin ve kişisel bağlılığın ahlaki performansın tek ölçütü yapılması ile gerçekleşir" (Bauman, 2001: s.198). Giderek adiaforizasyonu destekleyen iki gelişme daha söz konusudur: Bunlardan ilkinin zulme karşı duyarsızlaştırma, diğerini ise zalimlerle kurbanları arasındaki mesafenin farklı bir nitelik kazanarak kurbanın basit bir simgeye dönüşmesini sağlaması olarak adlandırabiliriz. Bu arada, günümüzde her iki gelişmenin de karşısında durmaya, direnmeye çalışan en önemli güçlerin STK'lerden oluştuğunu belirtelim.

Akıl, bilim, eğitim, uygarlık ve dönüştürme gibi değerlerin modernliğe ait olduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. Yeterince heterojen ve karmaşık görülen dünyanın yeniden bir şekle bir düzene kavuşturulması, homojenleştirilmesi ve farklılıkların yok edilmesi ise bu değerlerin hedefleriydi. Yine bu değerler aracılığı ile insanların saklı potansiyellerinin gün yüzüne çıkarılması da olanaklı olabilecekti. Böylesi doğru ve düzgün hedeflere sahip olan modernlik, kendi gelişimini tehlikeye sokabileceğini düşündüğü hastalıklı durumlardan ve yasanın gereklerine uymayı reddedenlerden kurtulmak için kapatmayı, dışlamayı ve tecrit etmeyi de önlem olarak düşünmüştür. Özetle, müphemliğin giderimi, kişiselleşen ama takdir yetkisinden (ahlaki itkiden) kurtulan insanın hizmetine koşulan işlevsel modern kurumların tüm dünya yüzeyine yayılması ile sağlanmaya çalışılmıştır.

Ahlak Yasası, Postmodern ve Paraloji⁽²¹⁾

Her ne kadar modernitede soyut bir insanlıktan söz edilmiş, eril toplumların tüm dünya üzerindeki yaygınlığının ve olumsuzluklarının böylesi soyut bir kavramla giderilebileceği belki düşünülmüşse de, yine de en büyük ağırlık 'ulus' kavramına yüklenmiştir. Demokrasi, ulus sınırlarını aşarak evrensel bir demokrasiye ulaşmamış⁽²²⁾ dolayısıyla da evrensellik uluslararasılığın ötesine geçememiştir. Bundan anlaşılması gereken ise bir "...insanlık demokrasisi değil de, çoğunlukla, (Kant'ta olduğu gibi) cumhuriyetlerin bir bağıntısı, bir birleşmesi, ulusal demokrasilerin bir Enternasyonal'i" (Beck, 1999: s.93)dir. Bu yöndeki bir çabayı bugün Avrupa Birliği çalışmalarında görmekteyiz.

Kant, ahlaki buyrukların kendilerine özgü bağlayıcılıkları ve sınırlanmamış evrensellikleri saptamasını yaparken; insan doğası ile ilgili olgulardan, farklı koşul ya da durumlardan bağımsız oluşlarına ve toplumsal yasalardan farklı oluşuna işaret etmiştir. Ancak yukarıda değindiğimiz gibi; 'salt'a, 'mutlak'a ve 'evrensel'e yönelik bir zihinsel çabanın, kuralı/yasayı genelleme çabasının, yani formel bir yasaya gönderimde bulunulması çabasının, ister niyetli isterse de niyetsiz olsun, kesinlikle gerçeklikten uzak düşmek zorunda olduğunu görebiliyoruz. Başlangıç noktasına, eğer bu başlangıç var olan somutluk ise o zaman ona, o somutluğun tarihsel-toplumsal oluşmuşluğuna duyarlı olmayan/olamayan bir biçimsellik (formellik), insana ışık tutmak yerine ona tahakküm edebilir, ancak⁽²³⁾.

Ahlak yasası, temelini, akılsallığın da ötesinde bulur. Kaldı ki, toplumsallığın da ötesindedir. Böylesi bir yasa, kişinin dünya ile ilişkisine yöneliktir. Böylesi bir yasa, insanın dünyasal yaşamına ilişkindir. Ahlak yasası, insanın neden var olduğunu ve neden yok olmak durumunda kaldığını bilmediği, öngörülemezliği ve belirsizliği deneyimlediği, söz konusu dünyasal yaşama dair tavrıdır. Dünyada olmağının farklı farkındalık hallerine (ki bu farkındalık halleri de toplumsallık durumu nedeniyle etkileşirler) bağlı olarak bilinmezlik,

²⁰ "... belli hareketleri ya da belli hareket nesnelere ahlaki olarak nötr ya da ilgisiz kılma – ahlaki değerlendirmeye/yargılamaya tabi tutulabilecek fenomenler kategorisinin dışında tutma – dır" (Bauman, 2001: s.198).

²¹ "Form bakımından ya da biçimsel olarak yanlış olan akıl yürütme ya da genel olarak akıl yürütmede söz konusu olan her hangi bir yanlış. Buna göre paralojizm, yanlış olan tasımsal akıl yürütme ya da mantık yasalarını ve kurallarını kasıt gütmekten ihlal eden akıl yürütme tarzını; mantıksal bakımdan geçerli olmayan, fakat sofizmden farklı olarak iyi niyetle yürütülen akıl yürütme gösterir" (Cevizci, 1999: s.676).

²² "Demokrasi, hep ve her zaman salt ulusal bir demokrasi olarak, yani yalnızca sınırlı bir demokrasi olarak değil, kendi karşıtıyla evcilleştirilmiş, askeri açıdan had safhada donanmış, düşmanlara karşı kendi kolektifliğini güvence altına almış bir demokrasi olarak dünyaya gelmiştir" (Beck, 1999: s.93).

²³ "Gerek yararcı ve gerekse de Kantçı ahlak, her ikisi de evrenselci ve gayri-şahsidir; bireyler tikel nitelikler ya da kişisel ilişkiler bazında değil, haz ve acıya hassaslıkları bazında ya da hakların ve ödevlerin özneleri olarak tanınır" (Poole, 1993: s.39)

öngörülemezlik, belirsizlik ve zorunluluklarına getirdiği çözümsellik "atıf"ıdır. Bu bir "atıf"tır ve bu atıf farkındalık ile etkileşimsellik belirler; her şimdide belirler. Dolayısıyla ahlak yasasını aklın (ya da pratik aklın) ya da toplumsallığın önelemesi gerekmez.

Postmodernin inançsızlığının altında yatan nedenleri şöyle özetleyebiliriz. Ahlakilik üstesinden gelinemez bir müphemlik içerir ve mükemmel toplum ya da insan olanaksızdır (24). Ahlakilik amaçtan ve çıkar hesaplarından bağımsızdır. Ahlakilik, şimdiye kadar yapılmış olana ya da yapılabilmek değerlendirmesine bağlı olarak saptanamaz. Modern düşünce bağlamında evrensel bir ahlak olanaksızdır. İnatçı ve esnek özerk ahlaki benlik ya da ahlaki itki, modern rasyonel düzen açısından olumsuz ama bir o kadar da denetimli (evcil) olmak koşulu ile gereklidir. Ahlaki sorumluluk, ilksel benliktir, nedensiz ve belirlenimsizdir. Evrensel olan tavır, ahlakiliğin müphem olduğunun kabulü ve var olan etik kod ya da etik ideoloji anlayışının reddinden sonra oluşturulabilir.

Postmodern ahlaki sorunların kökleri parçalanmışlık ve epizodik yaşamlara uzanır. "Karşılaşmalar parçalı ya da epizodiktir ya da iki özellik bir aradadır. Parçalıdır çünkü çok-yönlü benliklerin ve bunların çeşitli arzu ve çıkarlarının yalnızca bir kısmı karşılaşma ile ilgilidir; geri kalan kısımlar geçici olarak askıya alınıyor, el altından bir kenara itiliyor ya da açıkça özel dünya olarak tanımlanıyor. Epizodiktirler çünkü bu karşılaşmalar sanki hiç bir geçmişleri ve hiçbir gelecekleri yokmuş gibi yaşanıyor. Karşılaşma ile ilgili ne varsa karşılaşmanın süresi içinde tüketiliyor; yani bu süre içinde başlıyor, geliyor ve bitiyor" (Bauman, 2001: s.72).

Ne aile ve ne de cemaat bağları (25), bugün bize, yaşamı daha ahlaki kılmamızı sağlayacak kaynaklar sunmaktan uzaktırlar. Gitgide daha da büyük riskler üreten bir toplumsal düzende yaşıyor olmamıza rağmen sadece kendi bireysel vicdanımız ve sorumluluk duygumuzdan başka güvenilir bir kaynağa sahip değiliz. Sürecin aksamaksızın ve müdahale edilmeksizin bu şekilde devam etmesi, önlenmesi olanaksız ve görülmek üzere tehlikelerin kaçınılmaz olmasını sağlayacaktır. Bu doğrultuda 'yeni' bir etik anlayışın "ilk yükümlülüğü, 'teknolojik girişimin uzun vadeli etkilerini gözümüzün önüne getirmek' olmalıdır. Böyle bir etik, '**korkunun bulgu bilimi**' ve '**belirsizlik ilkesi**' tarafından yönlendirilmelidir" (Bauman, 2001: s.359).

Paralojinin yenilikten ayırt edilmesi konusunda dikkatimizi çeken Lyotard, yeniliğin sisteme tabi durumda olduğunu, paralojinin ise bilgi pragmatikliğinde gerçekleştirilen bir hareket olarak "Gerçeklikte hipotez için güçlükler sergilemeyen, başka bir harekete dönüştürülen, zorunlu değil fakat sık sık ortaya çıkan bir olay ..." olduğunu belirtir (Lyotard, 2000: s.131). Bir tartışma diyalogu ile evrensel bir uzlaşımın ulaşılamazlığı, bilimsel pragmatikğin gerekleri ile tutarlıdır. Bilim pragmatikliği, farklılaştırıcı, hayali ve paralojik bir işleve sahiptir ve bu nedenle de, ancak, yeni önermeler türetme özelliğini meşrulaştırabilir. Dolayısıyla uzlaşım artık, sistem karşıtlığı anlamında, geçerliliğini ve anlamını yitirmiştir. Uygulamada ise tüm kurumların yerini geçici anlaşmalar alır gibi görünmektedir.

İletişimin rasyonelleştirilmesi aracılığıyla evrensel bir uzlaşma ve meşrulaştırma arayışına karşılık, paralojik meşrulaştırmayı savunan Lyotard, uzlaşımın rasyonel bir tartışma ortamında amacı değil ama tekil bir durumu oluşturduğunu, amacın ise paraloji olduğunu belirtir. Öncelikle "dil oyunlarının farklı biçimliliğinin tanınması" (Lyotard, 2000: s.140) ve bununla birlikte ilgili oyun içinde olası ilkeler üzerinde kısmi bir uzlaşma, geçici bir anlaşma sağlanmalıdır. Uzlaşımın amaç olduğu durumda, dil oyunları, meta argümanlar aracılığı ile anlaşılırken, paralojinin amaç olduğu durumda meta argümanların çoğulluğu ve bunların zaman ve mekânla sınırlı olarak geçici pratik anlaşmalara bağlı kalarak tartışılması söz konusudur. Üzerinde durulması gereken sorumluluk, anlamı, kuralların uyarlanmasının geçerli kılınması amaçlı olacak şekilde, dil bilgisi oyunlarının kuralları ve etkilerinden oluşur (paraloji arayışı). Böylece, **adalet ve bilinmeyenin tutkusuna** vurgu yapan bir siyaset olanaklı olur.

Ahlaki Duruş

İnsan, gerek mikro ve gerekse de makro boyutta sürekli bir gerilim içindedir. Bu noktada gerilime olumsuz bir içerik atfetmediğimizi söylemeliyiz. Bedeni ve istenci ya da arzusu ile bir birliktelik içindeki insanın, kendisinin dışına doğru her atılımı bir gerilim kaynağı oluşturur. Gerilimlerin varsayılan bir hakikate yapılan göndermeler aracılığı ile çözümlenmesinin ve bir sona ulaştırılmasının olanaksızlığı, kültürel yaşamı ortaya çıkarır. Lacan'ın deyişiyle, bir boşluk (hakikatin boşluğu) etrafında oluşan gerilim ancak boşluğun geçici olarak doldurulması çabası ile giderilmeye çalışılır (26). Dışarıyla her uzlaşma ya da her çatışma, dışarıya karşı her kayıtsızlık ya da her ilgi, dışarıya tarafından her doğrulanma çabası gerilimin azaltılmasına yöneliktir.

²⁴ Bauman, varılan bu sonucu Doğa'nın büyüünün bozulmasından sonra, insan akli ve iradesinin güç ve hikmetinin büyüünün bozulması anlamında 'ikinci dalga büyü bozma' (Bauman, 2001: s.105) olarak adlandırır.

²⁵ M. Blanchot'un cemaat üzerine düşüncelerine bakmak aydınlatıcı olabilecektir.

²⁶ Postmodern insan, modern insandan farklı bir gerilim içindedir: "Bizim uygarlığımız hazzın/mutluluğun ertelenmesi (ki bu kendi doğası ile çelişektir) ile değil hoşnut olmanın imkânsızlığı ile ilgilidir" (Bauman, 2001: s.105).

Haklı ve haksızın ayırt edilmesi olarak adalet, yasaya kimin uyup kimin uymadığının saptanmasından ibarettir. Konu bu olunca, geriye, yasaya uygunluğun ne kadar ve ne ölçüde sağlandığının uzmanlar tarafından belirlenmesi kalmaktadır. Sözümlü ettiğimiz adalete 'bilirkişi adaleti' diyebiliriz. Çok fazla uzmanlık alanının olduğu koşullarda, tüm farklı uzmanlık alanlarını kapsayan bilirkişi komisyonlarının oluşturulması gerekmektedir. Ancak bunun uygulanabilirliğinin zorluğu nedeniyle konuya en yakın uzmanlık alanlarının yetkinlikleri de yeterli görülme durumundadır. Her karar yaklaşık bir karardır. Ancak bilmeliyiz ki; "... her durum, onu oluşturmuş olaylar ve o durumda olan insan ya da gurup bakımından - : Tarihselliğinde bir defalık, eşsiz bir durumdur" (Kuçuradi, 1988: s.89).

Bilimin, etiğin, estetiğin ve teolojinin alanlarının birbirlerinden ayrılma süreci, insanın yaşamı algılaması ile etkileşerek ilerler. İnsanın yaşamı nasıl algıladığına gelince; doğa ve toplumun kendi öznel koşullarında Öteki ile etkileşimsel eylemliliğine dayanır diyebiliriz. Nasıl ki bu etkileşimsel eylemliliğin sonlanması olanaksızsa, insanın yaşamı nasıl algıladığının olumsuzluğu da açık uçludur. Çünkü insan gömülü, olumsal ve sonlu boyutlara sahip bir varlıktır. Etkileşimin içeriğinin karmaşıklığı, yürüyüşün (zamansal olarak sonlu ve önlenemez bir şekilde akılcı ya da akıldışı –duygusal ya da sezgisel anlamında – etkileşimci canlı varlık için) sonsuz çeşitliliğinin beslendiği kaynaktır. İnsan-özneler-arasılığın yapıntısı olarak toplumsal yapı ve onun unsurlarını oluşturan kurumsallıklar, tüm olası etkileşimselliğin öncelikli belirleyeni olma iddiasını sahiplenerek doğasal var oluşa dayatırlar. Bu dayatımın bir sınırının olup olmadığının yanıtı, dayatım sürecine içseldir. Aslında, tüm anlamlı modernite irdelemeleri, insanın yaşamı nasıl algıladığının ve bu algıyı koşullayan unsurların sorgulanmasıdır.

Etkileşmeden, çarpmadan, dokunmadan, koklamadan, görmeden, görülmeden, duymadan, duyulmadan dönüşmek olanaksızdır. Kölenin (Hegel) doğayı dönüştürdükçe (Efendi'sinin gereksinimleri için) kendisini de dönüştürmesi gibi etkileşimsel bir özneler-arasılık olmaksızın özne olunamaz. Eğer bir ahlaki öznen söz ediyorsak; "Ahlaki duruş almak demek, Öteki için sorumluluk almak ve şu var sayımlarla hareket etmek demektir: Öteki'nin iyiliği, korunmak için benim çabamı gerektiren değerli bir şeydir; benim yaptığım ve yapmadığım şeyler bunu etkiler; eğer ben bunu yapmazsam, bu şey asla yapılmayabilir ve hatta öteki insanların bunu yapıyor ya da yapabiliyor olmaları bu yöndeki kendi sorumluluğumu ortadan kaldırmaz" (Bauman, 2001: s.243) diyebilmemiz gerekir.

Kant'tan Çıkarımlar

Kant, "...ötekini tanımak, ötekinde hüküm süren yasa buyruğunu tanımaktır. Ötekini tanımak ötekine saygı duymaktır" (aktaran Lingis, 1997: s.29) demektedir. Burada çok ince bir kolaylık var gibi görünmektedir. Eğer üzerinde konuştuğumuz şey söz konusu yasalar ise, ötekine yaklaşımın neden saygı temelli olsun (²⁷), ya da ötekini tanımak neden saygı duymak olsun? Ötekiyle aynı dünyada, zamanda, mekanda ya da toplumda zorunlu olarak bulunurum. En azından başlangıçta böyledir. Sonrasında, bu bulunma halini nasıl biçimlendireceğimin oluşumunu ve olumsuzluklarını edinirim. Bu durumda, ötekinin var olduğu koşullarda "ne" "olmak" istediğimi ya da "ne" "olmaya" zorunlu olduğumu biliyor olabilirim. Sorun, olmaklığımın "nasıl"ıdır. Olmaklığımın "nasıl"ı, ötekinde hüküm süren yasa buyruğunu tanımamı önceler. Olmaklığımın "nasıl"ının seçeneklerinin bir kısmı benden önce kurgulanmış, toplum, kültür ya da sistem tarafından vurgulanmış, tüketilmiş ve sonunda da benliklerimizde tortulaşmış içselleştirilerek dayatılmıştır.

Olmaklığımın olumsuzluklarının "nasıl"lığının tartışıldığı durum, verilmişliktir (söz konusu verilmişlik, rasyonel ve irrasyonel unsurları barındıran, tümüyle belirlenmişlikten farklı bir verilmişliktir). Örneğin, ölümlülük bilincinin verilmişliği yaşamı koşullar. Diğer tüm verilmişliklerin içine sızmış durumdadır. Yaşamı yaşamdan öte kılar. Yaşamın yaşamdan öte kılınması ile kastımız yaşama aşkın oluş anlamında değil, yaşama ve yaşamın unsurlarına yapılan aşırı vurgudur. Bu anlamda, yaşamdan öte yaşam, korku, kaygı ve hayranlık duygulanımları ile yaşamdan farklılaşır. Saygı her zaman ikincil ve "tabi"dir. Saygı; korku, kaygı ve hayranlığın bir yapıntısıdır (²⁸).

Korku ve kaygı "öteki"nin asli unsurlarıdır (²⁹). Hayranlık ise inkardır. Ötekine duyulan hayranlık "ben"imin inkarı anlamındadır. Korku ve kaygı ötekine karşı öz-savunmamı güdülerken, hayranlık, yapıntı-savunmamı güdüler. İlk, "benim"i inkardan gelip yoksadıkça, ötekinin korku ve kaygısını azalttığımızı var sayar ve var olmamı daha güvenli kılarım. Bu anlamda hayranlık, her durumda, korku ile kaygıda temellenir ve yine de akla dönüktür. İkincil olarak ise hayranlık, başlangıçta "ben"in inkarı olmakla birlikte, kendi kurgusunu ötekinde arar, araması gerektiğini bilir, buldukça ve bildikçe öteki tarafından bilinir, bilindikçe de benliğini yeniden kurmayı başarır, başardıkça kendisini yeniden üretir. Akla değil ama ötekine dönüktür.

²⁷ "...insanlar iyilik ve hayırlılık yapmaktan ziyade öğ almaya daha çok elverişlidirler." (Spinoza, 2004: s. 163).

²⁸ Bireyci ve öznelci olan varoluşçu etik geleneğe göre; "...ahlak felsefesi, etik alanında nesnellığı aramak yerine kaygıyı, korkuyu, yabancılaşmayı, hiçlik duygusunu, insanlık halini ele alıp, kesinlikle öznelliğe yönelmelidir, çünkü hakikat öznel olup, bireysel varoluşun gerçekliği, soyutlamalar yoluyla asla kavranıp ifade edilemez" (Cevizci, 2002: s.270).

²⁹ Her ne kadar burada geniş bir değerlendirmesini yapamayacak olsak da, konumuz ile ilgili olarak Spinoza'ya da atıfta bulunulabilir. Örneğin ona göre; "En sonra eğer gelecek bir kötülükten kaçınma arzusu (artık ne istediği bilinmeyecek bir tarzda) başka bir kötülüğün korkusuyla azalmış ise, o zaman korkma haline yeis, umutsuzluk (consternation) denir; ..." (Spinoza, 2004: s. 161).

Etik, hayranlığın, “benim”in inkarının sınırsız, zamansız ve boyutsuz olmamasını önerir (vazeder). Korku ve kaygı ahlakiliğe neden olmaz, ancak kararsız, geçici ve kayırcı bir uzlaşmaya yol açabilir. Korku ve kaygının öncelikle var sayılması ve sonrasında bunların giderilmesinin yollarına bakılması aklın yolunu sınırsızca açar. Ahlakilik; hayranlık boyutunda (yüceltme, tutku, estetik ve benzeri), yani benliğin inkarını, kendisini yeniden kurmak için kabullendiği bağlamda söz konusu olabilir. Bu anlamda, bir inkar olarak hayranlığın korku ve kaygı ile alıp vereceği bir şey yoktur. Artık korku ve kaygının resmi hayranlıkla çizilir, her ikisi de benliğin yeniden kurulmasına ilişkindirler..

Ötekine yönelik korku ve kaygıyı kurumlaştırmak isteriz. Kurum şemsiyesi altında kendimize ve ötekine yabancılaşırız. Kurumun gölgesinin uzanamadığı noktada ‘-miş gibi’ görünmek isteriz. ‘-Mış gibi’nin oluşturduğu yanılmanın gölgesini kurum gölgesine eklemek/ilintilendirmek isteriz. Böylece kendimize manipülasyon olanağı bulabileceğimiz istikrarlı bir ara mekan yaratırız. Bu ara mekanda oynarız. Oyunculuk, üzerinde yeni bir uzlaşma yaratabildiğimiz düzeye bağlı olarak, korku ve kaygının son tahlilde yarattığı yeni uzlaşma biçimidir. Korku ve kaygı yok edilemez, olsa olsa kayıtsız kalınabilir (görmezden gelinir).

Sonuç

Buraya kadar söylediklerimizi kısaca özetleyelim. Farklılıklarımızla birlikte yaşamamız durumunda, önemli bir sözcüğün uzlaşma olduğunu dile getirdik. Uzlaşmanın gerilimi azaltılabileceğini; yine uzlaşmanın, akılcı ya da paralojik bir iletişim ile sağlanabileceğini belirttik. Tamamen akılcı olduğunu iddia edeceğimiz bir uzlaşmanın bir toplumsal kabul olması ve hipotetik geçerlilikle ilgilenmemesi ilgisiz bir uzlaşma yöneltir. Tüm değerlerin mübadele değerine indirildiği, bununla birlikte gerçeğin sonsuzca yorumlandığı ve üstesinden gelme, gelişme ve yenileşmenin itibarının kalmadığı bu koşullarda tercihimizin en azından paralojiden yana olması bir gereklilik gibi görünmektedir.

Paralojik meşruluğu destekleyeceğimiz umduğumuz bir yaklaşımı Bauman’da da görürüz. Ona göre, sonuçları açısından müphem olan, ben ve öteki arasındaki ahlaki itkinin kendisi bunun farkında değildir. Standartı ya da kasti yoktur, eylemler/ilerlerken standartlarını yaratır. Nasıl ki saf olmanın, bilinçli bir şekilde ona sahip olamamak gibi bir koşulu varsa, ahlaki itkinin de suç ya da masumiyetle bir ilgisi yoktur. Ahlaki birlik, ben ve ötekinin yerinin doldurulamazlığı ve biricikliği nedeniyle savunmasız ve kırılığandır. Bu durumda yeri doldurulamazların birlikteliğinde nesnelleştirme, dolayısıyla bencillik ve özgeçlilik sınıflandırması ortadan kalkar. Üçüncü ile birlikte toplum başlar. Önce olmak daha iyi olmanın yerini alır⁽³⁰⁾. Bu durumda üçüncüyü yargıç konumundan çıkarıp uzaklığını (nesnelliliğini) yakına (özneliğe) dönüştürmek gerekir ki, bu durumda, ahlaki itkinin sahip olduğu naiflik ve müphemliğin ortaya çıkarılmasında paraloji arayışı anlamlı bir yaklaşım gibi görünmektedir.

Gerçi, Paralojinin yeni önermeler üretme özelliği ve uygulamada tüm kurumların yerini geçici anlaşmaların alıyor olması (Lyotard), ötekinin yeganeliğini teslim edebilir belki ama bu naiflik ve müphemliğin görünürlüğünü sağlamaz, olsa olsa görünebilir olabileceği koşulları yaratabilir. Ahlaki itki, çeşitliliğin bir sentez ile birlikteliğinin ötesine gereksinir. Bir örnek vermeyiz istenirse; sentezin ötesine ulaşmanın önemli bir yolunun alabildiğine ısrarcı ve karşılık gözetmeyen bir sevgi olduğunu söyleyebiliriz.

Ahlaki sorumluluğun tahakkümü yaratmaktan uzak olan asimetrik yapısından hareketle Bauman, evrensel bir ahlaki standardın olamayacağını, ahlaki öznenin yalnızlığını saptar. Amaçlılık, karşılıklılık ve sözleşmeselliğin hesapçı akıl ile ilişkisi nedeniyle, aktörler bu doğrultudaki eylemlerinde önce düşünmek, gerekçelerini oluşturmak ve nihayet davranmak durumundadırlar. Sözleşmede – ki dillendirilen taleptir – karşılaşılan Öteki ile değil, kurala yönelik ilgidir, söz konusu olan. Sözleşme ile mesafe yaşama geçer ve onu kendimizi soyutlamanın bir aracı olarak kullanırız. Artık ahlaki itki değil, etik akıl yürütme söz konusudur.

Bauman, ahlaki temellerin “... ancak bu düzenli, iyi düşünülmüş ve mantıksal varlıktan geri çekilişte; nihayet, ahlakın ne düzenli ne de mantıklı olduğuna, tek temelinin müphemlik olduğuna ‘ayılmakta’” (Bauman, 1998: s.100) bulunabileceğini belirtir. Böylece bir nedene ya da bir temele sahip olmaksızın zaten bende var olan sorumluluk, beni özgürleştirir. Bir diğer ifadeyle, ahlak ‘varlığın gerçekliklerinin’ ya da ‘durumun olgularının’ üzerine yükselerek, bunlardan bağımsızlığını göstererek ve gösterdiği ölçüde vardır ya da yoktur. Etik talep dile getirilmez ve aşkınlığını, radikalliğini buradan alır. Dile getirilmeyen etik talep, uzlaşım ve kuralların ötesinde ahlaki benliğin kendisini yorumlamasına, sürekli bir huzursuzluk içinde kendisini sorgulamasına yol açar. “Uzlaşımın çenebaz ve gürültücü olduğu yerde inatla sessizliğini koruyan bir talebi, ne mahkemeler ne de yumruk yumruğa kavganın yatıştırma ihtimali vardır” (Bauman, 1998: s.102).

Haklardan söz ettiğimiz anda akılcı kurgular üzerine, iletilebilen, düşünülebilen, bilinebilen, dillendirilebilen hukuki normlar üzerine konuşmaktayızdır. Ahlak yasalarının ya da ahlakiliğin müphemliği ile

³⁰ “Yabancılar etiğinde, kurallara saygı her şeydir ve takdir yetkisi olanağı azdır, oysa yakınlık etiğinde takdir yetkisi her şeydir, katı kuralların önemi asgari düzeydedir” (aktaran Bauman, 1998: s.144).

işaretlenen yükümlülükler, özerk insanların özgür iradelerince özgür olmalarının gereği ve sonucu olarak eylemlilikleri içinde ortaya çıkar, şekillenir ve bilinebilir olurlar⁽³¹⁾.

Aklı ve özbilinci⁽³²⁾ olan varlık olarak kişi, başka kişilerin de olduğunu, onların da kendilerince çıkarlarının olduğunu ve bu koşullarda, gerektiğinde kendisinin çıkarlarına karşı davranışlar sergileyebileceklerini ve bunun için nedenlerinin olduğunu bilmektedir. Eylemlerine kendi özne yaklaşımı ile bakan, bu bakışa seçenek olabilecek farklı öznelliklerin de olduğunu farkına varan ve çıkarlarının gerçekleştirilmesinin öncesinde, esnasında ve sonrasındaki değerlendirmelerini diğer öznelliklere ilgisi içinde yapan kişi bir ahlaki fail durumundadır.

Gündelik hayatta normal olarak bizden beklenen, bir kişinin hayatına değil, uzlaşım sal nezakete giren şeylere ilgi göstermemizdir. Ancak, toplumsal uzlaşımın var sayıldığı koşullarda ötekine yönelik güven ve özen, yerini kayıtsızlığa bırakır. Her ne kadar gündelik yaşamda, uzlaşım sal nezakete doğrultusunda davranma yönünde eğilimler edinmiş görünüyorsa da, daha derinde sahip olduğumuzu düşündüğümüz ya da duyumsadığımız bizim için yüksek değerleri bu uzlaşım sal nezakete atfederiz. Gözümüzün önündekine, gerçekten de ona ait olup olmadığını bilmediğimiz ama bir şekilde sahip olduğumuza emin olduğumuz değerleri, farklı düzeylerde atfederiz, yazarız, onun üzerine örteriz. Uzlaşım sallığımızı; yaşamımızı kolaylaştıran⁽³³⁾ atıfır, yamadır, örtüdür. İçselleştirdiklerimiz kadar doğrulanma gereksinimi duyarız. İçselleştirdiklerimiz kadar uzlaşım sal oluruz, çünkü her atıf aynı zamanda kendimizi doğrulama çabasındır.

Örneğin bireyler, güvenlikleri için gerekli gördüklerinde ya da buna inanıyor olduklarında, adaletin tam olarak sağlanmamasından dolayı kaygılanmamaktadırlar. Benzeri bir durumun, genel olarak, küreselleşme, savaş, yolsuzluk, ekolojik dengesizlik, işkence, ötenazi, internet, tüketim, uyuşturucu ya da pornografi için de geçerli olduğunu; insanların, güvenliklerini doğrudan doğruya tehdit etmediği koşullarda, bu olgulara daha hoşgörü ile bakabildiklerini söyleyebiliriz. Tümünü birden insanların değerlendirmelerini etkilediğinde ise kişisel gereksinim ve öznellikler, insan davranışının sonucunu belirler durumda olmaktadır. Ancak kişisel gereksinim ve öznelliklerin neler olduğunu, kendinden menkul kaynakları yoktur⁽³⁴⁾.

Gerekli görmek ve inanıyor olmak yüklemeleri hemen hemen özdeş yüklemelermiş gibi kullanılmaktadırlar. Gerekli görülenlerin gereğine ve gerçekleştirilmesine yönelik inanma eğilimleri yükselmekte, sonrasında ise inanılanların gereklerinin yapılması, yani bir 'iyi'nin gereğinin yapılması olduğu düşüncesi olarak, baskın hale gelmektedir. Gereklilik ve inanç halleri; geleneklerin, kamusal bir tartışmanın ya da 'uzlaşım sonrası bir iletişim'in (Ş. Benhabib) sonucu ortaya çıkmamaktadır. Gündelik yaşamın anlık koşullarınca belirlenen gereksinimlerin yerine getirilmesi, yani bireylerin ya da ulusların yapabilirlikleri/işlersellikleri (performativity), tamamen toplumsal rollerinin ya da uluslar arası alanın sağladığı olanakların çerçevesinde şekillenmektedir⁽³⁵⁾.

Bizce, kurumsal, örgütsel, ekonomik ya da siyasi düzenleme ya da düzeltmeler, barışçıl ve daha iyi bir dünyanın var edilebilmesi için önemli ancak yeterli değildirlir. Yasalar ve kurallar ile bir düzen kurulabilir ama insanın tümüyle kapsanması olanaklı olamaz. Belirsiz, öngörülemez ve Bauman'ın deyişleyle müphem bir ahlakilik için söz konusu düzende yer açılması gerekir. Kısmen kendi indergenemezliklerini anlatarak, direnerek ve nihayet dayatarak varlık kazanan STK'lar, bu anlamda bir yer açma tavrıdır düşüncesindeyiz. Farklı kültürler⁽³⁶⁾, toplumlar, değerler ve deneyimler arasında ancak kısıtlı düzenlemeler yapılabilir. Böylesi farklı içeriklerin gerek içsel dinamikleri doğrultusundaki değişimlerinin, gerekse de birbirleri arasındaki etkileşimlerinin büyük ölçüde müphem olduğu, bu anlamda, barışın önkoşulu olduğunu düşündüğümüz yeni ve farklı bir etik anlayışı gerektirdiği kabul edilmelidir.

³¹ Habermas, hukuki normların içerikleri değil ama yapıları nedeniyle hukuksal biçimlerini korumayı sürdürdüklerini, bu nedenle de temel haklar aracılığı ile hak kişilerinin ahlaksal buyrukların yükümlülüklerinden kurtularak yasalar çerçevesinde çıkarlarını korumalarını sağladığını belirtir. Yine ona göre; ahlak yasalarından kaynaklanan yükümlülükler özerk kişilerin özgür iradesini bağlar, hukuki yükümlülükler, özne özgürlüklerin (keyfi davranışlar da diyebiliriz) yasalarla kısıtlanmasıyla, ortaya çıkar.

³² "...birinin kendinin devamıyla ilgili çıkarının bilincinde olması ..." (Nuttall, 1997: s.232)

³³ Yaşamı kolaylaştırma ifadesinin bir diğer anlamını da "Eski vahşetin yerini kurnazlık alma eğilimindedir ve birçok sosyolog bunun gerçek bir ilerleme olduğuna inanmaktadır" (Aktaran Bauman, 1998: s.148) şeklinde düşünebiliriz.

³⁴ "...Gerçekten de kıskançlık ya da güç istemi gibi bir güdü ya da içerik kendi hatırı için gelişmez; toplumsal bir bağlamda olur bu" (Bottomore – Nisbet, 2002: s.166).

³⁵ H. Arendt, saptamamızın politik boyutuna dikkatimizi çeker ve mikro düzeyde şu şekilde özetler; "Politik olanın toplumsal tarafından engellenmesi ve politikanın kamusal uzamının, bireylerin bundan böyle eylemedikleri (act), yalnızca ekonomik üreticiler, tüketiciler ve kent sakinleri olarak davrandıkları (behave) bir uydurma etkileşim uzamına dönüşmesi ..." (aktaran Benhabib, 1999: s.125)

³⁶ Kültür, tarihsel gelişim içerisinde, her ne kadar belirsiz bir kavram olarak görülse de, kültürel çalışmalarda "...mükemmellik standardı olarak kültür ve bütün bir yaşam biçimi olarak kültür..." (Hebdige, 2004: s.15) şeklinde ele alınmıştır. Biz, burada, genellikle yaşam tarzına gönderme yapan, ikinci geniş yaklaşımı kullanacağız. Yaşam tarzına yapılan gönderme ile birlikte kültürü "Bir halkın yaşam biçiminin tamamı – o halkın adetleri, tutumları ve değerleri, onları bir toplum olarak bir arada tutan ortak anlayış" (Chaney, 1999. s.15) olarak belirleyebiliriz.

Kaynakça

- Agamben, Giorgio, "Kutsal İnsan" (Çev. İsmail Türkmen), 2001, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Badiou, Alan, "Etik" (Çev. Tuncay Birkan), 2004, Metis Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt, "Parçalanmış Hayat" (Çev. İsmail Türkmen), 2001, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt, "Bireyselleşmiş toplum" (Çev. Yavuz Alogan), 2005, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt, "Postmodern etik" (Çev. Alev Türker), 1998, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Beck, Ulrich, "Siyasallığın İcadı" (Çev. Nihat Ülner), 1999, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Benhabib, Şeyla, "Modernizm, evrensellik ve birey" (Çev. Mehmet Küçük) 1999, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bottomore, Tom, "Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi" (Haz. Mete Nisbet, Robert Tunçay, Aydın Uğur), 2002, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Castoriadis, Cornelius, "Dünyaya, insana ve topluma dair" (Çev. Hülya Tufan), 2001, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Cevizci, Ahmet "Etiğe Giriş", 2002, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Chaney, David, "Yaşam Tarzları" (Çev. İrem Kutluk), 1999, Dost Kitabevi, Ankara.
- Derrida, Jacques, "Bağışlama ve Kozmopolitizm" (Çev. Ali Utku, Mukadder Erkan), 2005, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- Giddens, Anthony, "Modernliğin Sonuçları" (Çev. Ersin Kuşdil), 1998, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Habermas, Jürgen, "Öteki olmak Öteki'yle yaşamak" (Çev. İlknur Aka), 1999, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Hebdige, Dick, "Alt Kültür" (Çev. Sinan Nişancı), 2004, Babil Yayınları, İstanbul.
- Kuçuradi, İoanna, "Etik", 1999, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.
- Levinas, Emmanuel, "Sonsuza Tanıklık" (Haz. Zeynep Direk, Erdem Gökyaran), 2003, Metis Yayınları, İstanbul.
- Lingis, Alphonso, "ortak bir şeyleri olmayanların ortaklığı" (Çev. Tuncay Birkan), 1997, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Lyotard, J. F., "Postmodern Durum" (Çev. Ahmet Çiğdem), 2000, Vadi Yayınları, Ankara.
- Nuttal, Jon, "ahlak üzerine tartışmalar" (Çev. Abdullah Yılmaz), 1997, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul.
- Poole, Ross, "Ahlak ve Modernlik" (Çev. Mehmet Küçük), 1993, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sarup, Madan, "post-yapısalcılık ve postmodernizm" (Çev. Abdülbaki Güçlü), 2004, Bilim ve Sanat Yay., Ankara.
- Schnapper, Dominique, "Yurttaşlar Cemaati" (Çev. Özlem Okur), 1995, Kesit Yayıncılık, İstanbul.
- Sennett, Richard, "Karakter Aşınması" (Çev. Barış Yıldırım), 2002, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Spinoza, Benedictus, "Etika" (Çev. Hilmi Ziya Ülken), 2004, Dost Kitabevi, Ankara.
- Touraine, Alain, "Birlikte yaşayabilecek miyiz?" (Çev. Olcay Kunal), 2005, Yapı Kredi yayınları, İstanbul.
- Zizek, Slavoj, "İdeolojinin Yüce Nesnesi" (Çev. Tuncay Birkan), 2002, Metis Yayınları, İstanbul.
- Zizek, Slavoj, "Yamuk Bakmak" (Çev. Tuncay Birkan), 2004, Metis Yayınları, İstanbul.

KÜRESEL BARIŞ VE İNSAN HAKLARI

Yrd. Doç. Dr. Nazan ARSLANEL
mnarslanel@hotmail.com

Gaziosmanpaşa Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Araş. Gör. Berkan HAMDEMİR
berkanhamdemir@hotmail.com
Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

İnsan hakları kavramı, tarih boyunca, köleliğe karşı mücadeleden, eşitlik ve özgürlük mücadelesine, baskıcı ve otoriter siyasi rejimlere karşı mücadeleden, dini dogmalara karşı mücadelelere kadar, birçok konuda verilen mücadelenin yegane silahı olmuş, tarihsel süreçte, insanlık adına çok önemli misyonlar yüklenmiştir. Günümüzde de bu işlevselliğini sürdüren insan hakları kavramına uluslararası sistemde, bir olumlu bir de olumsuz olmak üzere iki temel misyonun yüklendiği görülmektedir. İnsan haklarının, bugün olumlu misyonu milletlerarası hukukta, devletlerin meşruiyet zeminine yerleşmesidir. İnsan hakları yüklenen olumsuz misyonu ise Batılı büyük devletlerin emperyalist çıkarları doğrultusunda az gelişmiş ülkelere müdahale etmek için insan haklarını bahane etmesi, amaçları doğrultusunda araçsallaştırmasıdır.

Anahtar kelimeler: İnsan hakları, küreselleşme, küresel barış

GLOBAL PEACE AND HUMAN RIGHTS

Abstract

Through history the concept of human rights have been the sole armor of struggles against serfdom, oppressive and authoritarian political regimes, religious dogmas and related to equality and freedom; and have carried very important missions for humanity. It is seen that in international system two basic missions(positive/negative) are given to concept of human rights that maintains same functionality. The positive mission of human rights is that human rights have gained legality in international law in countries. The negative mission given to human rights is that western grand countries have pleaded human rights to interfere least developed countries on their imperialist benefits and have used as an instrument for their aims.

Key Words: Human Rights, Globalization, Global Peace

Giriş

Antik Yunan Uygarlığı'ndan, günümüz uygarlıklarına değin, insan hakları kavramı, üzerinde çokça konuşulan, tartışılan ve kafa yorulan bir kavram olmuştur. Esas olarak, devlet-birey ilişkisini belirlemek, egemenliğin sınırlarını tayin etmek ve özgürlüklere devlet tarafından dokunulmayacak bir alan yaratmak mücadelesinin yegâne silahı olarak kullanılan insan hakları, tarih boyunca farklı şekillerde anlaşılmıştır. En genel şekliyle, insanın, sırf insan olması dolayısıyla, doğuştan sahip olduğu, vazgeçilmez ve devredilmez haklar olarak tanımlanan insan hakları kavramı, köleliğe karşı mücadeleden, eşitlik ve özgürlük mücadelesine, baskıcı, otoriter rejimlere karşı mücadeleden, dini dogmalara karşı mücadelelere kadar, insanlık tarihinde birçok mücadelenin temel dayanağı, esin kaynağı olmuş ve bu suretle, tarih boyunca kendisine birçok misyon yüklenmiştir. Tarihsel sürecin bugün varmış olduğu noktada, insan hakları kavramına yeni misyonlar yüklenmeye devam edilmektedir. Bugün insan haklarına yüklenen misyonlardan biri, devlet merkezli, güç odaklı, karışmazlık ve menfaat ilkesinin hâkim olduğu milletlerarası hukukun ve uluslararası sistemin, insan hakları odaklı bir hukuk yönünde bir dönüşüm yaşamasını sağlamaktır. Yani, milletlerarası hukukta, devletlerin meşruiyetlerini ispatta, insan haklarına saygının bir kıstas haline getirilmesidir. Bu süreç, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra insanlık adına yaşanan acı tecrübelerin etkisi ve geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinde küreselleşme bağlamında iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmenin bu amaca yönelik insanlığa sunduğu imkân ve katkının sayesinde başlamış bir süreçtir. Küresel barışın gerçekleştirilmesi için insan haklarının ve insan haklarına sadakatin uluslararası sistemde geçerli bir ilke haline gelmesinin önemi büyüktür. Ancak insan haklarına, Batılı büyük devletlerce yüklenen ikinci bir misyon var ki bu, ilkinin aksine küresel barışı gerçekleştirmekten ziyade, küresel barışı bozucu ve zedeleyici bir misyondur. Batılı büyük devletler, son zamanlarda cazibesi büyük olan insan haklarına söylemini kullanarak, az gelişmiş ancak jeopolitik önemi, zengin yer altı kaynakları olan aynı zamanda kendi menfaatlerine ters düşen devletlere müdahale etmek için kullanılmaktadırlar. Kendisine bağımlı ekonomik yapılar oluşturmak için ekonomik-emperyalist isteklerine ters düşen devletlere, insan hakları ihlali var diye ekonomik ambargolar ve askeri işgaller ile müdahale etmektedirler. Oysa aynı devletler, kendi çıkarlarıyla ters düşmeyen ancak insan hakları konusunda hiç de temiz bir sicile sahip olmayan devletleri desteklemekte,

onların hükümetleriyle işbirliği yapmakta, oradaki insan hakları ihlallerini görmezlikten gelebilmektedirler. Yani insan hakları bir taraftan devletlerin meşruiyetlerini kazanabilmesi ve bunun muhafazası için önemle gerçekleştirmek yükümlülüğü altında oldukları bir kavram iken, diğer yandan da başka devletleri işgal etmek ve sömürmek için bir bahane olarak kullanılmaktadır.

İnsan Hakları ve Uluslararası Sistemde İnsan Hakları Ekseninde Yaşanan Dönüşüm

İnsan hakları (human rights, droits de l'homme)" kavramı, kişileri, devlet aygıtının baskısına karşı korumak, devlet erkinin sınırlarını tayin etmek amacıyla modern çağda sürekli vurgu yapılan politik bir kavramdır. Her ne kadar kültür antropologları tarafından insan haklarının evrenselliği iddialarına karşı ciddi eleştiriler yöneltilse de Aydınlanma sonrası dönemde kültürler üstü yanına vurgu yapılan ve evrensel ölçekte aktüel bir sorun olan insan hakları kavramı aynı zamanda popüler bir kavramdır. Kavramın bu kadar popüler olması gelişigüzel kullanılmasına ve hatta insan hakları kavramının anlamını tam olarak karşılamayan birçok kavramın, insan hakları kavramı yerine kullanılmasına sebep olmaktadır. Örneğin, insan haklarının sadece pozitif hukuka girmiş kısmını ifade eden "kamu hürriyetleri" (libertés publiques) veya "temel hak ve hürriyetler" (droits et libertés fondamentaux, die grund-recht) kavramı, insan hakları kavramı yerine sıkça kullanılmaktadır (Kapani, 1976: 14). Oysa insan hakları kavramı, bu kavramları kapsayıcı, bunların kastettiğinden daha fazlasını bünyesinde taşıyan bir kavramdır. İnsan hakları kavramının, bütün unsurlarını bünyesinde barındıracak bir insan hakları tanımı yapacak olursak; insan hakları, tüm insanların, yaşamsal fonksiyon gösterdikleri andan, bu fonksiyonları yitirdiği ana ve hatta bu andan sonrası için bile din, dil, ırk, mezhep, siyasi düşünce, cinsiyet, sınıf gibi nedenler başta olmak üzere, hiçbir fark gözetilmeksizin eşit olarak, sırf insan olmaları sebebiyle (başka hiçbir şarta bağlı olmadan) yararlanma hakkına sahip oldukları, insan onuruna yakışır bir şekilde yaşamının gereği olan ve başkalarının negatif veya pozitif bazı yükümlülükler yükleyen, doğuştan sahip oldukları, devredilemez, vazgeçilemez, evrensel nitelikte haklardır.

Özünde, devlet otoritesini özgürlükler ile sınırlama mücadelesinin tarihi olarak nitelendirebileceğimiz insan hakları tarihini Antik Yunan'a kadar dayandırmak mümkündür. O dönemde Synik, Epikür ve Stoa Okulları tarafından ilk defa dünya vatandaşlığına (kozropolis), doğal hukuka ve eşitliğe vurgu yapılmıştır. Özellikle Yeniçağ'da, John Locke ile özdeşleşen doğal hukuk teorisi ile omurgasını oluşturan ve son iki yüzyıldaki gelişim sürecinde bu teoriden bolca beslenen insan hakları, eski çağdan bugüne kadar geçirmiş olduğu tarihsel süreçte, köleliğe karşı mücadeleden, dinsel dogmalara karşı mücadeleye; bireysel hak ve özgürlük mücadelesinden, ekonomik ve sosyal hak mücadelesine; oradan kültürel haklar ve dayanışma hakları mücadelesine kadar birçok hak mücadelesine sahne olmuştur (Anar, 1999: 17). Bu tarihsel süreçte bakıldığı zaman genel olarak, insan gereksinimlerinin artması ve değişmesine bağlı olarak insan hakları taleplerinin çeşitlenerek arttığı, insan hakları kazanımının geri dönülmez, dinamik ve sürekli bir süreci ifade ettiği görülmektedir (Anar, 2000: 24). Ancak insan haklarının birikimci özelliğinden dolayı tarihsel gelişim aşamaları genel olarak böyle olumlu bir tablo çizse de insan hakları tarihinin tam anlamıyla çizgisel ve ilerlemeci olduğunu söylemek pek de mümkün değildir. Mourgeon'un (22), dediği gibi, insan hakları tarihi; "yükseliş ve inişleri, zafer ve yenilgi anları, hak kazanımlarının kesin görüldüğü durumlardan uzun süreli yok olma safhalarına kadar uzanan uzun dönemler ... Kısacası, bir tarih varsa da, ilerlemeler ve geri çekilmeler arasındaki tekrarların ardı ardına dönüp gelmelerin, karşıtlıkların ve kopuşların birbirine karışması" şeklinde cereyan eden kaotik görünümüne bir tarihtir. Mourgeon'un bu tespitine katılmamak mümkün değildir. Gerçekten de gerek insan hakları tarihine, gerekse insan haklarının gümmüz pratiğine baktığımız zaman, insan hakları ile ilgili bu inişli çıkışlı çizginin bazen ard arda gelen zaman dilimlerinde, bazen de aynı zaman dilimi içerisinde farklı mekânlarda yaşanan insan hakları pratiğinde cereyan ettiğini görmekteyiz.

Tarih boyunca, uluslararası sistem, geleneksel olarak devlet merkezli olmuştur. Devletlerin egemenliği ve eşitliği ilkesi üzerine inşa edilen bu sistemde, devletlerin birbirlerinin içişlerine karışması da pek söz konusu değildir (Dağı, 2004: 1). Menfaatin tek gerçeği oluşturduğu devletlerarası ilişkilerde, ahlakilik ya da insan hakları adına bir şeyler bulmak da zordur. Devlet/güç merkezli, egemenlik, karışmazlık ve menfaat ilkelerinin hâkim olduğu, geleneksel uluslararası sistem kavrayışında ve pratiğinde, son zamanlarda ciddi bir dönüşüm yaşandı ve görülmektedir (Dağı, 2004: 2). Bu dönüşüm çerçevesinde yaşanan en önemli şey, insan haklarının uluslar arası politikanın bir argümanı haline gelmiş ve uluslararası politikada meşru bir yer edinmiş olmasıdır. İnsan haklarının, devletler hukukunun konusu haline gelmesi, doğal hukuk teorisinin siyasal sistemde devlet birey ilişkisini izah etmesinden çok daha sonralara dayanmaktadır. İnsan haklarının, uluslararası hukukta belirleyici bir unsur olarak sahneye çıkması için esas olarak II. Dünya Savaşı sonrasını beklemek gerekmiştir. II. Dünya Savaşı esnasında, insanlık adına yaşanan yıkım ile dünyayı bu savaşa sürükleyen Almanya ve Almanya'da bariz örneği görülen, baskıcı totaliter rejimlerin insan hakları konusundaki tutumu, I. Dünya savaşı ile başlayan, insan haklarını devletler hukuku alanına sokma eğilimine bir ivme kazandırmıştır. Bu bağlamda, 1946 yılında kurulan insan hakları komisyonunun hazırlamış olduğu, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, 1948 yılında Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nda kabul ve ilan edilmiştir. Soğuk savaşın etkisiyle bir süre durağanlaşan bu süreç, 1966 yılında, Siyasal Haklar Sözleşmesi ve Ekonomik Haklar Sözleşmesi ile tekrar devam ettirilmeye çalışılmışsa da esas olarak 1975 Helsinki Nihai Senedi'nin yayınlanmasından sonra Demir Perde'nin doğu tarafında kalan ülkelerin insan hakları konusunda sınırlarını dış dünyaya açmaya başlaması ve insan haklarının uluslararası politikanın önemli bir argümanı

haline geldiği yönündeki yaygın retorik neticesinde, insan haklarının devletlerarası hukukun konusu haline getirilmesi süreci büyük bir hız kazanmıştır (Doğan, 2006: 228). Helsinki sürecinden sonra 1979 tarihli Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Yasaklanması Sözleşmesi, 1984 tarihli İşkence ve İnsanlık Dışı Cezaların Yasaklanması Sözleşmesi, 1989 tarihli Çocuk Hakları Sözleşmesi, 1990 tarihli Göçmen İşçilerin ve Ailelerinin Haklarının Korunması Sözleşmesi gibi sözleşmeler, insan haklarını, milletlerarası hukukta baş aktör haline getirme sürecini perçinlemiş ve kavramın önemini daha da artırmıştır (Bretherton , 1998: 259-261, aktaran Doğan, 2006: 232). Bu süreçte, ayrıca, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Amerikalılar Arası İnsan Hakları Sözleşmesi ve Afrika Şartı gibi insan haklarını bölgesel ölçekte koruma sistemleri de oluşmuştur (Doğan, 2006: 227).

Sonuçta devletlerin bizzat, uluslararası sistemin öncüllerini sarsan, uluslararası sistemde bir dönüşüm yaratan, uluslararası normatif bir yapı geliştirdiği, uluslararası bir insan hakları hukuku oluşturduğu görülmektedir (Dağı, 2004: 3). Günümüzde artık insan haklarını, uluslararası arenayı yadsıyarak düşünmek mümkün olmadığı gibi, insan hakları konusundaki talepleri uluslararası boyutun dışında anlamlandırmak da zordur. Aynı şekilde uluslararası mekanizmaların ve aktörlerin eylemleri ile işbirliği içerisine girmeden insan hakları sorunlarını çözmek de mümkün gözükmemektedir (Dağı, 2004: 2).

Uluslararası sistemde yaşanan bu dönüşüm neticesinde devletler, kendi iradeleriyle iç yapılarını dışarının denetimine açarak, eylemlerini sınırlayacak uluslararası yükümlülükler altına girmişlerdir. Böylece gelişen bir “uluslararası insan hakları rejimi” sözedilmektedir (Dağı, 2004: 3). Bu durum neticesinde, eskiden beri siyasi rejimlerin meşruluk temeli olan din, ya da 20. yüzyıldaki ulusal egemenlik veya sosyalist ideolojideki sınıf egemenliği ilkesinin yerini artık insan hakları almaya başlamıştır. (Doğan, 2006: 214). İnsan hakları, uluslararası sistemde devletlerin meşru olup olmadığını belirlemede bir kıstas haline gelmiştir. Günümüzde, insan haklarına saygıyı önemsemeyen devletlerin meşruluk sorunuyla karşı karşıya kalmaları yönünde bir eğilim hızla oluşmaktadır. 1993 yılında Viyana’da yapılan İnsan Hakları Dünya Konferansı’nda alınan “tüm insanların korunması ve geliştirilmesi uluslararası toplumun meşru ilgi alanıdır” yönündeki karar ile uluslararası sistemin temel prensiplerinden biri olan devletlerin birbirlerin iç işlerine karışmazlık ilkesi bypass edilerek (Beetham ve Boyle, 1998: 105), insan haklarının devletlerin yeni meşruluk temeli olması yönündeki argümanlar daha da güçlendirilmiştir. Bu süreçte, küreselleşme olgusu da özellikle iletişim teknolojilerindeki gelişme sayesinde, uluslararası sisteme, bu anlayışın yaygınlaşması ve devletlerin bu anlamda izlenebilmesi ve kontrol edilebilmesi yönünde büyük imkânlar yaratarak, bu sürece pratikte büyük bir katkı sağlamaktadır.

Küreselleşme ve İnsan Hakları Konusundaki Şeffaflık

Küreselleşme (globalization), son dönemlerin, üzerinde çokça konuşulan moda kavramı olmakla beraber, tanımı üzerinde henüz tam bir fikir birliğine varılmış değildir. Kavramın, ekonomik, hukuksal, siyasal ve sosyo-kültürel etkileri olan çok boyutlu bir süreci içermesi, konuya bakış açısına, siyasal ve ekonomik şartlar ile coğrafik özelliklere göre değişiklik göstermesi, üzerinde herkesin uzlaşabileceği tek bir küreselleşme tanımlamanın yapılmasını zorlaştırmaktadır. Literatürde, yapılan tanımlara bakıldığında, bu tanımların hepsinde kavramın farklı bir boyutunun öne çıkarıldığı görülmektedir. Bu da tanımı yapanların bu sürece hangi perspektiften baktığıyla yakından ilişkilidir.

Küreselleşme ile ilgili yapılan tanımlara bakacak olursak, bu tanımlardan birisi Amerikan Ulusal Savunma Enstitüsü tarafından yapılan tanımdır. Enstitü, küreselleşmeyi, “malların, hizmetlerin, paranın, teknolojinin, fikirlerin, enformasyonun, kültürün ve halkların hızlı ve sürekli bir biçimde sınır ötesine akışıdır” şeklinde tanımlamaktadır. Yine, Amerikan Ulusal Savunma Enstitüsü’nün tanımına göre, küreselleşme sayesinde ülkelerin ekonomileri arasında bir bütünleşme sağlanmakta, bir enformasyon devrimi yaşanmakta ve pazarlar, şirketler, örgütler ve yönetim uluslararası hale gelmekte, uluslararasılaşmaktadır. Kavramın, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu tarafından yapılan tanımına göre küreselleşme, “sadece ekonomik olamayan sosyal, siyasal, çevresel, kültürel ve hukuksal boyutları olan bir süreç” olarak tanımlanmaktadır (Öymen, 2000: 26- 27).

Kavrama, ideolojik bir perspektiften yaklaşanların, kavramı tanımlarken kullandıkları ortak söylem, küreselleşmenin, emperyalizmin yeni bir aşaması olduğudur. Küreselleşme, özellikle Sovyetler Birliği ile özdeşleşen, Doğu Blok’u ülkelerinin temsil ettiği sistemin (sosyalist sistemin) çökmesinden sonra, liberal kapitalist sistemin kendisini tek ve kaçınılmaz bir olgu olarak tüm dünyaya sunmasının yeni adıdır (Yüksel 2001: 9). Başka bir ifadeyle küreselleşme, kapitalizmin ulus-devletlerin sınırlarıyla yetinmemesi ve dünyayı tek bir pazar haline getirme çabasının gerçekleştiği sürecin modern ismidir.

İktisat literatüründe ise kavramın özellikle ekonomik boyutu öne çıkarılmakta ve küreselleşme (globalleşme), ekonomik etkinliklerin uluslararası nitelik kazanması yani uluslararasılaşması olarak tanımlanmaktadır (Marcuse, 2000: 201). Yani ulus devlet sınırlarının gitgide kalkarak, ülkeler arasındaki sermaye, emek ve mal akışının hızlanması ve ülke ekonomilerin dünya ekonomisiyle entegrasyonu sonucu, tek bir pazarın oluşturulması çabasını ifade eden bir sürecin adıdır.

Bu tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere küreselleşme birçok kavramı içerisine alan, çok boyutlu bir olgudur ve yalnız başına ne ekonomik, ne siyasal, ne de sosyal hareketler olarak değerlendirilemez. Bu sebeple küreselleşme kavramının her alana yönelik spesifik bir tanımın yapılması mümkün görünmektedir.

Aslında, toplumlararası ilişkiler, düşük yoğunlukta da olsa eskiden beri hep varolmuştur. Küreselleşme, bu ilişkilerin yaşanılan yüzyılda çeşitlenmesine ve hızlanmasına verilen yeni isimdir de denilebilir (Ayata, 1997: 62). Toplumlararası ilişkiler çeşitlenip hızlanana yani küreselleşme güncel anlamını kazanana kadar, üç temel aşamadan geçmiştir denilebilir. Bunlardan ilki, Batı Avrupa'nın kapalı tarım ekonomisinden (feodalizmden), ticari kapitalizme geçişi ve bunun neticesinde sömürgeciliğin dış politikada yegâne belirleyici olması (Uygun, 2006); ikincisi, sanayi devrimi neticesinde oluşan üretim artışı ve bu üretim artışından kaynaklanan yeni Pazar ihtiyacını karşılamak için dış politikada sömürgeciliğin yerini emperyalizme bırakması (Sander, 1999: 201-207); üçüncü ve küreselleşmeye güncel anlamını veren aşama ise geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinde bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan baş döndürücü ilerlemedir (Uygun, 2006).

İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin, insan hayatında hızlı bir şekilde yerini alması beraberinde bilgi paylaşımının önündeki engellerin de ortadan kaldırılmıştır. Artık, uydu antenleri, cep telefonları, internet, görsel ve yazılı medya ile fikirlerin serbest dolaşımı önlenemez bir hal almaktadır. Ülke sınırlarının fiziksel varlıklarının anlamlarını kaybettikleri böyle bir küresel yapıda, insanların düşüncelerini ve faaliyetlerini kontrol etmek de bir hayli güçleşiyor. Zaten bunu yapmak isteyen otoriter rejimler de hem bunun mümkün olmadığını görüyorlar, hem de uluslararası arenada meşruiyetlerini sorgulanır hale getiriyorlar. Küreselleşme ile beraber zamanın ve mekânın yeniden tanımlanması, yerelden ulusala, ulusaldan da küresele hızlı bir iletişim ve etkileşimi de beraberinde getiriyor ve bu ilişki ağı içerisinde yerelin ve ulusalın, uluslararası denetime açılması mümkün oluyor. Küreselleşmenin yarattığı bu imkânlar ve dinamikler ile ulusal düzeyde meydana gelen olaylar uluslararası toplum tarafından da izlenebildiği için artık, devletler, yurttaşlarının temel hak ve özgürlüklerini ihlal edici işlem ve eylemlerde bulunma konusunda kendilerini frenliyor/frenlemek zorunda kalıyor. Böyle bir ortamda tabii ki insan hakları talepleri de güçlenerek artıyor. Özetle, küreselleşmenin yarattığı şeffaf ortam, devletin otokontrolünü sağlamanın yanı sıra, birey devlet ilişkisinde de bireyi, devlet karşısında güçlendirici bir rol oynamaktadır. (Dağı, 2005). Yani insan haklarının, küreselleşme ile beraber temel kazanımı, devletlerin insan hakları konusunda daha hassas olmak zorunda kalmaları ile hak ihlallerinin dünya kamuoyunun gözleri önüne serilmesi ve insan hakları taleplerinin artması olmuştur diyebiliriz.

Küreselleşme ile Beraber İnsan Haklarının Kazandığı İki Farklı Görünüm

Küreselleşen dünyada, bugün, insan haklarına iki temel rol yüklendiği ya da başka bir ifadeyle insan hakları kavramının iki temel davranışa, anlayışa, düşünüşe mesnet teşkil ettiği görülmektedir. Bunlardan biri, yukarıda da izah edildiği gibi hem uluslararası hukukta yaşanan dönüşüm ve kavrayış hem de küreselleşme ile beraber iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişme neticesinde, insan haklarının devletlerin yeni meşruiyet temelini oluşturmasıdır. Yani uluslararası sistemde bir devletin meşruluğunun, insan haklarına gösterdiği saygıya bağlanmasıdır. Yukarıda bahsedilen, İnsan Hakları Dünya Konferansında alınan, insan haklarının korunması ve geliştirilmesinin uluslar arası toplumun meşru ilgi alanı olduğu yönündeki karar da bu anlayışın uluslararası alanda tescillenmesinden başka bir şey değildir.

İnsan haklarına yüklenen ve yukarıda bahsedilen olumlu fonksiyonun yanında, olumsuz bir fonksiyon yüklendiği de görülmektedir. Yüklenen bu olumsuz fonksiyon ise emperyalist devletlerin, yine emperyalist amaçlarını gerçekleştirmek için diğer devletlere müdahalede, insan haklarını ve insan hakları ihlallerini gerekçe olarak göstermesi, bahane etmesidir. Bilindiği üzere, insan hakları tarihinde, 1789 Fransız İhtilali ve bu İhtilal neticesinde ilan edilen Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi, bir dönüm noktası olmuştur. Bu beyanname ile hem o döneme kadarki insan hakları doktrini ilk defa bu kadar açık, net ve sistematik bir şekilde kendisini ortaya koyarak büyük bir etki yaratmış, hem de kendinden sonraki insan hakları mücadelesine önemli bir esin kaynağı olmuştur. Ve yine bilindiği gibi bu İhtilali yapan, burjuva sınıfıdır. Ancak burjuvazinin, bu İhtilali yaparken verdiği mücadeleyi, soyut bir insan hakları mücadelesi olarak nitelendirmek de zordur. O dönemde burjuvazi için öncelikli mesele, üretime ve ticarete engel olan ya da zorlaştıran koşulların ortadan kaldırılması idi. Bu nedenle burjuvazi, kendi ticari faaliyetlerini rahatça gerçekleştirebilmek için gerekli olan koşulları, başka bir ifadeyle burjuvazi toplumu haklarını, insan hakları şeklinde gündeme getirmiştir. Böylece ekonomik gücünü artıran burjuvazi bir süre sonra iktidara talip olmuştur (Özdağ, 1996: 35). O günden bugüne, sermaye sınıfının destek vermediği bir siyasi partinin veya oluşumun, liberal-kapitalist anlayışın egemen olduğu devletlerde iktidara gelmesinin ya da bir şekilde gelmişse bile, iktidarda uzun süre kalmasının mümkün olmadığı görülmektedir. Yani, burjuvazi, doğrudan ya da dolaylı bir şekilde iktidarı elinde bulundurmaktadır. Bunun en bariz örneğini, tek kutuplu dünyanın süper gücü, egemeni olarak görülen, Amerika Birleşik Devletleri'nde görmek mümkündür. Bugün Amerika'nın dış politikasını belirleyenlerin, silah üreticileri ve petrol şirketleri başta olmak üzere, büyük sermayelerin olduğu, dünyaca bilinen bir gerçektir. Sermaye ile çatışan bir yönetimin, Amerika Birleşik Devletleri'nde, iktidar olması mümkün değildir.

Doğu Bloku'nun yıkılmasının ardından, bugün kendisini dünyaya tek doğru olarak sunan, liberal-kapitalist sistem, dış politikada ise bir "ekonomik emperyalizm" politikası izlemektedir. Bugün uygarlık konusunda, Doğu'ya örnek olarak gösterilen Batı'nın, yükselişinin temelinde sömürgeciliğin yattığı, bu sömürü sürecinde ekonomik zenginlikleri ele geçirmek için acımasız savaşların yaşandığı, insan haklarının ayaklar altına alındığı bilinen bir gerçektir. Böyle bir süreç sonucunda zenginleşen Batı'nın bu zenginliğini muhafaza etmek için günümüzde uyguladığı siyaset ise az gelişmiş ülkelerde kendilerine bağımlı ekonomik yapılar oluşturmak ve bunları muhafaza etmektir (Çeçen, 2000: 142). Bunu yaparken izlenen temel politika ise dış borçlanmaya dayalı, belirli dış merkezlerin güdümünde yürütülen katı ekonomik programları, az gelişmiş ülkelerin değişmez ekonomik programları olarak uygulamaktır. Böyle bir politika bir kere uygulanmaya başlandıktan sonra artık ekonomik programların temel amacı dış borçların ödenmesi olmakta ve böylece yatırım durmakta, çalışanların gelir miktarı asgari düzeylere çekimle, sonuçta halk sürekli bir yoksulluğa mahkûm edilmektedir (Çeçen, 2000: 138). Bu tür ülkelerde işsizlik ve yoksulluk hat safhalara ulaşmakta, bu da başta suç işleme oranındaki artış olmak üzere, birçok toplumsal sorunu beraberinde getirmektedir. Böyle bir ortamda insan haklarının gerçekleştirilmesinden ve insan haklarına saygıdan bahsetmek de tabii ki mümkün olmamaktadır. Batılı büyük devletler, az gelişmiş ülkelerde kendi çıkarları doğrultusunda ve az gelişmişliğin devamını sağlayacak politikaları da ya bizzat ya da kendi güdümlerindeki çok uluslu şirketler veya uluslararası ekonomik örgütler aracılığı ile gerçekleştirmektedirler. Bunun farkına varan ve direnen ülkelere ise aşamalı olarak siyasal ve ekonomik yaptırımlar uygulanmakta (tabii bu yaptırımlar neticesinde sefalet ve yoksulluğa düşen insanlar için insan hakları akla bile getirilmemekte), buna rağmen direnen ülkelerde iç karışıklıklar yaratılmakta ve son aşama olarak, askeri müdahaleler bulunmaktadır. İşte bu müdahalelerin hemen hepsinde kendisine başvuru kavramı ise maalesef, insan hakları kavramı olmaktadır. Böylece insan hakları kavramı, Batılı büyük devletlerin, sisteme bağımlı kılınan veya yeraltı zenginlikleri göz kamaştırıcı az gelişmiş devletleri ve üçüncü dünya ülkelerini kontrol altında tutabilmek için öne çıkardıkları daha doğrusu bahane ettikleri bir söylem olmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin, Irak'a insan hakları ve demokrasi götürme vaadiyle yaptığı müdahalenin, insan hakları adına ne vahim olaylara sahne olduğunu söylemek herhalde bu konu da başka bir örnek vermeye gerek bırakmamaktadır. İnsan hakları söylemini dilinden bırakmayan Batılı büyük devletlerin, Şili ve Güney Amerika örneklerinde olduğu gibi azıllı insan hakları düşmanı, katı ve otoriter siyasal rejimlere, sırf ekonomik çıkarları uğruna verdikleri destek, uluslararası sistemde insan haklarını işlerine geldiği gibi nasıl araçsallaştırdıklarına, bir başka örnektir. (Çeçen, :2000: 170). Bir ABD vatandaşının, birkaç saat fazla gözaltında tutulması veya bir Fransız vatandaşının hakkındaki bir idari soruşturma ile ilgili bilgilendirilmemesi şeklindeki insan hakları ihlalleri üzerinde, hassasiyetle durulurken ki doğru olan da budur; Guantanamo Hapishanesinde yıllarca haklarında dava açılmadan, insanların tutulması yönündeki insan hakları ihlalleri (Doğan, 2006: 214-215) ya da Avrupa'nın tam ortasında ve gözü önünde, Bosna'da yapılan insan hakları ihlalleri, gündeme bile getirilmemektedir. Bu da Batı'nın, insan hakları konusunda izlediği ikircikli politikanın bir başka göstergesidir. Sonuçta Batılı emperyalist devletlerin, insan haklarını, kendi çıkarları ve amaçları doğrultusunda araçsallaştırması söz konusudur. Bu araçsallaştırma neticesinde yapılan müdahaleler ile Ortadoğu örneğinde olduğu gibi dünyanın birçok bölgesinde iç savaş yaşanmakta ve bu durum tüm dünya halkının savaştan, şiddetten uzak, huzur ve güven içerisinde yaşaması demek olan küresel barışın, ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Ne acıdır ki kendisine sadık kalınması durumunda küresel barışı tek başına tesis edebilecek olan insan hakları, küresel barışı yok edici eylemlerde gerekçe olarak gösterilmektedir.

Sonuç

Klasik uluslararası sisteme ve milletlerarası hukuka hâkim olan devlet merkezli, güç odaklı anlayış, II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan acı tecrübelerin etkisi ve küreselleşme sürecinde, iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin katkısıyla, insan hakları kavramının uluslararası alanda bir belirleyici olması yönünde belli köklü dönüşüm yaşamaktadır. Bu bağlamda, insan hakları, devletlerin meşruluk zeminine yerleşmeye başlamış ve bu durum beraberinde devletlerin insan hakları konusunda artık daha hassas davranmaları yönündeki inancı artırmıştır. Bu da bireyin, devlet karşısında güçlenmesi sonucunu doğurmuştur. İnsan haklarının, uluslararası alanda, insanlık adına kazandığı bu prestij, beraberinde, yükselen bir insan hakları söylemini de getirmiştir. Ancak aynı süreçte, insan hakları söyleminin bu cazibesinden faydalanmak isteyen Batılı büyük devletler, insan haklarını, uluslararası alanda, emperyalist amaçlarını gerçekleştirmek için araçsallaştırma eğilimine de girmişlerdir. Bu anlayış çerçevesinde, eskiden emperyalist devletlerin yegâne düsturu olan, "böl, parçala, yönet", artık yerini, "karıştır, müdahale et, sömür" politikasına bırakmıştır. İşte bu ikinci düsturla hareket edilirken, müdahale etmek için bahane olarak da insan hakları kullanılmaktadır. Bir devlete müdahale için asıl amacı gizlemek adına, insan hakları ihlali yanında bazen demokrasi götürme vaadi, bazen nükleer silah tehdidi, bazen terör gibi nedenler sunulsa da insan hakları hep bu gerekçelerin yanına, başat gerekçe olarak eklenmektedir. Oysa insan hakları ile ilgili olarak, Batılı büyük devletlerin kendi menfaatleri doğrultusunda, nasıl işlerine geldiği gibi ikircikli davrandığını yukarıda belirtmiştik. İnsan haklarının bu şekilde araçsallaştırılması, insan hakları söylemine, özellikle Batıdan gelen insan hakları söylemine kuşkuyla yaklaşılmasına sebep olmaktadır. Öyle ki insan hakları kavramı, kafalarda, kendisinden korkulur, bölücü, yıkıcı bir çağrışıma yapar hale gelmiştir. Oysa bu durum,

deyim yerindeyse insan hakları kavramının kabahati değildir. Bu nedenle devlet birey ilişkisini düzenlemede insan haklarına başvurmaktan ve uluslararası sistemde devletleri tanıırken "insan haklarına saygılı devlet" olma koşulunu milletlerarası hukukun değişmez ilkesi haline getirmekten vazgeçilmemelidir. Unutmamalıdır ki yerelde insan haklarına saygı, ulusal barışı, ulusal barış da beraberinde küresel barışı getirecektir. Bu nedenle, Batılı büyük devletlerin, küresel barışı bozan fiillerine, insan haklarını gerekçe olarak göstermeleri konusunda, daha uyanık davranılmalıdır. Ortadoğu'da her gün bombaların patladığı, terör ve şiddet eylemlerinin ne zaman nerede boy göstereceğinin kestirilemediği, güvenlik korkusuyla parlamentolardan insan haklarını kısıtlayıcı olağanüstü hal yasalarının hızla geçtiği böyle bir ortamda, küresel barışın yolunun yerel, ulusal ve küresel ölçekte, bütün aktörlerin insan haklarını tam olarak gerçekleştirmelerinden geçtiği unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Anar, Erol (1999). İnsan Hakları, Maki Basın Yayın, Ankara.
- Anar, Erol (2000). İnsan Hakları Tarihi, Çivi yazıları, İstanbul.
- Ayata, Sencer (1997), Toplum Bilim Açısından Küreselleşme, Ed. Işık Kansu, Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme, İmge Kitabevi, Ankara, 61-74.
- Beetham, David ve Kevin Boyle (1998). Demokrasinin Temelleri, Çev. Vahit Bıçak, Liberte Yayınları, Ankara.
- Bretherton, Charlotte (1998). Allgemeine Menschenrechte Der, menschliche Factor in der Weltpolitik?, Übersetzer: Gabriele Rokowski, in: Ulrich Beck Hrsg., Perspektiven der Weltgesellschaft Edition Zweite Moderne, Schurkamp, Frankfurt, 256-292.
- Çeçen, Anıl (2000). İnsan Hakları, Savaş Yayınları, Ankara.
- Dağı, D. İhsan (2004). İnsan Hakları ve Uluslararası Sistem, Uluslararası İnsan Hakları Sempozyumu, Bursa.
<http://www.policy.hu/dagi/leftmenu/files/BursaSeminar.pdf> Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2008
- Dağı, D. İhsan (2005). İnsan hakları, Küresel Siyaset ve Türkiye, Polis Dergisi, sayı:45.
http://www.emniyet.gov.tr/egitim/dergi/eskisayi/45/web/makaleler/Prof_Dr_Ihsan%20D_DAGI.htm
Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2008
- Doğan, İlyas (2006). Parçalayan Küreselleşme, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Kapani, Münci (1976). Kamu Hürriyetleri, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Marcuse, Peter. (2000), Küreselleşmenin Dili, Çev. Ali Taratanoğlu, Mülkiye Dergisi, Cilt: XXV, sayı: 229
- Mourgeon, Jacques (...), İnsan Hakları, Çev. Ayşen Ekmeççi ve Alev Türker, İletişim Yayınları.
- Öymen, Onur (2000), Geleceği Yakalamak, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Özdağ, Ümit (1996). Batı'da İnsan Haklarının Doğuşu, Doğu ve Batıda İnsan Hakları, (Kutlu Doğum Haftası : 1993-1994) Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara
- Sander, Oral (1999). Siyasi Tarih I, İmge Yayınevi, Ankara.
- Uygun, Oktay, Ulusüstü Siyasal Birlikler ve Küreselleşme, <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale7> Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2008.
- Yüksel, Mehmet (2001). Küreselleşme Ulusal Hukuk ve Türkiye, Siyasal Kitabevi, Ankara.

ULUSLARARASI HUKUK VE KÜRESEL BARIŞ: TEMEL YAKLAŞIMLAR, BM ŞARTI VE TEMEL İLKELER

Doç. Dr. Nejat Doğan
nejatdogan@yahoo.com
Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Araş. Gör. A. Sacid Öngül
asacidorengul@gmail.com
Erciyes Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Bölümü

Özet

Küresel barışı gerçekleştirme yolunda faydalanılabilecek araçlardan biri uluslararası hukuktur. Ancak realist, devletçi ve Kantçı uluslararası hukuk yaklaşımlarının bu rolü oynaması mümkün değildir. İyimser, çoğulcu, evrimsel epistemoloji ve ontolojiyi benimseyen, radikalizmi desteklemeyen, liberal ilkelerle çelişen tavsiyeler getirmeyen bir uluslararası hukuk anlayışının küresel barış sürecine önemli katkıları olacaktır. Bu düşünceleri açıklamak üzere bildiri, öncelikle realist, devletçi ve Kantçı yaklaşımların temel özelliklerini ele alır ve bu teorilerin eleştirisini verir. Uluslararası kurumlara yeni bir yaklaşımın teorik temellerinin liberalizm ve pragmatizm tarafından atılabileceğini öne süren bildiri, BM Şartı ve UAD Statüsü'nü irdeleyerek sistemdeki temel kuralların böyle bir pragmatik liberal yaklaşıma iyi bir başlangıç oluşturduğunu savunur.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası hukuk, küresel barış, realizm, devletçi yaklaşım, Kantçı yaklaşım, pragmatik liberalizm, Birleşmiş Milletler Şartı, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü.

INTERNATIONAL LAW AND GLOBAL PEACE: MAIN APPROACHES, THE UN CHARTER AND BASIC PRINCIPLES

Abstract

International law is one of the means to be employed toward global peace. However, the realist, statist/legalist, and Kantian approaches cannot fulfill this function. An international law approach, which is optimistic and pluralistic, which has an evolutionary epistemology and ontology, and which neither supports radicalism nor suggests policies that conflict with liberal principles, would surely contribute to the process of realizing global peace. To elaborate on these ideas, the paper first reviews and then criticizes the basic premises of the realist, statist, and Kantian approaches. The paper suggests that liberalism and pragmatism can together provide us with the basic principles of a new approach to international institutions and, through reviewing both the UN Charter and ICJ Statute, argues that the main principles in the international system constitute a good starting point for such a pragmatic liberal approach.

Keywords: international law, global peace, realism, statism/legalism, Kantian approach, pragmatic liberalism, UN Charter, ICJ Statute.

Giriş

Teori üretmek adına aşırılığa ve abartıya kaçmak veya olayları kendi teorimize uysun diye eğip bükme, bilim olmayacaktır. Daha barışçıl bir dünya için gerçekleri yadsımak veya ütopyaya sığınmak yerine, bugünden ve elimizdekilerden başlamak gerekmektedir. Rasyonel düşünce, iyi niyet, evrimsel bir dünya anlayışı, çoğulculuk ve insancıl bir etik, bu barışçıl dünyanın yaratılması sürecinin önemli değerlerindedir. Bu değerleri de liberalizm ve pragmatizm ikilisi savunmaktadır. Bu felsefelere dayanan bir hukuk yaklaşımı; realist, devletçi ve Kantçı yaklaşımlara nazaran, barışçıl dünya amacına daha iyi hizmet edecektir.

Ama barış nedir? Ne tür bir barışçıl dünya yaratmaya çalışıyoruz? Tüm savaşların sona erdiği bir dünyada "barış" ortamı tabii ki oluşacaktır. Ama bu hiçkimsenin kötü değerlere karşı savaşma gücü olmadığı, örneğin 1941'de hissedilen bir barışın suskunluğuysa, barıştan bahsedilebilir mi? Veya hiç kimsenin dava açmayı, hukuka başvurmayı göze alamadığı bir suskunluk ortamı veya herkesin tüm haklarını sadece mahkemelerde aramaya başladığı bekleme ortamı da barış anlamına gelebilir mi? Veya herkesin tek bir değere sahip olduğu, tüm insanların tek tip düşündüğü ve davrandığı bir ortam barış anlamına gelebilir mi? Örnekler çoğaltılabilir. Ancak verilen birkaç örnek bile, tartışmanın derinliğini ve bir çırpıda sonuçlandırılmayacağını göstermektedir.

Barıştan ve barışçıl dünyaya doğru hukukun katkısından bahseden bir bildiride, hem teorik açıdan bir yol haritası sunabilmek hem de bizzat olguları açıklayabilmek için, barıştan ne kastedildiğinin söylenmesi gerekir. Bu amaçla, Inis Claude'u izleyerek, ikili bir ayrıma gitmek faydalı olacaktır. Buna göre, barış kavramı; "negatif anlamda barış" ve "pozitif anlamda barış" olarak ikili bir anlamda ele alınabilir. Negatif

anlamda barış, sistemde gerek savaşın gerekse savaş tehdidinin ve zorlamanın olmadığı bir durumdur. Pozitif anlamda barış ise, bundan çok daha geniş bir dünya düzeninin tanımlanmasıdır. Bu anlamda barış, sosyal bir dünya düzeni anlamına gelmektedir (Claude, 1990: 31-32; Doğan, 2001: 101-102). Pozitif anlamda tanımladığımız böyle bir barışın gerçekleşmesi için, sistemde hem güvenliğin sağlanmasına hem de ekonomik ve sosyal açılardan istikrarın tesis edilmesi ile adaletin yerleştirilmesine gereksinim vardır.

Ancak uluslararası hukuka realist yaklaşım adaleti tamamen gözardı ederken, Kantçı yaklaşım idealizm adına müdahaleye ve savaşa destek vermekte ve böylece sistemde istikrarsızlık ve güvensizliğin devamına yol açmakta, diğer taraftan devletçi düşünürler ise gelecek için herhangi bir vizyondan yoksun bulunmakta, sadece betimleyici ve statükocu bir yaklaşım sunmaktadırlar. Dolayısıyla gerek realizm, gerek devletçilik, gerekse Kantçı uluslararası hukuk yaklaşımları reddedilmelidir. Bu düşünce aşağıda herbir yaklaşım üzerinde durularak derinleştirilecek ve pragmatik liberal bir yaklaşımın gerekliliği sonucuna ulaşılabilecektir. Bu sonucu desteklemek için de, BM Şartı ile UAD Statüsü'nün özellikle uluslararası hukuk ve adalet konusundaki temel ilkeleri, temel tutumu irdelenecektir.

Realizm (Gerçekçilik) ve Uluslararası Hukuk

Diğer teorilere nazaran ilk bakışta kendine üstünlük kazandıracak bir adı olan realizm, uluslararası ilişkilere "gerçekçi" yaklaştığı iddiasındadır. Her ne kadar realizmin izleri Thucydides'in *Pelopones Savaşları Tarihi* başlıklı eserine kadar geri götürülebilse de, bu teori ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ilişkiler disiplininde başat hale gelmiştir (Thucydides, 1972; Dogan, 2004). Realizmin uluslararası hukuka yaklaşımını anlamada önemli olan temel varsayımları arasında şunlar sayılabilir: 1) insan doğası temelde kötüdür; 2) uluslararası politikanın öznesi bireyler değil, gruplardır ve sistemin en önemli öznesi devlettir; 3) Uluslararası sistem anarşik yapıdadır, sistemde devletlerin üzerinde herhangi bir otorite yoktur. Bu nedenle sistemde herhangi bir devletin devamını garantileyebilecek bir otorite de bulunmamaktadır; 4) Bu anarşik yapı nedeniyle, devletler sürekli olarak var olma mücadelesi içindedirler; 5) Bu var olma mücadelesi nedeniyle, devletlerin temel endişesi güvenlidir ve her zaman (daha fazla) güç elde etme peşindedirler; 6) Bu nedenle, bir devletin dış politikasına ulusal çıkarlar yön vermelidir; 7) Tüm devletlere/halklara uygulanabilecek tek bir değerler sistemi/ etik yoktur.

Bu temel varsayımlara sahip realistler, sistemde görece istikrarı hukuka değil güç dengesine (balance of power) bağlarlar. Eğer herhangi bir hukuk kuralı varsa veya oluşturulacaksa, bunun nedeni devletler arasındaki anlayışın veya evrensel değerler sisteminin değil, ortak çıkarların varlığıdır. Nitekim 1945 sonrasında bir taraftan klasik realistler, ulusal çıkarın üstünlüğünü ve devletin hukuktan ziyade kendi yöneticilerine ve ulusal çıkarın yol göstericiliğine inanması gerektiğini salık verirken, diğer taraftan da yapısal (neo) realistler sistemin anarşik yapısı nedeniyle politikacıların hukuka ister istemez kuşkulu bakacaklarını, çünkü devletin elinin bu anarşik sistemde hukuk tarafından bağlanmaması gerektiğini savunmuşlardır. Teorisyenler yanında birçok devlet adamı da uluslararası hukuka bu realist yaklaşımı savunagelmiştir. Aşağıda realist teorisyen ve devlet adamlarına bazı örnekler sunulacaktır.

Örneğin Hans J. Morgenthau *Politics Among Nations* başlıklı klasikleşmiş eserinde, uluslararası hukukun yasama, yargı ve yürütme gibi fonksiyonlarının yetersiz olduğunu savunmaktadır. Morgenthau yasama ile ilgili olarak: 1) herhangi bir yasama organının (otoritesinin) bulunmadığını; 2) yasama erkinin merkezi değil, adem-i merkezi (decentralized) bir yapıda olduğunu; 3) hukuku yorumlayacak bir otoritenin de bulunmadığını ileri sürer. İç politikadan farklı olarak, uluslararası politik sistemde hukuk yaratacak yetkin bir otorite yoktur. Son tahlilde, sadece devletler hukuk yapma gücüne sahiptir ve devletten daha üstün bir otorite yoktur. Diğer bir deyişle, uluslararası sistemin anarşik yapısı nedeniyle sadece devletler hukuk yapabilir ve hukuk sadece devletin rızasıyla yapılabilir. Bu yüzden sistem merkezi değil, ademi-merkezi bir yapıdadır. Ayrıca hukuku yorumlamaya da sadece devletler yetkilidir.

Yargı işleviyle ilgili olarak da Morgenthau, sistemin üç eksikliğini vurgular. İlk olarak, sistemde zorunlu yargı yoktur. Uluslararası Adalet Divanı (UAD) önünde, sadece Divan'ın yargı yetkisine rıza gösteren devletlere karşı dava açılabilir. İkincisi, sistemde mahkemeler arasında bir hiyerarşi yoktur. Yani, UAD'nin mi yoksa ulusal mahkemelerin mi üstün olduğu konusu açık değildir. Sistemde zorunlu yargı olmadığı gözönüne alındığında UAD'nin üstünlüğünü savunmak zordur ve bu belirsizlik hala devam etmektedir. Üçüncüsü, içtihat kuralı da (stare decisis) uluslararası hukuk sisteminde bulunmamaktadır. UAD önceki kararlarıyla bağlı değildir; Divan bir dava hakkında daha önceki kararlarından bağımsız karar verebilir. Ulusal sistemde (iç politikada) ise içtihat kuralı uygulanmaktadır. Bu nedenle bireyler belirli bir davada hükmün ne olacağını büyük ölçüde öngörebilirler.

Yürütme erkile de ilgili olarak, Morgenthau uluslararası hukukta kuralların uygulanmasını takip edecek, bu kuralları gerekirse zorla uygulayacak bir gücün de bulunmadığını vurgulamaktadır. İç politikada ise kurallar kolluk kuvvetleri vasıtasıyla uygulanır. Fakat uluslararası sistemde bir taraftan BM bu güçten yoksundur, diğer taraftan da devletler genellikle bu konuda isteksizdirler (Morgenthau, 1978).

Uluslararası hukuktaki bu eksiklikler dikkate alındığında, sistemde var olma mücadelesi veren devletler uluslararası politikayı etkileyebilecek önemli kararları hukukun eline bırakamazlar. Uluslararası sistemde, devletlerin güvenilebileceği ve hukuku yapıp uygulayabilecek yüksek bir otorite bulunmamaktadır.

Bu nedenle devletler politika oluşturma süreçlerine müdahale etmeli ve kendileri için en iyi çözümü/durumu garanti altına almalıdırlar. Bunun yanında içtihat kuralı uygulanmadığı ve böylece Divan kararları öngörülebilir olmadığı için, devletler ne UAD'nin zorunlu yargı yetkisi konusunda anlaşabilirler ne de Divan'a güvenebilirler. İsteddiği şekilde hukuk yapma ve yorumlama izni Divan'a verilmiştir. Tüm bu nedenlerle, Morgenthau'ya göre uluslararası sistemde düzenin korunmasının en iyi yolu bir güç dengesinin oluşturulması ve korunmasıdır. İyi bir diplomasi, devletin elini uluslararası hukukla bağlamaktan ziyade, bu denge politikasının uygulanmasına çalışmalıdır.

Morgenthau, *The Decline of Democratic Politics* başlıklı eserinde de “fonksiyonel hukuk teorisi” adını verdiği realist bir teori geliştirir. Burada pozitivist uluslararası hukukun üç zafiyetinden bahseder. İlk olarak, hukuk sadece etik/ahlaki bir sistemde işleyebilir. İç politika (ulusal sistem), böyle bir etik altyapıyı sunabilecek niteliktedir. Hukuk ancak ahlaki değerler ve normlar konusundaki ortak anlayış üzerine kurulabilir; dolayısıyla, böyle bir ortak anlayışın olmadığı uluslararası sistemde uluslararası hukukun oluşturulması mümkün değildir. Morgenthau'ya göre, böyle bir hukuk yaratmaya çalışmak ve milletleri buna saygı göstermeye zorlamak boş bir çabadır. Her ulusun kendine özgü ahlaki/etik sistemi vardır ve bu ahlaki normlarla getirilmeye çalışılan hukuk arasında çatışma olduğu sürece devletler hukuka uymayacaklardır.

İkinci olarak, uluslararası hukuk sosyolojik ortamı/koşulları da gözardı etmektedir. İç politika güç siyaseti üzerine inşa edilmiştir; tüm sosyal gruplar sistem içindeki güçlerini artırmaya ve böylece kazançlarını maksimize etmeye çalışmaktadırlar. Uluslararası sistem de aynı niteliktedir. Devletler sonu-gelmez bir güç mücadelesi içindedirler. Fakat uluslararası hukuk bu mücadeleyi görmezlikten gelmekte ve devletlerin uyum içinde yaşayabilecekleri bir barış ortamının varlığını öne sürmektedir. Dahası uluslararası hukuk, devletleri eşit kabul etmektedir. Fakat böyle bir eşitlik uluslararası sistemde yoktur ve zaten uluslararası politikanın temel konusu da bu eşitsizliktir.

Üçüncü olarak, pozitivist hukuk yazılı hukuku geçerli tek hukuk saymakla bazı yazılı yasaların gerçekte hukuk olmadığını ve sosyal dünyanın bazı yasalarının da yazılı olmasa bile hukuk etkisine sahip olduğunu gözardı etmektedir. Bu nedenle, devletlerin yazılı rızalarını verdikleri hukukla bağlı olduğunu savunan “rıza” (consent) teorisi bir bakıma yanlıştır.

Böylece Morgenthau'ya göre, fonksiyonel uluslararası hukukun prensipleri şu şekildedir: 1) uluslararası hukukun var olabilmesi genel menfaat veya güç dengesinin varlığına bağlıdır. Eğer ne genel menfaat ne de güç dengesi varsa, uluslararası hukuk var olamaz; 2) ilk noktaya ilintili olarak, bazı kanunlar kalıcı iken bazıları geçicidir. Çünkü sistemde devletlerin menfaatleri ve güç dağılımı dinamiktir, sürekli değişmektedir. Bu değişimle beraber, bazı kanunların da değişmesi doğaldır; 3) hukuk ancak bu hukuku ihlal eden bir şekilde cezalandırılıyorsa, yani cezai müeyyide varsa, hukuk olabilir ve hukuk olmaya devam edebilir. Son tahlilde, eğer uluslararası kurallar yaptırımla desteklenmezse, bu kurallar bir uluslararası hukuk sistemi oluşturamaz; 4) hukuk iç politikada ortak değerlere ve etiğe dayanır. Uluslararası alanda da değerlerin ve kuralların örtüştüğü, birbirine paralel olduğu oranda hukuk var olabilir; 5) uluslararası hukukun yorumu, hukukun yapıldığı sosyal ortam/koşullar dikkate alınarak yapılmalıdır. Hukukçular, yorum sürecinde spesifik bir hukuk kuralına devletin hangi şartlar altında rızasını verdiğine bakmalıdırlar; 6) insanlık eğer dünyanın nasıl işlediğini, dünyanın düzenini anlamak istiyorsa, bu dünyanın sosyal yasalarını bulmak zorundadır (Morgenthau, 1962).

Edward H.Carr da, *The Twenty Years' Crisis* başlıklı klasikleşmiş çalışmasında, uluslararası hukuk sisteminin zayıf taraflarını vurgular. Morgenthau'nun yukarıda belirttiğimiz düşüncelerine benzer olarak, Carr uluslararası hukukun yasama, yürütme ve yargı açısından eksikliklerini vurgular. Buna göre, uluslararası sistemde hem uluslararası hukuku yapacak hem de bu hukukun uygulanması için yaptırımda bulunabilecek bir otorite yoktur. Bunun yanında, uluslararası sistemde zorunlu yargı bulunmamaktadır. Carr antlaşmaların üstünlüğünün, antlaşmaların bozulmaması gerektiği (Pacta Sunt Servanda) kuralının aslında olmadığı gibi olmaması gerektiğini de iddia eder. Devletler genellikle uluslararası sorumluluklarından kurtulmak için *Rebus Sic Stantibus* ilkesini ve gereklilik teorisini öne sürerler. Rebus Sic Stantibus ilkesine göre hareket eden devletler, bir antlaşmayı imzaladıkları şartlarda önemli değişiklikler meydana geldiğini ve böylece antlaşmadaki sorumluluklarını yerine getiremeyeceklerini iddia ederler. Aynı zamanda devletler, uluslararası sistemde devletin ve ulusun yaşamını devam ettirmesinin bir gereği olarak (raison d'état) belirli kurallara uyulmaması gerektiğini savunurlar. Carr, idealist bir dünya politikasının karşısındadır ve liberalizmin aşırı iyimserliğini eleştirir. Ulusların çıkarlarının uyumlaştırılabileceği yönündeki liberal düşünceye ve “görünmez el” teorisine karşı çıkar. Carr barışsal değişimin, güç politikası ile hukukun birleşimi sonucunda elde edilebileceğine inanır. Buna göre, sistemde gücün artan, başat olma iddiasındaki bir devletin “meşru” hakları tanınamalıdır. Hukuk, ahlak ve gücün bulunduğu yerde ve o oranda tanımlanmalıdır (Carr, 1966).

Realizmin başat duruma geçtiği İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası hukuka bu realist yaklaşıma birçok devlet adamı ve özellikle dönemin en güçlü ülkesi Amerika Birleşik Devletleri'nin politikacıları ve diplomatları destek vermiştir. Örneğin ABD'nin etkin dışişleri bakanlarından Dean Acheson realist bir uluslararası hukuk görüşüne sahipti. Bir araştırmacıya göre Acheson'ın, uluslararası sistemde devletlerin davranışlarında hukuk veya idealist kurumlar aracılığıyla reform yapma peşinde olduğunu veya BM Şartı'na sempati ile yaklaştığını söylemek mümkün değildi. Hukuk, ne uluslararası politikayı anlamak için

bir analiz çerçevesi sunmakta ne de evrensel ortak değerleri barındırmaktaydı. Acheson için uluslararası hukuk bir araçtı ve “hukuki süreçler ile kurumları Amerikan politikasının enstrümanları olarak önemli derecede kullandı” (Crook, 2001: 120). Acheson Küba krizi sırasında da ABD'nin sadece ulusal çıkarlarının değil, fakat onun kültürünün ve yaşam şeklinin de doğrudan Küba tarafından tehdit edildiğini ileri sürdü. Acheson'ın yorumuna göre, böyle bir krizle karşı karşıya bulunan, yani varlığı tehlike altında olan bir devlet uluslararası hukukun ne dediğini önemsememeliydi. Kriz sırasında, “ABD'nin gücüne, prestijine ve konumuna meydan okunmuştu” ve buna karşı ABD gerekli cevabı vermeliydi (Acheson, 1963). Uluslararası hukukun varlığının devamı ve uygulanması için bir devletin yok olması düşünülemezdi. Bu nedenle devletler, hukuku kendi menfaatlerine göre oluşturmakta, yorumlamakta ve uygulamakta özgürlüğe, kurallara göre hareket edip etmeme konusunda da daima takdir hakkına sahip olmalıydı.

Uluslararası hukuka bu geleneksel realist yaklaşım, bir diğer Amerikalı diplomat George F. Kennan'ın yazılarında da açıktır. *Amerikan Diplomasisi* başlıklı eserinde Kennan, uluslararası hukuk sisteminin bazı zayıf taraflarından bahseder. Herşeyden önce hukukun uygulanmasında bütün devletlerin aynı yaklaşıma sahip olduğu farz edilir. Diğer bir deyişle, uluslararası hukuka devletlerin saygı göstermesi tavsiyesi/isteği, diğer devletlerin de hukuka saygı göstereceği varsayımına dayanır. Oysa bütün devletlerin uluslararası hukuku sevmeye veya saygı göstermeye hazır olduğu söylenemez. İkinci olarak, uluslararası hukuk her devleti eşit kabul eder. Ancak bu yanlıştır; çünkü devletler sosyal, politik ve ekonomik şartlar açısından özel vasıflara sahiptir. Ulus-devletler arasındaki bu ayrımın gözardı edilmesi, uluslararası sistemde değişimin nasıl ortaya çıkacağını açıklamaktan uluslararası hukukçuları mahrum bırakmaktadır. Günümüzde uluslararası hukuk, uluslararası sistemde bir değişim yolu sağlamamaktadır (Kennan, 1951). Son dönemde yazdığı bir makalede Kennan bu görüşlerini savunmakta ve “Amerikan hükümeti ahlaki (etik) ilkeler adına hareket etmek istese bile, Amerikan hükümetinin başvurabileceği uluslararası açıdan kabul edilmiş ahlaki standartların bulunmadığı”nı belirtmektedir (Kennan, 1985: 207).

Özet olarak realistler, uluslararası hukuka kuşkuyla yaklaşırlar. İlk olarak, realistlere göre uluslararası hukukun bazı ciddi eksiklikleri vardır ve bu nedenle devletler kendi geleceklerini hukukun eline bırakamazlar. Bu düşüncelerini ispatlamak için realistler, uluslararası hukuku iç hukukla kıyaslarlar. İkinci olarak realistler, uluslararası hukukun gerçek hukuk olması mümkün olsa bile, bunun bazen arzu edilebilir bir durum olmadığına inanırlar. Devletin sistemde yaşamını devam ettirmesi ve gücünü artırması ile ilgili düşünceleri realistleri, güvenlikleri tehlikede olduğu veya böyle hissettikleri zaman devletlerin elinin uluslararası hukuk tarafından bağlı olmaması gerektiği sonucuna ulaştırır. Bu nedenle realistler, bir uluslararası hukuk sisteminin yaratılmasına ve sistemde herhangi bir merkezi otoritenin oluşturulmasına karşıdır. Diğer taraftan realistler, (tıpkı iç politikada olduğu gibi) ortak bir hukuk sisteminin oluşturulması için gerekli olduğunu düşündükleri değerlerin uluslararası arenada olmadığını öne sürerler. Bu realist düşüncelere karşı geliştirilen devletçi ve idealist yaklaşımlara aşağıda sırasıyla değinilecektir.

Uluslararası Hukuka Devletçi Yaklaşım (Statism/Legalism)

Uluslararası hukuka devletçi (statist/legalist) yaklaşım ile realist yaklaşım arasında bazı paralellikler olsa da, bu yaklaşımlar birbirinden bazı kritik noktalarda farklılık gösterir. İki yaklaşım, “devlet”in uluslararası sistemin temel aktörü olduğu konusunda hemfikirdir. Böylece devletin çıkarı, ulusal çıkar gibi kavramlar her iki yaklaşımda da önemli yer tutar ve her iki yaklaşımda da değerler merkezinde birey değil devlet bulunmaktadır. Ancak devletçi yaklaşım realizmin aşırı kötümserliğini paylaşmaz. Bu nedenle, “realizmi savunan herkesin devletçi olduğu, ancak devletçiliği savunan herkesin realist olmadığı” sonucuna ulaşılabilir (Teson, 1992b: 72). Bu yaklaşımların uluslararası hukuka bakışı da doğal olarak farklıdır. Devletçi yaklaşımın temsilcileri olarak aşağıda Hedley Bull ve Thomas M. Franck'a değinilecektir.

Genel olarak İngiliz ekolünün (British School/English School) temsilcisi olarak kabul edilen Hedley Bull, *Anarchical Society* başlıklı klasikleşmiş eserinde bir taraftan uluslararası sistemin temel özelliğinin anarşi olduğunu, diğer taraftan da bu anarşinin bir uluslararası toplumun varlığına engel olmadığını savunur. Ancak Bull'un öne sürdüğü ve incelediği bu toplum, bir devletler toplumdur. Bull'a göre, uluslararası sistemin ana öznesi devlettir ve sistemdeki herhangi bir gelişme varolan bu yapı üzerinde gerçekleşebilir. Devletlerin sistemde birincil endişesi adalet değil, istikrar/düzen olmalıdır. Bu nedenle Bull, anarşik yapıdaki bu sistemde devletlerin görece istikrarı nasıl sağlandığını açıklamaya çalışır. Güç dengesi gibi araçların yanında, sistemdeki istikrarın araçlarından biri de uluslararası hukuktur. Bull, tarihin bu aşamasında uluslararası hukukunun tek başına düzenli bir devletler toplumu yaratabileceğine değil, böyle bir sistemin temel taşlarından biri olabileceğine inanır (Bull, 1995). Bull'un bu yaklaşımı, bazen “realist” bazen “liberal” teori altında sınıflandırılrsa da; bu ne realist kötümserliğe teslim olan ne de bireyi incelemenin ve politikanın merkezi yapan bir yaklaşım olması nedeniyle, statist/legalist bir yaklaşımdır.

Thomas M. Franck, uluslararası hukuka devletçi yaklaşımı temsil eden bir diğer düşünürdür. Son dönemde önemli ses getiren *The Power of Legitimacy Among Nations* başlıklı eserinde Franck, “neden devletlerin güçsüz kuralları takip ettiği” sorusunu sorar. Bu soruya cevap olarak Franck, devletlerin uluslararası hukuka saygı gösterdiğini çünkü uluslararası sistemde “meşruiyet” olduğunu söyler. Franck'a göre temelde meşruiyet, spesifik bir hukuk kuralının halihazırda tanımlanmış hukuk oluşturma sürecine

uygun olarak yapıldığına dair olan inançtır (Franck, 1990: 24). Bu nedenle Franck'ın meşruiyeti 'süreç' ile açıkladığı sonucuna varılabilir. Ancak Bull'un düşüncesine paralel olarak Franck'ın eserinde de bir devletler toplumu (community of states) düşüncesi bulunmaktadır. Franck, devletlerin bu topluma üye olmak veya toplumdaki dışlanmamak istediklerini ve bu nedenle en güçlü devletlerin bile uluslararası kurallara saygı gösterdiğini iddia eder.

Franck, uluslararası kuralların meşruiyetinin derecesinin şu dört gösterge ile ölçülebileceğini savunur: belirlilik (determinacy), sembolik geçerlilik (symbolic validation), tutarlılık (coherence) ve uygunluk (adherence).

Belirlilik, uluslararası hukuk kuralının vermek istediği mesajın açıklığını ifade eder. Kuralın mesajı ne kadar açıkça, o ölçüde de devletleri kurala uymaya teşvik eder. Çünkü ancak mesajın açık olması durumunda devletler, hukukun kendilerinden ne yapmasını beklediklerini anlayabilirler. Eğer kuralın metni açık değilse bu kuralın yorumu için devletlerin meşru bir otoriteye ihtiyacı olacaktır. Ancak açıklık, "basitlik" de değildir. Aslında Franck'a göre, kurallar öyle özenle oluşturulmalıdır ki, bu kuralların kimlere ve neden uygulanacağı rahatlıkla anlaşılabilir ve açıklanabilir. Bu tür kurallara Franck "sofist kurallar" (sophist rules) adını vermektedir. Diğer yandan bazı kurallar Franck'a göre çok basittir (idiot's rules). Örneğin "devletler uluslararası ilişkilerinde kuvvet kullanma tehdidine veya kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar" şeklindeki BM Şartı'nın 2. maddesinin 4. paragrafı Franck'a göre açık değildir; çünkü bu kuralın hangi koşullar altında bağlayıcı olup olmayacağını anlaşılmadığını ve devletler arasında bir ayrıma gitmediğini savunur.

Semboller de bir hukuk kuralının sistemde meşruiyet kazanmasına yardımcı olur. Bir kuralın, kural yapma sürecinin veya kurumun herhangi bir emre uyulmasını sağlamak için bir işareti, bir sinyali başarıyla kullanması durumunda sembolik geçerlilikten bahsedilebilir (Franck, 1990: 92). Örneğin, Birleşmiş Milletler'e (BM), kendi bayrağını sadece örgütün merkezinde değil dünyadaki tüm temsilciliklerinde dalgalandırma yetkisi verilmiştir ve bu bayrak BM'nin kural yapma yetkisinin bir sembolüdür. Fakat Franck sembollerin kuralların meşruiyetine her zaman katkıda bulunacağını safça beklemememiz uyarısını yapar. Bir sembol aracılığıyla taraflara aktarılmaya çalışılan mesaj ile objektif gerçeklik arasında bir paralellik var olmalıdır. Eğer bu mesajla gerçekler arasında önemli derecede bir ilgisizlik varsa, sembol kendi işlevini yerine getiremez (Franck, 1990: 127). Örneğin, Milletler Cemiyeti'nin İkinci Dünya Savaşı yıllarında bir bayrağa sahip olması herhangi bir anlam taşııyordu, çünkü devletler artık Cemiyet'i etkin bir uluslararası örgüt olarak görmüyorlardı.

Tutarlılık ise, "bir kurala veya onu uygulayan kuruma meşruiyet kazandırır, çünkü bu kuralla veya kuralın uygulanmasıyla şunlar arasında makul bir ilişki kurar: 1) kendi temel amacı; 2) benzer sorunların çözümünde daha önce başvurulmuş/kullanılmış kurallar; 3) farklı sorunların çözümü için kullanımda olan diğer kurallar" (Franck, 1990: 147-148). Kısaca tutarlılık, hem içsel olarak bir kuralın parçaları ve amaçları arasındaki hem de dışsal olarak ilgili kuralla diğer kurallar arasındaki bağılılığı, ilişkiyi ifade eder. Bir taraftan kuralın parçaları birbirini tamamlamalı ve birbiriyle çatışmamalı, diğer taraftan da yeni kurallar hukuk sistemi içinde anlamlı olmalıdır. Bu nedenle, benzer şartlar altında bir kuralın tüm taraflara aynı şekilde uygulanması tutarlılık açısından büyük önem taşımaktadır.

Uygunluk "bir yükümlülüğün birincil kuralı ile kuralların kaynaklarını belirleyen ve kuralların nasıl yapılacağını, yorumlanacağını ve uygulanacağını tanımlayan normatif standartları getiren ikincil kurallar hiyerarşisi arasındaki dikey ilişkiyi ifade eder" (Franck, 1990: 184). Kısaca uygunluk ölçütüne göre, uluslararası sistemde kurallar arasında bir hiyerarşi bulunmaktadır. Yeni kurallar önceki kuralları takip etmeli ve kuralların nasıl yapıldığına dair yerleşik kurallara uygun olarak yapılmalıdır. Örneğin, BM'de kanun oluşturulmasıyla ilgili temel kurallar BM Şartı'nda yazılmıştır. Buna göre, yeni bir uluslararası kuralın meşru sayılabilmesi için bu kuralın gerek amaçlarının gerekse oluşturulma süreçlerinin BM Şartı'nda yazılan temel ilkelerle çelişmemesi gerekmektedir.

Uluslararası kuralların meşruiyetinin nasıl belirleneceğini açıklamanın yanında Franck, uluslararası kurallar sisteminin neden "adalet" değil ve fakat meşruiyet ölçütü üzerine inşa edilmesi gerektiği yönünde bizleri ikna etmeye çalışır. Bu amaçla Franck iki neden öne sürer: operasyonel ve teorik. Operasyonel nedene göre, adalet ancak bireyler arasındaki ilişkilerde geçerli ve anlamlı olabilir; bu nedenle adalet uluslararası arenada değil, iç politikada ulaşılmaya çalışılabilir. Teorik nedene göre, her ne kadar adalet ve meşruiyet arasında bir ilişki olsa da, bunlar birbirinden çok farklı kavramlardır. Dolayısıyla, Bull gibi Franck da sistemde devletlerin kaygılarının, adaleti gerçekleştirmek değil meşruiyeti ve düzeni sağlamak olması gerektiğine inanır.

İdealizm ve Uluslararası Hukuka Kantçı Yaklaşım

Hem realizmi hem de devletçi hukuksal yaklaşımı eleştiren ve uluslararası hukuku temelde liberalizme dayandırmaya çalışan düşünürler, politikacılar ve hukukçular bulunmaktadır. Uluslararası ilişkilere liberal yaklaşımın temel varsayımları şöyle özetlenebilir: 1) insan doğası temelde iyidir ve insan mükemmelleştirilebilir; 2) bireyleri kötü veya saldırgan yapan çevresel şartlardır; 3) gerek bireyin, gerek çevresel şartların ve böylece gerekse sistemin gelişmesi mümkündür; 4) bu gelişmeyi sağlayacak da mantık

ve kurumlardır; 5) sistemde devletler arasında çatışma olduğu kadar işbirliği de vardır ve bu işbirliği geliştirilebilir; 6) dış politika ile iç politika birbirinden bağımsız değildir; 7) sistemde birey ve kurumlar da önemli birer öznedir; 8) evrensel etik değerlerin varlığından söz edilebilir.

Ancak bu varsayımların değişik yorumları uluslararası ilişkiler ve hukuk uzmanlarını farklı liberal yaklaşımlara götürmüştür. Diğer bir deyişle, uluslararası ilişkiler ve hukuk disiplinlerinde tek bir liberalizmden bahsetmek mümkün değildir. İdealizm, liberalizmin en naif okulu ve bu varsayımları en radikal şekilde yorumlayan okul olarak görülebilir. Burada da idealizmin hukuka spesifik bir uygulaması olarak Kantçı uluslararası hukuk yaklaşımı üzerinde durulacaktır.

Özellikle 1990 sonrasında uluslararası hukuk alanında Anne-Marie Slaughter (Burley) ve Fernando R. Teson gibi Kantçı düşünürlerin aktif ve etkili olduğunu gözlemlemekteyiz. Bu düşünürlere göre, tarihin bu döneminde herhangi bir uluslararası hukuk teorisinin devlete veya devletçi etiğe değil, bireye ve bireysel etiğe dayanması gerekir. Böyle bir yaklaşımı açıklamanın başlangıç noktasını da Kant'ın siyasal yazıları oluşturabilir. İç politikayı uluslararası politika ile ilişkilendirmeyi amaçlayan bu hukuk yaklaşımına göre, devletlerin iç politikası ile dış politikasını birbirinden tamamen bağımsız olarak gören realist düşünce ve bu düşünceyi açıklamakta kullanılan "kara kutu" metaforu bir kenara bırakılmalıdır. Artık bu dönemde devletler "kara kutu"lar olarak görülemezler. Devletlerin iç politikalarındaki tutum ve gelişmeler, onların uluslararası hukuka yönelik tavırlarını da etkileyecektir.

Kantçı uluslararası hukukçular özellikle Kant'ın *Ebedi Barış* (Perpetual Peace) denemesine atıfta bulunurlar. Bu denemesinde Kant, uluslararası sistemde barışa nasıl ulaşılabileceği ile ilgili bazı öncül (preliminary) ve nihai (definitive) şartlar sıralar. İdealist hukukçular ve uluslararası ilişkiler uzmanları bu öncül ve nihai şartları yeni bir uluslararası hukuk yaklaşımı geliştirme çabasında siyasal tavsiyeler olarak görmektedir. Kant'ın öncül şartlarına göre uluslararası sistemde: "1) gelecekte bir savaşın şartlarını zımnen barındırın hiçbir barış antlaşması geçerli kabul edilmemelidir; 2) küçük veya büyük olsun hiçbir bağımsız devlet, miras, takas, satın alma veya hediye aracılığıyla başka bir devlet tarafından ele geçirilmemelidir; 3) düzenli ordular kademeli olarak tasfiye edilmelidir; 4) devletin dış ilişkileriyle ilgili olarak hiçbir borç antlaşması içine girilmemelidir; 5) hiçbir devlet diğer bir devletin anayasasına ve yönetimine zorla karışmamalıdır; 6) hiçbir devlet savaştığı devlete karşı belirli bir gelecekteki barış sırasında karşılıklı güveni imkansız kılacak bir harekete izin vermemelidir" (Kant, 1991b).

Bazı realist düşünürler, Kant'ın bu kurallara devletlerin saygı göstermesinin idealist bir politika yaklaşımı için yeterli olabileceğini kast ettiğini öne sürerler. Ancak Teson'un vurguladığı gibi, tartışmayı bu noktada bırakmak belki de Kant'ın yaklaşımı ile devletçi yaklaşımı bir tutmak olur. Tanımlamadan da anlaşılabilen gibi bu şartlar, sistemde nihai barışı gerçekleştirmeye yönelik öncül hükümlerdir. Yeni bir politika ve hukuk yaklaşımını gerçekleştirmek, idealistler için Kant'ın nihai şartlarına da saygı göstermeyi gerektirir. Bu şartlara göre: 1) bütün devletlerin sivil anayasaları cumhuriyetçi olmalıdır; 2) uluslararası hukuk özgür devletler federasyonuna dayanmalıdır; 3) kozmopolitan hukuk, evrensel konukseverliğin (hospitality) şartlarıyla sınırlı olmalıdır.

Kant'a göre iç politika ve uluslararası politika birbirinden soyutlanamaz. Sivil anayasa bir devlet için önem taşımaktadır ve en az iki nedenden dolayı cumhuriyetçi devletler görece barışçıldır. Birinci olarak, cumhuriyet rejiminde politikacılar savaş planları için halkın rızasını almak zorundadırlar. Halk ise savaş girişiminin bedelini malları ve kanlarıyla kendilerinin ödeyeceğinin farkındadır. Böylece, halkın rızasını alması kolay olmadığından cumhuriyetçi bir rejimin savaş başlatması görece zor olacaktır. İkinci olarak, kendi ülkesindeki bireylerin haklarına saygı gösteren vatandaşlar başka cumhuriyetlerdeki bireylerin özgür iradelerine de kaçınılmaz olarak saygı göstereceklerdir. Diğer bir deyişle, cumhuriyetler vasıflarını dışsallaştırırlar (externalize). Özellikle 1990 sonrasında Michael Doyle, Bruce Russett ve John M. Owen gibi bazı teorisyenler son iki yüzyıldır cumhuriyetlerin birbirleriyle savaşmadıklarını iddia etmekte, yani "demokratik barış" teorisini savunmaktadırlar. Buna göre, Kant iç politikanın uluslararası politikayı etkileyeceği konusunda haklıdır; demokrasiler kendi aralarında özel bir barış yaratmayı başarmışlardır ve sistemde tüm devletler demokratik olduğunda dünya barışı kaçınılmaz olarak sağlanacaktır.

Kant cumhuriyetlerin ve cumhuriyetlerin oluşturduğu konfederasyonun onun kategorik şartlarını (prensiplerini) yerine getireceğine inanır. Bu şartlar şöyledir: 1) bireyler evrenselleştirilebilir ilkesine göre hareket etmelidirler. Yani bireylerin davranışlarına hükmeden etik ilke evrenselleştirilebilir nitelikte olmalıdır; 2) bireyler birbirlerini sadece araç değil aynı zamanda amaç olarak görmelidirler; 3) bireyler hem bireysel hem de sosyal ahlaki özerkliğin var olduğu bir toplum yaratmalıdırlar.

Kantçı bir hukuk anlayışını gerçekleştirmek için ne tür spesifik politika tavsiyeleri verilebilir? Örneğin Anne-Marie Slaughter (Burley) son zamanlarda liberal uluslararasılaşma ve "Act of State" (Devletin İşlemi) doktriniyle ilgili yayımlar yapmıştır. Slaughter, bir liberal devletin diğer liberal devletlere liberal olmayan devletlere davrandığından farklı davranmasını savunur. Böylece Slaughter, sadece devlet ve bireyler arasındaki değil, aynı zamanda bireylerin kendi arasındaki ilişkiler üzerinde de duracak ulus-ötesi bir hukuk teorisini oluşturmaya girişir. Buna göre, bir liberal devletin mahkemeleri iç hukuku hem diğer liberal devletlerin uyruğundaki kişilerle kendi devleti arasındaki hem de diğer liberal devletlerin uyruğundaki kişilerle kendi devletinin vatandaşları arasındaki ihtilaflarda uygulamalıdır. Böylece liberal devletler spesifik bir "hukuk

bölgesi” yaratacaklardır. Diğer yandan mahkemeler, liberal ve liberal olmayan devletlerin vatandaşları arasındaki davalara bakmayı reddetmelidirler. Bu gibi ilişkiler hukukun dışında kabul edilip, bu ilişkilerde ortaya çıkacak sorunlar politik yöntemlerle çözülecektir. Örneğin “Act of State” doktrini bu süreçte kullanılabilir. Bu doktrine göre, A devleti B devletinin B ülkesinde devlet gücüne dayanarak yaptığı işlemlerden dolayı kendi mahkemelerinde B devletini yargılayamaz. Mahkemelerin politik sorunların içinde yer almayacağını ve almaması gerektiğini savunan doktrin, böylece hükümetlere problemlerini diplomatik yollarla çözmek için hareket alanı tanır. Slaughter bu politikanın zamanla liberal olmayan devletleri “hukuk bölgesi”nin dışına iteceğini ve liberal devletler tarafından yapılan kurallara uymaları yönünde liberal olmayan devletleri de zorlayacağına inanır (Slaughter, 1992). Avrupa Birliği’nin spesifik bir hukuk bölgesi yaratması bu düşünceye örnek olarak gösterilmektedir.

Uluslararası hukuka Kantçı yaklaşımı tanımlayıp geliştirmeye çalışan diğer önemli bir düşünür Fernando R. Teson’dur. Teson, devletlerin sadece çıkarları nedeniyle hukuka rıza gösterdikleri fikrini eleştirerek realist uluslararası ilişkiler yaklaşımı ile hukuksal pozitivizm arasındaki paralellığe dikkat çeker. Realizmin uluslararası etik/evrensel ortak değerler olamayacağı iddiasını eleştiren Teson, “hem etik hem de teorik açıdan yanlış olan realizm reddedilmelidir” sonucuna ulaşır (Teson, 1992a: 113-116). Yeni bir hukuksal yaklaşımın Kant’ın düşüncelerine dayandırılabilirliğini savunan Teson, bu yaklaşımın ayırt edici özelliğinin “normatif bireyselliğe” dayandığını açıklar (Teson, 1992b: 54). Kant’ın çok önceden 20.yüzyıldaki insan hakları alanında gelişmeleri gördüğünü düşünen Teson, bu hukuksal yaklaşımın şu an uluslararası sistemde uygulanacak spesifik politik öneriler de sunduğunu savunur. Buna göre Teson, sistemde şunların gerçekleştirilmesini ister: 1) zorunlu yargılama; 2) sadece “demokratik” devletlerin BM’ye üye olması; 3) “özgür devletler”den oluşan bir uluslararası toplum (Teson, 1992b: 99-102).

Teorilerin Eleştirisi ve Pragmatik Yaklaşımın Gerekliliği

Yukarıda temel görüşleri ve hukuka yaklaşımları açıklanan teorilerin eleştirisini yapmak, bir sonraki bölümde bahsedilecek sistemin özelliklerini anlamada faydalı olacaktır. Realist, devletçi ve Kantçı teorilerin herbirinin ciddi zaafı bulunmaktadır. Bu teoriler, dikkate alınması gereken bazı teorik noktalar ve politika tavsiyeleri sunsalar da, barışçıl bir sistemin oluşturulmasında başlangıç noktasını oluşturamazlar.

Öncelikle realistlerin aşırı kötümserliği vurgulanmalıdır. Realistlere göre, uluslararası sistem “değişmeyen ve belki de değiştirilemeyecek” anarşik bir yapıdadır (Gilpin, 1981). Bu kötümserlik onları ister istemez diğer kurumların olduğu gibi uluslararası hukukun da, uluslararası sistem ve politikanın temel özelliklerini değiştiremeyeceği sonucuna götürür. Diğer taraftan, realistler uluslararası politika ile iç politikanın birbirinden ayrı dünyalar olduğunu iddia etmelerine rağmen, çelişkili olarak, iki politik alanı karşılaştırmakta ve ulaştıkları sonuçları uluslararası hukuku reddetmede kullanmaktadırlar. İç politikadaki yasama, yürütme ve yargı erklerinin fonksiyonlarını uluslararası alanda aynı şekilde görmek isteyen realistler, bir uluslararası hukuk sisteminin olmadığı sonucuna doğal olarak ulaşırlar. Buna göre, uluslararası alanda hukuku yapacak, uygulayacak ve gerektiğinde uymayanları cezalandıracak tek bir üstün otorite bulunmadığı için uluslararası hukuk sisteminden de söz edilemez. Bazı kurallar, ancak devletler onlara rıza gösterdiği için yapılmışlardır ve varlıklarını sürdürmektedirler. Devletler de bu kuralları çıkarlarına göre kullanmakta ve gerektiğinde tanımamakta serbestirler.

Ancak gerek uluslararası arenanın gerekse uluslararası hukukun kendine özgü (sui generis) bir niteliği bulunmaktadır. Bu basit hata realistlerin bir diğer iddialarına bakmak suretiyle kolayca tespit edilebilir. Bu uluslararası hukukun “mümkün olsa bile arzu edilecek bir şey olmadığı” iddiasıdır. Böylece realistler, mümkün olmadığı için uluslararası hukuka karşı çıkmaktan ziyade, hukuku arzu edilen bir şey olarak düşünmedikleri için onu gerçekleştirmenin de mümkün olmadığını ispatlamaya çalışmaktadırlar. Aslında devletlerin üzerinde üstün bir otorite bulunmaması, Richard Falk’un haklı şekilde düşündüğü gibi, sistemdeki kuralların çoğuna, çoğu zaman, devletlerin çoğunluğu tarafından saygı duyulduğu gerçeğini gölgeleyemez. Ayrıca, zorunlu yargının olmaması da, uluslararası hukukun var olmadığı anlamına gelmez. Devletler üzerinde zorlama ve baskı, pozitif anlamda bir barışın oluşturulmasını zaten engelleyecektir. Etik açısından realizme baktığımızda da, bireylerin sistemde yok sayılması ve objektif olarak tanımlanıp ispatlanamayacak ulusal çıkar kavramının politikaya yön vermesi gerektiğini düşünmek de savunulabilir nitelikte değildir. Global barış, nihai analizde bireylerin kendi ayakları üzerinde durabilen, potansiyellerini geliştirip kullanabilen ve birbirlerini anlamaya çalışan otonom varlıklar olarak yetiştirilmeleri sonucunda gerçekleşecektir. Politika alanda da realist hukuk yaklaşımı, devlet adamlarına çatışmacı veya saldırgan bir dış politika izlemeleri için gerekli mazeretleri sunabilecek niteliktedir. Carr’ın öne sürdüğü, güç politikası ile hukukun ilişkilendirilmesi ve başat güç olmaya çalışan devletin sistemdeki “meşru” haklarının tanınması tavsiyesi de ne teoride ne de pratikte kabul edilebilir. Nitekim bu tavsiye, İkinci Dünya Savaşı’na giden yıllarda “Yatıştırma”(Appeasement) politikasına ve böylece teslimiyetçiliğe yol açtığı için eleştirilmiştir.

Uluslararası hukuka devletçi yaklaşım, realist yaklaşıma nazaran metodolojik anlamda bir ilerleme olarak kabul edilebilir. Ancak pozitif anlamda küresel barışa katkıda bulunacak bir hukuk anlayışının geliştirilmesi yolunda, bu yaklaşım da ciddi olarak eleştirilmelidir. Öncelikle bu yaklaşımın, realizmin hem devlet merkezli dünya görüşünü hem de bunun bir sonucu olarak raison d’état etiğini paylaştığını vurgulamak

gerekir. Böylece devletçi yaklaşım, bireysel etiği ve bu etiğin somut konuları olarak insan haklarını ve insancıl hukuku dışlamaktadır. Aslında Hedley Bull'un başlangıç noktası, yani anarşi ile toplumun uluslararası sistemde birarada bulunduğu düşüncesi doğrudur. Fakat Bull'un genel yaklaşımına bakıldığında, bu yaklaşımın pozitif anlamda tanımladığımız küresel barışa katkıda bulunabilecek bir hukuk sistemini oluşturmak için gerekli olan sürece ters düştüğü görülmektedir. Yani, Bull'daki "devletler toplumu" düşüncesi, toplumun devlete dayandırılması eleştirisi yanında, bu toplumun belirli devletlerden oluştuğu ve oluşması gerektiği savı nedeniyle de eleştirilmelidir. Kısacası Bull ve diğer English School temsilcileri, ilan edilmiş olsa da, aristokratik bir devletler sistemi düşüncesine sahiptirler. Tanımladıkları bu devletler toplumunda ancak bazı uygarlıklar temsil edilebilir. Bu nedenle, English School'un "uluslararası toplum" (International society) düşüncesi ve araştırma projesinin hukuka katkıda bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Bu düşüncenin değiştirilerek ve genişletilerek, tüm dünya kültürlerini içerecek bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir (Doğan, 2005). Ayrıca Bull'un, sistemde adalet tartışmasını tamamen dışlaması da kabul edilebilir nitelikte değildir.

Franck'ın devletçi yaklaşım içinde önerdiği "meşruiyet" düşüncesinin de faydalı olduğu kadar, eleştirilmesi gereken birçok yönü bulunmaktadır. Öncelikle kuralların bizzat kendisi oluşturulacak kuralların meşru olup olmadığı konusunda sorumlu tutulmaktadır. Yani, varolan kurallara ve normlara göre oluşturulan kuralların sistemde meşru olduğu ve bu meşruiyetin devletleri kurula uymaya iteceği iddia edilmektedir. Ancak bu görüş, devlet adamlarının "niyet"lerini tamamen dışlamaktadır. Adolf Hitler ve Saddam Hüseyin burada örnek olarak verilebilir. İkinci olarak Franck, içinde kuralların doğacağı, gelişeceği ve yaşamlarını tamamlayacakları bir kurallar sistemi veya bir hukuk felsefesinin bulunduğunu ve devletlerin bu konuda hemfikir olduğunu varsaymaktadır. Böyle bir sistemin veya felsefenin varlığı tartışılacağı gibi, bunun varlığını kabul etsek bile, bu sistemin veya felsefenin zamanla nasıl değişeceği konusunda Franck hiçbir şey söylememektedir. Dolayısıyla Franck, hukuk sistemindeki değişim konusunu tamamen dışlamakta ve böylece tartışmasına doğal hukuku entegre edememektedir. Tarihe baktığımızda ise, örneğin Nürnberg ve Tokyo duruşmalarının yapılması ve böylece 1945'ten sonra bireysel olarak suçların uluslararası hukukta takip edilmesi, başlıbaşına hukuku değiştiren bir gelişme olmuştur. Üçüncü olarak Franck'ın meşruiyet ölçütleri, yani belirlilik, sembolik geçerlilik, tutarlılık ve uygunluk aslında oldukça göreceli kavramlardır. Her devlet bunları farklı şekilde yorumlayıp farklı bir meşruiyet anlayışına ulaşabilir. Böylece Franck'ın geliştirdiği meşruiyetin göreceli bir kavram olduğu savunulabilir. Dördüncü olarak, Franck da devletler toplumu düşüncesini ve *raison d'état* etiğini savunur. Bireyi dışlayan, bireysel etiğe seslenmeyen kuralların ise bireylerin gözünde ne derece meşru olacağı tartışmalıdır. Beşinci olarak, Bull'un çalışmasında da olduğu gibi, Franck'ın çalışmasında "adalet" kavramı ve sistemde meşruiyetin oluşturulmasında adalet fikri tamamen yadsınmaktadır. Aslında Franck'ın kendisiyle çeliştiği söylenebilir. Çünkü Franck, bir taraftan sonuçları adil olmayacak uluslararası kurallara devletlerin uymayacağını iddia ederken, diğer taraftan da adaleti meşruiyetin unsurlarından biri olarak düşünmez.

Devletçi yaklaşımla ilgili şu sonuca varılabilir: adalet düşüncesinin tamamen dışlandığı bir sistemde küresel barışa, özellikle bu barış sosyal ve ekonomik yönleriyle düşünülüp pozitif bir açıdan yorumlandığında, ulaşılması mümkün değildir. Bazı devletlerden oluşan bir devletler toplumunun her ne kadar çevre, sağlık, iletişim gibi konularda sorunları çözebilecek bir hukuk sistemi oluşturabilecekleri düşünülse de, böyle bir toplumun ne istikrarı ve güvenliği sağlaması ne de pozitif anlamda barışı getirmesi beklenemez.

Uluslararası hukuka Kantçı yaklaşımın da eleştirilecek birçok yönü bulunmaktadır. Radikal yorumu nedeniyle Kantçı yaklaşım, hem liberalizmin temel değerleriyle çelişmekte hem de bizzat Kant'ın eserlerinden yanlış sonuçlar çıkarmaktadır. Her ne kadar temel hukuk yaklaşımının bireye ve bireysel etiğe dayanması gerekli olsa da, bu yaklaşımın sistemin halihazırdaki yapısını tamamen gözardı etmesi kabul edilemez. Dolayısıyla, bir uluslararası hukuk yaklaşımının yapılarla aktörler, sistemle birey arasındaki etkileşimi dikkate alması gerekir. Yapılar bireylerin davranışlarını etkileyeceği gibi, sistemin zamanla değişmesi de bireylerin davranışlarına bağlı olacaktır. Sistemin anarşik yapısını ve devletin bu yapı içindeki rolünü tamamen gözardı eden Kantçı yaklaşım, bireyin kapasitesinin ve iyimser niyetinin aşırı bir yorumunu yapar. Ancak, Inis L. Claude'un da vurguladığı gibi, liberalizm bireyin başarısı kadar başarısızlığını, olumlu yanları kadar eksikliklerini de gözönüne almalıdır (Doğan, 2001: 41). Aslında Kant da felsefesini bireye dayandırmasına rağmen genel olarak bireyler hakkında çok iyimser değildir (Doğan, 2007). Kant'a göre, "eğer kendi türü arasında yaşarsa, insan bir efendiye (master) ihtiyaç duyan bir hayvandır." Fakat bu efendi de ancak yine insan türü içinde bulunabilecektir (Kant, 1991a: 46). Birey hakkındaki bu aşırı iyimserlik sonuçta idealistleri ve Kantçı düşünürleri, sistemdeki sorunların aşılmasında sadece kurumsal değişikliklerin yapılmasının yeterli olacağı yanılgısına götürür. Böylece, küresel barışa giden yolda bizzat bireyin etik ve diğer açılardan eğitimi yoluyla geliştirilmesi imkanı ve gerekliliği gözardı edilir.

Kantçı uluslararası hukukçuların sistemde demokratik devletlerden oluşan bir toplumun oluşturulması ve bu toplumun ebedi barışı sağlayacağı yolundaki düşünceleri de şüphyle karşılanmalıdır. Kant'ın cumhuriyetçi rejimle kastettiği şeyin, seçime indirgenmiş bugünkü kısır demokratik rejimlerle aynı anlama gelip gelmeyeceğinin tartışılması gerekir. Bu ana eleştiri yanında, Kant'ın bizzat Kantçı teorisyenler kadar saf olmadığı vurgulanmalıdır. "Kant'a göre uluslararasıında nihai barış, ne çabuk ne de kolay

gerçekleşecektir. Nihai barışa, ancak zorluklarla dolu bir yolculuktan sonra ulaşılabilecektir. Bu süreçte bazı savaşların çıkması ve bu savaşlardan bazı dersler alınması kaçınılmazdır” (Doğan, 2007). Genel tarih felsefesine bakıldığında, aslında Kant’ın ebedi barışı lidere ve öncelikle de doğaya dayandırdığı görülecektir. Kant’a göre: “eğer bireyler sosyal kanunların zorlamasını kabullenmeye kendi içlerinden kaynaklanan bir tepki tarafından boyun eğdirilemezse, aynı etkiyi dışarıdan savaş yaratacaktır. İnsanların bugüne kadar yapmayı ihmal ettikleri şey, birçok sıkıntıyla birlikte olsa da, sonuçta kendiliğinden gerçekleşecektir. Bouterwek’in belirttiği gibi, ‘eğer yay çok eğilirse, kırılır; ve her kim ki çok şey ister, hiçbir şey elde edemez’ ” (Kant, 1991b: 112-113). Dolayısıyla genel olarak idealistlerin ve Kantçı düşünürlerin ve özelden de demokratik barış teorisyenlerinin temel hatası, “demokratik” devletler arasında bir grup oluşturularak kısa sürede sistemde önemli değişikliklerin yapılabileceğini düşünmeleridir. Bu düşünce bir taraftan Kantçıları belirli dış politika davranışlarını desteklemeye iterken, diğer taraftan da politikacıları bu davranışların meşruiyetini savunmada kullanacakları bir zemin hazırlar. Başka bir yerde ayrıntısıyla tartışıldığı gibi, liberalizm adına zor kullanarak demokrasi getirmeye ve küresel barışı yaratmaya çalışmak, bizzat liberal değerle çelişmektedir (Doğan, 2007). 1980’lerden itibaren Kantçı düşünce ve bu düşünceye dayanan belirli hukuk yaklaşımları, uluslararası müdahalelerin teorik açıdan desteklenmesinde kullanılmıştır (Doğan, 2006). Fernando Teson da, son günlerde yazdığı bir makalenin ilk cümlesinde şu düşünceye yer vermektedir: “Irak’a karşı girişilen savaş, insan hakları için büyük bir zaferdir” (Teson, 2005: 87). Teson makalesini, “dünyadaki tüm insanlar için adalet ve barış konularında duyarlı” olunması dileğiyle ve uluslararası hukukçuların bunu yapabilecekleri inancını taşıdığı düşüncesiyle sonlandırır (Teson, 2005: 97). Ancak, gerek bir milyondan fazla sivilin ölmesi ile liberalizm, demokrasi ve küresel barışın ne ilişkisi olduğu gerekse Teson’un neden bunu bir insan hakları zaferi olarak gördüğü sorulması gereken ciddi sorulardır.

Diğer taraftan Slaughter’ın, “Act of State” doktrini kullanılarak liberal devletlerin “liberal olmayan” devletleri dışlaması ve kendi aralarında bir hukuk toplumu yaratmaları düşüncesi de oldukça zayıftır. Öncelikle hangi devletin liberal olduğuna kimler tarafından ve nasıl karar verilecektir? Daha da önemlisi, devletler arasında böyle bir ayırım yaratmak, bizzat liberalizmin her türlü ayrımcılığa karşı olunması ilkesiyle açıkça çelişmektedir. Sınırlarla sınırlı olmayı düşünmeyen bir hukuk yaklaşımı, işe bireyle başlamalıdır; ama devletler arasında ayrımcılık insanlar arasında ayrımcılık anlamına gelecektir ve bizleri insancıl bir sonuca götürmeyecektir. Sonuç olarak, Kantçı uluslararası hukuk yaklaşımının pozitif anlamda küresel barışı yaratma sürecinde bazı önemli tavsiyeleri olmasına rağmen, temelde ciddi çelişkiler ve hatalar barındırmaktadır.

Bu teorik yaklaşımların yetersizliği düşünürleri ve uzmanları uluslararası hukuk konusunda arayışlara yönlendirmelidir. Genel olarak uluslararası ilişkilere ve spesifik olarak uluslararası kurumlara yeni bir yaklaşımın teorik temellerini de liberalizm ve pragmatizm birlikte oluşturabilir. Böyle bir yaklaşımın özelliklerine ve pragmatizmin temel ilkelerine başka çalışmalarda yer verilmişti (Doğan, 2001; Doğan, 2003; Doğan, 2007). Burada şu kadarını söylemek yeterlidir ki, pragmatizmin temel ilkeleri liberal bir dünya barışını yaratmak konusunda yol gösterici olacaktır. Diğer bir deyişle, liberalizm oluşturulacak dünya barışının temel niteliklerini gösterirken, pragmatizm de bu süreçte nasıl davranılması gerektiği konusunda temel ilkeleri verecektir. Liberalizm amaç, pragmatizm de metodoloji konusunda bilinçlidir. *Pragmatik liberalizm* olarak adlandırılacak “bu yaklaşımın nihai hedefi veya nihai ürünü, ne ütopyik liberallerin özlediği ‘tek dünya’ ne de realistlerin düşlediği ‘güç dengesi’dir. Pragmatik liberalizm, çoğulcu bir liberal dünyayı savunur” (Doğan, 2007).

Böyle bir pragmatik liberal anlayıştan hareket edildiğinde, realist, devletçi ve Kantçı hukuk yaklaşımlarına getirilen eleştiriler daha da iyi anlaşılacaktır. Realist yaklaşımın aşırı kötümserliğine, Kantçı yaklaşımın aşırı iyimserliğine ve devletçi yaklaşımın statükoculuğuna aynı ölçüde direnmek gerekir. Sistemde elimizde varolanlarla başlayarak, daha iyi bir sistemin yaratılmasını umabilir ve uluslararası hukuk ile örgütleri bu amaç için tanımlayıp canlandırabiliriz. Uluslararası sistemin nitelikleri ne realistlerin öne sürdüğü gibi değiştirilemez, ne de Kantçıların öne sürdüğü gibi kısa sürede değiştirilebilir niteliktedir. Ayrıca sistemin geliştirilebilmesi için, devletçi yaklaşımın aksine, adaletin de değerler listesine dahil edilmesi gerekir. Tüm bu düşüncelerin, sadece belirli bir iç politika rejimine sahip devletler tarafından küresel çapta gerçekleştirilmesi de mümkün görünmemektedir. Katılımcı bir anlayışın gerekliliği ortadadır. İyimser, sabırlı, etkileşimci, çoğulcu, evrimsel epistemoloji ve ontolojiyi benimseyen, radikalizmi savunmayan, liberal ilkelerin bizzat kendisiyle çelişen tavsiyeler getirmeyen bir uluslararası hukuk anlayışının küresel barışa giden yolda önemli katkıları olacağı açıktır. Aslında böyle bir yaklaşımın uygulanmasına, sistemdeki temel belgeler ve ilkeler karşı veya engel değildir. Bu amaçla aşağıda BM Şartı ile UAD Statüsü’ne kısaca değinilecektir.

BM Şartı ve UAD Statüsü

Barışın negatif ve pozitif anlamda tanımları gözönüne alındığında, öncelikle BM Şartı’nda bir tarafta güvenlik ve istikrarın diğer tarafta da uluslararası hukuk ve adaletin yer aldığı ve aynı ölçüde politik ve hukuki ağırlığa sahip olduğu vurgulanmalıdır. Diğer bir deyişle BM Şartı, negatif anlamda barışı gerçekleştirmek için istikrarın korunmasına ve çatışmaların çözümüne eğilirken, aynı zamanda pozitif anlamda barışı gerçekleştirmek için adaleti ve uluslararası hukuka saygıyı değerler sistemine entegre etmiştir. Bu amaçla

Şart, hem sistemdeki ekonomik ve sosyal koşulların iyileştirilmesini, hem de her alanda eşitliğin geliştirilmesi de dahil olmak üzere insan haklarının küresel boyutta geliştirilip yaygınlaştırılmasını benimsemiştir.

BM Şartı'nın hazırlık aşaması incelendiğinde, Şart'ın nihai şeklinin sınırlı sayıda devletin katılımıyla gerçekleştirilen Dumbarton Oaks görüşmelerinden sonra önerilen metinden bazı kritik noktalarda çok farklı olduğu görülecektir. San Francisco aşamasında Şart'a uluslararası hukuk ve adaleti vurgulayacak şekilde önemli eklemeler yapılmıştır. Şart'ın diğer bölümleriyle aynı hukuki ağırlığı taşıyan, Şart'ın ayrılmaz bir parçası olan ve BM'nin temel vizyonundan bahseden Başlangıç (preamble) bölümü San Francisco Konferansı sırasında Şart'a eklenmiştir. Ayrıca 1. Madde 1. paragraftaki ve 2. madde 3. paragraftaki uluslararası hukuk ve adalete yapılan atıflar da bu aşamada Şart'a dahil edilmiştir. Böylece Dumbarton Oaks toplantısının realizmi, San Francisco konferansının hukuk ve adalet anlayışı ile dengelenmiştir (Chakste, 1948: 591-593). Her ne kadar, "uluslararası hukuk" ve "adalet" kavramlarının BM Şartı'nda daha fazla tekrar edilmesi gerektiği yönünde eleştiriler olmuşsa da, San Francisco Konferansı'nın tutanaklarından katılımcıların herşeyden önce "gereksiz tekrar" dan (undue repetition) şiddetle kaçınmak istedikleri ve ayrıca bu kavramların geçtiği yerlerde kavramlara sadece soyut bir atıfta bulunmak değil, kavramların bizzat pratik olarak uygulama alanlarını göstermeyi ve bu amaçla BM organlarının yetkilerini açıklamayı amaçladıkları anlaşılmaktadır (Chakste, 1948: 594-596). BM Şartı incelendiğinde (BM, 1987), aslında kritik konularda hukuk ve adalete atıf yapıldığı ve pozitif anlamda barışı sağlama yolunda ekonomik, sosyal, kültürel ve insani konuların vurgulandığı görülecektir.

1) Şart'ın Başlangıç bölümü, "adaletin ve antlaşmalar ile uluslararası hukukun diğer kaynaklarından doğan yükümlülükler saygının korunacağı şartların oluşturulacağı" yönünde Birleşmiş Milletler halklarının kararlı olduğunu belirtmektedir. 2) Şart'ın 1. maddesi 1. paragrafı, uluslararası uyumsuzlukların "adaletin ve uluslararası hukukun ilkelerine uygun olarak" çözülmesini; 2. paragrafı, "eşit haklar ilkesine" saygı gösterilmesini; 3. paragrafı ise, "ekonomik, sosyal, kültürel ve insani nitelikteki sorunların çözümü ile ırk, cinsiyet, dil ve din ayrımı gözetmeksizin herkes için insan hakları ve temel özgürlüklere saygının geliştirilip özendirilmesi yolunda" uluslararası işbirliğinin sağlanmasını vurgulamaktadır. 3) Şart'ın 2. maddesi 3. paragrafı, tüm BM üyelerini anlaşmazlıklarını öyle barışçıl yollarla çözmeye çağırılmaktadır ki, bu süreçte uluslararası barış ve güvenliğin yanında, adalet de tehlikeye düşmesin. 4) Şart'ın 7. maddesi, BM'nin temel organlarından biri olarak Uluslararası Adalet Divanı'nı kurmaktadır. 5) Şart'ın 13. maddesi Genel Kurulu 1. paragrafta, "uluslararası hukukun ve bu hukukun kodifikasyonunun sürekli geliştirilmesinin özendirilmesi"ne; 2. paragrafta da "ekonomik, sosyal, kültürel, eğitim ve sağlık alanlarında uluslararası işbirliğinin geliştirilmesine ve ırk, cinsiyet, dil ve din ayrımı gözetmeksizin herkes için insan hakları ve temel özgürlüklerin gerçekleştirilmesinde yardımcı olmaya" çağırılmaktadır. 6) Şart'ın 33. maddesi 1. paragrafı, anlaşmazlıkların barışçıl çözüm yolları arasında, tahkim ve yargısal çözüme de yer vermektedir. 7) Şart'ın 36. maddesi 2. paragrafı bir anlaşmazlığın çözüm sürecinde Güvenlik Konseyi'nin "tarafarca halihazırda kabul edilmiş usulleri" gözönüne almasını söylerken; 3. paragrafı da, "hukuki nitelikteki uyumsuzlukların tarafarca Uluslararası Adalet Divanı'na sunulması" yönündeki genel ilkeyi yine Güvenlik Konseyi'nin dikkate almasını belirtir. 8) Şart'ın 52. maddesi bölgesel "anlaşma ve kuruluşlar"ın varlığını tanırsen, 53. maddesi de, zorlayıcı önlemler alınması gerektiği durumlarda Güvenlik Konseyi'ne bu tür anlaşma ve kuruluşları harekete geçirme yetkisi verir. 9) Şart'ın IX. Bölümü uluslararası ekonomik ve sosyal işbirliğini ele alır. Özellikle Şart'ın 55. maddesi, "uluslararası barışçıl ve dostça ilişkiler için gerekli olan istikrar ve refah koşullarının oluşturulmasını" ve "ırk, cinsiyet, dil ve din ayrımı gözetmeksizin herkes için insan hakları ve temel özgürlüklere evrensel saygı ve riayet"i vurgular. 10) Şart'ın XII. Bölümü, uluslararası vesayet sistemini ele alır. Özellikle 76. madde, insan hakları ve temel özgürlükleri tekrar vurgularken, adaletin yürütülmesinde BM üyeleri arasında ayırım yapılmamasına atıfta bulunur. 11) Şart'ın XIV. Bölümü UAD'ye hasredilmiştir. 92. madde, UAD'nin BM'nin temel adli organı olduğunu ve UAD Statüsü'nün de Şart'ın ayrılmaz bir parçası olduğunu belirtir. 93. maddeye göre de, tüm BM üyeleri UAD Statüsü'ne doğrudan taraftır. Her ne kadar sistemde zorunlu yargı yoksa da, Şart'ın 94. maddesi, UAD önünde taraf olduğu davalarda BM üyelerine UAD'nin kararına uyma yükümlülüğünü getirir. 95. madde, BM üyelerinin kendi aralarında yapacağı anlaşma ile uyumsuzluklarını UAD dışında bir mahkemeye taşıma yolunu açar. Şart'ın 96. maddesi de BM Genel Kurulu, Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul'un yetkilendireceği uzmanlık kuruluşlarının UAD'den danışma görüşü isteme hakkına sahip olduğunu belirtir. 12) Gizli anlaşmaların engellenmesi ve yapılan anlaşmaların hukuki gücünü artırma yolunda, Şart'ın 102. maddesi 2. paragrafı da, BM'ye tescil ettirilmemiş hiçbir anlaşmanın BM organları önünde ileri sürülemeyeceği ilkesini getirir.

Yukarıda verilen maddelerden anlaşılacağı üzere, uluslararası sistem ve uluslararası hukuk açısından aslında BM Şartı ne realizmin sinizimini ve aşırı kötümserliğini, ne Kantçı yaklaşımın aceleciliğini ve aşırı iyimserliğini ne de devletçi yaklaşımın adalet ve gelecek vizyonu eksikliğini paylaşmaktadır. BM Şartı, bir taraftan güvenlik ve istikrarın kurulması ve korunmasına dikkat ederken, diğer taraftan da hukuk ve adalet anlayışını uluslararası politikaya entegre etmeye ve uluslararası sistemin sürekli geliştirilmesine çalışmaktadır. BM Şartı bir taraftan devletler sisteminin temel niteliklerine dikkat ederken, diğer taraftan da bireylerin haklarının korunup geliştirilmesinin ve sosyo-ekonomik koşulların iyileştirilmesini hedeflemektedir. Kısaca BM Şartı'na göre, dünya güvenliği ve istikrarı, adalet pahasına gerçekleştirilmeyecektir (Chakste, 1948: 590). Şart; adalet, eşitlik, insan hakları ve temel özgürlükler üzerine kurulu ve UAD merkezli bir hukuk

sistemi getirmektedir. Uzun vadede küresel barışın en geniş anlamda oluşturulması yolunda BM Şartı ve varolan ilkeler iyi bir başlangıç noktasıdır. Böylece BM Şart'ının, liberal bir dünya düzenini oluşturmak üzere izlenmesi gereken ilkelere uygun bir yapıda olduğu sonucuna ulaşılabılır.

Aynı şekilde, UAD Statüsü de bu anlayışa uygun bir metindir. 1) Statü'nün 1. maddesi, Divan'ın BM'nin temel adli organı olduğunu yineler ve Divan'ın ilgili Statü hükümlerince kurulup işleyeceğini belirtir. 2) Statü'nün I. Bölüm'ünü içeren 2. ila 33. maddeler, değişik kültürler, hukuk sistemleri ve devletlerin ihtiyaçları dikkate alındığında Divan'ın ve dairelerin nasıl oluşturulacağı ve işleyeceğini ele alır. 3) Statü, 36. maddenin 1. paragrafında da Divan'ın yetkisini oldukça geniş bir şekilde belirler. Buna göre "Divan'ın yetkisi, tarafların kendisine havale edeceği tüm işleri ve özellikle BM Şartı ile yürürlükteki antlaşma ve sözleşmelerde belirtilmiş tüm konuları kapsar." BM Şartı'nın 3. maddesinin 3. paragrafı "hukuki nitelikteki uyuşmazlıkların taraflarca Uluslararası Adalet Divanı'na sunulması" yönündeki ilkeye atıf yapmaktaydı. UAD Statüsü 36. maddesinin 2. paragrafı da hangi uyuşmazlıkların hukuki sayılabileceği sorusuna yanıt getirir. Buna göre devletler aşağıdaki konularda Divan'ın zorunlu yargı yetkisini bir bildirimle tanıyabileceklerdir: a) bir antlaşmanın yorumlanması, b) uluslararası hukukun herhangi bir konusu, c) saptandığında uluslararası bir yükümlülüğe aykırılık oluşturacak herhangi bir olgunun (gerçeğin) varlığı, d) bir uluslararası sorumluluğun ihlali nedeniyle verilecek tazminatın doğası ve boyutu. 4) Statü'nün 59. maddesi, Divan kararlarının davadaki tarafları ve o davanın konusu açısından bağlayacağını belirtir. 5) Statü'nün 65. maddesi de, BM Şartı'nın 96. maddesine paralel olarak, Divan'ın danışma görüşü verme yetkisini ele alır.

Dolayısıyla UAD Statüsü, küresel barışın oluşturulması yolunda gerekli hukuki temelleri atmaktadır. Burada spesifik olarak, realizmin ve Kantçı yaklaşımın sistemde "zorunlu yargının olmaması"nın sistemsel bir sorun olarak göstermelerinin teorik ve etik açılardan yerinde olmadığını vurgulamak gerekir. Herşeyden önce, empoze edilmiş bir yargılamanın, küresel adalet ve barışı getireceğini düşünmek hem saflık olur hem de böyle bir düşünce liberal demokratik değerlerle çelişir. İkinci olarak, eğer sistem anarşik yapıdaysa, zaten zorunlu yargı yolunda devletleri kim zorlayabilir ki? Ayrıca, yukarıdaki belirtilen ilkelerden ve özellikle UAD Statüsü'nün 36. maddesinden devletlerin bir zorunlu yargı alanı yaratmalarının mümkün olduğu görülmektedir.

36. maddeye göre bir devlet tek taraflı bir bildirimle, aynı yükümlülüğü kabul etmiş diğer devletlerle ilişkilerinde Divan'ın zorunlu yargı yetkisini tanımaktadır. Divan'ın bu yargılama yetkisinin kabulü; a) herhangi bir anlaşmazlığın Divan'a götürüleceği yolunda bir madde içeren antlaşmalar, b) tahkim sözleşmeleri ve c) *forum prorogatum* yoluyla da olabilmektedir. Bu son yöntem, aslında Divan'ın yargılama yetkisini bir bildirimle tanımamış bir devlete karşı Divan önünde dava açıldığı ve ilgili devlet bu davaya itiraz etmediği ve böylece Divan'ın yetkisini anlaşmazlık konusunda zımnen tanıdığı durumları kapsar. Dolayısıyla, realistlerin sistemde zorunlu yargı olmadığı için devletlerin birbirine güvenemeyeceği ve güvenmemesi gerektiği yönündeki düşünceleri ile Kantçıların nihai barış için mutlaka ve kısa sürede sistemde zorunlu yargının yerleştirilmesi gerektiği düşünceleri desteklenebilir nitelikte değildir. BM sistemi, isteyen devletlerin kendi aralarında böyle bir hukuki ilişkiyi kurma yönünde gerekli şartları sunmaktadır. Aslında, bugün itibarıyla 65 devlet UAD'nin zorunlu yargı yetkisini tek taraflı bildirimle tanımış durumdadır ve BM üyelerinin üçte birini oluşturan bu oran küçümsenecek nitelikte değildir. Bunun yanında, herhangi bir anlaşmazlığın zorunlu olarak Divan'a götürülmesi şartını taşıyan yaklaşık 130 adet çok-taraflı ve 180 adet de ikili antlaşma halen yürürlükte bulunmaktadır (UAD, 2007; 9). Ayrıca, uluslararası hukukun sistemde etkisinin artırılması yolunda, özellikle 1990 yılından sonra cezaların bireysel bazda kovuşturulması konusunda atılan adımlar da küçümsenemeyecek bir diğer başarıdır. BM'ye bağlı olarak kurulan Eski Yugoslavya ve Ruanda mahkemeleri yanında, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulup çalışmaya başlaması ve böylece savaş suçları, barışa karşı işlenen suçlar, insanlığa karşı işlenen suçlar ve soykırım konularında artık devlet başkanları da dahil olmak üzere bireylerin kovuşturulması ve yargılanmaya başlanması hukukun uluslararası sistemdeki rolünün ve etkinliğinin artması yolunda umut vericidir. Bireylerin ilgili suçlarda bizzat takibi, gelecekte bu tür suçların işlenmemesi ve böylece pozitif anlamda barışın gerçekleştirilmesi için önemli bir adımdır.

Sonuç

Küresel barışı negatif ve pozitif anlamda gerçekleştirme, yani sistemde hem istikrarı hem de sosyal düzeni sağlama yolunda faydalanılabilecek önemli araçlardan biri uluslararası hukuktur. Ancak literatürde bu olgu rasyonel bir şekilde değerlendirilmek yerine, hukukun barışa yapabileceği katkı ideolojik yaklaşımlar nedeniyle çoğu zaman ya küçümsenmiş yada abartılmıştır. Yukarıda, realist, devletçi ve Kantçı uluslararası hukuk yaklaşımlarının bu tutum içinde olduğu savunulmuştur. Bu savı açıklamak üzere öncelikle realist, devletçi ve Kantçı yaklaşımların temel özellikleri ele alınmış ve bu teorilerin eleştirisi yapılmıştır.

Küresel barışa giden yolda sağlıklı bir uluslararası hukuk teorisi oluşturabilmek ve bizzat uluslararası hukuktan faydalanabilmek için gerek realizm, gerek devletçilik, gerekse Kantçı uluslararası hukuk yaklaşımları reddedilmelidir. Uluslararası politika ve hukuk açısından aşırı kötümser bit tutumu benimseyen realist yaklaşım adaleti tamamen gözardı ederken, aşırı iyimser tutum içinde olan Kantçı yaklaşım idealizm adına müdahaleye ve savaşa destek vermekte ve böylece sistemde istikrarsızlık ve güvensizliğin devamına

yol açmakta, diğer taraftan statükocu bir tutum içinde olan devletçi düşünürler ise gelecek için herhangi bir vizyondan yoksun bulunmakta, sadece betimleyici bir yaklaşım sunmaktadırlar. Uluslararası sistemin nitelikleri ne realistlerin öne sürdüğü gibi değiştirilemez, ne de Kantçıların öne sürdüğü gibi kısa sürede değiştirilebilir niteliktedir. Ayrıca sistemin geliştirilebilmesi ve pozitif anlamda küresel barışı sağlayabilmek için, devletçi yaklaşımın aksine, adaletin de sisteme entegre edilmesi gerekmektedir. Tüm bu düşüncelerin de, sadece belirli bir iç politika rejimine sahip sınırlı sayıda devlet tarafından gerçekleştirilmesi mümkün görünmemektedir. Ayrıca sistemin yapısının aktörlere yada aktörlerin yapıya feda edilmesi, ne teorik açıdan ne de uygulama açısından mantıklıdır. Çünkü yapılarla aktörler, sistemle birey sürekli etkileşim içindedir.

Uluslararası sistemde elimizde varolanlarla başlayarak, daha iyi bir sistemin yaratılmasını umabilir ve uluslararası hukuk ile örgütleri bu amaç için tanımlayıp canlandırabiliriz. Bu nedenle, iyimser, çoğulcu, evrimsel epistemoloji ve ontolojiyi benimseyen, aşırılığa kaçmayan, liberal değerlerle çelişen tavsiyeler getirmeyen bir uluslararası hukuk anlayışının önemi ortadadır ve böyle bir anlayışın küresel barış sürecine önemli katkıları olacaktır. Uluslararası kurumlara böyle bir yaklaşımın teorik temelleri de liberalizm ve pragmatizm tarafından atılabilir. Pozitif anlamda barış; çoğulcu, özgürlükçü, bireyi dışlamayan, nihai analizde bireyin potansiyelini kullanabileceği bir ortamda, yani liberal bir ortamda gerçekleşebilecektir. Pragmatizmin temel ilkeleri de böyle liberal bir dünya barışını yaratmak konusunda yol göstericidir. Kısaca, liberalizm oluşturulacak dünya barışının temel niteliklerini gösterirken, pragmatizm de bu süreçte nasıl davranılması gerektiği konusunda temel ilkeleri verecektir. Bu yaklaşım, *pragmatik liberalizm* olarak adlandırılabilir.

Aslında, BM Şartı ve UAD Statüsü'nde vücut bulan uluslararası sistemin temel kuralları böyle bir pragmatik liberal yaklaşıma iyi bir başlangıç oluşturmaktadır. BM Şartı; sistemde güvenlik ve istikrarın nasıl sağlanabileceğini göstermenin yanında, adalet, eşitlik, insan hakları ve temel özgürlükler üzerine kurulu ve UAD merkezli bir hukuk sistemi getirmektedir. UAD Statüsü de sistemde uluslararası hukukun nasıl daha etkin kullanılacağını yollarını göstermektedir. Her ne kadar şu an sistemde zorunlu yargı mekanizması yoksa da, bu ne devletlerin hukuka uymaması yolunda mazeret gösterilebilir, ne de böyle bir mekanizmanın zamanla kurulabilmesi için bir engel teşkil etmektedir. Zaten amaçlanan liberal bir dünya barışının gerçekleştirilmesi için, bizzat zorlama ve baskının olmaması, devletlerin kendi iradeleriyle hukuka ve kurullarla uyması olmazsa olmaz bir ilkedir.

Sonuç olarak, uluslararası hukuk küresel barışın gerçekleştirilmesi için kullanılacak önemli bir araçtır. Bu pragmatik yaklaşıma göre, gerek devletlerin, gerek kurumların ve gerekse liderler ile bireylerin niyetleri çok önemlidir. Hukuktan yararlanmayı, çeşitli ideolojik görüşler ve teorik yaklaşımlar engellememelidir. Uluslararası hukuk ne devletlerin her türlü eylemlerinin meşruluğunu ispatlamada kötüye kullanılacak ne de sistemin radikal bir şekilde değiştirilmesi için suçlanacak bir araç olmalıdır. Anayasa hukuku alanında da gözlemlediğimiz gibi, bazen hukuki metinler kötü giden herşeyin kaynağı olarak gösterilir. Bu yanlış bir tutumdur. BM Şartı ve UAD Statüsü gibi temel hukuki metinler, aslında uluslararası sistemi geliştirmek için engel değil, değerli bir başlangıç noktası oluşturmaktadırlar. Bu metinler ancak iyi niyetle uygulandığında, küresel barış yolunda bir anlam ifade edeceklerdir. Bu süreçte radikal teoriler üretmek veya olguları farklı göstermeye çalışmak bilimsel bir uğraş olmayacaktır. Bilimsel bir yaklaşım, küresel barışın ne hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini ne de kesinlikle gerçekleşeceğini iddia edebilir; bilimsel bir yaklaşım küresel barışı ancak bir hipotez, bir olasılık olarak görebilir. Bu pragmatik açıdan bakıldığında, küresel barış ne kısa sürede ne zahmetsiz ne de kendiliğinden gerçekleşecektir. Ama küresel barış, iyi niyet ve adalet inancıyla elimizdeki araçları yerinde kullandığımızda gerçekleştirilemeyecek bir hedef de değildir.

Kaynakça

- Acheson, Dean (1963). "Remarks at the 1963 Annual Meeting of the American Society of International Law", American Society of International Law (ASIL) Proceedings, 57.
- BM (1987). Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice. United Nations, Office of Public Information, New York.
- Bull, Hedley (1995). The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics. Columbia University Press, 2nd ed., New York.
- Carr, Edward H. (1966). The Twenty Years' Crisis, 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations, St. Martin's Press, 2nd ed., New York.
- Chakste, Mintauts (1948). "Justice and Law in the Charter of the United Nations", American Journal of International Law, 42, 590-600.
- Claude, Inis L., Jr. (1990). "Theoretical Approaches to National Security and World Order", in John Norton Moore, Frederick S. Tipson, and Robert F. Turner, eds., National Security Law. Carolina Academic Press, Durham, 31-45.
- Crook, John R. (2001) "Dean Acheson and International Law", American Society of International Law (ASIL) Proceedings, 95, 118-121.
- Doğan, Nejat (2001). "Inis L. Claude, Jr. and World Order: A Pragmatic Liberal Approach", doktora tezi, University of Virginia, Charlottesville/ Virginia.

- Doğan, Nejat (2003). "Pragmatizmin Felsefi Temelleri", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20 (Ocak-Haziran), 83-93.
- Doğan, Nejat (2004). "Machiavellism, Kantian Deontology, and the Melian Dialogue: A Reflection on Morality and the Use of Force", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 44 (1), 65-75.
- Doğan, Nejat (2005). "Fighting International Terrorism: Combining Sic Semper Tyrannis with E Pluribus Unum", 3.Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, (Kongre Kitabı) Cilt:1, Celalabat/ Kırgızistan, 269-278.
- Doğan, Nejat (2006). "Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı ve New Haven Ekolü: Eleştirel Bir Giriş", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 7 (1), 103-113.
- Doğan, Nejat (2007). "Global Bir Barış Projesi Olarak Demokrasi: Teorik Bir Tartışma ve Ortadoğu'nun Geleceği", Nejat Doğan, Ferit Kula, Mehmet Öcal (Ed.), Türkiye'nin Jeoekonomisi ve Jeopolitikası: Türkiye Geleceğin Neresinde? Nobel, Ankara, 579-604.
- Franck, Thomas M. (1990). *The Power of Legitimacy Among Nations*, Oxford University Press, New York.
- Gilpin, Robert (1981). *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, New York.
- Kant, Immanuel (1991a). "Idea for a Universal History with a Cosmopolitan Purpose", Hans Reiss (Der.), *Kant: Political Writings*, Cambridge University Press, Cambridge, 41-53.
- Kant, Immanuel (1991b). "Perpetual Peace: A Philosophical Sketch", Hans Reiss (Der.), *Kant: Political Writings*, Cambridge University Press, Cambridge, 93-130.
- Kennan, George F. (1951). *American Diplomacy 1900-1950*, University of Chicago Press, Chicago.
- Kennan, George F. (1985). "Morality and Foreign Policy", *Foreign Affairs*, 64, 205-218.
- Morgenthau, Hans J. (1962). *The Decline of Democratic Politics*, The University of Chicago Press, Chicago.
- Morgenthau, Hans J. (1978). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. Alfred A. Knopf, 5th ed., New York.
- Slaughter, Anne-Marie (Burley) (1992). "Law Among Liberal States: Liberal Internationalism and the Act of State Doctrine", *Columbia Law Review*, 92 (8), 1907-1996.
- Teson, Fernando R. (1992a). "Realism and Kantianism in International Law", *American Society of International Law (ASIL) Proceedings*, 86.
- Teson, Fernando R. (1992b). "Kantian Theory of International Law", *Columbia Law Review*, 92, 53-102.
- Teson, Fernando R. (2005). "Defending International Law", *International Legal Theory*, 11, 87-97.
- Thucydides (1972). *History of the Peloponnesian War*, Penguin Books, London.
- UAD (2007). *Report of the International Court of Justice, 1 August 2006-31 July 2007*. General Assembly Official Records Sixty-Second Session, Supplement No. 4 (A/62/4), United Nations, New York.

Özet

Bugün demokratik sistemlerde sayıları hızla artan sivil toplum kuruluşları, katılımcı demokrasinin en önemli aktörlerinden biridir. Bu kuruluşların sisteme muhalif mi yoksa sistemle el ele mi oldukları tartışmaları sürerken, STK'ların siyasetle ilişkisi olmadığını söylemek son derece yüzeysel bir yaklaşımdır. STK'lar doğrudan ya da dolaylı yollarla siyasal iktidarla karşılıklı etkileşim içerisine girerek, onları çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalışmaktadırlar. Bu çalışmada, katılımcı demokrasi ve siyaset ekseninde sivil toplum kuruluşlarının rolü ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: katılımcı demokrasi, siyaset, sivil toplum kuruluşları, siyasal iktidar.

NON GOVERMENTAL ORGANIZATIONS FROM PARTICIPATORY DEMOCRACY AND POLITICS FRAME

Abstract

Nowadays, NGOs that increasing in numbers in the democratic systems are one of the most important actors of participatory democracy. It is not right to say that NGOs are not related to politics while debating these organizations are whether opponent the system or hand in it hand. NGOs try to orientate to politic power in accordance with its own benefit, by means of enter into mutual interactions with politic power by direct or indirect ways. In this study to takes up the role of non governmental organizations in context of participatory democracy and politics.

Keywords: participatory democracy, politics, non governmental organizations, politic power.

Giriş

Siyaset genel bir tabirle, siyasal iktidarı ele geçirmek ya da en azından ona ortak olmak amacıyla gerçekleştirilen eylemlerin bütünü olarak tanımlandığında ve demokrasinin siyaset olgusu ile iç içe yürüdüğü düşünülürken, bir ülke içerisinde bulunan yurttaşların da türü ne olursa olsun bir şekilde siyasal katılım içerisine girmeleri kaçınılmazdır. Tocqueville'in belirttiği gibi eğer yurttaş siyasi olmak durumunda ise, ki demokratik sistemlerde olmak durumundadır, kamusal alanda da siyasallaşmaya meyilli bir sivil toplum kuruluşu yaratması kaçınılmazdır. STK'ların kuruluş erekleri de dikkatli bir şekilde incelemeye tabii tutulduğunda, devletin, dolayısıyla ona bağlı iş gören kurumların belirli eksikliklerine bir karşı duruş olarak ortaya çıktıkları gözlemlenmektedir. İşte bu noktada demokrasinin katılımcılığının sağlanması bakımından STK'lar büyük önem teşkil eden örgütlenmeler olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Siyaset, Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları

Siyaset ya da diğer bir deyişle politikanın ne olduğu konusunda eski çağlardan günümüze kadar birçok tanım yapılmıştır. Amerikalı siyaset bilimci Harold Laswell'e göre siyaset, kimin, neyi, ne zaman ve nasıl elde ettiği şeklindeyken, Maurice Duverger açısından bakıldığında siyaset, hem bir çatışma ve iktidar kavgası hem de toplumun bütün üyelerinin yararına olabilecek bir düzen yaratma aracıdır (Kapani, 1988: 18). David Easton'a göre ise siyaset, toplum tarafından üretilen maddi ve manevi değerlerin belirli bir otoriteye bağlı olarak dağıtılması sürecidir. Bu çerçevede düşünülürken, siyasetin şekilsel, araçsal ve süreçsel bir takım tanımlamaları olduğu gözlerden kaçmamakla beraber, terimin çok yönlülüğü de açık bir şekilde gözler önüne serilmektedir.

Siyaset kavramı kapsam olarak düşünülürken, akla yatkın iki tanımdan söz etmek mümkündür. Bu tanımlardan ilkinde göre siyaset, siyasi iktidarı ele geçirmek ya da en azından ona ortak olmak yönündeki eylemlerin tümü olarak nitelendirilebilir. Kuşkusuz bu tanım, iktidarda söz sahibi olmak isteyen siyasi partilerin olaya bakış açısını yansıtmaktadır. İkinci tanıma göre ise siyaset, bir örgütün ya da bir örgüt baş yöneticisinin benimsediği tutum ya da genel eğilim şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamdaki siyaset tüm örgütler için geçerlidir. Konu dahilinde esas alınan siyaset ise ilk açıklanan, yani devlet ve toplum yönetiminin karşılığı olan siyasettir.

Sivil toplum kavramı, Aristo'nun Politika adlı eserinde söz ettiği "koinonia politike" (Keane, 1993: 101) kavramı ile tarihsel yolculuğuna başlamış, günümüzde ise liberal değerler çerçevesinde yoğrularak, devletin doğrudan denetimi altında tuttuğu alanların dışında kalan ve ekonomik ilişkilerin baskısından da görece bağımsız olarak, gönüllü ve rızaya dayalı ilişkilerle oluşturulan kurum ve etkinlikler (Türküne, 2007: 357)

şeklinde literatürdeki yerini almıştır. Bu noktada sivil toplum terimindeki “sivil” kelimesi, şehir hayatının beraberinde getirdiği hak ve yükümlülükleri ifade ettiği bilinmekle beraber, sivil toplumun “siyasi”nin sultasından kurtulabilmiş ilk toplumsal olgu oluşu (Mardin, 1992: 9-14) ona atfedilen önemin gerekçelerindedir.

Sivil toplum kuruluşları ise, devletten bağımsız bir şekilde, bireylerin kendi aralarında örgütlenerek ortak çıkar ve yararlarını ifade etmelerinin temelini oluşturan yapılar (Yaslıkaya, 1997: 350) olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bir yapılanmanın sivil toplum kuruluşu (STK) olarak adlandırılabilmesi için bu yapılanmanın devlet aygıtının bir parçası olmaması, kar amacı gütmemesi ve gönüllü bir üyeliğe dayanması gerekmektedir. Hemen bu noktada, genel olarak sivil toplum kuruluşları ile ilgili üzerinde konsensüs sağlanmış bir tanım olmamakla birlikte, bu kuruluşların Batı’da ve Türkiye’deki karşılıklarının da çeşitli değişiklikler arz ettiğinin bilinmesi gerekmektedir. Genel itibarıyla STK’ların belirli işlevleri şu şekilde sıralanabilir (Uçkun, 2000):

- Çoğulcu ve katılımcı bir toplum yapısı oluşturarak, piyasadaki metalaşmaya ve egemen piyasa değerlerine karşı dengeleyici bir unsur olmak,
- Toplumun çıkarları için kamuoyu oluşturarak, bireylerin taleplerinin dillendirilmesine hizmet vermek,
- Temel ölçekte projeler üretmek, bu projelere kaynak aktarımını sağlamak, uygulamaya geçirecek eğitim, sosyal refah, ve istihdam konularında hükümet politikalarına paralel ya da alternatif sorumluluklar üstlenmek,
- kendi içlerinde oluşturacakları çoğulcu ve katılımcı bir kültürle beslenmiş ve aynı zamanda yönetim deneyimi de edinmiş bireylerin yetişmesini sağlamak.

Bu noktada sivil toplum kuruluşlarının siyasi işlevine dikkat çeken Taylor, STK’ların en önemli işlevlerinin siyasi iktidara nüfuz etmek, siyasi iktidarı parçalara ayırarak adem-i merkeziyetin hüküm sürdüğü bir yapı oluşturmak, bireyleri devlet otoritesinin baskısına karşı korumak ve bu sayede despotizme karşı güvence oluşturmak olduğunu söylemektedir (Yıldırım, 2004: 75). Böyle olunca da gücün tek elde toplanmasına karşı olarak adem-i merkeziyetçi bir yapıyı anlatan bir kavram olan “adhokراسi” ile sivil toplum kuruluşlarının benzeştiği su götürmez bir gerçektir.

Siyasallaşan İnsan

İlk insanlar hayatlarını devam ettirebilmek için avcılık ve toplayıcılık yaparak, göçebe bir yaşam tarzını benimsemiş ve bu çerçevede yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Doğal yaşam olarak adlandırılan bu dönemde yerleşik yaşama geçilmemiş, insanlarda da fizyolojik gereksinimden fazlasını elde etme güdüsü kendini göstermemiştir. İşte bu noktada topraklardan yararlanılmaya başlanması, beraberinde ilkel tarımcılığı getirmiş, böylelikle göçebe hayatın yerini yerleşik hayat almıştır. İkel metotlarla da olsa gerçekleştirilen tarımsal faaliyetler sonucu, birey kendisinin ve ailesinin fizyolojik gereksinimlerinin ötesinde ürün fazlası elde etmiş ve bunu saklamaya başlamıştır. Böylelikle oluşan “artı ürün” bir ekonomik değer olarak ortaya çıkmış ve yavaş yavaş doğal hayattan kopuşun belirginleşmesinde bir temel teşkil ederek, bir daha çıkmamacasına toplum hayatına girmiştir.

Artı ürünü sağlayan topraklardan hoşnut kalan bireyler Moore’un da belirttiği gibi bir “çitleme” yoluna giderek (Moore, 1989: 13), özel mülkiyetin temellerini atmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak sözleşmeciler teorisyenlerin de belirttiği gibi can ve mal güvenliği temel alınarak bir devletleşme sürecine gidilmiş ve böylelikle hem kazanılmış haklarını kaybetmek istemeyen hem de yeni haklar kazanmak için mücadele eden belirli kesime mensup yurttaşlar siyasileşme sürecine giden yolda çok çeşitli adımlar atmışlardır.

Feodal dönem olarak adlandırılan, toprağın egemen mülkiyet olarak kabul edildiği, ekonomi ve yönetim alanında soyluların (derebeylerinin) ayrıcalıklara sahip olduğu ve yönetimin soylu sınıfın tekelinde bulunduğu bir egemenlik anlayışı şeklinde tanımlanan (Doğan, 2002: 13) Ortaçağ Avrupası’nda siyasi birer güç olarak sahne alan derebeyleri, kraliyet ve kilise kurumlarını güçlerini yavaş yavaş törpüleyerek yönetimde geniş yetkiler elde etmişlerdir. Özellikle 10-13. yüzyıllar arasında Avrupa’da egemen olan bu feodal devlet anlayışındaki yönetim, süzereinin ile onun vasalları arasındaki bir nevi yetki bölüşümünden oluşmaktadır (Tosun, 2001: 64).

13. yüzyılla birlikte gelişen ticaret ve el sanatları, kentlerin otonomisinin sağlanmasında önemli bir rol üstlenen esnaf loncalarının kurularak gelişmelerini sağlamış, bu çerçevede oluşan ayrıcalıklı kentlerde ticari faaliyetler artarak devam etmiştir. Çaha’nın belirttiği gibi, kent ve kasabalardaki siyasal yaşam üzerinde önemli etkinliği olan loncalar, “cemaat içinde cemaat” şeklinde bir gelişme göstererek, kentlerin merkezi otoritenin merkeziyetçi denetimi altında değil, kentin dokusunu oluşturan esnaf kültürünün etkisi altında şekillenmelerinde etkin bir rol oynamışlardır (Çaha, 2000: 99). Deniz aşırı yapılan seferler sonucu gerçekleştirilen coğrafi keşiflerle birlikte iyiden iyiye canlanan ticaret hayatı karşısında, yönetimden ayrıcalıklar talep eden yeni bir sınıfın varlığı da sahneye çıkmıştır. Böylelikle Antikite ve Ortaçağ’dan miras kalan ekonomi, bu yeni sınıfın yani burjuvazinin etkisiyle değişime uğrayarak siyasal bir içerik kazanmıştır. Bu çerçevede gelişerek güçlenen burjuva kamuoyu basın yolu ile kendi bilincine varırken, burjuva

toplumdaki özel alanın ve kamusal çıkarın sadece hükümet tarafından değil artık uyruklar tarafından da takdir edilebileceği görüşü doğmuştur (Doğan, 2002: 21-23).

Aydınlanma felsefesi ve pozitivism olgularının beraberinde getirdiği bilimsel ilkelerin etkinliği sonucu bir dönüşüm geçiren Batı toplumu Sanayi Devrimi ile beraber seri üretime geçerek, yeni sınıfsal oluşumların tetikleyicisi olmuştur. Bu noktada keskinleşen sınıfsal ayrışmalar, toplumda kapitalist ve işçi sınıfları olmak üzere belirgin iki sınıfın varlığını ortaya çıkarmıştır. Klasik anlamda ekonomik gücü elinde bulunduran sınıf olarak karşımıza çıkan kapitalist sınıf, tarihsel bir gerçeği doğrularcasına siyasi alanda da önce bir takım haklar elde etmiş, sonra da elde ettiği hakları koruma ve daha da genişletme yoluna giderek, toplumun diğer kesimlerine hükmetmeye çalışmıştır. 20. yüzyılın başlarına bu şekilde girilirken iki büyük dünya savaşı sonrasında esen demokrasi rüzgarları çerçevesinde toplumun tüm kesimlerince elde edilmeye başlanan ekonomik ve siyasal kazanımlar, sınıfsal uçurumları yok etmese de Sanayi Devrimi'nin parlak dönemlerindeki bu keskin uçurumu gözle görülür derecede törpülemiştir. 21. yüzyılı yaşadığımız şu dönemlerde de demokratik rejimlerin etkinliklerini sürdürmeleri, beraberinde kitleleri örgütlenmeye itmiş ve kitleler de elde ettikleri siyasal bilinçle birlikte "siyasal" davranmayı öğrenerek çıkarları doğrultusunda hareket etme yolunu seçmişlerdir.

Katılımcı Demokrasilerde STK-Siyaset İlişkisi

İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan soğuk savaş döneminde etkinliklerini artıran demokratik rejimler, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte dünyada hakim rol oynamaya başlamışlardır. Demokrasinin klasik bir tabirle, halkın kendi seçtiği temsilciler eliyle, kendi kendini yönettiği devlet sistemi olarak tanımlandığı düşünüldüğünde, bu sistemin anahtar kavramı olan "halk" sözcüğünün önemi net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Ancak demokrasinin kurumlarıyla beraber kökleşebilmesi için, kağıt üzerindeki klasik tanımının ötesine geçilmeli ve katılımcılığın sağlanması gerekmektedir. Katılımcılığın sağlanmasındaki başat unsurun da siyasal kültürün gelişmesi olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Almond'a göre demokratik siyaseti en etkin biçimde destekleyen unsur siyasal kültürdür. Bu çerçevede üç tip siyasal kültürden bahsetmek mümkündür. Bunlar; katılımcı kültür, tebaa kültürü ve dar grup/cemaat kültürüdür. Katılımcı siyasal kültür, vatandaşların siyasete yakın ilgi duyduğu ve siyasete katılımı etkili ve arzu edilir bir şey olarak değerlendirdiği bir kültürdür (Heywood, 2006: 291). Katılımcı siyasal kültüre sahip vatandaş, siyasal sisteme dair çok çeşitli bilgilere sahip olmanın ötesinde, sistemi değiştirebileceği ve sisteme etki edebileceği şeklinde bir duygu ve değer yapısına sahiptir. Vatandaş bu sebeple siyasal sisteme etki edebilecek bütün katılım yollarını denemektedir. Bu yollar da seçimler, parti üyeliği, dernek üyeliği, baskı grupları, lobicilik, gösteri yapma, dilekçe verme gibi birçok şekilde olabilir (Türköne, 2007: 225).

İşte siyasal kültürün kökleşerek geliştiği bu toplumlarda siyasal güçlerinin farkına varan bireyler, devlet denetimi dışında bir örgütlenme yoluna gitmiş ve "birlikte kuvvet doğar" mantığı çerçevesinde ortak değerler etrafında birleşmişlerdir. Bu bağlamda düşünüldüğünde sivil toplum kuruluşları, yurttaşların ortak bakış, ortak çıkar, ortak duyarlılık, ortak talep vb. temelinde gönüllü olarak bir araya gelerek; devletin hukuki, yönetsel, ticari ve kültürel organlarının dışındaki alanda meydana getirdikleri dernek, vakıf, sivil girişim, platform, ilişki ağı ve benzerlerinden oluşan yapıları ifade etmektedir (Türköne, 2007: 365). Demokrasilerde halk tarafından yine halkın temsilcilerine belirli bir süre için verilen yönetme yetkisi, eylemsel boyutta seçimlerle gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla seçmenler siyasiler tarafından bir oy deposu olarak görülmekteyken, siyasiler de seçmenler tarafından seçimler vasıtasıyla aba altından sopa gösterilecek kişiler olarak görülmektedir. Aart ve Keyman'ın da belirttiği gibi "toplumsal sorunları çözmeye tekniği olarak sivil toplum" şeklinde ortaya çıkan ve 1980-1990'larda Batı Avrupa'da, Kuzey Amerika'da ve Kanada'da ortaya çıkan, Latin Amerika ve Türkiye'yi de etkileyen bu yeni anlayış, sivil toplumu devlet denetimi dışında bir alan olarak tanımlamakla beraber; sivil toplumu, devlet politikalarını ve iktidarın siyasi tercihlerini etkileme temelinde toplumsal sorunları çözmeye faaliyeti olarak tanımlamaktadır (Aart, Keyman, 2005: 18). Bu noktada kurulan STK'lar da devlet denetimi dışında bir alanda bulunmakla beraber, mensuplarının çıkarları doğrultusunda hareket ederek siyasal iktidarları yönlendirme misyonunu benimsemektedirler.

STK'lar ve siyaset ilişkisi baz alınarak düşünüldüğünde, her iki olgunun da birbirlerini besledikleri gözlerden kaçmamaktadır. Katılımcı demokrasi için vazgeçilmez olan siyaset, STK'ların da taleplerini duyurabilmeleri açısından büyük önem teşkil etmektedir. Aynı şekilde siyasiler de iktidarı ele geçirmek ya da en azından ona ortak olmak için özellikle büyük (toplumsal etkinliği fazla olan) STK'ları göz ardı edememektedirler. Bu şekilde düşünüldüğünde hem STK'lar hem de siyasiler birbirlerine muhtaç bir görüntü vermektedirler.

Katılımcı demokrasinin gereği olan çokselselliğin sivil bir alanda gerçekleşmesine hizmet eden STK'lar, çoğulcu bir toplumun oluşumuna işlevsel olarak katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte bu kuruluşlar devlet aygıtının uygulamaları ve serbest piyasa ekonomisinin dayattığı bazı mekanizmalar karşı köprü görevi görerek, ülke yönetiminin kolaylaşmasına da katkıda bulunmaktadır. Bu doğrultuda değerlendirildiğinde idare aygıtının uygulamaya koyduğu politikalar bu kuruluşlarca desteklendiğinde daha rahat bir biçimde hayata geçirilmekte, buna karşılık muhalefet ettiği uygulamalar da ya yeniden

düzenlenmekte ya da tamamen uygulamadan kaldırılmaktadır (Erözden, 1998: 14-16). Gustavsen'in de belirttiği gibi katılımcı demokrasi, kaynakların mobilizasyonunda kararları sadık bir şekilde desteklemeyi başarmak için üstün bir yönetim olarak gözükmemekte (Ahrne, 2005: 127) ve bu durumu geçerli kılmak için de STK'lar ile dirsek temasında olunmaktadır.

STK'ların siyasi arena ile tamamen ilişkisiz olduğunu düşünmek saflık olur. Gönüllü üyelik çerçevesinde örgütlendiği belirtilen STK'ların üye profilleri dikkatli bir incelemeye tabi tutulduğu zaman, her STK'nın üyeleri arasında ortalama bir değerler, normlar, ideolojiler vb. bütünü olduğu gözlerden kaçmamaktadır. Bu durum da beraberinde STK'ların genel itibarıyla bir dünya görüşüne sahip olmaları sonucunu doğurmuştur. STK'ların amacı da bu dünya görüşü çerçevesinde üyelerinin çıkarlarını gözeterek siyasal iktidardan kazanımlar elde etmektir. Bu söylenenlerden STK'ların tamamen muhalif bir tutum içerisinde oldukları kanısının çıkarılmaması gerekmektedir. Zira, bu kuruluşların muhalif olabilecekleri olgular sistemden çok, siyasal iktidarın hayata geçirdiği çok çeşitli uygulamalardır. Aslında STK'lar sisteme muhalif olmak bir yana, sistemin devamlılığı konusunda önemli görevler üstlenmişlerdir. Ancak bu kuruluşlar iktidarın toplumsal alanı saptama sürecine müdahil olarak, iktidar dışında yaşam alanı yaratmakta ve toplumsal siyasetin belirlenmesinde hem eylemsel hem de söylemsel düzeyde etkin bir görev üstlenmektedirler.

Hillebrand'ın üzerinde durduğu gibi sivil toplum örgütleri demokratik sistemlere entegre aşamasında yaşamsal bir rol oynamaktadırlar. STK'ların bu rollerini şu şekilde sıralamak olanaklıdır (Hillebrand, 2000):

- Toplumsal sınıfların çok çeşitli problemlerini gözler önüne sermek,
- STK'ların yardımıyla siyasal sisteme entegre edilen farklı çıkarları bütünleştirip, yeniden düzenlemek,
- Uluslararası düzeydeki resmi kaynakları güçlendirip, hazır hale getirmek,
- Cemaat ve cemiyetlerde biriken bilgi ve uzmanlığı politik sürece uygun hale getirmek,
- Mevcut parti siyaseti mekanizmalarının dışında siyasi katılıma yönelik yeni çözüm yolları yaratmak,
- Şeffaflık ve hesap verilebilirlik düzeyini artırırken, siyasal sistemin problem çözme yeteneğini geliştirmek.

Katılımcı demokrasilerde STK'ların fonksiyonuna bakıldığında Ulrich Beck'in sivil toplumu açıklarken kullandığı dönemseller ayrımın bilinmesinde yarar vardır. Bu ayrıma göre sivil toplumun ilk devresi "sivil toplum-modern toplum", ikincisi devresi "sivil toplum-demokrasi", üçüncü ve şu anda yaşadığımız devresi olan "sivil toplum-katılımcı demokrasi-küreselleşme" ilişkileri ağından oluşmaktadır. Bu son dönemde ortaya çıkan STK'lar farklı alanlarda faaliyetler göstermekte ve çok yönlü bir nitelik taşımaktadırlar. "Sivil toplum-demokrasi" evresi olarak adlandırılan ikinci dönemde, Batı ülkelerinde gerçekleştirilen demokrasi mücadelesi ilk anlaşılan anlamıyla bir demokrasi mücadelesi değil, var olan demokrasiyi daha da demokratikleştirme mücadelesi olarak karşımıza çıkıyor. Buna demokratik konsolidasyon, yani demokrasiyi topluma yerleştirme mücadelesi ya da demokrasiyi derinleştirme projesi, adı veriliyor. Bu da demokrasiyi toplum içerisinde sadece siyasal bir rejim olarak değil, aynı zamanda devlet-sivil toplum ilişkilerinin bir örgütlenme biçimi olarak düşünmeyi beraberinde getiriyor. 1990'larda başlayıp 2000'lerde de devam eden ve "sivil toplum-katılımcı demokrasi-küreselleşme" ilişkisel ağı olarak adlandırılan üçüncü dönemde, artık devlet-sivil toplum karşıtlığı yerine devlet-sivil toplum ilişkisinden söz edilmektedir. Siyasetin yeniden yapılanmasında siyasi aktörler, artık sivil toplum olgusunu "öteki" olarak görmek yerine, sivil toplumla ilişki kurarak, hem toplum yönetiminde işini kolaylaştırmakta hem de meşruiyetini sağlamaktadır. Böylelikle katılımcı demokrasi olarak adlandırılan olgu karşımıza çıkıyor. Ancak bu noktada Keyman'ın belirttiği gibi sivil toplumun örgütlü hali olan STK'ların, katılımcı demokrasinin en önemli karakteristiklerinden bir tanesi olan "siyasi etki eşitliği", yani siyasi partilerle, devletle siyasi etki eşitliği için mücadele etmesi gerekmektedir. Yani STK'lar sadece varolan yapıya hizmet etmemeli, aynı zamanda bu yapıya müdahale edip, kendi siyasi etkisini koymasına gerekmektedir. (Keyman, 2004: 12-31).

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı sonrası önce liberal daha sonra da neoliberal politikalar aracılığıyla gelişip dünyada hakim konuma gelen demokrasinin önemli sac ayaklarından birisi de çokselseliliktir. Yurttaşlar, devlet aygıtından bağımsız bir alanda yeni bir oluşuma giderek bu çokselseliliği sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla sağlamaya çalışmaktadırlar. Her ne kadar halkı temsil etme iddiasıyla oluşturulan siyasal partilerin varlıkları çokselseliliğe ve katılımcı demokrasiye bir kanıt olarak gösterilmek istense de bu durum gerçeği yansıtmadığı açıktır. Zira katılımcı demokrasinin ana aktörlerinden bir tanesi siyasi partilerken, diğeri de hiç kuşkusuz sivil toplum kuruluşlarıdır.

Katılımcı demokrasilerde siyasal kültürün gelişmişlik düzeyi ile yakından ilintili olarak, STK'ların toplumda öncü bir rol üstlendiklerinin söylemek pek de yanlış olmaz. Kitleleri yönlendirme ve kamuoyu oluşturma açısından büyük bir güce sahip olan STK'lar, mensubu oldukları toplumların şekillenmesinde de

etkin bir işleve sahiptirler. Arkalarına katılımcı demokrasilerin (!) desteğini alarak dünya genelinde gerçekleştirdikleri renkli devrimler, STK'ların güçlerinin gözler önüne serilmesi bakımından önemlidir.

Katılımcı demokrasiler bünyesinde konumlanan STK'ların devletle dirsek temasında mı yoksa devlete muhalif mi olduğunun ortaya konulmasında pek de bir yarar yoktur. Doğası gereği her örgüt, her kuruluş üyelerinin çıkarlarını gözetmesi bakımından siyasallaşmak durumundadır. Ancak burada altı çizilmesi gereken nokta toplumun, siyasî alanda iktidar mücadelesi yapan tarafların aldıkları pozisyona göre konumlanan ve kendisini araç haline getiren STK'lara değil, sivil bir alanda kendi kulvarında topluma hizmet eden ve sosyal sorumluluk çerçevesinde bir duruş sergileyerek sivillliğini kaybetmeyen STK'lara gereksinim duyduğudur. Her STK ortaya kendi etkisini koyup siyasi iktidarları yönlendirmeli ancak hiçbir zaman bir siyasi parti gibi hareket etmemelidir.

Kaynakça

- Aart, J. ve Keyman, Fuat (2005). "Küreselleşme ve Sivil Toplum", Çev: Nur Deriş Ottoman, http://stk.bilgi.edu.tr/docs/scholte_keyman_std_10.pdf, Erişim Tarihi: 10.04.2008.
- Ahrne, Göran (2005). "Sivil Toplum ve Sivil Olmayan Kuruluşlar", Çev: Tefik Erdem, Siyaset ve Toplum Dergisi, Sayı: 1, 123-134.
- Çaha, Ömer (2000). Aşkın Devletten Sivil Topluma, Gendaş Kültür Yayınları, İstanbul.
- Doğan, İlyas (2002). Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Erözden, Ozan (1998). "STK'lar ve Hukuki Çerçevde Yenilik Talepleri Üzerine Notlar", Merhaba Sivil Toplum Dergisi, HYD Yayın Dizisi No: 10, İstanbul.
- Heywood, Andrew, (2006). Siyaset, Çev: Zeynep Kopuzlu vd., Liberte Yayınları, Ankara.
- Hillebrand, Ernst (2000). "The Role of NGOs in Politics in Modern West-Europesn Societies", Presentation at the 3rd Roundtable for Human Right and Peace on "The Third Ways of Social Democracy and Social Movement", June 26, <http://www.fes.or.kr/Publications/pub/NGO's.html>, Erişim Tarihi: 10.04.2008.
- Kapani, Münci (1998). Politika Bilime Giriş, Bilgi Yayınları, İstanbul.
- Keane, John (1993). Sivil Toplum ve Devlet Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar, Çev: Erkan Akın vd., Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Keyman, Fuat (2004). "Türkiye'de ve Avrupa'da Sivil Toplum", Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları No: 3, Hazırlayan: Arzu Karamani, 1-34, http://stk.bilgi.edu.tr/docs/keyman_std_3.pdf, Erişim Tarihi: 10.04.2008.
- Mardin, Şerif (1992). Türkiye'de Toplum ve Siyaset, İletişim Yayınlar, İstanbul.
- Moore, Barrington (1989). Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri, Çev: Şirin Tekeli vd., Verso Yayınları, Ankara.
- Tosun, Gülgün (2001). Demokratikleşme Perspektifinde Devlet-Sivil Toplum İlişkisi, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Türköne, Mümtaz'er (2007). Siyaset, Lotus Yayınları, Ankara.
- Uçkun, Geray (2000). "Sivil Toplum Örgütleri ve Etik Raporu", Yeni Adana Gazetesi, 09.03.2000.
- Yaslıkaya, Refik (1997). "Bir Sivil Toplum Kurumu Olarak Yerel Yönetimler", Yeni Türkiye Dergisi, Sayı: 18, 350-358.
- Yıldırım, İbrahim (2004). Demokrasi, Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim, Seçkin Yayınları, Ankara.

SOSYAL SERMAYENİN SİVİL TOPLUMUN SİVİLLEŞMESİ VE DEMOKRASİNİN SÜRDÜRÜLMESİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Yard. Doç. Dr. Hasan Hüseyin Akkaş
hashasan67@hotmail.com

Uşak Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü

Özet

Demokrasinin günümüzde sürdürülememesinin temel nedenlerinden biri de teknolojinin insan yaşamını kolaylaştırması sonucu bireylerin yaşamlarında ortaya çıkan olumsuzluklardır. Modern yaşam birçok konuda insanlara kolaylık sağlamasına rağmen bireylerin birbirleriyle ilişkileri zayıflamakta ve kişileri topluma bağlayan değerler ve normlar kaybolmaktadır. Kişiler birbirlerine güven duymamakta, toplumdaki sorunlara karşı duyarsız kalmakta ve sorunların çözümüne de katılmamaktadırlar. Bu durum demokrasinin toplumda sürdürülmesine olan inancı da zayıflatmaktadır.

Sosyal sermaye; bireylerin birbirlerine saygı göstermeleri, güvenmeleri ve birbirleriyle etkileşim içinde toplumda, yatay ağlar oluşturarak örgütlenebilmeleri demektir. Bireylerin yatay ilişkiler yoluyla örgütlenmeleri; bireyleri yaşamın her alanında yetkin kılmakta, normlar oluşarak bireyler ve örgütler arası eşgüdüm sağlanmakta, bireylerin ve örgütlerin kapasiteleri artarak demokrasi sürdürülebilmektedir.

Bu çalışmada sosyal sermayenin önemi, ortaya çıkışı ve sosyal yaşam üzerindeki etkileri açıklanmıştır. Sosyal sermayenin güçlü veya zayıf olmasının sosyal yapı üzerindeki etkileri açıklanmıştır. Sosyal sermayeyi niteleyen güven, işbirliği, eşgüdüm ve birlikte hareket edebilmenin sivil toplumun sivilleşmesi ve etkinliği ile demokrasinin sürdürülmesi üzerindeki etkileri de çalışma kapsamında değerlendirilmiştir.

Anahtar kelime: sosyal sermaye, sivil toplum, demokrasi

THE EFFECTS OF SOCIAL CAPITAL ON CIVIL SOCIETY'S CIVILITY AND ON SUSTAINABLE DEMOCRACY

Abstract

Although technology gives comfortable to individuals, it also causes people to live according to atomic way of life resulting in less participation in society. Even though modern life gives lots of usefulness to people, the relations between individuals are decreasing and the norms and values of society are being lost. These all effect democracy to be decline in society.

Social capital is a capital in society in which individuals respect to each other's behaviour, trust each by trying to have a network to establish their organization according to their wishes. By uniting their individual wishes to make a voluntary organization, individuals try to have their norms and values to improve social values and norms in general. This relationship will improve their capacities to solve problems resulting in democracy sustainable.

In this study, the importance of social capital on social life will be explained. Moreover, the weakness and the strength of social capital on social structure will be explained. Furthermore, social capital is to include trust, cooperation and the way to be together will be discussed by making individuals to have a civil organization on a civic base and democracy becomes sustainable discussed in this study.

Key words: social capital, civil society and democracy

Sosyal Sermaye Kavramının Ortaya Çıkışı

Demokrasiyi toplumda işlevsel kılmamanın önemli araçlarından biri sosyal sermayedir. Sosyal sermaye kavramı, günümüz neo-liberal politikaların yürütülmesinde ve temelde demokrasiyi sürdürülebilir kılmada bireyin, sosyo-politik ve sosyo-ekonomik ilişkilerindeki etkinliğini anlatır. Sosyal sermaye referansları açısından sivil toplum kavramına, sözleşme kuramlarına, Tocqueville, Hegel ve Marx'a dayandırılırsa da günümüzde, yoksulluğu önleme çerçevesinde ekonomik literatürde tartışılıp kavramlaştırılmalar yapılmakta politik bilim literatüründeki popülerliği ise, Putnam'ın çalışmalarına dayanmaktadır. Putnam'ın sosyal sermaye konusunda ki çalışmalarından bazıları şunlardır; Hanging Together: Cooperation and Conflict in the Seven-Power Summits (with Nicholas Bayne 1984 revised 1987), Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy (with Robert Leonard and Raffaella Nannetti, 1993), Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community 2000, Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society (edit) 2002, Better Together: Restoring the American Community (with Lewis M. Feldstein 2003).

Sosyal sermaye; Locke'cu düşünceden sivil toplumun haklarının anayasa tarafından güvence altına alınmasına, Tocqueville'den derneklerin demokrasi için vazgeçilmez olduğu vurgusuna ve Hegel'den

bireylerin aile sonrası sosyal yaşamdaki ilişkileri düşüncelerine dayanırsa da bu kavram, Putnam'ın Amerika ve İtalya ile ilgili yaptığı çalışmalar ve karşılaştırmalar çerçevesinde günümüz akademik literatüründe daha fazla tartışılmaya başlanmıştır (Holm, 2004:24). Ayrıca İkinci Dünya Savaşı sonrası toplumlarda yaşanan sosyal, ekonomik ve politik sorunlar sosyal sermayenin akademik literatürde son yıllarda popülerlik kazanmasında etkili olmuştur.

Sosyal sermaye kavramına yapılan vurgu ile insanlığın günümüzde yaşadığı sosyal, ekonomik, politik ve psikolojik açıdan sorunları dile getirilmektedir. Psikolojik açıdan bireylerin toplumda yabancılaşmaları ve yalnızlaşmaları, sosyolojik bakımdan toplumu oluşturan birimlerin birlikte hareket edememeleri ve parçalanmışlık durumları, politik alanda bireylerin atomize niteliklerinden dolayı alınacak kararlara katılmada isteksiz davranmaları ya da kararlara katılamamaları ve ekonomik açıdan toplumun gelir dağılımındaki dengesizlikler, sosyal sermaye kavramının akademik düzeyde ve sosyal yaşamda daha fazla tartışılmasına neden olmuştur.

Ayrıca bu sorunların günümüzde insanlığın iyi yaşama ait kazandığı değerleri tehdit eden ve geleceğe yönelik karamsarlığa yol açan hususlar olarak ta dikkate alındığında sosyal sermaye kavramının sosyal bilimler alanında disiplinler arası çalışmalarda öneminin giderek arttığı söylenebilir. Sorunların çözümünde son otuz yıldır öncelikle devlet başkanları düzeyinde uluslararası toplantılar yapılmış ve belgeler imzalanmış olmakla birlikte olumlu sonuçlar alınamamış ve çözüme, sivil toplumunda ortak olması gerektiği vurgulanmıştır. Bununla ilgili olarak 1972'de "Stockholm Bildirgesi" ile Birleşmiş Milletler tarafından başlangıçta hükümetler nezdinde Stockholm'dan Rio'ya Kahire'den İstanbul'a ve Johannesburg kentine birçok kentte uluslararası düzeyde başlatılan konferanslar, günümüzde sivil toplum örgütlerini de içine alarak küresel ortaklıklar kurulmakta ve sorunlara ortak çözüm üretilmeye çalışılmaktadır. Bu gelişmeler 21. yüzyıl sosyo-politik yaşamda sivil ağların giderek daha fazla inisiyatif alacaklarını, kararların alınmasında ve uygulanmasında temel aktör konumuna geçeceklerini göstermektedir.

Yoksulluğun azaltılması, çevre sorunlarının önlenmesi, insan hakları ile ilgili sorunların çözümlenmesi ve yaşamı tehdit eden her türden olumsuzluğun giderilmesi hedefleri sadece devletleri değil, aynı zamanda sivil toplumu ve örgütlü-örgütsüz toplumda yaşayan tüm bireyleri birlikte hareket etmeye zorlamıştır. 1992 Rio'da toplanan Birleşmiş Milletler Kalkınma Konferansı (Yeryüzü Zirvesi) Bölüm 28'de Dünya toplumlarının sürdürülebilir kalkınma hedefine yönelik Gündem-21 başlığı altında bir eylem planı hazırlamıştır. Bu eylem planı günümüzde Birleşmiş Milletler Bin Yıl Bildirgesi başlığı ile "kalkınma ve yoksulluğun azaltılması, çevrenin korunması, insan hakları, demokrasi ve iyi yönetim" olarak tanımlanmıştır.

Ülkemizde 1997 Eylül ayında Türkiye'de Yerel Gündem 21'lerin teşviki ve geliştirilmesi projesi Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın desteğiyle yürürlüğe girdi. Eylül 1997'de imzalanan proje Mart 1998'de Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi. Ocak 2000'de ise Türkiye'de Yerel Gündem 21'in uygulama projesi başlatıldı. Ancak 03.07.2005 tarih ve 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 76. maddesi Belediyelere Kent Konseyi'nin faaliyetlerinin etkili ve verimli yürütülmesi konusunda oluşturulan kent konseyine yardımcı olur demektir. Bu yasa çerçevesinde İçişleri Bakanlığı tarafından Ekim 2006'da hazırlanan Kent Konseyi Yönetmeliği ise, Yerel Gündem 21 çalışmalarının Belediye çatısı altında faaliyet göstermelerini teşvik etmektedir. Bu gelişmeler hem yerel gündem 21 çalışmalarını gündem 21 mantığından uzaklaştırmakta hem de sivil toplumun sivilleşmesi üzerinde de olumsuz etki yaratmaktadır.

Teknolojik ilerleme, yönetimi uzmanlaştırmakta ve toplumlarda demokrasiyi sürdürülebilir kılmak için yeni yöntemleri uygulamaya koymakta, sorunların devletleri aşan niteliği ve tüm insanlığı etkilemesi nedeniyle de ortak akıl, yönetim, hesap verme-hesap sorma gibi yöntemler (bu yöntemlerin sürdürülmesinde ağlar, örgüler, gruplar, örgütler, sivil inisiyatifler olarak tanımlanan sivil toplum), yönetimde farklı katılım araçlarının yer almasına neden olmaktadır.

Günümüzde sosyal yaşamı belirleyen meta ilişkileri; yoksul olan kişilerin toplumsal saygınlıklarını azaltmakta ve bireyler; kendilerine, çevrelerine ve toplumsal kurumlara karşı yabancılaşmaktadır. Bireyler toplumun normlarına uymakta güçlük çekmekte, toplumsal yaşamda sorumluluk almamakta ve birbirlerine olan güven eksikliği nedeniyle de toplumsal sorunlara karşı duyarsız kalmaktadırlar (Roberts, 2004:474). Bireyler kendi yetkinliklerinin farkına varamadıklarından dolayı diğerlerince öteki olarak tanımlanmakta veya diğerlerini öteki olarak tanımlamaktadırlar. Bireylerin toplumda yabancılaşmaları, bireylerin birbirlerine ve toplumun kurumlarına karşı ortaya çıkan güven eksikliği, kurumları da kurumsallaştıramamaktadır.

Modern toplumda bireyleri birbirine bağlayan değerlerin yozlaşması, bireyler arası güveni zedelediği gibi bireylerin topluma karşı yabancılaşmalarına da neden olduğunu söyleyen Kaya, bireylerin ketsel alanlarda site yaşamına mahkum olarak toplumdan uzak yaşadıklarını, site yaşamı ve kültürü dışındakilerle bağ kuramadıklarını belirtmektedir. Kaya sosyal sermaye yoluyla bireylerin toplumsal konularda sorumluluğa, dayanışmaya ve ortak bilince ulaşarak yaşadıkları yerin değerlerini gelecek kuşaklara taşıyacaklarını ifade eder. Böylece bireyler sivil inisiyatifler yoluyla sosyalleşmeleri de gerçekleştirecektir (Kaya, 2008:21-22).

Bireylerin, birbirlerine güvenmelerinin, örgütlenmelerinin, sorumluluk almalarının ve birlikte hareket etmelerinin, toplumsal sorunları çözeceğine ilişkin düşünceler, sosyal sermaye kavramının akademik literatürde, devletlerin programlarında ve devletlerarası ilişkilerde de popülerliğini artırmıştır. Akademik

düzeyde sosyal sermaye kavramı sermaye teriminden dolayı ekonomi temelde bir tanımlama içeriğine sahipse de sosyal sermaye disiplinler arası bir kavramdır (Castle, 2002:331).

Günümüzde sosyal sermaye; ortaya çıkışı, tanımlanması ve toplumlarda yaygınlığı açısından değerlendirildiğinde sosyolojiden antropolojiye, politik bilimden psikolojiye sosyal bilimlerin ilgi alanına girdiği söylenebilir. Putnam uluslararası düzeyde sosyal sermaye konusunda yayımlanan makalelerin 1991 öncesi 20 adet, 1991-1995 arası dönemde 109 adet ve 1996-1999 döneminde ise 1003 adet olduğunu belirtir (Putnam, 2002:5). Putnam son yıllarda popülerlik kazanan sosyal sermaye konusunda yayımlanan makalelerin özellikle sağlık, planlama, suç ve sosyal psikoloji alanları gibi bir çok disiplinler arasında yaygınlığına dikkati çekmektedir.

Sosyal ve politik yaşamda çevre, insan hakları ve yoksulluk sorunlarının ulusal sınırları aşması, sadece devletleri ve uluslararası örgütleri değil ulusal ve uluslar arası sivil örgütlenmeleri de teşvik etmekte ve sorunların çözümüne örgütlü-örgütsüz tüm toplum kesimlerini dahil etmektedir. Bu kapsamda ulusal ve uluslararası kuruluşlar başta yoksulluğun azaltılması, insan hakları ve çevre sorunlarının giderilmesinde sivil inisiyatifi de ortak etmişlerdir. Bu gelişme sivil toplumun güçlenmesini ve yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bu çerçevede son yıllarda devletler yasalar, programlar ve projeler yoluyla sivil toplumu güçlendirerek sosyal sermayeyi artırıcı önlemler almaya katkıda bulunmaktadır.

Sosyal sermayenin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde sosyal ağların önemli olduğunu söyleyen Offe, bu ağların oluşumunda **güven** ve **birlikte hareket etme** kavramlarına dikkati çekmekte ve toplumda güvenin oluşmasında, bireyler arası ve kurumsal güvenin önemine işaret etmektedir. Bireysel güvende bireyler, birbirlerine güven ve saygı duymakta kurumsal güvende ise, bireylere yasal çerçevede fırsatlar tanınarak bireylerin faaliyetleri toplumda desteklenmektedir (Roberts, 2004:479). İnsanlar birbirlerine ne kadar çok güvenirlerse toplumda o kadar çok otokontrol sağlanmakta ve demokrasi sürdürülebilmektedir.

Bireylerin kişisel çıkarları ağ-bağ yoluyla toplumda ortak iyiliği yaratacaktır. Devlet bu noktada gönüllü kuruluşlar, finans kuruluşları, kalkınma ajansları, dernekler, vakıflar ve sendikalar gibi tüm ulusal ve yerel aktörleri teşvik ederek bireylerin sosyal ağlar kurmalarını desteklemektedir (Warde, Tampubolon ve Savage, 2005:405). Sosyal sermayenin bireye en önemli katkısı, bireylerin toplumsal değerlerle uyumunu gerçekleştirmektir. Topluma hizmet verenler ile bu hizmeti alanlar arasındaki ilişki ve etkileşimin gücü sorunları azaltacaktır. Yönetişimi temel alan bir yönetim anlayışı ortak akılı yaratacak bu durum ise, toplumsal koşulların ve bireysel durumların iyileşmesine katkı yapacaktır (Freetag, 2006:123). Bu açıdan bakıldığında sosyal sermayenin saydam, katılımcı, yönetime dayanan, ortak akılı esas alan ve hesap verebilirlik ilkeleri çerçevesinde demokrasinin toplumda sürdürülmesine katkıda bulunduğu belirtilebilir.

Kısaca sosyal sermaye; demokrasinin işlevsel araçlarından olan temsil, katılım ve uzlaşmayı toplumda etkin kılmada sivil toplumu güçlendirerek demokrasiyi sürdürebilmede ulusal ve uluslararası düzenlemelerde, projelerde ve programlarda yer aldığı belirtilebilir.

Sosyal Sermayenin Tanımı ve Unsurları

Sosyal sermaye kavramının günümüzdeki en önemli temsilcileri arasında yer alan Putnam onu, bireylerin birbirlerine güvenmeleri ve birbirleri arasında kurallara dayalı bağlarla kurdukları ilişki ve etkileşim ağı olarak tanımlamaktadır. Sosyal sermayenin farklı niteliklerine dikkati çeken Putnam, onu tanımlamada birbirleriyle zıt olan kavramların açıklanması gerektiği üzerinde durmaktadır. Putnam resmi olmayan sosyal sermayeye (aile yemekleri veya eğlence toplantıları gibi) karşı resmi nitelikli sosyal sermayeye (sendikal toplantılar, iş toplantıları, kurumsal toplantılar), zayıf nitelikli sosyal sermayeye (durakta bekleyenler veya alış-veriş yapanların bir arada bulunması) karşı güçlü sosyal sermayeyi (sanayi işçilerinin iş sonrası yaşamlarında da birlikte hareket etmeleri, birlikte eğlenmeleri), dışsal sosyal sermayeye karşı (Kızılhaç, Amerikan İnsan Hakları örgütü, Çevre dernekleri gibi daha çok kamusal hizmet yapan kuruluşlar) içsel sosyal sermayeyi (etnik, dini veya sınıfsal temelde ortaya çıkan ve kendi içinde çok güçlü bağlar kurabilen gruplar) ve **ağ-bağ** sermayeye (etnik, yaş, cinsiyet sınıf gibi niteliklere sahip gruplar) karşı **köprü-bağ** (birbirine benzemeyen grupların bir arada ortaklaşa iş yapabilmeleri ve grup oluşturmaları) sosyal sermayenin türlerini karşılaştırmaktadır (Putnam, 2002:9-12). Kısaca Putnam sosyal sermayeyi tanımlarken onun farklı niteliklerine dikkati çekmekte ve sosyal sermaye kavramına iyi-kötü tanımlamasından ziyade demokrasinin toplumdaki sürdürülebilmesine olan katkısı açısından değerlendirmektedir.

Putnamcı sosyal sermaye kavramını yorumlayan Roberts'a göre sosyal sermayenin anahtar kavramı güvendir. Teknolojik değişimin sosyal yaşamı farklılaştırdığını belirten Putnam, insanların birbirleriyle ilişkilerinin zayıflaması nedeniyle kişilerin kurumlarına olan güvenlerinin de azaldığını bu durumun, bireylerin politik katılımını olumsuz etkileyerek demokratik kazanımları tehlikeye atacak nitelikte olduğu vurgusunu yapmaktadır (Roberts, 2004:475). Putnam bu sorunu gidermede güvene dayalı ilişkinin önemini vurgulamaktadır. Bireylerin birbirleriyle ilişkileri ve etkileşimlerinde karşılıklı güvene dayalı gönüllü bir bağ kurulmakta ve bu gönüllü birliktelik içinde bireyler; toplumda farkındalıklarını yaratarak hem farklılıklarını korumakta, hem de birlikte hareket ederek kendilerini geliştirmekte ve karar alma süreçlerine katılmaktadırlar.

Putnamcı sosyal sermayeyi yorumlayan Saxton ve Benson, Putnam'ın sosyal sermayeyi ekonomiden siyasete, psikolojiden sosyolojiye bireylerin birbirlerine güven temelinde geliştirdikleri ilişkiler ve bu ilişkilerin ortaya koyduğu **ağlar** ve **bağlar** olarak tanımladığını belirtir. Putnam bireylerin birbirleriyle ilişkilerini ve etkileşimlerini **işbirliği** ve **güven** ile temellendirmekte ve bu temelde ortaya çıkacak sosyal sermayenin yaşamın sosyal, ekonomik ve politik boyutlarını ölçülebilir kılacağını ifade etmektedir. Sosyal sermayeyi toplumdaki ilişkileri kolaylaştıran etkili bir araç olduğu vurgusunu yapan Putnam'da ağ, insanların karşılıklı ilişkileri sonucu ortaya çıkan kurallar değil, aynı zamanda iletişim yoluyla eşgüdümü gerekli kılan bir **yönetişimdir** (Saxton ve Benson, 2005:16). Kısaca Putnam sosyal sermayeyi bireylerin içsel ve dışsal etkilenmeleri olarak tanımlamakta ve bireyler; güven temelinde gönüllü birliktelikler oluşturduğunda hem bireylerin iş ve yaşama ait performansları artmakta, hem de toplumsal sorunlara karşı daha duyarlı olarak sorunların çözümüne katılmakta ve demokrasi sürdürülebilmektedir.

Sosyal sermayenin toplumu açıklamada önemli bir işlevi yerine getirdiğini belirten Saxton ve Benson sosyal ilişkileri açıklamada sosyal sermayenin önemli olduğunu belirtmektedirler. Sosyal sermaye yoluyla sosyal yapı ve bu yapıyı oluşturan bireylerin eylemleri açıklanabilir. Ayrıca sosyal sermaye yoluyla toplumsal aktörler kapasite ve performanslarını geliştirmekte ve kendilerine zarar vereceklerine karşı da direnç gösterebilmektedirler (Saxton ve Benson, 2005:17-19). Toplumsal kalkınmanın temellerini sosyal sermayeye dayandıran Holm, toplumda güveni sağlamada, bireylere sorumluluk yüklemeye ve mülkiyeti korumada sosyal sermayenin önemli olduğu vurgusunu yapmaktadır (Holm, 2004:25). Bireyler kendilerine güvendiklerinde yetkinlikleri artmakta, diğerlerine güvenmekle de karar alıcıların etkinliklerini artırmaktadır. Ayrıca güven bireyi yeniliklere açık tutmakta ve elde ettiği değerleri korumaya yardımcı olmaktadır.

Sosyal sermayeyi oluşturan temel değerlerin ağlar, inisiyatifler, **kimlik**, dayanışma, saygı ve **güven** gibi kavramlar olduğunu belirten Newman ve Dale, sosyal düzen ve sosyal sermaye arasındaki ilişkiyi Durkheim'a dayanarak açıklamaktadırlar. Burada sosyal sermaye **ağ-bağ**, **köprü-bağ**, **halka-bağ** (network-bridging-linking) kavramlarıyla tanımlanır (Kushner ve Sterk, 2005:1142). Ağ-bağ sosyal sermaye bireylerin aile ve sosyal gruplardaki homojenliğini anlatır. Aile ve dini grupların oluşturduğu ağlar bu grup içinde değerlendirilir. Köprü-bağ sosyal sermaye, sosyal ağ grupları arasındaki yatay ilişkileri ve etkileşimleri açıklar. Halka-bağ sosyal sermayede ise, sosyal ağların dikey farklılıklarının birbirleriyle etkileşimleri açıklanmaktadır (Newman ve Dale, 2005:479). Örneğin halka-bağ sosyal sermayede devlet-vatandaş birbirine güvenmekte, yoksulluğun önlenmesine devlet müdahalede bulunarak gelir dağılımındaki eşitsizliği giderecek kararlar almakta vatandaşlar ise, yasalara güvenerek adil bir dağılımın yapılmasına yardımcı olmaktadır (Bacchi ve Beasley, 2005:56-57).

Sosyal sermayeyi dikeye karşı yatay, halka bağa karşı köprü bağ ve köprü bağa karşı ağ-bağ olarak değerlendiren Streeten, sosyal sermayenin güven, ağ ve normların bileşkesi olduğunu söylemektedir. Bireyler toplumda depo edilen değerleri benimsemekle ve bu değerlerden hareketle ilişkilerini kurmakla birbirlerine güvenmektedirler (Streeten, 2002:8-9). Bireylerin birbirlerine güvendikleri ve birlikte hareket ederek gerçekleştirdikleri sosyal ilişki olarak sosyal sermaye, bireylerin kapasitelerini artırmakta, sorunların çözümünde ortak akıl bularak demokratik kurumlar gelişmektedir (Lowndes, 2004:45).

Güven kavramını; *söz senettir, doğru anlaşılma, empati, kendini karşındakinin yerine koyma, anlama, sırtını dayama ve omuz omuza olma* gibi terimlerle açıklayan Coşkun onu, toplumsal yaşamın çimentosu olarak değerlendirmekte ve hiçbir değer güvenin yerine geçemeyeceğini vurgulamaktadır. Ona göre toplumsal düzeyde güven bunalımı normları ve değerleri yozlaştırmakta ve bireyleri birbirlerine karşı endişeye, korkuya ve düşmanlığa itmektir. Coşkun güven bunalımının sosyal ve psikolojik niteliğine dikkati çekmekte ve toplumsal güveni sağlamada ağ-bağ gibi ekonomik fayda yaratan çıkarlar yerine, **norm** ve değerlerin oluşturduğu ahlaki ilişki ve etkileşimlerin sosyal sermayenin oluşumunda önemini vurgulamaktadır (Coşkun, 2008:85-86). Coşkun sivil alandaki etkileşimlerin ahlaki niteliğine vurgu yapmakta ve sivil toplum-sosyal sermaye ilişkisinin dayandığı norm ve değerlerin bir toplumda demokrasinin yürütülmesindeki önemine dikkati çekmektedir.

Sosyal sermayenin temel niteliğini oluşturan güven kavramı bireylerin ilişkilerini ve etkileşimlerini geliştirmekte ve bu ilişki sürecinde bireyler ağlar yoluyla kapasitelerini artırmakta temsili sistem, katılıma ve yönetim, yönetime dönüşerek demokrasi sürdürülmektedir (Acar, 2004:47-148). Böylece demokratik yönetimlerde sözü edilen yönetilemezlik sorunları yönetim, ağ-bağ ve ortak akıl gibi yöntemler ile çözümlenmeye çalışılmaktadır. Acar eserinin özendirciler ve öğeler bölümlerinde günümüz toplumlarında yeni siyasa oluşumlarına dikkati çekmekte güven, işbirliği ve ortaklık kavramlarının ağ-bağ yoluyla sivil toplumu geliştirdiğini ve güçlendirdiğini, kültürel nitelikli okumalarla normların anlaşılabilir olduğunu ve yönetim düşüncesinin, yönetim yoluyla demokrasinin temelleri olan katılım ve temsil niteliklerini işlevsel kıldığını belirtmektedir.

Ancak sosyal sermayeyi oluşturan güven kavramını tanımlamak güçtür. Güven kavramı toplumun kültürüne ve bireylerin sosyal, politik ve ekonomik ilişkiler ve etkileşimlerindeki pozisyonlarına bağlıdır. Güven kavramı bireylerin rasyonel, ideal ve fonksiyonel tercihlerine ve içinde yaşadıkları toplumun tarih sürecindeki birikimlerine ve durumsal tutunumlarına bağlıdır. Bundan dolayı sosyal sermayeyi oluşturan

etmenleri ve bunlardan hareketle sosyal sermayeyi tanımlamada onun durumsal nitelikleri dikkate alınması gerekmektedir.

Descu ve Sum Romanya toplumu üzerine yaptıkları çalışmada sosyal sermayeyi oluşturan temel unsurların; bireyin topluma güvenme, farklı olana güvenme, etkili olma ve hükümet dışı örgütlere güvenme gibi ilkeler olduğunu belirtirler. Bireyler birbirlerine güvenmekle sosyal güveni, din, ırk ve etnik farklılıklarına rağmen birbirlerine güvenmeleri birlikte hareket etmelerini, yetkin oldukları konularda birbirlerine yardım etmeleri ortak aklın gücünü ve bir araya gelerek örgütlenmeleri de kurumsal güveni artırdığını söyler (Descu ve Sum, 2005:123-125). Kısaca bireyler arası ilişkilerde güven arttıkça sivil toplum güçlenecek ve demokrasi sürdürülebilecektir.

Sosyolog Coleman sosyal sermayeyi, sosyal yapıyı açıklayan sosyal ağlar ve bu ağlara bireylerin uyumu olarak tanımlamaktadır. Sermayenin fiziki, finans, insani ve sosyal niteliklere sahip olduğunu söyleyen Coleman; fiziki ve finans sermayenin doğa ve insan yaratımı, insani ve sosyal sermayenin ise birey ve toplumun performansı ile ilgili olduğunu açıklar. Ayrıca sosyal sermayenin toplumların yapılarına göre farklı niteliklere sahip olabileceğini belirten Coleman, sosyal sermayenin iki niteliğinin toplumları açıklamada genellenebileceğini belirtmektedir. Bunlar; sosyal sermaye sosyal yapıyı açıklamaktadır ve sosyal sermaye bireylerin toplumsal yapı içindeki eylemlerini açıklamaktadır. Coleman'a göre sosyal sermayeyi açıklamada sadece bireylerin karşılıklı ilişkileri ve birbirlerine güvenmeleri yeterli değildir (Castle, 2002:337). Burada Coleman sosyal sermayeyi, bireylerin aile içi ilişki ve etkileşimlerinden sosyal yaşamdaki ilişki ve etkileşimlerine kadar bireylerin tüm ilişkileri ve etkileşimleri olduğunu belirtmektedir.

Bourdieu sosyal sermayeyi bireylerin kültür yoluyla sahip olduğu değerler olarak ele almakta ve bireylerin ne bildiklerinden ziyade onların ne olduklarının ve ne yaptıklarının daha önemli olduğunu belirtmektedir. Sosyal sermaye burada kişilere kimlik kazandırmakta; ülkenin vatandaşı, derneğin üyesi, dostluk ve arkadaşlık gibi tanımlamalarda bulunmamızı sağlamaktadır (Bynner, 2005:31). Sosyal sermayeyi bireylerin kültürel değerler yoluyla kimliğini oluşturduğu dışsal bir faktör olarak tanımlayan Bourdieu, bireylerin kendilerinden değil verili bir kültürel ortamdan etkilenecek ilişkilerini ve ağ-bağlarını kurduklarını ifade etmektedir.

Marksist kuram açısından sosyal sermaye kavramı değerlendirildiğinde ise, sermayeye sahip olan ve olmayanlar arasında yaşanan sınıfsal mücadele olarak tanımlanmakta ve sermaye sınıfının aynı zamanda toplumda egemen sınıf olduğu vurgusu yapılmaktadır (Roberts, 2004:477). Marksist teori burada sosyal sermayeyi kapitalist sürecin devamını sağlamada ve bu sürecin sorunlarını aşmada aracı bir yapı olarak görmektedir.

Kısaca sermayenin sosyal niteliğine yapılan vurgu, sosyal sermaye kavramının tanımının da yapılmasını güçleştirmektedir. Toplumların yapıları farklı olduğundan dolayı sermaye kavramı algılamaları da farklı olacaktır. Bu durum sosyal sermayenin özelliklerini açıklarken toplumların yapılarına göre farklı biçimlerinin olabileceğini ortaya koymaktadır. Örneğin bir toplum için sosyal sermayenin bir niteliği daha önemli iken, başka bir toplum için sosyal sermayenin diğer niteliği daha önemli olmaktadır. Bir diğer ifadeyle bir toplumun sosyal sermayesinin nitelikleri başka toplumun sosyal sermaye nitelikleri ile aynı olmayabilir. Dolayısıyla sosyal sermaye için gerekli olan değerler o toplumda demokrasinin sürdürülmesine zarar verebilir. Demokrasi ile sosyal sermaye arasında her zaman olumlu bir ilişki görülmeyebilir.

Sivil Toplum ve Demokrasinin Sürdürülmesinde Sosyal Sermayenin Önemi

Günümüz toplumlarında demokrasiyi sürdürebilir kılmada, toplumun değişik sivil inisiyatifler biçiminde örgütlenmesi sivil toplumu güçlendirmektedir. Sivil toplulukların gücü kendi kendilerine örgütlenebilmeleri, otoriteden bağımsız hareket edebilmeleri ve topluluğun kararlarının üyelerinin özgürlüklerini engellememesi ilkelerine dayanır (Atiker, 2002:4-5). Bireyler sivil toplum kuruluşlarına üye olmakla ilgili kuruluşun kimliğini taşımaktadırlar.

Turan sivil toplumun, toplumların tarihi süreçleri ve sahip oldukları tecrübelerine bağlı olarak farklı biçimlerde ortaya çıktığını söyler. Ona göre Amerika'da devlet, sivil toplum üzerine kuruludur. Avrupa'nın tarih sürecinde yaşadığı feodal geçmiş, mutlakiyetçi rejimler ve ulus-devletlere rağmen toplumların tarihi tecrübesi, merkez-yerel çeşitliliği çerçevesinde yurttaş-devlet ve Kilise-devlet ayrımını kurumsallaştırmışlardır. Avrupa demokrasisini güçlü tutan ve sivil toplumun demokrasi üzerindeki önemini artıran bir diğer gelişme ise, yine Avrupa tarihi sürecinde devlete bağlı olmayan burjuvazi ve onu, toplumsal yaşamda meşrulaştıran kapitalizm de toplumun, devlet dışında bağımsız örgütlenebilmesine katkı yapmıştır. Türk toplumunda ise değişimin öncü rolü toplum mühendisliği yapan elitlerce gerçekleştirilmiştir. Bu durumun doğal sonucu ise; sivil inisiyatifin itaat etme, destekleme ve sorun çıkarmama ilkelerine dayanarak var oldukları veya varlıklarını devam ettirdiklerini belirtmektedir (Turan, 1998:9-11).

Tarihi süreçte toplumlar normlarını oluşturmada, sivil ağları ortaya çıkarmada ve bu ağların işleyişinde sivil toplum, sosyal sermayeyi oluşturmada önemli olmaktadır. Sivil toplumun sivilleşmesinde dikkat edilmesi gereken husus, sivil ağların kendi normlarına sahip olmaları ve bu normların toplumsal normların üretilmesine olumlu katkıda bulunup bulunmadığıdır. Ağ içi ilişkiler çoğulcu, yatay, ortak akıllı temel

almalıdır. Demokratik ilkeler bu tür sivil örgütlerde gelişebilmektedir. Yurttaşlar; derneklerin kendilerine kazandırdıkları dayanışma, işbirliği ve güven duygularını, davranışlar yoluyla demokratik sistemin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Burada sivil örgütler sosyal sermayeyi oluşturmada temel unsurdur (Warren, 2003:48-49). Böylece demokrasi, çoğulcu ve uzlaşmacı temelde sivilleşmiş sivil toplumun katkısıyla sürdürülebilecektir.

Sosyal sermayeyi niteleyen güven kavramı, bireylerin sosyal ilişkiler kurabilmeleri, yetkinlikleri ve kurumsal etkinlikleri açısından da önemli olmaktadır (Badescu ve Sum, 2005:123-125). Birbirlerine güvenen bireyler gönüllü işbirliği yapmakta ve sivil toplumun gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Birbirine güvenen birey sorumluluk almakta ve kurumsal güvene katkı sağlamaktadır. Bireysel ve kurumsal güven ise demokrasiyi toplumda işlevsel kılmaktadır.

Demokratik bir toplumda güven kavramı bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları gönüllü kuruluşlarla mümkün olabileceğini söyleyen Fung, klasik liberallerin bireysel tercihlerin maksimizasyonu düşüncesi yerini, günümüz neo-liberal politikalarla teşvik edilen gönüllü birlikliliklere bıraktığını belirtmekte ve demokrasinin sürdürülmesinin ön koşullarından biri de sivil toplum kuruluşları olduğunu, bu yolla sosyal sermayenin güçlenebileceğini ve demokrasiyi toplumda işlevsel kılabileceğini ifade etmektedir (Fung, 2003:517). Günümüz demokrasilerinde yaşanan yönetilemezlik krizi; bireylerin yetkin olmaları ve birbirleriyle oluşturacakları gönüllü birliklilikler, krizi gidermede önemli bir araç olmakta bu çerçevede sivil toplumun önemine vurgu yapılmaktadır.

Modern toplumda bireyler atomize oldukları için bireysel kimlikler öne çıkmakta ve bireyler, birbirleriyle güvene dayalı ilişkiler kuramamaktadırlar. Sosyal sermayenin en önemli unsurlarından olan güven, bireylerin ortaklık kurmalarına ve bu ortaklık içinde yeni bir kimliğe sahip olmalarını teşvik etmektedir. Bir diğer ifadeyle güvene dayalı toplumsal ilişkilerin kurulmasında birey, içinde olduğu grup kimliği ile tanımlanmakta ve bireysel kimlikler yerini kolektif kimliğe bırakmaktadır.

Gutman **grup kimliği** ile demokrasi arasındaki ilişkinin sivil toplumun, sivil niteliği bakımından önemli olduğunu belirtmektedir. Ona göre;-bireylerin grup aidiyeti, grubu oluşturan bireyler arasındaki ilişkilerin eşitlik üzere kurulu olduğunu göstermez. -Grup aidiyeti bireyin grup içi eşitsizliğine yol açarsa da grup dışı eşitliğini sağlar. -Güçlü bir grup kimliğine sahip olan sivil örgütler toplumda olumsuz söylemleri vurgulayarak insanları hukuk dışı davranmaya yönlendirebilir ve bu durum adaletin gerçekleşmesini engelleyebilir. -Farklı grup kimliklerinin birbirleriyle rekabeti demokrasi açısından daha fazla olumsuzluk yaratabilir. -Bireysel bağ olmadan yaşaması güç olan gruplar, kolektif kimliği bireysel kimliğe tercih etmektedirler (Gutman, 2003:5-7).

Günümüz demokratik toplumlarının dayanağını oluşturan sivil toplumun gücü, grupların birbirleriyle ilişki ve etkileşimlerine dayanır. Örgütsel kimliğin öne çıkması ise bireylerin kimliklerini asimile edeceğinden dolayı demokrasinin sürdürülmesini olumsuz etkilemektedir (Gutman, 2003:17-18). Sivil inisiyatiflerin kimliklerinin öne çıkması demokrasinin sürdürülmesinde dezavantajlı gruplar olarak tanımlanan kadınlar, çocuklar, yaşlılar, yoksullar, etnik veya dini azınlık grupları, pozitif ayrımcılık yapılarak toplumda ki diğer gruplara karşı desteklenmeleri, desteklenen grupların kimlikleri öne çıkacağından dolayı demokrasinin kazanımları tehdit edilebilir.

Demokrasi için önemli olan bireylerin birbirlerine karşı eşitliklerini ve özgürlüklerini koruyabilmeleri ve bu temelde birbirlerine güvenmeleridir. Bireylerin oluşturdukları grup ve bireylerin bu grup kimliği ile tanınmaları grubun birey karşısındaki önceliğini ortaya çıkarabilir. Bu durum özellikle etnik, dini ve ideolojik temelli sivil örgütlenmelerde toplumun sivilleşmesi yerine toplumda otoriteye karşı bir baskı unsuru haline gelmesine neden olabilir.

Ayrıca kurumsallaşmamış bir sivil inisiyatifin kolektif kimlikle faaliyetlerini sürdürmesi, demokratik kazanımların kötüye kullanılmasına yol açabilir. Sivil toplumun güçlenmesi, demokrasinin sürdürülmesi açısından önemli olmakla birlikte kurumsallaşmamış sivil toplumun uluslar üstü ilişkileri belirlemede ortak edilmesi, ulusal kazanımlar üzerinde tehdit oluşturabilir.

Sosyal Sermayenin Sivil Toplum ve Demokrasiye Olumsuz Etkileri

Sosyal sermaye; ağ-bağ yoluyla bireylerin sosyalleşmelerine ve yönetimde karar alma süreçlerine katılmalarına katkıda bulunmakta ve toplumda, eğitimde başarının artırılmasında, suç oranlarının azalmasında kısaca toplumsal yapının işleyişine olumlu etkileri olduğu ifade edilirse de birey ve toplumsal yapının dinamik niteliklerinden dolayı sosyal sermayenin, gruplar ve toplum üzerinde her zaman olumlu etki yaptığı söylenemez. Toplumda ağ-bağların çok güçlü olması veya çok zayıf olması durumunda sosyal sermaye toplumsal sorunların kaynağı olabilmektedir. Ağların dini, etnik veya ırki olarak tanımlanması, bireyleri aşkın değerlerle bütünleştirmekte bu durumda bireyler, toplumda kazanılmış normlara karşı kendi normlarını dayatabilmektedirler (Streeten, 2002:11-12). Böylece ağ-bağlar; siyasal iktidar karşısında güçlenmekte veya ulusal iktidarın ya da uluslararası güç odaklarının güdümünde hareket etmekte ağ-bağ normları ile toplumsal yapının normları arasında mesafe oluşmakta ve sivil toplum çerçevesinde ortaya çıkan örgütlenmeler sivilliliğin ötesinde, devletin karşısında veya devlet üzerinde hareket etmektedirler. Böylece sivil toplum-pazar-siyasal iktidar arasındaki denge kaybolmakta ve demokrasinin işleyişi olumsuz etkilenmektedir.

Ağ-bağ ilişkilerinin güçlü olması durumunda sivil örgütleri, toplumda kendilerine ayrıcalık yaratılmasına çalışarak, sosyal değişimin yönünü olumsuz etkileyeceğini söyleyen Portes, sosyal sermayenin olumsuzluklarını üç temele dayandırmaktadır. Bunlar; bireylerin -ağ-bağ üyeliği (ırk-din-ideoloji gibi aşkın değer bağları ile örgüt yapısının oluşması) olumsuz sonuç doğurabilir, -iç örgüsü güçlü olan ağ-bağ kendi dışındakileri öteki olarak tanımlaması sonucu hem örgüt içi, hem de örgütleri oluşturan bireyleri karşıtlar olarak var edebilir ve bireysel özgürlük yok olabilir ve -sivil toplumun sivilliliğinin zayıf olması nedeniyle üretilen normların toplumdaki etkinlik düzeyleri olumsuz sonuçlar yaratabilir (Newman ve Dale, 2005:480).

Newman ve Dale eserde sosyal sermayenin farklı davranış biçimlerinde farklı sonuçların ortaya çıkabileceğini vurgulamaktadır. Ağ-bağ sosyal sermayede bireyler, sosyal değişime üç noktada karşı çıkarak sosyal sermayeyi olumsuz etkilemektedirler. Bunlar;-değişim isteyene karşı değişim talep edilmekte, -normların empoze edilmesi sonucu değişimin direnci kırılmakta ve -diğer aktörlerin ağ içine kabul edilmesine direnç gösterilmektedir (Newman ve Dale, 2005:481). Aktörlerin kendi dışındaki aktörlerle ilişki kurduğu köprü-bağda, ağ-bağların normları olumsuz etkilenmekte, normları güçlü veya zayıf olan ağ-bağların halka bağla kurduğu ilişkide ise normlara uymada güçlük çekilmekte böylece sosyal sermaye, ağ ilişkilerinde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

Durkheim modern toplumları incelemesinde intiharların artmasının temel nedenini, bireylerin toplumsal kimliğe yüksek düzeyde bağlılıklarına dayandırmaktadır. Modern bağlar bireyleri yabancılaştırmakta ve bireyler, aşkın değerlerle bütünleşerek intiharı seçmektedir (Bacchi ve Beasley, 2005:1139). Bir diğer ifadeyle birey tarih sürecinde toplumun birikimlerine değil, modernleşme sürecinde toplumda türetilen yapay değerlere bağlanmakta, yabancılaşmakta ve sonuçta bireyler, çözüm yolu olarak intihar etmektedirler. Putnam sosyal sermayenin bazı niteliklerinin bir toplumda demokrasiyi sürdürülebilir kılarken bazı niteliklerinin ise, demokrasiyi tehdit ettiğini Amerikan Ku Klux Klan grubunu örnek vererek açıklamaktadır. Klan ırkçı temelde liberal demokrasinin tüm kazanımlarını kendi amacını gerçekleştirmek için kullanmakta ve bu yolla güçlü bağlar kurabilmektedir (Gutman, 2003:3). Kısaca sosyal sermayeyi yaygınlaştırmak adına demokratik kazanımlar yok edilebilmektedir.

Sosyal sermaye küresel nitelikli ağ-bağ yoluyla üyelerini dünya vatandaşlığı temelinde küresel toplumun üyesi haline getirmektedir. Bu çerçevede gönüllü topluluklar, devlet dışı örgütler, kar amacı gütmeyen örgütler, hobi grupları, kardeş grupları, kooperatifler, kardeş kentler gibi farklı biçimlerde ve niteliklerde örgütlenmekte ve hükümetler üzerinde; insan hakları, çocuk hakları ve kadın hakları gibi dezavantajlı grupları harekete geçirmekte, yoksulluğun giderilmesi, sağlıklı bir çevre ve sosyal, politik ve ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmede lobicilik yaparak demokrasinin sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır (Streeten, 2002:15-17). Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Avrupa Birliği gibi uluslar üstü kuruluşlar toplumlarda demokrasiyi sürdürülebilmek amacıyla sivil toplumun güçlendirilmesine ve böylece sosyal sermayeyi artırarak tüm insanlığın sorunlarını çözüme ve 21. yüzyıl toplumunu birlikte oluşturabilmede katkıda bulduklarını iddia etmektedir.

Uluslararası ilişkilerde uzlaşılabilen normların eksikliği ve sorunların çözümünde güvene dayalı ilişkilerin kurulamaması (bireysel veya grupsal çıkarların önceliği ve etkinliği) nedeniyle sivil toplumların sosyal sermayeyi oluşturmadaki etkileri, hem ulusal düzeyde hem de uluslar üstü ilişkiler açısından önemli olmaktadır. Bu çerçevede ortaya çıkan ulusal ve ulus üstü sivil inisiyatiflerin, demokrasinin sürdürülmesi üzerindeki etkileri üzerinde daha fazla çalışılmalıdır. Ayrıca bilişim teknolojisindeki gelişmeler iletişimi kolaylaştırmakta bu durum ise ulusal sınırları zorlayarak küresel sosyal sermayenin ulusal normlara kolayca müdahale etmesine neden olmakta bu durum ise demokrasinin sürdürülmesini nasıl etkileyeceği üzerinde durulması gereken bir diğer husustur.

Kısaca sosyal sermaye bireyleri sosyalleştirirken ve ağ-bağ yoluyla ilişkilerini ve etkileşimlerini kolaylaştırıp bireylerin normlara uyumu yoluyla yabancılaşmalarını önlerken, bireylerin ağ-bağ yoluyla oluşturdukları ortaklıklar ırk, din, etnik, ideoloji gibi aşkın değerlerle temellenirse bireyler ve gruplar, kendi dışındakileri dışlayabilmekte böylece karşıt normlar ve karşıt ağ-bağ oluşabilmektedir. Ayrıca küresel sosyal sermaye yoluyla küresel sivil ağlar ulusal düzeydeki normları değiştirmekte ve ulusal düzeyde ağ-bağ ile ilişki ve etkileşime geçerek ülke yönetimlerini etkilemekte ve demokrasinin sürdürülmesi olumsuz yönde etkilenmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Sosyal sermaye:günümüz neo-liberal politikaların yürütülmesi sürecinde sürdürülebilir kalkınmanın tüm dünya toplumlarında gerçekleşebileceği bu durumun, aynı zamanda demokrasiyi de sürdürülebilir kılacağı bu çerçevede bireyden topluma sosyal sermayenin gelişmesiyle birlikte demokrasinin temsil, katılım ve uzlaşma ilkelerini karar alma süreçlerine taşıyarak, demokratik yönetimlerde ortaya çıkan yönetilemezlik sorunlarının aşılmasına yönelik her türlü çabayı ifade etmektedir.

Günümüzde politikanın uzmanlık gerektirmesi, erkek egemen niteliği ve karar alma süreçlerine katılmada isteksizlik kadın, çocuk ve yaşlı gibi toplumsal kesimleri daha fazla dezavantajlı kılmakta ve demokratik toplumda demokrasiye uygun olmayan hiyerarşik-seçkinci-ayrımcı nitelikler öne çıkmaktadır.

Sosyal sermaye yoluyla dezavantajlı gruplara fırsatlar yaratılmakta (pozitif ayrımcılık), toplumda söz konusu olan hiyerarşik durumlar giderilmeye çalışılmakta ve toplumda katılım, temsil, uzlaşma gibi araçlar ağ-bağ yoluyla gelişerek demokrasi sürdürülebilir olmaktadır.

Sosyal sermaye günümüz toplumlarının sosyal ve politik yapılarını açıklamada ileri sürülen güven, karşılıklı etkileşim, ağ-bağ, sivil toplum, hükümet dışı kuruluşlar, yönetişim, saydamlık, yerellik, yerindelik, hesap verme, açıklık, birlikte hareket etme, ortak akılı bulma, yetkin olma, gönüllülük ve normlara uyma gibi kavramlarla ilişkili olarak tanımlanmaktadır. Sosyal sermayenin sosyal, ekonomik ve politik yapıda olumlu etkisine rağmen temelleri bakımından bu değerler, toplumdan topluma farklılıklar göstermektedir. Bu çerçevede bir grup veya toplumda olumlu etkiye sahip olan bir değer ve norm, başka bir grup veya toplumda olumsuzluk yaratabilmektedir. Dolayısıyla sosyal sermaye ile ilgili yapılacak çalışmalarda toplumsal durumlar dikkate alınmalıdır.

Sosyal sermaye kavramının bireyden topluma, ağ-bağdan halka başa toplumun tüm ilişkilerinde ve etkileşimlerinde yer alması sonucu güçlü bir sivil toplumu ortaya çıkarması onu, politik otoritenin yerine geçecek bir konuma getirme endişesi yaratmaktadır. Sosyal sermaye politik toplumun eksikliklerini giderecek veya onun yerine geçecek bir konuma gelmesi ise, tarih sürecinde insanlığın sahip olduğu demokratik kazanımları tehlikeye düşürecek nitelikte olabilir. Bir diğer ifadeyle sosyal sermayenin sivil toplumu bilinçlendirmedeki olumsuz etkileri pazar-sivil toplum-siyasal iktidar ilişkilerini ve etkileşimlerini de olumsuz etkileyerek toplumun sosyal, politik ve ekonomik mevcut durumunu kötüleştirebilir.

Sosyal yapılar birbirlerinden farklı tarih ve geleneğe sahiptirler. Sosyal yapıların farklılıkları, sosyal sermayenin biçimini ve oluşumunu da farklılaştırmaktadır. Dolayısıyla kavramların ve değişkenlerin oluşturduğu sosyal sermaye konusunda daha fazla karşılaştırmalı çalışmalar yapılmalıdır. Günümüzde sosyal sermayenin ekonomik, sosyal ve politik yaşam üzerindeki etkileri üzerine çalışmalar yapılmıştır. Politik ve ekonomik kurumların sosyal sermaye oluşumuna yönelik katkıları üzerinde çalışmalar yapılmalıdır. Böylece ekonomik ve politik kurumların sosyal sermaye üzerindeki etkileri açıklanabilir. Bu çerçevede dini, etnik, ideolojik grupların tutumları ile politik kurumlar arasındaki ilişkiler ve etkileşimler ortaya çıkarılabilir.

Toplumlarda bireylerin yabancılaşmalarını önleyen güven ve bireyler arası güvenin, işbirliğine ve birlikte hareket edebilmeye yol açması, demokrasinin günümüzde sürdürülmesindeki olmazsa olmaz koşulu olan sivil toplumu önemli kılmakta ve sosyal sermayeyi de, sivil toplumun toplumda güçlenmesini sağlayan en önemli araç haline getirmektedir. Sosyal sermayenin toplumda artırılmasına yönelik çalışmalar, sivil toplumun normlarını ve değerlerini oluşturmaya, geliştirmeye ve toplumsal yapı içinde kurumsallaşmalarını gerçekleştirmeye yönelik olmalıdır. Aksi halde topluma değer ve norm kazandırmayan veya toplumsal normları ve değerleri tüketen sivil toplum, demokrasinin sürdürülmesini olumsuz etkileyebilmektedir.

Sosyal sermaye toplumun örgü yapılarını açıklamakta ve gönüllü birliktelikleri teşvik ederek toplumda örgütlenemeyen grupların örgütlenmelerine katkıda bulunmaktadır. Bu çerçevede sosyal sermaye okulda öğrencilerin performanslarını artırmakta (birlikte proje yapma, üretebilir kılma ve yetkin olma), yönetimde kararların alınmasına bireylerin bilinçlenmelerine katkıda bulunarak yönetimi etkin kılmakta, ekonomide yoksullara sermaye desteği yoluyla onları üretebilir kılmakta, gönüllü dernekler yoluyla da bireyler hem yabancılaşmaktan kurtulmakta, hem de bireylerin toplumda yararlı olmalarını teşvik etmektedir. Kısaca sosyal sermaye kamu-özel-gönüllü tüm kuruluşların kapasitelerini artırarak birlikte hareket etmeye ve insanların, sorunlardan arınmış bir çevrede yaşamalarına katkıda bulunmaktadır.

Gelişmiş toplumlarda sosyal sermaye, bireylerin ve ağ-bağların sosyal, kültürel, politik ihtiyaçlarını giderirken (bunlar ikincil ihtiyaçlar olup ortaklık kurma, bir arada olma ve birlikte çözüm üretme vd.), gelişmekte olan toplumlarda bireylerin temel ihtiyaçlarını gidermeye yönelmektedir (bunlar, açlığın giderilmesi, bireysel kapasiteyi artırarak bireylerin üretime katkılarının artırılması ve bireylerin kendi kendine yetebilmeleri gibi temel gereksinimler). Esasen gelişmekte olan toplumlarda sosyal sermayenin entelektüel sermayeyi artırıcı ve sosyal, politik ve kültürel gelişmeye katkı sağlayıcı rolleri dikkate alındığında, yaşanabilir çevrenin yaratılması ve sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesi, demokrasinin toplumda yürütülmesine olan inancı artıracaktır.

Kısaca demokrasinin günümüz toplumlarında sürdürülmesinde sosyal sermaye önemli bir etkiye sahiptir. Bir toplumda öncelikli olarak sosyal sermayeyi oluşturan faktörlerin tanımlanması ve bu faktörlerin toplumun farklı kesimleri üzerindeki etkileri açıklanmalıdır. Bu yolla sivil toplumu oluşturan bireylerin bireysel kimliklerinin kolektif kimlikler üzerindeki etkileri tanımlanabilir. Böylece sosyal sermayenin sivil toplumun sivilleşmesi üzerindeki etkileri de açıklanabilir. Ayrıca bu süreçten etkilenen karar alıcıların kararlarını almada nelerden etkilendiklerinin de açıklığa kavuşturulması demokrasinin sürdürülebilmesi ve geleceği açısından da önemli olmaktadır.

Kaynakça

- Acar, Muhittin. (2004). *Örgüsel Yönetim*, Nobel Yayınları, Ankara.
- Atiker, Erhan. (2002). "Sivil Toplum Kuruluşlarında Örgüt İçi Demokrasi ve Gönüllülük", *Sivil Toplum Kuruluşlarında Gönüllülük ve Gençlik*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Bacchi, Carol ve Beasley, Chris. (2005). "The Limits of Trust and Respect: Rethinking Dependency", *Social Alternatives*, 24 (4), 55-59.
- Badescu, Gabriel ve Sum, E. Paul. (2005). "Historical Legacies, Social Capital and Civil Society: Comparing Romania on a Regional Level", *Europe-Asia Studies*, 57 (1), 123-128.
- Bynner, John. (2005). "Building cohesive Societies", *Policy Press*.
- Castle, N. Emery. (2002). "Social Capital: An Interdisciplinary Concept", *Rural Sociology*, 67 (3), 331-349.
- Coşkun, Recai. (2008). "Güven Kültürü ve Toplumsal Sermaye", *Yerel Siyaset*, 25 (3), 85-86.
- Freitag, Markus. (2006). "Bowling the State Back in: Political Institutions and the Creation of Social Capital", *European Journal of Political research*, 45, 123-152.
- Fung, Archon. (2003). "Associations and Democracy: Between Theories, Hopes, and Realities", *Annual Review of Sociology*, 29, 515-539.
- Gutman, Amy. (2003). *Identity in Democracy*, Princeton University Press.
- Holm, Andrew . (2004). "A Social Capital Idea", *Harvard International Review* , 25 (4), 24-27.
- Kaya, Erol. (2008). "Sosyal Sermaye ve Kentler", *Yerel Siyaset*, 25 (3), 21-22.
- Kushner I. Howard ve Sterk E. Claire. (2005). "The Limits of Social Capital: Durkheim; Suicide and Social Cohesion", *American Journal of Public Health*, 95 (7), 1139-1143.
- Lowndes, Vivien. (2004). "Getting on Getting By Women, Social Capital and Political Participation", *Political Science Associations*, 6, 45-64.
- Newman, Lenore ve Dale, Ann. (2005). "The Role of Agency in Sustainable Local Community Development", *Local Environment*, 10 (5), 477-486.
- Putnam, D. Robert (Edit). (2002). *Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*, Oxford University Press, USA.
- Roberts, John Michael. (2004). "what's Social About Social Capital", *Political Science Association*, 6, 471-493.
- Saxton, D. Gregory ve Benson, A. Michelle. (2005). "Social Capital and the Growth of the Non-profit Sector", *Social Science Quarterly*, 86 (1), 14-25.
- Streeten, Paul. (2002). "Reflections on Social and Antisocial Capital", *Journal of Human Development*, 3 (1), 7-15.
- Turan, İler. (1998). "Dünyada ve Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Gelişimi" , *Sivil Toplum Kuruluşları Üç Sempozyum*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Warde, Alen, Tampubolon, Gindo ve Savage, Mike. (2005). "Recreation, Informal Social Networks and Social Capital", *Journal of Leisure Research*, 37 (4), 402-425.
- Warren, E. Mark. (2003). "The Political Role of Nonprofits in Democracy", *Society*, 46-55.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE E-DEMOKRASİ

Öğr. Gör. Tülay UÇAKTÜRK,
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, ucakturkt@yahoo.com
Dr. Mustafa BEKMEZCİ,
TSK, mbekmezci14@gmail.com

Özet

Sivil Toplum Kuruluşları (STK), genellikle toplumun en dinamik, değişime öncülük eden ve halk kitlelerinin duyarlılıklarını dile getiren, toplumsal etkileme gücü yüksek kuruluşlardır. Bu kuruluşlar içinde oluştukları toplumların politik arenasını dolaylı olarak etkileyebilmekte ve denetleyebilmektedir.

Sivil toplum ve demokrasi birbirini tamamlayan iki unsurdur. Sivil toplumun çoğulcu yapısının bir kuruluş altında örgütlenmesi demokrasi kültürünü besleyen saygı, tolerans, birbirine bağlılık gibi sivil değerlerin inşasına katkıda bulunacaktır.

Günümüzde iletişim araçlarının ve bilgisayar teknolojilerinin gelişmesi sayesinde bilgi geniş kitleler arasında hızla dolaşmaktadır. Dolayısıyla bir STK'nın internet aracılığı ile dünyanın her tarafına bilgi aktarması ve sesini duyurması mümkündür. Demokratik faaliyetlerin bilgisayar ağları üzerinden yapılması anlamına gelen e-demokrasi de bu süreci hızlandıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum Kuruluşları, demokrasi, e-demokrasi.

NON-GOVERMENTAL ORGANIZATIONS AND E-DEMOCRACY

Abstract

Non-governmental organizations, leading change and functioning as a messenger of the interests of society, have a very high power of influence, and are the most dynamic organizations of society. These organizations indirectly shape and control the political arena inside their own society.

Civil society and democracy as two factors complementing each other. The participative creation process of civil society organizations would definitely be beneficial to the proliferation of democratic values such as respect, tolerance and interdependence.

Nowadays, knowledge is widely spreading in the crowd of people owing to take progress of the communication devices and the computer technology. It is possible for a non-governmental organizations to transfer information around the world via internet. E-democracy, that means democratic activities are made on the internet, will accelerate this process.

Key Words: Non-governmental organizations, democracy, e-democracy.

Giriş

Sivil Toplum Kuruluşları (STK), genellikle toplumun en dinamik, değişime öncülük eden ve halk kitlelerinin duyarlılıklarını dile getiren, toplumsal etkileme gücü yüksek kuruluşlardır. Bu kuruluşlar içinde oluştukları toplumların politik arenasını dolaylı olarak etkileyebilmekte ve denetleyebilmektedir.

Sivil toplum ve demokrasi birbirini tamamlayan iki unsurdur. Sivil toplumun çoğulcu yapısının bir kuruluş altında örgütlenmesi demokrasi kültürünü besleyen saygı, tolerans, karşılıklık gibi sivil değerlerin inşasına katkıda bulunacaktır.

STK'nın kamusal alanda etkin olması, toplumsal katılımın ve demokrasinin hâkim olmasını sağlayacaktır. Siyasal güç karşısında mücadele eden bu kuruluşların sayısının artması, demokrasi kavramının kurumsallaşmasını sağlayacaktır.

Günümüzde iletişim araçlarının ve bilgisayar teknolojilerinin gelişmesi sayesinde bilgi geniş kitleler arasında hızla dolaşmaktadır. Bilgi toplumu ile özdeşleşen internet, seçkinlerin neleri yayımlayacağını ve kimlerin sesini duyuracağını belirleme gücünü yok etmiştir. Dolayısıyla bir STK'nın internet aracılığı ile dünyanın her tarafına bilgi aktarması ve sesini duyurması mümkündür.

STK'da herkese katılma şansı verilmesi ve hiyerarşisi olmayan bir yapılanma ile coşkulu, şevkli ve ateşli üyeler oluşturulacak, kolektif akıl sayesinde katılımcı demokrasiye geçmek kolaylaşacaktır. Demokratik faaliyetlerin bilgisayar ağları üzerinden yapılması anlamına gelen e-demokrasi de bu süreci hızlandıracaktır. Ağ üzerinde bir etki yaratmak, toplumda olumlu bir kuvvet olmak, bilginin sunumunda yapılacak değişiklikler ile mesajın eyleme sevk edecek ölçüde akılda kalıcı olmasına bağlıdır.

“Sanayi Devrimi”, 20 nci yüzyılın sonlarında, yerini “Enformasyon (Bilgi) Çağı” adı verilen yeni bir döneme bırakmıştır. Sanayi toplumunda makine ve fiziki emeğin egemenliği söz konusu iken bilgi toplumunda bilgisayar ve fikir egemenliği hâkim unsurdur (Yeniçeri, 2002: 22). Bilgiyi elde etme, işleme, çoğaltma, paylaşma; başka bir ifade ile bilgiyi girdiden çıktı haline dönüştürme sürecine kadar bilgi yönetimi başarısının anahtarı olmuştur. Gerçekten, dünyanın herhangi bir yerinde depolanmış farklı konulardaki bilgiye erişme ve hepsinden önemlisi çok fazla miktarda veriyi birleştirme ve çözümleme olanağı sayesinde, başkalarının sahip olmadığı ve katma değer içeren bilgiyi üretmek artık mümkün hale gelmiştir (Ekin, 1997: 16).

Bilgi toplumu her türlü bilgiyi üreten, bilgi ağlarına bağlanan, hazır bilgilere erişen, erişilmiş bilgileri kolaylıkla yayabilen ve bu bilgileri her sektörde kullanabilen bir toplum olarak tanımlanabilir (Kesici, 1993: 9). Kısaca bilgi toplumu, bilgi teknolojilerinden yararlanmasını bilen aktif bir toplumdur. Bu çerçevede iletişim teknolojilerinin, bilginin düzenlenmesi, işlenmesi ve kullanıma sunulmasında yararlanan bilgisayar teknolojisi ile birlikte düşünülmesi gerekmektedir. Bilgi toplumunun temelinde bilgisayar teknolojisi ve bunun sonucu olan internet ve bilişim teknolojileri bulunmaktadır. Dolayısıyla bilgi toplumu, bilgi teknolojileri ile biçimlenmektedir.

Bilgi teknolojileri; verilerin kaydedilmesi, saklanması, belirli bir işlemde geçirilerek bilgi üretilmesi, üretilen bu bilgilere erişilmesi, bu bilgilerin saklanması ve nakledilmesi gibi işlemlerin etkili ve verimli yapılmasına olanak tanıyan teknolojileri tanımlamada kullanılan bir terimdir. Bilgi teknolojileri; sesli, resimli, metinli ve sayısal verilerin elde edilmesi, işlenmesi, saklanması ve dağıtımını yürüten mikro-elektronığe dayalı hesaplama ve iletişim teknolojileri içerir (Öğüt, 2003: 124). Kısaca; enformasyon teknolojisi bir işletmenin bilgisayar ve iletişim teknolojilerine yaptığı yatırımdır (Weil ve Broadbent, 1999: 7).

Bilginin üretimi kadar bilginin dağıtımı da büyük önem arz etmektedir. Bilgi, kullanıcılara; genelge, duyuru, bilgi notu, e-mail, groupware, bilgisayar ağları (Lan, Wan, Intranet, Ekstranet) ve internette web yansısı aracılığıyla dağıtılabileceği gibi, görüş, sohbet ve çeşitli toplantılar aracılığıyla biçimsel olmayan yollardan da dağıtılabilir.

Bilgisayar ve iletişim dünyasında yaşanan gelişmelerin yanı sıra internetin kişisel ve kurumsal düzeyde daha fazla kabul görmesi, bilgi üretim miktarının tahminlerin çok üzerinde artmasına neden olmuştur. 90'lı yıllara oranla günümüzde kurumsal düzeyde yapılan işlemlerin büyük bir çoğunluğu ağ tabanlı ortamlarda gerçekleştirilmektedir. Ağ sistemleri; kurumun hedeflerini gerçekleştirmek ve işletmeyi geliştirmek amacıyla işletme içindeki ve işletme ile dış dünya arasındaki sosyal ilişkileri yansıtır (Johannessen, Olsen ve Olaisen, 2005: 156).

Bilgisayar ağları, iletişim ve işbirliği engellerini ortadan kaldırarak kurumlarda sinerji oluşumu ve ortaklaşa girişimciliği destekleyecektir. Ağ sisteminin artması sonucunda kontrol ve kumanda faaliyetleri kolaylaşmış azalacak, hiyerarşi zayıflayacak, kısacası bilgisayar ağları değişimin yapısal, teknolojik ve kültürel boyutlarını farklı ölçülerde etkileyecektir (<http://www.bilgiyonetimi.org>). Şöyle ki; bilişim ve iletişim ağlarıyla birbirine bağlanan çok sayıda insan ve işletme birlikte karmaşık sorunlara çözüm bulabilir. Böylelikle insanların birbirleri ile olan iletişimi, bireysel yaratıcılığın işe koşulması, bir kısım kural ve kodların kabulü, tüm insanları ilgilendiren projelere katılım, katkı ve kültür aktarımı gibi olgularla kolektif zekâ oluşturulabilir ve geliştirilebilir (Erçetin, 2001: 17). Bu durumda da hızlı, kaliteli ve bilgiyi doğru yöneterek çalışan bir kuruluşun büyümemesi içten bile değildir. Bu şekilde hantal yapı ortadan kalkar, toplum için yapılan faaliyetler dinamizm kazanır ve beraberinde toplum için yapılan hizmetlerde kalite yaşanır.

Bilgisayar ve internet bilgi çağının ve bilgi toplumunun ve özellikle nitelikli insanların temel bilişim ve iletişim aracıdır. İnternet gerçek anlamda “öğrenen organizasyonlar” oluşturmaktadır. Bugün için interneti göz ardı ederek bir strateji oluşturulması düşünülemez (Kırım, 2004: 160). Elektronik iletişim, bugün bütün kurumları dönüşüme zorlamaktadır. Drucker'a göre hayat boyu öğrenme ve network bazlı öğrenme zorunlulukları, bundan 30 yıl sonra ABD üniversitelerini terk edilmiş çöplükler haline getirecektir (Kırım, 2004: 170).

Teknoloji ve internetin gelişimiyle birlikte “demokrasi ve siyaset anlayışı” hızla etkileşim göstermiş ve e-, siber-, sanal-, tele-, net-, sayısal-, internet-, web- vb. ön eklerle nitelendirilen; e-demokrasi, e-siyaset, e-yönetim, e-seçim, e-başkan, e-oylama, e-sayım, e-birey, e-yönetişim gibi pek çok yeni kavram ortaya çıkmıştır. Burada vurgulanan e-'li kavramların geleneksel anlamlarından farklılık gösterdiği.

Demokrasi ve e-demokrasi Kavramı

Bilindiği üzere, sözlük anlamı halk yönetimi olan demokrasinin, bugün yaygın olarak uygulanan modeli temsili demokrasidir ve halkın doğrudan değil, temsilcileri aracılığı ile kamu yönetiminde söz sahibi olması anlamını taşımaktadır. Belli aralıklarla yapılan yerel veya ulusal seçimlerde, halk, kendi görüş ve isteklerine uygun bir siyasal anlayışa sahip olduğuna inandığı adayları temsilci olarak seçer, temsilciler de siyasal kararları verirken bu inanca sadık bir biçimde hareket ederler. Görüldüğü gibi bu varsayım bir değil bir kaç alt varsayıma dayanmaktadır (<http://inet-tr.org.tr>). Bu varsayımlar:

1. Halk, görüş ve isteklerini oluştururken kendisi için en iyi ve en doğru çözümleri bilebilir.
2. Yasal düzenlemeler, ortaya çıkan görüşler doğrultusunda halkın siyasi partiler ve/veya sivil toplum örgütleri çerçevesinde gruplaşmalarına imkân verir.
3. Halk adaylardan hangisinin veya hangilerinin bu görüş ve isteklere uygun bir siyasi anlayışa sahip olduğunu kestirebilir.
4. Seçim sistemi halkın görüşlerine uygun bir meclisin oluşmasına olanak verir.
5. Seçilen temsilci bu görüş ve isteklerin siyasal süreç içinde verilecek kararlara en doğru biçimde nasıl yansıtılabileceğini bilir.
6. Değişen koşullar halkın görüş ve isteklerinde değişiklikler olmasına yol açsa bile temsilci halkın görüş ve isteklerini doğru bir biçimde algılayabilir.
7. Temsilci, siyasal çalışmalarında sadakatle ve dürüstlikle bu görüş ve istekler doğrultusunda hareket eder.

Yönetime katılımı seçim dönemlerindeki oy hakkının dışına taşıyarak tüm yönetim sürecine yaymak gerekmektedir. Çünkü temsili demokrasilerde belli aralıklarla egemenlik haklarını temsilcilerine devreden bireyler, seçim dönemleri arasında sistem dışında kalmaktadır. Böylece, bireyler aktif bir özne olmak yerine sadece seçmen olmak durumundadır (Armağan ve Başaran, 2004: 276).

Bilgi toplumunda ise fonksiyonel toplum esastır (Yeniçeri, 2002: 22). Fonksiyonellik; insanların kendisini ve yaşadığı toplumu ilgilendiren tüm konularda fikir belirtmesini, karar alma noktalarına nüfuz etmesini, yerel ve merkezi yönetimlerde hakkını aramasını gerektirir. Bu da siyasi aktiviteleri oy vermenin ötesine taşıyarak, demokrasinin tabandan uygulanması amacı güden katılımcı demokrasiyi çağırır. Ayrıca bilgi toplumu; sosyo-ekonomik sistemin altyapı üstünlüğü ile kendini gösteren "gönüllü bir sivil toplum"dan oluşmaktadır. Bu nedenle bilgi toplumunda temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçiş söz konusudur, bilgisayar ve iletişim teknolojileri de bunu kolaylaştırmaktadır.

Demokrasi kısaca halkın egemenliğidir. E-demokrasi de internetin dünya çapında ve çoğu ülkede giderek insan hayatının bir parçası olmasıyla, hızla yayılmaya başlayan bir kavram olmaya başlamıştır. E-demokrasi; yerel, ulusal, ya da uluslararası düzeyde siyasal sürece katılan demokratik aktörlerce (siyasi partiler, vatandaşlar, seçilmiş makamlar gibi) bilgi ve iletişim teknolojilerinin ve stratejilerinin kullanılmasıdır (iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/06-02.pdf). Diğer bir anlatımla yönetimde bilgisayar ağlarının kullanılması, demokratik faaliyetlerin bilgisayar ağları üzerinden yapılması ya da katılım için elektronik posta ve internet ile TV, radyo, cep telefonu vb. teknolojik cihazların kullanılmasıdır.

E-demokrasi kavramı içerisinde temelde iki ana amaç vardır (www.meslekiyetlilik.com). Bunlar;

- Politik süreç ve kamu hizmetleri hakkındaki bilgilere vatandaş erişiminin sağlanması ve
- Bilgiye pasif erişimden, aktif vatandaş katılımına geçilmesidir.

Bu da vatandaşın bilgilendirilmesi, vatandaşın temsil edilmesi, vatandaşın seçimlere katılımının sağlanması, vatandaşa danışmanlık yapılması ve vatandaşın kapsanması ile mümkün olmaktadır.

Sivil toplum kuruluşları (STK) da vatandaşları bilgilendirerek kamuoyu oluşturan, vatandaşların devlet ve özel sektör tarafından ilgi gösterilmeyen sorunlarını gündeme taşıyan kuruluşlar olarak, bu faaliyetleri internet vasıtasıyla daha etkin yapacak, e-demokrasinin yerleşmesine katkıda bulunacaktır.

Sivil Toplum Kuruluşlarının Demokrasi Kavramı İçindeki Yeri

Sivil toplum, bugün demokrasi ile birlikte düşünülen ve birbirinden ayrı düşünülmemeyen bir kavramdır. Sivil toplumun felsefi özünde farklı görüşlerin, farklı ihtiyaçların, çelişen çıkarların örgütlenmesi yatar. STK da sivil toplumun örgütlenmiş şeklidir ve özgürlükçü ve çoğulcu demokrasinin temel ögesini oluşturur. STK'nın varlığı ve işlevi de ancak demokratik bir düzenin ve demokratik işleyiş mekanizmasının varlığı ile mümkündür. Devletsiz bir sivil toplum düşünülemez. Devletin kendi dışındaki örgütlerin meşru varlığını kabul etmesi, kamu ve özel sektörün dışında yeni bir sektörü çağdaş bir aktör olarak kabullenmesi bilgi çağı devletinden beklenen bir davranıştır.

STK; toplum yararı için çalışan, demokrasinin gelişmesine katkıda bulunan kar amacı gütmeyen devlet dışı kuruluşlar olarak tanımlamak mümkündür (Şahin, 2004: 241). İnsanların yapmak istedikleri işi yaptıkları yerler olarak STK, toplumda olumlu bir kuvvet olmak ve amaç topluluğu yaratmak konusunda tutkulu insanların bir araya geldiği örgütlerdir. Gerek dünyada gerekse Türkiye'de STK alanında oluşum biçimleri, sundukları hizmetler, kapasiteleri, süreklilik dereceleri, faaliyetlerinin mekânsal yayılımı vb. bakımından büyük bir çeşitlilik bulunmasına karşılık bazı ortak özellikleri de bulunmaktadır. Bunlar; gönüllülük, toplum yararına çalışma, yatay ilişkiler ile belirli bir konuda uzmanlaşma olarak belirtilebilir.

STK, muhataplarının haklarını yönetim karşısında savunma, onları hakları ve faaliyetleri konusunda bilgilendirme, eğitme, yönetimle ilişkilerini sağlama, faaliyetlerinde gerekli destek ve bilgileri sağlama veya sağlama noktasında kolaylıklar temin etme vb. sorumluluklarla hareket etmeleri gereken kuruluşlardır. Ayrıca STK'nın toplumsal genel menfaatlerin sağlanması ve korunması ile ilgili olarak genel sorumlulukları vardır

(Torlak, 2001: 47). Bundan dolayı STK'nın içinde olduğu toplumların politik arenasını varlıklarıyla dolaylı olarak etkileyebilen ve denetleyebilen rolleri de olduğu inkâr edilemez bir gerçektir (Atalay, 2003).

İnsanların farklı düşünme hakları da vardır. Avrupa Topluluğu İnsan Hakları Mahkemesinin demokratik toplumun koşulu olarak saydığı Vogt, Castell ve Handyside kararlarında özetlenen, gerektiğinde "şok edici", "rahatsız edici" düşüncelere hoşgörü gösterebilme gereksinimi, en büyük ifadesini internet ortamının özgürlükçü yapısında bulabilmektedir (Sarıfakıoğlu, 2007: 55). İnternet, seçkinlerin nelerin yayımlanacağını ve kimlerin sesini duyuracağını belirleme gücünü kesin bir şekilde yok etmekte (Hamel ve Breen, 2007: 200), insanların örgütlenme, organizasyon ve birlikte hareket etme yeteneğini artırmaktadır. Diğer bir anlatımla internet, insanlar arasındaki sosyal bağı canlandırmış, "sanal topluluk" kavramının da ortaya çıkmasına neden olmuştur. STK'nın internet aracılığı ile dünyadaki herhangi bir yere ve hiç olmadığı kadar hızlı bilgi aktarması ve sesini duyurabilmesi mümkündür (Kargı, 2006:72).

Elde edilen veriler de bu durumu açıkça göstermektedir. Şöyle ki; 2005 yılı itibariyle internet kullanıcı sayısının 1 milyar kişiye ulaştığı, önümüzdeki 10 yıl içinde, kullanıcı sayısının 2 milyara ulaşacağı değerlendirilmektedir (http://www.useit.com.alertbox/internet_growth.html).

PEW Internet and American Life Project'in yaptığı araştırmaya göre; 85 milyon olan Amerikan internet kullanıcılarının herhangi bir günde 60 milyonunun arama motorlarını kullandığı belirlenmiştir. Diğer bir anlatımla internet kullanıcılarının %70'i arama motorlarını kullanmaktadır (http://www.pewinternet.org/PPF/r/167/report_display.asp).

Web günlük dosyası (blog) sayısı, 2006 yılı itibariyle 3 yıl öncesine göre 60 kattan fazla büyüyerek 27,2 milyona ulaşmıştır ve her 5,5 ayda, web günlük sayısı da 2 kat artmaktadır (<http://www.sifry.com/alerts/archives/000419.html>).

Sadece yukarıdaki veriler bile siyaseti etkileme ve denetleme işlevi üstlenen STK'nın internet vasıtasıyla sahip olduğu potansiyel gücün büyüklüğünü göstermektedir. Devlet bürokrasisinde yer bulamayan, özel sektörün ilgi göstermediği kişi veya grupların sorunlarını ve ilgi alanlarını gündeme taşıma misyonu üstlenen STK internet vasıtasıyla etkili olabilirse temsili demokrasinin bu anlamda eksikliğini giderecektir. Dolayısıyla STK, bireysel taleplerin siyasi düzeyde yankı bulmasını sağlayan kuruluşlar olarak, demokrasinin temsili düzeyden kısmen de olsa doğrudan düzeye ulaşmasında öncü bir rol üstlenmekte ve çağdaş bir toplumun temel yapı taşı olarak yerini almaktadır (Oktay ve Pekküçükşen, 2004: 77). Bundan dolayıdır ki STK, toplumu etkileme gücü yüksek kuruluşlardır.

Esas amacı kamuoyu oluşturmak olan STK da bilişim teknolojileri ve internetin yardımı ile vatandaşa, topluma ve devlete kendi programını anlatabilme, halkla bütünleşme, kamuoyu oluşturma, karşılıklı etkileşim sağlama, merak edilen sorulara açıklık getirme, il ve ilçe örgütleri ile hızlı iletişim kurma gibi konularda yeni seçeneklere sahiptir (www.meslekiyeterlilik.com). Bugün pek çok ülkede açılan forumlar, e-posta listeleri, web siteleri devlet kademelerinde de yankı bulmaktadır. Örneğin İpos Inc'in Temmuz 2007'de sunduğu bir rapora göre, Amerikalı internet kullanıcılarının %24'ü geçen ay içinde bir sosyal ağda yer almıştır (Carvin, 2007: 8). STK'nın bu kapsamda kamuoyu oluşturmak için düzenleyeceği kampanyaları da dört ana başlık altında toplamak mümkündür (www.meslekiyeterlilik.com).

- Bilgilendirme amaçlı kampanyalar: İnternet ortamında sıklıkla e-posta şeklinde herhangi bir olay, haber veya ürün konusunda arkadaş/iş çevresini haberdar etme şeklinde kullanılır.
- Yardım-destek amaçlı kampanyalar: Herhangi bir hastalığa veya probleme hızla çözüm bulma süreçlerinde örneğin; "kan araniyor", okuma / kitap desteği", "para toplama", "kayıp bildirme ve arama" gibi yürütülen kampanyalardır.
- Siyasi amaçlı kampanyalar: Herhangi bir konuda kamuoyu oluşturma, ilgi çekme ve taraftar toplama amacını taşımaktadır. TV, radyo, cep telefonu, internet ve caddelerdeki elektronik panolar sıklıkla kullanılmakta olup, internet üzerinde "web sitesi" ve "e-posta" teknikleri ağırlık taşımaktadır.
- Ticari amaçlı kampanyalar: Kitap, CD, bilgisayar bileşenleri, makyaj malzemesi başta olmak üzere her türlü ürün ve / veya hizmet tanıtımı bu kampanya dâhilinde düşünülmektedir.

Kamuoyu oluşturma dışında STK'nın siyasi iktidarı etkilemede kullandığı demokratik yöntemlerden bazıları aşağıda belirtilmiştir (Anbarlı, 2004: 285-287):

1. İkna
  - a. Doğrudan görüşme
  - b. Rapor sunma
  - c. Kulis yapma
  - d. İmza toplama
  - e. Bildiri yayınlama
  - f. Toplantılar düzenleme
  - g. Kitle iletişim araçlarıyla tanıtım

2. Korkutma (Tehdit)
3. Aleyhte kampanyalar düzenleme
4. Kamuoyunu etkilemek amacıyla yapılan çalışmalar
5. Para (Rüşvet)

Bilişim ve iletişim teknolojileri sayesinde bu yöntemlerin etkinliğinin artacağı muhakkaktır. Şöyle ki; dünyada STK öncülüğünde gerçekleştirilen bu konuyla ilgili örnekler mevcuttur.

Dünyadan ve Türkiye’den e-demokrasi Örnekleri

“Minnesota e-demokrasi” adıyla anılan 1994’te meydana getirilen Minnesota deneyimi ağ sistemlerinden yararlanarak Minnesota’da katılımcı demokrasiyi iyileştirmeyi ve özellikle yurttaşların seçimlere bilinçli katılımını yükseltmeyi amaçlayan bir sivil toplum faaliyetidir. Minnesota e-demokrasi hareketinin en yeni faaliyetlerinden birisi Capitol Topics başlığı altında açılmış olan Federal Devletle ilgili konuların tartışılmasına ayrılmış olan e-posta listeleridir. Bu listeler milletvekilleri, senatörler, konu uzmanları, ilgi grupları ve ilgili yurttaşların seçilmiş önemli politika konuları hakkında görüş alış verişinde bulunmalarına olanak vermektedir. Eğitim, vergi reformu, seçimlerle ilgili finansman ve etik konuları, kişisel bilgilerin korunması (mahremiyet), ulaşım gibi konular bu günlerde bu listelerde tartışılmakta olan konuların başında gelmektedir (<http://inet-tr.org.tr/inetconf8/bildiri/61.doc>).

“İngiltere Çevrim İçi Yurttaşlar Demokrasisi” gönüllü katılımcıların oluşturduğu bir hareket olup, 1997 ilkbahar seçimlerinden önce bağımsız, hiç bir siyasi partiyle ilişkisi olmayan bir çalışma olarak başlatılmıştır. Avrupa Para Sistemi, bir kısım devlet hizmetlerinin internet ile verilmesi gibi spesifik konulardaki tartışmalara ev sahipliği yapmış ve seçim süresince bütün partilerin katılımına açık bir tartışma platformu yaratılmıştır. Buradan internetle konferans tekniği ile e-postayı kullanan bir arayüz ortaya çıkmış, Aralık 1997’de “Görüşünü Bildir” (Have Your Say) kampanyası ile katılımcılığın en iyi örneği oluşturulmuştur. Şubat 1998’de “Özgür Bilgilenme Yasasının (Freedom of Information Act)” ön hazırlığı için yapılan beyaz kitap çalışmasında geri bildirim yoluyla bu kanal önemli ölçüde katkıda bulunmuştur (<http://inet-tr.org.tr/inetconf8/bildiri/61.doc>).

Yine İngiltere’de, Swindon’da Mayıs 2007’de yapılan seçimlerde, seçmenler “Everyone Counts [<http://www.everyonecounts.com/>]” tarafından geliştirilen güvenli bir teknolojiyi kullanarak telefonla ve internet üzerinden, halk kütüphanelerinde, posta, oy pusulası yoluyla veya bütün Swindon içinde 65 yere yerleştirilen 300 dizüstü bilgisayardan birini kullanmak suretiyle oylarını kullanabilmişlerdir. Swindon, İngiltere hükümeti tarafından desteklenen en hırslı ve en başarılı oy kullanma pilot sahası olmuştur (DeGregoria, 2007: 11).

“Malezya net-deneyimi” de internet kullanımının kısıtlı olduğu durumlarda dahi bir e-posta listesinin ne kadar kapsamlı bir etki yaratabileceğini göstermesi açısından ilginç bir deneyim olmuştur. Malezya’da halen iktidarda ve muhalefette olan siyasi liderlerle aynı kuşaktan olan ve Malezya’da yazarlarının yayımlanma imkânı kalmayan, tanınmış ve sayılan sevilen bir yazar (Sang Kancil), Sydney’de faaliyet gösteren Malezya asıllı bir kişinin sahip olduğu internet servis sağlayıcısının ev-sahipliğinde, toplam 800 aboneli bir e-posta listesine görüşlerini düşüncelerini yazmaya başlar. Bu 800 e-posta aboneli listede yer alan görüşleri, düşünceleri ülke içinde yayarlar. Bu bilgi paylaşımı o derece yaygınlaşır ve etkili olur ki çok geçmeden pek çok siyasetçi ve üst düzey bürokrat bu listedeki iddiaları karşılamak, durumlarını açıklamak zorunda kalırlar. Bu olay aynı zamanda internet’in sınırlar aşırı etkisine de güzel bir örnek oluşturmaktadır (<http://inet-tr.org.tr/inetconf8/bildiri/61.doc>).

“ABD örneği”; New York South Bristol şehrinde meclis üyeleri yeni bir itfaiye evi yapımını isteyip istemediklerini vatandaşlara sorarak araştırmışlardır. Sonuç olarak %30’un üzerindeki bir cevap oranı mükemmel kabul edilirken, meclis bu meselede daha büyük bir e-mail topluluğuyla araştırmayı sürdürmüştür (iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/06-02.pdf).

ABD’de yaşanan diğer örneklerden bazıları aşağıda belirtilmiştir (Carvin, 2007: 5-8):

İnternet sayesinde örgütlenmeli çevrimiçi toplulukların (ya da diğer adıyla netroot’ların) ilk örneklerinden en çok bilineni 2004 Howard Dean başkanlık seçimi kampanyasıdır. Medya ve siyaset duayenleri tarafından önceleri üçüncü sınıf bir aday olarak görülen Howard, blog’ları, kitlelere hitap eden e-posta kampanyalarını ve çevrimiçi topluluk görüşmelerini kullanmak suretiyle sanal âlemde inanılmaz bir destek toplamıştır. Howard çok geçmeden ülkedeki insanlardan siyasi destek ve kampanya katkısı almaya başlamıştır. Howard’ın çevrimiçi profili arttıkça, genel medya kaynakları da Howard’ı daha çok haber yapmaya, kaynak sağlama başarılarını ve internetteki popülerliğini fark etmeye başlamışlardır. Neredeyse her yerde ciddiye alınması gereken bir siyasi güç haline gelmiştir. Howard sonunda Demokrat Parti adaylığını kaybetse de kendisinin başarılı çevrimiçi örgütlenme teknikleri, diğer davalar konusunda harekete geçmek için hazırlanmış liberal eylemcilerin çevrimiçi altyapısını oluşturmalarına katkıda bulunmuştur.

Diğer netroot kampanyaları Dean kampanyasından önce başlamıştır ve bugüne kadar devam etmektedir. Sözgelimi San Francisco bölgesindeki yazılım şirketinin kurucuları 1997 yılında dostlarına ve iş arkadaşlarına e-postalar göndermeye başlamışlardır. Bu e-postalarda arkadaşlarından, seçilmiş yetkilileri

zamanın başkanı Bill Clinton'a karşı yapılan suçlama sürecini bitirmeye ve diğer politik meseleleri ele almalarını istemişlerdir. E-posta kampanyası öyle büyük yankı uyandırmıştır ki, bu kurucuların dostları ve iş arkadaşları bu e-postaları diğer insanlara da göndermeye başlamışlardır. Zamanla bu küçük kampanya süregelen davalara, özellikle Irak'taki savaşı bitirmeye odaklanan sürekli bir halk politikası organizasyonu haline gelmiştir. "MoveOn.org", e-posta tabanlı siyasi kampanyalarında yer alan milyonlarca internet kullanıcısıyla şimdi Amerika'da en güçlü siyasi eylem komitelerinden biridir.

Ayrıca yakın zamanda özellikle kaynak sağlamaya yönelik sosyal ağ gelişimleri de gözlemlenmiştir. Bunların en ilginç "Change.org" adlı bir sitedir. Başta kişileri yardım kampanyaları çerçevesinde bir araya getirmek üzere kurulmuş olan bu sosyal ağ, yapısını yeniden tasarlayarak kişileri siyasi dava veya adayları desteklemek üzere bir araya getirmeye başlamıştır. Sözcüme, kendi silahını kullanma hakkını savunan bir grup eylemci, bu siteyi gayri resmi bir siyasi eylem komitesi olarak kullanabilir ve kendi politikalarını kabul eden adayları desteklemek için kaynak sağlayabilir. Şayet gerçek aday henüz seçilmemişse, ilgili siyasi parti adayı belirleyinceye dek "Change.org" parayı emanette tutar. Bir aday bu çevrimiçi eylemcilerden parayı resmi olarak aldığı anda ise, adayın rakibine "Change.org"un parasını diğer adayın aldığı belirten bir yazı gönderilir, böylece rakip adaya mesele karşısındaki duruşları nedeniyle vatandaşların rakip aleyhine para sağladığı konusunda bilgi verilir.

Küresel ve mobil bir toplumda, yurt dışında yaşayan herhangi bir ülkenin vatandaşları seçimlere katılma konusunda güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bu güçlüğü yenmek için, 2007 sonbaharında Avustralya ordusundaki seçmenler parlamento için verecekleri oyları internet üzerinden kullanmıştır.

Türkiye'de ise; Ağustos-Eylül 2007 tarihleri arasında yapılan 10 milyonu aşkın vatandaşımızı temsil eden 101 belediyenin katılımıyla "eDevlet yolunda eBelediye Kıyaslama Çalışması 2007" adlı çalışma yapılmıştır. Bu çalışma neticesinde elde edilen veriler aşağıda belirtilmiştir (Gözüm, 2007: 3-37):

Web/internet uygulaması yapan bazı belediyelerin sunmakta oldukları hizmet cinslerinde %80 oranında iki yönlü etkileşimli uygulamaya geçtikleri görülmüştür. Ayrıca belediyelerin; %50'den fazlasının bilgilendirici web sitesi olduğu, yaklaşık %25'nin Ağustos-Eylül 2008 tarihine kadar, yaklaşık %15'nin de 1-3 yıl içerisinde web sitelerini tamamlamayı hedefledikleri, %10'nun ise herhangi bir planlama yapmadığı görülmüştür. Ayrıca belediyelerden sadece %40'nın bilgilendirme e-posta uygulamaları olduğu, %23'nün önümüzdeki 12 ay, %18'nin 1-3 yıl içinde bu uygulamayı tamamlamayı hedefledikleri %19'nun ise herhangi bir planlama yapmadığı görülmüştür. Ankete katılan belediyelerin şeffaflık açısından, web sitelerini Avrupalı muadilleri kadar etkin kullandıkları gözlemlenmiştir. Belediyelere e-devlet başlığı altında, katılımcılığı artırıcı, anket, oylama, interaktif tartışma gibi işlemleri sunup sunmadıkları sorulduğunda, cevapların; %44 oranında online anket, %11 oranında online oylama, %9 oranında interaktif tartışma platformu olduğu gözlemlenmiştir. Belediyelerin vatandaşlar ile karşılıklı iletişim açısından hangi araçları kullandıkları ve ileride hangi araçları kullanmayı planladıkları sorulduğunda %72 faks ve %71 posta oranından sonra web sitesi %63 ve e-posta %63 ile üçüncü sırada yer almıştır. Ancak planlanan projelerin hayata geçmesi ile web sitesinin %92 ve e-postanın %91 ile temel iletişim aracı haline geleceği öngörülmektedir. Belediyelere e-demokrasi uygulamalarının performansını değerlendirmek üzere kullanıcı memnuniyet araştırması yapıp yapmadıkları sorulduğunda ise sadece %10'u böyle bir çalışma yaptığını dile getirmiştir.

Yeni seçim teknolojisinin seçmenleri güçlendirdiği, daha fazla katılımı sağladığı ve çoğu durumda sonuçlar değiştirilmeden bu sonuçları bildirmesi suretiyle şeffaflığı sağladığı kesindir. Dolayısıyla e-demokrasinin amaçlarının gerçekleşmesi konusunda STK'nın da yukarıda verilen örnekler ışığında vatandaşa danışmanlık yapması, eksik veya yetersiz olan hususları kamuoyu oluşturarak yeterli hale getirmesi gerekmektedir. Dolayısıyla STK'da alınan kararlar kolektif hale getirilecek, böylece demokratik meşrutiyyetin de temeli atılmış olacaktır (Yıldız, 2004: 87).

STK'nın Web Sitesi Hazırlarken Göz Önünde Bulundurması Gereken Hususlar

STK'nın amacı üyeleri ile uzun vadeli ilişkiler kurmak olmalıdır. Üyelere bağlılıkları temelinde bir şeyler verilirse üyeler de STK'nın amaçlarına hizmet etmek konusunda sadık olacaklardır. İnternette sadakati artırmanın klasik yolu ise, içeriği tahmin edilebilir çerçevede sürekli yenilemektir (www.useit.com/alertbox/9708a.html). İnternette inanılabilirlik kazanmanın tek yolu ise pek çok insanın okumak isteyeceği bir şeyler yazmaktır (Hamel ve Breen, 2007: 201). STK programı; dolaysız açık ve basit bir dille tanıtılıp anlatılmalı, insanlara tanıdık, sağduyulu bir şey olarak görülmesi sağlanmalıdır. STK'nın sağlam, topluma değer yaratan bir vizyonu olmalı ve bu vizyona hizmet eden hikâyeleri olmalıdır.

Aynı maksatla kurulmuş birden fazla STK'nın birleştirilmesi yönünde de çaba sarf edilmeli, böylece sinerji sağlanmalıdır. Bunun yanında diğer Sivil Toplum Kuruluşları ile de ortaklıklar kurulmalı ve bu STK da desteklenmelidir. İnsanlar önemli olma isteği ile motive edilirler. İnsanların kutsal bir amaca hizmet ettiklerini düşünmeleri de STK'nın amacına ulaşması konusunda daha çok çalışmalarını sağlar. Bundan dolayı STK'na kimlik kazandırma konusunda gelişim ve faaliyet programlarının koordine edilerek bir plan çerçevesine oturtulması gerekmektedir. Bu maksatla STK öncelikle şu sorulara cevap vermelidir:

- STK kimdir?
- Niçin vardır? / Maksudı nedir?
- Değerleri ve kültürü nedir?
- Hedef kitlesi kimdir?
- Üyelerin beklentileri nedir?
- Üyelerin hayatına ne gibi değişiklikler getirecektir?

Bu sorulara verilen cevaplar netleştirildikten sonra internet vasıtasıyla gönüllü sayısını artırmak için; web sitesinin tasarımına, dış görünüşüne, istenilen bilgilerin iletilmesine itina gösterilmesi gerekmektedir. Web sitelerini çekici kılan en büyük özelliği bir değer yaratmasıdır. Bu değer ziyaretçilerin eğlenmesi, bilgi elde etmesi ya da amaçlarına ulaşmayı sağlayacak herhangi bir yardım olabilir. Ayrıca üyelerin veya aday üyelerin web sitesine olan ziyaretlerini sürekli kılmak ve site içerisinde kalma sürelerini uzatmaya yönelik strateji ve taktiklere de başvurulması esastır.

STK üyelerine, kendilerini tanıdıklarını gösterebilmelidir ki güven ortamı yaratabilsin. Değer ve güven birbiri ile bağlantılıdır. Büyük bir değer, güvenle verilmedikçe sadece tek seferlik olur. Bu nedenle web sitelerinin oluşturulmasında, daha fazla yeni ziyaretçinin rağbet ettiği, ziyaret edilme oranının yükseltildiği ve vatandaşla görüş alış verişinin yapılabildiği güven veren ve değer yaratan teknikler dikkate alınmalıdır. Merak edilen soruların e-posta ve web sitesi kanalıyla ilgililere ulaştırılması, eş zamanlı yapılan görüşmeler, taraftarlar ve her görüşten bireyin bir araya gelebildiği sohbet odaları, danışma hattı, diyalog sayfaları, anketler ve referandumlar sıklıkla kullanılan tekniklerdir (www.meslekiyeterlilik.com). Genel ifade olarak, sürdürülen iletişimin amacı, STK'nın değer yargısını kuvvetlendirmek, güven vermek, daha da önemlisi, üyelerin önemli olduğunu göstermektir. Ayrıca yeni üyeler kazanmanın ve STK'nın amacını gerçekleştirebilmesinin en iyi yolunun da mevcut üyelere odaklanmaktan geçtiği unutulmamalıdır. Çünkü internette güç, aşağıdan verilir (Hamel ve Breen, 2007: 263).

Her 53 günde önemli teknolojik değişikliklerin olduğu (Lawfer, 2008: 70) düşünülürse web sitesi tasarımının sürekli yenilenmesi gerektiği de ortaya çıkar. Sitede haftada bir değişiklik yapılması uygun olarak değerlendirilmektedir (www.useit.com/alertbox/9708a.html). Yapılan değişikliklerin duyurulmasında da fayda vardır.

Ayrıca müşteri hizmetlerinde en büyük sorun bekleme süresidir. Sensory Logic'in yaptığı bir araştırmaya göre, müşterilerin yetkili birisini bekleme süresi 120 saniye sürerse, bu durum şirkete %87 oranında negatif olarak dönmektedir. Aynı şekilde müşterilerin web sayfasını 30 saniye beklemesi %72, telefonda 60 saniye beklemesi %57, telefonda müzik dinleyerek 60 saniye beklemesi ise %49 oranında şirket hakkında negatif düşüncelerine neden olduğu tespit edilmiştir (Yavuz, 2008: 189). Dolayısıyla STK'nın web sitesinin hazırlanmasında bu konu dikkate alınmalıdır.

Bunların yanında web sitesinin işlevselliği ve performansı, kolay açılır olması, tasarım kalitesi, site kullanım kolaylığı, doğru renk, grafik ve animasyon seçimleri, kısa ve hafızada kalabilen site isimlendirmesi ve site içeriği gibi teknik taraflar da ayrı bir uzmanlık gerektirmektedir. Nature.com'un haberine göre; Kanada'da yapılan araştırma kullanıcıların bir siteyi 50 milisaniye içerisinde değerlendirdiğini ortaya koymuş (Yüksekbilgili, 2007: 58). Bu durumda;

1. Muhakkak hızlı yüklenmek için tasarlanmış, hızlı yüklenen,
2. Küçük boyutlu resimlerin kullanıldığı,

3. İlk 50 milisaniyede potansiyel okuyucuda aradığını bulduğunun sinyallerini gönderecek, içeriği özetleyecek siteler tasarlanması gerekmektedir. Bu nedenle profesyonellerden destek alınmalıdır.

Bir siteye yönlendirilen trafiğin %60'nın arama motorlarından geldiği bilinmektedir (Yüksekbilgili, 2007: 58). Dolayısıyla arama motorlarında arama sonucu olarak çıkmak gerekir. Bu nedenle arama motorlarında öncelikli çıkmak için daha fazla bütçe ayırmak uygun olacaktır. Ayrıca sık sık güncellenen kurumsal bir blog, kendini yenilemeyen, durağan sitelere göre, arama motorları tarafından daha üst sıralarda gösterilir. Dolayısıyla arama motoru sıralamasında üst sıralarda yer almanın bir yolu da kurumsal bloglamaya başvurmaktır.

Bazen iyi bir paragrafın, kişileri ve dünyayı herhangi sayıdaki resimden daha fazla değiştirdiği de bir gerçektir (Leonard, 1992: 9). 3600 kullanıcının katıldığı bir araştırmada, kullanıcıların bir reklamı fark edebilmelerinde, yazıların resimlerin iki katı kadar etkin rol oynadığı görülmüştür (Yüksekbilgili, 2007: 54). Dolayısıyla sitede kullanılacak dil çok önemlidir.

Web sitesinin hazırlanmasında yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda gerekenlerin yapılmasını müteakip, internet vasıtasıyla STK'nın üye sayısını artırabilmesi, dolayısıyla kamuoyu oluşturabilmesi için takip etmesi gereken adımlar aşağıda verilmiştir (Uslu ve Bayraktar, 2000: 14):

1. adım; olası aday üyelerin belirlenmesi (önemli gruplara erişilerek yapılacak ilk araştırmalar; listserverler, e-mail alıcı listeleri, www serverleri, haber grupları gibi).
2. adım; promosyon, reklam ve eğitici malzemelerin hazırlanması (multimedya efektleri – görsel ve işitsel – olan internet siteleri, anket formları gibi).
3. adım; yukarıda sayılan materyallerin haber gruplarının kullanılarak veya e-mail aracılığı ile iletilmesi.
4. adım; hedef kitle ile ilişkiye girmek, diyalog kurmak veya hedef kitlenin kendi aralarında ilişki kurmasını sağlamak (soru-cevap şeklinde ilişkiler kurmak vs. olabilir).
5. adım; hedef kitleden geri besleme elde etmektir.

Sonuç

Bilgi toplumunda iletişim araçları ve bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler büyük değişimlere neden olmuştur. İnternet iletişimi geliştirmiş, yeni bir paylaşım türü yaratmış, kültür çeşitliliğini sergileyebilecek yeni fırsatlar sunmuştur. Bu değişimlerden siyaset ve demokrasi de etkilenmiştir.

Günümüzde uygulanan temsili demokraside belli aralıklarla egemenlik hakkını temsilcilerine devreden bireyler, seçim dönemleri arasında sistem dışında kalmaktadır. İnsanların kendisini ve yaşadığı toplumu ilgilendiren tüm konularda fikir belirtmesi, karar alma noktalarına nüfuz etmesi, yerel ve merkezi yönetimlerde hakkını araması ancak katılımcı demokrasi sayesinde gerçekleşir.

Vatandaşın devlet ve özel sektör tarafından ilgi gösterilmeyen sorunlarını gündeme taşıyan, toplum yararı için çalışan, demokrasinin gelişmesine katkıda bulunan, kar amacı gütmeyen kuruluşlar olarak STK; vatandaşı bilgilendirmek ve vatandaşa danışmanlık yapmak suretiyle siyasi iktidarı etkileyecek, katılımcı demokrasiye geçişi kolaylaştıracaktır. Demokratik faaliyetlerin bilgisayar ağları üzerinden yapılması ise bu süreci hem kolaylaştıracak hem de hızlandıracaktır.

Teknolojik altyapı eksikliğinin giderilmesi, gerekli hukuki düzenlemelerin yapılarak, internet erişiminin yaygınlaştırılması, kötü niyetli davranışlara karşı gerekli tedbirlerin alınarak kontrol mekanizmalarının çalıştırılması sağlandığı takdirde STK'nın e-demokrasi adına internet kullanma kültürünü yerleştireceği aşikârdır. Nitekim dünyada bunun örnekleri mevcuttur.

Stratejinin etkili olmasını sağlayamadığı takdirde internetin tek başına bir şey ifade etmediğini de unutmamak gerekir. Dolayısıyla STK'nın internetteki etkinlikleri kendi stratejisini desteklemeli ve misyonunu gerçekleştirmesine hizmet etmelidir.

Kaynakça

- Anbarlı, Şeniz (2004). "Demokratikleşme Perspektifinden Sivil Toplum Kuruluşlarının Siyasi İktidar Etkileri", 1.STK Kongresi Bildirisi, Çanakkale, 283-290.
- Armağan, Ramazan ve İsmail Başaran (2004). "Yerel Demokrasinin Gelişiminde Sivil Toplum Kuruluşunun Rolü", 1.STK Kongresi Bildirisi, Çanakkale, 275-282.
- Atalay, N. (2003). "Sivil Toplum Gönüllülerinin Bireysel ve Toplumsal Etkinliği", *Dünya Gazetesi*, (25-26 Ekim).
- Carvin, Andy (2007). "İnternet Oyun Sahasını Nasıl Değiştiriyor?", *eJournal USA*, 12 (10), 5-8.
- DeGregoria, Paul S.(2007). "Yeni Oy Kullanma Teknolojisi: Sorun mu Yoksa Çözüm mü?", *eJournal USA*, 12 (10), 9-11.
- Ekin, Nusret (1997). Küresel Bilgi Çağında Eğitim-Verimlilik-İstihdam, İTO, İstanbul.
- Erçetin, Ş. Şule (2001). Yönetimde Yeni Yaklaşımlar, Nobel, Ankara.
- Gözüm, Sait (2007). "Geleceğin Devletine Doğru", eTR Ödülleri ve Kongresi, Ankara, 3-37.
- Hamel, Gary ve Bill Breen (2007). Yönetimin Geleceği, (Çev. Fezal Gülfidan), MESS, İstanbul.
- Johannessen, Jon-Arild, Bjorn Olsen ve Johan Olaisen (2005). "Intellectual capital as a holistic management philosophy: a theoretical perspective", *International Journal of Information Management*, (25), 151-171.
- Kargı, Nihal (ed.) (2006). Bilgi Ekonomisi, Ekin, Ankara.
- Kesci, İlhan (1993). Bilgi Toplumunun Özellikleri, Bilişim Yay., İstanbul.
- Kırım, Arman (2004). Yeni Dünyada Strateji ve Yönetim, 6.b., Sistem, İstanbul.
- Lawfer, Manzie R. (2008). Müşteriler Neden Geri Döner?, (Çev. Selin Gül), Neden?, İstanbul.
- Leonard, George (1992). Mastery, A Plume Book, New York.
- Oktay, Ercan ve Şerife Pekküçükşen (2004). "Küreselleşen Dünyada Sivil Toplum Odaklı Yönetim, Roller, Beklentiler ve İyi Yönetişimin Unsurları", 1.STK Kongresi Bildirisi, Çanakkale, 73-80.
- Öğüt, Adem (2003). Bilgi Çağında Yönetim, Nobel, Ankara.
- Sarıfakioğlu, Birkan (2007). "İnternetin Toplumsal Etkileri", *Elektrik Mühendisliği*, (431), 54-57.
- Şahin, Zühal (2004). "Sivil Toplum Oluşumunda Sivil Platformların Rolü: Biga Sivil Toplum Platformu Örneği", 1.STK Kongresi Bildirisi, Çanakkale, 241-248.

- Torlak, Ömer (2001). "Sivil Toplum Örgütlerine Sosyal Pazarlama Yaklaşımı", *Pazarlama Dünyası*, (1), 45-51.
- Uslu, Aypar ve Azra Bayraktar (2000). "İnternette Marka Yaratımı", *Pazarlama Dünyası*, (4), 8-16.
- Weil, Peter ve Marianne Broadbent (1999). Enformasyon Altyapısı, (Çev. A.Gündal Ünal), Boyner, İstanbul.
- Yavuz, Hande (2008). "Duygusal Ekonomi", *Capital*, (1),186-189.
- Yeniçeri, Özcan (2002). Örgütsel Değişmenin Yönetimi, Nobel, Ankara.
- Yıldız, Özkan (2004). "Sivil Toplum, Demokrasi ve Çoğulculuk", *Sivil Toplum*, (5), 85-92.
- Yüksekbilgili, Zeki (2007). Pazarlama Canavarı, Hayat, İstanbul.
- http://www.useit.com/alertbox/internet_growth.html Erişim Tarihi: 29 Haziran2008.
- <http://www.useit.com/alertbox/9708a.html> Erişim Tarihi: 29 Haziran 2008.
- http://www.pewinternet.org/PPF/r/167/report_display.asp Erişim Tarihi: 30 Haziran 2007
- <http://www.sifry.com/alerts/archives/000419.html> Erişim Tarihi: 03 Temmuz 2008.
- <http://inet-tr.org.tr/inetconf8/bildiri/61.doc> Erişim Tarihi: 07 Eylül 2006.
- www.meslekiyeterlilik.com Erişim Tarihi: 25 Haziran 2008.
- <http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl.gos.php?nt=615> Erişim Tarihi: 08 Kasım 2005.
- iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/06-02.pdf Erişim Tarihi: 02 Temmuz 2008.

KORKU SİYASETİNDEN BARIŞA GEÇİLEBİLİR Mİ?

Dr. Feysel Taşçier,
feyseltascier@hotmail.com
Dicle Üniversitesi Felsefe Bölümü

Özet

Siyaset, özsel anlamda birbirinden farklı olan fikirlerin diyalogu terk etmeden ve aynı zamanda olanaklı siyasi zeminden dışarı çıkmadan tartışmaktan geçer. Korku siyasetine dayalı egemen söylem, kötümser ve tek sesli "koruyucu - kollayıcı" durumu çağırıştırır. Klasik anlamda, kötümserci siyasi egemenliğin korku siyasetini besleyen temel olgulardan biri, devletlerin bugüne kadar birbirini karşılıklı çatışma hali içinde tutan güvensiz pratikleri oluşturmaktadır.

Siyasal alanın hem yerel hem de evrensel düzeyde, diyalog ve karşılıklı tanınmadan ziyade, çatışma ve çatışma beklentisi üzerine kurulu olmasını sağlayan yapısı, küresel düzeyde barışa geçebilecek bir zemini yaratmaktan henüz uzaktır. Barışın, adaletin ve insan haklarının temel alınacağı eşitlikçi bir zeminin geliştirilmesi, korkudan bağımsız açık toplum siyasetini güden yeni egemenlik stratejilerinden geçmektedir. Bu inceleme boyunca, bugüne geldiği şekliyle siyasetin etkin ve katılımcı bir demokrasiye muhtaç olduğuna vurguda bulunup, siyasal, toplumsal ve kültürlerarası sorunların ancak şiddetten uzak bir zeminde çözümlenebileceği üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Korku siyaseti, barış, egemenlik, şiddet, sivil toplum.

IS IT POSSIBLE TO PASS FROM FEAR POLICY TO PEACE?

Abstract

Politics is possible by the dialogue made between two opposing thoughts without transgressing the possible ground of politics. Discourse of power that is rested on fear policy recalls the situation of pessimistic and monotonous "protective-accommodator". In classical sense, one of the fundamental facts that fosters fear policy of pessimistic political power is to compose mistrustful practices those keep states, until this day, in conflict to each other.

The structure of the political field today is not composed of the dialogue and bilateral recognition on both local and universal levels. It is in reality established on conflict or expectation of conflict. This situation shows that universal peace is beyond the reach of the time. A policy of equality in political attitude that respects peace, justice and human rights would be a result of an open society that is free from fear. Throughout this presentation urgent need for an active and participatory democracy is articulated; furthermore what particularly emphasized is that political, social and intercultural problems is resolved only on a ground that is free from violence.

Key words: Fear policy, peace, sovereignty, violence, civil society.

Giriş:

Siyasi tarihin hemen hemen her döneminde, yöneten - yönetilen ilişkisinde ya da iktidarın tesis edilmesi sürecinde, *korku siyaseti* egemen bir otoritenin "zorunluluğuna" göndermede bulunur. Korku siyaseti ile imlenen şey: adalete dayalı kurulu düzenin yıkılması durumunda kaotik ve güvensiz oluşumların canlanacağı sürece karşı geliştirilen siyaset biçimi anlaşılır. İç ve dış tehdit algısı üzerine kurulu olan bu türden bir egemen söylemin dayanak noktasını oluşturan korku siyaseti, geçmişten günümüze gelene kadar çeşitli dönüşümlerden geçmiştir. Geleneksel anlamda korku siyaseti güderek olagelen egemen otoritenin yapısı, işleyiş ve boyutları değişse de bir şekilde kendi varlığını günümüze dek koruyabilmiştir.

Buna göre, egemen otoritenin yüzyıllardan bu yana, gerçek anlamda demokratik değerleri uygulayamamasının ve beraberinde evrensel değerler etrafında bütünleşmeyi sağlayabilecek, barışçıl olanakları henüz üretememiş olmasını, geleneksel siyasi tutumların arkasında yatan güvensizlik -bir diğer anlamda korku ve tehdit- politikaları oluşturmaktadır.

Siyasetin özsel anlamda birbirinden farklı olan fikirlerin diyalogu terk etmeden ve aynı zamanda olanaklı siyasi zeminden dışarı çıkmadan tartışma ve açıklıktan geçtiğini düşündüğümüzde, korkuya ve tehdit psikolojisine dayalı siyasi anlayış artık barışçıl bir dünyaya karşı en büyük direniş noktasını temsil eder.

Korku siyasetine dayalı egemen söylem, kötümser ve tek sesli "koruyucu - kollayıcı" durumu çağırıştırır. Klasik anlamda, kötümserci siyasi egemenliğin korku siyasetini besleyen temel olgulardan biri, devletlerin bugüne kadar birbirlerini karşılıklı çatışma hali içinde tutan güvensiz pratikleri oluşturmaktadır. Siyasal alanın hem yerel hem de evrensel düzeyde, diyalog ve karşılıklı tanınmaya dayalı yapısından ziyade, çatışma ve çatışma beklentisi üzerine kurulu olmasını sağlayan bu durum, küresel düzeyde barışa geçebilecek bir zemini yaratmaktan henüz uzaktır. Barışın, adaletin ve insan haklarının temel alınacağı

eşitlikçi bir siyasi tutumun geliştirilmesi, korkudan bağışık açık toplum siyasetini güden yeni egemenlik stratejilerinden geçmektedir.

Bu çerçevede içinde hükümetleri hem ulusal hem de uluslararası düzeyde, mevcut siyasi kazanımları koruyup geliştirecek şekilde toplumlar arasındaki kültürel ve siyasi ilişkileri çatışmaya gebe kategorilerden uzak tutmaya zorlamak gerekmektedir.

Bunun gerçek anlamda başarılabilmesi için, sivil toplum kuruluşlarının (STK) hükümetler üzerinde görüş, öneri ve baskı mekanizmasını etkin kılması, küresel barışa duyulan özlemin gerçekleştirilmesine katkı sunacaktır. Kamuoyunun sessiz sesini temsil eden STK'lar, evrensel değerlerle donanmış bir hassasiyetle siyasal alanı geliştiren -geliştirebilecek olan- için olgulardan biridir. Unutulmamalıdır ki, küreselleşme fenomeni ile birlikte STK'lar, uluslararası zeminde gelişen ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkilerin dışında değil bizzat içinde yer alan unsurlardır. Bu anlamda STK'lar, korku siyasetinin aşılmasında ve küresel barışın karşılıklı ilişkiler zemininde geliştirilmesi bakımından önemli bir role sahiptir.

Ne var ki kötümser olmaya gerek olmadan, çağımızda yaşandığı haliyle küresel barışın gerçekleşmesinin önünde ciddi engeller bulunmaktadır. Bu engellerin bir kısmını derin tarihi ilişkilerin kendisiyle yaşıt birtakım geçmişten gelen ve kimi önyargılarla güçlenen düşmanlıklar oluştururken, diğer kısmını da hâkim ideolojik ve siyasal söylemlerin eşliğinde zemin bulan sömürgeci, emperyalist ve totaliter pratikler oluşturmaktadır. Bugün gelinen noktadaki çatışma ve uyuşmazlıkların sonucu olarak, artık birbirinden kolaylıkla ayrılamayacak şekilde iç içe geçmiş daha karmaşık ve acil problemlerin de olduğunu gözlemlemekteyiz. Dünyayı tehdit eden büyük çevresel sorunlar, açlık, yoksulluk, kimi salgın hastalıklar, giderek artan etnik ve dini çatışmalar, terörizm, göçmenler sorunu vb. gibi sorunlar barış özleminin küresel boyutta sağlanmasının ne denli büyük zorluklarla yüz yüze bulunduğunu göstermektedir.

Bu ve buna sorunların aşılması için yapılması gereken konusunda pek çok şey öne sürülebilir. Ancak yapılması gereken konusunda küresel düşünme ve davranma zorunluluğu kendini her yerde hissettirmektedir. Bundan ötürü küresel barışın önünde -yukarıda da vurgulandığı gibi- ortaya çıkan manzara, bizi küresel savaş türünde büyük bir engelin bulunduğunu kabul etmek gerekmektedir.

Küresel savaş hali:

Küresel barış fikri günümüzde giderek çözümsüzlüğe doğru itilen pek çok siyasal ve sosyal sorunun yaratmış olduğu küresel çatışma haline karşıt olarak dile gelmektedir. Çağımızda yaşandığı haliyle siyasal ve sosyal sorunların *çatışmaya* gebe yapısı düşünüldüğünde, barış fikrinde ısrar etmek insanlığın geleceği açısından kaçınılmaz derecede hayati önem arz eder. Bu anlamda *küresel barış* fikri doğal olarak *küresel savaş* haline karşıt olarak düşünüldüğünde ancak anlamlı olur.

Küresel barış düşüncesiyle kastedilen, dünya üzerindeki irili ufaklı yerel - bölgesel savaşlar, terör tehdidi ile *Doğu ve Batı* arasındaki gerilimlerin nihai bir çözüm temelinde sonlanması ise bu beklentinin bugünkü reel politik tutumlarla çözümlenmesi güç görünmektedir. Çünkü reel politik tutumların eksenini oluşturan faktörler genellikle küresel ölçekli eşit, adil ve dengeli uygulamalar oluşturmaz. Ulus devlet çağında, devletlerarası ilişkilerin zeminini oluşturan politik uygulama ve stratejilerin merkezinde, daha çok iç ve dış tehdit algısının hem kısa hem de uzun vadede kurulu düzene karşı yönelebilecek olası saldırı kaynaklarını bertaraf edip, yeni "güvenlik" bölgeleri oluşturma fikri yatmaktadır. Bu ve buna benzer klasik siyasi tutumlarca koruyucu, kollayıcı ve hatta önleyici tedbir ve uygulamalar, barış fikrinin küresel düzeyde gerçekleşmesinin ne denli büyük zorluklarla karşı karşıya bulunduğunu göstermektedir.

Bu çerçevede içinde bakıldığında, karşı karşıya bulunduğumuz pek çok sorunun kaynağında giderek etkisizleşip çözümden çok sorun üretici gibi görünen geleneksel siyasi tutumlar oluşturmaktadır. Sorun üretici görünen geleneksel siyasi anlayışın düşman ve tehdit odaklı bir merkezden değil de, dostluk ve karşılıklı tanınmayı referans alan bir siyasi anlayışla hareket etmesi çözümü zor görünen pek çok sorunun aşılması için başlangıç noktası oluşturabilir.

Yine de siyasal kaynaklı problemlerin çözümünün henüz ısrarla siyasetten bekleniyor oluşu, her türlü kötümserliği aşan iyimser ve pratik bir siyasetin olanağından umudun kesilmediğini göstermektedir.¹ Barış fikrine bir şans tanınmak isteniyorsa korku, tehdit ve baskıyla birlikte olagelen siyasi anlayışın aşılabileceği, üretken ve birlikte yaşamayı esas alan çoğulcu demokrasi anlayışının hayata geçirilmesi gerekmektedir. Aksi durumda, kitleleri korku ve tehdit psikolojisiyle zorunlu bir biçimde tek boyutlu düşünmeye ve davranmaya iten yüzyılın başındaki otoriter ve totaliter pek çok rejimin düştüğü kaotik duruma doğru sürüklenirken, barış insanlık için giderek belirsizleşen bir ideal olarak kalmaya devam edecektir.

Yakın tarihe kadar kutuplaşmış bloklarla kendini ortaya koyan soğuk savaş öncesi siyasal konjonktür daha sonra ekonomik, siyasal ve teknolojik gelişmelerin de etkisiyle kutuplaşmaları görünürde tek'e indirilmiştir. Ancak tekil bir merkezden biçimlendirilmeye çalışılan yeni düzen arayışları, özsel anlamda

¹Siyaset özü itibarıyla -Antik Yunan'da ortaya konulduğu gibi- siyasal alandan kaynaklı ve yurttaşları ilgilendiren her türlü sorunun biricik çözüm gücünü temsil eder. Bu anlamda siyaset yapmak, onu yıpratıp dağıtan her türlü şiddet vb. tutumdan uzakta durmakla eşdeğer olup yurttaşların geleceğini güvence altına alan süreci temsil eder.

demokratik oluşumlara yaptırım ve yaptırım tehditleri güden politikalarla zarar vermiştir. Dünyanın giderek tek bir merkezden yayılan küresel hâkimiyet düşüncesiyle biçimlendirilmesi çabası, günümüzde küresel barışın önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır.

O halde, pratik anlamda küresel barış düşüncesi ve özlemi içine girmeden ilk önce yapılması gereken konusunda uzlaşmaya ihtiyaç vardır. Buna göre, küresel barış düşüncesi ortak fikrinden hareketle, karşı durulan veya durulması düşünülen *küresel savaş* veya *tehdit* algısının nasıl ve ne türden bir şey olduğu üzerinde durmak gerekir. Daha öncede vurgulandığı gibi, küresel savaşla imlenen şey daha çok bölgesel savaşların yayılması, artan terör tehdidi ile *Doğu – Batı* arasındaki kimi gerilim ve düşmanlık noktaları ise, barış fikri de bu kapsam içinde küresel bir boyutta ele alınması gereken bir olguya dönüşüyor. Bu çerçevede içinde bakıldığında, yüzyılımızda meydana geldiği haliyle *savaş*, *barış* ve *siyaset* arasındaki ilişki kipleri eskiye nazaran büyük dönüşümler geçirmiştir. Bu dönüşümün odağında savaşın siyasete, siyasetin ise bir başka açıdan bir tür savaşa dönüşmesi oluşturur.

Savaşın, barış ve siyaset ile birlikte biçimsel açıdan farklılaşması ve neredeyse kendisine zıt kavramlarla birlikte anılmasının ironik boyutları vardır. Örneğin günümüzde barış nasıl küresel bir olgu olarak talep edilmekteyse, aynı biçimde savaş da artık küresel bir boyutla birlikte ortaya çıkmıştır. Çelişkili gibi görünse de, bu tutum siyaseti kendine araç olarak kullanacak bir biçimde geliştirmiştir. Keza geleneksel anlamda siyaset de neredeyse tarihin her döneminde karşılaştığı sorunları çözmede savaşı bir araç olarak kullanmıştır. Bu kapsamda devletlerin kendi iç ve dış sorunlarını çözümlenmeye çalışırken *araç* olarak savaşa yönelmiş olmalarını, amacın *meşruluğuna* duydukları inançtan ileri gelmektedir. Sanki amacın meşruluğu aracın kendisini haklı çıkarırmış gibi görünen bu tutum, günümüze dek süren küresel boyutta büyük krizlerin ve trajedilerin yaşanmasına yol açmıştır.

Bu anlamda, Clausewitz'in yapmış olduğu savaş tanımı siyaset ile olan ilişkisi bakımından oldukça ilgi uyandırmıştır. Clausewitz'e göre "*savaş*, düşmanı bizim istediğimiz gibi davranmaya zorlayan bir şiddet eylemidir" (Clausewitz 1984: 75)². Burada savaşla imlenen anlam, onun bizzat bir tür siyaset, yani *şiddetin siyaseti* olarak ortaya çıkmasıdır. Şiddetin (savaşın) siyaseti, düşmanı kendi siyasetimize uymaya zorlamak biçiminde gerçekleşen bir strateji olarak ortaya çıkar (Taşçier 2008: 49). Foucault, savaşı devletin -iktidarın- bir etkinlik biçimi olarak tanımlarken, onu belirli bir devlet içerisinde, bundan türeyen bütün kurumsal ve ekonomik dizilerle birlikte, silahların genel bir ekonomisi yani silahlı ve silahsız insanların ekonomisi olarak tanımlar (Foucault 2004: 169).

Hardt ve Negri de savaşı bir tür siyaset dâhilinde günümüzde genişleyen ve *kalıcı bir toplumsal ilişki* -siyaset- haline büründüğüne vurguda bulunurlar. Kimi çağdaş yazarlar bu yeniliği Clausewitz'in yukarıdaki formülünü tersine çevirerek ifade etmeye çalışır: savaş siyasetin başka araçlarla sürdürülmesi olabilir, ama bizzat siyaset giderek başka araçlarla yürütülen bir savaşa dönüşmektedir yorumunda bulunmaktadır. Başka deyişle savaş, toplumun örgütlenmesinin ana ilkesi haline geliyor ve siyaset sadece savaşın bir aracı ya da kisvesi oluyor. Dolayısıyla iç barış dediğimiz şey, sadece bir savaş biçimine son verip bir başka savaşı başlatıyor (Hardt & Negri 2004: 29).

Savaş olgusunun bir çeşit siyaset ve siyasetin de başka türden bir savaş biçiminde yürütülmesi, barış olgusunu kalıcı biçimde geliştirecek siyasal aracı sorgulamak bu noktadan sonra daha önemli bir hale gelmektedir. Çünkü küreselleşme fenomeni barış gibi savaşı da, siyaseti de birbirinden ayırmamıza izin vermeyecek biçimde iç içe gelişen süreçler olarak ortaya koymuştur. Böylelikle yenedünyanın ortak pek çok değeri gibi siyaset, savaş ve barış artık küresel çapta birlikte ele alınması gereken olgulara dönüşmüştür.

Savaş ile siyasetin bu sessiz yer değiştirmesini veya birinin diğerinin yerine geçecek şekilde biçim değiştirmesini, yirminci yüzyılın devrimci geleneğinin önde gelen kuramcıları tarafından da sık sık dile getirilmiştir. Savaşın (şiddetin) pek çok siyasal sorunun aşılmasında biricik çözüm aracı olarak görülmesinin kaçınılmazlığına vurguda bulunan Lenin'in "yumurtaları kırmadan omlet yapılamaz" sözünde de, Mao'nun "iktidar namlunun ucunda büyür" ifadesinde de bu inanın izlerini okumak mümkün (Keane 1998: 18). Bu görüşten sonucunu da çıkarmak mümkün: özünde her iktidar kökenini şiddette borçludur ve bundan ötürü böylesi bir iktidar ancak şiddete boyun eğebilir. Bir başka anlamda, siyasal alanı devindiren yegâne güç olarak iktidar, kendi *meşru* zeminini şiddetten devralıp yine şiddete yaslanmaktadır (Taşçier 2008: 47). Bu nokta, küresel barışın önündeki büyük tarihsel engel olarak küresel savaş ve onu hazırlayan -şiddete dayalı- siyasetin ne derece köklü bir pratiğin içinden geçerek dönüşüme uğradığını göstermektedir.

²Clausewitz'e göre, savaş uluslararası ilişkilerde (siyasal alanda) devletin başvurduğu zora dayalı bir araçtır. Bundan ötürü de savaş bütün bir siyasallığı dışlayan ve yıkan bir olgu olarak ortaya çıkar. Buna göre bir ideal olarak demeye çalışılan şey ise, siyasetin şiddet ve şiddetin bir tür siyaset olamayacağı - olmaması gerektiği ile ilgilidir. Ne var ki içinde bulunduğumuz süreç, uzun bir süreden bu yana siyasetin zaman zaman şiddet etkinliğine savaş üzerinden karıştığı ile ilgilidir. Modern dönemde bu durum savaşı siyasetin önünü açan! veya onu kuran örtük istisnai bir olgu olarak düşünülmüştür. Modern demokrasilerde savaşın bir istisna olarak iç siyasal sorunlar karşısında değil de, küresel hâkimiyet mücadelelerindeki uluslararası ilişkilerde daha çok ortaya çıkmasını, hukukun sadece belirli ulus ve halklara göre yorumlanan eşitsiz ve dengesiz tutumların bir sonucu olarak görmek gerekir. Bu haliyle demokrasi ve göreceli küresel barış hali kurmaca bir imge den öteye gidemiyor. Küresel savaş hali bu imgenin korunması ve tesisi ile ilgili olarak emperyal huzursuzluğun evrensel boyutunu gösterir. Küresel hâkimiyet mücadelesinde emperyal huzurun ve huzurluğun tek başına nasıl bir süreçle gelecekte biçimleneceği ise, Amerikan istisnasının izleyeceği siyaset ile ilgili olacaktır.

Uluslararası ilişkilerde siyasal alandaki sorunların barışçıl bir biçimde çözüme kavuşmadığı durumlarda savaş zora dayalı çözümün kendisi olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum, savaşı uluslararası arenada bir hakem düzeyine getirmiştir. Nitekim Arendt, savaşın uluslararası ilişkilerde hâlâ varolmasının nedenini “onun yerine siyasal sahnede başka nihai bir hakemin ortaya çıkmamasında aramak gerekir” diyerek açıklar (Arendt 1970: 4–5). Siyasal alanda savaşın hakem rolüne ilişkin olarak Hobbes da “kılıç olmaksızın sözleşmeler kelimelerden başka bir anlam taşımaz” diyerek şiddet araçlarının nihai anlamda ikna edici yönüne vurguda bulunur (Hobbes 1985: 231).

Görülüyor ki savaş, siyaset ve barış kavramları arasındaki ortak eksenle ortaya çıkan üst organ olarak devlet ve onun yetkili kurumları, gelişen küresel ilişki ve egemenlik biçimleriyle birlikte yeniden ele alınıp sorgulanmayı hak etmektedir. Savaşın küresel çağda uzamsal ve zamansal olarak hem boyut hem de biçim değiştirmesini ilgi çekici kılan bir başka husus daha vardır. Eskinin savaşları ve barışları belirli bir uzam ve zamanla sınırlıydı. Yenilen ulus teslimiyeti kabul ettiği andan sonra, zaferi kazanan ulus barış ilan eder ve savaş son bulurdu. Oysa modern çağda, savaş ve barışların ne zamanı ne de uzamı bellidir. Her şey olup bitirken kimsenin yeni sürecin ne başı ne de sonu hakkında en ufak bir fikri yoktur.

Modern çağın savaş ve barışları artık bir ilanla deklere edilemeyecek kadar belirsizleşmiştir. Modern zamanlar, siyasal arenada yalnızca savaş ve barış arasındaki sınırları belirsiz kılmakla kalmamış daha başka pek çok kavram için de bu durum geçerli hale gelmiştir. Örneğin savaşa en temelde yol açmaya neden olan *dost – düşman* diyalektiği arasındaki belirleyici sınır da ortadan kalkmıştır. Dostluk ve düşmanlık küresel hâkimiyet mücadelesinde artık egemenin yanında olup olmamanızla belirlenmektedir. Yanında değilseniz “düşmansınız” ama yanındaysanız “dostsunuz”, bu ikilem bugünkü küresel savaş halindeki güçlerin ruh halini yansıtmaktadır. Siyasal alanda yaşanan bu ve buna benzer pek çok ikilemde ortaya çıkan psikoloji ne düşmanı ne de dostu açıkça ortaya koyabilecek sağlıklı bir politikadır.

Modern çağdaki haliyle siyasal alan küresel denge ve değerlerin etrafında gelişen karmaşık ve stratejik uluslararası ilişkilerin etrafında biçimlenmiştir. Oysa dostluğun ve düşmanlığın belirleneceği *ortak* bir zeminin belirlenmesi, pek çok değişkene göre anlam kazanmaktadır. Tekil bir merkezden yayılan egemenlik stratejileri ile ortak bir zemin oluşturacak bir bakış açısının belirlenmesi, siyasal alanın çoğulcu yapısına aykırı durumu gösterir.

Schmitt'e bakılırsa, siyasal alanı biçimlendiren öncelik savaştan çok *düşman* kavramına göre belirlenir. Ona göre, savaş *aksiyon* ve *durum (status)* hali olarak iki şekilde ortaya çıkar. Aksiyon olarak savaş -muharebe alanında- düşman görünür biçimde karşıdadır. Durum olarak savaşta ise hal başkadır. Burada savaş faaliyeti aksiyon olarak bitmiş olsa da, düşman mevcut olmayı sürdürür³. Burada düşmanlık kuşku götürmez biçimde, savaş halinin *önkoşuludur* (Schmitt 2006: 123 – 124)⁴. Küresel savaş hali, kelimenin hem aksiyon hem de durum hali bakımından ikisini de içine alan bir biçime sahip olsa da, günümüzde daha çok durum hali etrafında gelişen düşman üzerinden sürmektedir. Bu çerçevede içinde modern çağda güvenlik paradigması daha çok belirsizleşen düşman ve durum hali etrafında gelişen savaşla anlam kazanmaktadır. Küresel savaş hali ile daha çok vurgulanmaya çalışılan süreç bu durum ile ilgilidir.

Sonuç:

Sonuç itibarıyla, yirminci yüzyılın ilk yarısında yaşanan iki büyük savaş ve yaşanan soykırımlardan sonra, uluslar bundan ders alıp barışçıl bir dünyaya yönelmektense, stratejik işbirliği anlaşmalarına ve silahlanma yarışına hız verdiler. Bu durum, teknolojik gelişmişliğe paralel olarak güvenlik konusunda ortaya çıkan kaygı ve korkuların bir sonucudur.

Güvenliğe duyulan ihtiyacın bir göstergesi olarak gelişen stratejik amaçlı ortaklık ve anlaşmalar, dünyayı daha barışçıl politikaların geliştirilmesinden ziyade kutuplaşmalara ve gerilimlere sürüklemiştir. Modern çağda ortaya çıkan bu yönelim, doğa halinde yaşandığı varsayılan güvensizlik sürecinin çok daha kitlesel ve örgütlü bir boyutunu göstermektedir. Böylelikle önceleri şiddetin daha bölgesel gibi görünen tehdit edici görünümü, yüzyılımızda güvensizlik temelinde küresel bir tehdit boyutuna geçmiştir. Bunun sonucunda gelişen şey, ortaya karamsar bir tablo çıkartmıştır. Devrimler çağı olarak öne çıkan on dokuzuncu yüzyıl ile büyük savaşlara sahne olan yirminci yüzyıl milyonlarca insanın hayatına mal olacak şiddet olaylarına sahne olmuştur. Araçsal üstünlüğün çoğunlukla ön ayak olduğu bu manzara, ortaya kitlesel anlamda yıkıcı şiddet araçlarının her zaman belirli amaçların hizmetine koşulabileceğinin bir göstergesi olarak öne çıkıyor.

Bu sorunların yanında terörizm gibi bir gerçeğin her an ve her yerden türeyecek biçimde ortaya çıkıyor oluşu da küresel savaş halinin bitimsiz sürecini pekiştiren bir başka olguu oluşturur. Terörizmin yanında, yeni güvenlik stratejilerine destek olmayan ve bu stratejilere “zarar” vermesi muhtemel “haydut devletler”, “terörist devletler”, “şer odağı” vb. tanımlamalarla küresel savaş hali iyiden iyiye gelişmiştir. Uzun süreden bu yana devam eden küresel hâkimiyet mücadelesinin tesisi sürecindeki savaş hattı her yerde savunma ve direniş hatları ile karışmış durumdadır artık. Doğrudan ve en kesin öldürme biçimlerini

³ *Bellum manet, pugna cessat* (savaş sürüyor, çarpışma bitti) (Schmitt 2006: 123).

⁴ *Savaş, siyasallık ve dost – düşman* kavramlarının *hukuksallık* ile olan ilişkileri bakımından Schmitt'in ilgi çekici analizleri için bkz. *Siyasal Kavramı* isimli eserinde ilgili bölümlere s. 46–56, 123–133.

gerçekleştiren, nihai yok etme sınırlarının kırıldığı Hiroşima ve Auschwitz deneyimleri, kitle imha silahları ile bugün yeniden tehdit edici yüzünü ortaya çıkarmıştır.

Özellikle 11 Eylül olaylarından bu yana küresel savaşın Amerika tarafından savunmadan ziyade güvenlik ekseninde ivme kazanacak şekilde yeniden tanımlanmış olması, küresel siyasetin de Amerikanın baskısı temelinde yeni düzenlemelere göre biçimleneceği beklentisini doğurmuştur. Bu gerçekten hareketle küresel barış fikri bu türden siyaset ve güvenlik eksenli gelişen küresel savaş hali ile birlikte yeniden değerlendirilmelidir. Bu anlamda, siyasal açıdan tek boyutlu egemenlik heves(ler)inin otoriter bir biçimde kendini kurduğu süreçte, barışın küresel kılınmasını beklemek ne denli olanaklıdır? Bunun olanağının yaratılması, uluslararası alanda pek çok değişkenin barış lehinde geliştireceği siyasi hamlelere bağlıdır.

Özetle, küresel dünyada yeni bir boyutla ele alınan tehlike, tehdit ve güvenlik kavramlarının görece soyut, belirsiz ve giderek muğlaklaşan yapısı, korku siyasetinden beslenen modern egemenliğin bir ürünüdür. Korku siyasetiyle beslenen egemen otoritenin hükmetmek isterken, birleştirici pozitif değerlerden ziyade gerginliğe dayalı negatif değerler etrafında gelişmeyi tercih etmesi, küresel barış projesinin önündeki en büyük zorluğu oluşturur.

Kitleleri gerilim, tehdit ve korku psikolojisi etrafında sürekli uyanık tutmaya davet eden bir siyasetin güvene, saygıya ve farklılıklar temelinde karşılıklı tanınmaya dayalı barış fikrini gerçekleştirmesi bu anlamda güç görünmektedir.

Kaynakça

- Arendt, Hannah (1970). "On Violence", A Harvest Book & Harcourt Brace Company, USA.
- Clausewitz, Karl von (1984). "On War", (Edited and Translated by Michel HOWARD & Peter PARET), Princeton University Press USA.
- Foucault, Michel (2004). "Toplumunu Savunmak Gerekir", (Çev. Şehsuvar Aktaş), YKY Yayınları Üçüncü Baskı, İstanbul.
- Hardt, Michael & Negri, Antonio (2004). "Çokluk -İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi-", (Çev. Barış Yıldırım), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- HOBBS, Thomas (1985). "Leviathan", London: Penguin Books, London.
- Keane, John (1998). "Şiddetin Uzun Yüzyılı", (Çev. Bülent Peker), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Schmitt, Carl (2006). "Siyasal Kavramı" (Çev. Ece Göztepe), Metis Yayınları, İstanbul.
- Taşçier, Feysel (2008). "Siyasal Alanın Belirlenmesinde Şiddetin Rolü Üzerine Üç Görüş: Hannah Arendt, Michel Foucault ve Giorgio Agamben", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

BARIŞ, İNSAN ZİHNİNDE ŞEKİLLENİR: AMA, NASIL?

A.Turan ÖZTÜRK
atozturk@cankaya.edu.tr
aturanz@yahoo.com
Çankaya Üniversitesi Rektörlüğü

Özet

İnsanlık, acılarda ders almış olsa ki(!), İkinci Dünya Savaşından bugüne kadar, dünyanın çeşitli bölgelerinde çıkan yerel ve bölgesel çatışma ve savaşlarda milyonlarca kişi ölmüş, sakat, aç ve yoksul bırakılmıştır. 21. yüzyılda soğuk savaşın sona ermesini, barış için umut olmaktan da öte, kararlı adımlar atmayı zorunlu kılmıştır. BM, 1998 yılındaki Genel Kurul'unda UNESCO'nun önerisi ile 2000 yılını "**Barış Kültürü**"ne adanmış, 2000-2010 yılını da "**dünya çocuklarına şiddetle karşı olma ve barış kültürünü benimsetme 10 yılı**" ilan etmiştir. "**Savaşlar, önce insanlık zihninde çıkar. O zaman barışı da orada inşa etmek gerekir**" sözü ile başlayan Genel Kurul Bildirisi; hükümet dışı kuruluşlar ile ulusal ve uluslararası grupların işbirliğini gerektirmektedir.

Çalışmanın Amacı; bugün gelinen noktada bir ülkenin barış, demokrasi, iyi yönetim (governance), sağlık, zenginliğin hakça paylaşımı ve eşitlik gibi hedeflere ulaşmasında hükümet dışı organizasyonlar ile demokrasinin kökleşmesinde "**aktif yurttaşlığın**" rolüne değinilerek "**Barış Kültürü**"nü oluşturma kanalları ortaya konulmuş, yönlendirilmiş sahte tutumların ve sevginin içini boşaltan hoşgörüsüzlüğün önlenmesi için alınabilecek önlemler tartışmaya açılmıştır.

Çalışmanın genel çerçevesi; küresel barışa katkı sağlayacak "Barış Kültürü"nü incelenmesi ile sınırlı tutulmuştur.

Kullanılan Yöntem: İlgili literatür taranarak yerel, bölgesel ve uluslar arası karşılaştırmalara yer verilmiştir.

Bilime, insanlığa, STK'lara ve iş dünyasına katkısı; katılımcı demokrasinin gereği olan "aktif yurttaş" yetiştirmek, barışın önündeki en büyük engel olan hoşgörüsüzlük, kategorize edilmiş (yönlendirilmiş) tutumlar sonucu oluşturulan yapay birlikteliklerin önlenmesi, "**savaş kültüründen barış kültürüne geçebilmenin ütopya olmadığı**" savaşı yaratan insanların barışı da sağlayabileceği, bunun için bireylerin ve toplumların sabırlı ve koordineli çalışmaları gerektiği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Küresel Barış, Sivil Toplum, Hoşgörü, Aktif Yurttaş, Yönetişim

PEACE TAKES SHAPE IN HUMAN MIND: BUT, HOW?

Abstract

From World War II up to the present, millions of people have been killed, disabled, starved and impoverished in local and regional conflicts and wars in various parts of the world, all of which reveal the extent to which mankind has learned lessons from suffering! The end of the Cold War era in 21st century has not only created a hope for peace, but also required taking decisive steps to establish peace in the world. With the proposal of UNESCO at the Board Meeting in 1998, the United Nations dedicated the year 2000 to "**Peace Culture**". The UN declared the period of 2000-2010 to be "**the decade of making all children in the world understand the importance of resisting violence and commit themselves to the peace culture.**" The declaration of the Board Meeting, which begins with the statement "**Wars first break out in human mind; so, peace must be built therein**" stipulates the cooperation of non-governmental organizations with national and international groups.

Objective of the Study: In view of the conditions of the world today, emphasis has been placed on the role of non-governmental organizations in helping any country to achieve such goals as peace, democracy, good governance, health, fair distribution of wealth and equality. Besides, the role of "**active citizenship**" in firmly establishing democracy has been highlighted. Thus, various channels for forming "**the Peace Culture**" have been introduced and the measures that can be taken to prevent categorized (manipulated) attitudes and to stop the kind of intolerance that turns love into a hollow feeling have been brought into discussion.

General Framework of the Study: The content has been confined to research on the Peace Culture that will contribute to global peace.

Method Used: Relevant literature has been surveyed; local, regional and international comparisons have been made.

The contribution of the Study to Science, Humanity, Non-governmental Organizations and the Business World: The study focuses on issues such as the ideal of bringing up "active citizens", which is a requirement of any participatory democracy; intolerance, which is the biggest impediment to peace; prevention of artificial unions that are formed as a result of categorized (manipulated) attitudes; the argument that it is not a utopic ideal to make a transition from war culture to peace culture, and that

human beings, who are capable of waging wars, are also capable of establishing peace in the world, and to achieve peace individuals and societies must work with coordinated effort.

Keywords: *Global Peace, Civil Society, Tolerance, Active Citizen, Governance*

Giriş ve Durum Tespiti

İkinci Dünya savaşının hemen ardından başlayan ve 45 yıl boyunca uluslar arası ilişkileri önemli ölçüde etkileyen soğuk savaş dönemi, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sona ermiştir. Ancak insanlık acılardan ders almamıştır. 1990lı yıllar başta Orta Doğu, Balkanlar ve Kafkasya olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinde meydana gelen krizler, dünyanın barışa hazır olmadığını göstermiştir. İkinci dünya harbinden bugüne kadar milyonlarca kişi ölmüş, sakat, aç ve yoksul bırakılmıştır.

Yoksulluğun yok edilmesini "insanlığın **etik, sosyal, politik ve ekonomik** bir zorunluluğu olarak" kabul edilmesini öngören **1995 KOPENHAG Dünya Kalkınma Zirvesi**'nin iddialı söylemine rağmen, bugünlerde açıklanan "**BM En Az Gelişmiş Ülkeler 2008 Raporu**"na göre, **277 milyon kişinin aşırı yoksulluk çektiği ve küresel gıda krizinin yoksulluğu daha da büyütme ihtimali bulunduğu**" ifade edilmiştir. (Milliyet, 2008)

Yaşanılan acı tecrübeler, 21. yüzyılda soğuk savaşın sona ermesini, barış için umut olmaktan da öte, kararlı adımlar atmaya zorunlu kılmıştır. BM, 1998 yılındaki Genel Kurul'unda UNESCO'nun önerisi ile 2000 yılını "**Barış Kültürü**"ne adanmış, 2000-2010 yılını da "**dünya çocuklarına şiddetle karşı olma ve barış kültürünü benimsetme 10 yılı**" ilan etmiştir. "**Savaşlar, önce insanlık zihninde çıkar. O zaman barışı da orada inşa etmek gerekir**" sözü ile başlayan Genel Kurul Bildirisi; hükümet dışı kuruluşlar ile ulusal ve uluslararası grupların işbirliğini gerekli kılmaktadır.

Çalışmanın Amacı, Kapsamı, Kısıtları ve Metodolojisi

Çalışmanın Amacı; bugün gelinen noktada bir ülkenin barış, demokrasi, iyi yönetim (governance), sağlık, zenginliğin hakça paylaşımı ve eşitlik gibi hedeflere ulaşmasında hükümet dışı organizasyonlar ile demokrasinin kökleşmesinde "**aktif yurttaşlığın**" rolüne değinilerek "**Barış Kültürü**"nü oluşturma kanalları ortaya konulmuş, yönlendirilmiş sahte tutumların ve sevginin içeri boşaltan hoşgörüsüzlüğün önlenmesi için alınabilecek önlemler tartışmaya açılmıştır.

Çalışmanın genel çerçevesi; küresel barışa katkı sağlayacak "Barış Kültürü"nü incelenmesi ile sınırlı tutulmuştur. Bu kapsamda ilgili literatür gözden geçirilerek yerel, bölgesel ve uluslararası karşılaştırmalara yer verilmiştir.

Çalışmanın bilime, insanlığa, STK'lara ve iş dünyasına katkısı; katılımcı demokrasinin gereği olan "aktif yurttaş" yetiştirmek, barışın önündeki en büyük engel olan hoşgörüsüzlük, kategorize edilmiş (yönlendirilmiş) tutumlar sonucu oluşturulan yapay birlikliklerin önlenmesi, "**savaş kültüründen barış kültürüne geçebilmenin ütopya olmadığı**" savaşı yaratan insanların barışı da sağlayabileceği, bunun için bireylerin ve toplumların sabırlı ve koordineli çalışmaları gerektiği ortaya konulmuştur.

Kavramsal Temeller

Doğu Blok'unun çöküşünün sembolü olarak kabul edilen Berlin Duvarı'nın yıkılışından beri sosyal bilimlerde ve günlük yaşamımızda sivil toplum terimi sıkça kullanılmaktadır. **Toplumsal sorunlara etkili ve uzun dönemli çözüm bulma sürecine aktif olarak katılmak isteyen bireylerin oluşturduğu güç ve birliklik odağı olan "Sivil Toplum Kuruluşları"**; kamu ve özel sektörle birlikte üçüncü bir dinamik olarak, giderek artan biçimde önemlerini hissettirmeye başlamışlardır.

Çalışmanın içeriğini daha iyi anlayabilmek için konu ile ilgili bazı anahtar kavramları tanımlamakta yarar umulmaktadır.

- ✓ **Sivil Toplum Kuruluşu:** Toplumdaki çeşitli sorunları, bağımsız olarak ele alıp kamuoyunu bilgilendirme ve aydınlatma görevi yapan, öneriler sunan her türlü birlik (Türkçe Sözlük, 2005: 1778)
- ✓ **Toplum:** Sosyal sistemler bütünüdür. Bu sosyal sistemler ailevi, dinsel, kültürel, entelektüel veya spor amaçlı kurumlar, sosyal sınıflar ve etnik gruplar, uluslar ve bunların aktiviteleri olarak sayılabilir. Günümüzde toplumla, az ya da çok devletin sınırlarıyla çizili bu sistemlerin tümü veya bir kısmı ifade edilmiştir. (Doğan, 2002: 229)
- ✓ **Sivil Toplumun Ayırt Edici Özelliği Olarak Kamusal Boyutu:** Her toplum, sivil toplum değildir. Sivil toplumdaki söz edebilmek için toplumun kolektif bilince sahip olması gerekir. Sivil toplum, aynı zamanda belirli sosyal katmanlara bölünmüş toplumdur. Bu terimin içeriğinin doğru anlaşılması, aynı zamanda bireyin devlet ve toplum karşısında özerk davranma alanını belirlemede de önem taşımaktadır (Doğan, 2002: 230) Bu ifadelerden sonra "**kamusal alanın; sivil toplumun faaliyet alanı**" olduğu yargısına varabiliriz.

- ✓ Sivil toplum, vatandaşlık, demokratik katılım gibi kavramlar özel alanla kamusal alan arasındaki ayrımı tartışma konusu haline getirmiştir. Özel alan, genel olarak aile ve bireysel yaşam alanı şeklinde formüle edilmektedir. Kamusal alan, aynı zamanda kamusal hukukun hükümran bulunduğu **siyasal toplumu** ifade etmektedir.
- ✓ **Üçüncü sektör:** Yurttaşın toplumda, baş aktör olmasıdır. Gönüllü kuruluşlar olarak üçüncü sektör , demokrasinin daha da anlam kazamasına derinlik kazandırma işlevi görmektedir.
- ✓ **Yurttaş girişimi:** Bir üst kavram olarak, yurttaşların doğrudan veya dolaylı olarak kamu yasası konusunda taraf olmalarıdır. Yurttaş girişimi, bireylerin bir araya gelerek kamu yararına dönük veya politik bir hedefe ulaşmak amacıyla işbirliği içerisinde girmeleri olarak da tanımlanabilir. (Doğan, 2002: 246) 1990lı yılların başında Amerikalı yazar Robert Putnam "**Making Democracy Work**"(Demokrasiyi İşletmek) adlı eserinde yurttaş girişimciliğinin sosyal ve ekonomik açıdan faydalarını ortaya koyarak yurttaş girişimini aynı zamanda bir "**sosyal sermaye**" olarak nitelemektedir.
- ✓ **Sorumlu Vatandaş:** Paul Berman, 1997'de Çek Cumhuriyeti eski Cumhurbaşkanı Vadav Havel'in fikir ve gözlemlerine dikkat çekerek; "insan hakları, yasalar, anayasalar ve sivil örgütler hakkında söylenen birçok şeye karşın, birçok ülkenin yeterince demokratik olmadığını" ifade etmiştir. Çünkü **demokrasi, belli bir vatandaş tipi** gerektirir. Sorumluluk hisseden, toplumu ilgilendiren işlerde yer almak isteyen bunda ısrar eden, karakteri güçlü, demokrasi düşüncelerine dört elle sarılan vatandaş; aile, yerel konular, ulusal sorumluluk, dünya çapında barış ve adalet için endişe duymak dahil, erdemli ve kamu yararını düşünen davranışlarda bulunur.
- ✓ **Sağlıklı Toplum:** Yerel ve ulusal yönetimler, Sivil Toplum Kuruluşları (STK), vatandaş grupları ve özel sektörün ortak hareket etmesi, vatandaşlarla görüş birliği geliştirmesi yöntemleriyle toplumun yaşam kalitesini yükseltmeyi amaçlayan bir kavramdır. (Deborah, 2003: 26)
- ✓ **Baskı Grubu:** Bir işin yapılmasında, gerçekleştirilmesinde veya tamamlanmasında baskı oluşturan güç. (Türkçe Sözlük, 2005: 206)
- ✓ **Barış:** Barışma işi, savaşın bittiğinin bir antlaşmayla belirtilmesinden sonraki durum, sulh, barış içinde yaşamak, uyum, karşılıklı anlayış ve hoşgörü ile oluşturulan ortam. (Türkçe Sözlük, 2005: 201)
- ✓ **Negatif Barış:** Savaşın veya örgütlü fiziksel şiddetin diğer biçimlerinin yokluğudur. **Çatışmaları yaratan nedenlerin değil, sadece çatışmaların ortadan kalktığı** bir durumu ifade eden "**negatif barış, doğası gereği kırılabilir ve riskli bir yapıya sahiptir**"(Sancar, 2006)
- ✓ **Pozitif Barış ise:** Salt fiziksel değil; "**yapısal şiddetinde tasfiye edildiği**" en genel tabirle, "adaletin tesis edildiği bir durumdur." Pozitif barışa geçiş sağlayacak düzenlemeler yapılmadıkça çatışmalar ciddi ve yıkıcı bir tehdit olmaya devam edecektir. (Sancar, 2006)
- ✓ **Barışçı:** Barışsever, barışı amaçlayan, barışı öngören. (Türkçe Sözlük, 2005: 201)
- ✓ **Barış Kültürü:** Eşitlik, adalet, demokrasi, insan hakları, dayanışma ilkelerine dayanan ve **birlikte yaşamayı ve bölüşmeyi destekleyen bir kültürdür.** (Barış Kültürü Bildirgesi, 2000)
- ✓ **Barış Kültürü:** "Savaş Kültüründen Barış Kültürüne" geçilebilmesi için özgürlük, adalet, demokrasi, hoşgörü ve dayanışma ilkelerini içeren bir **paylaşma kültürünün** yaratılmasıdır. (<http://www.iksev.org>)
- ✓ **Kültürel Hoşgörü:** Barış
- ✓ **Hoşgörü:** her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiği kadar hoş görme durumu, müsamaha, tolerans
- ✓ **Erken Çocukluk Eğitimi:** Çoğunlukla 0-8 yaş arasındaki çocukların eğitimidir.
- ✓ **Birleşmiş Milletler İnsani Gelişmişlik İndeksi:** BM İnsani Gelişmişlik İndeksi(2004), yoksulluk, okuryazarlık, eğitim, insan ömür, çocuk doğum oranı ve diğer faktörleri temel alarak ülkeler arasında karşılaştırmalı bir ölçüm yapmaktadır. Bu endeksi ilk defa 1990 yılında Pakistanlı bir ekonomist olan Mahbub Ul Haq tarafından geliştirilmiştir. Bunlar:
  - i. Uzun ve sağlıklı bir yaşam
  - ii. Bilgi
  - iii. Yaşam Şartlarıdır (Kamaraj ve Kerem, 2006: 1).
- ✓ **Şiddet:** Bir hareketin, bir gücün derecesi, yeğlilik, sertlik. Karşıt görüşte olanlara, inandırma veya uzlaştırma yerine kaba kuvvet kullanma. (Türkçe Sözlük, 2005: 1866)

Barış araştırmaları alanının önemli isimlerinden Norveçli bilim adamı Johan Galtung, şiddetin birbiriyle ilişkili üç türü olduğu belirtilir: (Galtung, 1998)

  - i. **Doğrudan şiddet:** Belirli bir özne tarafından icra edilen fiziksel şiddettir.
  - ii. **Yapısal şiddet:** Temel insani ihtiyaçların, potansiyel olarak mümkün olanın altında bir düzeyde karşılanmasına yol açan "önlenebilir" bir ihaldir.
  - iii. **Kültürel şiddet:** Doğrudan veya yapısal şiddeti meşrulaştırma işlevi gören kültürel özelliktir.

İnceleme

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğü "**barış**" kavramını; "barışma işi, savaşın bittiğinin bir antlaşmayla belirtilmesinden sonraki durum, sulh, barış içinde yaşamak, uyum, **karşılıklı anlayış ve hoşgörü ile oluşturulan ortam**" olarak tanımlıyor. İnsanlığı gözyaşı ve acılara boğan İkinci Dünya Savaşının ardından başlayan ve 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sona eren soğuk savaş döneminin ardından dünyanın çeşitli bölgelerinde meydana gelen savaş, çatışma ve krizler; suçlu-suçsuz, çocuk, kadın ayrımı yapılmadan milyonlarca kişinin ölmesine, aç sakat ve yoksul kalmasına sebep olmuştur.

Sulh ve sükutun tesis edilmesinde küresel sorumlu olarak görülen Birleşmiş Milletler, 1998 yılındaki Genel Kurul'unda UNESCO'nun önerisi ile 2000 yılını "**Barış Kültürü**"ne adanmış, 2000-2010 yılını da "**dünya çocuklarına şiddetle karşı olma ve barış kültürünü benimsetme 10 yılı**" ilan etmiştir. "**Savaşlar, önce insanlık zihninde çıkar. O zaman barışı da orada inşa etmek gerekir**" sözü ile başlayan Genel Kurul Bildirisi; hükümet dışı kuruluşlar ile ulusal ve uluslararası grupların işbirliğini gerektirmektedir.

Barışın içselleştirilememesi sorunu

Yazar Stefan Zweig, "**acımak, iki yanı keskin bir bıçak gibidir; kullanmayı bilmeyen elini ve özellikle kalbini ondan uzak tutmalıdır**" diyor. İnsanlık tarihi, barış, hak ve adalet adına yapılan savaşlar, çatışmalar ile karartılmıştır. Yerel, ulusal, bölgesel ve uluslar arası aktörler ise, yazarın ifade ettiği gibi "acımak" adına ifade ettikleri "eylemsizlik" sözleri ile meşgul olmuşlar, yapısal şiddetin tasfiye edildiği "**Pozitif Barışa**" geçiş kanallarını işletememişlerdir.

Ozan Yannis Ritsas, barışı yalın olarak şu dizelerle tasvir ediyor: (Sancar, 2006: 1)

*"Çocuğun gördüğü düştür barış
Ananın gördüğü düştür barış
Ağaçlar altında söylenen sevda sözleridir barış"*

Talmud'daki Haham'a sorarlar: "Kim cesur, kim yiğittir?" Cevap: "Düşmanı dosta çevirendir" (Journal USA, 2006: 10)

Geleneksel bakış açısı ile "barış" uzun yıllar küresel ilişkilerde "savaş karşıtı" olarak kullanıldı. 1960'lı yıllardan itibaren dar kapsamlı bakış açısı yerine "**eleştirel barış araştırmaları**" olarak adlandırılan yönelimle "**iç çatışmaları**" da kapsayan yeni kavramlar ortaya çıkmıştır. Barışın toplumsal boyutu da incelemelere dahil edilerek "negatif barış" ve "pozitif barış" ayrımına gidilmiştir. Barışın karşıtı sadece "savaş" olmayıp, bütün yönleriyle şiddetin kendisi olarak algılanmıştır.(Sancar, 2006:1)

Negatif barış, savaşın veya örgütlü fiziksel şiddetin diğer biçimlerinin yokluğudur. **Çatışmaların ortadan kalktığı** bir durumu ifade eder. Doğası gereği riskli ve kırılabilir bir yapıya sahiptir.

Pozitif barış ise; salt fiziksel değil "**yapısal şiddetin**" de tasfiye edildiği, en genel bir tabirle "**adaletin tesis edildiği**" bir durum olarak tanımlanır.

Yaygın örtülü şiddete yol açan sebeplerin ortadan kaldırmak ve **yapısal şiddete** son vermek pozitif barışla gerçekleşir. Barışın içselleştirilen bir değer olduğu anlaşılmadığı sürece, sulh ve sükunete erişmek de olanaksızlaşır.

Barış=Kültürel Hoşgörü

Rahibe Teresa'ya sorarlar: "Dünyayı daha yaşanılacak bir yer kılmak için yapmamız gereken en önemli tek şey nedir?" cevabı kısa: "**Birbirimizi bulmalıyız**", "Birbirimizi nasıl bulacağız?" Cevap net: "**Birer birer iyilik yaparak**"

İslam Peygamberi Muhammed'de "İyilik yapana iyilik yapınız, kötülük yapana haksızlık yapmayınız" diyordu. (Tarhan, 2003)

Victor Hugo "**Hoşgörü en iyi dindir**" derken barışın yolunun hoşgörden geçtiğini ifade ediyordu.

Hoşgürsüzlük, bireysel düzlemde toplumsal düzlem seviyesine ulaştığında çatışma ve şiddet kaçınılmaz oluyor. Ne adına yapılırsa yapılsın tüm çatışma ve şiddetin temelinde, "**ötekilere karşı hoşgürsüzlük yatar**". Düşman ilan edilen unsurlar giderek artar. İçsel olan hoşgörü yerine; kategorize edilmiş(yönlendirilmiş) sahte tutumlar öne çıkar. Sevginin, iyiliğin yerini, yıkıcılık ve şiddet alır. Hoşgürsüzlük zırhına bürünen unsurların "barış adına" yapabilecekleri hiçbir şey yoktur. Çözüm şüphesiz, "**bireysel hoşgörü**yü içselleştirmekten" geçer.

Federico Mayor, kültürel hoşgörüyle şöyle açıklıyor: "Kültürel hoşgörü, yalnızca farklı olanlara karşı sabırlı davranmak değildir. Hoşgörü **hem ahlaki hem de estetik** bir tavidir. '**Ötekiler**' ve **onların kültürel güzellikleri** hakkında bilgi sahibi olmaktır. Nefreti ve etnik şiddeti doğuran aşağılama, saygısızlık, karalama gibi davranışlardan ancak böyle bir zihniyete uzak durabilirler" (<http://www.kibris.net>)

Kendisi ile barışık olmayan bireylerin oluşturdukları toplulukların “bugünden/yarına” hoşgörülü, barışçı toplumlar olması beklenmemelidir. Ancak “**barış tohumları**” uygun ortamı bulduğunda çabucak “**filizlenir**”. Çünkü barış, umutla beslenir, umutsuzluk ve şiddetle değil.

Barış Kültürü ve ‘Barış’ değerinin evrenselleşmesi

Barış Kültürü; barıştan ayrı olarak eşitlik, adalet, demokrasi, insan hakları, dayanışma ilkelerine dayanan ve birlikte yaşamayı ve bölüşmeyi destekleyen bir kültürdür.(Barış Kültürü Bildirgesi, 2000)

UNESCO, 1947 yılında Mexico’da, 1986 yılında Peru’da ve Sevilla’da düzenlediği toplantılarda, psikoloji, genetik antropoloji ve beyin araştırmaları uzmanları, “modern biyolojinin, insanları savaşa mahkum etmediğini ve savaşı yaratan insanın, barışı da yaratabileceğini” belirtmişlerdir.

Barışı tehdit eden etmenler ise; ekonomik dengesizlikler, işsizlik, sosyal eşitsizlikler, ülkeler arasındaki gelişmişlik boyutlarında dengesizlikler, doğanın yağma edilmesi, toprakların çöle dönüşmesi, çevre kirliliği, silah üretimi ve satışına sınır konulmaması, silah kaçakçılığının önlenememesi, uyuşturucu ticareti, mafya ve yolsuzluklarla savaşmada isteksizliktir.

1993 yılında Chicago’da toplanan “**Dünya Dinler Parlamentosu**” tarafından aşağıdaki hususlara değinen bir deklarasyon yayınlanarak **barışa ve barış kültürüne** olan ihtiyaca dikkat çekilmiştir.

- ✓ Küresel ekonomi, küresel siyaset ve küresel çevre büyük krizedir. Böyle giderse, dünya yaşanmaz olacak, tarihin sonu gelecektir. Küresel ahlak olmadan, küresel düzen sağlanamayacaktır. İnsanlığın barış içinde bir arada yaşayacağı bir düzene ihtiyacı vardır.
- ✓ Kimse, kendisine yapılmasını istemediği şeyi başkasına yapmamalıdır. Irksal, cinsel, sınıfsal, bireysel, her türlü egoizm reddedilmelidir. **Hayata saygılı, şiddet içermeyen barış kültürüne** ihtiyaç vardır.
- ✓ Sadece insan değil; yeryüzünde herşey, saygıdeğerdir. Adil ekonomik düzen olmadan, küresel barış olmayacaktır.
- ✓ Vahşi üstünlük kavgaları, ekonomik ve siyasi gücün yönü olmamalıdır. **Açgözlülük kavgaya, alçakgönüllülük barışa götürür.**
- ✓ Her meslek, kendi **etik kurallarını** geliştirmelidir.
- ✓ **İnsan bilinci geliştirilmeden**, dünya asla iyiye ulaştırılamaz.

Eğitim yoluyla barış kültürünü geliştirmek:

UNESCO’nun 2002 yılından beri seslendirdiği konulardan biri de; “eğitim yoluyla barış kültürünü geliştirmek, ekonomik ve sosyal gelişimi yükseltmek, insan hakları için saygıyı arttırmak, kadın ve erkek arasında eşitliği sağlamak, demokratik katılımı teşvik etmek, anlayış, hoşgörü ve dayanışmayı arttırmak, bilginin özgür akışını ve katılımcı iletişimi desteklemek, uluslar arası barış ve güvenliği sağlamaktır. (UNESCO, 2002: 74-76)

Bugün gelinen noktada, barış somutlaştırılmalı elle tutulur, değerli, öğrenmeye değer ve uğruna çabalanması gereken bir değer olarak öğrencilere sunulmalıdır. Eğitim; çeşitli nedenlerle ortaya çıkan **şiddetin ve şiddet kültürünün** etkisinin azaltılması ve aynı zamanda, şiddet karşıtı **Barış Kültürünün** oluşturulmasında temel faktörlerden de birisidir. (Matthews, 2002)

Sonuç ve Öneriler

Giderek huzursuzlaşan dünyada; barış değerine ve barış kültürüne olan ihtiyaç, her kesimce hissedilmekte ve barışı tehdit eden etmenler ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır.

Birleşmiş Milletler, 1998 yılındaki Genel Kurul’unda UNESCO’nun önerisi ile 2000 yılını “**Barış Kültürü**”ne adanmış, 2000-2010 yılını da “**dünya çocuklarına şiddetle karşı olma ve barış kültürünü benimsetme 10 yılı**” ilan etmiştir. “**Savaşlar, önce insanlık zihninde çıkar. O zaman barışı da orada inşa etmek gerekir**” sözü ile başlayan Genel Kurul Bildirisi; hükümet dışı kuruluşlar ile ulusal ve uluslararası grupların işbirliğini gerektirmektedir.

Şiddet, küçük yaşta aile içinde, yakın çevrede, okulda ve medyadan **öğrenilmekte; öğrenilen şiddet ise başka şiddetleri doğurmaktadır.** Bu nedenle, “ötekilere” karşı “**hoşgörülü olmanın yolu**” eşitlik, adalet, demokrasi, insan hakları, dayanışma ilkelerine dayanan ve birlikte yaşamayı ve bütünleşmeyi destekleyen “**barış kültürünün erken yaşta kazandırılması**”, ‘barış değerine’ katkı sağlayacaktır. Barışın somutlaştırılması, değerli öğrenilmeye değer ve uğruna çabalanması gereken bir şey olarak öğrencilere sunulması gerekmektedir. Bu amacı gerçekleştirmede, erken çocukluk dönemi olan (0-8 yaş) en az diğer eğitim kademeleri kadar önemlidir. Ayrıca yetişkinlerin (ana-baba) de bu alanda eğitime tabi tutulması etkinliği arttıracaktır.

Ayrıca “savaş kültüründen”, “barış kültürüne” geçiş için aşağıdaki enstrümanlar kullanılabilir:

- ✓ **Paylaşma kültürüne** yönelik eğitimler verilmelidir.

- ✓ İnsanlar birbirilerini tanımak için **dinlemeye** yöneltilmelidir.
- ✓ **Tüketim**de sorumluluk duyulmalı, **doğal** kaynakları kullanımda denge sağlamalıdır.
- ✓ **Kadına karşı** şiddet ve ayrımcılıkla mücadele edilmeli
- ✓ **Dinsel çeşitlilik** ve dinsel azınlıklara dinsel özgürlük, demokratik rejimlerin meşrutiyetini artırır.
- ✓ Demokrasi belli bir vatandaş tipini gerektirir. Bu nedenle **dünya çapında barış** ve **adalet** için **endişe duymak** dahil "**Sorumlu Vatandaşlar**" yetiştirilmelidir. (Aktif Yurttaş)
- ✓ Ders kitaplarında barış kültürü, bireye saygı ve dayanışmaya yer verilmelidir.
- ✓ Yoksulluğun, açlığın, işsizliğin, eşitsizliğin egemen olduğu toplumlarda barış kültürü yaşanmaz.

Sivil toplum kuruluşları, barışın korunmasında kamusal bir görev yaparak, sorunların çözülmesinde ve demokratik kararların üretilmesinde baskı grubu olarak görevlerini yerine getirirler. Bu nedenle desteklenmelidirler.

Son söz olarak, **kalıcı barış; şiddetsizlik ve yaratıcılıkla sağlanır. Savaşları; ancak kalıcı barış kültürü durdurur.**

Kaynakça

- Barış Kültürü Bildirgesi, 2nci Kültür Kongresi, 16-18 Ekim 2000 (www.tarihikentlerbirliği.org)
- BM En Az Gelişmiş Ülkeler (LDC) 2008 Raporu, 18 Temmuz 2008, Milliyet
- Deborah, M.S. Brown (2003), Dünyayla ortaklık, ABD Dışişleri Bakanlığı Elektronik Dergisi Cilt 8, Sayı 2
- Doğan, İ. (2002), Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum, Alfa/Aktüel Kitabevi, İstanbul
- Güneysu, S. (2005), Erken Çocukluk Eğitimi Hizmetlerinde Kalite Okul Öncesi Eğitimde Kalite: Üniversitelerin Rolü Toplantısı Raporu. MEB, AÇEV, UNICEF ve Eğitim Reformu Girişimi. İstanbul, 20-21 Nisan 2005
- Johan, Galtung. (1975), Strukturelle Gewalt: Beitrage Zur Friends –und Konfliktforschung Reinbek Journal USA, Ağustos 2006
- Kamaraj, I. ve Kerem, E. Aktan.(2006), Erken Çocukluk Dönemi "Barış" Değerine Evrensel Bir Bakış
- Matthews, I. (2002), Peace With Me, Non-Violent Conflict Resolution In and Out-of-School, UNESCO, Paris
- Putnam, R. (1990) Making Democracy Work
- Sancar, M.(2006), Barış ya da Kandan Kına Yakılmaz, Birikim Dergisi, 5.6.2006
- Tarhan, N. (2003), Barış Ahlakı, Köprü Dergisi, Bahar 2003
- Türkçe Sözlük (2005), Türk Dil Kurumu, 10. Baskı, Ankara
- <http://www.kibris.net/basin/yazarlarimiz/>

TOPLUMSAL BARIŞ, SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE İLETİŞİM: BARIŞ, ÖTEKİ, ÖNYARGI VE ÇATIŞMA ÜZERİNE

Yrd.Doç.Dr. Barış Çoban
barishc@gmail.com

Özet

Toplumsal barışın sağlanmasında sivil toplum kuruluşları önemli bir işleve sahiptir. STKlar toplumsal iletişimi sağlayarak çatışmaların durdurulması ve barışın sağlanması için mücadele ederler. Toplumun barış içerisinde bir arada yaşaması için toplumsal iletişimin sağlanması, ötekilere yönelik önyargıların ortadan kaldırılması için toplumsal barışı hedefleyen STKların örgütlenmesi bir zorunluluktur. Toplumsal barışı sağlayacak olan yine toplumun kendisidir, bu süreçte STKlar toplumun vazgeçilmez bir öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal barış, çatışma, öteki, iletişim

SOCIAL PEACE, NON-GOVERMENTAL ORGANISATIONS AND COMMUNICATION: ON PEACE, OTHER, PREJUDICE AND CONFLICT

Abstract

NGOs have important functions in peace processes. NGOs as an apparatus of social communication struggle for hindering social conflicts and work for creating peaceful society. NGOs should be organised by peace activist in order to make people live together in peace, in this struggle it is necessary to make social groups communicate and eliminate prejudice against the "others" among these social groups. Peace can only be achieved by society, in this process NGOs have indispensable role.

Key Words: Social peace, conflict, other, communication

Giriş

Toplumsal barış ve özgürlükler sorunu iktidar ve toplum arasındaki gerilime ve tarihsel olarak insani yapının gelişmesi insanın iktidarın yapılarının kısıtlayıcılığına karşı barışı ve özgürlüğü elde etmeye çalıştığı bir serüvene gönderme yapar. Yerel ve küresel bağlamda toplumsal barışın sağlanması toplumsal gruplar arasındaki önyargıların ve diğer çatışma yaratan nedenlerin ortadan kaldırılması ile olasıdır. Yeni toplumsal iletişim ve ilişki biçimleri toplumsal barışın sağlanması bağlamında önem taşımaktadır. Toplumsal barışın kurgudan gerçeğe dönüşümü ve toplumsal yaşamın temel belirleyeni haline getirilebilmesi, var olan çatışma kültürü yerine barış kültürünün yaratılmasını gerektirmektedir. Bu süreç de sivil toplum kuruluşlarının öncülük ettiği bir alternatif bir barış siyasetinin tartışılmasını beraberinde getirir. Bu çalışma, temel olarak, toplumsal barışın sağlanması sürecinde yerel ve küresel bağlamlarda sivil toplum kuruluşlarının rolünü tartışmayı amaçlamaktadır.

Küreselleşme, Savaş ve Sivil Toplum Kuruluşları

Tarihsel anlamda barış sorunu devletlerarası ve devlet yapısı içerisindeki sınıfsal ya da etnik vb. sorunlar nedeniyle yaşanan içsavaş biçiminde ele alınabilir. Kapitalizm savaşı temel olarak kapitalist yapının dünyayı yeniden-düzenlemesi sürecinde bir araç olarak kullanılmaktadır. Dünyanın küresel bir pazara dönüştürülmesi sürecinde kapitalist güç önüne çıkan engelleri aşarken şiddeti kullanmaktadır, kapitalizm için olarak kendisine konulan sınırları aşma eğilimindedir. Küreselleşme süreci bu anlamda küresel iktidarın ulus-devletleri yeniden biçimlendirerek yeni emperyalizmi küreselleştirmesi sürecidir. Bu süreç ekonomik olanın yanında yeni siyasal yapının ortaya çıkışını da beraberinde getirir. Yeni siyasal yapılanım, küresel iktidarın denetiminde ulus-devletlerin baskıcı iktidar aygıtlarını kullanarak, toplumları tektipleştirici bir biçimde denetim altına almayı amaçlamaktadır. Küreselleşme ile birlikte eski iktidar biçimleri gibi şiddet biçimleri de değişmeye başlamıştır, "sermayenin "yıkıcı kontrol edilemezliği" gittikçe daha fazla ortaya çıkmaktadır" (Foster, 2001). Küreselleşme ile birlikte şiddet yeniden siyasal alanın temel belirleyenlerinden birisine dönüşmüştür; yeni "emperyalizm tarzının kendine özgü özellikleri henüz daha yeni yeni ortaya çıkmaya başlıyor ve daha da önemlisi, bu yeni bağlamda silahlı kuvvetlerin oynadığı özel rol, ancak şimdi sistematik bir savaş ideolojisinde ifadesini bulmaya başlıyor" (Wood, 2006; 171). Toplumsal anlamda demokratikleşme ve özgürlüklerin gasp edilmesi ile yeni iktidar biçimleri "terör", güvenlik sorunları, önleyici tedbirler söylemleriyle şiddeti meşrulaştırmakta ve toplumlarına karşı kullanılmaktadırlar. Bu anlamda, küreselleşme savaşın, şiddetin ve yoksulluğun küreselleşmesini beraberinde getirmiştir "köleliği, soykırımları, ırk ayrımcılığını ardımızda bıraktığımızı, insanlığın bir daha insanlıkdışılaştırılmaya ve yaşamla ölümlü ilgili kuralları belirleyen baskıcı sistemlere izin vermeyeceğini düşünüyorduk. Ancak, küreselleşme yeni köleliğin,

yeni soykırımların ve yeni ırk ayrımcılığının yükselişe geçmesine neden oldu. Bu savaş doğaya, kadınlara, çocuklara ve fakirlere yöneliktir. Bu savaş her topluluğu ve her evi bir savaş alanına dönüştürmüştür. Bu, tekkültürlülüğün farklılıklara, büyüğün küçüğe, savaş zamanının teknolojilerinin doğaya karşı savaşır” (Shiva, 2001; 15). Yeni emperyalistik iktidarın denetimindeki dünyada toplumsal barışa yönelik saldırılar yoğunlaşmış, toplumsal parçalanma hızlanmıştır.

Şiddet iktidarların yeniden-üretim sürecinde vazgeçilmez bir öge olarak önemini korumaktadır; “şiddet olmaksızın İktidar da olamaz. İktidar zorunlu olarak, şiddetin bırakmış olduğu o müstehcen lekeye dayanır... şiddet iktidarın mecburi eklentisi değildir, bunun yanında her tür siyaset-dışı şiddet ilişkisinin kökeninde de (siyasal) iktidar mevcuttur” (Zizek, 2005; 232). Şiddet küresel ya da yerel iktidarların temel siyaset biçimine dönüşerek toplumsal çatışma ve parçalanmanın yaşanmasını beraberinde getirmektedir. Küreselleşme sürecinin toplumsal etkileri, toplumsal barışın ulaşılması zor bir ütopyaya dönüştüğünü göstermektedir.

Devletlerarası savaşlar temel olarak üretim biçimi ve ilişkilerinde yaşanan dönüşüm ve değişimle beraber dönüşüm geçirmektedir. Kapitalizm ile birlikte savaş temel olarak ekonomik belirleyen tarafından yönlendirilmiştir, örneğin I. ve II. Dünya savaşları ulus-devletler arasında sömürge paylaşımı konusunda yapılan savaşlardır ve dünyanın ekonomik ve siyasal yapısının değişiminin ürünüdürler. Günümüzde de küreselleşme, eski emperyalizmden farklı olarak ulus-devletleri doğrudan işgal etmeden küresel pazarın bir parçası kılarak sömürmeyi hedefleyen, yeni emperyalizm ile birlikte savaşın biçimi değişmiştir. Üretsel alandaki teknolojik gelişim ve bunun savaş ve medya teknolojilerine yansması sonucunda iktidarların toplumlar üzerindeki gücü daha da yoğunlaşmıştır; “ekonomik üretkenliğin artışı bir yandan adil bir dünya için gereken koşulları yaratırken öte yandan teknik aygıt ve bunu elinde tutan sosyal gruplara halkın geri kalan kısmı üzerinde hadsiz hesapsız bir üstünlük kurmalarını sağlıyor” (Horkheimer, Adorno, 1996; 15). Küresel egemen gücün savaş gücünün üstünlüğü, temel olarak kapitalist yapısının geçirdiği dönüşümün bir ürünüdür. Kapitalizmin küresel biçimini anlamlandırmadan ve yeni dönemi eleştirel bir bakışla çözümlenmeden günümüzdeki savaşların anlaşılabilmesi ve savaş karşıtı hareketin tutarlı bir çizgide sürdürülmesi olası değildir.

Dünyanın yeniden-biçimlendirilmesi hedefi küresel egemen gücün tüm yaşamsal alanlara müdahalesini zorunlu kılmıştır. Bu anlamda, üretim ilişkilerinden başlayarak tüm toplumsal ilişkiler yeniden-biçimlendirilmektedir, süreç temel olarak üretim artışı ve yeni iletişimsel teknolojilerin artışıyla beraber potansiyel olarak demokratikleşmenin küreselleşmesi olanaklarını barındırmasına rağmen, aksine daha da totaliter ve baskıcı bir yapının küreselleşmesini beraberinde getirmektedir. Küresel anlamda denetimin sağlanmasında silah teknolojileri ve psikolojik savaş ve şiddetin yaygın olarak kullanılmaktadır. Yeni emperyalizm döneminde savaş küresel yapının gelişimi önünde engel oluşturan devlet ya da örgütlenmelerin ortadan kaldırılmasını amaçlayan saldırılardır, çünkü ulus-devlet ya da örgütlerin sahip olduğu silahlı güç ile küresel egemen güç olan ABD ve müttefiklerinin (NATO, BM Barış Gücü vb.) gelişmiş silah teknolojisi karşılaştırıldığında gerçekte ortada bir savaşın olmadığı açıkça görülebilir. Ancak, bu saldırılar küresel medyanın da yardımıyla savaş olarak tanımlanmaktadır, küresel anlamda kamuoyunun onayını sağlamak için yeni iletişim teknolojilerinin kullanımıyla küresel iktidarın şiddetinin meşrulaştırılması için küresel egemen gücün küresel medyası (CNN, NBC, FOX vb.) ve küresel iktidarın denetimindeki ulus-devletler ağının yerel medyası kullanılır; “küresel haber servisleri, televizyon ağları, günlük gazeteler ve internet dünya iletişimini dönüştürmüştür. Gelişmiş ülkelerde medya sistemi dokuz tane ulusötesi medya şirketinin oligopolünün denetimindedir, az gelişmiş ülkelerde ise devletin medya tekelleri enformasyon ve haber akışını denetim altında tutarlar” (Tehrani, 2002; 59). Medya alanı küreselleşme süreciyle beraber yeni medya biçimlerinin gelişmesi ve toplumlararası iletişimin kolaylaşması ile birlikte uluslar arası politikaların oluşturulması bağlamında önemli belirleyen haline gelmiştir. Medyanın küresel egemen gücün elinde bir savaş aygıtına, psikolojik savaş aktörüne, dönüştürülmesi, küresel egemen gücün dünyaya dair kurgusunun şiddet üzerinden toplumlara dikte ettirilmesi sürecinde ideolojik destekçi rolü oynaması önemli bir sorundur. Toplumsal iletişim sürecinin küresel ve yerel anaakım medyalar tarafından psikolojik savaş ortamı haline getirilmesi, toplumsal barışın önündeki önemli engellerden bir tanesidir. Körfez savaşı sürecinde, yeni emperyalizm sürecinde medyanın rolünün yeniden biçimlendirilmesinin sonuçları açıkça görülmüştür. Medya etiği önemli bir sorun olarak tartışılmaya başlanmıştır.

Küresel şiddetin meşru savaşları olarak sunulan Afganistan ve Irak savaşları sürecinde medyanın önemli bir rolü olmuştur. Küresel medya, kendisine bağlı yerel medyaları da etkin bir biçimde kullanarak savaşın haklı gerekçelere dayandığını göstermeye çalışmıştır. 11 Eylül saldırılarını duygusal bir biçimde veren ve bu ölümlerin sorumlularının cezalandırılması olarak gösterilen savaşlarda sivil halka verilen zarar göz ardı edilmekte, işgalci askerlerin sivillere karşı işlediği suçlar sansürlenmekte ve savaş iyinin kötüyeye karşı haklı savaşı olarak gösterilmektedir. Bunun yanında yeni silah teknolojilerini ve ölümü yücelten medya iletileri toplumsal barışın ancak “öteki”lerin yok edilmesi ile sağlanabileceği önermesi geniş kitleler tarafından tek doğru olarak kabul ettirilmeye çalışılmaktadır. Tüm bu küresel propagandaya rağmen dünyanın birçok yerinde Irak ve Afganistan savaşlarına karşı yeni toplumsal hareketler ve uluslararası ve yerel STKlar tarafından organize edilen savaş karşıtı gösteriler dünyada geniş kitlelerin küresel ve yerel iktidarların propagandası ve şiddetine rağmen “toplumsal barış” savunduğunu göstermiştir. Bu gösteriler sonrasında

birçok ülkede savaş karşıtı, barışı savunan yeni STKlar oluşturulmuş ve yeni toplumsal hareketlerin önemli bir bileşeni haline gelen savaş karşıtı hareket kitleselleşerek ve meşrulaşarak toplumsal anlamda destek kazanmıştır.

Küresel değişim ve dönüşümlere rağmen, ulus-devletler önemlerini halen korumakta ve buna bağlı olarak dünyanın çeşitli bölgelerinde ulusal mücadeleler halen devam etmektedir. Küresel iktidar gerçekte ulus-devletleri ortadan kaldırılmasını amaçlamaz, tersine onlara gereksinimi vardır. Küresel iktidar ulus-devletleri yeniden-biçimlendirerek çok devletli bir küresel emperyal yapı oluşturmayı amaçlar; “herhangi bir devletin ülke sınırlarının veya siyasi egemenliğinin çok daha ötesine geçen çok yaygın bir ekonomik hegemonyaya dayanması nedeniyle küreselleşme dediğimiz yeni emperyalizm, herhangi bir emperyalizm biçiminden çok daha fazla, birden çok devletten oluşan bir sisteme dayanan bir emperyalizm biçimidir” (Wood, 2006; 173). Küreselleşme ulus-devletleri yeniden-biçimlendirirken, devlet şiddetini yeniden etkin bir biçimde kullanımını da, küresel şiddet ağı yaratacak bir biçimde düzenlemiştir. Ulus-devletler ağı, küresel iktidarın gücünün taşeronlarına dönüşmüştür, bu sürece dahil olmayan ülkeler ise tehdit olarak görülmektedir; örneğin Kuzey Kore, İran, Küba, Venezüella vb. tehdit oluşturan ülkelere karşı küresel şiddet kullanımını her zaman için birincil seçenek olarak öne sürülmekte. Küresel şiddet meşrulaştırılmaktadır.

Küresel iktidarın küresel barışı sağlamak için, tehdit oluşturan güçlere karşı yaptığı “barışçıl savaşlar”, barışın savunusu küresel iktidarın yayılımı önünde engel oluşturan yapıların ortadan kaldırılması için kullanılır ve toplumsal barışın sağlanması için oluşturulan silahlı “barış güçleri” şiddetin yoğun olarak kullanıldığı “barışçıl müdahalelerle” toplumları özgürleştirirler, gerçekte ise pazarın önündeki engeller meşru bir söylemle ortadan kaldırılırlar ve toplumlar şiddet ve ölümle yeniden-biçimlendirilir. Küresel gücün “toplumsal barış” söylemi, dünyanın yeniden-şekillendirilmesi sürecinde kullanılan meşrulaştırıcı bir söylemdir: “Üçüncü dünyanın acı çeken kurbanlarının insan hakları günümüzde, baskın söylemde, batılı güçlerin politik, ekonomik kültürel ve askeri olarak istediklerinde üçüncü dünya ülkelerine insan haklarını savunma bahanesiyle müdahale etme hakkı anlamına gelir” (Zizek, 2005; 14).

Küreselleşme süreci insanlığın zararına sermayenin ve şiddetin küreselleşmesi anlamına geldiği için muhalif hareketlerin birleşik mücadelesi büyük bir önem taşımaktadır, küresel iktidara ve destekçisi yerel iktidarlara karşı etkin bir muhalefetin yaratılabilmesi ezilenlerin birleşik mücadele olanaklarını yaratması ile olasıdır; “marjinal gruplar ve sivil toplum, küresel sermaye ve sömürgeci güçler bütünleşir ve bağlantılanırken, birbirinden kopuk ve bağlantısız kalırsa, antidemokratik, sömürgeci ve ayrımcı durumlara karşı mücadele giderek etkisizleşecektir” (Courville, Piper; 2004; 43). Bu nedenle, yereller arasındaki dayanışma ağlarının yaratılması muhalefetin küreselleşmesi ve dayanışması açısından önemli olanaklar sunmaktadır. Küreselleşme süreci küresel ve yerel iktidarların politikalarına karşı muhalefet yürüten sivil toplum kuruluşlarının ortaya çıkışını ve küreselleşmesini beraberinde getirmiştir. STKlar küresel iletişim ağlarını kullanarak etkin bir güç kazanmış ve iktidarların politikalarına müdahale edebilecek; “STKlar sağlık, çevre ve toplumsal gelişimle ilintili ulusal ve küresel politikaları etkilemektedir” (Dichter, 1999; 42). Bu gerçeklik, muhalif yapıların, yeni duruma göre yeni politikalar geliştirmeleri küresel adaletsizlik, yoksullaşma ve şiddete karşı örgütlü bir muhalefet yürüterek, yerel alanlar bağlamında alternatifler yaratmaları sürecini başlatmıştır. Küreselleşme süreci ile birlikte küresel anlamda muhalefet de yeterli bir ideolojik gelişim ve örgütlenme düzeyini sahip olmasa da olumsal bir biçimde artış göstermiş ve yerel mücadeleler küresel alanda yaşanan gelişmelerle ilişkilenemeye başlamıştır. Bu süreç uluslar arası dayanışma ve mücadelenin gelişimini sağlamıştır; “devletlerin ya da devletlerarası örgütlerin şimdiki küresel iktidarının umutsuzluğuna karşı tepki olarak, insanlar yeni toplumsal hareketler ve STKlar ile kendi alternatiflerini yaratmaktadırlar” (Courville, Piper; 2004; 41). Toplumların iktidarlara karşı kendi alternatif iktidarlarını oluşturması süreci toplumsal hareketlerin gelişimi ile ilintilidir, toplumsal hareketlerin tutarlı bir sınıfsal ideoloji ile kitleselleşmeleri süreci yeni toplumsal hareketler ve sivil toplum örgütlerinin muhalefet olanakları bağlamında değerlendirilmesi ile olasıdır, toplumsal alternatifin yaratılması süreci muhalefetin olası tüm olanakları kullanarak kitleselleştirilmesi ve küresel ve yerel iktidarlara karşı “yeni bir dünyanın mümkün” olduğunun gösterilmesi çabası yani alternatif iktidar biçimlerinin vurgulanmasını gerektirir.

Küreselleşme karşıtı muhalefetin uluslar arası dayanışmayı örgütleme olanaklarını kullanmaya başlaması, yerelle sınırlı kalmayan küresel anlamda etkili bir mücadele ağının oluşumunu beraberinde getirmiştir; “STKlar ve toplumsal hareketler ilgilerini yerel alanlardan, devlet sınırlarının ötesine genişlettiklerinde uluslar arası eylem ağları ortaya çıktı” (Keck, Sikkink 1998). Küresel eylem ağları yeni iletişim teknolojilerinin muhalifler için sağladığı yeni olanaklardan bir tanesidir. Yeni iletişim teknolojileri muhaliflerin “radikal medya”sının uluslar arası dolaşımını olanaklı kılmış ve yereller arasında bilgi alışverişini mümkün kılmıştır. Küresel ve yerel iletişim ağlarının oluşturulması iktidarın denetimindeki medyaya karşı alternatif enformasyon üretim ve aktarım biçimlerinin geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. “STKlar toplumsal olarak erişilebilir yapıdaki politikalar üzerine enformasyon üretilmesinde anahtar bir role sahiptir” (Pollard, Court; 2005), üretilen enformasyonun aktarımında toplumsal hareketler tarafından denetlenen muhalif ideolojik çizgide yayın yapan alternatif bir medyanın yaratılması, ezilenlerin kendilerini ifade etme kendi gerçekliklerine dair yerel ve küresel enformasyona erişme olanağı sunacaktır. Yeni iletişim teknolojileri iletişimsel anlamda önemli bir dönüşüme neden olsa da, yerel alanda kitlelerle iletişime geçmek için klasik yöntemlerin, basılı materyal, afiş ya da görsellerin kullanılması halen önemini korumaktadır. Ezilenlerin yeni

iletişim teknolojilerinden yararlanma olanağı oldukça kısıtlıdır, internet, cep telefonu mesajları ile iletişim belki toplumsal hareketler ve STKların yönetsel yapıları için önemli olanaklara gönderme yapabiliyorken, ezilen toplum kitlelerine ulaşma açısından etkisizdirler, toplumla iletişime geçebilmek ve toplumsal özgürlük, demokrasi ve barış istemleri yaygınlaştırabilmek için tiyatro ve sinema başta olmak üzere kitleleri etkileyen gösterim biçimleri ve kitap, kitapçık, bildiri, afiş vb. öğelerin yeniden değerlendirilerek etkin biçimde kullanılmasının yolları aranmalıdır. Klasik yöntemler yeni iletişimin olanakları dikkate alınarak yeniden biçimlendirilmeli ve toplumsal koşullara uygun bir biçimde kitlelere aktarılmalıdır. STKlar ve YTHların toplumsal anlamda kabul görmelerini ve başarılı olmalarının temelinde başarılı bir iletişim politikasının üretilmesi yatmaktadır. İletişimsel alanı etkili bir biçimde kullanamayan hareket ya da örgütlerin toplumsal sorunlarla ilgili girişimleri başarısız olacak ve iktidarın denetimi altındaki toplumsal ortamda etkisizleşecektir.

Küresel iktidarın yarattığı en büyük sorunlardan birisi olan savaşa karşı sivil toplum kuruluşlarının oluşturulması ve etkili kampanyaların yürütülmesi, savaş karşıtı yeni toplumsal hareketlerin kitleselleşerek etkili uluslar arası eylemlere yapması geleceğin küresel iktidar tarafından biçimlendirilmesine karşı muhaliflerin sessiz kalmayacağını göstermiştir. Küresel egemen gücün küresel saldırılarına karşı yükselen küresel muhalefetin yerel yansımaları, yerel sorunları da kapsayan bir biçimde ele alınışı ve eleştiriye tabi tutulması önemli bir savaş karşıtı hareketin doğuşunu ve kitleselleşmesini beraberinde getirmiştir ve bu süreç içerisinde STKlar önemli bir rolü üstlenmişlerdir. BM Toplumsal Enformasyon Bölümünün, STKlar Seksiyonunun (UN DPI NGO Section, <http://www.un.org/dpi/ngosection>) verilerine göre 136 tane “barış” temasını merkezine alan STK bulunmaktadır. Küresel iktidarın saldırganlığına karşı “savaş karşıtı”, barışı savunan STKların örgütlenmesi ve toplumsal eylemlerle ve medyayı kullanarak sesini duyurması toplumsal anlamda demokratikleşme olanaklarının halen bulunduğunu ve savaş dışında barışçıl seçeneklerin aranması gerektiğinin vurgulanması bağlamında önemlidir.

Sivil toplum kuruluşlarının toplumsal çatışma durumlarına karşı temel sorumluluğu, barış içerisinde birarada yaşama olanakları yaratmanın mümkün olduğunu göstermek ve toplumsal barışı kurgulayarak, yerel ve küresel bağlamda yeni bir “birarada yaşama kültürü”nün oluşturulma yönünde çaba harcamaktır; “Barış savunucuları barış eğitiminin uzun erimli hedeflerini vurgulayarak savaşın sorunların çözümünde bir yöntem oluşunu ortadan kaldırmalıdır” (Sandy, Perkins; 2002). Barış önyargıların olduğu bir yaşamda uzak bir düşür. Önyargılardan özgürleşmek toplumsal anlamdaki özgürleşmenin ve barışın ilk koşuludur. Ancak, barışı kurgulamak, yani önyargılardan özgürleşmek zor bir süreçtir ve alternatif siyaset biçimlerinin kurgulanıp yaşama geçirilmesini ve yeni toplumsal iletişim ve ilişki biçimlerinin geliştirilmesini gerektirir. Barış eğitimi uluslar arası etkinliklerle yaygınlaştırılmalı, uluslar arası medya örgütleri “Sınır Tanımayan Gazeteciler” örneğinde olduğu gibi iktidarların baskılarına karşı küresel anlamda gerçekleri aktarmak ve barışı savunmak için mücadele içerisinde olmalıdır. Barış temelinde örgütlenen STKlar “sınır tanımamak” ve “bağımsız” olmak zorundadır, kendi bağımsız alternatif medyalarını üreterek toplumsal barışı iktidarların denetimdeki bir savaşsızlık süreci olmaktan çıkararak kalıcı bir toplumsal kültüre dönüştürme yönünde çalışmalıdır.

Küresel barış mücadelesi, uluslararası dayanışma temelinde örgütlenmiş yerel STKların uzun soluklu barış mücadelesi üzerinde yürütüldüğünde anlamlı bir biçim almaktadır. Küresel anlamda iktidar destekli sahte uluslar arası devlet güdümlü STKların yerelerde barışı sağlamaktan çok küresel emperyal gücün kirli işlerini gizli şekilde yürüten, savaş örgütlerinin çıkarına hizmet eden yapılanmaları STKların güvenilirliğini zedeleyen en önemli unsurlardandır. GONGO (Government Organised NGO) olarak bilinen devlet güdümlü STKlar küresel ve yerel bağlamda devletin savaş aygıtının bir parçası olarak işlemekte ve barışı gerçekleştirmek isteyen STKların çabalarını engellemektedirler. Bu anlamda, STKlar üzerine yapılacak her çalışmada, öncelikle ele alınan STKların bağımsızlığının ve etkinliklerinin neye hizmet ettiğinin sorgulanması önemli bir gerekliliktir. Barışı gerçekleştirme iddiası ile ortaya çıkan GONGOLar küresel iktidarın politikalarını muhalif söylemi kullanarak yeniden-üretmektedir. Bu nedenle, STKların temel işlevlerinden bir tanesi toplumsal destek sağlayıp bu sahte STKları işlevsiz kılmak ve barış mücadelesinin iktidarlardan, küresel şirketlerin çıkarlarından ve şirketlerin fonlarından bağımsız bir biçimde yürütülmesi gereklidir. Küresel iktidarın en büyük müttefikleri olan küresel şirketlerin savaşları finanse etmesi ve ekonomik küreselleşmenin önemli bir bileşeni olarak kabul ettiğini gözden kaçırmak ve bu şirketlerin fonlarını kullanarak mücadele yürütmek olanaksızdır, fonlar her zaman için siyasal bir baskı aracıdır ve STKların bağımsız politika yürütmesini engellemektedir. Toplumsal gerçeklik bağlamında siyasal bağımsızlığa sahip küresel dayanışma örgütlerini yaratmak ve yürütmek küresel enternasyonalist dayanışma ile yani ezilenlerin birlikteliği ile mümkündür. Ezilenler için barış küresel şirketlerden alınacak bağışlarla sağlanamaz, tersine sorun daha da çözümsüz kılınır.

Ulus-Devlet, Toplumsal Çatışma ve İletişim

Ulus-devlet kurgusal bir yapıdır, çok etnik yapılı, çokkültürlü bir toplumun hayali, daha doğrusu yanılısamalı bir biçimde bütünleşik, tektip bir yapı olarak sabitlenmesi düşüncesine gönderme yapar. Ulus-devletin yekpare bir yapıyı hedeflenmesi kültürel çoğulculuğun ve etnik çeşitliliğin bir tehdit olarak görülmesi ve reddiyle beraber tüm toplumsal iletişim süreçleri de etkilenmiş ve “ötekiler” -ezilen toplumsal sınıflar,

azınlık grupları- ulus-devlet tarafından “önyargı” ile tehdit olarak görülmüş ve toplumsal barışın yerini çatışma almıştır. Ulus-devlet gerçekte olanaksız bir homojenlik istemine gönderme yapar ve bu olanaksızlık tarafından belirlenir. Tüm devletler birden fazla etnik grup, dinsel, politik gruplar barındırmaktadır ve tümellik egemen olan grubun lehine diğer grupların reddini beraberinde getirir. Bu reddiye birçok önyargının toplumsal anlamda oluşturulması ve meşrulaştırılması ve toplumsal barışın ulaşılmaz bir ütopyaya dönüşmesini beraberinde getirmiştir. Toplumsal anlamda, devlet yapısını elinde tutan baskın etnik, dinsel yapının, içgrup ile iktidar tarafından denetim altında tutulan diğer etnik ve dinsel gruplara, dışgrup arasında bir yarılma söz konusudur. İçgrup ve dışgrup arasındaki yarılma toplumsal anlamda özellikle de iletişimsel süreçlerde kendisini açığa vurur. Toplumsal yaşam bağlamında egemen grubun “öteki”lere ilişkin düşünceleri, önyargıları toplumsal ilişkileri ve iletişimi önbelirler. Aynı şekilde baskı altına alınan gruplar, “ötekiler” de egemen grup ve diğerleri hakkında önyargılar oluşturur ve toplumsal çatışmanın temelleri atılmış olur. Buna bağlı olarak, küresel anlamdaki çatışmalarda küresel gücün kendisi ve müttetikleri dışında “ötekileştirdiği” tüm dinsel ve etnik gruplara önyargı ile yaklaşılması, tehdit olarak kodlanması ve kitleselleştirilmesi iletişim araçlarının yoğun kullanımı ile gerçekleştirilir.

Savaşın halen bir sorun çözme yöntemi olarak görülmesi ve küresel iktidarın şiddeti temel belirleyen olarak kullanmasının bir seçenek olmaktan çıkarılması toplumlar için temel sorun olmaya devam etmektedir. İktidarların toplumlar üzerinde şiddet içeren baskısına karşı toplumsal barışın savunusu, şiddeti bir seçenek olmaktan çıkaracak güçte toplumsal örgütlenmelerin yaratılması ile olasıdır, bu anlamda toplumsal barışı hedefleyen “sivil toplum kuruluşlarının” örgütlenmesi ve iletişimsel alanın bu örgütlerle denetim altına alınarak barış isteminin yerelden küresel toplumsallaştırılması hem yerel hem de küresel iktidarların savaşa başvurmaya önünde engeller oluşturulması bakımından önemli olanaklara gönderme yapmaktadır.

İktidar toplumsal alanda karşılaştığı sorunları çözemedikçe şiddete eğilim göstermekte ve toplumsal alan üzerinde denetimini sıkılaştırmaya çalışırken toplumsal parçalanma ve kopuşlara neden olmakta, sonuçta kriz derinleşmekte ve toplumsal yaşam alanlarına yayılmaktadır. Toplumsal alanda devletin şiddeti etkisini hissettirmekte, gündelik yaşam bağlamında şiddet anlamsızca toplumsal özneler tarafından birbirlerine yöneltilmekte ve iktidarın toplumsal yapı üzerindeki denetimi de zor aygıtlarına bırakılmaktadır. Bunun sonucunda, toplum kendine dair gerçeklik ve farkındalığını yitirmekte ve kısıtlı özgürlüklerini de iktidarın ellerine teslim etmek zorunda kalmaktadır. Toplumsal parçalanma şiddeti yaygınlaştırmaktadır: “Şiddet, düzenin parçalandığı rejimlerde ya da vatandaşların temel etnik, dinsel veya ulusal ayrımlamalarla bölündüğü durumlarda güç kazanır” (Tarrow, 1996). Devletin olanaksız “tümellik” istemi, tektipleştirici, baskısı “öteki”nin reddettiği için ve ötekiyi toplumsal varlığa karşı tehdit olarak konumlandığı için parçalanmanın yolunu açmaktadır. İktidar temsil ettiğini iddia ettiği içgrupun kendisine bağlı olmasını sağlamak için milliyetçi-ırkçı ideolojiyi aşırı vurgulamakta ve toplumsal kimliği olumsal olmayan bir biçimde ötekiye yönelik düşmanlık üzerinden inşa etmektedir; “Nüfusun bir kısmının şeytanleştirilmesi yoluyla ki bir toplum kendi tutarlılığına dair bir anlayışa varır... grup üyeleri arasında karşılıklı bir özdeşleşmeyi mümkün kılan unsur, bir şeye ya da birisine duyulan ortak nefrettir” (Laclau, 2007; 88). Toplumsal özdeşleşme düşmanlık ve nefret üzerinden gerçekleşir, bu durum toplumsal biliş yapısının hastalıklı bir hale gelmesine neden olur. İçgrup için dış grup, yani “öteki” bir kabus kaynağına dönüşür ve “Öteki ne ‘yaparsa yapsın’ varlığıyla bizi tehdit eder” (Salecl, 1995; 262). Önyargıların toplumsal düşünüş sürecinde temel belirleyenler haline gelmesiyle, “öteki” olarak konumlandırılan gruplara uygulanan toplumsal baskı toplumsal alanı bitmeyen krizler ve çatışmalara mahkum eder. Toplum milliyetçi-ırkçı ideolojinin ve iktidarın doğrudan ya da dolaylı baskısının yoğun kullanımıyla birarada tutulur. İktidar toplumsal yapı üzerinde şiddeti örtük ve açık bir biçimde kullanarak denetimi sağlamaya çalışır; toplumsal olarak parçalı bir bütünlük gösteren toplumsal alanda “...hiçbir şey kendi haline bırakılamaz; her şey katı bir şekilde düşünülmüş ve tözleştirilmiş bir iç grubun benlik idealine ‘eşit’ kılınmalıdır. Dış grup, seçilen düşman, ebedi bir meydan okuyuşu temsil eder. Farklı birşey varlığını koruduğu sürece, bu öbür varlık ne kadar zayıf olursa olsun, faşist karakter tehdit edildiğini duyumsar” (Adorno, 2003; 69). Gerçekte ise dışsallaştırılarak kurtulunmak istenen sorun bir içhastalıktır, “dış dünyadaki Öteki (sınıf, ırk, millet, cins) olmaktan daha çok içdünyamızdaki Öteki’dir, “kendimize olan yabancılığımızdır” (Cohen, 2002). İçgrupun iktidar ile birlikte hareket ederek kendi sınıfsal, toplumsal gerçekliğinden kopması, daha doğrusu tümel olarak gerçekliği reddetmesi, iktidarın kurgusunu kendi gerçekliği kılması, geçici bir tedavi yöntemi olsa da hastalığı derinleştirir ve salgın haline gelen hastalık tüm toplumsal yaşam alanlarının hastalıklı bir biçim almasını beraberinde getirir. Toplum hastalığını tedavi etmek için “öteki”ni yoketmekten başka bir çarenin olmadığını düşünmeye başladığında ise tüm toplumsal yaşam alanı çöküntüye uğrar ve toplumsal iletişim sona erer.

İktidar toplumsal çatışmanın çözümlenmesini sağlamak yerine parçalanmayı hızlandıracak şekilde hareket etmektedir, iktidarın söylemsel ve eylemsel şiddeti “öteki”nin şiddetini çağırır ve toplumsal parçalanma yaşanır. “Öteki”nin şiddeti iktidarın şiddetine karşı kendisini konumlandırır, kendi söylemsel yapısını iktidarın şiddetine göre biçimlendirir, söylemsel alandaki iktidar mücadelesi şiddet de içeren bir biçim alır ve parçalanmışlık söylemsel alanda yeniden-üretilmiş olur. “Öteki”nin şiddeti iktidarın şiddeti yanında daha etkisiz ve “meşru müdafa” gibi görünür, iktidarın baskısına karşı meşru bir direniş olarak kendisini var eder. Bu bağlamda, ideolojik aygıtlar ve zor aygıtlarının şiddeti, toplumsal alandaki diğer şiddet biçimlerinin de beslediği yer olarak yorumlanabilir.

Medyanın demokratikleştirilmesi yönünde baskı grupları oluşturulması ve medyada barışın dile getirilmesi için çaba harcanması da barışı savunan STKların görevlerinden bir tanesidir. Medyanın demokratikleştirilmesi sürecinde, entelektüellerin, siyasetçilerin, demokratik tüm kurum ve kuruluşların desteği ile mücadele yürütülebilir, medyada savaş destekçiliğine karşı tepkisel bir gücün oluşturulması ve kitlelere ulaşılarak savaşa karşı barışın savunusunun yapılmasında demokratik medyanın önemi anlatılabilir. Medyada “öteki”lerin seslerinin kısılması ve “öteki”ne yönelik şiddetin meşrulaştırılmasına karşı toplumsal muhalefetin örgütlenmesi önemli bir sorundur. Bu süreçte, ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarının barışın kurgulanması ve toplumsal mücadelenin temel belirleyeni kılınması anlamında önemli yükümlülükleri vardır. STKlar iletişimsel alanı etkin bir biçimde kullanarak siyasal yaşama müdahale ederek toplumsal dönüşümün gerçekleşmesinde önemli roller üstlenebilirler.

Toplumsal çatışmalar iktidarın yarattığı parçalanmadan ve iletişimsizlikten kaynaklanır, tüm toplumsal gruplar toplumsal çatışmaya neden olan etnik, dinsel, siyasal önyargılar nedeniyle, parçalanmış bir toplumsal yapı içerisinde barış ve özgürlüklerden uzak otoriter bir sistemin altında yaşamak zorunda kalırlar. “Öteki”ne yönelik toplumsal önyargıların, söylemsel şiddetin belirlenmesinde ve vurgulanmasında medya etkin olarak görev alır, çünkü “kitle iletişim araçları günümüzde toplumdaki etnik bilgi ve düşüncelerin temel kaynağıdır” (van Dijk, 2002). Medyanın süregelen olarak ırkçı ideolojiyi kullanması, toplumsal iletişimi olanaksızlaştırır, iktidarın denetiminde tek sesli bir yapı oluşturulur. İrkçi söylem meşru ve doğal söylem haline gelir, ötekine yönelik olarak yapılan göndermeler şiddet ortamını yaratır, çünkü “medya yoluyla milliyetçi propagandacılar izleyicilere ötekilerin güvenlikleri ve toplumsal birlik için tehdit oluşturduğu ve bu büyük tehlikeden kurtulmanın tek yolunun onu ortadan kaldırmak olduğu söylerler” (Hamelink, 1997; 32). Etnik, dinsel vb. sorunların yaşandığı coğrafyalarda kitle iletişim araçlarının halklar arasındaki çelişkileri daha da keskinleştirir, “medya süregelen olarak toplumsal olarak paylaşılan etnik önyargıları üretir ve pekiştirir” (Terzis, 2008; 144). Bu süreç toplumsal ayrışmanın yaşanmasına neden olur; “etnik ayrımın aşırı vurgulanması ve önyargılı imgelerin sürekli ve yoğun olarak kullanılması sonucunda politik alan iki karşıt güce indirgenir, bize karşı onlar, iyiye karşı kötü” (Sofos, Tsagarosianou; 1993); “devlet medyası ve ticari medya sistemleri “öteki”ni, “biz”e karşı, ayırır, dramatize eder şeytanileştirir” (Tehrani, 2002; 60). Toplumsal parçalanmanın hem siyasal alanda yoğun olarak yaşanması ve bunun gündelik yaşama yansımaları sonucunda, toplumsal parçalanma çatışmaya dönüşebilir. Medyanın ve “kanaat önderlerinin” meşrulaştırdığı söylemsel şiddet toplumsal çatışmanın önelemlerini oluşturur. Medyanın gündelik yaşam üzerindeki etkisi nedeniyle, anaakım medyanın ırkçılığı ve söylemsel şiddetinin toplumsal alandaki yansımaları açık ırkçı şiddettir. Medyada muhalif bir bakış geliştirmeye çalışan entelektüeller ise hem devletin hem de ırkçı kanaat önderlerinin hedefi haline gelir; “medyada milliyetçilik karşıtlığı tehdit daha kötüsü vatan haini olarak kabul edilir, ve bu yazarların milliyetçilik karşıtı tutumları suç olarak gösterilir” (Tersiz, 2008; 144). Toplumsal barışın savunuculuğunun medyada vatan hainliği ile bir tutulması, STKların mücadelesinin gerekliliğine gönderme yaptığı gibi böyle bir toplumsal ortamda barış mücadele yürütmenin zorluklarını da ortaya koymaktadır.

Kitle iletişim araçlarını denetim altında tutan iktidar toplumsal barışın önündeki en büyük engeli oluşturan sınıfsal, etnik dinsel vb. “öteki”lerle ilgili klişeleri, “önyargı”ları, düşman ve tehdit tanımlarını meşrulaştırır ve popülerleştirir, toplumsal iletişimi barış üzerinden değil çatışma üzerinden tanırlar. Yeni iletişim teknolojilerinin ortaya çıkması ile beraber iletişim kuramcılarının bu yeni araçların barışa, demokratikleşmeye ve özgürleşmeye yeni açılımlar getireceğine dair olumsal düşünceleri bu kısıtlayıcı yapının aşılması isteminden kaynaklanır. İktidarın önyargılarının toplumsal düşünüşün belirleyeni haline gelmesi sürecine karşı, toplumsal düşünüşün önyargılardan özgürleştirilmesi iletişimsel süreç üzerinden gerçekleştirilen bir mücadeleye gönderme yapar. Toplumsal barışın sağlanması temel olarak önyargıların parçalanması ve tüm toplumsal grupların kendilerini özgürce ifade edecekleri, alternatif siyaset biçimleri ve iletişim olanaklarına sahip olması ile olasıdır. Sivil toplum kuruluşları alternatif bir bakış açısının yaratılması için alternatif iletişim olanaklarını kullanır, anaakım medyanın savaşın dilini kullanmasına karşı barışın dilini kullanır ve toplumsal söylemi barışçıl bir biçimde yeniden-düzenleme yönünde çaba harcar.

Medya ile demokrasi ve barış ilişkisinin öneminin gözden kaçırılması toplumsal iletişim sürecinin öneminin yadsınması olacağından toplumsal barış mücadelesinin gelişimini olumsuz yönde etkileyecektir. Medya toplumsal demokrasinin ve barış ortamının yaratılması sürecinde önemli bir araçtır ve demokratik medya, ezilenlerin, ötekilerin sesinin duyulmasını sağlayarak, farklılıklara rağmen barış içerisinde ortak geleceğin kurulmasının mümkün olduğunun anlatılmasına ve toplumsal iletişimini bu bağlamda biçimlendirilmesine hizmet edebilir; “demokratik toplumlarda medyanın asıl görevi iki tanedir; 1. Toplumda farklı seslerin duyulmasına izin vermek ve 2. Kamuoyunun demokratik entegrasyonu sürecinde farklı sesleri aktarmak” (Tehrani, 2002; 79). Medyada barışın savunulması bağlamında görsel ve yazılı habercilik önemli olanaklar barındırır; “televizyon haberleri iletişimsel güçleri nedeniyle barışın desteklenmesi potansiyeline sahiptir” (Spencer; 2003; 64). Haberlerin nesnel gerçekliği yansıtması önemlidir, çünkü çatışma koşullarında medya ilk olarak gerçekliği yansıtmaktan vazgeçer ve denetimi altında olduğu ideolojik gücün kurgusunu toplumsal gerçeklik olarak yansıtır. Medyada çatışma ve savaş söylemi yoğun bir biçimde kullanılır ancak barış söylemi bastırılır, sansürlenir; “Medyada savaş ve barış çerçeveleri karşılaştırıldığında,

doğrudan barış kapsamlı haberler –şiddet karşıtı simgeler, barışçı değişimin terimleri ve imgeleri, rehabilitasyon ve gelişim- az sayıda insanı ilgisini çeker. Medyada barışçıl söylem diğer söylemler kadar yoğun bir biçimde kullanılmaz” (Shinar, 2000; 90). Barışın toplumsal söylemden uzaklaştırılması da toplumsal parçalanmanın yaşanmasını hızlandırır ve toplumsal hastalıkların çoğalarak çatışmanın gündelik yaşama sirayet etmesine neden olur.

Toplumsal düşmanlıkları sona erdirmek için medyanın da yeniden-biçimlendirilmesi gereklidir. Medya bu süreçte etkili olduğu için barışın dilini konuşan bir medyanın yaratılması önemli bir sorumluluğu işaret etmektedir; “barış gazeteciliği, gazetecileri ve medya kurumlarını politik, ırksal, etnik, toplumsal ve kültürel adaletsizliklerle ilgili enformasyon üretirken kendilerini ve kendi etkinliklerini derinlemesine sorgulamaları konusunda cesaretlendirmekle ilgilenmek zorundadır” (Ross, 2007; 80). Medyada, çalışanlar özellikle gazete ve televizyon habercileri gerçekleri barışa hizmet etmeleri için kitleler aktarma sorumluluğunu üstlenerek, egemenlerin resmi açıklamalarını tek olası gerçeklik olarak sunanlara ve savaşın söylemini meşrulaştırarak yeniden üretenele karşı mücadele ederek, gerçek bir habercilik hattı yaratmak sorumluluğunu yerine getirmelidir. “Barış medya”sının yaratılması ve savaş çığırkanlığı yapan, şiddeti meşrulaştıran ve ölümleri yücelten medyaya karşı etkin bir mücadele yürütülmesi de gereklidir. STKların alternatif medyaları kullanarak ya da yaratarak barışı savunması, toplumlararası iletişim yeniden kurması gereklidir. Toplumlararası iletişimi kesintiye uğratan egemen medyaya karşı, toplumların bir arada yaşama olanaklarını tartışan ve düşmanlığın nedenlerini irdeleyerek, savaşın çözümsüzlüğünü ortaya koyan yaklaşımları kullanan bir alternatif medya, barış mücadelesinde önemli bir destek kuvvet sağlayacaktır. Alternatif medya, toplumsal alanda “barış eğitimi” vererek, toplumsal barışı gündelik yaşama dair tüm alanlarda ve pratiklerde yeniden üretebilir. Eğitsel alanların savaşı olumlamasına karşı, üniversiteler merkezinde barışı savunan çalışmaların üretilmesi ve akademisyenler başta olmak üzere entelektüellerin barış mücadelesine etkin katılımlarının sağlanması barışın yaratılması sürecinde önemli duraklara gönderme yapmaktadır.

Yerelerde oluşturulan STKlar üzerinden, iktidarların azınlıklar üzerindeki baskısının azaltılması ve kaldırılmasına yönelik etkin mücadeleler verilebilir. STKlar toplumsal siyaseti devletin çizgisinin dışarısında yeni siyaset biçimleri yaratarak demokratikleştirilmesi yönünde önemli olanaklar barındırırlar. STKların kamuoyu desteği kazanarak, devlet politikalarını değiştirmek yönünde verecekleri mücadele yerelerde özgürlük, demokrasi ve insan haklarının savunulması ve yaşama geçirilmesi anlamında büyük önem taşımaktadır. Toplumsal çatışmanın sona erdirilmesi ve barış içersinde bir arada yaşama olanaklarının yaratılması bağlamında STKlar medyayı da etkin bir biçimde kullanarak “önyargı”ların parçalanmasında önemli görevler üstlenirler. Örneğin, “Türkiye Barış Meclisi” toplumsal çatışmanın engellenmesi ve barışın savunusu anlamında verdiği mücadele, sivil toplumun siyasal süreci etkisinin önemli göstergelerinden bir tanesidir. Barış Meclisi bildirgesinde toplumsal barışı sağlanması yönünde adım atılması yönünde istemlerini ortaya koymuştur;

“Barış dilde başlatılmalı; özellikle siyasetin dili, şiddete yol açan ayrımcılıktan ve milliyetçilikten arındırılmalı, ötekileştirici, yabancılaştırıcı ve düşmanlaştırıcı tüm söylemler terk edilmelidir. Çünkü siyasette soy mensubiyetine dayandırılan milliyetçi söylem ve özcü yaklaşımlar, karşıtını da doğurmakta, yurttaşlar arasındaki güven ve birlik ortamının oluşmasına zarar vermektedir... Herkesin, etnik kökeni, dinsel inançları, mezhebi, cinsiyeti, cinsel yönelimi, siyasal görüşleri nedeniyle ya da başkaca bir nedenden dolayı ayrımcılığa uğramaksızın eşit hak ve sorumluluklar ile siyasal alanda aktif özne olarak yer alabilmesinin önündeki tüm engeller kaldırılmalıdır” (<http://www.turkiyebarismeclisi.org>).

Toplumsal barışın sağlanması süreci demokratik siyaset çabaları önemli olanaklar sunmaktadır. Toplumlararası iletilimsizliğin aşılması sürecinde çoksesli demokratik ortamların yaratılması ve şimdiye dek tabu olarak görülen sorunların, konuların kamuoyu önünde tartışılarak çözümlenmesinin mümkün olduğunun gösterilmesi açısından önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Bunun yanında Küresel Barış ve Adalet Koalisyonu (BAK) yaptığı eylemlerle küresel ve yerel bağlamda barış vurgusunu güçlendirerek, toplumsal barışın sağlanmasında STKların rolünü göstermeye çalışmaktadır. 2003 yılında tüm dünyada Tarık Ali, Howard Zinn gibi aydınlar tarafından imzaya açılan bir metnin Türkiye’de de imzaya sunulmasıyla kurulan Küresel Barış ve Adalet Koalisyonu ülkemizin en etkin savaş karşıtı STKsı haline gelmiştir.

“1. Tüm Türkiye’de bir kampanya birliği inşa etmek. Bugün 40 ilde Küresel BAK aktivistleri savaş karşıtı kampanyalar örgütleyorlar. Böylece birçok yerde aynı anda aynı slogan etrafında etkinlikler örgütleyerek sesimizi daha güçlü bir şekilde duyurabiliyoruz.
2. Küresel anti-kapitalist savaş karşıtı hareketle ilişkilerin canlı ve etkin tutulması. Bu uluslararası ilişkiler ABD’nin emperyalist savaşına karşı gelişen yığinsal savaş karşıtı küresel hareketin bir parçası olmamızı ve küresel eylemlerin ve tartışmaların eşgüdümünün merkezinde yer amamızı sağlıyor.

3. Küresel BAK kuruluş metninde de belirtildiği gibi, "Örgütsüzleri harekete geçirme"yi amaçladı. Küresel Barış ve Adalet ülkemizin en önemli savaş karşıtı hareketi haline geldi". (<http://www.kureselbarisveadalet.org>).

Toplumsal barışı gerçekleştirmeyi hedefleyen, savaş karşıtı STKların yerelerde verdiği mücadele toplumsal anlamda barışa yönelik bir istem yaratarak ve kamuoyunu barışçıl bir siyasal yaklaşım çizgisinde hareket ettirerek ülke politikasına etkide bulunmaktadır. Barış Meclisi ve Küresel BAK bu anlamda yönetici elitlerin dışında siyasal kararların alınmasında etkili olabilecek bir sivil toplumun yaratılması ve barış için mücadele vermesi için alanlar yaratılması açısından oldukça önemli bir görevi yerine getirmektedirler. Barış ancak toplumsal anlamda savunulduğunda gerçekleştirilebilir, bu anlamda gündelik yaşamdan başlayarak barışı içselleştiren bir toplumsal kültürün oluşturulması sürecinde STKlar en etkin yapılarıdır.

Yereller bağlamında toplumsal barışı ve insan haklarını savunan STKlar ülkenin demokratikleştirilmesi ve iç çatışmaların sona erdirilmesinde önemli görevler üstlenebilirler. İktidarın baskıcı yapısını devam ettirmesi ve barışın sağlanması yönünde çaba harcamaması durumunda, toplumsal muhalefeti örgütleyen ve toplumsal kamuoyunda barışın gerekliliğine dair bir istem yaratarak iktidar üzerinde baskı oluşturan STKlar toplumsal barışın sağlanması sürecinde önemli bir görevi yerine getirmiş olurlar. Barış hareketi ile STKların birlikte davranması, toplumsal barışın temel sorun haline geldiği tüm coğrafyalarda büyük önem taşır, uluslararası STKlar ve barış hareketleriyle etkin bir destek ve dayanışma oluşturarak, çatışan taraflar arasında diyalog kurulmasını ve savaşın bir seçenek olmaktan çıkarılmasını hedefleyen çözüm çabalarıyla, toplumsal anlamda yeni bir demokrasi ve bir arada yaşama kültürünün mümkün olduğunu gösterirler. Yerel çatışma ve savaşların çözümünde temel olarak yerel STKlar büyük önem taşır, ancak küresel ilişkiler ve politik bağlantılar bağlamında, uluslararası STKların desteğinin sağlanması ve uluslar arası kamuoyunun sorunla ilgilenmesi ve çözüm yönünde adım atılması için çatışan taraflar üzerinde baskı oluşturulması, barış yönünde gelişecek bir süreç için gerekli bir politik manevra biçimi olarak da kullanıma sokulabilir.

Sonuç

Sonuç olarak, küresel ve yerel bağlamlarda barışın savunulması sürecinde STKlar önemli bir işleve sahiptirler. Toplumsal barışın savunulması ve sağlanması için mücadele eden toplumsal kesimlerin bir araya getirilmesi ve siyasal alanı etkileyecek bir biçimde etkili mücadele biçimlerinin yaratılması, siyasetin sivilleştirilmesi ve toplumsal kamuoyunda barış isteminin yaratılması açısından önemlidir. Toplumsal barışı engelleyen siyasal ve toplumsal çelişki ve çatışmaların çözülmesi için verilen mücadele, yeni bir siyaset anlayışının, barışçıl bir toplumsal yaklaşımın yaratılması ve kitleleştirilmesini gerçekleştirme istemindedir. Bu istemin gerçek kılınması gündelik yaşam alanından başlayarak tüm toplumsal ilişkileri, toplumsal iletişim sürecine barışçıl bir biçim kazandıracak ve "öteki"leri de eşit özneler olarak toplumsal yapının parçası kılacak bir toplumsal dönüşümle mümkündür. Küresel iktidarın, yerel iktidarlarında desteği ile dünyayı yeniden bir savaş alanına çevirmesine karşı, kitlesele muhalefetin barış istemini yükseltmek toplumsal barışın yaratılması açısından önemlidir. STKlar toplumsal barışın yaratılması ve korunması sürecinde önemli aygıtlardır, toplumsal iletişim sürecinin eşitlikçi bir biçimde yeniden kurgulanmasının olanaklarının yaratılmasına hizmet ederler. Barış mücadelesi veren STKlar barışçıl bir dünya ütopyasının bugünden gerçek kılınması çabasının bir yansımasıdır, barış ütopyasının kurulması şimdiden başlayarak tüm toplumsal alanlarda barışçıl bir dönüşümün sağlanması için mücadele edilerek gerçek kılınabilir. Bu anlamda, toplumsal barışı düştürme gerçeğe çevirme sürecinde STKlar önemli olanaklar barındırmaktadırlar.

Kaynakça

- Adorno, T.W. (2003). Otoriteriyen Kişilik Üzerine. Om. İstanbul.
- Cohen, Phil. (2002). "Psychoanalysis and Racism: Reading the Other Scene." A Companion to Racial and Ethnic Studies. (Eds. D. T. Goldberg, John Solomos). Blackwell Publishing. Blackwell Reference Online. 31 March 2007. http://www.blackwellreference.com/subscriber/tocnode?id=g9780631206163_chunk_g978063120616319.
- Courville S., N. Piper (2004). "Harnessing Hope through NGO Activism". The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science; 592, 39.
- Dichter, T. W. (1999) "Globalization and Its Effects on NGOs: Efflorescence or a Blurring of Roles and Relevance?" Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly; 28; 38.
- Foster, J.B. (2001). "Imperialism and 'Empire'". Monthly Review. Vol.53, N.7.
- Hamelink, C (1997). Media Ethnic Conflict and Culpability". Media in Transition (Ed. J. Servaes, C. Hamelink). Leuven: Acco.
- Horkheimer, M., T. Adorno. (1996). Aydınlanmanın Diyalektiği I-II. Kabalcı, İstanbul.
- Keck, M. E., K. Sikkink. (1998). Activists Beyond Borders. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Laclau, E. (2007) Popülist Akıl Üzerine. Epos. Ankara.

- Pollard, A., Court, J. (2005). *How Civil Society Organisations Use Evidence to Influence Policy Processes: A Literature Review*. Overseas Development Institute. London.
- Ross, S.D. (2007). "Peace Journalism: Constructive Media in a Global Community". *Global Media Journal: Mediterranean Edition* 2(2).
- Salecl, R. (1995). "Kimlik Krizi ve Eski Yugoslavya'da Yeni Hegemonya Mücadelesi". *Siyasal Kimliklerin Oluşumu* (Ed. E. Laclau). Sarmal. İstanbul.
- Sandy, L. R., and R. Perkins (2002) "The Nature of Peace and Its Implications for Peace Education". *Currents: Issues in Education and Human Development Education and Peace*, Vol. 3, no. 2, pp. 7-20.
- Shinar, D. (2000). "Media Diplomacy and Peace Talk". *Gazette*. Vol. 62-2.
- Shiva, V. (2001). "Violence of Globalization". *Canadian Woman Studies*. Vol: 21-22, N: 4-1. P. 15-16.
- Sofos, S., R. Tsagarousianou (1993). "Politics of Identity,; Nationalism in Contemporary Greece". *Resurgences of Nationalist Movement in Europe* (Ed. J. Amodia). Branford Occasional Papers, Branford.
- Spencer, G. (2003). "Pushing for Peace: The Irish Government, Television News and the Northern Ireland Peace Process". *European Journal of Communication*. 18; 55.
- Tehrani, M. (2002). "Peace Journalism: Negotiating Global Media Ethics". *The International Journal of Press/Politics*; 7; 58.
- Terzis, G. (2008) "Journalism Education Cross Borders; Di-mainstreaming Binary Oppositions in Reporting the "other". *Journalism*. Vol. 9; 141.
- van Dijk, T. (2002) "Discourse and Racism." *A Companion to Racial and Ethnic Studies*. (Eds. D. Goldberg, J. Solomos). Blackwell Publishing, Blackwell Reference Online. 31 March 2007. http://www.blackwellreference.com/subscriber/tocnode?id=g9780631206163_chunk_g978063120616317.
- Wood, E.M. (2006). *Sermaye İmparatorluğu*. Epos. Ankara.
- Zizek, S. (2005). *Gıdıklanan Özne: Politik Ontolojinin Yok Merkezi*. Epos. Ankara.
<http://www.kureselbarisveadalet.org>. Erişim Tarihi: 10 Haziran 2008.
<http://www.turkiyebarismeclisi.org>. Erişim Tarihi: 10 Haziran 2008.
<http://www.un.org/dpi/ngosection>. Erişim Tarihi: 10 Haziran 2008.

TÜRKİYE'DE SAVUNMA HARCAMALARININ GELİŞİMİ: 2000-2008 DÖNEMİ ANALİZİ

Esra DEMİRCAN
esrademircan@comu.edu.tr
ÇOMÜ Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Devletin toplumsal ihtiyaçların karşılanması amacıyla gerçekleştirdiği hizmetlere kamu hizmeti adı verilir. Her bir kamu hizmetinin toplumsal fayda özelliği dışında birbirinden farklı özellikleri vardır. Bu hizmetlerden birisini oluşturan savunma hizmeti, ülke bağımsızlığının sağlanması açısından önemli bir tam kamusal mal ve hizmettir. Devletin gerçekleştirdiği hizmetleri sonucunda ortaya çıkan kamu harcamaları ve bu harcamaların finansman yöntemini gösteren kamu gelirlerinin bütçede gösterilme şekli bütçe sınıflandırması ile ifade edilir. Bütçe sınıflandırmaları esas alınarak oluşturulan sisteme ise bütçe sistemleri denir. Türkiye'de 2004 yılından itibaren uygulamaya giren analitik bütçe sınıflandırması performans esaslı bütçeleme sistemine kolaylık sağlamayı amaç edinmiştir. Türkiye'de analitik bütçe sistemine göre, kurumsal ve fonksiyonel olarak değerlendirilebilen savunma harcamaları bazı dönemlerde diğer dönemlere göre azalma gösterse de her zaman bütçe giderleri içinde ilk altı sıradaki yerini ve önemini korumuştur.

Anahtar Kelimeler: Savunma Hizmeti, Bütçe Sistemi, Bütçe Sınıflandırması, Analitik Bütçe Sınıflandırması

DEVELOPMENT OF DEFENCE EXPENDITURES IN TURKEY: THE ANALYSIS OF 2000- 2008 PERIOD

Abstract

The implemented services that the nation aims to correspond the social demands are called 'public services'. Each public services have different features other than social benefit feature. The defence service, that one of these services, is an important public goods and services for the purpose of national independence. The way of showing The Public expenditures and revenues which shows the financial method as a result of the government's implemented services is imported the Budget Classification. The composed system that is predicated on budget classifications is called Budgetary Systems. The Analytical Budget Classification, which has been enforced since 2004 in Turkey, has aimed at providing convenience to essential performance based budgetary system. In Turkey according to Analytical Budget System, the defence expenditures which are evaluated as institutional and functional, though they decreases in some periods compared to other periods, it always has remained important and has kept in the first six place in budget expenditures.

Keywords: Defence Expenditure, Budgetary System, Budget Classification, The Analytical Budget Classification.

Giriş

Devletin var oluş nedeninin temelini oluşturan toplumsal ihtiyaçların giderilmesi zorunluluğu kamu hizmetleri, kamu harcamaları ve kamu gelirleri kavramlarını beraberinde getirmiştir. İnsanların artan talep ve ihtiyaçlarına bağlı olarak değişen kamu hizmetleri, paralelinde kamu harcamalarının da değişimini zorunlu kılmıştır. Devlet tarafından gerçekleştirilen kamu hizmetlerinin sonucunda ortaya çıkan kamu harcamaları; farklı dönemlerde çeşitli kriterlere göre farklı şekillerde ifade edilmiştir.

Kamu harcamalarının sahip olduğu özelliklere bağlı olarak farklı şekillerde ifade edilmesi, ortaya birçok kamu harcaması türünü çıkarmıştır. Bu harcama türlerinden birisini fonksiyonel sınıflandırma dikkate alınarak yapılan harcamalar oluşturmaktadır. Devletin gerçekleştirdiği temel fonksiyonları esas alarak yapılan fonksiyonel sınıflandırmanın temel amacı, devletin temel fonksiyonlarının harcama ve finansman yöntemi itibarıyla ortaya konulmasıdır. Bu temel fonksiyonlardan birisini ülkeler açısından oldukça büyük bir öneme sahip olan savunma harcamaları oluşturmaktadır.

Türkiye'de savunma harcamaları devletin merkezi yönetim bütçesi içinde yer almaktadır. Savunma harcamalarının tam anlamıyla yer aldığı bütçe ise; bu bütçe dahilinde düzenlenen bütçelerden birisini oluşturan genel bütçeli kuruluşların bütçesidir. Diğer yandan, Türkiye'de hazırlıkları 1995 yılında başlatılan ve 2004 yılında konsolide bütçe kapsamındaki kuruluşların bütçelerinde uygulamaya konulan analitik bütçe sistemine göre; devletin fonksiyonları ana başlıklar itibarıyla belirlenmeye başlanılmıştır. Böylece, savunma harcamaları, bu sistem dahilinde yer alan fonksiyonel sınıflandırma içinde yer almaya başlamış ve devletin temel fonksiyonu niteliğindeki savunma fonksiyonuna bütçeden ayrılan payın belirlenmesi imkanı doğmuştur. Çalışmanın birinci bölümünde; savunma harcamaları teorik boyutuyla değerlendirilecektir. Teorik değerlendirmeyi takiben; bütçe sistemlerindeki gelişmenin bir uzantısı olan analitik bütçe sınıflandırması ikinci bölümün temel inceleme alanını oluşturacaktır. Ayrıca, analitik bütçe sınıflandırması içinde savunma

harcamalarının yeri bu bölümde değerlendirme konusu yapılacaktır. Son bölüm olan üçüncü bölümde ise, Türkiye’de savunma harcamalarının analizi, 2000-2008 dönemi itibarıyla yapılacaktır. Bu bölümde, yapılan hesaplamalarda savunma harcamalarının toplam bütçe (merkezi yönetim bütçesi) giderlerine oranı Maliye Bakanlığı verileri kullanılarak ve cari rakamlarla belirlenecektir. Çalışmanın amacı, savunma harcamalarını analitik bütçe sistemini esas alarak teorik ve rakamsal boyutuyla değerlendirmek ve bu konunun daha sonraki dönemlerde yapılacak çalışmalara esas teşkil etmesini sağlamaktır.

Teorik Bakış Açısıyla Savunma Harcamaları

Kamu ekonomisi karar birimleri içinde yer alan devletin milli ekonomide üstlendiği görev ve fonksiyonlar büyük bir öneme sahiptir. Özellikle milli ekonomide kamusal malların varlığı, ölçek ekonomileri, dışsal ekonomiler ve bilgi eksikliği devletin ekonomide yer almasını ve bu alanda müdahaleci-düzenleyici rol üstlenmesini zorunlu kılan temel nedenlerdir. Nitekim Musgrave and Musgrave’e göre kamu sektörü olarak devletin başlıca üç temel fonksiyonu bulunmaktadır. Bunlar; kaynakların piyasa ekonomisi ve kamu ekonomisi arasında bölüşümünü sağlayan kaynak dağılımı fonksiyonu, toplumda gelir ve servet dağılımında adaleti sağlamayı hedefleyen gelir dağılımı fonksiyonu ve ödemeler dengesi ile tam istihdam ve fiyatlar genel seviyesinde istikrarı sağlamayı hedefleyen bir bütçe politikası ile istikrarı sağlama fonksiyonudur (Musgrave and Musgrave, 1989:6).

Devletin ekonomide üstlendiği fonksiyonlara bağlı olarak ve temel amacı toplumsal ihtiyaçların giderilmesi olan kamu hizmetleri neticesinde ortaya çıkan harcamalar kamu harcamaları olarak ifade edilir. Kamu harcamalarının literatürde sahip olduğu özelliklere göre farklı şekillerde tasnifi mümkündür. Ancak bu tasniflerden en yaygın ve genel kabul görmüş olanı; cari harcamalar ve yatırım harcamalarından oluşan ve bir üretim faktörü karşılığında gerçekleştirilen reel harcamalar ve transfer harcamalarından oluşan ve bir üretim faktörü karşılığı olmadan gerçekleştirilen reel olmayan harcamalardır. Ekonomik tasnif olarak da ifade edilebilen bu tasnifin dışında; kamu harcamalarının; gerçekleştiren idari birimin dikkate alındığı idari tasnif ve gerçekleştirilen fonksiyonların dikkate alındığı fonksiyonel tasnif şeklinde sınıflandırmaları da mevcuttur. Bu kapsamda, devletin milli ekonomide gerçekleştirdiği hizmetlerden birisi savunma hizmeti, bu hizmetin gerçekleştirilmesi sonucunda ortaya çıkan harcama ise savunma harcamalarıdır.

En eski dönemlerden bu yana, devletin varlığının bir göstergesi olarak örgütlenen ilk hizmet savunma hizmetidir. Savunma; *devletin egemenliğinin (kamu ekonomisi tekelinin) diğer devletlerin egemenlik iddialarına, müdahalelerine karşı korunmasını* ifade eder. Bu amaçla; devletin gerçekleştirdiği dış tehditleri önleme, saldırılara karşı hazırlıklı olma ve bunları önleme gibi hizmetleri savunma hizmeti olarak ifade etmek mümkündür. Savunma hizmeti, tüketiminde hizmetten yararlananların birbirine rakip olmadığı ve dolayısıyla faydası bölünemeyen bir ortak tüketim hizmetidir. Caydırma ve koruma olmak üzere iki önemli unsuru olan savunma hizmetinin bu özelliği hizmetin *birleşik ürün (joint product)* olarak ifade edilmesini sağlar. Diğer yandan, hizmetin yoğunluğu bölgelere göre değiştiğinde; savunma hizmetinden yararlanmada hizmetten faydalananların birbirine rakip olmaları mümkün olabilmektedir (Bulutoğlu, 1981:268-271).

Savunma harcamalarının ülke bakımından sahip olduğu önem, bu harcamaların ülke bütçelerinde önemli bir yer tutmasına yol açmıştır. Özellikle dünyanın Doğu ve Batı Bloklarına ayrılması, siyasal ilişkilerin uzun bir süreçte olumlu bir gelişme gösterememesi ve büyük askeri ittifaklar savunma harcamalarının sürekli artmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu durum aynı zamanda kamu harcamalarının da önemli bir artış nedenini oluşturmuştur (Tuncer, 1972:77). Diğer yandan, içinde bulunduğumuz süreçte barışın inşa edilmesi ve korunmasında kullanılan modern, etkili ve maliyetli araç ve gereçlerden faydalanılması da savunma harcamalarını ve dolayısıyla kamu harcamalarını arttıran bir diğer unsur oluşturmuştur (Nemli, 1990:55).

Savunma harcamalarının ortaya çıkış nedeni politik ve stratejik nedenlere dayanmaktadır. Bu yönüyle azaltılması neredeyse mümkün olmayan ve ülke güvenliğinin sağlanması açısından oldukça büyük bir öneme sahip olan savunma harcamaları üretken olmayan (verimsiz) harcamalar olarak değerlendirilebilmektedir. Bunun temel nedeni kaynakların üretken alanlardan çekilerek, özel tüketim ve yatırımların azalmasına neden olmasıdır. Ancak, savunma harcamaları kapsamında yapılan bilimsel araştırmalar ve teknik gelişmelerin gerektirdiği harcamaların ekonomi üzerinde milli geliri artırıcı ve olumlu etki yaratması da mümkün olabilmektedir. Ayrıca, savunma amaçlı yapılan harcamaların bazı sanayi ürünlerinin üretimi için piyasa yaratması da bir diğer olumlu etkiyi oluşturmaktadır (Nadaroğlu, 1998:164-165).

Savunma harcamaları yukarıda da ifade edildiği gibi ekonomi üzerinde olumlu etkiler yaratabilecek nitelikteki harcamalardır. Ekonomide işsizliğin bulunduğu eksik istihdam dönemlerinde; savunma harcamaları tüketim ve yatırım mallarındaki talep artışı yoluyla ekonomide uyarıcı bir etki yapar. Bu durum ayrıca, savunma hizmetinden özel sektöre aktarılan yönetsel ve teknolojik etkilerin artışı ile de ortaya çıkar. Kamu sektörünün verimliliği açısından çoğu gelişmekte olan ülke askeri kaynaklarını yol yapımı, iletişim ağı sistemi kurulması gibi sosyal altyapı faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde kullanır. Bu faaliyetlerle birlikte, askeri eğitim gibi diğer beşeri sermayeyi arttırıcı faaliyetlerin ortaya çıkardığı olumlu etkilerin daha sonraki süreçlerde özel sektöre yansması da mümkündür (Mylonidis, 2008:267). Looney’e göre ise; uzun dönemde savunma harcamaları, ekonomideki kaynakların verimli alanlardan çekilerek bu alanda kullanılması nedeniyle

ekonomik gelişmeyi olumsuz etkiler. Diğer yandan, savunma hizmeti sahip olduğu önem dolayısıyla ekonomik gelişmeden daha fazla önceliğe sahiptir (Looney, 1997:388).

Savunma harcamalarının ekonominin içinde bulunduğu konjonktüre göre farklı etkiler yaratması tam istihdam durumu için de geçerlidir. Ekonomi tam istihdam seviyesinde iken, savunma harcamalarının yaratacağı talep artışı; faktör fiyatlarındaki artışa bağlı olarak fiyatlar genel seviyesini artış yönünde etkileyebilecektir.

Savunma harcamaları, özellikle teknolojik gelişmelerin milli ekonomide kamu ve özel sektör tarafından kullanılmasına olanak sağlaması bakımından ve ekonominin eksik istihdam seviyesinde kaynak kullanımı yoluyla talep artışı sağlaması bakımından ekonomide olumlu etkiler yaratabilen harcamalardır. Diğer yandan, savunma harcamalarının yukarıda ifade edilen etkileri dolaylı etkiler olduğundan, diğer bir ifadeyle ekonomide milli gelir artışını dolaylı olarak sağladığından diğer harcamalara (özellikle yatırım harcamaları) nazaran daha az verimli olduğu da ifade edilebilir. Ancak, savunma harcamalarının ülkeler bakımından oldukça büyük bir öneme sahip olduğunu ve birçok ülkenin bütçesinde büyük bir paya sahip olduğunu ifade etmek gereklidir.

Stiglitz'e göre; savunma harcamalarının miktarını belirleyen en önemli unsur, savunma harcaması miktarı arttıkça elde edilen faydanın da gittikçe artan oranlarda yükselmesi ile ortaya konulabilen marjinal analizdir. Diğer bir ifade ile, kamusal mal niteliği taşıyan optimal savunma harcamaları düzeyi; marjinal faydalar (MB) toplamının, marjinal maliyetlere (MC) eşit olduğu miktar kadar olacaktır. Buna göre optimal savunma harcamaları düzeyi $\Sigma MB = MC$ şeklinde ifade edilebilir. Ayrıntılı savunma stratejileri açısından belirlenen alternatifler ise; savunma harcamaları düzeyinin belirlenmesinde oldukça büyük bir öneme sahip olan bir diğer unsurdur. Nitekim, soğuk savaş dönemi boyunca, dikkatler savunma hizmetinin caydırıcı yönüne kaymıştır. Bununla birlikte, birbirinden farklı her dönemde savunma hizmetinin niteliği, gerçekleştirilen savaşların niteliğine (kimyasal savaşlar, nükleer saldırılar vb.) bağlı olarak değişim göstermiştir (Stiglitz, 2000:350).

Savunma harcamalarının düzeyini belirleyen faktörler yukarıda ki faktörlerle sınırlı değildir. Marjinal analiz ve ülkenin benimsediği savunma stratejisinin yanısıra; ülkenin iktisadi ve bütçesel özellikleri, ülkelerin jeopolitik durumları ve tarihsel özellikleri, ülke içi bölgesel unsurlar (savunma hizmetinin bölgelere göre yoğunluğu), ülkenin siyasal rejimi ve ülkenin ekonomik gelişmişlik ve kalkınmışlık derecesi faktörleri de savunma harcamalarının düzeyinin belirlenmesinde dikkate alınan unsurlardır (Giray, 2004:187-188).

Savunma harcamalarının ekonomide yarattığı etkiler harcamaların bileşimine bağlıdır. NATO'ya göre savunma harcamaları; personel harcamaları, ekipman harcamaları, altyapı harcamaları ve diğer operasyonel harcamalardan oluşmaktadır. Altyapı harcamalarının özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından sahip olduğu önem farklıdır. Çünkü askeri amaçla yapılan çoğu altyapı hizmetlerinin sivil amaçlarla da kullanılabilmesi, ülke kalkınmasına önemli bir katkı sağlayabilmektedir. Savunma harcamaları içinde olumsuz etkiye sahip olması beklenen harcamalar ise, ekipman harcamaları ve diğer operasyonel harcamalar olarak gösterilmektedir (Sezgin, 2003:1).

Savunma harcamalarının sahip olduğu önem, bu harcamaların sürekli olarak artış göstermesi ile sonuçlanmaktadır. Nitekim, 2007 yılında dünya savunma harcamalarının 1339 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir. Reel rakamlarla bu artış 2006 yılına göre % 6, 1998 yılına göre ise, % 45 civarındadır. Bu rakam dünya gayri safi yurt içi hasılasının %2.5'una tekabül etmektedir. Fert başına düşen savunma harcamaları ise 202 dolardır (Stålenheim vd., 2008).

Bölgeler itibariyle bakıldığında 10 yıllık dönemde (1998-2007) en yüksek artışın gerçekleştiği bölge % 162'lik artışla Doğu Avrupa bölgesi olmuştur. Bu bölge aynı zamanda 2007 yılında da artışın (% 15) en fazla olduğu bölgedir. 2007 yılında Rusya % 13'lük artışla bu bölgedeki artışın yaklaşık % 86'sını gerçekleştirmiştir. 10 yıllık dönem itibariyle % 50'nin üzerinde artış gerçekleştiren bölgeler sırasıyla Kuzey Amerika (% 65), Güney Asya (% 57), Afrika (% 51) ve Doğu Asya'dır (% 51) olmuştur. Aynı dönemde artışın en az olduğu bölgeler ise Batı Avrupa (% 6) ve Orta Amerika'dır (% 14) bölgeleri olmuştur. A.B.D'nin savunma harcamaları 2007 yılı dünya toplamının % 45'ine tekabül etmesi bakımından önemlidir. Çin, Birleşik Krallık, Fransa ve Japonya'nın her birinin toplam rakamdaki payı ise yaklaşık olarak % 4 civarındadır. 2001 yılından itibaren A.B.D'nin savunma harcamaları özellikle Afganistan ve Irak'taki geniş çaplı askeri operasyonlar nedeniyle ve aynı zamanda "üs" savunma bütçesindeki artış nedeniyle reel rakamlarla %59'luk bir artış göstermiştir. Güney Kafkasya bölgesi de (Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan) savunma harcamaları son dönemlerde artan bölgelerden bir diğerini oluşturmaktadır. Dış tehditlere bağlı olarak ortaya çıkan bu artışlar petrol ve gaz gelirlerindeki artışın neden olduğu ekonomik ilerlemeler sayesinde mümkün olmuştur.

2007 yılında savunma harcamalarını artıran ülkelerin sayısı son yıllardakilerden daha fazla olmuştur. Dünya savunma harcamalarındaki artışın gerisinde olan faktörler; dış politika hedefleri, gerçek ve algılanan tehditler, çok uluslu barış gücü operasyonlarına yol açan askeri itilaflar ve politikaları vs. içermektedir.

Savunma hizmeti gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde, devletin bağımsızlık ve bütünlüğünün diğer bir ifadeyle siyasi varlığının korunmasında büyük bir öneme sahip olan bir kamu hizmetidir. Savunma hizmetinin gerçekleştirilmesi ile ortaya çıkan ve gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde

bütçe kaynaklarının önemli bir kısmının tahsis edildiği harcamalar ise, savunma harcamaları olup, ülke ekonomisi açısından aynı derecede öneme sahip olan harcamalardır.

Savunma Harcamalarına Bütçe Sistemleri Açısından Bakış

Bütçe harcamalarının bütçe içinde gösterilmesi birbirinden farklı şekillerde olabilir. Bu farklılık bütçede yer alan rakamların gösterilme şeklini ifade eden bütçe sınıflandırmaları ile yakından ilgilidir. Devlet tarafından kullanılan bütçe sistemi ve kod yapısı ülkeden ülkeye değişebildiği gibi; ülke içinde de farklı dönemlerde değişiklik gösterebilir. Nitekim, devletin fonksiyonlarındaki değişimin bütçe fonksiyonlarını yakından etkilemesi ve bütçe fonksiyonlarındaki değişimin de bütçe sistemlerini etkilemesi mümkün olabilmektedir.

Bütçe Sistemlerindeki Gelişim Süreci

Bütçe, devletin belirli bir dönem içinde gerçekleştirmeyi planladığı kamu hizmetlerinin sonucunda ortaya çıkan giderlerin ve bu giderlerin finansman şeklinin yer aldığı mali bir plandır. Diğer bir ifadeyle; bütçe, devletin gider ve gelirlerinin yer aldığı ve kamu mali yönetiminin düzenlenmesinde kullanılan tasarruf, yönetim ve denetim aracıdır. Bütçenin sahip olduğu önem, sadece kamu mali yönetiminin rakamsal olarak düzenlenmesinde değil, aynı zamanda ekonomide kaynakların kamu kesimi ve özel kesim arasında dağılımının sağlanması açısından da söz konusudur. Bununla birlikte, ekonomide gelir dağılımında adaletin sağlanmasında, ekonomik istikrarın sağlanmasında ve ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanmasında da bütçe önemli fonksiyonlara sahiptir.

Bütçe; kamu mali yönetiminin hesaplarının tutulmasında ve yukarıda ifade edilen fonksiyonların gerçekleştirmesinde bünyesindeki gelir ve giderleri farklı şekillerde ifade edebilmektedir. Bu şekilde, bütçede yer alan gelir ve giderlerin nasıl sınıflandırılacağını gösteren sistemlere bütçe sistemleri denilmektedir. Nitekim gelir ve giderlerin bütçelerde birbirinden farklı şekillerde gösterilmesi mümkündür. Harcamacı kuruluşlarca yapılacak giderler alt alta sıralanarak, hangi kurumların hangi hizmetleri yürüttüğü ayrı olarak gösterilebildiği gibi; devletin yaptığı giderlerin ekonomik anlamda ne ifade ettiğine göre bir ayırım yapılarak, devletin hangi amaçlarla ne kadar gider yaptığını belirlemek de mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda, giderlerin ve gelirlerin belirli bir sistematik içinde sınıflandırılması ve aynı türdeki giderlerin ve gelirlerin kolaylıkla ve doğru olarak toplanabilmesi açısından bütçe kodlamaları geliştirilmiştir. Bu durum aynı zamanda, gelir ve giderler ile ilgili istatistiki bilgilere ulaşılabilmesi açısından önemlidir (Siverekli Demircan, 2005:61).

Bütçe sistemleri tarihsel süreç boyunca farklı aşamalardan geçmiş ve farklı şekillerde düzenlenmiştir. Bu değişimde; ilgili dönemde benimsenen iktisadi doktrin, toplumdaki beklenti ve taleplerin sürekli değişim göstermesi, devletin görev ve fonksiyonlarındaki değişim (aynı zamanda bütçe fonksiyonlarındaki değişim) ve dünya siyasi ve iktisadi konjonktüründeki değişimlerin önemli bir etkisi olmuştur. Nitekim, kamu mali yönetiminde; özellikle gelir – gider dengesi üzerinde duran ve harcamacı birimlerin ihtiyaçlarının giderilmesini dikkate alarak hizmet-amaç ilişkisini ikinci plana atan klasik (geleneksel) bütçe sisteminden; performans yönetimini esas alan ve hizmet-amaç ilişkisini ön plana çıkararak elde edilmesi hedeflenen sonuçları ortaya koymayı benimseyen performans esaslı bütçeleme sistemine geçişin yaşandığı bütçe sistemlerindeki değişim ve gelişim süreci bu durumun bir göstergesidir.

Tablo 1: Bütçe Sistemleri ve Değişim

Bütçe Sistemlerinde Değişim	
Yeni Anlayış	Eski Anlayış (1)
<i>Performans Esaslı Bütçe</i>	<i>Planlama Programlama Bütçeleme Sistemi</i>
<i>Performans Denetimi</i>	
<i>Harcamacı Birim Sorumluluğu</i>	<i>Merkezi Sorumluluk</i>
<i>Sonuç Odaklı Kaynak Tahsisi</i>	<i>Hizmet Odaklı Kaynak Tahsisi</i>

Kaynak: Esra Siverekli Demircan, (2007), "Türkiye'de Bütçe Anlayışındaki Değişim Sürecinde Geline Aşama: 5018 Sayılı Kanun İki Yaşında", *Yönetim Bilimleri Dergisi: Ekonomi Gündemi*, Cilt 5, Sayı:2, s.25'den uyarlanmıştır.

Tablo 1'den görüldüğü üzere; bütçe sistemlerindeki değişim sürecinde günümüzde gelinen aşama performans esaslı bütçeleme sistemine geçiş yönünde ortaya çıkmıştır. Bu sistemde performans yönetimi benimsenmiş ve merkezi birim sorumluluğu yerini harcamacı birim sorumluluğuna bırakmıştır. Bununla

birlikte, kaynakların hizmete tahsisini yeterli gören planlama, programlama, bütçeleme sistemi yerini; hizmet amaç ilişkisine ek olarak girdi-çıkıtı ilişkisini de dikkate alan performans esaslı bütçeleme sistemine bırakmıştır.

Performans esaslı bütçeleme sistemi, harcamacı birimlerde performans göstergelerinin belirlenerek, bu göstergeler doğrultusunda belirlenen amaçlara ulaşılmasını hedefleyen ve böylece kamu ekonomisinde kaynak dağılımında etkinliği öngören, makro ekonomik hedeflere ulaşılabilirliği bünyesindeki stratejik plan, etkinlik analizi gibi uygulamalarla değerlendirebilen ve kamu ekonomisinde sonuç odaklı bir anlayışa dayalı olan bütçe sistemidir (Siverekli Demircan, 2006:53). Bu bütçe sisteminin özellikle 1990'lı yıllardan sonra dünya ülkelerinde kamu mali yönetiminde kullanılmaya başlanması, bütçe sistemlerindeki değişime kamu mali yönetimlerinin uyumunun bir sonucudur. Bununla birlikte; performans esaslı bütçeleme sisteminin kamu hizmetlerinde maliyet hesaplamalarının zor olması ve teknik bir altyapıyı gerektirmesi gibi nedenlerden dolayı uygulama güçlüklerine sahip olduğunu da ifade etmek gereklidir. Bu nedenle performans esaslı bütçeleme sistemine geçişte kolaylığın sağlanması ve uyum sürecinin oluşturulmasında analitik bütçe sınıflandırması benimsenmiş ve Türkiye'de dahil olmak üzere birçok ülkede analitik bütçe sistemi bütçe kod yapısı olarak uygulamaya girmiştir.

Analitik Bütçe Sınıflandırması ve Savunma Harcamaları

Analitik bütçe sınıflandırması; temeli, Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından hazırlanan Devlet Mali İstatistiklerine (Government Finance Statistics) dayanan bir kod yapısıdır. Bünyesinde barındırdığı ve farklı açılardan öngördüğü sınıflandırmalar ile bütçe yönetiminin sağlanmasında önemli bir araç konumunda olan analitik bütçe sınıflandırması günümüzde birçok ülkede uygulanmaya başlanılan bir bütçe sınıflandırma şekli olmuştur.

Analitik bütçe sınıflandırması, kamu kaynaklarının idari birimler, fonksiyonlar ve ekonomik nitelikleri itibarıyla detaylı olarak izlenmesini ve yıllar itibarıyla karşılaştırmaların yapılabilmesini sağlayan bir sistemdir. Sistemin yapısında bulunan kurumsal, fonksiyonel, ekonomik ve finansman tipi sınıflandırmalar aynı zamanda kamu hizmetleri kapsamında uluslararası düzeyde karşılaştırma yapılmasına da imkan tanıyabilmektedir. Bununla birlikte; sistem performans esaslı bütçeleme sisteminin gerek duyduğu bilgilerin daha sağlıklı şekilde oluşturulması ve gösterilmesini mümkün kılabilir (Erüz, 2005:70).

Analitik bütçe sınıflandırması kapsamında yapılan kurumsal sınıflandırma ile kamu mali yönetiminde yer alan kurumların idari açıdan tasnifi mümkün olmaktadır. Böylece, kurumların tamamına ait harcama ve gelir miktarlarının kolaylıkla görülmesi ve değerlendirilmesi söz konusu olmaktadır. Analitik bütçe kapsamındaki fonksiyonel sınıflandırma ise, kamu hizmetlerinin türünü göstermesi bakımından önemli bir sınıflandırma şeklidir. Devletin hizmet türleri itibarıyla yapmış olduğu harcamaların ve böylece yapılan hizmetlerin değerlendirilmesine imkan tanıyan fonksiyonel sınıflandırma kamu hizmetlerinin değerlendirilmesi açısından önem taşımaktadır. Harcamanın hangi kaynakla finanse edildiğini gösteren sınıflandırma türünü oluşturan finansman tipi sınıflandırmada ise; aynı zamanda kamu mali yönetiminde yer alan kurum ve kuruluşların bütçe türlerini de görmek mümkündür. Analitik bütçe sınıflandırması kapsamında yer alan bir diğer sınıflandırma şekli olan ekonomik sınıflandırma devletin gelir, gider ve borç verme işlemlerinin kodlar halinde düzenlenmesini sağlar. Böylece, bütçe kapsamında yapılması öngörülen harcamaların ekonomik açıdan ne tür bir harcama olduğunu da ortaya koymak mümkün olur. .

Analitik bütçe sınıflandırması; detaylı bir kurumsal sınıflandırma ile program sorumlularının tespitine imkan vermesi, kamu hizmetlerinin fonksiyonel olarak ortaya konulmasının sağlanması, bütçe verilerinin tek elden görülmeye imkanının sağlanması ve uluslararası karşılaştırmaların yapılmasına olanak tanıması bakımından önemli bir sınıflandırma şeklidir (Mutluer vd., 2005:154). Ayrıca, bütçe politikalarının oluşturulmasında sektörel ayrımların yapılabilmesi de bu sınıflandırmanın hedefleri arasındadır.

Savunma harcamaları analitik bütçe sınıflandırması ile birlikte, kurumsal ve fonksiyonel olarak bütçelerde yer almaya başlamıştır. Böylece, ülke ekonomisinde savunma hizmetine bütçeden ayrılan payın takip edilmesi ve değerlendirilmesi mümkün hale gelmiştir. Ayrıca, devletin savunma hizmetinin içerik itibarıyla değerlendirilmesi ve bu hizmetin alt fonksiyonlarının ortaya konulması da mümkün olmuştur.

Türkiye'de Savunma Harcamalarının Bütçe Sistemleri Perspektifinden Değerlendirilmesi

Kamu hizmetlerinin gerçekleştirilme aracı konumunda olan bütçenin sınıflandırılması ve gelişim süreci ülkeler bakımından farklı gelişme süreçlerine tabi olmuştur. Bu süreçte Türkiye'de farklı dönemlerde farklı bütçe sistemleri kullanmış ve bütçe politikalarının başarıyla uygulanması için gerekli çalışmaları yapmaya çalışmıştır. Türkiye'de bütçe sınıflandırma çalışmalarının yapılmasında; dönemin ekonomik, sosyal ve siyasal şartları ve dünya kamu mali yönetiminde benimsenen temel ilkeler etkili olmuştur.

Türkiye'de Bütçe Sistemlerinin Gelişim Süreci

Bütçe sınıflandırması, ekonomik ve mali politikaların planlanması, uygulanması ve sonuçlarının analiz edilebilmesi için Devlet faaliyetlerinin kurumsal, fonksiyonel ve ekonomik kriterlere göre tasnif edilmesini ifade eder (Maliye Bakanlığı, 2004:8). Bütçe sistemleri ise, bütçe sınıflandırmalarına dayalı olan ve bütçede yer alan gelir ve gider rakamlarının ne şekilde gösterildiğini ortaya koyan sistemlerdir. Bu

bağlamda, Türkiye’de uygulama alanı bulan bütçe sınıflandırmaları ve sistemleri bütçe düzenlemelerinin başarıyla gerçekleştirilmesini hedeflemesine rağmen, benimsenen hedeflere ulaşmada yetersiz kalmıştır.

Türkiye’de bütçenin devletin faaliyetlerini gerçekleştirme aracı olarak kullanımı Cumhuriyetin ilanı ile birlikte önem kazanmaya başlamıştır. 1923-1973 döneminde uygulanan geleneksel bütçe sistemi; harcamacı birimlerin ihtiyaçlarının giderilmesini hedefleyerek kaynak tahsisinde idari birimleri dikkate almıştır. Ancak, sistem, hizmet-amaç ilişkisinin kurulmasından uzak kalmış ve sadece idari birimlerin ihtiyaçlarının giderilmesini esas aldığı için, ödeneklerin ihtiyaçlar doğrultusunda belirlenmesinden öteye geçememiştir. 1973 yılında aynı zamanda Avrupa Birliği’ne mali uyum çabalarının da bir sonucu olarak ve dünya kamu mali yönetiminde kabul gören program bütçe sistemi uygulamaya girmiştir.

1973 yılından sonra yaklaşık 30 yıllık zaman süreci boyunca uygulama alanı bulan program bütçe sistemi; sınıflandırma şekli olarak hizmete ilişkin program, alt-program ve faaliyetlerin belirlenmesini esas almıştır. Böylece sistem dahilinde benimsenen fonksiyonel ayırım, kamu hizmetlerinin türler itibarıyla ayırımını öngörmüştür. Sistemin öngördüğü bir diğer sınıflandırma şekli ise; harcama kalemleri sınıflandırmasıdır. Bu sınıflandırma ile, program bütçenin hizmet maliyetinin belirlenmesi hedeflenmiştir (Falay, 1987:138-139). Ayrıca, kaynak israfının önlenmesi ve hedeflere dengeli bir şekilde ulaşmak için bütçelerin hizmet programlarına göre düzenlenmesini esas alarak uygulamaya giren program bütçe sisteminde harcamalar, ekonomik açıdan cari harcamalar, yatırım harcamaları ve sermaye teşkili ve transfer harcamaları olarak üçlü bir ayırıma tabi tutulmuştur (Sivrekli Demircan, 2005:65). Böylece, program bütçe sistemi, program sınıflandırmasını esas almakla birlikte, ekonomik sınıflandırma ve harcama kalemlerine dayalı sınıflandırmalardan da yararlanmıştıdır (Falay, 1987:139).

Program bütçe uygulamasında, sınıflandırma sistematiğinin zamanla kaybedilmiş olması, yeterli bir kurumsal ve fonksiyonel sınıflandırma yapılamamış olması nedeniyle analize elverişli bir ortam yaratılamaması ve mevcut kodlamanın uluslararası karşılaştırmaların yapılmasına imkan vermemesi yeni bütçe sınıflandırması arayışlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Sivrekli Demircan, 2005:66). Ayrıca, bu dönemde düzenlenen bütçeler; kamu mali yönetiminde kurumsal açıdan ortaya çıkan sorunlar, alt yapı yetersizlikleri, kodlama sisteminde ortaya çıkan aksaklıklar ve sisteme uyumsuzluğun ortaya çıkardığı uygulamadan kaynaklanan aksaklıklar nedeniyle geleneksel bütçe sisteminden öteye geçememiştir (Demircan, 2007:26).

Türkiye’de program bütçe sisteminin ortaya çıkardığı aksaklıklar yeni bütçe arayışlarını da beraberinde getirmiştir. Söz konusu arayışlar ve dünya kamu mali yönetiminde ortaya çıkan değişimler Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun düzenlenmesinde etkili olmuştur. Böylece, 2003 yılında kabul edilerek, 2006 yılında uygulamaya giren 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile stratejik planlamaya dayalı performans esaslı bütçe sistemi kabul edilmiştir. Kanunda, “kamu idarelerinin bütçelerini, stratejik planlarda yer alan misyon, vizyon, stratejik amaç ve hedeflerle uyumlu ve performans esasına dayalı olarak hazırlamaları“ (2) gerekliliği üzerinde durulmuştur. Nitekim, performans esaslı bütçeleme sistemi, kamu idarelerinin temel fonksiyonlarını ve bu fonksiyonlar ile ulaşılması hedeflenen amaçların en uygun kaynak tahsisi ile yapılmasını sağlayan ve performans ölçümü ile hedeflere ulaşıp ulaşılamadığını değerlendiren sonuç odaklı bir bütçe sistemidir. Sistemin başarıyla uygulanabilmesi için de, 2004 yılından itibaren analitik bütçe sınıflandırmasının bütçe uygulamalarında geçerli olacağı ilkesi esasa bağlanmıştır (Demircan, 2007:27-28).

Türkiye’de Analitik Bütçe Sınıflandırması ve Savunma Harcamaları

Türkiye’de, geçmiş yıllarda bütçenin uluslararası standartlarda veri üretecek sınıflandırmaya sahip olamaması, bütçeden beklenen işlevi zayıflatan, faaliyetlerin fayda-maliyet analizinin yapılması imkanını ortadan kaldıran, karar alıcıların stratejik karar verme yeteneklerini sınırlandıran ve politikalar ile bütçeler arasında bağlantı kurulmasını engelleyen önemli bir sorun olmuştur. Devlet faaliyetleri ile bu faaliyetlerin milli ekonominin geneli veya bölümleri üzerindeki etkisinin analiz edilmesi için uygun bir bütçe sınıflandırmasına duyulan ihtiyaç, çalışmaları Maliye Bakanlığınca 1995 yılında başlatılan ve 2004 yılında konsolide bütçe kapsamındaki idarelerde uygulama alanı bulan analitik bütçe sistemini beraberinde getirmiştir (Maliye Bakanlığı, 2004a:69).

Türkiye’de savunma harcamaları büyük ölçüde Milli Savunma Bakanlığı bütçesinden oluşmaktadır. Askeri harcamaların ana kaynağını oluşturan Milli Savunma Bakanlığı bütçesinin genel bütçe ve buna bağlı olarak merkezi yönetim bütçesi içindeki payı önemli bir yere sahiptir. Türkiye’de savunma harcamalarını oluşturan bir diğer kalem ise, 1985 yılında kurulan Savunma Sanayii Destekleme Fonu’dur. Savunma Sanayii Destekleme Fonu (SSDF), Türk Silahlı Kuvvetleri’nin modernizasyonunun sağlanması ve Türkiye’de modern savunma sanayiinin kurulması için gerekli kaynağın, genel bütçe dışında devamlı ve istikrarlı bir şekilde sağlanması amacıyla Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası nezdinde ve Savunma Sanayii Müsteşarlığı yönetiminde oluşturulmuş bir fondur. Savunma Sanayii Destekleme Fonu’nun başlıca gelir kalemlerini; gelir ve kurumlar vergisi, milli piyango kârı, müşterek bahis hasılatı ve yurtdışından ithal edilen hafif silah satış gelirinden alınan pay oluşturmaktadır (T.C. Savunma Sanayii Müsteşarlığı, 2005:7). Milli Savunma Bakanlığı’na bağlı olan ve özel bütçeli kuruluş statüsünde yer alan Savunma Sanayii Destekleme Fonu Temmuz 2008 döneminde yapılan düzenleme ile, Sayıştay denetimine (3) dahil olmuştur.

Türkiye’de savunma harcamalarını oluşturan diğer bir kalem ise, Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı’dır. 1987 yılında 3388 sayılı Kanunla kurulan ve Milli Savunma Bakanlığı’na bağlı olan vakfın amacı bu kanuna göre; milli harp sanayiinin geliştirilmesi, yeni harp sanayi dallarının kurulması ve harp araç ve gereçlerinin satın alınması suretiyle Türk Silahlı Kuvvetlerinin savaş gücünün artırılmasına katkıda bulunulmasını sağlamaktır (4). Ayrıca, dış yardımlar gibi savunma harcamalarını oluşturan diğer kalemler de mevcuttur.

Türkiye’de bütçe sistemleri ve uygulamaları bağlamında yapılan düzenlemelerle; savunma hizmeti, analitik sınıflandırma dahilinde değerlendirilmeye başlanılmıştır. Böylece, analitik bütçe kod yapısının kurumsal sınıflandırma ve fonksiyonel sınıflandırma başlıkları altında savunma hizmetine de yer verilmiş ve finansman tipi ve ekonomik sınıflandırma ile de söz konusu hizmetin hangi kaynaklarla finanse edileceği belirlenmiştir. Tablo 2’den görüldüğü gibi, analitik bütçe kod yapısı dört sınıflandırma biçimine dayalıdır. Milli Savunma Bakanlığı birinci düzey kurumsal kodlar içinde 09 bütçe kodu ile yer almaktadır. İkinci, üçüncü ve dördüncü düzey kurumsal kodlar ise, bakanlığın alt birimlerini göstermektedir. Tablo 3’den görüldüğü gibi, savunma hizmeti, birinci düzey fonksiyonel sınıflandırma kapsamında ise 02 kodu ile yer almaktadır.

Tablo 2: Analitik Bütçe Kod Yapısı

Kurumsal				Fonksiyonel				Finansman	Ekonomik			
I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	I	II	III	IV
00	00	00	00	00	0	0	00	0	00	0	0	00

Kaynak: Kamil Tüğen, *Devlet Bütçesi*, Gözden Geçirilmiş ve Düzeltilmiş Altıncı Baskı, İzmir, 2007, s. 181.

Tablo 3: Birinci Düzey Fonksiyonel Sınıflandırma

Kodu I	Açıklama
01	Genel Kamu Hizmetleri
02	Savunma Hizmetleri
03	Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri
04	Ekonomik İşler ve Hizmetler
05	Çevre Koruma Hizmetleri
06	İskan ve Toplum Refahı Hizmetleri
07	Sağlık Hizmetleri
08	Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri
09	Eğitim Hizmetleri
10	Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, *2005 Yılı Bütçe Hazırlama Rehberi*, Temmuz 2004, Ankara, s.49.

Tablo 4: İkinci Düzey Fonksiyonel Sınıflandırma

Kodu		Açıklama
I	II	
02		Savunma Hizmetleri
	1	Askeri Savunma Hizmetleri
	2	Sivil Savunma Hizmetleri
	3	Dış Askeri Yardım Hizmetleri
	8	Savunmaya İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri
	9	Sınıflandırmaya Girmeyen Genel Kamu Hizmetleri

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, *2005 Yılı Bütçe Hazırlama Rehberi*, Temmuz 2004, Ankara, s.50.

Tablo 4’de görüldüğü gibi, ikinci düzey fonksiyonel sınıflandırma kapsamında savunma hizmetinin alt fonksiyonları yer almıştır. Fonksiyonel sınıflandırmanın üçüncü düzeyi ise, ikinci düzeyde yer alan hizmetlerin

hangi tür hizmetlerden oluştuğunu belirten açıklamaları içermiştir. Tablo 5'de yer alan finansman tipi sınıflandırmada ise, savunma hizmetinin yeri, savunma hizmetini gerçekleştiren birim olan Milli Savunma Bakanlığı genel bütçeli kuruluş olduğundan 1 kodu ile yer alan genel bütçe olarak belirlenmiştir

Tablo 5: Finansman Tipi Sınıflandırma

Bütçe Kodu	Açıklama
1	Genel Bütçe
2	Katma Bütçe
3	Sosyal Güvenlik Kurumları
4	Özerk Kuruluşlar
5	Döner Sermayeler
6	Özel Ödenekler
7	Dış Proje Kredileri
8	Bütçe Dışı Fonlar

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, *2005 Yılı Bütçe Hazırlama Rehberi*, Temmuz 2004, Ankara, s.91.

Tablo 6: İdari-Fonksiyonel Ayırma Göre Türkiye'de Savunma Harcamaları: 2000-2006 Dönemi (Bin YTL)

Yıllar	Savunma Harcaması	
	B.Ö.	Y.Ö.
2000	4.832.735	5.569.020
2001	5.994.459	7.997.345
2002	9.782.635	11.689.503
2003	12.146.698	14.159.581
2004	12.223.945	15.727.757
2005	13.522.787	17.474.684
2006*	14.643.553	19.513.994

B.Ö.: Başlangıç Ödeneği

Y.Ö.: Yıl sonu Ödeneği

* Merkezi Yönetim Bütçe Verileri

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, *2008 Yılı Bütçe Gerekçesi*, Ekim 2007, Ankara, s.32.

Tablo 7: İdari-Fonksiyonel Ayırma Göre Türkiye'de Savunma Harcamalarının Toplam Giderler İçindeki Payı: 2000-2006 Dönemi (%)

Yıllar	Savunma Harcaması	
	B.Ö.	Y.Ö.
2000	10.3	11.2
2001	12.4	9.7
2002	10.0	9.7
2003	8.3	9.6
2004	8.2	10.0
2005	8.7	10.8
2006*	8.4	10.5

B.Ö.: Başlangıç Ödeneği, Y.Ö.: Yıl sonu Ödeneği

* Merkezi Yönetim Bütçe Verileri

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, *2008 Yılı Bütçe Gerekçesi*, Ekim 2007, Ankara, s.32.

Tablo 6 ve Tablo 7’de görüldüğü gibi savunma harcamalarının toplam bütçe giderleri içindeki payı önemli bir düzeydedir. 2000, 2001 ve 2002 yıllarında savunma hizmetinin bütçeden aldığı pay, borç faizleri ve genel kamu hizmetlerinden sonra toplam giderler içinde üçüncü sırada yer almaktadır. 2003, 2004, 2005 ve 2006 yıllarında, bu sıralama borç faizleri, genel kamu hizmetleri, eğitim hizmeti ve savunma hizmeti olarak değişmiş ve eğitim harcamaları savunma harcamalarının önüne geçmiştir. Böylece savunma harcamalarına bütçeden ayrılan pay, 2000-2006 döneminde ilk dört kalem içinde yer almıştır (Bakınız: Tablo 8). Bu durum daha önce de ifade edildiği üzere, savunma harcamalarının ülkenin birlik ve bütünlüğünün sağlanması açısından taşıdığı önemden kaynaklanmaktadır.

Tablo 8: Merkezi Yönetim Bütçe Giderlerinden En Yüksek Payı Alan Hizmetler Sıralaması

Yıllar	Hizmetler	Bütçeden Aldığı Pay* (%)
2000	Borç Faizleri	42.7
	Genel Hizmetler	21.1
	Savunma	11.2
	Eğitim	10.2
2001	Borç Faizleri	49.8
	Genel Hizmetler	17.9
	Savunma	9.7
	Eğitim	9.0
2002	Borç Faizleri	43.0
	Genel Hizmetler	23.1
	Eğitim	10.7
	Savunma	9.7
2003	Borç Faizleri	40.2
	Genel Hizmetler	21.3
	Eğitim	10.1
	Savunma	9.6
2004	Borç Faizleri	42.1
	Genel Hizmetler	15.4
	Eğitim	10.9
	Savunma	10.0
2005	Borç Faizleri	34.8
	Genel Hizmetler	14.6
	Eğitim	12.0
	Savunma	10.8
2006	Borç Faizleri	24.9
	Genel Hizmetler	21.6
	Eğitim	12.6
	Savunma	10.5

* Yıl sonu Ödeneği

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, *2008 Yılı Bütçe Gerekçesi*, Ekim 2007, Ankara, s.32.

Haziran 2007 döneminde Maliye Bakanlığı tarafından yayınlanan *2006 Yılı Genel Faaliyet Raporuna* göre; kurumsal olarak Savunma Bakanlığı, 2006 yılı bütçe gerçekleştirme rakamları bazında Hazine Müsteşarlığı, Maliye Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı’ndan sonra beşinci sırada yer almıştır. Haziran 2008 döneminde Maliye Bakanlığı tarafından yayınlanan *2007 Yılı Genel Faaliyet Raporuna* göre ise; 2007 yılı merkezi yönetim bütçesinde, fonksiyonel sınıflandırmaya göre en büyük payı yüzde 40.6 oranla genel kamu hizmetleri almıştır. Genel kamu hizmetlerini sırasıyla yüzde 16.4 oranla sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri, yüzde 13 oranla eğitim hizmetleri, yüzde 11.6 oranla ekonomik işler ve hizmetler, yüzde 6.1 oranla kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri ve yüzde 5.8 oranla savunma hizmetleri izlemiştir. Böylece savunma hizmeti, özellikle 2006 döneminden sonra sosyal güvenlik alanında yapılan reform çalışmalarından dolayı sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerinin gerisinde kalmıştır. 2007 yılında merkezi yönetim kapsamında yer alan idareler içinde Sosyal Güvenlik Kurumuna sağlık, emeklilik ve sosyal yardım giderleri kapsamında cari transfer yapan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının bu giderleri dışarıda tutulduğunda icracı kamu idareleri içinde bütçeden en büyük payı Milli Eğitim Bakanlığı almıştır. Bütçeden en çok pay alan ikinci kamu idaresi ise Milli Savunma Bakanlığı olmuş ve bu Bakanlığın Sağlık Bakanlığını izlemiştir.

Maliye Bakanlığı verilerine göre; 2008 yılı merkezi yönetim bütçe kanunu fonksiyonel sınıflandırma esasına göre; bütçe giderlerine ayrılan pay itibarıyla hizmetler; genel kamu hizmetleri, sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri, eğitim hizmetleri, ekonomik işler ve hizmetler, kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri ve savunma hizmetlerinden oluşmuştur. Böylece, 2007 yılındaki mevcut sıralama 2008 yılında da yerini aynı şekilde korumuştur.

Tablo 9: Fonksiyonel Ayırma Göre Türkiye’de Savunma Harcamaları ve Toplam Bütçe Giderleri İçindeki Payı: 2007-2008 Dönemi (Bin YTL, %)

Yıllar	Miktar	Toplam Bütçe Giderleri İçindeki Pay
2007*	11.833.996	5.7
2008**	13.363.415	5.9

* Merkezi Yönetim Bütçe Verileri Gerçekleşme Ödeneği

** Merkezi Yönetim Bütçe Verileri Başlangıç Ödeneği

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, *2007 Yılı Genel Faaliyet Raporu*, Haziran 2008, Ankara, s.34.

T.C. Maliye Bakanlığı, “2008 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu İcmali I Sayılı Cetvel-Genel Bütçeli İdareler - Fonksiyonel Sınıflandırma”,
http://www.bumko.gov.tr/TR//Tempdosyalar/Genel_Fonksiyonel_2008.pdf.

Türkiye’de 2007 ve 2008 yılları itibarıyla; savunma harcamalarına ayrılan payın toplam giderler içindeki oranının diğer dönemlerle nazaran kısmen azaldığı gözlenmektedir (Bakınız: Tablo 9). Bu durum da daha önce de ifade edildiği gibi, sosyal güvenlik ve eğitim alanında yapılan düzenlemelerin önemli bir etkisi olmuştur. Bununla birlikte, savunma harcamalarına ayrılan payın, her ne kadar azalma gösterse de bütçe giderleri içindeki önemini koruduğunu ifade etmek gereklidir. Bununla birlikte, Türkiye’de savunma harcamaları içinde personel harcamaları ve mal ve hizmet alım giderlerinin önemli bir yere sahip olduğunu da ifade etmek gereklidir.

Savunma harcamalarına bütçe kaynaklarından ayrılan payın rakamsal olarak değerlendirilmesi, savunma harcamalarının büyüklüğünü ortaya koymak açısından yeterli değildir. Savunma harcamalarının büyüklüğü konusunda en çok kullanılan ve belirleyici olan ölçü, o ülke savunma harcamasının o ülkenin toplam gayri safi yurt içi hasılasına oranıdır. Bu orana savunma yükü de denilmektedir. Bu açıdan, savunma harcamalarının bütçe içindeki payı incelendiğinde Türkiye’nin OECD ülkeleri içinde Yunanistan’dan sonra en yüksek rakama sahip olduğu gözlemlenmekte ve bu yönüyle Türkiye’nin savunma harcamaları yüksek gibi görünmektedir. Ancak, bu durum Türkiye ve bölge ülkelerinin savunma yükü olarak değerlendirildiğinde Türkiye’nin savunma yükü ön plana çıkmamaktadır. Nitekim, Türkiye toplam gelirin % 4’ünü savunmaya harcarken bu rakam Güney Kıbrıs için % 6.1 ve Yunanistan için % 4.6’dır (Sezgin, 2003:2).

Türkiye’de savunma harcamaları ekonomi üzerinde olumlu etkiler yaratabilme özelliği göstermektedir. Bunun temel nedenleri; silahlı gücün işgücünde bir açığa neden olmaması, savunma harcamalarının kendi içinde sağlık ve eğitim harcamalarını önemli ölçüde barındırıyor olması ve Güneydoğu bölgesinde gerçekleştirilen savunma harcamalarının aynı zamanda bölgede toplam talebi canlandırıcı ve böylece bölgesel kalkınmanın sağlanması yönünde yardımcı bir etki yaratmasıdır (Sezgin, 2003:3).

Sonuç

Devletlerin toplumsal ihtiyaçların giderilmesi amacıyla gerçekleştirdikleri kamu hizmetlerinden birisini savunma hizmeti oluşturmaktadır. Savunma hizmeti tarihler boyunca hemen her ülke için aynı derecede öneme sahip olmuştur. Caydırma ve koruma olmak üzere iki önemli unsurdan oluşan savunma hizmeti; sadece ülkenin birlik ve bütünlüğünün sağlanması yönünden değil, aynı zamanda ekonomide teknolojik gelişmelerin uygulanabilmesine imkan tanınması açısından da önem taşımaktadır. Bununla birlikte, savunma hizmetinin tam kamusal nitelikli bir hizmet olması da taşıdığı önemi arttırmaktadır.

Devlet tarafından gerçekleştirilen kamu hizmetlerinin neticesinde ortaya çıkan harcamalar ise, kamu harcamalarını oluşturur. Kamu harcamaları, devlet bütçesi içinde yer alırken benimsenen bütçe sistemine göre farklı şekillerde ifade edilebilir. Kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin ne şekilde gösterileceğini ifade eden bütçe sınıflandırma sistemleri kamu mali yönetiminde benimsenen ilkelere ve değişimlere göre farklı aşamalardan geçerek günümüze kadar gelmiştir. İdari birimlerin ihtiyaçlarının giderilmesini esas alan geleneksel bütçe sisteminden, hizmetlerin belirli programlara ayrılmasını ve aynı amaca yönelik programların bir araya getirilerek program sınıflandırmasını öngören program bütçe sistemine kadar hemen her bütçe sistemi uygulandığı dönemin temel özelliklerini yansıtır nitelikte olmuştur. 1990’lı yıllarda ön plana çıkmaya başlayan ve sonuç odaklı bir bütçe sistemi olan performans esaslı bütçeleme sistemi ise, performans yönetimini öngören bir bütçe sistemi olmuştur. Bu bütçe sisteminin uygulanmasında kolaylık sağlamayı

öngören bütçe sınıflandırması analitik bütçe sınıflandırması olarak ifade edilmiş ve kurumsal, fonksiyonel, ekonomik ve finansman tipi olmak üzere dört temel sınıflandırmayı içermiştir.

Türkiye’de 2003 yılında kabul edilen ve 2006 yılında uygulamaya giren 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile performans ölçümü ve yönetimini esas alan performans esaslı bütçeleme çalışmalarına geçiş başlatılmıştır. Bu bağlamda sistemin uygulanabilirliğinin kolaylaştırılması yönünden, 2004 yılından itibaren bir bütçe kod yapısını oluşturan analitik bütçe sınıflandırması uygulamaya girmiş ve devletin fonksiyonları itibariyle gerçekleştirdiği harcamaların kolaylıkla takip edilmesi mümkün hale gelmiştir. Bu bağlamda, devletin temel fonksiyonları arasında yer alan savunma harcamaları fonksiyonel olarak belirlenmeye başlanılmıştır. Fonksiyonel sınıflandırmaya göre; Türkiye’de 2000-2008 döneminde savunma harcamalarının genellikle ilk altı hizmet türü içinde yer aldığı gözlemlenmiştir. Ancak, 2007 ve 2008 dönemlerinde savunma harcamalarına ayrılan payın diğer dönemlere nazaran azalma göstermesi Türkiye’de bu dönemde benimsenen sosyal güvenlik ve eğitim gibi alanlardaki reform çalışmalarından kaynaklanmıştır. Bununla birlikte; savunma hizmetine ayrılan payın Türkiye’de her zaman önemini koruduğunu ifade etmek mümkündür.

Ekler

(1) Burada ifade edilen eski anlayış kuşkusuz performans esaslı bütçe sisteminden önce benimsenen bütçe anlayışını ifade etmektedir. Nitekim, klasik bütçe sistemi de XVIII. ve XIX. yüzyıllarda uygulanan bir bütçe sistemidir.

(2) 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, Birinci Kısım: Genel Hükümler, Üçüncü Bölüm: Kamu Kaynağının Kullanılmasının Genel Esasları, Madde 9.

(3) Söz konusu fonun Sayıştay denetimine tabii olması, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun benimsediği ve kamu mali yönetiminde mali disiplin ve mali saydamlığın sağlanması olarak ifade edilebilecek temel hedefler ile yakından bağlantılıdır.

(4) 17.06.1987 tarihli ve 3388 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı Kanunu.

Kaynakça

- Bulutoğlu, Kenan, (1981), *Kamu Ekonomisine Giriş* (Üçüncü Baskı), Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Erüz, Ertan, (2005), “Yeni Mali Yönetim Yapısında Performans Esaslı Bütçeleme”, *20. Türkiye Maliye Sempozyumu: Türkiye’de Yeniden Mali Yapılanma*, T.C. Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, 23-27 Mayıs, Karahayıt-Pamukkale.
- Falay, Nihat, (1987), *Program Bütçe ve Sıfır Esaslı Bütçe Sistemleri*, İstanbul Üniversitesi Yayın No:3480, İktisat Fakültesi Yayın No:521, Maliye Araştırma Merkezi Yayın No:71, İstanbul.
- Giray, Filiz, (2004), “Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme”, *Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 54, Sayı:1, ss:181-199.
- Kamil Tügen, (2007), *Devlet Bütçesi*, Gözden Geçirilmiş ve Düzeltilmiş Altıncı Baskı, İzmir.
- Looney, Robert.E. (1997), “Excessive Defense Expenditures and Economic Stabilization: The Case of Pakistan”, *Journal of Policy Modeling*, 19 (4), pp. 381- 406.
- Musgrave, Richard, Abel, and Musgrave, Peggy, B., (1989), *Public Finance in Theory and Practice* (Fifth Edition), Mc Graw Hill Book Company, United States.
- Mutluer, Kamil, Erdoğan Öner ve Ahmet Kesik, (2005), *Bütçe Hukuku*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 99, İstanbul.
- Mylonidis, Nikolaos, (2008), “Revisiting The Nexus Between Military Spending And Growth In The European Union”, *Defence and Peace Economics*, Vol. 19(4), August, pp. 265–272.
- Nadaroğlu, Halil, (1998), *Kamu Maliyesi Teorisi (Onuncu Baskı)*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Nemli, Arif, (1990), *Kamu Maliyesine Giriş (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Üçüncü Baskı)*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Sezgin, Selami, (2003), “Savunma Harcamaları, Terörizm ve Ekonomi”, *Stratigma Aylık Strateji ve Analiz Dergisi*, Mayıs, Sayı:4.
- Sivrekli Demircan, Esra, (2005), “Karşılaştırmalı Bir Perspektiften Kamu Mali Yönetiminde Türk Bütçe Sistemi ve Analitik Bütçe Sistemine Geçiş”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı:25, Ocak ss: 60-69.
- Sivrekli Demircan, Esra, (2006), “Yeni Ekonomik Düzende Bütçe Sistemlerindeki Değişim Süreci ve Türk Kamu Maliyesinin Uyumu”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt:13, Sayı:2, ss:47-61.

- (Sivrekli) Demircan, Esra, (2007), "Türkiye'de Bütçe Anlayışındaki Değişim Sürecinde Geline Aşama: 5018 Sayılı Kanun İki Yaşında", *Yönetim Bilimleri Dergisi: Ekonomi Gündemi*, Cilt 5, Sayı:2, ss: 21-32.
- Stålenheim, Petter, Catalina Perdomo and Elisabeth Sköns, (2008), *SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) Year Book 2008*, "Armaments, Disarmament and International Security: Chapter 5 Military Expenditure", <http://yearbook2008.sipri.org/05>, Erişim Tarihi:24.09.2008.
- Stiglitz, Joseph, (2000), *Economics of the Public Sector (Third Edition)*, W.W. Norton&Company, London.
- T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, (2004), *2005 Yılı Bütçe Hazırlama Rehberi*, Temmuz, Ankara.
- T.C. Maliye Bakanlığı, (2004a), *2005 Yılı Mali Yılı Bütçe Gerekçesi*, Ekim, Ankara.
- T.C. Maliye Bakanlığı, (2007), *2008 Yılı Bütçe Gerekçesi*, Ekim, Ankara.
- T.C. Maliye Bakanlığı, (2008), *2007 Yılı Genel Faaliyet Raporu*, Haziran, Ankara.
- T.C. Maliye Bakanlığı, "2008 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu İcmali I Sayılı Cetvel-Genel Bütçeli İdareler - Fonksiyonel Sınıflandırma", http://www.bumko.gov.tr/TR/Tempdosyalar/Genel_Fonksiyonel_2008.pdf, Erişim Tarihi: 10.09.2008.
- T.C. Savunma Sanayii Müsteşarlığı Stratejik Plan Hazırlık Programı, <http://www.sp.gov.tr/documents/SSMhazirlik.pdf>, Erişim Tarihi: 20.09.2008.
- Tuncer, Selahattin, (1972), *Kamu Maliyesi (Üçüncü Baskı)*, Yalkın Ofset Matbaası, İstanbul.

KÜRESEL BARIŞ ve SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARI II
(UYGULAMALAR)

KÜRESEL BARIŞA KARŞI YENİ BİR TEHDİT: KENTKIRIM (FİLİSTİN ÖRNEĞİ)

Arş. Gör. Dr. Mithat Arman Karasu
mithatkarasu@yahoo.com

Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Günümüzde gerek dünya barışı gerekse Ortadoğu'nun geleceği bakımından kilit bir öneme sahip olan Filistin'de yaşananlar, kentkırımın acı bir örneğidir. Filistin'de yalnızca insanlar öldürülmekte; evler, sokaklar, pazaryerleri, hastaneler, kısacası, kenti kent yapan değerler yok edilmektedir. Filistin kentlerinde günlük yaşam, yaşanan saldırılar ve baskılarla, çoğu zaman, durma noktasına gelmektedir.

Kentkırım, dini ya da etnik gerekçelerle, kenti kent yapan değerlere, kentin günlük işleyişine karşı girişilen topyekûn ve yaygın bir saldırdır. Kentkırım, kente karşı işlenebilecek en büyük suçtur. Yapılan saldırıların etnik ve dini bir kimlik taşıması ve doğrudan kentleri hedef alması, kentkırımı kentlere yönelik diğer saldırılardan ayırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kent, Küresel Güvenlik, Ortadoğu, Kentkırım

A NEW THREAT TO GLOBAL SECURITY: URBICIDE (PALESTINE EXAMPLE)

Abstract

Nowadays, problem lived in Palestine, where has an important place with in both of the arenas world peace and the future of Middle East region, is a tragic sample of urbicide. In Palestine not only are people killed but also houses, streets, marketplaces, hospitals and in short the all of essential values of a city are destroyed. The attacks and pressures usually make the daily life in Palestine cities almost stop.

Urbicide, that is a collective and mass attack relying on religious and ethical reasons, is against essential values of a city, circulation of daily activities. Urbicide is the greatest crime that can be committed against a city. Urbicide is different than all other crimes against the city, because these attacks have ethical and religious identities and their direct aim against the cities.

Key Words: City, Global Security, Middle East, Urbicide

Giriş

Gerek küreselleşmenin neden olduğu kültürel, toplumsal ve ekonomik değişim gerekse giderek daha çok insanın kentlerde yaşaması kentleri hem güvenlik bakımından riskli bölgeler haline getirmekte, hem de kentleri gelişmelerin merkezine yerleştirmektedir.

11 Eylül saldırılarında da görüldüğü gibi, kentler dünyaya sesini duyurmaya çalışan terör örgütleri ya da sıra dışı gruplar için önemli fırsatlar sunmaktadır. Heterojen nüfus yapısı, saklanmak için uygun alanların varlığı, çeşitli kültür ve ideolojileri içinde barındırması, mali imkânların zenginliği teröristler için kentleri vazgeçilmez alanlar haline getirmektedir. Dünya televizyonları karşısında, milyonların gözünün önünde, kentleri yıkacak, toplumlarda korku yaratacak bir eylem yapmak, terörün kendi mantığı içinde, önemli bir başarıdır. Artık "Terör Çağı" olarak adlandırılan bu çağda, New York, Londra, Tokyo, Madrid, İstanbul vb. küresel kentler, teröristlerin dünyaya mesajlarını ulaştıracağı, eylemleri ile adlarını duyuracağı mekânlardır.

Küreselleşmeyle birlikte, bireyin kimlik tanımında merkezi, tek tipleştirici, homojen ve modernist kimlik yapısının yerini; etnik, dini ve/veya yerel değerlerin ağır bastığı bir kimlik tanımı almaktadır. Bireyin kimlik tanımlamasındaki bu değişim küresel güvenlik bakımından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bu değişim içinde yeni risk alanları ortaya çıkmaktadır. Özellikle dini ve etnik kimliğe dayalı şiddet belirgin bir biçimde artış göstermektedir. Bu ortamda, dine veya etnik kimliğe dayalı şiddet yalnızca terör örgütleri değil, devletler ya da etnik gruplarca da kullanılmaktadır.

Kentkırım, şiddet düzeyi artan bu yeni dünya düzeninin bir parçasıdır. Kentkırım ilk kez ortaya çıktığı Bosna-Hersek'te olduğu gibi, farklı gruplar (Sırp, Hırvat, Boşnak) arasında dini ya da etnik kimliğe dayalı bir "etnik temizlik" biçimini alabileceği gibi, Filistin'de olduğu gibi uzun süredir devam eden "bir toplumu kökten ortadan kaldırma" biçimini de alabilmektedir.

Filistin sorunu, 1900'lu yıllarda bu yana çeşitli savaş ve çatışmalara neden olmakta, günümüzde küresel barışın önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Ancak sorun eski olmasına rağmen sorunun kent boyutu ihmal edilmiştir. Filistin sorununun "soykırım" ya da "etnik temizlik" olmasının ötesinde bir "kentkırım" olduğu iddiası oldukça yenidir. Bugüne kadar yaşanan çatışmaların, yıkılan kentlerin, aksayan kent yaşamının hep savaşın bir sonucu olduğu düşünülmüştür. Oysa bu durum, kentkırım kavramı

düşünüldüğünde, savaşın sonucu değil amacıdır. Kentkırım bakımından kentlerde uygulanan şiddet, savaşın bir getirisi değil, aksine nedenidir.

Filistin sorununu bu bakış açısıyla değerlendireceğimiz çalışmamızın amacı kentkırım kavramını ele almak, kavramsal gelişimine katkıda bulunmak ve Filistin sorununun bu boyutuna dikkat çekmektir. Bir kenti yok etmek bir toplumu yok etmek demektir. Filistin’de kent yaşamını felç eden uygulamalar, kentli haklarına yönelik saldırılar, aslında, toplumu yok etmek anlamına gelmektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlkinde, kentkırım bir kavram olarak ele alınacaktır. İkinci bölümde, Filistin’de yaşananların neden bir kentkırım olduğu üzerinde durulacaktır. Bu bölüm iki alt bölüme ayrılmaktadır. İlkinde, Filistin’de düzenlenen saldırıların etnik ve dini içeriği üzerinde durulacak, ikincisinde yapılan saldırıların kente ve kentlilere yönelik olduğu, kent yaşamını durma noktasına getirdiği ortaya konulacaktır. Çalışma, genel bir değerlendirme ile tamamlanacaktır.

1. Kentkırım

Kentkırım (urbicide) kelimesi “urban” (kente ait olan) ve “cide” (öldürme) kelimelerinin birleşimidir. “Urban” kelimesi kökenini Latince “urbanus”tan alır ve bir kent ya da kasabanın özelliği, kent veya kasabada var olan anlamına gelir. Önemli olan, terimin iki anlamı olmasıdır. Urban kelimesi, kent veya kasabayı tanımlayan özellikleri anlatmakla birlikte, kasaba ve kentte var olan maddi koşulları ve bu maddi koşulların yarattığı yaşam tarzını da yansıtır. Bu bağlamda; urbicide (kentkırım), urban terimi ile anlatılan kent ve kent yaşamına ve kentli hakları ile ilgili her türlü değere karşı yapılan saldırılardır (Coward, 2004).

Kent coğrafi bir mekân olmanın ötesinde sosyal, kültürel ve ekonomik bir olgudur. Basit bir mekân olmanın ötesinde kentin; bir kimliği, Louis Wirth’in deyişiyle, bir yaşam biçimi vardır. İşte kentkırım kentin bu kimliğine, genel işleyişine, kent olarak sahip olması gereken değerlere, kentte yaşayanların sahip olduğu kentli haklarına karşı yapılan, içinde dini ve/veya etnik unsurlar da barındıran militarist bir saldırdır. Bu saldırı toplu, yaygın ve şiddetli bir niteliğe sahip olmalıdır.

Marshall’ın deyişiyle kentkırım; bir kenti yok etmek, öldürmek demektir (Marshall, 2004: 2). Kentkırım, binaların ve kentsel dokunun, kentsel yaşamı ve kentin sahip olduğu farklılıkları temsil ettiği için yok edilmesi, ortadan kaldırılmasıdır (Coward, 2004). Kentkırım, kente ve kentli haklarına karşı işlenebilecek en büyük suçtur. Kente karşı işlenen suçların en önemli ve kapsamlı olanıdır.

Kentkırım kelimesi ilk kez Marshall Berman ve bir grup Boşnak mimar tarafından eşzamanlı olarak kullanılmıştır (Graham, 2003: 64). Kentkırım, Bosna’da yaşananların yalnızca insanlara yönelik bir saldırı olmadığını, bilakis, bu saldırıların; kente, kentin kimliğine, onu oluşturan değerlere ve kentte yaşayanlara yönelik olduğunu anlatmak için kullanılmıştır.

Diğer taraftan, “kentkırım” ile “kentsel yıkım”ı da birbirinden ayırmak gerekir. Savaşların kentler üzerinde yarattığı tahribat kuşkusuz yeni bir olgu değildir. Tarih boyunca kentler sahip oldukları stratejik önem, zenginlikler nedeniyle daima savaşların merkezinde yer almıştır. Eski Yunan’da kent-devletleri savaşın yaşandığı alanlardı. Roma İmparatorluğu’nda kent, ele geçirilebilecek en önemli ganimettir. Gelişen silah teknolojisinin de etkisiyle, 1. ve 2. Dünya Savaşları sırasında, kentler olağanüstü yıkımlara maruz kalmıştır (Shaw, 2005).

Öte yandan, kentkırım sonucu meydana gelen yıkım ile savaş sırasında kentte meydana gelen yıkım arasında eylem bakımından benzerlik olmakla birlikte; kentkırım tıpkı soykırımda olduğu gibi etnik, dini ve/veya ırksal bir kin ögesini içinde barındırmakta, yaşanan vahşet ırkçı, kültürel ve etnik bir nitelik taşımaktadır. Bu ayırım net bir biçimde yapılmadığı takdirde, her savaşta yaşanan yıkım kentkırım kabul edilecek, bu ise, kentkırımdan beklenen anlam vurgusunu kaybettirecektir.

Savaş sırasında yaşanan kentsel yıkım “ikincil zarar” kavramıyla açıklanmaktadır. Kısaca, ikincil zarar; savaş sırasında stratejik, lojistik ya da askeri hedeflerin yok edilmesi sırasında sivil yapıların ya da kentsel alanların hasar görmesi ve/veya tamamen yok edilmesidir (Coward, 2004). Burada amaç kentsel çevreyi ya da kültürel, tarihi yapıyı yok etmek değildir. Ancak savaşın neden olduğu yıkım bu sonucu doğurmaktadır. 2. Dünya Savaşı sırasında Alman kentlerine (Dresden, Berlin, Hamburg) veya Londra’ya karşı yapılan “saha bombardımanı”, Hiroşima ve Nagazaki’ye yapılan atom bombası saldırıları kentleri haritadan silmiş olsa da, bu durum, savaşın sonuçlarının yansımaları olarak değerlendirilmeli, bir kentkırım olarak kabul edilmemelidir.

Kentkırımda bir etnik grup için simgesel önemi olan yapılar ve eserler saldırının asıl hedefidir. Bu hedefler savaş sırasında yıkımın asıl merkezini oluşturmaktadır. Çünkü amaç aslında onları yok etmektir. Savaşta yaşanan yıkım ile kentkırımın neden olduğu yıkım, sonuç olarak aynı etkiyi yaratmakla birlikte, iki sonuç arasında önemli bir niyet farkı bulunmaktadır.

2. Dünya Savaşı sırasında yüzlerce kilise yakılıp, yıkılmıştır. Ancak kiliselerin yıkılma nedeni etnik, dini değildir, savaşın doğurduğu vahşetin, yıkımın doğal bir sonucudur, bir ikincil zarardır. Diğer taraftan, Bosna Savaşı sırasında yakılan ve yıkılan camiler, kiliseler etnik bir kimliğin yok edilmesi, kendi dışında kalana yaşam hakkı tanımamak, “öteki”leştirme çabasıdır. Burada “dine ve/veya etnik kimliğe dayalı nefret”

savaşın getireceği her türlü çıkar ve maddi kaygının üzerindedir. Kentkırımda, kentin içinde yaşayanlarla birlikte tahrip edilmesi, hatta yok edilmeye çalışılması savaşın getirdiği yıkımın bir sonucu değil, başlı başına bir amacdır.

Kentkırım, kente karşı işlenebilecek en büyük suçtur. Kentkırım sonucunda kent yaşanmaz hale gelmekte, kentin yaşam kalitesi önemli ölçüde azalmaktadır. Kentkırım kapsamında kente karşı yapılan saldırılar, kentlileri kentsel yaşama karşı soğutur. İnsan birgün önce içinde yaşadığı kentten nefret eder hale gelir. Kentkırım, insanın kente dair geçmişini ve geleceğini siler.

Kentkırıma özel kavramsal mantığını kazandıran şeyin genel anlamıyla yok etme (fiili) ile yok edilen arasındaki ilişki olduğunu söyleyebiliriz. Başka bir deyişle, kentkırım, binaların ve kentsel çevrenin kentliliği, kentsel yaşamı temsil ettiği için yıkılmasıdır (Coward, 2004). Kentkırım, bir kentin taşıdığı kimlik, kültürel çeşitlilik ve sahip olduğu kentli değerleri nedeniyle yok edilmesidir. Üstelik bu yok etme işlemi bir dini veya etnik kimliğin üzerinden yapılmakta, din ya da etnik kimlik yapılan saldırıya hem meşruiyet kazandırmakta hem de güç sağlamaktadır.

2. Filistin'de Kentkırım

Günümüzde neredeyse çözümsüz hale gelen Filistin sorununun bir kentkırım olarak algılanması için iki unsurun varlığı gereklidir. Bunların yokluğu halinde Filistin'de yaşananları "kentkırım" olarak nitelemek mümkün değildir. Bunlardan ilki, İsrail tarafından Filistine yönelik yapılan saldırıların dini ya da etnik bir içerik taşıması gereğidir. Başka bir deyişle, yapılan saldırıların, haksız uygulamaların dini ya da etnik kimliğe dayalı bir amacı olmalıdır.

İkincisi, İsrail tarafından Filistin kentlerine yapılan saldırıların kent yaşamını durdurmaya yönelik olması gerekir. Alınan kararlar, yapılan saldırılar kentleri hedef almalı, kentli haklarına ve kentin kimliğine yönelik olmalıdır. Bosna Savaşı sırasında Sırlar, Boşnak kentlerinde balık tutmaktan, yolda birlikte yürümeye kadar çeşitli yasaklar getirmiş; kentlerde Bosnalılara ait kimliği ifade eden dini, kültürel ve tarihi yapıları yok etmişlerdir.

Kentkırım bu iki unsura bağlıdır. Bu nedenle, çalışmamızın bu bölümünde bu unsurların varlığını araştıracağız.

2.1. Filistin Sorununun İdeolojik Boyutu ve Kentkırım

İsrail tarafından gerek Arap Devletlerine karşı verilen savaşlar gerekse günümüze kadar devam eden Filistinlilere yönelik yürütülen saldırılarda din önemli bir belirleyicidir. Her şeyden önce Musevi inancına göre halen Filistinlilerin yaşadığı topraklar aslında Musevilere verilmiş, asırlar önce vadedilmiş topraklardır. Tevrat'ın, Tekvin kitabının 15. Bab'ında; "Mısır ırmağından büyük ırmağa, Fırat ırmağına kadar bu diyarın" Musevilere verildiği anlatılmaktadır. İsrail Devleti bu dini esasların bir sonucudur. Devletin kimliği içinde din önemli bir etkidir. Örneğin, İsrail Parlamentosu'nun adı olan Knesset, aynı zamanda, mabet demektir. Dolayısıyla, belirlenen politikalarda din ve dinin öğretileri önemli bir yer tutmaktadır.

Musevilik sizin seçerek girebileceğiniz bir din değildir. Musevilik, İslam ve Hıristiyanlıktan farklı olarak, tüm dünya insanları için değil, Musevi inancına göre, yalnızca Musevi doğanlar içindir. Museviler, Hz. İbrahim'in oğlu olan Yakup'un soyundan gelmektedir. Museviler, Yakup'un oniki oğlunu simgeleyen oniki kabileden oluşmuştur. Bu oniki kabile dışında bir kabilenin İsrailoğulları'ndan sayılması mümkün değildir. Bu durum, dini millet ile birleştirmekte, din ve devlet ideali bir bütün olarak algılanmaktadır. Ayrıca bu dünya görüşü, Musevilerin diğer din ve toplumlara üstün olduğu sonucunu doğurmaktadır.

Museviler kendileri özel saymakta, kendileri için Tanrı tarafından vadedilmiş topraklar olduğuna inanmaktadır. Bugün yürütülen savaş kuşkusuz bu toprakları elde etme mücadelesinin bir parçasıdır. 1896 yılında "Yahudi Devleti" adlı kitabı yazan Theodor Herzl'in geliştirdiği Siyonist fikirlere göre; Museviler yalnızca ayrı bir dini topluluk değil, ayrı bir ulus, ayrı bir ırktı ve bu ırka mensup tüm insanlar bir çatı altında toplanmalıydı (wikipedia.org, 21.7.2008). Günümüzde İsrail Devleti bu toplanma yerini ifade etmekte olup, vadedilmiş toprakların merkezinde yer almaktadır.

Musevi inanç sistemi ve getirdiği bakış açısı Filistinlilere karşı yürütülen operasyonlarda net bir biçimde görülmektedir. İsrail bütün insan hakları ihlallerine karşın, vazgeçmeden, yılmadan vadedilmiş topraklar için saldırılarını sürdürmektedir. Siyonizmin önde gelenleri arasında yer alan Vladimir Jabotinsky, 1923 yılında yayınlanan "Demir Duvar" adlı makalesinde; Filistin toprakları için Filistinlilerle bir uzlaşmaya varmanın mümkün olmadığını, sorunun uzlaşma ile çözümlenmesinin olanak dışı olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla, amaçlanan hedefe ancak "Demir Duvar" adı verilen güç mücadelesi sonucunda ulaşılabilir. Bu anlayış günümüzde de devam etmektedir. İzak Rabin'in 1967 yılında, Genelkurmay Başkanı olarak savaş başlatırken kullandığı kod "Demir İrade", 1980'lerde İzak Rabin ve Simon Peres tarafından uygulanan politikanın adıysa, "Demir Yumruk"tur (Erol ve Kalay, 2002: 1). Kuşkusuz bu adların benzerliği ideolojik bir devamlılığı göstermektedir.

Yahudi Ajansı Göçmen Dairesi Başkanı Joseph Weitz 1940 yılında şunları yazıyor; “bu topraklar (Filistin) üzerinde iki halka yer yoktur. Eğer Araplar bu küçük ülkede yaşayacaklarsa biz hedefimize hiçbir zaman varamayacağız demektir. Öyleyse, Arapları buradan uzaklaştırıp komşu ülkelere sürmeliyiz, hem de hepsini. Tek bir köy, tek bir aşiret kalmamacasına”(Erol ve Kalay, 2002: 2). Ağustos 2003’de BM İnsan Hakları Komitesi, “...İsrail’de önde gelen kişilerin Araplarla ilgili olarak yaptıkları ve ayrımcılığa, husumete ve şiddete teşvik oluşturan ırk ve din temelli nefrete destek oluşturabilecek açıklamalarından dolayı kaygılı olduğunu dile getirmiştir” (İnsan Hakları Komitesi sonuç gözlemleri, CCPR/CO/78/ISR, 21.8.2003). Görüldüğü gibi, İsrail’in söyleminde 65 yılda fazla bir şey değişmemiştir.

Bütün bu veriler Filistin kentlerine yönelik bu saldırıların dini öğeler içerdiğini göstermektedir. Siyonist ideal; Musevilerin bir araya gelmesi ve bu birliklik önündeki engellerin kaldırılması amacını içermektedir. Ancak bu sırada Filistinliler mağdur edilmekte, kentler yok edilmekte, insan hakları çiğnenmekte, Orta Doğu, dolayısıyla, dünya barışı başka bahara kalmaktadır.

2.2. Filistin Sorununun Kent Boyutu

2.2.1. Kentsel Yaşama Yönelik Müdahaleler

İsrail, Filistin topraklarında yalnızca Filistinliler ile savaşmamakta, yaptığı uygulamalarla Filistin yerleşim yerlerini yaşanmaz, kullanılamaz hale getirmektedir. Bu doğrultudaki uygulamalar arasında; devamlı baskın ve saldırılar, toplu cezalandırma, ambargo veya uzun süreli kuşatma yer almaktadır.

Filistinlileri daima baskı ve korku altında tutmak amacıyla yapılan ani baskınlar bu uygulamaların en yaygın olanıdır. Gündüz ya da gece, İsrail ordu birlikleri ansızın Filistin topraklarına girebilmekte, bir anda yerleşim yerleri savaş alanına dönmektedir. İsrail’in bu uygulaması Filistin toplumu üzerinde derin bir travma yaratmaktadır. İsrail’in eski Başbakanlarından Şamir bir beyanatında, intifada hareketinin korku engelini aşıldığının bir işareti olduğunu söylemiş, yapmamız gereken bu engeli yeniden inşa edip, bölgedeki Araplar arasında ölüm korkusunu yeniden yerleştirmektedir” demiştir (Erol ve Kalay, 2002: 7). İşte ani baskın ve yıldırma operasyonları bu işe yaramaktadır.

Her an saldırı olacağı korkusu nedeniyle ne insanlar insanca yaşayabilmekte, ne de kentli haklarının gereği olan dolaşma, eğitim, sağlık, dinleme, kültürel ve sosyal aktiviteler yürütülebilmektedir. Ayrıca yaşanan saldırılarda sıklıkla gerçekleşen ölümler ve yaralanmalar İsrail toplumuna karşı nefreti artırmakta, küresel barış umutlarını yok etmektedir.

Filistin’de yapılan saldırılar kentkırımın tipik bir örneğidir. Ramallah, Gazze, Refah’ta köyler, yollar ve evler hepsi yok edilmektedir. Ürünler yakılmakta, kamu binaları bombalanmaktadır. Sivil altyapı tesisleri kanalizasyonlar, geri dönüşüm merkezleri, sulama sistemleri helikopter ve savaş uçaklarınca bombalanmaktadır. Gazze uluslararası havaalanı, Ramallah’taki Filistin’in Sesi radyosunun binası, Beytüllahim’deki otel ve adli tıp laboratuvarı, Cenin’deki barışı koruma projesi yönetim binası vb. kentin günlük kullanımına ait, askeri strateji bakımından hiçbir önemi olmayan yapılar yok edilmektedir (Salmon, 2006: 33).

İsrail’e karşı terör eyleminde bulunan teröristlere karşı Filistin topraklarında yapılan her kara veya hava operasyonunda teröristlerden çok kadın ve çocuklar öldürülmektedir. 6 Mart 2002’de 7, 6 Mart 2006’da 3, 10 Nisan 2006’da 2, 10 Haziran 2006’da 10 çocuk İsrail saldırılarında öldürülmüştür (amnesty.org.tr, 18.4.2006). İsrail’in 'Güz Bulutları' adını verdiği bir başka operasyonda, Filistin’in Gazze kentini vurmuş, "terörist" diye roketlerin hedefi olan 19 Filistinli’den 13’ü aynı aileden çıkmıştır. Üstelik ölen 13 kişiden 9’u çocuktur. Ölen anne ile iki çocuğunun üst üste görüntüsü dünyada büyük tepki toplamış, İtalya olayı "katliam" diye nitelendirmiştir (Sabah, 9.11.2006).

5 Ekim 2004 tarihinde İsrail kontrol noktasından açılan ateş sonucunda 13 yaşındaki bir kız öldürülmüştür. Olay sonrası yayınlanan görüntülerde, İsrail askerlerinin yaklaşan kişinin küçük bir kız çocuğu olduğunu anlamalarına rağmen ateşe devam ettikleri, hatta ölen kızın yanına giden bir İsrail askerinin yakın mesafeden ateş etmeye devam ettiği görülmüştür. Aynı görevli, birkaç adım ilerledikten sonra geri dönerek tekrar ateş etmiştir. İman el-Hams adlı kızın vücudundan 20 mermi çıkmıştır (bbcturkish, 23.11.2004). Nisan 2004 ayında yapılan saldırılarda 7 yaşında bir kız çocuğu, 5 yaşında bir erkek çocuğu öldürülmüştür (amnesty.org.tr, 11.4.2006). Kuşkusuz yaratılan bu ortam kent yaşamını normal bir biçimde sürdürmeyi olanaksız hale getirmektedir.

Filistin topraklarında İsrail tarafından uygulanan ikinci önemli yıldırma taktiği “toplulara cezalandırma”dır. İkinci intifadanın başlamasından (2000 yılı Eylül ayı) sonra İsrail Hükümetleri, İsrail yerleşim merkezlerine yönelik yapılan her saldırıdan sonra, saldırıyı yapanın yanı sıra, o bölgenin tamamına yönelik önlemler almaktadır. Bu önlemler arasında en etkin olanı, bölgeye giriş ve çıkışların kapatılması ya da uzun süreli ambargolardır.

Bu ambargolardan birisi uzun zamandır Gazze’de uygulanmaktadır. Ambargo sonucunda Gazze’de akaryakıt kalmamıştır. Akaryakıt kalmadığı için; araçlar çalışmamakta, akaryakıt ile işleyen enerji kaynakları çalışmadığı için hastaneler, okullar işlemez hale gelmiştir. Ambulanslar hizmet dışıdır. Üretilen malların nakli, insanların işlerine gitme imkânları kalmamıştır. Elektrik olmadığı için içme suyu sıkıntısı başlamış, atık sular

uzaklaştırılmadığı için salgın hastalık tehlikesi bulunmaktadır. Kısacası, kent durma noktasına gelmiştir (bbcturkish, 20.4.2008).

Uzun zamandır uygulanan ambargo sonucunda Gazze kentinin toplam zararı 400 milyon dolardır. 1.5 milyon insanın yaşadığı Gazze'nin hayat damarları kopartılmıştır. Gazze'den hiçbir ürünün ihraç edilmesine müsaade edilmediği gibi, ithaline de müsaade edilmemektedir. 25 bin ton patates, 10 bin ton çeşitli mahsul ihraç yasağı nedeniyle çürümüştür. Kişi başına gelirin 650 dolar olduğu Gazze'de toplam nüfusun % 85'i yoksulluk sınırında yaşamaktadır. Uluslararası Para Fonu verilerine göre, 2006 yılında % 35 olan toplam nüfus içindeki yoksulların oranı, ambargonun uygulandığı 2008 yılında % 66'a ulaşmıştır (bbcturkish, 18.3.2008).

Ambargo nedeniyle, temel ilaç sayılan ilaçlardan 76'sı, sağlık hizmetleri için gereken tıbbi araç-gereçten 120'si tükenmiştir. Ambargo nedeniyle 105 hasta ya yeterli tedavi görmediği için ya da Gazze dışına çıkarılmadığı için ölmüştür (bbcturkish, 18.3.2008). BM Filistinli Mültecilere Yardım ve Çalışma Örgütü (UNRWA) akaryakıt sıkıntısından dolayı çalışmalara ara verdiğini, gıda dağıtımını durdurmak zorunda kaldığını açıklamıştır. Gazze'de 650 bin insanın UNRWA'nın dağıttığı gıda ile yaşadığı düşünüldüğünde olayın boyutları ortaya çıkmaktadır (bbcturkish, 5.5.2008). İsrail Gazze'ye suların temizlenmesi için klor girişine dahi izin vermemektedir (bbcturkish, 27.2.2008).

Gazze'de yaşanan ambargo dayanılmaz hale gelince, 23 Ocak 2008 tarihinde Filistinliler, Mısır-İsrail sınırındaki duvarı yıkarak, Refah mülteci kampından Mısır'a geçiş yapmaya başlamıştır. Kısa sürede yarım milyona yakın aç, susuz, ilaçsız Filistinli sınırı geçmiş, sınır yeri, bir an önce ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan Filistinlilerce, adeta bir pazaryerine dönüşmüştür (bbcturkish, 23.1.2008).

Kuşkusuz İsrail tarafından uygulanan "toplular cezalandırma yöntemi" uluslararası hukuk kurallarına aykırıdır (amnesty.org.tr, 18.5.2004). BM Filistin topraklarından sorumlu insan hakları raportörü John Dugard, İsrail'in Filistinlileri ırkçı bir rejime maruz bıraktığını söylemiş, Gazze'yi bir kentten çok açık bir "cezaevi" olarak nitelendirmiştir (bbcturkish, 23.3.2007).

27 Temmuz 2005 tarihinde, İsrail parlamentosu aldığı bir başka kararla, Filistinlilere yönelik ayrımcılığı yeni bir boyuta taşıyan bir yasayı kabul etmiştir. Kabul edilen Devletin Sorumluluğu Yasası'na göre, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde İsrail askeri işgali altında yaşamakta olan yaklaşık 3,5 milyon Filistinli "çatışma bölgesinde yaşayanlar" olarak kabul edilmektedir. Böylece, İsrail güçlerinin yaptığı öldürme, yaralama ya da mülke zarar verme gibi vakalardan zarar görenler tazminat talebinde bulunma haklarından mahrum bırakılmakta, yapılanlar meşru hale getirilmektedir (amnesty.org.tr, 28.7.2005).

İsrail sadece Filistinlileri öldürmekle kalmamakta, aynı zamanda, kentkırım yaparak insanların yaşamı için gerekli her şeyi ortadan kaldırmakta, altyapı sistemlerine saldırmakta, vermesi gereken temiz suyu Filistinlilere vermemekte, yaşam hakkı, ulaşım, haberleşme, sağlık hizmetlerinden yararlanma, bir işte çalışma vb. temel insan ve kentli haklarını hiçe saymaktadır. İsrail terörle mücadele adına neredeyse her gün yaptığı saldırılarda önemli sivil kayıplara neden olmaktadır.

İsrail'in terörü önleme adına aldığı kararların çoğu; temel kentli haklarına aykırı, savaş ya da terörle ilgisi olmayan, bireyin kentteki günlük yaşamını zora sokan eylemlerdir. Bir Filistinli'nin, akrabasını ziyaret etmesi, alış-veriş yapması ya da hastaneye gitmesi için bazı günler 20 kontrol noktasından geçmesi, bu kontrol noktalarında saatlerce beklemesi gerekmektedir (amnesty.org.tr, 9.9.2005). Hasta taşıyan ambulanslar bile her geçiş noktasında sıkı bir aramadan geçirilmektedir. Ramallah ile Beytüllahim arası yalnızca 25 km olmasına rağmen ulaşmak bir günü bulmaktadır (bbcturkish, 28.4.2006).

31 Temmuz 2003 tarihinde İsrail Parlamentosu kabul ettiği bir yasayla, işgal altındaki topraklarda yaşayan Filistinlilerle evli olan İsrail vatandaşı Filistinlilerin kurdukları ailelerin birleşmesini engelleyen bir yasayı kabul etmiştir (amnesty.org.tr, 18.4.2006).

Suların kesilmesi, akaryakıtın tükenmesi, evli çiftlerin bir araya gelmesinin engellenmesi, altyapının yok edilmesi, kentin daima baskı altında tutulması, kentlerin çatışma bölgesi ilan edilmesi kentkırımın en açık uygulamalarıdır. Bu yapılanlar, kentlerin doğrudan hedef alındığını göstermektedir. İsrail yaptığı uygulamalarla, Filistin kentlerinde yaşamı durma noktasına getirmektedir.

2.2.2. Buldozer Savaşı

İsrail Devleti düzenlediği operasyonlarda bilinen silahların dışında buldozerleri bir silah olarak kullanmaktadır. Buldozerler aynen bir tank gibi stratejik bir silah olarak kullanılmakta, istendiği takdirde büyük bir yıkım yaratabilmektedir. Buldozer gibi kentlerin daha çok inşasında kullanılan bir iş makinesinin bu biçimde kullanımı, yapılan operasyonlarda kentin doğrudan hedef seçildiğini göstermektedir.

"D-9" adı verilen, ağırlığı 60 tonu bulan, özel olarak üretilmiş, orijinal halinde ilaveler ve değişiklikler yapılarak modifiye edilmiş, içinde savunma ve saldırı silahları, kızıl ötesi radar ve gece görüş sistemleri bulunan buldozerler hem İsrail ordusunun uygun gördüğü Filistinlilerin evleri yıkımda hem de güvenlik noktaları için sorun yaratacak, güvenli gözetleme işine mani olacak evleri yıkmakta kullanılmaktadır (Graham, 2003: 63). Salmon bu yaşananları "Buldozerler Savaşı" olarak adlandırmaktadır (Salmon, 2006: ?).

İsrail ordusu kenti çatışmanın yaşandığı mekân olmaktan öte, çatışmanın bir unsuru, savaşta mücadele edilmesi gereken, yeri geldiğinde önemli kazanımlar sağlayacak bir silah olarak görmektedir. Bir İsraili general askerlerinin bir mimar gibi hareket ettiğini, kendilerinin de kenti okuduklarını, ancak mimarlardan farklı olarak kendilerinin inşa etmek yanında öldürmeyi de bildiklerini söylemiştir. Hatta bu konuda İsrail ordusu tarafından kurulmuş bir okulda araştırmalar yapılmaktadır. Operasyonel Teori Araştırma Enstitüsü'nde askerler bir mimar, inşaat mühendisi gibi kenti daha iyi nasıl denetim altına alacakları hakkında teorik ve uygulamalı dersler almaktadır (Salmon: 2006: 37). Aslında gerek generalin söylemi gerekse okulun varlığı kentkırımın en net delilidir. İsrail gerektiğinde kentin kendisi ile de savaşmaktadır.

D-9, İsrail ordusu güvenlik şefi tarafından stratejik bir silah olarak tanımlanmakta, halkın psikolojisi üzerindeki yıkıcı etkisinden dolayı, yeri geldiğinde bir tanktan daha etkili olduğu belirtilmektedir. Ariel Sharon, Ha'aretz gazetesine yaptığı açıklamada; "Filistinliler için hiçbir şey evleri kadar önemli değildir. Evleri onların ocağıdır. Evleri yıkan dozerler bu anlamda psikolojik savaşta füze ya da helikopterlerden daha etkilidir" demektedir (Graham, 2003: 66).

2002 yılının Nisan ayında Batı Şeria'nın Cenin Mülteci Kampında yapılanlar konunun çarpıcı boyutunu gözler önüne sermektedir. İsrail ordu güçleri kampın 40 bin m² kentsel alanını yıkmış, Birleşmiş Milletler raporuna göre, 52 Filistinlinin ölümüne neden olmuştur. 2003 yılında İsrail'in saldırıları sonucunda 140 ev tamamen yıkılmış, 1.500 ev ağır hasar almış, 4.000 kişi evsiz bırakılmış, toplam 14.000 kişi bir biçimde saldırılardan mağdur olmuştur (Graham, 2003: 63).

Ayrıca 2000 yılından beri sürdürülen bir uygulama kapsamında İsrail topraklarında intihar saldırısında bulunan Filistinlilerin kendilerine ve akrabalarına ait evler "örnek" teşkil etmesi amacıyla yıkılmaktadır. Uluslararası Af Örgütü'nün raporuna göre; 2001-2004 yılları arasında İsrail 3 binden fazla evi yıkmış, onbinlerce kadın, çocuk ve erkeği evsiz bırakmıştır. Zorla tahliye ve ev yıkımları sırasında, genellikle ailelere evlerini terk etmeleri ya da eşyalarını toparlamaları için hiç zaman tanınmamakta veya çok az bir süre verilerek, önceden uyarılmaksızın evler yıkılmaktadır (amnesty.org.tr, 18.5.2004).

İsrail birlikleri Han Yunus mülteci kampına düzenlediği operasyonda 23 evi yıkmıştır (bbcturkish, 26.10. 2004). Tank ve buldozerlerin desteğinde Gazze'ye giren İsrail birlikleri dört Filistinliyi öldürmüş, İsrail yerleşim yerlerine yapılan saldırıya misilleme olarak 1,5 milyon Filistinliye yakıt sağlayan Nahal Oz yakıt deposunu kapatmıştır (bbcturkish, 11.4.2008). Buldozerlerin Huzaa bölgesinde iki çiftliğe düzenledikleri saldırıda, 6 bin tavuk telef olmuş, 100 dönüm tarım alanı tahrip edilmiş, bir kişi hayatını kaybetmiş, 5 kişi de yaralanmıştır (bbcturkish, 5.5.2008).

Örnekleri artırmak mümkündür. Ancak değişmeyen buldozerin kent yaşamını, kentlilerin yaşamını doğrudan hedef aldığı gerçeğidir. Diğer taraftan, İsrail'in kent yaşamına yönelik saldırıları buldozer saldırıları ile sınırlı değildir. İsrail duvarların yıkıldığı bir çağda, duvar öreerek güvenliğini sağlamaya çalışmaktadır.

2.2.3. Güvenlik Duvarı

İsrail 2001 yılında aldığı bir kararla, terör saldırılarının arttığı gerekçesiyle, "anti terör duvarı" adıyla bir duvarın inşasına 2002 yılında başlamıştır. Filistin topraklarını kantonlara bölen 720 kilometrelik duvar uluslararası toplum tarafından "utanç duvarı" olarak nitelenmektedir. Sekiz metre yüksekliğindeki duvar; kalın beton duvarlar, elektrikli teller, dört-beş metre derinliğinde siperler, gözetleme kuleleri ve bütün bunları çevreleyen askeri yollardan oluşmaktadır. Duvar tümüyle bittiğinde, Berlin Duvarı'ndan 3 kat uzun 2 kat yüksek olacaktır (Radikal, 19.10.2003).

Duvar, hem Filistin toplumunu bölmekte hem de neden olduğu tahribat nedeniyle günlük yaşamı durma noktasına getirmektedir. Duvarın inşası sırasında geniş bir alan güvenlik nedeniyle boşaltılmakta, inşaat alanına rastgelen binalar, tarlalar, köyler ortadan kaldırılmaktadır. Çoğu Filistinlinin tek geçim kaynağı olan zeytinlikler duvar yapımı sırasında ağır biçimde tahrip edilmektedir.

Arap Birliği ve İslam Konferansı Örgütü'nün çağırısı üzerine, 21 Ekim 2003 tarihinde toplanan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, "İsrail'den uluslararası hukuka açıkça aykırı olarak nitelediği duvarın yapımını durdurmasını ve projeden vazgeçmesini talep etmiş"dir (Çağırın, 2006: 60). İsrail'in duvarı yapmaktaki asıl niyeti, duvar sayesinde binlerce Filistinliyi göçe zorlamaktır. Ha'aretz'de "Ayrım Duvarı Onları Göçe Zorlayacak" başlığıyla yayınlanan raporda, duvarın şu ana kadar inşa edilen kısmının onlarca dönüm araziye, geniş seralara, su depolarına ve sulama kanallarına zarar verdiğini, çok sayıda meyve ağacının söküldüğü, yüzlerce ailenin geçim sıkıntısına düştüğü ve bütün bunların onları göçe zorladığı dile getirilmektedir (Dünyaonlinehaber, 27.7.2006).

Göç tehlikesi yanında duvarın yapımının bitiminde Filistin topraklarının dünyanın en büyük cezaevine dönüşmesi ihtimali vardır. Duvar, Yeşil Hatta paralel olarak inşa edilmektedir. Ancak bazı bölümlerde Yeşil Hat ile duvar arasında 20 kilometreden daha fazla bir mesafe kalmaktadır. Oluşan bu tampon bölgeler "kapalı askeri bölge" ilan edilecektir. Öyle ki, bu mesafe farkı, toplamda Batı Şeria'nın yüzölçümünün yaklaşık %17'sinin yeşil hat ile duvar arasında kalmasına yol açmaktadır (Çağırın, 2006: 59-60). Bu durum, 250 bin Filistinlinin yeşil hat ve duvarla çevrili, dışarı çıkışı olmayan, 24 saat boyunca İsrail ordusunun denetimindeki bir bölgede yaşaması anlamına gelmektedir. Bu tecrit, insan ve kentli haklarına aykırıdır.

Duvar, Al-Kuds Üniversitesi'nin tam ortasından geçmektedir. Duvar nedeniyle 11 köy ve kasabada oturan 95 bin Filistinli duvarın batı tarafında yaşarken, bu insanlara ait topraklar doğu tarafında kalmaktadır. Duvarın birinci bölümünün inşası sırasında 83 bin zeytin ve meyve ağacı sökülmüş, 10 bin dönüm arazi zarar görmüştür (Radikal, 19.10.2003). Filistin Özerk Yönetimi verilerine göre, duvarın tamamlanmasıyla birlikte, 170 bin öğrenci okula gitmek için her gün duvarı geçmek zorunda kalacak, duvar ile Yeşil Hat arasına sıkışacak 247 bin kişi ise sağlık hizmetlerinden mahrum kalacaktır. Bütün bu veriler ve yaşananlar duvarın güvenlik kaygısının ötesinde sonuçlar doğurduğunu göstermektedir.

Duvarın İsrail için güvenlik sağlayacağı kesin olmamakla birlikte, iki toplum arasında resmi bir ayırım yaratacağı, bir nevi bir sınır oluşturacağı kesindir. Böyle bir tecrit ortamında kent kimliğinden, normal bir kent yaşamından ya da kentsel yaşam kalitesinden bahsetmek ise olanaksızdır.

Genel Değerlendirme

Kentkırım, kente ve kentin taşıdığı değerlere yönelik dini ve etnik içeriği sahip topyekûn saldırılardır. İsrail'in Filistin yerleşim yerlerine yönelik yürüttüğü savaş bu niteliklere sahiptir. Filistin'de kentler hem savaşın yaşandığı alanlar hem de savaşın hedefi durumundadır. Tankların yanında buldozelerin kullanılması, Ariel Şaron'un Filistinlilerin evleri için söylediği sözler, İsrailin kent savaşı konusuna özel önem vermesi, vadedilmiş topraklar söylemi bu niyeti ortaya koymaktadır. Filistin'de yaşanan savaş, sivil halkı ve belli bir toprak parçasını hedef alan bir toplu savaştır. Bu savaş, toprakları bölmeyi değil, yok etmeyi hedef alan bir savaştır (Salmon, 2006: 33).

Kentkırım, küreselleşmeyle birlikte kentlerin giderek artan önemine karşın daha savunmasız hale geldiğinin bir göstergesidir. Kentler giderek daha çok yaşanan sorunların hesaplaşma alanı haline gelmekte, hatta kentkırımında olduğu gibi, hedefin kendisi olabilmektedir. Kentkırım çağımızın yeni güvenlik risklerinden birisidir. İnsanlar dini ve etnik ayrımcılığa dair söylemleri sürdürdükçe, ne dünya ne de kentler yeterli güvenliğe sahip olamayacaktır.

Kaynakça

- Coward, Martin (2004). "Urbicide in Bosnia", <http://www.opendemocracy.net/forum/document>, *Erişim Tarihi: 2.4.2004*.
- Çağırın, Mehmet Emin (2006). "Filistin Duvarının Hukuki Mahiyeti ve Sonuçları Üzerine Uluslararası Adalet Divanının İştişari Mütalaası", *Orta Doğu*, 1 (1), 57–77.
- Erol, Pınar ve Kalay Veysel (2002). "Siyonizm ve Filistin Sorunu", antimai.org.tr, *Erişim Tarihi: Mayıs 2002*.
- Graham, Stephen (2003). "Lessons in Urbicide", *New Left Review*, 19, 63–77.
- Kaiser, Colin (2004). "Crimes Against Culture", <http://www.opendemocracy.net/forum/document>, *Erişim Tarihi: 4.3.2004*.
- Marshall, Berman (2004). "Among the Ruins", <http://www.opendemocracy.net/forum/document>, *Erişim Tarihi: 4.3.2004*.
- Salmon, Christian (2006). "Filistin'e Uzaktan ve Yakından Bakmak Buldozer Savaşı", *Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni*, Çev: Oktay Etiman, 43, 32–37.
- Shaw, Martin (2005). "New Wars of The City: 'Urbicide' and 'Genocide'", <http://www.opendemocracy.net/forum/document>, *Erişim Tarihi: 3.3.2005*.

THE ROLE OF PRESSURE AND INTERETS GROUPS AND NGOs REGARDİNG TO THEIR ROLES WITHIN POLITICAL SYSTEM AND REALIZATION OF DEMOCRACY: A RESEARCH ON THE COMPARIŞION BETWEEN PRESSURE AND INTERESTS GROUPS AND NGOs

Hasan BURAN
hburan@inonu.edu.tr
Abdulkadir BAHARÇİÇEK
abaharcicek@inonu.edu.tr
İnönü Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü

Abstract

Studies on pressure and interests groups have been started in the 1950s. On the other hand, studies on the non-governmental organizations are more recent. It will be interesting to compare these two different but close subjects. Comparison can be done in many ways. But in this study it will be tried to make a comparison with regard to the role they play within the political system and the effects of them on the realization of democracy.

The characteristics and scope of interest groups and pressure groups are different theoretically as well as in practice. These two terms are sometimes used in the political science for the same meaning, but some put different meaning to the terms. In fact, pressure and interests groups are the combination of pressure groups and inertest groups. The two terms are used together for practical reasons. Pressure and interests groups are influential actors on the process of policy-making, decision-making, implementation of decisions and controlling process of the political system. They, at the same time, cover every type of civil and non-civil organizations and institutions. With regard to the implementation of the political system, pressure and inertest groups have similar influences in democratic as well as non-democratic political systems.

On the other hand, non-governmental organizations, (NGOs), differ from pressure and interests groups in many ways. NGOs are the entities that do not aim profit, being organized voluntarily, and not tied with any state or states bodies. In this sense, their function within totalise and authoritarian political systems are very limited. They are not very common in the developing democracies, but they are very common and influential within democratic political systems. The area that they cover and within which they function is limited than the one within which pressure and inertest groups operate.

In this study, an attempt will be made to make a comparison between these two types of organizations. The comparison will be focused on two aspects: the functions of them within political system and their influence on the process of democracy.

Key Words: Pressure groups, interests groups, NGOs, democracy, politics.

Introduction

Although it is possible to take back the existence of the pressure and interests groups to the formation of the states, the term becomes more known in the twentieth century. On the other hand, the term non-governmental organizations (NGOs) is more recent and these types of organizations are becoming more common. In this study an attempt will be made to make a comparison between pressure and interests groups and non-governmental organizations with regard to their role within political system and their influence on the realization of democracy.

Relevant Terms and Definitions

Pressure Groups

Pressure groups can be defined as a group of people who have common interests and attitudes, and try to influence the political power in order to reach their aims (Akad, 1979,80). In this sense, it may be said that the pressure groups have three important characteristics. The first is the common interests of the group, the second is that, group is formed from individuals who perceive and share the similar perceptions, views and values, and finally, they try to influence political power consistently.

Some scholars avoid to use the term pressure groups because of the negative meaning that the term covers. Instead, they use interests groups or non-governmental organizations. In fact what they do is to substitute one term for another.

Interests Groups

Interests Groups may be defined as groups which are formed by individuals who share common social, economic, cultural, political values (Kalaycıoğlu, 1984, 316). The primary objective of these groups is to obtain social, cultural, economic and political interests of their members. For doing that, sometimes they

attempt to influence the political power. When their influence on political power become permanent, it may be said that they may be labelled as pressure groups rather than interests groups. The pressure by interests groups on political power is not permanent, but in some cases they try to put pressure on political power. That attitude causes confusion about the nature of the interests groups. In such cases one can easily be confused whether they are interests groups or they are pressure groups.

One of the main characteristics of the interests groups is related with the type of interests that they pursue. The perception of the interests groups which pursue private interests is mainly negative. It is accepted that interests groups should be related with the interests that are more common. For example, during the election campaign, Arnold Schwarzenegger has used the term common interests more frequently, and stressed that he would not be in pursuit of private interests (<http://tr.wikipedia.org/wiki/>).

Non-Governmental Organizations

Non-governmental organizations have become one of the indispensable parts of the modern societies. They play a great role for societies as well as within the states' operational bodies. At the same time there is a need to the NGOs in order to promote civil society which is very important for every democratic state (Stewart, 1997; 28). There is no consensus on the term of the non-governmental organizations. According to Craplet NGOs are civil organizations which do not aim profit (Craplet, 1997; 105). The term "NGOs" is mostly used as organizations which have no formal ties with states and no aim of making profit (Fernando and Heston, 1997; 12). In this sense, it can be said that NGOs are product of the desire of being organized in the societies (Smillie, 1997; 570). In an official document of the United Nations NGOs has been defined as entities that do not aim profit, their members are citizens and they are being organized voluntarily, they are not tied with any state and they may operate within more than one state. In this definition it may not be wrong to say that the term NGOs cover every civil organizations except private ones, terrorist groups and political parties (Simmons, 1998; 84)

There is much different kind of NGOs that are in function in the world. On the other hand, NGOs can be categorised in many ways. One way of categorizing them is related with geographic scope of their activities. Some of them operate only within the boundaries of a state within which they are established. These types of organizations may be named as national NGOs. But actions of some NGO's go beyond the boundaries of states and they may have activities within many states. These types of organizations may be called as international non-governmental organizations.

NGOs can also be categorized according to their aims that they pursuit. In this sense, the aims of the NGOs are very diverse, but there are some issues such as democratization, human rights, preventing war, health, economic and social development, environment, women, children, humanitarian aid that many NGOs try to realize.

NGOs are independent groups which respond to many questions raised from the societies (Dunn, 1997; 93). In fact they came into agenda as a very influential means of solving many problems that modern societies are faced. Especially question of inequality, underdevelopment, globalization, civil war and internal conflicts, struggle with poverty may be seen as the main causes of the emergence of the NGOs. Environmental questions, human rights, questions regarding health and education may also be mentioned as the causes of the emergence of the NGOs (Duffield, 1997; 528; Kobrin, 1996; 102-104).

Lobbying

Lobbying has been labelled by Seha L. Meray as "law broker" (Abadan, 1959, 1). In fact the word lobby means a hall or passage. As a term lobby means to meet a member of parliament in order to persuade him/her to support one's actions, plans and needs. In this sense lobbying is an activity of working behind the scene (Dinçer, 1998, 46).

The lobbies that are lobbying exploit the weak characteristics of political parties in the United States and put great influence on the Congress. In many cases their influence is temporary, but sometimes they have permanent influence on the Congress. In fact there are many individuals and groups that continue lobbying on the US Congress and doing that is legal in the United States. Especially after the Second World War the influence of the lobbies on Congress became more obvious. As a result a law has been passed to limit their number and operating field (Turan, 1976, 132). But it may be said that lobbies and lobbying is still very influential in the United States.

Pressure Groups or Interests Groups: Separate or Joint Use

There are arguments that pressure groups and interests groups express the same meaning. They say most of interests group at the sometime cover the main characteristics of the pressure groups. In fact it is a reality that the interests groups that try to influence the political power are very similar with the pressure groups. In this sense, these two types of groups could be evaluated as interests groups. On the other hand it

is very clear that, there are interests groups that have no intentions of putting pressure on political power. On the contrary, all pressure and interests groups may also be put under the heading of the pressure groups. In this sense, it will be more convenient to separate the pressure groups that are not using their potential of putting pressure on political power.

In fact, it is certainly difficult to consider that the pressure and interests groups can be separated from each other. It has commonly been accepted that interests groups try to influence political power in order to obtain the interests of their members. It is very difficult to accept such an approach. It may be argued that there are some interests groups that are formed for only humanitarian or scientific purposes and have no intention of obtaining the interests of the group's members. If so, it will not be right to label such organizations as interests groups.

On the other hand when we accepted that these kinds of organizations should be named as pressure groups, we will face with some new questions. If all the interest groups have the intentions of putting pressure on political power, it will be right to accept such a view. But many scholars stress that pressure groups and interests groups differ from each other. They are certainly different terms, having different meanings. Also, although the interests is the main causes of the formation of the groups, but it is not the only reason, and there are many other reasons that compel individuals to form some kind of groups. Therefore, it will not be right to accept that every interests group is at the same time pressure groups.

It will be more convenient to say that pressure groups and interests groups are different terms and should not be used for the same meaning. But the definitions that had been developed for the both terms are inadequate to clarify the distinction between them. For example TUSİAD can be regarded as an interests group. But it will not be so easy to distinguish citizen associations whether they are pressure groups or interests groups. The solution of this question is that; these two different but in many ways similar terms can be used together.

Pressure and Interests Groups

Pressure and Interests groups may be classified according to their objectives, activities, way of taking decisions, number of members, profile of members and size of organizations. These organizations can also be classified as anomic, natural, institutionalised and organised ones.

Anomic Pressure and Interests Groups

These types of groups do not form intentionally. They come to existence unintentionally in order to protest an event or a political decision or any other action. They are not formed for a certain objective that has been clarified before formation. The group acts when the event that is not welcomed by members has happens. Groups' action is related with the unwelcome problems that come to agenda.

There are four main characteristics of anomic pressure and interests groups. First of all, the reaction of the member of anomic group is not clearly identified. These kinds of groups are not successful to put reaction clearly and consistently. Secondly, they can not continue their organizational existence in a long time. At the same time co-existence of group's member is not permanent. Mostly they are organized when an event that they oppose happens, and then they dissolve. Thirdly, neither the member of the group, nor the the group that has been formed by certain members have common values and attitudes. Finally, anomic pressure and interests groups put pressure on political power, but it may be observed that many of their demands do not be accepted by politicians.

Natural Pressure and Interests Groups

Every individual is a member of some natural groups. This type of membership is not an individual choice. When you born, you are a member of a family, a race, a society, a state and has a colour, a social statue and so on.

Important aspects of the identity in traditional societies are closely related with the religion, clan, race, sectarian ties. In such societies, the position of the individuals within the state bureaucracy is closely related with natural groups that they are belonging. For example, in Saudi Arabia, Pakistan, Qatar and Afghanistan tribal ties are very important factors of taking position in the state bureaucracy. Tribal ties are also important in the sharing of political power. In the parliaments of these states a great number of MPs are belong to certain tribes. Similar characteristics may be seen in East and South-eastern Anatolia. In these regions of Turkey, tribal and sectarian ties are regarded important aspects of identity. In this respect, ethnic, tribal or sectarian identity of the individual is seen more important than the person's education or profession. At the same time, demands of the individuals from the state are mostly responded by sectarian, tribal or religious leaders.

Such tendencies may also be observed in the developed, modern democratic societies. For example, organizations based on colour, race, ethnic or sectarian identity can be seen in Italy, Span, France,

Ireland and even, USA. In the USA blacks, South Africa whites, Germany Turks tend to be organised on the basis of colour, race or ethnic identity. In addition, Church is an important actor in these societies, and put pressure on the political establishment in order to reach their aims.

On the other hand, the effectiveness of traditional groups is declining speedily in the modern societies. As a result, traditional pressure and interests groups are losing ground in terms of influence on the political power.

The demands of natural pressure and interests groups from the political establishments are mostly not regular and consistent. They promote their demands to the politicians in traditional ways, using racial, sectarian or tribal ties. The degree of solidarity within traditional pressure and interests groups and between the members is closely related with the degree of obtaining of their demands from the political establishment.

It should be noted that, modernising of the society, urbanization, industrialization, rise in the level of being organised, tendency of participation to the political process and rise in the level of education cause decline in power of traditional pressure and interests groups within the political system.

Institutionalised Pressure and Interests Groups

Institutionalisation is the main characteristic of modern societies. The fundamental aim of political institutions is related with the demands of the society. In fact, to some degree, almost every institution tries to serve the society. But it can be observed that many political institutions and state bureaucracy put their institutional or even individual objectives before the objectives of the society. For example it can be observed that some codes passed by parliament bring some privileges for the members of parliaments. State bureaucracy and bureaucratic elite always try to promote their interests. Sometimes the objectives of the organization may differ from the objectives of the members. Therefore it may not be wrong to say that every institution tries to be an influential actor within the political system.

Organized Pressure and Interests Groups

Organized pressure and interests groups are very common in democratic political systems, and they function in almost every field. They are organized in order to influence political power for the purpose of reaching their aims.

The number of organized pressure and interests groups is closely related with the development of the society in terms of modernity and pluralism. There are different types of such organizations and they function in almost every field (Yücekök, 1972, 7). Even existence of international pressure and interests groups can be observed. It is possible to name the organized pressure and interests groups as non-governmental organizations. But as it has been explained above, they differ from the non-governmental organizations in many ways.

Pressure and Interests Groups-NGOs Relations

NGOs could be handled according to their place in the democratic, authoritarian, totalitarian or developing democratic political regimes. In this study, pressure and interests groups and NGOs will be analysed according to their place in the realization of democracy and the running of political system.

Their Places in the Political System

As mentioned above, interests and pressure groups can be classified as anomic, natural institutional and organized ones. In authoritarian-totalitarian regimes and developing political systems all of these four kinds do not exist together. Natural and institutional pressure and interests groups exist in every political regime, and they have an important function in the running of political systems.

In democratic political systems, beside natural-institutional groups, organized pressure and interests groups are more usual and they have quite important functions on the political systems (Sabuncu, 1985, 39). These organized groups mostly have no ties with the governments, and they act independently from the political powers. Therefore they are not semi-official or governmental organizations.

Before taking any decision in parliament or in government, these organizations are consulted or they themselves explain their opinions. Their opinions are taken into consideration at high level by the governments and parliaments.

On the other hand, in authoritarian political regimes leader and his coterie determines and decides almost every political matters. Pressure and interests groups are not usually allowed to take part in the decision-making process. Anomic pressure and interests groups are harshly behaved and therefore one can not see that kind of groups in these regimes. Institutional pressure and interests groups continue their existence in some degree, but being near to leader and administration is quite important. The effect of natural groups depends on the development level of society. Especially in agricultural societies relations

between employers and workers is too weak and thus the effect of pressure and interests groups is quite limited.

In totalitarian regimes, the situation of pressure and interests groups and non-governmental organizations show similarities in many ways. As system does not allow them to go out of regimes' official ideology; their effect is so limited or in fact they have no meaningful effect in the society.

Among the institutionalized pressure and interests groups, bureaucracy itself, political party in power and military are the major three groups that have very important impact on the functioning of political system. It can be said that, natural pressure and interests groups have limited effect on the system. Although there is some harsh sanctions against anomic groups, actions they do still can continue.

In developing democracies organized pressure and interests groups and NGOs lack the ability to represent the different classes and vast majority of people due to the fact that social rights and freedoms are not on the satisfactory level. That situation also does not allow NGOs to be organized well. In other words, it can be said that in developing democratic systems there could be workers, employers, businessmen, officials and students' organizations, however those groups mentioned above represent only a limited part of the society. Their effect, therefore, is limited in functioning of political system. Beside this, they can cause uneven effect in the functioning of political system.

Among institutional pressure and interests groups, especially army is the major and effective one. This effect sometimes could reach to the level that army takes over the political power and becomes the running power of the country.

Anomic interests and pressure groups can be effective when there is a lack of political authority. In these times natural pressure and interests groups are also quite effective. Religion, tribes, community leaders, clans and even some families can have an important function in the political system. These groups, besides running municipalities, are almost always represented in parliament. For example we can observe this kind of structure in new Iraqi government. Also, in Saudi Arabia Saudian family has important palaces and posts in almost all ministries.

As it can be seen above, natural and institutional pressure and interests groups are quite effective on the functioning of almost every political system. In developing countries anomic pressure and interests groups are effective while in developed democracies institutionalised and organised pressure and interests groups are more effective.

Non-Governmental organizations, which are accepted as a sub-part of pressure and interests groups, are not so effective in authoritarian and totalitarian regimes. Their effect is limited in developing democracies, but they are quite effective in developed democracies. In fact they have an important place and functions in the establishment of democracy and political regime.

Their Function in Democratization of Political System

Organized groups have crucial roles in the functioning of political systems and participation of different classes of the society to the political process. Democracy is based on the participation of people to the political process. Groups' participation to the political process shows the democratic characteristics of the political system. The realization of participation through societies, chambers, trade unions and foundations will clearly create important contributions to the establishment of democracy. However, this realization depended on the extend and coverage of pressure and interests groups and non-governmental organizations. The more NGOs represent different classes in the society, the more their effect and function will be. Such an effect may can only be observed in democratic regimes. In developing countries there is a great demand to the non-governmental organizations, and this is very crucial for the realization of democracy.

Obviously NGOs as organized groups are more effective on the realization of democracy. There are many reasons for that. First of all, they are open to the participation of the people in highest level and this contributes to the realization of democracy (Holloway, 1998, 93). Serving people is fundamental aim of NGOs. Especially they try to enhance to position of individuals within the society, which quencequently cause the development of democracy. Realization of democracy is closely related with the ability of individuals of handling their problems and NGOs try to enhance such kind characteristics of the individuals (Streeten, 1997, 198). NGOs strengthen civil society as a result of their nature, and strengthening civil society contribute to the realization of democracy (Stewart, 1997, 29).

NGOs contribute to democratization process in developing democracies by observing election very closely. Especially some international NGOs observe election in almost all over the world and report their observation result. Such activities of NGOs contribute very much to the holding open and fair elections (Chand, 1997, 544). NGOs can transmit demands of people more effectively to the political system and this decreases the effect of anomic groups. Nevertheless, even if we wish or not, besides organised pressure and interests groups, the other pressure and interests groups continue to exist. It should be stressed that,

there always be unorganized groups in the society and from time to time anomic grouping and their actions may rise out.

It is possible to observe the existence of every kinds of pressure and interests groups in Turkey. But NGOs are not in an expected level in their number, kind and representation ability as Turkey is in the process of democratisation and the society is not as organized as their counterparts in the west or in some other developed democracies of the world. Their representation ability and effect are also limited. Their role in the functioning of political system is also limited. Pressure and Interests groups are, contrarily, in more effective situation. In order to promote democracy, NGOs, therefore, should be supported and encouraged by judicial, governmental and legislative arrangements and preparations.

The non-governmental organizations are also increasingly becoming important political actor in international level. International non-governmental organizations play great role with regard some global questions such as poverty, human rights, health, and education. They are also very influential actors in the promoting of democracy in all over the world. They are influential because they defend general interests of world instead of maximizing their private interests. They do not act under the influence of national governments. They also receive great support from the international public.

Result

Pressure and Interests groups have much function in all political systems. They play important role within every kind of political systems. Their history goes quite back and they are growing increasingly in number as well as in functions. Whereas non-governmental organizations that are emerged in later periods, their emergence are closely parallel to the emergence of democracy. The area that NGOs cover is relatively narrow than the one that pressure and interests groups cover. They are not seen too much in authoritarian and totalitarian regimes. On the other hand, they are widespread in organised democratic societies and have important role in the functioning political system.

Pressure and interests groups have important functions in the running of political systems. NGOs, however, are more related and valid for democratic political systems. The NGOs greatly contribute to the establishment and development of democracy. In this sense their functions in the developing democracies are vital. NGOs are becoming more influential actor in the world as well as in Turkey.

References

- Abadan, Nermin, (1959), "Devlet İdaresinde Menfaat Gruplarının Rolü", AÜ SBF Dergisi, cilt 14, s. 1.
- Akad, Mehmet, (1979), *Çoğulcu Demokrasilerde Siyasal İktidar ve Baskı Grupları*, Murat Matbası, İstanbul.
- Chand, Vikram K., (1997), Democratization from the Outside In: NGO and International Efforts to Promote Open Elections, *Third World Quarterly*, vol. 18, no. 3., pp543-561.
- Craplet, Michel, (1997), The Role of Non-Governmental Organizations, *Addiction*, vol. 92, no. 3, pp. 103-108.
- Fernando, Jude and Heston, Alan W., (1997), NGO's Between States, Market and Civil Society, *Annals of American Political and Social Sciences*, vol. 554, pp. 8-20.
- Duffield, Mark, (1997), NGO Relief in War Zones: Towards and Analysis of the New Paradigm, *Third World Quarterly*, vol. 18, no. 3, pp. 527-542.
- Dunn, Leith, L., (199/), Planting Seeds and Reaping Fruit: Commonwealth NGO Create the NGO Guidelines for Good Policy, *Convergence*, vol. 30, no. 2-3, pp. 93-100.
- Kalaycıoğlu, Ersin, (1984), *Çağdaş Siyasal Bilim*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Kobrin, Stephen, J., (1998), The MAI and the Clash of Globalization, *Foreign Policy*, no 112, pp. 79-109.
- Sabuncu, Yavuz, (1985), *Sosyalist Ülkelerde Yönetime Katılma, Birey ve Toplum Yayınları*, Ankara.
- Simmons, P. J., (1997), leaving to Live with the NGO's, *Foreign Policy*, no. 112, pp. 82-96.
- Smillie, Ian, (1997), NGO's Development Assistance: A Change in the Mind Set, *Third World Quarterly*, vol. 18, no. 3, pp. 563-577.
- Stewart, Sheelagh, (1997), Happy After in the Market Place: Non-Governmental Organizations and Civil Society, *Review of African Political Economy*, vol. 24, no. 71, pp. 11-34.
- Streeten, Paul, (1997), Nongovernmental Organizations and Development, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 554, pp. 193-210.
- Yücekök, Ahmet N., (1972), *Türkiye'de Dernek Gelişimi*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, No: 335, Ankara

ATATÜRK ULUSLARARASI BARIŞ ÖDÜLÜ'NÜN KÜRESEL BARIŞA KATKISI VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ÜSTLENDİĞİ ROL

Dr. Recep TAYFUN
tayfunr@baskent.edu.tr
Başkent Üniversitesi, İletişim Fakültesi

Özet

Layık görülen aday bulunmadığından ve yasal altyapı boşluklarından kaynaklanan sorunlar nedeniyle son sekiz yıldır verilemeyen Atatürk Barış Ödülü, adeta unutulmak üzeredir. Her geçen gün barışa çok daha fazla ihtiyaç hissedilen bir ortamda, böylesine anlamlı bir ödül, tüm yönleriyle değerlendirilmeli ve özellikle uluslararası platformda öne çıkarılıp, işlenmelidir.

Küresel barışın tüm aktörleri sahip oldukları fırsatları kalıcı kılmanın yanı sıra etkin uygulamaları yaygınlaştırmak sorumluluğuna da sahiptir. Özellikle terörün küresel bir tehdit niteliği kazandığı bir dönemden geçerken yaşanan gelişmeler bu tür uluslararası organizasyonların önemini artırmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devletinin sahip olduğu böylesine anlamlı bir ödülün ele alınması ve Ödüle etkinlik kazandırılması bir zorunluluk olarak öne çıkmaktadır.

Çalışmada; bir yandan, "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesi doğrultusunda, uluslararası dostluk, anlayış ve iyi niyetin geliştirilmesine hizmet eden "Atatürk Uluslararası Barış Ödülü'nün küresel barışa katkısı; diğer yandan demokratik toplumlarda sivil toplumun bu tür organizasyonlarda üstleneceği sorumluluğun boyutları açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Küresel Barış, Sivil Toplum Kuruluşu, Demokrasi.

CONTRIBUTION OF THE INTERNATIONAL ATATURK PEACE PRIZE TO THE GLOBAL PEACE AND THE ROLE OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS

Abstract

Ataturk Peace Prize is on the verge of being forgotten after the last eight years with lack of deserving candidates and legal infrastructure problems. More meaningful with peace much more needed everyday, this prize should be appraised with all aspects and highlighted on the international stage.

Actors of the global peace are responsible for making the opportunities last longer, as well as spreading the active applications. These organizations gain ground during a time when the terror has become a global threat hereafter. It is a necessity to consider and activate this meaningful prize that Turkish Republic has.

This study will try to explain the contribution to the global peace by the "International Ataturk Peace Prize" that serves to expand the international friendship, understanding and good will in accordance with the "Peace at home, peace in the world" principle; and figure the civil society's duties for this kind of organizations in the democratic society.

Keywords: Global Peace, Non-Governmental Organization, Democracy.

"Farklı din ve kültürlerin buluştuğu,
Asya ve Avrupa arasında bir köprü olan bu topraklarda
Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusunun sözlerini
kendi sözlerim gibi söylemekten memnuniyet duyuyorum:
Yurtta barış, dünyada barış."
Papa Benedikt XVI

There never was a good war or a bad peace.
Benjamin Franklin

Giriş

Günümüzde toplumsal yaşamla birlikte düşünsel dünyamızda yaşanan dönüşüm, modern düşüncenin sınırlarını belirlediği toplum biçimini değiştirmektedir. Aydınlanma kökenli modern düşüncenin tüm dünyaya yaydığı toplumsal değişime koşut olarak, modern zamanların ulus devletlerinden, küresel bir dünyaya geçişin sancıları yaşanmaktadır. Çokuluslu şirketlerin aktif roller üstlendiği dönüşüm süreci, klasik liberal demokrasilerin temsile dayalı işlevine kattığı yeniliklerle *demokrasinin demokratikleştirilmesinin* (Arslan, 2005) önünü açmaktadır.

Sürdürülebilir kaliteli bir demokrasinin temel koşulu, sivil inisiyatifler yoluyla etkileşime açık, katılımcı demokrasi anlayışının yerleştirilmesine ilişkin uygulamaların geliştirilmesidir. Katılımın, sivil toplum bilincinin ve faaliyetlerinin yaygınlaştırılması ile gerçekleşmesi, uygulamaların sağlıklı ve kalıcı olmasını sağlayacaktır.

Sivil toplum, devletin müdahale alanlarının dışında kalan ekonomik ve sosyal alanı tanımlamak için gereksinim duyulmuş bir kavramdır. Bu alan, kendi kendini düzenleyen, kendi ilke ve kurallarına göre işleyen özerk bir alandır. Devlet ve bireyler arasında aracı ve düzenleyici rol oynamaktadır. Bu rol kapsamında kolektif hedefler belirler ve bunlara ulaşmak için devlet kuruluşlarının ve özel firmaların politikalarını etkilemeye çalışır (Biber, 2006: 15). Geleneksel olarak temsili demokrasi içinde bireysel katılım ve birey eksenli hak tanımlarıyla sınırlı demokratik süreçler, aktif katılımcı bir yönetime doğru zorlanmaya başlamıştır (Çaha, 2000: 75-76). Sivil toplum örgütleri bu zorlamayı sağlama işlevi üstlenmişlerdir. Çünkü gelinen noktada homojenleşen ve devletin bir organı gibi çalışan siyasi partiler, beklentilere yanıt verebilecek niteliklerini kaybetmişlerdir (Habermas, 1984: 50). Siyasi partiler tarafından sürdürülen kitlelere yönelik geniş kapsamlı ve katılımcı programların sivil toplum tarafından desteklenmesi, projelerin kamuoyu tarafından benimsenmesine katkı sağlayacaktır. Bu süreç sadece ulusal dinamiklerle sınırlı kalmayıp, uluslararası etkileşim ve kabullenme eğilimlerini de güçlendirecektir.

Demokratik toplumların çok önemli bir parçası olan sivil toplum düşüncesi, devletin tüm etkinlikleri kontrol etmesinin engellenebilmesi için devletin erişim alanını daraltmakta, toplum içerisinde kendiliğinden oluşmuş birçok bağımsız örgütün bulunmasını, insanların kendi problemlerini çözebilmek için örgütlenmelerini, halkın düşüncelerinin yönetime yansımaları sağlamaktadır (Beetham ve Boyle, 1998: 119).

Sivil toplum bilincinin yerleşmesine ve yaygınlaşmasına zemin oluşturan sivil toplum kuruluşları, yurttaşların ortak bakış, ortak talep ve duyarlılık temelinde gönüllü olarak bir araya gelerek; devletin hukuki, idari, üretici ve kültürel organlarının dışındaki alanlarda oluşturdukları dernek, vakıf, sendika gibi örgütlenmeler şeklinde tanımlanmaktadır (Uğur, 1998: 69).

Son yıllarda sivil toplumun küresel ölçekte gündeme gelmesini ve kendisine önemli işlevler atfedilmesini sağlayan önemli gelişmeler olmuştur. Aşağıda sıralanan gelişmeler (Yerasimos, 2001: 13) bir anlamda sivil toplum anlayışının geleceğine dair önemli mesajlar da vermektedir.

- Günümüz toplumlarında, geleneksel toplumlardaki dayanışmanın ortadan kalkması, bireyselliğin çok fazla öne çıkması ve insanların bu eksikliği hissetmeye başlaması onları çeşitli alanlarda dayanışmaya itmekte ve örgütlenmelerini sağlamaktadır. Böylece birey, gereksinim duyduğu aidiyet duygusunu geliştirebilmektedir.
- Habermas'ın da vurguladığı gibi temsili demokrasiler bugünkü toplumsal beklentilere yanıt verememektedir. Çünkü partiler, belirli sınıfların temsilcisi olmaktan çıkmış ve partiler arasındaki çizgiler netliğini kaybetmiştir.
- İletişim teknolojisindeki gelişmeler sayesinde belli bir konu etrafında örgütlenme, kamuoyu oluşturma ve talepleri dile getirme daha kolay hale gelmiştir.

Özellikle son yıllarda yaşanan gelişmeler dayanışmanın sadece ülkelerle sınırlı kalmayıp, küresel bir etkileşimle uluslararası bir nitelik kazandığını göstermektedir. Farklı ülkelerden birçok insan oluşturdukları sivil toplum örgütleri aracılığıyla insan hakları ihlalleri, küresel ısınma, evrensel barış, açlıkla ve terörle mücadele gibi çok önemli konularda dayanışma ve etkileşim içerisindeydi.

Barış girişimlerinin Sivil Toplum Kuruluşları tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak desteklenmesi katılımcı demokratik kültürün yerleşmesine sağladığı katkıya paralel olarak, değişen barış algılamaları nedeniyle küresel ölçekli barış eğilimlerini de güçlendirmektedir.

Barışın Anlam ve Değeri

İnsanoğlu tarihin başlangıcından itibaren bir varlık mücadelesi içindedir. Başlangıçta hayatta kalma amacına odaklanan mücadele, zamanla geniş kitlelerin katılımı ile tarihe yön veren savaflara dönüşmüş; kazanılan zaferlerin sarhoşluğu, yaşanan katliamların unutulmasına neden olmuştur. Savaş ve mücadele kontrolden çıkarak, yok etmeye sahip olmanın yarattığı büyü cazibe kazansa da, yaşanan her savaş barışın gerçek anlam ve değerini ortaya koymanın ötesine geçememiştir.

Günümüz dünyası küresel anlamda barışa her zaman olduğundan çok daha fazla ihtiyaç hissetmektedir. "Savaş" kavramı internet ortamında "Barış" kavramına göre yaklaşık üç misli fazla (Google, 2008) görünse de barışı, yaşamın her alanında etkin kılmak için sergilenecek en ufak bir katkı hem değerli hem de gereklidir. Yaşanan olumsuz örnekler insanların sadece savaş meydanlarında değil, savaşı kazansalar da yaşamlarının diğer alanlarında ağır kayıplarla karşı karşıya kaldıklarını ortaya koymaktadır. Savaş ve savaşın getirdiği koşullar ülke yöneticilerine dayatmalarda bulunduğu gibi, halkın ve bireylerin yaşamındaki olumsuzluklara, mutsuzluklara, yoksulluğa, adaletsizliğe düşkünlüğe kaynaklık etmiştir (Günel, 2006).

Barış gibi evrensel bir kavramın işlerlik kazanabilmesi, bu yönde geliştirilen her türlü girişimin küresel bir nitelik taşıması gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Bu yönde geliştirilen uluslararası girişimlerin elde ettiği başarı grafiği somut örnek olarak gösterilebilir. Uluslararası alanda prestij kazanmış bir çok barış girişimi -Nobel Barış Ödülü- başlangıçta dar kapsamlı birer etkinlik olarak uygulanırken, zamanla geniş bir etki alanı yaratmıştır.

Özellikle XX. yüzyılın başlarından itibaren ağırlık verilen barış etkinliklerine her geçen gün bir yenis eklenmektedir. Her yeni düzenlemeyi küçümsemeden yaygınlaştırmak ve geliştirmek, bir yenis için atılacak adımlar için tarafları cesaretlendirecektir. Etkilerini günlük yaşamın hemen her alanında hissettiğimiz bir süreçte, ifade edilen tüm olumsuzluklarına rağmen küreselleşmenin barış kavramı ile eşdeğer bir içerik ve görünüm kazanmasına ortam sağlayacaktır. Sahip oldukları fırsatı kalıcı kılmak ve uygulamaları yaygınlaştırmak açısından küresel barışın tüm aktörleri önemli sorumluluklar taşımaktadır. Bu sorumlulukların başında barış kültürünü geliştiren demokratik koşulların iyileştirilmesi gelmektedir.

Barış ve demokrasi birbirlerine bağlı kavramlardır. Demokrasi güçlendiğinde, barış kültürü de gelişecektir. Demokrasiyi güçlendirmenin önemli yollarından birisi de güçlü ve özerk bir sivil toplum yapılanmasını sağlamaktır. Sivil toplum bilincinin yerleşmesi ve yaygınlaşmasına paralel olarak, barış bilinci de anlam ve etkinlik kazanacaktır.

Kalıcı bir barışın, sadece ve sadece demokrasiye inanan bireylerin yetiştirilmesinden ve bu bireylerin oluşturacağı demokratik devletlerin barışçı ilişkilerinden geçeceği inancını taşıyan Kongar, kalıcı barışın arka planında, gerçek bir demokrasi kültürünün yattığını ifade etmektedir (Kongar, 2000).

Sivil Toplumun Demokrasi ve Barış Kültürüne Katkıları

Demokrasi kavramının yaşanan toplumsal ve tarihsel gelişmelere bağlı olarak farklı “önek”lerle anıldığı görülmektedir; çoğulcu demokrasi, doğrudan demokrasi, parlamenter demokrasi, liberal demokrasi gibi örnekleri artırmak mümkündür. “Halkın, halk tarafından, halk için yönetimi” şeklinde Abraham Lincoln tarafından yapılan tanım bugün için soyut ve yetersiz kalmaktadır. Demokrasiyi doğru tanımlamak için onun temel unsurlarını öncelikle tespit etmek çok daha doğru olacaktır. Herhangi bir siyasal yönetimi demokrasi olarak adlandırmak için sorulması gereken sorular arasında aşağıda ifade edilen sorular ve cevapları önemli bir yer tutmaktadır (Aktan, 1999: 600–606);

- Sivil toplum kuruluşları toplumsal istek oluşumunda ve bunun siyasal karar alma sürecine aktarılmasında etkin midir?
- Barış, hoşgörü, diyalog, uzlaşma gibi kültürel değerler toplumda mevcut mudur?

Demokrasinin varlığı, sivil toplum ve barış kültürünün varlığı ile bütünlük taşımaktadır. Belirtilen kavramlar aynı zamanda halkın yönetime katılımı açısından da olumlu katkılar sağlamaktadır. Doğrudan demokrasi, gerçek demokrasidir. Ancak, gerçekleşmesi olanaksız bir ütopyadır. Temsili demokrasi ve yarı doğrudan demokrasilerde ise siyasal katılım kimi zaman yetersizdir -siyasal ilgisizlikten-, kimi zaman da doğru tercihi bulmakta başarısızdır -siyasal bilgisizlikten- (Aktan, 1999: 600–606).

Devlet vatandaş ilişkileri açısından halkın desteğini kazanmanın en sağlıklı yolu, temsili ve çoğulcu anlayışın yerine katılımcı demokrasi anlayışının hakim kılınmasıdır. Katılımın sivil toplum kuruluşları aracılığıyla gerçekleşmesi uygulamaların sağlıklı, kalıcı ve sürdürülebilir olmasına katkı sağlayacaktır. Sürdürülebilir işlevsel bir demokrasinin temel koşullarından birisi de katılımcı demokrasi anlayışının yerleştirilmesine ilişkin uygulamaların geliştirilmesidir.

Bugünkü temsili demokrasilerde çok önemli yapısal bir sorun olarak demokratik katılım mekanizmasının zayıfladığı gözlenmektedir. Halkın yalnızca seçimden seçime oy kullanarak demokratik katılım sürecine dahil olduğu, bunun dışında katılım mekanizmalarının geliştirilmediği ve toplumu ilgilendiren kararların alınması ve uygulanması sürecinde halkın hiçbir etkisinin bulunmadığı yönündeki eleştirilerde büyük haklılık payı bulunmaktadır. Demokratik katılım, çağdaş demokrasinin olmazsa olmaz niteliğidir (Ertan, 2008). Günümüzde katılımcı bir demokratik düzen için, sadece çoğulcu seçimler ve bunun sonucunda ortaya çıkan parlamenter sistem yeterli görülmemekte, sivil toplumun ülkedeki demokratik sürece etkin bir şekilde katılması gerekmektedir (Toptan, 2008).

Bilgi teknolojilerindeki gelişmeler ulus-devletin çeşitli boyutlarda dönüşümünü zorlamaktadır: yönetimden yönetişime; liberal demokrasiden katılımcı demokrasiye. Bu dönüşüm yeni kamu yönetimi fikriyle ve sivil toplumun yükselişiyle de desteklenmektedir (Duran, 2003).

Üçüncü sektör olarak adlandırılan sivil toplumun işlevi, STK'ların sayısı ve etkinliği, devlet politikaları ile karar mekanizmalarına etkileri gibi faktörler, bir ülkenin demokratikleşme düzeyinin en önemli referansları olarak kabul edilmektedir. STK'lar gerçek anlam ve değerlerine ancak katılımcı demokrasilerde ulaşabilmektedir. Türkiye'nin modernleşme politikası olan Avrupa Birliği, birlik içine kabul edeceği ülkelerin kendi normlarına uygun bir demokrasi seviyesine ulaşmasını şart koşmaktadır ki, bu süreçte STK'lara

demokratikleşme çabalarının hızlanması açısından önemli görevler düşmektedir (Gültekin, 2006). Sivil toplum kuruluşlarının devlet politikaları ile karar mekanizmalarına etki konusunda parlamentolarla olan işbirliği, bu görevlerin en öncelikli ve önemli olanlarından.

Sivil toplum ve parlamentolar arasında etkileşim, bir ülkedeki demokratik sürecin sağlıklı işleyişinin göstergesidir. Halkın iradesinin hayat bulduğu yer olan parlamentolar ile halkın temsilcisi parlamenterlerin sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapmasından daha doğal bir durum olamaz. Demokrasinin güçlenmesine ve kurumsallaşmasına katkıda bulunan sivil toplum kuruluşlarının parlamentolarla işbirliği ve etkileşimi bu açıdan önemlidir. Katılımcı demokrasinin güçlenmesini sağlayacak bu işbirliği ve etkileşim çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir (Toptan, 2008). Barış Ödülü etkinlikleri, bu işbirliğini geliştirecek ve ona ihtiyaç hissedilen örneklerin başında gelmektedir.

Parlamenterler, yasama çalışmaları için sivil toplum kuruluşlarından bilgi ve yönlendirme alabilecekleri gibi, sivil toplum kuruluşları doğrudan parlamenterlerle temas ederek, belli konularda çalışmalara yön verebilirler. Sivil toplumun parlamentolarla etkileşiminin kısıtlanması veya engellenmesi demokrasilerin tam anlamıyla olgunlaşmasının önünde bir engel oluşturmaktadır. Sivil toplum, kendi düşüncelerini ve çalışmalarını parlamentoya iletebildiği sürece güçlü bir demokrasiden bahsetmek mümkündür (Toptan, 2008).

Günümüzde demokrasi, değişen ve gelişen koşullara kendisini uydurabilecek nitelikte ve her türlü yeniliğe açık, dinamik bir toplum ister. Katılımcılık ister, paylaşımcılık ister. Katılımın yaşatılması, sivil toplum örgütlerinin birlikte hareket etmesine ve Parlamento ile işbirliği yapılmasına bağlıdır (Özok, 2007). Sivil toplum kuruluşlarının katılımından bağımsız, onların katılımı olmaksızın bir “çağdaş yönetim”den bahsetmek olanaksızdır. Sivil toplum ile çağdaş yönetim arasındaki ilişki, basit bir “katkı sağlama ilişkisi” olmaktan çıkarak, “özdeşlik, beraberlik ve birliktelik ilişkisi” haline dönüşmüştür (Hisarcıklıoğlu, 2007).

Sanayileşmiş Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerindeki refah artışı, o ülkelerdeki katılımcı demokrasi anlayışı ile beslenmektedir. Değişimle gelen yeni dönemde çağdaş yönetim, kamu kesiminin tek başına hareket etmesi yerine, birlikte düzenlemeyi, birlikte yönetimi, birlikte üretimi tercih etmelerini ve kamu-özel sektör ortaklığını gerektirmektedir. Artık yönetimde çağdaşlaşmanın formülü; Devlet ve Bürokrasi + Özel Sektör + Sivil Toplum Kuruluşları katılımı şekline dönüşmüştür (Hisarcıklıoğlu, 2007).

Sivil toplum kuruluşları, siyasi alanda üstlendikleri roller gereği, siyasi partilerin ve onların temsil ettikleri siyasi görüş farklılıklarının üstünde bir noktada yer almaktadırlar. Bu konularıyla sivil toplum kuruluşları, insanların hangi siyasi görüşe sahip olursa olsun belli noktalarda buluşabileceklerini varsaymaktadır (Erözden, 1998: 14). İçinde yer aldıkları sistemin ekonomik ve siyasal gelişmişliğine bağlı olarak farklı düzeylerde, farklı işlevler üstlenmektedirler. Ortak amacı gerçekleştirmeye yönelik farklı çözüm yolları öneren bireyleri bir araya getirerek, çoğulculuk kültürünün yerleşmesine, toplumsal yapının çoğulcu bir nitelik kazanmasına çok önemli katkılar yapmaktadırlar (Biber, 2006: 30). Barışa sağladıkları katkı, STK'ların önde gelen ve uluslararası nitelik taşıyan sorumluluk alanlarından. Kamuoyu üzerinde istenen etkiyi yaratma konusundaki yeterliliği tartışılır olsa da, barışı yüreklendirmek üzere yapılacak girişimlerin tüm kamuoyu tarafından takdir toplayacağı ve sonuca yönelik somut katkılar sağlayacağı tartışılmaz gerçeklerdir. Küresel barış gibi evrensel değerleri geliştirmeye yönelik uluslararası uygulamalar incelendiğinde de bu durum açık bir biçimde görülmektedir.

Nobel Barış Ödülü

Bugün kendi adıyla verilen Nobel Ödülleri ile anılan Alfred Nobel, 1 Ekim 1833'te iflas etmiş bir iş adamının oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Babası kendi kendini yetiştirmiş mucit bir kimyacıdır. Ailesi yaşadığı ekonomik zorluklar nedeniyle St. Petersburg'a taşınmış, babası Immanuel Nobel, St. Petersburg'ta bir mayın fabrikası kurmayı başarmış ve Rus Deniz Kuvvetlerine bol miktarda deniz mayını satmıştır. Yaşanan ekonomik sıkıntılar devam edince ailesi tekrar Stockholm'e geri dönen Alfred, Rusya'da aldığı fizik-kimya eğitimi sayesinde Nitrogliserini geliştirerek 1864'te patlayıcı üretimine başlamıştır. Ardından 1866 yılında dinamitin patentini almayı başarmış (Büyük Larousse), dinamitin bulunmasıyla endüstri ve teknik alanda atılımlara hız kazandırmıştır. Öldüğünde yaklaşık 350 yeni ürünün patentinin sahibidir ve yirmi ülkede yüze yakın fabrika kurmuştur (İkiz, 2002).

Alfred Nobel'in hayatını, 1888 yılında yaşadığı ilginç bir olay değiştirmiştir. Abisi ölen Alfred Nobel'i gazete yanlışlıkla “Ölüm taciri öldü” şeklinde verince, bu yanlış anlama Alfred Nobel'in hayatında köklü bir değişimin yaşanmasına sebep olmuştur. Gelecekte “Ölüm taciri” olarak anılacak olması, insanlık açısından çok değerli ve anlamlı manevi bir mirasın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Alfred Nobel, Paris'te, 27 Kasım 1895 tarihinde bıraktığı vasiyetinde Nobel Ödüllerinin hangi alanlarda ve nasıl verileceği konusunda detaylı açıklamalar yapmıştır (Vasiyet, 2008). Başlangıçta fizik, kimya, tıp, edebiyat ve barış alanında yaptıkları katkılarından dolayı her sene beş kişiye verilen Nobel Ödülü, 1968 yılından itibaren ekonomi de ilave edilerek altı alana çıkartılmıştır.

Her yıl dağıtılan Nobel Barış Ödülü sahibi, Norveç Parlamentosu (the Storting) tarafından seçilen beş kişilik bir komite –Norveç Nobel Komitesi (The Norwegian Nobel Committee)– tarafından

kararlaştırılmaktadır. Nobel Barış Ödülü Heyeti'nde görev alan üyeler altı yıl süreyle göreve gelirler ve tekrar seçilebilirler. Üyeler ağırlıklı olarak Norveç Parlamentosu'ndaki parlamenterlerden seçilir. Heyete başkanlık yapacak kişi seçildikten sonra, sekreteryaya işlemleri Nobel Enstitüsü müdürü tarafından gerçekleştirilir. Nobel Komitesi bağımsız olarak adayları belirler, emir ya da direktif almaz. Komite toplantılarında yapılan aday belirleme işlemleri aşamasında yaşanan fikir ayrılıkları hiçbir şekilde açıklama ya da ima yoluyla kamuoyu ile paylaşılmaz. Adaylar üzerinde yaşanan kamuoyundaki tartışmalarda üyeler yer almaz (Komite, 2008).

Adayların belirlenmesi konusunda 2003 yılından itibaren yeni kurallar getirilmiş ve Nobel Barış Ödülü'ne aday göstermeye yetkisi olanlar tekrar belirlenmiştir. Son düzenlemeye göre;

- Ülkelerin parlamento ve hükümet üyeleri,
- Uluslararası mahkemelerde görev yapan hakimler,
- Üniversite rektörleri ile sosyal bilimler, tarih, felsefe, hukuk ve ilahiyat bölümlerinde görevli profesörler,
- Barış araştırmaları ve uluslararası ilişkiler enstitü başkanları,
- Nobel Barış Ödülü sahipleri,
- Nobel Barış Ödülü sahibi kuruluşların yönetim kurulu üyeleri,
- Görev yapan ya da daha önce görev yapmış olan Norveç Nobel Komitesi üyeleri,
- Norveç Nobel Enstitüsü'nün eski başkanları, Nobel Barış Ödülü'ne aday gösterebilirler. Nobel Vakfı'nın kurallarına göre, Norveç Nobel Komitesi'nce adayların isimleri yayınlanmaz.

Norveç Nobel Komitesi'nde görev yapan beş üyeden dört tanesi Norveç Parlamento üyesi, birisi de Üniversite'de tıp profesörüdür. 2008 yılı için planlanan Nobel Barış Ödülü tutarı yaklaşık 2 milyon YTL civarındadır.

Norveç Nobel Komitesi oluşturan üyelerin nitelikleri incelendiğinde ağırlıklı olarak parlamenterlerin olduğu görülmektedir. Yine aday belirleme işlemleri de dikkate alındığında Norveç Nobel Enstitüsü ile Norveç Parlamentosu'nun yakın işbirliği içinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu yapısal durum, demokratik katılım mekanizmalarının küresel barış girişimlerine büyük ve önemli destekler sağladığının bir göstergesidir. Ülkemizde de bu düzenlemeye benzer; Atatürk'ün tüm dünya tarafından kabul gören barışçıl karakteri esas alınarak başlatılan uluslararası nitelikte bir Barış Ödülü uygulaması bulunmaktadır. Bu Ödülü Atatürk'ün evrensel barış kültürüne katkıları ve bakış açısı eşliğinde değerlendirmek daha anlamlı olacaktır.

Atatürk'ün Evrensel Barış Anlayışı

Sadece savaş alanlarında gösterdiği tarihi başarılarla değil, evrensel barışa olan inancını uygulamalarına da yansıtan çağdaş bir lider olarak anılan Atatürk, "barış için savaşan komutan" ünvanını gerçek anlamda hak eden sayılı dünya liderlerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Kendisinin söylediği ve uluslararası platformlarda kabul gören "Yurtta barış, dünyada barış" sözünü ilginç kılan önemli ayrıntı, 57 yıllık ömrünün tam otuz senesini elinde silâhla geçirmiş bir askere ait olmasıdır. Bu söz, aynı zamanda Cumhuriyet Halk Fırkası genel başkanı olan Atatürk'ün 1931 seçimlerinden önce yayınladığı "Seçim dolayısıyla Reisicumhur hazretlerinin Türk milletine beyanatı"nda ilk defa yer alan ve bütün hayatı boyunca inandığı ve sadık kaldığı bir görüştür (Toker, 1987).

"Yurtta sulh, cihanda sulh", Türk inkılâbının temel ilkesi, Türk dış politikasının da dayanağıdır. Devlet yönetiminde ve her türlü devlet faaliyetlerinde yönlendirici bir nitelik taşıyan, bu ilke, sadece bir parola değil, aynı zamanda bir üstün hukuk kuralıdır. Yurt içinde huzur ve sükûnu, güven içinde yaşamayı hedefleyen yönüyle iç politikanın; uluslararası barış ve güvenlik hedefi yönüyle de dış politikanın temel dayanağıdır (Eroğlu, 1985).

"Cihanda Sulh" anlayışı, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını ve sağlanmasını, uluslararası barışın bölünmezliğini, uluslararası ilişkilerde kuvvete ve kuvvet tehdidine başvurmamayı, uyumsuzlukların barışçı yollarla çözümlenmesini öngörür. Bütün ulusları barış içinde, refaha ve daha ileri uygarlık çağına yöneltmeyi ifade eder (Eroğlu, 1985).

Atatürk'ün barış algılamasında uluslar, tek vücut olarak kabul edilen insanlığın, uyum içinde işleyen organlarına benzetilmektedir (Onay, 2007).

"İnsan bağlı bulunduğu ulusun varlığını ve mutluluğunu düşündüğü kadar bütün ulusların dirlik ve gönencini de düşünmeli, kendi ulusunun mutluluğuna ne denli değer veriyorsa, bütün dünya uluslarının mutluluğuna da o denli değer vermelidir; çünkü dünya uluslarının mutluluğuna çalışmak, başka yoldan kendi dirlik ve mutluluğunu sağlamaya çalışmak demektir."

Atatürk'ün barışçılığı insan sevgisinden kaynaklanmaktadır. Ölümünde kendisi için İsmet İnönü tarafından söylenen "İnsanlık idealinin âşık ve mümtaz siması" sözü onun insanlık sevgisinin veciz bir ifadesidir (Özgüneş, 1984; Çubukcu, 1987). İnsan varlığına sevgisi, O'nun yaşamsal hak ve özgürlüklerine olan saygısı, O'nda "dünya vatandaşlığı" kavramının doğması sonucunu beraberinde getirmiştir (Yavuz, 1989).

Atatürk'ün barışçılığı ve insan sevgisi dünyada bir çok kimsenin dikkatini çekmiştir. Tanınmış Alman düşünürlerden Herbert Melzig onun için: "Kemal Atatürk kendi ulusu ve insanlık için beslediği sevgi ile, bir dâhinin neler yapabileceği hususunda bütün dünyaya görülmedik ve işitilmedik bir sahne seyrettirmektedir." ifadesini kullanmıştır (Çubukcu, 1987).

Atatürk'ün Nutuk'ta ifade ettiği barışa dair yaklaşımlar, uluslararası ilişkilerde temel ilkelere dayanak oluşturmaktadır. "...adaletli ve insancıl şartları içine alan bir barışın bir an önce gerçekleşmesi, insanlığın güvenliği ve dünyanın huzuru adına başta gelen millî gayemizdir." Bu ilkeler, Türkiye Cumhuriyeti'nin de temel yapı taşı özelliğindedir.

Çanakkale Savaşı sonrası Atatürk'le görüşme yapan "Minber" gazetesi muhabirine savaşı değil, barışı aşağıdaki sözcüklerle ifade etmiştir (Öztürk, 2005: 17):

"Çok kuvvetli deyiminden amacın yalnız silah kuvveti olduğunu sanmayınız. Tersine asker olmama karşın, benim dilediğim maneviyat, bilim, teknik ve ahlak yönünden güçlü olmaktır. Çünkü saydığım niteliklerden yoksun olan bir ulusun bütün bireylerinin en son teknoloji silahlarla donatıldığını varsaysak bile kuvvetli olduğunu kabul etmek doğru olmaz."

Barışın anlam ve değerini öne çıkaran çarpıcı örneklerden birisi de, Atatürk'ün tarihimizde çok özel bir yeri olan Çanakkale Savaşları sırasında ölen yabancı ülke askerlerine hitaben söylediği sözlerin içerisindeki mesajlardır (Tayfun, 2007: 46; Tünay, 1984: 168):

*"Bu memleketin toprakları üstünde kanlarını döken kahramanlar! Burada bir dost vatanın topraklarındasınız. Huzur ve sükûn içinde uyuyunuz. Sizler, Mehmetlerle yan yana koyun koyunasınız. Uzak diyarlardan evlatlarını harbe gönderen analar! Göz yaşlarınızı dindiriniz. Evlatlarınız, bizim bağrımızdadır. Huzur içindedirler ve huzur içinde rahat rahat uyuyacaklardır. **Onlar bu toprakta canlarını verdikten sonra artık bizim evlatlarımız olmuşlardır.**"*

Atatürk her vesile ile dünya barışının önemine değinmiş, 1 Kasım 1925'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmasında; "Karşılıklı güven ve esenlik bütün dünya uluslarının üzerinde titremesi gereken bir mutluluk ilkesidir" görüşlerini ifade etmiştir (Çubukcu, 1987). Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı (UNESCO) tarafından, doğumunun 100. yıldönümü anısına hazırlanan etkinlikler kapsamında Atatürk, "Barışın Dahi Hizmetçisi" olarak adlandırılmış ve "dünya ulusları arasında devamlı barış ülküsünün ve karşılıklı anlayış ruhunun olağanüstü bir öncüsü" olarak tanımlanmıştır. Barışa kendini adanmış ve aynı zamanda dünya savaş tarihinde çok önemli bir yere sahip olan Atatürk hakkında; "Bütün hayatı boyunca insanlar arasında hiçbir renk, dil ve ırk ayrımı tanımayan bir ahenk ve işbirliği çağının açılması uğrunda çalışmıştır." ifadesi kullanılmıştır (Giritli, 1986; Erendil, 1986).

Ulusal barışın uluslararası barış anlayışı ile bir bütünlük oluşturduğuna, küresel barışın dayanışma ve işbirliği sayesinde gerçekleşebileceğine inanan Atatürk, hayatını küresel barışın kalıcı kılınmasına adanmıştır. Adına uluslararası nitelikte bir Barış Ödülü organizasyonu düzenlenmesi, böylesine anlamlı ve evrensel bir değere sağladığı katkıların yıllar boyunca devamını, birbiri ile bütünleşen iki kelimenin "Barış" ve "Atatürk" birlikte anılmasını sağlayacaktır.

Atatürk Uluslararası Barış Ödülü

Türkiye'de de Nobel Barış Ödülü kadar çok uzun bir geçmişi olmasa da, 1983 yılında yapılan yasal bir düzenleme ile uluslararası nitelikte Atatürk Barış Ödülü dağıtımı gerçekleştirilmektedir. "Uluslararası Atatürk Barış Ödülü", dünya barışına, uluslararası ilişkilerde dostluk, anlayış ve iyi niyetin geliştirilmesine katkı amacıyla siyaset, bilim ve sanat alanlarındaki eserleri ve etkinlikleriyle Atatürk'ün "Yurtta barış, dünyada barış" ilkesi doğrultusunda hizmetleri bulunan gerçek ve tüzelkişilere verilen bir devlet ödülü niteliği taşımaktadır.

Ödül verme işlemi, yaklaşık çeyrek asırlık bir geçmişe sahip olsa da; Atatürk'ün tarihe damgasını vurduğu süreçte birlikte ve Mevlana, Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, Hacı Bektaşî Veli gibi barışa gönül verenlerin değerleriyle yoğrulan bir kültürün somut yansıması olarak öne çıkmaktadır. Atatürk bu kültürü ifade ederken, "kültür, okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden anlam çıkarabilmek, ders almak,

düşünmek ve zekâyı eğitmektir.” ifadesiyle, yeni girişimleri yüreklendiren sorumluluklar da yüklemektedir (Erendil, 1985).

Atatürk, “Eğer devamlı barış isteniyorsa insanların, insan kitlelerinin durumlarını iyileştirecek uluslararası önlemler alınmalıdır. İnsanlığın bütününün refahı açık ve baskının yerine geçmelidir. Dünya vatandaşları haset, açgözlülük ve kinden uzaklaşacak biçimde eğitilmelidirler.” sözleriyle, uluslararası barışın devamlı ve kalıcı olmasını istemiştir (Söylev, 1981: 99).

Yapılan yasal düzenlemelerle Atatürk’ün adına verilmeye başlanan barış ödülü, bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Bu Ödül, ulusal ve uluslararası düzeyde barış girişimlerinin geliştirilmesine ve dünya kamuoyu ile ilişkilerin derinleştirilmesine olumlu katkılar sağlayacaktır.

Atatürk Uluslararası Barış Ödülü’nün Hukuksal Altyapısı

Ödüle ilişkin ilk yasal düzenleme 17 Ağustos 1983 tarihinde 18138 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren 2876 sayılı Atatürk Kültür Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Kanunu’nda gerçekleştirilmiştir. 1982 Anayasası’nın “Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu” başlığı altında düzenlenen 134. maddesinin birinci fıkrasında: Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılaplarını, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak ve yaymak ve yayınlar yapmak amacıyla; Atatürk’ün manevî himayelerinde, Cumhurbaşkanının gözetim ve desteğinde, Başbakanlığa bağlı; Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Atatürk Kültür Merkezinden oluşan, kamu tüzelkişiliğine sahip “Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu” kurulur, hükmü yer almaktadır. Üçüncü fıkrasında ise bu yetkilerin çıkarılacak bir kanunla düzenleneceği hükme bağlanmıştır.

Yapılan anayasal düzenleme sonrasında Danışma Meclisi üyelerince 1983 yılının Haziran ayında yasal hazırlıklara başlanmıştır. Hazırlanan düzenleme ile bir bütünlük içerisinde, Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi bir yüksek kurum halinde ele alınmıştır (Danışma Meclisi, 1983).

Hazırlanan yasa tasarısına ilişkin görüşmeler 11 Ağustos 1983’te tamamlanarak sonuca bağlanmıştır. Görüşmeler devam ederken 09 Ağustos tarihli Milli Güvenlik Konseyi İhtisas Komisyonu Başkanı ve yedi üyesinin dilekçesi ile Milli Güvenlik Konseyi Başkanlığı’na müracaatta bulunulmuştur. Dilekçenin 2/f maddesinde: “Atatürk’ün ‘Yurtta Sulh, Cihanda Sulh’ ilkesi doğrultusunda, dünya barışına ve uluslararası dostluk, anlayış ve iyi niyetin geliştirilmesine, hizmet ve faaliyetleriyle katkıda bulunacak kişilere verilmek üzere, ‘Atatürk Uluslararası Barış Ödülü’nün ihdas edilmesi ve bu Ödül ile ilgili hükümlerin düzenlenmesi” talep edilmiştir.

Bu talebe ilişkin görüşmeler 11 Ağustos’ta tamamlanarak, yasa tasarısı yürürlüğe hazır hale getirilmiştir. Oluşturulan Atatürk Uluslararası Barış Ödülü Kurulu tarafından her yıl, dünya barışına ve uluslararası dostluk, anlayış ve iyi niyetin geliştirilmesine hizmet eden gerçek veya tüzel kişilere verilmek üzere, Devlet ödülü kabul edilmiştir.

Görüşmelere Yüksek Öğretim Kurumu Başkanı sıfatıyla katılan İhsan Doğramacı, yaptığı değerlendirmelerle Ödül’ün uluslararası bir nitelik kazanacağını ifade ederek, Ödül’ü hak eden adayların kamuoyuna açıklanma sürecine dair çok isabetli öngörülerde bulunmuştur (Konsey, 1983).

Ödül’e ilişkin kapsam ve çalışma esaslarını belirleyen düzenlemeler, 2876 sayılı Kanuna dayanılarak çıkarılan 14 Kasım 1984 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla kabul edilen, 08 Aralık 1984 tarihli ve 18599 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren Atatürk Uluslararası Barış Ödülü Tüzüğü ile gerçekleştirilmiştir.

Atatürk Uluslararası Barış Ödülü Kurulu

Ödül Kurulu, 2876 sayılı Kanun’daki ilk düzenlemede; Kanunun 5. maddesinde belirtilen Yüksek Kurul’a Dışişleri Bakanı ve Cumhurbaşkanı’nca ayrıca seçilen üç üyenin katılımıyla **17 kişiden oluşmaktadır**. Yüksek Kurul üyeleri; Başbakanın veya görevlendireceği Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısının başkanlığında Genelkurmay Başkanı veya İkinci Başkanı, tanıtma ve enformasyon işlerinden sorumlu Devlet Bakanı, Milli Eğitim Bakanı, Kültür ve Turizm Bakanı, Gençlik ve Spor Bakanı, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri, Yüksek Öğretim Kurulu Başkanı, Yüksek Kurum Başkanı (aynı Kanun’da belirtilen Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurum Başkanı ifade etmektedir) ile Cumhurbaşkanı’nca seçilen dört üyeden oluşmaktadır.

İlerleyen dönem içerisinde, 16 Eylül 1993 tarihinde, 21700 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren 519 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 2876 sayılı Kanunun bazı maddelerinde değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerin başında iki önemli husus dikkat çekmektedir. Her yıl verilmesi planlanan Ödül’ün **üç yılda bir** verilmesine karar verilmiştir.

Yüksek Kurula Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı’ndan sorumlu Devlet Bakanı ilave edilmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlıkları ayrıldığından **Ödül Kurulu üye sayısı 19** olmuştur.

Barış Ödülü'ne İlişkin Yasal Boşluk

1993-53 Karar Numaralı, 1993-51 Esas Numaralı Anayasa Mahkemesi Kararı ile; 16 Eylül 1993 günlü Resmi Gazete'nin Mükerrer sayısında yayımlanan 519 sayılı "Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklennesine Dair Kanun Hükmünde Kararname Anayasa'nın 2., 7., 87., 91. ve 153. maddelerine aykırılığı savıyla oyçokluğuyla iptal edilmiştir.

Dava konusu edilen 519 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 24 Haziran 1993 gün ve 3911 sayılı Yetki Yasası'na dayanılarak çıkartılmıştır. KHK'nin dayandığı 3911 sayılı Yetki Yasası ise bir bölümünün Anayasa'nın 153. maddesine, kalan bölümünün de Anayasa'nın 7., 87. ve 91. maddelerine aykırılığı nedeniyle Anayasa Mahkemesi'nin 16/9/1993 gün ve Esas : 1993/26, Karar : 1993/28 sayılı kararıyla iptal edilmiştir. Böylece, 519 sayılı KHK anayasal dayanaktan yoksun kalmıştır. Bu gerekçe karşısında dava dilekçesinde ileri sürülen diğer aykırılık nedenlerin üzerinde durulmaksızın 519 sayılı KHK'nin iptali gerçekleştirilmiştir.

Bu iptal kararı sonrasında 22 Mart 2005 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na sunulan; 2876 sayılı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kanununda değişiklik yapılmasına dair kanun tasarısı ile mevcut hukuki boşlukların doldurulması amaçlanmıştır.

Tasarı'da Yüksek Kurul; "Başbakanın veya Yüksek Kurumun bağlı olduğu Devlet Bakanın başkanlığında, basın-yayın ve enformasyon işlerinden sorumlu Devlet Bakanı, Türk devlet ve topluluklarıyla ilişkilerden sorumlu Devlet Bakanı, Millî Eğitim Bakanı, Kültür ve Turizm Bakanı, Yükseköğretim Kurulu Başkanı, Yüksek Kurum Başkanı ile Cumhurbaşkanı'nca beş yıl süre ile atanan iki üyeden oluşur." şeklinde yeniden düzenlenmiştir. **Ödül Kurulu; bu düzenleme sonrasında 13 üyeden oluşmaktadır.**

Tasarı'da yapılan önemli değişikliklerden birisi de, Barış Ödülü'nün sonu 'sıfır' ve 'beş' olan yıllarda olmak üzere **beş yılda bir verilmesine dair** olanıdır.

Barış Ödülü, ilk düzenlemede her yıl verilmesi planlanmış ve 1986 – 2000 yılları arasında uygulama bu haliyle gerçekleşmiştir. Ancak daha sonra yapılan 519 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Ödül'ün üç yılda bir verilmesine karar verilmiş, fakat Kanun Hükmünde Kararname iptal edilince bu düzenleme gerçekleşmediği gibi, Ödül'ün verilmesine de ara verilmiştir. Hukuki boşluğu doldurmak üzere hazırlanan son Kanun Tasarısı incelendiğinde, Ödül'ün beş yılda bir verilmesinin planlandığı anlaşılmaktadır. Ancak ilgili mevzuat değişikliği gerçekleşmediği için uluslararası barışa katkı sağlayacak çok anlamlı ve önemli bir organizasyon düzenlenememektedir.

Atatürk Uluslararası Barış Ödülü'ne Sahip Olanlar

1986 yılından günümüze kadar söz konusu ilke doğrultusunda çalışmalarda bulunan, aralarında devlet başkanları, akademisyenler, diplomatlar, uluslararası ve ulusal kuruluşların da yer aldığı 10 kişi ve kuruluş bu ödüle değer görülmüştür. Atatürk Uluslararası Barış Ödülü'nü bugüne kadar kazananların isim listesi aşağıda belirtilmiştir:

1986 - Joseph Luns (NATO Genel Sekreteri), 1987 - Richard Von Weizsaecker (Federal Almanya Cumhurbaşkanı), 1989 - Takahito Mikasa (Japon Prensi), 1990 - Kenan Evren (7. Cumhurbaşkanı), 1992 - Nelson Mandela - Güney Afrika Ulusal Kongresi Başkanı (*Ödülü Kabul Etmedi*), 1995 - Türkiye Kızılay Derneği, 1996 - UNICEF, 1997 - Bosna-Hersek Türk Barış Gücü Görev Kuvveti, 1998 - Prof. Dr. Bernard Lewis (Princeton Üniversitesi Öğretim Üyesi), 1999 - Haydar Aliyev (Azerbaycan Cumhurbaşkanı), 2000 - Rauf Denktaş (KKTC Cumhurbaşkanı). 1988, 1991, 1993 ve 1994 yıllarında ödül verilmedi.

Atatürk Barış Ödülü'nün 1992 yılında Nelson Mandela'ya verilmesi ve Türkiye'de insan hakları ihlallerinin varlığı iddiasıyla reddedilmesi olayı; Ödül'e ilişkin ön çalışmaların detaylı yapılmasının sonucu belirlemede etkili olacağını göstermektedir. Afrika Ulusal Kongresi (ANC) sözcüsü tarafından yapılan yazılı açıklamada, kararın modern Türkiye'nin kurucusu, reformcu Mustafa Kemal Atatürk'e karşı hiçbir olumsuz görüş yansıtmadığı vurgusu yapılmıştır (ANC, 1992). Benzer olaylar Nobel Barış Ödülü'nün dağıtımında da yaşanmıştır. 1938 yılında Ödülün Hitler ile Gandhi arasında paylaşımı konusunda yaşanan tereddüt, Ödülün "Nansen Uluslararası Mülteciler Ofisi"ne verilmesiyle aşılmış ve belki de böylece Ödülün saygınlığı korunmuştur (Işın, 2003).

Barış Ödülü'ne Sivil Toplum Desteği

Günümüzde artık hemen her olayın ve olgunun küresel etkilerinin de olduğunu göz önüne alacak olursak bunun anlamı daha net bir biçimde ortaya çıkacaktır. Bu dönemden sonra kuruluşlar kendilerini milli sınırlar içine hapsederlerse etkilerini, ufuklarını ve etkinliklerini azaltmış olurlar. Bu açıdan bakıldığında, Atatürk Barış Ödülü'nün en temel özelliği, evrensel barışa katkı amacıyla uluslararası işbirliği ve dayanışmayı bir amaç ve öncelik olarak benimsemiş olmasıdır.

Devlet vatandaş ilişkilerinin geliştirilmesinde artan bir şekilde Sivil Toplum Kuruluşlarından destek alınmaktadır. Atatürk Barış Ödülü'nün devlet ödülü olması ve uluslararası bir nitelik taşıyor olması hem ülke içinde destek, hem de yurtdışı tanıtım ve etkinlikler açısından STK'lara büyük sorumluluklar yüklemektedir.

Ödüle ilişkin uluslararası katılım ve ilginin artması, iç kamuoyunun konuya olan ilgisinin ve desteğinin sağlanmasıyla mümkün olacaktır. Halkın destek ve katılımının sağlanmasında Sivil Toplum Kuruluşlarının yardımları önemli rol oynamaktadır. Katılımcı demokrasinin etkinliği ve verimliliği STK'nın işlevselliğine bağlıdır.

Sivil Toplum Örgütlerinin kendi alanlarında açılımcı olmaları ve bir gelişim düzeyine ulaşmaları için yurt dışından kendi alanlarıyla ilgili kuruluşlarla işbirliği geliştirmeleri artık bir zorunluluktur (Yaman, 2003). Ödülün uluslararası bir nitelik taşıyor olması adayların yabancılardan seçilmesi ile tamamlanmış olmayacaktır. Uygun kampanyaların yapılması ve özellikle alanda faaliyet sürdüren Sivil Toplum Kuruluşlarından ve onların küresel ilişki ağından yararlanmak gerekecektir.

Barış Ödülü'nün tanıtımı amacıyla organize edilecek yurt dışı etkinlikleri, Sivil Toplum Kuruluşları ile gerçekleştirmek hem itibar hem de etki açısından faydalı olacaktır. Çünkü STK'lar işbirliği yapılan kurum ve kuruluş aracılığıyla yurt dışına daha rahat açılabilir ve kendilerini daha rahat kabullendirebilirler. Bazen de yurt dışı STK'ların Türkiye'de yapmak istedikleri birtakım faaliyetleri, Türk STK'larının kendi faaliyet ağı dahilinde gerçekleştirmeleri mümkün olabilir. Böylece gerçekleştirmek istenilen faaliyetler de daha rahat ve imaj sağlayıcı şekilde yapılabilir (Yaman, 2003).

Tanıtım sürecine başlamadan önce alanda çalışan STK'ların, akademik merkezlerin tespit edilmesi, ardından kademeli olarak bir ilişki kurma sistemi geliştirilmesi gerekmektedir.

Bir kuruluşun kendi alanında uluslararası düzeyde çalışan kuruluşları bilmesi ve onların çalışma sistemi ve faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olması kuruluşun kurumsal gelişimi açısından son derece önemlidir. İşbirliği yapılacak kuruluşların tespitinde en sağlıklı yol sürekli etkinlik ve faaliyet ağını aktif tutmaktır. Her türlü tanıtım faaliyetlerine ağırlık vermek ve yapılan işlerin modellemesini yapmak uluslararası alanda bir kimlik sahibi olmayı sağlayarak, kuruluşun tanınırlığına katkı sağlar ve ilişki kurmayı kolaylaştırır (Yaman, 2003).

Bu alanda sürece destek olacak STK'lar, kendi kimlik, kişilik ve etkinliklerini ne kadar net tanımlarlarsa sonunda hem yurt dışında hem de yurt içinde başka kurumlarla işbirliği imkanı yakalamaları ve etkin birliktelikler geliştirmeleri o kadar kolay olabilecektir. STK'lar, yurt dışında sivil toplum kuruluşları (NGOs – non-governmental organization), devletlerarası örgütler (IGOs – inter-governmental organizations), çeşitli üniversitelerin ve diğer bağımsız kuruluşların sivil toplum, sosyal çalışma, gönüllü çalışmaları, yardımlaşma, sosyal sermaye, üçüncü sektör gibi konularla ilgili çalışmalar yapan enstitüleri, akademileri, araştırma merkezleri ile ilişki geliştirebilirler. Bir kuruluş yurt dışında hangi alanda ilişki geliştireceğine karar verdikten sonra alanla ilgili yapılabilecek en geniş kurumsal taramaları yaparak ve muhtemel kuruluşları azami derecede tanıyarak bir işbirliği sistemi geliştirilebilmelidir. Bunun için profesyonel bir biçimde bilgi takip ve birikim sistemi geliştirilmeli ve dış ilişkiler biriminin profesyonel çalışan bir birim olmasına özen gösterilmelidir (Yaman, 2003).

İlişki kurulmak için seçilen kurumların ne getireceği, ne götüreceği yönündeki sorulara verilen cevaplar, ilişkilerin yönünü, süresini ve de kurum için anlamını belirleyecek ve kimlerle ilişki kurulacağı da belirlenmiş olacaktır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından son dönemde, sivil toplum kuruluşlarının devlet politikalarına ve karar mekanizmalarına sağlayacağı katkıları geliştirmeye yönelik kapsamlı çalışmalar yürütülmektedir. Parlamento tarafından hazırlanan bir proje ile, sivil toplumun devlet yönetimine sağlayacağı katkının kurumsal bir yapıya kavuşturulması amaçlanmaktadır (Toptan, 2008). Bu tür kurumsal düzenlemeler sivil toplum kuruluşları ile Parlamento arasındaki işbirliğini geliştirecek, daha geniş çaplı bir ilişkiler ağının oluşturulmasına da zemin hazırlayacaktır.

Sonuç

Öncelikle ve özellikle Barış Ödülü'nün 25 inci yıldönümünde, "*Küresel Barış*" içerikli bir sempozyumun düzenleniyor olması çok anlamlı bir bütünlük oluşturmaktadır.

Sulh bir bütündür, ulusal yaşam ile uluslararası yaşamın karşılıklı etkileri barışı bir bütün olarak değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Barışın gelişimine katkı sağlayacak tüm girişim ve mevcut düzenlemelerin etkin kullanımı evrensel bir sorumluluğu da ifade etmektedir. Atatürk Uluslararası Barış Ödülü'nün yapılacak yasal düzenlemeler sonrasında tekrar yaşama geçirilmesi, uluslararası barışa katkı açısından bir ihtiyaç, Atatürk'ün yaşamı boyunca ve sonrasında dünya barışına sağladığı katkıların yarattığı onurun evrensel paylaşımıdır.

Atatürk Barış Ödülü, son sekiz yıldır layık görülen aday bulunamadığından verilememiştir. Yasal düzenlemeler de sonuca bağlanamadığından, ödül verme işlemi fonksiyonel olmaktan uzaklaşmaktadır.

Uluslararası barış gibi, her geçen gün çok daha fazla ihtiyaç hissedilen bir değere sağlayacağı katkı da dikkate alındığında, Ödül organizasyonunun her yıl gerçekleştirilmesi bir fırsat olarak değerlendirilebilir.

Barış Ödülü kararı verecek kurul, Nobel Barış Ödülü'nü belirleyen heyete benzer şekilde dar kapsamlı ve fakat çoğunlukla parlamenterlerin katılımından oluşabilir. Beş kişilik heyet, Başbakanın veya Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun bağlı olduğu Devlet Bakanın başkanlığında, iktidar partisinden bir milletvekili, ana muhalefet partisinden bir milletvekili, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı ile Yüksek Öğretim Kurumu Başkanı'nın katılımıyla oluşturulabilir.

Nobel Barış Ödülü sahibi olanlar, düzenlenen etkinlikler sayesinde bir araya gelerek ortak bakış açısı ve değerlendirmelerle dünya kamuoyunun dikkatini yaşanan köklü sorunların çözümüne çekmeye çalışmaktadırlar. Son olarak Petra kentinde yapılan Nobel barış ödülü sahiplerinin toplantısında konuşan Ürdün Kralı Abdullah, İsrail-Filistin barışı şansını kaçıranın "büyük hata" olacağını vurgulamıştır (NTV, 2008). Benzer düzenleme Atatürk Barış Ödülü sahipleri arasında da düzenlenebilir.

Ülkemizde kısa bir süre önce İstanbul'da yaşanan terörist saldırıların yarattığı acı, milletçe birlik ve dayanışma ruhu içerisinde barışa olan inancımızı daha da derinleştirmiştir. Atatürk Uluslararası Barış Ödülü temelinde, gerek ülkemiz gerekse küresel açıdan, barışa katkı sağlayacak tüm girişimlerin desteklenmesi, hem öncelikli bir ihtiyaç hem de önemli bir sorumluluk olarak öne çıkmaktadır.

Kaynakça

- Aktan, Ç. C. (1999). 21 yüzyıl ve anayasal demokrasi. *Yeni Türkiye*, Eylül-Ekim 1999.
- ANC. Afrika Ulusal Kongresi (1992). <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ayintarihi/1992/mayis1992.htm> Erişim Tarihi: 04 Temmuz 2008.
- Arslan, Z. (2005). *Demokrasinin Demokratikleştirilmesi Sivil Toplum Örgütlerine Bağlıdır*, Sivil Toplum Dergisi, 3(9). <http://www.siviltoplum.com.tr/?ynt=icerikdetay&id=352>, Erişim Tarihi: 07 Mayıs 2008.
- Beetham D. ve Boyle, K. (1998). *Demokrasinin Temelleri*. Çev. Vahit Bıçak. Ankara: Liberte Yayınları.
- Benjamin Franklin, http://en.wikiquote.org/wiki/Benjamin_Franklin - Erişim Tarihi: 05 Mayıs 2008.
- Biber, A. (). *Sivil Toplum Örgütlerinde Halkla İlişkiler*. Ankara: Nobel Yayıncılık. Şubat.
- Büyük Larousse sözlük ve ansiklopedisi, İstanbul: Gelişim Yayınları, cilt:14, s. 8691.
- Çaha, Ö. (2000). *Aşkın Devletten Sivil Topluma*. İstanbul: Gendaş A.Ş.
- Çubukcu, İ. A. (1987). *Atatürkçülükte Barış ve Sevgi*. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 9, Cilt III, Temmuz.
- Danışma Meclisi (1983). Birleşim:126, İkinci Oturum, 28 Haziran 1983, s. 260.
- Duran, B. (2003). Siyasette değişen parametreler. *Sivil Toplum Dergisi*, yıl: 1, sayı: 4, Ekim-Kasım-Aralık 2003.
- Erendil, M. (1985). *Atatürkçü Düşünce Işığında Millî Birlik*. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. II., sayı: IV., s. 37, Ankara.
- Erendil, M. (1986). *Atatürk ve Demokrasi*. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 5, Cilt: II, Mart.
- Eroğlu, H. (1985). *Yurtta Sulh, Cihanda Sulh*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 2, Cilt: I, Mart.
- Erözden, O. (1998). "STK'lar ve Hukuki Çerçeve de Yenilik Talepleri Üzerine Notlar". Merhaba Sivil Toplum, Der. Taciser Ulaş, İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayın Dizisi 10.
- Ertan, B. (2008). Siyasetin temeli olarak D.O.K.T.O.R. siyaseti. Sonbaskı. www.sonbaski.com.tr/?p=137 Erişim tarihi, 20 Temmuz 2008.
- Franklin, B. http://en.wikiquote.org/wiki/Benjamin_Franklin Erişim Tarihi: 05 Mayıs 2008.
- Giritli, İ. (1986). Atatürk ve Barış. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 6, Cilt: II, Temmuz.
- Google (2008). <http://www.google.com/search?hl=en&q=peace>; 334.000.000. Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2008. <http://www.google.com/search?hl=en&q=war>; 831. 000.000. Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2008.
- Gültekin, B. (2006). AB sürecinde sivil toplum kuruluşlarının stratejik açıdan değerlendirilmesi. *Sivil Toplum Dergisi*, yıl: 4, sayı, 16, Ekim-Aralık 2006.
- Güner, B. (2006). "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Rifat Ilgaz ve Karartma Gecelerinin Yansıttığı Savaş Gerçeği". Rifat Ilgaz Sempozyumu, İstanbul: Çınar Yayınları.
- Habermas, J. (1984). "Siyasal Katılım Kendi Başına Bir Değer mi". Çev. Tanıl Bora, *Toplum Bilim*, Sayı: 27.
- Hisarcıklıoğlu, R. M. (2007). TBMM'de 19 Kasım 2007 Günü *Yasama Sürecine Sivil toplum Katılımı: Bir sistem Arayışı* Paneli'nde TOBB Başkanı M. Rifat Hisarcıklıoğlu'nun yapmış olduğu konuşma. http://www.tobb.org.tr/haber_arsiv2.php?haberid=1668 Erişim Tarihi: 23 Haziran 2008.
- Işın, G. (2003). *Savaş - Barış ve Alfred Nobel*, PiVOLKA, 2(10), 9-12.
- İkiz (2002). *Alfred Nobel'in hüzünlü yaşamı*, <http://ntvmsnbc.com/news/181747.asp?cp1=1> Erişim Tarihi: 30 Haziran 2008.
- Komite, (2008). The Nobel Peace Prize, *The Norwegian Nobel Committee*, http://nobelpeaceprize.org/eng_com_mem.html. Erişim Tarihi: 04 Temmuz 2008.
- Konsey, (1983). Millî Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi, Birleşim 158, Oturum: 2, 11 Ağustos, s. 676.

- Kongar, E. (2000). *Barış Kültürü ve Demokrasi*. Barış Kültürü Sempozyumu, 16 Ekim 2000, http://www.kongar.org/makaleler/mak_ba.php. İzmir. Erişim tarihi: 15 Temmuz 2008.
- Korkmaz, Z. (1999). Nutuk 1919 – 1927. Kemal ATATÜRK. Bugünkü dile yayına hazırlayan: Prof. Dr. Zeynep Korkmaz.
- Maday, Andre de. (1913). *Sociologie de la Paix, Introduction à la Philosophie du droit international*. Paris, s. 1–9. Aktaran; Prof. Dr. Hamza Eroğlu, (1985). *Yurtta Sulh, Cihanda Sulh*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 2, Cilt: I, Mart.
- NTV, (2008). *Nobel barış ödülü sahipleri Petra'da buluştu*. <http://www.ntvmsnbc.com/news/450569.asp>. Erişim Tarihi: 30 Haziran 2008.
- Onay, Y. (2007). *Atatürk ve Barış ve Savaş*. <http://www.21yyte.org/tr/yazi.aspx?ID=1175&kat=31>, Erişim Tarihi: 06 Temmuz 2008.
- Özgüneş, M. (1984). *Devlet Adamı Olarak Atatürk*. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 1, Cilt: I, Kasım. <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=Dergiler&icerikNo=52>. Erişim Tarihi: 07 Temmuz 2008.
- Özok, Ö. (2007). Türkiye Barolar Birliği Başkanı Avukat Özdemir Özok'un 19 Kasım 2007 Günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Düzenlenen, *Yasama Sürecine Sivil Toplum Katılımı: Bir Sistem Arayışı Paneli'nde Yapmış Olduğu Konuşma*; http://www.barobirlik.org.tr/tbb/baskan/konusmalar/071119_meclis.aspx Erişim Tarihi: 23 Haziran 2008.
- Öztürk, Y. (2005). *Barış Sevdalısı Atatürk*. Bütün Dünya Başkent Üniversitesi Kültür Dergisi, Kasım 2005, s.17.
- Papa, (2006). *Papa'nın Barış Mesajı Atatürk'ten*, 28 Kasım 2006, Hürriyet Gazetesi, internet Portalı, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/5518240.asp?gid=0&srid=0&oid=0&l=1>. Erişim Tarihi: 07 Temmuz 2008.
- Söylev (1981). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*. C.III., 3B., Ankara: 1981.s. 99.
- Tayfun, R. (2007). Etkili İletişim ve Beden Dili. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Toker, M. (1987). Atatürk ve Barış. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 9, Cilt III, Temmuz.
- Toptan, K. (2008). *Sivil toplum demokrasi göstergesidir*. Hollanda'da 22 Mayıs 2008 tarihinde Avrupa Konseyine üye ülkelerin meclis başkanları toplantısında yaptığı konuşma metni. <http://www.hurriyet.de/?navi=article&grp=Politika&an=1386> Erişim Tarihi: 04 Temmuz 2008.
- Tünay, B. (1984). *Atatürk'ün Sevgi Felsefesi*. Atatürk Araştırma Dergisi, c. II., sayı: IV., s. 168, Ankara.
- Uçkan, G. (2001). *Kim Sever Alfred Nobel'i ?* Bütün Dünya, (41), 71-75.
- Uğur, A. (1998). "Yeni Demokrasinin Yeni Aktörleri: STK'lar". *Merhaba Sivil Toplum*, Der. Taciser Ulaş, İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayın Dizisi 10.
- Vasiyet (2008), *Alfred Nobel'in Vasiyeti*, <http://www.nobelpris.org/turkish/index.html#Vasiyet> Erişim Tarihi: 30 Haziran 2008.
- Wasson, T. (ed.) (1987). *Nobel Prize Winners*. New York: The H. W. Wilson Company.
- Yaman, Y. (2003). *Sivil Toplum Kuruluşları ve Uluslararası İlişki Geliştirme*, Sivil Toplum Dergisi, 1(1), <http://www.siviltoplum.com.tr/?ynt=icerikdetay&icerik=64&id=116> Erişim Tarihi: 09 Mayıs 2008.
- Yavuz, Ü. (1989). *Atatürk'te Ulusal ve Evrensel Boyutlarıyla Barış Kavramı*. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 16, Cilt VI, Kasım.
- Yerasimos, S. (2001). "Sivil Toplum Avrupa ve Türkiye". Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yılmaz, A. (1997). *Sivil Toplum, Demokrasi ve Türkiye*, Yeni Türkiye Yayınları, 18. Sivil Toplum Özel Sayısı, Kasım-Aralık, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri.

DÜNYA BARIŞINDA KÜRESEL BİR AKTÖR: ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ VE TÜRKİYE PERSPEKTİFLİ BİR DEĞERLENDİRME

Arş. Gör. Filiz CİCİOĞLU/Sakarya Üniversitesi
fsever@sakarya.edu.tr

Arş. Gör. Şükrü CİCİOĞLU/Sakarya Üniversitesi
cicioglu@sakarya.edu.tr

Özet

Küreselleşmeyle birlikte uluslararası arenada devletler yegâne aktör olmaktan çıkmış, yerini çok aktörlü bir yapılanmaya bırakmıştır. Uluslararası politikada aktör çeşitliliği artmış ve aktörler arası ilişkiler karmaşıklaşmıştır. Bu ortamda uluslararası sivil toplum kuruluşları, uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler ve bireyler kadar önemli olan bir aktör haline gelmiştir. Uluslararası sivil toplum kuruluşları özellikle çevre, insan hakları, yoksulluk, kıtlık gibi konularda örgütlenmiştir. Bu kuruluşların en önemlilerinden biri de insan hakları alanında yaptığı çalışmalarla adını tüm dünyaya duyurmuş olan Uluslararası Af örgütü'dür. Birleşmiş Milletler'den Avrupa Birliği'ne kadar pek çok uluslararası örgüt tarafından otoritesi kabul edilen Af Örgütü insan haklarının uluslararası düzeyde tanınması ve kabul edilmesi için çalışmalar yapan bir uluslararası sivil toplum girişimidir. 2001 yılından itibaren Türkiye'de de faaliyet gösteren örgüt dünya çapında geniş bir katılım ağına sahiptir. Çalışmada öncelikle uluslararası sivil toplum kuruluşlarının uluslararası sistemdeki rolleri analiz edilmiş, ardından Uluslararası Af Örgütü ve Türkiye şubesi tanıtılarak, örgütün küresel barışa yaptığı katkılar ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Sivil Toplum Örgütleri, Uluslararası Af Örgütü, İnsan Hakları

A GLOBAL ACTOR IN WORLD PEACE: AMNESTY INTERNATIONAL AND AN EVALUATION WITH TURKEY'S PERSPECTIVE

Abstract

With globalization states are not only actors in international area anymore but also there are a lot of actors. Also relations among actors have become complex and increased multiplicity of actors in international politics. In this stage NGOs have become an important actor such as international organizations, multinational enterprises and persons. NGOs have been organized at subjects like human rights, poverty, environment and scarcity. The most important one of these organizations is Amnesty International which works for human rights. Amnesty International has been recognized by a lot of international organizations such as UN and EU. The basic mission of this organization is to be recognized and accepted human rights in international level. Amnesty International which has been active in Turkey since 2001 has a large participation network all over the world. In this paper firstly the roles of NGOs in international system have been analyzed and then Amnesty International and its Turkey Office has been introduced by this way contributions of organization to international peace have been explained.

Key words: Amnesty International, NGOs, Human Rights

Giriş

Yirminci yüzyılın başlarından itibaren yaşanan gelişmeler, uluslararası sistemin yapısındaki değişimleri de beraberinde getirmiştir. Vestfalya sistemiyle ortaya çıkan ulus devletlerin tek aktör olduğu varsayımına dayalı dünya düzeni, küreselleşmenin de etkisiyle yerini devletler dışında da aktörlerin uluslararası sistemde yer bulabilecekleri bir yapılanmaya bırakmıştır. Günümüzde uluslararası sistem sayıları her geçen gün artan devletler arasında olgu ve olayların oluşturduğu bir bütün değil, giderek artan biçimde uluslararası düzeyde örgütlenmiş birçok aktörün etkileşim içinde olduğu bir arena haline almaktadır. Çeşitli bölgelerde yapılanmış olan uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler ve uluslararası sivil toplum kuruluşları*, devletlerle birlikte uluslararası sistemin bir aktörü konumuna gelmişlerdir.

Sivil toplum kuruluşları devletlerin geleneksel sınırlarının önemini yitirdiği, devlet merkezli yaklaşımların birer birer terk edildiği ve devlet dışında kalan alanın giderek büyüdüğü bu ortamda, ulusal ölçeği aşarak küresel ölçekte rol ve etkinlik kazanmaya başlamışlardır. Sivil toplum kuruluşlarının ulus devletlerin sınırlarını aşmasının en temel nedeni, bireysel çıkarların devlet sınırlarının ötesine geçmesidir. Çevre, sağlık, kıtlık, yoksulluk gibi sorunlar NGO'lar tarafından incelenmekte ve devletlerin karar mekanizmalarında bir nevi denetim ve kontrol oluşturmaktadırlar.

NGO'ların bu denli önem kazandığı bir ortamda özellikle insan hakları konusunda yaptığı çalışmalarla tüm dünyaya sesini duyuran Uluslararası Af Örgütü (UAÖ) çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. UAÖ'nün uluslararası sistem içindeki yeri, küresel barışa katkısı ve UAÖ Türkiye şubesinin yaptığı çalışmalara da değinilerek devletlerin insan hakları ihlallerini önleme konusunda yapmaları gerekenler konusunda yaptığı teşviklere de yer verilecektir.

NGO'ların Uluslararası Sistemdeki Roller

Küreselleşen uluslararası sistemde NGO'lar hükümet ve devlet kararlarını etkilemede herhangi bir yaptırım gücüne ya da somut görevlere sahip olmasalar da birer baskı grubu olarak önemli bir yerde durmakta ve ulusal ve uluslararası politika yapımında hükümetleri ve uluslararası örgütleri kendi çıkarları doğrultusunda etkilemektedirler (Kenar ve Özer, 2006: 405-406).

NGO'ların uluslararası sisteme katkıları, özellikle 20. yüzyılın sonları ve 21. yüzyılda hükümetler arası örgütlerin yaptıklarından çok daha büyük olmuştur. İnsan haklarının tüm dünyada normatif ve uygulamada gerçekleşmesinde etkin güç olan NGO'lar ulusal düzeyde ulusal güçler üzerinde, uluslararası düzeyde de uluslararası güçler üzerinde baskı grubu olmaya devam etmektedirler. İnsan haklarının yanı sıra çevre, kültür, sanat, tarihin korunması, barışın korunması, terörizmle mücadele ederek güvenliğin sağlanması, demokrasinin toplumlara aktarımı, yoksullukla mücadele ederek kalkınmanın sağlanması gibi yüzlerce alanda hizmet veren NGO'lar globalleşen dünyanın vazgeçilmez aktörleridir. Önümüzdeki süreçte de küreselleşmenin getirdiği olumsuzlukları ortadan kaldıran aktör olma işlevlerini yerine getireceği tahmin edilen NGO'lar gerek ulusal gerekse de uluslararası platformlarda gelişimlerini ve faaliyet alanlarına yenilerini eklemeye devam edeceklerdir (Arabacı, 2003: 30).

Uluslararası ve yerel sivil toplum kuruluşları devletlerin pek çok nedenle yetersiz kaldıkları ya da devletler kanalıyla gerçekleştirme olanağı bulunmayan konularda roller üstlenmektedirler. Devletlerin faaliyetlerinin dışında işlevlere sahip olmaları, gönüllülük temelli hareket etmeleri ve düşük maliyetlerle birçok küresel nitelikli sorunla mücadelede etkili olmaları önemlerini arttırmaktadır. Çevre ve insani yardım gibi konularda özellikle de çatışma anlarında ortaya çıkan insani krizlerde devletlerin resmi platformlarda bir araya gelmeleri STK'ların hızına yetişememektedir (Karagül, 2006: 485).

NGO'ların gerek iç politikada gerekse uluslararası politikada artan rolleri ve ekonomik güçleri nedeniyle uluslararası politikada güç sahibi varlıklar olarak kabul edilmelerini Charnovitz beş noktada açıklamaktadır. İlk olarak NGO'ların tıpkı devletler gibi güç sahibi aktörlere benzemeleridir. NGO'ların, uluslararası toplumun tümünü temsil etmeseler bile onların izni ve delegasyonu olmaksızın güçlerini kazanmaktadırlar. Uluslararası düzeyde temsil yeteneğine sahip olmamalarına rağmen "Ulusüstü sivil toplum" standartlarına sahip olan STK'lar, diğer güç sahibi aktörler gibi dikkate alınmaktadırlar. İkinci olarak STK'ların küresel ölçekte hesaba katılmalarıdır. Üçüncü olarak NGO'lar için herkesçe meşruiyeti kabul edilen açıklayıcı tanım oluşturulamamasıdır. Dördüncü olarak bazı STK'ların finansal katkıda bulunanlar ve üyeler tarafından izlenebilmesi için iyi tanımlanmış yöntemlere sahip olmalarıdır. Beşinci olarak STK'lara olan güvendir. STK'ların inanılır kalmayı sürdürebilmeleri için, şeffaflıklarının giderek artması gerekmektedir (Charnovitz, 2005: 14-16).

İletişim olanakları sayesinde NGO'lar kamuoyu oluşturarak devletlerin, uluslararası örgütlerin ve çok uluslu şirketlerin karar ve davranışlarını etkilemede oldukça başarılı roller üstlenmişlerdir. Uluslararası kamuoyu oluşturmak amacıyla raporlar hazırlayıp ilgili ülke kamuoylarına duyurmak, önemli medya organlarına toplu mektup, telefon vb. araçlarla bilgi bombardımanına tutmak, imza toplamak, toplu gösteriler düzenlemek gibi yöntemlere başvurmuşlardır. Ortak kaygılarla hareket eden STK'lar kendi aralarında bilgi alışverişini sağlayacak bir ulusaşırı ağ oluşturmakta böylece uluslararası eylemler gerçekleştirmektedirler (Brown ve diğerleri, 2000: 10).

NGO'ların uluslararası politikadaki küresel nitelikli aktörlerden birisi olarak konumunu giderek güçlendirmektedir. Bu kuruluşlara düşen görevlerin artmasına paralel olarak etkinlik kapasitelerinde gözlenen değişimler, geçen çeyrek asrın deneyimlerinden anlaşılmaktadır. Buradan hareketle yakın gelecekte, devlet dışı aktörler arasındaki konumunu koruyan NGO'ların önümüzdeki dönemde de nitelik, nicelik, rol ve etkinlik ile diğer aktörleri etkileme kapasiteleri açılarından gelişmeler göstereceklerini tahmin etmek zor değildir.

Küresel Bir Sivil Toplum Örgütü Olarak Uluslararası Af Örgütü

Uluslararası Af Örgütü, Birleşmiş Milletler'den Avrupa Birliği'ne kadar bir çok uluslararası örgüt tarafından otoritesi kabul edilmiş ve tek amacı insan haklarının uluslararası düzeyde tanınması ve kabul edilmesi olan ve bu amaç doğrultusunda kampanyalar ve etkinlikler düzenleyen bir sivil toplum girişimidir.

Uluslararası Af Örgütü Soğuk Savaşın en çetin dönemlerinin yaşandığı 1961'de kuruldu. Bu yıllarda iki kutup da kendi hareket ve etki alanını genişletmek amacıyla kendine taraftar bulmak amacıyla sürekli yeni oluşumlar içine girmekteydi. Her iki taraf da kendi etki alanlarındaki devletlerde yaşanan olumsuz gelişmelere göz yummaktaydı. Uluslararası boyutta insan hakları ve hukuk mücadelesi için destek verecek,

bir uluslararası kamuoyu oluşturacak herhangi bir oluşum bulunmamaktaydı. Her iki kutupta da yaygın olarak muhalifler zaman zaman en sert yöntemler de kullanılarak susturulmaktaydı. Dolayısıyla uluslararası bir mekanizma kendi oluşturduğu sistem ve lobi gücünden başka bir güce sahip değildi. UAÖ de bu ortamda çok katı kuralla koyarak ortaya çıktı ve sürekli uluslararası katılımı uluslararası odaklı bir teşkilat olarak çalışmaya özen gösterdi. Zira UAÖ gibi bir örgüt bir devletin, bir paktın ya da bir kutbun sözcüsü konumuna düşerse yapmış olduğu mücadele anlamsız hale gelecekti (Lèaud, 1994: 21).

UAÖ'nün çıkış noktasını devletlerin kendi aralarında imzalamış oldukları ve uymayı taahhüt ettikleri uluslararası anlaşmalar oluşturmaktadır. Böylece aslında kendinden oluşturduğu ya da devletlere sonradan yüklediği görevler ve tanımlar çerçevesinde değil de devletlerin zaten kabul ettikleri ve pek çoğu üzerinde uluslararası bir konsensüsün sağlandığı dokümanlar çerçevesinde hareket etmektedir. Yani UAÖ'nün ilk amacı devletlerin kendi aralarında imzalamış oldukları anlaşmalara ve verdikleri sözlere uymalarını sağlamaktır. Daha sonra ise daha ileri düzeyde anlaşmaları oluşturmak ve bu anlaşmaların kabulü için dünya toplumuna çeşitli yollarla baskıda bulunmak, bunu da en fazla Birleşmiş Milletler ile işbirliği yaparak gerçekleştirmek bir sonraki adımıdır (Sunar, 2003: 118).

UAÖ'nün temelleri 28 Mayıs 1961 tarihinde İngiliz avukat Peter Benenson'un İngiliz gazetesi The Observer'da yayınlanan ve okurlara, fikirlerini barışçıl yollarla dile getirdiği için hapsedilen kişiler için ilgili hükümlere af talebi için mektuplar yazmaları için çağrıda bulunduğu "Unutulmuş Mahkûmlar" başlıklı yazısıyla atıldı. Farklı ülkelerde yayınlanan bu makaleye dünyanın dört bir yanından gelen yanıtlar sonucunda bugün 140'tan fazla ülkede iki milyona yakın üyesi olan uluslararası bir insan hakları örgütü doğdu (Dalkıran, 2006).

Bugün UAÖ bir milyondan fazla üyesi, 140 ülkenin üstünde ülkelerde şubeleri ve gönüllüleri ile tüm dünyada insan hakları için çalışmaktadır. Çalışmalarını gönüllülük ekseninde gönüllü katkıyla gerçekleştiren UAÖ, uluslararası insan hakları mücadelesinde önemli bir yere sahiptir. Birçok mücadele şeklinin ve kampanyanın gelişmesine yardımcı olarak uluslararası düzeyde herhangi bir devletin politik baskı unsuru olmaktan öte insan haklarının bir bilinç düzeyi olarak yaygınlaştırılmasını gerçekleştirmektedir. Sadece insan hakları mücadelesi değil aynı zamanda bu mücadele şuurunun da yaygınlaşması için çalışan UAÖ uluslararası politikada önemli bir yere sahiptir. (Sunar, 2003: 119).

Uluslararası Af Örgütü'nün belli bir kampanya yapma tarzı vardır. Örgüt ilk kurulduğu yıllarda genelde bireyler özelinde kampanya düzenliyordu. İşkence kurbanı olan, adalet dışı mekanizmalarla yargılanan ve infaz edilen bireyler üzerinden kampanya yürütülüyordu. 1980'lerden sonra örgüt bu tarzı değiştirerek bütün infazlarla ve hapisanede yatan tüm düşünce suçlularıyla ülke bazında ilgilenmeye ve kampanyalar yürütmeye başladı. Zira insan haklarını ihlalin tek tek bireylere karşı yapılmış bir ihlal olmadığı tam tersine bir olgu ve sistem olduğu kabul edilir bir gerçek haline geldi. Örgüt de bu gerçekten hareket ettiği için uluslararası düzeyde önemli sayıda insanı harekete geçirdi (Sunar, 2003: 119).

Uluslararası Af Örgütü'nün tarafsızlığını korumak adına tüm üyelerin ve gönüllü personelinin uyması gereken en önemli kural, "kendi ülkende çalışma kuralı" dır. Bu kurala göre aktivistler ya da personel Uluslararası Af Örgütü adına kendi ülkelerindeki ihlaller ile ilgili araştırma yapamamakta, yapılan kampanya ve çalışmalara katılamamaktadır. Ülkeleri hakkında çıkan raporlarla ilgili yorum yapamamakta ancak bu raporları ve bilgileri dağıtabilmektedirler. Bir başka şube ya da merkezden yapılacak açıklama ya da çalışmalardan sorumlu tutulamamaktadırlar. Örgüt, ihlal olduğunu düşündüğü ülkelerde, üyelerini harekete geçirerek olayları araştırır. Örgütün gönderdiği kişiler ihlal mağduru kişiler başta olmak üzere yerel insan hakları savunucuları ve resmi yetkililerle görüşür. Bu kişiler ayrıca mahkemelere gözlemci olarak da katılabilirler. UAÖ, olayların aslını öğrenebilmek adına binlerce medya organını izler ve dünyanın her yerindeki basın mensuplarıyla temasa geçer. Örgüt konu ile ilgili gerçekleri netleştirdikten sonra vaka ile ilgili eylemlerini başlatır. Olay, el ilanları, posterleri, web sitesi, bültenler ve ilanlarla halka ulaştırılır. Dünyanın her yanındaki destekçiler ve UAÖ çalışanları hükümetlere ve diğer nüfuzlu kişi ve kurumlara ihlallerin durdurulması doğrultusunda baskı uygulanması için kamuoyunu harekete geçirir. Tüm bunların yanında açık hava gösterilerinden mektup yazmaya, insan hakları eğitiminden fon sağlayan konserlere kadar çeşitli etkinliklerde bulunmaktadır (Akkuş, 2007: 1).

Uluslararası Af Örgütü'nün dünya çapında etkinliğine bakıldığında 1961 yılında kurulduğundan bu yana insan hakları ihlaline uğramış milyonlarca kişi adına başvurularda bulunduğu ve bu insanların çoğunun durumlarında iyileşmeler elde edildiği görülmektedir. Bu insanların bazıları cezaevinden salıverilmiş, bazılarının daha az ceza verilmiş ya da adil yargılanma, tutukluluk halinde daha insanca muamele ya da ölüm cezasının başka bir cezaya çevrilmesi sağlanmıştır. 1973'te ilk acil eylem çağrısının yapıldığı günden bu yana, yakın tehlike altında bulunan erkek, kadın ve çocuklar adına 16.600 acil eylem çağrısı yapılmıştır. Yeni acil eylem vakalarının üçte birinde UAÖ, çağrı yapılan kişinin durumunda iyileşmeler tespit etmiştir. UAÖ diğer kuruluşlarla birlikte Birleşmiş Milletlere insan haklarının korunması için uluslararası standartların düzenlenmesi ve geliştirilmesi için baskı yapar. 1961'den beri bütün dünyada, kişileri insan hakları ihlallerinden korumak için uluslararası hukuk kuralları konulmuştur. UAÖ'nün en önemli başarısı kuşkusuz, insan haklarının uluslararası gündeme gelmesi için azimle kamuoyunu seferber etmiş olmasıdır (Uluslararası Af Örgütü, 2002: 21).

Çalışmaları karşılığında UAÖ 1977'de Nobel Barış Ödülü'ne layık görüldü. Bu ödülü almadan önce yalnızca birkaç Avrupa ülkesinde örgütlenmiş olan UAÖ, Nobel ödülünü aldıktan sonra dünya çapında çalışan bir örgüt haline geldi. Zira artık dünyanın her yanından örgütün mücadelesi için destek ve talep gelmeye başlamıştı. Bu trend artarak devam etti ve bugün küresel çapta Uluslararası Af Örgütü, uluslararası insan hakları içinde önemli bir yere sahip oldu. (Sunar, 2003: 120).

Bütün organizasyonu gönüllüler ve merkez ofisinde çalışan 300 civarındaki profesyonel üzerinden şekillenen Uluslararası Af Örgütü'nün 160'a yakın ülkede şubesi bulunmaktadır. Dolayısıyla uluslararası düzeyde bir yönetime sahip olan örgütte en üst düzey organda Uluslararası Konsül'dür. Örgütün genel merkezi ilk kuruluş yeri olan Londra'dır ve dolayısıyla Sekreteryaya ve merkez ofisi Londra'dadır. Bir de genel idari ve örgütsel işleri yürütmek üzere Uluslararası Yürütme Komitesi (International Executive Committee) bulunmaktadır. Demokratik bir örgütlenme modelini benimseyen örgütte bütün kademelere seçimle gelinmektedir. Uluslararası organlara da uluslararası düzeyde seçimler yapılmaktadır.

Uluslararası Konsül: Uluslararası Konsülün üyeleri Uluslararası Yürütme Komitesinin üyeleri, şube temsilcileridir ve Konsülde iki yıllığına görev yaparlar. Konsülde sadece şube temsilcileri oy kullanma hakkına sahiptir (Tüzük 14. madde). Uluslararası Af Örgütü uluslararası düzeyde bir demokrasi uygulamasına sahiptir. Uluslararası Konsül yine demokratik yollarla seçilmiş bir genel sekreter tarafından idare edilir. Örgütün en üst düzey organı olarak üst düzey meseleleri ele alan Uluslararası Konsülün temel fonksiyonları: (i) strateji üretmek; (ii) Uluslararası Af Örgütü'nün vizyon, misyon ve temel değerlerini belirlemek (iii) Uluslararası Af Örgütü'nün birleştirilmiş stratejik planına ve finansal stratejisine karar vermek; (iv) hareketin yönetim ve delegasyon sistemini ve organlarını kurmak, bu organların üyelerini seçmek ve bu organların üyelerini denetlemek; (v) hareketin strateji ve planlarına göre performansını değerlendirmek (vi) şubeleri, kurulları ve diğer organları sorumlulukları bakımından denetlemektir.

Uluslararası Yürütme Komitesi: Yılda en az iki kez toplanan Komite seçilmiş uluslararası üyelerden oluşur. Komitenin ana görevi dünya çapında UAÖ'nün işlerinin yürütmesinde liderlik, denetim ve yönlendiriciliktir. Uluslararası Yürütme Komitesinin (International Executive Committee) görevleri: (i) Uluslararası Af Örgütü adına uluslararası kararları almak; (ii) finansal politikaları uygulamak ve belirlenen politikayı yönlendirmek; (iii) uygulanmasını temin etmek; (iv) Uluslararası Komite'nin kararlarına ve Birleştirilmiş Stratejik Plan'ı a göre düzenlemeler ve ayarlamalar yapmak; (v) Yapılan işlerin tüzüğe uygunluğu sağlamak; (vi) insan kaynakları gelişimini sağlamak; (vii) şubeleri, organları ve değişik yapıların uluslararası komiteye sundukları rapora uygunluğunu denetlemektir.

Uluslararası Sekreteryaya: Genel sekreter tarafından temsil edilen ve Yürütme Kurulu tarafından yönetilen bu organ Günlük meselelerin düzenlenmesinde etkili olmaktadır. Genel Sekreterliğin Ofisi Londra'da ya da yürütme kurulunun kararı ve şubelerin en az yarısının onayı ile değişik bir ülkede bulunur. Uluslararası Af Örgütü hükümetleri, devletlerarası örgütleri, silahlı grupları, şirketleri ve diğer devlet dışı aktörleri hedef alan faaliyetlerde bulunur. Bunu yaparken de insan hakları ihlallerinin en kısa sürede hızlı bir şekilde ortadan kaldırılmasını hedefler. Sıkı bir araştırma yapmaksızın işe girişmez. Bulduklarını kamuya paylaşır, gizli tutmaz ve ulusal veya uluslararası baskılarla ihlalleri durdurmaya çalışır. Her yıl özellikle ve hükümetleri sıcak kriz ve ihlal bölgeleriyle ilgili raporlar yayınlar hukukun üstünlüğüne ve uluslararası sözleşmelere uymaya çağırır. Bunları yaparken de değişik örgütler ve kurumlarla işbirliği yapmasının yanısıra gönüllü temelli çalışmalar yürütür. Uluslararası Af örgütünün altı yıllık bir birleştirilmiş stratejik planı vardır ve bu plan örgütün hareket rotasını çizmektedir (Sunar, 2003: 121-122).

Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi*

Uluslararası Af Örgütü'nün Türkiye'deki geçmişi 1978'lere dayanmaktadır. 1980 askeri darbesinde kapatılan örgüt, ancak 1995 yılı sonlarında tekrar kurulma yönünde ilk adımları atabilmiştir (Dalkıran, 2006). 1996 yılında Çin Halk Cumhuriyetindeki insan hakları ihlallerine dikkatleri çekerek başlattılar. Türkiye'deki basın organlarının ilgisini çeken çalışma UAÖ Türkiye'nin daha sonraki çalışmalarının da çekirdeğini oluşturdu. Bu yıllar aynı zamanda, Türkiye'de ciddi boyutlarda politik çalkantıların ve insan hakları ihlallerinin gerçekleştiği bir zaman dilimine denk gelmektedir.

UAÖ İstanbul gönüllülerinin başlattığı çalışmaya, 1997 yılında önce Ankara ardından da İzmir'de ki UAÖ gönüllülerin başlattığı inisiyatifler eşlik etti. UAÖ'nün 1997 yılındaki temel kampanyası dünya çapında Mültecilerin İnsan Haklarıyla ilgiliydi. İstanbul, Ankara ve İzmir'de UAÖ girişim grupları, Mültecilerin İnsan Haklarıyla ilgili çalışma yürüttüler.

İstanbul, Ankara ve İzmir'deki UAÖ girişim grupları, 1998 yılına gelindiğinde bir yandan UAÖ'nün Türkiye örgütlenmesi ve tanınması için çalışmalar yürütürken, diğer yandan da UAÖ'nün İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin (İHEB) 50. yıldönümü nedeniyle başlattığı "Get Up, Sign Up" (Ayağa Kalk ve Söz Ver) kampanyasına aktif bir şekilde katıldılar. "Ayağa Kalk ve Söz Ver" kampanyası için on binlerce İHEB bastırılıp dağıtıldı ve imzalar toplandı. Başta İstanbul Grubu olmak üzere, UAÖ Türkiye Grupları aynı yıl

* Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi ile ilgili bilgiler örgütün Türkiye Şubesi tarafından gönderilen UAÖ tanıtım CD'sinden yararlanılarak yazılmıştır.

uluslararası hareket tarafından tanındı ve bir Ulusal Koordinasyon etrafında bir araya geldiler. Koordinasyonun Genel Sekreterliğini gönüllü olarak, iki yıl arka arkaya İstanbul Grubunun üyesi Hasan Kemal Elban yürüttü.

UAÖ Türkiye Grupları, 1998 yılında aynı zamanda Amerika Birleşik Devletlerindeki insan hakları ihlallerine karşı "Rights for All" (Herkes için Eşit Hak) kampanyasına katıldılar. Aynı yıl, UAÖ İstanbul Grubunun "Kayıplar Ormanı" projesi ise kamuoyunda geniş yankılar uyandırdı. "Kayıplar Ormanı" etkinliğinde 28 ülkedeki 100 kayıp adına 100 fidan dikildi (Tahranlı, 1998).

UAÖ Türkiye Gönüllüleri, 1999'da ise Kadın Hakları Sözleşmesi Seçmeli Ek Protokolü'nün Türkiye tarafından imzalanıp onaylanması için çok sayıda hükümet dışı örgütle birlikte kampanya başlattılar. Türkiye'ye gelen ABD Başkanı Clinton'a, ABD'deki idam cezalarıyla ilgili kaygıları dile getiren bir mektup sunuldu. UAÖ Türkiye Grupları İsrail ve İşgal Altındaki Topraklarda ve Suudi Arabistan'da gerçekleşen insan hakları ihlallerine dikkatleri çekmek için başlattığı kampanyalara aktif olarak katıldılar. 1999 yılında UAÖ Türkiye gruplarının sayısı, Diyarbakır grubunun da katılımıyla dörde yükseldi.

UAÖ'nün, 2000 yılında İşkenceye Karşı başlattığı üçüncü kampanya için, UAÖ Türkiye gönüllüleri kapsamlı bir program hazırladılar ve kampanyayı uluslararası hareketle eşgüdümü olarak Türkiye'de de başlattılar. UAÖ'nün 2000 yılında İşkenceye Karşı başlattığı üçüncü kampanya ulusal basında geniş yankılar uyandırdı. İstanbul, Ankara, İzmir ve Diyarbakır Barolarının işbirliği ile bu dört ilde, insan hakları savunucuları ve avukatlar için adil yargılanma ile ilgili seminerler düzenlendi

UAÖ Türkiye, 2001 yılında UAÖ'nün 40. Yıldönümü nedeniyle Ankara'da bir resepsiyon verdi. Bu yıl içinde UAÖ Türkiye Gönüllüleri, Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesinin resmen kurulması için Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı'na başvuruda bulundular. UAÖ Türkiye Şubesinin resmen kuruluşu Türkiye'deki katı bürokrasi ve anti-demokratik yasalar nedeniyle bir süre engellendi. Ancak, UAÖ Türkiye gönüllüleri uluslararası hareketin de desteğini alarak etkin bir hukuk mücadelesi ve lobi çalışması yürüttüler.

UAÖ Türkiye gönüllüleri UAÖ Türkiye Şubesinin resmen kurulması için yürüttükleri mücadelenin meyvelerini toplamakta gecikmediler. UAÖ Türkiye Şubesi 2002 yılında resmen kuruldu. UAÖ Türkiye'de UAÖ çalışmalarını başlatan ilk kişilerden biri olan Özlem Dalkıran, aynı zamanda UAÖ Türkiye Şubesinin ilk resmi başkanı oldu. UAÖ'nün resmen kurulmasına paralel olarak, UAÖ Türkiye'de ilk resmi şubesini İstanbul'da açtı. Rusya'da gerçekleşen insan hakları ihlallerine karşı başlatılan kampanyaya destek verildi.

2003 yılında temel bir insan hakları eğitimi materyali olan "İlk Adım" Kitabı Türkçe'ye çevrilerek basıldı. Kitap öğretmenlere tanıtıldı ve Türkiye'deki insan hakları eğitiminde kullanılmak üzere dağıtıldı. 2003 yılında başlatılan Silah Denetimi kampanyasına destek verildi.

UAÖ Türkiye gönüllüleri, 2004 yılında başlatılan "Kadına yönelik şiddete son!" kampanyasına aktif bir şekilde destek verdiler. Değişik müzik gruplarının, yerel belediyelerin, kadın örgütlerinin ve futbol takımlarının destek verdiği kampanya başarılı bir şekilde devam etmektedir. 2004 yılında yapılan genel kurulda ise UAÖ Türkiye Şubesi'nin başkanlığına Ankara grubundan Levent Korkut seçildi.

2005 yılında UAÖ Türkiye gönüllüleri, bir yandan uluslararası hareketle eşgüdümü bir şekilde başlatılan kampanyaları aktif bir şekilde devam ettirirken aynı zamanda geniş kapsamlı bir İnsan Hakları Eğitimi çalışması başlattılar. Kadına karşı şiddet kampanyasına paralel olarak yürütülen çalışma, 80 kişilik bir öğretmen grubunu ve 100 kişilik bir din adamı grubunu hedeflemektedir. Bu amaçla Ankara'da bir İnsan Hakları Eğitimi ofisi kuruldu ve kurulan bu ofisin başında bir proje koordinatörü profesyonel olarak çalışmaktadır. 2005 yılında Batman grubunun da katılımıyla daha da büyüyen UAÖ Türkiye'nin, yeni üye ve grup kurma çalışmaları devam etmektedir.

2004 yılı başında 87 olan resmi üyesi 2008 başında 1000'e ulaşan UAÖ Türkiye'nin tamamı gönüllülerde oluşan 7 kişilik bir yönetim kurulu bulunmaktadır. Yönetim kurulu iki yılda bir yapılan resmi genel kurulda seçilmektedir. Ayrıca her yıl genel üye toplantısı yoluyla yıllık değerlendirmeler yapılır. Genel üye toplantısında ayrıca tamamını gönüllerin oluşturduğu tematik koordinatörler ve çalışma grupları belirlenir.

UAÖ Türkiye Şubesi'nin amacı; "uluslar arası hareketin nihai hedefi olan, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve diğer uluslar arası insan hakları standartlarında belirtilen bütün insan haklarının herkes tarafından kullanıldığı bir dünyanın oluşturulması amacıyla katkılarda bulunmak" olarak tanımlanmıştır (Uluslar arası Af Örgütü Türkiye Şubesi Tüzüğü, 2007: 3)

Sonuç

Uluslararası politika alanının devletlerin tek aktör olarak ele alındığı yapı olmaktan çıkmasıyla beraber, uluslararası düzeyde örgütlenmiş pek çok sivil toplum kuruluşu uluslararası arenanın birer aktörü olarak yerlerini güçlendirmişlerdir. Küreselleşme, sivil toplum kuruluşlarının dünya ölçeğinde örgütlenme ve etkinlik kurma yeteneğini arttırmış, değişen koşullara daha kolay uyum sağlayabilmelerini kolaylaştırmıştır.

Uluslararası Af Örgütü de gerek etkinlik alanı gerekse sahip olduğu üye sayısı bakımından bu uluslararası sivil toplum kuruluşları içerisinde en önemlilerindedir. Uluslararası Af Örgütü, insan hakları için

çalışan insanların oluşturduğu dünya çapında bir harekettir. UAÖ, İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi ve diğer uluslararası standartlarda yer alan hakların hayata geçirilmesi ve imzalamayan ülkelerin de imzalaması için çalışan bir örgüttür. UAÖ her yıl yayınladığı raporlarla devletleri insan hakları ihlalleri konusunda uyarmakta ve sesini tüm dünyaya duyurarak uluslararası kamuoyunu etkilemeyi amaçlamaktadır. Bu yönüyle de küresel barışa katkı sağlayan önemli sivil toplum kuruluşları arasında yer almaktadır.

Örgütün Türkiye ayağı henüz çalışmalarına yeni başlamış olmasına rağmen şu an üç uluslararası kampanyayı sürdürmekte ve insan hakları eğitimi programı yürütmekte, böylelikle küresel barışa katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bugün, tüm dünyadaki UAÖ ailesinin bir ferdi olan UAÖ Türkiye, gittikçe büyüyen ve güçlenen bir yapı olarak, UAÖ'nün ışık yayan mumunu Türkiye'de de yakmak için çaba harcamaktadır.

Kaynakça

- Akkuş, Ercan (2007). "Uluslararası Af Örgütü Nasıl Çalışıyor?", http://www.tgrthaber.com.tr/section_view.aspx?guid=e2c3742b-0929-40e7-84de-d5b70fab8848
- Arabacı, Ahmet (2003). "Küresel Sivil Toplum Ağlarına Doğru: Küresel Düzlemde ve Avrupa Birliği'nde Çevreci Gruplar", Sivil Toplum Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 3/ Temmuz-Eylül, 17-31.
- Brown, David ve diğerleri (2000). "Globalization, NGOs and Multi-Sectoral Relations", The Hauser Center for Nonprofit Organizations and The Kennedy School of Government Harvard University, Working Paper, No. 1
- Charnovitz, Steve; (2005), "Accountability of Nongovernmental Organizations (NGOs) in Global Governance" The George Washington University Law School Public Law And Legal Theory Working Paper No. 145.
- Dalkıran, Özlem (2006). "Uluslararası Af Örgütü", Sivil Toplum Dergisi, Yıl:3, Sayı:13-14/Ocak-Haziran
- Karagül, Soner (2006). "Küresel Bir Aktör Olarak Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları: Uluslararası Politikadaki Rol ve Etkinlikleri", III. Uluslararası STK'lar Kongresi, Çanakkale, 485-491.
- Kenar, Nesrin ve Asena Özer (2006). "Uluslararası Sistemin Bir Aktörü Olarak Sivil Toplum Kuruluşları", Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler, İdris Bal (ed.), Lalezar Kitabevi, Ankara, 399-411
- Lèaud, Aimè (1994). Uluslararası Af Örgütü, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sunar, Lütfi (2003). "Küreselleşen Sivil Toplumun Öncüsü: Uluslararası Af Örgütü", Sivil Toplum Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 3/ Temmuz-Eylül, 118-125.
- Tahranlı, Turgut (1998). "Kayıplar Ormanı", <http://www.radikal.com.tr/1998/09/17/yazarlar/turtar.html> -Erişim: 12.08.2008.
- Uluslararası Af Örgütü (2002). El Kitabı, Uluslararası Af Örgütü Yayını, İstanbul.
- Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi Tüzüğü(2007), İstanbul
<http://www.amnesty.org.tr/yeni/>
<http://www.amnesty.org/>

KÜRESEL BARIŞI TEHDİT EDEN FELSEFİ ARKA PLAN UNSURLARININ ÖRDÜKLERİ DUVARLAR: ÇİN SEDDİ, BERLİN DUVARI VE İSRAİL-FİLİSTİN SAVUNMA HATTI ÖRNEKLERİ

Yrd. Doç. Dr. Adem ÇAYLAK

ademcaylak@gmail.com

Kafkas Üniv. İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Özlem ŞENDENİZ

ozlemsendeniz@windowslive.com

Kafkas Üniv. İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Özet

Bildiride bireyler, toplumlar ve uluslararası barışı ve esenliği tehdit eden unsurların felsefi arka planından beslenen somut örül duvarların bir değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu çerçevede iki ana başlık altında bireylerin zihinlerine işlemiş olan, kalıntılaşmış tehdit unsurlarının analizinin ardından, üçüncü bir başlık altında bu fikrîsel olguların pratikteki yansımalarına – duvarlara- yer verilecektir.

Çalışmanın ilk evresini oluşturacak olan birinci başlıkta, etnosenterizm çıkmazı ele alınacaktır. Geçmişten günümüze insanların özellikle inanışlarında bir eşitlik ve sevgi vurgusu yapılagelirken nasıl; ben ve öteki, biz ve onlar ayrımları bireylerin içlerine işleyebilmiştir sorunsalının irdelenmesi gittikçe önem kazanmaktadır. Bu bağlamda bazı alt başlıklar üzerinde durulacaktır: Doğu – Batı ayrımı, Barbar – Uygar ayrımı, Medeni – Bedevi ayrımı ve de Dost – Düşman ayrımı.

İkinci evrede bireylerden ziyade toplumların, ülkelerin ve medeniyetlerin küresel barışta oynadıkları ve oynamayı red ettikleri rolleri incelenmeye çalışılacaktır. Bu açıdan özellikle 1980 sonrası ivme kazanan küreselleşme süreci ile birlikte medeniyetler arası çatışma ve diyalogu ele alan çalışmalarından yararlanarak günümüz dünyasına yönelik bir çözümlenmeye varılmaya çalışılacaktır.

Üçüncü evrede ise bildiride resmedilmeye çalışılan felsefi zeminin üzerinde yükselen, biz ve onlar arasındaki araç görevini üstlenen Çin seddi, Berlin duvarı ve İsrail-Filistin güvenlik hattı gibi ruh ve beden üzerinde örülen duvarların pratikte ortaya çıkardığı sorunsallar irdenecektir.

Anahtar Kelimeler: Küresel Barış, Etnocentrisme, Medeniyetler Çatışması, Biz-Öteki Ayrımı, Dost-Düşman Ayrımı

THE WALLS BUILT BY THE PHILOSOPHICAL BACKGROUND WHICH THREATS GLOBAL PEACE: THE EXAPMLES OF THE GREAT WALL OF CHINA, BERLIN WALL AND ISRAEL-PALESTINE DEFENCE LINE

Abstract

In the paper, it will be considered the concrete walls which have been fed from the elements of the philosophical background that threats individuals, societies and international peace. In this context under two main title, after the analysis of the elements of threat which impresses itself in individual's mind, it will be discussed practical appearances (the walls) of these intellectual facts under the third title.

The first part of this paper is about ethnocentrism dilemma. Generally, it will be tried to discuss the problematic how it can be impressed itself in individual's mind the discrimination of I and the other, we and they, while it has been emphasized equility and love especially in humanbeings' beliefs from past to present. In this context, there are some subtitels: discrimination of East and West, discrimination of barbarian and civilized, discrimination of ally and enemy.

At the second part of this paper, it will be tried to analyse the roles that rather than individuals societies, countries and civilizations act a part in or reject it. In this view, using the academic studies about the conflict or dialog between civilisations which accelerate after 1980 with the process of globalization, it will be tried to analyse about contemporary world.

In the third part, it will be considered the problematics that the walls are built on soul and body such as the Great Wall of China, Berlin Wall and Israel-Palestine defence line which are based on the philosophical background expressed in paper and take on the function of separator between we and they.

Key Words: Global Peace, Ethnocentrism, the conflict of civilisations, the discrimination of we and the other, discrimination of ally and enemy

Giriş

Kutup bölgeleri kısmen dışarıda tutulursa, yeryüzünde bir devlet ya da diğeri tarafından yasal olarak kontrolü altında olduğu, iddia edilmeyen herhangi bir alan yoktur. Bütün modern devletler, kendi bölgelerinde şiddet araçlarının kontrolünde de aşağı yukarı başarılı bir tekele sahiptirler. (Giddens, 2006: 209) Paralel

olarak egemenliklerine binaen savaş ve şiddet olgusunu diğer devletlere karşı da kullanabilmektedirler. Bu durumun yönelimini belirleyen bazı zihinsel çerçeveler ve felsefi düşünüş biçimleri bulunmaktadır.

Bu düşünüş biçimleri, birincil olarak etnosentrizm ekseninde ele alınacaktır. Sonrasında ise toplumların, ülkelerin küreselleşme sürecindeki yapılanmaları ve küresel barışın durumu irdelenecektir. Üçüncü ve son basamakta, barışa yönelik etkilere doğan tepkilere atfen üç duvar örneğine yer verilecektir.

Etnosentrizm Çıkmazı

Etnosentrizm, kısaca benmerkezcilik olarak tanımlanabilir. İnsanoğlunun tarihinde sorunları iki dünya biçiminde ele alıp düşünmesine sık rastlanmaktadır. İnsanlar genellikle kendilerini bizler ve onlar, bizim grup ve diğerleri, bizim medeniyetimiz ve barbarlar olarak ikiye ayırma eğilimindedir. Bilimadamları da benzer bir biçimde dünyayı Batı ve Doğu, kuzey ve güney, merkez ve çevre terimleriyle çözümlenmeye çalışmışlardır (Huntington, 2006: 33). Süreç içerisinde bireyler kavramları kendi duruş noktalarına göre belirlemişlerdir. Bu açıdan öne çıkan teorik yapılanmalara baktığımızda belirginleşen ikili grupların arkaplanlarına kısaca değinilmesi gerekmektedir.

Doğu - Batı Ayrımı;

Doğu- Batı ayrımı önceleri dinsel referanslarla örülüyken, bu ayrım Aydınlanma ile birlikte bu dinsel boyutu da kapsayarak aşmıştır. Doğu- Batı ayrımı gerçekte Batı'nın dünyanın merkezinin kendisi olduğuna dayanarak yaptığı ve içini kendisinin doldurduğu bir olgudur. Öte yandan bu ayrım, sadece Batı-merkezli olmakla kalmaz; özünde dünyayı, Afrika'yı ve Avusturalya'yı unutarak, Doğu'yu ve Batı'yı kapsayan Avrupa, Asya ve Amerika kıtalarıyla sınırlı olarak kavrar (Döğüş, 11.07.2008).

Bizim batı uygarlığımız Yunanlılarla başlamıştır (Popper, 1989: 166). Bu tümce dahi kendi içerisinde bir Batı ve Doğu uygarlığının ayrımını belirtmektedir. Ayrımın günümüzdeki hisedilebilir yansımalarından biri de oryantalizm ifadesinin içerisinde yer almaktadır. Doğu ile Batı arasındaki ontolojik ve epistemolojik ayrıma dayalı bir düşünüş biçimi olarak, Batı egemenliğinin, Doğu üzerinde yerleşmesine olanak tanımaktadır oryantalizm (Said, 1982; 15). Dinamik, akılcı, demokratik bir Batıya karşı durağan, akıldışı, otoriter bir Doğu ayrımına varılır böylelikle (İnan, 1991; 15). Aynı zamanda yaratılan Doğu – Batı karşıtlığı Batının kendi bilincinde, bilinçli olarak vucuda getirdiği bir imge olarak işlev görmektedir. Aslında onaltıncı yüzyılda Batı'nın karşıt imgesi ya da Batı'ya karşıt kültürel varlık olarak Doğu, henüz Avrupa'nın kolektif bellek ve bilincinde yer edinmişti. Doğu imajı negatif kutba, başka bir deyişle Avrupa'nın olumluluğunu doğrulayabileceği karşıtlığa dönüşmüştür (Hentsch, 1991; 55). Karşıt imgeyi kullanarak kendini anlamlandırma ekseninde, Batı tüm olumsuz özellikleri Doğuya yükleyerek kendini "iyi" kılmak suretiyle tanımlamıştır. Böylelikle Biz ve Onlar ayrımındaki muğlâkta kalan çizgiler daha da kalınlaşıp, belirginleşerek küresel barışı tehdit eden bir unsur daha oluşturmaya başlamış olur.

Barbar- Uygur Ayrımı;

Barbar - uygur ayrımında ilk olarak uygur toplumları: bitki tarımı yapan ve bu nedenle toprağa bağlı olarak yaşayan köyler oluşturmakta iken, barbar toplumları, hayvanları evcileştirip üreterek yaşamını sürdüren ve belli ölçüde bağımsız göçer toplumlar oluşturmakta idi (www.gencgumusder.com). Tanımdaki "görece bağımsız" olgusu ile barbar kelimesi kabakuvvetle eş anlamda kullanılmıştır (www.ircrehberi.com).

Uygur - Barbar ayrımının etnosentrizm bağlamında önemli yer tutmasında Aristoteles'in etkisi olmuştur. İklim kuramı ile bireyler arasındaki ayrımı coğrafi olgulara indirgemeye yönelinmiştir ki bu da barışı tehdit eden unsurların temel yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Aristoteles'e göre soğuk ülke insanları olan Avrupalılar yürekli fakat beceri ve akıl bakımından geri olduklarından özgür yaşarlar, ama iyi ve sürekli yönetimler kuramazlar. Buna karşılık sıcak bölgelerde yaşayan Asyalılar zeki ve yaratıcıdır, ama yürekli değildir ve istençleri eksiktir; bu yüzden hep köle ve uyruk olarak kalırlar. Ilıman iklimde yani doğru orta iklimde oturan Yunanlılar, hem zeki hem yürekli oldukları için en iyi siyasi kurumlara sahiptirler ve özgür bir yaşam sürerler (Ağaoğulları, 2006: 354). İklim teorisine yönelik olarak Montesquieu'da Kanunların Ruhu adlı eserinde benzer açıklamalar sunmuştur. İklimin insanüstündeki etkilerine yönelik olarak İbn Haldun da önemli analizler yapmıştır.

Aynı ayrımın bir diğer açılımı da medeniyet tarihindeki egemen konumdaki medeniyetin seçkinleri tarafından yapılmaktadır. Roma aydınları ilkel ve barbar olarak gördükleri Germen kabilelerin dinamizmini hakıyla çözemedikleri için bu kabilelerin Roma'yı çözmeyişinin önüne geçememiştir (Davutoğlu, 2004: 6). Batı tarihindeki bu durum, daha sonraları da kendilerinden olmayanlara, "barbarlara" karşı yönelen okların sivrilmesinde etkili olmuştur.

Medeni – Bedevi Ayrımı;

Barbar – Uygur ayrımı benzer olmakla beraber ilişkileri ayrı ayrı toplumlarda değil bir toplumun içerisinde ki ağlara indirgemesi bakımından önemli bir yapılandırmadır. İbn Haldun'un İslamın doğuş yıllarında Arabistan'daki şehir hayatının antitezi olarak belirlediği bedevilik toplumun içerisindeki insanların ekonomik yaşayış biçimlerinden dolayı ortaya çıkan bir ayrımdır özünde (dusundurensozler.blogspot.com). Bedevi insanın karar ve istikrarı yoktur. Duruma, şartlara ve mevsime göre bir yerden bir yere göçer durur.

Medeni olanın ise yeri yurdu bellidir (www.enfal.de/sosyalbilimler). Medeni – Bedevi ayrımında bizim için asıl önemli olan nokta ise İbn Haldun'un Mukadime adlı eserinde aktarmış olduğu ve İslam devletleri tarihlerini inceleyerek keşfettiği mekanizmadır. Devletlerin doğuşu "Bedevilerin" yani aşiret düzeninde yaşayan insanların "Medeni" bir devleti yıkıp ele geçirmesi ile olur. Aralarında bir asabiyet –nesep- bağı vardır. Bedeviler devleti kurduktan sonra Medenilerin saraylarında otura otura medenileşir. Bu arada aralarındaki asabiyet bağı inceler, azalır. İbn Haldun, ilk evrede, hükümdarların, yakın akraba ve sülalesinden oluşan kişileri devlet yönetiminde görevli kıldığını, ancak ileriki aşamalarda, topluma ve dolayısıyla akraba ve sülalesine yabancılaştırılmış köleler ve ihsanıyla beslediği kimseleri yönetim işinde görevlendirdiğinin altını çizmiştir (İbn Haldun, 1989; 444). Devlet 4 padişahlıktan sonra yani yaklaşık 100 – 120 yıl sonra bir bedevi topluluğu tarafından yıkılır ve yeni bir devlet doğar (www.mulkiyederji.org). İşte tam bu noktada Medenilerin kendi devletlerinin sürekliliği açısından Bedevilere karşı tepkili bir duruşları oluşmuş olur. Bu tepkinin sonrasında kendi gibi yaşamayan, giyinmeyen, ekonomik eylemleri benzeşmeyen insanlara karşı taraflı bir yaklaşım edinilegelinir. Böylelikle küresel barışın önündeki sete bir tuğla sırası daha örülmüş olunur.

Dost – Düşman Ayrımı;

İkinci dünya savaşının akabinde bir süre görmezden gelinen siyaset bilimci Carl Schmitt'in belirttiği Dost \ Düşman ayrımını bu ikili ayrımların arasına yerleştirebiliriz. Ülkeler uluslararası platformda kendilerine dost ülkeleri ya da düşman ülkeleri belirlemede ve buna göre hareket etmektedirler. Schmitt için politikadan söz etmek, son tahlilde bir şeye taraf ya da karşı olmaktan değil, bir kişiye taraf veya karşı olmaktan söz etmektir. Dost (taraf) ve Düşman (karşı) konumlar ve değerler ancak politikayı anlamamızı sağlayabilir (Sarıbay, 2004: 47). George Orwell'in 1984 adlı distopik eserinde geçen "düşman yaratma" olgusu ile Schmitt'in tezi benzerlik göstermektedir. Eserde birbirine denk üç süper güç arasında paylaşılmış bir dünya tasviri yapılmaktadır ki bu güçler sürekli olarak –savaş- halindedir. Çeşitli ittifaklar yapmaktadırlar. Duruma göre bugün "düşman" olarak nitelendirilen devlet yarın "dost" olarak gösterilebilmektedir. Schmitt'in tezinde de siyasi konjoktüre göre belirginleşen ve farklılaşan Dost \ Düşman devletler bulunmaktadır. Barış dileklerinin samimi olması belkide Dost devletler ittifaklarının sağlam olmamasına bağlıdır. Zira sağlam 'dost ittifakı'nın karşısında muhtemelen onu anlamlandıran sağlam bir 'düşman ittifakı' bulunacaktır.

Küreselleşme ve Soğuk Savaş Sonrası Yaşanan Paradigmal Değişim...

1980 lerin sonuna doğru dünya çok daha farklı bir yer haline gelmeye başlamıştır. Birinci bölüm de bahsi geçen teorik ayrımlar pratikle etkileşimlerini çoktandır artırmıştı zaten. Geçmişteki savaşlardan çok daha farklı ve etkileri bakımından kapsamlı olan 1. ve 2. Dünya Savaşı yaşanmış sonrasında ise soğuk savaş dönemine girilmişti. Soğuk savaş ve çift kutuplu stratejik yapı, araştırmacılar açısından pragmatik bir olguydu (Davutoğlu, 2008: 109). Paradigmal çerçeve içerisinde bir miktatsızın iki ayrı kutbu gibi betimlenen iki ayrı süper güç bulunmaktaydı. Bir nevi güçler dengesinden söz edilmekteydi. Süper güçlerin aralarındaki rekabeti en iyi simgeleyen olgu belki de uzay yarışıydı. Bu denge seksenli yılların sonunda bozulmaya başladı. Soğuk savaş yıllarındaki güçler dengesini Ahmet Davutoğlu'nun ifadesi ile özetlenebilir:

"... Ellili, altmışlı ve yetmişli yıllardaki güç dağılımını gösteren bütün statik resimlerde SSCB çift kutuplu sistemin süper güç odaklarından birisi olarak görülüyordu. Afganistan'ın işgalinin gerçekleştiği seksenli yılların başlarında da, Yıldız Savaşları senaryolarının gündeme geldiği seksenli yılların ortalarında da çekilen tek tek stratejik resimler aynı taployu ortaya koyuyordu. Buna karşılık doksanlı yıllarda çekilen stratejik ve ekonomi – politik resimler, SSCB'yi ve onun varisi olan Rusya'yı birçok açıdan güç hiyerarşisinin çok daha alt sıralarına yerleştirmeye başladı." (Davutoğlu, 2008: 4).

Soğuk savaşın sona ermesi beraberinde paradigmal bir boşluğa getirmiş oldu. Bu bölümde ortaya çıkan boşlukta belirginleşen iki doktrini küresel barışa olan etkileri bağlamında analiz etmek gereklidir. Sovyet türü komünizmle batının liberal demokrasisi arasındaki elli yıllık soğuk savaşın sona ermesiyle, bazı gözlemciler -özellikle Francis Fukuyama- "tarihin sonu"na ulaşmış olduğumuzu ilan ettiler (Ohmae, 2006: 268). Peki, neydi bu "tarihin sonu"? Tarihin sonu; Hegel'e ve Marx'a kadar uzanan bir kavram olmakla birlikte tüm çelişkilerin ortadan kalkacağı –ütöpik- bir zamanın tasviridir esasında (Fukuyama, 2005: 23).

Demokrasilerin kesin zaferi ile başlayan yirminci yüzyılın, çemberin ilk noktasına doğru yeniden gelmekte olduğu, 'ideolojinin sonu' nun ya da daha önceleri tahmin edildiğinin aksine kapitalizmle sosyalizmin yakınlaşmasına değil, yüzüstü ve amansız bir ekonomik ve siyasal liberalizmin zaferini ilan ettiğine tanık olduğu görülmekteydi (Fukuyama, 2005: 22). Fakat herşeyden önce "tarihin sonu"na gelindiği varsayımı ilerlemeci tarih görüşünün bir ürünüdür. Aydınlanma döneminden beri Batının geliştirdiği ortak icma şu: Bir yığın ilkel bilinç evrelerinden geçtik. Kabileci, köleciler, teokratik toplumlar ve şimdi son evre: Demokratik eşitlikçi toplumlar. İnsanlık ideolojik evriminin son noktasında. Bu da batılı liberal demokrasi (Ersözlü, 2005: 157). Oysa aslında tarih ilerlemeci filozofların öngördüğü gibi doğrusal bir çizgi izlemez (Bulaç, 2005:114). Bu noktada ortaya yeni bir soru çıkmaktadır: ilerleme tek kıstas alınır mı liberal olmayan toplumların hatta aynı toplum içerisinde liberal olmayan bireylerin tarihin bir önceki safhasında mı kaldıkları varsayılacaktır?

Öte yandan Fukuyama “tarihin sonu” olgusunda liberal demokrasinin karşısına çıkan iki büyük alternatif olarak nitelendirdiği komünizm ve faşizmle ilgili olarak tehdit unsurunun sona erdiğini söylemektedir (Fukuyama, 2005: 32). Şimdilik ölü olduğunu beyan edebileceğimiz faşizm ve komünizmin haricinde liberalizmle rekabet edebilecek ideolojilere bakıldığında ortaya iki olasılık çıkıyor: Din ve milliyetçilik (Fukuyama, 2005: 41). Böylelikle Fukuyama’nın oldukça iyimser sayılabilecek tezi uzun süreli barışın geleceğini mesihvari bir biçimde ilan etmekte idi (Bulaç, 2005: 97). Fakat bunun gerçekleşmediği günümüz için pek de sır sayılmayan bir olgudur. Sonuçta “tarihin sonu” tezi Fukuyama tarafından ilk ortaya atıldığında, henüz Irak Kuveyt’e girmiş değildi (Aydın ve Özensel, 2005: 9). Pek tabi takvim yapraklarının 11 Eylül’e varmasınada, daha çok vardı.

Fukuyama’nın bu iyimser çalışması küresel barış için hoş bir nida mı? 11 Eylül’den sonra yazmış olduğu “hala tarihin sonundayız” makalesinden bire bir aktarılsa eğer;

“Daima tarihin sonundayız, çünkü dünya siyasetine hakim olmaya devam edecek yalnızca tek bir sistem vardır, bu da Batı’nın liberal demokratik sistemidir. Bu çatışmasız bir dünya demek değildir; ne de bu toplumları karakterize eden ve ayıran kültürün ortadan kalkması demektir.” (Fukuyama, 2005: 250).

Yani bir anlamda barış için Fukuyama’nın gösterdiği tek bir adres bulunmaktadır. –Batı’nın liberal demokratik sistemi.- Haricinde ise barış tümceleri askıda kalmaya mahkûm gibi algılanmakta, algılanılmaktadır. Derinlere sinmiş Doğu-Batı karşıtlığı kendini hissettirmektedir (Aydın ve Özensel, 2005: 10).

Soğuk savaşın bitiminin ardından gelen yıllarda Fukuyama’nın iyimser tutumuna karşın Huntington’un Medeniyetler Çatışması bir parça daha karamsar bir gelecek vaad etmekteydi. Soğuk savaş sonrasında dünyada, küresel politika tarihte ilk kez çok kutuplu ve çok medeniyetli olmuştur. Artık soğuk savaş sonrası dünyada halklar arasındaki en önemli farklılıklar ideolojik, politik veya ekonomik değil kültürel (Huntington, 2006: 24). Soğuk savaş Schmitt’in Dost-Düşman ayrımının ete kemiğe büründüğü bir durumdu ve bu durumu medeniyetleri eksen alarak yeniden formüle etmekteydi Huntington (Sarıbay, 2004: 50). Medeniyetler arasındaki güç dengesi değişmektedir ve medeniyete dayalı bir dünya düzeni ortaya çıkmaktadır. Batının evrenselcilik taslaması, gittikçe artan ölçüde diğer medeniyetlerle, özellikle Çin ve İslamla, çok ciddi çatışmalara neden olmaktadır (Huntington, 2006: 23).

Halklar politikayı sadece çıkarlarını geliştirmek için değil, aynı zamanda kimliklerini tanımlamak için de kullanıyorlar. En önemli devlet gruplaşmaları artık Soğuk Savaş’ın üçlü bloku değil, dünyanın yedi ve sekiz temel medeniyetidir. Batılı olmayan toplumlar gittikçe artan bir biçimde kendi kültürel değerlerini öne sürerek Batı tarafından kendilerine zorla kabul ettirilen değerleri reddediyorlar. Ayrıca, küresel politikada medeniyetler politikası olmaktadır. Süper güçlerin rekabeti yerini medeniyetler çatışmasına bırakmıştır (Huntington, 2006: 25).

Bu noktada ulus devletlerden ziyade medeniyetleri ön plana almaktadır Huntington. Ve devletlerarasında ki şiddet medeniyetlerdeki diğer devletler ve grupların “akraba ülkeler” yanında yer alma olasılıkları nedeniyle çoğalma potansiyeli taşımaktadır. En tehlikeli kültürel çatışmalar da medeniyetler arasındaki fay çizgisinde yer almaktadır. Soğuk savaş sonrasında, kültür hem bölücü hem de birleştirici bir güç olmuştur (Huntington, 2006: 26). Filistin ve İsrail arasındaki ‘aralıklı çatışma’ durumunda İslam medeniyeti Filistin’e yakın bir çizgi izlerken ABD ve Batı medeniyeti İsrail’e yakın durmaktadır. Akrabalık önem arz eden bir olgu olmuştur artık ideolojiler ise daha geri plandadır.

Bir de medeniyetler çatışmasının ekseninde “din” olgusunun terazideki işlevselğine bakmak gerekmektedir. Modernleşme ve sekülerleşme kuramcıları, genel olarak modern değerler ve kurumları benimseyen ve özümseyen toplumlarda dinin toplumsal ve siyasal alanlardaki etkinliğinin ortadan kalkacağını, bireysel olarak da dini pratikler, ibadetler ve ritüellere katılımın gerileyeceğini savunuyordu. Geride bıraktığımız yüzyılın son çeyreğinde dini eğilimlerin yükseliş trendi gösterdiği ve dini hareketlerin toplumsal ivme kazandığı gözlenmiştir (Küçükcan, 16.07.2008). Medeniyetler arasında değerler sosyal ilişkiler, gelenekler ve yaşama bakış açıları ile felsefi varsayımlar ciddi bir biçimde farklılık göstermektedir. Dünyanın büyük bir kısmında dinin yeniden canlanması bu kültürel farklılıkları çoğaltmaktadır (Huntington, 2006: 27). Çatışma tezi içerisinde kıvılcımın ‘din’ paralelinde gelmesi muhtemeldir. Tarihe baktığımızda din savaşlarının oldukça yaygın ve yoğunluk gösterdiği ortadadır. Haçlı seferleri gibi iki farklı din- iki medeniyet- arasında geçebilecek savaşımın feleket senaryolarında yeniden gündeme geldiği gibi bundan ziyade aynı dine –medeniyete- mensup taraflar arasında ki savaşımın da yaygınlaşmıştır. Küreseleşme ile birlikte iyice güçlenen uluslararası örgütlerin bu hususta küresel barışa yönelik kalkan görevi görmesi beklenmektedir. Lakin bu konuda oldukça muhalakta kalmaktadırlar. En basitinden 1994 yılında Ruanda’da yaşanan soykırımda askerlerin ölüm haberi üzerine Belçika hükümeti, askerlerini Ruanda’dan çekmiş, bunu diğer ülkeler de izlemiş ve Ruanda’daki BM gücü 270 askerden ibaret kalmıştır (www.anarsist.org).

Ayrıca medeniyetler çatışması tezinin hem etsonterizmi besleyen hemde küresel barışı tehdit eden önemli bir yönü daha vardır. O da Huntington’un tezinde dünyanın West\Rest (Batı\Diğerleri) şeklindeki kategoriler ile bir zihniyet parametresi olarak varlıklarını sürdürmeleridir (Davutoğlu, 2008: 3). Batı şu anda ve gelecekte de en güçlü medeniyet olarak kalacaktır. Fakat gücü diğer medeniyetlere göre azalmaktadır. Batı değerlerini

ileri sürüp çıkarlarını korumaya kalkışınca, Batılı olmayan ülkeler bir seçimle karşı karşıya kalmaktadırlar (Huntington, 2006: 29). Bu durum küresel barışın önündeki önemli bir virajı temsil etmektedir esasında. Virajın pek de usulünce alınmadığını 11 Eylül'den sonra oluşan dünya konjonktürü gözler önüne sermektedir.

Soğuk Savaşın bitiminin ardından uyum beklentisi çoğunluk tarafından paylaşılmıştı. Bunun bir yanılısıma olduğu da çok geçmeden anlaşıldı. Bu dünya daha barışçı bir dünya değildi (Huntington, 2006: 32). Belki de medeniyetler çatışması tezi içerisinde barışı en çok tehdit eden nokta Batı'nın diğer medeniyetler karşısında birleşmesine yönelik yapılan çağrıdır (www.turkishweekly.net). Bir medeniyet bunalıma düştüğü zaman kendi içinden bunu görmesi güçleşir. Ve hep "yeni gelenekçi" tepkiler gösterir. Hususa ilişkin olarak Davutoğlu Huntington'un tepkisini yeni gelenekçi bir tepki olarak betimlemektedir (Davutoğlu, 2004: 12). Batı'nın birleşmesine yönelik bu çağrıya verilen cevaplar, özellikle 11 Eylül sonrasında iyice barıştan uzak bir çizgide verilmeye başlanmıştır.

Barışın genel de sürdürülebilirliği garip bir biçimde karşıtındaki savaştan fazlasıyla korkulması ile de alakalıdır. Küresel bir savaş Batı'yı da fazlasıyla etkileyeceği için olsa gerek yerel savaşmaları aşabilecek her türlü şiddetin karşısındadır Batı. İnsanlık ilk atom bombasıyla, 1945 yılında, Japonya'nın Hiroşima ve Nagasaki şehirlerine atılmasının ardından tanıştı. Burada kullanılan atom bombası sadece 12,5 kilotondur. Bugunkiler ise yaklaşık 3 ile 50 kat daha fazla ve tahrip edici güce sahiptir. Sadece Amerika ile Rusya'nın sahip olduğu 6,500 nükleer başlıklı silahın, yeryüzünde yaşayan tüm insanları yok edecek güce sahip olduğu söylenmektedir (Köylü, 2006: 96). Nükleer silahların varlıkları caydırıcı bir etki yaratmaktadır belki ama bu yeterli değildir. Savaş tehdidi Barışı içseleştirmeden sona ermeyecektir. Sırf karşı tarafın kimyasal, nükleer, biyolojik silahları var diye savaşılmayacağına dair bir inanç sistemi oluşturmak yıldız kayarken tutulan dileğin gerçekleşmesini beklemeye benzer. Soğuk savaş yıllarında Küba'da yaşanan Füze krizi buna örnektir. Daha somut adımlar atılmalıdır, özellikle uluslararası kuruluşlar tarafından.

Sadece kitle imha silahlarına sahip ülkelerin savaşmamasını istemek yanlı ve etnosenterik bir istem olacaktır. İnsanlık bir bütün olarak vardır. Hiroşima'da atom bombasıyla öldürülenler de, Ruanda'da palalarla öldürülenler de, Srebrenica'da ya da Irak'ta kurşunlananlar da aynı savaşın mağdurlardır. Batı'nın bu durumda tarafsız kalması esasında taraf tutmasından kaynaklanmaktadır.

Üç Maymun Misali Üç Duvar Örneği

Duvarların barışa ilişkin yerini incelemeye başladığımızda karşımıza hep karşıt olgu "savaş" çıkmaktadır: Savaş ve paralelindeki savunma ihtiyacı. Bildiri içerisinde 3 duvarın irdelenmesi üzerinde yoğunlaşılacaktır. Bunun yanında duvar olgusunun etnosenterizm ile ilişkisi çok daha kapsamlıdır. Bakıldığında eski Yunan düşünürlerinin ideal şehirleri hep surlarla çevrili, feodal beylerin şatoları yüksek duvarların ardında gizlidir. Duvarın içerisi ve dışarı bir ayrımdır ve de içeridekiler ile dışarıdakiler arasında ki – ayraktır - duvar.

Süreç açısından diğerlerinden ayrılan duvarlara baktığımızda önümüze ilk çıkan duvar "Çin Seddi" dir. Yapım tarihi M.Ö. 9. yüzyıla kadar uzanır (<http://turkish.cri.cn>). 10.000 km uzunluğunda olduğu belirtilen bu devasa duvarın amacına ilişkin tarihçilerin farklı görüşleri olmuştur. Kabul gören yaygın görüşlerden biri de ülke sınırlarını Hun saldırılarına karşı korumaktır (<http://www.wikipedia.org/>). Çin Seddi'nin sürekli savaş durumunun bir yansıması olarak birincil özeliği dışarıdakiler ile içeridekileri ayırmasıdır.

Çin Seddi kadar görkemli ve uzun olmayan diğer bir ele alınacak "ayraç" duvar ise Berlin Duvarı'dır. 2. Dünya Savaşının bitiminin ardından Almanya'nın yeniden güçlenmesine olanak vermemek için Berlin'i iki kısma ayırdı Demokratik cephe. Soğuk savaş ile birlikte de Batı Berlin liberal demokrasinin, Doğu Berlin SSCB'nin yörüngesine girdi. Berlin Duvarı birbirine zıt giden bu iki ideolojinin harç ile örülmüştü. Ve aynı ülkenin, tarihin, medeniyetin parçası olan Almanya vatandaşları Berlin Duvarının gölgesinde ideolojik ayrımı en derinde hissetmekteydi. Halkın içinde yaşadığı ayrım ve farklılaşma ise çok daha zorluysa. 2003 yılında Wolfgang Becker tarafından çekilen "Goodbye Lenin" filminin konusuda duvarın yıkımının sadece fiziki tuğlaların değil, insanların yaşayış biçimlerinin de kırılmasını içerdiğini konu edinmektedir (www.wikipedia.org). Duvarın varlığı ayrımın sembolü olurken duvarın 1989 yılında yıkılması da birleşmenin sembolü olmuştur ve pek tabii Batı'nın komünizm tehdidi karşısındaki zaferinin de. Buna ilişkin olarak Berlin duvarının yıkılmasının hemen ardından Doğu Berlin'den Batı Berlin'e yönelen tüketim açlığı Batı tarafından olumlanmış ve bu konuya pek çok atıf yapılmıştır.

Günümüzde küresel barış ile alakalı en önemli duvar ise İsrail\Filistin güvenlik duvarıdır. Güvenlik duvarı ilk kez İsrail Başbakanı Ariel Şaron'un "Filistin ile İsrail arasında güvenliği sağlamak için, tampon bölge oluşturma yönünde alınan kabine kararını kamuoyuna açıklaması ile gündeme gelmiştir. Temel olarak Yeşil Hattı takip edeceği öne sürülen 700 kilometrelik duvarın 110 kilometrelik kısmının inşasını onaylamıştır. (filistin.wordpress.com) Güvenlik duvarının Yeşil Hat için, orda yaşayan Filistin'liler için, İsraililer için ve dünya için sadece bir beton yığını olmadığı çok açıktır. Herşeyden önce temel hak ve özgürlüklere bir saldırıdır bu. Duvarın yapımı aşamasında öncelikle Filistin'lilerin mülkiyet hakkı ihlal edilmiştir (Taylan, 19.07.2008). Duvarın inşası bittiğinde o coğrafya üstünde her iki taraf içinde -duvarın ardı- kabul görmeyen, dışlanan bir olgu olacaktır. İnsanlık ayıbı mı yapılan? Evet; öyle ama süregelen sistem içerisinde yer

edinebilecek, edinilmiş bir hatta. Daha önce yapılmış, işlevselliğinin zamanı geçtiğinde kötülenererek yıkılan ve sistemi yıkıntıları ile dahi besleyebilecek olan bir olguyu temsil edecek bu duvar.

Berlin Duvarında olduğu gibi; duvarı yapan fikirler de, yıkan fikirler de faydalanmıştır duvarın yapımından, yaşanan dönemden ve yıkımdan. İşte İsrail-Filistin arasındaki Duvar hem İsrail'in kendi içerisindeki düşünsel yapılanmaya, hem ona taraf olanlara; hem de Filistin içerisindeki akımlar ile ona taraf olanlara aynı ölçüde kaynaklık edecektir. Pek tabii durumun pratiği ile ilgisi olmayan teorik kalıntılar ile ilgilenenler için de olmazsa olmaz olacaktır Duvar. Savaş yanlıları ya da Barış yanlıları kuracakları tümcelerinin içerisinde mutlaka yer bulacaktır ona. En sonunda bugün dün olduğunda taraflar belki -o günün şartlarında gerekli idi- diyecekler, belki de -büyük hata- olarak nitelendirmekte karara varıp yeniden o güne uygun olarak değerlendirip bir sonraki Duvar olgusu sahneye çıkana kadar görüşlerini temellendirecek ve zamanı gelince gün ışığına çıkması için çekmecelerden birine yerleştireceklerdir. Eninde sonunda olacak olan siz-biz ayrımının güçlenmesi ve döngünün tamamlanması. Duvarın kuruluş aşamasında ya tüm sorunların çözüleceğine ya da hiçbir şeyin çözülmeyeceğine olan inanç, duvar yükseldikçe belirginleşen, beslenen ayrımlar ve duvarın yıkılması ile bir dönemin ayrılık sembolünün birleşmenin sembolü oluşu. Bu döngü tamamlandıkça kendini yenilemekte olası coğrafyalarda tarih sahnesine tekrar tekrar çıkmakta. Doğu Asya'da, Eski Yunan'da, Batı Avrupa'da, Orta Doğu'da bir biçimde yinelenmekte. Bir sonraki kuranın kime çıkacağı ise her daim belirsizlik arz etmekte.

Sonuç

Küreselleşme ile birlikte artan etkileşimin akabinde savaşların ve barışların kapsamı, hızı, yoğunluğu ve etkisi gelişmektedir. Bilgi akışı açısından beklenen olmuştur, lakin pratikte yerel'in önemi de azımsanmayacak kadar artmıştır. Evet, nerede savaş var nerede barış var bunu herkes her an doğrudan ya da dolaylı bir şekilde öğrenebilmektedir. Bu barış isteminin gerçekleşmesi için artı bir değer oluşturmaktadır. Buna karşın tarihten bazı sahneler ise yeniden gün ışığına çıkmakta; Moğollar mesela, hiçbir yönetime savaş açmazdı. Tanrı bütün dünyayı onların emrine vermişti. Fakat bundan haberdar olmayan veya bunu kabule yanaşmayan asiler vardı dünyada. Moğollar savaşmıyor, asileri cezalandırıyorlardı sadece (Özel, 2005: 3). ABD'de hiçbir ülkeye savaş açmıyor, demokrasi ve adalet götürüyor sadece. Bu da barış için eksi bir değer oluşturmaktadır.

Tüm yer küreyi içine alan barış hayal mi? Farklılıkları, farkındalıklara çevirmek mümkün mü? Reel politik açıdan ele alınırsa gerçeklikten uzak tümceler bunlar. Yinede hatların üzerine suni duvarların örülmesiyle çatışmaların biteceğini öne süren tümceler kadar gerçekler. Duvarların yıkılmasının herşeyi çözeceğini beklemekten ziyade öncelikli olarak yapılması gereken zihinlere yerleşmiş olan kalıpların ve tasniflerin temizlenmesidir. Bireylerin etnosenterizm, determinizm gibi yanlı açılımlardan arınması ile birlikte ancak barış dilekleri samimi olabilir. Yerleşik kartezyen ayrımlar insanlığı bölmektedir bunu önüne geçilmeside ancak tortuların temizlenmesi ile olabilir. Gerçekte tüm inanış biçimleri insanların eşit ve özgür olduklarına ilişkin benzer açılımlarına sahipken, din vurgusu yapak bireyleri tasnif etmede gayet tarafgir bir yapılanmadır.

Zira medeniyetler çatışmasından bahsedildiği gibi medeniyetler ittifakından bahsedilmektedir günümüzde. Medeniyetler İttifakı, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ve İspanya Hükümet Başkanı J.L.R. Zapatero'nun öncülüğüyle başlatılan, Üst Düzey Grubun rehberliğinde sürdürülen bir Birleşmiş Milletler projesidir (www.medeniyetlerittifaki.gov.tr). İspanya Başkanı, Zapatero: "Aşırılık yanlısı çıkışları engellemeli, fikirler ve ilkeler savaşını kazanmalı, barış yanlısı zihniyeti beslemeli ve kalplerimizdeki işbirliği içgüdüsünü güçlendirmeliyiz." ve Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanı Erdoğan: "Medeniyetler arasındaki anlayış eksikliği büyük bir handikaptır ve aşırılık yanlılığı, hoşgörüsüzlük ve terörizme dönüşmektedir, buna son vermek bunun için bu kadar önemlidir." Sözleri ile projenin kapsamını belirlemektedir (www.setimes.com). Bu çalışmalar ile belki de paradigmatik bir değişim başlayacaktır. Değişimin ardından barışa yönelik uygun ve emin adımların atılması daha kolay olacaktır. Etnosenterizm çıkmaz sokağından uzaklaşıldıkça, felsefi arka planlarda değişim yaşanacaktır ve küresel barışa yaklaşılacaktır.

Kaynakça

- Ağaoğulları, Mehmet Ali (2006). Kent Devletinden İmparatorluğa, İmge Kitabevi, Ankara, 354
- Aydın, Mustafa ve Özensel, Ertan (2005). "Giriş", Tarihin Sonu mu?, Vadi Yayınları, Ankara, 9-10
- Bulaç, Ali (2005). "Tarihin İkinci Vaktinde Modernizmin Sonu", (yay. haz.) Mustafa Aydın ve Ertan Özensel, Tarihin Sonu mu?, Vadi Yayınları, Ankara, 97,114
- Davutoğlu, Ahmet (2004). Küresel Bunalım, Küre Yayınları, İstanbul, 6,12
- Davutoğlu, Ahmet (2008). Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu, Küre Yayınları, İstanbul, 3-4, 12,109
- Döğüş, İlhan, "Karşıtlıklar Arasından Doğu-Batı Karşıtlığını Aşmanın Yolu: Türkiye'nin AB Üyeliği" <http://209.85.135.104/search?q=cache:xzZgeR9hnBoJ:ilhandogus.blogcu.com/> Erişim Tarihi: 11 Temmuz 08

- Ersöz, Kemal (2005). "Fukuyama'yı Okurken", (yay. haz.) Mustafa Aydın ve Ertan Özensel, "Tarihin Sonu mu?", Vadi Yayınları, Ankara, 157
- Fukuyama, Francis (2005). "Tarihin Sonu mu?", çev. Yusuf Kaplan, (yay. haz.) Mustafa Aydın ve Ertan Özensel, Tarihin Sonu mu?, Vadi Yayınları, Ankara, 10, 22-23, 32, 41
- Fukuyama, Francis (2005). "Hala Tarihin Sonundayız", çev. Özkan Gözel, (yay. haz.) Mustafa Aydın ve Ertan Özensel, Tarihin Sonu mu?, Vadi Yayınları, Ankara, 250
- Giddens, Anthony (2006). "Modernitenin Küreselleşmesi", çev., (yay. haz.) Kudret Bülbül, Küreselleşme Okumaları, Kadim Yayınları, Ankara, 209
- Hentsch, Thierry ,(1991). "Akdeniz'de Doğu-Batı İlişkileri Gerçeklik ve Mitos, Kabullenme ve İnkâr Olarak Sınır", (yay. haz.) İsmail Çoşkun, 75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji, Bağlam Yayınları, Ankara, 55-64
- Huntington, Samuel P. (2006). çev. Mehmet Turan ve Y. Z. Cem Soydemir, Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması, Okuyan Us Yayın, İstanbul, 23-27, 29, 32-33
- İbn Haldun, (1989). çev. Zakir Kadiri Ugan, Mukaddime, 3. Cilt, MEB Yayınları, İstanbul, 444-448
- İnan, Huricihan (1991), Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü, İletişim Yayınları, İstanbul, 15-16
- Köylü, Mustafa (2006). "Küreselleşme ve Ahlakî Değerler" (yay. haz) Mehmedoğlu, Yurdagül ve Mehmedoğlu, Ali Ulvi, Küreselleşme Ahlak ve Değer, Litera Yayıncılık, İstanbul, 96
- Küçükcan, Talip, "Kamusal Alan ve Din",
<http://74.125.39.104/search?q=cache:qfpB8xcHMKwJ:www.koprudergisi.com/index.asp%3FBolum%3DEskiSayilar%26Goster%3DYazi%26YaziNo%3D862+din+modernle%C5%9Fme+son+y%C3%BCkseli%C5%9F&hl=tr&ct=clnk&cd=5&gl=tr> Erişim Tarihi: 16 Temmuz 08
- Ohmae, Kenichi (2006). "Ulus Devletin Sonu", çev. Zülfü Dicleli, (yay. haz.) Kudret Bülbül, Küreselleşme Okumaları, Kadim Yayınları, Ankara, 268
- Özel, Mustafa (2005). "Kapitalist Hegemonyadan Küresel İmparatorluğa", (yay. haz.) Fatma Sel Turhan, Küresel Güçler, Küre Yayınları, İstanbul, 3
- Popper, Karl (1989). çev. Mete Tunçay, Açık Toplum ve Düşmanları, 1.cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 166
- Said, Edward (1982). çev. Selahaddin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul, 15-16
- Sarıbay, Ali Yaşar (2004). Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme, Everest Yayınları, İstanbul, 47, 50
- Taylan, Melek, "Bir duvar Hikayesi"
http://74.125.39.104/search?q=cache:F_MMD5n1D4wJ:www.radikal.com.tr/ek_haber.php%3Fek%3Dr2%26haber%3D2646+israil+filistin+duvar&hl=tr&ct=clnk&cd=15&gl=tr Erişim Tarihi: 19 Temmuz 08
- http://209.85.135.104/search?q=cache:ywCmKB-j1S8J:www.gençgumusder.com/forum/index.php%3Ftopic%3D105.0%3Bprev_next%3Dnext+aristoteles+uygar+barbar&hl=tr&ct=clnk&cd=9&gl=tr Erişim Tarihi: 11 Temmuz 08
- http://209.85.135.104/search?q=cache:V7Rcys4jJIAJ:www.ircrehberi.com/sitemap/felsefeye_giris-14068/index.html+uygar+barbar+aristoteles&hl=tr&ct=clnk&cd=5&gl=tr Erişim Tarihi: 11 Temmuz 08
- <http://74.125.39.104/search?q=cache:F0IMIEGAelAJ:dusundurensozler.blogspot.com/2008/06/bir-medeniyet-kuramcisi-olarak-ibn.html+ibn+haldun+medeni+bedevi&hl=tr&ct=clnk&cd=1&gl=tr> Erişim Tarihi: 13 Temmuz 08
- http://74.125.39.104/search?q=cache:ihFlr-5XokIJ:www.mulkiyederji.org/index.php%3Foption%3Dcom_docman%26task%3Ddoc_download%26gid%3D526%26%26Itemid%3D2+ibn+haldun+medeni+bedevi&hl=tr&ct=clnk&cd=7&gl=tr Erişim Tarihi: 14 Temmuz 08
- <http://74.125.39.104/search?q=cache:F0IMIEGAelAJ:dusundurensozler.blogspot.com/2008/06/bir-medeniyet-kuramcisi-olarak-ibn.html+ibn+haldun+medeni+bedevi&hl=tr&ct=clnk&cd=1&gl=tr> Erişim Tarihi: 14 Temmuz 08
- <http://74.125.39.104/search?q=cache:ztZqh9cSEdJ:www.enfal.de/sosyalbilimler/b/024.htm+ibn+haldun+medeni+bedevi&hl=tr&ct=clnk&cd=2&gl=tr> Erişim Tarihi: 15 Temmuz 08
- <http://www.anarsist.org/tarih/9496-orda-bir-yer-ruanda/> Erişim Tarihi: 17 Temmuz 08
- http://74.125.39.104/search?q=cache:BWqPTomR0FYJ:www.turkishweekly.net/turkce/makale.php%3Ffid%3D28+medeni+yetler+sava%C5%9F%C4%B1&hl=tr&ct=clnk&cd=5&gl=tr&lr=lang_tr Erişim Tarihi: 17 Temmuz 08
- <http://74.125.39.104/search?q=cache:aAz14YvzmJgJ:turkish.cri.cn/chinaabc/chapter22/chapter220107.htm+%C3%A7in+seddi+tarih&hl=tr&ct=clnk&cd=1&gl=tr> Erişim Tarihi: 17 Temmuz 08
- [http://tr.wikipedia.org/wiki/Elveda_Lenin!_\(film\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Elveda_Lenin!_(film)) Erişim Tarihi: 18 Temmuz 08
- <http://74.125.39.104/search?q=cache:BKF1a-XNFD4J:home.arcor.de/filistin/insanhaklari/utancduvari/utancduvari.html+israil+filistin+duvar&hl=tr&ct=clnk&cd=1&gl=tr> Erişim Tarihi: 18 Temmuz 08
- <http://64.233.183.104/search?q=cache:f0CUo3IDavcJ:www.medeniyetlerittifaki.gov.tr/+medeniyetler+ittifak%C4%B1&hl=tr&ct=clnk&cd=2&gl=tr> Erişim Tarihi 01 Ağustos 08
- <http://64.233.183.104/search?q=cache:ctBo5CX4DFgJ:www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/features/2005/11/28/feature01+medeniyetler+ittifak%C4%B1&hl=tr&ct=clnk&cd=3&gl=tr> Erişim Tarihi 01 Ağustos 08

BİR SİVİL TOPLUM KURULUŞU OLARAK LOZAN MÜBADİLLERİ VAKFI'NIN EGE'DE BARIŞ YÖNÜNDEKİ ÇABALARI

Yrd. Doç. Dr. Melih KIRLIDOĞ

melihk@eng.marmara.edu.tr

Marmara Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği Bölümü

Özet

Türk-Yunan ilişkileri tarih boyunca inişli-çıkışlı bir seyir izlemiştir. Bunun temel nedeni olarak her iki ülkenin de başarıyla sonuçlanan bağımsızlık savaşlarını birbirlerine karşı vermiş olması düşünülebilir. Dünyada başka bir örneği olmayan bu ilişki Türk Kurtuluş Savaşından sonra gerçekleşen ve yüzyıllarca birarada yaşayan iki halkın birbirinden mutlak olarak ayrışmasıyla sonuçlanan zorunlu nüfus mübadelesi ile birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. 1950'lerdeki Kıbrıs olaylarından sonra gerginleşen ilişkiler 1999 Marmara ve Yunanistan depremleriyle birlikte göreceli olarak bir yumuşama sürecine girmiştir. Sivil Toplum Kuruluşlarının faaliyetleri genel olarak Habermas'ın "kamusal alan" kavramı kapsamında incelenebilir. Hayatın her alanında etkinlik gösteren bu kuruluşların önemli bir faaliyet alanı da ülke içinde ve dışında barışı tesis etmek ve korumak yolundaki çabalara destek olmaktır. Zorunlu nüfus mübadelesine tabi olarak 1920'lerde Yunanistan'dan gelen Türklerin çocuklarının ve torunlarının kurduğu Lozan Mübadilleri Vakfı savaşın yarattığı yıkımların bir daha yaşanmaması, anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözülmesi ve Ege'nin iki yakasında bir barış kültürü oluşturmak için çaba sarf etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamusal alan, Devlet, Sivil toplum, Barış.

THE ACTIVITIES OF THE FOUNDATION OF LAUSANNE TREATY EMIGRANTS AS A NGO (NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATION) IN AEGEAN SEA

Abstract

Turkish-Greek relations had ups and downs throughout the history. It could be argued that the main reason for this is the fact that both countries had fought their successful independence wars against one another. This relation, where no other similar example exists in the world had a new dimension after the Turkish Independence War and the resulting compulsory population exchange. The relations which became tense after the Cyprus incidents in the 1950s relatively relaxed after the Marmara and Greek earthquakes in 1999. Activities of Non-Government Organizations can be examined in the context of Habermas's "public sphere" concept. An important area of activity of these organizations is to support the activities that establish and protect the peace within a country and among the countries. The Foundation of Lausanne Treaty Emigrants which has been founded by the descendants of the Turks that had emigrated to Turkey in the 1920s strives to prevent the disasters as results of wars, to solve the disputes in peaceful ways, and to establish a peace of culture around the Aegean sea.

Keywords: Public sphere, State, Civil Society, Peace.

Giriş

Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiler 19. ve 20. yüzyıllarda inişli-çıkışlı bir seyir izlemiştir. Bunun nedeninin bir ölçüde dünyada ilk ve tek olarak gerçekleşmiş bir olguyla ilgili olduğu söylenebilir: Her iki ülke de bağımsızlıklarını birbirlerine karşı gerçekleştirdikleri savaşlarla kazanmışlardır. 1821'de başlayan Yunan isyanı 1830'da Yunan devletinin kurulmasına yol açmış, 15 Mayıs 1919'da başlayan Yunanistan'ın Anadolu işgali 1922'de Mustafa Kemal önderliğindeki Türk ordusu tarafından engellenerek Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Bağımsızlık Savaşı sonrasında 1923'de Lozan Anlaşmasının bir eki olarak Türk ve Yunan hükümetleri arasında imzalanan "Türk ve Yunan Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" ile Türkiye topraklarındaki Yunan-Ortodoks nüfus Yunanistan'a, Yunanistan topraklarındaki Türk-Müslüman nüfus ise Türkiye'ye zorunlu olarak göç ettirilmiştir. Savaşların acı hatıraları doğal olarak her iki ülke halkının kolektif hafızasında derin izler bırakmıştır. Atatürk ve dönemin Yunanistan Başbakanı Venizelos tarafından 1930'larda kurulan barış ve dostluk ortamı ve Atatürk'ün Venizelos tarafından Nobel Barış Ödülüne aday gösterilmesi iki ülke arasındaki ortamı bir süre yumuşatmış, ancak 1950'lerde başlayan Kıbrıs olayları ile ilişkiler yine gerginleşmiştir. Son zamanlarda iki ülke arasındaki ilişkiler yeniden yumuşama eğilimine girmişse de çeşitli konulardaki anlaşmazlıkların hala devam ettiği söylenebilir.

Bu makalede bir Sivil Toplum Kuruluşu (STK) olarak Lozan Mübadilleri Vakfı (LMV) ve bu kuruluşun oluşmasına yol açan tarihsel olaylarla birlikte STK'ların faaliyetlerinin teorik düzlemde irdeleyen en iyi araçlardan biri olan Habermas'ın (1997) kamusal alan kavramı incelenecektir. Bu kavram sadece temel

aldığı akıl yürütme temelinde ikna faaliyeti ile değil, aynı zamanda çağrıştırdığı şiddet karşıtlığıyla da LMV'nin yurtiçi ve yurtdışında gerçekleştirdiği etkinliklere ışık tutmaktadır.

Tarihsel arkaplan: Lozan anlaşması

Anadolu'yu işgal eden Yunan ordusunun 30 Ağustos 1922'deki kesin yenilgisinden ve hemen arkasından Anadolu topraklarını tamamen boşaltmasından hemen sonra 3 Ekim'de Türkiye ile birlikte Yunanistan, İngiltere, Fransa ve İtalya heyetleri silah bırakışması için Mudanya'da bir araya geldiler. İsmet Paşa başkanlığındaki Türk heyeti 11 Ekim'e kadar süren ve birkaç kez kesilen çetin müzakereler sonunda istediğinin çoğunu aldı. Öyle ki, Yunanistan Başbakanı Venizelos İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a 13 Ekim'de çektiği telgrafda "ateşkes protokolunu büyük bir hayal kırıklığıyla okuduğunu" ve ülkesinin "eski müttefiklerinden hak ettiği desteği bulamadığını düşündüğünü" belirtti (Yıldırım, 2006: 82). Yunan heyetinin başındaki general Mazarakis'in anlaşmaya imza koymaktan kaçınması üzerine Müttefiklerin baskısıyla İstanbul'daki Yunanistan temsilcisi Sinopulos 14 Ekim'de anlaşmayı imzaladı. Böylelikle 15 Mayıs 1919'dan beri devam eden Anadolu'daki Yunan işgali resmen bitmiş oldu. Yunanistan'ın bu maceraya atılmasında en büyük katkısı sağlayan İngiltere'nin Başbakanı Lloyd George istifa etmek zorunda kaldı.

Silah bırakışmasının hemen arkasından yapılacak barış anlaşması görüşmeleri için İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya 28 Ekim'de tarafları İsviçre'nin Lozan/Lausanne kentine bir araya gelmek üzere davet ettiler. Ancak Türk tarafına yapılan davet hem İstanbul hem de Ankara Hükümetlerine gönderilmişti. Bunu kabul edilemez bulan Mustafa Kemal ve arkadaşları TBMM'ne bir önerge vererek "Osmanlı Devletinin yıkıldığına ve yeni bir Türk devletinin doğduğuna" dair bir karar aldirdilar. Bunun üzerine Sadrazam Tefvik Paşa Başkanlığındaki İstanbul Hükümeti istifa etti, Padişah Vahdettin de 17 Kasım'da ülkeyi terketti.

Resmi adı "Yakın Doğu Sorunları Üzerine Lozan Konferansı" olan görüşmeler 21 Kasım 1922'de Chateau d'Ouchy otelinde İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un başkanlığında başladı. Türk heyetinde başkanlık yapan yeni Dışişleri Bakanı İsmet Paşa haricinde delege olarak Sağlık Bakanı Rıza Nur ve eski Maliye Bakanı Hasan Bey (Saka) bulunuyordu. Heyette ayrıca danışmanlık, katiplik ve tercümanlık gibi çeşitli destek işlevlerini yerine getiren 33 kişi daha da bulunmaktaydı. İngiltere Lord Curzon, Yunanistan ise Başbakan Venizelos başkanlığındaki heyetlerle konferansa katıldılar. Barış görüşmeleri için çağrı yapan dört ülke haricinde Sırp-Hırvat-Sloven devleti, ABD, SSCB, Bulgaristan, Romanya, Belçika ve Portekiz de görüşmelerde yer aldılar.

Lozan görüşmeleri doğal olarak Mudanya'daki silah bırakışması toplantısından çok daha uzun sürdü ve çok daha çetin pazarlıklara sahne oldu. Öyle ki, başta kapitülasyonlar olmak üzere çeşitli konulardaki anlaşmazlıklar üzerine Türk heyeti 4 Şubat 1923'de Lozan'ı terk ederek yurda döndü. 23 Nisan'da yeniden başlayan görüşmeler anlaşmazlıkların çoğunun giderilmesi üzerine 24 Temmuz 1923 tarihinde gerçekleşen imza töreniyle son buldu.

143 maddeden oluşan Lozan anlaşmasının biri özel olarak ülkemiz tarihiyle ilgili, diğeri ise genel dünya tarihiyle ilgili önemli iki yanı bulunur. Birinci olarak Lozan anlaşması üç ay sonra ilan edilecek Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi dayanağı oldu. Bu anlaşma, yeni devletin yerini aldığı Osmanlı İmparatorluğunun son zamanlardaki perişan halinin aksine ekonomik ve siyasi bağımsızlığını teminat altına alıyordu. İkinci olarak Lozan haricindeki diğer bütün I. Dünya Savaşı sonrası anlaşmalar gerçek müzakere süreçleri sonunda değil, Müttefiklerin dayatması ile imzalanmışlardır. Bunlardan Sevr (Sevres) anlaşmasını içerdiği çok ağır hükümler nedeniyle Padişah Vahdettin onaylamamış, 1919'da zamanın Alman hükümetinin imzalamak zorunda kaldığı Versay (Versailles) anlaşması ise birçok tarihçiye göre "Alman milli gururunu ayaklar altına alarak" II. Dünya Savaşını başlatan Nazi saldırganlığının yararlandığı en önemli kaynaklardan biri olmuştur.

Mübadele (Değişim) Fikri ve Lozan'da Mübadele

Güney Doğu Avrupa'da ve Anadolu'da yaşayan halklar arasında zamanla gelişen etnik ve dinsel gelişmeler 20. yüzyılın başında birarada yaşamayı engelleyecek boyuta geldi. 1789 Fransız ihtilalinin yarattığı milliyetçilik dalgaları 19. yüzyıl boyunca tüm dünyada olduğu gibi bu topraklarda da milli bilinçlenmeye neden oldu, 1830'da Yunan devletinin kurulmasından sonra Osmanlı İmparatorluğunun mağlup çıktığı savaşlar birbirinin peşisıra diğer Balkan devletlerinin kurulmasıyla sonuçlandı. Siyasal plandaki bu gelişmeler daha önceleri görece sorunsuz bir şekilde birlikte yaşayan halk topluluklarının yanibaşlarında etnik ve dinsel "ötekiyi" keşfetmesine ve saldırgan bir milliyetçilik anlayışının gelişmesine yol açtı. Siyasal bilimler literatüründe "Balkanlaşma" olarak tanımlanan içiçe halk topluluklarının bu şekilde bölünmesi 20. yüzyılda da sürdü. Bu sürecin etkileri günümüze kadar gelerek Avrupa'nın ortasında yaklaşık 200.000 kişinin öldüğü Bosna savaşına yol açtı.

Nüfus mübadelesi (değişimi) fikri 20.yüzyılın başındaki bu ortamda gelişti. Düşmanlıkların sonucu gelişen saldırganlıklar ve bunların sonucunda oluşan "öteki" hakkındaki gerçek ve sanal acı anılar yüzyıllarca süren *modus vivendi'nin* sonunu getirince doğal olarak toplulukların ayrışması gündeme geldi. Bu eğilim hem yeni kurulan, hem de eskiden beri var olan devletler tarafından da "kendilerine ait" ve "temiz" bir nüfus yapısının oluşmasına yol açtığı için hemen benimsendi.

Balkan Savaşından sonra 15 Kasım 1913'de Osmanlı ve Bulgaristan hükümetleri sınırın her iki tarafta 15 kilometre içindeki Bulgar ve Türk-Müslüman nüfusun ve bunların mülklerinin gönüllülük esasına göre değişimi konusunda bir mutabakat imzaladılar. Buna göre sınırın Osmanlı tarafında yerleşik Bulgar nüfustan isteyenler Bulgaristan'a, Türk-Müslüman nüfustan isteyenler de Osmanlı topraklarına geldiler. Bundan bir yıl sonra ise Osmanlı ve Yunanistan hükümetleri Makedonya'daki Türk-Müslüman nüfus ile İzmir çevresindeki kırsal alanlarda yerleşik Yunan-Ortodoks nüfusun yine gönüllülük esasına göre değişimini öngören ancak I. Dünya Savaşının başlaması nedeniyle uygulanmayan bir başka anlaşmaya vardılar (Yıldırım, 2006: 39). Aynı şekilde 1919'da imzalanan Neuilly anlaşması çerçevesinde 30.000 Yunanlı Bulgaristan'dan Yunanistan'a, 53.000 Bulgar da Yunanistan'dan Bulgaristan'a yerleştirildi. Ancak, gönüllülük esasına dayalı bu anlaşma 82.000 Bulgar'ın Makedonya'daki topraklarından ayrılmayı reddetmesi ile sonuçlandı (Aktar, 2005a: 44).

Yunan ordusunun işgal sürecinde yerel halka karşı uyguladığı ve olayları izleyen dönemin ünlü tarihçisi Arnold Toynbee'nin gazeteci sıfatıyla belgelediği dizginsiz şiddet savaş bittikten sonra yerli Rumların Anadolu'daki varlıklarını zorlaştırdı. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde azınlık olarak yaşayan Rumlar genel olarak Yunan işgalini desteklemiş ve küçük bir kısmı da bizzat Yunan ordusunun saflarında savaşmışlardı. Tüm bunlar Rumların Kurtuluş Savaşı sonrası ortamda uzun dönemde "kendilerinden kurtulması gereken" bir risk unsuru olarak görülmesine yol açtı. Bu nedenle Lozan'a giden Türk heyetine verilen 14 maddelik talimatın (Şimşir, 1990) bir maddesi azınlıklar konusundaydı. Buna göre görüşmelerde yabancı topraklarda kalmış Türk-Müslüman nüfusun Türkiye'ye getirilmesi, Türkiye'deki azınlıkların da ülke dışına çıkarılması fikrinin konferansda savunulması istenmekteydi.

Yunanistan'ın Balkan savaşından galibiyetle çıkarak Selanik'le birlikte Makedonya'nın büyük bir kısmına sahip olması bu bölgelerdeki Türk ve diğer azınlıklarla karşı karşıya gelmesine yol açtı. Örneğin, Makedonya şehirlerinden Drama'da Türk ve Müslüman nüfus %79, Kavala'da %69, Selanik'de %26, ve Serez'de %40 oranını buluyordu (Tsitselikis, 2005: 345). Diğer etnik gruplar da gözönüne alındığında bu bölgede Yunan asıllı nüfus azınlıkta kalıyordu. Yunan hükümeti yeni topraklarındaki azınlıklara hemen vatandaşlık vermiş olmasına rağmen Balkanların genel durumu da gözönüne alındığında uzun dönem için kaygılanmış olmalıdır. Anadolu'daki Rumların durumunun da kendisi için bir endişe kaynağı olduğu da düşünülebilir. Muhtemelen bu nedenlere bağlı olarak Lozan'da görüşmeler başlayınca Yunan tarafının da Türk tarafı gibi mübadele fikrine yatkın olduğu görüldü. Milletler Cemiyetine bağlı Mülteciler Yüksek Komiseri Fridtjof Nansen'e göre konferans başlamadan önce Yunan heyeti kendisinden bir nüfus mübadelesi taslağı hazırlamasını istemişti (Barutçiski, 2005: 36).

Lozan'da mübadele konusu 1 Kasım'da "Bölgesel ve Askeri Komisyon" tarafından ele alınarak "Tutuklu ve Nüfus Mübadelesi Alt Komisyonu" kuruldu. Bu komisyon oluşturduğu raporu 9 Ocak 1923'de "Bölgesel ve Askeri Komisyona" sundu. Bu tarihten sonra tarafların çeşitli manevralarıyla geçen çetin pazarlık sürecinde son halini alan "Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" 30 Ocak 1923'de imzalandı. Protokol 19 maddeden oluşur. Birinci madde protokolün geneli hakkında bir fikir vermektedir:

"Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu mübadelesine (exchange obligatoire) girişilecektir. Bu kimselerden hiç biri, Türk Hükümetinin izni olmadıkça Türkiye'ye ya da Yunan Hükümetinin izni olmadıkça Yunanistan'a dönerek orada yerleşemeyecektir."

Protokolün en önemli unsuru daha önce yapılan mübadele anlaşmalarının tersine yer değiştirmenin gönüllülük temelinde değil, zorunlu olarak yaptırılmasıdır. Bunun anlamı İstanbul Rumları ve Batı Trakya Türkleri istisna olmak üzere milyonlarca kişinin kendi düşünceleri alınmadan yüzyıllar boyunca yaşadıkları topraklardan hiç bilmedikleri yerlere zorunlu olarak göç ettirilmesidir.

Anadolu Rumlarının önemli bir bölümü Türk ordusunun İzmir'e giriş tarihi olan 9 Eylül 1922 ile 11 Ekim'deki Mudanya silah bırakışması arasında zaten ülkeyi terk ettiği (Aktar, 2005b: 130) ve bir kısmı da mübadele anlaşmasının imzalandığı tarihte göç için limanlarda oluşturulan kamplarda gemi bekledikleri için Yunan tarafı açısından anlaşmanın fiili durumu meşrulaştırdığı söylenebilir. Ancak, Türk tarafı açısından durum böyle değildir. Yunan topraklarındaki etnik huzursuzluklara rağmen Türkler genellikle Anadolu'ya gelmek için hiç acele etmemiş, Anadolu'da yaşayan ve Ortodoks dinine mensup olup Türkçe konuşan Karamanlılar gibi Lozan Anlaşmasının 24 Temmuz 1923'de imzalanmasına kadar yaşadıkları yerleri terk etmek istememişlerdir (Yıldırım, 2006: 107, 208-211). 150.000 civarındaki nüfuslarıyla Kapadokya'da yaşayıp önemli bir azınlık grubu olan ve Türkçe konuşan Karamanlılar TBMM'ye verdikleri dilekçelerle kendilerinin mübadeleye tabi olmaktan çıkarılmasını istemişlerse de bu istekleri kabul edilmemiştir (*ibid.*: 136, 185). Aynı şekilde Yunanistan'daki Türklerin bir kısmı da Yunan makamlarına verdikleri dilekçelerle mübadeleye tabi olmak istemediklerini belirtmişler veya mallarını satmak için verilen sürenin azlığını protesto etmişlerdir (*ibid.*: 134, 175). Yıldırım'ın (2006: 60) Nansen'in yardımcısı Noel-Baker'dan aktardığına göre Lozan'dan önce Nansen'in İstanbul'da bir basın toplantısıyla muhtemel mübadeleyi duyurmasından iki gün

sonra Yunanistan'daki Türkler'den iki düzine civarında toplum lideri İstanbul'a gelerek kendisiyle bir toplantı yapmışlar ve topraklarında kalmak istediklerini belirtmişlerdir. Ancak bu dönemde Türklerin bir kısmının da kendileri için daha güvenli olan Anadolu'ya gitme fikrine sıcak baktıkları düşünülebilir.

Mübadele anlaşmasının önemli özelliklerinden biri de grup tanımlarının etnik olmaktan ziyade din temeline göre yapılmış olmasıdır. Bu nedenle Müslüman Türk ve Ortodoks Rum'larla birlikte Arnavut, Çingene gibi diğer etnik gruplar da dinlerine göre zorunlu olarak göç ettirilmiştir.

Mübadeleyle tabi olan nüfus için değişik kaynaklarda çelişkili rakamlar bulunmakla birlikte bu dönemde Yunanistan'a yaklaşık 1.400.000 kişinin gittiği (Hirschon, 2000: 34), Türkiye'ye gelenlerin ise bunun yaklaşık üçte biri olduğu söylenebilir. 1877-78 Osmanlı Rus savaşı ve 1912-13'deki Balkan Savaşı yenilgisi ile oluşan Anadolu'ya Türk göçü böylece mübadele ile daha da pekişmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun en gelişmiş bölgesi olan Balkan topraklarından gelen bu nüfus görece olarak iyi eğitilmiş ve yeniliklere açık yapıyla İmparatorluğun son yıllarındaki kaderini belirleyen İttihat ve Terakki Partisiyle beraber yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin kilit kadrolarının çok büyük bir kısmını oluşturmuştur.

Mübadelenin Bugünün Gözüyle Değerlendirilmesi

Türk-Yunan zorunlu mübadelesine 21. yüzyıl değerleriyle bakıldığında bunun günümüz dünyasında uygulanması zor bir eylem olduğu söylenebilir. İki milyon civarında insanın zorunlu göçe tabi tutulması hem bu insanların muhtemel karşı çıkışları hem de uluslararası toplumun itirazları nedeniyle bugün 1920'lerde olduğu kadar kolay yapılamaz. Etnik ve dinsel gerilimler nedeniyle Türk-Yunan zorunlu nüfus mübadelesinin benzerlerinin 20. yüzyıl boyunca birçok kere yapılmasına olmasına rağmen bu tür eylemler günümüz dünyasında gitgide "etnik temizlik" kapsamında değerlendirilip karşı çıkılmaktadır.

Her iki ülkede mübadele sonrasında yaşanan sıkıntılar da zorunlu göçün zorluklarını artırmıştır. Mübadillere geride bıraktıkları taşınmaz mallar değerinde mal vadedilmesine rağmen suistimaller ve organizasyon bozuklukları nedeniyle birçok sorun yaşanmıştır (Arı, 1995: 108-117). Türkiye'ye gelen mübadillerin genellikle Yunancadan, Yunanistan'a gidenlerin ise Türkçe'den başka dil bilmemesi daha da büyük zorluklara yol açmış, her iki taraf mübadilleri bazen yerli halk tarafından kökenleri "şüpheli" olarak addedilmiş ve dışlanmışlardır.

Mübadele Yunan toplumsal belleğinde Türkiye'den çok daha önemli bir yer tutar. Bunun başlıca iki nedeni vardır. Birincisi 1922'de yaşanan "Küçük Asya felaketi" ile 1830'dan beri sürekli toprak kazanan ülke işgal ettiği toprakları kaybetmekle kalmamış, Anadolu'daki binlerce yıllık Helen varlığı da sona ermiştir. İkincisi ise yenilgi sonrasında oluşan göçün boyutudur. Bu dönemde nüfusu beş milyonun altında olan (Hirschon, 2000: 34) ülke nüfusuna çok kısa bir dönemde üçte bir kadar nüfus daha eklenmiştir. Bu nedenlerle Yunan toplumsal yaşamında olduğu gibi edebiyat ve diğer üstyapı kurumlarında mübadele çok önemli bir yer tutar. Ülkede kamusal alanın büyük ölçüde mübadele ile işgal ettiğinin en önemli göstergelerinden biri her yerleşim yerinde mevcut olan mübadil dernekleridir. Anadolu'nun belli bir yerinden gelen mübadiller Yunanistan'da aynı adla yerleşim yeri koymakla kalmamış, (başına Nea (Yeni) konarak; örneğin Nea Symrna (İzmir)) bu yerleşim yerlerinde çoğu halen yaşamakta olan dernekler kurmuşlardır.

Türkiye'deki durumun ise bunun tam tersi olduğu söylenebilir. Savaşta zaferle çıkan Türkler toprak kaybıyla geçen birkaç yüzyıldan sonra ilk defa topraklarını garanti altına almışlardır. Gelen mübadillerin yerel halka oranı ise dönemin yaklaşık 12 milyon olan nüfusu gözönüne alındığında travma yaratacak boyutta değildir. 1920'lerin Yunanistan'ının yaşadığı siyasal çalkantıların tersine 1923'de Cumhuriyetin kurulmasından sonra görece olarak Türkiye'de istikrarın daha kuvvetli olduğu söylenebilir. Mübadeleyle yönelik tutumda Türkiye'de devletin merkezi ve otoriter devlet yapısının rolü de vardır. Devlet bu dönemde yasaklanan çoğu diğer örgütlenmeler gibi (örneğin, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Fırka) mübadil örgütlenmelerine de sıcak bakmamıştır (Yıldırım, 2006: 306-307). Tüm bunların sonucunda ortaya tuhaf bir durum çıkmış, yenilen taraf yenilgi sonucunda gelen bir olguyu toplumsal hayatın merkezine oturturken yenen taraf bunu neredeyse yok saymıştır. İki ülke arasındaki bu farklılıklar tarih yazımına da yansımış, Yunanistan'da "Küçük Asya felaketi" ve sonraki mübadele Yunan resmi tarih yazımı tarafından çok önemli görülmesine rağmen mübadele Türk tarih yazımında neredeyse küçük bir dipnot seviyesine indirgenmiştir.

Sivil Toplum Kuruluşları ve Kamusal Alan

İnsanların belli amaçları gerçekleştirmek için geliştirdikleri çeşitli oluşumlardan biri de Sivil Toplum Kuruluşlarıdır (STK). Bugün dünyanın her yerinde etkin olan sayısız STK bulunmakta olup bu kuruluşlar akla gelebilecek her alanda faaliyet göstermektedirler. Geçen yüzyılın ikinci yarısındaki gelişmelere paralel olarak iletişim ve seyahat olanaklarının olağanüstü ölçüde artmasıyla birlikte bir çok STK ulusal ölçekteki etkinliklerini uluslararası boyuta taşımışlar ve uluslararası ölçekte etkinlik gösteren birçok STK kurulmuştur.

Gerek ulusal gerekse uluslararası ölçekte etkinlik gösteren STK'ların çalışmalarının "Frankfurt Okulu'nun" en önemli düşünürlerinden biri olan Habermas'ın "kamusal alan" (öffentlichkeit / public sphere) önermesi çerçevesinde ifadesini bulduğu söylenebilir. Frankfurt Okulu kapitalizme ve sosyalizmin Sovyetler

Birliği'nde ve müttefiklerinde uygulanma tarzına karşı felsefi eleştiriler yönelmiş ve bunların alternatifi olarak eşitlikçi ve özgürlükçü bir toplum teorisi kurmaya çalışmıştır. Aralarında fikir ayrılıkları olsa bile Adorno, Horkheimer, Marcuse ve Habermas gibi düşünürler eleştirel felsefi kuram çerçevesinde biraraya gelerek okulun genel fikri yapısını oluşturmuşlardır. Frankfurt Okulunun felsefi planda 20. yüzyıl boyunca en tartışılan etkinliğinin tarihsel materyalizmin idealizme yönelttiği eleştirilerin bir adım önüne geçerek bizzat tarihsel materyalizmin eski Doğu Bloku ülkelerinde uygulandığı söylenen pozitivist ve determinist yorumlarına karşı yönelttiği eleştiriler olduğu söylenebilir.

Habermas'ın 1962'de "Strukturwandel der Öffentlichkeit" ismiyle yazdığı ve günümüz dünyasında eleştirel siyaset teorisinin klasiklerinden biri sayılan kitabında (Habermas, 1997) teorik çerçevesi çizilen kamusal alan önermesine göre bu ortam vatandaşların özgür iradeleriyle yaptıkları tartışmalar vasıtasıyla oluşur. Bu tartışmalar ve ortak akıl temelindeki gerçekleşen ikna eylemleri kamuoyunu oluşturur. Kamusal alanda her birey düşündüklerini açıklamakta ve diğer bireyleri ikna etmek yönündeki çabalarında tam bir özgürlüğe sahip olduğu gibi tüm bireylerin kamusal alana erişimi garanti altına alınmıştır. Cinsiyet, dil, din ve ırk özelliklerinden bağımsız olarak bireylerin topluluk içindeki gücü ve söz hakkı eşit olduğu gibi bu eşitlik ekonomik ve sosyal güç tarafından da bozulamaz. Habermas gerçek hayatta böyle bir durumun mümkün olmadığını kabul ederek kamusal alan kavramının ancak ideal bir durumu yansıttığını belirtmektedir. İdeal durumuyla kamusal alan demokrasinin uygulanmasını sağlayan bir araçtır. Halkın gerek tüm ülkeyi ilgilendiren, gerekse sınırlı bir coğrafî ya da sosyal bir ortamı ilgilendiren sorunlarda söz ve karar sahibi olması kamusal alan ve bu kavramın getirdikleri ile gerçekleşir. Kamusal alan örnekleri olarak birincisi için siyasi partiler ve ulusal medya, ikincisi için de yerel dernekler ve yerel medyadan bahsedilebilir.

Habermas'a (2004: 95) göre özel bireylerin toplanıp kendilerini ifade ettikleri her durumda kamusal alanın bir parçası varlık kazanmış olur. Kamusal alanın izlerini eski Yunan şehir devletlerinde vatandaşların ortak sorunlar üzerinde "agorada" yaptıkları tartışmalara kadar götürmek mümkünse de Habermas bu kavramla asıl olarak İngiltere, Fransa ve Almanya'da 18. yüzyıl ve 19. yüzyılın başındaki gelişmelerle ortaya çıkan ve bu ülkelerde yeni filizlenen burjuvazinin oluşturduğu bir *akıl yürütme* ve *ikna temelinde iletişim* tarzını kastetmiştir. Tümöyle eşitlikçi olan bu tarz her türlü egemenliğe ve tahakküme karşıdır. Kahvehaneler, okuma cemiyetleri ve "salonlar" gibi fiziki mekanlarda ortaya çıkıp gazete ve dergiler aracılığıyla yaygınlaşan kavram Habermas'ın da kabul ettiği gibi gerçek hayatta tüm toplumu kapsayıcı nitelikte değildir. Örneğin, kadınlar, ücretli emekleriyle geçinmek zorunda olanlar ve köylüler bu dönemin kamusal alanları içinde bulunmazlar. Kamusal alan kavramı belirtilen dönem ve coğrafyada asıl anlamını bulmuş ve durağan da değildir. Değişen tarihi şartlarla birlikte kamusal alan kavramı da çeşitli değişimlere uğramıştır. Örneğin, yazılı basın ilk olarak ticari mal dolaşımının izinden giderek gelişmiş (Habermas, 1997: 76-77), kamusal alanın en önemli unsurlarından biri olarak uzun dönem işlev gördükten sonra günümüzdeki aşırı ticarileşmeyle birlikte bir *akıl yürütme* aracından çok nüfuz elde etme aracı haline gelmiştir. Diğer bir deyişle kamusal alan "konuları ve katılım imkanları için boğuşulan, iktidarla donanmış bir arena" dönüşmüştür (*ibid.*: 32; Herman & Chomsky, 2002). Kamusal alanın dinamik yapısı bizzat Habermas'ın kitabının başlığından da izlenebilir.

Kamusal alan kavramının en önemli bileşenlerinden biri özgür iletişimdir. Kavramda iletişime atfedilen önemle kamusal alan iletişim disipliniinde çok önemli bir yer almıştır. Her ne kadar iletişim fonksiyonu kavramın geliştirildiği 1960'larda basılı (gazete, dergi, vd.) ve elektronik (radyo, televizyon) kitle iletişim araçları tarafından yerine getirilmekteyse de günümüzde buna İnternet'i de eklemek gerekir. Yukarıda bahsedildiği gibi günümüz basılı ve elektronik basınının bir güç iktidar arenası haline gelerek kamusal alanı desteklemek bir yana kamusal alan ve demokrasi için çeşitli olumsuzluklar içermesiyle oluşan hayal kırıklığı gözlerin İnternet'e çevrilmesine yol açmıştır. İnternet, adı geçen iletişim araçlarının sağladığı tek yönlü ve "güçlü bir kaynağa bağlı" iletişimi devrim niteliğinde değiştirerek her bireyi tüm dünyaya istediği içerikle ifade etmesini sağlamakta kalmayıp bunu mütevazı bir donanım yatırımından sonra sifıra yakın bir maliyetle gerçekleştirir. Bu yönüyle İnternet kendilerinin ifade etmek isteyen sıradan insanlar için olağanüstü büyük yatırımlar gerektiren basın "endüstrisinden" çok daha kolay ulaşılabılır niteliktedir. Bundan ötürü İnternet bazı yazarlar tarafından kamusal alanın tüm işlevlerini yerine getiren ve mutlak eşitliği sağlayan bir ortam olarak coşku ile karşılanmıştır (Negroponte, 1995; Hill & Hughes, 1998). Bazı yazarlar ise aşırı ticarileşme ve büyük şirketler tarafından belirlenen medya endüstrisinin gücünün ve toplumdaki mevcut güç ilişkilerinin İnternet tarafından kırılmak bir yana, İnternet'in "profilleme" gibi yöntemlerle kişi mahremiyetini büyük ölçüde ortadan kaldırıp tahakkümün daha da güçlenmesine yol açacağını savunmuşlardır (Lessig, 1999).

Eleştirel felsefenin en önemli kavramlarından biri olan kamusal alan kavramının kendisi de eleştiriden muaf değildir. Yukarıda da bahsedildiği gibi geçmişte ve günümüzde herhangi bir sosyal ortamda tüm bireylerin eşit haklara sahip olmaları ve düşündüklerini hiçbir kısıtlama olmadan dile getirebilmeleri ancak ideal bir ortamda mümkündür. Bu nedenle kamusal alan kavramıyla onun çıkış noktası olan tam eşitlik ve özgürlük kavramlarının birlikteliği sorunludur. Kavrama yöneltilen en önemli eleştirilerden biri eleştirel felsefenin temeli olarak nitelendirilebilecek kapsayıcılığın bu kavramda yer almasıdır. Kavramın ortaya çıktığı ve vücut bulduğu kibar Paris "salonları" ve Londra kahvehaneleri dönemin çok küçük bir azınlığına hitap eden ortamlardır. Bu ortamlardaki insanların yarısını oluşturan kadınların da genellikle politik anlamdaki *akıl yürütme* faaliyetinin içinde olmadıkları farzedilir. Ayrıca kavramın temel aldığı *rasyonelliğin* hemen akla

getirdiği soru “kimin için rasyonel” sorusudur. Toplumda pastanın bölüşülmesi sırasında bir kesim için rasyonel sayılabilecek bir durum veya karar başka bir kesim için hiç de rasyonel olmayabilir. Ayrıca ortak akıl temelindeki ikna faaliyetinin her zaman olumlu sonuca ulaşması da mümkün değildir. Taraflar çıkarları gereği veya başka nedenlerden ötürü tartışmalarda ilk aldıkları pozisyonu ısrarla koruyabilirler (Calhoun, 1992; Negt *et al.*, 1993). Habermas'ın (1997: 18-25) kendisi de kamusal alan kavramındaki idealleştirmeden ötürü yapılan eleştirileri haklı bulmaktadır.

Kamusal alanın gelişmesi bir dizi tarihsel olayın sonucudur. Bunların en önemlilerinden biri 18. yüzyılda Avrupa'da feodalizmin çözülme ve erken-kapitalist değişim ekonomisinin uç verme sürecinde temsili kamunun monarkın sarayına sıkışıp istisnai bir hukuk haline gelmesi ve toplumun devletten ayrışmasıdır (Habermas, 1997: 70). Yazara göre devlet erkinin harçlar ve vergilerden öte “Cuma akşamları ekmek tüketimini yasaklamasına” kadar varan kısıtlamalarına karşı toplumun verdiği tepki bir yandan özel alanı kamu erkinden koparıırken diğer yandan o zamana kadar devletin toplumu özgül anlamda kamusal bir olay haline getirmek için kullandığı basın toplum tarafından kamusal akıl yürütme faaliyeti için başarıyla kullanılmaya başlanacaktır. Tüm bunlar ise rüşdünü ispatlayan toplumun Habermas tarafından “devletin karşısına dikilmesi” şeklinde tanımlanacaktır (*ibid.*: 88-89). Sonraki dönemlerde kamusal alanın önemli bir unsuru olarak dernekler de basın gibi devletten bağımsız bir şekilde çeşitli temalar etrafında örgütlenmelere sahne olacaktır.

Tüm bu gelişmelerin sonucu olarak kamusal alan kavramının STK'lar açısından en önemli yönü devleti dışarda bırakmasıdır. Her ne kadar “kamu” deyiimi birçok dilde devletle özdeşleştirilmişse de bunun nedeni devletin tüm yurttaşlarının esenliğiyle ilgilenmek zorunda olmasından dolayıdır. “Kamuoyu” ifadesi yurttaşların devletlerini eleştirme ve denetleme hak ve görevlerini ifade eder. Bunlar da kamusal alan sınırları içinde yerine getirilir (Habermas, 2004: 95). İngilizcede STK anlamına gelen “Non-Government Organizations (NGO)” deyiimi devletin kamusal alan dışında kalma olgusunu açıklıkla göstermektedir. Kamu adına yapılan sayısız işlemi gerçekleştiren bir örgüt olarak devletin kamusal alandan dışlanması ilk bakışta bir çelişki olarak görülebilir. Ancak bu noktada vatandaşların kendilerini ilgilendiren konularda asıl politik araç olan devleti etkilemek amacıyla biraraya gelişlerinin de politik bir süreç olduğu ve soyut bir varlık olan devletin somut vatandaş toplulukları tarafından etkilenmesinin demokrasinin en temel unsurlarından biri olduğu hatırlanmalıdır. Ayrıca STK'ların denetleyici rolü ve günümüzün karmaşık sosyal dünyasında devletin yerine getiremediği kamusal görevleri yapma işlevi de bulunmaktadır.

Kamusal alan kavramında devletin yer almamasının en önemli nedenlerinden biri devletin toplumda yasal olarak şiddet kullanma yetkisine sahip tek örgütlenme olmasıdır. Ordu ve polis gibi kurumlar vasıtasıyla devlet sınırlarla birlikte ülke içindeki kurulu düzeni korumaya çalışır, gerekli gördüğü yer ve zamanda da ülke içinde ve dışında şiddete başvurur. Şiddet ise kamusal alan kavramı içindeki özgürlük, eşitlik ve ikna çabası gibi kavramlarla yanyana gelmesi zor olan bir kavramdır. Tam bu noktada varlık nedeni kamusal alan kavramı tarafından belirlenen STK'ların gerek herhangi bir ülke içinde, gerekse ülkeler arasında devletlerin şiddete başvurmasını gerektiren koşulların oluşmasını önleme yönündeki çabaları özel bir önem kazanmaktadır. Bu çabalar ülke içindeki sefaleti önleyerek insanların suça yönelmesini engellemek olabildiği gibi çeşitli ülkeler arasındaki anlaşmazlıkları şiddet dışındaki araçlar vasıtasıyla giderme veya vatandaşlar arasındaki başka ülke halkları hakkındaki olumsuz önyargıları yoketme yönünde çalışmalar olabilir.

Lozan Mübadilleri Vakfı ve Faaliyetleri

17 Ağustos 1999'daki Marmara depremi ve hemen arkasından gelen Yunanistan depremi her iki ülke halkının birbirlerine yardıma koşmasıyla hiç beklenmedik bir yumuşamaya sahne oldu. Depremden sonraki birkaç gün içinde felaketin büyüklüğünün anlaşılmasıyla birlikte 20 Ağustos günü Yunan Ta Nea gazetesi “Hepimiz Türküz”, Rizospastis gazetesi de “Kardeşim Mehmet Metin Ol” başlıklarıyla çıktılar. Bunları birkaç gün sonra Hürriyet gazetesi “Efharisto Poli File (Çok Teşekkürler Dostum)” başlığıyla yanıtladı (Güvenç, 2005: 450). İzleyen günlerde gerek Türk, gerekse Yunan basınının çok büyük bir kısmı güvensizlik ve şüphe içeren önceki tavırlarının tam tersi bir tavır içine girerek komşu ülkedeki felaketzedelere yardım için halktan yardım çağrısında bulundular. Bu yumuşama ile birlikte daha önceleri sınırlı olarak mevcut olan turizm amaçlı ziyaretler yoğunluk kazandı. Bu yoğunluğun önemli bir kısmını atalarının yaşadığı toprakları görmek isteyen her iki tarafın mübadilleri oluşturdu. Karşılıklı ziyaretlerin yoğunlaşmasıyla birlikte seksen yıl öncesine kadar yüzyıllar boyunca içiçe yaşamış insanlar belli bir yemek adının hangi dilde olduğunun çekişmesi yerine yemek, dildeki kelimeler ve çeşitli toplumsal adetler gibi alanlarda ortak noktalarını görmek fırsatını buldular. Bunlardan da önemli olarak karşılıklı temas “öteki”nin korkunçluğunu yok edici olmasa bile azaltıcı bir rol oynadı. Karşılıklı temasın önemi konusunda Oxford Üniversitesinden Renee Hirschon'un gözlemlerine değinilebilir. Yunan asıllı olmayıp hayatının bir bölümünü Yunanistan'da geçiren Hirschon 1970'lerdeki akademik araştırmaları sırasında tanıştığı ve Atina'nın varoşlarında yaşayan Yunan mübadiller hakkında şunları yazmaktadır:

“İnsanlar sık sık Türk komşularıyla nasıl barış içinde yaşadıklarından söz ediyorlardı. (...)

Yaşlı insanlar, kaçmalarıyla sonuçlanan rahatsızlıklardan ve askeri çatışmadan sıradan Türklerin sorumlu olmadığından emindiler. (...) Tekrar tekrar varılan sonuç 'birbirimizden nefret etmemize politikacılar neden oldu' idi. (...) Bu, onların çağdaşları olan büyük kentlerdeki Yunanlıların çok daha milliyetçi görüşleriyle zitti. Çeşitli etnik toplulukların içinde yaşama deneyimi olmayanlar, Türkler hakkında düşmanlık ifade etmeye genel olarak daha yatkındılar. Bu tür olumsuz duygular (...) kökeni ne olursa olsun daha genç kuşaktan olan Yunanlılar arasında daha yaygındı" (Hirschon, 2000: 27).

Tarafsız bir akademisyenin bu gözlemleri "öteki"ni sadece başkalarından duymuş kişilerle yaşamlarının bir dönemini "öteki" ile birlikte yaşamış insanlar arasındaki farkı göstermek anlamında önemlidir. İnsan toplulukları arasında "öteki"nin şeytanlaştırılması onu hiç tanımayan kişilerce çok daha kolay olmakta, bir dönem beraber yaşamış insanlar ise başlarına gelen felaketin büyüklüğü ne olursa olsun diğerlerinin de kendileri gibi sıradan insanlar olduğunu içselleştirmiş oldukları için daha gerçekçi düşünebilmektedirler. Tam bu noktada kamusal alan kavramıyla da bir ilişki kurmak mümkündür. Her ne kadar bu özel durum Habermas'ın tanımladığı kamusal alan kavramından oldukça uzaksa da, istisnalar saklı kalmak üzere kamusal alanın en temel faraziyesi olan uzak veya yakın kişisel temasın genel olarak etnik ve dinsel düşmanlıkları azaltıcı bir etkisinin olduğu söylenebilir.

Bizzat kamusal alan kavramının ortaya çıktığı coğrafyalarda ilk halinden çok farklı bir hale dönüştüğü gözönüne alındığında bu kavram günümüz dünyasının karmaşıklığında ortaya çıkan sorunların çözümünde kullanışlı bir teorik temel sunmaktadır. Bu temel günümüz dünyasında anlaşmazlıkların şiddet yoluyla çözümlenmesinin büyük sosyal ve ekonomik maliyetiyle birlikte imkansızlığını *akıl yürütme* yoluyla kavramayı ve bu noktadan hareketle insanların birbirleriyle kurmaları gereken ilişkinin çatışma yerine *ikna temelinde iletişim* olması gerektiğini içselleştirmeyi içerir. Ancak her içiçe yaşamının her zaman olumlu anlamda bir kamusal alan yaratma garantisini yoktur. Tam tersine günümüzde sıklıkla görüldüğü üzere yüzyıllarca birbirinin komşusu olarak yaşamış insanlar çok kısa bir zaman içinde düşman olabilmekte ve birbirlerine karşı şiddet uygulayabilmektedir.

1999 sonrasında yaşanan gelişmelere paralel olarak iki ülke halkları ve devletleri arasındaki yumuşama ortamını hedefleyen STK'lara yenileri eklenmiştir. Bu STK'ların çoğu yaşanan deneylerle halklar arasındaki temasın çelişkilerin giderilmesi için en iyi yollardan biri olduğunu anlamışlardır. Bunlardan birisi olan LMV 2001 yılında zorunlu mübadele ile Türkiye'ye gelen mübadillerin çocukları ve torunları tarafından kurulmuştur. Amacı geride kalan acı hatıraların bu coğrafyada bir daha asla yaşanmaması için Türk ve Yunan halkları arasında karşılıklı anlayış ve güven ortamının oluşmasına ve anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesine katkıda bulunmaktır. LMV bu amaçla bazıları Yunanistan kökenli mübadillerle ortaklaşa olmak üzere çeşitli etkinlikler gerçekleştirmekte, bu etkinlikler vasıtasıyla bu coğrafyada barış kültürünü içeren bir kamusal alan kurulması ve bunun genişletilmesi için çaba sarfetmektedir. Bu amaçla kendisiyle aynı duyarlılıklara sahip Yunan kökenli mübadil örgütleriyle Türk yasalarıyla çizilmiş çerçeve içinde işbirlikleri yapmaktadır.

LMV'nin kuruluş senedinde yer alan amaçları aşağıdaki başlıklarda toplanabilir (LMV, 2008):

- Mübadele ve dönemin tarihsel koşulları hakkında araştırmalar yapar, gerektiğinde bu yöndeki çabalar için üniversiteler ve diğer araştırma kuruluşları ile işbirlikleri oluşturur.
- Mübadillerin geride bıraktıkları kültür varlıklarının korunması için çaba gösterir.
- Ortak bir tarihi ve kaderi paylaşan Türk ve Yunan kökenli mübadiller arasında karşı tarafı anlama ve bir dostluk ortamı oluşturma yönünde çaba gösterir. Bu bağlamda yerel topluluklar arasında kardeş belediyeler gibi bağlar oluşturulmasına katkıda bulunur.
- İki ülke arasında ve genel olarak Doğu Akdeniz ve Balkanlarda halklar arasında dostluk bağlarının güçlenmesi için kültür, sanat, spor ve turizm etkinlikleri düzenler. Tarihteki acı hatıraların ders kitaplarında diğer etnik gruplara yönelik düşmanlığa yol açacak şekilde yorumlanmaması için çaba gösterir.
- Mübadele dönemiyle ilgili ve kültürel değeri olan fotoğraf, giysi, film, afiş, kitap gibi eşya ve belgelerin korunması, arşivlenmesi ve araştırmacıların hizmetine sunulması için çaba gösterir.
- Mübadele ile ilgili olarak barış ortamının geliştirilmesine yönelik çaba gösteren kişi ve kuruluşlara teşvik ödülleri verir.
- Mübadele ile ilgili konularda seminer, konferans ve panel gibi etkinlikler düzenler.
- Vakfın amaçları doğrultusunda kitap, broşür ve film gibi kültür varlıklarının hazırlanması için çaba gösterir.
- Mübadele ile ilgili ve barış kültürünün geliştirilmesine yönelik olarak uzmanlık komisyonları kurar. Yüksek lisans ve doktora öğrencilerine ve diğer araştırmacılara mübadele ile ilgili araştırmalarında yardımcı olur, bu yöndeki ileri düzey araştırmaları teşvik eder.

LMV kurulduğu tarihten bu yana amaçlarının çoğunu başarıyla gerçekleştirmektedir. Örneğin, son zamanlarda mübadele konusunda düzenlenen iki uluslararası konferans Türk ve Yunan araştırmacıların biraraya gelerek sorunu tartışmalarına fırsat vermiştir. Bunlardan ilki Renee Hirschon öncülüğünde Lozan

anlaşmasının 75. yılı olan 1998'de Oxford Üniversitesinde düzenlenmiştir. Bu konferansın bildirimleri Türk dilinde de yayınlanmıştır (Hirschon, 2005). LMV'nin kurulmasından önce gerçekleştirilen bu konferans alanında bir ilki gerçekleştirerek daha sonrakilerin düzenlenmesine zemin hazırlamıştır. İkinci konferans Lozan Anlaşmasının 80. yılında LMV öncülüğünde İstanbul'da düzenlenmiş, katılımcılar "ötekine' olduğu kadar 'kendine' de bakarak (...) karşısındakinin ne demek istediğini anlamaya çalışırken, bilimsel ölçütleri koruyarak kendisini de ifade" etmişlerdir. Bu konferansın bildirimleri de Türkçeye çevrilerek kitap olarak yayınlanmıştır (Pekin, 2005). Bu konferanslarda geliştirilen ortak dil ve yaratılan kamusal alan sadece 1920'lerin mübadelesine akademik ve objektif bir yaklaşımla bakmanın ötesinde bir daha böyle trajedilerin asla yaşanmaması için yapılması gerekenlerin de tartışılmasına yol açmıştır.

LMV faaliyet amaçları doğrultusunda Yunanistan'daki STK'larla birlikte çeşitli projeler hazırlamakta ve etkinlikler düzenlemektedir. Bunlardan en sonuncusu "Azınlık Grupları Araştırma Merkezi" (KEMO) ile gerçekleştirdiği "Meriç'in İki Yakasında AB Kültür Köprüsü" isimli projedir. Bu proje kapsamında ortak olarak yapılan araştırmalar sonunda oluşturulan proje çıktıları Edirne ve Dedeağaç'da (Alexandropolis) düzenlenen iki konferansda tartışılmış ve ilgilenenlerin kullanımına sunulmuştur. Proje kapsamında yaratılan ortak kamusal alan düşmanlık yerine dostluğu, şiddet kullanımı yerine iki halk arasında asırlarca birlikte yaşamının getirdiği ortak noktalardan kaynaklanan barış ve güvenlik potansiyelini öne çıkarmaya yönelik olmuştur.

LMV ayrıca sürekli olarak mübadillerin eskiden yaşadığı topraklara geziler düzenlemektedir. Bu gezilere katılan birinci kuşak mübadillerin sayısı ne yazık ki ilerleyen yaşlarına bağlı olarak gitgide düşmektedir. Buna rağmen ikinci ve daha sonraki kuşak mübadiller bu gezilerde atalarının yaşadığı toprakları ve arkalarında bıraktıkları kültür miraslarını derin bir ilgiyle izlemektedirler. Bu gezilerde Yunan kökenli mübadiller Türkleri düzenledikleri gecelerde ağırlamakta, aynı durum Yunanistan'dan gelen mübadiller için de söz konusu olmaktadır. Bu ziyaretlerde tartışma ve ikna temelli bir kamusal alan yerine daha farklı bir tür kamusal alan oluşmaktadır. Bu fark da oluşan kamusal alanın sadece "ötekini" tanımaya yönelik olmasıdır. Bu özel durum Habermas'ın ideal kamusal alanından oldukça uzak olmasına rağmen insanların birbirini anlaması yönünde önemli bir işlevi yerine getirmektedir.

Sonuç

Çağımız etnik ve dinsel ayrımcılıkla beraber bunlardan kaynaklanan nefretin gitgide artarak istisna olmaktan ziyade kural haline gelmeye başladığı bir çağdır. Günümüzde ve geçmişte çeşitli nedenlerle var olmuş anlaşmazlıklar çoğunlukla bir türlü çözülememekte, bunlara süreç içinde yeni anlaşmazlıklar ve potansiyel çatışma alanları eklenmektedir. Bu çatışma alanları gitgide artan ekonomik ve sosyal sıkıntılar içinde bulunan insanlar için öfkelerini boşaltabilecekleri "ötekilerin" oluşması için ideal ortamlar yaratmaktadır. Bazen bu öfke patlamaları yaklaşık 800.000 kişinin öldüğü 1994 Ruanda katliamı ve 200.000 kişinin öldüğü Bosna savaşı gibi trajedilere yol açmakta, "Irak'a demokrasi getiren" işgalin ve bu işgalle beslenen mezhep ve etnik kaynaklı çatışmaların yol açtığı insan kaybını hiç kimse bilmemektedir. Günümüzde yaşanan tüm bu trajedilerin daha ürkütücü olan yanı birbirini boğazlayan bu insanların çok kısa zaman öncesine kadar yüzyıllarca aynı topraklarda yaşamış ve birbirinin komşusu olan insanlar olmasıdır. Bu noktada kamusal alan kavramının olumlu ya da olumsuz anlamda "dönüşmesi" olgusu karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda Yunanistan'a giden mübadillerin örneğinde anlatıldığı gibi kamusal alan bazen düşmanlıkları azaltıcı bir etki yaratmakta, bazen de Internet gibi araçlarla etnik veya dinsel nefretin körklendiği bir platforma dönüşmektedir (Schmidtke, 1998: 74-76).

Çelişkilerin gitgide daha fazla yoğunlukla çatışmalara dönüştüğü günümüzde etnik ve dinsel anlaşmazlıklar başta olmak üzere tüm anlaşmazlıkların şiddet yerine ortak *akıl yürütmenin* ve *ikna temelinde iletişimin* esas olduğu kamusal alanların yaratılması gerekmektedir. Bu nitelikteki kamusal alanların yaratılması için iradi müdahalelere ihtiyaç vardır. Bireylerin biraraya gelerek oluşturduğu STK'lar insanların ve toplulukların en karanlık yanlarına karşı toplum vicdanını en iyi şekilde temsil edebilme potansiyelleriyle yurttan ve dünyada barışın idamesi için ideal bir örgütlenme tarzı sunmaktadır.

Kaynakça

- Aktar, Ayhan (2005a). "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinin İlk Yılı: Eylül 1922-Ekim 1923". Müfide Pekin (Der.) *Yeniden Kurulan Yaşamlar: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, s.41-74, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Aktar, Ayhan (2005b). "Nüfusun Homejenleştirilmesi ve Ekonominin Türkleştirilmesi Sürecinde Bir Aşama: Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi, 1923-1924". Renee Hirschon (Der.) *Ege'yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, s.111-160, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Arı, Kemal (1995). Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç 1923-1925, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Barutçiski, Michael (2005). "Lozan'a Yeniden Bir Bakış: Uluslararası Hukuk ve Siyasette Nüfus Mübadelesi". Renee Hirschon (Der.) *Ege'yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, s.31-51, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- Calhoun, Craig (ed.) (1992). *Habermas and the Public Sphere*, MIT Press, Cambridge, MA.
- Güvenç, Sefer (2005). "80. Yılında Mübadele ve Güncel Sorunlar". Müfide Pekin (Der.) *Yeniden Kurulan Yaşamlar: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, s.447-452, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Habermas, Jürgen (1997). *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Habermas, Jürgen (2004). "Kamusal Alan". Meral Özbek (Der.) *Kamusal Alan*, s. 95-102, Hil Yayınları, İstanbul.
- Hill Kevin and Hughes John (1998). *Cyberpolitics: Citizen Activism in the Age of the Internet*, Rowman & Littlefield, Lanham, MD.
- Herman, Edward S. and Chomsky, Noam (2002). "Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media", Pantheon, New York.
- Hirschon, Renee (2000). *Mübadele Çocukları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Hirschon, Renee (Der.) (2005). *Ege'yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Lessig Lawrence (1999). *Code and Other Laws of Cyberspace*. Basic Books, New York.
- LMV (2008) <http://www.lozanmubadilleri.org.tr> *Erişim Tarihi: 9 Eylül 2008*.
- Negroponte, Nicholas (1995). *Being Digital*, Knopf, New York.
- Negt, Oskar; Kluge, Alexander; Labanyi, Peter; and Daniel, Owen (1993). *Public Sphere and Experience: Toward an Analysis of the Bourgeois and Proletarian Public Sphere*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Pekin, Müfide (Der.) (2005). *Yeniden Kurulan Yaşamlar: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Şimşir, Bilal (1990). *Lozan Telgrafları I: 1922-1923*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Schmidtke, Oliver (1998). "Berlin in the Net". Roza Tsagarousianou, Damian Tambini and Cathy Bryan (Eds.) *Cyberdemocracy: Technology, Cities and Civic Networks*, p. 60-83, Routledge, London.
- Tsitselikis, Konstantinos (2005). "1923'den Önce Yunanistan'da Müslüman Cemaatler". Müfide Pekin (Der.) *Yeniden Kurulan Yaşamlar: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, s. 341-355, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, Onur (2006). *Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü: Diplomasi ve Göç*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

DÜNYA SOSYAL FORUMU VE KÜRESEL BARIŞA KATKILARI

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN
mehmetsahin@comu.edu.tr
Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Biga İİBF
Levent GÜRSES
levent.leventgurses@gmail.com
ÇOMÜ, Biga İİBF Yüksek Lisans Öğrencisi

Özet

Dünya Sosyal Forumu, İsviçre'nin sayfiye kasabası Davos'ta küreselleşmenin geleceğini planlamak için toplanan iş ve siyaset dünyasının elitlerinin Dünya Ekonomik Forumu (DSF) toplantısına alternatif olarak 2001 yılından bu yana yapılmaktadır. DSF, ekonomik ve askeri neo-liberalizme karşı mücadele eden sendikalar, sivil toplum örgütleri ve aktivistleri, "Bir Başka Dünya Mümkün" bir araya getiren açık bir alan, politik bir süreçtir. DSF'nin özellikle ABD'nin Irak işgaline karşı savaş karşıtı eylemlerin görülmemiş kitleselliğe ve yaygınlığa ulaşmasında büyük bir katkısı söz konusudur. DSF, son dönemlerde politik bir kimlik sahibi olmak ile mevcudiyetine açık bir alan olarak devam etme arasında bir tercih yapmaya zorlanmaktadır. Her iki durumda da neo-liberalizm karşıtı ve barış yanlısı hareket için çok önemli tarihsel bir deneyimdir.

Anahtar kelimeler: Dünya Sosyal Forumu, küresel barış, neo-liberalizm, savaş karşıtı eylem,

WORLD SOCIAL FORUM AND ITS CONTRIBUTION TO GLOBAL PEACE

Abstract

World Social Forum, gathers since 2001 as an alternative to world's corporate and government elite's meeting in the Swiss resort town of Davos called World Economic Forum (WSF). WSF as an open space and political process gathers together the trade unions, non-governmental organizations and activists who are against economic and military neo-liberalism under the motto, "Another world is possible." WSF, has great contribution on becoming anti-war protests against US's invasion of Iraq, so common and massive never seen before. WSF, is forced to decide whether to have an political identity or to proceed its existence as an open space. In both cases, the WSF is a very important historical experiment for the anti neo-liberalism and peace movements.

Key words: World Social Forum, global peace, neo-liberalism, anti-war protest

Giriş

20. yüzyılda dünya halkları yeryüzünde iki önemli savaşın yaşandığı bir zaman dilimine tanıklık etmiştir. 21. yüzyılda da yeryüzünün her tarafında çatışma alanları ve olası tehditler hüküm sürmektedir. Ulaşılan teknoloji düzeyi nedeniyle artık savaşlar tüm dünyayı toptan bir yok oluşa götürme riski barındırmaktadır. Geleneksel anlamda bu tehdidi önleme görevi devletler ve devletlerarası kuruluşlarda iken, günümüzde bu bağlamda önemli bir aktör olarak sivil toplum kuruluşları ön plana çıkmaktadır. Savaş karşıtı sivil toplum girişimleri günümüzde önemini gittikçe artırmaktadır. Bu bağlamda öne çıkan en önemli sivil toplum hareketi Dünya Sosyal Forumu (DSF)'dir.

Özellikle 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali öncesi ve sonrasında milyonlarca kişinin katılımıyla yapılan, İkinci Dünya Savaşı sonrasında en büyük kitlesel eylemlerinin düzenlenmesinde DSF üyesi sivil toplum kuruluşlarının payı büyüktür. 15 Şubat 2003'te gerçekleşen ve onlarca ülkede milyonlarca insanı sokağa döken uluslararası "Savaş Karşıtı Eylem Günü", 27 Eylül 2003'te 40 ülkeden yüzbinlerce kişinin katılımıyla gerçekleşen "Irak'ta ve Filistin'de İşgale Hayır" eylemi DSF'nin savaş karşıtı duruşlarından en önemlileridir. DSF'nin kurucularından Brezilyalı eylemci Francisco Whitaker'ın dediği gibi (PostExpress, 2004: 14), "Bu eylemler savaşı engellemedi ama hiç şüphesiz bazı ülkeleri o koalisyona katılmaktan caydırdı."

Bu bildiriye, hızla dünyanın en geniş sivil toplum toplantısı halini alan Dünya Sosyal Forumu'nun (DSF) savaş karşıtı duruşu, küresel barışa katkıları ile bu konuda DSF'yi yetersiz bulanların eleştirileri ele alınmıştır. 2001 yılından bu yana her yıl Dünya Sosyal Forumları'na yüzlerce sivil toplum kuruluşunu temsil eden katılan dünyanın dört bir yanından binlerce insan yoksulluğa, savaşa, ayrımcılığa, neo-liberal küreselleşmeye karşı koymanın, alternatifler yaratmanın yollarını tartışmaktadır. Bu tartışmaların mevcut başarıları yanında eksik yönlerinin de ortaya konulması ileride dünya barışına olası katkıları açısından yararlı olacaktır.

DSF Nedir? 2001'de Porto Alegre'deki İlk Toplantıdan Günümüze...

Yeryüzünde şimdiye dek en sıra dışı sivil toplum deneyimini inşa eden Dünya Sosyal Forumu (DSF), ekonomik ve askeri neo-liberalizme karşı mücadele eden aktivistler ve sosyal hareketleri bir araya getiren açık bir alan, politik bir süreçtir. DSF'nin küresel sermayenin dayattığı neo-liberal küreselleşmeye ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan yoksullaşmaya, ayrımcılığa ve savaşlara karşı net bir duruşu vardır. DSF'nin zaman içinde "Hareketlerin Hareketi" olma özelliğini kazanması ve uluslararası düzeyde sosyal hareketlerin bir araya geldiği bir diyalog ve politika zemini olarak konumunu pekiştirmiş olması, onun en büyük başarılarından birini oluşturmuştur (Şensever, 2004: 51-52).

Dünya Sosyal Forumu'nun rehber belgesi olan, DSF İlkeler Sözleşmesinde (Charter of Principles), Forum'un 2001'deki ilk dünya buluşmasından bu yana, neo-liberal politikalara alternatifler arayan ve üreten sürekli bir küresel süreç halini aldığı belirtilmektedir. Ayrıca DSF, dünyadaki tüm ülkelerden sivil toplum örgüt ve hareketlerini bir araya getirip, birleştirmesine karşın dünya sivil toplumunu temsil eden bir topluluk olma iddiasında değildir (Sosyalforum.org, 2008).

DSF; iş ve siyaset dünyasının elitlerinin şirketler öncülüğündeki küreselleşmenin geleceğini planlamak için İsviçre'nin sayfiye kasabası Davos'ta her yılın Ocak ayının sonunda düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu'na alternatif olarak kurulmuştur. DSF, "Bir Başka Dünya Mümkün" sloganı ile, her yıl Dünya Ekonomik Forumu ile aynı tarihlere tekabül eden bir büyük dünya buluşması organize etmeyi sürdürmekte ve DSF İlkeleri ile uyumlu olan tüm örgütler, sosyal hareketler ile sivil toplum örgütleri DSF etkinliklerinde yer alabilmektedir. DSF'de tartışma toplantılarının üç amacı vardı: "Direniş" deneyimlerinin aktarılması, bu uygulamaların eşgüdümü üzerinde düşünmek, direniş ağlarını sıkılaştırmak. Dünya Forumu, kim olursa olsun, devlet başkanı, hükümet başkanı gibi resmi ağızları dışlamış, konuşma hakkı tanımamıştır (Ziegler, 2004: 269-270).

DSF başlangıçta birkaç kişinin fikri olarak gelişmiştir. Ancak bu fikrin gelişmesinin önünü açan ve bu düşüncenin olgunlaşmasını olanaklı kılan Çok taraflı Yatırım Anlaşması: MAI'ye karşı verilen uluslararası mücadele, Seattle'da Dünya Ticaret Örgütü'ne karşı direniş ve Yurttaşlarla Dayanışma Amacıyla Finans İşlemlerinin Vergilendirilmesi Derneği'nin (ATTAC) varlığı gibi olaylar önem kazanmaktadır. DSF fikri ilk olarak Brezilyalı Oded Grajew tarafından dile getirilmiştir. 2000 yılının Şubat ayında Grajew ve arkadaşı Francisco Whitaker, neo-liberalizme karşı mücadele eden tüm sosyal hareketlerin katılabileceği bir forum fikrini danışmak üzere ATTAC'ın kurucularından ve Le Monde Diplomatique'nin yayımcısı Bernard Cassen'e danışırlar. Cassen, konuyla yakından ilgilenerek, forum için uygun ülkenin sosyal hareketlerin çok güçlü olduğu Brezilya olduğunu savundu. O sıralarda Porto Alegre, katılımcı bütçe uygulaması, Brezilya İşçi Partisi'nden (PT) seçilmiş yöneticileriyle uygun bir kent durumundaydı. Porto Alegre ve bağlı olduğu Rio Grande do Sol eyaletinin yöneticilerinin desteğiyle Forum ile ilgili hazırlıklar tamamlandı ve 25-30 Ocak tarihleri arasında Davos'a paralel olarak düzenlendi. Birinci Dünya Sosyal Forumu katılım içerik ve nitelik açısından tam bir zafer oldu. Tüm kıtalardan 117 ülkeden 1.500 örgütü temsilen 4 bin 702 delege katıldı, toplam delege sayısı 25 bine ulaştı (Şensever, 2003: 28-30).

İkinci DSF, yine Porto Alegre'de 31 Ocak-5 Şubat 2002 tarihlerinde yapıldı. 123 ülkeyi 12 bin resmi delege ve 60 bin katılımcı temsil etti. Üçüncü DSF toplantısı da Ocak 2003'te Porto Alegre'de gerçekleşti. Toplantılar o sıralarda yaklaşmakta olan Irak savaşına karşı protesto ve direnişlere yoğunlaştı. Konuşmacılar arasında Amerikalı dil bilimci ve siyasi aktivist Noam Chomsky öne çıktı.

Dördüncü DSF, ilk kez Latin Amerika dışında; Hindistan'ın Mumbai kentinde 16-21 Ocak 2004 tarihleri arasında yapıldı. 75 bine yakın katılımcının izlediği toplantılarda kültürel çeşitlilik konuları ağırlık kazandı. Beşinci DSF'ye 26-31 Ocak 2001 tarihleri arasında bir kez daha Porto Alegre ev sahipliği yaptı. Ağırlıklı olarak Latin Amerika ve ABD'den toplam 155 bin kişi katıldı. Dünyanın önde gelen 19 aydını tarafından hazırlanan Porto Alegre Manifestosu bu toplantılarda tartışmaya açıldı.

Altıncı DSF, "çok merkezli" olarak Caracas (Venezüela) ve Bamako'da (Mali) Ocak 2006'da, Karaşi'de (Pakistan) Mart ayında yapıldı. Kapitalizme karşı bütüncül bir kampanya deklare eden Bamako Girişimi bu yıl açıklandı.

Yedinci Sosyal Forum, Ocak 2007'de Kenya'nın Nairobi kentinde 110 ülkeden 1.400 örgüt ve 66 bin kayıtlı katılımcıyla yapıldı. Şimdiye kadarki en geniş katılımlı Forum'un odak noktası Afrika'nın sorunlarıydı. 2008'deki sekizinci DSF, belirli bir kentte yapılmadı. Ancak 26 Ocak'ta dünyanın çeşitli merkezlerinde otonom örgütler toplantılar düzenlediler. Dokuzuncu Forum'un Amazon yağmur ormanlarındaki Brezilya kenti Belem'de 27 Ocak-1 Şubat 2009 tarihleri arasında yapılması planlanıyor.

Her geçen yıl sayısı hızla artan katılımcılar, IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi neo-liberalizmi meşru kılan çabalayan örgütlerin çevre ülkeler üzerinde her şeyi özelleştirmeye ve sermayenin serbest dolaşımı önündeki engelleri kaldırmaya yönelik baskılarını ve ABD'nin Irak'ta ve başka bölgelerdeki saldırgan tutumunu kinadı (Şensever 2003 ve diğerleri).

DSF'yi Kim Organize Eder? Politikaları ve Etkinlikleri Nelerdir?

Brezilya Sao Paulo'da bir ofisi olan Forum sürecinin koordinasyonundan sorumlu olan Sekreteryaya'da 8 örgüt vardır. İlk Dünya Sosyal Forumunu başlatan bu 8 örgüt - Abong, Attac, CBJP, Cives, CUT, Ibase, MST ve Social Network for Justice and Human Rights (Adalet ve İnsan Hakları için Sosyal Ağ) - sekreteryayı oluşturur. DSF, Mumbai'ye taşındıktan sonra bir Hindistan Organizasyon Komitesi (Indian Organization Committee, IOC) kuruldu. Daha sonra IOC, DSF Sekreteryasına dahil edildi. Genel politik meseleler, DSF'nin geleceği, ve yıllık etkinliklerin metodolojisi gibi konular, şu anda 129 üyesi bulunan Uluslararası Konsey tarafından tartışılır ve takip edilir.

Her yıl DSF, politik ve yapısal koşulların sağlanmasına bağlı olarak Brezilya'da veya diğer ülkelerde, Dünya Ekonomik Forumu (Davos Forumu) ile aynı tarihlere tekabül eden bir büyük dünya buluşması organize eder. Ayrıca Bölgesel ve Tematik Forumların kendi bölgelerinde tartışmalar peşinde koşmalarını ve/veya Uluslararası Konseyin önceliklerini de göz önünde bulundurarak belli konuları tartışmalarını destekler (www.sosyalforum.org, 2007).

DSF Etkinliklerine Kimler Katılır, Tematik Konular Nelerdir?

DSF'nin ana prensiplerinden en önemlisi, hiçbir devletin hiçbir kuruluşun ve hiçbir siyasi partinin egemenliğine ve temsiline açık olmamasıdır. Tamamıyla demokratik katılım ilkesine göre; DSF'nin ilkelerini kabul etmiş her türlü kuruluş, sivil toplum örgütü ve kişisel çalışmaya açıktır. DSF'nin bir kişiliği yoktur. Dolayısıyla, kampanyaları resmi olarak desteklemez, veya bir son sözü yoktur. Bu, katılımcıların çeşitliliğini sağlamak için seçilmiş bir yoldur (Yeldan, 2003: 8 ve diğerleri).

DSF İlkeleri ile uyumlu olan tüm örgütler, sosyal hareketler, ve sivil toplum örgütleri Dünya Sosyal Forumunda yer alabilir veya etkinlik önerisinde bulunabilir. Herhangi bir örgütle bağlantısı olmayan bireyler de tartışmalara katılabilir. Devlet kurumları ve siyasi partiler gözlemci olarak yer alabilirler. DSF'yi barındıran ülkenin hükümeti DSF organizasyonuna ortak olabilir. Bunun dışında, DSF İlkelerine bağlı olan belediye başkanları ve parlamenterler bireysel olarak davet edilebilirler. DSF'nin şiddet kullanmadan başka bir dünya kurma önerisi vardır; bu yüzden silahlı örgütlerin katılımına izin verilmez (www.sosyalforum.org, 2007).

DSF toplantılarına katılan yeni sivil toplumun cepheleri altı ana gruba ayrılabilir:

1. İşçi örgütleri ve sendikalar.
2. Köylü hareketleri (Brezilya Topraksız Emekçiler Hareketi; MST).
3. Irk ve cinsiyet ayrımına karşı hareketler.
4. Yerli halklar ve onların geleneksel kapitalizm öncesi şirketleri. Zapatacı'ları besleyen kültürel miras, Bolivya-Aymara yerlilerinin hareketi, Peru -Cuzco ve Ayacucho bölgelerindeki-quechua topluluklarının yeniden doğuş hareketi.
5. Ekolojik parti, dernek ve hareketler (Yeşiller).
6. Büyük toplumsal hareketleri (ya da STK) bir araya toplayanlar (ATTAC, Yoksullar Forumu, Oxfam, Public Citizen, 50 Years is Enough, Jobs for Justice gibi) (Ziegler, 2004: 271).

DSF toplantılarında konu çeşitliliği oldukça fazladır. Örneğin, 2006 yılında Caracas'taki DSF toplantısına katılmış olan Tan Morgül (2007: 10), toplantılardaki ana temaları şöyle sıralamıştır:

"Gezegenin en maharetli ve etkin aktivistinin bile tümünden haberdar olması imkansız olan 2 bine yakın konu ve gündemin dağıldığı alanlar, her zaman olduğu gibi 6 tema altında toplanmıştı. Bunlar:

1. İletişim, kültürler ve eğitim: Dinamiklerin demokratikleştirilmesi ve alternatifler.
2. Çeşitlilik, kimlikler ve hareketimizden genel görüntüler.
3. Emperyalist stratejiler ve halkların direnişi.
4. İktidar, politikalar ve toplumsal özgürleşme için mücadele.
5. Doğal kaynaklar ve yaşama hakkı: Yağmacı sivil modellere karşı alternatifler.
6. Emek, sömürü ve yaşamın üretimi."

DSF'nin Şiddete Bakışı, Savaş Karşısı Eylemleri ve Küresel Barışa Katkıları

ABD'nin 11 Eylül saldırılarından sonra, önce Afganistan ve ardından Irak işgaliyle devam eden süreçte, büyüyen savaş karşıtı hareketlerin görülmemiş kitleliliğe ve yaygınlığa ulaşmasında DSF'nin büyük bir katkısı söz konusudur. DSF'nin savaş karşıtı duruşu, bu eylemlerin yanı sıra, manifestolarında da vurgulanmaktadır.

DSF'nin 14 maddeden oluşan İlkeler Sözleşmesi'nin Forum'un amacını anlatan birinci maddesi, "Dünya Sosyal Forumu; neo-liberalizm, sermayenin tahakkümüne ve her türlü emperyalizme karşı olan" diyerek başlamaktadır.

20 Şubat 2005'te Aminata Traoré, Adolfo Pérez Esquivel, Eduardo Galeano, José Saramago, François Houtart, Boaventura de Sousa Santos, Armand Mattelart, Roberto Savio, Riccardo Petrella, Ignacio Ramonet, Bernard Cassen, Samir Amin, Atilio Boron, Samuel Ruiz Garcia, Tarık Ali, Frei Betto, Emir Sader, Walden Bello ve Immanuel Wallerstein gibi 19 dünya aydınının imzaladığı Porto Alegre Manifestosu ise, her türlü ayrımcılık, ırkçılık ve savaş karşıtı maddeler içerir. Manifestonun "Barış ve Adalet" ana başlığı altındaki 10. maddesinde, "Sarih bir biçimde Birleşmiş Milletler (BM) yönetimi altında olanlar hariç, bütün ülkelerin yurtdışında bulunan askeri üslerinin ve birliklerinin ortadan kaldırılmasının talep edilmesi" yer almaktadır (www.choike.org, 2007).

Irak'ta savaşa karşı 2002 ile 2005 yılları arasında, dünyanın çeşitli merkezlerinde eş anlı olarak milyonlarca kişinin katıldığı bir dizi protesto gösterileri yapılmıştır. 3 Ocak-12 Nisan 2003 arasında gerçekleşen 3 bin dolayında eyleme dünya çapında 36 milyon kişinin katıldığı tahmin edilmektedir.

Bunların en büyüğü ise, DSF destekçisi örgütlerin ve katılımcıların örgütlediği, 15 Şubat 2003 tarihinde gerçekleşendir. Bu savaş karşıtı gösteriye dünya çapında 800 kentten milyonlarca kişi katılmıştır. 2004 yılı Guinness Rekorlar Kitabı, Roma'da 3 milyon kişinin katılımıyla gerçekleşen gösteriyi "insanlık tarihinde en büyük protesto gösterisi" olarak tanımlanmıştır. Londra'da Hyde Park'taki eyleme ise, 2 milyon kişinin katıldığı ifade edilmektedir (www.wikipedia.org, 2008).

DSF'nin kurucularından Francisco Whittaker, Forum'un savaş karşıtı eylemlerinin küresel barışa katkısını şu sözlerle dile getirmektedir: "Irak savaşına karşı spontane eylemlerle ağ halinde örgütlenen bu mekanizmanın temsil edebileceği gücü göstermiş olduk. Bu eylemler savaşı engellemedi ama hiç şüphesiz bazı ülkeleri o koalisyonla katılmaktan caydırdı ve örneğin Tony Blair hükümeti gibi bazı yönetimleri halklarının gözü önünde suçüstü durumda sergiledi. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan hareketimizin yükselişinin farkında: BM reformu konusunda artık sivil toplumun da görüşlerini, önerilerini soruyor" (PostExpress, 2004: 14).

DSF'nin savaş karşıtı tutumuna ilişkin olarak yoğun eleştiriler ve tartışmalar yapılmaktadır. Forum içindeki etkin bir grup (ATTAC) "sosyal sorunlara daha çok eğilinmesini ve savaş karşıtı radikalleşmeden uzak durulması gerektiğini" savunmaktadır. ATTAC hareketinin lideri Cassen ve yandaşları, "savaş takıntısının" liberal gelişmeleri gölgeleyeceğini ileri sürmektedir. Ancak, "savaşların neo-liberalizmin askeri yüzü" olduğunu savunan oluşumlar da DSF savaş karşıtı hareketi sürdürmektedir (Şensever, 2004: 57).

DSF'nin çokuluslu şirketler ve neo-liberal kurumların gücü üzerine odaklandığı buna karşılık diğer ülkelerdeki tüm Amerikan askeri üslerinin ve faaliyetlerinin durdurulması üzerine kampanyalar geliştirebileceği savunulmaktadır. DSF'nin gündemini bu şekilde genişletmesinin ekonomik kaygıları ile bir çelişki oluşturmayacağı ifade edilmektedir (Ali, 2003: 18).

Eleştirilerden biri de Hint roman yazarı ve eylemci Arundhati Roy tarafından yapılmıştır. Roy, (2005: 158-159) "Renkli gösteriler ve hafta sonları yapılan gösteri yürüyüşleri çok gerekli ancak tek başlarına savaşları durdurma gücüne sahip değil. Savaşlar ancak askerler savaşmayı reddettiklerinde, işçiler gemilere ve uçaklara silah yüklemeyi reddettiklerinde, insanlar İmparatorluk'un dünyanın dört bir yanına yayılmış ekonomik ileri karakollarını boykot ettiklerinde durdurulabilir" görüşündedir.

DSF'ye Yönelik Eleştiriler ve DSF'nin Geleceği

DSF, geleceğini belirleyecek bir dizi konu ve sorunla karşı karşıyadır. Konsept olarak sivil topluma odaklanan siyasi partilerin katılımını engelleyen bir konumdur. Bir grup Forum'un boyutlarının ve ivmesinin avantajlarını kullanarak, siyasi gündem için bastırmasını, hatta belki de yeni bir "Enternasyonal" haline gelmesini savunmaktadır. Örneğin Venezüela Devlet Başkanı Hugo Chavez, Forum'un ortak bir sosyalist program altında birleşeceğini ya da folklorik bir festivalden öteye geçemeyeceğini savunmaktadır. Francisco Whittaker ise, "açık bir alan" olarak varlığını sürdürmesinden yanadır (Becker, 2007: 216).

Forumun neo-liberal küreselleşmeyi engellemek olan esas amacının arka plana düştüğünü, toplantılarda tanışma, yeniden buluşma ve çok dağınık biçimde tartışma alanları olma işlevinin başlı başına bir amaç haline dönüştüğünü birçok katılımcı savunmaktadır.

DSF konusunda en fazla düşünce üreten sosyal bilimcilerden biri olan Immanuel Wallerstein, Mumbai'deki 4. DSF toplantısının ardından yazdığı bir yazıda (2004), üç büyük sorundan söz etmektedir: Bu sorunlar şöyledir: 1) Açık forum formülünü sürdürmekte ısrar edenler ile DSF'nin bir "hareketlerin hareketi", belki de sonunda başka bir "Enternasyonal" olduğunu görmek isteyenler arasındaki gerilim. 2) Asya, Afrika ve merkez-doğu Avrupa'dan gelen yetersiz sayıda katılımcı. 3) DSF'nin içsel yapısı ve finanse edilmesi (bir yapı olarak ne kadar demokratik ve bağımsız olduğu) üzerine tartışmalar. Bu sorunların her birisi Porto Alegre dışında düzenlenen ilk toplantı olan Mumbai Toplantısında denendi. Wallerstein yazısının sonunda ise şöyle bir yapar: DSF'nin baş katılımcıları DSF'yi yürütmenin bisiklete binmek gibi olduğunu farkındalar, ya sürmeye devam edeceksin ya da düşeceksin. Şu anda DSF gayet iyi gidiyor.

Marksist iktisatçı ve 3. Dünya Forumu'nun kurucularından Samir Amin (PostExpress, 2004: 18), katılımdaki çeşitliliğin yerellikten çıkması gerektiğini ve sadece ekonomik değil daha geniş kapsamlı vizyona

sahip olması gerektiğini savunuyor. Samir Amin'in görüşleri şöyle: "Dünyanın dört bir tarafında giderek büyüyen muhalif toplumsal hareket mevcut. Bunlar çok çeşitli nitelikte: Emeği ve emekçi sınıfların haklarını savunanlar, temel siyasi haklar için mücadele edenler, feministler, ekolojistler... Bu hareketlerin bir çoğu ulusal, hatta yerel. Tekil sorunlarla ya da genel sorunun belli bir boyutuyla iştigal ediyorlar, bunları bütüncül bir alternatif siyasi projeye eklemiyorlar. Sözü ettiğim hareketler bir araya gelip kapsayıcı bir alternatif oluşturmadıkları takdirde, emperyalizmin yeni evresi olan neo-liberal küreselleşmeye karşı durmak mümkün olmaz. Tek bir cephede mücadele edilemez. O cephede başarı kazanılsa bile bu sınırlı ve kırılabilir bir başarı olacaktır, zira her şey iç içe ve dolayısıyla bütün boyutları kapsayan bir başarıya ihtiyacımız var. Bu alternatif vizyonun ekonomik bir boyutu olacağı aşikar, ancak siyasi sosyal ve kültürel boyutları da kapsamaması gerekiyor."

Sonuç

DSF'nin şimdiye dek gerçekleştirdikleri azımsanmayacak çabalarıdır. Sivil toplum kuruluşlarına neo-liberalizm ile mücadele için enerji kazandırması, özellikle Latin Amerika ve Afrika'da "daha iyi bir dünya" için umudu yeşertmesi önemli bulunmaktadır. Aynı şekilde dünya barışının tesis edilmesi, olası çatışmaların önlenmesi konusunda da önemli faaliyetler göstermiştir. Bu çabaların dünya barışının tesisini için yeterli olduğunu söylemek elbette mümkün değildir. Fakat devletler karşısında önemli bir aktör olarak ağırlığı olan bir sivil toplum platformu bu şekilde tesis edilmiştir. Sivil toplumun politikaların belirlenmesi ve uygulamasındaki rolü her geçen gün artmaktadır. Bu devletler tarafından da gittikçe daha fazla kabul görmektedir. Bu bağlamda DSF'nin dünya barışı konusundaki etkinliğinin de gittikçe artacağı öngörülebilir.

DSF tartışmalarının ışığında politik bir sürece girse de varlığını açık bir alan olarak sürdürse de görevini başarıyla yapmıştır. En azından sosyal hareketler tarihinde dersler alınması gereken tarihsel bir deneyim olmuştur. Forum'a yönelik olarak "kimi zaman hantal bir kaplumbağa gibi görüldüğü" eleştirileri de yapılmaktadır. Ancak Wallerstein'in dediği gibi; Ezop'un fablunda yarışı kaybeden, gösterişli ve hızlı Davos tavşanıydı.

Kaynakça

- Ali, Tarık (2003). "Re-Colonizing Iraq" *New Left Review*, 21, 5-19.
- Becker, Marc (2007). "World Social Forum", *Peace & Change*, 32 (2), 203-220.
- choike.org (2007). http://www.choike.org/documentos/jaiwsf2007/07_pamanifesto.pdf *Erişim Tarihi: 16 Temmuz 2008.*
- Morgül, Tan (2006). "Dünya Sosyal Forumu'nun Latin Ayağı'nın Ardından" *Birikim Dergisi*, 202, 8-15.
- PostExpress Dergisi (2004). "DSF; Francisco Whitaker ve Samir Amin ile Söyleşi", 34, 14-18.
- Roy, Arundhati (2005). *Sokaktaki İnsanın İmparatorluk Rehberi*, Agora Yayınları, İstanbul .
- sosyalforum.org(2007)
http://www.sosyalforum.org/index.php?option=com_content&task=view&id=34&Itemid=34 *Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2008*
- Şensever, Levent (2003). *Dünya Sosyal Forumu, Aşağıdan Küreselleşme Hareketi ve Küresel Direniş*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Şensever, Levent (2004). "Dünya Sosyal Forumu Nedir, Ne Değildir?" *Birikim Dergisi*, 178, 50-58.
- Wallerstein Immanuel, 2004. "The Rising Strength of the World Social Forum", <http://www.binghamton.edu/fbc/130en.htm> *Erişim Tarihi 21 Temmuz 2008.*
- Wikipedia.org (2008). http://en.wikipedia.org/wiki/February_15,_2003_anti-war_protest *Erişim Tarihi: 2 Temmuz 2008.*
- Yeldan, Erinç (2003). "Dünya Sosyal Forumu: Başka Bir Dünya Mümkündür", *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 203, 7-18.
- Ziegler, Jean (2004). *Dünyanın Yeni Sahipleri ve Onlara Direnenler*, Altın Kitaplar, İstanbul.

DÜNYA TOPLUMU SİYASETİ VE KÜRESEL BARİŞ

Özlem Becerik YOLDAŞ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF Kamu Yönetimi Bölümü
Yunus YOLDAŞ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü

Özet

Uluslararası ilişkilerde 19. ve 20. yüzyıldan başlayarak yaşanan global farklılaşma ile birlikte birçok alanda uluslararasılaşma başlamıştır. Bu bağlamda ulus devletlerin karşılaştığı problemler teorik boyutlarda tartışmaya açılmıştır. Bu tartışma alanının bir boyutu da sosyolog Niklas Luhmann'ın geliştirdiği 'Dünya Toplumu Kuramı'dır. Bu kuramın ortaya çıkışı ve sınırları nelerdir? Bu kuram uygulanabilirlik açısından başarıya ulaşabilir mi veya başarıya ulaşamaz ise neden ulaşamaz? Bu bildiride 'Dünya Toplumu Teorisi' açısından küresel barış mümkün müdür sorusu tartışılarak yanıt aranmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Niklas Luhmann, Dünya Toplumu, Dünya Siyaseti, Küresel Barış

WORLD SOCIETY POLITICS AND GLOBAL PEACE

Abstract

In the beginning of the nineteenth and twentieth century, beside the global difference, an internationalization started in many fields of the international relations. In this context, the emerged problems, which affect nation states, are opened to being discussed in a theoretical dimension. As a result of the essential discussion, Niklas Luhmann, an important sociologist, has developed the 'World Society Theory'. But what are the reasons and limits of the starting point of this theory? Is it possible by implementing this theory to attain an achievement or if it fails, what are the main aspects of its failure? The aim of this study is to discuss about the question, whether a global peace is possible in the view of the World Society Theory and to find a plausible answer.

Key words: Niklas Luhmann, World Society, World Politics, Global Peace

Giriş

Dünya toplumu kavramını anlayabilmek için, toplumun diğer sistemleri içine alan geniş bir sosyal sistem olarak öz üretimli iletişim temelinde kurulduğunun belirlenmesi gerekir.(Luhmann, 1999: 145) Bu tanımdan hareketle toplumun, dünya toplumuna dönüşmesi nasıl mümkündür? Bu kavramın sadece sistem kuramı açısından değil, bunun yanında reel toplum açısından da incelenmesi kaçınılmazdır.

Çünkü 21. yüzyılda meydana gelen çatışmalar 'Dünya Toplumu' çatışmalarıdır. Bu çatışmalar sınırları aşan boyutlara sahiptir. Kendi yapıları ve aktörleri küresel değişkenler tarafından belirlenir. Dünyanın en ücra köşesinde bile bir çatışma şiddet eşliğini aşarsa dünya toplumu kesinlikle bundan etkilenir. (Bonacker, Weller, 2006: 9)

Dünya Toplumu Kavramının Tarihsel Gelişimi

Luhmann 'Dünya Toplumu' ile ilgili geliştirdiği ilk konseptini 1971 yılında 'Hukuk ve Sosyal Felsefe Arşivinde- Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie' makale olarak yayımladı. Bu makale birçok açıdan Luhmann'ın Dünya Toplumuyla ilgili görüşlerini günümüze kadar değişmeden yansıtan temel metindir.(Stichweh, 2002: 287) Hayatını kaybetmeden önce yaptığı son çalışmalarında da 'Dünya Toplumu' ile ilgili ilk çalışmalarındaki düşüncelerinin dışına çıkmamıştır. (Lange, 2003: 264)

Aynı zamanda Luhmann günümüzün moda kavramları globalleşme ve küreselleşmeyi de ilk öngören bilim insanıydı. Ortaya koyduğu teze göre çağımızda evrimsel kazanımlar sonucu ortaya çıkan, televizyon ve telekomünikasyon vb. gibi modern iletişim araçları yardımıyla her türlü iletişim işlevleri sayesinde dünya çapında bilgiler kısa sürede birleşmektedir. Bu iletişim işlevleri evrenselleşme eğilimindedir. Diğer bir ifadeyle bölgesel sınırları aşan iletişim kendi istisnai durumunu yitirmektedir. (Lange, 2003: 263)

'Dünya Toplumu' sosyalbilimler araştırmalarında çok az bilim insanı tarafından ilgilenilen konuydu. (Luhmann Theorie der Politik s.288) Siyaset biliminde bile Luhmann'ın 'Dünya Toplumu' teorisiyle ilgili görüşleri uzun zaman ele alınmadı. Siyaset bilimcilere göre bu kavram yeterince açıklanmamış ve yüzeyseldi.

Fakat 1990' lı yılların ortasında Luhmann'ın izinden yürüyen başka sistem kuramcılar Global Yönetişim Tartışmaları (Global Governance Debatten) çerçevesinde bu kavramı daha geniş bir çerçevede incelemişlerdir.

Özellikle global problemlerin uluslararası sorun çözüm süreçlerinde, devletler arası, uluslararası ve devlet dışı örgütlerin birlikte çalışmalarıyla gerçekleşmektedir. ((Lange, 2003: 265)

Dünya Toplumu konusu 1980'li yılların sonunda 1990'lı yılların başında küreselleşme kavramı başlığı altında yeniden önem kazandı. Luhmann'da kendi kitaplarında 1990lı yıllarda bu konuya Dünya Toplumu kavramıyla geri döndü. Luhmann iki cilt olarak yayımladığı 'Toplumun Toplumu' isimli kitabında Dünya Toplumu konusunu alt başlık olarak analiz etti.

Luhmann'ın ölümünden sonra yayımlanan 'Organizasyon ve Karar- Organisation und Entscheidung' ve 'Toplumun Siyaseti- Die Politik der Gesellschaft' eserlerinde de bu konu ele alınmıştır. (Stichweh, 2002: 289)

Dünya Toplumu Siyaseti

Luhmann, bu yüzyılın sonunda devletlerin önemini ve işlevini kavrayabilmenin, 'Dünya Toplumu' kavramıyla mümkün olduğunu vurguluyor. (Luhmann, 2002: 220) Dünya Toplumu ile ilgili yaptığı teorik çözümlere aynı zamanda devlet teorisine de önemli katkı sağlıyor. (Stichweh, 2002: 289) Luhmann devleti, dünya toplumunun siyasal sisteminin iç farklılaşma ünitesi olarak tanımlıyor. Dünya Toplumu işlevsel farklılaşmanın bir sonucu olarak dünya toplumun farklılaşması ulus devleti görünümünü oluşturuyor, bu demektir ki, dünya toplumu ulus devletlerin varlığı ve uluslararası örgütler üzerinden algılanıyor. Dünya politik sistemi dünya toplumu alt sistemi; dünya ekonomisi, dünya bilimi, dünya hukuku, dünya genelinde aile kurulması, dünya medya sistemi olarak farklılaşmıştır.(Luhmann, 2002: 222)

Dünya toplumu iletişimlerin küresel dağılımını şart koşuyor. Toplum bir 'Dünya Toplumu' şartları altında iç farklılaşmayı meydana getirir, çünkü nerede gerçek zaman iletişimi mümkün olur ise, toplumun dış kavramı ortadan kalkar. Geniş bir sosyal sistem olarak toplumun çevresi yoktur. Luhmann'a göre bu modernleşmenin getirdiği şartlar sayesinde toplum kendi başına çevre olmaktan çıkıyor. Toplum potansiyel her türlü iletişimin meydana geldiği bir sistemdir. (1;1a)

Bu bağlamda iletişim araçlarının haber ve bilgi aktarımı, dünya toplumunda yankı bulması kaçınılmaz bir gerçektir. Özellikle televizyon ve yeni iletişim teknolojileri bilgi aktarımında siyasal etki altında bırakıyor. Medya olayları meydana geldiği yerden bağımsız olarak aynı anda canlı bağlanılarak izleyiciye aktarılıyor. Her nerede önemli olaylar meydana geliyorsa dünya kamuoyunda cereyan ediyor ve dünya toplumu da bundan etkileniyor.(Luhmann, 2002: 220)

Küresel Barış ve Dünya Toplumu

Barış kavramının anlamı geçen yüzyılın sonlarında savaş anlayışının farklılaşması nedeniyle değişmiştir. Öncelikle iki dünya savaşı etkileri ve üçüncü dünya savaşının çıkış ihtimali nedeniyle barış ve barış çabaları toplumsal ve siyasal ağırlık kazanmıştır. Barış kavramın neden olduğu şartlar; savaşların etkisi, çatışmalar, siyasal bilimler ve uluslararası ilişkilerin temel analiz alanlarıdır. Bu disiplinlerde barış ve çatışma araştırmaları oldukça önemli bir yere sahiptir.

Barış kavramı negatif ve positif olarak ayrılır. Negatif barış kavramından savaşların tamamıyla bitmesi anlaşılır. Positif barış kavramından ise, eşitlik ve sosyal adaletin siyasal ve kişisel özgürlüğün karşılıklı yüksek değişkenler olarak kişisel ve yapısal şiddetten uzak gerçekleştirilmesidir.

Dünya barışı kavramından ise bütün düşmanlıkların ve savaşların aktüel ve süren savaşların ve çatışmaların son bulması için dünya genelinde barışın ideal bir duruma ulaşması anlaşılmaktadır.(2)

Üniversitemiz tarafından gerçekleştirilen V. Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi konusunun Küresel Barış olarak seçilmesi oldukça önemlidir. Dünya toplumu küresel anlamda hangi barışı arıyor? Dünya toplumunu etkisi altına alan küresel tehditler nelerdir?

Bu noktada çağımızı etkisi altında tutan üç önemli tehdit mevcuttur. Bunlardan birincisi dünyada meydana gelen çatışmalardır. Dünya barışını korumak ve meydana gelen tehditleri ortadan kaldırmak için uluslararası camiayı harekete geçirmek gerekmektedir. Dünya toplumu aynı zamanda terörizme karşı da işbirliğine gitmelidir. Bu çatışmalara neden olan ülkeler, sadece kimyasal silah kullanımı yanında atom gücünü de elinde bulundurarak nükleer silahlanmaya gitmektedir ve önemli ölçüde dünya toplumuna tehdit oluşturmaktadır.

İkinci tehdit dünya genelinde yoksullukla mücadeledir. Dünyanın nüfusunun yarısı iyi koşullarda yaşarken diğer yarısı günlük hayatını iki dolarla, açlıkla mücadele ederek, sürdürmektedir ve temiz içme suyu ihtiyacını karşılayamamaktadır. Milyonlarca çocuk okula gitmek yerine, ağır şartlarda çalışmaktadır.

Üçüncü tehdit ise, ekolojik iklim değişiklikleridir ve buna bağlı olarak sel, hortum, tayfun ve kuraklık gibi doğal afetlerin artması nedeniyle, bitki ve hayvan türleri hızlı bir şekilde yok olmaktadır. Buzulların erimesi ve denizlerin kirlenmesi de tehditlerin boyutunun ciddiyetini bize göstermektedir.

Bu bağlamda Ulrich Beck dünya toplumunu bir 'Dünya Risko Toplumu' olarak betimliyor. Luhmann'ın'da savunduğu gibi, işlev sistemlerinin kodları modernleşme rizikoları taşıyor. Beck'e göre birinci

sırada ekolojik tehlikelerin insanlığı tehdit etmesi endüstrinin büyümesi sonucu meydana gelen tahrifat değil, küreselleşmenin içerdiği bir sonuçtur. Ulrich Beck seksenli yıllarda, devlet ve temsili demokratik siyasal sistemin ekolojik tehlikeleri ortadan kaldırmak için yeterli şekilde çaba sarfetmediğini isbatlamaya çalışmıştır. O zamanki tespitlerine göre siyasal partiler, devlet kurumları ve büyük endüstri elitleri sorumluluklarını yeterli düzeyde yerine getirmemiştir. (Lange, 2003: 278)

Bariş politikaları düşüncesi yeni olmamasına rağmen dünya genelinde ikiyüz yıllık bariş arayışları beklenen sonuca ulaşmamıştır. Dünya politikası çerçevesinde bariş ve çatışma araştırmalarının ortaya çıkışı 19. yüzyıldadır. Profesyonel anlamda bariş ve çatışma araştırmalarının kurumsallaşması 1955 yılında Kanada'da ve Amerika Birleşik Devletleri'nde başlamıştır. Bunu sırasıyla 1959'da Norveç, 1961'de Hollanda, 1966'da İsveç, 1968'de Almanya takip etmiştir.

Siyasal bilimler ve uluslararası ilişkiler bölümlerinin birinci dünya savaşı sonrası akademik disiplin olarak kurulmasıyla birlikte savaşların nedenlerini araştırma ve barişin şartlarıyla ilgili bilimsel çabaların artmasına neden olmuştur.

Bu akademik çabalar dünya bariş ile ilgili önemli bir bilgi birikimi ve strateji geliştirmede temel oluşturmuştur. Fakat çatışmaları ortadan kaldırmada kavramın doğası gereği mümkün değildir. 2008 yılında dünyanın birçok yerinde ya yeni çatışmalar ortaya çıkmakta veya mevcut çatışmalar devam etmektedir. Afganistan'da, Irak'ta devam eden savaşın ve getirdiği toplumsal yıkımın sonuçları ortadadır.

Dünya barişini korumak sadece yaklaşık olarak 200 ülkenin görevi değil aynı zamanda dünya toplumunun görevidir. (3) Luhmann'a göre bir yerde anarşi hakim olursa orada toplum meydana gelmez. ((Lange, 2003: 271) Aynı zamanda dünya genelinde çatışmaların ve savaşların olması durumunda da dünya toplumundan söz etmek mümkün değildir.

Sonuç

Soğuk savaş sonrası dünyamızda küresel çatışmaların ve sorunların sayısı artmıştır. Dünya toplumunu önemli ölçüde etkileyen; terör, yeni savaşlar, açlık, göç, doğal afetlerle baş etmede ulus devletler sınırlı klmaktadırlar. Bu küresel ölçekli sorunların mücadelesinde hiç kuşkusuz uluslararası örgütlerin de katkıları büyüktür. Ancak bu anlamda işbirliği yeterli düzeyde değildir. Bununla birlikte uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları da bu sorunların mücadelesinde önemi günümüzde daha belirgin hale gelmiştir.

Kaynakça

- Bonacker Thorsten, Weller Christoph, (2006). Konflikte der Weltgesellschaft. Akteure-Strukturen-Dynamiken, Frankfurt am Main.
- Gorbatschow Michail, (2003). Mein Manifest für die Erde. Jetzt handeln für Frieden, globale Gerechtigkeit und eine ökologische Zukunft. Frankfurt am Main.
- Jahn Egbert, Frieden. In: Nohlen Dieter, (1985): Pipers Wörterbuch zur Politik. Politikwissenschaft Theorien-Methoden-Begriffe, Band 1, München.
- Jahn Egbert, Fischer Sabine, Sahm Astrid (Hrsg.), (2005). Die Zukunft des Friedens Band 2 Die Friedens- und Konfliktforschung aus der Perspektive der jüngeren Generationen. Wiesbaden.
- Lange Stefan, (2003). Niklas Luhmanns Theorie der Politik Eine Abklärung der Staatsgesellschaft Wiesbaden.
- Luhmann Niklas, (1999). Die Gesellschaft der Gesellschaft Band 1, Frankfurt am Main.
- Luhmann Niklas, (2002). Die Politik der Gesellschaft, Frankfurt am Main.
- Stichweh Rudolf, Politik und Weltgesellschaft. In: Kai-Uwe Hellman und Rainer Schmalz-Bruns, (2002). Theorie der Politik Niklas Luhmanns politische Soziologie, Frankfurt am Main.
- (1) <http://wopedia.mobi/de/Weltgesellschaft> 6 Ağustos 2008;
- (1a) <http://fuchs.icts.sbg.ac.at/technsoz/luhmann.html> 6 Ağustos 2008.
- (2) <http://de.wikipedia.org/wiki/Weltfriede>, 6 Ağustos 2008.
- (3) <http://inef.uni-due.de/page/documents/Bochum-Weller.pdf>, 6 Ağustos 2008.

GELİBOLU SAVAŞ ALANINDAN BARIŞ ÇIKARTMAK

Mimar (Architect) İsmail ERTEN
iserten@yahoo.com
İSEM Mimarlık Ltd. Şti.

Özet

Çanakkale Savaşlarının yaşandığı Gelibolu Milli Parkı, son yıllarda ideolojiler savaşına sahne olmaktadır. İslamcı, Türkçü, Ulusalçı ideolojiler ve her türlü siyasi anlayış, savaşı fon yaparak kendini ifade etmek için Gelibolu Milli Parkını kullanmaktadır. Halbuki 10 yıl kadar önce, yani 1995-98 yıllarında, uluslar arası fikir yarışması düzenleyerek bu alan "Barış Parkı" yapılmak istenmekteydi. 5 yılı aşkın bir sürede Prof. Dr. Raci Bademli Koordinatörlüğünde hazırlanan Uzun Devreli Gelişme Planı, "barış" anlayışını yaşama geçirme hedeflerini somutlayan önemli bir belgeydi. Son 5 yıl, yıllarca süren çabalarla oluşturulan tüm planlama, rapor, belge ve bilgilere aykırı uygulamaları içeren bir süreçtir. Gelibolu Milli Parkında yapılan gerek fiziki düzenlemeler, gerekse idari uygulamalar, barıştan uzaklaşılmasına savaş çığırtkanlığının gittikçe artmasına yol açar. Gelibolu Milli Parkı, 1994 ile 2002 yılları arasındaki kadar, "barışa" yakın olmamıştı. Bir başka deyişle, Gelibolu Milli Parkında 2002-2008 yılları arasındaki kadar, "savaş çığırtkanlığı" yapılmamıştı. Bu savaşın sanal düşmanları sadece Türkiye dışındaki yabancılar değil, ne yazık ki hepimiz değerine göre ötekileştirilmiş düşmanlara dönüştürüldük. Uluslar arası "anı ve hatıra merkezi" olarak da algılanan bu bölge, son dönem yapılan ve evrensel değerlere aykırı olan yanlış uygulamalar, küresel barışa da engel oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Barış, Gelibolu Milli Parkı, Planlama, Savaş alanı, Evrensel Değer.

INFERRING PEACE FROM GALLIPOLI WAR AREA

Abstract

Gallipoli National Park where some part of The Great War occurred has been witnessed ideologies war of late years. Islamist, Turkish nationalist, nationalist ideologies and every politic ideas have been used the Gallipoli National Park to express themselves by making background the war. But just a decade ago between 1995 to 1998, it has been wanted to make a peace park thereby setting an international competition. The Long Term Development Plan was an important document to realize the peace mentality which was prepared a team in five years and coordinated by Prof Dr. Raci Bademli. Last five years it has been lived a reversal application process that has against produced plans, reports, documents and information's hitherto. If current management mentality and physical and It should cause to far away from peace and get close to war mentality. The park has not been close as being from 1994 to 2002 as to the peace. In another words, it has not been seen as being a war tout mentality as from 2002 to 2008. This war's cyber enemies are not being accepted just foreign enemies but also we, the some Turkish citizens that transformed as alienate. The war area which is remembering also as a memory and remembrance centre is now witnessing reversal applications to universal values and peace.

Key Words: Peace, Gallipoli National Park, Plan, war area and universal values.

Giriş

Çanakkale gerek deniz, gerekse kara geçişleri açısından insanlık tarihi boyunca önemli olagelmıştır. Önemi dolayısıyla, iktidarlar tarafından her dönem sahip olunması ve üzerinde savaşılması gereken alan olarak görülmüştür. Homeros'un İlyada efsanesine konu olan Troia savaşı ile yüzyıl başındaki birinci paylaşım savaşlarının fitilini yakan Çanakkale savaşı Çanakkale ve civarında yaşanmıştır. Savaşın iyi olmayan yanını binlerce yıldır yaşayan bu topraklar, hala savaşın sıcak yüzünü hissetmekte, savaş ve savaş alanları üzerinden yapılan sığ siyasetin sahnesi haline getirilmektedir. Bu duruma en fazla alet olan mekan Gelibolu Mili Parkı'dır. 10 yılı aşkın bir süredir yürütülen "barış parkı" projesi, bugün tersi bir savaş çığırtkanlığına dönüşmüştür. Bu yazı bu sürecin anımsanması ve bilinmesi için kaleme alındı.

Gelibolu Milli Parkında Planlama Serüveni

Yangından önce.

Yaklaşık 33.000 hektarlık Gelibolu savaş alanları 1973 yılında milli park ilan edilir. 1981 yılında, Orman Bakanlığı tarafından hazırlanan ve yürürlüğe giren mastır plan, daha çok orman alanları ve doğal çevrenin düzenlenmesi esaslarını oluşturur. Öbür yandan Kültür Bakanlığı tarafından ve aynı dönemlerde, milli parkın bir çok bölgesine hızla anıt dikilmeye, şehitlik yapılmaya başlanır. Bir taraftan ağaçlandırma çalışmaları, diğer taraftan bölgenin bütünselliği olmayan anıtlarla doldurulması kavramsal kaymaların oluşmasına yol açar.

Yangından sonra.

1994 yılındaki büyük yangın ve sonrası gelişmeler, Gelibolu yarımadasının tekrar irdelenmesinin de vesilesi olur. Hızla yanan ormanların ağaçlandırılması girişimleri, doğal topografyayı bozduğu, savaş alanlarının algılanmasını engellediği yönünde eleştirileri gündeme getirir. Bu eleştirilere bölgede savaşmış çeşitli devletlerin yetkilileri de katılınca, merkezi düzeyde bölgenin bütüncül olarak ele alınması gereği ortaya çıkar. Dönemin cumhurbaşkanı Süleyman Demirel himayelerinde, merkezi hükümetin ilgili bakanlık ve birimleri bir araya gelir, Mimarlar Odasını da tartışmaya katarak, nasıl bir düzenleme yapılması üzerine tartışma ve arayışlar başlar.

Uluslar arası fikir projesi ve Planlama

Tüm bu arayış ve tartışmaların sonunda, uluslar arası bir fikir yarışmasıyla bölgeye yeni kimlik aranması kararı verilir ve 1996 yılından itibaren yürürlüğe konulur. Mimarlar Odası tüm süreci koordine etme görevini Prof. Dr. Raci Bademli'ye önerir. Raci Hoca bu öneriyi ret etmez, ülkenin aydınları ve akademisyenleriyle bir dizi toplantı yapılır. Yarışmaya genel çerçeve çizilir, buna göre düzenlenecek yarışma Uluslar arası Mimarlar Birliği(UIA) koşullarında ve uluslar arası katılımı gerçekleştirilecektir. Öbür yandan, bu alanın temel fikri barış üzerinden planlanacaktır. Yine tüm katılan projelerin değerlendirilmesi ve ödül seçimi için uluslar arası bir jüri belirlenir. 1997 yılı 18 martında ilan edilmesiyle süreci başlatılan uluslar arası yarışmaya, 121 ekip proje sunar. 1998 yılı mayıs ayı sonunda yarışma sonuçları Jüri tarafından belirlenerek açıklanır. Proje yarışmasının birincisi Norveçli Lasse BROGGER, Anne-Stine REİNE olmuştur. Norveçli ekibin gözetiminde yarışmayı kazanan fikir projesinin ete kemiğe büründürülmesi, yani Uzun Devreli Gelişme Planı haline getirilmesi işini, yine sevgili Raci Hoca ve ekibi, ODTÜ Döner Sermayesi adına sürdürür. Uzun ve uğraş verici çalışmalar sonucu söz konusu plan 23.12.2003 tarihinde onaylanır. Raci Hoca yeni bir anlayış yaratıcısı olarak artık aramızda değil, kansere yenik düştü. Fakat her belgede ve projede anısı bulunuyor.

Alt planlama çalışmaları için ilk adım.

Süreç burada bitmiyor. Ana ilke ve hedefleri üst planla belirlenen milli parkın, alt çalışmalarının yapılması danışmanlığı 2004 yılı başlarında ihale ediliyor. İhaleyi kazanan firmadan şu çalışmalar istenir;

1)8 adet ana planın nasıl elde edilmesi ve yapılacağına ilişkin fizibilite raporu. Bu ana planlar: Tanıtım, müzeler, kaleler ve tabyalar, ulaşım alt yapısı, su, çöp, atık su ve diğer ekonomik faaliyetler ana planlarıdır.

2)10 adet Proje ve Teknik hizmetler şartnamelerinin hazırlanması. Söz konusu proje ve teknik hizmetler şunlardır: Kabatepe simülasyon ve sunum merkezi, Seddülbahir kalesi deniz muharebeleri tanıtım merkezi ve forum alanı, Alçıtepe alt tanıtım merkezi çocuk ve gençlik köyü, Ziyaretçi dinlenme noktaları, Tabyaların restorasyonu ve tekniğine uygun işlevlendirilmeleri, Şehitler abidesi şehitler belgeliği müzesi, Bigalı Atatürk müzesi, Kabatepe müzesi ve Çamburnu müzesi, Peyzaj düzenleme projeleri, ziyaret yolları, katı atık düzenli depolama tesisi ve transfer istasyonları, bilgi işlem merkezi.

Danışman firmanın tüm bu hizmetleri yürütürken bağlı kalacağı belge, Uzun Devreli Gelişme Planı ve raporlarıdır.

Çelişkiler ve Yanlışlıklar

Sizlere 10 yılı aşkın bir sürecin serüveninden bahsettim. Tam da “artık sonlara yaklaşıyor” derken, önümüze çelişkiler yumağı ve yanlışlıklar silsilesi çıkmaktadır. Bu durum ilkesel olarak 2 farklı cepheden yanlışlıklar barındırıyor.

Birincisi yanlış: Planlamanın temel anlayışı ve bütünselliği gözetilmeden, parçacı/mevzii yatırımlar gerçekleştiriliyor. Bunların bazılarını sıralarsak; anıt ve civarının düzenlenmesi, yeni şehitliklerin inşası, Alçıtepe ile anıt civarına yeni otoyolların yapılması, Anzak koyu ile Haintepe civarındaki yol genişletme ve yapım çalışmaları, Kilye koyu ana tanıtım merkezinin yapılması, Kale ve Tabyaların restorasyonları, Kilitbahir, Seddülbahir ve Alçıtepe köylerinin imar planlarının ihalesi, vb.dir. Kalkınmacı zihniyet açısından, yapılan her yatırımın iyi ve doğru olduğu gösterilmektedir. Öbür yandan, karar verici iktidarlar yapılanın “uzun devreli gelişme planı”na uygun olduğunu iddia etmektedir.

Fakat doğru gibi gözükken durumlar aldatıcı ve evrensel planlama ilkelerine aykırıdır. Bu yanlışlık bir örnekle açıklanabilir. Gelibolu Barış Parkında parçacı bir çok yol yapılmaktadır. Bu yolların her biri tahrip edici, doğal ve tarihsel topografyayı bozan yollardır. Yolun parçacı boyutunu düşündüğünüzde bunun vazgeçilmez olduğu gözükmez. Yani Anzak koyuna gitmek için; ya denizi dolduracaksınız, ya da 30-40 metrelik dağın yarısını yok edeceksiniz. Eğer bu bölgenin tüm ulaşım sistemi planlanır ve tahribin boyutu görülerek, farklı alternatifler araştırılmazsa, dayatılan durumun doğru gibi gösterilmesi kaçınılmazdır. Yani işin yönteminde yanlışlık bulunmaktadır. Halbuki, fikir projelerinin birinci seçileni ve eldeki Uzun Devreli Gelişme Planı bu bölgenin özel araç ve lastik tekerlekli motorlu araçlardan arındırılmasını öngörmekte, yürüyüş ve bisiklet yolları, at gezi parkurları, toplu taşıma ve ring yolları, hatta kirlenmeyen hafif raylı sistem önerilerini sıralamaktadır. Bu önerileri yok farz etmek, milli parkı otoyol parkurlarıyla donatmak, motorlu araç cehennemine dönüştürmek, bir fiil Uzun Devreli Gelişme Planı'na aykırı davranmanın kanıtıdır.

İkinci yanlış ise; Barış ve Barış Parkı kavramı unutturulmak isteniyor. Planlama serüveninde de anlatıldığı gibi; 10 yıllık çalışmaların önemli ilkelerinden birisi bu alanların barışı simgeleyecek düzenlemelerle korunmasıdır. Sükûnet, huzur ve barış, milli parkı gezen herkesin sonuçta edindiği bir kavram olmalıdır. Bu alanlar şimdilerde, bir taraftan işlevsel karmaşanın ve şantiye görünümünün diz boyu yaşandığı, bir taraftan savaş çığırıklığıyla manevi duyguların abartıldığı, diğer taraftan ise turizmin aracı haline dönüşen ideolojik ifade alanlarıdır.

Her ideoloji kendine ait bir sanal dünyayı inananlarına Gelibolu Savaş Alanları üzerinden ifadelendirmektedir. Bir taraftan İslamcılar din temelli ideolojileri, bir taraftan Türkçüler ırkçılık temelli ideolojileri, diğer taraftan ulusalcılar devlet temelli ideolojileri Gelibolu savaşı ve savaş alanları üzerinden beslenmektedirler. Savaş üzerinden yapılan bu tür ideolojik beslenmeye, son dönem inşa edilen fiziki düzenlemelerde fon oluşturmaktadır. Şehitlikler, Anıtlar, yapısal düzenlemeler, sergilemeler ve diğer fiziki düzenleme ve inşaatların teması, savaşı abartılı yüceltmek üzerine kurgulanmaktadır. Yaratılan bu durum, 10 yılı aşkın emeklerle oluşan “barış ve barış parkı” kavramına ve onun somut sonucu olan fikir projesi ile Uzun Devreli Gelişme Planı’nın anlayışına ve bizzat varlık gerekçesine aykırı davranmanın kanıtıdır.

Sonuç

Görülmektedir ki bu tür ilkesel yanlışlıklar düzeltilmeden yapılan işlerin, “barış” teması üzerinden hazırlanmış Uzun Devreli Gelişme Planı’na uygun olduğunu söylemek hiç de gerçekçi değildir. Öbür yandan, sadece parçacı bir işin tahribatını en aza indirmeye çalışmak, saygı değer bir uğraş gibi görülse de, dar alanda kısa paslaşma yapmak veya at gözlüğü takarak meseleye çözüm aramaktır.

Siyasi Tercihler.

Gelibolu Milli Parkı’nın 30 yıllık sürecinde olduğu gibi şimdilerde de, savaş üzerinden siyasi ve ideolojik kavgalar ivmesi artarak sürmektedir. Mevcut siyasal iktidar inanarak ve bilinçli bir şekilde tercih ettiği yatırımlarına ve politikalarına, ısrarlı bir şekilde devam edecektir. Mevcut iktidar tarafından yaratılan bu ısrarcı tercihin karşısında gibi duran siyasi muhalefet, aynı anlayış ve yöntemlerle savaş çığırıklığı tercihini kullanmaktadır. Görülmektedir ki, Gelibolu Barış Parkında, iktidarı da ve muhalefeti de “barış” talep etmemektedirler. Barış umudu ne yazık ki ve yine de, siyaset ve iktidar dışı platformlarda gelişecektir.

Evrensel Değerler.

Aktif siyaset içinde yer almayan, iktidar talep etmeyen ve çalışmalarını iktidar dışı alanlarda sürdüren kesimlerin yöntemi kuşkusuz farklılık içerecektir. Bu kesimlerin çalışma yönteminde temel belirleyici aks, kazanılmış evrensel değerlerdir. İnsanlık tarihiyle koşut birikimlerin sonucu olan evrensel değerler bizlere göstermektedir ki; “bütüncül planlama” ile “barış” insanlık için çok önemli ve vazgeçilmez bir değerdir. Dünya literatürü, bu 2 kavramın aksini uygulayanların yanlış yaptığını tespit eder. İşte bu yüzdendir ki; Gelibolu Barış Parkında yapılanlar evrensel değerlere aykırı davranmanın kanıtıdır.

Gelibolu Milli Parkı, 1994 ile 2002 yılları arasındaki kadar, “barışa” yakın olmamıştı. Bir başka deyişle, Gelibolu Milli Parkında 2002–2008 yılları arasındaki kadar, “savaş çığırıklığı” yapılmamıştı. Bu savaşın sanal düşmanları sadece Türkiye dışındaki yabancılar değil, ne yazık ki hepimiz diğerine göre ötekileştirilmiş düşmanlara dönüştürüldük. Uluslar arası anı ve hatıra merkezi olarak da algılanan bu bölge, yılın belli dönemlerinde çok sayıda yabancı kişiye de ev sahipliği yapmaktadır. Son dönem yapılan ve evrensel değerlere aykırı olan yanlış uygulamalar, küresel barışa da engel oluşturmaktadır. Kendisinden başka herkesi düşman olarak gören ideolojik yaklaşımlar, gittikçe tırmanmakta ve “barış” kavramını yok etmektedir.

KÜRESEL BARIŞ ve KÜRESEL ÇATIŞMA

AN INCOMPREHENSIBLE ACT: BURNING FOOD FOR FUEL

Dr. Sezer Göncüoğlu Eser
Penn State University
sxxg168@psu.edu

Abstract

In recent years there has been a global euphoria about converting food crops into automotive fuels. Biofuels have been promoted as a panacea to addressing the looming energy crisis in transportation and to combating global warming. A close examination of the full lifecycle of biofuels reveals that they are currently highly inefficient from an energy conversion standpoint. Besides, biofuel production has exacerbated environmental problems and jeopardized food systems. Presenting biofuels as a solution to the energy crisis and global warming undermines the economic, political, and social dimensions of the problems. It also hinders consideration of sustainable alternatives.

Key Words: Biofuels, food crisis, global warming, rationalized agriculture

Introduction

Today there is a worldwide food crisis. Populations everywhere face severe food shortages and increased prices. This situation has sparked riots in some countries. In Haiti, five people were killed and forty were wounded on April 7, 2008 during a protest against the rising prices of food staples such as rice, corn, beans and cooking oil (BBC News, April 16). The same day in Egypt, angry crowds clashed with police when they were protesting soaring food prices (BBC News, April 22). People in Cameroon, Indonesia and Afghanistan, too, have demonstrated against food shortages. In Bangladesh, an average family spends more than half of their earnings on food (BBC News, April 10). Similarly, many Afghans spend half their earnings on bread only (NPR, Morning Edition).

The current food crisis has resulted from (1) poor weather conditions – a consequence of global warming to a large extent, (2) reduction in working farmland – a combined outcome of increased urbanization and decreased farming populations, (3) an increase in land areas allocated to biofuel crops, (4) increased fuel prices, and (5) an increased demand for food from the rising middle classes in China and India. This paper discusses the concept of biofuels and how producing fuel from food crops has affected the global food supply.

Rising Biofuels

In recent years there has been a global euphoria about converting food crops into automotive fuels. This concept is not new. More than a century ago, Rudolph Diesel developed the first engine that ran on peanut oil (Mulhollem, 2007). Nearly thirty years later, Henry Ford designed the Model T to run on ethanol (The Chesapeake Bay Commission, 2007). Yet, in the course of time petroleum-derived fuels took over as readily available cheap alternatives. These fuels were considered cheap because their lifecycle costs are not internalized. One dismal externality of fossil fuel combustion has been its contribution to global warming. As part of recent global efforts to reduce greenhouse gas emissions, biofuels have been widely promoted as an effective fuel option in transportation.

Biofuels refer to fuels produced from recently living biomass. Biofuel feedstock sources include grains, sugar crops, cellulosic materials, oilseed crops, organic urban waste, manure, and even algae. Depending on the type of feedstock, either ethanol or biodiesel is produced. Grains, sugar crops, and cellulosic materials are converted into ethanol. Biodiesel can be produced from any vegetable and animal oil including used oil from restaurants. Oilseed crops, such as soy, palm and jatropha, are commonly used to produce biodiesel. Both ethanol and biodiesel can be burnt in their pure state or blended with conventional fuels - i.e. gasoline, or diesel fuel, respectively.

Biodiesel is mainly produced from soy in the United States and Brazil while in the European Union it is largely produced from rapeseed and sunflower seed. In Indonesia and Malaysia, the biodiesel feedstock is palm oil. Presently, ethanol is the most widely used biofuel. Brazil has been successfully engaged in sugarcane ethanol production since the 1970s. In the United States, ethanol production depends on corn to a large extent. Recently, cellulose-based ethanol has been promoted as a low cost and environmentally benign option. Cellulosic feedstock would build on perennial grasses and waste products from agriculture and forestry. Hence cellulosic ethanol production would not impact food supplies - hypothetically. Yet this technology is currently at a *proof-of-concept* stage, far from making any significant contribution to commercial fuel production.

Arguments Surrounding Biofuels

Biofuel production is a complex, multi-faceted process that concerns politicians, scientists, farmers, environmentalists, consumers, agricultural corporations, and the public. Biofuel technology promises to deliver fuels from renewable sources, which emit considerably fewer greenhouse gases. Hence governments have promoted biofuels as a panacea to combating global warming. Moreover, it is purported that biofuels would reduce dependence on nonrenewable fossil fuels, decrease vulnerability to high oil prices, provide energy security and create new markets for agricultural products.

Although biofuels are believed to offer substantial benefits for the environment, economy and national energy security, experience to date suggests otherwise. Whether a certain biofuel delivers its promise depends on the selection of feedstock - its cultivation method, its energy efficiency and available conversion technologies (Mol, 2007). Paradoxically, while biofuels are touted for their potential to reduce greenhouse gases, their production may emit more such gases through land use changes and during conversion processes. For example, when forests are burned to open land for producing biofuel crops, the world faces a twofold impact on global warming: greenhouse gases are released into the atmosphere and important carbon sinks are destroyed. Besides, ecosystems are being destroyed during forest fires. Other environmental problems include decreased biodiversity, land degradation and water pollution – all associated with the monocropping of biofuel feedstocks. These are the unintended but *foreseeable* environmental consequences of biofuel crop production. There is also the opportunity cost of removing land from other uses (Marshall, 2007).

In the United States, growing corn for ethanol production is subsidized by federal and state governments (Runge and Senauer, 2007). In 2006, the federal government distributed about 6 billion dollars to subsidize ethanol (Anslow, 2007). Many farmers have shifted to corn production to benefit from the subsidies, yet several biofuel companies have been the primary beneficiaries (Pimentel and Patzek, 2005). One consequence of land shift has been the reduced production of soybean, which has led to substantial increases in global soy prices (Laurance, 2007). High soy prices, in turn, have led to increased deforestation in the Amazonian forests of Brazil to create farmland for the expansion of soybean production. At the same time, expensive soybean-based animal feed has forced ranchers to move farther into the Amazonian frontier to feed their cattle.

The biofuel boom has led plantation owners in Southeast Asia to clear vast areas of tropical rainforest (Augustyn, 2007). The forests are destroyed by fire and replaced by oil palm monoculture. Forest fires take place from July through October until monsoon rains extinguish them. Many animal species vanish during these fires and local populations suffer from respiratory diseases due to smoke and smog.

Over the past year, populations in developing countries were cut off from their means of sustenance when fuel took priority over food. Specifically, large scale ethanol production in the United States has increased food prices, bringing low-income people to the edge of hunger (Runge and Senauer, 2007). Even in rich countries, more people went hungry in 2007. Naturally, people in poor countries suffer disproportionately more. According to the World Bank estimates, at least 100 million people have been pushed deeper into poverty by soaring food costs (World Food Programme, 2008). The World Food Programme indicated last year that it can no longer afford sufficient food aid to poor countries due to the rising food prices. The UN Special Rapporteur on the Right to Food called the shift in farmland toward biofuel crop production “a crime against humanity.”

As tens of millions of hectares worldwide are transformed by multinational corporations to grow biofuels, indigenous peoples lose their food sovereignty, food security and human dignity. The indigenous Orang Rimba (Forest Nomads) has lived sustainably over generations in the Sumatran rainforests of Indonesia. Today these forests are being cut down, burnt and turned into oil palm plantations. The community has lost the ability to sustain itself. Community members suffer from hunger and malnutrition. They are forced to beg for food or take it from plantations at the risk of being subjected to violence. On September 17, 2007, Indonesian police opened fire on members of the Orang Rimba community for collecting palm fruits on an oil palm plantation (Ernsting, 2008).

In Argentina, biofuel plantations jeopardize national food sovereignty. The government has expanded soya production to supply 10 percent of Europe's biofuel crop demand. One hundred thousand small farmers have been forced off their land since the late 1990s as GM soya has displaced much of the country's dairy industry, grain, potato and vegetable production (Grain Seedling, 2007). Malnutrition rates have increased among rural and urban populations. Indigenous people of the Chaco forest face destitution and death from starvation and illness while their forest is being cut down to clear land for soya production (Grupo the Reflexion Rural, 2007). Adolfo Boy and Jorge Rulli of Grupo de Reflexion Rural in Argentina warned that: “[Their] country has become a laboratory for experiments in rural genocide” (www.independent.co.uk/news/world/americas/aboriginal-victims-of-argentinas-silent-genocide-395718.html).

At present, corn ethanol cannot be considered a renewable energy resource because its production depends entirely on *nonrenewable* fossil fuels. Corn needs to be grown, harvested, transported, and

converted to fuel. All steps require energy inputs – which at present come mostly from fossil fuel. The total energy input required to produce corn is equal to 4 to 5 metric tons of gasoline per hectare (Patzek, 2006). In effect, producing corn ethanol requires 30 percent more fossil fuel energy than the energy contained in the ethanol product itself (Pimentel and Patzek 2006). According to Pimentel (2007), when all energy inputs for corn production and processing are assessed, about 1.4 gallons of oil equivalents are required to produce 1 gallon of ethanol. Moreover, ethanol has a lower energy content than gasoline: a unit volume of ethanol has 2/3 of the energy contained in the same volume of gasoline (DOE report, 2005). In other words, ethanol would deliver 2/3 of the distance traveled compared to that delivered by the same volume of gasoline in the same vehicle. In sum, over the full lifecycle of corn-ethanol, greenhouse gas emissions are, at best, slightly less than those emitted through gasoline use. In the most optimistic scenario, when a gallon of gasoline is replaced with a gallon of corn ethanol, greenhouse gas emissions are reduced by only about 18% (Service 2007).

Corn ethanol production requires large tracts of land and large quantities of water. In the United States, 96 percent of the corn field shifted to ethanol production is not irrigated. Yet an irrigated corn field requires 1.2 acre-feet of water per acre of corn (Aden, 2007). This means that for every liter of corn ethanol, 785 liters of water are consumed for irrigation. Further, 3 to 4 liters of water are used in biorefineries to produce 1 liter of ethanol from corn kernels (Aden, 2007).

As Pimentel (2004) commented, we abuse our precious croplands to grow corn for an energy-inefficient process that yields low-grade automobile fuel; this translates into an unsustainable yet subsidized burning of food.

Rationalized Agriculture and Biofuels

Max Weber indicated that purpose rational action increasingly dominated the modern, industrialized world. An action is purpose rational, defined Weber (1968: 26), “when the end, the means, and the *secondary* results are all rationally taken into account and weighed” (emphasis added). Purpose rational action looks for the optimal means to attain a given goal. Bureaucracy is the ultimate example of purpose rational. “Nothing is more efficient and more precise than bureaucratic management,” Weber noted (Gerth and Mills, 1959: 50). Nonetheless, the author also recognized the dehumanizing aspect of bureaucracy. He identified “the process of rationalization with mechanism, depersonalization, and oppressive routine.” After attaining a certain threshold, rationalization might lead to irrationality, making bureaucracy an ‘iron cage of rationality’ which prevents individuals from breaking free.

According to Weber, since agriculture is bound to place, time, and organic means of work: rural production can be revolutionized least by a purely rational division and combination of labor, by acceleration of the turnover of capital, and by substituting inorganic raw materials and mechanical means of production for organic raw materials and labor forces (1959: 364).

Yet over the past one hundred years, agriculture has become a highly rationalized activity. Farm machinery increased labor productivity and decreased demand for human and animal labor. Hybrid seeds and petrochemicals (fertilizers, pesticides, and herbicides) allowed the intensification of farming, and specialization in products provided economies of scale. Scientific food production replaced traditional methods in agriculture. Rational food production devalued and marginalized traditional farming systems on the basis that they were neither scientific, nor economically profitable.

Bureaucratic structuring in agriculture has promoted efficiency, precision, continuity of operation, and speed. The farm sector has increasingly become integrated with food processors and retailers in order to reduce costs and uncertainty. Yet attempts to purposively rationalize agriculture have resulted in incalculable consequences: soil fertility decreased; erosion and pollution increased; and farming became increasingly dependent on energy and chemical intensive practices (Berry, 1977; Busch, 2000; Bollier, 2003; Harper and Le Beau, 2003). And all this happened at the expense of family farms, farm workers, and small rural businesses. While trying to control natural processes, agriculture became “connected with heedless consumption of natural resources” (Weber; 1959: 366). These are some irrationalities of ‘rationalized’ agriculture because in the process of rationalization, the secondary results were not rationally considered.

Carle Zimmermann (1975: 36) asserted that mechanized agriculture had a significant ‘unanticipated consequence’: consumers lost their control over the taste, nutritive value, quantity, and price of food. The predicament Zimmermann described has continued, if not accelerated, and as a result, consumers have become separated not only from their food, but also from the knowledge of who produces, processes, and transports their food and how (Berry, 1990; Lacy, 2000). In the meantime, farmers have lost their control over the *reproduction* of seeds -the most rational component of farming (Kloppenburger, 1988; Yapa, 1996; Busch, 2000). The technology of genetic modification (GM) has intensified this tendency by introducing more calculable, predictable, and efficient methods into commercial seed reproduction. Farmers have been further separated from their ‘means of production’ through the hegemony of science and technology. Now, they also seem to have lost their control over the *composition* of the seeds they plant.

The most recent development in agriculture has been the cultivation of food crops to produce biofuels. As in previous rationalizations in agriculture, this development has been justified as serving humanity. Biofuels are moralized as providing renewable energy options and combating global warming. As recent as the development of genetically modified food products, every “rational” action in agriculture has been rationalized as addressing the problems of poor, hungry and marginalized people around the world. Now it appears that concern for the poor has disappeared. This time agriculture will feed cars, not people.

Biofuel production may be technologically possible and economically viable, but only for the short-term profits of large biofuel corporations. In the long run, it is neither economically sound nor ecologically benign. More importantly, this practice raises serious moral questions. While governments have subsidized corporations’ gluttony, billions of people have lost their access to the most basic food items. Burning food to feed vehicles as vast populations around the world face starvation is morally unethical.

Concluding Remarks

Biofuels have been promoted as a panacea to addressing problems of global warming and the looming energy crisis in transportation - even though these problems have been the consequences of previous rationalizations. Presenting biofuels as a solution undermines the economic, political, and social dimensions of the problem. It also excludes consideration of alternative ways to sustainably deal with these problems.

Winner (1986) argued that discussing a new technology within a framework of risks and benefits often legitimized its acceptance without questioning the values embodied in it. He suggested that before assessing the risks and benefits of a certain technology, one should first ask: What values are involved in the production of this scientific and technological knowledge?

Biofuel technology has been promoted by the dominant consumerist ideology which routinely emphasizes the benefits of new technologies and conceals their environmental and social costs. This ideology serves the wealthy and big corporations at the expense of the poor and the environment. Biofuel production and consumption seems neither economically possible nor morally ethical. To substitute one third of their yearly gasoline consumption, Americans would require more cropland than they need to feed themselves (Pimentel and Patzel, 2005:68). Even if the entire corn crop were converted into ethanol, it would replace only a small percentage of petroleum consumption.

While millions of people around the world suffer from malnutrition and face starvation, millions of hectares have been devoted to biofuel crops to endow a wealthy minority with the freedom of their inefficient mobility. As Lester Brown, president of the Earth Policy Institute, stated, “...the stage is being set for a head-on collision between the world’s 800 million affluent automobile owners and food consumers” (Maynard, 2007). The recent worldwide food crisis has revealed that biofuel production places significant stress on global food systems. Besides, agriculture has already been under threat because of global warming, freshwater depletion, soil erosion, nutrient and pesticide accumulation and rapid urbanization. Under these conditions, land conversion for biofuel production would bring global food systems on the verge of collapse and force 3.7 billion malnourished people around the world further into misery. Given that the amount of corn required to fill a typical SUV’s 25-gallon tank with ethanol would feed one person for a year (Maynard, 2007), biofuel technology is neither egalitarian nor liberating.

Food is the most basic human need. Fuel cannot take priority over food. The only rational solution to the petroleum crisis and the problems of global warming is conservation. There must also be a radical shift to sustainable renewable resources such as solar energy and wind power – among others.

References

- Aden, Andy. (2007). “Water Usage for Current and Future Ethanol Production.” *Southwest Hydrology*, 22-23. http://www.epw.senate.gov/public/index.cfm?FuseAction=Files.View&FileStore_id=3d2f1427-d51d-4a54-8739-166853ee1c44 Cited on August 7, 2008.
- Anslow, Mark. (2007). “Biofuels: Facts and Fiction.” *Ecologist*, 2(37):34-36.
- Augustyn, Heather. (2007). “A Burning Issue.” *Worldwatch*, 20(4):22-27.
- BBC News. April 16, 2008. http://www.bbc.co.uk/caribbean/news/story/2008/04/080416_jessop.shtml Cited on May 22, 2008.
- BBC News. April 22, 2008. http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/7355217.stm Cited on May 22, 2008.
- BBC News. April 10, 2008. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7341111.stm> Cited on May 22, 2008.
- Berry, Wendell. (1990). “The Pleasures of Eating.” Pp. 145-152 in Wendell Berry. *What Are People For?* San Francisco, CA: North Point Press.
- Berry, Wendell. (1977). *The Unsettling of America: Culture and Agriculture*. San Francisco, CA: Sierra Club Books.
- Bollier, David. (2003). *Silent Theft: The Private Plunder of Our Common Wealth*. New York, NY:Routledge.

- Busch, Lawrence. (2000). *The Eclipse of Morality: Science, State, and Market*. New York, NY: Aldine De Gruyter.
- DOE Report. (2005). Appendix C, Page 159, Table 4.
http://www.eia.doe.gov/emeu/rtecs/nhts_survey/2001/tablefiles/c0464 Cited on August 1, 2008.
- Ernsting, Almuth. (2008). "Biofuels or Biofools." <http://www.foe.org.au/resources/chain-reaction/chain-reaction-editions/chain-reaction-102-april-2008/food-feature/biofuels-or-biofools/> Cited on July 7, 2008.
- Gerth, H. H. and Wright Mills. (1959). "Intellectual Orientations." Pp. 45-74 in H. H. Gerth and Wright Mills (translators and editors.) *From Max Weber*. New York, NY: Oxford University Press.
- Grain Seedling Special. (2007). "No to the Agrofuel Craze." www.grain.org/nfg/?id=502 Cited on July 1, 2008.
- Grupo the Reflexion Rural. (2007). "United Soy Republics: The Truth about Soy Production in South America." www.lasojamata.org/?q=node/91 Cited on July 24, 2008.
- Harper, Charles L. and Bryan F. Le Beau. (2003). *Food, Society, and Environment*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Kloppenborg, Jack. (1988). *First the Seed: The Political Economy of Plant Biotechnology*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Lacy, William B. (2000). "Empowering Communities Through Public Work, Science, and Local Food Systems: Revisiting Democracy and Globalization." *Rural Sociology*, 65(1): 3-26.
- Laurance, W. F. (2007). "Switch to Corn Promotes Amazon Deforestation." *Science*, 318(5857):1721
- The Chesapeake Bay Commission. (2007). *Biofuels and the Bay: Getting it Right to Benefit Farms, Forests, and the Chesapeake*.
- Marshall, Liz. (2007). "Carving Out Policy Space for Sustainability in Biofuel Production." *Agricultural and Resource Economics Review*, 36(2):183-196.
- Maynard, Robin. (2007). "Against the Grain." *Ecologist*, 2(37):28-32.
- Mol, Arthur P.J. (2007). "Boundless Biofuels? Between Environmental Sustainability and Vulnerability." *Sociologia Ruralis* 47(4):297-315.
- Mulhollem, Jeff. (2007). "Going Greener." *Penn State Agriculture*, Winter/Spring:12-21.
- NPR. May 27, 2008 <http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=90840970&ft=1&f=1001> Cited on May 27, 2008.
- Tad W. Patzek. (2006). "Thermodynamics of the Corn-Ethanol Biofuel Cycle."
- Pimentel, David. (2004). "Limits of Biomass Utilization." *Encyclopedia of Physical Science and Technology*, 159-171.
- Pimentel, David and Tad W. Patzek. (2005). "Ethanol Production Using Corn, Switchgrass, and Wood; Biodiesel Production Using Soybean and Sunflower." *Natural Resources Research*, 14(1):65-76.
- Pimentel, D and Tad W. Patzek. (2006). "Green Plants, Fossil Fuels, and Now Biofuels." *Bioscience* 56, 875.
- Pimentel, David. (2007). "The Costs of Biofuels." *Chemical and Engineering News*, 85(51):12-16.
- Runge, C. Ford and Benjamin Senauer. (2007). "How Biofuels Starve the Poor." *Foreign Affairs*, 86(3):41-53.
- Service, Robert F. (2007). "Cellulosic Ethanol: Biofuel Researchers Prepare to Reap a New Harvest." *Science*, 315(5818): 1488-1491.
- Weber, Max. (1959). *From Max Weber*. H. H. Gerth and Wright Mills (translators and editors.) New York, NY: Oxford University Press.
- Weber, Max. (1968). *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Guenther Roth and Claus Wittich (editors). New York, NY: Bedminster Press.
- Winner, Langdon. (1986). *The Whale and the Reactor: A Search for Limits in an Age of High Technology*. Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- World Food Programme. (2008). "WFP Crisis Page: High Food Prices." <http://www.wfp.org/english/?ModuleID=137&Key=2853> Cited on August 5, 2008.
- Yapa, Lakshman. (1996). "Improved Seeds and Constructed Scarcity." Pp. 69-85 in Richard Peet and Michael Watts (editors.) *Liberation Ecologies*. New York, NY: Routledge.
- Zimmermann, Carle C. (1975). "The Future Main Tasks of Rural Sociology." *Revue Internationale de Sociologie*, 11(April): 20-37.

ŞİRKET İTTİFAKLARININ ULUSLARARASI İLİŞKİLERE BARIŞÇIL YANSIMALARI: TÜRK - YUNAN İLİŞKİLERİ VE FİNANSBANK - NBG ORTAKLIĞI

Yrd. Doç. Dr. Ali Şahin ÖRNEK
asornek@comu.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. Soner KARAGÜL
sonerkaragul@comu.edu.tr

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Günümüzde tüm karar alıcılar arasındaki ilişkiler oldukça karmaşık hal almaktadır. Yaşamını sürdürmek zorundaki tüm organizmalar gibi ülkeler ve işletmeler arası ilişkiler yoğunlaşmaktadır. Küresel ekonominin yansımaları kendisini siyasi ilişkilerde de göstermektedir. Ekonomik karar alıcılar, zaman zaman ülke siyasetinde belirleyici olmaktadır. Yaşanan pek çok olayda, bu karşılıklı etkileşim açık biçimde görülmektedir.

Türk Yunan ilişkileri geçmişte birçok alanda sorunlar yumağı olmakla birlikte, Ağustos 1999 Depremi, Türk-Yunan ilişkileri açısından yumuşama ve işbirliğine dönük bir milat olmuştur. Yakınlaşma ve işbirliği girişimlerinden özellikle ekonomi, finans ve ticaretin yanı sıra enerji, turizm, ulaşım hatta askeri alanlardaki gelişmeler dikkat çekicidir. Bu çalışmada NBG ile Finansbank ortaklığını; Türk-Yunan ilişkilerine yansımaları ele alınmaktadır. 2006 yılında Fiba Holding bünyesindeki Finansbank'ın Yunanistan Ulusal Bankası (NBG)'na satılması her iki ülke kamuoyunda da büyük yankı uyandırmıştır. Ticari alandaki işbirliği ve yakınlaşmanın devletlerarası ilişkilere yansımalarının boyutları, ulusal kamuoylarının yaklaşımları da göz önünde bulundurularak irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şirket ittifakları, birleşmeler, satın almalar, Türk – Yunan ilişkileri, barış

THE PEACEABLE REFLECTIONS OF STRATEGIC ALIANCES TO INTERNATIONAL RELATIONS: TURKISH - GREEK RELATIONS AND FINANSBANK - NGB PARTNERSHIP

Abstract

Today, the relations among all decision makers are very complicated. Inter-country and inter-business relations as all organisms, which have to continue their life, have increased. The reflections of global economy are felt in political relations as well. Economic decision makers are dominant in country politics from time to time. This interaction is seen clearly in many events.

Despite the problems in Turkish-Greek relations in many areas in the past, the August 1999 earthquake has been a milestone towards relaxation and partnership in Turkish-Greek relations. Especially, the rapprochement and partnership attempts in economy, finance and trade, energy, tourism, transportation and even in military areas are remarkable. This study examines the reflections of NBG and Finansbank partnership to Turkish-Greek relations. In 2006, the sale of Finansbank, owned by the Fiba Group, to National Bank of Greece (NBG) had repercussions in public opinion of both countries. The dimensions of reflection of the rapprochement and partnership in trade area to inter-country relations are examined by taking into consideration national public opinion approaches.

Key Words: Strategic alliance, merger, acquisition, Turkish- Grek relations, peace.

Giriş

Küreselleşme olgusu hem uluslararası ilişkilerde hem de işletmeler arası ilişkilerde yoğun biçimde etkilerini hissettirmektedir. Karşılaşılan sorunlar veya gelişme yönlü eğilimler; karar alıcıların tek başına çabalarını yetersiz kılmaktadır. Geçmişte devletlerarasındaki ilişkilerde sıkça rastlanılan işbirliği ve ortak çabalara; son yirmi yıldır işletmeler arasında da sıkça rastlanmaktadır. Yeryüzünün de dışına taşan pazar anlayışının uzantılısı olarak; işletmeler rakipleriyle veya diğer işletmelerle, bir şekilde stratejik ilişkiler geliştirmektedirler.

Dünya üzerinde yaşamını sürdürmek isteyen tüm organizmalar gibi, ülkeler ve işletmeler arası ilişkiler gittikçe artmaktadır. Son yirmi yıldır işletmeler küresel stratejik ortaklar arayıp bulmakta, yeni evlilikler ya da satın almalar gerçekleştirmektedirler. Öte yandan küreselleşmenin ekonomik izdüşümleri kendisini siyasi ilişkilerde de göstermektedir. Ekonomik karar alıcılar ile siyasi karar alıcılar zaman zaman çıkar çatışması yaşayabilmekte ya da ortak paydada buluşabilmektedirler. Bu durum bazen ulusal bazen de uluslararası sorunları tetikleyebilmektedir. Yaşanan pek çok olayda, bu karşılıklı etkileşim açık biçimde görülmektedir. Devletler arasında yaşanan gerginlikler zincirleme olarak ilgili diğer ülkelere de yansımakla birlikte; ister istemez işletmeler arası ilişkileri de etkilemektedir. Ağustos 2008'de Türkiye'nin komşularından Gürcistan'ın Rusya ile yaşadığı savaşın Türk işletmelerine zararı büyük olmuştur. DEİK Türk Gürcü Avrasya İş Konseyleri Başkanı, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı ve son olarak yapımına başlanan Kars-Tiflis demiryolu projelerinin işletmeler ve söz konusu devletler açısından

büyük stratejik ortaklıklar olduğuna dikkat çekmektedir (http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR_KOD=103957). Beş gün süren savaş sonrası Gürcistan'ın en büyük ticari ortağı olan Türkiye'nin katlanacağı maliyetler belirsizliğini korumaktadır.

Geçmişte, Türk-Yunan ilişkilerinde pek çok sorun yaşanmıştır. Ağustos 1999 Depremi, Türk-Yunan ilişkileri açısından yumuşama ve işbirliğine dönük bir milat oluşturmaktadır. Yakınlaşma ve işbirliği girişimlerinden özellikle: Ekonomi, finans ve ticaretin yanı sıra enerji, turizm, ulaşım hatta askeri alanlardaki gelişmeler dikkat çekicidir. Bu çalışmada NBG ile Finansbank ortaklığının; Türk-Yunan ilişkilerine yansımaları ele alınmaktadır. Ticari alandaki işbirliği ve yakınlaşmanın devletlerarası ilişkilere yansımalarının boyutları, ulusal kamuoylarının yaklaşımları da göz önünde bulundurularak irdelenmektedir.

Son yıllarda Türkiye'de işletmeler arası birleşme / satın alma / ittifaklarda ciddi artış görülmektedir. Özellikle kamu otoritesinin özelleştirmeye ağırlık veren yaklaşımıyla pek çok kamu kuruluşu elden çıkarılırken; ulusal özel sektör kuruluşlarının bir kısmı yabancı işletmelere satılmıştır. Diğer taraftan sayıları az da olsa Ülker gibi, bazı Türk işletmeleri yabancı işletmeleri satın alma yoluna gitmektedirler. Bu kararlar hem işletme çalışanlarını için hem de ülke vatandaşları ve uluslar arası politikalar açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. 2006 yılında Fiba Holding bünyesindeki Finansbank'ın Yunanistan Ulusal Bankası (NBG)'na satılması her iki ülke kamuoyunda da büyük yankı uyandırmıştır.

Acaba ortak paydada buluşulduğunda işletmelerin sağladığı birliktelikler ülkeler arası ilişkileri ne ölçüde ve nasıl etkilemektedir. İş dünyasına yönelik sivil toplum kuruluşları devletler ile girişimciler arasında ne tür bir işlev görmektedir. Söz konusu faaliyetler barışın sağlanmasına katkı sağlayabilir mi? Çalışma bu ve benzer sorunların genel çerçevesini çizmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede asıl cevabını arayan zor soru, Acaba ikili ilişkiler devletler tarafından mı yoksa işletmeler tarafından mı belirlenmektedir? biçiminde karşımıza çıkmaktadır.

Türk-Yunan İlişkilerinin Tarihsel ve Siyasal Boyutları

Türkiye ile Yunanistan, aralarında sorunların zamanla derinleşip kemikleştiği Ege Denizi'nin iki yakasındaki devletlerdir. 1922 yılında Yunan işgalinin bertaraf edilmesinden bu yana doğrudan savaş yaşamamış olmalarına ve Soğuk Savaş döneminde aynı blokta yer almalarına rağmen iki devlet arasındaki sorunlar günümüze kadar kronik şekilde sürmüştür.

İki ülke arasındaki ilişkiler daha çok tarihsel nedenlerle, karşılıklı algılamalarla ve iç-dış politik kaygıların etkilemesiyle şekillenmektedir (www.turkishgreek.org). Tarihsel süreçte ilişkiler azınlıklar, Kıbrıs ve Ege Denizi'ne ilişkin sorunlarla gündeme gelmiştir. Ege Denizi'ne ilişkin olarak ortaya çıkan sorunlar; karasularının genişliği, kıta sahanlığı, adaların silahsızlandırılması, hava sahası, NATO komuta ve kontrolü ile egemenliği tartışmalı adalar adacıklar ve kayacıklar konularında yoğunlaşmıştır.

Türk Yunan ilişkilerinin yönünü belirleyen etkenlerin başında tarihsel miras yatmaktadır. Yunanistan'ın 300-400 yıllık uzun bir dönem Osmanlı Devleti'nin idaresinde kalmış olması iki taraf arasında ortak bir tarihsel mirasın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Karşılıklı güvensizlik üzerine kurulmuş olan bu miras, paylaşılmış ortak geçmişin bir kenara itilerek çatışma ve karşıtlıkların ön plana çıkarıldığı; ulusal kimlik oluşumları sürecinde verilen karşılıklı mücadelelerle beslenen bir nitelikte ortaya çıkmaktadır (Gürel, 1993: 11).

Taraflar arasındaki güvensizlik, iletişim ve bilgi eksikliğinden kaynaklanan gerek karar alma süreçlerinde gerekse ulusal kamuoylarındaki algılamalar ilişkilerin yönünü belirleyen etkenlerden ikincisidir. Tarihsel süreçte yaşananlar Türk ve Yunan tarafından da ulusal kimlik, sınırlar, toprak bütünlüğü, güvenlik gibi konularda daha hassas dengeler üzerine odaklanılmasına yol açmıştır. İç politik kaygılar başta hükümetler olmak üzere, siyasi partiler, silahlı kuvvetler, kilise ve diğer kesimlerin taraflar arasındaki sorunlara duyarlılığını daha da arttırmış; karşılıklı ulusçu duyguların güçlenmesine yol açmıştır.

Bağımsızlığı elde ettiği 1830'lardan itibaren 1922'ye kadar izlediği yayılcı politika Yunanistan'ı Osmanlı Devleti'nden sürekli toprak koparma çabasına yöneltmiştir. Bu dönemde Teselya (1881), Makedonya, Güney Epir, bazı Ege adaları ve Girit (1912-1913) gibi toprakların elde edilmesini bu bölgelerden Türk göçünün hızlanması izlemiştir. 1919-1922 yıllarında ise Anadolu'nun Yunan işgaline maruz kalması bu politikanın zirve noktası olmuştur.

1923'te Lozan Antlaşması iki devlet arasındaki bazı sorunlara çözüm getirmiştir: Meriç Nehri'nin iki devletin sınırı olarak belirlenmesi, askeri esirler ve sivil tutukluların değişimi, Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi'nin antlaşma kapsamına alınması ve İmroz, Bozcaada ve İtalya'ya bırakılan Oniki Adalar dışındaki adaların, Doğu Ege adalarının "silahsızlandırılması" koşulu ile Yunanistan'ın egemenliğine bırakılması. Ayrıca Lozan görüşmelerinde Türkiye Yunanistan'dan işgalde Anadolu'da yaptığı tahribata karşılık tazminat olarak Karaağaç'ı almıştır. Nüfus mübadelesi sırasında ve Patrikhane konusunda çeşitli sorunlar yaşanmış ve taraflar arasındaki ilişkiler 1930 yılına kadar gergin olarak sürmüştür. 1930'larda başlayan görece işbirliği döneminin ardından 10 şubat 1947'de imzalanan Paris Antlaşması ile Oniki Adalar'ın Yunanistan'a verilmesi ve daha İkinci Dünya Savaşı sırasında Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesi gerektiği yolundaki tartışmaların yeniden Kıbrıs Rum ve Yunan kamuoyu gündeminde tutulması, iki ülke arasında çıkabilecek yeni bir uyuşmazlığın ilk işaretleri olmuştur.

Türk Yunan ilişkilerinde sadece uyumsuzluklar ve çatışmalar değil istisnai bir durum olarak da olsa barış ve işbirliği, zaman zaman ön plana çıkmıştır. Gürel, iki ülke arasındaki ilişkilerde bir kural koyulabilmesi mümkün olsa şöyle bir kuralın söz konusu olacağını belirtmektedir (Gürel, 1993: 13): “Türkiye ve Yunanistan ancak ortak tehdit algıladıkları ve aynı zamanda da bölgede etkili bir bölge dışı güç tarafından bu tehdiye karşı işbirliğine özendirildikleri zaman, ilişkilerini uyum içinde geliştirebilirler”. Gerçekten de iki devletin ortak dış tehdit algıladığı 1930'larda İtalyan tehdidi ve Bulgaristan'ın Balkanlardaki revizyonist tutumu karşısında İngiltere'nin özendirmesiyle taraflar arasındaki önemli sorunların çözülmesi ve 1934 tarihli Balkan Antantı'nın imzalanmasında işbirliği yapmışlardır. Antantın imzalanmasının ardından Türkiye ve Yunanistan arasında önceki yaşananların aksine çok yakın ilişkiler yaşanmıştır.

Öncelikle 10 Haziran 1930'da Ankara Antlaşması imzalanarak, iki ülke arasındaki nüfus mübadelesi ile ilgili tüm sorunlar çözüme kavuşturulmuştur (Sarıkoynucu Değerli, 2006: 250). 27-31 Ekim 1930 tarihleri arasında Yunan lideri Venizelos Türkiye'yi ziyaret etmiş 30 Ekim 1930 tarihli iki ülke ilişkilerini ilk defa dostça bir seviyeye getirmeyi amaç edinen, “Türk-Yunan Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşması imzalanmıştır. 1932 yılında Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesine destek veren Yunanistan, aynı desteği Türkiye'nin Boğazlar rejiminde değişiklik için konferans talebine de vermiştir. Bu dönemde iki ülke temsilcilerinin karşılıklı ziyaretleri artmıştır. Venizelos, Balkan Antantı'nın imzasından önce (12 Ocak 1934) “Barışa yaptığı katkılar nedeniyle” Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü'ne aday göstermiştir (Sarıkoynucu Değerli, 2006: 258).

Türkiye İkinci Dünya Savaşı sırasında İtalya'nın, Yunanistan'a saldırması karşısında, bir Balkan Devleti olan Bulgaristan'ın da karşısında bir denge unsuru olarak Yunanistan'ın Bulgaristan'dan gelecek tehdidi bertaraf etmesinde rol oynamıştır. Ayrıca Türkiye savaş yıllarında çeşitli zamanlarda Yunanistan'a gıda ve ilaç yardımı göndermiştir (Hatipoğlu, 1997: 252-253).

Aynı şekilde 1950'lerin başından itibaren iki devletin Sovyet tehdidi karşısındaki ortak algıları, onları ABD'nin özendiriciliğiyle işbirliğine yöneltmiştir. İki ülke NATO üyeliğinin ardından 1950-55 arası dönemde önemli sorunları bir kenara bırakmışlardır. Bu dönemde karşılıklı ilişkilerin samimi boyuta ulaşması 9 Ağustos 1954'te Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Bled'de Balkan İttifakı imzalanması ile sürdürülmüştür. İşbirliği döneminin ardından başlayan dönemde Kıbrıs ve Ege sorunlarının karmaşıklaşması ve kemikleşmeye başlaması yüzünden ikili ilişkiler etkilenmiş; ancak taraflar bu sorunlarla birlikte yaşamaya devam etmişlerdir.

Türkiye ve Yunanistan arasında uyumsuzlukların tırmanma gösterdiği ve çatışma riskinin arttığı bir dönem olan 1980-1990 arası dönemde Yunan lider Papandreu diyalogdan kaçınırken; 1983 sonrası dönemde Başbakan Özal, ilişkilerin ekonomik işbirliğinin artırılarak iki ülke arasında karşılıklı güvenin sağlanmasıyla düzeleceği yaklaşımını benimsemiştir. Bu yaklaşım, siyasi sorunların yerine öncelikle ekonomik ve ticari işbirliğinin geliştirilmesinin ulusal kamuoylarında ve politikacıların yaklaşımlarında yumuşama yaratacağı ilkesinden hareket etmektedir. Taraflar 1987 yılında tırmanan kıta sahanlığı bunalımının ardından, diyalog süreci konusunda istekliliklerini Ocak 1988'de İsviçre'nin Davos kentinde gerçekleştirdikleri zirvede göstermişlerdir. Ancak diyalog sürecinde ilişkilerin geliştirilebilmesi için on yıl beklemek gerekmiştir.

Özal'ın yaklaşımının ürünü olarak Mayıs 1988'de Ankara'da gerçekleşen Ekonomik İşbirliği Komite toplantısı gerçekleşmiş; ekonomik, sanayi, teknik ve bilimsel işbirliği, iki ülke arasında çifte vergilendirmenin önlenmesi, yatırımların karşılıklı olarak geliştirilmesi ve korunması konularında görüşmelerin başlatılmasına karar verilmiştir. Ayrıca iki ülke arasında kara, deniz, hava ve demiryolu taşımacılığı alanında ilişkilerin geliştirilmesi ve haberleşme altyapısının geliştirilmesi, iki ülke arasındaki tarım, ticaret ve sanayi konuları ile sağlık, turizm ve çevre konularında işbirliğinin geliştirilmesi konuları da ele alınmıştır. Mayıs 1988'de iki ülke arasında dışişleri bakanlıkları düzeyinde akdedilen mutabakat sonucu taraflar, birbirlerinin egemenliği ve toprak bütünlüğü ve Ege'nin açık deniz alanları ve uluslararası hava sahasını kullanma haklarına saygı gösterilmesi yükümlülüğünü dile getirmişlerdir. İki ülke arasındaki güven artırıcı önlemlere ilişkin girişimler, 1996 Kardak bunalımının ardından sürdürülen çabalarla Temmuz 1997'de Madrid Deklarasyonu kabulüyle devam etmiştir (Aksu, 2003: 250).

1990'lı yıllar Türkiye ile Yunanistan arasında, bir yandan güven artırıcı önlemlerle öte yandan S300 füzeleri krizi ile Öcalan'ın yakalanması gibi bu süreci engelleyen gelişmelerle sürmüştür. 1999 yılından sonra ise taraflar arasında artan işbirliği, yumuşama ve yakınlaşma önceki dönemlerdeki işbirliği süreçlerinden bazı farklılıklar arz etmektedir (Oğuzlu, 2004:341-345). En başta önceki dönemlere göre işbirliğine iç kamuoyunun desteği giderek artmıştır. Öcalan'ın yakalanmasından sonra yaşananlarla 1999 İzmit Depremi, Yunan iç kamuoyunun işbirliği sürecine ilgisini hızlandırmıştır. Ayrıca yeni dönemde, önceki dönemlerden farklı biçimde her iki tarafta da siyasi liderler; kamuoyu desteğinin yanında yakın işbirliğini de önemsemişlerdir. Yeni dönemdeki diğer bir farklılık, iki ülkedeki iş çevrelerinin siyasi liderleri bu konuda destekleyerek cesaretlendirmesidir. Son yıllarda artan karşılıklı ticaret hacmi iş çevrelerinin işbirliği sürecine gösterdiği desteğin derecesini göstermektedir.

Yeni dönemdeki Türk Yunan işbirliğinin önceki dönemlere göre farklı bir başka yönü ise, tıpkı 1980'lerde Özal'ın yaklaşımında olduğu gibi işbirliğinin teknik alanlardan politik ve güvenlik alanlarına doğru kaymasıdır. Şöyle ki; iki ülke 1999'dan beri terörizm, göç, enerji taşımacılığı, çevre, madencilik, uyuşturucu trafiği, turizm, balıkçılık, eğitim ve spor alanlarında yirmi üç antlaşma imzalanarak teknik alanlarda adımlar

atmışlardır. 'Deprem diplomasisi' yürütülerek imzalanan antlaşmaların bir kısmı 30 yıl sonra 19-22 Ocak 2000 tarihlerinde ilk kez gerçekleşen Yunan Dışişleri bakanının tarihi ziyareti sırasında Ankara'da akdedilmiştir. Aynı biçimde 1-3 Şubat 2002'de Türk Dışişleri bakanının Atina ziyaretinde de antlaşmaların geri kalanı imzalanmıştır. İkili ilişkileri doruğa çıkararak son girişimlerden birisi Kasım 2007'de iki ülke başbakanlarının Türkiye-Yunanistan Doğalgaz Boru Hattı'nı hizmete açmalarıdır. Diğer bir gelişme ise yarım yüzyıl aradan sonra Yunan Başbakanı'nın Ocak 2008'de Türkiye'ye resmi ziyarette bulunmasıdır.

İkili ilişkilerin yeni aşamaya gelişinde etkili olan faktörler arasında Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) ile yakın ilişkiler kurmasına Yunanistan'daki siyasi ve askeri elitlerin çoğunluğunun olumsuz bakmaması yer almaktadır. Yeni Yunan stratejisine göre Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne yaklaştırılarak ikili anlaşmazlıkların Avrupalılaştırılması Yunan ulusal çıkarları açısından daha elverişli olabilir. Bu yüzden Yunanistan 'konjonktürel yaptırımlar' stratejisi yerine 'konjonktürel kazanımlar' stratejisine yönelerek; Türkiye'nin AB üyeliğini veto etme tehdidi yerine Türkiye'nin üyeliğini aktif biçimde desteklemeye başlamıştır. Çünkü 'Avrupalılaştırmış' ve 'demokratikleştirmiş' bir Türkiye'nin Yunan dış politikası açısından daha faydalı olabileceği umut edilmektedir (Oğuzlu, 2004:342).

Öte yandan Türkiye açısından bakıldığında Yunanistan'ın 1990'ların ikinci yarısından itibaren Avrupa Birliği'ndeki pozisyonunun değişmesine paralel olarak Türk-Yunan ilişkilerinin görece değişim geçirdiğini söylemek mümkündür. 1999 yılından itibaren başlayan yakınlaşmanın etkisiyle, Türkiye'ye yönelik tavrında yumuşak bir üslup benimseyen Yunanistan, Kıbrıs konusunda uzun yıllardır sürdürdüğü politikadan vazgeçmemiştir. Yunanistan'ın Türkiye'nin AB üyeliğini desteklemesi ve dostça tutum sergilemesinin Türkiye için somut bir karşılığı olmamıştır. Çünkü Yunanistan tarafından Türkiye'ye uzatılan dostluk eli ne havada kalmış ne Türkiye'nin AB'ye girmesine yol açmış ne de Kıbrıs'ta taviz vermesine neden olmuştur (www.diplomatikgozlem.com). Hatta 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylığının kabul edilmesi; AB ve Yunanistan'ın Türkiye'ye baskı ve pazarlık uygulama olanağı sağlamıştır denilebilir. Bu sayede Güney Kıbrıs'ın tüm Kıbrıs'ın yasal temsilcisi olarak AB'ye tam üye olarak kabul edilmesi kolaylaşmıştır.

Türk Yunan İlişkilerinde İş Dünyası ve Sivil Toplum Etkileşimi

Türkiye ve Yunanistan arasındaki siyasi ilişkilerdeki düzelme, iki taraf arasındaki ekonomik, ticari açıdan olumlu etkiler yaratmış; bu aynı zamanda sosyo-kültürel etkileşime ve sivil toplum etkileşimine de ivme kazandırmıştır. Türk Yunan yakınlaşmasına iş ve sivil toplum çevrelerinin gösterdiği ilgi ve desteğin derecesi anlamak için iki taraf arasındaki ekonomik ve sosyal ilişkilerin boyutlarına bakmak yeterlidir.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ticari ilişkiler son on yılda hızla artmıştır. 1994 yılında 273 milyon dolar olan toplam ticaret hacmi 2000 yılından itibaren sürekli olarak gelişmesi (Türk ekonomisinin 2001 kriz yılı hariç) sonucunda iki tarafın ticareti 2005 yılında 2 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. 2000 yılında iki ülke arasındaki ticaret miktarı 868 milyon dolar iken, 2006 yılında 2 milyar 640 milyon dolar olmuştur. Yunanistan'ın ithalat yaptığı ülkeler arasında Türkiye 13. sırada yer alırken, ihracat yaptığı ülkeler arasında 12. sırada yer almaktadır (Karayılıanoğlu, 2007, 8).

Kültürel ilişkiler, resmi düzeyde 19 Temmuz 2001 tarihli anlaşma kapsamında Kültürel Program çerçevesinde yürütülmektedir. Kültürel konular hakkında karşılıklı çalışma grupları ile düzenli görüşmeler yapılmaktadır. Kültür bakanlıklarının ve yerel yönetimlerin himayelerindeki çeşitli etkinliklere karşılıklı olarak katılımlar gerçekleştirilmektedir (<http://www.greekembassy.org.tr/Turkce/index.html>).

Türk-Yunan İş Konseyi

1988 yılında kurulan Türk-Yunan İş Konseyi kurulduğundan beri karşılıklı olarak Ortak Forum Toplantıları gerçekleştirmektedir. Özellikle Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları arasında Haziran 1999'da başlayan diyalog çerçevesinde İş Konseyi'nin faaliyetleri ivme kazanmıştır (DEİK, 2002, 20-22). Şubat 2000'de yapılan Ortak Toplantı ile işbirliği çerçevesinde oluşturulan 9 çalışma grubu eşzamanlı olarak toplanarak işbirliği olanakları hakkında görüş alışverişinde bulunmuştur. Bankacılık, borsa, çevre, denizcilik, inşaat, KOBİ, sanayi ve ticaret, sigorta, turizm alanlarında oluşturulan çalışma gruplarının amacı belirtilen alanlarda iki ülke arasındaki işbirliği geliştirmek ve ortak projelerin oluşturulması için ilk (temel) adımların atılmasına imkan sağlamaktır. Bu maksatla düzenlenen fuarlarda bankacılık, sigorta, menkul kıymetler, turizm, KOBİ'ler, gemi inşa sanayi, çevre, denizcilik, kara ve demiryolu ulaşımı, sanayi ve ticaret, inşaat ve telekomünikasyon alanlarında işbirliği potansiyelleri hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır. Karşılıklı olarak devam eden işbirliği toplantılarında Türkiye ve Yunanistan arasındaki işbirliği imkanlarının yanısıra AB çerçevesinde ve Balkanlar, BDT Cumhuriyetleri, Kuzey Afrika ve KEİ ülkeleri gibi üçüncü ülkelerde işbirliği imkanları ele alınmıştır. Ek olarak periyodik biçimde Türkiye Ege Kıyıları ve Yunanistan Ege Adaları Ekonomi Zirve toplantıları düzenlenerek turizm, taşımacılık ve ikili ekonomik ilişkiler üzerinde işbirliği ve bu maksatla AB fonlarından daha yararlanma kararları alınmıştır (<http://www.abhaber.com/haber.php?id=16188>). 2002 yılından itibaren ikili ekonomik ilişkileri gelineen noktadan daha ileriye götürme isteği ve faaliyetlerini daha geniş kitlelere yaymak amacı ile bölgesel ziyaretler düzenlenmektedir.

Türk-Yunan Sivil Diyalogu Projesi

AB'nin Türkiye'deki sivil toplum projelerine katkısı yürüttüğü Sivil Toplumu Geliştirme Programı, Türk Yunan sivil toplumları arasındaki etkileşimi arttırmak için çeşitli projeleri desteklemektedir. Sivil Toplumu

Geliştirme Programı bünyesinde yürütülen Türk-Yunan Sivil Diyalogu Projesi, Yunanistan'daki sivil toplum kuruluşlarıyla daha etkin bir işbirliği, iletişim, ortaklık ve diyalog oluşturmak için sivil toplum kuruluşlarının kapasitelerinin geliştirilmesini, bilgi ve deneyimlerin karşılıklı olarak paylaşılmasını, ortak hedeflerin gerçekleştirilmesi yönündeki kararlılığı yansıtan projelerin uygulanmasını amaçlamaktadır (http://www.grtrnews.com/tr/publish/printer_72.shtml). Proje kapsamında çalıştaylar düzenlenmekte, etkili ve verimli birliktelikler için yayınlar yapılmakta; interaktif iletişim sistemleri oluşturulmaktadır.

Türkiye-Yunanistan Barış İçin Kadın Girişimi (WINPEACE)

Türkiye-Yunanistan Barış İçin Kadın Girişimi (Women Initiative for Peace) Türk ve Yunanlı kadınların 1996 Kardak krizinden sonra her iki ülkede barış ve dostluk girişimlerini güçlendirmek amacıyla kurdukları STK'dır. 1997 Temmuz ayında kurulan WINPEACE(Barışı Kazan) Platformu bugüne kadar 11 gençlik kampı, AB fonlu büyük bir proje yürüttü. Son olarak Barış Eğitimi Projesi'ni başlatan WINPEACE, Türk ve Yunan eğitim müfredatına barış eğitimi dersinin konulması için harekete geçerek her iki ülke vatandaşlarını, öğrenci velilerini ve eğitimcileri hükümetlere baskı yapmaya çalışmaktadır.

Türk Yunan İlişkilerine İşletmeler Yönüyle Bakış

Şirket ittifakları ve diğer işletme işbirliği şekilleri, devletleri aşan bir yapıya sahip olduklarından, kurulu buldukları ülke vatandaşları ya da çalışanları tarafından farklı biçimlerde algılanıp değerlendirilmektedir. Ülkeler arasında sınırların gittikçe silikleştiği dünyada sektörler arasındaki sınırlarda belirsizleşmektedir. Belirsizlik içinde her devletin kendi iş çevresi diğer devletlerin iş dünyasıyla ilişkilerini geliştirmenin yollarını aramaktadır. Devlet, özel sektörün bu noktada STK'ları bir katalizör olarak kullandıkları görülmektedir.

İşletmeler ittifaklarda olduğu gibi, birleşirken veya satın alırken; yeni pazarlar kazanmak, bilgi temelli riskleri aza indirmek, kaynak kullanımı ve kredi kolaylıkları sağlamak, yeni ürünler geliştirmek güdüsüyle hareket ederler. İşletmeler arası oluşumların nihai amacı sürdürülebilir rekabet avantajı yakalamaktır. Ancak bunun önüne bazı engeller çıkabilmekte; mutlu başlayan evlilikler, başarısız olabilmektedir. Stratejik iş birliklerinin başarısı için öncelikli olarak işletmeler arasında kültürel uyum sağlanmalıdır. İlişki sermayesi geliştirilmelidir. Birlikteliğe ilişkin yönetimin yaklaşımı belirleyici olmaktadır. Her evlilik gibi işletme birliktelikleri de güven ve sadakat üzerine kuruludur. İlişkinin sosyo-psikolojik yapısı ve kültürel oryantasyon karşılıklı güven ve sadakatle inşa edilebilir (Townsend, 2003: 149-150).

Şirket İttifakları, Birleşmeler ve Satın Almalar

İşletmeler yaşamlarını sürdürebilmek için geliştirdikleri stratejileri genellikle rakipleriyle kıyasıya mücadele hatta onu yok etme üzerine kurarlar. Rekabetin artmasının doğal sonucu gibi görülebilecek bu durumun bir yıkıma dönüşebilir. İşletmelerin işbirliği yaparak amaçlarına ulaşabileceklerini fark etmeleriyle yıkımdan dönülebilir, yeni fırsatlar ve sinerjiler yakalanabilir.

İşletmeler amaçlarına ulaşmak için çeşitli araçlar kullanırlar. Stratejiyi uygularken çeşitli yönetim tenkilerinden yararlanırlar. Söz konusu teknikler: İşletme satın alma, birleşme ve işbirlikleri (ittifaklar) şeklinde sınıflandırılabilir. Konuya daha yakından bakabilmek için öncelikle bu kavramların açıklığa kavuşturulması gerekir. Yönetim yazınıyla, gündelik iş dilinde kavramlara yüklenen anlamlar farklılık göstermektedir. İş dünyasında stratejik ortaklık ya da işbirliği sözcüklerine sıkça rastlanılmaktadır. İşletmeler arasındaki birleşme ve satın almaların gündelik dilde ifade edilmiş şekillerinden birisi de "şirket evlilikleri" olarak karşımıza çıkmaktadır. Şirket ittifakları (alliance) çoğu zaman: Birleşme (merger), satın alma (acquisition) ve ortak girişimlerle (joint ventures) karıştırılmaktadır. Stratejik ortaklık yada stratejik işbirliği kavramları diğerlerini kapsayıcı genel kavram olarak kullanılmaktadır. Bunların hepsi temelde işbirliği veya bir çeşit ortaklık olsa dahi teknik açıdan birbirlerinden farklıdır. Şekil 1'de işletmelerin gerçekleştirdikleri işbirlikleri ve sonuçları açık biçimde ortaya konulmuştur. Anlaşılacağı üzere hangi teknik kullanılırsa kullanılsın asıl amaç ortak iş yapmak, büyümek, pazar durumunu korumak, rekabet etmek ve gelişmektir (Ülgen ve Mirze, 2004: 310). İşletmeler birleşirken veya satın alırken nihai sonuçları gözetirler. Kavram karışıklığının nedeni de istenilen sonuçların ya da beklentilerin benzerliğidir.

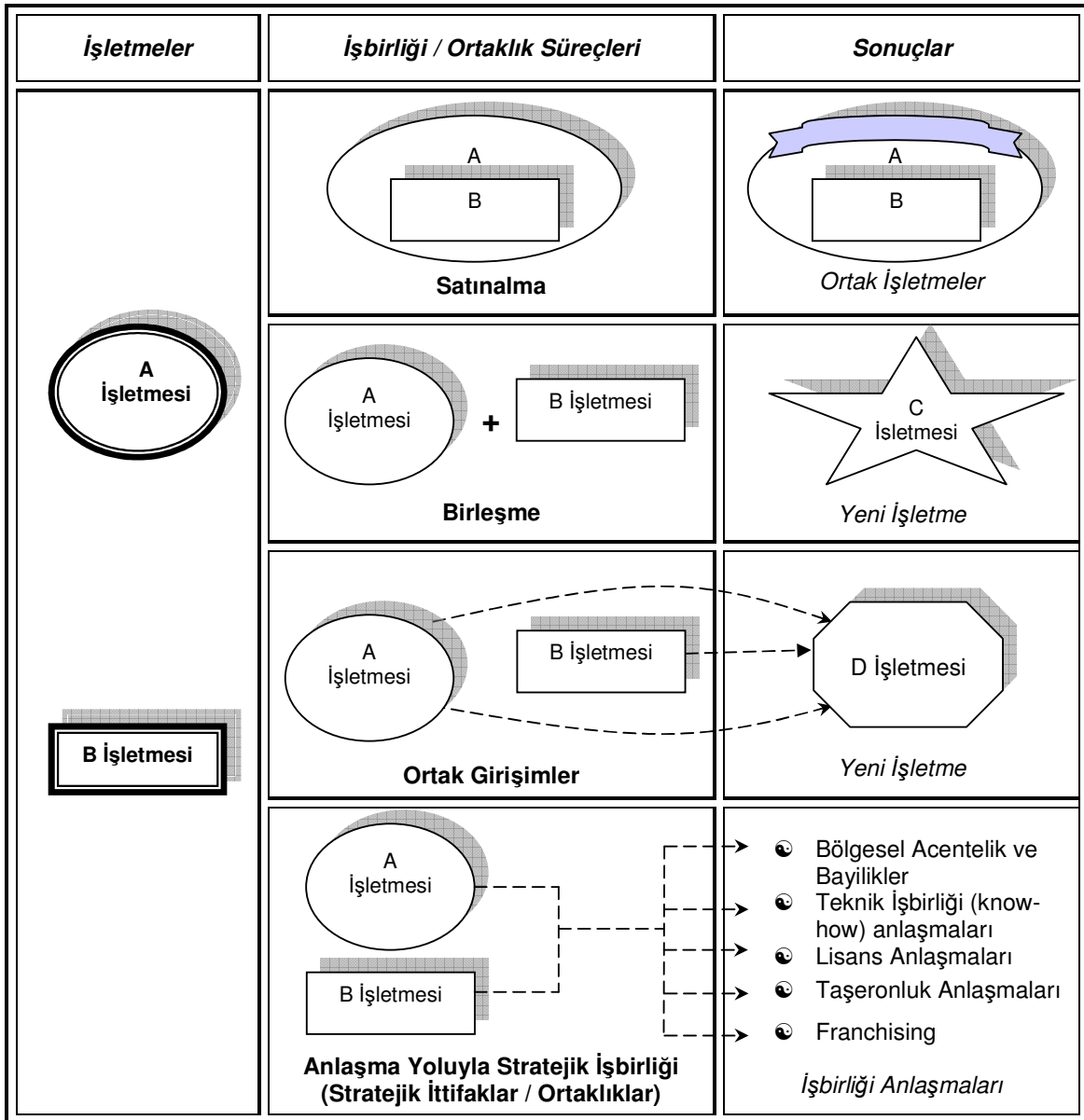
Şirket birleşmeleri iki veya daha fazla işletmenin tüm mal varlıklarıyla yeni bir işletme adı altında bağımsız bir işletme olarak faaliyete geçmeleridir. İşletme satın almalarında bir işletmenin başka bir işletmenin çoğunluk hisselerini ya da tamamını satın alarak; o işletmeyi kendine bağlamakta, denetimi altına almaktadır (Ülgen ve Mirze, 2004: 311-312). Bir işletmeyi satın almak onun tüm mal varlıklarını yetki ve sorumluluklarıyla birlikte devralmak anlamına gelir (Boone ve Kurtz, 1999: 190). Satın alma ve birleşmenin nedenleri ya da beklenen sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenebilir (Ülgen ve Mirze, 2004: 313):

- Sinerji yaratmak,
- Yeniden yapılanma ile yüksek getiri elde etmek,
- Ekonomik teşvikler sağlamak,
- İşletme değerlerini yükseltmek,
- Aşırı rekabeti önlemek,

- Yönetim deneyimlerini farklı iş alanlarına taşımak,
- Riski azaltmak,
- Yeni ürün geliştirme maliyetlerini düşürmek,
- Yeni teknolojiler, fikirler ve yetenekler kazanmak,
- Etkili yönetim kadrolarına kavuşmak,
- Nakit olanakları yaratmak,
- Pazara giriş zorluklarını aşmak,
- Kısa zamanda ürün veya girdi pazarına girebilmek,
- Ürün veya girdi pazarında güçlenmek.

Ortak girişimler (joint ventures) çoğunlukla yabancı bir işletmenin yerel bir işletmeyle yeni bir işletme kurması sonucu doğar. Bu ortak girişimler uluslararası pazarlara girmeyi kolaylaştırır. Hatta bazı ülkelerde uluslar arası işletmeler için o ülkenin pazarına girmenin tek yoludur (Mutlu, 1999: 115). Ortak girişimde işletmeler arasındaki işbirliği ileri bir düzeydedir. İşletmeler ortak bir proje ya da işi birlikte gerçekleştirebilecekleri yeni ve bağımsız bir işletme kurarlar. Yeni girişimin oluşturulmasında temel amaç işbirliğine giden işletmelerin yeni iş veya projeyi tek başına gerçekleştirmelerinin zorluğudur. İş veya proje bitirildiğinde ortak girişim de tasfiye edilir (Ülgen ve Mirze, 2004: 328).

Şekil 1: İşletmeler Arası İşbirliğinin Süreç ve Sonuçları

Kaynak: Ülgen ve Mirze, 2004: 311-329'dan uyarlanmıştır.

Şirket ittifakları veya stratejik işbirlikleri, stratejik ortaklık veya stratejik ittifaklar şeklinde ifade edilmektedir. Şirket ittifaklarında iki veya daha fazla işletme yeni bir işletme kurmadan sadece belirli yetenek ve varlıklarını birlikte kullanarak önemsedikleri hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla bir anlaşma çerçevesinde işbirliğine gitmektedirler (Ülgen ve Mirze, 2004: 324). İşletmeler temel yeteneklerini ana sermayeye dönüştürmek için stratejik ittifakları araç olarak kullanmaktadır (Eryılmaz, 2002: 46). Stratejik ittifakları diğerlerinden ayıran özellikler şunlardır (Doz ve Hamel, 1999: 11):

- Daha fazla belirsizlik ve muğlaklık içerir,
- Değerin nasıl yaratıldığı ve ortakların bundan nasıl yararlanacağı önceden düzenlenmemiştir,
- Ortakların ilişkisi, öngörülmesi güç yollarla gelişir,
- Bugünün müttefiki yarının rakibi olabilir veya başka bir pazarda yeni rakip olabilir,
- Zaman içinde ittifak ilişkisini yönetmek genelde başlangıçtaki resmi tasarımı düzenlemekten daha önemlidir,
- Başlangıçtaki anlaşmaların, değişime ayak uydurabilme yeteneğine oranla başarıyla daha az ilgisi vardır.

Şirket ittifaklarının en iyi örneklerinden birisini Türk Hava Yolları'nın 20. üyesi olduğu küresel ölçüğe sahip Star Alliance oluşturmaktadır (Skylife, 2008: 34). Star Alliance dünyanın en büyük hava yolları ittifakıdır. THY yetkilileri ittifak yaparak (http://www.thy.com/tr-TR/corporate/news/press_room/press_releases/press_release.aspx?pid=1410):

- Uçuş sayılarını artırmayı,
- Sahip olduğu vizyon, deneyim ve hizmet kalitesiyle küresel pazarlarda etkin olmayı,
- Sektöründe bir dünya markası olmayı,
- Müşterilerine yeni avantajlar sağlamayı,
- İstanbul'u, Star Alliance'ın Orta Asya ve Ortadoğu'ya açılan kapısı haline getirmeyi
- Rekabet avantajı elde etmeyi hedeflemektedir.

Stratejik ittifaklara her sektörde rastlanmaktadır. Stratejik ortağı olmayan bir bilişim şirketi hemen hemen yoktur. Bilişimde yaşanan yenilik ve değişimlere işletmelerin tek başlarına cevap vermeleri çoğu zaman yetersiz kalmaktadır. Diğer taraftan bilişim işletmeleri arasındaki birleşme ve satın almalar da hızla devam etmektedir. Yakın geçmişte yaşanan HP-Compact, Sony-Ericson birliktelikleri ilk akla gelenlerdir. Aralarındaki satın alma teklifleri, karşılıklı restleşmelere neden olabilmektedir. Son yıllarda Microsoft'un Yahoo'ya götürdüğü teklifler taraflar arasında gerilime neden olmuştur. Yahoo'nun önceki teklifleri düşük bulmasının ardından Microsoft 44.6 Milyar \$'a alım teklifinde bulunmuştur. Teklif, Yahoo'nun hisse değerinin % 62 üzerinde olmasına rağmen büyük hissedarlar satmak istememektedir (<http://msnbc-ntv.com.tr/news/434168.asp>). Bu satın almanın gerçekleşmesi durumunda internet alanında AOL-Time Warner'ı satın almasının (163 Milyar \$) ardından en büyük ortaklık olacaktır. Yahoo satın almayı gerçekleştiren arama motoru Google'a karşı üstünlük sağlamayı amaçlamaktadır.

Finansbank ve NBG (National Bank of Greece) Örneği

Türkiye'de en son 2001 yılında yaşanan ekonomik krizden fazlasıyla etkilenen sektörlerin başında bankacılık sektörü gelmektedir. İrili ufaklı sayıları yüze yaklaşan bankalar söz konusu dönemde büyük sarsıntılar geçirmiştir. Sayıları kırk binlere varan banka çalışanı işsiz kalmıştır. Bankaların bazıları iflas ederken bazıları satılmıştır. Bankalar küresel aktör olabilmek için birleşme ve satın almaların yaşanması gerektiğinin farkına varmışlardır. Bankacılık sisteminin sorgulanması ve yeniden kanuni zemininin oluşturulmasının ardından yabancı yatırımcılarla işbirlikleri artarak devam etmektedir. Son beş yıl içerisinde Oyakbank, Yapı Kredi, Türkiye Finans, TEB, Şeker Bank, Denizbank, Dışbank, Finansbank ilk akla gelen yabancı yatırımcıların satın aldığı bankalardır.

Finansbank, 1987 yılında kurulmuştur. 2006 yılının Ağustos ayına gelindiğinde 10 ülkede faaliyet gösteren bir büyüme sağlamıştır. Türkiye dışında, İsviçre, Hollanda, Fransa, Almanya, Belçika, Rusya, Romanya, İrlanda ve Bahreyn'deki şube ve bankalarıyla hizmetlerini sürdürmüştür. Finansbank, 2006 yılında satılmadan önce yurtdışında en çok yatırımı olan ve en yaygın ağa sahip Türk bankası olmuştur. Bu tarihte Yunanistan'ın en büyük bankası olan National Bank of Greece (NBG) ile yapmış olduğu anlaşma sonucunda % 46 hissesini NBG'ye devretmiştir. Anlaşma sonucunda banka bünyesinde Türkiye'de bulunan Finans Leasing, Finans Yatırım, Finans Portföy Yönetimi, IBTech iştirakleriyle birlikte yurt dışında faaliyet gösteren Finansbank Malta, Finansbank'ın mülkiyetinde kalmıştır. Hollanda, İsviçre, Rusya ve Romanya'daki bankacılık faaliyetleri dahil olmak üzere diğer tüm yurt dışı faaliyetleri Fiba Holding yönetimine geçmiştir. Finansbank'ın Haziran 2008 tarihi itibarıyla 420 şubesi ve 9680 çalışanı vardır (<http://www.finansbank.com.tr/finansbanki-taniyin/default.aspx>).

NBG, Yunanistanın en büyük ve en eski bankasıdır. 1841 yılında kurulmuştur. Doğu Akdeniz ve Güneydoğu Avrupa'nın en dinamik uluslararası profiline sahip olma iddiasındadır. 1880'den beri Atina Borsası'nda işlem gören NBG, 1999 yılından bu yana da New York Borsası'na kayıtlıdır. Yunanistan'da 579 şubesi vardır. (<http://www.nbg.gr/>). Türkiye ve Yunanistan haricinde 12 ülkede faaliyette bulunmaktadır. Hisselerinin % 46,2'si yabancı kurumsal ve bireysel yatırımcıların elindedir. Geri kalan hisseler ise vakıflar, sosyal sigorta fonları ile yerel bireysel ve kurumsal yatırımcılara aittir. NBG satın alma operasyonlarıyla Güneydoğu Avrupa'da sahip olduğu liderliği ve Finansbank'ın Türkiye'deki yüksek büyüme potansiyelini birleştirmiştir. Ortaya çıkacak sinerjiyle, hızlı büyümeyi ve yüksek karlılığı hedeflemektedir. (<http://www.finansbank.com.tr/finansbanki-taniyin/default.aspx>). NBG, Finansbank'ı almadan önce 2002 yılında "National Bank for Industrial Development SA" ile birleşmiştir. Sırbistan'dan ise Vojvodjanska Banka'yı satın almıştır.

Küreselleşme arttıkça şirket birleşmeleri veya satın almalarda artmaktadır. Ekonomide sağlanan birlikteliklerin ülkeler arası ilişkilere farklı yansımaları olmaktadır. Medyaya baktığımızda Finansbank-NGB ortaklığının da genellikle kamuya, "bir Yunanlı bankanın Türk bankasını satın alması" veya "şirket evliliği" biçiminde yansımıştır. Bu satın alma sonrasında ortaya çıkan yeni oluşum başarıyla yönetilmektedir. Finansbank ve NBG yetkililerine göre entegrasyon süreci istenildiği gibi tamamlanmıştır. Son birkaç yıl içinde 3 Milyar \$'a yaklaşan Türk – Yunan ticaretinde, NBG'nin operasyonunun katkılarının olduğu dile getirilmiştir. Bu satın almanın Ege'nin iki tarafındaki ülkelerin iş dünyasını birbirine bağladığı savunulmaktadır (<http://www.turkishdailynews.com.tr/article.php?enewsid=94561>).

Finansbank'ın satılması hem Türkiye'de hem de Yunanistan'da küçük çaplı siyasi içerikli tepkilere neden olmuştur. Örneğin Yunanistan'da bir grup müşteri kredi kartlarını iptal etmiştir, sendikalar protestoda bulunmuştur (<http://www.milliyet.com.tr/2006/09/25/son/soneko17.asp>).

Sonuç

Devletlerin entegrasyona sıcak bakmadan işletmelerin kendi aralarında işbirliğine gitmeleri kolay olmamaktadır. Barışın olmadığı bir dünyada ne işletmeler ne de devletler güvendedir. Birlikte yaşamak arzusu güden her organizma işbirliğine muhtaçtır.

Şirket ittifaklarının kazanımlarına ilişkin Doz ve Hamel'in vurguladıkları gibi gazete manşetlerinden satın almaya ilişkin gerçekleri yakalamak oldukça güçtür. Bu çalışma kısıt olarak içeriden öğrenme yerine ikincil verilerden yararlanarak hazırlamıştır.

Gerek devletler gerekse işletmeler ortak çıkarlar söz konusu olduğunda işbirliğinden kaçınmamakta ve bir araya gelmekte zorlanmamaktadırlar. Kronikleşmiş tarihsel sorunlar olsa bile ülkelerin iş çevreleri ve sivil toplum unsurlarının etkisiyle bu sorunların çözümü için yeni girişimler başlatılabilmesi mümkün olabilir.

Siyasal kaygıların göz ardı edildiği ekonomik çıkarların ön plana çıkarıldığı ilişki biçimi ülkelerarası barışın tesisini kolaylaştırabilir. Bu çerçevede işletmelerin gerçekleştirdikleri birliktelikler ve ülkelerarası ekonomik ilişkilerin katalizörü olan STK'ların barışa katkısı göz ardı edilemez.

Gecikmeyle de olsa Özal döneminde yapılan Türk Yunan ilişkilerini ekonomik zemine oturtulması çağrılarının son süreçte yürürlüğe konulmaya başlandığına tanık olunmaktadır. Karşılıklı gerçekleşen ekonomik yatırımlar, şirket ittifakları ve satın almalar bir anlamda iki ülkenin istikrarı, kalkınması ve güvenliği için atılan adımlardır. Türk ve Yunan şirketleri iki ülkenin de barışı için yatırım yapmaktadırlar.

Uluslararası ilişkilerin değişen doğasına uygun olarak Türkiye ve Yunanistan'ın çatışma ve tehdit yerine işbirliğini seçmesi sadece siyasal karar organlarının değil, diğer aktörlerin de öncülüğünde gerçekleşmeye devam edebilir. Bunun için işe kronik sorunların çözümünden değil karşılıklı çıkarların ön planda tutulduğu alanlardan başlamak gerekmektedir.

Ticaret ve toplumsal ilişkilerin siyasal sorunlara oranla işbirliği, barış ve uzlaşma temeline daha uygun alanlar olması; iki ülke ilişkilerinin barışçıl temelde yürütülmesi için bir fırsat yaratmaktadır. Bir başka ifadeyle Türk-Yunan ilişkilerinde kalıcı barış, taraflar arasında güçlü ekonomik, kültürel ve ekonomik bağların kurulmasıyla mümkün olabilir. Finansbank-NBG ortaklığı bu bağın kurulması için önemli bir örnektir. En çok istikrara gereksinim duyulan finans sektöründeki böyle bir ortaklık, Türkiye ve Yunanistan'ı barışın sürekliliğine bir anlamda mahkum edebilecek girişimlerden birisidir.

Kaynakça

- Aksu,Fuat (2003). "Türk-Yunan İlişkilerinde Güvenlik ve Güven Arttırma Çabaları", Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa ve Türkiye, (Der. Cem Karadeli) Ankara Ayrac Yayınları 242-275.
- Bone Lois E. Ve Kurtz, David L. (1999). Contemporary Business, The Dryden Press, USA.
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, (2002) "Yunanistan Ekonomisi ve Türk-Yunan Ekonomik İlişkileri", İstanbul
- Doz, Yves L. ve Hamel Gary (1999). Şirket İttifakları Global Pazarlarda Başarının Anahtarı, (Çev. Atilla Bostancıoğlu), Sabah Kitapları, İstanbul.
- Eryılmaz, Mehmet (2002). Stratejik İttifaklar ve Bu İttifaklar İçerisinde Sanal Takımların Yeri, (Ed. Zeyyat Sabuncuoğlu), İşletmelerde Çağdaş Yaklaşımlar, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Gürel, Şükrü Sina. (1993). Tarihsel Boyut İçinde Türk Yunan İlişkileri(1821-1993), Ümit Yayıncılık, Ankara.

- Hatipoğlu, M.Murat (1997). Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954, Ankara.
<http://www.abhaber.com/haber.php?id=16188> Erişim Tarihi: 21.07.2008.
<http://www.diplomatikgozlem.com> Erişim Tarihi: 15.02.2008.
<http://www.finansbank.com.tr/finansbanki-taniyin/default.aspx> Erişim Tarihi: 24.09.2008.
<http://www.greekembassy.org.tr/Turkce/index.html> Erişim Tarihi: 01.09.2008.
http://www.grtrnews.com.tr/publish/printer_72.shtml Erişim Tarihi: 22.09.2008
<http://msnbc-ntv.com.tr/news/434168.asp> Erişim Tarihi: 24.09.2008.
<http://www.nbg.gr/> Erişim Tarihi: 24.09.2008.
www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR_KOD=103957 Erişim Tarihi: 24.09.2008.
http://www.thy.com/tr-TR/corporate/news/press_room/press_releases/press_release.aspx?pid=1410 Erişim Tarihi: 24.09.2008.
<http://www.turkishdailynews.com.tr/article.php?enewsid=94561> Erişim Tarihi: 24.09.2008.
- Karayılanoğlu, Pınar Barış (2007) Yunanistan'ın Temel Ekonomik Göstergeleri ve Türkiye-Yunanistan Ticari ve Ekonomik İlişkileri, İzmir Ticaret Odası Yunanistan lke Raporu, İzmir.
- Mutlu, Esin Can (1999). Uluslararası İşletmecilik, Beta Basım, İstanbul.
- Oğuzlu, H. Tarık (2004). "The Latest Turkish-Greek De'tente: Instrumentalist Play for EU Membership, or Long-Term Institutional Cooperation?" Cambridge Review of International Affairs, Volume 17, Number 2, July 2004, s.337-354.
- Sarıkoyucu Değerli, Esra (2006) "Atatürk Dönemi Türk-Yunan Siyasi İlişkileri", Dumlupınar nv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 15, Ağustos 2006, Kütahya.
- Ülgen, Hayri ve Mirze, S. Kadri (2004). İşletmelerde Stratejik Yönetim, Literatür Yayınları, İstanbul.
- Townsend, Janell D. (2003). Understanding Alliances: A Review of International Aspects in Strategic Marketing, Marketing Intelligence & Planning, 21(3), 143-155.
- Skyllife, Mayıs 2008, THY Star Alliance'in 20. Üyesi.

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE ÇOK ULUSLU İŞLETMELERİN NEGATİF ETKİSİ VE STK'LAR

Yrd.Doç.Dr.GülsevİM YUMUK
gulsevimyumuk@hotmail.com
Trakya Üniversitesi Havsa Meslek Yüksekokulu
Uzman Tülay DEMİRALAY
tulaydemiralay@trakya.edu.tr
Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Son yıllarda her alanda yaşanan değişim ekonomik, siyasal, kültürel ve toplumsal bazda önemli yapısal değişimleri gerekli kılmıştır. Özellikle gelişen iletişim teknolojisi işletmelerin hızla küreselleşen dünya düzeninde rekabet etme imkânlarını son derece zorlaştırmıştır. Küreselleşme ile birlikte işletmelerin çalışma biçimleri değişmiştir. Bu durum o ülke insanların etik değerleri, örfleri, adet ve gelenekleri, bunlara ait değerlerin yıpranması tehdidi ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur.

Çok uluslu işletmeler faaliyet gösterdikleri ülkelerde ortaya çıkan negatif etkileri en aza indirmek, bu etkilerin "Social Bumerang Effect" olarak bilinen etkileşimle kendi ülkelerine yayılmasını önlemek durumunda kalmışlardır. Ayrıca bu ülkelerdeki faaliyetlerin sürdürülebilirliğini sağlamak ve dünya barışına katkıda bulunmak için çeşitli sosyal sorumluluk projeleri geliştirmişlerdir. Bu amaçla üçüncü sektör olarak STK'lar çok uluslu şirketlerin ortak çalıştığı kuruluşlar olarak önem kazanmıştır.

Çalışmamızda hızla artan teknolojik gelişmeler, küreselleşme sürecinin toplumlarda meydana getirdiği değişiklikler ve küresel barışı etkileyen pek çok durum incelenmiştir. Bunun neticesinde çok uluslu işletmelerin toplumlar üzerindeki negatif etkileri, bu etkilerin dünya barışının sağlanması açısından en aza indirgenmesi konusundaki çalışmalarda STK'ların rolü irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Çok Uluslu İşletme, STK

THE NEGATIVE EFFECT OF MULTINATIONAL COMPANIES IN THE PROCESS OF GLOBALIZATION AND NGOS

Abstract

The change that is recently encountered in every field required important structural changes in terms of economy, politics, culture and society. Especially, developments in the information technology made the competition potentials of the firms very difficult in the rapidly globalizing world. The working styles of the firms changed with the globalization. This situation made the ethical values, traditions, mores and related values of the people of these countries face with the tread of erosion.

Multinational companies tried to minimize the negative effects that are seen in the countries that these companies operate and to prevent the spread of these effects to their own countries, which is known as "Social Bumerang Effect". Besides, these companies developed different kinds of social responsibility projects to provide the sustainability of the operations in these countries and to make contribution to the world peace. For this purpose, NGOs as a third sector gained importance as the partners of multinational companies.

Rapidly increasing technological developments, globalization related changes and many other situations that affect the global peace are examined in our study. Thus, the impact of multinational companies' negative effects and the role of NGOs in order to minimize these effects for the provision of world peace will be argued.

Keywords: Globalization, Multinational companies, NGOs

Giriş

İletişim teknolojilerindeki sınır tanımaz ve hızlı gelişme günümüz iş dünyasını da bu değişimin içerisine çekmiştir. Bu hızlı değişimin altında yatan gerçek pek çok alanda kendisini hissettiren küreselleşme olgusudur.

Küreselleşme sürecinin oluşturduğu yeni durumun temelinde, işletmelerin dünyanın bütün bölgelerinde hiçbir kısıtlamaya maruz kalmadan tek bir pazar gibi faaliyet gösterebilmesi çabası yatmaktadır. Dünya genelinin tek bir pazar gibi faaliyet gösterebilmesi için ülke yönetimleri ülke gümrüklerini daha geçirgen bir yapıya dönüştürmelerini arzu etmektedir(Tağraf, 2002:34). Geleneksel siyasi blokların yıkılması ve liberal eğilimlerin güç kazanması, teknolojinin hızla gelişmesi, ülkeleri ister istemez birbirine bağımlı hale getirmiştir. Özellikle sermaye hareketlerindeki gelişmeler büyük ölçüde uluslar arası etkileşim sürecine girmiştir(Sarı Gerşil, 2004:155). Çokuluslu işletmeler ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ulusal ekonomilerin yapısında giderek daha etkili olmaktadır.

Çokuluslu işletmeler küreselleşme sürecinin hızlanması ile daha fazla ön plana çıkmaktadır. Güçlü sermaye yapıları, gelişmiş teknolojiye sahip alt yapıları ve faaliyet gösterdikleri alanın genişliği sebebiyle, küresel alanda faaliyetlerini ve rekabet güçlerini kolaylıkla yürütebilmektedirler. Diğer taraftan küresel düzeyde tüketim kültürü yayarak tüm iktisadi faaliyetlerde belirleyici konuma gelmeleri dikkatleri bu şirketlerin faaliyetlerine ve meydana getirdikleri etkilere yöneltmektedir.

Az gelişmiş ülkelerde çokuluslu şirketlerin sahip oldukları tekolci ayrıcalıklar nedeniyle, ekonomik güçlerini kötüye kullanmaları ve giderek elde ettikleri siyasal güç yoluyla hükümetler üzerinde baskı kurarak, bu ülkelerin sosyal politikalarına ters düşen uygulamalar yapmaları, salt çalışan kitleler ve onların mesleki kuruluşlarına değil, tüm kurum ve kuruluşlara yönelik bir tehdit ve meydan okumayı oluşturmaktadır(Temizel ve diğ., 2008) Diğer taraftan küreselleşme ve çokuluslu işletmeler sadece insanı ve insan topluluklarını etkilememekte, doğal kaynakların kullanım derece ve frekanslarını belirleyen üretim ve tüketim hacimlerini de yönlendirdiği için küresel ısınma ve çevre kirliliğini ve dolayısıyla dünyadaki canlı türlerinin geleceğini de şekillendirmektedir(Günsoy, 2006: 1).

Küreselleşme süreciyle çokuluslu işletmelerin yarattığı tüm bu olumsuzluklara karşı sivil toplum örgütleri oldukça önemli bir yere sahiptir(Karakurt, 2004). Sayıları çığ gibi büyüyen çokuluslu şirketler, uluslar arası örgütler ve uluslar arası sivil toplum kuruluşları, devletlerle birlikte uluslararası politikanın öznesi olmaktadır. İşte bu aşamada Sivil toplum kuruluşları (STK'lar) devletlerin geleneksel sınırlarının önemini yitirdiği, devlet dışında gelişen alanın olağanüstü büyüdüğü bu ortamda, ulusal ölçeği aşarak küresel ölçekte rol ve etkinlik kazanmaya başlamışlardır.

Ulusal ve uluslararası STK'lar karar alma mekanizmalarını çeşitli düzeylerde etkilemeye başlamışlardır. Özellikle uluslararası sorunların saptanması, yeni değerler ve normların ortaya konulması, beklenmedik gereksinimlerin karşılanması ve yeniliklerin yayılması, ulus aşırı çatışma ve anlaşmazlıkların çözümü, ulus aşırı ittifaklar oluşturulması, küresel sorunlarda doğrudan harekete geçilmesi ya da kaynakların harekete geçirilmesi alanlarında etkileri artmıştır(Brown ve diğerleri, 2000: 19). Gerçekten de STK'lar uluslararası sorunların dünya gündemine taşınması ve belli konularda ortak değer yargıları ile normlar oluşturulabilmesinde, küresel sorunlar karşısında uluslararası kamuoyunu ve kaynakları harekete geçirilmesinde aracı ya da katalizör görevi üstlenmişlerdir.

Küreselleşme Kavramı

Doğu Bloku'nun yıkılışı küreselleşme kavramı için bir başlangıç olarak bilinmektedir ve devamında da 1990'lı yıllar bu konuda önemli gelişmelere sahne olmuştur. Küreselleşme, son dönemlerde literatürde de sık sık yer almasına rağmen hala tam olarak açıklanamayan, belirsizlikleri de kendisiyle birlikte gelişen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Politik, ekonomik, kültürel, teknolojik ve toplumsal boyutlarıyla çok geniş etkileri olan küreselleşme kavramı değişik yazarlar tarafından konuya bakış açılarına göre farklı boyutlarıyla ele alınarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Birleşmiş Milletler İnsan hakları Komisyonu tarafından "sadece ekonomik olmayan sosyal, siyasal, çevresel, kültürel ve hukuksal boyutları da olan bir süreç" olarak tanımlanmıştır. Diğer açıklamalara da birkaç örnekle bakabiliriz.

Küreselleşme, ulaşım, haberleşme ve bilgi işlem teknolojisindeki gelişmeler sonucunda, toplumsal ve kültürel düzenlemeler üzerinde, mekânsal uzaklıklardan kaynaklanan farklılıkların ortadan kalktığı, toplumsal bir süreçtir(Kutlu ve Eşkinat, 2002:232).

Küreselleşme, sadece mal ve sermaye dolaşımının dünya çapında gerçekleşmesi değil, aynı zamanda dünyadaki tüm insanların karşılıklı bağımlı hale gelmesini ifade eder. Salt ekonomik değil aynı zamanda kültürel, teknolojik ve yönetsel bakımdan da bütünleşme sürecidir. Dünyanın farklı yerlerinde yaşayan insanların karşılıklı bağımlı olmaları ve dünyanın farklı noktalarında meydana gelen olaydan etkilenmelerini ifade eden bir süreçtir(UNDP, Human Development Report, 1999:1'den aktaran Temiz, 2004:5).

Tüm bu açıklamalardan hareketle konunun tek bir boyut açısından ele almak çok zordur, zira belirsizlikleri ve etkileri de çok boyutludur.

İnsan ve toplumların yeryüzünde olup bitenlerden giderek daha çok haberdar olmaları, birbirlerinin eylem ve deneyimlerinden etkilenmeleri, bunları paylaşmaları ve yaymaları ile ortaya çıkan küreselleşme olgusunun olumlu ve olumsuz yönlerini şu şekilde sıralayabiliriz (<http://www.cağınpolisi.com.tr/17/28-29.htm>.(05.07.2008).

Küreselleşmenin yarattığı olumlu sonuçlar;

- Dünya çapında yüz binlerce çeşitli yeni iş imkânları yaratılmıştır.
- Haberleşme ve iletişim imkânları daha geniş kitlelere ulaştırılmıştır.
- Kredi ve yatırımlarda ciddi artışlar görülmüştür.

- Teknoloji transferi ve Know-how sağlanmıştır.
- Enerji, haberleşme alt yapıları kurulmuştur.
- Eğitim verilme suretiyle beşeri kaynaklar etkinleştirilmiştir.
- Çalışma koşullarında iyileşmeler sağlanmıştır.
- Şirketler için "iyi davranış" kodları belirlenmiştir.
- Hukuka, mülkiyete, insan haklarına saygılı yönetim tarzları yaygınlaşmıştır.
- Sivil toplum kuruluşları ve bunlar arasındaki ilişkiler ve dayanışma ruhu gelişmiştir.

Küreselleşmenin yarattığı olumsuz sonuçlar;

- Büyük ve uluslar arası çalışan şirketler ön plana çıkmıştır.
- Ucuz emeği kullanan, yerel şartlardan yaralanan, çevreyi tahrip eden bir sömürü düzeni getirilmiştir.
- Rekabet; yoksulun sermayesi olan emeği, rekabet faktörü haline getirmiştir.
- Geri kalmış veya gelişmekte olan ve özellikle kalifiye olmayan iş gücü için ücret sınırlamaları getirilerek sosyal dampinglere yol açılmıştır.
- Küresel zenginleşmeye karşılık gelirler belli kesimlerde toplanmıştır.
- Ticaret hacmi artarken, ticarete batılı zengin ülkeler yön vermiştir.
- Serbest sermaye hareketleri Latin Amerika, Uzak Doğu, Rusya ve en son olarak da Türkiye'de krizlere neden olmuştur.
- Adetler, gelenekler, yerel ve ulusal algılamalar erozyona uğratılmıştır.
- Ulus devletin varlığı tehdit ve risklerle karşı karşıya kalmıştır.
- Doğal hayatın dokunulmazlığı zarar görmüş ve çevre kirliliği tehlikeli boyutlara ulaşmıştır.
- Geleneksel yapının aşılması toplumsal çöküntülere yol açmıştır.

Özellikle küreselleşmenin beraberinde getirdiği rekabet ortamı dünya pazarında faaliyet gösteren şirketler üzerinde de olumlu ve olumsuz etkilerini göstererek şirketlerin politikalarını etkilemektedir.

Bu açıdan bakıldığında dünya pazarındaki bu rekabet ortamında serbest piyasanın gerekleri güçlü ülkeler lehine işleyecek şekilde düzenlenmektedir. Zayıf ülkelerin bu ortamda tutunmaları ve mücadele etmeleri güçleşmektedir. Bu olumsuzlukları ortadan kaldırma ya da en aza indirmeye çalışmaları yürütülmektedir. Bunlardan en önemlisi Birleşmiş Milletler Küresel İşbirliği Anlaşması'dır.

Dünya Ekonomik Forumu'nun 1999 yılında Davos'ta yapılan toplantısında temelleri atılan Küresel İşbirliği Anlaşması (Global Compact) Temmuz 2000'de imzaya açılarak çalışmalar başlatılmıştır. 2000 yılından sonra hızlı bir şekilde gelişme göstererek üçbini aşkın şirket, uluslar arası çalışma örgütü ve sivil toplum örgütünün katılımıyla çalışmalarını sürdürmektedir.

İnsan hakları, çalışma koşulları, çevre ve yolsuzluk gibi ana başlıklar altında on temel prensibi olan Küresel İşbirliği Anlaşması şirketlerin küreselleşmenin zorluklarını ortadan kaldırmak için destek olmaları yönünde çalışmaktadır.

Gönüllü bir hareket olan Küresel İşbirliği Anlaşması temel on prensibin gerçekleştirilebilmesi için işletmelerin, sivil toplum kuruluşlarının ve çalışma gruplarının halka sorumluluk, şeffaflık ve sürdürülebilirliklerini sağlamak amacıyla çalışacaklarının teminine dayalıdır.

Tüm bu gelişmelerden de görüldüğü gibi küreselleşme kavramı insanlığın önüne yeni bir çağ açmış gibi görünse de temeldeki gerçekleri ve sorunları ortadan kaldırmadığı gibi daha da karmaşık hale getirdiği bir süreç başlatmıştır.

Küreselleşme Sürecinde Çok Uluslu İşletmeler

Günümüzde dünyanın çeşitli bölgelerinde veya hemen hemen her ülkesinde faaliyet gösteren işletmelerde büyük artışlar olmuştur. Özellikle geniş coğrafi alanlarda faaliyet gösteren çokuluslu işletmelerin (Multinational Company) ortaya çıkışı son 30 yılda, uluslararası ticaretin görüntüsünü tam anlamıyla değiştirmiştir,

Çok uluslu işletmeler, uluslararası faaliyet gösteren işletmede seçime bağlı olarak, birden fazla ülkede sürekli personeli olan, personel yapısının bu özelliğine bağlı olarak günlük faaliyetlerde tek bir ülke yönetimin tamamıyla kontrolünde olmayan yatırımlardır (Kinsey, 1998:212)

Küresel düzeyde faaliyette bulunan çok uluslu işletmeler dört farklı kategoriye ayrılır: (1) sermayesinin hangi alanlara yönelileceği kaynak ülke tarafından belirlenen ve yerli şirketlerle benzer politikalarla yönetilen çokuluslu işletmeler; (2) yatırım politikası kaynak ülke tarafından belirlenmekle birlikte

uluslararası piyasalara girebilmek için esnek ve global stratejiler takip eden uluslararası işletmeler; (3) herhangi bir ülkeye bağlı olmayan farklı uluslardaki sermayedarların oluşturdukları uluslar aşırı işletmeler ve (4) uluslararası bir kuruluş tarafından kontrol edilen uluslar üstü işletmeler(Arıboğan, 1996)

Günümüzde, dünyanın farklı bölgelerinde yaklaşık 61 bin çokuluslu şirket ve bunlara ait 900 bin yabancı bağlı şirket faaliyet göstermektedir. Çokuluslu şirketlerin ne kadar devasa bir güce sahip olduğunu anlamak için global ticaret, yatırım, üretim ve katma değerden aldıkları paya bakmak yeterli olacaktır. Son yılların istatistiki verileri çerçevesinde çokuluslu şirketlerin, global dolaysız yabancı yatırım stoku (yaklaşık 10 trilyon dolar) içindeki payı yüzde 85 dolayındadır. Çokuluslu şirketlerin toplam satışları yaklaşık 20 trilyon dolar ve bu şirketlerce üretilen toplam katma değer yaklaşık 4 trilyon dolardır. Yabancı bağlı şirketlerin yaklaşık 60 milyon kişiyi istihdam ettiği tahmin edilmektedir(<http://www.canaktan.org/ekonomi/cok-uluslu/kitap-aktan.htm>). Aynı zamanda küreselleşme sürecinin yönlendiricisi olarak düşünülen Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası ve IMF gibi kurumları da yönlendirenler, genellikle çok uluslu işletmeler olmaktadır(Bozkurt, 2000:197).

Küreselleşme, ulusal hükümetlerin ekonomik rollerini azaltmış, küresel rekabetin ülkelerden çok, uluslar arası şirketler arasında olmasına yol açan bir süreci hızlandırmıştır. Artık küresel rekabet, İngiltere ile Almanya, Japonya ile ABD, veya Avrupa ile ABD arasında olmaktan çok, Fuji ile Kodak, Boeing ile Airbus, Compaq ve Toshiba arasında olmaktadır. Bu süreç aynı zamanda iş dünyası ile ulus devletler arasında giderek artan bir amaç çakışmasının varlığını da haber vermektedir. Uluslararası şirketlerin en ucuz emeği, en düşük vergileri ve en az çevre koruma yasalarını talep etmeleri daha şimdiden bu sürecin yoğun bir çıkar ve amaç çatışması doğuracağını göstermektedir(Toulmin, 1999:905).

Bugün dünyadaki mal ve hizmet sektörünün yarısından fazlası çok uluslu işletmelerin kontrolü altındadır. Kendi ülkeleri dışındaki girişimleri özellikle az gelişmiş ülkelerde faaliyet gösteren çokuluslu işletmelerin ekonomik güçlerini kendileri lehine kullanarak buldukları ülkelerin siyasi ve ekonomik yapısı üzerinde baskı politikaları uygulamaları risk toplumlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Küreselleşmenin de etkisiyle kendi elleriyle ortaya çıkarttıkları bu risk toplumlarının negatif etkilerinin "Social Bumerang Effect" olarak adlandırılan etkileşimle kendi ülkelerine yansması da sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin önüne geçmektedir.

Çokuluslu işletmelerin faaliyette buldukları farklı ülkelerde yarattıkları olumsuz etkileri azaltmak, özellikle de sahip olmaları gereken sorumlulukları hatırlatan bir takım bildiriler hazırlanmıştır.

Çokuluslu şirketlerin sorumluluklarını vurgulayan önemli uluslararası bildirelerden birincisi Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından 1977 yılında kabul edilen Çokuluslu Şirketler ve Sosyal Politika İle İlgili İlkeler Üçlü Bildirgesi (Tripartite Declaration: Multinational Enterprises and Social Policy Declaration) dir. Bu uluslararası belgede yer alan ilkeler çokuluslu şirketlere, hükümetlere, işçi ve işveren kuruluşlarına; istihdam, eğitim, çalışma ve yaşam koşulları ve işçi-işveren ilişkileri gibi alanlarda yol göstermektedir. Söz konusu bildirgenin amacı söz konusu metinde şu şekilde belirtilmiştir:

"Çokuluslu şirketler, birçok ülkenin ekonomisinde ve uluslararası ekonomik ilişkilerde önemli bir rol oynamaktadır. Bu konu, gerek hükümetlerin, gerekse işçi ve işveren kuruluşlarının giderek daha çok ilgisini çekmektedir. Bu tür girişimler doğrudan uluslararası yatırımlar ve diğer yollardan, sermayenin, teknolojinin ve emeğin daha etkin kullanımına katkıda bulunarak gerek geldikleri gerekse gittikleri ülkelere önemli yararlar sağlayabilirler. Hükümetlerin izledikleri kalkınma politikaları açısından bakıldığında bu şirketler ayrıca ekonomik ve sosyal refaha, yaşam standartlarının yükseltilmesine, temel gereksinimlerin karşılanmasına, doğrudan ya da dolaylı biçimde istihdam olanakları yaratılmasına, sendikalaşma özgürlüğü dahil olmak üzere temel insan haklarının gerçekleşmesine tüm dünyada katkıda bulunabilirler. Buna karşılık, çokuluslu şirketlerin etkinliklerini kendi ulusal çerçevelerinin ötesinde örgütleyebilme alanında sağladıkları ilerleme, tek elde biriken ekonomik gücün istismar edilmesine, ilgili ülkelerdeki ulusal politikalarla ters düşülmesine de yol açabilir ve bu şirketlerin karmaşık yapılanmalarını, işlemlerini ve politikalarını anlamadaki güçlük zaman zaman ana ülkede, gidilen ülkede ya da her ikisinde birden sorunlara yol açabilir. Bu Bildirgenin amacı, Birleşmiş Milletlerin Yeni bir Uluslararası Ekonomik Düzen kurulmasını öngören kararları ışığında çokuluslu şirketlerin ekonomik ve sosyal gelişmeye olumlu katkılar yapmalarını özendirme, çeşitli etkinliklerinin yol açabileceği güçlükleri asgariye indirmek ya da gidermektir." (<http://www.ilo.org/public/english/employment/multi/download/turkish.pdf>)

Çokuluslu şirketlerle ilgili olarak kabul edilen ikinci önemli bildire OECD'nin yayınladığı Uluslararası Yatırımlar ve Çokuluslu İşletmeler Bildirgesi'dir. OECD Konseyi, 27 Haziran 2000 tarihinde Çokuluslu İşletmeler Genel İlkeleri (OECD Guidelines For Multinational Enterprises) başlığını taşıyan tavsiye niteliğinde bir karar almıştır. (http://www.oecd.org/document/28/0,2340,en_2649_34889_2397532_1_1_1_1,00.html) OECD Çokuluslu İşletmeler Genel İlkeleri, başlığı altında çokuluslu işletmelere bir takım tavsiyeler ile; yasalara uygun ve sorumlu bir ticari faaliyette bulunulması doğrultusunda, gönüllülük temeline dayalı ilkeler ve standartlar getirmiştir.

Küreselleşme ve serbest ticaret neticesinde, çokuluslu şirketler, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ucuz işgücünü kullanarak emeği ve bu ülkelerin kaynaklarını sömürme ve aynı zamanda doğa ve çevre üzerinde tahrip edici sonuçlara sebebiyet verme potansiyeline de sahiptirler. Zira küresel ekonomik

faaliyetlerin baş aktörü konumunda olan çokuluslu şirketler iktisadi güç meydana getiren kaynakları kolaylıkla kontrol edebilmekte ve bu kaynakları farklı yerlere kaydırabilmektedirler (<http://www.canaktan.org/ekonomi/cok-uluslu/aktan-makale.pdf>). Ayrıca, küreselleşme hareketleri işletmeleri ulusal boyuttan uluslararası boyuta taşırken, yönetim açısından da farklı kültürlerden gelen insanların yönetilmesi ve haklarının korumasının önemini ihmal etmiştir(Ehtiyar, 2003:67). Anlaşılmaktadır ki; küreselleşmenin insanlık tarihi ve toplumlar üzerinde nasıl olumlu ve olumsuz etkileri söz konusuysa, çokuluslu işletmelerinde dünya üzerinde yarattığı olumlu katkıların yanında, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini, sosyal yapılarını ve doğasını olumsuz yönde etkileyen sonuçlar yaratmaktadır.

Küreselleşme Sürecinde Çokuluslu İşletmeler ve STK'lar

STK 'lar günümüzün ulusal ve evrensel gerçekliklerine bağlı olarak toplumsal yaşamın değişik alanlarında pek çok önemli işlevi yerine getirir hale gelmişlerdir.

STK'ların etkinlik alanları eğitim, çevre, kentsel-kırsal kalkınma, sağlık, sosyal hizmetler, teknik yardım ve danışmanlık barışın sağlanması ve insan haklarının korunması gibi geniş bir yelpazeyi kapsar(Aslan, Kaya, 2004:216).

Gelişen dünyada küreselleşmenin de etkisiyle sürdürülebilir kalkınma anlayışı gelişmiş, gelişmekte ya da azgelişmiş tüm ülkelerdeki sivil toplum kuruluşlarını siyasi ve ekonomik politikaları öğrenme ve bu konularda etkin bir rol oynama yönünde ortak çalışmalara sevk etmiştir.

Toplumun tüm kesimlerine özellikle de sosyo-ekonomik yapısı düşük kesimlere kolay ulaşabilen geniş tabanlı ancak küçük ölçekli yapılanmalar olan sivil toplum kuruluşlarının politik, ekonomik ve sosyal yaptırımlar açısından devletten çok daha etkin ve başarılı olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle küreselleşme sürecinde uluslararası sistemin işleyişinde sorumluluk üstlenecek üçüncü bir sektör olarak devlet ve özel sektörden sonraki en önemli kurum olarak yerini almıştır.

Uluslararası ilişkilerin aktörleri arasında yer alan devletler başta olmak üzere ulusüstü yapılanmalar, uluslararası örgütler ve çokuluslu şirketlerle uluslararası STK'lar çeşitli boyutlarda ilişki içerisindedir. İlişkilerin boyutu ağırlıklı olarak kalkınma projelerinin gerçekleştirilmesi, insani yardımların dağıtımı, çevre ve barışın korunması ve çatışma çözümü konularına ilişkin olmuştur. Öte yandan STK'ların kendi alanlarındaki gelişmelerin takipçisi konuları, zaman zaman onları devletler, uluslar arası örgütler yada çokuluslu şirketlerle karşı karşıya getirmiştir(Karagül, 2000: 5).

Çok uluslu şirketlerde toplanan küresel sermaye kendi küresel gücünü yaratarak, devletlerin küreselleşen sermayeyi kontrol altında tutmasını zorlaştırmaktadır. Bu durum da yeni devlet anlayışını ortaya çıkarmaktadır. Diğer bir deyişle çok uluslu işletmelerin yön verdiği uluslararası piyasalardaki gereken düzenlemeleri yapacak daha etkin bir devlet anlayışı gelişmiştir. Bu bağlamda da piyasaların üretici olarak dahil edildiği kalkınma sürecinde sivil toplum kuruluşları kamu ve özel sektör hizmetlerini tüketenlerin temsilcisi olarak yerini alması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu yeni anlayışın bir üyesi olarak sivil toplum kuruluşları küresel politikaları etkileme gücüne sahip olmuştur.

Sivil toplum kuruluşları bireysel ya da kolektif çıkarları korunmak için başarılı uluslararası kamuoyu oluşturma faaliyetleri gerçekleştirmektedirler. Bu sayede devletlerin, uluslararası örgütlerin ve çokuluslu şirketlerin karar ve davranışlarını etkiledikleri pek çok örnek mevcuttur. Örneğin, Greenpeace'in öncülüğünde yürütülen 1991 yılındaki kamuoyu oluşturma girişimi Brent Spar adlı petrol platformunun batırılması ile ilgili süreçte yaşanmıştır. Shell, Greenpeace üyelerinin yaptığı eylemlerin olumsuz sonuçları karşısında platformun batırılması en iyi çözüm olacakken büyük maliyetlere katlanarak parçalanmasını sağlamak zorunda kalmıştır. Ayrıca Bebek Sütü Hareketi Grubu ile Nestle'yi karşı karşıya getiren durum, Uluslararası Af Örgütü ve Kanlı Elmaslar, Greenpeace Bergama yerel grupları ile Eurogold durumları sivil toplum kuruluşlarının etkin birer baskı grubu olmasına örnektir.

STK'lar çokuluslu şirketlerin faaliyetlerini kamuoyu oluşturma güçleri sayesinde kontrol etme yeteneğine sahiptirler. Özellikle çevresel konular başta olmak üzere, kötü iş koşulları, dürüst ve şeffaf ticari faaliyet gibi konularda çokuluslu şirketlere baskı yapmaktadırlar. Öyle ki bu konuda uzmanlaşmış, tamamen çokuluslu şirketlerin sorumsuz ve tehlikeli eylemlerini kontrol altına almak için çaba gösteren Corporate Accountability International (Uluslar arası Kurumsal Hesapverebilirlik) adlı STK, 1977 yılından beri faaliyetini sürdürmektedir. Şirketlerin yolsuzlukları ve hesap verebilirliği konularında raporlar yayınlayan Transparency International (Uluslar arası Saydamlık) da 30'dan fazla ülkede örgütlenmiş bir başka STK'dır(Başlar; 2005:196)

STK'lar özellikle çok uluslu işletmelerin kar sağlamak adına az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin haklarını korumak, zarar görmelerini önlemek ve özellikle çevreye karşı daha duyarlı olmalarını sağlayarak dünya barışını korumayı hedef alan bir takım sosyal sorumluluk projeleri başlatmışlardır.

Ceres ilkeleri, Caux ilkeleri, Küresel Sullivan İlkeleri, Küresel Raporlama Girişimi, SA8000 ve AccountAbility1000, Dünya Ekonomik Forumu: Küresel Kurumsal Vatandaşlık Deklarasyonu, FTSE4Good İndeksi sivil toplum kuruluşları ve hükümet dışı organizasyonlar tarafından başlatılan ve sürdürülen başlıca

kurumsal sosyal sorumluluk girişimlerine en iyi örnekler oluşturmaktadır (Tablo-1). Aşağıda söz konusu girişimler hakkında özet bilgiler sunulmaktadır.

Tablo-1 Sivil Toplum Kuruluşları / Hükümet Dışı Organizasyonlar Tarafından Başlatılan ve Sürdürülen Başlıca Kurumsal Sosyal Sorumluluk Girişimleri

GİRİŞİMİN ADI	TARİH	GİRİŞİMİN AMACI KAPSAMI
CERES İlkeleri	ABD, 1989	CERES ilkeleri çevrenin korunması ve kirliliğin azaltılmasına ilişkin etik ilkeler içermektedir.
Caux İlkeleri	Minnesota, 1994	Caux ilkeleri, tüm paydaşların (stakeholders) toplumsal sorumluluğa katkıda bulunmasını öneren bir genel kurumsal sosyal sorumluluk girişimidir.
Küresel Sullivan İlkeleri	ABD, Kasım-1999	Küresel Sullivan İlkeleri; insan haklarının korunması ve gözetilmesi, çocuk işçi çalıştırılmasının ortadan kaldırılması, ayrımcılığa son verilmesi ve sosyal adaletin sağlanmasına yönelik ilkeleri içermektedir.
Küresel Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative) (GRI)	Boston, 1997; (2002 yenilenmiş)	İşletmelerin çalışma koşullarının, ürün ve hizmetlerinin ekonomik, çevresel ve sosyal standartlara uygun olduğunu beyan etmelerine imkan sağlayan bir raporlama girişimidir.
SA8000	Londra, 1998 (2002 yenilenmiş)	SA8000, çocuk işçiliği, çalışma saatleri, iş sağlığı ve güvenliği gibi çalışma yaşamına yönelik konuları denetlemeyi amaçlayan bir kurumsal sosyal sorumluluk girişimidir.
AccountAbility1000	Londra, 1999 (2002 yenilenmiş)	Bu standart işletmelerde meslek ahlakının ölçülmesi ve raporlanması için geliştirilmiştir.
Dünya Ekonomik Forumu: Küresel Kurumsal Vatandaşlık Deklarasyonu	Davos, 2001	Bu deklarasyonda, iş dünyasının çevre, ahlak, emek ve insan hakları gibi konularda uluslararası standart ve değerlere saygı göstermesi ve bu konularda adımlar atılması talep edilmektedir.
FTSE4Good İndeksi	Londra, 1995	İşletmelerde sürdürülebilir çevresel konulara yönelik çalışmalar gerçekleştirmek, paydaşlar ile olumlu ilişkiler geliştirmek, evrensel insan haklarını desteklemek vs. konularını içeren bir sosyal sorumluluk yatırım endeksidir.

Kaynak: <http://www.canaktan.org/yonetim/kurumsal-sosyalsorum/kurumsal-sosyal/girisimler.htm>

Ceres İlkeleri, çevre organizasyonlarının, işçi sendikalarının, yatırım fonlarının, ve çevreye duyarlı diğer kar amacı gütmeyen muhtelif organizasyonların bir araya gelerek oluşturdukları bir girişimdir. Ceres, yeryüzünün biyolojik sisteminin ve kaynaklarının korunmasını amaçlayan, küresel iklim değişiklikleri gibi sürdürülebilir kalkınma açısından önem taşıyan konularda çalışmalar yapan bir sivil toplum hareketidir (<http://www.ceres.org/> ; Ceres Principles, <http://www.ceres.org/coalitionandcompanies/principles.php>).

Caux ilkeleri, ticari faaliyetlerde ahlaki ilkelerin önemini vurgulamaktadır. Canon'un yönetim kurulu başkanı Ryuzaburo Kaku'nun teşvikiyle oluşturulan Yuvarlak Masa, dikkatini dünya barışı ve istikrarına karşı artan sosyal ve ekonomik tehditleri azaltma üzerinde yoğunlaştırmıştır. Yuvarlak Masa, dünya barışı, sosyal istikrar, dayanışma, adalet gibi toplumsal amaçlar konusunda uluslararası işbirliğinin önemini vurgulayan bir sosyal sorumluluk girişimidir (<http://www.cauxroundtable.org/>).

Sullivan'ın sosyal sorumluluk ilkelerinin amacı, şirketlerin insan hakları ve sosyal adalet ile ilgili ortak amaçlar çerçevesinde çalışmalarını sağlamaktır. Bu ilkeler iş gücü, iş ahlakı ve çevresel uygulamalar konularında sekiz ilkeden oluşmaktadır. (<http://www.thesullivanfoundation.org/gsp/principles/gsp/default.asp>).

Küresel Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative:GRI) şirketlerin sundukları mal ve hizmetlerin ve çalışma koşullarının ekonomik, çevresel ve sosyal boyutlarda rapor edilmesine imkan sağlayan bir gönüllü kurumsal sosyal sorumluluk girişimidir (<http://www.globalreporting.org/>). Bu rapor aracılığıyla bir tarafta yatırımcılara ekonomik performansa ilişkin bilgi verilirken, diğer tarafta ekolojik çevrenin korunmasına yönelik faaliyetler işletmeler tarafından paydaşlarına iletilmektedir.

SA8000, işletmelerin müşterilerine daha kaliteli ve güvenilir ürünler sunma sorumluluğunu vurgulayan ISO 9000 ve doğal çevreye karşı olan sorumluluklarını düzenleyen ISO 14000 serileri gibi standartlarını örnek alan SA 8000, performans koşulları kadar prosedür ve sistem koşullarını da önemseyen, yönetim sistemi ile davranış kodunun bileşimi bir standarttır (Aydemir, 2007).

Hesap verilebilirlik 1000 (AccountAbility1000: AA1000), Bu standart işletmelerde etik davranışın ölçülmesi ve raporlanmasına ilişkindir. Süreç standartları; planlama, hesap verme, denetleme ve raporlama, yerleştirme ve paydaşları konuya dahil etme safhalarını kapsamaktadır. (<http://www.accountability2.net/default.asp>)

Küresel Kurumsal Vatandaşlık Deklarasyonu, gelişim için yasalara uygun davranmak, güvenli üretim yapmak, maliyet- verimlilik ölçüsünü tutturmak, yeni iş ve kazanç alanları yaratmak, eğitim ve teknoloji alanlarında destek sağlamak, çevre, ahlak, emek ve insan hakları gibi konularda uluslararası standart ve değerleri yansıtmaktadır. Yatırım yapılan her alanda ve yerde etkinliklerin olumlu katkılarını güçlendirmenin yanı sıra, insan ve çevre üzerindeki olumsuz etkileri en aza indirmeyi hedefler (<http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/makale125.pdf>.)

FTSE4Good seçim kriterleri şu alanları kapsamaktadır (Argüden, 2002). Sürdürülebilir çevresel konulara yönelik çalışmalar gerçekleştirmek, paydaşlar ile olumlu ilişkiler geliştirmek, evrensel insan haklarını desteklemek(Argüden, 2002).

Sivil toplum kuruluşları tarafından başlatılan sosyal sorumluluk projeleri, etkin çalışmalarla işletmeler açısından giderek önemi artan bir kavram olarak kurumsal sosyal sorumluluk kavramının gelişmesine yol açmıştır. Çünkü özel sektör sürdürülebilir kalkınma sürecinde devlet ve sivil toplum kuruluşlarının yanında hızla harekete geçmelerinin gereğini fark etmişlerdir.

UNDP (BM Kalkınma Programı), Dünya Bankası, UNIDO (BM Sınai Kalkınma Örgütü), ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) ve AFD(Fransız Kalkınma Ajansı) kurumsal sosyal sorumluluk konusuyla doğrudan ilgilenen oluşumlardır.

Türkiye’de kurumsal sosyal sorumluluğu temel konu olarak alan sivil toplum kuruluşlarına baktığımızda henüz ülkemizde konunun tam öneminin anlaşılmadığı ama yine girişimlerin olduğunu görebiliriz.

Temel konusu kurumsal sosyal sorumluluk olan sivil toplum kuruluşlarının başlıcalarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz, bununla birlikte çalışma konuları içerisinde alt başlık olarak pek çok sivil toplum kuruluşu da destekleyici çalışmalar yürütmektedir.

- Kurumsal Sosyal Sorumluluk Derneği
- İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği
- Türkiye Kurumsal Yönetim Derneği
- Türkiye Etik Değerler Merkezi
- Özel Sektör Gönüllüleri Derneği
- Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı
- Türkiye Kalite Derneği
- Türkiye Odalar Borsalar Birliği

Ülkemizde işletmelerle sivil toplum kuruluşlarının ortak çalışmalarına başarılı bir çalışma olarak son yıllarda ses getiren Turkcell ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nin ortak çalışması olan "Kardelenler" projesini örnek gösterebiliriz. Proje ekonomik nedenler dolayısıyla okula gidemeyen kız çocuklarına eğitim bursu sağlayan proje medyanın da desteğini alarak birçok işletmeyi eğitimi destekleme projelerine yönlendiren referans bir çalışma olmuştur.

Ayrıca Ülkemizde işadamları tarafından kurulmuş olan vakıflar aracılığıyla da kurumsal sosyal sorumluluk projeleri adına önemli çalışmalar yürütülmektedir. Bu da Türk toplumunun geçmişten günümüze gelen vakıflar ve yardımseverlik anlayışıyla pekişmekte ve toplumun genelinde işadamları ve şirketlerden bu yönde talepleri devam etmektedir. Bu aşamada da sivil toplum kuruluşları, sosyal sorumluluk örgütlenmeleri ve çeşitli hareket grupları şirketlerle ortaklık kurmaktadır.

Çevre, eğitim, bilim, sağlık, yardım, kalkınma, sanat, spor, hukuk, siyaset, din, ekonomi, basın, iletişim, ulaşım vb onlarca alanda faaliyet yürüten binlerce STK'nın bir kısmının küresel nitelikli sorunlarla mücadelede inisiyatif sahibi olma çabasında olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle çevre, insan hakları, insani yardım, fakirliğin azaltılması, kalkınma gibi alanlara ilgi duyan STK'ların küresel ölçekli yaklaşımlarla çözüm arayışına girişmeleri dikkat çekicidir(Yıldırım, 2004: 287).

İletişim olanakları sayesinde uluslararası STK'lar kamuoyu oluşturarak devletlerin, uluslararası örgütlerin ve çokuluslu şirketlerin karar ve davranışlarını etkilemede oldukça başarılı roller üstlenmişlerdir. Uluslararası kamuoyu oluşturmak amacıyla raporlar hazırlayıp ilgili ülke kamuoylarına duyurmak, önemli medya organlarını toplu mektup, telefon vb araçlarla bilgi bombardımanında bulunmak, imza toplamak,

toplu gösteriler düzenlemek gibi yöntemlere başvurmuşlardır. Ortak kaygılarla hareket eden STK'lar kendi aralarında bilgi alışverişini sağlayacak bir "ulusaşırı ağ" oluşturmakta böylece uluslararası eylemler gerçekleştirebilmektedirler. Yakın geçmişte özellikle çevresel konularda bu yönetime başvurulmuştur. Öte yandan bu ağlar bilgi ve strateji alışverişinde daha etkin olurken, eylemlerin koordinasyonunda ve çatışmacı politika yürütülmesinde daha fazla insanı aktive edebilmek için en iyi yol olarak görülmektedir(Brown ve diğerleri, 2000: 10).

Sonuç

Günümüzün rekabetçi güçleri yoğun olup çokuluslu işletmeler çeşitli yasal, toplumsal ve düzenleyici ortamlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu bağlamda, bazı işletmeler, rekabette haksız avantaj elde etmeye kalkışarak doğru ticari faaliyet standartlarını ve ilkelerini ihmal etmeye heves edebilmektedir. Küçük bir kesimin bu tür uygulamaları, büyük bir kesimin itibarını şaibe altında bırakıp kamuoyunda kaygılara yol açmaktadır. (<http://www.oecd.org/dataoecd/61/43/38111419.pdf>)

Çok uluslu işletmelerin ve dahası tüm organizasyonların doğayı ve çevreyi koruyacak önlemler almaları, çalışanları insani şartlarda ve temel sosyal haklar çerçevesinde istihdam etmeleri, piyasada rekabeti ortadan kaldıracak eylemlerden uzak durmaları, tüketici haklarına saygı göstermeleri, istihdam yönünden ayrımcılık yapmamaları vs. sosyal sorumluluğun gereğidir. Bu konularda kamusal otorite tarafından cebri ve/veya sivil organizasyonlar tarafından gönüllü önlemler alınması kaçınılmazdır.

STK'lar uluslararası karar alma mekanizmalarını çeşitli düzeylerde etkilemeye başlamışlardır. Özellikle uluslararası sorunların saptanması, yeni değerler ve normların ortaya konulması, beklenmedik gereksinimlerin karşılanması ve yeniliklerin yayılması, uluslararası çatışma ve anlaşmazlıkların çözümü, ulusaşırı ittifaklar oluşturulması, global sorunlarda doğrudan harekete geçilmesi ya da kaynakların harekete geçirilmesi alanlarında etkileri artmıştır(Brown ve diğerleri, 2000: 19). Gerçekten de uluslararası sorunların dünya gündemine taşınması ve belli konularda ortak değer yargıları ile normlar oluşturulabilmesinde ve küresel kamu yararı gözetilen politikaların formüle edilip uygulanmasında STK'lar önemli roller üstlenmişlerdir. Özellikle son dönemlerin en önemli konularından olan kurumsal sosyal sorumluluk projeleri için çok uluslu firmaların lokal kollarına ve tedarikçilerine pozitif baskı uygulamaları, çevreyi sadece korumaya yönelik değil sürdürülebilir bir yaşam için yenilenebilir kaynaklar yaratılması ve milletler arası ortaya çıkacak adaletsiz tüketilme ve yıpratılmalara karşı barışçıl bir yaşam konusunda STK'ların itici gücü yadsınmamalıdır.

Çokuluslu işletmelerin faaliyette buldukları ülkelerdeki ulusal işletmelere de yansıttığı kurumsal sosyal sorumluluk anlayışları genel merkezlerine göre daha geride kalabilmektedir. Bazı işletmeler de kurumsal sosyal sorumluluğu pazarlama, reklam ve kurumsal itibar aracı olarak algılamakta ve sponsorluk adı altında sivil toplum kuruluşlarının projelerine ortak olma yöntemiyle sivil toplum kuruluşlarının faaliyette buldukları süreç kontrol altına almaya çalışmaktadır.

İşletmeler ve sivil toplum kuruluşları işbirliklerinde sorumlulukların sınırları iyi belirlenmeli ve sosyal sorumluluk projelerinin sürekliliği sağlanmalıdır.

Öncelikle sosyal sorumluluk projelerinde işbirliği yapacak sivil toplum kuruluşlarının kurumsal kapasitelerini güçlendirmeleri, profesyonel olarak yönetim kademelerini oluşturmaları, kişilerin tekelinde faaliyette bulunmamaları, karar alma ve uygulama aşamalarında gönüllülerin katılımını sağlamaları, amaçları, hedefleri, mali durumu ve kaynakları konusunda şeffaf olmaları gerekmektedir.

İşletmeler açısından da işbirliği yapılacak sivil toplum kuruluşlarının organizasyon yapısını incelemeleri, sivil toplum kuruluşlarını reklam aracı olarak görmemeleri daha çok şeffaflık ve gönüllü katılımının sorgulanması gerekmektedir.

Kaynakça

- Arıboğan, Deniz Ülke (1996). "Globalleşme Senaryosunun Aktörleri", Der Yayınlar, İstanbul.(Richard Robinson (1964), International Business Policy", New York:Holt, Rinehart, Winston.
- Argüden, Yılmaz (2002). Kurumsal Sosyal Sorumluluk, 1. Basım, İstanbul: Rota Yayın Yapım.
- Aslan, Mehmet ve Gazanfer Kaya (2004). "1980 Sonrası Türkiye'de Siyasi Katılımda Sivil Toplum Kuruluşları", Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 1.
- Aydemir, Muzaffer (2007). "İşletmelerin İşgörenlere Karşı Sosyal Sorumlulukları ve SA 8000 Standardı", içinde: Aktan, C. C. (Editör), Kurumsal Sosyal Sorumluluk, İstanbul: İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği Yayını. 2007.
- Başlar, Kemal (2005). "Uluslar arası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar", Nobel yayın Dağıtım No: 654, Ankara.
- Bozkurt, Veysel (2000). "Küreselleşmenin Toplumsal Sonuçları", Türk Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Yayını, yayın No: 38, Ankara.
- Brown, L. David; Khagram, Sanjeev; Moore, Mark H; ve Frumkin, Peter (2000). "Globalization, NGOs and Multi-Sectoral Relations", The Hauser Center for Nonprofit Organizations and The Kennedy School of

Government Harvard University Working Paper #1, http://papers.ssrn.com/paper.taf?abstract_id=253110, 22.08.2006.

- Ehtiyar, Rüya (2003). "Kültürel Sinerji: Uluslar arası İşletmelere Yönelik Kavramsal Bir İrdeleme", Akdeniz Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (5).
- Günsoy, Bülent (2006). "Küreselleşme Bir Varoluş Çözümlemesi", Ekin Kitabevi, ISBN 975-8768-52-2 BURSA
- Karagül, Soner (2000). "Küresel Bir Aktör Olarak Uluslar arası Sivil toplum Kuruluşları: Uluslar arası Politikadaki Rol ve Etkinlikleri", III. Uluslar arası STK'lar Kongresi, Çanakkale, (journal of Turkish Weekly).
- Karakurt, Elif (2004). "Sivil Toplum Örgütleri ve Küresel Direniş Haraketleri İlişkisi", İş, Güç Endüstri İlişkileri Dergisi, Cilt 6, sayı 1.
- Kinsey, J. (1998). "Marketing in Developing Countries", Mc-Millan Publishing, New York.
- Kutlu, Erol ve Rana Eşkinat, (2002). Dünya Ekonomisi, T.C.Anadolu Üniversitesi, Eğitim, sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı çalışmaları Vakfı, Yayın No: 150, Eskişehir.
- Sarıgerşil, Gülşen (2004). "Küreselleşme ve Çokuluslu İşletmelerin Çalışma İlişkilerine Etkileri" Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 6, Sayı 1.
- Tağraf, Hasan (2002). "Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi" C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 3, Sayı 2.
- Temiz, Hasan Ejder (2004). "Küreselleşmenin Sosyal Boyutları ve Türkiye Açısından Etkileri", Genel-İş matbaası, Ankara.
- Temizel Handan ve Erol Turan, Metehan Temizel (2008). "Küresel İşletmecilikte Ülkelerin Sosyo-Kültürel Yapılarından Kaynaklanan Sorunlar", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:19.
- Toulmin S. (1999). The ambiguities of globalization. Futures 31.
- Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Çokuluslu Şirketler ve Sosyal Politika İle İlgili İlkeler Üçlü Bildirgesi, <http://www.ilo.org/public/english/employment/multi/download/turkish.pdf>
- Yıldırım, İbrahim (2004). Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- <http://www.canaktan.org/ekonomi/cok-uluslu/aktan-makale.pdf>.(05.07.2008) AKTAN Coşkun Can, Vural İstiklal y.; "Globalleşme Sürecinde Çokuluslu Şirketler"
- <http://www.canaktan.org/yonetim/kurumsal-sosyalsorum/kurumsal-sosyal/girisimler.htm>(05.07.2008) Coşkun Can, Vural İstiklal y.; "Kurumsal Sosyal Sorumluluk:Uluslararası Organizasyonlar, Sivil Toplum Kuruluşları Ve Özel Sektör Öncülüğünde Başlatılan Ve Sürdürülen Başlıca Girişimler"
- <http://www.cağınpolisi.com.tr/17/28-29.htm>.(05.07.2008) ÇİTİR Halim; "Küreselleşme ve Türkiye'ye Etkileri"
- <http://www.canaktan.org/ekonomi/cok-uluslu/kitap-aktan.htm>
- http://www.oecd.org/document/28/0,2340,en_2649_34889_2397532_1_1_1_1,00.html
- <http://www.oecd.org/dataoecd/61/43/38111419.pdf>
- <http://www.ceres.org/> ; Ceres Principles,
- <http://www.ceres.org/coalitionandcompanies/principles.php>
- <http://www.cauxroundtable.org/>
- <http://www.thesullivanfoundation.org/gsp/principles/gsp/default.asp>
- <http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/makale125.pdf>;
- <http://www.accountability2.net/default.asp>

SECURITIZATION of MINORITY ISSUES in the SOUTHEASTERN MARGINS of EUROPE: GREEK-TURKISH RELATIONS and the CASE of WESTERN THRACE

Ali Chousein Oglou
PhD Candidate-University of Sussex/UK
A.Chouseinoglou@sussex.ac.uk - alichouseinoglou@hotmail.com

Abstract

History of Europe depicts that deep-rooted national minorities with a long history have generally been a matter of not only national but also international concern since the Interwar era. Since then, states started to put more emphasis on the significance of the minorities for the regional and international peace. Analyzing the securitization of minority issues, this study aims to focus the role of the Muslim Turkish minority of Western Thrace in Greek-Turkish security relations and argues that the existence of Muslim Turks has been both 'subjects' and 'objects' of the Turkish-Greek security relations..

Keywords: Greece, Turkey, Security, Minorities, Western Thrace,

Introduction

Since the beginning of the dissolution of the Ottoman Empire and formation of new nation states in Europe, relations between Greece and Turkey have usually been playing a noteworthy role for the peace and security in the Southeastern Europe. The two neighbours of the Aegean Sea basin did not have a friendly attitude towards each other during the 20th century. From the one side, Greece freed itself from the Ottoman rule in 1830 while the new Turkish state was established almost after a century, in 1923, on the remnants of the Ottoman Empire. The contemporary history of Greece shows that although Turkey was a 'newly-established' state, for most of Greeks, it has been the continuity of the 'Ottomans' and the most responsible actor for paying 'the bill of the past'. By this phrase, I want to stress that, in Greece, past centuries under the Ottoman domination are widely expressed and interpreted as 'harsh years' and 'years of Greek slavery under Ottomans'.

The negative wind continued to blow also during the Cold War regime in the second half of 1900s although these two countries belonged to the Western Camp headed by the USA. The transformation of the bipolar international order into a multipolar one has been one of the main characteristic of the globalization phenomenon in the post-Cold War era. The argument that the world has transformed into a 'global village' has still been stipulated since 1990s. Indeed, the post-1990 epoch marks a turning point in the principle of state sovereignty and its implications in both national and international level. Although tense relations between Greece and Turkey have calmed down in the post-Cold War era, except the Kardak/Imia Crisis of January 1996, they both continue to see each other as a 'threat' against their national security and sovereignty. Within this contemporary historical framework of Turco-Greek relations in the two sides of the Aegean, it is quite obvious that the two antagonistic nationalisms found the necessary basis to develop and strengthen, and they still have the robust effect on the regional security in the southeastern flanks of the Europe.

After stressing the essence of bilateral relations between these two countries for the regional security, one should take into account what are the main issues that play a significant role, and even determine relations between Greece and Turkey some of which are the Cyprus Issue, Aegean Sea Disputes, Minorities in Greece and Turkey, etc.

Rather than dealing with the first two issues, this paper focuses on the minority issue, especially the Muslim Turkish Minority of Western Thrace and to what extent it has been playing a noteworthy role for the security issues between Greece and Turkey. It is useful to have a comparative understanding of both Turkish Minority of Western Thrace and Greek Minority of Istanbul but such a study is not within the scope of this paper. Before dealing with the securitization of the Western Thrace Minority, I want to give brief information about the region and the Minority.

Western Thrace

Western Thrace is a region, which extends on an area of 8575 square kilometers in the northeast of Greece. It is surrounded by the Maritza River, which marks the Turkish-Greek border, in the east; Nestos River in the west; Rhodopi Mountains in the north; and the Aegean Sea in the south. It is composed of three provinces: Xanthi in the west, Evros in the east and Rhodopi in the middle.(See the general location of Western Thrace in the map of Greece in Appendix)

The Muslim Turkish Minority of Western Thrace, as well as the Orthodox Greek Minority of Istanbul, was exempted from the 1923 Population Exchange between Greece and Turkey with the Lausanne Peace

Treaty of 1923. The region of Western Thrace became a national Greek territory in 1923 and from that time onwards, the Muslim Turkish minority of Western Thrace continues to live as citizens of Greece.

From the beginning of 1920s until mid 1950s, the socio-economic and political situation was quite difficult. However, by 1950s, things started to change in Greece. As for Western Thrace, especially the 1950-1955 period is generally mentioned to be the 'Golden Years' of the Western Thrace Minority during which the positive atmosphere of Turkish-Greek relations was also highly reflected in Western Thrace. However, starting from 1955 events in Istanbul against the Orthodox Greek minority of Istanbul, the situation started to worsen, also, in Western Thrace. For almost forty years, the Greek administrations opted for different restrictive minority policies in Western Thrace from which the Muslim Turks had highly suffered.

During those 'years of difficulties', letting aside the group-based rights - a *sine qua non* for minority regimes to protect their own cultural, religious and ethnic characters - even the most basic individual human rights were violated by the Greek state. From 1960s until the beginning of 1990s, violation of property rights, deprivation from the Greek citizenship, discrimination in public employment, hindrances for obtaining licenses and building permits were some of the basic issues that made the living condition in the region quite unbearable for the members of the Minority. It is useful to note that during these periods, such impediments were not applicable for the majority Greeks living in the same region.

However, starting from the beginning of 1990s, in the era of globalization, the minority policy of the Greek state towards the Western Thrace Minority started to change. With the introduction of the new minority policy under the Mitsotakis government in 1991, the Greek state started officially to opt for policies targeting to enhance the living conditions of the Muslim Turkish minority of Western Thrace in all social, political and economic terms.

After a general overview of the situation in pre-1990 and post-1990 periods, it becomes quite obvious that the official change in the Greek minority policy of Western Thrace has proven to be partially effective, but not fully. In other words, although on the one side most of the violations in the domain of basic human rights have come to an end and the members of the Muslim Turkish minority live a more democratic and better life compared to the pre-1990 period, on the other, a number of the problems related to the minority rights of the Muslim Turks still remain unresolved. After a comparison of these two periods, I argue that it is the economic and social domains in which the reflections of the change in the Greek minority policy of Western Thrace is quite blatant while the main and longstanding problems in the field of education and political matters still continue to affect the lives of the Muslim Turks in a negative way. (Chousein, 2005) It is for this reason that the introduction of the new minority policy of the Greek state in 1991 has widely been accepted as a turning point in the history of the Muslim Turkish minority of Western Thrace.

At this section, I emphasized the past and present conditions in the region in order to understand better the close link between matters of security in the two sides of the Aegean and the Muslim Turkish Minority of Western Thrace that I will elaborate in the following paragraphs. Else, in my opinion, the picture will not become clear enough to make observations, interpretations and comments for the securitization of minority issues in the Aegean Sea basin when the contemporary history of the Minority will not be taken into consideration.

Securitization of Minority Issues in the Two Sides of the Aegean

In Europe, existence of historical minorities started to play a significant role in regional security and bilateral relations between countries especially after the First World War. One of the main motives of the League of Nations stressing the utmost significance of the protection of minority rights was actually to hinder a situation of misunderstanding and conflict between states regarding treatment of minorities. Thus, from the Interwar era onwards, historical minorities have been treated as plausible actors that could endanger not only state sovereignties but also regional peace and stability in a way that disputes between states on the basis of treatment of minorities might cause a threat to the balances to the regional and international security. Indeed, such a skepticism is depicted in the contemporary European history by the Nazi Germany's invasion of Czechoslovakia on the basis of the plight of the *Sudeten* Germans living in Czechoslovakia in 1930s. (Luza, 1964)

Will Kymlicka, one of the prominent political philosophers with a number of academic works on minority regimes and protection of minorities, stipulates that minority regimes are generally accepted as a kind of 'fifth column', likely to be working for a neighbouring state. (Kymlicka, 2002:19) Treating historical minorities as the 'agents' or the 'Trojan Horses' of the neighboring country is a rampant phenomenon in Europe. Besides Kymlicka, the triadic nexus theory of Rogers Brubaker should be taken into consideration. In the 'triadic nexus theory' developed by Brubaker, it is asserted that while from the one hand nation state tries to apply for policies promoting the national language, education, economy and politics, on the other hand, national minorities demand for more group-based rights, and, the external homeland has an eye or a kind of intervention on the situation of her co-ethnies. For him, this is a 'conflictual triangular relationship'. (Brubaker, 1996: 57-58) Related with such a triadic relationship, the contemporary history of Europe shows

that national and historical minorities have generally been caught in between two antagonistic nationalism, that of the nation state and the external homeland.

Moreover, while on the one hand, it is widely articulated that the existence of a kin minority enables the neighbouring country to intervene, directly or indirectly, in the domestic affairs of the country for the sake of protecting rights of its minority. Such an understanding is one of the main issues that result in the 'securitization of issues among states'. (Wæver in Lipschutz, 1995: 65-71) However, on the other hand, in case of such a 'securitization' of inter state relations, it is generally members of the minority that suffer from different kinds of discrimination. In such situations, the national security and sovereignty of states is directly clinged to the existance of historical minorities implying that the more the state has control on the minority regimes the less the state security, unity and survival is endangered, as it is the case for the Muslim Turkish minority of Western Thrace and the Greek Orthodox minority of Istanbul have highly suffered from being interpreted as the possible 'agent' of the other side since 1923.

Identification of the Western Thrace Minority as 'Historical' and 'National'

Since the beginning of 1920s, the existence of the Muslim Turkish minority in Western Thrace region of Greece has always been one of the most sensitive security issues within the Greek politics. In the Greek modern history, the concepts like 'Turk' or 'Muslim' have a quite negative implication in a way that both of them are accepted to be the opposite of 'Greek' and 'Christianity'. Thus, being a member of the Turkish minority is something more than being an officially-accepted minority living in Greece. These people are not members of just a 'minority' or 'community', like Armenians, Jews in Greece. In other words, compared with the majority Greek nationals, I argue that there has been a 'double discrimination' phenomenon in Western Thrace; one due to their minority membership and the other due to the historical 'other' of Greeks, as Turks, and Orthodox Christianity, as Muslims.

At this point, one should also note that like some other minority communities in allover Europe, the Minority of Western Thrace is a historical minority due to its longstanding and deep-rooted existence in the region that goes back to the 14th century. Besides, since the dissolution of the Ottoman Empire and formation of new nation states, Turkey has been the motherland country of the Western Thrace Minority. Having a deep-rooted history in a region as well as having a motherland country adjacent to where minority communities live is some of the main characteristics of the 'historical and national minorities'.

If one has a look to the ethnic, cultural and religious characteristics of the Muslim Turkish minority of Western Thrace and to other national minorities of Europe, like the Turkish Minority in Bulgaria, Greek Minority in Albania, Hungarian minority in Romania and Slovakia, Swedish Minority in Finland who have been living on the same territories and without being assimilated within the majority culture of their countries for centuries, then, it will be quite obvious why the case of Western Thrace should be evaluated within the concept of 'historical or national minorities'. However, the Minority in today's Western Thrace is accepted as a 'religious minority composed of three different ethnic groups' by the Greek state and its long-standing existence on the same territory for years as well as its rights stemming from such an existance is generally not taken into account.

Regarding the meaning of the minority concept, although frequently used by different disciplines of Social Sciences the term 'minority' hasn't got a unique and universally-agreed definition. However, the terminology used for defining minority regimes is quite essential for their survival with their own cultural, social, ethnic, religious and linguistic characteristics. (Kymlicka, 1995)

The Security Dilemma between Greece and Turkey: Western Thrace as a Potential Threat?

Since 1923, the existance of a Turkish Muslim minority in Western Thrace has not only affected bilateral relations between Greece and Turkey but also it has been affected from relations between these two neighbouring countries. In other words, it is the main argument of this article that the Minority has been both subjects and objects of the Turkish-Greek relations since its incorporation in the Greek national territory, which I will explain below.

History shows that most of the restrictive applications and policies of the Greek state on the Muslim Turkish Minority in Western Thrace have been based on the possibility that members of this Minority can become potential actors for damaging the state unity and security by being a part of irredentist ideas of the external kin state, Turkey. For this sake, the main Greek policy of Western Thrace have been in line with having both an absolute control over the Minority by keeping them underdeveloped in cultural, economic, political and educational terms and keeping the ties of the Minority as loosen as possible with the motherland Turkey.

In today's Greece, a great number of Greeks still consider Turkey as a threat to the security and unity of Greece. From this framework, the existance of Muslim Turks of Western Thrace is automatically accepted as a potential threat against the Greek state and the Turkish effect in Western Thrace should be kept in the minimum level. (Dokos, 1999-2000: 35-39) As R.Meinardus states, the majority of Greeks see the

Western Thrace issue as an issue of national security and fear from the possibility that one day this region may become a second Cyprus that will be invaded and possibly annexed by Turkey (Meinardus in Clogg, 2002: 81). According to the Greek security doctrine, there is a view of the Turkish threat although both Greece and Turkey are NATO members and a great number of Greeks still believe that expansion towards the West is one of the ultimate objectives of Turkey. (Platias in Costas, 1991: 92-93) As it is noted, rather than a war, Greeks have been afraid of 'a well-concerted strategy of intimidation manifested through a series of low level threats in Western Thrace. (Arvanitopoulos quoted in Chousein, 2005: 180)

Furthermore, one should note by labeling the Muslim Turkish minority as a potential threat to the Greek national security, Greece, indeed, uses the Minority as tool that keeps fresh not only the Greek history of Asia Minor but also ethnic, cultural and religious sentiments of the majority Orthodox Greeks. In other words, on the one hand the survival of the Muslim Turkish identity in Western Thrace is accepted as a threat, but, on the other hand it is used for the strengthening of Orthodox Greek values in all over Greece.

Such a Greek security perception of the Western Thrace minority might seem to be highly useful in theory. However, in practice, somebody who knows the history of the Minority can clearly see that none of members of the Muslim Turkish minority has opted for actions or activities acted targeting the national unity and integrity of Greece since 1923. In spite of unabated human and minority rights violations in the region, no military/paramilitary organizations have been established by the Muslim Turks. They have never resorted to violent attacks and use of force that will have a direct or indirect effect on endangering the Greek national security and unity since the incorporation of Western Thrace to Greece in 1923. Even during the Civil War years of 1946-1949, which is accepted as the most difficult and dark period of the Greek modern history, they showed their loyalties to the Greek state and fought in the same line with the national Greek army against the communist guerilla forces. Thus, in spite of the Greek skepticism and feeling of insecurity against the Western Thrace Minority, historical practices reveal out that members of the Minority have always acted as 'loyal' Greek citizens and never opted for separatist policies that will endanger the Greek national security.

In spite of their loyalty, the Western Thrace Minority has usually become the object and scapegoat of the Greek-Turkish relations in a way that in case of a conflict between Greece and Turkey, Greece, as a retaliation, generally opted for increasing the political, social and economic pressure on the Minority and it was members of this Minority and that of the Orthodox Greek in Istanbul that paid the bill of a conflict in the two sides of the Aegean. For example, after the 1974 Turkish intervention of Cyprus, the number of the Muslim Turks migrated from Western Thrace to Turkey was more than 20.000. (Eren, 1993: 298) At those years, one could clearly observe the effect of the Greek pressure on the Minority and the feeling of increasing insecurity in Western Thrace.

Besides becoming an object of Greek-Turkish relations, the Muslim Turkish Minority has from to time become the main subject of Turkish-Greek relations. Due to the Minority existence in Western Thrace and Istanbul, Greece and Turkey signed bilateral agreements and protocols for the protection of minority rights in both these two regions. Besides, the protection of human and minority rights of the Minority in Western Thrace has usually been one of the main issues discussed between Greece and Turkey. In some cases, it has generally been the direct/indirect inclusion of the external motherland, either Turkey or Greece, to the matters of their kin minorities in the adjacent country that has been one of the primary reasons for the worsening of relations between Greece and Turkey. (For the most recent example in the Greek media, see *To Vima*, 13-07-2008)

Moreover, since the European Union (EU) membership of Greece in 1981, the EU also included for the protection of the Minority in Western Thrace that directly/indirectly affects the Greek relations with EU and Turkey. Furthermore, a number of reports and other documents published by the mechanisms of Council of Europe, United Nations, Organization for Security and Co-operation in Europe, and other international NGOs, like Human Rights Watch and Amnesty International, stress the protection of minority rights in Western Thrace and advice cooperation between Greece and Turkey. (Whitman 1990) Consequently, it seems that Muslim Turkish minority has been not only objects but also subjects of the relations in the Southeastern flank of Europe.

Conclusion

Although issues of the Muslim Turkish Minority of Western Thrace continue to have the third rank, after the Cyprus and Aegean Sea disputes, in Greek-Turkish relations nobody should ignore its noteworthy role in relations of Greece with Turkey and other European counterparts. In terms of state and regional security, the existence of a 'Turkish Muslim' minority in Western Thrace has been a highly crucial issue for the Greek policy makers. As it is a general attitude, external kin states generally involve in the minority-state relations for the protection of rights of their kin minorities. Likely, Turkey has also taken into consideration (un)changing conditions for its kin minority in Western Thrace.

But, in my opinion, such an attitude by the Turkish state should not be interpreted that the Minority in the region is a 'Trojan Horse' of Turkey mainly because different kinds of relations between the kin minorities

and their external motherland countries is observed in different corners of the European continent. Moreover, history of the Minority that I mentioned above depicts that the Muslim Turks has always showed their respect and loyalty towards the Greek state, never posed a threat to the national security and unity of Greece and they have never become an agent of another country.

To conclude, the Muslim Turkish Minority of Western Thrace should be accepted not as a 'threat' but as one of the 'main actors' for bridging the security gaps between Greece and Turkey. Only then, I think that the security relations between Greece and Turkey can be strengthened, the feeling of insecurity in the two sides of the Aegean Sea will be lessened and the regional security in the Southeastern flank of Europe can be consolidated.

References

- Arvanitopoulos, Constantine (1997). "Greek Defense Policy and the Doctrine of Extended Deterrence", in Andreas Theofanous & Van Coufoudakis, eds, *Security and Cooperation in the Eastern Mediterranean*, InterCollege Press, Nicosia.
- Brubaker, Rogers (1996) *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in Europe*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Chousein, Ali (2005). *Continuities and Changes in the Minority Policy of Greece: The Case of Western Thrace*, MSc Thesis, Middle East Technical University.
- Dokos, Thanos (1999-2000). "Η Τουρκική Πολιτική στό Ζήτημα τής Ελληνικής Θράκης" (The policy of Turkey in the issue of the Greek Thrace), *Νέα Κοινωνιολογία*, Vol.29, 35-39.
- Eren, Halit (1993). "Balkanlarda Türk ve Diğer Müslüman Toplulukları ve Göç Olgusu" in *Balkanlar*, OBİV (Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı) Yayınları, İstanbul
- Kymlicka, Will ed., (1995). *The Rights of Minority Cultures*, Oxford University Press, Oxford.
- Kymlicka, Will (2002). *Multiculturalism and Minority Rights: West and East*, *Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, Issue 4 available at European Center For Minority Issues, www.ecmi.de.
- Luza, Radomir (1964). *The Transfer of the Sudeten Germans: A Study of Czech-German Relations, 1933-1962*, New York University Press, USA.
- Meinardus, Ronald (2002). "Muslims: Turks, Pomaks and Gypsies" in Richard Clogg, ed., *Minorities in Greece*, Hurst and Company, London.
- Platias, Athanasios (1991). "Greece's Strategic Doctrine: In Search of Autonomy and Deterrence," in Dimitri Costas ed., *The Greek Turkish Conflict*, Macmillian, London.
- Wæver, O, "Securitization and Desecuritization" in Lipschutz, Ronnie D., ed, (1995) *On Security*, Columbia University Press, NY.
- Whitman, Lois (1990). *Destroying Ethnic Identity-The Turks of Greece*, Helsinki Watch, NY
- Η Αγκυρα Ποντάρει στο Μειονοτικό Χαρτί* [Ankara Targets at the Minority Card], *To Vima*, 13-07-2008.

Appendix

Available at www.wikimedia.org

Özet

Çok uluslu şirketler, sivil toplum kuruluşları ve küreselleşme kavramı günümüz dünyasının sosyal ve ekonomik hayatında çok önem arz eden unsurlar haline gelmişlerdir. Çok uluslu şirketler ve sivil toplum kuruluşları dünyanın çeşitli bölgelerindeki faaliyetleriyle dünya siyasetine ve ticaretine yön verebilmektedirler. Özellikle ekonomik küreselleşmede çok uluslu şirketler önemli roller üstlenmektedirler. Çok uluslu şirketlerin böyle bir konum gelmelerinde, bir nevi küreselleşmelerinde yani küresel bir oyuncu olabilmelerinde sivil toplum kuruluşlarının yeri yadsınamaz. Çoğu zaman çok uluslu şirketler hedef bölgeler ve ülkelerdeki çeşitli sivil toplum kuruluşları ile işbirliğine girmek yada onları tamamen etki altına almak yoluyla o bölgede veya ülkede yer edinme fırsatını elde etmektedirler.

Bu çalışmamızda sivil toplum kuruluşlarının, çok uluslu şirketlerin yaygınlaşmasındaki rolü ve etkileşimleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Sivil toplum kuruluşları, çok uluslu şirketler, küreselleşme

NON- GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN IMPROVING OF MULTINATIONAL CORPORATIONS

Abstract

Multinational corporation and globalizing concept have become the most important parts in social and economic life of the present World. Multinational corporations and non-governmental organizations are able to direct the World policy and trade with the activities in different parts of the World. Especially, Multinational corporations have important roles in economically globalizing. Non-governmental organizations have an important role for the multinational corporations to be a global partner.

Mostly, multinational corporations can locate in varied regions of the World communicating with non-governmental organizations in target countries and get the opportunities to have the power in the regions.

In this study, we aim to study the role and effects of non-governmental organizations in improving multinational corporations.

Key words : Non-governmental organizations, Multinational corporations, Globalization

Giriş:

Çok uluslu şirketler, sivil toplum kuruluşları ve küreselleşme kavramları, son yılların popüler deyimlerindedir. Bu kavramlar, toplumlara, ülkelere, ekonomik ve sosyal hayata yön veren sihirli sözcükler haline gelmişlerdir. Küreselleşen dünyada en önemli ekonomik aktörlerden birisi haline gelen çok uluslu şirketler, belli bir ülkede merkezi olan, birden fazla ülkedeki faaliyetleri koordine ve kontrol etme gücüne sahip olan işletmelerdir. Bu şirketlerin yapacakları yatırım, üretim, ar-ge faaliyetleri ve diğer politikaları ile ilgili stratejik kararlar genel merkezde alınmaktadır. Günümüzde dünyanın farklı bölgelerinde yaklaşık 61 bin çok uluslu şirket ve bunlara ait 900 bin yabancı bağlı şirket faaliyet göstermektedir (Aktan, 2006: 7).

Küresel ekonomik sistem belli ülkeler tarafından kontrol edilemeyecek kadar ileri uluslar arası bir sistemdir. Sistem, bu ülkelerde çok uluslu şirketler tarafından kontrol edilmektedir. Çok uluslu şirketlerin bazılarının tek başlarına bir çok ülkenin GSMH'sından daha fazla gelir elde ettikleri bilinmektedir. Bu tür küresel şirketlerin merkezleri daha çok ABD, Japonya, Almanya, Fransa, İsviçre, İngiltere gibi gelişmiş ülkelerdir. En tepedeki 300 çok uluslu şirketin toplam varlıkları, tüm dünya üretiminin yaklaşık dörtte birini oluşturmaktadır.

Şöyle bir örnek, çok uluslu bir şirketin ve küreselleşmenin ekonomik boyutunu bize çarpıcı olarak ortaya koyacaktır; (<http://www.forumsitesi.biz/kuresellesme-ve-kuresel-isletmeler-t92504.html>)

"Bir Amerikalı, General Motors'dan Pontiac Le Mans satın aldığı anda, farkında olmadan uluslar arası bir işlemler bütününe girmiş olur. Araba için GM'ye ödenen 20.000 doların 6000 doları rutin işçilik ve montaj giderleri karşılığı olarak Güney Kore'ye 3500 doları gelişmiş parçaların temin edildiği Japonya'ya, 1500 doları tasarım mühendisliği için Almanya'ya, 800 doları küçük parçalar için Tayvan, Singapur, Japonya'ya, 500 doları reklam için İngiltere'ye, 100 doları bilgi işlem için İrlanda ve Barbados'a giderken kalan 800 dolarda Detroit'teki stratejistler, New York'taki banker ve avukatlar, Washington'daki lobi faaliyeti yürütenler, ülke genelindeki sigortacı ve bakımcılar ve çoğu ülke içindeki ancak artan sayılarda dış ülkelere mensup hisse senedi sahipleri tarafından paylaşılır.

Çok uluslu şirketlerin küresel bir şirket haline gelmelerinde ve bulunmak istedikleri ülkelerde olabilmelerinde sivil toplum anlayışının ve sivil toplum kuruluşlarının varlığı çok önemlidir. Güçlü devletler

için ve güçlü şirketler için açık, çoğunlukla da gizli amaçların elde edilmesi için, hedef ülkelerin yönetiminde organizasyonlarda, sosyal ve kültürel yapının değiştirilmesinde ve tümüyle yeniden dizayn edilmesinde bu tür sivil toplum kuruluşlarının birinci derecede sorumluluğu vardır (Demirkaya ve Berzah, 2006: 65).

Uluslar arası örgütlerin veya gelişmiş ülkelerin, sivil toplum kuruluşlarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanması, ayrıca STK'ların çok sayıda ülkenin bütçesini aşan maddi kaynaklara sahip olmaları onları, uluslar arası kuruluşların ve ülkelerin karar alma mekanizmalarını doğrudan etkileyecek bir güç konumuna getirmektedir. Türkiye'de de işadamları, zaman zaman kurdukları STK'lar aracılığıyla devletin özel sektöre müdahalesini sınırlamak istemektedir. Her şeyin özelleştirilerek çözümlenebileceği yaklaşımını benimseyen işadamlarının bu görüşünü savunan tutumlar sergileyen sivil toplum kuruluşları, işadamlarının amaçlarına hizmet eden önemli bir araca dönüşmektedirler.

Sivil toplum kuruluşlarının işlevleri çok çeşitlidir. Uluslar arası arenada barışı koruma, insan haklarını geliştirme ve çevreyi koruma gibi işlevleri, ahlaki bir duyarlılık ve evrensel bir dayanışma çerçevesinde ifade edilmektedir. STK'lar aynı zamanda belirli bir konuda bilgi ve kaynak desteğinin sağlanması, toplumsal bilincin artırılması ve diyalog çerçevesinin oluşturulması gibi amaçlara da hizmet etmektedir. Öte yandan sivil toplum kuruluşları sadece devletler ve karar alıcıları etkilemek ve onlara baskı yapmak amacıyla değildir. Aynı zamanda toplumsal değerleri, toplumun sosyal davranışlarını ve kolektif seçim tercihlerini de etkileyebilirler. Uzun dönemde ise , çok uluslu şirketler ve hükümetler arasındaki ilişkiyi sağlayarak, özel kesim yatırımlarının sağlanmasında ve sürdürülebilirliğinin korunmasında uzun dönemli gelecek istikrarı yaratmada da etkili olabilirler (Aydın ve Şiriner, 2006: 312).

Çok uluslu şirketler ve onların kurduğu özel vakıflar, STK'ların elit müttelikleri olarak giderek önem kazanmaktadır. 1970'li yıllarda uluslar arası kalkınma alanlarında STK'ları finansal olarak destekleyen pek çok özel vakıf vardı. ABD'de özel kuruluşların uluslar arası projelere 1994 yılında yaklaşık 994 milyon dolar, 1998'de 1.6 milyar dolar bağış yaptığı bilinmektedir. Aralarında Gates Vakfı, Ford Vakfı gibi vakıfların bulunduğu 14 vakfın 1999-2000 yıllarında uluslar arası program ve projelere 1.1. milyar dolardan fazla para harcadığı görülmüştür (Karagül, 2006: 490).

STK'ların hedef ülkelerdeki etkinliğine bir örnek vermek gerekirse; Sirbistan, Ukrayna, Gürcistan ve Kırgızistan'daki muhalif hareketlerin destekçisi olan ve hükümetleri deviren ABD'li bir yatırımcı olan işadamı George Soros'un kurmuş olduğu vakfın ve Açık Toplum Enstitüsü'nün (bu örgütün Kırgızistan'daki bütçesi 4 milyon dolardır) yapmış olduğu faaliyetleri gösterebiliriz (Aydın ve Şiriner, 2006: 315).

Çok uluslu şirketler, sivil toplum kuruluşları ve küreselleşme kavramları birbirinden etkilenen olgulardır. Çok uluslu şirketler bazen sivil toplum kuruluşları sayesinde arzu ettikleri hedeflere ulaşabilmekte, bazen de çok uluslu şirketlerin sayesinde sivil toplum kuruluşları güçlü hale gelebilmektedirler. Çok uluslu şirketler bazen küreselleşmenin bir aracı olabilmekte, bazen de küreselleşmenin ta kendisi olabilmektedir. Sivil toplum kuruluşları ve çok uluslu şirketler bazen ayrı ayrı bazen birlikte birbirlerine ivme katarak, hedef ülkeler veya bölgelerde istediklerini gerçekleştirmek üzere faaliyetlerini gerçekleştirmekte ve çoğu zaman bunda başarılı olmaktadır. Çalışmamızda bu konu üzerinde yoğunlaşmaya çalışacağız. Elbette öncelikle çok uluslu şirketler hakkında bilgiler verilecek ve sivil toplum ile sivil toplum kuruluşları incelenecektir. Sivil toplum kuruluşlarının bir öncü kuvvet olarak kullanılabileceği tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu bilgiler verilirken küreselleşme konusunu da ele alacağız.

1. Çok Uluslu Şirketler ve Gelişimi

Dünya ekonomisi son otuz yıldan fazla bir süredir, teknik, ekonomik ve politik nedenlere bağlı olarak gelişen bir yapı değişikliğine uğramaktadır. Özellikle II. Dünya savaşıdan sonra ekonomik alanda ağırlık kazanan uygulamalar daha fazla liberal içerikli olup, Keynesyen ekonomik politikalar bu dönemden sonra Moneterist iktisadi (liberal) politikalara dönüşmüştür. Bu tarihlerden sonra sosyal devlet olgusu zayıflamış bunun yerine gelişen iktisadi liberalizasyon; piyasa ekonomisi kavramının yoğun bir şekilde uygulama alanı bulmasına, dolayısıyla piyasa ekonomisi kurallarının uygulamasına olanak tanımıştır. Bunun yanında gelişen teknolojik buluşlar, işletmelerin hareket alanını ve kabiliyetini arttırmış böylece çok uluslu şirketler (ÇUŞ'lar) kavramı gündeme gelmeye başlamıştır. (Keser, 2005).

Çok uluslu şirketlerin gelişimi aslında çok uzun bir süreci kapsar. Bu sürecin başlangıcı başka ülkelerin doğal kaynakları ve tarım ürünlerini kullanmayı ve sürdürmeyi amaçlayan ve devletler tarafından 1500-1800 yıllarında Merkantilist Kapitalizm ve Kolonyalizm döneminde kurulan firmalara kadar uzanabilir. 1800-1875 yılları arasında ÇUŞ'ların oluşumu için gerekli altyapı gelişmiş, firmalar tedarik ve tüketim piyasalarını diğer firmaları satın alarak ele geçirmişler ve böylece oligopolistik bir piyasa yapısı ortaya çıkmıştır.

19.Yüzyılın ortalarına kadar ticari işleyiş tek bir üretim veya dağıtım ünitesi olarak görülmekteydi. Dağıtım üniteleri genellikle tek bir fonksiyon ve tek bir ürünle uğraşırlardı. Ticaret, firmalar arasındaki ürün akımı ve piyasa mekanizması tarafından koordine edilirdi. Bunlar gümrüklerden, teşviklerden ve milli devletlerin uyguladığı diğer düzenlemelerden etkilenirdi. İşletme sahipleri kendi firmalarını yöneten bireylerden veya ortaklardan oluşurdu.

Ancak gelişen ve değişen teknolojik yenilikler ve ekonominin gereği olarak, bu tip kişisel olarak yönetilen tek üniteli, tek fonksiyonlu girişimleri veya firmaları, çok üniteli, çok fonksiyonlu ve profesyonel yöneticiler hiyerarşisi tarafından idare edilen firmalara dönüştürdü. Yeni üretim ve dağıtım teknolojileri, tek üniteli bir firmanın üretebileceği çıktı miktarını ve tek üniteli bir dağıtımın yapabileceği dağıtım miktarını tarihsel olarak görülmemiş miktarlara yükseltti. Bu gelişmenin tamamen elde edilen yeni enerji kaynaklarının üretim sürecine sokulmasından kaynaklandığı bilinmektedir. Demiryolları, telgraf, buhar makinesi, telefon gibi teknolojik yenilikler, 19.Yüzyılın sonunda 20.Yüzyılın başındaki Sanayi Devriminin belirleyicisi olan modern kitle üretimini ve dağıtımını sağlamaya yardımcı olmuştur. Bu yolla sağlanan mal ve hizmet akımının ve iletişimin koordine edilmesinde yönetsel hiyerarşilere ihtiyaç duyulmuştur. Bu yönetsel hiyerarşiler, kitle üretiminde ve bu üretimi entegre edecek olan imalat firmalarında daha da büyük boyutlara ulaştı.

Entegre sanayi firmaları, 1880'li ve 1890'lı yıllarda Avrupa ve Amerika ve daha sonraki yıllarda ise Japonya'da ortaya çıkmışlardır. Bu firmalar, aynı tür endüstriyel üretimde bir araya geldikleri gibi, ilerideki zamanlarda pazarlama, dağıtım ağlarına ve personel zenginliğine yatırım yaparak, geriye hareketle hammadde ve yarı mamulleri satın alıp kontrol ederek ve daha sonrada nadiren de olsa Ar-Ge ye yatırım yaparak büyümüşlerdir. Bu çok fonksiyonlu organizasyonların çoğu yurt dışına doğrudan yatırım yaparak, önce pazarlama sonrada üretimi geliştirecek yeniliklere ve personele yatırım yapmışlardır. İşte bu firmaları çok uluslu şirketler olarak tanımlayabiliriz. (<http://enm.blogcu.com/12222441>). Çok uluslu şirketler konusunda pek çok tanımlar yapılmaktadır.

Livingstone'un ortaya koyduğu tanıma göre, uluslar arasında faaliyet gösteren bu şirketler, seçime bağlı olarak birden fazla ülkede sürekli personeli olan, personel yapısının bu özelliğinden dolayı faaliyetlerinde tek bir ülke yönetiminin tamamıyla kontrolünde olmayan yatırımlardır(Kinsey, 1988: 212). Bir diğer tanıma göre çok uluslu şirketler; genel merkezleri belli bir ülkede olduğu halde, etkinliklerini bir veya birden fazla ülkelerde gösterebilen ve kendisi tarafından koordine edilen şubeler, yavru şirketler aracılığıyla ve genel merkez tarafından kararlaştırılan bir şirket politikasına uygun olarak yürütülen büyük şirketlerdir. (Kutal ve Büyüksulu, 1996: 34). Tutar'a göre çok uluslu şirketler; üretim araçlarını birden çok ülkede kontrol edebilen kuruluşlardır(Tutar, 2000: 66).

Küreselleşen dünyada en önemli ekonomik aktörlerden biri haline gelen çok uluslu şirketler; birden fazla ülkede kazanç sağlayıcı iktisadi faaliyetlerde bulunan ve uluslar arası üretimde bulunan firmalar olarak da tanımlanabilir. Oligopolcü bir yapıda olma eğiliminde olan çok uluslu şirketler birden fazla ülkede üretim ve satış faaliyetini yürütür. Bu şirketlerin mülkiyeti ve yönetimi birden fazla ülkeye ait olabilir(Gilpin, 1987: 232).

Çok uluslu şirketler, genel merkezi belli olan bir ülkede olmakla beraber, faaliyetlerini birden fazla ülkede genel merkez tarafından koordine ettiği şubeleri veya bağlı şirketler aracılığıyla yürüten büyük firmalardır. Çok uluslu şirketler ulusal sınırlar arasında mal ve hizmet üretir, ürettiği mal ve hizmetleri pazarlar ve dağıtır. Fikirleri, zevk ve teknolojileri dünyanın her yanına yayar ve küresel ölçekte planlar yapıp küresel anlamda stratejilerini hayata geçirir. Bu şirketler üretim, finans, teknoloji, güvenlik, enerji ve ticaret başta olmak üzere dünyadaki küresel ekonomik yapının tümünün temel belirleyicisi konumuna gelmişlerdir(Aktan, 2006: 57).

Çok uluslu şirketler, uluslar arası işletmelerin çok özel bir türüdür. ÇUŞ'lar tüm dünya genelinde yoğun ilişkiler içinde olan yüksek düzeyde gelişmiş bir tür uluslar arası kuruluşlardır. Karar alma ve yönetim süreçlerinde küresel bir bakış açısına sahiptir. Çok uluslu şirketlerle ilgili birkaç özellik aşağıdaki gibidir;

- Dünya genelinde bir çok şirkete sahip olan çok uluslu şirketlerin, karar alma ve yönetim süreçlerinde küresel fırsatları dikkate aldıkları görülmektedir.
- Çok uluslu şirketlerinin varlıklarının kabul edilebilir bir orandaki bir kısmı yatırım olarak uluslar arası alana yapılır. Bir görüşe göre bir şirketin toplam varlıklarının %20'si diğer ülkelerde ise bu çok uluslu bir şirkettir. Diğer bir görüşe göre ise, diğer ülkelerdeki faaliyetlerden elde edilen kar ve satış, toplam satış içerisinde en az %35 düzeyinde ise küresel alanda faaliyet gösteren bir şirket çok uluslu şirket olarak kabul edilir.
- Çok uluslu şirketlerin fabrikalarında gerçekleştirdikleri üretim olanakları bir çok ülkeyi kapsayabilmekte onları ilgilendirebilmektedir. Bahsedilen fabrikalar basit montaj fabrikalarından tutunda, tam teşekküllü entegre fabrikalarına kadar değişik çeşitlerde olabilmektedir. (Hunger ve Wheelen, 1993: 331).

Dünyadaki ilk modern çok uluslu şirket 1950 yılında Alman şirketi Uni ve İngiliz şirketi Lever Brothers'ın birleşmesiyle gerçekleşmiştir. İki şirket birleşerek Unilever ismini almışlar ve 60 farklı ülkede faaliyet gösteren, 500 bayisi olan dünyanın en büyük şirketi haline gelmişlerdir(Williams vd, 1985: 534).

Günümüzde dünyanın farklı bölgelerinde yaklaşık olarak 61 bin çokuluslu şirket ve bunlara ait 900 bin yabancı bağlı şirket faaliyet göstermektedir. Çokuluslu şirketlerin ne kadar güçlü olduğunu görebilmek için küresel ticaret, yatırım, üretim ve katma değerden aldıkları paya bakmak yeterli olacaktır. Çokuluslu şirketlerle ilgili ayrıntılı analizler içeren UNCTAD(2002) raporu incelendiğinde bu şirketlerin küresel ekonomide oynadıkları rolün büyüklüğünü anlamak daha kolay olacaktır. 2001 yılında küresel ihracat 7.4

trilyon dolar iken çok uluslu şirketlerin toplam satışları 18.5 trilyon dolar ve bu şirketlerce üretilen toplam katma değer 3.5 trilyon dolardır (Aktan, 2006:9).

Birleşmiş Milletlerin son verilerine göre, dünyanın en büyük 200 çokuluslu şirketin sahip olduğu toplam kaynakları 7.1 trilyon ABD doları tutarındadır. Dünyadaki ekonomik faaliyetlerin yaklaşık dörtte birine tekabül eden bu rakam, Birleşmiş Milletler üyesi olan 189 ülkeden 182'sinin toplam ekonomik büyüklüğünden daha fazladır. Bu şartlara bakıldığında çokuluslu şirketlerin ihtiyaçlarını, çıkarlarını ve hedeflerini gözetmeyen bir uluslar arası ekonomik sistemden söz etmek mümkün olmayacaktır. Çok uluslu şirketler olağanüstü ekonomik güçlerinin bir yansıması olarak, uluslar arası ilişkilerde de artık her zaman etkili olabilmektedir (Öztürk,).

Dünyada bugün gelinen noktada çok uluslu bir şirket olan Ford'un ekonomisi Suudi Arabistan ve Norveç'inkinden büyük, Philipp Morris'in yıllık satışları Yeni Zelanda'nın gayri safi milli hasılasından daha fazladır. Günümüzde 20 transnasyonel firma 80 ülkenin GSMH'ndan daha fazla ciro yapmaktadır. IBM'in veya SHELL'in yıllık kârı Filipin'lerin veya Peru'nun bütçesinden daha büyük rakamlara ulaşmaktadır (Barnet, Cavanagh, 1995: 142). Dünyanın en büyük firması olan General Motors Co., Finlandiya, Danimarka, Norveç, S.Arabistan, Endonezya, Güney Afrika, Türkiye, Arjantin, Polonya, Tayland, Yunanistan, Cezayir ve Venezüella ekonomilerinden daha büyüktür (Tutar, 2000:75).

Günümüzde hızını sürekli arttırarak gelişen ve etkileri her geçen gün daha da derinleşen küreselleşme süreci, gerçek bir olgu olarak şirketleri etkilemeye ve yönlendirmeye devam etmektedir. Küreselleşme süreci ile birlikte her ülkede faaliyet gösteren şirketlerin çok uluslu bir yapıya dönüşme zorunluluklarının arttığını söylemek hiçte yanlış olmayacaktır. Olaya diğer taraftan bakıldığında ise çok uluslu şirketlerin kendilerinin doğrudan küreselleşme sürecinde aktif rol oynadıkları ve hatta küreselleşme sürecinin yaygınlaşmasına hizmet ettikleri görülmektedir.

Küreselleşme sürecine çok uluslu şirketler açısından olumlu bir süreç olarak bakılabilir. Küreselleşme süreci ile birlikte artan liberalleşme eğilimleri, serbest pazar ekonomilerinin ağırlık kazanması, ülkeler arasındaki sınırları nispeten daha geçirgen bir yapıya itmektedir. Bu durum ise çok uluslu şirketler açısından son derece önemli olan bilgi, mal ve hizmet akışı ve sermaye transferlerini daha kolay bir hale getirmektedir (Tağraf, 2002: 46).

Küreselleşen uluslar arası ekonomik gelişmenin diğer bir önemli sonucu, çok uluslu şirketlerin, ulus ötesi "küresel" şirketlere dönüşmesidir. Bugün küresel şirketler, gerçekten küreselleşmiş bir ekonomin temel göstergeleridir. Bu devletsiz şirketler bugün Kuzey Amerika, Avrupa ve Japonya'da bağlı ekonomilerin baş aktörleri durumundadırlar (Hirst ve Thompson, 1998: 37). Önceleri ulusları arkalarında tutarak faaliyetlerini yürüten bu şirketler, günümüzde ulusları önlerine katarak onlardan bağımsız olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler (Tutar, 2000: 68).

2. Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları

2.1. Sivil Toplum

Sivil toplum kavramı batı toplumlarının gelişim sürecinin ve batı siyasal geleneğinin içinde doğup gelişmiştir. Aynı gelecek içinde siyasal-yönetişel sistem, demokrasi ve demokratikleşme arayışlarının bir çok özelliğini yansıtan onlara rehberlik eden bir kavramdır.

Tarihsel bir olgu olarak ortaçağın sonlarında biçimlenmeye başlayan sivil toplum, modern ticari merkezlerin ortaya çıkmasına bağlı olarak gelişen kentsel unsurların (esnaf, tüccar gibi burjuvazinin) feodal sistem içinde, ekonomik özelliklerini elde ederek, feodalizmin kurallarından kurtulmaları sonucunda ortaya çıkan, merkezi otoriteden bağımsız ve özerk kurumların şahsında gelişme imkanı bulan toplumsal bir alanı belirtir (Tosun, 2001: 31).

Sivil toplum modern anlamıyla, politik alanın yani devlet alanının dışında kalan toplum kesitini ifade eden bir terimdir. Bu tanımları çeşitlendirmek ve sivil toplumu daha geniş bir anlamda ifade edecek biçimde, merkezi kontrole ve hiyerarşiye tabi tutulmayan toplumsal ilişkiler ağı olarak ta tanımlamak mümkündür. Öte yandan sivil toplum günümüze gelindikçe demokrasiyle birlikte düşünülen, demokrasi kavramından ayırıştırılmaz yan bir kavram haline dönüşmüştür. Bu çerçevede demokratik toplumun, sivil toplum kuruluşlarının rahatça gelişebildiği, devletle özel sermaye şirketleri arasında bir üçüncü sektöründe boy gösterdiği bir toplum olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarını da, toplum yararına çalışan, demokrasinin gelişmesine katkıda bulunan, kar amacı gütmeyen devlet dışı kuruluşlar olarak tanımlamak mümkündür (Erözden, 1998: 13).

Devlet kavramıyla birlikte ancak ondan bağımsız bir anlam olarak ele alınan sivil toplum, kapitalizmle birlikte ve özellikle 18.Yüzyılın sonunda ortaya çıkmıştır (Keane, 1993: 9). Bireyin toplumsal ve dinsel kaynaktan gelen baskılar olmaksızın, özgür bir şekilde yaptığı anlaşmalar, kurduğu dernek, vakıf vb. iktisadi, kültürel kuruluşlar ve ilişkiler, sivil toplum alanının kapsayan davranış kalıplarını oluşturmaktadır. Sivil toplum, devlet dışında var olan tüm sosyo-psikolojik unsurları içermektedir. Bu anlamda sivil toplumu, bireyle devlet arasında "ara alan" veya ortam olarak da tanımlamak mümkündür (Kalaycıoğlu, 1997: 112).

Sivil toplumun karşıtı olarak kimi zaman siyasal toplumdan bahsedilmektedir. Bu kavram devletin etkinliğinin çok fazla alanı kapsadığı iddiasıyla, odak noktaya “meşru kuvvet kullanma tekeline sahip otorite” yerine, iktidar sürecine katılmaya yönelik her tür unsuru oturttuğu için bunun dışında kalan ve adeta ötekisi olan sivil toplumun bütünüyle siyasetten ayrı bir alan olduğu gibi yanlış anlamaları mümkün kılmaktadır (Bostancı, 1998: 77). Oysa her toplum farklı kültürel etnik ve sınıfsal özellikler barındırdığı için kaçınılmaz bir şekilde siyasaldır. Toplum içindeki sivil hareketlerin siyasetten uzak olması pek fazla mümkün olmayabilir.

Sivil toplum kavramı ve bu kavramın toplum yaşamında işaret ettiği oluşumlar ve ilişkiler, yirmi yıl öncesine kadar gerek Türkiye’de gerekse batıda yalnızca siyasal düşünceler tarihi konusunda araştırmalar yapanların uzmanlık alanına giriyordu. 1980’li yıllarla birlikte bu durum değişti, sivil toplum ve devlet konusu güncel siyasal tartışmalarda sık sık kendini göstermeye başladı (Uğur, 1998: 69).

Keane, bugünkü modern anlamda sivil toplum kavramını etkileyen Avrupa kaynaklı üç gelişmeye dikkat çeker (Keane, 1994: 16-24): Bunlardan birincisi; birçok devlet politikasının sivil toplumdaki görece bağımsız meta üretim – mübadele süreçleriyle, yaşamsal bağını açıkça ortaya çıkaran kapitalist ekonominin yeniden canlanmasıdır. Diğeri; iç politikada siyasal amaçla planlama mekanizmasını genişleterek toplumdaki dayanışmanın bozulmasına, bürokrasi, profesyonellik ve uzmanlığa şüpheyle bakılmasına neden olduğu yönünde eleştirirken, Keynes’çi refah devletine ilişkin sancılı siyasal tartışmalardır. Üçüncüsü ise, gündelik yaşamın içindeki “görünmez” ilişki ağlarından oluşan bu yaşamın egemen kodlarını sorgulayarak yeniden tanımlamaya çalışan yeni toplumsal hareketlerin gelişmesidir

1980’li yılların sonlarına doğru Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku’nda, reel sosyalizmin çöküşü, bir sistemin çözülmesinden ileri daha büyük bir değişime yol açmıştır. Soğuş savaş döneminin iki kutuplu dengesini bitiren bu dönüşüm süreci “yeni dünya düzeni” adı altında kendi dinamiklerini ortaya çıkarmıştır (Dağtaş, 1999: 41-43).

Sivil toplumun gelişme sağlayabilmesi için devletin yanında, toplumsal yaşamında yani toplumu oluşturan dinamiklerinde bazı özelliklere sahip olması gerekir. Bu çerçevede sivil toplumun gelişmesi beş temel ön koşulun gerçekleşmesine bağlıdır (Çaha, 1999: 74). Bunlar; “Toplumsal farklılaşma”, “Toplumsal Örgütlenme”, “Gönüllü Birliklilik”, “ Toplumsal Düzeyde Otonomleşme” ve “Baskı Mekanizması Oluşturma” şeklinde ifade edilebilir.

Sivil toplumun gelişmesi, öncelikle toplumsal düzeydeki farklılaşma ile sağlanabilir. Toplum yaşamında etnik, kültürel, dinsel, ideolojik, siyasi ve ekonomik bazda veya cinsiyet bazındaki farklılaşmalar sivil toplumun gelişmesi için zorunlu görülmüştür. Ancak bu farklılıkların, ülkenin bölünmesine vesile teşkil etmemesi gerekir. Bu farklılıkların bir zenginlik olarak görülmesi, birleştirici bir unsur olarak ortaya getirilmesi lazımdır.

İkinci koşul, farklılaşmış alanlarda politika üretebilecek sosyal örgütlenmelerin oluşmasıdır. Örgütlerin niteliği değil, bireyin rızasına göre oluşup oluşmadığı önemlidir. Grupların sivil toplum unsuru olarak nitelendirilmesinde en önemli kriter katılım şeklindedir. Bireysel iradeye dayalı bir katılıma sahip tüm örgütlü topluluklar birer sivil toplum unsurudur.

Sivil toplumun gelişmesinde gereken bir diğer koşul ise sosyal grupların devletin yönlendirici etkilerine maruz kalmadan, kendi politikalarını rahatça üretip sergileyebilme inisiyatifine sahip olmalarıdır.

Sivil toplumun gelişmesinin son bir şartı da, sivil toplum kuruluşlarının baskı grubu niteliği taşıyarak, demokratik yoldan bir baskı mekanizmasına yönelmesidir. Ancak bu baskı, hukuk ve siyaset kuralları çerçevesinde şiddetten uzak bir şekilde olmalıdır.

2.2. Sivil Toplum Kuruluşları

Yurttaşların ortak bakış, ortak çıkar, ortak duyarlılık, ortak talep vb. temelinde gönüllü olarak bir araya gelmesi durumuna, devletin hukuki, idari, üretici ve kültürel organlarının dışındaki alanda meydana getirdikleri dernek, vakıf, sivil girişim platformu, ilişki ağı ve benzerlerinden oluşan yapılara ve etkinliklere sivil toplum kuruluşları denilebilir (Yıldırım, 1993: 42). Daha geniş anlamda tanımlama yapılırsa, Sivil toplum kuruluşları sivil toplum alanında faaliyet gösteren ve yönetimin bir parçası olmayan her bir örgütlenmeyi ifade etmek için kullanılır. Bu durumda özel sektör girişimlerinden tutunda birlikler, odalar, kooperatifler, sendikalar, siyasi grup ve partiler, dernekler, vakıflar sivil toplum kuruluşu kapsamına girmekle sınırı olmayan ve ortak nitelikleri yalnız yönetimin parçası olmamak gibi bir kesimin ifadesinden başka bir anlam taşımamaktadır.

Sivil toplum kuruluşları resmi olarak belli bir hukuki kalıba uyan örgütler olarak, ortak bir amaç etrafında toplanan ve doğrudan kendilerine çıkar sağlamayan kişi topluluğudur. Sivil toplum kuruluşları özerk kuruluşlardan oluşmuş, özel sektörle kamu sektörü arasındaki bir ara sektör niteliğiyle sivil toplumun vazgeçilmez elemanları haline gelmişlerdir. (Yıldırım, 2004: 32).

Toplum içinde yaşayanlar, birlikte yaşamının getirdiği sorumlulukla, bazı sorunlara karşı ortak hareket etme gereksinimi duymuşlardır. Karşılaşılan ihtiyaçları giderme ve çeşitli sorunların üstesinden

gelme için başlayan bireysel çabalar, zamanla yerini ortak çalışmalara ve birlikte harekete yöneltmiştir. Bu yönelim toplumda büyüklü, küçüklü bir çok örgütün oluşmasını sağlamıştır.

Örgütler, toplumsal sistemin unsurlarıdır ve içinde buldukları toplumun tarihsel gelişme sürecini, sosyo-ekonomik özelliklerini, sosyal bölünmelerini, çatışmalarını, kültürel değerlerini ve kurumsal yapısını yansıtır (Dinçer, 1996: 48).

Tarihin başlangıcından 19.Yüzyıldaki sanayi devrimine kadar yönetim ve örgüt faaliyetleri çoğunlukla toprak, din ve askerlik ekseninde yoğunluk kazanırken, bu dönemden sona meydana gelen ekonomik, sosyal ve siyasal değişmelerin daha önceden pek tanınmayan yeni kurumlar ve yapıların ortaya çıkmasına ortam hazırladığı bir gerçektir. Geçen yüzyılda oluşan en önemli kurum, yapı ve öğeler arasında sanayileşme, kentleşme, ulus-devlet, sosyal tabakalaşma, yaygın özel ve kamu örgütleri, kitle partileri gibi formel ve informal örgütlenmeler yer almaktadır. Her çağ ve dönemde var olan yönetim ve örgütlenme faaliyetleri, 19. Yüzyılın yaşadığı büyük değişim ve dönüşümlere bağlı olarak, toplumların çok farklı alt gruplarını da içine alacak şekilde daha geniş kesimi kapsamaya başlamıştır. Sanayi devrimi sonrası gelişmeler, ekonomik anlamda özel şirketlerin ve kamu teşebbüslerinin, sosyal güvenlik alanında sendika ve kooperatiflerin, siyasal düzeyde ise siyasi partilerin ve bir kısım derneklerin doğuşunda önemli bir arka planı teşkil etmektedir. Bu yönüyle geçen yüzyıldan günümüze kadar bütün toplumların, her alandaki ve her düzeydeki temel ilişkileri, çoğunlukla mikro ve makro ölçeklerde olmak üzere, formel yada informal biçimlerde çok değişik "örgütler" ve "örgütlenme" faaliyetleri aracılığıyla yürümektedir.

Sanayileşme ve kentleşme ağırlıklı bir toplumsal yapı geçen yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren müdahaleci devlet anlayışını ve yaygın kamulaştırma etkisini arttırmıştır. Ancak zaman içinde bir taraftan halkın sanayileşme ve kentleşmenin yarattığı problemlere çözüm arayışlarına katılma arzuları, diğer taraftan da kendi hayatlarını yoğun bir şekilde etkileyen kamu organlarının kararlarında, temsil düzeyinde de olsa söz sahibi olma istekleri, "demokratikleşme" olgusunu, belli bir sanayileşme ve kentlilik niteliği kazanmış her toplum için önemli tecrübelerden biri haline getirmiştir (Eroğlu, 1998: 66).

Batı toplumları özellikle II.Dünya savaşını izleyen son elli yıllık dönemde demokrasiyi içselleştirerek, durumu sadece bir rejim sorunu görmekten çıkarıp, bütün insanı ilişkileri kucaklayan yaşam biçimine dönüştürmüşlerdir. Bu ülkelerde yaşayan insanların eğitim düzeyi yükselmiş, hak arama bilinçleri artmıştır. Sivil toplum kuruluşları bu hak arama yollarının ve yöntemlerinin başında gelmeye başlamıştır (Uğur, 1998: 70).

Son yıllarda bütün dünyada devlete duyulan güvenin zayıfladığı gözlenmektedir. Yani devletin, toplumun her türlü dardına çere bulabilen güçlü bir varlıktan öte, toplumdan kaynaklarını alıp, verimsiz bir şekilde kullanarak tüketen bir aygıt olduğu düşüncesi, günümüzde giderek kendine taraftar bulmaktadır. Bu durum, gönüllü kuruluşlar açısından da gelişmelerine yönelik olumlu ortamlar yaratmıştır. Yine son yıllardaki diğer bir gelişmede, toplum içindeki gönüllü kuruluşların, uluslar arası örgütlenmelere yönelmeleri ve böylece karşımıza "Non-Governmental Organisation" dediğimiz ve uluslar arası faaliyet gösterebilen devlet dışı örgütlenmelerin ortaya çıkmış olmasıdır (Turan, 1998: 12).

Sivil toplum kuruluşlarının demokratik sistemlerin işleminde önemli rolleri olduğu görülmektedir. Bu rolleri şöylece özetlemek mümkündür: Öncelikle sivil toplum kuruluşları; kar amacı gütmeyen ortak bir amaç etrafında toplanabilmiş bireylerden oluşur. Sivil toplum kuruluşları zaman zaman ulusal ve uluslar arası kuruluşlardan ve devletten maddi destekler alabilirler, bu durum onların sivil toplum kuruluşu olabilme özelliğini yok etmez.

Sivil toplum kuruluşları, kuruluş gayeleri ve toplumda buldukları konum ile partiler üstü bir vasfa sahiptirler. Sivil toplum kuruluşları hangi siyasi görüşten olursa olsunlar, tüm insanların ortak değerlerde buluşabilecekleri varsayımından hareket ederler.

Gelişen dünyamızda sivil toplum kuruluşları, kendilerine yeni roller sağlamışlardır. Sivil toplum kuruluşları, tek bir konuya bağlı çalışmaları için o konuda uzmanlaşmış ve güçlenmişlerdir. Bundan dolayı çok çeşitli sorunlara çözüm bulabilmek durumunda olan resmi kuruluşlara ve devletlere karşı avantajlı konuma geçmişlerdir. Bu özelliklerinden dolayı da kitle desteğini arkalarına alabilmişlerdir. Sivil toplum kuruluşları zaman zaman ulusal ve uluslar arası ekonomilere doğrudan veya dolaylı etkilerde ve katkılarda bulunabilecek yeteneğe sahip olabilmektedirler. Sivil toplum kuruluşlarının gerek finansal kaynak yaratma konusunda, gerek bilgi alışverişinde ve deneyim aktarımında, uluslar arası işbirliğine ve dayanışmaya gittikleri, çoğu kişisel olan sorunların aşılmasında önemli roller üstlenbildikleri gözlenmektedir.

Ayrıca sivil toplum kuruluşları, kamuoyunda daha iyi bir imaj sağlamak isteyen devletler tarafından bir araç olarak kullanılabilirler. Özellikle Avrupa ülkeleri, kamuoylarını etkilemek amacıyla bu yolu çok denemektedir.

Günümüzde genel gelişime uygun olarak, sivil toplum örgütlerinin de küreselleşme yolunda olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu çerçevede sivil toplum kuruluşlarının gerek ulusal, gerek uluslar arası düzlemde üstlendikleri işlevleri birkaç başlık altında şöylece toplayabiliriz (Erözden, 1998: 15-16):

- Sivil toplum kuruluşlarının başlıca işlevlerinden birisi, kamuoyu oluşturma yoluyla bireylerin taleplerinin dile getirilmesine ve dikkate alınmasına yardımcı olmaktır.
- Sivil toplum kuruluşları gerek örgüt içi yapıları itibarıyla, gerekse bizatihi varlıkları sebebiyle, çoğulcu bir toplum yapısının sağlanmasında etkin bir işlev üstlenebilmektedir.
- Sivil toplum kuruluşları gerek devletin gerçekleştirdiği uygulamalara, gerekse serbest piyasa ekonomilerinin dayandığı bazı mekanizmalara karşı, koruyucu bir tampon olma işlevi görebilmektedir.
- Sivil toplum kuruluşları özellikle son yıllarda küreselleşmeyle birlikte, ulus devlet ekonomilerinde gerçekleştirilen özelleştirmelerin yapılabilmesinde ve çok uluslu şirketlerin bu ülkelere gelebilmesinde altyapılar oluşturulması işlevini yüklenmektedirler.

Küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte uluslar arası arenada, ulus-aşırı özellikleriyle karşımıza çıkan bazı sivil toplum kuruluşlarının uluslar arası kurumlarda "danışman" statüsüne sahip oldukları, özellikle 1993 Viyana insan hakları toplantısından sonra, Birleşmiş Milletlerin sivil toplum kuruluşlarına daha geniş ve etkin roller vermeye başladığı görülmektedir (Koral, 1998: 135).

Buraya kadar çizilen tabloda, sivil toplum kuruluşlarının rolü ve işlevleri demokratik bir düzen ve demokratik işleyiş mekanizmasının varlığı temel veri olarak kabul edilmek suretiyle tanımlanmıştır. Diğer yandan sivil toplum kuruluşları, demokrasiye geçiş süreçlerinde, pilot projeler üretmek, bu projelere kaynak bulmak ve bu projeleri uygulamaya geçirmek yoluyla, eğitim, çevre, adalet hizmetlerine erişim, sosyal refah ve istihdam konuların hükümet politikalarına koştur, paralel ya da alternatif sorumluluklar alabilirler.

Demokrasiye geçiş süreçlerinde, sivil toplum kuruluşlarının üstlenebileceği bir diğer önemli işlev, yetişmiş insan kaynağı yaratmaktır. Sivil toplum kuruluşları kendi içinde oluşturdukları katılımcı ve çoğulcu yapıyla, bu kültüre aşına, bu kültürle beslenmiş ve aynı zamanda yönetim deneyimi de edinmiş bireylerin yetişmesini sağlamaktadırlar. Sivil toplum kuruluşlarının önemli işlevler görebilecekleri bir diğer ortam ise kriz dönemleridir. Kriz dönemleri deyimi, sadece sıcak çatışma ortamlarını değil, sıcak çatışmaların hemen öncesindeki ve sonrasındaki zaman kesitlerini de kapsamaktadır.

Sivil toplum kuruluşları, günümüzde toplumsal yapıda özellikle demokratik toplumlarda gitgide daha sağlam ve daha çok yer kaplayan bir konum elde etmektedirler. Diğer yandan sivil toplum kuruluşlarının fiili olarak yaptırım güçlerinin gitgide arttığını görmekteyiz.

Özellikle uluslar arası arenada sivil toplum kuruluşları gün geçtikçe daha da artan bir saygınlık elde etmektedirler. Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve Avrupa Birliği gibi devletler arası kuruluşlar, sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliğini arttırmakta, devletler kanalıyla yürütülemeyen bazı projeler sivil toplum kuruluşları aracılığıyla hayata geçirilebilmektedir (Erözden, 1998: 19). Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF) ve Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, sivil toplum kuruluşları ile işbirliği sayesinde çalışmalarını devam ettirmektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının bir kısmı küresel hedeflere yönelmektedirler. Uluslar arası kuruluşlarla işbirliği yaparak insanlık ve çevre konularında çalışan, olağan üstü durumlara hazırlık yapan ve kriz dönemlerinde problemlere çözüm bulmak amacıyla kaynakları harekete geçirmeyi düşünen sivil toplum kuruluşlarının sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının 80'li yıllarda giderek kamu alanında daha fazla yer alması, 1990 yılından sonra Birleşmiş Milletlerin bazı uygulamalarında bu tür örgütleri daha fazla kullanmasına sebep olmuş ve bazı fonlarını bu örgütler lehine harcamasını sağlamıştır. Bu olgu hükümet dışı kuruluşların etkinliğini öne çıkarmış ve kararları etkileyecek bir kanal açmıştır (Danisenko, 1998: 251).

3. Çok Uluslu Şirketler ve Sivil Toplum Kuruluşları Etkileşmesi

Nereden bakılırsa bakılsın günümüzde küreselleşme, ekonomiden uluslar arası ilişkilere kadar çeşitli alanlarda dünyayı etkileyen, uluslar arası toplumun dokusunu ve yapısını eskiye nazaran tanınmayacak ölçüde değiştiren büyük bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Hiç şüphe yoktur ki, 1945 yılında Birleşmiş Milletler kurulduğunda, uluslar arası ilişkilerin temel belirleyici aktörleri devletler idi. Sadece devletler, uluslar arası ilişkileri etkileyebilecek ve yönlendirebilecek kaynaklara sahipti. Oysa şimdi günümüze gelindiğinde uluslar arası ilişkileri ve dünya ekonomisini zaman zaman devletlerden çok daha fazla etkileyen yeni aktörler ortaya çıkmıştır. Bu aktörler; Çok uluslu şirketler, hükümet dışı örgütler, medya kartelleri, araştırma düşünce (think-tank) kuruluşları, hatta bazı devletlerin yıllık GSMH'sından daha fazla şahsi serveti bulunan bireyler ve yatırımcı konsorsiyumlar özellikle son 10 yıl içerisinde oluşan uluslar arası sistemin yeni aktörleri olarak ön plana çıkmışlardır (Öztürk).

Çok uluslu şirketler, dünya sahnesinde ulus devletlerden çok daha sonra yer almakla beraber, günümüz uluslar arası sistemini etkileyen ve yönlendiren aktörlerin başında gelmektedir.

1980'li ve 1990'lı yıllar dünya ekonomisinde liberalleşme hareketi ile başlayan küreselleşme olgusunun güçlendiği yılları ifade etmektedir. Üretim ve tüketim süreçlerinin ülkesel bazda görülmeyip dünya bağlamında algılanması anlamına da gelen küreselleşme, iktisadi düzlemde küresel kültür piyasası, küresel çarşı, küresel işyeri ve küresel finans ağı gibi yüzlerce alanı ilgilendiren bir gelişme/süreç olarak düşünülmek

durumundadır. Bu alanlardaki unsurların yönetimi ise ancak, dünya çapında bağlantılara sahip şirketler tarafından gerçekleştirilebilecektir. Çok uluslu şirket girişimciliği denilebilecek bu tür organizasyonlar, bir bakıma küreselleşmenin de mimarı olarak düşünülmektedirler (Barnet ve Cavanagh, 1995: 14).

Buradan da anlaşılacağı üzere, küreselleşme olgusunun gelişimini belirleyen faktörler arasında, temel faktör olarak özellikle kâr maksimizasyonu noktasında tüm dünyayı bir pazar ve hammadde kaynağı olarak görmek isteğinde olan ve bunu sağlamayı hedefleyen “girişim inisiyatifi”nin ve bu girişim inisiyatifi içerisinde özellikle çok uluslu şirket girişimciliğinin rol ve etkinliğini görmek doğru olacaktır (Balkanlı, 2002: 13-26).

1990’ların başından itibaren sivil toplum kuruluşları ile ilgili olarak değişimler yaşanmış, sayısal olarak çoğalan bu örgütlerin faaliyet alanlarında da çeşitlilikler görülmeye başlanmıştır. Diğer taraftan bu yıllar da STK’ların işlev ve yüklendikleri misyonlara yönelik yoğun tartışmaların başladığı görülmektedir. Sivil toplum kuruluşları II. Dünya Savaşından sonraki dönemde daha çok gönüllü kuruluşlar olarak algılanırlarken, 1990’lardan itibaren durumları değişmiş, kamu ve özel sektörün dışında bağımsız, uluslar arası etkinliği de olan bir üçüncü sektör olarak görülmeye başlanmıştır. Bu şekilde yapılan bir tanımlama ise STK’ların artık sadece kendi ülkesindeki sivil toplumun bir parçası olarak değil, uluslar arası arenada etkinlikleri olan ve aynı zamanda küresel sivil toplumun da önemli bir parçası olarak kabul görmesi anlamını taşımaktadır (Acı, 2005: 96).

STK’ların küresel anlamda ulaştıkları büyüklükleri görebilmek için Birleşmiş Milletlerin 1993 yılı kalkınma raporuna bakıldığında, 1980’lerin başında 100 milyon insana yakın bir yoğunluğu barındıran STK’ların, bugün bu manada 250 milyona yakın insana ulaştıkları görülmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının toplam bütçelerinin ise 7.2 milyar ABD doları civarında olduğu tahmin edilmektedir (UNDP, 1993: 93).

STK’ların bir görevinin de toplumdaki yoksul kesimin sorunlarına çözüm üretmek olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle çözüme yönelik çalışmalar yürüttükleri ve bu yolla kalkınmaya yardımcı oldukları düşünülmektedir. Az gelişmiş ülkelerde uygulanan ekonomik sistemlerin, haklın yoksulluğuna ve adaletsiz gelir dağılımına çare üretememiş olması, bundan başka devlet mekanizmasındaki işleyişin yetersizlikleri, yolsuzluklar v.b sorunların sık sık yaşanması, toplumların devlete olan güvenlerinin kaybolmasına neden olmuştur. Bu şekilde oluşan durum, devlete güvenin azalması, STK’lara karşı umudun beslenmesine neden olmuş, böylece az gelişmiş ülkelerde devletin ve piyasanın gösterdiği başarısızlığın meydana getirdiği boşluğun STK’lar tarafından doldurulacağı inancı ve ümidi hakim kanaat olarak kendini göstermiştir.

Neo liberal ideolojinin önemli unsurlarından birisi, sahip olunan kaynakların dağılımında ve sosyal güvenlik gibi amaçları bahane ederek devletlerin iktisadi alana ve işleyişe müdahalesine karşı çıkılmasıdır. Kısacası sosyal devletin işlevlerine karşı olunmasıdır. STK’lara biçilen işlev ise, sosyal devlete alternatif olmaktır. Böyle bir anlayışa paralel olarak, küreselleşme sürecinde devletin, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi merkezi siyasi alanlardan çekilmesi sonucu özelleştirme uygulamaları gündeme gelmekte ve STK’ların kaynakları ve harcamaları daha etkili bir şekilde yerine getirecekleri, uyumlu olma ve esneklik gibi bazı özelliklerinin olacağı ileri sürülerek sosyal devletten boşalacak yerin STK’lar tarafından doldurulması hedeflenmektedir. Yeni liberal politikalar çerçevesinde özellikle az gelişmiş ülkelere yönelik kalkınma stratejisi modeli olan “sürdürülebilir kalkınma” modelinde, STK’lara farklı bir işlev yüklenmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın yalnız hükümet eylemleriyle ve piyasa güçleriyle sağlanamayacağı anlaşıldığından, STK’lara kalkınmada belirleyici roller verilebilmektedir. Bu stratejiye göre, yapısal uyum programının gerektirdiği siyasal reformların gerçekleşmesinde ve yoksulluğun azaltılmasında STK’lara önemli roller verilmektedir. Benimsenen yeni strateji ile, özel kesim ve uluslar arası kuruluşlar yanına birde STK’ları eklenmekte, devlet yada kamu yönetimi belirleyici aktörler olmaktan çıkmaktadır. Devletin kalkınmada öncelikli olarak yerine getirdiği sosyal hizmetleri artık STK’lar yüklenmektedir. Bundan dolayıdır ki, Dünya Bankası, diğer uluslar arası ve ulus üstü örgütlerin merkezi yönetimlerden çok bu örgütlere kaynak aktarmaya başlaması devletin küçültülmesi ile uyumludur.

Küreselleşme süreci, G7, ÇUŞ’lar, IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi kuruluşlar tarafından sermayenin çıkarları doğrultusunda yönlendirilmeye ve düzenlenmeye çalışılırken, bu süreçte insani amaçlar için mücadele edecek aktörler konusunda ciddi eksikliklerin ortaya çıktığı görülmüştür. Bu aşamada, yaşanan sürecin tehdit edici sonuçlarına karşı koyabilecek ve sürecin biçimlenmesine emperyal güçlerin istediği yönde katılabilecek aktörlerin arayışına gidilmiştir. İşte böyle bir süreç görüldüğü gibi, STK’ların ön plana çıkmasına yol açmıştır (Yıkılmaz). STK’lara, payanda olmak suretiyle, meşruiyet krizinin aşılmasına yardımcı olacak yeni aktörler olma rolü ve toplumsal talepleri sistem içine çekip massetme rolü biçilmiştir.

STK’lara neredeyse ulus-devlete alternatif olabilecek kadar anlam yükleyen ve destekleyen anlayışa yönelik bu eleştirilere göre, aslında söz konusu anlayışın gerisinde, uluslar arası sermayenin serbest dolaşımının önünde en büyük engel olarak görülen ulus-devletlerin zayıflatılması amacı yatmaktadır. Bu nedenle sivil toplum kuruluşu konusu, ulus-devletlere alternatif kurumlar olarak gösterilen STK’lar temelinde ve küreselleşme bağlamında ele alınmalıdır. Bu bağlamda STK’lar, devletin öncülüğünde yürütülen kalkınma modellerinin hakim olduğu dönemlerde ulus-devletlerin yüklendiği sosyal devlet

anlayışının yerini minimal devlet anlayışına bırakmasıyla meydana gelen boşluğu dolduracak ve böylece neo liberal politikaların sosyal maliyetlerini azaltacak kurumlar olarak görülmektedir. (Acı, 2005: 110).

STK'ların sorumluluklarının yerine getirilmesinde kendilerine yöneltilen eleştirilerden birisi, elde ettikleri bağışların özellikle uluslar arası kuruluşlardan gelen bağışların etkisi altında kalmalarıdır. STK'ların mali ve politik sorumluluklarının, bağışı yapan uluslar arası kuruluşlar tarafından yönlendirildiği iddiası önemlidir. Bu iddiaya göre; uluslar arası kuruluşlar STK'lara parasal yardımda bulunarak, STK'ların mali sorumluluklarını denetim altında tutmak suretiyle politik hedeflerine ulaşmaya çalışmaktadırlar. Çünkü uluslar arası kuruluşlar tarafından STK'ların finanse edilmesi, hem söz konusu kuruluşun politikalarını ve isteklerinin STK'lar tarafından benimsenmesini ve hem de sağlanan yardımın bu düşüncenin gerçekleşmesinde finansman olanaklarının kullanılmasını garanti altına almaktadır (Najam, 1996: 342).

Sivil toplum kuruluşları, Neo liberal tahribatın tartışılmasını engellemek, pazar ekonomisinin her derde çare olabileceği bilincini yerleştirmek, uygulanan ekonomik sisteme yönelik eleştiriyi ve hareketleri etkisizleştirmek, başka alternatiflerin olmadığına insanları ikna etmek için araç olarak kullanılmaktadırlar.

STK'ları, toplumu depolitize etmenin, apolitize etmenin aracı durumuna getirilerek neo liberal saldırıya kitle muhalefeti etkisizleştirmek, özelleştirmelere karşı gelebilecek itirazların önü kesilmek isteniyor. Bu amaçla da çok uluslu şirketler, güçlü devletler veya diğer uluslar arası kuruluşlar söz konusu örgütleri destekliyorlar. Bunlara doğrudan veya dolaylı finansal destek sağlayabiliyorlar. Elbette devletler çoğu zaman doğrudan finansal destek sağlamıyor. Önce fonlar bir vakfa veya hükümet dışı bir kuruma aktarılıyor. Bu vakıflar veya kurumlarda üçüncü dünyada emperyalist ülkeler tarafından araçlandırılması istenen başka vakıflara, derneklere, kooperatiflere ve girişimlere aktarılıyor. Örneğin, Almanya devletinin desteklediği ve dış ülkelerde faaliyetler içerisinde olan Heinrich Böll Vakfı, Freidrich Ebert Vakfı, Konrad Adenauer Vakfı gibi vakıflar faaliyette buldukları ülkelerdeki sivil toplum kuruluşları ile işbirliğine girerek Alman devletinin çıkarlarına hizmet etmektedirler (Hablemitoğul, 2001: 41). Elbette finanse eden yönetir kuralı burada da geçerli. Verilen paraların verenin amacına uygun olarak kullanılması güvence altına alınıyor. Kamu kaynakları eskiden olduğu gibi doğrudan devletten devlete yardım olarak verilmek yerine, söz konusu fonlar önce bir sivil toplum kuruluşuna aktarılıyor ve onun aracılığıyla da üçüncü dünyadaki bir sivil toplum kuruluşuna ulaştırılıyor. Dünya Bankası yapacağı yardımların büyük bir çoğunluğunu artık sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yapmayı tercih etmektedir. Sivil toplum kuruluşları kanalı kullanılarak yapılan kaynak transferi kimi durumda çok uluslu şirketlerin mallarına pazar açıcı, dolayısıyla bağımlılığı ve sömürüyü derinleştirici işlev görebilmektedir. Çok uluslu şirketler bu yolla çok daha rahat bir şekilde hedef ülkelere girebilmektedirler. Kimi zaman askerinin ve bürokratinin giremediği yerlere girerek istihbarat işlevi gören sivil toplum kuruluşları bile var (Başkaya, 2003:).

Kalkınma sürecinde özellikle uluslar arası çevreler tarafından kalkınmanın yeni aktörleri olarak ön plana çıkartılan sivil toplum kuruluşları, kendilerini kalkınmacı STK'lar yada uluslar arası alanda hükümet dışı kuruluşlar adı altında farklı biçimde tanımlamaya başlamışlardır. Bu örgütler ulus devletlere karşı uluslar arası sivil toplumun temsilcileri olarak sunulmaktadır. Kanada Dışişleri Bakanı Lloyd Axworthy'nin de söylemiş olduğu gibi, "açıkça görülüyor ki, STK'lar artık salt danışmanlık yada militanlık işlevlerinin havale edileceği kurumlar değildirler, karar verme sürecinin bir parçası oluvermişlerdir".

Uluslar arası Mavi Hilal İnsani Yardım ve Kalkınma Vakfının raporuna göre; genellikle çok uluslu şirketler kendi STK'larını da kurarak Coca-Cola Vakfı, Kellogg's Vakfı gibi insani amaçlı faaliyetlere destek vermekte ve bu yolla sempatiyi ve bağımlılığı artırmaktadırlar. Bu çok uluslu şirketlerin avantajlarından birisi de hedef ülkelerde de aynı isimli vakıfları şirket şemsiyesi altında kurarak onları istedikleri biçimde yönlendirmeye muktedir olmalarıdır. Uluslar arası finans şirketleri ve bankaların bu yola gittiklerini görebilmekteyiz. (HSBC Bankası Vakfı gibi). Bunlar daha çok kurdukları vakıfları, buldukları ülkelerin ekonomisini takip etmek zaman zaman yönlendirmek için kullanmaktadır. Doğal olarak çok amaçlı şirketlerin amaçları : kendi ürünlerini pazarlamak, ürünlerine bağımlılığı geliştirmek, kendileri için yatırıma elverişli ortam yaratmak, ülke piyasalarını izlemek için ilgili STK'lara destek vermektir (Turhan,).

Dünyada şekillenen siyasetin içinde devlet ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarının yanında bu küresel firmalar da artık yer almaktadır. Bunlar politik karar alma süreçlerinin aktörleri konumuna gelmişlerdir. Çok uluslu şirketler, sivil toplum kuruluşları oluşturmak suretiyle siyasal karar alma sürecini etkileyebilmektedirler. Piyasanın etkin bir oyuncusu olarak çeşitli konulardaki görüşlerini onlara söyletebilmekte ve bu örgütler aracılığıyla baskı gücü oluşturabilmektedirler (Yürekli).

Tamer; "STK'lar kolonyal dönemin misyonerleri gibi kullanılıyorlar artık. ABD nereye gidecekse önceden STK'lar gidiyor. Çok uluslu şirketler gelmeden STK'lar gelip araziye işgal ediyorlar" demektedir. STK'ların paralarının şirketlerden geldiğini, şirketlerin imajlarını düzeltmenin birer aracı olduğunu ifade etmektedir (Tamer, 2005). Shamir, çok uluslu şirketlerin STK'larında kullandığını hatırlatıyor. "Bugün gelişmiş toplumlarda devlet ve kamu sektörünün yanı sıra STK'ların belli bir etki alanı var. Bunu gören şirketler kendi ticari faaliyetleriyle yetinmeyip, topluma dönük faaliyetlerini de her geçen gün artırıyorlar. Sponsorluklar, sosyal girişimcilik, kurumsal vatandaşlık folar derken kendileri de STK'lar kurarak piyasaları yönlendiriyorlar. Piyasa oyuncusu olarak söylemek istediklerini onlara söyletiyorlar" (Tamer, 2004).

Sonuç

Çok uluslu şirketler, sivil toplum kuruluşları ve her yönüyle küreselleşen ve belkide küreselleşmek zorunda olan insanlar ve bir dünya ile karşı karşıyayız. Artık bundan sonra, çok uluslu şirketlerin, ihtiyaç ve isteklerini, hedeflerini ve çıkarlarını gözetmeyen bir ekonomik sistemden bahsetmemiz mümkün olamayacaktır. Bir çok ülkenin gayri safi milli hasılasından çok daha yükseklerde bütçelere sahip olan bu tür şirketlerin etkinliğini yok saymak imkansızdır. Çok uluslu şirketler hedeflerine ulaşmada zorluk çekmemek, daha kolay bir şekilde arzularını gerçekleştirmede, yine son yılların sihirli unsurlarından birisi olan sivil toplum kuruluşlarından faydalanırlar. Sivil toplum kuruluşları aracılığıyla hedef ülkelere ekonomik ve sosyal altyapı hazırlanır ve arzu edilen hedefe, amaca ulaşmaya çalışılır. Hatta çoğu zaman bu şirketler kendi sivil toplum kuruluşlarını kurarak gitmek istedikleri hedef ülkelere öncü kuvvet olarak bu kuruluşlarını gönderirler ve daha sonra kendileri gelirler. Ayrıca bölgedeki diğer sivil toplum kuruluşları ile çıkarları doğrultusunda işbirliğine girerler. (ABD’li işadamı Soroz’un kurmuş olduğu Açık Toplum Enstitüsü diye ifade edilen sivil toplum kuruluşunu bu duruma örnek olarak gösterebiliriz) Sivil toplum kuruluşları da kendilerine hatırı sayılı finansman imkanı sağlayan çok uluslu işletmeler vb. kuruluşlara karşı görevlerini yerine getirmektedirler. Aslında, günümüzde sadece çok uluslu şirketler değil, çoğunlukla bu şirketlerin barındığı gelişmiş batı ülkeleri yönetimleri de aynı yolu takip etmektedirler. Örneğin Almanya’daki partilerin bir çoğunun (iktidarda olsun muhalefette olsun) ve devlet politikasının kurdurmuş olduğu vakıfların hedef ülkelerdeki faaliyetlerini buna örnek olarak gösterebiliriz. Sonuç olarak, küreselleşen dünyada, küreselleşmenin bir gerçeği olarak çok uluslu şirketler ve sivil toplum kuruluşları ile birlikte olmak zorundayız. Çok uluslu şirketler ve sivil toplum kuruluşları birbirlerinden faydalanan, birbirine yardım eden kuruluşlardır. Amaçlara ulaşmada ortak yönleri olan, birbirlerine ivme katan kuruluşlardır. Daha öncede ifade edildiği gibi, çok uluslu şirketler hedeflerine ve hedef ülkelere ulaşmada sivil toplum kuruluşlarından azami bir şekilde yararlanmaktadırlar.

Kaynakça

- ACI, Y.Esra (2005). Küreselleşme Sürecinin Yeni Aktörleri Sivil Toplum Kuruluşları, Günizi Yayıncılık, İstanbul. <http://www.canaktan.org/ekonomi/cokuluslu/aktör.htm> Erişim Tarihi 21.04.2008
- AYDIN, Murat ve ŞİRİNER, İsmail (2006). “Sivil Toplum Kuruluşları ve Dışsallık”, III.Uluslararası STK’lar Kongresi, Çanakkale, 311-318.
- BALKANLI, A.Osman (2002). “Küresel Ekonominin Belirleyici Faktörleri Üzerine”, Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt 11, Sayı 1, 13-26
- BARNET, J.Richard ve CAVANAGH, John (1995). Küresel Düşler, İmparator Şirketler ve Yeni Dünya Düzeni, Çev.: Gülden Şen, Sabah Yayınları, İstanbul.
- BAŞKAYA, Fikret (2003). “Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK) Söylemi”, Kozmopolit Aylık Almanca-Türkçe Siyaset, Sanat ve Kültür Dergisi, Yıl 2, Sayı 14. <http://www.kozmopolit.com/De203/Dosya/fbaskaya.html> Erişim Tarihi 21.06.2008
- BOSTANCI, Naci (1998). Siyaset, Medya ve Ötesi, Vadi Yayınları, Ankara
- C.AKTAN, Coşkun ve Y.VURAL, İstiklal (2006). Çok Uluslu Şirketler Global Sermaye ve Global Yatırımlar, Çizgi Kitabevi, Konya
- ÇAHA, Ömer (1999). Sivil Toplum, Aydınlar ve Demokrasi, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Çokuluslu Şirketlerin Ortaya Çıkışı, Globalleşme ve Çokuluslu Şirketlerin Endüstri İlişkilerine Etkileri <http://enm.blogcu.com/12222441> Erişim Tarihi 16.05.2008
- DAĞTAŞ, Erdal (1999). “Sivil Toplum, Medya ve Demokrasi”, İletişim, G.Ü. İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, Sayı 3, 41-43
- DANISENKO, Ludmila (1998). “Habitat ve Yönetiş”, Sivil Toplum Kent, Yerel Siyaset ve Demokrasi Seminerleri, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayını, İstanbul
- DEMİRKAYA, Harun ve Ç.BERZAH, Meral (2006). “Stratejik Yönetim ve Manipülasyon Aracı Olarak Sivil Toplum Kuruluşları”, III.Uluslararası STK’lar Kongresi, Çanakkale, 59-66.
- DİNÇER, Meral (1996). Çevre Gönüllü Kuruluşları, Türkiye ve Çevre Vakfı Yayını, Ankara
- EROĞLU, Feyzullah (1998). Küreselleşme Sürecinde Yönetim Krizi ve Çözüm Yolları, Berikan Yayınları, Ankara
- ERÖZDEN, Ozan (1998). “STK’lar ve Hukuki Çerçeveye Yenilik Talepleri Üzerine Notlar”, Merhaba Sivil Toplum (Der.: Taciser Ulaş), Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını, İstanbul
- FOX, Thomas (2001). “Building Partnerships Between Corporations and NGOs”, Mission & Market The Resource Center for Corporate-Nonprofit Partnerships, http://www.independentsector.org/mission_market/BuildingPartenships.htm 11.07.2008
- GILPIN, Robert (1987). The Political Economy of International Relations, New Jersey Princeton University Press
- HABLEMİTOĞLU, Necip (2001). Alman Vakıfları ve Bergama Dosyası, Otopsi Yayınları, Ankara

- HIRST, P. ve THOMPSON, Grahame (1998). *Küreselleşme Sorgulanıyor*, Çev.: Erdem E.Yücel, Dost Kitabevi, Ankara
- HUNGER, J.David ve WHEELEN, L.Thomas (1993). *Strategic Management*, Addison-Wesley Publishing Comp., New York.
- KALAYCIOĞLU, Ersin (1997). "Sivil Toplum ve Neopatrimonyal Siyaset", *Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam* (Der.: E.Fuat Keyman ve A.Yaşar Sarıbay), Vadi Yayınları, Ankara
- KARAGÜL, Soner (2006). "Küresel Bir Aktör Olarak Uluslar arası Sivil Toplum Kuruluşları: Uluslar arası Politikadaki Rol ve Etkinlikleri", *III.Uluslararası STK'lar Kongresi, Çanakkale*, 485-491.
- KEANE, John (1993). *Sivil Toplum ve Devlet*, Çev.: Levent Köker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- KEANE, John (1994). *Demokrasi ve Sivil Toplum: Avrupa da Sosyalizmin Açmazları, Toplumsal ve Siyasal İktidarın Denetlenmesi Sorunu ve Demokrasi beklentileri Üzerine*, Çev.: Nemci Erdoğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- KESER, Aydın (2005). "Çok Uluslu Şirketler ve Çok Uluslu Şirketlerde İnsan Kaynakları Yönetimi Yaklaşımı", *Akademik Bakış, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 1, Sayı 1*, http://www.tdcif.org/e-dergi/arc_view.php?ex=2 Erişim Tarihi 14.05.2008.
- KINSEY, Johanna (1998). *Marketing in Developing Countries*, Mc-Millan Publishing, New York
- KORAL, Nurhan (1998). "Bir Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı", *Üç Sempozyum-Sivil Toplum Kuruluşları, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı*, İstanbul.
- KUTAL, Gülten ve BÜYÜKUSLU, A.Rıza (1996). *Endüstri İlişkileri Boyutunda Çok Uluslu Şirketler ve İnsan Kaynağı Yönetimi Teori ve Uygulama*, Der Yayınları, İstanbul
- Küreselleşme ve Küresel İşletmeler* <http://www.forumsitesi.biz/kuresellesme-ve-kuresel-isletmeler-t92504.html> Erişim Tarihi 18.04.2008.
- LODGE, C.George ve WILSON, Craig (2006). *Multinational Corporations: A Key to Global Poverty Reduction – Part II*, <http://yaleglobal.yale.edu/display.article?id=6672> Erişim Tarihi 06.07.2008
- NAJAM, Adil (1996). "NGO Accountability: A Conceptual Framework", *Development Policy Review, Vol 14*.
- ÖZTÜRK, Feza, *Küreselleşme – Yeni Dünya Düzeni*, <http://www.forumel.biz/medyada-kuresellesme-t80038.html> Erişim Tarihi 14.06.2008.
- TAĞRAF, Hasan (2002). "Küreselleşme ve Çok Uluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 2*, 33-47.
- TAMER, Meral (2004). "Çok Uluslu Şirketler STK Kurarsa", *Milliyet, 07. Kasım 2004*, <http://www.milliyet.com.tr> Erişim Tarihi 04.07.2008
- TAMER, Meral (2005). "STK'ları Tartışmaya Var mısınız ?-II" *Milliyet, 23 Temmuz 2005*.
- TOSUN, E.Gülgün (2001). *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet Sivil Toplum İlişkisi (Türkiye örneği)*, Alfa Yayınları, İstanbul
- TURAN, İlter (1998). *Üç Sempozyum-Sivil Toplum Kuruluşları, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı*, İstanbul.
- TURHAN, Kaan. *STK'ların Dünyaya Etkisi*, <http://www.izmirbirlik.org/makale.asp?mid=121> Erişim Tarihi 28.06.2008
- TUTAR, Hasan (2000). *Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi*, Hayat Yayınları, İstanbul
- UĞUR, Aydın (1998). "Yeni Demokrasinin Yeni Aktörleri" *Merhaba Sivil Toplum, (Der.:Taciser Ulaş)*, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını, İstanbul.
- UNDP (1993). *Human Development Report*, Oxford, Oxford University Pres
- WILLIAMS, J.Clifton, DUBRIN, J.Andrew ve SISK, L.Henry (1985). *Management and Organization*, South-Western Publishing Comp., Cincinnati.
- YIKILMAZ, Necla. *NGO*, www.sav.org.tr Erişim Tarihi 24.06.2008
- YILDIRIM, İbrahim (2004). *Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim*, Seçkin Yayıncılık, Ankara
- YILDIRIM, Selahattin (1993). *Yerel Yönetim ve Demokrasi Kavramlar-Yaklaşımlar*, Kent Basımevi, İstanbul.
- YÜREKLİ, Ömer. *Ulus Devlet ve Küreselleşme*, http://www.denetde.org.tr/makaleler/ulus_devlet_ve_kuresellesme.html Erişim Tarihi 16.06.2008.

ULUSLARARASI SU ŞİRKETLERİNİN “SU KAYNAKLARINI” DENETLEME STRATEJİLERİ VE KÜRESEL BARIŞA ETKİLERİ

Araş Gör. Dr. Ayşe ÖZCAN
aoczcan@inonu.edu.tr

Araş. Gör. Dr. Gülizar ÇAKIR SÜMER
gcsumer@inonu.edu.tr

İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Bu çalışmada tarihsel ve betimsel araştırma yöntemlerinden yararlanılarak özellikle şu iki soruya yanıt aranmaktadır: (1) “Uluslararası su şirketleri su kaynaklarını denetleme stratejileri açısından ‘küresel barışa’ nasıl etki etmektedir?”, (2) “Su ile ilgili tüm hizmetlerin (üretim, depolama, dağıtım gibi) sermayeye devrinin ‘küresel barış’ açısından tehlikeleri nelerdir?” Bu bağlamda, çalışmanın temel amacı, küresel barışa olumlu ve olumsuz etkileri açısından küresel su şirketlerinin politikalarını irdelemektir. Bununla birlikte çalışmada, küresel su şirketlerinin “sürdürülebilir su yönetimine” ve dolayısıyla küresel barışa katkı sağlayacak biçimde politik yaklaşımlarını değiştirmede, suya ilişkin sorunların çözümünde (ve özellikle 2025 Yılı Su Krizi’ne karşı önlemlerin alınmasında) sivil toplum kuruluşlarına düşen sorumluluklara da dikkat çekilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası su şirketleri, su kaynakları, küresel barış, su piyasası.

CONTROLLING STRATEGIES OF “WATER RESOURCES” OF INTERNATIONAL WATER COMPANIES AND THEIR EFFECT ON THE GLOBAL PEACE

Summary

This study tries to answer the following two questions by using both historical and descriptive research methods: (1) “How are the international water companies effecting ‘the global peace’ in terms of their strategies of controlling water resources?” (2) “In terms of global peace, what are the possible dangers of transferring all kind of water services (such as production, storing, distribution) to capital owners (capitalists)?” In this context, the main purpose of this study is to evaluate and analyse the policies of international water companies in terms of their positive and negative effects on global peace. In addition to these, important responsibilities of non-governmental organizations (NGO’s) are outlined to change the policy approaches of international water companies as to realize “sustainable water management”, to contribute to the global peace and to solve main water problems (and especially preparing necessary solutions and being ready to meet 2025 Water Crisis).

Key Words: International water companies, water resources, global peace, water market.

Giriş: Genel Olarak Dünyada Su Sorunları ve Küresel Barış

Dünya’daki toplam su miktarı 1 milyar 400 milyon km³’tür. Bu suyun % 97.5’i denizlerdeki ve okyanuslardaki suların oluşmaktadır. Geriye kalan % 2.5’i tatlı su kaynağı olup, bu oranın çeşitli amaçlar için kullanılabilir olduğu belirlenmiştir (Koluman, 2003: 8). Dünya’nın tatlı su kaynağı sınırlı ve az miktardadır ve bu oran dünyanın toplam su varlığının %1’inden daha az bir miktarı temsil etmektedir. Gezegenimize her yıl 85 milyon yeni insan eklenmekte, fakat su kullanım miktarımız her 20 yılda bir iki katına çıkmaktadır ve bu oran nüfus artış oranından üç kat daha fazladır. Çiftçilik, sulama, baraj yapımı, suların zehirli atıklarla kirletilmesi, sel baskınları, sulak alanların ve ormanların tahribi, kentsel ve endüstriyel kirlilik Dünya’nın yüzey sularına zarar vermeye devam etmektedir. Dünya’da su rezervlerinin kurumaya veya yok olmaya başladığı alanlar şunlardır: Orta Doğu, Kuzey Çin, Meksika, Kaliforniya ve Afrika’da 20’nin üstünde ülke. Bugün 31 ülke ve bir milyardan daha fazla insan temiz içme suyuna ulaşmaktan yoksundur (Barlow and Clarke, 2002). Dünya üzerinde 1.2 milyar insan güvenilir içme suyundan yoksun yaşarken, 2.4 milyar insan da sağlık koşullarına uygun suya erişememektedir. Her yıl 3 milyondan fazla insan ise güvensiz suyla bulaşan hastalıklar dolayısıyla ölmektedir (UN Press Release, 2003). Küresel su (global freshwater) krizi, bu anlamda gezegenimizin yaşamını tehdit eden en büyük tehlikelerden birisi olarak gözükmektedir (Barlow and Clarke, 2002).

Su kaynakları tarih boyunca insanlar ve toplumlar arasında da sorun oluşturmuştur. Özellikle savaşlar sırasında ilk müdahalenin yapıldığı yerler su kaynaklarıdır. Bir toplumun su kaynaklarının ele geçirilmesi veya bunların zehirli maddelerle kullanılamaz hale getirilmesi veya muhasara altında bulunan bir kalenin su kaynaklarının kesilmesi, özellikle eski devirler için anımsanan ilk savaş kurallarındandır (Kapan, 2007, 84). Eski Mezopotamya’nın gözde kenti Babil kuşatılırken su kanalları kullanılmıştır. Yugoslavya’daki etnik savaşta ise Peruca Barajı yerle bir edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı, Kore Savaşı ve Vietnam Savaşı’nda su tesisleri önemli askeri hedefler olarak saldırıya uğramıştır. Körfez Savaşı’nda Irak ordusu, Kuveyt’in

denizden tuz arındırarak su elde ettiği tesisleri yıkmıştır. Su, geçmişte uluslararası politikada olduğu kadar iç politikada da önemli bir sorun kaynağı olmuştur ve bugün de bu özelliğini korumaktadır (Pamukçu, 2000, 77).

SSCB'nin son devlet başkanı Gorbaçov, "Yerküre Manifestom" adlı eserinde, su sorununun tarihi genel karakterine dikkat çekici bir bakış açısı getirmektedir: "Antik dönemlerden, hatta şehirleri Lağaz ve Umma'nın Dicle'ye ait olduğunu iddia ederek savaşa tuttuğu Sümerlerden beri, su bütün çatışmaların sebebi olmuştur. Mark Twain; *viskinin tüketim, suyun da kavga sebebi olduğunu yazar*. O zamanların Amerikas'ında Batı yakasının hikâyeleri yarı çölleşmiş topraklarda geçerdi. Orada su, birçok kavga ve dövüşün sebebiydi. Ne yazık ki bugün bile çağdaş birçok siyaset adamının zihniyetinin o zamanların Amerikan kovboylarınki ile karşılaştırılınca, hiç değişmemiş olduğunu görmek esef vericidir... (Kapan, 2007, 23). Bu bağlamda, tarih boyunca bütün çatışmaların ve savaşların nedenlerinden birisi olan su, aynı zamanda barışı sağlamanın da önemli bir anahtarı olarak kullanılabilir.

Canlı yaşamında ana kaynak olan su, günümüz koşullarında çeşitli olumsuz etkilerle karşı karşıyadır. Kullanılabilir su miktarının elde edilmesinde birçok sorun bulunmaktadır. Herşeyden önce, suyun dünyanın farklı bölgelerindeki iklim koşulları, kara ve denizlerin ülke sınırlarına göre dağılımı, jeolojik yapı ve hidrolojik faktörler nedeniyle dünyanın her bölgesinde aynı oranda bulunmaması olgusu ve bu bölgelerde yaşayan nüfus oranlarına göre doğan su ihtiyacı, dünyanın belirli bölgelerinde su kaynaklarının yetersizliği sonucunu doğuran en önemli etkidir. Su çevriminin işleyişine göre, dünyanın bazı bölgeleri dünya ortalamasının üzerinde yağış sonucunda, su kaynağı rezervlerini arttırırken, bazı yerlerinde ise, bunun tam aksi bir durum gerçekleşmektedir. Örneğin Latin Amerika'daki Atacama Çölü dünyanın en kurak bölgesi özelliğini taşımaktadır. Bu çölün Şili'de bulunan kısmındaki Arica denen yerde, sürekli olarak sıfır yıllık yağış ölçülmektedir. Benzer durum, Afrika'daki büyük Sahra Çölü için de geçerlidir. Buna karşılık örneğin; Hawai'deki Kawai adasında bir yılda 11.5 m³ yağış ölçülmektedir. Bütün bunlara karşılık, Latin Amerika'da sadece Amazon su toplama havzasında yıllık gözlenen yüzeysel akış miktarı, dünya toplamının % 20'sini oluşturmaktadır. Oysaki bu miktarlar Avrupa'da % 7, Avustralya'da % 1 düzeyindedir. Ayrıca dünya tatlı su kaynaklarının % 20'si Sibiry'a'daki Baykal Gölü'nde bulunmaktadır (Kapan, 2007, 51). Bu bağlamda suyun dünya yüzeyindeki dağılımı kendi başına bir sorun oluşturmaktadır. Bu dağılım Çizelge-1'de daha açık biçimde görülmektedir.

Azalan her bir doğal varlık, bu varlığa sahip olan devletleri öteki devletler karşısında üstün duruma ve silah olarak kullanabileceği bir güç haline getirmektedir. En hızlı azalan ve insanlığın gereksinimlerini karşılayamaz duruma gelen doğal varlık ise "su" dur. Öteki doğal kaynaklardan farklı olarak günümüzde "su" dünya gündemine kriz şeklinde girmiştir. Kişi başına yılda ortalama 800 metre küp suya ihtiyaç varken, dünya nüfusu sürekli artmakta ancak su kaynakları giderek azalmakta ve kendini yenileyememektedir (Koluman, 2003: 6-7). Suyun paylaşımı konusunda ülkeler arasında yaşanan sorunlar, suyun meta haline gelmesi ve uluslararası tekellerin su yönetiminde etkin rol almaya başlamaları, sudaki kıtlık olgusunu tetikleyen gelişmeler olarak ortaya çıkmaktadır (ÇMO, 2007). Dünya nüfusunun sadece %12'lik bir kısmı dünyadaki suyun %85'lik miktarını kullanmaktadır ve bu %12'lik kısım da Üçüncü Dünya'da yaşamamaktadır (Barlow, 2001: 83). Normal koşullarda suya ulaşma olanakları bulunmayan bu insanların, suyun piyasaştırılmasıyla suya ulaşım hakkı daha da sınırlandırılmaktadır. Bu durum, toplumsal adalet ilkesiyle, Birleşmiş Milletler'in özellikle yoksulluğu azaltma hedefiyle çalışmakta ve küresel barışın gerçekleştirilmesi açısından önemli riskler taşımaktadır.

Çizelge-1: Dünyada Kullanılabilir Su Miktarının ve Gereksiniminin Bölgesel Dağılımı *

	Kullanılır Su Miktarı (m ³)	Kişi Başına Düşen Su Miktarı (m ³)	Kişi Başına Düşen Su Miktarı (m ³)	2000 Yılı Toplam Su Gereksinimi (km ³ /yıl)	2000 Yılı Toplam Su Gereksiniminin Kullanılabilir Su Miktarı Oranı (%)
		1973	2000		
Kuzey Amerika	3.962	17.031	13.372	1.020	26
Kuzey-Batı Avrupa	1.253	5.382	4.434	200	16
Güney Avrupa	431	2.510	1.839	180	42
Doğu Avrupa	3.143	8.865	7.095	730	23
Avustralya, Japonya, Güney Afrika	930	4.913	3.367	250	27
Orta Amerika	664	6.737	2.900	110	17
Güney Amerika	4.940	2.414	1.228	190	4

* Yazar Koluman (2003), bu çizelgeyi şu kaynaktan almıştır: Mehmet Tomanbay (1998), *Dünya Su Bütçesi ve Orta Doğu Gerçeği*, Ankara: Gazi Büro Kitabevi, s. 22.

Kuzey Afrika ve Orta Doğu	334	1.552	686	340	103
Batı Afrika	1.316	9.424	4.368	190	14
Orta Afrika	662	9.978	4.229	100	15
Güney-Doğu Asya	4.867	4.681	2.325	1.750	36
Doğu Asya	1.930	2.262	1.572	1.020	53
TOPLAM	24.432			6.080	25

Kaynak: (Koluman, 2003: 7)

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) dışında kalan ülkelerde kişi başına su kullanım oranı OECD ülkelerindeki ortalama orandan çok daha düşük bir düzeydedir. Gelişmekte olan bazı ülkelerde kişi başına günlük su tüketimi 20 litreden az ve bazı bölgelerde kişi başına günlük yerel su kullanımı 5 litreden daha azdır (OECD, 2003: 25). Üçüncü Dünya ülkelerinde milyonlarca insan suyla bulaşan hastalıklar dolayısıyla yaşamını yitirmektedir. Bugün; insan hakları ve çevre grupları, araştırma örgütleri, resmi uluslararası ajanslar ve dünyadaki binlerce sivil toplum örgütü, suya ilişkin sorunlar ve suya erişimde adaletin sağlanması konusunda seslerini yükseltmekte iseler de (Barlow and Clarke: 2002), henüz soruna tam bir çözüm üretilebilmiş değildir.

Su kaynakları 21. yüzyılda iklim değişikliği, çevre sorunları, nüfus artışı, sanayileşme ve küreselleşme etkenlerine bağlı olarak bir baskı altına girmiştir. Çevre sorunlarının yarattığı baskı ve suyun bir ticari mal olarak değerlendirilmesi ise suyun uluslararası alandaki önemini gittikçe arttırmaktadır.

“Suyun piyasalaştırılması” ve küresel bir pazar konusu haline getirilmesi; başta DB, IMF ve DTÖ olmak üzere uluslararası sermaye kuruluşları ile uluslararası su şirketlerinin ortak çözüm politikası haline gelmiştir (Shiva, 2003: 35, 40). Shiva’ya (2003: 35) göre Dünya, yakın gelecekte küresel bir “su krizi” ve bu krizi çözmeye yönelik yeni arayışlarla karşı karşıya gelecektir.

İşte bu yeni arayışların ana felsefesi, küresel barışı gerçekleştirme üzerine kurgulanabilir. Çünkü barışı gerçekleştirmede “su” önemli bir “çevre varlığı” olarak dikkat çekmektedir. Her insana ulaşan –ve ulaşması gereken- bir “çevre varlığı” olan su, nasıl ki ülkeler arasında tüm çatışmaların veya anlaşmazlıkların kaynaklarından birisini oluşturuyorsa, aynı biçimde ülkelerarasındaki anlaşmazlıkları çözenin de iyi bir aracı olarak kullanılabilir. Üstelik suyun dünya üzerindeki dengesiz dağılımı ve dünya nüfusunun yaklaşık % 40’ının en az iki ülke tarafından paylaşılan nehir havzalarında yaşıyor olması, çatışmayı değil, küresel uzlaşmayı veya anlaşmayı zorunlu kılmaktadır. Bu çalışmada suyun küresel barışı gerçekleştirmede önemli bir araç olabileceği düşüncesi, küresel su şirketlerinin politikalarından yola çıkılarak tartışılmaktadır. Böylece küresel su şirketlerinin uyguladıkları politikaların küresel barışa olası etkileri değerlendirilmekte ve yeniden oluşturulması öngörülen küresel su politikasının “barış” temelli olmasına yönelik öneriler sunulmaktadır.

Dünya’da Suya İlişkin Politikalar ve Küresel Su Politikasının Temel Özellikleri

20. yüzyılın ortalarında kullanımı her geçen gün artan ve o ölçüde kirletilerek kıt kaynak haline dönüştürülen su, 21. yüzyılda ülkeler arası ilişkilerde toplumsal, ekonomik ve hatta politik bir sorun olarak yer almaktadır (Koluman, 2003: 8). Su sorununun büyüklüğü ve niteliği, çözüme yönelik arayışların çok yönlü olarak benimsenmesi sonucunu doğurmuştur (Kapan, 2007: 90). Bu başlıkta bu arayışlar, bu arayışların arka planı ve ortak çabaların vardığı küresel su politikasının temel özellikleri ayrı alt başlıklar altında tartışılmaktadır.

Dünya’da Suya İlişkin Politikalar

Dünya’da suya ilişkin politikaların belirlenmesinde pek çok aktör rol oynamaktadır. Bunlar başta devletler olmak üzere, uluslararası kuruluşlar, çokuluslu şirketler ve NGO (Non Governmental Organization) olarak adlandırılan hükümet dışı örgütlerdir. Dünya su siyasetinin belirlenmesinde etkin rol oynayan bu aktörler, aynı ideolojik arka planı paylaşmaktadır. Ayrıca bu örgütlenmeler arasında son derece yoğun politik ve organik ilişkiler bulunmaktadır. Son elli yıldır su konusu, uluslararası kuruluşların önemle ele aldığı konulardan birisidir. Özellikle Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF), ellerinde tuttukları mali politik olanaklarla –başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere- pek çok ülkeden su hizmetlerini piyasaya açmalarını istemektedirler (Salihoğlu, 2006a: 5). Bu iki mali kuruluşun su hizmetlerinin piyasaya açılması konusundaki kararlı ve ısrarcı tutumları, dünya su politikasının genel çizgisini oluşturan önemli ayaklardan birisini oluşturmaktadır.

Dünya Bankası ve bazı Avrupa ülkelerinin finansman desteğiyle “**Dünya Su Komisyonu**” ve “**Dünya Su Konseyi**” adı altında iki organizasyon oluşturulmuş ve güvenilir bir su geleceği sağlanması için dünya genelinde kabul gören politika ve stratejilerin belirlenmesi hedef alınmıştır. Ayrıca bu organizasyonlar tarafından belirlenen politikalar doğrultusunda eylem planları ve programları geliştirilerek uygulamaya koymak üzere “**Küresel Su Ortaklığı**” adı verilen bir organizasyon oluşturulmuştur (Kapan, 2007: 90-91).

Dünya Su Konseyi (World Water Council), dünya su sorunları konusunda küresel işbirliği sağlamak ve bu işbirliği çalışmalarını geliştirmek amacıyla 1996 yılında kurulmuştur. Konsey su kaynaklarının etkin biçimde korunması, kullanılması, geliştirilmesi, planlanması konularında en yüksek karar örgütü konumundadır. Konsey, kendisini çok paydaşlı (multi-stakeholder) bir uluslararası platform olarak tanımlamaktadır (www.worldwatercouncil.org, 2008). Dünya Su Konseyi politikalarını, düzenlemiş olduğu Dünya Su Forumlarının belgeleri üzerinden değerlendirmek olanaklıdır. Konsey, 1997 yılında (21-22 Mart) Marakeş/Fas'ta *Birinci Dünya Su Forumu* düzenlemiştir.

Birinci Dünya Su Forumu'nda ilk kez "*Dünya Su Vizyonu*" gereksinimi ortaya konulmuş ve Sonuç Bildirgesi ile Konsey'e bu Vizyonu geliştirme görevi verilmiştir. Konsey, bu çalışmalarını 1998 yılında tamamlamıştır (Salihoğlu, 2006b, 43). Ayrıca Marakeş Deklarasyonu'nda şu konular öne çıkmıştır: *Temiz su, sağlığa erişim temel insan gereksinimi olarak tanımlanmıştır*. Böylece paylaşılan suların yönetiminde etkin bir yönetim düzeneğinin kurulması, ekosistemlerin desteklenmesi ve korunması, suyun etkili kullanımının özendirilmesi ve cinsiyet eşitliğinin gerçekleştirilmesi öngörülmüştür (Marrakech Declaration, 1997). Bunun yanında sivil toplum örgütleri ve hükümetler arasında ortaklığın özendirilmesine de dikkat çekilmiştir.

17-22 Mart 2000 tarihleri arasında Hollanda/Lahey'de düzenlenen **İkinci Dünya Su Forumu (veya Lahey Forumu)** dünya su politikası açısından çok daha belirleyici kararlarla sonuçlanmıştır.

İkinci Forumun ana amacı Bakanlıklar Bildirgesi'nde, 21. yüzyılda su güvenliğini sağlamak olarak belirlenmiştir. Lahey Forumu, Birleşmiş Milletler, uluslararası mali kuruluşlar, hükümetlerarası anlaşmalarla kurulan kuruluşlar ile birlikte çalışma kararı da almıştır (Ministerial Declaration of..., 2000; Salihoğlu, 2006b: 43). Lahey Bakanlıklar Bildirgesi'nde "temel su ihtiyacı, gıda temini ve korunması, ekosistemin korunması, su kaynaklarının paylaşılması, risklerin yönetimi, suyun değeri, suyun fiyatlandırılması ve suyun genişleyen iyi yönetişimi (governing water wisely)," suyun geleceğine ilişkin anahtar konular olarak ortaya konmuştur. Forumun suya ilişkin ortaya koyduğu en önemli kararlardan birisi de su kaynaklarının planlanmasında ve yönetiminde *Bütünleşik Su Kaynakları Yönetimi (Integrated Water Resources Management) anlayışının benimsenmiş olmasıdır. Bu anlayış ile ifade edilen dünya su kaynaklarının çok ortaklı ve yönetişim düşüncesi doğrultusunda yönetilmesidir* (Ministerial Declaration of..., 2000).

2003 yılında Japonya/Kyoto'da düzenlenen **Üçüncü Dünya Su Forumu (veya Kyoto Forumu)** ve 2006 yılı Mexico Forumu (Dördüncü Dünya Su Forumu), Lahey'de ortaya konulan "*Vizyon*" belgesindeki yaklaşımlar çerçevesinde çalışmıştır. Yönetişim yaklaşımı ve suyun ekonomik mala dönüştürülmesi kararların özünü oluşturmuştur. Mexico Forumu, Latin Amerika ve Meksika'daki su özelleştirmelerinin yarattığı toplumsal muhalefetin etkisi altına girmiştir ve Forumu aslında damgasını vuran da bu olgu olmuştur. Latin Amerika'daki toplumsal muhalefetin, bu anlamda Forumu geri adım attırıldığını bile söylemek olanaklıdır (Salihoğlu, 2006b: 43).

2003 yılı aynı zamanda *Uluslararası Tatlı Su Yılı* olarak ilan edilmiştir. **Kyoto Forumu Sonuç Bildirgesi**'nde öne çıkan konular ise şunlardır: Yönetişim, bütünleşik su kaynakları yönetimi, cinsiyet eşitliği, su kaynaklarının finansmanı, işbirliği ve kapasite inşası, su kullanımında etkililik, su kirliliğinin önlenmesi, felaketlerin azaltılması (Kyoto Forumu, 2003).

Dördüncü Dünya Su Forumu 21-22 Mart 2006 tarihlerinde Meksika'da düzenlenmiştir. Bu Forum'da bütünleşik su kaynakları yönetimine vurgu yapılmış ve sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde suyun yönetimi öngörülmüştür. BM çalışmaları içinde Gündem 21 ilkelerinin de esas alındığı belirtilmiştir (Meksika Forumu, 2006). Dünya Su Konseyi, Meksika Forumu'nda Beşinci Dünya Su Forumu'nun 2009 yılında İstanbul'da yapılması kararını almıştır.

Tüm bu açıklamalardan yola çıkarak Dünya Su Konseyi'nin temel politikasını –Dünya Su Vizyonu (World Water Vision) belgesine dayanarak- şöyle özetlemek mümkündür: Belgeye göre 2025 yılına kadar Dünya'nın %60'ından daha fazla bir alanı önemli derecede su stresi ile karşı karşıya kalacaktır. Bu alanlar Afrika ve Asya'nın büyük bölümü ve Latin Amerika'dır. Bu nedenle gerçek çözüm su kaynaklarının yönetimine bütünleşik yaklaşımı geliştirmektir. Bu yaklaşım doğrultusunda suyun geleceği açısından şunların gerçekleştirilmesi büyük önem taşımaktadır (World Water Vision, 2000): (1) Sulu tarımın yaygınlaşmasının sınırlandırılması, (2) Suyun veriminin (üretkenliğinin) artırılması, (3) Depolamanın artırılması, (4) Su kaynakları yönetim kurumlarının reforma tabi tutulması (veya yeniden yapılandırılması), (5) Uluslararası havzalarda işbirliğinin geliştirilmesi, (6) Ekosistem ile ilgili işlerin fiyatlandırılması, (7) Yeniliklerin desteklenmesi.

Konsey, Vizyon Belgesi'ne göre, 2025 yılına kadar bütünleşik su kaynakları yönetimi konusunda öncelikle şu üç amacı gerçekleştirmeyi öngörmektedir: (1) Güvenli suya ulaşım düzeyi, hijyenik yaşam koşulları, ekonomik aktivitelerde su kullanımının türleri ve benzeri konulara ilişkin verilen kararlara kadınların, erkeklerin ve ilgili toplulukların katılımını arttırmak, (2) Daha fazla gıda üretimi ve daha iyi sürdürülebilir yaşam koşulları, her birim için su, sağlıklı ve üretken yaşamlar için tüm gıdalara erişimin güvence altına alınması, (3) Su kullanım yönetimini belirleyecek, tatlı suyun miktarını ve kalitesini, insanları ve öteki canlıları barındıran karasal ekosistemleri koruyacak politikaların geliştirilmesi. Bu amaçlara ulaşılması için de şu beş temel eylemin gerçekleştirileceği belirtilmiştir: (1) Bütünleşik su yönetimine tüm paydaşları dahil etmek, (2) Tüm su hizmetlerinin tam maliyete göre fiyatlandırılması için çalışmalar yapmak, (3) Kamu çıkarı gereği

araştırma ve yenilikler için kamu harcamalarını arttırmak, (4) Uluslararası su havzalarında işbirliğini geliştirmek, (5) Su yatırımlarını büyük ölçüde arttırmak (World Water Vision, 2000).

Su sorununu çözmek için, küresel ölçekte gösterilen çabalar yeni değildir. Birleşmiş Milletler'in 16 Haziran 1972 tarihinde Stockholm'de ekolojik kaygılarla düzenlediği BM İnsan ve Çevresi Konferansı su politikaları konusunda da yolu açan ilk gelişmelerden birisidir.

1977 yılında Mar del Plata'da (Arjantin) başlayan, Dublin, Rio ve Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu'nda devam eden tartışma ve eylemler, bu alanda düzenlenen daha sonraki toplantılarla devam etmektedir (Kapan, 2007: 93).

BM, küresel su politikası konusunda bugün bir şemsiye örgüt konumundadır. Salihoğlu'nun (2006a) ifadesiyle de BM, Dünya Su Konseyi ile iç içe geçmiş yaklaşımlar sergilemekte ve çalışmalar yürütmektedir. BM'nin 1970'li yıllardan bugüne yürüttüğü çalışmalar "küresel su politikaları oluşturulmasında ve bu politikalara yön verilmesinde" belirleyici olmuştur. BM sisteminin su konusundaki çalışma ve etkinlikleri, esas olarak, bünyesindeki uzman ajanslar, program ve fonlar eliyle yürütülmektedir. BM tarafından düzenlenen çeşitli konferanslar da su politikalarının belirlenmesinde önemli bir işlev görmektedir. Gündem 21 (Agenda 21), Milenyum Kalkınma Hedefleri (Millennium Development Goals) ve Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi öne çıkan BM konferans örgütlenmeleridir (Salihoğlu, 2006a: 7).

16 Haziran 1972 tarihinde Stockholm'de düzenlenen BM İnsan ve Çevresi Konferansı'nın açtığı yol, 20 yıl sonra, 1992 yılında Rio'da düzenlenen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı ile devam etmiştir. **Rio Zirvesi**'nde doğrudan taze su kaynaklarına ve kullanımına yönelik değerlendirmeler bulunmaktadır. Konferans Raporu'nun (Gündem 21) 18. Bölümü, "*Tatlı Su Kaynak Arzının ve Kalitesinin Korunması: Su Kaynaklarının Kullanımı, Yönetimi ve Geliştirilmesine İlişkin Bütüncül Yaklaşım Uygulamaları*" adını taşımaktadır. Bu bölümde, aynı su havzasını paylaşan ülkeler arasında işbirliğinin geliştirilmesi üzerinde durulmaktadır. BM ve örgütlerinin, 2000 yılına kadar su kapasite ve kaynakları konusunda ulusal eylem planlarını gerçekleştirme ve 2025 yılına kadar taze su kaynaklarının kullanılmasında sektörel hedefleri tutturmak amacıyla oldukları duyurulmaktadır. Ayrıca bu hedeflere ulaşılmasında devletler, hükümet dışı örgütler ve BM arasındaki işbirliğinin altı çizilmektedir. Metinde ayrıca, su kaynak yönetimine ilişkin finansal ve yapısal destek, insan kaynakları gelişimi, toplulukların katılımı, su kalitesi, ölçüm ve izleme teknikleri, sağlık, iklim değişimi, tarımsal ve kentsel su kullanımları, nehir balıkçılığı ve bu konularda BM örgütlerinin çalışmaları ele alınmaktadır (Pamukçu, 2000: 118-119).

26-31 Ocak 1992 tarihleri arasında düzenlenen *Uluslararası Su ve Çevre Konferansı*'ndaki **Dublin Beyanı**'nda "suyun ekonomik bir mal olarak ele alınması", "su dağıtımının desantralize bir yönetimle bütünleştirilmesi", "su fiyatlandırılmasına ekonomik bir araç olarak büyük bir önem verilmesi" ve "su yönetimine paydaşların geniş katılımının sağlanması" anlayışını benimseyen politika yaklaşımı, küresel su yönetiminde önemli ilk dönüm noktasıdır (Çınar, 2006:57). Dublin Konferansı sonucunda, bu politik yaklaşım doğrultusunda özetle şunların gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir (The Dublin Statement...., 1992): Su kaynaklarının güvenliğini korumak, geliştirmek ve yönetmek için yoksullukla ve hastalıklarla mücadele edilmesi, doğal felaketlere karşı gerekli önlemlerin alınması, suyun korunmasına ve tekrar kullanımına yönelik politikaların geliştirilmesi, sürdürülebilir kentsel gelişmenin sağlanması, su ekosistemlerinin korunması, su anlaşmazlıklarının çözüme kavuşturulması, çevresel yatırımların artırılması ve su kaynaklarıyla ilgili varolan kapasitenin (teknik işbirliği, eğitilmiş personel vb) geliştirilmesi. Belirlenen bu amaçlara, bugünkü küresel su politikalarıyla ve özellikle de uluslararası su şirketlerinin su kaynaklarına yönelik politikalarıyla ulaşılması pek de olanaklı görünmemektedir.

BM sistemi içinde su konusunda, gelecek üzerine en etkili program ise **Dünya Su Değerlendirme Programı**'dır(WWAP'dır). Program ilk kez 2000 Mart ayında Lahey'de toplanan İkinci Dünya Su Forumu'nda duyurulmuştur. Tüm BM bünyesindeki kuruluş, program ve politikalara yol göstermek üzere oluşturulan Programın başlıca ürünü iki yılda bir yayımlanan *Dünya Su Kalkınma Raporu*'dur (*World Water Development Report*). Programın sekreteryası UNESCO tarafından yürütülmektedir. WWAP ile "işletme uygulamaları ve küresel temiz su kaynaklarının kalitesini ve arzını geliştirecek politikalarla ilgili süreçlerin daha iyi anlaşılması için gerekli beceri ve araçları geliştirmek" istenmektedir (Salihoğlu, 2006a: 7-8).

Dünya su politikasının temel belirleyicilerinden birisi de Avrupa Birliği'dir (AB'dir). AB'nin su konusundaki yaklaşımını en somut biçimde ortaya koyan belge *Su Çerçeve Direktifi*'dir. AB'nin 1995 yılında çalışmalarını başlatıp, 2000 yılında yürürlüğe koyduğu Direktif (2000/60/EC), yüzey ve yeraltı sularının tümünü içermektedir. Genel olarak AB'nin, tüm nehir, göl ve kıyı sularını 2015 yılına kadar "*iyi ekolojik durum*" statüsüne ulaştırmayı amaçlamaktadır. Bunun yanında Direktif'in ortaya koyduğu amaçlar şöyle özetlenebilir: (1) Sulak ekosistemlerin korunması, geliştirilmesi ve azalmasının önüne geçilmesi, (2) Sürdürülebilir su kullanımının geliştirilmesi, (3) Sulak alanların korunmasına yönelik politikaların geliştirilmesi, (4) Yeraltı su kirliliğinin azaltılmasına yönelik politikaların geliştirilmesi vs. Direktif'e göre bütünleşik su kaynakları yönetimi ve nehir havzalarında yönetim öngörülmektedir. Ayrıca her üye ülke, 2009 yılına kadar Nehir Havzası Yönetim Planı hazırlamakla sorumlu tutulmuştur. Direktif, su kaynaklarını kirletenlerin, bu kirlenmeden doğan maliyeti ödemeleri ve temizleme maliyetlerini de üstlenmeleri anlayışını benimsemiştir. Tüm bunlara ek olarak Direktif; (1) yüzey sularının hidromorfolojik değişikliklerinin mümkün olduğunca

giderilmesini, (2) yüzey sularında kirliliğin en alt düzeye indirilmesini, (3) yer altı sularında kirliliğin önlenmesini ve (4) havzanın su kaynakları yönetiminde katılımı öngörmektedir (The WFD, 2000).

Uluslararası Temiz Su Konferansı'nda (Bonn, 2001) ise özellikle "gelişmekte olan ülkelerde büyük sorun olan su kaynaklarının azalması ve artan kıtlığın önemine" dikkat çekilmiştir. Bu çerçevede Avrupa Komisyonu, Mayıs 2002'de, "gelişmekte olan ülkelerde su yönetimi genelgesi"ni destekleyen "AB Kalkınmada İşbirliği İçin Gelişmekte Olan Ülkelerde Su Yönetimi Politika ve Öncelikleri" Konsey Kararı kabul etmiştir. Bu Konsey Kararı, AB'nin yaklaşımını ortaya koyması açısından son derece önemlidir. Kararın girişinde, "kurumsal kapasite inşası, iyi yönetim (good governance), çevre ve cinsiyet gibi konularla ticaret ve kalkınmanın su yönetim stratejilerinin anahtar bileşenleri" olduğu ifade edilmektedir (Salihoğlu, 2006a: 10-11). OECD ise, su kaynakları yönetimini, her tür (içme, sanayi, sulama, rekreasyon) kullanma suyu ve su kaynaklarının (yerüstü ve yeraltı suları) nitelik ve niceliksel yönetimini kapsayan etkinlik olarak tanımlamaktadır. Politikaların oluşturulması ve uygulanmasında ekonomik verimlilik sağlanması için, kaynak yönetimi politikalarının çevresel ve diğer ekonomik politikalarla uyumlu hale getirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (USİAD, 2007, 92). Tüm bu gelişmeler ve ortaya konan politikalar dünya üzerinde suya yönelik "küresel su politikası"nın oluşturulmasını sağlamıştır. Bugün amaçları, ilkeleri ortaya konmuş ve küresel düzeyde kabul görmüş olan bir "küresel su politikası"ndan söz edilebilir. Ancak bu politikanın "küresel barışa" ne kadar katkı sağladığı ise tartışmalıdır.

Küresel Su Politikasının Temel Özellikleri

"Dünya'da Suya İlişkin Politikalar" başlığı altında verilen açıklamalardan yola çıkılarak küresel su politikasının şu özellikleri taşıdığı söylenebilir: (1) Suyun bir insan hakkı olarak değil, insan gereksinimi olarak tanımlanması, (2) Sürdürülebilir kalkınma bileşeni olarak suyun değerlendirilmesi, planlanması ve geliştirilmesi, (3) Bütünleşik su kaynakları yönetimi anlayışının benimsenmesi, (4) Yönetimi esas alan bir su kaynak yönetimi (özellikle uluslararası su havzalarının küresel yönetim anlayışıyla yönetilmesi), (5) Suyun ekonomik mal olarak değerlendirilmesi ve fiyatlandırılması, (6) Suya ilişkin kamu işlevinin daraltılması veya kamu işlevinin araştırma ve düzenleme ile sınırlandırılması, (7) Su finansmanında özel sektöre ağırlık verilmesi, (8) Suda küresel aktörlerin etkin rol alması.

USİAD (2007, 98) ise küresel su politikasının *temel üç özelliğine* dikkat çekmektedir: Bunlardan biri havza yönetim sisteminin kurulması; ikincisi suyun arza göre kamu eliyle değil, talebe göre sermaye eliyle yönetimi; üçüncüsü ise su ve su kaynaklarının küresel serbest ticaret kapsamına alınmasıdır.

Doğal-coğrafi sınırlarda *bütünleşik nehir havzası yönetimi*, ulusal siyasal sınırların hesap dışı bırakılmasını; su kaynakları üzerinde uluslararası yönetimlerin egemenliğini öngörmektedir (Güler, Çınar ve Salihoğlu, 2007). Bunun temel gerekçesi olarak su ekosistemlerinin sürdürülebilmesi için su kaynaklarına bütün olarak yaklaşmak gereği gösterilmektedir. Ayrıca su kaynaklarının çoğu durumda, birden fazla ülkeye dağılması ve sınır aşan sular nedeniyle su kaynaklarının etkin kullanılabilmesi bir başka gerekçe olarak ileri sürülmektedir (Salihoğlu, 2006a: 30). Yaklaşık 250 nehir havzasının yönetimini öngören bu yaklaşımda (veya modelde) vurgulanan en önemli özelliklerden birisi de modelin mutlaka "*katılımcı*" olmasıdır. Küresel politikalar açısından katılımcılık, toprak sahipleri ve şirketlerin kamu otoritesini paylaşma gücüne kavuşturulmaları anlamına gelmektedir. Havza yönetiminde ayrıca kamu gücünün yerli ya da yabancı sermaye kesimine açılması ya da devredilmesi öngörülmektedir. Havza yönetimi oluşturmak bakımından kurumsal altyapı çalışmalarına AB'nin Uluslararası Nehir Havzası Bölgeleri oluşturulmasını ve bu bölgelerde uluslararası bir plana dayalı yönetim gerçekleştirilmesini emreden "Su Çerçeve Direktifi"nin iyi bir örnek oluşturduğu belirtilmektedir (USİAD, 2007: 99).

Suyun fiyatlandırılması ve talebe göre yönetiminde ise, su kaynakları yönetiminde kamu yönetimi modelinin kaldırılması, bunun yerine "talep yönlü" piyasacı ve ticari su yönetim modeli getirilmesi istenmektedir. Dünya Bankası'na göre, dünyanın birçok yerinde suyun sübvansede edilerek (veya düşük maliyetle ve ödeme gücüne bakılmaksızın toplumsal yaşam gereksinimlerini koşulsuz karşılama ilkesine göre) piyasa fiyatının altında sağlanması suyun israfına neden olmakta, su bol olduğunda suyu dikkatlice ölçmek, izlemek ve fiyatlandırmak zorlaşmaktadır. Kaliteli su bol ve ucuzsa, buna kolay erişmekte olan tüketicilerin ek yatırım yapmalarına gereksinim kalmamakta, bu nedenle su hizmetlerinin sunumu kamu yönetiminin elinde giderek kötüleşmektedir (Çınar, 2006: 58; Water Resources Management, 1993). Ayrıca Dünya Bankası, suda kamu mülkiyeti ve kamu işletmeciliği üzerine inşa edilmiş olan bu "geleneksel sistemin" sorunların temel kaynağını oluşturduğunu savunmaktadır. Banka tarafından önerilen yönetim modeli ise şöyle özetlenebilir: (1) Merkezi ve desentralize yapıların birlikteliği gerekir, (2) Sunumun sınırlandırılması gerekir, (3) Talep yönetimi benimsenmelidir (USİAD, 2007: 92-93).

"IMF ve Dünya Bankası'na göre kurumsal zayıflıklar, pazar başarısızlıkları, tahrif edilmiş politikalar ve yanlış yönlendirilmiş yatırımlar sonunda, dünya genelinde hükümetler, su kaynaklarının yanlış dağıtılmasına, zarar edilmesine ve çevreye zarar verilmesine neden olmuşlardır. Dünya Bankası sorunların kaynağında kamu örgütlenmesini görmektedir"(Mert, 2008: 366). "Suyun ekonomik bir mal olarak benimsenmesi onun gerçek maliyetinde fiyatlandırılmasını sağlamıştır. Ancak bu yaklaşım suyu başta bir ortak mal ve hizmet sonra da bir insani gereksinim olmaktan uzaklaştırmıştır. Bu yaklaşım içmesuyu ve kanalizasyon sektöründe izlenen özelleştirme politikalarının dayanak noktası olmuştur" (Görer, 2001: 20-21).

Su kaynaklarının küresel serbest ticaret kapsamına alınması ve özelleştirilmesi, yine küresel aktörlerin öngördüğü bir politikadır. Bu politikaya göre, suyun yönetiminde özel sektör lehine bir değişime ve yapılanmaya gidilmelidir. Özelleştirme politikası, su kullanma haklarında kamu ağırlığına son vererek su kaynaklarını özel mülkiyet konusu haline getirmek; su işletmeciliğini ve altyapı sistemini ihale ederek özelleştirmek, 'su talep yönetimi modeli'ni kurmayı öngörmektedir. Bu modelin işleyebilmesi için de, hem mülkiyet hem de işletme tekeli elinde tutan kamu kurum ve işletmelerinin 'deregülasyonu' ve 'özerkleştirilmesi' gerekli görülmektedir.

Uluslararası Su Şirketleri ve Uygulanan Stratejiler

Suyun artan önemi suya ilişkin politikaların yeniden gözden geçirilmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Suda yaşanan kriz karşısında kamunun elinde olan suların özelleştirilerek daha etkin kullanılabilceği sonucuna ulaşılmış ve suyun uluslararası şirketler aracılığıyla yönetilmesi, uluslararası kuruluşların da desteklediği bir politika haline gelmiştir. Bu başlıkta dünya su piyasasına egemen olan su şirketleri ve stratejileri tartışılmaktadır.

Özellikle 1990'lı yıllardan beri su sektörü, çokuluslu veya uluslararası su şirketlerinin önemli faaliyet alanlarından birisini oluşturmaktadır. Shiva (2003: 117) su sektörünün, artan su kıtlığı ve talep nedeniyle –sınırsız bir pazar alanı olarak- küresel şirketler için önemli bir sektör durumuna geldiğine dikkat çekmektedir. Fransız Vivendi Environnement ve Suez Lyonnaise des Eaux su endüstrisinde yer alan iki büyük şirkettir ve imparatorlukları 120 ülkeye uzanmaktadır (Shiva, 2003: 117).

Su tekellerinin doğduğu yer Avrupa'dır. Dünya su piyasasına egemen olan su tekelleri içinde ilk sıraları Fransız, İngiliz ve Alman şirketleri almaktadır. Bunlardan Ondeo ve Vivendi, dünya özel su piyasasının % 70'ine hakimdirler (Hall, 2002, 2). Fransa ve İngiltere'de su hizmetlerinde kamu ağırlığının olması, bu ülkelerde kamunun düzenleyici bir konumda bulunması dünya su tekellerinin bu ülkelerden çıkmasını açıklayan temel olgudur. İngiltere Thatcher döneminde, 1989 yılında, tüm su hizmetlerini özelleştirmiş, İngiltere ve Galler bölgelere ayrılarak her bölgenin su işletmesi 25 yıllığına bir özel şirkete imtiyaz olarak verilmiştir. Fransa'da özelleştirmelerde bir zorlama bulunmamakta, belediyeler, imtiyaz yoluyla su hizmetlerini özel su şirketlerine verebilmektedirler. Bugün dünyanın en büyük üçüncü su tekeli konumunda olan Alman RWE (www.rwe.org) ise bu konuma İngiliz su tekeli Thames Water'ı satın alarak ulaşmıştır (Salihoglu, 2006a: 16-17).

Suez ve Vivendi, dünyanın özelleştirilen su pazarının üçte ikisini elinde tutmaktadır. Dünya pazarına egemen olan öteki büyük şirketler (Saur, Thames, Anglian, IWL) ise bunların yanında çok küçük kalmaktadırlar (Hall and Lobina, 2002: 4). Bu bağlamda dünya özel su piyasasının üç dev tekeli Vivendi Water, RWE ve Suez'dir. Özellikle iki Fransız su tekeli Ondeo (Suez) ve Veolia (Vivendi Water) özel su piyasasının devleridir (Salihoglu, 2006a: 18). Bu iki su tekeli dünya özel su piyasasının yüzde 70'ine hakimdir (Hall, 2002).

Su tekelleri dünyanın her tarafında etkinliklerini, kurdukları yavru şirketlerle, yerel ortaklıklarla veya yerel şirketleri satın alarak sürdürmektedirler (www.suez.org., 2004). Vivendi (Veolia) Water'ın toplam 57 ülkede çalışmaları bulunmaktadır ve yıllık geliri 8.9 milyar Euro'dur (www.rwe.org., 2005). Çizelge-2'de küresel su şirketlerinin ve bağlı birimlerinin satışları daha açık biçimde görülebilmektedir.

Çizelge-2: Küresel Su Şirketlerinin ve Bağlı Birimlerinin Satışları (2001)^{*}

Ana Şirket	Satışlar (milyon Euro)	Su Birimleri	Su Satışları (milyon Euro)	Dünyadaki Müşteriler (milyon)
Suez	42359	Ondeo	10088	115
Vivendi Universal	51125	Vivendi Water	13640	110
RWE	52788	Thames	2746	37
Bouygues	20473	SAUR	2494	36
AWG	1813	Anglian	936	5
Nuon	4530	Cascal	181	6.7
Bechtel	13400	IWL	100	10

Kaynak: (Hall, 2002: 3; Topçu, 2003)

^{*} Yazar David Hall'ın (2002, 3) makalesinde verdiği bilgiye göre; çizelgenin oluşturulmasında yararlanılan kaynaklar "şirketlerin yıllık raporlarıdır" (IWL hariç: PSIRU (Public Services International Research Unit) tahminleri). Thames müşterileri Adelaide, Berlin, Budapeşte gibi ortak sözleşmelerdeki müşterileri içermemektedir.

Çizelge-2'de görüldüğü gibi, su şirketleri içinde Vivendi Universal'in su birimi olan Vivendi Water 13.640 milyon Euro ile ilk sırada yer almakta, onu 10.088 milyon Euro ile Suez'in su birimi olan Ondeo izlemektedir. Bu iki şirket dünyadaki müşteri sayıları açısından da önemli bir konumdadırlar. RWE ise 2001 yılında 52.788 milyon Euro geliri ile ana şirketler içinde ilk sırada yer alırken, RWE'nin bağlı su birimi Thames 2746 milyon Euro geliri ile üçüncü sırada yer almaktadır (Topçu, 2003). Su tekelleri, dünyanın dört bir yanında etkinliklerini kurdukları yavru şirketlerle yaptıkları ortaklıklarla ya da yerel şirketleri satın alarak sürdürmektedirler (Salihoğlu, 2006a: 18).

İki Fransız su şirketi olan Suez ve Vivendi özellikle Latin Amerika'da egemendirler. Suez, Latin Amerika'da etkin bir su şirketi olmakla birlikte, İspanyol Aguas de Barcelona (Agbar) işletmeleri de Suez grubunun, Agbar'ı denetlemesi ile bu şirketin önemli parçaları durumuna gelmiştir (Hall and Lobina, 2002: 4).

Ondeo'nun 2003 geliri 5.9 milyon Euro'dur; bu, Ondeo'nun ana şirketi olan Suez Environnement gelirlerinin % 48'idir. Ondeo'da 30.145 kişi istihdam edilmektedir. Ondeo, gelirlerinin % 68'ini Avrupa'da; % 15'ini Kuzey Amerika'da; %7'sini Afrika ve Orta Doğu'da; % 2'sini Asya-Pasifik bölgesinde elde etmektedir. Ondeo 2003 yılı gelirlerinin yüzde 54'ünü Fransa dışındaki faaliyetlerden elde etmiştir ve Ondeo 2730 yerel su otoritesi ile sözleşmeye sahiptir. Ayrıca 1255 içme suyu üretim tesisi ile 1581 atık su işleme tesisi işletmektedir (Salihoğlu, 2006a: 19). Vivendi'nin su işi, ana şirket Vivendi Universal'in (VU'nun) % 40'ına sahip olduğu, borsada işlem gören bir şirket olan Vivendi Environnement'in (VE'nin) bir parçasıdır (Hall, 2002: 3). Ayrıca Vivendi, Latin Amerika'da Suez'e göre daha az başarı göstermektedir.

Vivendi Environnement su, atık su yönetimi, enerji ve taşımacılık faaliyetlerinde bulunmaktadır (Shiva, 2003: 117). Vivendi Water'ın toplam 57 ülkede etkinliği bulunmaktadır. Yıllık geliri 8.9 milyar Euro; çalışan sayısı ise 70.765'tir. 2005 yılı gelirlerinin yüzde 69'u belediye hizmetlerindeki faaliyetlerden oluşmaktadır. Gelirlerinin yüzde 50'sini Fransa, yüzde 30'unu Avrupa'nın geri kalan bölümü, yüzde 7'sini Asya, yüzde 6'sını Afrika, Orta Doğu ve Hindistan, yüzde 7'sini de Amerika'daki etkinliklerinden elde etmektedir (Salihoğlu, 2006a: 19).

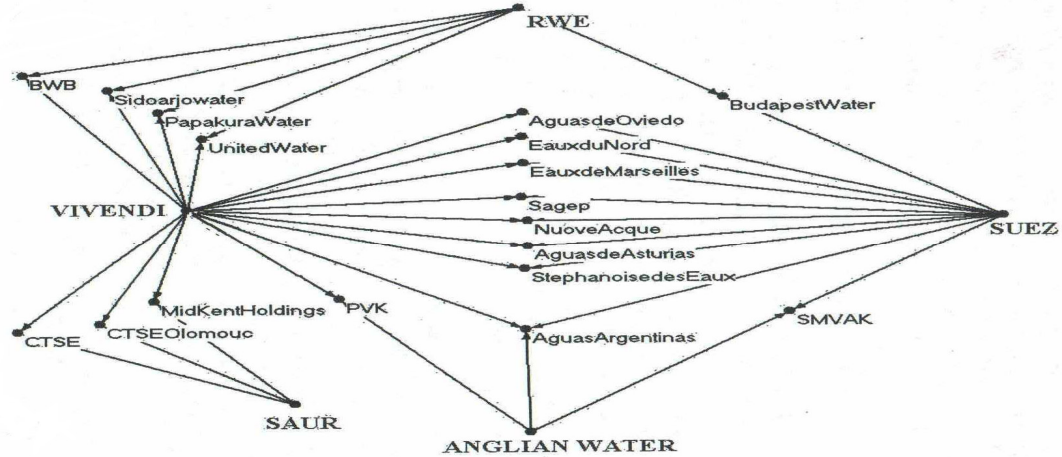
Dünyanın üçüncü büyük su tekeli olan RWE/Thames Water, İngiltere, Almanya ve ABD su piyasalarında etkin bir şirkettir. Thames Water, Londra'ya 17. yüzyıldan beri hizmet etmekte olan bir şirket olup, 1995 yılından itibaren uluslararası pazarlarda büyüyerek dünyanın üçüncü su şirketi olmuştur. 2001 yılında, Thames Water'ın uluslararası faaliyet gösteren Alman altyapı şirketi RWE Grup tarafından devir alınmasıyla birlikte iki şirket su endüstrisinde yeni bir güç oluşturmuşlardır (www.thameswater.co.uk, 2008).

Dünyada dördüncü su şirketi olan SAUR, Fransa'da en büyük üçüncü su şirkettir. Bu şirket, Latin Amerika'da, Arjantin'in Mendosa eyaleti dışında etkin değildir. Şirket, Mendosa'da Azurix ve İtalyan gaz grubu ENI ile ortaklıktır (Hall and Lobina, 2002: 5). RWE'nin ağırlıklı olarak Avrupa'da çalışmalarını yürüttüğü, Suez ve Vivendi'nin ise Avrupa dışında yoğunlaştığı görülmektedir. RWE'nin, özellikle Kuzey Amerika piyasasında daha etkin olduğu gözlenmektedir.

Latin Amerika'da boy gösteren İspanyol Aguas de Barcelona ve İngiliz Şirketleri Thames Water, Biwater ve United Utilities dünya özel su piyasasındaki diğer su devleridir. Biwater, 1968 yılında kurulmuştur ve hem temiz hem de kirli su işleriyle uğraşmaktadır. 1940'larda Biwater Meksika ve Filipinlere girmiştir. 1970'lere gelindiğinde Endonezya, Hong Kong, Irak ve Malavi'de sözleşmeleri vardır. 1992 yılında Biwater İmparatorluğu Malezya, Almanya ve Polonya'ya genişlemiştir. 2000 yılında bir Hollanda şirketiyle birlikte Cascad adında çok ortaklı bir şirket kurmuştur. Cascad'ın İngiltere, Şili, Filipinler, Kazakistan, Meksika ve Güney Afrika'da sözleşmeleri vardır (Shiva, 2003: 117-118).

ABD kökenli bir şirket olan International Water şirketinin % 50'sine dev ABD İnşaat Şirketi (çok uluslu) Bechtel, % 50'sine ise İtalyan Grubu Edison SPA sahiptir. Amerikan ve İtalyan şirketlerinin sahip olduğu bir şirket olmasına rağmen IWL, İngiltere'de kayıtlıdır ve Hollanda'da kayıtlı bir aracı şirket aracılığıyla faaliyet göstermektedir. Şirket, şu anda Ekvator, Guayaquil'de öteki şirketlerin herhangi bir rekabeti olmadan bir imtiyaz elde etmiştir (Topçu, 2003; Hall, 2002).

Çizim: Su Tekellerinin Ortak Yatırımları

Kaynak: (Salihoğlu, 2006a: 23)

Su sektöründeki tekelleşme süreci bugün de hızla devam etmektedir. Özellikle bir dizi ABD şirketinin yakın zamanda satın alınmasıyla bu tekel daha da artmıştır. Suez, Bechtel ve United Utilities'in sahip olduğu US Water şirketini satın almış ve aynı zamanda Meksika'da birçok sözleşme imzalamıştır. RWE Thames ABD'de Anglian Water'dan özel su işletmelerini satın almıştır. Daha ileri bir tekelleşme Almanya'da beklenmektedir: RWE'den bile büyük olan enerji grubu Eon'un Ruhrgas şirketini satın almasına izin verilmiştir ve RWE'nin buna karşı koymaması için de ödül olarak Almanya'daki özel su işletmesi olan Gelsenwasser'ı RWE-Thames'a satması beklenmektedir (Topçu, 2003). Su tekellerinin ortak yatırımları yukarıdaki Çizim'de açık biçimde görülmektedir.

Su şirketleri, susuz bir dünyaya suyu güvenli bir şekilde dağıtmada en iyi yolun özelleştirilmiş su olduğunu ileri sürmektedirler (Barlow, 2001: 81). Uluslararası su şirketleri, su kaynaklarının yönetiminde ve finansmanında piyasacı ve ticari bir yaklaşımı esas alan politikalar yürütmektedirler. Su şirketlerinin su kaynaklarını denetleme stratejileri de bu ana politika üzerinden belirlenmektedir. Bu bağlamda, uluslararası şirketlerin suyun yönetiminde temel çıkış noktasını şu düşünce oluşturmaktadır: Suyun yönetimi, dağıtımı, fiyatlandırılması piyasa mantığı içerisinde gerçekleştirilmeli ve su kaynakları özel mülkiyete açılmalıdır. Suyun yönetimine ilişkin 1992 Dublin Konferansı'nın "suyun ekonomik bir meta olarak kabul edilmesi" ilkesi ise, özellikle bu yıldan sonra suyun özelleştirilmesini veya piyasaya açılmasını öngören bu yaklaşımın güçlenmesini sağlamıştır.

Özelleştirmeyi öngören yeni yaklaşımın nihai hedefi şöyle özetlenebilir: Su kaynakları dünya genelinde çeşitli nedenlerle azalmaktadır, fakat suya olan talep ise artmaktadır (ekonomik bir kural olarak talebi artan malın değeri de artar). Bu durumda yapılacak tek şey ise verimlilik artışı sağlanarak talep açığının giderilmesidir. Talep açığını kapatmak için sadece talebi yönetmek yetmez, aynı zamanda suya olan talep sektörler ve tüketiciler arasında yönlendirilmelidir. Bu amaçla sistemsal ve yapısal bir dönüşüm tüm dünya genelinde sağlanmalıdır (Yalçınkaya, 2006: 67). İşte küresel su şirketleri bu dönüşümü sağlamanın hem en önemli aracı ve hem de bu dönüşümden en fazla kar eden araçlardan birisidir.

Vivendi Universal (VU), Saur, RWE/Thames Water, Anglian Water, Severn Trant, Biwater, Agbar-Aqu de Barcelona, Dragados-Urbaser, Canal de Isabel, IPE-Agues de Portugal, ACEA, International Water, Azurix, Suez Lyonnaise su piyasası aktörlerinin önde gelenleridir. Bunlar genellikle kendilerine pazar olarak marjinal getirisi yüksek olan kentsel yerleşimleri seçmektedir. Adı geçen bu çokuluslu şirketler, kendilerine pazar olarak seçtikleri ülkelere sadece su işletim haklarını uzun vadeli almak için değil, aynı zamanda altyapı ve enerji şirketleri ile birlikte girmektedirler. Yeni bir pazara giren su şirketi şu imtiyazları ele geçirmektedir: (1) Su altyapı tesislerini kurma ve işletme, (2) Su dağıtım şebekesini kurma ve işletme, (3) Havzalara kurulan barajlardaki HES inşaatlarını üstlenme ve işletmesini imtiyaz hakkı olarak sağlama, (4) Tarımsal sulama sistemlerini kurma ve işletme. Bu faaliyetleri eline geçiren şirketler sadece su kaynaklarının yönetilmesini değil, aynı zamanda enerjiden tarıma, üretimden nüfusa, göçten siyasi politikalara kadar birçok alanda denetim gücünü de eline geçirme olasılığına kavuşmaktadır (Yalçınkaya, 2006: 67-68).

Küresel su şirketlerinin temel politikaları şöyle sıralanabilir: (1) Hükümet güvenceli ödeme olmadıkça; enflasyon, devalüasyon ve döviz kuru dalgalanmalarına karşı koruma olmadıkça ve güvenceli bir yatırım getirisi olmadıkça pazara girmemek; (2) Tarifelerde otomatik artışlar bulundurmamak veya bu artışların yetkisini

elinde tutmak, (3) Gerçek rekabetin bulunmadığı pazarlara girmek, (4) Denetimin şirkette olmadığı ortaklıklar kurmaktan kaçınmak, (5) Peşin ödeme yapmamak. Bu bağlamda küresel su şirketleri, temel olarak pazar alanlarını genişletmeyi, kar oranlarını arttırmayı hedeflemektedirler. Bu amaçla az gelişmiş ülkelerde kamunun yetkilerinin sınırlandırılarak (veya azaltılarak) kendilerine pazar yaratacak olanakların geliştirilmesini istemektedirler. Bunun için de devleti kamu kesimi kurallarından kurtulma hedefine ulaştırmayı amaçlamaktadırlar. Su yönetimi ve finansmanına yönelik piyasacı ve ticari yaklaşımı esas alan su şirketleri, suyun fiyatlandırılması ve özel mülkiyete açılması konusunda, özellikle kendi çıkarlarını gözetmektedirler. Dünya Bankası ve IMF gibi dünya finans kuruluşları ise az gelişmiş ülkelerde finansal krizler sayesinde özelleştirme ve yeniden yapılandırma programları uygulatarak, su şirketlerinin politikalarını desteklemektedirler. Uyguladıkları politikalar sonucunda, her iki mali kuruluş da, küresel su şirketleri yararına pazar alanlarını geliştirmeyi amaçlamaktadır (Mert, 2008: 369).

Su Kaynaklarındaki Özelleştirmenin ve Tekelleşmenin Küresel Barışa Olası Etkileri

Su kaynaklarındaki özelleştirmenin küresel barış açısından önemli üç boyutu vardır: Birincisi suya erişim hakkı ile ilgilidir. İkincisi özelleştirmenin uzun vadede varolan küresel çatışmaları arttıracak veya yeni çatışmalara yol açacağı yargısıyla ilgilidir. Üçüncüsü ise, dev su şirketlerinin uyguladıkları politikaların çevresel kaygıları arttıran niteliğiyle ilgilidir.

Suya erişim hakkı açısından konuya yaklaştığımızda, su kaynaklarındaki özelleştirmenin sosyal adalet ilkesini zedelediği ve uygulanan küresel politikaların özellikle alt gelir öbeklerine yönelik yeni açılımlar getiremediği gözlenmektedir. Kartal'ın (2005) Barlow'dan (2001) aktardığına göre suya erişimde kuzey ve güney arasında bir eşitsizlik vardır. Dünyada kullanılan suyun %85'ini nüfusun %12'si tüketmektedir. Aynı bölgede yaşayan farklı toplulukların suya erişimlerinde de adaletsizlikler vardır. Marjinal ve savunmasız grupların, özellikle de illegal yerleşim alanlarında yaşayan grupların ya da azınlık topluluklarının suya erişimleri bilinçli bir şekilde engellenmektedir (Avrupa'daki Roma cemaatleri; İsrail'de tanımsız yerleşim alanlarında yaşayan Bedevî'ler bu duruma örnektir). Oysaki küresel barış açısından gerekli olan koşullardan birisi, dünyada yaşayan tüm insanların temiz ve sağlıklı suya erişimini sağlamak ve suya erişim hakkını güvence altına almaktır.

Su hakkının yasal temeli olabilecek en açık uluslararası belge 2002'de BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından yayımlanan Genel Açıklama 15'tir (Kartal, 2005). Genel Açıklama 15'e (2002) göre su, sınırlı bir doğal kaynaktır. İnsan hakkı olarak su, insan yaşamının vazgeçilemez bir değeridir. Ayrıca öteki insan haklarının gerçekleşmesi için de suya gereksinim vardır (veya suya erişim öteki insan haklarının gerçekleşmesinin önkoşuludur.) Komite'ye göre herkesin kişisel ve evsel kullanım için yeterli, güvenli, fiziki olarak ulaşılabilir ve bedeli ödenebilir suya erişme hakkı vardır. Komite herkesin ulaşması gerektiği yeterli suyun, insan hakkı açısından, şu üç özelliğini vurgulamaktadır: Kullanılabilirlik, kalite ve ulaşılabilirlik (fiziksel ve ekonomik ulaşılabilirlik, ayırım yapılmaksızın her grubun veya topluluğun suya ulaşmasını sağlama) (UN, The Right to Water..., 2003). Bu bağlamda su hakkı, devleti, halkın ödeyebileceği, güvenli içme suyuna erişimini sağlamakla sorumlu tutmaktadır. Devlet suya erişim için gerekli ekonomik, toplumsal ve siyasal koşulları yaratacak politikalar ve stratejiler geliştirmelidir. Su hakkının sağlanması, liberal bir ekonomide özel şirketlerin rol almasını dışlamaz, liberal fakat düzenlenmiş (*regulated*) bir pazarda kamunun sunumunu öngörür (Kartal, 2005).

Küresel su şirketlerinin politikaları suya erişimdeki eşitsizliğe çözüm üretememektedir. Tam aksine, bu eşitsizliğin dünyanın bazı bölgelerinde daha da derinleşmesi sonucuyla karşılaşılmaktadır. Güney Afrika'da suya erişemeyen yoksulların salgın hastalıklardan ölmesi buna iyi bir örnektir. Artan su ücretleri yoksul grupların suya erişimini önemli ölçüde engellemiştir.

Gana'da insanlar, su şirketlerinin politikaları sonucunda gelirlerinin yarısını su alabilmek için harcamışlardır. Filipinler'de Sibic Körfezi'nde *Biwater* su fiyatlarını yüzde 400 arttırmıştır. Fransa'da müşteri ücretleri yüzde 150 artmış ancak kalite bozulmuştur. Bir Fransız Raporu 5.2 milyondan fazla insanın "bakteriyel yünden kabul edilemez kalitede su" aldığını ortaya koymaktadır. İngiltere'de su ücretleri yüzde 450, şirket karları yüzde 692 artmıştır. Hizmet kesintileri ise yüzde 50 yükselmiştir. Bu arada dizanteri vakaları altı misli artmıştır. 1998 yılında Sydney'in suyu, *Suez Lyonnaise des Eaux* tarafından devraldıktan kısa bir süre sonra giardia ve cryptosporidium ile kirlenmiştir (Shiva, 2003: 118). Benzer biçimde Kanada'nın Ontario eyaletinde suyu özelleştirilen bazı kentlerdeki suda koli basili saptanmıştır. Arjantin'de devlet tarafından işletilen su şirketi Obras Sanitarias de la Nación'un özelleştirilmesi sonucunda su tarifeleri iki katına çıkarılmış; ancak suyun kalitesi bozulmuştur. Arjantin halkının yoğun tepki gösterip faturaları ödememesi üzerine özelleştirmede işi alan şirket işi bırakmak zorunda kalmıştır. Fas'ın Casablanca kentinde suyun özelleştirmesini izleyen dönemde su ücretleri üç kat artmıştır (Barlow and Clarke, 2002).

"Bugün dünya nüfusunun yalnızca %5'i suyu ulusötesi şirketlerden satın aldığı halde, DB raporlarına göre su piyasası 1 trilyon doları aşmış durumdadır. Bu cazibe de şirketlerin suyun özelleştirilmesi konusundaki lobi faaliyetlerini daha anlaşılır kılmaktadır" (Atalık, 2008). Küresel su şirketleri dünyanın dört bir yanında çalışmalarını yürütürken, su kaynaklarını koruma, sağlıklı ve temiz suya erişim hakkını gözeterek suyu makul piyasa fiyatları içinde sunma gibi sosyal adalet ilkesini gözetken yaklaşımlardan genellikle

kaçınmaktalar ve şirket karlarını ençoklamayı hedeflemektedirler. Bu durum, yoksulluğun giderek artmasına, suya erişimdeki eşitsizliklerin derinleşmesine, haksız su kullanımlarına ve su kaynaklarının giderek daha fazla kirlenmesine neden olmaktadır. Küresel barış ortamının yaratılması için gerekli koşullar, uygulanan bu politikalarla gittikçe kötüleştirilmektedir.

Su şirketlerinin kar oranlarını arttırmayı hedefleyen ve uzun vadede suya ulaşım konusundaki adaletsizliğe çözüm üretecek nitelikte görünmeyen bu yaklaşımlar, küresel barışın gerçekleştirilmesinin önünde büyük bir engel oluşturmaktadır. Çünkü Birleşmiş Milletlerin başta Binyıl (Millenium) Deklarasyonu (2001) olmak üzere pek çok belgesinde ortaya koyduğu hedefler bugünkü küresel su politikalarıyla çelişmektedir. *Birleşmiş Milletler Binyıl Zirvesi*'nde, 2015 yılına kadar yoksulluk sınırının altında yaşayan ve sağlıklı içme suyu kaynaklarına erişemeyen insanların oranını yarıya indirmeyi uluslararası kalkınma hedeflerinden birisi olarak belirlemiştir. Bu bağlamda, su şirketlerinin politikalarının, Birleşmiş Milletler'in doğrudan küresel barışa katkı sağlayacak "yoksulluğu azaltma, ekonomik, çevresel ve toplumsal sürdürülebilirliği sağlama" gibi ana hedeflerini destekler nitelikte ve yönde olmadığı gözlenmektedir.

Eylül 2000'de BM Genel Kurulu'nda kabul edilen Binyıl Bildirgesi'nde sekiz kalkınma hedefi belirlenmiş olup, bunlardan "Çevresel Sürdürülebilirliğin Sağlanması" başlığı altında, "sürdürülebilir biçimde sağlıklı içme suyuna ulaşamayan nüfusun yarı yarıya azaltılması" ifadesi yer almaktadır (UN Millenium Development Goals, 2005).

Dünyada az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki eşitsizliklere "temiz ve sağlıklı suya erişim hakkı" da eklenmiş bulunmaktadır. Suya ulaşım bakımından gelişmiş ülkelerin sıkıntılarının daha az olduğu gözlenmektedir. Az gelişmiş ülkelerdeki suyun kıtlığı ve sağlıklı suyun bulunamayışı, artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılayamazken, daha önemlisi bu koşullarda bile suya sahip olmak çok zorken, özelleştirilmiş bir suyun nasıl elde edileceği tartışılabilir en önemli konulardan birisidir.

Suyun ve su şirketlerinin uyguladıkları politikaların küresel barış önünde engel oluşturma risklerinden en önemlisi, suyun aynı zamanda bir küresel çatışma ögesi olmasından kaynaklanmaktadır. Su neden küresel çatışma ögesidir? Bunun nedenleri şöyle özetlenebilir: (1) Her şeyden önce su dünya üzerinde dengesiz dağılmıştır, (2) Nüfusun üç kat artmasına karşın, suya olan gereksinim altı kat artmaktadır, (3) Su kaynakları, zaman zaman politik kazançlar için sömürülmektedir, (4) Dünya üzerindeki sorunlu suların yönetimine ilişkin işbirliğine dayalı kalıcı antlaşmalar yapılamamaktadır. Ayrıca su kaynaklarının adil ve sürdürülebilir yönetimini öngören, yaptırım gücü yüksek "uluslararası antlaşmalar ve kurallar" da yetersizdir.

20. yüzyılda dünya nüfusu 19. yüzyıla oranla üç kat artmasına rağmen, su kaynaklarının kullanımının altı kat arttığı belirlenmiştir. 2025 yılından itibaren 3 milyardan fazla insanın su kıtlığı ile yüzyüze geleceği tahmin edilmektedir (WSSD, 2002). Suya ilişkin sorunlara, küresel çevre sorunları, küresel dengesizlik, bölgesel baskılar, ekonomik, toplumsal ve siyasal sorunlar da eklenince, insanlığın kısa sürede dünya barışını gerçekleştirilmesinin oldukça zor olduğu görülmektedir. İngiltere'nin önde gelen gazetelerinden The Independent Gazetesi ise, paylaşılmasız su kaynakları nedeniyle çıkabilecek çatışmalara dikkat çekmiş ve gelecekte "su savaşları"nın yaygınlaşacağını belirtmiştir (www.ntvmsnbc.com, 6 Mart 2006). Tüm bu saptamalar, gelecekte devletlerin su yüzünden birbirleriyle savaşa girmekten kaçınmayacaklarını göstermektedir. Ayrıca bu durum orta ve uzun dönemde "su savaşlarının" yaygınlaşmasına yol açacak, küresel barışın önünde önemli engeller oluşturacak gibi görünmektedir.

Kıran (2005: 140), İsrail-Filistin barış sürecindeki en önemli anlaşmazlık noktalarından birisinin iki halk tarafından paylaşılan *su kaynakları* olduğunu vurgulamaktadır. İsrail'in 1967'de Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni işgal ettiği Altı Gün Savaşı'nda, İsrail askeri rejimi, Filistinlilerin su kaynaklarını yönetme ve geliştirme haklarını inkâr etmiş ve Arapların hem tarımsal alanda hem de iç kullandığı su kullanımını kısıtlamıştır. İsrail-Filistin barış sürecini destekleyen Amerika'daki Nonviolence International'ın direktörü Mübarek Avad, "*Su Kudüs'ten daha kritik bir sorundur. Halk Kudüs olmaksızın da yaşayabilir, ama biz susuz yaşayamayız*" demektedir (Kıran, 2005: 140).

Toplam su miktarı artmazken, nüfusun artması ve ekonomik gelişme, suyu tüm dünya için büyük bir sorun ve çatışma alanı haline getirebilmektedir. Kişi başına kullanılabilir su miktarı 1950'de yılda 17 bin m³ iken bu rakam 1995'te ortalama 7500 m³'e düşmüş durumdadır ve 2025 yılında ise 5100 m³'e düşeceği tahmin edilmektedir. Buna karşılık gelecek 20 yıl içinde kişi başına su tüketimi % 40 artacak ve gelişmekte olan ülkelerdeki gıda üretimi için % 17 daha fazla su gerekecektir. 2030'dan itibaren ise, su talebi su arzını geçecektir (Kılıçbay, 2006: 105).

Suyun özelleştirilmesinin de ekonomik, siyasal, toplumsal ve uluslararası ilişkilerde gerilime ve hatta savaşımlara neden olabilecek sonuçları bulunmaktadır. Suyun özelleştirilmesiyle bazı ülkelerde ortaya çıkan sorunlar ileride yaşanacakların küçük bir örneği olarak değerlendirilmektedir.

Su kaynaklarının korunmasında ve kullanılmasında suyun piyasa koşulları içinde ve özel su şirketlerince verilmesini destekleyen yaklaşımların genel savunuları şunlardır: Daha etkin, çevreye daha duyarlı ve sürdürülebilir su kullanım biçimlerine ulaşmak için, suyun fiyatlandırılması ve piyasa koşulları içinde sunulması gerekmektedir. Birçok bölgede ortaya çıkan su kıtlığı, suya gerçek değerinin altında bir değer biçilmesinden kaynaklanmaktadır (Postel, 2000: 149). Su hizmetlerinin girdi maliyetlerini –yatırılan

sermaye ve işletme giderleri- ve fırsat maliyetini hesaba katarak gerçekçi bir su fiyatlandırması sağlanmadan su kaynaklarını korumak neredeyse olanaksızdır (Pamukçu, 2000: 98). Suyun gerçek değerinin belirlenmesi için, su kaynaklarının özelleştirilmesi yoluna gidilmelidir. Özelleştirme ile hızla artan talebe tatmin edici bir yanıt verilebileceği gibi, serbest pazar ekonomisi ve karşılıklı rekabetin yaratacağı ortam, su kalitesinin yükselmesini sağlayacaktır (Kıran, 2005). Ancak yaşanan deneyimler bu savunuları zaman zaman haksız çıkarmıştır. Örneğin Güney Afrika'da Johannesburg'un su temini Suez Lyonnaise des Eaux tarafından sağlanmaya başlandıktan kısa bir süre sonra su güvensiz, erişilmez ve aşırı pahalı hale gelmiştir. Fil Dişi Sahilleri, Gine, Arjantin, Bolivya, Kolombiya, Güney Afrika gibi ülkelerde suyun özelleştirilmesine bağlı ciddi toplumsal sorunlar yaşanmıştır. Su kıtlığının yaşandığı Güney Afrika'da yoksul halk özelleştirilen suyu satın alamadığı gibi bir yılda 200 kişi kolera hastalığından ölmüştür. Bolivya'da suyun özelleştirilmesine yönelik halk isyanları karşısında Amerikan şirketi Bechtel ülkeden ayrılmak zorunda kalmıştır (Hayat İçin Su Gerek, 2005).

Tüm bunlara karşın su kaynakları üzerindeki özelleştirme ve tekelleşme çabaları devam etmektedir. Küresel çapta ilerleyen bu çabalar, Arjantin, Bolivya, Gana, Filipinler, Güney Afrika ve Nikaragua gibi ülkelerde büyük toplumsal muhalefetle karşılaşmıştır. Bu süreç Türkiye'de ise ilk sonuçlarını her yönüyle ortaya koymuş durumdadır. Dünyanın en büyük su şirketleri, Antalya'da belediye su işletmeciliği imtiyazına 10 yıllık süre ile el koymuş; İzmit'te Yuvacık Barajı işletme imtiyazı 16 yıllığına yine bir küresel şirkete devredilmiş; Çeşme-Alaçatı ile Bursa su işletmeciliğinde benzer imtiyazlar çıkarılması için Dünya Bankası devreye girmiştir (TMMOB, 2008: 503).

Küresel su şirketlerinin politikalarına çevresel kaygılar açısından baktığımızda ise karşımıza suyun sürdürülebilirlik ilkesine uygun ve çevre duyarlı biçimde korunduğunu ortaya koyan politikalar çıkmadığı görülmektedir.

TMMOB'un (2008: 503) Elwell'den (2000) aktardığına göre; yatırım ve ticaret, çok taraflı anlaşmalar ile serbestleşirken, çevresel önlemler uluslararası standartlara dönüştürülemedi. Çevresel önlemler ve su kaynaklarını koruma düzenlemeleri ulusaldır. Bu genel yapı içinde su, genel olarak ekonomik mal olarak görüldüğü için küresel ticaret konusu olarak kabul edilmektedir. Ancak su aynı zamanda çevresel bir unsurdur ve uluslararası standartların olmadığı böyle bir ortamda ulusal düzenlemelere bağlanmış durumdadır. Su kaynaklarının bu durumu, bir başka çatışma hattı yaratmaktadır. Bir yandan ulusal düzenlemeler, ticaret baskısı karşısında etkilerini yitirmekte, bir yandan da su devletler ile küresel şirketler arasında dava konusu olmaktadır. Bunun çarpıcı örneklerinden birisi, 1998 yılında Kanada Hükümeti'nin NOVA adlı şirkete Büyük Göller'den yılda 600 milyon litreye kadar su alma ve bunu Asya ülkelerine satma imtiyazı vermesi, ancak bir süre sonra bu imtiyazı iptal etmesi üzerine ortaya çıkmıştır. GATT ve NAFTA içinde yer alan Kanada, şirketin kendisini uluslararası ticaret anlaşmalarını ihlal ettiği gerekçesi ile dava etmesiyle yüzüze kalmıştır.

Sudaki kalitenin bozulması ve su kıtlığı sonucunda şişe suyuna olan talep artmaktadır. Bu da yine özel şirketlerin işine gelmektedir. *Küresel şirketler çevre kirliliği sonucu ortaya çıkmış olan temiz su talebinden de sonuna kadar yararlanmaktadır*. Bu şirketler sanayileşmemiş, kirlenmemiş bölgelerdeki temiz su kaynaklarını şişelemelerine karşın yaptıkları işlemi "suyun üretilmesi" olarak adlandırmaktadırlar. Nestle'nin Hayrana Samalla'da bir fabrikası vardır. Pepsi Aquafina şişeleme fabrikasını 1999'da Maharashtra'da, Roha'da kurmuştur. Şişe sularının yarattığı sonuçlar fiyat sıçramalarının ve güvenli su sorunlarının da ötesindedir. *Çevresel atıklar şişeleme sanayisinin yarattığı ağır bir maliyettir*. 1970'lerde 1.2 milyon metreküp su yenilenemez plastik su şişelerinin içinde satılmıştır. 1998 yılında bu rakam 23 milyon m³'ü aşmıştır. Hindistan'da önde gelen şişe suyu üreticisi Parle Bisleri pazarın yüzde 60'ına sahiptir (Shiva, 2003: 120-121).

Dünyada insanların yüzde 5'i paketlenmiş su kullanmaktadır. Türkiye'deki paketlenmiş su pazarının 2008 bütçesinin 10 milyar litreye ulaşacağı, mali boyutunun 1 milyar 300 milyon YTL olacağı belirtilmektedir. Günde 400 bin damacana suyunun tüketildiği İstanbul ise, su pazarının yüzde 80'ini oluşturmaktadır. Türkiye'de paketlenmiş su pazarı her yıl yüzde 10 büyümektedir. 300'e yakın damacana, 100'den fazla pet şişe üreticisi bulunmaktadır. Pazar payı Nestle'nin yüzde 29, Coca Cola'nın 18.4, Danone'nin 10.5, Yaşar Holding'in 13.7, Aytacı'nın 14.3'tür. Piyasanın yüzde 70'i ise yabancı şirketlerin elindedir (www.ntvmsnbc.com, 16.07.2008).

Tüm bu açıklamalar göstermektedir ki; su şirketlerinin –uluslararası kuruluşlardan da aldıkları destekle- uyguladıkları su politikalarında toplumsal adaleti sağlama ve çevresel kaygılar ikinci planda kalmaktadır. Şirketlerin karlarını artırma hedefi, suyun kalitesinde düşüşe, kar güdüsüyle kaynakların sömürülmesine, rüşvet ve yolsuzlukların ortaya çıkmasına veya yaygınlaşmasına ve katılımın sınırlandırılmasına yol açmaktadır. Bunun yanında, hem gelişmiş ülkelerde ve hem de Üçüncü Dünya ülkelerinde uygulanan bu politikaların (su kirliliği, temiz ve sağlıklı suya ulaşmama gibi) olumsuz sonuçlarıyla en fazla yoksul kesimler karşılaşmaktadır (Barlow, 2001). Belçika gibi bazı ülkelerde su hakkı, anayasada yer almakta ve her insanın yaşamını devam ettirebilecek oranda suya sahip olması anayasal güvence altına alınmaktadır (www.ntvmsnbc.com, 16.07.2008). Ancak yoksul kesimleri koruyacak bu tür düzenekler pek çok ülkede henüz geliştirilebilmiş değildir.

Yaşanan gelişmeler, insan yaşamının vazgeçilmez unsuru olarak toplumsal bir değer olan suyun artık ekonomik bir değer ve kâr alanı olarak tanımlanmakta olduğunu ortaya koymaktadır. Suyun küresel ticareti küresel şirketlerce su kaynakları üzerinde serbestçe yatırım ve işletme yapılabilmesi için 'yatırımcı hakları' GATT (Hizmet Ticareti Genel Anlaşması) ve uluslararası anlaşmalarda güvence altına alınmaktadır. Su kaynaklarının küresel şirketlerin doğrudan yatırım -işletme- alanı olması ve suyun serbestçe küresel ticarete konu edilmesi, her ülkede öncelikle su yönetiminde kamunun etkisinin azaltılması anlamına gelmektedir (Cumhuriyet, 15.08.2007). Kamunun etkisinin ve düzenleyici işlevlerinin azaldığı bir su kaynak yönetimi hem toplumsal adalete hem de küresel barışa nasıl katkı sağlayacaktır? İşte uluslararası su şirketlerinin bu soruya yanıt veren politikalarının henüz oluşmadığı gözlenmektedir. Çünkü bugüne kadar uygulanan şirket politikalarıyla suya erişimdeki eşitsizlikler gittikçe derinleşmiş ve su kaynaklarındaki koruma ilkesi de ihlal edilmiştir. Çözümü, şirketlerin politikalarını yeniden gözden geçirecek daha eşitlikçi bir yaklaşımı öngören ulusal ve uluslararası bir düzeneğin oluşturulmasında aramak kaçınılmaz görünmektedir.

Sonuç: Geleceğe Yönelik Politika Önerileri

Su, günümüzde 21. yüzyılın uluslararası ilişkilerini ve savaş nedenlerini belirleyecek önemli unsurlardan birisi olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda su, uluslararası kurum ve kuruluşlar ile küresel şirketler için 1990'lı yılların başından beri önemli gündem maddelerinden birisini oluşturmaktadır.

Uluslararası su şirketlerinin piyasa mantığı içinde sıkça izledikleri strateji şudur: Su hizmetlerinin tüm halka götürülmesi yerine, su maliyetlerini ve karlarını ödeyebilme gücüne sahip daha sınırlı ve az sayıda olan -müşteri topluluğu olarak görülen- görece varlıklı kesimlere götürülmesi yönünde bir politika izlemek. Bu stratejiyle kamu finansmanında çapraz sübvansiyon olarak bilinen yoksul kesime götürülen suyun maliyetini görece varlıklı kesimlerden talep edilmesi yöntemine başvurulmamaktadır (Çınar, 2006, 72). Üstelik küresel su politikalarının temel belirleyicileri olan Dünya Bankası (WB), Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Birleşmiş Milletler, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) düzenledikleri toplantılarda, ortaya koydukları deklarasyon ve yazanıklarda uluslararası su şirketlerinin bu piyasacı ve ticari yaklaşımını desteklemektedirler. Dünya Su Konseyi (WWC) ve Küresel Su Ortaklığı (GWP) da bu yaklaşımlar doğrultusunda çalışmalarını yürütmektedirler. Ancak tüm bu çalışmalar, su kaynaklarının çatışma veya anlaşmazlık alanı olmasının önüne henüz geçememiştir.

Suya yönelik çatışmalar bize barışa giden yolu göstermektedir. Dünyada küresel barışın sağlanması için su güvenliğini gerçekleştirmek ve herkesin temiz ve sağlıklı suya erişimini kolaylaştırmak ilk koşullardan birisi olarak görülmektedir. Su kaynaklarındaki özelleştirmeler, su şirketlerinin politikaları ulusal düzeyde bile toplumsal barışı bozmakta iken, bu politikaların küresel barışa katkı sağlamalarını beklemek -varolan durumda- yanıltıcı olacaktır. Çünkü şirket politikalarının ana felsefesi karın çoklaştırılması ve daha çok varlıklı kesimlere su hizmetlerinin götürülmesi düşüncesine dayanmaktadır. Bu düşünce "su kaynaklarının korunması ve sürdürülebilirlik" ilkesinin öngörülerıyla de örtüşmemektedir.

Dünya'da suyun özelleştirilmesi ve ticarileştirilmesinin halklar üzerindeki olumsuz etkisine verilebilecek örneklerden birisi Bolivya'dır. Bolivya'daki Cochabamba kentinde ve kamunun elinde bulunan su hizmetleri 1999 yılında Hollandalı *Bechtel Şirketi* tarafından satın alınmıştır. Satış işleminden birkaç hafta sonra hiçbir yatırım ya da iyileştirme yapılmaksızın su satış fiyatları % 200 arttırılmış ve halk su alamaz hale gelmiştir. Şirketin su satış fiyatlarını indirmeyi reddetmesi üzerine halk isyan etmiş ve geniş çaplı protesto eylemleri Bechtel'i Bolivya'dan ayrılmak zorunda bırakmıştır. Bechtel ise daha sonra Bolivya'yı dava etmiştir (Yılmaz, 2003).

Su şirketleri, dünyanın zengin coğrafyasını oluşturan Kuzey'e ait olduklarından, olası bir su krizinde kar amaçlı olsa bile, öncelikle kendi ülkelerine su sunma yönünde bir eğilim gösterebileceklerdir. Bu durum eşitlik ilkesini zedeleyerek, küresel çatışmalara neden olabilecektir. Bu bağlamda *dünyada suyun yönetimine ilişkin iki ayak üzerinden yeni politikaların üretilmesi veya varolan politikaların yeniden yapılandırılması gerekmektedir.* Birinci ayak suya ilişkin *uluslararası düzeneğin* oluşturulması, ikinci ayak ise *ulusal ölçekte bir düzeneğin* oluşturulması ile ilgilidir.

Günümüzde, savaşlar başta olmak üzere sınırlı doğal kaynaklar, çevresel felaketler, devletlerarasındaki politik uyumsuzluklar ve benzeri sorunlar küresel barışın gerçekleştirilmesi için aşılması gereken engellerden bazılarıdır. Sınırlı doğal kaynaklar, ancak iyi ve adil bir yönetim ilkesi doğrultusunda yönetilirse küresel barış açısından sorun yaratmayacaktır. İşte bu noktada su kaynaklarının adil ve iyi yönetimi ile su güvenliği konusu önem taşımaktadır. *Su güvenliği konusunda* BM başta olmak üzere tüm uluslararası kuruluşların çevresel kaygılara sahip ve toplumsal adaleti gözetken ve bu çerçevede *su kaynaklarını -sürdürülebilirlik ilkesine uygun- etkin biçimde koruyan yaptırım gücü yüksek ilke ve kurallardan oluşan yeni bir düzenek oluşturmaları gerekmektedir.* Yeni oluşturulacak bu düzende küresel şirketlerin politikaları yeniden gözden geçirilmeli ve bu politikalar "çevresel kaygılar ve toplumsal adaletin sağlanması" açısından bir değişime zorlanmalıdır.

Bu düzeneğin oluşturulması zorunluluğu şu iki nedenden kaynaklanmaktadır: (1) Bugünkü su kullanımı ve gözetimi politikalarının devamı halinde, 2025 yılında dünya nüfusunun 2/3'sini (yaklaşık 5.5 milyar) oluşturacak olan ekonomik gelişme ve toplumsal ilerleme hedefindeki ülkelerde yaşayacak nüfus su

konusunda önemli sorunlarla karşı karşıya kalacaktır (USİAD, 2007: 90). (2) Dünya nüfusunun yaklaşık % 40'ı en az iki ülke tarafından paylaşılan nehir havzalarında yaşamaktadır. 1990'ların başından bu yana Hindistan ile Banladeş Ganj Nehri için; Meksika ile ABD Colorado Nehri için; Çekoslovakya ile Macaristan Tuna Nehri için ve Tayland ile Vietnam Mekong Nehri için çekişmektedirler (Shiva, 2000: 57). Üstelik dünyada sınıraşan 263 su havzası bulunmaktadır. 145 ülkenin topraklarının bir bölümü ve 21 ülkenin tamamı bu uluslararası havzalarda yer almaktadır (Kılıçbay, 2006: 107). Tüm bunlara nüfus artışı ile birlikte gittikçe artan su taleplerini de ekleyince, su şirketlerinin yürüttüğü politikaların uzun dönemde çatışmaları arttıracığı, BM'nin çevresel sürdürülebilirlik hedeflerinin gerçekleşmesi önünde engel oluşturacağı söylenebilir. Ayrıca toplumsal barışı zedeleyecek siyasal krizlerle de daha sık karşılaşılabilir. Dünya Bankası ve IMF politikalarıyla desteklenen sudaki özelleştirmelere ilişkin antlaşmaların hükümetler arasında da sorun yaratacağı ortadadır. Hem IMF hem de Dünya Bankası, yatırım amacıyla, başka alanlarda kredi vermeme konusunda hükümetleri zorlayabilir. Üstelik bunun yaşanmış örnekleri de bulunmaktadır.

Bu nedenle geliştirilecek *uluslararası düzeneğin* (mekanizmanın) tepeden inme bir model olmak yerine şu özellikleri taşıması beklenmelidir: (1) Küresel ya da uluslararası bir girişim olarak, ülkelerin kendilerini geliştirme güzelliklerini (potansiyellerine) önem vermesi ve bu anlamda ülkelere dayatma yapılmaması, (2) Kamu yönetimine hizmeti daha basit ve ucuz bir biçimde sağlama düzeneklerini kurma şansı vermesi, (3) Kamu finansmanı düzenekleriyle kaynakların hem ulusal hem de uluslararası yeniden dağıtımında sadece ticari ve piyasa mantığı ve kaygıları dışında evrensel kaygılara da yer vermesi (Çınar, 2006: 86-87), (4) Kuzey-Güney arasındaki suya erişimdeki eşitsizliğin derinleşmesine izin vermemesi veya bu eşitsizliği azaltacak kuralları içermesi, (5) Su şirketlerinin yatırımlarına ve su fiyatları artışlarına belirli sınırlamalar getirmesi, (6) Su şirketlerinin su hizmetlerini sunarken yoksul kesime ulaşması için belli zorunluluklar getirmesi vs.

Ulusal ölçekte ise öncelikle yapılması gereken "*Ulusal Su Politikası*"nın oluşturulmasıdır. Bu politika çerçevesinde su varlıklarının korunması ve gelecekteki gereksinimlerin karşılanması için, gerekli araç-gereç ve teknik geliştirilmelidir. Uluslararası düzeneğin ilkelerini ve öngörülerini dikkate alan bu ulusal-kamusal politika; toplumsal ihtiyacı esas alan ve suya erişimde adaleti gözeten bir nitelik taşımaktadır. Ayrıca küresel su şirketlerinin ülke içindeki çalışma biçimlerinde ulusal-kamusal politika belirleyici ve denetleyici olmalıdır.

Çalışma boyunca yapılan tartışmalardan yola çıkarak şöyle bir kısa değerlendirme yapmak olanaklıdır: Suya ilişkin şirket politikaları ve özelleştirmeler, suyun bir insan hakkı olmasının önüne geçmektedir. Bu hakkın dev şirketler aracılığıyla yönetilmesi ve dağıtılması, yalnızca toplumsal değil, küresel olarak da huzursuzluklara, kargaşalara ve hatta çatışmalara yol açabilecek nitelikler taşımaktadır. Dünyada küresel barış için su güvenliğinin, suyun özelleştirilmesi yoluyla sağlanamayacağı ortadadır. Su sorununun ilgili tüm tarafların katıldığı (çok katımlı) bir tartışma ortamında ele alınması, uzun dönemli su politikalarının belirlenerek hayata geçirilmesi gerekmektedir. Uluslararası düzeneğin oluşturulmasında ulusal ve uluslararası alanda faaliyet gösteren NGO'ların işbirliği zorunludur. Bu nedenle sivil toplum kuruluşları "su özelleştirmelerinde" yaşanan olumsuzluklara ilişkin halkı bilinçlendirme ve yeni su politikalarını toplumsal adalet temelinde yönlendirme sorumluluğuyla karşı karşıyadırlar.

Tüm bu açıklamalara dayanarak ve su üzerine küresel ölçekte yürütülen politikaların sonuçlarını yaşayan ülke deneyimleri esas alınarak küresel su politikalarına karşı suyun; (1) Toplumsal bir değer olduğu, (2) Kamu mülkiyetinde ve kamu işletmeciliğinde kalmak zorunda olduğu, (3) Ülkeler arasında savaş konusu değil barış aracı olarak kullanılmasını sağlayacak ikili anlaşmaların ve ilişkilerin güçlendirilmesi gerektiği savunulmalıdır (TMMOB, 2008: 504).

Kaynakça

- Atalık, Ahmet, (2008), "Su Kaynaklarının Özelleştirilmesi Onların Daha İyi Yönetilmesi Değildir", Web: <http://www.uzumsen.org/index.php/content/view/113/48/>, Erişim: 22.07.2008.
- Barlow, Maude (2001), "Commodification of Water-The Wrong Prescription", **Water Science and Technology**, Vol:43, No:4, pp.79.84.
- Barlow, M. and Tony Clarke (2002), "**Who Owns Water?**" The Nation (2 September 2002), Web: <http://www.thenation.com/docPrint.mhtml?i=20020902&s=barlow>, Erişim: 23.06.2008.
- Bolat, Ünal (2008), "Dünyayı Bekleyen Büyük Tehlike: Su Sıkıntısı ve Su Savaşları", **Ufuk Ötesi**, Mayıs-2008, Sayı-74, Web: http://www.ufukotesi.com/yazigoster.asp?yazi_no
- Cumhuriyet** (15 Ağustos 2007), "Su Üzerine Küresel Politikalar"
- Çınar, Tayfun (2006), "Su Yönetimi ve Finansmanında Strateji, Model ve Aktörler", **Su Yönetimi**, Tayfun Çınar ve Hülya K. Özdiç (Ed.), YAYED Memleket Yayınları, Ankara, ss. 43-94
- ÇMO (Çevre Mühendisleri Odası)** (2007), "Suyumuza ve Geleceğimize Sahip Çıkalım!" 21 Mart 2007 Tarihli Basın Açıklaması, Web: <http://www.tmmob.org.tr/print.php?sid=2173>, Erişim:07.07.2008.
- Güler, Birgül Ayman, Tayfun Çınar ve Serhat Salihoğlu (2007), "Türkiye İçin Su Politikası Nedir?", **Dünya Su Günü Sempozyum Bildirisi** (21 Mart 2007, Ankara),

- Web: http://www.yayed.org/resimler/ekler/3dc7ed1010d3c3b_ek.pps?tipi=7&turu=X&sube=0 , Erişim: 28.07.2008.
- Görer, Nilgün, (2001), "İçmesuyu ve Kanalizasyon Sektöründe İzlenen Küresel Politikalar Üzerine Bir Değerlendirme", **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, Cilt-10, Sayı-2, ss.18-30, TODAİE Yayını, Ankara.
- Hall, David (2002), "The Water Multinationals-2002: Financial and Other Problems", August 2002, PSI (Public Service International), Web: <http://www.psiu.org/reports/2002-08-W-MNCs.doc>, Erişim: 18.07.2008.
- Kapan, İsmail, (2007), **Suyun Stratejik Dalgaları (Dünyayı Su Savaşları mı Bekliyor?)**, Babıalı Kültür Yayıncılığı:129, İstanbul.
- Kartal, Filiz, (1999), "Su Yönetimi: Son Dönemdeki Politika Arayışları", **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, Cilt-8, Sayı-4, TODAİE Yayını, Ankara, ss.100-121.
- Kartal, Filiz (2006), "Suyun Metalaşması, Suya Erişim Hakkı ve Sosyal Adalet", **Su Politikaları Kongresi (21-23 Mart 2006)**, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, Ankara, Web: <http://www.tumbelsen.org.tr/pages/su/SuPolitikalari.doc>, Erişim: 15.07.2008.
- Kılıçbay, Mehmet Ali (2006), "İnsanlar Yeryüzüne Suya Göre Dağılmışlar", **Karizma Dergisi**, Yıl-7, Sayı-27 (Temmuz-Ağustos-Eylül), Karizma Yayın, Eğitim, Danışmanlık ve Reklam Hizmetleri A.Ş., İstanbul, ss. 103-107.
- Kıran, Abdullah (2005), **Ortadoğuda Su (Bir Çatışma ya da Uzlaşma Alanı)**, Kitap Yayınevi-93, İstanbul.
- Koluman, Aziz (Ed.) (2003), "Dünyada Su Sorununa Genel Bir Bakış", **Dünyada Su Sorunları ve Stratejileri**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları, Ankara.
- Kyoto Forumu** (3rd World Water Forum, Kyoto, Shiga and Osaka, Japan-March 2003) (2003), Web: http://www.world.water-forum3.com/jp/mc/md_info.html, Erişim: 28.06.2008.
- Marrakech Declaration** (1st World Water Forum, Marrakech) (1997), Web: <http://www.cmo.nl/pe/pe7/pe7-772.html>, Erişim: 22.07.2008.
- Meksika Forumu** (4th World Water Forum-Mexico-March 16-22, 2006) (2006), Erişim: 22.07.2008, Web: <http://www.worldwatercouncil.org/index.php?>
- Mert, Aykan (2008), "IMF ve Dünya Bankası Su Politikaları, Çokuluslu Şirketlerin Türkiye'deki Uygulamaları", **TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi (20-22 Mart 2008)**, s.365-376, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, Ankara.
- Ministerial Declaration of The Hague on Water Security in the 21st Century** (2 st World Water Forum, Lahey) (2000), Web: http://www.worldwatercouncil.org/fileadmin/www/Library/Official_Declarations/The_Hague_Declaration.pdf, Erişim: 22.07.2008.
- OECD (2003), **Improving Water Management**, IWA Publishing, France.
- Pamukçu, Konuralp (2000), **Su Politikası**, Bağlam Yayınları-143, İstanbul.
- Postel, Sandra (2000), **Son Vaha**, TÜBİTAK-TEMA Vakfı Yayınları, No-7, Ankara.
- Salihoğlu, Serhat (2006a), "Küresel Su Siyaseti Nedir?", **Su Yönetimi**, Tayfun Çınar ve Hülya K. Özdiç (Ed.), YAYED Memleket Yayınları, Ankara, ss. 3-42.
- Salihoğlu, Serhat (2006b), "Dünya Su Konseyi, Su Forumları ve İstanbul 2009", **Jeoloji Mühendisleri Odası Haber Bülteni** (2006/3), Web: http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/60678e8f2ba9c54_ek.pdf?dergi, Erişim: 26.07.2008.
- Shiva, Vandana (2003), **Su Savaşları**, Ali Kerem (Çev.), Aram Yayıncılık, İstanbul.
- TMMOB (Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği) (2008), "Su Üzerine Küresel Politikalar", İnşaat Mühendisleri Odası Ankara Şubesi Görüşü, **TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi (20-22 Mart 2008)**, ss.498-505, Web: <http://www.e-kutuphane.imo.org.tr/pdf/9152.pdf>, Erişim: 15.07.2008.
- Topçu, Ferhunde Hayırsever (2003), "Suda Neler Oluyor? Çokuluslu Şirketler ve Özelleştirmeler-2002", **Emek Araştırma Dergisi 2003/1 (9)**, Web: www.gen-el-is.org.tr/su%20makale.doc, Erişim: 22.06.2008.
- UN Press Release** (2003), "International Year of Freshwater 2003: UN International Year of Freshwater to Galvanize Action on Critical Water Problems", Web: <http://www.un.org/events/water/launchrelease.pdf>, Erişim: 22.06.2008.
- UN (United Nations) (2003), **The Right to Water** (Substantive Issues Arising in the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights): General Comment No-15 (E/C.12/2002/11), Web: www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/0/a5458d1d1bbd713fc1256cc400389e94?Opendocument, Erişim: 22.07.2008.
- USİAD (Ulusal Sanayici ve İşadamları Derneği) (2007), **Su Raporu (Ulusal Su Politikası İhtiyacımız)**, USİAD Yayını, İstanbul.
- Yalçınkaya, Ozan (2006), "Liberal Su Pazarları ve Çok Uluslu Su Şirketleri", **Karizma Dergisi**, Yıl-7, Sayı-27 (Temmuz-Ağustos-Eylül), ss. 65-72, Karizma Yayın, Eğitim, Danışmanlık ve Reklam Hizmetleri A.Ş., İstanbul.
- World Water Vision: Making Water Everybody's Business (2000), "Executive Summary", London: Earthscan Publications Ltd (Elektronik Yayın), <http://www.worldwatercouncil.org/fileadmin/www/Library/WWVision/TableOfContents.pdf>, Erişim: 28.06.2008.
- WSSD (2002), **World Summit on Sustainable Development, Implementation Report**, Johannesburg 26 August-3 September 2002, South Africa, Web: <http://www.johannesburgsummit.org>, Erişim: 28.06.2008.
- The Dublin Statement On Water and Sustainable Development** (1992), Web: <http://www.wmo.ch/web/homs/documents/english/icwedece.html#capacity>, Erişim: 09.05.2008.
- The WFD (**Water Framework Directive**) (2000), "WFD-a summary", http://www.euwfd.com/html/wfd_-_a_summary.html, Erişim: 28.07.2008.

<http://www.ntvmsnbc.com/news/363198.asp> (6 Mart 2006), "Dünyayı Bekleyen Su Savaşları", Son Güncelleme: 6 Mart 2006, Erişim: 17.05.2008.

<http://www.ntvmsnbc.com/news> (16 Temmuz 2008), "Su Savaşları Başlıyor"

<http://www.veoliawater.co.uk/en/international/world/>, "Veolia Water in the World", Erişim: 17.04.2008.

www.suez.org (2006), Suez Environment, Fact and Figures, Erişim: 21.02.2006.

<http://www.thameswater.co.uk> (2008), "About us", Erişim: 28.07.2008.

www.worldwatercouncil.org (2008), "World Water Council: An International Multi-Stakeholder Platform for a Water Secure World", Erişim: 28.07.2008.

KÜRESEL EKONOMİ ve KÜRESEL
ÇATIŞMA BAĞLAMINDA SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARI

Abstract

It is with no doubt that crude oil has always occupied an important seat at the list of the economic factors that cause global conflict. History has witnessed many events that the idea of controlling crude oil reserves resulted in even wars among states. Policy makers who are well aware of the fact that crude oil can change the result of an ongoing war placed many efforts to acquire the necessary oil reserves. It is argued that crude oil acts as a caus belli even today.

Conflicts that crude oil is responsible from can change form and can appear out to be in an implicit form. Currency choice in crude oil trade is another area where major actors confront. The effects and reflections of high oil prices cause some changes in the global system that prepares other grounds for conflicts. It is going to be wise to think that crude oil is going to continue to cause global conflicts in the foreseeable future, too.

Key Words: Crude Oil, Strategic Commodity, Currency, Oil Prices

KÜRESEL SORUNLARA NEDEN OLAN EKONOMİK BİR FAKTÖR OLARAK HAM PETROL

Özet

Ham petrol, hiç şüphesiz, küresel sorunlara neden olan ekonomik faktörler listesinde her zaman önemli bir yer işgal etmiştir. Tarih, petrol rezervlerini kontrol etme düşüncesinin devletler arasında savaşa bile neden olduğu bir çok olaya şahitlik etmiştir. Petrolün süregelen bir savaşın gidişatını bile değiştireceği gerçeğine vakıf olan politikacılar gerekli petrol rezervlerini ele geçirmek için bir çok çaba sarfetmişlerdir. Petrolün günümüzde bile bir savaş sebebi olarak hareket ettiği ifade edilmektedir.

Ham petrolün neden olduğu sorunlar şekil değiştirip dolaylı bir şekilde ortaya çıkabilmektedir. Ham petrol ticaretinin yapılacağı para biriminin seçimi ana aktörleri karşı karşıya getiren başka bir alandır. Yüksek petrol fiyatlarının etkileri ve bunun yansımaları küresel sistemde başka sorunlara zemin hazırlayan değişikliklere neden olur. Ham petrolün görülebilir bir gelecekte de küresel sorunlara yol açan bir ekonomik faktör olmaya devam edeceğini düşünmek mantıklı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ham Petrol, Stratejik Ürün, Para Birimi, Petrol Fiyatları

Introduction

It is a well known fact that wood used to enjoy the dominant position in the world primary energy mix for a long time. However, after the invention of the steam engine and the invention of new coal reserves, history witnessed an energy transition. First energy transition that the world faced was from wood to coal. It is after this transition that coal started to be used as the primary fuel. Coal was the dominant form of energy for industry, transportation and almost all kinds of economic activities (Grübler, 2004: 173). Industrial Revolution that was initiated in Europe and then spread to the other parts of the globe, with no doubt, had its driving motives from the availability and the advances in the usage of coal.

For a long time coal reserves of a country determined her advantageous position in world affairs. Navies in wars used coal as their fuel. War ships were able to be active and effective within long distances that are far away from their origin countries. Trade ships were able to carry the manufactured goods of their origin countries to distant continents. By this way the coal rich industrialized and developed countries were able to create spheres of their influences of their own.

In order to be active and dominant abroad, countries tried to search for new coal reserves within their territories. Moreover, coal reserves have been the reasons of even wars among states. Leading countries in Europe carried out wars in different stages of history in order to occupy and thus make use of rich coal reserves of Alsace Loren region.

However, after the discovery of profitable oil fields, crude oil replaced coal as the dominant fuel in the world primary energy mix. This second energy transition which is from coal to oil changed the composition and the patterns of previous energy consuming balance (Grübler, 2004: 175). Oil started to be used as the primary fuel because of its advantages over other types of fuels. The first advantage of oil to other types of fuel comes from its high energy content. When same amounts of oil and other forms of energy are taken into consideration, it is obviously clear that energy content of oil is much greater than any other types of fuel. Second advantage of oil comes from the ease in its transportation and use. Fluidity of oil makes it possible to store oil in big amounts and transport it to long distances. Another advantage of oil over other types of

energy sources is the appliance stock. The appliance stock that converts the usable energy to useful energy is designed in a way that they are compatible to be used with oil products. Because of its advantages over other types of fuel, oil started to be used as the primary energy fuel in almost all parts of the globe.

Currently, oil is the leading factor in transportation, in industry and in power generation. Cars need oil to run. Factories need continuous, uninterrupted flow of oil for production of goods. Generators need oil to produce electricity for almost all aspects of household consumption (Doman, 2004: 12). It is with no doubt clear that secure and continuous flow of oil is vital for the stable continuation of social and economic life.

Oil as a Strategic Commodity

A strategic commodity is defined as a good that can determine or change the fate of a war. It is accepted with common sense that oil is a strategic commodity that can determine the fate of a war or can change the direction of a war. One should remember that Britain decided to change the fuel of its navy from coal to oil before the First World War. By this way British war ships could travel long distances with a faster speed than her rivals. The decision of changing the primary fuel made it possible for British Navy to enjoy an advantageous position during the war (Uluğbay, 2003: 174). British Statesman Winston Churchill indicated that 'the wave of oil' would bring victory for his country.

It was during the Second World War that the aim of controlling oil reserves changed the fate of the global war. The aim of controlling and making use of the oil reserves of Soviet Union made Germany direct her forces to these areas. Germany gave big losses and the direction of the whole war changed (Armaoğlu, no date, 383). It is still argued by the historians and policy makers that the fate of war and the whole world might have been different if Germany was able to acquire the oil fields under consideration.

Oil as a Reason of War

Apart from changing the direction and determining the fate of a war, oil can be a reason itself to ignite a war. In such a case, the ambitions of controlling or invading the oil rich territories have generally been regarded or determined with broader strategic aims and objectives. Occupying or acquiring the oil facilities might provide a strong hand in fulfilling other ambitions.

It is argued by many historians that the decision of Japan on attacking Pearl Harbor, in its essence, has energy, oil driven motives. With an aim of supporting Great Britain, United States Administration banned the Treaty of Commerce and Navigation with Japan. Moreover, the licenses of export of aviation gasoline and machine tools to Japan were terminated. As a country of poor domestic oil reserves, Japan was in great and urgent need of oil supplies. The presence of the United States in Pearl Harbor was regarded as an obstacle to reach the oil reserves of Southeast Asia, Sumatran and Burmese oilfields. Japanese attack on Pearl Harbor, is regarded as the result of declining Japanese oil supplies (Smil, 2004: 363).

Oil supplies and reserves have been the cause of many other conflicts that include the involvement of third parties (Klare, 2005: 48). There have been numerous indirect interventions especially in the Middle East countries through arms sales, military training programs and open support in terms of foreign intervention. The intervention of foreigners aimed to re/store the stability in the oil rich regions. Establishment or the continuation of the rule of friendly regimes was the key factor in these involvements. Iranian case prior to the 1979 Islamic Revolution is one of the most prominent examples of this attitude. Western support to the Shah regime in Iran was aimed at strengthening the power and the influence of this invaluable alliance both domestically and regionally (Noreng, 1998: 238). Arms sales, military training, political backing and intelligence support should all be regarded as the tools of this aim.

Iraqi invasion of Kuwait under the leadership of Saddam Hussein in August 1990 had the intention of controlling oil reserves of this country. Iraq would not only double her oil reserves, but also be one of the most influential actors of the global oil market by acquiring the 20 % of the world oil reserves. In addition to this, Iraq would pose a serious threat to Saudi Arabia in becoming a neighbor to four giant oilfields; Manifa, Zuluf, Safania and Marjan. This regional conflict that has its roots in acquiring the oilfields then transcended to be global conflict. In 1991, a kind of an international coalition led by the United States attacked the Iraqi forces and restored the previous status quo (Klare, 2004: 6). The motives of the intervention of global forces included stabilizing global oil market in addition to the concerns of regional peace. It should not be forgotten that crude oil has proved to be strategic good that can effect or even change the continuation or the result of a war. It is an economic commodity the trade of which is done in great volumes; arguably the greatest in the world. History has proved that crude oil is proved to be a primary or secondary casus belli, too.

Currency Conflicts

It is widely accepted that US dollar has been the dominant currency in global trade for a long period of time. It is after the Second World War that dollar has been given a value equivalent to gold with the Bretton Woods Conference. The value of dollar was fixed to gold. Dollar was as valuable as gold. Since

dollar was the main currency internationally, other countries tried to keep dollar in their treasuries. This policy helped the US in destining to control US budget deficits and disciplining US monetary policy both in domestic terms and abroad. The convertibility of the gold to the dollar was one of the main tools of this policy (Pala, 1996: 103).

Gold convertibility and fixing the value of other currencies to dollar gave US a kind of an institutionalized power in international monetary politics. With this institutionalized power in hand, US enjoyed the unique power of funding her fiscal deficits and debts without paying an interest rate. Moreover, the US was able to spend less but invest more in both domestic and international arena when compared to other nations. Furthermore, the international position of dollar enabled the US to finance its budget deficits by other nations. Dollar was the reserve money for almost all other nations- excluding the Soviet Union block. International trade in goods and services were performed in dollars rather than the local currencies of the relevant parties.

Oil trade in dollars is at the top of the list of the reasons why US currency enjoyed a unique and dominant position for this long period of time. Crude oil is an economic commodity which every country should either produce or import for uninterrupted continuation of both economic and social life. Consumption of crude oil is necessary for almost all kinds of economic activity. Countries that were in need of importing crude oil had to keep dollars in their reserves to pay for the energy bill. It is a well known fact that both the concession agreements between the contractor firms and the host countries and the international oil trade agreements are concluded in dollars as the main currency since the foundation of oil in profitable areas.

It is with no doubt that this gave the dollar, consequently the US, a kind of a hegemonic power over other currencies (Noreng, 2004: 54). The primacy of the dollar over other currencies should not be regarded only in economic terms. This strengthens US position in political terms as well. United States was able to dominate and influence other countries with the strength of dollar (Hudson, 2003: 77) in addition to her military capability and other tools of physiological warfare. The international value of the dollar was one of the leading elements which were helpful to US to continue to enjoy her superpower status. Oil trade in dollars as the single currency was the primary reason for the search and the need of dollar concerning the relevant parts of this trade (Bromley, 1991: 138).

However, the dominance and the primacy of the dollar were challenged by the euro. In fact the struggle of power between the dollar and the euro is regarded as a reflection of the struggle between the United States and the European Union. Euro, which has been a European success, is trying to be an international success (Portes and Rey, 1998: 309). European policy makers are well aware of the fact that for one of the basic standpoints for European Union in the aim of being a powerful and an influential actor in world politics is the common use of her currency in global economy. It is because of this fact that the EU is challenging the US hegemony in monetary terms with the presence of euro.

Within this framework it is wise to argue that two distinct monetary blocks begin to emerge in the global arena. These groups can be categorized as the North American- Asian dollar block and the European-Russian euro block. There is a kind of a political alliance between North America and the Asian countries; Japan, Korea etc. The counter of this monetary block that is the European- Russian block is leaded by the EU. After the formation of the EU, European leaders regard the influence area of the former Soviet Union as their 'near abroad' and attach a special importance to these areas. The addition of China and India and their currencies into this struggle add a new dimension to this framework.

The addition of major Middle Eastern and North African oil exporters to this framework makes the issue under consideration more complex. Major oil exporters in the Middle East and North Africa have strong trade relations with European countries. Major oil exporters in the Middle East and North Africa export oil to Europe and import a great amount of their needs from their trade counterparts. There appears a currency conflict. Dollar as the main currency in oil trade results in a loss for both exporters and importers in this framework. Oil exporters sell oil in dollars and buy necessary goods in euros. In response the European countries buy oil in dollars and sell goods in euros. Both sides have to face a kind of a loss through this economic engagement (Noreng, 2004: 74).

A similar situation is experienced among major non OPEC oil exporters and the EU. North Sea oil and the Russian oil are traded in dollars, too. However, the United Kingdom, Norway and Russia conclude most of their trade deals with other European countries. Oil trade in dollars, trade of other goods and services in euros in return result in a big trade loss for the trade partners concerned.

Apart from these regional concerns and consideration, the dominance of the dollar in oil trade is institutionalized with the New York Mercantile Exchange (NYMEX), International Petroleum Exchange (IPE) in London and Dubai Exchange. Both exchanges trade oil in dollars. The formation of a new exchange institution performing oil exchange in euros is regarded as a rival to the long lasting dominance of dollar in global oil trade.

Different parts have different aims and motives in pursuing the policy of pricing oil in euros. European policy makers look for international acceptance. An amount of oil exporters are trying to minimize their trade loss with their European counterparts. Some of the exporters try to challenge the dominance of

dollar in international monetary affairs and the dominance of the US in global politics. The leaders of Venezuela and Iran have declared their intention of pricing oil in euros. It is a known fact that Iraq, under the leadership of Saddam Hussein, pursued a policy of oil trade in euros. It should also be remembered that an amount of commentators have argued that oil trade in euros was among the list of the reasons in the US decision in intervening Iraq.

In the light of the idea or belief that economics and politics are hard to be separable, it would be reasonable to argue that the policy of pricing oil in euros has supporters worthy of mentioning. It is widely accepted that with the initiation of the policy of pricing oil in euros, the global dominance of the dollar and consequently the US would be challenged. It is not only in Europe but in other parts of the globe that some of the policy makers are not confident with the increasing US presence in other parts of the globe. A Russia under revival could be interested in responding to US presence in her influence area; the Caucasus, the Caspian, Central Asia and East Europe. Major Middle Eastern oil producers which were/are not confident with the US standing and policy in Palestinian and Israeli conflict (Venn, 1986: 162) might attach an importance to oil trade in euros in challenging the dominance of the dollar. Saudi money holders might have strong incentives in lending their money somewhere apart from the US because of the demonization of Saudi Arabia after September 11 events. Trading oil in euros could serve to this policy. Major oil consumers and rising economic powers, India and China, could have their own economic, historic and political concerns and aims in diminishing or framing the US influence and power in Asia. European Union as an entity has her own motives of diminishing the power of the dollar in the global economic balance. International strength of this supranational entity is strongly connected to the acceptance of her currency in global trade. Failure to accomplish this would result in a loss of confidence to her currency and would consequently place question marks on her role and position in global politics (Noreng, 2004: 78). Trading oil in euros has become a ground for challenging the power and the influence of the US in the global arena. Pricing crude oil has become an area of global conflict the influence of which has affected the policies of third parties, too.

High Level of Oil Prices

High level of prices is another area where crude oil causes a global conflict. Energy security is defined as the continuous flow of energy in considerable amounts with affordable prices. There is an energy security challenge in the physical absence or lack of crude oil. However, a high energy bill or cost is another challenge to the security of supply. In the absence of energy, which is defined as the capability to do work, factories would not run, vehicles would not move. It is obvious that in such a case both economic and the social life would be interrupted (Martin, 2005: 11).

Policy makers are well aware of the fact that price elasticity for crude oil is low for the short term. There is no substitute good for crude oil. There is a fixed appliance stock for energy burning utilities. Energy burning utilities use crude oil and the appliance stock is fixed. Motor vehicles need crude oil products to move. Power generators need crude oil to produce electricity in a great amount. Factories need crude oil to produce goods (Allen, 1992: 5). It is obvious that whatever the price of the crude oil is; it has to be paid. Continuous flow of crude oil is so important that the buyers are willing and in a way are compulsory to pay the prices of tomorrow from today.

The volatility of oil prices is a serious issue for the policy makers to tackle with. Since oil prices are not constant, the bill that the countries are going to pay tomorrow is different from the oil bill today. High level of oil prices has global reflections on the international political affairs (Lynch, 2003: 110). The effects of the problem under consideration embody problems for both consumers and producers.

It is obvious that there is a kind of money transfer from the consumers to the producers. Eating more food than one can digest create problems for oneself. Earning more money than can be invested in the fiscal structures of that country cause problems for the state concerned. The earnings coming from the oil wealth would not be evaluated accurately. The idea of continuous flow of money would result in wrong decisions in economic policy. When the income of the budget of a country is composed of a single item, crude oil, the ruling elite would enjoy the benefits of the income. The rest of the society would not benefit from the oil wealth in equal terms. This would create a kind of unrest among the public. Since the economy of the country is built on a single item, other parts of the economy would not develop accordingly. This would result in high unemployment and inflation in the long term (Stevens, 2003: 13). Ruling elites of the major oil exporters are in the habit of transferring huge amounts of funds to other parts of the economies of their countries in terms of subsidies. This would seem to solve the problems in the short term. However, the problems of a 'rentier state structure' show itself in the long term (Chaudhry, 1994: 19).

It is not only the producers but the balance of the consumers also is badly affected with high level of oil prices. Both developing and developed countries have to pay the rising bill of the high oil prices. Developed countries, the major consumers, have to pay the highest bill. Common wisdom would argue that the worst affected are the major consumers, the developed countries, from the rise in oil prices. However, the structures of the chains of the oil industry and policy have proved that developing countries are the ones that are worst affected from the rising oil bill.

When major oil exporters are taken into consideration, it is obvious that the fiscal structures of OPEC members are not able to invest this flow of supernormal profit within their own monetary structures. Oil exporters tend to invest this supernormal profit within the fiscal structures of the developed countries. The money flow from developed countries to oil exporters in a way turns back to developed countries again.

It is the developing countries that are worst affected from the rise in oil prices. It is obvious that whatever the price for oil is, it has to be paid. Developing countries have two options in facing the rising crude oil bill. Developing countries should either directly reflect the rising bill to their citizens or find foreign debt. If the rising bill is directly reflected to the domestic market, citizens would have to pay more money directly in the oil station. This would immediately cause unrest among the public (Stevens, 2001: 22).

It is generally the second option that is preferred. Developing countries try to seek for foreign debt. Oil producing countries are unable invest their own money within their own structures that they prefer to direct their income to the developed countries. Lacking from the oil exporters option developing countries look for other finance sources (Stevens, 2001: 25). It is the developed countries or international finance institutions that are willing or able to lend money to them. It is an actual fact that the forerunners and leaders of international finance institutions such as the World Bank and the International Monetary Fund that developing countries can apply are the developed countries. In either case developing countries apply to the developed countries in a way.

The reflections of these developments are the increase in the importance of developed countries in the international system. Developed countries increase their control, dominance and heaviness over developing countries. The results of the rise in oil prices are not only in economic terms. It has political reflections, as well. Increased reliance of developing countries to developed countries is another area where crude oil has become a source of major global conflict.

Conclusion

Crude oil has been on the top of the agenda of world politics since the importance of this hydrocarbon resource is understood by geologists, politicians and economists. It has been the dominant component of the world primary energy mix. Crude oil is the most widely used source of energy since the energy transition from coal to oil. It seems to be clear that alternative energy sources are far from challenging the advantageous position of crude oil in global energy consumption. For the foreseeable future, crude oil is going to continue to enjoy the dominant seat in the world primary energy mix.

It is also clear that this hydrocarbon energy source has been a kind of a battleground for the actors involved. Crude oil reserves have become a major source of conflict among the states. States had to participate in even wars in acquiring or expanding their oil reserves in some cases.

The conflicts that crude oil is responsible for are not only limited to physical control of the flow of oil. Oil trading and its tools also caused clash of interests among the parties involved. The currency type in which the trade of oil is carried out has become a kind of an implicit battleground among the major producers and consumers. The transfer of funds from the importers to exporters cause another form of global conflict the affects of which transcend the boundaries of nation states and embody a global form. History has witnessed many occasions that crude oil by itself as a physical entity or any kind of oil politics have caused conflicts and sometimes even rivalry among the states. It seems to be clear that world politics will face some other types and forms of conflicts among the parties involved in the future, too. It is the responsibility of the politicians and economists to take this fact into consideration in shaping, formulating and implementing their policies.

Bibliography

- Allen, John (1992). *Energy Resources for a Changing World*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Armaoğlu, Fahir (no date). 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul, Alkım Yay.
- Bromley, S (1991). *American Hegemony and World Oil*, New York, Polity Press.
- Chaudhry, Kiren (1994). "Economic Liberalization and the Lineages of the Rentier State", *Comparative Politics*, October , 1-25.
- Doman, Linda (2004). "Global Energy Use: Status and Trends" ed. Clevalend, James. *Encyclopedia of Energy Volume 1*, California, Elsevier, 11-21.
- Grübler, Arnuf (2004). "Transitions in Energy Use" ed. Clevalend, James. *Encyclopedia of Energy Volume 6*, California, Elsevier, 163-177.
- Hudson, Michael (2003). "America's Monetary Imperialism", *Global Dialogue*, winter/spring 2003, 73-81.
- Klare, Michael (2004). *Blood and Oil*, New York, Metropolitan Books.
- Klare, Michael (2005). *Kaynak Savaşları*, İstanbul, Devin Yay.
- Lynch, Michael (2003). "Causes of Oil Price Volatility" *The Journal of Energy and Development*, 28 (1), 107-140.

- Martin, William (2005). "Security and Energy" ed. Branch-Elliman, Devon and others. Energy and Security, Prague, PASS, 10-14.
- Noreng, Oystein (1998). Petrol ve İslam, İstanbul, Sabah Kitapları.
- Noreng, Oystein (2004). "Oil, the Euro and the Dollar", *The Journal of Energy and Development*, 30 (1), 53-80.
- Pala, Cenk (1996). 20. Yüzyılın Şeytan Üçgeni, İstanbul, Kavram Yay.
- Portes, Richard and Rey, Helene (1998). "The Emergence of Euro as an International Currency" ed Begg, David and others. EMU: Prospects and Challenges for the Euro, London, Blackwell Publishers, 307-332.
- Stevens, Paul (2001). "The Economics of Energy 2", *The Journal of Energy Literature*, 7 (1), 3-45.
- Stevens, Paul (2003). "Resource Impact: Curse or Blessing? A Literature Survey", *The Journal of Energy Literature*, 9(1), 3-41.
- Uluğbay, Hikmet (2003). Petropolitik, Ankara, Ayraç Yay.
- Vaclav, Smil (2004). "War and Energy" ed. Cleveland, James. Encyclopedia of Energy Volume 6, California, Elsevier, 363-370.
- Venn, Fiona (1986). Oil Diplomacy in the Twentieth Century, London, McMillan.

Özet

Ülkelerdeki silahlı çatışmaların arkasındaki ekonomik nedenlere bakıldığında bunları birkaç grupta toplamak mümkündür. Ülkelerin gelir düzeyi ile çatışmalar arasında bir ilişki vardır. Gelir düzeyi düşüğe iç çatışma riski artmaktadır. Çatışmaları etkileyen bir diğer faktör ülkenin ekonomik performansıdır. Ülkenin ekonomik performansı düşüğe çatışma çıkma olasılığı da artmaktadır. Ülkede ekonomik eşitsizliğin yaşanması çatışmalar için bir diğer risk unsurudur. Ekonominin doğal kaynaklara bağımlı olması da çeşitli mekanizmalar yoluyla çatışma riskini artırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çatışma, Doğal Kaynaklar, Ekonomik faktörler, Çatışmaların Önlenmesi

ECONOMIC FACTORS CAUSING CONFLICTS AFFECTING GLOBAL PEACE AND SECURITY

Abstract

It is possible to sum up the economic factors behind the armed conflicts in several groups. There is a correlation between income level of an economy and conflicts. When income level of a country decreases, the risk of conflict increases. Another factor affecting conflicts is economic performance of the country. When the economic performance of a country deteriorates, the possibility of conflict in this country rises. Economic inequality is another risk factor. Natural resource dependency rises the risk of conflict as well.

Keywords: Conflict, Natural Resources, Economic Factors, Conflict Prevention

Giriş

Kanadalı sosyolog Marshall McLuhan yaklaşık 40 yıl önce kitle iletişim araçlarının toplum üzerindeki etkilerini incelemiş ve elektronik iletişim araçlarının dünyayı “küresel bir köye” dönüştüreceğini öne sürmüştü. Kitle iletişim araçlarının sadece baskı makinesi, radyo ve televizyondan ibaret olduğu bir dönemde ifade edilen küresel köy öngörüsü bu gün uydu teknolojileri, bilgisayar, internet ve web gibi yeni iletişim araçlarının gelişimiyle daha da gerçekçi bir temele oturmuştur.

İletişim olanaklarının artmasıyla küresel köye dönüşüm sürecinde bazı ulusal ya da bölgesel sorunlar da küreselleşmeye başlamıştır. Savaşlar, küresel barış ve istikrarın sağlanması, küresel ısınma sorunu, ozon tabakasının incinmesi, çevre kirliliği, biyolojik çeşitliliğin azalması, uluslararası terör, küresel yoksulluk, finansal krizler, salgın hastalıklar vb. bu sorunlardan bazılarıdır. Bu sorunları ülkelerin tek başlarına çözmesi mümkün olmayıp ülkeler arası işbirliğini gerektirmektedir. İletişim araçları söz konusu küresel sorunlara karşı ortak bir bilincin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır.

Küresel barış ve istikrarı tehdit eden en önemli olay savaştır. Savaş denince genelde insan topluluklarının şiddet içeren bir biçimde çatışması akla gelir. Bu çatışmalar ülke içi çatışma şeklinde olabildiği gibi ülkeler arasında da olabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında savaşta saldıran ve savunan taraf olmak üzere iki taraf vardır. Savaşın çıkması için bir tarafın saldırması şarttır.

Tarih boyunca yapılan savaşlara bakıldığında bunların çok çeşitli nedenlerle ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlar arasında, toprak kazanmak, harp ganimeti ele geçirmek ya da köle insan gücü sağlamak gibi ekonomik nitelikli nedenleri saymak mümkündür. Nüfus artışının zorladığı ve toprak kazanmak için girişilen istilâ savaşları, savaş ganimeti ele geçirmek için komşu ülkelere düzenlenen saldırı savaşları, çok farklı nedenlere bağlansa da, dikkatle incelendiğinde, hemen tümünün özünde tek bir nedene, ekonomik gerekçeye dayandığını açıkça görmek mümkündür. Geçmiş dönemlerde bazı imparatorlukların giriştikleri tüm yerküreyi istilâ hareketlerinin de görüntüsü farklı olabilmekle beraber, bunların temelinde de ekonomik kazanım ve güç elde etme amacı yatmaktadır (Önder, 2003).

Günümüzde devletler arası savaş bir kaç istisna dışında yerini bölgesel iç silahlı çatışmalara bırakmış gözükmektedir. Bu çatışmalar çıktığı ülkeyle sınırlı gibi gözükse de bunların etkileri çoğu zaman ülke sınırlarını aşmakta, uluslararası toplumun barış ve istikrarını da tehlikeye sokabilmektedir. Ülke içi silahlı çatışmaların arkasında etnik, dini, siyasal ve ekonomik sebepler olabilmektedir. Bu çalışmada barış ve istikrarı tehdit eden silahlı çatışmalara yol açan ekonomik faktörler üzerinde durulacak ve konuya ilişkin çözüm önerileri getirilecektir. Çalışmada betimleyici bir yöntem izlenecek ancak konuyla ilgili daha önce yapılan ekonometrik çalışmaların sonuçlarından da bahsedilecektir.

Çatışmaların Ekonomik Kökenleri

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki çatışmalara bakıldığında bunların uluslararası olmaktan ziyade iç savaş biçiminde oldukları görülmektedir. İkinci Dünya Savaşında 50 milyon insan ölmüştü. Ancak bu büyük savaştan sonra bu güne kadar 150'den fazla savaş çıkmış ve bu savaşlarda 20 milyondan fazla insan hayatını kaybetmiştir (Omurtag ve Karaçay, 2004). Birinci ve İkinci Dünya Savaşları 5-6 yıl sürmüştü. Bundan sonra çıkan savaşlar ise çok uzun yıllar devam etme eğiliminde olmuştur. Bir diğer özellik ise savaşın kurbanlarının artık askeri hedeflerden ziyade ekonomik birimler olmasıdır. Savaşların karakterinde meydana gelen bu değişikliğin hızlı küresel refah artışı, artan küreselleşme ve küresel eşitsizliğin gittikçe belirgin hale geldiği bir döneme denk gelmesi dikkat çekmektedir. Bu süreçte bazı ülkeler daha zengin olurken bazıları da daha fakirleşmektedir.

Zenginlik ve Savaş İlişkisi

2006 yılında yayımlanan Birleşmiş Milletler Üniversitesi Kalkınma Ekonomisi Araştırmaları Enstitüsünün yayımladığı raporda; dünyadaki gelir dağılımı eşitsizliği küresel boyutta incelenmiştir. İlgili rapora göre; dünyada yaşayan yetişkinlerin sadece yüzde ikisinin serveti, kalanların yüzde 50'sinden daha fazla. Yani dünya nüfusunun sadece yüzde 10'nu dünya servetinin yüzde 85'ine sahip. Ayrıca rapora göre dünyanın en varlıklı yüzde 30'u Amerika'da, yüzde 27 ise Japonya'da yaşıyor. Yine Birleşmiş Milletler Raporuna göre; dünya nüfusunun yüzde biri, servetin yüzde 40'ını kontrol ediyor ve bu zenginlik çoğunlukla en gelişmiş ülkelerde, Amerika, Asya Pasifik bölgesi ve Avrupa'da yoğunlaşmaktadır.

Dünya Bankası'nın 2001 yılı verilerine göre; 1998 yılında dünya nüfusundan 1 milyar 174 milyon 90 bin kişi günde 1 doların altında gelire yaşamaktadır. Fakirlikte Güney Asya 521,8 milyon kişi ile birinci sırayı alırken, 301,6 milyon kişi ile Aşağı-Sahra Afrika ikinci sırayı, 267,1 milyon kişi ile üçüncü sırayı Doğu Asya ve Pasifik almaktadır. Dünya nüfusunun yaklaşık yarısı ise satın alma gücü paritesi ile yılda 700 \$ yani günlük 2 Dolar'dan daha az bir gelire yaşamaktadır. Dünya nüfusunun % 10'u mal ve hizmetlerin % 70'ini üretirken, dünya toplam gelirinin % 70'ini almaktadır. Dünya nüfusunun % 50'sinin dünya üretimindeki payı sadece % 6'dır.

Görüldüğü şekliyle dünyadaki toplam gelir artarken, zengin ile fakir arasındaki farklılığın büyüyerek gelir dağılımındaki eşitsizliğin artması ve yoksulluğun küresel boyut kazanması bugünkü dünyanın en önemli sorunlarından biridir. Dünyanın en yoksul bölgeleri aynı zamanda iç karışıklıkların, savaşların ve çatışmaların yaşandığı bölgeler olması yoksulluk ile bu durum arasında bir ilişki olduğuna işaret eder.

Zengin ulusların fakirlerden daha fazla savaşa eğiliminde oldukları düşünülebilir. Artan zenginliğin insanları neden daha fazla savaşa yöneltilmesine ilişkin bir çok araştırmacı ampirik ve teorik gerekçeler ileri sürmektedir. Bazıları eğer ekonomik büyüme bir ekonomide servetin değerinde bir artışla sonuçlanırsa, bu durum söz konusu serveti korumak için şiddete başvurma eğilimlerini de artırabileceğini ileri sürmektedir. Diğer taraftan ülkenin servetinde meydana gelen bir artış da devletin ele geçirilmesine yönelik şiddet eğilimlerini artırabilmektedir. Bu konudaki karşı görüş ise, zengin toplumlarda zenginliği yağmalamaktan ziyade üretimde bulunmaya daha fazla önem verildiği, insanların enerjisini saldırganlığa değil de ekonomik üretime kanalize edeceği şeklindedir.

Bu konuyla ilgili yapılan ekonometrik çalışmalar zenginliğin iç savaş ihtimalini azalttığını ekonomik büyümenin bu konudaki riskleri azaltırken ekonomik daralmanın tersine bir etki yarattığını göstermektedir. Bir örnek vermek gerekirse, zenginlik ve iç savaş ihtimali arasındaki ilişkinin incelendiği bir çalışmada (Humphreys, 2003:2) kişi başına 250 ile 5000 dolar arası gelir düzeyleri ele alınmış, diğer değişkenler sabitken bu gelir düzeylerinde beş yıllık bir süreçte iç savaşla gelir düzeyi arasındaki ilişki araştırılmıştır. Buna göre, kişi başı gelirin 250 dolar üzerinde olduğu ülkelerde iç çatışma olasılığı %15 olmakta, 600 dolar olan ülkelerde bu olasılık yaklaşık yarı yarıya düşmekte, 1250 dolar olan ülkelerde tekrar yarıya düşerek %4 olmakta, 5000 dolardan fazla olan ülkelerde ise %1'in altına düşmektedir. Bunun nedeni konusunda yapılan açıklamalardan biri, daha zengin ülkelerin servetlerini koruma konusunda daha fazla yeteneğe sahip olmaları ve böylece muhtemel isyancılar için serveti ele geçirmede çatışma çıkarmanın pek cazip yol olmamasıdır. Bu konudaki bir diğer açıklama ise yoksulluğun şiddete neden olduğu şeklindedir. Zenginlik ile olası iç savaş arasındaki ilişkinin ele alındığı bu çalışmada sonuçların güvenilir olmasını etkileyen bir faktör ülkenin diğer özelliklerinin dikkate alınmamasıdır. Örneğin ülkede yerleşmiş demokratik gelenek ülkede zenginliğin artmasına, çatışmaların azalmasına yol açabilir. Diğer taraftan değişkenler arası ilişkinin yönü bakımından da bazı sorunlar vardır. Örneğin, ülkenin yakın zamanda hiç çatışma yaşamamış olması ve bu nedenle tüm kaynaklarını ekonomik gelişme için tahsis etmesi zenginliği artıran bir unsur olabilir.

Fearon and Laitin (1997) yaptıkları bir çalışmada yukarıdaki çalışmaya paralel sonuçlar elde etmişlerdir. Buna göre, kişi başına GSYİH'sı 600 dolar civarında olan ülkelerin gelecek on yıl içinde bir iç savaş yaşama olasılığı %18, bu rakam 2000 dolara çıktığında olasılık %11 de düşmekte, 10,000 doların üstünde olan ülkelerde ise %1'in altına inmektedir.

Sebebi ne olursa olsun yukarıdaki rakamlar zenginlikle çatışmanın bir arada olmadığını göstermektedir. Bu da, zengin ülkelerin fakir ülkelerin ekonomik gelişmelerine destek vermelerinin oradaki muhtemel çatışmaların yayılma etkisinden kaçınmak için kendi yararına olacağı düşüncesine de destek vermektedir.

İkinci Dünya Savaşından sonra ekonomik büyüme küresel olarak artmasına rağmen aynı dönemde çatışmaların da artması paradoksal bir durum ifade etmektedir. Buna getirilen açıklamaların biri söz konusu dönemde çatışmalarla aynı yönde ilişkili olan –nüfusun boyutu gibi-diğer faktörlerin de artmasıdır. Bu nedenle bu faktörlerin çatışmayı artırıcı etkisi artan zenginliğin çatışmayı azaltıcı etkisinden ağır basmaktadır. Bu konuda getirilen bir diğer açıklama da küresel ekonomik büyümenin kazanımlarının dünyanın değişik bölgelerine eşitsiz bir şekilde dağılması şeklindedir. Afrika gibi bazı bölgeler negatif bir ortalama büyüme oranına ve yüksek çatışma oranına sahiptir. Sonuçta çatışmalar sıklıkla dünyanın daha fakir bölgelerinde yoğunlaşmaktadır. Buraya kadar yapılan açıklamalar genelde iç çatışmalarla ilgiliydi.

Zenginlik ile devletlerin birbirlerine karşı yürüttükleri savaş arasında da ilişki konusunda bazı uluslararası ilişkiler teorisyenleri ülkeler zenginleştikçe ekonomik canlılıklarını sürdürebilmek için dışarıda ele geçirilebilecek yeni pazar ve doğal kaynak arayışına girdiklerini ileri sürmektedir. Bu durumda zengin doğal kaynaklara sahip fakir ülkeler hedef haline gelmektedir. Dolayısıyla güçlü devletlerin ekonomik büyümesi ile saldırganlıklarının artması arasında bir ilişki oraya çıkmaktadır. İhtiyaç duyulan kaynakların ticaret yoluyla sağlanamaması durumunda bu ilişki daha da güçlenmektedir. Bu konuda bir diğer saptama ise zengin ülkelerin birbiriyle savaşmak yerine ticaret yapma eğilimlerinin daha güçlü olduğu yönündedir.

Eşitsizlik ve İç Savaşlar

Siyaset bilimciler ve Marksist teorisyenler genellikle iç çatışmaların nedeni olarak eşitsizliği görmektedirler. Eşitsizlikleri dikey ve yatay eşitsizlikler olarak ele almak mümkündür. Dikey eşitsizlikler bireyler arasındaki eşitsizliği ifade ederken yatay eşitsizlikler gruplar ya da bölgeler arasındaki eşitsizliği ifade etmektedir. Eşitsizlik olgusunu ele alış biçimindeki farklılıklara bağlı olarak yapılan ekonometrik çalışmalar farklı sonuçlar vermektedir. Örneğin Collier ve Hoeffler (2000) çalışmasında eşitsizlikle iç çatışmalar arasında anlamlı bir ilişki bulamazken, Østby (2003) yatay eşitsizlikle iç savaşlar arasında pozitif bir ilişki, dikey eşitsizlikle iç savaşlar arasında negatif bir ilişki bulmuştur. Gerçi Collier ve Hoeffler'in çalışmasında bazı problemler olduğu daha sonraki çalışmalarda ortaya konmuştur (Nafziger ve and Auvinen, 2002:156). Yine benzer şekilde MacCullouch (2001), gelir, askeri harcamalar gibi diğer faktörleri de dikkate aldığı çalışmasında daha yüksek eşitsizliğin daha fazla çatışmaya yol açabileceğini bulmuştur. Nafziger ve Auvinen (2000), çalışmasında iç savaşla eşitsizlik arasında güçlü bir ilişki bulmuştur. Alesina and Perrotti (1996), Cramer (2003) ve World Bank (2003) ise ekonomik eşitsizliğin çatışmaların önemli bir nedeni olduğuna işaret etmektedirler.

Dutta ve Mishra (2005) ise, yaptıkları çalışmada eşitsizliğin çatışmalara neden olabilmesine rağmen eşitsizliğin çatışmalar üstündeki etkisinin çok açık olmadığını bulmuşlardır. Buna göre, bir ülkede eşitsizliğin olması durumunda biri avantajlı diğeri dezavantajlı olmak üzere iki grup olup, çatışma her iki grup içinde maliyetli bir iş olduğu için eşitsizliğin düşük düzeyde olduğu toplumlarda çatışma görülmemektedir. Sadece eşitsizliğin belli bir düzeyin üstüne çıkması durumunda, dezavantajlı grup çatışma başlatmaktadır. Daha yüksek eşitsizlik düzeylerinde ise, her iki grup da çatışmaya girmektedir. Burada dezavantajlı grup isyan eden taraf iken avantajlı grup bastırılan taraf olmaktadır.

Eşitsizlik aşırı düzeylere ulaştığında da ciddi isyan çıkabileceği korkusuyla üretim sektörü gelişmemekte ve ekonomi geçimlik düzeye gerilemektedir. Örneğin, Bougainville isyanı bölgedeki madenlerin yerel halka yeterince fayda sağlamadığı gerekçesiyle çıkmış sonuçta bölgedeki bakır madenlerinin kapanmasına yol açmıştır. Böylece bölgenin gelirinde bir düşüş olmuştur.

Bir ülkedeki mevcut eşitsizlik her zaman çatışmalara yol açmamaktadır. Eğer insanlar gelecekte eşitsizliğin daha az olacağını düşünüyorsa çatışma çıkmamaktadır. Ancak gelecekte eşitsizliğin daha da artacağı yönünde bir kanaat oluşmuşsa çatışmaların çıkması önlenmemektedir. Örneğin, BBC (16 Nisan 2002)'de Hindistan'da milyonlarca devlet işçisinin işçi yasasında önerilen ve işçi karşıtı olarak değerlendirilen değişiklikleri protesto etmek için ulusal çapta greve gittiğini bildirmektedir. Burada grevin başlamasında, kişilerin gelecekte ortaya çıkabilecek eşitsizlikle ilgili kaygılarının önemli rol oynadığını söylemek mümkündür. Benzer şekilde, Sri Lanka'da hükümet Tamillerin yüksek eğitime geçişlerini kesip diğer haklarını da sınırlandığında, Tamiller ciddi bir isyan başlatmıştı. Burada da Tamiller hükümet politikalarını gelecekte ortaya çıkabilecek ve kendilerini önemli ölçüde zarara uğratabilecek bir eşitsizliğin potansiyel kaynağı olarak görmüştür.

Dutta ve Mishra (2005) eşitsizlik konusunda kişilerin gelecekle ilgili düşüncelerinin çatışmaların çıkması konusunda önemli bir rol oynadığı tespitinde bulunduktan sonra bazı önerilerde bulunmaktadır. Buna göre, hükümetin geleceğe yönelik eşitsizliği azaltacak politikalar izlemesi çatışmaları da azaltacaktır. Örneğin, Sudan'da çatışan taraflar petrol kuyularından gelecekte sağlanacak karların eşit olarak bölünmesi konusunda anlaşmışlardır. Şayet böyle eşitlikçi kurallar kurumsallaştırılabilir ve uygulanabilirse, o zaman çatışmalar kesinlikle azalacaktır. Ancak taraflardan birisi pazarlık konusunda daha zayıf kalır ve diğer taraf

ortak üretimden daha fazla pay alırsa bu durumda problemler tekrar başlayacaktır. Bu durum bir çok barış anlaşmasının çatışmaları önlemede neden başarısız olduğunu da açıklamaktadır.

BM eski genel sekreterlerinden Kofi Annan yaptığı bir konuşmasında iç çatışmaların zengin ile yoksul arasındaki eşitsizlikten ziyade güç ve kaynakların gruplar arasında eşitsiz biçimde dağılmasıyla ortaya çıkan yatay eşitsizlikten kaynaklandığını ifade etmektedir (Annan, 1999) . Ekonometrik çalışmaların eşitsizlik ve iç çatışmalar konusunda bir biriyle tutarlı olmayan sonuçlar verdiği görülmektedir. Bunun en önemli sebebi eşitsizlik kavramının geniş anlamı olmasıdır. Eşitsizlik kavramı yatay ve dikey olarak ayrıldıktan sonra, yatay eşitsizlik de kendi arasında sosyal siyasal ve ekonomik eşitsizlikler biçiminde ayrılabilir. Tüm bu eşitsizlikleri ölçmede kullanılacak çok sayıda değişken bulunmaktadır. Dolayısıyla bunların farklı kombinasyonları farklı sonuçlar verebilmektedir.

Doğal Kaynaklar ve İç Savaşlar

1990'ların ortalarından itibaren iç savaşın nedenleri konusunda bir çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların en önemli bulgularından bir tanesi doğal kaynakların – bilhassa petrol ve altın, elmas, coltan ve diğer yontulmamış değerli taşların- iç savaşların başlamasında ve devamında önemli rol oynadığıdır. Burada sözü edilen coltan, özellikle cep telefonları, bilgisayar endüstrisinde, silahlanma ve roket üretiminde kullanılan, sanayi ürünlerinin yüksek derecedeki sıcaklığa dayanıklılığı için kullanılan bir madendir. Dünya rezervlerinin %80'i Kongo'dadır. Burada sayılan doğal kaynakların dışında başka tip doğal kaynaklar da bilhassa kereste- çatışmalarda önemli rol oynamaktadır. Diğer taraftan uyuşturucular eğer doğal kaynak kabul edilirse, bunlar da çatışmalarda önemli roller oynayabilmektedir. Tablo 1'de 1990-2002 arasında doğal kaynaklarla ilgili çatışmalar ve bölgeler gösterilmiştir.

Tablo 1: Doğal Kaynaklarla Bağlantılı İç Savaşlar, 1990-2002

Ülke	Süre	Kaynaklar
Afghanistan	1978-2001	Değerli taşlar, afyon
Angola	1975-2002	Petrol, elmas
<i>Angola (Cabinda)</i>	1975-	Petrol
<i>Burma</i>	1949-	Kereste, kalay, değerli taşlar, afyon
Cambodia	1978-97	Kereste, değerli taşlar
Colombia	1984-	Petrol, altın, koka
Congo, Rep.	1997	Petrol
Congo, Dem. Rep.	1996-97	Bakır, koltan, elmas, altın, kobalt
Congo, Dem. Rep.	1998-	Bakır, koltan, elmas, altın, kobalt
<i>Indonesia (Aceh)</i>	1975-	Doğal gaz, mariuana
<i>Indonesia (W Papua)</i>	1969-	Bakır, altın
Liberia	1989-96	Kereste, elmas, demir, hurma yağı, kakao, kahve, mariuana, kauçuk, altın
<i>Morocco</i>	1975-	Fosfat, petrol
<i>Papua New Guinea</i>	1988-	Bakır, altın
Peru	1980-1995	Koka
Sierra Leone	1991-2000	Elmas
<i>Sudan</i>	1983-	Petrol

Kaynak: (Ross, 2003: 29) Not: İtalik yazılı olanlar ayrılıkçı çatışmaları göstermektedir.

Tablo 1'de gösterilen 17 çatışmadan sekizi yontulmamış değerli taşlarla ilgilidir. Altısı, petrol ve doğal gaz kaynaklıdır. Beş tanesi yasa dışı uyuşturucularla ilgilidir. Üçünde de çatışmanın kaynağı kerestedir. Çatışmaların çoğunda birden fazla kaynak birlikte etkili olmuştur. Tablodaki çatışmaların yarısından fazlası Afrika'dadır. Çoğu Afrika ülkeleri petrol, doğal gaz ve maden ihracatına büyük ölçüde bağımlı olduklarından, çatışmalar büyük ölçüde doğal kaynaklarla ilişkilidir. Madenler bakımından zengin olan bölgeler aynı zamanda iç savaşların da odağı haline gelmiştir.

Dünyanın birçok bölgesinde Soğuk Savaş'ın sona ermesi iç savaşların azalmasına yol açmıştır. Çünkü ABD, Sovyetler Birliği ve Fransa çevre ülkelerdeki ayaklanmalara olan desteğini azaltmıştır. 1992-

2001 yılları arasında Afrika dışındaki silahlı çatışmaların sayısı yarı yarıya azalırken, bu sayı Afrika'da aşağı yukarı aynı kalmıştır. Mevcut olan çatışmalar da daha şiddetli hale gelmiştir.

Burada iki noktaya temas etmek gerekir. Birincisi, doğal kaynaklar asla çatışmaların tek kaynağı değildir. Yoksulluk, etnik ve dini sebepler ve istikrarsız hükümetler de çatışmaların çıkmasında önemli roller oynamaktadırlar. Ancak bu faktörler dikkate alınarak yapılan çalışmalarda bile doğal kaynakların iç savaşın patlak verme riskini artırdığı ortaya çıkmaktadır.

İkinci olarak, doğal kaynaklara bağımlılık asla iç savaş kaçınılmaz yapmaz. Kaynak zenginliği iç savaş tehlikesini artırır fakat her doğal kaynak zengini ülkede şiddetli çatışmalar çıkacak diye bir genelleme yapmak mümkün değildir.

Ros (2003) doğal kaynakların iç savaş tehdidini artırmada dört şekilde etkili olduğunu ifade etmektedir. Bunları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

* Doğal kaynaklar ülkenin ekonomik performansına zarar vermektedir. Doğal kaynaklara bağımlılık *büyümeyi düşürmek* ve *yoksulluğu artırmak* şeklinde iki ekonomik etki yoluyla ülkelerde iç savaş riskini artırabilmektedir. Yapılan çalışmalar doğal kaynak bakımından zengin ülkelerin doğal kaynak fakiri ülkelerden daha yavaş büyüdüğünü ortaya koymaktadır. Sachs ve Warner (2001), Gylfason (2001), Manzano ve Rigobon (2001) ve Leite ve Weidemann (1999) yaptıkları çalışmalarda bu durumu tartışmaktadırlar. Ayrıca World Bank (2002) hazırladığı bir raporda toplam ihracatının %6 sı ile %50 oranında madencilik sektörüne bağımlı olan ülkelerin 1990'lardaki performansını incelemiş ve söz konusu ülkelerin incelenen dönemde kişi başına GSYİH sınırın yıllık %1.15 oranında düştüğünü tespit etmiştir. Bu durumun iç savaşla ilişkisine gelince, Collier and Hoeffler (2004) ve Hegre (2002) yaptıkları çalışmalarda bir ülkede büyüme oranları negatife döndüğünde bir iç savaşın patlak verme olasılığının yükseldiğini ortaya koymuşlardır.

Diğer taraftan doğal kaynak ihracatına bağımlı ülkelerde yoksulluk oranlarının da yükseldiği görülmektedir. Bunun bir nedeni kaynak zengini ülkelerin vatandaşlarına eğitim ve sağlık hizmetleri sağlamada zayıf olmalarıdır. Ross (2001) yaptığı çalışmada petrol ve doğal kaynak ihracatına bağımlılık arttıkça beş yaşın altındaki çocuk ölüm oranlarının arttığını bulmuştur. Collier ve Hoeffler (2004), Fearon ve Laitin (2003) ve Elbadawi ve Sambanis (2002) yaptıkları çalışmalarda ülkede yoksulluk arttıkça iç savaşın çıkma olasılığının arttığını ortaya koymuşlardır. Bunun nedeni, İnsanların ekonomik durumları kötü olduğunda ya da kötüye gittiğinde hükümete karşı ayaklanma ihtimalinin de artmasıdır. Yaygın yoksulluk ve işsizliğin olduğu durumlarda asi grupların taraftar toplaması daha kolay olacaktır.

Tablo 2: Doğal Kaynaklara Bağımlı Ülkeler

Ülke	Madenlere Bağımlılık (%)	Ülke	Petrole Bağımlılık (%)
1. Botswana	35.1	1. Angola*	68.5
2. Sierra Leone*	28.9	2. Kuwait	49.1
3. Zambia*	26.1	3. United Arab Emirates	46.3
4. Mauritania*	18.4	4. Yemen*	46.2
5. United Arab Emirates	18.2	5. Bahrain	45.7
6. Bahrain	16.4	6. Congo (Brazzaville)*	40.9
7. Papua New Guinea	14.1	7. Nigeria	39.9
8. Liberia*	12.5	8. Oman	39.5
9. Niger*	12.2	9. Gabon	36.1
10. Chile	11.9	10. Saudi Arabia	34.3
11. Guinea*	11.8	11. Qatar	33.9
12. Congo, Dem. Rep.*	7.0	12. Algeria	23.5
13. Jordan	6.3	13. Papua New Guinea	21.9
14. Bolivia*	5.8	14. Libya	19.8
15. Togo*	5.1	15. İraq	19.4
16. Central African Republic*	4.8	16. Venezuela	18.3
17. Peru	4.7	17. Norway	13.5
18. Ghana*	4.6	18. Syria	13.5
19. Bulgaria	4.0	19. Ecuador	8.6
20. Angola*	3.6	20. Bhutan	6.8

Kaynak: (Ross, 2003:30-31).

Not: 1)Tablo söz konusu sayfalardaki tablolar birleştirilerek elde edilmiştir.

2) * işareti yüksek derecede borçlu fakir ülkeleri gösterirken, koyu yazılanlar ise 1990'dan beri iç savaş yaşayan ülkeleri göstermektedir.

3) Madenlere bağımlılık oranı doğal gaz ve petrol dışındaki maden ihracatının GSYİH'ya oranı şeklinde olup rakamlar 1995 yılına aittir.

4) Petrole bağımlılık oranı petrol, doğal gaz ve kömür ihracatının GSYİH'ya oranı şeklinde olup rakamlar 1995 yılına aittir.

Tablo 2'deki dünyanın en fazla madenlere bağımlı olan 20 ülkesinin 11 tanesi sahip oldukları kaynaklardan çok yüksek miktarlarda döviz kazanmalarına rağmen Dünya Bankası tarafından "yüksek derecede borçlu fakir ülke" olarak adlandırılmaktadır. Bunların beş tanesi 1990'dan beri iç savaş yaşamaktadır.

Tablodaki petrole en fazla bağımlı 20 devlete baktığımızda listenin başındaki 6 devletten 3'ü yüksek derecede borçlu fakir ülke kategorisine girmekte ve 20 ülkenin 5 tanesi 1990'dan beri iç savaş yaşamaktadır.

*Doğal kaynaklara bağımlılığın hükümetler üzerinde de etkisi vardır. güçlü ve etkin bir hükümet kaynak bağımlılığının neden olduğu sosyal ve ekonomik problemlerle baş edebilir. Ancak kaynak bağımlılığı, hükümetlerin kendilerini etkileyerek çatışmalara karşı daha kırılğan hale getirmektedir. Bu durum üç yoldan gerçekleşmektedir: *Yolsuzluğun artması, hükümetin daha zayıf hale gelmesi, ve hesap verilebilirliğin azalması.*

Yolsuzluğun Artması

Sachs ve Warner (1999), Gylfason (2001) ve Leite ve Weidmann (1999) yaptıkları çalışmalarda hükümetlerin gelirlerinin büyük bir kısmını petrol, madenler ve keresteden elde etmesi durumunda, yolsuzluğun artmasının daha muhtemel olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu durum sırf kaynak gelirlerinin büyüklüğüyle ilgilidir. Hükümetler sınırlı miktarda parayı etkili bir şekilde takip edebilmekte ve absorbe edebilmektedir. Hükümetlerin kaynak gelirlerini toplamada kullandığı etkin olmayan yöntemler, bu gelirlerin bütçe dışındaki hesaplarda ya da resmi görevlilerin ceplerinde toplanmasına yol açmaktadır.

Diğer problemler doğal kaynak gelirlerinin oynaklığından kaynaklanmaktadır. Petrol ve madenler dahil ilksel malların uluslararası fiyatları imalat sanayi mallarının fiyatlarından daha oynaktır. 1970'ten beri bu oynaklık daha da artmaktadır. Bunun anlamı, ülkelerin petrol ve maden ihracatına bağımlılıkları arttıkça, ekonomik şoklara daha fazla maruz kalmalarıdır. Bu konudaki Gelb (1988) ve Collier ve Gunning (1999)'un çalışmaları göstermiştir ki, gelirlerde meydana gelen ani yükselişler ve azalışlar normal bütçeleme işlemlerinin aksamasına, yolsuzluğun artmasına ve hükümet kurumlarının kendini siyasi müdahalelerden koruyamayacak kadar zayıflamasına yol açmaktadır.

Hükümetin daha zayıf hale gelmesi

Doğal kaynak gelirleri hükümetleri zayıflatarak onların sosyal çatışmaları çözme, sağlık ve eğitim hizmetleri gibi kamu mallarını sağlama yeteneklerini azaltmaktadır. Bu durum iki yoldan gerçekleşmektedir. *Birincisi*, devlet bürokrasisini zayıflatmak yoluyla. Beblawi (1987), Karl (1997) ve Fearon ve Laitin (2003) yaptıkları çalışmalarda, vergiler yerine petrol ya da maden gelirlerinden para sağlayan hükümetlerin daha zayıf olduklarına dair bulgular elde etmişlerdir. Bir hükümetin gücünün çoğu halkından vergi toplama yeteneğinden gelir. Bu yeteneğin geliştirilmesi yıllar alabilir. Bu yeteneğini geliştiremeyen hükümetler aynı zamanda etkin kamu hizmetlerini sağlayacak ve sosyal çatışmaları hafifletecek bürokrasiyi oluşturmaları da mümkün olamamaktadır. Bunların sonucu yüksek iç savaş tehlikesinin ortaya çıkması şeklinde olmaktadır.

İkinci olarak, doğal kaynaklar devletin kendi topraklarının kontrol gücünü zayıflatmaktadır. Eğer ülke değeri yüksek ve az bir çalışma ya da yatırımla kolayca çıkarılabilen doğal kaynaklara sahipse, bunların bulunduğu bölgede hükümetin yasa ve düzeni sağlaması güç olacaktır. Bu tür maden kaynakları çok sayıda küçük madenciye hükümet etkisinin zayıf olduğu bölgelere çekecektir. Bu bölgelerde arazi hakları değerlendirilir. Fakat hükümet otoritesinin zayıf olması hak sahiplerinin mülkiyet haklarının hukuki yoldan korunmasını zorlaştırır. Sonuçta, hak sahipleri hakları tesis etmek ve karışıklıkları önlemek için şiddet dahil hukuk dışı yollara başvururlar. Şiddet kullanılmak istenmesi suç çeteleri, yerel diktatörler ve başıboş askerlerin oluşturdukları organizasyonlara olan talebi artırmaktadır. Bu organizasyonlar belli bir para karşılığında maden haklarının zorla alınması için yasa dışı yollara başvurumaktadırlar. Ayrıca bu madenlerin yükte hafif pahada ağır olması vergilendirilmesini güçleştirmekte ve kaçakçılığını kolaylaştırmaktadır. Doğal kaynakların bu nitelikleri bir taraftan hükümet içinde yüksek derecede yolsuzluğa da neden olurken diğer taraftan da hükümetin kontrolü dışında büyük çaplı kaçakçılığa da neden olmaktadır. Zayıf ve yolsuzluğun olduğu bir hükümet ve güçlü suç örgütleri bir arada olması asi hareketlerin artmasını da kolaylaştırabilmektedir.

Hesap verilebilirliğin azalması.

Doğal kaynaklardan gelir elde eden hükümetler vergileme gibi başka gelir kaynaklarına sahip ülkelerden daha az demokratik ve bu yüzden daha az hesap verebilir olmaktadır. Bunun *bir nedeni*, hükümetler bol gelire sahip olduklarında, gelirin artan kısmını oluşabilecek muhalefeti bastırmak için kullanmaktadır. Bazen bunu vergi politikalarıyla yapmaktadır: doğal kaynak zengini hükümetler yaygın olarak gelirlerini halkının üzerindeki vergileri kaldırmak ya da azaltmak için kullanırlar. Bazen bunu harcama yoluyla yaparlar: daha fazla yardım demokratikleşme talebi için potansiyel istekleri de azaltacaktır. Bazı durumlarda, hükümetler siyasi haklar talep edebilecek bağımsız sosyal grupların kurulmasını önlemek için büyük paralar harcaabilirler.

İkinci neden, petrol ve maden zengini ülkeler gelirlerinin önemli bir kısmını aynı zamanda muhalefeti bastırmalarına da yarayan silahlı kuvvetlere harcamalarıdır. Bazen endüstri silahlı kuvvetlerin kontrolündedir. Bu durum onların hükümet üzerinde nüfuzunun artmasına ve hükümetten bağımsız hareket etmesine yol açar. Örneğin, Endonezya'da silahlı kuvvetler bir çok orman işletmelerinde büyük bir paya sahiptir. Petrol, gaz ve maden şirketlerinden de para toplamaktadır. Bu para doğrudan silahlı kuvvetlere gittiği için, hükümetin bütçeleme süreçlerinden geçmemekte ve yasama meclisi bunların nasıl harcadığı konusunda bir etkiye sahip değildir. Sonuçta, Endonezya'da doğal kaynaklar sektörü silahlı kuvvetleri sivil hükümete karşı daha az hesap verebilir yapmaktadır. Bu durum ülke demokrasisine de zarar vermektedir.

Daha az demokratik olan devletler vatandaşlarının isteklerine daha az kulak vermekte, bu ise şiddetli çatışmaların çıkmasına daha eğilimli olmalarına neden olmaktadır.

Özetle, doğal kaynak bağımlılığının yol açtığı ekonomik oynaklık ve düşük büyüme hükümetleri istikrarsızlığa sürüklemektedir. Hükümetler istikrarsız olduğunda, ekonomilerini iyi idare edememekte ve ekonomik oynaklık ve düşük büyüme sorununu çözmemektedir. Sonuç ülkelerin iç çatışmaya sürüklenmesi olmaktadır. Cezayir, Kongo, Liberya ve Sierre Leone bu şekilde çatışmaya sürüklenmiş ülkelere örnek oluşturmuştur.

*Doğal kaynak zenginliği, kaynakların bol olduğu bölgede yaşayan insanlarda bağımsız bir devlet kurma düşüncesini teşvik etmektedir. Tablo 3 zengin maden kaynaklarına sahip bölgelerdeki ayrılıkçı iç savaşları göstermektedir.

Tablo 3: Maden Kaynakları ve Ayrılıkçı Hareketler

Ülke	Bölge	Süre	Kaynaklar
Angola	Cabinda	1975-	Petrol
Burma	Hill kabileleri	1949-	Kalay, değerli taşlar
Congo, Dem. Rep	Katanga/Shaba	1960-65	Bakır
Indonesia	West Papua	1969-	Bakır, altın
Indonesia	Aceh	1975-	Doğal gaz
Morocco	West Sahara	1975-88	Fosfat, Petrol
Nigeria	Biafra	1967-70	Petrol
Papua New Guinea	Bougainville	1988-	Bakır, altın
Sudan	South	1983-	Petrol

Kaynak: (Ross 2003:31)

Doğal kaynak bağlantılı isyanların yaşandığı bölgeleri diğer bölgelerden ayıran bazı özellikler vardır. bunlarda *birincisi*, doğal kaynaklar kullanılmaya başlanmadan evvel o bölgede yaşayan insanlar etnik köken, dilsele ya da dini olarak farklı bir kimliğe sahiptir. *İkincisi*, yerel halk kaynakların çıkarılma sürecinde karşılaştıkları maliyetlerden rahatsızdırlar. Arazinin istismak edilmesi, çevreye verilen zararlar ülkenin diğer kısımlarından bölgeye işgücü akınının olması rahatsızlık duyulan konular arasında sayılabilir. *Son olarak*, bölge insanında genellikle merkezi hükümetin kendilerine ait olan bir zenginliği haksız olarak ellerinden aldığı ve eğer ayrı bir devlet olurlarsa daha zengin olacakları şeklinde yaygın bir inanç vardır.

*Doğal kaynaklar asi hareketlerin finansmanına yardımcı olmaktadır. Collier and Hoeffler (2004)'e göre yüzlerce ya da binlerce askerden oluşan bir savaş gücünü kurmak ve varlığını devam ettirmek için, asi bir grup düzenli bir gelir kaynağına ihtiyaç duyacaktır. Soğuk savaş sona ermeden önce, gelişmekte olan ülkelerde başarılı olan asi gruplar genellikle dış güçlerce desteklenirdi. Bu destekçi ülkeler çoğu zaman ABD, Sovyetler Birliği ve Fransa'ydı. Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra asi gruplar kendilerini finanse edecek başka yollar bulmak zorunda kaldılar ve çoğu doğal kaynaklar sektörüne yöneldi.

Finansman için doğal kaynaklara yönelmenin iki muhtemel nedeni vardır. Doğal kaynakların işletilmesi çok büyük karlar sağlayabilmektedir. Bunların üretimi belli bir bölgeye bağlı olup taşınması mümkün değildir. Bu özellikler doğal kaynak firmalarını özellikle de maden firmalarını sürekli olarak yağmalamaya ya da haraca bağlamaya elverişli hale getirmektedir. Şayet isyancılar imalat firmalarını yağmalamaya ya da haraca bağlamaya çalışsalar, firmalar daha güvenli bir bölgeye taşınacak ya da işi bırakmak zorunda kalacaktır. Fakat madencilik firmaları taşınmazlar ve çoğu zaman da asilere ödemede bulanabilecek kadar para kazanmakta ve hala kar edebilmektedir. Bu özellikler ve bunun yanında doğal kaynak endüstrilerinin hükümet merkezinden uzak kırsal bölgelerde olması, bu kaynakları asi gruplar için ideal gelir kaynağı haline getirmektedir.

Asi grupların doğal kaynaklardan gelir sağlaması birkaç yoldan olabilmektedir. Birincisi, doğal kaynakların kendileri tarafından satılması suretiyledir. Özellikle doğal kaynak kolayca çıkarılabiliyor, az sayıda işçi ile işletilebiliyor ve fazla yatırım gerektirmiyorsa bu yöneteme başvurulabilmektedir. İkinci olarak, isyancı grup henüz ele geçirmedikleri fakat ele geçirmeyi umduğu doğal kaynakların işletme haklarını önceden satabilmektedir. Bu uygulama çok yaygın olmayıp şimdilik sadece Afrika'da uygulanmaktadır. Üçüncü yöntem ise firmaların haraca bağlanması ve işçilerin kaçırılarak fide alınmasıdır. Doğal kaynak işletmelerinin ücra bölgelerde olması asiler açısından durumu kolaylaştırmaktadır.

Collier (2004) iç savaşların daha çok düşük gelire sahip olan, ekonomik olarak düşüş yaşayan ve ekonomisi doğal kaynaklar ihracatına bağımlı olan ülkelerde patlak verme riskinin çok yüksek olduğunu ifade etmektedir. Burada sözü edilen doğal kaynaklar ile bir malın üretiminde kullanılan işlenmemiş veya yarı işlenmiş gıda maddeleri, tarımsal hammaddeler ve madenler anlatılmak istenmekte, bu ürünler ilksel ürünler ya da temel ürünler olarak da adlandırılmaktadır.

Doğal kaynakların içerdikleri yüksek rantlar nedeniyle çatışmalara neden olabileceğini ifade eden yazar, bunun altı yoldan gerçekleştiğini belirtmektedir. Bu altı yoldan dördü politik ekonomi ile ilgili, ikisi ise doğrudan ekonomi ile ilgilidir.

Öncelikle doğal kaynakların sağladığı rantlar önemli bir gelir kaynağıdır. Bu yüzden bu kaynağın kontrolünü ele geçirmek için önemli mücadeleler yapılır. Bu mücadeleler bir taraftan yabancı şirketlerce de desteklenen yolsuzluk politikasını beslerken diğer taraftan doğrudan şiddet politikasını doğurur. Elde edilecek paylar düşük gelirli ülkeler için çok yüksektir. Çünkü devletin ele geçirilmesi diğer gelir elde etme fırsatları ile karşılaştırıldığında çok daha yüksek bir geliri de beraberinde getirmektedir. Ayrıca, bu rant kollama politikası kamunun sosyal ve ekonomik altyapı gibi toplumun ihtiyaç duyduğu kamu mallarının sağlanması fonksiyonunu da sekteye uğratmaktadır. Böylece toplum iki kere kayba uğramaktadır. Bir taraftan rant sağlama uğruna kaynaklar israf edilmekte, diğer taraftan kamu mallarının arzında bir düşüş yaşanmaktadır. Nijerya petrol rantlarını ele geçirmek için yapılan mücadele politikasının çarpıcı bir örneğini teşkil etmektedir.

Doğal kaynak rantlarının savaş riskini artırmasına neden olan ikinci etki hükümetin seçmeninden kopması yoluyla ortaya çıkmaktadır. Çünkü doğal kaynak bakımından zengin olan hükümetler diğer vergi gelirlerine pek ihtiyaç duymazlar ve bu durum onların seçmenlerinden kopmalarına neden olmaktadır. Bir çok toplumda seçmenler yüksek vergi ödemek zorunda kaldıkları için hükümetin bu vergileri nasıl kullandığını kontrol ederler. Bu durum demokrasinin batıda nasıl geliştiğini de açıklamaktadır. Temsil olmadan vergi olmaz şeklindeki seçim sloganı vergi olmadan temsil olmaz şekline dönüştürülebilir. Bir çok doğal kaynak zengini toplumda doğal kaynaktan elde edilen rantlar sıradan insanlara ait görülmediği ve onlardan vergi şeklinde alınan gelirden farklı düşünüldüğü için hükümet bu noktada seçmenden kopmaktadır. Halkın düşüncelerini, kaygılarını, onları ilgilendiren şeyleri göz ardı edebilmektedir. Askeri diktatör Mobutu'nun Zaire'si böyle bir kopmanın klasik örneğidir.

Yukarıda bahsi geçen ilk iki etki doğrudan iç savaşa yol açmasa bile, tehlikeli bir şekilde birleşerek kendi kişisel çıkarı için çalışan yönetici bir elitin doğmasına neden olmakta ve bu elit sıradan insanları ilgilendiren konulardan kopmaktadır. Bu iki özellik tehlikeli bir üçüncü faktör ile bir araya gelmektedir: Doğal kaynaklar genellikle ülkenin tek bir bölgesinde, çoğunlukla da çevre bölgesinde bulunur. Bu bölgede yaşayan insanlar ayrılıkçı siyasal hareketler için av olmaya hazırdırlar. Ayrılıkçı bir liderin burada yaşayanlara yönelik olarak yapacağı bu insanlara ait olan doğal kaynakların rüşvetçi, yolsuzluğa batmış halkına yabancı bir elit tarafından kendi kişisel çıkarları uğruna çarçur edildiği şeklindeki bir propagandanın iç savaşı tetiklemesi muhtemeldir. Bu hareketin ayrılıkçı bir harekete dönüşmesi de kuvvetle muhtemeldir. Nitekim, Biafra, Katanga ve Cabinda'daki gibi Afrika'nın ayrılıkçı savaşları genellikle doğal kaynaklarla ilgilidir.

Doğal kaynakların iç savaşa yol açmasına neden olan dördüncü ve son politik ekonomik etki ise bu kaynakların asi gruplara bir finans kaynağı oluşturması şeklindedir. Buradan sağlanan rantlar isyana sevk etmese bile isyanı kolaylaştırmaktadır. Buradan sağlanan kazançlarla asi liderler silah satın alabilmekte elamanlarına ücret ödeyebilmektedir. Savaş masraflı bir iştir. Bundan otuz yıl önce asi gruplar silahlanma ve finansman için büyük ölçüde kendilerine dost hükümetlere dayanmak zorunda idiler, bugün durum değişmiştir. Bu gruplar artık kendi kendilerine yeterli hale gelmiş olup doğal kaynakları sayesinde gelir elde etmekte, kendi silahlarını alabilmektedirler. Bu grupların doğal kaynaklardan gelir sağlanması birkaç kanaldan olmaktadır. Bunlardan birisi ihracatçı şirket ya da kişilerin korunması karşılığında gelir elde

edilmesidir. Diğer yol, doğal kaynakların doğrudan işletilmesidir. Bir diğer yol ise, maden çıkarma imtiyazının satılmasıdır. Angoladaki UNITA'nın, Sierra Leone'de RUF'un, Nijerya Delta çetelerinin, Zaire'deki Laurent Kabila isyanlarının, ve Kongo Brazaville'eki Denis Sassou-Nguesso'nun uzun süre ayakta kalması tamamen sözkonusu doğal kaynaklar yoluyla finansman yöntemleri sayesinde olmuştur.

İç savaş riskini artıran bu politik ekonomik etkilere ilave olarak iki tane de ekonomik etki vardır. *İlk olarak*, doğal kaynak rantları "Hollanda hastalığı"na yol açarak döviz kurunun değerlenmesine ve doğal kaynaklar dışındaki diğer ihracat sektörlerinde bir daralmaya yol açmaktadır. 1959 yılında Kuzey denizinde doğal gaz bulan Hollanda, 1970'lerin başındaki birinci petrol şoku nedeniyle ham petrol ve bununla birlikte doğal gaz fiyatları artınca geleneksel sanayi üretimini azaltmış, ihracatında büyük ölçüde doğal gaza bağımlı hale gelmiştir. Ülkeye giren doğal gaz kaynaklı döviz, döviz kurunun aşırı değerlenmesine ve diğer sektörlerin rekabet gücünün düşmesine neden olmuştur. Bu durum Hollanda hastalığı olarak adlandırılmaktadır. Hollanda hastalığı 1980'lerin başındaki ikinci petrol şokunda Norveç ve İngiltere'de de ortaya çıkmıştır (Ünsal, 2005:202). Hollanda hastalığının Latin Amerika'daki özel örneği 1970'lerin ikinci yarısında Kolombiya'da görülmüştür. Geleneksel olarak Kolombiya kahveye dayalı bir ekonomiye sahipti. 1960'ların sonunda ihracatın neredeyse üçte ikisi ve 1974'de ihracatının yaklaşık % 45'i kahveden sağlanmaktaydı. Brezilya'daki hava koşulları ve Guatemala'daki deprem 1975'de dünya piyasasında önemli ölçüde kahve kıtlığına sebep olmuştu. Böylece kahve fiyatları artmıştı. Bu artış, gelecek iki yılın neredeyse beş katı bir artış olmuştu. Kolombiya'nın kahve üretimi bu duruma hızlı bir cevap vermiş ve 1974 ve 1981 yılları arasında kahve üretimi % 76 artmıştır. Bu artışın sonucu olarak, Kolombiya gelecek beş yılın ihracat gelirlerinin % 300'ünü bu büyük dalga sayesinde kazanmıştır. Ancak, teorinin öngördüğü gibi, ülkenin döviz kuru anlamlı bir şekilde 1975-1980 yılları arasında yaklaşık % 20 değer kazanmış, bu durum kahve dışı ticari sektörün rekabet gücünde bir zarara sebep olmuştur.

Afrika'da doğal kaynakların dışındaki ihracat genellikle büyük ölçüde tarıma dayalıdır. Bu durum bir taraftan doğal kaynaklar ihracatı sayesinde ülkeye zenginlik akarken diğer taraftan bazı bölgelerdeki küçük çiftçilerin gelirlerinde önemli ölçüde düşüşe neden olmaktadır.

İkinci olarak, doğal kaynakların fiyatları genellikle çok oynaktır. Bu yüzden ekonomi ani yükseliş ve düşüşlere maruz kalmaktadır. Bu durum genellikle uzun dönem büyüme oranını düşürmekte ve ciddi bir daralma dönemine işaret etmektedir. Ekonomik düşüşün kendisinin başlı başına iç savaş için bir risk olduğunu bu noktada hatırlatmak gerekir.

Buraya kadar değinilen dördü politik ekonomik, ikisi ise doğrudan ekonomik etki yoluyla doğal kaynaklar iç savaş riskini artırmaktadır. Bunun en çok yaşandığı coğrafya ise Afrika'dır. Ancak bu durumu değiştirmek mümkündür. Doğal kaynaklardan sağlanan gelirler aslında düşük gelirli Afrika ülkeleri için önemli bir fırsattır. Özellikle karalar arasında sıkışmış, iklim şartları elverişsiz ülkeler- örneğin Çad- için doğal kaynaklar yoksulluğu önlemede ülkeye önemli bir seçenek sunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında doğal kaynaklar bir taraftan yoksulluğu önlemede bir fırsat olurken diğer taraftan iç çatışmaları artırabilecek bir tehdidi de içinde barındırmaktadır. Ancak iç savaş riski barındırıyor diye bu kaynakların yer altında bırakılması da mantıklı bir politika değildir. Bu kaynakların akılcı bir şekilde kullanımıyla ülkenin ekonomik durumunu önemli ölçüde iyileştirmek mümkündür. Bu durumu Afrika'dan birbirine zıt iki örnekle açıklamak gerekirse, otuz yıl önce Botswana ve Sierra Leone aynı gelir düzeyine sahip iki ülkediydi. O zamanlar her iki ülke de ciddi elmas gelirlerine sahipti. Botswana hükümeti bu gelirleri akılcı bir şekilde ekonomik büyümeye koşmayı başardı ve sadece Afrika'da değil aynı zamanda dünyada en hızlı büyüyen ülke durumuna geldi. Karalar arasında sıkışmış bir çöl ülkesi olduğu hatırlanırsa, elmasın yokluğu durumunda Botswana'nın kaderini tahmin etmek hiç de güç olmayacaktır. Sierra Leone ise, oldukça faklı bir deneyim yaşamıştır. Elmas gelirleri toplumu tahrip eden şiddetli siyasi çekişmelere yol açarak ülke ekonomisinin çökmesine ve İnsani Gelişme Endeksi'nde en alt sıralarda yer almasına neden olmuştur. Doğal kaynakların yönetimindeki farklılık böylece iki uç örneğin doğmasına neden olmuştur.

Doğal kaynak malları ihracatı ekonomik faaliyetler içinde en fazla yağmalamaya müsait olan bir faaliyettir. Bu nedenle, buna bağımlı olan ekonomiler yağmalama şeklindeki isyanlar için de bir zemin oluşturmaktadırlar. Bu tür faaliyetlerin yağmalamaya en müsait faaliyetler olmasının bir göstergesi bunların aynı zamanda en ağır şekilde vergilendirilen faaliyetler olmasından ileri gelmektedir. Hükümetler için bu faaliyetleri vergilendirmek nasıl kolaysa, asiler için de yağmalamak o kadar kolay olmaktadır. Aslında, yağmalama sadece illegal bir vergileme şekli olarak da değerlendirilmektedir. Tersine, bazı ülkelerde de malların belirli bir hükümet elitini finanse etmek için yüksek oranda vergilendirildiği durumlarda, hükümet legal bir yağmacı olarak tanımlanmaktadır. Bazı durumlarda yağmaya maruz kalan isyancı bir örgütün davranışıyla hükümetin davranışı arasında fark görülmektedir. Ancak bu durum asilerin hükümetten daha az kötü oldukları anlamına da gelmemektedir. İsyancı bir örgütün varlığı toplumu barıştan savaşa sokmakta ve savaşın maliyeti muhtemelen hükümetin aldığı vergilerden daha ağır olmaktadır.

Doğal kaynaklar ihraç mallarının yağmalanması ve vergilendirilmesinin kolay olmasının bir nedeni de bunların süreklilik arz etmesi ve hareketsiz olmasıdır. Bir maden kuyusu bir kere kazıldığında, beklenen karların çoğu asilere kaptırılsa bile işletilmeye değerdir. Kahve ağaçları bir kez dikildiğinde, bu ağaçlar bırakılmak zorunda kalınsa bile mahsulü toplamaya değerdir. Bu yüzden isyancı bu faaliyete son

vermeyecek ya da başka bir yere kaydırmayacaktır. Üstelik ürün ihraç edileceği için limana taşınması zorunludur. Yol boyunca asilerin kontrol edebilecekleri bir çok geçiş noktası olacak ve bu noktalarda haraç almaları da mümkün olabilecektir. Hükümet en önemli geçiş noktası olan limanın kendisini kontrol altında tutacağı düşünülebilir. Bu durum asi bir grubu oldukça organize bir suç örgütüne dönüştürebilir. Hükümet kendi gelir kaynağını korumak için geçiş noktalarını isyancıların saldırılarından korumaya çalışacaktır. Bu durum bir iç savaşın çıkmasına yol açacaktır (Collier, 2000:9-10).

İç çatışma riski doğuran ekonomik nedenlerden birisi de düşük gelirdir. Bunun akla gelen ilk açıklaması, insanlar fakir olduklarında asi bir gruba katıldıklarında kaybedecekleri pek bir şeyleri yoktur. Bu nedenle asi örgütler ucuz asker bulabilirler. Fakat aynı avantaj hükümet için de geçerlidir. Bu yüzden düşük gelir isyan için otomatik olarak bir avantaj sağlamaz. Ancak dolaylı olarak asilerin avantajıdır. Dünyada gelirlerin artmasıyla hükümetlerin vergi kazançları da artmaktadır. Örneğin OECD hükümetleri milli gelirin yaklaşık %40'ını vergi olarak almaktadırlar. Gana ve 1980'lerin başındaki Uganda gibi fakir ekonomilerde hükümet milli gelirin sadede %6'sını vergi olarak alıyordu. Bu durum hükümetin savunma harcamalarına ayırabileceği miktarı önemli ölçüde sınırlayarak isyanları kolaylaştırmaktadır. Düşük gelirli ülkelerde hükümetler gelirlerinin yaklaşık yarısını doğal kaynak malları üzerindeki vergilerden sağlamaktadır. Bu nedenle gelir tabanları asilerinkine çok benzemektedir. Daha yüksek gelir düzeylerinde hükümetler bu gelirleri diğer ekonomik faaliyetlerden sağladıkları vergi gelirleriyle artırmaktadırlar. Böylece, fakir ülkelerde hükümet savunmaya yeterli pay ayıramadığı için çatışma olasılığı yükselmektedir (Collier, 2000:10)

Düşük ekonomik büyüme ve hızlı nüfus artışı birlikte isyanı daha muhtemel yapmaktadır. İki durum birlikte isyancıların eleman bulmasını kolaylaştırmaktadır. Asi örgütler orduya karşı hayatta kalabilmek için kendilerini çok hızlı bir şekilde geliştirmek zorundadırlar. Bu yüzden belirli bir gelir düzeyinde, şayet iş imkanları azsa, okuma imanı sınırlıysa ve işe ihtiyaç duyan çok sayıda genç varsa, isyancı örgütün işi kolaylaşmaktadır (Collier, 2000:11).

Humphreys (2003) doğal kaynaklar ile iç savaşların çıkması ve süresi arasındaki ilişkiyi açıklayabilecek sekiz mekanizmadan bahsetmektedir. Bunlar,

*Doğal kaynaklar diğer nedenlerle başlayan isyanları finanse etmenin bir yoludur. Böylece isyanın başarı şansını artırmaktadır. Bu durumda çatışmaları önlemek için söz konusu diğer nedenlerin dikkate alınması gerekir.

*Şayet doğal kaynak ülkenin belli bir bölgesinde toplanmışsa, bu durum hoşnutsuz gruplar arasında bu bölgenin ayrılması durumunda bağımsız olarak ayakta durabileceği hatta zengin bile olabileceği şeklinde bir inancın oluşmasına yol açabilir. Böylece ülkenin görece daha zengin olan bu bölgeleri ayrılıkçı hareketlerin de merkezi durumuna gelmektedir.

Nijerya'da petrol üreten bölgedeki Biafra ayrılıkçı hareketi, Kongo'daki bakır madeni bölgesindeki Katanga ayrılıkçı hareketi, Endonezya'nın petrol üreten bölgesindeki Açe ayrılıkçı hareketi, Etiyopya'daki Eritre ayrılıkçı hareketi, Angola'daki Cabinda ayrılıkçı hareketi, Senegal'daki Casamance ayrılıkçı hareketi, Papua Yeni Gine'deki Bougainville ayrılıkçı hareketi ve güney Sudan'daki ayrılıkçı hareketlerin açıklanmasında yukarıdaki argüman ileri sürülmektedir. Söz konusu bölgeler ülkenin diğer bölgelerine göre daha zengin olup sahip oldukları doğal kaynaklarla bağımsız ayakta durabilecekleri inancıyla söz konusu ayrılıkçı hareketleri başlattıkları ileri sürülmektedir.

*Doğal kaynaklara bağımlılık aslında açgözlülükten ziyade yakınmalarla ilgili ilişkilendirilebilir. Orta düzeyde doğal kaynaklara bağımlı olan ülkeler kalkınma sürecinin bir parçası olarak geçici bir eşitsizlik yaşıyor olabilirler. Bu durum Kuznets Eğrisi Hipotezi ile de uyumludur. Buna göre ülkenin farklı bölgeleri farklı büyüme hızlarına sahip olabilir. Bu da geçici gelir dağılımı eşitsizliklerine yol açabilir. Ancak Kuznets geliri yeniden dağıtıcı politikalar olmaksızın iktisadi büyümenin yoksulluk ve gelir dağılımı eşitsizliğini tedricen azaltacağını öne sürer. Bir başka şık olarak, zorunlu göçle yerlerinden edilme yakınmaya yol açabilir. Ya da doğal kaynak zenginliğinin diğer zenginliklere göre daha adaletsiz dağıtıldığı düşünülebilir. Sierra Leone ve Nijerya için bunlar iddia edilmiştir. Nitekim Sierra Leone'deki asi örgüt Devrimci Birleşik Cephe (RUF) ulusal marşında ülkenin elmaslarının, altınlarının nerede olduğunu sormakta, sonrada bunların yabancılara gittiğini söylemektedir. Nijerya'daki Nijer Delta'da artan gerilim de doğal kaynak zenginliklerinin adil dağıtımı üzerinde odaklanmaktadır. Nijer Delta'da yaşanan İjawların bölgedeki petrol gelirlerinden faydalanmadığı gerekçesiyle İjaw Gençlik Konseyi (IYC) çok uluslu şirketlerin faaliyetlerine karşı bir muhalefet başlatmıştı.

*Hayatta kalabilmek için vergilemeden ziyade doğal kaynaklara güvenen hükümetler güçlü kurumlar oluşturmak ihtiyacı hissetmezler. Böyle devletler vatandaşlarının taleplerine cevap vermek için çok az istek duyarlar. Bu durumda sonuç Mobutu'nun Zaire'si gibi ulusal ekonomiden kopmuş bir devlettir.

*Doğal kaynakların değerinde meydana gelen değişimler ekonominin imalat sektörünü zayıflatmaktadır. Bu durum literatürde Hollanda hastalığı olarak ifade edilmektedir. Şayet imalat sektörü iç ticarete yoğunlaşmışsa, o zaman imalat sektörünün çökmesi ticaretin çatışmayı azaltıcı etkisinden ekonominin faydalanmasını engelleyebilir.

*Doğal kaynaklara bağımlı olan ekonomiler dış ticaret haddi şoklarına daha fazla maruzdurlar. Bu durum istikrarsızlığa ve şoklara maruz kalan gruplarda hoşnutsuzluğa neden olabilmektedir. Bu durumda

sorun, tek başına doğal kaynaklara bağımlılık değil, fakat doğal kaynaklara bağımlı ekonomilerin ihracat kazancı sağlamak için çok az sayıda mala bağımlı olmasıdır.

*Asiler bir doğal kaynak tekeli her zaman elde tutamayabilirler. Doğal kaynakların varlığı asilerin dışında devletlerin ya da şirketlerin de iç çatışmalara katılmalarına ya da iç çatışmaları desteklemelerine neden olabilmektedir. Örneğin Kongo'daki iç savaşın tırmanması kısmen ham madde araştıran komşu devletlerin karışmasından kaynaklanmıştır. Yine Kongo'nun Katanga bölgesindeki ayrılıkçı girişim Belçika firması *Union Minière du Haut Katanga* tarafından desteklenmiştir. Yine Fransız petrol şirketi Elf bölgedeki petrol çıkarlarını korumak için Kongo'nun Brazzaville bölgesindeki çatışmaların tırmanmasına yol açan girişimlerde bulunmuştur. Belçika gazetesi *De Standard*, 18 Ekim 1997 nüshasında, Fransız gazetesi *Le Monde*, 17 Ekim 1997 nüshasında bu durumu bildirmektedir.

*Son olarak, doğal kaynaklar çatışmaya neden olmasa bile, bu konudaki verilere bakıldığında aralarında karşılıklı bir ilişki olduğunu görmek mümkündür. Çatışma bir tarafa, bir çatışma beklentisi bile turizm ve imalat sanayi gibi diğer ekonomik faaliyetlerin kesintiye uğramasına ve yerini sadece doğal maden işleme sanayilerine bırakmasına neden olabilmektedir. Bu durumda, doğal kaynakların çatışma üzerinde nedensel bir etkisi olmasa bile doğal kaynaklar ile çatışmalar arasında karşılıklı bir ilişki gözlemlenmektedir.

Humphreys (2003) farklı tipteki doğal kaynakların çatışmalara etkilerinin de farklı olduğunu aktarmaktadır. Farklı yollardan çıkarılan ve pazarlanan bir çok farklı tipte doğal kaynak mevcuttur. Bu kaynakların bulunduğu ülkeler de farklı siyasal sistemlere sahiptir. Doğal kaynakların belli merkezlerde toplanmış olması ya da dağınık olması, hükümet merkezine yakın ya da uzak olması farklı sonuçlar doğuracaktır. Şayet doğal kaynaklar dağınık ve hükümet merkezinden uzaksa, buralarda yerel diktatörlüklerin oluşması muhtemeldir. Kaynaklar belli bir noktada toplanmış ve hükümet merkezine yakınsa, devletin kontrolünü ele geçirmek için askeri darbe olasılığı mevcuttur. Şayet doğal kaynaklar dağınık fakat yakınsa, isyan ve kargaşa çıkması muhtemel iken, kaynaklar belli bir noktada toplanmış fakat uzaksa ayrılıkçı hareketlerin olması daha muhtemeldir.

Bazı doğal kaynaklar bir tarafa diğer taraftan daha fazla yarar sağlayabilir. Örneğin yasal ticari mallar hem hükümete hem de asilere fayda sağlarken yasal olmayan ticari malların asilere hükümetten daha fazla yarar sağlaması daha muhtemeldir. Malların pazarlandığı uluslararası piyasaların denetim altında ve şeffaf olması da önem arz etmektedir. Örneğin daha az denetimli ve şeffaflığı az olan uluslararası piyasalarda satış sunulan mallar, örneğin elmas, hem asileri hem de hükümetlere kazanç sağlayabilirken, daha denetimli piyasalarda satılan mallar, örneğin petrol, sadece hükümetlere kazanç sağlamaktadır.

Doğal kaynaklarla siyasal sistemler arasındaki ilişkiye bakıldığında, doğal kaynakların çatışmalara etkisinin hükümetin kendi kaynaklarını yönetebilme yeteneği ile ilişkili olduğu görülmektedir. Örneğin Sierra Leone ve Kongo gibi ülkeler önceleri oldukça istikrarlı iken son zamanlarda doğal kaynakların tetiklediği çatışmalar içine girmiştir. Ekonomisi elmas, bakır ve nikel dayanmasına rağmen Botsvana Afrika'nın en hızlı büyüyen ve çatışmanın en az olduğu ülkelerden birisidir. Botsvana'nın durumu eğer doğal kaynaklar iyi yönetilebilirse şiddetli çatışma olasılığını azaltacağına bir kanıt olarak gösterilebilir.

Ticaret ve Savaş İlişkisi

Araştırmacılar uluslararası ticaretin çatışma ihtimalini artırdığını mı yoksa azalttığını mı tespiti yönelik bazı çalışmalar yapmaktadırlar. Bu araştırmaların sonuçları dış politika bakımından önem taşımaktadır. Örneğin, ABD Çin ile ticari ilişkilerini artırırsa, bu Çin'i güçlendirerek ona ABD'nin üstünde bir ticari güç sağlayarak daha fazla bir çatışma riski mi doğuracak yoksa karşılıklı bağımlılık ve daha güçlü karşılıklı çıkarlar sağlayarak riskleri azaltacak mıdır? Her iki durum da siyaset bilimciler tarafından ileri sürülmekte ve politika yapımcılar tarafından savunulmaktadır.

Realist ekole mensup uluslararası ilişkiler teorisyenlerince ileri sürülen ticaretin çatışmayı artırdığı şeklindeki düşünce, ithalatın ülkeye kazanç sağlamadığını ileri süren merkantilizmle ilişkilidir. Yine bu düşünceye göre bir ülkenin dış ticaretten kazanç sağlaması ancak diğer ülkenin kaybetmesiyle mümkündür. Bu anlayış başlı başına çatışmalara da yol açmaya yetecektir. Realistlere göre optimal ticaret koşullarının olmaması durumunda, ticaretten kazanç sağlamak isteyen taraflar dış pazarlara erişmek için güç kullanabilirler. Bu nedenle diğerleriyle birlikte özellikle Marksist teorisyenler sömürge savaşlarını dünya pazarlarını kontrol etme çabası olarak açıklamaktadırlar.

Liberal teorisyenler ise, daha çok her iki tarafın ticaretten sağladığı kazançlar üzerinde durmaktadırlar. Bunlara göre, ticaretin iki taraf için de fayda sağladığı yerlerde, ticaret ortağıyla savaşmak ticari intihar olacaktır. Konuyla ilgili diğer açıklamalara göre, ticaret yapan taraflar alışveriş yoluyla birbirlerinin kültürlerini daha iyi anlayacaklardır. Bu arada siyaset felsefecileri de ticaretin kültürleri değiştirmesi sebebiyle çatışma riskini azalttığını ileri sürmektedirler. Bunlara göre ticarete insanların şiddet yönünü azaltan bir şey vardır. Hirschman (1982) klasik yazarlardan Montesquieu'dan aktardığı ticaretin olduğu yerde davranışların nazik olduğuna dair saptama da yukarıdaki görüşü desteklemektedir.

Liberalilerin ve realistlerin görüşlerini bazı noktada uzlaştırmak mümkündür. Karşılıklı bağımlılık çatışmaya elverişli durumlar yaratabilir. Ancak anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözümü için de özendirici

olabilir. Ticaretin net etkileri ve karşılıklı yatırımların şiddetli çatışmaları azaltacağı yönündeki görüş politika yapımcıları arasında da büyük destek bulmaktadır. Örneğin Avrupa'da bu görüş 1951'de daha sonra Avrupa Birliği'ne dönüşecek olan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nun kurulmasını motive etmiştir. Bu düşünce Oneal ve Russett (1999), Russett (2002) ve Doyle (1997)'nin yaptıkları ampirik çalışmalarda da kendisine önemli destek bulmuş, yapılan çalışmalarda birbirleriyle ticaret yapan ülkelerin savaşıma ihtimallerinin daha az olduğu ortaya çıkmıştır.

Çatışmaların Maliyetleri

Bannon ve Collier (2003) bir çalışmalarında iç savaşın neden olduğu olumsuzluklar sadece savaşın çıktığı ülkeyle sınırlı kalmayıp komşu ülkeleri ve küresel toplumu da çeşitli yönlerden etkilediğini belirtmektedirler. Savaşın etkileri sınırları aştıkça bölgedeki diğer ülkeler de savaşın çıktığı ülke kadar olumsuzluklar yaşamaktadır.

Burada karşılaşılabilecek en açık etki, iç savaşın çoğu kez mülteci sorununu da beraberinde getirmesi yoluyla ortaya çıkmaktadır. Kalabalık mülteci grupları ev sahibi ülkeye ağır bir ekonomik yük getirmektedir. Mültecilerin gelişleri sırasındaki olumsuz koşullar, aşırı kalabalık ve kamplardaki hijyenden uzak sağlıklı koşullar sıtma, verem ve AIDS gibi bulaşıcı hastalık riskinin artmasına neden olmaktadır.

Komşu ülkede ortaya çıkan bir iç savaş ülkelerin savunma harcamalarını artırmalarına, çoğu zaman da bölgesel silahlanma yarışının doğmasına yol açmaktadır. Çatışma aynı zamanda bölgesel ticaretin de kesintiye uğramasına neden olmaktadır. Yabancı yatırımcılar tüm bölgeyi yatırım yapmak için riskli olarak görmekte, hatta çoğu zaman savaş bittikten sonra bile bu olumsuzluk devam etmektedir.

İç savaş uyuşturucu, AIDS ve terörizm gibi küresel sorunlara da yol açarak küresel toplum için de kötü sonuçlar doğurmaktadır. Uyuşturucu madde yapımında kullanılan bitkilerin yetiştirilmesi hükümet kontrolünün etkin olmadığı bölgelerde mümkün olmaktadır. Çatışmaların bir sonucu da geniş kırsal alanların hükümet kontrolü dışına çıkarılarak burada uyuşturucu yetiştirmek için uygun zemin hazırlanması olmaktadır. Böylelikle hükümetin burada yetiştirilen ürünleri imha etmesinin önüne geçilmektedir. Çatışmalar AIDS'e neden olan HIV virüsünün yayılmasına da aracılık etmektedir. Bu hastalığın yaygınlık oranı çatışmaların olduğu ülkelerde genellikle daha yüksek olmaktadır. Bunun nedeni savaşçıların yaşam koşulları, sürekli hareketli olmaları, yaşlarının genç olması ve aileden ve toplumdan uzak olmalarıyla da bağlantılı olarak riskli cinsel davranışlar sergilemeleridir. İç çatışmalar nedeniyle nüfusun kitlesel olarak hareketli hale gelmesi AIDS'in yayılmasını da kolaylaştırmaktadır. Çatışmalar ayrıca ülke içinde hükümet kontrolü dışında bölgeler yaratarak, terörist örgütlerin gelişmek ve saldırılarını başlatmak için ihtiyaç duydukları sığınacak yerleri onlara sağlamaktadırlar.

Ra ve Singh (2005) 1996'da Nepal'de başlayan Maoçu isyanın ülke ekonomisine olan maliyetini inceledikleri çalışmada bazı çarpıcı bilgiler vermektedir. Buna göre, isyanın ciddi bir şekilde tırmadığı 2001 yılından itibaren ekonomik büyüme oranları yavaşlamış, ekonomik performans önemli ölçüde düşmüştür. Burada ekonomik performansın düşmesi birkaç kanaldan etkilenmiştir. Bu süreçte 12000'den fazla insan hayatını kaybetmiş, en az 250 milyon dolarlık fiziki altyapılar tahrip edilmiştir. Grevler, güvenlik kontrolleri, ablukalar, işyerlerinin geçici olarak kapatılması ve haraca bağlama gibi çatışmalarla bağlantılı aksamalar ekonomik faaliyetlerin maliyetini artırmış ve ekonomik yavaşlamaya yol açmıştır. Çatışma aynı zamanda iç ve dış göçlere neden olmuştur. Kırsal bölgede yaşayan yaklaşık 400.000 aile ülke içinde göç etmiş, binlercesi de iş aramak üzere sınırdan Hindistan'a geçmiştir. Çatışmalar söz konusu dönemde yatırım harcamalarının da üçte bire düşmesine neden olmuştur. Tüm bu maliyetler dikkate alındığında ekonomik performansın düşmesi kaçınılmaz olmuştur.

Lindgren (2004) silahlı iç çatışmaların ekonomik maliyetlerini incelediği bir çalışmada maliyetlerin hesaplanmasında muhasebe metodu ve modelleme metodu olmak üzere iki yöntemin kullanıldığını belirtmektedir.

Muhasebe metodunda maliyetler ekonomik teoriye ve önceden yapılmış ampirik çalışmalara dayandırılarak doğrudan ve dolaylı maliyetler olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Burada yapılan şey ampirik çalışmaların ortaya koyduğu maliyetleri listeleyerek onların toplamını almaktan ibarettir. Dolaylı maliyetler bazen basit ya da karmaşık ekonomik modellere dayandırılabilir. Modelleme metodu gözlemlenen maliyetlerin alt alta toplanmasından ziyade eğer çatışma olmasaydı ülke ekonomisinin nasıl gelişebileceğinin kurgulamasına dayanmaktadır.

Muhasebe Metodu

Bu metod çatışmaların ekonomik maliyetlerini *doğrudan* ve *dolaylı maliyetler* olarak iki grupta ele almaktadır.

Doğrudan Maliyetler

Doğrudan maliyetler, en azından prensipte gözlemlenebilen ve hesaplanabilen maliyetlerdir. Çatışma içinde olan ülkelerdeki tüm verileri toplamak genellikle çok güç olduğu ve de bulunabilse bile çok güvenilir olmadıkları için bu maliyetlerin hesaplanması uygulamada çok zor olmaktadır.

Çatışmalar sırasında tahrip olmuş alt yapının, fabrikaların, makinelerin ve tarım alanlarının- ki bunlar ekonomi teorisinde sermaye olarak adlandırılır- bir bedeli vardır ve bunları hesaplamak mümkündür. Diğer taraftan, bir diğer maliyet unsuru olan artan askeri harcamaları da elde etmek ve hesaplamak görece kolaydır. Tahrip olmuş sermayenin maliyetini hesaplamının bir yolu tahribat sonucu oluşan üretim kaybının net mevcut değerinin hesaplanmasıdır. Bunu yapabilmek için hangi iç getiri (verimlilik) oranını seçeceğinize karar vermeniz gerekmektedir. Bilhassa uzun dönem analizlerinde farklı getiri oranları farklı sonuçlar doğuracaktır. Bazı araştırmacılar, tahminler arasında karşılaştırma yapmayı kolaylaştırmak için farklı getiri oranlarına dayanan birkaç senaryo oluşturmaktadırlar.

Mayınlar, hem kazalara hem de tarımsal alanların mevcut üretim kapasitesinin altında çalışmasına neden olması bakımından bazı ülkeler için ciddi bir engel oluşturmaktadır. Bunların kaldırılması maliyetli fakat üretilmesi oldukça ucuzdur.

Dolaylı Maliyetler

Tüm maliyet tahminlerinde karşımıza çıkan en önemli sorun bunların tamamen gerçek, gözlemlenebilir maliyetlere dayanmamasıdır. Doğrudan maliyetleri ölçmek ve bu konuda verileri elde etmek çoğu zaman güç olmaktadır. Ancak bu verileri anlamak oldukça kolaydır. Dolaylı maliyetler ise doğrudan gözlemlenmedikleri, tahmin edildikleri için çok daha tartışmalıdır. Bu tür tahminler her zaman sorgulanabilir ve varsayımlara dayandıkları için tartışma konusu olabilir. Ancak dolaylı maliyetler yine de, ülkenin gelecekteki üretim kapasitesini ve buna bağlı olarak gelecekteki zenginliğini tahmin etme noktasında büyük önem taşımaktadır. Dolaylı maliyetleri ülkenin dış ilişkileri üzerindeki, ulusal ekonomi üzerindeki ve hane halkları üzerindeki maliyetler çerçevesinde değerlendirmek mümkündür.

İç çatışma içindeki az gelişmiş ülkelerde sermaye hareketleri konusu oldukça çok incelenmiş bir konudur. İç savaştan önce bir ülkedeki özel servetin %8.6'sı yurtdışında tutulurken, savaş sonunda bu oran %19.7'ye yükselmektedir (Lindgren, 2004:4). Sermaye kaçıışı ekonomik büyüme için hayati önem taşıyan sermaye oluşumu açısından oldukça zararlı bir durumdur. Yine bu tür bir sermaye kaçıışı sermaye sahiplerinin ilgili ülkenin gelecekte ekonomik büyümesi ile ilgili pek olumlu düşünmediklerinin göstergesi olması bakımından da olumsuz bir duruma işaret eder. Bu durum hem yerli hem de yabancı sermaye için geçerli olup, bir kez başka ülkelerde yatırıma yönlendiklerinde bunları geri getirmek oldukça güç olacaktır.

Eğitilmiş ve kalifiye işgücünün göç etmesi de önemli bir problemdir. Çoğu az gelişmiş ülke için beyin göçü barış zamanında bile ciddi bir engeldir. Eğer ülkede yetişmiş eğitilmiş insan gücü ülkeden ayrılırsa, bunların eğitimi için yapılan masraf boşa gidecektir.

Turistler bazı ülkeler için önemli gelir kaynağıdır. Örneğin Sri Lanka'da silahlı çatışmalar başladığında turizm sektörü çok hızlı gelişen bir sektördü. Çatışmaların çıkması sektöre ölümcül bir darbe vurmuştur. Bu durumda uğranılan kayıplar tahmin edilirken, ya savaş çıkmadan önce sektördeki büyüme hızının aynı oranda artmaya devam edeceği varsayılmakta ya da benzer özellikleri taşıyan turistik bölgelere bakarak buralardaki büyümenin aynısının savaş bölgesinde de olacağı varsayılır.

Çatışmalar nedeniyle üretimin zarar görmesi ve buna bağlı olarak gelecekteki üretimin ne olacağı konusundaki belirsizlik ülke ihracatında da ciddi olumsuzluklara yol açacaktır. Daha az ihracat daha az döviz girişi bu da ithalat için daha az kaynak anlamına gelmektedir. Bu dönemde zorunlu malların ithalatı devam etmesi gerekirken silah ithalatının artma eğilimine girdiği görülür. Bu dönemde askeri yardım yapılsa bile diğer malların ithalatı için dış borçlanmaya gidilmekte ve dış borçlar artma eğilimine girmektedir.

Çatışmanın yaşandığı ülkelerdeki belirsizlik ve güvenlik gibi nedenlerle çoğu zaman kalkınma yardımları durdurulur. Bu ülkelere yapılan insani yardım miktarı da çatışma başlayınca ya da daha sonraki aşamalarda azalmaya başlar.

Çatışmaların işgücü ve üretim araçları için oluşturduğu risk nedeniyle üretimin mümkün olduğu yerlerde bile üretim kesintiye uğrar. Çatışma bölgelerinde hem hükümetin hem de asilerin vergileme ve yağmalama faaliyetleri üretimi riskli hale getirir. Eğer mümkün olabiliyorsa sermaye ülkeyi terk eder ve yatırımlar düşer. Ülkede üretim kapasitesinin genişlemesi açısından yatırımlar son derece önemli olduğu için sermayenin ülkeyi terk etmesi uzun dönemde ekonomi üzerinde zararlı etkilere neden olacaktır.

Eğitim ve sağlık harcaması şeklindeki beşeri sermaye yatırımları da savaş sürecinden zarar görecek, hem kısa hem de uzun dönemde insanların ekonomide bir üretim faktörü olarak verimliliklerini azaltacaktır. Askerlerin ve isyancıların çoğunun genç yaşta olması savaştan sonra ciddi sosyal problemleri de beraberinde getirmektedir. Çünkü bu gençlerin çoğu sadece silah kullanmasını bilmekte para ve gücü kontrol etmeye alışık olmaktadır. Bunların tekrar sivil hayata uyum sağlamalarında sorunlar yaşanmaktadır.

İç savaşın yaşandığı yerlerde girişimciler çok hızlı ve büyük getiriler sağlayan işlere girişmektedirler. Bu durum çatışma içindeki ekonominin zaten kötü olan başarı şansını daha da zorlaştırmaktadır.

Tablo 4, silahlı iç çatışmaların yukarıda bahsedilen doğrudan ve dolaylı maliyetlerini özet olarak göstermektedir. Bu maliyetler, dış ilişkiler, ulusal ekonomik düzey ve hane halkları düzeyinde ele alınmıştır.

Tablo 4. Çatışmaların Maliyetleri

Ekonomik Düzey	Doğrudan Maliyetler	Dolaylı Maliyetler
Dış İlişkiler	Dış borç	Yurtiçi sermayenin kaçıışı, Yabancı sermayenin kaçıışı, Yeni yabancı yatırımcıların cesaretinin kırılması, Kalifiye işgücünün yurtdışına göç etmesi, Gelen turist sayısının azalması, Daha az ihracat, Daha az ithalat, Daha az kalkınma yardımı, Daha az insani yardım, Askeri yardım +/-
Ulusal Ekonomik Düzey	Üretim kapasitesi, altyapı, fabrikalar ve makinelerin fiziksel olarak tahrip edilmesi, Taşıma araçları ve yolların fiziksel tahribatı, Tarımsal üretim kapasitesinin düşmesi, Arazinin fiziksel tahribatı, İşgücünün ölümü ve yaralanması, Daha yüksek askeri harcama, Mülteci sorunu, Kara mayınları	Tehlike nedeniyle üretim olmaması, Asiler ve hükümet birlikleri tarafından vergilendirme, Daha az yatırım, Daha az sağlık harcaması, daha az eğitim harcaması nedeniyle daha az gelişmiş insan kaynakları, Savaşın eğitim fırsatını kaçırmaması, Daha az taşınabilir ürün ve fiziki olarak sınırlı yoğunlukta üretim, Daha çok kısa dönem karlarına dönük üretim, uzun dönem karlılık için üretimin azalması
Hane Halkları Düzeyi	Ölüm, yaralanma ve hastalık, Ekstra yasal kazanç +	Gıda kıtlığı, Enflasyon, Göç, zorunlu göç

Kaynak: (Lindgren, 2004:6)

Modelleme Metodu

Şimdiki üretim – Çatışma olmasaydı yapılabilecek üretim = üretim kaybı. Çatışmaların ekonomik maliyetlerinin tahmin edilmesinde kullanılan modellemenin dayandığı temel mantık budur. Burada işin ilginç ve zor olan kısmı eğer iç savaş olmasaydı yapılacak üretimin nasıl belirleneceğidir. Kullanılan modellerin birçoğu askeri harcamalardaki artışı ve bunun yatırımlar üzerindeki etkisini incelemektedir. Yatırımlarda meydana gelen değişme, çatışma olmasaydı yapılabilecek üretimi tahmin etmede kullanılmaktadır.

Modellemenin bir başka yolu, daha önceki ekonomik gelişme ile ilgili zaman serilerine dayalı regresyon analizi ile büyümenin tahmin edilmesidir. Burada zaman serisinin dışında başka istatistiksel yöntemler de kullanılabilir. Bu yöntem komşu ülkelerdeki ya da benzer ülkelerdeki ekonomik gelişmeleri de hesaba katan tekniklerle geliştirilebilir.

Sonuç ve Öneriler

Çatışmaların arkasında yatan nedenlere bakıldığında bunlar çok çeşitli olmakla beraber temelde ekonomik oldukları görülmektedir. Çatışmalara yol açan ekonomik nedenler ise, ülkenin sahip olduğu doğal kaynaklar, gelir düzeyi ve ekonomik eşitsizlik üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Doğal kaynaklarla bağlantılı çatışmaların önlenmesinde Ross (2003b) bir takım çözüm önerileri getirmektedir. Aşağıda bu çözüm önerileri özetlenmiştir.

Doğal kaynaklara bağımlılık ülke ekonomilerinin büyüme oranlarını düşürmek ve yoksulluğu artırmak suretiyle ülkeyi iç savaşa karşı kırılgan hale getirmektedir. Uluslararası toplum doğal kaynak bakımından zengin bu ülkelere yardım etmek amacıyla iki tür önlem alabilir.

Ticaretin liberalleştirilmesi yoluyla ürün çeşitlemesini teşvik etmek: gelişmiş sanayi ülkeleri kendi imalat sanayilerini korumak için işlenmiş mallara hammaddelerden daha yüksek vergi koymaktadırlar. Örneğin OECD ülkeleri işlenmemiş petrol ve alüminyum, bakır, ham petrol, kurşun, nikel, kalay ve çinko gibi madenlerin ithalatı üzerine hiç gümrük tarifesi koymamaktadır. Şayet petrol ve maden bakımından zengin ülkeler bu ham maddelere katma değer sağlar ve bunları rafine ederek ya da işlenmiş şekilde –alüminyum

mutfak eşyaları, bakır tel ya da plastik reçine gibi- ihraç ederse OECD'nin tarifeleri ve tarife dışı engelleri ile karşılaşmaktadırlar. OECD ülkeleri katma değerli mallardan tarifeleri ya da tarife dışı engelleri kaldırırsa, doğal kaynaklara bağımlı ülkelerin ürün çeşitlenmesine yardımcı olabilirler.

Gelir oynaklığını azaltmak için daha iyi yollar bulmak: doğal kaynaklara bağımlı ülkelerdeki problemlerin çoğu doğal kaynak gelirlerinin oynaklığından kaynaklanmaktadır. Özellikle 1970'lerden itibaren petrol ve madenler dahil ilsel malların uluslararası fiyatları mamul mal fiyatlarından daha oynak hale gelmiştir. Bunun anlamı ihracatı bu mallara bağımlı olan ülkelerin ekonomik şoklara karşı daha açık olmasıdır. Teoride hükümetlerin istikrar fonları ve belki tasarruf fonları oluşturarak ekonomilerini piyasa şoklarına karşı korumaları mümkündür. Ayrıca uzun dönem sözleşmeler ve sigorta mekanizmalarının oluşturulması da bu konuda yararlı olabilecektir.

Doğal kaynaklara bağımlılık hükümetler üzerinde de olumsuz etkiler doğurmaktaydı. Bunlar yolsuzluk, devletin zayıflaması ve hesap verilebilirliğin azalması yoluyla olmaktadır. Bu durumda yapılabilecek şey, hem uluslararası hem de ulusal düzeyde gelir şeffaflığının sağlanması olacaktır.

Çok uluslu şirketlerin ödemelerinin şeffaf olması: bu şirketlerin ev sahibi ülkelere yapıları tüm ödemeleri açıklamaya ikna etme konusunda geliştirilecek bir strateji doğal kaynak sektöründe yolsuzluğu önlemede önemli bir adım olacaktır.

Yurtiçi finansal şeffaflığın artırılması: doğal kaynak gelirleri de dahil olmak üzere hükümetlerin tüm gelir hesaplarının bağımsız kuruluşlarca incelenmesi şeklindeki tam şeffaflık, yolsuzluğun azaltılması ve fonların daha hesaplı kullanılması konusunda hükümetler üzerinde bir baskı oluşturabilir. Dünya Bankası, IMF, Dünya Ticaret Örgütü ve ihracat kredi kuruluşlarının birlikte çalışmasıyla bu konuda ilerleme sağlanmak mümkün olabilir.

Doğal kaynak zenginliği bölgede yaşayan insanların ayrı devlet kurmak üzere ayaklanmasına neden olabilmekteydi. Bu durumda önleyici diplomasi ve şeffaflığın artırılması sorunu çözmede yardımcı olabilecek politikalar vardır.

Önleyici diplomasi: eğer bir çatışmanın çıkacağı tahmin edilebilirse, önleyici diplomasiyle bunu önlemek mümkün olabilir.

Şeffaflığın artırılması: kaynak gelirlerinin daha şeffaf hale getirilmesi ayrılıkçı çatışmaların önlenmesinde yardımcı olabilir. Vatandaşlar doğal kaynak projelerinin ne kadar para getirdikleri konusunda genellikle çok az bilgi sahibidirler. Bu yüzden sahip oldukları doğal kaynakların merkezi hükümet tarafından çalışıldığı şeklindeki abartılı iddiaların bu insanlar tarafından kabul görmesi her zaman mümkün olacaktır. Bu konuda getirilecek şeffaflık ayrılıkçı grupların bu tür iddialarının da sonunu getirecektir.

Doğal kaynaklar isyancı örgütlere önemli gelir sağlamaktaydı. Bu gelir üç mekanizma yoluyla elde edilmekteydi: doğal kaynakların isyancı örgüt tarafından doğrudan satılması, savaş ganimeti olarak gelecek haklarının satılması, haraca bağlama ve şirket çalışanlarının kaçırılarak fidye alınması. Bu duruma karşı uygulanabilecek politikalar şunlardır: çatışma ile ilişkili malların satışının kontrol mekanizmasının oluşturulması, kaynak gelecek haklarının satışının yasaklanması ve fidye ödemeleri üzerine kısıtlama getirilmesi.

Kanunsuz doğal kaynak akışının denetim altına alınması: Elmas, kereste ve uyuşturucu gibi bazı mallar için, isyancı örgüt malın bir kısmına el koymakta ve bunları uluslararası piyasalarda elden çıkarmaktadır. Bu durumda malın piyasalara çıkışının uluslararası kontrolü için önemli olanaklar vardır. Bu konuyla ilgili bazı adımlar çoktan atılmış durumdadır. Örneğin, "savaş elmasları"nın ticaretinin sınırlandırılmasına yönelik önemli bir girişim Güney Afrika'da Kimberley'deki bir konferansta Mayıs 2000'de başlatıldı. "Kimberley Süreci" elmas endüstrisiyle bir anlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Buna göre sadece yasal kaynaklardan elde edildiği belgelendirilebilen elmasların ticaretinin yapılması esası benimsenmiştir. Kimberley Süreci planlandığı gibi işlese bile, bu anlaşma savaşlara yol açan mallardan sadece bir tanesini yani elmasın ticaretini konu almaktadır. Halbuki, elmasın dışında yakut, safir, yeşim taşı, lapis lazuli lacivert taş, koltan siyah taş ve hatta kereste bile iç savaşların finansmanında kullanılmaktadır. Tüm bu kaynaklar yüksek ölçüde yağmalanabilir özellik göstermektedir. Yani, bu kaynakların vasıfsız işçiler tarafından çıkarılması mümkün olup hepsi de yükte hafif pahada ağır mallardır. Bu özellikleri onların ulusal ve uluslararası düzenlemelerle kontrol edilmesini zorlaştırmaktadır. Kimberley belgelendirme süreci ile yasal yollardan sağlanan ve belgelendirilen elmasların ticaretine izin verilmesi bu konuda önemli bir adımdır. Ancak benzer sürecin diğer doğal kaynakları da kapsayacak şekilde genişletilmesi asi gruplara bu kaynaklardan fon akışının önünü kesecektir.

Gelecek haklarının satışının yasaklanması: BM Güvenlik Konseyi, Angola'da, Kongo'da, Liberya'da ve Siera Leone'de doğal kaynakların asi gruplar tarafından satışına karşı önlemler almıştır. Bu konuda getirilecek yaptırımlar satışların yapılmasını önlemede etkili olabilecektir.

Fidye ödemelerinin sınırlandırılması: Doğal kaynak zengini ülkede asi grupların adam kaçırmak fidye almalarını önlemek için fidye ödemeleri üzerine uluslararası sınırlamalar getirilebilir. Adam kaçırmaya karşı güvencesi sağlayan sigorta poliçelerinin satışının yasaklanması bu konuda yarar sağlayabilir. Ayrıca

fideye ödemelerinin yasaklanması ya da ağır vergilendirmeye tabi tutulması bu konuda başvurulabilecek diğer önlemlerdir.

İç savaşları önlemek ne kadar zor görünse de, son onbeş yıl içinde daha kolay hale gelmiştir. Doğal kaynakların savaşan hükümetlere ve asilere finansman sağlaması prensip olarak durdurulabilir. Halbuki büyük güçlerin geçmişte savaşçılara sağladıkları finansman durdurulamıyordu. Onbeş yıl önce internet pek yokken, finansal şeffaflık çok zayıf bir araçtı. Şimdi ise çatışmaları önlemede güçlü bir araç haline gelmektedir. Angola ve Kamboçya'daki çatışmalar kısmen uluslararası hükümet dışı örgütlerin ve Birleşmiş Milletlerin doğal kaynaklardan sağlanan finansmanı kesme girişimleri sayesinde durdurulmuştur.

İsyancı örgütlerin doğal kaynaklardan sağladığı finansman dışında başka kaynakları da vardır. Bunlar, yurtdışında yaşayanlardan sağlanan paralar ve yabancı hükümetlerden sağlanan yardımlardır (Azam, Collier and Hoeffler, 2001:15).

Yurtdışında yaşayanlardan sağlanan paraların denetim altına alınması kısmen kolaydır. Buralardan sağlanan paralar çoğu zaman kişilerin gönüllü katkıları şeklinde olmamaktadır. İsyancı örgüt üyeleri genellikle OECD ülkelerinde yaşayan topluluklardan organize bir şekilde ve çoğu zaman zorla para toplamaktadır. OECD hükümetlerinin bu faaliyetleri sınırlandırma konusunda biraz gevşek davrandığı görülmektedir.

Soğuk Savaş sona erdiği için düşman ülkelere asilere sağlanan finansal desteği kontrol etmek daha kolaydır. Soğuk savaş boyunca her iki süper güç de diğer süper güce yakın hükümetlere karşı isyancılara finansal destek sağladıkları için, bu uygulamaya karşı uluslararası girişimde bulunmak imkansızdı. Ancak, şimdi Birleşmiş Milletler kanalıyla isyancılara finansal destek sağlayan ülkelere yaptırım uygulanabilir.

Gelir düzeyinin düşük olması çatışmaları etkileyen bir diğer faktördü. Çatışmaların önlenmesi için uluslararası düzeyde başvurulabilecek bir yol, düşük gelirli ülkelere yardımın artırılması ve onlara karşı uygulanan ticari engellerin azaltılmasıdır. Fakir ülkelere yapılan yardımın büyüme oranlarının yükselmesinde ve gelin artmasında etkili olduğu bir çok çalışmada gösterilmiştir. Ekonomik büyüme ve artan gelir ise bu ülkelerde çatışma çıkma riskini azaltacaktır.

Ülkede ekonomik eşitsizliğin olması da çatışmaları etkileyen faktörler arasındaydı. Ülkede eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya yönelik politikaların yürürlüğe konması bununla bağlantılı çatışma çıkma riskini de en aza indirecektir.

Kaynakça

- Alesina, A. and R. Perrotti (1996). Income Distribution, Political Instability, and Investment. *European Economic Review*, 40, 1203-1228.
- Annan, Kofi (1999), "Peace and Development – One Struggle, Two Fronts", address to the World Bank Staff, Washington DC, 19 October.
<http://www0.un.org/News/Press/docs/1999/19991019.sgsm7187.doc.html> Erişim Tarihi: 16.07.2008.
- Azam, Jean-Paul, Paul Collier and Anke Hoeffler (2001), "International Policies on Civil Conflict: an Economic Perspective," http://users.ox.ac.uk/~ball0144/azam_coll_hoe.pdf Erişim Tarihi, 28.07.2008.
- Bannon, Ian and Paul Collier (2003), "Natural Resources and Conflict: What We Can Do", in Ian Bannon and Paul Collier, eds., *Natural Resources and Violent Conflict options and actions*, The World Bank, Washington DC.
- Beblawi, Hazem (1987), "The Rentier State in the Arab World," in *The Rentier State*, eds. Hazem Beblawi and Giacomo Luciani, New York: Croom Helm, 49-62.
- Collier, P. and A. Hoeffler (2004), "Greed and grievance in civil war", *Oxford Economic Papers*, Vol. 56 (4), pp.563-595.
- Collier, Paul (2000). "Economic Causes of Civil Conflict and Their Implications For Policy", World Bank 15 June, 2000.
- Collier, Paul (2004). "Natural Resources and Conflict in Africa", *Crimes of War Project Magazine*, http://www.crimesofwar.org/africa-mag/afr_04_collier.html Erişim Tarihi: 25.07.2008.
- Collier, Paul and Jan Willem Gunning, eds. (1999), *Trade Shocks in Developing Countries*. New York City: Oxford University Press.
- Cramer, C. (2003). "Does Inequality Cause Conflict?" *Journal of International Development*, 15, 397-412.
- Doyle, M. (1997) *Ways of War and Peace: Realism, Liberalism, and Socialism*. New York: Norton.
- Dutta, Indranil and Ajit Mishra (2005), "Does Inequality lead to Conflict?", Research Paper No. 2005/34,

- Elbadawi, Ibrahim and Nicholas Sambanis (2002) "How Much War Will We See? Estimating the Prevalence of Civil War in 161 Countries, 1960-1999," *Journal of Conflict Resolution*, 46 (3), 307-334.
- Fearon, James D. and David D. Laitin (2003), "Ethnicity, Insurgency, And Civil War" *American Political Science Review*, 97: 75-90 Cambridge University Press.
- Fearon, James ve David Laitin (1997). "Ethnicity, Insurgency and Civil Wars." *American Political Science Review* 97, 1, ss.75-90.
- Gelb and associates, Alan (1988), *Oil Windfalls: Blessing or Curse?*, World Bank Research Publication. New York: Oxford University Press.
- Gylfason, Thorvaldur (2001) "Natural resources, education, and economic development," *European Economic Review* 45, 847-859.
- Hegre, Havard (2002), "Some Social Requisites of a Democratic Civil Peace: Democracy, Development, and Armed Conflict." Paper presented to the American Political Science Association 2002 Annual Meeting, Boston, Mass., August 29-September 1.
- Hirschman, Albert (1982). "Rival Interpretations of Market Society: Civilizing, Destructive, or Feeble." *Journal of Economic Literature* XX: 1463-1484.
- Humphreys, Macartan (2003). *Economics and Violent Conflict*, Harvard University.
- Karl, Terry Lynn (1997), *The Paradox of Plenty: Oil Booms and Petro-States*. Berkeley: University of California Press.
- Leite, Carlos and Jens Weidmann (1999), "Does Mother Nature Corrupt? Natural Resources, Corruption, and Economic Growth," IMF Working Paper WP/99/85.
- Lindgren, Göran (2004), "Measuring the Economic Costs of Internal Armed Conflict A review of Empirical Estimates", Paper for the conference: *Making Peace Work* in Helsinki, (4-5 June 2004) arranged by The United Nations University, (WIDER) World Institute for Development Economics Research.
- Macculloch, Robert, (2001) "What Makes a Revolution?,". Research Paper No. DEDPS30, LSE STICERD
- Manzano, Osmel and Roberto Rigobon (2001), "Resource Curse or Debt Overhang?," Working Paper 8390, National Bureau of Economic Research.
- Nafziger, E.W. and J. Auvinen (2002). "Economic Development, Inequality, War and State Violence.", *World Development*, 30, 153-163.
- Nafziger, E.W. and J. Auvinen (2000). "Economic Causes: The Political Economy of War Hunger and Flight." In E.W. Nafziger, F. Stewart and R. Väyrynen. *War Hunger and Displacement: The Origins of Humanitarian Emergencies*, Vol. 1, Oxford University Press. Oxford.
- Omurtag, Yıldırım ve Timur Karaçay (2004). "21.yy'da Yeni Dünya Düzeni ve Eğitim (Bir Utopia)", Çağrılı Konuşma, Eğitimde Yeni Yaklaşımlar Sempozyumu, Ankara Üniversitesi, 25 Eylül 2004.
- Oneal, John, and Bruce Russett (1999). "Assessing the Liberal Peace with Alternative Specifications: Trade Still Reduces Conflict." *Journal of Peace Research* 36(4): 423-32.
- Østby, Gudrun (2003). *Horizontal Inequality and Civil War*, Master Thesis, Department of Political Science, Supervisors: Tanja Ellingsen, NTNU; Nils Petter Gleditsch, PRIO (completed 15 August, defended 5 September), NTNU. Defended 5 September.
- Önder, İzzettin (2003). "Savaş Ekonomisi", Çağdaş, Şubat 2003.
<http://www.cgdbursa.org/cagdas200302icerik.asp?Artid=2> Erişim Tarihi: 12.07.2008.
- Ra, Sungsup and Bipul Singh (2005), "Measuring the Economic Costs of Conflict", Working Paper Series No. 2, June 2005, Nepal Resident Mission, Asian Development Bank.
- Ross, Michael L. (2001), "Extractive Sectors and the Poor," Report issued by Oxfam America, available at [http://www.oxfamamerica.org/newsandpublications/publications/research_reports/art2635.html/OA-Extractive_Sectors_and_the_Poor.pdf?searchterm=extractive sectors](http://www.oxfamamerica.org/newsandpublications/publications/research_reports/art2635.html/OA-Extractive_Sectors_and_the_Poor.pdf?searchterm=extractive%20sectors)
- Ross, Michael L. (2003), "Natural Resources and Civil War: An Overview", Erişim Tarihi: 25.07.2008
http://www.unepfi.org/fileadmin/documents/conflict/ross_2003.pdf
- Ross, Michael (2003b), "The Natural Resource Curse: How Wealth Can Make You Poor" in Ian Bannon and Paul Collier, eds., *Natural Resources and Violent Conflict options and actions*, The World Bank, Washington DC.
- Russett, Bruce (2002). "Violence and Disease: Trade as Suppressor of Conflict When Suppressors Matter." in Edward Mansfield and Brian Pollins, eds., *Economic Interdependence and International Conflict: New Perspectives on an Enduring Debate*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Sachs, Jeffrey D. and Andrew M. Warner (2001) "The curse of natural resources," *European Economic Review* 45, 827-838.

Sachs, Jeffrey D. and Andrew M. Warner (2001) "The curse of natural resources," *European Economic Review* 45, 827-838.

United Nations University, (WIDER) World Institute for Development Economics Research.

Ünsal, Erdal (2005), *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadı*, İmaj Yayınevi, Ankara.

World Bank (2002), "Treasure or Trouble? Mining in Developing Countries," Washington D.C.: World Bank Group.

World Bank (2003). *Breaking the Conflict Trap: Civil War and Development Policy*. World Bank Policy Research Report, World Bank and Oxford University Press.

Özet

Bilindiği üzere, çağdaş dünyada büyük değişimlere yol açan küreselleşme, öncelikle ekonomik alanda boy göstermiş bir oluşumdur. Bu nedenle, küresel çatışma konusundaki ilk önemli tesirlerinin de ekonomik alanda görüldüğü söylenebilir. Başlangıçta ekonomik alanda bir takım önemli gelişme ve ilerlemelere yol açmakla birlikte, sonraları küreselleşmenin ekonomik sistemde çok ciddi bir takım sorunları da beraberinde getirdiği fark edilmiştir. Küresel gelişmelerle beraber ortaya çıkan ekonomik dengesizlikler, kuzey ve güney ayırımı gibi bölgesel eşitsizlikler ve yoksulluk, küresel çatışmanın yol açtığı ekonomik sorunlar arasında sayılabilir. Bu çalışmada, yukarıda sözü edilen küresel çatışmaya yol açan temel ekonomik faktörler ve bunların etki alanlarına dair genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar kelimeler: Küreselleşme, ekonomi, yoksulluk, eşitsizlik.

ABOUT THE ECONOMIC FACTORS CAUSE TO GLOBAL CONFLICT

Abstract

As it is known, globalization leading to considerable changes in the contemporary world is a process that appears primarily in the economic arena. Therefore, it can be said that its early important influences relating to global conflict has been seen in economic arena. Even though it has at first brought a number of developments and advancements in the economic arena, it has been noticed afterwards that globalization has also brought about a great deal of significant problems in the economic system. Economic imbalances appearing in collaborate with global developments, regional inequality such as north-south split and poverty could be considered among economic problems triggered by global conflict. In this study it will be made a general evaluation relating to the main economic factors that cause the global conflict mentioned above and to the circle of these factors.

Key Words: Globalization, economy, poverty, inequality.

Giriş

Son zamanların en çok tartışılan kavramı olan küreselleşme, yeni bir dönemi ve dünya çapında yeni bir yapılanmayı içermektedir. Küreselleşme kavramı, dünyanın aldığı yeni şekli anlatmak için kullanılmaktadır. Küreselleşme dünyada meydana gelen olayların artık küresel olup; herkesi etkilediği ve olayları şekillendirdiği bir süreç olarak, dünyanın eskiden farklı olarak yeniden biçimlenmesini anlatmaktadır. Bu biçimlendirmede en önemli faktör olarak ekonomi görülmekle birlikte, küreselleşmenin siyasi ve kültürel yönleri de hayatlarımızı gittikçe daha fazla etkilemekte ve kontrol etmektedir. Küreselleşme sürecinin başlamasında ve yayılmasında ekonomik unsurların çok önemli bir rolü olmuştur. Dünyanın tek bir pazar yer olarak algılanması ve ulusal ekonomilerin sınırlarının gittikçe muğlâklaşıp, dünya genelinde ekonomik bir bütünleşmenin yaşanması küreselleşme sürecinin motoru görevini görmüştür. Tabii ki, bu durumun yaşanmasında iletişim teknolojilerinin gelişim dünyanın bir iletişim ağıyla birbirine bağlanması çok önemli olmuştur. Böylece dünya tek bir yer olarak algılanmaya başlanmış ve sınırlar gittikçe muğlâklaşmıştır.

Küreselleşmenin Anlamı ve İçeriği

Küreselleşme, aynı kavramı izah etmek üzere yapılsa da, farklı biçimlerde tasvir edilen çok boyutlu bir oluşum olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesela Modelski, çağdaş dünya toplumunun küresel olduğunu belirterek, küreselleşmeyi; dünya toplumlarının küresel bir sistem içerisinde bir araya getirilmesi süreci olarak adlandırıyor (Modelski, 2006:194). Çiğdem ise; küreselleşmenin, modern tüm toplumsal oluşumlar gibi muğlâk bir karaktere sahip ve içerisinde birbirleriyle farklı, çelişik ve çatışmalı süreçleri barındırdığını belirterek, küreselleşmenin bir süreci, özellikle kültürel bir süreci, dünya sistemi bu süreci çevreleyen toplumsal ve özellikle iktisadi yapıyı ima ediyor. Küreselleşmedeki hâkim tema, farklı kimliklerin homojenleştirilmesi, dünya sisteminde ise farklı toplumsal birimlerin hemen her bakımdan, ancak özellikle iktisadi politikalar açısından birbirleriyle bağlantılandırılmasıdır (Çiğdem,1996: 140–141). Böylece, küreselleşme birbiriyle ilişkilerinin kurulması gereken çok boyutlu yeni bir dünya düzeninin adı olarak kendini göstermektedir.

Küreselleşmenin, esasen iktisadi ve teknolojik güçlerin paylaşılan sosyal bir alan olarak dünyanın hızla şekillendirdiği ve dünyanın bir bölgesindeki gelişmelerin kürenin diğer tarafındaki bireylerin veya toplulukların yaşama şansları için büyük ve derin sonuçlar yarattığı bir oluşum olduğu görüşü (Beck, 2006:

222) yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bu yönüyle, dünyanın neresinde olursa olsun, küreselleşmeden ve onun tesirlerinden etkilenmemenin ve onu önemsememenin gittikçe daha az olanaklı hale geldiği bir dünya yaratıldığı ortadadır. Küreselleşme süreci ile birlikte giderek bütünleşen dünyada karşılıklı bağımlılık ilişkileri de daha fazla anlam ve önem kazanmaya başlamıştır.

Her şeyden önce küreselleşme, Giddens'in da vurguladığı gibi, dünyanın görünme biçimini ve bizim ona bakma biçimimizi değiştiriyor. Küreselleşme, hepimizin gitgide "tek bir dünyada" yaşadığına işaret eden bir olgudur, böylelikle bireyler, gruplar ve uluslar birbirlerine karşılıklı bağımlı hale gelmektedir. Ekonomik güçlerin küreselleşmenin ayrılmaz bir parçası olmasına rağmen, tek başına küreselleşmeyi ortaya çıkaramamaktadır. Küreselleşme, politik, sosyal, kültürel ve ekonomik etmenlerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan bir olgudur. Ama hepsinden önemlisi enformasyon ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle ilişkilidir. (Giddens, 2005: 51–52). Küreselleşme; hepimizin tek bir dünyada yaşadığı teziyle ilintili bir şeydir. Birçok yönüyle yeni ve devrimci bir yönü olan küreselleşme ekonomik olduğu kadar, siyasal, teknolojik ve kültürel bir olgudur.(Giddens, 2000: 19 – 23). Ancak, ilk olarak ekonomik alanda etkisi duyulmaya başlandığı için ekonomik yönüne yapılan vurgu biraz daha belirgin olmuştur.

Son zamanlarda küreselleşme ile ilgili yapılan bütün tartışmalar hiper-küreselleşmeciler, şüpheciler ve dönüşümcüler diyebileceğimiz üç ayrı düşünce okulunu ayırt etmeyi mümkün kılmıştır. Hiper-küreselcilere göre, küreselleşme yeni bir dönemi ifade etmektedir ve küresel bir çağda yaşadığımız bir gerçektir. Şüpheciler de; küreselleşmenin uzantılarının abartıldığını belirterek, dünya ekonomisinin bütünleşme sağlamadığını ve üç ana finans ve ticari bloğa yönlendiğini belirtirler. Klasik altın çağı ile karşılaştırdığımızda, bugünün dünya ekonomisi daha az bütünleşmiştir. Dönüşümcüler ise, küreselleşmenin modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendiren hızlı toplumsal, politik ve ekonomik değişmelerin merkezi itici gücü olduğunu söylerler.(Held ve diğerleri, 2006: 165–172) .

Konu ile ilgili yapılan tartışmalar ve ortaya atılan fikirler göstermektedir ki, küreselleşme kavramı yönü belli olmayan, belirsiz ve etkileri henüz tam olarak anlaşılmayan bir süreçtir. Açık olan şey; bu sürecin yaşanmakta olup tüm dünyayı etkilediği ve şekillendirdiğidir. Fakat bu şekillendirmeden dünyanın tümünün aynı şekilde etkilendiği söylenemez. Küreselleşme bu açıdan kimileri için olumlu bir süreç olarak görülürken kimilerine göre ise olumsuzluklar içeren ve önlenmesi ve/veya düzeltilmesi gereken bir süreçtir. Bu açıdan, küreselleşmenin olumlu ve olumsuz etkileri en fazla ekonomik alanda görülmekte ve bu yüzden de küreselleşmeye yapılan itirazların en yoğun olduğu alan ekonomik alan olmaktadır.

Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu ve Çatışma Nedenleri

Bazı düşünürlere göre küreselleşme; yeni bir durumdan ziyade, kapitalizmin aldığı yeni şekil ve kapitalizmin dünya geneline yayılmasıdır. Bu açıdan küreselleşme, aşırı kapitalist bir modernleşme şekline denk düşer. Nitekim bu süreç, artık karşısında bir güç bulunmayan, uç noktada bir kapitalizm biçimi (Touraine, 2007: 41–43) olarak algılanmaya başlamıştır.

Başlangıçta ekonomik alanda meydana gelen önemli gelişme ve ilerlemeler olumlu karşılanırken; daha sonra bu sürecin beraberinde bazı sorunlar getirdiği fark edilmiştir. Küreselleşme ile beraber ortaya çıkan ekonomik dengesizlikler özellikle gelişmiş kuzey ile az gelişmiş güney ülkeleri arasında ki farkın gittikçe büyümesine ve küresel çapta dengesizlik ve yoksulluğun artmasına yol açmıştır. Ekonomik küreselleşmenin en önemli aktörleri olan uluslararası şirketlerin gerek ekonomik ve gerekse siyasi alanda ulusal ekonomilere ve ulus-devletlere olumsuz etkileri, küreselleşmenin yarattığı diğer önemli olumsuz gelişmelerden biridir. Uluslar arası şirketlerin etkinliği ve gücü karşısında ulus devletler ekonomik ve siyasi alanda önemli kayıplar vermiş ulus devletin geleceği sorgulanır olmuştur.

Habermas'a göre ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlar arasındaki sınırların gittikçe muğlaklaşması ve silinmesi, 17. asır sonunda bütün Avrupa'da artık yerleşmiş bulunan ve teritoryal bir temele dayanan devletler sisteminin varlık şartlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Küreselleşme ile beraber dünya ekonomisi ve dünya toplumunun karşılıklı bağımlılık ilişkileri içinde gittikçe sıkışıp kalan ulus devletin artık özerkliğini, aksiyon kabiliyetini ve demokratik özünü yitirmeye başlamıştır (Habermas,2002:27). II. Dünya Savaşı'ndan sonra savaşla yıkılmış olan ekonomiyi doğrultma isteği, devleti ekonomik ve toplumsal yaşamın merkezine koymuştur. Çünkü sadece devletin ekonomik yaşamı canlandırarak kaynağı vardı. Dolayısıyla devlet her alana-ekonomik, toplumsal ve kültürel- müdahale etmiştir (Touraine, 2007: 34). Böylece, ekonomik yaşamın belirleyicisi ve uygulayıcısı konumuna geçen devlet aynı zamanda uyguladığı sosyal politikalar ile de sosyal devlet anlayışını ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla devlet, vatandaşları arasındaki gelir eşitsizliğini gidermek için çeşitli politikalar izlemiştir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan uluslararası düzen 1970'li yıllara kadar işlevselliğini korumuştur. Ancak 1970'li yıllardan sonra ortaya çıkan ekonomik bunalımlar, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş ve 1989'da SSCB'nin birliğinin çözülmesiyle çift kutuplu dünyanın dengesinin sona ermesiyle dünyada yaşanmaya başlayan çok yönlü değişimden ulus devlet de nasibini almış ve ulus-devlet tartışılır bir hale gelmiştir (Tekeli-İlkin, 2000: 119). Herhangi bir ulusal yasak ve sınırlama ile karşılaşmaksızın mal, hizmet ve sermayenin uluslar arası alanda özgürce dolaşımına olanak sağlayan küresel bir pazarlama sürecini ifade eden küreselleşme 1940'ların koruyucu sosyal devlet ve Keynesyen politikalara karşı bir

ideolojik tutum izlemektedir. Piyasaları kontrol etme konusunda devlet gücünü sınırlayan, kamunun etkisini azaltıp, kamu kuruluşlarını özelleştirme gibi politikaları vurgulayan küreselleşme ideolojisi (Alkan-Taş, 2007: 77) ulus devletin sosyal yönünü aşındırmakta ve sosyal politikaların bırakılmasını istemektedir. Sosyal devlet anlayışından vazgeçilmesi ise gelir dağılımındaki eşitsizliği gittikçe artırmış ve gelirler arasındaki uçurum gittikçe büyümeye başlamıştır.

1970'lerde yaşanan ekonomik krizin ardından yeniden yapılanma politikaları geliştirilmiş ve bu politikalar, devletin ekonomideki ağırlığının azaltılması, özelleştirme, serbestleştirme ve kurallardan arındırma gibi konularla, yeniden yapılandırma kapsamında ulus-devletlere yönelik baskı yapmaya başlamıştır. Krizin aşılabilmesi için, sermayenin küresel ölçekte serbestçe dolaşabilmesi gerekir. Bu da devletin değişime uğraması ile mümkün görülmüştür.(Karabağ, 2006: 198–199). İtalyan Okulu diye bilinen yeni-Gramshici akımının önde gelen teorisyenlerinden Robert Cox, ulus devletin yeni rolünü “neo-liberalizm devletine dönüştürerek, dış ekonomik güçlerle, yerel ekonomi arasında bir tampon görevi görmekten çıkarıp, yerel ekonomiyi küresel ekonominin ihtiyaçlarına adapte etme aracı haline getiriyor” şeklinde açıklamıştır (Kozanoğlu, 2001: 57). Böylece devlet ekonomik sistemde planlayıcı ve uygulayıcı rollerini kaybedip gittikçe küresel ekonomik sistem içinde bir aracı ve gereken zemini hazırlayıcı konumuna gelmektedir.

Ohmae (2006:267–272) ise; küreselleşmenin kaçınılmazlığından bahsederek, 21.yüzyıl yaklaştıkça ve dört faktör -sanayi, yatırımlar, bireyler ve enformasyon- görece serbest bir şekilde ulusal sınırları aştıkça, 19. yüzyıla özgü ulus-devlet modelinin temel kavramlarının tutunamaz hale geldiğini belirtmiştir. Buna dayanarak, günümüz küresel ekonomisinin önde gelen aktörlerinin ulus-devletler olup olmadığı sorusunu soruyor. Bu soruyu yanıtlamak için de, dört farklı faktördeki değişimleri incelemek gerektiği belirtiyor. Öncelikle yatırımların artık coğrafya tarafından sınırlanır olmaktan çıktığını ve yatırımların “özel” olduğunu belirtiyor. İkinci olarak endüstrinin de küreselleştiğini belirterek, ulus-devletin bu konudaki egemenliğinin gittikçe azaldığını söyleyebiliriz. Üçüncü olarak enformasyon teknolojisinin gelişmesi işlerin yürütülmesini oldukça kolaylaştırmıştır. Son olarak, bireysel tüketiciler de yönelimlerinde daha küresel hale gelmiş durumdadır. Bütün bu etkenler, ulus-devletleri ve onların hükümetlerinin geleneksel aracılık işlevini büyük ölçüde gereksizleştirmektedir. Bu dört faktörde de küresel piyasalar kendi başlarına aksamadan işlediği için, ulus-devletlerin piyasa oluşturu bir rol oynamasına artık ihtiyaç kalmamıştır.

Böylece küresel ekonomik sistemde devlet etkinliğini giderek kaybetmekte ve ekonomik sistem uluslararası güçler tarafından kontrol edilmektedir. Bu durumda tek amaçları kâr olan uluslararası şirketlerin yönlendirdiği sistemde yoksullar gittikçe yoksulaşp, zenginler gelirlerini artırmaktadır. Sosyal politikalarından vazgeçilmesi insanın refah ve mutluluğuna ters etkiler yapmakta bazı küresel krizlerin yaşanmasına neden olmaktadır.

Rivero'ya göre dünyadaki birçok devlet tarih maratonunu şimdiden kaybetmektedir. Bu devletler sadece gelişmemekte ve dünya iktidarına dâhil olamamakla kalmamış; aynı zamanda birçoğu günümüz teknolojik devriminin ve küresel ekonominin rekabetine dayanamayp ulusal egemenliklerini yitirmişlerdir (Rivero, 2003: 31). Uluslararası şirketler ve bankalar bir yandan işletmelerini küçültüp, ihtiyaçlarını dışarıdan karşılayıp üretim birimlerini Pasifiklere ve başka bölgelere taşıırken bir yandan da karlarını artırmaktadırlar. Bu model borsanın rekor seviyelere çıkmasını sağlarken, azalan ücret ve maaşların yanı sıra, kamu hizmetlerindeki kısıtlamalar dolayısıyla halkın alt ve orta tabakalarının hayatlarının durgunluğa girmesine hatta kötüleşmesine sebep olmaktadır.(Falk,2002:53). En ucuz işgücü, en az vergi ve en fazla teşvik alabilecekleri yerlere üretimlerini kaydıran şirketler böylece daha az masraf ile daha çok kâr elde etmekte halkın refahına birçok olumsuz etkiler yapmaktadır.

Zengin ülkelerle fakir ülkeler arasında büyüyen uçurum, Üçüncü Dünya'da gittikçe artan sayıda insanı korkunç bir yoksulluğa itmektedir ve günde bir dolardan az parayla geçinmek zorunda bırakıyor. Yoksulluk içinde yaşayan insanların sayısı gün geçtikçe artıyor. Bu gerçekleşirken dünyanın toplam geliri yılda ortalama yüzde 2,5 arttı. Küreselleşme yoksulluğu azaltmayı beceremediği gibi istikrarı sağlamayı da başaramadı. (Stiglitz, 2006: 27–28). Dünyanın toplam gelirin gittikçe artmasına karşın yoksulluğun aynı oranda artması küreselleşmenin bir çelişkisi olarak ortaya çıkmaktadır. Elde edilen gelirin dağılımındaki eşitsizlik hem ülkeler arasında hem de ülke içinde kendini göstermekte, bir yandan gittikçe zenginleşen ülkeler diğer yanda ise daha çok çalışmalarına karşın gittikçe fakirleşen üçüncü dünya ülkeleri. Aynı durum ülke içinde de görülmekte zenginler daha zenginleşirken yoksullar daha da yoksullaşmaktadır. Böylece ekonomik küreselleşme dünyayı tek bir pazar haline getirmekte ve bu pazarın kurallarını gelişmiş batı ülkeleri ve uluslararası şirketler koymaktadır. Küreselleşmenin dünyada meydana gelen eşitsizliğin sebebi olarak görülmesinin altında yatan neden de bundan kaynaklanmaktadır.

Küresel gelişmelerin genelde bolluk ve refah yaratması beklenirken eşitsizliği artırması, işsizliği artırması ve üçüncü dünya ülkelerini sistem dışına atması gibi sonuçları küreselleşmeye şüphe duyulmasına neden olmuştur. (Yılmaz, 2004: 294–297). Küreselleşme politikası olan neo-liberalizmin kendine özgü politikaları şu girişimleri içerir: liberalleşme, özelleştirme, iktisadi kısıtlamaların en aza indirilmesi, sosyal politikalarından geri dönüş, kamusal nitelikli mallara olan harcamaların azaltılması, mali disiplinin sıkılaştırılması, daha serbest sermaye akışının desteklenmesi, teşkilatlı işgücü üzerinde sıkı denetim, vergi indirimleri ve sınırsız para hareketliliği. Bu girişimlerin beraber uygulanması sonucunda insan mutluluğu ve

refahı üzerinde ortaya çıkan ters etkiler (Falk, 2002: 2). Küreselleşme ile uluslararası sermaye etkin ve belirleyici hale gelmektedir. Böyle bir küresel dünyada refah devleti uygulamaları da işlemez hale gelmekte, sermayenin kolayca bir ülkeden diğerine kaçmasıyla sosyal amaçlı vergi alınamamaktadır. Bu nedenle sosyal güvenlik sistemi ve refah uygulamaları zayıflamaktadır. Bu süreçte ise zenginler daha zenginleşmekte, fakirler daha fakirleşmektedirler. Burada hem küresel çapta zengin ülkelerle fakir ülkelerin arasındaki fark açılmakta hem de bir ülke içinde zengin ile fakirler arasındaki gelir uçurumu büyümektedir. Bir yandan küresel çapta zenginlik yaygınlaşır ve tarihte belki de ilk defa insanların açlık ve sefaletten kurtulma umudu doğarken diğer yandan sosyal politikalarla desteklenmesi gereken pek çok insanın dışlanması küreselleşmenin en temel çelişkilerinden biridir. Bu toplum beşte iki toplumu olarak nitelenmekte ve 3 milyar insanın bu sürecin dışında olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla zenginliğe yol açmasına rağmen günümüz siyasi ve ekonomik düzeni diğer yanda insanı değersizleştirmektedir. Bu nedenle yeniden gözden geçirilmesi talepleri yaygınlık kazanmaktadır.(Yılmaz, 2004: 24–25).

Küreselleşme ile beraber iletişim ağlarının gelişmesi neticesinde bilginin yayılmasına bağlı olarak çok farklı kültürler ve uluslar birbirine yakınlaşmıştır. Aşırı tüketim, maddi refah ve sürekli eğlenceye dayalı Batı tarzı yaşam hayali tüm dünyaya yayılmıştır. Yeni nesillerde bir tür kültürel türdeşlik oluşturmuştur. Bugünün dünyasında kapitalist konfor barbarlıkla yan yana yaşamaktadır. Gerçek şu ki dünyada var olan tahmini bir milyardan üzerindeki işsiz insan için tüketim toplumu küresel anlamda yaygınlaşmamıştır. Bu şartlar altında tüm dünya çapında ilan edilen, herkesin istenilen tüketim seviyesine ulaşabileceği söyleminin gerçekleşmemesinden ötürü şiddet ve köktenci hareketlerin artması pek şaşırtıcı değildir. (Rivero, 2003: 29).

Touraine'e göre ise, küresel bir toplumun oluşumuna doğru değil de, dünya çapında işleyen birtakım ekonomik düzenekleri ile küresel düzeyde etkileşim becerilerini büsbütün kaybetmiş, daha kısıtlı bir ölçekte etkili olan siyasal, toplumsal ve kültürel düzenleme biçimleri arasındaki ayrışmaya doğru gidiyoruz. Bu durumda toplum adını verdiğimiz şey parçalanır; çünkü bir toplum aynı toprak bütünlüğü içinde ortak etkinliğin birbirinden alabildiğine farklı kesimlerin birbirine bağımlılığıyla tanımlanır. Ekonominin küreselleşmesi kaçınılmaz bir biçimde ulus-devletlerin çöküşüne ve ekonominin yoğun biçimde düzensizleşmesine yol açar. Küreselleşme fikri başlı başına, her türlü dış etkiden bağımsız, gücü tüm toplum üzerinde etkili uç noktada bir kapitalizm kurma isteği taşımaktadır. Onca coşkun ve onca itirazın kaynağı işte bu sınırsız kapitalizm ideolojisidir. (Touraine, 2007: 38).

Küreselleşme düşüncesinin somut görünüşleri, örgütlü kapitalizmin sonu ve esnek birikimin ortaya çıkışı ile üretim tarzında önemli değişiklikleri içerir. Küreselleşme ile beraber; devlet egemenliği ve küresel dünya ekonomisi arasında gittikçe büyüyen uçurumlar, zaman-mekân sıkışmışlığının iletişim ve bilgi teknolojileri vasıtasıyla yoğunlaşması, Batı modernitesinin, kendisini geçmişteki sömürgelerinden ayırmakta gittikçe daha fazla başarısız olması ile örtüşen kültürlerin, çatışan akım ve ifadelerin ortaya çıkışı gibi etkiler gözlenmektedir (Keyman,2002:33-34).

Küreselleşme fikri politik iradeden, ideolojik mücadeleden bağımsız; zorunlu, geri dönülemez, direnilemez, tarihsel olarak kaçınılmaz bir süreç olarak insanlığa aşılınmaya çalışılıyor. Uluslararası sermaye, üretimi dünya ölçeğinde tasarlayarak, tüm ekonomik kaynakları kontrolü altına alarak, her koşulda belirleyici olmak, koyduğu kurallara uymayanları cezalandırmak, dışlamak stratejisi izliyor. İdeolojilerin sonu derken küreselciliğin kendisi bir "büyük anlatı" haline geliyor, hegemonyasını tüm zor ve ikna araçlarıyla dayatmaya başlıyor (Kozanoğlu, 2002: 55).

Sonuç

Dünyanın tek bir yer olarak algılanması ifade eden küreselleşme kavramı, dünyayı şekillendiren bir güç olarak hayatın her alanında etkili olmaktadır. Gerek ekonomik, gerek siyasi ve gerekse kültürel alanda bir bütünleşmeyi ifade eden küreselleşme, etkileri bakımından genel anlamda birçok olumsuzluk ve çelişki barındırarak tepki çekmektedir. Küreselleşmenin insanı etkileyen en hissedilir yönü ise; ekonomi alanında ortaya çıkmaktadır.

Dünyanın tek bir pazar yeri olarak algılanmaya başlaması ve bu pazarda sınırsız kapitalizm ideolojisinin işlemesi insanın refah ve mutluluğuna olumsuz etkiler yapmaktadır. Küresel ekonomik sistem içinde güçlü olanlar daha da güçlenmekte zayıflar ise gittikçe yok olmaya başlamaktadır. Sınırların gittikçe ortadan kalkmaya başlaması, küresel ekonomik sistem içinde etkili olan uluslararası şirketlerin gücünü daha da artırmış ve ulus devletlere etki edecek kadar güçlü hale getirmiştir. Küresel ekonomik sistemin kurallarını belirleyen uluslararası şirketler ulus devletleri gittikçe zayıflatarak onları yerel koruyucular haline getirmiş ve böylece devletin sosyal yönünün giderek sönümlenmesine neden olmuştur.

Küreselleşme ideolojisi sonucunda devletlerarasında zaten var olan eşitsizlik giderek artmaya başlamıştır. Kuzey ve güney ülkeleri arasındaki ekonomik eşitsizliğin artması dünyada ki yoksulluğun da artmasına neden olmuş; bu sayede dünyanın gelirleri çoğalırken, yoksulluk sınırı altında yaşayan insanların sayısı gittikçe artmıştır.

Küreselleşme beraberinde pek çok değişim meydana getirmiş, dünyayı şekillendiren bir güç olmuştur. Ancak bu güç zaten güçlü olanın daha da güçlenmesine yol açtığı gibi uygulamış olduğu

politikalarla tepki çekmiş ve küreselleşme karşısı bir gücöde beraberinde oluşturmuştur. Küreselleşmeye karşı olanların en büyük istekleri küreselleşmenin meydana getirdiği bu ekonomik eşitsizliğı gidermek ve elde edilen gelirin daha eşit şekilde paylaşılmasını sağlamaktır. Bu amaçla, küresel ekonomik sistemin tekrar gözden geçirilmesini, gittikçe artan yoksulluğun önlenmesini ve dünyanın herkes için daha yaşanabilir bir yer olması taleplerini belirten küreselleşme karşısı görüşler bunların meydana gelmesinin tek koşulunu şu anki mevcut küresel ekonomik sistemin terk edilmesinde görmektedirler.

Kaynakça

- Alkan H-Taş İ.E. (2007). Yerel Siyasetin Dönüşümü Afşin Örneğı, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Beck, Ulrich (2006). "Küreselleşme nedir?", " (Çeviren:Kudret Bülbül) Küreselleşme Okumaları (Editör: Kudret Bülbül), Kadim Yay. Ankara.
- Çiğdem, A. (1996). "Globalizasyonun Nomos'u", Postmodernizm ve İslam Küreselleşme ve Oryantalizm, Vadi Yayınları, Ankara.
- Falk, Richard (2002). Yırtıcı Küreselleşme (Çeviren: A. Çaksu), Küre Yayınları, İstanbul.
- Giddens, A. (2005). Sosyoloji (Hazırlayan:C.Güzel), Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Giddens, A. (2000). Elimizden Kaçıp Giden Dünya (Çeviren:O.Akınhay),Alfa, İstanbul.
- Habermas, Jürgen (2002). Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti, (Çeviren: Medeni Beyaztaş), Bakış Yayınları, İstanbul.
- Held, D. – McGrew, A. – Goldblatt, D. – Perraton, J. (2006). "Küresel dönüşümler, Siyaset, Ekonomi ve Kültür" (Çeviren: İsmail Aktar), Küreselleşme Okumaları (Editör: Kudret Bülbül), Kadim Yay. Ankara.
- Karabağ, Servet (2006). Mekânın Siyasallaşması, Gazi Kitapevi, Ankara.
- Keyman, E.Fuat. (2002). "Kapitalizm-Oryantalizm Ekseninde Küreselleşmeyi Anlamak: 11 Eylül, Modernite, Kalkınma ve Öteki Sorunsalı", Doğu Batı Sayı:18. Felsefe Sanat ve Kültür Yayınları, Ankara.
- Kozanoğlu, Hayri (2002). "Küreselleşme ve Uluslarüstü Sermaye Sınıfı", Doğu Batı Sayı:18. Felsefe Sanat ve Kültür Yayınları, Ankara.
- Modelska, George (2006). "Küreselleşme" (Çeviren:Kudret Bülbül-Refik Yaslıkaya) Küreselleşme Okumaları (Editör: Kudret Bülbül), Kadim Yay. Ankara.
- Ohmae, Kenichi (2006). "Ulus-Devletin Sonu" (Çeviren:Zülfü Dicleli), Küreselleşme Okumaları (Editör: Kudret Bülbül), Kadim Yay. Ankara.
- Rivero, Oswaldo De (2003). Kalkınma Efsanesi, (Çeviren: Ömer Karakurt), Çitlenbik Yayınları, İstanbul.
- Stiglitz, Joseph E. (2006): Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı (Çeviren:Arzu Taşcıoğlu- Deniz Vural), Plan B Yayıncılık, İstanbul.
- Tekeli, İ. – İlkin, S. (2000). Küreselleşme Ulus-Devlet Etkileşimi Bağlamında AB Türkiye İlişkilerinin Yorumlanması" Doğu Batı Sayı:10, Felsefe Sanat ve Kültür Yayınları, Ankara.
- Touraine, Alain (2007). Bugünün Dünyasını Anlamak İçin Yeni Bir Paradigma (Çeviren:Olca Kunal), Cogito YKY, İstanbul.
- YILMAZ, Aytakin (2004). İkinci Küreselleşme Dalgası, Vadi Yayınları, Ankara.

GELİR DAĞILIMINDAKİ EŞİTSİZLİĞİN KÜRESEL BARIŞA ETKİSİ

Damla ÖZSAYIN
Kemal ÇELİK

Özet: Gelir dağılımı adaletsizliği, çok uzun yıllardan beri tartışılan en önemli sorunlardan biridir. Son yıllarda hem gelişen hem de gelişmekte olan ülkelerde gelir eşitsizliği artmıştır. 2005 yılında nüfusun en düşük gelirli % 20'lik kesimi gelirin %6,1'ini alırken nüfusun en yüksek gelirli % 20'lik kesimi ise gelirin % 44'ünü almaktadır. Barışın tesis edilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasında toplumlar ve bireyler arasındaki gelir dağılımının eşitliği önemlidir. Gelir dağılımındaki adaletsizlik, sosyal huzursuzlukları ve suç oranındaki artışı da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, küreselleşme sürecinin yarattığı gelir dağılımı sorunlarının saptanması, bu sorunların çözümü için yaşamsal önem taşımaktadır.

Anahtar Sözcükler: Gelir Dağılımı, Barış, Toplum

UNEQUAL DISTRIBUTION OF INCOME IMPACT TO GLOBAL PEACE

Abstract: The problem of unequal distribution of income has become one of the foremost discussed matters for many years. In recent years inequality has increased in all countries, both developed and undeveloped. In 2005, the top 20 per cent of households received 44 per cent of the total income while the bottom 20 per cent had 6,1 per cent. Equal distribution of income has a significant role in providing establishment and sustainability of peace between society and citizens. The instability in the income is bring together social commotion and an increase in the number of crimes. For this reason, the identification of problems caused by unequal distribution of income is of vital importance in the settlement of such problems

Keywords : Income Distribution, Peace, Society

Giriş

İnsanoğlunun doğuşundan bu zamana kadar sürekli bir savaşım içerisinde bulunması sosyal dengenin ve barışın değer ve önemini arttıran en önemli sebeplerden biridir. İnsanın varoluşu ile birlikte verdiği savaş, aslında özlemini duyduğu en ideal yaşam şeklini yakalamaya yönelik verdiği savaşımdır. Her toplumun ekonomik alandaki temel amacı, sınırlı miktarda olan iktisadi kaynakları en iyi şekilde kullanarak ulaşabileceği en yüksek ekonomik refah düzeyini yakalamaktır. Gelişme süreci içerisinde toplam refahın artışı ve yaratılan gelirin tüm kesim tarafından kullanılması, sosyal adaletin gerçekleşmesi ve toplumsal barışın oluşabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Sosyal barışın sağlanabilmesi ve topluluklar arasındaki çatışmaların önlenebilmesinde; sınıfsal farklılıkların ve adaletsizliğin ortadan kaldırılması önemli ölçüde gereklidir. Gelir dağılımından düşük pay alan kesimlerin ülke nüfusu içerisindeki ağırlıklarının daha fazla olması nedeniyle; bu kesimler sosyal refah devletinin temel hizmetleri olan eğitim, sağlık ve beslenme olanaklarından daha az faydalanabilmektedir (Karakayalı, 2005). Gelir eşitsizliği, bir ülkedeki gelir dağılımının o ülkedeki bireyler tarafından eşit ve adil olarak bölüşülmediğinin kanıtıdır. Bir ülkede barışın sağlanması ve korunması toplumsal amaçlar içinde üzerinde özellikle durulması gereken bir meseledir. Bu durumun sağlanabilmesi de büyük ölçüde gelir dağılımının adil olmasına bağlıdır. Hızla küreselleşen dünyamızda; ülkeler küresel hiyerarşideki sıralamaya, sahip oldukları rekabet gücüyle girmektedirler. Ekonomik gelişme için önemli fırsatların oluşmasına neden olan bu süreç, aynı zamanda ülkeler ve toplumlar arasında önemli gelir farklılaşmalarına yol açan bir nitelik taşımaktadır. Varsılın daha varıl, yoksulların ise daha da yoksullaştığı dünyada, ülkemizde de yoksulluk sınırının yükselmesi sonucunda yoksul kesimlere her geçen gün yeni kitleler dahil olmaktadır. Bu durum, sosyal barışın ve toplumsal değerlerin temel dinamiklerinden birisini oluşturan gelir dağılımı adaletinin en büyük sorunlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

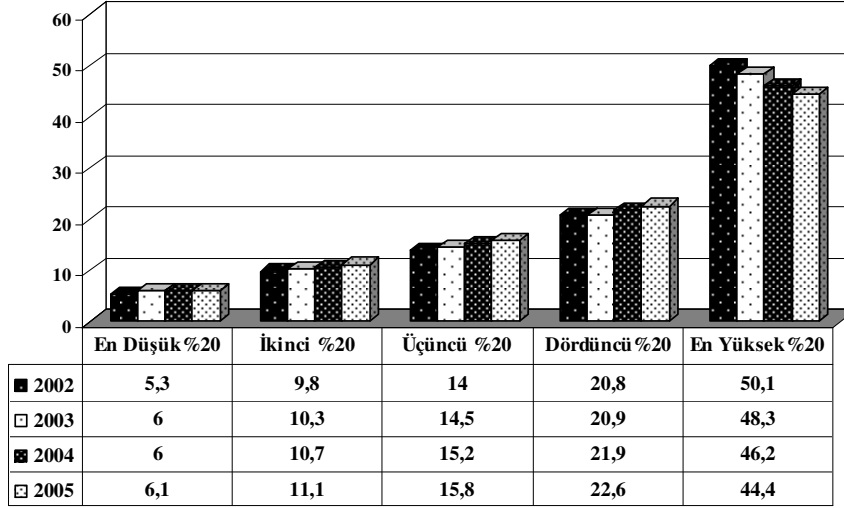
Gelir Dağılımındaki Eşitsizlik ve Etkileri

Bir ülkede gelir dağılımı denildiğinde anlaşılması gereken, ekonomide belirli bir sürede yaratılan gelirin ekonomideki karar birimleri tarafından ne oranda dağıldığıdır (Eğilmez ve Kumcu, 2005). Gelir dağılımının Türkiye'de ve Dünya'da eşit olmadığı bir gerçektir. Dünya nüfusunun en zengin % 20'sine sahip olan ülkelerin küresel gelir içerisindeki payı 1980 ile 2000 yılları arasındaki süreçte % 73,9 dan % 82,7'ye yükselmiştir. Dünya nüfusunun en yoksul % 20'sinin payı ise % 2,3'den % 1,4'e düşmüştür. Buradan da anlaşılacağı üzere; küreselleşmenin en zengin kesime daha hızla para kazanma fırsatı getirdiğidir. Dolayısıyla, küreselleşme ile birlikte gelen en büyük sorun ülkeler ve toplumlar arasındaki gelir dağılımının bozulmasıdır (Sabır, 2007). Küresel bolluk, küresel iletişim ve teknolojik gelişim gibi koşulların önemli ölçüde ilerleme göstermesine karşın, gelir dağılımındaki adaletsizliğe bağlı olarak ortaya çıkan yoksulluk halen

devam etmektedir. Bu nedenle küresel kazanımların dağılımı da eşit olmaktan oldukça uzaktır (Deininge ve Squire 1997). Ülke nüfusunun % 60'ının gelirden aldığı pay sadece % 30-40'larda ise orada toplumsal barış ve huzurun kalıcı olduğundan söz etmek oldukça güçtür.

Türkiye'de gelir dağılımı konusu her zaman gündemde ve tartışma konusu olmuştur. Gelir dağılımındaki olumsuz bu durum, toplumsal barış ve huzur açısından önemli bir tehdit unsurudur. Yoksul ülke toplumlarının verdiği bu savaş; temel fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayamamaktan ve gelir dağılımının eşit olmamasındandır. En yüksek %20'lik kesimin gelirden aldığı payın, en düşük gelirli %20'lik kesimin gelirden aldığı payla karşılaştırılması, gelir dağılımının eşitsizlikten uzaklığını görmek açısından önemlidir.

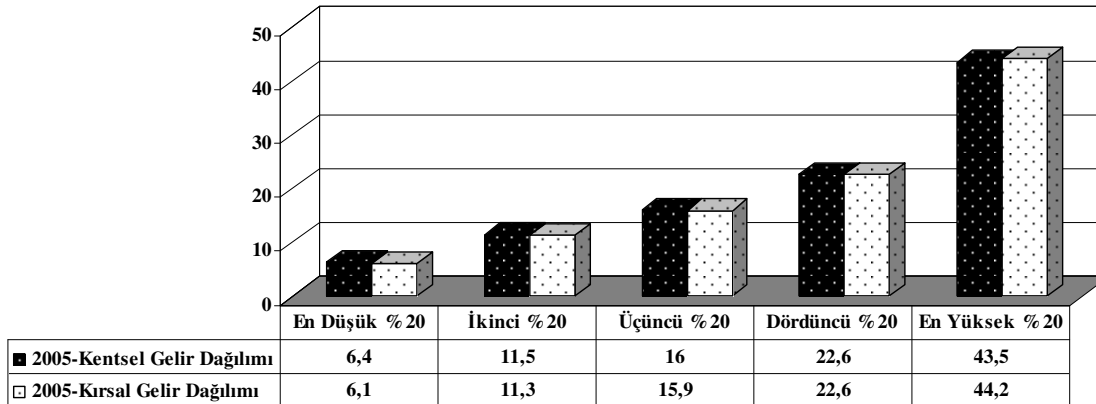
Grafik 1. Gelir Gruplarının % 20'lik Dilimlere Göre Karşılaştırılması

Grafik 1'deki 2002-2005 yılları arasındaki genel gelir dağılımındaki eşitsizlik önemli oranlarda olup, 2005 yılı itibariyle nüfusun en düşük gelirli % 20'lik kesimi gelirin % 6,1'ini, nüfusun en yüksek gelirli % 20'lik kesimi ise gelirin % 44,4'ünü almaktadır. Diğer bir ifadeyle yıllar itibariyle geliri yüksek olan kesim, düşük olan kesimin yaklaşık 9 kat ve daha fazlası kadar gelir elde etmiştir. Gelir dağılımı için yapılan sadece bu ölçü bile Türkiye'de hane halkı düzeyinde hesaplanan gelir dağılımındaki eşitsizliğin yüksek olduğunu göstermektedir. 2002-2005 yılları arasındaki Gini Katsayısı oraları ise; 2002 yılında 0,44; 2003 yılında 0,42; 2004 yılında 0,40 ve 2005 yılında ise 0,38'dir. Sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımında eşitliği, 1'e yaklaştıkça ise bozuk bir gelir dağılımını gösteren bu katsayıya göre de gelir dağılımındaki eşitsizlik açıkça ortadadır.

Nüfusu 20.001 ve üzeri olan yerleşim yerleri kentsel, nüfusu 20.000 ve altı olan yerler ise kırsal alanlar olarak sınıflandırılmaktadır (Karaman ve Özçalık. 2007). Kentsel ve kırsal kesimin aynı % 20'lik dilimler içerisindeki farkları çok değişmemekle birlikte en fakir ve en zengin gruplar içerisindeki gelir dağılımında önemli ölçüde eşitsizlik görülmektedir.

Grafik 2. Kentsel ve Kırsal Gelir Gruplarının % 20'lik Dilimleri

2005 yılı itibariyle kentsel ve kırsal kesimdeki gelir dağılımı incelendiğinde de genel gelir dağılımdan farklı olmadığı açıktır. Nüfusun en düşük gelirli %20'lik kent nüfusu, gelirin %6,4'ini; nüfusun en yüksek gelirli

%20'lik kent nüfusu ise gelirin %43,5'ünü almaktadır. En düşük gelirli %20'lik kırsal kesim, gelirin %6,1'ini; en yüksek gelirli %20'lik kırsal kesim ise gelirin %44,2'sini sahiptir (TUİK, 2006). Gelir dağılımındaki dengesizliğine bağlı olan sosyo-ekonomik koşullar; aile hayatının ruh sağlığını da etkileyerek anti-sosyal davranışların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Adaletsiz gelir dağılımı; beslenme, sağlık ve eğitim gibi önemli ihtiyaçların karşılanmasında da toplumlar arasında büyük farklılıklara neden olup bireyleri açlık ve sefalete sürüklemektedir (TÜSİAD, 2000). Ekonomik zorluk içerisindeyken temel fizyolojik gereksinimlerini karşılamaya çalışan bireylerin, sıkıntı ve engellemeler içerisinde yaşamlarına devam etme zorunluluğu, suçluluğun artmasına ve teşvik edilmesinde de etkilidir. Özellikle gelir dağılımının dar gelirli kesimlerin aleyhine bozulmaya devam etmesi, temel gereksinimleri karşılamakta zorunlu olan toplumların, daha az düşünmesine ve daha az okumasına neden olmaktadır.

Eşit gelir dağılımı ve barış ortamının sağlanması küresel yönetimin vazgeçilmez unsurlarındandır. Ülkelerin refah ve barış göstergelerinden olan gelir dağılımı, varıl ve yoksul ülkeler arasındaki ayrımı göstermektedir. Bugün ülkeleri barış içerisinde olan ve olmayan ülkeler olarak ayırma tabi tuttuğumuzda; barışın ekonomik refahı yüksek olan ülkelerde, savaşın ise ekonomik refahı düşük olan ülkelerde olduğu açıkça görülmektedir. Varolan eşitsizlikleri azaltma ve gelir düzeyi düşük kesimlerin gelirlerini ekonomik gelişmeye paralel olarak arttırmak bu bakımdan önem taşımaktadır. Gelir dağılımında adaletsizliğin gerek ülke içi gerek ülkeler arası büyük boyutlara ulaşması ve bu olguyu gidermeye yönelik çabaların yetersiz kalması, toplumsal huzursuzlukları körükleyerek, şiddetin ve suç oranlarındaki artışın zeminini hazırlamaktadır.

Sonuç

Bir ülkenin refah, barış, zenginlik, kalkınma ve gelişmiş toplumlar seviyesine ulaşma çabasında hatta bu durumun kalıcı olmasında; adaletli gelir dağılımının önemi büyüktür. Gelir dağılımı, insanlık tarihinde hep bir sorun olarak kendini göstermiştir. 2005 yılı ve daha eski yıllar itibarıyla gelir dağılımı incelendiğinde de gelirdeki eşitsizlik sorununu açıkça görmek mümkündür. Hatta yıllık veriler doğrultusunda elde edilen bilgilerle göre; geliri yüksek olan kesimin, geliri düşük olan kesimden yaklaşık 9 kat ve daha fazlası kadar gelir elde ediyor olması da gelir grupları arasındaki önemli farkı ortaya koymaktadır. Nitekim; gerek gelişmiş ülkelerde, gerek gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımı eşitsizliğinin düzenli bir azalma göstermediği açıktır. Modern çağlarda ekonomi biliminin insanlığa sunduğu ekonomik optimizasyonlar, gelir dağılımı sorunu hakkında çok fazla şey önerememiştir. Gelir dağılımındaki eşitsizlik ve gelir düzeyinin azalması toplumsal işbirliğini tehdit ettiğinden şiddet ve suç oranlarının artışı da beraberinde getirmiştir (Eğilmez, 2005). Sosyal barışın sağlanabilmesi ve topluluklar arasındaki çatışmaların giderilebilmesi açısından sınıfsal farklılıkların ve gelir adaletsizliğinin önlenmesi gereklidir. Gelir seviyesi düşük olan kişilerin ekonomik suçları, gelir seviyesi yüksek olanların ise sosyal suçları işledikleri görülmektedir. Bu nedenle; büyük gelir uçurumlarının var olduğu her ülkede; toplumsal huzursuzluğun olması kaçınılmazdır (Ceylan, 2008).

Ülkemizin toplumsal yapısı ve coğrafi farklılıkları nedeniyle, esasta ekonomik içerikli olan gelir dağılımı nedeniyle yaşanan olumsuz etkiler, sadece ekonomik alanla sınırlı kalmamakta, toplumda ortaya çıkan ve bazısı çatışmaya dönüşen, bazısı da her an çatışmaya dönüşme potansiyeli taşıyan sorunları da beraberinde getirmektedir. Gelir dağılımına bağlı olarak ortaya çıkan tüm bu olumsuz gelişmelerin çözümü için atılacak ilk adım gelir dağılımı eşitsizliğinin düzeltilmesinin gerekliliğidir.

Kaynakça

- Ceylan, C., (2008), Yoksulluğun Çocuk Suçluluğuna Etkisi (<http://www.sosyalhizmetuzmani.org/yoksullukcocuk.htm>)
- Deininger, K. and Squire, L., (1997), Finance & Development, Economic Growth and Income Inequality, 34 (1), 1-4
- DPT, (2007), Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Raporu, Ankara
- Eğilmez, M., E., Kumcu, (2005), Ekonomi Politikası, Remzi Kitapevi, İstanbul
- <http://www.2023.gen.tr/mayis05/4.htm>-Aylık Dergi
- Karakayalı, H., (2005), Makro Ekonomik, Emek Kitapevi, İzmir
- Karaman, B., M., Özçalık, 2007, Türkiye'de Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Bir Sonucu: Çocuk İşgücü, Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi Sayı:1, Cilt 14, Manisa
- Sabır, H., (2007), Küreselleşme ve Sendikalar, Çelik-İş Aylık Sendika Dergisi, Sayı:22, Ankara
- Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, (2006), Gelir Dağılımı Sonuçları, Sayı:207, Ankara
- TÜSİAD, (2000), Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Yayın No: 12/295, İstanbul

Yrd.Doç.Dr. Abdullah ÖZDEMİR
aozdemir@adu.edu.tr
Araş. Gör. Elvan ÖZ
elvanoz@adu.edu.tr

Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Enerji kaynaklarına olan talep gün geçtikçe artış göstermektedir. Artan nüfus ve teknolojik yenilikler, artan enerji talebinin karşılanması için sürdürülen çabaların artması anlamına gelmektedir. Geçmişte ülkelerin önemini belirleyen temel kavram olarak jeostrateji gösterilmekte idi. Ancak günümüzde coğrafya içerisinde var olan enerji kaynakları ve bunun çeşitliliğine karşılık gelen jeoekonomi kavramı, jeostratejinin bir adım önüne geçmiştir.

Günümüzde jeoekonomik süreç içerisinde enerji kaynakları sahipliği ülkelerin ilgisini kaynak zengini ülkeler üzerine yöneltmektedir. Gelişmiş ülkeler uzun dönemde ihtiyaç duyacaklarını düşündükleri kaynaklara sahip olma veya bu kaynakları kullanabilme şansını yakalayabilmek için her türlü politikayı yürütmektedirler. Özellikle Amerika, Avrupa Birliği, Rusya, ve Çin enerji politikasının önemli aktörleri arasında sayılmaktadır. Gelişmiş ülkelerin yürüttükleri bu faaliyetler gelişmekte olan ülkelerde önemli siyasal değişiklikler yapmaktadır. Bu ülkede yaşayan insanlar da bu çatışma ortamında derinden etkilenmektedirler. Bugün artık enerji kaynakları kazanım savaşı küresel barışı tehdit eder bir hale gelmiştir.

*Gelişmiş ülkelerin yalnızca kendilerini düşünüp, diğer ülkeleri önemsizmiş gibi davranmaları, son derece zararlı etkilere sahiptir. Sürdürülebilir bir dünya için her konuda olduğu gibi ben değil bizi benimsemek **küresel barış** için en önemli başlangıç olacaktır.*

Anahtar Kelimeler: Jeoekonomi, Enerji, Küresel Barış.

THE EFFECTS OF ENERGY POLICIES TO GLOBAL STRUGGLE IN THE CONCEPT OF GEOECONOMY

Abstract

The demand of energy sources is in rapid increase. Growing population and technological improvements prove that great efforts should be made on answering the need of rising energy demand. In past, "geostrategy" was used as a main term for defining importance of countries. However today, the term "geo-economy" which signifies variety of energy sources and its substitution within the boundaries of a country, surpassed the term "geostrategy".

In the concept of geo-economy, states possessing energy sources, attract attention of other countries. Developed countries pursue any kind of policies in order to seize a chance to possess and benefit of these sources which they will need in long term. In particular, USA, European Union, Russia, and China are considered to be main actors of energy policies. Such policies cause significant political changes on developing countries and inhabitants have been deeply effected of this struggle. Today, the war of possessing energy sources became a global treat for world peace.

Selfish behaviors of developed countries have hazardous effects. For a sustainable world, as in other subjects, best way of starting global peace is the idea of "us" but not "me".

Keywords: Geo-economy, Energy, Global Peace.

Giriş

Geçmişte insan faaliyetlerinin ana amacı, fizyolojik yaşantıyı idame ettirecek mallara sahip olmaktır. Günümüz insanının ana düşüncesi ise mal yerine paraya sahip olma fikri üzerine kurulmuştur. Paraya sahip olmak güce sahip olmak anlamına gelmektedir. İşte jeopolitika denilen olgu da güç ve gücün kullanımı üzerine odaklanmaktadır. Yine jeopolitikada insanla coğrafi alan arasındaki ilişkiler incelenmektedir. Jeopolitika özellikle soğuk savaş döneminde ön plana çıkan bir kavram olmuştur. Bugün jeopolitika kavramından daha çok, özellikle iletişim imkânlarının gelişmesi; mal, sermaye, işgücünün serbest dolaşımı ve bilgi paylaşımı hızının artması sonucu jeoekonomi kavramı kullanılır olmuştur.

Jeoekonomik süreçte gücün göstergesi enerji kaynaklarıdır. Bu kaynaklara daha çok sahip olma düşüncesi ise bundan kaynaklanmaktadır. Ülkelerin yaşam biçimleri ve kültürel yapılarında meydana gelen değişim ve dönüşümler enerji kaynaklarına olan ilginin artarak devam etmesine neden olmaktadır. Değişen toplum ve alışkanlıklar enerji kullanımının artmasına neden olmuştur. Ülkelerarası kıyaslamalarda artık kişi başına gelir rakamları yanında kişi başına enerji tüketimleri de kullanılır olmuştur.

Çalışmanın amacı bu doğrultuda, jeostratejiden jeoekonomiye evrim sürecini anlatmak suretiyle, jeoekonomik süreçte **enerji kaynaklarının** artan önemini vurgulamak ve bu yapının küresel ortamda ne gibi **çatışmalara** yol açtığını belirlemektir.

Enerji Kaynaklarının Artan Önemi

Avrupa'da başlayan sanayi devrimi sonucu üretimin makinelerle birlikte gerçekleştirilmeye başlaması, enerjiye olan talebin de önemli miktarda artmasına neden olmuştur. Günümüzde artan dünya nüfusu ve değişen yaşam biçimleri enerji kaynaklarının öneminin daha da artmasına neden olmuştur. Yine geçmişten bugüne, teknoloji alanında yaşanan baş döndürücü gelişmeler enerji kaynakları sahipliğini daha da önemli hale getirmiştir.

Bu nedenle ülke yönetimleri için enerji arzının güvenliği ve devamlılığı, temiz ve ucuz olması ile çeşitlendirilebilmesi sürdürülebilir üretim için önem taşımaktadır.

18. yüzyıla kadar, hemen hemen tüm enerji yerel olarak su ve rüzgâr gücünden yararlanma, odun kömürü, bitki artıkları, odun, gübre, hayvan ve insan gücü gibi geleneksel enerji kaynaklarından temin edilmiştir. Sanayileşme süreci ile çok yakın bağlantılı olarak çocuk ölümlerinde düşüş, ortalama yaşam süresinin uzaması, sağlık hizmetlerinde iyileşmeler ve buna bağlı olarak nüfus artışı gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda, kısmen nüfus artışını besleyen gerekli mal ve hizmetler sağlanmış, neden olduğu sorunların çoğuna çözüm getiren teknolojiler bulunmuştur. Fakat daha önceden sanayileşmiş ülkelerde bile evlerde geleneksel yakıt yakılmasından meydana gelen sağlık sorunları, beygir gücüyle çalışan araçların yetersizliği ve pislik, düşük dönüşüm verimliliği ve eski teknolojilerden ortaya çıkan yüksek oranlı kirlilik yaygın idi. Bu sorunlar, günümüzde gelişmekte olan ülkelerin çoğunda hâlâ devam etmekte ve giderek yoğunlaşmaktadır. Nüfus artışı, lüks yaşantı arzusu, maddi kazanç, hareketlilik ve iletişim ile giderek artan sayıda insanın bu arzulara kavuşmak için malzemelere, süreçlere ve teknolojilere ulaşması beraberinde, diğerlerinin yanı sıra, çoğalan enerji talebini ve bu talebi karşılamak için de yoğun çabaları getirmiştir (www.bcm.org.tr). Enerji talebi gün geçtikçe artarken diğer yandan enerji fiyatlarında da önemli yükselmeler meydana gelmektedir. Özellikle petrol fiyatlarının 140 dolar seviyelerini görmesi ve gelecek dönemler için artış sinyalleri göstermesi, tüketiciler yanında şirketlerin de dikkatlerini bu konuya çevirmesine neden olmuştur.

Çünkü enerji fiyatlarındaki bir artış aynı zamanda, firmaların üretimde kullandıkları girdilerin maliyetlerini ve ürün fiyatlarını artırır. Enerji fiyatlarının sabit kalmaması enflasyonu etkiler ve toplam talebi etkileyerek ekonomik durgunluk baskısını artırır. Bir ekonomi içerisinde enerji kaynakları kullanımı ne kadar önemli ise yukarıda ifade edildiği gibi petrol fiyatlarındaki artışlar karşısındaki enflasyonist baskı da o denli yüksek olacaktır (LeBlanc and Chinn, 2004: 8).

Enerji kaynakları; yenilenemeyen ve yenilenebilir olarak ikiye ayrılmaktadır. Yenilenemeyen enerji kaynakları adı üstünde kullanım sonucu ortadan kalkan enerji türleridir. Yenilenebilir kaynaklar ise kullanım sonucu ortadan kalkmayan, tekrar tekrar kullanılabilme şansına sahip kaynak türleridir. Bu kapsamda dünyada hangi enerji türlerinin kullanıldığının ortaya konulabilmesi amacıyla Çizelge 1'de dünyada enerji üretiminde enerji kaynaklarının payları 2005 yılı itibarıyla verilmektedir.

Çizelge 1: Dünyada Enerji Üretiminde Kaynakların Payı (2005 Yılı)

Enerji Kaynakları	Pay (%)
Kömür	25,3
Petrol	35,0
Doğalgaz	20,7
Nükleer Enerji	6,3
Hidrolik Enerji	2,2
Yenilenebilir Enerji	10,0
Jeotermal/Güneş/Rüzgar	0,5

Kaynak: IEA, 2007.

Çizelge 1'den de görüldüğü gibi dünyada en çok üretilen enerji kaynağı petroldür. Kömür ikinci sırada yer almakta iken, doğalgazın ise üçüncü sırada yer almaktadır. Fosil yakıt olarak adlandırılan petrol ve doğalgazın payı yaklaşık % 56 oranına çıkmaktadır. Yine Çizelge 1'den yenilenebilir enerji kaynakları üretiminin hala çok az miktarda olduğu görülmektedir. Fosil yakıtlara dayalı bir üretim biçimi ülkelerin enerji temini konusundaki çalışmalarını daha da hızlandırmalarına neden olmaktadır.

Enerjinin artan tüketiminin dünya açısından gösterilebilmesi amacıyla Çizelge 2'de dünyada birincil enerji tüketimi bölgeler itibarıyla verilmiştir.

Çizelge 2: Dünya Birincil Enerji Tüketimi (Milyon Ton Eşdeğeri Petrol)

Yıllar	Kuzey Amerika	Güney ve Orta Amerika	Avrupa ve Asya	Orta Doğu	Afrika	Asya Pasifik	Dünya Toplamı
1970	1805,6	144,8	2144,1	73,7	73,7	741,5	4983,3
1980	2112,5	252,8	2835,1	136,3	141,4	1168,3	6646,5
1990	2313,3	327,4	3205,5	259,9	222,9	1791,8	8120,8
2000	2746,1	459,2	2829,2	402,0	276,1	2580,8	9293,3
2001	2685,6	461,8	2849,3	419,0	279,8	2646,2	9341,7
2002	2724,8	465,4	2858,0	443,6	286,8	2745,6	9524,2
2003	2746,4	469,6	2901,2	463,9	299,5	2948,3	9828,9
2004	2798,0	491,1	2950,7	501,6	315,1	3232,9	10289,4
2005	2813,1	513,3	2963,2	533,7	320,5	3413,7	10557,6
2006	2794,0	533,0	3009,7	557,3	328,3	3620,7	10843,0
2007	2838,6	552,9	2987,5	574,1	344,4	3801,8	11099,3
2007 Yılı Pay	25	5	26,9	5,2	3,1	34,3	100

Kaynak: BP Statistical World Review of Energy, 2008

Çizelge 2'den de görüldüğü gibi dünyada enerji tüketimi, 2007 yılında 1970 yılına göre bütün bölgelerde artış göstermiştir. 2007 yılında tüketimde en büyük pay Asya Pasifik bölgesinin, ikinci sırada Avrupa ve Asya bölgesinin, üçüncü sırada ise Kuzey Amerika bölgesindedir. Asya Pasifik bölgesinde enerji tüketimde meydana gelen önemli artışın nedeni Çin'in gerçekleştirdiği tüketimden kaynaklanmaktadır. Çizelge 2'nin ortaya koyduğu en önemli gerçek dünyada gelişmiş bölgelerin enerji tüketimlerini daha da artırdığıdır. Özellikle tüm dünyadaki enerjinin dörtte birlik kısmını ABD ve Kanada tüketmektedir. 2007 yılında dünyadaki toplam enerji tüketimi 1970 yılındaki toplam enerji tüketiminin yaklaşık 2.3 katına çıkmıştır.

Enerji kaynaklarına olan talebin artması beraberinde fiyat artışlarını getirmektedir. Üretim sürecinde girdi olarak kullanılan bu kaynakların ucuz bir şekilde temin edilebilmesi son derece önem arz etmektedir. Çünkü enerji maliyetlerindeki bir düşme firma kârlılıklarını artıracaktır. Kâr maksimizasyonu temin etmek isteyen birimler bu nedenle ucuz enerji temini için büyük bir mücadelenin içerisine girmektedirler. Bu mücadele ise ülkelerin şimdiye kadar benimsedikleri jeopolitikanın yerini jeoekonominin almasına neden olmaktadır.

Jeopolitikadan Jeoekonomik Sürece Geçiş

Jeopolitika kavramı yüzyılını yeni tamamlamış olsa da, tarihe yön veren olaylarda derin izleri görülür. İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasında ve şekillenmesinde, Soğuk Savaş boyunca kurulan ittifaklarda, Avrupa Birliği'nin kurulmasında ve genişlemesinde, Amerika'nın Irak'ı işgalinde, Büyük Ortadoğu Projesi'nde hep jeopolitik hesapların izleri vardır.

Jeopolitika, küresel ortamda bölgenin ve olayın gözle görülebilir gerçekliğini yorumlayabilmeyi sağlar. Büyük stratejiler ve özel politikalar için genel çerçeveyi belirler. Uzun vadeli ve hayati önemdeki dış politika, ulusal güvenlik gibi konularda daimi stratejileri tespit eder (Tarakçı, 2003).

Strateji aslında askeri bir terimdir. Eski Yunanca'da generallik sanatı anlamına gelen "strategus" sözcüğünden gelir (Karabulut, 2005) ve "Savaş hedefini elde etmek için, muharebeleri bir araç olarak kullanma sanatı" olarak tanımlanmıştır (Clausewitz, 1997). Eğer bu tanımları askeri sınırlardan kurtarıp siyasete yansıtırsak strateji; devletin ülkesinin ve çevresinin üzerinde bulunduğu coğrafi, hidrografik, meteorolojik özellik ve olanakların askeri stratejileri üzerindeki etkilerinin incelenmesidir (Karabulut, 2005).

Jeopolitika bölgesel veya sınırlı olabileceği gibi, jeostrateji daha uzun vadeli, geniş çaplı ve küreseldir. Küreselleşme neticesinde kelebek etkisi gibi her olay birbirine bağlı hale gelmiştir. Grift hale gelmiş bu olayların çözümü için jeostratejik analizler gereklidir. Yani jeostratejide cepheyi kurtarmak değil, savaşı kazanmak önemlidir.

Jeopolitika; siyasi insanla coğrafi alan arasındaki ilişkileri incelerken jeoekonomi ise; ekonomik insanla coğrafi alan arasındaki ilişkileri inceler. Yani üretim alanları, insanlar arasındaki ilişkilerin ekonomik boyutları, ekonomik faaliyetlerin yayılma alanları jeoekonominin inceleme konusudur. İletişim imkânlarının gelişmesi; mal, sermaye, işgücünün serbest dolaşımı; bilgi paylaşımı, siyasi ve sınırlandırılmış coğrafyaların

sonunu getirmiştir. Jeoekonomide sınırlar, üretimin ve değiş-tokuşun önündeki engellerdir. Ekonomik unsurlar küresel bir coğrafyanın kapılarını açmıştır. Örneğin bir süper güç haline gelen Avrupa Birliği'ni kuran altı devletin temel amacı, aralarındaki ekonomik ve parasal dayanışmaları geliştirerek, ortak bir pazar yaratmak ve bunun neticesinde siyasal birliği sağlamaktır (Özdemir ve Öz, 2008: 132).

Büyük strateji; jeopolitika, jeostratejik, jeoekonomik, demografik vb. etkenlerin bir bileşimidir ve bu bileşimlerin ayrı ayrı ve birlikte analizleri sonucu yönlendirilen uzun vadeli ulusal stratejidir Devletlerin karar vericileri ulusal stratejileri belirlerken tüm bu yeni kavramları değerlendirmek zorundadır. Çünkü artık stratejik, politik veya ekonomik sınırlar ortadan kalkmıştır. Uluslararası ilişkilerin karmaşık hale gelen yapısı, ekonomiden siyasete, toplumsal alandan kültürel alanlara kadar her konuyu stratejik tahlillerde hesaba katmayı gerektirir (Karabulut, 2005). Devletlerin hayatta kalabilmeleri, küresel dünyanın ekonomik ve stratejik rekabetlerine uyabilme yeteneklerine bağlıdır. Özellikle son yarım yüzyıldır, siyaset sahnesinin en önemli aktörleri ekonomi ve kültür olmuştur. Küreselleşme, devletleri hazır olup olmadıklarına bakmaksızın dünya ölçeğinde bir rekabete sokmuştur. Bu rekabetin temel belirleyicisi ise ekonomik yeterliliklerdir.

Bu doğrultuda jeoekonomi; uluslar, devletler, şehirler ve firmalar için en yüksek gelişme seviyesini sağlamak üzere, doğal kaynakların ve insan gücünün verimli bir şekilde bir araya getirildiği yeni bir bilimdir. Jeoekonomi, devletlerin birbirleriyle daha fazla toprak veya bölgesel güç için değil, ekonomik güç için yarıştığı gerçeğini gözler önüne seren bir bilim olarak da tanımlanmaktadır. Jeoekonomi yöntem olarak, politikadan daha çok ekonomiye, teknolojiye ve coğrafyaya önem vermektedir. Politik yakınlaşmalar veya kamplaşmalar yerini ekonomik birliklere bırakmakta, ortak ekonomik çıkarlar her şeyin üstünde tutulmaktadır (İnan, 2004: 440).

Jeoekonominin faktörleri olarak; coğrafya, nüfus, hammadde kaynakları, tarım, endüstri teknolojisi, ekonomik özgürlük, karşılıklı bağımlılık, ticaret, ulaştırma ve ekonomi politikası sayılmaktadır. Jeoekonomideki bu faktörlerin önem ve öncelik dereceleri zaman sürecine bağlı olarak değişebilir. Ayrıca kapsamı da daralabileceği gibi genişleyebilir. Dünya tarım çağından endüstri çağına, endüstri çağından bilgi çağına geçişte bir değişim yaşamıştır. Bilgi çağında stratejik kaynak, araştırma ve geliştirmeye dayalı bilim (bilgi birikimi) olmaktadır. Günümüz dünyasına, geniş topraklara ve kaynaklara sahip uluslar değil, teknoloji ve fikir üreten uluslar hakim olmaktadır. Zamanımızın göreceli güç karşılaştırması sayısal verilerden çok bilimsel ve teknolojik güçlere göre yapıldığında doğru sonuçlara ulaşılır. Önümüzdeki yüzyılda komünikasyon, bio-teknik, robot ve yeni endüstri devriminde en iyi hazırlığı yapan toplumlar ayakta kalabilecektir. Bu fikrin savunucuları ekonomik ve güç faktörlerinin anlam kazandığını, askeri gücün ise azalan bir rolü olduğunu ileri sürmektedirler (Kılıç, 2002: 53).

Kaynaklara el koyma hedefine yönelik olan savaşların esas nedeni diğer sebeplerin yanında jeoekonomik faktörlerdir. 19.uncu yüzyılda kolonileşmenin esas amacı da jeoekonomik nedenlerden kaynaklanmaktaydı. Bütün savaşların ekonomik nedenlerle çıktığı söylenemezse de bütün savaşların yönetimi, çatışmaya taraf olan ülkenin ekonomik kabiliyeti ile doğrudan bağlantılıdır. Bu nedenledir ki, stratejik planlamada düşmanın ekonomik kaynakları hedef olarak alınmaktadır. Ülkeler tek başlarına idame ettiremeyecekleri ekonomik güçlerini ekonomik birlikler yoluyla sağlamak istemektedirler. Avrupa Birliği'nin kuruluşu esas olarak jeoekonomik nedenlerden dolayıdır. NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması), APEC (Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Konferansı), G-7 (Yedi büyük ekonomik güç grubu-Rusya'nın katılımı ile G-8 oldu) ve KEİB (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi) jeoekonomik nedenlerle kurulmuşlardır. Bu organizasyonların bir amacı da karşılıklı ekonomik bağımlılık yoluyla muhtemel **çatışmaları** önlemeye yöneliktir. Günümüzde karşılıklı ülkeler arası bir ekonomik rekabetten çok, ekonomik bölgelerin jeoekonomik rekabeti ve çatışması söz konusu olmaktadır. Bu nedenle ileri teknoloji alanı olan Amerika-Avrupa ve Japonya – Doğu Asya arasında bir jeoekonomik rekabet yaşanmaktadır (Torun, 2006: 5).

Görüldüğü gibi, ülkeler jeoekonomik süreçte artan enerji ihtiyaçlarının temini için diğer ülke kaynaklarına yönelmektedir. Gücü elinde bulunduran gelişmiş ülkelerin hepsinin aynı düşünceye sahip olması, enerji bölgelerinin bir çatışma alanı olmasına neden olmaktadır.

Enerji Politikaları Ve Küresel Çatışma

Ülkelerin enerji kaynaklarına sahip olma konusunda önlerinde tercih edebilecekleri üç seçenek bulunmaktadır. Bunlardan birinci yol, ülkenin kendi enerji kaynak potansiyelini belirleyip eğer verimli kaynaklar bulunabilmiş ise kaynaklarının işletimi ve güvenliği ile ilgilenmesidir. Ülkelerin jeoekonomik analizler sonucu belirledikleri enerji politikalarının temel boyutu üretim ve tüketim için gerekli enerji arzını eksiksiz, kesintisiz ve en düşük maliyetle temin etmektir. Bu kapsamda eğer ülke sınırları içinde iç talebi karşılamaya yetecek kadar enerji kaynağı mevcutsa bu konuda bir sıkıntı yaşanmamaktadır. Ancak yüksek oranda enerji ihtiyacı içinde olan pek çok ülkenin yerli kaynakları bu ihtiyacı karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Nitekim rakamlara bakıldığında dünya enerji tüketiminin % 68'ini, dünya nüfusunun sadece % 15'i tüketmektedir (Nacaroğlu, 2005; 119).

İkinci yol yeterli gelmeyen enerjinin dışarıdan ithal yoluyla temin edilmesidir. Yukarıda da ifade edildiği gibi dünya nüfusunun yalnızca % 15'i Avrupa, Kuzey Amerika ve Pasifik bölgesinde yaşamaktadır.

Bu bölgedeki gelişmiş ülkelerde yaşayan bireyler tüketimin bu kadar yüksek miktarlarda olmasına rağmen ihtiyaç duydukları enerjiyi kendi içlerinden karşılama imkânına sahip değildirler. Bu durumda devletler yeni bir enerji politikası belirlemek zorunda kalırlar: Bu kaynaklara sahip ülkelere enerji transferinin sağlanabilmesi için uluslararası işbirliği. Bu ise pek çok ülkenin devreye girdiği boru ve enerji nakil hatlarının kurulması demektir. Enerji transferinde üretim noktasından başlayarak nakil için döşenen boru hatları boyunca her noktada sistemin sürekliliğinin ve güvenliğinin sağlanması gerekir. Siyasal ve ekonomik istikrar, hatların iç ve dış tehditlere karşı korunması, enerji transfer yollarının seçilmesindeki en önemli kriterlerdir.

Üçüncü yol ise enerji kaynağı açısından zengin ülkelerin belirlenip, bu ülke kaynaklarını gerek enerji şirketlerinin hisse senetlerini almak suretiyle sahip olmak gerekse de politik bir takım müdahaleler yoluyla kaynak temini yoluna gitmektir. Görüldüğü gibi küreselleşme dünyanın her yerindeki insanları bir araya getirirken, aynı zamanda çıkar çatışmalarını da körükleyen bir yapı yaratmıştır. Enerji ise sadece ekonomik analizler için değil, dış politika ve güvenlik konusunda tek başına bir çıkar çatışması yaratmaktadır.

Enerji güvenliği sadece bu kaynaklara sahip ülkeleri değil aynı zamanda tüketici, yatırımcı ve transfer ülkeleri de ilgilendiren çok boyutlu bir yapıdır. Dolayısıyla pek çok ülkenin işbirliğini gerektirmektedir. Fakat madalyonun diğer yüzünde de uzlaştırılması çok zor olan ulusal çıkarlar yatmaktadır. En büyük çıkar çatışması, üreticilerin maksimum kâr, tüketicilerin ise minimum maliyet arzu etmesidir. Özellikle üretici ülkelerin tüketicilerle farklı siyasal kamplar içinde yer alması, işbirliğine giden en önemli engellerden biridir. Ortadoğu devletleri demokrasi bakımından batılı devletlerden ayrılırken, Orta ve Güney Amerika devletleri ile Afrika ve Kafkasya-Orta Asya devletleri ise demokratikleşme, yerleşmiş siyasal düzen, hukuk devleti olma ve yolsuzlukla mücadele bakımlarından genelde sınıfta kalmaktadır.

20. yüzyılın sonundaki düşük enerji fiyatlarının sağladığı rahatlık dönemini takip eden 2000'li yıllarla birlikte enerji güvenliği dünyanın politik ve sosyal gündeminin başına oturmuştur. Bugün dünyadaki enerji sektörünü şekillendiren diğer bir husus da jeopolitik gelişmeler olmaktadır. Petrol zengini Ortadoğu'da artan gerilimler, politik amaçlı enerji kesintileri dünya enerji arzını hassas ve enerji fiyatlarını çok değişken hale getirmiştir. Ancak yine de bu endişeler tüm enerji kaynaklarını kapsamamaktadır ve sadece petrol ve doğal gaz gibi sayılı ülkenin kontrolünde olan kaynaklar için geçerlidir. Yine Dünya'da devam eden özelleştirme ve serbestleştirme ve bu amaçla süregelen yasal ve yapısal değişim ve dönüşüm süreci dünya enerji pazarında bugüne kadar olan en büyük belirsizlik dönemini yaratmıştır (DEK, 2007: 2-3).

Dünyanın çatışma haritası çıkarıldığında en yoğun iç veya uluslararası çatışmaların yaşandığı bölgelerin çoğunun, yüksek miktarda enerji kaynaklarına sahip bölgeler olduğu görülecektir (Ortadoğu, Nijerya, Venezuela, Hazar'da Azerbaycan-Ermenistan anlaşmazlıkları ve hatta doğrudan enerji kaynaklarına sahip olmasa bile bu alanlara coğrafi yakınlığı ve enerji transferinde önemli bir geçiş yolu olması sebebiyle Gürcistan'ı da saymak gerekir). Bu çatışmaların tek sebebinin enerji kaynakları olduğu söylenemese de, ilk üç neden arasında sayılabilir. Aktif çatışmaların yaşanmadığı bölgeler ise uluslararası kamuoyu tarafından güvenli olmayan ya da sorunlu bölgeler olarak tanımlanmaktadır. Örneğin en büyük doğal gaz ve petrol üreticilerinden biri olan İran, tüketimde en büyük payı alan ABD ve Avrupalı devletlerin terörist ülkeler listesinde yer almaktadır. 11 Eylül saldırıları sonrasında yaşanan güvenlik bunalımları, güvenlik algılamalarına enerji güvenliği bazlı yeni bir parametre getirmiştir. Avrupalı ve Kuzey Amerikalı tüketicilerin enerjisini sağlayan bölgeler 11 Eylül sonrasında güvenlik açıklarının en çok verildiği bölgeler olmuştur. Bu sebeple gerek AB ülkeleri, gerek NATO ve gerekse ABD bu güvenlik açıklarını kapatmak için yeri geldiğinde silahlı müdahalelerde bulunmaktan kaçınmamışlardır. ABD dış politikasının yansımalarını takip eden NATO'nun bu enerji açılımları, Rusya ile ilişkilerin gerginleşmesine neden olmak suretiyle aslında yeni bir güvenlik sorunu yaratmıştır.

Enerji kaynaklarına sahip olmak daha önce de belirtildiği gibi, ekonomik gücün temel göstergesi konumundadır. Dolayısıyla tüm ülkeler bu güce sahip olma konusunda gün geçtikçe daha çok çaba göstermektedirler. Günümüzde ABD, AB, Rusya, Çin enerji konusunda küresel kanalları kullanmak suretiyle ihtiyaçlarını temin için çok çeşitli alternatifleri denemektedirler. ABD, Büyük Orta Doğu Projesi'nde başarılı olursa yeniden dünya ekonomisinin en dinamik pazarlarını ve enerji ile su kaynaklarını denetleyen ve kullanıma sunan egemen ülke konumuna gelebilecektir. Ama 2004 yılından beri ABD karşısında yükselmeye başlayan güçler, kendilerini çok daha fazla hissettirmeye ve ABD'nin küresel manevra alanını sınırlamaya başladılar. Bu konuda özellikle Çin, hem gelişmekte olan ülkelerin üzerinde hem de daha özel olarak petrol piyasalarında ABD'nin etkisini sınırlamaya başladı. Çin Başbakanı 12 Latin Amerikan ülkesini ziyaret ederek toplam 30 milyar dolarlık yatırım anlaşması yaptı. Günümüzde serbest piyasa mekanizması ve onun dayanakları ABD'nin ulusal enerji güvenliğini zora sokuyor. Bu durum ise ABD'nin yeni enerji kaynaklarına sahip ülkelere saldırmasını tetiklemektedir (Mutioğlu ve Özdemir, 2008: 108).

ABD gücüne yön veren ve yukarıda sözü edilen "Büyük Ortadoğu Projesi"ne göre ABD, küresel gücünü koruyabilmek, olası rakiplerini güçlenmeden etkisizleştirmek ve küresel enerji kaynaklarını kontrolü altında tutmak için bu projeyi uygulamaya geçirmeye çalışmıştır. Bu hedeflere ulaşmak için Ortadoğu'nun "demokratikleşmesi" alt hedefini, üst hedef olarak göstermeye çalışmaktadır. Buna göre Ortadoğu siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel olarak "yeniden yapılandırma" sürecine koyulmuştur. Projenin önemli bir ayağı olan Irak, bu projeye olan inancı ortadan kaldırmıştır. Bu durum çok tehlikeli bir durum teşkil etmektedir.

Demokrasi ve özgürlük gibi evrensel değerlere olan güven ve inancın tekrar kazanılması bu süreçte oldukça zor görünmektedir (Silinir, 2007: 97-98).

Rusya ve Amerika'nın Hazar ve Orta Asya enerji kaynakları üzerindeki rekabetleri, 19. Yüzyılda İngiltere ve Rus Çarlığı'nın aynı bölgeler üzerindeki emperyalist çekişmelerini anımsatmaktadır. Daha sonraları "Büyük Oyun" olarak adlandırılan bu çekişmeler, aradan geçen zaman içinde aynı sahnede bu sefer farklı aktörlerle tekrar oynanmaktadır. "Yeni Büyük Oyun" denilebilecek bu mücadeleye bu sefer İngiltere ve Rusya'nın yanında üstelik hepsinden daha da aktif ve saldırgan olarak Amerika ve son olarak da Çin dahil olmuştur (Yüce, 2003: 162-163).

SSCB'nin dağılmasından sonra Hazar Havzası başta ABD olmak üzere bütün batılı güçlerin doğrudan ilgi alanına girmiştir. ABD yönetimi bölgeyi kendi dış politika açılımının temel yönlerinden biri olarak açıklamıştır. Brzezinski bölgeyi "Avrasya Balkanları" olarak nitelendirmiştir. "Avrasya Balkanları" terimi ile ifade edilmek istenen, bölgedeki enerji kaynaklarına tek başına sahip olmak isteyen güç ve güce karşı olanların bölgedeki etnik ve dini sorunları gündeme getirerek, bölgeyi bir "cadı kazanı" haline getirme olasılıklarının olduğudur. Brzezinski'ye göre "bu kaynaklara ulaşmak, zenginliğinden pay sahibi olmak ulusal dürtüler uyandıran grup çıkarlarını canlandıran, tarihsel hakları yeniden bilince çıkaran, emperyalist çabaları canlandıran ve uluslararası rekabeti ateşleyen amaçlardır". Böylece Avrasya gelecekte küresel hakimiyet için mücadelenin üzerinde sürdürüleceği bir satranç tahtası olmaktadır. Satranç tahtasındaki oyunculara göz atacak olursak: Batıda AB; Güneyde Türkiye, İran, Irak; Güneydoğuda Pakistan, Hindistan; Kuzeyde Rusya; Doğuda yükselen bir güç olan Çin Halk Cumhuriyeti ve ABD'dir. Bölgede bu güçler arasında rekabet bütün şiddeti ile devam etmektedir (Onay, 2002: 45-47).

Hazar Bölgesine bakıldığı zaman, Azerbaycan ve Ermenistan'ın anlaşmazlıkları dışında en önemli sorunlar, Gürcistan'da yaşanan etnik çatışmalar ve Hazar Denizi'nin kıyıdaş devletler tarafından paylaşılmasıdır. Rusya, Hazar Denizinin hukuki statüsünün belirlenmesi için girişimlerde bulunuyor gibi görünse de, sahne arkasında anlaşmazlıkların üstüne giderek bölgede huzuru sürekli bozmaktadır.

Rusya ve Ukrayna ilişkilerine göz atıldığında her siyasi çekişme sonrasında Rusya'nın doğal gazı kesme tehdidinde başvurarak, enerji kartını oynadığını ve bu sayede eski SSCB ülkeleri üzerinde nüfuzunu devam ettirme çabası içinde olduğu görülecektir.

En önemli stratejik kaynaklardan olan petrol ve doğal gaz, ne yazık ki sahiplerine reel olarak fazla bir gelir getirmemektedir. Afrika, Orta Doğu, Hazar ve Orta Asya ülkelerine bakıldığında, ekonomilerini fosil kaynaklar üzerine inşa eden bu ülkelerin olmaları gerektiği kadar yüksek iktisadi, siyasi ve toplumsal refah içinde yaşamadıkları görülmektedir. Bu durumun sebeplerinden birisi planlı ve sürdürülebilir kalkınma atılımlarının yapılmaması ise diğeri de bu ülkelerin sahip oldukları bu nimetler sebebiyle sürekli olarak göz önünde bulunmasıdır. Siyasi ve ekonomik yapıları sebebiyle müdahalelere açık olan bu ülkeler siyasi arenada nüfuz mücadelelerine sahne olmaktadır. 19 ve 20. yüzyıllarda Avrupalı devletler arasında pek çok savaşa sebep olan bu devletler, 21. yüzyılda özellikle gelişmiş ülkeler arasındaki siyasi çekişmelerin başlıca sebebidir.

Fosil kaynaklar konusunda en zengin bölgelerden birisi olan Ortadoğu ise en yoğun ve sıcak çatışmaların yaşandığı yerdir. 1991 yılında Saddam Hüseyin'in Kuveyt'in petrol üretim tesislerine sahip olmak için başlattığı I. Körfez Savaşı bölgede yaşanacak olan enerji savaşlarının ilki olarak tarihe geçti. ABD'nin müdahalesiyle kısa sürede Kuveyt kurtarılsa da 1990'lardan itibaren hem Irak hem de ABD bölgedeki kaynakları ele geçirmek için gerektiğinde silahlı mücadelelere girmekten çekinmemişlerdir. Irak'a demokrasi ve özgürlük götürmek için 2003 yılında başlayan Irak işgalinde Amerikan kuvvetleri devlet saraylarından önce, petrol kuyularını güvenlik altına almışlardır.

Afganistan fosil enerji kaynaklarına sahip olmasa da, Gürcistan örneğinde olduğu gibi, Orta Asya ve Hazar rezervlerinin Asya'ya ulaştırılmasında stratejik bir konumdadır. Afgan topraklarından boru hatlarının geçirilmesi, 1997 yılında gündeme gelmiş bir projedir. 1998 yılında bir Amerikan petrol şirketi olan UNICAL'ın Amerikan Kongresi Uluslararası İlişkiler Ofisinde yaptığı sunumlarda, Asya-Pasifik bölgesinin artan petrol ve doğal gaz ihtiyacını karşılamak için en uygun yolun Hazar petrollerinin Afganistan üzerinden geçecek bir boru hattı olduğunu belirtmiştir. Trans-Afgan hattı, Hazar ve Orta Asya'da Rusya'yı devre dışı bırakmak isteyen Amerika için çok büyük bir avantaj sağlayacaktı. Pakistan ve Türkmenistan'ın da desteğini alan ve o dönemde Afgan yönetiminde olan Taliban ile yürütülen pazarlıklar sonucu kabul ettirilen proje, kısa süre sonra patlak veren savaş sonucu hayata geçirilememiştir (Ekinci, 2001, 126). Amerikan'ın Taliban kuvvetlerine yönelik olarak 2001 yılında başlattığı savaş, 11 Eylül saldırılarının intikamını almaktan çok, bölgedeki doğal gaz kaynakları ve bunların dağıtımı üzerinde egemenlik kurma amacı taşıyordu. Amerikan kuvvetleri aradan geçen yedi yıla rağmen bölgede tam olarak denetim sağlayamadığından, Trans-Afgan Boru Hattı projesinin geleceği de merakla beklenmektedir. Afganistan operasyonu sırasında Tacikistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'a askeri yığınaklar yapılmasının da bölgenin enerji kaynaklarının ve nakil yollarının güvenliğini sağlamak için olduğu düşünülebilir.

Irak'ın 1980'te İran'a, 1990'da Kuveyt'e saldırmasının arkasında bu ülkelerin sahip olduğu petrol kaynakları yatmaktadır. Tarihin ilginç bir şekilde tekrerr etmesi sonucunda bu sefer petrol yüzünden işgal edilen Irak olmuştur. ABD yetkilileri ısrarla Irak işgalinin petrolü kontrol altına almak için yapıldığını

söylese de, pek çok insan bu işgalin asıl sebebinin petrol olduğunu düşünüyor. Başkan Bush, yardımcısı Dick Cheney'in yaptığı açıklamaların satır araları (Sachs, 2006) ve eski devlet görevlilerinin anlattıkları (Jacobs, 2007) petrolün en önemli sebep olduğunu ortaya koymaktadır.

ABD ile sürekli çatışma halinde olan İran, doğal gaz rezervleri bakımından dünyada ikinci, petrolde ise üçüncü sıradadır. Hazar ve Orta Doğu enerji kaynakları bakımından kilit bir noktada olan İran, Irak ve Afganistan işgali ile bölgeye yerleşen Amerikan'ın tek eksik basamağıdır. Ekonomik ambargo sebebiyle dünya pazarlarına açılmayan İran, izlediği aykırı politikalarla küresel enerji güvenliğinde büyük bir risk yaratmaktadır. Irak işgali öncesinde kitlesel imha silahları uyarısı yapan Amerika, İran'ı da sık sık nükleer enerji çalışmaları sebebiyle uarmaktadır. Bu karşılıklı restleşmeler, Amerika'nın demokrasi ve özgürlük götürceği, bir sonraki ülkenin İran olduğu yorumlarına sebep olmaktadır. İran tarihine bakıldığında 1953'te ABD kuvvetlerinin bir darbe ile İran petrollerini ulusallaştıran Başbakan Musaddık'ı devirmesinin, 1979'daki İslam Devrimi'ne göz yummasının, İran-İrak savaşı sırasında İran'ı korumasının arkasında petrol kaynakları ve bu kaynakların dünyaya dağıldığı kapı olan Basra Körfezi'nin güvenliği olduğu görülür.

Amerika Birleşik Devletleri'nin özgürlük ve demokrasi götürdüğü ülkelere bu açıdan bakıldığında söz konusu ülkelerin kendisiyle işbirliği yapmayan ya da kafa tutan ülkeler oldukları, dikkat çeken bir noktadır. Petrol kuyularını ABD ortaklı ARAMCO şirketine emanet eden, tek liderli ve şeriat yasaları hakim olan Suudi Arabistan'ın özgürlük ve demokrasiye ihtiyacı yok gibi görünmektedir.

Sadece enerji üretim noktaları açısından değil, enerjinin uluslararası pazara ulaştırılmasında da ülkeler arasında büyük rekabetler yaşanmaktadır. Türkiye açısından duruma bakıldığında ülke, fosil enerji kaynaklarına yakınlığı ve Avrasya merkezinde konumlanmış olması sebebiyle enerji transferinde kilit bir noktadadır. Petrol ve doğal gaz rezervleri zengin üreticilerle, enerji ihtiyacı yüksek düzeydeki tüketiciler arasındaki en yakın geçiş noktasında yer alması, rakip ülkelerle kıyaslandığında büyüyen ve gelişen ekonomisi, istikrarlı siyasal yapısı, güvenlik açıklarının fazla olmaması, Türkiye'yi bir enerji köprüsü haline getirmiştir. Hazar petrolünü dünya piyasasına ulaştıran Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı ve Rus gazını dağıtan Mavi Akım projesi ile Türkiye üzerinden bir enerji ağı oluşturulmuştur. Ancak bu noktaya gelene kadar projelendirme ve yapım aşamaları büyük bir rekabete sahne olmuştur. Sadece transfer ülke olmak bile, enerji pazarında jeoekonomik bir avantaj sağlayacağından, petrol ve doğal gaz nakil hatlarının geçeceği ülkelerin seçimi kritik bir karardır. Türkiye'nin Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattından ilk 16 yıl için alacağı transit geçiş ücreti, 200-250 milyon dolardır. Üretimin artması ve ek tesislerin devreye girmesiyle ikinci 16 yılda bu ücret 350-400 milyon dolara çıkacaktır (Çakan, 2001, 27) Sadece transit ülke olmanın sağladığı bu yüksek gelirin yanı sıra bir transit ülkenin hem dolum hem de boşaltım vanalarını kapatarak üretici ve tüketici ülkelere siyasal baskı ve şantaj yapma şansı da olacaktır. Örneğin 2000'li yılların başında Rusya ile yapılan doğal gaz tedarik antlaşmasında Rusya'nın istediği fiyatın çok yüksek olması sebebiyle, Türkiye tarafından vanalar kapatılmış, boruların çökme tehlikesine karşılık Rusya istediği fiyatı düşürmek zorunda kalmıştır (Nacaroglu, 2005, 119). Transit ülke olmanın sağladığı bu gibi avantajlar boru hattı projelerinde büyük bir rekabet ortamı yaratmaktadır. Çeşitli projeler arasından Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattının seçilmesine kadar geçen süre içinde pek çok spekülasyon yapılmış, özellikle Rusya, Gürcistan, İran ve Yunanistan pek çok alternatif öneri getirerek Hazar Havzası petrollerinin dünya pazarlarına ulaştırılmasında pay sahibi olmak istemişlerdir. Rekabetin arttığı dönemlerde Türkiye ile Gürcistan ve Yunanistan diplomatik ilişkilerinde siyasi krizler yaşanmıştır (Çağdaş, 2006). Aynı durum "Mavi Akım" doğal gaz boru hattı için yaşandığı gibi bugün de benzer bir durum Nabucco projesi için yaşanmaktadır.

21. yüzyılda dünya yeni bir ekonomik denge kurmak üzeredir. Sanayi devrimini başlatan Avrupa, üstünlüğünü Çin, Japonya ve Kore merkez olmak üzere Asya-Pasifik ülkelerine devredecek gibi görünmektedir. Ekonomik üstünlüğün el değiştirmesi, ekonomik girdiler üzerindeki rekabetin de yön değiştirmesi demek olacaktır. Orta Asya enerji kaynakları, coğrafi yakınlık sebebiyle rekabetin ilk etabını oluşturacaktır. Fakat bu bölgelerde devam eden Rusya nüfuzu dışarıdan gelecek aktörlere çok geniş bir manevra alanı bırakmayacaktır. Rus etkilerine karşı daha iradeli davranan Hazar ülkeleri ise şimdilik ABD'nin kontrolü altında görünmekle birlikte, özellikle Gürcistan üzerinde oynan oyunlar ABD ve Rusya'yı sık sık karşı karşıya getirmektedir. Trans-Hazar petrol boru hattında ABD destekli Bakü-Tiflis-Ceyhan projesi hayata geçerken, doğal gazda Rusya'nın desteğini alan Nabucco projesi Amerika'nın tüm itirazlarına rağmen yapılmaktadır. Hazar'da hız kesmeyen bu Amerikan-Rus rekabetine karşılık NATO'nun Azerbaycan ve Gürcistan'ı üye yapma hazırlıkları, Avrupa'nın enerji güvenliği konusunda atacağı önemli bir adım olacaktır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle çöken Doğu Bloku üyelerinin Batıyla entegrasyonunun birer birer gerçekleşmesiyle Avrupa Birliği ve NATO için yeni bir enerji jeopolitiği ortaya çıkmıştır. Enerji kaynaklarına sahip ülkeleri üye yapmak aslında üye ülkelere güvenli ve kesintisiz enerji arzını sağlamak için sisteme dahil etme çabasının bir sonucudur. Yalnızca sisteme entegre olmuş ülkelerin ABD veya Rusya'nın etkilerinden kolaylıkla uzak tutulabileceği açıktır. Yoksa Romanya, Gürcistan ve Azerbaycan Avrupa değerler sisteminin ne kadar parçasıdır?

Sanayi devrimiyle birlikte enerjinin üretim sürecindeki önemi anlaşılmıştır. Fakat ne yazık ki enerjiye en çok ihtiyaç duyan Avrupalı devletler bu kaynağa sahip değillerdi. Sömürgeleri üzerinden petrol ve kömür gereksinimlerini karşılayan emperyalist devletler, 20. yüzyılda bu bölgelerin güvenliklerini sağlama, diğer devletlerle nüfuz mücadelelerine girme ve sömürgelerine yenilerini katma çabası içine girdiler. Bu çaba

Batılı devletlerin ulusal politikaları içinde ayrı bir enerji politikası belirlemesini ve yürütmesini gerektirdi. Kimilerine göre enerji kaynaklarına sahip olma ya da sahip olanları kontrol edebilme şeklinde özetlenebilecek bu politikalar 21. Yüzyılın yeni emperyalist anlayışı olmuştur. Bu anlayış, Ortadoğu, Afrika ve Asya ülkelerinin insan hakları ve demokrasi gibi konulardaki eksikliklerini bahane ederek iç işlerine karışma, teknik ve ekonomik yardımlarla sürekli bağımlılık yaratma, gerektiğinde demokrasi ve özgürlük götürmek için askeri müdahale olarak kendini göstermektedir.

Günümüz ekonomik yapısında sahip olduğu ucuz işgücü ile Çin de önemli bir enerji talep edicisi konumundadır. Çin ekonomisinin 2030 yılında ihtiyaç duyacağı enerji miktarının bugünkünden iki kat daha fazla olacağı tahmin edilmektedir. Çin enerji talebinin artması beraberinde dünyada enerji kaynakları fiyatının artması doğal sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenle Çin hükümeti güvenli enerji temini konusunda çalışmalarını sürdürürken, yenilenebilir enerji konusunda Ar-Ge faaliyetlerine önemli bütçeler ayırmaktadır. Bu doğrultuda özellikle enerji konusunda teknoloji üreten yabancı yatırımcılara finansal destek uygulamakta, beş yıla kadar varan vergi muafiyeti gibi avantajlar sunmaktadır. Özellikle rüzgar enerjisi ile elektrik enerjisi üretimi konusunda önemli altyapı yatırımlarına gitmektedirler (Mutioğlu ve Özdemir, 2008: 109).

19. ve 20. yüzyılda yaşanan en büyük savaşlar, sanayileşmiş devletlerin hammadde ve pazar ihtiyaçlarını karşılamak için ihtiyaç duydukları sömürgeler yüzünden yapılmıştı. Çok uluslu şirketlerin devreye girmesi, GATT, Dünya Bankası gibi ticari örgütlerin düzenlemeleriyle artık sanayileşmiş devletlerin sömügelere ihtiyacı kalmadı. Artık ileri sanayilerin ihtiyaç duyduğu şey çarkların dönmelerini sağlayacak enerjidir. Devletlerin kendi ihtiyaçlarından çok daha fazla miktardaki bu kaynaklar üzerinde hâkimiyet kurmasının çabası da bu küresel ekonomik rekabette yatmaktadır. Bu kaynaklara hakim olmak, enerjiye ihtiyaç duyan herkes üzerinde hakim olma sonucunu getirecektir. Hâkimiyet teorilerine göre Avrasya enerji alanlarına sahip olanlar, dünyaya sahip olacaktır.

Sonuç

Jeopolitika 20. yüzyılın önemli kavramlarından biridir. Ancak 21. yüzyıla gelindiğinde yerini jeoekonomiye bırakmıştır. Bu yüzyıl insanının tüketim yapısı daha çok enerji kullanımına dayalıdır. Bu nedenle enerji kaynakları sahipliği zenginliğin göstergesi olarak görülmektedir.

Günümüzdeki savaşlar bu zenginliğe sahip olma yolunda çıkmaktadır. Savaşların çıkış nedenleri için farklı farklı senaryolar söylene de temelinde çıkar çatışmaları vardır. Eski SSCB ülkelerinde bağımsızlık sonrası gerçekleşen kadife devrimlerde, Ortadoğu'da yaşanan savaşlarda, Orta ve Güney Amerika'daki darbe girişimlerinin alt yapısında bu çıkar çatışmalarının izlerini görebilmek mümkündür.

Teknolojinin gelişmesinin insanların yaşam kalitelerini artırıcı bir özelliğe sahip olması gerekmektedir. Buna rağmen teknoloji, gelişmiş ülke insanları için olağanüstü nimetlerini ortaya dökerken, az gelişmiş ülke vatandaşları bırakın bundan faydalanmayı, kendi yaşantılarını idame ettirecek gelire sahip değiller. Yine Güney Amerika'da insan hayatı bir kurşundan daha değersiz sayılabilmektedir. Sonuçta ülkelerin kendi içlerinde yaşanan ayrışma süreci ülkeler arasında da yaşanmaktadır. Toplumlardaki düal karakter, ülkelerarası kıyaslamalarda da ortaya çıkmaktadır. Yani artık zenginler ve fakirlerden oluşmuş bir dünya söz konusudur.

Bu yapı içerisinde zengin olan gelişmiş ülkeler az gelişmiş ülke kaynaklarını kendilerine mal etme konusunda her türlü politikayı yürütmektedirler. Siyaset alanında tüm dünyada gücünü hisseltiren ABD enerji kaynaklarına sahip olma savaşının da önemli aktörleri arasında bulunmaktadır. Özellikle Orta Asya ve Orta Doğu enerji kaynaklarının kontrolünü sağlama konusunda önemli çalışmalar yapmaktadır.

Benzer şekilde ABD ile faaliyetlerini genelde ortak olarak yürüten Avrupa Birliği de ihtiyacı olan kaynaklara sahip olma konusunda yoğun çabalar sergilemektedir.

Rusya sahip olduğu ve önemli potansiyele sahip olan enerji kaynaklarının dağıtımını konusunda çok planlı bir hareket tarzını benimsemektedir. Özellikle SSCB döneminde kendisinin yönetimi altında bulunan ülkeleri, enerji kaynaklarının pazarlanması ve dağıtımında kontrol altında tutmaya çalışmaktadır. Bu kapsamda ülke yönetimlerine kimi zaman müeyyideler uygulamakta ve başarılı da olmaktadır.

Son dönemde önemli bir güç haline gelen Çin önemli enerji potansiyeline sahip ülkeler arasında bulunmaktadır. Bununla birlikte 20. yüzyılın sonundan itibaren gerçekleştirdikleri büyümenin sürdürülebilmesi için daha fazla kaynağa gereksinim duymaktadır. Bu nedenle Çin yönetimi enerji arzı güvenliği ve devami konusunda geniş çaplı enerji politikaları yürütmektedir.

Görüldüğü gibi enerji politikalarının uygulama alanı artık yalnızca lokal bölgeler değil, tüm dünyadır. Ülkeler gereksinim duydukları enerji türlerine sahip olma konusunda bir düşünce değişikliğine gitmek zorundadırlar. Buna gidilmemesi, küresel çatışma ortamının daha da yoğunlaşmasına neden olacaktır. İnsanlığın uzun vadeli iyiliği için bu gerçekleştirilmelidir. Ülkeler enerji konusunda yenilenebilir enerji kaynağının önemini fark ederek bu konuda teknoloji ve politika yürütmelidirler. Küresel çatışmadan, küresel barışa gidişin anahtarı yenilenebilir enerji kaynaklarına verilecek önemden geçmektedir.

Kaynakça

- BP, (2008). Statistical World Review of Energy. UK.
- Clausewitz, C. V. (1997), *Savaş Üzerine*, (Çeviren: Şiar Yalçın), Spartaküs Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Dünya Enerji Konseyi (DEK), (2007). 2005–2006 Türkiye Enerji Raporu, DEK-TMK Yayın No: 0004/2007, Ankara.
- IEA, (2007). World Energy Outlook, Paris: OECD/IEA.
- İnan, Ş., (2004). Yeni Bir Bilim Dalı Olarak Jeoekonomi, Değişen Dünyada Türkiye'nin Önemi, Uludağ Üniversitesi I. Ulusal Genç Bilim Adamları Sempozyumu, Uludağ Üniversitesi Kültür Sanat Kurulu Yayınları No: 7, Cilt: II, Bursa.
- Karabulut, B., (2005). *Strateji, Jeostrateji, Jeopolitik*, Barış Kitap, Ankara.
- Kılıç, M., (2002). Yen Türk Devletnin Kurumsal Yapılanmasında İktisadi Gücün Oluşumu ve Diğer Ulusal Güç Unsurlarıyla Etkileşimi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Leblanc, M.; and Chinn, M., (2004). Do High Oil Prices Presage Inflation? The Evidence from G-5 Countries, UC Santa Cruz Economics Department 2000-05 Working Paper Series.
- Mutioğlu, H.; Özdemir, A., (2008). Küreselleşmenin Jeoekonomi ve Enerji Politikalarına Etkisi, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Genelkurmay Ateşe Yayınları, Yıl: 6, Sayı: 11, Ankara, ss. 99-102.
- Nacaroğlu A., (2005). "Değişen Dünya Düzeni Işığında Enerji Politikaları", TMMOB EMO Diyarbakır Şubesi "Güneydoğu Anadolu Bölgesi Enerji Forumu 2005", Bildiriler Kitabı, 2-3 Aralık 2005, Diyarbakır.
- Onay, Y., (2002). Hazar Enerji Kaynaklarının Jeopolitik ve Jeoekonomik Dinamikleri", Işık Üniversitesi Dergisi, İstanbul.
- Özdemir, A.; Öz, E., (2008). Jeoekonomik Süreçte Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Rolü, IV. Ege Enerji Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 21-23 Mayıs, İzmir, ss. 131-140.
- Silinir, M., (2007). ABD Gücünün Geleceği, Atılım Üniversitesi, SBE, Uluslar arası İlişkiler Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Tarakçı, N., (2003). *Devlet Adamlığı Bilimi: Jeopolitik ve Jeostrateji*, Çantay Kitabevi.
- Torun, A., (2006). Türkiye'nin Jeoekonomik Stratejilerinde Gürcistan'ın Yeri, Onsekiz Mart Üniversitesi, SBE, Coğrafya Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.
- Türkiye Enerji Forumu, (2001). "Türkiye'nin Yeni Enerji Stratejileri", Forum Kitabı, 2001.
- Vural, Z., (2006). Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Uluslararası Politikadaki Yeri Ve Türkiye'ye Etkisi, Atılım Üniversitesi, SBE, Uluslar arası İlişkiler Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Yüce, Ç. K., (2003). Hazar Enerji Kaynaklarının Türk Cumhuriyetleri İçin Önemi ve Bölgedeki Yeni Büyük Oyun, Stratejik Analiz Dergisi, Sayı:36, Ankara, ss. 159-183.
- <http://www.bcm.org.tr/pdf/enerjininkullanimsekli.pdf>
- Çağdaş; Asuman, Bakü Tiflis Ceyhan Boru Hattı ve Ermeniler, <http://www.abhaber.com/haber.php?id=11989> , son erişim tarihi 30.07.2008.
- Sachs; Jeffrey D., "Enerji Güvenliğini Irak Savaşı Değil, Bilim Getirebilir" Radikal, 05.1.2006.
- Jacobs; Ron, "Sıra İran'ın Enerji Kaynaklarına Geldi", Radikal, 24.09.2007.

Özet:

Etkinliği son yıllarda hissedilen ve görülen kâr amacı gütmeyen kuruluşlardan, bugün üçüncü sektör diye bahsedilmektedir. Son yıllarda küreselleşmeye bağlı olarak kâr amacı gütmeyen kuruluşların etkinliklerini arttırmaları, daha örgütlü çalışmaları, bilgi paylaşımı, teknolojinin etkisi ve yaygın kullanımı ve internet olanağı gibi gelişmelerle Türkiye’de bu kuruluşlar giderek daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Bütün dünyada üçüncü sektör kendine özgü dinamikleri ve özellikleri ile yeni ve güçlü bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşlar, İstihdam, Üçüncü Sektör.

EMPLOYMENT CREATION FUNCTION OF NON-PROFIT ORGANIZATIONS

Abstract:

Non-profit organizations, which effects have been felt and perceived recently, are called today as third sector. Recently, related to globalization and some developments such as enhancing the efficiency of NPO's, working more organized, knowledge sharing, the effect of technology and using it more common and the facility of internet, NPO's are becoming more important in Turkey.

In all worlds, third sector appears as a new and strong sector with its own dynamics and qualifications.

Key words: Non Profit Organizations, Employment, Third Sector.

Giriş

Gerek ülkemizde gerekse dünyada kâr amacı gütmeyen kuruluşların önemi giderek artmaktadır. Ülkemizdeki sayılarının on binlerce ifade edilmesi ve toplum üzerindeki etkisi de bunu ortaya koymaktadır. Tarihimizde –özellikle Osmanlı Devleti’nde- büyük bir işlev üstlenmiş olan bu kurum ve kuruluşlar, günümüzde de gelişmelerini sürdürmekte ve ekonomik toplumsal yapımıza katkı sağlamaktadır (İnal-Biçkes, <http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi26/einal.pdf>). Özellikle gelişmiş ülkelerde, son yıllarda yoğun bir şekilde “gönüllü sektör (voluntary sector)”, “kâr amaçsız sektör (non-profit sector)”, “hükümet dışı örgütler (non-governmental organizations)”, “üçüncü sektör (third sector)” olarak da adlandırılan yeni bir sektörün yükselişine tanık olunmaktadır..

Bugün sivil toplum kuruluşları, devletin son dönemde küreselleşme olgusu karşısında gerilemesi ve bir çok alandaki belirleyiciliğinin sorgulanması karşısında önemli görevler üstlenmişlerdir. Günümüzde, uzun bir süre Devletin kendi tekelinde bulunan sosyal politika alanındaki etkinliği gittikçe azalmaktadır. Bu sivil demokratik yapılar için önemli bir fırsattır. Devlet vatandaşa karşı yerine getirmesi gereken eğitim, sağlık, yaşlı bakımı, afetle mücadele, çevre, kadın, din, insan hakları vb. yükümlülüklerinin önemli bir kısmını sivil toplum kuruluşlarına devretmeye başlamıştır. Bu devir, hükümet dışı ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlar olarak tanımlanan sivil toplum kuruluşlarını sosyal politikanın bizzat uygulayıcısı konumuna getirmeye başlamıştır (Demir-Yılmaz, 2005, s.265). Günümüzde hükümetlerin ulaşamadığı, sorunlarını çözmede yetersiz kaldığı alanlara sivil toplum kuruluşlarının girmesi ve buralarda etkin olması önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar da Sivil Toplumun önemli anahtarlarından birisidir. Yapılan birçok çalışma 1980’ler ve 1990’lar boyunca kâr amacı gütmeyen kuruluşların sayısında, istihdam paylarında ve gelirlerindeki ilerlemeyi ortaya koymuştur. Birçok ülkede kâr amacı gütmeyen sektör, kamu ve özel sektörden daha fazla performans göstermekte ve kâr amacı gütmeyen eski ve yeni kuruluşlar daha girişimci ve üretici duruma doğru değişmektedir (Bacchiaga-Borzago, s.1).

21. yy. artık sivil toplum kuruluşlarının çağa damgasını vuracağı bir yüzyıl olacaktır. Çağdaş demokrasiler, genel olarak başlıca üç sektöre ayrılırlar. İlki; tüm çalışanları genel veya katma bütçeli idarelerde ve belediyelerde kamu hizmeti gören görevlilerden oluşan birinci sektör’dür. Birinci sektöre egemen olmak isteyen siyasal partiler bu sektörün kuruluşları arasında sayılır. Bu sektöre kısaca kamu sektörü de denilmektedir.

İkincisi; kâr amaçlı özel sektördür. Devletin ekonomik gücünü asıl bu sektör oluşturur.

Üçüncüsü ise, vatandaşların kâr paylaşma amacı gütmeksizin, gönüllü olarak kamu görevlerine (devlet hizmetlerine) katılımını gerçekleştiren vakıf ve dernek gibi gönüllü kuruluşlardan oluşan üçüncü

sektördür. Bu sektöre vakıf ve derneklerin yanı sıra; platform, grup, hareket ve inisiyatifleri de ekleyebiliriz. Bu sektörde yer alan örgütlerin, kullanım alanına bağlı olarak farklı kavramlarla ifade edildiği görülmektedir. Bu sektöre “vatandaşlar sektörü”, “gönüllü kuruluşlar sektörü”, “üçüncü sektör”, “sivil toplum kuruluşları sektörü de” denilmektedir.

Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, hükümete ait bir kurum olmamalarına rağmen, kamuoyuna yönelik hizmet verirler ve bu özellikleriyle üçüncü sektörü oluştururlar. Üçüncü sektör, kâr amaçlı özel sektör ile iktidar amaçlı kamu sektörü yanında kamu ile ilgili farklı bir sosyal alanı oluşturmaktadır.

Üçüncü sektör hem kamu sektörü hem özel sektör üzerinde büyük sosyal, ekonomik ve siyasal etkisi vardır (Sağlam, 2006, s.47.) Bütün dünya’da kamu ve özel sektörün yanında, kâr amacı gütmeyen sektör veya üçüncü sektör, kendine özgü dinamikleri ve özellikleri ile yeni bir güçlü sektör olarak ortaya çıkmaktadır (Davut-Sağlam-Başar-Öztürk, 1999, s.2).

Dünya’da ve özellikle Avrupa’da, vakıflar ve dernekler, kamu sektörü ve kâr amaçlı özel sektör yanında, kâr amaçsız sektör, üçüncü sektör veya NGO’lar adı altında çoğulcu ve katılımcı çağdaş demokrasinin üç temel sektöründen biri olarak ulusal ve uluslar arası düzeyde hızla gelişip örgütlenmekte ve hükümetleri ve hükümetler arası kuruluşları gittikçe daha büyük ölçüde etkilemektedir (Baloğlu, 2000, s.64).

Ne özel sektöre ne de kamuya ait olan kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, üçüncü sektör olarak bilgi toplumundaki yerlerini almışlardır. Günümüz bilgi toplumunda yaşanan değişim, kâr amacı gütmeyen kuruluşların faaliyet alanlarını genişletmekte ve onlara yeni işlevler yüklemektedir. Bu kuruluşlar, ekonominin desteklenmesi, sosyal uyumun sağlanması ve toplumdan dışlanmış bireylerin korunmasında ve birleştirilmesinde önemli işlevler üstlenmişlerdir (Clark, 2007, s.5).

Kâr amacı gütmeyen kuruluşlarda çalışanların sayısı istikrarlı bir şekilde artmaktadır. Bu kuruluşlar vasıflı eleman ihtiyacının karşılanması ve işsizliğin azaltılmasında önemli roller de üstlenmektedir. Bu kuruluşlarda tam zamanlı ya da yarı zamanlı olarak personel çalıştırılması istihdama önemli katkılar yapmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, küreselleşme sürecine paralel olarak, gittikçe önemi ulusal ve uluslar arası düzeyde artan kâr amacı gütmeyen kuruluşların toplumsal değişim süreciyle ilişkisi ve işlevlerini belirleyerek, temel özelliklerini ve bu sektördeki istihdam yaratma fonksiyonunu ortaya koymaktır.

Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluş Kavramı

Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar (Non-profit Organizations), ansiklopedik manada kâr amacı gütmeyen ve devlet kökenli olmayan kuruluşlardır. John D. Rockefeller’in, “görünmez (invisible) sektör (O’Neill, 1989, s.1) olarak adlandırdığı bu sektörün yapı yönünden çok hızlı bir şekilde farklılaşması ortak bir tanımla güçleştirmektedir (A. Smith-R. Baldwin-E.White, 1988, s.1-3) Literatür incelendiğinde bir çok kavramla tanımlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu kavramlardan yaygın olarak kullanılanlar ise şunlardır; Üçüncü sektör (third sector), kâr amaçsız sektör (non-profit sector), gönüllü sektör (voluntary sector), bağımsız sektör (independent sector), kâr gütmeyen kuruluşlar (non-profit organizations), hükümet dışı örgütler (non-governmental organization), özel gönüllü örgütler (private voluntary organization), hayırsever yardım kuruluşları (charitable organization), üye yararına çalışan örgütler (public benefit organization), karşılıklı yardım örgütleri (mutual benefit organization), üye yararına çalışan örgütler (member benefit), vergiden muaf kuruluşlar (tax-exempt organization).

Yukarıda sıralanan kavramların tamamı, bu kurumların farklı yön ve özelliklerinin ön plana çıkarılması sonucu türetilmişlerdir. Bunlar arasında bu sahanın da araştırmacıları tarafından en sık kullanılanı kâr amacı gütmeyen kuruluşlardır. Biz bu çalışmada da örgüt bazında kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, sektör bazında da üçüncü sektör kavramını kullanacağız.

Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar kavramından kastedilen nedir? Bu soruya verilebilecek en uygun yanıt; vakıf, birlik ve bu gibi isimlerden oluşan yaklaşık olarak aynı veya benzer amaca hizmet eden kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ve örgütler şeklindedir (Arslan, 2004, s.155)

Bu kavram, esas itibarıyla, sahiplerine ya da kurucularına kâr sağlama amacı gütmeyen kuruluşları vurgulamaktadır. Fakat bu kuruluşlar bazen kâr yaparlar. Diğer bir ifadeyle, belli bir dönem içinde giderlerinden daha fazla gelir elde ederler. Ancak, kurucularına kâr dağıtmazlar. Sağlanan kârı tekrar kurucularının amaçları ve misyonu için kullanırlar (Davut-Sağlam-Başar-Öztürk, 1999, s.4).

Gittikçe büyümekte olan bu yeni sektörün tanımlanması amacıyla birçok kavramın ortaya atıldığı görülmektedir. Belki de, günümüzde en yakın anlamı veren kavram “üçüncü sektör” kavramıdır. Anlatılan konunun özelliğine göre, özellikle sektör bazındaki tartışmalarda üçüncü sektör, örgüt bazındaki tartışmalarda ise kâr amaçsız kuruluş terimleri tercih edilmektedir.

Bu alanda kullanılan kavramlar incelendiğinde, bu sektörü Corneuelle, 1965 yılında bağımsız sektör olarak adlandırmıştır. Üçüncü sektör olarak kullanımı ise 1970’lerde ortaya çıkmıştır (Şimşek, 1995, s.5). Bu kavram ilk kez, Etzioni (1973); Neilsen (1973); Lewitt (1973) gibi Amerikalı bilim adamları tarafından kullanılmıştır ve daha yakın zamanlarda ise, Douglas (1983); Reihord; Ronge (1988) gibi Avrupalı bilim

adamları tarafından kullanılmaktadır (Seibel-Anheier, 1990, s.10). Salamon ve Anheier kâr amacı gütmeyen kuruluşların ortaya çıkışını 20. yy'ın en büyük keşfi olarak nitelmiştir (Salamon-Anheier, 1997, s.3). Kâr amacı gütmeyen kuruluşların tanımının, bu kurumların çok yaygın ve güçlü olduğu ülkelerin başında gelen ABD'deki yasalarda (eyalet yasalarında) yapıldığı görülmektedir. Ohio eyaleti mevzuatındaki tanıma göre, "kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, maddi bir gelir veya kâr elde etmek amacıyla kurulmamış olan, bundan dolayı da net gelirinin tamamı veya bir kısmı üyelerine, çalışanlarına veya herhangi bir özel şahsa dağıtılmayan kuruluşlardır. Fakat, kuruluşa sunulan hizmetlerin karşılığında yapılan makul ödemeler, maddi kazanç veya kârın dağıtılması olarak değerlendirilemez..." (Özdemir 2004b, s.275).

Bir başka tanıma göre de kurucularının, yöneticilerinin ve üyelerinin birinci derecedeki amacı kâr elde etmek yerine, kişileri yaşam kalitelerini pozitif yönde değiştirmeyi amaç edinerek (Drucker 1990, s.14) topluma hizmeti hedef alan ve temelde hizmet üreten kuruluşlara kâr amacı gütmeyen kuruluşlar denmektedir. Bu tanımdan hareketle kâr amacı gütmeyen kuruluşların hiç kâr elde etmeyecekleri/etmek istemeyecekleri anlaşılmamalıdır. Bu kuruluşlarda kâr, diğer kuruluşlarda olduğu gibi temel amaç değil, kuruluşun topluma hizmet biçiminde belirlenen amacını gerçekleştirmede yardımcı olacak kaynakların sağlanması için ulaşılmaması gereken bir araç olarak görülmektedir. Bu ayırıcı özelliğinden dolayı, bu tür kuruluşlar kâr amaçlı kuruluşlar ve kamu sektörü yanında "üçüncü sektör" diye de adlandırılmakta ve onların bir alternatifi değil, tamamlayıcısı olarak kabul edilmektedir (İnal-Bıçkes, <http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi26/einal.pdf>).

1980'lerde Salamon ve Abramson (1982); James (1989); ve Weisbord gibi bilim adamları diğer kavramlar yanında bir de kâr amaçsız sektör kavramını kullanmaya başlamışlardır (Schupput, 1994, s.127). Kâr amaçsız sektör, en geniş anlamda kişisel gönüllü çalışmanın kolektif biçimi olarak da tanımlanabilir. Diğer bir anlatımla, gönüllü çalışma, çalışanlar açısından bir gelir getirmeyen, hiçbir zorlama temeli olmayan amaçlarla gerçekleştirilen, belirli moral ve sosyal dengelere ulaşmak için bir araç konumundadır (Şimşek, 1995, s.8; Connor, 1980, s.1-3).

AB ise, üçüncü sektörü ekonomik açıdan tanımlar. "Sosyal ekonomi, kooperatifler, birlikler ve vakıfları (gönüllü organizasyonlar) içerir. Bu girişimler, işbirliği, dayanışma, kendi kendine yardım, gönüllülük ve kâr amacı gütmemesi gibi kamu ve özel sektörden onları ayıran genel ilkelere göre tanımlanır (Sağlam, 2004, s.379).

Üçüncü sektör, çoğulculuk için güç kaynağı ve bir çeşit sosyal güvenlik sağlayan örgütler olarak da tanımlanabilir (Şimşek, 1995, s.5).

Bütün bu tanımlardan sonra genel bir tanım vermek gerekirse; "Üçüncü sektör, kâr amacı taşımayan, hükümetten bağımsız, gönüllülük prensibi ile çalışan, belirli bir amaç etrafında toplanan bireyler tarafından oluşan ve toplumda belirli işlevleri üstlenen sektör" olarak tanımlayabiliriz (Şimşek 1995, s.9). Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar (Üçüncü sektör kuruluşları), devletin (kamu sektörünün) yetersiz kaldığı alanlarda topluma hizmet götürmek amacıyla ortak hedefe yönelmiş insanlar tarafından kurulan ve kâr amacı gütmeyen diğer bir ifadeyle elde edilen geliri yönetim kurulunu kontrol eden kişilere veya üyelere dağıtmayan yapılardır. Daha esnek olmak ve isteklere anında cevap verebilmek açılarından kamu sektörüne göre daha avantajlı konumdadırlar (Öner, <http://www.toplum.org/makale/3.sektor-genis.pdf>). Bu kuruluşlar, hükümete ait bir kurum olmamalarına rağmen, kamuoyuna yönelik hizmet verirler ve bu özellikleriyle üçüncü sektörü oluştururlar.

Üçüncü sektör olarak kabul edilen kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, orijinleri, hacimleri, finansal yapıları, faaliyetleri, hizmet götördükleri kesim ve amaçlarına ulaşmada kullandıkları araçlar açısından büyük bir çeşitlilik göstermektedir.

Farklıklarına rağmen kâr amacı gütmeyen kuruluşlar birçok ortak özelliğe sahiptir. Dünya genelinde sadece birkaç büyük kâr amacı gütmeyen kuruluş vardır. Çoğunluğu sınırlı kaynağa sahip, gönüllü çalışanlara dayanan, küçük ve topluluk tabanlıdır. Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar kâr amaçlı olanlardan farklı olarak bağımsız organize edilirler ve kendi kendilerini yönetirler. Anlayışlarında ya üyelerinden daha fazla yararlanmak için ya da daha geniş bir hedefe ulaşmak için yerel ya da daha geniş çaplı topluluğa daha fazla bireyi kazandırma amacı vardır. Başarılı kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, gönüllülerle, destek verenlerle, bağış sahipleriyle ve hayatta kalmalarının teminatı olan medya ile ilişkilerini geliştirmede beceriler geliştirmişlerdir (Dalyan, http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi_makale.php?SonucSayfa=2&yazar_adi=Figen&yazar_soyadi=Dalyan&cilt=59&sayi=1&yil=2004&makale_sira=36).

Sonuç olarak gittikçe büyüyen bu sektörde örgütlerin tanımlanmasında ortak bazı kriterleri saptamak mümkündür (Şimşek, 1995, s.5; Salamon, 2001, <http://www.jhu.edu/ccss/publications/speeches/index.html>. s.3):-

- **Gönüllülük:** Çalışanları için hiçbir zorlamanın olmadığı, maddi karşılıktan çok sosyal ve psikolojik tatmin sağlamak istemeleri ve insanların olanaklarını ve enerjilerini özgürce harcamaları. Yönetim kurulunun gönüllülerden oluşması bile bir kuruluşun gönüllü organizasyon olarak nitelendirilmesi için yeterlidir.

- **Hükümetten bağımsız olma:** Kamu sektörünün bir kolu değildir. Hükümetle bir bağlantısı yoktur. Yani hükümetin bir parçası değildir.
- **Kâr amacı taşımaması:** Bu örgütler kâr elde etmek amacıyla kurulmazlar. Faaliyetleri sonucu kâr elde edebilir. Fakat bu kâr üyelere ve yönetim kuruluna dağıtılmaz. Elde edilen kâr faaliyetler veya örgütün devamlılığını sağlamak için kullanılır. Asıl amaçlanan maddi beklentiden ziyade, sosyal ve psikolojik doyum sağlamaktır.
- **Belirli bir hedefi olması:** İlk ortaya çıktıklarında kamu yararı hedefi olsa da gittikçe üye yararı da hedeflenmektedir ya da birden çok hedefi olmaktadır.
- **Örgüt Olmaları:** Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar kurumsal kimliğe sahip birer örgüttürler. Diğer bir ifadeyle, bunlar bir "kurum" biçiminde organize olmuşlardır. Dolayısıyla, gündelik hayta önemli bir yer işgal etseler dahi informel, geçici bir süre için ve belirli amaçlarla insanların bir araya geldikleri topluluklar Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar olarak kabul edilmezler.

Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşların Önemi ve İşlevleri

Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşların Önemi

Toplumsal yapının sağlıklı işleyebilmesi için, çeşitli nedenlerle toplumun diğer kesimlerine nazaran dezavantajlı durumda bulunan bireylerin ve grupların desteklenmesi; sosyal, kültürel ve çevresel sorunların üstesinden gelinmesi, din sağlık, politika gibi hizmetlerin yerine getirilmesi kaçınılmaz bir gerekliliktir. Toplumsal yapı açısından yaşamsal bir önem taşıyan bu gerekliliklerin yerine getirilmesinin, bu gereklilikleri yerine getiren birey ve kurumlar açısından doğrudan bir ekonomik getirisi de bulunmamaktadır. Bu noktada kâr amaçsız kuruluşlara duyulan ihtiyaç ve üstlendikleri fonksiyonların önemi anlaşılmalıdır ve onlara duyulan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır (İnal-Biçkes, <http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi26/einal.pdf>).

Günümüzde devletin üstün olduğu durumdan, devletin hatta kâr amaçsız gönüllü sektörün merkezde olduğu yapıya doğru bir dönüşüm yaşanmaktadır. Kâr amacı gütmeyen üçüncü sektör kuruluşlarının doğmasının temel nedenlerinin belki de en önemlisi devletin halkın tüm sosyal ihtiyaçlarını etkinlik ve verimlilik açısından yeterince karşılayamamasıdır. Refah Devletinin günümüzdeki dönüşümüyle birlikte son yıllarda sosyal hizmetlerin sağlanmasında kâr amacı gütmeyen kuruluşlar önem kazanmış ve bu kuruluşlar gittikçe daha aktif bir rol oynamaya başlamıştır. Son yıllarda özellikle çevre, kadın, eğitim, sağlık ve insan hakları gibi konuların ele alınışında bu kuruluşların rolü artmıştır. (İnal-Biçkes, <http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi26/einal.pdf>; Bradley - Jansen and Silverman, http://www.firstmonday.org/ISSUES/issue7_8/spencer/index.html)

Günümüzde hemen her alanda köklü değişimler yaşanmaktadır. Ancak, böylesi bir ortamda dahi insanoğlu rekabet yarışı içinde olmadığı, manevi ve duygusal tatmin bulduğu ortamlara artan oranda ihtiyaç duyacaktır (Drucker, 1989, s.90). Bu nedenle, değişim ve gelişim insanlığı nereye götürürse götürsün, insanların manevi tatminlerinin sağlandığı, ortak değerler, çıkarlar ve amaçlara sahip kişilerin oluşturduğu örgüt ve birliklerin daha da güçlenmesi söz konusu olacaktır (Erkan, s.105).

Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, toplumsal tepkinin dinamiği ve demokrasinin emniyet sübabıdır. Bir ülkede kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ne kadar güçlüyse o ülke de o kadar güçlüdür. Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar da siyasal partiler gibi demokratik hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır. Bu kuruluşlar olmayınca toplumun sorunlarını siyasal sisteme iletmesi, onu harekete geçirmesi mümkün değildir.

Özellikle ilk sanayi toplumunda gittikçe farklılaşan çıkarların toplumsal bölünmelere yol açmasını engellemek için bu kuruluşlar önemli görevler üstlenmişlerdir (Şimşek, 1995, s.44). Artık günümüzde kâr amacı gütmeyen kuruluşlar bir lüks olmanın ötesinde toplumun vazgeçemediği ihtiyaçlardır (Drucher, 1994, s.112-113).

Kâr amacı gütmeyen kuruluşların varlığının, toplumun gücünün bir ifadesi olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu tip örgütlenmeden yoksun bir toplum, devlet karşısında özerk bir kimliğe sahip olmayan, demokrasiden yoksun, otoriterliğin egemen olduğu bir toplum olur. Bu nedenle, her şeyden önce kâr amacı gütmeyen kuruluşların işlevlerinin ve öneminin toplumun büyük kesimi tarafından kavranılması, daha sonra da işlevsel açıdan kâr amacı gütmeyen kuruluşların uygulama da karşılaştıkları sorunların giderilmesi önem taşımaktadır.

Üçüncü sektöre bu kadar önem verilmesinin nedeni; değişim halinde olan bir toplumda, vatandaşlarını sadakatle savunan tek sektör olmasıdır. Baş döndürücü bir hızla değişen bir dünyada, topluluklarımızda hala varlığını sürdüren sosyal uzlaşa ve sosyal güven yeni bir model arayışı içinde olan yeni sektöre bağlanmış durumdadır (Monjardino, 2000, s.108).

Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, fakirliğin yapısal nedenlerini yok etmek, insan haklarını oluşturmak, çevreyi korumak ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak amacıyla çalışmaktadırlar. Dünyanın büyük bir kısmını etkileyen fakirlik ve sosyal ihtiyaçların artmasından dolayı tüm ulusal ve uluslar arası yardımlara rağmen dünyada fakirlik ve sosyal sorunlar devam etmektedir. Fakir ülkeler ve zengin ülkelerin fakir bölgeleri hala varlığını korumaktadır. Afrika, Ortadoğu'nun büyük bir bölümü, Asya ülkeleri ve Latin Amerika'da fakirlik

yoğun bir şekilde varlığını korumaktadır. Bu eğilim ise, ulusal ve küresel barış için bir tehdit unsuru olmaktadır.

Günümüzde tüm çabalara rağmen, ülkelerin sosyal gelişme sürecinin yavaş olduğu görülmektedir. 21. yy yaşadığımız şu günlerde dünya üzerinde 3 milyar kişi hala, günde 2 doların altında yaşamakta, zenginler ve fakirler arasındaki uçurum büyümektedir. Ayrıca, 130 milyon çocuk hala eğitimin dışındadır, 1,5 milyar kişi hala temiz suya ulaşabilmiş değil ve 2 milyar kişi de kanalizasyonsuz bir ortamda yaşamaktadır. Tüm bu olumsuz koşullara iletişim teknolojileri sayesinde tanık olan kişilerin bunları görmezlikten gelmeleri düşünülemez. Öyleyse bu kişiler için sorumluluk duymak insan olmanın bir gereğidir. Bu sorumluluğu duyan kişiler de gönüllülük esasına dayalı faaliyetlerini küresel düzeye taşımaktadır (Wolfenson, <http://www.worldbank.org7cdf-text.htm>). Diğer bir ifadeyle kamu sektörü ve kâr amaçlı özel sektörün faaliyetlerinin yetersizliği nedeniyle sosyal ve ekonomik sektör olarak sivil toplum ortaya çıkmaktadır. Böylece hükümet dışı örgütler bir dönüşümü gerçekleştirmektedir (<http://www.globalpolicy.org/ngos/docs99/montreal.htm>).

Hükümetlerin sosyal ve ekonomik sorunlar karşısındaki başarısızlıkları yeni arayışları gündeme getirmektedir. Ulusal bütçelerin ve dış yardımların sosyal ihtiyaçlar için yeterli olmayışı (Schearer, <http://www.icln.org/gendocs/rolephil.htm>) bütçe açısından daha güçlü küresel kâr amacı gütmeyen kuruluşlara ihtiyaç duyulmasına yol açmıştır. Bu ihtiyaçlara bir cevap olarak üçüncü sektörün güçlendiğine tanık olunmaktadır. Tüm bu gruplar arasındaki ortak payda, aile yaşamının, işyerinin ve hükümetin dışındaki kişilerin bir araya gelmesidir. Bu kişiler, sorunların çözümü ve daha güzel bir dünya için bir araya gelmişlerdir. Onların hem zamanları hem de emekleri gönüllüğe dayanmaktadır.

Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşların İşlevleri

Üçüncü sektör gelişmiş ülkelerde çok hızlı bir büyüme içerisindedir. Kamu sektörünün yükünü kısmen azaltmaktadır. Eğitim, çevre, sağlık, yaşlı ve kimsesizlere yapılan yardımlar üçüncü sektörün işlevlerinin bir kısmını oluşturmaktadır. Doğayı koruma çabaları, kimsesizlerin korunması, sağlık hizmetleri, toplum güvenliği hizmetleri vb. etkinlikler uzun dönemde toplum refahının sağlanması ve sürdürülmesi için gerekli unsurlardır. Bu hizmetler çok maliyetli olması nedeniyle kâr amacı güden kuruluşlar tarafından pek yerine getirilememektedir (Drucker, 1989, s.88; Cengiz – Kırkır, 2007, s.263).

Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar bir çok alanda görülmektedir. Bu kuruluşları geniş bir yelpazedeki işlevlerine ve sunulan hizmetlere göre faaliyet gösterdiği alanlar şunlardır;

- Eğitim alanında faaliyet gösteren kâr amacı gütmeyen kuruluşlar; özel okullar, kolejler, üniversiteler vs.,
- Kültürel alanda faaliyet gösteren kâr amacı gütmeyen kuruluşlar; müzeler, hayvanat bahçeleri, opera ve tiyatrolar vs.,
- Dini alanlarda faaliyet gösteren kâr amacı gütmeyen kuruluşlar; camiler, medreseler, tekkeler, kiliseler, havralar, sinagoglar ve sair ibadet mekânları,
- Yardım ve hayırsever amaçlı faaliyet gösteren kâr amacı gütmeyen kuruluşlar; sağlık kurumları, araştırma kurumları, yardım toplayan gruplar, dini amaçlara hizmet etmek ve dini daha geniş zeminlere yaymaya çalışan örgütler,
- Sosyal alanlarda faaliyet gösteren kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, aile planlama örgütleri, Kızılay, Yeşilay, çeşitli hastalıkları önlemek ve hastalara destek olmak amacıyla kurulan dernekler ve vakıflar,
- Sağlık alanında faaliyet gösteren kâr amacı gütmeyen kuruluşlar; hastaneler, hemşire evleri, sağlık sorunlarını araştırma örgütleri,
- Politik ve siyasi alanda faaliyet gösteren kâr amacı gütmeyen örgütler; siyasi partiler, dernekler vs.,
- Bayındırlık ve çevrecilik alanında faaliyet gösteren kâr amacı gütmeyen kuruluşlar; çevreci kurumlar, yeşil barış, nükleer santrallere karşı mücadele eden örgütler.

Yukarıdaki örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu kuruluşların işlevleri arasında, sosyal güvenlik hizmetleri, gelir-servet dağılımını düzenleyici etkinlikler, istihdam artırıcı işlevler de yer almaktadır. Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar çoğunlukla bireysel çıkarlarının üstündeki çıkarlara hizmet ederler ve kendi alanlarındaki diğer kuruluşlarla hem rekabetçi hem de işbirlikçi bir yaklaşım içindedirler (Arslan, 2004, s.156; Oster, 1995, s.34-38).

Çalışma alanları teknolojik danışmanlıktan insan hakları savunuculuğuna, medya kuruluşlarının eğitilmesi ve demokrasiye hazırlanmasından çevre kirliliği ile savaşmaya gençlere yönelik eğlence ve sanat girişimlerinden sağlık eğitimine kadar çok geniş bir alana yayılmıştır. Bir sivil toplum kuruluşu olan kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, yüzyıllardır sosyal refahın sağlanmasına hizmet etmektedirler (Özdemir, 2004a, s.129-161). Bu bağlamda, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar toplumların demokratikleşmelerine ve halk içindeki inisiyatifin organize edilip yine toplum yararına çalışmalara çevrilmesine yardımcı olmaktadır. Tüm Dünyada

tanınan kâr amacı gütmeyen kuruluşlara örnek olarak Kızıl Haç, Dünya Yaban Hayatı Fonu, Amnesty International ve Greenpeace, Türkiye’de ise Çağdaş Yaşamı Destekleme Vakfı, Doğal Hayatı Koruma Vakfı, Türk Eğitim Vakfı, Bizim Lösemili Çocuklar Vakfı, Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı, verilebilir (Binay, <http://turkiye.net/mbinay/news/analiz24.htm>). Kısaca kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, çevre gruplarını, oyun gruplarını, çocuk bakım merkezlerini, hayır kuruluşlarını, spor ve eğlence kuruluşlarını, dini grupları ve hizmet gruplarını içerir.

Kâr amacı gütmeyen kuruluşların özellikle ABD ve Avrupa’da gerek çalışan sayısı ve gerekse yarattığı ekonomik değer ile böylesine önem taşıması, aslında bu organizasyonların toplumlarda üstlendiği rolün öneminin bir sonucudur.

Ne özel sektöre ne de kamuya ait olan kâr amacı gütmeyen kuruluşlar üçüncü sektör olarak bilgi toplumundaki yerlerini almışlardır. Günümüz bilgi toplumunda yaşanan değişim kâr amacı gütmeyen kuruluşların faaliyet alanlarını genişletmekte ve onlara yeni işlevler yüklemektedir.

Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşların İstihdam Yaratma Fonksiyonu

Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar da diğer kuruluşlar gibi belirli bir istihdam politikasına sahiptir. Büyük bir bölümü gönüllü çalışanlardan oluşan bu tür kuruluşların faaliyetlerinde, bulunduğu toplumun ekonomik ve sosyal gelişmiş düzeyinin büyük rolü vardır. Gelir düzeyi ve toplumsal duyarlılığı yüksek ve boş zamanı daha fazla olan bireylerin yer aldığı toplumlarda kâr amacı gütmeyen kuruluşlar daha rahat çalışacaktır.

Çalışma hakkı, sosyal düşüncelerin gelişip uygulama alanı bulması ile bugünkü anlamına erişmiştir. Çalışmanın bir hak olarak kabul edilmesiyle birlikte devlet, çalışma olanaklarının sağlanması, çalışanları koruyucu ve geliştirici düzenlemelerin getirilmesi gibi birçok görevi üstüne almıştır. Böylece çalışma hakkı, birçok sosyal politika uygulamasına kaynaklık etmeye başlamıştır (Koray-Topçuoğlu, s.86).

Burada değinilmesi gereken önemli bir problem, işsizlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün işsizlik, tüm dünya ülkeleri için çözülmesi gereken bir sorun olarak ortada durmaktadır. Artık açıkça anlaşılmaktadır ki, klasik ekonomistlerin tam istihdamın, ekonominin işleyişi içinde kendiliğinden oluşacağı görüşü gerçekleşmekten çok uzaktır (Koray-Topçuoğlu, s.88). Bir ülkede işsizliğin artışı; gelir dağılımı bozukluğu, sosyal güvenlik gelirlerinin düşüşü, vergi gelirinin azalışı, sendikalı işçi sayısında azalış vb. sorunları ortaya çıkarır. Uygulamada işsizliğin olumsuz etkilerini biraz hafifletmeye yönelik olarak; işsizlik sigortası, bir iş bulup çalışanlara işlerini koruyabilmesi (iş güvencesi) vb. uygulamalar birçok ülkede devreye sokulmuştur.

Bütün dünyada büyük kitlelere hizmet sunan kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, sosyo-ekonomik açıdan büyük bir öneme sahiptir. Bu kuruluşlar, iktisadi faaliyetin yol açtığı toplumsal buhranları azaltarak ortadan kaldırmayı ve huzurlu bir toplum oluşturmayı hedef alan sosyal politika yaklaşımı kapsamındaki kuruluşlardır (Arslan, 2004, s.155). Üçüncü sektör, yeni bir küresel güç olmaya başlamış ve bugün dünyada büyük bir sosyal ve ekonomik güç durumuna gelmiştir.

Üçüncü sektör, ulusal istihdamın önemli bir bölümünü karşılamaktadır. Kâr amacı gütmeyen kuruluşların, istihdam artırıcı işlevleri de bulunmaktadır. Bu kuruluşların gündeme gelmelerinde ulaştıkları ekonomik boyutların büyük önemi bulunmaktadır (Sağlam, 2004, s.379; Aydın-Sağlam-Başar-Öztürk, 1999, s.3). Üçüncü sektörün milli gelir ve toplam istihdam içindeki payı hem kamu hem de özel sektörden daha hızlı büyümektedir. Diğer bir ifadeyle, Amerikan endüstrisinin en hızlı gelişen sektörü, üçüncü sektördür (Uslu, 1999, s.21).

Üçüncü sektörün ekonomik etkileri oldukça geniş kapsamlıdır. Fakat bu sektörün doğası ve koşulları gereği doğru ve tam istatistikler olmadıkça bu etkiyi tahmin etmek oldukça güçtür (Grooters, <http://www.learningtogive.org/papers/index.asp?bpid=20>).

Bu kuruluşlarda çalışanlar; maaşlı çalışanlar (profesyoneller), uzmanlar, danışmanlar ve gönüllülerden oluşmaktadır. Fakat bu kuruluşlarının faaliyetlerinin büyük bir bölümü ücretli çalışanlar tarafından sürdürülmektedir.

Üçüncü sektör, genelde Amerika’nın en çok insan istihdam eden sektörüdür. Diğer bir ifadeyle, bu kuruluşlar, bugün Amerika’nın en büyük işvereni durumundadır ABD.’de 750.000 kâr amacı gütmeyen kuruluş vardır. Bu kuruluşların 1996 yılındaki faaliyet giderleri 433 milyar dolardır. Eğer bu sektör, kâr amacı gütmeyen sektör olarak düşünülecek olursa pek çok ulusal ekonomiden daha büyüktür (Aydın-Sağlam-Başar-Öztürk, 1999, s.2). Bu kuruluşlar için en önemli kaynaklardan birisi de gönüllülerdir. Lester M. Saloman’a göre, 1996 istatistiklerinde üçüncü sektör tarafından yaklaşık 11 milyon kişi istihdam edilmiştir. Bu ülkedeki bütün işçilerin yaklaşık %7’sine denktir (Yiğit, 2005,s.32). Hizmet sektöründe istihdam edilenlerin ise %15,4’ü bu kuruluşlarca sağlanmaktadır (Salamon, 1999). Hemen belirtelim ki bu çalışmalara gönüllü çalışma da dahil edilmiştir.

Her iki yetişkin Amerikalıdan biri, yani toplam olarak 80 milyon civarında insan, “ücretsiz memur” yani gönüllü olarak haftada ortalama beş saatini bir ya da birkaç kar amaçsız kuruluşta çalışmakta, kiliselerde, American Heart Association, American Lung Asssocation, American Mental Association gibi hastane ve sağlık bakım kurumlarında, Kızıl Haç gibi toplum hizmetlerinde, izcilik kuruluşlarında, hasta ve yaşlılara sıcak

yemek götüren gezici aşevlerinde, Amerikan kentlerindeki siyahlara faydalı toplum hizmetleri veren Urban League'de, Salvation Army ya da Alcoholic Anonymus gibi rehabilitasyon hizmetlerinde, şiddet gören kadınlara barınak sağlama gibi hizmetlerde bulunmaktadır (Drucker, 1994, s.230).

Bunun eşdeğeri 10 milyon tam zamanlı iştir. Diğer bir ifadeyle, ABD'de bu kuruluşlarda çalışan 10 milyonun üzerinde kişi tam zamanlı olarak çalışmaktadır. Gönüllülere para ödense, ücretleri asgari ücret bile olsa 150 milyar doları ya da GSMH'nin yüzde 5'ini bulur. Çoğunun yaptığı iş yaşadığı çevrede, yılda bir cumartesi günü öğleden sonra Mahalle Sandığına para toplamak, kapı kapı dolaşip kız izci teşkilatının kurabiyelerini satan genç kızlara eşlik etmek, mahallenin yaşlılarını arabayla doktora götürmek gibi fazla beceri veya karar yeteneği de gerektirmez. İzciler Kızılhaç, kiliseler Amerika'daki işletme yönetiminin önderleri olma yolunda hızla ilerlemektedirler.

Kuruluşların ekonomik katkıları sektörden sektöre değişiklik göstermektedir. Kâr amacı gütmeyen kuruluşların büyük bir bölümü sağlık sektöründe faaliyet göstermektedir. Bu nedenle, kâr amacı gütmeyen sektör harcamalarının %60'ından fazlası sağlık kuruluşlarında gerçekleştirilmektedir. İkinci sırada %20'lik payla eğitim harcamaları gelmektedir. Geriye kalan %20'lik harcamalar, sosyal harcamalar, sosyal hizmetler, sanat, kültür, ulaştırma, yardım gibi alanlara gitmektedir (Salamon, 1998, s.10; Aydın-Sağlam-Başar-Öztürk, 1999, s.2).

2001 yılından beri gönüllülük etkileyici bir biçimde gelişmekte ve büyümektedir. Yapılan son araştırmalarda, bu kuruluşların %80'inde gönüllülerin çalıştığı ve kuruluşlara katkı sağladığı tespit edilmiştir. Amerika'daki gönüllülerin 2001 yılında 83,9 milyon olduğu ve her hafta 4 saat civarında katkıda buldukları rapor edilmiştir.

Bu kuruluşlarda tam zamanlı ya da yarı zamanlı olarak personel çalıştırılması istihdama önemli katkılar yapmaktadır.

Büyük gönüllü kuruluşların ulusal örgütü olan Independent Sector'ün başkanı Brian O'Connel gibi bazı gözlemciler, on yıl içinde ABD'li yetişkinlerin üçte ikisinin -120 milyon- haftada beş saat gönüllü kuruluşlar için çalışmak isteyeceğini düşünmektedir. Bu gönüllü çalışmadaki işgücünün iki kat artacağı anlamına gelmektedir (Drucker, 1995, s.251-252). İnsanları gönüllü çalışmaya iten ise, "katkıda bulunma", "bağlanma" ve "yararlı olma" ihtiyacıdır. Böylece işinde yeterince yetki ve mücadele fırsatı ile başarı ortamı bulamayan insanlar, bu arzularını kâr amacı gütmeyen kuruluşlar vasıtasıyla yerine getirmektedir. Bu gönüllü çalışanların bir kısmı yaptıkları işe ilave olarak yaptıklarından bazıları bu çalışmadan ücret almazken bazıları az miktarda da olsa bu çalışması karşılığında bir miktar ücret almaktadır.

Kâr amacı gütmeyen kuruluşun çalışması gönüllülere dayandığı ölçüde, yönetimin profesyonel olması zorunludur. Organizasyonun yapacağı o kadar çok işi vardır ki, bunları tam zamanlı çalışan meslek sahibi elemanlar olmadan yürütmek mümkün değildir (Drucker, 1995, s.252). Bu kuruluşların varlığı devam edecekse ve günümüzün dev kuruluşlarının eğitilmiş, tecrübeli ve yetenekli yöneticileriyle rekabet edebilmek için mutlaka yönetimin profesyonelleştirilmesi gerekmektedir (Arslan, 2004, s.172). Bu nedenle, ABD'deki kâr gütmeyen kuruluşların çoğu, ücretle full-time çalıştırdıkları bir yönetici tutmaktadır. Ama yönetim ekibinin geri kalanı giderek daha büyük ölçüde gönüllülerden oluşmaktadır. Kuruluşu giderek daha çok onlar yönetmektedir (Drucker, 1994, s.248).

Gönüllülerin büyük çoğunluğu genelde tahsilli, elli yaşlarında, emekliliğine az kalmış erkek ya da kadınlardan oluşmaktadır (Drucker, 1994: 248). Bu insanlar sadece yardım edenler durumunda kalmakla yetinmemektedir. Geçimlerini kazandıkları işlerde bilgi işçisi olarak çalışmakta ve topluma katkıda buldukları işlerde de diğer bir ifadeyle gönüllü çalışmalarında da bilgi işçisi olarak çalışmak istemektedirler. Yaptıklarının bir anlamı ve bir değeri olmasını istemektedirler. Ücretsiz personel olarak çalışan bu insanlar, bu kuruluşların açık ve seçik bir amacı olmasını ve organizasyonun her faaliyetinin bu doğrultuda yapılmasını isterler. Bu kuruluşlarda çalışanlar, fikir üretmek ve kendi performans hedeflerini saptamak amacıyla sorumluluk almak istemektedirler. Kendilerine danışılmasını beklemekte ve yaptıkları işi etkileyen ve organizasyonun tümünü ilgilendiren kararların alınmasına katılmak istemektedirler. Terfi etmek için fırsat kollamakta, diğer bir ifadeyle performanslarına güvenilip kendilerine daha zor görevler ve daha fazla yetki ve sorumluluk gerektiren işler verilmesini beklemektedirler. Bu nedenle bir çok çevreci kuruluş, gönüllü çalışanların meslekte yükselmeleri için dereceler oluşturmuştur.

Kâr amacı gütmeyen gönüllü çevreci kuruluşlarda yönetici seçimi işletmelere göre oldukça farklıdır. İşletmelerde yöneticilik kabiliyeti ve amaçları başarmaya yönelik bilgi ve tecrübe ön plandadır. Ancak gönüllü kuruluşlarda yönetici seçilirken, mesleki veya teknik bilgi yanında fedakarlık derecesi de dikkate alınır. Bu tür kuruluşlarda, ücretli çalışanların maaşları oldukça düşük seviyede olduğu için ihtiyaç duyulan nitelikteki elemanların beklentilerini karşılamaya yetecek nitelikli yöneticileri istihdam etmek de zordur (Dinçer, 2003: 476-478).

Kâr amacı gütmeyen gönüllüden ücretli profesyonelle doğru bir değişim, bugün özellikle Amerikan toplumundaki en önemli gelişmedir (Drucker, 1995, s.244). Bu kuruluşlarda ücretli istihdama yönelen gönüllüler, büyük ölçüde kariyer, ücret gibi kişisel amaçlar kadar sadakat, işe yarama gibi sosyal faydaları da kazanmak istemektedirler. Başlangıçta gönüllü hareket sektördeki ücretli istihdam içine girmek için bir yoldur. Rehberlik, eğitim, oryantasyon gibi destek hizmetler gönüllüden ücretli istihdama geçişi kolaylaştırmada

önemli bir rol oynamaktadır. Fakat yine de gönüllüler bu sektördeki istihdam fırsatları hakkında yeterli bilgiye sahip değillerdir ve başvurmaları için yetersiz olarak teşvik edilmektedirler (Lacey, 2006, s.9).

22 büyük ülkedeki istihdama baktığımızda (Avusturya, İrlanda, Çek Cumhuriyeti, Belçika, Hollanda, Macaristan, Finlandiya, İspanya, Romanya, Fransa, İngiltere, Slovakya, Almanya, Avusturya, Arjantin, İsrail, Brezilya, Japonya, Kolombiya, Amerika, Meksika ve Peru); dini cemaatler dışında üçüncü sektör, Lester M. Salamon ve Helmut K. Anheir'in 1999'da ifade ettiği gibi, 1.1 trilyon dolarlık bir sektör yaratmış ve 19 milyona yakın full-time eşit ücretli işçi çalıştırmaktadır. Bu ülkelerdeki kâr amacı gütmeyen harcamalar, ortalama GSMH'nin %4,6'sını oluşturmaktadır. Kâr amacı gütmeyen istihdam, bütün tarım dışı istihdamın yaklaşık %5'i, bütün hizmet sektörünün %10 ve kamu sektöründeki istihdamın %27'sini oluşturmaktadır.

Bu 22 ülkedeki üçüncü sektör, sadece ekonomik canlılık sağlamamakta aynı zamanda son yıllarda düzenli bir şekilde büyümektedir. Almanya, Fransa ve Amerika'da örneğin üçüncü sektör 1980-1990'lar boyunca toplam %6'lık istihdamıyla yaklaşık %13'lük işte büyüme sağlamıştır. 1980'ler boyunca bu üç ülkede her sekiz yeni işten birisi üçüncü sektör tarafından yaratılmıştır (Sağlam, 2004, s.383).

Lester M. Salamon ve Helmut K. Anheir (1999) tarafından yapılan bir araştırmaya göre, bu kuruluşların bazı ülkelerde istihdama yaptıkları katkı aşağıda gösterilmiştir (Sağlam, 2004, s.383);

Almanya'da, toplam istihdamın %3,7'sini kâr amacı gütmeyen kuruluşlar sağlamakta ve hizmetler sektöründeki istihdamın %10'u bu kuruluşlarca yapılmaktadır. Bu rakam 1 milyon insan demektir.

Fransa'da, toplam istihdamın %4,2'sini bu kuruluşlar sağlamakta ve hizmetler sektöründeki istihdamın %10'u bu kuruluşlarca yapılmaktadır. Fransa'da bu sektör 800.000 insana istihdam yaratmaktadır.

İtalya'da, toplam istihdamın %2'sini gönüllü kuruluşlar sağlamakta ve hizmetler sektöründeki istihdamın %5'i bu kuruluşlarca yapılmaktadır. İtalya'da bu sektör 400.000 insana istihdam yaratmaktadır.

İngiltere'de ise, toplam istihdamın %4'ünü kâr amacı gütmeyen kuruluşlar sağlamakta ve hizmetler sektöründeki istihdamın %9'u bu kuruluşlarca sağlanmaktadır. Bu sektör 900000 insana istihdam yaratmaktadır (Sağlam, 2004, s.383). Japonya'da ise 1,4 milyon kişi sivil toplum kuruluşlarında istihdam edilmektedir.

Ülkemizdeki duruma bakıldığında, ülkemizdeki sivil toplum kuruluşlarının mali yönden incelendiği ve gayr-i safi milli hasıla içindeki paylarının ortaya çıkarıldığı bir araştırma ya da istatistiksel çalışma bulunmamaktadır (ATO, <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=236&l=1>).

Ülkemizde ise, her ne kadar bununla ilgili yapılmış bir araştırma olmasa da, bu sektörde çalışan kişi sayısının önemsenmeyecek bir oranda olduğu ve bu kuruluşların ücretli istihdam içindeki paylarının düşük olduğu tahmin edilmektedir. Fakat yine de ülkemizdeki bu kuruluşların istihdam artışında sağladığı önemli desteklerden söz etmek mümkündür. Cumhuriyet döneminde, vakıfların önemli ölçüde güç kaybetmelerine bağlı olarak, yarattıkları istihdam oranında da önemli düşüşler yaşanmıştır. Vakıf kurumunun yarattığı istihdam yanında, mesleğinde uzman kişilerin yetişmesine de önemli katkılar sağladığı ve vakıf kurumunun Anadolu coğrafyasında bu denli büyümesinde önemli bir payının olduğu unutulmamalıdır.

Vakıf kurumunu ekonomik etkilerini ele alırken küçük ölçekteki vakıfların amaçlarına ulaşmada bir işletme gibi çalışmaları gerekmektedir. Buna göre vakıfların günümüz örgütlenmesi içinde insan kaynağının etkin bir biçimde kullanımı konusu büyük önem taşımaktadır. Vakıflar, yapıları itibarıyla insana büyük önem vermektedir. Bu anlayış içerisinde vakıfların yeni dünya şartları altında örgütlendiği takdirde gerekli istihdamı oluşturacağı ve kaliteli işgücü yetişmesinde de bir okul gibi fonksiyon üstleneceği açıktır (Özaydın, 2003, s.23).

Kâr amacı gütmeyen kuruluşlarda istihdam edilenler, kâr amaçlı işletmelerde olduğunun tersine çoğunlukla profesyonel olmayan ve kâr amaçsız kurum dışından elde ettiği gelire geçinen kimselerden oluşmaktadır. Bu noktada bu kuruluşların önünde, işletmelerde olduğu gibi personel istihdamı konusunda çok geniş bir hareket alanı bulunmamaktadır. Bu kuruluşlarda genellikle maddi/manevi tatmin arayan kişilerin istihdamı söz konusu olmakta ve bu nedenle de istihdamda personel kalifikasyonu ilk sırada yer almamaktadır (İnal-Biçkes, <http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi26/einal.pdf>).

Günümüzde yaşanan değişimle birlikte, devlet-piyasa ikilisi yerini devlet-özel sektör-üçüncü sektör üçgenine bırakacaktır. Bu durumda kâr amacı gütmeyen kuruluşlarda çalışanların sayısı istikrarlı bir şekilde artacaktır. Bu sektörde ücretler pek yüksek olmasa da, toplumsal yarar için yapılan işin verdiği tatmin duygusu bunu telafi edecektir. (<http://www.kobiklinik.com/tr/makale.asp?grup=arsiv&ID=159>). Bu da vasıflı eleman ihtiyacının karşılanması ve işsizliğin azaltılması için gerekli önlemlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kâr amacı gütmeyen kuruluşlarda ücret yönetimini sadece profesyoneller açısından düşünebildiğimize göre, burada bu kuruluşların ücret politikasına, yapılan işin önemine, çalışanın o iş için gerekli yetenek ve donanımına göre bir ücretlendirme yapılması uygun olacaktır. Ayrıca gönüllülerin yol ve yemek paralarının verilmesi motive edici bir unsurdur (Ciğerdelen, 2005, s.549).

Kâr amacı gütmeyen kuruluşlarda çalışacak kişiler hangi pozisyonda olursa olsun (Argüden-İlgaz, 2006, s.85);

- i. Kurum misyonunu kişisel değerleri ile uyumlu olması,
- ii. Gönüllü kuruluşlarda çalışacak kişilerin profesyonel kadroda olsalar bile gönüllülük anlayışına sahip olması, paydaşlarla sağlıklı ilişki kurabilecek iletişim becerisi ve motivasyonunun olması gerekmektedir.

Kâr amacı gütmeyen kuruluşlarda profesyonel veya gönüllü olarak çalışan kimseler, bu kuruluşları çeşitli ortamlarda temsil edeceklerine göre gönüllülük kavramı, işe alıştırma, iletişim şekli, bu kuruluşların yapısı vb. konularda bu kimselerin eğitimi önem kazanmaktadır. Özellikle gönüllüler bu kuruluşların dışarıdaki yüzüdür. Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar hakkında bir şey bilmiyorsanız bu kuruluşun gönüllüsünün davranışları, konuşmaları, anlattıkları sonucunda gönüllü olabilir veya vazgeçebilirsiniz (Çiğerdelen, 2005, s.548). Bu nedenle, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar gönüllüleri seçerken ve görev verirken uygun seçimler yapmaya dikkat ederler. Benzer şekilde gönüllülerin ve profesyonel olarak çalışan kimselerin yetkinliklerini artırmak için sürekli eğitim vermek gönüllü kaynağının etkin kullanılmasını sağlamada önemli bir adımdır.

Sonuç

Günümüzde hükümetlerin cevap veremediği sosyal sorunların çözülmesinde katkıda bulunan üçüncü sektör kuruluşları, 21. yy. toplumlarının en önemli ayırt edici özelliklerinden birisi haline gelmiştir. İçinde yaşadığımız yüzyıl'ın üçüncü sektör kuruluşlarının yılı olacağı görüşü giderek yaygınlaşmaktadır. Zira çoğulcu ve katılımcı demokrasi sivil toplum rejimidir; sivil toplum ise özgür iradeleri ile vakıf veya dernek olarak örgütlenerek sorumluluk alan vatandaşlar topluluğudur.

Ne özel sektöre ne de kamuya ait olan kâr amacı gütmeyen kuruluşlar üçüncü sektör olarak bilgi toplumundaki yerlerini almışlardır. Günümüz bilgi toplumunda yaşanan değişim, kâr amacı gütmeyen kuruluşların faaliyet alanlarını genişletmekte ve onlara yeni işlevler yüklemektedir.

Üçüncü sektörün devam eden canlılığı ve büyümesi toplum bünyesindeki ekonomik değerle güçlü bir şekilde ilişkilidir. Günümüzde artık Devletler, işsiz kişilere yardım etmek amacıyla kâr amacı gütmeyen kuruluşların potansiyelinin farkına varmışlar ve istihdam yaratmaya yönelik politika ve programları teşvik etmek amacıyla işbirliği ve ortaklık içine girmek istemektedirler. Kalkınma ve yoksullukla mücadele hedefleri doğrultusunda özel sektör ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlar arasındaki güçlü ortaklıklarda geliştirilmelidir.

İstihdamda kamu ve özel sektörden, kâr amacı gütmeyen sektöre doğru önemli bir geçiş söz konusudur. Günümüzde, kâr amacı kuruluşların sayısı giderek artmakta ve bu kuruluşlar toplumun gelişmesinde ve sosyal sermayesinin artırılmasında önemli roller oynamaktadır. Kâr amacı gütmeyen kuruluşların personel sıkıntısı yaşadığı ve etkili yönetilemediği noktasından hareketle; üniversite öğrencileri mezun olduklarında bu kurumlarda istihdam edilebilecektir. Bu nedenle, mezun öğrencilerin bu sektördeki kariyer ve istihdam fırsatları hakkında daha çok bilgiye sahip olması gerekmektedir

Kaynaklar

- Argüden, Yılmaz – Ilgaz, Pınar, Gönüllü Kuruluşların Yönetimi, Arge Danışmanlık Ya. No:8, İstanbul, 2006.
- Arslan Talat Nagehan, "Kâr Amaçsız Örgütler ve Stratejik Yönetim", **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, C.28, S.2, Aralık 2004.
- ATO (2004), "AB Kapısında Sivil Toplum Dosyası", ATO Ya.: 2004, Ankara, <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=236&l=1>, Erişim Tarihi: 10.06.2008.
- Aydın , Davut - Sağlam , Necdet - Başar, Mehmet, Öztürk, Muhsin, **Kâr Amacı Gütmeyen Sektör Olarak Vakıflar (Mevcut Durumları, Sorunları, Çözüm Önerileri)**, Eskişehir, 1999.
- Bacchiaga Alberto - Borzago Carlo, **The Economics of Third Sector, Towards a More Comprehensive Approach**, T.?
- Baloğlu, Zekai "2000'li Yıllarda Daha Sağlıklı Bir Demokrasi ve Sivil Toplum Nasıl Yaratabiliriz: Üçüncü Sektörün Rolü", TÜSEV, **Daha Sağlıklı bir Demokrasi ve Toplum için Türkiye Vakıflar ve Dernekler (Sorunlar ve Değişime Yapısal Uyum Önerileri)**, İstanbul 2000.
- Binay, Mehmet, "Sivil Toplum Örgütü mü, Gizli İstihbarat Teşkilatı mı?" **Büyüteç**, 20 Şubat 1997, <http://turkiye.net/mbinay/news/analiz24.htm>, Alınış Tarihi, 24.08.2007.
- Bradley, B. – Jansen, P. and Silverman, L., "The Nonprofit Sector's 100 Billion Opportunity", **Harvard Business Review**, March, 2003, pp.96; Tessa Spencer, "The Potential of The Internet For Nonprofit Organizations", http://www.firstmonday.org/ISSUES/issue7_8/spencer/index.html. Erişim Tarihi:10.07.2008.
- Cengiz, Ekrem - Kırkbir, Fazıl, "Kâr Amacı Gütmeyen Kurumlarda Müşteri Memnuniyeti ve Hizmet Kalitesi İlişkisi: Karadeniz Bölgesi Örneği, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.21, S.1, 2007.

- Çiğerdelen, Tümay, "Sivil Toplum Kuruluşlarında İnsan Kaynaklarının Yapısı ve Yönetimi", **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İ.İ.B.F. II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı**, Çanakkale, 2005, Çanakkale.
- Clark, Jenny, Voluntary Sector Skills Survey 2007 England, Published By The UK Workforce Hub at NCVO, England 2007, <http://www.ukworkforcehub.org.uk/displaypage.asp?pageid=11475>, Erişim Tarihi: 10.07.2008.
- Connor, Daniel Tracy, **The Nonprofit Organization Handbook**, McGRAW-Hill Book CompAny, 1980.
- Dalyan, Figen, "İnternetin Kar Amacı Gütmeyen Organizasyonlar İçin Taşıdığı Potansiyel ve Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfında Bir Uygulama", **SBF. Dergisi**, 2004, C.59, S.1,S.2, http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi_makale.php?SonucSayfa=2&yazar_adi=Figen&yazar_soyadi=Dalyan&cilt=59&sayi=1&yil=2004&makale_sira=36.
- Demir, Dilara – Yılmaz, Volkan, "Sosyal Refah Devleti ve Sivil Toplum Kuruluşları:Farklı Gelenekler", **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İ.İ.B.F. II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı**, Çanakkale, 2005.
- Drucker, F. Peter, **Değişim Çağının Yönetimi**, İstanbul, 1995.
- Drucker, F. Peter, **Kapitalist Ötesi Toplum**, İstanbul, 1994.
- Drucker, F. Peter, **Managing The Non-Profit Organization**, Oxford, (1990).
- Drucher, F. Peter, "What Business Can Learn From Nonprofits", **Harward Business Review**, July-August 1989.
- Erkan, H. **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, Türkiye İş Bankası Kültür Ya.: 326, İstanbul.
- Grooters, Melani "Economic Impact of the Volunteer Sector", <http://www.learningtogive.org/papers/index.asp?bpid=20>, Erişim Tarihi, 27.05.2008.
- Gunnor Folke Schupput, "State Market, Third Sector", **Nonprofit and Voluntary Sector**, Quartely, 20, No.2, 1994.
- İnal, Emin M. - Biçkes Mehmet D., "Kâr Amaçsız Kuruluşların Sorunlarının Çözümünde Pazar Yönlülük Teorisi", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.26, Ocak-Haziran 2006, <http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi26/einal.pdf>.
- Koray, Meryem - Topçuoğlu , Alper, **Sosyal Politika**, Bursa, 1995.
- Lacey, Marion, "Pathways into Employment In The Voluntary andCommunity Sector", Report For The UK Voluntary Sector Workforce Hub, 2006, <http://www.wfac.org.uk/information/working-in-the-voluntary-sector.html>, Erişim Tarihi: 10.07.2008.
- Lester M. Salamon-Anheir K. Helmut, "The Civil Society Sector", **Society**, Vo:34, No:2, Jan/Feb.1997, s.3.
- Monjardino, Carlos, "Avrupa'da ve Dünya'da Üçüncü Sektör Hareketi", **Daha Sağlıklı bir Demokrasi ve Toplum için Türkiye Vakıflar ve Dernekler (Sorunlar ve Değişime Yapısal Uyum Önerileri)**, TÜSEV Ya, İstanbul 2000.
- Oster, Sharon, **Strategic Management for Nonprofit Organizations**, Prentice-Hall, 1995, Oxford.
- O'Neill , Michael, **The Third America**, The Jossey-Boss Nonprofit Sector Series, California, 1989.
- Öner Atilla M., **Kavram Kargaşası, Üçüncü Sektör?=Sivil Toplum**, <http://www.toplum.org/makale/3.sektor-genis.pdf>, Erişim Tarihi: 5.11.2007.
- Özdemir, Süleyman, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, İstanbul Ticaret Odası Ya No:64, İstanbul, 2004b.
- Özdemir, Süleyman, "Kar Gütmeyen Kuruluşlar ve Sosyal Refahın Sağlanmasında Artan Rolü", **Sosyal Siyaset Konferansları**, S.48, İstanbul, İ.Ü. İktisat Fakültesi Ya., 2004a, s.129-161.
- Özaydın, Merve Mehmet , "Vakıfların Sosyal Politika İşlevleri ve Günümüzde Artan Önemi", **KAMU-İŞ**, C.2, 2003.
- Sağlam, Necdet, "Avrupa Birliğinde ve Türkiye'de Vakıflar", **Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi**, Temmuz-Eylül 2006.
- Sağlam, Necdet, "Non-Governmental Organisation (NGO) Policy In The European Union and Turkey", Peter G. Xuereb, **The European And The Mediterranean (The Mediterranean's European Challenge)**, Volume V, European Documentation and Research, Centre University of Malta, 2004.
- Salamon, M. Lester, **America's Nonprofit Sector**, NewYork, The Foundation Center, 1999.
- Salamon M. Lester "The Third Sector and Voluntering in Global Perspective", **The 17th Annual International Association of Volunteer Effort Conference**, Amsterdam, The Netherland, January, 2001, <http://www.jhu.edu/ccss/publications/speeches/index.html>.
- Salamon, M Lester, "Non-profit Organisations, America's Invisible Sector", **Issues of Democracy**, January-1998, Vol.3, No:1.
- Schearer, Bruce Peter, **The Role of Philantroph in International Development**, <http://www.icln.org/gendocs/rolephil.htm>, 1998, Erişim Tarihi: 5.06.2008.
- Seibel W. - Anheier H., "Sociological and Political Science Approaches to Third Sector" **The Third Sector Comparative Studies of Nonprofit Organizations**, Ed. Seibel-Anheier, Newyork, 1990.
- Schearer, Bruce, **The Role of Philantroph in International Development**, <http://www.icln.org/gendocs/rolephil.htm>, 1998, Erişim Tarihi: 5.06.2008.
- Smith, A. – Baldwin, R. - White E., "The Nonprofit Sector Series", **The Nonprofit Organization Handbook**, Ed. Trayee Daniel Connors, Second Ed., 1988.

- Şimşek, Birgül, **Üçüncü Sektör, Kavramlar ve İşlevleri Açısından İncelenmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1995.
- "Türkiye İşsizlik Sorununu Çözmek İçin Hızlı Büyümeye Mecbur", <http://www.kobiklinik.com/tr/makale.asp?grup=arsiv&ID=159> .
- Uslu, İbrahim, Bir Sosyal Siyaset Vasıtası Olarak Kâr Gütmeyen Kuruluşlar, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1999.
- Yiğit, Mehmet, "Küresel Eşitsizliği Gidermede Ulusal ve Uluslar arası Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkinlikleri", Çanakkale Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı, 15-16 Ekim 2005.
- Wolfenson, D. James, **A Proposal for a Comprehensive Development Framework**, <http://www.worldbank.org/7cdf-text.htm>, January 21, 1999, Erişim Tarihi: 5.06.2008.
- <http://www.globalpolicy.org/ngos/docs99/montreal.htm>., World Civil Society Conference, Canada, December 8, 1999.

KALKINMANIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ VE TOPLUMSAL BARIŞ İÇİN İSTİHDAM VE MESLEKİ EĞİTİMİNİN ÖNEMİ ÜZERİNE BİR PROJE ÇALIŞMASI

Yrd.Doç.Dr. Esra Yüksel Acı
eyuksel@marmara.edu.tr

Marmara Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Kalkınmanın sürdürülebilirliği ve toplumsal barış umutlarının sağlanması, özellikle toplumun eğitim düzeyi düşük, mesleği olmayan, işsiz durumdaki kadın ve genç nüfusunun, gelir getirici bir işe sahip olmasıyla son derece ilişkilidir. İnsani kalkınma göstergeler doğrultusunda toplumun dezavantajlı kesimleri için istihdama dönük mesleki eğitim programlarının düzenlenmesi gerekmektedir. Yeni Umutlar Projesi, bu amaçla 2005-2006 döneminde uygulanmış, hala devam eden bir projedir. Projenin sonuçları, geri kalmış bölgelerde yaşayan söz konusu kesimlerin katıldıkları mesleki eğitim programlarından memnuniyetinin ve sağladıkları ekonomik ve psiko-sosyal kazanımların önemini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsan-Merkezli Kalkınma, İstihdam, Mesleki Eğitim

A PROJECT PAPER ON THE IMPORTANCE OF EMPLOYMENT AND VOCATIONAL TRAINING FOR THE SUSTAINABILITY OF DEVELOPMENT AND SOCIAL PEACE

Abstract

To sustain development and maintain hope for social peace is extremely related with the employment of the woman and youth population of the society; who are especially low-educated, have not an occupation, therefore unemployed. In line with human development indicators, designation of vocational training programs directed to employment for disadvantageous segments of the society is required. Equipped with this purpose, New Hopes Project is a project which started in period 2005-2006 and still continues. The results of project demonstrates the importance of contentment of the people lived underdeveloped region from vocational training programs in which they attended and economic and psycho-social gains of them provided by these training programs.

Keywords: People-Centered Development, Employment, Vocational Training

Giriş

Kalkınma, yaklaşık son otuz yıldan bu yana, ekonomik büyümenin ötesinde insanın yaşam koşullarının iyileştirilmesiyle ilgili bir kavram haline gelmiştir. Buna göre kalkınma kavramı, kısa dönemli ekonomik çıkarlardan çok, uzun dönemli çıkarları dikkate alan; yoksullukla mücadeleyi, kadın haklarını, ekolojik dengeyi, özellikle kadınlar, engelliler ve gençler gibi dezavantajlı grupların mesleki eğitimle birlikte istihdamını içeren, bu bağlamda kalkınmanın sürdürülebilirlik boyutunu gözeten bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. İnsanın yaşam kalitesini düşüren, yoksulluk ve eşitsizlikleri arttıran, dolayısıyla kalkınma ve toplumsal barış umutlarını tehlikeye atan insani kalkınma göstergeleri bu noktada önem arz etmektedir. Bu çalışmada, kullanılan istatistik veri ve bulguların dayandığı projenin içeriği nedeniyle, sadece istihdam olanaklarının yetersizliği ve/veya gelir getirici bir işe sahip olmama ile mesleki eğitim olanaklarına ulaşmada yetersizlik göstergeleri önplana çıkarılmaktadır. İnsan-merkezli kalkınma anlayışı ise kalkınmanın sürdürülebilirliği ile söz konusu göstergeler arasında kurulan ilişkinin teorik zeminini oluşturmaktadır. Çalışmaya, öncelikle büyüme-merkezli kalkınma anlayışına yöneltilen eleştirilere kısaca değinilerek başlanacak, insan-merkezli kalkınma anlayışının temelleri ayrıntılandırıldıktan sonra ise söz konusu proje çalışmasından elde edilen istatistik verilerden hareketle bir sonuca ulaşmaya çalışılacaktır.

1. Büyüme-Merkezli Kalkınma Anlayışına Yöneltilen Eleştiriler

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte başlayan, kalkınmayı ekonomik büyüme sorununa indirgeyen ve sosyal refah devleti, planlama, dış yardım gibi ulusal ve uluslararası müdahaleleri öngören Ortodoks kalkınma yaklaşımları, 1960' lı yılların sonundan itibaren eleştirilmeye başlanmıştır. Eleştiriler, ortodoks kalkınma yaklaşımlarının önerdiği çözümlerin, az gelişmiş ülkelerde sayısal büyüklüklerde bazı başarıları getirmiş olsa bile, işsizliği, yoksulluğu ve gelir dağılımındaki eşitsizliği olumlu yönde etkileyememiş, beslenme, barınma, eğitim, sağlık gibi temel ihtiyaçların karşılanmasında yetersiz kalmış olduğu yönünde toplanmaktadır. Gerek akademik çevreler gerekse uluslararası kuruluşlar tarafından yürütülen teorik ve pratik düzeydeki bu eleştiriler, kalkınma sorununun tekrar tanımlanması gerektiği üzerinde yoğunlaşmış, böylece kalkınmanın büyüme-merkezli (Ortodoks) ve insan-merkezli kalkınma şeklinde tekrar tanımlanmasına yol açmıştır.

Büyüme merkezli kalkınma anlayışına yöneltilen eleştirilerden ilki 1959' da H. Singer tarafından ileri sürülen ve kalkınma sürecinde beşeri sermaye faktörünün önemini vurgulayan yaklaşımdır. Buna göre toplumlar arasındaki kalkınmışlık farkı söz konusu toplumların eğitime yaptıkları harcama düzeyindeki farklılığa dayanmaktadır. Dolayısıyla kalkınmanın temel sorunu, zenginliğin yaratılması değil, eğitilmiş insan gücünden ileri gelen zenginliği yaratabilme kapasitesi olmalıdır (Arndt,1978:60). 1969 yılında yayınladığı, "Gelişmenin Anlamı" adlı makalesi ile Seers' tan da benzer bir eleştiri gelmiştir. Seers' a göre bir ülkenin kalkınması dendiğinde sorulması gereken soru, yoksulluk, işsizlik ve eşitsizliğin durumunun ne olduğu sorusu olmalıdır. Bu nedenle eğer bir ülkede bu üç önemli sorundan bir veya ikisi birden kötüye doğru gidiyorsa, kişi başına milli gelir düzeyi yükselse bile bu tabloyu kalkınma olarak nitelendirmek doğru olmayacaktır. Seers, öncelikle kalkınma kavramının içeriğinin netleştirilmesi noktasından hareket ederek kalkınmanı, merkezinde insanın yer aldığı, insani potansiyelin gerçekleşmesinin kalkınmanın temel ölçüsü olduğunu vurgulamıştır (Seers,1979:9-12).

Büyüme merkezli kalkınma anlayışına dönük eleştirilerin bir kısmı ise bu anlayışın, az gelişmiş ülkelerin farklı toplumsal yapı, değer ve ilişkilerini gözardı ettiği gerçeğine yönelik olarak, uluslararası kuruluşlar tarafından gündeme getirilmiştir. Örneğin; Birleşmiş Milletler (BM), 1951 yılında "Azgelişmiş Ülkelerin Ekonomik Gelişmesi İçin Önlemler" başlığı ile yayınladığı raporda, az gelişmiş ülkelerin temel sorununun kalkınma olduğu, kalkınmanın ise büyüme gibi niceliksel artışlar yanında, toplumsal ve kültürel alanlarda dönüşümler şeklinde niteliksel alandaki değişimleri de içerecek biçimde tekrar tanımlanması gerektiğini belirtmiştir (Martin,1991:31). Benzer bir eleştiri, Roma Kulübü olarak tanımlanan bir grup akademisyen ve entelektüelin ortak çalışmalarıyla 1972 yılında yayınladıkları "Büyümenin Sınırları" raporunda da dile getirilmiştir. Çevresel gündemin ilk politika başlangıcı olarak da kabul edilen rapora göre sanayileşmede, dünya nüfusunda, çevre kirlenmesinde ve doğal kaynakların kullanılmasında mevcut durum devam ederse önümüzdeki yüzyıl içinde büyümenin sınırına ulaşacağı vurgulanmıştır (Meadows vd,1990:32). Dünya Bankası ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) kapsamında yürütülen çalışmalarda ise, az gelişmiş ülkelerde büyüme oranının yükselmesine rağmen yoksulluk, işsizlik ve eşitsizliğin çoğaldığı, bu nedenle uzun dönemli büyüme politikaları yerine kısa dönemde istihdamı attıracak kalkınma stratejilerinin zorunluluğu vurgulanmıştır (ILO,1976:25;Kitching,1990:70). Az gelişmiş ülkelerin kalkınmasına yönelik söz konusu çalışmalar, ILO' nun 1976 yılında düzenlediği Dünya İstihdam Konferansı' nda genel çerçevesi çizilen "Temel İhtiyaçlar" yaklaşımını ileri sürmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır; yaklaşım, daha sonra teorik olarak detaylandırılmıştır. Ekonomik büyümeyi gerekli görmekle birlikte, yarattığı yoksulluk gibi olumsuz sonuçlar nedeniyle, büyüme sürecine yönelik amaç ve göstergelerin tekrar tanımlanması gerektiğine işaret eden yaklaşıma göre ekonomik büyüme ile temel ihtiyaçların karşılanması arasında bir öncelik sıralaması yapmak gerekmektedir. Bireysel ihtiyaçların karşılanmasından ziyade toplumsal ihtiyaçları karşılamaya yönelik olarak ele alınan temel ihtiyaçlar yaklaşımı, sadece yaratılan gelirin yoksullar lehine yeniden paylaşımını öngörmemekte, insan sermayesine yapılacak yatırımların ekonomik büyüme ve toplumsal refah üzerinde olumlu etkiler yaratabileceğini ileri sürmektedir (Arndt,96). Büyüme merkezli kalkınma anlayışına yönelik yukarıda ana hatlarıyla verilen eleştirilerin yoğunlaşması sonucu, özellikle 1970' li yıllarla birlikte, ekonomik büyüme merkezli kalkınma anlayışından insan merkezli kalkınma anlayışına doğru bir yöneliş söz konusu olmuştur.

2.İnsan-Merkezli Kalkınma Anlayışının Temel Dinamikleri

İnsan merkezli kalkınma anlayışında insanın merkeze alınmasının altında yatan temel dinamik, büyüme merkezli kalkınma anlayışında yaşanan sürecin, insan ve parçası olduğu doğa üzerinde, ekonomik, toplumsal, kültürel açılardan yarattığı çok boyutlu olumsuzluklara dayanmaktadır. Buna göre büyüme merkezli kalkınma sürecinin, insanı meta konumuna düşüren, yaratıcı gücünün yıpranmasına neden olan, insanın da parçası olduğu doğayı tahrip eden, her türlü insani-toplumsal kaygıyı dışlayan, sürdürülemez bir noktaya geldiği ileri sürülmektedir. İnsanı merkeze alan kalkınma anlayışında insan, bir ekonomik faktör olmaktan öte, biyolojik yaşam türlerinin çeşitliliğini tahrip etmeden doğayla birlikte uyum içinde yaşamak durumunda olan, sistemin tüketici-birey olarak nesnesi değil, aksine üretici, sorgulayan, katılımcı, kültürel-toplumsal çeşitliliğe saygılı bir öznesidir (Gran,1983:31).

Akademik çevreler tarafından getirilen eleştiriler doğrultusunda oluşmaya başlayan kalkınmanın insani boyutu, 1990' lı yıllarla birlikte uluslararası kuruluşlar tarafından da sıkça vurgulanmaya başlamıştır. BM' in 1990' lardan itibaren her yıl yayınladığı insani kalkınma raporlarında kalkınma süreci, insani merkeze alan bir süreç olarak kabul edilmektedir. Bu süreç, insanın, etkin bir biçimde yönettiği projelerle kendisini gösterebildiği, mikro düzeyde kalkınma anlayışından makro düzeyde ülke politikalarında etkin olabildiği bir kalkınma anlayışına geçiş olarak tanımlanmaktadır (Drabek,1987:23). Bu tanımlama çerçevesinde, BM' in 1993 yılı insani kalkınma raporunda, insani kalkınma, gelir artışının ötesinde insan mutluluğunu ve yaşam kalitesini, iyi bir eğitimi, sağlıklı ve uzun bir yaşamı; bu bağlamda insanın her alanda yaratıcılığının kullanılmasına olanak sağlayan bir ortamı ve demokratik hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasını kapsayan çok boyutlu bir kavram olarak ele alınmıştır (UNDP,1993:10).

Ekonomik büyümeyi merkeze alan anlayış ve uygulamaların insanı ve doğayı tahrip etmesi sonucu insan merkezli kalkınma anlayışına geçiş, ekoloji hareketi, kadın hareketi, katılımcı kalkınma anlayışı, endojen kalkınma, demokratikleşme hareketi, sivil toplumun gelişimi gibi pek çok yaklaşımın da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örneğin; BM'in Eğitim, Bilim Ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından geliştirilen endojen ya da içe bağlı kalkınma yaklaşımına göre az gelişmiş ülkelerin sorunlarına sadece iktisat biliminin sınırları çerçevesinde çözüm aramaya çalışmak yanlıştır. Buna göre; kalkınma, neoklasik yaklaşımın iddia ettiği gibi, sadece sermaye birikimi ile açıklanacak bir kavram değildir; maddi refah düzeyinin artırılması, sermaye birikimi yerine istihdamın öncelikli olması, yaşam kalitesinin yükseltilmesi gibi amaçları da içermektedir. Söz konusu yaklaşımda kalkınma sürecinin her ülkenin kendi özgeçmişine, kendi öznel koşullarına dayalı, kendine özgü bir kalkınma yolu bulmasına bağlı olduğunun ileri sürülmektedir. Bu nedenle kalkınma sürecinin işlenmesi, kalkınma sürecinde katılımcılığın gerçekleşmesiyle yani insanın bu sürecin öznesi durumuna gelmesi ile mümkün olacaktır (Ercan,1995:405).

Benzer bir eleştiri, büyüme merkezli kalkınma anlayışının doğa üzerinde yarattığı olumsuz etkileri vurgulayan uluslararası kuruluşlar tarafından ileri sürülmüştür. Bu bağlamda en önemli aşamalardan biri, 1983 yılında BM genel kurulunun kararıyla Norveç Başbakanı G.H. Brundtland tarafından oluşturulan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından yapılan çalışmalardır. Komisyonun, yeryüzündeki çevre baskılarının insanlığın en büyük ortak endişesi olduğu fikrinden yola çıkarak yaptığı söz konusu çalışmalar, 1987 yılında Ortak Geleceğimiz adı altında bir raporda toplanmıştır. Rapora göre kalkınmanın ve doğal kaynakların kullanımının tahrip edici, çirkinleştirici değil, sürdürülebilir bir biçimde ele alınması ve yönetilmesi gerekir. İlk defa bu raporda dile getirilen "sürdürülebilir kalkınma" kavramı, 1990' ların kalkınma yaklaşımlarında yeni bir paradigma olarak yerini almıştır.

Sürdürülebilir kalkınma, gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini tehlikeye sokmaksızın, bugünkü kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilen kalkınma olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının iki temel üzerine oturduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan birincisi, kalkınma sürecinde doğal kaynak ve çevrenin korunmasıdır. Buna göre sürdürülebilir kalkınma stratejisi, kısa dönemli ekonomik yararların yerini, çok uzun dönemli ve kuşaklar arası toplumsal ve ekolojik yararların almasını önermektedir. Başka bir deyişle stratejinin temelini, çeşitli sektörlerde karar alma aşamasında çeşitli boyutların yanında ekolojik boyutun da düşünülmesinin gerekliliği oluşturmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma tezinin temelini oluşturan diğer bir faktör ise az gelişmiş ülkelerde temel ihtiyaçların karşılanması gereğidir (Brundtland vd, 1987:71;Ingham,1993:1815;Ceylan,1995:203). Bu bağlamda 1994 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayınlanan İnsani Kalkınma Raporu' nda, yeni kalkınma stratejisi olarak sürdürülebilir insani kalkınma yaklaşımından bahsedilmiştir. Bu yeni kalkınma anlayışına göre, doğal kaynak ve çevre açısından sürdürülebilirlik gerekleri yanında, artan milli gelirin miktarı değil, dağılımının da dikkate alınması gerekmektedir. Temel ihtiyaçlar yaklaşımını esas alan İnsani Kalkınma Raporu, pek çok az gelişmiş ülkede aşırı yoksulluk sorununun kabul edilemez boyutlara ulaştığını vurgulamaktadır (UNDP,1994:16). Benzer bir yaklaşım ile 1992 yılında Rio de Janeiro' da düzenlenen Dünya Zirvesi toplantısında geliştirilen 21.yüzyıl için Eylem Programı' nda da, hem doğal kaynakların daha adil ve doğaya uygun kullanımını sağlamak üzere global geçerlilikte ilkeler belirlenmiş, hem de dünyanın en başta gidermesi gereken sorunu olarak yoksulluğa karşı uluslararası işbirliğine gidilmesi çağrısında bulunulmuştur (UNCED,1992:9).

Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının uluslararası kuruluşlar tarafından sıkça dile getirilmesi, kalkınma sürecinde katılımcılığın ve sivil toplumun önemini de gündeme getirilmiştir. Örneğin; 1972' de düzenlenen Çevre Sorunları Konferansına, World Resources Institute, International Institute for Environment and Development, International Union for the Conservation of Nature, World Wildlife Fund gibi dünyanın önde gelen sivil toplum kuruluşlarının katılımı söz konusu olmuştur. Aynı şekilde, 1992 yılında düzenlenen Dünya Zirvesi' nde oluşturulan eylem programında da, sürdürülebilir kalkınmanın, esas olarak ulusal stratejiye yönelik politikaları belirleyecek olan devletin sorumluluğunda olduğu vurgulandıktan sonra, devletin STK' lar ile işbirliğine gitmesi önerilmektedir (Friedmann,1992:45).

Özetle insan merkezli kalkınma anlayışının temel dinamikleri şöyle sıralanabilir;

1-Kalkınma, ekonomik büyümenin ötesinde insanın yaşam koşullarının iyileştirilmesiyle ilgili bir kavramdır. Böylece insan merkezli kalkınma yaklaşımı, kısa dönemli ekonomik çıkarlardan çok uzun dönemli çıkarları dikkate alan, kültürel farklılıkları, ekolojik dengeli ve ekonomik büyümenin sürdürülebilirlik boyutunu gözetken yeni bir kalkınma anlayışıdır.

2-İnsan merkezli kalkınma anlayışına göre disiplinlerarası yani birleştirici bir yaklaşıma geçilmelidir. Ekonomik temelli görüşün yerini, toplumun her alanında sosyal, politik, kültürel boyutları da içeren, dolayısıyla iktisat dışında diğer disiplinleri de kapsayan birleştirici bir görüşe bırakması gerekir.

3-Ortak çıkarların söz konusu olduğu gerçeği ile uzun dönemli çıkarlar için dünyayı bir bütün olarak uluslarüstü algılayan, sorumlulukların, gelişmiş ve az gelişmiş tüm ülkeler tarafından paylaşıldığı küresel yönetim anlayışı oluşturulmalıdır (Chambers,1983:38). Küresel yönetim anlayışında insanın ve doğal kaynakların eşitlik, sosyal adalet ilkeleri uygun bir biçimde yönetilmesi gerekir.

4-Demokratikleşme, sivil toplumun yaygınlaştırılması, adem-i merkeziyetçilik, yerel yönetimlere daha fazla sorumluluk verilmesi, özellikle kaynakların yönetiminde yerel yönetime ve sivil toplum kuruluşlarına merkezi idarenin yanında söz hakkı tanınması insan merkezli kalkınma anlayışının temel öğeleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda örneğin kalkınma planlamasında ve uygulamalarında önemli rol üstlenecek olan yurttaşlar bireysel katılımlarını sivil toplum alanındaki denetim güçleriyle gerçekleştirebileceklerdir. Böylece kalkınma, sadece piyasa ve devletin önemli rol oynadığı bir süreç olmaktan çıkıp, sivil toplumun da söz sahibi olduğu, bu anlamda kalkınma sürecinde katılımcılığın gerçekleştiği bir anlayışa doğru yönelmektedir (Korten,1990:41;Drabek,1987:20).

Bundan sonraki bölümde, çalışmanın uygulama kısmını oluşturan proje ile ilgili genel bilgiler verilecek, ardından istatistiki veri ve bulgulardan elde edilen sonuçlar analiz edilecek, daha sonra proje, insan-merkezli kalkınma anlayışının temel dinamikleri doğrultusunda değerlendirilerek kalkınmanın sürdürülebilirliği ve toplumsal barış bağlamında bir sonuca varılmaya çalışılacaktır.

3.Yeni Umutlar Projesi*

3.1.Genel Bilgiler

Yeni Umutlar Projesi, Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) tarafından yönetilen Aktif İşgücü Programı kapsamında, 28 Şubat 2005 tarihinde Avrupa Birliği ile imzalanan kontrat doğrultusunda, Türkiye'deki işsizlik sorununun çözümüne katkıda bulunmak için, Mart 2005-Ocak 2006 tarihleri arasında uygulanmış bir eğitim ve istihdam projesidir. Proje ortakları, T.C. Kadıköy Belediyesi, Marmara Üniversitesi Kadın İşgücü İstihdamı Araştırma ve Uygulama Merkezi, Kadıköy Belediyesi Sağlık Polikliniği, Eczacıbaşı Sağlık Hizmetleri A.Ş' dir. Projenin toplam bütçesi 197.445 Euro'dur. Toplam bütçenin %89'una denk gelen 175.726 Euro'luk bölümü Merkezi Finans ve İhale Birimi kanalı ile Avrupa Komisyonu tarafından, geri kalan %11'lik bölümü Kadıköy Belediyesi tarafından karşılanmıştır. Eğitim verilmesi hedeflenen katılımcı sayısı 800, işe yerleştirilmesi hedeflenen katılımcı sayısı ise 200' dür. Ayrıca katılımcılara günlük 8 €, işsizlik sigortası alanlara günlük 4€ katılım bedeli ödenmiştir.

Projenin temel hedefleri doğrultusunda, Kadıköy ilçesinin E-5 çevre yolunun üstündeki geri kalmış bölgelerinde yaşayan, 18-30 yaş arasındaki vasıfsız genç ve 18-45 yaş arasındaki vasıfsız kadından oluşan toplam 791 kişiye, işletmelerin talep ettiği istihdam alanlarına dönük hızlandırılmış mesleki eğitimler verilmiş, bireysel danışmanlık ve iş arama yöntemi seminerleri düzenlenmiştir. Söz konusu mesleki eğitim ve seminerler, piyasa talebi doğrultusunda belirlenen hastabakıcılık, ev hizmetleri personeli, tezgahçılık ve girişimcilik olmak üzere dört programdan oluşmaktadır. Proje süresi içinde işe yerleştirilen katılımcı sayısı 173' tür. İşe yerleştirilme açısından ev hizmetleri ve hastabakımı programlarındaki kadın katılımcılar ön plandadır.

Tablo 1

Programlar	Katılımcı Sayısı
Tezgahçılık	291
Ev Hizmetleri	201
Girişimcilik	200
Hasta bakımı	99
TOPLAM	791

3.2.İstatistiksel Analiz

3.2.1.Veri Toplama Yöntemi

Veriler, Kadıköy Belediyesi'nce yürütülen Yeni Umutlar Projesi kapsamında yer alan Aile Danışma Merkezleri (ADM)'ne ve diğer Belediye birimlerine mesleki eğitim amacıyla gelen 791 katılımcıyla yapılan yüzyüze derinlemesine anketlerden ve eğitim boyunca danışmanların yaptıkları odak grup toplantılarından elde edilmiştir. Anket formu ve görüşmeler, katılımcıların demografik özellikleri, iş ve istihdam durumları ve aldıkları eğitime ilişkin memnuniyetlerini ölçmeye dönük sorulardan oluşmaktadır.

* Proje ile ilgili bkz. http://insanca.kadikoy.bel.tr/yeni_umutlar.html

3.2.2.Verilerin Analizi

3.2.2.1.Demografik Özellikler ile İlgili Bulgular

Tablo 2

CINSİYET

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Kadın	653,00	82,60	82,60	82,60
Erkek	138,00	17,40	17,40	100,00
Toplam	791,00	100,00	100,00	

Katılımcıların % 82.6 sı kadınlardan oluşmaktadır. Zira projenin en önemli hedef kitlesi kadınlardır. Ayrıca ev hizmetleri personeli ve hastabakıcılık eğitim programları özellikle kadınlara dönük düşünülmüştür.

Tablo 3

YAŞ

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
29 Yaş Altı	327,00	41,30	41,30	41,30
30-45	464,00	58,70	58,70	100,00
Toplam	791,00	100,00	100,00	

Katılımcıların % 41.3 ü 30 yaşın altında olan gençlerden oluşurken, % 58.7 si 30-45 yaş arası orta yaş grubundan oluşmaktadır. Hedef kitlelerden birinin vasıfsız gençlerden olduğu düşünüldüğünde ilk yüzde bu gruptan meydana gelmektedir. Diğer % 58.7 lük grup ise orta yaş ve üzeri olan vasıfsız kadınları temsil etmektedir.

Tablo 4

EĞİTİM DURUMU

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
İlköğretimi tamamlamamış	201,00	25,40	25,40	25,40
İlköğretim	234,00	29,60	29,60	55,00
Genel Lise	217,00	27,40	27,40	82,40
Meslek Lisesi	77,00	9,70	9,70	92,20
Yüksek Okul	52,00	6,60	6,60	98,70
Üniversite	10,00	1,30	1,30	100,00
Toplam	791,00	100,00	100,00	

Katılımcıların % 25.4 ü ilkokulu tamamlamamış iken, % 29.6 sı ilkokul mezunu, % 27.4 ü ise genel lise mezunudur. Bu durum katılımcıların hedef kitleye uygun olarak vasıfsız kişilerden oluştuğunu göstermektedir. Meslek lisesinden mezun olanların gelir getirecek bir işe sahip olma olasılıkları daha fazladır. Yüksek okul ve üniversite mezunu olanların % 6.6 ve % 1.3 olması ise hedef kitlenin dışında kalması bakımından da anlamsız kabul edilebilir.

3.2.2.2.İş ve İstihdam Durumu ile İlgili Bulgular

Tablo 5

İSTİHDAM DURUMU

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
İşsiz	780,00	98,60	98,70	98,70
Kıralık İşçi	1,00	0,10	0,10	98,90
Diğer	9,00	1,10	1,10	100,00
Toplam	790,00	99,90	100,00	
Bilinmiyor	1,00	0,10		
Genel Toplam	791,00	100,00		

İstihdam durumu açısından oldukça net bir tablo gözükmemektedir; katılımcıların % 98.6 gibi büyük çoğunluğu işsiz durumdadır.

Tablo 6

İŞSİZLİK SÜRESİ

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
0	6,00	0,80	0,80	0,80
6 Ay ya da daha az	189,00	23,90	24,10	24,90
7-12 Ay	95,00	12,00	12,10	37,00
13-24 Ay	94,00	11,90	12,00	49,00
24 Aydan fazla	400,00	50,60	51,00	100,00
Toplam	784,00	99,10	100,00	
Bilinmiyor	7,00	0,90		
Genel Toplam	791	100		

Katılımcıların işsiz kaldıkları süre açısından, % 50.6 sı gibi yarısından fazlasının 24 aydan daha fazla süredir işsiz oldukları sonucu çıkmaktadır. Kalan yarısının da % 24 ü 6 aydan daha kısa süredir işsiz durumdadır. Diğer yarısı da yine 1-2 yıl arası süredir işsizdir. Dolayısıyla katılımcıların hemen hepsi uzun süredir işsizlik içindedir.

Tablo 7

İŞKUR'A KAYIT DURUMU

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Kayıtlı	782,00	98,90	98,90	98,90
Kayıt olmamış	8,00	1,00	1,00	99,90
Bilmiyor	1,00	0,10	0,10	100,00
Toplam	791,00	100,00	100,00	

Katılımcıların % 98.9'u İŞKUR a kayıtlıdır ki bu durum uzun süredir iş aradıklarını göstermektedir.

Tablo 8

İŞSİZLİK ÖDENEĞİNDEN YARARLANMA DURUMU

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Evet	1,00	0,10	0,10	0,10
Hayır	790,00	99,90	99,90	100,00
Toplam	791,00	100,00	100,00	

İşsizlik ödeneğinden yararlanma durumu açısından bakıldığında katılımcıların % 99.9 gibi büyük bir çoğunluğu böyle bir ödenekten yararlanmamaktadır. Bu durum, katılımcıların gelir getirici bir işe sahip olmadıkları gibi ciddi parasal sorunlar içinde olduklarını da göstermektedir.

3.2.2.3.Eğitim Programlarından Duyulan Memnuniyet İle İlgili Bulgular

Tablo 9

EĞİTİMDEN DUYULAN MEMNUNİYET DURUMU

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
0	1,00	0,10	0,10	0,10
Evet	662,00	83,70	83,80	83,90
Evet,kısmen	126,00	15,90	15,90	99,90
Hayır	1,00	0,10	0,10	100,00
Toplam	790,00	99,90	100,00	
Bilinmiyor	1,00	0,10		
Genel Toplam	791,00	100,00		

Verilen mesleki eğitimlerden katılımcıların % 83.7 si memnun olduğunu dile getirirken, kısmen memnun olduğunu söyleyenler sadece % 15.9 da kalmıştır. Hayır diyenler ise dikkate alınmayacak düzeydedir.

Tablo 10

EĞİTİMDEN SAĞLANAN YARAR DURUMU

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Son derece yararlı	614,00	77,60	77,60	77,60
Kısmen yararlı	177,00	22,40	22,40	100,00
Toplam	791,00	100,00	100,00	

Katılımcıların % 77.6 sı eğitimlerin son derece yararlı olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 11

EĞİTİMDEN SAĞLANAN KATKI DURUMU

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
0	3,00	0,40	0,40	0,40
Evet,fazlasıyla	523,00	66,10	66,20	66,60
Kısmen	239,00	30,20	30,30	96,80
Hayır	25,00	3,20	3,20	100,00
Toplam	790,00	99,90	100,00	
Bilinmiyor	1,00	0,10		
Genel Toplam	791,00	100,00		

Eğitimden katkı sağlama durumu açısından bakıldığında da benzer sonuçlar ortaya çıkmaktadır. % 66.2 fazlasıyla katkı sağladığını söylerken, % 30.2 si ise kısmen de olsa katkı sağlamıştır.

Tablo 12

KENDİ İŞLERİNİ KURMA TUTUMLARINA İLİŞKİN DURUM

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
0	12,00	1,50	1,50	1,50
Evet,kesinlikle	108,00	13,70	13,70	15,20
Henüz belli değil	212,00	26,80	26,80	42,00
Hayır	61,00	7,70	7,70	49,70
Uygun değil	397,00	50,20	50,30	100,00
Bilinmiyor	1,00	0,10		
Genel Toplam	791,00	100,00		

Özellikle girişimcilik eğitimi alan katılımcıların % 50.3' ü kendi işlerini kurmaya ilişkin tutumları konusundaki sorulara uygun olmadığını söyleyerek yanıt vermişlerdir. Kararsızların oranı ise % 26.8 dir. Bu durum kendi işlerini kurma konusunda yetersiz imkanlar içinde olduklarını göstermektedir.

Tablo 13

PROJE SONU İTİBARI İLE İSTİHDAM DURUMU

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
0	2,00	0,30	0,30	0,30
Tam zamanlı	358,00	45,30	45,30	45,60
Yarı zamanlı	100,00	12,60	12,70	58,20
Kendi işi	62,00	7,80	7,80	66,10
İşyeri sahibi	20,00	2,50	2,50	68,60
İşsiz	18,00	2,30	2,30	70,90
Diğer	16,00	2,00	2,00	72,90
Geçici işe sahip	214,00	27,10	27,10	100,00
Toplam	790,00	99,90	100,00	
Bilinmiyor	1,00	0,10		
Genel Toplam	791,00	100,00		

Projenin sonu itibari ile katılımcıların istihdam durumlarına bakıldığında, tam zamanlı çalışma oranı % 45.3 gibi iyi bir orandır.

Tablo 14

PROJE SONU İTİBARI İLE SAĞLANAN KATKI DURUMU

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Evet	104,00	13,10	13,60	13,60
Evet,fazlasıyla	350,00	44,20	45,80	59,40
Kısmen	260,00	32,90	34,00	93,50
Hayır	43,00	5,40	5,60	99,10
Hiç	2,00	0,30	0,30	99,30
Kararsız	5,00	0,60	0,70	100,00
Toplam	764,00	96,60	100,00	
Bilinmiyor	27,00	3,40		
Genel Toplam	791,00	100,00		

Proje sonu itibariyle sağlanan katkı değerlendirildiğinde, % 45.8 fazlasıyla katkı sağladığını söylemiştir. Kısmen de olsa katkı sağlayanlar % 34 iken, katkı sağlamadığını dile getirenler ise % 5.6 gibi önemsenmeyecek boyuttadır.

3.3.Projenin Değerlendirilmesi

Yeni Umutlar Projesi, hedefine uygun olarak, 24 aydan fazla işsiz durumda olup herhangi bir mesleği olmayan kadınlardan oluşan bir katılımcı kitlesine dönük olarak uygulanmıştır. İstihdam yaratma açısından proje başarılı olmuştur. Çünkü proje süresi içinde, 791 kişiden 173'ü işe yerleştirilmiştir. Ayrıca proje sonu itibariyle tam zamanlı çalışma oranı % 45.3' e çıkmıştır. Eğitimlerden sağlanan memnuniyet ve katkı açısından da proje başarılı bulunmalıdır. Zira konuya ilişkin sorulara verilen yüksek orandaki evet cevabı, projenin katılımcılarda sağladığı olumlu etkiyi kanıtlamaktadır. Gerek anketlerde gerekse yapılan odak grup toplantılarında katılımcıların altını çizdiği husus, eğitim süresinin daha uzun olması ve bu tür projelerin fazlaştırılması ve sürekli kılınması yönünde olmuştur. Ayrıca eğitimlerin onlara kazandırdığı özgüven unsuru da öne çıkan konular arasındadır. Kadıköy ilçesinin göç alan bölgelerinden, eğitimlere devam eden kadın ve gençler böyle bir faaliyet içinde bulunmanın mutluluğunu ifade etmişlerdir.

Eğitmenlerin, özellikle ev hizmetleri ve hasta bakımı programı katılımcılarıyla yaptıkları odak grup toplantılarında elde ettikleri izlenimler pek çok açıdan çarpıcıdır. Seminerlerin istihdam yönünde bir kapı açmasının ve ekonomik durumlarını iyileştirme yönünde fayda sağlayacak olanaklar yaratmasının yanı sıra, edinilen psiko-sosyal çıkarımları da vurgulanmıştır. İletişim konusunda kendilerini geliştirmeleri ve bunun sonuçlarının evde çocuklarıyla diyaloglarına yansımaları, ilk okuldan sonra eğitim şansı yakalayamayan kesim için, tekrar bir sınıf ortamında bulunmanın ve öğrenmenin heyecanı, geleneksel roller dışında bir şeyler başarabilmenin kendilerine kazandırdığı özgüven, özgüvenle birlikte hayatlarıyla ilgi karar verme yetisine sahip olma düşüncesi, topluluk içinde yer almak, kendini ifade edebilmek, yeni arkadaşlıklar kurabilmek, sosyal paylaşım, kentsel yaşama uyum yönünde atılan adımlar, söz konusu çıkarımlardır. Tüm bu çıkarımlar göz önünde bulundurulduğunda istihdama dönük bu tür projelerin hayata geçirilmesinin sosyal yönünün önemi de ortaya çıkmaktadır.

İnsan-merkezli kalkınma anlayışının temel dinamikleri açısından bakıldığında ise Yeni Umutlar Proje ile ilgili aşağıdaki değerlendirmeleri yapılabilir;

1-Proje, Aralık 2005 itibariyle son bulmasına rağmen, proje ofisi faaliyetlerine devam etmektedir. 2006 Ocak ayından itibaren kira ve giderleri Belediye ile gönüllü sponsorluklar tarafından karşılanan ofis, istihdam ve mesleki eğitim konusunda destek almayı sürdürmek isteyenler ile eleman arayan işverenlere, İŞKUR ile olan bağlantıları doğrultusunda hizmet vermeye devam etmektedir. Projenin istihdama dönük çalışmalarına devam etmesi *sürdürülebilirlik* açısından son derece önemlidir.

2-Proje, İŞKUR, Kadıköy Belediyesi, Marmara Üniversitesi, Eczacıbaşı Sağlık Hizmetleri A.Ş., Kadıköy Belediyesi Sağlık Polikliniği, Kadıköy Belediyesi Aile Danışma Merkezi gönüllüleri gibi merkezi ve yerel idare anlamında kamu kesimi ile özel sektör gibi çok aktörün ortaklığında yürütüldüğünden insan-merkezli kalkınma anlayışının dayandığı *yönetişim* ilkelerine uygun bir projedir.

3-Marmara Üniversitesi' nin istihdam yaratmak ve katılımcıların gelir getirici bir işe sahip olmaları amacıyla verdiği mesleki eğitimler, bir yandan ekonomik unsurları dikkate alırken, aynı eğitimlerin yarattığı, yukarıda bahsedilen sosyal çıkarımlar projenin psiko-sosyal boyutunu da ortaya koymaktadır. Bu ise insan-merkezli kalkınma anlayışının *interdisipliner* bakış açısı ile uyum sağlamaktadır.

4-Proje, insan-merkezli kalkınma anlayışının katılımcılık ilkesine uygundur. İstihdama dönük yerel bir proje olması, özellikle proje bütçesinin yönetiminde Belediye' nin yetkili ve gönüllülerinin söz hakkının olması, demokratikleşme, sivil toplumun yaygınlaştırılması, yerel yönetimlere daha fazla sorumluluk verilmesi gibi *katılımcılık* ilkeleri açısından önemlidir.

Sonuç

İnsan-merkezli kalkınma anlayışı, sürdürülebilir, interdisipliner, katılımcı ve yönetim ilkelerine uygun bir kalkınma anlayışını yansıtmaktadır. Bu anlayış, insanın yaşam koşullarının iyileşmesi, dolayısıyla gelir getirici bir işe sahip olması ve bunun için mesleki eğitim olanaklarından yararlanmasıyla son derece ilişkilidir. Oysa günümüzde toplumsal barışın sağlanması ve kalkınmanın sürdürülebilmesi umutlarını tehdit eden faktörlerin başında istihdam ve mesleki eğitim olanaklarının yetersizliği gelmektedir. Bu durum çalışmanın dayandığı projenin bulgularına bakıldığında net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Kadıköy ilçesi'ne ait ilgili veriler de bunu desteklemektedir. Zira işsizlik oranının yüksek olduğu ilçede bu oran mesleği olmayan, eğitim düzeyi düşük kadın ve eğitimsiz genç nüfus arasında daha üst seviyelerde seyretmektedir.

* Kadıköy İlçesi'ne ait ilgili veriler, İŞKUR Genel Müdürlüğü'nden alınmıştır. Veriler ekte yer almaktadır.

Kırsal kesimden göçün yaşandığı ilçe beldelerinde artan nüfusa paralel olarak, kadın ve gençler arasındaki işsizlik, sosyal dengeyi, toplumsal entegrasyonu olumsuz etkilemektedir. Toplumsal entegrasyonun olumsuz hale gelmesi ise suç ve şiddet oranlarını arttırmakta, toplumsal barış umutlarını sekteye uğratmaktadır. Bu nedenle geleneksel iş kalıpları dışına çıkamamış, eğitim düzeyi düşük kadınlar ve eğitimini tamamlayamamış, çalışmak zorunluluğunda olan fakat bir mesleki beceriden yoksun olan gençler için istihdama dayalı kısa süreli meslek edindirme programları yeni bir umut olmaktadır. Söz konusu umut, ekonomik açıdan, bireylerin gelir getirici bir işe sahip olmaları ve bunun yaşam standartlarında yaratacağı katkı, işverenler açısından, istihdam alanlarıyla ilgili mesleki eğitim almış kişilerle çalışma olanağı yaratması dolayısıyla kalkınmanın sürdürülebilirliğini, özgüven ve motivasyonlarında gözlenen artışı gibi olumlu psiko-sosyal gelişmeler dolayısıyla da toplumsal barışın sağlanmasına yardımcı olacaktır..

Kaynakça

- Arndt, H.W. (1978). *The Rise And The Fall Of Economic Growth*. Melbourne: Longman.
- Brundtland, G.H. ve Diğerleri. (1987). *Our Common Future*. Oxford: World Commission On Environment And Development, Oxford University Press.
- Ceylan, T. (1995). *Sürdürülebilir Kalkınma*. İşgüden, Tamer, F.Ercan ve M.Türkay (Ed.) Gelişme İktisadi Kuram-Eleştiri-Yorum içinde. İstanbul: Beta Yayınları.
- Chambers, Robert.(1983). *Rural Development Putting The Last First*. New York: John Willey.
- Drabek, A.G.(1987). "Development Alternatives: The Challenge For NGOs". *World Development*. Autumn.15.
- Ercan, F. (1995).*Gelişme Yazını: Eleştiriler Ve Yeni Perspektifler*. İşgüden, Tamer, F.Ercan ve M.Türkay (Ed.) Gelişme İktisadi Kuram-Eleştiri-Yorum içinde. İstanbul: Beta Yayınları.
- Friedmann, John.(1992). *Empowerment. The Politics of Alternative Development*. Cambridge: Blackwell.
- Gran, Guy. (1983). *Development By People: Citizen Construction Of A Just World*. New York: Praeger.
- ILO. (1976). *Employment, Growth And Basic Needs: A One-World Problem*. Geneva.
- Ingham, B. (1993). "The Meaning Of Development: Interactions Between New And Old Ideas". *World Development*. 21 (4). 1812-1824.
- Kitching, G. (1990). *Development And Underdevelopment In Historical Perspective*. London: Routledge.
- Korten, D. (1990). *Getting To The 21 st Century Voluntary Action And The Global Agenda*. West Hartford: Komarian Press.
- Martin, K. (1991). *Strategy Of Economic Development; Reading In The Political Economy Of Industrialization*. K.Martin (Ed.). Modern Development Theory içinde. London: Macmillian.
- Meadows, Donella H., Dennis L.Meadows, J.Randers, W.W.Behrens. (1990) *Ekonomik Büyümenin Sınırları*. Kemal Tosun ve Diğerleri (çev.), İstanbul: İşletme Fakültesi Yayınları, No.217.
- Seers, Dudley. (1979).*The Meaning of Development*. David Lehmann (Ed.).Development Theory: For Critical Studies içinde. London: Frank Cass.
- UNCED.(1992). "21. Yüzyıl İçin Eylem Programı".Birleşmiş Milletler Çevre Ve Kalkınma Konferansı. Rio de Janerio. 3-14 Haziran 1992.
- UNDP, (1994). *Human Development Report*. New York: Oxford University Press.
- UNDP. (1993).*Human Development Report*. New York: Oxford University Press.
- http://insanca.kadikoy.bel.tr/yeni_umutlar.html. *Erişim Tarihi*. 24 Temmuz 2008.

* Bu konuda Kadıköy İlçe Emniyet Müdürlüğü' nün 2006-2007 Mukayeseli Brifing'ine göre; mala karşı işlenen suçlar noktasında, 2006 yılında kayıtlı 7065,2007 yılında ise 5423 olay meydana gelmiştir. Oran olarak % 23 azalma olduğu meydana gelen olay sayısı anlamında önem arz etmektedir. Aile fertlerine kötü muameleye ilişkin kayıtlı olay sayısı 2006'da 120 iken 2007 de 148 dir.

Ek

Kadıköy Şube Müdürlüğü (Kadıköy-Üsküdar-Beykoz)								
31.05.2008 itibariyle								
Öğrenim durumu	Kayıtlı İşgücü			Kayıtlı İşsiz			Kayıtlı İşsiz Sayısı	Kayıtlı İşsiz Oranı
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Toplam	%
Okur Yazar Olmayan	22	27	49	21	22	43	43	0,42%
Okur Yazar	38	82	120	31	68	99	99	0,98%
İlköğretim	907	3.400	4.307	782	2.799	3.581	3.581	35,27%
Ortaöğretim (Lise ve Dengi)	1.714	2.534	4.248	1.547	2.048	3.595	3.595	35,41%
Önlisans	601	489	1.090	501	360	861	861	8,48%
Lisans	1.003	1.117	2.120	927	930	1.857	1.857	18,29%
Yüksek Lisans	61	63	124	58	53	111	111	1,09%
Doktora	3	3	6	3	3	6	6	0,06%
Genel Toplam	4.349	7.715	12.064	3.870	6.283	10.153	10.153	100,00%

Kadıköy Şube Müdürlüğü (Kadıköy-Üsküdar-Beykoz)								
31.05.2008 itibariyle								
Yaş Grubu	Kayıtlı İşgücü			Kayıtlı İşsiz			Kayıtlı İşsiz Sayısı	Kayıtlı İşsiz Oranı
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Toplam	%
15-19	67	111	178	49	88	137	137	1,35%
20-24	652	938	1.590	536	680	1.216	1.216	11,98%
25-29	1.093	1.931	3.024	966	1.464	2.430	2.430	23,93%
30-34	1.048	1.622	2.670	972	1.334	2.306	2.306	22,71%
35-39	750	1.312	2.062	691	1.134	1.825	1.825	17,97%
40-44	439	1.020	1.459	392	915	1.307	1.307	12,87%
45-54	268	690	958	240	595	835	835	8,22%
55-64	30	79	109	22	67	89	89	0,88%
65+	2	12	14	2	6	8	8	0,08%
Genel Toplam	4.349	7.715	12.064	3.870	6.283	10.153	10.153	100,00%

Kadıköy Şube Müdürlüğü (Kadıköy-Üsküdar-Beykoz)				
31.05.2008 itibariyle				
Sosyal durum	Kayıtlı İşgücü		Kayıtlı İşsiz	
			Kayıtlı İşsiz Sayısı	Kayıtlı İşsiz Oranı

	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Toplam	%
Normal	4.189	6.969	11.158	3.755	5.834	9.589	9.589	94,44%
Özürlü	158	600	758	115	356	471	471	4,64%
Eski Hükümlü	2	145	147	0	92	92	92	0,91%
Terör Mağduru	0	1	1	0	1	1	1	0,01%
Toplam	4.349	7.715	12.064	3.870	6.283	10.153	10.153	100,00%

	2006	2007	2008 (31.05.2008 itibariyle)
Normal		9.424	9.589
Özürlü		492	471
Eski Hükümlü		89	92
Terör Mağduru		1	1
	20.810	10.006	10.153

TÜRKİYE'DE İŞSİZLİK SORUNU VE İŞSİZLİK SİGORTASI UYGULAMASI

Yard. Doç. Dr.Hatice Erol
haticeerol@hotmail.com

Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Sosyal güvenlik sistemlerinin amacı, insanların geleceklerini çeşitli risklere karşı teminat altına alarak birey ve ailesine güven duygusu vermek, onları gelecek endişesinden kurtarmaktır. Bireylerin yaşamları boyunca karşılaşılabilecekleri risklerden birisi de işsizliktir.

İşsizlik, toplumlar için gerek ekonomik ve sosyal, gerekse toplumsal barışın sağlanmasını engelleyici bir sorundur. Bu nedenle işsizlikle mücadele çok önemlidir. İşsizlikle mücadelede, işsizliğin nedenlerini giderici ve işsizliğin sonuçlarını giderici olmak üzere iki temel politikadan bahsedilebilir. İşsizlik sigortası, işsizliğin ortaya çıkardığı ekonomik ve sosyal sorunları hafifletmeyi amaçlayan sosyal politika aracıdır.

Bugüne kadar İşsizlik Sigortası Fonunun yönetiminde olağanüstü bir başarı sağlanmıştır. Ancak sürdürülebilir bir işsizlik sigortası programı için, aktüeryal hesapların yapılması önemlidir. Prim tahsilâtlarını, cari yatırım araçlarında en iyi şekilde değerlendirmeyen sistemin finansal krize sürüklenmesi kaçınılmazdır.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik, İşsizlik Sigortası, Toplumsal Barış

UNEMPLOYMENT PROBLEM AND UNEMPLOYMENT INSURANCE PRACTICE IN TURKEY

Abstract

The aim of social security systems is to provide sense of security to individuals and their families and to relieve them from concerning about the future, by assuring their future against several risks. One of those risks that the individuals may encounter during their lives is unemployment.

Unemployment is a problem that prevents economical, social and communal peace. Therefore, it is very important to struggle against unemployment. In struggling against unemployment, two basic policies may be mentioned: removal of the reasons for unemployment and removal of the results of unemployment. Unemployment insurance is a social policy appliance which aims to alleviate the economical and social problems caused by unemployment.

As per date, an extraordinary success has been achieved in the management of Unemployment Insurance Fund. However, it is important to make actuarial estimates for a sustainable unemployment insurance program. It is inevitable to drift into a financial crisis for the system that does not revalue the collections of premiums in current investments in a best way.

Keywords: Unemployment, Unemployment Insurance, Communal Peace

Giriş

Türkiye'nin karşı karşıya olduğu ekonomik ve toplumsal en önemli sorun işsizliktir. İşsizlik, insan kaynaklarının atıl kalması, kalkınmanın yavaşlaması demektir. İşsizlik, bir ülkede sadece üretim ve ekonomik kalkınmayı olumsuz etkilememekte, aynı zamanda sosyal problemler, sosyal dışlanma ve yoksulluğu da beraberinde getirmektedir. Toplumdan dışlanma duygusu, psikolojik yıkım, ailenin yoksullaşması gibi toplumsal kayıplara yol açan işsizlik, demokratik rejim karşıtı akımları da güçlendirmektedir. Demokrasi karşıtı rejimlerin iktidara gelişinde, ekonomik bunalımlar kadar işsizlik de önemli bir faktördür. Tüm bu nedenlerden dolayı işsizlikle mücadele, işsizlikle mücadelede de toplumsal ve siyasal irade önemlidir. Ancak öncelikle Türkiye'de işsizliğin boyutlarını ve işsizliğe neden olan etmenleri doğru olarak belirlemek gerekir.

Türkiye'de İşsizlik ve İstihdam

İşsizlik, çalışmayı arzu edenler ve çalışmaya hazır olanlar (işgücü) la halen bir işte çalışanlar (istihdam) arasındaki fark olarak tanımlanır. İşsiz sayılabilmek için sadece çalışmayı arzulamak yetmez. Uluslar arası Çalışma Örgütü (İLO) tanımına göre işsiz sayılabilmek için aktif olarak iş aramak gerekir. İşsiz miktarını iki temel dinamik belirler: işgücü arzı ve işgücü talebi. İşgücü arzı talepten daha hızlı artarsa, istihdam artsa bile işsizlik artar. İşgücü arzı sabitken istihdam azalırsa yine işsizlik artar(TÜSİAD,2004:16).

Her dönem ciddiyetini korumuş olan işsizlik sorunu 2001 krizi ile daha da derinleşmiş ve kriz sonrası istihdamdaki toparlanma, ekonomik büyümedeki toparlanmanın aksine çok yetersiz kalmıştır. Ülkemizde iş gücüne katılma oranı %46.7 ve istihdam oranları %41.7 ile AB ortalamasının çok gerisindedir. Mevcut istihdamın büyük bir kısmı kayıt dışıdır(%43.4) (İş-Kur Bülteni, Temmuz 2008). Aşağıda Tablo 1'de Türkiye'de işgücü piyasalarına ilişkin bazı veriler görülmektedir.

Tablo.1 İşgücü Piyasaları İle İlgili Bazı Oranlar 1987-2007

Oran	1987	1997	2001	2005	2006	2007
İşgücüne Katılma Oranı %	57.5	52.6	49.8	48.3	48.0	47.9
İşsizlik Oranı Dar Tanım%	8.4	6.8	8.4	10.3	9.9	10.1
Kır	5.0	3.8	4.7	6.8	6.5	7.1
Kent	13.1	10.0	11.6	12.7	12.1	12.0
İşsizlik Oranı Geniş Tanım*%	11.3**	8.3	12.3	16.1	16.9	16.3
Tarımsal İstihdam/Kırsal İstihdam %	78.4	79.5	77.4	68.5	65.8	60.1

*Umudu kalmadığı ve diğer nedenlerle iş aramaktan vazgeçmiş; ancak iş bulunduğu takdirde çalışmak isteyenler, dar anlamdaki tanıma eklenmiş; toplam, bu gruba da içeren geniş anlamda işgücüne oranlanmıştır.

**1988 yılı değeri Kaynak BSB,2008:96

Tablo 1'deki işsizlik oranı, dar tanıma göre 2007 yılında yüzde 10,1 olarak görülmesine rağmen umudu kalmadığı ve diğer nedenlerle iş aramaktan vazgeçmiş, ancak iş bulunduğu takdirde çalışmak isteyenler dar işsizlik oranına eklendiğinde oran yüzde 16,3'e çıkmaktadır.

TÜİK'in işsiz tanımına göre "Son bir haftada iş aradın mı?" sorusunun cevabı hayır ise o kişi işgücü de sayılmıyor, işsizde. Ayrıca TÜİK mevsimlik işçileri de işsiz saymıyor. Bunların sayısı 300-500 bin arasında değişiyor. İşsiz sayılmayanlar arasında "cesareti kırılmış işsizler" var ki bunların sayısı son yıllarda 600-700 bin dolayında. "İş bulsam çalışırım" diyenleri de, TÜİK işgücü ve işsiz saymıyor. Bunların sayısı da 1 milyon 200 bin dolayında. İğreti işlerde, part-time çalışanları(esik istihdam) da aslında işsizler arasında saymak gerek ve bunların sayısı da 850 bin dolayında. Dolayısıyla bu kategoriler dikkate alındığında 2008 Mart ayında 2 milyon 260 bin olan işsizler, resmi işsizlere eklendiğinde işsiz sayısı beş milyona yaklaşarak işsizlik oranı da yüzde 18-20 aralığına taşıyor(Sönmez,23 Temmuz 2008 Cumhuriyet).

Tablo 2'de Türkiye iş gücü piyasasına ilişkin 1995-105 arası gelişmeler görülmektedir.

Tablo 2: Türkiye İş Gücü Piyasasında Gelişmeler

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
15 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfus	41.175	42.243	43.299	44.295	45.311	46.211	47.158	48.041	48.912	49.906	50.826
İşgücü	22.286	22.697	22.755	23.385	23.878	23.078	23.491	23.818	23.640	24.289	24.565
İşgücüne Katılma Oranı (%) -	54,1	53,7	52,6	52,8	52,7	49,9	49,8	49,6	48,3	48,7	48,3
Kadın (%)	30,9	30,6	28,8	29,3	30	26,6	27,1	27,9	26,6	25,4	24,8
Erkek (%)	77,8	77,3	76,8	76,7	75,8	73,7	72,9	71,6	70,4	72,3	72,2
İstihdam	20.586	21.194	21.204	21.779	22.048	21.581	21.524	21.354	21.147	21.791	22.046
İstihdam Oranı (%)	50,0	50,2	49,0	49,2	48,7	46,7	45,6	44,4	43,2	43,7	43,4
Kır (%)	62,6	63,7	60,9	62,3	61,5	56,4	56,0	54,3	51,9	52,1	49,5
Kent (%)	40,3	40,1	40,3	40,0	39,8	40,2	38,9	38,1	37,7	38,4	39,7
İşsiz	1.700	1.503	1.552	1.607	1.830	1.497	1.967	2.464	2.493	2.498	2.520
İşsizlik Oranı (%)	7,6	6,6	6,8	6,9	7,7	6,5	8,4	10,3	10,5	10,3	10,3
Kır (%)	4,9	3,7	3,8	3,3	3,9	3,9	4,7	5,7	6,5	5,9	6,8
Kent (%)	10,8	9,9	10,0	10,5	11,4	8,8	11,6	14,2	13,8	13,6	12,7
Genç İşsizlik Oranı (%) -	15,6	13,5	14,3	14,2	15,0	13,1	16,2	19,2	20,5	19,7	19,3
Eksik İstihdam Oranı(%) -	7,0	6,8	6,1	6,2	9,1	6,9	6,0	5,4	4,8	4,1	3,3

(1) 2003 yılı öncesi sonuçlar 2000 Genel Nüfus Sayımı Sonuçlarına göre revize edilmiştir.

(2) Rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

Kaynak:TÜİK Hanehalkı İş Gücü Anketleri

Tablo 2 Türkiye'de istihdam ve işsizliğin boyutunu sergilemektedir. 1995'de işgücüne katılma oranı yüzde 54,1 iken 2005'de yüzde 48,3 'e düşmüştür.2001 yılına kadar yüzde 6,5-7,5aralığında değişen resmi işsizlik oranı 2001 krizi sonrası yüzde 10'lar civarında kronikleşmiştir. Kentlerde %10'u aşan işsizlik sorunu, kadınlar ve gençler arasında daha da derin yaşanmaktadır. Kadınların istihdam oranı %23 ile %77 erkek istihdam oranının üçte biri düzeyindedir(TÜİK,2008) Kadınlar işgücü piyasasında sürekli alan kaybetmekte, adeta piyasadan çekilme süreci yaşamaktadır. Üstelik kadınların eğitim durumundaki yükselme dahi işsizlik

oranlarının azalmasına yeterli katkıyı sağlamamaktadır. Toplumsal yapı dolayısıyla pek çok kadın piyasada emeklerini satmaya aday dahi olamamaktadır.

Ülkemizin işgücü piyasasını gelişmiş ekonomilerden ayıran özelliklerin başında işgücüne katılım oranının düşüklüğü gelmektedir. Tablo 1’de görüldüğü üzere 1987’de yüzde 57.5 olan işgücüne katılma oranı 2007’de %47.9 ile çok düşüktür. Türkiye’de istihdama katılma oranı, çalışma çağındaki 15-64 yaş itibarıyla, OECD üyesi ülkeler içinde en düşük olan ülkedir. OECD ortalaması olarak istihdam oranı 2006’da yüzde 66,1’dir(OECD,Factbook 2008). Bu durum Türkiye’nin potansiyel işgücünün önemli bir kısmını israf ettiğini göstermektedir. Türkiye’de her beş kişiden biri işsizdir. Mayıs 2008 verilerine göre Türkiye’de işsizlerin sayısı 2.642.000’e, işsizlik oranı %11,6’ya yükselmiş, kadınlarda işgücüne katılma oranı %22,8’e gerilemiştir. (TÜİK,Mayıs 2008).

23-24 Mart 2000 Lizbon Avrupa Konseyi zirvesinde Avrupa’da bilgiye dayalı rekabetçi ekonomi ve büyümeyi hızlandırmanın çareleri ve işsizlik oranlarında bölgesel farklılıkların azaltılması, kadın istihdamının ve toplam istihdamın artırılması, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın sona erdirilmesi hedeflenmiştir. 2010 Lizbon hedeflerine göre toplam istihdamın % 70, kadınlarda %67 ve 55-64 yaş arası ise %55 olması gerekiyor. Türkiye bu hedeflerin ve AB oranlarının çok gerisindedir.

Ülkemizde hızlı nüfus artışı, sermaye birikimi yetersizliği, yatırımların yeterince arttırılamaması, işgücü niteliğinin modern sanayi ihtiyaçlarına uygun olmaması, mesleki eğitim-işgücü piyasası arasındaki uyumsuzluk, hızlı teknolojik değişimler ve giderek artan rekabet ortamında daha nitelikli işgücü gerekliliği ve kapasite kullanım oranındaki sektörel yetersizlikler gibi nedenler, Türkiye’de istihdam sorununun boyutunu arttırmaktadır.

İşsizliğin Nedenleri

İşsizlik tüm dünyayı etkileyen küresel bir sorundur. Uluslar arası Çalışma Örgütü’nün (İLO)Ocak 2008’de yayımladığı raporun(Global Employment Trends) dikkat çekici üst başlıklarından biri “güçlü büyüme performanslarına ve bu büyüme ile birlikte gelen yeni “istihdam” artışlarına rağmen dünya ekonomilerinde işsizlik oranlarının çok yüksek düzeylerde olmasıdır. Dünya ekonomileri için 2007 yılı büyüme ortalaması yüzde 5.2 olarak gerçekleşirken, 2007 yılı işsizlik ortalaması da yüzde 6.0 düzeyinde seyretmiştir (İLO,2008:9).

İLO 2007’de yayımladığı raporunda (Global Employment Trends) ekonomik büyüme ve istihdam yaratma arasındaki bağıın koştüğünü vurgulamakta ve hemen tüm az gelişmiş ekonomileri kapsayan genel bir “istihdam yaratmayan büyüme” olgusuna vurgu yapmakta ve işsizlik oranlarının daha düşük düzeylere çekilmesinde “ekonomik büyüme” ve “istihdam yaratma” arasındaki ilişkinin yeniden kurulmasının önemine dikkat çekmektedir(İLO,2007).

“İstihdam yaratmayan büyüme” sorunu işsizlikle mücadele açısından Türkiye’nin en önemli sorunudur. Türkiye giderek “Latin Amerika” ülkelerini andırır bir tarzda “spekülatif” ve “dışa bağımlı” özellikler sergilemektedir. Ucuz dövizin özendirildiği ithalata bağımlı ve sermaye-yoğun sanayileşmenin faturası giderek daha yoğun bir şekilde ulusal istihdam kayıpları olarak karşılanmaktadır. Gerek Türkiye ekonomisi için, gerek gelişmekte olan ülke ekonomileri için ilk bakışta “paradoks” gibi görünen “yüksek büyüme/düşük istihdam artışları” değerlendirildiğinde dünya ekonomisinde yaratılan işbölümü ile doğrudan ilişkili ve çevre ülkeleri açısından büyüme-istihdam dinamiklerinin belli özelliklerinin paylaşıldığı anlaşılmaktadır(BSB,2008:103-104):

(1)Gelişmekte olan ülkelerde 1980’ler sonrası dışa açılma süreçleri, ticaretin ve sermaye hareketlerinin finansal liberalizasyon ile birlikte serbestleşmesine dayanmakta idi. Bu dönüşüm, bu ülkelerdeki büyüme dinamiklerini gittikçe artan bir oranda “dışa bağımlı” hale getirmiş ve gerek milli gelir hareketleri, gerekse çalışanlar açısından giderek daha yüksek bir belirsizlik ortamı yaratılmasına sebep olmuştur.

(2)İhracata dayalı büyüme stratejileri gelişmekte olan ülkeleri belirli sektörlerde uzmanlaşmaya itmiştir. Büyüme politikaları çoğu kez düşük yatırım oranları ve düşük teknolojiler ile tanımlanan ülkeler, en ucuza üretebildikleri ve rekabet edebildikleri mallarda yoğunlaşmışlardır.

(3)Bu serbest ticaret ortamında, son derece rekabetçi koşullar altında yol alan pek çok çevre ülkesi için üretkenlik artışı artık dışsal bir ekonomik değişken haline gelmektedir. Rekabet ettikleri sektörlerde belirli bir üretkenlik seviyesini yakalayamayan ekonomiler için serbest piyasa koşullarında tutunmak giderek daha güç bir hal almaktadır.

(4) Türkiye’nin ticaret fazlası verdiği “emek-yoğun”, “kaynak temelli” sektörlerde uluslararası rakipleri yine Türkiye’ye benzer koşullarda üretimin gerçekleştiği çevre ülkeleridir. Rekabet gücünü arttırmak, birim emek maliyetlerinin aşağı çekilmesiyle gerçekleşmektedir. Döviz kuru politikalarının giderek devre dışı kaldığı ve üretim teknolojisine büyük farkların olmadığı koşullarda, birim emek maliyetlerinin düşmesi, reel ücret ve istihdam artışının baskılanması (işgücü verimliliğinin yükselmesi) ile mümkün olmaktadır. Sonuç olarak, gelişmekte olan ülkelerde üretim ve verimlilik artışlarına rağmen çalışanların reel kazançları baskı

altında kalmakta; ekonomik büyümeye paralel istihdam artışları gerçekleşmemekte, işsizlik oranları giderek artmaktadır.

Son yıllarda hızlı ekonomik büyüme yaşanmasına rağmen yeni işyerleri aynı ölçüde yaratılmamakta, dolayısıyla istihdam oranları düşmektedir. Nüfus artış hızı yavaşlamış olmasına rağmen çalışma çağındaki nüfusun hala görece hızlı bir artış eğilimi içinde olması işgücü piyasaları üzerinde yoğun bir baskı yaratmaktadır. 2000-2005 arasındaki dönemde Türkiye’de çalışma çağı nüfusu yıllık ortalama %1.9 ve işgücü %1.3 oranında artarken, gayri safi yurt içi hasıla yıllık ortalama %4.4 büyümüş ancak istihdam artışı sadece %0.4’de kalmıştır(Toksöz,2007:V). Bu demektir ki ekonomik büyüme istihdam yaratmak için yeterli değildir. Bu tablo istihdam dostu büyümenin önemini göstermektedir.

Neo-liberal iktisadın tezlerine dayalı egemen görüşe göre işsizliğin nedenleri(Onaran,2007:2-3); yüksek iş gücü maliyetleri (ücret+vergiler) ile yüksek işten çıkarma maliyetleri, emek piyasası katılıkları, yasalar ve güçlü sendikalar. Örneğin TİSK yayınlarında istihdam sorunları özellikle bu tez etrafında gelişmektedir.

Türkiye’de işsizliğin nedeni egemen görüşün iddia ettiği gibi emek piyasası katılığı ve yüksek işgücü maliyetleri değildir. Tam tersine işgücü piyasası uluslararası rekabete uyum gerekçesiyle esnekleştirilmiştir. Yapılan çalışmalar ücretlerin (katılık iddialarına konu olan formel sektörde) 1980 sonrası dönemde emek piyasası koşullarına, yani işsizliğe son derece duyarlı olduğunu göstermektedir (Onaran,2002;İlkkaracan ve Yörükoğlu,2004’dan aktaran Onaran,2007:3).

Düşük sendikalaşma oranları ise sendikaların katılık yaratan bir unsur olduğu tezini gerçek dışı kılmaktadır. Sektörlere göre değişmekle birlikte sendikalaşma oranları %58-11 arasında, toplu iş sözleşmesi kapsama oranları %20-10 arasında değişmektedir (İlkkaracan ve Levent,2006’dan aktaran Onaran 2007:3).

Gelişmekte olan ülkelerde işsizlik, daha çok tarımsal ekonomiden sanayi ve hizmet ağırlıklı ekonomiye geçişin yarattığı değişimlerin sonucu ortaya çıkar. Nüfus artışı ve işgücünün tarım dışına çıkışı, yeni istihdam alanlarının oluşturulmasını gerektirir. İstihdam alanlarının artışı yatırımlara bağlıdır. Ancak Türkiye’de tarım dışına çıkan işgücünü ve nüfus artışı ile artan işgücü arzını karşılayacak yeterli işgücü talebi oluşturulmamaktadır.

İLO önümüzdeki dönemde ciddi büyüme kayıplarının olacağını öngörmektedir. İstikrarlı büyüme altında dahi yeterli ve nitelikli istihdam yaratmayan dünya ekonomilerinde, 2008 dünya ekonomik krizinin yıkıcı etkileri ile birlikte en büyük sorunlardan birinin yine “işsizlik” olacağı bir kez daha ortaya çıkmaktadır(BSB,2008:102).

İşsizliğe karşı iki ayrı politika uygulanmaktadır. Bunlardan ilki, işsizliğin nedenlerini giderici politikalar ki, bu politikalar istihdam kapasitesini genişletici, tasarrufu, yatırımı ve üretim teknolojilerini geliştirici uzun vadeli önlemleri içerir. İkinci tür politikalar ise, daha çok işsizliğin sonuçlarını gidermeye yöneliktir. Bu politikalar; geçici gelir kayıplarına yol açan işsizlik riskini sosyal gelir ile tazmin etme ve çalışırken işsiz kalan kişinin yeni iş buluncaya kadar gelir kaybını karşılama amacını taşımaktadır. Sosyal yönü ağır basan bu politikaların uygulanmasında kullanılan temel araç ise “**işsizlik sigortası**”dır.

İşsizlik Sigortası ve Genel Nitelikleri

Modern ekonomilerde toplumun büyük çoğunluğunun geçimi, bağımlı çalışma ile elde edilen emek gelirinə dayanmaktadır. Bu sebeple kişinin işini kaybetmesi ve hemen yeni iş bulamaması halinde iktisadi bakımdan varlığı tehlikeye düşmektedir. Ücret düzeyi düştükçe bu tehlike artmaktadır. Çünkü ücreti düştükçe kişinin tasarruf yeteneği azalmakta ve daha kısa süreli işsizlikler tehlikeli olabilmektedir. Böylece geçici bir süre için dahi olsa işini kaybetmek, halkın büyük çoğunluğu için sosyal risk teşkil etmektedir (Dilik, 1992:74-75).

İşsizlik sigortasına ihtiyaç, yaşamını sürdürmek için gelir elde etmek amacıyla çalışma arzu ve isteğinde olup çalışma imkânı bulamayan insanların belirli bir gelir güvencesine sahip olma durumunun sağlanmasından doğmuştur. Kendi iradesi dışında işini kaybedenlere, geçici bir süre, önceki gelirlerinin bir bölümünü karşılayarak, kendisi ve ailesinin zor duruma düşmelerini önlemek için geliştirilmiş bir program olarak tanımlanabilir(Törüner,1992:7).

İşsizlik sigortasının doğuşu kapitalizmin gelişimi ile paralellik gösterir.18.yüzyılda Avrupa’da doğup gelişen kapitalist sanayi, çalışanları sefalete itmiş; düşük ücretler ve zor çalışma koşulları karşısında çalışanlar ezilmişlerdir. Liberal düşüncenin etkisi altında, bu alanda yapılacak herhangi bir müdahalenin ekonomik ve teknik gelişmeyi durduracağı varsayılmıştır. Ancak, 1815 yılından itibaren başlayan ekonomik buhranların çalışmakta olan büyük işçi kitlelerini işsiz bırakması ve bunun da toplumda büyük sorunlar yaratması birçok sanayi ülkesini işsizliğin menfi etkilerine karşı tedbirler almaya yöneltmiştir(Tuna,1952:212). İlk önlemler dini kurumlar ve sendikalar tarafından alınmış bu amaçla yardım sandıkları kurulmuştur. Bilinen ilk örgütlenme, İngiltere’de 1824 yılında kurulan İşsizlik Fonudur. Bunu izleyen yıllarda Almanya, Fransa, Belçika ve diğer Kıta Avrupa’sı ülkelerinde sendikal gelişime paralel olarak, birçok işsizlik yardımı sağlayan örgütlenmeler olmuştur.1929 Ekonomik Bunalımıyla işsizlik sigortası uygulaması geniş kapsamlı hale gelmiş,

sanayileşmiş Avrupa ülkelerine, Güney Amerika ülkelerine ABD ile Kanada'ya yayılmıştır(Andaç, 1999:32-37).

Sosyal sigortaların tüm özelliklerini taşımakla beraber işsizlik sigortasının özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- 1-İşsizlik riskini tazmin
- 2-Zorunluluk
- 3-Prim ödeme
- 4-Devlet tarafından kurulma
- 5-Yeniden işe yerleştirme özelliği

İşsizlik Sigortasından Yararlanma Koşulları

Bir işçinin işsizlik sigortasından yararlanabilmesi için iradesi dışında işsiz kalması, belli bir süre prim ödemiş olması veya sigortalı olarak çalışması gerekmektedir. Hemen bütün ülkelerde sigortalı şahıs, işsizlik sigortası ödeneklerine hak kazanabilmek için belirli bir süre sigorta sistemine ödeme yapmalıdır. Danimarka'da bu süre asgari 12 ay, Almanya'da 360 gün, İspanya'da son dört yıl içinde altı ay, İngiltere'de 2 yıl içinde 50 kez düşük haftalık kazanç limiti miktarında prim ödeme şartı aranmaktadır(Toker,1996:90). Prim ödeme ve çalışma süresi, yapılacak yardımın miktarı ve yararlanma süresiyle yakından ilişkili olduğundan önem taşımaktadır.

Ödenek Miktarı

Yapılmış aktüeryal hesaplar sonucu, işsize sağlanacak işsizlik ödeneği miktarında iki unsur göz önünde bulundurulmaktadır: ödenek miktarı işsizlik süresince kişinin asgari geçimini sağlayacak miktarda olmalı ve sigortanın ödeme gücünü geçmemelidir(Andaç,1991).

İşsizlik ödeneğinin hesabında iki farklı prensip söz konusudur. Bunlardan bir tanesi gelirle ilgili ödemeler, diğeri ise seyyanen ödemelerdir. İşsizlik sigortası ödeneğinin, kişinin önceki gelirleriyle ilişkisi önemli bir husustur. Kanada ve birçok Amerika eyaletlerinde ödenekler, önceki gelirin bir oranı olarak ödenir. Bu yöntemle gelir düzeyine göre yardım farklılaşabilmektedir. Diğer uygulanan yöntemde ise, işsiz kalan herkese işsizliği süresince sabit en düşük bir geçimi garanti eden yöntemdir. Bu uygulamadaki yardım ortalama ücrete göre belirlenmektedir. Ortalama ücretin altında geliri olanlar için yardım daha yüksek olurken, bunun üstünde ücret alanlar için yardım düşük olmaktadır. Seyyanen ödeme sistemi bugün sadece İngiltere'de mevcuttur(Toker,1996:91).

İLO'nün Sosyal Güvenliğin Asgari Normları Hakkında 102 Sayılı Sözleşmesinin 67. maddesi ile ödenmesi gereken işsizlik ödeneğinin miktarı son aylığın yüzde 45'in altında olmaması şeklinde asgari bir miktar belirlenmiştir.

Finansman

İşsizlik sigortasının finansman kaynakları primlerdir. Primler işçi, işveren ve devlet üçlüsünden alınmaktadır. ABD'de işverenler prim öderken; Avrupa'da işçi ve işveren değişik oranlarda fona katkı yapmakta sistemin açık vermesi durumunda devlet bütçe transferleriyle açıkları finanse etmektedir(Toker 1996:94). İşsizlik sigortası finansmanında görülen genel uygulama işçi ve işverenlerin ücretin belli bir oranında fona katkıda bulunmaları şeklindedir.

İşsizlik Sigortasının Soysa Ekonomik Etkileri

İşsizliğin salt kişisel olmayıp, toplumsal bir olay olması ve toplumsal dengeyi, barışı ve bütünleşmeyi kökten sarsıcı etkilerinin bulunması, devletlerin bu olgu karşısında seyirci kalmasına olanak tanımamıştır(Ersel,1999:45).İşsizlik sigortası uygulaması ile işçinin işsizlikten doğan gelir kaybı minimize edilerek, refah seviyesinin belli bir düzeyin altına düşmesi engellenmektedir.

Ekonomik daralma ve nihai talebin düşük olduğu dönemlerde, işsizlik sigortası talebin azalmasına karşı engelleyici direnç oluşturmakta ve üretimin düşmesini etkilemektedir. Konjonktürün düşme eğilimi içinde oluşu bu dönemlerde işsizlik belirgin bir biçimde çoğalmaktadır. İşsizlik sigortası fonundan işsizlere yapılan işsizlik yardımları bu kesimin satın alma gücünü desteklediğinden, toplam talebin daha da azalarak istihdam ve üretimin düşmesini kendiliğinden önlemiş olacaktır(Törüner,1992:54-60). Konjonktürün yükselme dönemlerinde ise, işsizliğin düşmesi ve toplam primde artış nedeniyle işsizlik sigortası fonlarında fon fazlası oluşmakta bu durumda ekonomideki aşırı talebin enflasyonist etkisi söz konusu fonlarca engellenmektedir (Akmaz,2000).

İstihdam edilenlerden işsizlere doğru gelir dağılımı sağlanarak, bölüşüm daha adil zemin üzerine oturtulmaktadır.

İşgücü piyasasına yönelik iş, işçi, işyeri niteliklerine yönelik veri tabanı oluşturulmasına olanak sağlayıp, doğru kişiyi doğru işe yerleştirme özelliği yerine getirdiği takdirde, beşeri ve maddi kapasite kullanımını olumlu etkilemektedir(Toker,1996).

Yeterli bir işsizlik ödeneği, bireyin kendi yeteneklerine daha uygun iş arayabilmesi için gerekli zamanı kazandırmakta ve bu durum işgücü piyasasında verimliliği artırıcı etki yapmaktadır(Özşuca,1998).

İşsizlik sigortası, kayıtlı istihdamı kapsamı nedeniyle, kayıtlı olarak çalışmak bireyler açısından daha cazip hale gelmekte ve dolayısıyla bu sigorta kolu kayıtdışı sektörün azalmasını sağlamaktadır. Bu durum, devletin vergi ve sosyal güvenlik primi gelirlerinde ciddi bir artışa yol açmaktadır(Akmaç, 2000)

İşsiz kalanlara verilecek eğitimle, vasıflı işgücünün artması sağlanacaktır. Bu da verim ve kaliteyi olumlu yönde etkileyecektir.

Türkiye’de İşsizlik Sigortası Uygulaması

İşsizlik sigortası, Türk sosyal güvenlik sisteminde büyük bir eksiklik ve ihtiyaç olarak görülmekteydi(Tuncay,1998;301). 1959 yılından beri gündemde olmasına rağmen, ancak 1999 yılında 4447 sayılı Kanun ile gerçekleştirilmiştir.

Türkiye’de işsizlik sigortası uygulamasının yasal altyapısı 8 Eylül 1999 tarih 23810 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu ile oluşturulmuş, 1 Haziran 2000’den itibaren prim kesintileri başlamıştır. İşsizlik sigortasının gerektirdiği ödemeleri, hizmet ve yönetim giderlerini karşılamak üzere, Kanun kapsamındaki sigortalılar, işverenleri ve devletin işsizlik sigortası primi ödemesi öngörülmüştür. Sigortalının prime esas aylık kazancı üzerinden; işveren yüzde üç, işçi ve devlet yüzde iki oranında prim ödemektedir(22.12.2001 tarih ve 24618 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Bütçe Kanunu gereği; işveren yüzde iki, işçi ve devlet yüzde bir olarak uygulanmıştır).

İşsizlik sigortasından aşağıdaki kişiler yararlanabileceklerdir;

- 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun 2 nci maddesinde belirtilen sigortalılar,
- 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun geçici 20 nci maddesinde açıklanan sandıklara tabi sigortalıları (Geçici 20 nci madde kapsamında olmakla birlikte memur veya 22.01.1990 tarihli ve 399 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Personel Rejiminin Düzenlenmesi ve 233 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Bazı Maddelerinin Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararnameye tabi sözleşmeli statüde bulunanlar hariç),
- 506 Sayılı SSK Kanununun Üçüncü maddesinde sayılanlardan kamu sektörüne ait tarım ve orman işlerinde ücretle, özel sektöre ait tarım ve orman işlerinde ücretle ve sürekli olarak tarım sanatına ait işlerde çalışanlar
- Tarım işyerinde çalışan tarım sayılmayan işlerde çalışanlar,
- Tarım işyeri sayılmayan işyerlerinin park, bahçe, fidanlık vb. işlerde çalışanlar,
- Ücretli ve sürekli olarak ev hizmetlerinde çalışanlar,
- Çiftçi Mallarının Korunmasına ilişkin yasaya göre çalışan bekçiler
- Mütakabiliyete dayalı olarak yapılan anlaşmalara göre, Türkiye’de sigortalı olarak çalışan yabancılar işsizlik sigortası kapsamına girmektedir.

4447 Sayılı Kanuna göre İşsizlik Sigortası Hizmetlerinden yararlanabilme koşulları;

- Bu Kanun kapsamına dâhil olmak,
- Hizmet akdinin sona ermesinden önceki son üç yıl içinde en az 600 gün sigortalı olarak çalışıp, işsizlik sigortası primi ödemiş ve işten ayrılmadan önceki son 120 gün içinde prim ödeyerek sürekli çalışmış olmak,
- Hizmet akdi İş Kanununun 13,16,17/1 ve III maddelerine göre feshedilmiş olmak,
- Belirli süreli hizmet akdi ile çalışmakta iken sürenin bitiminde iş akdinin yenilenememesi suretiyle işsiz kalmak,
- İşyerinin el değiştirmesi veya başkasına geçmesi, kapanması veya kapatılması, işin veya işyerinin niteliğinin değişmesi nedenleriyle işten çıkarılmak,
- Özelleştirme nedeniyle hizmet akdinin sona ermesi şeklindedir.

İşsizlik ödeneği, sigortanın hizmet akdinin feshedildiği tarihten önceki son dört ay prime esas kazançlarının ortalamasına göre bulunacak günlük kazancının net %50'si olarak hesaplanacak, işsizlik ödeneğinin miktarı 16 yaşından büyük işçiler için uygulanan cari asgari ücretin aylık net tutarından fazla olamayacak şekildeydi. Günlük işsizlik ödeneği, “İstihdam Paketi” olarak adlandırılan, 15 Mayıs 2008 tarih ve 5763 sayılı “İş Kanunu ve Bazı Kanunlarla Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile ortalama günlük net kazanç yerine, son dört aylık prime esas kazançları dikkate alınarak hesaplanan günlük ortalama brüt kazancın yüzde kırkı olarak belirlenmiş, bu tutarın aylık asgari ücretin brüt tutarının yüzde seksenini geçemeyeceği belirtilmiştir. Bu düzenleme ile çok düşük olan ödemelerde kısmi bir iyileşme sağlanmıştır.

Kurumca teklif edilen mesleklerine uygun ve son çalıştıkları işin ücret ve çalışma koşullarına yakın ve ikamet edilen yerin belediye mücavir alanı sınırları içinde bir işi haklı bir nedene dayanmaksızın reddeden sigortalı işsizlerin ödenekleri kesilir ve kalan işsizlik ödeneği hak sahipliği kaybedilir.

Gelir getirici bir işte çalıştığı veya herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşundan yaşlılık aylığı aldığı tespit edilen sigortalı işsizlerin ödenekleri kesilir ve kalan işsizlik ödeneği hak sahipliği kaybedilir.

Kurum tarafından önerilen meslek geliştirme, edindirme ve yetiştirme eğitimini haklı bir neden göstermeden reddeden veya kabul etmesine karşın devam etmeyen ve haklı bir nedene dayanmaksızın Kurum tarafından yapılan çağrılar zamanında cevaplamayan, istenilen bilgi ve belgeleri öngörülen süre içinde vermeyen sigortalı işsizlerin işsizlik ödenekleri kesilir. Ancak, bu hallerin sona ermesi durumunda, ödemelere yeniden başlanır. Ancak yapılacak ödemenin süresi başlangıçta belirlenmiş olan toplam hak sahipliği süresinin sona erdiği tarihi geçemez.

İşsizlik Sigortasının Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Etkisi

Türkiye'de işsizlik ödeneklerinin, çalışmakta iken işsiz kalıp yadımlardan yararlanarak, bireylerin işsizlik sürelerini uzatması ve işsizlik oranını etkilemesi beklenmemektedir. Çünkü çalışan kesimin eline geçen ücretin reel olarak azaldığı göz önünde tutulduğunda bu ücretlerin yarısı kadar yapılacak yardımın boş zamanı özendirilmesi beklenemez.

İşsizlik sigortasından yaralanma isteği işgücüne katılmayı özendirmektedir. İşsizlik ödeneğinden yararlanabilme isteği örtülü işsizliğin açık işsizliğe dönüşmesinde etkili olacağı öngörülmektedir.

İşsizlik Sigortası Fonu

İşsizlik sigortasının gerektirdiği görev ve hizmetler için kaynak sağlamak, piyasa şartlarında kaynakları değerlendirmek ve işsizlik sigortası kapsamında yapılacak ödeme ve harcamaları finanse edebilmek amacıyla oluşturulan İşsizlik Sigortası Fonu; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, İşçi ve İşveren Konfederasyonlarından birer temsilcinin yer aldığı Fon Yönetim Kurulu kararları çerçevesinde Türkiye İş Kurumu tarafından yönetilmektedir.

İşsizlik sigortası fonundan; 4447 sayılı kanuna göre, işsizlik ödeneği, sağlık güvencesinin devamlılığı, yeni bir iş bulma, meslek geliştirme, edindirme ve yetiştirme eğitimi ile ücret garanti ve kısa çalışma ödeneklerine ilişkin hizmetler sunulmaktadır.

Sigortalı işsizin, işsizlik ödeneği, sağlık sigortası, danışmanlık, işe yerleştirme ve mesleki eğitim hizmetlerinden yararlanabilmesi için; hizmet akdinin sona ermesinden önceki son üç yıl içerisinde en az 600 gün prim ödeyerek, son 120 günü kesintisiz çalışmış, kendi istek ve kusuru dışında işini kaybetmiş olması gerekmektedir.

Sigortalı işsizlerin hizmet akdinin sona erdiği tarihi izleyen günden itibaren 30 gün içerisinde İş-Kur'a başvuruları durumunda en az 600 gün prim ödemiş olanlar için 180 gün, en az 900 gün prim ödemiş olanlar için 240 gün, 1080 gün ve daha fazla prim ödemiş olanlar için 300 gün süre ile işsizlik sigortası hizmetlerinden yararlanmaktadırlar.

İşsizlik sigortası uygulamaya başladığı Mart 2002 tarihinden 30.06.2008 tarihine kadar sisteme 1.226.119 kişi başvuruda bulunmuş, 1.096.483 kişi işsizlik ödeneği almaya hak kazanmıştır. Mart 2002 tarihinden Haziran 2008 tarihine kadar toplamda 1.528.308.568,58 YTL ödemede bulunulmuştur (İş-Kur Bülteni, Temmuz 2008).

4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanununun değişik 53. maddesine dayanılarak çıkartılan yönetmelik gereğince Fon; “serbest piyasa koşullarında, yatırım araçlarının riskleri, vadeleri ve fonun nakit akış durumu ile aktüeryal dengeler dikkate alınarak” profesyonel bir anlayışla yönetilmektedir.

Tablo 3: İşsizlik Sigortası Fonu Gelir-Gider Tablosu

Gelirler ve Giderler	30 Haziran 2008 İtibarıyla
İşçi ve İşveren Primleri	11.416.869.201,77
Gecikme Zammı	262.194.393,84

Hazine Payı	3.883.707.645,54
İdari Para Cezaları	10.990.518,43
Faiz Geliri	20.967.237.265,76
İadeler(Giriş)	12.961.883,58
Toplam Gelir	36.553.960.908,92
İşsizlik Sigortası Fonu Gideri	3.112.341.586,00
Ücret Garanti Fonu Gideri	8.829.109,77
Ücret Garanti Fonu	77.515.924,67
İşsizlik Sigortası Fonu	33.355.274.288,48
Toplam Fon Varlığı	33.432.790.213,15

Kaynak:ÇSGB İş-Kur Genel Müdürlüğü İşsizlik Sigortası Fonu Aylık Basın Bülteni, Temmuz 2008.

Kabul etmek gerekir ki, Haziran 2000 tarihinden bugüne kadar geçen süre içinde İşsizlik Sigortası Fonunun yönetiminde olağanüstü başarı sağlanmıştır. Ancak sürdürülebilir bir işsizlik sigortası programı için gerçekçi verilere dayanan aktüeryal hesapların yapılması büyük önem taşımaktadır.

Kayıt dışı çalışanlar işsizlik sigortası fonundan yararlanamadığı ve istikrarlı iş ilişkilerinin yaygın olmadığı ülkemizde sistemden yararlananlar çok sınırlı düzeyde kalmıştır. Türkiye’de işsiz sayısının çok olmasına ve işini kaybedenin de çok olmasına rağmen, işsizlik ödemesinden yararlanma şartlarının sıklığı nedeniyle, fondan büyük ölçüde para çıkmamıştır. 2000 yılından 30 Haziran 2008 kadar ücret garanti fonu ile birlikte işsizlik sigortası fonu gideri sadece 3.198.686.620,44 YTL olmuştur. Giren ve çıkan para arasındaki fark, faizle değerlendirilmiştir. Bu sayede 20.967.237.265,76 YTL faiz geliri elde edilmiş ve bu da fona eklenmiştir. Sonuç olarak 2008 yılı Haziran ayı sonunda fonun net varlığı 5763 Sayılı Kanunun 19. maddesinin geçici 6. maddesi a bendi üzerine Hazine hesaplarına 1.800.000.000 YTL aktarılmasına rağmen 33.432.790.213,15 YTL’ye yükselmiştir.

15.05.2008 tarihi itibarıyla yasalaşan ve kamuoyunda daha çok “İstihdam Paketi” diye tanınan 5763 sayılı “İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” işsizlik sorununun çözümü yolunda atılmış olumlu bir adım görünümündedir. Söz konusu Kanunla; yatırım ve istihdamın önündeki engellerin kaldırılması, işsizliğin azaltılması, kayıt dışılığın azaltılması amaçlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda: idari ve mali yüklerin azaltılması, istihdamın teşvik edilmesi, aktif işgücü programlarına ağırlık verilmesi, kayıt dışı istihdamla etkin mücadele, iş sağlığı ve güvenliğinin yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. İşsizlik Sigortası Fonunu da etkileyen bu düzenlemelere göre 18-29 yaş arası gençler yaş şartı aranmaksızın ve 18 yaşından büyük kadınların sigorta primlerine ait işveren hisselerinin;

Birinci yıl için % 100’ü

İkinci yıl için %80’i

Üçüncü yıl için %60’ı

Dördüncü yıl için %40’ı

Beşinci yıl için %20’si işsizlik sigortası fonundan karşılanacaktır.

Ayrıca sigortalı işsizler ile Kuruma kayıtlı diğer işsizlere verilecek olan iş bulma, danışmanlık, mesleki eğitim ve benzeri hizmetlere ilişkin giderler işsizlik sigortası fonundan karşılanacaktır. Bu giderlerin yıllık miktarı, işsizlik sigortası primi olarak bir önceki yıl içinde fona aktarılan devlet payının %30’unu geçemez. Bu oran Bakanlar Kurulu tarafından %50’ye kadar arttırılabilir. Ancak işsizlik ödeneğinden yararlananlara yönelik hizmetlerde bu sınırlama dikkate alınmayacaktır.

İşsizlik sigortası fonu, atıl durmadığı ve Hazineye borçlanma imkânı sağladığı için 2007 yılına kadar tartışma konusu olmamıştır. Ancak Mart 2007’de Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanı Rifat Hisarcıklıoğlu’nun İşsizlik Sigortası Fonunun net bakiyesinin ek istihdam yaratma amacı ile kullanılmasını ve iki yıl süre ile her ilave istihdam artışında, tüm sosyal güvenlik primlerinin Fon’dan karşılanması önerisi ile Fonun bu zenginliği tartışılmaya başlanmıştır. “İstihdam Paketi” olarak adlandırılan, 15 Mayıs 2008 tarih ve 5763 sayılı “İş Kanunu ve Bazı Kanunlarla Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile de fondaki paraların kullanılmasının yolu açılmıştır. İşsizlik Sigortası Fonu nema gelirlerinden 1.300.000.000 YTL’nin öncelik GAP’a verilmek üzere yatırım alanlarında kullanılmak şartıyla genel bütçeye aktarılması öngörülmektedir. Buna ilaveten 2009–2012 yılları için fonca aylık olarak tahsil edilecek nemanın dörtte birinin de öncelik GAP’a verilmek üzere münhasıran bölgesel ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmeye yönelik yatırımların finansmanı için genel bütçeye aktarılması öngörülmektedir.

İşsizlik Sigortası Fonunda biriken paraların bir bölümünün başta GAP olmak üzere bölgesel kalkınmada, genç ve kadınların istihdamında kullanılması isabetli bir tercih olarak gözükmekle birlikte Fonun uzun vadede zayıflamasına neden olabilir. Zira 4447 sayılı Kanunun 53’ncü maddesinin yedinci fıkrası Fon

gelirlerinden hiçbir kesinti yapılamayacağını ve Genel Bütçeye gelir kaydedilemeyeceğini emreder(Tuncay, İşveren, Mayıs 2008).

Fonun istihdam sorununun çözümünde kullanılmasına karşı çıkılması söz konusu değildir. Ancak Fonun yasal olarak şimdiye dek işletilmeyen şekillerde kullanılması mümkündür. Ekonomik krizlerin ve iş piyasasında yarattığı istikrarsızlıkların olağanlaştığı ve sonuçlarının öngörülebilirlik kazandığı günümüzde, bunların çalışma yaşamına olumsuz etkilerini azaltmak, işsizliği önlemek anlayışıyla 2003 tarihli 4857 sayılı İş Kanunu'nda bazı düzenlemeler getirilmiştir. İşsizlik sigortası fonunun nasıl kullanılacağı asıl olarak 4447 sayılı yasa ile belirlenmişse de, 4857 sayılı İş Kanunu'nun 'kısa çalışma' başlıklı düzenlemesinde; bazı koşullar altında işsizlik sigortası fonundan kısa çalışma ödeneği ödenmesi öngörülmüştür. Kanunun düzenlemesine göre; işletmenin ekonomik kriz ve başka zorunlu nedenlerle faaliyeti tamamen ve kısmen durdurulduğunda ya da çalışma süreleri kısaltıldığında, işçiye gelir desteği, işçi-işveren-devlet üçlüsünün katıldıkları sosyal bir güvenlik sistemi olan işsizlik sigortası sisteminden karşılanacaktır(4857 sayılı İş Kanunu 65'inci maddesi). Bu düzenlemenin amacı; ekonomik kriz nedenleriyle işyerlerindeki istihdamın azalmasını veya işyerlerinin kapanmasının önüne geçilmesi ve bunun maliyetinin de işçi-işveren-devlet üçlüsünün primlerinden oluşan işsizlik sigortasından karşılanmasıdır. Ekonomik krizler karşısında hem işletmeyi hem de işçiyi korumanın sosyal yükümlülük olduğu mantığıyla, işgücü maliyetlerinin bir kısmının sosyal güvenlik sistemi içinde karşılanmaya çalışıldığı görülmektedir. Böylece işletmelerin korunması yanında işçilerin 'işsiz kalma riski' ya da 'gelirden yoksunluk risk'ini önlemenin amaçlandığı anlaşılmaktadır. İşyerinin ayakta kalması ve işçilerin de işsiz kalmasının önlenmesi amacıyla, işletmelerin girişimcilik riski nedeniyle ekonomik krizler karşısındaki sıkıntıları da, işçi-işveren-devlet üçlüsünün katıldıkları sosyal güvenlik sistemi içinde bir ölçüde karşılanmış olmaktadır. Böylece girişimcilik riskinin yaratacağı sosyal risklerin bedeline sadece işverenler değil; işçiler ve devlet de katılmış olmaktadır(Yücesoy,www.ismufder.org). Ancak fondaki bu kaynağın, doğrudan işsizlere ya da işsiz kalma riski yüksek işçilere yöneltilmesi dışında, istihdamı artırmak amacıyla işverenlerin sigorta prim maliyetini azaltmak amacıyla kullanılması, işçi için kurulan işsizlik fonundaki kaynağın geleceğinin de sosyal güvenlik fonlarına benzeyeceğini göstermektedir.

Sonuç

Dünya'da olduğu gibi ülkemizde de en önemli sorun işsizliktir. İşsizlik sorunu, ekonomik ve toplumsal sonuçlarıyla toplumsal barışı tehdit etmektedir. İşsizliğin önlenmesinde en temel çözüm yolu, hiç kuşkusuz istihdam kapasitesini arttıracak yatırımların çoğaltılması, yeni iş alanlarının yaratılması ve aktif istihdam politikalarının uygulanmasıdır. Ancak işsizlik sorununun sonuçlarının olumsuzluklarını azaltmada işsizlik sigortası fonunun önemli fonksiyonları vardır. Sosyal devletin başta gelen sorumluluğu olarak, işsizlik sigortasının amacına uygun şekilde düzenlenmesi ve herkese asgari geçim güvenliğinin sağlanması, bireyin, sistemin yarattığı sorunları tek başına yüklenmesini engelleyecektir.

Sigortanın başarılı bir şekilde uygulanabilmesi, elde edilen fonların rasyonel bir şekilde değerlendirilmesine bağlıdır. Rasyonellik; güvenlik, verimlilik ve likidite prensiplerini zorunlu kılar. Türkiye'de sosyal güvenlik fonlarının kullanımındaki öncelik her zaman devletin elinde olmuştur. Getiri oranı dahi siyasi otorite tarafından belirlenen sosyal güvenlik fonları, kamu finansmanı için kolay ulaşılabilen, sorunsuz bir finansman kaynağıdır. İşsizlik sigortası fonlarının da aynı mantıkla değerlendirilmesi, sistemin başarı şansını azaltacak ve mevcut sosyal güvenlik sisteminin problemlerini daha da karmaşık hale getirecektir. Genel bir ilke olarak, bir fon hangi amaçlar için yaratılmış ise, elde edilen kaynaklar o amaç doğrultusunda kullanılmalıdır.

Kaynaklar

- Andaç, Faruk, (1991). Niçin İşsizlik Sigortası, Kayseri.
- Akmaz, Mustafa(2000). İşsizlik Sigortası, Hazine Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler(BSB), (2008). 2008 Kavşağında Türkiye Siyaset, İktisat, Toplum, Yordam Kitap, Birinci Basım Mayıs 2008
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB). İş-Kur Genel Müdürlüğü İşsizlik Sigortası Fonu Aylık Basın Bülteni, Temmuz 2008.
- Dilik, Sait, (1992),Sosyal Güvenlik, Kamu-İş Yayını, Ankara.
- Ekin, Nusret (2002). Türkiye'de İşsizlik Yoksulluğa Dönüşen Yapay İstihdam, Endüstri İlişkilerinin Güncel Sorunları Semineri, Ankara 10-13 Mayıs 2002.,
- Güneş, İsmail, (2002). "İşsizlik Sigortası ve Ekonomik Etkileri Üzerine Düşünceler" Sosyal Güvenlik Dünyası Dergisi Nisan Haziran 2002 sayı:14
- İlkkaracan, I. Ve Yörükoğlu, A.(2004). Ücret Belirleme Süreci, der. Gürsel S., A. Eratak, I. İlkkaracan, H.Levent, K.Orhan, D.Sezer, E.Tasti, M.Ulus Türkiye İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik içinde, TÜSIAD İstanbul.

İlkaracan, I ve H.Levent (2006). "The Role of Labor Market Institutions in Management of Economic Crises: The Case of Collective Bargaining and Wage Setting in Turkey", EAEPE Annual Conference, İstanbul 2-4 November 2006. Erişim:07.08.2008

ILO 2008. "Global Employment Trends" <http://www.ilo.org> Erişim:01.07.2008

ILO 2007. "Global Employment Trends" <http://www.ilo.org> Erişim:25.06.2008

OECD Factbook 2008, www.oecd.org/document

Onaran, Özlem,(2002). Measuring wage flexibility: the case of Turkey before and after structural adjustment, *Applied Economics*,34.pp.767-781.

Onaran, Özlem,(2007). "İşsizlik ve Alternatif Politikalar", "Türkiye'de işsizliğin çözüm yolları ve sendikalar" Çalıştayı, DİSK 14 Nisan 2007.

Özsuca Şerife Tercan (1998). İşsizlik Sigortası ve Emek Piyasası, İmaj Yayınevi, Ankara.

Sönmez, Mustafa(2008), "Büyük İşsizlik: Neden Tırmanıyor, Nasıl Önlenir" Cumhuriyet Gazetesi 23 Temmuz 2008.

Törüner, Mete (1992). İşsizlik Sigortası, Friedrich Ebert Vakfı, Ekonomi ve Toplum Serisi, 2. Baskı, FES-İstanbul.

Toker, Murat,(1996). İşsizlik Sigortası, Sayıştay Dergisi Sayı:46-47.

Toksöz Gülay, (2007). "Türkiye'de Kadın İstihdamının Durumu", İLO, 2007 [http:// www.ilo.org/public/turkish/eurpro/ankara/publ/kadinistihdami.pdf](http://www.ilo.org/public/turkish/eurpro/ankara/publ/kadinistihdami.pdf) Erişim:01.07.2008

Tuncay, A.Can (1998). Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri,8.Bası, İstanbul.

Tuncay, A.Can (2008). İstihdam Paketinin Sosyal Güvenliğe İlişkin Hükümlerinin Değerlendirilmesi, İşveren Mayıs 2008.www.tik.org.tr/isveren Erişim: 25.07.2008.

Tuna,Orhan (1952). "Memleketimizde İşsizlik Sigortası Meseleleri" İÜ. İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt 14,Ekim 1952-Temmuz 1953.

Tuna, Yılmaz (1995). İşsizlik Sigortasının Yapısı, Sosyal ve Ekonomik Etkileri, DPT Uzmanlık Tezi, Yayın No:2372,Ankara.

TÜİK <http://www.tuik.gov.tr> Erişim 29.07.2008.

TÜSİAD,(2004). Türkiye'de İşgücü Piyasasının Yapısı ve İşsizlik Sigortası, Aralık 2004, Yayın No: TÜSİAD-T/2004-11/381,<http://www.tusiad.org/tusiadcms.nsf/issizlik04.pdf> Erişim 15.07.2008

Yücesoy, Yasemin Güngör, (2007). "İş Mevzuatında İstihdamın Korunmasını Sağlayacak Düzenlemeler İşletilemiyor", <http://www.ismufder.org/article> Erişim:30.08.2008

The Struggle against Misuse of Nonprofit Organizations on Financing Terrorism: The Preventive Role of Financial Auditing

Senior Researcher Dr.M. Fatih Guner
mfguner@tusside.gov.tr

TUBITAK TUSSIDE(Turkish Institute for Industrial Management)

Abstract

Nonprofit organizations play a vital role in the world economy and in many national economies and social systems. The ongoing international campaign against terrorist financing has unfortunately demonstrated that terrorists and terrorist organizations exploit the charity sector to raise and move funds, provide logistical support, encourage terrorist recruitment or otherwise support terrorist organizations and operations. The misuse of nonprofit organizations for the financing of terrorism is coming to be recognized as a crucial weak point in the global struggle to stop such funding at its source. The financial auditing procedures as an attestation method in the application of generally accepted accounting principles, enhances the quality of accounting transactions and financial reports recorded and prepared by nonprofit organizations. This paper analyzes and explains the preventive role of financial auditing in combating the abuse of nonprofit organizations.

Keywords: Nonprofit organizations, terrorism, auditing

Introduction

Nonprofit organizations are considered as complementary entities of government and business sectors in the provision of essential services, comfort and hope to those in need. While the existence of nonprofit organizations can be tracked to the turn of the twentieth century, their social visibility as a nonprofit sector was strengthened by major economic and political developments (Jaskyte and De Riobo, 2004) such as urbanization, privatization. To do their special work in society, as proponents of public good; as unfettered advocates and seekers of truth, beauty, social justice, and human welfare; as agents of the democratic process; and as trustworthy alternatives to for-profit service providers, they must occupy a special institutional niche in our society (Young, 2002). Today nonprofit organizations (NPOs) play a vital role in the world economy and in many national economies and social systems. The growing economic importance of nonprofit organizations and the enlargement in size, number and the amount of resource managed by nonprofit organizations have increased the demand for more professional management and transparency in the activities that they carry out and the enhancement of the information disclosed for accountability and decision making purposes (Torres and Pina, 2003).

The ongoing international campaign against terrorist financing has unfortunately demonstrated however that terrorists and terrorist organizations exploit the NPO sector to raise and move funds, provide logistical support, encourage terrorist recruitment or otherwise support terrorist organizations and operations. This misuse not only facilitates terrorist activity but also undermines donor confidence and jeopardizes the very integrity of NPOs. Therefore, protecting the NPO sector from terrorist abuse is both a critical component of the global fight against terrorism and a necessary step to preserve the integrity of NPOs (FATF, 2003:1).

This paper aims to analyze and explain the preventive role of financial auditing in combating the abuse of nonprofit organizations. By this way, the awareness degree of public on one of the financial sources of terrorism could be increased. The first part of paper summarizes terrorism, financial sources of terrorism and the abuse of NPOs. Next part gives explanatory information about regulations of international actors to prevent financial aid to terrorism such as United Nations, Financial Action Task Force which is an international organization that combats with financial crimes and European Union. The last part explains the managerial and auditing activities that can be used to prevent misuse of NPOs and the preventive role of auditing.

Defining Terrorism

Before the explaining misuse of NPOs in terrorist activities it should be necessary to define terrorism. However, as Dedeoglu (2003:81) points out in his article attempting to define terrorism, there is no consensus on the definition. Different people and different countries have different views of the same behaviors in this arena. A "terrorist" to one is an insurgent, guerilla, militant, rebel, revolutionary, freedom fighter, warrior, soldier, or hero to another. At the core of terrorism is uncertainty. It only seems fitting that there is ambiguity and uncertainty regarding a definition for terrorism itself (Kondrasuk et.al., 2005:264).

Terror has been officially defined by many states and international actors (Dedeoglu, 2003:81). According to the Schmid and Crelinsten (1998:7) there are four types of terrorism definition. They are academic, government, media and terrorist themselves. Academics tend to include aspects such as the

threat of or actual serious violence (often enumerated) against (usually innocent) people and/or property, creating high anxiety in the victims, and advancing political or other goals (Kondrasuk et.al., 2005:264). Government definition is derived from international organization such as United Nations and European Union. For example The European Union definition of terrorism considered “terrorism as violent crimes aimed at seriously destabilizing or destroying the fundamental political, constitutional, economic, or social structures of a country or an international organization (Treanor, 2004). Schmid (1998:4) considers the media view of terrorism to just list specific acts such as hostage-taking, assassinations, hijacking for bargaining, and indiscriminate bombing. The viewpoint of those labeled “terrorists” by the state is, naturally, quite different from the view of the state itself. Those labeled terrorists may defend their actions as the logical and just resistance of the people against the unjust actions and oppression of the state (Kondrasuk et.al., 2005:265). Table 1 points out the how people perceive terrorist activities.

Table 1. Answers to the Question: What Kind of (Political) Violence Does Your Medium Commonly Label Terrorism?

Type of Violence Using	Percentage of editors label terrorism
Hostage taking	80%
Assassinations	75%
Indiscriminate bombing	75%
Kidnapping	75%
Hijacking for coercive bargaining	70%
Urban guerilla warfare	65%
Sabotage	60%
Torture	45%
Hijacking for escape	35%
Other categories mentioned by individual respondents were: murder by an organization, land mines, attacks on security forces in rural areas, robbery	

Reference: Schmid (1998:9)

Terrorist organizations vary widely ranging from large, international, state-like organizations to small, decentralized and self-directed networks.

Financial Sources of Terrorism

Terrorism not only imposes costs on society; it is in itself a costly business. Terrorism costs include the expensive activities such as training, long-term indoctrination and preparations for operations (Van der Krans, 2005:132). Financing is required not just to fund specific terrorist operations, but to meet the broader organizational costs of developing and maintaining a terrorist organization and to create an enabling environment necessary to sustain their activities (FATF, 2008:4). Table 2 examples the estimated direct cost of terrorist attacks in different countries.

Table 2. The direct attack costs of a terrorist conspiracy

Attack	Date	Estimated cost (USD)
London transport system	7 July 2005	8 000
Madrid train bombings,	11 March 2004	10 000
Istanbul truck bomb attacks,	15 & 20 November 2003	40 000
Jakarta JW Marriot Hotel bombing	5 August 2003	30 000
Bali bombings	12 October 2002	50 000
USS Cole attack	12 October 2000	10 000
East Africa embassy bombings,	7 August 1998	50 000

Reference: FATF (2008:5)

According to the European Union directives, terrorist financing means the provision or collection of funds, by any means, directly or indirectly, with the intention that they should be used or in the knowledge that they are to be used, in full or in part in order to carry out any of the offences that have been defined as terrorism. Terrorist organizations have shown elasticity, adaptability and improvement in meeting their funding requirements. The financing of terrorism does not necessarily come from an illegal source, but just as easily might come from a NPO or something as simple as passing around a collection cup at the pub to help the freedom fighters (Vlcek, 2008:4). As FATF report (2008:4) notes, those organizations raise funding from legitimate sources, including the abuse of charitable entities or legitimate businesses or self-financing by the terrorists themselves. Terrorists also derive funding from a variety of criminal activities ranging in scale and sophistication from low-level crime to organized fraud or narcotics smuggling, or from state sponsors and activities in failed states and other safe havens. In addition terrorists use a wide variety of methods to move money within and between organizations, including the financial sector, the physical movement of cash by couriers, and the movement of goods through the trade system. Charities and alternative remittance systems have also been used to disguise terrorist movement of funds. The adaptability and opportunism shown by terrorist organizations suggests that all the methods that exist to move money around the globe are to some extent at risk.

The Abuse of Nonprofit Organizations

NPOs are open and attractive to terrorist networks as a means to finance their activities and move funds. Many thousands of legitimate NPOs exist all over the world that serve the interests of all societies, and often transmit funds to and from highly distressed parts of the globe. Terrorist abuses of the charitable sector have included using legitimate transactions to disguise terrorist cash traveling to the same destination; and broad exploitation of the charitable sector by charities affiliated with terrorist organizations. The sheer volume of funds and other assets held by the charitable sector means that the diversion of even a very small percentage of these funds to support terrorism constitutes a grave problem.

Terrorists try to misuse and abuse NPOs for a variety of reasons. According to the FATF report (2003:1) NPOs enjoy the public trust, have access to considerable sources of funds, and are often cash-intensive. Furthermore, some NPOs have a global presence that provides a framework for national and international operations and financial transactions, often within or near those areas that are most exposed to terrorist activity. Depending on the legal form of the NPO and the country, NPOs may often be subject to little or no governmental oversight (for example, registration, record keeping, reporting and monitoring), or few formalities may be required for their creation (for example, there may be no skills or starting capital required, no background checks necessary for employees). Terrorist organizations have taken advantage of these characteristics of NPOs to infiltrate the sector and misuse NPO funds and operations to cover for or support terrorist activity.

Terror networks often use compromised or complicit charities and businesses to support their objectives. For example, some groups have links to NPO branches in high-risk areas and/or underdeveloped parts of the world where the welfare provision available from the state is limited or non-existent. In this context, groups that use terrorism as a primary means to pursue their objectives can also utilize affiliated charities as a source of financing that may be diverted to fund terrorist attacks and terrorist recruitment by providing a veil of legitimacy over an organization based on terrorism (FATF, 2008:8)

Terrorist organizations have repeatedly used nonprofits to funnel large sums of money into their activities (Vlcek, 2008:6). Unfortunately, numerous instances have come to light in which the mechanism of charitable fundraising – *i.e.*, the collection of resources from donors and its redistribution for charitable purposes – has been used to provide a cover for the financing of terror. In certain cases, the organization itself was a mere sham that existed simply to funnel money to terrorists. However, often the abuse of nonprofit organizations occurred without the knowledge of donors, or even of members of the management and staff of the organization itself, due to malfeasance by employees and/or managers diverting funding on their own. Besides financial support, some nonprofit organizations have also provided cover and logistical support for the movement of terrorists and illicit arms (FATF, 2002:1). Next part of the study contains some examples.

Examples:

An employee working for an aid organization in a war-ravaged region used his employment to support the ongoing activities of a known terrorist organization from another region. While working for the aid organization as a monitor for work funded in that region, the employee secretly made contact with weapons smugglers in the region. He used his position as cover as he brokered the purchase and export of weapons to the terrorist organization (FATF, 2002:8).

The office director for a non-profit organization in a beneficiary region defrauded donors from a donor region to fund terrorism. In order to obtain additional funds from the headquarters, the branch office padded

the number of orphans it claimed to care for by providing names of orphans that did not exist or who had died. Funds then sent for the purpose of caring for the non-existent or dead orphans were instead diverted to al-Qaeda terrorists. In addition, the branch office in a beneficiary region of another non-profit organization based in a donor region provided a means of funneling money to a known local terrorist organization by disguising funds as intended to be used for orphanage projects or the construction of schools and houses of worship. The office also employed members of the terrorist organizations and facilitated their travel (FATF, 2002:8).

One non-profit organization solicited donations from local charities in a donor region, in addition to fund raising efforts conducted at its headquarters in a beneficiary region. This non-profit organization falsely asserted that the funds collected were destined for orphans and widows. In fact, the finance chief of this organization served as the head of organized fundraising for Osama bin Laden. Rather than providing support for orphans and widows, funds collected by the non-profit organization were turned over to al-Qaeda operatives (FATF, 2002:7).

International Responses to Terrorism

The relationship between financial resources and terrorist organizations are vitally important in the combating terrorism. As Van der Krans (2005:132) notes to cut off the cash flow to terrorism and to confiscate existing funds are necessary to prevent terrorist activities. On the other hand combating the financing of terrorism requires an international approach. There are national and international aspects to the financial war on terror involving United Nations Security Council Resolutions directing the suppression of terrorist financing, guidance from international organizations for establishing the necessary financial surveillance regimes and national legislation to implement them (Vleck, 2008:2).

The misuse of NPOs for the financing of terrorism is coming to be recognized as a crucial weak point in the global struggle to stop such funding at its source. This issue has captured the attention of the Financial Action Task Force (FATF), the G7, and the United Nations, as well as national authorities in many regions. Within the FATF, this has rightly become the priority focus of work to implement Special recommendation VIII (FATF, 2002:1). The United Nations and the European Union have recognized this and have established legislation to achieve these goals. In their efforts, the organizations found support in the recommendations of the FATF, which have to be applied by all FATF members, among which the European Union, As a result of the EU's membership of FATF, recommendations are enforced in all EU Member States. Consequently, as Vleck (2008:5) notes it has become necessary in many countries to either rewrite existing laws or to write new laws against terrorist financing and to make it illegal to contribute to a NPO or collection cup if you knew that your contribution was going to help a terrorist group.

The U.S. succeeded in convincing the other members of the G7 by 1989 to direct the creation of an international organization to lead and coordinate international efforts to eliminate the money laundering associated with drug trafficking. The FATF was tasked to study the techniques used to launder money and then to create procedures for use in preventing or discovering money-laundering activity within the financial system.¹⁴ It is important to understand the role of the FATF as a source of global financial governance and the point of origin for the standards and best practices used in global finance to counter financial crime. Since 2001, that role has been expanded with the increase of the FATF's mandate to include the financing of terrorism, given the belief by some that the measures taken to combat money laundering may be just as effective against the financing of terrorism (Vleck, 2008:4).

United Nations: The United Nations has done much to address the threat of terrorism. What follows is a sample of its recent establishment of a regime of international treaties and conventions. It is these international treaties that provide the legal framework for the suppression of terrorist acts and the pursuit of perpetrators of terrorism, and set out ways to limit illicit access to the tools which terrorists need. The UN anti-terrorism treaty that predates 11 September 2001 and covers financial aspects is the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism, drafted in 1999. The most important achievement of the UN Security Council, the 15-member body charged with the maintenance of international peace and security, is a resolution which obliges states to criminalize the provision of funds to terrorists, freeze the financial assets of people who commit terrorist acts and prohibit the provision of services to those who participate in terrorism. Another important resolution is Resolution 13904 which extended and strengthened the sanctions against Osama bin Laden which the Council had imposed in 1999 (Van der Krans, 2005:120-121).

Resolution 1373 also set up a Counter Terrorism Committee, under the Chairmanship of Ambassador Jeremy Greenstock, the Permanent Representative of the United Kingdom to the United Nations, which is charged with offering support to individual states. The Committee, which is composed of all 15 members of the Security Council and is advised by a body of experts, has received reports from 160 states on their efforts to implement the measures which the Resolution prescribes. The Committee has begun to identify areas where each country can improve its legislation and administration to better address

the financing of terrorism, and has established a roster of states prepared to provide technical assistance to those states seeking help in effectively implementing the Resolution (Van der Krans, 2005:121).

FATF: In response to mounting concern over money laundering, the FATF on Money Laundering was established by the G-7 Summit that was held in Paris in 1989. Recognizing the threat posed to the banking system and to financial institutions, the G-7 Heads of State or Government and President of the European Commission convened the Task Force from the G-7 member States, the European Commission, and eight other countries. FATF is the global money laundering supervisory body and an intergovernmental body whose purpose is the development and promotion of policies, both at national and international levels, to combat money laundering and terrorist financing. The Task Force is therefore a 'policy-making body' that works to generate the necessary political will to bring about national legislative and regulatory reforms in these areas (Van der Krans, 2005:121; Carter and Carter, 2006:5).

The Task Force was given the responsibility of examining money laundering techniques and trends, reviewing the action which had already been taken at a national or international level, and setting out the measures that still needed to be taken to combat money laundering. In April 1990, less than one year after its creation, the FATF issued a report containing a set of Forty Recommendations, which provide a comprehensive plan of action needed to fight against money laundering. During 1991 and 1992, the FATF expanded its membership from the original 16 to 28 members. In 2000 the FATF expanded to 31 members, in 2003 to 33 members, and in 2007 it expanded to its current 34 members. The FATF has continued to examine the methods used to launder criminal proceeds and has completed two rounds of mutual evaluations of its member countries and jurisdictions. A third round of mutual evaluations has commenced. It has also updated the Forty Recommendations to reflect the changes which have occurred in money laundering and has sought to encourage other countries around the world to adopt anti-money laundering measures. In 2001, the development of standards in the fight against terrorist financing was added to the mission of the FATF (www.fatf.org).

The Council of Europe: Within two months of the terrorist attacks in the United States, the Council of Europe began to implement a plan of action. Developments in the area of legal action against terrorism began with the work of the Multidisciplinary Group on International Action against Terrorism (GMT), which is an intergovernmental committee of experts. The GMT identified a number of priority areas for action by the Council of Europe and elaborated an Amending Protocol updating the 1977 European Convention on the Suppression of Terrorism. The Council of Europe's action is threefold: (1) strengthening legal action against terrorism; (2) safeguarding fundamental values; and (3) addressing the causes. In 2003, the Council of Europe set up the Committee of Experts on Terrorism (CODEXTER), which was made responsible for coordinating and following up the counter-terrorist activities of the Council of Europe in the legal field. The latest version of the CODEXTER draft of a European Convention on the prevention of terrorism was adopted at the eighth meeting of the CODEXTER, taking into account the opinions provided by the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, the Commissioner for Human Rights and civil society (Van der Krans, 2005:123).

US: In a response to terrorism and abusing NPOs, various levels of government have brought out new regulations and beefed up old ones in an attempt to locate and stop the flow of funds from nonprofit organizations to terrorist groups. This change is reflected in the PATRIOT Act revisions to U.S. banking and anti-money laundering laws, the 2003 revision of the FATF Forty Recommendations for anti-money laundering legislation, the EU's Third Money Laundering Directive and the laws of every country that is revising their legislation in order to comply with UN Security Council Resolution 1617 (Vlcek, 2008:6). US policy on this point has been elaborated in two Acts:

The Patriot Act: This Act includes provisions to strengthen US measures to prevent, detect, and prosecute terrorist financing and money laundering; it allows financial institutions to share information with one another upon notifying the Treasury Secretary, which may help to identify attempts at money laundering or terrorist activities.

The Anti-Terrorism and Effective Death Penalty Act: This Act establishes penalties for people who finance terrorism. The Act details the procedures for declaring groups as Foreign Terrorist Organizations, which enables any of their assets within the United States to be frozen and/or seized.

In 2001, the United States Department of the Treasury (Treasury Department) was directed to work with other U.S. federal agencies and the international community to develop a "sustained and comprehensive" campaign against sources and conduits of terrorist financing. Shortly after, charitable organizations were identified as a "weak link" in the global campaign against terrorism, and in November 2002 the Treasury released its first *Anti-terrorist Financing Guidelines: Voluntary Best Practices for U.S. Based Charities* (Guidelines). These initial guidelines came under substantial criticism, as the resulting general confusion was widespread among affected organizations as to how and even if these sweeping guidelines may be met. In November 2005, the Treasury Department issued a revised version of the Guidelines. However, the concern of the public and private sector about the substantial impact on charities has not abated. Because of these substantial concerns with the revised Guidelines, the Taxation and

Criminal Justice Section of the ABA called for a complete withdrawal of the Guidelines in April 2006. The Treasury Department's Guidelines should be of particular note not only to U.S. based charities but charities world-wide because they have become the foundation for the international regime of "best practice" standards (Carter and Carter, 2006:2).

What Should NPOs Do to Prevent Abusing?

NPOs must comply with the laws of the country. They should make sure that all of their assets are used for charitable purposes. Individuals acting for NPOs should exercise due care in performing their responsibilities. And accountability and transparency must be reflected at all levels of NPOs. Table 3 shows some suggestions developed under the three titles by FATF to prevent misuse of NPOs.

In addition, NPO managers should make sure that they operate in accordance with their governing documents. As a result of increasing importance of NPOs in society, there is a pressure on NPOs for better transparency and accountability. Accounting transparency as a term actually should include three stages of transparency: public *accessibility*, publicly *understandable* and public *acceptability* (Neyland, 2007:502). Financial reports should be open to the access of public. Some of the accounting information or financial statements can be publicly accessible without being publicly understandable. Connolly and Hyndman states that (2000:77) accounting information declared by NPOs should be user friendly. It means that these reports must include detailed explanation and be understandable. Lastly, stakeholders should be convinced with information submitted by financial statements. Here are some basic principles of transparency and accountability for a NPO (Treasury Report, 2005:4-6):

- Board members should not have an active role in the day-to-day management of the organization.
- The Board is ultimately responsible for the NPOs' compliance with all laws and proper accounting practices.
- Key employees are also subject to transparency and accountability principles.
- Make publicly available a list of their five highest paid or most influential employees along with their compensation.
- Maintain records of identifying information for key employees of any subsidiaries or affiliates receiving funds
- Have an annual budget approved in advance and overseen by the Board.
- One individual should serve as the chief financial officer who is responsible for the day-to-day control over the NPOs assets.
- If the NPOs' annual income is greater than \$250,000 there should be an independent audit.
- Solicitations for funds should clearly state the purpose, should "accurately and transparently tell donors how and where their donations are going to be" spent, substantiate that solicitations and promotional materials are accurate, and publicly disclose when funds are applied to a purpose different from the one for which they were raised.
- Properly account for all funds received.
- Maintain accurate records of all salaries paid.
- Promptly deposit all funds received into a financial institution.
- Make disbursements by check or wire transfer rather than currency, unless those arrangements are not reasonably available.
- If a NPO has to disburse funds in cash, it should do so in the smallest increments possible.
- Make publicly available a current list of any branches, subsidiaries, or affiliates that receive resources or services from the NPO.
- Produce and make public an annual report.
- Make public a complete annual financial statement, including a summary of the audit.

Table 3. FATF Approach Preventing and Combating Terrorist Misuse of NPOs

Title	Measures
Outreach to the NPO sector concerning terrorist financing issues	<p>Countries should have clear policies to promote transparency, integrity and public confidence in the administration and management of all NPOs</p> <p>Countries should encourage or undertake outreach programmes to raise awareness in the NPO sector about the vulnerabilities of NPOs to terrorist abuse and terrorist financing risks, and the measures that NPOs can take to protect themselves against such abuse</p> <p>Countries should work with the NPO sector to develop and refine best practices to address terrorist</p>

financing risks and vulnerabilities and thus protect the sector from terrorist abuse

Countries should encourage NPOs to conduct transactions via regulated financial channels, wherever feasible, keeping in mind the varying capacities of financial sectors in different countries and in different areas of urgent charitable and humanitarian concerns

NPOs should maintain information on: (1) the purpose and objectives of their stated activities; and (2) the identity of the person(s) who own, control or direct their activities, including senior officers, board members and trustees

NPOs should issue annual financial statements that provide detailed breakdowns of incomes and expenditures

NPOs should be licensed or registered

Supervision or monitoring of the NPO sector

NPOs should have appropriate controls in place to ensure that all funds are fully accounted for and are spent in a manner that is consistent with the purpose and objectives of the NPO's stated activities

NPOs should follow a "know your beneficiaries and associate NPOs" rule, which means that the NPO should make best efforts to confirm the identity, credentials and good standing of their beneficiaries and associate NPOs.

NPOs should maintain, for a period of at least five years, and make available to appropriate authorities, records of domestic and international transactions that are sufficiently detailed to verify that funds have been spent in a manner consistent with the purpose and objectives of the organization

Appropriate authorities should monitor the compliance of NPOs with applicable rules and regulations

Countries should ensure effective co-operation, co-ordination and information sharing to the extent possible among all levels of appropriate authorities or organizations that hold relevant information on NPOs

Effective information gathering and investigation

Countries should have investigative expertise and capability to examine those NPOs suspected of either being exploited by or actively supporting terrorist activity or terrorist organizations

Countries should ensure that full access to information on the administration and management of a particular NPO (including financial and programmatic information) may be obtained during the course of an investigation.

Countries should establish appropriate mechanisms to ensure that when there is suspicion or reasonable grounds to suspect that a particular NPO.

Reference: FATF (2003) Special Recommendation VIII: Non-Profit Organizations

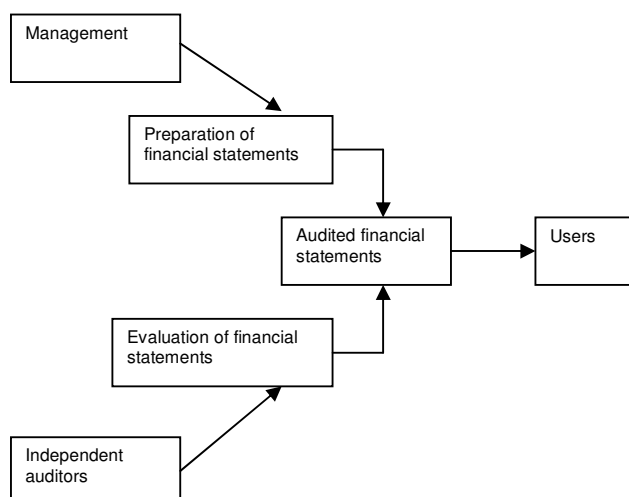
It is considered a best practice for non-profit organizations that handle funds to maintain registered bank accounts, keep its funds in them, and utilize formal or registered financial channels for transferring funds, especially overseas. Where feasible, therefore, non-profit organizations that handle large amounts of money should use formal financial systems to conduct their financial transactions. Adoption of this best practice would bring the accounts of non-profit organizations, by and large, within the formal banking system and under the relevant controls or regulations of that system.

The Preventive Role of Auditing

Auditing is the accumulation and evaluation of evidence about information to report on the degree of correspondence between the information and established criteria. Auditing should be done by a competent independent person (Arens and Loebbecke, 1997:2). Auditing adds value to published financial statements by providing an independent expert opinion as to the fairness with which the statements present financial position, results of operation and cash flows (Konrath, 2002:3).

The demand for auditing is a result of four underlying factors: complexity, remoteness, bias and motives of the provider and consequences (Guy et.al., 1990:3). The volume of economic activity in NPOs, along with the complexity of these economic exchanges, often makes the proper recording of transactions and allocations of costs and revenues difficult. On the other hand in today's environment the decision maker is frequently separated from the organization. Remoteness increases the likelihood both of intentional or unintentional misstatement and of demand for an independent party to examine the financial records. In addition, the provider of the financial information may have a conflict of interest with the user of that financial information. Biases and potential conflicts of interest create a demand for independent party to lend credibility to the entity's financial information by auditing financial statements. Finally, economic decisions often involve tremendous expenditures and affect many people. These important decisions require relevant and reliable financial information.

The basic benefit that auditing provides for NPOs is to increase and strengthen the reliability of reports which are prepared by NPOs. In financial auditing, an audit report refers that the accounting procedures and transaction of related organization are in compliance with established criteria generally accepted accounting principles. The relationship between financial management steps of an NPO and auditing procedures of independent auditors can be shown in Figure 1.

Figure 1. Role of the Auditing

Reference: Konrath (2002:9)

In addition, Table 4 shows the important characteristics of financial auditing.

Table 4. The Important Characteristics of Financial Auditing

-
- The objective of a audit is to add credibility to management's representations in financial statements
  - Auditors are independent of the entity's management, the preparers of financial statements. An auditor is not the representative of any groups
  - Auditors form their opinions on overall fairness, in conformity with GAAP, of the financial statements on the basis of selective testing
  - An audit is directed toward the discovery of material misstatements in the financial statements no matter what causes the misstatement
  - An audit provides reasonable assurance that the financial statements are free of material misstatements
  - Auditors report on the financial statements as a whole and not on the individual items within the financial statements
-

Reference: Guy et.al. (1990:9)

Although the intensive use of financial auditing in private sector companies, public sector organizations, government and nonprofit organizations, use auditing for the purposes of examining financial transactions and statements of organization. As Konrath (2002:6) states, auditing is a systematic process, consisting of a series of sequential steps that include evaluating internal control and testing the substance of transactions and balances. The auditor evaluates organization via evidence. The gathered evidence must be sufficient and competent. Sufficient means that enough evidence was examined. To be competent, evidence must be both valid and relevant. Valid evidence is reliable and convincing; validity is enhanced by an effective information system. Relevance means that the evidence is relates to the audit objectives (Konrath, 2002:6). The final stage in the audit process is the audit report, which is the communication of findings to users. Reports differ in nature, but in all cases they must inform readers of the degree of correspondence between information and established criteria. Reports also differ in form and can vary from the highly technical type usually associated with financial statement audits to a simple oral report in the case of an operational audit done of a small department's effectiveness (Arens and Loebbecke, 1997:2). The report, prepared at the end of auditing procedures, contains auditor opinion about the compliance of financial transactions and statements with laws and generally accepted accounting principles.

The auditing procedures as an attestation method in the application of generally accepted accounting principles, enhances the quality of accounting transactions and financial reports recorded and prepared by NPOs. Therefore independent auditing is suggested by national and international legislation combating with misuse of NPOs. In FATF report (2002:2) independent auditing is defined as a widely recognized method of ensuring that that accounts of an organization accurately reflect the reality of its finances and suggested to be considered a best practice. Many major NPO undergo audits to retain donor

confidence, and regulatory authorities in some jurisdictions require them for NPOs. Where practical, such audits should be conducted to ensure that such organizations are not being abused by terrorist groups. It should be noted that such financial auditing is not a guarantee that program funds are actually reaching the intended beneficiaries.

Results

Depending on the increasing importance of NPO, this issue continues to be popular subject in national and international legislation. The growth and development of laws and regulations applicable to nonprofit organizations in the anti-terrorism area may very well be the single largest issue within organization law over the next few years. It will be necessary for many countries to rewrite existing laws or to write new laws against terrorist financing and to make it illegal to contribute to a NPO if you knew that your donations was going to help terrorism. It is absolutely essential that anyone having management responsibility within an NPO should be familiar with what is happening in this area. Managerial and financial activities suggested by legal entities' recommendations should be monitored and implemented. Auditing must be used to prevent, detect and prosecute intentional or unintentional frauds, mistakes and abuse.

References

- Arens, Alvin A. and James K. Loebbecke (1997), *Auditing, An Integrated Approach*, Prentice Hall, Seventh Edition
- Carter, Terrance S. and Sean S. Carter (2006), "Unprecedented Anti-Terrorism Due Diligence Standards Emerge for Charities Internationally", *Anti-Terrorism and Charity Law*, 17 (9), 1-8.
- European Parliament and Council of the European Union (2005), "Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council of 26 October 2005 on the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering and terrorist financing," *Official Journal of the European Union L series* 309 Article 1(4).
- FATF Report (2002), *Combating the Abuse of Nonprofit Organizations International Best Practices*, Paris, France
- FATF Report (2003), *Interpretative Note to Special Recommendation VIII: Nonprofit Organizations*, Paris, France
- FATF Report (2008), *Terrorist Financing*, Paris, France
- Garoupa, Nuno, Jonathan Click and Francesco Parisi (2006), "A Law and Economic Perspective on Crime", *Public Choice*, 128, 147-168.
- Guy, Dan M., C. Wayne Alderman and Alan J. Winters (1990), *Auditing*, Harcourt Brace Jovanovich, Second edition
- <http://www.fatf-gafi.org>
- <http://www.nonprofitchurchlaw.org/memos/antiterrorism.pdf> (access date 01.07.2008)
- Jaskyte, Kristina and de Riobo, Maria Susana R.M (2004). Characteristics of Innovative Nonprofit Organizations of Argentina. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*. 15, 71-79.
- Kondrasuk, Jack N., Daniel Bailey and Mathew Sheeks (2005), "Leadership in the 21st Century: Understanding Global Terrorism", *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 17 (4), 263-279.
- Konrath, Larry F. (2002), *Auditing, A Risk Analysis Approach*, Thomson Learning, Fifth Edition Canada
- Obaidat, Ahmad N. (2007), "Auditors Compliance with International Standards on Auditing: Evidence from Jordan", *Journal of Social Sciences*, 3 (4), 185-189.
- Schmid, Alex P. and Roland D. Crelinsten (1998), *Western Responses to Terrorism*, Franck Cass Publishing, Abingdon, Oxon
- Torres, Lourdes and Pina, Vicente (2003), "Accounting for Accountability and Management in NPOs.: A Comparative Study of Four Countries: Canada, The United Kingdom, The USA and Spain" *Financial Accountability and Management*. 19, 265-285.
- Treanor, Paul (2004) The ethics of terror, January 18. Access date, 01.07.2008 <http://web.inter.nl.net/users/Paul.Treanor/terror-ethics.html>
- Treasury Department Report (2005), "Anti-Terrorist Financing Guidelines: Voluntary Best Practices for U.S. Based Charities"
- Vlcek, William (2008), "A Leviathan Rejuvenated: Surveillance, Money Laundering, and the War on Terror", *Int. Journal Polit. Cult. Soc.*, DOI 10.1007/s10767-007-9020-6
- Van der Krans, Anatoli (2005), "Terrorism and Financial Supervision", *Utrecht Law Review*, 1 (2), 119-133.
- Young, Dennis R. (2002). The Influence of Business On Nonprofit Organizations and The Complexity of Nonprofit Accountability, Looking Inside as Well as Outside. *American Review of Public Administration*. 32, 3-19.

EV KADINLARININ ÇALIŞMA YAŞAMINA KATILIM KONUSUNDA GÖRÜŞLERİ VE STK'LARIN YÜRÜTTÜĞÜ KADIN İSTİHDAMI FAALİYETLERİ

Doç. Dr. Özgün BENER
obener@hacettepe.edu.tr
Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F.

Özet

Bu çalışmada ev kadınlarının çalışma yaşamına katılım konusunda görüşleri incelenmiş ve elde edilen veriler STK'ların kadın istihdamına yönelik yürüttüğü faaliyetler doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: STK, STK faaliyetleri, ev kadını, çalışma yaşamı, kadın ve çalışma

VIEWS OF HOUSEWIVES ON PARTICIPATION IN THE WORK LIFE AND FEMALE EMPLOYMENT ACTIVITIES EXECUTED BY NGOS'

Abstract

This study investigates the views of housewives on participation in the work life and the results are evaluated for the female employment activities which are executed by NGOs'

Key Words:: NGO, activities of NGO's, housewife, work life, women and work

Giriş

Türkiye'de gayr-i resmi kuruluşlar, devlet dışı kuruluşlar, üçüncü sektör, gönüllü kuruluşlar, demokratik kitle örgütleri, kar amacı olmayan kuruluşlar, yurttaş örgütleri, özel gönüllü kuruluşlar, yönetim dışı kuruluşlar gibi kavramların da kullanıldığı kuruluşları ifade etmek için kullanılan en yaygın kavram 'Sivil Toplum Kuruluşları' (STK) kavramıdır (Yıldırım, 2004: 53). STK'lar kar amacı gütmeyen, devletle organik bir bağı olmayan, tek bir ulustan olma zorunluluğu bulunmayan, şiddeti benimsemeyen, mali yönden devlete bağımlı olmayan kuruluşlar olarak tanımlanabilir (Başlar, 2005: 24). STK'lar, yürüttükleri faaliyetlere, büyüklüklerine, kaynak sağlama durumlarına, coğrafi dağılımlarına, üyelik yapılarına, çıkar alanlarına, kurumsallaşma derecelerine ve felsefi yönelimlerine göre çok farklı biçimlerde ifade edilebilmektedirler. STK'lar, sivil toplumla iç içe geçmiş yapılar olduğundan batıda sivil toplum çoğu kez bu kuruluşlarla birlikte düşünülmektedir. Sivil toplumun bir parçası olan bu kuruluşlar, bireyleri ortak bir araya getiren yapılanmalardır (Otto, 1996: p. 110). İnsanlık tarihinde pek çok sosyo-ekonomik ihtiyacın toplumların bizzat kendi örgütlenmeleriyle karşılandığı bilinen bir gerçektir. Modern toplumlarda da, temsili yönetim yapılarının yanı sıra, toplumsal sorumlulukları gönüllü olarak üstlenmeyi hedefleyen örgütlenmelerdir (Anon, 1996:10-11), STK'ların kamusal alanın temel aktörlerinden biri haline geldiği ve bu kuruluşlara Türkiye'de verilen önemin giderek artmakta olduğu ayrıca, son 10 yılda hem sayılarında, hem de faaliyet gösterdikleri alanların çeşitliliğinde bir artış olduğu da gözlemlenmektedir (http://stk.bilgi.edu.tr, 2008).

Avrupa ve Amerika'nın yanında tüm dünyada artan etkinliği açıkça görülen STK'lar, Türkiye'nin AB tam üyeliği yolunda geldiği mevcut aşamada ülkemiz için daha hassas bir konum ve daha büyük bir önem kazanmıştır. Avrupa ve Amerika'dan sonra Türkiye'de de somut bir güç odağı haline gelen ve yasama, yürütme, yargı ve medyadan sonra beşinci güç olarak toplum yapısındaki yerini alan STK; devlet ve ekonomi sektörlerinin yanında üçüncü bir sektör olarak meşruiyetini kazanmıştır. Bu gün STK'lar sadece yerel ve ulusal değil, bölgesel ve küresel bir nitelik kazanmış, toplumsal sorunlara etkili ve uzun-dönemli çözüm bulma sürecine aktif olarak katılarak bu temelde de siyasi aktörleri bu çözümleri yaşama geçirecek politikalar üretmeye yönlendirmek için çalışan farklı gönüllü örgütlerin devlet denetimi dışında kurduğu ortak alan olarak faaliyet göstermektedirler (Keyman, 2008:1). Yirminci yüzyılın son çeyreğine beligin bir şekilde damgasını vuran ve gündelik hayatın temel unsurlarını önemli ölçüde etkileyen küreselleşmenin STK'lara da gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde kaçınılmaz etkileri olmuştur (Hirst ve Thompson, 1998: 26). Dünya ölçütlerine paralel olarak STK'ların işlevleri daha somut ve pozitif olarak toplumun gündemine gelmiştir. Dernekler, vakıflar, klüpler, meslek odaları, sendikalar, eğitim, üretim, tüketim kooperatifleri v.b örgütler sayesinde bir yandan merkezi yönetimler kamu sektörü bir yandan da sivil toplum kendi örgütlü gücünün neler yapabileceğini görmüş, daha doğrusu halk kendi potansiyel gücünü keşfetmiştir. Merkezi yönetimlerin ülke insanlarını yakından ilgilendiren eğitim, sağlık, ekonomi, kültür, çevre ve insan kaynaklarını kullanma gibi tüm yaşamsal konularda STK'lar devreye girerek amaçları doğrultusunda çalışmalar yapmaya devam etmektedirler (Eryıl, 1998: 328).

Uluslararası ve yerel STK'lar devletlerin pek çok nedenle yetersiz kaldığı ya da devletler kanalıyla gerçekleştirilemeyen konularda roller üstlenmektedir. Devletlerin faaliyetlerinin dışında işlevlere

sahip olmaları, gönüllülük temelli hareket etmeleri ve düşük maliyetlerle birçok küresel nitelikli sorunla mücadelede etkili olmaları önemlerini arttırmaktadır (Aall, 1996: 7).

İçişleri Bakanlığı verilerine göre; Türkiye'deki dernek sayısı 79 bin 222 olup, geçmiş yıllara göre yaşlılar, yoksullar ve kadınlara ilişkin derneklerin sayısında artış olmuştur. Derneklerde erkek üyeler 5 milyon 921 bin 530 kişi ile çoğunluğu oluştururken, kadın üye sayısı ise 1 milyon 170 bin 264 dır. Bakanlık, dernek sayısındaki artışın nitelik açısından da anlam taşıdığını, 2005 yılında, 2004 yılına göre en fazla derneğin yaşlılar, yoksullar ve kadınlara yönelik olarak kurulduğunu belirtmiştir. 2004 yılında 2 bin 469 olan faaliyetteki kadın derneği sayısının 2005 yılında yüzde 105 artarak 5 bin 64'e çıktığını belirtmiştir (<http://www.dernekler.gov.tr>, 2008). Bu derneklerle söz edilen diğer kuruluşlar gerek ulusal gerekse uluslararası yürüttükleri farklı alanlardaki faaliyetlerle, gerek kadınlarla ilgili gerekse toplumsal sorunların çözümü için toplumu hareketlendirme, dolayısıyla da aktif ve sorumlu vatandaşlık anlayışını toplum içinde yaygınlaştırma işlevlerini sürdürmektedirler.

Türkiye'de STK'ların çoğu amaçları doğrultusunda yürüttükleri pek çok faaliyetin yanı sıra; özellikle kadınlara ve genç kızlara yönelik onları ülke çapında sosyal, kültürel, ve ekonomik yaşama kazandırmak, istihdam olanaklarını arttırmak için de faaliyet göstermektedirler. Bu faaliyetler istihdam garantili meslek eğitimi, istihdam garantili meslek edindirme kursları, istihdam garantili işgücü yetiştirme kursları, kendi işini kurmak isteyenlere yönelik meslek edindirme kursları, meslek geliştirme kursları, beceri ve kapasite geliştirme programları, kadınların el emeği ürünlerini değerlendirmeye yönelik çalışmalar v.b olarak sıralanabilir. Bu çalışmaların bir kısmı uluslararası kuruluşlarla, bir kısmı yerel yönetimlerle, bir kısmı da hükümetle ortaklaşa yapılan çalışmalardır. Bu bağlamda kadın nüfusun özellikleri incelendiğinde; 2007 yılı Nüfus Sayımı sonuçlarına göre 70.586.256 olan toplam ülke nüfusumuzun 35.209.723' ünün kadın olduğu, kadınların işgücüne katılımı, sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir unsuru olarak kabul edilmekle birlikte, işgücüne katılım oranlarının düşük olup, yıllara göre azalma gösterdiği görülmektedir (www.tuik.gov.tr, 2008). Ayrıca OECD 2006 istihdam raporuna göre Ülkemiz, %26.5 seviyesinde olan kadınların işgücüne katılma oranı ile 30 OECD ülkesi içinde "en kötü" durumda olan ülkedir. Türkiye'de istihdam edilen kadınların çalışabilir yaşta kadın nüfusa oranı 2005 yılında %23.7'ye gerilemiştir. 30 OECD ülkesi içinde yine en kötü durumda olduğumuz bu oran Türkiye'den sonra en düşük olan Meksika'da bile % 41.5 düzeyindedir. Türkiye 30 ülke arasında %10.6'lık kadın işsizlik oranı ile 7'inci sırada bulunmaktadır. 15-24 yaş grubundaki genç kadınlarda işsizlik oranı %19.3'dür. Ülkemizde yaklaşık her 5 genç kadından 1'i işsiz durumdadır. TÜİK 2006 yılı verileri incelendiğinde ise; kadınların işgücüne katılma oranı Türkiye genelinde %24.9 dur. Yani her 4 kadından sadece 1'i işgücüne katılmaktadır. Kadın istihdam oranı %22.3'e gerilemiştir. Özellikle de kadınlarının işgücüne katılım oranlarında ciddi bir düşüş olduğu göze çarpmaktadır (Sarieroğlu, 2007: 31-36). Bu sonuçlarla benzerlik gösteren Avrupa yaşama ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Vakfınca 2007 yılında yapılan Birinci Avrupa Yaşam Kalitesi Anketi: Türkiye'de Yaşam Kalitesi adlı çalışmada belirtildiği üzere; aile işçisi, işsiz, emekli, eğitimde ve hasta malul durumda olanlar dışında çalışan kadın oranı % 12,0 ev kadını oranı %69,0 dır (Avrupa Yaşama ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Vakfı, 2008:5). Yine Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) araştırma servisine yapılan araştırma da 15-29 yaş grubundaki genç kızlardan %66,0'nın ne öğrenim gördüğünü ne de çalıştığını ortaya koymaktadır. Yani yaklaşık 5,5 milyon " Ev Kızı" 16 Avrupa ülkesinin nüfusundan fazladır. Bu durum OECD'nin Education at a Glance 2007 verileri, OECD'ye üye ve aday 30 ülke arasında öğrenim görmeyen, istihdam edilmeyen ve iş aramayan genç kızların çağ nüfusuna oranının açık arayla en yüksek Türkiye'de olduğunu göstermektedir. (Anon, 2008: 22). Türkiyede kanunlardaki eşitlikçi yapıya rağmen, kadının niteliksel gelişimini ve işgücü piyasasına girişini sağlayacak gerekli mekanizmaların oluşmaması nedeniyle kadın istihdamı temel sorun alanlarından biri olarak varlığını sürdürmektedir (www.ksgm.gov.tr, 2008).

Türkiye'de kadınların istihdam ve işgücüne katılımı konusundaki bu bilgiler doğrultusunda; STK'larca yürütülmekte olan ve gelecekte gerçekleştirilmesi planlanan faaliyetlerin, bilimsel araştırma ve çalışmalara dayandırılması, yeterince görüş alış verişi sağlanabilmesi için ilgili tarafların ve kamuoyunun görüşlerine açılması ve görüşlerin uygun ortamlarda paylaşılarak sunulması gerekmektedir. STK'ların etkinliğini belirleyen en önemli unsurlardan birisi olan politika oluşturma sürecine katkı sağlayacak benimsenen politikalarla ilgili etki analizlerinin yapılması ve sonuçlarının kamuoyu ile paylaşılması da önem taşımaktadır.

Bu çalışmada Ankara Çankaya Sağlık Grup Başkanlığına bağlı Oran Sağlık Ocağının bulunduğu bölgede oturan ev kadınlarının çalışma yaşamına katılım konusundaki görüşleri incelenmiş ve elde edilen veriler STK'larca yürütülen kadın istihdamı faaliyetleri çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Yöntem

Çalışma, Ankara Çankaya Sağlık Grup Başkanlığına bağlı Oran Sağlık Ocağının bulunduğu bölgede oturan yaş, öğrenim durumu ve sahip oldukları çocuk sayısı farklı ev kadınlarının çalışma yaşamına katılım konusunda görüşlerinin incelenmesi amacıyla planlanmış ve yürütülmüştür. Çankaya Sağlık Grup Başkanlığına bağlı Oran Sağlık Ocağının bulunduğu bölgedeki toplam hane sayısı evren alınarak evreni temsil edebilecek örneklem sayısı istatistiksel olarak belirlenmiş, toplam 384 ev kadını araştırmaya alınmıştır.

Araştırma yapılacak kişilerin seçiminde sağlık ocaklarında bulunan ev tespit fişlerinden yararlanılmıştır. Her bölgedeki toplam hane sayısı, o bölgede uygulanacak anket sayısına bölünerek örnek aralığı saptanmıştır. Daha sonra çıkan hane araştırma kapsamına alınmıştır. Toplam anket sayısına ulaşıncaya kadar seçime devam edilmiştir. Ayrıca her asıl örneğin bir öncesindeki ve bir sonrasındaki hane yedek örnek olarak alınmıştır. Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından hazırlanan anket formuna bağlı kalınarak ev kadınları ile yüz yüze yapılan görüşmeler sonucu toplanmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen veriler SPSS Wın 10.0 programı ile değerlendirilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

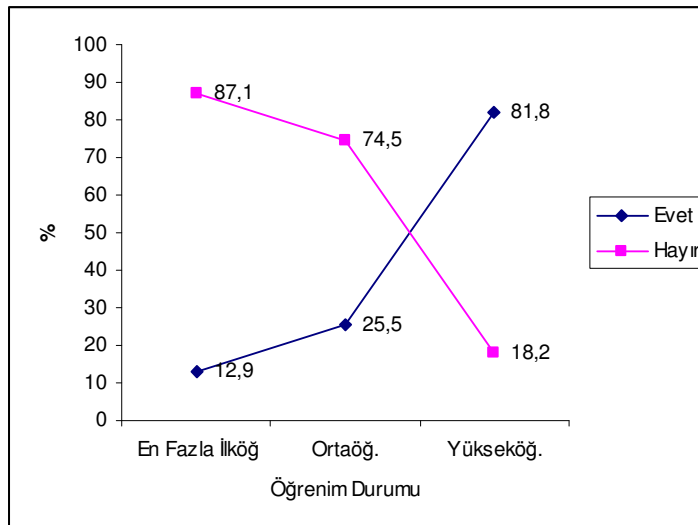
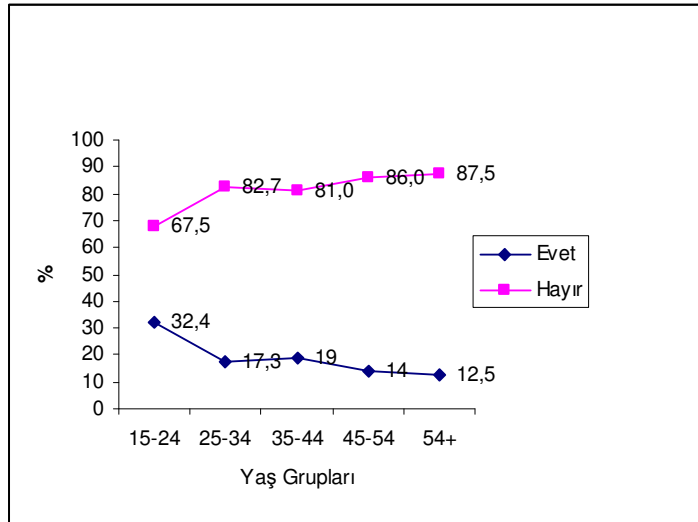
Genel Bilgiler

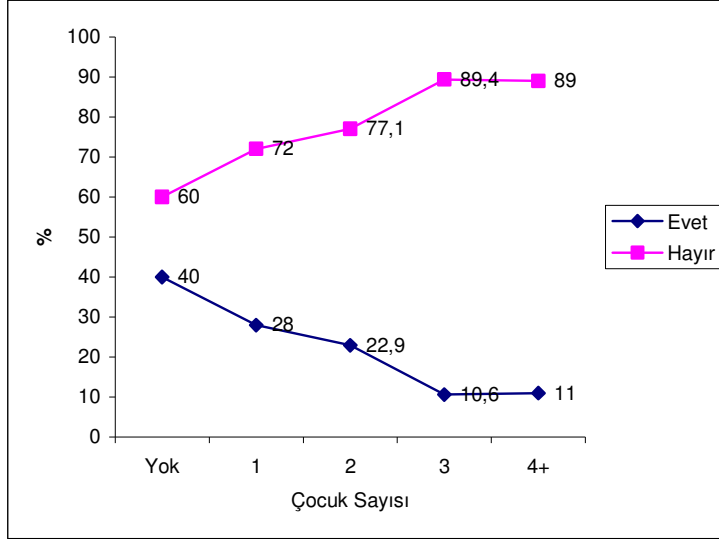
Araştırma kapsamına alınan kadınlar arasında 35-44 yaş grubunda olanlar (%30,2), en fazla ilköğrenim görmüş olanlar (%70,6) ve 2 çocuğa sahip olanlar (%27,3) yüksek orandadır.

Kadınların Daha Önce Çalışma Durumu

Araştırmanın yapıldığı dönemde kadınların tamamı çalışmamakla birlikte 70 kadın (%18,2) daha önce çalıştıklarını belirtmişlerdir. Hiç çalışmamış olan kadın sayısı 314 (%81,8) tür. Genel olarak bakıldığında 35-44 yaş grubunda yer alanlar ($p>0.05$) ve 4 ve daha fazla sayıda çocuğa sahip olanlar dışında yaş ve çocuk sayısı ($p<0.05$) azaldıkça, öğrenim düzeyi ise arttıkça ($p<0.05$) daha önce çalıştığını belirten kadınların oranı artmaktadır(Grafik 1).

Grafik 1: Kadınların Daha Önce Çalışma Durumu ve Açıklayıcı Değişkenler

Kadınlardan Daha Önce Çalışmış Olanların Çalıştıkları İş

Daha önce bir işte çalışmış olan kadınlar (70 kadın) arasında "büro elemanı-sekreter" olarak çalıştığını belirtenler (%24,3) en yüksek oranda olup bunu sırasıyla "işçi" (%17,1), "memur" (%14,3) olarak çalışanlarla bunu, "evde el işi" yapanların (%12,9) ve "günlük işlere" gidenlerin (%11,4) izlediği bulunmuştur. Türkiye'de kadınların istihdamının ikinci sırada yoğunlaştığı sektör "hizmetler" sektörüdür (K.S.S.Gn.Md. 2004:8). Elde edilen bulguda da ilk sırada yer alan iş bunu doğrudan niteliktedir. Kadınların daha önce çalıştıkları iş türü yaş, öğrenim durumu ve sahip olunan çocuk sayısı açısından incelendiğinde de sıralaması değişmekle birlikte tüm gruplarda belirtilen işlerde çalışanların ağırlık taşıdığı görülmüştür.

Kadınların Çalışma Yaşamından Ayrılma Nedenleri

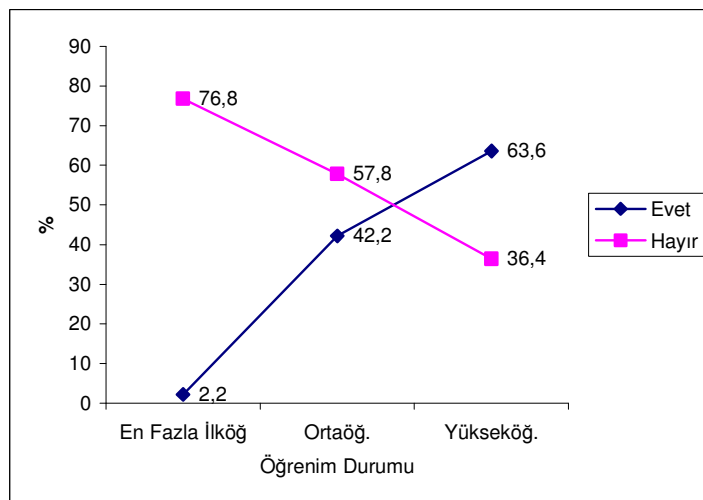
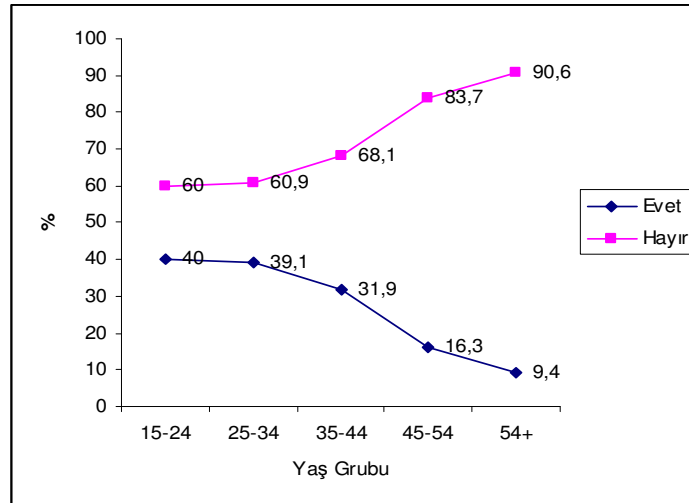
Daha önce çalışan kadınlar (70 kadın) çalışma yaşamından ayrılmalarına ilişkin çeşitli nedenler belirtmişlerdir. Bu nedenler arasında %28,6 ile "evlenme", %17,1 ile "doğum yapma", %11,4 ile "ailenin istememesi", %10,0 ile de "yaş ve sağlık" gelmektedir. İlkaracan'ın yapmış olduğu çalışmada da daha önce çalışmış olan kadınların yarısından fazlasının işlerini ailevi nedenlerle terk ettikleri belirlenmiştir. Ailevi nedenler; evlenmek ya da doğum, eşleri ya da ailelerinin istekleri, eve çocuklara ya da ailenin hasta bireylerine bakmak şeklinde açılmaktadır (İlkaracan,1998:8). Araştırma kapsamına alınan ve daha önce çalıştığını belirten kadınlar "15-24" (%38,5), "25-34" (%36,8), "35-44" (%22,7) yaş gruplarında "evlenmeyi", "45-54" yaş grubunda "yaş ve sağlığı", "54+" yaş grubunda eşit oranlarla (%25,0) "evlenmeyi", "doğum yapmayı", "yaş ve sağlığı" ve "maaş azlığı ve sigorta olmamasını" çalışma yaşamından ayrılma nedenleri arasında ilk sırada belirtmişlerdir. Çalışma yaşamından ayrılma nedenleri arasında "en fazla ilköğrenim" (%22,9) ve "ortaöğrenim" (%38,5) düzeyindeki kadınlar "evlenmeyi", "yükseköğrenim" düzeyindeki kadınlar ise "doğum yapmayı" (%33,3) en yüksek oranda belirtmişlerdir, Çocuğu olmayanlar arasında eşit oranlarla (%30,0) "evlenme" ve "ailenin istememesini", "1 çocuk" sahibi olanlar arasında (%57,1) "evlenme", "2 çocuğu" olanlar arasında (%36,4) "taşınma", "4 ve daha fazla sayıda çocuğu" olanlar arasında da (%45,5) "yaş ve sağlık" çalışma yaşamından ayrılma nedenleri olarak ilk sırada yer almaktadır.

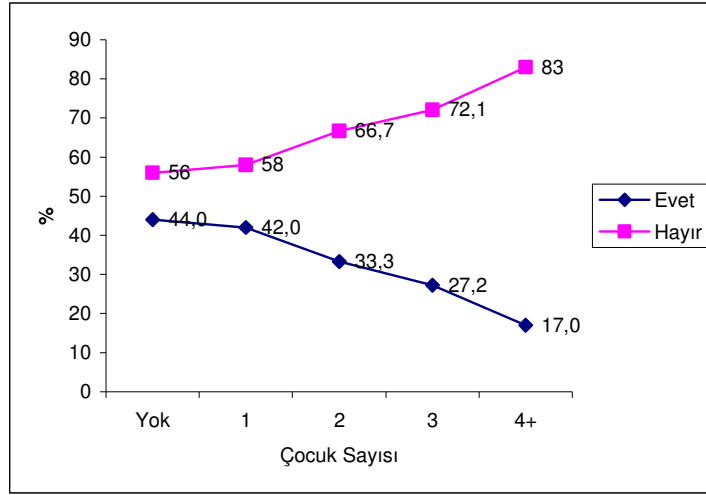
Kadınların Çalışmayı İsteme Durumu

Araştırma kapsamına alınan kadınların çoğunluğu (%70,6) çalışmak istemediklerini belirtmişlerdir. Çalışmak istediğini belirtenlerin oranı %29,4'dür. Kadınların çalışmak isteme durumu yaş, öğrenim durumu ve sahip olunan çocuk sayısına göre incelendiğinde de yaş, öğrenim ve çocuk sayısının farklı olduğu tüm gruplarda çalışmak istemediğini belirtenler en yüksek orandadır. Kadının çalışmak istemesi, çalışmak zorunda kalması ve çalıştırılmak istenmesi ayrı ayrı şeylerdir (Beşer, 2003: 26). Her ne kadar bu husus dikkate alınsa da bu bulgu dikkat çekici niteliktedir. Bu oran yaş ve çocuk sayısı arttıkça, öğrenim düzeyi azaldıkça çalışmak istemediğini belirten kadınların oranı da artmaktadır ($p < 0.05$) (yaş: 15-24: %60,0, 25-34: %60,9, 35-44: %68,1, 45-54: %83,7, 54+: %90,6 öğrenim durumu: en fazla ilköğrenim: %76,8, ortaöğrenim: %57,8 yükseköğrenim: %36,4 çocuk sayısı: çocuk yok: %56,0, 1 çocuk: %58,0 2 çocuk: %66,7, 3 çocuk: %72,1, 4 ve daha fazla çocuk %83,0. Kadınların çalışmak isteme durumu yaş, öğrenim durumu ve sahip olunan çocuk sayısına göre incelendiğinde de durum benzerlik göstermekte olup tüm gruplarda

çalışmak istemediklerini belirtenler en yüksek orandadır. Yaş ve çocuk sayısı arttıkça öğrenim düzeyi düşükçe istemediğini belirten kadınların oranı da artmaktadır ($p<0.05$) (Grafik 2). Bu noktada araştırmaya katılan kadınların arasında en fazla ilköğrenim görmüş olanların çoğunlukta olduğunun bulunmuş olması ve ayrıca araştırmanın uygulanması sırasında da bölgede oturan ailelerin sosyo-ekonomik düzeylerinin daha çok düşük olarak nitelendirilebilir olduğunun gözlemlenmiş olması bu sonuçlarda etkili olabilir. Çünkü bilinen bir gerçek kadınların eğitim düzeyleri arttıkça işgücüne katılım ve katılım olanakları artmaktadır(K.S.Gn.Md., 2008). Diğer yandan bir diğer gerçek kadın istihdamının en yüksek olduğu çevre, üst sosyo-ekonomik sınıflardır. Düşük yaşam standartlarının egemen olduğu alt sınıflarda ailenin ihtiyacı olmasına rağmen sahip olunan toplumsal ve geleneksel değerlerden dolayı kocasının rızası olursa çalışabileceği işlerde işgücüne katılabilmektedir(Kocacık; Gökaya, 2005:200). Bunların yanı sıra bu bulgu, çalışmanın giriş bölümünde yer alan bilgiler ve çalışmanın amacı doğrultusunda değerlendirildiğinde peki neden sorusunun akla gelmemesi olası değildir. Ancak elbette sadece bu bulguya dayanarak kesin bir yargıya varmak yanıltıcı olabilir. Çünkü gerek kız çocukları ve kadın eğitimi, gerekse kadın istihdamı konusunda yerel yönetimlerle, kamu ile ve bizzat STK'ların gerçekleştirmiş oldukları ve halen yürüttükleri son derece ümit verici projelerin varlığı söz konusudur. Bunların hepsinin hedefi de kadın emeğinin niteliğini yükselterek kadının iş yaşamının içinde kayıtlı olarak varlık göstermesini sağlamaktır. Dolayısı ile konuya ilişkin yapılacak detaylı çalışmalara ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Grafik 2: Kadınların Çalışmak İsteme Durumu ve Açıklayıcı Değişkenler

Kadınların Çalışmak İstedikleri İş Türü

Araştırma kapsamına giren ve çalışmak istediğini belirten (113 kadın) kadınların %37,2'si "memur" olarak çalışmak istemekte, bunu %17,7 ile "sekreter" olarak çalışmak isteyenler, % 11,5 ile "konfeksiyon" da çalışmak isteyenler izlemektedir. Konu kadınların yaşı, öğrenim durumu ve sahip oldukları çocuk sayısı açısından incelendiğinde de "15-24" ve "55+" yaş grupları ile "1 çocuk" sahibi olanlar dışında tüm gruplarda "memur" olarak çalışmak istediğini belirtenler en yüksek orandadır. (yaş:25-35:%41,9, 35-44: %43,2, 45-54: %21,4-öğrenim durumu: en fazla ilköğrenim: %34,9, ortaöğrenim: %37,2, yükseköğrenim: %57,1- çocuk sayısı: çocuk yok: %36,4, 2 çocuk: %47,1 3 çocuk: %31,0, 4 ve daha fazla çocuk: %33,3). "15-25" yaş grubunda yer alanlar (%37,5) ile "1 çocuk" sahibi olanlarda ise (%42,9) "sekreter" olarak çalışmak isteyenler ağırlık taşımakta olup, "54+" yaş grubunda bulunan kadınlar arasında eşit oranlarla (%33,3) "evde dikiş dikmek" ve "evde çocuk bakmak" isteyenlerle "ne iş olursa" yapmak istediğini belirtenler önde gelmektedir. Bu yaş grubunda bunların dışında işlerde çalışmak istediğini belirten kadına rastlanmamıştır.

Kadınların Çalışmak İsteme Nedenleri

Çalışmak istediğini belirten kadınların (113 kadın) yaklaşık yarısı (%45,1) "aile bütçesine katkı sağlamak", %21,2'si "emeklilik imkanı elde etmek", % 16,8'i "kendisine ait paraya sahip olmak" için çalışmak istemektedir. Kadınların çalışmayı isteme nedenleri kadınların yaşı, öğrenim durumu ve sahip oldukları çocuk sayısı açısından incelendiğinde de durum benzerlik göstermekte olup "45-54", "54+" yaş grupları ile yükseköğrenim görmüş kadınlar dışında yaş ($p < 0.05$), öğrenim durumu ($p > 0.05$) ve çocuk sayısı ($p > 0.05$) açısından farklılık gösteren tüm gruplarda çalışma yaşamına katılmayı isteme nedenleri arasında "aile bütçesine katkı olur" cevabını verenlerin en yüksek oranda olduğu görülmüştür. 45-54 yaş grubunda yer alan kadınlar eşit oranlarla (%28,6) "aile bütçesine katkı olur" ($p < 0.05$), "emeklilik imkanım olur" ($p > 0.05$), "54+" yaş grubunda yer alanlar eşit oranlarla "aile bütçesine katkı olur" ($p > 0.05$), "bir işle meşgul olurum" ($p > 0.05$), yükseköğrenimde yer alanlar yine eşit oranlarla (%28,6) "aile bütçesine katkı olur" ($p < 0.05$). "dış dünyaya açılmamı sağlar" ($p < 0.05$), "evde söz hakkımın anmasını sağlar" ($p < 0.05$) cevabını vermişlerdir.

Kadınların Çalışmamayı İstememe Nedenleri

Araştırma kapsamına alınan kadınların %70,6'sı çalışmak istemediklerini belirtmişlerdir. Çalışmak istemediğini belirten kadınlar "çalışmak istememe nedenleriniz nelerdir" sorusuna birbirine yakın oranlarda olmak üzere sırasıyla "yaşım uygun değil" (%38,7) ve "eşim, ailem, çocuklarım istemez" (%36,2) ve "ev işlerini aksatmamak" (%16,2) cevabını vermişlerdir. Bu durum kadınların, toplumda egemen olan cinsiyete dayalı iş bölümüne bağlı olarak, ücret karşılığı çalışmanın aile içi görevlerden sonra ikincil konumda geleceği düşüncesini içselleştirmiş olmalarına (İlkkaracan, 1998:5) bağlanabilir. Çalışmayı istememe nedeni olarak "eşinin, ailesini, çocuklarının istemeyeceğini" belirtenler "15-24" (%75,0) ve "25-34" (%56,7) yaş gruplarında ($p < 0.05$), "en fazla ilköğrenime" sahip olanlarda (%41,3) ($p < 0.05$) "çocuğu olmayanlar" (%64,3) ile "1 çocuk" (%62,1) sahibi olanlarda ($p > 0.05$) ağırlık taşımaktadır. "Yaşının uygun olmaması" nedeniyle çalışmak istemeyen kadınlar ise "35-44" (%30,4), "45-54" (%76,4), "54+" (%89,7) yaş gruplarında ($p < 0.05$). "ortaöğrenim" düzeyinde (%37,3) ($p > 0.05$) "3 çocuk" (%45,3), "4 ve daha fazla sayıda çocuk" sahihi olanlarda (%55,4) ($p < 0.05$) en yüksek orandadır. Yükseköğrenim düzeyindeki kadınlar arasında eşit oranlarla (%50,0) "yaşı uygun olmadığı" ($p > 0.05$) ve "çalışmayınca çocuklarına daha iyi eğitim verebileceği"

($p < 0.05$) için, "2 çocuk" sahibi olan kadınlar arasında ise eşit oranlarla (%30,0), "yaşı uygun olmadığı" ($p < 0.05$) ve "eşi, ailesi, çocukları istemediği" için ($p > 0.05$) çalışmak istemediğini belirtenler önde gelmektedir. Yaş ($p < 0.05$), öğrenim düzeyi ($p > 0.05$) ve çocuk sayısı ($p < 0.05$) arttıkça "yaşının uygun olmaması" nedeniyle çalışmak istemediğini belirten kadınların oranı artmakta, 2 çocuğa sahip olan kadınlar dışında "eşinin, ailesinin ve çocuklarının istememesi" nedeniyle çalışmak istemediğini belirtenlerin oranı azalmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1: Kadınların Çalışmayı İstememe Nedenleri ve Açıklayıcı Değişkenlere İlişkin χ^2 ile p değerleri

Çalışmak İsteme Nedenleri	Yaş Grubu		Öğrenim Durumu		Çocuk Sayısı	
	χ^2	p	χ^2	p	χ^2	p
Eğitimim yok	7,907	$p > 0,05$	1,848	$p > 0,05$	9,414	$p > 0,05$
Yaşım uygun değil	163,86	$p > 0,05$	3,061	$p > 0,05$	40,29	$p < 0,05$
Evin geçimini erkek sağlar	1,750	$p > 0,05$	6,001	$p < 0,05$	2,163	$p > 0,05$
Çalışmayınca çocuklarıma daha iyi eğitim verebilirim	25,817	$p < 0,05$	6,347	$p < 0,05$	10,507	$p < 0,05$
Ev işlerini aksatmamak için	7,068	$p > 0,05$	1,466	$p > 0,05$	1,618	$p > 0,05$
Ekonomik problemimiz olmadığı için	Uygulanamadı	Uygulanamadı	Uygulanamadı	Uygulanamadı	Uygulanamadı	Uygulanamadı
Kadının yeri evidir	5,743	$p > 0,05$	5,55	$p > 0,05$	0,41	$p > 0,05$
Eşim, ailem, çocuklarım istemez	20,144	$p < 0,05$	19,42	$p < 0,05$	6,151	$p > 0,05$
Çalışmak kadının yükünü daha da artırıyor	Uygulanamadı	Uygulanamadı	Uygulanamadı	Uygulanamadı	Uygulanamadı	Uygulanamadı
Ailemin sosyal ilişkileri zayıflar	Uygulanamadı	Uygulanamadı	Uygulanamadı	Uygulanamadı	Uygulanamadı	Uygulanamadı
Ne iş yapacağımı bilmiyorum	Uygulanamadı	Uygulanamadı	Uygulanamadı	Uygulanamadı	Uygulanamadı	Uygulanamadı
Sağlık nedeni ile	Uygulanamadı	Uygulanamadı	Uygulanamadı	Uygulanamadı	Uygulanamadı	Uygulanamadı

Sonuç

Ülkemizde kadının işgücüne katılımında yasal açıdan herhangi bir ayırım olmamasına rağmen hala bu durum rakamlara yansımamaktadır. Bunu aşabilmenin yolu da yasalardan çok toplumsal anlayış, davranış, değer ve düşünce biçimlerimizi gözden geçirmek, sorgulamak ve değiştirmektir. Bir diğer önemli husus Türkiye'de STK-Devlet ilişkisi dışında STK-Toplum ilişkisidir. STK'ların misyon ve vizyonlarının bilincinde olmaları ve bu doğrultuda projeler üretmeleri gerekmektedir. Ayrıca STK'ların giderek finansal kaynak arama peşinde olan, kapasite sorunları üzerinde odaklaşan ve örgütsel büyümeye daha fazla önem veren profesyonel bir yapıya girmeleriyle birlikte, üstlendikleri toplumsal sorunların/taleplerin kamusal tartışma alanını genişletme işlevini ikinci plana atmaları kendi aralarındaki ilişkilerde de dayanışmanın giderek azalmasına yol açmaktadır. STK'lar alanında iletişim ve işbirliği olanaklarının azlığı yapılan çalışmalarla ilgili raporlama eksiklikleri ciddi problemler doğurmaktadır. STK'ların etkinliğini belirleyen hususlardan birisi olan politika oluşturma sürecine katkı sağlayacak bilimsel çalışmalar hazırlamaları ve yapılan çalışmalardan yararlanmaları gerekmektedir. Bunların yanı sıra son dönemde gelişen kadının toplumsal cinsiyetine ilişkin görüş, eğilim ve politikaların da göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Aall, Pamela R. (1996), "NGOs and Conflict Management", Peaceworks 5, Responses to International Conflict Highlights From The Managing Chaos Conference, United States Institute of Peace.
- Anon. (1996) Sivil Toplum Kuruluşları (STK) Rehberi, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Anon. (2008). Kalkınmada Anahtar Verimlilik, Mart 20(231), 22
- Avrupa Yaşama ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Vakfı, Birinci Avrupa Yaşam Kalitesi Anketi: Türkiye'de Yaşam Kalitesi. <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2007/33/tr/1/ef0733tr.pdf> . 8.05.2008.
- Başlar, K.(2005). Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, s. 24.
- Beşer, F. (2003). Kadının Çalışması ve Sosyal Güvenliği. Bilge Yayınları, İstanbul.
- Eryıl, B (1998). "Kadın İstihdamı Konusunda Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü". 4. Ulusal Kadın Çalışmaları Toplantısı. Ege Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi ve Ege Kadın Araştırmaları Derneği, Bornova Can Ofset, İzmir.
- Kocacık, F; Gökkaya Veda, B. (2005). "türkiye'de Çalışan Kadınlar ve Sorunları". C.U. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, (6):1, 200.
- Hirst, Paul ve Grahame Thompson (1998). Küreselleşme Sorgulanıyor (Çeviri: Çağla Erdem ve Elif Yücel), İmge, Ankara.
- K.S.S.Gn.Md. (2004) İstatistiklerle Kadının Durumu. Can Ofset, Ankara.
- İlkkaracan, İ.(1998)."Kentli Kadınlar ve Çalışma yaşamı".74. Yılda Kadınlar ve Erkekler. Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- <http://www.dernekler.gov.tr>, 10.05.2008
- www.ksgm.gov.tr, 14.06.2008
- <http://www.stk.bilgi.edu.tr>, 5.06.2008
- <http://www.tuik.gov.tr>, 6.07.2008
- Keyman, E. F. Avrupa'da ve Türkiyede Sivil Toplum. <http://www.stgm.org/docs/1123446441Avrupadaveturkiyedesiviltoplum.doc> ,14.06.2008
- Sarıeroğlu, J. (2007). "Çalışma Hayatı ve Kadın" . Çelik-İş Sendikası Aylık Yayın Organı, 1 (21). 31-36.
- Otto D., "Nongovernmental Organizations in the United Nations System: The Emerging Role of International Civil Society", Human Rights Quarterly, Vol. 18, 1996, p. 110. <http://deltur.cec.eu.int/sivil.rtf>, 28.12.2001.
- Yıldırım, İ. (2004). Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim, Ankara, Seçkin Kitabevi, , s. 53.

ENERJİ SEKTÖRÜNDE BARIŞIN ÖNEMİ: TÜRKİYE-AZERBAYCAN PETROL VE DOĞALGAZ BORU HATLARI ÖRNEĞİ

Doç.Dr. Meliha Ener
ÇOMÜ BİİBF
Orhan Ahmedov
ÇOMÜ BİİBF

Özet

Enerji arz güvenliği için istikrarın ne denli önemli olduğu Kafkaslarda baş gösteren siyasi olaylardan sonra açıkça görülmektedir. Bölgesel ve küresel barış ülkelerarası ekonomik ilişkilerin en önemli konularından olan enerji işbirliğinin de düzenli sürdürülmesinin güvencesidir.

Günümüzde, Gürcistan'da yaşanan son olaylar çerçevesinde enerji arz güvenliğinin gerekliliği daha da önem kazanmıştır. Bu enerji hatlarında barış ve güvenliğin sağlanması açısından pek çok bölge ülkesine örnek olan, Türkiye'nin önemi daha da artmaktadır. Halihazırdaki ham petrol boru hattı geçiş yolları üzerinde olan Türkiye'nin yeni yapılması planlanan boru hatlarının da geçiş yollarının üzerinde bulunması, bölgedeki barış ve güvenliğin önemini bir kat daha arttırmaktadır. Türkiye'den geçen hatların Avrupa'nın petrol ve doğal gaz ihtiyacının belli bir bölümünü karşılıyor olması (gelecekteki projelerle bu oranda artış beklenmesi de söz konusudur), bölge barışının sağlanmasının Avrupa açısından da son derece önemli olduğunu göstermektedir. Planlanan ve devam eden petrol ve doğal gaz projelerinin devamlılığı yoluyla Avrupa'ya petrol ve doğal gaz akışının devam edebilmesi için bölge ülkelerindeki barış ve güvenliğin sağlanması bir zorunluluktur.

Anahtar Kelime: Enerji, Barış, Türkiye

IMPORTANCE OF PEACE IN ENERGY SECTOR: THE CASE OF TURKEY-AZERBAIJAN PETROL AND NATURAL GAS PIPELINES

Abstract

The importance of political stability for security of energy supply has recently been observed during caucasian conflict. Regional and global peace is needed to continue energy cooperation which is a main topic of international economic relations.

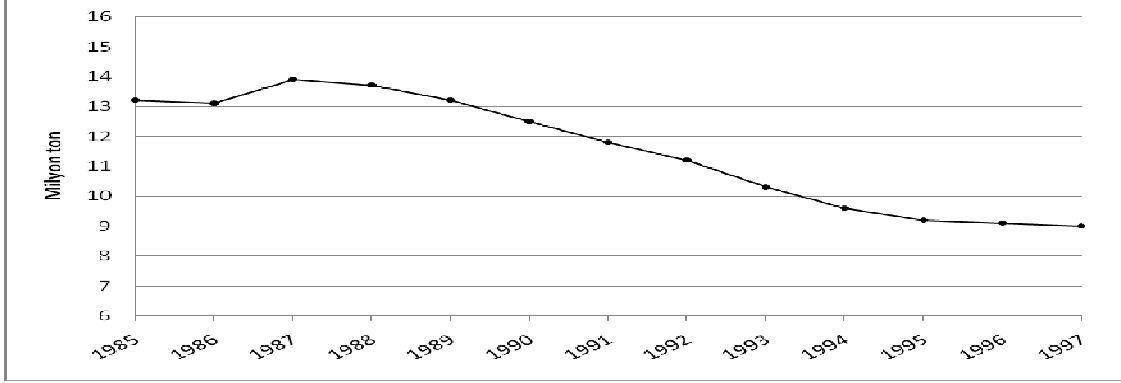
Today, security of energy supply has been taken into consideration after political clashes in Georgia. For this reason, Turkey has a remarkable role to establish the security of energy lines. Recently, planning energy lines increase the importance of Turkey which is located on the energy lines supplying the petrol and natural gas demand of Europe in a great degree. Therefore, peace in the regional countries is required to realize the projects of petrol and natural gas passage to Europe.

Keywords: Energy, Peace, Turkey

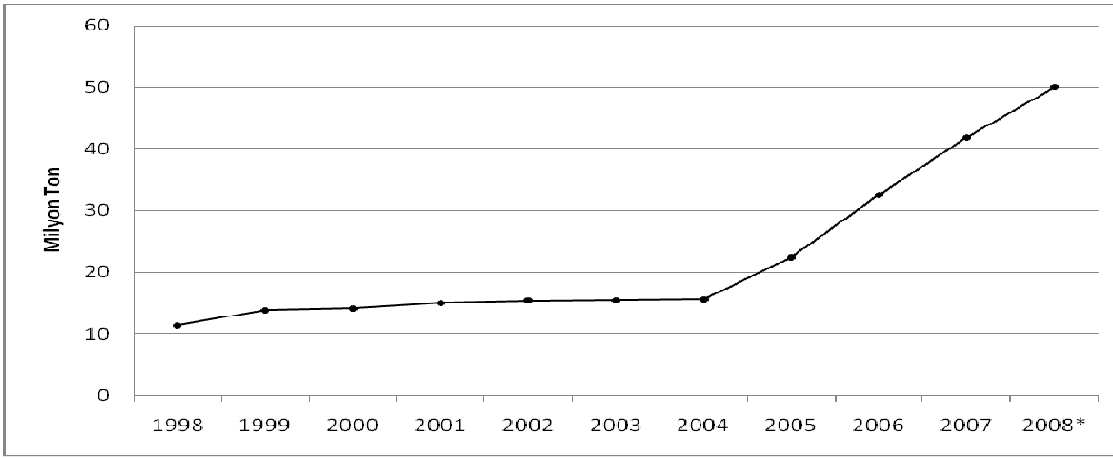
Bölgede enerji arz güvenliği için istikrarın ne denli önemli olduğu Kafkaslarda baş gösteren siyasi olaylardan sonra açıkça görülmektedir. Bölgesel ve küresel barış ülkelerarası ekonomik ilişkilerin en önemli konularından olan enerji işbirliğinin de düzenli sürdürülmesinin güvencesidir.

1. ENERJİ ÜRETİMİNDE SİYASİ İSTİKRAR ve BARIŞIN ÖNEMİ

Yirminci yüzyılın başından itibaren bütün dünyada, İkinci Dünya Savaşı ve sonraki dönemlerde Sovyetler Birliği'nde, en fazla petrol üreten bölgelerden Azerbaycan'da petrol üretimi (SSCB'nin çöküşünün yaklaştığı dönemlerde) hızlı bir şekilde düşmeye başlamıştır. Bu durum Grafik 1'de açıkça görülmektedir. 1987 yılından başlayarak Sovyetler Birliği'nin dağıldığı 1991 yılına kadar ve ondan sonraki dönemlerde petrol üretimi düzenli olarak azalmış, bu durum 1997 yılına kadar devam etmiştir. 1998 yılından başlayarak 2004 yılına kadar Azerbaycan'da yabancı enerji şirketleriyle işbirliği sonucu, petrol üretiminde istikrarlı bir artış izlenmiş, 2004-2008 yılları arasında ise bu artış hız kazanmıştır (Grafik 2). Bütün bu yıllar bölgede siyasi istikrarın, sürdürüldüğü dönemlere denk gelmektedir.

Grafik 1. 1985-1997 Yılları Arasında Azerbaycan'da Petrol Üretimi

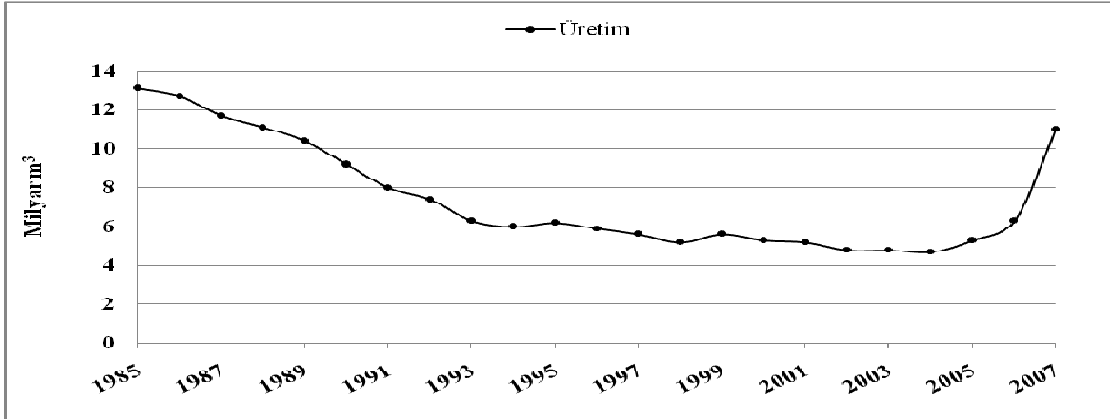
Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2007.

Grafik 2. 1998-2007 Yılları Arasında Azerbaycan'da Petrol Üretimi

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2007.

* Azerbaycan Hükümetinin 2008 yılı için tahminidir.

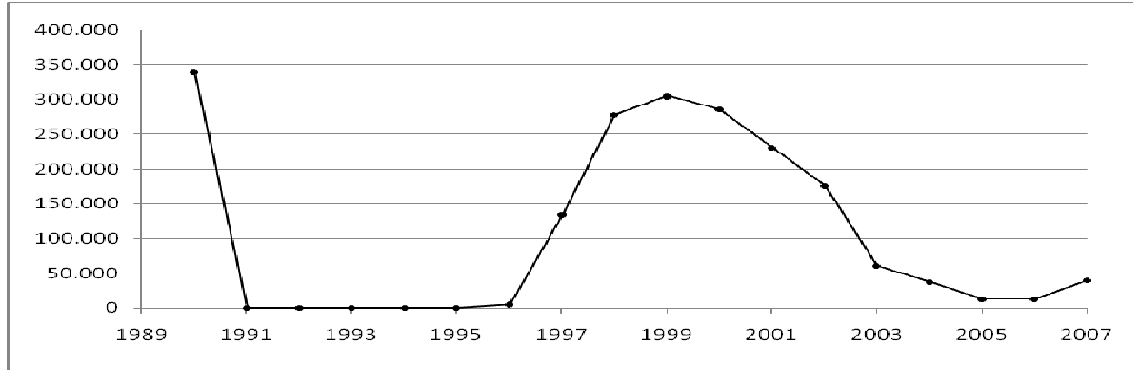
Azerbaycan'da doğalgaz üretimini gösteren gelişme DE, Grafik 3'te sergilenmiştir. Bu grafikten görüldüğü gibi 1985-1993 yılları arasında sürekli ve hızlı bir gerileme mevcuttur. 1994-2004 yılları arasında doğalgaz üretimindeki gerileme yavaşlamıştır. Sonraki yıllarda ise artış görülmektedir.

Grafik 3. Yıllara Göre (1985-2007) Azerbaycan'da Doğalgaz Üretimi

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2007; SOCAR 2008

Ortadoğu bölgesinde ise siyasi istikrarın ve barışın bozulmasının Kerkük-Yumurtalık (Irak-Türkiye) Ham Petrol Boru Hattı'ndan taşınan petrolün miktarını ne denli etkilediği Grafik 4'ten görülmektedir.

Grafik 4. Yıllar İtibariyle Irak'tan Taşınan Ham Petrol Miktarı (Bin Varil)

Kaynak: BOTAŞ 2008, Ham Petrol Boru Hattı Taşımacılığı
<http://www.botas.gov.tr/faliyetler/hampetrol.asp>

Grafik 4'den görüldüğü gibi, 1991-1996 yılları arasında Körfez Krizi sonucu bu hattın ham petrol taşınması sıfıra inmiş, 1997 yılından itibaren petrol taşınmasına devam edilmiştir. 2003 yılından başlayarak ABD'nin Irak'a müdahalesi sonucu ise, taşınması gereken ham petrol büyük oranda azalmıştır. 2007 yılında bu hatla taşınan ham petrol miktarı 1990 yılındaki değerden 9 kat az olmuştur.

Tablo 1. 2008 Yılı'nın İlk Altı Ayında Türkiye Üzerinden BTC (Bakü-Tiflis-Ceyhan) ve Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hatları Yoluyla Taşınan Petrol Miktarı

2008 yılı	BTC HPBH	Irak-Türkiye HPBH
Ocak	19.816	5.163
Şubat	22.447	11.034
Mart	21.597	13.762
Nisan	22.637	13.245
Mayıs	25.739	13.107
Haziran	23.554	11.943

Kaynak: BOTAŞ 2008, Ham Petrol Boru Hattı Taşımacılığı
<http://www.botas.gov.tr/faliyetler/hampetrol.asp>

Tablo 1'de 2008 yılının ilk altı ayında BTC ve Irak Türkiye Ham Petrol Boru Hatları ile taşınan ham petrol miktarları verilmiştir. Bu sürede Irak-Türkiye hattı için Ocak ayı dikkate alınmazsa, her iki hatla taşınan petrolün miktarının sabitleştiği gözükmemektedir. Fakat BTC boru hattındaki patlama olayından sonra bu boru hattıyla taşınacak petrol miktarında azalma beklentisi kesindir*.

Yukarıda bahsettiğimiz incelemelerden şu sonucu çıkartabiliriz. Petrol ve doğalgaz ticareti alanındaki işbirliği, bu işbirliğinin ekonomik çıkarlarının dışında, bölgedeki siyasi istikrara ve barışın varlığına bağlı olarak da gelişmektedir.

2. TÜRKİYE- AZERBAYCAN ENERJİ İŞBİRLİĞİ

Türkiye'nin istikrarlı petrol ve doğalgaz politikası için, Türkiye-Azerbaycan enerji işbirliğinin önemi büyüktür.

2.1. TÜRKİYE'DE GELECEK YILLAR İÇİN PETROL - DOĞALGAZ ÜRETİM VE TÜKETİM HEDEFLERİ

Türkiye'nin toplam birincil enerji tüketiminde petrol ve doğalgaz tüketiminin miktarı (Tablo 2) ve payı (Grafik 5 ve 6) gelecek yıllara göre yapılan tahminlerde verilmektedir.

* BTC hattında 2008 yılı 6 – 25 ağustos tarihleri arasında petrol akışı durmuştur.

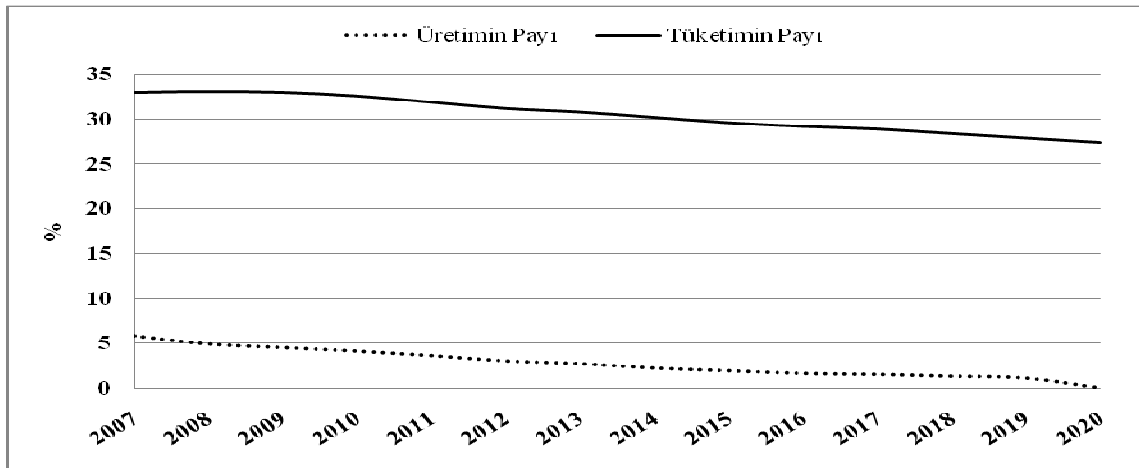
Tablo 2. Petrol ve Doğalgaz Üretim ve Tüketim Hedefleri

Yıllar	Üretim hedefleri		Tüketim Hedefleri	
	Petrol (BinTon)	Doğalgaz (Mln m ³)	Petrol (Bin Ton)	Doğalgaz (Mln m ³)
2007	1881	850	33736	32018
2008	1754	322	35689	36863
2009	1618	273	38057	39915
2010	1498	258	39872	42624
2011	1390	250	41411	46305
2012	1294	243	43070	47305
2013	1204	247	44954	49463
2014	1105	245	46796	50251
2015	1018	234	48774	51357
2016	943	234	50433	52801
2017	871	233	52542	53905
2018	809	237	54646	55594
2019	718	242	56755	57817
2020	660	252	58911	59300

Kaynak: Enerji Bakanlığı 2007, Birincil Enerji Kaynakları Üretim ve Tüketim Hedefleri.

Tablo 2'den görüldüğü gibi hem petrol hem de doğalgazda 2007 yılından başlayarak azalan üretim beklentisi söz konusudur. Buna karşın, petrol ve doğalgaz tüketiminin giderek artacağı öngörülmektedir. Toplam enerji tüketiminde nispi değer olarak doğalgaz ve petrol tüketiminin payının yıllara göre giderek azalacağı öngörülse de, mutlak değer olarak 2020 yılında 2007'ye göre petrolde 1,75 kat, doğalgazda ise 1,85 katlık bir artış hedeflenmektedir.

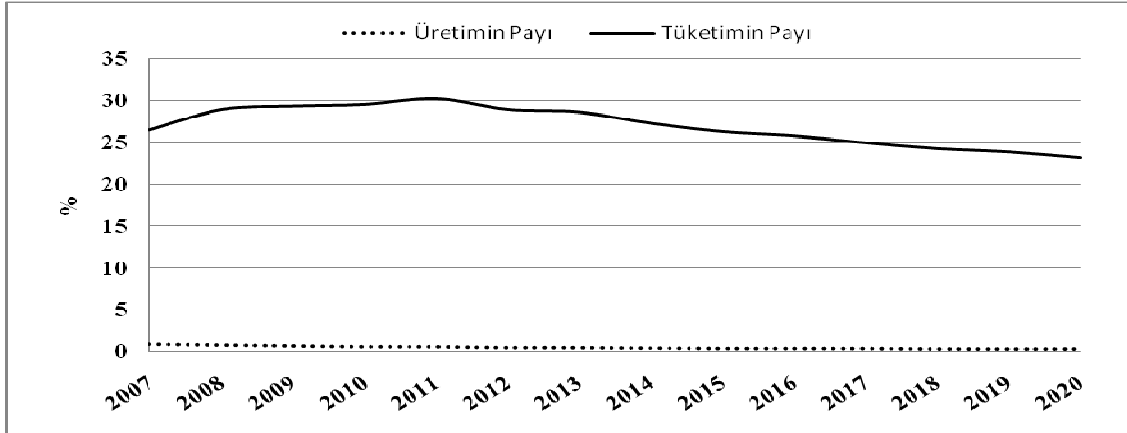
Orta vadeli petrol-doğalgaz üretim ve tüketim hedeflerinin belirlenmesi kapsamında Tablo 2'nin son satırı incelenecek olursa 2020 yılında ülkede tüketilmesi öngörülen petrolün % 1,1'i, doğalgazın ise binde 4'ü yerli üretim ile karşılanacaktır.

Grafik 5. Yıllara Göre Türkiye'de Toplam Enerji Üretim ve Tüketim Hedefleri İçerisinde Petrol Üretimi ve Tüketiminin Payı (%)

Kaynak: Enerji Bakanlığı 2007, Birincil Enerji Kaynakları Üretim ve Tüketim Hedefleri.

Türkiye’de mevcut petrol ve doğalgaz kaynakları ülke ihtiyacının çok az kısmını karşılamaktadır. Bu kapsamda, Grafik 5 ve Grafik 6 orta vadede petrol ve doğalgazın birincil enerji üretimi ve tüketimi içerisindeki payını yansıtmaktadır.

Grafik 6. Yıllara Göre Türkiye’de Toplam Enerji Üretim ve Tüketim Hedefleri İçerisinde Doğalgaz Üretimi ve Tüketiminin Payı (%)

Kaynak: Enerji Bakanlığı 2007, Birincil Enerji Kaynakları Üretim ve Tüketim Hedefleri.

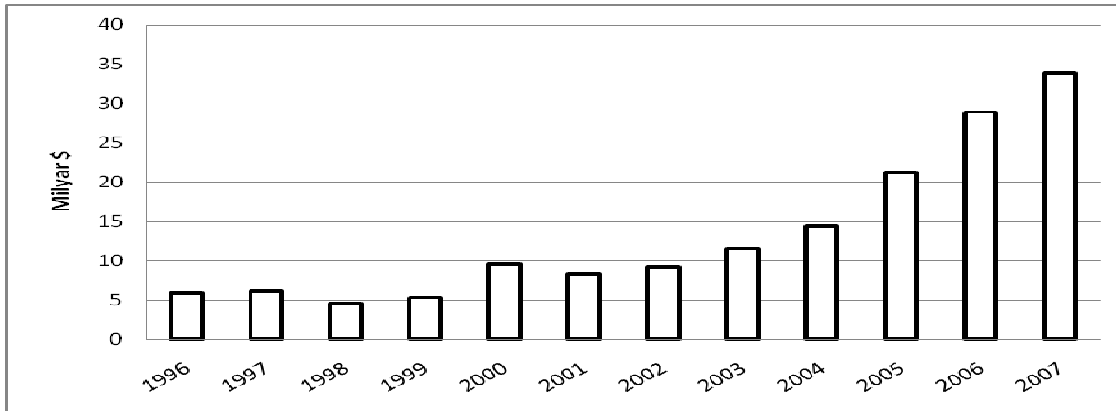
Grafik 5'te verildiği üzere birincil enerji üretimi içerisinde petrol üretiminin payı 2007'de yaklaşık % 6 olarak belirlenirken, 2020 yılında bu pay % 1'in altında beklenmektedir. Tüketim hedefinde ise, petrolün payının 2007 yılındaki % 33 seviyesinden, 2020 yılında % 27'ye düşeceği öngörülmektedir.

Doğalgazda ise Grafik 6'dan görüldüğü gibi toplam birincil enerji üretimi içerisindeki pay hedeflenen yıllarda 2007 yılından itibaren % 1'lik oranın altında kalarak 2020 yılına kadar giderek azalacaktır. Toplam tüketim öngörüsünde ise, doğalgaz 2007 yılında % 26'lık paydan önce yükselerek 2011 yılında yaklaşık % 31'lik pay'a ulaşacaktır, daha sonra giderek azalarak 2020 yılında % 24'lük pay oluşturacaktır.

2.2. TÜRKİYE'DE ENERJİ İTHALATINA YAPILAN HARCAMALAR

Türkiye, enerji ihtiyacının büyük bölümünü dışarıdan karşıladığı için, ithalata büyük fonlar harcamak zorunda kalmaktadır. Ülke, 1996 yılında toplam enerji ithali için yaklaşık 6 milyar dolar harcarken, 2007 itibarıyla bu rakam 34 milyar doları bulmuştur (Grafik 7)

Grafik 7. Yıllara Göre Türkiye'nin Toplam Enerji İthalatı Harcaması (\$)

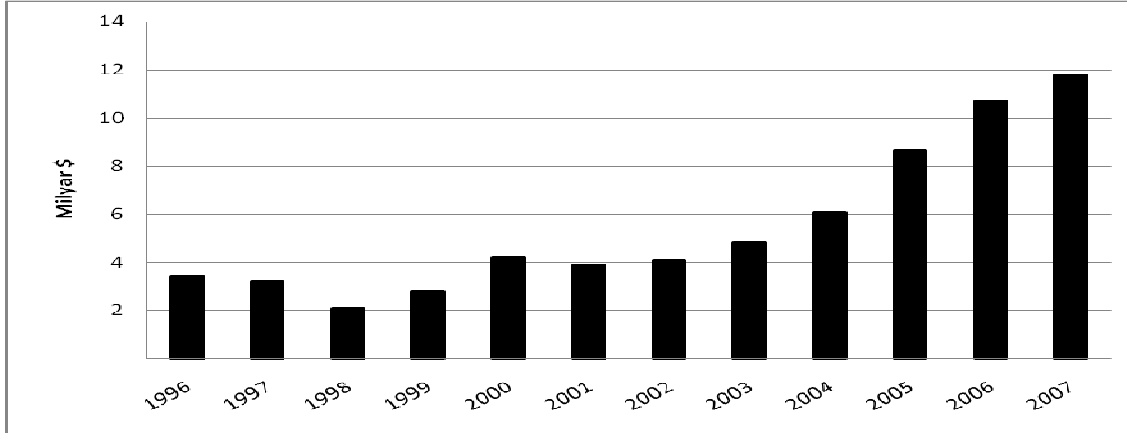
Kaynak: TÜİK, Fasıllara Göre İthalat 2008.

Türkiye enerji talebinde özel bir yer tutan ham petrolün önemli kısmını ithal etmektedir. 1996 yılından 2007 yılına kadar geçen süreçte petrol ithaline harcanan döviz miktarı üç kattan fazla artmıştır. Nitekim 1996 yılında 4 milyar dolardan az olan ham petrol ithaline yapılan harcama 2007 yılında 12 milyar doları bulmuştur

(Grafik 8). İthalat miktarında fazla değişiklik olmamasına rağmen harcamanın artmasına esas neden, petrol fiyatlarının yükselmesi olmuştur.

DPT Petrol ve Petrol Ürünleri Sanayi Özel İhtisas Komisyonu tarafından 2007 yılında hazırlanan raporda, petrol ve doğalgaz tüketiminde değer olarak talep projeksiyonu incelenmiştir (Grafik 9). Grafikten görüldüğü üzere, 2007-2013 yılları arasında petrol için harcanacak miktarda değişiklik bulunmamaktadır, hatta az da olsa azalma olacağı hedeflenmektedir. Fakat buradan görüldüğü gibi projeksiyonda petrol fiyatlarındaki değişim dikkate alınmamıştır.

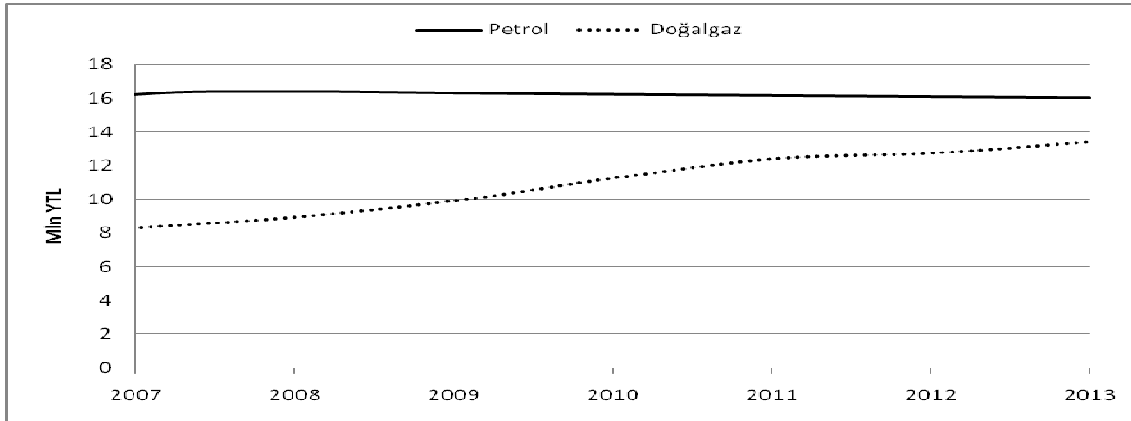
Grafik 8. Yıllara Göre Türkiye'nin Ham Petrol İthalat Harcaması (\$)

Kaynak: TÜİK, Ham Petrol İthalatı 2008.

Bu sebepten öngöründe, petrol harcamalarındaki muhtemel artış göz önünde bulundurulmamıştır. Doğalgazdaki harcama artışı öngörüsü ise, esasen talepteki yükseliş hesaplanarak verilmektedir.

Grafik 9. Petrol ve Doğalgaz Yurtiçi Talep Projeksiyonu (Değer Olarak), Milyon YTL

Kaynak: DPT Dokuzuncu Kalkınma Planı, Petrol ve Petrol Ürünleri Sanayi ÖİK Raporu 2007 - Harcamalar 2005 yılı fiyatlarıyla verilmiştir.

2.3. BÖLGENİN ULUSLARARASI BORU HATTI PROJELERİ

Türkiye'nin yakın gelecekte petrol ve doğalgaza olan ihtiyacı incelendiğinde, bu enerji kaynaklarına bağımlılığın daha uzun yıllar devam edeceği görülmektedir. Bu nedenle bölgede mevcut olan petrol ve doğal gaz kaynakları ile yapılması planlanan yeni projelerin hayata geçirilmesi Türkiye'nin yakın gelecekteki enerji ihtiyacını karşılamada önemli rol oynamaktadır. Türkiye, ayrıca mevcut olan ve planlanan petrol ve doğalgaz boru hatlarıyla Avrupa ülkelerinin ihtiyacı olan enerji kaynaklarının geçiş yolunu da oluşturmaktadır. Bu nedenle hem Türkiye'nin hem de ve başta Avrupa ülkelerinin enerji ihtiyacının karşılanmasında bölgedeki arz güvenliğinin sağlanması son derece önemlidir. Bu da ancak bölgedeki barış ve siyasi istikrarın sağlanması ile mümkün olabilir.

Aşağıda bölgede mevcut olan ve yapılması planlanan petrol ve doğalgaz projelerine yer verilmektedir.

2.3.1. BAKÜ-TİFLİS-CEYHAN HAM PETROL BORU HATTI PROJESİ

Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC HPBH veya BTC) bir taraftan ekonomik avantaja sahip olup, uluslararası standartların talep ettiği arz güvenliği ilkesini sağlamakta, diğer yandan ise daha önce gerçekleştirilmesi imkansız sanılan bir projenin hayata geçirilmesinin yeni bölgesel projeler için önyak olması açısından ayrıca değer taşımaktadır (Ener ve Ahmedov 2008; 7).

Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı, Bakü'den başlayıp, Ceyhan'da son bulmaktadır. Bu boru hattı projesi başta Azerbaycan petrolü olmak üzere bölgede üretilecek petrolerin Ceyhan'a taşınması ve buradan da tankerlerle dünya pazarlarına ulaştırılması amacıyla gerçekleştirilmiştir. 1992 yılından itibaren çeşitli görüşmelerle başlayan uzun dönemlerden sonra nihayet 2000 yılının ekim ayında BTC Hükümet Garantisi imzalanmış, boru hattının inşasına ise 18 Eylül 2002 tarihinde Bakü'deki temel atma töreniyle başlanmıştır.

BTC boru hattının uzunluğu 1769 km, (Azerbaycan'da 443 km, Gürcistan'da 249 km, Türkiye'de 1,076 km) günlük taşıma gücü 1.000.000 varil, yıllık kapasitesi 50 milyon tondur. BTC'nin toplam maliyeti 4 milyar doların üzerinde olmuştur. Boru hattına ilk petrol 25 Mayıs 2005 tarihinde pompalanmış, Azerbaycan petrolü 28 Mayıs 2006 tarihinde Ceyhan terminaline ulaştırılmıştır. Aynı yıl Ceyhan terminalinden tankerlere yüklenen petrol İtalya, ABD, İsrail, Fransa, İngiltere'ye ihraç olunmuştur (SOCAR www.socar.az).

Bu kritik proje, petrolün uluslararası piyasaya ihracı için kullanılacak emniyetli bir taşıma sisteminin tesis edilmesini sağlamıştır. Söz konusu proje ekonomik açıdan uygun olmakla birlikte çevresel açıdan da sürdürülebilir bir taşıma sistemidir.

2007 yılında 28,3 milyon ton Azerbaycan petrolü BTC hattıyla Ceyhan Limanı'ndan dünya pazarlarına çıkarılmıştır. 2008 yılı Ocak-Mart aylarında 8,78 milyon ton, BTC işleme alındıktan 1 Nisan 2008 tarihine kadarsa 46,45 milyon ton ham petrol bu hatla gönderilmiştir. Aynı tarihe kadar, 430 tanker vasıtasıyla 44,9 milyon ton Azerbaycan petrolü Ceyhan Limanı'ndan dünya pazarlarına ihraç edilmiştir (<http://socar.az/1043-news-view-az.html>, 10.04.2008).

BTC açık denizlere erişimi kolaylaştırmıştır. Orta Asya'nın petrol üreten ülkeleri için bu hat Karadeniz'e çıkan petrol boru hatlarına alternatif bir güzergâh yaratmıştır. BTC'nin önemi hem bölgenin petrol üreticisi devletleri, hem de Avrupa'nın petrol tüketicisi ülkeleri için her geçen yıl artmaktadır. Şu an Kazakistan petrolünün bir kısmının bu boru hattı vasıtasıyla nakli için Azerbaycan ve Kazakistan hükümetleri arasında anlaşma imzalanmıştır (SOCAR). Petrol üretimini 3-4 yıl içerisinde en az 3 katına kadar çıkarmayı planlayan Kazakistan'ın bu petrolün ihracatını gerçekleştirmek için mevcut CPC (Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu) hattı yetersiz kalacağından petrolün önemli kısmını BTC hattıyla ihraç etmeyi planlamaktadır.

2.3.2. BAKÜ-TİFLİS-ERZURUM DOĞALGAZ BORU HATTI (GÜNEY KAFKASYA PROJESİ)

Avrasya bölgesinin hidrokarbon kaynaklarının dünya piyasasına çıkarılmasında Azerbaycan ve Türkiye işbirliğinin bir başka önemli örneği de Bakü-Tiflis-Erzurum Uluslararası (Güney Kafkasya Projesi) Doğal Gaz Boru Hattı'dır.

Bu boru hattının başlıca amacı Şahdeniz sahasında üretilen doğalgazın Türkiye ve dünya piyasasına çıkarılmasıdır. Uzunluğu toplam 970 km olan bu boru hattı BTC hattına paralel olarak yapılmıştır. Yıllık kapasitesi 30 milyar m³ olan bu hattın inşasına 2004 yılında başlanmış, 2006 yılının sonunda yapımı tamamlanmıştır. İlk Şahdeniz gazı 13 Mart 2007 tarihinde bu hatta verilmiştir. Erzurum'a ulaşan gaz, Türkiye'nin dahili boru hattı ağlarıyla ülkenin batısına, oradan da Orta ve Güney Avrupa ülkelerine taşınacaktır. Gelecekte Kazakistan ve Türkmenistan da BTE ve GKP projesine katılarak kendi doğalgazlarını bu hat vasıtasıyla Avrupa pazarlarına ulaştıracaktır (<http://socar.az/btc-az.html> SOCAR).

12 Mart 2001 tarihinde Azerbaycan ve Türkiye hükümetleri arasında Şahdeniz sahasından 15 yıl süre ile yılda 6,6 milyar m³ olmak üzere, doğalgaz alım-satım anlaşması yapılmıştır (BOTAŞ, Doğalgaz Alım Anlaşmaları, <http://www.botas.gov.tr/faliyetler/antlasmalar/azerbaycan.asp>). Türkiye 2007 Aralık ayı itibarıyla BTE hattıyla Azerbaycan'dan 1,279 milyar m³ doğal gaz almıştır. 2008 yılında Şahdeniz sahasından en az 8 milyar m³, 2020 yılındaysa 20-22 milyar m³ doğalgaz üretimi öngörülmektedir (www.day.az/news Neft i Gaz, 9 Ocak 2008).

Güney Kafkasya Doğalgaz Boru Hattı'nın işletilmesi için kurulmuş olan şirketin pay sahipleri: BP (teknik operatör -25,5%), Statoyl (ticari operatör -25,5%), Azerbaycan SCP Ltd. (10%), LUKOyl (10%), NIKO (10%), Total (10%), TPAO (9%)'dur. Bu pay dağılımından görüldüğü gibi, pay sahipleri Şahdeniz Üretim Paylaşım Anlaşması'nın tarafları olan şirketlerdir.

Büyük doğalgaz kaynaklarına sahip ülkelerin, özellikle Rusya'nın, dünya enerji ekonomisinde rolünün giderek yükselmesi söz konusudur. Rusya'nın, Avrasya'nın zengin doğalgaz kaynaklarının ticaretini kendi tekeline almak isteği, son yıllarda, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan gibi zengin doğalgaz kaynaklarına sahip ülkelerle yoğun temaslar içerisine girmesi bu isteği doğrultusunda ne denli kararlı olduğunu göstermektedir.

Bu bakımdan BTE boru hattı projesini önemli kılan hem Rusya'dan bağımsız proje olması, hem de diğer doğalgaz boru hattı projelerine önyak olmasıdır.

2.4 BÖLGEDE GERÇEKLEŞTİRİLMESİ PLANLANAN DİĞER ULUSLARARASI PROJELER

2.4.1. TRANS-HAZAR BORU HATTI PROJESİ

Avrasya bölgesi enerji kaynaklarının Türkiye'ye ve Avrupa'ya aktarılmasını öngören projelerden bir tanesi de Türkmen doğal gazının elverişli bir güzergâhtan, Hazar geçişi boru hattı ile Azerbaycan üzerinden ihracıdır. Bu yöndeki çalışmalar 1991 yılı sonu itibarıyla başlatılmıştır. Bu tarihten itibaren Türkiye ve Türkmenistan arasında, projenin gerçekleştirilmesine yönelik Mutabakat Zaptı, Protokol ve Anlaşma olmak üzere çeşitli akitler imzalanmıştır. 1998 yılı ekim ayında yapılan hükümetler arası anlaşma ve 1999 yılı mayıs ayında yapılan ticari anlaşma gereği 30 yıl süre ile yılda 16 milyar m³ doğalgazın Türkiye'ye taşınması öngörülmüştür (BOTAŞ Alım-Satım Anlaşmaları). Teslimatın 2005 yılı için planlaştırılmasına rağmen bu konuda şimdiye dek herhangi bir sonuca ulaşılmamıştır. Bu konuda, bir yandan Rusya'nın Orta Asya hidrokarbon kaynaklarının uluslararası piyasaya yalnızca Rusya kontrolünde çıkmasını sağlama girişimleri ve İran'ın bu yönde kendi çıkarları açısından Rusya'ya destek sağlaması, diğer yandan ise projenin pahalıya mal olacağıyla ilgili propagandaların yapılması etkili olmuştur. Fakat, burada, bir yandan doğal gaz ithal eden ülkelerin (burada Türkiye ve AB) bu kaynağa olan gereksiniminin giderek artması ve Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltmak istemeleri, diğer yandan dünyada petrol fiyatlarının son dönemlerde yükselişe geçmesi ve doğal olarak petrol fiyatlarına bağlı olan doğal gaz fiyatlarının da yükselmesi bu projenin yüksek maliyetle hayata geçmesi savını çürütmektedir. Hazar geçişi doğal gaz boru hattı projesinin gerçekleştirilmesine şu an için engel teşkil eden sebeplerden biri de Hazar'ın hukuki statüsünün belirlenmemiş olması ve çözülmesi gereken bazı siyasi sorunlar bulunmasıdır. Fakat son zamanlar Türkmenistan ve Azerbaycan arasında Hazar'ın enerji kaynaklarının (özellikle Kepez* yatağının) ortaklaşa kullanılmasını mümkün kılacak sinyallerin verilmesi bu projenin gerçeklik payını artırmıştır.

2.4.2. NABUCCO PROJESİ

Nabucco projesi (başta Azerbaycan'ın Şahdeniz doğalgazı ve Türkmen doğalgazı olmak üzere), Hazar ve Ortadoğu doğalgaz kaynaklarının Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılmasını öngören uzun geçişli doğalgaz boru hattı projesidir. Bu proje dünyanın en büyük doğal gaz rezervine ve üretimine sahip olan (BP Statistical Review of World Energy 2007), aynı zamanda Avrupa'nın da en büyük doğal gaz tedarikçisi olan Rusya'nın projelerine alternatif olarak AB tarafından ileri sürülen ve ABD destekli bir projedir. Uzunluğu 3300 km olarak düşünülen, Türkiye'den başlayıp sırasıyla, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan'dan geçerek Avusturya'ya kadar uzanacak olan bu projenin hayata geçirilmesi için 2004 yılında Avusturya'nın başkenti Viyana'da "Nabucco Gas Pipeline International GmbH" şirketi kurulmuştur. Şirkette 6 ülkenin şirketleri eşit paya sahibidir. Bunlar, Avusturya'nın OMV, Macaristan'ın MOL, Romanya'nın Transgaz, Bulgaristan'ın Bulgargaz, Türkiye'nin BOTAŞ ve Almanya'nın RWE şirketleridir (<http://www.nabucco-pipeline.com>). Bu projeye ilk olarak Hazar havzasından Güney Kafkasya Doğalgaz Boru Hattı (BTE) ile Azerbaycan'ın, daha sonra yapılması düşünülen Trans-Hazar Boru Hattı ile Türkmenistan'ın, onu takiben Kazakistan'ın, Ortadoğu'dan İran, Irak, Suriye'nin ve Mısır'ın katılması öngörülmektedir.

Bu projeye katılan ülkelerin doğalgaz tedarikinde büyük ölçüde Rusya'ya bağımlı oldukları görülmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Nabucco Projesine Katılan Ülkelerin 2007 yılı için Doğalgazda Rusya'ya Bağımlılığı (Milyar m³)

Ülkeler	Rusya'dan İth.	Toplam İth.	Rusya'nın Payı 2007	Rusya'nın Payı 2006
Bulgaristan	3,10	3,10	100%	100%
Türkiye	23,15	30,59	75,7%	63,9%
Avusturya	5,60	7,48	74,9%	78,5%
Macaristan	7,85	10,48	74,9%	75,9%
Romanya	2,50	4,80	52,1%	63,2%
Almanya	35,55	83,72	42,5%	40,2%

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2008.

* Kepez yatağı Hazar'ın orta kısmında Azerbaycan ve Türkmenistan arasında tartışmalı bir bölgede bulunmaktadır.

Hali hazırda, Azerbaycan, Nabucco boru hattı doğalgazını temin edebilecek (bu konuda anlaşmaya varılmış) henüz tek ülke konumundadır (Thomas Kreyenbuhl, "Iran-Turkey Gas Deal Gives new Hope effort EU Nabucco Pipeline", World Politics Review, 9 Ekim 2007). Şahdeniz sahası bu projenin ilk safhasında boru hattı ile doğalgaz temin edebilecektir. İkinci aşama içinse henüz kaynaklar tam netleşmiş (garanti altına alınmış) değildir. Şahdeniz projesinde operatör olan BP'ye göre Şahdeniz 2011-2012 döneminde yıllık 8-12 milyar metreküp gaz üretme kapasitesine sahip olacak ve hem Türkiye –Yunanistan-İtalya hem de Nabucco boru hattını tek başına doldurması mümkün olmayacaktır. Buna rağmen Azerbaycan yetkililerine göre Şahdeniz, Avrupa'ya yıllık 50 milyar metreküp gaz verme potansiyeline sahiptir (Vladimir Socor, "Caspian Gas Plentiful Now for Nabucco Pipeline Project", Eurasia Daily Monitor, May 10 2007). Her şeye rağmen 10-12 milyar metreküplük miktar konservatif bir öngörüdür ve muhtemel arz daha yüksek olacaktır. Şahdeniz gazına ek olarak, Nahçıvan sahasından ve diğer sahalardaki henüz açılmamış gaz rezervleri bu hat için önemli kaynak olabilir.

Son yapılan görüşmelerde Nabucco projesi için Türkmenistan'ın 10 milyar m³ ("Turkmenistan Soqlasen Transportirovat Prirodniy Gaz Çerez Azerbaycan – Rossiya v Şoke" Zerkalo 16.04.07), Irak'ın ise ilk etapta 5 milyar m³ (İrak obyizalsya postavit v ES na načalnom etape 5 milyard Kubmetrov Gaza - <http://www.oilru.com/news/70607/> - 17.04.2008) doğalgaz verebileceği açıklanmıştır.

2.4.3. GÜNEY AVRUPA GAZ RİNGİ PROJESİ

Bölgedeki uluslararası boru hattı projelerinden biri de Güney Avrupa Gaz Ringi Projesi'dir. Proje AB Komisyonu INOGATE Programı çerçevesinde, Hazar Havzası, Rusya, Orta Doğu, Güney Akdeniz ülkeleri ve diğer uluslararası kaynaklardan sağlanacak doğal gazın Türkiye ve Yunanistan üzerinden, Avrupa pazarlarına nakli için geliştirilmiştir.

Projenin ilk ayağını Türkiye-Yunanistan Boru Hattı oluşturmaktadır ve bu hattın Türkiye sınırları içinde kalan güzergahı, mevcut Karacabey Pig İstasyonu'ndan başlamakta İpsala/Kipi'de sona ermektedir. Marmara Denizi'nde 17 km. uzunluğunda bir deniz geçişi söz konusu olan hat, 209 km.'si Türkiye sınırlarında olmak üzere toplam uzunluğu yaklaşık 300 km olacaktır.

İlk aşamada sadece Azerbaycan doğalgazının sevkiyatını öngören bu projede, daha sonra Orta Asya ve Ortadoğu doğalgazının da bu hatla iletilmesi planlanmaktadır. Hattın yapımına Temmuz 2005 tarihinde başlanmış, 18 Kasım 2007 tarihinde yapılan ve üç ülke hükümet başkanının da katıldığı açılış töreni ile Azerbaycan'dan Yunanistan'a gaz sevkiyatı başlamıştır.

Güney Avrupa Gaz Ringi'nin ilk aşaması olarak yürütülen Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nin bir sonraki aşaması, Adriyatik Denizi'nden geçecek bir hat ile İtalya'ya uzatılması amacıyla geliştirilen Azerbaycan-Türkiye-Yunanistan-İtalya Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'dir. 31 Ocak 2007 tarihinde İtalyan ve Yunan hükümet temsilcileri Atina'da Yunanistan-İtalya bağlantı hattına ilişkin resmi anlaşmayı imzalamışlardır.

Proje kapsamında Yunanistan'a 3,6 milyar m³/yıl ve İtalya'ya 8 milyar. m³/yıl gazın Azerbaycan ve Türkiye üzerinden taşınması planlanmaktadır. Hattın 2012'de devreye girmesi öngörülmektedir (BOTAŞ – Doğalgaz projeleri 2008).

Tablo 4. Güney Avrupa Gaz Ringi Projesine Katılan Ülkelerin 2007 yılı için Doğalgazda Rusya'ya Bağımlılığı (Milyar m³)

Ülkeler	Rusya'dan İthalat	Toplam İthalat	Rusya'nın Payı
Yunanistan	2,89	2,89	100,0%
Türkiye	23,15	30,59	75,7%
İtalya	23,80	72,45	32,9%

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2008.

Tablo 4'te gaz ringi projesine katılan üç Akdeniz ülkesinin doğalgaz ithalatının toplam miktarı ve Rusya'dan olan ithalat miktarları bu ülkelerin Rusya'ya önemli derecede bağımlılığını sergilemektedir.

2.4.4. TÜRKİYE'NİN PETROL VE DOĞAL GAZ ARAMA YATIRIMLARI

Türkiye'nin yurtdışında TPAO aracılığı ile petrol-doğalgaz arama ve geliştirme yatırımları aşağıda Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. TPAO'nun Yurtdışı Arama ve Geliştirme Yatırımları

Ülkeler	2006 Yılı Yatırımları	2007 Yılı Yatırımları	Kümülatif Yatırımlar
Azerbaycan	412.588.115	374.467.723	2.881.903.929
Kazakistan	-	16.206	287.689.244
Türkmenistan	97.321	133.070	4.647.542
Libya	2.789.000	16.372.237	41.187.019
Gürcistan	458.747	36.451	602.129
Cezayir	-	-	25.548.592
Yeni Girişimler	-	105.450	105.450
Diğer	-	155.971	155.971
TOPLAM	415.933.183	391.287.118	3.241.839.876

Kaynak: TPAO Yurtdışı Yatırımlar 2007, 2008.

(www.tpa.gov.tr web sitesinden /finans /yurtdışı yatırımlar - bölümleri).

TPAO'nun yurtdışı kümülatif yatırımların % 89'u Azerbaycan projelerine aktarılmıştır. Bu pay 2006 yılı için % 99, 2007 yılı için ise % 96 olmuştur.

Azerbaycan-Türkiye enerji işbirliğinde yatırımların karşılıklı olması özelliği de büyük önem arz etmektedir.

BTC hattının Türkiye ekonomisine yapacağı çok önemli katkılardan biri de doğrudan yatırım olarak gerçekleşecek petrol rafinerileri projesidir. Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi SOCAR Türkiye'ye 10 milyar dolarlık yatırım yapmayı planlamaktadır. Yatırımlar özellikle Ceyhan'da ve Petkim'de yeni petrol rafinerisi kurulması, bunun ardından kimya teçhizatlarının kurulması projelerini kapsamaktadır (Socar'dan Türkiye'ye 10 Milyar Dolarlık yatırım – Petrol Dünyası 43. Sayı – s.11 2008). Bu, Türkiye'de sıfırdan yapılacak en büyük doğrudan yatırımlar arasında değerlendirilmektedir. Petkim'in % 51 oranındaki kamu hissesinin 05 Temmuz 2007 tarihinde kamuya açık olarak yapılan nihai pazarlık görüşmeleri sonucunda, SOCAR&Turcas-İnjaz Ortak Girişim Grubu'na satılması kesinleşmiştir. Satış Özelleştirme Yüksek Kurulu tarafından onaylanmış olup, 2008 sonuna kadar şirketin devrinin gerçekleşmesi beklenmektedir.

Enerji üssüne dönüşme yolunda ilerleyen Ceyhan Limanı'nda şu an için SOCAR&Turcas ortaklığının yanı sıra iki şirket daha petrol rafinerisi kurmayı planlamaktadır. Bu şirketler Çalık-Indian Oil ve Petrol Ofisi'dir. Ekonomik büyüklüğü 15 milyar dolara ulaşacak bu üç rafineride 3000 kişiye de istihdam sağlanması amaçlanmaktadır (Socar-Turcas'a Ceyhan'da rafineri kurma izni çıktı, Referans gazetesi 14/07/2007).

Tüm bunların yanı sıra Azerbaycan ve Türkiye'nin petrol şirketleri olan SOCAR ve TPAO, Azerbaycan'da ve Türkiye'deki işbirliğinin yanı sıra yurt dışında da ortak projeler yürütebilir.

3. ALTERNATİF ENERJİ HATLARI

Azerbaycan petrol ve doğalgazının boru hatlarıyla batıya akımının yanı sıra, Orta Asya petrol-doğalgaz kaynaklarının da bu istikamette hareketinin temin edilmesi için çeşitli projeler üretilmektedir.

Bunlardan birisi Orta Asya hidrokarbon kaynaklarını Rusya üzerinden Avrupa'ya taşımayı öngören seçenektir ki, halihazırda Orta Asya petrol ve doğalgaz kaynakları batıya esasen sözü geçen güzergahtan çıkmaktadır. Daha detaylı bir anlatımla; Kazakistan petrolünün önemli kısmı CPC* hattıyla Rusya vasıtasıyla Karadeniz'e ve oradan da dış dünyaya açılmaktadır. Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan doğalgazının ihraç olunan yine önemli kısmını Rusya kendi üzerinden Ukrayna ve Doğu Avrupa ülkelerine satmaktadır.

Başka bir seçenek İran seçeneğidir. İran üzerinden bir miktar Türkmenistan gazının Türkiye'ye satılmasına rağmen bu varyant birkaç yönden olağandışı görünmektedir. Buna sebeplerden birisi olarak, İran'ın sık sık çeşitli gerekçelerle gaz sevkiyatını kesmesi gösterilebilir. Gösterilen gerekçeler fiyat anlaşmazlığı, teknik sorunlar ve iklim koşullarıyla bağlı olabilmektedir. İran seçeneğini imkânsızlaştıran

* Caspian Pipeline Consortium – Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu

başka bir olgu ise ABD'nin İran siyasetidir. ABD, İran'ın ne bir kaynak ülke olarak ne de transit ülke olarak uluslararası projelerde yer almasını istememektedir.

Orta Asya enerji kaynaklarının Batıya taşınmasında hem ekonomik hem de stratejik yönden optimal olan seçenek, Azerbaycan ve Türkiye üzerinden geçen projelerdir. Burada, artık önemli bir enerji taşıma altyapısına sahip Azerbaycan'ın mevcut petrol ve doğalgaz boru hatlarıyla hazır imkanlar sunması, Azerbaycan – Türkiye işbirliğinin getirdiği avantaj bu güzergahın en önemli üstünlüklerini oluşturmaktadır. Halihazırda, Kazakistan petrolünün bir kısmı Azerbaycan üzerinden Avrupa'ya taşınmaktadır. Gelecekte Kazakistan petrol üretiminin daha büyük boyutlara ulaşması ile yeni olanaklar açılacaktır.

Birçok yönden yeniliklere imza atmış olan uluslararası BTC Petrol Boru Hattı ve uluslararası BTE (SCP) Doğalgaz Boru Hattı gelecekte bölgede yapılacak olan yeni uluslararası enerji hattı projeleri için garanti niteliğindedir ve dünyada örneğine az rastlanmaktadır.

Bütün bunlara rağmen, her yönden optimal olduğu tartışılmaz olan bu güzergahın saf dışı kalmasını sağlamak amacıyla, bazı olumsuz faaliyetler de bulunmaktadır. Bunlar, propaganda faaliyetlerinin yanı sıra maalesef terörist faaliyetler ve bölge huzurunu bozacak eylemler olabilmektedir. Esas amaç, bölgede ekonomik ilerlemelerin karşısına bariyer çekmek, siyasi istikrarı ve barışı bozmak, bu güzergaha olan rağbeti azaltmaktır.

Hem Kazakistan petrolünün, hem de Türkmenistan ve Özbekistan doğalgazının üretiminin artması ancak bu ülkelerin mevcut ihracat hatlarının kapasitelerinin yetersiz oluşu ve ihracat güzergâhı konusunda Rusya'ya bağımlı kalmayı sürdürmek istememeleri, yukarıda bahsi geçen güzergahın gelecekte seçilebilirliğini arttırmaktadır. Fakat Rusya bu konuda hem ekonomik hem de siyasi etkinliğini sürdürmekte kararlıdır.

Diğer taraftan İran ve ABD'nin yaşadığı sorunlar yanında, özellikle Türkiye'ye yaptığı doğalgaz sevkiyatını sık sık sekteye uğratmasının oluşturduğu güvensizlik ortamı yanında ekonomik olarak da elverişsiz enerji sevkiyatının sağlanması sebebiyle, Orta Asya enerji kaynaklarının bu güzergâhtan geçmesi bir bakımdan imkansızlaşmaktadır.

Optimal seçenek olarak görülen Azerbaycan-Türkiye güzergahı yukarıda da ifade edilen nedenlerden dolayı pek çok açıdan avantajını korumaktadır.

BTC, BTE gibi enerji projelerinin yanı sıra Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi'nin hayata geçirilmesi için düğmeye basılmasıyla bölgenin uluslararası çapta önemi daha da artmaktadır. BTK Demiryolu Projesi Çin'in doğusuyla Avrupa'nın batısını birleştirecek olan dev demir yolu hattının hayal olmadığını kanıtlamaktadır.

Azerbaycan'la Türkiye arasındaki siyasi, kültürel, ekonomik ve diğer alanlarda olduğu gibi enerji konusunda da işbirliği bölgenin barışı ve istikrarında etkin rol almaktadır ve uluslararası çapta örnek olabilecek niteliktedir.

Sonuç

Günümüzde. Gürcistan'da yaşanan son olaylar çerçevesinde enerji arz güvenliğinin gerekliliği daha da önem kazanmıştır. Bu hatlarda barış ve güvenliğin sağlanması açısından pek çok bölge ülkesine örnek olan, Türkiye'nin önemi daha da artmaktadır. Halihazırdaki ham petrol boru hattı geçiş yolları üzerinde olan Türkiye'nin yeni yapılması planlanan boru hatlarının da geçiş yollarının üzerinde bulunması, bölgedeki barış ve güvenliğin önemini bir kat daha arttırmaktadır. Türkiye'den geçen hatların Avrupa'nın petrol ve doğal gaz ihtiyacının belli bir bölümünü karşılıyor olması (gelecekteki projelerle bu oranda artış beklenmesi de söz konusudur), bölge barışının sağlanmasının Avrupa açısından da son derece önemli olduğunu göstermektedir. Planlanan ve devam eden petrol ve doğal gaz projelerinin devamlılığı yoluyla Avrupa'ya petrol ve doğal gaz akışının devam edebilmesi için bölge ülkelerindeki barış ve güvenliğin sağlanması bir zorunluluktur. Türkiye bu oluşum içerisinde, mevcut projeler ve oluşturulması planlanan yeni projelerde petrol ve doğal gazın Avrupa ülkelerine akışını sağlayan ve sağlamaya devam edecek olan kilit ülkelerdendir. Bu açıdan gerek Türkiye gerekse petrol ve doğal gaz yataklarına sahip Avrasya ülkelerindeki barış ve güvenlik Avrupa'nın gelecekte ihtiyacı olan petrol ve doğal gazın sağlanmasında önem arz etmektedir. Özellikle Ortadoğu'da uzun yıllardan beri devam eden savaşın petrol ve doğal gaz boru hatlarına etkisi yukarıdaki grafiklerde de gösterilmiştir. Bu nedenle Avrupa'nın ihtiyacı olan petrol ve doğal gaz hatlarında yeni projelerin ne kadar önemli olduğu görülmektedir.

Gürcistan ve Rusya arasında devam eden gerginlik nedeniyle yukarıda (oluşturulması planlanan) belirtilen alternatif petrol ve doğalgaz boru hatlarının bir kısmının gerçekleşmesi şu an için zor görülmektedir. Rusya'nın Avrupa'ya giden petrol ve doğal gaz hattında tekel konumuna gelme isteği de göz önüne alınırsa, enerji arz güvenliğinin sağlanmasında yaşanan son (Gürcistan) olumsuzluklar bazı Avrupa ülkelerinin Örneğin: Almanya'nın Rusya ile direkt petrol ve doğal gaz boru hattı oluşturmasını bile gündeme getirmektedir. Yaşanan son gelişmeler arz güvenliğinin sağlanması açısından pek çok alternatifi gündeme getirmektedir. Bu durum Türkiye'nin de içinde bulunduğu alternatif hatların etkinliğinin azalmasına ya da ileriki günlerde artmasına neden olabilecektir. Bu nedenle özellikle Türkiye'nin de içinde yer aldığı bu petrol

ve doğal gaz hatlarının hayata geçilebilmesinde bölgedeki barış ve güvenliğin sağlanması Türkiye için ayrıca önem taşımaktadır. Türkiye'nin kendi ihtiyacı olan petrol ve doğal gazın sağlanması açısından da BTC'nin ve diğer alternatif hatların önemi vardır. BTC ve diğer petrol ve doğal gaz boru hatları hem Avrupa'ya geçişte Türkiye'nin köprü vazifesi üstlenmesine neden olmakta, hem de Türkiye'nin ihtiyacı olan petrol ve doğal gaz bu yolla sağlanmaktadır. İran'ın özellikle kış aylarında doğal gazı kesmesi nedeniyle yaşanan sorunlar da göz önüne alınırsa, mevcut hatlar ve gelecekte planlan hatların inşası Türkiye'nin hem kendi ihtiyacını karşılaması hem Avrupa'ya petrol ve doğal gazın ulaşımında önemli ülke konumuna gelmesine neden olacaktır. Bu hatlardaki arz güvenliğinin dolayısıyla barışın sağlanması son derece önemlidir.

Sonuç olarak, son dönemde (Ağustos 2008) Gürcistan ve Rusya arasında yaşanan gerginlik sonucu barışın zedelenmesi, bu bölgeden enerji temin eden ülkeleri de endişelendirmektedir. Özellikle Avrupa ülkeleri Rusya'dan ve Rusya vasıtasıyla diğer ülkelerden petrol ve doğalgaz sağlamaktadır. Avrupa petrolün ve özellikle doğalgazın önemli kısmını Rusya'dan ithal etmektedir. Dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi Avrupa'nın da bu kaynaklara olan talebi giderek artmaktadır. Bu nedenle, Avrupa ülkeleri başlıca enerji kaynakları olan petrol ve doğalgazı daha güvenli ve gelecekte problem yaşama ihtimali az olan kaynak ve güzergahlardan temin etme görüşünde birleşmektedirler. Bu bağlamda barışı zedeleyen son olaylardan sonra Rusya menşeli olan "Kuzey Akımı" ve "Güney Akımı" gibi doğalgaz projelerine AB'nin daha mesafeli davranması da söz konusu olabilir. Bunun sonucunda Avrupa ülkeleri Hazar petrol ve doğalgaz kaynaklarını barışın hakim olduğu daha güvenli hatlardan elde etme eğilimine yönelebilir. Bu da barış ve güvenliğin hakim olduğu ülke konumundaki Türkiye'nin petrol ve doğal gaz taşımacılığındaki önemini arttıracaktır.

Kaynakça

- BOTAŞ 2008, Ham Petrol Boru Hattı Taşımacılığı, <http://www.botas.gov.tr/faliyetler/hampetrol.asp>
- BOTAŞ, Doğalgaz Alım Anlaşmaları, <http://www.botas.gov.tr/faliyetler/antlasmalar/azerbaycan.asp>.
- BOTAŞ Alım-Satım Anlaşmaları, www.botas.gov.tr
- BP Statistical Review of World Energy 2007, 2008
- DPT Dokuzuncu Kalkınma Planı, Petrol ve Petrol Ürünleri Sanayii ÖİK Raporu 2007.
- ENER, Meliha ve AHMEDOV, Orhan, "Türkiye-Azerbaycan Petrol ve Doğalgaz Boru hattı Projelerinin Ülke Ekonomileri ve AB açısından Önemi"(Tebliğ) - 2. Ulusal İktisat Kongresi, 20-22 Şubat 2008, Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF, İzmir, Türkiye.
- Enerji Bakanlığı 2007, Birincil Enerji Kaynakları Üretim ve Tüketim Hedefleri
- Socar'dan Türkiye'ye 10 Milyar Dolarlık yatırım – Petrol Dünyası 43. Sayı – s.11 2008
- Socar-Turcas'a Ceyhan'da rafineri kurma izni çıktı, Referans gazetesi 14/07/2007
- Thomas Kreyenbuhl, "Iran-Turkey Gas Deal Gives new Hope effort EU Nabucco Pipeline", World Politics Review, 9 Ekim 2007.
- "Turkmenistan Soqlasen Transportirovat Prirodniy Gaz Çerez Azerbaycan – Rossiya v Şoke" Zerkalo 16.04.07.
- TÜİK, Fasillara Göre İthalat 2008.
- TÜİK, Ham Petrol İthalatı 2008.
- Vladimir Socor, "Caspian Gas Plentiful Now for Nabucco Pipeline Project", Eurasia Daily Monitor, May 10 2007 <http://socar.az/1043-news-view-az.html>
- www.socar.az SOCAR 2008 hedefleri
- www.day.az/news Neft i Gaz, 9 Ocak 2008
- <http://www.nabucco-pipeline.com>

EKONOMİK ve ÇEVRESEL SORUNLAR
BAĞLAMINDA SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARININ BARIŞA ETKİLERİ

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI-DEVLET İLİŞKİSİNİN EKONOMİK KALKINMA VE TOPLUMSAL BARIŞ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yrd.Doç.Dr.Mukaddes ÇELİK
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Yenice MYO
Öğr.Gör.İbrahim KOÇ
Öğr.Gör.Nevriye AYAS
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,Bayramiç MYO

Özet

Demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından olan STK'ları günümüzde toplum yararına çalışan demokrasinin gelişimine katkıda bulunan , kar amacı gütmeyen devletten ayrı hareket edebilen , bireylerin ortak amaç ve hedeflerine bakıldığında ise siyasal iradeyi ve yönetimi kamuoyu oluşturmak suretiyle etkileyebilen bir örgütlenme türüdür diye tanımlayabiliriz.Bu çalışmada sivil toplum kuruluşlarının devlet ile ilişkisi ortaya konularak kalkınma ve toplumsal barışa katkıları ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum,Kalkınma,Bariş

THE EVALUATION OF THE RELATONSHIP BETWEEN NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS AND GOVERNMENT ABOUT ECONOMIC DEVELOPMENT AND SOCIAL PEACE

Abstract

One of the part of democracy is non-governmental organizations which they work for the usefull of society, and they contribute to improve democracy, they act apart from government organizations. So that they effect public and political power, they are a kind of organizations. It is a clear that they improve understanding within all society, they prepare society to change In this paper we would explain how it is possible the relationship between NGO and development and social peace.

Key Words: Sivil society, Development,Peace

Sivil Toplum Düşüncesi ve Devlet ile İlişkisi

Demokrasinin en önemli göstergelerinden birisi devletin tahakküm alanının dışında varolan, kişinin temel hak ve özgürlüklerini rahat bir biçimde kullanma olanağına sahip olduğu ve aynı zamanda da yine aynı devlet tarafından korunmakta olan sivil bir alanın varlığıdır.

Tarihsel kökenlerini Aristoteles'e kadar götürebileceğimiz bu sivil alanı diğer adıyla sivil toplumu kısaca, "devlet denetimi ve baskısının ulaşmadığı veya belirleyici olamadığı toplumsal etkinlikler şeklinde tanımlamak mümkündür.

Aristoteles'in bahsetmiş olduğu sivil toplum, bugün anladığımız anlamdaki sivil toplumdur. Aristoteles'in sivil toplumu, hayatın her alanını kuşatan siyasal toplumu ile aynı alanı ifade etmektedir. Yani "polis" aynı zamanda sivil toplumdur. Böylece günümüzde anlaşılan aksine sivil toplum ile devlet arasında herhangi bir fark söz konusu olmamaktaydı. Aile, din, eğitim vb. unsurların hepsi siyasal toplumun yani "polis" in birer parçası olarak görülmekteydi (Haşlak ve Gülener,2006:4)

Son yıllarda akademik ve kamusal söylem içinde sivil toplum kavramının yeniden canlandığını, toplumsal değişimin temel ve birincil aktörlerinden birisi konumuna yükseldiğini söyleyebiliriz . Sivil toplum, bu yeniden canlanma sürecinde toplumsal gelişimin, demokratikleşmenin ve ekonomik kalkınmanın önemli bir aktörü olarak kabul edildi. Sivil toplumun önemi hem nicel hem de nitel olarak arttı. Bugün sivil toplum örgütlerinin farklı yapılanmalar içinde toplum içinde yaygınlaştığını görüyoruz. Sivil toplum örgütleri (bundan sonra STK'lar) farklı alanlarda çalışan gönüllü örgütlerden, düşünce kuruluşlarına, sosyal hareketlerden vatandaşlık inisiyatiflerine, hükümet dışı örgütlerden sendikalara ve meslek odalarına kadar geniş bir yelpaze içinde hareket eden bir alanı temsil ediyor. Bugün, sivil toplumun hareket alanı sadece yerel ve ulusal da değil, bölgesel ve küresel bir nitelik kazandı. Yaşadığımız dünyada, küresel sivil toplumdan konuşmak olasıdır. Bu gelişimin sonucunda, modern zamanlarda siyaset alanına damgasını vuran ve siyaset yapma eylemini sadece siyasi partilere indirgeyen devlet merkezci eğilimin, ne etkili ve verimli, ne de meşruiyet sorunu olmayan demokratik toplum yönetimi için yeterli olduğu ortaya çıktı. Sivil toplum artık sadece demokratiklik ve meşruiyet değil, iyi toplum yönetimi tartışmalarının bir parçası. Bu anlamda, sivil toplumun toplum içinde yaygınlaşma süreci, kendisinin toplum yönetimi için nitel önemini de ortaya çıkardı. Bununla birlikte, sivil toplumun yeniden canlanma süreci, beraberinde ciddi sorunlar da getirdi. Sivil toplum hızla yaygınlaştıkça, "sivil toplumun ne anlama geldiği" belirsizleşmeye başladı. Sivil toplum farklı siyasi ekonomik ve kültürel söylemlerin ve aktörlerin kullanımına girince, sivil toplumun esas işlevlerinin, taşıdığı temel ahlaki ve siyasi değerlerin ne olduğu da muğlaklaştı. Bu muğlaklaşma süreci, sivil toplum örgütlerinin kendi

aralarındaki ilişkilerde ciddi sorunlar yaratırken, sivil toplum kavramının suiistimaline (abuse) yol açan bir kullanılış biçimini de ortaya çıkardı. Toplumsal sorunlara çözüm ve iyi toplum yönetimi temelinde tanımlanan sivil toplumun, siyasi, ekonomik ve kültürel aktörlerin kendi iktidar ve çıkarıya dayalı söylemlerini meşrulaştırma sürecinde de kullanıldığını, bu yeniden canlanma süreci içinde gördük. Bu nedenle de sivil toplum üzerine yapılan çalışmalarda, "sivil toplumun kullanımı ve suiistimali"ne yapılan göndermeler giderek yaygınlaştı. Bu anlamda, bugün sivil toplumdaki konuşurken, hem STK'ların toplumsal yaşamda küresel ölçekte geniş bir alanda yaygınlaşmasından, hem de sivil toplum kavramının suiistimale varan yaygın kullanımından söz ediyoruz.(Keyman,2005)

Sivil toplumu sadece STK'larla özdeş düşündüğümüz zaman giderek finansal kaynak arama peşinde olan, kapasite sorunları üzerinde odaklaşan ve örgütsel büyümeye daha da önem veren sivil toplum örgütlerinin profesyonel bir yapıya bürünmeleri ve üstlendikleri demokratikleşme sürecine katkıda bulunma ve toplumsal sorunların/taleplerin kamusal tartışma alanını genişletme işlevlerini ikinci plana atmalarıyla ilişkili sorunlar çıkıyor. Bu sorunlar, sivil toplum örgütlerinin hem eleştirdikleri sistemin giderek bir parçası olma eğilimi göstermelerinde, hem de kendi aralarındaki ilişkilerde dayanışmanın azalmasında ortaya çıkmaktadır. Ama en önemli sorun, sivil toplumun STK'lar temelinde örgütsel faaliyetlerinin *nicel* olarak artmasına karşılık, bu artışın *nitel* olmasını sağlayacak sivil toplum-demokratikleşme ilişkisinin tam anlamda kurulamamasıdır.(Keyman,2005).

Sivil toplum , Cicero'nun "societas civilis" fikrinden başlayarak Aristo'nun polis kavramına kadar geri giden Avrupa geleneğinde devlet ile aynı anlamda kullanılmıştır.18.yüzyılın sonlarına kadar sivil toplum kavramı,Batı siyasi daha iyi bir toplumsal düzene ulaşmak için bireyin hak ve yükümlülüklerini düzenleyen siyasi kurumlar anlamında kullanılıyordu.Sivil toplum kavramını aslında diğer bütün toplumları kapsayan ve onlara egemen olan sitede varolan her şeyin üstünde olan toplum anlamında kullanılan Aristo'ya kadar geri götürmek mümkündür.(Yatkın,2006:442)

Kavram, 19.yüzyıla gelindiğinde yeni anlamlar kazanmıştır.Thomas Hobbes'a göre doğal yaşama halinde ve başkalarıyla savaş durumundaki insan , koruma ve güvenlik gibi ihtiyaçları gibi ihtiyaçlarını barış içinde yerine getirebilmek için kendi isteği ve iradesi ile bir toplumsal sözleşme gerçekleştirmiştir.Doğa durumunda özgür,eşit,bağımsız olan bireyler kendi rızalarıyla yaptıkları toplumsal sözleşme ile sivil toplumu gerçekleştirirler.1789 Fransız Devrimi ile birlikte sivil toplum ile devlet arasında bireyin konuşma, inanç ve mülk edinme hakkı gibi haklarının bireysel özgürlükleri için vazgeçilmez haklar olduğu tescil edilmiştir. (Yatkın,2006:442)

Sivil toplumu devletten ayıran diğer bir yaklaşımı Marx'da görmek mümkündür.Marx sivil toplumu Hegel'in tam tersi bir çerçevede tanımlayarak ,Hegel'in önceliği devlete veren yaklaşımını sert bir biçimde eleştirmiştir.Marx, sivil toplumu siyasi hayatı belirleyen bir alan olarak tanımlarken devleti,sivil toplumdaki çatışmaları uzlaştıran ve sentezini oluşturan bir kurum değil sivil toplumun bir yansıması olarak kabul etmiştir.Yine Marx'a göre sivil toplum sadece bencil,bireyci ekonomik çıkarların alanıdır; böyle olduğu için de sivil topluma hiçbir olumlu değer yüklemeyiz.Oysa Hegel'in sivil toplum anlayışında bireyciliğin aşıldığını ve evrenselliğe doğru bir yönelim olduğunu görmekteyiz.Salt başıboş ekonomik çıkarların alanı değil, hukuksal ve etik öğeleri de içeren bir alandır.Sivil toplumu doğu-batı tahlilini yapan Gramsci,Hegel'den sivil toplumun bu boyutlarını almış ve gerçeğe daha uygun bir sivil toplum anlayışı geliştirmiştir.Gramsci'ye göre sivil toplumüst yapısal alana aittir.Ona göre sivil toplum özel kesimin tümünü kapsayıp , bireylerin ferdi ihtiyaçlarını ,dernekleri ve hukuku içermekle kalmayıp, fikir, din ,felsefe ile ahlakı da sinesinde taşımaktadır. (Yatkın,2006:442)

Sivil toplum kavramı ile devlet ve demokrasi kavramları arasında önemli bir ilişki vardır. Sivil toplum için demokrasi olmazsa olmaz bir fenomen olurken, sivil toplum kavramı da literatürdeki yerini önce devlet benzerliğine daha sonra da devlet karşıtlığına borçludur denilebilir. Başka bir ifade ile sivil toplum kavramı, bütün varlığını ve anlamını devlet karşısında kazanmıştır da denebilir. Sivil toplum kavramı her ne kadar demokrasi ve devlet kavramları ile ilişkilendirilmiş olsa da yine de hangi devlet yapısında ve hangi demokratik düzeyde sivil toplumdaki söz edilebilir olduğu tartışılabilir. Bunun için de herhangi bir toplumun sivil toplum olup olmadığının bir takım kriterleri yada şartları olması gerekir.(<http://iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/06-04.pdf>)

Sivil toplumla ilgili olarak önemli bir tartışma konusu da onun devletle olan ilişkileridir. Sivil toplum, devlet karşısında birey ve örgütlenmelerinin tarihsel süreçteki adım adım birtakım kazanımlarına işaret etmektedir. Bu gün devlet ve birey arasında yer alan örgütlenmeler, teknolojik gelişmelerin sağladığı olanaklar çerçevesinde son derece yoğunlaşmış ve sayıları da artmıştır. Bu durum aynı zamanda insanların bilinçlenme düzeylerine yansımıştır. Artık devletle ilişkiler, halkın isteklerinin göz önünde tutulacağı karşılıklı bir etkileşim – bu durum yönetişim (governance) kavramı ile vurgulanmaya başlanmıştır - çerçevesinde şekillendiği bir yapı kazanmaya doğru gitmektedir. Bu süreçte devlet ise yetkileri bakımından birtakım kayıplar yaşamaktadır.(Yıldırım,2003:228)

Sivil toplum, liberal düşüncenin temel kavramlarından birisini oluşturmuştur. Liberalizm, inisiyatifli bireye vermiş, devlete ise bireylerin girişimlerinin ve örgütlenmelerinin çoğulcu bir yapı içerisinde, serbestçe gerçekleşmesini güvence altına almasını sağlama şeklinde sınırlı bir rol biçmiştir. Temel parolası "bırakınız

yapsınlar, bırakınız geçsinler” olan liberal anlayışta bireyler kendi yararlarını maksimize etmeye çalışırken bu arada toplumsal faydayı da en azami düzeye çıkartacakları düşünülmüştür. Bu açıdan bakıldığında sivil toplum, ekonomik örgütlenmelerin etkinliklerini sürdürdüğü, fakat aile yaşamının gerçekleştiği yer anlamında özel alanı dışarıda tutan bir içeriğe sahip olmuştur. Liberalist görüşe göre, sivil toplum özel piyasa sektörü ile anlamdaştır. Bir bütün olarak toplum; devleti ve sivil ya da özel alanı uzlaştıran, iki hücreli bir modele göre algılanmaktadır. Özel sektör, özgürlüğe ve bu alanla ilgili olan devlet sektörü dışındaki her şeye göre tanımlanır. Sivil toplumun gönüllü ve kendi-kendine örgütlenme yönleri, aynı zamanda, klasik sosyolojik kavram olan “Gesellschaft”a – özel ve devlet sektörünün birbiriyle sıfır-toplamı oyunla yüzleşmeyi üstlendikleri kurumların inşa edildiği – göre tanımlanabilir Güçlü bir özel sektör karşılıklı olarak zayıf bir devlet kombinasyonu ile yalnızca olanaklı olabileceği düşünülür.(Yıldırım,2003:230)

Sivil toplum adına ideal devlet için şu ilkelerin bulunması gerekir (Yatkın,2006:446).

- Devlet, sosyal consensusa dayalı bir kurum olmalıdır. Vatandaşlar can ve mal varlıklarının korunmasının ötesinde, devlete ne tür görevler devredecekleri konusunda diyalog ve görüşmeler yoluyla uzlaşmayla çalışmalıdırlar.
- Devlet, sosyal sözleşmeye dayalı bir kurum olmalıdır. Vatandaşların üzerinde anlaştıkları ilkelerin resmi ve yazılı bir sözleşmeye dökülmesi gerekir. Bu devlet ile vatandaş arasında bir resmi sözleşme yapılması demektir. Bu resmi kontrat Anayasa’dır.
- Devletin sahip olduğu güç ve yetkiler tek bir elde toplanmamalı, bir kısım güç, yetki, görev ve fonksiyonlar yerel yönetimlere ve diğer devlet birimlerine aktarılmalıdır.
- Güç ve yetkiler, yasama, yürütme ve yargı organı arasında dağıtılmalıdır.
- Devletin sahip olduğu siyasi güç ve yetkilerin çerçevesi ve sınırları mutlaka devlet anayasasının bir bölümünü oluşturan “Siyasal Anayasa” içersinde, ekonomik güç, yetki ve fonksiyonların çerçevesi ve sınırlandırılması “Ekonomik Anayasa” içersinde sınırlandırılmalıdır.
- Devlet, halk egemenliğine dayanan bir kurum olmalıdır. Millet kendini yönetecek temsilcilerini serbest seçim yoluyla belirleyebilmeli ve yönetime katılabilmelidir.
- Devletin piyasa ekonomisinin işleyişine ve fiyat mekanizmasına müdahalesi ancak gerektiğinde ve çok sınırlı düzeyde olmalıdır.
- Devlet, özel teşebbüslerin daha iyi ve hizmetleri üretmekten kaçınılmalı, bunun yerine piyasa ekonomisinde oyunun kurallarını tespit etmelidir.
- Devlet yönetiminde açıklık – şeffaflık sağlanmalıdır.
- Devletin varlık sebebi bireylerin haklarının ve özgürlüklerinin korunması olmalıdır.
- Devlet, insanlar arası cinsiyet, ırk, din, dil, etnik köken farkı gözetmeyen evrensel bir kurum olmalıdır.
- Devlet, yönetiminde liyakat sisteminin geçerli olduğu katılıma dayalı bir kurum olmalıdır.

Kalkınma Kavramına Genel Bir Yaklaşım

Gelişme, ilerleme, modernleşme gibi farklı kavramlarla iç içe geçmiş olan kalkınma kavramının özellikle İkinci Dünya Savaşı ertesinde yükseldiği söylenebilir. Ancak yarım yüzyılı aşkın uygulamanın ardından günümüzde kalkınmanın herkes için farklı anlamlar içeren çok boyutlu bir kavram olduğu unutulmamalıdır. 1950’lerden 1975’lere dek kalkınmanın ulusal hükümetler ve onların kalkınma politikalarındaki ortakları olan uluslararası kalkınma kuruluşları tarafından yürütülen soyut, teknokrat, sadece ekonomik büyümeye ve sanayileşmeye odaklanmış makro politikalar olarak görüldüğü biliniyor.

Ekonomik kalkınma, ülkenin ekonomik, toplumsal, siyasi yapılarının değişerek insan yaşamının maddi ve manevi alanda ilerlemesi ve toplumsal refahın artmasıdır. Bu bakımdan kalkınma, ölçümlere dayalı olan ve gayri safi milli hasıladaki hızlı artışla belirlenen ekonomik büyümeyi içermekle birlikte, ekonomik ve sosyal değişimleri de kapsar (Ener ve Demircan, 2004:346).

1990’lardan itibaren uluslararası sistemde meydana gelen gelişmelerle birlikte, büyüme merkezli kalkınma yaklaşımının ve NGO’ların rolü değişmeye başlamıştır. Politik açıdan, S.S.C.B’ nin yıkılışı, Doğu Avrupa’nın çözülmesi, giderek artan ulusal bağımsızlık mücadeleleri, etnik kargaşalıklar, ekonomik açıdan; çevre kirlenmesiyle ekolojik dengenin bozulmaya başlaması, sürdürülebilirlik gerçeği, sosyolojik açıdan; AIDS, uyuşturucu .. gibi sorunlar, insanı kalkınmanın bir metası olarak gören kalkınma modellerinin ve genel anlamda Ortodoks İktisadın sorgulanmasına neden olmuştur. Büyüme merkezli kalkınma anlayışının dünyayı getirdiği nokta, açlık, etnik ayrılıklar ve ekolojik felaketler olarak dile getirilirken, kalkınma sorunsalında büyüme merkezli anlayıştan “insan merkezli” kalkınma anlayışına geçilmektedir. Bu anlayışın temel özelliklerini genel çizgileriyle aşağıdaki şekilde ifade etmek mümkündür; (www.kalkinma.org/belgeler/101/sosyal_kalkinma.pdf)

Kalkınma iktisadi büyümenin ötesinde insan yaşamının koşullarının iyileştirilmesiyle ilgili olmalıdır. Uzun dönemli çıkarları dikkate alan, kültürel farklılıkları, ekolojik dengeleri ve ekonomik büyümenin sürdürülebilirlik boyutunu dikkate elen bir kalkınma anlayışı oluşturulmalıdır.

Disiplinler arası birleştirici bir yaklaşıma geçilmelidir. Buna göre toplumun her alanında ekonomi temelli görüşün, yerini sosyal, politik ve kültürel boyutları da içeren diğer disiplinler ile birleştirici bir görüşe bırakması gerekmektedir.

Ortak çıkarların söz konusu olduğu gerçeği ile uzun dönemli çıkarlar için dünyayı bir bütün olarak uluslar üstü algılayan, sorumlulukların gelişmiş az gelişmiş tüm ülkelerin dayanışmasıyla paylaşıldığı bir yönetim anlayışı kurulmalıdır. Bu yeni kalkınma anlayışında insanın ve doğal kaynakların doğru yönetimi, eşitlik, sosyal adalet önemli yer tutmaktadır. Ortodoks kalkınma anlayışının az gelişmiş ülkelere yönelik politika çözümü olarak önerdiği merkezi devletin yönetimine dayanan görüşünün, uluslararası finansal akımların bu ülkelerde borç krizine yol açmasıyla sonuçlandığı iddia edilmektedir. Oysa yeni kalkınma anlayışında ileri sürdüğü yeni yönetim anlayışı ile dış borçların yarattığı krizin ortadan kaldırılması mümkün olmamakla beraber, dış borçların yanlış dağıtılması engellenerek bağımlılığın ortadan kaldırılmasına yardımcı olacağı ileri sürülmektedir.

Demokratikleşme, sivil toplumun yaygınlaştırılması, ademi merkezîyetçilik, yerel yönetimlere daha fazla sorumluluk verilmesi, kaynakların yönetiminde yerel sivil topluluklara hükümetin yanında söz hakkı tanınması bu anlayışın NGO' lara verdiği önemi vurgulamaktadır.

Bu bağlamda 1990' lardan itibaren ise NGO' lar, varolan çerçevelerini gerek uluslararası sistemde gerekse kalkınma iktisadında meydana gelen gelişmelere paralel olarak sorgulamaya başlamışlardır. Büyüme merkezli kalkınma anlayışının az gelişmiş ülkeleri getirdiği nokta ve sürdürülebilir bir kalkınma anlayışının kurulması zorunluluğu, gelişmiş ve az gelişmiş ülke NGO' larını ortak hareket etmeye doğru yönlendirmiştir. NGO' ların giderek makro ekonomik teori ve politikalarını öğrenmeye yönelik çabalara girişmeleri ve kalkınma iktisatçılarının bu konuya yönelik akademik çalışmalarını hızlandırmaları söz konusu olmuştur. Yeni kalkınma anlayışının öngördüğü şekliyle NGO' ların kalkınma sürecindeki rolü ile ilgili ileri sürülen tezler, uygulamaya dönük, geniş tabanlı, küçük ölçekli kurumlar olarak politik yaptırımlar açısından devlete göre daha etkin oldukları yönündedir. Buna göre NGO' lar devlete göre politikaların hayata geçirilmesinde daha etkindirler. Çünkü geniş örgütlenme biçimi olarak devletin bir araya gelme ve liderlik anlamında NGO' lara göre zayıf ve yavaş kaldıkları ileri sürülmektedir. Ayrıca NGO' ların, sivil toplumun yaygınlaştırılmasında öncü kurumlar olarak kamu sorumluluğunu talep etme anlamında da politikacılar ve bürokratlardan daha etkin oldukları iddia edilmektedir. Özellikle sivil toplumun yoksul kesimlerinin taleplerinin gerçekleştirilmesinde politikaların uygulanması ve gerektiği yerde reformların yapılması konusunda daha başarılı olacakları düşünülmektedir. Sonuç olarak; NGO' lar, yeni kalkınma anlayışı doğrultusunda uluslararası sistemin yönetimine ilişkin olarak sorumluluğu devlet ile paylaşacak aday kurumlar olarak gündeme getirilmektedirler.

Bugün kalkınma politikalarında sivil toplumun merkezi yönetimlere oranla bu denli etkinleşmesinde, sahip oldukları işlevsel avantajların payı büyüktür. Kısaca bahsetmek gerekirse, sivil toplum belli bir konu etrafında örgütlenmiş bir çıkar grubu olduğundan o konuda derin bilgi birikimine, deneyime, uzmanlığa sahiptir ve mevcut problematik karşısında çoğu kez merkezi yönetimlere ve bürokrasiye kıyasla daha işlevsel, etkin ve birikimlidir. Bir diğer artı olarak sivil toplum sorunların yaşandığı düzeylerle daha iç içe olduğundan, kalkınma politikalarında sivil toplumun bulundurulması sorunun çözümüne doğru tarafların katılımını ve sürdürülebilir çözümleri olası kılar. Örneğin AB ekonomik ve sosyal politikalarında, belli başlıklar altında sosyal diyalogta işçi ve işveren kesimlerinin, sivil diyalogtaysa Avrupa çapında örgütlenmiş sivil toplum kuruluşları AB bürokrasisiyle ortak danışma kurullarında yer alırlar. Bu ise AB ekonomik ve sosyal politikalarında doğru tarafların katılımını, çözümlerin sürdürülebilirliğini ve AB'nin bugün eksikliğini en çok hissettiği demokratik bir yapıyı olası kılar. (Küçükçok,2005)

STK'ların kalkınma projelerinin başarılı uygulayıcıları olmaları konusunda ileri sürülen gerekçeler şu başlıklar altında toplanabilir:STK'lar yoksullara ulaşır, kalkınma süreçlerine yerel katılım sağlar, kalkınmayı belirli programların sonuçları çerçevesinde değil yoksulların kendi yaşamları üzerindedaha fazla söz sahibi olacakları bir süreç olarak tanımlarlar, çalışma ilişkileri hükümetten hükümete değil, insandan insana ilişkilidir, daha küçük oldukları için kamu kuruluşlarına göre daha esnek ve daha deneysel olabilirler, özel ve yerel kuruluşları güçlendirme ve onlarla çalışma yetenekleri geleneksel kalkınma kuruluşlarına göre daha fazladır, kalkınma örgütlerine göre maliyetleri daha düşüktür.(Gürses,2005:503)

Ekonomik Gelişme ve Kalkınma İlişkisi

Ekonomik büyüme tek başına kalkınma için yeterli bir etken olarak tanımlanamaz. Bu noktada önemli olan, ekonomik büyümenin kimlere ve nasıl yarar sağlayacağıdır. Bu yüzden BM, DB, UNDP veya AB'nin sunduğu kalkınma seçeneklerinde yalnızca ekonomik büyümeye odaklanan bir yaklaşımın Türkiye'de genel bir kalkınmayı sağlamaması beklenmemelidir. Kalkınma herşeyden öte bir toplumda mevcut bir problematiği çözmeye yönelik arayışlar bütünüdür. Bu problemler oldukça farklı içerikte olduğundan, yerel, bölgesel, ulusal ve ötesi düzeylerdeki koşullardan türediklerinden ve toplumun farklı kesimlerinin birbiriyle çelişen çıkarlarını tetiklediklerinden dolayı başarılı bir kalkınma politikasının mutlaka bu problemlerin hangi düzeylerde yaşandığını doğru tespit etmesi, sorunun taraflarının çözüme katılımını ve çözümün toplumun en

geniş kesimi açısından sürdürülebilir olmasını sağlaması, toplumdaki fırsat, söz, yetki, karar ve güç ilişkilerindeki eşitsizliği ortadan kaldırırken yeni eşitsizlikleri besleyecek koşulları geliştirmemesi beklenir.

Örneğin Türkiye’de BM, UNDP, AB tarafından yoğun destek verilen KOBİ’lere dönük kalkınma programlarında başarısının kıstası sadece sağlanan ekonomik büyüme oranı olarak ele alınırsa, ortaya çıkan çalışma ve endüstri ilişkilerinde demokratikleşmeyle sosyal adalet gözetilmezse tarafların tümü için sürdürülebilir bir kalkınma politikasının uygulandığı söylenemez. Böylesi kalkınma programlarında sadece ekonomik büyüme, serbestleşme ve girişimciliğin desteklenmesine dönük yaklaşımlar sürdürülebilir olmadığından istihdam edilebilirlik, fırsat eşitliği, mesleki eğitim, endüstri ilişkilerinde demokrasi ve sosyal adalet gibi öncelikler de aynı düzeylerde gözetilmelidir. Aynı durum sorunların yaşandığı düzeylerin doğru belirlenmesi konusunda da geçerlidir. Örneğin teşvik politikalarında problemin bölgesel ve yerel düzeydeki kökenleri doğru tanımlanmadığı, sektörel olanaklarla fırsatlar doğru tespit edilmediği, aynı bölgede bile farklı sektörel teşvik politikaları geliştirilmediği sürece her bölgeye, her sektöre aynı düzeyde, bir merkezden belirlenmiş teşvik politikaları yöneltilecek ve mevcut problematiğin yapısında bir değişiklik gerçekleşmeyecektir. (Küçüktok,2005)

Türkiye’de kalkınma ve stk ilişkisi

Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Hareketi, Türkiye’deki mevcut kalkınma programlarının kısa vadeli olduğunu ve sorunları temelden çözmek yerine geçici çözümlere odaklandığını düşünmektedir.

1927 yılından itibaren hazırlanmakta olan beş yıllık kalkınma planları, ülkenin mevcut durumunu uzun ve bilimsel araştırmalar ile tam olarak ortaya koymuştur. Böylece devletçi modellerle bölgeler arasındaki gelişmişlik farkı ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. 1980’li yıllara kadar ülkenin gelişimi ve bölgeler arası gelişmişlik farkının azaltılması yönünde etkili olan beş yıllık kalkınma programlarından, 1980’li yıllardan itibaren uzaklaşmaya başlanmıştır. Bundan sonra, ülkenin belirli bölgelerinde sanayi ve istihdam yığılmaları olurken diğer bölgelerde hiçbir yatırım yapılmamıştır. 1980 sonrasında hazırlanmış olan dört kalkınma planı da ekonomideki kontrolsüz liberizasyon sebebi ile dikkate alınmamış ve sınırlı seviyelerde uygulanagelmıştır. Ülkenin kurulu kapasiteleri plansızlık ve programsızlık sebebi ile kullanılamamıştır. 1985–2003 kapasite kullanım oranları ortalaması % 55 seviyelerindedir. % 10’lar seviyesinde olan resmî işsizlik oranları ile reel işsizlik oranları arasındaki makas çok geniş bir şekilde açılmıştır. Tarım kesimi üzerindeki atıl istihdam sorunu çözümlenememiştir.

Eğitim altındaki kalifiye iş gücündeki programsızlık sebebi ile bazı alanlarda yığılmalar meydana gelmiş ve bir “diplomalı işsizler” ordusu oluşturulmuştur. 1970’li yıllara kadar yapılan sanayi yatırımları alt yapı tarzı yatırımlar olmasına rağmen, bu yatırımlar 1980 sonrasında üst yapı yatırımları hâline almıştır. Bu sebeple ülke tam olarak dışa bağımlı (teknoloji ve üretim makine ve teknikleri) hâle gelmiştir. İthal ikamesi tamamen ortadan kalkmıştır. Eğitim ve sağlık alanlarında ulusal yöntem ve programlar geliştirmek yerine yöntem ve programlar ithal edilmiştir. Bu sebeple, oluşan sorunlar, devamlı olarak geçici çözümlerle “ayakta tutulmaya çalışılır” hâle gelmiştir. Bölgeler arası gelişmişlik farkının azaltılmasına yönelik faaliyetler tamamen durduğundan, ülkenin doğusu ile batısı arasında gerek ekonomik gerekse kültürel açıdan bir uçurum meydana gelmiştir. Bunun doğal sonucu olarak da yıllardır sürmekte olan bir terör dalgası için zemin hazırlanmış, milyonlarca kişinin ülke içerisinde göçü ile şehir alt yapıları ile şehir planları tamamen işlemez hâle gelmiştir. Hepsinden önemlisi, vatandaşların sürdürülebilirlik konusunda devlete olan güvenleri sarsılmıştır. Türkiye’de kalkınmanın önündeki en büyük engel, plansızlık ve kararsızlıktır.

Ülkenin programlı bir şekilde ilerlemeye ihtiyacı vardır. Kalkınma sadece ekonomik olarak ele alınmamalı; sağlık, eğitim, kültür alanlarında da kalkınma planları yapılmalıdır. Dışarıdan kalkınma modelleri ithal etmek yerine millî kalkınma programının hazırlanması ve uygulanması tartışılmaz bir gerekliliktir. Kalkınmanın ekonomik, sosyal ve kültürel taraflarının iç içe geçmiş, birbirinden ayrılmaz parçalar olarak bir bütünü oluşturduğu, kalkınma planlarının belirlenmiş bir periyot içerisinde süreklilik arz ettiği takdirde başarıya ulaşabileceği topluma anlatılmalıdır. Bunun gerçekleştirilmesinde ve eğitim süreçlerinde STK’lar etkin olarak rol alabilirler(www.kalkinma.org).

Barış Olgusuna Kısa Bir Bakış

Uluslararası hukukta genellikle barış ve savaş zamanında uygulanacak hukuk kuralları farklılık göstermektedir. Uluslararası barışı koruma yönünde örgütlenmeler başlamadan önceki dönemlerde savaşın asil durum olarak ele alındığı, barışın ise savaşın yokluğu olarak tanımlandığı dikkat çekmektedir. Bu durum zaman içerisinde, gerek görüldüğünde savaşa başvurmanın devletin egemenliğinin bir parçası ve hakkı olduğu anlayışına dönüşse de, günümüzde Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın 2. maddesi 4. bendi uyarınca kuvvet kullanmanın yasaklanmasından sonra bu gün asil olarak kabul edilen ve istenilen durum barış olmuştur.

“Barış”ın kelime anlamı, toplum içerisinde; kanun, örf ve adet ya da kamuoyu tarafından sağlanan huzur ve güven ortamıdır. Diğer bir tanıma göre ise, “savaşın bittiğinin bir anlaşmayla belirlenmesinden sonraki durum” olarak açıklanmaktadır. Savaş, gerçek silahlı çatışmalara işaret ederken, barış bunların

durduğu ve olmadığı durumu belirtir. Bu manada barış kelimesi, negatif anlamda olmasına karşın uluslararası hukuk pozitif bir değer ve ülkeler arası ilişkilerde geçerli veya geleneksel ifade şekli olarak dikkate almaktadır. Bir silahlı çatışmanın olmaması, barışın olduğu manasına gelmemektedir.

Klasik uluslararası teoriye göre ise; "Savaşın doğası, her zaman bir güvensizlik durumu olmasına rağmen, sadece gerçekten harp etmeye dayanmaz, fakat bilinen eğilim budur. Diğer tüm durumlar barıştır."

Hukuksal açıdan bir ülkenin barış durumunda olması, o ülkenin kendi toplumunda veya diğer ülke toplumlari ile arasında hiçbir uyuşmazlık bulunmaması, hiçbir şiddet eyleminin gerçekleşmemesi anlamına gelmektedir. Bu kapsamda, bir ülkenin barış durumu içerisinde olmamasına uluslararası veya iç çatışmalar neden olmaktadır(Konak,2005)

Tarihsel bir bakışla karşımıza çıkan görünüm, çeşitli açılardan yorumlanabilir. Günümüzde sınırları belirsizleşen bir savaş söz konusudur. Terör ile savaşın iç içe geçmesi ise başka düşündürücü bir gelişmedir. Günümüzde savaşın, insanın türsel varlığını, dünyadaki hayatı tehdit eder bir nitelik kazanması da söz konusudur. Ne zaman ve nerede başlayacağı ve nasıl sonuçlanacağı belli olmayan bir savaş ya da savaşlar olasılığı dünya ve insanlık üzerindeki tehditlerin basında gelmektedir. Çünkü bilim ve teknolojinin gelişimi, bilginin insani değerlere aykırı kullanılması, bilimsel faaliyetlerin siyasi askeri iktidarların denetiminde yapılar hale gelmesi de, barışa yönelik kaygıları arttırmaktadır. İnsan yaşamını kolaylaştıran, onu daha mutlu ve refah içinde yaşatması gereken bilim ve teknoloji, insancıl amaçlarından saptırılmış bulunmaktadır. Bu konuda siyasi-ekonomik sistemlerin yanı sıra, bilim insanlarının da kendilerine düşen etik sorumluluktan kaçınmalarıdır. Etik değerlere bağlı olmayan bilim ve teknolojinin insanlığa aykırı uygulamalarını engellemek mümkün değildir. "Artık öyle bir duruma gelmiştir ki; teknik, insanın elinde olmaktan çıkmış, insan tekniğinin elinde olma durumuna 'düşmüş'tür. Tarihsel ve kültürel süreçlerde/fenomenlerde 'insanın düşüşleri' olgusu sıkça göze çarpmaktadır.

İnsanlık tarihinde yükselişler ve çöküşler birbirini izlemektedir. Bu bağlamda Vico'nun döngüselci tarih anlayışı hatırlanabilir. İlerlemeci tarih anlayışını ise, bizzat tarihsel süreç içindeki gelişmeler geçersiz kılmaktadır. Hepimizin bildiği gibi 20. Yüzyılda demokratik Avrupa toplumlarında faşizm ortaya çıkabilmiş, ırkçılık artmış, baskıcı yönetimler iktidara gelmiştir. Demokrasi, özgürlük, insan hakları ve değerleri, yüzlerce yıllık insanlık mücadelesinin ürünleridir/kazanımlarıdır. Ama bu, onların kalıcı ve sürekli olmalarını garanti etmez. Çünkü insan(lık) belli bir dönemde elde ettiklerini baksın bir dönemde kaybedebilir. Özellikle 11 Eylül sonrasında basta ABD olmak üzere bazı devletler temel insan hak ve özgürlüklerini askıya almaya ve bunların sınırlarını daraltmaya başlamışlardır. Hak ve özgürlüklerin askıya alınması, güvenlik amacıyla yapıldığı söylene de, bir hukuksal kurum olan devletin bu niteliğini tartışılır hale getirmektedir. Bu ise barışa yönelik bir tehlikenin dogması anlamına da gelmektedir. İşte günümüzde terörle mücadele söylemiyle, varsaydığı düşmanından farksız bir konumda karşımıza çıkan devletlerin durumu, hem dünya barışını hem de insan hak ve özgürlüklerini tehdit etmektedir. Ama bu durumun önüne geçme olanağı yok değildir. İnsan başarır ya da başaramaz, ama bunu denemek, insan olmanın bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle barışseverlerin de en az savaş severler kadar cesur ve kararlı olması, sorumluluk bilinciyle hareket etmesi gereklidir.

Küreselleşme olgusu, bir taraftan mesafeleri, sınırları anlamsız kılıp dünyayı bir "küresel köy" konumuna indirirken, yaygın iletişim ağı aracılığıyla evrensel olan değerleri dünyanın hemen her köşesine ulaştırmakta, giderek daha homojen bir dünya toplumunun şekillenmesine öncülük etmektedir. Günümüzde artık karşı konulamaz bir gerçeklik haline gelen bir "küresel komşuluk" içinde, insanların birçok amaçlarla, çok farklı alanlarda işbirliği yapması zorunlu hale gelmiştir. Bu amaçlar arasında, barış ve düzeni sürdürmek, ekonomik faaliyetleri genişletmek, kirlilikle mücadele etmek, iklim değişimini durdurmak ya da azaltmak, hastalıklarla savaşmak, silahların yaygınlaşmasını durdurmak, çölleşmeyi önlemek, gen ve tür çeşitliliğini korumak, teröristleri caydırmak, açlıkla mücadele etmek, ekonomik durgunluğu alt etmek, nadir kaynakları paylaşmak, uyuşturucu kaçakçılarını engellemek, vb. gibi pek çok faaliyetler sayılabilir. Ulus-devletlerin çabalarını birleştirmesini gerektiren, başka bir deyimle, komşuluk eylemleri gerektiren konuların sayısı durmaksızın artmaktadır.

Terörizm ve uyuşturucu ticareti gibi suçlar ile insan hakları, göç hareketleri ve çevre kirlenmesi gibi hususlar sınırları aşan bir nitelik kazanarak uluslararası toplumun büyük bir kesiminin ortak sorunları haline gelmiştir. Nitekim "yerel olayların çok uzaktaki oluşumlarca biçimlenmesi ve yerel oluşumların bu olayları biçimlendirmesi" olarak da tanımlanabilecek olan küreselleşme sürecinde, tek tek bireylerin günlük yaşamlarını ilgilendiren/etkileyen ekonomik faaliyetler, sosyal politikalar, güvenlik politikaları, çevrenin korunması ve geliştirilmesi, insan haklarına saygının sağlanması, daha adil ve eşitlikçi bir toplumsal düzen yaratılması gibi konular ancak küresel ölçekte ele alındığı sürece ve bu alanlara yönelik girişimler uluslararası düzeyde gerçekleştirilebildikleri oranda anlamlı olacaktır. Bu nedenledir ki günümüzde devletlerin başarısını büyük ölçüde bu küresel dinamiklere uyum sağlayabilmeleri ve onları milli hedeflerin gerçekleştirilmesinde kullanabilmeleri belirlemektedir.(Köse,2003)

Sonuç

STK tanımları gereği, büyük bir çeşitlilik göstermekle birlikte, gerek ulusal siyasette gerekse uluslar arası açıdan anlam ve önem taşıyanları, kişisel ya da grupsal çıkar sağlamak peşinde koşmayan, demokratikleşme, çağdaşlaşma gibi temel hak ve özgürlükleri korumayı amaçlayanlardır(Tunçay,2003)

Günümüzde hükümet dışı kuruluşlar (HDK) ya da sivil toplum örgütleri (STÖ) etkin, esnek, bağımsız ve sorumlu yönleriyle önemli bir güç konumuna gelmişlerdir. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde meydana gelen değişimler HDK'lara önemli bir rol yüklemiş ve sivil toplum içerisinde ayrıcalıklı bir sektör olmalarını sağlamıştır. Sağlık, eğitim, rehabilitasyon, hayırseverlik, kalkınma, barış, insan hakları ve çevre gibi toplumsal yaşamın her alanında gönüllü olarak ulusal ya da uluslararası finansmanlarla etkinlikler yürütmektedirler.(Bağcı,2005)

Olumlu ve olumsuz etkileriyle küreselleşme süreci bilinen bir gerçektir. Siyasal, ekonomik ve askeri üstünlüğü elinde bulunduran hegemonyacı güçlerin bu süreçte önemli bir rol oynadıkları da bilinmektedir. İletişim ve ulaşım imkanları vasıtasıyla farklı kültürel ve dinsel gelenekler arasındaki ilişkiler ve öteki ile bir arada yaşama kaçınılmaz hale gelmiştir. Küreselleşme sürecinin olumsuz etkilerinin ve farklılıklar arasındaki çatışmanın önlenmesi ve barış, uyum ve birbirine saygı ortamının tesis edilmesi için kültürlerarası ve dinlerarası diyaloga önem verilmesi ve herkesin birbirini tanıma ve anlama süreciyle insanlığın ortak sorunlarına çözüm aramaya katkıda bulunması oldukça önemlidir.(Gündüz,2003)

Kaynaklar

- Bağcı,Cahit,2005,"Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Sivil Toplum Örgütleri ve Kalkınma", Sivil Toplum Dergisi,Yıl:3,Sayı:11
- Ener,Meliha ve Demircan,Esra Siverekli,2004,"Sürdürülebilir Kalkınmada Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkileri-Gündem 21",I.Ulusal STK Kongresi,Çanakkale
- Gündüz,Şinasi,2003,"Küresel Köyde", Sivil Toplum Dergisi,Yıl:1,Sayı:3
- Gürses,Didem,2005,"Yoksulluk,Yapılabilirlik Yaklaşımı ve Sivil Toplum Kuruluşları",II.Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi,Çanakkale
- Haşlak,İrfan ve Güleener,Serdar, 2006,"Sosyal ve Siyasal Düşüncede Sivil Toplum Tartışmaları ve Toplulukçu Düşüncede Topluluk,Birey ve Devlet Anlayışı", III.STK Kongresi Bildiriler Kitabı,Çanakkale
- Keyman,E.Fuat,2005,"Devlet ve Sivil Toplum Arasındaki Sınır İyi Çizilmelidir",Sivil Toplum Dergisi,Yıl:3,Sayı:10
- Küçüktok,Güven,2005,"Kalkınma ,Sivil Toplum ve Türkiye",Sivil Toplum Dergisi,Yıl:3, Sayı:11
- Konak, Barış,2005,"Uluslar arası Barışın Korunması ve Kuvvet Kullanımının Hukuksal Temelleri,Yüksek Lisans Tezi,Isparta
- Köse,H.Ömer,2003,"Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü", Sayıştay Dergisi,Sayı:49
- Tunçay,Mete,2003,"Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlgili Kavramlar",Sivil Toplum Dergisi,Yıl:1,Sayı:1
- Yatkın,Ahmet,2006,"Toplumsallaşma ve Toplumsal Demokratikleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri ve Önemi", III.STK Kongresi Bildiriler Kitabı,Çanakkale
- Yıldırım,Murat,2003,"Sivil Toplum ve Devlet", C.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi,Cilt:27,No:2
<http://iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/06-04.pdf>
www.kalkinma.org/belgeler/101/sosyal_kalkinma.pdf

KAMU EKONOMİSİ İÇERİSİNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ YERİ VE ÖNEMİ

Yrd. Doç. Dr. Murat DEMİR
mdemir@harran.edu.tr
Yrd. Doç. Dr. Erşan SEVER
esever@harran.edu.tr

Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü

Özet

Sivil toplum kuruluşları özellikle gelişmiş ülkelerde ekonomik, sosyal ve siyasi işlevleri ile devlet yapısında önemli bir güç durumuna gelmiş bulunmaktadır. Bilindiği gibi yasama, yürütme ve yargı erki toplumsal yapıyı işleten ve toplumsal yapıya yön veren temel dinamikler olarak değerlendirilmektedir. Bugün hemen bütün ülkelerde sivil toplum kuruluşları da bu yapıya eklenen ve bu yapı içerisinde ağırlığı olan, yasama ve yürütmenin işleyişini etkileyebilen bir güç olarak ele alınmaktadır. Liberal politikalarla birlikte küreselleşme sürecinin de etkisiyle giderek etkinliği azalan kamu kesimi özellikle sosyal içerikli sorunların çözümünde gerek kaynak noktasında gerekse uygun politika setlerinin oluşturulmasında yetersiz kalmıştır. Kamu finansman sorunlarının derinleşmesi ve toplumsal talep ve beklentilerin artarak çeşitlenmesi kamu kesiminin faaliyetlerini yürütmesini daha da zorlaştırırken, kamu ekonomisi bir takım alanlardan çekilmek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda ortaya çıkan boşlukların doldurulmasında etkin görevler üstlenen STK'lar kamu ve özel sektörün yanında üçüncü bir sektör olarak sosyo-ekonomik yapıda yerini almıştır.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum Kuruluşları, Küreselleşme, Kamu Ekonomisi

IMPORTANCE AND QUALITY OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS WITHIN PUBLIC ECONOMICS

Abstract

Non-Governmental Organizations (NGO) have important strength with economical, political and social functions in especially developed countries. As it is known, legislative power, executive power and judgment power are basic dynamics which is guide the social structure. Today in almost all countries NGO's have important strength on this structure and affect the working of the legislative and executive. Public sector has not enough strength in the solution of the social problems in both sources achieving and forming of rational political sets because of the effect of globalization process with liberal policies. The activities of the public sector are negatively affected by increasing of the public sector financial problems and the broadening of the social demand and expectations. As a result of this effect public economics had to withdrawn from some areas. NGO's have active functions on public economics area in this process. Consequently, NGO's have been important actor of the socio-economic structure as third sector together public and private sector.

Keywords: Non-Governmental Organizations, Globalization, Public Economics

Giriş

STK'lar sivil toplumun kurumsallaşmış biçimi olarak da tanımlanabilir. Sivil toplum kurumsallaşırken temel saik bireylerin farklı siyasal, toplumsal, insani, sosyal ve kültürel ihtiyaç ve gereksinimlerini karşılamaktır. Kimi değerlendirmelerde STK'lar üçüncü sektör kuruluşları olarak da tanımlanmaktadır. Böylesi bir nitelirmede STK'lar kamu sektörü ve kar amaçlı özel sektörün yanında kar amacı gütmeyen ve kamu yararına çalışan üçüncü bir sektör olarak değerlendirilmektedir. Üçüncü sektör, bireylerin türlü birikimlerinin bir araya getirilerek bir sinerjinin ortaya çıkartıldığı ve bunun gönüllü olarak kamu hizmetlerinin sunumuna yönlendirildiği bir alandır. Bu sektörde gönüllülük esastır, kar amacı yoktur, hizmet ve gelişme saiki ön plandadır, hükümetten ve siyasal partilerden bağımsız hareket etme esastır, yüksek bir motivasyon ve sadakat söz konusudur ve hukuki çerçevede toplumsal talepler karşılanmaya çalışılır.

Yoksulluğun azaltılması ve gelir dağılımındaki adaletsizliklerin giderilmesi gelişmiş ülkeler de dahil olmak üzere birçok ülkenin üzerinde yoğunlaştığı ancak çözmekte zorlandığı esaslı sorunlardandır. Bugün sivil toplum kuruluşlarının önemli bir kısmı yoğun olarak söz konusu sorunların çözümünde aktif görevler üstlenmektedirler. STK'lar söz konusu sorunların yanısıra eğitim ve sağlık gibi sosyal hizmetlerin sunumunda da aktif roller üstlenerek kamu kesiminin yükünü hafifletmeye çalışmaktadırlar. Öte yandan kimi değerlendirmelerde de merit malların ve demerit malların optimal üretim yönetiminin ancak STK'lar tarafından yapılabileceği ileri sürülmektedir. Dışsallıkların içselleştirilmesi sürecinde, çevre ve sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin belirlenmesi ve uygulanması süreçlerinde, küresel kamusal malların üretimi ve finansmanı konusunda da STK'ların önemli bir alternatif olarak ortaya çıktıkları söylenebilir.

STK'ların toplumsal talep ve beklentileri ne ölçüde karşılayabileceği konusunda belirleyici olan, STK'ların faaliyetlerine etki eden, bir bakıma STK'ların kurumsal başarı ve/veya başarısızlığı üzerinde etkili olan bir takım faktörler bulunmaktadır. STK'ların niteliği, STK'ların faaliyette buldukları ülkedeki sosyo-ekonomik istikrarın ne durumda olduğu, ülkenin kültürel altyapısı, rejimi ve kalkınmışlık düzeyi STK'ların yapısını şekillendiren, STK'ların faaliyetleri üzerinde belirleyici olan ve STK'ların toplum içinde nereye konumlandırılacağı konusunda yönlendirici olan değişkenler olarak ortaya çıkmaktadır. STK'ların kendilerini en iyi ifade edebildikleri sistemlerin gelişmiş ülkelerde liberal demokrasinin söz konusu olduğu siyasal yapılar olduğu söylenebilir.

Çalışmada öncelikle sivil toplum kuruluşlarının nitelikleri üzerinde durularak genel hatlarıyla STK'ların ortaya çıktığı süreç ve gelişimleri incelenmektedir. Sonraki kısımda STK'ların zayıf ve güçlü yönleri ve STK'ların performanslarını belirleyen değişkenlerin neler olduğu incelenerek, Dünya'da ve Türkiye'de STK'ların gelişimleri ve etkinlikleri belirlenmeye çalışılmaktadır. Son olarak ise kamu ekonomisi bağlamında STK'ların ne ifade ettiği sorusu cevaplandırılmaya çalışılmaktadır.

Dünya'da ve Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları

Çağdaş demokrasilerde bugün sivil toplum örgütleri toplumları derinden etkileyecek çok çeşitli çalışma grupları oluşturabilen, bilişim teknolojilerinden çok üst düzeyde yararlanabilen, toplumların gelişmesi için gerekli işlevlerin yerine getirilmesinde tüm toplum katmanlarının rol almasını sağlayabilen, üyelerinin dışındaki bireyleri de çalışmalarına katabilen örgütlerdir. (Töreci, 1) Çağdaş toplumlarda sivil toplum, devlet, ekonomik pazar ve vatandaşlar arasında üçüncü sektör olarak bir rol üstlenmiştir. Sivil toplum, örgütlü toplumdur. Avrupa'da, sivil alanda faaliyet gösteren yapılar, sendikalar ve işveren örgütlerini bünyesinde barındıran sosyal ortaklar ile sosyal ortakların dışındaki sosyal ve ekonomik aktörleri temsil eden örgütler; yerel düzeyde örgütlenen gençlik ve aile dernekleri, dini topluluklar ile diğer hükümet dışı kuruluşlardan oluşur. Sivil toplumun bir parçası olan bu kuruluşlar, vatandaşları ortak bir amaç için bir araya getiren çevre ve insan hakları örgütleri, tüketici dernekleri, yardım ve eğitim örgütleri gibi yapılardır.

Avrupa'da sivil toplum yerel, ulusal ve Avrupa düzeyinde örgütlü yapısı ile sosyal refah örgütlerini, profesyonel meslek odalarını, sendikaları, işveren örgütlerini ve pek çoğu Avrupa düzeyinde örgütlenmiş çok geniş bir yelpazedeki kar amacı gütmeyen STK'ları kapsar. STK'lar eğitim, sağlık, sosyal hizmetler gibi kamu hizmetlerinin sunumu, yerel ekonomik gelişmenin desteklenmesi, sosyal ve ekonomik açıdan dışlanan birey ve grupların toplumla bütünleşmesinin sağlanması, işsizlik, ayrımcılık, yoksulluk, çevre, ticaret, kalkınma, sosyal refah, insan hakları ve gelişmekte olan ülkelere yardım gibi çok geniş bir alanda faaliyetlerini sürdürürken bir yandan toplumsal talep ve beklentilerini karşılamaya çalışmakta öte yandan da kamu kesiminin yükünü hafifletmeye çalışmaktadır. AB'de STK'lar özel sektör gibi rekabet ortamında faaliyetlerini sürdürürlerken dolaylı olarak rekabetin artmasına ve ekonomik büyümeye katkıda bulunmaktadırlar. (Sivil Toplum İş Başında, 7)

STK'lar bugün hükümetlerin yanında sahip oldukları sivil toplum ağı ile teknolojinin ve bilginin küresel dışsallıklarının tüm topluma yayılmasını sağlayacak büyük bir potansiyele sahip bulunmaktadırlar. Bu bağlamda özellikle Avrupa Birliği üyesi ülkelerdeki uygulamalar incelendiğinde, devletlerin STK'ları daha da geliştirmek ve işlevselliğini artırmak için çeşitli teşvik politikaları uygulamakta olduğu görülmektedir. Bu politikalar gerçek hayatta STK'ların genellikle belirli vergilerden istisna tutulması veya tam vergi muafiyeti olarak uygulanmaktadır. (TÜSEV, 2008: 2)

STK'ların hızla büyüyerek faaliyet alanlarının genişlemesi ve başarılı bir biçimde faaliyetlerini sürdürmeleri kimi çevrelerce kalkınma sürecindeki problemlerin çözümünde bir sessiz devrim olarak tanımlanmıştır. Son dönemlerde STK'lar değişen dağıtım ve aktarım yapılarının etkin oyuncularını olarak ortaya çıkarırken, ihtiyaç sahiplerine mal ve hizmet dağıtımını kamu ve özel sektöre göre çok daha etkin yerine getirmişlerdir. (Edwards and Hulme, 1996: 3)

Avrupa düzeyinde faaliyet gösteren bazı STK'ların yoksulluk ve sosyal dışlanma alanında gerçekten önemli bir role sahip oldukları söylenebilir. Bunlardan EANP, (European Anti-Poverty Network-Avrupa Yoksullukla Mücadele Ağı) amaçlarını yoksulluk ve sosyal dışlanma sorununu sürekli Avrupa Birliği gündeminde tutmak, bu sorunla mücadele kapsamında alınan önlemlerin etkili olmasını sağlamaya çalışmak, yoksulluk ve sosyal dışlanma tehlikesiyle karşı karşıya olan gruplar için ve onlarla birlikte lobi faaliyetlerinde bulunmak olarak tanımlanmaktadır. FEANTSA ise (Fédération Européenne d'Associations Nationales Travailleurs avec les Sans-Abri- Evsizlerle Çalışan Ulusal Dernekler Avrupa Federasyonu) 25 AB ülkesinden özellikle evsizlik sorunuyla ilgili 90'dan fazla ulusal sivil toplum kuruluşunu biraraya getiren bir şemsiye kuruluş olarak amaçlarını, siyasi yetkililere sorumluluklarını hatırlatmak ve bu sorumlulukların yerine getirilip getirilmediklerini sürekli izleyerek sosyal politikaların oluşumunu etkilemek olarak belirtmektedir. (Buğra, 2005: 14-15) Yoksulluğun önlenmesine dönük politik çerçevenin hazırlanması ve uygulanmasında UNESCO'da sivil toplum örgütlerinden yararlanmaktadır. (Uğur, 2006: 287)

Az gelişmiş ülkelerde de yoksulların refah düzeylerinin yükseltilmesi ve uluslararası kalkınma çabalarının yürütülmesinde küresel düzlemde faaliyet gösteren STK'lar önemli aktörlerden biridir. STK'lar yerel düzeyde birkaç kişilik organizasyonlardan bütçesi 1 milyar doları aşan küresel düzeyde yapılanması ve

faaliyetleri olan organizasyonlara kadar çok geniş alanda faaliyette bulunabilmektedirler. (Werker, 2007: 3) Söz gelimi Fazla Abed tarafından kurulan dünyanın en büyük sivil toplum kuruluşunun (Alleviation of Poverty and Empowerment of the Poor/www.brac.net) 30 binin üzerinde çalışanı bulunmaktadır. Yerel kalkınmada milyonlarca kişiye hizmet vermiş olan Abed, eğitim, sağlık, sosyal ve mali işler konusunda yeni fikirlerin ortaya çıkmasına öncülük etmiştir. (Denizalp, 2007: 16)

Afrika toplumlarında da devletin başarısızlığına paralel olarak STK'ların çok çeşitli alanlarda yoğun olarak faaliyette bulduklarını söylemek mümkündür. (Tandon, 2001: 71) STK'lar 1980'ler ve 1990'lar boyunca Latin Amerika'da da yaygınlaşmıştır. Bu olgunun gerisinde ise ekonomik krizlerin ve devlet politikalarındaki değişimin yattığı ileri sürülmektedir. (Lopez, Petras, 2001: 98) Japon ve Kore STK'larının deneyim ve başarıları da oldukça etkileyicidir. Bu ülkelerde STK'lar yalnız kalkınma sorunları üzerinde kolektif bilinci uyandırmakla kalmayıp, politik, ekonomik ve sosyo-kültürel meseleler üzerinde de çalışmaları ile hem kendi toplumları hem de dünya için bir esin kaynağı olmuştur. (Teresa, 2001: 138) Hindistan'da STK'ları ortaya çıkaran neden ise ne sanayileşme ne de kitlesel kentleşmedir. Devletin zayıf performansının ve bürokrasisinin halkın beklenti ve dileklerine yeterince karşılık verememesi burada da STK'ların ortaya çıkışı ve gelişiminde belirleyici olmuştur. (Sharma, 2001: 144)

Türkiye'de de sivil toplum kuruluşlarının artan gücünü ve genişleyen faaliyet alanlarını göz ardı etmek imkânsızdır. Türkiye'deki mevzuata göre, STK'lar, dernek veya vakıf statüsünde kurulup, kar amacı gütmemek kaydıyla faaliyet gösterebilirler. Türkiye'de sivil toplum, siyasi partileri, vakıfları, dernekleri, sanayi ve ticaret odalarını, meslek örgütlerini, üniversiteleri, sendikaları ve diğer farklı platform girişimlerini içine almaktadır. (Sivil Toplum İş Başında, 5) Türkiye'de STK kavramının çok kısa bir geçmişi olduğu söylenebilir. 1992 yılındaki Rio Çevre ve Kalkınma Zirvesi STK'ların yerel yönetimler ve merkezi idare tarafından kabul gördüğü en önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. 1996 yılında BM Zirvesi'nin İstanbul'da düzenlenecek olması birkaç yıl öncesinde Türkiye'de STK ortamını hareketlendirmiştir. (Gümüş, 2004: 13)

Türkiye'de STK'ların sosyo-ekonomik yapıya katkıları hakkında bilinenler sınırlı olmakla birlikte STK'ların Türkiye'de devletin başarısız olduğu yoksulluğun azaltılması ve gelir dağılımının düzeltilmesi konularında yoğun olarak faaliyette buldukları söylenebilir. Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de eğitim ve sağlık konularında da toplumsal beklentiler karşılanmaya çalışılarak kamunun yükü hafifletilmektedir. (Bikmen, Meydanoğlu, 2006a: 114-120) Bugün Türkiye'de STK'lar toplumsal değişimin önemli aktörlerinden biri konumuna yükselmiştir. Sivil toplum, bu canlanma sürecinde toplumsal gelişimin, toplumsal barışın, sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın ve demokratikleşmenin önemli bir aktörü olarak kabul edilmeye başlanmıştır. (Bikmen, Meydanoğlu, 2006a: 35) Dünya Bankası'nın "Türkiye'de STK'lar" konusunda hazırladığı raporda da (1997) belirtildiği gibi Türkiye'de sivil toplum ve STK'lar gönüllülük kavramı ile birlikte gelişmiştir. (Sivil Toplum İş Başında, 12)

Ne var ki Türkiye nüfusuna oranla ülke genelindeki STK'ların sayısının ve coğrafi dağılımlarının oldukça sınırlı olduğu söylenebilir. 70 milyon nüfuslu Türkiye'de sadece 90,000 vakıf ve dernek bulunmakta ve büyük şehirlerde yoğunluk göstermektedir. Bu tablo Türkiye'de örgütsel yaşamın kısıtlı yapısını ortaya koymaktadır. Son yıllarda güçlü ve etkin bir grup STK'nın ortaya çıkmasına rağmen Türk halkının geneli sivil toplum hareketinden kopuk kalmaktadır. Vatandaşlar STK'lara bağlılık yapmamakta, üye veya gönüllü olarak destek vermemektedir. Çoğu STK'nın kayıtlı üye sayısı düzenli aıdat ödeyen üye sayısı arasında çok büyük farklar bulunmaktadır. (Bikmen, Meydanoğlu, 2006a: 118)

Türkiye'de pek çok STK kapasite geliştirme konusunda ve kaynak oluşturmada sıkıntı çekmektedir. STK'ların mali kaynakları yetersiz, fon geliştirme kapasiteleri düşüktür. Çoğu STK sınırlı ve düzensiz ödenen katkı paylarıyla işlevini sürdürmektedir. Özel sermayenin kamu yararına yönlendirilmesinin temel aracı olan vakıfların STK'lara hibe tahsisi yoluyla kaynak aktarmaması olası gelirler üzerinde kısıtlayıcı olmaktadır. Kaynak sıkıntısı Türkiye'deki STK'ların en öncelikli sorunları arasında görünmektedir. Özellikle AB üyelik süreciyle birlikte, sivil alanda artan şekilde, adına projecilik denilen bir anlayış yerleşmeye başlamıştır. Bu anlayış sonucunda sivil alanda hibeler üzerinden bir rekabet oluşmuş proje hazırlayıp hibe alabilmek önemli bir amaç haline dönüşmüştür. Sonuç olarak, STK'ların hedef kitlelerinden koparak, emeklerini ve zamanlarını kaynak kovalamaya sarf ettikleri gözlenmiştir. (Aktan vd, 2007: 12)

STK'ların içinde bulunduğu kaynak sıkıntısı STK'ların kalifiye ve profesyonel personel almalarını da engellemektedir. STK ve vakıfların çoğunun insan kaynakları ve yönetim kapasiteleri, amaçlarını gerçekleştirmelerinde yetersiz kalmaktadır. STK'ların kurumsal ve proje strateji geliştirme becerileri de çok yeterli değildir. STK'ların şeffaflık ve hesap verebilirlik niteliklerinin ise özellikle AB'deki STK'lara göre çok daha düşük düzeyde olduğu söylenebilir. Şuana kadar Türkiye'nin sosyal yardımlaşma ve hayırseverlik kültürü içinde kendine yardımcı bir rol üstlenen sivil toplum, artık bir stratejik ortak olmuştur ve özel ve kamu sektörlerinden paydaşlar için bir buluşma noktası işlevi görmektedir. (Bikmen, Meydanoğlu, 2006b: 14-15)

Avrupa komisyonu 2006 ilerleme raporunda da Türkiye'de STK'lara ilişkin şu ifadeler yer almaktadır: Yolsuzluk Türkiye'de yaygın bir sorun olmasa devam etmektedir. Yolsuzlukla mücadele için Hükümet, Parlamento ve diğer kurumlar bünyesinde ihdas edilen çeşitli organların verimlilik ve etkinlikleri zayıf olup, bu yapılanmalar arasındaki eşgüdüm ve işbirliğinin düzeyi yetersizdir. Kamu, özel sektör ve sivil toplum

arasındaki ilişki geliştirilmelidir. Yolsuzluğun ciddi bir suç olduğuna ilişkin kamu bilincini artırmak için daha güçlü adımlar gerekmektedir. (AB Komisyonu, 2006: 58)

Türkiye-AB ilişkileri sivil toplum üzerinde olumlu ve dönüştürücü bir rol oynayabilecek bir potansiyele sahip bulunmaktadır. Türkiye-AB ilişkilerinin sivil toplum üzerinde olduğu kadar sivil toplumun da bu ilişkiler üzerinde dönüştürücü etkisi olmaktadır. STK'lar, özellikle yoksulluğun azaltılmasında, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin hafifletilmesinde, dışlanmışlık alanlarında yaşanan toplumsal sorunların ortaya konulmasında, kamunun bu bağlamda aydınlatılması ve bu sorunlar üzerine kamuoyu yaratılarak bu sorunlara çözüm aranmasında başarılı olduğu ölçüde kurumsallaşacak ve kamu yönetimi ve ekonomisini disipline eden büyük bir güç olarak ortaya çıkacaktır.

Türkiye'de sivil toplumun zayıf yanlarının güçlü yanlarından daha belirgin olduğu söylenebilir. Türkiye'nin demokratikleşmesine sivil toplum katkıda bulunurken, bu demokratikleşme de sivil toplumun gelişmesine katkıda bulunacaktır. Türkiye'de siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda yaşanacak demokratikleşme, güven ve istikrar ortamı da, sivil toplumun nasıl bir gelişim izleyeceğini önemli ölçüde belirleyecektir. (Keyman, 2006: 64-65)

Kamu Ekonomisi ve Sivil Toplum Kuruluşları

Devletin toplumdaki siyasi ve ekonomik rolünün ne olması gerektiği konusu gerek siyaset bilimcilerin gerekse iktisatçıların üzerinde yoğun tartışmalar yaptığı konuların başında gelmektedir. Bir bakıma sivil toplum örgütlerinin ortaya çıkışında ve gelişiminde de bu tartışmaların belirleyici olduğu devletin siyasal, sosyal ve ekonomik bakımdan disipline edilme sürecine bu örgütlerin işlerlik kazandırdığı söylenebilir. Çok genel olarak liberal devlet anlayışı ve müdahaleci devlet anlayışının STK'ların oluşumu ve gelişimi sürecinde yapılan tartışmaların kuramsal çatısını oluşturduğu belirtilebilir.

Sivil toplum, devlete genel ekonomik yapı içerisinde sınırlı bir rol veren liberal anlayışın temel kavramlarından birisini oluşturmaktadır. Liberal devlet düşüncesinde STK'ların faaliyet alanları hayırseverlik temelli gönüllü faaliyetlerle sosyal hizmet sunumunu yapmak ve toplumsal dengesizlikleri gidermektir. (Şahin, 2007: 74). Refah devleti yaklaşımında ise devlet genel ekonomik yapı içerisinde hem büyük bir üretici hem de büyük bir tüketici olarak aktif görev almaktadır. Özellikle planlı ekonomi anlayışını benimseyen ülkeler çok daha büyük bir kamu sektörüne sahip olmuşlardır. (Şener, 2006: 41)

İşsizlikle ve yoksullukla mücadele, adil bir gelir dağılımının sağlanması gibi sosyal içerikli hizmetlerin devlet tarafından sunumu da refah devletinde üzerinde ağırlıklı durulan konulardır. Bu bağlamda refah devletinde çok kısıtlı faaliyet alanına sahip olan STK'ların önemli bir işlevlerinin olmadığını söylemek mümkündür.

1930'larda başlayan ve devletin ekonomik hayatta daha müdahaleci bir rol üstlenmesini kabul ve hatta teşvik eden anlayış özellikle 1970'lerden itibaren ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Hiç kuşkusuz bu eleştirilerin temelinde ekonomilerin daha liberalleşmesini ve devletin ekonomideki ağırlığının küçültülmesini öngören ve kökleri klasik ekonomistlere kadar uzanan yaklaşımlar yer almaktadır. Söz konusu dönemde küreselleşme eğilimleri ile birlikte daha da gelişen neoliberal akımlar tam da bu tür yaklaşımların teorik çerçevesini oluşturarak konunun akademik bir disiplin içerisinde gelişimini kolaylaştırmıştır. Neoliberal politikaların etkisiyle refah devleti yerini daha sınırlı bir alanda faaliyetlerini yürüten daha çok düzenleyici rol üstlenen bir devlet anlayışına bırakmıştır.

Böylece önceleri salt devlet tarafından üretilen birtakım kamusal mal ve hizmetler 20. yüzyılın sonları ve 21. yüzyılın başından itibaren kamu kesimi ve piyasa ekonomisi yanında birtakım STK'larca karşılanmaya başlanmıştır. Diğer bir anlatımla yeni yapı, iki sektörlü ekonomiden üç sektörlü ekonomiye geçiş olduğu bir yapı olurken, STK'lar geleneksel hayır kurumları görüntülerinin ötesinde kamusal ihtiyaçların belirlenmesi, sunulması ve dağıtımını yanında kamusal karar alma süreçlerinde aktif rol alan kamu ekonomisinin önemli bir bileşeni olarak ortaya çıkmıştır. (Şahin, 2007: 82)

Hangi malların ne ölçüde kamusal olduğu ve bunlardan hangilerinin ne miktarda kamu kesimi tarafından karşılanması gerektiği konusu, maliye teorisinin öteden beri üzerinde durduğu ve cevap bulmaya çalıştığı sorulardan bir tanesi olmuştur. (Feldstein and Auerbach, 1985: 2) STK'ların ortaya çıkışı ve gelişimi ile konu yeni bir boyut kazanmış ve ilgili tartışmalarda STK'lar da artık konunun aktif bir sujesi durumuna gelmiştir.

STK'lar tarafından üretilen kamusal mal ve hizmetler birtakım özelliklere sahip bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: Kamu sektörünün üretiminde ve finansmanında sorunlarla karşılaştığı kamu yararı ağırlıklı hizmetler; kamu mallarını ikame etmeye yönelik özel mal ve hizmet üreten özel sektöre alternatif mal ve hizmet üretimi; tam kamusal mal ve hizmet özelliği taşımayan mal ve hizmet üretimi; belirli bölgelerde yoğunlaşmış kollektif mal ve hizmet üretimi*. (Gökbnar, Erdal, 1997: 7) İlgili mal ve hizmetlerin niteliklerine

* Ayrıntılı bilgi için bkz.: Weisbrod, Burton A. (1986), "Toward a Theory of The Voluntary Nonprofit Sector in a Three-Sector Economy", The Economics of Nonprofit Institutions, Susan Roce-(Ed.), Newyork: Oxford University.

bakıldığında hemen tümünde bir kamusal faydanın söz konusu olduğu görülmektedir. Son dönemlerde sıklıkla gündeme gelen küresel kamusal malların üretimi ve finansmanı konusunda da STK'ların aktif görevler üstlendikleri söylenebilir. Küresel kamusal mallar tüketiminde rekabetin ve kısıtlamanın bulunmadığı dolayısıyla dünyadaki bütün bireylerce elde edilebilecek olan ve finansmanının da küresel olarak sağlandığı mal ve hizmetler olarak tanımlanabilir. (Ortaç, 2004: 15) Küresel kamusal malların birçoğu STK'lar tarafından gündeme getirilmiştir. (Akdemir ve Şahin, 2006: 18) Özellikle çevresel sorunlar ve yoksullukla mücadelede uluslararası bağlantıları ve yapılanmaları olan STK'ların gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında koordinasyonun sağlanmasını kolaylaştırdıkları ve ilgili küresel fonların daha dengeli dağılımını sağladıkları söylenebilir. Bu noktada bir bakıma STK'ların bizzat kendisi bir küresel kamusal mal olarak değerlendirilebilir.

Dışsallıkların içselleştirilmesi sürecinde de STK'lar önemli bir alternatif olarak ortaya çıkmaktadırlar. Dışsallık kavramı genel olarak bir ekonomik birimin üretim ve/veya tüketim faaliyeti sonucunda başka birimlerin fayda ve/veya maliyet fonksiyonlarının olumlu veya olumsuz olarak etkilenmesi şeklinde tanımlanabilir. (Cowen, Public Goods and Externalities; Mutlu, 1989: 22) Ekonomik faaliyetlerle birlikte ortaya çıkan fayda ve maliyet şeklindeki dış etkiler üreticiler tarafından kendilerine mal edilemediği yani faydalar elde edilemediği, maliyetler ise karşılanamadığı ölçüde söz konusu dış fayda ve maliyetler üretim kararları sürecinde hesaplamalara dahil edilmeyecek ve dolayısıyla ilgili mal ve hizmetlerin üretim düzeylerinde sapmalar meydana gelebilecektir. (Wolf, 1979: 115). Böyle bir yapı içerisinde, piyasa ekonomisinde bu tür mal ve hizmetlerin üretiminde optimal kaynak dağılımının gerçekleştirilebilmesi oldukça güç olmakta ve dolayısıyla kamu müdahalesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. (Batırel, Güner, 1994: 9) Ancak bu zorunluluğa rağmen kamu kesiminin ilgili dışsallıkları içselleştirmede yetersiz kalması durumunda STK'lar çok önemli bir boşluğu doldurarak bir nevi bir pozitif dışsallık sunmaktadırlar. Bu bağlamda STK faaliyetlerinin temelinde dışsallıklar konusunun da yoğun olarak yer aldığını söylemek mümkündür.

Öte yandan kimi değerlendirmelerde de merit malların ve demerit malların optimal üretim yönetiminin ancak STK'lar tarafından yapılabileceği ileri sürülmektedir. Buna göre merit mallar (temel eğitim ve sağlık, huzurevleri, kimsesiz çocuk bakımı ve akıl hastaneleri v.b) ve demerit malların (sigara ve alkol kullanımı,) arz edilmesinde en uygun üretim birimi kar amacı gütmeyen gönüllü kuruluşlardır. (Devrim, 1995: 121)

Çevre ve sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin belirlenmesi ve uygulanması süreçlerinde de STK'ların etkin çalışmaları söylenebilir. STK'lar bu rolü tüm toplum adına üstlenerek, kalkınma sürecinde sosyal ve çevresel önceliklerin ulusal ve uluslar arası boyutta takibini yapmaktadır. (OECD, 2000: 5)

STK'ların zaman içinde gelişerek güçlenmelerini kolaylaştıran bir takım unsurlar bulunmaktadır. Yerelleştirme, gönüllüleştirme ve özelleştirme eğilimleri merkezi idarenin etkinliğini azaltarak STK'ları daha da güçlendiren ve işlevselliğini artıran temel dinamiklerdir. Yerelleştirme ile merkezi idarenin sorumluluk ve yetkilerinin bir kısmı yerel yönetimlere aktarılırken yerel düzeyde bireylerin etkinlikleri çok daha artmaktadır. Gönüllüleştirme sürecinde ise üretimi ve dağıtımını kamu kesimince üstlenilen birtakım mal ve hizmetlerin STK'lar tarafından üretilmesi ve dağıtılması sağlanmaya çalışılmaktadır. (Aktan, 1999: 28) Kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi eğilimi de STK'ları güçlendiren bir diğer unsurdur. (Güloğlu, Murat, 2006: 277) Özelleştirme yoluyla kamu kesiminin kontrolünde olan işletmeler özel sektöre devredilirken bireylerin böylesi bir yapıda daha aktif rol alabilecekleri en azından tüketim birimleri olarak bu temelde birtakım hak ve taleplerin daha yakından takipçisi olacakları varsayılmaktadır.

STK'ları giderek güçlendiren önemli bir diğer etken ise küreselleşme sürecidir. Küreselleşme olgusu doğrudan ve türev etkileri ile sosyal ve ekonomik yapı genelinde çoğu kavramın içeriğini değiştirdiği gibi devleti de özellikle fonksiyonları temelinde etkileyerek son dönemde yaşanan dönüşümün temel belirleyicilerinden biri olmuştur. Sermaye, işgücü ve teknolojinin yanı sıra iktisat ve maliye politikaları da küreselleşmeyle birlikte ulus ötesi bir nitelik kazanarak, bu değişim ve dönüşüm sürecinde yeni anlamlar yüklenmişlerdir.

Küreselleşme önemli ölçüde liberalleşmenin yön verdiği bir süreçtir Liberalizasyon süreciyle vergi tabanları daha kolay vergilemenin yapıldığı dış ticaretten alınan vergilerden daha zor vergilemenin yapıldığı kişisel gelir vergilemesine doğru kaymaktadır. (Aizenman and Jinjark, 2006: 2) Küreselleşme olgusu vergileme düzeyinin belirlenmesinden, vergi uyumlaştırma çalışmalarına kadar vergileme konusunda birçok başlıkta politikaların belirlenmesi ve olası sorunların çözümünde ulusal vergi politikalarının sınırlarını zorlayarak konunun küresel düzlemde yeniden formüle edilmesini bir zorunluluk olarak ortaya çıkarmıştır. Ülkeler küreselleşme sürecinde rakipleri ve çok uluslu şirketler tarafından vergi politikaları konusunda bağımsız davranmama ve küresel gereksinimlere uygun değişiklikler yapma konusunda yakın takibe alınarak baskı altında tutulmuştur. (Lodin, 2000: 210-217; Owens, 1998: 290-6; Tanzi, 1998: 338-343).

Hiç kuşkusuz vergi gelirlerinde önemli daralmaların olduğu böylesi bir süreçte kamu kesimi her geçen gün artan ve çeşitlenen toplumsal talepleri karşılamak bir yana sosyal içerikli geleneksel fonksiyonlarını bile yerine getirmede zorlanmış, oluşan boşlukları doldurmada STK'lar bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Küreselleşmeye bağlı olarak vergi gelirlerinin azalması özellikle yoğun kamu kesimi finansman sorunları yaşayan gelişmekte olan ülkeler için çok daha sorunlu bir durumdur. Söz konusu ülkelerde, vergi kayıp ve kaçaklarının çok yüksek düzeyde olması, kamu harcamalarındaki savurganlıklar,

sosyal güvenlik sistemlerinde görülen sorunlar ve diğer yapısal sorunlar toplumsal kaynakları harekete geçirerek kamu kesiminin eksiklerini tamamlamada STK'ları çok daha önemli hale getirmektedir.

Küreselleşme süreci kamu harcamaları üzerinde de baskılar yaratmaktadır. Özellikle küreselleşmenin ortaya çıkardığı fırsat ve tehditlerin içselleştirilmesi sürecinde kamu kesiminin sınırları genişleyebilirken, kamu harcama düzeylerinde de artışlar görülmektedir. (Hemming, 2007: 253) Bir yandan vergi gelirlerinin azaldığı öte yandan kamu harcamalarının hızla arttığı bir ekonomide kamu finansman sorunları çok daha derinleşmektedir. Ekonomik yapının işleyişinde böylesi ciddi yapısal sorunların olduğu yerlerde etkin çalışan STK'ların ekonomi yönetiminin kurumsallaşması ve kamu yönetiminin disipline edilmesi sürecine büyük katkı sağlayabileceği söylenebilir. Çoğu gelişmekte olan ülkede yaşanan derin ekonomik sorunların ve krizlerin ardında kamu finansman sorunlarının yer aldığını söylemek mümkündür. Bilindiği gibi ilgili ülkelerde yaşanan yoğun kamu finansman sorunları ulusal fonlar üzerinde baskılar yaratarak faiz oranlarının yükselmesine ve yatırımların dışlanmasına neden olmaktadır. Bu ise büyüme, istihdam ve kamu gelirlerini olumsuz etkileyecek bir süreci işleterek bir sonraki aşamada daha fazla borçlanma, daha yüksek reel faiz ve daha yüksek kamu açığına yol açacaktır. Kamu mali disiplinin sağlanması böylesi bir yapıda önemli bir başlangıç noktası olarak değerlendirilebilir. Diğer bir anlatımla etkin bir bütçeleme süreci ve kamu harcama programı ile kamu maliyesinde gelir gider denkliliği sağlandığı sürece kamu borç yükü hafifleyecek, atıl fonlar büyüme ve kalkınmanın finansmanında kullanılabilir.

Bu bağlamda bu öncelik ve hassasiyetlerle hareket ederek topluma ve siyasete bu temelde yön veren STK'lara önemli görevler düşmektedir. Son dönemlerde kamu bütçesinin şekillendiği süreçler de STK'lar tarafından yakından izlenen ve denetlenen alanlar olarak ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar sivil toplum örgütleri geleneksel olarak kamu bütçeleme sürecinin dışında tutulmaya çalışılıyor da olsa bir çok ülkede sivil toplum örgütleri kamu bütçeleme sürecini etkileyecek ve denetleyecek güce ve donanımına sahip birimler haline dönüşmüşlerdir. Ne var ki bugün de STK'lar daha çok bütçe büyüklükleri şekillenirken aktif görev almakta, bütçenin denetim işiyle fazlaca ilgilenmemektedirler. (Ramkumar and Vrafchik, 2005: 3)

Bugün birçok ülkede Saydamlık ve hesap verme sorumluluğu kavramlarının hayata geçirilmesinde ve kamu yönetiminin temel ilkeleri haline gelmesinde sivil toplum örgütlerinin katkısı büyüktür. Kamu bütçeleri denetiminin yanı sıra kamu harcamalarında saydamlığın sağlanması konusunda da sivil toplum kuruluşları aktif görev almaktadır. Sağlıklı bir yapıya sahip kamu maliyesinin oluşturulabilmesinde mali saydamlık oldukça önemlidir. İyi örgütlenmiş ve güvenilir sivil toplum örgütleri mali saydamlığın sağlanabilmesi ve denetlenebilmesinde aktif görev alarak güvenilir bir kamu bütçesinin oluşumuna katkıda bulunabilirler. Uluslararası bir kuruluş olan *Transparency International* her yıl ülkelerin Yolsuzluk Algılama Endeksini yayınlamaktadır. Türkiye'de bu çalışmaları yürüten STK, Türkiye Saydamlık Hareketi Derneği'de bu indeksin hazırlanmasında Türkiye Raporunu hazırlayarak Kamu Harcamalarında Saydamlığın sağlanması ile ilgili sivil toplum örgütü olarak denetim görevini yerine getirmektedir. (Dilek, 2005: 1-3)

STK'ların kamu kesimiyle ortak projeler ve çalışmalar yürüttüğü durumlarda söz konusu olmaktadır. Bu durumlarda daha çok kendini STK olarak ifade eden kurum piyasa başarısızlıklarının neden olduğu olumsuzlukları hafifletmek, gelir dağılımını düzeltmek gibi kamu ekonomisinde de üstlenilen görevleri yerine getirmek durumundadır. Bu noktada STK'lar özellikle eğitim ve sağlık hizmetlerinin etkin sunumunda kamu kesiminin yükünü hafifletirken, dış yardımların ve bağışların akışında, koordinasyonunda ve ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasında kamu kesimine göre daha etkin olabilmektedir. (Jack, 2001: 1) Kimi sivil toplum kuruluşları kamu malı üretimi ve dağıtımına da katkıda bulunurken, toplumsal talep ve beklentilerin kamuya iletilmesinde ve söz konusu taleplerin ne ölçüde yerine getirildiğinin izlenmesinde toplumla devlet arasında bir köprü görevi kurmuşlardır. (Kingsley and Gibson, 1997: 12)

Sivil Toplum Kuruluşlarının Nitelikleri

STK'ların arka planında sivil toplum olgusunun yer aldığını söylemek mümkündür. Bir toplumda sivil toplumun gelişmesi kültürel bir süreçtir. Çoğulculuk, bağımsızlık, dayanışma, toplumsal bilinçlenme, katılım, eğitim, sorumluluk ve yetki devri gibi unsurların gelişimi sivil toplumun gelişerek kurumlaşmasına işlerlik kazandıran temel dinamiklerdir. Sivil toplum, bireylerin ve grupların devletten kaynaklanmayan ve devletçe yönetilmeyen her türlü toplumsal faaliyetlerini kavrayan ve kapsayan bir çatı olarak değerlendirilebilir. Sivil toplum kavramının, Avrupa'da gelişimine bakıldığında kavramın ortaya çıkışından bugüne oldukça farklı içeriklerle geliştiği görülmektedir. Avrupa'da Aydınlanma Çağı'na kadar sivil toplum, belli bir hukuk düzenine tabi bir tür siyasi örgüt olarak anlaşılmıştır. Bu anlayışta, sivil toplum ve devlet neredeyse eşanlamlıdır. 1750'li yıllardan itibaren, sivil toplum, artık devlet kavramıyla ilişkilendirilmekten çıkmış, giderek devlete eşdeğer nitelikte ayrı bir kavramı temsil etmeye başlamıştır. Burada belirleyici olan husus liberal düşüncenin, sivil toplum kavramını, siyasi alandan bağımsız, toplumun özel yaşamına ve ekonomik pazara ayrılmış bir sosyal alana denk tutmasıdır. Bu bağlamda Liberalizmin, sivil toplumu, bireysel özgürlükler ve sözleşmeye bağlanmış ilişkiler temelinde değerlendirdiği, sosyalizmin ise sivil toplumu, baskı ve sınıf ayrılığının ifadesi olarak yorumladığı söylenebilir. (Sivil Toplum İş Başında, 3)

Onsekizinci yüzyıldan itibaren, sivil toplum kavramı daha önceki toplum kavramlarından oldukça farklı bir içerikle literatürde de yerini almaya başlamıştır. Sivil toplum, devletten farklı ne kamusal ne özel,

belki ikisi birden olan, yalnızca ailenin özel alanından ve devletin kamu alanından ayrı bir dizi toplumsal etkileşimi kapsamakla kalmayan, daha özgül olarak ayırt edici bir ekonomik ilişkiler ağını, pazar alanını, üretim, dağıtım ve değişim alanını da içeren ayrı bir insan ilişkileri ve etkinlik alanını temsil eder bir temelde gelişimini sürdürmüştür. Sivil toplum, ailelerden, sendikalardan, gönüllü birliklerden, hastanelerden, eğitim kurumlarından, cemaat temelli organizasyonlardan pazara, işletmelere ve tüm ekonomiye kadar çok geniş bir dizi kurum ve ilişkiyi içermektedir. (Wood, 1990: 3-4)

Bu bağlamda sivil toplumun oluşmasında, güçlenmesinde, örgütlü ve kurumsal bir yapıya dönüşerek STK biçiminde karar alma mekanizmalarında belirleyici olmasında sendikalar, odalar, kadınlar, gönüllülüğün ortaya çıkışı, sanat ve kültür alanlarındaki gelişmeler, aydınlar, basın, çevre, dini oluşumlar, spor, kentleşme, demokrasi ve insan haklarının derinleşmesi ve yaygınlaşması gibi çok sayıda faktörün etkili olduğunu söylemek mümkündür. (Toksöz, 2008: 67) Sivil toplumu kamusal alanda herkese açık, kısmen siyasetal açımları da olan, bağımsız, çoğulculuğu tanıyan, eleştirel olan, hiyerarşik olmayan örgütlü toplum biçimi olarak da tanımlamak mümkündür*. (Akşit, Tabakoğlu, Serdar, 2003: 15) Başta güçlü bir yerel idare olmak üzere toplumsal katılım mekanizmalarının olması ve yetkileri sınırlandırılmış bir bürokrasinin varlığı sivil toplumun gelişimine yön veren önemli unsurlardandır. (Akat, 1991: 69) Sağlam temellere oturmuş bir hukuk devleti ile genel ekonomide daha sınırlı bir rol üstlenmiş bir kamu kesiminin varlığı da sivil toplumu güçlendiren etkenlerdendir. (Çelik, Aykanat, 2006: 216)

Sivil toplumun kurumsallaşmış biçimi olarak da tanımlanabilecek olan STK'ların temel niteliği bireylerin farklı siyasetal, toplumsal, insani, kültürel ve benzeri ihtiyaç ve çıkarlarını gerçekleştirmek üzere, gönüllü olarak bir araya gelip kurdukları örgütler olmalarıdır. (Tosun, 2003: 241) STK'ların gücünün en önemli unsurları üyeler, gönüllüler ve bağışçılardır. Bu taban genişledikçe, STK'ların toplumsal taleplerin sözcüsü olma meşruiyeti de o denli artmaktadır. (Güder, 2006: 6) STK'ların temel özelliği düşünce üretme kapasiteleri, pratikten yola çıkarak sistem kurmaları ve farklı toplumsal kalkınma aktörleriyle diyalog sürecinde getirdikleri önerilerdir. (Corsino, 2001: 57)

STK'lar kimi değerlendirmelerde üçüncü sektör kuruluşları olarak da tanımlanmaktadır. Böylesi bir nitelirmede STK'lar kamu sektörü (birinci sektör) ve kar amaçlı özel sektörün (ikinci sektör) yanında kar amacı gütmeyen ve kamu yararına çalışan vakıfları ve dernekleri ile üçüncü bir sektör olarak değerlendirilmektedir. Üçüncü sektör, bireylerin malvarlığının, dinamizminin, etkinliğinin ve yaratıcılığının bir araya getirilerek bir sinerjinin ortaya çıkartıldığı ve bunun gönüllü olarak kamu hizmetlerinin sunumuna yönlendirildiği, herhangi bir kar elde etme saiki olmaksızın çalışan sektördür. (Baloğlu, 1994: 9)

Yoğun olarak kamu kesiminin yetersiz kaldığı alanlarda faaliyetlerini yürüten STK'lar daha esnek olmak ve isteklere anında cevap verebilmek açılarından kamu sektörüne göre daha avantajlı konumdadırlar. STK'ları şu özellikleri taşıyan organizasyonların bütününe verilen isim olarak da ifade etmek mümkündür: Anlamlı ve sürekli bir yapıya sahip olmak, kamu sisteminin bir parçası olmamak, yöneticilerine ya da üyelerine kâr dağıtmamak, ticari çıkar gözetmemek, öz yönetime sahip olmak, gönüllülük esasına dayalı olmak, sadece kendi amaç ve değerlerine hizmet etmemek ve toplumsal amaçları desteklemek, merkezi otorite ile vatandaş arasında arabuluculuk yapmak. (Öner, 2003: 1; Sivil Toplum İş Başında, 5)

BM'nin tanımlamasına göre de STK'ların bir takım temel karakteristik özellikleri bulunmaktadır. (Besley and Ghatak, 2000: 1) Bunlar şöyledir: gönüllülük esastır, kar amacı yoktur, hizmet ve gelişme saiki ön plandadır, hükümetten ve siyasetal partilerden bağımsız hareket ederler, yüksek bir motivasyon ve sadakat söz konusudur, hukuki çerçevede yasal hareket etmektedirler. (Jack, 2001: 1)

AB anlayışına göre ise STKlar, ülkenin toplumsal ve ekonomik kalkınmasına ve sivil toplum düzenine doğrudan katkıda bulunarak, katılımcı demokrasinin oluşturulması ve sürdürülmesi açısından yaşamsal bir rol üstlenmektedir. Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi (ESC), toplum yararı doğrultusunda sorumluluk üstlenen, resmi makamlar ile yurttaşlar arasında aracı işlevi gören bütün örgütsel yapılanmaları STK olarak kabul etmektedir. Bir STK'nın, aşağıda belirtilen temel nitelikleri taşıması ve belli sorumlulukları üstlenmesi beklenir: Toplum yararı gözetmek, toplumdaki alınan güçle topluma hizmet etmek, gönüllü olmak, varoluş nedeni ve görev tanımını net olarak yapmak, hedef, program, etkinlikler ve kaynak kullanımı konularında topluma karşı saydam olmak, kaynakları beyan edilmiş bu görev tanımına uygun ve verimli olarak kullanmak, bütün program ve projeleri, bu görev tanımına uyumlu olarak tasarlamak, STK'ların çalışmalarına ilgi duyan bireylere ve gelen taleplere yanıt vermek, kâr amacı ve çıkar gütmemek; çalışmaların sağlıklı yürütülebilmesi amacıyla sağlanan kazancı var oluş amacı doğrultusunda kullanmak, devletten bağımsız olmak. (Güder, 2004: 10-14)

İnsan haklarına dayalı olarak kamu hizmeti veren, hukuksal bağlamda kurulan ve herkesi ilgilendiren konularda bilgiye dayalı bir biçimde çalışmayı hedefleyen kurumlar olarak STK'ların etki alanı küresel, ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde farklı nitelikte ve derinlikte olabilmektedir. (Kaleağası 2007: 2) STK'ların temel hareket alanı ise kaçınılmaz olarak kamusal alan bir bakıma siyasetin alanıdır. Burada asıl amaç siyasetal mülhazaların tarafı olmadan, toplumsal talep ve istekleri karar süreçlerine yansıtma. (Düşünen Sivil Toplum: Felsefi Yaklaşımlar ve Açılımlar, 2003) Hiç kuşkusuz bu durum STK'ların içinde buldukları siyaset

* Ayrıntılı bilgi için bkz.: Cohen ve Arato, 1992; Göle, 1996; Habermas, 1989; Habermas, 1998; Uğur, 1998; Sarıbay, 1998.

ortamı gözardı ederek ele aldıkları soruna çözüm önerebilecekleri anlamına gelmemektedir. Gelişmiş ülkelerde bile içinde bulunulan siyasi form STK'ların politikalarına yön veren önemli bir dinamik olarak ortaya çıkmaktadır. Burada üzerinde durulan husus STK'ların siyasi partilerle ilişkilerini dondurması değil, hangi siyasi form iktidarda olursa olsun STK'ların uygun zeminlerde doğru ilişkiler geliştirerek toplumsal taleplerin takipçisi olabilmesidir. (Aksakaloğlu, 2006: 8) Rasyonel öngörülürle yapılanmış bir STK söz konusu nitelikleri ile temsili demokrasinin zaafalarını giderici, demokrasinin kurumsallaşmasına işlerlik kazandıracak bir işlevselliğe de sahip olabilir.

Sivil toplum tartışmalarına yön veren teorik değerlendirmelere bakıldığında ise bu değerlendirmelerin çok genel olarak Liberal, Toplumcu ve Demokratik yaklaşım olmak üzere üç temel yaklaşım üzerinden yapıldığı söylenebilir. (Sivil Toplum İş Başında, 6) Liberal yaklaşım, vatandaşları, hak ve ödevleri açısından tanımlanan ekonomik ve rasyonel unsurlar olarak görürken burada vatandaşlar, çıkar grupları olarak kendilerini düzenlemekte, devlet ise evrensel olarak geçerli bireysel hakları güvence altına almaktadır. Sivil toplum, bireysel hakların hayata geçirildiği ölçüde gelişebilir. Toplumcu teoriye göre ise, vatandaşlar, kendilerinin belirledikleri değerler esasında kurulmuş olan bir toplumun üyeleridir. Bireyler kendi işlevlerini, bireyle devlet arasındaki ilişkiler sisteminde yerine getirmeli, davranışlarını toplumun hedefleriyle örtüştürmelidir. Demokratik yaklaşıma göre ise, sivil toplum, demokratik tartışmaların sadece fikir oluşturmakla kalmadığı, standartlar da getirdiği bir siyasi bilinçlilik yaratmaktadır. Böylelikle, bilgilendirme süreci, aynı zamanda bir karar oluşturma süreci haline gelmekte ve sivil toplum, ortak değerler üzerinde anlaşmaya varabilmektedir.

Sivil toplum kurumlarının gelişiminde devlet desteği son derece önemlidir. Devlet, sivil toplum kurumlarına parasal destekte bulunarak, onlardan hizmet satın alarak, ortaklaşa girişimlerde bulunarak, bilimsel veya sosyal amaçlı proje üretimleri için maddi katkı sağlayarak, vergi avantajları sağlayarak ve uluslararası ilişkilerinde STK'lara yeni ufuklar açarak türlü desteklerde bulunmaktadır. Buna karşılık, devlet desteklediği sivil toplum kurumlarının, topluma karşı saydam, açık ve hesap verilebilir nitelikte olmalarını aramalıdır. (Avcı, 2003: 10)

STK'ların oluşumunda ve gelişiminde devlet desteği ne kadar önemliyse sosyal ve ekonomik politikaların oluşturulmasında ve uygulanmasında da STK'ların desteği o denli önemli ve anlamlıdır. Özellikle ulusal ve küresel düzlemde faaliyetlerini yürüten STK'lar insan hakları konusunda normların oluşturulması, geliştirilmesi ve korunması ile gelir dağılımındaki adaletsizliklerin hafifletilmesinde önemli görevler üstlenmektedirler. Bu bağlamda da STK'lar devleti disipline eden önemli bir dinamik olarak nitelendirilebilir. (Çakmak, 2004: 100)

Son dönemlerde STK'lar ve STK'ların yönetim kurulları sahip oldukları çok yönlü etkiler ve büyük bütçeleri ile hesap verilebilirliği ve şeffaflığı nasıl gerçekleştirebildikleri ya da gerçekleştirebilecekleri konularında kamu kesiminin, medyanın ve siyasetçilerin yoğun ilgisini çekmektedirler. (Ostrower, 2007: 1-2)

Sivil Toplum Kuruluşlarının Güçlü ve Zayıf Yönleri

STK'ların sosyo-ekonomik yapı içerisinde nasıl bir boşluğu doldurduklarını daha iyi görebilmek için kamu sektörünün, özel sektörün ve STK'ların güçlü ve zayıf yönlerine bakmak gerekmektedir. Tablo 1 de her bir kesimin güçlü ve zayıf yönleri gösterilmektedir.

Tablo 1: Sivil Toplum Kuruluşlarının, Kamu Kesimi ve Özel Kesimin Güçlü ve Zayıf Yönleri

	Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
Özel Sektör	<ul style="list-style-type: none"> Fonların kullanımı olanağı Potansiyel kapasite ve teknik uzmanlık Rekabete yatkınlık Verimlilik-etkinlik 	<ul style="list-style-type: none"> Salt kar odaklılık Toplum için vizyon yoksunluğu Finansal şeffaflıktan yoksunluk Diğer sektörlerle yetersiz işbirliği Diğer sektörleri eşitler olarak algılayamama Katı ve hiyerarşik yönetim biçimleri Dışsallıklar Kamusal mal ve hizmetler
Kamu Sektörü	<ul style="list-style-type: none"> Güç-erk Bütüncül yaklaşım Yasal düzenleme yapma Seçmenlerini temsil etme 	<ul style="list-style-type: none"> Rüşvet ve siyasete bulaşma Rant kollama Ağır bürokratik yapı Etkinsizlik ve esnek olmama

STK

- Alan bilgisi ve uzmanlık ileri düzeydedir
- Toplumsal sorumluluk bilincinin ve kamuoyu baskısı oluşumunun gelişimine katkı
- Yeniliklere çok kolay uyum sağlayabilme
- Organizasyonel etkinlik
- Maliyet etkinlik
- Daha hızlı ve pratik çalışma
- Kamu ve özel sektör hizmetlerinin iyileştirilmesine katkıda bulunma, etkin sosyal hizmet sunumu
- Halkla yakın ve samimi ilişkiler kurabilme
- Organizasyonlara farklı kesimleri çok kolay dahil edebilme
- Üst düzeyde fedakarlık
- Kaynak yetersizliği
- Finansal dönüşlerde sorunlar
- Katılım yaklaşımı eksikliği
- Uzman eleman eksikliği
- Hızlı teknik uyum için araştırma eksikliği
- İdeolojik önyargılar
- Şeffaflık ve hesap verebilirlikten yoksunluk
- Faaliyetler için fon bulma güçlüğü
- Sınırlı kurumsal kapasite
- Birbirine benzeme-ölçek yakalama sorunu
- Otoriteden yoksunluk
- Temsil yeteneğinde eksiklik
- STK programlarının kapsamlı olmaması
- Yetersiz uluslararası işbirlikleri

Kaynak: Şahin, 2007: 64; Bikmen, Meydanoğlu 2006a: 114-120; Vodova, Szarowska, 2006: 616; Connolly, Munro, 1999: 152 (bazı ilaveler yapılmıştır)

Yukarıdaki tablodan da izleneceği gibi STK'ların güçlü yönleri daha çok özel sektörün ve kamu sektörünün zayıf olduğu, hizmet sunumunda çok da etkin olunamayan alanları kapsamaktadır. Söz gelimi özel sektörün salt kar amaçlı çalışması ve dışsal ekonomileri kavrayamaması, kamu sektörünün ise genel olarak politize olan yapısı ve ağır çalışan bürokrasi ile bir takım mal ve hizmetlerin sunumunda etkililiğini önemli ölçüde yitirmesi bir takım boşluklar ortaya çıkarmaktadır. Bu alanlarda diğer kesimlere göre daha donanımlı olan STK'lar bu boşlukları kısmen de olsa doldurmaya çalışmaktadır.

Söz konusu güçlü ve zayıf yönlerin ortaya çıkışında ve bu güçlü ve zayıf yönlerin ne ölçüde etkili olduğunda belirleyici olan bir takım etkenler bulunmaktadır. Örneğin demokrasinin ve ekonominin kurumsallaştığı, kamu maliyesinde olabildiğince az sorunların görüldüğü gelişmiş ülkelerde STK'lar daha yüksek bir etkinlikle çalışırken, kesintili demokrasinin olduğu, kamu maliyesinde önemli sorunların yaşandığı, ekonomi yönetiminin politize olduğu çoğu gelişmekte olan ülkelerde STK'ların aynı etkinlikle çalışmadığı, söz konusu olumsuz yapının biçimlendirdiği öncelik ve beklentiler doğrultusunda şekillenen bir yapı içinde faaliyetlerin yürütüldüğü, bir bakıma ilgili ülkelerdeki STK'ların da belli ölçülerde politize olduğu söylenebilir.

STK'ların zayıf ve güçlü yönlerinin ortaya çıkmasında ve bu etkilerin içselleştirilmesi sürecinde belirleyici olan bir takım unsurlar bulunmaktadır. Bunlar bir bakıma STK'ların toplumsal talep ve beklentileri ne ölçüde karşılayabileceği konusunda da belirleyici olan unsurlar olarak ifade edilebilir. Aşağıdaki tabloda da STK'ların faaliyetlerine etki eden, bir bakıma STK'ların kurumsal başarı ve/veya başarısızlığı konusunda belirleyici olan faktörler gösterilmektedir.

Tablo 2: Sivil Toplum Kuruluşlarının Faaliyetlerini Etkileyen Faktörler

Faktörler	Açıklama	Etkileri
Ülkedeki Siyasi Durum	1. Siyasi istikrar / istikrarsızlık	1. STK'nın ilk kuruluşu için en iyi durum STK'lara olan ihtiyacı artıran ve bu koşullarda onların daha çok güven kazanmasını sağlayan politik istikrarsızlık durumudur.
Ülkenin Kültürel Altyapısı	1. Anglo Sakson 2. Kıta Avrupası 3. Afrika	1. Kendi kendini organize etmeyi teşvik eden daha bireyci kültür. 2. Devlet ile sivil toplum arasında kesin bir ayırım mevcut; malların sunumu devlet tarafından gerçekleştirilmekte.

		3. Devlet başarısızlıklarına bağlı olarak çok daha geniş alanda faaliyet gösteren bir yapı
Ülkenin Rejimi	1. Otoriter Korporatizm 2. Neo - Korporatizm 3. Liberal – Demokrasi 4. Çoğulcu Demokrasi	1. STK'ların güç kazanacağı ve STK – devlet işbirliğinin sağlanacağı sınırlı faaliyet alanı mevcut; onlar güçlü devletler için çevre konumundadır. 2. STK'larla sıkı bir değerlendirmenin ardından kamu politikası oluşturulur. Bu süreçte STK'lar önemlidir ve mutlak rol oynarlar. 3. STK'ların faaliyetlerini sürdürebilmeleri için yeterli alan vardır, onlar bu tür rejimlerde en iyi şekilde gelişebilirler 4. STK'lar çoğulcu demokrasinin asli organlarıdır.
Ülkenin Kalkınmışlık Düzeyi	1. Gelişmiş ülkeler 2. Gelişmekte olan ülkeler	1. Boyutu daha büyüktür ve daha evvel ortaya çıkar. STK'lara katılımda gelişmekte olan ülkelere göre daha yoğun olarak faydacı bir yaklaşım söz konusudur. 2. Boyutu daha küçüktür ve STK'lar sadece devlet başarısızlığı neticesinde başarılı olabilir. Gelişmiş ülkelere göre daha yoğun olarak hem demokratikleşmeye hem de ekonomik ve sosyal gelişmeye odaklanma söz konusudur.
STK'nın Niteliği	1. İkna etme kapasitesi 2. Stratejik kararlar 3. Profesyonellik 4. Uzmanlık 5 Pazarlık gücü	1. İnandırıcılık STK'ların büyüklüğünü ve gücünü artırır. 2. Stratejik kararlar alma yeteneği güvenilirliğini gösterir. 3. Daha çok profesyonellik, daha fazla lobi faaliyetleri. 4. Daha çok uzmanlık, uzmanların daha çok dikkate alınması 5. Pazarlık gücü STK'lara istediklerini elde etme şansı sağlar.

Kaynak: Şahin 2007: 116; Gündem: 2004: 64; Aydın, Şiriner, 2006: 314 (bazı ilaveler yapılmıştır)

Tablodan da anlaşılacağı üzere ülkedeki sosyo-ekonomik istikrarın ne durumda olduğu ülkenin kültürel altyapısı, rejimi ve kalkınmışlık düzeyi ve STK'ların niteliği STK'ların yapısını şekillendiren, STK'ların faaliyetleri üzerinde belirleyici olan ve STK'ların toplum ve devlet içinde nereye ve nasıl konumlandırılacağı konusunda yönlendirici olan değişkenler olarak ortaya çıkmaktadır. Anlaşılmaktadır ki STK'ların kendilerini en iyi ifade edebildikleri sistemler gelişmiş ülkelerde liberal demokrasinin söz konusu olduğu siyasal yapılardır.

STK'ların finansman yapıları devletle olan ilişkilerine yön veren ve performanslarını etkileyen diğer önemli bir faktördür. Bilindiği gibi STK'lar gelirlerini genel olarak hizmetlerden yararlananların dışındaki kesimlerden toplamaktadırlar. STK'ya yapılan bağışlar mükelleflerin vergi matrahlarından düşülebildiği ölçüde STK'ların elde ettiği bu tür gelirler devlet geliri sayılabilir. STK'ların gelirlerinin bir kısmı devletin vazgeçtiği vergi geliri olduğuna göre bunların faaliyetleri de kamusal niteliğe bürünmektedir. (Bulutoğlu, 2004: 166)

STK'ların finansman yapıları incelendiğinde devlet katkılarının ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde, toplam STK gelirlerinin yaklaşık %40'ını devletten sağlanan fonlar oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise bu fon kaynağının payı, yaklaşık %15 civarındadır. Tüm ülkelerde ortalama olarak toplam STK gelirlerinin yaklaşık %30'u devlet finansmanına dayanmaktadır bu finansman yapısı STK'ların çok da devletten bağımsız kuruluşlar olmadıklarını göstermektedir. (Şahin, Uysal, 2007: 4) STK'ların idari ve mali yönden özerk olmaları onların varlıklarını siyasi otoriteye karşı korumalarında ve serbestçe eleştirebilmelerinde bir güvence oluşturmaktadır. (Karakılıç, 2006: 225)

Sivil toplum kuruluşlarının yoğun olarak devlet tarafından finanse edilmesi kimi durumlarda bu kuruluşların tümüyle devletin kontrolüne girmelerine yol açabilmektedir. STK'ların devletle böylesi bir kaynak bölüşümü sürecine girmesi kamunun işleyişi üzerindeki denetim işlevini zedeleyecektir. İşte tam da bu

süreçte bazı STK'lar bir baskı ve çıkar grubu olarak rant kollayan* birimlere dönüşerek kamu ekonomisi ve maliyesinin işleyişini ve denetimini toplumsal talep ve öncelikler yerine bireysel çıkarlar doğrultusunda gerçekleştirmektedir.

Burada söz konusu olan rantlar aynı zamanda rant kollama teorisinin de üzerinde durduğu politik süreçte oluşturulan yapay rantlardır. (Tollison, 1993: 68) STK'lar temelinde kendilerini ifade eden baskı ve çıkar grupları monopol kollama, tarife kollama, lisans kollama vb. bir takım rant kollama faaliyetleri ile karar alma süreçlerini yozlaştırarak ve yapay rantları ele geçirerek ekonomik yapıda daha avantajlı duruma gelmeye çalışmaktadırlar. (Buchanan and Flowers, 1967: 118; Hyman, 1999: 197)

Rant kollama faaliyetlerinin ortaya çıkardığı toplumsal maliyetin niteliği ve büyüklüğü son derece önemlidir. Rant dağıtan siyasetçi ve bürokratlar ile rant kollayan STK'lar (kimi baskı ve çıkar grupları) benzer öncelikler etrafında bir araya gelerek rant kollamanın toplumsal ve bütçe maliyetlerini çok daha kolaylıkla genişletmektedirler. Krueger ve Posner rant kollamanın maliyetlerini ampirik olarak ölçmüşlerdir. Krueger, Hindistan için kamu sektöründe oluşturulan rantların değerini milli gelirin %7.3'ü, Türkiye içinse ithal lisanslarından doğan rantların GSMH'nin %15'ini bulduğunu tahmin etmiştir. (Krueger, 1974: 291-303) Posner ise ABD için rant kollama maliyetlerini GSMH'nin %3'ü olarak hesaplamıştır. (Posner, 1975: 807-827)

STK'ların kamu merkezli kaynak transferleriyle kontrolsüz genişlemesi, kamu gelirlerini de baskılayarak önemli mali tehdit oluşturabilir. Bu yapı içerisinde salt rant kollayan bir yapıya bürünen bir STK yoğun kaynak israfına neden olurken, hukukun üstünlüğünü zedeler ve patronajın yaygınlık kazanmasına neden olur. (Aktan, 1992: 125) STK'lara sağlanan yoğun vergisel avantajlar da kimi zamanlarda STK'ları birer ticarethaneye döndürebilmektedir. Söz konusu vergisel avantajlar özel kesimle STK'lar arasında haksız bir rekabete de yol açmaktadır. (Şahin ve Uysal, 2007: 10-11) Öte yandan STK'lara fon sağlayan kesimlerin çok daha sınırlı ve belirli olması zamanla fon sağlayanların taleplerinin artmasına neden olmaktadır. Bu durumda da ilgili STK'lar bütün programları onlar adına organize eden yarı ticari kurumlar haline dönüşmektedir. Böylesi bir yapı ise rekabetçi ve özgür sivil toplum felsefesine son derece aykırıdır. (Özpinar, Mutioğlu, 2006: 296) Kamu hizmetlerinin karşılanmasında vakıflara ve kamuya yararlı derneklere büyük yer veren Anglo-Sakson ülkelerde bu sakınca kendini göstermiş ve demokrasinin zayıflaması olarak kabul edilmiştir. (Bulutoğlu, 2004: 167)

STK'lara uluslararası kuruluşlar üzerinden de önemli miktarda kaynak transferi yapılmaktadır. Uluslararası kuruluşların kalkınma projeleri için STK'lar üzerinden dağıttığı toplam kaynak miktarı 1970 yılında yaklaşık 1 milyar dolar iken bu rakam 1993 yılında 7 milyar dolara yaklaşmıştır. Dünya bankasının yürüttüğü projelere STK'ların katılımı ise 1980'lerde yüzde 6 düzeyinde iken 2006 yılında yüzde 70'leri geçmiştir. (Malena, 1995, 5; World Bank, 2006: 2) AB' de birlikte çalıştığı ülkelerdeki STK'ların faaliyetlerine mali destek sağlamaktadır. AB denetim kolaylığının da etkisiyle fonlarını artık doğrudan devlete vermemekte STK'lar üzerinden kullandırmaktadır. Bu tür kaynak transferleri STK'ların önceliklerini ulusal çıkar ve taleplerden daha çok yabancı ülkelerin, uluslararası örgütlerin ve çok uluslu şirketlerin talep ve beklentileri doğrultusunda belirleyeceği düşüncesiyle kimi çevrelerce yoğun olarak eleştirilmektedir. Bir diğer eleştiri konusu ise STK'ların kendi yapılarına uygun bir hesap planlarının ve mali raporlama sistemlerinin olmamasıdır. (Avcı 2003: 14) Kimi durumlarda STK'ların neoliberal politikaların tartışılmasını engellemek ve pazar ekonomisinin çok etkin çalıştığını kabullendirerek alternatif yokluğuna insanları ikna etmek amaçları için de araç olarak kullanılabilirlikleri ileri sürülmektedir. (Başkaya, 2004: 3) Hiç kuşkusuz arka planında böylesi pür ideolojik önyargıların olduğu yapılanmalarla ortaya çıkan STK'ların da etkin bir biçimde çalışabileceğini beklemek çok mümkün değildir.

STK'ların yaptığı faaliyetler sonucunda ortaya çıkan katma değer ölçülebilmesi ve bu katma değerle devletin sırtından ne oranda yük alındığının hesabının yapılabilmesi STK'ların finansman kaynaklarını çeşitlendirmekte, STK faaliyetleri ile ortaya çıkan mali yükün toplum genelinde bölüştürülebilmesi sürecini kolaylaştırmakta ve STK faaliyetlerine etkinlik kazandırmaktadır. (TÜSEV, 2008: 2)

Sonuç

Sosyal, siyasal ve ekonomik yapı içerisinde STK'ların da mutlak surette yer alması gerekliliği bugün hemen bütün çevrelerce kabul edilen bir olgudur. Siyaset bilimciler ve ekonomistler tarafından üzerinde yoğun tartışmalar yapıldığı konu ise STK'ların işlevselliğinin nasıl artırılabilirliği, STK'lar için alternatif kaynakların nasıl devreye alınabileceği, idari ve mali açıdan özerkliklerinin nasıl korunabileceği ve politize olmadan faaliyetlerini yürütebilecekleri bir hukuksal altyapının nasıl oluşturulabileceği konusudur.

* Rantlar, arz ve talep eğrilerinin kaymasıyla fiyat sistemi içinde oluşan doğal rantlar ve devlet faaliyetleri sonucu oluşan yapay rantlar olmak üzere iki kaynaktan doğmaktadır. İlk türdeki rantların kollanması kâr kollama ile özdeşdir ve rekabetçi bir piyasada kısa sürede ortadan kalkmaktadır. Yapay rantlar ise rant kollama temelinde incelenmektedir. Rant kollama, kıt kaynakların yapay biçimde yaratılmış bir transferi elde etmek için harcanmasıdır. Rant kollama kuramı ise bireylerin ve grupların çeşitli araçlarla politik süreci etkileyerek çıkar elde etme çabalarını ve bunun etkilerini konu edinmektedir. Buchanan, James M.: 'Rent Seeking and Profit Seeking', in: Buchanan, Tollison and Tullock (Eds.): Toward a Theory of the Rent-Seeking Society, Texas A&M University Press, College Station, 1980, ss.3-15.

Sivil toplum kuruluşlarının gelişiminde küreselleşme olgusunun temel belirleyicilerden biri olduğunu söylemek mümkündür. Siyasal ve ekonomik temelde yoğun bir liberalleşme süreci ile birlikte ortaya çıkan küreselleşme sürecinde, sosyal ve ekonomik politikalar ulus ötesi bir nitelik kazanırken devlet, özellikle sosyal içerikli sorunların çözümünde çok etkin olamamıştır. Bu konuda hem kaynak sıkıntısı çeken hem de uygun politika setlerini hazırlayamayan kamu kesimi önemli boşlukların doğmasına neden olmuştur. Sivil toplum kuruluşlarının öncelikle bu noktada ortaya çıkan boşlukların doldurulmasında önemli görevler üstlendiklerini söylemek mümkündür.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin önemli bir kısmında yoğun biçimde politize olan siyasal iktidarlar ve kamu bürokrasisi ilgili sorunların çözümünde rasyonel öncelikler yerine politik önceliklerle hareket edebilmektedir. İlgili ülkelerde yoksulluk ve işsizliği azaltıcı, gelir dağılımını denkleştirici iktisat ve maliye politikalarının bizzat kendisi gelir dağılımındaki adaletsizlikleri derinleştiren, yoksulluğu ve işsizliği artıran politikalara dönüşebilmektedir. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarının özellikle AB uygulaması da dikkate alındığında devlete göre daha etkin çalıştıkları, sınırlı kaynakları daha rasyonel önceliklerle kullandıkları söylenebilir. Ne var ki kurumsallaşmanın olmadığı, sivil toplum kuruluşlarının toplumsal talep ve beklentileri yerine ideolojik saiklerle şekillendiği yapılarda kamusal kaynakların sivil toplum kuruluşlarına kullandırılması durumunda ilgili kaynakların bu sefer de devlet yerine sivil toplum kuruluşları aracılığıyla israf edilmesinin sözü konusu olabileceği söylenebilir. Sivil toplum kuruluşları devlete rakip olmanın ötesinde devletin eksiklerini tamamlayan, bürokrasiyi disipline eden ve parti programlarının ve politikalarının oluşumunda yönlendirici olan birimler olarak değerlendirilmeli ve bu temelde tanımlı görevler üstlenmelidir.

Felsefesine uygun bir yapılanma ile örgütlenen ve faaliyetlerini yürüten STK'lar özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik yapının ve demokrasinin kurumlaşmasına büyük katkılar sağlayacaktır. Ekonomik yapı ve demokrasi kurumsallaştığı ölçüde de STK'lar daha etkin çalışacaklar, kamu yönetimi, kamu maliyesi ve kamu ekonomisi üzerinde denetim işlevlerini çok daha güçlü bir biçimde yerine getireceklerdir.

Kaynakça

- AB Komisyonu (2006). AB-Türkiye İlerleme Raporu COM 2006, Brüksel.
- Aizenman, J. and Jinjaraç, Y. (2006). "Globalization And Developing Countries-A Shrinking Tax Base?", NBER Working Paper, No:11933, National Bureau Of Economic Research 1050, Massachusetts Avenue Cambridge, <http://www.NBER.Org/Papers/W11933>, Erişim Tarihi: 6 Haziran 2008.
- Akat, A.Savaş (1991). "Sivil Toplum ve Ekonomi", içinde Fincancı, Yurdakul (Ed.) Sivil Toplum, Türkiye Sosyal Ekonomik Araştırmalar Vakfı, İstanbul.
- Akdemir, A. ve M. Şahin, (2006). "Küresel Kamusal Malların Üretimi ve Yönetim Dinamikleri Bağlamında Sınıflandırılması", *Maliye Dergisi*, S:150, Ocak-Haziran, ss.1-24.
- Aksakaloğlu, Yiğit (2006). STK'lar İçin Savunuculuk Rehberi, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi, Ankara.
- Akşit, B., Tabakoğlu, B. ve Serdar, A. (2003). "Deprem Bağlamında Sivil Toplum Kuruluşları ve Devlet İlişkilerinin Yazılı Medyada Kuruluşu Üzerine Gözlemler" içinde Pultar, G., İncirlioğlu, O. E. ve Akşit, B. (der.) Kültür ve Modernite, Ankara, Türkiye Kültür Araştırmaları ve Tetragon Yayını. <http://akademik.maltepe.edu.tr/~bahattin.aksit/doc> Erişim Tarihi: 04 Haziran 2008
- Aktan, Coşkun C. (1992). Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi, Afa Yayıncılık, İstanbul
- Aktan, Coşkun C. (1999) Toplumsal Dönüşüm ve Türkiye, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Aktan, İrfan,; S. Öztürk Z. Ayman,; A.F. Sütü, N Güçlü, C. Çiftçi, ve C. İnal, (2007). "Türkiye'de Hak Temelli STK'lar Sorunlar ve Çözüm Arayışları", Sivil Toplum Geliştirme Merkezi, Ankara.
- Arellano-L. S. and J.Petras, (2001). "STÖ'lerin Muğlak Yardımı, Bolivya Örneği: Latin Amerikalı Bir Yaklaşım", (içinde Çev: Işık Ergüden, "Sivil Toplum Örgütleri Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi?", Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.
- Avcı, İnal (2003). "Vakıf ve Derneklerin Uygulamada Karşılaştıkları Sorunlar", Marmara Grubu Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı Uyum Yasaları Çerçevesinde Vakıf ve Derneklerin Durumu Sempozyumu <http://www.stgm.org.tr/docs/1123449096Marmaragrubu.doc>, Erişim Tarihi: 20 Haziran 2008.
- Aydın Murat, İ. Şiriner (2006). "Sivil Toplum Kuruluşları ve Dışsalılık", *III. Uluslararası STK'lar Kongresi* 9-10 Aralık 2006, Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çanakkale, ss.311-318.
- Baloğlu, Zekai (1994). Türkiye Üçüncü Sektör Raporu-Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı Yayınları, No: 1, İstanbul.
- Başkaya, Fikret "Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK) Söylemi" http://www.stgm.org.tr/docs/1123448504sivil_toplum.pdf, Erişim Tarihi: 20 Haziran 2008.
- Batirel, Ö.F, A. Güner (1994). Lecture Notes on Public Finance, İstanbul, Marmara Üniv. Nihad Sayar Eğitim Vakfı 481/714.
- Besley, T.J. and Ghatak, M. (2000). "Government Versus Private Ownership of Public Goods", *CEPR Discussion Papers* No.2725, London.
- Bikmen F. Z. Meydanoğlu (2006a). Türkiye'de Sivil Toplum: Bir Değişim Süreci Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu, TÜSEV Yayınları No 39, İstanbul.

- Bikmen F. Z. Meydanoğlu (2006b). Sivil Toplum ve Hayırseverlik Araştırmaları 2004-2006 Araştırma Bulguları ve Çözüm Önerileri, TÜSEV Yayınları No 40, İstanbul.
- Buchanan, James M. and Flowers, Marilyn R. (1969). The Public Finances, An Introductory Textbook, Irwin Inc., 6th Edition, USA.
- Buğra, Ayşe (2005). Yoksulluk ve Sosyal Haklar, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi, İstanbul.
- Bulutoğlu, Kenan (2004). Kamu Ekonomisine Giriş, Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı, Batı Türkeli Yayıncılık, İstanbul.
- Cohen, J. L. & A. Arato (1992), Civil Society and Political Theory, Cambridge: MIT Press.
- Connolly, S., A. Munro (1999). Economics of Public Sector, Pearson Education Limited, England
- Corsino, D. (2001). "Uluslararası İşbirliğinde STÖ'lerin Payı" içinde, Çev: Ergüden, Işık, Sivil Toplum Örgütleri Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi?, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.
- Cowen, Tyler. "Public Goods and Externalities", <http://www.econlib.org/library/Enc/PublicGoodsandExternalities.html>, Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2007.
- Çakmak, C. (2004). "The Role of Non-Governmental Organizations (NGOS) in the Norm Creation Process in the Field Of Human Rights", *Turkish Journal of International Relations*, 3 (1), 100-122.
- Çelik, A., Ş. Aykanat, (2006). "Sivil Toplum Örgütlerinin Siyasal İktidarı Etkileme Yöntemleri" *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 16, Sayı 2, ss.215-226.
- Denizalp, Hülya (2007). Toplumsal Dönüşüm İçin Sosyal Girişimcilik Rehberi, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi, Ankara. www.stgm.org.tr/docs/1190909449SosyalGirisimcilik.pdf Erişim Tarihi: 03 Haziran 2008.
- Devrim, Fevzi (1995). Kamu Maliyesine Giriş, Rem Matbası, İzmir.
- Dilek, Pelin Y. (2005). "Sivil Toplum Bütçeyi İzliyor: 2006 Kamu Bütçesini İzlerken Nelere Dikkat Edilmeli?", TESEV Yayınları, İstanbul, http://www.tesev.org.tr/etkinlik/sivil_topumbutceyi_izliyor.pdf, Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2008.
- Edwards, Michael and D. Hulme, (1996). Beyond the Magic Bullet: NGO Performance and Accountability in the Post-Cold War World, Kumarian Press, Hartford, CT
- Encarnacion, T.S. (2001). "Güneydoğu ve Kuzeydoğu Asya STÖ'leri ve Devlet Destekli Ekonomik Mucizeler" (içinde), Çev: Işık Ergüden Sivil Toplum Örgütleri Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi?, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.
- Feldstein, Martin and Auerbach, A.J. (1985). Handbook of Public Economics, Elsevier Science, Amsterdam.
- Gökbunar, R. ve A. Erdal (1997). "Kamu Sektörünün Yeniden Yapılandırılmasında Üçüncü Sektörün Rolü", *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, Yıl:1997, S:1, Cilt:12 ss.1-12.
- Göle, N. (1996), "Authoritarian Secularism and Islamist Politics: The Case of Turkey", Civil society in the Middle East içinde, (ed.) A. R. Norton, Leiden: Brill, s. 16-43.
- Güder, Nafiz (2004). Sivil Toplumcunun El Kitabı, Sivil Toplum Geliştirme Programı Yerel Sivil Girişimler Projesi, Ankara.
- Güder, Nafiz ve Özel Sektör Gönüllüleri Derneği (2006). STK'lar İçin Gönüllülük ve Gönüllü Yönetimi Rehberi, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi, Ankara. <http://www.stgm.org.tr/docs/10243247gonulluluk.pdf> Erişim Tarihi: 02 Haziran 2008.
- Güloğlu, T., S. Murat (2006). "ABD'de Üçüncü Sektör Organizasyonlarının Yoksullukla Mücadeledeki Rolü: The Salvation ARMY Örneği" *III. Uluslararası STK'lar Kongresi* 9-10 Aralık 2006, Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çanakkale, ss.277-283.
- Gümüş, Korhan (2004). Yakın Tarihimizde STK Hareketinin Gelişimi ve Kamu Sivil Toplum Kuruluşları İlişkisi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi Savunuculuk ve Politikaları Etkileme Konferans Yazıları no 3, İstanbul.
- Habermas, J. (1989), The Structural Transformation of the Public Sphere, Cambridge: Polity Press.
- Habermas, J. (1998), Between Facts and Norms: Contribution to A Discourse Theory of Law and Democracy, çeviren W. Rehg, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Hemming, Richard (2007). Fiscal Discipline Stabilization and Institutional Reform, (içinde) Central Bank of the Republic of Turkey, Fiscal Policy: Fiscal Elements of Growth and Development, İstanbul.
- Hyman, David N. (1999). Public Finance: A Contemporary Application of Theory to Policy, The Dryden Press, USA.
- Jack, William (2001). "Public Policy Toward Nongovernmental Organizations in Developing Countries" The World Bank Development Research Group Public Service Delivery Policy Research Working Paper 2639 ss.1-32.
- Kaleağası, Bahadır "Devlet – Sivil Toplum İlişkisi", http://www.stgm.org.tr/docs_1123448317devletsiviltoplum.pdf, Erişim Tarihi: 20 Haziran 2008.
- Karakılıçık, Yusuf (2006). "Yerel Yönetişim ve Bölge Kalkınma Ajansları: Sivil Toplum Kuruluşlarının Artan İşlevleri Açısından Bir İrdeleme", *III. Uluslararası STK'lar Kongresi* 9-10 Aralık 2006, Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çanakkale, ss.223-232.
- Keyman, E. Fuat (2006). Türkiye'de Sivil Toplumun Serüveni: İmkânsızlıklar İçinde Bir Vaha, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi, Ankara.
- Kingsley, G. T. and Gibson, J. O. (1997). "Civil Society, the Public Sector, and Poor Communities", The Urban Enstitute, No:12, Washington.
- Krueger, Anne (1974). "The Political Economy of the Rent-Seeking Society", *American Economic Review*, Vol.64, June, ss.291-303.

- Lodin, S.O. (2000). "What Ought to be Taxed and What Can Be Taxed: A New International Dilemma", *Bulletin for International Bureau of Fiscal Documentation*, Vol.54, ss.210-217.
- Malena, Carmen (1995). World Bank Reports, "Working with NGOs: A Practical Guide to Operational Collaboration between the World Bank and Non-Governmental Organizations", *Operations Policy Department*, Washington D.C.
www.wds.worldbank.org/.../WDSP/IB/1995/08/01/000009265_3961219102243/Rendered/INDEX/multi_page.txt Erişim Tarihi: 07 Haziran 2008.
- Mutlu, Ayşegül (1989). "Dışsal Ekonomiler ve Çevre Kirlenmesi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- OECD (2000). Environmental Performance Reviews Conclusions and Recommendations 32 Countries (1993-2000), OECD Working Party on Environmental Performance, <http://www.oecd.org/dataoecd/191/56/2432829.pdf>, Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2008.
- Ortaç, Rıfat (2004). Global Kamu Malları ve Finansmanı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Ostrower, Francie (2007). Nonprofit Governance in the United States: Findings on Performance And Accountability From The First National Representative Study, Urban Institute, Washington.
- Owens, J. (1998). "Taxation within a Context of Economic Globalization", *Bulletin for International Fiscal Documentation*, Vol.52, ss.290-296.
- Öner, M. A. "Kavram Kargaşası Üçüncü Sektör ?= Sivil Toplum", <http://www.stgm.org.tr/docs/11234481503.sektor-genis.pdf>, Erişim Tarihi: 20 Haziran 2008.
- Özpinar, Şansel, Ö. Özpinar, H. Mutioğlu,(2006). "Yoksulluk ve Sivil Toplum Kuruluşları: Yoksullukla mı Yoksullarla mı Mücadele? III. Uluslararası STK'lar Kongresi 9-10 Aralık 2006, Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çanakkale, ss.291-298.
- Posner, Richard (1975). "The Social Costs of Monopoly and Regulation", *Journal of Political Economy*, Vol.83, August, 807-827.
- Ramkumar, V. and W.Krafchik (2005).. "The Role of Civil Society Organizations in Auditing and Public Finance Management", <http://www.un-ngls.org/cso/cs10/Ramkumar.pdf>, Erişim Tarihi: 03 Haziran 2008.
- Sarıbay, A. Y. (1998), "Türkiye'de Demokrasi ve Sivil Toplum", Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam, (ed.) F. Keyman ve A. Y. Sarıbay, Vadi Yayınları İstanbul.
- "Sivil Toplum İş Başında", http://www.stgm.org.tr/docs/1123447144AB_Komisyonu_STK_arastirimi.doc, Erişim Tarihi: 20 Haziran 2008.
- Sharma, K.L. (2001). "Sivil Toplum Örgütleri Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi?" (içinde) Çev: Işık Ergüden "Hint Devleti ve STÖ'ler: Bazı Düşünceler", Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.
- Şahin, M. ve Ö Uysal (2007). "Sivil Toplum Kuruluşlarının Devlet Tarafından Finansmanı Üzerine Bir Tartışma", *Maliye Dergisi*, Sayı:153, Temmuz-Aralık, ss.1-13.
- Şahin, Mehmet (2007). Kamu Ekonomisi ve Sivil Toplum Kuruluşları, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Şener, Orhan (2006). Kamu Ekonomisi, Beta Basım Yayım, 8.Baskı İstanbul.
- Tandon, Yash (2001). "Afrika'daki Yabancı STÖ'ler Üzerinde Afrikalı Bir Yaklaşım: Faydalar ve İstismarlar", (içinde) Çev: Işık Ergüden, "Sivil Toplum Örgütleri Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi?", Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.
- Tanzi, V. (1998). "The Impact of Economic Globalization on Taxation", *International Bureau of Fiscal Documentation Bulletin*, August-September, ss.338-343.
- Toksöz, Fikret (2008). İyi Yönetişim El Kitabı, TESEV Yayınları, İstanbul.
- Tollison, Robert D. (1993). "Rent Seeking: A Survey", (içinde) Charles K. Rowley (Ed.) *Public Choice Theory*, Vol.2, Elgar Publishing Limited, USA, ss.68-90.
- Tosun, Gülgün E. (2003). "Sivil Toplum", Çağdaş Kamu Yönetimi, M Acar ve H. Özgür (Ed.), Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Töreci, Ersin "Sivil Toplum Örgütleri Artık Sıradan Dernekler Olmamalı"
<http://www.stgm.org.tr/docs/1123448651siviltoplum.pdf>, Erişim Tarihi: 13 Haziran 2008.
- TÜSEV (2008). Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı, Vakıf ve Derneklere İlişkin Vergi ve Kamu Yararı Raporu AB Ülkeleri ve Türkiye'deki Uygulamalar ve Öneriler, İstanbul.
- Uğur, A. (1998), "Batıda ve Türkiye'de Sivil Toplum: Kavram ve Olgunun Gelişimi", içinde: 75 Yılda Tebaadan Yurttaş", İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları
- Uğur, Suat (2006) "Yoksullukla Mücadelede Sivil Toplum Kuruluşlarının Artan Önemi", III. Uluslararası STK'lar Kongresi 9-10 Aralık 2006, Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çanakkale, ss.285-289.
- Vodova, P., I. Szarowska, (2006). "Availability of loans to Nongovernmental Organizations in the Czech Republic" III. Uluslararası STK'lar Kongresi 9-10 Aralık 2006, Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çanakkale ss.615-619.
- Werker E., F.Z. Ahmed (2007). "What Do Non-Governmental Organizations Do? *Journal of Economic Perspectives* 08-041, May 2007 ss.1-39. <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstractid=1071750> Erişim Tarihi: 10 Haziran 2008
- Wolf, Charles (1979). "A Theory of Non-Market Failures", *The Public Interest*, No: 55, Spring, ss. 114-133.

- Wood, E.M. (1990). "Sivil Toplumun Yararları ve Zararları", Çev: Candan Badem, *Dünya Solu Üç Aylık Sosyalist Çeviri Dergisi*, Kış – Bahar 1992, (8).
- World Bank, (2006). "World Bank-Civil Society Engagement: Review of Fiscal Years 2005 and 2006", *Civil Society Team*, Washington D.C.
- XIII. Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu, "Düşünen Sivil Toplum: Felsefi Yaklaşımlar ve Açılımlar 27 -28 Haziran 2003 Sonuç Bildirgesi" Haziran 2003.<http://www.boell-tr.org/faaliyet.aspx?id=50> Erişim Tarihi: 06 Haziran 2008

ŞİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ KIRSAL KALKINMADAKİ ROLÜ: Ş.URFA GENÇ GİRİŞİMCİLER DERNEĞİ ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. H. Mustafa PAKSOY
hmpaksoy@yahoo.com

Yrd. Doç. Dr. Sadettin PAKSOY
Dr. Hasan MEMİŞ

Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Sivil toplum kuruluşları (STK) çok farklı alanlarda örgütlenebilmektedir. Bu kuruluşlar sağlıktan eğitime, insan haklarından kalkınmaya, kriz yönetiminden diplomasiye kadar uzanan çok geniş bir alanda faaliyet göstermektedirler. STK'lar aralarındaki farklılıklara karşın niteliksel ve niceliksel olarak hızlı bir gelişme içinde oldukları ve coğrafi sınırları aşmış, ortak misyon ve hedef peşinde koşabilir hale gelmişlerdir.

STK'lar rekabetçi dünyada gelecekteki misyonlarını tamamlamak, kaynakları geliştirmek, güçlü programlar oluşturabilmek, büyümek ve başarılı olmak için kurum ve kuruluşlarla ortaklık yapmaktadırlar. Bu misyonlardan biri de, kırsal kalkınmanın gerçekleştirilmesine yapılan katkıdır. Kırsal kalkınma politikalarının temel amacı, dünyada geri kalmış toplumların tarımsal, ekonomik ve sosyo-kültürel alanlarda kendi kendilerine yardım ve dışardan destek yöntemi ile kalkınmalarını sağlamaktır. Çalışmada, STK'ların kırsal kalkınmaya ilişkin faaliyetlerini ortaya çıkarmak amacıyla, Ş.Urfa Genç Girişimciler Derneği üyeleri ile anket yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum Kuruluşları (STK), Kırsal Kalkınma, Ş.Urfa Genç Girişimciler Derneği

THE ROLE OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS (NGO) IN RURAL DEVELOPMENT: THE SAMPLE OF Ş.URFA YOUNG ENTREPRENEURS ORGANIZATION

Abstract

Non-Governmental Organizations organize in very different scopes which are health, education, human rights, development, crisis management, diplomacy and so on. NGOs have been developing as quality and quantity.

Missions of NGOs are developing of resources, policies and collaboration with other organizations. In this context one of this missions of NGOs is to contribute for rural development which is to make developing in the scopes of agricultural, economic and socio-cultural for under developed society. In this study we have conducted a survey with members of Ş.Urfa Young Entrepreneurs Organization in order to find out activities of NGOs on rural development.

Keywords: Non-Governmental Organization (NGO), Rural Development, Ş.Urfa Young Entrepreneurs Organization

Giriş

Küreselleşme sürecinin yoğun bir şekilde yaşandığı günümüzde toplumlar ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda bir dönüşüm yaşamaktadır. Modern devlette egemen olan ulus devlet, küreselleşme sürecinin yoğunlaşmaya başladığı 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yetkilerinin bir kısmını kaybetme eğilimine girmiş, ulus devletin egemenlik alanı, ulus-üstü ve ulus-altı kurumlar tarafından paylaşılmaya başlanmıştır. Ulus devletin yetki alanı içinde hareket etmeye başlayan ulus-üstü kurumlar ve organizasyonlar, uluslararası sermaye örgütleridir. Ulus devletin hakimiyet alanını sarsan ulus-altı kurumlar ise sivil toplum kuruluşlarıdır. (Devecioğlu ve Çoban, 2005: 182).

Sivil toplum kuruluşları (STK) çok farklı alanlarda örgütlenebilmektedir. Bu kuruluşlar sağlıktan eğitime, insan haklarından kalkınmaya, kriz yönetiminden diplomasiye kadar uzanan çok geniş bir alanda faaliyet göstermektedirler. STK'lar aralarındaki farklılıklara karşın niteliksel ve niceliksel olarak hızlı bir gelişme içinde oldukları ve coğrafi sınırları aşmış, ortak misyon ve hedef peşinde koşabilir hale gelmişlerdir. Yapılan bir araştırmaya göre, 1995 yılında dünyanın en büyük beş ekonomisindeki STK'ların ekonomik boyutu 1.311 trilyon dolar düzeyindedir. Bu mali boyut aynı yılda Çin ve Hindistan'ın da dahil olduğu en az gelişmiş 50 ülkenin ulusal gelirinin toplamından fazladır. Bir başka araştırma, yetişkin Amerikalıların yaklaşık %40'ının, İngilizlerin %20'sinin en az bir STK'ya üye oldukları veya gönüllü çalışmalara katıldıklarını işaret etmektedir (Göymen, 2004: 5).

Demokratik ülkeler STK ile daha sağlıklı bir görünüme kavuşurlar. Bugün çağdaş demokrasilerde STK'lar toplumun vazgeçilmez öğeleri arasında yer almaktadırlar (Tezcan, 2003: 2). Bir toplumun ekonomik, sosyal ve demokratik gelişmesi, o toplumu oluşturan bireylerinin kendi sorunlarını çözmeye yönelik faaliyetlere gönüllü olarak katılma düzeyleri ile yakından ilgilidir (Devecioğlu ve Çoban, 2005: 182).

Bu çalışmada, bir STK olarak Ş.Urfa'daki "Genç Girişimciler Derneği" üyelerinin kırsal kalkınmaya yönelik faaliyetleri, dernek üyeleri ile yapılan anket ile ortaya çıkarılmıştır. Anketlerden elde edilen veriler SPSS kullanılarak değerlendirilmiş ve analize tabi tutulmuştur.

Sivil Toplum Kuruluşları ve Kırsal Kalkınma

STK'lar, resmi kurumlar dışında ve bunlardan bağımsız olarak çalışan, politik, sosyal, kültürel, hukuki ve çevresel amaçları doğrultusunda lobi çalışmaları, ikna ve eylemlerle çalışan, üyelerini ve çalışanlarını gönüllülük usulüyle alan, kâr amacı gütmeyen ve gelirlerini bağışlar ve/veya üyelik ödemeleri ile sağlayan kuruluşlardır. Bunlar oda, sendika, vakıf ve dernek adı altında faaliyet gösteren, topluma yararlı bir hizmet geliştirmek için kurulmuş yasal topluluklardır. STK, herhangi bir devlet organından bağımsız bir şekilde özel kişilerin girişimiyle kanuni olarak kurulmuş her türlü organizasyon için kullanılan genel bir terimdir (http://tr.wikipedia.org/wiki/Sivil_toplum_kurulu%C5%9Fu, Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2008). STK'lar, Birleşmiş Milletler ana sözleşmesinde, NGO (Non-Governmental Organizations), yani "hükümet dışı kuruluşlar" olarak adlandırılmaktadır. Ancak bu söylemdeki "hükümet dışı", yanlışlıkla "hükümet karşıtı" olarak algılandığı için, ABD'de sivil toplum örgütleri için PVO (Private Volunteer Organization) yani, "Özel Gönüllü Kuruluşlar" söylemi kullanılmaktadır (Bayhan, 2002: 7).

STK'lar özgür düşünce ve özgür teşebbüsle beslenen kurumlardır. Bu yapılardan dolayı sivil bir gücü temsil etmekte ve üçüncü sektör olarak isimlendirilmektedir. Bilindiği gibi birinci sektör, yasa yönetmelik ve mevzuatla yönetim ve faaliyet içinde bulunan devlet sektörüdür. İkinci sektör, kazancını maksimum kılacak anlayış içinde çalışan sermaye sahipleri, şirketler ve çalışanlarıdır. Üçüncü sektör ise her iki ortamda bulunan ve bulunmayan insanlardan oluşan, gönüllülerin bulunduğu sektördür. Bu kuruluşların faaliyetlerinde yasa, yönetmelik ve mevzuatlar devlet sektöründe olduğu gibi sınırlayıcı değildir. STK'lar gönüllü olarak hizmet eden, şirket ve sermaye kesiminde olduğu gibi kâr amacı taşımayan, özgür düşünen ve özgür hareket eden insanlardan meydana gelmektedir. Bunlar, diğer sektörler göre daha kaliteli, daha özgün çalışmalar yaparak yerel ve merkezi yönetimlere katkı sağlamaktadırlar (<http://forum.exbilgi.com/index.php?showtopic=25734>, Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2008). Toplumsal sorunları çözmeye işlevini yüklenen en büyük örgütler olarak devletin ve kamu yönetimlerinin bir çok alanda yetersiz kalması hatta bazı alanlarda topluma karşı tavır alır hale gelmesi sonucunda doğan boşluklar, toplumda bireylerin kendi örgütlenmeleri ile doldurulmaktadır (Devecioğlu ve Çoban, 2005: 182). Bir ülkede toplumsal sorunların çözümünde o ülkedeki insanların aktif katılımının sağlanması son derece önemlidir. Bu katılım hem insanlar arasında dayanışma meydana getirmekte, hem de insan ilişkilerinde güven oluşturmaktadır (Keyman, 2004: 15).

Doğal kaynakların hızla azaldığı bu dönemde, STK'ların görevleri de değişmeye başlamıştır. Günümüzde STK'ların başlıca görevleri; demokratik süreçler, kurumsal istikrar, doğal kaynakların işe yarar hale getirilmesi ve değerlendirilmesi, çevrenin korunması, organik tarımın yaygınlaştırılması, kadının durumunun iyileştirilmesi, konut, sağlık, eğitim, beslenme, terkedilmiş çocuklar, **kalkınma, kırsal kalkınma** vb. şekilde sıralanabilir (Devecioğlu ve Çoban, 2005: 184).

Dünyada tüm insanların refah içinde yaşadığı bir ortam stratejisi doğrultusunda, kırsal alanlarda yaşayanlara yönelik kalkınma arayışlarının hızlanmasıyla birlikte son 15-20 yılda kırsal kalkınma kavramı sıkça gündeme gelmeye başlamıştır. Artık, dünyanın herhangi bir noktasındaki kırsal alanın sorunu, sadece sorunu yaşayanların karşı karşıya kaldığı bir yaşam şartı olmaktan çıkmıştır. Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Avrupa Birliği, sivil toplum kuruluşları ve hükümetler kırsal kalkınma olgusuna daha fazla kaynak, bilgi ve zaman ayırma durumuna gelmişlerdir. Günümüzde, Afrika'nın en geri kalmış yöresindeki yaşam ve çevre koşulları ile Uzakdoğu'nun herhangi bir noktasındaki aynı koşullar tüm dünyayı ilgilendirmektedir. Çevre, küresel kirlenmeler, dramatik göç hareketleri, toprak kirlenmeleri, içilebilir su kaynaklarının sınırlılığı, vb. konular her toplumun ve bireyin ilgi alanına girmiştir. Bu sorunlar, yerel halkların ve ulusların tek başlarına çözebilecekleri boyutta da değildir. Küresel bir çalışma ve stratejinin gerektirdiği bu sorunlar, ancak küresel yaklaşımlar ve ulusal önceliklerle çözümler hale gelmiştir. Burada da öncelikle kırsal kalkınma çabaları devreye girmektedir. (http://www.gulsene.com/index.php?option=com_content&task=view&id=602&Itemid=39, "**Kırsal Kalkınma ve İnsan**", Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2008).

Dünya nüfusunun yarıdan fazlası Az Gelişmiş Ülkelerin (AGÜ) kırsal alanlarında, sahip olunan kaynakların çoğunun değerlendirilemediği, sağlık koşullarının son derece yetersiz olduğu, ilkel tarımın yapıldığı bir ortamda yaşamını sürdürmektedir. Böyle bir ortam insanlara yoksulluk getirmektedir. AGÜ'ler kalkınmalarını gerçekleştirirken, kırsal yörelerde bulunan vatandaşlarını göz ardı etmemek ve kırsal kalkınma çabalarına özel önem vermek zorundadırlar (Tolunay ve Akyol, 2006: 121). Bu bağlamda, AGÜ'ler yoksul insanların refah seviyelerinin artmasında aktif rol oynayan STK'larla da işbirliği yapabilirler (Werker and Ahmed, 2007: 4)

Kırsal kalkınma, "kırsalda yaşayan insanların insanca yaşam koşullarına erişim olanaklarının artması, kalkınma temelinde değişim taleplerinin desteklenmesi, bireylerin kendi öz güçlerini keşfetmesi ve ona dayanması, toplum dinamiklerinin harekete geçirilmesi, gelirlerinin artması, gelir dağılımında adaletin sağlanması, eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşım oranının yükselmesi, kadın ve çocukların yaşam koşullarının iyileştirilmesi, örgütsel davranışların özendirilmesi, kırsal ve tarımsal sanayinin kırsaldaki insanların daha fazla yararlanabilecekleri biçimde geliştirilmesi, doğal kaynakların korunarak kullanılması ve zenginliklerin kırsaldaki bireylerin de hayatına yansıma süreci" olarak tanımlanabilir.

(<http://www.agri.ankara.edu.tr/genel/ders/Ekonomi/K%FDrsal%20Kalk%FDnma.doc>, Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2008).

Bir başka tanıma göre kırsal kalkınma, “kırsal alanda yaşayan ve geçimini tarım sektöründen veya benzer kırsal mesleklerden sağlayan birey ve toplulukların, insanca yaşam koşullarına kavuşturulması için onlarda önce bu yönde bir gereksinme duygusu yaratmak, sonra da bu duygu yönünde çaba harcamaları için onlara maddi ve manevi açıdan tüm yardımların yapılması ile demokratik yoldan bu toplumların ekonomik, toplumsal, kültürel kalkınmalarını sağlama uğraşısıdır.” (http://www.kirsalcevre.org.tr/_html/tur/yayinlarimiz/dyayinlar/kirsal_kalkinma_politikalari_bulentg.pdf, Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2008).

Kırsal kalkınmanın temel amacı, kaynakların değerlendirilmesini, doğal ve kültürel varlıkların korunmasını esas alarak, kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak geliştirilmesi ve sürdürülebilir hale getirilmesidir (<http://organik.bahcesehir.edu.tr/UserFiles/File/dokumanlar/kalkinmastratejisi.pdf>, “**Türkiye’nin Kırsal Kalkınma Stratejisi**”, Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2008). Bir başka ifade ile kent ile kır arasındaki sosyo-kültürel ve ekonomik farklılıkların optimum bir dengeye kavuşturulmasını, kırsal nüfusu yerinde kalkındırarak, göç ve istihdam sorunlarını yerinde çözmeyi amaçlayan politik bir tercihtir. Kırsal kalkınma politikalarının başlıca özellikleri şunlardır (http://www.kirsalcevre.org.tr/_html/tur/yayinlarimiz/dyayinlar/kirsal_kalkinma_politikalari_bulentg.pdf, Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2008):

- Kırsal kalkınma politikaları, maliyeti kamuya ait olan birer sosyal politika zinciridir.
- Eşitlik ve adalet tanımlarına bağlı olarak, kırsal alanda ulusal normlarla makul düzeyde bir yaşam standardının sağlanmasıdır.
- Ülkelerin çoğunda kırsal kalkınma politikalarından merkezi hükümetler sorumludur.
- Kırsal kalkınma politika ve programları, merkezi hükümet, mahalli idareler, üretici/çiftçi kuruluşları, özel sektör kuruluşları ve **sivil toplum kuruluşları arasında işbirliği ile yürütülmelidir**.

Araştırmanın Amacı

Araştırma, hemen hemen her alanda faaliyet STK’nın, GAP Bölgesi’nde kırsal kalkınmaya katkısını belirleme amacına yöneliktir.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırları

Araştırma, GAP Bölgesi’nde yer alan Ş.Urfa il merkezini kapsamakta olup, bu il merkezinde yer alan Genç Girişimciler Derneği üyeleri ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın Varsayımları

Araştırmaya katılan dernek üyelerinin anket sorularını doğru algıladıkları ve doğru cevaplandıkları varsayılmıştır.

Araştırmanın Hipotezi

Hipotez 1: Üyeler kırsal kalkınmaya yönelik yürütülen faaliyetlere katılmakta ve çeşitli destekler sağlamalarında farklılıklar vardır.

Hipotez 2: Üyelerin GAP’ın bölgenin kırsal kalkınmasına etkisi hakkındaki görüşlerinde farklılıklar vardır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın yöntemi; örnek kütlelerin seçimi, veri toplama yöntemi ve verileri değerlendirme yöntemlerinden oluşmaktadır.

Araştırmanın ana kütlelerini, GAP Bölgesi’nde yer alan Ş.Urfa il merkezindeki STK oluşturmaktadır. Örnek kütleleri, ise Ş.Urfa il merkezinde kurulu bulunan Genç Girişimciler Derneği üyeleri oluşturmakta olup, “Basit Tesadüfi Örneklem” yöntemi kullanılarak seçilen üyelerle anket yapılmıştır.

Veri toplama yöntemi olarak “anket” metodu seçilmiştir. Anketler yüz yüze görüşülerek yapılmıştır.

Anket yoluyla elde edilen veriler, SPSS kullanılarak “Crosstabs” Yöntemi ile üyelerin eğitim düzeylerine göre tablolaştırılarak değerlendirilmiş, Tek Örneklem Ki-kare Uyum İyiliği Testi ile analiz edilerek üyelerin destek ve düşüncelerindeki farklılıklar belirlenerek yorumlanmıştır.

Araştırmanın Verilerinin Değerlendirilmesi

Araştırma verileri, STK’larının kırsal kalkınmaya yönelik faaliyetlerini ve GAP’a ilişkin değerlendirmelerini belirlemek amacıyla ana kütle olarak seçilen ve bir STK olan, Ş.Urfa’daki “Genç Girişimciler Derneği” üyelerinden oluşan 40 kişi ile anket yapılarak elde edilmiş olup; bunların 7 (%17,5)’si kadın ve 33 (%82,5)’ü erkektir. Katılımcıların 5 (%12,5)’i 20-25 yaş aralığında, 22 (%55,0)’si 26-30 yaş aralığında, 9 (%22,5)’ü 31-35 yaş aralığında ve 4 (%10,0)’ü 36 ve üstü yaşta. Katılımcıların 4 (%10,0) ilköğretim, 12 (%30)’si ortaöğretim, 23 (%57,5) üniversite mezunu iken, 1 (%2,5)’i lisansüstü eğitim almıştır.

Kırsal Kalkınmaya Yönelik Yapılan Destekler ve Faaliyetler

Ankette, araştırmaya katılan üyelere yaptıkları ekonomik destekler (nakdi yardımlar), iş kurma ve geliştirme desteği, istihdam amaçlı mesleki eğitim programları, eğitime destek (okul yaptırma, onarımı vb.) ile töre cinayetleri ve kan davasının önlenmesine yönelik çalışmalara ilişkin yöneltilen sorularla, üyelerin kırsal

kalkınmaya yönelik destek ve faaliyetleri belirlenmeye çalışılmıştır. Söz konusu sonuçlar aşağıda sırasıyla değerlendirilerek analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 1’de, Ş.Urfa’da kırsal kalkınmaya yönelik üyelerin eğitimlerine göre katkıda bulunduğu “ekonomik destek (nakdi yardım)” düzeyleri verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi, kısmen ve sürekli olmak üzere toplamda üyelerin %55’i ekonomik destek sağladıklarını belirtirken, üniversite mezunları %21,7’lik oranla sürekli katkı sağlayan tek grup iken, ortaöğretim mezunları ise %58,3’lük oranla en yüksek düzeyde katkı sağlamayan grubu oluşturmaktadır.

Tablo 1: Üyelerin Kırsal Kalkınmaya Yönelik Katkıda Bulunduğu Ekonomik Destekler (Nakdi Yardım)

EĞİTİM	EKONOMİK DESTEK (Nakdi Yardım)			TOPLAM
	Katkım yok	Kısmen katkı sağlıyorum	Sürekli katkı sağlıyorum	
İlköğretim	1	3	0	4
	25,0%	75,0%	,0%	100,0%
Ortaöğretim	7	5	0	12
	58,3%	41,7%	,0%	100,0%
Üniversite	10	8	5	23
	43,5%	34,8%	21,7%	100,0%
Lisansüstü	0	1	0	1
	,0%	100,0%	,0%	100,0%
TOPLAM	18	17	5	40
	45,0%	42,5%	12,5%	100,0%

Yapılan Tek Örneklem Ki-kare Uyum İyiliği Testi sonucuna göre, gözlem yapılan 18 katkısı olmadığını, 17 kısmen katkısı olduğunu ve 5 sürekli katkısı olduğunu belirten üye belirlenmiştir. En az ekonomik destek sağlanan düzey “sürekli”, en yüksek düzey ise “kayı sağlamayan”ların düzeyidir. $\chi^2 = 7,850$, Serbestlik derecesi = 2 ve $p < 0,05$ çıktığından ($p = 0,020$) üyelerin ekonomik destekleri arasında gözlenen fark, anlamlı bulunmuştur.

Tablo 2’de, Ş.Urfa’da kırsal kalkınmaya yönelik üyelerin eğitimlerine göre katkıda bulunduğu “iş kurma ve geliştirme desteği” düzeyleri verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi, kısmen ve sürekli olmak üzere toplamda üyelerin %77,5’i iş kurma ve geliştirme desteği sağladıklarını belirtirken, hemen hemen tüm eğitim düzeylerinde yaklaşık üyelerin %25’i katkı sağlamamaktadır.

Tablo 2: Üyelerin Kırsal Kalkınmaya Yönelik Katkıda Bulunduğu İş Kurma ve Geliştirme Desteği

EĞİTİM	İŞKURMA VE GELİŞTİRME DESTEĞİ			TOPLAM
	Katkım yok	Kısmen katkı sağlıyorum	Sürekli katkı sağlıyorum	
İlköğretim	1	0	3	4
	25,0%	,0%	75,0%	100,0%
Ortaöğretim	3	8	1	12
	25,0%	66,7%	8,3%	100,0%
Üniversite	5	11	7	23
	21,7%	47,8%	30,4%	100,0%
Lisansüstü	0	1	0	1
	,0%	100,0%	,0%	100,0%
TOPLAM	9	20	11	40
	22,5%	50,0%	27,5%	100,0%

Yapılan Tek Örneklem Ki-kare Uyum İyiliği Testi sonucuna göre gözlem yapılan 9 katkısı olmadığını, 20 kısmen katkısı olduğunu ve 11 sürekli katkısı olduğunu belirten üye belirlenmiştir. En az iş kurma ve geliştirme desteği sağlanan düzey “katkısı olmayanlar”, en yüksek düzey ise “kısmen katkısı olanlar” düzeyidir. $\chi^2 = 5,150$, Serbestlik derecesi = 2 ve $p > 0,05$ çıktığından ($p = 0,076$) üyelerin iş kurma ve geliştirme destekleri arasında gözlenen fark, anlamlı bulunmamıştır.

Tablo 3’te, Ş.Urfa’da kırsal kalkınmaya yönelik üyelerin eğitimlerine göre düzenledikleri “istihdam amaçlı mesleki eğitim programları” düzeyleri verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi, kısmen ve sürekli olmak üzere toplamda üyelerin %70’i istihdam sağlayıcı mesleki eğitim programları düzenlediklerini belirtirken, üniversite mezunları %21,7’lik oranla sürekli mesleki program düzenleyen tek grup iken, ilköğretim mezunları ise %50’lik oranla en yüksek düzeyde mesleki eğitim programı düzenlemeyen grubu oluşturmaktadır.

Yapılan Tek Örneklem Ki-kare Uyum İyiliği Testi sonucuna göre, gözlem yapılan 12 katkısı olmadığını, 23 kısmen katkısı olduğunu ve 5 sürekli katkısı olduğunu belirten üye belirlenmiştir. En az mesleki eğitim programı düzenlenen düzey “sürekli”, en yüksek düzey ise “kısmen katkısı olanlar” düzeyidir. $\chi^2 = 12,350$, Serbestlik derecesi = 2 ve $p < 0,01$ çıktığından ($p = 0,002$) üyelerin düzenledikleri mesleki eğitim programları arasında gözlenen fark, çok anlamlı bulunmuştur.

Tablo 3: Üyelerin Kırsal Kalkınmaya Yönelik Düzenledikleri İstihdam Amaçlı Mesleki Eğitim Programları

EĞİTİM	MESEĞİT			TOPLAM
	Katkım yok	Kısmen katkı sağlıyorum	Sürekli katkı sağlıyorum	
İlköğretim	2	2	0	4
	50,0%	50,0%	,0%	100,0%
Ortaöğretim	2	10	0	12
	16,7%	83,3%	,0%	100,0%
Üniversite	7	11	5	23
	30,4%	47,8%	21,7%	100,0%
Lisansüstü	1	0	0	1
	100,0%	,0%	,0%	100,0%
TOPLAM	12	23	5	40
	30,0%	57,5%	12,5%	100,0%

Tablo 4'te, Ş.Urfa'da kırsal kalkınmaya yönelik üyelerin eğitimlerine göre yaptıkları "eğitime destek (okul yaptırma, onarımı vb.)" düzeyleri verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi, kısmen ve sürekli olmak üzere toplamda üyelerin sadece %40'ı eğitime destek sağladıklarını belirirken, üniversite mezunları %60,9'luk oranla eğitime katkı sağlamadıklarını belirten en yüksek oranlı gruptur.

Tablo 4: Üyelerin Kırsal Kalkınmaya Yönelik Eğitime (Okul Yaptırma, Onarımı vb.) Yaptıkları Destekler

EĞİTİM	EĞİTİME DESTEK			TOPLAM
	Katkım yok	Kısmen katkı sağlıyorum	Sürekli katkı sağlıyorum	
İlköğretim	2	1	1	4
	50,0%	25,0%	25,0%	100,0%
Ortaöğretim	7	5	0	12
	58,3%	41,7%	,0%	100,0%
Üniversite	14	8	1	23
	60,9%	34,8%	4,3%	100,0%
Lisansüstü	1	0	0	1
	100,0%	,0%	,0%	100,0%
TOPLAM	24	14	2	40
	60,0%	35,0%	5,0%	100,0%

Yapılan Tek Örneklem Ki-kare Uyum İyiliği Testi sonucuna göre, gözlem yapılan 24 katkısı olmadığını, 14 kısmen katkısı olduğunu ve 2 sürekli katkısı olduğunu belirten üye belirlenmiştir. En az eğitime katkısı olan düzey "sürekli", en yüksek düzey ise "katkısı olmayanlar" düzeyidir. $\chi^2 = 18,200$, Serbestlik derecesi = 2 ve $p < 0,01$ çıktığından ($p = 0,000$) üyelerin eğitime destekleri arasında gözlenen fark, tam anlamlı bulunmuştur.

Tablo 5'te, Ş.Urfa'da kırsal kalkınmaya yönelik üyelerin "töre cinayetleri ve kan davasının önlenmesi" için yaptığı çalışmaların düzeyleri verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi, kısmen ve sürekli olmak üzere toplamda üyelerin sadece %32,5'i töre cinayetleri ve kan davasının önlenmesi" için faaliyette bulduklarını belirirken, üniversite mezunları %73,9'luk oranla töre cinayetleri ve kan davasının önlenmesine katkı sağlamadıklarını belirten en yüksek oranlı gruptur.

Tablo 5: Üyelerin Kırsal Kalkınmaya Yönelik Töre Cinayetleri ve Kan Davasının Önlenmesi İçin Katkıları

EĞİTİM	TÖRE CİNAYETLERİ VE KAN DAVASININ ÖNLENMESİ			TOPLAM
	Katkım yok	Kısmen katkı sağlıyorum	Sürekli katkı sağlıyorum	
İlköğretim	1	1	2	4
	25,0%	25,0%	50,0%	100,0%
Ortaöğretim	5	3	4	12
	41,7%	25,0%	33,3%	100,0%
Üniversite	17	6	0	23
	73,9%	26,1%	,0%	100,0%
Lisansüstü	0	1	0	1
	,0%	100,0%	,0%	100,0%
TOPLAM	23	11	6	40
	57,5%	27,5%	15,0%	100,0%

Yapılan Tek Örneklem Ki-kare Uyum İyiliği Testi sonucuna göre, gözlem yapılan 23 katkısı olmadığını, 11 kısmen katkısı olduğunu ve 6 sürekli katkısı olduğunu belirten üye belirlenmiştir. En az töre cinayetleri ve kan davasının önlenmesine yönelik katkı sağlanan düzey “sürekli”, en yüksek düzey ise “katkısı olmayanlar” düzeyidir. $\chi^2 = 11,450$, Serbestlik derecesi = 2 ve $p < 0,01$ çıktığından ($p = 0,003$) üyelerin töre cinayetleri ve kan davasının önlenmesine yönelik çabaları arasında gözlenen fark, çok anlamlı bulunmuştur.

GAP’ın Bölgede Kırsal Kalkınmaya Etkisi

Ankette, araştırmaya katılan üyelere GAP’ın bölgede kırsal kalkınmaya yaptığı ekonomik duruma (gelir), göçü önlemeye, üretim artışına, bilinçlenmeye ve yeni iş olanakları sunmasına etkileriyle ilgili yöneltilen sorularla, üyelerin bu konudaki görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Söz konusu sonuçlar aşağıda sırasıyla değerlendirilerek analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 6’da, GAP’ın bölgede “ekonomik etkisine” yönelik üyelerin görüşleri verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi, kısmen ve sürekli olmak üzere toplamda üyelerin %85’i GAP’ın bölgeye ekonomik katkı sağladığı görüşündeyken, ilköğretim mezunların %50’si çok katkı sağladığı, üniversite mezunlarının %21,7’si ise katkı sağlamadığı görüşündedirler.

Tablo 6: GAP’ın Bölgede Ekonomik (Gelir) Etkisi

EĞİTİM	EKONOMİK ETKİSİ			TOPLAM
	Etkisi yok	Kısmen etkisi var	Çok etkisi var	
İlköğretim	0	2	2	4
	,0%	50,0%	50,0%	100,0%
Ortaöğretim	1	9	2	12
	8,3%	75,0%	16,7%	100,0%
Üniversite	5	10	8	23
	21,7%	43,5%	34,8%	100,0%
Lisansüstü	0	0	1	1
	,0%	,0%	100,0%	100,0%
TOPLAM	6	21	13	40
	15,0%	52,5%	32,5%	100,0%

Yapılan Tek Örneklem Ki-kare Uyum İyiliği Testi sonucuna göre, gözlem yapılan 6 etkisi olmadığını, 21 kısmen etkisi olduğunu ve 13 sürekli etkisi olduğunu belirten üye belirlenmiştir. En az ekonomik etkisi olan düzey “ekonomik etkisi olmadığı” şeklinde görüş bildirenlerin düzeyi, en yüksek düzey ise “kısmen katkı sağladığı” görüşünde olanların düzeyidir. $\chi^2 = 8,450$, Serbestlik derecesi = 2 ve $p < 0,05$ çıktığından ($p = 0,015$) üyelerin GAP’ın ekonomik etkisi hakkındaki görüşleri arasında gözlenen fark, anlamlı bulunmuştur.

Tablo 7’de, GAP’ın bölgede “göçü önleme” etkisine ilişkin üyelerin görüşleri verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi, kısmen ve sürekli olmak üzere toplamda üyelerin %72,5’i GAP’ın bölgede göçü önlediği görüşündeyken, üniversite mezunlarının %30,4’ü ise “çok fazla” düzeyde önlediği görüşündedirler.

Tablo 7: GAP’ın Bölgede Göçü Önleme Etkisi

EĞİTİM	GÖÇÜ ÖNLEMESİ			TOPLAM
	Etkisi yok	Kısmen etkisi var	Çok etkisi var	
İlköğretim	2	1	1	4
	50,0%	25,0%	25,0%	100,0%
Ortaöğretim	5	6	1	12
	41,7%	50,0%	8,3%	100,0%
Üniversite	4	12	7	23
	17,4%	52,2%	30,4%	100,0%
Lisansüstü	0	1	0	1
	,0%	100,0%	,0%	100,0%
TOPLAM	11	20	9	40
	27,5%	50,0%	22,5%	100,0%

Yapılan Tek Örneklem Ki-kare Uyum İyiliği Testi sonucuna göre gözlem yapılan 11 etkisi olmadığını, 20 kısmen etkisi olduğunu ve 9 sürekli etkisi olduğunu belirten üye belirlenmiştir. En az göçü önleme etkisi olan düzey “çok etkisi” olduğunu belirtenlerin düzeyi, en yüksek düzey ise “kısmen etkisi” olduğunu belirtenlerin düzeyidir. $\chi^2 = 5,150$, Serbestlik derecesi = 2 ve $p > 0,05$ çıktığından ($p = 0,076$) üyelerin GAP’ın bölgedeki göçü önleme etkisi hakkındaki görüşleri arasında gözlenen fark, anlamlı bulunmamıştır.

Tablo 8’de, GAP’ın bölgede “üretim artışına” etkisine ilişkin üyelerin görüşleri verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi, kısmen ve sürekli olmak üzere toplamda üyelerin %92,5’i GAP’ın bölgede üretim artışı

sağladığı görüşünderken, ortaöğretim mezunlarının %58,3'ü ise "çok fazla" düzeyde üretim artışı sağladığı görüşünderler.

Tablo 8: GAP'ın Bölgede Üretim Artışına Etkisi

EĞİTİM	ÜRETİM ARTIŞI			TOPLAM
	Etkisi yok	Kısmen etkisi var	Çok etkisi var	
İlköğretim	0	2	2	4
	,0%	50,0%	50,0%	100,0%
Ortaöğretim	1	4	7	12
	8,3%	33,3%	58,3%	100,0%
Üniversite	2	14	7	23
	8,7%	60,9%	30,4%	100,0%
Lisansüstü	0	0	1	1
	,0%	,0%	100,0%	100,0%
TOPLAM	3	20	17	40
	7,5%	50,0%	42,5%	100,0%

Yapılan Tek Örneklem Ki-kare Uyum İyiliği Testi sonucuna göre, gözlem yapılan 3 etkisi olmadığını, 20 kısmen etkisi olduğunu ve 17 sürekli etkisi olduğunu belirten üye belirlenmiştir. En az üretim artışına etkisi olan düzey "etkisi yok" şeklinde görüş belirtenlerin düzeyi, en yüksek düzey ise "kısmen etkisi" olduğunu belirtenlerin düzeyidir. $\chi^2 = 12,350$, Serbestlik derecesi = 2 ve $p < 0,01$ çıktığından ($p = 0,002$) üyelerin GAP'ın üretim artışına etkisi hakkındaki görüşleri arasında gözlenen fark, çok anlamlı bulunmuştur.

Tablo 9: GAP'ın Bölgede Bilinçlenmeye Etkisi

EĞİTİM	BİLİNÇLENME		TOPLAM
	Kısmen etkisi var	Çok etkisi var	
İlköğretim	3	1	4
	75,0%	25,0%	100,0%
Ortaöğretim	9	3	12
	75,0%	25,0%	100,0%
Üniversite	14	9	23
	60,9%	39,1%	100,0%
Lisansüstü	1	0	1
	100,0%	,0%	100,0%
TOPLAM	27	13	40
	67,5%	32,5%	100,0%

Tablo 9'da, GAP'ın bölgede "bilinçlenmeye" etkisine ilişkin üyelerin görüşleri verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi, kısmen ve sürekli olmak üzere toplamda üyelerin %100'ü GAP'ın bölgede bilinçlenmeye sağladığı görüşünderken, hiçbir eğitim düzeyinde bilinçlenmeye etkisi olmadığı yönünde görüş belirten olmamıştır. Ayrıca, üniversite mezunlarının %39,1'i ise "çok fazla" düzeyde bilinçlenme sağladığı görüşünderler.

Yapılan Tek Örneklem Ki-kare Uyum İyiliği Testi sonucuna göre, gözlem yapılan 27 kısmen etkisi olduğunu ve 13 sürekli etkisi olduğunu belirten üye belirlenmiştir. En az bilinçlenmeye etkisi olduğunu belirten düzey "çok etkisi" olduğu şeklinde görüş bildirenlerin düzeyi, en yüksek düzey ise "kısmen etkisi" olduğu görüşünde olanların düzeyidir. $\chi^2 = 4,900$, Serbestlik derecesi = 2 ve $p < 0,05$ çıktığından ($p = 0,027$) üyelerin GAP'ın bilinçlenmeye etkisi hakkındaki görüşleri arasında gözlenen fark, anlamlı bulunmuştur.

Tablo 10'da, GAP'ın bölgede "yeni iş olanakları sağlama"na ilişkin üyelerin görüşleri verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi, kısmen ve sürekli olmak üzere toplamda üyelerin %90'ı GAP'ın bölgede yeni iş olanakları sağladığı görüşünderken, ortaöğretim mezunlarının %16,7'si ise yeni iş olanaklarına katkı sağlamadığı görüşünderler.

Tablo 10: GAP'ın Bölgede Yeni İş Olanakları Sağlama Etkisi

EĞİTİM	YENİ İŞ			TOPLAM
	Etkisi yok	Kısmen etkisi var	Çok etkisi var	
İlköğretim	0	2	2	4
	,0%	50,0%	50,0%	100,0%
Ortaöğretim	2	4	6	12
	16,7%	33,3%	50,0%	100,0%
Üniversite	2	15	6	23
	8,7%	65,2%	26,1%	100,0%
Lisansüstü	0	1	0	1
	,0%	100,0%	,0%	100,0%
TOPLAM	4	22	14	40
	10,0%	55,0%	35,0%	100,0%

Yapılan Tek Örneklem Ki-kare Uyum İyiliği Testi sonucuna göre, gözlem yapılan 4 etkisi olmadığını, 22 kısmen etkisi olduğunu ve 14 sürekli etkisi olduğunu belirten üye belirlenmiştir. En az yeni iş olanakları sağlama etkisi olan düzey “etkisi yok” şeklinde görüş belirtenlerin düzeyi, en yüksek düzey ise “kısmen etkisi” olduğunu belirtenlerin düzeyidir. $\chi^2 = 12,200$, Serbestlik derecesi = 2 ve $p < 0,01$ çıktığından ($p = 0,002$) üyelerin GAP'ın bilinçlenmeye etkisi hakkındaki görüşleri arasında gözlenen fark, çok anlamlı bulunmuştur.

Sonuç ve Öneriler

Dernekler, vakıflar, sendikalar ve meslek kuruluşları olarak organize olan STK'lar, etkinlik alanlarına göre **kalkınma ve yardım** STK'ları olarak ikiye ayrılabilir. Kalkınma STK'ları sosyal, ekonomik ve kültürel kalkınmayı hedeflerken, yardım STK'ları insani yardım misyonunu üstlenmektedirler.

Henüz kalkınmasını tamamlayamamış AGÜ'lerde, en önemli sorunlardan biri de kırsal kalkınmanın gerçekleştirilmesidir. Bu ülkeler kırsal kalınmalarını, özellikle kalkınma alanında örgütlenen STK'larla işbirliği içinde hareket ederek daha kolay gerçekleştirebilecekleri söylenebilir. Bu bağlamda, Ş.Urfa il merkezinde kurulu bulunan Genç Girişimciler Derneği üyelerinin kırsal kalkınmaya yapmış olduğu katkılara ilişkin araştırma sonuçları aşağıda sıralanmıştır:

- Ankete katılan üyelerin; %55'i nakdi yardımda bulunmakta, %77,5'i iş kurma ve geliştirme desteği sağlamakta, %70'i istihdam amaçlı mesleki eğitim programları düzenlemekte, %40'i eğitime yönelik (okul yaptırma ve bakım-onarım) katkı sağlamakta, %42,5'i töre cinayetleri ve kan davasının önlenmesine yönelik çaba göstermekte olduklarını belirtmişlerdir.
- Ankete katılan üyelerin GAP'ın kırsal kalkınmaya etkisine yönelik düşünceleri; %85'i ekonomik geliri etkilediği, %72,5'i göçü önlediği, %92,5'i üretim artışı sağladığı, %100'ü toplumu bilinçlendirdiği ve %90'ı da yeni iş olanakları sağladığı şeklindedir.

Araştırmadan elde edilen bu sonuçlardan hareketle;

- Merkezi ve yerel yönetimler kırsal kalkınmanın sağlanmasında STK'larla işbirliği yapmalıdır,
- Kırsal kalkınmanın daha hızlı gerçekleştirilebilmesi için, merkezi ve yerel yönetimlerce STK'lara bazı olanaklar sağlanmalıdır,
- Bölgede kırsal kalkınmanın önündeki en önemli engellerden biri olan feodal yapı ve kan davasının önlenmesinde Merkezi Yönetim, Yerel Yönetim ve STK'lar arasında işbirliği sağlanarak bir sinerji oluşturulmalıdır.

Kaynakça

- Bayhan, Vehbi (2002). “Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj ve Nepotizm”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 26 (1), 1-13.
- Devecioğlu, Sebahattin ve Bilal Çoban (2005). “Spor Kulüplerinin Sivil Toplum Örgütü Olarak Toplumsal İşlevi” *Siyaset ve Toplum Dergisi*, 3, 181-191.
- Göymen, Koral (2004). 1. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi (4-6 Haziran), Çanakkale.
<http://www.agri.ankara.edu.tr/genel/ders/Ekonomi/K%FDrsal%20Kalk%FDnma.doc> Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2008.
<http://forum.exbilgi.com/index.php?showtopic=25734> Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2008.
http://www.gulsene.com/index.php?option=com_content&task=view&id=602&Itemid=39 “Kırsal Kalkınma ve İnsan”, Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2008.
http://www.kirsalcevre.org.tr/_html/tur/yayinlarimiz/dyayinlar/kirsal_kalkinma_politikolari_bulentg.pdf Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2008.
<http://organik.bahcesehir.edu.tr/UserFiles/File/dokumanlar/kalkinmastratejisi.pdf> “Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Stratejisi”, Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2008.
http://tr.wikipedia.org/wiki/Sivil_toplum_kurulu%C5%9Fu Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2008.
- Keyman, Fuat (2004). Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Eğitim ve Araştırma Birimi, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları No: 4, İstanbul.
- Tezcan, Mahmut (2003). “Cumhuriyetimizin 80.Yılında Ülkemizde Eğitim Sosyolojisi Alanının Durumu ve Sivil Toplum Örgütleri”, *Milli Eğitim Dergisi*, 160, 63-70.
- Tolunay, Ahmet ve Ayhan Akyol (2006). “Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar”, *Süleyman Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 2, 116-127.
- Werker, Eric and Faisal Z. Ahmed (2007). “What Do Non-Governmental Organizations Do?”, *Journal of Economic Perspectives*, May 2007, 1-39.

KÜRESEL BARIŞ VE ÇEVRE KİRLİLİĞİ AÇISINDAN KARADENİZ

Doç.Dr.Hüseyin ERKUL
Araş.Gör.Yeliz AKTAŞ POLAT
İnönü Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü
herkul@inonu.edu.tr

Özet

Küresel barışı gerçekleştirmenin temel koşulu aynı coğrafyada bulunan ülkeler arasında ekonomik, siyasi ve ekolojik işbirliğinin sağlanmasıdır.

Karadeniz Havzası stratejik konumu nedeniyle özellikle soğuk savaş sonrasında enerji yollarının güvenliği açısından hem ABD ve AB hem de Rusya için daha da önemli hale gelmiştir.

Karadeniz Havzası'ndaki ülkelerden biri olarak Türkiye bir "enerji geçidi" ülkesi olması ve jeopolitik konumu nedeniyle hem askeri hem de siyasi açıdan anahtar bir role sahiptir.

Bu araştırmada; (1) öncelikle bir durum saptaması yapılmış, (2) daha sonra Karadeniz Havzası'nın küresel barış ve çevre sorunlarının çözümüne yönelik işbirliği çabaları incelenmiş ve (3) genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Araştırma daha çok kuramsal bir nitelik taşımakta olup örnek olaylarla konunun somutlaştırılmasına çalışılmıştır.

Anahtar Kavramlar: Küresel Barış, Çevre Kirliliği, Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Deniz Kirliliği.

THE BLACK SEA IN TERMS OF GLOBAL PEACE AND ENVIRONMENTAL POLLUTION

Abstract

The basic condition of realizing global peace is to achieve economic, political and ecological cooperation among the countries located in the same geography.

Due to its strategic position and in terms of the security of energy, the Black Sea Basin, especially after the Cold War period, had become a more important area for these countries: The United States of America, the European Union Countries and Russia.

As one of the Black Sea Basin countries, Turkey, due to being an "energy corridor" and having an important geo-political position, has a key role in terms of both military and political considerations.

In this study in order of importance the following three analysis were put forward: (1) The existing conditions of the Black Sea Basin, (2) The documentation of endeavours in the Black Sea Basin oriented to the realization of cooperation to contribute the global peace and to solve environmental pollution, (3) The presentation of a general evaluation.

The study is mainly a theoretical analysis supported with concrete case studies.

Key Words: Global Peace, Environmental Pollution, The Black Sea Economic Cooperation and Sea Pollution.

GİRİŞ

İstanbul Boğazı'ndan geçerek Marmara Denizi'ne, Çanakkale Boğazı'yla Ege Denizi'ne ve Akdeniz'e oradan da Cebeli Tarık Boğazı'yla Atlantik Okyanusu'na bağlanan Karadeniz, İstanbul Boğazı'yla Marmara Denizi'ne, Kerç Boğazı'yla da Azak Denizi'ne bağlanmaktadır. Karadeniz; 8,350 kilometre kıyı şeridine sahip olup, 461.000 km² alan kaplamaktadır ve en geniş yeri doğudan batıya 1,175 km, en derin noktası ise 2,212 m'dir (tr.wikipedia.org).

Karadeniz, konumu nedeniyle stratejik öneme sahiptir. Ancak; altı ülkeye (Rusya, Ukrayna, Gürcistan, Türkiye, Romanya ve Bulgaristan) kıyıdaş olması ve 16 ülkenin evsel ve endüstriyel atıklarının arıtılmadan boşaltılması nedeniyle Karadeniz, çevre kirliliği sorunlarını yoğun olarak yaşamaktadır.

Avrupa ve Rusya'dan beş büyük nehir Karadeniz'e dökülmektedir. Bu nehirler şunlardır: Dinyeper, Dinyester, Don, Kuban ve Fransa sınırına kadar uzanan ve bütün Doğu ve Orta Avrupa'yı kapsayan Tuna'dır. Tuna tek başına her yıl yaklaşık 203 km³ tatlı suyu Karadeniz'e taşımaktadır. Bu miktar Kuzey Denizi'ne akan bütün tatlı suların daha fazladır. Tuna Nehri her yıl yaklaşık 900 ton ağır metallerden olan civa, kadmiyum, kurşun, çinko ve bakır; oksijensizlik (ötrifikasyon alg birikmesi) ve besleyicilere (nütrientlere) neden olan Azot ve Fosforu Avrupa içlerindeki sanayi tesislerinin evsel ve endüstriyel atıklarından alarak Karadeniz'e taşımakta ve tehlikeli miktarda metal kirliliğine neden olmaktadır (tr.wikipedia.org).

Türkiye'den ise, önemli büyüklükteki Sakarya, Kızılırmak, Yeşilirmak ve Çoruh (Çoruh'un büyük bölümü Türkiye'de olmasına karşın Gürcistan'da Batum'dan denize dökülür) Nehirleri Karadeniz'e

dökülmektedir. Avrupa ve Asya'dan Karadeniz'e dökülen bu nehirlerin havzaları, Karadeniz'in kendi alanından beş kat daha büyüktür ve yaklaşık 2,2 milyon km²'dir (tr.wikipedia.org).

Karadeniz stratejik konumu nedeniyle; özellikle soğuk savaş sonrasında enerji yollarının güvenliği açısından hem ABD ve AB hem de Rusya için daha da önemli hale gelmiştir. ABD, NATO aracılığıyla bir yandan Karadeniz'de bir deniz gücü bulundurmaya istemekte (Barış İçin Ortaklık ve Karadeniz Gücü [BOİ-BSF-BlackSeaFor]) bir yandan füze kalkını oluşturmaya çalışmakta öte yandan da Ukrayna ve Gürcistan'ı NATO'ya almaya çabalamaktadır. Ayrıca, Rusya'nın bölgedeki enerji tekeli (Batı Akım ve Güney Akım Projelerini) kırmak için Türkiye'nin de içinde bulunduğu **NABUCCO Projesine** ABD destek vermektedir.

Rusya ise, Karadeniz'de etkili olabilmek için; bir yandan bölge ülkeleriyle anlaşmalar yaparak Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO üyeliğini engellemekte, öte yandan da Kafkasya enerji kaynaklarının tekeli olmak istemektedir. Bu nedenlerle Karadeniz; hem Kafkasya petrol ve doğalgazının yükleme taşıma ve dış pazarlara açılma noktasıdır, hem de Rusya'nın sıcak denizlere açıldığı çıkış geçitlerinden biridir ve bu yönüyle Rusya'nın güvenlik politikaları açısından bir **“arka havuz”** özelliği taşımaktadır.

Türkiye coğrafi konumu gereği, bu sorunlu bölgenin (Kafkasya ve Karadeniz) tam ortasında yer almaktadır. Bir yandan, Dünyada günde taşınan 85 milyon varil petrolün % 8'i Türk boğazlarından geçmektedir; öte yandan dünyanın bir diğer sorunlu bölgesinin (Ortadoğu) kuzeyindeki petrol kaynaklarının geçit ve yükleme noktasında yer alarak Azerbaycan, İran ve Irak petrol ve doğalgazının **“enerji geçidi”** ve yükleme noktası durumundadır. Türkiye bu konumundan dolayı bölgeye yönelik küresel barış sağlama, enerji güvenliğini ve uluslararası işbirliğini gerçekleştirme açısından önemli olanaklara sahiptir.

Günümüzde insanlığın geçmiş acı deneyimlerinden (Birinci ve İkinci Dünya Savaşı deneyimlerinden) yararlanarak çikarsamada bulunduğu en önemli konulardan biri **“Küresel Barış”**tır. Küresel barış, kuramsal düzeyde dünya ülkelerinin üzerinde uzlaştığı bir kavramdır. Ancak; ekonomik ve siyasal çıkarlar nedeniyle kavramın öngördüğü ilkeler ve politikalar uygulamada yeterince yer bulamamaktadır. Bu duruma verilebilecek en çarpıcı örnekler şunlardır: Irak'ın ABD tarafından işgali ve demokrasi adına kırım ile Afrika'daki siyasal iç çatışmalar.

“Küresel Barış”ı gerçekleştirmenin koşullarından en önemlisi, aynı coğrafyada bulunan ülkeler arasında hem ekonomik hem de siyasi işbirliğinin sağlanması olmakla beraber, bir diğeri de ekolojik işbirliğinin sağlanmasıdır. Bu çerçevede, sınır tanımayan kirliliklere karşı ortak savaşım (mücadele) anlayışı bu işbirliğinin odak noktasıdır.

“Küresel Barış”a katkı sağlayacak önemli bir ekonomik işbirliği örneği de, **“Karadeniz Ekonomik İşbirliği”**dir. KEİ'nin amacı; üye ülkelerin coğrafi yakınlıklarından ve ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı özelliğinden yararlanarak, aralarında ticari, ekonomik, bilimsel ve teknolojik işbirliğini geliştirmek ve Karadeniz Havzası'nı bir barış ve işbirliği bölgesi haline getirmektir

Karadeniz, doğal konumu bakımından yarı kapalı bir deniz olup, su yenilenmesi sadece İstanbul ve Çanakkale Boğazları yoluyla. Akdeniz kökenli sular alt akıntı yoluyla Karadeniz'e geçer. Karadeniz'deki su daha sonra üst akıntı yoluyla önce Marmara Denizi'ne sonra Ege Denizi'ne ve Akdeniz'e oradan da Atlantik Okyanusuna geçer. Bu özellik sonucu Karadeniz'in yaklaşık 150-200 m'lik yüzey derinliği bu akıntılarla hareketlidir (oksijenlidir); geri kalan derinliği (yaklaşık 1,850 m) adeta bir ölü (oksijensiz) deniz durumundadır. Karadeniz'in bu özelliğinin yanı sıra, başta Rusya'nın Novorosisk Limanı'ndaki petrol yüklemeleri sırasındaki petrol atıklarının Karadeniz'e karışması, Tuna Nehri'nin getirdiği ağır metaller ve kıyıdaş ülkelerin evsel ve endüstriyel atıkları Karadeniz'in tabanında birikerek adeta patlayacak bir bomba haline gelmesine neden olmuştur.

Karadeniz'e yılda 111,000 ton petrol karışmaktadır. Bu petrolün sadece 760 tonu Türkiye kaynaklıdır. Tuna Nehri yoluyla Karadeniz'e ulaşan petrol miktarı ise 53,300 ton/yıldır. Bu, Karadeniz'de ki toplam petrol kirliliğinin % 48'ine eşittir (Budak, 2003, 1).

Karadeniz'in stratejik ve bütünleşik çevre yönetimine yönelik olarak; bölge ülkelerince çeşitli sözleşmeler imzalanmıştır. Bunlardan birincisi Tuna Nehri Havzası'ndaki çevresel işbirliğini geliştirmek amacıyla yapılan **“Tuna Nehri'nin Sürdürülebilir Kullanımı, Korunması ve İşbirliği Hakkında Sözleşme (Sofya Sözleşmesi-1994)”**dir. Diğeri de **“Karadeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Hakkında Sözleşme (Bükreş Sözleşmesi-1992)”**dir. Karadeniz'e yönelik olarak yapılan bu Sözleşmelerin yanı sıra 1992'de Rio de Jenario'da yapılan BM **“Çevre ve Kalkınma Konferansı”**nda imzalanan belgelerden biri olan **“Gündem 21”** de “Okyanusların, kapalı ve yarı kapalı denizler de dahil olmak üzere tüm denizlerin ve kıyı alanların korunması ve bunların canlı kaynaklarının korunması, rasyonel kullanımı ve geliştirilmesi” konusu ele alınmıştır.

Bu araştırmada, **“KEİ'nin işlevsel ve işevuruk (uygulanabilir) olarak amaçlarını gerçekleştirebilmekte midir?”** sorusuna yanıt aranarak, hem KEİ'nin amaçlarının “Küresel Barış”la ilişkilendirilerek değerlendirilmesi verilmekte hem de Karadeniz'de yaşanan çevre kirliliği sorununun bölge ülkeleri arasındaki işbirliğiyle çözümlenmesine yönelik öneriler getirilmektedir.

Araştırmada, Karadeniz'in geçmişteki durumuna yanıt aramak için **“Tarihsel Yöntem”** ve konunun önemini neden sonuç ilişkileri içerisinde ayrıntısıyla açıklamak için **“Betimsel Yöntem”** kullanılmıştır.

Konunun araştırılması; “Küresel Barış” ve “çevre” kavramlarının Karadeniz özelinde anlaşılması, açıklanması ve betimlenmesi konusunda araştırmacılara bilgi birikimi sağlamıştır. Türkiye’ye yararı ise, jeopolitik ve jeostratejik önemi nedeniyle bölge ülkeleri ile ekonomik, siyasal ve ekolojik işbirliğinin Türkiye’ye sağlayacağı fırsatlar irdelenerek açıklığa kavuşturulmuş ve somut öneriler ortaya konmuştur.

KARADENİZ VE KARADENİZ’E KIYIDAŞ ÜLKERLERİN TANITILMASI

Bu bölümde; Karadeniz’in özellikleri, Karadeniz’in bölgesel önemi ve Karadeniz’e kıyıdaş ülkelerin tanıtılması verilmiştir.

Karadeniz’in Özellikleri

Karadeniz yarı kapalı bir deniz olup, derin ve oksijen düzeyi düşük sularla kaplıdır. Karadeniz’in yüzey suları basene akan irili ufaklı çok sayıda akarsular nedeniyle daha tatlı ve oksijenli, tabanı ise Akdeniz’den gelen tuz oranı yüksek su nedeniyle daha tuzludur.

Karadeniz’de yağmurun çokça yağması, kuzey ikliminin egemen olması ve akarsuların etkisiyle su kaybı az ve Boğazlar yoluyla Marmara Denizi, Ege Denizi ve Akdeniz’e yüzey suyu akıntısı olmakta, Akdeniz’den de yine Ege Denizi, Marmara Denizi ve Boğazlar yoluyla tuzlu taban suyu almaktadır.

Karadeniz baseninde en çok derinlik 2212 m olup ortalama derinlik 1300 m’dir. Basenin toplam alanı 420.000 km²’dir (TÇV, 1995, 188).

Karadeniz’in Bölgesel Önemi

20. yüzyılın sonlarından itibaren Karadeniz, jeopolitik ve jeoekonomik proje etkinliklerinin savaşım alanı haline gelmiştir. Bir yandan ABD **BTC** (Bakü-Tiflis-Ceyhan) ve **BTE** (Bakü-Tiflis-Erzurum) (Petrol-Dogalgaz Boru Hattı) P-DBH projelerini desteklerken diğer yandan Rusya ve İran buna karşı çıkmaktadır. Rusya ve İran Güney-Kuzey Koridoru Projesini uygulamaya koymaya çalışmaktadır (Veliev, 2008, 21). Rusya Federasyonu, ABD’nin bölgedeki enerji projelerinden kendisini dışlama (by-pass etme) çabasına karşılık olarak, Türkiye açısından önem taşıyan, Ortadoğu ve Hazar dogalgazının Türkiye üzerinden Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Avusturya’ya taşınması (**NABUCCO**) projesinde ikircikli davranmaktadır. Bu projeye alması (alternatif) olarak da **Burgaz-Dedeagaç Hattı** projesini öne çıkarmaktadır.

Rusya Federasyonu bölgede 60 milyar varil petrol ve yaklaşık 48 trilyon m³ dogalgaz birikimi (rezervi) ile (toplam dogalgaz rezervinin % 27’si) bir ekonomik ve siyasal güç haline gelmiştir (Ulutaş, 2008, 10).

Dünyada günde 85 milyon varil petrol taşınmakta ve bunun % 8’i (2011 yılında % 11’e çıkacağı tahmin edilmektedir) Karadeniz’den yüklenerek Türk boğazlarından geçmektedir (Pamir, 2008, 9).

Rusya Federasyonu, zengin doğal kaynak gizilgücünü (potansiyelini) kullanarak hem enerji açısından kendisine bağlı kıldığı ülkelerdeki etkinliğini artırmaktadır hem de Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve İran gibi ülkeleri anlaşmalarla kendisine bağlamaktadır.

Rusya Federasyonu ile Türkiye arasında Samsun-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı ve Mavi Akımın İsrail’e uzatılması proje aşamasındadır. Rusya-Türkiye Batı Gaz Hattı ve Mavi Akım Gaz Hattı işler durumdadır.

Karadeniz doğu-batı ekseninde en hızlı ve ucuz enerji akışını sağlamaktadır. Bu enerji akışı hem boru hatları yoluyla hem de Karadeniz’den gemi-tanker taşımacılığı biçiminde gerçekleşmektedir.

Karadeniz’e Kıyıdaş Ülkelerin Tanıtılması

Bulgaristan: 110.910 km²’lik yüzölçümü ile Avrupa’nın güneydoğusunda yer almaktadır. Kuzeyde Romanya, doğuda Karadeniz, güneyde Türkiye ve Yunanistan, batıda ise Sırbistan ve Makedonya ile çevrilidir (Varlı, 1993, 30). Kuzeyinde Tuna ovaları, güneyde Rila-Rodop dağlık bölgesi ve iki bölge arasında Balkan Dağları vardır. Ülkede ılıman karasal iklim egemendir. Bulgaristan’da madencilik kesimi gelişmiştir. Zengin kömür, demir, çinko, manganez, bakır, kurşun ve petrol yataklarına sahiptir.

Gürcistan: 69.700 km²’lik yüzölçümüyle Gürcistan, kuzeyde Rusya Federasyonu, doğuda Azerbaycan, güneyde Ermenistan, batıda Türkiye ve Karadeniz ile çevrilidir. Gürcistan, Büyük ve Küçük Kafkas Dağları, Kura ve Rya Nehri çöküntülerinden oluşmuştur (Durdular, 1993, 131).

Romanya: 237.500 km²’lik yüzölçümü ile Balkan Yarımadası’nın kuzey kesiminde yer almaktadır. Kuzeyinde ve doğusunda Ukrayna, kuzeydoğusunda Moldova, güneyinde Bulgaristan, batısında Macaristan, doğusunda Karadeniz ile çevrilidir (Varlı, 1993, 59). Ülke altı bölgeye ayrılmıştır: Karpat Dağları, Dış Karpatlar, platolar, ovalar, Tuna Deltası ve Karadeniz kıyısıdır. Ülkenin iklimi, yükseklik farkına göre ılıman

ve karasal iklim kuşakları arasında farklılık gösterir. Romanya'nın başlıca yer altı kaynakları; petrol, kömür ve doğalgazdır.

Rusya: 17.075.400 km²'lik yüzölçümü ile Rusya iki bölümden oluşur. Birincisi Uzakdoğu kıvrımlarından oluşan sıra dağlar, ikincisi de Doğu Avrupa'daki Rus ovasıdır. Rusya çok çeşitli iklim kuşaklarına sahiptir (Neziroğlu, 1993, 92). Rusya'nın topraklarının büyük bir kısmı tarıma elverişlidir. Kömür, petrol ve doğalgaz rezervleri bakımından çok zengindir.

Türkiye: Kuzey yarımkürede, Avrupa ve Asya kıtalarının kesişme noktasında, topraklarının büyük bir bölümü Anadolu Yarımadasında, kalanı ise Balkan Yarımadası'nın uzantısı olan Trakya'da bulunur. Türkiye'nin üç yanı Akdeniz, Karadeniz ve bu iki denizi birbirine İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile bağlayan Marmara Denizi ve Ege Denizi ile çevrilidir (tr.wikipedia.org).

Yüzölçümü göller dahil 814.578 km²'dir. Akdeniz iklimi, Karadeniz iklimi ve karasal iklim olmak üzere üç tür iklim görülür. Kömür, demir ve bakır gibi zengin maden yataklarına sahiptir. Sanayileşmesi daha çok kıyı kentlerde gerçekleşmiştir. Ayrıca; yaygın bir turizm gizilgücüne (potansiyeline) sahiptir.

Ukrayna: 603.700 km²'lik yüzölçümüyle Ukrayna Rus ovasının Karadeniz ve Azak Denizi kıyısı arasında kalan güney bölümünü kaplar. Kışları çok soğuk olmayan, yazları sıcak ve yağışlı bir kara iklimi vardır (Neziroğlu, 1993, 82). Ukrayna, manganez ve demir cevheri açısından oldukça zengin bir ülkedir.

KÜRESEL BARIŞ AÇISINDAN KARADENİZ

Bu bölümde; küresel barışın Dünya için önemi, küresel barışın Karadeniz için önemi ve Karadeniz ile ilgili uluslararası anlaşmalar ve işbirliği verilmiştir.

Küresel Barışın Dünya İçin Önemi

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD ve Sovyetler Birliği istikrarlı bir dünya, bölgesel ve küresel tehditlere karşı ortak güvenlik düzenekleri oluşturmuştur (Adıbelli, 2008, 14). Ancak; 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan bu dönem yeni fırsatlar ve tehditler getirmiştir.

ABD çoğunlukla NATO'yu kullanarak özellikle zengin enerji kaynaklarının bulunduğu Ortadoğu ve Orta Asya'ya doğru genişleme stratejisini, bazı bölgelerde bazen güç kullanarak, bazen projeler uygulayarak bazen de üsler kurarak geliştirmeye çalışmaktadır.

"Kenar ülkeleri denetleyen Avrasya'yı denetler Avrasya'yı denetleyen dünyanın geleceğini belirler" sözünün önemini anlayan Batı ülkeleri ve ABD gözünü özellikle bu bölgeye çevirmiştir.

Batının ve ABD'nin bu girişimlerinden rahatsız olan başta Rusya Federasyonu, Çin ve İran gibi ülkelerde **Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)**'nü oluşturarak bu girişimleri engellemeye çalışmaktadırlar.

ABD kenar ülkelerini, ardından merkezini denetleyerek Avrasya aracılığıyla dünya egemenliğini hedeflemektedir (Külebi, 2008, 15).

Soğuk Savaş sonrasında ABD **NATO** aracılığıyla Ukrayna ve Gürcistan'ı aday üye yapmaya çalışarak ve Karadeniz Havzasında füze kalkını projesini uygulayarak özellikle enerji yollarının güvenliği konusunda etkin olmak istemektedir. Rusya'da ağırlığını koyarak Ukrayna ve Gürcistan'ın üyeliğini engellemekte, füze kalkını projesine de karşı çıkmaktadır. Bu güç savaşımı gelecekte de artarak süreceği öngörülmektedir. ABD, **NATO** aracılığıyla Karadeniz'de bir donanma bulundurmaya istemektedir. Bu da Türkiye açısından Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin tehlikeye düşmesi demektir. Diğer bir deyişle, Türk Boğazlarının Türkiye denetimi dışına çıkması anlamına gelir.

Küresel Barışın Karadeniz İçin Önemi

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra tek kutuplu dünyanın egemeni olan ABD'nin ortaya attığı **Büyük Ortadoğu Projesi'nin (BOP)** bir ayağını **Büyük Karadeniz Projesi (BKP)** oluşturmaktadır (Somuncuoğlu, 2008, 19).

ABD hem kendi hem de Avrupa'nın enerji güvenliği nedeniyle Karadeniz üzerinden Kafkasya yoluyla Hazar enerji bölgesine ulaşmak amacındadır (Tarakçı, 2008, 18).

Bölgede özellikle Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO'ya alınmak istenmesine Rusya etnik ve kültürel kartları kullanarak engellemektedir. Türkiye özellikle Rusya ile birlikte hareket ederek ABD'nin Karadeniz'de deniz gücü bulundurmasına karşı çıkmaktadır. Çünkü bu durum Montrö Anlaşmasını zedeleyerek Türkiye'nin haklarını bozmaktadır. Türkiye daha sonra ABD ile 2006'da ortak öngörü (vizyon) belgesi imzalayarak Büyük Karadeniz Projesi'nde anahtar ülke konumuna gelmiştir.

Bölgede çıkabilecek olası bir çatışmada Türkiye'nin tarafsız kalması ve zarar görmemesi olanaksız görünmektedir.

Karadeniz ile İlgili Uluslararası Anlaşmalar ve İşbirliği

Karadeniz ile ilgili uluslararası anlaşmalar ve işbirliği konusunda; Karadeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması 1992 Bükreş Sözleşmesi, 1992 Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) ve Tuna Nehrinin Korunması 1994 Sofya Sözleşmesi ele alınmıştır.

“Karadeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Hakkında Sözleşme (Bükreş Sözleşmesi-1992)”

Karadeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Hakkında Sözleşme'de üzerinde anlaşılan kararlar şunlardır:

- Karadeniz ekosisteminin geri kazanımını sağlamak ve doğal kaynaklarını iyileştirmek,
- Karadeniz'in deniz çevresinin kirlenmesini önlemek, azaltmak ve denetlemek,
- Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını ve kıyı alanlarında çevre dostu insan etkinliklerinin özendirilmesini sağlayan yasal araçların geliştirilmesini sağlamak,
- Bölgesel ve ulusal düzeylerde kesimler arası etkileşimi başlatmak,
- Biyolojik çeşitliliğin korunması ve ekosistemin işlevlerinin sürdürülmesi ve yenilenmesi sağlamak,
- Ötrifikasyon, aşırı avlanma, kirlenme ve doğal olmayan türlerin yerleşimi gibi tehditlerin devam etmesini ve deniz yaşamına ve yaşam kaynaklarına zarar verilmesini önlemek,
- Çevrenin korunması ve iyileştirilmesi alanında Karadeniz Havzasında sürdürülebilir kalkınma için işbirliği yapmak,
- Karadeniz'in kaynaklarının yoğun kullanımından dolayı su kalitesinin bozulmasına, biyolojik çeşitliliğin azalmasına engel olmak;
- Karadeniz su kalitesini, deniz ve kıyı ekosistemini iyileştirmek.

Bölgede sürdürülebilir kalkınma sağlamak ve Karadeniz deniz çevresinin ve canlı kaynaklarının Karadeniz ülkeleri tarafından ortak bir çaba ile korumak amacıyla Karadeniz'e kıyısı olan Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Türkiye'nin katılımıyla bu Sözleşme imzalanmıştır (cevreorman.gov.tr).

Bu Sözleşmeye ek protokoller şunlardır:

- Karadeniz Deniz Çevresinin Kara Kökenli Kaynaklardan Kirlenmeye Karşı Korunmasına Dair Protokol,
- Karadeniz Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesine Karşı Acil Durumlarda Yapılacak İşbirliğine Dair Protokol,
- Karadeniz Deniz Çevresinin Boşaltmalar Nedeniyle Kirlenmesine Karşı Protokol,
- Karadeniz Bölgesi'nde Biyoçeşitlilik ve Peyzajın Korunması Protokolü.

“Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) [1992]”

Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ), Türkiye'nin girişimleri ile 25 Haziran 1992 tarihinde İstanbul Zirvesi sırasında yayımlanan Deklarasyonla kurulmuştur. Üyeleri Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu, Sırbistan ve Karadağ, Türkiye, Ukrayna ve Yunanistan'dır (ekodialog.com).

KEİ üye ülkelerin coğrafi yakınlıklarından ve ekonomilerinin birbirini tamamlayıcı özelliğinden yararlanarak, aralarında ticari, ekonomik, bilimsel ve teknolojik işbirliğini geliştirmek ve Karadeniz Havzasını bir barış ve işbirliği bölgesi haline getirmek amaçındadır. Kısa dönemde amaç işbirliği için uygun ortamın oluşturulması, mal ve hizmet ticaretini artırmak, uzun vadeli hedef ise üye ülkeler arasında bir serbest ticaret bölgesinin kurulabilmesi için gerekli koşulları hazırlamaktır (Bilgi, 1993, 5).

19 milyon km²'lik bir alanı kaplayan KEİ bölgesi yıllık 309 milyar dolarlık dış ticaret kapasitesine ve Körfez Bölgesi'nden sonra en geniş petrol ve doğalgaz birikimine (rezervine) sahiptir. KEİ'de yaşanan sorunlar; siyasal irade eksikliği ve siyasal çıkarlara ekonomik çıkarlardan fazla önem verilmesi gibi siyasal sorunlar; ekonomik dizge farklılıkları, bölge içi ticaretin düşük düzeyde kalması ve gerekli ölçüde dış yatırım yapılamaması ve finansman yetersizliği gibi ekonomik sorunlardır (dtm.gov.tr).

Türkiye KEİ dönem başkanlığını Mayıs 2007'de 6 ay süre ile devralmıştır. Türkiye'nin dönem başkanlığı sırasında çevre, ulaştırma, enerji, ticaret, telekomünikasyon ve suçla savaşım (mücadele) alanlarına öncelik vereceğini açıklamıştır (Adanalı, 2007, 1).

Türkiye'nin önerisi üzerine kabul edilen “**Karadeniz'de Çevrenin Korunması ve Yönetimi**” adlı proje Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Dünya Bankası tarafından yönetilen **Küresel Çevre Kolaylığı (Global Environment Facility-GEF)** tarafından desteklenmektedir. Programın amacı; su kalitesini

iyileştirmek, önemli ekolojik alanları korumak ve çevresel değerlendirmeleri taraf ülkelerin tüm politikaları ile bütünleştirmektir (Keleş ve Hamamcı, 1998, 192).

“Tuna Nehri'nin Sürdürülebilir Kullanımı, Korunması ve İşbirliği Hakkında Sözleşme (Sofya Sözleşmesi-1994)”

Tuna Nehri kaynağından, döküldüğü Karadeniz'e kadar on üç ülkenin topraklarından geçmektedir (Almanya, Avusturya, Çek ve Slovak Cumhuriyetleri, Slovenya, Bosna, Macaristan, Hırvatistan, Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Moldova ve Ukrayna). Bu Sözleşme Tuna Nehrinin geçtiği ülkeleri kapsayan havzada çevresel işbirliğini geliştirmek için imzalanmıştır.

Karadeniz'deki ekolojik bozulmanın başta gelen nedenlerinden biri Azot ve Fosfor (Nütrientler) kirliliği ile Alg birikmesi (Ötrifikasyon) dir. Karadeniz'e dökülen azotun % 53'ü ve toplam fosforun % 66'sı Tuna Havzası kaynaklıdır (Budak, 2003, 1). Tuna Havzasında geliştirilmeye çalışılan bölgesel işbirliği kısaca **“kurtarıcı işbirliği”** olarak adlandırılmaktadır. Sözleşmeyi imzalayan devletler Tuna'nın sularının sürdürülebilir ve hakkaniyete uygun olarak kullanılması hedefine ulaşmayı amaçlamaktadırlar.

KARADENİZ'DE ÇEVRE KİRLİLİĞİ

Bu bölümde; kıyıdaş ülkeler ve sınıraşan akarsulardan kaynaklanan kirlilik, Türkiye kaynaklı kirlilik, Karadeniz'deki kirliliğin Türkiye'ye ve Dünyaya etkileri ve Karadeniz ile ilgili diğer sorunlar verilmiştir.

Kıyıdaş Ülkeler ve Sınıraşan Akarsulardan Kaynaklanan Kirlilik

Azak Denizi'ni de kapsayan Karadeniz, oksijensizleşmeye (ötrifikasyona) neden olan kirlenmenin ve hastalık yapıcı (patojen) mikroplarla zehirli (toksik) kimyasalların yol açtığı ekolojik zararlarla yıkıma uğramıştır. Kirlenmenin esas nedeni kara kökenli kaynaklar olmakla beraber, deniz kökenli kirlenme de ciddi düzeydedir (Çevre Bakanlığı, 1996, 98).

Karadeniz'e boşaltmada (deşarjda) bulunan en büyük akarsular Tuna, Dinyester ve Dinyeper Nehirleridir. Sadece Tuna Nehri ile tonlarca organik madde, petrol kökenli kimyasallar, deterjan, Çinko, Mangenez, Kurşun, Arsenik ve Civa Karadeniz'e taşınmaktadır.

Bunlara bir de kıyıdaş ülkelerin kıyıdaş kentlerinin arıtılmadan boşalttıkları evsel ve endüstriyel atık sular ile tarımsal gübre ve ilaçlardan yağmur yüzey sularının getirdiği kimyasal olarak kirlenmiş sular eklendiğinde kirliliğin boyutları iyice büyümektedir.

Ayrıca; Karadeniz Hazar Havzası petrolünün terminallerden yüklenmesi ve tanker gemilerle taşınmasında önemli işpayına sahiptir. Yoğun deniz trafiği nedeniyle ara sıra yaşanan tanker gemi kazaları sudaki petrol hidrokarbonlarının yoğunluğunu artırmaktadır.

Buna bir de bölgedeki turizm tesislerini ve yatırımlarını eklersek çevre kirliliğinin boyutlarının kendini yenileme hızını ne kadar aştığını tahmin etmek güç olmasa gerekir.

Türkiye Kaynaklı Kirlilik

Karadeniz'in Türkiye kaynaklı kirliliğinin başında akarsulardaki, evsel atıklar ve endüstriden kaynaklanan kirlilik gelmektedir. Akarsulardan özellikle Sakarya, Yeşilirmak, Kızılırmak, Yeşilirmak ve Çoruh Nehirlerinden, organik maddeler, Azot, Fosfor, Kadmiyum (Cd), Bakır (Cu), Kurşun (Pb) ve Çinko (Zn) Karadeniz'e karışmaktadır.

Bunun yanı sıra Zonguldak'taki yoğun kömür çıkarma etkinlikleri (faaliyetleri) de Karadeniz'in kirlenmesinde önemli işpayına sahiptir. Karadeniz Bölgesi'nde bulunan demir tesisleri (Erdemir), çay tesisleri (ÇATES), gübre fabrikaları (TÜGSAŞ) ve bakır işletmeleri (KBİ) gibi endüstriler Karadeniz'i organik maddeler (KOİ, BOİ), Askıda Katı Madde (AKM), nütrientler (besleyiciler), Azot (NO₂, NO₃, NH₃), Fosfor (P) ve ağır metallerle (Cd, Cu, Pb, Zn) kirliletmektedir.

Karadeniz'deki Kirliliğin Türkiye'ye ve Dünyaya Etkileri

Günümüzden 250 milyon yıl önce, Permian jeolojik devri sonunda gerçekleşen büyük yokoluş olayında **Pangea**'da bir iç deniz olan **Paleo-Tetis** Denizi'nde gerçekleştiği düşünülen ölümcül patlamaların yeniden gerçekleşme olasılığı, bugün dünyanın yüzeye yaklaşık 150 m kalan derinliğe kadar ilerlemiş olan oksijensiz suları ile dünyanın en büyük ölü alanlarından biri olarak kabul edilen Karadeniz için de öngörülmüyor. Bilim adamlarının tahminlerine göre bir püskürmenin yaklaşık 60 km çevresi için ölümcül tehlike yaratabileceği savlanmaktadır (Şengör ve Atayman, 2008, 12-13).

Karadeniz'e dökülen beş büyük nehir (Tuna, Dinyeper, Dinyester, Don ve Kuban) geçtikleri topraklardan sularına karışan organik ve kimyasal maddeleri ve bunları ayrıştıran bakterileri Karadeniz'e taşımaktadırlar. Taşınan bu maddeler ve canlılar Karadeniz'in oksijen dengesini bozmakta ve deniz suyu

kimyasal ölüme gitmektedir. Sonuç olarak, patlayıcı özelliği olan hidrojen sülfür gazı Karadeniz'in dip sularında birikmekte ve canlıların yaşayamayacağı bir ortama neden olmaktadır (Sönmez, 2008, 2).

Çernobil nükleer santral kazası başta Türkiye olmak üzere küresel anlamda Dünyayı olumsuz olarak etkilemiştir. Özellikle Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'nde **Çernobil**'den sızan Sezyum (Cs-137) radyoaktif elementinin neden olduğu kanser vakalarında artış görülmüştür (Pala ve Odabaşı, 2008, 24).

Karadeniz'in gerek doğal nedenlerle gerekse sanayileşmiş ülkelerin atıklarını alan büyük akarsuların boşalttığı kirlilik başta olmak üzere, çeşitli etkenler altında oldukça yüksek olan kirlilik yükü başta Marmara Denizi ve Ege Denizi olmak üzere dünyanın önemli bir bölümünü olumsuz olarak etkilemektedir.

Karadeniz'de 1987-1988 yılları arasında Sinop kıyılarına gizlice bırakılan varillerde kanserojen etkileri olan DDT ve türevleri, PCB ve HCB bileşikleri bulunmuş ve bu zehirli variller hem Karadeniz'i hem bölgeyi dolayısıyla da dünyayı etkilemiştir.

Karadeniz İle İlgili Diğer Sorunlar

Türkiye'de nüfus yoğunluğu km²'de 73 kişi olmasına karşın bu rakam kıyı illerinde 127'dir ve tüm sanayi ürünlerinin % 70-80'ni kıyı illerinden sağlanmaktadır. Üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye'nin kıyı uzunluğu 8333 km'dir (DPT, 2006, 15). Türkiye'nin Karadeniz kıyı uzunluğu 1.695 km'dir.

Karadeniz'in kirlenmesinde besin kirlenmesine ek olarak, organik tarım ilaçları, ağır metaller, kazalar sonucu limanlar ve terminallerden kaçan petrol yağları, aşırı balık avlama ve egzotik türlerin istilası ile yetersiz arıtılmış atık sular sayılabilir (www.iwlearn.net).

IX. Kalkınma Planı Çevre Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda; Türkiye'deki denizlerin kirlilik kaynakları sınıflandırılmıştır.

- Kara kökenli kirleticiler,
- Deniz araçları kaynaklı kirleticiler,
- Sınıraşan akarsular ve hava yolu ile gelen kirleticiler.

Bu üç tür kirlilik kaynağı Karadeniz'de görülmektedir. Kara kökenli kirleticiler evsel ve endüstriyel atıklarla gelmekte, deniz kaynaklı kirlilik petrol yükleme terminaleri ile tanker gemilerden ortaya çıkmakta, sınıraşan akarsulara örnek Tuna Nehri tek başına büyük bir kirlilik etkeni yaratmakta, hava yolu ile gelen kirleticilere örnek Çernobil nükleer kazasının yanı sıra havzada yoğun olarak bulunan demir, bakır, gübre, kömür ve diğer tesislerden gelmektedir.

Ulusal Çevre Stratejisi Eylem Planı'nda (UÇEP); Karadeniz'de ekonomik açıdan avlanabilir balık birikiminin (stoğunun) çeşit ve miktar bakımından azaldığı belirtilmiştir (UÇEP,). Kültür balıkçılığının artışı, turizmin gelişmesi ve kıyılarda yapılaşma ile deniz taşımacılığı Karadeniz'deki kirliliği artıran diğer etmenlerdir.

Karadeniz'deki kirlilik, aşırı avlanma ve oksijensizlik başta hamsi, kalkan ve mersin balıklarının azalmasına neden olmuştur. Özellikle havyarı çok değerli olan ve fosil balık diye adlandırılan mersin balığı yok olmak üzeredir (Memiş, 2008, 10).

Karadeniz'de sık sık tanker gemi kazaları yaşanmaktadır. Bunun nedenlerinden bir tanesi petrol taşımacılığında kullanılan gemilerin nehir koşullarına uygun yapılmış **Volgoneft** serisi gemilerin Karadeniz'de kullanılmasıdır. Bu seri gemiler Karadeniz'in hırçın dalgalarına dayanmadığı için alabora olmakta ve tonlarca ham petrol denize dökülmektedir (Cumhuriyet Gazetesi, 2007, 3).

BULGULAR VE ÖNERİLER

B.1. Türkiye'nin Karadeniz çevresindeki ülkelere yönelik olarak uyguladığı dış politikalar daha çok günü kurtarmaya ve Batı ülkelerinin politikalarının parçası olmaya yönelik olduğundan yeterli düzeyde değildir.

Ö.1. Türkiye küresel barışın sağlanmasında Atatürk'ün uyguladığı iç politikayla ve ekonomi politikasıyla uyumlu, kendi içinde tutarlı bölge merkezli dış politikayı uygulayarak itibarını artırmalıdır. Özellikle küresel barışın tesisinde Türkiye anahtar ülke konumunu iyi değerlendirerek "**enerji geçidi**" olma ve katma değer fırsatlarını kullanmalıdır. Türkiye'nin kendisine özgü ulusal dış politikaları oluşturulmalıdır. Bakanlıklarda ve üniversitelerde Kafkasya, Karadeniz, Balkanlar ve Orta Doğu birimleri/bölgümleri açılmalıdır.

B.2. Karadeniz Havzasında ABD ve AB bir yandan Rusya Federasyonu diğer yandan bölgeye (bölgenin enerji kaynaklarına) egemen olmaya çalışmaktadır.

Ö.2. Türkiye öncelikle kendi çıkarlarını göz önüne alarak bölge ülkeleriyle iyi ilişkiler kurmalı ve uluslararası ilişkilerde önderlik rolü üstlenmelidir. Türkiye güvenlik, devamlılık ve çeşitlilik ilkelerine dayanan enerji politikalarını geliştirmelidir.

B.3. Karadeniz'in gerek doğal nedenlerle gerekse sanayileşmiş ülkelerin atıklarını alan büyük akarsuların boşalttığı kirlilik başta olmak üzere, çeşitli etkenler altında oldukça yüksek olan kirlilik yükü başta Marmara Denizi ve Ege Denizi olmak üzere dünyanın önemli bir bölümünü olumsuz olarak etkilemektedir.

Ö.3. Karadeniz'e dökülen bölge ülkelerinin akarsularına boşaltılan atık suların arıtılmadan boşaltılmasını engellemek için, Havza ülkelerince işevuruk ortak araştırma-geliştirme birimleri oluşturulması, bilim insanları ve teknokratlardan çalışma öbekleri ve denetim birimleri yapılandırılması gerekir. Bölge ülkeleri arasında oluşturulacak Karadeniz Çevre Koruma Örgütü (**KAÇEVKÖ-BEPO**) bu işlevleri üstlenebilir.

B.4. KEİ'de yaşanan siyasal ve ekonomik sorunlar ekonomik işbirliğini olumsuz olarak etkilemektedir.

Ö.4. KEİ'nin siyasal ve ekonomik sorunları taraf ülkelerce belirlenerek çözüm yolları aranmalı, sorunlara yönelik olarak alt çalışma öbekleri oluşturulmalı ve ortak politikalar üretilerek birlikte uygulanmalıdır. Çalışmalar kağıt üzerinde kalmaktan kurtarılarak işevuruk hale getirilmelidir. Bunun için sıralı (mutat) toplantılardan daha çok bilimsel ve ekonomik işbirliklerine gidilmelidir.

B.5. Tuna Nehrinin geçtiği ülkeleri kapsayan havzada çevresel işbirliğini geliştirmek için imzalanan "Tuna Nehri'nin Sürdürülebilir Kullanımı, Korunması ve İşbirliği Hakkında Sözleşmesinin amacı, Tuna'nın sularının sürdürülebilir ve hakkaniyete uygun olarak kullanılması olmasına karşın, ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre hakkaniyet kuralına çoğunlukla uyulmamaktadır.

Ö.5. Tuna Nehrinin suları insanlığın bir ortak malıdır ve sürdürülebilir kullanımı gelecek kuşaklar açısından önem taşımaktadır. Bu yüzden yapılan uluslararası anlaşmalar kağıt üzerinde kalmamalı taraf ülkelerce belirlenmiş bir örgüt uygulama aşamasını gözlemlemeli ve yaptırımlar uygulamalıdır. Tuna Nehri için Tuna Nehri'ne kıyıdaş ve Karadenize kıyısı olan ülkelere kurulacak bir Tuna Nehri Çevre Koruma ve Kullanım Örgütü (**TUNKKÖ- DRPUO**) bu işlevi üstlenebilir.

Sonuç

ABD'nin Karadeniz Havzası'ndaki askeri üs sayısını artırma çabaları NATO'nun Bükreş Zirvesi'nde belirlediği politikalar Havza'nın İran'a yakınlığı, enerji yollarının bu bölgede kesişmesi Türkiye'yi merkezi ülke konumuna getirmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 2008, 9). Avrupa Parlamentosu (AP) genişleme stratejisi taslak raporunda "**Karadeniz için Birlik**" çağrısı yapılmıştır. Bu taslak raporda "**Karadeniz ülkeleri için AB'nin daha kapsamlı ve detaylı bir strateji geliştirmesi**"nin önemi vurgulanmıştır. Ayrıca; taslak raporda, Karadeniz Birliği'nin AB'ye geniş bir alanda işbirliği yanında "**Bölgesel sorunlara barışçıl çözüm**" fırsatı sunacağı belirtilmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 2008, 11).

Türkiye küresel barışın sağlanmasında Atatürk'ün uyguladığı "**iç politikayla ve ekonomi politikasıyla uyumlu, kendi içinde tutarlı bölge merkezli dış politika**"yı uygulayarak özellikle küresel barışın sürdürülmesinde anahtar ülke konumunda olmalıdır. Türkiye öncelikle kendi çıkarlarını göz önüne alarak bölge ülkeleriyle iyi ilişkiler kurmalı ve uluslararası ilişkilerde önderlik yapmalıdır

Türkiye'nin kendisine özgü ulusal dış politikaları oluşturulmalıdır. Bakanlıklarda ve üniversitelerde Kafkasya, Karadeniz, Balkanlar ve Orta Doğu birimleri/bölümleri açılmalıdır.

Karadeniz'e dökülen bölge ülkelerinin akarsularına boşaltılan atık suların arıtılmadan boşaltılmasını engellemek için, Havza ülkelerince işevuruk ortak araştırma-geliştirme örgütleri/birimleri oluşturulmalı, bilim insanları ve teknokratlardan çalışma öbekleri ve denetim birimleri oluşturulmalıdır. Bölge ülkeleri arasında oluşturulacak Karadeniz Çevre Koruma Örgütü (**KAÇEVKÖ-BEPO**) bu işlevleri üstlenebilir. Karadeniz Havzası'nda bölgesel işbirliğini işletmek ve işevuruk duruma getirmek için Türkiye etkin ülke konumuna gelmeli ve gizil güçlerini yerinde, zamanında ve doğru kullanmalıdır. Bu işlev bölgede küresel barış ve ekolojik gelişme açısından önem taşımaktadır.

Tuna Nehri'nin suları insanlığın bir ortak malıdır ve sürdürülebilir kullanımı gelecek kuşaklar açısından önem taşımaktadır. Bu yüzden yapılan uluslararası anlaşmalar kağıt üzerinde kalmamalı taraf ülkelerce belirlenmiş bir örgüt uygulama aşamasını gözlemlemeli ve yaptırımlar uygulamalıdır. Tuna Nehri için Tuna Nehri'ne kıyıdaş ve Karadenize kıyısı olan ülkelere kurulacak bir Tuna Nehri Çevre Koruma ve Kullanım Örgütü (**TUNKKÖ- DRPUO**) bu işlevi üstlenebilir.

Karadeniz zengin hidrokarbon yataklarına dolayısıyla petrol ve doğalgaz rezervine sahip Hazar Denizi'ne oldukça yakındır. Karadeniz'de zengin hidrokarbon yataklarına sahip bir denizdir. Bu yüzden deniz tabanının altında zengin petrol ve doğalgaz yataklarının bulunması oldukça yüksek bir olasılıktır ve kısa bir süre sonra bu kaynakların çıkarılarak işleneceği bilim insanları ve teknokratlarca öngörülmektedir.

Türkiye bu durumu göz önüne alarak hem siyasal hem ekonomik hem de teknik çalışmalarını bu öngörüye göre şimdiden planlamalı ve uygulama aşamasına gelmelidir.

Türkiye Karadeniz'deki güç dengelerini iyi gözlemleyerek uygulayacağı stratejileri şimdiden belirlemeli, bu konuda hem kurumsal hem yönetsel düzenlemeleri hem de bilimsel çalışmaları küçaklaştırarak Karadeniz politikalarını belirlemelidir. Türkiye enerji güvenliği, çeşitliliği ve sürekliliği konusundaki "**enerji geçidi**" olma niteliğini sürdürerek katma değer yaratma olanaklarını değerlendirmelidir.

Türkiye Türk Boğazları üzerindeki denetimini yitirmemek için Montrö Antlaşması'nın bozulmasına izin vermemeli, bölgedeki enerji güvenliğini Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerin ortak oluşturacağı bir güç (deniz gücü) bunu sağlamalıdır. **KEİ**'nin işlevsel ve işevuruk (uygulanabilir) olarak amaçlarını gerçekleştirebilmesi için sorunlar bilimsel yöntemlerle belirlenerek çözümlenmeli ve çalışmalar çoğunlukla kağıt üzerinde kalmaktan ve protokol uygulamalarından kurtarılmalıdır.

Karadeniz'de küresel barış bölge ülkelerinin belirleyeceği ortak ilkelerle ve işbirliği ile sağlanabilir. Karadeniz'de yaşanan çevre kirliliği sorunları bölge ülkeleri arasındaki işbirliği ve örgütlenmeyle çözülebilir.

Kaynakça

- ADANALI, Neslihan (2007), "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü", <http://www.izto.org.tr>, indirilme tarihi: 10.07.2008
- ADIBELLİ, Barış (2008), "Türkiye'nin ŞİÖ Rüyası", **Cumhuriyet Strateji**, Yıl: 4, Sayı: 193
- BİLGİ (1993), "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi ve Üye Ülkeler", **TBMM Enformasyon Dergisi**, Sayı: 7
- "Black Sea" (<http://www.iwlearn.net>), İndirilme Tarihi: 11.07.2008.
- BUDAK, Sevim (2003), "Karadeniz'in Kirlenmesindeki Payı ile Tuna Nehri: Avrupa Birliği'nin Geliştirdiği Tedbirler ve Örgütlenmelere Kısa Bir Bakış", **ODTÜ Uluslararası İlişkiler Konferansı**, Ankara.
- CUMHURİYET Gazetesi (2008), "AP Raporunda Karadeniz Birliği Çağrısı", 08.07.2008, s.11.
- CUMHURİYET Gazetesi (2007), "Karadeniz'in Kuzeyi Kapkara", 14.11.2007.
- CUMHURİYET Gazetesi (2008), "Türkiye Merkez Ülke", 11.04.2008.
- ÇEVRE BAKANLIĞI (1996), "Türkiye Çevre Atlası-96", İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- DPT (2006), "IX. Kalkınma Planı (2007-2013), Çevre Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Ankara: DPT Yayını.
- DURDULAR, Ercan, (1993), "Gürcistan", **TBMM Bilgi Dergisi**, Sayı: 7, Ankara.
- KELEŞ, Ruşen, Can HAMAMCI (1998), "**Çevrebilim**", İmge Kitabevi, Ankara.
- KÜLEBİ, Ali (2008), "Küreselleşme ve Avrasya", **Cumhuriyet Strateji**, Yıl: 4, Sayı: 201
- MEMİŞ, Devrim (2008), "Karadeniz'in Mersin Balıkları Yok Olmaktan Kurtulacak mı?", **Cumhuriyet Bilim Teknoloji**, Yıl: 21, Sayı: 1089
- NEZİROĞLU, İrfan (1993), "Ukrayna", "Rusya Federasyonu", **TBMM Bilgi Dergisi**, Sayı: 7, Ankara.
- PALA, Kayıhan, Orhan Odabaşı (2008), "Çernobil Öldürmeye Devam Ediyor", **Cumhuriyet Enerji**, Yıl: 1, Sayı: 4
- PAMİR, Necdet (2008), "ABD Enerji Yollarını NATO ile Kontrol Etmeye Çalışıyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 12.04.2008.
- SOMUNCUOĞLU, Anar (2008), "Karadeniz'de Etnik Kozlar", **Cumhuriyet Strateji**, Yıl: 4, Sayı: 200.
- SÖNMEZ, Oktay (2008), "Ölen Bir Deniz...", **Cumhuriyet Gazetesi**, 07.05.2008.
- ŞENGÖR, C., Saniye ATAYMAN (2008), "Karadeniz'in Ölüm Denizi Paleo Tetis'e Benzemesi", **Cumhuriyet Bilim ve Teknoloji**, Yıl: 22, Sayı: 1099
- TARAKÇI, Nejat (2008), "Kosova'dan Bölgesel Krize", **Cumhuriyet Strateji**, Yıl: 4, Sayı: 192.
- TÇV (1995), "Türkiye'nin Çevre Sorunları", Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını.
- UÇEP (Ulusal Çevre Stratejisi Eylem Planı)
- ULUTAŞ, Mahir (2008), "Küresel Enerji Savaşları ve Türkiye'nin Konumu", **Cumhuriyet Enerji**, Yıl:1, Sayı: 1
- VARLI, Bahar, (1993), "Bulgaristan" "Romanya", Ankara: **TBMM Bilgi Dergisi**, Sayı: 7.
- VELİEV, Cavid (2008), "Kafkaslarda Proje Mücadelesi", **Cumhuriyet Strateji**, Yıl: 4, Sayı: 198
- Wikipedia Sözlük (<http://www.tr.wikipedia.org>), İndirilme Tarihi: 15.07.2008.
- <http://www.dtm.gov.tr>, İndirilme Tarihi: 10.07.2008.
- <http://www.ekodialog.com>, İndirilme Tarihi: 10.07.2008.
- <http://www.cevreorman.gov.tr>, İndirilme Tarihi: 10.07.2008.

ÇEVRESEL BOZULMANIN ULUSLARARASI GÜVENLİK VE BARIŞA ETKİLERİ: SOĞUK SAVAŞ SONRASI DURUMUN ANALİZİ

Yrd. Doç. Dr. Şevket Ovalı
sevket.ovalı@deu.edu.tr

Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

Özet

Çevresel bozulma ile güvenlik arasındaki ilişki 1970'lerden bu yana akademik tartışmaların önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Ancak askeri olmayan tehditleri de kapsayacak tamamlayıcı ve kapsamlı bir güvenlik gündeminin kabulü için yapılan çağrılar, Süper güçler arasındaki çekişmenin gölgesinde kalırken güvenlik çalışmalarının pratik ve kuramsal alanlarında Soğuk Savaş boyunca çevre için yeterince yer kalmamıştır. Konu, uluslararası ilişkilerin Ortodoks realist okulunun ağır eleştirilerine rağmen Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından yavaş yavaş gündemdeki yerini almıştır. Bu çalışma çevresel bozulma ve güvenlik arasındaki ilişkiyi güvenliğin iki önemli referans nesnesi insan ve devlet üzerinden araştırmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda Soğuk Savaş sonrasında ve kuramsal bir arka plan çerçevesinde, çevresel bozulmanın insan ve devlet güvenliği üzerindeki etkileri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çevresel bozulma, ulusal güvenlik, insan güvenliği, devlet içi çatışma, kaynak savaşları.

THE IMPACT OF ENVIRONMENTAL DEGRADATION ON INTERNATIONAL SECURITY AND PEACE: AN ANALYSIS OF THE POST COLD WAR SITUATION

Abstract

The linkage between environmental degradation and security has been a significant matter of academic debate since the 1970s. However the call for a comprehensive and complementary security agenda encompassing non military threats was overshadowed by Super Power rivalry and there was no room for environment in the praxis and theory of security studies during the Cold War. Despite heavy criticisms from the orthodox realist school of international relations, environment-security connection became gradually significant after the demise of the Soviet Union. This study aims to explore the links between environmental degradation and security by pointing out human beings and the states as the core referent objects of security. Within the framework of a theoretical background, the impacts of environmental degradation on state and human security in the post Cold War period will be evaluated.

Key Words: Environmental degradation, national security, human security, intra-state conflict, resource wars.

Giriş

Çevresel bozulma ile uluslararası güvenlik arasındaki ilişki, güvenlik çalışmalarının kuramsal ve pratik alanında 1990'lardan itibaren giderek daha fazla ilgi görmeye başlamıştır. Çevre ve güvenlik ilişkisini vurgulayan çalışmaların Soğuk Savaş sonrasında artması konunun Soğuk Savaş sırasında tamamen görmezden geldiği manasına gelmemelidir (Dixon, 1991: 81). Soğuk Savaş döneminde yapılan pek çok araştırma sonraki dönem için esin kaynağı olmuş ve araştırmacıları çevre-güvenlik ilişkisini inceleme konusunda cesaretlendirmişlerdir (Brundtland Raporu, 1987: 286). Ancak Soğuk Savaş döneminde bu çalışmaların gerek akademik çevrelerde gerekse pratikte hak ettikleri ilgiyi göremediklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Konunun 1990 öncesinde ikincil veya atıl bir biçimde kalması, Soğuk Savaş'ın kitle imha silahları ile dolu olan gündemi ve güvenlik çalışmaları alanındaki gerçekçi kuramın hâkimiyeti ile açıklanabilir. Nitekim Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte çevresel bozulma ve uluslararası güvenlik ilişkisi uluslararası ilişkiler literatüründeki yerini sağlamlaştırmıştır (Gledistch, 1998, p.381; Dabelko, 2008: 23) .

Çalışma, Soğuk Savaş sonrası dönemde çevresel bozulma ve güvenlik ilişkisini hem devlet hem de birey açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın ilk bölümünde çevresel bozulma ile güvenlik arasındaki ilişkinin kuramsal çerçevesi çizilecektir. İkinci bölümde ise çevresel bozulmanın devletler açısından ne gibi güvenlik sorunları yaratabileceği incelenirken devletlerin konuya verdikleri önem anlatılacaktır. Çalışmanın üçüncü bölümü ise çevresel bozulmanın bireylerin güvenlik kırılganlıklarını nasıl etkileyebileceğini veriler ışığında tartışacaktır.

Kuramsal Çerçeve de Çevresel Bozulma ve Güvenlik

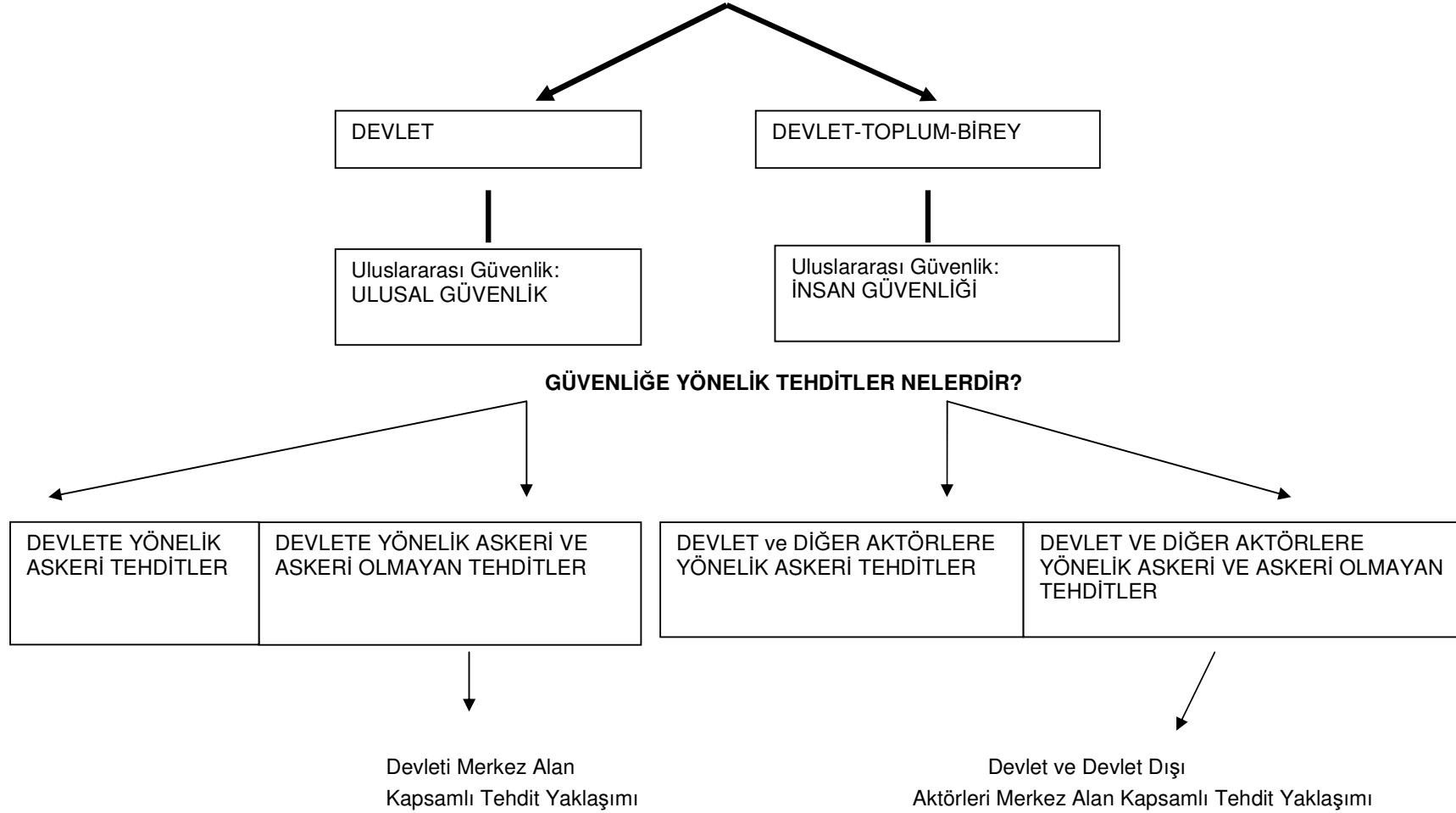
Herhangi bir zaman dilimi ayrımı yapmaksızın incelendiğinde, çevresel bozulma ve uluslararası güvenlik ilişkisi güvenliğin nesnesi ekseninde iki farklı biçimde ele alınmaktadır. Güvenliği sağlanması gereken tek aktörün devlet olarak kabul edildiği geleneksel yaklaşım, çevresel bozulmanın devletlerin ulusal güvenliğini nasıl etkileyebileceğini tartışmaktadır. Devletlerle birlikte, toplumların ve bireylerin de uluslararası güvenliğin referans nesnelere olmaları gerektiğini savunan yaklaşımlar ise, devletlerin güvende olmalarının bireyler için güvenlik anlamına gelmeyeceğini çünkü bireylerin güvenliğe yönelik geleneksel ve geleneksel olmayan tüm tehditlere daha açık olduklarını savunmaktadırlar (Ovalı, 2006: 5).

Çevresel bozulmayı bir tehdit olarak gören realist/neo-realist yaklaşım için korunması gereken öncelikli yapı devlet olup uluslar arası güvenlik dendiğinde de öncelikle “ulusal güvenlik” düşünülür. Bu yüzden bu okulun temsilcileri çevresel bozulmayı ancak devletler için bir çatışma potansiyeli oluşturduğu takdirde güvenlik gündemine alma taraftarıdır. Bu ekolün bazı temsilcilerine göre çevresel bozulmayı bir ulusal güvenlik sorunu haline sokmak, Pentagon’daki askeri yetkileri HABITAT konferansına katılımcı olarak göndermek kadar anlamsız ve gülünçtür (Jones, 1991: 6). Onlara göre güvenliğin akademik ve pratik sahası sadece devletle tanımlanan “ulusal güvenlik”e yönelik klasik tehditleri içermelidir (Jones, 1991: 6). Aksi takdirde güvenlik çalışmaları diye nitelendirilen alanın, sınırları muğlak ve bilimsellik iddiası olmayan bir şekilde gireceği düşünülmektedir.

Realist-neo realist yaklaşım içinde devlet dışındaki aktörlerin güvenlik öncelikleri ile konvansiyonel olmayan tehditlerin de dikkate alınmasını savunan yazarlar için bile devlet, hala uluslararası ilişkilerin en önemli aktörüdür (Knudsen, 2001: 363). Klasik güvenlik anlayışı içinde tehdit kavramsallaştırması açısından farklılaşan ancak referans nesnesi olarak yine devleti öne alan yaklaşım Kopenhag Okulu olarak bilinmektedir. Okulun en önemli temsilcisi Barry Buzan için çevre ne kadar önemli bir güvensizlik kaynağı olursa olsun bu gibi tehditlerin varlığı bireylerden önce devletleri etkilemektedir (Buzan, 1991: 54). Bu okulun önemli isimleri devlet dışındaki aktörlerin güvenlik gereksinimlerini tartışmakla birlikte devlet-merkezli olmak eleştirilerinden kurtulamamışlardır (Bilgin, 2002: 104).

Çevresel bozulmayı önemli bir tehdit olarak gören eleştirel yaklaşıma göre ise, devletlerin güvende olması insanların güvende olacağı anlamına gelmez. Dünya tarihinin kendi vatandaşlarına zulüm eden pek çok devlete şahitlik ettiğini ifade eden eleştirel kuram, devletin uluslararası güvenliğin önemli bir aktörü olduğu çıkarımını reddetmeden, bireyin güvenliğini ayrı bir unsur –hatta devletin güvenliğini tamamlayıcı- olarak ele alır. Okulun en önemli temsilcilerinden Ken Booth, insana yönelik tehditlerin klasik güvenlik yaklaşımında olduğu gibi sadece savaş veya savaş tehdidinden kaynaklanmadığını, siyasal baskı ve yetersiz eğitim koşulları gibi devleti tehdit etmeyen pek çok faktörün bireyi doğrudan hedef aldığını ifade eder (Booth, 1991: 319). Uluslararası güvenliğin merkezine devletin yanı sıra bireyi de yerleştiren eleştirel kuramcılar, bireye yönelik tehditleri çevresel bozulmayı da içerecek şekilde geniş bir yelpazede değerlendirmişlerdir.

GÜVENLİĞİ SAĞLANMASI GEREKEN AKTÖR NE VEYA KİM OLMALIDIR? (Page, 2001: 40)

Uluslararası İlişkiler disiplininde bir alt alan olarak varlığını sürdüren güvenlik çalışmaları gerek kuram gerekse saha çalışmalarında çevresel bozulma konusuna hiç de yabancı değildir. Son yirmi yılda konu üzerine gelişmiş olan literatür, realist/neo realist okulun Ortodoks kanadındaki şiddetli karşı çıkışa rağmen çevresel bozulmayı uluslararası güvenliğe bir tehdit olarak gören çalışmalarla büyümektedir. Çevresel bozulma ve uluslararası güvenlik arasındaki bu ilişki sadece kuramsal çalışmaların değil alana yönelik çalışmaların da içinde giderek daha fazla yer bulmaktadır. Dolayısıyla bu konuda yapılacak kapsamlı bir literatür taraması, çevresel bozulmanın uluslararası güvenliğe olan etkisinin hangi nesnelere ve tehditler etkisinde incelendiği konusunda da ipuçları barındırmaktadır. Çalışmanın ve sunumun kısıtlılığı gereği burada Soğuk Savaş sonrasında çevresel bozulma ile uluslararası güvenlik ilişkisi, bu çalışmaların öncelikli nesnelere olan devlet ve birey ekseninde incelenecektir.

Çevresel Bozulma ve Ulusal Güvenlik

Çevresel bozulma ile silahlı çatışma arasında doğrudan bir ilişki kuran ve çevresel bozulmanın bir ülkenin ulusal güvenliğine yönelik ciddi bir tehdit oluşturabileceğini dile getiren varsayımlar, 1970'lerden bu yana seslerini duyurmaktalar. Çevresel bozulma-silahlı çatışma ilişkisini uluslararası güvenlik literatürüne Homer Dixon tarafından taşındığından, bu konuda öncelikle onun çevresel bozulmanın dört sosyal etkisinden yola çıktığı modellenmesi örnek alınmaktadır (Dixon, 1991: 90). Bunlar sırasıyla tarımsal üretimde hızlı bir düşüş, ekonomik çöküntü, kaynak yokluğu nedeniyle nüfus hareketliliği ve son olarak toplumsal barışı sağlayan sosyal kurumların ve ilişkilerin bozulmasıdır (Dixon, 1991: 90). Bu sosyal etkilerin üç çeşit çatışma biçimi ile sonuçlanabileceğini düşünen Dixon bunları, basit kıtlık çatışması, grup kimlik çatışması ve göreceli yoksunluk çatışması olarak sıralamaktadır (Dixon, 1991: 107).

Basit kıtlık çatışması herhangi bir doğal kaynağın paylaşımının doğrudan çatışma ihtimali yaratmasını anlatan bir kavramdır. Literatür her ne kadar kıtlığın doğrudan devletler arasında çatışma yaratma olasılığının, devlet içi çatışma yaratma olasılığından çok daha düşük olduğuna dikkat çekse de, 1990'lı yıllarda Türkiye-İrak ve Suriye arasında yaşanan su krizi en önemli örnek olay olarak ön plana çıkmaktadır. Irak ile Suriye'nin Keban ve Karakaya barajlarının yapımları sırasında dile getirdikleri şikâyetleri, bu suların o döneme dek en az yararlanan Türkiye'nin 1970'lerin ikinci yarısında bir hayli sıkıntılı günler geçirmesine neden olmuştur. 1977'de Fırat'ın suyuna karşılık Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını kapatan Irak, 1980'lerde tüm dikkat ve enerjisini İran-İrak savaşına yöneltmişken, bu kez de Suriye Türkiye'nin tutumundan yakınmaya başlamıştır (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2003: 143). 1983'ten 1999'a dek uzanan süreçte Türkiye defalarca kez komşularını PKK terör örgütüne yardım etmemeleri için uyarmış, bu bağlamda suyun kullanımı konusu terör ve silahlı çatışma ile ilişkilendirilir hale gelmiştir.

Su, Ortadoğu ve Afrika'daki pek çok devlet için bugün son derece önemli bir ulusal güvenlik meselesi haline dönüşmüştür. İsrail henüz 1967'de suyun kendisi için hayati bir mesele olduğunu ilan etmiş ve İsrail'in su kaynaklarına yönelik her türlü tedbirin ulusal güvenlik çerçevesinde değerlendirileceğini dile getirmiştir (Gleick, 1993: 85). 1967 Arap-İsrail savaşında İsrail'in bugünkü su kaynaklarının % 40'ini barındıran bölgelerin işgal edilmesi de bunun ispatıdır. Ortadoğu bölgesinde Ürdün, Fırat ve Dicle Nehrilerinin yakın gelecekte Ortadoğu'nun olası çatışma kaynakları olabileceği askeri otoriterler tarafından dile getirilmektedir. Benzer bir durum Nil nehri için geçerlidir. Sudan, Etiyopya, Kenya, Ruanda, Brundi, Uganda, Tanzanya ve Zaire 1959'da suyun paylaşım ve kullanımı konusunda anlaşmaya varmış olsalarda, yakın gelecek için bir tahminde bulunmak zordur. Eski Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat "Mısır bundan sonra herhangi bir savaşa girerse biliniz ki bu savaş su yüzündendir" derken suyun ülkesi için bir ulusal güvenlik sorunu olduğunu vurgulamaktadır (Gleick, 1993: 86). Günümüzde 19 devletin ihtiyacı olan suyun yarısından fazlasını komşularından gelen sınıraşan suların sağladığı dikkate alındığında Ortadoğu ve Afrika'nın su açısından çatışma potansiyeli yaratan bölgeler olduğu dikkate çekilmektedir (Dimitrov, 2002: 687).

Gurup-kimlik çatışmasının ise kaynak yokluğunun yol açabileceği göç hareketlerinin neticesinde ortaya çıkabileceği düşünülmektedir. 1980-1990 arasında Hindistan'ın Assam bölgesindeki etnik hareket, doğal afetler ve açlık neticesinde Bangladeş'ten bölgeye gelen göçmenleri dışlayıcı ve şiddet yanlısı bir hal almıştır (Dixon, 1991: 109). Bu konuda en büyük tedirginliği duyanlar, bugün gelişmekte olan bölgelerden gelecek göç hareketlerini "ulusal tehdit" olarak gören gelişmiş Batılı ülkelerdir. Çevresel bozulma kontrolsüz göç hareketlerinin arkasındaki yegâne sebep olmasa da, ekonomik çöküntüyü besleyen niteliğiyle göçlerin artmasına neden olan faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Göreceli yoksunluk çatışması ise çevresel bozulma ile birlikte toplumdaki eşitsizlik duygusunun beslenmesi ve yoksunluğun doğurduğu devlet içi şiddet eğilimlerine atfen açıklanmaktadır (Dixon, 1991: 110). Filipinlerdeki topraksız tarım işçileri ve fakir çiftçilerin çeşitli silahlı ve politik guruplar altında merkezi hükümete karşı başlattıkları mücadele, çevresel bozulmanın yarattığı bir durum olarak görülmektedir (Dixon, 1991: 111). Meksika'nın Chiapas bölgesi köylülerinin hükümete karşı başlattığı ayaklanmanın en önemli sebeplerinden biri olarak çevresel bozulma neticesinde ortaya çıkan ekonomik çöküntü gösterilmektedir (Howard ve Dixon, 1996: 2). Darfur krizinin uluslararası kamuoyu gündemine taşıdığı Sudan'daki mevcut iç

çatışmaların, ülke topraklarının hızla çölleşmeye devam etmesi yüzünden yoğunlaşması ve artması beklenmektedir (UNEP, 2007).

Çevresel bozulmanın devletler açısından bir ulusal güvenlik sorunu yaratıp yaratmadığı konusu akademik çevrelerde tartışılırken, tartışılmayan tek konu bu tür bir etkileşimin öncelikli olarak gelişmekte olan ülkeleri etkileyeceği yönündeki varsayımdır. Saha çalışmalarının pek çoğunun gelişmekte olan ülkelerde yapılmış olması da bu çıkarımı doğrular niteliktedir (Maxwell ve Reuveny, 2000: 303). Ancak çevresel bozulmanın yaratacağı sorunların sadece gelişmekte olan ülkeler için değil, gelişmiş Batı ülkeleri için de bir ulusal güvenlik sorunu haline gelebileceği bugün geniş anlamda kabul görmekte ve bu doğrultuda çeşitli siyaset haritaları Batı'da da çizilmektedir.

Çevresel bozulmanın kendisinin değil ancak doğrudan ve dolaylı etkilerinin bir ulusal güvenlik sorunu yaratabileceğini düşünen ülkelerin başında A.B.D gelmektedir. Çevresel bozulmanın A.B.D'nin ulusal güvenliğini tehdit edebileceğini iddia eden görüşler 1970'lerde dile getirilmeye başlanmıştı. 1990 yılında senatör Al Gore'un Amerikan tarihinde ilk kez çevresel bozulmayı bir ulusal güvenlik sorunu olarak tanımlaması ve aynı yıl içinde "Stratejik Çevresel Araştırma ve Geliştirme Programı"nın oluşturulması konuyu "ulusal güvenlik" gündemine yerleştirmiştir (Benjamin, 2000: 14). Ulusal güvenliğin yurttaşların yaşam kaliteleri ile özdeşleştirilmesi (Ullman, 1983: 133) çevresel bozulmanın 1991 ve 1996 Amerikan Ulusal Güvenlik Belgelerine girmesini sağlamıştır. 11 Eylül 2001 saldırıları çevresel bozulmanın bu gündemden çıkmasına neden olmuşsa da konu Clinton döneminde önemini korumuş, Dışişleri Bakanlığı ve Pentagon konuyu gündemde tutmuşlardır (Foster, 2001: 384). Amerikan askeri çevreleri, küresel ısınma sonucunda yaşanabilecek demografik, ekonomik ve sosyal değişimlerin A.B.D açısından ciddi sorunlar yaratabileceğini iddia etmektedirler. Savunma Bakanlığı yetkilileri çevresel bozulmanın yaratacağı yerel, bölgesel ve küresel etkileri ayrıntılı bir biçimde araştırmakta ve Pentagon'un bu konuda hazırlıklı olması gerektiğini vurgulamaktadırlar (Maybee, 2008: 98). Bazı analistler konuyu daha da ileri götürerek iklim değişikliğinin Endonezya, Filipinler ve Bağladeş'te devleti zaafa uğratabilecek iç çatışmaları körükleyeceğini ve bu durumun da terörizmle savaşta Asya'da ortaklar arayan A.B.D'yi doğrudan etkileyeceğini savunmaktadırlar (Smith, 2007: 264).

Çevresel bozulmanın ulusal güvenliği etkileyebilecek bir tehdit haline gelmekte olduğu İngiltere tarafından da dile getirilmektedir. İngiltere Savunma Bakanlığı'nın 2003 yılında hazırladığı rapor, çevre sorunlarının en az etnik ve dini gerilimler kadar önemli bir güvenlik sorunu haline geldiğine vurgu yapmaktadır (Forster, 2007: 15). A.B.D ve İngiltere'nin konu üzerindeki ilgileri NATO'ya da yansımış ve 1999 yılında "Uluslararası Bir Perspektiften Çevre ve Güvenlik" başlıklı rapor NATO ülkelerine sunulmuştur. Güvenliğin sadece askeri anlamda ele alınmasının değişen uluslararası güvenlik anlayışının kavranmasını güçleştireceğini dile getiren rapor, çevresel bozulmanın doğrudan bir tehdit oluşturabileceği gibi mevcut çatışma potansiyellerini de artırabileceğini savunmaktadır (Committee Report, 1999: 23). Bu doğrultuda NATO bünyesinde "Barış İçin Bilim" bölümü oluşturulmuş ve çevre güvenlik ilişkisini inceleyen çalışmalar finansal olarak desteklenmiştir.

Nisan 2007'de BM Güvenlik Konseyi'nin tarihinde ilk kez bir oturumunu çevre ve güvenlik ilişkisine ayırması, gelişmiş ülkeler nezdinde konunun ne kadar önemsendiğinin bir göstergesidir (Dabelko, 2008: 26). Mart 2008'de Javier Solana Avrupa Konseyi'ne iklim değişikliğinin tüm Avrupa'nın güvenliğini etkileyeceğini iddia eden bir rapor sunmuş ve 11 Eylül sonrasında arka planda kalan konunun gündemde kalmasına yardımcı olmuştur (Dabelko, 2008: 26). Gelecek senaryoları çevresel bozulmanın ulusal ve uluslararası güvenlik üzerindeki etkilerinin öncelikle Orta Doğu, Batı ve Kuzey Afrika, Nil Nehri Havzası ve Orta Asya'da ciddi çatışma potansiyelleri barındırdığına dikkat çekse de, bu bölgeler dışında kalan devletlerin küresel nitelikli bir çevresel bozulmanın yaratacağı göç ve kaynak savaşları gibi gelişmelerden tamamen izole olmaları mümkün gözükmemektedir.

Çevresel Bozulma ve İnsan Güvenliği

Devletlerin güvende olmalarının insanların güvende olduğu anlamına gelmediği günümüzde, çevresel bozulmanın insan güvenliği üzerinde de olumsuz sonuçlar yaratması beklenmektedir. Uluslararası ilişkilerde 1994'ten sonra güvenlik çalışmaları içinde yer bulabilen insan güvenliği yaklaşımı, güncel tehditlerin sadece devletlerin var oluşlarını ve çıkarlarını değil doğrudan ve dolaylı biçimlerde insanları tehdit ettiği noktasından hareket ederek, uluslararası güvenliğin merkezine devletin yanı sıra bireyi de yerleştirir. Kalıcı bir barış ve güvenlik ortamı için, insanların bedensel ve ruhsal bütünlüklerini etkileyecek ve yaşam kalitelerinin düşmesine neden olacak doğrudan şiddet içeren veya içermeyen her türlü tehdidin bertaraf edilmesini öngören bu yaklaşım, çevresel bozulmanın yarattığı olumsuzlukların insanların güvende olmasını imkansızlaştıracağını savunur. Çevresel bozulmanın insanları üzerindeki olası etkilerini araştıran pek çok çalışma, yakın geleceğin devletler açısından görece güvenli bir durum içerse bile insanlar açısından son derece güvensiz senaryolar içerdiği konusunda hem fikirdirler.

Çevresel bozulma kapsamında değerlendirilebilecek küresel ısınma, temiz su kaynaklarının azalması, doğal afetlerin şiddet ve sayısındaki artış, ekilebilir tarım arazilerinin azalması, hava kirliliği, ormanların yok olması, biyolojik çeşitliliğin azalması gibi sorunlar insanların güvenliğini tehdit eden unsurlar

olarak göze çarpmaktadırlar. İnsanların çevresel bozulmaya karşı giderek artan kırılganlıkları, öncelikle bu gibi felaketlerle baş etmek için yeterli kaynaklara sahip olmayan gelişmekte olan ülkelerde giderek artmaktadır.

Çevresel bozulma, yetersiz beslenme ve açlık gibi insanlığın yüzleşmekte olduğu en büyük trajedilerden birini daha yaygın hale getirmektedir. Günümüzde dünya nüfusunun % 20'sini oluşturan 850 milyondan fazla insan yetersiz beslenme ile karşı karşıyadır. BM Gıda ve Tarım Örgütü, çevresel felaketlerin devam etmesi halinde özellikle yerli toplulukları arasında bu rakamın artmasından endişe etmektedir (FAO, 2008). Her yıl 15 milyon insan yetersiz beslenme ve bundan kaynaklanan hastalıklar yüzünden hayatını kaybederken, az gelişmiş ülkelerde her yıl 20 milyon bebek, ideal doğum kilosunun altında bir ağırlıkla doğmakta ve yaşam savaşı vermektedir (Rourke, 2007: 472).

Çevresel bozulmanın insanlar üzerindeki en ciddi etkilerinden biri de zorunlu göçtür. 2006 yılında 8,4 milyon kayıtlı mülteci sayısının çevresel bozulmanın getireceği ekonomik problemler nedeniyle 2050 yılında 100 milyonu aşacağı iddia edilmektedir (Scheffran, 2008: 22). Kızılhaç Örgütü raporları, çevresel bozulmanın yol açtığı ekonomik sorunlar nedeniyle bugün 25 milyon insanın sürekli göç halinde olduğunu ifade ederken önümüzdeki 50 yıl boyunca bu rakamın katlanarak artacağına kesin gözüyle bakılmaktadır (Reuchlin, 2007: 68). 2050 yılında yaklaşık 1 milyar insanın çevresel bozulma ve dolaylı etkileri yüzünden göçmen konumuna dönüşeceğini iddia eden çalışmalar, çevresel bozulmanın insanlık tarihinin en büyük ve kontrolsüz göç hareketlerine neden olacağına dikkat çekmektedirler (Vidal, 2007).

Çevresel bozulma çerçevesinde deniz suyu seviyelerindeki yükselme ve temiz su kaynaklarının azalması, insanların yaşam kalitelerini düşürmektedir. Akdeniz bölgesinde ortalama sıcaklıkların sadece 2 derece artması yaz aylarında kullanılan su kaynaklarında % 30 ila % 40 arasında bir azalmayla sonuçlanabilecektir (Scheffran, 2008: 25). Deniz suyu seviyesinin 1 metre yükselmesi Bangladeş nüfusunun % 17'sini oratadan kaldırabilecek ve sadece bu ülkede 40 milyon insanın yerlerinden olmalarına neden olacaktır (Scheffran, 2008: 25). Günümüzde 1,7 milyar insan temiz su kaynaklarına ulaşmakta zorluk çekerken, 2025 yılında bu rakamın 5 milyar insana ulaşması beklenmektedir (UN Human Development Report, 2003: 125–126).

Çevresel bozulma, yaşanabilir bir çevre sağlamanın ötesinde ekonomik getiri sağlayan ekolojik dengelerin ve kaynakların yok olmasına neden olmaktadır. 50 yıl önce yeryüzünün % 12'sini kapsayan ormanların bugün çeşitli nedenlerle yeryüzünün sadece % 6'lık bir bölümünü kaplar hale gelmesi (Rourke, 2007: 502), uzmanların 96 milyon tonun üzerindeki deniz avcılığının doğal yaşamı olumsuz etkileyeceğini bildirmelerine karşın son yıllarda bu rakamın her yıl 110 milyon tonun üzerine çıkması gibi örnekler ekonomik fayda sağlayan ekolojik alanların giderek azaldığını göstermektedir (Rourke, 2007: 507). Bu azalmaların gelir seviyesi ve yaşam kalitesinde düşüş, göç, gıda fiyatlarının yükselmesi ve açlık gibi pek çok sorunu beraberinde getirmesi kaçınılmaz gözükmektedir.

Çevresel bozulmanın doğrudan etkilerinin en gözlenebilir olduğu saha ozon tabakasındaki incelleme ve hava kirliliğidir. Kesin rakamlar bilinmemekle birlikte Amerikan Çevre Koruma Ajansı, sadece 2000 yılında 1.200.000 cilt kanseri vakasına rastlandığını duyurmaktadır (EPA, 2008). 1930'daki rakamlarla kıyaslandığında %2000 oranında bir artış olduğu dile getirilirken, gelecekte her 65 Amerikalıdan birinin cilt kanserine yakalanacağı bildirilmektedir (Rourke, 2007: 515). Uzmanlar ozon tabakasının giderek incelmesinin cilt kanserinin yanı sıra erken cilt yaşlanması, katarakt ve retina bozuklukları ile vücudun bağışıklık sistemine yönelik rahatsızlıkları da arttıracığı endişesindedirler (EPA 2008).

Çevresel bozulmanın insanlar için çizdiği bu tehlike tablosu, devletlerin güvende olmalarının insanlar için güvenlik anlamına gelmediğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Mevcut veriler çevresel bozulmanın yakın gelecekte insanlar üzerindeki etkilerinin herhangi bir savaş senaryosundan daha gerçekçi ve daha yıkıcı olduğuna işaret etmektedir. Temel bir güvenlik sağlayıcı olarak devleti göz ardı etmeyen, ancak devlet-yurttaş ilişkisinin koruma alanından uzakta kalan bireyleri merkeze alan güvenlik yaklaşımları, çevresel bozulma gibi klasik askeri bir tehdit olmayan tehditlerin gerçekleşme olasılığının savaşlardan daha yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır. Çevresel bozulmanın bu bağlamda yarattığı kırılganlık, gelişmekte olan ülkelerde yaşayanları tehditlere daha açık duruma getirmektedir. Devlet oluşturma sürecinin tüm politik, kültürel ve ekonomik sıkıntılarını yaşayan gelişmekte olan ülkeler, buralarda yaşayan insanların güvenlik gereksinimlerine cevap verebilecek ekonomik ve politik mekanizmaları yaratmaktan çok uzaktırlar.

Sonuç

Uluslararası ilişkilerin ve onun bir alt sahası olan uluslararası güvenlik çalışmaları, Soğuk Savaş'ın bitişiyle birlikte savaş, askeri tehditler ve devletle kısıtlı olan gündemlerinden kurtulmuşlardır. Bugün uluslararası güvenliğin kuram ve pratik sahalarda savaş ve terörizm gibi klasik olan tehditler kadar, klasik olmayan ve gerçekleşme olasılıkları klasik askeri tehditlere oranla daha yüksek olan tehditleri de içermektedir. Bu tehditlerden biri olan çevresel bozulma, hem devletlerin ulusal güvenliklerini hem de bireylerin yaşam kaliteleri ile vücut ve ruh bütünlüklerini etkilemektedir. Uluslararası güvenliğe yönelik bir tehdit olarak ele alındığında sınır aşan bir nitelik taşıyan çevresel bozulmanın etkileri telafi edilemeyecek zararlar oluşturmuş ve oluşturmaya da devam etmektedir.

Sınır aşan sorunların sınır aşan çözümler gerektirdiğinden hareketle, uluslararası kamuoyunun konunun ciddiyetinin farkına varması ve seferber edici politikalar üretmesi bir zorunluluk haline gelmiştir. Çevresel bozulmanın az gelişmişlik, yoksulluk veya sanayileşme gibi sosyal fenomenlerden bağımsız tek başına bir güvenlik sorunu olarak ele alınması her ne kadar konunun askerleşmesi ve sivil toplumun araçsallığının azalması gibi riskleri beraberinde getirirse de, güvenlik kavramının gerektirdiği; acil önlemlerin kabulü, konunun sürekli gündemde tutulması ve bu tehditle mücadele için gerekli kaynak aktarımının haklılaştırılması gibi olası kazanımları da göz ardı edilmemelidir.

Kaynakça

- Benjamin, Paul. (2000), "Gren Wars: Environmentalism as a National Security Issue", *USA Today*, November, 14-16.
- Bilgin, Pınar. (2002), "Beyond Statism in Security Studies? Human Agency and Security in the Middle East", *The Review of International Affairs*, 2 (1), 100-118.
- Booth, Ken. (1991), "Security and Emancipation", *Review of International Studies*, 17 (4), 313-326.
- Buzan, Barry. (1991), *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post Cold War Era*, New York, Harvester Wheatsheaf, Second Edition.
- Committee on the Challenges of Modern Society, Environment and Security in an International Context, (1999), Kurt M. Lietzmann ve Gary D. Vest (eds.), Final Report, Executive Summary, No 232, Berlin, Germany.
- Dabelko, Geoffrey D. (2008), "An Uncommon Peace: Environment, Development, and the Global Security Agenda", *Environment*, May/June 2008, 23-29.
- Dimitrov, Radoslav S. (2002), "Water, Conflict and Security: A Conceptual Minefield", *Society and Natural Resources*, 15, 677-691.
- Dixon, Thomas F. H. (1991), "On the Threshold: Environmental Changes as the Causes of Acute Conflict", *International Security*, 16 (2), 76-116.
- EPA (Environmental Protection Agency), January 4 2008, "Health Effects of Overexposure to the Sun", <http://www.epa.gov/sunwise/uvandhealth.html>, Ulaşım Tarihi: 8 Ağustos 2008.
- FAO (United Nations Food and Agriculture Organization), "Indigenous peoples threatened by climate change", <http://www.fao.org/newsroom/en/news/2008/1000906/index.html>, 8 Ağustos 2008, Ulaşım Tarihi: 10 Ağustos 2008.
- Fırat, Melek. Kürkçüoğlu, Ömer. (2003), "1980–1990 Ortadoğu ile İlişkiler, Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Baskın Oran (ed.), Cilt 2, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 140–148.
- Forster, Josh Arnold. (2007), "A Matter of Security", *New Statesman*, 29 January 2007. 17.
- Foster, Gregory D. (2001), *Armed Forces and Society*, 27 (3), 373-395.
- Gleick, Peter H. (1993) "Water and Conflict: Fresh Water Resources and International Security", *International Security*, 18 (1), 79-112.
- Gleditsch, N.P. (1998), "Armed Conflict and the Environment: A Critique of the Literature", *Journal of Peace Research*, 35 (3), 381–400.
- Howard, Philip N. Dixon, Thomas Homer. (1996), Occasional Paper, Project on Environment, Population and Security, Washington, D.C.: American Association for the Advancement of Science and the University of Toronto, January 1996.
- Jones, Sean M. Lynn. (1991), "International Security Studies After the Cold War: An Agenda For the Future", CSIA Discussion Paper 91-11, Kennedy School of Government, Harvard University.
- Knudsen, Olav F. (2001), "Post Copenhagen Security Studies: Desecuritizing Securitization", *Security Dialogue*, 32 (3), 355-368.
- Maxwell, John H. Reuveny, Rafael. (2000), "Resource Scarcity and Conflict in Developing Countries", *Journal of Peace Research*, 37 (3), 301-322.
- Maybee, Sean C. (2008), "National Security and Global Climate Change", *Joint Force Quarterly*, 49, 2008 Second Quarter, 98-102.
- Ovalı, Şevket (2006), "Uluslararası İlişkiler'de İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3 (10), 3–52.
- Page, Edward, (2000), "Theorizing the Link Between Environmental Change and Security", *Reciel*, 9 (1), 33-43.
- "Report of the World Commission on Environment and Development", (1987), United Nations General Assembly, 42. Session, Item 83 (e) of the Provisional Agenda, Official Document No: A/42/427.
- Reuchlin, Philip (2007), "Environmental Security: Ways Ahead for the OSCE", *Helsinki Monitor: Security and Human Rights*, 1, 64–76.
- Rourke, John T. (2007), *International Politics on the World Stage*, New York, McGraw Hill.
- Schefrann, Jürgen. (2008), "Climate Change and Security", *Bulletin of the Atomic Scientists*, 64 (2), 19-25.
- Smith, Paul J. (2007), "Climate Change, Weak States and the 'War on Terrorism' in South and Southeast Asia", *Contemporary Southeast Asia*, 29 (2), 2007, 264-285.

Ullman, Richard. (1983), "Redefining Security", *International Security*, 8 (1), 129–153.

UNEP (United Nations Environment Program), "Environmental Degradation Triggering Tensions and Conflict in Sudan",
Pres Release, 22 June 2007,
<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=512&ArticleID=5621&I=en>,
Ulaşım Tarihi: 7 Ağustos 2008.

United Nations Human Development Report, (2003), New York, Oxford University Pres.

Vidal, John. (2007), "Climate Change to Force Mass Migration", *The Guardian*,
<http://www.guardian.co.uk/environment/2007/may/14/climatechange.climatechangeenvironment> , May 14 2007,
Ulaşım Tarihi 8 Ağustos 2008.

TÜRKİYE'DE ÇEVRECİ SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ, TEMİZ ÜRETİM SİTEMLERİ ÜZERİNE OLAN ETKİSİ: GREENPEACE

Yrd. Doç. Dr. Mustafa YÜCEL
myucel@inonu.edu.tr

İnönü Üniversitesi İ.İ.B.F İşletme Bölümü Malatya

Özet

Ekonomik açıdan bakıldığında dünya ticaretinin gelişmesi ve yaşam standardının yükselmesi arzu edilen gelişmeler olduğu halde bu gelişmeler çevre üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Çevre koruma hareketlerinin artması bu konuda toplumların bilinçlendiğini göstermektedir. Müşterilerin çevre konularına ilişkin duyarlılıkları ve kullandıkları ürünlerin çevreye olan etkileri hakkında bilgileri arttıkça, satın alma kararlarında çevreyi bir ölçüt olarak değerlendirme oranları da artacaktır. Ancak bu konudaki en önemli görev STK'lara düşmektedir. Sivil toplum, devletten önce gelen, onun içinde yaşayan, ama onunla özdeş olmayan, hatta ona karşı koyabilen bir tür insan ilişkileri yumağıdır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de STK'ların çevre koruma politikalarını incelemek, karşılaştırmak ve yorumlamak ve bu politikalar çerçevesinde STK'lara düşen görevleri irdelemek.

Anahtar Kelimeler: Temiz Üretim, STK, Greenpeace

EFFECTS OF ENVIRONMENTAL NGO's IN TURKEY ON CLEAN PRODUCTION SYSTEMS: GREENPEACE CASE

Abstract

Looking economically, development of world trade and increase in the living standards are desired events, but all of these makes harmful effects on environment. The rise in the environment protection efforts shows that societies have become conscious about these matters. The increasing sensitiveness of the consumer for environmental subjects and more information about the effects of the products they use to the environment and the proportion of using the environment as a criterion in their buying habits will also increase. But NGOs have to undertake the most important part on this duty. Although Civil Society, as a kind of web of human relations at its very essence, survives within a state, it is not identical with it, moreover can resist against it.

The basic aim of this study is to examine, compare and interpret the environment protection policies of NGOs in Turkey; and think of the duties that NGOs should handle.

Key words: Clean Production, NGO, Greenpeace

Giriş

Artan dünya nüfusu ve beraberindeki tüketim hızı, teknolojiye hızlı gelişim ile birlikte endüstrideki üretim artışı çevre kirliliği ve doğal kaynakların yok edilmesi tehlikesini getirmiştir. Bu sebeple uluslararası ortamda çevre kirliliğinin çözümüne ilişkin artan endişeler ulusları çözüm yolunda örgütlenmeye yönlendirmiş ve 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ulusların gündeminde sürdürülebilir kalkınma kavramı yer almaya başlamıştır. Çevre kirliliği ve doğal kaynakların yok edilmesi konusunda, STK'lar toplumun bilinçlenmesi açısından önemli görevler üstlenmektedirler. Sivil toplum, devletten önce gelen, onun içinde yaşayan, ama onunla özdeş olmayan, hatta ona karşı koyabilen bir tür insan ilişkileri yumağıdır. (Tuncay;2003)

Bu bağlamda Sivil toplum kuruluşlarının bir işlevinin de devletin ihtimam gösteremediği ya da yeterince hizmet veremediği alanlarda insanların kendiliğinden bir birliktelikle hareket edip başta kendi üyelerine sonra da toplumun, bu hizmete ihtiyaç duyan diğer üyelerine hizmet vermesidir

Toplumun artan ihtiyaçlarını karşılamak için sanayileşmek gereklidir. Çağdaş uygarlık düzeyini yakalayabilmek için tüm toplumların sanayileşmeleri şarttır. Sanayi tesisleri pahalı yatırımlardır. Sanayi tesislerinin, daha ekonomik üretim yapması ve daha az çevre kirliliğine neden olması için belirli bir bölgede toplanmaları gerekir. Bu şekilde ihtiyaçları daha kolay sağlanır. Bu bölgede meydana gelecek sorunlara, toplu olarak daha kolay çözümler bulunabilir.

Çevre korumada alternatif çözüm yaşadığımız gezegenin her gün biraz daha kirlenmesi belki bazı insanları, kurum ve kuruluşları rahatsız etmiyor; ama bu konuda kaygı duyan, kirlenmeye bir son vermek için uğraşan ve buna alternatif çözümler arayanlar da yok değil. Ancak göz ardı edemeyeceğimiz bir gerçek de mevcut sistem ve yöntemlerle bu işin üstesinden gelinemediğidir. Bu nedenle belki de kirliliği yok etmek değil, kirlilememek en etkili yoldur. Bu aşamada en etkili çözüm temiz üretim sistemidir.

Çevre konusunda duyarlı bir sivil toplum kuruluşu olan Greenpeace, temiz üretimi şöyle betimliyor, "En az malzeme ve enerji kullanarak, gezegenimizin doğal döngülerine saygılı ürün, besin ve enerji üretme biçimidir. Üretilmeleri ve kullanımları buyunca zehirsiz olan temiz ürünler yenilenebilir enerji kullanırlar ve

enerji verimlidirler. Bu ürünler, kullanımları bitince yeniden üretim sistemlerine ya da doğaya dönebilecek biçimde tasarlanmışlardır.

Temiz üretim konusundaki en önemli ve ciddi yaklaşımlardan biri de Birleşmiş Milletler Endüstriyel Gelişme Organizasyonu'ndan (UNIDO) gelmektedir. UNIDO'nun Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) 1990'da Temiz Üretim Programı'nı benimsemiş ve bu konuyla ilgili birtakım stratejileri geliştirmiştir. Temiz Üretim Programı; temiz üretim konusunda dünya çapında bilgilendirmeler yapılması; hükümetlere ve endüstrilere temiz üretim programlarını benimsetecek ve geliştirecek farklı bakış açılan kazandırılması; temiz üretim teknolojilerine geçişin kolaylaştırılması adımlarını izler. UNIDO ve UNEP gelişmiş ve gelişmekte olan yirmi ülkede Ulusal Temiz Üretim Merkezleri (NCPs) kurarak yukarıda söz edilen adımları uygulamaya geçirdi.

Stk'nın Tanımsal Yapısı

Sosyal Bilimler tartışmasında STK, aşağıda sıralayacağımız benzeş örgütlenme biçimleriyle ağırlı olarak "üçüncü sektör" kavramı altında toplanıyor.(Wolfgang;1992). Bu sektörün asıl yapılanmasını, her biri farklı ikilemlerde oluşan: 'gönüllü-gönüllü olmayan', 'kazanç yönlü - kazanç yönlü olmayan' 'devlet - devletsel olmayan' gibi zıtlık belirten özellikler düzeyinde görebiliyoruz. Bunun devamında, literatürde STK olarak gösterilen örgütlenme biçimlerinin hayli geniş kapasitesiyle, bir taraftan devlet (örneğin QUANGO'lar) ve öte yandan piyasa kurumları (örneğin ekonomi kuruluşlar) arasında sayısız melez biçimleriyle kavramın tanımlama açısından potansiyel belirsizliğini ortaya çıkarıyor. Bunun yanı sıra, devlet-sivil toplum arası ilişkiler ya da bourgeois ve citizen ayrımı düzeyinde kurulu tartışmalarda ki farklı yaklaşımlardan dolayı, kavramın ilk ortaya çıkışından beri tanım ve betimleme oluşturma denemelerinde sıkıntı doğmaktadır.

Buna göre STK, aynı şekilde Nonprofit-Organizasyonlar(Kazanç Amaçsız Örgütlenmeler) gibi, kamusal ve yarı kamusal mal ve hizmetlerini hazır eden ve kendilerince hedeflenen gelinlerin, ne üyelere ne de yönetim kuruluna kazanç olarak dağıtan, özel, gönüllü örgütlenmelerdir. Bunu takiben, STK'nın pragmatik oluşumunun ve yöneliminin dikkate alınması öneriliyor. Bu çerçevede STK, kamusal düzeyde aracı olarak, yerel ve ulusal alanda etkin olan ve bir taraftan üçüncü taraflar ve müvekkiller için Servis-Kurumsallaşması olarak örgütlenen veya öte yandan koalisyon ve kurum olarak üyelerinin çıkarlarını temsil eden örgütlenmeler olarak anlaşılıyor.

Sivil Toplum Kuruluşları Kavramı

Sivil Toplum Kuruluşları'nın, insan refahının iyileştirilmesindeki aktif katılımlarının geçmişi eskilere dayanır. STK'lar özellikle toplum ve hükümetler arasında önemli bağlantılar kurarlar. STK'ların, bu süreçte etkili ve dinamik temsilcilikleri olarak etki yapabilmelerini sağlayan belirli güçlere ve karakteristiklere sahiptirler. Ayrıca, ihtiyaçları açıklamada toplumla birlikte çalışarak özel bir kapasite sergilediler. Geniş kapsamlı talep ve durumlarda yaratıcı ve yenilikçi yollara tepkide esnekliğe ve özgürlüğe sahiptirler.

Sivil Toplum Kuruluşları (STK),hiyerarşinin ve piyasanın/pazarın içinde gelişen biçimsel yapılarıyla birlikte görülmesi gerekmektedir. Oluşmaları başka türlü açıklanamayacağımdan, bir yerde sorunların çözümü için mücadele ederlerken, diğer yerler de başka sorunlara sebep olabileceklerinden, etkili olabilmeleri için siyasi yönlendiricidir.(Mardin;1995)

STK'lar, araştırmalardan topluma dayalı projelere kadar uzanan yelpazede yer alan programları, en geniş anlamda insan endişelerini kapsayan, sağlık ve gelişme alanında sıkça öncülük yaparlar. STK'lar, kişilerin veya belli bir amaç için bir araya gelmiş grupların geniş tabanlı örgütlerini (örneğin bilgi ve hizmet faaliyetleri, eğitim kurum ve kuruluşları, sosyal refah dernekleri, dini gruplar, kadın dernekleri, gençlik grupları, ticaret örgütleri, aile planlaması dernekleri gibi) tam profesyonel, uzmanlaşmış ve teknik örgütleri ve kendine yetme ekonomik ve sosyal gelişme programlarının değişik tipleriyle ilgili temsilcilikleri kapsar. Birçoğu uluslararası federasyonlara veya derneklere üye olmuşlardır.Birçok ülkede, ulusal ve/veya yerel vatandaş hareketleri, yardım grupları, kooperatifler ve diğer dernekler bulunur ve bunların bazıları bir topluluk veya etnik temelde, diğerleri özel ihtiyaçları karşılamak amacıyla organize olmuşlardır.

Son yıllarda STK'nın dünya çapındaki faaliyetleri hızla artmaktadır. Bu örgütlerin çoğu kendilerini insani, toplumsal ve eğitimle ilgili sorunların çözümüne adanıyor. Son yıllarda dünyanın birçok ülkesinde binlerce sivil toplum örgütü kuruldu. Dış politika uzmanları, sayısı Hindistan'da bir milyon, Rusya'da da 400 bine ulaşan sivil toplum örgütlerinin Afrika'da da yayıldığına dikkat çekiyor. Sadece Amerika'da iki milyon sivil toplum olduğu tahmin ediliyor.

Birçok uzman, sağlam yapıya sahip sivil toplum örgütlerinin devletlerden daha güvenilir olabileceğini söylüyor. Bu kuruluşlar uluslararası alanda çok fazla yaptırım gücüne sahip olmasa da, İnsan Hakları Gözlem Örgütü, Uluslararası Af Örgütü ve Sınır Tanımayan Doktorlar gibi kuruluşlar, uluslararası politikaları bazen devletlerden daha fazla yönlendirebiliyor.

Toplumsal sorunları çözmeye işlevini yüklenen en büyük örgütler olarak devletin ve kamu yönetimlerinin birçok alanda yetersiz kalması, hatta bir dizi alanda topluma karşı tavır alır hâle gelmesi

sonucunda doğan boşluklar, yeni toplumda bireylerin kendi örgütlenmeleri ile doldurulur hâle gelmiş ve giderek fark edilmiştir ki; aslında bu alanlar kamu kurumlarının düzenlemesi gereken alanlar değil, sivil toplum kuruluşlarının (STK) bizatihi kendilerinin düzenleyebileceği, kendi öz alanlarıdır. Böylece STK'lar çözüm arayışlarının nesnesi olmaktan çıkıp yeni toplumun öznesi olmaya yönelmişlerdir.

STK'larda Hizmet Türleri

Sivil toplum kuruluşlarının bir işlevinin de devletin ihtimam gösteremediği ya da yeterince hizmet veremediği alanlarda insanların kendiliğinden bir birliktelikle hareket edip başta kendi üyelerine sonra da toplumun, bu hizmete ihtiyaç duyan diğer üyelerine hizmet vermesidir. Bu tanımlamayla yola çıkılınca; engelliler ya da özel bir takım hastalıklar için kurulan dernek ve vakıfların; kanarya severler ya da doğayı ve çevre korucu dernek ve vakıflarının; yoksullara yardım kuruluşlarının; öğrencilere yardım kuruluşlarının ve sair dernek ve vakıfların ortaya çıkışı ve gelişimi daha iyi anlaşılabilir. Gerçekten toplum içinde çok geniş bir yelpazede faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının verdiği hizmetlerin de ayrıştırılmasında güçlükler çekilir. Öte yandan hangi alanda olursa olsun çoğu sivil toplum kuruluşu kendi faaliyet alanıyla ilgili eğitimler düzenlemekte; rehberlik hizmeti yapmakta ve kültürünü aktarmaya yönelik faaliyetlere girişmektedir. Böylelikle sınıflandırma içinde ayrıştırılan maddeler bazen bir kaç baş başlığın konusu içerisine girebilmektedir; ancak konuyu açıklayabilmek için sınıflandırma bir zorunluluktur. Aşağıda sivil toplum kuruluşlarınca verilen hizmetlerin sınıflandırılmasına çalışılmış ve ilgili başlık altındaki hizmetlerden örnekler yer verilmiştir.

1- Sosyal ve kültürel hizmetler

Yerel (semt, ilçe, özelliği bir yer, kent vs.) ya da ulusal alandaki kültürü oluşturmayı ve yaşatmayı amaçlayan kuruluşların verdiği tüm hizmetler bu kategoride ele alınabilir. Verilen hizmetler; ilgili bölgenin ve kültürün tanıtımı, rehberliği ve bölgeye ait özellikli ürünlerin tedarikini kapsar. Dini alanda verilen hizmetler de ağırlıklı olarak bu kategoride ele alınabilir. Öte yandan sanatsal faaliyetler, festivaller, konserler de sosyal ve kültürel hizmet olarak ele alınabilir.

2- Sportif hizmetler

Dalgıçlık, koşu, futbol, basketbol, doğa sporları vb. Konuları kapsayan hizmetlerdir. İlgili sivil toplum kuruluşları bu konularda hem eğitim hizmeti vermekte, hem araç gereç sağlamakta hem de sporun yapılacağı fiziki ortamı oluşturmakta ve bunu teşvik edici propaganda yapmaktadır.

3- Sağlık hizmetleri

Böbrek sağlığından hiperaktiviteye; kalp-damar sağlığından otistik çocuklara yönelik geniş bir alanda yürütülür. Sağlıkla ilgili sivil toplum kuruluşları genel olarak; ilgili hastalığa karşı bilinçlendirme ve engellemeye yönelik propaganda yapmakta ve hastalığın vukuunda başvurulacak adresleri göstermekte, gerektiğinde başvurulara bizzat yardım etmektedir.

4- Eğitim hizmetleri

Çocukların ve gençlerin yaygın eğitimine destek amaçlı verilen eğitimler ile yetişkinlere yönelik okuryazarlık ve sair eğitim hizmetleri bu kapsamda ele alınmaktadır.

5- Rehberlik ve danışmanlık hizmetleri

Hukuki danışmanlık, ticaret odalarının tahkim kurulları, cezaevlerindeki için hukuki yardım, kadın ve çocuklar için çalışan dernek ve vakıflar genel olarak ilgili konuda üyelerine ve sonra da topluma; o konuda ne yapmaları ve ne yapmamaları ile ilgili rehberlik hizmeti verir. Bazen bu hizmetin ötesinde kendilerinin o işi yapmak için sahip olması gereken yeterlilikleri kazandırmaya çalışıp bizzat ilgili konuda uygulamaya yardımcı olur.

6- Doğa ve çevre hizmetleri

Doğa-insan ilişkilerinin ve doğal değerlerin tanıtılması, sevdirmesi, doğayı koruma bilincinin yaygınlaşması, doğayla ilgili sorunlara kamuoyunun dikkatinin çekilmesi ve İklim değişiminin yarattığı küresel tahribatlara karşı toplumu bilinçlendirmeye çalışırlar.

7-Yardım(Maddi) hizmetleri

Gıda ve diğer ihtiyaç maddelerini muhtaç insanlara ulaştırma hizmetini görürler. Bu ayrıma, ana konusu yardım etmek olan sivil toplum kuruluşları girmektedir. (Yaman;2003)

Çevre Kirliliği

Bilindiği üzere çevre dediğimiz yer, hepimizin içinde yaşadığı yerdir. Yaşadığımız bu yerlerde daha refah bir toplum yaşamı sürdürebilmek için üretime, daha geniş bir anlamda *sürdürülebilir kalkınmaya* ihtiyaç bulunmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma ise, bugünün gereksinimlerini gelecek kuşakların da kendi gereksinimlerini karşılama olanaklarını ellerinden almadan karşılamaktır.(Keleş;1997)

Geçmişten günümüze ekonomi tarihi; çevre sorunlarının insanın üretim ve tüketim gücündeki artışla ilişkili olarak bir seyir izlediğini göstermektedir.(Çevre Üzerine;1991). Çevre kavramı ve çevreye bakış açıları, dünyada yaşayan sosyal, ekonomik ve siyasi gelişmelere ve çevre sonuçlarının yol açtığı sonuçlara paralel olarak son 25 yılda önemli ölçüde değişime uğramıştır.(Çevre Bakanlığı;1993)

İnsanın son 200 yıldır uygulamaya koyduğu üretim tarzı ve tüketim alışkanlığı dünyanın ekolojik dengesini alt üst etmiştir. İngiltere’de başlayan sanayi devrimi ile birlikte Batı ülkelerinde gelişerek devam eden ve daha sonra diğer dünya ülkelerine de geçen seri üretim tarzı sanayinin baca gazları, kimyasal sanayinin zehirli atıkları başta olmak üzere üzerinde yaşadığımız dünyayı büyük ölçüde kirletir olmuştur. Hatta bu kirlilik 21. yüzyıla girerken ülkeleri dünyanın nasıl temizleneceği konusuna uluslar arası bağlayıcı çözümler aramaya sevk etmiştir. Bilimin üretimin emrine verilmesi ile birlikte başlayan insanların daha çok sayıda üretme ve zengin olma isteği, kaynakların hiç tükenmeyecekmiş gibi kullanılmasına sebep olurken üretim atıkları ve tüketim atıkları atmosferi, denizleri, nehirleri ve kara parçalarını uluslararası boyutlarda kirletmeye başlamıştır.

Bir ülkenin sanayi bacasından çıkan asit gazları stratosferde hareketle yüzlerce kilometre uzaklarda bir başka ülkenin tarımsal üretim alanlarını asit yağmuru altına alarak zarar vermektedir. Bu çevre problemleri ülkelerin yeni uluslararası hukuk kuralları gündeme getirmesine sebep olmaktadır. Sanayi atıkları nehirlere karışarak nehirde yaşayan canlıların ölmesine, sanayi ve gemilerin atıklarının yol açtığı kirlilikle deniz canlılarının zarar görmesine neden olmaktadır. Kirlilik konusunda titiz davranan ülkelerin deniz kıyıları ve nehirleri de bu uluslararası çevre kirliliğinden kurtulamamaktadır. Çevre kirliliği konusu ülkelerin tek tek problemi olmaktan çıkarak uluslararası boyut kazanmıştır.

Çevre Dostu Teknolojiler

Çevreye zarar veren atık bırakmadan, hatta hiç yeni atık üretmeden, diğer üretimlerin atığını hammadde olarak kullanarak, doğa ve doğadaki canlılara, hatta doğal çevre ve tarihsel dokuya zarar vermeden, zehirli atık ve zehir üretmeden, metan ve karbondioksit gibi sera gazlarını oluşturmadan, gelecek kuşakları ve doğanın diğer unsurlarını da düşünerek, doğal kaynakları tüketmeden yararlanarak, doğa ile birlikte çalışarak yapılan üretim çevre dostu üretimdir. Üretim teknolojisi çevreye zarar verme ihtimali olan atık bırakmadan, üretim sürecinde en az doğal madde tüketerek, en az enerji ile istenen ürünü en yüksek verimle üretecek şekilde olursa ideale yakın “çevre dostu üretim” gerçekleşmiş olur.

İşletmelerin günlük faaliyetlerinin, çevre konularıyla bütünleştirilebilmesi için ilk aşamada çevreye duyarlı üretimin tanımının anlaşılması gerekmektedir. Sarkis ve Rasheed (1995); çevreye duyarlı üretimde, üretim süreçlerinin ve teknolojilerinin, atıkları veya hurdaları ortadan kaldıracak biçimde tasarlandığını, geliştirildiğini ve uygulandığını belirtmişlerdir. Gupta ve Sharma (1996), ise çevre işlemler yönetimini, girdilerin ürünlere dönüştürülmesine ilişkin karar verme süreci ile çevre yönetim ilkelerinin bütünleştirilmesi olarak tanımlamışlardır. Sarkis ve Rasheed (1995)’e göre çevreye duyarlı üretimin temel amacı; ürünlerin tasarım aşamasından itibaren geri dönüşüm, yeniden üretim ve tekrar kullanım olanaklarının değerlendirilmesidir. Melynk ve Handfield (1999), tarafından da çevreye duyarlı üretimin temel amacının, kaynak etkinliğini artırırken, atıkların çevreye olan etkilerinin en azlanması olduğu belirtilmiştir. Bu amaca ulaşmak için de atık akışının, ürün ve süreç tasarımı aşaması ve üretim planlama ve kontrol aşaması süresince tanımlanması, değerlendirilmesi ve yönetilmesi gerekmektedir.

Çevre Dostu Teknolojilerin Sınıflandırması

Ekonomik ve sosyal faaliyetleri birlikte ortaya çıkan, çevre ve insan sağlığını tehdit eden etkileri en aza indiren ve doğal kaynakları en verimli şekilde kullanarak bunları sürdürülebilir hale getiren teknolojiler “çevre dostu teknolojiler” olarak tanımlanmaktadır. Bu teknolojiler genellikle dört temel başlık altında toplanmaktadır (Halkman, Atamer ve Ertaş, 2004:1): Bir işlem sonucu ortaya çıkan zararlı etkileri ortadan kaldırmaya yönelik teknolojiler: Bunlar, üretim prosesinde değişiklik yapılmadan, üretim sonucunda ortaya çıkan atıklara ve diğer zararlara müdahale eden teknolojilerdir.

Proses değişikliğine gidilerek, hammadde, yardımcı madde, doğal kaynak girdilerini ve atık çıktılarını en aza indirgeyen teknolojiler. Bunlar, üretim sürecini ve üretim tipini değiştirmeye yöneliktirler. Daha az enerji, su ve kimyasal madde kullanarak, daha verimli çalışan, daha az/daha zararsız atık üreten prosesler ve son ürünlerdir. Geri kazanım ve yeniden kullanım teknolojileri: Atıkların ve atık malzemenin yeni malzemelere dönüştürülerek yeniden kullanımlarını sağlayan, çevreye atılarak zarar vermelerini önleyen ve doğal kaynak tüketimini azaltan teknolojilerdir. Eski ve geleneksel çevre dostu teknolojiler: Özellikleri gereği zaten çevre dostu olan, diğer bir deyişle çevreye zarar vermeyen teknolojilerdir. İkinci gruptakiler tanımlanan “temiz ürün-temiz üretim” teknolojileri olarak tanımlanırlar. Temiz üretim, verimliliği arttıracak, hava, su ve toprağın kirlenmesini önleyecek, atıkları kaynağında yok edecek ve insan ve çevre üzerindeki riskleri en aza indirecek proses ve ürünlerin sürekli ve birlikte kullanılmasıdır.

Temiz Üretim Kavramı ve Özellikleri

Temiz Üretim Tanımı: Birleşmiş Milletler Çevre Programı'na göre; Temiz Üretim (Cleaner Production) en genel anlamıyla, "önleyici çevre yönetimi stratejilerinin üretim süreci, üretilen hizmet ve ürünler için bütünsel bir şekilde, sürekli olarak uygulanarak, bunlardan kaynaklanan insan sağlığı ve çevresel değerler üzerindeki risklerin ortadan kaldırılması ya da azaltılması ve verimliliğin artırılması" olarak tanımlanmaktadır.(www.uneptie.org)

Temiz Üretim yaklaşımının kirlilik kontrolü yaklaşımlarından temel farklılıkları karşılaştırmalı olarak şöyle sıralanabilir. (www.enve.metu.edu.tr).Temiz üretim, diğer kirlilik kontrollü yaklaşımları gibi sadece üretim süreçlerine değil, ürün ve hizmetlere de uygulanmaktadır.

1. Üretim Süreçlerine dayalı Temiz Üretim: Kaynakların (Hammadde, su ve enerjinin) etkin kullanımı, kirlilik yaratacak hammaddelerin (toksik ve tehlikeli hammaddelerin) kullanılmaması ve bütün atıkların miktar ve kirlilik oranlarının üretim süreci esnasında azaltılmasıdır.

2. Ürünler dayalı Temiz Üretim: Ürünün hammaddeden son kullanımına kadarki yaşam süresi boyunca çevreye olan olumsuz etkilerini azaltmaktır.

3. Hizmete dayalı Temiz Üretim: Ürünün yaşam süresi boyunca sağlanan hizmetlerin olumsuz çevresel etkisini azaltmaktadır

Temiz Üretim Avantajları

Temiz üretim stratejilerinin bir kuruluş için geliştirilmesi ve uygulaması pek çok yönden faydalı olabilir. Bu tür stratejiler ile elde edilebilecek faydalardan bazıları şu şekilde incelenilebilir.

a) Ekonomik faydalar: Temiz üretimin başlıca amaçlarından olan proses veriminin artırılması enerji, doğal kaynak ve madde kullanımının azaltılması bir kuruluş için direk olarak kârlılığı artıracak sonuçlar doğuracaktır. Proses veriminin artması ile daha çok hammadde faydalı ürüne dönüştürülecek ve dolayısı ile daha az hammadde ile daha çok üretim elde edilebilecek hem de belli bir maliyet ile bertaraf edilmesi gereken atık miktarı azalacaktır. Daha az enerji, doğal kayna ve hammadde kullanarak aynı fonksiyonu yerine getiren ürünlerin üretilmesi de direk olarak ürün maliyetinin düşmesi ve kuruluş için kârlılığın artması anlamına gelecektir.

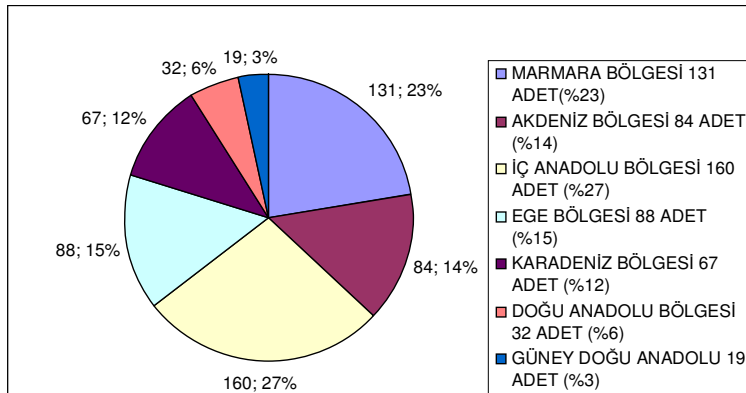
b) Yönetmelik ile uyum: Temiz teknoloji stratejilerini geliştiren ve uygulayan kuruluşlar sadece bugünkü yönetmelikler ile uyum için de olma yönünde avantaj elde etmekle kalmayacak ilerde daha da katılma olasılığı yüksek olan yönetmeliklere karşı da hazırlıklı duruma gelecektir.

c) Yasal yaptırımlar: Proaktif bir yapıya sahip olmasından kaynaklı, temiz üretim stratejileri kuruluşun çevresel konulardan dolayı yasal yaptırımlar ile yüz yüze gelmesi durumunu engelleyecektir. Gerek yönetmeliklerle uyumsuzluktan gerekse çevresel kazalardan kaynaklanabilecek yasal yaptırımlar bu tür bir yaklaşım ile savuşturulmuş olacaktır.

TÜRKİYEDEKİ ÇEVRECI SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Türkiye'deki Çevreci Sivil Toplum Kuruluşlarının amaç ve hizmetleri açısından bölgesel olarak dağılımları oldukça farklılık göstermektedir. Özellikle sanayinin yoğunlaştığı bölgelerde, STK'larda pareler bir aratış söz konusudur. Söz konusu artışların en yoğun olduğu ilk iki bölge Marmara Bölgesi ve İç Anadolu Bölgesidir.(Tablo-1)

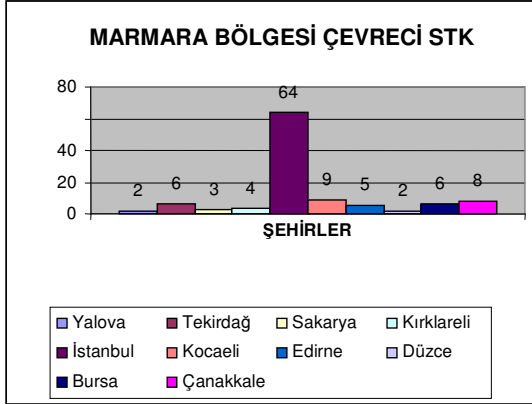
Tablo-1 Türkiye'de Çevreci STK'ların Bölgesel Dağılımı

Kaynak: <http://www.stgm.org.tr/veritabani.php>

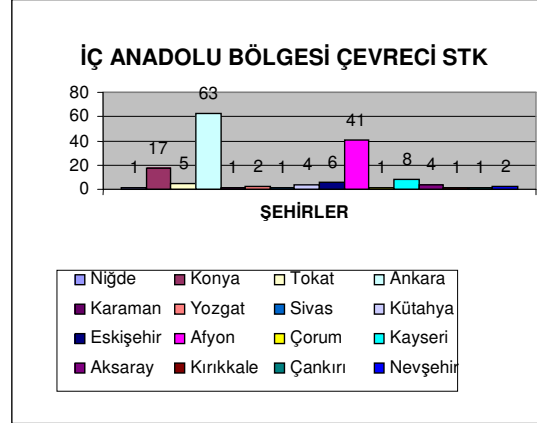
İç Anadolu Bölgesindeki çevreci STK'ların şehrîsel dağılımlarında Ankara ve Afyon ön plana çıkarken, Marmara Bölgesinde ise İstanbul ve Kocaeli'nde yoğunlaşmaktadır. Her iki bölgede yoğunlaşma sebepleri farklılık göstermektedir. Özellikle Marmara Bölgesinin sanayi bölgesi olması ve dolayısıyla fabrikalardan çıkacak sanayi atıklarının çevreyi kirlettiği göz önünde bulundurulursa bu bölgedeki STK'ların varlığı önem arz etmektedir.(Tablo-1 ve Tablo-2)

Tablo-2 Marmara Bölgesi Çevreci STK

Kaynak: <http://www.stgm.org.tr/veritabani.php>

Tablo-2 İç Anadolu Bölgesi Çevreci STK

Kaynak: <http://www.stgm.org.tr/veritabani.php>

Çevre Konusunda Önemli Bazı Sivil Toplum Kuruluşları

Sivil olmak, medeni, yani kırsal kesimde de yaşasa uygar olmak demektir. Kentlerde daha fazla insan bir arada yaşamakta olduğundan daha saygılı yaşama ortamları oluşmaktadır. İnsanlar üniforma yani tek şekil içinde de uygar olabilsede medeni kıyafet sivilidir. Çünkü yaratan ve yaratılanların arasındaki ilişki çok çeşitliliğin hoş görüsüne bağlı ve bağımlıdır. Doğada ve insanda farklılıklar olduğu için ancak benzerlikler belirlenebilmektedir. Toplumlar insanların daha mutlu yaşayabilmek amacıyla bir araya geldikleri kitlelerdir. Örgütlü toplumlar, iş birliğinin ve iş bölümünün bilinçli yaşandığı medeni ve çatışmaları azalmış ve uygarlaşmış toplumlardır. Yabancı toplumlar daha az örgütlü, çatışmaları daha çok ve öldürücüdür. Sorunların kalitesi ve bunları çözme yöntemleri geçerli göstergelerdir.

▪ Tema

TEMA, insanlığın mutlu, barış içinde ve daha uzun ömürlü yaşamasına çareler arayan bir sivil toplum örgütüdür. Aynı amaçla kurulan, çalışan ve çalışmayan çeşitli benzeri vakıflar, dernekler, partiler, cemiyetler, sendikalar, odalar v.s. sivil toplum örgütleri bulunmaktadır. Toprak erozyonu, beyin erozyonu ve göçü, ahlak erozyonu gibi benzeri yozlaşma ve yıkımlar ve her türlü diğer olumsuzluklar birbirlerinin devamı ve destekleyicisidir.

▪ Çekül

Ülkemizin doğal ve kültürel mirasını korumak amacıyla 1990 yılında vakıf statüsünde kurulmuş, bir sivil toplum kuruluşudur.

▪ Çevko Vakfı

Türkiye'de ambalaj atıkları geri kazandırma sisteminin oluşmasında ve yönlendirilmesinde etkin rol oynamak ve katkıda bulunmak amacı ile 1 Kasım 1991'de kuruldu.

▪ Küresel Eylem Grubu

İklim değişiminin yarattığı küresel tahribatlara karşı uzun zamandan beri mücadele ediliyor.

▪ Türçek

Kısa adı TÜRÇEK olan Türkiye Çevre Koruma ve yeşillendirme kurumu, Türkiye'nin ilk doğa koruma Federasyonudur. 1972 yılında kurulmuştur.

▪ Deniz Temiz Derneği

Denizcilik ve iş dünyasının denize gönül vermiş önde gelen isimleri tarafından 8 Nisan 1994 yılında kurulmuştur

▪ Doğal Hayatı Koruma Derneği

Dernek bu amaca ulaşmak için doğa-insan ilişkilerinin ve doğal değerlerin tanıtılması, sevdirmesi, doğayı koruma bilincinin yaygınlaşması, doğayla ilgili sorunlara kamuoyunun dikkatinin çekilmesi için çalışır

▪ **Greenpeace**

Greenpeace Avrupa, Amerika, Asya ve Pasifik'te 40 ülkedeki varlığıyla kar amacı gütmeyen bir çevre kuruluşudur. Küresel bir örgüt olarak Greenpeace, dünya üzerindeki en kritik konular üzerinde çalışmalar yürütüyor:

- Okyanuslarda ve yaşlı ormanların korunması,
- İklim değişikliğini durdurabilmek için fosil yakıtların kademeli olarak sonlandırılması ve yenilenebilir enerjilerin teşvik edilmesi,
- Nükleer silahlanma ve nükleer kirliliğe son verilmesi,
- Genler ile oynanmış organizmaların doğaya bırakılmasının önlenmesi,
- Zehirli kimyasalların ortadan kaldırılması

Greenpeace'nin Temiz Üretim Yaklaşımı

Temiz üretim, bir ürün veya hizmetin önemli bir sosyal ihtiyaç veya işleve yanıt verip vermediğinin sorgulanması ile başlamaktadır. O zaman bir üretim sistemi işlediği her safhada ekosistemin yaşamını ve toplumu uzun vadede desteklemek için düzenlenmiş olur. Bu; işin büyüklüğünü ve yerini, hammadde seçimini, ürün imalatını, birleştirme ve işlemeyi, materyallerin taşınmasını, dağıtım ve pazarlama için paketlemeyi, ticari ve hane halkı kullanımını ve ürünün en son kaderini dikkate alan akılcı kararlar almayı gerektirmektedir.

İnsanlar ortadan kalkması oldukça güç olan organik bileşikler üretmeyi öğrenmişlerdir. Bunun sonucu olarak da bu bileşikler yoğun olarak çevreye yayılmış olarak bulunurlar. Bu kimyasallar "Kalıcı Organik Kirleticiler" (KOK) terimiyle isimlendirilir ve bunlar insanoğlunca bilinen en tehlikeli kimyasal zehirlerdir. Çevreye salındığında birçok KOK, yıllarca hatta on yıllarca kalıcı olmaktadır. Birçok KOK da insan ve hayvanların yağ dokularında ortaya çıkmaktadır (Bioaccumulate: Biyolojik birikim). İşte bu üç özellik KOK ları bu kadar tehlikeli kılmaktadır; uzun süreli kalıcılık, zehirlilik ve biyolojik olarak birikmeye elverişli oluş. Greenpeace özellikle Kalıcı Organik Kirleticiler (KOK) olarak bilinen insan yapımı en kötü toksinler başta olmak üzere zararlı yapay maddelerin üretimi ve kullanım sürecini sona erdirmek ve temiz üretim yolunu göstermek için kampanyalar yürütmekte ve çözümler üretmektedir.

Greenpeace'sin Türkiye'de Tehlikeli Atık Konusundaki Çalışmaları

Greenpeace, gelişmiş ülkelerin kendi toksik atık problemlerini geliştirmekte olan diğer ülkelere transfer ettiklerine ya da bunun ticaretini yaptıklarına dair birçok olayı belgelemiştir. Bugün geliştirmekte olan birçok ülke, temiz teknolojileri kabul etmek yerine, gelişmiş ülkelere daha çok toksik atıkları, toksik ürünleri ve kirli teknolojileri alıyor. Bu çeşit bir ticaret ahlaki olmamasıyla birlikte de alıcı ülkeler ve bu ülkelerin insanları açısından (sosyal ve sağlık açısından) ve çevresel anlamda yok edici bir tehdit oluşmakta. Gelişmiş ülkelerin zehirli atıklarını geliştirmekte olan ülkelere ihraç etmeleri açıkça bir 'suçtur'. Greenpeace Akdeniz, Lübnan ve Türkiye'deki bu yasadışı zehirli atık ticaretini açığa çıkardı. Greenpeace bu zehirli atık ticaretini yasaklamayı amaçlayan bir çalışma içine girmiş ve bunu Basel Anlaşması ile başarmıştır.

Anlaşma, 1992 yılında yürürlüğe girmiş, ancak zayıf kalmıştır. 1994 yılında, gelişmiş ülkelerin oluşturduğu Konvansiyon, Batı ve Doğu Avrupa'dan bazı ülkeler ve Greenpeace'in de katılımıyla 'Basel Yasağı' adındaki kararı kabul etti. Bu kararlar, 1998 yılında hukuksallaştırıldı ve geliştirmekte olan ülkelere atık ticaretini yasakladı

- Gemi sökümü etkinliklerinin Anlaşma'nın öngördüğü koşullar altında gerçekleştirilmesi,
- Samsun ve Sinop'ta 18 yıldır iki depoda bekletilen İtalyan zehirli atıklarının İtalya'ya geri gönderilmesi,
- 2000 yılında yasadışı bir şekilde Türkiye'ye giren ve 6 Eylül 2004'te İskenderun Körfezi'nde içindeki tehlikeli atıklarla beraber batan M/V Ulla adlı İspanyol gemisinin toksik atığının İspanya'ya geri gönderilmesi.

Greenpeace Akdeniz Ofisi

Akdeniz Ofisi kurulduğundan beri Greenpeace, Türkiye'de sanayilerin Temiz Üretime geçmelerini sağlamak için, endüstrilere, yerel yönetimlere ve hükümete baskı yapmaktadır. İzmir Körfezi kirliliğinin sadece Büyük Kanal Projesi gibi arıtma tesisi projeleri ile çözülemeyeceğini göstermek amacıyla, 1995 yılından beri numuneler alarak analizler yapmakta, sanayilerin körfezi nasıl kirlettiğini ve yerel yönetimin nasıl etkisiz kaldığını gösteren eylemler düzenlemekte, bilimsel raporlar yayınlamak ve seminerler düzenleyerek

halkı bilgilendirmekte ve halkın sorunun çözümünün bir parçası olmasını sağlamaya çalışmaktadır. Greenpeace Akdeniz Ofisinin Türkiye'deki önemli çalışmalarından bazıları şunlardır;

"Tuzla'nın Orhanlı Beldesi'nin Değirmen-tepe Mevkii'nde, ağırlıkları 20–50 kilo arasında değişen 1000'e yakın varil bulundu. Bu konu çok önemli ve güncel bir sorunun görünen yüzüdür. Türkiye'nin pek çok yerinde hala karşımıza çıkmaya devam eden bu sorun hükümetin temiz üretime dayalı bir atık stratejisine sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Çevre ve canlı yaşamının bu zehirlerden korunabilmesi için tek yol tehlikeli atıkların bertarafı değil, üretiminin minimuma ineceği üretim yöntemlerinin benimsenmesidir. Bu nedenle, ne Tuzla'da bulunan varillerin ne de bir başka tehlikeli atığın yakılarak bertarafı bir çözüm olarak kabul edilemez."

"Petkim Aliağa tesislerindeki Klor Alkali fabrikasında çalışan işçilerin saçlarında numuneler alınmış ve ne oranda cıva kirliliğine maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Aliağa'da Petrol-İş sendikası ile ortaklaşa seminerler düzenlenmiş ve Klor/PVC hakkında Petkim işçileri bilgilendirilmeye çalışılmıştır ve bu çalışmalar devam etmektedir. Petkim'in Karanlık Yüzü adlı raporda Petkim'in etrafa yaydığı kimyasallar ve PVC hakkında bilgi verilmektedir. Bu sene içersinde daha geniş çaplı çalışmalar ve yeni raporlar ile halkın PVC ve Klor konusunda bilinçlendirilmesine devam edilecektir".

"Tuzla'nın Orhanlı Beldesi'nin Değirmen-tepe Mevkii'nde, ağırlıkları 20–50 kilo arasında değişen 1000'e yakın varil bulundu. Bu konu çok önemli ve güncel bir sorunun görünen yüzüdür. Türkiye'nin pek çok yerinde hala karşımıza çıkmaya devam eden bu sorun hükümetin temiz üretime dayalı bir atık stratejisine sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Çevre ve canlı yaşamının bu zehirlerden korunabilmesi için tek yol tehlikeli atıkların bertarafı değil, üretiminin minimuma ineceği üretim yöntemlerinin benimsenmesidir. Bu nedenle, ne Tuzla'da bulunan varillerin ne de bir başka tehlikeli atığın yakılarak bertarafı bir çözüm olarak kabul edilemez."

"İzmit'te Kurulu bulunan ancak henüz Çevre Bakanlığı tarafından işletme izni verilmemiş olan Türkiye'nin ilk Tehlikeli ve Klinik Atık Yakma Tesisi'ne karşı, yerel gruplar ile birlikte mücadele verilmektedir. Bu konuyla ilgili olarak Çevre Bakanı ile bir görüşme yapılmış ve kendisine alternatif temiz teknolojilerin de anlatıldığı Greenpeace raporları sunulmuştur. "

"Geçtiğimiz yıllarda, Shell'in Diyarbakır'ın içilebilir nitelikteki yeraltı su kaynaklarını zehirlediğini ortaya çıkaran Greenpeace, konuyu halen takip etmektedir. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, Shell'in hisselerini alarak oradaki uygulamaya devam eden Perenco'nun deşarjı durdurmuş olduğunu 15Ekim 1997'de Greenpeace'e vermiş olduğu yazılı cevapta belirtmektedir. Ancak Diyarbakır'ı yıllarca tehdit edecek olan bu kirliliğe neden olmuş olan Shell'e karşı, yetkililer bugüne kadar hiçbir gerçekçi yaptırım uygulamamışlardır". (www.greenpeace.org/turkey)

Sonuç ve Öneriler

Temiz üretim sonucunda elde edilen çevreye dost ürün ile yaşam sürecinin sonuna geldikten sonra, ayrıştırma veya zararlı olmayan malzemelerin yeniden kullanılabilmesi için geri dönüşüm süreçlerine giren ürünler anlaşılmaktadır. Çevreye dost ürünler; dayanıklı, toksit içermeyen, kirliliğe neden olmayan, geri dönüşümlü ve çevreye zarar vermeyen üretim yöntemleri ve teknolojileri ile üretilen ürünlerdir.

Günümüzde çevrenin kıt kaynaklar arasında yer almasına karşılık, maalesef buna verilen önem ve değer yeterli seviyede değildir. Çok az sayılabilecek işletmeler bu konuda duyarlılık göstermektedir. Çevre ile ilgili sorunların çok eskiye dayanmasına rağmen bu konuda yapılan çalışmalar yine de yeterli değildir

Çevre dostu üretim, maliyetlerin artması demektir. Çevre koruması ya da kirlilik denetimi konusunda her girişim, ek bir maliyet, ek bir külfet olarak görülür. Dolayısıyla işletmeler temiz üretim konusunda isteksizdirler. STK'ların da toplum çıkarlarını koruması gerekir. Türkiye de pek çok çevreci STK vardır ve bunların çoğu maalesef **Greenpeace** kadar toplum üzerinde etki yaratacak bir konumda değildir.

Greenpeace dışındaki STK'lar çevreci baskı grupları oluşturarak bilgi temelli faaliyetler ile kamuoyunun dikkatini çevre konularına çekebilirler ve işletmeleri temiz üretim konusunda ikna edebilirler. Ayrıca doğrudan eylem ve protestolar ile hükümetin temiz üretime dayalı bir atık stratejisine sahip olmaması yönünde zorlayabilirler. Bunların dışında ortaklık ve danışmanlık eylemleri ile iş adamları ile görüşmeler yaparak çevresel zararların en aza indirilmesine çalışabilirler.

STK'ların oluşturdukları çevreci baskı grupları sayesinde müşterilerin ihtiyaçları çevreci olma eğilimi gösterirse, pazarlamacılar buna dikkat eder ve sonuç olarak onlar da çevreci olurlar. Dolayısıyla geçmişde tüketiciler sadece satın alma ve tüketimle ilgilenirken, günümüzde kıt kaynakları tüketen üretim sürecinin ayrıntılarıyla ve atıkların bertaraf edilmesiyle de ilgilenen bilinçli yeşil tüketicileri oluşabilir. Yeşil tüketicilerin sayısı arttıkça işletmeler için geniş bir pazar oluşur ve bunu sonucunda işletmeler temiz üretim tekniklerine yönelmek zorunda kalırlar.

Sonuç olarak hızla gelişen teknoloji ve değişen dünya çerçevesinde çevrenin korunmasında temiz üretim kullanılması ve çevreye dost yeşil ürünler oluşturmada STK'lar önemli görevler ve sorumluluklar düşmektedir.

Kaynaklar

- CURKOVIC S., MELYNK S.A., CALANTONE R., HANDFIELD .,(1999),Environmentally Responsible Manufacturing: Past Research, Cureent Results, and Future Directions for esearch, *Working Paper*, Department of Marketing and Supply Chain Management, Michigan State University, 5
- Çevre Üzerine, (1991).Türkiye Sorunları Vakıf, Haziran, Ankara, s.73
- Çevre ve Çevre Bakanlığı,(1993). T.C Çevre Bakanlığı, Ankara, ,s.6
- GUPTA M. SHARMA K.,(1996), Environmental Operations Management: An Opportunity For Improvement, Production and Inventory Management Journal, Third Quarter.
- Keleş Ruken-Hamamcı Can.(1997). Çevre Bilim, 2.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara,139
- Mardin Şerif,(1995). Makaleler I, "Türkiye'de toplum ve siyaset", İletişim Yayınlan, İstanbul, 5. Baskı, S. 29
- Pollution Prevention Success Stories, Office of Pollution Prevention and Toxics, EPA, EPA/742/96/002.
- SARKIS J. RASHEED A. (1995) Greening the Manufacturing Function, *Business Horizons*, July- August.,17
- Tunçay Mete,(2003)." Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlgili Kavramlar" Sivil Toplum Dergisi, Yıl: 1 Sayı: 1 / Ocak -Şubat - Mart
- Yaman Yılmaz,(2003) " Sivil Toplum Kuruluşlarında Hizmet Kalitesi ve Ölçümü" Sivil Toplum Dergisi Yıl: 1 Sayı: 3 / Temmuz -Eylül
- www.uneptie.org/pc/cp/understanding_cp/home.htm
- www.enve.metu.edu.tr/people/goksel.demirer/temizuretim/endustri.htm
- www.greenpeace.org/turkey/campaigns/toksik-maddeler
- www.stgm.org.tr/veritabani.php
- Wolfgang Seibel(1992),: Dritte Sektör, in: Bauer Rudolph (Hrsg.): Lexikon desSozial- und Gesundheiti/swesen,Bd.I.München,Wien,Otdenbun>,S.455-460
- QUANGO: Quasi-Non-Governmential-Orgamsation: Yani-Hükümet Dışı Kuruluşlar: bu kuruluşlar devlet politikasıyla iç içe bir yapılanmaları olduğundan ya da onunla birlikte çalıştığından böyle adlandırılmaktadır.

ÇEVRECİ SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNDE SİVİL İTAATSİZLİK UYGULAMALARI VE GREENPEACE TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. İsmail Akbal
Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü
Dr. H. Hüseyin ÇALI
Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Fakültesi, Aksaray Polis Meslek Yüksek Okulu

Özet

Demokratik yönetim biçimini benimseyen rejimler, adaletsizlikler karşısında bireye kendini savunma ve koruma hakkını tanımıştır. Adil olmayan bir uygulamayla karşılaşan birey, adaletsizliğin giderilmesi için yasal yollara başvurduktan sonra sorun çözülmemişse, pasif direnme olarak tanımlanan sivil itaatsizlik olarak nitelendirdiğimiz eylemlere başvurmakta, böylelikle yönetim ve kamuoyunun dikkatini sorun üzerinde odaklandırmaya çalışmaktadır. Bir direnme hakkı olan sivil itaatsizliğin en belirgin kriterleri; yasaya aykırılık, şiddetsizlik, kamuya açıklık ve çığneden pozitif hukuk normundan doğacak yaptırıma katlanmadır. Çalışmada, öncelikli olarak sivil itaatsizlik kavramı hakkında açıklayıcı bilgilere yer verilmiştir. Kavramın açıklanmasında, eylemlerin temelinde şiddetsizlik unsurunun belirleyici olması üzerinde vurgu yapılmıştır. Cezai yaptırımı baştan göze alan sivil itaatsiz, şiddete asla başvurmamaktadır. Greenpeace'in Türkiye'deki faaliyetleri, bu konuda verilebilecek en iyi örnek olduğu için, Greenpeace Türkiye'nin eylemleri sivil itaatsizlik kriterleri açısından incelenmiştir. İyi niyet ve uzlaşma temelinde şekillenen sivil itaatsizlik, bu nitelikleriyle farklı bir politik eylem tarzı olarak yorumlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, Sivil İtaatsizlik, Sivil Toplum Örgütleri, Pasif Direnme, Greenpeace.

CIVIL DISOBEDIENCE CASES IN ENVIRONMENTAL NGOs AND GREENPEACE TURKEY CASE

Abstract

Democratic law order lets individuals defend and protect themselves against injustice. Individuals who are unfairly treated resort to actions such as civil disobedience defined as passive resistance in order to remove injustice if problems are not solved after they try legal ways. So they try to attract the attention of administration and public opinion. The most prominent criteria of civil disobedience given to individuals as a right are opposition to law, lack of violence, openness to the public and acceptance of sanctions resulted from positive law norms disobeyed. The opinions suggested by Henry David Thoreau, Gandhi and Martin Luther King who are supposed to be in the vanguard of civil disobedience approach have been proposed in the article. These thinkers' agreement stems from lack of violence in the source of actions. Disobedient civilians that envisage penal sanctions at the beginning never resort to violence. As the actions happened in Bergama are regarded as the best example about this subject in Turkey, they have been researched in connection with civil disobedience criteria. Civil disobedience with these characteristics shaped by means of good intention and reconciliation may be interpreted as a different politic philosophy movement.

Keywords: Civil Society, Civil Disobedience, Non-Governmental Organizations, Passive Resistance, Greenpeace.

Giriş

Dünyada ve Türkiye'de çok ciddi çevre sorunları yaşanmaktadır. Bu sorunlar öyle ciddi seviyelere ulaşmıştır ki şimdiden felaketin boyutları tahmin edilebilmekte, ciddi senaryolar üretilebilmekte ve ürkütücü bir tablo çizilmektedir. Küresel ölçekte yaşanan çevre sorunlarına karşı uluslar arası düzeyde birtakım örgütlenmelere gidilmektedir. "Çevreci Sivil Toplum Kuruluşları" olarak adlandırdığımız bu örgütlenmeler, gelişmiş ülkelerin çevre sorunlarına karşı duyarsız kalmalarını eleştirmekte ve bunlarla evrensel düzeyde mücadele etmektedirler. Bunlardan bir tanesi de hatta en faal olanı da Greenpeace'dir. Çalışmamızın iki ana ekseninden birini oluşturan Greenpeace örneğini daha iyi anlayabilmemize yardımcı olacağı için bazı kavramların tanımlanmasında yarar vardır.

Sivil toplum, siyasi otoritenin baskısından kurtulmuş olan toplum modeline; toplumda var olan ve kuruluşu uzun sürede birtakım haklar elde etme gayretine bağlı olan demokratik yapıya; devletin kurumlarından bağımsız olarak, toplumun kendi kendisini yönlendirmesine verilen addır¹. Sivil toplum, siyasal katılmayı seçimlerin ötesine taşıyarak yaygınlaştırmıştır. Örgütlü sivil toplumun ve aynı zamanda siyasal toplumun üyesi çeşitli yöntemler kullanarak aktif vatandaş kimliği kazanır. "NGO"lar (Non-Governmental Organizations) hükümet dışı örgütler ya da İngilizcede "Voluntary Organizations" denilen

¹Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, Ekin Yayınları, 1997, Ankara; Kadir Cangızbay, **Komprador Rejimin Anatomisi**, Öteki Yayınevi, Ankara, 1996, s.92

gönüllü kuruluşlar, Türkçeye "Sivil Toplum Kuruluşları" olarak yerleşmiştir. Kavram şöyle tanımlanabilir: "Yurttaşların ortak bakış, ortak çıkar, ortak duyarlılık, ortak talep vb. temelinde gönüllü olarak bir araya gelerek; devletin hukuki, idari, üretici ve kültürel organlarının dışındaki alanda meydana getirdikleri; dernek, vakıf, sivil girişim, platform, ilişki ağı ve benzerlerinden oluşan yapılar ve etkinliklerdir"².

Sivil toplum alanının çoğulcu yapısı, her bir toplumsal harekete örgütlenme şansı tanımaktadır. Bu yolla siyaseti etkileme imkânına kavuşan toplumsal hareketlerin en önemlilerinden biri de çevreciliktir. Çevreci sivil toplum kuruluşları olarak adlandırdığımız örgütlenmeler için çevre ya da çevreyi korumak, günümüzün ciddiyetle üzerinde durulan konularından birisidir. Bu çerçevede her bir duyarlı evren mensubunun, kendisinin de bir parçası olduğu doğanın önemini anlaması, algılaması ve çevre sorunlarını önlemek için çaba göstermesi gereklidir. Kısacası kendi yaşamının devamını, çocuklarının ve torunlarının gelecekte sağlıklı bir şekilde yaşamasını isteyen herkes çevreci olmak ve çevreye zarar verenlerle mücadele etmek zorundadır. Bu mücadelenin yolu da demokratik toplumlarda bireysel bazdan öte toplumsal bazda örgütlenmeyle ve demokratik mücadele yöntemleri ile olmaktadır. Bu yöntemlerden bazıları "toplu dilekçe, grev, yürüyüş, pasif direniş ve protesto"³dur. Diğer taraftan sivil toplum alanındaki tepkilerin bir kısmı da "sivil itaatsizlik" yoluyla dışa vurulmaktadır.

Bu çalışmada, öncelikli olarak, çevreci sivil toplum kuruluşlarının faaliyet yöntemlerinden pasif direniş karakterli sivil itaatsizlik konusu ele alınacak ve bu kapsamda sivil itaatsizliğin tanımı ve unsurlarına yer verilerek nasıl bir gelişim izlediği özetlenmeye çalışılacaktır. Daha sonra çalışmamızın ikinci bölümünü oluşturan çevreci sivil toplum kuruluşlarından Greenpeace'in bir tanıtımı yapılarak ülkemizdeki faaliyetlerine değinilecek ve sivil itaatsizlik olgusu kapsamında değerlendirilecektir.

Sivil İtaatsizlik

En basit anlamıyla itaat, varlığını buyruk ve emirden alan bir kabulleniş tarzıdır. Buyruk kaçınılmaz olarak itaat istemektedir ve bu istek zorlayıcı bir istek olduğu için zorlayıcılığını güçten ve bu gücü kullandıktan almaktadır. Eski çağlarda bu bir tiran iken günümüzün buyruk sahibi, çoğunluk haline gelmiştir. Rousseau, Toplum Sözleşmesi'nde kuvvetli olanın kuvvetini hak, itaati de görev haline getirmediği, hiçbir zaman egemen kalacak kadar kuvvetli olamayacağını belirtmiştir. Rousseau, ceza görmeyen itaatsizliğin meşru hale dönüşeceği noktasında bir uyarı da yapmaktadır⁴. Böylece sivil itaatsizliğe kapıyı ilk açan da Rousseau olmuştur⁵.

İngilizcede "civil disopedience" olarak ifade edilen ve ilk defa 19. yüzyılın başlarında "Resistance to Civil Government" adlı deneme çalışmasında Henry David Thoreau tarafından kullanılan sivil itaatsizlik kavramı, baskıya karşı pasif direnişi ifade etmektedir⁶. Thoreau Birleşik Devletlerin Meksika'ya savaş ilan etmesini ve Güneyde köleliğin sürmekte olmasını protesto etmek amacıyla devlete vergi vermeyi reddetmiş ve hapse atılmıştır⁷. Vergi vermemesinin nedenlerini açıkladığı bu eserde halkın kendi hükümetlerinin adaletsizliklerine karşı direnmesinin gerekliliğini ısrarla anlatmıştır⁸. Thoreau "Sivil İtaatsizlik" kitabına "En iyi yönetim en az yönetendir" diyerek başlamış ve en büyük dileğinin, bunun daha çabuk ve daha sistemli işlediğini görmeye olduğunu belirtmiştir. Aslında en iyi yönetimin hiç yönetmeyen olduğunu düşünmektedir. Onu böyle düşünmeye iten neden, yönetimin insanların taleplerine cevap verememesi ve gücünü kötüye kullanmasıdır. Thoreau, yönetimin zorbalığı ve yetersizliği yüzünden yaşam çekilmez bir duruma geldiğinde insanların direnme hakkının bulunduğundan söz etmektedir⁹. Çoğunluğun yönettiği hükümetin her durumda doğruluk üzerine kurulmadığını düşünen Thoreau, "iyi ve kötü üzerinde çoğunluğun değil yalnız vicdanların karar verdiği bir hükümet olmaz mı?"¹⁰ diye sorar. Görüldüğü gibi düşünür, vicdanı dolayısıyla insan onurunu ve bunlardan hepsinin öncesinde bireyin özerkliğini dünyayı algılamak için esas almaktadır. Thoreau, kanunlara karşı açık ve maksatlı bir itaatsizlik noktasına da varsa, vatandaşın görevinin haksızlıklara karşı koymak olduğunu belirtmektedir.

Thoreau'dan yaklaşık bir yüzyıl sonra Gandhi, sivil itaatsizlik kuram ve uygulamasını yeniden işlemiş, kendi şiddetsizlik ve şiddetsiz mücadele felsefesini geliştirme bağlamında bu kavrama son biçimini vermiştir.

² Aydın Uğur, "Yeni Demokrasinin Yeni Aktörleri", **Merhaba Sivil Toplum**, Der. Taciser U1aş, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını, s.69.

³ Diamond, 1994, **Rethinking Civil Society Toward Democratic Consolidation**, s.7-15 (akt: Gülgün Erdoğan Tosun, 2001, **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet Sivil Toplum İlişkisi**, Alfa Yay, İstanbul, s.179-186).

⁴ Jean Jack, Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, (Çev. Vedet Günyol), M.E.B. Yayınları, Ankara, 1997, s.6

⁵ Sivil itaatsizliğin izlerine Rousseau'dan çok daha eski dönemlerde de rastlanmaktadır. Bu konuda Sokrates'in idam edilmesi sırasında sergilediği davranışlar sivil itaatsizliğe örnek gösterilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Hayrettin Ökçesiz; "Sivil İtaatsizliğin Bir Öncüsü: Sokrates", **Argumentum**, Sayı:36-41, Temmuz-Aralık, 1993, s.657-662.

⁶ Henry David Thoreau, **Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş**, Vadi Yayınları, Ankara, 1999, s.32-35.

⁷ Robert, Downs, **Dünyayı Değiştiren Kitaplar**, (Çev. Erol Güngör), Ötüken Yay, Ankara, 1998, s.93-96.

⁸ David Miller ve diğ., **Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi**, Çev. Bülent Peker-Nevzat Kırac, Ümit Yayınları, 1995, Ankara, s.285-286s. 286.

⁹ Henry David Thoreau, **Civil Disobedience and Other Essays**, New York, Dover Publications, 1993, s.1

¹⁰ Thoreau, 1993, s.2

Britanya sömürge rejiminin Hintlilere tuz üretimini yasaklanmasına karşı, 1932' de Gandhi liderliğinde denize yürüyüş yapılması, sivil itaatsizliğin bilinen en iyi örneklerindendir¹¹.

Sivil itaatsizlik kavramı genellikle dini, ahlaki ya da siyasi ilkeler nedeniyle ve bilinçli olarak yasaya uymama anlamında kullanılır. En katı anlamı ile de kendi içinde adil olmayan bir yasanın çiğnenmesi kararlılığını belirtir. Başka bir ifadeyle belli bir yasaya karşı ya da siyasal reform için yapılan eylemin bir parçası olarak yasaları çiğnemeyi içeren bir protesto biçimini anlatır¹².

Sivil itaatsizlik kavramının çeşitli tanımları yapılmaktadır. Bedau'ya göre; yasaya aykırı, kamuya açık, şiddetsiz ve vicdani olarak bir yasayı ya da bir hükümet politikasını veya kararını engellemek isteyen kimse sivil itaatsizlik işlemiş olur¹³. Rawls'a göre sivil itaatsizlik; yönetim tarzının ya da yasaların değişmesini isteyen, aleni, şiddetsiz, vicdani, fakat aynı zamanda siyasi olan, yasa dışı bir eylemdir¹⁴. Fleisch'e göre; sivil itaatsizlik, devlet gücünün, üçüncü kişilerce de açıkça görülebilir ve anlaşılabilir derecede, haksızlık olarak algılanan bir edimine karşı kaba güç kullanmadan ve kamuya açık olarak gerçekleştirilen bir protesto eylemidir. Habermas'a göre; sivil itaatsizlik yalnızca kişiye özgü inançların ve çıkarların temel alınamayacağı ahlaki bir protestodur. Kural olarak önceden bildirilmiş ve polis tarafından akışının hesaplanabilir olduğu, kamuya açık bir eylemdir. Hukuk düzeninin bütününe olan itaati etkilemeksizin, belirli normların kasıtlı olarak çiğnenmesini ve bundan doğacak sorumluluğun kabulünü içerir. Sivil itaatsizliğin gerçekleştirdiği norm ihlali sembolik bir karaktere sahiptir¹⁵. Daha genel bir tanımlamaya göre de; hukuk devleti ilkesinin içerdiği üstün değerler uğruna, kamuya açık ve yasaya aykırı olarak gerçekleştirilen, bu sırada üçüncü kişilerin daha üstün bir hakkını çiğnemeyen, barışçıl bir protesto eylemidir¹⁶. Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi sivil itaatsizlik kavramı, yasanın özüne itaat çerçevesinde, yasaya itaatsizlik şeklinde bir ikircil anlam içermektedir.

Sivil itaatsizlik her şeyden önce bir "siyasi eylem" biçimidir. Kişi, bireysel ya da kitlesel bir davranışla, kural dışı protesto yürüyüşü, açlık grevi yapabilir, işgal eylemine karışabilir, bir parktaki ağaçların kesilmesine karşı çıkabilir, ya da gecekondu yıkımına gelen dozerlerin önüne çıkarak pasif direniş gösterebilir. Demokratik Hukuk Devletinde, siyasi ifadeler ya sistemle bütünleşir, korunur, kurumsallaşır, ya da sistem dışında bırakılır, yasaklanır. Bu kritik çizgiyi belirleyen faktör, her şeyden önce siyasi ifadeye yüklenen "şiddet" unsurudur. Sivil itaatsizlik, şiddet unsurunu taşımayan bir muhalefet tipi, ya da siyasi ifade biçimi olduğu ölçüde sistemin içinde kalan, ama yeni hukuk devleti anlayışında birey olmanın bir ifadesi olarak düşünülmektedir¹⁷. Sonuç olarak sivil itaatsizlik, şu ya da bu ölçüde adil ilişkilerin hüküm sürdüğü demokratik bir sistemde ortaya çıkan ciddi haksızlıklara karşı, yasal imkânların tükendiği noktada son bir çare olarak başvurulan, kendisine anayasayı ya da toplumsal sözleşmede ifadesini bulan ortak adalet anlayışını temel alan, şiddeti reddeden, yasadışı politik bir edimdir¹⁸.

Sivil İtaatsizlik ve Direnme Hakkı

Direnme hakkı, sivil itaatsizliği anlama ve algılamada anahtar rol oynayabilecek temel bir kavram ve eylem tarzıdır. Harrop Freeman'a göre direniş, başkasının eylem ya da iradesi karşısındaki psikolojik, fiziki her türdeki muhalefeti kapsayarak, zorlamaya karşılık geliştirilen bir savunma hareketidir¹⁹. Temel anlayış, bireylere baskı ve zulüm karşısında özgürlüklerini korumak için son çare olarak direnme hakkını tanımaktadır. Dolayısıyla bu hak, pozitif hukuka da yansımıştır. Zulme karşı direnme hakkının resmi olarak ilk kez kabul edilmesi ve alenen ifade edilmesi, 4 Temmuz 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ile olmuştur. Direnme hakkı en geniş ifadesini ise Fransız İhtilali metinlerinde bulmaktadır. Günümüzde baskıya karşı direnme kendini başlıca iki biçimde göstermektedir: Pasif direnme ve aktif direnme. Zora ve şiddete başvurmaksızın baskıya karşı koyma yolu pasif direnmedir. Sivil itaatsizliğin en temel anlamının şiddetsizlik olması onu aktif direnmeden uzaklaştırmakta, eylem tarzları bakımından pasif direnmeye yaklaştırılmaktadır. Sivil itaatsizlik bir hak mıdır? sorusuna Ökçesiz tarafından cevap verilmektedir. Ökçesiz, "Küçük direnme hakkı olarak" nitelendirdiği sivil itaatsizliğin de bir hak olacağı cevabını vermektedir. Ökçesiz'e göre sivil itaatsizlik hukuk devleti idealini doğuran ve temellendiren aydınlatmacı, doğal hukuk anlayışının doğal bir sonucudur²⁰.

Sivil İtaatsizliğin Koşulları ve Unsurları

¹¹ Miller ve Diğ., 1995, s. 286.

¹² David Miller ve diğ. 1995, s.285-286

¹³ Hayrettin Ökçesiz, **Sivil İtaatsizlik**, Afa Yayınları, İstanbul, 1994, s. 110-114.

¹⁴ Rawls, John; **A Theory of Justice**, Cambridge, 1971, s.401; John Rawls ve Diğ., **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, (Çev. Yakup Coşar), Ayrıntı Yayınları, 1997, İstanbul, s.56.

¹⁵ Ökçesiz, 1994, s.114-126.

¹⁶ Ökçesiz, 1994, s.130.

¹⁷ Çağlar, Bakır, "Sivil İtaatsizlik Olgusunun Değerlendirilmesi", **Argumentum Dergisi**, Temmuz-Aralık 1993, Yıl 3-4, Sayı 36-41, s.651.

¹⁸ Hannah Arendt ve Diğ., **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, Ayrıntı Yayınları, 1997, İstanbul, s. 9-10.

¹⁹ Harrop, Freeman, **Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş**, (Çev. Hakan Arslan), Vadi Yayınları, Ankara, 1999, s.109.

²⁰ Hayrettin, Ökçesiz, "Sivil İtaatsizlik Hakkı", **Yeni Türkiye Dergisi**, Kasım-Aralık 1997, s. 159.

Rawls, Habermas ve Drier'den esinlenen Hans de With, sivil itaatsizlik için şu koşulları öne sürmektedir:

- Devletin haksızlığının ağır ve açık olması gerektiği için, sivil itaatsizlik evrensel olan ahlaki ve siyasi ilkeleri savunmayı amaçlamaktadır.
- Haksızlığın giderilmesi için bütün yasal yollar denenmiş olmalıdır.
- Şiddet kullanılmamalı, eylem önceden duyurulmamalı ve hakkaniyet ilkesi gözetilmeli.
- Normun çiğnenmesinden doğacak her türlü ceza ve sorumluluğu kabule hazır olmalıdır.
- Sivil itaatsizin iyi niyetli olduğu ve genel yarar için eylemde bulunduğu dikkate alınmalıdır²¹.

Sivil İtaatsizlik kavramının unsurlarını şu şekilde sayabiliriz;

1. Yasaya aykırılık: Yasaya aykırılık ile anlatılmak istenen, bir pozitif hukuk normuna bilinçli olarak karşı çıkmaktır²². Buna göre sivil itaatsizlik, bazı yasaklayıcı kurallara karşı gelmekle ya da, hukuki bir edimi yerine getirmemekle gerçekleşebilir. Bu doğrudan veya dolaylı olarak ortaya konabilir. Doğrudan sivil itaatsizlikte, söz konusu pozitif hukuk normuna, bu kuralın getirdiği düzenlemeyi çiğneyerek yapılan bir protesto eylemi ile karşı çıkış söz konusudur. Dolaylı sivil itaatsizlikte ise, karşı çıkılan hukuk kuralı ile protesto eylemi aynı değildir. İlgili pozitif hukuk metnine aykırı davranılmaksızın bir protesto eylemi söz konusudur. Gandhi'nin pasif direniş tutumu da dolaylı protestonun tipik örneklerinden biridir.

2. Şiddetsizlik: Şiddetsizlik sivil itaatsizliği diğer protesto tarzlarından ayıran en önemli özelliklerden birisidir. Sivil itaatsizlik şiddet içermemelidir. Ancak, eylemin yapısı gereği, az da olsa ortaya bir hareketlilik çıkıyorsa; burada temel ölçüt, üçüncü kişilerin daha üstün bir hakkının ve özgürlüğünün çiğnenmemesidir. Örneğin eylemde yol kapatılıyorsa artık bu sivil itaatsizlik değildir. Fakat üçüncü kişilerin hakkını çiğnememek şartıyla kendisini köprüye bağlayabilir. İşte bu sivil itaatsizliktir.

3. Kamuya açıklık; Sivil itaatsizlik kavramının bir diğer unsuru da kamuya açıklıktır. Sivil itaatsizlik vicdanlarda yatan bir adalet, bir hakkâniyet duygusuna çağrı niteliğinde olduğundan, kamuya açıklık vasfı olmazsa olmazlarındandır. Sadece olaydan mağdur olanın değil, her insanın böyle bir olaya karşı tepki göstermesi gerekliliği düsturundan hareket etmektedir.

4. Hukuk devleti düşüncesine dayalı bir siyasi-ahlâki yönelim; Sivil itaatsizlik, hukuk sisteminin içinde aksayan bir kurala karşı çıkıştır. Ancak, sistemin bütününe yönelik genel bir karşı çıkış söz konusu değildir; bilakis genel bir kabul vardır. Bu kabul o kadar açıktır ki, eylemde bulunan, bu aksayan kural için öngörülen yaptırımı bile kabul etmektedir. Sivil itaatsizlik, toplumsal-siyasal durum karşısında, yasaya aykırı davranışa zorunlu kılacak, vicdani bir duygu-düşünce sürecidir. Bu vicdani süreç sivil itaatsizliğe götüren süreçtir. Ancak, diğer unsurları taşıyan herhangi bir davranışın sivil itaatsizlik eylemi sayılabilmesi için, hukuk normunun uygulanmasının, ağır bir haksızlığa yol açması koşulu aranmaktadır.

5. Çiğnenen pozitif hukuk normunun yaptırımına katılma ve katlanma tutumu; Hukuk Devleti düşüncesine bağlılığın bir sonucu olarak karşı çıkışın yaptırımına katlanma tutumu da sivil itaatsizliği, diğer protesto tarzlarından ayırmaktadır. Hukuka bağlılık ana kural olmakla birlikte, sivil itaatsizlik sistem içinde yer alan özgün bir düzenlemeye karşı çıkış şeklinde kendini göstermektedir. Protesto konusu olan somut uygulama, adaletli olmadığı ya da uygun olmadığı için öncelikle sisteme şikayet edilmektedir. Sivil itaatsizin yapılan eylem sonucunda doğacak yaptırımı katlanmasının amacı, muhataplardan beklenen ilgiyi ve desteği sağlamaktır. Gandhi, bu tutumu eylemlerini daha dramatize etmek, sempati ile beslemek için kullanmıştır²³.

Başlıca Sivil İtaatsizlik Yöntemleri

Başlıca sivil itaatsizlik yöntemlerinden bazıları aşağıda sıralanmıştır. Aşağıda sıralanan sivil itaatsizlik eylem türleri, demokratik hukuk devletlerinde gerçekleştirilen hareketlerdir. Hepsinin ortak niteliği, şiddetsizlik içermesi ve barışçıl protesto gösterileri olmalarıdır.

- Oturma
- İşgal
- Genel greve çağrı
- İmza toplama
- Yayınla kendini ihbar

²¹ Ökçesiz, 1994, s.126-130.

²² Ökçesiz, 1994, s.114.

²³ Ökçesiz, 1994, s.125

- Şantiye alanlarına kulübeler ve çadırlar kurma
- Hastalıklı balıkları sorumlu firma binalarına bırakma
- Ölü biçiminde yere uzanma
- Füze Üstlerine girme girişimi
- Barış kampları kurma
- İmdat frenini çekme
- Ölüm bölgesini yaşam bölgesine dönüştürme
- 100 metre yüksekliğe balon asma
- Sivil savunma tatbikatında sığınaklara girmeme
- Ağaçların kesilmesini engelleme
- Otobüslerde ırklara göre oturma düzenine uymama
- Atom bombası deneme bölgesine girme teşebbüsü
- Yasaklanmış sempati gösterileri
- Bomba deneme bölgesine kilise yapımı
- Pentagon'un gizli belgelerinin yayımı
- Silah fabrikasına girme ve bazı füze parçalarını uzaklaştırma
- Füzelerin tahrip başlıklarını sökme
- Tehlikeli yerlere trafik işaretleri koyma, yaya geçidi işareti çizme
- Ağaçlara sarılma
- Sınır geçme
- Atom enerji santralinin çitini sökme
- Kira boykotu
- Gizli atom silahlarının planlarını açıklama
- Kuralları aşırı bir titizlikle uygulamak (böylelikle hizmeti yavaşlatmak ya da bir haksızlığı ortaya çıkarmak)²⁴.

Sivil İtaatsizliğin Meşruluğu Sorunu

Sivil toplum, toplumların demokratikleşmesinde ve siyasal eylemlerin yerine getirilmesinde bugün önemli bir işlevi üstlenmektedir. Bu işlevler uluslararası düzeyde de etken hale gelmekte ve sivil toplum örgütleri bu noktada eylemler için gerekli desteği sağlamaktadır. NGO (Non-Governmental Organizations) adı verilen kuruluşlar, demokratikleşme için birlikte hareket etmenin önemini vurgulamaktadır²⁵. Ancak sivil toplum örgütlerinin bu tür faaliyetlerini profesyonel anlamda kurumsallaşmadan uzak görünen sivil itaatsizlik uygulamalarıyla karıştırmamak gerekir. Çünkü sivil itaatsizler, eylem planlarına rağmen, daha çok bir hareket tarzında örgütlenmişlerdir. Sivil itaatsizlik edimi, demokratik ve hukuksal çözümler işletildikten sonra başka çare kalmayan durumlarda söz konusu olabilmekte, bu tür eylemlere başvurma son çare olarak kabul edilmektedir. Adil bir yaşam beklentisi içindeki gruplar, demokratik hukuk kurallarının uygulanmasını sağlamak amacıyla eylemlere başvurduklarında, taleplerinin karşılanması için mevcut yasa kuralı ya da kurallarına bilerek aykırı davranarak, siyasi karara karşı çıkışlarını anlatmaktadırlar. Burada yasayı çiğnemenin sonucunda yasada öngörülen yaptırıma rıza gösterme biçiminde şekillenen, eylemin içtenliğine duyulan inançtır. Yasaya aykırılık içeren bu tür eylemlerde meşruluk önemli bir sorundur. Sivil itaatsizlik, demokratik hukuk devleti idealinde bulunan ortak yarar ve değerlerin gerçekleştirilmesine yöneldiğinden, kendi içinde meşruluk sorununu da çözmüş olmaktadır.

Girişilen toplumsal hareketlerin temel amacı, kurulu iktidar yapısını ve uygulanmakta olan norm ve değerleri değiştirmek için kolektif bir birliktelik sağlamaktır. Diğer taraftan toplumda kök salmış anlam ve değer sistemlerini sorgulamak ve yerine yenilerini koymak amaçlanır. Bir toplumsal hareketin varlık sebebi "bilinç oluşturma, normatif vaatler geliştirme, dominant kurumlara karşı eylemler teşvik etme ve bu amaçla yaygın katılımı sağlamaktır. Toplumsal hareketler, "özel alanı" değil, "özel durumları" kamusal alanda tanınan birer meşruiyet alanı olarak politize etme amacıdadır.

Sivil itaatsiz, yapılan eylemleri belirtilen değerlere ulaşmada araç olarak tanımlar. Günümüz liberal devleti, bireyin temel hak ve özgürlüklerinin çiğnenmesini önlemek amacıyla, bireyin siyasi mekanizma içinde yer almasını sağlamış, bunun sonucunda da her yurttaş siyasi hayata yön verme olanağına kavuşmuştur.

²⁴ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz: Ökçesiz, 1994, s.49.

²⁵ David, Crocker, "National Crimes And International Civil Society", *Constellations*, Vol 5, No 4, U.S.A, 1998, p.504.

Maddi ve manevi baskılara karşı korunan birey, bu korunmayı düşünce, basın, inanç, toplantı yapma ve dernek kurma özgürlükleriyle gerçekleştirmektedir. Siyasi otoritenin özgürlükleri çiğnemesine engel olmak için bireyin yönetime katılması, çağdaş demokrasilerin ön koşulu durumundadır²⁶.

Sivil toplum alanının çoğulcu yapısı, her bir toplumsal harekete örgütlenme şansı tanımaktadır. Bu yolla siyaseti etkilene imkânına kavuşan toplumsal hareketlerin en önemlilerinden biri de çevreciliktir.

1968 sonrası birbirinden farklı görünen hareketler bütün dünyaya yayıldıktan sonra yeni kavramlar da ortaya çıkmaya başlamıştı. Bunlardan en önemlisi de "issue based" yani tek bir sorun temelinde oluşan hareket anlamına gelen kavramdır. Bu kavramın anlamı gayet açıktı: İnsanlar farklı siyasal ideolojileri benimseyebilirler fakat hepsi doğayı sevmekte ve doğanın zarar görmesine, yok edilmesine seyirci kalmak istememektedirler. Bu durumda bütün insanlar çevreci bir eylemde yan yana gelebilmektedirler.

Çevreci hareketin gücü örgütlenme yeteneğinden gelmektedir. Ele aldığı konularla insanları mobilize edecek bir söylem geliştiren çevre hareketi, hem dünyada hem de Türkiye'de örgütsel bir nitelik taşımaktadır. Bu noktada hem Türkiye'deki hem de Dünya genelindeki örgütlü eylemleriyle Greenpeace karşımıza çıkmaktadır.

Sivil İtaatsizlik Örneği Olarak Greenpeace-Türkiye

İnsanlardaki duyarlılık, direnmeye giden yollardan biridir. Aynı şekilde, çevre duyarlılığı, ulusal ve uluslararası çeşitli çevre hareketlerine neden olmaktadır. Çevre sorunlarına tepki göstermeyi ve kamuoyu oluşturmayı hedefleyen gönüllü çevre kuruluşlarından birisi de Greenpeace'dir.

Toplumsal gerçekler ile toplumun istekleri arasında tutarsızlık varsa, başkaldırıların, kitle ayaklanmalarının ve protestoların görülmesi kaçınılmazdır.²⁷ Flucht'a göre de kitlelerin memnuniyetsizliği protestolara yol açmakta ve bu protestolar sosyal değişikliklere yol açmaktadır.²⁸ Bireyler çevreye karşı uygulanan politikalardan duydukları endişeleri ve bu konuda yapılacak olan eylem planlarını sivil toplum kuruluşlarına katılarak uygulamaya dökmektedirler. Jacobs'a göre çevreci sivil toplum kuruluşlarına gittikçe artan üyelik başvuruları, gittikçe artan "çevre endişesinin" bir ürünüdür.²⁹ İşte çevreye karşı uygulanan politikalar, çevreci bir sivil toplum kuruluşu olan Greenpeace de kendiliğinden sivil itaatsizlik anlamında bu tür tepkileri doğurmuştur.

Çalışmanın konusu olan Greenpeace'i Kaboğlu, 'direnme hakkını' uluslararası alana taşıdığını öne sürmüştür.³⁰ Carmin ve Balsler de yaptıkları bir araştırmada; insanların Greenpeace'e bir fark yaratmak, farkı görmek ve gücün sayılarda olduğunu anlamak için geldiklerini tespit etmiştir.³¹

Greenpeace Hakkında Genel Bilgiler

Tekeli'ye göre çevre tarihi açısından 1971 yılı bir dönüm noktasıdır; çünkü çalışmanın konusu olan ve çevre hareketinin en çok ses getiren sivil toplum kuruluşu olan Greenpeace kurulmuştur. Ve Greenpeace, zamanla çevrecilik hareketinin simgesi olarak benimsenmiştir.³²

Türkiye'de de 1980 ile 1990 arası dönem, çevreci örgütlenmenin yayıldığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde, sadece büyük kentlerde değil, diğer yerlerde de çevreci örgütler çoğalmaya başlamıştır.³³

Jim Bohlen ve Irving Stowe isimli iki Amerikalı, 1967 yılında ABD'nin nükleer silah programına karşı çıkmışlar ve ülkelerinin Vietnam savaşına katılması üzerine Kanada'ya göç etmişlerdi. Bohlen ve Stowe, Sierra Club'un Vancouver şubesinin kurulmasında görev almışlardı. Bu şubenin yöneticileri olan Bohlen ve Stowe, bağımsız olmakla birlikte merkez şubenin onayı olmadan herhangi bir faaliyet düzenleyemiyorlardı; bunun için kendilerine daha bağımsız hareket edecekleri konular aramaya koyuldular. Böylece 1969'da ABD'nin yeraltı nükleer testleri ile ilgilenmeye başladılar. Sierra Club temsilcileri olarak bir gemi yola çıkararak bu olayı protesto edeceklerini merkez şubeye bildirdiler.³⁴ Sierra Club bu iki kişiye izin vermeyince bunlar da örgütten ayrılarak, 1970'de "Don't Make a Wave" isimli kuruluşu kurdular. Bu kuruluşun ismi,15

²⁶ Ayferi, Göze, **Liberal Marxist Faşist ve Sosyal Devlet**, Beta Yayınları, İstanbul, 1995, s.19.

²⁷ Orhan Türkdoğan, **Sosyal Hareketler Sosyolojisi**, Birleşik Yay., İstanbul, 1997, s. 27.

²⁸ Birgite Flucht, **Definition Der Revolution**, <www.ruhr-uni-bochum.de/sopsy/Referat7.doc>, (04.05.2004).

²⁹ M. Jacobs (ed.), (Greening the Millennium? The New Politics of the Environment, The Political Quarterly, Oxford, 1997, s.18) dan aktaran: James M. Whelan, "**Education and Training for Effective Environmental Advocacy**", Faculty of Environmental Sciences Griffith University, (Thesis Submitted in fulfilment of the requirements of the Doctor of Philosophy at Griffith University) 2002, s. 42- 50, <http://www.ens.gu.edu.au/ENS/EnsMain.html>, (22.07.2004).

³⁰ İbrahim Ö. Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, İmge Kitabevi, 6.Baskı, Ankara, 2002, s. 257- 258.

³¹ JoAnn Carmin and Deborah B Balsler, "Selecting repertoires of action in environmental movement organizations", **Organization & Environment**; Dec 2002; 15, 4; s. 372, 379.

³² İlhan Tekeli, "Türkiye Çevre Tarihine Açılırken", **Türkiye'de Çevrenin ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Y., İstanbul, (7-8. Nisan 2000), s. 10.

³³ Akın Atauz, "Çevreci Sivil Toplum Hareketinin Yakın Tarihi", **Türkiye'de Çevrenin ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Y., İstanbul, (7-8. Nisan 2000), s. 203.

³⁴ JoAnn Carmin and Deborah B Balsler, "Selecting repertoires of action in environmental movement organizations", **Organization & Environment**; Dec 2002; 15, 4; s. 365- 388.

Eylül 1971 tarihinde ABD'nin, Amchitka'da yaptığı nükleer denemelere karşı verilen mücadele sonrasında değiştirilmiştir. On iki kişilik ilk ekipte³⁵ yer alan Bill Darnell'in (sosyal hizmet görevlisi) önerisi üzerine, "ekolojik endişeleri ve nükleerden arınmış bir dünya özelemleri ile bağlantılı bir isim"³⁶ anlamına gelen; "Greenpeace (Yeşilbarış)" ismini kendilerine seçmişlerdir. 1970'li yılların ortasında tüm dünyada Greenpeace ismini taşıyan örgütler mantar gibi çoğalıyordu. 1979'da Vancouver'da bunlar merkezileştirilmiş ve Greenpeace International şemsiyesi altında koordinasyon sağlanmıştır.

Günümüzde Greenpeace; Avrupa'dan, Amerika'ya, Asya'dan ve Pasifik'e kadar dünyaya yayılmış ofisleriyle (24 ulusal ve 4 bölgesel ofis) kar amacı olmayan bir çevre kuruluşu haline gelmiştir. Greenpeace yasal zeminde, uluslararası bir çevre vakfıdır. Greenpeace'in dünyanın 101 ülkesinde 3 milyona yakın destekçisi vardır.³⁷

Greenpeace; çevrenin gelecek kuşaklar için korunması konusunda faaliyetler yürütmekte, temiz ve barış dolu bir gelecek amaçlamaktadır.

Greenpeace'in Amacı ve İlkeleri

Greenpeace, çevre suçlarına- sorunlarına tanıklık eden, şiddet içermeyen eylemlerle adını duyuran bir çevreci sivil toplum kuruluşudur.

Greenpeace, şiddete şiddet ile karşılık vermemekte, pasif direnişlerde bulunmaktadır. Amaçlanan hedeflere ulaşmakta; "pasif direniş" ya da "blokaj yapma" ve benzeri yöntemler kullanılmakta ve müdahalelere karşılık verilmemektedir. Ayrıca bilimsel verilere dayanan kampanyalar yürütmektedir.

Greenpeace, İngiltere Exeter Üniversitesi'ndeki Greenpeace Laboratuvarı'nda bilimsel çalışmalar yapmaktadır. Greenpeace bugüne kadar kampanya çalışmalarını destekleyen, binlerce bilimsel rapor yayınlamıştır.³⁸

Greenpeace eylemleri tek başına bir anlam ifade etmemekte, kampanya bütünlüğü içerisinde anlam kazanmaktadır. Eylemler şiddetten arınmış olmakla birlikte, gerektiği zaman doğrudan eylem tarzına da bürünebilmektedir. Örneğin; Toksik Maddeler Kampanyası çerçevesinde Greenpeace, "hiç bir resmi suçlama yapılmadan Japonya'da yedi gün gözaltında tutulan dört Greenpeace eylemcisinin serbest bırakılması için", 15 Mayıs 2000 tarihinde, bütün Japon Elçilikleri'ne doğrudan eylemler yapmıştır.³⁹

Quaker mezhebine bağlı bir çift olan Irving-Dorothy Stowe, tarafından Greenpeace'e kazandırılan "tanıklık etme" geleneği bugün de devam etmektedir.⁴⁰ Greenpeace'in ortaya çıkarmış olduğu ve tanıklık ettiği 17 yıllık çevre skandalında; İtalyan varilleriyle ilgili olarak, İtalyan Hükümeti çevre suçunu işlediğini kabul etmiş ve sorumluluğu kabul etmiştir.⁴¹

Greenpeace bağımsızlığının kanıtı olarak, özel şirketlerden veya siyasi kurumlardan para desteği kabul etmemektedir. Sadece, bireysel destekçilerin gönüllü bağışlarından destek almaktadır.⁴²

Greenpeace'in Çalışma Tarzı

Greenpeace, ülke ve bölge ofisleri aracılığıyla tüm dünyada hedeflenen kampanyaları yürütmektedir. Aşağıda, kampanyalarda Greenpeace'in kullandığı belli başlı çalışma taktikleri sıralanmıştır:

- Tur düzenleme: 1996 yılında "Çernobil Tanıkları Turu", 1997 yılında ise, "Güneş Turu" düzenlenmiştir.
- Kampanya ile ilgili obje kullanma: Enerji Kampanyası çerçevesinde, Türkiye'nin ilk nükleer reaktörü için hazırlanan bölge olan Akkuyu'da bir yel değirmeni kurulmuştur (1993). 1998 yılı içerisinde, Gökova Termik Santrali önünde bir "adalet heykeli" dikilmiştir.
- Tırmanma: Enerji Kampanyası çerçevesinde, Greenpeace üyeleri İstanbul Boğazının Karadeniz girişinde, Yunan bandıralı bir petrol tankerine 04.07.2002 tarihinde tırmanarak eylem yapmışlardır.
- Yöre halkı ile dayanışma: Greenpeace heyeti, nükleer santrale karşı çıkan Akkuyu yöre halkı ile dayanışma içinde olduklarını belirtmiştir.

³⁵ Jim Bohlen, Dave Birmingham, Richard Fineberg, Lyle Thurston, Terry Simmons, John Cormack, Robert Hunter, Bill Darnell, Patrick Moore, Bob Cummings, Ben Metcalfe, Bob Keziere.

³⁶ Greenpeace, <http://www.greenpeace.org/turkey/about/history>, (07.08.2005).

³⁷ Greenpeace, <http://www.greenpeace.org/turkey/about>, (07.08.2005).

³⁸ Greenpeace, <http://www.greenpeace.org/turkey/about/faq>, (07.08.2005).

³⁹ Greenpeace Basın Açıklaması 15.05.2000.

⁴⁰ Michael Brown ve John May, Greenpeace Yeşil Barışın Öyküsü, (Çev. Sabir Yücesoy), Metis Y., İstanbul, 1992, s. 19- 28.

⁴¹ Milliyet- Input Almanak, 2004, s. 40.

⁴² Greenpeace, <http://www.greenpeace.org/turkey/about/misyonumuz>, (07.08.2005).

- Halkoylaması yapma: Greenpeace, 11 Temmuz 1999'da Akkuyu'da yerel yönetimle birlikte bir halkoylaması gerçekleştirmiştir (Nükleer santrale ve radyoaktif atık deposuna, % 84 oranında olumsuz oy çıkmıştı).
- Seminer düzenleme: Mart 2001'de Yatağan'da "Türkiye ve Dünyada Enerji Planlaması, Enerji Verimliliği Teknolojileri, Alternatif Enerji Kaynakları" konulu seminer düzenlenmiş ve 300 kadar izleyici semineri dinlenmiştir.
- Tesislere gizlice sızma: Greenpeace eylemcileri Petkim'in Aliağa tesislerine pek çok defa sızmıştır.
- Depremde kurtarma çalışmaları: Marmara depreminde 16'sı yabancı 14'ü Türk gönüllülerden oluşan Greenpeace kurtarma ekibi deprem kurtarma çalışmalarına katılmıştır.

Bunların yanında lobi faaliyetleri, mahkemelerde yasal süreci işletme, bir yeri bloke etme, fotoğraf sergileri, afiş veya pankart açma, karikatür yolu ile anlatma, kendini zincirleme, oturma eylemi, sanal eylemler, bilgilendirme çalışmaları yapılmaktadır.⁴³

Greenpeace-Türkiye (Greenpeace Akdeniz Ofisi)

Greenpeace International, 1984'te 'Akdeniz Kampanyası'nın hangi konuları vurgulaması gerektiğini belirlemek için bir araştırma programı oluşturmuştu. Bu araştırma programı çerçevesinde kampanya sorumluları, ileri sürdükleri düşüncelerini destekleyebilecekleri kampanyalar yürütmeye karar vermişlerdi. Bu kampanyanın oluşum sürecinde, Akdeniz devletlerinin 1975'de başlatılan "Birleşmiş Milletler Akdeniz Eylem Planı" çerçevesinde aldıkları kararları uygulamamaları etkili olmuştur. Greenpeace Akdeniz Bölge Ofisi, Greenpeace'in on yıl süreyle yürüttüğü Akdeniz Kampanyası'nın ardından 1995 yılında açılmıştır.⁴⁴

Greenpeace Akdeniz Bölge Ofisi; Türkiye, Lübnan, İsrail, Malta gibi daha önceden bir yerel Greenpeace ofisi bulunmayan Akdeniz ülkelerinde faaliyet göstermekteydi. Ancak, 1997 yılının Nisan ayında İstanbul'da açılan Greenpeace Akdeniz Ofisi ile Greenpeace Türkiye'de, önceleri Enerji Kampanyası ve Toksik Maddeler Kampanyası olmak üzere iki kampanya yürütmüş⁴⁵, bu kampanyalara günün şartlarına göre yeni kampanyalar eklenmiştir.

Bir Greenpeace gemisinin Türkiye'ye ilk ziyareti 1992 yılında olmuştur. Türk halkı ve siyasiler sevecen bir karşılama yapmışlardır⁴⁶. Böylece, Türkiye'de ilk çevre hareketi 4 Eylül 1992'de gerçekleşmiş oluyordu. MV Sirius ismini taşıyan Greenpeace gemisi İzmir Limanı'na, nükleer karşıtı bir afişle girmiştir⁴⁷.

Greenpeace Akdeniz Ofisi'nin Kampanyaları

İlkeler bölümünde de ifade edildiği gibi Greenpeace, hedeflediği amaçlarına ulaşmak için kampanyalar bazında hareket etmektedir. Greenpeace'in Türkiye'de yürüttüğü kampanyalar ise aşağıda ayrıntıları ile ele alınmıştır.

• Enerji Kampanyası

Dünyada yaşanan çevre kirliliğinin, enerji üretimi ve tüketimi sonucu ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Greenpeace, rüzgâr, güneş, jeotermal gibi temiz- yenilenebilir enerji kaynaklarının yaygın-etkin olarak kullanılması için kampanya yürütmektedir. Greenpeace Akdeniz Ofisi, bu amaçla, yenilenebilir enerji yasasının bir an önce yürürlüğe girmesini istememiş ve anılan yasa 2005 yılının Mayıs ayında yürürlüğe girmiştir⁴⁸.

Petrol, kömür ve doğalgaz gibi fosil yakıtların yoğun kullanımı ve termik santrallerin etkisi sonucu, atmosferde başta karbondioksit olmak üzere, sera etkisi yapan gazların arttığı bunun ise iklim değişikliğini hızlandırdığı belirtilmektedir. İklim değişikliği ile görülecek olan küresel ısınma birlikte deniz seviyesinin yükselmesi sonucunda, yerleşim yerlerinin, tarım alanlarının sular altında kalması ve tatlı su kaynaklarının yok olması söz konusu olacaktır. Bazı türlerin göç etmesi ya da göç edemeyerek yok olması söz konusudur.

• Toksik Maddeler Kampanyası

Sanayi tesisleri, çoğu toksik maddeler içeren atıkları hiç bir önlem almadan etrafa atmışlardır. Sanayiler, arıtma tesisleri, filtre sistemleri gibi teknolojileri hayata geçirmişlerdir.⁴⁹ Biyolojik atıklar çevreye zarar vermemektedirler. Ancak toksik maddeler, zehirli kimyasallar içerdiğinden, arıtma işlemi sonucunda

⁴³ Ayrıntılı bilgi için bkz.: **Arkabahçe Yayıncılık**, <<http://www.arkabahce.ada.net.tr/proje/gpeace/index.html>>, (07.08.2005).

⁴⁴ **Greenpeace**, <<http://www.greenpeace.org/turkey/about/history/greenpeace-akdeniz-in-tarih-es>> (07.08.2005).

⁴⁵ **Arkabahçe Yayıncılık**, <<http://arkabahce.ada.net.tr/proje/gpeace/index.html>>, (07.08.2005).

⁴⁶ **Greenpeace**, <<http://www.greenpeace.org/turkey/about/history/ba-ar-lar>>, (07.08.2005).

⁴⁷ **Arkabahçe Yayıncılık**, <<http://arkabahce.ada.net.tr/proje/gpeace/index.html>>, (07.08.2005).

⁴⁸ **Greenpeace**, <http://www.greenpeace.org/turkey/press/releases/110505_TemizEnerji>, (07.08.2005).

⁴⁹ **Arkabahçe Yayıncılık**, <<http://arkabahce.ada.net.tr/proje/gpeace/toksik.html>>, (07.08.2005).

atıklar sadece biçim değiştirmektedirler⁵⁰. Greenpeace, toksik kimyasalların üretim ve kullanılmasına son vermesi, sıfır atık hedefinin tutturulması ve temiz üretim ilkelerinin benimsenmesini istemektedir.

Temiz Üretimden kastedilen, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmasıdır. Örneğin; kullanılıp atılan plastik alışveriş poşetlerinin yerine, sürekli kullanılabilir bez torbalar-alışveriş fileleri kullanılmalıdır.

- **Savaşa Hayır Kampanyası**

Greenpeace, savaş karşıtlığını her fırsatta dile getirmektedir. Dünyadaki her sorunun barışçıl yöntemlerle çözülebileceğine inanmaktadır.

Savaşa Hayır Kampanyası kapsamında ABD'nin Irak'ı işgalinde birçok eylemlerde bulunulmuştur. Ayrıca, Ayrıca, kitle imha silahlarının yol açacağı telafi edilemez sonuçları vurgulamaktadır⁵¹.

- **“Genleriyle Oynanmış Organizmalara Hayır” Kampanyası**

Genleriyle oynanmış organizmaların üretiminin ve ticaretinin serbest bırakılması, hem insan sağlığı açısından hem de çevre açısından çok büyük bir tehdit oluşturmaktadır.

Greenpeace, birçok sivil toplum kuruluşu tarafından desteklenen “GDO'ya Hayır Platformu”nu desteklemektedir⁵².

- **Gemi Sökümü Kampanyası**

Hurda gemilerin sökümü sırasında asbest gibi kanserojen maddeler, gerek söküm işlemini yapan işçilerin sağlığını tehdit ettiği gibi, gerekse söküldüğü alanda (deniz- sahil) çevreyi tahrip etmektedir. Greenpeace, kampanyasında hurda gemilerin sökülmeden önce asbest gibi maddelerden arındırılmasını savunmaktadır. 2004 yılında Greenpeace'in Türkiye'de yürüttüğü kampanya sonucu Denizcilik Müsteşarlığı yeni bir Gemi Sökümü Yönetmeliği çıkartmış ve hurda gemiler tehlikeli atık kapsamına alınmıştır⁵³.

Sonuç

Sivil itaatsizlik pasif karakterli direnişi hedef alan bir yöntem olarak diğer tepki türlerinden kolaylıkla ayrılmaktadır. Bu kapsamda barışçıl bir protesto eylemi olan sivil itaatsizlikte amaç, insanları sahip oldukları vicdani adalet duygusuna davet etmektir. Devletin oluşturduğu yasalardan daha yüce bir yasa olduğuna dikkat çeken sivil itaatsizlikte yapılmak istenen şey, genel adalete ulaşmaktır. Bu özelliği ile sivil itaatsizlikten ayrılan vergi isyanları, otoritenin haksız ve adaletsiz uygulamalarına karşı açılan bir bayraktır.

Bütün evrende küreselleşme karşıtı gruplar, üretim ve kullanım sırasında doğanın zarara uğrama olasılığını yok etmek ya da en aza indirmek için sivil itaatsiz eylemleri düzenliyorlar. Bu gruplar dünyanın her yerinde gerçekleştirdikleri ilginç eylemlerle, ilgililerin ve kamuoyunun dikkatini çekmeye çalışıyorlar.

Ülkemizdeki çevre hareketlerine baktığımızda ise Türkiye'de çevre sorunlarının ya da konularının “hareket” tanımına girebilecek tepki, oluşum ve eylemlere dönüşümünün pek mümkün olmadığı söylenebilir. Örgütlenmenin zayıf olduğu toplumlarda, örgütlü hareket etme bilinci arttıkça ülke çapında işbirliği yapmanın yolları da bulunmaya başlanmıştır. Bu bağlamda verilebilecek en iyi örnek, Greenpeace Türkiye'nin eylemleridir.

Çevreyi kirliletmemek ve çimlere basmamak şeklinde dar olarak algılanan çevre bilincini; ekolojik dengeyi ve barışı gözetmek şeklinde geniş anlamda yorumlayan Greenpeace, nükleer enerji karşıtlığından yenilenebilir enerji taraftarlığına, iklim değişikliği gerçeğinden genleriyle oynanmış ürünlerin tehlikesine kadar pek çok konu ile ilgilenmektedir. Greenpeace, meydanlarda toplanıp slogan atmak yerine farklı çevreci hareketlere imza atmaktadır.

Çevre için çalışan Sivil Toplum Kuruluşları, geleneksel protesto yerine, daha etkili olduklarına inandıkları “şirketleşme” modelini tercih etmeye başlamışlardır. Greenpeace, Greenpeace Kampanyası çerçevesinde (1998), Foron isimli beyaz eşya üreticisiyle ortak bir çalışma sonucunda Eko-teknoloji ile üretilmiş CFC (cloroflorocarbon) içermeyen, ozon için tehlikesiz buzdolabı üretimini gerçekleştirmiştir. Ancak bu tip birlikliklerin bir takım riskleri vardır. Çevreci Sivil Toplum Kuruluşlarının kamuoyu önünde değer yitirmeleri söz konusu olabilmektedir. Ayrıca hisse sahiplerinin, Sivil Toplum Kuruluşlarının yaptıkları işe müdahale etme tehlikesi de doğabilecektir⁵⁴.

Exxon Mobil Petrol Şirketi'nin çevreyi kirlettiğini savunan Greenpeace, bu şirkete ciddi zararlar vermiştir. Bu kampanya, başkan Bush'un Kyoto protokolünü imzalamayacağını açıklamasından hemen sonra başlamış, Stop-Esso kampanyası kapsamında 2001- 2003 yılları arasında, İngiltere'de birçok faaliyet

⁵⁰ Greenpeace, <<http://www.greenpeace.org/turkey/campaigns/toksik-maddeler>>, (07.08.2005).

⁵¹ Bkz.: Greenpeace, <<http://www.greenpeace.org/turkey/campaigns/sava-a-hay-r->>, (07.08.2005).

⁵² Greenpeace, <<http://www.greenpeace.org/turkey/campaigns/gen-muehendisli-i->>, (07.08.2005).

⁵³ Greenpeace, <<http://www.greenpeace.org/turkey/campaigns/gemi-soekueme>>, (07.08.2005).

⁵⁴ Edwin R. Stafford, Michael Jay Polonsky, Cathy L. Hartman, “Environmental NGO-business collaboration and strategic bridging: a case analysis of the Greenpeace – Foron Alliance”, **Business Strategy and the Environment**; Mar/Apr 2000; 9, 2; s. 122– 135.

gerçekleştirilmiştir. Greenpeace benzeri örgütler, tüketicilerin gücünü kullanarak şirketlerin etkilenebileceğini göstermişlerdir⁵⁵.

Sonuç olarak Greenpeace'in eylemlerine hakim olan şiddetsizlik, siyasi-ahlaki motivasyon benimsenen ilkelerin başında gelmiştir. Eylemlerde bilinçli ve sınırlı norm ihlalinin olması sivil itaatsizlik yaklaşımı için yeterlidir. Bir tür direnme hakkı olarak tanımlanan sivil itaatsizlik, özgürlüklerin korunması yolunda etkili yöntemler sunmaktadır. Sivil itaatsizler müeyyidelerle karşılaşsalar da, anayasalarda üstü kapalı ifadelerle de olsa, özgürlüğü kısıtlayanlara karşı direnme hakkına olanak verecek izler bulunmaktadır. İyi niyet, şiddetsizlik ve uzlaşma temelinde şekillenen sivil itaatsizlik, bu nitelikleriyle farklı bir politik felsefi akım olarak yorumlanabilir.

Kaynaklar

- Ahmet Cevzici, 1997, Felsefe Sözlüğü, Ekin Yayınları, Ankara.
- Arendt Hannah ve Diğ., 1997, Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik, (Çev. Yakup Coşar), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Atauz, Akın, 2000, "Çevreci Sivil Toplum Hareketinin Yakın Tarihi", Türkiye'de Çevrenin ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Y., İstanbul, (7-8. Nisan 2000).
- Aydın Uğur, 2000, "Yeni Demokrasinin Yeni Aktörleri", Merhaba Sivil Toplum, Der. Taciser U1aş, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını, Ankara.
- Brown, Michael & John May, 1992, Greenpeace Yeşil Barışın Öyküsü, (Çev. Sabri Yücesoy), Metis Yay., İstanbul.
- Cangızbay Kadir, 1996, Komprador Rejimin Anatomisi, Öteki Yayınevi, Ankara.
- Carmin, JoAnn and Deborah B. Balser, 2002, "Selecting Repertoires Of Action In Environmental Movement Organizations", Organization & Environment; Dec 2002; 15, 4; s. 365- 388.
- Coşar, Yakup, 1997, "Sivil İtaatsizlik", Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Crocker, David, 1998, "National Crimes And International Civil Society", Constellations, Vol 5, No 4, U.S.A.
- Çağlar, Bakır, 1993, "Sivil İtaatsizlik Olgusunun Değerlendirilmesi", Argumentum Dergisi, Temmuz-Aralık 1993, Yıl 3-4, Sayı 36-41.
- Downs, Robert, 1998, Dünyayı Değiştiren Kitaplar, (Çev. Erol Güngör), Ötüken Yay, Ankara.
- Flucht, Birgite, 2004, Definition Der Revolution, <www.ruhr-uni-bochum.de/sopsy/Referat7.doc>, (04.05.2004).
- Freeman, Harrop, 1999, Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş, (Çev. Hakan Arslan), Vadi Yayınları, Ankara.
- Göze, Ayferi, 1995, Liberal Marxist Faşist ve Sosyal Devlet, Beta Yayınları, İstanbul.
- Gueterbock, Rob, 2004, "Greenpeace Campaign Case Study–StopEsso", Journal of Consumer Behaviour; March 2004; 3, 3, s. 263- 271.
- Harding, Walter, 1991, Sivil İtaatsizlik, ?, İstanbul.
- Kaboğlu, Ö. İbrahim, 2002, Özgürlükler Hukuku, İmge Kitabevi, 6.Baskı, Ankara.
- Miller, David ve diğ., 1995, Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi, Çev. Bülent Peker-Nevzat Kırac, Ümit Yayınları, Ankara.
- Milliyet, 2004, Input-Almanak.
- Ökçesiz, Hayrettin, 1993, "Sivil İtaatsizliğin Bir Öncüsü: Sokrates", Argumentum Dergisi, Sayı:36-41, Temmuz-Aralık, 1993.
- Ökçesiz, Hayrettin, 1997, "Sivil İtaatsizlik Hakkı", Yeni Türkiye Dergisi, Kasım-Aralık.
- Ökçesiz, Hayrettin; 1994, Sivil İtaatsizlik, Afa Yayınları, İstanbul
- Rawls, John, 1971, A Theory of Justice, Cambridge, Second Press.
- Rawls, John, 1997, "Sivil İtaatsizliğin Tanımı ve Haklılığı", Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Rousseau, Jean Jack, 1997, Toplum Sözleşmesi, (Çev. Vedet Günyol), M.E.B. Yayınları, Ankara.
- Stafford, Edwin R., Michael Jay Polonsky, Cathy L. Hartman, 2000, "Environmental NGO-Business Collaboration and Strategic Bridging: A Case Analysis of the Greenpeace – Foron Alliance", Business Strategy and the Environment; Mar/Apr 2000; 9, 2; s. 122– 135.
- Tekeli, İlhan, 2000, "Türkiye Çevre Tarihine Açılırken", Türkiye'de Çevrenin ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Y., İstanbul, (7-8. Nisan 2000).
- Thoreau, Henry David, 1993, Civil Disobedience and Other Essays, New York, Dover Publications.
- Thoreau, Henry David, 1999, Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş, (Çev.Hakan Arslan),Vadi Yayınları, Ankara.
- Tosun, Gülgün Erdoğan, 2001, Demokratikleşme Perspektifinden Devlet Sivil Toplum İlişkisi, Alfa Yay, İstanbul.
- Türkdoğan, Orhan, 1997, Sosyal Hareketler Sosyolojisi, Birleşik Yay., İstanbul.

İnternet Adresleri

Greenpeace, <http://www.greenpeace.org>(07.08.2005).

Arkabahçe Yayıncılık, <http://arkabahce.ada.net.tr>, (07.08.2005).

⁵⁵ Rob Gueterbock, "Greenpeace campaign case study – StopEsso", **Journal of Consumer Behaviour**; March 2004; 3, 3, s. 263- 271.

AB KAPSAMINDA ÇEVRE KİRLİLİĞİNİ ÖNLEME ÇALIŞMALARININ KÜRESEL BARIŞA KATKISI

Yrd.Doç.Dr. Özlem Sertkaya Doğan
srkydgn@istanbul.edu.tr

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü- Laleli / İstanbul

Özet

Tüm dünyayı ilgilendiren ortak sorunların başında gelen çevre kirliliğini önleme çalışmaları her geçen gün daha da dikkatle yürütülmektedir. 19.yüzyılın ikinci yarısından sonra başlayan sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan çevre sorunu, günümüzde uluslararası ortak çalışmalarla kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda Avrupa Birliği (AB) ülkeleri de bu önemli soruna karşı ortak hareket ederek bir takım protokoller ve anlaşmalar imzalamışlardır. Tüm insanlığın ortak yaşam alanı olan doğal çevremizi ilgilendiren bu sorun karşısında dünya devletleri de uluslararası işbirliği yaparak ortak hareket etme güdüsünü taşımaktadırlar. Bu nedenle çevre kirliliğini önleme çalışmaları sebebiyle ortak hareket etmek zorunda olan devletlerin çevre politikaları da aynı zamanda küresel barışa katkı sağlayacak şekilde gelişmektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Çevre Kirliliği, Küresel Barış

CONTRIBUTION OF ENVIRONMENTAL POLLUTION PREVENTION ACTIVITIES TO THE GLOBAL PEACE WITHIN THE SCOPE OF EU

Abstract

Activities against pollution prevention which is one of the leading common problems concern the world have been carried out more cautiously with each passing day. The environment pollution problem which came into existence together with the industrial revolution is tried to control with international common works. Within this context, the member states of the European Union (EU) act collectively against this serious problem, and sign various protocols and agreements. Against this problem which relates with our natural environment, the common living space of all people, governments are motivated to act collectively through international cooperation. For such reason, environmental policies of the governments which have to act collectively by reason of environmental pollution prevention develop as contribute to the global peace in the same time.

Keywords: European Union, Environmental Pollution, Global Peace

Giriş

Canlıların yaşamı boyunca ilişkilerini sürdürdüğü dış ortam olarak tanımlayabileceğimiz çevre; hava, su ve toprak gibi fiziki unsurlar ile, insan, hayvan, bitki ve diğer mikroorganizmalar gibi biyolojik unsurlardan oluşur.

Bilindiği üzere çevre sadece bölgesel değil, aynı zamanda küresel etkileri de olan bir alan olması sebebiyle, insanlığın ve dünyamızın geleceğini çok yakından ilgilendirmektedir. İklim değişikliği, ozon tabakasının incelmeye geçmesi, biyolojik çeşitliliğin azalması, ormanların tahrip edilmesi gibi küresel sorunlar, çevre ve insan sağlığını giderek daha fazla tehdit altına almaktadır. Çevre sorunlarının sadece bir ülke yada sınırlı bir bölgede kalmaması nedeniyle, sınır ötesi sorunlara uluslararası çözüm yolları arama eğilimi giderek artmıştır. Çevre sorunlarına karşı uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi, Maastricht Anlaşmasıyla AB ortak çevre politikasının temel hedefleri arasına dahil edilerek resmîyet kazanmış ve Birlik otuzdan fazla konvansiyona taraf olmuştur. Uluslararası işbirliği açısından AB, 1992 yılında yapılan Rio Zirvesi'nde kabul edilen İklim Değişikliği ve Biyolojik Çeşitliliğin Korunması sözleşmesi, ayrıca çölleşmeyi engellemek amacıyla hazırlanan anlaşmalar, Baltık denizinde çevrenin korunmasına ilişkin Helsinki Konvansiyonu, ozon tabakasına zarar veren gazların azaltılmasına yönelik Viyana sözleşmesi ve Montreal Protokolüne taraf olmuştur. Avrupa Birliği ve üye ülkeler çevre kirliliğini önleme ve küresel barışa katkı sağlama amacıyla küresel gelişme yardımlarının yarısından fazlasını karşılamakla birlikte, 1990 yılından bu yana bu yardımlar çevresel değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Örneğin Asya ve Latin Amerika'ya yapılan yardımların en az % 10'unu çevre için harcama zorunluluğu getirilmiştir. 1982 yılından bu yana gelişmekte olan ülkelerde çevreyi koruma amacıyla sivil toplum örgütleriyle ilgili çeşitli projelere de destek verilmektedir.

Birleşmiş Milletler Çevre Sözleşmesi'ne de taraf olan AB 1998 Nisan ayında Kyoto Protokolü'ne de imza atmıştır. Kyoto Protokolü, sanayileşmiş ülkelerin sera gazı emisyonlarını azaltma taahhütlerini daha da katı hale getirmekte ve bu azaltımın belirli zaman dilimleri içinde gerçekleşmesini öngörmektedir.

İnsan- doğa ilişkilerinin günümüzde ulaştığı nokta, insanlarda çevre bilincini oluşturarak çevre kirliliğine karşı önlemler alma zorunluluğunu doğurmuştur. Bilindiği üzere, dünyada yalnızca belli noktalarda ve belli bölgelerde bozulma ve yokolma ile karşılaşılmaz. Dünyanın tümü aynı çevrebilimsel koşullara bağlıdır. Bu nedenle, dünyanın tek bir geleceği vardır ve insanlar bu ortak geleceği birbirleriyle paylaşacaklardır. Geleneksel yaşam biçiminden çağdaş yaşam biçimine geçiş yaşanırken toplumsal bir

bütünleşme yaşanmaktadır. Bunun gerçekleşmesi için de uluslararası organizasyonlara ihtiyaç duyulmaktadır. Ulusal, bölgesel ve uluslararası gelişme süreçleri ekonomik, siyasal ve toplumsal karşılıklı bağımlılık son aşamada küreselleşmeyi gerektirmektedir. Bu bağlamda çevre kirliliği gibi ekolojik sorunlardaki uluslararası işbirliğinin ise, daha yapıcı ve kalıcı olduğu gözlenmektedir. Örneğin Akdeniz'in korunmasına ilişkin görüşmelerde Akdeniz'e kıyısı olan Güney Avrupa, Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz ülkeleri aralarındaki siyasal çekişme ve anlaşmazlıklara karşın Akdeniz'i korumak için biraraya gelmişlerdir. Artık kabul edildiği üzere çevre sorunları sınır tanımamaktadır. Çünkü bir ülke içinde ortaya çıkan çevre kirliliği ve sorunları doğal yollarla başka bir ülkeye kolaylıkla taşınabilmektedir. Sınırötesi çevre sorunları iki yada daha çok devletin çevre sorunlarının iç içe girmesidir. Zararlı olarak tanımlanan emisyonların hava-toprak ve su gibi doğal çevre araçlarıyla bir devlet sınırından diğerine veya diğerlerine taşınmasıdır.

Yukarıda genel hatlarıyla açıklamaya çalıştığımız bu çalışmayı yapmamızdaki amaç; tüm insanlığın ortak yaşam alanı olan dünyamızda, çevre bilincini güçlendirerek çevre kirliliğini önleme çalışmalarının küreselleşen dünyamız için, bir zorunluluk olduğunu vurgulamaktır. Bu bağlamda özellikle AB kapsamında somut adımlar atılarak daha entansif ve daha refah yaşam koşulları oluşturulmaya çalışılmaktadır. Belli kriterler tüm dünya çapında oluşturulduğu takdirde dünyamız hem daha yaşanabilir bir hale gelecek ve hem de küresel barışa katkı sağlayacaktır. Çünkü doğal paylaşım alanımız olan dünyada ve ortak çevrede yaşayan insanoğlunun çevre koruma bilincini geliştirerek küresel anlamda barış ortamı geliştirilebilir.

Dünyada Çevre Kirliliğini Önleme Çalışmaları

İnsanoğlu tarihsel süreç boyunca yaşadığı mekanı oluşturan doğadan çok yönlü yararlanmış ancak, özellikle 20. yy'dan itibaren çevre üzerindeki olumsuz etkisini algılayarak sorgulamaya başlamıştır. 19.yy.'ın ikinci yarısında tüm dünyada yaşanan sanayileşme hareketleri ve buna bağlı olarak yaşanan hızlı nüfus artışı, şehirleşme ve endüstrileşmeyle birlikte dünyada çevresel tahribat başgöstermiştir.

Doğal kaynak kullanımı ve tüketiminin hızlı ve bilinçsizce gerçekleşmesi gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın tüm dünya ülkelerinde çevre sorunları olgusunu ortaya çıkarmıştır. İnsanoğlunun doğal paylaşım alanı olan doğal çevrede gelişen sorunlar yalnızca endüstrileşmiş ülkelerin meselesi olmaktan çıkarak tüm dünyayı ilgilendiren özellikler kazanmışlardır. Bu nedenle dünya ülkelerinin gündeminde ekonomik ve politik sorunların yanı sıra 1970'li yıllar itibarıyla, en az ilk iki sorun kadar önemli olan çevre sorunları da gündeme girmiştir. Günümüzde dünya çapında çevre sorunları hem ekonomik ve hem de politik boyutlarıyla son derece önemli ve üzerinde dikkatle düşünülmesi gereken bir konudur.

Genel itibarıyla çevre kirliliği, çevreyi oluşturan hava, su, toprak gibi öğelerin belli bir zaman diliminde dış etkenler vasıtasıyla niteliğini değiştirerek kimyasal ve biyolojik bozulmalarla doğal özelliklerini kaybetmeleriyle ortaya çıkar. Bununla beraber insan aktivitesi sonucu çevreye verilen zararlar uzun zaman kendini yenileyebilmesi yeteneği sayesinde fark edilmemiş ve hatta çevrenin zamanla bu kirliliği yok edebileceği düşüncesi yaygınlaşmıştır. Ancak zaman içinde doğaya bırakılan atıkların giderek artması doğanın kendini yenileyebilme yeteneğinin çok üstüne çıktığından çevre hızla bozulmaya başlamıştır.(Kocataş, 1999:2)

Günümüzde dünya çapında etkili çevresel sorunlar; iklim değişiklikleri, ozon tabakasının incelmeye, tropik ormanların tahribi, hızlı nüfus artışı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan kaynak yetersizliği, tatlı su kaynaklarının kirlenmesi, biyolojik çeşitliliğin azalması, denizlerin kirliliği, asit yağmurları, çölleşme ve hızlı endüstrileşmenin neden olduğu kimyasal atık kirliliğidir. Uluslararası boyutta önem kazanan bu sorunlarla ilgili olarak dünya genelinde yapılan araştırmalarda özellikle; Rusya, Zambiya, Ukrayna, Peru, Çin ve Hindistan'da çevre kirliliğinin son derece önemli boyutlara ulaştığı tespit edilmiştir. Farklı bölgelerde yer alan bu ülkelerdeki çevresel kirlilik yaratan faktörler, hava hareketleri ile deniz ve okyanus bağlantılarıyla öncelikle yakın çevreleri olmak kaydıyla tüm dünyayı olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle çevre kirliliği küresel boyut kazanmakta ve çevre kirliliğini önleme çalışmaları ise, küresel barışı doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda çevre sorunlarındaki artış çevreyle ilgili uluslararası tedbirler alınması gerekliliğini de ortaya çıkarmıştır. Küresel boyut kazanan çevre kirliliğinin önlenmesi, çevrenin korunması, iyileştirilmesi, doğal kaynaklarla ilgili koruma ve kullanım esaslarının belirlenmesine yönelik uluslararası anlaşmalar dünya çapında önem kazanmıştır. Çünkü çevrenin korunması ve çevre kirliliği problemi kirliliğin kaynağı olan ülkeyle sınırlı kalmamakta, dünya üzerinde varolan diğer devletleri ve insanları da etkilemekte ve ilgilendirmektedir. Bunun doğal sonucu olarak da çevreyle ilgili uluslararası bir takım düzenlemelerin yapılması da zorunluluk olmuştur.

Bu konuyla ilgili çalışmaların ilki, 1913 yılında yapılmış olan Bern Konferansıdır. Bu konferansı 1923 yılında yapılmış olan Paris ve Londra Konferansları izlemiştir. 1965 yılında Birleşmiş Milletler (BM) danışma kurulları oluşturulmuş ve 1970 yılında ise, tabiatın korunması hakkında Avrupa konferansları düzenlenmiştir. Bu çalışmaların esasını ise, daha çok tabiatın ve kültür varlıklarının korunması oluşturmuştur. Uluslararası alanda çevre hakkının dile getirildiği ilk toplantı Stockholm' de yapılmış olan Birleşmiş Milletler Çevre ve İnsan Konferansı'dır. 1972 Stockholm Konferansı çevre sorunlarına yönelik politika oluşturulması

bakımından büyük bir öneme sahiptir. Yine bu konferansta alınan bir kararla 5 Haziran Dünya Çevre Günü olarak ilan edilmiştir. 1992 yılında Rio da Jenerio'da Birleşmiş Milletler Çevre Kalkınma Konferansı düzenlenerek 1972 Stockholm Konferansını teyit edici yeni bir deklarasyon yayınlanmıştır. Aynı çerçevede değerlendirileceği üzere 2002 yılında Johannesburg'da Birleşmiş Milletler Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi' de uluslararası çevre sorunlarıyla ilgili atılmış somut adımlardan biridir.

İnsanın sürekli ve dengeli kalkınmanın merkezinde olduğu ve doğayla uyum içerisinde sağlıklı ve verimli bir hayata hakkı olduğu, devletlerin kendi doğal kaynaklarını kullanma hakkına sahip olduğu ancak, faaliyetleriyle diğer ülkelere zarar vermeme sorumluluğu olduğu, dünyanın ekosisteminin korunması ve iyileştirilmesi amacıyla devletlerin global ortaklık ruhu içinde işbirliği yapması gerektiği, devletlerin etkili çevre mevzuatı oluşturması gerektiği, sınır ötesi veya global çevre sorunlarına işaret eden çevresel tedbirlerde mümkün olduğunca uluslararası oy birliğinin temel alınması ve başka devletlere zarar verecek ulusal çevre felaketleri ve olağanüstü durumlar halinde ilgili devletlerin derhal uyarılması gerektiği ifade edilmiştir. (BM Çevre Konferansı Raporu, 2003:129)

Dünya çapında yapılan çalışmalar ve alınan kararlar bizlere göstermektedir ki, çevre ortak paylaşım alanımızdır ve biyolojik çevremizi tehdit eden her olay tüm dünya insanlığını ilgilendirmelidir. Çevre koruma bilinci hem bireysel boyutta ve hem de devlet boyutunda geliştirilerek uluslararası kuruluşlarca desteklenmeli ve küreselleşen dünyamız geleceğe nesillere daha az kirlenmiş olarak bırakılmalıdır.

AB Çevre Kirliliğini Önleme Çalışmaları

Çevrenin sadece bölgesel değil, küresel etkilerinin de olması, insanlığın ve dünyamızın geleceğini çok yakından ilgilendirmesi, çevrenin korunması, kalitesinin yükseltilmesi, insan sağlığının korunması, doğal kaynakların akılcı ve dikkatli kullanılması hem bölgesel ve hem de küresel çevre problemleriyle ilgili olarak uluslararası düzeyde önlemlerin alınması hedefini doğurmuştur. Bu bağlamda AB belirlediği çevre politikalarıyla başta Avrupa Kıtası olmak üzere tüm dünyada etkisi hissedilen çalışmalarda bulunmaktadır. Üye ülkelerde farklı çevre politikalarının uygulanmasının yaratacağı bir takım ekonomik sıkıntıları önlemek, doğal yaşam koşullarının sağlıklı bir biçimde devam ettirilerek ve geliştirilerek yaşam kalitesinin daha da yükseltilmesi ve ayrıca çevre kirlenmesinin siyasal sınır tanımamasıyla en azından üye ülkeler arasında çevresel kirlilikle ilgili problemleri minimuma indirmek amacıyla ortak bir çevre politikası oluşturulmuştur. 1972 yılında Stockholm'de yapılan konferansın ardından 1973- 1977 yıllarını kapsayan 1. Çevre Eylem Planı, 1978- 1982 yıllarını kapsayan 2. Çevre Eylem Planı, 1982- 1986 yıllarını kapsayan 3. Çevre Eylem Planı, 1987- 1992 yıllarını kapsayan 4. Çevre Eylem Planı programlarında doğal kaynakların korunmasında küresel ve bütüncü bir strateji uygulaması öngörülmüştür. Bu bağlamda 1985 yılında Çevresel Etki Değerlendirilmesi (ÇED) prosedürünün hazırlanması da ele alınmıştır. 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması da AB'nin bütüncü yaklaşımını açısından oldukça önemlidir. Bu anlaşmayla ekonomik büyümenin çevreyle uyum içinde gerçekleşmesi gerekliliği vurgulanmıştır. 1993 yılında yürürlüğe giren 5. Çevre Eylem Planı programıyla Birliğin gelecek 10 yıllık hedefleri belirlenerek sürdürülebilir kalkınma ve sorumluluğun paylaşılması ilkeleri üzerinde durulmuştur. 1997 Amsterdam ve 2000 Nice Anlaşmalarıyla da özellikle Birliğin genişleme sonrası verimli işleyişini sürdürebileceği çevre koruma çalışmalarının önemi 2000 yılında yapılmış olan Lizbon Zirvesinde vurgulanmıştır. 2001- 2010 dönemini kapsayan 6. Çevre Eylem Programıyla ise, Birlik iklim değişikliği, doğal ve biyolojik çeşitlilik, çevre ve sağlık ile doğal kaynaklar ve atıklar konusunda hedeflerini belirlemiştir. 2001 yılında gerçekleşen Göteborg Zirvesinde çevresel kirliliği önleme çalışmalarıyla ilgili hedefler teyit edilerek ekonomik ve sosyal kalkınmayı öngören çevreci teknolojilerin geliştirilmesi üzerinde durulmuştur. Çevrenin korunması ve kollanması, doğanın ve doğal kaynakların ekolojik dengeye zarar verecek şekilde işletilmesinden sakınılması, insan sağlığının korunması, kent planlaması ve toprak kullanımında çevresel etkilerin daha fazla dikkate alınması ve topluluğun dışındaki devletler, özellikle de uluslararası örgütlerle küresel çevre problemlerine ortak çözümler aranması (Budak, 2000:38) gibi hedefleri olan AB, küresel barışı koruyucu ve katkı sağlayıcı politikasıyla dünya geleceği açısından oldukça etkili ve önemli bir rol oynamaktadır. Şehirleşme ve endüstriyel gelişmeyle birlikte Birlik içinde biyoçeşitliliği tehdit eden ve Avrupa ekosistemlerinin çeşitli türlerini baskı altında bırakmamak amacıyla çeşitli önlemler almak, hava ve su kalitesinin korunmasını sağlamak, ormanların korunması, atık yönetimi ve endüstriyel kirlilik kontrolü ile risk yönetimi, kimyasallar, radyasyondan korunma, iklim değişikliği ve gürültü kirliliği konularında çevresel düzenlemeler yaparak bunları son derece disiplinli bir şekilde uygulayan AB, dünyaya örnek teşkil edecek çalışmalarıyla küresel barışa da hizmet etmektedir. BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne taraf olan AB 1998 yılı Nisan ayında Kyoto Protokolüne de imza atmıştır. Fosil yakıt tüketimi sonucu özellikle atmosfere salınan gazların neden olduğu sera etkisi ve yeryüzündeki sıcaklık artışının, önlem alınmaması durumunda dünyamızın geleceğini tehlikeye atacağı görüşünün ortaya çıkmasına ve benimsenmesine neden olmuş ve fosil yakıt tüketiminin sınırlandırılması amacıyla yerel, ulusal veya uluslararası çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Bu girişimlerin en önemlisi ve etkili ise Kyoto Protokolüdür. (Akova, 2008:196) Özellikle sanayileşmiş ülkelerin sera gazı emisyonlarını azaltma taahhütlerini daha da azaltmayı öngören Kyoto Protokolü için belirlenen ilk zaman dilimi 2008- 2012 yılları arasını kapsayan dönemdir. Tüm dünyayı tehdit eden küresel ısınmayla mücadele

için sera gazı emisyonlarının azaltılmasını amacını taşıyan protokol, AB ile birlikte 117 ülke tarafından ortak amaca hizmet etmektedir. Bunlara ek olarak bir AB kurumu olan Avrupa Çevre Ajansı (AÇA) da çevre politikalarını geliştirme, bilinçlendirerek benimseme, uygulama ve değerlendirme aşamalarında etkin bir kurumdur. Sadece AB ülkelerine değil, üye olmayan ülkelere de açık olan bu kuruluş çevreyi iyileştirme, çevreyle ilgili hususları ekonomik politikalara entegre etme ve sürdürülebilirliğe doğru ilerleme konularında bilgilendirilmiş kararlar vermeye yardımcı olmaktadır. (<http://publications.eu.int>)

Avrupa Birliği çevre kirliliğini önleme çalışmalarında; Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) gibi uluslararası kuruluşlarla işbirliği içinde de daha yaşanabilir ve daha az kirlenmiş bir dünya için geniş bir yelpazede faaliyetlerini sürdürmektedir.

Türkiye’de Çevre Kirliliğini Önleme Çalışmaları

1950’li yıllar itibarıyla Türkiye’de yaşanan hızlı sanayileşme hareketleri; kırdan kente göç ve plansız şehirleşme gibi pek çok sorunla birlikte çevre kirliliği olgusunu da beraberinde getirmiştir. Bu dönemde hızla artan nüfus potansiyeli, plansız sanayileşme ve yanlış arazi kullanımları, çarpık kentleşme, verimi arttırmak amacıyla gereğinden fazla kullanılan tarım ilaçları ülkemizde ciddi çevre sorunlarına yol açmış ve böylece hava, toprak ve sularımız büyük ölçüde kirlenerek canlılar için ciddi tehdit unsuru olmuştur. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler ekonomilerinin temelini oluşturan tarım ve tarıma dayalı sanayi tesislerinin varlıklarını arttırmaya çabalarırken, diğer taraftan gerekli önlemler alınmaması ve halkın yeterince bilinçli olmaması sebebiyle büyük çevre sorunlarıyla karşılaşmaktadırlar.

Sanayileşme hareketlerinin başladığı dönemde en fazla göç alan şehirlerimizden olan İstanbul’da Haliç’in kirlenmeye başlaması, daha sonra Başkent’te gözlenen hava kirliliği, İzmir ve İzmit gibi önemli uluslararası ticaret limanlarımızda yaşanan kirlilikler, Gökova- Aliağa gibi termik santrallerin yarattığı çevresel sorunlar ülkemizde de çevre kirliliğini önleme çalışmalarını başlatan tetikleyici unsurlar olmuştur.

İnsanoğlunun doğasında varolan ve ihtiyaçları paralelinde sürekli artan tüketim, endüstriyel gelişme ve sanayileşme süreci çevre kirliliğini giderek artan şekilde önemli kılmaktadır. Türkiye’de çevre kirliliğini önleme amaçlı ilk etkin çalışmalar 1960’lı yıllarda başlamıştır. Devletin bu konuyla ilgilenmeye başlamasının en önemli göstergesi ise, 1972 yılında Stockholm’de yapılmış olan Birleşmiş Milletler Çevre ve İnsan Konferansı’na katılmış olmasıdır. Daha sonra 3. Beş Yıllık Kalkınma Planında (1973-1977) ‘Çevrenin Korunmasına İlişkin Tedbirler’ alınması hükmü bu konuyu daha da somutlaştırmıştır.(Çevre Bakanlığı raporlar, 2000:21) Ayrıca yine bu dönemde Çevre Sorunları Özel İhtisas Komisyonu da oluşturulmuştur. (Arat, 2000:167) 1972- 1977 yılları Türkiye’de çevre politikası geliştirilmesinin kurumsal yönden yeniden yapılandırma gerekliliğinin anlaşıldığı yıllardır. (Altunbaş, 2003-2004:115) Bu durumu destekler nitelikte 1978’de Çevre Müsteşarlığı, 1991’de de Çevre Bakanlığı kurulmuştur. Sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı, Milli Parklar Kanunu ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunlarının yürürlüğe girmesi de devletin bu konudaki hassasiyetini göstermektedir. Bununla birlikte Özel Çevre Koruma Kurumu ve Yüksek Çevre Koruma Kurulu gibi kuruluşlar ve Tarım- Orman – Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlıkları gibi kamu kurumları çevreye ilişkin koruma çalışmalarını yürütmektedirler. 1992 gerçekleştirilen Rio Zirvesinde alınan kararlar ile sürdürülebilir kalkınmayı çevresel etkileri göz önünde tutarak ele alma hedefi, 1990- 1994 dönemini kapsayan 6. Beş Yıllık Kalkınma Planında benimsenmeye başlanmıştır. Bu yaklaşım ülkemizde doğal kaynakların yönetimini sağlamak ve gelecek kuşaklara insana yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakma planının da temel ilkelerini oluşturmaktadır. Takip eden dönemlerde 7. ve 8. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında da(1996-2000 ve 2001-2005), ülkemizde çevre kirliliğini önleme çalışmalarına gösterilen hassasiyet devam etmekte, ekonomik ve toplumsal politikalarla çevre politikalarını uyumlaştırarak uluslararası anlaşmalarla bağlılığı, toplumsal uzlaşma ve kitlesel katılımları desteklemeyi ilke edinmekte, değerlerin ve eylemlerin rehabilitasyonu ile toplumsal, kurumsal ve hukuksal yapılarda reform öngörülmektedir (DTP, 2000:234) 8. beş yıllık kalkınma planı kapsamında 01.05.2003 tarihinde alınan bir kararla Çevre ve Orman Bakanlığı’nın kurulmuş olması da, Türkiye’nin çevre ve çevreye karşı olumlu ve ileriye dönük yapıcı tavrını ortaya koyan önemli göstergelerdendir.

Dünya’da Çevre Yönetim Sistemleri’yle ilgili ilk standart 1992’de İngiltere Standartlar Enstitüsü tarafından çıkarılan BS7750 standardıdır. (www.iso.org) BS7750 aynı zamanda AB’ye üye olan ülkelerde uygulanan çevre yönetim standardı EMAS’ın da temelini oluşturmaktadır. EMAS Avrupa Birliği Eko - Yönetim ve Teknik programıdır.(www.tr.sgs.com/tr/emas) Bu programı kapsayan standartlardan en önemlisi ve dünya çapında kabul edilene ISO 14001 standardıdır. Bu Uluslararası Standartlar Örgütü (ISO) tarafından 1996’da uygulanmaya konulmuştur.

Türkiye’de de devlet öncelikle kendi üretim alanlarında çevreyi korumaya yönelik tedbirler alarak özel sektöre de örnek teşkil etmiştir. Bu çerçevede genel kabul görmüş uluslararası teknik standartlar da (çevre ve sağlık koruma, güvenlik standartları vb.) Türk Standartlar Enstitüsü (TSE) tarafından kabul edilmiştir. Özellikle Çevre Yönetim Sistemleri konulu standartlar ‘kuruluşa ait çevre yönetiminin sistemin

uygulanabilmesi için gerekli kuruluş yapısının sorumluluk, usul ve işlemleri uygulamak için gerekli belge ve kaynakların bütünü' (www.tse.org.tr) şeklinde tanımlanmıştır.

Bunlara ek olarak Türkiye uluslararası boyutta yaklaşık 50 anlaşma ve protokole imza atarak taraf olmuştur. Bunların en önemlisi ve en yenisi ise, 2 Haziran 2008 tarihli Bakanlar Kurulu Toplantısı'nda alınan bir kararla, Kyoto Protokolünü imzalamış olmamızdır. Türkiye protokolü imzalamış olmasına rağmen çeşitli alt yapı hizmetlerinin sağlanabilmesi amacıyla 2008- 2012 döneminden muaf tutulmuştur. Çeşitli hazırlıkların tamamlanmasıyla 2012 yılı itibarıyla protokol şartları ülkemizde de uygulanacaktır. Küresel kuraklığa karşı koymak amacıyla sera gazı emisyonlarını azaltmayı hedefleyen protokol hem Türkiye ve hem de dünya devletleri açısından son derece önemli ve titizlikle uygulanması gereken bir anlaşmadır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler açısından son derece zor şartlar var olsa da bu protokol kuralları dünya geleceği ve gelecek nesillere sağlıklı ve daha temiz bir dünya bırakabilmek amacıyla uygulanmalıdır.

Genel olarak bakıldığında Türkiye'de çevre kirliliğini önleme çalışmalarının yaklaşık 45 yıllık bir geçmişe sahip olduğu görülmektedir. Ancak bilindiği üzere devlet her ne kadar katı kurullarla özellikle endüstriyel atıkları minimuma indirmeye çalışsa da çevreyi korumada asıl görev bireylere düşmektedir. İlköğretimden itibaren çevre koruma bilincinin geliştirilmesi, sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları, yerel yönetimlerin ve üniversitelerin çeşitli konferanslarla halkı yönlendirmeleri ayrıca, yazılı ve görsel basının bu konuda daha aktif rol oynayarak birey ve topluluk bazında eğitici aktiviteler yapması son derece etkili ve gerekli çalışmalardır.

Sonuç ve Öneriler

Büyük bir hızla endüstrileşen, teknolojik gelişmelerle paralel her geçen gün daha da küreselleşen dünyamız çevresel sorunları da beraberinde getirmektedir. Ekolojinin bozulması, iklim değişimi, hava-su-toprak gibi doğal unsurların kirlenmesi, orman alanlarının yok olması, biyolojik çeşitlilikte kayıpların yaşanması ve hammadde kaynaklarının büyük bir hızla tükenmesi dünya üzerinde yaşayan her bir insanı hem sosyal ve hem de ekonomik bakımdan çok yönlü ilgilendirmektedir. Çevre sorunlarının siyasal sınırlarla kısıtlanamaması, çözüm için de siyasal sınırların ortadan kalkması düşüncesini doğurmaktadır. Çevresel sorunların birbirini tetikler halde olması, günümüzde evrensel bir boyut kazanmış ve insanlığın ortak geleceğini tehdit eder hale gelmiştir. Bu nedenle sorunlarla mücadelede de uluslararası iş birliği bir zorunluluktur.

İnsanoğlu bir taraftan sanayileşmeyi ve teknolojik imkanların daha fazla kullanılmasını amaçlarken, diğer taraftan da içinde yaşadığı doğal çevrenin ekolojik dengesini korumak zorundadır. Ortak paylaşım alanımız olan dünyanın, kullanılan kimyasallar vasıtasıyla kirlenmesinin önlenmesi için uluslararası boyutta belli kıstaslar çerçevesinde hareket edilmesi gerekliliği kaçınılmaz bir sonuçtur. Bu nedenle çevre kirliliğini önleme çalışmaları doğu- batı veya kuzey- güney ayrımı yapılmaksızın tüm devletleri kapsayacak şekilde yapılmalıdır. Ortak amaç doğrultusunda ortak hedefleri yakalama çabası, dünya üzerinde küresel barış zemininde gerçekleşebilecektir. Bu sebeple çevre kirliliğini önleme çalışmalarının küresel barışa katkısı da inkar edilemez bir gerçektir.

Kaynakça

- Akova, İsmet (2008).Yenilenebilir Enerji Kaynakları, Ankara
- Altunbaş, Derya (2003-2004). Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma Ekseninde Türkiye'deki Kurumsal Değişimlere Bir Bakış, Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt 1, sayı 1-2,s 103-118 Çanakkale.
- Arat, Zeynep (2000). 'Çevre Koruma Hareketinin Tarihsel Gelişimi' Türkiye'de Çevrenin ve Çevreyi Korumanın Tarihi Sempozyumu, İstanbul
- Budak, Sevim (2000). Avrupa Birliği ve Çevre Politikası, İstanbul
- BM Çevre Konferansı Raporu (2003)
- Çevre Bakanlığı Raporlar (2000)..Ankara
- DTP(2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara
- Kocataş, Ahmet (1999). Ekoloji ve Çevre Biyolojisi, İzmir
- www.iso.org Erişim Tarihi 16 Haziran 2008
- http://publications.eu.int Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2008
- www.tr.sgs.com/tr/emas Erişim Tarihi: 25 Haziran 2008
- www.tse.org.tr Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2008

GLOBAL BARIŞI TEHDİT EDEN BİR UNSUR, KÜRESEL ISINMA VE ÇEVRE VERGİLERİNİN ARTAN ÖNEMİ

Yrd.Doç.Dr. Tülin CANBAY
tcanbay@hotmail.com
Celal Bayar Ün.v. İ.İ.B.F. Maliye Bl.

Özet

Globalleşen dünyada barışın sağlanmasının yolu global barıştan geçmekte. Ancak, gelecekte global barışı tehdit edebilecek önemli bir risk faktörü bulunmaktadır; Küresel ısınma. Global iklim değişiklikleri sonucunda oluşacak su kıtlığı ve kuraklık sonucu belirli bölgelerin insan yerleşimine uygun bir yer olmaktan çıkması kıtasal göçleri, özellikle su ve doğal kaynak savaşlarını gündeme getirebilir. Toplam 46 ülke ve 2,7 milyar kişi, bugün, küresel ısınma yüzünden, silahlı çatışmalar ve savaşlarla alt üst olma riski altında. Bunlara ilave olarak, 56 ülke ve 1,2 milyar insan daha siyasi istikrarsızlık tehlikesiyle karşı karşıya. Barış grubu International Alert'in (Uluslararası Uyarı) hazırladığı "Bir Çatışma İklimi" (A Climate of Conflict) isimli raporda yer alan bu önemli uyarı insanoğlunun doğayı kullanırken, yarattığı tahribat ve doğal sermaye stoklarındaki aşındırma karşısında hızla önlem alması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Global barışı tehdit eden ve global nitelikte dışsallıklara yol açan küresel ısınma sorunun çözümünde bireysel, yerel ya da ulusal düzeydeki çabalar, yetersiz kalmaya mahkumdur. Sorunun çözümü global ölçekte, uluslararası işbirliğini gerektirmektedir. Global ölçekte iklim değişikliği problemine yönelik olarak kullanılabilir pek çok politika aracı bulunmaktadır. Bunlardan birisi de mali bir araç olan çevre vergileridir. Bu çalışmada, gezegenimizin bize sunduğu kaynakların müsrifçe tüketilmesi ve tahrip edilmesinin global maliyeti olarak bizi bekleyen iklim savaşları tehdidinin hiç de uzak olmadığına dikkat çekilerek, üretim ve tüketim tercihlerinde çevre lehine bir fark yaratmayı amaçlayan çevre vergilerinin bu konudaki etkinliği, global kamusal mal perspektifinden analiz edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Global Kamusal Mallar, Global Barış, Küresel Isınma, İklim Savaşları, Çevre Vergileri,

FACTOR THAT THREATENS GLOBAL PEACE, GLOBAL WARMING AND INCREASED IMPORTANCE OF ENVIRONMENTAL TAXES

Abstract

The way of providing peace in globalized world is pass away from the peace. However there is a risk factor which will able to be threatened the global peace in the future; is global warming. Water scarcity which will be occurring from the result of climate changing and some regions becomes unsuitable for human settlement because of drought, continental migrations; especially it can emerge water and natural sources wars in to the agenda. Today, total 46 country and 2.7 billion people under the risk of turning tops of armed fights and wars because of global warming. Added this 56 country and 1.2 billion people are face to face with political instability danger. This important warning which is replacing in the report prepared by Peace Group International Alert, called as A-Climate Conflict Report is suggesting to take measurement quickly against the depreciation in natural -capital -stocks and destructions when humans are using nature.

The solution of global warming problem which is threatening the global peace and causing the externalities in global quality, individual, local or national level efforts have to be condemned at insufficient. There are lots of political instruments can be used for climate changing problem in global scale. One of whom can used also for fiscal instrument, is environment taxes. In this study it is tried to analyze environment taxes efficiency which is aiming to make difference for production and consumption preferences in favor of environment in this issue, by taking attention climate wars threatening not very far away from us as global cost of consuming wastefully and instigating the sources our planet presents us, through from global public good perspective.

Keywords: Global Public Goods, Global Peace, Global Warming, Climate Wars, Environment Taxes

Giriş

Biyolojik çeşitliliğin azalması, doğal kaynakların tükenmesi, ormanların tahribatı, hava kirliliği gibi **çevresel sorunlar** günümüzde tüm dünyayı ve insanlığı etkileyen küresel sorunlar halini almıştır. Tarihsel gelişimde oluşumu ve etkileri itibarıyla yerel veya bölgesel ölçekte görülen bu sorunlar yine yerel veya bölgesel ölçekte kontrol altına alınabilmişti. Örneğin; Kuzey Mezopotamya bereketli hilalindeki toprak kaynakları sulamanın etkileri sonucu tuzlanıp verimsizleştğinde ortaya çıkan hasar Sümer uygarlığıyla sınırlı kalmıştı. Ancak, 20. yy.ın ikinci yarısından itibaren başdöndürücü bir hıza kavuşan ve küreselleşen bu oluşumlar yerel ya da bölgesel ölçekte kontrol altına alınabilme imkanının dışına çıkmıştır. Globalleşen bu

sorunlara global ölçekte çözüm bulmak gerekmektedir. Çünkü global kamusal bir mal olan çevre sorunlarının çözümü bütün insanların ve ülkelerin ortak hareket etmesini gerektirmektedir.

Çevre global malının temel özelliği tüketimde rekabet ve dışlamanın olmamasıdır. BM Gelişme Programı'nın küresel kamusal mal tanımında iki kriter öne çıkmaktadır. Birincisi, bu malların toplumsal oluşu, tüketiminde rekabetin bulunmaması ve faydasından kimsenin hariç tutulmaması özellikleridir ki bunlar, kamusal malların temel belirleyicileridir. İkinci kriter ise faydalarının tüm ülkeleri, insanları, bugünkü ve gelecek nesilleri içine alacak şekilde "evrensel benzeri" (quaiseuniversal) özellik taşımasıdır. (World Bank , 2000). Örneğin global düzeyde sürdürülebilir ve kaliteli bir çevrenin varlığının sağlanması halinde herkes bu durumun ortaya çıkardığı faydadan yararlanır. Ancak , global çevre malının , çevre sorunlarını tetikleyecek veya arttıracak nitelikte sunulması / tüketilmesi kamusal kötüler (public bads) olarak adlandırılan savaş, şiddet, ekonomik kriz, terörizm, gelir dağılımında eşitsizlik, yoksulluk, çevre kirliliği gibi global sonuçların ortaya çıkmasına yol açabilir.

Global çevre sorunlarının en önemlilerinden biri olan küresel ısınma, bu alanda çalışan biliminsanlarının ortaya koyduğu bir gerçek ve global barışı tehdit eden bir risk unsuru olarak önümüzde durmaktadır. Her ne kadar şu anda bu önemli tehditin etkilerini çok fazla hissetmeden ya da görmezden gelerek yaşıyorsak da, çok uzak olamayan bir gelecekte çocuklarımızın ya da torunlarımızın yaşayacağı zamanlarda bu sorunların nasıl evrilebileceğini öngörerek, zaman kaybetmeden gelecek yaşantımızı bu riskten uzak tutmak için önlem almak zorundayız.

Bu risk karşısında kullanılabilir çeşitli politika araçları bulunmaktadır. Bu araçlar içinde çevre vergileri gittikçe artan bir önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle bu global ekolojik kriz karşısında, sanayileşmiş ülkelerde piyasa ekonomisinin çevre sorunlarını çözmede yetersiz kaldığının görülmesi üzerine, kamu ekonomisinde çevre politikalarına gerçek ve ciddi anlamda ağırlık verilmeye ve mali bir araç olan çevre vergileri üretim ve tüketim tercihlerinde çevre lehine bir fark yaratmak amacıyla kullanmaya başlamışlardır.

Bu çalışmada küresel ısınmanın global barışı tehdit eden bir risk unsuru olarak tüm insanlığın geleceğini nasıl tehdit ettiği ortaya konulduktan sonra çevre vergilerinin bu alandaki rolü ve önemi üzerinde durulacaktır.

Küresel Isınma Ve Tehlikeli İklim Değişiklikleri

Başta fosil yakıt kullanımı olmak üzere, sanayileşme, enerji üretimi, ormanların yok olması ve diğer insan aktiviteleri sonucunda ortaya çıkan **küresel ısınma ve iklim değişikliği**, dünyayı tehdit eden en büyük çevre sorunlarından birisi olmuştur. Bu sorun, ekonomik büyüme ve nüfus artışı ile giderek daha da büyümektedir.

Küresel ısınma, insanların çeşitli faaliyetleri sonucunda sera gazlarının atmosferde yoğun bir şekilde artması sonucunda, yeryüzüne yakın atmosfer tabakaları ile yeryüzü sıcaklığının yapay olarak yükselmesi sürecidir. Küresel İklim değişimi ise , Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nde şu şekilde tanımlanmıştır: *karşılaştırılabilir bir zaman periyodunda gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak, doğrudan ya da dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan etkinlikleri sonucunda iklimde oluşan bir değişikliktir* (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2005:3).

Dolayısıyla hem küresel ısınma hem de iklim değişimi tanımında öne çıkan ortak bir unsur dikkati çekmektedir: **İnsan faaliyetleri**. Özellikle 80'li yılların ortasından itibaren, insan faaliyetlerinin tahribatı, dünyanın kendini yenileyebilme hızını aşmış durumdadır.

İnsanların çeşitli faaliyetlerinin küresel ısınmaya katkısı şöyledir (<http://kureselhayat>) :

- Enerji kullanımı %49,
- Endüstrileşme %24,
- Ormansızlaşma %14,
- Tarım %13'tür

Nitekim, 1995 yılında Birleşmiş Milletler tarafından bir araya getirilen 2000'den fazla bilim adamı ve politika uzmanının katıldığı IPCC'de (Hükümetlerarası İklim Degisikligi Paneli -Intergovernmental Panel on Climate Change), insan faaliyetlerinin dünyanın ısınmasına neden olduğu ve hava kirliliği yönelimlerine bağlı olarak 2100 yılı itibarıyla 1-3.5 ° C 'lik bir ısı artışının söz konusu olacağı sonucuna ulaşılmıştır (Bright,1997:123). Birleşmiş Milletler'in Şubat 2007'de yayınladığı " Küresel Isınma Raporu"nda da, küresel ısınmadan %90 insanların sorumlu olduğuna yer verilmiştir (BM, 2007). insanoğlunun faaliyetleri sanayileşme ile birlikte seragazlarının (GreenHouseGase-GHG) atmosfer içindeki emisyonlarının önemli oranda artmasına neden olmuştur. Sera gazları, güneşten gelen ışın enerjisinin, katı yeryüzüne çarptıktan sonra atmosferin üst katmanlarına kadar yükselmesini engelleyen, yeryüzüne yakın atmosfer tabakalarının ve katı yeryüzünün soğumasını önleyen gazlardır (Çepel, 2003:126).

İklim değişikliğine neden olan başlıca altı tane seragazı vardır. Bunların içinde en önemlisi CO2 gazıdır ve toplam seragazı miktarı içindeki payı % 80 civarındadır. Diğer seragazları ise büyüklük sırasına

göre Metan (CH₄), Azotoksit (N₂O), Hidroflorokarbon (HFC), Perflorokarbon (PFC) ve KükürtHekzaFlorid (SF₆) olarak sıralanabilir. CO₂ gazı salımı ise, çok önemli oranda ekonominin her sektöründe kullanılan fosil yakıtların (kömür, petrol, doğal gaz) yakılması sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle enerji politikaları ve çevre ilişkisi, seragazi salımlarının azaltılması açısından büyük önem arz etmektedir. (Karakaya Özçağ,2003:3)

19.yy'ın ortalarından itibaren yapılan gözlemler ve tutulan kayıtlar, ortalama küresel sıcaklığın son 150 yılda 0.5-0.8 ° C arttığını ortaya koymaktadır. 1990 yılından 2100 yılına kadar global anlamda yeryüzeyinin ortalama ısı değerinin 1.4 – 5.8 ° C artış göstereceği tahmin edilmektedir. IPCC(Intergovernmental Panel On Climate Change)'nin* 2001 yılında yayımlanan üçüncü değerlendirme raporunda 2100 yılına kadar dünyamızdaki ortalama sıcaklığın 1,4 - 5,8 ° C arasında artacağı belirtilmektedir. Bu artışın 1990-2025 yılları arasında 0,4-1,1° C, 1990-2050 yılları arasında 0,8-2,6 ° C civarında seyredeceği kurgulanmaktadır (IPCC, 2001).

Dünyanın ısısındaki bu küçük artışlar, boyutundan daha büyük ve ciddi sonuçlara yol açabilecek niteliktedir. Dünyanın her yerinde henüz tam anlamıyla yaşanmamış olsa da, küresel ısınma ekonomik, ekolojik ve sosyolojik sorunları beraberinde getirecektir. Önümüzdeki dönemlerde dünyanın bazı bölgelerinde aşırı kuraklıklar veya sel felaketlerinin yaşanması, biyoçeşitliliğin azalması, bazı hayvan ve bitki türlerinin yok olması, tarımsal üretimde yaşanacak düşüşün yanı sıra yoksulluk ve salgın hastalık riskinin artması bu ısınmanın beklenen sonuçları arasındadır.

Gelecek İçin Beklentiler

Yıllar	Kyoto Protokolü uygulama başlangıcı		Sera gazlarının 1990 seviyesinin altında % 5 azaltılması süre sonu		Binyıl gelişme hedefleri için süre sonu		
	2006	2008	2012	2015	2040	2048	2050
Dünya nüfusu	6.5 milyar				Arktik buzulların erimesi	Tüm yabani deniz ürün stokunun yok olması	Dünya nüfusu 9.4 milyar

Kaynak: INTOSAI Working Group on Environmental Auditing, tabminler 2006 araştırmasına göre dir.

Gelecek için öngörülen bu beklentiler 1997 tarihli Kyoto Protokolünün sera gazlarının gelişmiş ülkeler tarafından ortalama %5 oranında indirgenmesi koşulu halinde bile ciddi sonuçları engelleyememektedir. Sanayi öncesi döneme ait 280 ppm'lik değer, bugün 385 ppm'ye ulaşmış durumda ve her yıl 2 ppm artmaya devam etmektedir. IPCC tarafından yayınlanan raporda, geri dönüşümsüz iklim felaketlerine yol açacak üst sınır ise 560 ppm civarındadır. Bilim adamlarının en iyimser tahminlerine göre; atmosferdeki CO₂ yoğunluğunun güvenli bir seviyede sabit tutulabilmesi için, mevcut karbon emisyonlarının %60-80 civarında düşürülmesi gerekmektedir (IPCC,2007)

Küresel çevre sorunlarının başında gelen iklim değişikliğinin, insan etkisiyle elli yıl gibi çok kısa bir süreçte ortaya çıkma ihtimali, olayın kaygı uyandıran yönünü oluşturmaktadır (Kışlalıoğlu Berkes, 2003:67). Atmosferde sera gazlarının birikmesi sonucu dünyanın ortalama sıcaklığının çok yakında sanayi öncesi dönemlerin 2° C (3.6° F) üstüne çıkıp kritik eşiği aşacağı artık kesindir. Biliminsanları bu düzeyde bir iklim değişikliğinin dünyanın ekosistemleri üzerinde korkunç etkileri olacağına inanıyor. Artık mesele ciddi bir iklim değişikliği olup olmayacağı değil, büyüklüğünün ne kadar olacağıdır. (Byers, Snowe, Carr et. all, 2005:3).

Küresel Isınma Kaynaklı Global Barış Tehditi: İklim Savaşları

Merkezi Londra'da bulunan **International Alert** grubunun hazırladığı raporda, yaklaşık 2,7 milyar insanın yaşadığı 46 ülkenin iklim değişim nedeniyle yüksek oranda çatışma riski altında bulunduğu, diğer 56 ülkede ise siyasi istikrarsızlık ve kargaşa riskinin söz konusu olduğu ve uluslararası arenada 2020'ye kadar iklim değişimiyle doğrudan ilgili çatışmalar çıkacağı öngörülmektedir. Tehlike listesinin başında ise Bangladeş, Orta Doğu ve Latin Amerika ülkeleri yer almaktadır.

Benzer tehlike uyarısı Şubat 2004'de Pentagon tarafından hazırlanan raporda da bulunmaktadır. Bu raporda yer alan iklim değişim kaynaklı çatışma senaryosu tablo 1'de verilmektedir. Pentagon gittikçe azalan gıda, su ve enerji kaynaklarını savunmak amacıyla ülkeler nükleer tehdit yarattıkça, iklim

* 1988 yılında Birleşmiş Milletler Çevre Programı ve Dünya Meteoroloji Örgütü'nün desteğiyle "Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC)" oluşturulmuştur. Panel, insan kaynaklı iklim değişikliği riskinin anlaşılması konusuna ilişkin bilimsel, teknik ve sosyo-ekonomik bilgilerin değerlendirilmesi amacına yöneliktir ve 1990, 1996 ve 2001 yıllarında üç tane geniş çaplı değerlendirme raporu yayınlamıştır. En son raporu 2007'de yayınlamıştır. Bu değerlendirme raporlarının yanında, özel raporlar da hazırlamakta ve teknik çalışmalar da yapmaktadır.

değişikliğinin dünyayı anarşiye sürükleyebileceğine dikkatleri çeken bir rapor hazırlamıştır. Raporunda; yeterli hazırlık yapılmazsa, doğal çevrenin insanları taşıma kapasitesinin önemli ölçüde düşebileceği ifade edilmiştir. Başka bir ifadeyle, 8200 yıl önce kıtlık, hastalık ve toplu göçlere neden olan ani iklim değişikliği, yakın gelecekte yeniden tekrarlanabilecektir (Nierenberg-Halweil,2005:86)

Tablo:1 İklim Değişiminden Kaynaklanan Çatışma Senaryosu

	Avrupa	Asya	Birleşik Devletler
2010-2020	<p>2012: Sert kuraklık ve soğuk İskandinavyalı halkları güneye doğru AB'den çekilmeye zorlar.</p> <p>2015: Gıda ve su arzı nedeniyle AB içinde çatışma ve gergin diplomatik ilişkiler .</p> <p>2018:Rusya AB'ye katılır ve enerji kaynaklarını AB'nin kullanımına açar.</p> <p>2020: Hollanda ve Almanya gibi kuzey ülkelerinden İspanya ve İtalya'ya doğru göç başlar.</p>	<p>2010: Burma'ya doğru kitle göçü meydana geldiği gibi, Bangladeş, Hindistan ve Çin'de sınır anlaşmazlıkları ve çatışma.</p> <p>2012: Bölgesel çatışma ihtimali Japonya'yı silahlı kuvvetlerini olası müdahaleler için alarm haline geçirecek.</p> <p>2015: Siberya ve Sakhalin enerji kaynakları için Japonya ve Rusya arasında stratejik anlaşma.</p> <p>2018: Çin petrol boru hatlarını teröristlerden ve hırsızlardan korumak için Kazakistan'ı işgal eder.</p>	<p>2010: Su nedeniyle gerilimin arttığı Kanada ve Meksika arasında uyuşmazlık.</p> <p>2012: Karayip adalarından Meksika ve güneydoğu ABD'ye mülteci akını başlar.</p> <p>2015: Avrupa'dan ABD'ye mülteci akını (çoğunlukla varlıklı kesim)</p> <p>2016: Balıkçılık hakları konusunda Avrupalı ülkelerle çatışma.</p> <p>2018: Kuzey Amerika'yı güvenliğe almak için ABD , Meksika ve Kanada ile ortak güvenlik sistemi kurar.</p> <p>2020: Savunma Bakanlığı Karayip ve Avrupalı mültecilere karşı sınırlarını kontrole alır.</p>
2020-2030	<p>2020: Su ve mülteciler nedeniyle sınır çatışmaları çıkar</p> <p>2022: Ren nehrinin kullanımı nedeniyle Fransa ve Almanya arasında sınır çatışmaları çıkar.</p> <p>2025: AB dağılma noktasına gelir</p> <p>2027: Cezayir , Fas , Mısır ve İsrail gibi Akdeniz ülkelerine göç artışı .</p> <p>2030: Avrupa nüfusunun yaklaşık %10'u başka ülkelere göç eder</p>	<p>2020: Güney doğu Asya'da sürekli çatışma; Burma , Lağos , Vietnam , Hindistan , Çin'de.</p> <p>2025: Çin'de kötüleşen iç şartlar nedeniyle iç savaş ve sınır savaşları çıkar.</p> <p>2030: Rusya enerji havzaları yüzünden Japonya ve Çin arasında tansiyon artar</p>	<p>2020: Körfez ve Hazar havzalarında çıkan savaşlar dolayısıyla arz güvenliği tehdidindeki petrol fiyatları artar.</p> <p>2025: Suudi Arabistan'da çıkan iç savaş Çin ve ABD donanmalarını Körfezde karşı karşıya getirir.</p>

Kaynak: **Peter Schwartz and Doug Randall ; An Abrupt Climate Change Scenario and Its Implications for United States National Security October 2003,s.17.**

Pentagon'un ve International Alert'in bu raporları yeni bir **evrensel risk*** unsuruna dikkati çekmektedir. Risk, modernite sürecinde hep askeri tehditler altında incelenirken; artık askeri olmayan yeni tehditler başlığı altında da inceleme konusu yapılmaktadır. Üzerinde yaşadığımız küre hızlı bir sanayileşmeyle ve teknolojiyle bütünleşirken, yerel özelliklerini bir tarafa bırakarak ortak, evrensel risk değerleriyle de karşı karşıya kalmaktadır. Bu yeni evrensel risklerin en önemlilerinden biri de global barışı tehdit eden küresel ısınmadır. Küresel ısınma, negatif dışsallığa sahip bir global kamusal mal olarak küremizdeki ekolojik sistemin bozulmasına sebep olurken beraberinde tarım alanlarının azalması, tarımsal üretimin düşmesi ile gıda krizinin yaşanması, su kaynaklarının kullanımına yönelik anlaşmazlıkların ortaya çıkması, iklim göçleri ve iklim mültecilerinin artması, etnik sorunların şiddetlenmesi gibi evrensel nitelikli tehdit unsurlarını da getirebilecektir. Bahsettiğimiz bu kriz, anlaşmazlık ve çatışmaları kısaca **iklim savaşları** başlığı altında toplayabiliriz.

Göçler – İklim Mültecileri

İlk defa 1984'te IIED (International Institute for Environment and Development) briefing belgesinde kullanılan **Çevresel mülteci** (environmental refugees) **ya da iklim mültecileri** (climate refugees) kavramı; "Varlıklarını tehdit eden ve/veya yaşam kalitelerini önemli ölçüde etkileyen.. belirgin bir çevresel bozulma nedeniyle, geleneksel yaşam alanlarını geçici ya da kalıcı olarak terk etmek zorunda kalan" insanlardır.

* Gelecekte meydana gelen olası zararlar eğer insanların iradesine bağlıysa riskten söz edilir. Tehlikeler ise, buna karşıt olarak kaynağı dışarıda olan zararlardır. Önceden bilinen tehditler (örneğin depremler, seller, yangınlar gibi), bu tehditlere maruz kalmamak için hangi kararın alınması gerektiğinin bilinmesi oranınca risk kavramı içine girerler. Risk kavramının meydana getireceği tehditler ancak iyi bir risk yönetimi ve öngörüsü ile giderilebilir

İnsanları yer değiştirmeye zorlayan doğal ya da insan kaynaklı çevresel etkenler arasında; kaynak kıtlığı ve doğal kaynakların adaletsiz dağılımı, ormanların yok olması ve diğer çevresel bozulmalar, iklim değişikliği, savaşlar ve savaş sonrası kalıntılar nedeniyle çevrenin sistemli olarak yok edilmesi, nüfus fazlalığı sayılabilir (Margesson, 2005:4, WBGU,2007:117).

İklim Mültecileri savaş ve çatışmalardan kaçan mültecilerden farklı olarak terk ettikleri ülke ya da bölgelere iklim değişimine paralel olarak bir daha hiç dönemeyebilirler (<http://www.ihad.org>). Ayrıca göçler hem ülke içi hem de başka ülkelere doğru olabilir. Çevresel göç aynı zamanda diğer canlı türlerini de kapsamaktadır. Bilim adamları, iklim değişiklikleri yüzünden dünyanın pek çok yerinde hayvanların ve bitkilerin de göç etmeye başladıklarını belirtmektedirler.

Dünya üzerinde siyasi mültecilerin sayısının yaklaşık 22 milyon olduğu belirtilirken, küresel ısınmanın neden olduğu felaketler nedeniyle yaşadıkları yeri terk etmek zorunda kalanların sayısının 25 milyona ulaştığına dikkat çekilmektedir. Bangladeş'in etrafında deniz seviyesi, 2000'den beri 12cm kadar yükselmiştir. Sonuç olarak, Bengal körfezinin etrafında kıyı bölgeleri, Sundarbans gibi değerli oturma alanlarını, verimli çiftlik alanları ve kıyıyla ilgili ekosistemleri kaybetmektedir. Üç milyon insan, bu nedenle evlerini bırakmak zorunda kalmış ve çoğu şehirdeki fakir mahallere göç ederek şehirleşme sürecini hızlandırmıştır (WBGU,2007: 14). Dolayısıyla küresel ısınma kaynaklı göçler hem ülke içi hem de ülkeler arası olacaktır. Stern iklim mültecilerinin sayısının 2050 yılında küresel boyutta yaklaşık 200 milyon olacağını tahmin etmektedir. (Stern, Nicholas et al.,2007.)

Yeni bir kavimler göçü olarak nitelendirilebilecek bu göç hareketleri, kıt kaynakların paylaşımında uluslararası arenada ekonomik ve politik anlaşmazlıklara yol açmakla kalmayıp, sınır çatışmaları ve kültürel çatışmaları da beraberinde getirecek önemli bir güvenlik tehdidi olarak önümüzde durmaktadır. Sınır tanımayan küresel ısınma, ülkeleri coğrafi sınırlarını daha net ve kesin bir biçimde tanımlamaya zorlayacaktır.

Su Savaşları

Üçüncü bin yıla girerken dünyanın karşı karşıya bulunduğu bir diğer problemde su kaynaklarının azalmaya başlamasıdır. Dünyanın taze su kaynaklarının büyük kısmını içeren akiferlerin kurumasıyla birlikte gezegenimiz küresel bir su kıtlığıyla karşı karşıyadır (McKibben, 2003). 20. yüzyılın ortasından günümüze, dünya nüfusundaki artış, hızlı şehirleşme ve sanayileşme, aşırı ve bilinçsiz tüketim su sarfiyatını arttırırken küresel ısınma edenyle yeraltı suları, ırmak ve göllerden oluşan su kaynakları azalma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Yeryüzündeki suyun yüzde 97.5'ini tuzlu su iken, sadece yüzde 2.5'i tatlı sudur. Tatlı su miktarının üçte ikisinden fazlası ise buz dağları ve kutuplardaki buzullarda donmuş halde bulunmaktadır. Dünyanın birçok yerinde su talebi daha şimdiden su arzının çok üstündedir. BM Sürekli Kalkınma Komisyonu'na göre ülkelerin yüzde 40'ından fazlası su stresi yaşayan bölgelerinde bulunmaktadır.

BM tarafından 1998 yılında yapılan orta vadeli nüfus tahminleri de 2025 yılında 48 ülkede 2.8 milyar insanın su kıtlığından kaynaklanan sıkıntılar yaşayacağı şeklindedir. Bu ülkelerden 40 tanesi Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Sahra Altı Afrika ülkeleridir 2050 yılına gelindiğinde ise su sıkıntısı çeken ülkelerin sayısının 54'e, bu şartlarda yaşamak zorunda kalan insanların sayısının 4 milyara yükseleceği öngörülmektedir (www.unep.org).

Su havzalarındaki suyun önemli bir kısmının iki veya daha fazla ülke tarafından paylaşılması, artan nüfus yoğunluğu, komşularla iyi olmayan ilişkiler, su konusunda ülkeler arasındaki anlaşmaların sınırlı olması gibi etkenler su kıtlığının uluslararası gerginlik ve hatta çatışmalara neden olmasına yolaçabilir.

Nehirler ve yeraltı sularının aşırı kullanımı yüzünden halen tartışan veya gelecekte bu tartışmalara dahil olması beklenen ülkeler şunlardır (www.unep.org) :

- . Türkiye, Suriye ve Irak (Fırat ve Dicle),
- . İsrail, Ürdün, Suriye ve Filistin (Ürdün Nehri ve Golan Tepeleri'ndeki yer altı suları),
- . Hindistan ve Pakistan (Pencap Nehri),
- . Hindistan ve Bangladeş (Ganj ve Brahmaputra Nehirleri),
- . Çin, Hindistan ve Tayland (Mekong Nehri),
- . Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan (Oxus, Jaxartes nehirleri),
- . Etiyopya ve Sudan, ile Nil Nehri'nden kullanım hakkına sahip Kenya, Tanzanya Ruanda, Burundi, Uganda ve Mısır'dan oluşan Doğu Afrika ülkeleri (Nil Nehri).

2015 yılında 7.1 milyara ulaşması beklenen dünya nüfusunun yüzde 30'unun su sıkıntısıyla yaşayacağı ve özellikle Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Orta Asya yoğunluklu olmak üzere 30'dan fazla ülkenin su gereksinimlerinin yüzde 30'unu sınır-aşan sulardan sağladığı gerçeği, gerek küresel ısınma sonucu azalan, gerek nüfus artışı ile birlikte giderek yetersizleşen suyun paylaşımının birincil öneme yükseleceğinin işaretlerini vermektedir (IPCC,2007). Su kıtlığı yaşayan veya gelecekte yaşamaması beklenen 5 sıcak nokta;

Aral Denizi, Ganj, Ürdün, Nil ve Dicle-Fırat havzalarında bulunmaktadır Çin, Hindistan, Meksika, Ortadoğu, güney Afrika ve merkezi Asya, su hakları nedeniyle şiddetli çatışmadan etkilenecek muhtemel ülke ve bölgeler arasındadır.

Gıda Savaşları

Buzulların erimesi ve denizlerdeki su seviyesinin yükselmesi, alçak kıyı şeritleri ve küçük adalar için tehdit oluştururken; bölgesel yağış sistemlerinin kaymasıyla, tarımsal alanların dağılımının da değişmesi beklenmektedir (Rec, 2007). Yağışların yoğunlaşmasıyla baş gösterecek olan taşkınlar da, kıyı kesiminde toprak kaybına neden olarak tarımsal üretim üzerinde olumsuz etkilere sebep olacaktır. Küresel ısınmayla kendini gösteren yüksek sıcaklık artışları ise, aşırı buharlaşma yaratarak göl ve ırmak sularında bir azalmayı beraberinde getirirken, bu değişime uyum sağlayamayan bitki ve hayvan türlerini azalma ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakacaktır. Bitkiler kutuplara ve üst dağlık kesimlere-yüksek rakımlara doğru göç edeceklerdir. Ancak, bu göç yollarında engeller ile karşılaşan ve bunları aşamayan bitki türlerinin nesilleri tükenektir. İklim değişiminden önemli ölçüde etkilenecek olan tarımsal üretim, bitki ve hayvan türleri dünyada gıda güvenliğinin tehlike altında olduğunun sinyallerini vermektedir.

Dünya yiyecek zirvesi, gıda güvenliğinin, "Bütün insanların, bütün zamanlarda, sağlıklı bir yaşam ve beslenmeyle ilgili ihtiyaçları ve yiyecek tercihlerinin karşılaması için yeterli, emin ve besleyici yiyeceğe fiziksel ve ekonomik erişimi var olduğu zaman" mümkün olacağını belirtmektedir (FAO,1996) . Ancak iklim değişimi yakın bir gelecekte gıda güvenliğinin tehlikeye gireceğini göstermektedir.

İklim değişikliği nedeniyle 2080'e kadar 30-170 milyon insan kötü beslenme veya beslenme tehlikesi altındadır (WBGU,2007:72). FAO iklim değişiminin en derin ve direkt darbelerinin önümüzdeki birkaç on yılda, tarım ve gıda sistemlerinde olacağını ve bu darbeden en çok Kuzey ve güney Afrika'nın etkileneceğini belirtmektedir. Bazı modellere göre alt Saharan Afrika'da, 2060'a kadar yüzde 33'ü aşan tahıl üretim kayıpları görülebilir. Latin Amerika'da, ekin ve su kaynaklarında azalma ve çiftlik hayvanı üretkenliğinde düşüş görülürken; Asya'da, nehir deltaaları, gıda güvenliğini etkileyecek olan seller, kuraklıklar ve taze su azalması ile karşılaşacaktır (ftp://ftp.fao.org). Uluslararası Pirinç Enstitüsü'nde ve başka yerlerde yapılan deneyler sonucu biliminsanları sıcaklıktaki her 1° C (1.8° F)'lik artışa karşılık pirinç, buğday ve mısır mahsulünün %10 azalacağını tahmin etmektedirler (Brown, 2004:32).

Georgia Teknoloji Enstitüsü Profesörü Peter Brecke, daha sıcak havaların bir süre için iyi olacağını, ancak bitkilerin bundan etkileneceğini kaydetti. Brecke; *Daha fazla kuraklık ve hızla büyüyen nüfus nedeniyle, herkes için yiyecek bulmak giderek zorlaşacak. Sonuçta, açlığa ve aç insanların gıda ya da su için çatışmalarına daha fazla şahit olmamız şaşırıcı olmayacak* dedi. Yiyecek güvenliğinin yokluğunda, çatışma ve göç, neredeyse kaçınılmaz sonuçlardır (Smith and Vivekananda,2007:21).

Haiti ve Kamerun'daki ayaklanmalar, Fildişi Sahili'ndeki şiddetli protestolar, ve Moritanya, Mozambik, Senegal, Özbekistan, Yemen, Bolivya, Endonezya ve diğer ülkelerdeki ateşli gösterilerin hepsi artan gıda fiyatlarının neden olduğu istikrarsızlığın bir kanıtıdır.

Enerji Savaşları

Isınan dünyamızda artan enerji gereksiniminin, güvenli ve çevre açısından sağlam kaynaklardan sağlanması, tükenen kaynaklar ve hassas ekolojik denge açısından büyük önem kazanmaktadır. Ancak, bu durum fosil yakıt kaynaklı endüstriler için büyük tehdit oluşturmaktadır. Özellikle büyük petrol şirketleri ve endüstriyel kuruluşlar güvenli, ekosistemle dost enerji kaynaklarına yönelme konusunda oldukça isteksiz ve duyarsız davranmaktadır.

Diğer taraftan, ekolojik sistemle ekonomik sistem arasında önemli bir çelişki bulunmaktadır. Küresel ısınmanın hafifletilmesi için, dünya genelindeki emisyon oranlarının en az %70 oranında azaltılması gerekirken, dünya enerji talebinde sürekli bir artış vardır.

Özellikle Amerika, Rusya, Çin gibi gelişmiş ülkeler ekonomik gelişmelerinin devamı için hem yenilenemeyen hem de yenilenebilir enerji kaynaklarına sürekli ve artan bir talebe sahiptir ve bu ülkeler var olan üretim miktarlarını koruyabilmek ve enerji güvenliklerini sağlayabilmek için her türlü yola başvurabilir. Bu tabloya gittikçe azalan ve çıkarılması zorlaşan petrol kaynakları da eklendiğinde global bir enerji krizi ve buna bağlı enerji anlaşmazlıklarının yaşanması kaçınılmaz görülmektedir.

Günümüzde gelişmiş ülkelerin enerji kaynaklarının yüzde 11'ine sahip olmalarına karşın tüketimlerinin yüzde 80, gelişmemiş ve az gelişmiş ülkelerin kaynakların yüzde 89'una sahip olmalarına karşılık kullanımlarının yüzde 20 olması yaşanan çatışmaların temelini açıklamaktan başka geleceğin tehdit algılamaları açısından da güçlü sinyaller taşımaktadır. Enerji kaynaklarının büyük bir bölümünü topraklarında barındıran ülkeler gerek artan nüfusları gerek yükselen refahları nedeniyle kullanım paylarını arttırmak durumunda kaldıklarında, bunun enerji kaynaklarına sahip olmayan sanayileşmiş ülkelerdeki refahın sürdürülmesi üzerinde yaratacağı olumsuzluklar, yeni çatışmalara dönüşebilecektir (Çitlioğlu,2007:80) .

Enerji tüketiminin artması global ısınma için anahtar bir sebeptir, ancak iklim değişimi gelişmekte olan ülkelerde enerji taleplerini arttırmaktadır. (Smith and Vivekananda 2007:14) Aşırı enerji üretimi ve tüketimi çevre üstünde yarattığı olumsuz etkiler sonucunda gelecek nesiller için yeterli enerji üretme kapasitesini daraltmaktadır. Bu durum insanlığı çok trajik bir geleceğin beklediğinin açık göstergelerinden biridir.

Ekonomik Krizler

İklim değişikliğinin beraberinde getireceği başlıca ekonomik problemler arasında, tarım ve orman ürünlerinde meydana gelecek üretim düşüşleri, su kaynaklarının azalmasıyla baş gösterecek olan enerji sıkıntısının yanı sıra, turistik özelliklere sahip alanların sorunlu bölgelere dönüşmesi ve suya duyarlı sektörlerinin gelişmesine sekte vurması sıralanabilir. Ayrıca az gelişmiş ülkelerin sahip olduğu zayıf altyapı ve hükümetlerinin ekonomi politikalarındaki başarısızlıkları nedeniyle, küresel ısınmayı önlemeye yönelik tedbirler alamamaları, bu ülkeleri krizlerin eşliğine getirmesi de beklenen ekonomik olumsuzluklar arasında yer almaktadır .

Dünya Bankası eski baş ekonomisti Nicholas Stern, Ekim 2006'da hazırladığı "The Stern Review" başlıklı raporunda, küresel ısınmanın ekonomik boyutuna dikkati çekerek; iklim değişikliğinin dünya ekonomisine maliyetinin 7 trilyon dolar civarında olacağını ifade etmektedir. Bugün için saptanan rakamın, mevcut dünya ekonomisinin %20'sine denk düştüğünü belirten Stern, eğer gecikmeden önlem alınırsa, bunun maliyetinin ise sadece dünya ekonomisinin %1'ine denk geleceğini iddia etmektedir (Uzunoglu, 2006:17).

Küresel iklim değişiminin farklı ülkeler düzeyindeki maliyet ve faydalar konusunda önemli belirsizlikler olmakla birlikte, yapılan bilimsel araştırmalar sonucu bir takım temel bulgulara da ulaşılmıştır. Mevcut olan çalışmalar küresel atmosferdeki karbondioksit konsantrasyonunun iki katına çıkması durumunda karşı karşıya kalınacak zarar , tüm dünya açısından dünya GSMH'sinin % 1.4-1.9 u arasında tahmin etmektedir. Kalkınmış ülkelerdeki zarar yıllık GSMH'nin % 1- 1.5 u, kalkınmakta olan ülkelerin GSMH'sinin %2-9 u arasında tahmin edilmektedir (Cuervo&Gandhi,1998;8-9) Nordhaus ise yaptığı bilimsel araştırmaların sonucunda cari olarak GSMH'sı gelişmiş komşularına göre daha yüksek oranda tarıma dayalı olan gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelere göre iklim değişimine daha duyarlı olduğu bulgusuna ulaşmıştır (Poterba,1993:48-49).

Isı artışı, ABD'deki Katrina örneğinde olduğu gibi büyük fırtınalar ve benzeri felaketlere yol açarak gıda krizlerine neden olabilir ve tüm bunların getireceği ekonomik sıkıntılar hem hükümetleri hem de bu felaketlerden etkilenen özellikle yoksul vatandaşları ağır bir yük altında bırakabilir

Salgın Hastalık Tehdidi

Deniz seviyesinin yükselmesinin yanında uzmanlar başka bir tehlikeye daha dikkat çekmektedirler, o da buzulların erimesi sonucu erimeyle tekrar yaşam alanı bulacak olan organizmalardır. Yüzyıllardır -80, -90 °C donmuş olan bakteriler buzulların erimesiyle tekrar ortaya çıkacaklardır ve ortaya çıkmaları durumunda bu bakterilere, nasıl karşı konulabileceği henüz bilinmemektedir. Buzulların derinliklerinden alınan örneklerle yapılan deneyler sonucu ölümcül hastalıklara yol açabilecek olan bu virüslerin oldukça tehlikeli olabilecekleri konusunda uyarıda bulunan uzmanlar bu virüs ve bakterilerin göçmen kuşlar aracılığıyla taşınabileceğini ve böylece tüm dünyaya yayılma ihtimallerinin bulunduğunu belirtmektedirler (<http://www.ntv.com.tr/news>).Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından yayınlanan bir rapora göre, küresel ısınma nedeniyle 1970'li yıllardan günümüze 39 çeşit yeni bulaşıcı hastalık türü ortaya çıkmıştır ve salgın hastalıklar insanlık tarihinde hiç görülmemiş bir hızla yayılmaya başlamıştır (<http://hurriyet.com.tr>)

İklim değişiminin en dramatik etkilerinin bir kısmının, sivrisinekler, sinekler, keneler, pireler ve tatarcık sineği gibi böceklerde, hayvansal zararlar ve hastalıklar üzerinde ve onların taşıdığı virüslerde, görülmesi muhtemeldir. Sıcaklıklar ve nem düzeylerinde değişikliklerle, bu böceklerin nüfusları, onların coğrafi sahasını genişletebilir, ve insanlığı ve hayvanları, hiçbir doğal bağıışıklığı olmadığı hastalıklara maruz bırakabilir (<ftp://ftp.fao.org>, s.13).

Diğer taraftan küresel ısınma kaynaklı temiz suya erişim imkanlarının kısıtlanması, su kıtlığı ve gıda krizinin yol açacağı yetersiz beslenme hastalıklarının şiddetini ve yayılma hızını arttıracak önemli faktörlerdir.

Isınan Dünyanın Ateşini Düşürmede Çevre Vergilerinin Artan Önemi

Her geçen gün ateşi biraz daha artan dünyamızda, bu tehlikeli ateş global çatışma, anlaşmazlıklar ve savaşların kaynağı olabilecek bir boyuta doğru hızla ilerlemektedir. Bu durum karşısında dünyanın ateşini düşürme konusunda acil önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu önlemler kapsamında uygulanabilecek mali, ekonomik, hukuki çeşitli politika araçları bulunmaktadır. Bu araçlardan mali nitelikli olan önemli bir araç çevre vergileridir.

Özellikle 1970'li yıllardan itibaren çevre sorunlarının farkına varan gelişmiş ülkeler **ekolojik vergi reformu** ya da **yeşil vergi reformu** adı verilen uygulamalarla vergi sistemlerini ekolojik sistemle uyumlaştırma çabasına girmişlerdir. Bu reformlarla; üretim ve tüketim faaliyetlerinde vergileme yoluyla çevre lehine değişim oluşturarak , ekolojik sistemi koruma, çevresel kaliteyi artırma ve vergi sisteminin etkinliğini sağlamak amaçlanmaktadır. Bunun için de; emisyon vergileri, ürün vergileri, enerji vergileri, taşımacılık vergileri, doğal kaynak vergileri gibi çeşitli çevre vergileri uygulanmakta ya da vergi farklılaştırması (çevreye uyumlu olanların daha az vergilendirilmesi) , vergi indirimleri (çevreye duyarlı mamül alımında indirim sağlanması) ve vergi teşvikleri gibi eko-vergi araçları vergi sistemlerine entegre edilmektedir.

BBC'nin 21 ülkede 22 bin katılımcıyla yaptığı ankette katılımcılara, küresel ısınmaya karşı fedakarlığa hazır olup olmadıkları sorulmuş; katılanların yüzde 46'sı "Kesinlikle" yanıtını vermiştir. NTVMSNBC de aynı anketi yapmıştır. Ankete katılan 7701 kişinin yüzde 63.08'si küresel ısınmayı önlemek için yaşam biçimlerini değiştirmeye hazır olduklarını; daha fazla vergi alınması ve enerji fiyatlarının pahalılaşması gerektiğini düşündüklerini "KESİNLİKLE" diye ifade etmiş, yüzde 36.92'si ise "BELKİ" ifadesiyle tereddütlü olduklarını belirtmişlerdir. Bu anket insanların dünyanın ateşini düşürmek için çevre vergilerinin geniş çaplı uygulanmasına razı olduklarını göstermektedir.

Küresel iklim değişikliği tehdidine karşı alınabilecek en etkili yöntem, sera gazları emisyonunu kontrol altına alarak azaltmaktır. CO2, sera gazları emisyonu içinde sahip olduğu yüzde 50 pay ile en çok tartışılan sera gazı haline gelmiştir. Bu amaçla kullanılan Karbon vergileri global ortak mallara zarar veren mal ve hizmetlerin yol açtığı maliyetleri **kirleten öder ilkesi** ne uygun bir biçimde bu mal ve hizmetlerin fiyatlarına dahil ederek içselleştirir; maliyet etkin bir araç olan karbon vergileri ekonomik birimleri çevreyi kirletici faaliyetlerden uzaklaşmaya teşvik eder; çevreyi kirleten faaliyetlerin maliyetini artırmak suretiyle üreticilerin daha çevreci üretim yöntemlerine yönelmesini sağlar (dinamik etkinlik) ve doğrudan global ortak malların finansmanında kullanılabilir gelir kaynakları yaratır. Ayrıca, yakıtların neden olduğu olumsuz dışsallıkları azaltmak için sınır aşan ulaşım faaliyetlerinin global yakıt vergisine tabi tutulması önerilmektedir. Bu önerilerin en önemlisi atmosfer üzerinde ciddi etkilere sahip olan uçak yakıtlarının vergilendirilmesi önerisidir. 1992 yılında uçuş emisyonları insan faaliyetlerinin yol açtığı toplam radyasyonun % 3,5'ini karşılamaktadır ve bu oranın 2015 yılına kadar her yıl % 3 artması beklenmektedir(Tekin,Vural,2004:329-330).

Karbon vergisi ve yakıt vergisi çevre kirliliği konusunda küresel amaca uygun vergiler olsa da maalesef global düzeyde bu vergilerin uygulaması gerçekleştirilememiş birkaç ülkeyle (Norveç, İsveç, Finlandiya gibi) sınırlı kalmıştır. Bu durumda ulusal düzeyde uygulanacak diğer çevre vergilerinin önemi ve gerekliliğinin gözardı edilmemesi gerekir. Çünkü karbon ve yakıt vergileri sadece karbon emisyonlarını azaltmayı hedeflerken, bu vergiler diğer çevre vergileri ile bir bütün halinde küresel ısınmayı arttıran **insan faaliyetlerini** minimum düzeye indirmek için etkili bir araç olarak kullanılabilir.

Çevre politikası aracı olarak vergi salınması, bazı üretim ve tüketim davranışlarının çevreye negatif dışsallık sağtığı gerçeğine dayanmaktadır. Ekonomi teorisi bu gibi dışsallıkları sosyal maliyet olarak nitelendirmektedir. Bu gibi dışsallıklar tüketime konu olan mal veya hizmetler üzerine vergi konulması ya da sosyal maliyeti olan üretim sürecinin çeşitli aşamalarının vergilendirilmesi şeklinde içselleştirilebilir. Çevreye zararlı ekonomik faaliyetin vergilendirilmesiyle mükellef üzerindeki vergi yükü zarar verici davranışın azaltılmasına neden olacak şekilde artırılır. Bu durumda vergi hasılatı da dışsallık yaratan ürünün fiyatı ve miktarı ölçüsünde artacaktır. Çevreye zararlı faaliyet üzerinde vergi yükünün artması, mükelleflerin söz konusu faaliyetle ilgili olarak kendilerine vergi avantajı sağlayacak alternatif üretim teknikleri ya da tüketim için ikâme malları bulmaya itecektir (Speck and Ekins, 2000:3)

Çevresel vergilerin, makro dengeler açısından ele alınması durumunda, hem devlete gelir sağlayacağı hem de vergi yükünün azalmasına neden olacağı (dolayısıyla ikili-fayda **double dividend**) iddia edilmiş (Şahin,1999:123) olsa da bir verginin çevre vergisi olarak nitelendirilebilmesi için çevre konusunda yönlendiricilik ve şekillendiricilik niteliklerine sahip olması gerekir. Diğer taraftan, çevre vergileri öncelikli olarak fiskal amaçlı değil tam tersine ekstra fiskal amaçlı olarak uygulanması gereken vergilerdir.

Çevreye zararlı davranışları azaltmayı amaçlayan çevre vergilerinin özellikleri aşağıdaki gibidir (Ekins, 1991:42) :

- Çevre vergileri çevreye zararlı malların, hizmetlerin veya faaliyetlerin maliyetini artırır.
- Çevre vergileri üretici ve tüketici birimleri çevreye zararlı olmayan faaliyetlere yönlendirir.
- Üretici birimleri yeni üretim teknikleri geliştirmeye yönlendirerek teknolojik gelişmeye katkıda bulunur.
- Vergi gelirleri artırılırken, işgücü ve sermaye üzerindeki vergi yükünün azalmasıyla ekonomiye olumlu katkılarda bulunur.

Çevre vergilerinin bu özellikleri aynı zamanda onların faydalarını da ortaya koymaktadır. Bu faydalar küresel ısınmayı önleme/hafifletme çerçevesinde aşağıda ele alınmaktadır.

- Çevreye Zararlı Malların, Hizmetlerin Veya Faaliyetlerin Maliyetini Arttırır ve Çevreye Zararlı Olmayan Faaliyetlere Yönlendirir.

Çevre korumacı politikada en iyi yöntem, çevreye zarar veren ürün ve teknolojiler üzerine ilave vergi koymaktır. Böylece işletmeler ve bireyler bu ilave vergilerin yükünü taşımamak, yani maliyetlerini düşürmek için çevreye daha az zarar veren ürün ve teknolojilere yönelecektir. Dolayısıyla çevre vergileri, çevreye zarar veren üretim ve tüketim alışkanlıklarını, maliyet etkisi yoluyla, kendi isteği ile değiştirmeye teşvik etmektedir.

Çevresel vergiler, aynı zamanda istenmeyen ürünlerin tüketimi azaltabilir, hatta bu ürünlerin, başka ürünlerle ikame edilmesini sağlayabilir. Çevre vergileri üretici ya da tüketici üzerinde oluşturdukları mali baskı nedeniyle üretim ya da tüketim alışkanlıklarını uzun vadede kirliliğe yol açmayacak biçimde değiştirmeye özendirirler. Çevreyi kirlletici etkisi yüksek olan ürünlerin daha yüksek oranda vergilendirilmesi, daha düşük vergilendirilen ve çevreyi daha az kirlleten üretim birimlerine geçişi hızlandıracaktır. Tüketicileri “çevre dostu” ürünleri tercih etmeye yönlendirirken, tüketici tercihlerindeki değişim firmaların üretim tekniklerine de yansıtılarak üretim tarzlarını değiştirmeye sevkedecektir.

Bu amaçla uygulamada özellikle ürün üzerinden alınan vergiler, atık vergileri, emisyon vergileri ve farklı (diferansiyel) vergileme kullanılmaktadır.

Ürün vergileri; kullanıldıkları ya da çevreye bırakıldıkları takdirde bazı özellikleri nedeniyle çevreye zarar veren ürünlerden alınan vergidir. Bu vergiler, ya ürünlerin nihai fiyatı ya da üretim sürecinde kullanılan ara mallar üzerinden alınmaktadır. Naylon poşetler ve diğer geri dönüştürülemeyen ambalajların pazar fiyatı üzerinden belirlenen vergiler buna örnektir. Ürün verilerinde verginin miktarı, ürünün çevreye verdiği zararlar orantılı olmalıdır. Bunun amacı, üretim ve tüketicinin çevreye zarar verdiği ürün ve teknolojilerden daha az zararlı ürün ve teknolojilere geçişi teşvik etmektir. Tablo2’de ürün vergilerinin çevre korumadaki etkinliği analiz edilmektedir.

Tablo 2: Ürün Vergilerinin Çevre Korumadaki Etkinliği

Ana Amaç ve Avantajlar	En Uygun Koşullar	Kapsam – Başarı Potansiyeli	Sınırlamalar
<ul style="list-style-type: none"> -Çevreye zararlı ürünlerin üretimini azaltmak ya da üretimin daha az zararlı ürünlere kaymasını teşvik etmek -Gelir sağlamak -Vergi sisteminde esneklik 	<ul style="list-style-type: none"> -Büyük miktar ya da hacimlerde kullanılan ürünler -Talebi fiyat-esnek olan ürünler -Yerlerine başka ürünlerin kullanılmasının mümkün olduğu ürünler 	<ul style="list-style-type: none"> -Su – orta Hava – özellikle yakıtlar için <i>yüksek</i> -Katı atıklar – <i>yüksek</i> -Gürültü – henüz pratik bir sistem bulunamadığı için <i>zayıf</i> 	<ul style="list-style-type: none"> -Tehlikeli atıklar için kullanılmamalı (bu atıklar için kanuni yasaklar daha uygun) -Ticaret ve rekabet gücünü olumsuz yönde etkileme tehlikesi var -Uygulanması bürokratik problemlere yol açabilir

Kaynak: Çevre ve Orman Bakanlığı; **Görev 3: Yerel Finansman 3A-Belediyelere Gelir Sağlanması**,s.5. www.atikyonetimi.cevreorman.gov.tr/evsel/10.doc Erişim Tarihi: 10.11.2007.

Örneğin Çin’de Pekin yönetimi kereste tüketiminin azalması, çevrenin korunması ve enerji tasarrufu için yemek için kullanılan tahta çubuklar ile lüks ürünlere yüzde beş oranında vergi uygulamayı planlamaktadır (<http://www.bbc.co.uk>)

Atıkların yakılarak veya toprağa gömülerek ortadan kaldırılması çabaları ise zehirli kirlletici ve sera gazları emisyonunun artmasına ya da yer altı sularının kirlenmesine neden olmaktadır. Uygulanacak bir kirlilik vergisi ile çevre sorunlarına ve ekolojik denge bozukluklarına yol açan sanayi atıklarının içselleştirilerek bir ekonomik değer haline getirilmesi mümkün olmaktadır. Bu vergi ayrıca sera gazı azaltımını sağlayacağı gibi işletmeleri çevre korumaya da teşvik edebilecek ve israfı da azaltacaktır. Böylece vergi mükellefleri en az atığı elde etmek ve daha az vergi ödemek için çaba harcayacaktır.

Örneğin , Belçika hükümeti, 1 Temmuz tarihinden itibaren, satılan tüm elektrikli ve elektronik aletlerden "yeşil vergi" alınmasını kararlaştırmıştır. Buzdolabı, televizyon, video, cep telefonu, bilgisayar gibi her türlü elektrikli ve elektronik eşyalardan alınacak olan vergi, bu eşyaların eskilerinin ve atıklarının toplanması ve imhası için harcanacaktır. Öte yandan, elektronik eşya satıcıları, bir mal satarken, eskimiş olan ve değiştirilen malı, imha edilmek üzere, ücretsiz olarak geri almak zorunda bırakılmaktadır (<http://arsiv.hurriyetim.com.tr>)

Bir diğer vergi aracı da kirlilik yaratanlar aleyhine farklı vergi oranları belirlemek suretiyle ürünlerin görelî fiyatlarında değişikliklere gidildiği farklı vergilemedir. Farklı vergilemenin en yaygın örneğini çevresel zararı azaltmak için uygulanan akaryakıt vergi farklılaştırması oluşturur. Almanya, Finlandiya, Norveç,

Hollanda, İngiltere, İsveç, İsviçre gibi bazı ülkelerde motorlu taşıt yakıtı üzerine uygulanan farklı vergiler, kurşunsuz benzin kullanımını teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bunların etkileri oldukça sınırlı olsa da, yine de bazı ülkelerde bahsedilen farklı vergilendirmenin başlangıcı, kurşunlu benzin piyasasının ortadan kalkmasıyla aynı döneme rastlar (Özgan,1992: 35).

Vergi farklılaştırmasının görüldüğü diğer bir alan da kömür, petrol ve doğalgaz gibi enerji üretiminin her birimi başına farklı miktarda karbon yayan fosil yakıtlardır.Örneğin, Almanya Federal Çevre Dairesi'nin verdiği bilgilere göre ekoloji vergisi (özel bir çevre vergisi) uygulandığından bu yana CO2 emisyonlarında yedi milyon tonluk bir azalma kaydedilmiştir. Benzin ve dizel fiyatlarındaki yükseliş otomobil sürücülerini araçlarını daha tasarruflu kullanmaya zorlamaktadır (<http://www.bosch.com.tr>)

Üretici Birimleri Yeni Üretim Teknikleri Geliştirmeye Yönlendirerek Teknolojik Gelişmeye Katkıda Bulunur

Küresel iklim değişimiyle mücadelenin yolu, büyük ölçüde temiz ve yenilenebilir enerji kaynağı sistemlerinin geliştirilmesine bağlıdır. Bu bağlamda çevresel vergiler temiz ve enerji tasarrufu sağlayan teknoloji kullanımı konusunda etkin bir araç olarak kullanılabilir. Bu doğrultuda, ısı ve enerji kullanımını birleştiren, karbon emisyonlarını azaltan ve çok daha verimli enerji alternatifleri sunan özellikle yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik yeni teknolojiler geliştirilmesi teşvik edilmelidir. Çevre konusunda yatırım yapanlara da vergilendirmede çeşitli kolaylıklar getirilebilir. Ayrıca atıksız, az atıklı teknoloji ile yatırım yapan kuruluş ve firmalara teşvik belgeleri verilebilir. Bu amaçla vergi indirimleri, vergi teşvikleri ve farklı vergilendirme kullanılabilecek araçlar arasındadır.

Bu kapsamdaki vergilerin, çevre yatırımlarını özendirme amacıyla kirliliğin temizlenmesi için gerekli marjinal maliyetlerden daha yüksek olacak biçimde düzenlenmesi gerekir. Bu vergilere örnek olarak, kursun içeren benzinin daha yüksek vergi oranına tabi tutulması uygulaması verilebilir. Böylece çevre kalitesinin iyileştirilmesi için daha az emisyonu (kirlilik) olan yeni nesil araçların teşvik edilmesi,sağlanabilir. Çevreyi kirleten yaşlı araçların kullanımı yüksek motorlu taşıt vergileriyle caydırılarak, çevreyi daha az kirleten yeni nesil araçlar daha düşük vergilerle teşvik edilebilir.

Örneğin, Avrupa'da hibrid araçlara yüzde 50'ye varan vergi indirimleri uygulanmaktadır. Avrupa'da vergiler motor hacmine göre değil, emisyon değerlerine göre belirlenmektedir. Düşük emisyon seviyesine sahip araçlar teşvik edilmektedir (<http://www.milliyet.com.tr>)

Karbondioksit emisyonlarına yönelik bir vergi, kömür kaynaklı elektriğin fiyatını artırarak güneş enerjisi kaynaklı elektriği hem ulusal hem de uluslararası platformlarda ekonomik olarak avantajlı kılabılır ve de küresel ısınma tehlikesine karşı bir önlem oluşturabilir (Haas, 2002:56-56). Örneğin, bir karbon vergisi, kimi fabrikalarda yeni kirlilik kontrol araçlarının kullanılmasına, kimilerinde üretim süreçlerinin değiştirilmesine ve kimilerinde de ürünlerin daha az atık yaratacak şekilde yeniden tasarlanmasına yol açacaktır

Kullanılabilecek bir diğer araç da vergi indirimleridir. Vergi indirimleri firma ve kurumları standartlara uymaya ve kirliliği azaltıcı yöntemlere geçmeye özendirici farklılaştırılmış amacı belirli politikardan oluşmaktadır. Vergi indirimleri çevreye daha az zarar veren hatta faydalı, insan sağlığına daha çok önem veren teknolojileri desteklemek amacıyla kullanılır. Vergi anlamında fiyattaki bir artış, atık üretme talebinde daha küçük bir azalmaya neden oluyorsa gelir amacı, daha büyük bir azalmaya neden oluyorsa çevresel zararın azaltılması için teşvik yaratma amacı söz konusudur.

Mali araçların bir diğeri, teşvik uygulamalarıdır. Vergi teşvikleri karbon emisyonlarının azaltılmasında ve daha az karbon üreten yenilenebilir ve temiz enerji kaynaklarına yöneltmede etkili olmaktadır.

Avrupa Birliği'nin Yeşil Enerji'yi (Hidroelektrik, Rüzgar, Güneş, Biomass) destekleme politikaları kapsamında aşağıdaki vergileme yöntemleri kullanılmaktadır (Adıgüzel,2004:26) .

- CO2 emisyonu yaratan yakıtlara ek vergiler getirilmektedir.
- Yenilenebilir kaynaklardan üretilen enerji (Yeşil enerji) için KDV indirimi öngörülmektedir.
- Yenilenebilir kaynaklardan üretilen enerji (Yeşil Enerji) için Ekolojik Vergi geri ödemesi (sübvansiyonu) önerilmektedir.
- Bu yeni kriterlerin hidroelektrik enerji için, termik santrallerde üretilen enerjiye kıyasla, kWh bazında 3 cent fiyat desteklemesi meydana getireceği değerlendirilmektedir

Vergi Gelirleri Arttırılırken, İşgücü Ve Sermaye Üzerindeki Vergi Yükünün Azalmasıyla Ekonomiye Olumlu Katkıda Bulunur

Çevresel dışsallıkların düzenlenmesinde vergi politikalarının iktisatçılar tarafından tercih edilmesinin nedenlerinden biri, bu aracın kamuya gelir sağlayıcı niteliğidir. Bu vergi gelirlerinin etkinlik açısından hangi amaçlar için kullanılacağı tartışmalarına çifte kazanç (double dividend) hipotezi bir alternatif sunmaktadır. Çifte kazanç hipotezi, kirlilik salımlarından bir vergi olarak meydana getirilen gelirin, ekonominin başka alanındaki diğer vergilerin azaltılmasının finansmanı için kullanılmasına izin veren bir politika

mekanizmasıdır (Çevresel vergilerin sadece çevre kalitesini sağlamak için değil, emek ve sermaye gelirleri üzerindeki vergiler gibi mevcut vergilerin çarpıklığını azaltmak için de uygulanması fikri ilk olarak G. Tullock (1967) tarafından ortaya atılmıştır ve seksenlerde A. L. Nichols (1984), D. Terkla (1984) ve D. R. Lee ile W. S. Misiolek (1986) tarafından kısmi denge modelleri ile desteklenerek geliştirilmiştir (Yüksel,2006: 44-46)

OECD ülkelerinde çevre vergilerinden elde edilen gelirler, ortalama olarak, ilgili ülkelerin gayri safi yurtiçi hâsıllarının %2'si ve toplam vergi gelirlerinin %6'sı civarındadır. Çevre vergilerinin gayri safi milli hâsıla içinde en yüksek paya sahip olduğu ülkelerden biri Danimarka'dır. Danimarka dışında kalan ülkelerde çevre vergilerinin gayri safi milli hâsılaya kıyasla yüksek bir paya sahip olması vergi sistemleri içinde yakıt vergilerinin öneminden kaynaklanmaktadır. Karbon vergisi gelirlerini vergi indirimleri ve belirli fon ve programlara tahsis etmek suretiyle yeniden dağıtıcı bir işlev ile kullanan Danimarka ve Hollanda hariç tutulursa OECD ülkelerinde karbon vergilerinden elde edilen gelirler genellikle genel bütçeye aktarılmaktadır (Baranzini et al., 2000:399).

Medes Adasındaki (Katalonya-İspanya) doğa beldesinde denize dalış vergisi (dalış başına 2,3 Euro), 2996 yılında toplam 130000 Euro gelir getirmiş olup, bu değer bütçenin %68'ine denk gelmektedir (<http://www.akdeniz.edu.tr>)

Çevresel vergiler, diğer vergilerin yapmış olduğu olumsuz etkilerin azaltılmasında da etkili olacaktır. Ancak, bu tür bir etkinin, çevresel vergi politikalarıyla, diğer vergi oranlarında bir değişikliğe gidilmesi durumunda olacağı açıktır. Hollanda'da 1988'de genel çevre kanunu, mevcut 5 farklı alandaki (hava kirletilmesi, trafik, sanayi gürültüsü, kimyasal atıklar ve yağlar) genel yakıt vergilerinin yerine geçmiştir. Hane halkına yansıyan bu türden giderler(ilave vergiler) gelir vergisi indirimi ve azalan sosyal güvenlik primleri ile dengelenmiştir. 1990'ların başında uygulamaya başlayan bu ülkelerden sonra benzer süreç 1999'dan sonra Fransa, İtalya, Almanya ve İngiltere'ye gelmiştir (Kulu. 2001).

Vergi yönetimlerinin artan bu vergi gelirlerini nasıl kullanacağı çevresel etkinlik açısından oldukça önemlidir. toplanan vergilerin, iklim değişikliğini azaltmak için politikalar geliştirmek, teknolojiyi iyileştirmek ve yeni yatırımlar için kullanılması gerekir. Aksi takdirde, mükellefler bu vergileri sadece ek bir yük olarak algılayacaktır.

Sonuç

Küresel ısınma ve tehlikeli iklim değişimleri biliminsanlarınca saptanan ve kabul edilen bir gerçektir. İklim değişimi, sorununun ortaya çıkmasında en önemli neden **insan faaliyetleridir**. Bu faaliyetler dünyayı yapay bir iklim değişikimine hızla sürüklemektedir. Eğer insanoğlu gelecek nesillere daha yaşanabilir bir dünya bırakmak ve bu gezegende daha uzun süre yaşamak istiyorsa bu sorun karşısında acil önlem almak zorundadır. Çünkü iklim değişikliği beraberinde global bir çatışma iklimini de getirebilecektir. Su kaynaklarındaki azalma, kuraklık, çölleşme, gıda arzındaki düşüşler, salgın hastalıklar, ekonomik krizler yakın bir gelecekte çocuklarımızı ve gelecek nesilleri tehdit etmektedir. Artık dünyamız askeri olmayan (ama sonuçları silahlı müdahalelere varabilecek) yeni bir evrensel risk unsuruyla karşı karşıyadır. Küresel ısınma.

Global bir sorun olan küresel ısınmaya yine global ölçekte çözüm bulmak gerekmektedir. Çünkü global çevre malının temel özelliği sınır aşan dışsallıklara sahip olması, tüketiminde rekabet ve dışlamanın olmamasıdır. Günümüz dünyasında yerel veya ulusal mallar, ulusal devlet örgütlenmesi içinde sunulabileceği halde; bölgesel ve küresel malların sunumu için oluşturulmuş tek bir örgüt yoktur. Uluslararası kuruluşlar, ulus devletler, sivil toplum örgütleri, özel sektör kuruluşları ve kamu-özel sektör ortaklıkları, küresel kamusal malların sunumu ve politikaların oluşturulması konularında, doğrudan veya dolaylı olarak, etkili olmaktadır Bu durumda sınırötesi dışsallıkların giderilmesi için harcama yapmak yanında belirli yasal düzenlemelerin yapılması da gerekli olmaktadır. Örneğin çevre ile ilgili düzenlemeler tek tek devletler tarafından yapılmakta veya yapılması gerekmektedir. Tabii bu düzenlemeler çoğu zaman uluslararası anlaşmalar çerçevesinde yapılırsa da, bunun kesin bir bağlayıcılığı yoktur. Diğer taraftan ulusal düzeyde üretilen birçok kamusal mal sınır ötesi dışsallıkların azaltılmasında, temel teşkil etmekte ve faydalarının ortaya çıkması için ön koşul oluşturmaktadır (Kirmanoğlu, Binhan,Susam,2006:32).

Global ölçekte politika uygulamanın zorlukları ve sınırlılıkları karşısında ulus devletlerin tek tek uygulayacakları çevre politikaları global ölçekte bu sorunun şiddetlenmesini önlemede etkili olacaktır. Sorunun ciddiyetinin farkına varan, özellikle sanayileşmiş ülkeler kamu ekonomisinde çevre politikalarına gerçek ve ciddi anlamda ağırlık vermeye ve mali bir araç olan çevre vergilerini üretim ve tüketim tercihlerinde çevre lehine bir fark yaratmak amacıyla kullanmaya başlamışlardır.

Çevre vergileri küresel ortak mallara zarar veren mal ve hizmetlerin yol açtığı maliyetleri bu mal ve hizmetlerin fiyatlarına dahil ederek içselleştirir; maliyet etkin bir araç olan çevre vergileri ekonomik birimleri çevreyi kirletici faaliyetlerden uzaklaşmaya teşvik eder; çevreyi kirleten faaliyetlerin maliyetini artırmak suretiyle üreticilerin daha çevreci üretim yöntemlerine yönelmesini sağlar ve doğrudan küresel ortak malların finansmanında kullanılabilir gelir kaynakları yaratır.

Çevre vergilerinin bu faydalarının yanın da elbette eleştirilen yönleri de vardır. Çoğu ülkede çevre vergileri temel niteliği olan yönlendirme ve şekillendirme özelliğinden çok gelir elde etme amaçlı olarak kullanılmaktadır. Bu durum çevre vergilerinin kendilerinden beklenen yararı önemli ölçüde azaltmaktadır. Diğer taraftan, vergi konusunun, amacının ve zarar verenle vergi oranları arasındaki ilişkinin iyi belirlenmesi gerekir. Vergi adaletini zedelememesi, haksız rekabete yol açmaması, çevresel değerleri koruma açısından etkin ve verimli olması çevre vergilerinin üretim ve tüketim kararlarında çevre lehine beklenen değişimi ortaya çıkarabilmesi açısından önemlidir. Ancak, eleştirilen yönlerine rağmen, faydaları daha ağır basmaktadır.

Küresel ısınma sorununun sınır tanımaz global özelliğine karşın, bu sorunun (ve global çevre sorunlarının) önlenmesi için yapılacak vergileme ülke sınırlarını aşmamaktadır. Henüz çevre sorunlarının çözümünde küresel bir vergileme gerçekleştirilememektedir.. Her ne kadar küresel amaca uygun **karbon vergisi** bazı vergiler varsa da küresel çapta uygulama imkanı bulunamamıştır. Bu nedenle, her ülkenin tarihi, coğrafi, politik, ekonomik ve kültürel şartlarından kaynaklanan farklılıkların olması doğaldır Ancak supranasyonal ve uluslararası kuruluşlar çevre vergilerinin ulusal düzeyde uygulanması konusunda işbirliğine gidebilir ve de ortak yaptırımlar uygulayabilir. Gezegeneimizi kurtarmak ve çocuklarımıza sağlıklı ve barış içinde bir dünya bırakabilmek için tüm ulusların fedakarlık yapmaya hazır olması ve işbirliği olanaklarını geliştirmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

- Adıgüzel, Fatma (2002). "Türkiye'de Enerji Sektöründe Hidroelektrik Enerjinin Önemi", TMH - *Türkiye Mühendislik Haberleri*, Sayı 420-421-422 / 2002/4-5-6 .
- Baranzini, Andrea, Jose Goldemberg and Stefan Speck (2000). "A Future for Carbon Taxes", *Ecological Economics*, 32 2000.
- BM (2007). *Birleşmiş Milletler 2007 İklim Değişikliği Raporu*, <http://www.kuresel-isinma.net/birlesmis-milletler-2007iklim-degisikligi-raporu.html>, *Erişim Tarihi: 10.04.2007*.
- Bright, Chris (1997). "İklim Değişimi Ekolojisini Araştırmak", çev. Hakan Gülseven, *Dünyanın Durumu*, 1997, TEMA Vakfı Yayını;
- Byers, Stephen and Olympia J Snowe, Bob Carr et. all (2005). International Climate Change Task Force, Meeting the Climate Challenge, January 2005, <http://www.americanprogress.org>.1-40 (12.062008)
- CUERVO, Javier and Ved P. GANDH (1998). "Carbon Taxes: Their Macroeconomic Effects and Prospects for Global Adoption-A Survey of the Literature" .*IMF Working Paper*, May., 1998.
- Çepel, Necmettin (2003). *Ekolojik Sorunlar ve Çözümleri*, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 2003.
- Çevre ve Orman Bakanlığı; *Görev 3: Yerel Finansman 3A-Belediyelere Gelir Sağlanması*, www.atikyonetimi.cevreorman.gov.tr/evsel/10.doc *Erişim Tarihi: 10.05.2008*.
- Çitlioğlu, Ercan (2007). Terörizm Ve Küreselleşme, *Stratejik Analiz Aralık'07*.
- Ekins, Paul (1991). "European Environmental Taxes and Charhes: Recent Experience", *Issues and Trends, Ecological Economics* 31(1991), s.42. Ekins, 1991.
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Enerji İşleri Genel Müdürlüğü, *Enerji Sektöründe Sera Gazı Azaltımı Çalışma Grubu Raporu*, Ankara – 2005.
- FAO (1996). *World Food Summit Plan of Action*, 13-17 November, Rome-Italy, 1996., <http://www.fao.org/docrep/003/w3613e/w3613e00.HTM> *Erişim Tarihi: 12.06.2008*.
- FAO (2007). *Climate Change Mitigation And Adaptation in Agriculture, Forestry and Fisheries* <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/010/i0142e/i0142e.pdf> *Erişim Tarihi: 12.06.2008*.
- WBGU (2007). *Climate Change as a Security Risk*, German Advisory Council on Global Change , earthscan, London and Sterling VA
- HAAS, Jörg, Rita HOPPE; Kippenhan KERSTİN, Maennel ANNETTE, and Erwin JÜNEMANN (2002) *Kırılgan Bir Dünyada Hakkaniyet*, Henrich Böll Vakfı Dünya Zirvesi Yazıları, Özel Baskı, Birinci Baskı, Nisan 2002.
- IPCC (2001). *Climate Change 2001: The Scientific Basis*, *Contribution of Working Group I to the Third Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001.
- IPCC (2007). *Historical Overview of Climate Change Science*, 2007, http://ipcc-wg1.ucar.edu/wg1/Report/AR4WG1_Print_Ch01.pdf. (13.06.2008)
- İHAD; 20 Haziran Dünya Mülteci Günü'nde Küresel Bir İnsan Hakları Sorunu: İklim Mültecileri, İhad, <http://www.ihad.org.tr/file/reports/20.06.07-%20iklim%20mültecileri> (22.06.2008)
- Karakaya, Etem Ve Mustafa Özçağ (2003). "Türkiye Açısından Kyoto Protokolü'nün Değerlendirilmesi Ve Ayrıştırma (Decomposition) Yöntemi İle CO2 Emisyonu Belirleyicilerinin Analizi" 6-9 Eylül 2003 Tarihleri Arasında Ankara'da Düzenlenen VII. ODTÜ Ekonomi Konferansı'nda Sunulan Tebliğ.
- Kışlalioğlu, Mine ve Fikret Berkes (2003). *Çevre ve Ekoloji*, 8.Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- Kirmanoglu,Hülya, Binhan Elif Yılmaz ve Nazan Susam (2006). "Maliye Teorisi'nin Çıkmazı: Küresel Kamusal Mallar(Kalkınma Yardımları İçinde Küresel Kamusal Malların Finansmanı)", *Maliye Dergisi*, Sayı 150, Ocak – Haziran 2006.
- Kulu M. Bahattin (2001) . "Çevre Vergileri ve Gelişmiş Ülkelerdeki Uygulaması1", *Vergi Dünyası* ,Şubat 2001 – 234.
- Margesson, Rhoda (2005). *Dünyanın Durumu-Küresel Güvenliği Yeniden Tanımlamak*, Worldwatch Enstitüsü, Tema Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005.
- McKibben, Bill (2003). New York Review of Books, September 25, 2003.
- Nierenberg, Danielle ve Brian Halweil (2005), "Gıda Güvenliğini Geliştirmek", Çev. Ayşe Başçı, *Dünyanın Durumu 2005*, TEMA Vakfı Yayını.
- Özgan,1992: 35 ÖZGAN, F. Nuran (1992), *Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşım: Su-Deniz Kirliliğinin Denetimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Poterba,James M. (1993). "Global Warming Policy : A Public Finance Perspective", *Journal of Economic Perspectives*. Fal93,Vol.7, Issue 4.
- REC (2007). "Küresel Isınma ve İklim Değişikliği", http://www.rec.org.tr/sayfa_en.asp?id=40, (06.05.2007)
- Schwartz, Peter and Doug Randall (2003). *An Abrupt Climate Change Scenario and Its Implications for United States National Security* October 2003.
- Smith, Dan and Janani Vivekananda(2007). *A CLIMATE OF CONFLICT The Links Between Climate Change, Peace And War International Alert 2007* November 2007. www.alertnet.org
- Speck, Stefan and Paul Ekins (2000). "Recent Trends in the Application of Economic Instruments in EU Member States plus Norway and Switzerland and an Overview of Economic Instruments in Central and Eastern Europe", *Report to DG Environment, Form for the Future*, London, July 2000.
- Stern, Nicholas et al. (2007). *The Economics of Climate Change (The Stern Review)*. Cambridge University Press: Cambridge,2007.http://www.hm-treasury.gov.uk/independent_reviews/stern_review_economics_climate_change/stern_review_report.cfm
- Şahin,Yusuf (1999). "Türk Vergi Sisteminin Çevresel Vergiler Açısından Değerlendirilmesi", *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı 133, 1999.
- Tekin, Ahmet ve İstiklal Y. Vural (2004). "Global Kamusal Malların Finansman Aracı Olarak Global Vergi Önerileri" *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Yıl: 2004 - Sayı: 12 .
- UNEP." Vital Water Graphics" <http://www.unep.org/vitalwater/resources.htm> *Erişim Tarihi: 18.06.2008*.
- Uzunoğlu, Hande (2006). "Küresel Isınmaya Dikkat", *AR-GE Bülteni*, Kasım 2006.
- World Bank (2000). The World Bank Development Committee, *Poverty Reduction and Global Public Goods*, Washington DC. 2000.
- Yüksel, Cihan (2006). *Dışsalıklarda Kamusal Çözümler: Türkiye Uygulaması* , Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana/2006.
- <http://www.akdeniz.edu.tr/muhfak/cevre/coastlearn-r/tourism/tools-et.htm> Eko-Vergi, Eko-Yükümlülük, Ücretlendirme *Erişim Tarihi:10.06.2007*.
- <http://arsiv.hurriyetim.com.tr/hur/turk/01/06/15/ekonomi/39eko.htm>, "Belçika'da Yeşil Vergi" *Erişim Tarihi: 15 .06.2008*
- http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/03/060322_china_chopstick.shtml, "Çin'de Yemek Çubuklarına Vergi" *Erişim Tarihi: 12.10.2007*.
- http://www.bosch.com.tr/content/language1/html/734_3256.htm, "Çevre Dostu Ve Tasarruflu Araç Kullanımı " *Erişim Tarihi:03.10.2007*.
- <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/7214421.asp?m=1>, "Isınma 39 Yeni Hastalık Ortaya Çıkardı", *Erişim Tarihi: 04.05.2008*.
- <http://kureselhayat.blogspot.com/2008/02/kresel-ismann-etkileri.html>, Küresel Isınmanın Etkileri *Erişim Tarihi:06.06.2008*
- <http://www.milliyet.com.tr/2007/02/08/ekonomi/axeko02.html>, "Otomobilde "Çevre" Kavgası Başlıyor", *Erişim Tarihi:14.06.2007*.
- <http://www.ntv.com.tr/news>, "Küre Isınıyor Tehlikeler Artıyor", *Erişim Tarihi: 14.06.2008*.

KÜRESEL ISINMA, KÜRESEL BARIŞ'A KARŞI MI?BİRLİKTE OLABİLİRMI?

Oral KAYA
oralkaya@gmail.com
ORKA Danışmanlık ÇANAkkALE

Özet

Uluslararası hukuk veya örgüt/kurumların bu kadar etken olması, makalemizin ana konusunu teşkil etmektedir. Bu kurumlar, bizi çeşitli alanlarda uluslararası norm olarak kabul edilmiş bazı yaptırımlara zorlamaktadır. Dünyadaki tüm ulusların ortak deneyimlerinden yepyeni ve ulus üstü bir demokrasi tanımını geliştirmektedir. Bu bizi çeşitli alanlarda ortak davranmaya itmektir. Bu ortak davranışların belki de en etkili ve en kolay kabul edilebilecek olanı, Küresel Isınmaya ve İklim Değişikliğine karşı "ortak" olarak alınabilecek hareketlerimizdir. Yaptırımlarımızdır.

Anahtar Kelimeler: Küresel ısınma, Bumerang etkisi, Küresel hukuk, Dünya Parlamentosu

IS GLOBAL WARMING AGAINST TO GLOBAL PEACE? CAN IT BE TOGETHER?

Abstract

International law and the international organizations or corporations can be a held against Global Warming and Climate Change. This organization gives us some sanctions for living together in the same law and rules. These sanctions can be our new rules.

Keywords: Global warming, Boomerang effect, Global law, World Parliament

Giriş

Özellikle 11 Eylül gibi bir milattan sonra yaşanan küresel tehdidin yerini, küresel ısınma gibi bir konunun alması, biraz zor görünse de yine de olmayacak gibi değildir. Küresel ısınma, aslında küresel boyuttaki bir sorunu yine küresel anlamda çözebileceğimizi göstermektedir. Bunun için gerekli olan bilgiler elimizdedir.

Bu yıl Nobel Barış ödülünü, aktif siyaseti bıraktıktan sonraki yaşamını tamamen küresel ısınmanın dünyaya anlatılmasına adayın Al Gore'a verildi. Nobel ödülünü alan kişilerin, ödül töreninde yaptıkları konuşmalar çok önemlidir. Bu konuşmalar kitap olarak yayınlanır (Orhan Pamuk, Babamın Bavulu). Al Gore da 10 Aralık 2007 tarihinde Oslo'da yaptığı konuşmada, Henrik İbsen'den bir alıntı yapar: "Yanılmayın, gelecek nesil bize iki sorudan birini soracak: Ya, "Ne düşüyordunuz? Neden harekete geçmediniz?" diye, ya da bunun yerine şunu soracaklar: "Pek çoğu tarafından çözümlü imkânsız denilen bir krizi başarıyla çözecek ve harekete geçecek cesareti nasıl buldunuz?". Bu sorunun cevabı belki ikinci bölümde saklıdır. Harekete geçecek cesaret aslında bizi buraya getirmesi gerekiyordu. Bunu da belki bireysel olarak başarıma şansımız yok idi, ama yine de bireysel hareketler, ulusal sınırları zorladığı gibi, uluslar arası sınırları da artık zorlamaktadır. Artık uluslar arası hukuk daha da çok önem kazanmakta ve bu çerçevede yaptırımı daha etkin sonuçlara ulaşılmaktadır. Myanmar'da meydana gelen felakete ulusal yönetim, dışarıdan gelecek olan desteklere daha fazla engel olamamaktadır. Kendi koyduğu sınırların herhangi bir etkisi kalmamıştır. Aynı şekilde Afrika kıtasında oluşan kuraklık veya sınır ihlalleri gibi sorunlara da uluslar arası örgütler/kurumlar müdahale etmekte ve bu müdahale hiç de yadsınmamaktadır.

Küresel ısınmanın tanımları neredeyse tüm toplumlarda ve tüm kültürlerde değişmektedir. Buna rağmen Birleşmiş Milletler (UN)'in getirdiği tanım bence en açıklayıcı ve en doyurucu nitelikleri taşımaktadır. Bu tanım şu şekildedir : "Karşılaştırılabilir bir zaman periyodunda gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak, doğrudan ya da dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan etkinlikleri sonucunda iklimde oluşan bir değişiklik"

Buradan yola çıkarak acaba şöyle bir yoruma da ulaşabiliyoruz? "insan eliyle yapılan her değişiklik aynı zamanda üzerinde yaşadığımız gezegene de zarar vermekte midir? Bu soruyu sorduğumuzda, hemen karşımıza "ne yazık ki" cevabı gelecektir. İnsan faaliyetlerinin hepsi bizim dünyamıza dolaylı da olsa zararlı sonuçlar vermektedir. Anarşist çevrecilere göre insan tamamen dünyaya zararlı bir canlıdır. Dünyanın kendi sistematiğine bürünmesi için, insanoğlu dünyadan silinmelidir veya aynı Kızılderililer ve amazonlardaki küçük yerel kabileler gibi doğanın bir parçası gibi yaşmalıdır. Günümüz ekonomisinin geçerli olduğu bir dünyada bunun hayalini bile kurmak aslında ne kadar zordur. Küreselleşmeyi ne kadar onaylasak veya onaylamasak da bunun değişmesi için elimizden gelen çok fazla bir şey yoktur.

1-Dünyamızı Bekleyen Felaketler

Suların Yükselmesi

Küresel ekonomi özellikle az gelişmiş bölgelerde (ülkelerde) nüfusun belli şehirlerde toplanmasına neden olmuş, bu şehirlerde de özellikle “kenar mahalleler” yaratarak ve işgücünü bu mahallelerde ikamet ettirerek kontrolünü sağlamaktadır. Kentler de genellikle su (özellikle deniz) kenarlarına konumlanmaktadır. Küresel ısınma sonucunda beklenen felaketlerin en önemlisi, buzulların eriyerek, deniz seviyesinin yükselmesidir. Bu durumda en çok zorlanacak olan nüfus, düşük geliri ve kentlerin gettolarında yaşayan bu görece düşük geliri nüfus olacaktır. BM'nin yaptığı araştırmalara göre 2100 yılında beklenen 1,6 metre su seviyesindeki yükselme, dünya nüfusunun %30'luk kesimini etkileyecektir (http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/08/080806_arctic_map.shtml).

Enerji Kullanımından Kaynaklanan Hava Kirliliği

Dünya üstünde yaşayan insanlar olarak her alanda enerji kullanmamız gerekmektedir. Kullandığımız enerjinin de yarısından fazlasını fosil yakıtlardan karşılamaktayız. Bunun içinde özellikle kömür tüketimi ile elde ettiğimiz elektrik enerjisi çok büyük bir yer tutmaktadır. Kömür yakılması sonucu özellikle atmosfere yayılan CO₂ ile yaratılan sera gazı etkisi, dünyamızı tehdit eden ikinci tehlikedir. Yine bilimsel çalışmalar göstermektedir ki, sera gazı salınımı kontrol altına alınmadığı takdirde, bugünkü seviyede bile tutulması atmosferin üzerine bir battaniye örtülmesi anlamına gelmektedir. İçerideki ısının dışarıya çıkmasına engel olan bu uygulama, sera gazlarının bugünkü seviyenin de altına çekilmesi ile olumlu hale gelebilecektir. Atmosfer ise sadece kirlenen ülkelerin veya bölgelerin üstünde değil de her yerde aynı etkiyi yaratacağı için, bu battaniye, tüm dünyanın üstüne örtülmüş olacaktır. Dolayısı ile tüm dünyayı etkilemektedir.

Doğal Kaynakların Aşırı Tüketilmesi

Dünya nüfusunun son 50 yılda bugüne kadar gördüğü en yüksek ivmeyi yakalamış olması ve var olan nüfusun neredeyse ikiye katlanması sonucu artan talep (enerji, gıda, su vb.) dünyanın bugüne kadar yaşadığı en hızlı hammadde tüketimine neden olmuştur. Bunların karşılanması için durmadan yeni arz yaratılmış, var olan yer altı ve yer üstü kaynaklar çok hızlı bir şekilde tüketilmeye başlanmıştır. Dünya üstü ve altındaki kaynakların da, dünyanın dengesinin kurulması için önemli birer etken olduğunu düşünürsek, bu hızlı tüketim, bu dengeyi de bozmaktadır.

Yaklaşan Gıda Krizi

Rusya, dünyanın en önemli tahıl ihracatçılarından biri. Bünyesinde bulunan toprak mahsullerinden sorumlu ofisleri 1 Ağustos 2008 itibari ile birleştirme kararı alması, tüm dünyada kaygı ile izlendi. Bundan sonraki süreçte gıdanın diplomatik silah olarak kullanılacağına açıklamasını yapan Washington'un korkusu açıkça belli olmuştur (<http://www.taraf.com.tr/haber.asp?id=1378>). Tabii ki kaygı duyması gereken sadece Washington değil, herkeştir. Bizi doyurur diyerek baktığımız Konya Ovası kuraklığa teslim olmuştur. Özellikle kapatılma krizi ve/ya Ergenekon soruşturması gibi günlük politikaları aşabilen Türkiye, Konya ovası gibi vahim pozisyonlar alan konulara eğilip, bir an önce önlemlerini alacaktır diye umut ediyoruz. Yaşanan gıda krizini sadece bu kadar kısıtlı ele almak haksızlık olacaktır. Özellikle tarım alanına sahip olmayan Afrika kıtasındaki ülkeler ve/ya Asya kıtasındaki ülkeler bu sıkıntıları şu anda yaşamaya başlamışlardır. 2007 yılında yaşanan gıda fiyatlarındaki artış ve sözünü ettiğimiz ülkelerde baş gösteren halk hareketleri, bunun ilk göstergeleri olarak algılanmalıdır.

Gıda krizini tetikleyen ikinci ana neden ise, Bio yakıt üretimi için özellikle az gelişmiş ülkelerin tarım alanlarının kullanılması ve bu ülkelerin kendi gıda üretimleri yerine gelişmiş ülkelerin kullanımı için enerji olarak kullanılabilecek tarım ürünleri imalatı bu alandaki en sıkıntılı süreçtir. Bio yakıt için kullanılan gıda ürünlerini (mısır vb.) üreten ülkeler genellikle az gelişmiş ülkelerdir. Kalabalık nüfus ve modernize olmamış tarım teknikleri ile aslında kendi ülkeleri ve nüfusları için gıda üretimi yapacakları tarım alanlarında, gelişmiş ülkelerin kullanacakları bio yakıt üretiminde kullanılacak ürünleri yetiştirmektedirler. Temel gerekçe de bunların getirisinin yüksek olmasıdır. Yani ekonomik nedenler ağır basmaktadır. Ama aynı ülkelerin vatandaşları bu gerekçe ile daha da fakirleşmekte, temel gıda maddelerine ulaşmaları daha da zorlanmaktadır.

Bumerang Etkisi

Yukarıda saydığımız tüm tehlikeler, daha önce de belirttiğimiz gibi dünyamızın sadece bir bölgesini etkilememektedir. Atmosferik olaylar (rüzgâr, yağmur vb.) sonucu tüm dünya bu süreçlerden etkilenmektedir. Küresel ekonomi sonucu yaratılan zenginlikler bizleri bu felaketlerden ne yazık ki kurtaramayacaktır. Çünkü var olan dengesizlik zaten bu alanlarda yaşananlar sonucu olmuştur. Bütün dünyanın üzerinde hem fikir olduğu ve değiştirmeye çalıştığı da zaten bu süreçtir. Var olan tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi için tüm dünyada çeşitli etkinlikler yapılmakta, siyasiler politikalar geliştirmekte, yöneticiler kararlar alarak uygulamaya geçmektedirler. En basit örnekler Londra gibi bir mega-kent' de yerel yönetimin aldığı araçların belli bölgelere girmesinin yasaklanması gibi kararlar her açıdan ele alınabilmektedir. Trafikçi rahatlatma adı altında yapılan bu uygulamanın İngiltere Çevre Bakanlığı tarafından “Sıfır Karbonlu Kentler”(<http://www.britishcouncil.org/zerocarboncity.htm>) e örnek gösterilmesi, uygulamanın aynı zamanda

karbon salınımı politikalarının bir uzantısı olduğunu göstermektedir. AB politikalarını incelediğimiz zaman da benzer uygulamaları gözlemlemekteyiz (bkz. <http://ec.europa.eu/environment/newprg/index.htm>). Özellikle gelişmiş ülkeler (ABD dahil) artık “ben kirletirim gerekirse de öderim” politikasından vazgeçmişlerdir.

2-Uluslararası Hukukun Yükselişi

Hukuk fakültelerinde, hukuka giriş dersinin ilk haftalarında hukukun geçirdiği evrim anlatılır. Buna göre ilk aşama hukuk, insan-insan arasındaki ilişkileri düzenler. İkinci aşama ise, insan-devlet arasındaki ilişkilerin düzenlendiği dönemdir. Çünkü artık devlet kurulmuştur ve bu sosyolojik kurum(veya kavram!) ile insanlar arasındaki ilişkiler düzenlenmelidir. Fakat son aşama daha da ilginçtir. Artık dünyanın her yerinde devletler vardır. Hukuk da artık bu devletlerin birbiri ile ilişkilerini düzenleme aşamasına gelmiştir. Her devlet kendi vatandaşları ile kurmuş olduğu özel hukuki bağlarının haricinde, adına “uluslar arası hukuk” dediğimiz bir kavram ile tanışmıştır. Bu devletlerin de birbiri ile ilişkisinin düzenlenmesi gerekmektedir. Özellikle küresel dünyada bu daha da elzem bir hal almıştır.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişen Demokrasi bilinci ve ulusların birbirine tekrar bu oranda yıkıcı bir zarar vermesinin önüne geçilmesi için yapılan ortak hamleler, yepyeni bir hukuk yapısının oluşmasını sağladı. Bunun ilk adımı olabilecek meşhur Nürnberg mahkemeleri, İkinci Dünya Savaşı esnasında soykırıma katılmış Nazi subaylarının yargılanması için uluslar arası bir konsensüsün sağlanmasına neden oldu. Soykırım bir “insanlık suçu” olarak kabul edildi. O güne kadar uluslar arası literatürde olmayan kavramlar ile Dünya tanışmaya başladı. Bu yeni ortaklıkların oluşmasını hızlandırdı. Üçüncü sektör dediğimiz Sivil Toplum Örgütlerinin sözleri daha çok dinlenilir oldu. Daha önce sadece bir vergi kaçırma yolu olarak kullanılan vakıf kurmanın amacı, toplumsal sorumluluk olmaya başladı.

Burada sadece konumuzla ilgili olanları alacağımızı belirtmem gerekiyor.

Birleşmiş Milletler

Birinci Dünya Savaşı sonrası toplanan Paris Barış Konferansında (1919) “Milletler Cemiyeti”nin ilk adımları atılır. Aynı zamanda ILO (Uluslar arası Çalışma Örgütü)nün de temelleri atılır. Birleşmiş Milletler adını alabilmesi için araya bir dünya savaşı daha girmek zorundadır. Kurumun çalışmaya başlamasının asıl sebebinin yukarıda saydığımız devlet-devlet arasındaki hukuki süreci birbiri ile bağlantılandırmak, ulusları birbirleri ile yaklaşdırmak olduğunu tüm sözleşmelerden görürüz. Kurulan tüm yan organlar (UNDP, FAO vb.) da bu sürecin gelişmesine yardımcı olacaktır. Çünkü artık devletler kendi aralarında bir hukuk sisteminin oluşmasını elzem görmüşlerdir. Tek bir dünyada yaşar iken, farklı coğrafyaları paylaşırsak da, belli başlı alanlarda ortak hareket etmek gerekliliği herkesi zorunlu kılmıştır. Ortak ticari ve ahlaki normların oluşturulması bunun ilk aşamaları olmuştur.

Avrupa Birliği

Yine ikinci dünya savaşı sonrası süreç, kıta Avrupası gibi sıkışık (!) bir coğrafyada yaşayan ülkeleri ortak bazı adımların atılmasını zorunlu kılmıştır. Yaşanan savaşın yıkıcılığının tekrarlanmaması için inisiyatiflerin oluşturulması; Demir Çelik birliği gibi ortak ticari alanların keşfi bunların ilk örnekleridir. İncelendiğinde çok önemli bir ortaklık adımı örneğidir Avrupa Birliği süreci. Şu anda 27 ülkenin tam üyeliği ve halen sorunlu bir ortaklık olsa da, dünyadaki uluslar arası ilişkilere çok iyi bir örnek teşkil etmektedir. Türkiye'nin de aday ülke olarak görüşmelerini sürdürdüğü ve önümüzdeki on yıl içinde üye olmayı hedeflediği Avrupa Birliği, yeni bir siyasal sistemin de oluşmasını sağlamıştır. Ulus devletlerin yerini kıta avrupalısında alınan kararlar (tabii ki şu an için sınırlı) almıştır. Ulusal paralarından bile fedakarlık eden bu ülkeler, barış içinde ortak çözümler üretmenin ilk adımlarını atmışlardır. Halen işin çok başında olunmasına rağmen önemsenmesi gereken bir siyasal yapı olarak algılanmalıdır.

Kyoto Protokolü

1997 yılında Japonya'nın Kyoto kentinde toplanan ve 160 ülkeden gelen 10.000 civarında bilim adamı, uzman ve hükümet yetkililerinin katıldığı uluslararası konferansta iklim değişikliği ile ilgili konular bütün açıklığı ile gündeme gelmiştir. Konferans sonunda Kyoto Protokolü olarak adlandırılan bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma hükümlerine göre; gelişmiş ülkeler, başta karbondioksit ve metan olmak üzere sera gazı üretimlerini, 2012 yılına kadar, 1990 yılı düzeylerinin en az %5'i oranında azaltacaklardır.

Burada da fark edileceği üzere, 160 ülke bir karar aldı. Sadece kendilerini düşünerek değil, artık dünyayı düşünerek bu kararı aldılar. Artık dünya için bir şeyler yapmaya karar verdiler. Bunun için kendi ekonomilerini ve gelişmişliklerini bile belli oranlarda sınırlandırmayı taahhüt ederek bu kararı aldılar. Ve süreç içinde de gördük ki, Kyoto süreci belli bağlayıcılıklar taşıyan, ülkeleri taahhütleri çerçevesinde davranmaya iten bir süreç idi. Bir protokol ve bunun çevresinde geliştirilen bir anlayış, ulusal kararların ve yasaların üstünde değerlendiriliyordu. Ve bilindiği gibi de Türkiye Cumhuriyeti olarak Kyoto Protokolünü bu yıl mecliste onaylamaya karar verdik. Yani bizde Türkiye Cumhuriyeti olarak belli uluslar arası kurallara uymayı taahhüt ettik.

3- Dünya Parlamentosu Ve Monbiot

Çevreci, eylemci, akademisyen ve gazeteci olan George Monbiot, Türkçeye de çevrilen “manifesto” isimli kitabında, bizim de yukarıda sıraladığım uluslar arası hukuk alanında yeni açılımlara destek verici bir öneride bulunur. Bu kitaptan bazı alıntılar yapmadan önce biraz gerilere gitmekte yarar olacağını sanıyoruz. Küresel kapitalizmin en önemli bunalımınının 1929 buhranı olduğunu biliyoruz. Bu sürecin hemen ardından başlayan kapitalist yenilenme döneminde özellikle ABD ve İngiltere’de Keynes’in önerdiği sosyal politikalar uygulamaya alındı. Keynes’i dönemi ekonomistlerden ayıran da zaten bu sosyal politikalar konusundaki bu ileri atılımcılığı idi. Uluslar arası ticaretin koşullarında bir değişim için, az gelişmiş ülkeler açısından daha adil olacağına inandığı “Uluslar arası Kliring (Takas) Birliği”nin kurulmasını önermiştir. Bu aynı zamanda bir dünya bankasının ilk adımları da denebilir. Monbiot da bu tezi ele alarak, bir dünya parlamentosu çerçevesini belirlemiş, bu şekilde de farklı bir dünya düzeni önermiştir.

Monbiot Oxford’da çevre politikaları üzerine ders veriyor ve Guardian gazetesinde köşe yazısı yazıyor. 1995 yılında, çevre konusundaki başarılı çalışmaları nedeniyle kendisine Mirleşmiş Milletler Global 500 ödülü verildi. Bir dünya parlamentosu çerçevesinde farklı bir dünya düzeni tasarlayan Monbiot, IMF ve Dünya Bankası’nın kapatılması, yıllar önce Keynes’in planladığı Uluslar arası Kliring Birliği’nin kurulması gibi çeşitli öneriler getiriyor. Bu şekilde de yoksul dünyanın borç sorununa çözüm bulmaya çalışıyor. Çünkü Monbiot’a göre küresel çevre felaketinin temel nedeni adil olmayan bu ticaret ortamıdır. Küresel anlamda ticaretin adil dağılımını sağlayabildiğimizde, özellikle az gelişmiş ülkelerin çevre üzerinde yarattıkları yoğun kirlenici üretim tekniklerinin de biteceğini ve daha adil, daha temiz bir gelecek yaratmada önemli olacağını savunmaktadır.

Manifesto kitabında Monbiot, Dünya Parlamentosunun işleyişi ve hatta seçim kriterleri konusunda bile bizlere ipuçları verir. Tüm bunları özellikle Birleşmiş Milletlerin, özellikle de *Güvenlik Konseyi* kavramının işleyişi hakkındaki kaygılarını dile getirir.

Sonuç

Bu alanlardan yola çıkarak, özellikle küresel ısınma gibi tüm dünyanın sorunu olabilecek bir konuyu ele aldığımızda, yine dünya üzerinde buna karşı ortak adımlar atabilmemizin bugüne kadar başarılı örnekleri bulunduğunu görmekteyiz. Küresel anlamda bir ortaklık bizi ortak diyaloglara, ortak hareketlere (örneklerde verildiği gibi) itecektir. Ortak yarattığımız her alanın, bizi küresel anlamda barışın tahsisi konusunda ilerilere götürceğini gözlemlemek hiç de zor değildir.

Kaynakça

- Hubermann, Leo,(1998), “*Kentler*”, Dost yayınları
 Hasgüler, Mehmet, Uludağ, Mehmet B.(2004), “*Uluslararası Örgütler*”, Nobel Yayınları
 Monbiot, George, (2006), “*Manifesto farklı bir dünya düzeni için*”, Plan b Yayınları
 Rifkin, Jeremy, Howard, Ted, (2003), “*Entropi Dünyaya yeni bir bakış*”, İz Yayıncılık

ARTAN ÇEVRE SORUNLARI KARŞISINDA TEHLİKEDEKİ GÜVENLİĞİMİZ

Hikmet YAVAŞ
hikmetyavas@comu.edu.tr
ÇOMÜ, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Günümüzde insanların çoğu güvensiz ortamlarda yaşamaktadır. Yine açık bir şekilde kabul edilmektedir ki çevresel faktörler tüm dünyada çok önemli roller oynamaktadır. Farklı nedenlere bağlı bir şekilde ortaya çıkan güvenlik kavramı, sahip olduğu geleneksel anlamının dışında farklı bir görünüm sunmaktadır. Bu çalışma çevresel bozulmanın bir güvenlik tehdidi olduğu savını araştırmaktadır. Ayrıca bu çalışmada ilk olarak güvenlik kavramının önemi vurgulanmaktadır. İkinci olarak ise çevre ve güvenlik arasındaki ilişki açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, çevre sorunları, güvenlik, çevresel güvenlik

SECURITY IN DANGER IN THE PRESENCE OF INCREASING ENVIRONMENTAL PROBLEMS

Abstract

Nowadays, majority of the people live in the insecurity conditions. It is well known fact that environmental factors play very important role all over the world. The concept of security, which emerged out of various reasons, has been regarded differently from its traditional understanding. This study examines the proposition that environmental degradation is a security threat. In the meantime, the first focus is the increasing importance of security concept in this study. Secondly, the relationship between environment and security is examined.

Keywords: Environment, environmental problems, security, environmental security

Giriş

Çevre sorunları, geride bıraktığımız yüzyıldan yirmibirinci yüzyıla aktarılan, belki de en önemli sorun alanlarının başında yer almaktadır. Özellikle son yarım yüzyıllık zaman dilimi dikkate alındığında insanoğlunun karşı karşıya bulunduğu tehditlerin ne kadar çok ve çeşitli olduğu göze çarpmaktadır. Nitekim hava, su ve toprak kirliliği gibi klasik çevre sorunlarının yanı sıra, günümüzde çevreyi olumsuz etkileyerek yaşanabilirliği tehlikeye sokan pek çok tehdit bulunmaktadır: Yoksulluk, hızlı nüfus artışı, kontrolsüz, düzensiz, denetimsiz ve çarpık kentleşme, savaşlar, çatışmalar, nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlanma, aşırı kazanma hırsı ve tüketim çılgınlığı, deprem, sel gibi doğal afetler, kuraklık ve açlık, ormanların yok edilmesi, erozyon, çölleşme, salgın hastalıklar, zehirli ve tehlikeli atıklar, içme sularının kirliliği vd.

Kuşkusuz bu tehditleri daha da artırmak mümkündür. Ancak çevreyi ve dolayısıyla yaşanabilirliği tehlikeye sokan tehditlerin artık yerel, bölgesel hatta ulusal sınırları da aşarak küresel ölçekte etkiler meydana getirdiği, dolayısıyla bilinçlenme ve duyarlılık düzeyinin gelişmesi için bütünlük küresel çabaların gecikmesinin uygulanması gerektiği ve sorunlarla mücadelede uluslararası işbirliğinin kaçınılmaz olduğu (Tuna, 2003: 127), üzerinde sıkça durulan noktalardan birisini oluşturmaktadır. Bu yönüyle küresel ölçekte bir güvenliğin, geleneksel odağı halindeki devletlerin güvenliği kavramının genişletilerek, insanların ve gezegenin güvenliğini de kapsaması gereği vurgulanmaktadır (Küresel Yönetim Komisyonu, 1996: 77).

Örneğin çeşitli ülkelerde görülen kuş gribi vakaları, konunun sadece çevresel değişimlerin/bozulmaların yerel ölçekte kalmayıp sınır aşan özellik gösterdiğinin çarpıcı bir örneğidir. Bu anlamda dünyanın herhangi bir bölgesinden kalkan göçmen kuşların, göç yolları üzerinde bulunan Türkiye'den de geçerken kuş gribi olarak bilinen virüsün yayılmasına neden olmaları ve bu konudaki gerekli önlemlerin alınamamış olması güvenliği tehdit eden ilginç bir örnek olarak sunulmaktadır. Dolayısıyla küresel barışın var olabilmesi için, küresel ölçekte de bir "güvenlik kültürü ve iklimi" (Özkan ve Lajunen, 2003: 3-4) yaratma konusunda çaba harcanması gerekmektedir. Öyle ki son yılların belirleyici kavramlarından biri olan küresel ısınma ile ekosistemin bir bütün olarak çökme tehlikesiyle karşı karşıya kalabileceğine, "domino etkisi" ile olayların kaçınılmaz bir şekilde birbirini tetikleyeceğine, dünyanın bir bütün olarak nasıl bir tehdit altında olduğuna sıkça vurgu yapılmaktadır.

Hatırlanacağı gibi Derin Darbe (Deep Impact), Yarından Sonra (The Day After Tomorrow), Kasırga (Twister), Kıyamet Günü (Armageddon) gibi filmler ile dünyayı tehdit edebilecek pek çok mega felaket senaryoları ortaya konmuştur. Zira yakın geçmişte gerçekleşen bazı felaketler, insanlığın gelecekte de karşılaşma olasılığı daha büyük felaketlerin habercisiymiş gibi çarpıcı fikirler vermektedir. Örneğin 12 Mayıs 2008 tarihinde Çin'de meydana gelen deprem felaketinde 70 bin kişi hayatını kaybetmiş, 400 bine yakın kişi

yaralanmış, 20 bin civarında kişi kaybolmuştur. 26 Aralık 2004 tarihinde Endonezya'nın Sumatra Adası açıklarında meydana gelen deprem ve ardından oluşan tsunami sonucunda yaklaşık 300.000 kişi hayatını kaybetmiş, maddi boyutu çok büyük kayıplar gerçekleşmiştir. Yine yakın geçmişte Türkiye özelinde konuya bakıldığında ise, birinci yıl değerlendirmelerinin yapıldığı 17 Ağustos 1999 ve 12 Kasım 1999 tarihlerinde Marmara'da yaşanan depremler sonucunda, resmi rakamlara göre 18.243 kişi hayatını kaybetmiş, 48.901 kişi çeşitli derecelerde yaralanmış, konut ve işyerleri toplam 377.829 birim çeşitli derecelerde hasar görmüş ve milyar dolarlarla ifade edilen ekonomik kayıplar gerçekleşmiştir. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde çevre merkezli bu tehditlerin, geleceğe ilişkin yaşanabilirliği ve insan güvenliğini (human security) kaygı verici boyutlara taşıdığı görülmektedir.

Ancak yukarıda ifade edilen kaygı verici örnekler her ne şekilde ele alınırsa alınsın, mikro ve makro düzeyde, kalkınma ve üretim-tüketim ilişkileri belirleyici bir öneme sahiptir. Çünkü sanayi devrimi ile insanın doğaya müdahale ederek onun üzerinde hakim olma arzusu ve daha sonraki süreçte artarak devam eden aşırı bir kazanma hırsı günümüz çevre sorunlarının nedenini oluşturmaktadır. Ancak bu gidişinin sürmesi durumunda; değişik bir ifade ile koruma-kullanma dengesi temeline dayalı davranış kalıplarının yerleştirilememesi durumunda, insanlığı daha büyük felaketlerin beklediği yapılan çalışmalarda öngörülmektedir.

Güvenlik Kavramı Üzerine Açılımlar

Güvenlik, insanlığın var oluşundan günümüze kadar hayatımızın temel dinamiklerinden birisi olmuştur. Bireylerin ya da bir bütün olarak toplumun herhangi bir tehlikeden uzak, huzurlu ve sağlıklı bir ortamda yaşamlarını sürdürebilmeleri gelecek kaygıları ile yakından ilişkilidir.

Sözlük anlamıyla güvenlik "toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet" (<http://www.tdk.gov.tr>) şeklinde kullanılmaktadır. Bu kullanımın ötesinde öyle geniş kapsamlı bir sözcüktür ki; ulusal güvenlik, özel güvenlik, sosyal güvenlik, gıda güvenliği gibi ilgili bulunduğu konuya göre tanımı değişebilmektedir (Kuyaksil ve Tiyek, 2003: 66). Başka bir anlatım ile kavram kişiden kişiye ya da bir devletten başka bir devlete değişen bir göreceliğe sahiptir.

Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramı'nda beş temel ihtiyaçtan birisi olarak güvenlik görülmektedir (<http://www.sistems.org>). İnsan ihtiyaçlarının doğası üzerine incelemelerde bulunan Maslow bu kuramında, kısaca, insan ihtiyaçlarının hepsinin aynı derecede bir yoğunluğa sahip olmadığı, bazılarının belirli bir önceliğe sahip olduğundan söz etmektedir. O'na göre genellikle alt sıradaki ihtiyaçlardan önce üst sıradaki ihtiyaçların giderilmesi gerekmektedir. Maslow'un hiyerarşik olarak sunduğu bu ihtiyaçlar ise şunlardır: Fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyaçları, sosyal ihtiyaçlar, saygınlık ihtiyacı ve kendini gerçekleştirme ihtiyacı.

Ancak ne şekilde ele alınırsa alınsın güvenlik kavramının, varlığını koruma ve sürdürme amacı taşıyan her davranış biçiminde karşılaşılabilecek bir olgu olduğu da ortaya çıkmaktadır. Öyle ki nasıl kullanıldığına bakılmaksızın bir güvenlik olgusundan söz edilebilmesi için;

- Varlığın korunması ve sürdürülmesi bakımlarından bir (ya da birden fazla) içsel tehdidin bulunması ve/veya
- Dışsal bir (ya da birden fazla) tehdidin bulunması ve/veya
- Bu türden algılamaların ve tahminlerin bulunması gerekmektedir (Dedeoğlu, 2003: 9-10).

Her türlü korku, tehdit ve tehlikeden uzak olabilmeyi ifade eden güvenlik kavramının "sürdürülebilirlik" ile de ilişkili olduğu, sürdürülebilirliğin ise bir bütün olarak yaşam kalitesinin hem ön koşulu hem de ayrılmaz bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü doğal yaşam temellerinin uzun süreli olarak güvence altına alınması, mevcut ekolojik zararların ortadan kaldırılması ve doğanın, kendi dinamik çeşitliliği içerisinde korunması temel kuralları, sürdürülebilir gelişmede ekolojik sorumluluğa vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda her türlü riskin sürdürülebilir gelişme politikalarını etkileme yönün de olduğu ifade edilmektedir (Mengi ve Algan, 2003: 10). Dolayısıyla yaşanabilirliğin sürdürülememesi durumunda insanların kendilerini güvende hissedemeyecekleri bir durum ile karşılaşılacaktır. Bu nedenle de sürdürülebilirlik, güvenlik ile ilişkilendirilmektedir. Öyle ki herhangi bir düzeydeki yaşam kalitesi ve bu kalitenin iyileştirilmesi, sürdürülebilirlik açısından bir zorunluluğu içermektedir (Nüfus ve Hayat Kalitesi Bağımsız Komisyonu, 1997: 81).

Genel olarak soğuk savaşın sonuna kadar güvenlik kavramına yaklaşımın, askeri unsurun ağırlıkta olduğu "dar" bir anlayışı sergilediği görülmektedir. Henüz soğuk savaş bitmemişken Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 24 Ağustos-11 Eylül 1987 tarihleri arasında düzenlenen Silahsızlanma ve Kalkınma Arasındaki İlişki Üzerine Uluslararası Konferansta, salt askeri odaklı ulusal güvenlik tanımının nasıl bir değişikliğe uğradığı açıkça gösterilmiştir. Bu konferansta benimsenen ve sonuç belgesinde de yer verilen

tanımda, ulusal güvenlik, askeri boyuta ek olarak siyasal, ekonomik, sosyal, ekolojik ve insan haklarına ilişkin yönleri de bulunan bir kavram olarak ele alınmıştır (<http://www.sbu.yildiz.edu.tr/Burakyayinlar/makale2.htm>).

Askeri güvenlikten daha geniş kapsamlı bir güvenliğe geçişte önceliğin "insan güvenliğine" verilmesi, güvenlik kavramının katı askeri mülahazaların ötesine geçecek biçimde genişlemesiyle birlikte gitmiştir. Şu konuda geniş ölçüde bir uzlaşmaya varılmıştır ki güvenlik konusu, askeri olmayan faktörleri de göz önünde bulundurmaya gerektirecek kadar kapsamlı bir şekilde ele alınması gereken bir konudur. Dolayısıyla güvenliğe dönük olarak diğer tehditleri aşağıdaki şekilde gruplandırmak mümkündür (http://www.tesev.org.tr/projeler/guvenlik_Sektoru_metin.pdf):

- *Siyasi tehditler:* İç siyasi istikrarsızlık, çöken devletler, terörizm ve insan hakları ihlalleri gibi;
- *Ekonomik tehditler:* Yoksulluk, zengin ve yoksul ülkeler arasındaki uçurumun büyümesi, uluslararası mali durgunluk, ekonomik açıdan güçlü ya da istikrarsız bir komşu devletin yaratacağı etki ve ekonomiyi sabote eden yasa dışı ticaret gibi;
- *Çevresel ya da insan kaynaklı tehditler:* Nükleer felaketler, küresel ekolojik değişimler, toprak ve su kirlenmesi, gıda ve diğer kaynakların yetersizliği gibi;
- *Toplumsal tehditler:* Azınlık/çoğunluk çatışmaları, aşırı nüfus, örgütlü suçlar, uluslararası uyuşturucu kaçakçılığı, yasadışı ticaret, denetlenemeyen göçler ve hastalıklar gibi.

Yukarıdaki açıklamalara benzer biçimde değişen kapsamlı ve daha bütünsel bir anlam kazanan insan öncelikli güvenlik kavramı, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından hazırlanan İnsani Kalkınma Raporu'nda (UNDP, 1994: 23) da ele alınmış, insan güvenliğinin iki temel boyutunun olduğu vurgulanmıştır: Birincisi açlık, hastalık ve baskı gibi kronik tehditlerden korunma; ikincisi, günlük yaşamın akışına müdahale edebilecek ani ve zararlı tehditlerden korunma. Yine aynı Rapor'a göre insan güvenliğinin ortadan kalkışı yavaş ve sessiz bir süreç içerisinde olabileceği gibi ani, sarsıcı bir olağanüstü durumda da gerçekleşebilecektir. Bu durum, yanlış politik seçimlerden, çevresel bozulmalardan ve doğal afetlerden ya da her ikisinin bir sonucu şeklinde ortaya çıkabilmektedir.

Bununla birlikte şunu da ifade etmek gerekir ki, Türkiye'de henüz bütün yönleriyle ele alınmış, kapsamlı bir güvenlik anlayışı geliştirilebilmiş değildir. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanan rapora göre güvenlik kelimesinin, "devlet otoritesinin tartışmasız bir şekilde tesis edilmesi, devletin kurumlarının ve diğer ekonomik ve sosyal kurumların engelsiz bir şekilde çalışması ve kişilerin özgürlüklerinin hak ve sınırları içerisinde ve sorumlulukların yerine getirilmesi kaydıyla yaşama, can, mal ve namus güvenliklerinin sağlanması" ve "kurallara karşı çıkan, kendi haklarını aşan, sorumluluklarını yerine getirmeyen ve devletin, toplumun ve insanların güvenliklerine karşı çıkıcı eylemlerde bulunan kişilerin bu eylemlerinin önlenmesi ve önlenemeyen eylemlerden dolayı sanık ve suç delillerinin yargı organına teslim edilerek yasal çerçevede içerisinde cezalandırılmasının sağlanması" anlamındaki asayiş kavramlarını kapsadığı, kısaca polise tedbirlerin ifade edildiği anlaşılmaktadır (DPT, 2001: 9).

Çevre ve Güvenlik İlişkisi

En genel anlamı ile çevre, canlı (biyotik) ve cansız (abiyotik) varlıklar ile bu varlıkların karşılıklı etkileşimlerinin bütünüdür (Keleş ve Hamamcı, 2005: 32). Değişik bir anlatımla bir organizmanın var olduğu ortam ya da yeryüzünde ilk canlı ile var olan bir ortamdır (T.C. Çevre Bakanlığı, 1995: 1). Böyle bir ortamda insan/canlılar ile doğal çevre arasında uzun yıllar özellikle sanayi devrimine kadar belli bir uyumdan söz edilmektedir (Görmez, 2003: 16). Ancak insanoğlunun, toplumsal etkinliklerindeki giderek artan yoğunlaşma eğilimi ile doğal sistemlerin kendisine özgü dengesi bozulmaya başlamış; doğa üzerindeki bozucu etkileri görülmeye başladığında ise, kendi yaşam alanını da kaybetme (bindiği dalı kesme) tehlikesiyle karşı karşıya kaldığının farkına varması ne yazık ki yüzyılları bulmuştur. Bu gelişmeye bir de hızlı nüfus artışı eklendiğinde dünyanın taşıma kapasitesinin ne denli zorlandığı açıkça görülmektedir (Ertürk, 1998: 1).

Uluslararası gelişmelere paralel olarak, geleneksel tanımı ile ulusal egemenliğe karşı siyasal ve askeri tehditler olarak ifade edilen güvenlik kavramının, günümüzde bu sınırlı tanımını aşmış olduğu görünmektedir. Artık ulusal güvenliği ve ulusun sürekliliğini yaşanan çevre bunalımının da önemli ölçüde tehdit ettiği bir gerçektir (Gürseler, 1993: 145-146). Buna göre derinleşen ve genişleyerek büyüyen çevresel bozulmalar, tüm insanlığı etkisi altına almaktadır. Çevresel sorunlar ve ortaya çıkan krizler hem ulusal güvenliği hem de ulusun sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Bugün için dünyayı tümüyle ortadan kaldıracak bir nükleer tehlike bulunmamakla birlikte, ozon tabakasının delinmesi, sera etkisi, kuraklık, ormansızlaşma, çölleşme ve su kaynaklarının kirlenmesi insanlığı tümüyle yok edebilecek ortak tehditler olarak görülmektedir. Nitekim yakın bir gelecekte çevresel bozulmalar ve yaşam alanlarının olumsuz etkilenmesi sonucunda ülkeler arasında yeni çatışmaların gündeme gelebileceği ileri sürülmektedir. Çevresel baskıların giderek büyüyen etkileri, böylesine bir tehdit karşısında insanların yeni bir güvenlik kavramı ve güvenlik kültürü oluşturmasını gerekli kılmaktadır. İşte "çevresel güvenlik" denen yeni bir güvenlik anlayışı bu

tür çevresel baskıların önemine işaret eden bir kavram olarak yakın zamanlarda ortaya çıkmıştır ve üç boyutu olduğu vurgulanmaktadır (Keleş ve Ertan, 2002: 241-242):

1. Dünya ölçeğinde insan türü ve diğer canlı varlıkların yaşamlarını ve varlığını tehlikeye düşürecek olan çevresel bir kriz,
2. Çevre sorunlarının ekonomik ve siyasal istikrarı tehdit eden niteliği ve
3. Çevresel kaynakların bölüşülmesi ve çevreden kaynaklanan sorunların ülkeler ve topluluklar arasında çatışmalara neden olma riski.

Ancak küresel ya da çevresel bir sorunun "risk" olarak algılanmasında ve dolayısıyla bir güvenlik kaygısına neden olmasında rol oynayan bir takım etmenlerin bulunduğu da ifade edilmektedir (Aygün, 2007: 223-236). Kısaca bu etmenler:

1. Sebep-mağdur ilişkisi,
2. Kayıplara ilişkin kaygılar,
3. Sorunu zamana bağlı önemsememe ve
4. Etik kaygılar başlıkları altında toplanmaktadır. Zira çevresel risk algısında insanların davranış kalıplarını hangi şartlar altında değiştirdiğini anlamaya çalışmak, insan-çevre ilişkilerinde geleceğe yönelik sorumlulukların belirlenmesinde önemli bir yer işgal etmektedir.

Aslında çevre ve güvenlik ilişkisine dikkatlerimizi çeken ilk uluslararası nitelikteki belge, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun 1987 yılında yayınladığı ve Brundtland Raporu olarak da bilinen Ortak Geleceğimiz isimli raporu olmuştur (Algan, 2005: 14). Bu Raporda "barış, güvenlik, kalkınma ve çevre"nin aynı başlık altında ele alındığı dikkati çekmektedir. Aynı zamanda çevre baskısı bir çatışma sebebi olarak değerlendirilmekte ve güvenliği tehdit eden bir boyutunun olduğu da vurgulanmaktadır (Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, 1991: 351-352).

Ancak diğer yandan geçmişten günümüze gelen süreçte çevre konularının siyasetin ana kaygıları içinde pek yer bulmadığı (Nüfus ve Hayat Kalitesi Bağımsız Komisyonu, 1997: 116), balsa bile yetersiz olduğu da dikkati çekmektedir. Bu durum hem ulusal hem de uluslararası alanda gözlemlenebilmektedir. Oysa günümüzde çevre sorunlarının ulus ölçeğini aşan bir şekilde uluslararası çevresel bir işbirliğini gerekli kıldığı hep vurgulanmaktadır. Böyle olmakla birlikte bu işbirliğini güçleştiren ve engelleyen bazı faktörlerin olduğu dikkati çekmektedir (Tuna, 2003: 132-140): Öncelikle bu güne kadar yapılmış olan çevre anlaşmalarının uygulanması en kolay olan ve önemli ulusal çıkarlara dokunmayan konularda yapıldığı görülmektedir. Böyle konularda bir uzlaşma söz konusu olmakla birlikte, ciddi ekonomik çıkarlara dokunan alanlarda işbirliği güçleşmektedir. İkinci olarak yapılan uluslararası anlaşmalar tüm devletler tarafından imzalanıp onaylanmadığı için küresel ölçekte bir çevre rejimi kurulamamaktadır. Diğer taraftan bir uluslararası anlaşmanın imzalanıp onaylanması ile uygulanması arasında farklar bulunmaktadır. Ve son olarak denetim mekanizmalarının yetersizliği burada önemli bir rol oynamaktadır. Nasıl ele alınırsa alınsın, uluslararası çevresel işbirliğini olumsuz etkileyen ve güçleştiren başlıca faktörler aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır:

1. Çevre bozulmasının olumsuz etkilerini her ülkenin eşit derecede duymaması,
2. Devletlerin, çevre sorunlarının adil bir şekilde çözümlenmesi konusunda anlaşamamaları,
3. Her ülkede uluslararası çevre koruma anlaşmalarına karşı çıkacak ekonomik çıkar gruplarının varlığı,
4. Halkların çevre bilincine sahip olmaması ve bunun hükümetlerini etkileme gücünün zayıflığı,
5. Devletlerin uluslararası işbirliği programlarını uygulama kapasitelerinin farklılığı ve
6. Dünyanın bağımsız ve egemen devletlerden oluşan siyasi sisteminin işbirliğini güçleştirmesidir.

Sonuç

Çevre üzerinde olumsuz baskılar yaratan etmenlerin temel kaynağının insan olduğu (Yavuz, 1975: 1) unutulmamalıdır. Çünkü bu anlamda kendi yaşam ortamını yaşanılmaz kılan, belki de "yeryüzünün en vahşi yaratığının insan olduğu" (Çakar, 1993: 246-252) söylemlerini, günümüzde dünyanın hemen her bölgesinde yaşanan çatışma ve savaşlarda gördüğümüz gibi, haklı çıkaracak pek çok örnekle karşı karşıya bulunmaktayız.

Henüz bilimsel araştırma ve gelişmeler Dünya'dan başka bir yerde yaşam alanının varlığını tespit edebilmiş de değildir. Ve yine henüz başka bir yerde insan faaliyetlerinin yarattığı olumsuzluklar ile kirlenmemiş başka bir yaşam alanı/yeri de bulunmamaktadır. Özellikle ekonomik ve siyasi kaygılar başta olmak üzere, ekolojik risklerin geleceğe ötelenmesi, daha sonra altından kalkılamayacak çapta sorunlarla yüzleşeceğimizin göstergesidir.

Diğer taraftan çevresel sorunlar günümüzde sınır aşan bir özellik göstermektedir. Bu özelliği dolayısıyla ülkelerin güvenlik tanımlamalarına çevresel değişimleri/bozulmaları da dahil etmeleri, "tek bir dünyamız var" sloganından hareketle küresel bir işbirliği içinde olmaları kaçınılmazdır. Ancak bu işbirliğinin çok güç ve uzun bir zaman dilimini alacağına da farkında olunmalıdır.

Belki de Indira Gandhi'ye atfedilen bir söz ile "yoksulluk en büyük kirleticidir" (Gupta, 2003: 105). Yoksulluğu giderici bütüncül politikalar uygulamaya geçirilemediği sürece, güvensiz bir ortamın varlığı sürüp gidecektir. Ancak salt çevre korumacı ya da salt ekonomik kaygılar nedeniyle kalkınmacı yaklaşımların konuya ilişkin gerekli açılımları sağlamaktan uzak oldukları da görülmektedir. Bu açıdan çevre koruma ve kullanma dengesi yönüyle konuya bütüncül yaklaşımlar ile çözümler üretilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Algan, Nesrin (2005). "Kirlilikten Ulusal Güvenliğe", **Yeşil Ufuklar**, Yıl 1, Sayı 1.
- Aygün, Banu (2007). "Küresel ve Yerel Çevre Sorunlarının Risk Olarak Algılanması Üzerine Bir Araştırma", **Çevre ve Politika Başka Bir Dünya Özlemi**, (Ed. Ayşegül Mengi), İmge Kitabevi, Ankara.
- Çakar, Ömer (1993). "Doğanın En Vahşi Yaratığı: İnsan", **Bilim ve Teknik**, S.: 305.
- Dedeoğlu, Beril (2003). **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, Derin Yayınları, İstanbul.
- DPT (2001). **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Güvenlik Hizmetlerinde Etkinlik ÖİK Raporu**, Ankara.
- Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (1991). **Ortak Geleceğimiz**, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, Ankara.
- Ertürk, Hasan (1998). **Çevre Bilimlerine Giriş**, 3.b., Vipaş A.Ş., Bursa.
- Görmez, Kemal (2003). **Çevre Sorunları ve Türkiye**, Gazi Kitabevi, 3.b., Ankara.
- Gupta, Avijit (2003). **Üçüncü Dünya Ülkelerinde Çevre ve Kalkınma**, Çev. Şükrü Alpagut, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Gürseler, Güneş (1993). "Yeni Kavramları Tartışmak", **Günümüzün Çevre Sorunları**, BM Türk Derneği Yıllığı, Yayın No: 18, Ankara.
- <http://www.sbu.yildiz.edu.tr/Burakyayinlar/makale2.htm> (Erişim Tarihi: 2 Temmuz 2008).
- <http://www.sistems.org> (Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2008).
- <http://www.tdk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2007).
- http://www.tesev.org.tr/projeler/guvenlik_Sektoru_metin.pdf (Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2008).
- Keleş, Ruşen ve Ertan, Birol (2002). **Çevre Hukukuna Giriş**, İmge Kitabevi, Ankara.
- Keleş, Ruşen ve Hamamcı, Can (2005). **Çevre Politikası**, İmge Kitabevi, 5.b., Ankara.
- Kuyaksil, Ali ve Tiyek, Musa (2003). "Türkiye'de Güvenlik Hizmeti Olarak Özel ve Gönüllü Güvenlik", **Polis Bilimleri Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2.
- Küresel Yönetim Komisyonu (1996). **Küresel Komşuluk**, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara.
- Mengi, Ayşegül ve Algan, Nesrin (2003). **Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme**, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Nüfus ve Hayat Kalitesi Bağımsız Komisyonu (1997). **Geleceğe Özen**, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara.
- Özkan, Türker ve Lajunen, Timo (2003). "Güvenlik Kültürü ve İklimi", **PIVOLKA**, Yıl:2, Sayı:10.
- T.C. Çevre Bakanlığı (1995). **Çevre Notları**, Ankara.
- Tuna, Gülgün (2003). **Yeni Güvenlik**, Nobel, 2.b., Ankara.
- UNDP (2001). **Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security**, Oxford University Press, New York.
- Yavuz, Fehmi (1975). **Çevre Sorunları**, AÜSBF Yayınları, No.: 385, Ankara.

YOKSULLUK ve ÇATIŞMA EKSENİNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ROLÜ

YOKSULLUKLA MÜCADELEDE MİKROFİNANS SİSTEMİ VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ MİKROFİNANS SİSTEMİ İÇERİSİNDEKİ ROLÜ

Prof. Dr. Nevzat AYPEK
naypek@gazi.edu.tr
Gazi Üniversitesi, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi
Arş. Gör. Emine ÖNER
emineoner@gazi.edu.tr
Gazi Üniversitesi, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi

Özet

Günümüzde, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde, yoksulluk küresel sorunların başında yer almaya devam etmektedir. Yoksullukla mücadelede etkin enstrümanlardan biri olan mikrofinans sistemi, düşük gelirli insanlara kendi geçimlerini sağlamaları, kendi potansiyellerini ortaya çıkarmaları ve kendi işletmelerini kurmaları için verilen kredi ve diğer finansal hizmetleri içermektedir. Başlangıçta sivil toplum kuruluşlarının önderliğinde yalnızca mikrokredi hizmetinin sunulmasıyla başlayan mikrofinans sistemi, yoksulların sadece krediye değil, tasarruf, sigorta gibi diğer finansal hizmetlere de ihtiyacının olduğunun anlaşılmasıyla, bunları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Dolayısıyla sivil toplum kuruluşları özellikle 1990'lı yıllardan itibaren kredi dışındaki finansal hizmetleri de sunabilecekleri kuruluşlara dönüşmeye başlamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Sivil Toplum Kuruluşları, Mikrokredi, Mikrofinans, Mikrofinans Kuruluşları.

MICROFINANCE SYSTEM IN THE CHALLENGE WITH POVERTY AND THE ROLE OF NGOS IN MICROFINANCE SYSTEM

Abstract

Currently, poverty still continues to take place at the top of the global problems both in the developed and developing countries. Microfinance system, which is one of the effective instruments challenging with poverty, consists of financial services and credits for poor people in order to work for their own living and discover their potentials. Microfinance system, which started with the presentation of micro credit service under the leadership of non-governmental organizations in the beginning, was made broader as a result of being understood that poor people needs financial services such as savings, insurance, and cash transfer services rather than loans. As a matter of fact, non-governmental organizations began to transform institutions which can also present financial instruments except microcredit especially since the years of 1990s.

Keywords: Poverty, Non-Governmental Organizations, Microcredit, Microfinance, Microfinance Institution.

Giriş

Dünyanın ortak problemlerinden biri olan yoksullukla mücadelede mikrofinans sisteminin önemli bir enstrüman olduğu pek çok çevre tarafından kabul edilmektedir. Zira 1970'li yıllarda Bangladeş'te Muhammed Yunus'un önderliğinde "Grameen Mikrokredi Projesi" olarak ortaya çıkan mikrofinans sistemi, otuz yılı aşkın bir sürede hızlı bir gelişme göstermiş ve sistem, 2006 yılı itibarıyla, dünya çapında kayıtlı 3.316 mikrofinans kuruluşu ile yaklaşık 133 milyon müşteriye ulaşmış durumdadır (Harris, 2007: 22). Söz konusu kuruluşların büyük bölümünü sivil toplum kuruluşları oluşturmaktadır. Kayıtlı olmayanlar dahil edildiğinde ise dünya çapında mikrofinans hizmeti sunan yaklaşık 7.000 sivil toplum örgütünün varlığından bahsedilmektedir (Hishigsuren, 2006: 39). Ancak her ne kadar kayıtlı 3.316 kuruluştan bahsedilse de bunlardan sadece 54 tanesi 100.000'den fazla müşteriye ve sadece 7 tanesi 1.000.000'dan fazla müşteriye ulaşmış durumdadır (Harris, 2007: 24). Mikrofinans kuruluşlarının başarısını gösteren temel faktörlerden biri yoksullara ulaşabilme olduğuna göre bu verilerden hareketle çok sayıda kuruluşun geniş kitlelere ulaşamadıklarını yani yeterince başarılı olamadıklarını söylemek mümkündür.

Temel amaç yoksullukla mücadele de geniş kitlelere ulaşmak olduğuna göre bunu başarmanın üç yolu bulunmaktadır (Hishigsuren, 2006: 4). Bunlardan biri coğrafi olarak kaplanan alanı ve sunulan hizmet çeşitliliğini arttırmaktır. Ancak bu insan kaynaklarını, fiziksel ve finansal imkânları arttırmayı gerektirmektedir. İkincisi, aynı alanda faaliyet gösteren diğer kuruluşlara ortak ya da üye olmak ve birlikte hareket etmektir. Birincinin aksine bu seçenek, kuruluşun insan kaynaklarını, fiziksel ve finansal imkânlarını arttırmasını gerektirmemektedir. Üçüncü yol ise mikrofinans kuruluşlarının yeniden yapılanması ile ilgilidir. Örneğin sivil toplum kuruluşlarının formel mikrofinans kuruluşlarına dönüşmeleri gibi. Günümüzde mikrofinans alanında

kitlelere ulaşabilmek, finansal sürdürülebilirliklerini sağlamak gibi amaçlarla formel finansal kuruluşlara dönüştükleri gözlenmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada öncelikle küresel yoksulluğun ve Türkiye’de yoksulluğun boyutları ile mikrofinans sistemiyle ilgili genel bilgilere yer verilmektedir. Ardından sivil toplum kuruluşlarının mikrofinans sistemi içerisindeki yeri, formel mikrofinans kuruluşlarına dönüşme sebepleri ve dönüşme şekilleri ile Türkiye mikrofinans uygulamalarında sivil toplum kuruluşlarının yeri açıklanmaktadır. Son olarak da mikrofinans sisteminin dünyada ulaştığı boyutlara yer verilmektedir.

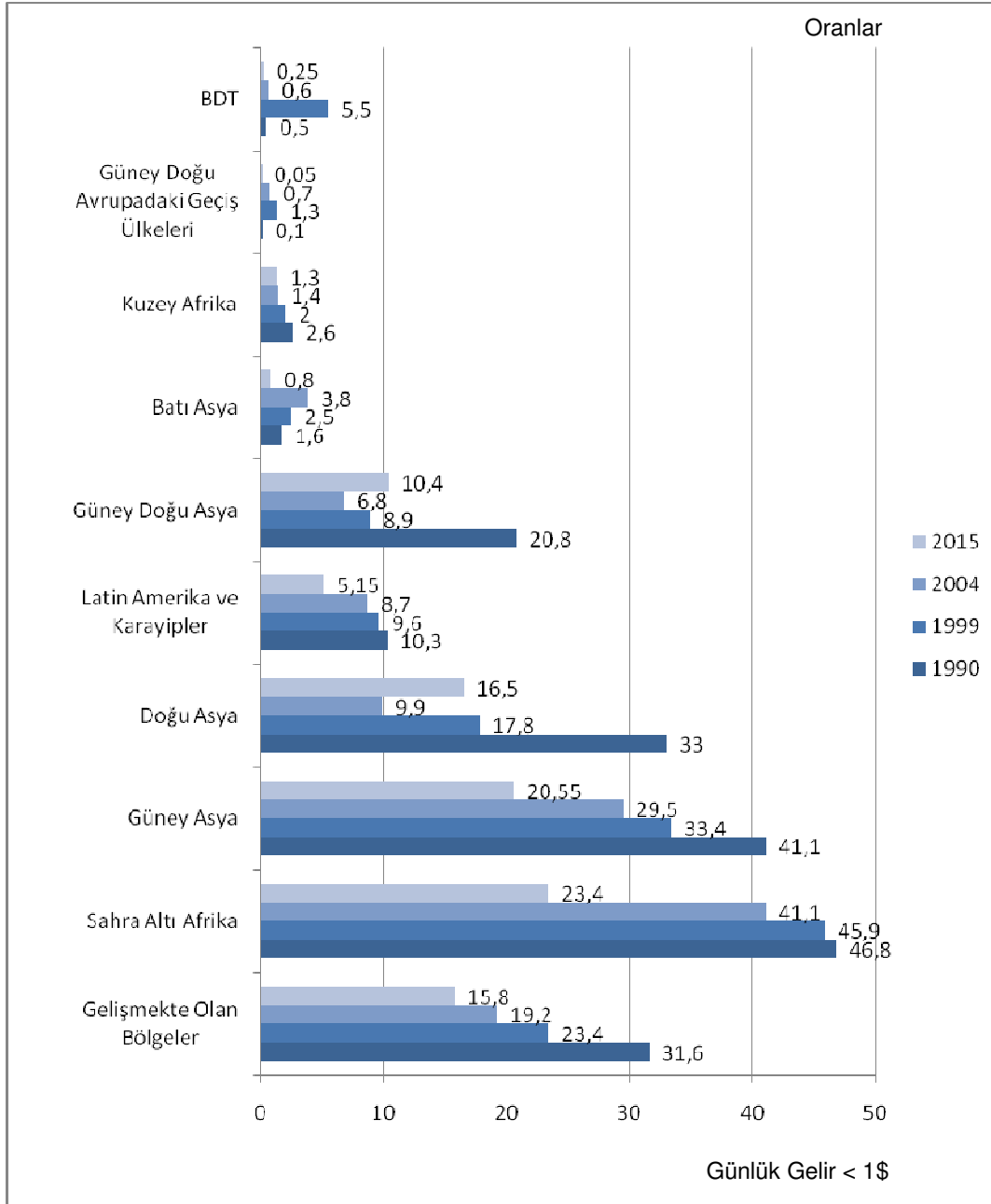
Küresel Yoksulluk

Gelir ve kaynak eksikliği yanında fırsat eksikliğini de ifade eden yoksulluk, çok farklı şekillerde karşımıza çıkabilmekte ve çok çeşitli hasarlara sebep olabilmektedir. Yoksulların coğrafi ve sosyal dışlanmışlık, eğitim olanaklarının yetersizliği gibi sebeplerle piyasaya ya da iş imkânlarına erişim olanağı bulunmamaktadır. Beslenme, hijyen ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği sebebiyle bedensel ve ruhsal sağlığın kaybedilmesi söz konusu olabilmektedir. Bunlar yanı sıra beklenmeyen olumsuz durumlara karşı herhangi bir güvencenin olmayışı, durumu daha da kötüleştirmektedir (The World Bank, 2000: 2). Günümüzde bu koşullarda yaşayan insanların sayısı ise hiç azımsanmayacak düzeydedir. Zira, halen dünya nüfusunun altıda biri, başka bir ifadeyle yaklaşık bir milyar insan günde 1 \$’dan daha azı ile, iki milyar insan ise günde 2 \$’dan daha azıyla hayatını devam ettirmeye çalışmaktadır (The World Bank, 2004: 3). Yani dünya nüfusunun büyük bölümü yoksulluk içinde, gıda, sağlık, su, barınak gibi temel ihtiyaçların eksikliği ile çok zor koşullarda yaşamaktadır. Dolayısıyla yoksulluk halen dünyanın en büyük problemleri arasında yer almaya devam etmektedir.

Yoksulluğun da içinde yer aldığı küresel sorunlarla mücadele etmek için 1990’lı yıllardan bu yana hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmalar neticesinde 2000 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Birleşmiş Milletler üyesi devletler bir araya gelerek bir takım hedefler belirlemişlerdir. “Bin Yıl Kalkınma Hedefleri” olarak bilinen bu hedeflerin başında aşırı yoksulluk ve açlığın yarıya indirilmesi yer almakta olup, hedeflerin 1990 yılından 2015 yılına kadar gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Söz konusu Bin Yıl Kalkınma Hedefleri şunlardır (United Nations, 2007: 6-28):

- Aşırı yoksulluk ve açlık sınırının altında yaşayan kişi sayısının yarıya indirilmesi,
- Dünyada herkesin ilkokulu bitirmesi,
- Cinsiyet eşitliğinin sağlanması,
- Çocuk ölümlerinin üçte iki oranında azaltılması,
- Gebelik ve doğum esnasındaki anne ölüm oranlarının dörtte üç oranında azaltılması,
- HIV/AIDS, sıtma ve tüberküloz gibi hastalıkların yayılmasının önlenmesi,
- Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması,
- Geniş kapsamlı bir kalkınma için küresel ortaklığın geliştirilmesi.

Hedeflerin başında yer alan aşırı yoksullukla mücadelenin diğer hedeflere de olumlu katkı verecek olması konuyu daha da önemli hale getirmektedir. Birleşmiş Milletlerin “Bin Yıl Kalkınma Hedefleri Raporu”nda, hedeflerin başladığı 1990 yılı itibariyle günde bir dolardan daha azıyla yaşamaya çalışan insan sayısının 1,25 milyar olduğu ve 2004 yılı itibariyle bu sayının 980 milyon’a düştüğü ifade edilmektedir. Aynı raporda, bu şekilde devam etmesi halinde, hedefe ulaşılacağı yani 2015 yılına kadar aşırı yoksulluk ve açlık sınırının altında yaşayan insan sayısının yarıya düşürülebileceği ileri sürülmektedir. Ancak, yoksulluk seviyesindeki düşüşün bölgeler bazında eşit dağılım göstermediği, Asya’daki hızlı ekonomik büyümenin aşırı yoksulluk seviyesindeki düşüşe ve hedeflere ulaşılmasına büyük katkı verdiği dikkat çekmektedir. Özellikle de Hindistan’daki etkileyici gelişmenin bu konuda büyük payı bulunmaktadır (United Nations, 2007: 7). Şekil 1’de bölgeler bazında 1990, 1999, 2004 ve 2015 yılları itibariyle günlük kazancı 1 \$’ın altında olan insan sayısının toplam nüfusa oranı yer almaktadır.

Şekil 1. Dünyada Yoksulluğun Boyutları

Kaynak: United Nations (2007). The Millennium Development Goals Report 2007, Newyork, s.6.

Şekil 1'de Doğu ve Güneydoğu Asya'nın 2015 yılı için belirlenen hedefe ulaştıkları hatta bu hedefi aştıkları ancak Batı Asya'da 1990 yılından 2004 yılına kadar yoksulluk oranının iki katın üstünde arttığı görülmektedir. Geçiş ülkeleri ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nda 1990 yılından 1999 yılına kadar hızlı bir biçimde artan aşırı yoksulluk oranının düşüş sürecine girdiği ve 2004 yılı itibariyle hedefe yaklaştığı gözlenmektedir. Sahra Altı Afrika'da da hızlı nüfus artışına rağmen, aşırı yoksulluk oranının düştüğü gözlenmektedir. Ancak bölge, halen aşırı yoksulluk oranının en yüksek olduğu bölge olmaya devam etmektedir.

Türkiye'de Yoksulluk

Türkiye'de yoksulluğun boyutlarının ölçülmesine ilişkin pek çok çalışma yapılmış bulunmaktadır. Ancak bunlar arasında en önemlisi, hem en güncel olması, hem de en geniş kapsamlı olması sebebiyle Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yapılan "Yoksulluk Çalışması"dır. İlki 2002 yılında yapılan ve yoksulluk sınırını ilk kez tespit eden bu çalışma her yıl tekrarlanmaktadır ve en son 2006 yılında yapılan çalışma

yayınlanmış bulunmaktadır. 2006 Hanehalkı Bütçe Anketi sonuçlarından elde edilen verilere göre Türkiye'de yoksulluğun boyutları şöyledir (TÜİK, 2007):

Türkiye'de ortalama hanehalkı büyüklüğünün dört olduğu kabul edilirse, 2006 yılında, 4 kişilik hanenin aylık açlık sınırı 205 YTL, aylık yoksulluk sınırı ise 549 YTL olarak gerçekleşmiştir. Açlık sınırı, gıda harcamalarını karşılayamama durumunu; yoksulluk sınırı ise, gıda ve gıda dışı harcamaları karşılayamama durumunu ifade etmektedir. Belirlenen yoksulluk sınırlarına göre, 2006 yılında Türkiye'de fertlerin yaklaşık % 0,74'ü yani 539 bin kişi sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, % 17,81'i yani 12 930 bin kişi ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (TÜİK, 2007).

Uluslararası kriterler olarak kullanılan yoksulluk sınırları dikkate alındığında ise 2006 yılı itibarıyla Türkiye'de kişi başına günlük harcaması 1 \$'ın altında kalan fert bulunmamaktadır. Ancak nüfusun %1,41'i yani 1.022.000 kişi, kişi başına günlük 2 \$ yoksulluk sınırında yaşamaktadır (TÜİK, 2007). Tablo 1'de, farklı yoksulluk sınırlarına göre Türkiye'de yoksulluğun boyutlarını yıllar itibarıyla karşılaştırmalı olarak görmek mümkündür:

Tablo 1. Farklı Yoksulluk Sınırlarına Göre Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları

Yoksulluk Ölçüm Yöntemleri	2002		2003		2004		2005		2006	
	%	Bin Kişi	%	Bin Kişi	%	Bin Kişi	%	Bin Kişi	%	Bin Kişi
Gıda yoksulluğu (açlık)	1,35	926	1,29	894	1,29	909	0,87	623	0,74	539
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26,96	18.441	28,12	19.458	25,60	17.991	20,50	14681	17,81	12.930
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı	0,2	136	0,01	9	0,02	11	0,01	10	0,00	0
Kişi başı günlük 2,15 \$'ın altı	3,04	2.082	2,39	1.655	2,49	1.752	1,55	1109	1,41	1.022
Kişi başı günlük 4,3 \$'ın altı	30,30	20.721	23,75	16.433	20,89	14.681	16,36	11712	13,33	9.680

Kaynak: TÜİK, 2006 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, TÜİK Haber Bülteni, Sayı 206, 26 Aralık 2007

Her ne kadar 2006 yılı itibarıyla Türkiye'de kişi başına günlük harcaması 1 \$'ın altında olan kişi kalmamış olsa da, yoksulluk dünya için olduğu kadar Türkiye için de en önemli problemler arasında yer almaya devam etmektedir. Bu da, hem dünyada hem de Türkiye'de yoksulların finansal hizmetlere erişimini sağlayarak onların yaşam koşullarını yükseltecek bir sisteme yani mikrofinans ve mikrofinans kuruluşlarına ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Mikrofinans - Mikro kredi

Mikrofinans genel olarak yoksul ya da aşırı yoksul olarak nitelenen düşük gelirli insanlara finansal hizmetlerinin sağlanması anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle mikrofinans, düşük gelirli insanlara kendi geçimlerini sağlamaları, kendi potansiyellerini ortaya çıkarmaları ve kendi işletmelerini kurmaları için verilen kredi ve diğer finansal hizmetleri içermektedir. Mikrofinans sistemi ülkeden ülkeye, hatta aynı ülke içinde hizmeti sunan kuruluşlara göre farklılık göstermekle birlikte, genel olarak şu özellikleri taşımaktadır (Ledgerwood, 1998: 18):

- Küçük miktarda kredi ve tasarruflar,
- Genellikle kayıt dışı sektörde faaliyet gösteren yoksul müşteri kitlesi,
- Klasik teminat yapısı yerine grup sistemi gibi sosyal teminatlar,
- Geri ödeme performansına göre daha büyük miktarda kredilere ulaşma imkânı,
- Güvenli ve likit tasarruf ürünleri,
- Hızlı işleyen bir kredi dağıtım sistemi,
- Kredi verilen müşterilerin sürekli takibi ve gerektiğinde krediden farklı desteklerin de sağlanması.

Mikrofinans kavramı, genellikle mikrofinansın sunduğu hizmetlerden yalnızca biri olan mikrokredi kavramıyla karıştırılmaktadır. Bunun sebebi de, mikrofinansın 1970'li yıllarda sadece mikrokredi hizmetinin sunulmasıyla başlamış olmasıdır. Başlangıçta yalnızca mikrokredi olarak sunulan mikrofinans, yoksulların sadece krediye değil, tasarruf, sigorta gibi diğer finansal hizmetlere de ihtiyacının olduğunun anlaşılmasıyla, bunları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

Mikrofinans kavramı, mikrokredi kavramından çok daha geniş kapsamlıdır. Sadece küçük işletmelere ya da girişimcilere küçük krediler vererek iş kurmalarını ya da işlerini geliştirmelerini hedeflememektedir. Mikrofinans, yoksul insanların tüketim ihtiyaçlarını karşılamak, risklere karşı kendilerini korumak, geleceklerini garanti altına almak isteyeceklerini düşünmekte ve tasarruf, emeklilik, tüketici kredileri, sigorta ve para transferi gibi hizmetleri de sunmaktadır (Christen, Lyman and Rosenberg, 2003: 1).

Mikrofinans Sisteminin Gelişimi

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda yoksulların finansal hizmetleri kullanmaya uygun olmadığına, verilen kredilerin geri dönmeyeceğine ve kar ederek yoksullara hizmet sunulamayacağına inanılıyordu. Dünya nüfusunun çok önemli bir bölümünü oluşturan yoksul insanların finansal sisteme ulaşamamaları, içinde buldukları kısır döngüyü kıramamaları ve yoksul kalmaya devam etmeleri anlamına geliyordu. Bunun üzerine 1950'li yıllarda devletler ve yardım kuruluşları, kalkınma projeleri ile bu kesimleri desteklemek için çalışmalar yapmaya başlamışlardır. 1950-1970 yılları arasında devletler ve yardım kuruluşları gelir ve üretimi artırmak amacıyla çiftçilere küçük krediler sağlamaya başlamışlardır. 1970 ve 80'li yıllarda, küçük ölçekli krediler, küçük işletmeler kurarak kendilerinin ve ailelerinin geçimlerini sağlamaları için kadınlara verilmeye başlanmıştır. Bu denemeler, yoksullara finansal hizmetleri sunmak amacıyla faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının (NGOs) oluşmasıyla sonuçlanmıştır. 1970'li yıllarda Latin Amerika'da ve Güney Asya'da yoksulları özellikle de kadınları hedefleyerek başlayan mikrokredi programlarının en bilineni, Bangladeş'te Ekonomi Profesörü Muhammed Yunus tarafından başlatılan Grameen kredi projesidir. 1980'li yıllarda mikrofinans sistemi dünya çapında ilgi uyandırmaya başlamış ve pek çok ülkede özellikle de az gelişmiş bölgelerde farklı niteliklere sahip çok sayıda mikrofinans organizasyonları oluşturulmaya başlanmıştır. 1990'lı yıllarda ise bu organizasyonlar çeşitli sebeplerle bankalara ya da özel yasalarla mikrofinans kuruluşlarına dönüşmeye başlamışlardır.

Robinson (2001: 22-23), 1990'lı yıllarda mikrofinans dünyasında yaşanan değişimi "mikrofinans devrimi" olarak isimlendirmektedir. Mikrofinans sisteminin ticarileşmeye başladığı bu dönemde, iki farklı yaklaşım tartışılır hale gelmiştir. Bunlardan biri "Yoksul Kredilendirme Yaklaşımı (Poverty Lending Approach)", diğeri ise "Finansal Sistem Yaklaşımı (Financial Systems Approach)"dır.

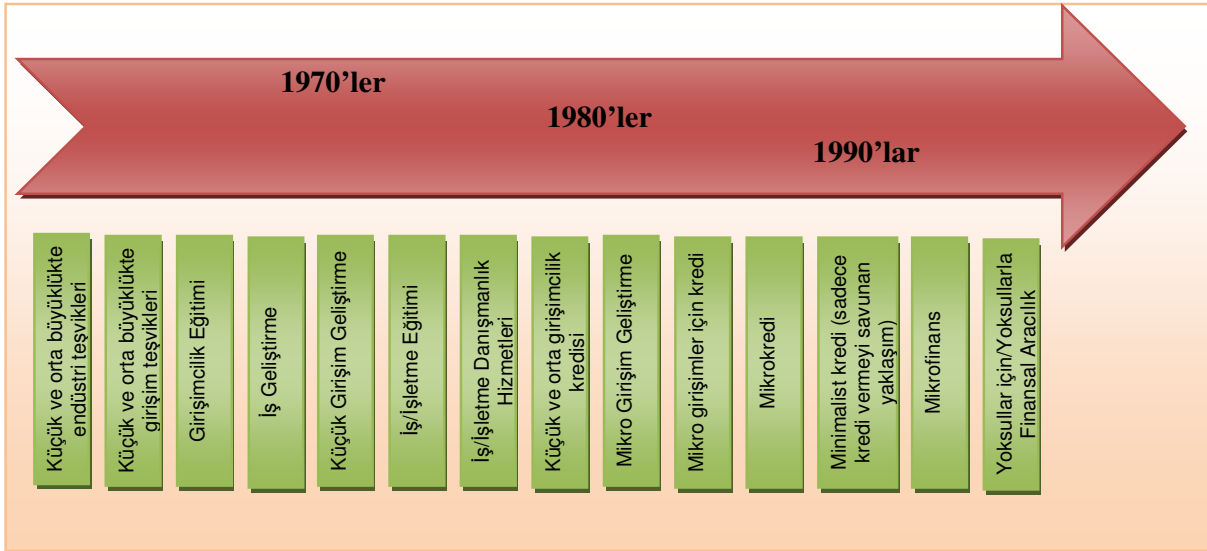
Yoksul kredilendirme yaklaşımını kullanan pek çok kuruluş, devlet ya da yardım kuruluşlarından sağladığı fonlarla çok düşük maliyetlerle aşırı yoksul kimselere kredi sağlamaktadır. Başka bir ifadeyle bu yaklaşım, fakirini hedefleyerek kredilerle yoksulluğu azaltmaya odaklanmaktadır. Ayrıca krediler yanında, üye olarak da ifade edilebilecek müşterilerine okuryazarlık, beslenme, sağlık, aile planlaması ve benzeri konularda eğitim vermektedir. Genellikle bu yaklaşımı benimseyen kuruluşlarda kredilerin zorunlu şartlarından biri olan zorunlu tasarruflar dışında tasarruf hesapları sistemin çok önemli bir parçasını oluşturmamaktadır (Rhyne, 1998: 5-6). Dolayısıyla yardım fonlarına ya da hükümet desteklerine bağlı olarak faaliyet gösteren söz konusu kuruluşlar finansal sürdürülebilirlik konusunda problemler yaşamaktadırlar. Bunun yanı sıra yardım fonlarına bağlı olmaları sebebiyle geniş kitlelere ulaşmaları da genellikle mümkün olmamaktadır. Yoksul kredilendirme yaklaşımını benimseyen mikrofinans kuruluşlarının başında mikrofinans sistemini en köklü ve bilinen kuruluşu olan Grameen Bank gelmektedir. Söz konusu yaklaşımı benimseyen tüm kuruluşların Grameen Bank gibi finansal sürdürülebilirliklerini sağdıklarını ve geniş kitlelere ulaştıklarını söylemek mümkün değildir.

Finansal sistem yaklaşımında ise yine yoksullar hedeflenmekle birlikte, hedef kitle aşırı yoksullardan ziyade ekonomik olarak aktif yoksullar olarak belirlenmiştir. Finansal sistem yaklaşımında yardım fonlarına bağlı kalmak yerine, kendi kendine yeten finansal kuruluşlar üzerinde odaklanılmaktadır. Çünkü finansal hizmetlerin dünya çapında ihtiyaç duyan geniş kitlelere ulaştırılabilmesi için sürdürülebilirlik, finansal açıdan kendi kendine yetebilmek büyük önem taşımaktadır (Robinson, 2001: 8, 22-23). Finansal sistem yaklaşımını benimseyen kuruluşların başında ise Bolivya'da faaliyet gösteren BancoSol, Endonezya'da faaliyet gösteren Bank Rakyat Indonesia ve Bangladeş'te faaliyet gösteren ASA gelmektedir.

Rhyne (1998: 8) tarafından da belirtildiği üzere aslında her iki yaklaşım da yoksullara finansal hizmetlerin sürdürülebilir bir şekilde sağlanması amaçlanmaktadır. Ancak finansal sistem yaklaşımının yoksul kredilendirme yaklaşımına göre daha fazla kabul gördüğünü ve yaygınlaştığını söylemek mümkündür. Çünkü 1990'lı yıllardan bu yana sivil toplum kuruluşları, yardımlarla ayakta kalmak yerine finansal açıdan kendi kendilerine yeten kurumlar haline gelebilmek ve bankaların sunmakta olduğu tüm finansal hizmetleri kendi hedef kitlelerine sunabilmek için bankalara ya da özel yasalarla mikrofinans kuruluşlarına dönüşmeye başlamışlardır. Böyle bir dönüşüm yaşayarak kurulan ilk ticari banka ise, Bolivya'da faaliyet gösteren Banco Solidario S.A.'dir. 1992 yılında kar amacı gütmeyen bir mikrofinans organizasyonu olan PRODEM'in kurduğu

Banco Solidario S.A. özellikle kentsel kesimde faaliyet gösteren küçük işletmelere yönelik olarak mikrofinans hizmetleri sunmaktadır. Aynı süreçte ticari bankaların da farklı modeller kullanarak mikrofinans dünyasına katılmaya başladıkları görülmektedir. 1970'li yıllardan 1990'lı yıllara mikrofinansın değişim ve gelişimi Şekil 2'de özetlenmektedir.

Şekil 2. Mikrofinansın gelişimi

Kaynak: Dichter, Thomas W. (1999). Case Studies In Microfinance Non-Governmental Organizations In Microfinance: Past, Present And Future - An Essay, World Bank - Sustainable Banking with the Poor, s.8

Mikrofinansın Hedef Kitlesi

Mikrofinansın hedef kitlesini mevcut finansal sisteme giriş imkânı bulamayan yoksullar, özellikle de kadınlar oluşturmaktadır. Mikrofinansın hedef kitlesini yoksullar oluşturmaktadır ancak yoksulluğun da kendi içinde seviyeleri bulunmaktadır. Şekil 3'de belirtildiği üzere, mikrofinansın hedef kitlesini yoksulluk sınırı yakınlarında bulunan aşırı ve orta yoksullar ile hassas derecede yoksul olmayanlar oluşturmaktadır. Muhtaç durumda olanların ise finansal imkânlardan önce karşılıksız yardımlarla desteklenmeleri gerekmektedir.

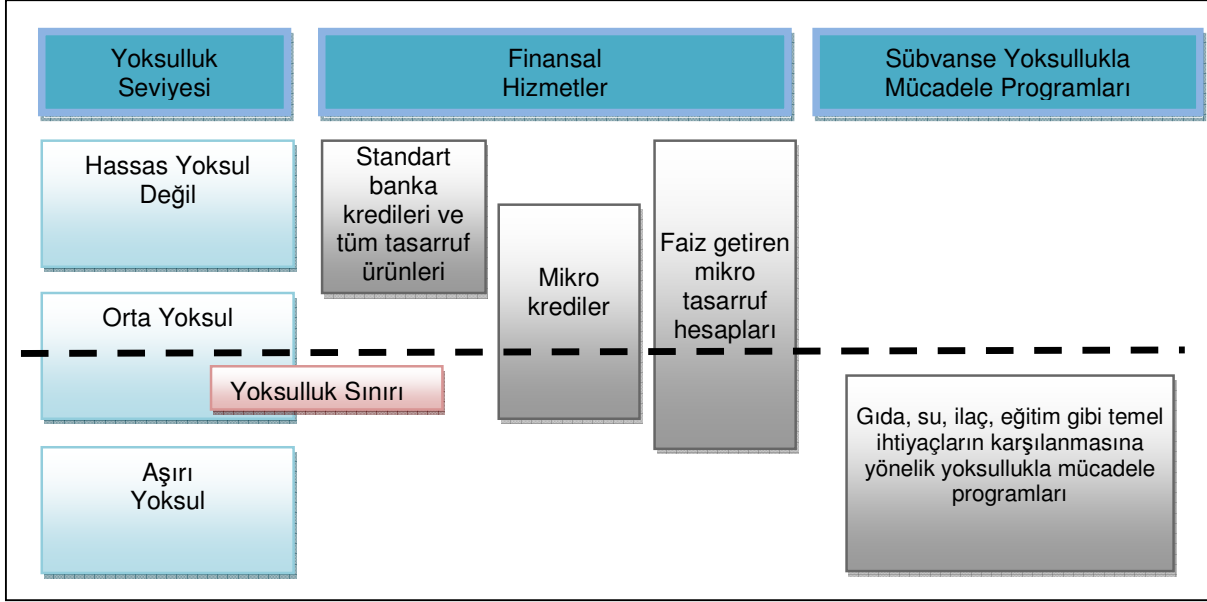
Şekil 3. Mikrofinansın Hedef Kitlesi

			Y O K S U L L U K S I N I R I			
Muhtaç	Aşırı Yoksul	Orta Yoksul		Hassas Yoksul Değil	Yoksul Değil	Varlıklı

Kaynak: Cohen, Monique and Deena, Burjorjee (2002). Mikrofinansın Etkileri, CGAP, Temmuz, s.1.

Şekil 3'de belirtilen yoksulluk sınırı ve ifade edilen yoksulluk kavramları ülkeden ülkeye değişiklik gösteren göreceli kavramlardır. Ancak genel kabuller doğrultusunda orta derecede yoksulların günlük kazancı 2 \$'ın altında olan, aşırı yoksulların ise günlük kazancı 1 \$'ın altında olan kişiler olduğu söylenebilir. Aşırı ya da orta yoksul olanlara ya da hassas derecede yoksul olmayanlara sunulacak finansal hizmetler (kredilerin büyüklüğü, vadesi, kredi verme ve takip süreci, tasarrufların büyüklüğü, sigorta primleri vs.) de aynı olmayacaktır. Robinson (2001: 21), yoksulluk seviyelerine göre sunulacak finansal hizmetleri Şekil 4'de yer verildiği gibi belirlemiştir.

Şekil 4. Yoksulluk Seviyelerine Göre Finansal Hizmetler

Kaynak: Robinson, Marguerite S. (2001). The Microfinance Revolution Sustainable Finance for the Poor, The World Bank, s.21.

Şekil 4'de de görülebileceği üzere mikrokredi, orta derecede yoksul kişiler olarak da ifade edilen ekonomik olarak aktif yoksullara ve hassas derecede yoksul olmayanlar olarak da ifade edilen düşük geliri kişilere hitap etmektedir. Mikro tasarruf hesapları da yoksulluk sınırının alt kademelerinden başlayarak ekonomik olarak aktif yoksullara ve düşük geliri kesimin tamamına hitap etmektedir. Aşırı yoksulların ise finansal hizmetler sunulmadan önce yoksullukla mücadele programlarıyla desteklenmeleri, gıda, su, sağlık, eğitim gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. Dünyadaki uygulamalara bakıldığında mikrofinans kuruluşlarının büyük bölümünün orta derecede yoksul kişilere yönelik olarak faaliyet gösterdiği görülmektedir.

Mikrofinans Kuruluşları ve Türleri

Mikrofinans kuruluşları banka ve diğer finansal kuruluşların hizmetlerine ulaşamayan yoksul kişilere yönelik faaliyet gösteren ve tasarruf, kredi, para transferi gibi finansal hizmetleri sunan kuruluşlardır. İyi bir mikrofinans kuruluşunda bulunması gereken nitelikler, sunulan hizmetlerin hedef kitleye uygun olması, hizmetlerin sadece talebi karşılamasının yanında sosyal açıdan olumlu etki yaratması, finansal açıdan kendi kendine yetebilir olması ve süreklilik ilkesi çerçevesinde faaliyet göstermesi olarak sıralanabilir. Mikrofinans kuruluşları düzenleme ve denetlemeleri bakımından üç gruba ayrılabilir. Bunlar, formel kuruluşlar, yarı-formel kuruluşlar ve formel olmayan kuruluşlardır (Ledgerwood, 1998: 97).

Formel Kuruluşlar

Bulunduğu ülkedeki genel kanunlara ve bankacılık otoritelerince uygulanan düzenlemelere uygun olarak faaliyet gösteren kuruluşlar bu kapsamda yer almaktadır. Belli başlı formel mikrofinans kuruluşları şunlardır (Ledgerwood, 1998: 97):

- **Kamu ve Özel Kalkınma Bankaları:** Tarım ya da endüstri gibi belli özel sektörlerle finansal hizmetleri sağlamak üzere kurulmuş olan bankalardır. Genel olarak müşterileri büyük işletmelerdir ancak 1970'li yıllardan itibaren bazı kalkınma bankaları, küçük çiftçilere ve küçük işletmelere yönelik hizmetler sunmaya başlamışlardır.

Tayland'da faaliyet gösteren Bank for Agriculture and Agricultural Cooperatives (BAAC), kamu kalkınma bankalarının en iyi örneklerinden biridir. Banka, 1966 yılında kooperatiflerle birlikte çiftçilere doğrudan krediler sunmak üzere kurulmuştur. Filipinlerde faaliyet gösteren Tulay Sa Pag Unlad Inc. (TSPI) ise özel kalkınma bankalarına örnek gösterilebilir.

- *Tasarruf Bankaları ve Posta Tasarruf Bankaları:* Genellikle kamu ve özel sektör ortaklığı şeklinde kurulan tasarruf bankaları, adından da anlaşılacağı gibi tasarruf hizmeti üzerinde yoğunlaşmışlardır. Özellikle kırsal kesimlerdeki küçük işletmelere ve halka yönelik faaliyet göstermektedirler. Posta tasarruf bankaları ise çok geniş bir şube ağına sahip olup, sadece tasarruf ve para transferi hizmeti vermektedir.

Tasarruf bankalarının en başarılı örneklerinden biri ise 1985 yılında kurulan "Madagaskar Tasarruf Bankası"dır. 1918-1985 yılları arasında ise tasarrufları Madagaskar Posta İşletmesi toplamıştır. Madagaskar Tasarruf Bankası yoksul müşterilere yönelik tasarruf hizmeti sunmaktadır. Müşteri portföyünü yoksulların oluşturması sebebiyle ortalama tasarruf tutarı 32 \$'ın altındadır.

- *Ticari Bankalar:* Küçük işletmelere ya da yoksul kişilere finansal hizmetleri sunmaya yönelik faaliyet gösteren ticari bankaların sayısı henüz fazla değildir. Ancak son zamanlarda, yoksullara da karlı bir şekilde finansal hizmetlerin sunulabileceğinin anlaşılmasıyla müşteri portföyüne yoksulları ve küçük işletmeleri ekleyen bankaların sayısı artmaya başlamıştır. Önceleri sadece belli yüksek kesimlere yönelik faaliyet gösteren fakat daha sonra kapılarını küçük işletmelere de açan bankaların başlıcaları, Haiti'de faaliyet gösteren "SOGEBANK", Ekvador'da faaliyet gösteren "Banco Del Pichincha", Kolombiya'da faaliyet gösteren "Caja Social" ve Brezilya'da faaliyet gösteren "Banco ABN-AMRO Real" olarak sayılabilir.

- *Banka Olmayan Mikrofinans Kuruluşları:* Bazı ülkelerde, mikrofinans hizmeti veren organizasyonların hizmet yelpazesini genişletebilmek için özel düzenlemeler yapılarak "Özel Finansal Fonlar" oluşturulmuştur. Bunların başlıcaları, Bolivya'da faaliyet gösteren Los Andes ve PRODEM'dir.

Yarı-Formel Kuruluşlar

Bulunduğu ülkedeki kanun ve düzenlemelere uygun olarak faaliyet gösteren ancak, bankacılık ile ilgili düzenlemelere uymak zorunda olmayan kuruluşlar bu kapsamda yer almaktadır. Yarı-formel mikrofinans kuruluşlarına, kredi birlikleri, tasarruf ve kredi kooperatifleri, diğer finansal kooperatifler ve sivil toplum kuruluşları (NGOs) örnek gösterilebilir (Ledgerwood, 1998: 97). Sivil toplum kuruluşlarının mikrofinans sistemi içerisindeki yerine ilerleyen bölümde daha ayrıntılı olarak değinilecektir.

Formel Olmayan Kuruluşlar

Formel olmayan mikrofinans sağlayıcıları ile çok farklı yapılarda karşılaşabilmek mümkün olduğundan, bunları belirli özellikler ile sınırları çizilerek ifade etmek mümkün değildir. Genellikle kuruluş olarak nitelendirilmeyen, bankacılıkla ya da ticari hayatla ilgili düzenlemelere tabi olmayan, herhangi bir kamu otoritesi tarafından denetlenmeyen yardımlaşma sandıkları, tefeciler, aile bireyleri, arkadaşlar vd. bu kapsamda yer almaktadır.

Mikrofinans Sistemi İçerisinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri

Otuz yılı aşkın süredir mikrofinans dünyasında yer alan sivil toplum kuruluşları (NGOs), mikrofinans kuruluşlarının en yaygın örnekleri olup, mevcut finansal sisteme ulaşamayan yoksul kimselere hatta fakirin de fakiri olarak ifade edilen aşırı yoksul kimselere yönelik olarak faaliyet göstermektedirler. Hedef kitlelerine mekân ve anlayış bakımından yakın oldukları için daha kolay ulaşabilen, kitlenin ihtiyaçlarına daha uygun cevap verebilen ve yakından takip edebilen sivil toplum kuruluşları iki tip hizmet sunmaktadırlar. Bunlardan biri finansal hizmetler, diğeri ise okuryazarlık, eğitim, sağlık, aile planlama gibi finansal olmayan hizmetlerdir. (O'Brien, 2007: 4; Dichter, 1996: 261; Suharko, 2007: 4). Mikrofinans sisteminde hizmet sunumuna ilişkin olarak iki yaklaşımdan bahsetmek mümkündür. Bunlardan biri sadece finansal hizmetlerin sunulduğu minimalist yaklaşım, diğeri ise finansal hizmetler yanında finansal olmayan hizmetlerin de sunulduğu holistic (bütünsel) yaklaşımdır (Hishigsuren, 2006: 29). Hem finansal hem de finansal olmayan hizmetleri sunmaları sebebiyle sivil toplum kuruluşlarının holistic (bütünsel) yaklaşımı benimsediklerini söylemek mümkündür. Bu arada şunu da belirtmek gerekir ki, sivil toplum kuruluşlarının her ne kadar finansal hizmetler sundukları ifade edilmiş olsa da, dünyanın birçok yerindeki düzenlemeler benzer olup, sivil toplum kuruluşları genellikle hedef kitlelerine sadece kredi hizmeti sunabilmektedirler.

Mikrofinans dünyasında sivil toplum kuruluşları ile farklı şekillerde karşılaşmak mümkündür. Dichter (1999: 21-23) mikrofinans ile ilgili olarak faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarını beş gruba ayırmıştır. Bunlar:

- *Mikrokredi Ağları:* Bu gruptaki sivil toplum kuruluşları bir mikrofinans ailesine ya da mikrofinansa odaklanmış uluslar arası bir ağa bağlı olarak faaliyet göstermektedirler. Bu gruptaki kuruluşların teknik kapasiteleri ve tecrübeleri ile mikrofinans sisteminin gelişmesine önemli katkıları bulunmaktadır. Söz konusu kuruluşlara, ACCION, Pride Africa, FINCA International, Food for the Hungry, The Opportunity International network, Grameen ailesi, Women's World Banking örnek gösterilebilir.

- *Çok Amaçlı Sivil Toplum Kuruluşları:* Bu gruptaki sivil toplum kuruluşları diğer faaliyetlerinin yanında mikrofinans/mikrokredi hizmeti de sunmaktadırlar. Bu kuruluşlara, Catholic Relief Services, Plan International, World Vision, Christian Childrens Fund, World Learning Inc., Save the Children örnek gösterilebilir.

- *Çok Amaçlı Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları:* Formel bir mikrofinans ailesinin üyesi olmamakla birlikte formel olmayan bağlantıları bulunan ve diğer faaliyetleri yanında mikrofinans/mikrokredi hizmeti de sunan ulusal sivil toplum kuruluşları bu grupta yer almaktadır. Bu tip kuruluşlara SEWA (Hindistan), AKRSP (Pakistan), Myrada (Hindistan), KEDV-Maya (Türkiye), TİSVA-TGMP (Türkiye) örnek gösterilebilir.

- *Sadece Mikrofinans Hizmeti Sunan Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları:* Uluslararası bir sivil toplum kuruluşundan ayrılan ya da yardım kuruluşlarının desteği ile sadece mikrofinans hizmeti sunmak üzere kurulan sivil toplum kuruluşları bu grupta yer almaktadır. Bu tür kuruluşlara, Mısır'da faaliyet gösteren ABA, Hindistan'da faaliyet gösteren Pradan örnek gösterilebilir.

- *Ulusal Küçük Boyutlu Sivil Toplum Kuruluşları:* Bunlar "Çanta STK'lar" olarak da ifade edilmekte olup her gün bir yenisi daha mikrofinans piyasasına girmeye çalıştığından sayıları çok fazladır. Ancak sayılarının çokluğuna rağmen önemli bir katkılarından söz etmek mümkün değildir.

Mikrofinans kuruluşlarının başarısını ölçmede kullanılan çok sayıda kriter olmakla birlikte, temel olarak yoksullara ulaşma kapasitesi ve finansal sürdürülebilirlik esas alınmaktadır (Pischke, 1996: 227; Rutherford, 1996: 8; Premchander, 2003: 365). Sivil toplum kuruluşları yapılan pek çok çalışmada bu faktörler bazında değerlendirilmiş olup, büyük bölümünün yeterince başarılı olamadıkları tespit edilmiştir (Dichter, 1999: 3). Sivil toplum kuruluşları yoksullara hatta aşırı yoksullara ulaşmaktadır. Ancak dünyada yoksulluğun boyutları göz önüne alındığında daha geniş kitlelere hitap etmeleri gerekmektedir. Formel mikrofinans kuruluşları ile kıyaslandığında ulaştıkları kitlenin birkaç sivil toplum örgütü dışında çok daha sınırlı kaldığını söylemek mümkündür. Finansal sürdürülebilirlik açısından bakıldığında yine formel mikrofinans kuruluşları kadar başarılı olduklarını birkaç istisna dışında söylemek mümkün değildir. Bu durumun en önemli sebebi ise sivil toplum kuruluşlarının yardım fonlarına bağlı olarak faaliyet göstermeleridir. Ayrıca hedef kitlelerine sadece kredi hizmeti sunabilmeleri de önemli bir eksiklik oluşturmaktadır. Zira pek çok çalışmada yoksulların tasarruf hizmetini kredi hizmetinden daha çok talep ettiği belirtilmektedir (Dichter, 1999: 19; Robinson, 2001: 19).

1990'lı yıllarda bu durumun farkına varan sivil toplum kuruluşları, yardımlarla ayakta kalmak yerine finansal açıdan kendi kendilerine yeten kurumlar haline gelebilmek ve bankaların sunmakta olduğu tüm finansal hizmetleri kendi hedef kitlelerine sunabilmek için bankalara ya da özel yasalarla mikrofinans kuruluşlarına dönüşmeye başlamışlardır. 1992 yılında Prodem ve BancoSol tarafından gerçekleştirilen ilk dönüşümün ardından söz konusu uygulamanın çok yaygınlaştığını söylemek mümkündür. Bangladeş'te BRAC, Kenya'da KREP, Filipinlerde CARD Bank, Peru'da Mibanco, Meksika'da Compartamos bu tür kuruluşlara örnek gösterilebilir. Sivil toplum kuruluşlarını formel finansal kuruluşlara (ticari bankalar ya da özel yasalarla kurulmuş mikrofinans kuruluşları) dönüşmeye motive eden faktörler hizmet yelpazesini genişletmek, sermaye piyasalarına erişim, kurumsallaşma, raporlamada kontrol ve şeffaflık, faaliyet etkinliğinin artırılması, daha geniş yoksul kitlelerine ulaşım, finansal sürdürülebilirliğin sağlanması, bankacılık ve benzeri düzenleyici otoritelere bağlı olmanın getirdiği güven, saygınlık olarak sıralanabilir (Hishigsuren, 2006:4; Campion and White, 1999).

Sivil toplum kuruluşlarının formel mikrofinans kuruluşlarına dönüşürken üç farklı model kullandıkları görülmektedir. Bunlar (Hishigsuren, 2006: 15):

- *Formel Mikrofinans Kuruluşuna Dönüşüm:* Bu modelde dönüşüm sonrasında tek bir kuruluş oluşmakta ve başlangıçtaki sivil toplum örgütü faaliyetine son vermektedir.

- *Sivil Toplum Kuruluşu Yok Olmadan Formel Mikrofinans Kuruluşuna Dönüşüm:* Daha sık rastlanan bu modelde sivil toplum kuruluşu formel mikrofinans kuruluşuna dönüşürken, mevcut yasal statüsünü de korumakta ve faaliyetlerine devam etmektedir. Bu tür dönüşümlerde genellikle görev dağılımı gibi bir uygulamaya gidilmektedir. Örneğin formel mikrofinans kuruluşu kredi, tasarruf gibi finansal hizmetleri sunarken, sivil toplum örgütü finansal olmayan hizmetleri verebilmektedir. Ya da formel kuruluş daha ziyade kentlerde ekonomik olarak aktif yoksulları hedeflerken, sivil toplum örgütü de kırsal kesimde aşırı yoksul olarak nitelenen kesime yönelik olarak faaliyet gösterebilmektedir.

- *Çok Sayıda Kuruluşa Dönüşüm:* Bu modelde dönüşüm sonucu formel mikrofinans kuruluşu ve sivil toplum kuruluşu da dahil olmak üzere çok sayıda kuruluş ortaya çıkmaktadır. Böyle bir dönüşüm ile formel mikrofinans kuruluşu ya da sivil toplum örgütünün tek başına sunamayacağı, sigorta, leasing, finansal danışmanlık gibi hizmetleri sunan sigorta şirketi, leasing şirketi gibi kuruluşlar ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2. Dönüşümün Kurumsal Modelleri ve Örnekleri

Modeller	Örnekler
Formel Mikrofinans Kuruluşuna Dönüşüm	<ul style="list-style-type: none"> • ACP → Mibanco • Compartamos → Financiera Compartamos
Sivil Toplum Kuruluşu Yok Olmadan Formel Mikrofinans Kuruluşuna Dönüşüm	<ul style="list-style-type: none"> • PRODEM → BancoSol & PRODEM • Nirdhan NGO → Nirdhan NGO & Nirdhan Utthan Bank • Caja los Andes → FFP • Calpia → Financiera
Çok Sayıda Kuruluşa Dönüşüm	<ul style="list-style-type: none"> • CARD NGO → CARD Mutually Reinforcing Institutions (Banka, STK, Eğitim Kuruluşu ve Mikrosigorta Şirketi) • K-Rep → Holding, STK, Danışmanlık Şirketi ve Banka • XAC → Xac Bank ve diğer şirketler

Kaynak: Hishigsuren, Gaamaa (2006). Transformation of Micro-finance Operations from NGO to Regulated MFI, Microcredit Summit in 2006, s.16.

Bir sivil toplum örgütü tarafından dönüşme sürecinde hangi modelin seçileceği ise faaliyet gösterdiği ülkenin yasal düzenlemeleri, kuruluşun uzun vadeli vizyonu, liderlik ve insan kaynakları kapasitesi gibi çok sayıda faktöre bağlı olmaktadır. Ayrıca göz ardı edilmemesi gereken bir husus da, dönüşüm sürecinin zorlu bir yol olduğudur. Zira, dönüşüm sürecinde lisans alınması, özsermayenin ülkenin düzenlemelerine göre artırılması, ortakların belirlenmesi gibi önemli hususlar bulunmaktadır (Hishigsuren, 2006: 17). Bir sivil toplum kuruluşunun bu süreçte bilgi sistemlerini geliştirmesi, personelinin eğitmesi, yeni ürün ve süreçler geliştirmesi, hedeflediği kitleyi değiştirmesi, yeni bölgelere açılması vb. söz konusu olabilmektedir.

Türkiye Mikrofinans Uygulamalarında Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri

Türkiye’de, dünyada uygulanan anlamda bir mikrofinans uygulaması henüz mevcut değildir. Mikrokredi uygulaması ise yakın tarihe kadar uygulama alanı bulamamıştır. Ancak, dünyadaki uygulamalar ile tam olarak örtüşmese de, Tarım Kredi Kooperatifleri ile Esnaf ve Sanatkarlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri ülke çapında örgütlenmiş olup, sahip oldukları altyapı ve bilgi birikimiyle kar maksimizasyonundan ziyade sosyal fayda maksimizasyonunu hedefleyerek uzun yıllardır mikrokredi benzeri uygulamaları gerçekleştirmektedirler.

Dünya uygulamalarına benzer mikrokredi girişimleri ise bazı sivil toplum kuruluşları tarafından gerçekleştirilmektedir. Yani henüz gelişme sürecinde olan mikrofinans piyasasına sivil toplum kuruluşları hakimdir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, Türkiye’de mikrokredi alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarına bazı ticari bankalar da destek vermektedir.

Türkiye’deki dünya uygulamalarına benzer ilk mikrokredi girişimi 2002 yılında, bir sivil toplum örgütü olan Kadın Emeğini Destekleme Vakfı tarafından kurulan “Maya Mikro Ekonomik Destek İşletmesi”dir. Kuruluş, mikrokredi yanında çocuk bakım ve eğitim hizmetlerinin yoksul kesimlere ulaştırılması, kadınların bireysel ve kolektif girişimcilik kapasitelerinin desteklenmesi, kadınların ekonomik güçlerinin artırılması, afet bölgelerinin kalkındırılması gibi amaçlara yönelik olarak programlar da sunmakta olduğundan çok amaçlı ulusal sivil toplum kuruluşları grubuna girmektedir. Maya, her ne kadar ulusal hatta bölgesel düzeyde faaliyet gösterse de mikrofinans ile ilgili pek çok uluslararası kuruluşla da işbirliği içindedir. Bunlardan bazıları, “Microcredit Summit Campaign Council of Practitioners” (Mikro Kredi Zirvesi Kampanyası Uygulayıcılar Konseyi), mikrofinans kuruluşları ve bağışçıların profillerinin yayınlandığı “MIX Market”, mikrofinans kuruluşlarına hizmet vermek için kurulmuş olan “PlanetFinance” ve Güney Akdeniz ülkelerindeki mikrokredi kurumlarının gelişimini desteklemek için kurulan “Sifra”dır (KEDV, Erişim: 10 Eylül 2007).

Kocaeli, Adapazarı, Düzce ve İstanbul illerinde faaliyet gösteren Maya, grup sistemi ile ya da bireysel olarak kredi kullanılabilmekte olup, Haziran 2008 itibarıyla 7.000 kredi kullanmış ve yaklaşık 5 milyon \$ kredi dağıtmış durumdadır (Veriler Maya yetkililerinden elde edilmiştir). Ancak 2006 yılı itibarıyla hedeflediği finansal sürdürülebilirliğe henüz ulaşabilmiş değildir. Gelişmek, daha geniş kitlelere ulaşabilmek için yardım fonlarından faydalanmakta ve bazen de kredi kullanabilmektedir. Maya’nın en büyük fon sağlayıcısı ise Catholic Relief Services (CRS)’dir (TheMIXMarket, Erişim: 25 Temmuz 2008).

Maya’nın tüm kredi ödemeleri ve geri ödemeleri Garanti Bankası aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. 2001 yılının sonlarında, Garanti Bankası, küçük bir ticari müşteri olarak Maya’ya hizmet sağlamaya başlamıştır. Garanti Bankası, Maya müşterilerine tüm kredi ödemeleri, geri ödemeleri ve bilgi sağlama için,

şube ağı bankacılığı ve elektronik bankacılık hizmetleri sunmakta ve bu müşteriler Garanti Bankası personeli tarafından öncelikli hizmet görmektedirler (Isern and Porteous, 2005: 6).

Mikrokrediye ilişkin atılan ikinci adım da yine bir sivil toplum örgütü olan Türkiye İsrافی Önleme Vakfı önderliğinde Diyarbakır Valiliği ve Grameen Bank işbirliğiyle, Diyarbakır'da, 11 Haziran 2003 tarihinde başlatılan "Türkiye Grameen Mikrokredi Programı (TGMP)"dir. Programın amacı, yoksulun yoksulu olarak nitelendirilen insanlara, özellikle kadınlara, gelir getirici faaliyetlerde bulunmaları için kendi işlerini kurmalarına yönelik küçük miktarlı kredilerin sunulması olarak belirlenmiştir (TİSVA, 2004: 2). Üç yıllık bir süre için başlatılan, 919.000 \$ bütçe ayrılan ve bu süre sonunda tüm yurda yayılması hedeflenen program ile sadece grup kredileri sunulmaktadır. Üç yılını tamamlayan Türkiye Grameen Mikrokredi Programı, ülke çapında faaliyet gösterme hedefi doğrultusunda gün geçtikçe ilerlemektedir. Zira 26.07.2008 tarihi itibarıyla, Adana, Amasya, Ankara, Aydın, Batman, Bursa, Çankırı, Diyarbakır, Erzincan, Eskişehir, Gaziantep, Kayseri, Kahramanmaraş, Mardin, Niğde, Rize, Sivas, Yozgat ve Zonguldak olmak üzere 19 ilde 24 şubeyle faaliyet göstermektedir. Ayrıca aynı tarih itibarıyla, 10.821 üyeye ulaşmış ve yaklaşık 14,5 milyon YTL kredi dağıtmış durumdadır (TGMP, Erişim: 27 Temmuz 2008).

Mikrokrediye ilişkin ülkemizdeki bir diğer uygulama, yine bir sivil toplum örgütü olan Toplum Gönüllüleri Vakfı (TOG) tarafından hayata geçirilmiştir. TOG, Ekim 2006'da başladığı "Küçük Destek Büyük Çözüm Projesi" ile bir iş fikri olan ancak bunu hayata geçirmekte sermaye sıkıntısı çeken dar gelirli aile bireylerinin, üretken birer birey olmasını, iş döngüsünün içine dahil olarak ekonomik ve sosyal bir iyileşme göstermesini sağlamak amacıyla iş fikirlerini desteklemektedir. Proje kapsamında krediler, bir iş fikri olup da mal varlığı olmayan, kefil gösteremeyen ve bu nedenle banka kredisi alamayan dar gelirli bireylerin oluşturduğu 3 ya da 5 kişilik gruplara kullanılmaktadır. Proje ilk olarak Samsun'da 19 Mayıs Üniversitesi Toplum Gönüllüsü gençler tarafından hayata geçirilmiştir. Bugün ise Trabzon, Malatya, Edirne, İzmir ve Kütahya'da da faaliyet göstermektedirler. Proje kapsamında Temmuz 2007 tarihi itibarıyla ulaşılan kişi sayısı 71, dağıtılan kredi miktarı ise 46.100 YTL'dir. Toplum Gönüllüleri Vakfı, proje kapsamında HSBC Bankası ile bir protokol imzalamıştır ve projenin fon kaynaklarını HSBC Bankası karşılamaktadır (TOG, Erişim: 27 Temmuz 2008).

HSBC, mikrokredi için 5 milyon dolar fon ayırmış olup, kendisi doğrudan mikrokredi kullanılmamakta, bunu 2010 yılına kadar sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla ihtiyacı olan kişilere ulaştırmayı hedeflemektedir. HSBC'nin krediyi dağıtma konusunda Toplum Gönüllüleri Vakfı yanında anlaşmalı olduğu diğer sivil toplum kuruluşları, Türkiye İsrافی Önleme Vakfı ve Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı (Maya Mikro Ekonomik Destek İşletmesi)'dir.

Mikrofinans Sisteminin İstatistikî Verileri

2006 yılı sonu itibarıyla, dünya çapında faaliyet gösteren 3.316 mikrofinans kuruluşu bulunmakta olup, bu kuruluşlar yaklaşık 133 milyon müşteriye ulaşmış durumdadır. Ulaşılan müşterilerin yaklaşık 93 milyonu ilk kredilerini almadan önce buldukları ülkenin yoksulluk sınırının altında yaşayan kişilerdir. Tablo 3'de mikrofinans kuruluşları ve ulaşılan müşterilerin yıllar içindeki değişimi yer almaktadır.

Tablo 3. Mikrofinansın Yıllar İçinde Gelişimi

Yıllar	Raporlanan MFK Sayısı	Ulaşılan Müşteriler	Raporlanan En Fakir Müşteriler
31.12.1997	618	13.478.797	7.600.000
31.12.1998	925	20.938.899	12.221.918
31.12.1999	1.065	23.555.689	13.779.872
31.12.2000	1.567	30.681.107	19.327.451
31.12.2001	2.186	54.932.235	26.878.332
31.12.2002	2.572	67.606.080	41.594.778
31.12.2003	2.931	80.868.343	54.785.433
31.12.2004	3.164	92.270.289	66.614.871
31.12.2005	3.133	113.261.390	81.949.036
31.12.2006	3.316	133.030.913	92.922.574

Kaynak: HARRIS, Sam Daley, State of the Microcredit Summit Campaign Report 2007, s.22.

Müşterilerin ve mikrofinans kuruluşlarının sayısında 1997 yılından bu yana sürekli bir artış gözlenirken, sadece 2005 yılında mikrofinans kuruluşlarının sayısında bir düşüş olduğu görülmektedir. Bunun sebebi, bazı mikrofinans kuruluşlarının faaliyet alanını değiştirip, artık mikrofinans hizmeti vermiyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Ancak kuruluş sayısı azalmasına rağmen müşteri sayısındaki artışın devam etmesi, Tablo 4’de de görüldüğü üzere belli başlı kuruluşların büyük sayıda müşteriye ulaşmasından diğer kuruluşların ise çok küçük ölçekli olup mikrofinans hizmeti vermeyi sona erdirdiklerinde bunun toplamı etkilemeyecek olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 4. Mikrofinans Kuruluşlarının Müşteri Sayısı Bakımından Büyüklüğü

MFK Büyüklüğü (Müşteri sayısı)	MFK Sayısı	Toplam Müşteri Sayısı	Toplam Müşteri Sayısı İçindeki Payı (%)
1 milyondan fazla	7	21.064.653	22,7
100.000-999.999	54	15.753.872	17,0
10.000-99.999	313	8.429.435	9,0
2.500-9.999	572	2.762.997	3,0
2.500’den az	2.364	1.400.896	1,5
Mikrofinans Ağı	6	43.510.721	46,8
Toplam	3.316	92.922.574	100

Kaynak: HARRIS, Sam Daley, State of the Microcredit Summit Campaign Report 2007, s.24

MFK’ların bölgesel dağılımına bakıldığında ise en fazla mikrofinans organizasyonun Asya’da bulunduğu, ardından Afrika ve Latin Amerika’nın geldiği görülmektedir. Kuruluş sayısına bağlı olarak müşteri sayısının en fazla olduğu bölge de Asya’dır. Hedef kitleyi yoksulların oluşturuyor olması, MFK’ların dağılımını büyük ölçüde etkilemiştir. 2006 yılı sonu itibariyle toplam mikrofinans kuruluşlarının yaklaşık %2’si sanayileşmiş ülkelerde, %98’i ise gelişmekte olan ülkelerde faaliyet göstermektedir.

Tablo 5. Mikrofinans Kuruluşlarının Bölgesel Dağılımı

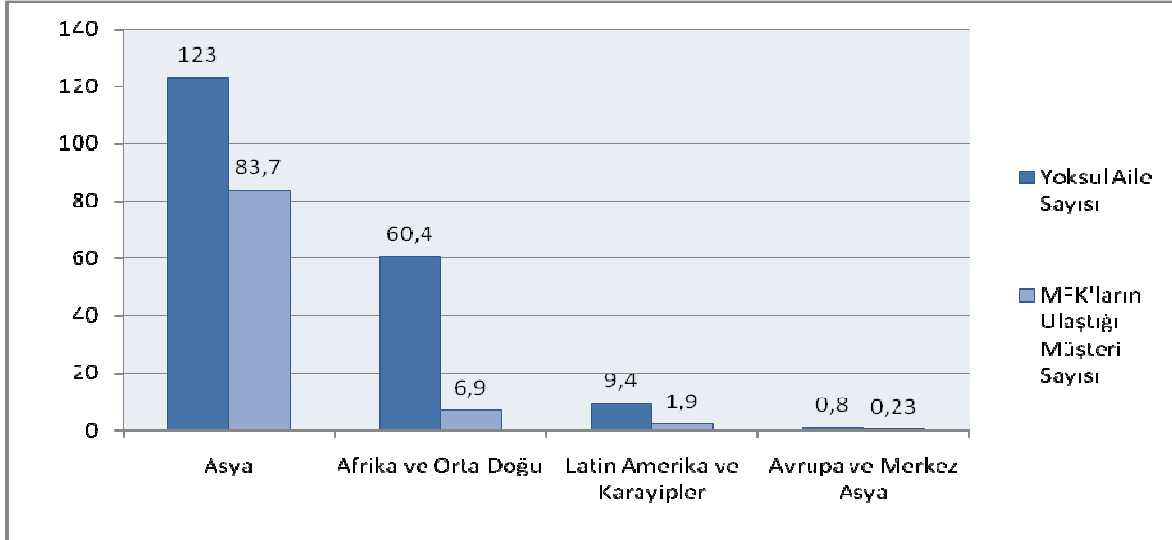
Bölge	MFK Sayısı 2005	MFK Sayısı 2006	2005 Ulaşılan Müşteri Sayısı	2006 Ulaşılan Müşteri Sayısı	2005 Ulaşılan En Fakir Müşteri Sayısı	2006 Ulaşılan En Fakir Müşteri Sayısı
Sahra Altı Afrika	959	970	7.439.730	8.411.416	5.380.680	6.182.812
Asya ve Pasifik	1.652	1.677	96.689.252	112.714.909	74.330.516	83.755.659
Latin Amerika ve Karayipler	439	579	4.409.093	6.755.569	1.760.405	1.978.145
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	30	30	1.287.318	1.722.274	387.951	755.682
Geliş. Olan Ülkeler Top.	3.080	3.256	109.815.393	129.604.168	81.859.552	92.672.298
Kuzey Amerika ve Batı Avrupa	35	39	55.707	54.466	13.318	25.265
Doğu Avrupa ve M. Asya	18	21	3.390.290	3.372.280	76.166	225.011
Sanayileşmiş Ülkeler Top.	53	60	3.445.997	3.426.746	89.484	250.276
Global Toplam	3.133	3.316	113.261.390	133.030.913	81.949.036	92.922.574

Kaynak: HARRIS, Sam Daley, State of the Microcredit Summit Campaign Report 2007, s. 26; HARRIS, Sam Daley, State of the Microcredit Summit Campaign Report 2006, s. 24.

Şekil 5 ise dört bölgeye göre mikrofinans kuruluşlarının yoksul insanların ne kadarına ulaşabildiklerini göstermektedir. Bölgelere göre yoksul kişi sayısı belirlenirken günde 1 \$'ın altında bir gelirle yaşamak zorunda olan kişilerin sayısı dikkate alınmıştır.

Şekil 5. MFK'ların Bölgelere Göre Ulaştığı Müşteri Sayısı (milyon aile)

Kaynak: HARRIS, Sam Daley, State of the Microcredit Summit Campaign Report 2006 Bölgeler

2006 yılı sonu itibarıyla mikrofinans kuruluşları, Asya'daki yoksul ailelerin %68'ine, Afrika'daki yoksul ailelerin %11,4'üne, Latin Amerika'dakilerin %20,2'sine ve Avrupa'dakilerin %28,8'üne ulaşmış durumdadırlar.

Sonuç

Mevcut finansal sistemden faydalanamayan yoksulların kredi ve diğer finansal ihtiyaçlarını karşılamayı hedefleyen mikrofinans sistemi, ilk olarak 1970'li yıllarda mikrokredi uygulamaları şeklinde ortaya çıkmıştır. 1980'li yıllarda sivil toplum kuruluşları önderliğinde dünya çapında hızlı bir gelişme gösteren sistemde 1990'lı yıllarda "mikrofinans devrimi" ya da "mikrofinansın ticarileşmesi" olarak da nitelendirilen bir değişim yaşanmaya başlamıştır. Bu değişim kapsamında ticari bankalar mikrofinans sistemine dahil olmakta, mikrofinans alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları da formel mikrofinans kuruluşlarına dönüşmektedir. Fakat henüz söz konusu değişimin başlangıç aşamasında olduğunu belirtmek gerekmektedir. Zira, çalışmamızın konusunu oluşturan sivil toplum kuruluşları açısından bakılırsa, dünya çapında mikrofinans alanında faaliyet gösterdiği öne sürülen 7.000 sivil toplum örgütünün çok küçük bir bölümünün formel mikrofinans kuruluşlarına dönüştüğü görülmektedir. 2006 yılı itibarıyla, Latin Amerika'da 24, Asya'da 12 ve Afrika'da 7 olmak üzere toplam 43 sivil toplum kuruluşu formel mikrofinans kuruluşlarına dönüşmüş durumdadır (Hishigsuren, 2006: 47).

Her ne kadar dönüşen sivil toplum kuruluşlarının sayısı henüz az olsa da, diğerlerini de cesaretlendirici sonuçlar elde ettiklerini söylemek mümkündür. Zorlu ve zaman alıcı bir süreç olmasına rağmen dönüşen sivil toplum kuruluşları yeni ortaklar bulma, sermayelerini arttırma, kurumsallaşma, finansal sürdürülebilirlik ve geniş kitlelere ulaşma konusunda başarılı olmuşlardır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, mikrofinans alanında faaliyet gösteren bütün sivil toplum kuruluşlarının formel finansal kuruluşlara dönüşmeleri gerekiyor diye bir kaide bulunmamaktadır. Büyük, etkin, geniş kitlelere hitap eden ve finansal kaygıları bulunmayan sivil toplum kuruluşları için dönüşüm gereksiz bir süreç olmaktadır.

Çeşitli çevrelerin dönüşüm ile birlikte mikrofinans alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının misyonlarını kaybedeceklerine, hedef kitlelerinin değişeceğine ilişkin endişeleri bulunmaktadır. Ancak bugüne kadarki tecrübeler formel mikrofinans kuruluşu haline gelen sivil toplum kuruluşlarının yoksulları hedeflemeye devam ettiklerini göstermektedir. Ancak aşırı yoksullardan ziyade ekonomik olarak aktif yoksullara odaklanıldığını belirtmek yerinde olacaktır. Aşırı yoksulların finansal ürünlerden önce çeşitli yoksulluğu önleme programları ile desteklenmesi gerekli görülmektedir. Dönüşüm ile görülen en önemli değişiklik ise sivil toplum kuruluşlarının holistic yaklaşımı yani finansal hizmetler yanında finansal olmayan

hizmetleri de sunma yaklaşımını benimsemesine rağmen, formal mikrofinans kuruluşlarının minimalist yaklaşımı yani sadece finansal hizmetleri sunma yaklaşımını benimsiyor olmalarıdır.

Mikrofinans piyasası büyümeye ve değişmeye devam ederken, Türkiye’de dünyada uygulanan anlamda bir mikrofinans uygulaması henüz mevcut değildir. Hatta mikrofinans kuruluşları ile ilgili bir yasal düzenleme dahi bulunmamaktadır. İlgili bölümde de anlatıldığı üzere sadece sivil toplum kuruluşlarının önderliğinde gelişen birkaç mikrokredi uygulaması bulunmaktadır. Türkiye’de yoksullukla mücadele edilmesi, gelir dağılımının iyileştirilmesi, istihdamın artırılması, finansal sistemin tabana yayılması gibi amaçlarla ülke çapında faaliyet gösteren kurumsallaşmış mikrofinans kuruluşlarına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu amaçla Türkiye’de oluşturulacak mikrofinans kuruluşlarının finansal sürdürülebilirliğe ulaşana dek çeşitli yardım fonlarının ve devlet tarafından desteklenmesi, özel sektörün mikrofinans ile ilgilenmesini sağlamak için çeşitli teşvikler sunulması, hedef kitlenin yani yoksulluğun yoğun olduğu bölgelerde mikrofinans ile ilgili tanıtıcı ve bilgilendirici faaliyetler düzenlenmesi ve en önemlisi konuyla ilgili yasal altyapının hazırlanması önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Campion Anita and White Victoria (1999). Institutional Metamorphosis: Transformation of Microfinance NGOs into Regulated Financial Institutions, Occasional Paper No. 4, Microfinance Network.
- Christen, R. Peck, T. R. Lyman and R. Rosenberg (2003). Microfinance Consensus Guidelines, Guiding Principles on Regulation and Supervision of Microfinance, CGAP, July.
- Cohen, Monique and Deena, Burjorjee (2002). Mikrofinansın Etkileri, CGAP, Temmuz.
- Dichter, Thomas W. (1996). "Questioning The Future Of NGOs In Microfinance", *Journal of International Development*, Vol. 8, No. 2, 259-269.
- Dichter, Thomas W. (1999). Case Studies In Microfinance Non-Governmental Organizations In Microfinance: Past, Present And Future - An Essay, The World Bank - Sustainable Banking with the Poor.
- Harris, Sam Daley (2007). State of the Microcredit Summit Campaign Report 2007, <http://www.microcreditsummit.org/pubs/reports/socr/EngSOCR2007.pdf>, Erişim Tarihi: 17 Temmuz 2008.
- Hishigsuren, Gaamaa (2006). Transformation of Micro-finance Operations from NGO to Regulated MFI, Microcredit Summit in 2006.
- Isern J. ve Porteous D. (2005). Commercial Banks and Microfinance: Evolving Models of Success, Focus Note No: 28, CGAP, Washington D.C.
- KEDV, Maya Mikrokredi, http://www.kedv.org.tr/kedv_programlar/maya_trmikro.htm, Erişim Tarihi: 10 Eylül 2007.
- Ledgerwood, Joanna (1998). Microfinance Handbook Sustainable Banking with the Poor, The World Bank, Washington D.C., December.
- O'Brien, Barclay (2007). The Role of Non-Government Organisations In Microfinance, Opportunity International, April.
- Pischke, J. D. Von (1996). "Measuring The Trade-Off Between Outreach And Sustainability Of Microenterprise Lenders", *Journal of International Development*, Vol. 8, No. 2, 225-239.
- Premchander, Smita (2003). "NGOs and local MFIs-how to increase poverty reduction through women's small and micro-enterprise", *Futures* 35, 361-378.
- Rhyne, Elisabeth (1998). "The Yin and Yang of Microfinance: Reaching the Poor and Sustainability." *MicroBanking Bulletin* 2: 6-8.
- Robinson, Marguerite S. (2001). The Microfinance Revolution Sustainable Finance for the Poor, The World Bank.
- Rutherford, Stuart (1996). A Critical Typology Of Financial Services For the Poor, Working Paper Number 1, ACTIONAID. London.
- Suharko (2007). The Roles of NGOs in Rural Poverty Reduction: The Case of Indonesia and India" Discussion Paper No.160, Graduate School of International Development, Nagoya University, Japan, October.
- TGMP, 30. Haftalık Rapor, <http://www.tgmp.net/finansal.html>, Erişim Tarihi: 27 Temmuz 2008.
- TheMIXMarket, MAYA (Foundation for the Support of Women's Work - Maya Enterprise for Microfinance), <http://www.mixmarket.org/en/demand/demand.show.profile.asp?token=&ett=863>, Erişim: 25 Temmuz 2008.
- The World Bank (2000). Global Poverty Report, G8 Okinova Summit, July, http://www.worldbank.org/html/extdr/extme/G8_poverty2000.pdf Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2008.
- The World Bank (2004). World Development Indicators 2004, <http://devdata.worldbank.org/wdi2004/Front.htm>, Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2008.
- Toplum Gönüllüleri Vakfı, Mikro Kredi Programı-Küçük Destek Büyük Çözüm Projesi, <http://mikrokredi.tog.org.tr/>, Erişim Tarihi: 27 Temmuz 2008.
- TÜİK (2007). 2006 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, TÜİK Haber Bülteni, Sayı 206, 26 Aralık.
- Türkiye İsrافی Önleme Vakfı (2004). Türkiye Grameen Mikro Kredi Projesi Bilgi Notu, Haziran.
- United Nations (2007). The Millennium Development Goals Report 2007, Newyork, <http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/mdg2007.pdf>, Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2008.

KÜRESEL BARIŞ İÇİN YOKSULLUĞUN AZALTILMASI VE TÜRKİYE

Yrd. Doç. Dr. S. Mustafa ÖNEN

monen@inonu.edu.tr

İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Yoksulluğun öneminin küresel düzeyde giderek anlaşılması, sorunun azaltılması için her geçen gün ulusal ve uluslar arası kuruluşları yeni plan, program ve stratejileri uygulamaya zorlamaktadır. Yoksulluğun azaltılması ya da çözümü, refah ve huzurlu bir dünyayı yansıtan "küresel barış"ın kurulması için gerekli en önemli yollardan birisidir. Çalışmada bu amaçla önce, yoksulluğun küresel barış açısından önemi ve ilişkisi ile dünyada yoksulluk politikalarının ne derece etkililiği incelendikten sonra, Türkiye'deki yoksulluk ve yürürlükteki başlıca yoksulluk politikaları üzerinde durularak ulusal ve uluslar arası düzeyde neler yapılabileceği sorgulandı.

Anahtar Kelimeler : Küresel Barış, Yoksulluk, Yoksulluğun Azaltılması, Yoksulluk Politikası, Türkiye

DECREASE OF POVERTY FOR GLOBAL PEACE AND TURKEY

Abstract

Understanding of the importance of poverty in a global level has, with each passing day, forced both the international and national institutions to practice the new plans, programs and strategies to diminish the problem. Reducing or solving poverty is one of the most important ways which are necessary to establish "global peace", reflecting a world of peace and prosperity. For this end, in the study, first of all, after how much influential poverty policies in the world are and the importance and relationship of poverty from the point of view of global peace have been examined, poverty in Turkey and chief poverty policies in effect have been accentuated and what should be done both national and international level has been examined.

Key Words : Global Peace, Poverty, Reducing of Poverty, Poverty Policy, Turkey

Giriş

"Küreselleşmeyle dünyada küresel bolluk (servet), küresel iletişim ve teknolojik kabiliyetler gibi koşullarda son yüzyılda tarihin geri kalan kısmına göre önemli ölçüde ilerlemeler sağlanmasına rağmen, dünyada yoksulluk olan şiddetle devam etmekte; küresel servetin dağılımı ise eşit olmaktan epey uzaktır". Dünya Bankası'nın Kalkınma Raporundaki (2000, 3) bu saptamaya göre, 6 milyarlık dünya nüfusunun 2,8 milyarı, yani yaklaşık yarısı günlük 2 dolarlık yoksulluk sınırı altında, 1,2 milyarı ise günlük 1 dolarlık sınırın altında yaşamak zorunda; ayrıca, en zengin 20 ülkenin ortalama geliri, en yoksul 20 ülkenin 37 katıdır. Günümüzde yoksulluk sorunu, basit bir gelir yetersizliği ve dengesizliği olarak tanımlanması yerine, artık adeta insan haklarının ihlaliyle bir tutulmaktadır. Öyle ki, dönemin (2006 yılı) Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Yüksek Komiseri (Louise Arbour) tarafından yoksulluk, basit bir hayırseverlik sorunu ya da bir ülkenin ne kadar zenginleşmesi sorunu olmaktan çok, en ağır bir insan hakları sorunu olarak nitelendirilmektedir (UN, 2006).

İşte bu çalışmayla, yoksullukla küresel barış arasındaki ilişki ortaya konurken; dünyada ve daha çok Türkiye'de yoksulluğu azaltıcı politikaların **kamu yönetimi** tarafından nasıl etkili şekilde uygulanabildiği ve bu politikaların nasıl hayata geçirilebileceği konusundaki temel ilke ve hedeflerin saptanması amaçlanmaktadır. Çalışma, şu konuların incelenmesiyle sınırlandırılmıştır:

- Yoksulluğun küresel barış açısından önemi, rolü ve ne düzeyde etkisinin olduğu
- Dünyada uygulanmakta olan yoksulluk politikalarının küresel barışa katkısının yeterliliği
- Türkiye'nin dünyada "Küresel Barış İndeksi"ne göre, küresel barış içindeki konumu ve bu indeks açısından yoksulluk düzeyi
- Türkiye'nin "BM Binyıl Kalkınma Hedefleri"ne göre yoksulluk durumu
- Türkiye'deki "Kalkınma Planları"nda (yedi, sekiz ve dokuzuncu planlarda) yoksullukla mücadele için öngörülen hedef ve önlemler ve bunların karşılaştırılması
- Türkiye'de yoksullukla mücadelede yetkili başlıca kamu kurumları ve bunların yasal görev ve yetkileri
- Türkiye'de küresel barışın sağlanması için yoksulluğun azaltılmasında nasıl bir yöneti(şi)m modeli

Küresel Barış Ve Yoksullukla İlgili Temel Kavramlar

“Barış” sözcüğü, Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde (1988: 143) *“savaşın bittiğinin bir antlaşmayla belirtilmesinden sonraki durum, sulh; böyle bir antlaşmadan sonra insanlık tarihindeki süreç”* karşılığında kullanılmış; bir başka anlamda ise, düşmanlığın olmadığı kötülükten, kavga ve savaşlardan uzak; uyum, birlik, bütünlük, sessizlik ve huzur içinde yaşanan bir ortam olarak tanımlanmaktadır (Vikipedi Özgür Ansiklopedi, 2008). Savaşın olmamasından daha geniş bir kavram olarak “barış”, bir toplumda genişçe kabul edilen sosyal yaşamın temel yapıcı koşullarını gerektiren ve huzurlu bir ortamla ilgili sosyal bir uzlaşmanın sağlanmasıdır (Lipschutz, 2002: 32). Ayrıca “barış”, refah düzeyini iyileştiren bir çevreyi tanımlar ve duygusal şiddetten ziyade fiziksel bir güvenliği sağlar (Bryant, 2005: 2).

“Küresel barış”, “dar anlamda” savaş ya da anlaşmazlıkların yer almadığı huzurlu bir ortamı; “geniş anlamda” ise, şiddetin azaltıldığı, uzlaşmazlıkların diyalog ve görüşmelerle çözüldüğü, toplumda eğitim düzeyinin artırıldığı, insan hakları, eşitlik, demokratik katılım, dayanışma ve açıklığın hakim olduğu; yoksulluk düzeyinin düşürülüp gelir dağılımının adil paylaştırıldığı ve bununla refah ve huzur ortamının sağlandığı; kısaca dünyada ortaya çıkabilecek her türden çatışma ve huzursuzluğu sona erdirmek üzere ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal ve yönetsel bir dizi tedbirin uygulamaya konduğu düzenin adı olarak nitelendirilebilir. Yoksulluk ve yoksulların sorunlarına eğilme, böylesi küresel bir huzurun sağlanması için gerekli en temel koşullardan birisidir.

“Yoksul”, genel anlamda yeterli düzeyde parası olmayan ya da konforlu şekilde yaşayamayan kişi (Aktan ve Vural, 2002, 1) olarak algılansa da temel gereksinmelerini günün koşullarına, zamana ve bağlı olduğu toplum bireylerine göre karşılamayan ve yeterli gelire sahip olmayan kimseye denir. Yoksulu yalnızca gelir düzeyine indirgeyerek açıklamak yanlıştır.

“Yoksulluk”, çok boyutlu geniş bir niteliğe sahip olması nedeniyle birçok değişik açılardan yapılmış tanımlara rastlanabilir (Aktan ve Vural, age, 3): Bu tanımlar ya belli bir düzeyin altında kalan tüketimi (tüketim yaklaşımı), ya kendileri için öngördükleri bir tatmin düzeyini sağlayamayan geliri (subjektif yoksulluk) ya da asgari yaşam standardını karşılayamayacak gelire (gelir yoksulluğu) sahip olmayı açıklar. Yoksulluk teorileri (kuramları), gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından farklılaşsa da; yoksulluk, ya genellikle “temel beşeri gereksinimlerden aşırı biçimde yoksun kalma” ya da “çağdaş ve sanayi sonrası topluma özgü karmaşıklığı” içeren göreceli yoksulluk olarak ele alınır (Morazes ve Indira, 2007: 109). Gelişmiş ülkelerde yoksulluk ölçümü ve düzeyleri, daha çok Dünya Bankası'nın ortaya koyduğu pariteye (*günlük 1 dolardan az yaşamak zorunda kalmayı “mutlak”, 2 dolardan az yaşamak zorunda olanlar ise “göreceli” yoksulluk olarak nitelendirilmektedir*) göre ele alınırken; gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluk ölçümüne ilişkin bir standardizasyon ise, daha çok yoksullukla ilgili tartışmalı çeşitli tanımlara dayanmaktadır (Morazes ve Indira, 2007: 113).).Bu da bize farklı zaman, mekan (coğrafya), kişisel ve toplumsal yapılarla bağlı olarak yoksulluk tanımlarının çeşitlendiğini gösterir.

Yoksulluğun Azaltılmasının Küresel Barış Açısından Önemi

Geçen yirmi yılda batıdaki barış hareketlerinde ABD ile SSCB arasındaki rekabet, dünyadaki öncelikli uyuşmazlığın kaynağı olurken; savunma sanayi ile ilgili konular, konvansiyonel silahların yok edilmesi, bölgesel savaşların nedenleri ve bu tür uyuşmazlıklara neden olan hükümetlerin oynadıkları roller ve şiddete yol açan değişen küresel yapılar bu ilişkilerin yeni yönünü belirledi. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, küresel barışın esas sağlayıcıları hükümetler iken; bugün potansiyel olarak uluslar arası ve bölgesel kuruluşların bilinci giderek daha yükseldi. Uluslar arası toplum adına uyuşmazlıkları çözmede BM; bölgesel düzeyde ise Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, Güney Doğu Asya Milletler Topluluğu, Batı Afrika Devletler Topluluğu gibi kuruluşların barışı koruyup geliştirmede hükümetler ve hükümetle ilgili kuruluşlar kadar ön plana çıkması ve barışın yalnızca siyasetçilere bırakılmayacak kadar önemliliği, barış koşullarının sağlanmasında STK'ları ve yerel halk girişimlerini de en az hükümet politikaları kadar etkili kılabilmiştir. Bu değişiklikler ve değişimler kuzeyden güneye kadar çok geniş bir alanda barış, adalet, insan hakları, çevresel konular, kadın hakları, ırkçılık ve yoksulluk gibi birçok konuda barış hareketleri açısından büyük birleşme umutları taşımaktadır (Ferris, 1992: 326).

Küreselleşmeyle birlikte yoksulluk, ülkeler açısından hem bir ortak özellik hem de birbirleri arasında karşılıklı bir bağ konumuna çıkmıştır. Dünyanın herhangi bir yerinde ortaya çıkan yoksulluk, ilk zamanlarda genellikle bulunduğu yerle sınırlı kalırken; bugün daha yoğun ve kapsamlı bir düzeyde etkisini hissettirmektedir. C. Bryant, bu konuda haklı bir tartışmayı akıllara getirerek, yoksul bir ülkenin yoksul olmayan bir ülkeyi etkileyip etkilemediğini sorgular ve belli ölçüde etkileyeceği noktasında birleşir (2005: 5): Buna gerekçe olarak, *18.yy'da İspanya'daki yoksulluğun, İngiltere'yi ya da başka ülkeleri etkilemesini daha az olası görürken; bugün çoğu ülkelerin birbirlerine daha bağlı olduğunu; bununla ilgili olarak Çin'deki Sars vakasının OECD ülkelerinin borsalarını nasıl etkilediğini ya da para piyasalarında Amerikan Dolarının*

değerinin düşmesinin birçok ülkenin merkez bankası rezervlerindeki değere bağlı azalmasını örnek olarak vermektedir.

Yoksullukla mücadele, günümüzde basit bir ahlaki ve kişisel sorumluluğun tatmini olmaktan çok sınırların kalktığı, sorunların giderek benzeştiği ve karşılığın arttığı bir dünyada, küresel barış için küresel yoksulluğun giderilmesinden geçmektedir (Brainard vd, 2007: 1). Yoksulluk, dünyada yalnızca gelişmekte olan ülkelere özgü bir sorun olmaktan çok, küresel barışın sağlanmasında çok büyük uluslar arası bir bağ olarak baskın özellik göstermektedir. 1990'ların öncesinde birçok insan, soğuk savaşın sona ermesini, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını, Güney Afrika'daki ırkçı politikaların sona ermesini bir umut olarak görmüş ve ticaret sınırlarının genişlemesiyle yeni bir refah çağının başlayacağını bir umut olarak düşünmüşse de; bu durum hiç de böyle sonuçlanmamış; aksine yüz milyonlarca insan, kendi yaşamlarını yoksulluk ve savaşlar uğruna yok etmek zorunda kalmıştır (Bryant, 2005: 1). Yoksulluk, küresel şiddetin ve huzursuzluğun artmasına yol açarken, savaşlar da yoksulluğu giderek daha derinleştirmiştir (Lindenberg ve Bryant, 2001: 101). Bugün yoksulluk, insan hakları ihlallerinin hem bir nedeni hem de bir sonucu kabul edilmektedir (UN, 2006). Yoksulluk ve savaşlar, küresel barışa karşı adeta yakın iki dost gibidirler. Birbirlerinden güç alarak biri diğerinin sonucu olarak karşımıza çıkabilir. Savaşlar, insanları hep yoksul düşürürken; büyük sefalet ve yoksullukların yaşandığı toplumlarda ise, insanlar için çoğu zaman tek kurtuluş çaresi savaşmak görülebilir. Zaten bu açıdan bakıldığında insanlık tarihinin savaşlar ve yoksulluklar tarihi olduğu bile söylenebilir.

S. Pierre'ye göre (2004: 271), yoksulluk insan haklarının ihlali ve ortadan kaldırılması olarak kabul edilmedikçe sona ermesi de mümkün değildir. J.L Windsor'a göre ise (2007: 160), yoksulluğun azaltılması ve güvensizliğin kırılmasında, demokrasinin önemini savunmada tartışmayı siyasallaşmış zeminden uzaklaştırarak demokrasi, demokratik yönetişim ve özgürlüklerin bütünleşmesinin sağlanması çerçevesinde ele almak şu anki kamu yönetiminin tek hedefi değil; aynı zamanda uluslar arası toplumla bütünleşmenin gereklerine uygun hareket etmek de kaçınılmazdır. Ancak bu bütünleşme, uluslar arası kuruluşların taktik ve yaklaşımlarındaki farklılıklar, hedefin kendisinden uzaklaşılmasına yol açmayacak biçimde beşeri kalkınma ve güvenlik esasına dayanmalıdır. Hem yoksulluğun hem de güvensizliğin azaltılmasında amaç, demokrasi ve onun geliştirilmesinden taviz vermekten çok bir toplum içinde siyasal, ekonomik ve sosyal yapının dönüşümünün kaçınılmaz olarak birbiriyle örtüşmesi ve tüm bunların sürdürülebilir yoksulluğu azaltma hedeflerine ulaşmadaki gerekliliğidir (Windsor, 2007: 157).

Şayet yoksulluk, küresel barışı zedeliyor ve uyumsuzluklarla istikrarsızlığa, demografik ve çevresel değişimlerle liderler, kurumlar ve diğer insanlık gelişimini sağlayacak diğer girişimleri olumsuz etkileyerek sivil savaşlara yol açıyor ve güvensizliğin (küresel huzursuzluğun) hem bir nedeni hem de bir sonucu oluyorsa; o zaman yoksulluk ile huzursuzluk arasındaki ağı çözmek, hiç de o kadar kolay olmayacaktır (Brainard, Chollet ve Flour, 2007: 1,2). Gerçi, son zamanlarda ulusal ve uluslar arası düzeyde yoksulluğun azaltılması konusunda güçlü bir istek ve uzlaşmanın çıkması, küresel barışı olumlu yönde etkilemektedir.

K. Marshall ile L. Keough (2005: 94), yoksulluğu ekonomik yetersizliklere daha çok dayandırarak her bir sivil çatışmanın tek bir ekonomik, siyasal, sosyal, dini ve tarihsel koşullarına bağlansa da bu etkenler katı bir şekilde ekonomik gelişmelere bağlı olduğunu ileri sürerler. Sosyal demokratlar, refah devleti yardımlarını vatandaşlık hakları ve piyasa ekonomisinin sistematik bir bağı ve normal bir sonucu olarak bakarlarken; buna karşın daha çok piyasa temelli anlayışı benimseyenler ise, yoksulluğu bireysel eksiklik olarak düşünmekte; ancak az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere kadar birçok ülke için yoksullukla ilgili henüz yeterince karmaşık modeller geliştirilememiştir (Morazes ve Indira, 2007: 110-113). Bu da yoksulluk hakkındaki konuların hala sanıldığının aksine yeterince sınıflandırılıp açıklanamamış olması, küresel barışın sağlanması konusundaki gelişmeleri gölgelemektedir.

Dünyada yoksulluk politikaları küresel barışı sağlamada yeterli midir ?

Sanayi Devriminden bu yana, insanlık tarihinde bilimsel ve teknolojik alanlar başta olmak üzere birçok alanda önemli, eşi benzeri görülmemiş gelişmeler yaşandı. Başta sağlık, eğitim, ulaştırma, haberleşme ve insan haklarında yaşanan bu yenilik ve önemli buluşlar, insanlığın yararına seyretmesi ve dünya ekonomisi ve üretim artışına bağlı olarak genelde refah ve gelir düzeylerindeki artışlar, "küreselleşme" diye adlandırılırken bu süreçte yaşanan iyileşmeler dünyanın bütün ülkelerinde ve bölgelerinde aynı düzeyde hissedilmemiştir. Küreselleşmenin belki de yarattığı en kötü sonuç, gelir dağılımındaki uçurumun ve yoksul sayısının her geçen gün katlanarak artmasıydı.

Dünyada küreselleşme süreciyle 1980'li yıllardan itibaren varlığını daha somut biçimde hissettiren günümüzde de etkili olan neo-liberal ekonomi politikaları, dünya gelirini gelişmiş zengin ülkelerin lehine artırırken; az gelişmiş yoksul ülkeler, dünyadaki servet ve gelir dağılımından daha az bir pay almakta ve bu açık giderek kapatılacağı yerde daha çok açılmaktadır. BM Kalkınma Programının (UNDP) kendi bülteninde (<http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=683#kalkRap>, 2006) "yoksullukla mücadelenin neresindeyiz?" başlığı altında bu soruya şöyle yanıt verilmektedir : "Dünyada yoksulluk son 10 yılda, önceki

yıla oranla beşte bir oranında azalmış durumda. Ancak, genel çaptaki ilerlemeye karşın, bazı ülkeler daha önce benzeri görülmemiş ölçüde geriledi. Örneğin, Afrika'nın Sahra-altı ülkelerinde, günde 1 dolardan az bir parayla yaşamak zorunda kalan nüfus sayısı 2001 yılında, 1990 yılındakinden 100 milyon fazlaydı. Dünyada gerileyen bölgelerden biri de Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ve eski Sovyet Cumhuriyetleri. Bu ülkelerde 1990 yılında günde 2 doların altında bir parayla yaşayan nüfusun oranı %2 iken, 2001 yılında %20'ye çıktı. Hem Afrika'nın güneyindeki ülkelerde, hem eski Doğu Bloğu ülkelerinde ortalama yaşam süresi, dünyadaki eğilimin tersine düştü. Örneğin, Sahra-altı Afrika ülkelerinde doğan çocuklar, zengin ülkelerde doğan çocuklardan 33 yıl daha az yaşama tehlikesi ile karşı karşıya. Rusya'da ortalama ömür süresi 1980'lerin ortalarında 70 yıl iken, günümüzde yaklaşık 59 yıla kadar geriledi." Aynı bültende kişi başına düşen gelir dağılımındaki eşitsizlik, şu çarpıcı verilerle ortaya konulmuştur: "Dünyadaki en zengin 500 kişinin toplam yıllık geliri, en yoksul 416 milyon kişinin toplam gelirinden fazla. Aşırı yoksulluğu gidermenin faturası ise, 300 milyar dolar civarında. Bu da, dünya nüfusunun en zengin % 10'luk kısmının toplam gelirinin %2' si bile etmiyor." BM'nin bu tür verilerle, yoksulluk politikalarının ne derece başarıya ulaştığının sorgulanması önemlidir.

Gerçi, BM Kalkınma Programıyla Eylül 2000 yılında 191 ülkenin bir araya gelerek barış, güvenlik, kalkınma, çevre, yardıma muhtaç kesimlerin korunması, insan hakları ve yönetişimin sağlanması başta olmak üzere ekonomik, sosyal ve kültürel sorunların çözümüne katkıda bulunmak üzere Binyıl (Milyen) Zirvesi toplanmış ve bu zirvede 2015 yılına kadar dünyadaki yoksulluk oranının yarıya azaltılması hedeflenmiştir. Zirvede amaçlanan hedefler sekiz başlıkta toplandı (UN Millennium Development Goals, <http://www.un.org/millenniumgoals/index.html>) . Bunlar sırasıyla, "mutlak yoksulluk ve açlığın giderilmesi", "tüm bireylerin temel eğitim alması", "kadınların durumunun güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması", "çocuk ölümlerinin azaltılması", "anne sağlığının iyileştirilmesi", "HIV/AIDS, sıtma ve diğer salgın hastalıkların yayılmasının durdurulması", "çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması" ve "kalkınma için küresel ortaklıkların geliştirilmesi"dir. Bu hedefler içinde "mutlak yoksulluk ve açlığın giderilmesi" birinci sırada yer aldı.

Dünya Bankası ve BM, dünyada yoksulluğun azaltılmasına dönük küresel düzeyde en önemli politika belirleyicilerinden birisi olmalarına rağmen, yoksulluğun azaltılması konusundaki politikalarının uygulanmasında aynı başarıyı gösterdiklerini söylemek güçtür. Gerek Dünya Bankası gerekse BM, yoksulluğu genelde üçüncü dünyaya ait bir sorunmuş gibi algılamaları ve politikalarını buna göre belirlemeleri, sorunun çözümünü engelleyen belki de önemli yanlışlıktı. Dünya Bankasının bu anlayıştan hareketle, günde 1 doların altında yaşamak zorunda kalanları yoksul kabul etmesi, az gelişmiş ülkelerin insani gereksinimlerini dikkatte almadan yapılmış bir tanımlamadır. Günde 1 dolarlık kazanca göre, BM Binyıl Hedefleriyle 2015 yılına kadar dünyada yoksulluğun yarıya indirilmesi hedefinin tutturulması, ne derece gerçekçi bir başarı sayılabilir ? 1995 yılında BM'ce düzenlenen Kopenhag Toplumsal Kalkınma Dünya Zirvesi'nde, yoksulluğun giderilmesi insanlığın etik, sosyal, politik ve ekonomik zorunluluğu kabul edilmiş ve bu hedeflere ulaşılırken serbest piyasa ideolojisinden taviz vermeyecek politikalar üzerinde durulmuştu. Zirve belgesinde gelişmiş ülkelere kadar bu gelir uçurumunun azaltılmasına ilişkin resmi kanaldan yardım yapılmasının öngörülmesi, aslında belgenin yüzeysel ve geçiştirici özelliğe sahip olduğunu göstermektedir. Zaten 70'li yıllardan bu yana ABD ve diğer gelişmiş ülkeler bu tür yardımlara sıcak bakmazlarken; ABD bu yardımların kendi stratejik çıkarına uygun verilmesini kararlaştırmış ve yoksul ülkelere yapılması kararlaştırılan bu yardımlar artacağına aksine azalma eğilimine girmiştir (Özdek, 2002).

Küresel Barış İçin Türkiye'nin Yoksulluğu Ve Başlıca Yoksulluk Politikaları

Türkiye'nin yoksulluğu ele alınmadan önce, "Küresel Barış İndeksi" içindeki yerinin değerlendirilmesi konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Her ne kadar bu indeks içinde birçok gösterge de olsa; çalışmada, önce küresel barış ile yoksulluk ilişkilendirilmiş; sonra Türkiye'deki yoksulluk ve ilgili politika ve hedefler, "Binyıl Kalkınma Hedefleri" ve "Kalkınma Planları" açısından bu başlık altında açıklanmıştır.

"Küresel Barış İndeksi"ne Göre Türkiye'nin Yoksulluk Durumu

"Küresel Barış İndeksi", ilk defa Mayıs-2007 tarihinde uygulanmaya başlandı ve indekse göre ülkeler, kendi "barışçılık" düzeylerine göre sıralandılar. Geçen yıl 121 ülke raporda değerlendirmeye alınırken; 2008 yılında ülke sayısı 140'a çıkmıştır (Lendman, 2008). Bu düşüncüyü ilk defa tasarlayan Avusturyalı işadama Steve Killelea olmuş; Ürdün Kraliçesi Noor, diğer kraliyet ailesi üyeleri, İngiliz Lordlar Kamarasının dört üyesi, Ted Turner, Richard Branson gibi iş dünyasının kimi liderleri, Avustralya'nın önceki Başbakanı J M Fraser, ABD'nin eski Başkanı Jimmy Carter, önceki yüksek mevkili yetkililer, bazı akademisyenler gibi seçkinler, kimi ekonomik ve barış enstitüleri, think-tank kuruluşları ve Sidney Üniversitesi Barış ve Çatışma İncelemeleri Merkezi'nden gelen çok sayıda kişi ve kuruluş bu raporun hazırlanmasında önemli katkıda bulunmuşlardır. Onlara göre, barışçıl bir dünyaya ulaşılmadıkça küresel barış ile sürdürülebilirlik arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak ve insanlığın sorunlarını çözmek mümkün değildir. "Küresel Barış İndeksi", ülkelerin iç ve dış barışçılık düzeylerine göre 24 gösterge açısından belirlenmektedir. Düşük puanlı ülkeler en barışçıl, yüksek

puanlı ülkeler ise en az barışçılık düzeylerine sahiplerdir. Bu göstergelerin başlıcaları şunlardır (Lendman, 2008):

- GSMH içinde askeri harcamaların payı (%'si) ve her 100 bin kişiye düşen askeri personel
- Diğer ülkelerle ilişkiler
- İnsan haklarına saygı
- Terörist faaliyetler potansiyeli
- Her 100 bin kişiye düşen katil sayısı
- Şiddet, suçluluk düzeyi
- Her 100 bin kişiye düşen toplam silahların sayısı
- Her 100 bin kişiye düşen tutuklu mahkûm sayısı
- Her 100 bin kişiye düşen güvenlik görevlisi
- Hükümetin yönetsel işlevleri
- Yolsuzluk oranları
- Cinsel eşitsizlik
- GSMH (milyar dolar) ve kişi başına GSMH
- Gini katsayısı
- Yaşam beklentisi,
- Ölüm oranları, her bin kişiye düşen bebek ölüm oranları
- İşsizlik oranları (%)
- Toplam nüfus

Oysa, BM Dünya Kalkınma Raporunun (UNDP, 2005: 219-222) "İnsani Gelişme İndeksi" göstergelerine göre kişi başına düşen gelir, yaşam, eğitim ve kişi başına düşen gelir indeksleri açısından ülkeleri "yüksek", "orta" ve "düşük" düzeylere göre üçe ayrılmaktadır ve Türkiye, bu sıralamada 94. sırada yer almaktadır. Bu raporda Türkiye, 1990-2003 yılları arası dönemde gelir yoksulluğu çizgisi altındaki nüfus bakımından günlük 1 dolardan az yaşamak zorunda kalan nüfus toplam nüfusun %2'sinin altında, günlük 2 dolardan az yaşamak zorunda kalan nüfus ise %10,3 olarak gösterilmektedir (UNDP, 2005: 227). "İnsani Gelişme İndeksi" sıralamasında, Norveç, İzlanda ve Avusturya ilk üç sırada yer almaktadır (UNDP, 2005: 223).

2008 yılı "Küresel Barış İndeksi" sıralamasına göre (<http://www.visionofhumanity.org/gpi/results/rankings/2008/rank/desc/>), dünyanın en barışçıl ülkeleri (1,176 puanla) İzlanda, Danimarka (1,333 puanla) ve Norveç (1,343 puanla) ilk üç sırayı paylaşırlarken; Irak (3,514 puanla), Somali (3,293 puanla), ve Sudan (3,189 puanla) ise sondan ilk üç sırada yer almış ve dünyanın en az barışçıl ülkeleri ilan edilmişlerdir. Türkiye ise bu sıralamada, 140 ülke içinde 2,403 puanla 115. sırada yer almıştır. Türkiye, 2008 yılı sıralamasınının 2007 yılındaki değeriyle karşılaştırıldığında, bir önceki yıla (2007'ye) göre 92. sıradan (2,272 puanla) 115.sıraya (2,403 puana) gerilemiştir. Her ülkenin puanınının temel göstergelere göre belirlendiği sıralamada, Türkiye, her ne kadar 2008 yılında 2007'ye göre 23 sıra birden gerilemesine rağmen, indekste yer alan *yoksullukla ilgili veriler* açısından bir önceki yıla göre daha iyi konumdadır. GSMH 362.6 milyar dolardan 403.5 milyar dolara, Kişi Başına GSMH 4170 dolardan 5430 dolara, gini katsayısı 40'dan 43.6'ya, yaşam beklentisi süresi 68.6 yaştan 71.3 yaşa, toplam nüfus 73.3 milyondan 74.3 milyon nüfusa çıkmış; işsizlik oranı %10'dan %9.9'a, her bin kişiye düşen bebek ölüm oranları ise binde 33'den binde 26'ya düşmüştür. Buna karşılık Türkiye, siyasi demokrasi, siyasi istikrarsızlık, insan haklarına saygı, askeri harcamalar, siyasi katılım, siyasi kültür ve yolsuzluk oranları gibi göstergeler açısından ise bir önceki yıla (2007'ye) göre daha kötü durumdadır.

"Küresel Barış İndeksi"nde yoksullukla ilgili göstergelerin 2007'ye göre kısmen iyi çıkmış olması, insan hakları ve demokrasiyle ilgili göstergelerin ise, genelde kötü düzeyde yer alması ve bunun yoksullukla bir ilişkisinin olamayacağı sonucuna varmak yanlıştır. Yoksulluğu azaltmak, barış ve huzurun olduğu ortamlarla ancak sağlanabilir. Yoksa, demokrasi ve siyasi istikrarı önemsemeyen oluşturulacak yoksulluk politikalarının ilk etapta başarıya ulaşması çok zordur. Ayrıca, "Küresel Barış İndeksi"nin ortaya koyduğu göstergeler açısından Türkiye'nin durumunun iyileşmesi, hem küresel dünyada ülkenin saygınlığını artırırken; hem de kendi vatandaşlarının daha refah ve mutlu olmasına katkıda bulunacaktır.

BM "Binyıl Kalkınma Hedefleri" Açısından Türkiye'nin Yoksulluğu

BM "Binyıl Kalkınma Hedefleri"yle dünya ve Türkiye'deki insanların 2015 yılına kadar karşı karşıya kaldıkları temel insani sorunlar, önemli eşitsizlikler ve yoksulluklar azaltılarak gelecekte daha iyi bir ortamda yaşamaları amaçlanmaktadır. Bu hedeflerin tutturulmasıyla Türkiye'deki yoksulluğun azaltılmasını yanında, aynı zamanda Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım sürecine de olumlu katkı sağlanacaktır.

Türkiye'de "Binyıl Kalkınma Hedefleri" raporu (DPT ve BM Muhkim Koordinatörlüğü, 2005: 11), hazırlanma süreci BM ülke ofisince başlatılmış ve Boğaziçi Üniversitesi İnsani Gelişme Merkezi, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü ve DİE'nin katkılarıyla 2003 yılında DPT tarafından hazırlandı ve ayrıca, hazırlık sürecinde Dışişleri Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, Sağlık, Milli Eğitim ve Çevre ve Orman Bakanlıkları, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün yardımları olmuştur.

Raporda (DPT ve BM Muhkim Koordinatörlüğü, 2005: 11), Türkiye'de mutlak yoksulluğu ve açlığı kaldırmak için 2015 yılına kadar iki temel hedef ortaya konulmuş ve bu hedeflerden **birisi**, günlük geliri 1 doların altında yaşamak zorunda kalan nüfusu; **diğeri** ise, açlıkla karşı karşıya kalan nüfusu yarıya düşürmektir.

Birinci hedefe ulaşmak için üç gösterge kabul edilmiştir (DPT ve BM Muhkim Koordinatörlüğü, 2005: 11):

1. *gösterge* günlük 1 doların altındaki nüfusun oranı,
2. *gösterge* yoksulluk açığı,
3. *gösterge* en yoksul yüzde 20'lik nüfusun toplam tüketimden aldığı pay.

1. *gösterge* açısından sadece günlük geliri 1 doların altındaki nüfusa değil aynı zamanda gıda ve gıda-dışı yoksulluk sınırının altındaki nüfusa da bakılmaktadır. Bu göstergeler açısından Türkiye'de, 1 doların altındaki nüfus oranı 1994'de %1,1 (DPT ve BM Muhkim Koordinatörlüğü, 2005: 12), 2003'de %0,01 iken, 2006'da bu rakam sıfırlanmıştır (%0) (TÜİK, 2007). Kısaca, TÜİK verilere göre şu anda Türkiye'de 1 doların altında kişi bulunmamaktadır. Gıda harcamalarını içeren açlık sınırı 2002'de %1,35, 2003'de %1,29 iken; 2005'de önce %0,87'e, 2006'da %0,74'e (TÜİK, 2007) düşmüştür. Açlık sınırı açısından da önemli bir ilerleme sağlanarak 2006'da 2002'e göre beş yıl içinde neredeyse % 50'ye yakın bir düşüş yaşanmıştır. Buna karşılık nüfusun önemli bir kesiminin gıda ve gıda-dışı yoksulluk sınırında kaldığı anlaşılmaktadır. Yoksul kişi sayısı, 2005'de %20,5'dan 2006'da %17,81'e düşmüştür (TÜİK, 2007). Yoksulluk oranı bir önceki yıla göre az bir oranda düşmüşse de; bu açıdan Türkiye'deki yoksul sayısı, neredeyse her beş kişiden biri düzeyindedir.

Çizelge- 1 Türkiye'de Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Kişi Yoksulluk Oranları (%), 2002-2006

YÖNTEMLER	2002	2003	2004	2005	2006
Gıda yoksulluğu (açlık)	1.35	1.29	1.29	0.87	0.74
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26.96	28.12	25.60	20.50	17.81
Kişi başı günlük 1Doların altı	0.20	0.01	0.02	0.01	0.00
Kişi başı günlük 2.15 Doların altı	3.04	2.39	2.49	1.55	1.41
Kişi başı günlük 4.3 Doların altı	30.30	23.75	20.89	16.36	13.33
Harcama esaslı görelî yoksulluk	14.74	15.51	14.18	16.16	14.50

(Kaynak: TÜİK, 2007)

2. *gösterge* açısından yoksulluk açığı, 2002 'deki Hanehalkı Bütçe Anketlerine dayanarak ortalama bir kişi için günlük 2.100, yetişkin için ise günlük 2.450 kilokalori esasına göre hesaplanmakta ve bu oran 1994'de 1.54 iken; 2002'de 0,26'ya gerilemiştir (DPT ve BM Muhkim Koordinatörlüğü, 2005: 13).

3. *gösterge* açısından bakıldığında ise, 2006'da birinci % 20'lik grupta yer alan en yoksul hanehalklarının gıda harcamasına ayırdıkları pay % 36.5 iken, beşinci % 20'lik grupta yer alan en zengin hanehalklarının gıda harcamalarına ayırdığı pay ise % 18.6'da kalmıştır (TÜİK, 2007). Ayrıca hanehalkı sayısı büyüdükçe yoksulluk riski de artmaktadır. Örneğin 2006'da hanehalkı büyüklüğü 3 ya da 4 kişiden

oluşan hanelerde bulunan kişilerin yoksulluk oranı % 8.49'da kalırken, 7 ve daha fazla olan hanelerde kişilerin yoksulluk oranı ise, % 42.98'e çıkmıştır (TÜİK, 2007). Ayrıca, kişilerin çalışma ve eğitim durumuna göre de yoksulluk riski artmaktadır.

Çizelge- 2 Yüzde 20'lik Nüfusun Gelirden Aldığı Pay (%)

Yüzde 20'lik Dilimler	Türkiye		Kent		Kır	
	2004	2005	2004	2005	2004	2005
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Birinci yüzde 20 ⁽¹⁾	6.0	6.1	6.4	6.4	6.3	6.1
İkinci yüzde 20	10.7	11.1	10.8	11.5	11.2	11.3
Üçüncü yüzde 20	15.2	15.8	15.2	16.0	15.8	15.9
Dördüncü yüzde 20	21.9	22.6	21.4	22.6	22.7	22.6
Beşinci yüzde 20 ⁽²⁾	46.2	44.4	46.1	43.5	43.9	44.2
Gini Katsayısı	0.40	0.38	0.39	0.37	0.37	0.38
⁽¹⁾ Toplam Gelirden En Az Pay Alan Dilim						
⁽²⁾ Toplam Gelirden En Fazla Pay Alan Dilim						

(Kaynak: TÜİK, 2006)

Son yıllarda gini katsayısının ("1'e yaklaştıkça bozuk gelir dağılımını, sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımındaki eşitliği açıklar") 2004'de 0.40'dan 2005'de 0.38'e düşmesi, ülke genelinde gelir dağılımındaki düzelmeyi açıklamasının yanında, 2005'de bir önceki yıla göre, toplam gelirden en az pay alan nüfusun %20'lik diliminin gelirden aldığı pay %6.0'dan %6.1'e artarken, gelirden en çok payı alan %20'lik diliminin gelirden aldığı pay ise %46.2'den %44.4'e gerilemiştir (Çizelge-2).

İkinci hedefe (2015'e kadar açıklıkla karşı karşıya kalan nüfusu yarıya düşürmek) ulaşmak için, iki gösterge seçilmiştir (DPT ve BM Muhkim Koordinatörlüğü, 2005: 13):

- 1.gösterge beş yaş altı çocuklardaki düşük ağırlılık oranı,
- 2.gösterge asgari enerji tüketimini karşılayamama oranı.

1. gösterge açısından beş yaş altı çocuklardaki düşük ağırlıklı çocukların oranı 1998'de %8,3 iken; 2003'de bu oran %3,9'a düşmüştü; 2.gösterge açısından ise, yetersiz beslenme ya da "gıda yoksulluğu" olarak da bilinen bu ölçütün ölçülmesi konusunda Türkiye'de yeterince veri olmamasına rağmen, 1994'de nüfusun %2,9'u asgari gıda maliyetini, 1999'da ise FAO verilerine göre nüfusun %14,3'ü asgari enerji ihtiyacını karşılayamamıştır (DPT ve BM Muhkim Koordinatörlüğü, 2005: 15).

Türkiye'deki Yoksulluk Politikalarının "Kalkınma Planları" Açısından Karşılaştırmalı Bir Değerlendirmesi

Türkiye'nin yoksulluk alanındaki ciddi politikaları, dünyadaki gelişmelere paralel olarak 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren ortaya konmaya başlanmıştır. Bu amaçla ilk defa Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1996–2000) yoksulların korunmasını düzenleyen hedef ve ilkelere ağırlık verilmiş ve bunu sırasıyla Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001–2005) ile halen yürürlükte olan Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) izlemiştir. Bu yüzden çalışmada kalkınma planları olarak bu üç plan incelenmiştir.

Yoksulluğun azaltılmasına ilişkin hedef ve tedbirler, Yedinci Planda (DPT, 1995, 199-200) "gelir dağılımı ve refahın yaygınlaştırılması", Sekizinci Planda (DPT, 2000: 99-102) "gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksullukla mücadele", Dokuzuncu Planda (DPT, 2006: 88-89) ise "gelir dağılımının iyileştirilmesi, sosyal içerme ve yoksullukla mücadele" başlıkları altında ele alınmıştır. Dokuzuncu Plan, diğer planlardan farklı olarak Sekizinci Plan gibi "Uzun Vadeli Strateji" (2001- 2023) çerçevesinde hazırlanmış ve planın vizyonu (DPT, 2006: 4), "istikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen ve AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye" olarak tanımlanmıştır.

Gelirin adil dağılımı ve toplumsal refahın artırılarak yaygınlaştırılması, istihdamın geliştirilmesi, sosyal güvenlik sisteminden başta dar gelirli vatandaşlar olmak üzere herkesin yararlanabilmesine imkan tanınması, gelir transferlerinin yoksullar lehine gerçekleştirilmesi, kırsal alanda yaşayanların ekonomik açıdan koruyacak program ve projelere ağırlık verilmesi, bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltacak yatırımlara öncelik tanınması, eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerden yoksulların rahatça yararlanmalarının sağlanması gibi ilke ve politikalar, yoksulları koruyucu bir şekilde her üç planda da değişik adlandırma ve söylemlerle değişmiştir.

Yoksulluğa ilişkin politikalar açısından planlar arasında temelde çok ciddi farklılıklar olmasa da, her planın kendine özgü birtakım karakteristiği vardır. Yedinci Plan, her şeyden önce kendinden önceki planların ciddi olarak eğilmedikleri yoksulluğu koruyucu düzenlemelere ilk defa yer vermesi yönüyle dikkat çekmektedir. Sekizinci Planla (DPT, 2000: 102), daha önceden hiçbir planın değinmediği sosyal yardım ve hizmetlerin yoksullara daha iyi sunumunu sağlamak üzere, merkezi yönetim ile yerel yönetimlerin uyum ve işbirliği içinde özel sektör ve STK'ların teşvik edilmesi gerektiğine vurgu yapılarak yoksulluğun yönetiminden sadece merkezi yönetim değil, toplumun bütün katmanları sorumlu tutulmak istenmiştir. Ayrıca sorunun çözümünde, merkezi yönetim ile yerel yönetimlerin karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma içinde hareket etmeleri amaçlanmıştır. Sekizinci Planla (DPT, 2000: 102) ilk defa yoksulların ekonomik kriz ve doğal afet gibi zamanlarda, yoksullaşmasını önleyecek ve gıda güvencesi getirecek bir sistem de getirilmiştir.

Dokuzuncu Planda (DPT, 2006: 89), Sekizinci Planın getirdiği anlayış kabul edilerek, *“yoksulluk ve sosyal dışlanmanın azaltılmasında merkezi yönetim, yerel yönetimler ile STK'lar arasında eşgüdümün oluşmasına zemin hazırlanacaktır”*, denilerek bu hedef ısrarla vurgulanmıştır. Dokuzuncu Plan (DPT, 2006: 89), yoksulları tüketici değil, üretici konuma getirmeyi ve yoksulluk kültürünün oluşmasına katkı sağlayacak politikaları esas almaktadır. Ayrıca planla (DPT, 2006: 89), toplumun en zayıf konumundaki kadın ve çocukların korunması amaçlanırken; kadına dönük olarak şiddetin azaltılması ve kadının sosyal hayata katılımını sağlayacak girişimler de hedeflenmektedir. Kırsal kesimdeki kız çocukları, özürliüler ve yoksul ailelerin çocukları başta olmak üzere çocukların eğitiminin karşılanması ve çocuk işçiliğini önleyecek sıkı tedbirler uygulamaya konmak istenmiştir.

Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Başlıca Kamu Kurumları

Türkiye’de yardıma muhtaç ve yoksulları korumak üzere ücretsiz sağlık yardımı, aile ödenekleri, yaşlılara ve özürliülere aylık bağlanması, kimsesiz ve bakıma muhtaç çocuk, yaşlı ve kadınların bakımı ve yaşamlarının sağlanması gibi sosyal yardım ve sosyal hizmetleri gerçekleştiren çok sayıda kamu kurum ve kuruluşu vardır. Burada yalnızca bu kurumlardan yardıma muhtaç ve yoksul konumdakilere hizmet sunmakta olan “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü”, “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu”, “Sağlık Bakanlığı” ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarına başlıca yasal yetkileri çerçevesinde kısaca değinilmiştir.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDG), Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik (SYDT) Yasası'nın (R.G Tarih: 29.5.1986, Sayı: 3294) kendisine vermiş olduğu yetkileri kullanmak ve saydığı amaçları gerçekleştirmek, yoksul ve yardıma muhtaç kişilere ilişkin yönetsel ve mali önlemler almak, fonun gelirlerini toplamak ve bunların en iyi kullanımını sağlamak, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının harcama ve işlemlerini araştırıp denetlemek, vakıfların çalışma esasları ile sosyal yardım kriterlerini saptamak, araştırma ve projeler yapmak, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarıyla üniversiteler, gerçek ve tüzel kişiler ile STK'lardan destek almak ve ortak proje hazırlamak ya da hizmet satın almak ve yasaların yetkili kıldığı diğer görev ve işleri yapmak amacıyla 2004 yılında 5263 Sayılı Yasa'yla (R.G.Tarih: 9.12.2004, Sayı: 25665) Başbakanlığı bağlı olarak kurulmuştur. 3294 Sayılı SYDT Yasası'yla yoksul ve muhtaç durumdaki kişilere yardım etmek, sosyal adaleti sağlayıcı tedbirler almak esas olarak amaçlanmaktadır. Bu yasayla Başbakanlığa bağlı Merkez Bankası nezdinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu oluşturulmuş (SYDT Yasası m.3) ve önceden kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu ise, SYDG'ne bağlanmıştır.

SYDG 'ne bağlı vakıflar, harcamalarını Sosyal Yardımlaşmayı Teşvik Fonu'ndan yapmaktadır (SYDT Yasası m.5). SYDT Yasası'yla fonun denetimi, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'na bırakılmıştır (m.6). Fondan her ay vakıflara kaynak aktarılmakta ve bu da ihtiyaç sahibi vatandaşlara her il ve ilçedeki sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarınca nakdi ve ayni (mal) yardımlar şeklinde gerçekleştirilmektedir (m.7). Bu amaçla, 2005 yılı için vakıflara 194 milyon YTL aktarılmış (DPT, 2007: 38); aynı yıl içinde 7.433.738 kişiye yaklaşık 1.305 bin YTL; 2006'da ise 7.409.638 kişiye yaklaşık 1.389 bin YTL'lik yardım yapılmıştır (DPT, 2008: 230). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün sosyal yardımları, “aile”, “sağlık”, “eğitim”, “özürlü” ve “özel amaçlı” yardımlar şeklinde olup; muhtaç konumdaki ailelere yapılan yardımlar ise, “gıda”, “yakacak” ve “barınma” altındaki yardımlar olarak sunulmaktadır.

SYDT Fonundan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına yoksul ailelere gıda yardımı yapılması için 2003'de 35 milyon YTL, 2004'de 55 milyon YTL, 2005'de 90 milyon YTL, 2006'da ise 150 milyon YTL'lik kaynak aktarılmış; ayrıca vakıflar aracılığıyla 2003 yılından itibaren aile başına 500 kg düşecek kadar bedelsiz kömür dağıtılmaya başlanmıştır (<http://www.sydgm.gov.tr/sydtf/web/gozlem.aspx?sayfano=54>). Kömürden ve diğer sosyal yardımlardan yararlanan kişi ve aile sayısı ise, 2003 yılından günümüze (2008 yılına) kadar sürekli artmaktaysa da zaman zaman bu yardımların bazen yoksul olmayan kimselere ulaşabildiğine dair kamuoyunda çok ciddi şikayetlere dahi rastlanmaktadır. Ayrıca, bu konuda

yerel yönetimlerin faaliyetleri de dikkate alındığında, bu yardımlarda mutlaka merkezi yönetim-yerel yönetim arasındaki uyum ve eşgüdümün sağlanmasına dönük düzenlemelere ağırlık verilmesi gerekmektedir.

3294 Sayılı Yasayla (m.7) mülki idare amirlerinin başkanlığında illerde belediye başkanı, defterdar, milli eğitim, sağlık, tarım, sosyal hizmetler ve çocuk esirgeme kurumu müdürlerinden oluşan vakıf mütevelli heyeti kurulmaktadır. Mütevelli heyette köy ve mahalle muhtarları ile STK'ların kendi aralarından iki temsilci ile hayırsever vatandaşlar arasından il genel meclisinin seçeceği iki kişi de yer almaktadır. Bununla vakfın yapısı daha demokratik ve yerinde karar alması amaçlanmaktadır. Ancak bu tür bir düzenlemeler, bazen uygulamada farklı sonuçlanabilmekte ve yasal hükümler bazen arzulananın dışında kağıt üzerinde kalmaktan öteye geçemediği durumlara da rastlanabilmektedir.¹

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları ile SYDG arasında hiyerarşi bulunmaksızın, adeta vakıflar özel hukuk tüzel kişiliği şeklinde örgütlenmiş; denetimleri hesap yönünden Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce, idari yönden İçişleri Bakanlığı'nca, vakıfların harcamalarının, iş ve işlemlerinin denetlenmesi yetkisi ise (5263 Sayılı Yasayla) SYDG'nce gerçekleştirilmektedir (<http://www.sydgm.gov.tr/sydtf/web/gozlem.aspx?sayfano=54>). Bu da vakıfların denetlenmesinde çok başlılığı doğururken; bazen vakıfların faaliyetlerinin denetiminde sıkıntılar yaratabilmektedir.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu

2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK), (R.G. Tarih: 27.5.1983, Sayı: 18059) korunmaya, bakıma ve yardıma muhtaç aile, çocuk, özürlü, yaşlı ve diğer kişilere sosyal hizmetleri sunmak (m.1) üzere Başbakanlığa bağlı kurulmuştur.

Ülkedeki sosyal hizmetler, devletin denetim ve gözetiminde, STK'lar ve halkın gönüllü katılımı içinde yürütülmesi (m.4/a) esastır. Bu hizmetlerin sunumunda korunmaya muhtaç çocuk, sakat ve yaşlılara öncelik (m.4/c) verilmekte ve hizmetlerin yürütülmesinde sınıf, ırk, dil, din, mezhep ya da bölge ayrımcılığı yapılamaz; yalnızca muhtaç olma derecesi ve başvuru önceliği esas alınmaktadır (m.4/d).

Kurum, sosyal hizmetler alanında politika ve hedefler belirlemek, çalışma plan ve programları hazırlamak ve bu konuda ilgili bakanlık, kurum ve kuruluşlar arasında işbirliğini sağlamak (m.9/a) kadar; yoksulluk içinde yaşayıp da temel ihtiyaçlarını karşılayamayan kişi ve ailelere aynı ve nakdi yardımlarda bulunmayı kendine görev saymaktadır (m.9/d). Temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ve yaşamlarını sürdürmekte güçlük çeken kişi ve ailelere ekonomik ve sosyal şartları dikkate alınarak, "Aynı Nakdi Yardım Yönetmeliği" çerçevesinde yardımlar, "geçici aynı-nakdi yardımlar", "6 ay süreli nakdi yardımlar", "1 yıl süreli nakdi yardımlar" ve "uzun süreli nakdi yardımlar" şeklinde gerçekleştirilmektedir. Bu yardımları yapmaya yetkili makamlar ise, merkezde genel müdür, taşrada vali ve kaymakamlar ile il ve ilçelerde sosyal hizmetler müdürleridir (http://www.shcek.gov.tr/hizmetler/Ayni_Nakdi_Yardimlar/).

SHÇEK tarafından kişi başına aylık nakdi yardım miktarı 2007 yılının ilk yarısında 178,54 YTL iken, ikinci yarısında 183,73 YTL oldu; 2006 yılında yaklaşık 27.319 kişiye toplam 41 milyon YTL, 2007 yılı Ağustos ayı itibarıyla 18.560 kişiye toplam 35 milyon YTL'lik aynı-nakdi yardım yapılmıştır (DPT, 2008: 230).

Sağlık Bakanlığı

Herkesin hayatını bedenen, ruhen ve sosyal bakımdan tam iyi hal içinde sürdürmesini sağlamak üzere kişi ve toplum sağlığını korumak; buna dönük plan ve programlar yapmak ve uygulamak; bununla ilgili tedbirler almak ve örgütlenmeye gitmek Sağlık Bakanlığının (KHK Tarih: 13.12.1983, R.G. Tarih: 14.12.1983) görevleri (m.2) arasında sayılmıştır. "Sağlık Hizmetleri Temel Yasası"nda (Yasa No:3359, RG Tarih: 15/05/1987, Sayı: 19461) sağlık hizmetlerinin yurt sathında eşit, kaliteli ve verimli hizmet sunacak şekilde dağıtılmasından başlıca Sağlık Bakanlığı sorumlu tutulmuştur (m.3/a).

1992 yılında çıkarılan "Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşılanması Hakkında Yasa"yla (Yasa No: 3816, Kabul Tarihi: 03/07/1992, RG Sayısı: 21273) ilk defa hiçbir sosyal güvenlik kurumuna tabii olmayan ve sağlık giderlerini karşılayamayacak durumdaki vatandaşların giderlerinin devlet tarafından karşılanması esas (m.1) benimsenmiştir. Herhangi bir sağlık güvencesi olanlara bağlı sağlık hizmetinden yararlanması gerekenler ile silah altında bulunanlar bu yasa kapsamı dışında tutulmuşlardır. Yasanın öngördüğü kapsama girenlere gerekli araştırma ve incelemeler yapıldıktan sonra, il ve ilçe idare kurullarının kararıyla valilik ve kaymakamlıklarla Yeşil Kart verilmektedir. Aylık geliri ya da gelir payları artan vatandaşın ise, Yeşil Kartı geri alınmaktadır.

Ayrıca "65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Yasa"yla (Yasa No: 2022, Kabul Tarihi: 01/07/1976, RG Sayısı: 15642) muhtaç konumdaki vatandaşların tedavi giderleri Yeşil Kart verilerek karşılanır (m.8). Bu kişilerin 65 yaşını doldurmuş, kendisine

¹ Malatya Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV) nda yapılan bir araştırmanın (Önen, 2007: 379) sonucunda, Malatya SYDV Mütevelli Heyetine seçilecek STK temsilcisinin iktidar partisine bağlı olduğu gerekçesiyle ilgililer tarafından dava açıldığı ve uyumsuzluğun mahkemeye intikal etmesi nedeniyle sırf bu yüzden o yılın (2007) STK temsilcisinin seçilemediği anlaşılmıştır.

yasal olarak bakmakla mükellef kimsesi olmayan, herhangi bir sosyal güvenlik kurumundan bir gelir ya da aylık alamayan, nafaka bağlanmamış ve sürekli bir gelire sahip olmayanlara il ya da ilçe idare heyetlerinden alacakları belgelerle kanıtlayanlara belli bir aylık bağlanmaktadır (m.1). Gereki durumlarda yetkili hastanelerden alınan sağlık kurulu raporları da esas alınmaktadır (m.8).

Önceden Yeşil Karta tabii olanlar SYDV'ca ilaç bedelleri karşılanırken, 1 Ocak 2005 tarihinden itibaren sağlık yardımları Sağlık Bakanlığına geçmiştir. 2004'de 499,6 milyon YTL , 2005'de 141.7 milyon YTL kaynak sağlık yardımları için ayrılmış ve bundan 2004'de 5.967.657 kişi, 2005'de ise 1.993.183 kişi yararlanmıştır (DPT, 2007: 38).

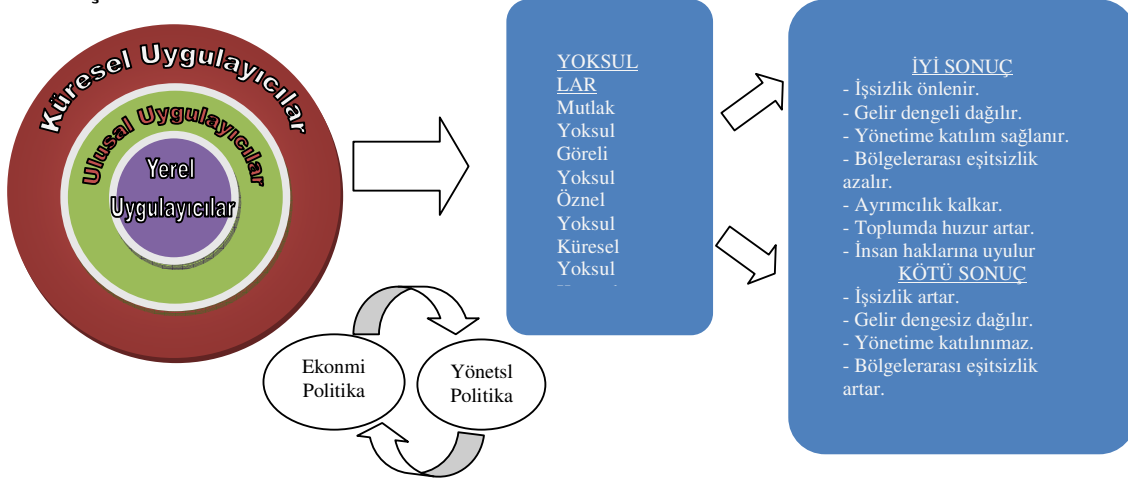
Diğerleri

Vakıflar Genel Müdürlüğü, 227 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile muhtaç aylığı ve Vakıf İmaret Yönetmeliği hükümleri uyarınca sosyal hizmet ve yardımlarda bulunmaktadır (m.2 /m.13). Ayrıca, il özel idarelerine (RG:4.3.2005-25745, Yasa No:5302, Kabul Tarihi: 22.2.2005), belediyelere (RG:13.7.2005-25874, Yasa No:5393, Kabul Tarihi: 3.7.2005) ve köylere (RG:7.4.1924-68, Yasa No:442, Kabul Tarihi: 18.3.1924) kendi kuruluş yasalarıyla yerel halkın sağlık ve esenliği açısından yoksul ve yardıma muhtaç kişilerin korunmasında önemli görev ve yetkiler verilmiştir.

Türkiye'de Yoksulluğun Azaltılmasında Küresel Barış İçin Yeni Bir Yöneti(Şi)M Modeli

Herkesin üzerinde uzlaştığı tek bir tanım olmasa da "yönetişim", merkezden aşağıya doğru klasik hiyerarşik yönetim anlayışı yerine tüm toplumsal aktörlerin karşılıklı işbirliği ve uzlaşmasına dayanan, katılımcılığı ve sivil toplum kuruluşlarını ön plana çıkaran, saydamlık, açıklık, hesap verme sorumluluğu, yetki devri ve yerindeliği esas alan bir kavramdır (DPT, 2007: 4). "Yönetişim" in küresel barışla ilişkisine bakıldığında, her ikisinde kimi ortak yönlerinin olduğu; bu bağlamda "yönetişim", küresel barışın geliştirilmesinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Küresel barış gibi yönetim de demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, şeffaflık ve dürüstlük koşulunun yerine getirilmesini arzular. Her ikisi de insanlar için refah ve huzuru hedefler ve amaçlar. Yoksulluğun çözümünde "yönetişim"den ne düzeyde yararlanabilirsek, küresel barışa da o denli katkıda bulunuruz.

Çizim- 1 Yoksulluk Politikası Süreci

Yoksulluğun çözümünü hedefleyen "yönetişim" in olmazsa olmaz türden vazgeçemeyeceğimiz birtakım aktörleri vardır. Bunlar başlıca üç öbekte toplanabilir. Bunlardan birincisi, herkesi kuşatan ve aldıkları kararlarla adeta ülkenin yoksulluk politika ve stratejilerini önemli ölçüde değiştirebilecek güce sahip "küresel uygulayıcılar" dır. Bunlar başta BM, Dünya Bankası gibi kuruluşlardır. İkincisi, her ülkenin kendi kurum ve kuruluşlarından oluşan "ulusal uygulayıcılar" olup bunlar merkezi düzeyde devlet ve devlet dışı örgütler (STK'lar) olabilir. Ülkenin demokratik yapısına bağlı olarak STK'ların ülke içindeki rolleri de buna bağlı olarak değişecektir. Üçüncü belirleyici ise, "yerel uygulayıcılar" olup, yerel düzeyde karar verme yetkisine sahip özel ve kamu kurum ve kuruluşlarıdır. Bunlar belediye, il özel idaresi ve köy gibi yerel yönetimler olabileceği gibi, ulusal düzeydekilere benzer yerel düzeyde örgütlenmiş STK'lar ve yerel halk da olabilir (Çizim-1).

Yoksul ve yardıma muhtaç konumdakilerin korunmasında katı merkezizetçi yaklaşımla sorunun çözülmek istenmesi, bazen yeni sorunlara yol açabilir. Türkiye'de önemli yoksulluk politikaları merkezi

yönetimce belirlenebilir; ancak uygulama aşamasında merkez, yetkilerini başta yerel yönetimler, STK'lar ve özel kesimle paylaşma konusundaki kiskançlığını üzerinden atabilmelidir.

Yoksulluğun yönetim boyutu, sadece yoksulların kararlara katılması ve söz sahibi olması, kararlarda isabetlilik anlamına gelen yalnızca “yönetmel politikalar”la değil; özelleştirme ve verimliliği hedefleyen “ekonomi politikaları”yla birlikte bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Yoksullara uygulanacak politika, hedef ve stratejilerin ya başarılı ya da başarısız sonuçları olacaktır. İşsizliğin önlenmesi, gelirin dengeli dağılımı, yönetime katılım, bölgelerarası eşitsizlik ve ayrımcılıkların kalkması, toplumda huzurun artması, insan haklarına saygı ve uyma gibi durumlar, iyi uygulanan yoksulluk politikalarının birer olumlu sonuçlarıdır. Şayet yoksulluk politikaları tek taraflı, yanlı ve katı bir şekilde belirlenmiş ve uygulanmışsa, bu ister istemez kötü yönde sonuçlanacaktır (Çizim-1).

Sonuç ve Öneriler

Günümüzde yoksulluk ve yoksullukla mücadele, artık insanların birbirlerine karşı yerine getirmek zorunda hissettikleri basit bir ahlaki sorumluluktan çok, insan hakları ve demokrasinin vazgeçilmez bir parçasıdır. İnsanlığın “küresel barış”a ulaşmasının en etkili yollarından birisi, ülkedeki sosyal ve ekonomik refahı artırıcı, yoksulları azaltıcı ve aynı zamanda ilerde ortaya çıkabilecek her türden çatışmayı bertaraf edecek başta ekonomik, yasal ve kurumsal politikaların bütüncül, etkili ve kararlılıkla uygulanmasından geçmektedir. Bu politikaların küresel düzeyde başarı şansı, yoksulluğun her ülkede farklı kaynak ve teşhislere dayalı olması nedeniyle ulusal ve yerel düzeydeki başarı olasılığına göre daha düşüktür.

Yoksulluk, tarih boyunca kendi başına bırakılacak kişisel bir yazgı değil; devletin varlık nedeni olan vatandaşlarının daha refah ve huzurlu bir ortamda yaşamasını açıklayan “küresel barış”ın sağlanmasında önemli bir sorun alanıdır. Yoksulluğun azaltılması çabalarını yalnızca ekonomik yetersizliklerin giderilmesi olarak düşünmek ve algılamak da yanlıştır. Sorunun ekonomik yönleri kadar sosyal, siyasal, tarihsel, kültürel hatta dini temellerine inilerek bir çok değişkenin birlikte, çok yönlü ele alınması, ülkedeki yoksulluk politikalarının başarısını daha kalıcı ve sürekli kılacaktır. Dünyada yoksullukla mücadele, doğrudan küresel sermayeye bırakılacak kadar esnek ve keyfi uygulamalara açık olmamalı, sorunun üzerine ciddi şekilde eğilecek yasal ve kurumsal politikalara öncelikli olarak ağırlık verilmelidir. Türkiye’de yoksulluğun çözümüne dünyadan farklı olarak daha ince ve seçici politikalar uygulanmalı; ülkede uygulanacak yoksulluk politikalarının seçiminde küresel uygulayıcıların yaklaşım ve çözüm önerilerinin her zaman ülke gerçekleriyle örtüşmeyeceği düşüncesi, titizlikle değerlendirilmelidir.

Küresel düzeyde yoksulluk alanında başarılı olabilmek için IMF ve Dünya Bankası gibi uluslar arası sermaye kuruluşlarının gelişmiş zengin ülkelerin çıkarlarını koruyabilecekleri düşüncesiyle bu örgütlere, yoksulluğun küresel düzeyde çözümünde sınırlı alanlar dışında kimi önemli kararlar alma yetkisi ve fırsatı tanınmamalı; bunun dışındaki önemli yetkiler UNESCO, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) gibi daha çok insanlık yararına çalışan kuruluşlara ya da tamamen bu sorunun üstesinden gelebilecek yeni ve güçlü örgütlere bırakılmalıdır. Bu kuruluşların dünya genelindeki etkinliği ve saygınlığı daha fazla olur. IMF ve Dünya Bankasının yetkisi ise, yoksul ülkelere yoksullukla mücadelelerinde yoksulluğun çözümü dışında hiçbir şarta bağlamadan hibe ya da düşük faizli kredilerle sınırlandırılabilir. Bu tür kredilerle, yoksul ülkeler kurtulamayacakları geri dönülemez bir yola kaymamalıdır.

Devlet, toplumda dar gelirliler ve yoksul konumdaakilere diğer sosyal sınıflara göre koruyucu düzenlemelerle sosyal adalet ilkelerine uygun yönde müdahale edebilir. Bunu sağlayamaz ve sınıflar arasındaki gelir dağılımı ve sosyal hak ve fırsatları eşit dağıtamazsa; o zaman kendi varlık nedeni sorgulanır ve tartışılmalı bir hale gelir. Sosyal politika biliminin üzerinde durduğu temel amaçlarından birisi de zaten budur: *“insanların üyesi buldukları toplumlarda güvenlik, barış ve refah içinde yaşamalarını hedef alan ve bu yolla toplumsal sınıflar arasındaki mücadeleleri önleyerek devlet düzenini ayakta tutmaya çalışmaktır (Çubuk, 1986: 12).”* Devlet, ülkede uygulanan yoksullukla mücadele politikalarının başarısına göre, toplumdaki meşruluk ve saygınlık düzeyi de buna bağlı olarak artıp azalacaktır.

Zaten, 1982 Anayasası’yla Türkiye Cumhuriyeti, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olarak nitelendirilmiş (m.2) ve devlete milletten bağımsızlığı, ülkenin bölünmezliği, cumhuriyet ve demokrasiyi koruma görevi, toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak üzere sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya ve kişilerin maddi ve manevi varlığını geliştirmede gerekli koşulları sağlama (m.5) yetkisi verilmiştir. Devlet bu konuda isterse Anayasa’nın kendisine verdiği yetkiye dayanarak yasayla yeni örgütlenmelere gidebilir ya da bu alanı düzenleyebilir. Yeter ki yoksul ve yardıma muhtaç kesimler, bir şekilde devlet tarafından koruma altına alınsın ve gerekli yasal, yönetsel, ekonomik hatta sosyo-kültürel düzenlemeler istenildiği gibi devreye sokulabilsin.

Türkiye’nin 2008 yılı “Küresel Barış İndeksi” içinde son sıralarda yer alması, yoksullukla ilgili politikalarının yetersizliğinden çok, ülkedeki demokrasi ve insan haklarıyla ilgili göstergelerin diğer ülkelere göre düşük düzeyde kalmasına dayanmaktadır. İndekste, yoksullukla ilgili göstergelerin demokrasi ve insan

haklarıyla ilgili olanlarına göre daha iyi düzeyde yer alması, yoksulluk sorununun Türkiye’de kesin çözüldüğü ya da daha fazla tedbire başvurulmaması gerektiği şeklinde değerlendirilip yorumlanmamalı; “küresel barış”ı tehdit eden her tür olumsuzluk bir bütün olarak alınmalı ki; kısmi sonuçlarla genel anlamda ortaya çıkabilecek başarılar gölgelenmesin.

BM tarafından dünya ülkelerine önerdiği “Bin Yıl Kalkınma Hedefleri” açısından Türkiye’nin konumu değerlendirildiğinde, yoksullukla ilgili verilerde az gelişmiş ülkelere göre nisbeten daha iyi durumda olduğu söylenebilir. Ancak, Dünya Bankası’nın ortaya koyduğu mutlak yoksulluğun (*günlük geliri 1 doların altında yaşamak zorunda kalan nüfusun*) Türkiye’de sona erdirilmiş olması, ülkede dolar kurunun uzun süre aynı seviyede kalması ve refah düzeyinin genelde artmasına bağlanması, ne denli gerçekçi bir başarı sayılabilir ki ?

Türkiye’de doğrudan yoksulların korunmasını amaçlayan hedef ve ilkeler, ilk defa Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda yer almış ve buradaki ilke ve tedbirler geliştirilerek Sekizinci ve Dokuzuncu Planlarda değişik adlar ve başlıklar altında benimsenmiştir. Yoksulluğun azaltılmasında sorun, yoksullukla mücadelenin kalkınma planlarında yer almasıyla değil; uygulanabilir, makul ve etkili tedbirlere başvurulmasıyla yakından ilgilidir.

Türkiye’nin yoksulluk alanında ciddi ve kalıcı başarı elde etmesi, ülkede çıkarılacak yasal ve kurumsal düzenlemelere ağırlık veren reform çabalarından geçmektedir. Bugün, Türkiye’de yardıma muhtaç ve yoksulları korumayı amaç edinmiş çok sayıda kamu kurumunun olması, yoksulluk yönetiminde zaman zaman karmaşaya yol açabilmektedir. Bu kurumların yasal, mali ve yönetsel sorunlarına çok ciddi eğilerek yasal ve kurumsal etkililikleri artırılmalıdır. Merkezi ve yerel düzeyde görev ve sorumluluklar açıkça tanımlanırken; bu kurumların yoksulluğa ilişkin eylem ve işlemlerinin denetiminde, özellikle kamuoyu denetimi ve açıklığa daha çok ağırlık verilmelidir.

Türkiye’de yoksulluk sorununa dönük **kamu yönetiminin** küresel barışı hakim ve etkili kılabilmesi için öncelikle şu temel hedef ve önlemlere göre örgütlenmesi ve işlevsel öncelik vermesi gereklidir:

- Yoksulları geçici yardımlarla (aynı ve nakdi yardımlarla) korumak yerine, orta ve uzun vadeli ekonomik, sosyal ve yönetsel plan ve projelerle yoksulluğun köküne inilerek kalıcı çözümler aranmalı; sorunun yerinde çözülmesine ağırlık verilmelidir. Ulusal düzeydeki planların uygulanmasında mutlaka o belde ya da yörenin yoksulluk sorunları, dikkate alınarak yasal ve yönetsel düzenlemelere acilen başvurulmalı; sorunun teşhis ve çözümünde yoksulluğun “yerel uygulayıcıları”ndan yardım alınmalıdır. Yoksa, yoksulluk politikaları kağıt üzerinde kalmaktan öteye geçemeyecektir.
- Yoksulluk sorununun çözümü sadece merkezi otorite ve ona bağlı kamu kurum ve kuruluşları aracılığıyla değil; her türden STK, yerel halk, üniversiteler hatta özel kesimin ürettiği görüş ve düşüncelere öncelik verecek yönde dikkate alınmalıdır. Yoksulluğun çözümünde üniversitelere ayrı bir önem ve rol verilmelidir. Buldukları bölge ve illerde üniversitelerin kendi içlerinde kurulacak “Yoksulluk Araştırma ve Uygulama Merkezleri”yle çeşitli araştırma, plan, proje ve uygulamaları daha bilimsel verilerle daha gerçekçi ve güvenilir yoldan katkı sağlayabilir. STK’lar ve halkın görüş ve beklentileri çeşitli görüş alışverişine olanak sağlayacak çeşitli platform ve ortamlarla yerine getirilebilir.
- Yoksulluğu azaltacak ya da tamamen giderecek yasal düzenlemeler arasında uyum ve bütünsellik sağlanmalı; eskimiş mevzuat günün koşullarına göre yeniden düzenlenmelidir. Başta Anayasa ve ilgili yasalar yoksulları koruyucu ve katılımcı yönde yeniden gözden geçirilerek değiştirilmelidir.
- Yoksulların farklı sorunlarıyla birçok değişik kamu kurum ve kuruluşunun ilgilenmesi yerine, yoksulların doğrudan muhatap olacakları tek bir makam ya da birim kurulmalıdır. Örneğin, yoksullar yeşil kart alırken valiliklerde oluşturulan “Tek Adımda Hizmet Büroları” benzeri yapılanmalara gidilebilir. Bunlar sayesinde, bürokratik işlemler azaltılarak yoksulların uğrayacakları kayıplar ortadan kaldırılabilir. Türkiye’de beş milyon olarak tahmin edilen yoksul kitleye dönük yeterli örgütsel kapasite olmadığı gibi, hangi kurumun hangi hizmeti vereceği konusunda belirsizlik hakim; dolayısıyla hedefler, değişken ve belirsizdir (Dansuk, 2003: 245). Bu duruma acilen son verilmelidir.
- Yoksul ve korumaya muhtaç insanlarla çok sayıda kamu kurum ve kuruluşunun ilgilenmesi, çoğu zaman bir karışıklığa ve bu kesimden insanların hizmeti yeterince alamamasına neden olabilmektedir. Bütün bu kuruluşlar tek bir çatı altında toplanmalıdır. Bu tamamen yeni bir örgütlenmeyle, örneğin “Sosyal Yardımlar ve Hizmetler” adı altında yeni bir bakanlık şeklinde çözülebileceği gibi; ya da mevcut yapı aynen sürdürülmek isteniyorsa, bütün bu kurumlar, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı çatısı altında “Sosyal Yardımlar ve Hizmetler Genel Müdürlüğü” şeklindeki yeni bir yapılanma içinde gerçekleştirilmelidir.
- Şu anki yapı ve işleyiş aksine; kamu kurum ve kuruluşları, sadece yoksulların başvurusuyla harekete geçmemeli; onları her zaman izleyecek, değerlendirecek ve onlarla sık sık iletişime geçecek yeni ve aktif bir örgütsel yapıya yasayla imkan tanınmalıdır. Bu kuruluşlar yoksulların sorunlarını dinlemeli;

çoğu zaman onların istek ve başvurusu olmadan yardım elini uzatabilmelidir. Çünkü bazen kırsal kesimdeki kimi yoksullar bu yardımları alırken sıkılıp utanabilmekte ya da bazen iletişim kurmada bile zorlanabilmektedir.

- Türkiye’de yoksullara dönük örgütlerin faaliyetleri konusunda en çok yakınılan konuların başında bu kurumların siyasallaşmış olduğu iddiaları gelmektedir. Şu anda yoksullara dönük en çok hizmet veren merkezi yönetime bağlı kurumlardan “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları” ile “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumları”nın yapısı günün koşullarına göre yeniden düzenlenmelidir. Bu kurumlar, siyasal etki ve oluşumlardan mutlaka uzak tutulmalıdır. Şu anki yapıya bakıldığında, bunların doğrudan Başbakanlığa bağlı faaliyette bulunmaları, bu tartışmaları daha çok artırmaktadır. Bu kurumlar, acilen daha az siyasileşmiş ve daha özerk birimlere bağlanmalı; hatta gerekirse siyasileşmemiş, tarafsız organların gözetim ve denetiminde faaliyetlerini gerçekleştirmeli; hatta yaptıkları işlemlerin denetimi siyasi bir kurum olan Başbakanlıktan alınarak Sayıştay gibi daha tarafsız ve yargısal niteliği ağır basan kurumlara bağlanmalıdır.
- Taşrada, merkezi yönetim kendisine bağlı kuruluşlarıyla yerel yönetimler ve beldedeki (daha çok sosyal yardımlaşma ve dayanışma dernekleri olarak örgütlenen) STK’lar arasında karşılıklı uyum ve bütünlüğü sağlayacak ve merkez, kendi dışındaki örgütlerin sorununun çözümüne katkıda bulunacak yapı ve işleyişi devre dışı bırakmak yerine; bunun kurulması için bizzat kendisi ayrı bir çaba sarfetmelidir.

Kaynakça

- Aktan, Coşkun Can ve İstiklal Yaşar Vural (2002), “Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, (Ed. Coşkun Can Aktan), Ankara, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-yoksulluk.pdf>, Erişim: 10.7.2008.
- BM Kalkınma Programı Yeni Ufuklar Türkiye Aylık Haber Bülteni, (2006), Sayı: 11 <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=683#kalkRap>, Erişim: 5.7.2008.
- Brainard L, Chollet D, Flour, V.L (2007), “The Tangled Web: The Poverty – Insecurity Nexus”, **Too Poor For Peace? Global Poverty, Conflict and Security in the 21 st Century**, (Ed. L. Brainard and D. Chollet), Washington D.C, Brookings Institution Press.
- Bryant, C (2005), **Reducing Poverty, Building Peace**, Kumarian Pres.
- Çubuk, Ali (1986), **Sosyal Politika ve Sosyal Güvenlik**, Ankara, Gazi Üniv. Yay.
- Dansuk, Ercan (2003), “Yoksullukla Mücadelede Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi”, **Yoksulluk -1**, İstanbul, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği.
- DPT (1995), **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000**, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/vii/plan7.pdf>, Erişim: 10.7.2008.
- DPT (2000), **Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005**, Ankara, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/viii/plan8str.pdf>, Erişim: 10.7.2008.
- DPT (2006), **Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)**, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf>, Erişim: 10.7.2008.
- DPT (2007), **Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, Yayın No: 2742, <http://ekutup.dpt.gov.tr/gelirdag/oik691.pdf>, Erişim: 12.7.2008.
- DPT (2008), **2008 Yılı Programı**, http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2008_programi.pdf, Erişim: 13.7.2008.
- DPT, BM Muhkim Koordinatörlüğü (2005), **Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu Türkiye 2005**, (Ed. Nuri Duman ve Ebru Kaan), www.un.org.tr/UN2/includes/files/Binyil05.pdf, Erişim: 10.6.2008.
- Ferris, E (1992), “Peace-Making in the Emerging World”, **Ecumenical Review**, Vol.44, Issue 3, p. http://www.shcek.gov.tr/hizmetler/Ayni_Nakdi_Yardimlar/, Erişim: 20.06.2008.
- <http://www.sydtf.gov.tr/sydtf/web/gozlem.aspx?sayfano=54>, Erişim: 20.06.2008.
- <http://www.visionofhumanity.org/gpi/results/rankings/2008/rank/desc/>, Erişim: 15.6.2008.
- Marshall K, L. Keough (2005), **Finding Global Balance, Common Ground between the Worlds of Development and Faith**, The World Bank Washington D.C.
- Morazes, J; P. Indira (2007), “Theories of Global Poverty: Comparing Developed World and Developing World Frame Works”, **Journal of Human Behavior in the Social Environment**, Vol.16, Issue ½, p. 105-121.
- Lendman, Stephen (2008), “Disturbing 2008 Global Peace Index Report”, www.populistamerica.com/disturbing_2008_global_index_report Erişim: 15.6.2008.

- Lindenberg M, Bryant C (2001), **Going Global: Transforming Relief and Development NGOs**, Kumarian Press.
- Lipschutz, R. D (2002), "Sustainable Development: Implications for World Peace", **International Journal of Humanities & Peace**, Vol. 18, Issue 1, p.32 -37.
- Önen, S. Mustafa (2007), "Yoksullukla Mücadelede Malatya'daki Dernekler ve Kamu Kurumları Üzerine Bir Araştırma", **Küresel Yoksulluk Bildiriler Kitabı**, (Ed. Ali Akdemir v.d), IV. Uluslar arası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniv., Biga İİBF, ss.373-384.
- Özdek, Yasemin (2002), "Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kısacasında İnsan Hakları", Sendika.org, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=287, Erişim: 15.7.2008.
- Pierre, S (2004), **Rethinking Poverty: Poverty, the Next Frontier in the Struggle For Human Rights**, UNESCO, Blackwell Publishing Ltd., p. 271-275.
- TÜİK (2006), **Haber Bülteni 2005 Gelir Dağılımı Sonuçları**, Ankara, Sayı: 207, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=24&ust_id=7, Erişim: 5.7.2008.
- TÜİK (2007), **Haber Bülteni 2006 Yoksulluk Çalışması Sonuçları**, Ankara, Sayı: 206, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=626>, Erişim: 5.7.2008.
- Türk Dil Kurumu (1988), **Türkçe Sözlük 1**, Ankara.
- UN (United Nations) (2006), **Human Rights Day 2006**, <http://www.un.org/events/humanrights/2006/>, Erişim: 5.6.2008
- UN, Millennium Development Goals, <http://www.un.org/millenniumgoals/index.html>, Erişim: 10.06.2008.
- UNDP (2005), **Human Development Report 2005**, http://www.undp.org.tr/undp/undp_tur/docs/hdr2005.pdf, Erişim: 30.6.2008.
- Wikipedi Özgür Ansiklopedi, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Bar%C4%B1%C5%9F>, Erişim: 15.7.2008.
- Windsor J.L (2007), "The Tangled Web: The Poverty – Insecurity Nexus", **Too Poor For Peace ? Global Poverty, Conflict and Security in the 21 st Century**, (Ed. L. Brainard and D. Chollet), Washington D.C, Brookings Institution Press.
- World Bank (2000), **World Development Report 2000/2001 Attacking Poverty**, World Bank Washington DC.

KÜRESEL GIDA KRİZİ VE AÇLIKLA MÜCADELEDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ROLÜ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet MARANGOZ
ÇOMÜ, Biga İİBF İşletme Bölümü
Yrd. Doç. Dr. Osman ULUYOL
ÇOMÜ, Biga İİBF İşletme Bölümü
Yrd. Doç. Dr. Murat AKYILDIZ
ÇOMÜ, Biga M.Y.O.

Özet

Günümüzde gıda fiyatlarında çeşitli nedenlerle anormal düzeyde fiyat artışları yaşanmaktadır. Gıda fiyatlarındaki artış birçok ülkede özellikle fakirlik ve hatta açlık sınırında yaşayanları olmak üzere insanların büyük bir çoğunluğunu etkilemektedir. Bu nedenle gıda krizine maruz kalan insanlar isyan etmektedirler. Özellikle fakir Afrika ülkelerinde yaşanan bu isyanlar dünya barışını tehdit etmektedir. Bu teorik çalışmada gıda fiyatlarındaki artışlar ele alınmakta, gıda fiyatı artışlarının şiddetlendirdiği açlık sorununa değinilmekte, açlık sınırı altında yaşayan insanların isyan etmesiyle dünya barışının nasıl tehdit edildiği vurgulanmakta ve gıda fiyat artışlarının önlenmesi için alınabilecek önlemler ve sivil toplum kuruluşlarının bu sorunların çözümünde oynayacakları rol üzerinde durulmaktadır.

Anahtar kelimeler: küresel gıda krizi, küresel barış, fakirlik, açlık, sivil toplum kuruluşları (STKlar)

GLOBAL FOOD CRISIS AND THE ROLE OF NGO'S IN COMBATTING WITH FAMINE

Abstract

Food prices have been increasing on account of different reasons in today's world abnormally. The increases in food prices influence most people especially them who has to live under hunger or poverty line in many countries. As a consequence the people riot who is exposed to food crisis. Especially the riots experienced in poor African countries threaten world peace. In this theoretical study the increases in food prices are dealt with, the famine problem which is being intensified by food price increases is discussed. And it is impressed on how the world peace is being threatened by riots of people who are living under hunger line and actions to be taken to prevent the increases in food prices and it is discussed how NGOs can play a role to contribute to the solutions of above mentioned problems.

Key words: global food crisis, global peace, poverty, famine, Nongovernmental Organizations (NGOs)

Giriş

IMF Başkanı Dominique Strauss-Kahn'na göre, "tarih ekmekten çıkan savaşlarla dolu". Dünya Gıda örgütü de, artan gıda fiyatlarının dünya çapında 100 milyon insanı açlığa sürüklediği uyarısında bulunmaktadır. Bugünlerde dünya barışını en ciddi şekilde tehdit eden sorunlar listesinin en başında 'gıda krizi' yer almaktadır. Meksika'dan Pakistan'a kadar uzanan farklı coğrafyalarda şiddetli protestolar, ayaklanmalar yaşanmakta ve Dünya kamuoyunu en çok endişelendiren husus ise krizin ne kadar süreceği, boyutlarının ne olduğu ve nelerin sebebiyet verdiğidir? Bu sorulara verilen cevaplar ve çözüm önerileri farklıdır. Pek çok bilim adamına göre krizin atlatılması ve gıda fiyatlarının normal düzeyine inmesi için en az on senelik bir sürece ihtiyaç vardır.

Sorunun derinliği ve yarattığı tehlikeler konusunda ilgili kesimler ve otoriteler karamsar. Örneğin Birleşmiş Milletler (BM) Dünya Gıda Programı icra direktörü Josette Sheeran "açlığın yeni yüzü" olarak tanımlayarak, yaşanan kriz için 'sınır tanımayan sessiz tsunami' ifadesini kullanmaktadır. Sheeran'a göre artan fiyatlar 6 ay öncesine kadar böyle bir tehdit altında bulunmayan, her kıta üzerinde 100 milyondan fazla insanı mahvetmekle tehdit etmektedir (Washington Times, 2008: 1). BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon da BM'ye bağlı örgütler ve Dünya Bankası yetkililerini bir araya getiren toplantının ikinci gününde yaptığı konuşmada "Dünya yaygın ve daha önce benzeri görülmemiş ölçekte bir açlık tehlikesi, yetersiz beslenme ve sosyal huzursuzluk riski ile karşı karşıya" (NTV-MSNBC, 2008: 1) sözleriyle durumun ciddiyetini ortaya koymuştur. Bu gün bu kadar derin etkileri olan ve bu etkilerinin ne kadar süreceği bile doğru dürüst tahmin edilemeyen, bu soruna çözüm aramak ve doğru çözümleri bulmak için öncelikle sorunun nedenlerini iyi ortaya koymak gerekir. Küresel gıda krizinin nedenleri olarak öncelikle, üretimden fazla tüketimin olması, dünya genelinde üretimin ve tüketimin dengesiz olması, dolayısıyla dağıtım da yaşanan sorunlar. Diğer taraftan, ekonomik kriz ile birlikte gıda fiyatlarının artması, alternatif yakıt ihtiyacı için tarım alanlarının biyoyakıt üretimi için ayrılması ve temel gıda maddeleri üretiminin düşmesi gibi nedenler sayılabilir. Sorunları doğru olarak tespit ettikten sonra, yine buna uygun çözüm önerileri ortaya konmalı ve uygulanmalıdır. Gıda krizinin aşılması için iyi koordine edilecek "kolektif bir harekete" acil olarak ihtiyaç duyulmaktadır. Bugün yoksul ülkelere acil gıda yardımlarında bulunan Dünya Gıda Programının depoları

tükenmiş durumdadır. Yardımlara devam edebilmesi için öncelikle piyasalardan alım yapılmalı, hem de bu fiyat düzeyinde çok daha maliyetli olarak. BM'in ise ambarlarını doldurabilmesi için 755 milyon dolara ihtiyacı var. Bu yardım kuruluşlarına yüksek meblağlarda finansal desteğin sağlanması ise bugünlerde her zamankinden daha da zordur. Bu arada bunların yapılabilmesi için bu alanda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluş (STK)'larının desteklenmesi ve koordinasyonlarının sağlanması gerekir.

Bu çalışmada; öncelikle dünya gıda krizi ve olası nedenleri ve sonuçları açıklandıktan sonra, çözüm önerileri ortaya konacaktır. Bu bağlamda, bu sorunun çözümünde STK'ların rolü tartışılacaktır.

Genel Olarak Yoksulluk Ve Küreselleşme

Yoksulluk, genel olarak bir halkın onun belli bir kesiminin asgari yaşam düzeyini sürdürebilmek için gıda, giyim ve barınak gibi sadece en temel ihtiyaç maddelerini karşılayamaması olgusudur. Yoksulluğun bu türüne mutlak yoksulluk da denilmektedir. Yoksulluğun asıl nedeni üretmemekle ilgilidir. Üretilen ürünlerin değerlerinin bireyler arasında, bölgeler arasında veya sektörler arasında adil paylaşılabilmesi de yoksulluğun nedenleri arasında bulunmaktadır. Her sorunun çeşitli nedenleri olduğu gibi yoksulluk sorununun da çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Yoksulluğun en önemli nedenlerinin başında; kaynak ve hizmetlerin dağıtımında adaletsizlik, yolsuzluk ve fırsat eşitsizliği gibi nedenler sayılabilir (Yatkın, 2008: 54).

Günümüzde insanlığın çok büyük bir kısmı yoksulluk içinde hayatını devam ettirmeye çalışmaktadır. Yoksulluk sınırının saptanmasında kaynak olarak gösterilen 2007 Dünya Kalkınma Raporuna göre dünyadaki ekonomik kalkınmanın yoksul insanlara iyi yaşama şanslarını oluşturmada yetersiz kaldığı belirtilerek yeni dünya düzeninin ülkeler arasındaki gelir uçurumunu nasıl daha da büyüttüğünü ve yoksulluğu nasıl artırdığını ortaya koymuştur. Rapora göre, dünyada 2,8 milyar insan günde iki dolardan daha az bir gelire hayatını sürdürmektedir. Dünya Bankası verilerine göre insanlığın dörtte biri, bir doların altında, geri kalan oranın da % 60'ı iki dolar olan yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır. Dünya nüfusunun % 12'si açlık sınırında iken, % 6'lık bir oran ise obezite tedavisi görmektedir (Sönmez, 2006: 1). Son yüzyılda insanların durumu, geçmişle kıyaslandığında iyileşmiş olmasına ve küresel zenginlik, küresel bağlantılar ve teknolojik imkanlar hiç bu kadar büyük olmamasına rağmen, bu yoksulluk sürmektedir.

Günümüzde her alanda küreselleşme olarak ifade edilen yeni dünya düzeninin etkileri hissedilmektedir. Ancak bu nasıl bir küreselleşme ise nimetler belli bir azınlık tarafından paylaşılmakta iken külfetler büyük bir kesimin üzerine yıkılmakta bunun sonucunda da nimetin dağılımında büyük bir adaletsizlik yaşanmaktadır. Finlandiya ve Tanzanya Cumhurbaşkanlarının ortak başkanlığında eski başbakanlar, sivil toplum örgütlerinin sözcüleri ve J. Stiglitz gibi bilim adamlarının bulunduğu bir komisyon: "Küreselleşmenin süregelen gidişatı değişmelidir. Çok az kişi küreselleşmenin yararlarını paylaşmaktadır. Çoğunluk insan kitlesi küreselleşmenin oluşturulmasında ve işleyişinde söz sahibi değildir" şeklinde ilginç tespitlere yer vermişlerdir. Gelişmeler küreselleşme sürecinin uluslar ve toplumlar arasında kutuplaşma ve çatışma yaratma potansiyelinin, sunduğu fırsatların önüne geçmeye başladığının göstergesi. Bu durum küreselleşen ekonominin kurallarının yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde kalan sosyal ve politik kurumlara bağlı olduğunu göstermektedir. Sosyal dengeleri göz önüne almayan ekonomik kurallar, sosyal adaleti yok ederken ekonomide var olan uluslararası kuruluşların işleyişi geniş kitlelerin temsil edilme, söz sahibi olma ve hesap sorma ihtiyaçlarına cevap verememekte, demokrasi ve piyasalar arasındaki denge küresel boyutta kurulamamaktadır. Küreselleşme her düzeyde daha katılımcı ve demokratik bir biçimde yönetilmeye gerek duymaktadır. Bugün dünyada yaşanan etnik kavgalar ve açık toplumları korku altında tutan küresel terörizm, bu durumun sürdürülebilir olmadığının kanıtıdır. (Öztrak, 2004: 1).

Birleşmiş Milletler, OECD, Dünya Bankası gibi kurumların yoksullukla mücadele programları geliştirmeleri yoksulluk probleminin insanlık ve dünya barışı için ne büyük bir potansiyel tehlike teşkil ettiğinin de göstergesi olmaktadır. Çünkü yoksullukla mücadele programlarıyla yapılmak istenen, üretim dışına atılan, "gereksizleşen nüfusu" bir şekilde sistem için tehlikesizleştirmek ve yapısal dönüşümlerin bu risklerden arındırılarak sürekliliğini sağlamaktır (Yatkın, 2007: 60).

Yoksul ülkelerin içine düşmüş oldukları yoksulluk girdabından kurtarılması güvenlik açısından kritik önem taşımaktadır. İnsanlar yeterince gıda, sağlık hizmetleri, güvenli içme suyu ve daha iyi bir geleceğe sahip olma şansını elde edemezlerse toplumsal istikrarsızlık yaşanır. Bu durum önemli bir küresel adalet ve insan hakları meselesi olmakla birlikte aynı zamanda küresel güvenlik açısından da çok büyük öneme sahiptir.

Yoksulluk denilince akla hemen Afrika'nın geri kalmış ülkeleri gelebilir. Aslında en gelişmiş ülkelerde bile bu sorun varlığını önemli ölçüde hissettirmektedir. Geri kalmış Afrika ülkelerindeki yoksulluk ve açlık sorununun gelişmiş olan ülkelerdeki sorunlarla kıyaslandığında daha yüksek oranda olduğu söylenebilir. Düşük oranda da olsa gelişmiş ülkeler de yoksulluk sorunu yaşamaktadırlar. Örneğin, İngiltere'de 1.3 milyon "*ciddi fakir*" çocuk İşte bu durumun en yeni itirafı, geçtiğimiz aylarda İngiltere Hükümeti tarafından Birleşmiş Milletlerin Çocuk Hakları Komitesi'ne sunulmak üzere hazırlanıp henüz açıklanan, ülkede yoksulluk içinde yaşayan 3,8 milyon çocuğun 1,3 milyonunun "*ciddi fakirlik*" içinde olduklarına dikkat çekilen bir rapor. Ancak

gıda maddeleri fiyat artışları açısından bakıldığında fakir ülkeler ile gelişmiş ülkeler bundan farklı olarak etkilenmektedirler. Gelişmiş ülkelerdeki fiyat artışı vatandaşların alışverişlerinde küçük bir sınırlama olarak kendini gösterirken, bu etki Haiti, Etiyopya, Cameroon, Burkina Faso, Yemen ve Mexico'da açlık, ayaklanma ve hatta ölümler olarak ortaya çıkmaktadır.

Kronik (ya da kalıcı, mutlak) yoksulluk koşullarında yaşamak durumunda kalan çocuk nüfusunun karşı karşıya kaldığı sorunların depresyon, suç ve şiddete hedef olma korkusu, alkolizm, erken cinsel yaşam ve uyuşturucu kullanımı olduğu belirtilen raporda, *"İngiltere kadar zengin bir ülkede bütün çocuk nüfusunun üçte birine tekabül eden 3,8 milyon çocuğun fakirlik çekmesi kabul edilemez. Hele hele bu çocukların 1,3 milyonunun ciddi fakirlik içinde yaşıyor olmalarına inanmak çok güç"* deniyor. Rapora göre başkent Londra ve çevresiyle Galler ve Kuzey İrlanda, İngiltere'de çocukların *"ciddi fakirlik çektikleri"* bölgelerin başında geliyor (<http://alinteri.org>).

Muhafazakar bir tahminle, gıda fiyatlarındaki artışlar kırsal kesim insanının fiyatları % 20 oranında hatta bazı bölgelerde daha da fazla artan gıdaları satın alma gücünü düşürecektir. Günümüzde bir milyardan üzerinde insan günde bir dolarla, ki bu mutlak yoksulluk göstergesidir; 1,5 milyar insan da günlük 1-2 dolar arasında bir parayla geçinmek zorundadır. Dünya Bankası başkanı Zoellick gıda enflasyonu on yıllık ekonomik büyüme döneminde en fakir bir milyar insanın kazanımlarını silip süpürerek en az 100 milyon insanı yoksulluğa sürükleyeceğini itiraf etmektedir (Ekonomist, 2008: 32-34).

Dünya nüfusunun tahmin edilenden daha hızlı artarak önümüzdeki 50 yıl içinde on milyara ulaşacağı tahminiyle, nüfus artışı ile birlikte başta AIDS olmak üzere salgın hastalıkların yayılması da beklenmektedir. Küresel ısınma ile birlikte su kaynaklarında azalma olurken, dünya üzerinde bazı coğrafi bölgeler yaşanamaz duruma gelecektir. Bütün bu gelişmeler, küresel yoksulluğu körükleyecektir. Gelişmiş ülkeler sadece kendini kurtarma çabalarına devam ettiği ve ciddi tedbirler almadığı takdirde, küresel yoksulluk göçlere, istilalara, çatışmalara ve teröre dönüşerek önümüzdeki zamanın en ciddi ve en tehlikeli güvenlik sorunlarından birini oluşturacaktır. Bu durum sonucunda artan ekonomik eşitsizlikler uluslararası ve uluslar içinde artan gerilimlere neden olacaktır (Yatkın, 2008: 53).

Küresel Gıda Krizi Ve Açlık

1992 yılı Ağustos ayında Sudan'ın güney bölgesinde kuşatılmış olan Juba kasabasından ele geçirilmiş el yazması bir mektupta şunlar yazmaktadır: "Yugoslavya ve Somali insanları dünyanın gözü onların üzerlerinde olduğu için şanslıdılar. Ancak dünya bu kasabaya gelmeye tenezzül etmediği hatta burayı hiçbir şekilde önemsemediği için Juba halkı lanetli olmuştur. Bir kamera karşısında ölmek bile bir lütf, şans olabilir, çünkü en azından dünyanın bu konuda öldükten sonra bile olsa haberi olacaktır. Ancak hiç kimse görmeden, duymadan ölmek oldukça acıklı bir durumdur". (Olsen vd., 2003: 1).

Büyük çoğunluğu Afrika ülkelerinde olmak üzere dünyada 800 milyon kişi yetersiz beslenme tehdidi altında yani "aç" yaşıyor. UNICEF 2008 Çocuk Durum Raporu'na göre, gıda yoksulu ülkelerde her yıl 1000 çocuktan 119'u beşinci yaş gününü göremeden yaşamını yitiriyor. 21 Afrika ülkesi gıda yardımı alıyor. Birleşmiş Milletler (BM) verilerine göre, 'gıda yoksulu ülkeler' listesinin üst sıralarında yer alan Siera Leone, Nijer, Nijerya, Çad, Etiyopya, Liberya, Afganistan ve Somali anne ve çocuk ölüm oranlarında da başı çekiyor. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), UNICEF ve Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) verilerine göre, büyük çoğunluğu Afrika ülkelerinde olmak üzere dünyada 800 milyon kişi yetersiz beslenme tehdidi altında yaşamaktadır. FAO'nun Nisan 2008 Raporu'na göre, çatışma, iç savaş, iklimsel koşullar nedeniyle 21 Afrika ülkesi dışarıdan gıda yardımı alıyor (Radikal, 19.04.2008: 1). UNICEF Raporu, Somali'nin tahıl tarımı yapılan güney ve orta kesimlerinde de devam eden iç savaş yüzünden çocukların yeterince beslenemediğine dikkati çekiyor. Her yıl beş yaş altı çocukların yüzde 50'sinin yetersiz beslenme nedeniyle yaşamını yitirdiğini vurgulayan rapor, 83 bin çocuğun yetersiz beslenme kurban olduğu ve 13 bin 500'ünün açlıktan ölümler burun buruna geldiği 10 milyon nüfuslu Somali'de, yardıma muhtaç insan sayısının 1 milyondan 1,5 milyona yükseldiğini ortaya koyuyor. BM 2007 İnsani Gelişim Endeksi'nin zirvesinde yer alan ve beş yaş altı çocuk ölüm hızının en düşük olduğu İzlanda'da, 1000 çocuktan sadece üçü ölüyor (Radikal, 19.04.2008: 1).

Dünyadaki en yoksul bir milyar insan yaşamlarını sürdürebilmek için yeterli beslenmeye sahip değildir; yaklaşık olarak yarısı kalori eksikliği nedeniyle, büyümede duraklama, zeka geriliği ve hatta ölümlerle karşı karşıya kalabilir. Beslenme biçimleri özellikle pirinçle mısır gibi hububata ve manyok ile patates gibi kök mahsullerine dayanmaktadır; ayrıca içme suyu olarak çoğunlukla insani, hayvansal ve kimyasal atıklarla kirlenmiş suları kullanmaktadır. Eğer açlıktan ölmezlerse, su yüzünden ölebilirler: Dünya Sağlık Örgütü'ne göre sudan kaynaklanan hastalıklar Üçüncü Dünya ülkelerinde görülen hastalıkların % 80'ini oluşturmaktadır (Durning, 1998: s.51). Dünya gıda merdiveninin alt basamaklarındaki insanların beslenme durumu böyle iken en üst basamaklıların beslenme düzenleri ete, işlenmiş ve paketlenmiş gıdalara ve atılabilir kaplardaki içeceklerle dayalı olan, tüketici sınıfı üyeleri bulunmaktadır. Bu üst basamaklılar için – yılın her zamanında istediği şeyleri alabilenler – sağlanan, yararlı ve taze sağlıklı bir gıda temini vardır (Durning, 1998: s.51).

Güney Afrika, bölgedeki yardım kuruluşlarının bildirdiğine göre eğer zengin ülkeler gelecek olan felaketi önleme konusunda yardımcı olmazlarsa 6 ay içinde bir gıda krizinin başlayabileceğini ve bu krizin de 10 milyon insanı etkileyeceğini belirtmektedirler. Birleşmiş Milletler Gıda Programının da içinde bulunduğu kuruluşlar hükümetlerden geçenlerde yaşanan ve Nijerya ve komşu ülkelerde 2,5 milyon kişiyi ciddi bir şekilde etkileyerek batı Afrika'yı perişan eden gıda kıtlığının tekrar yaşanmaması için gelişmiş ülkelere çağrıda bulunmaktadır. Ancak bu çağrılar, açlıktan ölen kadın ve çocukların görüntülerinin batılı ülkelerin oturma odalarına kadar gelmesine kadar duymazlıktan gelindi. Güney Afrika'daki gıda yetersizliğinin sebebi arka arkaya yaşanan kuraklıklar nedeniyle elde edilen hasatın düşme göstermesidir. Bu kötü durum ayrıca bölgeyi tahrip eden HIV/AIDS salgını nedeniyle de şiddetlenmiştir (Corcoran, 2005: 1). Şu an bölge Birleşmiş Milletler'e göre henüz açlık sınırında olmasa bile durum yakın bir zamanda kötüleşerek kontrolden çıkma durumu göstermektedir.

Dünya Gıda Programı yetkililerinin bildirdiğine göre yaklaşık 4 milyon Malawi'li, 4 milyon Zimbabve'li, bir milyon Zambia'lı ve bir milyon Mozambik'li, Zwazilandlı ve Lesoto'lu gıda kıtlığından etkilenmektedir. Zimbabve Tarım Bakanı daimi sekreteri Simon Pazvakavambwa, eğer yakın bir zamanda gıda ithali yapılamazsa ülke bitecek demiştir. Tahıl silolarımızda sadece üç haftalık bir yiyecek stokumuz kaldı ve eğer herhangi bir nedenle ithalat durursa biz biteriz (Corcoran, 2005: 1). Bir sivil toplum kuruluşu olan Oxfam'ın bildirdiğine göre yağmur suyu kullanmaya alışkın olan Güney Afrika insanları şu an önemli ölçüde artık HIV/AIDS gibi salgın hastalıklar ve diğer çeşitli faktörlerden dolayı bu suları kullanamamaktadırlar. Durum o kadar ciddidir ki, Birleşmiş Milletler Sekreteri Kofi Anan geçenlerde 27 ülkenin devlet başkanına ve Avrupa Birliği'ne bir felaketi önlemek için acil olarak yardım yapılması çağrısında bulunmuştur (Corcoran, 2005: 2).

Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı Direktörü Josette Sheeran, dünyayı etkileyen gıda krizinden etkilenmesi olası ülkeler listesinde Türkiye'nin de bulunduğunu açıkladı. Amerika'nın Sesi Radyosu'nun haberine göre, BM tarafından açıklanan "Gıda Krizinden Etkilenme Riski Taşıyan Ülkeler" listesinde, Türkiye son sıralarda yer almaktadır. Türkiye "en az riskli ülkeler" arasında yer almasına rağmen; özellikle kırsal kesimde yaşayanlar, çiftçiler ve şehirlerde yaşayan fakir halkın "gıda kıtlığından en çok zarar görebilecekler" arasında olduğu belirtildi (CNN Türk, 2008: 1).

Küresel Gıda Krizinin Başlıca Nedenleri

Özellikle Afrika ülkelerinde olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanan açlık sorununun, insani boyutun da ötesinde istikrar, barış ve geleceğe yönelik güveni tazeleme açısından yarattığı tehlikeler ortadadır. Artan nüfus, azalan, kirlenen ve hatta birçok alanda kullanılmaz hale gelen doğal kaynaklarla ters orantılı olarak seyretmektedir. Yine çoğunlukla insan eliyle yaratılan küresel ısınmanın getirdiği başta kuraklık olmak üzere olumsuz iklim koşulları, çevre kirliliğinden etkilenmiş doğal kaynaklarla sürdürülen tarımsal üretimde verimliliği daha da düşürmektedir. Tarım alanlarının amaç dışı kullanımı yanında gıdaya alternatif olarak tarım alanlarının işgal eden sanayi hammaddeleri ve biyoyakıtların üretimi tarım alanlarının zaman içinde hızla daralmasına yol açmaktadır. Bütün bunların ötesinde dünya ekonomisinde yaşanan spekülasyon olayları dünya piyasalarında dalgalanmalara, krizlere neden olmaktadır. Ayrıca gelir düzeyi oldukça yüksek olan kesimlerin ihtiyaçlarının çok çok ötesinde aşırı tüketim yapmaları dolayısıyla gıdanın dünya üzerindeki adaletsiz bölüşümü gıda krizinin ve küresel açlık sorununun en önemli nedenleri arasındadır. Başka bir ifade ile "açlık, yokluk demek değil, var olana ulaşamamaktır" (İnsel, 2005: 2).

Gıda fiyatlarının anormal oranlarda yükselmesi şeklinde kendini gösteren krizin ana sebeplerinden birisi başta sıcaklık, yağış ve karbondioksit yoğunluğundaki değişimler ürün verimliliği ve desenindeki farklılaşmalardır. Ayrıca toprak neminde, hastalık ve zararlıların dağılımında değişiklikler, halen su kıtlığı çekilen bölgelerde durumun daha ciddi hale gelmesi, bunun sonucu olarak özellikle Afrika ve Asya'da tarımın sürdürülebilirliğinin, önümüzdeki birkaç on yıl içinde ciddi şekilde tehlikeye girmesi beklenmektedir. Doğu ve Güneydoğu Asya'da ürün verimliliğinin % 20'ye kadar artarken, Merkezi ve Güney Asya'da % 30'a kadar düşmesi beklenmektedir (Eraktan, 2008: 5). Tarım kesimindeki bu değişimler gıda güvencesi ve insan sağlığını da tehdit etmektedir. Hava sıcaklığının 2,5 C ve daha fazla yükselmesi gıda fiyatlarını yükseltecek, korunmasız kitlelerin gelirlerini düşürecek ve açlık tehlikesi yaratacak, çiftlik hayvanlarında ölümler artacak, özellikle Afrika'da tarla balıkçılığı kuraklık ve habitatın tahribatı nedeniyle olumsuz etkilenecek, hastalık yaratıcı faktörler artacak, sağlık altyapısı yetersiz bölgelerde sulardan kaynaklanana hastalıklar ortaya çıkacaktır. Bu bağlamda sosyal huzursuzluklar, kitlesel bazda iç ve dış göçler, hatta savaş tehlikesi dillendirilmektedir (Eraktan, 2008: 5).

Gıda fiyatlarındaki artışların nedenlerinden birisi de biyoyakıt üretimidir. Biyoyakıtların üretimi 2006 yılında 21 milyon tona ulaşmış ve 2030 yılında 147 milyon ton olması beklenmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin her ikisinde de biyoyakıtların üretimi ve tüketimini teşvik edici politikalar uygulanmaktadır. Petrole bağımlılığın azaltılması, dış ticaret dengesinin iyileştirilmesi, sera gazı emisyonlarının azaltılması, kırsal kalkınmaya katkı gibi pozitif getirilerinin yanı sıra biyoyakıt üretiminin arzu edilmeyen sonuçları ortaya çıkmıştır. Gıda fiyatları üzerinde artışa neden olması ve çevreye yaptığı olumsuz

etkiler biyoyakıt üretiminin en önemli iki olumsuz yönüdür. Ayrıca biyoyakıtlar negatif enerji dengesine sahiptirler yani kullandığı enerjiden daha az enerji sağlamaktadır. Yaptığımız karşılaştırmalı analize göre yağlı tohum açığı olan Türkiye’de biyodizel üretim maliyeti % 29 ile % 59 oranında vergisiz dizel yakıt fiyatından daha yüksektir ve ekonomik olarak sürdürülebilir değildir. Biyoyakıtların yakın gelecekte petrol yakıtları tam olarak ikame etmeleri zor görünmektedir ve bu durum petrol fiyatlarının seviyesinin yanı sıra verilen teşviklerin devamına bağlıdır (Bölük, 2008: 1). 2007-2008 yıllarında yüz milyon ton hububatın da biyoetanol üretimi için kullanılacağı tahmin edilmektedir. Bu miktarda bir ürünün gıda zincirinden çıkmasının yaratacağı boşluk önemlidir. Kaldı ki, petrol fiyatları 120 dolar/varilin üstüne çıktığına ve hatta 200 dolara çıkma beklentisi dahi dile getirildiğine göre (NTV-MSNBC, 2008: 1) biyoyakıtların öneminin artacağı açıktır. AB ülkeleri 2020 yılına kadar enerji kullanımının % 10’unu fosil yakıtlardan biyoyakıtlara kaydırma kararıyla biyodizel üretiminde kullanılan yağlı tohumlar ve biyoetanol imalinde kullanılacak şekerin elde edileceği şeker pancarı üretimi için ayrıca Topluluk yardımları vermekte ve bunu teşvik etmektedirler. ABD’nin böyle bir taahhüdü olmasa da, bu ülkede de biyoyakıtlara hızlı bir yöneliş ve bu alanda hedefler vardır. Bu da gıdaya ayrılan alanların azalması anlamına gelmektedir (Eraktan, 2008: 6).

Gıda fiyatlarının artmasına neden olan bir diğer gelişme de dünya piyasalarında malların bir finansman aracı olarak yatırımlara konu edilmeye başlamasıdır. Futures borsalarda futures ve options sözleşmeleri üzerinden spekülasyon alımlar gerçekleşmektedir. Böylece arz talep dengesi fiyatları yukarı çekecek şekilde etkilenmekte, piyasalarda bir darboğaz yaratılmaktadır (Eraktan, 2008: 6).

Spekülasyon amaçlı davranışlar da gıda fiyatlarının artışında hızlandırıcı etki yapmaktadır. Spekülasyoncuların amacı fırsatları değerlendirerek yüksek miktarlarda kar etmektir. Bazı gıda ürünlerindeki yetersiz arz nedeni ile fiyatların yükseleceğini düşünen spekülasyoncular örneğin pirinç gibi gıda maddelerini stoklamak suretiyle arzın daha da düşmesini ve böylece fiyatların yükselmesini körüklemek suretiyle stoklamış oldukları ürünleri yüksek fiyatlardan satarak büyük kar etme amacı gütmektedirler. Ancak spekülasyon amaçlı faaliyetleri gıda maddeleri fiyatlarının aşırı yükselmesinde birincil sebep olarak görme yerine yetersiz arz miktarının da bu tür davranışlara yol açtığı göz ardı edilmemelidir. “Bununla birlikte gıda fiyatlarındaki artışın spekülasyoncuların iştahını kabarttığı bir gerçektir. Ancak spekülasyoncuları iştahlandıran asıl sebebin daha az ürettiğimiz için küresel pazarlardaki dalgalanma ve krizlerin etkisine karşı korumasız kalmamız olduğu gerçeği unutulmamalıdır”(www.pankobirlik.com; 2008: 2).

Tarım alanlarının parçalanarak küçülmesiyle üretimde verimliliğin olumsuz yönde etkilenmesi maliyet artışını beraberinde getirdiğinden hem üretim azalmasına hem de ürün fiyatlarının artmasına neden olmaktadır. Bu şekilde küçük çaplı üretim paketleme ve ambalaj açısından süpermarketlerin talebine cevap vermemekte ve araya küçük üreticilerden başka tüccarlar girmektedir. Problemi daha da kötüleştiren biraz önce de belirtildiği gibi bir çok ülkede toprakların parçalanmasıdır. Örneğin; nüfus artışından ve ekilebilir arazilerin azalmasından dolayı Çin’de ve Bangladeş’te ortalama tarım alanları 1970’lerde 1,5 hektar iken şu an 0,5 hektara düşmüştür; Etiyopya ve Malawi’de 1,2 hektardan 0,8 hektara düşmüştür. Sonuçta çiftlikler ne kadar küçülürse büyük toptancılarla iş yapmanın maliyet sorunları da büyümektedir. Küçük çiftçilerin bir başka dezavantajı da yüksek ürün almak için bağımlı oldukları finansman imkanları, yeni tohum kullanma ve diğer yeniliklere sahip olmalarındaki problemlerdir (Ekonomist, 2008: 4). Tarımda ayrımcılığa neden olan politikalar; tarımsal ürünler için sınırlı piyasalar, kırsal kesimlerdeki finans kuruluşlarının yetersizliği ve çiftçilerin kredi temin etme sorunu, girdi ve pazarlama hizmetlerinde yetersizlik, toprak reformu ve yeniden dağılımın yapılamayışı, yetersiz altyapı, sulama, taşıma ve pazarlama hizmetleri, eğitime, temiz suya, beslenme programlarına, aile planlamasına yetersiz yatırım, kadınların ve etnik azınlıkların ihtiyaçlarına ve yasal haklarına önem verilmemesi, uygun tarım teknolojilerinin geliştirilerek çiftçilere dağıtılamaması gibi problemlerdir. Bu problemlerin göz ardı edilmesi halinde dünyadaki açlık sorununu çözmeye imkanı söz konusu değildir. Eğer bu problemler çözülürse üretimin artırılması işe yarayabilir (Jordan, 2002; 526).

Bir kıtlığın ortaya çıkması ve kuraklığın toplumsal etkilerinin yükselmesinde dış iklimsel değişkenler rol oynarlar ancak, küreselleşme çağında kıtlıklar insan yapımıdır. Bunlar “gıda yokluğu”nun değil, gıda güvenliğini tehdit eden ve ulusal gıda tarımını tahrip eden küresel bir aşırı üretim yapısının sonucudur. Uluslar arası tarım işletmeleri tarafından sıkı bir şekilde düzenlenen ve denetlenen bu üretim fazlası, nihai olarak temel gıda ürünlerinin hem üretim hem de tüketiminde etkili olmakta ve dünya çapında çiftçilerin yoksullaşmasına neden olmaktadır. Dahası küreselleşme çağında IMF-Dünya Bankası yapısal uyum programı kıtlık sürecinin oluşumu ile doğrudan bağlantılıdır, çünkü program ister kentte, ister kırsal olsun, küresel piyasa sisteminin çıkarlarına doğrudan hizmet etmeyen ekonomik aktivitenin tüm kategorilerine sistematik olarak zarar vermektedir (Chossudovsky, 1999: 129).

Gelişmekte olan ülkeleri bir bakıma rehavete sürükleyen tarımda modernleşmenin 1992’den sonra durulduğu, ihmal edildiği gerçeği ortadadır. Hatta 1980’lerden sonra özellikle Dünya Bankası’nın tarımda vermiş olduğu kredilerin ciddi boyutlarda azaltılmış olması, ülkelerin sanayileşmeye daha çok önem vermeleri ve özellikle gelişmekte olan ülkelerin insanların yüzde 80’inin tarımla geçinirken onlara ancak yüzde 6-7 oranında kaynak ayrılmış olması da bugünkü sıkıntıların ve tsunaminin ayak seslerini hazırlamıştır. Halbuki silahlanmaya ayrılan paranın dörtte biri ülkelerin sulama sistemlerinin geliştirilmesine ayrılmış olsaydı bugün bu vahim sonuçlar doğmayabilirdi (Külebi, 2008: 3).

Silahlanmaya trilyonlara varan harcamalar yapan gelişmiş ve hatta gelişmemiş ülkelerin yöneticileri gelecekte oluşabilecek gıda kıtlığına karşı ülkelerini hazırlamadılar. Dünyada bölüşüm dengesi son yıllarda giderek bozuldu. Yeryüzünde yaşayan insanların yüzde 40'ının elde ettiği gelire eşit bir miktarın 200 ailenin kontrolünde olduğu söyleniyor. Küreselleşme denilen yeni sömürgecilik insanları limon gibi sıkıya başladı. Çünkü artan nüfusa etki edilerek tüketim harcamalarını arttırmaları ve bunların bir kısmının da lüks tüketime yönelmeleri sağlandı (Külebi, 2008: 1).

Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu yapısal uyum programı adı altında çiftçilerin hızla geleneksel gıda üretimi ürünlerini terk etmelerine neden olmuştur. Örneğin; bir zamanlar gıda ihracatçısı olan Malawi'de 1992'de mısır üretimi % 40 azalırken, tütün üretimi 1986 ile 1993 arasında ikiye katlanmıştır. En verimli toprakların yüz elle bin hektarı tütüne tahsis edilmiştir. 1980'li yıllar boyunca Afrika hükümetlerine çok katı tasarruf tedbirleri dayatılmış ve kırsal gelişmeye yapılan harcamalar zorla kesilerek tarımsal altyapının çöküşüne zemin hazırlanmıştır. Dünya Bankası Programı uygulamasında su, yoksullaşan çiftçilere maliyeti karşılayacak temelde satılması gereken bir metaya dönüşmüştür. Devlet kaynak yokluğu nedeniyle su kaynaklarının yönetim ve korumasından çekilmek zorunda kalmıştır. Su noktaları ve kuyular bakımsızlık nedeniyle kurumuş veya "özelleştirilerek" yerel tüccarlara ya da zengin çiftçilere satılmıştır. Yarı kurak bölgelerde "suyun ticarileştirilmesi", sulama gıda güvenliğinin çöküşüne ve kıtlığa yol açmaktadır (Chossudovsky, 1999: 128). Bu veriler dikkate alındığında merkezdeki güçlerin (Dünya Bankası gibi) gıda krizini çözme konusunda pek de istekli olmadıkları yönünde düşünceler vardır. "Çünkü, çeşitli kaynaklar, uzun süredir uluslararası toplumun FAO ve diğerleri tarafından uyarıldığı halde hiçbir tedbir alınmadığı bilgisini vermektedirler. Kriz her yönüyle su yüzüne çıkınca BM'nin devreye girmesi, "küresel sistemi tahkim etme" peşinde olan merkezi güçlerin yara almasını önlemeye yönelik girişimden ibarettir. Eğer dünya kaynaklarının harcanma dilimleri ile yoksul insanlar ve bunlara dönük yapılan yardımlar arasındaki matematiksel çelişki dikkate alınır bazı şeylerin göstermelik olduğu anlaşılabilir olur (Saygılı, 2008: 2).

Yapay gıda krizlerine dayalı bir başka örnek Güney Afrika'dır. Ülkede aslında bir gıda krizinin olmadığı aksine ülkenin barajlarının dolu, üretiminin yeterli, havaların yeterince yağışlı olduğu, gerek tahıl, sebze, meyve, gerekse et ya da diğer gıda maddelerinin yeterince üretildiği belirtilerek tüketicilerin sanki Güney Afrika'da bir yiyecek kıtlığı olduğu şeklindeki gerçek olmayan açıklamaların ciddiye alınmaması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca komşu ülke Zimbabwe gibi diğer bölgelerde de açlık sorununun üretimi azaltan çiftçiler değil uygulanan yanlış politikalar olduğu vurgulanmaktadır (Finweek, 24 Nisan 2008: 1).

Küresel anlamda yaşanan gıda krizinin en önemli nedenlerinden birisi aşırı tüketim ve aşırı tüketimi teşvik eden politikalar olarak görülebilir. Çünkü refah seviyesi yüksek olan toplumlarda oldukça yüksek oranda tüketim patlaması söz konusudur. Örneğin Amerika'da insanlar bugün ortalama olarak 1950'lerle kıyaslandığında iki kat daha fazla otomobile sahiptirler, iki buçuk kat daha uzun mesafeye seyahat etmekte, 21 kat daha fazla plastik kullanmakta ve ebeveynlerinin 1950'de uçakla kat ettiği mesafeden 25 kat daha fazlasını kat etmektedirler. 1960'lara gelindiğinde tüketim toplumunun esas ABD'den batı Avrupa'ya ve Japonya'ya çoktan ulaşmıştır. Japonya tüketime Avrupa'ya oranla ABD'den çok daha sonradan başlamıştır. Bugünkü Japonlar 1950'de Japonya'da yaşayan insanlara oranla kişi başına dört kattan daha fazla enerji ve yirmi beş kat daha fazla çelik tüketmektedirler ve bu artışın büyük bölümü yetmişlerdeki enerji krizlerinden önce gerçekleşmiştir (Durning, 1998, 14-15). Bu tüketim artışı gerek gıda, gerek giyim ve gerekse diğer ürünlerde de çığınca yükselerek devam etmektedir. İnsan ihtiyacının sınırları kapitalist tüketim toplumunda belirlenmemiştir. Sonuna kadar tüketmek, harcamak ve kullanmak doğal karşılanmaktadır. Bu anlayış aslında adil bir paylaşım düzeniyle bütün insanlara yetecek olan dünyamızın kaynaklarının gelir seviyesi yüksek kesimlerce yağmalanmasına neden olmaktadır. Sonuç büyük kitlelerin yoksulluğu, açlığı ve bu sorunların neden olacağı çatışmalar ve kaostur. Sonuçta biri yer biri bakar ve kıyamet bundan kopar deyimiz gerçek olmaktadır.

Politik nedenlerle de bağlantılı olarak gıda krizlerine yol açması nedeniyle üzerinde durulması gereken bir başka faktör ise kaynakların dağılımındaki dengesizliktir. Kaynakların dağılımındaki dengesizlik gelir dağılımındaki dengesizlik olarak da ifade edilebilir. Dünyada toplam gelirin çok büyük bir kısmı oldukça küçük bir azınlık tarafından tüketilmekte iken geri kalan büyük kitlelere çok düşük bir oran kalmaktadır. Bunun da sonucu günde ortalama bir dolarla geçinmek zorunda kalan insanların ortaya çıkmasıdır.

Asya ve Afrika gibi ülkelerde farklı bir görünüm söz konusudur. Her iki bölgede de insanların büyük bir bölümü oldukça fakirlerden meydana gelmektedir. Bu sebeple, gelir artışının bölge insanları arasında eşit olarak dağıtılması yeni kaynakların dağılımında yeni üretilecek olan gıdaların öncelikli olarak yetersiz beslenenlere tahsis edilmesine imkan sağlayacaktır. Bununla birlikte asıl problem şudur ki, yeni üretilecek olan gelirin de eşit olarak dağıtılması durumunda bile geçmiş performans baz alındığında zaten kişi başına düşük gelire sahip olan insanların yetersiz beslenme sorununu tamamen çözmeyecektir. Bundan dolayı kronik hale gelmiş açlık sorununu ortadan kaldırmak için hem refah hem de gıda üretiminin birlikte daha fazla artırılması gerekmektedir (Christensen, 755).

Küresel Gıda Krizinin Küresel Barışa Etkileri

Pirinç ve buğday gibi temel gıda maddelerinin fiyatları 2007 yılının son çeyreğinden bu yana hızlı bir şekilde yükselmiş ve bunun sonucunda çeşitli ülkelerde ayaklanmalar ve isyanlar baş göstermiştir. Bu konuda en son çıkan isyanlar Afganistan'ın Celalabat kenti sokaklarındaki protestolar Gabonese'nin başkenti Libreville'de yaşanan isyanlardır (Sheran, 2008: 1).

Gıda krizi nedeniyle açlık sorunu yaşayan insanlar çareyi ayaklanmakta bulmuşlar ve isyan etmişlerdir. Bu nedenle 2008 gıda isyanları yılı olmuştur. Örneğin; Moğolistan'da pirinç, et ve un fiyatlarındaki artışı protesto eden 20 bin kişi sokağa dökülmüş, Moğolistan'ın başkenti Ulan Batur'da binlerce kişi, artan gıda fiyatlarıyla ilgili hükümetin önlem alması talebiyle gösteri yapmıştır (sansursuz.com, 19.04.2008). Mısır'da ülke çapında artan gıda fiyatlarını ve buna karşılık düşük ücretlerini protesto etme amacıyla yapılan grevlerde dükkanlar yağmalanmış ve göstericiler taş ve sopalarla polise saldırmışlardır. "Gıda krizi dolayısıyla en büyük ayaklanmaların görüldüğü ülkelerin başında Haiti gelmektedir. Bu ülkedeki gıda isyanları Başbakan Jacques Edouard Alexis'in istifasına kadar devam etmiştir (Filizfidanoğlu, 2008: 2). Geçen yıl gıda fiyatlarında yaşanan en az % 50'lik fiyat artışları nedeniyle çıkan isyanlarda Haiti'nin güney kenti Les Cayes'te 4 kişi ölmüş ve çok sayıda kişi yaralanmış, göstericiler hükümetten artan gıda fiyatlarına karşı önlem almasını istemişlerdir. Kamerun'da çıkan ve en az dört gün süren gıda isyanlarında en az 40 kişi hayatını kaybetmiştir. Ayrıca Mozambik, Senegal, Yemen, Moritanya, Bolivya, Endonezya, Mexico, Hindistan, Burkina, Faso ve Özbekistan gibi ülkelerde de benzer olaylar yaşanmıştır (Lynas, 2008: 26). Gıda krizinin küresel barışı ne şekilde olumsuz etkileyebileceği yaşanan bu örneklerden anlaşılmıştır. O halde sorunun ciddiyetinden hiç kimsenin şüphesi olmamalıdır.

Artan gıda fiyatları onlarca ülkede isyan dalgasına yol açmışken, ilk kez üst makamlardan bunun küresel ısınmanın bir sonucu olduğu ve krizin savaşıra sebep olacağı uyarıları gelmiştir. Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy küresel ısınma ve açlık arasındaki ilişkiyi net olarak ortaya koyarken, IMF Başkanı Dominique Strauss-Kahn da artan gıda fiyatlarının hükümetlerin devrilmesi ve savaşların çıkması gibi sonuçlara gebe olduğunu söylemiştir (Radikal Gazetesi, 19.04.2008).

Sarkozy, sera gazı salımının yüzde 80'inin müsebbibi 16 ülkenin ekonomi bakanlarının katıldığı Paris'teki Ana Emisyon Yayıcı Ülkeler zirvesinde, dünya liderlerinin şimdiye dek dinsel etkenlerle izaha kalkıştığı Sudan'ın güneybatı bölgesi Darfur'daki savaşı bir başka yönüyle okumuş, 'küresel ısınmanın açlık, isyan, çatışma ve savaş getirdiğini' belirten Sarkozy, "İklim değişikliğinin halihazırda güvenlik üzerinde önemli etkiye sahip olduğunu belirtmiştir". Sarkozy, kuraklık, ekili alanlar ve balıkçılık için çekişmenin özellikle Afrika'da ciddi sorunlara yol açtığını belirterek görüşlerini açıklamaya şöyle devam etmiştir: "Yoksulları göç etmeye iten ve ardından savaşıra yol açan iklim değişikliğinin etkisiyle bu patlayıcı karışımı Darfur'da görüyoruz. Bu yolda ilerlersek iklim değişikliği, hiçbir şeyi olmayan insanları bir şeyleri olan bölgelere göçe teşvik edecek ve Darfur krizi onlarca krizden biri olacaktır". Darfur'da beş yıldır süren savaş 200 bin kişinin canına, 2.2 milyon kişinin göç etmesine mal olmuştur. BM istatistiklerine göre bölgeye düşen yağış 20 yılda yüzde 40 azalmıştır (Radikal Gazetesi, 19.04.2008).

Gıda krizleri nedeniyle 'Demokrasiler tehdit altında' bulunmaktadır. Avustralya, Brezilya, Britanya, Kanada, Çin, Fransa, Almanya, Hindistan, Endonezya, İtalya, Japonya, Güney Kore, Meksika, Rusya, Güney Afrika ve ABD'nin katıldığı konferansta Sarkozy, 37 ülkenin ciddi gıda krizi yaşadığını belirtip Fransa'nın bu yılki acil gıda yardımını iki katına yani 159 milyon dolara çıkardığını da duyurdu. Gıda fiyatlarındaki artışın faktörleri tahılın biyoyakıt olarak kullanılması, Çin ve Hindistan'ın artan et talebini karşılamak için tarlaları hayvan yemine tahsis etmesi, petrol fiyatlarındaki tırmanış ve dünyanın 'gıda sepetleri'nden Avustralya'daki kuraklık sıralanmaktadır. Küresel düzeyde gıda fiyatları 2007'nin ortalarından beri yüzde 40 artmış bulunmaktadır. IMF'nin Fransız asıllı başkanı Strauss-Kahn ise gıda fiyatlarındaki artışın Haiti ve Mısır gibi ülkelerde isyan çıkardığını hatırlatıp "Yerküre bununla baş etmelidir" demiştir. IMF şefi, bunun demokrasiyi tehdit eder hale geldiğini belirterek "Krizin tırmanması demokrasiyi sorgulanır hale getirir. Savaş riski var. Tarih bu tür nedenlerle çıkmış savaşlarla dolu" ifadelerini kullandı. Bundan bir hafta önce Haiti'deki isyan başbakan Jacques-Edouard Alexis'in görevden alınmasıyla sonuçlanmıştı. Strauss-Kahn ayrıca hidrojen motorlar giderek daha etkili hale gelirken küresel ısınmanın önüne daha fazla biyoyakıt tüketerek geçilemeyeceğini de sözlerine ekledi (Radikal Gazetesi, 19.04.2008).

Yukarıda sıralanan veriler ve çeşitli devlet yetkililerinin açıklamaları göz önüne alındığında, gıda fiyatları artışı ve gıda yetersizliği sorununun dünyanın barış ve güvenliğini ne derece tehdit altında bulundurduğu açıkça görülmektedir. Çeşitli ülkelerde çıkan iç isyanlar, soruna kapsamlı ve sürekli bir çözüm yolu bulunmadığı sürece daha büyük tehditlerle karşı karşıya bulunduğumuzu rahatlıkla öngörebiliriz. Dünya üzerinde barış ve huzur içinde bir yaşam arzu ediliyorsa sorunun çözümünde tüm bireylerden en üst devlet yönetimine kadar her kesimin üzerine düşeni yapması gerekmektedir. Yoksulluğun ve açlığın yok edilmesinin ve engellenmesinin yolu iktisadi, politik, sosyal ve çevresel tüm alanlara müdahale eden kamu ve yerel yönetimlerin, sivil toplum oluşumlarının ve özel sektörün uyumlu birlikteliğinden geçmektedir. Eğer çözüm için bugünden harekete geçilmezse yarın çözüm için çok geç olabilir.

Küresel Barışı Tehdit Eden Gıda Krizinin Çözümünde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü

Sivil Toplum Kuruluşları devletin gücünün yetmediği alanlarda tamamlayıcı olarak çeşitli toplumsal hizmetleri yerine getiren örgütlenmelerdir. STK'lar gönüllülük esasına göre faaliyette bulunurlar. Bu kuruluşlar toplumda ihtiyaç hissedilen ve devletin yerine getiremediği çeşitli fonksiyonları, yine toplumdan bağış ve yardım olarak topladıkları kaynaklarla karşılayan kuruluşlardır. STK'lar bu anlamda toplumda var olan sosyal dayanışmayı ve yardımlaşmayı örgütlü bir şekilde gerçekleştirebilmektedirler.

Katılımcı demokrasi yöntemiyle kalkınmayı sağlamak isteyen bir sosyal devlet, halkın sosyoekonomik sorunlarına çözüm ararken kendi ideolojilerini topluma dayatmaksızın, örgütlenebilen ve örgütlenemeyen sosyal kesimlerin ihtiyaçlarını dikkate alarak STK'larla birlikte karar almalıdır. Çünkü özellikle sivil toplumun yoksul kesimlerin taleplerinin gerçekleştirilmesinde, politikaların uygulanması ve gerektiği yerde reformların yapılması konusunda daha başarılı oldukları değerlendirilmektedir (Durusoy, 2008: 2). Toplum temelli örgütlenmeler olan STK'lar yardım programlarının uygulanmasında büyük rol oynamaktadırlar. Bir programın özellikleri hem etkin hem de etkili bir şekilde hizmet edilmesi gereken toplumu ve nüfusu yansıtmalıdır. Bir çok ülkenin geçmişte yaptığı gibi hedefi belli olmayan genel gıda yardımlarının aksine titiz bir şekilde hedeflenmiş olan yardım programları daha düşük maliyetle ve daha etkin bir şekilde gerçekleştirilebilir (Senauer, 2002: 829).

Nobel iktisat ödülü kazanmış Amartya Sen'e göre açlık yokluktan değil olmadığı, aslında var olana ulaşamamaktan kaynaklanmaktadır (İnsel, 2005: 2). Buradan anlaşılabilir dünya üzerinde refah ve gelir dağılımı büyük farklılıklar gösterdiği için toplumun bir kesimi gereğinden fazla ve çalınca tüketirken bir kesimi de bu dengesiz ve adaletsiz paylaşım nedeniyle açlık içinde kıvrınmaktadır. Bu bağlamda STK'ların rolü büyük önem arz etmekte ve kaynakların dağılımı konusunda önemli katkılar yapılabileceği düşünülmektedir. Var olana ulaşamamak sadece bir para sorunu değil bir alt yapı sorunudur da. Dolayısıyla acil yardım konusunda örgütlenmiş bir STK, çok farklı bir yapılanmaya sahip olmalıdır. Para toplamak ve bunu çok hızlı bir şekilde aynı yardıma dönüştürmek. Aynı yardım toplayıp ihtiyaç olan bölgelere ulaştırmanın maliyeti yüksek olmaktadır. Mesela, Fransa'da, Almanya'da tüketilemeyecek kadar gıda fazlası vardır. Çünkü devlet tarafından uygulanan tarım sübvansiyonu sonucunda tüketilecek miktardan çok daha fazla üretim gerçekleştirilmektedir. 1990'ların ortalarına kadar Avrupa STK'ları kendilerini bu fazla gıdanın hibe yoluyla verilmesi ve eksik gıda noktalarına taşınması üzerine örgütlenmişlerdi. Ancak bunun çeşitli mahsurları olduğu ortaya çıktı. Lojistik alt yapı sorunu, yerel güç kaynaklarının bu yardımlara el koyması ve sonuçta bu malların ihtiyaç sahiplerine çok azının ulaştırılabilmesi. Ayrıca ihtiyaç sahibi bölgelerde az sayıda üreticinin ürünlerinin fiyatının düşmesi nedeniyle o yöre insanının tamamen üretimden çekilmesi gibi mahsurlar. Bu nedenlerle STK'lar aynı yardım yerine nakdi yardım toplayıp bunu "yerinde tedarik" yöntemiyle dağıtmayı tercih etmektedirler (İnsel, 2005: 2-3).

Günümüzde STK'lar insanlığın kaderi üzerinde BM'de koltuğu olan herhangi bir ülkeden daha fazla etkilidir. Geçtiğimiz 50 yıl içerisinde sivil toplumun bu örgütleri tarafından birçok büyük çaplı olumlu gelişmeler gerçekleştirilmiştir: örneğin insan hakları için mücadele, insanlık yardımı, acil tıbbi hizmetler, haysiyetli bir şekilde ölme hakkı, doğum kontrol hakkı, kadın hakları, AIDS gibi yeni hastalıkların farkında olma hakkı, çocuk hakları, eğitim hakkı ve sağlık hizmetleri, bilgi edinme, dernek kurma ve çevreyi koruma hakkı bunlardan bazılarıdır. Bütün bu değişimler örgütlü eylemci gruplardan kaynaklanmıştır, yoksa siyasi partilerden, özel şirketlerden, hükümet ya da ticaret birliklerinden değil. Son 50 yılda gerçekleşen değişimleri dikkate alırsak bu dönemde STK'ların rolü gezegenimizin kaderinin büyük ölçüde gelecekte bu kuruluşların oynayacağı role doğrudan bağlı olacaktır (Attali, 2005: 65-66).

Devletlerin tek başına üstesinden gelemediği ve özel sektörün de görevi olmayan STK'ların katkılarıyla devletle işbirliği halinde aşağıdaki bazı sorunlar gelecek 15 yıllık bir dönem içinde çözülebilir (Attali, 2005: 68):

-Eğer mikrofinansla öncelik verilirse fakirliğin ortadan kalktığı bir dünya gerçek olabilir. Mikrofinans dünya üzerinde geçimini sağlama konusunda birazcık umudu olan birçok insan için tek seçenektir. Günümüzde halen 60 milyondan fazla insan mikrofinans desteği almaktadır. Gelecek 20 yıllık süre içinde bu sayının bir milyara ulaşacağı beklenmektedir.

-Diktatörlüğün olmadığı bir dünya mümkün olabilir. Bu hedefe ulaşmak için, kendi insanını öldüren ya da onlara kötü muamele eden ülkelere müdahale hakkı tanınmalıdır. Ve BM'ye girmek isteyen hiçbir diktatör ülkeye izin verilmemelidir.

-Her insan su, temiz hava, yiyecek, barınak, bilgi ve özgürlük gibi temel ihtiyaçlarını giderebilmelidir.

-Bu amaçlara ulaşabilmek için yapılacak olan faaliyetlerin finansmanı, en çok küresel ısınmaya neden olanlardan alınacak olan küresel karbondioksit emisyon vergisiyle karşılanabilir.

Bu hizmetleri yapacak olan STK'lar toplum ve devlet tarafından desteklenmelidir. Çünkü bu kuruluşların belirtilen hizmetleri yerine getirebilmek için kendi paraları yoktur. Onlar gönüllü kişilerin ya da kuruluşların yapacağı yardımları toplayarak ihtiyaç duyulan yerlere ulaştırma konusunda önemli bir aracılık hizmeti yapmaktadırlar.

Uluslararası STK Planlama Komitesi (IPC) tarafından öncülük edilen, yerel hareketler ve sivil toplum kuruluşlarının kendi aralarında ve FAO (Dünya Gıda ve Tarım Örgütü) gibi daha büyük kuruluşlarla olan iletişimlerini kolaylaştıran bir ara bağlantı niteliği taşımaktadır. STK'lar öncülüğünde FAO ve çiftçilerin, küçük ve orta ölçekli üreticilerin, topraksızların, tarım işçilerinin ve köylülerin uluslararası hareketi La Via Campesina ve Batı Afrika Çiftçi ve Üretici kuruluşları Ağı (ROPPA) ise Terra Preta'nın diğer iki düzenleyicisiydi. STK'ların katkısıyla ilki 1996 yılında düzenlenmiş olan Dünya Gıda Zirvesine 80 ülke katılmış ve bu zirvede 2015 yılına kadar açlık sorunu yaşayanların sayısının yarı yarıya düşürülmesi kararı alınmış ancak şu anki duruma göre bu hedefin gerçekleşmeyeceği aksine 830 milyon olarak belirlenen aç insan nüfusunun 2015 yılına kadar yüzde 50 artarak 1,2 milyara ulaşacağı beklenmektedir. Geçtiğimiz Haziran (2008) ayında Roma'da ikincisi yapılan Dünya Gıda Zirvesi'ne 60 ülke temsilcisi katılmış ve açlık sorununun çözülmesi için yeni kararlar alınmıştır (Taşçı, 2008: 2). STK'ların bu tür organizasyonlarla açlık sorununun çözümünde önemli katkılar sağlayabilir.

Nijerya'da daha değişik bir sorun vardır. Ülkenin kötü yönetimi, rüşvetin bütün resmi kurumlarda yaygınlaşması nedeniyle kamu hizmetlerinin yapılamayışı, halka yeterli sağlık, hizmet, eğitim vs sağlamaması insanları geçim için fuhuşa sevk etmektedir. Sonuç HIV/AIDS salgınının yaygınlaşması, öyle ki, ülke nüfusunun % 5,8'i bir başka ifadeyle 3,5 milyon insan AIDS salgınına yakalanmış durumdadır. STK'lar bu ülkede bu salgının ve salgına neden olan faktörlerin ortadan kaldırılabilmesi için güçlerini birleştirerek faaliyetlerini devam ettirmektedirler (Umeh ve Ejike, 2004: 340).

Sonuç

Demokrasilerde, hesap sorulabilir hükümet sistemlerinin bulunduğu yerlerde açlık sorunu olmaz. Bu tez akademik literatürde de desteklenmektedir. Braun ve diğerleri (1999) 20. yüzyılın son on yılında demokrasi ile yönetilen hiçbir ülkede açlık sorunun yaşanmadığı, buna karşın sürekli açlık sorunu ile karşılaşan ülkelerin yönetimlerinin otoriter oldukları ve demokrasi ile yönetilme isteği konusunda isteksiz olduklarını belirtmektedirler (Arnold, 2007: 152).

Orta Doğu'daki petrol zengini ülkeler dahil başışçı hükümetler Dünya Bankası'nın yeni çalışmalarının finansmanına yardımcı olmalıdır. Dünya düşük gelirli Afrika'daki ve benzer bölgelerdeki tahıl verimliliğini önümüzdeki beş yıl içinde iki katına çıkarılmasını kendine hedef koymalıdır. Eğer Dünya Bankası, başışçı hükümetler ve yoksul ülkeler dikkatlerini dünyanın en yoksul çiftçilerinin acil ihtiyaçlarına çevirirlerse bu başarılabilir (Sachs, 2008: 77).

Dünya düşük gelirli Afrika'daki ve benzer bölgelerdeki tahıl veriminin önümüzdeki beş yıl içinde iki katına çıkarılmasını kendine hedef koymalıdır. Eğer dünya bankası, başışçı hükümetler ve yoksul ülkeler dikkatlerini dünyanın en yoksul çiftçilerinin acil ihtiyaçlarına verirse bu başarılabilir. Tahıl verimini artırmanın yolu; en yoksul çiftçilerin bile iyileştirilmiş tohum çeşitlerine, kimyasal gübrelere, topraktaki besinleri takviye edecek organik maddelere ve mümkünse, yakındaki bir kuyudan su çeken pompa gibi küçük ölçekli sulama metotlarına erişimini sağlamaktan geçer. Verimli tohum, gübre ve küçük ölçekli sulamadan oluşan bu bileşimde sihir yoktur. 1960'lardan beri gıda üretimini tüm dünyada artmasının anahtarı budur. Malawi son üç sezondur bunu yaparak ikiye katlamış durumdadır. Diğer düşük gelirli ülkeler de bunu örnek alabilirler (Sachs, 2008: 76).

Referanslar

- ARNOLD, Tom, (2007), "Ethics and Hunger: A Non-Governmental Organization (NGO) Perspective", **Ethics, Hunger and Globalization: In Search of Appropriate Policies**, 149-164.
- ATTALİ, Jaques, (2005), "For a UN of NGOs", **As The World Turns**, Winter 2005, ss. 65-69.
- BÖLÜK, Gülden, A.Ali KOÇ, "Dünya ve Türkiye'de Biyoyakıtlar: Üretim, Politikalar, Maliyet ve Etkileri", **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 269, Yıl: 2008, Sayfa: 25-50.
- CHOSSUDOVSKY, Michel, (1999), **Yoksulluğun Küreselleşmesi**, Çev. Neşenur Domaniç, Çiviyazıları Yayınları, İstanbul.
- CHRISTENSEN, Cheryl, **World hunger: a structural approach**.
- DURNİNG, Alan, (1998), **Ne Kadarı Yeterli, Tüketim Toplumu ve Dünyanın Geleceği**, Tübitak – Tema Vakfı Yayınları, 2. Basım, Nuru Matbaacılık Ankara.
- DURUSOY, Serap, (2008), "Küreselleşme Sürecinde STK'lar", http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=8284, Erişim Tarihi: 08.08.2008.
- ERAKTAN, Gülcan, (2008), "Küresel Gıda Krizi ve Türkiye", **Asam Bakış**, No: 5, Haziran 2008.
- FİLİZFİDANOĞLU, Dilek, (2008), "Gıda Krizleri Öldürüyor", <http://www.turkcelil.com/modules/smartsection/item.php?itemid=1971>, Erişim Tarihi: 03.08.2008

- İNSEL, Ahmet, (2005), "Yoksulluk, Dışlanma ve STK'lar", **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, No: 6, s. 2-19.
- JORDAN, Carl F. (2002), "Genetic Engineering, the Farm Crisis, and World Hunger" **BioScience**, June 2002, Vol. 52 No. 6, ss. 523-529.
- KÜLEBİ, Ali, (2000), "Gıdada Kıtlık ve Türkiye", <http://www.turkcelil.com/modules/smartsection/item.php?itemid=2279>, Erişim Tarihi: 01.08.2008.
- LYNAS, Mark, "Food Crisis: How the rich starved the world", **New Statesman**, 21 Nisan 2008, ss.24-26.
- NTV-MSNBC, "Petrol Fiyatları Rekora Doymuyor", 7 Mayıs 2008, <http://www.ntvmsnbc.com/news/445227.asp>, Erişim Tarihi: 08.08.2008.
- NTV-MSNBC, "BM gıda krizi için özel kuvvet kuruyor", <http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=5&ArsivAnalID=45141>, Erişim Tarihi: 09.08.2008.
- OLSEN, Gorm Rye, Nils CARSTENSEN, Kristian Hoyen (2003), "Humanitarian Crises: What Determines the Level of Emergency Assistance. Media Coverage, Donor Interests and the Aid Business", **Disasters**, 27 (2): 109-126
- ÖZTRAK, Faik, (2004). <http://www.2001yayinlari.com/detay.asp?detay=44> Erişim Tarihi: 07.08.2008.
- SACHS, Jeffrey D., (2008), "Yoksul Çiftçiler İçin Yeni Bir Anlaşma", **Ekonomik Forum**, Haziran 2008, s.76-77.
- SAYGILI, Neriman, (2008), "Sessiz Tsunami: Finans ve Gıda Krizi", <http://www.turkcelil.com/modules/smartsection/item.php?itemid=2278>, Erişim Tarihi: 01.08.2008.
- SÖNMEZ, Mustafa (2006), Yoksulluk Edebiyatı ve Gerçekler, <http://www.bianet.org/2006/04/12/76694.htm>, Erişim Tarihi: 02.08.2008.
- SENAUER, Ben, (2002), **A Pro-Poor Growth Strategy To End Hunger**, Emer. J. Agr. Econ. 84(3) (August 2002): 826-831.
- SHEERAN, Josette, (2008), "Britain: World Food Crisis a 'Silent Tsunami'", **New York Times**, 23.04.2008, s. 9.
- UMEH, Davidson ve Florence EJIKE, (2004), "The Role of NGOs in HIV/AIDS Prevention in Nigeria", **Dialectical Anthropology** 28: 339-352.
- YATKIN, Ahmet, (2007), "Küresel Yoksulluğun Çözümünde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü ve Önemi", **IV Uluslar arası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi**, 19-21 Ekim 2007 Çanakkale, ss. 53-64.
- ....."The new face of hunger", **Economist**, 4.19.2008, Vol 387, Issue 8576, ss. 32-34.
- .....IMF: 'Gıda Krizi Dünyada Savaşlara Gebe', **Radikal**, 19.04.2008.
- ....."Scenes From the World Food Crisis", **Washington Times**, 28.04.2008.
- ..... "Türkiye BM'nin Gıda Krizi Listesinde", **CNN Türk**, 24.04.2008,
- ....., "Otomobiller ve Açlar", <http://alinteri.org>. Erişim Tarihi: 07.08.2008.
- ....., "Food crisis? What food crisis?", **FINWEEK**, 24 Nisan 2008.
- ....., "Gıda Fiyatları Moğolları Sokağa Döktü", **sansursuz.com**, Erişim tarihi: 08.08.2008.
- ....., "Gıda Krizi Neden Yaşandı", <http://www.pankobirlik.com.tr/index.php?p=news&area=1&newsid=30>, Erişim Tarihi: 10.08.2008.
- ....., "Toprağın sahipleri toprak sahiplerine karşı", <http://www.medyakronik.com/haber/732/>, Erişim Tarihi: 03.07.2008.

**ARTAN KÜRESEL YOKSULLUK VE ULUSLARARASI EKONOMİK KRİZLER ORTAMINDA
KÜRESEL GIDA GÜVENLİĞİ ÇERÇEVESİNDE ULUSLARARASI ÖRGÜTLER VE SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARININ KÜRESEL BARIŞA KATKILARI**

Yrd. Doç. Dr. Adem ÜZÜMCÜ

auzumcu@hotmail.com

Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Küreselleşme süreci 1980'lerden sonra hız kazanmış ve büyük etkiler oluşturmaya başlamıştır. Bu sürecin kazananları ve kaybedenleri olmuştur. Küreselleşme sürecinde kazananların gelişmiş ülkeler ve çok uluslu şirketler olduğu kaybedenlerin ise genellikle az gelişmiş ülkeler ve yoksullar olduğu kabul edilmektedir. Yoksullukla mücadele konusunda yapılan ulusal ve uluslar arası çabalar ve ulusal ve küresel STK girişimleri yeterli düzeyde değilken son yıllardaki küresel iklim değişikliği ortamında dünya tarımsal üretimi azalmış, tarımsal ürünler ve gıda fiyatları hızla artmıştır. Uluslararası ekonomik krizin etkilerinin küresel düzeyde hissedildiği bu ortamda yoksulların durumu daha da kötüleşmiştir. Küresel yoksulluğun artması küresel barışı tehdit eder hale gelmiş, küresel gıda savaşlarının ortaya çıkabileceği korkusu ve açlık sorunu çözüm arayışlarına yol açmıştır.

Bu süreçte uluslar arası tarım politikaları tartışmaya açılırken başta ABD ve AB olmak üzere gelişmiş ülkeler ile uluslararası örgütler ve STK'ların soruna çözüm bulmaları beklenmektedir. Küresel yoksulluğun azaltılması ve açlık sorununa acil çözümler üretilmesinde ulusal ve küresel STK'ların günümüzde sorumlulukları ve katkıları artmış, küresel barışa katkı sağlayan bu çabalarının önemi anlaşılmıştır. Ancak, küresel yoksullukta olduğu gibi küresel açlık ve gıda sorununda da bu çabalar henüz yeterli değildir ve kalıcı çözümler için küresel ısınma sorunu ve uluslararası tarım politikaları alanında gelişmiş ülkeler ve uluslararası örgütlerin daha yapıcı yaklaşımlarda bulunması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Küresel Yoksulluk, Küresel Gıda Savaşları, Sivil Toplum Kuruluşları, Küresel Barış

**INCREASING GLOBAL POVERTY AND INTERNATIONAL ECONOMIC CRISES:
CONTRIBUTIONS OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS AND NGO'S TO THE
GLOBAL PEACE IN THE FRAMEWORK OF GLOBAL FOOD SAFETY**

Abstract

The globalization process has accelerated since 1980's and has demonstrated great impacts. This process has winners and also losers. It has generally been accepted that developed countries and multinational corporations (MNCs) have been winners; on the other hand underdeveloped ones have been on losers' side. Although national and international solutions and nationally and global non-governmental organizations' (NGO's) efforts are unable to overcome the poverty, the agricultural production has been decreased, the price of agricultural products and foods has been increased under global warming. With the increase in international economic crises, global poverty has deepened. Increasing global poverty has been threatening global peace, fear on global food wars and problem of hunger has been required quick solutions.

In this process, while it has been discussed international agricultural policies; USA, EU, international organizations, and NGO's have been expected to solve problems on this debate. Producing urgent solutions against global poverty and problem of hunger, contributions and responsibility of national and global NGO's has been increased and these efforts have become significant. Because global poverty, problem of hunger and global solutions on food safety are not be able to solve significantly, it should be offered more sustainable solutions and made more acceptable approach by developed countries and international organizations on the problems of global warming and on the field of international agricultural policies

Keywords: Global Poverty, Global Food Wars, NGO's, Global Peace.

Giriş

Küreselleşme, dünya ölçeğinde ortaya çıkan bir kısım gelişmeleri açıklamada kullanılan, sosyal bilimler ve diğer birçok bilim alanında çalışma yapanların ilgilendikleri konu bağlamında tanımladıkları, bu noktada ideolojik yaklaşımlara göre tanımlanan bir kavramdır. Bununla birlikte sosyal bilimler alanı ve ekonomi eksenli bir tanımlama yaptığımızda, küreselleşme; fikirlerin, insanların, mal ve hizmetlerin, teknoloji ve sermayenin serbestçe hareket etmesi yoluyla toplumları ve ekonomileri bütünleştiren bir süreç olarak tanımlanabilir. Küreselleşme sürecinin insanların yaşam standartlarını ve refahını ne yönde etkilediği doğa olarak önemli bir sorundur. Dolayısıyla neo-liberal söylemlerin kabul gördüğü günümüzde Şenses (2004)'in dikkat çektiği gibi, "küreselleşme kalkınma için fırsat mı, yoksa engel mi?" olduğu sorusu karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda küreselleşmenin bütünleştirici ve geliştirici bir süreç olma özelliğinden az gelişmiş ülkelerin yararlanma imkânlarının oldukça sınırlı olduğunu, küreselleşme sürecinin bu ülkelerin yaşam standartları ve refahını genelde olumsuz etkilediğini düşünenlerin daha fazla olduğu söylenebilir. Küreselleşme olgusuna şüpheyile bakan ve bir bakıma küreselleşme

karşıtları olarak adlandırılabilir kişilere göre küreselleşme, genellikle zenginin daha zengin yoksulun ise daha yoksul olmasına yol açtığı düşünülen bir süreçtir ve küreselleşme karşıtlarına göre devletler veya uluslararası kuruluşların bu süreçte ortaya çıkabilen olumsuz etkileri azaltıcı bilinçli çabaları olmaması durumunda küresel yoksulluğun artması ve ülkeler arası kişi başına gelir farklarının azalması yerine artması kaçınılmaz olacaktır.

Küresel barışın küresel çapta sürdürülebilir kalkınmaya bağlılığının açık biçimde görüldüğü günümüzde, küresel barışın sağlanması için küresel gıda güvenliğinin sağlanması noktasında, uluslararası kuruluşlar (ekonomik, siyasi, askeri) yanında uluslararası sivil toplum kuruluşlarına (STK) ve doğal olarak ulusal STK'na da bugün geçmişten daha büyük sorumluluk düşmektedir. İşte bu noktada, bu çalışmanın amacı da, günümüzde sıklığı artan uluslararası ekonomik krizler ortamında küreselleşme tehditleri arasında sayabileceğimiz küresel gıda güvenliğinin sağlanmasının küresel barış açısından önemine değinmek ve bu konuda uluslararası kuruluşlar, ulusal ve uluslararası STK'ların rolleri ve önemine dikkat çekmektir. Çalışma planında, öncelikle küreselleşme ve küresel yoksulluk kavramları ilişkisine değinilecek, ardından küresel yoksulluğun nedenleri, boyutları ve küresel yoksullukla mücadele çabaları üzerinde durulacak, küreselleşmenin olumsuz etkilerini artıran ve yoksulluğun derinleşmesine yol açan uluslararası ekonomik krizlere göre günümüzde daha öncelikli bir tehdit haline gelen küresel ısınmanın ortaya çıkardığı sürdürülebilir kalkınma arayışları bağlamında gıda ve tarım ürünleri arzı ve gıda güvenliğinin önemine değinilecek ve son olarak küresel gıda ve tarım politikalarındaki gelişmeler ve yönelimlerin uluslararası kuruluşlar ve STK'lara (ulusal ve uluslararası) yüklediği sorumluluk ve bu kuruluşların küresel barışa olası katkıları değerlendirilmeye çalışılacaktır.

I. Küreselleşme ve Küresel Yoksulluk İlişkisi

Küreselleşme sürecinde hemen her alanda değişim gözlenmeye başlamış ve bu süreçte çevresel, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda dünya çapında benzeşmeler ortaya çıkmaya başlamış, zaman ve mekân kavramları anlamını kaybetmiştir (Bozkurt, 2000: 17-20). Küreselleşme dar anlamda ulusal ekonomilerin dünya piyasalarına eklenme süreci olarak görülse bile, bu süreçte ortaya çıkan gelişmeler sınır tanımayan biçimde hızla yayılmaya başlamış, tüm bu gelişmeler küreselleşmenin birçok kazanımı olduğuna dair söylemlerin daha sık telaffuz edilmesine yol açmıştır.

Bununla birlikte, küreselleşme sürecinin getirdiği kazanımlardan yararlanmada gelişmiş ülkelerle aynı olanaklara sahip olmayan azgelişmiş ülkeler, küreselleşmenin fırsatları olarak görülen olumlu gelişmeler yerine küreselleşmenin olumsuz yönleri ile karşı karşıya kalmaya başlamışlardır. Dolayısıyla, küreselleşme her ülkenin, her sektörün ve herkesin gelirlerinde eşit, dengeli ve aynı oranda bir artış yaratmamış, tersine küresel düzeyde gelir dengesizlikleri ve yoksulluğun artmasına yol açmıştır (Batmaz ve Özcan, 2007: 43). Ancak, küreselleşme yanlısı örgütlerce küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı olumsuzlukların başında gelen yoksulluk sorununun paradoksal biçimde küreselleşme süreci ile aşılabileceği iddia edilmiştir. Bu bağlamda yoksulluğun artmasına yol açan zengin kesimlerin yoksulluğu tanımlamaları ve çözümlenmeleri önerilirken yoksul kitleler devre dışı bırakılmış, böyle bir tercih küresel çapta yoksulluk sorununun anlaşılması ve çözümünde güçlükleri beraberinde getirmiştir. Bu tür neoliberal yaklaşımlar yoksulluk sorununu çözmemiş, tam tersine küreselleşme sürecinin beraberinde getirdiği ciddi sıkıntılar, azgelişmiş ülkelerin yoksulluğunu azaltmamış, hatta mevcut yoksulluğu derinleştirmiştir. Nitekim bu noktayı vurgulayan çalışmaların birçoğunda küreselleşme sürecinin yoksulluğu azaltmadığı, aksine artırdığı, zengin ve yoksul ülkeler arasında neoklasik büyüme analizlerinde öngörülen biçimde kişi başına gelir açısından bir yakınlaşmanın (convergence) ortaya çıkmadığı, küreselleşme sürecinde azgelişmiş ve gelişmiş ülkelerin yaşam standartları arasındaki uçurumun giderek daha da arttığı¹, hatta ülkelerin kendi içlerindeki gelir dağılımında da eşitsizliğin arttığı belirtilmiştir (Rodrik, 1998: 4)

Günümüzde bu nedenle, küreselleşmenin en çok eleştirilen toplumsal sonuçlarının başında dünya ölçeğinde ve ülkelerin içinde yarattığı toplumsal adaletsizlik ve eşitsizliğin oluşturduğu yoksulluk gelmektedir. Aslında bu eşitsizlikler insanlığın tarihsel/toplumsal gelişiminin sonucu ortaya çıkan bir olgudur ve bu bakımdan eşitsizlik, kapitalist üretim biçiminin doğasında var olan bir özellik ve sadece küreselleşme ile ortaya çıkan yeni bir olgu değildir. Ancak küreselleşme sürecinin oluşturduğu serbest rekabetin 'vahşi kapitalist' uygulamaları mevcut eşitsizliklerin artmasına, rekabet gücü olmayanlarla olanlar arasındaki mesafenin açılmasına yol açmaktadır. Zengini daha zengin, yoksulu daha da yoksul yapmaktan başka bir işe yaramadığı şeklinde eleştirilere maruz kalan küreselleşme süreci mevcut yapısı ve işleyişi ile de bu kanaati güçlendirmektedir (Ulagay, 2000: 85).

Krizler, işsizlik, yoksulluk, çaresizlik ve eşitsizlik küreselleşmenin olumsuz göstergelerini oluşturmuş, küresel düzenin adaletsiz işleyişi küreselleşme sürecinden kazananlar ile kaybedenler farkını azaltmamıştır (Aktel, Kerman ve Altan, 2007: 13). Bu bağlamda, Washington Uzlaşması ile koşulları belirlenen ekonomik değişim sağlandığında küreselleşme sürecinde zenginleşmenin ortaya çıkacağı biçimindeki küreselleşme söylemi ve uygulamalarının tam aksi istikametteki sonuçları bu tür eleştirileri haklı çıkarmış, küreselleşme söylemleri ve

¹ Gelişmekte olan ülkelerde ortalama büyüme oranları gelişmiş ülkelere göre daha yüksek olmasına karşın yakınlaşmanın olmadığı, ülkeler arasında gelir eşitsizliğinin son 40 yılda arttığı belirlenmiştir. Özellikle üst orta gelir grubundaki ülkelerin gelişmiş ülkelere göre daha yüksek büyüme performansı göstermesine karşın düşük gelir grubundaki azgelişmiş ülkelerin istikrarsız ve düşük oranlı büyümeleri sonucu dünya toplam gelir dağılımında eşitsizlik artmış, Milonoviç (2002)'e göre özellikle 1988'den sonra denge iyice bozulmuştur. Gelir dağılımını gösteren Gini katsayısı dünya geneli için 1988'de 0,63 iken 1993'de 0,66'a yükselmiş ve adaletsizlik artmıştır. Benzer biçimde dünya nüfusunun en alttaki %20'lik grubunun dünya toplam gelirinden aldığı pay da son 30 yılda %2,3 düzeyinden %1,4'e düşmüştür.

uygulamaları yanında küreselleşme sürecinin kendisi eleştirilerden payını almıştır. Bu noktada, küreselleşme söylemine göre yapılması gereken (dayatılan) bazı uygulamalar bu eleştirilerin haklılığını doğrulamıştır. Örneğin, dış ticaret ve bütçe açıklarının büyüdüğü az gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan bir krizden çıkış konusunda IMF gibi uluslararası kuruluşların yapısal uyum kredileri gibi kredilerinin şartlılık ilkesine bağlı olması ve bu çerçevede kredinin serbest bırakılması için transfer harcamaları ve sübvansiyonlar gibi uygulamalardan vazgeçilmesi gerektiği söylemleri içine uygulamada sosyal yardımların azaltılması gibi acı reçeteleri de eklemeleri, yoksulluğun azaltılması yönündeki çabalara sekte vuran önemli sorunlardan biri olmuştur.

Nitekim küreselleşme süreciyle birlikte Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin yapısal uyum programlarının yoksulluğu artırdığı ileri sürülmektedir. IMF'nin dayattığı yapısal uyum programlarının son 20 yıllık uygulaması sonucu bazı ülkelerde ortaya çıkan yoksullukla bağlantılı etkiler arasında; büyük ölçekli işten çıkartmalar, kamu sektöründe kitlesel işsizlik, arızı, esnek ve düşük ücretli yeni işlerde artış, sendikal faaliyetlerinin zayıflaması, istihdam standartlarının aşınması, bedava ve erişilebilir kamu hizmetlerinin azalması, devletin sosyal rolünün zayıflatılması, sosyal program bütçelerinin kesilmesi, kamu hizmet sektörlerinin özelleştirilmesi, tarımın çökertilmesinden kaynaklanan temel besin maddelerinde kıtlık, çevrenin ve doğanın bozulması, temel mal ve hizmetlerin fiyatlarının artması, bazı bölgelerde okuma-yazma oranının görece azalması, nüfusun önemli bir kısmında özellikle de kadın ve çocuk nüfusunda sağlığın bozulması ve kolera, verem gibi hastalıkların yeniden görülmeye başlaması sayılmaktadır (Soyak, 2004:38-39).

Stiglitz (2002)'de IMF'nin az gelişmiş ülkelere uyguladığı yapısal uyum programlarının yoksullukla ilişkili dramatik sonuçlarına dikkat çekmekte, bu programlarla dayatılan ticari serbestleşmenin yüksek faiz oranı ile birleştiğinde, işten çıkartmalar ve işsizliği artıracağını, finansal piyasalar serbestleştirilirken yeterli yasal düzenleme olmadığında ekonomik istikrarsızlığın ortaya çıkacağını, bu programların faizleri düşürmek yerine yükselterek, yoksul çiftçilerin girdi alımını zorlaştırdığını belirtmektedir. Bu örnekler, küreselleşme süreci ile küresel yoksulluk arasında negatif bir ilişki bulunduğunu, küreselleşme sürecinin yoksulluğu artırdığını açıkça göstermektedir. Hoccoğlu (2003: 292-293)'nin de belirttiği gibi, küreselleşmenin olumsuzluklarla dolu tarihsel sürecinde dünya bir küresel köye (global village) değil, "küresel yağma" (global pillage) yapılan bir yere dönüşmektedir.

Şüphesiz 1929'da yaşanan dünyanın ilk küreselleşme krizi sonrası devletin ekonomik müdahaleleri yoluyla ekonomik istikrarın sağlanması yanında o dönemde ağırlığı artan yoksulluk karşısında 'sosyal devlet' ilkesinin benimsendiği ve 1990'lu yıllara kadar sosyal devlet anlayışının yoksulluğun azaltılması konusunda çok önemli ilerleme sağlandığı bilinmektedir. Ancak 1990'lı yıllarla başlayan küreselleşme sürecinde yoksullukla mücadele konusunda gerileme yaşanmış, küreselleşmenin olumsuz etkilerinin oluşturduğu küresel çapta makro ekonomik istikrarsızlıkların az gelişmiş ülkelere yansımalarıyla oluşan istikrarsızlıkların ortadan kaldırılması noktasında deyim yerindeyse ilk kurban edilen sosyal devlet ilkesi olmuştur. Bu bağlamda 1990'lı yıllarda neoliberal politikalar çerçevesinde ekonomide devletin payı azalırken devletin yoksullukla mücadele konusundaki görevini STK'lar üstlenmeye başlamıştır.

Özetle, küresel bağlamda yoksulluk olgusu, çoğu kez kaynakların kıtlığından değil, daha çok paylaşım sorunu ve işsizliğe bağlı olarak ortaya çıkmakta, bu çerçevede küreselleşmenin bir numaralı savunucuları çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ) kar maksimizasyonunu sağlamak için emek maliyetlerinin dünya ölçeğinde minimize edilmesine dayanan politikaları da bu gelişmelere yön vermektedir (Chossudovsky, 1999: 29-31). Bununla birlikte, bir kısım ÇUŞ ile uluslararası kuruluşların ulusal ve uluslararası çapta bağımsız veya bazı STK'lar ile birlikte yaptıkları faaliyetleri ile küresel çapta yoksulluğun azaltılması için uğraş verdikleri de görülmektedir (Lodge and Wilson: 2006: 18-21). İyi niyetli bu çabalar, küresel yoksulluğun azaltılmasında yeterli olmasa bile proje düzeyinde olumlu sonuçlar doğurabilmektedir. Fakat bu çabaların küresel çapta yoksulluğun ortadan kaldırılmasında yeterli olmadığı bilinmekte, küreselleşmenin önemli bir aktörü olan ÇUŞ'ların küreselleşmenin olumsuz etkilerinden yoksulluğa yol açtığı eleştirileri haklı olarak dile getirilmektedir (Dikkaya ve Özyakışır, 2007). Nitekim ÇUŞ'ların, çoğu kez küresel yoksulluk gibi devasa bir sorun karşısında marjinal düzeylerde kalan bu tür faaliyetlerin dünya ve insanlığa karşı sorumluluk duygularıyla değil çevreci örgüt ve yerel hükümetlere şirin görünme isteğiyle yapılan bir tür reklam faaliyeti olduğu da düşünülebilmektedir.

II. Küresel Yoksulluk: Nedenleri, Boyutları ve Küresel Yoksullukla Mücadele

a) Küresel Yoksulluk ve Nedenleri

İnsanların temel ihtiyaçlarını karşılamaktan mahrum olma durumunu ifade eden yoksulluğu ortaya çıkaran nedenler oldukça karmaşık ve çeşitlidir. Bu nedenlerin oldukça karmaşık ve çeşitli olmasının nedeni yoksulluğun zamana ve mekâna göre değişime göstermesidir (Şenses, 2006: 146). Yoksulluk ülkeden ülkeye ve farklı zamanlarda birçok farklı nedene bağlı olarak ortaya çıkmakta, bu nedenle farklı yoksulluk tanımları yapılmaktadır. Yoksulluk, genel olarak tüm ülkelerde var olan önemli bir sorun olmakla beraber, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha ciddi boyutlardadır. Yoksulluk kavramı ele alınırken farklı bakış açılarına göre birçok değerlendirme yapılmakla birlikte, yoksulluğun genellikle iki farklı biçimde tanımlandığı görülmekte, bu çerçevede *mutlak* ve *görelî* yoksulluk kavramları ön plana çıkmaktadır. Bu kavramlardan *mutlak yoksulluk* kavramı, bir insanın asgari düzeyde yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan kalori ve diğer besin bileşenlerini sağlayacak beslenmeyi gerçekleştirmesi bağlamında tanımlanmakta, mevcut tüm gelirleri bu temel ihtiyaçları karşılamakta yetersiz olanlar, mutlak yoksulluk sınırına girmektedir. *Görelî yoksulluk* kavramı ise insanın toplumsal

bir varlık olduğu gerçeğinden hareketle kendisini toplumsal olarak yeniden üretebilmesi için gerekli asgari tüketim ve yaşam düzeyinin belirlenmesini esas almaktadır (Erken, 2003: 308). Bu iki tanımın ortak noktası, yoksulluğun maddi yetersizlik sebebiyle temel ihtiyaçların karşılanamaması ve asgari geçim düzeyi altında tüketimde bulunulmasıdır. Öte yandan yoksulluğun bu iki tanıma göre ölçülmesi, ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılık göstermekte, mutlak yoksulluk hesaplamaları az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde², gelişmiş ülkelerde ise görece yoksulluğun ölçümü önem kazanmaktadır (İnsel, 2001; 70).

Yoksulluğun nedenleri konusunda çok farklı noktalara değinilse bile genel olarak üretim yetersizliği ve mevcut üretimin tüketimi, paylaşılması bağlamında adil bir dağılımın sağlanamamasının etkili olduğu söylenebilir. Yoksulluğun nedenleri arasında adaletsiz vergi sistemi, yüksek faizlere dayanan zenginleri daha zengin yapan reel üretimden uzaklaşan rant ekonomisi, doğal afetler, özürü sayısının fazlalığı, bireysel yetenek farkları, miras gelirleri, devlet teşvikleri, enflasyon, piyasada tekelleşme eğilimleri ve işsizlik gibi bir çok faktör sayılabilir. Ancak gelir dağılımındaki bozukluğu giderici bilinçli politikaların olmaması ve küresel anlamda yoksulluğun artmasının nedenleri arasında en başta hızlı nüfus artışı gelmektedir (Şenses, 2006: 153). Nüfus arttıkça kaynaklara olan talep artışı nedeniyle başta toprak olmak üzere doğal kaynaklardan faydalanabilme şansı azalmaktadır. Bu durum ilkel tarım ürünleri ve hammadde üreticisi az gelişmiş ülkelerde yoksulluğun daha da artmasında etkili olmaktadır.

Yoksulluğun oluşması ve artmasına yol açan nedenlerden bir diğeri, insanların yaşamlarını sürdürmeleri, daha kaliteli yaşam devam ettirmeleri için gerekli olan varlıkların eksikliğidir. Gelir getiren bir iş, sağlık, kredi imkânları sağlayan finansal kurumlar ve sosyal ilişkiler gibi sosyal ve insani varlıklar olarak adlandırılacak varlıkların eksikliği, küreselleşmenin etkisiyle meydana gelen eşitsiz güç dengeleri altında az gelişmiş ülkelerde insanların kendilerini yeniden üretebilmelerini engellemekte, gelişmiş ülkelerde ise bu varlıklar daha eşit ve adil biçimde dağıtıldıkları için bu tür olumsuzluklar fazlaca hissedilmemektedir. Yoksulluğun bir başka nedeni insanların şiddet ve hukuksuzluk karşısında kamu otoriteleri karşısında sessiz kalmalarıdır. Korkunun beslediği böyle ortamlarda insanlar fırsatları değerlendirme noktasında çekingen davranabilmekte, ekonomik fırsatlardan yararlanamamakta, bürokrasinin keyfi zorlamalarına karşı kendilerini güçsüz hissetmektedirler. Bu çerçevede, hesap verilebilirlik ve şeffaflık gibi özellikleri benimseyen ve uygulamalarında riayet eden gelişmiş ülkelerde bu tür sorunlar ortaya çıkmamakta, buna karşılık az gelişmiş ülkelerde en temel ihtiyaçların bile karşılanmasında görülen keyfilikler, mevcut yoksulluğun artmasına yol açmaktadır. Yoksulluğun az gelişmiş ülkelerde derinleşmesine yol açan bir başka etken de 'savunmasızlık' olarak adlandırılacak olumsuzluklardır. Bu kavramla, az gelişmiş ülkelerde fiziki yaşam ve çalışma alanlarında görülen eksiklikler anlatılmaktadır. Örneğin, az gelişmiş ülkelerde, doğa olaylarının etkisine açık alanlarda yaşamak zorunda kalmak, özelliği itibarıyla insan yaşamını zorlaştıran tehlikeli işlerde çalışmak (Tuzla Tersaneleri, Madenler ve Sosyal Güvenlikten yoksun olunan diğer işler gibi), sıtma ve verem gibi salgın öldürücü hastalıkların yaygın olduğu ortamlarda yaşamak, kadınların çalışma hayatında şiddete açık olmaları bu savunmasızlık kavramını anlatmak için kullanılmakta ve bu bağlamda yoksulluk yaşam sürdürülmesi güç bu ortamlarda daha da artmaktadır (Gülener ve Kömürçüoğlu, 2007: 22-23). Yoksulluğun bir başka yansıması, az gelişmiş ülkelerde görülen ve yoksulluğun ötesinde insanları ölüme götüren açlık sorunudur. Şüphesiz insanoğlunun tarih boyunca en büyük endişelerinden birini açlık sorunu oluşturmuştur; yoksulluk, sefalet ve ölümlerle birlikte açlık dünyanın karşılaştığı en önemli sorunlar arasında yer almıştır. Bunun gayet anlaşılabilir nedenleri bulunmaktadır. İnsan, hayata tutunabilmek ve varlığını devam ettirebilmek için karnını doyurmak zorundadır. Dahası, sadece ölmeyecek kadar karın doyurmak yetmemektedir. İnsanın hayatını anlamlı kılabilecek ekonomik, siyasi, kültürel ve sanatsal faaliyetlere katılabilmesi, üretebilmesi ve değer yaratabilmesi sağlıklı olmasına, sağlıklı olması da iyi beslenebilmesine bağlıdır³ (Acar, 2008).

b) Küresel Yoksulluğun Boyutları ve Sonuçları

Küresel yoksulluğun ölçülmesi ve sayısal verilerle ortaya konulması küresel kapitalizmin az gelişmiş ülkeler açısından hem ne gibi sonuçlar yarattığını ve hem de yoksulluğun boyutunu ortaya koymasından önem taşımaktadır. Az gelişmiş ülkeler bağlamında yapılan analizlerde küreselleşme söyleminin, yoksulluğun ve sosyal kutuplaşmanın artmasına yol açtığı belirlenmiştir. Yoksulluğun ciddi boyutlara ulaştığı bazı rakamlarda kendini açıkça göstermektedir. Örneğin, dünya nüfusunun %14'nün (826 milyon) yeterli ve iyi beslenemediği, %16'sının (968 milyon) temiz içme suyuna erişemediği, %40'nın (iki milyar dört yüz milyon) sağlıklı yaşam koşullarından yoksun olduğu ve 854 milyon yetişkin insanın okuma-yazma bilmediği belirlenmiştir (Pogge, 2006; 156). Yine, küreselleşme sürecinde dünyanın en zengin %20 nüfusu dünya gelirinin %86'nı alırken en yoksul %20'nin aldığı pay %1 düzeyine inmiştir. Dünyada günde bir dolar ve altında bir gelirle yaşayan ve *mutlak yoksul* sayılan insan sayısı, 1987'de 1.2 milyar kişi iken, 2000'li yıllarda 1.5 milyar kişiye yükselmiştir (Özpinar ve Şimşek, 2003: 2). Benzer şekilde günde 26 bini aşkın çocuk beslenme yetersizliğinden ya da açlıktan ölmekte, 120 milyon insan geçimini sağlamak amacıyla başka ülkelerde iş aramak zorunda kalmaktadır (Soyak, 2004: 39) Sadece

² Ülkemizde mutlak yoksul olarak tasnif edilen nüfus sayısı olarak nispeten az olsa bile gelir dağılımı son derece bozuktur. Bu nedenle görece yoksulluk çözülmesi gereken önemli bir sorundur. Nitekim Dünya Bankası (2005)'nin *Türkiye'de Yoksulluk Politikası* ile ilgili tavsiyelerinin yer aldığı rapora göre, Türkiye, üst orta eşitsizliğin olduğu ülkeler arasındadır, aşırı yoksul oranının oldukça düşük olduğu, AB ile karşılaştırıldığında yoksulluk oranının yüksek olduğu, bölgesel farklılıkların ülkedeki eşitsizliklerin önemli bir nedeni olduğu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yoksulluk oranının uç düzeylere ulaştığı, bu yüksek oranlı ve süreklilik gösteren eşitsizliğin büyümenin faydalarından yararlanmayı sınırlandırdığı tespitleri yapılmıştır.

³ Bkz; <http://www.dusuncegundem.com/sayi-43/dosya-dunyada-ve-turkiyede-acilik-sorunu.html> (Erişim: 17.07.2008)

az gelişmiş ülkelerde değil gelişmiş ülkelerde de gelir, yaşam standartları ve sağlık alanlarındaki eşitsizlik gittikçe artmakta, yoksulluk tam anlamıyla küresel hale gelmektedir. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) 1998 Ticaret ve Kalkınma Raporu verilerine göre dünya ölçeğinde gelir eşitsizliğini gösteren Gini katsayısı 1965'te 0.66, 1980'de 0.68, 1990'da da 0.74'e yükselmiştir. Bu verilere göre küreselleşme süreci ile uluslararası gelir eşitsizliğinin derinleşmesi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır (Yeldan, 2004; 17).

Yoksulluk ve gelir dağılımı bozukluğunun artması, günümüzde hem ulusal ve bölgesel düzeyde, hem de küresel düzeyde bir sorundur. Ülkeler arası gelir farklılıkları yanında ülke içinde de gelir uçurumunun oluşması, insanların en temel ihtiyaçlarından bile yoksun olması, uluslararası kuruluşlar ile ulusal hükümetlerin dikkatlerini bu konuya çekmiştir. Yoksulluğun algılanmasında farklılıkların görüldüğü ve yoksullukta anlam değişmesinin görüldüğü günümüzde, yoksulluk yaygın olarak mücadele edilmesi gereken bir sorun olarak görülmeye başlanmıştır. Bununla birlikte, son dönem neo-liberal yaklaşımlarda yoksulluğa bireysel bir olgu olarak bakılması söz konusudur. Neo-liberal yaklaşımlarda yoksulluk üç farklı kategoride ele alınmaktadır. İlk kategoride, biraz çaba gösterebilir piyasa koşullarında yerlerini alabilecek durumda olan kişilerin temel eğitim politikaları, mülkiyet haklarının tesisi ve küçük işletmelere yönelik krediler gibi yollarla yoksulluktan kurtulma şansları vardır. İkinci kategoride, gıda yardımı ve temel altyapı hizmetleri gibi sınırlı hedefli sosyal politikalar ile yoksullukları azaltılabilecek olan kesimler bulunmakta, son kategoride ilk iki kesim dışında kalan ve palyatif tedbirlerle yoksulluk sorununu aşamayacaklar yer almaktadır (Lautier, 1998: 117-118).

Neo-liberal yaklaşımları benimseyen uluslararası kuruluşlar (Dünya Bankası-WB, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı-UNDP ve IMF) hem yoksulluğu tanımlamada hem de yoksulluğa karşı mücadelede ortak tavır almaya çalışmaktadırlar. Yoksulluk gibi doğası itibarıyla çok boyutlu bir olguyu tanımlarken Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kurumların yoksullukla ilgili çalışmalarında mevcut eğilim, insanın yaşamını idame ettirmesi için gerekli minimum gelir düzeyinin ölçülmesi biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, Dünya Bankası tarafından kişi başına günlük 1 dolar gelirin *uluslararası yoksulluk sınırı* olarak kabul edildiği *gelir yoksulluğu* kavramı yanı sıra, UNDP'nin geliştirdiği *beşeri-insani kalkınma kavramı* ile *insani yoksulluk kavramı* öne çıkarılmaktadır.

Nitekim UNDP, 1990'da ülkeler arasındaki sosyo-ekonomik kalkınma düzeylerini karşılaştırmak amacıyla İnsani (Beşeri) Kalkınma İndeksi (Human Development Index-HDI) adı verilen bir endeks geliştirmiştir. Bu endeks, UNDP'nin 1990'dan bu yana hazırladığı İnsani Kalkınma Raporları için geliştirilmiştir ve o tarihten beri bu raporlar düzenli biçimde her yıl yayınlanmaktadır. Bu raporlarda her bir ülke için (0-1 arasında yer alan) HDI değerleri sıralanarak, insani kalkınma performansları ölçülmektedir (Uzun, 2003; 157). HDI üç göstergeye dayanmaktadır. Bunlar; doğumda yaşam beklentisi olarak ölçülen ömür, yetişkin okur-yazarlık oranı ve ortalama eğitim süresi ile ölçülen eğitime ulaşma düzeyi ve kişi başına GSYİH ile ölçülen yaşam standartlarıdır. UNDP (2003, 2006) çalışmalarında da görüldüğü gibi, HDI endeksinde yer alan bu göstergeler, UNDP tarafından 1997'de geliştirilmiş bir diğer endeks İnsani Yoksulluk Endeksi (Human Poverty Index- HPI) ile desteklenmektedir. Nitekim bu yıllardaki beşeri kalkınma raporlarının ana teması küresel çapta yoksulluğun azaltılması ve küresel yoksullukla mücadele için bazı hedeflerin belirlenmesidir. HPI, insani kalkınmayı sağlamak amacıyla, bir ülkedeki insanların bir takım temel haklardan (temel ihtiyaçlardan) yoksun olup olmadığını ortaya koyan ve bölgesel gelir farklılıklarını yansıttığı için görece iyi bir insani kalkınma endeksi olarak kabul edilen bir endekstir. İnsani yoksulluğun önemli bir göstergesi olan gelir yoksulluğu, yaşamın idame ettirilmesi için asgari düzeyde gerekli gelir düzeyi ile ölçülmektedir. Gelir yoksulluğu hesaplamalarında genellikle bir ülkede belirli miktarda yiyecek satın almak için gerekli gelir, "yoksulluk sınırı" olarak tanımlanmakta, insani yoksulluk ise bir kısım bireylerin insanca yaşam imkânlarına sahip olmaması anlamına gelmektedir. UNDP, 1997'den beri gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde insani yoksulluğu; 40 yaşın altında ömre sahip olan insanların oranı, okuma-yazma bilmeyen insan yüzdesi, 5 yaş altında çocuklarda yetersiz beslenme dolayısıyla kilo yetersizliği, sağlıklı içme suyu ve temel sağlık olanaklarından mahrum insanların oranı, 60 yaşın altında ömre sahip olan insanların oranı, fonksiyonel olarak okuma yazma bilmeyen insan yüzdesi, uzun dönemli işsizlik oranı (12 ay ve daha fazla) ve gelir yoksulluğu sınırının altında yasayan insan yüzdesi değişkenlerini kullanarak hesaplanmaktadır.

Görüldüğü gibi, bazı kişilerin insanca yaşamın gereklerine sahip olamadığı gerçeğinden yola çıkan insani yoksulluğun ölçülmesinde, UNDP tarafından yaşam süresinin uzunluğu, eğitim imkânlarından yararlanabilme, iktisadi ve sosyal imkânlardan yoksun olma gibi kriterlere önem verilmektedir. Dolayısıyla, UNDP çalışmalarında yoksulluk olgusu tanımlanırken insani gelişme perspektifinden hareket edilmekte ve bu gelişme için zorunlu olan fırsatlardan (hayat boyu sağlık, yaratıcı bir hayat, ortalama bir hayat standardı, özgürlük, kendine güven, saygınlık) mahrum olmak yoksulluk olarak açıklanmaktadır. Yoksulluk olgusunun salt parasal bir bakış açısı, AB ve Dünya Bankası tarafından da benimsenmekte ve yoksulluk olgusunun salt parasal bir içerikle sınırlandırılmasının yanlış olduğu düşüncesini esas almaktadır (Çoşkun ve Tireli, 2007: 183-193).

c) Küresel Yoksullukla Mücadele

Küresel düzeyde yoksullukla mücadele konusunda öncelikle uluslararası kuruluşların çabaları üzerinde durulduğunda, küresel düzeyde yoksullukla mücadelede en etkin politika üreten uluslararası kurumların Dünya Bankası ve UNDP olduğu söylenebilir. Bu kuruluşlardan Dünya Bankası, özellikle yapısal denge ve yoksulluk konusuna ağırlık vermektedir. Dünya Bankası, 1970'li yıllarda kırsal yoksullukla mücadelede önerilen sanayileşme politikaları 1980'lerde önemini yitirmeye başlayınca, ortaya çıkan yeni koşullardan kaynaklanan yoksulluk

karşısında buna uygun çözüm arayışlarına girmiş ve 1990'da artan yoksulluk sorununu "Dünya Kalkınma Raporu" ile incelemiştir. Raporunda, ekonomik büyüme, beşeri sermaye yatırımları, katılım, çevre ve yoksullukla mücadelede gerekli parasal desteğin banka kaynaklarından karşılanması konuları ele alınmış, 1990'dan sonra her on yılda dünya ekonomik raporunun konusunun "yoksulluk" olmasına karar verilmiştir. Bu çerçevede 2000 yılı raporunda daha geniş kapsamlı bir yoksulluk tanımı yapılarak, yoksulluk sadece gelir açısından değil, eğitim, sağlık ve kültürel yoksunluk açısından genişletilmiştir. Yoksulluğu azaltacak ekonomik büyüme politikalarının önemine dikkat çekilmiş, gelirin yeniden dağıtılmasında etkin kamu ve özel sektör politikaları uygulanması önerilmiştir. Piyasa ekonomisi için güçlü kurumsal temellerin yaratılması ve yoksul kitlelere hizmet üretecek sosyal kurumların kamu, özel ve gönüllü kuruluşlarca desteklenmesi gibi hedefler de bu çalışmada yer almıştır (Altay, 2005: 166).

Dünya Bankası (2000)'nin çalışmasında, küreselleşme çağında yoksullukla ilgili olarak uluslararası ticaret ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları alanında görülen gelişmelerin gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun azaltılmasına katkı sağladığı, dışa açık olmayan ekonomilerde kötü yönetim ve dünya ekonomisi ile entegre olamamanın yoksulluğu daha yaygın hale getirdiği ileri sürülmüştür. Bu iki olumsuz etkenin ortaya çıkmasında bu ülkelerin iç koşullarının (doğal kaynak yetersizliği, iç savaşlar, makro ekonomik istikrarsızlıklar v.b.) ve zengin ülkeler ve bir kısım uluslararası kuruluşların empoze ettiği şartların etkili olduğu belirtilmekte ve yoksulluğun azaltılması için sürdürülebilir büyüme gerekli görülürken makro ekonomik istikrar, daha liberal dış ticaret rejimi ve özel sektörün güçlendirilmesi önerilmektedir. Dünya Bankasına göre iyi yönetim ve düzgün işleyen kuruluşlar yoksullukla mücadelede hayati bir öneme sahiptir. Hükümetler ve kuruluşların amacı, piyasa işleyişini daha etkin hale getirmek ve böylece rekabet ve girişimciliği özendirilmesidir. Bu çalışmaya göre, zayıf kuruluşlar, yönetişimin kötü kurgulanması ve yetersiz politikalar gittikçe büyüyen toplumsal maliyetlere ve yoksulluğa yol açmaktadır.

Küresel yoksulluk konusuna, UNDP başta Birleşmiş Milletlere (BM) bağlı örgütler de eğilmektedir. Nitekim BM öncülüğünde 1990'lı yıllarda küresel çaptaki sosyal, ekonomik ve çevresel sorunlarla ilgili toplantılarda tartışılan noktaların ötesine geçmek ve kalıcı çözümler için 6 Eylül 2000'de 'Milenyum Zirvesi' düzenlemiştir. Bu zirvede 191 ülke tarafından imzalanan 'binyıl bildirgesi' kararları alınmış, zirve sonrası UNDP öncülüğünde, Dünya Bankası, IMF ve diğer BM kuruluşlarının birlikte yoksulluğun azaltılması konusunda çalışmalar yapması, sayılarla gösterilebilen ve ölçülebilir kriterlere bağlı belli bir dizi hedef ve bu hedeflere ulaşmak için önerileri kapsayan bir belge hazırlanması kararlaştırılmıştır. Bu konudaki çalışmalar sonucu, 2015 yılına kadar ulaşılması hedeflenen 'Milenyum Kalkınma Amaçları' (Millenium Development Goals-MDG) sekiz başlık altında belirlenmiştir (Büyükbaş ve Ören, 2005: 105-106). Birinci ve öncelikli amaç "yoksulluk ve açlığın azaltılması" olmuş, bu bağlamda mutlak yoksulluk ve açlık sınırının altında yaşayan insan sayısının yarıya indirilmesi benimsenmiştir. Diğer amaçlar; temel eğitimin evrensel düzeyde sağlanması, cinsiyet ayrımı yapılmasının önlenmesi, çocuk ölümlerinin üçte iki oranında azaltılması, hamilelik ve doğum döneminde anne ölümlerinin dördte üç oranında azaltılması, HIV/AIDS vb. gibi bulaşıcı hastalıklarla mücadele, sürdürülebilir bir çevrenin sağlanması ile kalkınma için küresel ticaret ve yatırımlara az gelişmiş ülkelerin katılımının teşvik edilmesi ve yardımlar yanında az gelişmiş ülkelerin borç yükünün azaltılması şeklinde sıralanmıştır. MDG ile aşırı yoksulluktan kaynaklanan onur kırıcı ve insanlık dışı koşulların ortadan kaldırılması taahhüdü yapılmış, mutlak ve görece yoksullukta iyileşme sağlanması⁴ ve 2015'e kadar günde bir dolardan daha az bir gelire sahip olan yoksul kitlelerin durumlarının iyileştirilmesi için küresel ölçekli projeler geliştirilerek, gelişmiş ülkelere yapılan yardımların miktar ve oranının artırılması önerilmiştir.

IMF'nin yoksullukla mücadele konusunda sağladığı gelişmelerden ilki 1996'da Dünya Bankası ile birlikte başlatmış oldukları Ağır Borç Yükü Altındaki Yoksulluk Ülkeler (HIPC) İnisyatifi olmuş, bu programla yoksul ülkelerin ağır borç yükü altına girmeleri engellenmek istenmiştir. 1999 yılı Eylül ayında IMF en yoksul üye ülkelerde kredi işlemlerinde yoksulluğu önleme ve büyüme odaklı Yoksulluğu Azaltma ve Büyüme Kolaylığını (PRGF) oluşturmuştur. Ekim 1999'da ise yine Dünya Bankası işbirliği ile düşük geliri ülkelere gelecekte yapılacak yardımların Yoksulluğun Azaltılmasına Yönelik Strateji Belgesine (PRSP) bağlanması kararı verilmiş, PRSP'lerin sivil toplum ve diğer kalkınma paydaşlarının aktif katılımıyla hazırlanması benimsenmiştir. Hazırlanan bu belge daha sonra verilecek ayrıcalıklı krediler ve HIPC İnisyatifi çerçevesinde borç indirimlerinde temel oluşturacaktır. 2005 yılında MDG amaçlarına daha hızlı ulaşabilmek için HIPC İnisyatifi ile Çok Taraflı Borç İndirimi (MDRI) İnisyatifi ile daha ileri bir aşamaya getirilmiş, MDRI, HIPC İnisyatifi tamamlayan ülkeler için üç uluslararası kuruluşca (IMF, Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA) ve Afrika Kalkınma Fonu (AfDF) uygun görülen borçların tamamının indirilebilmesini olanaklı kılmaktadır (Delice ve Işık, 2007: 167 ve 171).

⁴ Türkiye'de yoksullukla ilgili istatistik araştırmaları TÜİK ve Sendikalar (TÜRK-İş ve KAMU-SEN) tarafından yapılmaktadır. Örneğin, uluslararası kriterlere uygun yapılan TÜİK'in 2006 yılı yoksulluk çalışması sonuçlarına göre, Türkiye'de yoksulluk (gıda + gıda dışı) oranı %17,8 (12 930 bin kişi) olmuştur. 2002'de bu oranın %27'e (18 441 bin kişi) yaklaştığı düşünüldüğünde yoksulluk oranında önemli bir iyileşme olduğu görülmektedir. Kent yoksulluğunun görece kır yoksulluğuna göre daha az olduğu, hane halkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk riskinin arttığı ve eğitim düzeyi yükseldikçe yoksulluk riskinin azaldığının tespit edildiği çalışma sonuçlarına göre; 2005 yılında %0.87 olarak tahmin edilen sadece gıda harcamalarını içeren gıda yoksulluğu veya açlık sınırı altında yaşayan fert oranı 2006 yılında %0.74'e (539 bin kişi) gerilemiştir. Ayrıca, kişi başı günlük harcaması 1 Doların altında kalan fert bulunmamakta, daha gerçekçi olan günde 4,3 doların altı dikkate alındığında, 2002'de %30 olan bu oranın 2006'da %13,3 (9.680 bin kişi) düzeyine gerilediği görülmektedir. Bu veriler Türkiye'de yoksulluk ve gıda yoksulluğunda önemli gelişme sağlandığını göstermektedir. bkz; TÜİK (2007), *Haber Bülteni, 2006 Yılı Yoksulluk Çalışması Sonuçları*, Sayı: 206, 26 Aralık 2007. TÜRK-İş'in çalışmalarında TÜİK'in kullandığı yöntem benimsenmekte ve yoksullukla ilgili çalışmalarda kabul görmektedir. Ayrıca bu konuda Dışişleri Bakanlığı, Milenyum Kalkınma Amaçları, Türkiye 2005 raporuna bkz: Turkey's Millennium Development Goals 2005, Reports to the MDG + 5 Summit (14-16 September 2005).

Küreselleşme süreci ile birlikte artan küresel yoksulluğu gösteren bu veriler ışığında dünya genelinde hükümetler ve uluslararası kuruluşlar tarafından küresel yoksullukla mücadelenin gerekliliği kabul edilmesine karşı uluslararası kuruluşların üçüncü dünya ülkelerinde yoksulluğun azaltılması ve gelir uçurumunun azalması için çıkar yol olarak yoksulluğun önemli bir nedeni olan neoliberal küreselleşmeyi bir revizyona tabi tutmaksızın reçete olarak önermeleri önemli bir çelişkidir. Ayrıca, Dünya Bankası ve IMF örneklerinde olduğu gibi, küresel çapta artan yoksulluktan küreselleşme politikalarını sorumlu tutmak ve bu kurumların dayatmacı politikaları çerçevesinde gerçekleştirilen reformların (bu reformist politikaların az gelişmiş ülkelerin uzun vadeli ihtiyaçlarını karşılama amacından ziyade bu uluslararası kuruluşların verdikleri borçların kolayca tahsiline yönelmektedir) ihtiyaca cevap vermede başarısızlığını değil, reformların bu ülkelerce yeterince başarılı yürütülmemesinin ve makroekonomik istikrarsızlıkların yoksulluğu arttırdığını saptamaları da bir başka ilginç örneği oluşturmaktadır.

Küresel yoksulluğun azaltılmasında uluslararası kuruluşların bu çelişkili yaklaşımları yanında özellikle Dünya Bankası örneğinde olduğu gibi küresel yoksulluğun önlenmesi noktasında strateji değişiklikleri gündeme gelmiştir. Dünya Bankası 1970'li yılların başından itibaren izlediği yoksulluğu önlemeye yönelik politikalarından 1990'lı yılların sonuna doğru ortaya çıkan yeni gelişmelerin etkisi ve mevcut stratejilerinin yetersiz kalması nedeniyle vazgeçmiş, BM ve Dünya Bankası gelir yoksulluğunun yanı sıra yukarıda sözü edilen insani yoksulluk anlayışını benimsemiştir. İnsani yoksulluk kavramı çevresinde "Yoksulluğu Azaltma Stratejisi" girişimiyle başlatılan çalışmalarla birlikte, Dünya Bankası yoksulluğun ekonomi-dışı boyutlarına daha fazla ilgi duymaya başlamıştır.

Dünya Bankasının yoksulluğu azaltma projeleri de MDG'de belirlenen birçok hedef yanında özellikle bu bağlamda "sosyal içerme" hedefini taşıyan projeler içinden seçilmeye başlanmış, yoksul kırsal ve kentsel kesimdeki çocukların gelişimini sağlamak, mikro kredi, mikro servis ve topluluk güçlendirme gibi çabaları ile kentsel kesimdeki yoksullar ve zafiyetli kesimlerin yaşam standartlarını yükseltmek ve bu konuda çaba gösteren STK'lar ile işbirliği yapmak ve mali açıdan desteklemek tercih edilmektedir. Türkiye örneğinde olduğu gibi Sosyal Riski Azaltma Projeleri (SRAP) ana teması altında gelir elde etme, istihdam oluşturma, eğitim projeleri ve geçici istihdam sosyal hizmetler başlıkları altında projeleri uygulamaya geçiren Dünya Bankası, SRAP uygulamasında dört temel bileşeni esas almaktadır. SRAP bileşenleri öncelik sırasına göre acil yardım, kurumsal kalkınma (örneğin SYDV ve SHÇEK ve TÜİK aracılığı ile bulguların tespiti ve kamuyu bilgilendirme v.b), nakit transferi ve projenin yerel inisiyatif ayağından oluşmakta, ikinci aşamadan itibaren STK'ların işlevi belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır (Körükmez, 2007: 214-215).

Dünya Bankasının yeni yaklaşımında yoksulların sorunları kendilerinden dinlenmiş, böylece yoksulluk istatistiklerinin arka planı, deyim yerindeyse yoksulluğun ekonomik nedenleri dışındaki diğer nedenler görülmeye çalışılmıştır. Bu araştırma sonuçlarına göre yoksulluğun çok yönlü ve ekonomi dışı boyutları da olan önemli bir olgu olduğu⁵; yoksulların diğer kesimlerle örneğin işverenler, piyasalar, devlet ve STK'lar ile olan ilişkilerinin niteliğini tanımlarken ve seçimlerini yaparken, belirli sınırlamalarla karşılaştıkları belirlenmiştir. Bu tespitlerden hareketle yeni stratejide yoksullukla mücadele konusunda, ekonomi dışı faktörler ve sınırlamaları ortadan kaldıracak *yönetişim ve kurumsallaşma* kavramlarına önem verilerek, yeni yoksulluğun azaltılması için; yoksul insanların mevcut fırsatlara ulaşabilmesi ve mevcut fırsatların geliştirilmesini sağlamak, kamusal nitelikli kurum ve imkânların yoksul insanların ihtiyaçlarına cevap verecek ve sesini duyacak bir biçimde örgütlenmesi ve yönetilmesini sağlamak ve bu iki gelişim sağlanırken cinsiyet ve etnik ayrımcılığı en aza indirmek, yoksul insanları mevcut risklere karşı koruyacak çeşitli güvenlik mekanizmaları geliştirmek gibi alanlarda gelişme sağlanmasının gerekliliğine işaret edilmiştir (Soyak: 2004: 41-42).

Yoksulluğun nedenlerine ilişkin bu yeni yaklaşım ve strateji doğal olarak yoksullukla mücadele konusunda yeni yöntemler ve sorumluluğun dağılımında değişimi ortaya çıkarmıştır. Nitekim bu yeni süreçte yoksullukla mücadelede yöntem olarak az gelişmiş ülkelere mali yardım sağlamak yerine, bu ülkelerin kendi yoksulluk ve gelir dağılımı eşitsizliklerini çözme konusunda yol gösterme ve danışmanlık yapma yöntemi benimsenmiştir. Bu yöntem değişikliği ile yoksulluğu önleme görevinde sorumluluk dağılımında da yalnızca devlet eliyle değil devlet ve sivil toplum işbirliğinin sağlanması amaçlanmıştır. *Böylece yoksulluğun önlenmesinde devletin üstlendiği önemli görev yanında STK'ların hem yoksulluğun önlenmesinde bir aktör olarak devreye girmesi, hem de yoksulluğu önleme amaçlı olarak yapılan faaliyetlerin denetlenmesinde STK'larının devrede olması sağlanmış, bir anlamda yoksulların sistemden dışlanması engellenmiştir.* Ancak, küreselleşme sürecinde Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşların diğer birçok ekonomik ve idari alanda daha fazla ağırlık verdiği *yönetişim* yaklaşımının küresel yoksulluğun azaltılmasında önermesi bilinçli bir tercihi yansıtmaktadır. Böylece, hem STK'lar yoksulluk sorununda çözümün bir parçası olmakta ve hem de kapitalist sistem kendisini meşrulaştıran yeni bir araca kavuşmaktadır. Ayrıca, STK'lara görev verilmesiyle devletin yoksullukla mücadelede yaptığı harcamalar azalmakta, devlet borçlarını ödemede rahatlamakta ve sonuçta kapitalist sistemin kendisini devam ettirmesi ve küresel alanda etkinliğinin sürmesi garanti altına alınmaktadır. İşte bu nedenlerle Soyak'a göre (2004: 42), bu yeni yaklaşım ve uygulamalarla kamusal alanda temsil yetersizliği yaşayan yoksullar bu yeteneğe kavuşmuş gibi gösterilmekte,

⁵ Dünya Bankası (2001)'nin 'yoksullukla mücadele -attacking poverty' raporunda yoksulluk şu şekilde tanımlanmaktadır; "Yoksulluk, aç olmak demektir, barınacak yeri, giyecek bir şeyi olmamak demektir, hasta olmak ama tedavi olamamak, okuma yazma bilmemek ama okula gidememek demektir. Fakat yoksul insanlar için yoksulluk içinde yaşamak bundan daha fazla bir şeydir. yoksul insanlar özellikle kendi denetimleri dışında gelişen ters etkilere karşı korunmasızdırlar, devlet ve toplum tarafından iyi gözle bakılmadıkları gibi bu kurumlarda söz söyleme ve iktidardan da dışlanmışlardır". Geniş bilgi için bkz: World Bank, *World Development Report (WDR) 2000-2001: Attacking Poverty*, (<http://siteresources.worldbank.org/INTPOVERTY/Resources/WDR/English-Full-Text-Report/ch2.pdf>) (Erişim tarihi: 17.07.2008)

oysa gerçekte küresel sermayenin güdümündeki STK'lar aracılığıyla pasifize edilmek istenmektedir. Böylece yakın zamana kadar yoksullukla mücadele konusunda görevinin bulunup bulunmadığı tartışılan IMF ile Dünya Bankasının yeni yoksulluk yaklaşımı çerçevesinde *güçsüz* ve *sesini duyuramayan* yoksullar sistem içine çekilerek radikal gruplara dönüşmeleri engellenmekte, ayrıca dikkatler yoksulluğun asıl nedeni (ekonomik dengesizlikler) yerine ekonomi-dışı konulara kaydırılmaktadır. Bu kuruluşların bakış açısıyla yoksulluk, açlığa indirgenmemesi gereken, güçsüzlük ve sesini duyuramama yani toplumdan dışlanmayla bağlantılı bir sorun olarak görülmektedir.

Küreselleşme süreciyle birlikte yoksulluk ve gelir dağılımı gibi kavramlarda ortaya çıkan değişimler ve yeni yaklaşımlar, uluslararası kuruluşların strateji değişikliğine gitmesine varan değişimlere yol açtığı gibi yoksullukla mücadelede klasik yaklaşımlardaki tanımlamalar ve çözüm önerileri günümüzde ulusal ve uluslar arası alanda eski işlevini kaybetmiştir. Eşitliğin sadece ekonomik eşitlik olmadığı bilincine varılan günümüzde küresel yoksullukla mücadele konusundaki uzlaşya karşın uluslararası ölçekte piyasalara yoksulluğu azaltma yönünde yapılacak müdahalenin niteliği ve ölçüsü tartışılmaktadır. Bu çerçevede günümüzde kalkınma planları yerine insan odaklı gelişim stratejileri benimsenmekte, küreselleşme sürecinin olumsuz etkilerinden yoksulların daha az etkilenmesi amaçlanmaktadır. Bu çerçevede yoksullukla mücadele yöntemlerinde de uzlaşının bulunduğu görülmektedir (Aktan ve Vural, 2002). Bu amaçla; yoksulları kredi sağlanması, sürdürülebilir büyüme, eğitim, sağlık ve altyapı yatırımlarına öncelik verilmesi, sosyal kalkınma programlarının oluşturulması, teknolojik gelişmelerin tarımda kullanımıyla kırsal yoksulluğun azaltılması, kentsel yoksulluğun giderilmesi ve kamu yönetiminin iyileştirilmesinin hedeflendiği görülmektedir.

Yoksullukla mücadele yöntemleri içinde günümüzde en fazla odaklanılan ve tartışılan yöntem, 'mikro finansman kredileri' uygulamasıdır (Altay, 2007: 60). Mikro finansman kredisi uygulamaları 1970'li yılların başında Brezilya ve Bangladeş'te kalkınma politikalarının bir aracı olarak ortaya çıkmıştır. Bangladeşli bir iktisat profesörü olan Muhammed Yunus tarafından 1976'da uygulamaya konulmuş, başarılı sonuçların alınması üzerine tamamen mikro kredi finansmanı üzerine uzmanlaşan Grameen Bankası kurulmuş, bu bankanın faaliyetleri ile mikro kredi uygulamaları tüm ülkeye yayılmıştır. Küçük miktarlarda kredilerle yoksul kişilerin özellikle kadınların kendi gelir getirici faaliyetlerini yapmaları, girişimci olabilmeleri sağlanmıştır. Bu sistemle yoksullukla mücadele yanında toplumsal ve çevresel sorunlarda da katkı sağlamayı hedefleyen bir ilkeler dizisi benimsenmiş, bu çerçevede yoksullukla mücadelede başarı sağlanması için toplumsal dayanışmaya önem verilmesi ve iktisadi faaliyetlerin sürdürülebilir kalkınmaya çevreye uyumlu yürütülmesi esas alınmıştır. Grameen Sistemi olarak da bilinen bu yaklaşım, yoksullukla mücadele konusunda geniş kapsamlı bir mücadeleyi içeren yapısı nedeniyle uluslararası kuruluşlar ve ulusal hükümetler tarafından öncelik verilen bir yöntem olmuştur. Nitekim sistemin başarısı üzerine 1995'te Dünya Bankası Yoksullara Yardım İçin Danışma Grubu (CGAP) adlı bir kurum oluşturmuş ve bu kuruma 200 milyon dolarlık bütçe ayırmıştır. BM tarafından 2005 mikro kredi yılı olarak ilan edilmiş, UNDP bu konuda 2015 yılına kadar bir kısım hedeflerin⁶ MDG çerçevesinde gerçekleştirilmesi durumunda mikro krediler yoluyla yoksulluğun %50 azaltılabileceği bile düşünülmektedir. Küçük miktarlardaki kredilerin geri dönüşü ile ilgili zorunluluk olmamasına karşın sistemin mikro kredi alanların birbirlerini denetlemesi biçimindeki otokontrol sistemi sayesinde yüksek başarı sağlanmış, ancak bu konudaki projelerin finansman olarak çok azı karşılanabilmiştir.

Yoksullukla mücadele küreselleşme sürecinde oldukça güç koşullarda sürdürülmeye çalışılmaktadır. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi, küreselleşme süreci yoksulluğu etkilerken yoksulluk da küreselleşme sürecini etkileyebilmektedir. Küreselleşme sürecinde yoksulluğu azaltmak için gösterilen çabalar küresel anlamda henüz gelir eşitsizliklerini tam olarak azaltabilecek seviyelere ulaşmamış, mutlak yoksulluk sınırının altındaki az gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan gelişmeler yetersiz kalmıştır. Sadece Doğu ve Güney Asya ülkelerinde görülen gelişmeler ümit veren düzeylere ulaşabilmiş (Açıkgöz ve Karagül, 2007: 201), bu ülkelerde ortalama büyüme oranları gelişmiş ülkelerin ortalamasının üzerine çıkmış, bununla birlikte bu ülkelerin başlangıçtaki kişi başına gelirlerinin düşüklüğü ve hızlı nüfus artışı bu ülkelerdeki (Asya Kaplanları hariç) gelişmelerin büyüklüğünü gölgelemiştir.

III. Küresel Isınma, Sürdürülebilir Kalkınma Bağlamında Küresel Gıda Ürünleri Arzı ve Güvenliği

Dünyadaki ekolojik denge günümüzde farklı nedenlerden dolayı gittikçe daha olumsuz koşullar yaratacak yönde değişmektedir. Ozon tabakasında zayıflamaya yol açan sera gazları v.b. gazların salınımının normalin çok üstüne çıkması ve dengeyi sağlayacak ormanların kurak yaz aylarında çıkan yangınlarda yok olması veya Amazon Ormanları örneğinde olduğu gibi insan eliyle yok edilmesi nedeniyle dünyada iklim değişimleri görülmekte, arazi örtüsü değişirken küresel ısınma ortaya çıkmaktadır. Son dönemlerde dünya eko-sisteminde görülen küresel ısınma sonucu kutup buzullarında erime hızlanmış, deniz seviyesi yükselirken hava sıcaklıkları ortalamaları artmıştır. Nitekim BM, Paris'te 2007'de düzenlediği İklim Değişikliği Paneli raporunda küresel ısınma nedeniyle önümüzdeki 20 sene içinde yüz milyonlarca insanın susuz kalabileceği, küresel ısınmanın ortaya çıkarabileceği ekolojik felaketler ve doğal afetler nedeniyle "iklim mültecilerinin" olacağı ve dünya yüzeyinin üçte birinin çölleşme tehdidi altında kalacağı gibi tespitler yapmıştır (Erkul ve Polat, 2007: 219).

Küresel ısınmanın sadece kuraklığa etkisi bulunmamakta, insanlar ve tarım üzerinde de olumsuz etkileri ortaya çıkmaktadır. Büyük oranda insanların kendi eliyle yaptıkları çevreyi ve atmosferi kirletici faaliyetleri sonucu ortaya çıkan küresel ısınma ve çevre kirlilikleri, insanların göç etmesine yol açan etkileri yanında su kaynaklarının

⁶ Bu konuda geniş bilgi için; www.mikrofinanssturkiye.org/tr adresine bakılabilir.

kalitesini de tehdit etmekte, su sıkıntısıyla bağlantılı kolera, ishal, tifo ve dizanteri gibi hastalıkların artması yoluyla insanların sağlığının tehlikeye girmesine yol açmaktadır. Küresel ısınmanın tarıma etkilerinin başta sıcaklık ve yağış değişimleri olmak üzere ürün verimliliği ve deseninde görülmesi beklenen farklılaşmalar olacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca toprak üzerinde görülen hastalık ve zararlıların dağılımında değişiklikler ve su kıtlığı çekilen bölgelerde durumun daha ciddi hale gelmesiyle tarımın sürdürülebilirliğinin ciddi şekilde tehlikeye girmesi beklenmektedir. Küresel ısınma nedeniyle başlangıçta debileri artabilecek ırmakların daha sonraki yıllarda debilerinin azalması sonucu tarımsal sulamada sıkıntılar olabilecektir. Tarımda görülen bu değişimler, gıda güvencesi ve insan sağlığını tehdit etmektedir. Küresel ısınma hayvansal ve bitkisel üretimi azaltacağı için insanların yeterli ve dengeli beslenme olanaklarının ortadan kalkacaktır.

Tarımda ve diğer alanlarda yaşanan su sıkıntısını ortadan kaldırmak için alternatif kaynaklar ve tarımsal üretimle ilgili çabalar ekonomiye ilave yükler oluşturabilecektir. Enerji üretiminde hidroelektrik santrallerin ağırlık taşıdığı Türkiye gibi ülkelerde suların azalması hidroelektrik santrallerin verimliliğinin düşmesine ve elektrik üretiminin azalmasına yol açacak, petrolün varil fiyatının 150 dolara yaklaştığı günümüzde ortaya çıkacak enerji açığının yüksek maliyetle kapatılması ve yüksek enerji maliyetlerinin tüm üretim alanlarına yansması söz konusu olabilecektir. Küresel ısınmanın bir başka ekonomik yansması Bursa, Erzurum ve Sarıkamış gibi kayak merkezleri ve kış turizmi yapılan bölgelerde karların erken erimesiyle sezonun kısa sürelerle inmesi ve kış turizmi yapılan bölgelerde ekonomik canlılığın azalması olacaktır.

Dünya genelinde hava sıcaklığı ortalamasının 2100 yılına kadar 1,8 ile 4 derece arasında yükseleceği ve okyanuslarda su düzeyinin 20-60 cm yükseleceği tahmin edilmektedir. Küresel ısınma mevcut yer üstü sularını buharlaştırma yoluyla azaltırken yer altı sularının da daha derinlere çekilmesine yol açmaktadır. Hava sıcaklığının 2,5 derece ve daha fazla yükselmesi sulak alanların dolayısıyla tarımsal üretimin azalmasına yol açacak, tarımsal ürünlerdeki arz yetersizliği nedeniyle gıda fiyatlarını yükselince, korunmasız kitlelerin gelirleri düşecek ve açlık tehlikesi oluşacaktır. Oluşan kuraklık ve su sıkıntısıyla bazı bitki ve canlı türleri yok olacak, çiftlik hayvanları ölümleri artacaktır. Bu ortamda mevcut yoksulluk sınırında bulunan insanlar açlık sorunuyla karşı karşıya gelirken milyonlarca insan ölümlerine karşılaşılabilecek, yoksul kitleler iç isyanları yanında küresel çapta yiyecek ve su savaşları yaşanabilecek, sosyal huzursuzluklar, kitlesel göçler, hatta savaş tehlikesi ortaya çıkabilecektir (Eraktan, 2008: 5).

Küresel ısınma dünyanın her bölgesini farklı düzeyde etkilerken Türkiye'nin de bu etkilere maruz kaldığı görülmektedir. Türkiye, öncelikle aşırı sıcaklık ve kuraklık tehdidiyle etkilenmekte, buharlaşmanın arttığı yaz aylarında bilinçsiz su kullanımını ve suyun kullanımında sürdürülebilir politikalarının izlenmesindeki yetersizlikler nedeniyle su kaynakları azalmakta veya büyük ölçüde kurumaktadır. Örneğin, Akşehir Gölünün kurumaya yüz tuttuğu, Tuz Gölü ve Beyşehir Gölünün küçüldüğü, Amik Gölünün kuruduğu bilinmektedir. Küresel ısınma sadece kuraklık biçiminde etkilere yol açmamakta, Karadeniz bölgesinde olduğu gibi seller ve su baskınlarına da yol açmaktadır. BM'nin 2007 raporunda Türkiye'nin 1990-2004 döneminde CO₂ salınımının %70'ini aştığı, dünyanın kirlenmesinde sorumlu gelişmiş ülkeler kadar dünyayı kirlenmesine bile Türkiye'nin 40 yıl sonra çöl olma tehlikesi ile karşılaşabileceği, dolayısıyla küresel ısınma ve küresel çevre kirliliği artışından en fazla olumsuz etkilenmesi beklenen ülkeler arasında sayılmaktadır (Erkul ve Polat, 2007: 220-222). Türkiye 2008'e kadar küresel ısınma ve kirliliği önleme çabalarının merkezinde bulunan Kyoto Protokolünü imzalamayan az sayıda ülkeden biri iken şu an protokolün imzalanması yönünde Hükümetin görüş beyan etmesi üzerine hazırlıklarını hızla devam ettirmektedir. Ancak, atmosfere salınan zararlı gazların önemli bir kısmının kaynağı olan ABD'nin sanayisinin zarar göreceği nedeniyle Kyoto Protokolünü imzalamaması asıl sorunu oluşturmakta ve küresel ısınma tehdidini ortadan kaldıracak bu önemli küresel çevre projesinin etkin bir şekilde uygulanmasını engellemektedir (Erhan, 2003).

Günümüzde hemen her kesimin üzerinde benzer düşünceye sahip olduğu çevresel sorunlarla yüzleşme, gelişmiş ülkelerin 19. yüzyılın ikinci yarısında kitlesel üretimin yan etkileri ve atıkların ortaya çıkardığı çevresel sorunlarla karşılaşılmasıyla başlamıştır. Sanayileşme sürecinin yoğunlaştığı çevre sorunlarının bir sonucu olarak doğan çevreci akımlar, dengesiz nüfus artışı, hava ve su kirliliği, bazı canlı türlerinin ortadan kalkması, ormanlar ve toprağın bozulması, dünya kaynaklarının dengesiz dağılımı gibi dünyanın, dolayısıyla toplumların karşı karşıya kaldığı sorunlara tepki gösteren en önemli baskı grubu olmuşlardır (Ceritli, 2001: 214). Bu grupların ilgi gösterdikleri geniş kapsamlı çevresel sorunlar içinde günümüzde daha acil biçimde hissedilen sorunların başında, küresel ısınmanın ortaya çıkardığı kuraklık gibi nedenlerle oluşan küresel gıda arzı yetersizliğidir.

Nitekim doğanın korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla ulusal ve/veya uluslararası çapta faaliyet gösteren çevreci sivil toplum kuruluşlarının küreselleşme sürecinde hızla büyüyen bazı gelişen ülkeler (Çin, Hindistan v.b) ve gelişmiş ülkelerin küresel ısınma konusunda yeterli duyarlılık göstermemeleri ve iklim koşullarının hızla kötüleştiği günümüzde küresel yoksulluk artışının süreceği, küresel gıda güvenliğinin tehlikeye girdiği ve küresel gıda savaşlarının olabileceği biçimindeki uyarıları daha sık duyulmaya başlanmıştır. Bu uyarılar, daha önceki küresel savaşların nedenlerinden farklı olarak kötümser Malthusyen öngörünün yeni küresel savaşının en önemli belirleyicisi olacağı yönündeki kanaatleri tekrar canlandırmış gibidir. Nükleer silahlar ve petrol yerine su ve gıda güvenliğinin küresel barışı tehdit edeceği konusundaki tezler yeni olmamasına karşın son günlerdeki gelişmeler, küresel barışa yönelik en acil tedbir alınması gereken alanın tarımsal ürünler üretimi ve gıda ürünleri arzı olduğunu göstermektedir.

Küresel ısınma, az gelişmiş ülkelerde kontrol altına alınamayan nüfus artışı, petrol fiyatları artışı, tarımsal ürünler arz-talep dengesinin bozulması ve israf gibi nedenler, küresel gıda güvenliğini riske atan ve artan tarımsal

ürün ve gıda fiyatlarının küresel gıda krizi olarak algılanmasının temel nedenleri arasındadır. Ayrıca, gıda tüketim alışkanlıklarında görülen değişim, Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşların geliştirmekte olan ülkelere dayattığı ekonomik politikaların olumsuz etkileri yanında petrol fiyatlarının yükselmesine bağlı olarak petrole alternatif enerji kaynağı olarak bio-yakıt üretiminde kullanılan tarım ürünleri ekim alanlarının diğer ürünler aleyhine artırılması diğer nedenler arasında gösterilmektedir. Dolayısıyla genel olarak küresel gıda krizinin küreselleşmenin olumsuz etkileri yanında küresel ısınmadan kaynaklandığı kabul edilmektedir (Özkaya, 2008).

Tarım ürünleri fiyatlarında artışa yol açan etkileri arz ve talep yönlü olarak sınıflarsak; talep yönlü artışın kaynağında Çin ve Hindistan gibi gelişen ülkelerde görülen bireysel gelir artışının doğurduğu ilave tarım ürünleri talebi⁷ ile mısır ve şeker pancarı gibi tahıl ve yağlı tohumların gıda ve yem amaçlı talebine eklenen bio-yakıt üretimi talebi bulunmakta, petrol fiyatlarının yüksek bir düzeye ulaşması ise arz yönlü olumsuzluğu oluşturmaktadır. Küresel ısınmanın oluşturduğu kuraklık etkisi de arz yönlü olumsuzluğu derinleştirmiştir (TUSİAD, 2008: 19). Arz etkilerinden kuraklığın dönemsel olduğu ve küresel çapta bir koordinasyonla istenilirse hem de stoklarla zorlanmadan atlatılabileceği söylenebilir. Dolayısıyla, küresel ısınma sürecinin zorlukları bir yana bırakılırsa, küresel gıda arzının tehlikeye girmesinde petrol fiyatları artışının alternatif olarak bio-yakıt üretiminin artmasına yol açması asıl sorunu oluşturmaktadır. TUSİAD (2008) raporunun dayandığı OECD ve FAO verilerine göre küresel düzeyde tarım ürünlerinde görülen fiyat artışları bu etkiler olmasaydı bile, Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) küresel tarım reformu çerçevesinde desteklemelerin azaltılması ile bu kadar olmasa bile artacaktı ve bu bağlamda üretim ve tüketim projeksiyonları yanında bu gelişmeler sözü edilen uluslararası örgütlerin tarım ürünlerinin yüksek fiyatlarının 2016 yılına kadar düşüş gösterse bile bu düzeylerinde kalacağı tahminlerine yol açmıştır.

Nitekim son yıllarda buğday, mısır ve şeker kamışından elde edilen ve "bio-etanol" adı verilen bio-yakıt arabalarda kullanılmaya başlanmıştır. BM'ne bağlı Dünya Tarım ve Gıda Örgütü (FAO) 2003 ve 2007 verilerine göre, bio-yakıt üretiminde kullanılan tahıl miktarı %25 oranında artmış, ABD'de 2000-2006 yılları arasında mısırın etanol üretimi için kullanımında iki-iki buçuk kat artış saptanmıştır (Ortaş, 2008). Bu bağlamda insan ihtiyacı ve araba yakıtının dolaylı talebiyle birlikte tahıl grubu tarım ürünlerinin talebi 2 kattan fazla artmıştır. Mısır yanı sıra yağlı bitkiler ve şeker üretimi artmış, mısır gibi şekerin bir bölümünün beslenme için kullanılmak yerine bio-etanol, yağlı bitkilerin bir kısmının bio-dizel üretimine ayrılmasıyla bu ürünlerin gıda maddesi olarak arzı sınırlanmıştır. Özellikle buğdayda mevcut arz ve üretim projeksiyonları bu talep artışının sürmesi halinde arzın yetersiz kalacağını göstermektedir. 2007-2008 döneminde yüz milyon ton hububatın bio-etanol üretimi için kullanılacağı tahmin edilmektedir. Bu miktarda bir ürünün gıda zincirinden çıkmasının yaratacağı boşluk yanında petrolün varil fiyatının 150 dolara yaklaştığı (günümüzde 120 doların altında) ortamda bio-yakıtların öneminin arttığını söylemek mümkündür. Çünkü karşılaştırmalı üstünlük çerçevesinde artan petrol fiyatları ile karşılaştırıldığında, bio-yakıtlar daha avantajlı görünmektedir. Bu durum tahılların bio-yakıt hammaddesi olarak kullanımını teşvik etmektedir. Brezilya'da üretilen 3 ton mısırın 2 tonunun bio-yakıtı harcanması durumun ciddiyetini göstermektedir. Dünyada 2000 yılında her gün 2,1 milyon varil petrole eşdeğer bio-yakıt üretirken, bu miktar 2007 sonunda 16,2 milyon varil petrole eşdeğer düzeye ulaşmıştır. 2007'de dünya tarım alanlarının %6'lık bölümünden elde edilen ürünün bio-yakıtı dönüşümü tahmin edilmektedir (Yelmen, 2008).

Bu bağlamda, dünya bio-yakıt üretiminde başı çeken ve 2007'de 6,5 milyar varil etanol üreten ABD, 2008'de üretimini 9 milyar varile çıkarmayı hedeflemektedir. Özellikle petrol ve türevlerinin fiyatlarının artması nakliye giderleri artışı yoluyla ithal ürünlerin fiyatlarını artırmakta, petrol fiyatlarının artması petrol üretimini çok az artırmakta, buna karşın bu alandan ve alternatif bio-yakıt üretiminden kar elde etme amacındaki girişimcilerin iştahı kabarmaktadır. Dolayısıyla, bir insanın 365 gün beslenebileceği miktarda mısırla üretilen bio-yakıtla bir jeep deposunun ancak doldurulabileceği bilinmesine karşın bio-yakıt üretiminin sürdürüldüğü görülmektedir. Bio-yakıtların diğer türü bio-dizel ise soya fasulyesi, hurma ve ayçiçek yağından elde edilmekte, dizel araçların motorlarında değişiklik yapılmadan kullanılabilir. ABD'de özellikle etanol talebindeki artışla mısır fiyatları %70 artmış, mısır üretiminin %19'u etanol üretimine ayrılmıştır. Neticede bu durum soya ve pamuk gibi ürünlerin yerine mısırın ekilmesiyle bu ürünlerde; mısır fiyatındaki artışın yem fiyatlarını etkilemesi sonucunda da kırmızı et ve tavuk etinde fiyat artışları oluşmuştur (Eraktan, 2008: 6).

AB ülkeleri de 2020'ye kadar enerji ihtiyacının %10'unu bio-yakıtı kaydırma kararıyla bio-dizel üretiminde kullanılan yağlı tohumlar ve bio-etanol imalinde kullanılacak şeker pancarı üretimini teşvik etmektedir. ABD'de bio-yakıtlara hızlı bir yöneliş vardır. Bu durum gıdaya ayrılan alanların azalması anlamına gelmektedir. Görüldüğü üzere, yükselen petrol fiyatlarına alternatif olarak düşünülen bio-yakıtlar Amerika ve Avrupa kıtasında son yıllarda dev sektörler haline gelmiştir. Mısır üreticilerini teşvik ve destekleme kararı alan ABD yönetimi, bu sektörü çiftçiler için daha cazip hale getirince, daha önceleri buğday üretimine tahsis edilen araziler, destekleme politikalarıyla daha kârlı hale gelen mısır üretimine ayrılmış, bu durum dünya buğday ve mısır pazarlarında fiyatların hızla tırmanmasına neden olmuştur (Doğan, 2008).

⁷ Küresel gıda krizinin Çin ve Hindistan'daki tüketim artışından kaynaklandığı iddiasını rakamların yalanladığını, Çin'in net et ve mısır ihracatçısı olduğunu rakamların gösterdiğini ve Hindistan'da bir ölçüde büyüme olsa bile açlık sınırında milyonlarca Hintlinin bulunduğu noktasında hareketle bu iki ülke için gelişmiş ülkelerce gıda krizi efsaneleri üretildiğini ileri süren bir çalışma için bkz: Nivart Taşçı, "Çin ve Hindistan'a Dair Gıda Krizi Efsaneleri" 06.07.2008 (<http://www.medyakronik.com/haber/867/>) Erişim: 30.07.2008

Bio-yakıt üretiminin hızla arttığı, gelişmekte olan ülkelerde uygulanan politikalar sonucu tarım alanlarının daraldığı bir ortamda, küresel ısınmanın getirdiği zorlu iklim koşullarının yarattığı panikle birlikte ihracatçı ülkelerin satış kapaklarını kapaması, küresel gıda krizinin kapıda olduğu yorumlarının yapılmasına yol açmış, bu durumun doğurduğu fiyat artışları 2006'da görülmeye başlamış ve fiyat artışları 2008'e gelindiğinde astronomik rakamlara ulaşmıştır. Nitekim 2006'da gıda ürünlerinde yaşanan %9'luk fiyat artışı 2007'de %40'lara ulaşmış, 2008 Ocak ayında Amerikan buğdayı tonu 375 dolardan ihraç edilirken Mart ayında 440 dolara ihraç edilir hale gelmiş, Tayland pirinci Ocak 2008'de tonu 365 dolara ihraç edilirken Mayıs ayında 562 dolara ihraç edilmeye başlamıştır. Son 36 ayda buğday fiyatı %181 oranında artmış, genel olarak gıda ürünlerinde fiyat artışı %83 düzeyinde olmuştur. Dünya buğday stoklarının azaldığı bir ortamda, 2007 yılında yaşanan kuraklık sonrası dünyanın önemli buğday üreticileri Çin, Hindistan, ABD, Rusya, Avustralya, Kanada, Fransa, Arjantin, Pakistan, Kazakistan ve Türkiye'de buğday fiyatları hızla artmıştır. Buğday fiyatları son 5 ayda, ABD'de %109, Fransa'da %151, Rusya'da %204 ve Arjantin'de %230 oranında artmış, Türkiye'de buğdayın kg fiyatı Nisan 2008'de 0.60 YTL'ye çıkmıştır. Türkiye'nin 2007 yılında buğday rekoltesinin %15-20 arasında azalması sonucu fiyat artışları yaşanmıştır. Nitekim Türkiye'de buğday fiyatları ile dünya buğday fiyatları arasında yaklaşık %75'i bulan korelasyon göze çarpmaktadır. Bu bağlamda dünyada meydana gelen bir artış ülkemizde kendisini hissettirmektedir (Ortaş, 2008).

Küresel fiyat artışlarından en çok etkilenen ülkeler ise genellikle güney yarımkürede yer alan ülkeler ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler olmuştur. Ekvator hattına yakın ya da hattın güneyinde yer alan bu ülkelerin ekilebilir arazileri sınırlı, su kaynakları yetersiz ve nüfusları kalabalıktır. Genellikle açlıkla başarılı şekilde mücadele eden Endonezya, Çin, Mısır, Peru, Yemen, Tunus, Haiti, Bolivya, Hindistan, Kamerun, Senegal, Moritanya ve Bangladeş gibi ülkelerdeki tarımsal ürün fiyat artışları, bu ülkelerdeki orta sınıfı olumsuz etkileyerek açlık sınırına getirmiş, sokağa dökülen orta tabaka yanında açlıklarına açlık katılanlar bu protesto gösterilerini sessizce izlemişlerdir. Ayrıca, pek çok ülkede, açlıkla karşı karşıya kalan insanların isyan ve saldırıları artmış, Bangladeş'te 10.000 aşkın işçi protesto gösterilerinde bulunmuş ve polisle çatışmıştır. Mısır'da benzer çatışmalar yaşanmış, Haiti'de artan gıda fiyatları Başbakan'ı koltuğundan etmiştir.

Mısır, Filipinler, Haiti gibi az gelişmiş ülkelerde 3 yılda ikiye katlanan gıda fiyatlarının yarattığı kriz uluslar arası kuruluşlarının yöneticilerinin krizin önlenmesi yönündeki demeçlerine de yansımış, örneğin Washington'da Dünya Bankası-IMF bahar toplantıları sırasında Dünya Bankası Başkanı Robert Zoellick, bu durumun yoksul ülkelerde 100 milyon kişiyi daha yoksullaştıracağına dikkat çekmiş, geçmişte olduğu gibi bu sorunun savaşlara neden olabileceği uyarısını yapmış, yoksul ülkelerde yardıma muhtaç insanlara gıda sağlamak için daha fazla yardım ve küçük çiftçilere destek çağrısında bulunmuş ve hükümetlerin mümkün olan en kısa sürede verdiği sözlere uyması ve diğer ülkelerin de yeni taahhütlerde bulunmaya başlamasının önemini vurgulamıştır. Bu çerçevede zengin ülkelerin çabuk hareket etmesi gerektiğini, Dünya Gıda Programının yoksul ülkelere yardım yapılması çağrısını yaptığından beri temel gıda fiyatların daha da yükseldiğini belirterek, bir an önce BM bağlı Dünya Gıda Programı'na hızla 500 milyon dolar aktarmaları gerektiğini belirtmiştir⁸. IMF Başkanı Dominique Strauss-Kahn da dünyada yüz binlerce kişinin açlık riskiyle karşı karşıya olduğunu açıklamış, Fransa Tarım Bakanı yükselen gıda fiyatlarını önlemek için hükümetin hareketi geçmesini, insanların yaşamaları için elzem olan gıda maddelerinin acımasız piyasaya kuralları ve uluslararası tekelilerin merhametine terk edilemeyeceğini, Avrupalıların kendilerine bütün organizasyonlarda bunu sormaları gerektiğini belirtmiştir (Yelmen, 2008).

BM Dünya Gıda Programı Başkanı Sheeran da, 20 ülke liderine gıda fiyatlarının vurduğu yoksul ülkelere acil yardım çağrısı yapmış, BM'nin altı ay önce yardıma ihtiyaç duymayan 100 milyon kişiye daha gıda yardımı yapmaya başladığını, dünyada tahıl fiyatlarının bir yılda ikiye katlandığını, uluslararası toplumun hem acil ihtiyacı giderecek hem de uzun vadeli çözüm getirecek geniş çaplı, üst düzey eyleme geçmesi gerektiğini, gıda talebini artıran her etkenin ele alınmasını ve biyoyakıtın bu etkenlerden biri olduğunu belirtmiş, gıda darlığından doğan açlık ve yoksullukla mücadele amacıyla mevcut kaynakları ile artan gıda fiyatları yüzünden geçen yıl haziran ayına göre bugün %40 daha az gıda alabileceklerini ifade etmiştir. BM'nin 27 ajansı, programı ve fon yöneticilerinin katıldığı toplantıda konuşan BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon, küresel gıda krizine karşı üst düzey bir görev gücü oluşturacaklarını, bu görev gücünün buğday gibi temel gıda ürünlerinin fiyatlarının hızla yükselmesinin yol açtığı krizle başa çıkabilmek için acil ve uzun dönemli önlemleri araştıracağını belirtmiş, önceliklerinin Dünya Gıda Programı'na ekstra 755 milyon dolar bulmak olduğunu, acil ihtiyaçların finansmanının tam sağlanmadığı durumda yaygın açlık, kötü beslenme ve görülmemiş ölçüde sosyal ayaklanma riskinin olabileceğini sözlerine eklemiştir⁹.

Devlet Bakanı Kürşad Tüzmen, bakiyat fiyatlarında artışın dünya genelinde yaşanan küresel ısınmadana kaynaklandığını belirterek "artışları bazı kesimler, herkesi tehdit eder hale getirmeye devam ederlerse, bakiyat gemisini Mersin Limanı'na getiririz" demiştir. Bazı spekülasyonların "talep arttı, ürün yetmiyor" gibi söylemlerde

⁸ Zoellick, ayrıca, Dünya Bankasının Haiti'ye gıda programları için ek 10 milyon dolar yardım bağışlandığını, Kalkınma Komitesinin yoksul ülkelerde tarımsal üretimi desteklemeyi ve küçük çiftçilere yardımcı olmayı amaçlayan 'Küresel Gıda Siyaseti için Yeni Sözleşme' önerisini onayladığını, pirinç fiyatının %60 arttığı Afganistan'a 5 hafta önce 30 bin ton gıda yardımı yapıldığını belirtmiştir. bkz; "Gıda Savaşları Kapıda", http://www.hammaddeler.com/index.php?option=com_content&view=article&id=433:gda-savalar-kapda&catid=34:gidasektorelhaberleri&Itemid=105 ve Hüseyin Yelmen, "Gıda Savaşları", <http://www.fikiryolu.com/2008/06/28/gida-savaslari-huseyin-yelmen/>; (Erişim Tarihi: 17.07.2008).

⁹ Geniş bilgi için bkz; Radikal Gazetesi, "Birleşmiş Milletler Para İçin Kolları Sıvadır" 30.04.2008. (<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=254430>). Erişim: 25.07.2008).

bulduğunu, ancak bunun gerçeği yansıtmadığını anlatan Tüzmen, "buğday ve pirinç gibi ürünlerde talep anlamında çok ciddi artış olmadığını, herkesin normalin iki katı mercimek ve buğday tüketmeye başlamadığını, talep artışının normal düzeyde olduğunu, buna karşın küresel ısınma nedeniyle üründe azalma olabileceğini, bu ortamda küresel ısınmayı fırsat bilen spekülâtorlerin fiyatları artırıp para kazanmaya çalıştığını belirtmiştir"¹⁰.

Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB) Genel Başkanı da, dünyada 2007'den kalan bir kriz olduğunu, kuraklık ve petrol fiyatlarının artması gibi nedenlerle tarımsal üretimde oluşan daralma sonucu dünya tarım ürünlerinde fiyatların arttığını, Türkiye'nin çeltikte, hububatta, yağlı tohumlarda, yem ve endüstriyel bitkilerde açığı olduğunu belirterek, tüm bunların üzerine arz-talep dengesini bozmak üzere politika güdenlerin (spekülâtorler) kuraklık adı altında bu durumu kullandığını ve şu anki gıda anarşisi, gıda terörünün ortaya çıktığını açıklayarak olayın talan ekonomisiyle bağlantılı özelliğine de dikkat çekmiştir (Yelmen, 2008).

Şüphesiz küresel ısınmanın dünyadaki önemli uluslar arası kuruluşlarının yöneticilerinin de ifade ettiği gibi olumsuz sonuçları vardır ve bu olumsuzlukların bilimsel deneylerle kanıtlanmış ve/veya çevremizde bire bir yaşadığımız etkilerini görmemiz mümkündür. Nitekim insanlığın geleceğini tehdit eden küresel ısınmanın bir başka etkisi Ruanda ve Darfur'da görülmüştür. Küreselleşme döneminde görülen olumsuzluklardan biri olan etnik ve dinsel temelli tehditlerle (Erhan, 2003) mücadelenin gerekliliğini de açık biçimde gösteren Ruanda da 1994'de 40 gün içinde 800 bin, Darfur'da ise 300 bini aşkın insanın öldüğü ırkçı iç savaşların nedenleri arasında kuraklık ve açlığın olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye'de yaşanan durum bu ülkelerdeki kadar olmasa bile temel tarım ürünlerinde ve özellikle bakliyat ürünlerinde yüksek fiyat artışları görülmüş, pirinç fiyatlarında %130'a varan artışlar, bulgur ve makarna fiyatlarındaki yükseliş özellikle alt ve orta gelir seviyesindeki ailelerin ekonomilerini sarsmıştır. BM Kalkınma Ofisi, Türkiye ve Brezilya'da enflasyonun çok yüksek düzeylere ulaşabileceği uyarısını yapmış, ayrıca Brezilya ve Türkiye'de kısa bir sürede orta sınıfın alım gücünün ortalama %25 azaldığı görüşünü ileri sürmüştür.

Tüm dünyada gıda fiyatlarının hızla artması ve bazı az gelişmiş ülkelerde temel gıda maddelerinin dahi temin edilememesi biçiminde ortaya çıkan küresel gıda krizinin yansımaları, küresel siyasi gelişmeler konusunda zıt kutuplarda bulunan İngiltere Başbakanı Brown ile Bolivya lideri Morales'i bio-yakıt tartışlığında birleştirmiştir. Londra'da BM Dünya Gıda Programı Başkanı J. Sheeran dahil 24 uzmanının katılımıyla gıda krizi ve bio-yakıtın rolü başlıklı zirvede Brown, gıda fiyatlarındaki artışın küresel kredi krizinde olduğu gibi dünya refahı için büyük tehdit oluşturduğunu belirtmiştir. Brown, tarım alanlarının iklim değişikliğiyle mücadele adına bio-yakıt üretimine ayrılmasının gıda fiyatları artışında kilit rol oynadığını düşündüğünü, bio-yakıtın enerji üretimi için yetersiz olduğunun artık bilindiğini, açlıkla mücadelenin herkes için ahlâki bir ödev olduğunu, açlığın ülkelerin politik ve ekonomik istikrarını da tehdit ettiğini vurgulamış, 2010 itibarıyla İngiltere'nin yakıt ithalinin %5'ni bio-yakıttan karşılama politikasını değiştireceklerini, AB'ne bio-yakıt hedeflerini değiştirmeye yönünde tavsiyede bulunacaklarını ve toplantıdan çıkan sonuçları AB ve G8 zirvesine taşıyacağını belirtmiştir. Morales¹¹ de, "gezegeni kurtarmayı istiyorsak, küresel ısınma ve çöp yığınları sorumlusu kapitalist sistemi yok etmek gerekir. Bio-yakıt yoksulluk ve açlığı körükleyip yoksul insanlara zarar veriyor. Temiz enerjilere yönelmek, çevreye saygı göstermek, herkesin temel hizmetlere ulaşmasını garanti altına almak ve tüketiciliğe bir son vermek gerekiyor, oysa insanlar değil, arabalar önce geliyor" diyerek bio-yakıt üretiminin insanların açlığından önce gelmesini eleştirmiştir ki, halen dünyanın önemli bir kısmının yoksulluk ve açlık nedeniyle büyük sıkıntı yaşadığı bir ortamda gıda ürünlerinin bio-yakıtla dönüştürülmesi etik açıdan bu eleştirileri fazlasıyla hak etmektedir.

Öte yandan, insanlar dünyada yeterince tarımsal ürün ve gıda maddeleri olmadığı için değil, alım güçleri ve paraları olmadığı için, yani yoksul oldukları için açlık riski altında hayatlarını sürdürmektedirler. Oysa yeryüzünde, matematiksel olarak herkese yetecek miktarda gıda üretilmektedir. Tarımın makineleşmeyle geliştirilmesi, verimin artırılmasına yönelik bilimsel araştırmalar ve sulu tarımın yaygınlaşmasıyla insanlık tarihinde öncesi görülmemiş bir gıda üretim ve bolluğu söz konusudur. Buna karşın günümüzde, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde açlık en hayati sorunların başında gelmektedir ve bu durum küresel gıda krizinin yol açtığı en önemli olumsuzluktur (Doğan, 2008). Özetle, 1929 Dünya Buhranından bu yana tarımsal ürünler arz-talep cephelerindeki keskin değişiklikler ve tarım ürünleri piyasalarındaki değişimler, dünya gıda malları arz talep dengesini sürekli alt-üst etmektedir. Ayrıca, 3 milyarı aşan insanın beslenme zincirinin üst sıralarına çıkmak için sürekli uğraş vermesi, Çin ve Hindistan'da artan nüfusu ve bu nüfusun artan refah düzeyi, büyük bir talep artışına neden olmuş ve birçok alanda arz talebi karşılayamayacak duruma gelmiştir.

¹⁰ bkz; "Gıda Savaşları Kapıda", http://www.hamaddeler.com/index.php?option=com_content&view=article&id=433:gda-savalar-kapda&catid=34:gidasektorelhaberleri&Itemid=105 (Erişim Tarihi: 17.07.2008).

¹¹ Bolivya Devlet Başkanı Evo Morales ayrıca, bio-yakıt taraftarı Brezilya Devlet Başkanı Lula da Silva'ya da çatmış, "Bazı Güney Amerika liderlerinin bio-yakıt hakkında konuşurken ne dediklerini bilmediğini, IMF ve Dünya Bankasının bio-yakıt kullanımını engelleyen politikalar geliştirmelerini istemiştir. Nüfusunun yüzde 40'tan fazlası yoksulluk sınırı altında yaşayan Peru'nun Devlet Başkanı Alan Garcia bio-yakıt için kullanılan toprakların yoksulların gıdaya ulaşmasını önlediğini söylemiştir. Ama bu uyarılara tınmayan Brezilya lideri, yoksul Afrika ülkesi Gana'da bio-etanol için şeker kamışı üretmek üzere ortak girişim başlattıklarını açıklamış, gelişmekte olan ülkelerin hem gıda hem bio-yakıt üretimine yetecek toprakları olduğunu savunan Lula, "Gana'da, İsveç pazarı için yılda 150 milyon litre etanol yapımı için gereken 27 bin hektarda şeker kamışı üretecek bir proje geliştirdiklerinin açıklamıştır. bkz; Radikal Gazetesi, 23.04.2008.

IV. Küresel Tarım ve Gıda Güvenliğinin Önemi ve Küresel Tarım Politikaları

Tarımsal ürünler ve gıda maddeleri, özellikle tahıl grubundaki buğday ve unlu mamuller düşük gelir grubundaki yoksul insanların tüketim malları talebinin en önemli kısmını oluşturdıkları, dolayısıyla dünyanın en stratejik¹² madde grubu olduğu söylenebilir. Gıdanın varlığı ve erişilebilirliği halinde ülkeler zenginlik ve refah gibi diğer isteklerine daha rahat yönelebilir, hatta bu isteklerine ulaşmada tarımsal ürün ve gıda üretimlerini bir güç kaynağı olarak kullanabilirler. Buna karşılık, tarımsal ürün ve gıda arzında doğabilecek bir darboğaz, ortaya çıkabilecek açlık ve isyan gibi tehlikeler nedeniyle ülkelerin tarımsal ürünler stoku ve gıda arzını güvence altına alma çabalarına yoğunlaşmasına neden olmaktadır (Eraktan, 2008: 4). Çünkü ekonomik önemi çok büyük olan tarımsal ürünler ve gıda maddelerinin yokluğu toplumların kaderini etkileyebilecek güce sahiptir. Son yüzyılda yaşanan savaşlar ve getirdiği açlık tehlikesi ve daha yakın zamanlarda özellikle kimi Afrika ülkesinde yaşanan ve süregelen kronik açlık tehlikesi göz önüne alınırsa, tarımsal ürün arzı ve gıda güvenliğinin önemi hemen ortaya çıkmaktadır. Gıda arzının tehlikeye girmesi durumunda insani boyutun ötesinde ekonomik ve siyasi istikrarın barış ve geleceğe yönelik güvenin zedelenme riski oldukça fazladır.

Öte yandan insanın yaşam alanı doğayı hor kullanması sonucu oluşan küresel ısınmanın getirdiği başta kuraklık olmak üzere olumsuz iklim koşulları, çevre kirliliğinden etkilenmiş topraklarda tarımsal üretim ve verimliliği daha da düşürmekte, tarım alanlarının amaç dışı kullanımı yanında gıdaya alternatif olarak tarım alanlarını işgal eden sanayi hammaddeleri ve bio-yakıt üretimi tarım alanlarının zaman içinde hızla daralmasına yol açmaktadır. Küresel ısınmanın canlıların yaşam ortamında yarattığı olumsuz değişikliklerle doğadaki bitki ve hayvan miktar ve çeşitleri etkilenmekte, sulama, hatta içme suyu dengeleri bozulmakta, tarımın sürdürülebilir olma koşullarının ciddi bir biçimde tehlikeye girmesi rizikosu ile karşı karşıya kalınmaktadır. Bütün bunların ötesinde dünya ekonomisinde yaşanan spekülasyon olayları dünya piyasalarında dalgalanmalara, krizlere neden olmakta, benzer biçimde dünya tarım ürünleri piyasalarında ortaya çıkan dalgalanmalar da küresel çapta gıda güvenliğinin sağlanmasını ve dolayısıyla küresel barışı tehdit etmektedir.

Küresel veya uluslararası veya tarım politikaları, dünya tarımsal üretimi içinde yerleri, piyasalara katkıları veya uluslararası sermaye piyasalarındaki önemleri ile dünya tarım ekonomisini etkileyecek şekilde ülkelerin yaptığı uluslararası anlaşmalara dayalı politikalarlardır. Bu politikalar ile dünyada tarımın ve tarım ürünleri ticaretinin geliştirilmesi ve tarımla ilgili alanlarda üretici veya tüketici olarak söz sahibi olan ülkelerin refahını artırmaya hizmet edecek şekilde dünyadaki ekonomik olayların oluşumuna katkıda bulunulmakta, yani genellikle gelişmiş ülkelerin tarım ürünleri alanındaki çıkarlarına dönük kararlar alınmakta ve ulusal politikalar yönlendirilmektedir. Küresel tarım politikası kararları da uluslararası kuruluşlar eliyle uluslararası anlaşmalara göre düzenlenmekte yada bölgesel bazı birleşmeler çerçevesinde yürütülmektedir. Bu çerçevede küresel tarım ekonomisine bakıldığında, dünya tarım ekonomisinde üretim ve ihracatın üçte ikisinin gelişmiş ülkelerin egemenliğinde olduğu görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde siyasi ve ekonomik boyutta en etkin grupların başında tarım örgütleri (çiftçi örgütleri ile gıda ve tarıma dayalı sanayiciler) gelmektedir. Genelde bu ülkelerin diğer ülkelerin tarımının gelişerek kendilerine rakip olmasını istemedikleri söylenebilir. Gelişmiş ülkelerdeki uluslararası gıda, tohum, tarım alet ve makineleri, tekstil, kozmetik, gibi tarımsal hammadde kullanan şirketler dünyanın hem en güçlü hem de en karlı sermaye guruplarıdır. Bu şirketler hem az gelişmiş ülkelerdeki hammaddeleri kullanarak faaliyette bulunmakta, hem de satışlarının büyük bir bölümünü yine bu ülkelere yapmaktadırlar (Vural, 2008).

AB ve ABD gibi sadece sanayi ürünlerinin değil tarım ürünleri piyasalarının da büyük oyuncularının dünya tarım ürünleri alanında üretim, sübvansiyon, iç destekler, pazara giriş ve ihracata kadar kendi çıkarlarını gözetken çok taraflı müzakerelerle sağladıkları avantajlar yanında IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi küresel sermayenin karını maksimize etmeye çalışan uluslararası örgütlerin az gelişmiş ülkelerde tarımı çoktenden önerileri (dayatmaları)¹³ küresel tarım politikalarının az gelişmiş ülkelerin aleyhine¹⁴ çalıştığını göstermektedir

¹² Buğdayın stratejik bitki olduğunu 7 Mart 2008 günlü Milliyet Gazetesinde İğnör Uras çok açık biçimde belirtmektedir. Uras, "Ekmeğe zam halkı üzecek" başlıklı yazısında, "Dış piyasalarda buğday fiyatları artıyor. Bu gerçeği değiştiremeyiz. Ama bizim içeride yaptığımız yanlışlar var. Türkiye'de ekilebilir toprağın yaklaşık %30'unda buğday üretiliyor olmasına karşın, kimi ekonomistler 'Türkiye, buğday ekmesin' tezini savunuyor ve dünyada buğdayın tonu 150 dolarken, Türkiye'de 250- 300 dolar olduğuna göre üretmeye gerek yok, dışarıdan alalım diyorlar. Oysa kuraklık ve öteki etkenler Türkiye'de olduğu gibi dünyada da buğday üretimini düşürdü, fiyatlar hızla artmaya başladı ve Türkiye fiyatlarını geçerek dünyada buğdayın tonu 400 dolara aştı. Buğday fiyatlarındaki artışlar ülkemizde "Buğday ekilmesin" tezini çürütmekle kalmadı, Türkiye'nin buğdaydan vazgeçemeyeceğini bir kez daha gösterdi." demektedir. Buna göre, Türkiye kendi gereksinimi olan buğdayı mutlaka üretmelidir. Çünkü ülkemizde var olan ve öteden beri sürdürülen buğday üretim sisteminin bir süre için askıya alınması bile üretim çarkının çökmesine yol açabilecek ve buğdayda mutlak dışa bağımlı duruma düşülebilecektir.

¹³ Oral (2004), az gelişmiş ülkelerde IMF-Dünya Bankası tarafından tarımın çökertilmesinin "ticaretin serbestleştirilmesi, tahıl piyasalarının kuralılaşlaştırılması, destekleme alımlarının kaldırılması, tarıma verilen girdi sübvansiyonları ve düşük faizli kredilere son verilmesi, geleneksel gıda üretiminden ihracata dönük ticari tarım ürünlerine yönlendirilmesi, v.b." yoluyla sağlandığını belirtmektedir. IMF ve Dünya Bankası programları gereğince, birçok az gelişmiş ülkenin iç piyasasını gıda malları ithalatına ve tarım alanlarını yabancı yatırıma açtığını, gelişmiş ülkelerde verimi yüksek ve devlet tarafından desteklenen tarım ve hayvancılık ürünlerinin az gelişmiş ülke piyasalarına serbestçe girmesinin damping etkisiyle yeni tüketim alışkanlıklarına yol açtığını, yerli üreticinin bu rekabete dayanamadığını, çok uluslu şirketlerin tarım sektöründe az gelişmiş ülkelerde yaptıkları yatırımların tarımsal üretimin şeklini değiştirdiğini, sonuçta, az gelişmiş ülkelerin net gıda maddeleri ithalatçısı olduğunu, tarımın temel gıda ürünleri üretimi yerine küresel sanayiye tarımsal girdi üretir hale geldiğini ve böylece tarımın dünya ekonomisindeki fiyat dalgalanmaları ve çokuluslu şirketlerin insafına terk edildiğini ileri sürmektedir.

¹⁴ IMF ve Dünya Bankası uygulamalarının az gelişmiş ülkelerin tarım sektörünü çökerttiğini ileri süren yaklaşımları eleştiren Eraktan (2008), tarım kesiminde fiyat mekanizmalarından yararlanmanın uluslararası tarım politikası kararlarına uyum nedeniyle DTÖ kuralına bağlandığını, bu kuralın 152 DTÖ üyesi devleti bağladığını belirtmektedir. Bu nedenle günümüzde Türk tarım politikasının Dünya Bankası ve IMF tarafından biçimlendirildiği ve buna boyun eğildiği iddialarının tam olarak gerçeği yansıtmadığını, Dünya Bankası ve IMF'de alınan karar ve uygulamaların

(Oral, 2004). Bütün bun gelişmeler yetmezmiş gibi, dünya piyasalarında malların bir finansman aracı olarak yatırımlara konu olmaya başlamasıyla, tarım ürünlerinde de vadeli ve gelecek işlem borsalarında spekülasyon alım satımların fiyat artışlarına yol açtığı görülmektedir.

Ortaş (2008)'in belirttiği gibi, küresel aktörler tarafından yönlendirilen küresel tarım politikaları sisteminin bir gün tıkanacağı, bu sistemde tahıl grubu ekiminden ayrılan topraklarda bio-yakıt üretiminin gıda arzını sıkıntıya sokacağı ve küresel ısınmanın oluşturduğu kuraklık nedeniyle özellikle tahıl grubunda sorun çıkacağı düşünüldükten şimdilik fitili ateşleyen küresel tarım ürünleri piyasalarındaki spekülasyon olmuştur. Bu bağlamda küresel fonların yeni spekülasyon (av) alanları olarak gıda ürünlerini seçtiği belirtilmektedir (Özkaya, 2008). Nitekim küresel tarım ürünleri piyasaları spekülatörleri veya küresel kabzımalların küresel iklim koşullarının kötüleştiği ve tarımsal ürün rekoltelelerinin azaldığı dönemlerdeki spekülasyon hareketleri, bir yandan tarımsal ürünler ithalatına bağımlı olan veya bağımlı hale getirilen ülkelerde tüketicilerin yüksek fiyatlardan zarar görmelerine diğer yandan da örgütlü olmayan dünya tarım ürünleri üreticisi az gelişmiş ülkelerdeki çiftçilerin artan fiyatlardan kazanç sağlayamamasına yol açmaktadır¹⁵.

Bununla birlikte bazı yazarlar, küresel gıda krizinin tarım ürünleri spekülatörlerinden daha çok IMF, Dünya Bankası ve DTÖ gibi örgütlerin uyguladıkları politikaların eseri olduğunu belirtmekte (Akkan, 2008), bu bağlamda Türkiye'de tarım sektörünün sıkıntıya girmesinin nedeninin siyasi iktidarlar tarafından 6,5 yıldır taviz verilmeden uygulanan IMF/Dünya Bankası politikaları olduğunu ve bu politikaların tarımda çiftçilerin yoksullaşması, gelir bölüşümünde eşitsizliğin artması ve istihdamdaki hızlı azalma biçiminde Türkiye'de tarım sektöründe bir çözülmeye yol açtığı savunulmaktadır (Oral, 2006).

Öte yandan günümüzde dünya gıda maddeleri talebi bir taraftan nüfus artışıyla ve gelişen ekonomilerde artan kişi başına gelir ve hızlanan sanayileşmeyle yükselirken; diğer taraftan artan petrol fiyatları ve istikrarsızlığa sürüklenen küresel ekonomi gıda maddeleri talep artışını frenlemektedir. Dünya piyasalarında fiyat artışı görülen mallar sadece gıda maddeleri değildir. Petrol, nikel, kalay fiyatlarındaki artış da mısır ve buğday fiyatlarıyla aynı gelişim trendini göstermektedir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerdeki sanayileşme ve şehirleşmenin getirdiği enerji ihtiyacı, petrol ve kömür vb. yakıtların fiyatlarının son dönemde hızla artmasına yol açmıştır. 2002 yılından itibaren yükselmeye başlayan petrol fiyatları tarımda maliyetleri (mazot ve gübre fiyatlarını) artırmıştır. Bu da gıda maddelerinde ithalata bağımlı ülkeler kadar, kendi üretimiyle talebini karşılamaya çalışan ülkelerde de, ihracatçı ülkelerde de gıda maddesi üretiminde sıkıntı ve daralmaya yol açmıştır. Yine Çin, Hindistan, Brezilya, Güney Afrika gibi ülkelerdeki ekonomik büyüme dünya talebini artırmış, örneğin Çin yakın geçmişte gıda maddeleri ihracatçısı iken, ithalatçı konumuna geçmiştir. Bunda ABD dolarının değer kaybının da rolü olmuş, yükselen mısır, soya ve diğer gıda ve yem maddesi fiyatlarının etkisiyle ABD'nin ihracatı birçok üründe adeta rekor düzeylere yükselmiştir (Eraktan, 2008: 6).

Tarımsal ürünlerin fiyatları yukarıda belirtildiği gibi hızla artmış, FAO'nun gıda fiyatları endeksine göre 2006'da fiyatlar %9 artmış, 2007'de artış %23'e yükselmiştir. 2006 Aralık-2007 Aralık ayları arası artış ise %37 olmuştur. Süt ürünlerinde artış %80, yağlı bitkilerde %50, hububatta %42'dir. Şeker fiyatları 2005-2006'da arttıktan sonra bu dönemde azalmıştır. Bu çerçevede, tarım ürünlerinde dünya piyasalarında yüksek fiyatların da, düşük fiyatların da sık sık yaşandığı söylenebilir. Fakat fiyatların yüksek seyretmesi olgusu genelde daha kısa olmuştur. Ancak bu kez çok sayıda üründe görülen yükselen fiyatların bir süre daha devam edeceği tahmin edilmektedir. Çünkü fiyat artışları ile bu ürünlerin fiyatlarının belirli bir düzeyde kalıcı olması sadece tarım ürünleri piyasaları ile değil, tarım ürünleri ile diğer ürün piyasaları arasındaki ilişkiye bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca, talebi harekete geçirci ve geriletiler etkilere aynı anda kendisini göstermekte, tarımsal ürün arzı kimi ülkede iklimin etkisiyle, kimi ülkede ise yapısal sorunların eşlik etmesiyle gerilemektedir. Öte yandan, gıda maddeleri talebinin fiyat artışlarının düşüklüğü ve tarımsal üretimin gerçekleşmesinin zaman alması nedeniyle fiyat artışlarının arza yansımaları hemen gerçekleşmemekte, dolayısıyla arz talep dengesi fiyatları yukarı çekecek şekilde etkilenirken temel gıda ve tarımsal ürün piyasalarında bir darboğaz yaratılmaktadır.

Öte yandan, yukarıda belirtildiği gibi, IMF ve Dünya Bankası'nın gelişmekte olan sağladığı koşullara bağlı yapısal uyum veya yatırım kredilerinin şartları arasında uluslararası sermaye ve malların serbest dolaşımını sağlamak için gümrük tarifelerinin indirilmesi ve/veya devalüasyon yapılması koşulları yanında özelleştirme politikalarıyla devletin tüm sektörlerden (bu arada tarımda destekleme biçimindeki politikalarından vazgeçmesi) elini çekmesi de yer almaktadır. Bu şartlarda kredi alan Üçüncü Dünya Ülkelerinin genellikle bu yapısal uyum politikalarına ve yeni ekonomik düzene uyum göstermekte zorlandıkları ve beklenen kalkınmayı sağlayamadıkları söylenebilir. Bu bağlamda bu ülkelere koşullu verilen kredi borçlarını ödemeleri ve ekonomik kalkınmalarını

paralel olduğunu, bu örgütlerin tarım destekleri konusunda Türkiye'den taleplerinin DTÖ kurallarına dayandığını, ama onun dışındaki kurumsal değişiklikler, özelleştirmeler, ekonomik reformlar v.b. önerilerde Türkiye'nin bu örgütlerden gelen isteklere karşı durma hakkı olduğunu belirtmektedir.

¹⁵ Uzmanların bu fiyat artışlarını küresel ısınmaya bağlı sulama yetersizliğine, 2007'nin kurak geçişine bağlı verim düşüklüğüne, değerli madenlerle beraber emtia piyasasına yönelen sıcak para ve bio-yakıt üretimi dolayısıyla üretim alanlarının daralmasına bağlamasına karşın Yurtsever (2008), gıda fiyatlarını çıldırtanların küresel kabzımallar olduğunu belirtmekte; "küresel gıda krizine, küreselleştirme politikalarının sebep olduğunu, küresel tarım politikaları uygulamalarının geçen yıl ortalarından itibaren iyice bunalan finansal sermayenin, tarım piyasasında hızlı genişleme dalgasıyla çakışmasının neticesi olduğunu, asıl spekülasyonun dünya çapında tezgâhlandığını, vurgunun dünya borsalarında kotarılarak içerdeki acentaların fırsatı değerlendirdiğini belirtmektedir. En temel iki besin kaynağı pirinç ve buğdayın bile, finansal sermayenin 'küresel oyun alanı' içine dâhil edildiğini, sayılan etkenlerin hiçbirinin bu denli sonuç yaratacak büyüklükte olmadığını belirtmektedir.

sağlamaları için ihracata yönelik tarıma geçmeleri de önerilmiş ve bu öneriler çerçevesinde bu ülkelerde buğday ve mısır gibi gıda ürünlerinin yerini pamuk ve kahve almıştır. Küresel ısınmanın oluşturduğu tarımsal ürün arzındaki darlık, bu tavsiyelere uyan ülkeleri temel gıda maddeleri arzında oluşan açık nedeniyle sıkıntıya ve yeni arayışlar içine sokmuştur. Dolayısıyla gıda ürünlerinde yaşanan son küresel fiyat artışlarından etkilenen Arjantin, Bolivya, Venezüella, Bolivya, Meksika, Hindistan, Çin, Rusya, Mısır, Fas, Etiyopya, Endonezya, Kazakistan, Tayland, Kamboçya, Vietnam ve Ukrayna gibi birçok ülke temel gıda maddeleri ve tarımsal ürünlerde görülen fiyat artışlarının etkisini aşgariye indirmek için farklı önlemler almıştır. Kimi ülkeler dünya piyasalarında fiyatı yükselen ürünlerin ihracatını durdurmuş veya sınırlamış, kimisi iç piyasada ürün fiyatları için azami düzeyler belirlemiş yahut her iki yola birden başvurmuştur. Örneğin Çin¹⁶ pirinç ve mısır ihracatını yasaklarken, Hindistan pirinç ve süt tozu ihracatını yasaklamış, Bolivya soya yağı ihracatını durdurmuştur. Etiyopya temel gıda ürünlerinin çoğuna ihracat yasağı getirirken Mısır, pirinç ihracatını yasaklamıştır. Bunun dışında, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu birçok ülke tüketiciyi koruma amaçlı hareket ederek ithalatlarında gümrük vergisi indirimine gitmiş (örneğin Fas buğday ithalatına uygulanan %130'luk gümrük vergisini %2,5'e indirmek zorunda kalmış) veya gümrükleri sıfırlamıştır (Doğan, 2008).

Bu gelişmelerin ötesinde dünya buğday ticareti projeksiyonları incelendiğinde Çin ve Hindistan'da artan bireysel gelirlerle birlikte buğday tüketiminden katma değeri daha yüksek ürünlere kayılacağı, bu ülkelerin hayvansal gıda ve et tüketimini artıracacağı hesaplanmaktadır (Özkaya, 2008)¹⁷. ABD'nin buğdayda birinci ihracatçı olmaya devam edeceği, AB ülkelerinin dünyanın birinci derecede ithalatçısı haline geleceği beklenmektedir. Pirinçte Asya ülkeleri artan gelirlerine karşı daha az tüketmektedir. 1999'dan beri dünya pirinç stokları azalırken, 2008-2011 sonrası stokların yeniden artacağı, 2008-2010 arası dünya piyasasında pirinç fiyatlarının bu nedenle görece olarak yüksek kalacağı, daha sonra fiyatlar bir ölçüde düşse bile artan maliyetler nedeniyle 1990'ların sonu ve 2000'lerin başındaki düzeye inmeyeceği hesaplanmaktadır. Projeksiyonlar şeker, buğday, yağlı tohumlar, mısır ve etanolün 2017'e kadar fiyatları dalgalansa bile, 2007 öncesi düzeye inmeyeceğini göstermektedir. Buna karşılık yem fiyatlarının artması nedeniyle beyaz ve kırmızı et fiyatlarının yükseleceği, ancak üretimin artacağı tahmin edilmektedir. Süt ürünleri fiyatları da 2007'de önemli ölçüde yükselmiş, (tereyağı %66, peynir %50 ve süt tozu %90), bu gelişmede perakende süt piyasasındaki spekülasyonlar da etkili olmuştur. Bu anormal fiyat artışı sonrası fiyatlarda bir düşme olması ve buna rağmen geçmiş on yıldakinden daha düşük bir hızla süt üretiminin artması beklenmektedir (Eraktan, 2008: 8-10).

Dünya Bankası Kalkınma ve Araştırma Grubu'nun 2006 tahminlerine göre küresel ısınmanın gelişmiş ülkelerde yarattığı zarar yılda minimum 41-102 milyar dolar arasındadır. 54 ülkede halen kötü beslenen 1.4 milyon kişinin önemli bir bölümünün açlıkla karşı karşıya kalabileceği, buralarda yeni doğan çocukların da kaderinin aynı olabileceği uyarısı yapılmaktadır. Sorun sadece dünyada bir açlık dalgasının yaratılmasıyla ilgili değildir. Yükselen fiyatların kimi toplumlarda beslenme şeklini ve diyetlerde yer alan gıdaları değiştirmesi, kimi ülkede ise tarımsal üretim deseni üzerinde etkili olması beklenmektedir. Genelde gelişmiş ülkeler ile gelişmemiş ülkelerin besin kaynakları farklılaşmaktadır. Gelir düzeyi artan tüketiciler proteine yönelirken, yoksullar nişasta kökenli besinlere yönelmektedir. Yoksulluğun kol gezdiği dünyada bir çok ülkede insanların temel besin gereksinimi olan nişastalı kaynakların başında gelen ekmeğın sağlanması için ek önlemler alınmaktadır (Ortaş, 2008). Bu durum bir yandan tarım ürünleri talebinin değişmesine diğer yandan tarım ürünleri arzının ürün bazında değişmesine yol açmakta, dolayısıyla bu ikili etki altında tarımda kalıcı olmasa bile devresel bir darboğaz oluşabilmektedir.

Tarım ürünleri piyasasında benzer krizler geçmişte de yaşanmıştır. 1974 ve 1979 petrol krizleri sonrası gıda fiyatları yükselmiş, tarım ürünleri dış ticaret hacmi daralırken bu yıllarda tarımsal ürünler ve temel gıda maddelerinde kıtlık dönemine girildiği düşünülmüş, buna bağlı olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde üretimi artırmak için harekete geçilmiştir. Sonuçta 1980'li yıllarda artan üretim ve stok fazlaları nedeniyle dünyada bu kez piyasa talebini aşan arz fazlası krizine girilmiş, artan stoklar yüksek ihracat sübvansiyonlarına yol açmış, arz-talep dengesi bozulmuş, ihracat sübvansiyonları nedeniyle maliyetlerden bağımsız, yapay bir dünya fiyat düzeyi ortaya çıkmıştır. 1990'lı yıllarda kısmen devam eden ve artık bir "tarım krizi" olarak adlandırılan bu eğilim, gelişmiş ülkelerin aldığı üretim kısma önlemleri ve gelişmekte olan ülkeleri benzeri uygulamalara zorlamalarıyla değişmiş, azalan sübvansiyonlara rağmen fiyatlar belirli bir oranda artmıştır. 2006-2007 ise bu kez hem petrol fiyatlarının hem de kuraklık nedeniyle tarımsal ürün fiyatlarının arttığı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu yeni dönemde iklim değişikliği ve bio-yakıt hammaddesi üretimi için arazilerin ayrılıyor olması eski dönemlerden farklı etmenler olarak ortaya çıkmıştır (Eraktan, 2008: 8-9).

Bütün bu gelişmelerin etkisiyle son yıllarda değişen gıda piyasasındaki dengeler 2006-2007 yıllarında baş gösteren kuraklıkla daha dikkat çekici ve tehlikeli bir boyuta erişmiştir. Ayrıca, 2008 yılında dünya ve Türkiye'de

¹⁶ Küresel gıda krizinin tartışıldığı bu ortamda çıkabilecek bir gıda enflasyonu nedeniyle sosyal ya da siyasi tansiyonun yükselmesinden endişe eden Çin hükümeti, pirinç ihracatına bazı kısıtlamalar getirmiş, Çin Başbakanı Wen Jiabao, ülkesinin, 1.3 milyardan fazla nüfusunu beslemek için pirinç ihtiyacını giderebilecek kapasiteye sahip olduğunu ve 40-50 milyon ton pirinç stoku bulunduğunu belirtmiştir. Bkz; "Gıda Savaşları Kapıda", http://www.hammaddeler.com/index.php?option=com_content&view=article&id=433:gda-savalar-kapda&catid=34:gda-sektorelhaberleri&Itemid=105. (Erişim Tarihi: 17.07.2008)

¹⁷ BM Gıda ve Tarım Örgütü'ne (FAO) göre, dünyanın en büyük pirinç üreticisi Çin'de bireysel gelirler yükseldikçe pirinç tüketimi azalmakta, Çinliler et ve süt ürünleri tüketimine daha fazla yönelmektedirler. Bkz; "Gıda Savaşları Kapıda", http://www.hammaddeler.com/index.php?option=com_content&view=article&id=433:gda-savalar-kapda&catid=34:gda-sektorelhaberleri&Itemid=105. (Erişim Tarihi: 17.07.2008)

artan gıda maddesi fiyatları konunun tekrar gündeme gelmesine yol açmıştır. Tarımda ve dünya piyasalarında ortaya çıkan bu güncel gelişmelerin nedenleri ve getirebileceği olumsuz sonuçların nasıl önlenebileceği tartışılmaya başlanmıştır. Ortaya çıkabilecek bir küresel gıda krizinin yıkıcı sonuçlar yaratabilecek potansiyel içermesi de çözüm arayışlarının artmasına neden olmuştur.

V. Uluslararası Ekonomik Krizler Ortamında Ulusal ve Uluslararası Kuruluşların Küresel Tarım ve Gıda Politikaları Yönelimleri

Genel olarak küreselleşme sürecinde yukarıda belirtildiği gibi, gelir eşitsizlikleri ve küresel düzeyde çevre sorunları artmış, gıda fiyatlarındaki artışlara rağmen küresel gıda krizinden az gelişmiş ülke çiftçileri zarar görmüş ve bu ülkelerde mevcut yoksulluk düzeyi yükselmiştir. Bu çerçevede bir bütün olarak gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arası uçurum derinleşirken az gelişmiş ülkelerde yaşanan makro ekonomik istikrarsızlıklar bu farkı daha da artırmıştır. Küreselleşme sürecinin faydalarından yararlanılması için gelişmekte olan ülkelerin sadece mal ve hizmetleri değil sermaye hareketlerini de liberal hale getirmesinin gerektiği söylemleri üzerine sermaye hareketleri büyük oranda serbestleştirilmeye başlanmıştır. Aynı süreçte özellikle iletişim teknolojilerinde görülen gelişmelerle birlikte dünya üretimi ve ticareti hızla artmış, finansal piyasalarda da bütünleşme sağlanmıştır. 1990'lı yılların başından itibaren finansal piyasalarda sağlanan küreselleşme sonrası dünya üretimi ve ticaretinden daha fazla sermaye hareketleri artmış, gelişmekte olan ülkelere yönelen sermaye hareketleri katlanarak büyümüştür. Ancak, bu dönemde gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere yönelen sermaye hareketleri biçim değiştirmiş, özellikle bu ülkelerin cari işlemler bilançosu açıklarını finanse etmek üzere gelen sermaye hareketleri bu dönemde arbitraj olanakları peşindeki spekülasyon nitelikli para hareketlerine dönüşmüş, bu değişime paralel olarak sermaye hareketlerinin vadeleri kısalmış, faiz farklılıklarına bağlı olarak daha hareketli hale gelmiştir.

Finansal piyasaların küresel düzeyde bütünleştiği bu ortamda, bir yandan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sermaye ve para piyasaları arasındaki bağımlılık düzeyi, diğer yandan finansal krizlere karşı duyarlılık ve mali kırılganlık artmıştır. Bu ortamda makro ekonomik göstergelerde görülen istikrarsızlıklar sonucu gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasında ortalama olarak gerek enflasyon oranlarında, gerekse kamu açığı/GSYİH ve cari işlemler (CİB) açığı/GSYİH oranlarında büyük farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu farklılıklar, hem küreselleşme sürecinde uluslararası çapta görülen finansal istikrarsızlıkların/krizlerin nedenini oluşturmuş, hem de ortaya çıkan krizler bu farklılıkları doğurmuş veya mevcut farklılıkların ve bu arada yoksulluğun ciddi oranda yükselmesine yol açmıştır (Batmaz ve Özcan, 2007: 44-45).

Öte yandan finansal krizlerin gelişmiş ve çok yoksul ülkelerde değil, gelişmekte olan ülkelerde yoğun biçimde görüldüğü ve bu ülkelerin denetimsiz biçimde sermaye piyasalarını liberal hale getirmesi nedeniyle ortaya çıktığı belirtilmektedir. Ayrıca bu ülkelerin ayarlanabilir veya sabit döviz kuru sistemi uygularken paralarının farklı nedenlerle değerli hale gelmesi ya da denetimsiz başıboş sıcak para fonlarını ülkeye çeken yanlış faiz ve para politikalarının neden olduğu döviz krizleri biçiminde ortaya çıktığı görülmektedir (Toprak, 2001: 94).

Küresel finansal krizlerin sıklığının arttığı 1990'lı yıllarla birlikte küreselleşme sürecinde uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi ve mali ve finansal piyasalarda denetim ve korumacılığın kaldırılmasının yoksulluğu artırdığı yönündeki görüşler daha fazla tartışılır hale gelmiştir. Küreselleşme karşıtları, finansal krizlerin spekülasyon sermaye hareketlerinden doğduğunu, liberal yaklaşımlar çerçevesinde denetimsiz biçimde gelişmekte olan ülkelere akan spekülasyon amaçlı sermaye hareketlerinin değişik nedenlerle bu ülkelerden toplu biçimde ve hızla çıkışının ortaya çıkardığı yoksullaşma ve açlık gibi olumsuz etkilerin birçok gelişmekte olan ve az gelişmiş ülke örneğinde doğrulandığını ileri sürmektedirler. Küreselleşme taraftarları ise az gelişmiş ülkelerde yapılan dış ticaret ve sermaye hareketleri reformlarının ücretlerde esnekliğin azalması ve sektörler arası işgücü hareketlerinin sınırlı olması nedeniyle kısa vadede işsizliğe ve yoksulluğa yol açsa bile uzun vadede uluslararası ticaret ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları alanında görülen gelişmelerin yoksulluğun azaltılmasına katkı sağladığı¹⁸ ve küresel eşitsizliğin azalmasına yardımcı olduğunu ileri sürmektedirler.

Günümüze yaklaştığımızda finansal nedenlerle ortaya çıkan küresel krizin ilk emareleri 2006 yılı Mayıs ayında görülmeye başlamış, kriz sürecinin en ağır bölümü 2008'de yaşanmaya başlamıştır. Uluslararası Para Fonunun (IMF) yayımladığı Dünya Ekonomik Görünüm Raporunda, mali kriz karşısında küresel büyümenin yavaşlayacağı ve ABD'nin 2008 yılında "orta derecede bir resesyon" yaşayacağını baş gösteren finansal krizin 1930'lardaki Büyük Buhran'dan bu yana karşılaşılan en büyük finansal şok olduğu değerlendirilmiştir. ABD'de 28 milyon insanın temel gıda maddelerini tüketebilmek için karneye bağlandığını¹⁹, durgunluğun devam etmesi durumunda ABD'yi zor günlerin beklediği açıklamaları yapılmakta, mortgage krizinden sonra insanların evini kaybetmenin yanında bütün varlıklarını da yitirmekle yüz yüze geldiği, ABD'nin tarihinin en büyük sefaletini

¹⁸ Küreselleşme ve yoksulluk ilişkisine yönelik kurgulanan bu tarzdaki hipotezlerin bazı seçilmiş ülkeler örneğinde test edildiği önemli ve yakın tarihteki ekonometrik bir çalışma için bkz: B. Açıköz, R. Kök ve S. İspir, "Küreselleşme Kurgusuna Yönelik Hipotez Testleri: Yoksulluk Olgusu Üzerine Seçilmiş Ülkeler Deneyimi (1997-2003)", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 13, sayı: 1, 2008, ss.351-376.

¹⁹ Amerika'da ekonomik durgunluğu ele alan Independent gazetesi, krizin halka yansımalarını değerlendirdiği haberinde Amerikalıların New York'ta yemek kuyruğunda beklediklerini belirterek, manşetinde 1929 küresel ekonomik krizine atıfla, gıda yardımı kuyruğunda bekleyen Amerikalıların fotoğrafının kullanıldığı haberde "ABD 2008: Büyük Buhran" başlığını atmıştır. İhtiyaç sahiplerine verilen gıda yardımı belgelerinin ABD'deki yoksulluğun bir sembolü olduğunu hatırlatan gazetede, kredi sıkışıklığının yaşandığı bu dönemde 28 milyon Amerikalının bu belgelere muhtaç olduğu belirtilmiştir. Bkz: <http://www.timeturk.com/New-Yorkta-milyonlar-yemek-kuyrugunda-3922-haberi.html>. Erişim: 28.07.2008).

yaşadığı ileri sürülmektedir (Özbudun ve Demirel, 2008). Ortaya çıkan finansal krizin etkilerinin sürdüğü günümüzde, küresel ısınmanın oluşturduğu kuraklık ve tarım ürünleri arzındaki darlık, bir yandan tarım ürünleri arzı ve gıda güvenliği konusunda endişelere yol açarken çözüm arayışları çerçevesinde tarım politikalarında değişim emareleri görülmeye başlanmıştır.

Bu bağlamda BM, Dünya Gıda Programı (WFP), Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar küresel gıda krizi ile ilgili acil önlem alma ihtiyacı duymaktadırlar. Dünya ticaretinin liberalleşmesi yönünde çalışmalarını sürdüren DTÖ Doha Müzakereleri olarak bilinen görüşme turlarının ise bu gelişmelerden fazlaca etkilenmediği görülmektedir. Bununla birlikte, dünya tarım ürünleri piyasalarındaki gelişmelerin uluslararası tarım politikası yürütücüsü BM organlarında hâkim olan ezberi bozduğu görülmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi, 1980'lerin ortalarından itibaren gelişmiş ülkelerde görülen tarım ürünü fazlaları sorununun çözümü, gelişmiş ülkelerde üretimin kısılması ve gelişmekte olan ülkelerde üretim artışını engelleyici yönlendirme olmuştur. OECD ve DTÖ bu yönde kurallar koymuş, Dünya Bankası ile IMF de kredi koşullarını aynı kurallara bağlamıştır. Çünkü geçmişte dünya piyasalarında bugünkü gibi yeni bir kriz beklentisi olmamıştır. Bu son kriz tarımsal üretimi devlet desteklerinden daha fazla mahrum bırakan, dünya ile rekabete açık ve genelde gelişmiş ülkelere karşı daha korumasız hale getirmeye yeni adımlar atılması olarak tanımlanabilecek yeni kurallar hazırlığında olan DTÖ'nün karar taslaklarıyla çelişen bir gelişme olmuştur (Eraktan, 2008: 15)

GATT/DTÖ'nün tarımla ilgili yeni/ileri düzenleme arayışları Uruguay Görüşmeleri (Tarım Anlaşması imzalanana kadar geçen sekiz yıl süreyle GATT görüşmelerinin en uzun turu) sonrası yeni müzakere turu Singapur'da yapılan toplantılarla başlamış, ancak, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tarım ve dış ticaretle ilgili talepleri yerine DTÖ gündemi gelişmiş ülkelerin istekleri doğrultusunda yatırımlar, rekabet ve devlet ihaleleri konularına kaymıştır. 1997 Asya Krizinin az gelişmiş ülkelerin birçoğunu küreselleşme büyüsünden kurtaran katkısı ve küreselleşme karşıtı muhalefetle Seattle görüşmeleri sonuçsuz kalınca bir sonraki konferans Doha'da yapılmış, müzakerelerde az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorununa ağırlık verileceği biçimindeki yaklaşımla turlar Doha Kalkınma Müzakereleri adını almıştır. Ancak bu göstermelik kelime oyunu Singapur konuları tekrar müzakere gündemi haline gelirken Cancun/Meksika görüşmelerinde bu konuların karar altına alınması benimsenmiştir. Fakat Cancun görüşmeleri hem küreselleşme karşıtlarının gösterileri hem de Afrika'daki az gelişmiş ülkelerin DTÖ görüşmelerinde tarımla ilgili gelişmiş ülkelerin sübvansiyon ve haksız rekabete son verme çağrılarını ile başlamış²⁰, ancak bu konularda ilerleme sağlanamayınca konferansın diğer gündem maddelerine geçişi DTÖ'nün "demokratik" yapısı ve Brezilya, Çin, Güney Afrika, Hindistan, Meksika ve Tayland gibi ülkelerin muhalefeti ile engellenmiş ve görüşmeler esas itibarıyla küresel tarım politikalarındaki anlaşmazlık nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Boratav (...)’ın ifadesiyle ticareti saptırıcı destekler safatasına ses çıkarmayan az gelişmiş ülkeler Cancun'da uyanmışlar ve DTÖ'nün tarım gündemini lehlerine değiştiremeyince görüşmeleri bloke etmişlerdir.

Öte yandan Doha Müzakereleri henüz tamamlanamamıştır. Ancak dünya piyasalarındaki gelişmelerin yeni görüşme turlarının İleri Tarım Müzakereleri'nde ortaya konan karar taslağında bir etkisinin olmadığı değerlendirilmektedir. Bu gelişmede tarıma yönelik iç desteklerden fiyat etkisi yapan ve daha ziyade yüksek taban fiyat uygulamaları ve prim ödemeleri biçiminde görülen desteklerin azaltılması ile üretimi artırabilen ama üretimin sınırlandırılması koşuluyla verilen fiyat benzeri desteklerin azaltılarak 2013'e kadar devaminin (üretim değerinin %2.5'u ile sınırlı) öngörülmesinin, tarımsal desteklerin hemen kaldırılmamasının etkisinin bulunduğunu söylenebilir. Öte yandan küresel ısınmanın dönemsel etkisinin görüldüğü kuraklık nedeniyle tarım ürünleri arzının artırılması çabalarına girilmiş, bu çerçevede, geçmişte ürün fazlası veren ve üretimini azaltma önlemleri alan ülkelerde politika değişikliklerine ve özellikle üretimi sınırlayıcı önlemlerde gevşemeye yol açmıştır. Örneğin, AB'de üretimi daraltmak için getirilen hububat ekili arazilerde mecburi nadasa bırakma (set-aside) uygulamasına 2007-2008 döneminde son verilmesi ve 2014 sonrası reformlarında yer verilmemesi kararı alınmıştır (Eraktan, 2008: 15-18).

Bu bağlamda, AB ülkelerindeki politika değişikliği ve Avustralya'da hüküm süren kuraklık sonrası genişletilen ekim alanları ve artan verim nedeniyle dünya buğday üretiminin yılda %1'in altında artması (bir önceki on yıllık dönem ortalamasına göre daha yüksek) beklenmektedir. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ve BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) tarafından yapılan projeksiyonlara göre de dünya nüfusunun 2008-2017 döneminde %1'in biraz üstünde, buğday üretiminin de yılda yaklaşık %1 artacağı öngörülmektedir. Bu durumda buğday üretimindeki artışın talebin biraz altında kalacağı, ancak buğday ekim alanlarının bir bölümünde bio-yakıt

²⁰ Bilindiği gibi az gelişmiş ülkelerde izlenen tarımsal politikalarda genellikle taban fiyat, destekleme alımı, ürün veya girdi piyasalarının denetimi ve kredi-girdi sübvansiyonları yaygındır. Çiftçilere üretim ve girdilerden bağımsız (bazen üretimi kısma karşılığı) verilen transfer uygulamaları bu ülkelerde nadirdir. 1980'li yıllardan itibaren IMF/DB programları ve DTÖ kuralları az gelişmiş ülkelerdeki bu tür tarımsal ürün ve girdi piyasaları müdahalelerini tasfiye etmektedir. Genel olarak doğrudan gelir desteği benzeri kaynak aktarımları "meşru" görülmektedir. Nitekim Türkiye'de tarım destekleri konusunda hem AB uyumu hem de DTÖ kuralları gereği destekleme reformu yaparak günümüzde tartışılan doğrudan gelir desteği uygulamasına geçmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi, Doha bildirisinde ticareti saptırıcı ülke-ççi desteklemelerde büyük boyutlu indirimler müzakere gündemine alınmış, buna karşılık, fiyatlarla bağlantılı olmayan ve devlet bütçesinden yapılan doğrudan ödemelerde kısıtlama öngörülmemiştir. Böylece pamuk çiftçisi başına ABD'de yılda ortalama 150.000 doları aşan doğrudan ödeme serbest bırakılmıştır. Bu çerçevede ilginç bir biçimde ABD'li pamuk çiftçisine verilen gelir transferinin, pamuk üretimini desteklemediği; *görelü üstünlük* bakımından pamukta ABD'nin önünde gelen Afrikalı üreticisi yapay olarak dezavantajlı kılmadığı; dünya pamuk fiyatını düşürerek Afrika pamuğunu piyasa dışına itmediğini ve kısaca ticareti saptırmadığı ileri sürülmüştür. Az gelişmiş ülkelerde temel gıda maddeleri darlığından milyonlarca insan açlık sınırında yaşarken bu ülkelerin geleneksel ihracat ürünleri ihracatının bu şekilde haksız rekabete maruz bırakılması, gelişmiş ülkelerin gerçekte ne kadar liberal olduklarını bir kez daha düşündürmektedir. Geniş bilgi için bkz; Boratav, 2004.

üretimi için mısır ve yağlı tohumların ikame ürün olarak yetiştirilmesi göz önüne alındığında, buğday arz-talep dengesinin gelecekte bozulacağı beklenmektedir.

Küresel gıda krizinin derinleştiği açlık ve yoksulluk sorunu dünyada daha yoğun olarak kırsal yörelerde gözlemlenen bir sorundur. Yapılan araştırmalar günümüzde dünya nüfusunun yarısının günde 2 dolardan, 1,5 milyar insanın ise günde 1 dolardan daha az bir gelire yaşadığına işaret etmektedir. Dünya genelinde açlık çeken 800 milyonu aşkın insanın %80'ni gelişmekte olan ülkelerin kırsal yörelerinde yaşamaktadır. Dünyada her yıl 11 milyon kişinin açlık veya yetersiz beslenme yüzünden öldüğü tahmin edilmektedir. 300 milyonu çocuk olmak üzere, 800 milyon açlığa maruz insanın 203 milyonu Sahra Altı Afrika'da, 519 milyonu Asya ve Pasifik'te (221 milyonu Hindistan'da, 142 milyonu Çin'de), 53 milyonu Latin Amerika ve Karayipler'de, 33 milyonu Yakın Doğu ve Kuzey Afrika'da yaşamaktadır. Esasen yapılacak küçük bir fedakârlıkla açlık sorununu büyük ölçüde hafifletmek mümkün görünmektedir. Bu çerçevede, BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), 2015 yılına kadar dünyada açlık çeken kişi sayısını yarıya (400 milyona) indirmek için 24 milyar dolara ihtiyaç olduğunu bildirmiştir. Bu rakam her yıl silahlanmaya harcanan yüzlerce milyar doların yanında çok düşük bir meblağdır (Acar, 2008).

Dünya Gıda Programı (WFP) da, küresel sağlık ve refaha en önemli tehdidi oluşturan "yoksulluk ve açlık" olgusuna karşı, tamamen gönüllülük esasına göre çalışarak mücadele eden; doğal afetler, iç savaşlar veya sınır çatışmaları gibi nedenlerle ani açlığa maruz kalan halk kitlelerine gıda yardımı sağlayan bu alanda dünyadaki en büyük yardım örgütüdür. Bunlar dışında, FAO, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) teknik yardımda bulunmakta, Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) yatırım projelerine yardım etmektedir

VI. Ulusal ve Uluslararası Kuruluşlar ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Küresel Gıda Güvenliği, Küresel ve Ulusal Yoksulluğun Azaltılmasına Yönelik Çabaları

Dünyada nüfus artışı, gelişen ekonomilerde büyüyen talep ve çeşitli nedenlerle daralan arz karşısında tarım ürünlerinin fiyatlarında kalıcı bir yükselme oluşmuş, özellikle petrol fiyatlarındaki artışa eşlik eden girdi fiyatlarındaki yükselme ve maliyet artışı, dünya fiyatlarının gidişatından spekülasyon yarayan piyasaya davranışları, fiyat artışlarını tetiklemede önemli rol oynamıştır. Dünya çapında görülen tarımsal ürün ve gıda fiyatlarındaki hızlı yükseliş, diğer küresel sorunlarla karşılaştırıldığında daha acil bir sorun haline gelmiş, tarımsal ürün fiyatlarındaki hızlı yükselme ve bu ürünlerdeki arz yetersizliği küresel gıda krizine dönüşmüştür. Artan gıda fiyatları kentlerdeki korunmasız yoksul kitleleri vurmaya başlamıştır. Son yıllarda ortaya çıkan bu gelişme, uzmanlar tarafından dünyanın bugüne kadar böyle bir durumla hiç karşılaşmadığı biçimindeki ürkütücü cümlelerle ifade edilmektedir. Dolayısıyla, küreselleşme belki de son yıllarda en önemli hayal kırıklıklarından birini yaratmış, küreselleşmenin ilk yıllarında bu süreçten herkesin büyük faydalar sağlayacağı yönündeki beklentilere karşın bu süreçte dünyadaki mevcut yoksullar kaybedenlerin en önemli kısmını oluşturmuştur. Özellikle küresel çapta yoksulluğun arttığı bu ortamda son dönemlerde yaşanan küresel gıda krizi, bir yandan küresel gıda güvenliği tartışmalarını oluştururken diğer yandan az gelişmiş ülkelerde bu yeni gelişmelerle daha da derinleşen yoksullukla mücadele için ulusal, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşlarının (STK) sorumluluklarını artırmıştır.

Sosyal, ekonomik, kültürel, dinsel, çevresel, hukuksal, siyasi, bilimsel, teknolojik, insani ve benzeri birçok amaç çerçevesinde kurulan STK²¹'ler uzun süredir savaşlar, ekonomik ve finansal boyutlu krizlerden doğan ve insan yaşamında yoksulluk, ölüm ve açlık biçiminde görülebilen doğal veya insan kaynaklı afetlere müdahale etmekte ve afet veya krizlerden etkilenenlere barınma, gıda, tıbbi yardım ve giyim sağlamak ve afet/kriz sonrası toplumsal destekleme ve güçlendirme faaliyetlerini sürdürmektedir. STK'ların sınıflandırılması²² bağlamında çalışma alanları bakımından temel farklılıklar olsa da, (örneğin sınır tanımayan doktorlar örgütü gibi bazı STK'lar daha çok tıbbi yardım faaliyeti yapmakta, AKUT gibi bazı STK'lar deprem ve afet sonrası arama kurtarma gibi faaliyetlerde bulunmakta, açlık ve yoksullukla müdahale gibi insani amaçlı müdahale süreci denilince genel olarak STK'ların barınma sağlık, giyim, gıda dağıtımı ve afet veya kriz sonrasında afetzedeleri güçlendirme faaliyetleri (eğitim, mesleki gelişme, hak mücadelesi, toplumsal görünürlük v.b.) akla gelmektedir (Aydoğmuş, 2008).

Uluslararası STK'lar, küreselleşmenin etkisiyle dünya ölçeğinde örgütlenme ve etkinlik kurma yeteneğine sahip olmaları ve değişen koşullara daha kolay uyum sağlayabilme yetenekleri ile uzmanlık sahibi oldukları konularda ve küresel sorunlarla mücadelede önemli roller üstlenmektedir. Birçok devlet ve uluslararası örgüt etkin ol(a)madıkları alanlarda, bu kuruluşları dikkate almak ve onlarla işbirliği yapmak zorunluluğunu hissetmektedir.

²¹ Sivil toplum kuruluşları (STK), farklı bir hukuki yapıya sahip, toplumsal refahın artması amacıyla hizmet eden, *kâr amacı gütmeyen*, profesyonel kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır. 18. Yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan sivil toplum söylemi, modern anlamda sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan yeni toplumsal ve sosyal arayışlar sonucu sivil toplum kavramının gelişmesine yol açmış, günümüzde STK'lar tüm dünyada yaygınlık kazanmıştır. Fakat ekonomik kalkınma ve yoksulluğun azaltılması konusunda önemlerinin son yıllarda artmasına bağlı olarak özellikle kalkınma çabalarının yoğunlaştığı Asya, Latin Amerika ve Afrika ülkelerinde bu tür yapılanmalar hızla artmıştır. Geniş bilgi için bkz; Gerard Clarke, "Non-Governmental Organizations (NGOs) and Politics in the Developing World", *Political Studies*, Vol: XLVI, 1998, pp. 36-52.

²² Ulusal ve uluslararası STK'lar, işlev, hizmet alanı, finansal kaynaklar temini, üye profili, amaçları ve organizasyon şekli açısından sınıflandırılmaktadır. İşlev açısından belirli bir amacın savunuculuğunu yapanlar Dünya Barış Konseyi gibi ve insancıl, kalkınma, çevrenin korunması gibi alanlarda uzmanlaşarak faaliyette bulunanlar (Uluslararası Kızılhaç Teşkilatı gibi) olmak üzere ayrılmaktadır. Hizmet alanı açısından yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası boyutta faaliyet yürütenler ayrımı yapılmaktadır. Finansal kaynakların temini açısından üyeler, iş dünyası ve hükümetlerin desteklediği üç kategori vardır. Üyeleri gerçek ve tüzel kişiler, uluslararası kuruluşlar ve devletler olabilir. Siyasal, dini, ideolojik, hukuksal ve ekonomik amaçlar çerçevesinde faaliyet yürüten STK'ların bir kısmı basit yapıdadır ve yalnızca bir ülkede faaliyet yürütür. Bir kısmı ise değişik ülkelerde kurulan şubeler ya da kuruluşlardan (Uluslararası Af Örgütü, Greenpeace, Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu gibi) oluşan birliklerdir. Bkz: Karagül, 2008.

Uluslararası STK'lar devletlerin geleneksel sınırlarının önemini yitirdiği, devlet merkezli yaklaşımların ikinci plana atıldığı ve devlet dışında gelişen alanın olağanüstü büyüdüğü bir ortamda, ulusal ölçeği aşarak küresel ölçekte rol ve etkinlik kazanmaya başlamıştır. Öyle ki, uluslararası STK'ların bir kısmının yıllık bütçesi, bazı devletlerin GSMH'ını aşmış, uluslararası örgütlenmeleri de birçok devlete göre ileri düzeylere erişmiştir (Karagül, 2008).

Öte yandan liberal politikaların tüm dünyada yeniden revaç bulduğu 1980'li yıllardan itibaren hem ülke çapında hem de uluslararası düzlemde sivil toplumun ve STK'ların toplumsal krizlere müdahale amacıyla kriz sırasında ve sonrasında yardım faaliyetlerine girişmesi, toplum ve devlet yöneticileri nezdinde doğru ve gerekli görülmeyle başlamıştır. Bu yıllarda devletin ekonomik alanda verimsizliğe yol açan işletmecilik anlayışından vazgeçerek bu alanlardaki faaliyetleri özel sektöre bırakması gerektiği, sağlık²³ ve eğitim dahil birçok alanda neo-liberal piyasa tabanlı kalkınma anlayışı çerçevesinde özelleştirmeye gidilmesine ihtiyaç olduğu, devletin aşırı merkeziyetçi ve bürokratik yapılanması ile hantallaştığı, yolsuzluklara ve yoksulluklara yol açtığı, mevcut yapısı ile ekonomik krizlere müdahalede verimsiz olduğu, yoksulluk ve açlık gibi toplumsal planda yer alan konularda devletin yetersiz kaldığı eleştirileri de aynı döneme denk düşmüştür

Bu çerçevede düşünüldüğünde STK'ların az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun azaltılması ve kalkınmanın sağlanmasındaki katkılarını içeren faaliyetleri bazen devleti tamamlayan bazen de devletle çatışan bir yapıda ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, STK'ların faaliyetleri devletin bu konulardaki sorumluluğunu tamamen ortadan kaldırmamakta, devlet yanında bu konularda yükün bir kısmını üstlenmeleri nedeniyle devletin ekonomideki payı ve kontrolünün azalmasına yol açmaktadırlar. Bu gelişmeler 1980 sonrası gündeme gelen neoliberal yaklaşımlarda savunulan minimal devlet anlayışıyla da bağdaşmakta, bununla birlikte bir farklılık olarak büyümeyi odağına alan yaklaşımlar yerine insani gelişmeye odaklı yeni kalkınma anlayışında STK'lar kalkınma sürecinde devletle birlikte hareket eden kalkınma sürecinin yeni aktörleri haline gelmektedir (Sönmezler, Yürük ve Uzunoğlu, 2007: 34). Öte yandan STK'ların yukarıda sözü edilen katkıları çerçevesinde yoksulluğun azaltılması ve kalkınmaya katkıları gibi olumlu etkileri yanında az gelişmiş ülkelerde muhalefet oluşturma gibi bir yönü de bulunduğu için özellikle totaliter yönetimlere sahip ülkelerde uluslararası STK'lar (Soros vakfı v.b.) ve bunların yerel uzantıları çoğu kez devlet tarafından sıkı bir şekilde denetim altına alınmak istenmektedirler. Bu çerçevede, bazı uluslararası STK'ların (Uluslararası Af Örgütü gibi) gerek ulusal gerekse uluslararası arenada bireysel ya da kolektif çıkarları korumak, devletleri ve diğer uluslararası örgütleri kendi amaçları doğrultusunda etkilemek amacıyla faaliyetlerde buldukları ve bu yönlerinden dolayı STK'ların asıl amacının politik olduğu, görünürdeki amaçlarıyla asıl amaçlarının her zaman örtüşmediği de belirtilmektedir.

STK'ların savaşlar, kıtlık, yoksulluk ve açlık gibi diğer sorunlar noktasında müdahaleleri ile bilinen Kızılay ve Kızılhaç gibi örgütler yanında insani müdahale amacıyla harekete geçmeleri ilk olarak 1967-1970 yılları arasında gerçekleşen Biafra Savaşıyla olmuştur. Nijerya ve kısa ömürlü Biafra hükümeti arasındaki iç savaş büyük bir kıtlığa yol açmış, iç savaş dünya basınında geniş bir yankı uyandırmasına karşın savaştan sonra patlak veren kıtlık, diğer devletlerin tarafsızlık politikaları izlemeleri ve bu iki ülkenin egemenlik haklarını ihlal etmeme gibi prensipler yüzünden içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Bu duruma ilk dikkat çeken sivil toplum örgütü, aynı zamanda bir doktorlar örgütü olan ve 1971 yılında Biafra trajedisinden sonra kurulan Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütü olmuştur. STK'ların insani amaçlı gıda krizi, açlık ve kıtlık gibi nedenlerle müdahaleyi savunmalarının temelinde 1948'de ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi bulunmaktadır. Bu bağlamda insani müdahale sadece ortada büyük insan hakları ihlalleri olduğunda geçerli ve doğru bir yaklaşımdır ve insani müdahale kavramı ulus devletlerin belirli bir toprak parçası üzerinde tasarruf hakkının tamamını elinde topladığı bir dönemde devletler ve onların insani krizlere müdahalesi temel alınarak oluşturulmuştur (Aydoğmuş, 2008).

Küreselleşmenin STK'lara ulusal ve uluslararası düzeyde etkileri olduğu gibi STK'larında gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde karar alma mekanizmalarını etkiledikleri söylenebilir. STK'ların özellikle ulusal ve uluslararası düzeyde sorunların saptanması, ortak yaklaşımlar ve normlar ortaya konulması, doğal afetler gibi beklenmedik ihtiyaçların karşılanması, çatışma ve anlaşmazlıkların çözümünün sağlanması ve gerekirse bu amaçla ittifaklar oluşturulması, global sorunlarda doğrudan harekete geçilmesi ya da kaynakların harekete geçirilmesi alanlarında etkileri artmıştır. Bu bağlamda uluslararası sorunların dünya gündemine taşınması ve belli konularda ortak yaklaşımlar oluşturulabilmesinde ve küresel kamu yararı gözetilen politikaların formüle edilip uygulanmasında STK'lar önemli roller üstlenmişlerdir. STK'lar, yukarıda belirtildiği gibi, IMF ve Dünya Bankası gibi bazı uluslararası örgütlerin politikalarını da gözden geçirmelerini ve kendilerini yenilemelerini sağlamış, bazı çatışmaların çözümünde aracı veya hızlandırıcı olmuşlardır.

Günümüzde STK'lar ekonomik, siyasal ve lojistik açıdan inanılmaz boyutlarda büyümüşler, sadece insani yardım, kalkınma ve teknik yardım alanlarında yıllık 9-10 milyar doları bulan kaynak oluşturur hale gelmişlerdir. STK'ların ulusal ölçekte sahip oldukları ekonomik gücün de giderek arttığı ve etki alanlarının artmasıyla yeni işlevler edindikleri görülmektedir. Bu çerçevede, uluslararası ve yerel STK'ların devletlerin farklı nedenlerle yetersiz kaldığı ya da devletler aracılığı ile gerçekleştirilemeyen konularda roller üstlenmektedirler. Devletlerin faaliyetlerinin dışında işlevlere sahip olmaları, gönüllülük temelli hareket etmeleri ve düşük maliyetlerle birçok küresel nitelikli sorunla mücadelede etkili olmaları önemlerini arttırmaktadır. Çevre ve insani yardım gibi konularda özellikle de çatışma alanlarında ortaya çıkan insani krizlerde devletlerin resmi platformlarda bir araya

²³ Küreselleşmenin sağlık alanında getirdiği yeni anlayış için bkz: Özkan Yıldız, "Küreselleşme, Sağlık ve Toplum", *Gaziantep Tıp Dergisi*, 2008, ss. 30-34.

gelmesi karşısında STK'lar çok daha hızlı harekete geçerek insani müdahade bulunmaktadır. Ayrıca, STK'lar yiyecek, su, hijyensi ve acil sağlık önlemleri gibi geleneksel yardım misyonlarının ötesinde yerel yönetim temsilcisi, sivil toplumun gelişmesini teşvik eden, müzakere ve arabuluculuk becerisini kullanarak hasım tarafları bir araya getirme işlevlerini de gerçekleştirmektedir (Karagül, 2008)

STK'ların bir kısmının, yukarıda belirtildiği gibi, küresel nitelikteki sorunlarla mücadelede inisiyatif alma çabasında olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle çevre, insan hakları, insani yardım, fakirliğin azaltılması, kalkınma gibi alanlara ilgi duyan STK'ların küresel ölçekli yaklaşımlarla çözüm arayışına girişmeleri dikkat çekmektedir. Uluslararası STK'ların örgütlü yapıları ve finansal olanakları, iletişim teknolojisinin kolayca kullanımı sayesinde sınır aşan ölçekte iletişim ağları kurabilmelerini, güçlerini birleştirerek ortak çalışmalar yürütmede başarılı sonuçlar elde edebilmelerine olanak sağlamaktadır.

Nitekim STK'lar insani yardım ve kalkınma yardımlarında geçtiğimiz 20 yılda aktif roller üstlenmişlerdir. Dünyanın birçok bölgesinde ortaya çıkan yerel ve bölgesel krizlerin, iç karışıklıklar ve doğal felaketlerin ve insani sorunların çözümü için yardım faaliyetleri hız kazandığı bu dönemde insani yardım operasyonlarında STK'lar daha fazla yer almaya başlamıştır. Bu bağlamda BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi (ECOSOC) bünyesindeki Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), BM İnsani Yardım Koordinasyon Merkezi (OCHA), Dünya Bankası ve diğer bölgesel kalkınma bankaları, Avrupa Topluluğu İnsani Ofisi (ECHO) gibi bölgesel yardım kuruluşları, ABD, Kanada, Japonya ve İngiltere gibi devletlerin ulusal yardım kuruluşları, Uluslararası Kızılhaç Birliği (ICRC) gibi örgütler uluslararası ve yerel STK'ların katkılarından halen yararlanmaktadır. Çok taraflı yardım organizasyonları süreçlerine katılan STK'lar, 1980'lerde Dünya Bankası ve Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) gibi diğer BM ajansları aracılığıyla informal biçimde bu süreçlerde yer alırken bu çabalar 1990'larda karşılıklı yardım ajansları ve uluslararası örgütlerin resmi politikası haline almış, STK'ların karar alma süreçlerine ulusal, yerel ve bölgesel düzeyde katılımı aktif biçimde desteklenmiştir²⁴. Bununla birlikte, günümüzde insani krizlere müdahalede devletler, STK'ların artan önemine rağmen bazı durumlarda güç dengeleri de gözetilerek birincil rol üstlenmektedir. STK'lar ise daha çok insani krizlere yani doğal veya insan eliyle gerçekleşmiş deprem, sel baskını, kıtlık, nükleer felaket, tsunami ve savaşlarda, afet sırasında ve sonrasında yerli halka ve sivilere yardımcı olmaktadır. Bu süreçte sivil toplum temsilcileri olarak STK'ların insani krizlere müdahalede güvenilir bir ortak olarak ve tercih edilen güvenilir bir kurum olarak kabul edilmesinin 1970'li yılların sonundan itibaren başladığı söylenebilir. Özellikle UNCHR, OCHA ve ECOSOC ulusal STK'larla ortak çalışmalar yapmaktadır. Örneğin, Türkiye'de Deniz Feneri Derneği 2006 yılı itibarıyla ECOSOC bünyesinde Sivil Toplum Örgütlerine verilen danışman statüsüne²⁵ kabul edilmiş, böylece faaliyet gösterdiği alanlarda BM ile ortak çalışma fırsatı elde etmiştir (Aydoğmuş, 2008).

İletişim olanakları sayesinde uluslararası STK'lar kamuoyu oluşturarak devletlerin, uluslararası örgütlerin ve çokuluslu şirketlerin karar ve davranışlarını etkilemede oldukça başarılı olmaktadır. Uluslararası kamuoyu oluşturmak amacıyla çeşitli yöntemlerden yararlanan (raporlar, imza toplamak, toplu gösteriler v.b) ve ortak kaygılarla hareket eden STK'lar kendi aralarında bilgi alışverişini sağlayacak uluslararası ağlar oluşturmakta ve böylece uluslararası eylemler gerçekleştirebilmektedirler. Bu ağlar bilgi ve strateji alışverişinde etkinlik sağlarken eylemlerin koordinasyonunda da en iyi yol olarak görülmektedir. Yakın geçmişte, kara mayınlarının temizlenmesi, çevresel konular, çok taraflı yatırım anlaşması (MAI) ve küreselleşme karşıtı hareketlerde bu yöntemlere başvurulduğu görülmektedir. STK'ların bu eylemleri ve çabaları; insan hakları, insancıl hukuk, çevre ve uzay hukuku gibi uluslararası hukuk alanlarında önemli katkılar sağlamış, geçmişte ve günümüzde hazırlanan pek çok sözleşme ve anlaşmanın dünya genelinde kabulünde büyük rol oynamıştır.

STK'ların az gelişmiş ülkelerin kalkınması ve insani yardım noktasındaki katkıları, yukarıda görüldüğü gibi uluslararası kuruluşlarca desteklenmekte, yoksullukla mücadele konusunda Dünya Bankası ve UNDP yanında son yıllarda IMF ilgisini sürdürmektedir. Bu kuruluşların yoksullukla mücadele amaçlı oluşturulmuş fonların dağıtımında amacına uygun davranılması noktasında STK'lar ile işbirliği içinde oldukları görülmektedir. Bu kuruluşların yoksullukla mücadele konusunda STK'lara desteklerinin ardında gelişmiş ülkelerin küreselleşme sürecinin devamından yana olmaları ve bu sürecin olumsuzluklarından etkilenen az gelişmiş ülkelerde görülen yoksulluğun azaltılması ve küreselleşme sürecine muhalefetlerini en aza indirmek düşüncesi bulunmaktadır. Bununla birlikte STK'ların kalkınma konusunda artan faaliyetlerinde insani unsurun ön planda olması ve finansal kaynak konusunda uluslararası kuruluşların destekleri düşünüldüğünde politikadaki insani yansımalar daha çok ağırlık kazanmaktadır. Bu finansal destekler, STK'ların finansal bağımsızlığını sağlamakta, devletin bütçesine ilave yük oluşturmadığı gibi uluslararası kuruluşlar açısından küreselleşmenin olumsuz etkilerinin oluşturduğu maliyetlere göre çok ucuz bir maliyet içermektedir.

²⁴ Asya, Güney Amerika, Afrika, Orta ve Doğu Avrupa, eski Sovyetler Birliği ve Ortadoğu'da oluşan sivil toplum hareketleri başta ABD olmak üzere Kanada'da ve Avrupa ülkelerinde oluşturulan özel bağış fonları ve BM, AB, Kuzey ve Güney Amerika Devletleri Organizasyonu, AGİT gibi organizasyonlarla özel vakıf fonları tarafından desteklenmişlerdir. 1990'ların ortalarında Orta Amerika'daki çatışma çözümünde BM ajanslarının halkın katılımı yaklaşımını benimsemesi, çeşitli düzeylerdeki politik karar alma süreçlerinde ve sonrasında görülen gelişmeler STK'ların daha büyük katkı sağlamalarına yol açmıştır. BM'nin barış inşası ve Orta Amerika Mülteciler Uluslararası Konferansı (CIREFCA), Orta Amerika Mülteciler, Yerinden Edilmişler ve Dönerler İçin Kalkınma Planı (PRODERE) gibi yeniden yapılanma programlarında STK'lar devletlerce ortak olarak görülmüştür. Geniş bilgi için bkz; Karagül, 2008.

²⁵ BM organlarından özellikle ECOSOC ve yardımcı organları STK'larla etkileşim içindedir. 1946'dan bu yana ECOSOC bünyesinde danışmanlık faaliyeti yürüten STK'ların sayısı 1948'de 40 iken, 1992'de 744'e ulaşmıştır. Bu tarihten sonra artan bir ivmeyle danışmanlık statüsü elde eden STK sayısı yükselmiş ve 2006'da 2719'a çıkmıştır (bkz: <http://www.un.org>).

Bu çerçevede 1990'lı yılların başlarında programlarında hizmetlerin üstlenicisi olarak STK'ları "ortak" edinen birçok BM Ajansı, 1990'ların sonunda STK programlarına yıllık 2 milyar dolardan fazla kaynak sağlar hale gelmiştir. İnsani bağış ve yardım alanlarında BM'nin doğrudan desteğinin miktarı artarken, özellikle BM Mülteciler Yüksek Komiserliği ve Dünya Gıda Programı'nın (WFP) yıllık yardımları STK'lar tarafından gerçekleştirilmektedir. 1990'ların sonunda WFP, 1.8 milyar dolar bütçesiyle insani yardım konusunda uzmanlaşmış 1100'ün üzerinde uluslararası ve yerel STK ile bağlantılı hale gelmiştir. AB Komisyonu da her yıl 1 milyar Euro'yu bulan miktarda yardımı çevre, insan hakları ve demokrasi programları, insani yardım ve kalkınma programları için STK projelerine ayırmakta, bu miktar toplam AB yardımlarının %15-20'sine ulaşmaktadır (Karagül, 2008).

Yakın zamanda küresel ısınma ve bio-yakıt üretimi gibi sorunlar karşısında çözüm önerilerinin görüleceği iki önemli toplantı Roma'da yapılmıştır. İlk toplantı, Dünya Bankası, IMF, DTÖ gibi BM bağlı örgütler 44 ülke liderinin katılacağı BM Üst Düzey Gıda Zirvesi olmuş, 1 Haziran'da başlayan ikinci toplantı ise katılımcıları ve gıda krizine sunulan çözüm önerileriyle BM zirvesine alternatif bir nitelik taşıyan Terra Preta Gıda Krizi, İklim Değişimi, Biyoyakıtlar ve Gıda Hâkimiyeti Forumu olarak tüm dünyadan 2 bini aşkın STK ve sosyal hareket temsilcilerinin katılımıyla yapılmıştır. Bu alternatif toplantının temsilciliğini yapan kuruluşların başında Uluslararası STK Planlama Komitesi (IPC) gelmektedir. Merkezi Roma'da bulunan komite, yerel hareketler ve sivil toplum kuruluşlarının kendi aralarındaki ve FAO gibi daha büyük kuruluşlarla olan iletişimlerini kolaylaştıran bir ara platform niteliği taşımakta, çiftçilerin, küçük ve orta ölçekli üreticilerin, topraksızların, tarım işçilerinin ve köylülerin uluslararası hareketi La Via Campesina ve Batı Afrika Çiftçi ve Üretici Kuruluşları Ağı (ROPPA) ise Terra Preta'nın diğer iki düzenleyicisi olarak göze çarpmaktadır (Taşçı, 2008b)

İlk toplantıda, küresel çapta artış gösteren gıda fiyatları, dünya liderlerini 3-5 Haziran 2008 tarihinde Roma'da "İklim Değişikliğinin Zorlukları ve Biyoenerji" başlıklı ve gıda krizinin tartışıldığı üst düzey konferansta bir araya getirmiş, gıda krizi, tarımsal kalkınma ve iklim değişikliğinin getirdiği yeni zorluklar ve enerji güvenliğinin tartışıldığı zirvenin ardından, açlıkla mücadele ve uzun vadeli tarımsal kalkınma için sağlanan fonlarda önemli artışlar olacağı duyurulmuştur. BM-FAO yetkilileri verilecek mali yardımdan dünyadaki mevcut gıda krizinden en fazla etkilenen ülkelerin yararlanacağını ve gelecek ekin mevsiminde kendilerine yetecek kadar gıda üretmelerine yardımcı olacağını belirtmiştir. Fon kapsamında, bu ülkelerde tarım ve araştırmaya da yatırım yapılacağı, BM'nin Merkezi Acil Durum Yardım Fonundan (UN CERF) 100 milyon dolar ve Dünya Bankasının 1.2 milyar dolar yardım sağlaması öngörülmüş, İslami Kalkınma Bankası, Afrika Kalkınma Bankası, Fransa, İspanya, İngiltere, Japonya, Kuveyt, Hollanda, Venezuela ve Yeni Zelanda katkı sözü vermişlerdir. Zor durumda olan ülkelere alınacak acil önlemler beslenme ve diğer gıda programları ve gübre, tohum, hayvan yemi ve veteriner hizmetleri sağlamayı içerecektir. Zirve sırasında, mevcut dönem, kısa ve uzun vadede dünya gıda güvenliğini korumak için gereken politika, strateji, program ve sürdürülebilir çözümler tasarlama konusunda ülkelere ve uluslararası topluma nasıl yardım edilebileceği tartışılmıştır. BM tarafından 28 Nisan 2008'de oluşturulan ve BM örgütlerinin temsilcileri, Dünya Bankası ve IMF'nin yanı sıra dünya çapında uzmanlardan oluşan Uluslararası Özel Kuvvet gıda krizi üzerine Mayıs 2008'de hazırladıkları eylem planını sunmuştur. Bu zirveden bir hafta sonra, Birleşmiş Milletler Gıda Programı küresel gıda krizinden kaynaklanan aşırı açlıkla mücadele için dört yıllık yeni bir stratejik plan açıklamış, yeni stratejik planda hayat kurtarıcı acil yardımlar yanında açlığın önlenmesi, gıdanın yerel olarak alımı ve gıdanın yerelde mevcut olduğu ancak açlık çekenler için erişilebilir olmadığı durumlarda nakit yardımı ve vesika programlarına odaklanılmakta, bu çerçevede öngörülen araçlar erken uyarı sistemleri ve savunmasızlık analizi, afet etkisinin azaltılması ve etkin acil yardımı kapsamaktadır. Planda aynı zamanda, küçük çiftçiliğin ve iletişim ağlarının güçlendirilmesi ve okul yemekleri ile anne-çocuk sağlığı ve gıda programları da içerilmektedir²⁶.

Buna karşılık ikinci toplantıda açlık ve gıda krizinin bir kere daha iyi niyet temennileri ve bütçe ayırma sözleri ile çözüme ulaştırılmasının denendiği ileri sürülmüştür. Bu çerçevede açlık ve gıda krizinin çözülmesi için tarım araştırmaları ve verim artırıcı sistemlere yönelik yatırımlara ihtiyaç duyulduğunun savunulduğunu ve zirve sonunda beş yıl içinde 1.5 milyar dolar tarım yatırımı yapacağı sözünü veren Fransa ve İslam Kalkınma Bankası gibi ülkelerin vaatlerinin duyulduğu, şimdiye kadar uygulanan tarım politikalarının masaya yatırılmadığı, çiftçiler ve küçük üreticilerin karar alma süreçlerinden dışlandığı ve bio-yakıtlarla ilgili bağlayıcı karar alınmadığı belirtilerek birçok STK temsilcisi Roma Zirvesi'nde gelinen noktadan memnun kalmadıklarını açıklamıştır. Alternatif Terra Preta zirvesi katılımcıları tarımsal ticaret kurallarının tarımsal ihracatı gerçekleştiren gelişmiş ülkeler tarafından belirlenmesine karşı çıkmış, siyasi ve ekonomik elitlerin dünya tarımını ÇUŞ'ların denetimine sokmak için gıda ve iklim krizinden faydalandıklarını belirtmişlerdir. Hükümetler arası görüşmelerde küçük ölçekli gıda üreticilerinin temsiline ağırlık verilmesini isteyen STK'lar, BM gıda ve tarım çalışmalarının yeniden yapılandırılması gerektiğini, neoliberal politikalar yerine, yerel inisiyatiflere dayalı besin üretimine geçilerek toprağın, suyun, genetik çeşitliliğin denetiminin kolektif gruplara devredileceği "gıda egemenliği" yaklaşımına geçilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Dünya Bankası, IMF ve DTÖ Tarım Anlaşması'nın dayattığı kuralların yerel ve ulusal ekonomileri zayıflatıp çevre tahribatına yol açtığı, yerel gıda sistemlerine zarar vererek gıda krizine sürüklediğini savunan STK'lar, gıda hakkının herkese eşit sağlanması için tarımla ilgili müzakerelere derhal son verilmesi, tohum takasının önündeki engellerin kaldırılması, hükümetlerin çiftçi temelli besin üretimine ayırdıkları desteğin artırılması, gen ve tohum patenti uygulamasından vazgeçilmesi ve topraksız çiftçiler için tarım reformunun hayata geçirilmesi talepleri

²⁶ Geniş bilgi için bkz; UNDP, "Gıda Krizinde Küresel Dayanışma", **Yeni Ufuklar, UNDP Türkiye Aylık haber Bülteni, Sayı 31, Temmuz 2008.** (<http://www.undp.org.tr/Goziem2.aspx?WebSayfaNo=1459>). **Erişim: 25.07.2008.**

arasında yer almıştır. Ülkelerin öz-yeterlilik derecelerini saptamada serbest bırakılacağı, bireyler ve toplumların değişik ihtiyaçlarına cevap verecek yeni bir ticaret sisteminin hayata geçirilmesi anlamına gelen bu taleplerin en çarpıcısı, sera gazı kirliliğinden sorumlu sanayileşmiş ülkelerin oluşturdukları kirlilik için yıllık gayrisafi milli hâsıllarının en az %1'i düzeyinde tazminat ödemeleri olmuş, bu tazminatın uygulamaya geçirilecek yeni besin üretimi ve enerji sistemlerinin geliştirilmesinde kullanılabileceği vurgulanmıştır (Taşçı, 2008b).

Roma Gıda Zirvesinin açılış konuşmasında FAO Başkanı Diouf'un, verdiği bazı istatistikler de, başta ABD ve Brezilya olmak üzere bazı ülkelerin temsilcilerini rahatsız etmiştir. Diouf, 2006'da silahlanmaya ayrılan bütçenin 1 trilyon 200 milyar dolar, tek bir ülkenin atık yemek maliyetinin 100 milyar dolar ve obez tüketim maliyetinin 20 milyar dolar seviyelerinde dolaştığı bir dünyada sağduyu ve iyi niyet sahibi insanlara, açlık çeken 862 milyon insanın en temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere 30 milyar dolar bulamadığımızı nasıl açıklayacağız sorusu yanında ABD'de beslenme amacıyla üretilen 100 milyon ton hububatın yakıt haline dönüştürülmesi için yılda yaklaşık 12 milyon dolar harcadığını hatırlatmıştır (Taşçı, 2008c).

Bu yıl Japonya'nın kuzeyindeki Hokkaido adasında gerçekleştirilen ve 9 Temmuz 2008'de sona eren G8 zirvesinde de ana gündem maddelerini yoksulluk, gıda krizi ve petrol fiyatlarında yaşanan artış ve iklim değişimi oluşturmuştur. Ancak, küresel ısınma ve gıda krizi gibi acil çözüm gerektiren birçok konunun ele alındığı zirvede, ne bilim insanların küresel ısınmayla mücadele çağrılarında, ne de açlık çeken insanların sayısına milyonları ekleyen gıda krizine dair tutulur bir çözüm üretilebilmiştir²⁷.

Bütün bu gelişmeler insanlık açısından gıda mı, yakıt mı tarzında bir ikilemi de içinde barındıran bir krizi göstermektedir. Bu durumda sorulması gereken soru; kısa vadeli ulusal çıkarların mı, yoksa uzun vadeli küresel istikrarın mı tercih edileceği olmaktadır. Bu sorunun ve yanıtının günümüzde geçmişte hiç olmadığı kadar önem taşıdığı söylenebilir. Küresel gıda krizi, sermaye piyasalarının bu kadar bütünleştiği ve spekülâtif hareketlerin gıda alanını da kendisine oyun olarak seçtiği bir ortamda piyasa mekanizmasının her soruna deva olacağı varsayımının artık pek de geçerli olmadığını göstermektedir. Müdahale edilmeden kendi işleyişine bırakılan serbest piyasaların artık "ulusların zenginliği" yerine, "ulusların açlığına" yol açabildiği artık daha fazla kabul edilmektedir. Her ne kadar ülkeler kendi gıda ihtiyaçlarının temininin yabancıların insafına bırakılmayacak kadar hassas olduğunu bilseler bile, neoliberal politikaların artan ağırlığı ile birlikte, yukarıda belirtildiği gibi, devletler gıda güvenliği sağlanması konusunda geri adım atmakta tereddüt etmemektedir. Çünkü konu temel gıda ihtiyaçlarının karşılanması noktasına geldiğinde her ülkenin vatandaşları doğal olarak kendi hükümetine güvenmek ve ortaya çıkan gelişmelerden de sorumlu tutmaktadır (Tok, 2008).

Küresel yoksulluğun artmasına yol açan küresel ısınmanın olumsuz etkilerine dikkat çeken sivil toplum faaliyetleri içinde çevreci diyebileceğimiz STK'ların küresel gıda güvenliğinin sağlanmasının ve dünyada açlık sorunun ortadan kaldırılmasının çevre duyarlılığından geçtiğini eylemleri ile gösteren faaliyetleri kayda değer gelişmeler oluşturmuştur. Bu tür çevreci hareketlerin dünyada başlangıcı 1870'lere kadar gitmektedir. Ceritli (2001: 214)'nin belirttiği gibi, dünyada ilk çevreci girişimler 1870'li yıllarda bilimsel, 1940'lı yıllarda siyasi tepkiler olarak ortaya çıkmış, çevreci hareketlerin siyasallaşma sürecine girdiği bu yıllarda öncelikle toprak kirlenmesine yol açan DDT gibi kimyasal ilaçlar, pestisidler ve yapay gübrelerin üretiminin artmasına yönelik tepkiler yeni bir boyut kazanmış, küresel düzeyde çevre sorunlarına duyulan ilgi artmıştır. 1971'de Kanada'da kurulan ve 3 milyona yakın üyesiyle önemli bir çevreci baskı grubu ve STK niteliğindeki Yeşil Barış (Green Peace) örgütü²⁸ çevre sorunları ve nükleer faaliyetlerin olumsuz etkileri konusunda küresel tepkilerin oluşmasına yol açan ses getirci eylemleriyle tanınmıştır²⁹.

Çevreci STK'lar içinde Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA)'nın çalışmaları Türkiye'de çevreci bilincin artmasına önemli katkılar sağlamış, TEMA yürüttüğü projeler ve kampanyalar üzerinden küresel gıda krizlerine yol açan küresel ısınmaya karşı verdiği mücadeleyle tanınmıştır. TEMA'nın küresel ısınmaya karşı çevreci bilinci artırma yönelik çevresel sorunlar bağlamında geliştirdiği faaliyetler arasında "Türkiye Çöl Olmasın" kampanyası ile ülke genelinde dikkati çeken bir katılımla ağaç dikme kampanyalarının yaygınlaşmasına yol açmıştır. Türkiye'de faaliyet gösteren diğer çevreci STK'lar arasında, Türkiye Çevre Vakfı, Türkiye Yeşilleri, İstanbul Çevre Konseyi, Su Vakfı ve Doğal Hayatı Koruma Derneği (2001'de dünya çapında faaliyet gösteren Doğal Hayatı Koruma Vakfı'nın (WWF)'nin Türkiye'deki ulusal kuruluşu haline gelmiş ve WWF-Türkiye unvanını almıştır) sayılabilir.

Küresel ısınma ile birlikte dünyada yaklaşan gıda krizine, çevreci bir yaklaşım olarak çölleşme ve su kaynaklarının azalmasına karşı yoksullar için 'topraksız mikrosera' projesi fikri ortaya atılmıştır. Türkiye'yi

²⁷ Geniş bilgi için bkz: "Zirve fare doğurdu", (<http://www.medyakronik.com/haber/881/>). Erişim: 25.07.2008

²⁸ Çevreci hareketlerin öncüsü Greenpeace'in yaptığı çalışmalar sayesinde Antarktika kıtası dünya parkı statüsünü kazanmış, 1991'de Madrid Protokolü kabul edilerek 50 yıl maden arama ve işletme yasağı getirilen Kıta, 'barış ve bilime vakfedilmiş bir doğa kaynağı' olarak kabul edilmiştir. Greenpeace öncülüğünde 1991'de Brent Spar adlı petrol platformunun batırılması sürecinde Shell firması Greenpeace üyelerinin yaptığı eylemler karşısında büyük maliyetlere katlanarak platformun parçalanmasını sağlamak zorunda kalmıştır (Karagül, 2008).

²⁹ Çevreci STK'lar içinde uluslararası çapta tanınan diğer uluslararası STK'lar içinde 1961'de kurulan ve merkezi İsviçre'de bulunan Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF), BM nezdinde lobi faaliyetleri yanında uluslararası STK'ları hem hükümetleri etkilemek için yönlendiren hem de onlarla ortaklaşa projeler üreten Defra adıyla bilinen İngiltere Çevre, Tarım ve Gıda Bakanlığı, 1997 yılından bu yana küresel ısınma ve sonuçları hakkında yanlış bilinenleri düzeltmek ve duyarlılık oluşturma amaçlı 2 milyona yakın üyesi bulunan bir koalisyon olan Cooler Heads Coalition, ABD'de çevre sorunlarına duyarlılığı artırma temiz otomobil gibi kampanyaları yürüten Sierra Club gibi STK'lar sayılabilir bkz: Demiralay ve Kaya, 2007: 237-238.

'mikrokredi' ile tanıştıran Türkiye İsrافی Önleme Vakfı Başkanı Prof. Dr. Aziz Akgül, mikrokredi projesi kapsamında 10 bin yoksul kadının kendi işini kurduğunu belirterek küresel ısınma ve çölleşmeye karşı mikrosera projesi çerçevesinde kırsal kesimde yaşayan çiftçilerin çapa yapmadan topraksız serada az su ile bol ürün ve ek gelir kazanabileceğini belirtmiştir. Türkiye'yi topraksız sera ile tanıştıran Akgül, mikroseralarda sebze, meyve ve çiçek fidelerinin topraksız yetiştirildiğini, perlit adlı maden sayesinde gerçekleştirilen topraksız tarımda, su tasarrufu sağlandığını, Türkiye Grameen Mikrokredi programının 10 karardan oluşan temel prensiplerinden biri olarak kaynakları israf etmeden mümkünse yıl boyunca topraksız tarım yapılabileceğini, sebze yetiştirip fazlasının satılabileceğini açıklamıştır³⁰. Bu prensip çerçevesinde mikrokredi kullanan dar gelirli vatandaşların ailelerinin daha iyi beslenmelerini sağlamalarının yanında gelir elde etmek amacıyla topraksız tarıma dayalı 'mikrosera' projesi uygulamasının Diyarbakır, Ankara, Kahramanmaraş ve Erzincan'da uygulamaya konulduğunu ve kısa sürede bütün Türkiye'de bu projenin yaygınlaştırılmasına çalışacaklarını da sözlerine eklemiştir.

Sonuç

Küreselleşme süreci gelişmiş ülkelerde yaşayan insanların önemli bir bölümünün hayatlarını büyük ölçüde kolaylaştırmış, bu ülkelerde teknolojiyle desteklenen bir refah ortamı oluşmuş, buna karşılık az gelişmiş ülkelerde yaşayan insanların yaşam kalitesinde gerileme olmuş ve dünya nüfusunun çoğunluğunu oluşturan bu ülkelerdeki insanlar giderek artan olumsuzluklar, açlık, salgın hastalık, eğitimsizlik, çevre felaketleri vb. sorunlarla daha fazla karşılaşmaya başlamışlardır. Ayrıca, küreselleşme sürecinin gelişen ülkelere sunduğu bir kalkınma aracı olabilen uluslararası sermaye hareketleri de, günümüzde gelişmekte olan ülkeler için refah kaynağı olabildiği gibi yıkım kaynağı da olmuştur. Nitekim uluslararası sermayenin küreselleştiği günümüzde denetimsiz uluslararası sermaye hareketleri ve başıboş sıcak para fonları uluslararası ekonomik krizlerin sıklık derecesini artırmış, bu krizler, önceki krizlere göre daha fazla ülkeyi etkilemiş ve olumsuz etkileri de daha büyük olmuştur. Sonuçta, küreselleşmeyle birlikte dünyanın zengin bölgeleriyle fakir bölgeleri arasındaki uçurum daha da derinleşmiş, az gelişmiş ülkelerde yaşayan insanlara daha insancıl bir hayat sunmak amacıyla BM bünyesinde geliştirilen yoksullukla mücadele programları gibi insani müdahaleler sorunlara genel olarak geçici rahatlama getirmiştir. Dolayısıyla dünyanın yoksul bölgelerinde, kötü yaşam koşulları, eğitimsizlik, sağlık ve sosyal hizmetlere bütçeden yeterince pay ayrılabilmesi gibi nedenlerle ortaya çıkan salgın hastalıklar ve iç savaşlar, günümüzde bu ülkelerin nüfusunu azaltıcı etkiler yapmakta ve siyasi istikrarsızlığa sürüklemektedir.

Öte yandan dünya çapında son dönemlerde görülen gıda fiyatlarındaki hızlı yükseliş, diğer küresel sorunlarla karşılaştırıldığında daha acil bir sorun haline gelmiş, tarımsal ürün fiyatlarındaki hızlı yükselme ve bu ürünlerdeki arz yetersizliği küresel gıda krizine dönüşmüştür.

Dünya gıda üretimi dünyayı besleyecek miktarda olmasına karşın günümüzde yerkürede yetersiz beslenen insan sayısının 1 milyara yaklaştığı görülmektedir. Buna karşın madalyonun öteki yüzünde gelişmiş ülkelerde aşırı kilolarından şikâyet eden insan sayısının 1,1 milyarı aştığı, obezite (aşırı şişmanlık) hastalığına yakalanan insan sayısının hızla arttığı bir ortamda gıda fiyatlarındaki yüzde 100'lere varan fiyat artışları Mısır'dan Filipinlere kadar özellikle ekmek fiyatlarındaki artış sebebiyle isyanların çıkmasına yol açmış, çatışmalar sonucu hayatlarını kaybedenler maalesef yine aç insanlar olmuştur. Günümüzde dünyanın barış ve huzur içinde olabilmesinin ön koşulu açlık sorununun çözülmesidir. Artan nüfus ve yeryüzünde tarıma elverişli toprakların sınırlı oluşu gibi faktörler dikkate alındığında, açlık sorununun çözümünün ertelenmesi, dünyanın dengesinin bu şekilde sarsılmaya devam etmesi durumunda, küresel eşitsizliklerin doğurduğu açlık ve yoksulluk yanında, dünyanın zengin kesiminde gıda tüketiminde israfın sürmesi hatta bu ülkelerde obezitenin artması nedeniyle deyim yerindeyse birileri yerken birileri kıyameti kopartacaktır.

Küresel gıda krizi ve buna bağlı yoksulluk ve açlık gibi sorunların çözümü, sorunun nedenlerinin ortadan kaldırılmasına bağlıdır. Acar (2008)'in belirttiği gibi, sorunun nedenleri arasında küresel ısınmaya bağlı iklim değişikliği ve kuraklık gibi, mücadele etmesi kolay olmayan, tek tek ülkelerin gücünü aşan, uluslararası kolektif çabalar gerektiren sorunlar yanında, kabile savaşları, iç çatışmalar gibi görece daha kolay çözülebilecek konular bulunmaktadır. Belirli bölgelerde kuraklığa neden olarak tarımsal üretimde düşüşlere yol açan küresel ısınma sorunuyla mücadele bağlamında, uluslararası işbirliği ile Kyoto Protokolü dahil, sera etkisi yaratan gazların salınımını sınırlayan tedbirler titizlikle uygulanmalıdır. Ekonomik kaynakların açlık sorununun çözülmesine, tohum ıslahına, verimliliğin artırılmasına, sulama olanaklarının yaygınlaştırılmasına, yeni ekim-dikim-üretim tekniklerinin keşfedilmesine harcanması da gerekmektedir. Bu olumsuzluğu ortadan kaldırmaya bile azaltabilecek çözüm önerileri arasında enerji tasarrufu ve enerji verimliliğinin artırılması, yenilebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi, sürdürülebilir tarımın desteklenmesi, ağaç dikme kampanyalarının sürdürülmesi sayılabilir.

Küresel gıda güvenliğini sağlama noktasında çözüm, uzun vadede gıda fiyatlarını dengeye getirecek bir üretim artışındadır. Fiyat kontrolleri, ihracat yasağı veya ithalat sübvansiyonlarıyla ihtiyacın karşılanması başka olumsuz sonuçları beraberinde getirebilmektedir. Örneğin küresel gıda krizinden bahsedilen Nisan-Mayıs aylarında gıda fiyatlarının artması karşısında Türkiye'de gümrük vergilerinde indirim gitmiştir. Buğday ve pirinçte ithalat kotaları açılmıştır. Ancak fiyat artışlarına karşı ithalat politikası dışında bir seçenek geliştirilememiştir. Oysa

³⁰ bkz: "Küresel Isınmaya Karşı Mikrosera", (<http://www.habersaati.com/hs08/haberler.php?s=38204>). Erişim: 25.07.2008).

gıda krizi ve iklim değişikliği konusunda Türkiye'nin strateji geliştirmesi, Türkiye ve çevre ülkelerde su tedarikinin azalmasının getirebileceği tehlikeler ve korunma yolları konusunda geleceğe ilişkin politikalar belirlenmelidir.

Ayrıca, gelecekte tarımsal üretim artışının nüfus artışının altında olması beklentisi nedeniyle fiyatların yüksek düzeylerde seyretmesi beklentisi vardır. Bu projeksiyonlar ışığında dünyada halen kötü beslenme koşulları altında yaşayan insanların önemli bir bölümünün açlıkla karşı karşıya kalabileceği uyarısı yapılmaktadır. Dünya genelinde, küresel ısınmaya karşı tarımsal faaliyetleri düzenleyici ve su kaynaklarından daha az su kullanacak şekilde önlemler geliştirilmesi gerekmektedir.

Küresel gıda krizine müdahale amacıyla öncelikle, kısa vadede, az gelişmiş ülkelerin hükümetleri fakir insanlar için sosyal koruma ve yardım programlarını yaygınlaştırmalıdır. Fiyat artışlarından doğrudan etkilenen yoksullara acil gıda yardımları ulaştırılmalıdır. İkinci olarak, gelişmiş ülkeler, dünya gıda pazarını altüst eden biyoyakıt üretimini ya durdurmalı ya da büyük ölçüde sınırlamalıdır. Üçüncü olarak, IMF ve Dünya Bankası az gelişmiş ve çok borçlu ülkelerin borçlarını silmelidir. Son olarak, uzun vadede az gelişmiş ülkelerin tarıma yönelik kalkınma politikalarını uzun vadeli tüketim projeksiyonlarına bağlı olarak yeniden belirlemeleri ve üretimi ve verimliliği artıracak politikaları geliştirmeleri gerekmektedir.

Bu ortamda Türkiye, küresel iklim koşullarındaki olumsuz değişimlerden en fazla etkilenen ülkelerden biri olması yanında dünya piyasalarındaki gelişmelerden ve iç piyasadaki manipülasyonlardan da etkilenmektedir. Bu bağlamda, tarımsal ürün ve gıda fiyatları artışı yoksul kesimleri oldukça sıkıntıya sokmaktadır. Tarım üreticisi piyasada arzı düzenleyici bir rolü üstlenemediği ve örgütlü davranmadığı için sadece gıda tedarikçisi olabilmekte ve tarım ürünleri piyasasındaki gelişmelerin oluşumunu ve yönünü belirleyememekte, hatta ürettiği ürünlerin fiyatı yükselmesine rağmen gelişmelerden olumsuz etkilenmektedir. Oysa, küresel barışı tehdit edebilecek bir gıda krizinden Türkiye'nin kendi potansiyelini doğru kullandığı takdirde rahatlıkla çıkabileceği bilinmektedir.

Ayrıca, Türkiye'nin yoksullara yardım konusunda vakıflar aracılığı ile oluşmuş olan geçmişten gelen birikimi, bilinçli projeler üreten merkezi kurumların faaliyetleri (Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu, yeşil kart uygulaması v.b), belediyelerin imarethane ve aşevi benzeri uygulamaları ve ulusal ve uluslar arası çapta yoksulluk ve açlıkla mücadele eden, insan hakları ihlallerinin sona erdirilmesi için girişimler de bulunan STK'ları ile olası küresel gıda krizine karşı her zaman hazırlıklı olduğu söylenebilir. Türkiye'nin bu birikimi ve yardımsever insanımızın dayanışmacı yapısı, hem küresel gıda krizine karşı tüm kuruluşları ile tüm dünyaya umutlar sunmakta, hem de bölgesinde barış ve huzur kaynağı olarak dünyada küresel barışa katkı sağlayabilecek politikalar üretebilecek potansiyelleri içinde barındırmaktadır.

Kaynakça

- ACAR, Mustafa (2008). "Dünyada ve Türkiye'de Açlık Sorunu", (<http://www.dusuncegundem.com/sayi-43/dosya-dunyada-ve-turkiyede-aclik-sorunu.html>). Erişim: 17.07.2008)
- AÇIKGÖZ, B., R. Kök ve S. İspir (2008), "Küreselleşme Kurgusuna Yönelik Hipotez Testleri: Yoksulluk Olgusu Üzerine Seçilmiş Ülkeler Deneyimi (1997-2003)", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13 (1), ss.351-376.
- AÇIKGÖZ, Ö. ve M. Karagül (2007), "Küreselleşme; Uluslararası Ekonomik Örgütler ve Yoksulluk", *IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, 19-21 Ekim 2007, Çanakkale, ss. 195-210.
- AKKAN, Serhat (2008), "Gıda Krizinin Sorumlusu IMF ve DB", (<http://www.tercuman.com.tr/v1/yazaryazi.asp?id=10002&yazitar=20.04.2008&yaziid=28634>). Erişim : 25.07.2008)
- AKTAN, C. Can (2002). "Dünyada ve Türkiye'de İnsani Yoksulluk", *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara.
- AKTAN, C. Can ve İ. Y. Vural (2002). "Yoksullukla mücadeleye Yönelik Öneriler", *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, (Editör) C. Can Aktan, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara.
- AKTEL, M., U. Kerman ve Y. Altan (2007), "Küreselleşme Sürecinde Yoksulluğun Değişen Yüzü", *IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, 19-21 Ekim 2007, Çanakkale, ss. 11-20.
- ALTAY, Asuman (2005). "Yoksulluk Sadece Devletin Sorunu Mu? Kamu Harcamaları Açısından Bir Değerlendirme", *Sosyoekonomi*, Sayı: 2005-2, Temmuz 2005, ss. 159-181.
- ALTAY, Asuman (2007). "Küreselleşen Yoksulluk Olgusunun Önlenmesinde Mikrofinansman Yaklaşımı", *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, Yıl: 44, Sayı: 510, ss. 57-67.
- ANONYMOUS (2008), Gıda Savaşları Kapıda", (http://www.hammaddeler.com/index.php?option=com_content&view=article&id=433:gda-savalar-kapda&catid=34:gidasektorelhaberleri&Itemid=105). Erişim: 17.07.2008)
- AYDOĞMUŞ, Ümit (2008), "Uluslar arası STK'lar ve İnsani Müdahale: Deniz Feneri Örneği", (<http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=112>) Erişim 21.07.2008).
- BATMAZ, N. ve A. Özcan (2007), "Küreselleşmenin Ekonomik Büyüme ve Yoksulluk Üzerindeki Etkileri: Finansal Krizler", *IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, 19-21 Ekim 2007, Çanakkale, ss. 37-51.
- BORATAV, Korkut (2004). "Cancun'daki Tıkanma Üzerine Çeşitlemeler". *Dünya Ekonomisinde Bütünleşme Hareketleri ve Türkiye* (Ed. N.Y. Mızrak), Siyasal Yayınevi, Ankara.

- BOZKURT, Veysel (2000). *Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar*, Alfa Basın Yayın Dağıtım, İstanbul.
- BÜYÜKBAŞ, Hakkı ve Kenan Ören (2005), "Küreselleşme, Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Sosyal Düzen Arayışı", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 13, ss. 102-121.
- CERİTLİ, İsmail (2001). "Çevreci Hareketin Siyasallaşma Süreci", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25 (2), ss. 213-226.
- CHOSSUDOVSKY, Michel (1999). *Yoksulluğun Küreselleşmesi, IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İyçyüzü*, (Çev: N. Domaniç), Çivi Yazıları, İstanbul.
- CLARKE, Gerard (1998). "Non-Governmental Organizations (NGOs) and Politics in the Developing World", *Political Studies*, Vol: XLVI, pp. 36-52.
- ÇOŞKUN, S. ve M. Tireli (2007), "AB, Dünya Bankası ve UNDP Bağlamında Yoksullukla Mücadele Yaklaşımları", *IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, 19-21 Ekim 2007, Çanakkale, ss. 183-193.
- DELİCE, G. ve Nihat Işık (2007), "Küresel Yoksulluğun Azaltılmasında Bretton Woods Kurumlarının Rolü: Orta Asya Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme", *IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, 19-21 Ekim 2007, Çanakkale, ss. 167-182.
- DEMİRALAY, T. ve O. Kaya (2007), "Sivil Toplum Kuruluşlarının Stratejik Çalışma Alanlarının Belirlenmesinde Küresel Isınmanın Yeri ve Önemi", *IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, 19-21 Ekim 2007, Çanakkale, ss. 233-242.
- DİKKAYA, M. ve D. Özyakışır (2007), "Küreselleşme ve Çokuluslu Şirketler (ÇUŞ) Bağlamında Yoksulluk Sorununun Eleştirel Bir Değerlendirmesi", *IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, 19-21 Ekim 2007, Çanakkale, ss. 999-1011.
- DOĞAN, Battal (2008). "Küresel Gıda Krizi: Nedenleri Sonuçları ve Öneriler", (<http://www.dusuncegundem.com/sayi-43/dosya-kuresel-gida-krizi-nedenleri-sonuclari-ve-oneriler.html>. Erişim: 17.07.2008).
- ERAKTAN, Gülcan (2008). "Küresel Gıda Krizi ve Türkiye", *ASAM Bakış*, Rapor No: 5, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi.
- ERHAN, Çağrı (2003), "Küreselleşme Döneminin Tehditleriyle Mücadele", (http://www.stradigma.com/turkce/haziran2003/makale_01.html. Erişim: 17.07.2008)
- ERKEN, Erhan (2003). "Dünya Sistemi ve Yoksulluk İlişkisi", *Yoksulluk*, 1.Cilt, Deniz Feneri Yayınları, İstanbul, ss:308-321.
- ERKUL, H. ve Y.A. Polat (2007), "Küresel Isınmanın Kuraklık Etkisine Karşı Türkiye'deki Çevreci Sivil toplum Kuruluşları: Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA) ve Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF) Örneği", *IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, 19-21 Ekim 2007, Çanakkale, ss. 219-232.
- GÜLENER, S. ve M. Kömürçüoğlu (2007). "Yeni Yoksullukta "Yeni" Olan Ne", *IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, 19-21 Ekim 2007, Çanakkale, ss. 21-30.
- HOCAOĞLU, Durmuş (2003). "Küreselleşme, Küresel Köy, Küresel Yağma ve Küresel Yoksulluk", *Yoksulluk Sempozyumu Tebliği*, *Yoksulluk: Cilt: I*, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, İstanbul, ss.268-295.
- İHH (2008). *Düşünce Gündem*, Aylık İnsan Hakları Bülteni, Haziran 2008, Sayı: 43, (<http://ihh.org.tr/images/yayinlar/dusuncegundem.pdf> Erişim: 17.07.2008)
- İNSEL, Ahmet (2001). "İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri", *Toplum ve Bilim*, Yaz 89, ss.63-80.
- KARAGÜL, Soner (2008), "Küresel Bir Aktör Olarak Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları", (<http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=111>. Erişim: 24.07.2008).
- KÖRÜKMEZ, Lülüfer (2007). "Yoksullukla Mücadele ve Dünya Bankası Projeleri", *IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, 19-21 Ekim 2007, Çanakkale, ss. 211-217.
- LAUTIER, Bruno (1998). "Güneyde ve Kuzeyde Yoksulluk", *Üçüncü Dünyanın Sonu mu?*, (Der.) Serge Cordellier, (Çev: Ahmet İnsel ve diğerleri), İletişim yayınları, İstanbul, ss. 111-121.
- LODGE, G. And C. Wilson (2006), "Multinational Corporations and Global Poverty Reduction", *Challenge*, 49 (3), pp. 17-25.
- MILONOVIÇ, B. (2002), "True World Income Distribution 1988 and 1993: First Calculations Based on Household Survey Alone", *Economic Journal*, 112 (476), pp. 51-92.
- ORAL, Necdet (2004). "Az gelişmiş Ülkelerde Tarım Nasıl Çökertiliyor", (http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=1166 - Erişim:17.07.2008).
- ORAL, Necdet (2006). "IMF-DB Programının Sonucu: Tarım Çözülüyor", (http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=7141. Erişim: 17.07.2008).
- ORTAŞ, İbrahim, "Dünyanın Çoğunluğu Açlığa Doğru Sürükleniyor", (<http://www.tarim.gen.tr/haber/koseyazilari-detay.asp?yazar=10&yazi=86> Erişim 17 Temmuz 2008)
- ÖZBUDUN, Sibel ve T. Demirel (2008), "Küreselleşme + kriz = açlık + isyan", *Sosyalist Demokrasi*, Sayı: 65, Mayıs 2008, (<http://www.sosyalistdem.net/sd65/11kuresellesme.htm>. Erişim: 17.07.2008).
- ÖZKAYA, Tayfun (2008), "Gıda Krizi Küreselleşmenin Krizidir!", (http://www.tarimmerkezi.com/yazar_kose.php?hid=15810. Erişim: 22.07.2008)
- ÖZPINAR Ömer ve Ergün Şimşek (2003), "Küreselleşmenin Getirdiği Sorunlar ve Bu Sorunlara Çözüm Önerileri", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt XXII, Sayı 2, 2003, s. 1-11
- POGGE, Thomas (2006), *Küresel Yoksulluk ve İnsan Hakları*, (Çev.) G. Kömürçüler, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- RODRİK, Dani (1998), "Symposium on Globalization in Perspective: An Introduction", *Journal of Economic Perspective*, 12 (4), pp. 3-9.
- SOYAK, Alkan (2004). "Yapısal Uyum Programları İle Yoksulluk İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Bilim ve Ütopya Dergisi*, Sayı: 125, Kasım 2004, ss.36-45
- SÖNMEZLER, G., M. S. Yürük ve S. Uzunoğlu (2007), "Neoliberal Düşüncede Sivil Toplum Kuruluşlarının Artan Önemi", *IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, 19-21 Ekim 2007, Çanakkale, ss. 31-36.
- STIGLITZ, J. E. (2002). *Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı*, (Çev: A. Taşçıoğlu ve D. Vural), Plan B Yayınları, İstanbul.
- ŞENSES, Fikret (2004). "Neoliberal Küreselleşme Kalkınma için Bir Fırsat mı, Engel mi?", *ERC Working Paper in Economic*, 04/09, Economic Research Center, Middle East Technical University, pp. 1-27.
- ŞENSES, Fikret (2006). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TAŞÇI, Nivart (2008a). "Çin ve Hindistan'a Dair Gıda Krizi Efsaneleri" 06.07.2008 (<http://www.medyakronik.com/haber/867/> Erişim: 30.07.2008)
- TAŞÇI, Nivart (2008b).** "Toprağın Sahipleri Toprak Sahiplerine Karşı" (<http://www.medyakronik.com/haber/732/>. Erişim: 25.07.2008)
- TAŞÇI, Nivart (2008c).** "BM Açlara Yine Hayal Vaat Etti", (<http://www.medyakronik.com/haber/760/>. Erişim: 25.07.2008).
- TOK, Evren (2008). "Küresel Gıda Krizi Neyin Habercisi?", (<http://yenisafak.com.tr/Yorum/?t=11.05.2008&i=116208>. Erişim: 25.07.2008).
- TOPRAK, Metin (2001), *Küreselleşme ve Kriz: Türkiye ve Dünya Deneyimi*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- TÜİK (2007), *2006 Yılı Yoksulluk Çalışması Sonuçları*, Haber Bülteni, Sayı: 206, 26 Aralık 2007.
- TÜSİAD (2008). *Türkiye'de Tarım ve Gıda: Gelişmeler, Politikalar ve Öneriler*, TÜSİAD, Yayın No: T/2008-5/459, İstanbul.
- ULAGAY, Osman (2000). *Qua Vadis: Küreselleşmenin İki Yüzü*, Doğan Yayıncılık, İstanbul.
- UNDP (2003). *Human Development Report, Millenium Development Goals, A Compact Among The Nations to End Human Poverty*, New York.
- UNDP (2006). *Human Development Report, Beyond Scarcity: Power, Poverty and The Global Water Crisis*, New York.
- UNDP (2008), "Gıda Krizinde Küresel Dayanışma", **Yeni Ufuklar, UNDP Türkiye Aylık Haber Bülteni, Sayı 31, Temmuz 2008**. (<http://www.undp.org.tr/Gozlem2.aspx?WebSayfaNo=1459>. Erişim: 25.07.2008).
- UZUN, Ayşe M. (2003). "Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası", *Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı: 2, ss. 155-173.
- VURAL, Hasan (2008). "Gıda Fiyatları Neden Artıyor?", (<http://www.tarimsalpazarlama.com/article.php?id=359> Erişim: 21.07.2008)
- WORLD BANK (2000), *Poverty in an Age of Globalization*, October 2000, Washington.
- WORLD BANK (2005), *Turkey Poverty Policy Recommendations*, Vol: 2, Report No: 29619-TU, 8 August 2005.
- YELDAN, Erinç (2004). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- YELMEN, Hüseyin (2008). "Gıda Savaşları", <http://www.fikiryolu.com/2008/06/28/gida-savaslari-huseyin-yelmen/> (Erişim Tarihi: 17.07.2008).
- YILDIZ Özkan (2008). "Küreselleşme, Sağlık ve Toplum", *Gaziantep Tıp Dergisi*, ss. 30-34.
- YURTSEVER, Fahri (2008), "Gıda Fiyatlarını Küresel Kabzımallar Çıldırttı", (http://www.kriter.org/index.php?option=com_content&task=view&id=759&Itemid=52. Erişim: 17.07.2008).

KÜRESEL BARIŞIN SAĞLANMASI AÇISINDAN SİLAHSIZLANMANIN ÖNEMİ VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ BU SÜRECE KATKISI

Dr.Ramazan ERTURGUT
erturgut.r@hvkk.mil.tr
Hava Kuvvetleri Komutanlığı

Özet

Süratle değişerek global bir köy haline geldiği söylenen dünyamızda ulusal, uluslararası anlaşmazlık ve çatışmaların kaynaklarının çok fazla değişmediği görülmektedir. Yoksulluk, insan hakları ihlalleri, sınırlı kaynakların güçlü global erkler tarafından sömürülme olgularının yanında, her ulusu etkisi altına alan terör, bireysel ve ulusal silahlanma yarışı ile sürekli beslenmektedir. Bu olumsuz tablo içerisinde gönüllü kuruluşlar, dünya için kaygı duyan insanların sahip olduğu yeni bir toplumsal ahlak anlayışının doğal bir sonucu olarak umut ışığı haline gelmişlerdir.

Bu çalışmada, çağımızda küresel barışın sağlanması açısından sivil toplumun ve silahsızlanmanın önemi vurgulanmakta, sivil toplum kuruluşlarının dünya barışını sağlamada katkıları incelenmektedir. Bu bağlamda; küresel barış, sivil toplum ve sivil toplum kuruluşu kavramlarının kuramsal analizi yapılmış, küresel barış ve silahsızlanma olgusu ile sivil toplum arasındaki ilişkiler farklı değişkenler açısından irdelenmiştir. Çalışma bu konudaki sonuç ve önerilerle tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küresel Barış, Silahsızlanma, Sivil Toplum Kuruluşları

THE IMPORTANCE of DISARMAMENT FROM THE POINT of VIEW of PROVIDING GLOBAL PEACE AND CONTRIBUTION OF NGO'S TO THIS PROCESS

Abstract

It has been seen that the sources of national, international disagreements and clashes dont change a lot in our world where changes continual and become global village. In addition events of poverty, disobeying human rights, exploited limited national sources by the powerfull global actors, global terror which affects every nation has been nourished by the individual and international armament. Voluntary organizations have become an expectation in that negative frame as naturel result of understanding of social ethics.

In this study it has been emphasized importance of civilian community and disarmament the point of view of providing world peace and examined the contribution of NGO's. In this frame; firstly the terms of global pece, social community, NGO has been analysed instutionaly and then studied the relationship between facts of global peace, disarmament and civilian community point of view of different variables. Study has been completed with result and suggestions about this frame.

Key Words: Global Peace, Disarmament, NGOs

Giriş

Küreselleşme olgusuyla birlikte bir yandan devletin bir takım yetkileri, sınır aşan girişimlere ve bölgesel kurumlara doğru aktarılırken, diğer yandan uluslararası örgütlerin etkinliklerinin son derece yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Son dönemlerde; Batıda sağ ve sol ideolojiler arasındaki ayrımın görece anlamını yitirmesi, siyasal partilerin sosyal sınıfların temsilcisi olma işlevini kaybetmesi, temsili demokrasi modelinin toplumsal talepleri karşılamadaki sınırlılığı, klasik siyasal aktörlerin aracılık temsil ve işlevinden uzaklaşmaları, siyaset kurumunun küresel ölçekte yaşadığı krizin temel parametreleri olarak gözlemlenmektedir.(Yıldız,2005:37) Diğer taraftan küresel fırsatlar insanların birbirlerine yakınlaşmasını sağlarken rekabeti daha da şiddetlendirmiştir. Bu nedenle küresel fırsatların büyümesiyle yoksul ülkelerin birçoğu marjinalleşmekte, dolayısıyla en zengin ve en fakir ülkeler arasındaki gelir farkı artmaktadır. (Niray, 2005:288)

Bütün bu global karmaşa içerisinde, ulusal ve uluslararası ölçekteki anlaşmazlıkların, bölgesel çatışmaların ve global terör olgusunun önüne geçmekte olduğu kadar, temel insan haklarının korunarak geliştirilmesi, uluslararası yardımların sağlanması ve dağıtılması konusunda sivil toplum kuruluşları (STK) ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte sivil toplumun, globalleşmenin gittikçe arttırdığı farklılıkların şiddetini ve olumsuz etkilerini hangi araçlarla ve nasıl hafifletebileceği konusu üzerinde durulması gereken ayrı bir sorun haline gelmektedir. (Yıldırım, 2003:236)

Küreselleşmenin etkisi ile ulus devlet yapılanmasında görülen aşınmalar karşısında artan etkinliği ile sivil toplum, dünya barışını sağlama açısından da önemli bir tartışma konusunu oluşturmaktadır. Dünyadaki gelişmelere paralel olarak sivil toplum Türkiye'de de 80'lerden itibaren akademik ve siyasal tartışmalarda

popüler bir kavram olarak ön plana çıkmıştır.(Yıldız, 2005:32) Sivil toplum örgütlerinin nicel olarak ve etkinlik düzeyindeki artışın diğer alanlarda olduğu kadar küresel anlamda dünya barışının teminine, bireysel ve global silahsızlanmaya da zemin hazırlayacağı değerlendirilmektedir.

Sivil Toplum ve STK Kavramlarının Kuramsal Analizi

Sivil Toplum Kavramı ve Gelişimi

Sivil toplum kavramını açıklanmadan önce, toplum-sivil toplum ayırımının yapılması gerekmektedir. Toplum, yalın anlamda, kurumların ve kuralların yer aldığı bir alanda faaliyet gösteren örgütlenmiş insan toplulukları olarak nitelendirilebilir. Sivil toplum ise genelde kendi çıkarlarını, hırslarını ve ideallerini ifade etmek, bilgi alışverişinde bulunmak ve gerektiğinde devlet kurumlarını sorumlu tutmak için bir kamu alanında ortak fikir birliği içerisinde hareket eden vatandaşları içermektedir ve bu yönüyle "toplum" kavramından farklıdır. Yıldırım'a göre de, "Toplumlar, içerisinde insanların örgütlenme biçimleri, kendilerini ve çevrelerini anlamlandıran bakış açılarına göre zaman içerisinde farklılıklar göstermekte, bu bakımdan da onlar; ilkel toplum, feodal toplum, çağdaş toplum gibi bir takım sınıflandırmalara tabi tutulabilmektedir. Sivil toplum ise, bir anlamda çağımızın gelişmiş ve demokratik toplumlarının adı olmaktadır. Bu boyutuyla da sivil toplum, hiçbir üst kimliğe ve gerçekliğe başvurmaksızın kendi gelişimini yönlendirebilen ve anlamlandırabilen, bunun için gerekli dinamikleri barındıran, devletten özerk, sürekli bir gelişme içerisinde bulunan bireyler ile örgütlenmeler topluluğudur." (Yıldırım, 2003:230)

Erözden sivil toplumu, "merkezi kontrole ve hiyerarşiye tabi tutulamayan toplumsal ilişkiler ağı" (Erözden, 1998:13) olarak nitelendirmektedir. White'a göre de sivil toplum, "devlet ile devletten ayrı, devletle ilişkide özerkliğe sahip olan ve toplumun üyeleri tarafından kendi çıkarlarını ya da değerlerini korumak ya da yaymak için gönüllü olarak kurulan örgütlenmelerin oluşturduğu bir birliktelik alanı"dır. (White,1994:379) Günümüzde çağdaş anlamıyla sivil toplum, "birey özgürlüklerinin ve temel hakların korunduğu gönüllülük temelinde örgütlenmenin asıl olduğu, toplumun devletin önüne geçerek devlet politikalarını denetleyip yönlendirebildiği yurttaşlık bilincine dayanan bir gelişmişlik düzeyini ifade etmektedir. (Arslan, 2001, 9)

"Sivil toplum" teriminin ilk kez "siyasal toplum"a atıfta bulunulan Greko-Romen (Eski Yunan ve Roma) dönem boyunca barbar toplumdaki farklılaşmanın bir ifadesi olarak kullanıldığı (Henberger, 2001:226) bilinmekle birlikte; Keane, sivil toplumun modern doğal hukuktan başlayıp Cicero'nun "societas civilis" fikrinden geçerek klasik felsefeye ve hepsinden önce de polis anlamında kullanıldığı Aristoteles'e kadar geriye giden bir kavram olduğunu ve eski Avrupa geleneğinin bir parçasını oluşturduğunu belirtmektedir. (Keane, 1993, 47) Bayhan'ın çalışmasında da "sivil toplum" teriminin "şehir adabını" içerdiği, şehir hayatının beraberinde getirdiği hak ve yükümlülükleri ifade ettiği aktarılmaktadır. (Bayhan, 2002:4)

Aristoteles'e göre de sivil toplum, yasalarla belirlenmiş kurallar sistemi içindeki özgür ve eşit kabul edilen yurttaşların bir siyasal toplumdur. (Tosun, 2001: 30) Eski Yunandaki "Polis" olgusuna kadar geriye götürebileceğimiz ve feodal dönemde yeni bir içerik kazanan "tanrısal toplum tasarımı" yerini zamanla siyasal ve toplumsal bir düşünüş biçimine bırakmış, özellikle 18 nci yüzyıldan itibaren yeni bir yapılanma sürecine girmiştir. Bu dönemde feodal kalıpların aşılmasına birbiriyle olan ilişkilerini anlamlandırabilme ve örgütlendirebilmelerine yönelik, öncülüğünü Hobbes, Locke ve Rousseau gibi düşünürlerin yaptıkları bir takım hareketlilikler yaşanmıştır. 18 nci yüzyılın Batı Avrupa'sında toplum halinde yaşamının nasıl mümkün olduğunu anlamaya yönelik analitik bir araç olarak kullanılmaya başlanan sivil toplum, devletle ilişkileri bakımından ise çeşitli aşamalardan geçerek bugünkü anlamına ulaşmıştır. Yıldırım'ın çalışmasında sivil toplumun dört aşamadan geçerek evrimini sürdürdüğü aktarılmaktadır. İlk aşama bir devletin üyesi olmakla özdeşleşen anlamından kurtulması olmuştur. İkinci aşama sivil toplum içerisindeki bağımsız toplulukların kendilerini devlete karşı savunmalarının meşruiyet kazanmasına denk düşmektedir. Üçüncü aşama sivil toplumun içerdiği özgürlüğün, toplumsal çalışmaların kaynağı, devlet müdahalesinin bu çatışmaları önleyici faktör sayıldığı bir anlayışı yansıtmaktadır. Dördüncü aşama ise; üçüncü aşamaya tepki olarak, devlet müdahalesinin sivil toplumu yavaş yavaş boğacağından korkulan noktayı ifade etmektedir. (Yıldırım, 2003:233)

Sivil toplum modern içeriğini Batı toplumsal formasyonu içinde kazanmıştır. Batı'daki modernite deneyiminin sivil toplumun altyapısını oluşturduğu belirtilmektedir.(Yıldız, a.g.e.:33) Günümüzde sivil toplum; gönüllü, kendini üreten, kendini destekleyici, devletten özerk ve belirlenlenmiş bir dizi kurallardan oluşan yasal bir düzene bağlı, örgütlü ve toplumsal yaşamın bir alanı (Brand, 2001:963) olarak algılanmaktadır. Sivil toplumun temel özelliği devletten özerk, kendi dinamiklerine sahip, çoğulcul örgütlenmeler bütünü olmasıdır. (Yıldırım, 2003:240)

Sivil Toplum Kuruluşu

Bugün sivil toplum denildiğinde ilk akla gelen sivil toplum kuruluşlarıdır. Gönüllü dernekler, kitle iletişim araçları, meslek örgütleri, sendikalar ve benzeri kuruluşlar sivil toplum alanını oluşturmaktadır. (Yıldız,a.g.e:36) Sivil Toplum Kuruluşu: "toplum yararına çalışan ve bu yönde kamuoyu oluşturan, kar amacı gütmeyen, sorunların çözümüne katkı sağlayarak çoğulculuk ve katılımcılık kültürünü geliştiren, demokratik

işleyişe sahip, bürokratik donanımdan yoksun ve gönüllü bireylerin bir araya geldiği örgütlenmeler” (Kocacık, 2003:189) olarak tanımlanmaktadır. Başka bir tanıma göre de sivil toplum kuruluşu; “merkezi ya da yerel yönetimin denetiminde olmayan gönüllü olarak kurulmuş örgütlenmeleri anlatan bir kavram”dır. (Tunçay, 1998:7) Sivil toplum kuruluşlarının, kişisel ya da grupsal çıkar sağlama peşinde koşmak yerine, demokratikleşme, çağdaşlaşma gibi temel hak ve özgürlükleri korumayı amaçladıkları belirtilmektedir.

Kamusal alanın mikro düzeydeki örgütlenmeleri olan sivil toplum kuruluşları, faaliyet gösterdikleri toplumların demokrasisini yeşerten örgütlenmelerdir. Sivil toplum kuruluşlarının bu görevi layıkıyla yerine getirebilmeleri ise hem söz konusu toplumlarda hem de kendi örgütlenmelerinde demokratik değerleri içselleştirebilmelerine bağlıdır. (Yıldırım, 2003.:241)

Küresel Barış ve Sivil Toplum Kuruluşları

Özellikle 1990'lı yıllardan sonra, tarifelerde sert indirimlere gidilerek ulusal ve uluslararası işlemlerin maliyetlerinin azalması, ulusal sınırları aşan girişimler tarafından gittikçe artan bir trendle dış yardımların desteklenmesi, yoğun sermaye akışının sağlanması doğrultusunda ticaretin liberalizasyonu ve bu çerçevede devletin küçülmesi gibi neo-liberal uygulamalar beraberinde Rassool'un (1998: 95) “ zaman ve mekan olarak toplumsal ilişkilerin birbirine geçmesi” olarak ifade ettiği küreselleşme olgusu gündeme gelmiştir. Gönüllü kuruluşların gelişiminde bir diğer etken, “**küreselleşme**”dir. İletişim ve enformasyon teknolojilerinde yaşanan devrim, uluslararası etkileşimi kolaylaştırarak insanların dünyayı ayrı ayrı toplumlardan çok bir bütün olarak algılamalarına neden olmaktadır. Böylece dünya, ülkeler arasında sınırların ortadan kalktığı “**küresel bir köy**”e dönüşmüştür (Saltık, 1995)

Küreselleşme ile birlikte kar amacı gütmeksizin ulusal ve uluslararası bir takım sorunlara çare bulmak ve toplumun bilinçli sesini duyuran bir örgütlenmeler ağı olmak yönleriyle bir kamusal güç olarak sivil toplumun etkinliği ülkesel sınırları aşmaya başlamıştır. Bilgi iletişim ve enformasyon teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin bilgi toplumuna geçişi hızlandırması sivil toplumun yeniden güncellik ve etkinlik kazanmasına yol açmıştır. (Yıldırım. a.g.e.:235-236) Üstüner ve Keyman'ın çalışmasında bu oluşum, demokrasinin artık sınırları sabit bir ulusal toplum bağlamında ve yalnızca devlete gönderimle yanıtlanamayacağı bir durumun ortaya çıkması, başka bir deyişle demokrasi olgusunun artık yerel ve ulusal ölçekte değil, global normlu olarak da tartışılması gerekliliği olarak belirtilmektedir. (Üstüner ve Keyman, 2003:300) Küresel dünya barışını sağlamada sivil toplum kuruluşlarının aşağıda sıralanan üç farklı alanda önemli katkısı olacağı değerlendirilmektedir.

“Demokrasinin ve İnsan Haklarının Gelişmesi Açısından”

Sivil toplumun kendi dönüşümünü sürdürürken, önce liberalleşme ve daha sonra “demokratikleşme” kavramı ile paralel bir seyir izlediğini vurgulamak gerekir. Demokratikleşme önünde engellerin olduğu toplumlarda sivilleşme hareketlerinin de olumsuz etkilenmesi kaçınılmazdır. Bu yüzden demokrasi günümüz sivil toplum kavramı için olmasa olmaz bir koşul haline gelmiştir.

Demokrasinin özünde sosyal örgütlenmeler yer almaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının örgütlenme özgürlüğünün en önemli simgelerinden olduğu bilinmektedir. Örgütlenme özgürlüğü de insan hakları kavramıyla yakından ilişkilidir. Temelinde insan hak ve özgürlüklerinin yer aldığı, siyasal ve toplumsal bir olgu olarak tanımlanabilen demokrasi için verilen mücadelede bireyin söz konusu hak ve özgürlükleri elde etmesi ve bunu pekiştirebilmesi ancak örgütlenmelerle mümkün olabilmektedir. Sivil toplum örgütlenmeleri bireylerin yalnızca insan olmaları nedeniyle sahip oldukları haklarının bir yandan yasal çerçevede kazanılmasını ve korunmasını sağlarken, diğer yandan bu özgürlüğün yalnızca bir kamu özgürlüğü olarak tanınmasının ötesinde sınırlarının genişletilmesinin de güvencesi olmaktadır. (Yıldırım, a.g.e.:241)

Demokrasi kavramının katılım ile rekabetin dengelendiği bir siyasal anlayışa dayalı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, demokrasinin işleyebilmesi için farklı çıkarlara ve görüşlere sahip bulunanların örgütlenmelerini ve görüşlerini barışçı yoldan rahatlıkla savunabilmeleri gereği ortaya çıkmaktadır. (Kışlalı, 2000-245) Bu noktada sivil toplum kuruluşları gerek ulusal sınırlar içinde gerekse dünya üzerindeki farklı coğrafyalardaki aynı görüşe sahip insanların görüşlerini savunma platformu olma işlevi taşımaktadır. Birçok araştırmacı sivil toplumun siyasal demokrasinin bir ön koşulu olduğunu vurgulamakta ve sivil toplum örgütlerinin modern toplumda yerine getirdikleri siyasal ekonomik ve toplumsal işlevleri ile farklı toplumsal kesimlerin siyasi süreçlere katılımını sağlayarak toplumda demokratikleşmenin güçlenmesine ve derinleşmesine katkı yapacağını ileri sürmektedir. (Yıldız, 2005:32-39) Örneğin, Doğu Avrupa'daki demokratikleşme sürecinin bağımsız çevreci hareketlerin gelişmesi ile yakından ilgili oldukları tespit edilmiştir. (Debardebelen ve Hannigan'1995 den akt. Ateş ve Uysal 2006) Linz ve Stephan, sivil toplum ile siyasal toplum arasında dengeli bir ilişkinin gerekliliğini vurgularken sivil toplumun “olsa olsa demokratik olmayan bir rejimi yıkabileceğini” belirtmektedir.

Toplumunu oluşturan bireylerin kendi yönetimlerinde söz sahibi olmaları yöntemini içeren demokrasi, modern zamanlarda sivil toplum örgütleri ile işlevsel hale gelmektedir. Kentleşme ve modernleşme ile birey,

sivil toplum örgütlerinde aldığı rol ve sorumluluk ile demokrasinin de gelişmesini sağlamaktadır. Açık toplumlarda sivil toplum örgütleri ile birlikte demokrasi problemsiz olarak sürmektedir. Bununla birlikte henüz tam olarak evrimini tamamlamamış, moderleşmemiş, toplumlarda sivil toplum örgütleri gerektiği gibi gelişmemiştir. (Bayhan, 2002:1) Sivil toplum kuruluşlarında demokrasinin güçlü biçimde yerleşmiş olması; çoğulcu yapılarının korunması, insan haklarında arzulan gelişmenin sağlanması ve kendilerine karşı sorumlu bir yönetim anlayışının yerleşmesi bakımından da büyük önem taşımaktadır.

“Toplumsal Huzurun Sağlanması Açısından”

Günümüzde sivil toplum kuruluşlarının toplumsal yapıya katkıları açısından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında büyük farklılıkların bulunduğu gözlemlenmektedir. Gelişmiş ülkelerde sivil toplum kuruluşları faaliyetlerini etkili bir şekilde amaçlarına uygun yürütürken, gelişmekte olan ülkelerde STK'lar açısından sıkıntılar bulunmaktadır. Bunların temelinde bu ülkelerde yer alan sivil toplum kuruluşlarının toplumsal altyapısının yeterli olmamasının yattığı değerlendirilmektedir. Toplumsal yapı içerisindeki farklı güç kaynaklarının birbirini dengeleyebilecek bir özelliğe sahip bulunmalarının toplumsal huzurun bir anahtarı olduğu düşünüldüğünde; az gelişmiş ülkelerdeki bir takım değerlere sahip güç odakları arasındaki büyük güç farklılıklarının toplumsal barışın bütünlüğünü ve devamlılığını aşındıracağı değerlendirilmektedir.

Genelinde tüm dünya üzerinde, özelinde de ulusal sınırlar içerisinde toplumsal huzurun sağlanmasının koşullarından biri de “sosyal bilinç” oluşumunun teminidir. Sosyal bilinçsizliğin doğurduğu örgütsel sorunların yerel, bölgesel ve küresel barışı olumsuz etkilemesi kaçınılmazdır. Bilgin'in çalışmasında sivil toplumun oluşmasında en önemli engelin “sosyal bilinç eksikliği” olduğu vurgulanmakta ve farklı ideolojilerden gelen teorisyenlerin aynı sosyal bilinci aramış olmaları bu önermenin bir kanıtı olarak sunulmaktadır. (Bilgin, 2004:59)

Toplumsal huzurun anahtarlarından biri de **toplumsal hoşgörü kültürünün** oluşturulmasıdır. Bugünün toplumsal uzlaşmayı sağlamış modern Batı toplumlarının her birinde toplumsal hoşgörü ve anlayış bütünlüğü gözlemlenmektedir. Toplumsal hoşgörü ve tolerans aynı zamanda sivil toplumun normatif ilkeleri arasında yer almaktadır. (Yıldız, a.g.e.:35)

1990'lı yıllardan itibaren dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de siyaset kurumunun toplum nezdinde itibarını kaybetmeye başlamasıyla siyasette yaşanan temsil krizinin aşılmasında sivil toplum kuruluşlarına büyük beklentiler yüklenmiştir. (Aksoy, 2002:37) Türkiye'de siyasetin krize girmesiyle doğan boşluğun kısmen sivil toplum örgütleri ile doldurulduğu ifade edilebilir. Bu süreçte sivil toplum örgütlerinin toplumsal barışı sağlama konusundaki devletin birincil işlevlerinden birini de belirli ölçüde üstlendiği ileri sürülebilir.

“Siyasi Otoriteyi Denetleme ve Kamuoyu Oluşturma Açısından”

Sivil toplum kuruluşlarının “devlet aygıtının gerçekleştirdiği uygulamalara karşı koruyucu bir tampon olma” (Yıldırım, a.g.e.:242) işlevi bulunmaktadır. Erözden'e göre de sivil toplum kuruluşları siyasi erk'e karşı tampon olma işlevini aşağıda sıralanan iki farklı kanaldan yürütmektedir. (Erözden, 1998:15-16)

1. İdarenin uygulamaya koyduğu politikaların toplum tarafından benimsenmesi ile bu politikaların STK'lar tarafından savunulması halinde çok daha kolay gerçekleşmektedir.
2. Siyasi otoritenin olumsuz politikaları STK'ların muhalefeti sonucunda uygulamadan kaldırılabilir.

Sivil toplum örgütleri özünde; yurttaşlık bilincinin oluşturulması, devlet karşısında güçsüz kalan siyasal oluşumların arkasındaki toplumsal desteği arttırmayı amaçlamaktadır. Sivil toplum örgütlerinin gerçek görevinin iktidarın dışında kalan grup ve sınıfların istemlerini kamusal tartışmaya sokmak, politik toplumu bu yönde etkilemek olduğu belirtilmektedir. (Avcı,2000:43) İbrahim ve Wedel'e göre de; sivil toplumun kurucu öğeleri arasında yer alan gönüllü kuruluşların, aracı örgütler olarak sivil toplumun siyasi taleplerini ifade etmelerini, devletin eylemlerini denetlemelerini ve aynı zamanda devlet karşısında topluma bir korunma sağlamalarını beklemek makuldür.(İbrahim ve Wedel,1997: 4) Böylece çeşitli grup ve sınıfların sorunları politize edilir ve politik topluma ulaşmaya çaba gösterilebilir.

Ülkeler arasında kalkınmışlık düzeyi farklı olmakla birlikte, tek bir dünya vardır ve sorunları da tüm insanların ortak sorunlarıdır. Bu nedenle insanlar, artık kalkınma, insan hakları, insani yardım, çevre ve cinsiyet eşitsizliği, ve dünya barışını tehdit eden silahlanma gibi sorunlara müdahale etme gereği duymaktadırlar. Dünyadaki yaşamı güvence altına almak için günümüzde insanlar toplumsal sorumluluklarının bilincine varmışlardır. Küresel gelişmeler STK'ların bu bilinçlilik düzeyine sahip olması ile artık siyasi erkin zaman zaman önüne bile geçmesine yol açmaktadır. Çünkü günümüzde özellikle uydu ve kablolu televizyon yayınları sayesinde hükümetler vatandaşların izledikleri programlar üzerindeki

denetimlerini sürdürememektedirler. Televizyon yanında bilgisayar yoluyla kurulan ağ yapılarının bütün ulusal sınırları kaldırması ve her türlü enformasyona her coğrafyadan anında ulaşımın sağlanması ile totaliter yönetimlerde bile internet özgürlükler ortamı olarak etkinliğini süratle arttırmaya devam ettirmektedir. Bu durumda STK'lar aynı bilince sahip insanların yapılandığı adeta "Global Çözüm Ortakları" haline gelmektedirler.

Sivil toplum örgütlerinin temel tanımlayıcı unsurlarından biri de devletten özerk (otonom) bir yapıya sahip olmalarıdır. Sivil toplum örgütleri otonom oldukları sürece özgür ve özgün bir kimlik oluşturup devlet üzerinde bir baskı mekanizması oluşturabilir. (Yıldız,a.g.e:38) bununla birlikte baskı gruplarının meslek örgütlerinin medyanın ve sendikaların özerk olmaması bazı ülkelerde sivil kuruluşların siyasallaşması tehlikesini ortaya çıkarmaktadır.

Silahsızlanma ve STK'ların Barışı Koruma İşlevi

80'li yıllarda milliyetçi politikalarla dünyanın ideolojik eğilimlerle yapılandırılmaya başlanması ile, bu politikaların uygulama alanı bulması için askeri darbelerin düzenlendiği ya da desteklendiği göz önünde bulundurulduğunda, sivil toplumun belirli bir dönem askeri rejimlerin baskıcı devletine karşı piyasa mekanizmasına dayanan bireysel özgürlüklerin bir alanı olma işlevini yerine getirdiği belirtilmektedir. Sıklıkla tekrarlanan askeri diktatörlüklerle sivil toplumun zayıflığı arasında bağlantı kurularak sivil toplumun özerk bir alan olarak gelişimi olumlanmıştır. (Savran, 2003:10) Bununla birlikte, son dönemlerde "tarihsel blok" ve "sivil toplum" kavramları global kapitalizmle birlikte yeniden ele alınmaktadır. Global güce sahip devletler, şirketler, uluslararası örgütler, yeni bir "küresel kapitalist tarihsel blok" oluşturma çabası içerisindeyler. Diğer taraftan ulus devletlerin yapılandıkları tarihsel blok hegamonik bir kriz geçirmektedir. Bu anlamda sivil toplum globalleşme ile yerelleşme geriliminin ortasında durmaktadır.(Özalp, 2007:41)

Ulus ötesi STK'lara kaynak sağlayan Batılı kuruluşların siyasal ve kültürel etkileri dolayısıyla STK'ların güçlü batılı devletlerin kontrolünde olduğu suçlamasıyla yerel etkinlikleri sınırlı kalmaktadır. Özellikle 11 Eylül sonrası ABD'nin demokrasi ihracı politikaları da bu tür hareketlerde yerel güçler ve halklar arasında belirli ölçüde direncin oluşmasına yardımcı olmuştur. Bu yüzden ulus devlet ile ilişkisi yönüyle demokratikleşme, insan hakları ve özgürlüklerin zaman zaman dünyanın hakim gücü ABD'nin "önleyici savaş doktrini" aracılığı ile bir çok bölge veya ülkede güç yoluyla gerçekleştiriliyor olması, STK'ların dış politikadan ne kadar bağımsız hareket edebildikleri konusunda soru işaretleri ortaya çıkarmakta ve STK'ların sermayeden bağımsızlığının sorgulanmasına neden olmaktadır. Bunun yanında başlattığı Irak ve Afganistan Savaşları uluslararası alanda ABD'nin prestijinin azalmasıyla bağlantılı olarak, bu oluşumların Amerikancı veya Batı işbirlikçisi olarak itham edilmesine, faaliyet ve söylemlerinin dışlanmasına yardımcı olmaktadır. (Ateş ve Uysal, 2006:65) Ayrıca Sırbistan-Karadağ, Gürcistan ve Ukrayna'da tanık olunan gelişmeler ulus ötesi STK'ların belirli ülkelerin rejimlerinin değiştirilmesinde işlevsel olabildiklerini net bir şekilde ortaya koymaktadır. (Colas, 2002:92)

Somali örneğinde görüldüğü gibi savaşın olduğu ülkelerde binaları ve araçları korumak, örgütlü grupları silahsızlandırmak, tüm silahlara el koymak ve tüm ağır silahlar üzerinde denetime sahip olabilmek için güce (silaha) başvurmak aynı zamanda büyük askeri, siyasal ve müdahale edilen ülke açısından sosyal riskleri de beraberinde getirmektedir. (Demirdöğen, 2006: 247) Bu durumda yeterli insan gücü, araç ve gereç ile donatılmış sivil toplum örgütlerinin taraflar arasındaki gerilimlerde çatışmaları önleyici ve yumuşatıcı çabalarının silaha başvurmaktan daha faydalı olabileceği anlaşılmaktadır.

Günümüzde dağılmakta olan bir çok ülkede ortaya çıkan iç savaşlar, bu ülkelerdeki silahlı grupların mevcut kaynakların tamamını silah temininde kullanması ve bu grupları besleyen silah üreticisi ülkelerin küresel silah sunumunu el altından sürdürmeleri ne yazık ki BM gibi başat uluslar arası örgütler tarafından bile önlenememektedir. Dünya coğrafyasında ağır silahlarla donatılmış güçlerin varlığını sürdürdüğü göz önünde bulundurulduğunda, küresel barışın korunmasında ve silahlanma yarışının önlenmesinde BM ve NATO gibi aktörlerin geleneksel barışı koruma uğraşlarının yeterli olmadığı bir gerçektir. Bu durumda hem ulusal hem de ulus ötesi biçimleri ile sivil toplum kuruluşları çok boyutlu ve çok işlevli bir görünüm kazanmaktadır. Örneğin soğuk savaş sonrasında yer alan BM barışı koruma operasyonları askeri işlevlerin yanısıra sivil örgütlerin sivil elemanları ile gerçekleştirdikleri sivil görevlerinin de artmasıyla çok işlevli operasyonlar niteliğini kazanmışlardır. (Demirdöğen, 2006:244) Kaldığı günümüzde Birleşmiş Milletler'in; sivil toplum kuruluşları, özel sektör, sendikalar, meslek kuruluşları, araştırma ve eğitim kurumları gibi birçok temel toplumsal grupta giderek artan bir işbirliği içinde olduğu gözlemlenmektedir. STK'ların BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nde danışman üye olarak temsil edilmesi için yapılan yasal çalışmalar, STK'ların yakın gelecekte BM'de Güvenlik Konseyi gibi doğrudan silahsızlanmaya ve global barışı korumaya yönelik faaliyet gösteren organlarında yer alacağı bir göstergesi olarak algılanabilir.

Diğer bir katkı sağlayıcı olarak, son yıllarda düzenlenen silahsızlanma konferanslarında STK'lar en kayda değer etkinlikleri gerçekleştiren örgütler olarak göze çarpmaktadır. Gerek insan hakları gerekse dünya barışının geleceği ile ilgili bilimsel etkinliklerde, bireysel ve ulusal silahsızlanma başlıkları farklı sivil toplum kuruluşları ve bunların etkinlikleri ile anılmaktadır. STK'ların bu görünümü, dünya barışının korunmasında ve silahsızlanma çabalarında gelecekte başat roller üstleneceklerine işaret etmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Toplumsal etkinlik daha fazla küreselleşip insanlar kendi gündelik yaşantılarının çok uzak yerlerde olup bitenler tarafından etkilendiğini gördükçe, kendilerinin nasıl yönetildiklerine ilişkin daha çok bilgi edinmek ve daha fazla demokrasi için taleplerini arttırmaktadırlar. Sivil toplum kuruluşları son yıllarda bütün dünyada yeni demokratikleşme dalgasının önemli aktörleri olarak kodlandığı kadar, dünya barışının, savaşa ve silahlanmaya karşı verilen uğraşların da önemli figürleri arasında yer almaktadır. Çünkü, küreselleşme ve onun getirdiği “küresel vatandaşlık ahlakı” sorunları ve çözüme ilişkin sorumlulukları paylaşmayı gerektirmektedir. sivil toplum kuruluşlarının, küreselleşmenin etkisiyle devlet karşısında yeniden canlanması ile dünya barışının sağlanması ve silahsızlanmanın önlenmesi konularında da etkinliğinin arttığı gözlemlenmektedir.

Bugün dünyanın en geri kalmış bölgelerinde yaşanan yoksulluğun neden olduğu; beslenme, barınma, çalışma ve sağlık gibi temel yoksunlukların azaltılmasında küresel vatandaşlık ahlakının somut bir görünümü olan sivil toplum kuruluşlarının anahtar bir rol oynayabileceği değerlendirilmektedir. Çünkü sivil toplum, toplumsal her alanı kuşatmaktadır. Günümüzde uluslararası barışın korunması, taraflar arasında var olan anlaşmazlıkların ve düşmanlıkların önlenmesi, sınırlandırılması, yumuşatılması ve sona erdirilmesi için asker ve polis gibi güvenlik güçlerinin yanında sivil toplum örgütlerinden oluşan çok uluslu gücün uluslararası bir yönetim çerçevesinde uğraş vermesine ihtiyaç duyulmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının bu yapı içerisine ithal edilmesi için ulusal ve uluslararası yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Soğuk savaş dönemindeki gibi silahlanma yarışının hat safhaya çıktığı ve dünya barışının topyekün tehlikeye girdiği, kolektif güvenlik sisteminin ve kurumlarının işlemez hale geldiği durumlarda ortaya çıkan boşluğu doldurmak için STK'lar önemli bir rol üstlenebilir. Bu doğrultuda dünya barışına sivil toplumun katkılarının artırılması noktasındaki öneriler aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- STK'ların dünya barışının korunması açısından taraflar arası anlaşmazlıkların ve çatışmaların önlenmesinde “ikinci nesil barışı korum faaliyetleri” (çatışma önleyici diplomasi ve çatışma sonrası barışı inşa etme) açısından en azından gözlemci bir rol üstlenebileceği değerlendirilmektedir.
- Nötral yapıya sahip olmayan ve politize olmuş hiçbir organizasyonun nihai toplumsal barışı ve sürdürülebilir bir uzlaşma kültürünü oluşturmada katkı yapması beklenemez. Bu yüzden Sivil toplum kuruluşlarının bir yandan otonom, özgür ve özgün kimlikleri korunmalı diğer taraftan da siyasallaşmalarının önüne geçilmelidir.
- Toplumsal aktörler doğrunun kendi tekellerinde olduğunu ifade ettiklerinde karşı hareketlerin de totaliter siyasi projeler üretmesi kaçınılmaz olacaktır. Sivil toplumda varolan bu totaliter eğilimlerin dengelenmesi kimlik politikalarından etkileşim politikalarına geçmekle sağlanabilir. (Bayhan, 2002:8)
- Olumlu ve olumsuz etkileriyle birlikte küreselleşme olgusu yaşanmakta olan bir gerçektir. Çözülmesi gereken sorun, yoksul kesimin bu sürece uyumunu sağlayabilmektir. Tüm dünya ülkelerini ilgilendiren yoksulluk sorunu ile mücadele için uluslararası düzeyde politikalar belirlenmelidir.
- Toplum düzenini bozmaya yönelik olarak gerçekleştirilen şiddet eylemlerini önlemenin bir yolu da şiddetin devletin tekeline geçmesidir. Toplumdaki uyuşmazlıkları çözme görevi devletindir. Bu aşamada yapılması gereken insanı şiddete yönelten etkenlerin yok edilmesi, gelir dağılımındaki eşitsizlik ve dengesizliklerin azaltılması, bireyin eğitim olarak bilinçlendirilmesidir. (Niray, a.g.e.,290)
- Sivil toplumların gelişebilmesi için demokratik ortam ve toplumsal bir demokrasi kültürü yaratılmalıdır. Kuşkusuz bu kazanımlar eğitimle ve sosyalleşme süreci ile paralel seyredecektir. Devletin işlevi toplumu bu kazanımlardan mahrum bırakacak olumsuz yapılanmalardan kurtarmaktır. Bu sayede farklılıkların birbirini yok sayması değil, farklılıkların birliği sağlanabilir.

Kaynakça

- Aksoy, M. (2002), “Farklılıkların Birlikteliği Niçin Önemli” 14 Nisan 2002 Tarihli Radikal Gazetesi
- Arslan, Osman. (2001), Kuramsal ve Tarihsel Aşamaları ile Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği, İstanbul: Bayrak Yayıncılık
- Ateş Davut; Uysal Ahmet. (2006), “Merkez –dışı Ülkelerdeki Ulus Ötesi sivil Toplum Kuruluşları (STK):Dış Politika, Finansman ve Meşruiyet”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi”, Sayı 16, s.63-85
- Avcı, G. (2000), “Türkiye’de Arayışlara Bir Örnek: İdris Küçükömer”, Türkiye’de Sivil Toplum Arayışları, İstanbul: WALD Demokrasi Kitaplığı
- Bayhan, Vehbi. (2002), “Demokrasi ve Sivil Toplumun Engelleri : Patronaj ve Nepotizm”, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi Mayıs, Cilt 26, No 1, s.1-13

- Bilgin, Mert. (2004), *Civil Society and Civil Consciousness*, Doğu Üniversitesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, s. 59-70
- Colas, Alexandro. (2002), *International Civil Society*, Madlen: Polity Press
- Demirdöğen, Ülkü D. (2006), "Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonları ve Güç Kullanma Olgusu" (1946-1996), Akdeniz Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı 11, 236-257
- Debardebelen, Joan. (1995), *Environmental Security and Quality After Communism*. Boulder, CO: Westview.
- Erözden, Ozan. (1998), *STK'lar ve Hukuki Çerçevde Yenilik Talepleri*, Merhaba Sivil Toplum! İstanbul : Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları s. 13-22
- Hanberger, Andreas, (2001), *Policy And Program Evaluation, Civil Society And Democracy*" American Journal of Evaluation. Vol. 22, No. 2, p. 211-228
- İbrahim F. ve Wedel H. (1997), *Ortadoğu'da Sivil Toplumun Sorunları*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Keane, John. (1993), "Despotizm ve Demokrasi: Sivil Toplum İle Devlet Arasındaki Ayrımın Kökenleri ve Gelişimi 1750-1850" Çev. Levent Köker, İstanbul: Ayrıntı Yayınları. s. 47-90
- Kocacık, Faruk. (2003). *Toplumbilim Ders Notları*, Sivas: C.Ü. Yayınları, No 92
- Niray, Nasır. (2005), "Yoksulluk ve Şiddet Geriliminde İnsan Hakları", Öneri, Cilt 6, Sayı 23, s.283-293
- Özalp, Ahmet. (2007), "Sivil Toplum Düşüncesinde Kırılma Noktası", *Sosyoloji Dergisi*, Sayı 18, s.41-63
- Rassool, Naz. (1998), "Postmodernity, Cultural Pluralizm and The Nation-State : Problems of Lenguage Rights, Human Rights, Identify and Power" *Lenguage Sciencies* Vol 20, No 1, p. 89-99
- Saltık, A., 1995. *Çağdaş Toplumlarda Gönüllü Kuruluşların Sosyo-Ekonomik Temelleri*. Gönüllü Kuruluşlar Konferansı, 28-29 Mart, Türkiye Çevre Vakfı Yayını: 95.06.Y.0011.62, Önder Matbaa, Ankara.
- Savran, Gülnur. (2003), *Sivil Toplum ve Ötesi*, alan yayınları, İstanbul.
- Tosun, G. Erdoğan. (2001), *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, İstanbul: Alfa Yayınları
- Tunçay, Mete. (1998), "Sivil Toplum Kuruluşları İle İlgili Kavramlar", *Tanzimattan Günümüze İstanbul'da STK'lar*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı
- Üstüner Yılmaz ve Keyman, Fuat. (2003) *Globalleşme, Katılımcı Demokrasi ve Örgüt Sorunu*, Türkiye'de Kamu Yönetimi, Ankara: Yargı Yayınevi, s. 299-317
- White, G. (1994) "Civil Society, Democratization and Development (1): Clearing The Analitical Ground", *Democratization*, Volume 1, s. 375-390
- Yıldırım, Murat. (2003), *Sivil Toplum ve Devlet*, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 27, No 2, s. 229-245
- Yıldız, Özkan (2005), "Sivil Toplumunu Yeniden Siyasetin İçinde Düşünmek", *Sosyoloji Dergisi*, Sayı 14, s. 31-48
- Türkiye Çevre Vakfı, 1996. *Küresel Komşuluk. Küresel Yönetim Komisyonu'nun Raporu*. (Çev: B.Ç. Dişbudak), Türkiye Çevre Vakfı Yayını: 96.06.Y.0011.73, Önder Matbaa, Ankara.

SİLAHLI ÇATIŞMANIN EKONOMİK MALİYETİ VE AZGELİŞMİŞLİK OLGUSU

Yrd.Doç. Dr. Şenkan ALDEMİR
Mustafa Kemal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
senkan.aldemir@gmail.com
Yrd.Doç. Dr. Mehmet KARA
Mustafa Kemal Üniversitesi Sivil Havacılık Yüksek Okulu
kara70m@gmail.com

Özet

Terör, iç savaş, bölgesel/yerel silahlı çatışma ortamları gibi şiddet içeren koşullar, soğuk savaş sürecinde küresel ölçekte yaygınlık kazanmıştır. Silahlı çatışma, sadece içinde bulunduğu ülkeyi değil, komşu ülkeleri ve tüm uluslararası toplumu doğrudan ve dolaylı yollardan etkileyerek, toplumları az gelişmişliğe mahkum etmektedir. Ekonomik olarak az gelişmişlik ise, silahlı çatışma ortamlarına zemin hazırlayan başlıca unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple, ülkelerin "iktisadi gelişmişlik" düzeyleri ile "silahlı çatışma" içine girmeleri arasında; birbirini besleyen, çift yönlü bir etkileşim bulunmaktadır. Bu çalışmada, ilgili uluslararası literatür çerçevesinde, silahlı çatışma ile az gelişmişlik olgusu arasındaki karşılıklı etkileşim analiz edilerek; konunun temel ayrımları üzerinde yapılan teorik ve ampirik değerlendirmelerin literatür incelemesi yoluyla kavramsallaştırılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Az Gelişmişlik, Silahlı Çatışma, Ekonomik Maliyet, Yoksulluk.

ECONOMIC COST OF ARMED CONFLICT AND UNDERDEVELOPMENT PHENOMENON

Abstract

Circumstances involving violence such as terror, civil war, regional/local conflict have dispersed in global scale during the cool war. Armed conflict has directly or indirectly affected not only concerned country, but also neighbors and international community leading the unfavorable situations. It has been seen that underdevelopment is a main underlying factor of armed conflict, and violence has forced the societies to poverty. Therefore, there are endogenous interactions between the economic development level and armed conflict risk and/or situation in the country. The aim of this study is analyzed and conceptualized mutual interaction between underdevelopment phenomenon and armed conflict situations in the related theoretical and empirical international literature framework.

Keywords: Underdevelopment, Armed Conflict, Economic Cost, Poverty.

Giriş

Ülkeler arasında gerçekleşen sıcak savaş yıllarının sona ermesinden bu yana uzun sayılabilecek bir zaman süreci geçmiş olmasına karşın, kamusal sağlık altyapısındaki bozulmalar, göç dalgaları yoluyla ortaya çıkan nüfus hareketleri, ülke içinde yaşanan silahlı çatışma ve şiddet ortamı; özellikle belirli coğrafi bölgelerde insan yaşamını tehdit eder boyuta ulaşmaktadır. Terör, iç savaş, silahlı çatışma ortamları gibi şiddet içeren koşullar, İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan bu yana devam eden soğuk savaş sürecinde dünyanın çeşitli bölgelerinde (başta Afrika ve Ortadoğu olmak üzere) yoğunlaşmakla birlikte; küresel ölçekte yaygınlığa sahip olarak varlığını sürdüren bir gerçekliktir.

Savaş sonrası dönemde (1945'ten bu yana) yaşanan ölüm ve yaralanmaların sayısı, neredeyse II. Dünya Savaşı boyunca gerçekleşen rakamlara ulaşmaktadır. 1945–1990 dönemi soğuk savaş yılları ile 1990'dan günümüze devam eden küresel terör tehdidi sürecinde çeşitli ülkelerde yaşanan silahlı iç çatışmaların, beraberinde son derece yüksek ekonomik, siyasi ve sosyal maliyetler getirdiği görülmektedir (Hoeffler ve Querol, 2003: 2).

1990'lı yıllarda yaşanan silahlı çatışmalar sebebiyle, 6 milyondan fazla insan hayatını kaybederken, 20 milyondan fazla kişi göçe zorlanmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde ise, Afrika kıtasındaki ülkelerin yarısından fazlasının çatışma koşulları içinde bulunması ürkütücüdür. Bu çerçevede geliştirilen "insan güvenliği" kavramının, ilk kez 1994 yılı Birleşmiş Milletler (BM) İnsani Gelişim Raporu'nda uluslararası bir politik çerçeveye sahip olarak ifade edildiği görülmektedir. Raporla tanımlandığı şekliyle İnsan Güvenliği, "kişinin günlük yaşam süreçlerinde karışıklık (bozulma) yaratan ani ve zarar verici olaylardan ve açlık, hastalık, baskı görme vb. kronik tehditlerden korunması" olarak ifade edilmektedir. Ekonomik gelişme kavramı genellikle yoksulluğun azaltılması amacı ile eşdeğer tutulurken, güvenlik kavramının ise daha çok devlet egemenliği ile bağlantılı olarak değerlendirildiği görülmektedir. Ancak BM tarafından geliştirilen İnsan Güvenliği kavramı ile birlikte, söz konusu iki farklı algının ortak bir paydaya sahip olduğu kabul edilmektedir: İnsanların kendilerini güvende hissetmediği ve süreklilik taşıyan bir güvenlik ortamının tesis edilemediği

koşullarda; ekonomik gelişmenin de sekteye uğraması kaçınılmaz görünmektedir (House of Commons, 2006: 8).

Yoksulluk ve iktisadi gelişmişlik, bir taraftan yerel ve bölgesel ölçekte hüküm süren silahlı çatışma ortamlarına zemin hazırlayan başlıca unsur olarak karşımıza çıkarken; diğer taraftan bu tür şiddet içeren koşulların yol açtığı temel ekonomik ve toplumsal maliyet olarak da dikkat çekmektedir. Bu sebeple, ülkelerin “iktisadi gelişmişlik” düzeyleri ile “silahlı çatışma” ortamı/riski içinde bulunma koşulları arasında; birbirini besleyen, çift yönlü bir etkileşim bulunmaktadır. Savunma harcamaları, sınırlı iktisadi kaynakların toplumsal ve ekonomik gelişmeye hizmet edebilecek verimli alanlara tahsisini büyük ölçüde engellerken; silahlı çatışmaların ya da çatışma riskinin varlığı, ekonomideki iktisadi faaliyet hacminin daralması ve sermaye çıkışı gibi, yoksulluğa zemin hazırlayan koşulların ortaya çıkmasına ve/veya artarak süreklilik kazanmasına hizmet etmektedir. Diğer taraftan az gelişmişliğin ya da yoksulluğun silahlı çatışmayı beslediği görülmektedir. Konu ile ilgili olarak yapılan analizler, düşük gelirli olmanın yurtiçi silahlı çatışma ortamına yol açan en önemli risk unsuru olduğunu ifade etmektedir.

Bu çalışmada, özellikle 2000’li yıllardan başlayarak gelişen uluslararası literatür çerçevesinde, yoksulluk/az gelişmişlik olgusu ile silahlı çatışma süreçleri arasındaki karşılıklı etkileşimin analiz edilerek; silahlı çatışma risk unsurları, sebep olduğu ekonomik/toplumsal/insani doğrudan ve dolaylı maliyetler, silahlı çatışma ile az gelişmişlik arasındaki çift yönlü nedensellik ilişkisi ve silahlı çatışmanın önlenilme başarısı/maliyetleri gibi, konunun temel ayrımları üzerinde yapılan teorik ve ampirik değerlendirmelerin - literatür incelemesi yoluyla- kavramsallaştırılması amaçlanmaktadır.

Silahlı Çatışma Türleri ve Maliyetleri

Silahlı çatışmaların, yurtiçi ve ülkelerarası olmak üzere iki türü bulunmaktadır. Yurtiçi çatışma, coğrafi amaçlar için yapılan silahlı çatışma türünün en yaygın türüdür. Soğuk savaş bitiminden bu yana ortaya çıkan silahlı çatışmaların çoğu yurtiçi çatışma niteliğindedir. 1990–2003 döneminde dünyanın 48 bölgesinde, başlıca 59 silahlı çatışma gerçekleşmiştir (Eriksson ve Wallensteen (2004)’ den aktaran Sköns 2004: 173). Bu çatışmalardan sadece 4 tanesi, yurt içi silahlı çatışma niteliğine sahip değildir. Söz konusu 4 ülkelerarası çatışma, Irak ile Kuveyt, Etiyopya ile Eritre, Hindistan ile Pakistan ve Irak ile ABD, İngiltere, Avustralya arasında yaşanmıştır.

Yurtiçi silahlı çatışma ile ülkelerarası silahlı çatışma arasında önemli farklılıklar bulunduğu için, bu iki çatışma türünün ayrı ayrı incelenmesi gerekmektedir. Geleneksel bir ülkelerarası savaşın temel farklılığı, savaşın sonucu olarak devlet gücünün daha da artması ve yükselen milliyetçiliğin sosyal bağlılığı daha da güçlendirmesidir. Oysa yurtiçi silahlı çatışma, ulusal topraklar üzerinde devletin kontrolünü azaltmakta ve toplumsal parçalanmaya yol açmaktadır.

Silahlı çatışmanın maliyet boyutu (bileşenleri) ise genellikle “askeri maliyetler-sivil maliyetler”, “çatışma boyunca ortaya çıkan maliyetler-çatışma sonrasında ortaya çıkan maliyetler” ve “çatışma içinde yer alan birim ya da birimlerin maruz kaldığı maliyetler- çatışma dışındaki birimlerin (bölgesel ve küresel düzeyde) maruz kaldığı maliyetler” şeklinde kategorize edilmektedir (bkz. Tablo 1). Diğer bir ayırım ise “doğrudan maliyetler-dolaylı maliyetler” şeklindedir. Stewart (1993) bu ayırımı, çatışmanın doğrudan etkisi olarak (ölümler ve yaralanmalar), dolaylı etkisini de savaşın insan refahı üzerinde yol açtığı etki ile – savaşın ekonomik, sosyal ve politik hayatta yarattığı değişimler ile- ifade etmiştir.

Tablo 1. Silahlı çatışmanın maliyet boyutları

	Çatışma		Çatışma		Çatışma		Çatışma	
	sürecinde	oluşan	sürecinde ortaya çıkan	sonrasında ortaya çıkan	ortaya çıkan	sonrasında ortaya çıkan	ortaya çıkan	ortaya çıkan
	askeri maliyetler	askeri maliyetler	sivil maliyetler	askeri maliyetler	askeri maliyetler	sivil maliyetler	sivil maliyetler	sivil maliyetler
Çatışma içinde yer alan birimlerin karşılaştığı maliyetler	-	Askeri harcamalar	-	Ekonomik ve sosyal etki	-	Askeri harcamalar	-	Ekonomik ve sosyal etki
		-Askeri kayıplar (ölü, yaralı, vb.)		- Sivil kayıplar (ölü, yaralı vb.)				-Çatışma sonrası imar
Çatışma dışındaki birimlerin (bölgesel ve küresel düzeyde) karşılaştığı maliyetler	-	Komşu ülkelerdeki Askeri harcamalar	-	Mülteciler	-	Uluslararası ya da bölgesel çabaları	-	İnsani yardımlar
			-	İnsani yardımlar				- İmar için yapılan yardımlar
			-	İmar için yapılan yardımlar				

Kaynak: Sköns (2004: 175)

Tablo 2. Silahlı Çatışmanın Dış Birimlere Olan Maliyeti

Maliyet Türü	İçerik
- Komşu ülkelere Askeri Maliyetleri	- Toprak (territorial) ihlalleri - Askeri çatışmalar - Yüksek savunma bütçesi
- Mülteci Maliyeti	- Ekonomik yükler - Siyasi ve sosyal sorunlar - Askeri güçlükler
-Diğer direkt ekonomik ve ekonomik fırsat maliyetleri	- Yatırım kaybı - İthalat kaybı - ihracat pazar kaybı - işgücü arzının kesilmesi - Bölgesel ağır yükler
- İstikrarsızlık maliyeti	- Etnik radikalleşme - Uyuşturucu kaçakçılığı - Aşırı milliyetçilik ve saptırıcı kampanyalar - Çıkar amaçlı müdahaleler ve istilalar
- Uluslararası barış çabaları için katılan maliyetler	- İnsani amaçlı refah çabaları - Çok amaçlı çatışma çözüm çabaları

Kaynak : Brown ve Rosecrance (1999: 18)

Tablo 2'den görüldüğü üzere, çatışma ortamının dış birimlere yönelik olarak yarattığı maliyetler de önemli boyutlara ulaşmaktadır. Çatışma ortamının yarattığı olumsuzlukların, ülke sınırlarını aşarak bölgesel ve küresel düzeyde yayılma gösterdiği gerçeği dikkate alındığında; "çatışmanın önlenmesi" ne yönelik öncü çabaların, gerçekleşen ekonomik, siyasi ve askeri sonuçlar üzerinde farklılık yarattığına ilişkin olarak elde edilen bulgular, uluslararası toplumun çatışmayı önleme yönünde harcadığı çabaların önemini daha da arttırmaktadır. Bununla birlikte, silahlı çatışmanın sahip olduğu alternatif maliyete ilişkin gerçekçi bir tahminin yapılması ve "istikrarsızlık" gibi soyut bir maliyet unsurunun ölçülmesi mümkün olmadığı için; çatışmanın maliyetine ilişkin olarak yapılan tahminler, fiili olarak gerçekleşen maliyet düzeyinin altında kalmaya mahkum hesaplamalara dayanmaktadır (Brown ve Rosecrance, 1999: 221). Çatışmanın önlenmesi noktasında, söz konusu ülkelerde siyasi, ekonomik ve sosyal gelişimin desteklenmesi önem taşıdığı için; uluslararası toplumun büyük ölçekli kalkınma çabaları üzerine yoğunlaşması, ekonomik yeniden yapılanma ve rehabilitasyon süreçlerine dahil olması gerekmektedir. Bu noktada elbette, yerel ve bölgesel düzeyde faaliyet gösteren Sivil Toplum Örgütlerinin son derece önemli roller üstlendikleri ve sorunun çözümüne yönelik ciddi katkılar sağlayabilecekleri gözden uzak tutulmamalıdır.

Silahlı Çatışma Ortamının İktisadi Boyutu: Çatışma-Az gelişmişlik Kısır Döngüsü

Dünyanın "en yoksul" ülkelerinin çoğu, trajik bir kısır döngü içine kilitlemişlerdir: Az gelişmişlik, çatışmaya yol açmakta ve çatışma, yoksulluğa sebep olmaktadır. Öyle ki, dünyanın en yoksul 20 ülkesinden 16'sında (% 80'inde) son 15 yıldan bu yana savaş koşullarının hüküm sürdüğü görülmektedir (World Bank, 2002: 1).

Silahlı Çatışmadan Az gelişmişliğe

Ülke içi silahlı çatışmaların yarattığı doğrudan ve dolaylı ekonomik sonuçlar, Ulusal Düzeyde ve Hanehalkı Seviyesinde değerlendirildiğinde; konunun önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır (Lindgren, 2003: 6):

- Dış borçlanma ihtiyacında artış,
- Fiziksel altyapı, üretim araçları ile üretim tesislerinin yıkılması ya da tahrip olması,
- Yaralanmalar ve yaşam kayıpları dolayısıyla yaşanan işgücü kaybı,
- Askeri harcamalar ve savunma giderlerinde yaşanan artış; ulusal ekonomi düzeyinde ortaya çıkan doğrudan ekonomik maliyetler olarak sıralanabilir.

Ulusal ekonomi düzeyindeki dolaylı ekonomik maliyetler ise,

- Sermayenin ülke dışına çıkması (kaçışı),
- Nitelikli işgücü göçü,
- Artan risk ve belirsizlik ortamı dolayısıyla üretim faaliyetlerinin aksaması ve hatta üretim yapılmaması durumu,
- İhracat ve turizm gelirlerinin önemli düşüşler kaydetmesi,
- Savunma giderlerinde yaşanan artış dolayısıyla, altyapı yatırımları ile sosyal içerikli alanlara yönelik olarak yapılan devlet harcamalarının azalması,
- İktisadi birimlerdeki uzun dönemli perspektifin yerini kısa dönemli bir bakış açısının alması dolayısıyla, ülkenin mevcut üretim kapasitesini arttırmaya yönelik verimli yatırımlar yerine, spekülasyon nitelik taşıyan iktisadi faaliyetlerin yaygınlık kazanması, olarak ifade edilebilir.

Yaşam kaybı, yaralanmalar ve hastalıklar; gıda kıtlığı ve yoksunluğu; spekülasyon fiyat artışlarının yaşanması dolayısıyla enflasyon oranında gerçekleşen artış; göç ve göçe zorlanma ise, silahlı çatışma ortamının hane halkı düzeyinde yarattığı başlıca ekonomik maliyetler olarak sayılabilir.

Tablo 3, silahlı çatışmanın yol açtığı ekonomik sonuçlara ilişkin bir özet sunmaktadır.

Tablo 3. Silahlı Çatışmaların İktisadi Sonuçları

Ekonomik boyut	Etki
Ekonomik büyüme	Negatif etkilenir, bazen dramatik şekilde
İhracat	Negatif etkilenir, üretimin düşmesinden dolayı, yurtiçi satışlara yönelme ve uluslararası pazar kayıpları ortaya çıkar.
Sektörel Dağılım	Bankacılık ve taşımacılık sisteminin çökmesi gibi bozulmalardan dolayı, ticari sektörlerden ticaret dışı sektörlerle doğru bir kayma gerçekleşir.
Tüketim	Azalan yurt içi tasarrufa ve artan yabancı yardım ve borçlanmaya rağmen, olumsuz etkilenir.
Yatırım	Bütçe kısıtlamaları ve artan belirsizlikten dolayı, kamu ve özel sektör yatırımlarında keskin bir düşüş gerçekleşir.
Bütçe açığı	Artan askeri harcamalar nedeniyle, bütçe açığı yükselme eğilimine girer.
Kamu harcamalarının dağılımı	Askeri harcamaların payı artar, ekonomik ve sosyal amaçlı harcamaların sürdürülmesi güçleşir.
Kamu yönetimi	Sivil toplum örgütlerinin yiyecek ve hizmet sağlama çabaları, kamu yönetimindeki zafiyetini kısmen telafi edecektir. Ancak, toplumsal örgütlenmenin gelişmediği koşullarda, sivil toplum kuruluşlarının katkısı da sınırlı düzeyde kalabilir.
İnsani maliyetler	Artan çocuk ölümleri ve kötüleşen beslenme, sağlık ve eğitim standartları sebebiyle, ağır insani maliyetler ortaya çıkmaktadır.
Kalkınma maliyetleri	Sermayenin yok olması ve azalan yatırımlar nedeniyle, kalkınma ile ilgili önemli maliyetler ortaya çıkar.

Kaynak: Stewart ve FitzGerald (2001)' den aktaran Sköns 2004: 179).

Silahlı çatışma içinde bulunan toplumlar, iki kez kaybederler. Bir taraftan, ülkenin sahip olduğu ekonomik kaynakların illegal, spekülasyon ve verimsiz alanlara yönelmesi söz konusu olmakta; diğer taraftan savunma giderlerinin devlet harcamaları içinde çok daha yüksek bir orana ulaşması, devletin fiziki altyapı, eğitim ve sağlık gibi diğer kamusal mallara yapabileceği olası yatırımları engelleyerek; toplumsal barışı -uzun dönemde giderek daha da ağırlaşan şekilde- tehdit eden bir sosyal yoksunluk ve/veya eşitsizlik ortamı yaratmaktadır. Bu süreçte, artan askeri harcamalar sebebiyle devlet bütçesinin de olumsuz etkilenmesi söz konusu olmakta ve yurtiçinde katma değer yaratan, verimli iktisadi faaliyetlerin de kesintiye uğraması dolayısıyla; dış borçlanma, kaçınılmaz bir kamu finansman yöntemi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden,

ülkede süregelen şiddet ortamı, toplumun “üreten” değil; giderek “yıkan” ve “yok eden” bir niteliğe bürünmesine yol açacaktır (Hoeffler ve Querol, 2003: 3).

Çatışmanın şiddetlendiği koşullarda, kişilerin hak arayışları ve hak talepleri de hukuk ve adalet sistemi yerine, silahların gücüyle mümkün olmakta ve kamusal düzendeki bozulma, suç eğilimlerini daha da cesaretlendirmektedir. Bazı durumlarda, devlet-dışı silahlı güçler kadar, devletin silahlı güçleri tarafından da hırsızlık, gasp ve cinayet suçları işlenebilecektir. Toplumun, bu tür suçların artışı karşısında korkuya kapılarak vereceği ilk yanıt, ülke dışına çıkmak olacaktır. İnsanlar, kendileri ve yakınları kadar, sahip oldukları taşınabilir varlıkları ve servetlerini de güvenli bölgelere taşımaya deneyecek ve bu kaçış; gerek terk edilen ülke ve gerekse ülkelerini terk eden insanlar açısından, çok daha büyük ve çeşitlilik gösteren “yeni” sorunları da beraberinde getirecektir. Bu yüzden şiddet ortamının kaçınılmaz olarak yarattığı korku, silahlı çatışmanın ekonomik maliyetini arttıran bir diğer önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple ülkenin maruz kaldığı sermaye ve işgücü kaybı, önemli büyüklüklere ulaşabilecektir (Hoeffler ve Querol, 2003: 4-6). Collier, Hoeffler ve Pattillo (2002) tarafından, ülkeden sermaye çıkışına ilişkin yapılan tahminler, çatışma öncesi ve sonrası olmak üzere sırasıyla, özel servet miktarının % 8,6’sı ile % 19,7’si olarak, iki katından daha yüksektir (Collier, Hoeffler ve Pattillo (2002)’ den aktaran Hoeffler ve Querol, 2003: 6).

Bir diğer olumsuz etki, sosyal sermayede ortaya çıkan kayıptır. Bu çerçevede, dürüstlük ve doğruluk gibi davranış biçimleri beklentisinden; yolsuzluk ve yozlaşma eğilimlerine yönelen bir davranış değişiminin gerçekleşmesi söz konusu olabilecek; ayrıca dürüstlük ve güven kaybının, çatışma koşullarının sona ermesinin ardından yeniden tesis edilmesi de uzun zaman alabilecektir (Hoeffler ve Querol, 2003: 11).

Collier vd. (2003) çatışma sonrası dönemde, askeri harcamaların savaş öncesi dönem düzeyine tekrar dönmediğini, sermaye kaçışlarının devam ettiğini, ölüm oranlarının arttığını, toplumun fiziksel ve psikolojik sağlığının olumsuz olarak etkilendiğini belirtmektedir. Toplumları ikiye ayıran ve acılı hale getiren savaş, şiddetin ve suçun devamını onaylayan görüşlerin oluşmasına yol açtığı içindir ki; silahlı çatışma olan her ülkede, savaş koşullarının yeniden ortaya çıkma riski yüksek düzeyde bulunmaktadır. Yazarlar bu durumu “çatışma tuzağı” etkisi olarak adlandırmaktalar ve çatışma sonrasında, silahlı çatışmanın yeniden başlama riskinin maliyeti olarak tanımlamaktalar (Collier vd. (2003)’ den aktaran Sköns (2004: 180).

Benzer şekilde, ekonominin yeniden canlanması da tersine işleyen otomatik bir mekanizma değildir. Başarılı yeniden toparlanma hikâyelerinde dahi, ekonomik canlanma süreci oldukça yavaş işlemektedir. Örneğin, olağanüstü denilebilecek bir hızla ekonomik iyileşme yaşanan Uganda’da, çatışma ortamının son bulduğu 1990’lardan itibaren geçen on yıl içinde; KBMG seviyesinin -1970’lerin ilk yıllarında gerçekleşen düzeye kadar- yükselmiş olması, son derece büyük bir başarı öyküsü olarak değerlendirilmektedir (Hoeffler ve Querol, 2003: 12).

Ülke içindeki çatışma ortamının yarattığı başlıca insani maliyetleri “yaşam kayıpları ve nüfusun yer değiştirmesi (göçler)” olarak sıralayan Cairns (1997), 20. yy.’ın başlarında yaşanan savaşlardan günümüz silahlı çatışmalarına dek geçen süreç içinde; çatışmadan zarar gören insanların kompozisyonunun da önemli ölçüde farklılaştığına dikkat çekmektedir. Savaş ve silahlı çatışmanın olumsuz etkilerine maruz kalan grupların, giderek askeri personelden sivil halka doğru ağırlık kazandığı görülmektedir: 20. yy.’ın başında savaş mağdurlarının yaklaşık % 90’ı askerler iken, 1990’lı yıllara gelindiğinde silahlı çatışmadan zarar görenlerin % 90’a yakını sivil oluşturmaktadır.

Az gelişmişlikten Silahlı Çatışmaya

Son 10 yıldır önemli denilebilecek sayıda çatışmanın, yoksulluğun ya da eşitsizliğin silahlı çatışma üzerindeki etkisini incelemeye başladığı görülmektedir. Konu ile ilgili olarak yapılan makroekonomik analizler, düşük gelirli olmanın yurtiçi silahlı çatışma ortamına yol açan en önemli risk unsuru olduğunu ifade etmekte (Collier ve Hoeffler, 1998; Elbadawi, 1992; Stewart, 2002) ve silahlı çatışmaların çoğunlukla yoksul ülkelerde gerçekleştiğini belirtmektedir (Collier vd. 2003). Deininger (2003)’in Uganda’daki toplulukları konu alan, 1992-2000 dönemine ait panel veri çalışması; ülkenin ekonomik olarak kalkınmamış olmasının, yurtiçi silahlı çatışma koşullarının ortaya çıkması noktasında anahtar bir role sahip olduğunu belirlemiştir. Deininger (2003) aynı zamanda, toplumların yoksulluk algılamasındaki artışın, çatışmanın şiddetlenme eğilimini -iki gözlem tarihi arasında- yaklaşık %22 oranında arttırdığını saptamıştır. Malapit, Clemente ve Yunzal (2003), Filipinlerin Mindanao bölgesi için yaptıkları ampirik araştırmada, İnsani Gelişmişlik Endeksi düşük düzeyde bulunan illerde gerçekleşen çatışma oranının daha yüksek olduğunu belirlemişlerdir.

Diğer taraftan Barron, Kaiser ve Pradhan (2004) Endonezya’nın bölgesel verilerinden hareketle yaptıkları çalışmada, yoksulluk ile toplumsal çatışmanın başlaması arasında istatistiksel bir ilişki bulunmadığı saptamasını yapmaktadırlar. Benzer şekilde, Kolombiya için 1980’li yılları konu alan ve bölgesel verilerden hareketle yapılan Sanchez ve Chacon (2006) çalışması da kısmen bu sonucu destekler niteliktedir.

Görüldüğü üzere ampirik literatürde, yoksulluğun, şiddetli çatışmanın doğrudan sebebi olup – olmadığı; kronik yoksulluğun, silahlı çatışma ortamının doğmasına ve yayılmasına yol açan birincil unsur olarak değerlendirilip – değerlendirilemeyeceği konusunda tam bir görüş birliği bulunmamaktadır. Konu ile ilgili tartışmalar, yapılacak ampirik çalışma sayısının zaman içinde artmasıyla birlikte açıklık kazanabilecek

niteliktedir. Bununla birlikte, kronik yoksulluk koşulları içinde yaşayan insanların, silahlı çatışma ortamına çok daha kolay ve süratli bir biçimde dahil olmalarına yol açan önemli yapısal unsurların bulunduğu belirtilmelidir: Öncelikle, yoksul insanların değerlendirebilecekleri (kullanabilecekleri) diğer bir seçeneğin (imkanın) bulunmaması, son derece önemli bir kısıt oluşturmaktadır. Söz konusu kişilerin çoğu, yakın çevrelerinden gördükleri baskı yoluyla ya da güç kullanılarak silahlı çatışma içinde fiilen yer almaya (asker olmaya) zorlanmaktadır. Güç kullanılarak, zorla askere alma yönteminin, özellikle zayıf ve sessiz kimseler üzerinde daha kolay ve etkili olduğu gözlenmektedir. Bununla birlikte, şiddet içerikli toplumsal olaylara katılma konusunda, aile üyelerinin karşı karşıya kaldığı seçeneklerle ilgili olarak sınırlı sayıda veri bulunmaktadır. Konu ile ilgili çalışmaların çoğu, kronik yoksulların silahlı çatışmaya katılmalarına potansiyel olarak yol açan diğer iki mekanizma “Sosyal hoşnutsuzluk duygusu” ve “daha iyi sosyo-ekonomik imkanlara ulaşma isteği” üzerinde yoğunlaşmaktadır (Justino, 2006: 17).

Silahlı Çatışma Maliyetlerine İlişkin Ampirik Bulgular

Ülke içinde yaşanan silahlı çatışmaların ekonomik maliyetlerini tahmin etmeye yönelik olarak yapılan ampirik çalışmalar ve bu çerçevede elde edilen bulgular, Lindgren (2003) çalışmasında özetlendiği üzere, aşağıdaki şekilde sıralanabilir.

Stewart, Huang ve Wang (2001), 18 ülke örneğini konu aldıkları çalışmalarında, yıllık ortalama büyüme oranının % -3,3 olarak küçülmeye işaret eden bir seyir içinde bulunduğunu belirtmektedirler. Çalışmada ele alınan ülkeler arasında büyüme oranları, % 2,7 olarak en yüksek düzeyde bulunduğu Mozambik'ten; % - 13,4 olarak en düşük seviyeye sahip olduğu Irak'a dek önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Milli gelirdeki azalmaya paralel olarak ülkedeki gıda üretimi de azalmakta, insanların yoksulluk koşulları içinde bulunma olasılıkları yükselmekte, ülkenin dış borç yükü artmakta, ihracatta yaşanan düşüşler ve ithalat ihtiyacındaki artış dolayısıyla ülkenin dış ticaretinde yapısal değişimler ortaya çıkmaktadır.

Richardson ve Samarasinghe (1991), Sri Lanka için 1983–1988 dönemini konu alan çalışmalarında, silahlı çatışma ortamının yarattığı doğrudan ve dolaylı maliyetler sebebiyle GSYİH'da gerçekleşen yıllık azalmayı, ülkenin 1988 yılı GSYİH değerinin % 68'i olarak hesaplamışlardır.

Stewart ve Humphreys (1997) tarafından, incelenen ülkelerden her biri için, çatışma bulunan bölgelerdeki büyüme oranları ile çatışma bulunmayan bölgelerdeki büyüme oranlarının karşılaştırılmasına dayanarak yapılan tahminler, 1965–1990 dönemine ilişkindir. Hesaplanan maliyet, El Salvador için ülkenin 1965 yılı GSYİH değerinin % 38'i; Somali için, ülkenin 1965 yılı GSYİH değerinin yaklaşık % 8'i; Guatemala için, ülkenin 1965 yılı GSYİH değerinin yaklaşık % 10'u iken; Nikaragua için, ülkenin 1965 yılı GSYİH değerinin % 113'üdür. Çatışmanın yol açtığı ekonomik kayıp, Etiyopya için, ülkenin 1965 yılı GSYİH değerinin yaklaşık % 30'u; Uganda için, ülkenin 1965 yılı GSYİH değerinin yaklaşık % 60'i; Mozambik için, ülkenin 1965 yılı GSYİH değerinin yaklaşık % 32'si ve Liberya için ise, ülkenin 1965 yılı GSYİH değerinin % 35'idir.

Harris (1997), Sri Lanka için 1983–1992 dönemini konu alan çalışmasında, ülke içinde yaşanan silahlı çatışmalar sebebiyle potansiyel büyüme oranında gerçekleşen azalma ve artan savunma giderleri dolayısıyla ortaya çıkan ekonomik maliyeti, ülkenin 1982 yılı GSYİH değerinin % 88'i olarak hesaplamaktadır.

Kelegama (1999), Sri Lanka için 1983–1994 dönemini analiz ettiği çalışmasında, Harris tarafından temel alınan potansiyel büyüme oranındaki azalma ve artan savunma giderlerine ilave olarak, fiziksel altyapıda gerçekleşen hasarı ve azalan yatırım harcamalarını da dikkate almaktadır. Kelegama (1999), söz konusu dört farklı kategori çerçevesinde yaptığı maliyet tahmininde, ülkenin 1995 yılı GSYİH'nın % 131'i düzeyinde bir çatışma maliyeti hesaplamaktadır.

Lopez (2001), El Salvador için 1979–1991 dönemini konu alan çalışmasında, çatışmaların ülkeye maliyetini, 2000 yılı GSYİH değerinin % 1100'ü gibi oldukça yüksek bir oranda tahmin etmektedir. 1966–1996 dönemi için ele alınan Guatemala'daki ekonomik maliyet, ülkenin 2000 yılı GSYİH değerinin % 425'i olarak tahmin edilmiş olup; 1981–1988 döneminin incelendiği Nikaragua için bu oran, ülkenin 2000 yılı GSYİH değerinin % 900'ü düzeyindedir.

Dorsey ve Opeitum (2002), Uganda için 1995–2002 dönemini konu alan çalışmalarında, ülkedeki çatışmaların ekonomik maliyetini, 2002 yılı GSYİH değerinin % 57'si olarak hesaplamaktadırlar.

Silahlı çatışmanın maliyetine yönelik en kapsamlı araştırmalardan birisi de Collier ve Hoeffler (2004) in çalışmasıdır. Collier ve Hoeffler (2004) 161 ülke için 1960-1999 dönemini konu alan çalışmalarında, dünyanın değişik bölgelerinde yer alan 78 iç silahlı çatışmanın maliyetini, ulusal ve bölgesel düzeyde hesaplamıştır. Düşük gelirli bir ülkeyi temel alan bu analiz, silahlı çatışmanın 7 yıl devam ettiği ve ülkenin GSMH'nın savaş öncesi seviyeye ulaşmasının 14 yıl sürdüğü varsayımına dayalı olarak yapılmıştır. Dolayısıyla çatışmanın maliyet hesabı 21 yıllık bir süreyi kapsamaktadır. Bu hesaplama göre, yurtdışı silahlı çatışmanın yaşandığı dönemde, askeri harcamalar her yıl GSMH'nın %1.8'i kadar artmaktadır. Collier ve Hoeffler (2004) bu eğilimi dikkate alarak, askeri harcamalardaki artışın ortalama maliyetinin -21 yıllık dönem içinde- GSMH'nın (başlangıç GSMH'sı) %18'i düzeyine ulaştığını hesaplamıştır. Diğer taraftan, çatışma koşullarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini tahmin etmeye yönelik regresyon analizi, ekonomideki

büyüme oranının, ülkedeki çatışma ortamı dolayısıyla yılda ortalama % 2.2 oranında azaldığını göstermektedir. Çatışmanın ekonomik büyüme performansı üzerindeki bu olumsuz etkisinin, 7 yıl olarak varsayılan çatışma süresi boyunca devam edeceği düşünüldüğünde; çatışmanın sonunda GSMH'daki azalmanın %15 düzeyinde gerçekleşeceği görülür. Üstelik, çatışma koşullarının sona ermesi de, söz konusu maliyeti ortadan kaldırmaya yetmemektedir: Kümülatif iyileşme varsayımı gereğince, 14 yıllık çatışma sonrası dönem boyunca, yurtiçi çatışmanın milli gelir üzerine toplam etkisinin GSMH'nın %105'ine ulaştığı tahmin edilmektedir. Bu durumda, söz konusu varsayımlar altında çatışma yaşanan ülkenin katlanmak durumunda kaldığı toplam askeri ve ekonomik maliyet (%18 + %105 = %123 *19.7) 24.23 milyar ABD Doları olarak hesaplanmıştır. Collier ve Hoeffler (2004), ayrıca savaşın komşu ülkelere yol açtığı ekonomik maliyetin, çatışmanın yaşandığı ülkeye göre daha yüksek düzeyde bulunduğunu ifade etmektedir.

Murdoch ve Sandler (2002) çalışması da benzer sonuçlara ulaşmıştır. Murdoch ve Sandler (2002) in yaptığı ampirik çalışmada, silahlı çatışmanın komşu ülkelerin ekonomik büyümesini ciddi ölçüde olumsuz etkilediğini ve bazı durumlarda komşu ülkelerin ekonomik büyümesi üzerindeki bu olumsuz etkinin çatışma bölgesindeki ülkeye göre daha fazla ya da eşit olduğunu ileri sürmektedir.

Soğuk savaş sonrası dönemde yaşanan yurtiçi ve uluslararası silahlı çatışmaların doğrudan ve dolaylı maliyetlerini analiz eden Brown ve Rosecrance (1999)'in, silahlı çatışmanın dış birimlere yönelik maliyetine ilişkin tahminleri Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Beş Silahlı Çatışmanın Dış Birimlere Tahmini Maliyetleri (Milyar ABD \$)

Maliyetin Türü	B	H	Basra	Ru	Somali
	osna	aiti	Körfezi	anda	
Askeri	1	-	45.10	0.4	3.90
	9.06	-		5	
İnsani	1	-	--	1.7	1.30
	1.98	-		9	
Ekonomik, doğrudan		-	161.95	1.5	--
	6.36	-		3	
Ekonomik, dolaylı	1	-	2.50	--	2.1
	0.00	-			
Bireysel		-	--	0.7	--
	6.28	-		3	
Toplam		4	209.55	4.5	7.3
	53.68	.95		0	

-- : veri bulunmamaktadır.

Kaynak : Brown ve Rosecrance (1999)

Yukarıda yer verilen literatür içinde, çatışmanın ekonomik maliyetine ilişkin olarak yapılan tahminler arasında önemli farklılıkların bulunduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, ele alınan ülkelerde çatışma koşullarının devam ettiği dönemlerin farklı uzunluklarda bulunması, birbirinden farklı çatışma türlerinin söz konusu olması, yaşanan çatışmaların kapsam ve şiddetleri ile ülkelerin ekonomik büyüklükleri arasındaki farklılıklar, maliyetlerin değerlendirilmesinde analiz edilen dönem (tahmin dönemi) ve kullanılan yöntem farklılıkları vb. sebeplerle açıklanabilir.

Silahlı Çatışma Ortamının Analizine İlişkin Uluslararası Çabalar: Dünya Bankası ve Çatışma Analiz Sistemi

Dünya Bankası Sosyal Gelişim Departmanı tarafından geliştirilen Çatışma Analiz Sistemi (Conflict Analysis Framework – CAF), ülkelerdeki silahlı çatışma ortamının analiz edilmesini amaçlamaktadır. Çatışmanın önlenmesi ve çatışma sonrası yeniden yapılanma sürecindeki çalışmalar, Dünya Bankası'nın "Yoksulluğun Azaltılması" misyonu çerçevesinde hayati önem taşımaktadır. Çünkü çatışma ortamı, çok sayıda ülkede ekonomik gelişme ve yoksulluğun azaltılması önündeki başlıca engel olup; tüm toplum kesimlerini –istisnasız- olumsuz yönde etkilemektedir (World Bank, 2002: 1)

Dünya Bankası tarafından Belirlenen Risk İzleme Göstergelerinden yaklaşık yarısının (dokuz gösterge içinden dört tanesi) iktisadi nitelik taşıdığı görülmektedir (World Bank, 2002: 2):

1. Çatışma Süresi: Çatışma hikâyesi on yıl ve daha uzun süreyle devam eden ülkelerde, çatışma koşullarının yeniden ortaya çıkması, yüksek bir olasılık olarak değerlendirilmektedir.
2. Kişi Başına Milli Gelir (KBMG) Düzeyi: Düşük bir KBMG düzeyi bulunan ülkeler için, yüksek bir çatışma riski söz konusudur.
3. Birincil Mallar Ağırlıklı Bir İhracat Yapısı: Birincil mal (işlenmemiş tarımsal ürünler ve madenler gibi) ihracatına önemli ölçüde bağımlı bulunan bir ekonomik yapının hüküm sürdüğü ülkeler, aynı zamanda önemli bir çatışma riskini de bünyelerinde barındırmaktadır.
4. Politik İstikrarsızlık: Devlet yapısı ve kamu düzeninde sık aralıklarla gerçekleşen yeniden yapılanma ve dönüşüm çabaları, sistem değişikliği gerçekleştirmek üzere şiddet kullanma olasılığını güçlendirmektedir. Aynı zamanda, devletin ülkenin tümü ya da belirli bir bölgesinde kamusal düzenin kontrolünü ve etkinliğini yitirmesi de, şiddet olaylarına zemin hazırlayan önemli bir otorite boşluğu yaratarak; çatışma riskini kuvvetlendirmektedir.
5. Savunma Giderlerinin Kamu Harcamaları İçindeki Payı: Askeri harcamalar ve savunma giderleri, Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın önemli bir payına ulaşan ve ülke nüfusu ile orantılı olarak değerlendirildiğinde büyük (geniş) bir orduya sahip olan ülkelerde; sivil halkın ateşli silahlara erişimini kolaylaştıran koşullar ortaya çıkmakta ve hatta devlet dışı silahlı aktörlerin varlığı söz konusu olabilmektedir.
6. Siyasi ve Sivil Haklar: Politik haklar ile bireysel özgürlüklerin sistematik olarak zarar görmesi ve bu konuda yoğunlaşan bir tartışma ortamının varlığı, birbirine aykırı görüş ve düşüncelerin şiddet yoluyla dışa vurulduğu bir siyasal ortam yaratarak; silahlı çatışma yaşanması olasılığını kuvvetlendirebilir.
7. Etnik Ağırlık: Ülke içinde belirli bir etnik grubun devlet kurumlarını ve/veya ekonomiyi tek başına kontrol etmesinin söz konusu olması, yüksek bir silahlı çatışma riskini de beraberinde getirmektedir.
8. Aktif Bölgesel Çatışmaların Varlığı: Süregelen bölgesel çatışmalar, ülkenin iç istikrarını tehdit ederek; silahlı çatışma olasılığını yükselten bir domino etkisine sahip olabilir.
9. Genç Nüfus İşsizliği: Özellikle erkekler arasında yoğunlaşan genç nüfus işsizliği, silahlı çatışma olasılığını arttıran kritik bir unsur olarak ortaya çıkabilir. İstihdam imkânlarından yoksunluk, öfke ve şiddet yaratarak; işsiz gençlerin suç işlemeye aday birer militana dönüşmesine ve bu doğrultuda silahlı gruplar tarafından kullanılmasına zemin hazırlayabilir.

Dünya Bankası tarafından yapılan analiz (CAF), silahlı çatışma riski içinde bulunan ya da halen çatışma ortamının hüküm sürdüğü ülkeler için; aşağıdaki altı kategori çerçevesinde ve üç farklı çatışma yoğunluğu seviyesi (Uyarı, Artan Yoğunluk ve Şiddetlenme) dikkate alınarak gerçekleştirilmektedir (World Bank, 2002:3):

1. Sosyal ve Etnik İlişkiler (Sosyal ve Ekonomik Bölünmeler, Etnik Ayrılıklar, Ülke İçindeki Bölgesel Eşitsizlikler, Farklılaşan Sosyal İmkânlar, Sosyal Sermaye Bağlantıları, Grup Kimliğinin Ortaya Çıkması, Mitlerin Oluşması, Şiddet Kültürü ya da Geleneğinin Varlığı)
2. Siyasi Kurumlar ve Yönetişim (Siyasi Kurumlar ve Yönetişim, Siyasi Kurumların İstikrarı, Hukuk/Adalet Sisteminin Adil -Eşitlikçi- Yapısı, Vatandaşlar ile Hükümet Arasındaki Etkileşimi Sağlayan Bağlantılar)
3. İnsan Hakları ve Güvenlik (İfade Özgürlüğü ve Medyanın Rolü, İnsan Haklarının Durumu, Toplumsal Şiddet Eğilimlerinin Varlığı, Sivil Halkın Güvenliğine İlişkin Koşullar)
4. Ekonomik Yapı ve Performans (Ekonomik Büyüme, Gelir Dağılımı Eşitsizlikleri, KBMG değişimleri, Enflasyonist Eğilimler, Dış Borç Yönetimi, Ekonominin Birincil Mallara Bağımlılığı, İstihdam ve Verimli Kaynaklara Erişim, Çatışma Koşullarının Yarattığı Yoksulluk)
5. Çevre ve Doğal Kaynaklar (Ülkede Mevcut Bulunan Doğal Kaynaklar, Toprak ve Diğer Doğal Kaynaklara Erişim İmkânları, Ülke İçinde ve Ülke Sınırları Arasında -Doğal Kaynaklar Üzerinden Yürütülen- Bir Rekabet Ortamının Mevcudiyeti)
6. Dışsal Faktörler (Bölgesel Çatışmaların Varlığı, Ülke Dışındaki Soydaş Grupların Rolü, Diasporanın Rolü)

Bu altı değişkenden her birinin değerlendirilmesi ile elde edilen bulgular; ilerleyen süreçte, dünya ölçeğinde yaşanan silahlı çatışma koşulları ile ilişkili bulunan faktörlerin önem derecelerine göre sıralandığı, genel bir tablo (şablon) geliştirilmesine imkân verecektir. Böylece, ilgili ülkelerde silahlı çatışma riskinin ölçümü, izlenmesi ve çatışma yaşanması olasılığının azaltılması mümkün olabilecektir.

Sonuç

Silahlı çatışmalar, İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan bu yana devam eden soğuk savaş sürecinde, başta Afrika ve Ortadoğu olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinde yoğunlaşmakla birlikte, küresel ölçekte varlığını sürdüren bir olgudur. Dünyanın en yoksul 20 ülkesinden 16'sında, son 15 yıldan bu yana savaş

koşullarının hüküm sürdüğü görülmekte; dolayısıyla dünyanın “en yoksul” ülkelerinden birçoğu, “az gelişmişliğin, silahlı çatışma ortamına zemin hazırlayan koşulları yarattığı ve çatışmanın da ülkeleri yeniden yoksulluğa ve az gelişmişliğe mahkum ettiği” trajik bir kısır döngü içinde bulunmaktadır.

Son 10 yıldır yoksulluğun ya da az gelişmişliğin silahlı çatışma üzerindeki etkisini araştıran makroekonomik analizler, düşük gelirli olmanın yurtiçi silahlı çatışma ortamına yol açan en önemli risk unsuru olduğunu ifade etmekte ve silahlı çatışmaların çoğunlukla yoksul ülkelerde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Konu ile ilgili ampirik çalışmalar da benzer şekilde, ülkenin ekonomik olarak kalkınmamış olmasının, yurtiçi silahlı çatışma koşullarının ortaya çıkması noktasında anahtar bir role sahip olduğu saptamasını yapmaktadır.

Özellikle 2000’li yıllarda gelişen “küresel terör tehdidi” gibi kavramlar da, dünya ölçeğinde yaratılacak olan barış ortamının; toplumların kaydedeceği ekonomik ve sosyal gelişim açısından, adeta bir ön koşul niteliği taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu noktada, hemen her ülkede mevcut bulunan çatışma dinamiklerinin kontrolü ve izlenmesi gereği ön plana çıkarken; barış koşullarının tesis edilemediği ülkelerde, toplumsal refaha yönelik olarak atılacak her adımın, ölü doğan girişimler olarak kalmaya mahkum olacağı belirtilmelidir. Yerel/bölgesel/küresel bir barış ortamının tesisi, kümülatif bir etki yaratarak; dünyanın bugün karşı karşıya olduğu çok sayıda sorunun çözümü için gereken zeminin oluşumuna hizmet edecektir.

Nihai amacı “insan refahı” olan tüm iktisadi ve siyasi sistem alternatiflerinin, “barış” ortak paydası üzerinde buluşmaları; insanlık tarihi boyunca elde edilen birikimlerin bir neticesi olarak da; günümüz “uygarlık” düzeyi için ders çıkarılması gereken mesajlar içermektedir.

Kaynakça

- Barron, P., K. Kaiser, and M. Pradhan. (2004). “Local Conflict in Indonesia: Measuring Incidence and Identifying Patterns”. Conference on Conflict in Asia-Pacific: State of the Field and the Search for Viable Solutions, Jakarta, World Bank.
- Brown, M. E., and Richard N. Rosecrance, eds. (1999). *The Costs of Conflict: Prevention and Cure in the Global Arena*, Lanham, Md.: Rowman and Littlefield.
- Cairns, E. (1997), *A Safer Future: Reducing the Human Cost of War*. Oxfam Publications, Oxford, UK.
- Collier, Paul, V. L. Elliot, H. Hegre, A. Hoeffler, M. Reynal-Querol and N. Sambanis. (2003). *Breaking the Conflict Trap: Civil War and Development Policy*. Washington, D.C.: World Bank and Oxford University Press.
- Collier, P. and A. Hoeffler, (1998). “On the economic causes of civil war”, *Oxford Economic Papers*, (50), 563–73.
- Collier, P. and A. Hoeffler (2004). *Murder by Numbers: Socio-Economic Determinants of Homicide and Civil War*, Oxford, Centre for the Study of African Economies.
- Collier, Hoeffler ve Pattillo (2002), *Africa’s Exodus: Capital Flight and the Brain Drain as Portfolio Decisions*, Mimeo.
- Deininger, K. (2003), “Causes and Consequences of Civil Strife: Micro-Level Evidence from Uganda”, *Oxford Economic Papers* (55), 579-606.
- Dorsey, J. and S. Opeitum. (2002). *The Net Economic Cost of the Conflict In the Acholiland Sub-Region of Uganda*. Civil Society Organizations for Peace in Northern Uganda (CSOPNU): Kampala
- Elbadawi, I. A. (1992), *Civil Wars and Poverty: The Role of External Interventions, Political Rights and Economic Growth*. The World Bank, Washington D. C
- Eriksson, M., and P. Wallensteen (2004). *Patterns of Major Armed Conflicts, 1990–2003*, Stockholm International Peace Research Institute, SIPRI Yearbook 2004: Armaments, Disarmament and International Security. Oxford: Oxford University Press.
- Harris, G. (1997). “Estimates of the economic cost of armed conflict: The Iran-Iraq war and the Sri Lankan civil war,” in *Economics of conflict and peace*. Jurgen Brauer and William G. Gissy eds. Aldershot: Avebury, 269-291.
- Hoeffler, A. and M. Reynal-Querol. (2003). *Measuring the costs of conflict*. Unpublished Working Paper.
- House of Commons, International Development Committee (2006), *Conflict and Development: Peace Building and Post-conflict Reconstruction*, Six Report of Session 2005-6, Volume 1, London.
- Justino, P. (2006), *On the Links between Violent Conflict and Chronic Poverty: How Much Do We Really Know?, Households in Conflict Network (HiCN) Working Paper 18*, July.
- Kelegama, S. (1999). “Economic costs of conflict in Sri Lanka,” in *Creating peace in Sri Lanka : civil war and reconciliation*. Robert I. Rotberg ed. Cambridge, Mass. Washington, D.C.: World Peace Foundation and Belfer Center for Science and International Affairs, Brookings Institution Press.
- Lindgren, G. (2003), *Measuring the Economic Costs of Internal Armed Conflict – A Review of Empirical Estimates*, Paper for the conference *Making Peace Work* in Helsinki 4-5 June arranged by The United Nations University – World Institute for Development Economics Research (WIDER)
- Lopez, H. (2001). *The cost of armed conflict in Central America*. Mimeo. World Bank: Washington D.C.
- Malapit, H. J., T. Clemente, and C. Yunzal (2003). “Does Violent Conflict Make Chronic Poverty More Likely? The Mindanao Experience”, paper presented at the conference ‘Staying Poor: Chronic Poverty and Development Policy’, Manchester 7-9 April.

- Murdoch, J.C., and T. Sandler (2002). "Economic Growth, Civil Wars, and Spatial Spillovers." *Journal of Conflict Resolution* 46 (1): 91–110.
- Richardson, J.M., and S.W.R.d.A. Samarasinghe, Eds. (1991). "Measuring the economic dimensions of Sri Lanka's ethnic conflict" in *Economic dimensions of ethnic conflict*. London New York: Pinter; St. Martin's Pres, 194-223.
- Sanchez, F. and M. Chacon (2006). "Conflict, State and Decentralisation: From Social Progress to an Armed Dispute for Local Control, 1974-2002", paper presented at the First Annual Workshop, Households in Conflict Network (www.hicn.org), Berlin January 15-16.
- Sköns, E. (2004). "The Costs of Conflict." Paper prepared for the International Task Force on Global Public Goods, 7 October. <http://www.gpgtaskforce.org/uploads/files/85.doc> Erişim tarihi : 11 Temmuz 2008
- Stewart, F. (1993). "War and Underdevelopment: Can Economic Analysis Help Reduce the Costs?" *Journal of International Development* 5 (4): 357–80.
- Stewart, F. and F. Humphreys (1997). "Civil Conflict in Developing Countries Over the Last Quarter of a Century: An Empirical Overview of Economic and Social Consequences." *Oxford Development Studies*, 25 (1), 11-41.
- Stewart, F. (2002). "Horizontal Inequalities: A Neglected Dimension of Development", *Queen Elisabeth House, Working Paper Series* No. 81, University of Oxford, United Kingdom.
- Stewart, F., and V. FitzGerald (2001). "The Costs of War in Poor Countries: Conclusions and Policy Recommendations." In Frances Stewart and Valpy FitzGerald, eds., *War and Underdevelopment, Vol.1: The Economic and Social Consequences of Conflict*. Oxford: Oxford University Press.
- Stewart, Huang ve Wang (2001), Internal Wars in Developing Countries: An Empirical Overview of Economic and Social Consequences, Chapter 4, Stewart, F., V. Fitzgerald and Associates. *War and Underdevelopment, Vol. 1*, Oxford University Press.
- World Bank, Social Development Department (2002), The Conflict Analysis Framework (CAF): Identifying Conflict-related Obstacles to Development, Dissemination Notes, Number 5.

BİR POLİTİK SAPKINLIK ÖRNEĞİ OLARAK TERÖRİST FAALİYET ve BUNDAN ETKİLENEN KİTLELERİN REHABİLİTASYONUNDA ST ÖRGÜTLENMESİNİN ROLÜ

Dr. Oktay KOÇ
oktaykocalioglu@gmail.com

Özet

Bu çalışmada, politik sapkınlık açısından en uç örnek olarak ifade edilebilecek terörizm veya icrası giderek basitleşmekle birlikte, sistem olarak karmaşıklaşan terörist faaliyetin; klasik/geleneksel savaşlardan oldukça farklı olmak üzere, asla barışın konuşulmasına izin vermeyecek kabulleri üzerine tartışmalar yapılacaktır. Koşut olarak terörizm karşıtı mücadelede, sürdürülebilir yol ve yöntemler irdelenerek, -meşru çerçevede kalmak üzere- farklılıkların, zenginlik olarak kabul edilmesi ve kalıcı barışın yaratılabilmesi adına katkı sunulmaya çalışılacaktır. Bu temelde özellikle sivil toplum örgütlenmesinin, terörist propagandanın önünü kesebilecek sosyal rol ve ödevleri belirlenmeye çalışılacaktır.

Çalışmada, literatüre geçmiş temel kavramlar ekseninde yürütülecek tartışma ile nihayetinde orijinal çözümlerin geliştirilmesi yönüyle endüktif bir yaklaşım izlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Terör/Terörizm, sivil toplum örgütlenmesi, sivil toplum örgütü, propaganda

TERRORİST ACTİVİTY AS A POLİTİC ABERRATION PATTERN AND THE ROLE OF NON-GOVERNMENTAL ORGANİZATIONS ON THE REHABILİTATION OF THE MASS AFFECTED FROM THIS ACTİVİTY

Abstract

In this study, some arguments will be made on acceptations of terrorism that can be connoted as the most extreme pattern in terms of political aberration, or terrorist activity getting more complicated as system whereas gradually it's execution becomes more simple. As quite different from classical/general battle, these acceptations of terrorism or terrorist activity never allow to talk about the peace. In parallel, sustainable processes and methods in struggle with terrorism will be investigated and in the name of accepting the differences as the richness and creating permanent peace, suggestions will be offered by staying in the legit borders. On this basis, specially Non-governmental organizations' social role and obligations that are able to prevent terrorist propaganda will be tried to be determined.

In the study, with an argument on the axis of basic concepts took place in the literature, an inductive approach will be used to reach to aim of developing original solutions.

Key Words: Terror/Terrorism, organization of civil society, Non-governmental organization, propaganda

GİRİŞ

Her zaman daha iyiye ulaşma yönelimli olan politik arayış, şu veya bu gerekçeye bağlı olarak bir noktadan sonra meşruiyet çizgisinin dışına çıkabilir. Sapkınlığın; “doğal olana aykırı, menfur ve tiksindirici faaliyetler”(Online Etymology Dictionary) biçimindeki tanımından hareketle meşru, genel kabul görmüş ve bu haliyle normal olanın, öznel olanla ikame edilmesi temelinde yön verilen politik hareketlerin de ‘sapkın’ olarak isimlendirilmesi gereklidir. Her ne kadar meşruiyet çerçevesinde kalan politik ayrışmalar, -muhaliflerini yaratmakla birlikte- sosyal kabul görebilecek olsa da sosyal normlar çerçevesi dışına sarkacak olan politik ayrışmalar; gerek ulaşılmaları beklenen amaçlar ve gerekse bu amaçları elde etmek üzere kullanılan araçlar ve hepsinden önce temel anlayışlar, değerler nedeniyle sapkınlık olarak nitelendirilebilir. Terörizm, meşruiyet çizgisi dışında olmak üzere gerek kendi doğallığında mevcut gerekçeleri, gerek değer ve hedef tanımları ve gerekse bu hedeflere ulaşmada kullanılacak yol, yöntem ve araçlar yönüyle, belirgin bir politik sapkınlık örneği olarak etiketlenmelidir.

Normal bireyi, geriye dönüşü çok zor olacak şekilde terörist faaliyete veya terörist organizasyonlara katılmaya yönlendiren nedenlerin ne olduğu konusu, halen oldukça tartışmalıdır. Her ne kadar bir takım genellemeler yapılmış olsa da aslında kişileri terörist faaliyete yönlendiren nedenler, bu alana yönelen kişilerin sayısı kadar fazla olabilir. Zira sapma davranışı gösteren her birey, -bazen benzermiş gibi görünse de- kendine özgü oldukça farklı gerekçeler ileri sürebilmektedir.

Terörist Faaliyet ve Politik Sapkınlık Bağlantısı

Terörizmin; “Gizli ajanlar veya uluslararası gruplarca sivil hedeflere karşı, bir politik çizgi doğrultusunda olmak üzere, önceden tasarlanmış şiddet uygulanması” (CIA:2008), biçimindeki tanımından

hareketle terörist organizasyonlara katılmış kişilerin temel arayışlarının, özellikle politik eksenli olduğu söylenmelidir. Diğer taraftan terörizm alanında çalışan önde gelen araştırmacıların yapmış oldukları 109 farklı tanıma bakıldığında; terörizmin yerleşik sosyal normlar ile politikanın alışılmış kural, yöntem ve araçlarına karşı oluşu veya tam ifadesiyle politik sapkınlık olarak isimlendirilişinin nedeni çok daha açık bir şekilde anlaşılabilir. Buna göre, şiddet ve güç kullanımı bu tanımların %85'inde yer almaktadır. Politiklik %65, teröre dayalı korku %51, tehditler %47, psikolojik etkiler ve beklenen tepkiler %41.5, hedefler ve mağdurlar arasındaki uyumsuzluk %37.5, istedik, planlı, sistematik ve organize hareket %32, mücadele yöntemleri, strateji, taktikler ise %30.5'inde kullanılmaktadır (Ganor:2002, 287). Yani uygulayıcılarının arzu ettiği kazanımlara ulaşmak üzere terörist faaliyetin bir politik yöntem ve daha çoğunlukla orantısız olmakla birlikte hedef ayırt etmeksizin uygulanan güç veya şiddetin ise politik bir araç olarak kullanılması; terörizmin, politik sapkınlık olarak isimlendirilmesinin gerekliliğini ortaya koyar.

Terörizmin politik sapkınlık olarak ifade edilmesinde, kavramsal analizin yanı sıra, onun öznelikleri açısından da değerlendirme yapma gerekliliği bulunmaktadır. Buna göre bir terörist oluşum, başlı başına aşağıda sıralanan hususlar doğrultusunda, "sapkın" olarak nitelendirilebilir:

Politik Anlayış veya Değerler

Terörizmin politik hedeflere ulaşmak adına bir araç olarak seçilmesinde, terörist oluşumların birçoğunun, geniş halk yığınlarının desteğini almışçasına propagandaya yöneldikleri bilinmektedir. Gelgelelim terörizmin bir politik yöntem olarak uygulanması, ne geniş kitlelerce tasvip edilmektedir; ne de terörizmin olumsuz etkileri karşısında, 'politik amaçların ulaşılabilirliği veya geniş halk kitlelerinin desteğini almanın olurluğu akla yatkındır.'(Crenshaw:1981,386). Diğer taraftan terörist organizasyonların iç işleyişlerinde, çoğu kere örgüt lideri dışındakilerin söz hakkına dahi sahip olmamaları, politik bir yöntem olarak terörizmi seçenler açısından hiçbir zaman açıklanamaz bir durumdur. Dolayısıyla terörist faaliyetin, daha en başında demokratik kabul ve ilişkileri reddeder bir niteliğe sahip olduğu söylenmelidir.

Gerek hedef tanımları, gerekse bu tanımlara ulaşmak için uygulanan yol ve yöntemlere bakıldığında; terörizmin, yine politik sapkınlık yönelimli bir kapsama sahip olduğu ifade edilebilir. Özellikle terörist faaliyet neticesi elde edilmek istenen psikolojik sonuçlar ve bu sonuçlara ulaşmak için kullanılan sadece bireyin hayal gücü ile sınırlı olarak ifade edilebilecek yol veya yöntemler, terörizmin politik hedefler ve politik araçlar açısından sapkın olduğunun apaçık göstergesidir. Örneğin 11 Eylül saldırılarında, terörist oluşumun direkt hedefi olmayan masum ve korumasız insanların ölümüne yol açacak şekilde bir eylem planının yapıldığı ve bu eylemde yolcu uçaklarının kullanıldığı bilinmektedir. Bu ve benzeri (Oral:2001) eylemler ile yeni bir terörizm konseptinin geliştirildiği; böylece terörizmin, dünyanın herhangi bir yerinde ve geniş kitleleri psikolojik veya maddi olarak etkileyecek bir kimlik kazandığı ve belirli sınırlar dahilinde karşılaşılabilecek eylem veya eylemler zinciri olmaktan çıktığı anlaşılmaktadır. Ancak hemen ifade etmek gerekir ki, bu durumun kitle iletişim teknolojilerinin gelişmişliği ve kullanım oranlarının artması ile de direkt bağlantısı vardır.

Öte yandan, terörist oluşumun sapkın anlayışları temelinde yeniden biçimlendirilen her üye için, 'kötü'ye ilişkin tanımlama ve kabuller değişmektedir. Buradan hareketle -terörist oluşumun da temel beklentisi olarak- terörist oluşumun etki alanı içerisindeki her birey için, kötünün normalleşmiş, normalin ise kabul edilemez bir hal aldığı ileri sürülebilir. Aynı şekilde Elisabeth ROUDINESCO, Liberation gazetesine verdiği mülakatta 'terörist oluşumlara mensup bireylerin, terörist eylemleri kötü olarak kabul etmediklerinden bahisle sapkın olduklarını'(Vallaes:2007) ifade etmektedir.

Bunlara ek olarak terörizmin, çatışmasız toplumsal yapının hemen ilgasını gerektirir bir çıkışa dayandığı; meşru herhangi bir zemine sahip olmadığı, bu yönüyle uygulayıcılarının taraf olarak kabul edilemeyeceği ve nihayet terörist oluşumun bir şekilde ortadan kaldırılmasına değin, şiddet veya terörist eylemlerin sergilenme olasılığının devam edeceği söylenmelidir. Terörizmin asla barış ile bir arada anılma, konuşulma şansına sahip olmadığı; çatışma olmaksızın yeniden yaşama olanağının ise, terörist örgütün niteliği ile bağlantılı olduğu söylenmelidir. Şu halde geniş halk kitlelerinin, şiddet eylemleri ile tedirgin edilerek olağan yaşantısının kesintiye uğratılmasına varlığı bağlanmış olan terörist örgütlerin, daha en başında sapkın olarak isimlendirilmeleri gereklidir.

Politik Hedefler

Terörist organizasyonun daha en başında meşru sistemi, kendi ideolojik anlayışına uygun bir sistemle ikame etme yönelimli amacı; onu meşru, kabul edilebilir, tahammül edilebilir bir oluşum olmaktan çıkarmaktadır. Normal olan, sosyal yapı içerisinde yer alan bütün oluşumların, sosyal yapıyı oluşturan ve sağlıklı olarak işlerliğini sağlayan -yazılı veya değil- normlar çerçevesinde kalmak kaydıyla -politik veya apolitik- faaliyetlerini yürütmesi iken, terörist oluşumların normlara uyma kaygısı bir yana, bu normları yok sayan veya ortadan kaldırmaya dönük bir amacı benimsemiş olmaları, kendi doğrallıklarında sapkınlık olduğunun göstergesi olarak kabul edilmelidir. Diğer bir deyişle terörizmin, özellikle meşru politik faaliyet alanının, üzerinde çoğunlukça hemfikir olunmuş bütün tutum ve davranış kalıpları, yol ve yöntemler ile nihayet işleyişlerinden ayrılan bir başka alan yaratma çabasında olduğu, politik sapkınlık kavramı ile

karşılmalıdır. Hatta toplumsal yaşantıyı belirleyen, çerçeveleyen bütün norm, kalıp, algı ve beklentileri çöğnemek bir yana, bu eğilimi taşıyacak olan yaklaşımlar bile, daha en başında sapkın olarak isimlendirilmelidir.

Terörist oluşumların, sorunlara çözüm olmaktan daha çok, sorunların derinleşmesi ve bu yönüyle sosyal gerilim ve depresyon ile nevroitik bir toplumsal yapının yaratılmasını hedeflemeleri, kendi varlıklarının devamı için olmazsa olmaz niteliğindedir.(Micewski:2005,6) Bu yönlü politik hedefler, geniş kitleler tarafından benimsenmemiş olsa da geniş kitleleri etkileyicidir. Zira terörist faaliyet sonucunda oluşabilecek psikotik toplumsal yapı, toplumun ideal arayışlarını kısmen kesintiye uğratabilir. Toplumsal gerilim, şaşkınlık temelli irrasyonel karşı koyuşların tartışılır olması; terörist oluşumunca sürdürülecek negatif propagandaya da bağlı olarak, sempati veya apati düzeyindeki kitlelerin sapma düzeylerinin artmasına yol açabilir. Hem terörist propagandanın etkisi altında olan ve hem de toplumun diğer kesimlerinde bilinç bulanıklığı yaratmak, yelpazenin hangi kanadına ait olursa olsun, terörist oluşumlar açısından vazgeçilmez bir hedeftir.

Terörizme ilişkin politik sapkınlık gerekçelerinin belki de en paradoksalı, terörist oluşumların hedeflerine ilişkin olanıdır. Zira ne tür bir psikolojik kırılmanın güdülediği henüz tam bilinmeyen, terörist oluşuma mensup bireylerin hedefinde, çok yakın akrabaları bulunabilmekle birlikte; kendi çocuğunu bilinçli olarak terörist oluşumlara teslim eden bireylerin de normal bir politik ayrışma örneği sergiledikleri asla ileri sürülemez. Gelgelelim politik mücadele aracı olarak masum insanlara karşı ölçüsüz şiddet uygulamaya yönelmiş bir bireyin, rasyonel kararlar verebileceğini veya bundan önce çok sağlıklı bir psikolojik altyapıya sahip olabileceğini söylemek de olanaksızdır.

Politik Araçlar

Terörist oluşum açısından şiddete dayalı eylemsellik, en önemli politik araç olarak görülür. Böyle bir politik aracın kullanılmasının temel nedeni, geniş kitlelerin dikkatini oldukça kısa bir zamanda ve uzun soluklu psikolojik tesir bırakacak şekilde çekme gücüne sahip olmasıdır. Bunun ardından, meşru sistemi hedef alan negatif propagandaya yönelim gösterilmesi –ki terörist eylem, başlı başına bir propagandayı beraberinde taşır- ; terörist eylemden bir şekilde etkilenen kitlelerin, 'meşru sistem karşısında terörist oluşum' çelişmesine sürüklenmeleri amacını güder.

Meşru sistem içerisinde, sistemden memnuniyetsizliğin ifadesi için mevcut olan meşru politik araçları kullanmak bir yana, gerek sistemi ve gerekse sistem içerisinde bulunan unsurların varlığını tehdit edici olan terörist faaliyetin uygulanmasında; insan yaşantısını kolaylaştırmak için geliştirilen teknolojik olanakların özellikle son dönem itibarıyla kullanıldığı görülmektedir. 'Bilimin bu yönlü sapkın bir şekilde ve sapkın amaçlar için'(Valleys:2007) kullanımının yanı sıra, intihar saldırısı olarak isimlendirilen eylem biçimi ile terörist oluşumların, kendi yapısı içerisindeki insanların bedenlerini, güya kutsal emir veya amaçlar doğrultusunda bir silah olarak kullanmaları, politik araçlar açısından sapkınlığın en uç göstergesi olarak kabul edilmelidir.

Öte yandan terörist örgütlerin sürekliliklerini sağlamak adına, gerek eylemsel ve gerekse yazılı veya sözlü boyutta, çoğunlukla manipülasyona dayalı propagandaya yöneldikleri bilinmektedir. Özellikle eylemsel boyutuyla bu yönlü propagandanın, terörist faaliyetleri desteklemeyen ve meşru sistem içerisinde bulunan basın-yayın kuruluşlarının, alışlageldik habercilik anlayışları kullanılarak yapıldığı açıktır. Terörist faaliyetin, kitleler üzerinde psikolojik tesir bırakma yönelimli olduğu (Kydd;Walter:2006,51) göz önüne alındığında; - bilgilendirme adına yapılsa bile- bu tür bir faaliyete ilişkin haberlerin kolaylıkla geniş kitlelere ulaşması, bir yönüyle farkında olmadan, terörist oluşumun amacına hizmet edilmesi anlamına gelebilecektir. (Majeska: 1999, 17) Diğer taraftan internet gibi hem hızlılık ve hem de erişilebilirlik açısından üstün kitle iletişim araçlarının, terörist oluşumlarca gerek kendi içlerinde ve gerekse diğer kitlelere dönük olacak şekilde propaganda amaçlı kullanıldığı da bilinmektedir. Dolayısıyla insan yaşantısını kolaylaştırmak adına kullanılması gerekli bu türden araçların, terörize edilmiş olmaları da yine sapkınlık olarak ifade edilmelidir.

Diğer taraftan özellikle ülkeler temelinde istikrarsızlık, suni kontrol, gerilim veya kriz yaratmak ve nihayet politik bir amacı elde etmek üzere, terörist grupları destekleyen ülkelerin de destekledikleri terörist oluşumdan farksız olacak şekilde, politik sapkın olarak isimlendirilmesi yanlış olmayacaktır.

Terörist Faaliyet Karşısında Sivil Toplum Örgütlenmesinin Rol ve Ödevleri

Sivil toplum; devletin hakimiyet alanı içerisinde özerk bir yapıya sahip olmakla birlikte, yasal düzen veya ortak kurallar vasıtasıyla sisteme bağlı, kendi kendini organize ve finanse eden, gönüllülüğü temel olarak oluşturulmuş sosyal yaşam alanını ifade eder.(Mercer:2002,7) Sivil toplum örgütlenmesi, öncelikle müşterek bir hedefi benimsemekle birey veya kitlelerin tek başlarına aşamayacaklarını düşündükleri sorunları, ortaklaşa aşabilmek adına güç birliği yapma arzularının bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu ortaya çıkışta dikkate değer olan, sivil toplum örgütlenmesinin bir yerinden sonra resmi politika ve söylemlerden etkilenmesine rağmen, bunlarla birebir ilişkili olmadığıdır. Kaldı ki, sivil toplum örgütlenmesi resmi politikaldan mağdur olanların da haklarının garanti altına alınması veya savunulması temelinde faaliyet gösterir.

Toplumun, resmi taraflar karşısındaki örgütlenişi, amaç birliğine dayalıdır. Sosyal yapı içerisinde gelişen memnuniyetsizliklere özel ve bunların ifadesi, çözümlenmesi ve nihayet ortadan kaldırılması temelinde örgütlenen sivil toplumun, süreç içerisinde çoğu kere direkt tarafı olmadığı sosyal sorunların halli için de mücadele ettiği görülmektedir. Dolayısıyla sivil toplum örgütlenmesinin niteliği ile fonksiyonelliğinin birbirine bağımlı olmadığı ileri sürülmelidir. Örneğin tüketici hakları için faaliyet göstermek üzere kurulan bir sivil toplum örgütünün, tüketici haklarını direkt ilgilendirmeyen alanlarda geliştirilen faaliyetlere destek vermesi veya bu amaçla geliştirilen mücadelelere katılmasının yanlış olduğu söylenemez.

Öte yandan sivil toplum örgütlenmelerinin, taraf olsun veya olmasın birey veya kitleler ile devlet arasında, bir anlamda tampon bölge (Erözden, 2001: 15-16) oluşturmak yönelimli olmalarının gerekliliği ifade edilmelidir. Zira meşru sistem içerisinde, gücün merkezi olarak görülebilecek devletin veya onun gücünü kullanan bağlantılı unsurları ile ekonomik anlamda güçlü olarak ifade edilebilecek sermayedar sınıfların, bu pozisyonları karşısında birey veya bireylerin tek başlıkları, sosyal sorun olarak tanımlanabilecek durumların ortadan kaldırılması açısından anlamlı görünmemektedir. Burada hemen ifade etmek gerekir ki; sivil toplum örgütlenmesi, gerek resmi politikanın mevcut hali ile çözüm üretmediği, kapsamadığı, göz ardı ettiği ve gerekse dikkate almasına rağmen, önerdiği çözüm yollarının etkin olmadığı sosyal sorun, talep veya beklentilerin ifade edilmesi noktasında etkinliğini gösterir.

Gelgelelim Sivil Toplum örgütlenmesinin, sosyal yapı içerisinde yer bulabilmesi ve etkinliğini gösterebilmesi için, resmi ideoloji açısından tanınırlığını tesis etmiş olması gereklidir. Diğer bir deyişle toplumun sivil örgütlenişi, her ne kadar toplumu oluşturan ve amaç birliği yapmış bireylerin iradi olarak biraraya gelmeleriyle mümkün olsa da bu örgütlülük; içinde bulunduğu sistem açısından, yasal olarak tanınmış olmalıdır. Dolayısıyla bu tür bir örgütlenmenin sivil toplumun sınırlarını, resmi sistemin belirleyici olduğu ifade edilebilir. Sivil toplum örgütleri, bu sınırlar çerçevesinde olmak üzere en başında taahhüt ettikleri yükümlülükleri yerine getirmelidirler. Aksi halde gerek yapısal ve gerekse faaliyetlerine ilişkin olarak tartışmalı hale gelmekle meşruiyet sorunu yaşayabileceklerdir.

Bunlardan sonra sivil toplum örgütlerinin, bir bütün olarak toplumun beklentilerinin ilgili makamlara iletilmesinde, oldukça yüksek etkinliğe sahip oldukları söylenmelidir. Özellikle açık veya yatay toplum olarak isimlendirilen süreçte, bu etkinliğin giderek arttığı ve sivil örgütlenmelerin ciddi bir baskı aracı olarak kendilerini gösterdikleri açıktır. (Edwards;Sen:2000,605) Diğer taraftan sivil toplum örgütleri; politik sistemin icracı olması münasebetiyle taraf olduğu ve bu nedenle toplumsal açıdan sempatik görünmediği birçok alanda, tarafsız olmalarının sağladığı üstünlüğü kullanarak etkinlik gösterebilirler. Bu alanların önemli olanlarından bir tanesi de –eylemsel veya eylem içermeyen- terörist propagandaya maruz kalmış ve bu halleriyle gerçek algısı bozulmuş kitlelerin rehabilitasyonu, normalleştirilmesi ve nihayet toplumsal bütünlüğün yeniden tesis edilmesini kapsayıcıdır.

Kendi belirledikleri politik hedeflere ulaşmak adına, şiddeti bir araç olarak kullanan terörist örgütlerin, bu yönelimleri nedeniyle politik sapkınlık gösterdikleri ifade edilmelidir. Her ne kadar bu sapkınlık, toplum tarafından gerek refleks ve gerekse daha bilinçli olarak otokontrol düzeyinde baskılanmaya, düzeltilmeye çalışılsa da terörizmin kullanmış olduğu silahların yıkıcılığı karşısında, bu türden toplumsal tepkilerin tek başına başarılı olabilmesi olurlu görünmemektedir. Sivil toplum örgütlerinin temel ödevi; resmi politik yapılanmanın (tek başına devletin veya onun gücünü kullanan unsurların) etkinlik gösteremediği veya gösterdiği etkinliğin düzeyinin düşük olduğu sahelerde, örgütlülüğünden ve tarafsızlıktan kaynaklanan gücünü göstererek sosyal sorunlara çözüm üretmek olduğundan; politikanın meşru yol ve yöntemlerinin dışına çıkan terörizm gibi sapkın hareketlerin önünün alınması, bu faaliyetlerden etkilenen kitlelerin normalleştirilmesi ve nihayet sosyal yapının sağlıklılığının yeniden tesis edilmesi noktasında, sivil toplum örgütleri amaca uygun, uygulanabilir ve gerçekçi projeler geliştirebilir veya geliştirilen projelere dışarıdan destek vererek ciddi roller üstlenebilirler.

Sivil toplum örgütlerinin bu noktada yapacağı faaliyetler, terörist propagandadan şu veya bu şekilde etkilenen üç ana kitleye dönük olmalıdır. Buna göre sivil toplum örgütleri;

- Her düzeydeki terör örgütü mensupları,
- Terörist propagandanın etkisi altında olan ve fakat terör örgütü ile direkt ilişkili olmayan sempatan kitleler,
- Terörist propagandadan negatif olarak etkilenen ve terörist örgütü hiçbir şekilde benimsemeyen kitlelere dönük olmak üzere çeşitli faaliyetler gerçekleştirilebilir.

Sivil toplum örgütleri bu alanlara yönelik olarak gerçekleştirecekleri faaliyetlerini temel olarak iki ana strateji üzerine oturtabilirler. Bunlar '*itme ve çekme stratejileri*' olarak tasnif edilebilir. Buna göre itme stratejisi; birey, grup veya oluşumun gönüllülük göstermediği veya gönüllülüğünü tesis etmenin kolay olmadığı dönüşüm yönelimli durumlarda, ilgiliyi arzu edilen pozisyona erdirmek amacıyla gerçekleştirilen çalışmaları kapsar. Bu tip bir strateji içerisinde baskı, dışlama, kınama ayıplama gibi sosyal yaptırımları da barındırabilir. Çekme stratejisi ise; daha çoğunlukla fikir birliği içerisinde olan birey, kitle veya gruplardan birinin diğerini etkilemesi veya özendirilmesi ile gönüllü dönüşüme yönlendirmesi olarak ifade edilebilir. Bu türden bir faaliyet, her iki tarafın da dönüşüme gönüllülüğünü, arzululuğunu içerir. Bu nedenle uygulanması itme stratejisine göre daha kolaydır.

Bu iki temel strateji çerçevesinde olmak üzere Sivil toplum Örgütlerinin üstleneceği rol ve/veya ödevler; '*destekleyici/yol gösterici, harekete geçirici, onarıcı*' veya bunların bir veya bir kaçının bileşiminden oluşan faaliyetleri kapsayıcı olmalıdır. Buna göre Sivil Toplum Örgütleri, destekleyici faaliyetler kapsamında; terörist oluşumlar içerisinde yer alan bireylerin, yeniden normal sosyal yaşama uyum sağlamaları için gerekli sosyal, ekonomik, kültürel, psikolojik destekleri imkanları ölçüsünde sunmanın yanı sıra, gerek kamu idaresince desteklerin sunulmasına ve gerekse oluşturulan fırsatlardan ilgililerin yararlanmasına yönelik harekete geçirici işlevler gösterebilir. Öte yandan terörist propaganda nedeniyle bozulan toplumsal yapının yeniden sağlıklılığını tesis etme, kitleler arasında oluşan mesafeleri ortadan kaldırma, birey veya kitlelerde birlikte yaşama arzu ve direngenliği oluşturma noktalarında da onarıcı faaliyetleri içeren projeler geliştirebilirler.

Bunlardan sonra yukarıda sayılan birey veya gruplar açısından Sivil Toplum Örgütlerinin gerçekleştirebileceği faaliyetlerin neler olabileceği ifade edilmelidir. Ancak hemen ifade etmek gerekir ki, yukarıda sayılan ilk iki gruba, bunların içinden de özellikle birinci sırada ifade edilen gruba ulaşmak bazen imkansız olabilir. Sivil toplum örgütleri, ilk iki gruba dönük olarak gerçekleştirilmesi gerekli faaliyetleri; terörist oluşumlara katılan bireyler ile bu oluşumlara müzahir kitlelerin, karşıt kültürün de –özellikle terörist propagandanın- etkisi ile ilgili kamu yönetimi birimlerini taraf olarak görmelerine bağlı olarak, sosyal sorunların haline dönük resmi politikalara destek vermemeleri veya bütünüyle reddetmeleri nedeniyle üstlenmelidirler.

Her Düzeydeki Terör Örgütü Mensuplarına Dönük Olarak Gerçekleştirilebilecek Faaliyetler

Sivil Toplum Örgütleri bir şekilde terör örgütlerine katılmış bireylerin, yeniden normal sosyal yaşama katılmalarını sağlamak üzere, '*itme stratejisi*'ni kullanarak bir takım faaliyetler gerçekleştirebilirler. Ancak bu faaliyetlerin, ilgili tarafa ulaşmanın güçlüğü ve riskleri nedeniyle oldukça kısıtlı kalabileceği ve geniş kitleleri kapsayamayacağı hemen ifade edilmelidir.

Buna göre, kendi faaliyet alanlarına münhasır olmak üzere sivil toplum örgütleri; aileleri ile irtibat kurdukları bilinen terör örgütü mensuplarının aileleri ile yüz yüze ilişkiye geçerek, aileye ve dolayısıyla ilgiliye, resmi makamların sunabileceği her türlü desteğin aktarılmasına aracılık yapabilirler.

Ek olarak sivil toplum örgütlerince, yasal cezasını çekmekte olan veya çekmiş terör örgütü mensuplarının, yeniden terörist oluşumlara katılmalarının engellenmesi, mevcut ise aralarındaki bağın kırılması ve sağlıklı bireyler olarak topluma kazandırılmaları noktasında; özellikle psikolojik desteklerin sunulması, mesleki becerilerin kazandırılması, sosyal katılım olanaklarının yaratılması veya kendini ifade etme fırsatlarının sağlanması gibi yöntemler izlenerek, ilgilinin, terörist propagandanın etkisinden kurtulmasına yardımcı olunabilir. Buna benzer olarak normal sistem içerisinde yaşamın güzelliğinin, bireylere sunulan her türlü olanak ve fırsatların, terör örgütüne katılmış kişilere anlatılması amacıyla Sivil Toplum Örgütlerinin karşıt propaganda olarak isimlendirilebilecek bir takım etkinlikler gerçekleştirmesi de mümkün görünmektedir.

Öte yandan Sivil Toplum Örgütlerinin, terörizmin bir politik yöntem olarak kullanılmasına karşı olduklarını, politikanın meşru zemininin dışına kaydırılmamasının gerekliliğini ve politik sapkınlık olarak ifade edilebilecek terörizm dahil her türlü hareketin sosyal destek görmediğini/görmeyeceğini, başlı başına deklare etmeleri bile, terörist örgütler içerisinde yer alan bireylerin, bilinç bulanıklıklarını ortadan kaldırmaya ve şiddet eylemleri üzerine oturtulmuş bir politik yöntemin yanlışlığını anlamalarına, nihayet terörist örgütten kopmalarına yol açabilir. Bu yönlü bir çaba; örgütlü sivil toplumun, baskı aracı olarak kabul edilmişliğinin uygulamalarından birisi olarak da kabul edilebilir. Özcesi, ilgililerin memnuniyetsizliklerini sistem içerisindeki araçları kullanarak ifade edebileceklerini ve dolayısıyla politikanın meşru yol ve yöntemlerini kolaylıkla takip edebileceklerini anlamalarını sağlama noktasında, Sivil Toplum Örgütlerinin, tarafsız olmalarının da yadsınamaz desteği ile rol üstlenmeleri gerekir.

Yine bu çerçevede terörist propagandanın etkisi ile terör örgütü mensuplarının, özellikle '*kötünün normal, normalin kabul edilemez*' olduğu biçimindeki bozulmuş gerçeklik algılarının; yeniden sosyal kabul görür hale getirilmesi noktasında, gerekli sosyo-psikolojik desteklerin gerek sunulmasında ve gerekse sunulan desteklere katkı sağlanması noktasında Sivil Toplum Örgütlerinin ödevlenebileceği söylenmelidir.

Bu alanda özellikle hemşehri dernekleri ile sosyal yardımlaşma, dayanışma ve kültür dernekleri gibi sivil toplum örgütlerinin yaşamsal öneme haiz ödevler üstlenmesi beklenmelidir.

Sempatizan Kitlelere Dönük Olarak Gerçekleştirilebilecek Faaliyetler

Terörist propagandanın şu veya bu şekilde etkisi altında olan sempatizan kitlelere erişmek, terörist oluşum içerisinde fiili olarak yer alan kişilerle irtibat kurmaktan çok daha kolay ve uygulanabilir bir faaliyettir. Hemen şunu dile getirmek gerekir ki; terörist oluşumların devamlılıklarını sağlamak adına temin etmeleri gereken yeni elemanların büyük çoğunluğu, müzahir kitleler içerisinden çıkmaktadır. Temelde terörist propagandanın ve dolayısıyla terörist örgütlerin amacı; daha en başında bir karşıt kültür yaratarak, kendilerine müzahir kitlenin, bu kültürlenmenin de etkisi ile süreklilik arz edecek şekilde terörist oluşuma

bağlılığını tesis etmektir. Aynı yöntem sempatzan olarak isimlendirilen kitlenin, kesintisiz terörist propagandanın da etkisiyle resmi politika ve uygulamaları benimsememesi ve çoğu kere bunların karşısında yer almasına da yol açıcudur. Dolayısıyla böyle bir cepheleşme içerisinde yer alan birey veya kitlelere, resmi politikanın yol ve yöntemleri ile erişmek ve/veya sosyal yaşama katılımlarını sağlamak -ilk elden- olanaklı görünmemektedir. Bu durumda sivil toplum örgütlerinin, özellikle tarafsız ve resmi politiklardan bağımsız olmalarına ilişkin üstünlüklerini kullanarak, terörist oluşumlara katılmaya meyilli kitleleri, normal sosyal yapının dışına çıkmamalarını sağlamak üzere etkilemeleri beklenebilir. Zira bütünleşik bir sosyal yapının oluşturulması ile bunun sürgit kılınması, bir yerde ilgi alanlarına göre sivil toplum örgütlenmelerinin de ödevi olmalıdır. Özellikle terörist propagandanın sıklıkla işlemekte olduğu; 'aidiyetten kaynaklı hukukun resmi politika içerisinde yer almadığı veya bu temelde olmak üzere tanınmadığı' hususunun yanlışlığının, müzahir kitlelere ifade edilmesinde, terörist propagandanın bu yönlü manipülasyonlarının engellenmesinde ve bu temelde ilgili hukukun müzahir kitle tarafından kullanılmasının sağlanmasında, sivil toplum örgütlerinin yaşamsal öneme haiz bir işlev göstereceği açıktır. Bu noktada Deniz Feneri Derneği, Sosyal-Kültürel Yaşamı Geliştirme Derneği, Mavi Kalem Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma ve Ka-Der gibi Sivil Toplum Örgütlerinin, Türkiye genelinde yapmış oldukları sosyal destek, sosyal katılımın ve kültürel gelişimin sağlanmasına dönük çalışmalar, başarılı örnekler olarak gösterilebilir.

Öte yandan terörist oluşumlarca güdülenen müzahir kitlelerin, gerek bu etkiden kurtulmasına ve gerekse normal kitlelerce dışlanmasının engellenmesine dönük önleyici tedbirlerin alınmasına yardımcı olabilir, bu anlamda projeler geliştirebilirler.

Sivil Toplum Örgütleri bunlarla birlikte, bir şekilde normal olandan sapmış veya sapma gösterme olasılığı bulunanlara, politikanın meşru yol veya yöntemleri ile sistem içerisinde sesini duyurmanın olurluğunu gösterebilirler. Bu amaca dönük olarak imkan veya fırsat bulamayan bireylere, gerekli imkan veya fırsatların yaratılmasına ve bunların ilgililerce kullanılmasına önayak olurlar. Gerek resmi politika ve gerekse başkaca alanlarda hukuksuzluğa maruz kaldığına inanan kitlelerin, hukukunun savunulması veya garanti altına alınması ile bu yönlü inanışların ortadan kaldırılmasına ve dolayısıyla terörist propagandanın malzemesi olarak kullanılmamasına dönük gereken destekleri sunar.

Diğer taraftan Sivil Toplum Örgütleri, terörist örgütlere sempati duyan kitlelerin, bir bütün olarak içinde buldukları problemleri sosyal alt yapının iyileştirilmesi adına, kamu yönetimi taraflarıyla müşterek projeler geliştirebilir veya bu yönlü projelere katkı sağlayabilirler. Böyle bir sosyal yapı içerisinde yer alan bireylere dönük olarak, özellikle bireysel gelişimi ve birey planında sosyal duyarlılık ile sosyal sorumluluk oluşumunu sağlayacak, sosyal aidiyeti güçlendirecek gerek yönetsel ve gerekse yapısal dönüşümlerin gerçekleştirilmesine, bu yönlü beklentiler ekseninde kamu idaresinde duyarlılık oluşmasına öncülük yapabilirler. Bunlara ek olarak sosyal sorumluluk anlayışları çerçevesinde özel girişimlerin dikkatlerinin, sempatzan kitlelere dönük olarak tasarlanacak projelere yöneltilmesinde, yine Sivil Toplum Kuruluşlarının rol üstlenmesi beklenebilir.

Sivil Toplum Örgütlerinin bu çerçevede gerçekleştirecekleri faaliyetlerin, yer yer itme ve yer yer çekme stratejileri içereceğini söylemek mümkündür.

Terörizme Karşı Kitlelere Dönük Olarak Gerçekleştirilebilecek Faaliyetler

Terörist faaliyetlere karşı olan normal sosyal yapı içerisindeki bireylerin, terörist faaliyetin icrası ile birlikte gerek maddi, gerekse psikolojik anlamda ciddi zararlar gördüğü açıktır. Özellikle hiçbir şekilde terörist oluşumları desteklemeyen ve tamamıyla bu oluşumlara karşı olan kitlelerin hayatlarının normal akışında, terörizme özgü şiddet eylemleri nedeniyle çoğu kere aksamaların meydana geldiği bilinmektedir –ki terörist eylemin temel amacının da böyle bir kesinti yaratmak olduğu söylenmelidir. Asla tasvip etmediği bir eylem nedeniyle yaşamsal zararları göğüslemek durumunda kalan birey veya kitleler, terörist oluşumlara sempati duyan veya terörist oluşuma mensup kişilere karşı cepheleşebilirler. Bu yönlü bir duruş, çoğu kere fiili olmayıp düşünsel boyutta kalsa da sosyal yapının taraflar temelinde yeniden yapılandırılmasına kadar ilerletilebilir. Kaldı ki, terörist örgütlerin beslendiği temel kaynak ve yine terörist propagandanın temel dayanağı; toplum içerisinde ister istemez oluşan cepheleşmelerden başkası değildir. Zira kendisine müzahir kitlelerin bir yönüyle ötekileşmesini sağlayacak olan terörist örgüt, diğer taraftan da kendisine karşı olan kitlelerdeki nefreti körükleyerek, sosyal bölünmüşlüğü derinleştirmekle kitlelerde bıkkınlık, yılgınlık yaratmaya yönelecek ve nihayet hedeflerine ulaşmak adına, bir takım ayrıcalıklara sahip olmaya çabalayacaktır.

Normal bireylerde oluşturulacak sosyal parçalanmışlık ve ötekiyle birlikte yaşama olanağının kalmadığı düşüncesi veya terörizm kökenli zararları göğüsleme endişesi, terörist propagandanın temel hedeflerindedir. Bununla birlikte terörist eylemlere bağlı olarak normal bireylerde oluşacak 'yaşamın bir daha asla normalleşmeyeceği, her an bir terörist eylemle karşılaşabilme olasılığının bulunduğu, terörizme dayalı şiddetin sosyal yapının bir parçası olduğu' yönlü düşünceler de sosyal bölünmüşlüğü derinleştirebilecektir. İşte bu ve benzeri durumlarda terörist oluşumlara karşı olan bireylerin, sağlıklı düşünmesini sağlayarak, bozulan algı durumlarını yeniden normalleşmesine olanak sağlamak üzere Sivil Toplum Örgütleri, çekmeceli stratejiye dayalı onarıcı, destekleyici ve harekete geçirici faaliyetler üstlenebilir veya kamu idaresince bu temelde geliştirilen faaliyetlere katılabilirler.

Bu durumda Sivil Toplum Örgütleri, kitlelerde yeniden birlikte yaşama arzu ve iradesi oluşturmak adına girişimlerde bulunabilir ve gerekli destekleri sunabilirler. Özellikle gerek kendileri ve gerekse normal bireyler tarafından zamanla öteki olarak isimlendirilebilecek kitlelerin, sosyal yaşama dahil edilmeleri noktasında, harekete geçirici faaliyetler temelinde projeler geliştirebilirler. Sosyal bölünmüşlüğe kadar varabilecek bozulmaları ortadan kaldırmak amacıyla kamu idaresi ile müşterek faaliyetler geliştirebilir, var olanları destekleyebilirler.

Bunlara ek olarak geniş kitlelerin, hiçbir şekilde terörizme geçit vermeyeceğinin veya müsamaha göstermeyeceğinin, bu türden faaliyetlere kesinlikle karşı olduğunun terörist oluşumlara gösterilmesi adına, kitlesel demokratik tepkileri organize edebilir ve kitlelerin, terörist eylemlerden/propagandan psikolojik olarak etkilenmişliklerini minimize etmeye dönük önlemlerin alınmasına veya etkilenenlere psiko-sosyal desteklerin sunulmasına aracılık yapabilirler. Hemen ifade etmek gerekir ki, Sivil Toplum Örgütleri rasyonel olmayan tepkileri karşılayarak, bunların, terörist propagandayla arzu edildiği üzere, toplumsal bölünmüşlüğe yol açmasına da engel olmalıdırlar. Bu temelde bütün taraflara hukukun üstün ve işler olduğuna dönük mesajların aktarılmasında rol üstlenebilirler. Bunlardan hareketle Sivil Toplum Örgütlerinin, terörist faaliyetlere karşı toplumsal tepkilerin dışı vurulduğu merkezler olarak işlev göstermiş olacaklarını da söylemek mümkündür.

Öte yandan terörist propagandanın temel amacının geniş kitleleri etkilemek olduğu ve bu amaca ulaşmak üzere terörizme karşı basın-yayın organlarını istemleri dışında kullanabileceği düşünüldüğünde; basın-yayın kuruluşlarının, terörist propagandaya alet olmamaları adına, gerekli uyarıları yaparak, bu yönlü kitlesel tepkilerin ulaştırılmasına da aracılık yapabilirler.

Yukarıda sıralananlar ile benzeri bütün faaliyetler; rol, ödev ve kaynaklar itibarıyla sınırların her geçen gün belirsizleştiği politik arenada, kamu idaresi ile Sivil Toplum Örgütleri arasında giderek daha güçlü bir etkileşim olması münasebetiyle Sivil Toplum Örgütlerinin sorumlulukları arasında yer almalıdır.(Cooper;Hocking:2000,361)

SONUÇ

Her ne adına gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin, terörist faaliyetin politik anlamda en uç sapkınlık örneği olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Toplumun büyük çoğunluğunca kabul görmeyecek olan bu türden faaliyetlere girişenleri veya girişme eğilimi olanları, yine toplumun kendisinin meşru zeminde kalmak üzere sosyal yaşantının normal çerçevesine itmesi veya çekmesi gereklidir. İşte bu noktada bireysel tepkilerin aşırı ve kontrolsüz olarak sergilenebilme olasılığına bağlı olarak, meydana gelebilecek sosyal parçalanmaları engellemek üzere, Sivil Toplum Örgütlerinin devreye girmesi beklenir.

Sivil Toplum Örgütlerinin; kurumsal yapıları, bütünleşik kaynakları, yasal tanınmışlıkları/meşruiyetleri ve amaç birliği yapmış katılanlarından aldığı güçten hareketle, sosyal alanda ciddi bir oyuncu olarak yer almalarına bağlı olarak, politik sapkınlık gösteren veya göstermeye eğilimli bireyler ile bu türden sapkınlıklara bağlı faaliyetlerden etkilenen normal kitlelerin esenlendirilmesi ve sosyal yaşamın sağlıklılığının, bütünlüğünün sürgit kılınması adına, doğalarına uygun rolleri üstlenmeleri ve bu noktada ödevlenmeleri beklenebilir. Diğer bir deyişle toplumda, birlikte yaşama arzusu ve direngenliği gösterilmesine önyak olmakla birlikte, toplumsal tepkilerin güçlü ve rasyonel olarak dışı vurulmasına aracılık yapabilirler.

Hemen her alanda sosyal katılımın sağlanması adına önemli bir araç olarak görülebilecek Sivil Toplum Örgütlerinin, bireylerin meşru sistemden kaynaklı memnuniyetsizliklerinin ifade edilmesinde ve bu amaçla meşru araçlarla yürütülmesi gerekli politik faaliyetlerin işaret edilmesi ile desteklenmesinde yaşamsal öneme sahip roller üstlenebilecekleri açıktır. Özellikle terörist propagandanın sıklıkla kullandığı demokratik hakların kullanılmasına ilişkin eksiklik veya aksaklıklar ile bu alanda meydana gelmesi olası ihlallerin ortadan kaldırılması amacıyla kamu idaresinin dikkatinin çekilmesi ve bu noktada gerekli düzenlemelerin yapılmasına ön ayak olabilir, kamu idaresinin harekete geçmesini sağlayabilirler. Diğer taraftan yine terörist propagandanın başlıca araçlarından olan ekonomik veya kültürel kısıtlılıkların ortadan kaldırılması amacıyla, gerek kamu idaresinin harekete geçmesini ve gerekse bütün bunları bahane ederek sapma eğilimi göstermesi olası kitlelerin, bu yönlü sorunlarını, politikanın meşru araçlarını kullanmak suretiyle ifade etmesini sağlayabilirler.

Diğer yandan Sivil Toplum Örgütleri, -yerel veya uluslararası- diğer Sivil Toplum Örgütleriyle işbirliği yaparak, şu veya bu şekilde terörist oluşumları desteklediği bilinen grup, oluşum veya ülkelere yönelik olacak şekilde, karşı duruş sergileyebilirler.

Burada Sivil Toplum Örgütlerine yüklenen ödevlerin, onların doğasında yer alan; sosyal sorunların aşılması, sosyal bütünlüğün ve sağlıklı sosyal yaşamın tesisi ile işlerliğinin sağlanması gibi işlevlerinin sonucu olarak kabul edilmesi gereklidir.

Kaynakça

- CIA, "How do you define terrorism", <https://www.cia.gov/news-information/cia-the-war-on-terrorism/terrorism-faqs.html> Erişim Tarihi: 18.06.2008
- CRENSHAW, M. (2005). "The Psychology of Terrorism: An Agenda for the 21st Century", *Political Psychology*, Vol. 21, No. 2., pp.405-420
- CRENSHAW, M. (1981) "The Causes of Terrorism", *Comparative Politics*, Vol.:13, No.:4, pp.379-399
- COOPER A.F. and HOCKING BRIAN (2000) "Governments, Non-governmental Organisations and the Re-calibration of Diplomacy", *Global Society*, Vol. 14, No. 3, pp.361-376
- EDWARDS, M. and SEN G. (2000). "NGOs Social Change and the transformation of human relationships: a 21-st century civiç agenda", *Third Wolrd Quartely*, Vol.:21, No.:4, pp.605-616
- ERÖZDEN, Ozan; (2001), "STK'lar ve Hukuki Çerçeve de Yenilik Talepleri Üzerine Notlar", *Merhaba Sivil Toplum*, Der: Taciser Ulaş, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları, ss.13-23
- KYDD A.H. and WALTER F. B. (2006) "The Strategies of Terrorism", *International Security*, Vol.:31, No.:1, 49-80
- MAJESKA M. (ed.) (1999) "The Sociology and Psychology of Terrorism: Who Becomes a Terrorist and Why?" A Report Prepared under an Interagency Agreement by the Federal Research Division, Library of Congress, 1999 (<http://www.loc.gov/rr/frd/>)
- MERCER C. (2002) "NGOs, civil society and democratization: a critical review of the literature", *Progress in Development Studies* vol.: 2,no:1, pp. 5–22
- MICEWSKI E.R. (2005) "Terror and Terrorism: A History of Ideas and Philosophical-Ethical Reflections", *Strategic Insights (Electronic Journal)*, Volume IV, Issue 8
- ORAL S. (2001) "Bin Ladin'in Cehennem Silahları", <http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2001/10/05/dunya/dunya14.html> Erişim Tarihi: 26.04.2008
- SCHMIDT A.P. and JONGMAN I.A. et al. (2002) *Political Terrorism* (SWIDOC, Amsterdam and Transaction Books, 1988), p. 5'den aktaran, GANOR B., "Defining Terrorism: Is One Man's Terrorist Another Man's Freedom Fighter?", *Police Practice and Research*, Vol.:3, Is.:4, pp.287-304
- VALLAEYS B.(2007) "Sapkınlar Halkının Tarihçesi kitabının yazarı Elisabeth ROUDINESCO ile mülakat", <http://www.liberation.fr/transversales/weekend/286145.FR.php> Erişim Tarihi: <http://www.etymonline.com/index.php?search=perversion&searchmode=none> Erişim Tarihi:11.03.2008

Abstract

In parallel with the rest of the world, the Russian Federation witnessed a dramatic increase of NGOs in the country in recent years. These NGOs have engaged in the development of human rights, humanitarian assistance and democracy and many other issues in Russia. However, NGOs, as well as media and political organisations, have faced great challenges after Vladimir Putin came into power in 1999. In this environment, the Chechen dispute has become one of the most, if not the most, important tools for political leadership in Russia in its pursuit of NGOs, free media and opposition. All these then led to the creation of a new public opinion in Russia that is favourable for the government itself and whose domestic and foreign policies. Therefore, NGOs dealing especially with human rights and humanitarian issues in Chechnya are able to function properly so long as they act in line with how Russia perceives its regional and international strategic interests. The study stresses that NGOs have not much option, but have to be much more sensitive to the Russia's new strategic policies if they want to contribute to easing the plight of the Chechens in the region.

Key Words: Russian Federation, Chechen Conflict, NGOs, Human Rights, Humanitarian Aid

Introduction

The Russian Federation, which has still been experiencing nation and state building processes since the break-up of the Soviet Union, has faced external and internal political, economic and security challenges. In the wind of political and economic liberalism in the early 1990s, Russia became a house of a great number of national and foreign non-governmental organisations (NGOs) which were and still dealing with the human rights issues, humanitarian access, democratic governance, freedom of media and so on in the country. The Russian Ministry of Justice gave the number of registered NGOs as 375,000 in Russia in 2001 and nearly 10,000 of them as human rights ones. By 2007, that number was estimated to have increased to approximately 665,000 including hundreds of human rights NGOs in the country according to the Committee on Statistics of the Russian Federation.¹ Such a large number of NGOs for Russia, which has met the concept of individual freedom just recently, may suggest that it is a great progress. Many national and foreign NGOs, though they encountered many difficulties, paid great attention and gained relatively well access to the cases of widespread human rights violations and humanitarian aids in the first Chechen war from 1994 to 1996.

With Vladimir Putin's accession to power in 2000 as the Russian President, Russia's internal and external policies in many fronts have changed dramatically. The policy changes of Russia have occurred in such a way that they have become much more nationalistic, rigid and uncompromising in comparison with those of the Boris Yeltsin era. The Chechen dispute has taken its share in these policy changes, too. If truth be told, Putin, while still Prime Minister, started his hard-line policy applications through the inconclusive Chechen problem by waging a new war against that region in 1999. Putin's war on Chechnya has never ended, but, unlike the first war, Russia has this time managed to get Chechnya under its grip by using overwhelming military force leading to the elimination of various Chechen leaders such as democratically elected Aslan Mashadov and notorious rebel Shamil Basayev. Indiscriminate use of military force in the second war in Chechnya resulted in a humanitarian disaster in Chechnya causing hundreds of thousands of internally displaced Chechens and thousands of the cases of human rights violations in the hands of the Russian military and pro-Russian Chechen forces.

It is all too well known that Russia has a great interest in political, economic and strategic developments in the 'near abroad' and considers extra-regional influences there, particularly from the west, as developments against its national interests. Russia does see 'colour revolutions' in the 'near abroad' as pro-western developments infringing Russian interests. Hence, Russia under Putin is not hesitating to express its dislike of the role of western NGOs and whose close collaboration with the local NGOs in the democratic transformation of the former Soviet territories. Russia also links the impact of the western NGOs in the 'near abroad' to itself in a way that more democracy and open society in the former Soviet states would directly spread to the people in Russia asking the same openness and freedom. Russia believes that western type of democracy in the country is detrimental for the very existence of the country, as it is feared to serve for the interests of, for instance, ethnic groups, such as Chechnya, who would like to be independent from Russia. Current Russian ruling elite considers that an independent Chechnya is going to be either

¹ Elena, Klitsounova, Promoting Human Rights in Russia by Supporting NGOs: How to Improve EU Strategies, CEPS (Centre for European Policy Studies) Working Document No. 287, April 2008, p. 2, <http://www.ceps.eu>, 09.05.2008

ruled by 'fundamentalist Islamic ideals' or controlled by the west with a likely outcome of further disintegration of Russia. It is not therefore coincident that, after Chechen terrorist attacks to Moscow theatre and Beslan school, and 'colour revolutions' in the 'near abroad', Russia has acted to take the national and foreign NGOs under strict state control with a new law on NGOs.

The study argues that it is absolutely essential that national and international NGOs in their conflict management efforts in the Chechen conflict should be much more sensitive to the Russia's new strategic policies and thus continue collaborating with the Russian government. It is because, despite the winds of ongoing socio-political and economic changes in Russia for building better democratic political system and open society, success of many NGO activities has been contingent, largely, on the existence of state's strong political will and leadership there. Otherwise, it seems to be still very much difficult to translate NGO activities into successful practices.

I-Russia's Changing View of NGOs

a- War in Chechnya and Changing Public Opinion in Russia

No matter who really perpetrated the armed assaults to Dagestan and Moscow bombings in August and September 1999, whether they were the Russian secret services or the Chechen rebels, these terrorist acts have been well used by the Russian government to change the Russian public opinion and manipulate the media.

There are in fact valid reasons of Russia in its use of the war in 1999 to re-shape the Russian public opinion. As many reports and experts revealed before the war broke out, the Chechen side in the absence of Russian military could not take advantage of a 3-year period of quasi-independence to establish a functional and viable state. Quite the contrary, Chechnya further turned into a region overrun by warlords, widespread criminality, hostage-taking, chaotic violence, attacks on foreign aid workers and general anarchy. The elected moderate president of Chechnya, Mashadov, had no capacity and necessary means prevent all the above problems. Nor was he able to sideline his much more radical rivals (Basayev and Khattab) in their extremist actions. This state of anarchy was well used by the Russian government before the Russian public. Even Putin went further to claim that Islamist extremists got support from *Al Qaida* and set up training camps in Chechnya for *jihadists* enlisted from Russia, all Caucasus and Central Asia.² In addition, many are quite convinced that Putin provoked the rebel attacks in Dagestan and bombings of apartments in Moscow were the acts of the Russian secret service. Nevertheless, absence of proofs of all these, or, even if existed, unimportance of such evidences for Moscow allowed Putin to use them as an opportunity to initiate, as many believed, an already planned strategy of attacking Chechnya.

With the start of the second war in Chechnya, the Russian government first did exert strict control over media reports from the region. Rather, the government ensured that no news and information incompatible with the official lines were to be broadcast or printed in media. Especially television networks began presenting news and programs portraying the Chechens as bandits and terrorists, and the Russian soldiers in the war as heroes. The NTV television network, which was the only private TV station in the country, taken over by state-owned natural gas company Gazprom in 2000-01 as part of Putin's dismantling of civil society in Russia.

Newspapers were also put under pressure if they are not careful enough in their articles and news reports about Chechnya. One such newspaper was closed down in Ingushetia in August 2004 for it was reporting human rights abuses of the Russian military in Chechnya. Further, editor of one of the renowned Russian daily newspapers, *Izvestiya*, had to resign in September because its coverage of Beslan school crisis angered the government. Another examples of the government-orchestrated intimidation and threats against the criticisms of Russia's Chechen war and human right abuses there were the cases of two journalists, Andrei Babitskii and Anna Politkovskaya. They were, during the Beslan school siege, prevented physically from accessing the site since they were braded as "undesirable journalists".³ Worst of all, Politkovskaya, a strong critic of the Russian government's and pro-Moscow Chechen forces' misconduct in Chechnya, was murdered by unknown people in her Moscow apartment block on October 7, 2007. Though not proven, many believed that Politkovskaya was killed by certain individuals close to the government in order to silence her.

Since the war broke out, media coverage on Chechnya was released only after they were strictly scrutinized, or given, by the Russian military and Ministry of Internal Affairs. Government's propaganda towards the public was so successful that few weeks after the war started vast majority of Russians already began seeing the Chechen issue as part of terrorism inflicted upon Russia. All these then led the Russian

² There are many conflicted views on the issue of Chechen rebels' cooperation with *Al Qaida* in Russia or any other places. See Nichol, Jim, "Bringing Peace to Chechnya? Assessments and Implications", CRS Report for Congress, Congressional Research Service, February 11, 2005, p. 16, <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL32272.pdf>, 27.06.2008

³ Kramer, Mark, "The Domestic Political Context of Russia's War in Chechnya", pp. 5-6, <https://kb.osu.edu/dspace/bitstream/1811/30222/1/KramerPaper.pdf>, 18.05.2008

public at large to see that a decisive war was really needed against Chechnya and better to wage in Chechnya rather than in their cities.⁴ This obviously fell in parallel line with what Putin really wanted was to raze Chechnya on the ground by using massive military forces.

Government policies of changing public opinion were not limited with exerting pressure on media. Putin's policy of undermining opposition parties is also important to mention. During the first Chechen war, opposition parties had strongly criticised Yeltsin's handling of the war and used it for their political ambition. Having known this fact, Putin has taken the Russian parliament de facto under his control with the support of his high popularity and media at the expense of opposition including liberal and communist parties. Indeed no organisational body, and even individual, was left to dare to criticise Putin's Chechen policy. As Karamer reported, when Ivan Rybkin challenged Putin as a candidate in the presidential election in 2004, he tried to raise the Chechen issue in his election campaign. Yet he had to drop his candidacy in the election after he was suddenly and unexpectedly disappeared for several days.⁵ Even though both the Moscow theatre and Beslan school sieges in 2002 and 2004 respectively carried the Chechen issue to the public attention once more by politicians, the government resolutely dismissed such efforts as claiming that they helped the interests of terrorists not of Russia.

In short, the Russian government under Putin has taken great majority of the public opinion behind the policies it has pursued in the Chechen conflict. As Tatiana Sivaeva, the Russian expert from Moscow State University, acknowledges, the second Chechen war has become a kind of war which has been boosting the national pride of the Russians as their government is waging a war to protect Russian people. In her words, simply, in Russia under Putin, "people understood anti-war calls not only as anti-government but also as anti-national".⁶

Interesting thing is that, let alone the Russian people, the Russian government has also convinced the influential actors in international relations in its Chechnya policy. The US, once a strong critic of Russia during the first war, has now appeared not to do so. Similar to the impact upon the Russian people, Russian governments' arguments of fighting against international terrorism in Russia has also worked on the US government in terms of scaling down Washington's criticism of war in Chechnya. More importantly, while the US has offered to the world such cases of human rights violation as in Guantanamo Bay and Abu Ghurayb prisons and clandestine CIA prisoner holding flights and facilities, it has little to say anything about similar examples committed by Russia in Chechnya.⁷ Similarly, EU's policy of engagement with Russia vis-à-vis Chechen issue is not very much different from that of the US. It is even worse in some points as far as some European states' dependence on Moscow for energy is concerned. Although the EU is critical of the Russian human rights abuses in Chechnya, it has preferred dialogue between Russia and moderate Chechen leaders to resolve the issue rather than exerting political and/or economic pressures on Moscow. The EU has faced serious criticism from various international human rights bodies about its soft approach to Russia on the conflict. Even one of its organs, the European Parliament, shares the same views as stating in its resolution in January 2006 that both the EU Council and Commission had failed to address massive human rights abuses in Chechnya strong enough in an atmosphere of almost complete impunity.⁸

b- Chechen War and NGOs in Russia

Yeltsin and Putin governments are different in their perception of NGOs in that while it allowed certain level of freedom of action and expression for them, the latter did not and especially targeted the NGOs advocating human rights, democracy and freedom in the country. There are several internal and external reasons for these differences between the two governments. Having used political and legal tools the Putin government, and most likely now the Dmitry Medvedev, the successor of Putin, particularly exerted huge pressures on those NGOs seen as threat to security of the country. Especially those dealing with various dimensions of the Chechen conflict and cooperating with international NGOs have been on the target.

During the war between 1994 and 1996, and up until Putin initiated the second war in 1999, NGOs, as well as civil society and media, were influential on the development and various other aspect of the Chechen conflict. During the immediate after the collapse of the USSR, post-communist transformation in Russia allowed many activists from human rights NGOs were part of federal and regional legislation

⁴ Sivaeva, "Women NGOs and the War in Chechnya", Moscow State University, Moscow, Russian Federation, Prepared for the Global Network for Women's Advocacy and Civil Society, p. 8, <http://www.ciaonet.org/wps/sit03/sit03.pdf>, 11.04.2008

⁵ Kramer, "The Domestic Political Context...", p.7

⁶ Sivaeva, "Women NGOs...", p. 9

⁷ More about the US approach to Russia regarding the Chechen dispute, see Nichol, Jim, "Bringing Peace to Chechnya? Assessments and Implications", CRS Report for Congress, Congressional Research Service, March 31, 2006, <http://italy.usembassy.gov/pdf/other/RL32272.pdf>, 20.10.2007; Nichol (2005)

⁸ European Parliament resolution on Chechnya after the elections and civil society in Russia, January 19, 2006, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2006-0026&language=EN&ring=P6-RC-2006-0028>, 15.06.2008

processes and so they were actively involved in drawing and applying legal reforms in the country.⁹ For instance, a number of women's organisations had worked actively against the war and for a peaceful solution to the conflict. Feminist organisations held pacifist and non-violence schemes such as "women in Black" manifestation of Crisis Centre for women in Moscow and Petersburg, "Arts against Violence" by Feminist Orientation Centre and the Information Centre of the Independent Women's Forum. Of the women's organisations, especially Committees of Soldiers' Mothers (CSM), which has mainly concerned about the treatment to the Russian soldiers during their conscription and their dire state in the war in Chechnya, also played a very important role, at least, on the keeping the Chechen war on the public agenda via their activities.¹⁰ If said generally, NGOs had had greater freedom during Yeltsin era largely because of political and economic liberalisation processes, soft approach of the ruling leadership and the absence of dramatic political and military developments in international level and some regions adjoining the Russian Federation.

However, Putin's pressure on media and opposition political parties has been pursued on the NGOs, too, particularly on those dealing with human rights and environmental issues. These NGOs and their members have often faced administrative and judicial impositions ranging from complete closure, obstruction and denial of the entry of foreign employees to refusal of registration, strict scrutiny of financial and taxation, and arbitrary apprehension.

Various factors appear to have played why Russia has changed its previous NGO policy of positive engagement to a relationship of revulsion. Russian President Putin reiterated numerous times that he was opposed to political, humanitarian, human rights and any other activities of NGOs that are funded by foreign sources and actors. Indeed, attacks against NGOs by officials started in May 2004 after President Putin made his Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation. In his speech, he expressed that some NGOs did not care about the serious problems of Russia and Russian people, and were using foreign funds for their own interests rather than for the citizens of Russia.¹¹ Likewise, in an interview in July 2006, Putin openly stated that, as in the past in the example of "civilising mission" of the west, now NGOs are doing the same under the name of democracy and human rights and so exploiting vulnerable people in a way that it is detrimental for the interests of Russia.¹² All these then followed the accusation of the Russian Ministry of Foreign Affairs that humanitarian organisations working in Chechnya were tarnishing Russian image abroad as they were conducting undercover monitoring activities in Chechnya other than dealing with humanitarian issues. In line with these, the Russian officials in security issues accused NGOs of working as agents for the interests of foreign countries, interfering internal political affairs and being responsible actor for the "colour revolutions" in the CIS.¹³

As these disclose, Russia's timing to change its NGO policy and its increased pressure over them were not coincidental since the first "anti-Russia" colour revolution occurred in Georgia at the end of 2003 followed by Ukraine in November 2004 and Kyrgyzstan in March 2005. It is well know fact that the US various European counties have supported the development of democracy, rule of law and respect for human rights in Russia as well as in CIS countries. Also, the western states provide their humanitarian and other kinds of assistance for the development of a pluralist political society in that region including Chechnya significantly through NGOs. In order to prevent from being "encircled" by pro-western governments in the CIS, Russian government is backing authoritarian regimes in the CIS and sending its own election observers and Russian think-tank experts to observation missions in the elections there. Furthermore, as part of stopping new revolutions in 'colour' Russia is actively lobbying the leaderships in the CIS to reduce NGO activities there not only for the fear of possible spreading effect of social movements to Russia but also for the fear of losing Moscow's sphere of influence in the same former Soviet region, which is of great value for Moscow in numerous ways. For this aim, for instance, Russia's chief of security, Nikolai Patrushev, addressed to the deputies at State Duma and lectured his counterparts in Astana during CIS gathering of secret service chiefs in May 2005 that NGOs from US, Britain and other countries were engaging in collecting sensitive data and clandestine activities in the CIS at the expense of Russia's security and interests. He warned and asked that they should together have unified legislation defining the specific domains of NGO activities and must each have appropriate constitutions and laws strong enough to stand against the flare-up of the new colour revolutions supposedly aimed at engulfing the leaders of the CIS.¹⁴ Indeed, some of the leaders in the CIS countries had already taken strict measures to curb NGO activities in their countries. Uzbekistan adopted new laws, decrees and legislation in 2005 imposing new strict regulation

⁹ Klitsounova (2008), p. 6

¹⁰ Sivaeva, "Women NGOs...", p.7

¹¹ Vladimir Putin's Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation, May 26, 2004, http://www.kremlin.ru/eng/speeches/2004/05/26/1309_type70029type82912_71650.shtml, 19.05.2008

¹² Cited in Jarvik, Laurence, "NGOs: A 'New Class' in International Relations", Orbis, Spring 2007, p. 226, <http://www.conjecturer.com/downloads/jarvik%20orbis%202007.pdf>, 20.05.2008

¹³ Machleder, Josh, "Contextual and Legislative Analysis of the Russian Law on NGOs", INDEM Foundation, Moscow, March 16, 2006, pp.5-6, http://www.indem.ru/en/publicat/russian_ngo_law_03252006.pdf, 15.06.2008

¹⁴ Cited in Machleder (2006), p. 9; "Russian Security Chief Alleges NGOs Cover for Spies," *US Today*, 05.12.2005, http://www.usatoday.com/news/world/2005-05-12-russia-ngos_x.htm?csp=34, 22.05.2008

over NGOs, which led to the curtailment of the funding and then closure of nearly 60 % of domestic NGOs and to the suspension and liquidation of numerous foreign ones. Likewise, after Ukrainian and Kyrgyz revolutions, Kazakhstan brought into effect new measures and regulations changing the former NGO law to a new one allowing authorities greater control over NGOs. Also, Tajik government introduced new measures in April 2005 demanding from foreign embassies, NGOs and other organisations in the country to give notice to the officials before making any contact with local political parties, NGOs and media organisations.¹⁵

In order to break up the national and international NGO cooperation, particularly in financial terms, Russia wants NGOs in the country to be funded by national sources even by the Russian government itself. Yet, even if this is managed, NGOs must not follow policies and practices that are outside the official policy lines in Moscow. If not, they are dismembered as seen in the case of Open Russia Foundation, funded by Mikhail Khodorkovsky, the owner of Yukos, which was providing funds for human rights organisations such as Memorial, Moscow Helsinki Group and some others.¹⁶ The fall of Khodorkovsky openly made by government's intrigues spread a strong message over the rest of those NGOs and donors that if they did not act in a pro-Moscow line they would face serious consequences such as losing business, imprisonment, closure and so on.

In the process of the official policy guiding above, the Russian government changed the previous NGO law of 1995, which was regulated and supervised by the law on "public organisations", with the one put into effect in April 2006. According to the law of 1995, official bodies were observing the NGO finances and compliance with their charter. In the same law, regional justice administration could warn an NGO and then take to the court if it found any discrepancies between their activities and charters. As many agreed, the main problem with the new law is that it has given so many opportunities to the officials to interfere the proper functioning of an NGO. Ministry of Justice is the body for registration of an NGO and has unrestricted power in the process of doing that. The Ministry investigates and supervises finances, activities and functioning of all NGOs whether they are in compliance with the new Law, Russian Constitution and organisations' own charters. The Ministry of Justice can decide to terminate the functioning of an NGO, banish activities or stop asset transfer of it. The new law also contains new requirements and limitation on who can be eligible as a founder, member and associate of an NGO.¹⁷ Despite the fact that the new Law has brought much more bureaucratic meddling than the previous one, main problem is that it gives the officials an open-ended option to exercise tougher control over NGOs and to intervene in all sorts of their operations directly.

II- NGO Activities in the Chechen Conflict and Their Limits

a- NGOs as Human Rights Advocacy Group

Since the current government's primary motive is to suppress all national and foreign NGOs transgressing official foreign and domestic policy courses, human rights and humanitarian NGOs dealing with the Chechen conflict issue suffer most in Russia.

As stated, Putin has successfully diverted wider public attention away from Chechnya having presented the conflict as a terrorist operation. In this state of mind, NGOs in Russia have to be very careful about what they say about Chechen problem and the Russian military action in the region. For instance, CSM is not interested in politics and has mainly concerned about the well-being of the Russian soldiers portraying an image of a good Russian motherhood. CSM and many other NGO organisations are providing various kinds of aid and consultation for primarily the Russian soldiers and their relatives, but do not primarily concern about the conditions of the Chechens as either displaced persons or an imprisoned or injured rebel. As the CSM is working on the Chechen problem in that framework in which both the government's and Committee's approach become largely complementary other than contradictory, it has continued functioning and even many instances getting government's support.¹⁸

If CSM or any other NGO run somehow away from the official posture in the Chechen conflict such as organising public anti-war demonstrations and activities, then they are denied either to get state benefits like renting offices free of charge or to conduct public action. In worst-case scenario, they face a total ban from functioning. For instance, though Vladimir Regional Branch of CSM has worked in the similar line above regarding the Russian soldiers, it also took an anti-war position in Chechnya. After this, it is reported that, first, the Chairman of the organisation, L.Yarilina, was forced by the state authorities to resign. Then, its members who resisted to the official pressure had to establish a new one at the same address under a different name. Yet, after officials demanded from the members of the organization to empty the office, subsequent refusal of this requirement led to the cut off the telephone lines of the same body and filing a lawsuit against Yarilina. While court sessions were still underway, Vladimir Regional Branch of CSM moved

¹⁵ Machleder (2006), pp. 9-10

¹⁶ Ibid., p.6

¹⁷ Ibid., p.15

¹⁸ Sivaeva, "Women NGOs...", pp. 9-11

out to a new office.¹⁹ In another case, the head of CSM, Valentina Mel'nikova, wanted to hold a meeting with Chechen officials in exile in western Europe in 2004 and 2005 to discuss possible options for resolving the Chechen conflict. As a result of pressure from the Russian government over Belgium, the planned meeting to be held in Brussels in November 2004 was postponed. After other meeting was arranged between Mel'nikova and Akhmed Zakaev, the Chechen repetitive, in London in February 2005, the Russian government outraged and defined the gathering as immoral and support for terrorists. Russian officials then accused Mel'nikova of working for the benefit of certain financial groups that are supporting terrorist organisations. More than that, the CSM suddenly became subject of an inspection by the Russian Federal Tax Inspectorate and Mel'nikova was demanded to appear before a board of inquiry to answer questions about the sources and allotment of the organisation she was heading.²⁰

The other active human rights organisation, Memorial, faced similar behaviour of criminalisation from the Russian government since it was revealing the human rights violations in Chechnya committed by the Russian soldiers and pro-Russian Chechen forces. Initially Russian officials demanded from Memorial to stop its activities of documenting human rights abuses perpetrated by Russian soldiers in Chechnya, thereby pressurising the head of Groznyy branch of Memorial, Lidiya Yusupova, not to conduct activities that officials dislike to see and hear. In order to reach this end, the Russian officials pursued a similar policy of accusing Memorial of taking bribes from western actors. Then offices of the memorial staff working on the human rights abuses in Chechnya came under attack, as many believe, carried out by the federal officials.²¹

From September 2005 onwards, the Russian officials especially targeted the Russian-Chechen Friendship Society, a Nizhny Novgorod- based NGO monitoring human rights issues. Main reason for pressuring the Society was that it was receiving funds from US-based National Endowment for Democracy and various other western foundations. Mainly the accusations the Society faced were based on the allegations of using foreign-based funds for inciting ethnic enmity and backing the interests of Chechen extremists, and of evading tax from the state. The Russian-Chechen Friendship Society was closed in January 2007 and this final ruling was based on the above charges made by a decision of the Court of Nizhny Novgorod in October 2006. As the head of the Society, Stanislav Dmitrievskii, also insisted, Russian government's assault on the Russia-Chechen Friendship Society was to prevent the human rights violations in Chechnya from being heard, and sent a strong message to other NGOs about what would happen if they continued to work on, and considered to engage in, the Chechen issue in a way unparallel to the official posture in Moscow.²²

Reactions to the Russia's decision to close down the Russian-Chechen Friendship Society were widespread among many civil society and NGO communities around the world. In an open letter written to the Russian government in January 2007, its signatories of over a-100-renown politician, scholars and people of art, asked Putin to re-consider the closure of the Russia-Chechen Friendship Society. In the letter, they denounced a Russian court's ruling for closing the Society on the bases that it published Maskhadov's call for negotiation to resolve the Chechen conflict and Akhmed Zakaev's remarks about telling the Russian people not to elect Putin. As for receiving funds from foreign organisations, they stated that the UN General Assembly Resolution 114 called "the Declaration on human rights Defenders" already permitted such activities for human rights engagements. The letter went even further and stressed that closing down the Russian-Chechen Friendship Society was nowhere near to the application of the rule of law and only part of silencing people and groups, as seen in the example of the murder of Anna Politkovskaya, who were trying to investigate what was really happening in Chechnya.²³

Of course, number of NGOs in Russia have still engaged in such activities as anti-war meetings, distribution anti-war bulletins, lobbying in State Duma and sending letters to the officials in the hope for resolution of the Chechen conflict or easing the sufferings of the people involved.²⁴ Yet again, the Russian government has maintained a close surveillance over the flow of information and humanitarian work for Chechnya. This policy has greatly hindered NGO activities regarding Chechnya in terms of both for

¹⁹ Ibid., p.12

²⁰ Kramer, "The Domestic Political Context...", p. 8

²¹ Ibid., pp. 8-9

²² Ibid, p. 9

²³ The Information Centre at the Russian-Chechen Friendship Society, The Russian-Chechen Information agency, Press Release, No.2033, January 19, 2007, <http://www.humanrightsfirst.info/pdf/07123-hrd-rcfs-letter.pdf>; see some other reactions in the Letter from Freedom House to the US President George W. Bush, February 17, 2005, <http://www.humanrightsfirst.org/defenders/pdf/bush-ltr-21705.pdf>, 11.05.2008; "The Moscow Appeal for the Fight against Impunity," International Federation of Human Rights, February 11-16, 2002, <http://www.iccnw.org/documents/MoscowFIDHDeclFeb02.pdf>, 11.05.2008; "The Closure of the Russian-Chechen Friendship Society is a Violation of the Right of Freedom of Expression", Global Campaign for Free Expression, Article 19, October 17, 2006, <http://www.article19.org/pdfs/press/russia-rcfs-statement.pdf>, 11.05.2008; "The Russian-Chechen Friendship Society Under Threat", Global Campaign for Free Expression, Article 19, January 19, 2007, <http://www.article19.org/pdfs/press/russia-chechen-friendship-soc.pdf>, 11.05.2008

²⁴ Some of those NGOs in Russia asking for peaceful resolution of the Chechen conflict are Memorial, Youth Centre for Human Rights, Anti-violence Movement, Democratic Union, Centre for Development of Democracy and Human Rights and Union Committee of Soldiers' Mothers. Sivaeva, "Women NGOs...", p.13

accessing accurate information from the region to direct their assistance and for establishing and sustaining cooperation with journalists and media on the issue of human rights advocacy.

b- NGOs as Humanitarian Assistance Actors

Humanitarian NGOs are dealing mainly with the activities easing urgent needs of displaced Chechen persons en masse because of ongoing war in the Republic. Similar to those of the human rights NGOs in Russia, humanitarian ones have not also been spared from the wrath of Russia's policy to disguise what is happening in Chechnya.

From Russia's point of view, the war in Chechnya ended soon after it started in late 1999. Maybe large scale of war was ended, but it created hundreds of thousands new displaced people. Russia's policy of displaced Chechens is to show the world public that humanitarian situations in the region regarding the uprooted people are normal and so not subject of human rights violations. Yet forcible return of the displaced Chechens by federal and regional authorities has been of great concerns for both humanitarian NGOs and intergovernmental organizations. To be more specific on this matter, the Russian government put into force a 20-step Action Plan in May 2002 through which it aimed at speeding up the return of the displaced Chechens from Ingushetia to Chechnya. Apparently, the Action Plan foresaw that those who chose to return to Chechnya would get compensation packages, otherwise could face the suspension of governmental aid and closure of all tent camps soon.²⁵ Immediate after the announcement of the Action Plan, the Ingush authorities passed legal orders limiting international assistance from international humanitarian organisations, and cut down food, non-food items, gas, electricity and water that they had provided for the camps of the displaced Chechens.²⁶ At the end, whether uprooted Chechens in Ingushetia wanted or not, all tent camps giving shelter were closed down until August 2004. Humanitarian needs of these forced returnees in Chechnya have not ended, however. Contrarily, they have still been looking for humanitarian assistance from Russian and international NGOs and official bodies as most of those returned had already lost everything and had to live in temporary camps relying on very small, and often late, government subsidies²⁷. As well as suffering from unemployment, poverty, lack of medical care and school facilities, uprooted Chechens in Chechnya have most importantly faced dire security concerns inflicted by federal or pro-Moscow local military forces or groups.²⁸ Particularly, the institution of the 'Chechenisation' of the conflict in the Republic in 2003 has surged the level of crimes against Chechen civilians.²⁹

Intergovernmental humanitarian organisations have accessed to the displaced Chechens relatively easier than those of the NGOs. Having cooperated with national NGOs and government officials, the UNHCR (United Nations High Commissioners, UNDP (United Nations Development Programme), WHO (World Health organisation), WFP (World Food Programme), ICRC (International Committee of Red Cross) and some others have provided assistance in the humanitarian areas of protection, monitoring, coordination, community services and so on. Even it was reported that federal and regional authorities have recently become more cooperative towards those intergovernmental agencies, and aid workers and officials have faced less harassment from authorities in their supply of assistance to Chechnya.³⁰ Nevertheless, due to the ongoing conflict and insecurity in Chechnya and still Russian government's obstructions in certain levels, many, if not all, aid agencies including NGOs have continued to have aid offices outside of Chechnya, and push Russia to allow freer access to Chechnya.³¹

Under the shadow of security risks coming from three sources- the Russian security apparatus, local Moscow loyalists and rebels, NGOs have observed great difficulties in reaching out to Chechnya and conducting their assistance works there. In February 2006, just before the Russian NGO Law came into effect, the Danish Refugee Council (DRC) was forced by Chechen authorities to stop its activities in the Republic on the bases of assisting the Chechen rebels and spying for the western interests, as well as of

²⁵ Internally Displaced People in the Caucasus Region and Southeastern Anatolia, Hearing Before the Commission on Security and Cooperation in Europe, June 10, 2003, p. 89, http://www.csce.gov/index.cfm?Fuseaction=UserGroups.Home&ContentRecord_id=258&ContentType=H&ContentRecordType=H&UserGroup_id=3&Subaction=ByDate&CFID=6753004&CFTOKEN=83089113, 22.01.2008; Left Without a Choice: Chechens Forced to Return to Chechnya, A Survey Carried out by Doctors without Borders/Médecins sans Frontières (MSF), April 2003, p. 3, http://www.csce.gov/index.cfm?Fuseaction=UserGroups.Home&ContentRecord_id=258&ContentType=H&ContentRecordType=H&UserGroup_id=3&Subaction=ByDate&CFID=6753004&CFTOKEN=83089113, 17.02.2008

²⁶ Internally Displaced People in the Caucasus Region and Southeastern Anatolia (2003), p. 15; Left Without a Choice (2003), p. 3

²⁷ See An Uncertain Future: The Challenges of Return and Reintegration for Internally Displaced Persons in the North Caucasus, Internal Displacement Monitoring Centre Norwegian Refugee Council, October 2006, pp. 17-18, p. 24, [http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/\(httpInfoFiles\)/AB9962E52FC79BB3C1257203002C35AA/\\$file/russia_report.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/(httpInfoFiles)/AB9962E52FC79BB3C1257203002C35AA/$file/russia_report.pdf), 10.02.2008; Russian Federation: Government Efforts Help Only Some IDPs Rebuild Their Lives: A Profile of the Internal Displacement Situation, Internal Displacement Monitoring Centre, Norwegian Refugee Council, 13 August, 2007, pp. 233-239, [http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/\(httpInfoFiles\)/0620706C3565630BC12573360049955C/\\$file/Russian+Federation+August+2007.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/(httpInfoFiles)/0620706C3565630BC12573360049955C/$file/Russian+Federation+August+2007.pdf), 10.02.2008

²⁸ An Uncertain Future (2006), pp. 72-191

²⁹ Russian Federation: Government Efforts Help Only Some IDPs Rebuild Their Lives (2007), p. 126

³⁰ An Uncertain Future (2006), p. 37

³¹ Nichol (2006), p. 20

reflecting anti-Islamic views after the publication of caricature of the Prophet Mohammed by a Danish newspaper. After the interference of the Russian President's representative to the Chechen authorities, the DRC resumed its activities in late February 2006.³²

Another example is the MSF (Médecins sans Frontières/Doctors without Borders), one of the most important contributors for the needs of the displaced Chechens in the North Caucasus. After the war in 1999, the MSF has provided various kind of humanitarian assistance such as building shelters and other non-food items to the uprooted Chechens in Chechnya as well as in Ingushetia and Dagestan in cooperation with the regional officials. This assistance was however hampered by the official policies. As the return of the displaced Chechens by force became an official policy of the Russian government, the Ingush authorities ordered the MSF in January 2003 to destroy the shelters built for the Chechen living in the camps in Ingushetia. Also, for MSF, despite the fact that it had all relevant official documents and permissions, it, after being accused of not acting in parallel to the official instructions, had to quit the plan to build additional 1,200 shelters, and 1,500 more in cooperation with other humanitarian organisations, for the displaced Chechen in Ingushetia.³³

The NGO workers have usually had to pay bribes to the officials who, otherwise, obstruct the aid deliver to the Chechens. Most importantly, workers and personnel in humanitarian NGOs have often faced threat, persecution, detention or disappearance that are carried out by ordinary or high-ranking security officers or from outlawed individuals or groups in Chechnya. Since the start of war in 1999, number of humanitarian workers had been abducted in the region. Kenny Gluck, a volunteer from MSF, was taken hostage in January 2001 and released 3 weeks later in Chechnya. The year 2002 witnessed 6 more humanitarian workers abducted in the North Caucasus including Chechnya. Some of them were released within few days, but some others were kept in captivity for a longer period. While, for instance, Nina Davidovitch, one of the abducted worker from Druzhba, a local NGO, was released only after her 6 months of detention, Arjan Erkel was set free nearly 2 years later in April 2004.³⁴ Not all abduction cases in the region have a happy ending though. After a military operation in April 2005 in Grozny that it resulted in the death of 6 rebels and 4 soldiers, the head of an NGO called "Let's Save the Generation", Murad Hamidovich Muradov, was detained by security forces. According to eyewitnesses, Muradov was severely beaten with rifle butts during his apprehension. When NGO officials asked for the whereabouts of Muradov and return of his office equipments, they were told that he had been released on 27 April and his belongings had been handed over to prosecutor's office. Yet, authorities handed over his burned body remains to his family in March 2006 with an official document, issued by the prosecutor's office, saying that there was no evidence that Muradov had committed any crime.³⁵ Obviously, all these examples suggest that official and unofficial actions have been hugely discouraging and obstructing efforts of humanitarian NGOs in Chechnya.

Conclusion

Russia seems to have entered into a new era in its treatment to NGOs after Putin came into power in 1999. The start of the Chechen conflict in the same year became both the reason and outcome of the suppression of human rights and humanitarian NGOs in Russia. Rigorous policy applications have been observed against NGOs working in Chechnya, a policy that is in parallel to uncompromising stand of the post-Yeltsin Russia.

Since Putin's accession to power, Russian media, political parties and NGOs have been put under a close watch in order to make them to act within the limits of the new government have allowed. This is being based on the claim of Russia's security and national interests. In a political environment in which media is controlled by the Russian government, it then becomes not so much difficult to convince many citizens of the righteousness of the government's policies towards media and NGOs. On the other hand, however, it should not be underestimated the facts that Chechen terrorists attracts against civilians in Russia and US examples of Guantanamo Bay and Abu Ghurayb have made very much easier for the Russian government to explain its NGO policies to the Russian public. Also, as the increase of energy prices have helped the recovery of Russian economy under Putin government, wider Russian public have even further supported the Russian official policy toward NGOs.

Despite all hardships and difficulties coming official lines, there are still huge amount of local and international NGOs in Russia working on many kinds of activities including humanitarian and human rights issues. The main difficulty for them is that they have to stay away from the sensitive matters, such as human rights, democracy and Chechnya, since all these bother the Russian government most. If they do not, they face various ramifications from material deprivation to losing their function totally. The closure of the

³² See An Uncertain Future (2006), p. 39; Nichol (2006), p. 20

³³ Internally Displaced People in the Caucasus Region and Southeastern Anatolia (2003), pp. 15-16

³⁴ Ibid., p. 92; The Trauma of Ongoing War in Chechnya: Quantitative Assessment of Living Conditions, and Psychosocial and General Health Status among War Displaced in Chechnya and Ingushetia, Medecins sans Frontieres, August 2004, p. 5, http://www.doctorswithoutborders.org/publications/reports/2004/chechnya_report_9-9-04.pdf, 10.02.2008

³⁵ For similar cases in Chechnya, see An Uncertain Future (2006), pp. 14-15

Russian-Chechen Friendship Society is one such example that it fell out with the official posture of the Russian government over the human rights issues in the ongoing Chechen problem.

Russian government's policy of silencing human rights NGOs interested in knowing, documenting and disseminating about what is happening in the Chechen debacle has also been largely in place for the activities of humanitarian NGOs in the same troubled region. In fact, in many cases like Chechnya, causes of providing humanitarian aid to the Chechens are rooted from the violation of basic human rights in vast proportion. Humanitarian NGOs have then been in an intrinsic dilemma if or when they do not notice or turn a blind eye on human rights abuses in Chechnya. If they do interest in the removal of human rights problems, then they face various kinds of measures from the officials in the name of national interests and security.

It is thus the lack, if not the total absence, of Russia's will of cooperation with, and trust on, NGOs that the latter seem to have been unsuccessful in their engagements in the Chechen conflict. A number of internal and external security and economic concerns of Russia have shaped its relations with NGOs with respect to the Chechen conflict. The Russian Federation, one of the super powers of yesterday, is not a weak and ordinary state that can be receptive to influence very easily from other states or actors. The actors that can be thought to influence Russia appear to be unable to offer helping precedents for the case of Chechnya in their dealings with human rights and humanitarian issues around the world, such as the US in Afghanistan and Iraq. Therefore, whether local and international NGOs are to be successful in their dealings with the Chechen conflict hinges not only on how long Russia continues reading its security and economic interests with the same lenses it has done thus far, but also on how much the same NGOs are able to produce convincing and successful works in other cases around the world.

Bibliography

- An Uncertain Future: The Challenges of Return and Reintegration for Internally Displaced Persons in the North Caucasus, Internal Displacement Monitoring Centre Norwegian Refugee Council, October 2006, pp. 17-18, p. 24, [http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/\(httpInfoFiles\)/AB9962E52FC79BB3C1257203002C35AA/\\$file/russia_report.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/(httpInfoFiles)/AB9962E52FC79BB3C1257203002C35AA/$file/russia_report.pdf), 10.02.2008
- Elena, Klitsounova, Promoting Human Rights in Russia by Supporting NGOs: How to Improve EU Strategies, CEPS (Centre for European Policy Studies) Working Document No. 287, April 2008, p. 2, <http://www.ceps.eu>, 09.05.2008
- European Parliament resolution on Chechnya after the elections and civil society in Russia, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2006-0026&language=EN&ring=P6-RC-2006-0028>, 15.06.2008
- Internally Displaced People in the Caucasus Region and Southeastern Anatolia, Hearing Before the Commission on Security and Cooperation in Europe, June 10, 2003, p. 89, http://www.csce.gov/index.cfm?Fuseaction=UserGroups.Home&ContentRecord_id=258&ContentType=H&ContentRecordType=H&UserGroup_id=3&Subaction=ByDate&CFID=6753004&CFTOKEN=83089113, 22.01.2008
- Jarvik, Laurence, "NGOs: A 'New Class' in International Relations", *Orbis*, Spring 2007, p. 226, <http://www.conjecturer.com/downloads/jarvik%20orbis%202007.pdf>, 20.05.2008
- Kramer, Mark, "The Domestic Political Context of Russia's War in Chechnya", pp. 5-6, <https://kb.osu.edu/dspace/bitstream/1811/30222/1/KramerPaper.pdf>, 18.05.2008
- Left Without a Choice: Chechens Forced to Return to Chechnya, A Survey Carried out by Doctors without Borders/Médecins sans Frontières (MSF), April 2003, p. 3, http://www.csce.gov/index.cfm?Fuseaction=UserGroups.Home&ContentRecord_id=258&ContentType=H&ContentRecordType=H&UserGroup_id=3&Subaction=ByDate&CFID=6753004&CFTOKEN=83089113, 17.02.2008
- Letter from Freedom House to the US President George W. Bush, February 17, 2005, <http://www.humanrightsfirst.org/defenders/pdf/bush-ltr-21705.pdf>, 11.05.2008
- Machleder, Josh, "Contextual and Legislative Analysis of the Russian Law on NGOs", INDEM Foundation, Moscow, March 16, 2006, pp.5-6, http://www.indem.ru/en/publicat/russian_ngo_law_03252006.pdf, 15.06.2008
- Nichol, Jim, "Bringing Peace to Chechnya? Assessments and Implications", CRS Report for Congress, Congressional Research Service, February 11, 2005, p. 16, <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL32272.pdf>, 27.06.2008
- Nichol, Jim, "Bringing Peace to Chechnya? Assessments and Implications", CRS Report for Congress, Congressional Research Service, March 31, 2006, <http://italy.usembassy.gov/pdf/other/RL32272.pdf>, 20.10.2007; Nichol (2005)
- Russian Federation: Government Efforts Help Only Some IDPs Rebuild Their Lives: A Profile of the Internal Displacement Situation, Internal Displacement Monitoring Centre, Norwegian Refugee Council, 13 August, 2007, pp. 233-239, [http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/\(httpInfoFiles\)/0620706C3565630BC12573360049955C/\\$file/Russian+Federation+-+August+2007.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004BE3B1/(httpInfoFiles)/0620706C3565630BC12573360049955C/$file/Russian+Federation+-+August+2007.pdf), 10.02.2008

- “Russian Security Chief Alleges NGOs Cover for Spies,” *US Today*, 05.12.2005, http://www.usatoday.com/news/world/2005-05-12-russia-ngos_x.htm?csp=34, 22.05.2008
- Sivaeva, Tatiana, “Women NGOs and the War in Chechnya”, Moscow State University, Moscow, Russian Federation, Prepared for the Global Network for Women’s Advocacy and Civil Society, p. 8, <http://www.ciaonet.org/wps/sit03/sit03.pdf>, 11.04.2008
- Vladimir Putin’s Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation, May 26, 2004, http://www.kremlin.ru/eng/speeches/2004/05/26/1309_type70029type82912_71650.shtml, 19.05.2008
- “The Closure of the Russian-Chechen Friendship Society is a Violation of the Right of Freedom of Expression”, Global Campaign for Free Expression, Article 19, October 17, 2006, <http://www.article19.org/pdfs/press/russia-rcfs-statement.pdf>, 11.05.2008;
- The Information Centre at the Russian-Chechen Friendship Society, The Russian-Chechen Information agency, Press Release, No.2033, January 19, 2007, <http://www.humanrightsfirst.info/pdf/07123-hrd-rcfs-letter.pdf>;
- “The Moscow Appeal for the Fight against Impunity,” International Federation of Human Rights, February 11-16, 2002, <http://www.iccnw.org/documents/MoscowFIDHDeclFeb02.pdf>, 11.05.2008;
- “The Russian-Chechen Friendship Society Under Threat”, Global Campaign for Free Expression, Article 19, January 19, 2007, <http://www.article19.org/pdfs/press/russia-chechen-friendship-soc.pdf>, 11.05.2008
- The Trauma of Ongoing War in Chechnya: Quantitative Assessment of Living Conditions, and Psychosocial and General Health Status among War Displaced in Chechnya and Ingushetia, Medecins sans Frontieres, August 2004, p. 5, http://www.doctorswithoutborders.org/publications/reports/2004/chechnya_report_9-9-04.pdf, 10.02.2008

Özet

Çalışmamızın amacı, savaşın çevresel etkilerinin önüne nasıl geçilebileceği, bu konuda ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarına düşen görevlerin tespit edilmesidir.

Anahtar Kelimeler: savaş, çevre, sivil toplum kuruluşları,

WHAT IS THE NATIONAL AND INTERNATIONAL NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS (NGO)'S PART TO DECREASE WAR'S ENVIRONMENTAL EFFECTS

Abstract:

The cause of study is how we counteract the war's environmental effects and national and international non-governmental organization (NGO)'s duties.

Key Words: war, environment, non-governmental organization (NGO)

Giriş

Savaş yüzyıllardan bu yana insanı sadece çatışmalarla ve bunun neticesinde meydana gelen ölüm ve yaralanmalarla değil; meydana getirdiği yıkıcı hasarlar ve bilinçli tahrip yolu ile de çevresel yıkıma sebep olması sonucu da menfi yönde etkilemiştir (Soysal, 2005: 47) Modern savaşların çevresel etkilerini; savaşa hazırlığın çevreye etkileri, savaşın çevreye etkisi, savaş sonrası devam eden çevresel etkiler olmak üzere üç grupta değerlendirebiliriz. Bu bağlamda çalışmamızın birinci bölümünde uluslararası hukuk açısından savaş tartışıldıktan sonra, çevrenin silahlı çatışmalar sırasında doğrudan korunmasını düzenleyen andlaşmalar olan ENMOD (Askeri Amaçlarla ya da Daha Başka Düşmanca Amaçlarla Çevrenin Değiştirilmesi Tekniklerinin Kullanılmasına İlişkin Sözleşme) ve 1977 I. Protokol incelenecektir. İkinci bölümde savaşa hazırlığın, savaşın çevreye etkilerini ve savaş sonrası devam eden çevresel etkiler üzerinde durulacaktır. Son bölümde ise savaşın çevresel etkilerinin engellenmesi ve/veya azaltılmasında sivil toplum kuruluşlarının rolü tartışılacaktır. Bu bağlamda çalışmamızın amacı, savaşın çevresel etkilerinin önüne nasıl geçilebileceği, bu konuda ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarına düşen görevlerin tespit edilmesidir.

Uluslararası Hukuk Açısından Savaş

Savaşın (war, guerre, Krieg) uygulanan uluslararası hukuk belgelerinde genel bir tanımı yapılmamaktadır. Osmanlı Savaş Zarar – Giderimi Davası'nda Sürekli Hakemlik Mahkemesi'nin 11.11.1912 tarihli kararında savaşı "uluslararası bir olay" olarak tanımlayarak savaşın sadece devletler arasında gerçekleşen silahlı çatışmalar yanını vurgulamıştır.

Öğreti ise ağırlıklı olarak savaşı subjektif ve objektif öğeleri ile tanımlamaya çalışmaktadır:

- Devletler arasında silahlı çatışmalar olgusunun varlığı,
- Taraflardan en az birisinin bu silahlı eylemleri savaş niyetiyle gerçekleştirmesi.(animus belligerandi)

Bu tanımda uygulamadaki birçok savaş durumunu kavramaktan uzaktır. Bu tanımla bir silahlı eylemin fiili varlığının aranması, aktif silahlı çatışmaların bulunmadığı durumlarda savaş olmadığı neticesine varmaktadır. Dolayısıyla II. Dünya Savaşı'nda kimi Latin Amerika ülkelerinin ve Türkiye'nin Almanya'ya karşı savaş ilan etmesi ile doğan savaş durumunu savaş tanımının kapsamı dışına çıkarmaktadır. Ayrıca, taraflardan en az birinin bu tanıma göre, savaştan söz edebilmek için bu yönde bir iradesinin (animus belligerandi) aranması savaşın tanımı tümüyle subjektif kılmaktadır. Dolayısıyla objektif bir tanım oluşturmaktan çıkmaktadır (Pazarıcı, 2006: 530).

Barış Hakkı

Savaşın tanımını daha iyi kavrayabilmek için "barış hakkı" üzerinde durmak gerekir. Barış bir hukuk kavramı olarak, bir haklar ve yükümlülükler toplamı olarak, asli bir değer olan barışın korunmasını hedefler. Devletlerin, halkların ve bireylerin birbiriyle özdeş olmayan hak ve yükümlülüklerinin toplamı "barış hakkı"dır. Burada bahsi geçen her öznenin, uluslararası sistem içinde tuttıkları konuma uygun olarak özel sorumluluğu vardır. İnsan haklarının, halkların haklarının ve devletlerin haklarının kesişim noktasında yer alan bir haktır

barış hakkı. Barış hakkından yararlanacak olan muhatapın, öncelikle, bir devletin tüm vatandaşları anlamında haklar olduğu uluslararası belgelerde belirtilmektedir. Barış hakkı kapsamında bir öznenin sahip olduğu haklar, aynı zamanda başka bir öznenin yükümlülüğüdür. Bütün yönleri dikkate alındığında, barış hakkı mutlak bir haktır ve muhataplarına, uluslararası toplumun bütününe yönelik bir yükümlülük (erge omnes) getirmektedir. Devletler barış hakkını hayata geçirmekle yükümlü olan aktörler içinde en başta gelenidir.

Uluslararası hukuk çerçevesinde barış hakkı konusunda kurallaşma henüz istenen seviyeye ulaşmış değildir. Bu konuyla ilgili “temel uluslararası belgeler barış hakkının önemine vurgu yapmalarına rağmen, bu husustaki düzenlemelerin henüz “yumuşak hukuk”tan “sert hukuk”a, yani genel ve muğlak hedeflerden daha somut, özgül ve bağlayıcı normlara dönüşmediğini görmekteyiz.”

Kapsamlı bir kodifikasyon çabasına barış hakkı konusunda ihtiyaç olduğu açıktır. Geniş anlamda “barış hakkı”nın ele alınması durumunda, bu hakkın dayanağı olan belge ve hükümleri (BM Andlaşması bir yana bırakılırsa) BM Genel Kurulu’nca 1948’te kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannameğine kadar götürmek mümkündür <http://www.mazlumder.org.tr/file/4.%20Bir%20Grup%20Hakk%C4%B1%20Olarak%20Bar%C4%B1%C5%9F%20Hakk%C4%B1.pdf>

Savaşla İlgili Hukuki Düzenlemeler

Çevrenin silahlı çatışmalar sırasında doğrudan korunmasını düzenleyen sadece iki andlaşmanın varlığından söz edilebilir. Birincisi 18.05.1977 tarihli Askeri Amaçlarla ya da Daha Başka Düşmanca Amaçlarla Çevrenin Değiştirilmesi Tekniklerinin Kullanılmasına İlişkin Sözleşme (ENMOD Sözleşmesi) (ENMOD: Convention on the Prohibition of the Military or Any Other Hostile use of Environmental Modification Techniques) (Pazarıcı, 2006: 603), diğeri ise 10 Haziran 1977 tarihli 1949 Cenevre Sözleşmeleri’ne ek Cenevre I. Protokolüdür.

Sözleşmeye taraf olan devletler sözleşme ile yasaklanan düşmanca amaçlı çevre değiştirme tekniklerini kullanmamayı yükümlenmektedir (mad 1/1).

Yine, taraf devletler öteki devletleri ve uluslararası örgütleri bu teknikleri kullanmaya özendirilmeme ve yardım etmeme yükümünü kabul etmektedir (mad 1/2).

Yasaklanan teknikler, dünyanın ve uzayın dinamiği, oluşumu ve yapısı üzerinde bilinçli olarak oynanmasını kapsamaktadır (mad.2). Dünya deyimi ile yalnızca karasal yerküre değil, aynı zamanda biosfer, hidrosfer ve atmosfer kastedilmektedir (mad.2). Sözleşmenin hazırlanması sırasında oluşturulan kimi yorum belgelerinde vurgulanan tekniklerin şunlar olduğu bildirilmiş olup, bu yorum belgeleri daha sonra sözleşme metninde yer almamıştır:

deprem; denizlerde kuvvetli dalga yaratılması; bir bölgenin ekolojik dengesinin bozulması; atmosfer koşullarının değiştirilmesi; iklim koşullarının, okyanus akıntılarının, ozon tabakasının ya da iyonosferin değiştirilmesi.

Anılan tekniklere başvurulması, yasaklanması bir kısıtlayıcı şartla kabul edilmektedir. Sadece bu tekniklerin “yaygın, uzun süreli ve ağır” etkileri olan çevre değiştirme teknikleri yasak kapsamına girmektedir (mad.1/1). Bu tekniklerin etkisini bilmeden, sınırlı, az etkili kullanımları yasaklanmamıştır. Çeşitli silahların kullanımının çevre üzerindeki dolaylı menfi etkileri de Sözleşme kapsamı dışındadır. Ayrıca Sözleşme anılan tekniklerin kullanımını sadece öteki taraf devletler bakımından yasaklamakta Sözleşmeye taraf olmayan devletlere karşı bahsi geçen tekniklerin kullanılmasına bir yasak getirmemektedir. Sözleşmenin taraf devletler için getirdiği yasak **ergo omnes** bir etki doğurmamaktadır.

Sözleşmenin öngördüğü yükümlülükleri uygulama sorumluluğu taraf devletlere aittir. Her bir taraf devlet kendi yetkisi altındaki yerlerde gerekli hukuksal önlemleri almak zorundadır (mad.4). “Ancak, taraf Devletler aralarındaki sorunları öncelikle danışma ve işbirliği yapmak yoluyla çözmeyi yükümlenmektedir (mad.5/1). Bu amaçla Sözleşme Uzmanlar Danışma Komitesi adı altında bir komite kurarak taraf Devletlerin birbirleri ile ilgili şikayetlerini bu komiteye sunmaları olanağını yaratmaktadır (mad.5/2). Yine, taraf devletlerin araştırma yapması amacıyla öteki taraf Devletleri BM Güvenlik Konseyi’ne şikayet etme hakkı bulunmaktadır (mad.5/3-4)” (Pazarıcı, 1992: 105-106).

Askeri ya da saldırı amaçlı, çevresel modifikasyon tekniklerinin yasaklanması esasında oluşturulan andlaşma Türkiye’nin de aralarında bulunduğu ülkeler tarafından 1977’de imzalanmıştır. İmza koymasına karşın henüz resmen Türkiye’nin onaylamadığı andlaşma, başta ABD ve Sovyetler Birliği olmak üzere Soğuk Savaş Dönemi’nde bilimsel ilerleme ve geliştirdiği teknik ile çevre üzerinde, (özellikle de iklim) bir değişiklik meydana getirerek bunu diğer ülke veya ülkelere yönelik bir silah olarak kullanılmasının engellenmesi temelinde hazırlanmıştır (Uğurlu, 2006: 82).

Tablo 1:ENMOD Andlaşmasına Taraf Olan ve İmzalayan Ülkeler - Mayıs 2001

Ülke	İmzalayan	Deposit	Toplam İmzalayan	Toplam Taraf Olan
			48	66
Tacikistan		12 Ekim1999 (a)		
Saint Vincent and the Grenadines		27 Nisan 1999(s)		
Kosta Rika		7 Şubat 1996(a)		
Şili		26 Nisan 1994(a)		
Uruguay		16 Eylül 1993(a)		
Slovakya		28 Mayıs 1993(s)		
Saint Lucia		27 Mayıs 1993(s)*		
Özbekistan		26 Mayıs 1993(a)		
Çek Cumhuriyeti		22 Şubat 1993(s)		
Nijerya		17 Şubat 1993(a)		
Mauritius		9 Aralık 1992(a)		
Dominik Cumhuriyeti		9 Kasım 1992(s)		
Cezayir		19 Aralık 1991(a)		
Avusturya		17 Ocak 1990(a)*		
Antigua and Barbuda		25 Ekim1988(s)*		
İsviçre		5 Ağustos 1988(a)*		
Guatemala		21 Mart 1988(a)*		
Arjantin		20 Mart 1987(a)*		
Güney Kore		2 Aralık 1986(a)*		
Benin	10 Haziran 1977	30 Haziran 1986		
Pakistan		27 Şubat 1986(a)		
Afganistan		22 Ekim1985(a)		
Kuzey Kore		8 Kasım 1984(a)		
Brezilya	9 Kasım 1977	12 Ekim1984		
Yeni Zelanda		7 Eylül 1984(a)*		
Avustralya	31 Mayıs 1978	7 Eylül 1984		
İsveç		27 Nisan 1984(a)		
Yunanistan		23 Ağustos 1983(a)		
Almanya	18 Mayıs 1977**	24 Mayıs 1983***		
Romanya	18 Mayıs 1977	6 Mayıs 1983		
Hollanda	18 Mayıs 1977	15 Nisan 1983*		
İrlanda	18 Mayıs 1977	16 Aralık 1982		
Belçika	18 Mayıs 1977	12 Temmuz 1982		
Japonya		9 Haziran 1982(a)		

Mısır		1 Nisan 1982
İtalya	18 Mayıs 1977	27 Kasım 1981
Solomon Adaları		19 Haziran 1981(s)
Kanada	18 Mayıs 1977	11 Haziran 1981
Papua Yeni Gine		28 Ekim1980(a)
Vietnam		26 Ağustos 1980(a)
Amerika Birleşik Devletleri	18 Mayıs 1977	17 Ocak 1980
Kuveyt		2 Ocak 1980(a)*
Sao Tome and Principe		5 Ekim1979(a)
Cape Verde		3 Ekim1979(a)
Bangladeş		3 Ekim1979(a)
Norveç	18 Mayıs 1977	15 Şubat 1979
Hindistan	15 Aralık 1977	15 Aralık 1978
Lao People's Democratic Republic	13 Nisan 1978	5 Ekim1978
Malawi		5 Ekim1978(a)
İspanya	18 Mayıs 1977	19 Temmuz 1978
Gana	21 Mart 1978	22 Haziran 1978
Ukrayna	18 Mayıs 1977	13 Haziran 1978
Polonya	18 Mayıs 1977	8 Haziran 1978
Beyaz Rusya	18 Mayıs 1977	7 Haziran 1978
Bulgaristan	18 Mayıs 1977	31 Mayıs 1978
Rusya Federasyonu	18 Mayıs 1977	30 Mayıs 1978
Mongolia	18 Mayıs 1977	19 Mayıs 1978
Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı	18 Mayıs 1977	16 Mayıs 1978*
Finlandiya	18 Mayıs 1977	12 Mayıs 1978
Tunus	11 Mayıs 1978	11 Mayıs 1978
Sri Lanka	8 Haziran 1977	25 Nisan 1978
Macaristan	18 Mayıs 1977	19 Nisan 1978
Danimarka	18 Mayıs 1977	19 Nisan 1978
Kıbrıs Rum Kesimi	7 Ekim1977	12 Nisan 1978
Küba	23 Eylül 1977	10 Nisan 1978
Yemen	18 Mayıs 1997	20 Temmuz 1977
Portekiz	18 Mayıs 1977	
Kamboçya	15 Ocak 1993	
Suriye	4 Ağustos 1977	
Türkiye	18 Mayıs 1977*	
Uganda	18 Mayıs 1977	
Sierra Leone	12 Nisan 1978	

Nikaragua	11 Ağustos 1977
Fas	18 Mayıs 1977
Lübnan	18 Mayıs 1977
Liberya	18 Mayıs 1977
Lüksemburg	18 Mayıs 1977
İran	18 Mayıs 1977
Irak	15 Ağustos 1977
Vatikan	27 Mayıs 1977
İzlanda	18 Mayıs 1977
Etiyopya	18 Mayıs 1977
Bolivya	18 Mayıs 1977

<http://www.sunshine-project.org/enmod/parties.html>

1977 I. Protokolü

Doğrudan çevreye zarar verilmesini ENMOD Sözleşmesi'nin yasaklamadığı ve çevre değiştirme tekniklerinin kimilerini yasaklayarak çevre koruduğu da göz önünde tutulursa (Pazarcı, 2006: 603) savaş sırasında çevrenin korunmasına ilişkin doğrudan hüküm içeren tek anlaşma 10 Haziran 1977 tarihli 1949 Cenevre Sözleşmeleri'ne ek Cenevre I. Protokolüdür. Protokolün 35.maddesinin ilk iki fıkrasında silahlı çatışmalarda silah seçiminin sınırsız olmadığı ve fazladan acılara sebep olacak savaş araçlarının yasaklandığı bildirilmektedir. 3. fıkrasında ise; "Doğal çevrede yaygın, uzun süreli ve ağır zararlara neden olan ya da neden olması beklenen savaş yöntemlerinin ya da araçlarının kullanılması yasaktır." şeklindedir. Bu hüküm ile savaş yöntemleri ve silahların kullanılması, çevreye verdikleri ya da verecekleri zarar coğrafi olarak yaygın, uzun süreli etkisi olan ve nitelik olarak da ağır olması durumunda yasaklanmaktadır. Görüldüğü gibi bu göreceli bir yasaklamayı içermektedir.

Silahlı çatışmalarda çevrenin korunmasına doğrudan yönelik olarak 1977 I. Protokolü'nün içerdiği ikinci hüküm 55.maddedir.

1. Savaş yaygın uzun süreli ve ağır zararlara karşı doğal çevrenin korunmasına dikkat edilerek gerçekleştirilecektir. Bu koruma doğal çevreye zararlara neden olan ya da neden olması beklenen , böylece toplumun sağlığına ve varlığına sürdürmesini tehlikeye düşüren savaş yöntemlerinin ya da araçlarının kullanılmasını da içermektedir.

2. Doğal çevreye karşı zararla - karşılık vermek amacıyla saldırılar yasaktır.

Çevreye verilecek zararın özellikleri açısından 35/3. maddenin teyidi olan bu hüküm ilkinden toplum sağlığı ve varlığını sürdürmesi ile doğal çevrenin korunması arasında kurduğu bağ sebebiyle farklılık göstermektedir.

Çevrenin korunmasına yönelik doğrudan bahsi geçen hükümleri dışında I. Protokol'ün dolaylı olarak bu neticeye dönük bir takım hükümleri de mevcuttur. Bunların biri 54/2. maddesidir. Anılan madde sivil halkın varlığını sürdürülebilmesi için gerekli olan "gıda maddeleri ve bunları yetiştiren tarım alanları ile ürünler, besi hayvanları, içilebilir su tesis ve depoları ve sulama tesisleri" gibi öğelere, bunlardan halkın yoksun bırakılması için saldırılması, yok edilmesini veya kullanım dışı bırakılmasını yasaklamaktadır. Özellikle sivil halkı ve düşmanı gıda maddelerinden yoksun bırakıcı hedeflerle yapılması ölçütü bakımından öğreti de değerlendirilerek, düşmanı gizleyen orman ve bitki örtüsünün yok edilmesi eylemini, öteki savaş kurallarına aykırı düşmemek şartıyla yasaklamadığı şeklinde anlaşılmaktadır (Vietnam Örneği) I. Protokol'ün çevrenin korunmasını dolaylı olarak ilgilendiren bir diğer maddesi ise 56/1. maddesidir. Baraj, su kanalları, nükleer santraller gibi tehlikeli güçleri barındıran tesislere ve yapılar, askeri hedefleri oluştursalar veya askeri hedefler içerseler bile, saldırılmasını bahsi geçen hüküm yasaklamaktadır. Maddenin asıl amacı sivil halkın korunmasıdır. Bu sayede çevrenin korunması sonucu da sağlanmış olmaktadır.

Cenevre I. Protokolü'nün 35.maddesinin 3.fıkrası 30 Ekim 1980 tarihli Aşırı Ölçüde Zarar Verici ya da Ayrımcı Gözetmeyen Etkisi Olan Bazı Konvansiyonel Silahların Kullanımının Yasaklanmasına ya da Sınırlanmasına İlişkin Sözleşme'nin Başlangıç bölümünde aynen tekrarlanmıştır. Bahsi geçen Sözleşme'nin Yakıcı Silahların Kullanımının Yasaklanması ya da Sınırlanmasına İlişkin III. Protokolü'nün 2. maddesinin 4. fıkrası ise, ormanların ya da bitki örtüsünün diğer türlerinin yakıcı silahlarla hedef yapılmasını yasaklamaktadır. Ancak, bu tür doğal unsurların, savaşanları ya da askeri hedefleri örtmesi, saklaması, gizlemesi ya da kendisinin askeri hedef olması durumunda bu yasak aynı maddeye göre geçerli olmamaktadır (Pazarcı, 1991: 109-111).

Uygulanan uluslararası hukuk, uluslararası silahlı çatışmalar esnasında doğrudan çevrenin korunmasını hedefleyen, bahsi geçen iki anlaşmadan başka dolaylı olarak çevrenin korunmasını sağlayacak özellikte hükümler içeren anlaşmalara da sahiptir. Bu anlaşmalar değişik biçimlerde çevreye de zarar verici etkileri bulunan çeşitli silahları yasaklayarak veya kullanımını düzenleyerek dolaylı olarak çevreyi de korumuş olmaktadır. Bu silahlar öncelikle nükleer, kimyasal ve biyolojik silahlar gibi kitle imha silahları olmakla beraber kimi konvansiyonel silahların da çevreye zarar verici etkileri olması nedeniyle bu silahlar da çeşitli yasaklama veya kullanımın düzenlenmesi anlaşmasının konusunu oluşturmaktadır.

Çevrenin korunmasına yönelik uluslararası silahlı çatışmalar esnasında yapılageliş kurallarının belirlenmesine gidildiği zaman bunların büyük bir bölümünün ele aldığımız uluslararası silahlı çatışmalar sırasında uyulması gereken ana ilkelerdir. Bu ana ilkeler bir çok anlaşmada yer almakta olup öğreti de çevre korunması konusunda başvuru başlıca ilkelerin şunlar olduğu izlenmektedir:

- "gereksiz acılara neden olunmaması ilkesi
- silahların ayırım gözetmeyen bir biçimde kullanılmaması ilkesi
- malların yok edilmesinin yasaklanması ilkesi
- askeri gereklilik ilkesi, vb. "(Pazarıcı, 2006: 604)

Tablo 2: Çevre, Anlaşmazlık, Barış ve Güvenlik Konularında Diğer Ulusal ve Uluslararası Girişimler

Topluluk ya da Ülke	Yıl	Girişim
Roma Kulübü	1972	Büyümenin Sınırları ve Global 2000 Yazanağı
ABD Dışişleri Bakanlığı	1981	Report to the President adlı yayınları, toplumsal anlaşmazlıklara neden olabilecek çevresel tehlikelere ve bunlarla bağlantılı birçok sosyoekonomik değişimlere (nüfus artışı, kentleşme, göç) dikkat çekti.
Silahsızlanma ve Güvenlik Sorunları Bağımsız Komisyonu	1982	Komisyon, ilk raporu olan Common Security'de (Ortak Güvenlik) güvenlik ile çevre arasındaki bağlantıyı vurguladı.
Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu	1987	Komisyon, Ortak Geleceğimiz Yazanağı'nda güvenlik kavramının sınırlarını genişletti: "Geleneksel güvenlik anlayışı (ulusal egemenliğe karşı siyasi ve askeri tehditler), çevresel baskının yerel, ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde giderek artan etkilerini de içerecek şekilde genişletilmelidir." Komisyon, "dolayısıyla çevresel baskının, her türlü anlaşmazlıkla bağlantılı olabilecek ve bazı durumlarda anlaşmazlıkları tetikleyebilecek nedensellik ağı önemli bir parçası olabileceği" sonucuna vardı.
UNEP Barış Araştırma Enstitüsü, Oslo (PRIO)	1988	UNEP Barış Araştırma Enstitüsü, Oslo tarafından ortak yürütülen "Askeri Faaliyetler ve İnsani Çevre" adlı program, büyük ölçüde PRIO tarafından tasarlanıp uygulanan deneysel araştırma projelerini içeriyordu. PRIO bu girişimden, çevre ve güvenlik konusunda güçlü bir araştırma odağı yarattı.
Sovyetler Birliği	1989	Sovyet Dışişleri Bakanı Eduard Şevartnadze ve Başkan Mihail Gorbachov'un BM 46. Genel Kurulu'nda çevre sorunlarının daha öncelikli bir konuma getirilmesi önerisinin ardından son 15 yıl içinde, BM'de bir Ekolojik Güvenlik Konseyi kurulması önerisi sık sık tekrarlandı.
Norveç Hükümeti	1989	1989'da Norveç Savunma Bakanı Johan Jörgen Holst, çevre sorunlarının, şiddetli çatışmaların artmasındaki önemli etkenlerden biri haline gelebileceğine dikkat çekti.

UNDP	1994	UNDP çevre güvenliğini (insan güvenliğinin bileşenlerinden biri olarak) açıkça tanımladı ve bu tanım UNDP'de ve Kanada gibi önde gelen ulusal hükümetler arasında benimsenmeye devam ediyor.
Alman Hükümeti	1996	Federal Çevre Bakanlığı, uluslararası çevre politikası ve yasalarını güçlendirmeye yönelik olanakları keşfetmek amacıyla, yeni bir çevre ve anlaşmazlık yazanağı hazırlanması talimatı verdi.
Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, ve Türkmenistan hükümetleri	1997	Almati Bildirgesi ile hükümetler çevresel güvenliğin ulusal güvenliğin stratejik bir bileşeni olduğunu ve bölge ülkelerinin önceliklerinin ve çıkarlarının korunmasında yaşamsal bir öneme sahip olduğunu belirtmektedir. Bildirgede ayrıca, Aral sorunu dahil olmak üzere Orta Asya'da çevresel güvenliği sağlayacak kapsamlı bir programa gereksinim duyulduğu, bölgede nükleer deneme ve silahlardan arındırılmış bir bölge oluşturma ve nükleer teknoloji ve hammaddelerden kaynaklanan sızıntılarla mücadele etme gereksinimleri özel olarak vurgulanmaktadır. Bildirgenin son paragrafında ise Aral Denizi havzasında sürdürülebilir kalkınma için hazırlanacak sözleşmenin bir an önce tamamlanması gerektiği belirtilmektedir.
OECD	1998	OECD'nin Kalkınma Desteği Kurulu çevre ve anlaşmazlık konusunda yeni bir yazanak hazırlanması talimatı verdi.
NATO	1999	NATO bünyesindeki Çağdaş Toplumun Sıkıntıları Komisyonu, güvenlik, çevre ve dış politika yapıcıları ve uzmanlar arasında 3 yıl boyunca sürdürdüğü araştırmaları, 1990'da uluslararası bağlamda Çevre ve Güvenlik adlı bir yazanak halinde yayınladı.
AB	2001	AB Genel İlişkiler Konseyi Nisan 2001'de çevre ve güvenlik sorunu ve sürdürülebilir kalkınmanın bölgesel güvenliğe katkısı konularındaki çevresel entegrasyon stratejisini açıkladı (Mart 2002'de kabul edildi).
	2002	AB çevre güvenliğini yeni ortak dış politika ve güvenlik politikasına dahil etmenin yollarını tartıştı ve bunu 2002 Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde gündeme getirdi.
İsviçre Kalkınma İşbirliği Teşkilatı	2002	İsviçre Kalkınma İşbirliği Teşkilatı, barış ve anlaşmazlıkların etkilerine ilişkin bir değerlendirmeyi, ülkede uygulanan çevre programlarının bazı projelerine uyarlanmasının yollarını aradı.
BM	2002	BM Genel Sekreteri Kofi Annan anlaşmazlıklara ve istikrarsızlıklara karşı çevresel katkıların, örgütün anlaşmazlık önleme stratejilerine ve Tehdit Sorun ve Değişim Üst Düzey Paneli müzakerelerine daha iyi entegre edilmesi çağrısında bulundu.

Alman Hükümeti	2004	Sivil Krizleri Önleme ve Anlaşmazlık Çözme ve Anlaşmazlık Sonrası Barış Temin Etme Federal Eylem Planı (kabinenin onayından sonra Mayıs 2004'de yayınlandı), sürdürülebilir kalkınma ve sınırlar ötesi çevresel işbirliğinin, barışı ve istikrarı geliştirmenin temel yolları oluğunu belirtti.
----------------	------	---

K. Conca, vd. (2004). "Çevresel İşbirliği Yoluyla Barışı Yaratmak", Dünyanın Durumu 2005, Sürdürülebilir Toplum İçin Worldwatch Enstitüsü Raporu, TEMA Vakfı Yayınları, İstanbul, 183-184 ; Örgen, Uğurlu, (2006). Türkiye'de Çevresel Güvenlik Bağlamında Sürdürülebilir Enerji Politikaları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 82-84.

Savaş ve Çevre

Çevresel yıkım, tarihin ilk dönemlerinden itibaren düşmanların ortadan kaldırılması için bir savaş kazanma stratejisi olarak kullanıldı. Roma'nın gelecekte güvenliğini sağlamak hedefiyle Romalılar rutin olarak düşmanlarının mahsüllerini tahrip ederlerdi (Soysal, 2005: 47). Örneğin, Romalılar 3. Punic Savaşı'nda (M.Ö 146) Carthage bölgesindeki düşmanlarının mahsüllerine tuz döküp tahrip etmişlerdir (http://halksagligi.med.ege.edu.tr/seminerler/2006-07/Savas_cevre_ASB.pdf, 5). Ruslar, Napolyon'un seferi sırasında ve II.Dünya Savaşı'nda Hitler tarafından kullanılmalarını önlemek hedefiyle kendi evlerini ve mahsüllerini tahrip etmişlerdir.

Savaşın çevresel etkileri teknolojideki ilerlemelerle beraber daha şiddetli ve daha uzun süreli görülmeye başladı. Bu durumun ilk önemli örneklerinden biri Amerikan Ordusu'nca Vietnam'da orman ekosistemini yıkan geniş ölçekli herbisid kullanımıdır. Bu yöntemin kullanımı yalnızca ekosistemi değil, uzun vadeli etkilerle kullanıldığı yerlerdeki Amerikan askerleri de dahil, insanların sağlığını da etkiledi (Soysal, 2005: 47).

Modern Savaşların Çevresel Etkileri

Modern savaşların çevresel etkilerini;

- Savaşa hazırlığın çevreye etkileri
- Savaşın çevreye etkisi
- Savaş sonrası devam eden çevresel etkiler olmak üzere üç grupta değerlendirebiliriz.

Bu etkileri sınıflandırırken bazı etkiler birden fazla kategoride de yer alabilir. Çünkü savaşın etkileri genelde uzun süreli olarak kendini gösteriyor.

Savaşa Hazırlığın Çevreye Etkileri

Savaşa hazırlığın çevreye etkilerini üç ana grup içinde inceleyebiliriz:

- Doğal yapının tahrip edilerek silahlı güçlerin bölgeye yerleşimi için çevrenin ordu ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmesi.
- Silah sistemlerinin hazırlanması sebebi ile oluşan çevresel kirlilik.
- Silahların test edilmesi ile askeri tatbikatların çevreye olan doğrudan yıkıcı etkisi.

Askeri amaçlı havaalanları, silah ve cephane depoları, üsler geniş araziler gerektirmektedir. Silahların (kimyasal, biyolojik, nükleer, geleneksel) üretimi, depolanması ve test edilmesi için ayrılmış milyonlarca dönüm arazi bugün ileri derece de kirlenmiştir ve yeniden doğal yaşama kazandırılması –askeri amaçlı kullanımı durdurulsa bile- teknik ve mali sebeplerle adeta imkansızdır. Terk edilmiş askeri garnizon silah depolarının bulunduğu eski Doğu Alman topraklarının % 4'ü bu sebeple kullanılamaz durumdadır (Soysal, 2005: 48). 1992'de Sovyetler Birliği Doğu Almanya'yı terk ederken, geri dönüş maliyetleri çok yüksek olduğu için 1,5 milyon cephaneyi yaktı. Ortaya çıkan ağır metaller (nitrojen oksitler, yüksek toksit kimyasal dioksitler, civa...) filtresiz bir şekilde atmosfere yayıldı. Dolayısıyla Doğu Almanya topraklarının % 4'ünü Sovyet birlikleri kirletti (<http://www.bianet.org/bianet/kategori/cevre-ekoloji/15650/savasin-cevresel-etkileri-ya-da-kiyamet>)

Askeri tatbikatlar için de geniş toprak parçalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu tatbikatlar sırasında kara ve hava bombardımanları, tank ve zırhlı araç hareketleri gibi çeşitli sebeplerle tüm doğal yapı tahrip edilir. Bunun neticesi olarak toprak kirliliği, yer altı ve yer üstü su kaynaklarının kirliliği, hava kirliliği, o bölgedeki yabanıl yaşamın zarar görmesi gibi menfi çevresel etkileri ortaya çıkmaktadır (Soysal, 2005: 48).

Yakın geçmişte iyi ve kötü deneyimler yaşandı. Dünya genelinde 1985-2002 yılları arasında ağır konvansiyonel silah (tank, top, savaş jeti, savaş gemisi...) sayısı dörde bir oranında azaltıldı. Askeri harcamalar % 30, nükleer savaş başlığı stokları % 68 ve silah ihracatı % 58 düştü. Asker sayısı % 27, silah sanayindeki işçilerin sayısı da % 54 oranında azaltıldı.

Hafif silahların kontrol altına alınması, uluslararası gündemin bir parçası olarak kabul gördü. Özellikle bu kategoride yer alan "mayınlar" ile ilgili önemli gelişmeler kaydedildi.

1990'lı yıllar oldukça tezat sonuçlarla dolu bir on yıldır; önemli başarıların olduğu kadar, kaçırılmaz fırsatlarında bulunduğu bir dönemdir. Belirli sınırlar içinde silahsızlanma gerçekleştirildi. Silahlarını NATO ve Varşova Paketi devletlerinin büyük oranda azaltmalarına karşın, silah fazlasının önemli bir kesimi, yok edilmek yerine gelişmekte olan ülkelere gönderildi.

Konuşlandırılmış nükleer silahların sayısı azaldı ancak silahsızlandırma hızı 1995'ten günümüze önemli ölçüde yavaşladı. Savaş başlıklarını çalınmaya karşı koruma ve elde kalan fazla savaş başlıklarını sökme konusunda Rusya'nın çok yardıma ihtiyacı var. Ayrıca sivil nükleer tesis sektörünün kullandığı parçalanabilir malzemelerin kaybolma veya silah yapımında kullanılması tehlikesi de mevcut. Sivil ve askeri reaktörlerden elde edilen plütonyum ve oldukça güçlendirilmiş uranyum stokları yükselmeye devam ediyor. 2003 yılı sonunda hemen hemen 60 ülkede toplam 3700 tondan fazla ağırlığa ulaşan bu malzemeler, yüzbinlerce silahın yapımına yetebileceklerdir. Güney Afrika ve Libya nükleer silahları ortadan kaldırma yönünde söz verdi ancak bölgesel düşmanlıklar ve güç siyaseti İsrail, Kuzey Kore, Hindistan ve Pakistan'ı nükleer güç sahibi olmaya iterken, İran gibi başka ülkelerin de onların peşinden gitmelerine neden oldu. Nükleer silahları bulunan mevcut güçler, silahsızlanmayı öngören "Yayılmayı Önleme Anlaşması"nda verdikleri sözlere uyacaklarına dair fazla belirti göstermiyorlar. Aksine ABD, düşük kuvvetli nükleer silahlar ve yeraltına girebilen savaş başlıkları da dahil olmak üzere kullanımı nispeten daha kolay savaş başlıkları tasarlıyor. Ayrıca, ABD'deki 2001 tarihli "Nükleer Durum İncelemesi"ne göre, nükleer silahlar "birçok tehdide karşı caydırıcı ve güvenilir askeri seçenekler sunuyor" ve "stratejik ve siyasi hedeflere ulaşılmasına" yardımcı oluyor.

Toplam savaş sayısında ise 1990'lı yıllarda azalma gözlemlendi. Kuşkusuz bunun iyi bir haber olmasına rağmen, mevcut istatistiklerin, dünyadaki silahlı çatışmaların tamamını içerip içermediği konusunda çeşitli kuşku bulunuyor. Metodolojik kısıtlamaların yanı sıra, birçok açıdan barış ve savaş arasındaki ayrım belirsiz hale geldi. Şiddet sürekli değil, zaman zaman görülüyor, ayrıca savaşların resmen sona ermesinden sonra bile bazı toplumlarda istikrarsızlık artmaya devam ediyor (Renner, 2004: 13-14).

Savaşın Çevreye Etkisi

Savaşlar, 20. yüzyılda gelişen silah teknolojileri ile daha da yıkıcı hale gelmiştir. Kimyasal, biyolojik ve nükleer silahlar, uzun menzilli füzeler, hava bombardımanları hem sivilleri hedef haline getirmiş, hem de daha çok ve uzun süreli çevresel tahribata neden olmuştur.

Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan başlayarak, endüstri tesislerinin, kentlerin altyapı sistemlerinin ve sivil yerleşim alanlarının askeri hedef olarak görülüp bombalanması hem sivil kayıpları askeri kayıpların çok üzerine çıkarmakta hem de savaş sonrası da etkisini sürdüren çevresel yıkımlara sebep olmuştur. Günümüzde bile ABD tarafından Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombalarının yıkıcı etkileri gözlemlenmektedir.

Günümüzde, Kosova ve Körfez Savaşlarında kullanılan modern silahlar, hem patlayıcı etkileri ile hem de içerdikleri zehirli kimyasallarla, radyasyonla da öldürücü olmuş ve çevre üzerinde de yıkıcı etki yaratmıştır (Soysal, 2005: 49).

I.Körfez Savaşı esnasında;

- milyonlarca varil ham petrol Basra Körfezi'ne dağıldı.
- binlerce deniz kuşu öldü.
- çöldeki petrol kuyuları tahrip edildiğinde, hayvanlar, bitkiler ekolojik deformasyona uğrayıp yok oldular.

Tonlarca kirli gazın atmosfere yayılması, Keşmir'de kara kar yağışlarına, İran'da, Suudi Arabistan'da yağlı kara yağmurlara sebep oldu
<http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2003/02/08/yazarlar/yazarlar162.html>

Savaş bölgelerinde genellikle yasadışı şekilde sürdürülen kaynak kullanımının sağladığı kazanç, bir avuç insanın zenginleşmesine (yerel diktatörler...vs) ve çeşitli grupların bolca silah alabilmesine olanak tanıdı. Fakat yerli halkların çoğu için bu ihtilaflar;

- insan hakları ihlalleri,
- insani felaketler,
- çevresel yıkımlar meydana getirdi ve sonunda bu ülkeleri insani kalkınma ölçütlerinin en aşağısına kadar çekti (Renner, 2004: 117).

Savaş Sonrası Devam Eden Çevresel Etkiler

Günümüzde modern silahların çevre üzerindeki uzun süreli menfi etkileri, insanların savaş sonrası ortaya çıkan büyük çevresel yıkımla da uğraşmasına neden olmuştur. Bombardımanlarla kullanılamaz hale

getirilen altyapı, yok edilen ormanlar, verimsizleştirilen topraklar, radyoaktif kirlilik, kirlenerek kullanılamayacak hale getirilen yer üstü ve yer altı su kaynakları savaş sonrası dönemde de insan kayıplarına hatta büyük göçlere sebep olmuştur. Bu göçler çoğu kez göç edilen bölgede de aşırı nüfus hareketlerine sebep olurken bu sayede çevre sorunlarına da neden olmuştur (Soysal, 2005: 48). Ayrıca insanların toplu halde ülke değiştirmesi, terk edilen ülkede, gidilen ülkede veya bölge dahilinde çatışma veyahut istikrarsızlıklara da neden olabilir. Kahire'de Doğal Kaynaklar ve Çevre Enstitüsü'nün 2004 yılında yaptığı tahmine göre dünya genelinde 2004 yılında 30 milyon çevresel mülteci bulunmaktaydı (Margesson, 2004: 47-48).

Ayrıca savaş döneminde döşenen kara mayınları savaş sonrasında da ciddi sivil kayıplara neden olmaktadır. Pratik ve ucuz olduğu için kullanılan kara mayınlarını toplanması ise zor ve pahalıdır. Bu sebeple eski çatışma bölgelerindeki dönemlerce arazi (başta tarım olmak üzere) kullanıma kapalıdır (Soysal, 2005: 48).

Onlarca yıldır anti-personel kara mayınları birçok can aldı ve almaktadır. Bir çatışma bittikten uzun süre sonra askerler ve sivilleri ayırt etmeden rastgele insan öldürmeyi sürdürüyorlar. Tahminlere göre, 1975-2004 yılları arasında yaklaşık bir milyon insan mayınlar yüzünden ya öldü ya da sakat kaldı, bunların yaklaşık % 80'i sivilken % 20'si askeri personeldi. Son yıllarda 1999 yılında anti-personel mayınları yasaklayan uluslararası bir andlaşmanın kabulünden sonra önemli gelişmeler yaşlandı. Stoklar hızla yok edilmeye başlanırken, mayın üretim ve ihracatı büyük ölçüde azaldı. Buna rağmen Uluslararası Mayın Yasaklama Kampanyası'na göre, anti-personel mayınlar altı ülkede halen kullanılıyor, Rusya ve Myanmar'da ise düzenli olarak mayın kullanılıyordu. Silahlı muhalif güçler 11 ülkede de mayın kullanmaya devam ediyor (Renner, 2004: 154). pkk terör örgütü de mayından yararlanıyor. Kara mayınlarının sorun olmaktan çıkarılması için daha yapılması gereken çok çalışılması gerekiyor.

Körfez Savaşı'ndan sonra bölgede iki milyon kadar patlamamış bomba parçasının kalmış olmasının nedeni geniş alan etkili bombalarının kullanılmasının kalıcı etkisidir. Bu bomba parçalarının etkisiz hale getirilmeleri için patlatılmaları gerekmektedir. Ayrıca mayınlardan farklı olarak bu parçaların yerleri bilinmemektedir. Savaş sonrası 50 yıl boyunca bunların patlamaya devam etmesi beklenmektedir (Tuna, 2003: 154). Zehirli askeri atıklarla, eskiyen silah sistemlerinin imhası da çevre kirliliğine sebep olmaktadır. Bugün 20 binin üzerinde alanın (1.700'ü ABD ordusuna ait) zehirli askeri atıklarla kirlendiği bilinmektedir) Bu alanların temizliği için milyarlarca Amerikan dolarına ihtiyaç vardır. 30 bin tonu aşkın kimyasal silah halen imha edilmeyi beklemektedir ve bunun yaklaşık maliyetinin 65 milyar ABD doları olduğu hesaplanmaktadır (Soysal, 2005: 48).

Dünyanın kaynakları tüm bu sorunlara karşın savaş için harcanmaya devam etmektedir. Askeri operasyonlar için ABD'nin harcadığı meblağ 2008'de, 2007 yılına göre % 5 artarak 529 milyar dolara ulaşmış. Çin'in harcamaları ise 2008'de 2006 yılına göre 5 milyar dolar artarak 44 milyardan 49 milyar dolara yükselmiştir. Küresel silahlanma harcamaları ise 1,2 trilyon doları bulmaktadır. Türkiye ise silahlanma konusunda 9,81 milyar dolar harcama yaparken, dünyada en çok harcama yapan 15. ülke konumundadır (<http://www.cmo.org.tr/duyuru2.php?did=82>)

Bir Örnek Savaş: Irak Savaşı

Irak'ın çevre altyapısına verilen fiziksel zararın birikmesi, halka yönelik büyük tehditlerden biridir. Çeşitli savaşlar esnasında Irak'taki askeri ve endüstriyel altyapıların yıkılması, toprağa, havaya veya suya ağır metallerin ve başka tehlikeli maddelerin yayılmasına neden oldu. Yanan petrol kuyularından çıkan dumanlar, sabotajlar ve yağmalar, yerel hava ve toprak kirliliği yarattı. Petrol sanayisine yatırım yapılmaması sebebiyle tesisler bakımsız kaldı ve dolayısıyla sızıntı ve dökülme riski arttı.

Irak'ta çevresel sorunlar insanî ihtiyaçlarla ve yeniden yapılanma ihtiyaçlarıyla, birçok savaş sonrası durumda olduğu gibi yakından ilgilidir. En büyük öncelikler;

- Su kaynakları ve sağlık sistemlerini yeniden kurmak,
- Salgın hastalık yayılma riskini azaltmak için kentsel ve tıbbi atıklardan, atık alanlarını temizlemek,
- Kirlilik açısından sıcak nokta olan yerleri temizlemek.

Ülkenin çeşitli yerlerinde 2003 Irak Savaşında ve öncesinde 1991 Körfez Savaşı'nda tükenmiş (seyreltilmiş) uranyum içeren silahlar kullanıldı. Savaşın bu tür kalıntılarının bulunduğu yerlerin tespit edilip temizlenmesi gerekiyor (Haavisto, 2004: 198).

Çevre ve Çatışma:

Birçok bilim insanı, son 20 yıl içinde çevre sorunlarının şiddetli çatışmaların çıkmasına mı, yoksa artmasına mı neden olduğunu araştırdı. Bu yeni araştırmalar içme suyu, ormanlar, ekilebilir araziler, balık tarlaları gibi yenilenebilir kaynaklar üzerinde durdu. Bu araştırmaların çoğu, Kanadalı ve İsviçreli araştırmacıların 1990'lı yılların ortalarında yaptığı projeler de dahil olmak üzere, çevresel bozulmanın ülkeler arasındaki savaşlar üzerinde çok etkili olduğuna ilişkin hemen hemen hiçbir kanıt bulamadı. Yine de çevre

sorunlarının sınıf ya da din, etnik köken gibi mevcut toplumsal farklılıklardan kaynaklanan yerel çatışmaları tetikleyebileceğine ya da artırabileceğine ilişkin bazı kanıtlar ortaya çıkardı (Conca, 2004; 183). Çevresel bozulmanın şiddetli çatışmaları teşvik ettiği iddiaları halen tartışmalı bir durumdur.

Kuşkucular, birçok çevresel ihtilaf modelindeki neden-sonuç zincirinin uzun ve zayıf olduğunu ve çevresel değişiklik ve ihtilaf arasındaki sayısız toplumsal, ekonomik ve siyasi etkenleri içerdiğini belirtiyor. Diğerleri ise, çevresel sorunları ihtilafın tetikleyicisi olarak ele almanın, çevre siyasetini "başka politikalarla birleştireceği" ve aslında birbirine bağımlı ve işbirlikçi tavır gerektiren bir dünyada askeri temele dayalı "bize karşı onlar" anlayışını yaratacağı endişesiyle, bu yaklaşımın etkilerini sorguluyor (Conca, 2004: 185).

Birçok gözlemci, çevre ile ihtilaf arasındaki bağlantıya dikkat etmenin sorunlu sıcak noktaları tahmin ve izole etme(!) isteğini yansıttığından şüpheleniyor. Yani bu bağlantıya dikkat etmenin gerçek bir kaygıdan kaynaklanmadığını düşünüyorlar.

Müdahale için bir gerekçe olarak bile "çevresel kaygılar" kullanılabilir. ABD hükümetinin, Irak'a karşı yapılan askeri müdahalenin hemen ardından ortaya çıkan ve Irak'ta uzun süredir sorun yaratan "Bataklık Arapları"yla aniden ilgilenmeye başlaması buna bir örnektir. Ayrıca ABD'nin Haiti'deki tamamen çıplak kalmış kırsal arazilere askeri yönden ilgi göstermesi görünenin aksine doğal kaynakların bozulmasını önleme veyahut sistemli ilerleyen yoksulluğa karşı çözümler bulma amacından ziyade Haiti mülteci dalgalarını önleme isteğinden kaynaklandığı düşünülebilir (Conca, 2004: 185).

Tarih boyunca yararlı kaynakları kontrol altına alabilmek için, büyük güçler kaynak açısından zengin ülkelere sürekli olarak askeri veya diğer yollarla müdahale etti. Çoğunlukla bunun neticesinde uzun süreli siyasi istikrarsızlık oldu (Renner, 2004: 6).

Doğal kaynak tüketicilerinin kaynaklar üzerinde denetim ve erişim hakkı için hile yapmasıyla gerilim ve ihtilaf ortaya çıkıyor. Özellikle petrolün tarihi, Irak'ın istilasıyla son sahnesinin oynandığı bir askeri ve diğer tür dış müdahalelerden meydana geliyor. Yeni bir "büyük güçler rekabeti serisi" petrole duyulan talep arttıkça doğuyor (Renner, 2004: 118).

Petrol;

- Büyük güç manevralarının,
- Çıkar ittifaklarının,
- Askeri müdahalelerin,
- Toplum güvenliğine zarar veren başka eylemlerle de ilgili.

Petrol "doğal kaynak laneti"nin, yani kaynak zenginliğinin bilinenin aksine kalkınma ve büyümeye değil, ihtilaf ve yozlaşmaları desteklemekte kullanıldığının bir örneğidir (Prugh, 2004: 137).

Suyla İlgili Çatışmalar

M.Ö. 2500 yılında Dicle-Fırat havzasında Lagaş ve Umma kent devletlerinin savaşmalarından bu yana, hiçbir devlet özellikle su kaynakları sebebiyle savaşa girmedir. Ancak, bilindiği üzere su kaynakları ve altyapısı genellikle askeri araç veya hedef olarak kullanılmaktadır (Wolf, 2004: 103-104). Devletler su için, bazı tahminlerde öngörüldüğü gibi birbirleriyle savaşmayabilir ama yerel çatışma ve ihtilaf büyük ihtimalle hızla artacaktır (Renner, 2004: 7).

Suyla ilgili temel anlaşmazlıkların sayısı çok olmasına rağmen, tüm su anlaşmazlıkları üç sorunun en az birinden kaynaklanır: nicelik, nitelik, zamanlama.

- Nicelik: Suyla ilgili anlaşmazlıkların en belirgin sebebi sınırlı miktarda bulunmasından dolayıdır.
- Nitelik: Düşük kaliteli su, içme, tarımsal ve sanayi kullanımı için uygun değildir.
- Zamanlama: Suyun akış zamanlaması birçok açıdan önemlidir. Bu sebeple barajların işleyiş modelleri hakkında sık sık tartışmalar çıkar (Wolf, 2004: 100-101).

İki veya daha fazla ülke arasında su sebebiyle ortaya çıkan her türlü anlaşmazlık veya işbirlikleri ile ilgili verileri Oregon State Üniversitesi'ndeki araştırmacılar derleyerek dört temel bulgu saptadılar. Buna göre:

- Uluslararası su kaynakları üzerinde şiddetli çatışmalardan çok işbirlikleri görülüyor. 1954-2004 yılları arasındaki 50 yılda sadece 37 şiddetli çatışma (şiddet içeren çatışma) yaşandı ve bunların 30'u İsrail ile komşularından biri arasında meydana geldi. Şiddetli çatışma sayısı Ortadoğu dışında sadece 5; ama aynı dönemde 157 anlaşma imzalandı. Ülkeler arasında suyla ilgili olayların çoğunda işbirlikleri mevcut; 507 çatışmaya karşın 1228 işbirliği bulunmaktadır.
- Düşmanlardan çok kendi seçmenlerine yönelik siyasetçilerin coşkulu, heyecanlı söylemlerine rağmen, suyla ilgili eylemlerin çoğunun ılımlı olduğu ortaya çıktı.
- İhtilaf örneklerinin sayısının işbirliği örneklerinden çok daha az olduğu ortaya çıktı.

- Şiddet unsurunun olmamasına rağmen, suyun hem kışkırtıcı hem de birleştirici bir etkiye sahip olduğu anlaşıldı (Wolf, 2004: 104).

Düşmanlar arasında ve başka konular hakkında anlaşmazlık çıksa bile, tarihsel kayıtlar uluslararası anlaşmazlıklarının çözülebileceğini ispat ediyor. 1970 ve 1980'li yıllarda G. Afrika bir dizi yerel savaşla çalkalanırken, birçok nehir havzası sözleşmesi imzalandı (Wolf, 2004: 105).

Az miktarda bulunan doğal kaynaklar çok sayıda şiddetli çatışmanın kaynağı oldu. Kaynakların sömürülmesi son yıllarda yaklaşık 50 savaş ve silahlı çatışmanın hemen hemen dörtte birinde önemli rol oynadı.

Doğal kaynak tüketicilerinin kaynaklar üzerinde erişim ve denetim hakkı için hile yapmasıyla gerilim ve anlaşmazlıklar meydana geliyor. Özellikle petrolün tarihi, Irak'ın işgaliyle son sahnesinin oynandığı bir askeri ve diğer tür dış müdahalelerden oluşuyor. Petrole duyulan talep arttıkça, yeni bir "büyük güçler rekabeti" doğacaktır (Renner, 2004: 117-118).

Terör Ve Çevre

"Korkudan dehşete düşmeye sebep olma" veya "korkudan sarsıntı geçirme" anlamlarına gelmekte olan terör deyiminin kökeni Latince "terrere" sözcüğüdür. 1789 yılında yayınlanan Dictionnaire de l'Academie Française'nin ekinde ilk defa rastlanılmaktadır. Nitekim dönem tarihçilerince 1789 Fransız İhtilali sonrasında "terör rejimi-rejime de la terreur" olarak anıldığı bilinmektedir. Türkçedeki karşılığı "yıldırma, korkutma" olan terör kelimesi Fransızca Petit Robert sözlüğünde "bir toplumda bir grubun halkın direnişini kırmak için meydana getirdiği ortak korku" anlamında yer alırken, Siyasi Terimler ve Örgütler sözlüğünde "kamu otoritesini veya toplum yapısını yıkmak için girişilen korku ve yılgınlık saçan şiddet hareketleri" olarak belirtilmektedir" (http://www.antalya.pol.tr/index.php?Itemid=146&id=213&option=com_content&task=view)

Teröristler için önemli hedeflerden biri kimyasallardır. ABD Askeri Başhekimliği tarafından yapılan araştırmaya göre, en kötü senaryo tahminine göre ABD'de bir kimyasal tesise saldırı düzenlenmesi 2 milyondan fazla insanın ölmesine sebep olabilir. Ashdad-İsrail'de 2004 yılında yapılan bir intihar saldırısında, böcek öldürücü metil bromür kullanan bir narenciye paketleme tesisi yakınlarında kendilerini öldürdüler. Bromür tanklarını havaya uçurmuş olsalardı, binlerce insanı bu zehirli kimyasallar öldürebilirdi (Assadourian, 2004: 95).

Petrolle bağlantılı olarak ve sivil güvenliğe yönelik ortaya çıkan en yeni tehdit "terörizm". Bu tehdit mekanizmalarının ham petrolden başka önemli gelir kaynakları olmadığına göre, aslında buralara giden paralar Batılı tüketicilerin Batılılara karşı suç ortaklığı yaptığı anlamına geliyor (Prugh, 2004: 137-138).

Teröristler açısından cazip hedeflerden biri de "nükleer santraller"dir. Buralara bilerek veya kazara zarar verilmesi, felaketlere neden olabilir. Birçok reaktörün yeterince güvende olmadığı, nükleer santrallerin durumunu öğrenmek için düzenlenen hayali saldırılar neticesinde öğrenildi (Assadourian, 2004: 149).

Ekotajın (Çevresel Sabotajın Kökenleri)

Ekotaj, ekolojik sabotaja sebep olan faaliyetleri protesto ve çevresel değerlere duyarlılık temelinde uygulanan sabotaj eylemlerine verilen isimdir. Bir eylem şekli olarak ekotajın kullanılması Greenpeace' den daha eskilere gider. Örneğin, A.B.D' de 1968' lerde çeşitli radikal politik akımlar ekotajı kapitalizm karşıtı bir eylem şekli olarak tartışmış ve radikal ekolojik akımlar tarafından ekotajın benimsenmesi gerektiğini öngörmüşlerdir.

1970 Dünya Günü düzenleyicilerinden bir grubun meydana getirdiği Çevresel Eylem (Environmental Action) adlı bir hareketin savunucuları yayınladıkları bir bildiri ile yaşanan ekolojik krize karşı bir çok eylem biçimi önerirler. Önerilen eylem biçimleri arasında kitle gösterileri, grevler, boykotlar, lobi faaliyetleri...vb. yanında çevreyi kirleten büyük şirketlere yönelik yapılacak ekotajlara da yer verilir. Daha sonra ekotaj yöntem ve örneklerini ihtiva eden bir de kitap yayınlarlar.

Greenpeace' in ilk eylemleri ile tartışılmaya başlanan ekolojik radikalizm ya da çevresel eylemlerin boyutu, ekotaj kavramı ile daha da şiddetlenir. Heterojen bir yapısı olmasına rağmen, radikal kesim ılımlı kesimden tamamen kopar. Kendi içlerinde yönetsel ve önerdikleri yapısal değişiklikler bazında radikal söylemlerde kendi içlerinde ayrışır. Radikal kesimdeki bu ayrışma dört kategori altında özetlenebilir.

- Ekolojik krizin sebebi olan politik sistem tamamen değişmelidir.
- Günümüz toplumunun yasal ve ekonomik kurumları radikal bir değişime ihtiyaç duymaktadır.
- İnsan toplulukları doğaya karşı olan yaklaşımlarını ve değer yargılarını değiştirmelidirler.
- Kişisel yaşam şekilleri yeniden düzenlenmelidir.

Radikal kesim içerisinde kapitalizm karşıtlığı boyutunda bir farklılaşma yaşanır.

- Ekolojik krizi tamamen kapitalist toplumun işleyişine bağlayanlar,

- Krizin sorumlusu olarak gördükleri endüstriyel toplumun bir devrime ihtiyaç duyulmaksızın, çeşitli eylem şekilleriyle aşılabileceğini savunanlar.

Özellikle bu ikinci grup 1980'lerden sonra ağırlık kazanarak, radikal ekolojizmi tamamen bünyesinde toplamıştır.

Greenpeace hareketi içinden bazı radikal kesimler, bu ayrışma sonrasında Greenpeace'i "radikal ekolojinin ılımlı kanadı" olarak nitelendirmeye başladı. Greenpeace'in endüstriyel yatırımlara karşı eylemlerinde şiddete başvurmaması buna neden olarak ileri sürüldü. "Endüstriyel uygarlığın araçları" olarak niteledikleri büyük çaplı endüstriyel yatırımlara karşı doğrudan geliştirilecek eylemleri savunan bu grup (The Monkey Wrench Gang) Greenpeace' den ayrıldı (Demirer vd., 1997: 111-113).

Eko-teröristler, bıçağın artık kemiğe dayandığını, doğayı kurtarmak için tek devanın kuvvet, gerekirse terör olduğunu savunurlar. Eko-teröristler, ağaçlara kama gömüp testerelerin kırılmasına yol açmak, kereste şirketlerinin traktörlerini bombalamak gibi pek çok faaliyet düzenlerler. Edward Abbey'i adeta bir peygamber düzeyine yükseltmişlerdir. Düzenledikleri terör hareketlerinden dolayı sayıları çok az olmasına karşın basında ve televizyonda ilgi görürler (Tont, 2001: 31).

Gıda Bir Kitle İmha Silahı Olarak Kullanılabilir Mi?

Gıda güvenliği 11 Eylül 2001'den sonra yeni bir anlam kazandı. Özellikle sanayileşmiş ülkelerde tarımın büyüklüğü ve ekonomik önemi terörist saldırılar için kolay bir hedef olmasına neden oluyor. ABD'de hayvancılık sektöründe gösterilen hassasiyet bu konuya en iyi örneklerden birisidir. ABD Tarım Bakanlığı şap hastalığının ABD'ye gelmesi halinde 5 günde 25 eyalete yayılabileceğini vurguluyor.

Birleşmiş Milletlere göre 'Bugün yaşanan hava kirliliği, toprak kirliliği, yer altı ve yerüstü su kaynakları kirliliği, tehlikeli atıklar gibi çevre sorunlarının % 34'ü savaşlar, yeni silah sistemlerinin geliştirilmesi çalışma; deneme ve harcamalarından kaynaklanmaktadır' (Soysal, 2005: 48).

Çevresel İşbirliğinden Yararlanarak Barışı Sağlamak

Çevresel barış girişimlerinin çoğu, birbiriyle kısmen kesişen üç gruptan birine aittir:

- Doğrudan çevreyle ilişkili anlaşmazlıkları önleme girişimleri.
- Anlaşmazlık yaşayan taraflar arasında diyalog başlatma ve sürdürme çabaları.
- Barış için sürdürülebilir bir ortam yaratma girişimleri.

Barış için asgari gereklilik şiddetli çatışmaların olmaması ise, çevresel işbirliği de,

- ekosistemlerin bozulması,
- kaynakların aşırı tüketilmesi veya
- insanların kaynaklara bağlı geçim imkanlarının yok edilmesiyle harekete geçebilecek türde şiddetin engellenmesinde yardımcı olabilir.

Kurumların çevresel tehditlere karşılık verme gücünün artırılması ve insanların geçim kaynakları üzerinde baskılarının azaltılması ihtiyacına, şiddete neden olan çevresel bozulmalara ilişkin akademik çalışmaların çoğunda dikkat çekilmesi şaşırtıcı değildir. Başka bir deyişle "çevresel barışı sağlamanın en kestirme yolu, çevreden kaynaklanan ihtilafların önlenmesi için harekete geçmek olabilir" (Conca, 2004: 187-188). "Çevresel barışı sağlamaya yönelik ikinci yaklaşım ise, belirli bir çevresel unsurdan kaynaklanan ihtilafların ötesinde, ortak çevresel tehditlere karşı ortak tepkiler verme yoluyla barışı sağlamayı amaçlar" (Conca, 2004: 188). Örneğin, çevre koruma konularında aracı olarak 2000 yılı sonbaharında bir diyalog başlatan Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'ı Güney Kafkasya bölgesinde üç taraflı bir biyosfer koruma alanı kurmaya ikna etti. Ayrıca Filistin ve İsrail önceki dönemde günlük çatışmalara rağmen su kaynaklarını yönetmek için gayri resmi çalışmalar yapmışlardır. Çevresel barış sürecinin üçüncü boyutu da, barışın sağlam olabilmesi için sürdürülebilirlik zemininin oluşturulması gerektiğidir.

Çevresel barışı sağlama stratejileri, işbirliği için uygulanabilir ve müspet bir çerçeve hazırlama fırsatı sunuyor (Conca, 2004: 188-192).

Savaşın Etkilerini Azaltmak

Bütün çatışma alanlarında hem doğrudan askeri faaliyetlerle bağlantılı sorunlar hem de kronik, uzun vadeli çevre sorunları görülüyor. UNEP'in savaş sonrası çevre değerlendirmeleri, askeri krizlerin ardından genellikle bir çevre krizinin yaşandığını gösteriyor. Hazırlıklı olma ve sivilleri koruma çalışmalarıyla insan hayatına ve çevreye yönelik tehditlerin savaş sırasında en aza indirilmesinin gerektiği alınacak en önemli derstir. Uygun değerlendirme ve temizleme çalışmaları da savaş biter bitmez yapılmalıdır. Mevcut veya yeni kurulmuş çevre yönetiminin desteği ve kapasite meydana getirilmesi de uzun vadeli sürdürülebilirlik

açısından çok önemlidir. Bölgenin eksiksiz çevresel tarihi, silahlar sustuktan sonra çevrenin nasıl yeniden canlandırılacağı düşünülürken ele alınmalıdır. Özellikle su gibi ortak kaynaklar söz konusu olduğunda savaş sonrası ülkeyi uluslararası ve bölgesel işbirliği ortamına sokmak için çalışmalar yapılmalıdır. İrani ve Iraklı su ve çevre yetkilileri 2004 yılında 29 yıldır ilk kez bir araya gelerek Mezopotamya Bataklıkları'nın durumunu tartıştılar. Eski düşmanlar çevre sorunları üzerinde yeniden görüşmeye başladılar. Ortak kaynakların yönetimi, bu kaynakların durumunu iyileştirmek haricinde, eski düşmanlıklar arasında güven ortamı yaratmak için önemli bir araç olabilir.

Çevre ve sağlık tehditlerini en aza indirmenin önemli yollarından biri, daha sıkı savaş yasaları hazırlayarak hedefleri ve silahları sınırlandırmaktır. Bahsedildiği gibi doğadaki yapay değişikliklerin (insanların sebep olduğu seller gibi) savaş aracı olarak kullanılmasını önleyen ENMOD Andlaşması, kullanılabilecek yasal araçların en iyi örneklerinden biridir. Farklı türde silahların menfi çevresel etkileri ve kimyasal tesisleri hedef almanın bir toplum için yarattığı riskler bilindiğine göre, yeni uluslararası düzenlemelere ihtiyaç vardır.

Savaş ve çatışmaların menfi etkilerinden oluşan uzun listeye (insan kaybı, ekonomik kayıplar, mülteciler) çevresel sorunları da eklemek, şiddet içermeyen çözümlerin daha çok tercih edilir hale gelmesini sağlayacaktır (Haavisto, 2004:198-199).

Sivil Toplum Kuruluşları

STK'ların katılımı, 1990'lı yıllarda güvenlik tartışmalarının kapsamını genişletti ve yeni güvenlik kavrayışları getirdi. BM'in çevre, nüfus, toplumsal kalkınma ve kadın konulu bir dizi konferansında askeri olmayan sorunlar da gündeme getirildi (Renner, 2004: 13). "Sivil toplumla yakınlaşmanın yanı sıra, kimyasal silahların sökülmesi için daha fazla teknolojik seçeneklerin geliştirilmesi" gerekliliği üzerinde de duruldu (Walker, 2004: 178). Çevre sorunları devletlerarası seviyede olduğu kadar, toplumlararası seviyede de çalışmaya teşvik eder. Ekolojik açıdan karşılıklı bağımlılığın sözkonusu olduğu sınırlarda, ülkelerin seçmenleri birbirlerine kenetlenerek, bazen resmi kanallarla atılması zor olan diyalog adımlarını atabilirler. Zamanla, STK'lar ve biliminsanları arasındaki etkileşimler güvenin ve işbirliğinin esaslarının atılmasına yardım edebilirler. Filistinliler ve İsraililer arasında gayri resmi olarak ortak su kaynaklarını yönetmek için görüşmeler yapılması buna örnek olarak gösterilebilir (Conca, 2004: 187).

Sivil Toplumunu Dahil Etmek

Daha güvenli ve barışçı bir dünya meydana getirilmesinde sivil toplumun da çalışmalara dahil edilmesi yapılan çalışmalarda başarı şansını arttıracaktır. Son 15-20 yılda yaşananlar sivil toplumdaki aktörlerin, global siyaset alanında başarılı aktörler ve hatta güvenlikle ilgili birçok konuda liderler olduklarını gösterdi.

2004 Nobel Barış Ödülü'ne Kenya'daki "Yeşil Kuşak" hareketinin lideri Wangari Maathai'nin layık görülmesi, uluslararası arenada bu tür liderlerin kabul görmesinin, çevrenin barış ve güvenlikle ilgili kaygılarla bağlantılı olduğunun anlaşılmasının cesaret verici örnekleridir.

"Sivil toplumun giderek artan etkisi, örgütlerin "ağ oluşturma" (belki de küreselleşme çağının sembol fiili) kapasitesini artıran birçok farklı varlığa bağlı olabilir." Bu kapasiteyi sivil toplum daha da artırarak etkin ortaklar olma ve becerilerini güvenlik sorunlarında da kullanarak barışın temellerini en iyi biçimde atabilir. Yeni iletişim teknolojilerinin kullanımıyla, STK'ların iletişim ağı kurması daha da kolaylaştı. Örneğin, Uluslararası Kara Mayını Yasaklama Kampanyası (ICBL) 1990'lı yıllarda yüzlerce STK'yı internet ve e-posta aracılığıyla bir araya getiren eşgüdümlü bir çalışmaydı. Kara Mayınlarını Yasaklama Andlaşması'nı kampanya tasarladı, taslak haline getirdi, hükümet desteğini aldı ve 2004 Ekim'de 143 devletin onay imzasına ulaştı. İlk defa bir anlaşma sivil toplum liderliğinde hazırlanıp hedefine ulaştı. ICBL bu başarı sayesinde 1997'de Nobel Barış Ödülü'nü kazandı. ICBL'nin iletişim ağı başarısından diğer STK'lar ders alabilirler (French, 2004:214-217).

Sivil toplum, hükümet ve özel sektör, ortak çıkarların söz konusu olduğu sorunları (barış ve güvenlik de dahil) çözmek için, genellikle geçici bir süreliğine ve hiyerarşik olmayan bir yapıda işbirliği yapıyorlar. STK'lara ve diğer sivil toplum örgütlerine, bu "küresel kamu politikası ağları" siyasi karar alma aşamasında daha önce benzeri görülmemiş roller veriyor (French, 2004: 218).

Tablo 3: Küresel Kamu Politika Ağları Örneği

Ağın Adı	Bazı Ortakları	Ayrıntılar
Küresel Su Ortaklığı	Avrupa Birliği, IFPRI, Pekin Üniversitesi, İsveç Uluslararası Kalkınma Örgütü, UNDP, Dünya Bankası	Ortaklık, 1992'deki Dublin ve Rio de Janeiro konferanslarının ardından, ülkelere, su kaynaklarının sürdürülebilir yönetiminde yardımcı olmak üzere kuruldu.

Hilary French (2004). "Barışın Temellerini Atmak", Dünyanın Durumu 2005, Sürdürülebilir Toplum İçin Worldwatch Enstitüsü Raporu, TEMA Vakfı Yayınları, İstanbul, 201-222.

Çeşitli güvenlik konularını ele almak bakımından, STK'ların, hükümetlerin ve ticari ağların işbirlikleri (!) gelecek vaat ediyor ve hükümetlerin ve uluslararası kuruluşların desteğini hak ediyor.

Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (2002) BM'nin bu tür ortaklıkları desteklemesi de, bu girişimlerin ihtiyaç duyduğu kurumsal desteğin bir örneğini teşkil ediyor. Johannesburg'daki toplantıda, yenilenebilir enerji kaynaklarının tanıtılmasından su yönetimine kadar birçok konuyu ele alan, 100'den fazla hükümet, özel sektör, STK ortaklığı kuruldu (French, 2004: 220).

Sonuç

Modern savaşların çevresel etkileri; savaşa hazırlığın çevreye etkileri, savaşın çevreye etkisi, savaş sonrası devam eden çevresel etkiler olmak üzere üç grupta değerlendirilebilir.

Çevrenin silahlı çatışmalar sırasında doğrudan korunmasını düzenleyen sadece iki andlaşmanın varlığından söz edilebilir. Birincisi 18.05.1977 tarihli Askeri Amaçlarla ya da Daha Başka Düşmanca Amaçlarla Çevrenin Değiştirilmesi Tekniklerinin Kullanılmasına İlişkin Sözleşme (ENMOD Sözleşmesi), diğeri ise 10 Haziran 1977 tarihli 1949 Cenevre Sözleşmeleri'ne ek Cenevre I.Protokolüdür.

Çevrenin korunması daha güvenli ve barışçı bir dünya meydana getirilmesinde sivil toplumun da çalışmalara dahil edilmesi yapılan çalışmalarda başarı şansını arttıracaktır. Son 15-20 yılda yaşananlar sivil toplumdaki aktörlerin, global siyaset alanında başarılı aktörler ve hatta güvenlikle ilgili birçok konuda liderler olduklarını gösterdi. Çeşitli güvenlik konularını ele almak bakımından, STK'ların, işbirlikleri gelecek vaat ediyor ve hükümetlerin ve uluslararası kuruluşların desteğini hak ediyor (French, 2004: 220).

Kaynakça

- Assadourian, Erik (2004). "Zehirli Kimyasallar", Dünyanın Durumu 2005, Sürdürülebilir Toplum İçin Worldwatch Enstitüsü Raporu, TEMA Vakfı Yayınları, İstanbul, 95-97.
- Assadourian, Erik (2004). "Nükleer Enerji", Dünyanın Durumu 2005, Sürdürülebilir Toplum İçin Worldwatch Enstitüsü Raporu, TEMA Vakfı Yayınları, İstanbul, 149-151.
- Conca, K. vd. (2004). "Çevresel İşbirliği Yoluyla Barışı Yaratmak", Dünyanın Durumu 2005, Sürdürülebilir Toplum İçin Worldwatch Enstitüsü Raporu, TEMA Vakfı Yayınları, İstanbul, 181- 195.
- Demirer, G. N. ve Duran, M., Demirer, T.,(1997). Ve Kirlendi Dünya, Öteki Matbaası.
- French, Hilary (2004). "Barışın Temellerini Atmak", Dünyanın Durumu 2005, Sürdürülebilir Toplum İçin Worldwatch Enstitüsü Raporu, TEMA Vakfı Yayınları, İstanbul, 201-222.
- Haavisto, Pekka (2004). "Savaşın Çevreye Etkileri", Dünyanın Durumu 2005, Sürdürülebilir Toplum İçin Worldwatch Enstitüsü Raporu, TEMA Vakfı Yayınları, İstanbul, 197-199.
- Margesson, Rhoda (2004). "Çevresel Mülteciler", Dünyanın Durumu 2005, Sürdürülebilir Toplum İçin Worldwatch Enstitüsü Raporu, TEMA Vakfı Yayınları, İstanbul, 47-49.
- Pazarcı, Hüseyin (1992). "Uluslararası Hukuka Göre Çevrenin Savaş Sırasında Korunması", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Ankara, Ocak-Haziran, (47-1.2), 103-114.
- Pazarcı, Hüseyin (2006). Uluslararası Hukuk, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Prugh, T. vd. (2004). "Petrol Ekonomisini Değiştirmek", Dünyanın Durumu 2005, Sürdürülebilir Toplum İçin Worldwatch Enstitüsü Raporu, TEMA Vakfı Yayınları, İstanbul, 125-147.
- Renner, Michael (2004). "Güvenliği Yeniden Tanımlamak", Dünyanın Durumu 2005, Sürdürülebilir Toplum İçin Worldwatch Enstitüsü Raporu, TEMA Vakfı Yayınları, İstanbul, 3-22.
- Renner, Michael (2004)."Kaynak Zenginliği ve İhtilaf", Dünyanın Durumu 2005, Sürdürülebilir Toplum İçin Worldwatch Enstitüsü Raporu, TEMA Vakfı Yayınları, İstanbul, 117-119.
- Renner, Michael (2004). "Savaş Sonrası Toplularını Silahsızlandırmak", Dünyanın Durumu 2005, Sürdürülebilir Toplum İçin Worldwatch Enstitüsü Raporu, TEMA Vakfı Yayınları, İstanbul, 153-172.
- Soysal Ahmet (2005). "Birinci, İkinci Körfez Savaşları Ve Çevre", Irak'ta Savaş ve Sağlık, Türk Tabipleri Birliği Yayınları, Ankara, 47-53.
- Tont, Sargun A. (2001). Sulak Bir Gezegenden Öyküler, TÜBİTAK Yayınları. Uğurlu, Örgen. (2006). Türkiye'de Çevresel Güvenlik Bağlamında Sürdürülebilir Enerji Politikaları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Tuna (2003), 154.
- Uğurlu, Örgen (2006). Türkiye'de Çevresel Güvenlik Bağlamında Sürdürülebilir Enerji Politikaları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Walker, Paul F. (2004). "Kimyasal Silahlar", Dünyanın Durumu 2005, Sürdürülebilir Toplum İçin Worldwatch Enstitüsü Raporu, TEMA Vakfı Yayınları, İstanbul, 177-179.
- Wolf, A.T.vd. (2004). "Su İhtilaflarını Çözmek ve İşbirliği", Dünyanın Durumu 2005, Sürdürülebilir Toplum İçin Worldwatch Enstitüsü Raporu, TEMA Vakfı Yayınları, İstanbul, 99-116.

- http://halksagligi.med.ege.edu.tr/seminerler/2006-07/Savas_çevre_ASB.pdf, Erişim Tarihi: 15.07.2008, Beliner, Aylin Sena, "Savaşın Çevreye Etkisi".
- <http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2003/02/08/yazarlar/yazarlar162.html>, Erişim Tarihi:15.07.2008, Berberoğlu, Oya, "Savaşın Çevre Felaketi".
- http://www.antalya.pol.tr/index.php?Itemid=146&id=213&option=com_content&task=view, Erişim Tarihi: 15.07.2008, Antalya Emniyet Müdürlüğü.
- <http://www.bianet.org/bianet/kategori/çevre-ekoloji/15650/savasın-çevresel-etkileri-ya-da-kiyamet>, Erişim Tarihi:15.07.2008, Dadan, Kadir.
- <http://www.cmo.org.tr/duyuru2.php?did=82> Erişim Tarihi:15.07.2008, TMMOB Çevre Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu, "SAVAŞA DEĞİL, YAŞAMA!".
- <http://www.mazlumder.org.tr/file/4.%20bir%20grup%20hakk%c4%b1%20olarak%20bar%c4%b1%c5%9f%20hakk%c4%b1.pdf> Erişim Tarihi: 23. 04. 2008, Aral, Berdal, "Bir Grup Hakkı Olarak Barış Hakkı".
- <http://www.sunshine-project.org/enmod/parties.html>, Erişim Tarihi: 27.04. 2008)

BİREYSEL SİLAHLANMANIN ENGELLENMESİNDE STK'LARIN ROLÜ VE ÖNEMİ (UMUT VAKFI ÖRNEĞİ)*

Dr. Levent ERASLAN
leraslan@yahoo.com
Kırıkkale Üniversitesi-Eğitim Fakültesi

Özet

Bireylerin güvenliklerini sağlama istekleri ilk insandan günümüze devam ede gelen bir ihtiyaç olarak görülse de modern zamanlar öncesinin gerekleriyle örtüşen bir davranış özelliği göstermektedir. Bu davranışın bir sonucu olarak bireysel silahlanma süreci ortaya çıkmıştır. Bireysel silahlanma güvenlik gerekçesi, yasal boşluklar ve sosyo-kültürel kimi nedenlerle günümüzde artarak yaygınlaşmaktadır.

Artan silahlanma ile birlikte bireylerde ölümler, yaralanmalar ve kalıcı sakatlanmalar oluşabilmektedir. Bu şekilde giderek toplumsal bir sorun haline gelen bireysel silahlanmaya karşı sivil toplum kuruluşları da çeşitli çalışmalar gerçekleştirmektedir. Bu STK'lardan biri de Umut Vakfıdır. Umut Vakfı Türkiye'de çeşitli bilimsel toplantılar, kampanyalar ve yayınlar ile bireysel silahlanmayla mücadele eden bir önemli bir STK'dır. Bu araştırmanın amacı bireysel silahlanmanın küresel ve yerel boyutu ortaya koymak ve bu konuda etkinlik gösteren "Umut Vakfını" çeşitli açılardan değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Bireysel Silahsızlanma, STK, Umut Vakfı

NGOs ROLE IN PREVENTING INDIVIDUAL ARMING AND ITS IMPORTANCE

Abstract

Individuals necessity to secure themselves seen as a necessity which comes from primitive humans till present-day but it's more like to overlap pre modern eras' behavioral speciality. As a result of this behaviour, personal armament process appears. Personal armament become widespread in an increasing way with the help of security excuses, legal gaps and some sociocultural reasons. With the increasing armament deaths and injuries are also increases. Personal armament gradually becomes a social problem, because of that; NGO's makes various studies about the problem. One of those NGO's is Umut Foundation. Umut Foundation is one of the most important NGO's which fights personal armament in Turkey which makes important scientific conferences, campaigns and publications.

Aim of this survey is to put forth of the global and local aspects of individual armament and examine the Umut Foundation in different angles which is an efficient NGO about the topic.

Key Words: Individual Disarmament, NGO, Umut Foundation

GİRİŞ

Sivil Toplum Kavramı ve Türkiye'de Sivil Toplum'un Gelişim Serüveni

Sivil toplum, üzerinde çok tartışılan ve literatürde farklı tanımlamalara sahip bir kavramsal çerçeveye sahiptir. Kavram, Batı Avrupa'nın kendine has sosyal, kültürel, siyasi ve felsefi değerleri ile yoğrulmuş ve süreç içerisinde evrilerek farklı anlamlarda kullanılmıştır. Özellikle devletin güç ve yetkilerinin tartışmaya açılması, kamusal alan-özel alan ilişkisi, toplumsal sözleşme, toplumsal haklar ve demokrasi gibi önemli yapısal öğelerin oldukça uzun süre tartışılması ve bu tartışma sürecinin burjuvazinin önderliğinde yapılması, sivil toplum kavramının öncelikle Batı dünyasında ve sonrasında tüm dünyaya yayılmasında etkili olmuştur (Eraslan, 2008:1).

Sivil toplum kavramı, son yıllarda akademik ve kamusal söylem içinde yeniden canlanan ve toplumsal değişimin temel ve birincil aktörlerinden birisi konumundadır. Bu canlanış süreci toplumsal yaşamda, medyada ve literatürde de kendini göstermektedir. Sivil toplum bu yeniden-canlanma sürecinde toplumsal gelişimin demokratikleşmenin ve ekonomik kalkınmanın önemli bir itici gücü olarak kabul edilmiştir (Edwards, 2004:47). Bu kabulleniş ile sivil toplumun önemi hem nicel hem de nitel olarak artış göstermiştir.

Sivil toplum kavramına, tarihsel süreç içerisinde çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Kavram felsefi ve tarihsel bağlamda değişerek ve gelişerek güncel anlamına kavuşmuştur. Mardin'e göre sivil toplum kavramının, tarihsel süreçte:

- 1) Bir medenîlik anlayışı olarak sivil toplum
- 2) Batı Avrupa'nın toplumsal tarihinde çok önemli bir sosyal tarih aşaması olarak sivil toplum

* Bu çalışmayı Umut Vakfının kurulmasına vesile olan ve menfur bir cinayete kurban giden Umut DEDEMAN'a ithaf ediyorum. Kendisini tanımiyorum ama sayesinde binlerce kişi silahın kötülüğünü öğrenmektedir. Ayrıca Umut Vakfının sevgili yöneticilerinden Esengül AYYILDIZ hanıma da teşekkürlerimi bir borç bilirim.

3) Tarih felsefesi anlamında bir tartışma konusu olarak sivil toplum, olmak üzere üç farklı anlamı bulunmaktadır (Mardin, 1986:1918).

Sivil toplum kavramının Antik Yunan'a kadar uzanan tarihsel ve felsefi bir arka planı bulunmaktadır. Tarihsel gelişim sürecinde kavram, bazı aşamalardan geçerek farklı anlamlarda kullanılmıştır. Bu anlamlandırma sürecinde kullanılan temel ölçüt ise "devlet"tir. Devlet ile sivil toplum arasındaki ilişki ya da sivil toplumun devlete karşı konumlandırılması, ortaya çıkan çeşitli düşüncelerin temelini teşkil etmiştir.

Sivil toplum-devlet özdeşliği ile başlayan bu anlamlandırma süreci yerini devlete karşı toplumların bağımsızlığının ve üstünlüğünün savunulduğu "devlet karşıtı" düşünceye bırakmıştır. Daha sonra sivil toplum özgürlüğünün kargaşa doğuran sonuçları nedeniyle sivil topluma karşı "devletin güçlendiği evre", ve sonra da devlet düzenleyiciliğine karşı çoğulcu ve gönüllü örgütlenmeye dayalı, devletten "bağımsız bir sivil toplum anlayışına" bir başka deyişle modern anlamına kavuşmuştur. Bu evrelerin oluşumunda çeşitli toplumsal ve siyasal olayların etkisi ile çeşitli düşünürlerin etkisi de büyük olmuştur (Sarıbay, 1994:15-16).

Özellikle "toplumsal sözleşme" kavramı bağlamında toplum-devlet ilişkilerini teorize eden Hobbes, Rousseau, Locke ve çatışmacı teorisinin belli başlı temsilcileri olan ve kendi içlerinde kavramı tartışarak geliştiren Hegel, Marx ve Gramsci'nin görüşleri ile demokrasi-sivil toplum ilişkisini irdeleyen Tocqueville sivil toplum kavramının bugüne taşınmasında önemli katkıları olmuştur.

Sivil toplum örgütlenmelerinin ortak bir isim altında toplamanın zorluğu genel olarak literatürde NGO (Non Governmental Organization-Hükümet Dışı Örgütler) kavramının kullanılmasına neden olmuştur. . Bu yapılanmalar toplumsal yaşamın çeşitli problem alanlarına taraf olurlar ve bu problemlerden etkilenenleri bir araya getiren yapılarıdır. Bu yapılar, profesyonel, kâr amacı gütmeyen, devletten bağımsız, gönüllülük esaslı ve kuruluş amaçlarını geliştirmek için çeşitli etkinlikleri üstlenme amaçlıdır. Bu yapılanmalar ulusal ve uluslararası boyutta etkinlikler gerçekleştirmekte, ulus aşırı iş birlikleri ile projeler gerçekleştirmektedirler.

Türkiye'de sivil toplum tartışmaları genellikle doğu-batı sorunu, demokrasi geleneğinin varlığı yokluğu, ya da modernleşme sürecinin başarı-başarısızlığı tartışmaları çerçevesinde yürütülmektedir (Tosun, 2000:406). Bu tartışma süreci aynı zamanla güçlü-aşkın devlet anlayışı etrafında sürmekte, yönetim felsefesi ve toplumsal yapı modernleşme paradigması referans alınarak irdelenmektedir. Bir nevi "sivil toplumcu" unsur arayışı yapılmakta, toplumun kendine has özelliklerinde ürettiği sivil unsurlar, Batılı sivil toplum unsurları ile karşılaştırılmakta ve "bu coğrafyada sivil toplum vardı" ya da "yoktur" gibi geometrik bir kategori oluşturulmaktadır. Bu noktada, sivil toplum Türkiye'de tarihsel gelişimi ile ilgili önemli bir nokta ve ikilem ile karşılaşmaktadır.

Eğer sivil toplum sadece "siyasi alanın dışında yer alan bir örgütsel yaşam" olarak düşünülürse, Türkiye'de sivil toplumun oldukça uzun bir tarihe sahip olduğunu söyleyebilir (Bikmen ve Meydanoğlu, 2006:35) Türkiye'de modernleşme ve demokratikleşme tarihi içinde devlet dışı yapıların ve örgütsel yaşamın önemi, modernleşme sürecinin başladığı döneme kadar uzanmaktadır (1850–1917). Örneğin, Osmanlı devleti içinde "hayırseverlik kurumu" olarak ortaya çıkan "vakıflar", hem devlet dışı bir örgütsel yaşam alanı oluşturmaları, hem yaptıkları hayırseverlik faaliyetleri içinde siyasi ve ekonomik yaşam alanlarını temsil etmektedir. Ancak "sivil toplumu devletin ve ekonominin dışında, üzerinde devlet denetimi olmayan, gönüllü bir temelde katılımçılığı ve demokratikleşmeyi amaçlayan örgütsel bir yaşam olarak düşündüğümüzde, Türkiye'de sivil toplumun tarihinin kısa olduğu görülmektedir. Bu anlamdaki bir sivil toplumun Türkiye'deki tarihinin kısa ve oldukça yeni bir dönemine tekabül ettiğini ve gelişmekte olmasına rağmen yapısından etkisi ve değerlerine kadar önemli sorunlar ve zayıflıklar taşıdığı görülmektedir." (Bikmen ve Meydanoğlu, 2006:36) Bu yapılanmalara örnek olarak Osmanlı devlet yapısının ve yönetim anlayışının izin verdiği ölçüde, ahilik merkezli lonca ve esnaf örgütlenmeleri, tarikatlar, özgün bir uygulama olarak vakıflar verilebilir.

Osmanlı devletinden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde sivil toplum, yüzyıllar süren bir devlet kontrolünde, bağımlı-kontrollü sivil toplum geleneğinden, modernleşme çabaları sonucu canlanan sivil toplumcu potansiyel özelliği taşımaktadır.

Bu süreç modernleşme çabalarını devam ettirmek isteyen yeni Cumhuriyet için devralınan bir gelenek biçiminde yönetim ve devlet yapısına sirayet etmiştir. Yeni cumhuriyet sivil toplum yapılarına özgür, özerk ve inisiyatif alan bir yapısal serbestlik tanıma yerine topluma didaktik mesajlar ve davranışlar kazandırma rolü ve işlevi yüklemiştir. Sivil toplum anlayışında Cumhuriyete geçiş sürecinde bile kırılamayan devlet merkezli anlayış, son dönem sivil toplum tartışmalarında ve Türk sivil toplum felsefesinin algılanışında temel bir referans noktası olmuştur. Tek parti döneminde oluşturulan didaktik sivil yapılanmalar yeni rejimin ve ulusalcı ideolojik felsefesini topluma kazandırma amaçlı "öğretici" bir misyona sahiptir. Böylelikle Osmanlı devletinde var olan sivil unsurların devlet tarafından oluşturulması ve bu yolla toplumun kontrol edilmesi anlayışı, yeni uygulamada sivil unsurların yine devlet eliyle fakat öğretici bir özellikte tesis edilmesi biçiminde yorumlanabilir. Batı'da mücadeleler yoluyla kurulan sivil toplum, Türkiye'de devlet eliyle kurulmaya çalışılmıştır. Bu dönemde devlet eliyle sivil toplum yaratma çabalarının "sivil toplumdan çok bürokratik bir toplum" yarattığı söylenebilir (Eraslan, 2008:368).

Çok partili siyasi yaşama geçiş ile çoğulcu demokrasinin gereği olarak kurulan ve 1950 genel seçimde iktidar olan Demokrat Parti, iktidarının ilk döneminde sivil toplum kuruluşlarına hem yasal hem de diğer yönlerden destek olmuş, ancak ikinci iktidar döneminde bir yönetim geleneği hâline gelen sivil toplumu

kontrol ve manipülasyon uygulamalarını harekete geçirmiştir. Bu dönemin en karakteristik özelliği Türk sivil toplum yaşamının nicel olarak en geniş figürü olan “hemşeri derneklerinin” kurulmasına neden olan “göç” olgusudur. Göç ile kırdan kente gelenlerin kent kültürüne uyum sağlama yerine kendi değerlerini koruma amaçlı bu dernekler himayeci ve kollamacı anlayışın simgesi durumdadır. Demokrat Parti, özellikle 1957 sonrası süreçte Vatan Cephesi gibi devlet-toplum birlikteliği amaçlı örgütlenmeler kurmaya çalışmış ve çeşitli uygulamaları ile toplumun çeşitli kesimlerinin tepkisini çekmiştir. Bu dönemde işçi ve gençlik örgütlenmeleri, muhalif unsurlar bu uygulamalara karşı olarak mitingler ve çeşitli toplantılar düzenlemişlerdir. Bu süreç sivil demokrasiyi kesintiye uğratan 27 Mayıs 1960 askerî müdahalesi ile sonuçlanmıştır. (Eraslan, 2008:369).

Askerî müdahalenin yeni anayasası sivil toplum kuruluşlarına geniş özgürlükler sağlamış; ancak bu özgürlüğü sivil yaşam yine askerî bir müdahale ile 12 Mart 1971 sınırlandırılmıştır. Türkiye’de 1970’lerin başında toplumsal yaşamda var olan geleneksel sivil yapılardan farklı, yapı, işleyiş ve politikalara sahip yeni toplumsal hareketler oluşmuştur. Bu hareketler, çevrecilik, savaş karşıtlığı, feminist hareket, eşcinsel örgütlenmeler biçiminde ortaya çıkmış ve bu yeni süreç Türkiye’deki sivil toplum anlayışını da etkilemiştir. Bununla birlikte siyasal ve sosyal alanlardaki keskin gruplaşma ve kampaşma STK’lara da yansımıştır. Devletin kontrolünde sivil toplum unsurlarının oluştu(ruldu)ğu bu coğrafyada siyasi partiler ve çeşitli ideolojik yapılanmalar kendi güdümlerinde, taraf olan esnaf, ticari, memur, işçi, kadın ve gençlik (öğrenci) örgütlenmeleri oluşturmuşlardır. İdeolojik bağımlılık temelli bu yapılanmalar birbirlerinin karşıtlarını da üretmiştir. Emniyet güçleri, öğretmenler, kamu görevlileri, iş adamları ve her türlü alan keskin bir biçimde ayrılmış ve her ideolojik grup kendi derneğini, vakfını, sendikasını ve örgütünü kurarak ötekileştirdiği diğer ideolojik yapıya karşı konumlanmıştır. Toplumun bu parçalanmış bölünmüş yapısı ve çatışmacı siyasal hayatı, yine bir askerî müdahale ile sonuçlanmıştır. Her on yılda yapılan bu müdahaleler Türk siyasal hayatını kesintiye uğratmakla birlikte toplumun çoğulcu, çok sesli ve demokratik yapıya olan inancını da törpülemiştir. 1960 müdahalesi haricindeki diğer tüm askerî müdahaleler yaptı(rdıkları) yasal düzenlemeler ile keskin ve sert bir biçimde sivil toplumu kontrol altına almaya çalışmıştır (Eraslan, 2008: 370).

1980 sonrasında devlet yapısının ve siyasal anlayışının özellikle Turgut Özal iktidarları etkisiyle liberalize olduğu görülmektedir. Bu süreç sivil toplumu olumlu yönde etkilemiş, küresel bazı gelişmelerin de etkisiyle toplumsal yaşamda yeniden bir canlanmalar ve hareketlenmeler oluşmuştur. Sivil toplum kavramı bu süreçte 12 Eylül askerî müdahalesine tepki olarak “asker karşıtı” bir söylem içinde toplumsal örgütlenmenin zemini olarak algılanmıştır. Liberal politikaların etkisiyle toplumsal yaşamda devlet kontrolünün azalması 24 Ocak kararları ile ekonomi alanında yaşanan değişimlerin de sivil toplumun gelişmesi yönünde etki yaptığını söylenebilir. Sivil toplumun 1980’li yılların ikinci yarısında başlayan hareketliliği 1990’lı yıllarda artarak devam etmiştir. Özellikle özel televizyon ve özel radyoların açılması internet gibi iletişim araçlarının çoğalması kamuoyunun daha bilinçli ve birlikte hareket etmesini sağlamıştır.

Bununla birlikte SSCB’nin ve Doğu bloğunun dağılmasından sonra Avrupa’da sivil toplum tartışmalarının artması Türkiye’deki sivil toplum gelişimini etkilemiştir. 1990’lı yıllar aynı zamanda siyaset-sivil toplum etkileşimlerine de sahne olmuştur. Refah Partisi’nin yerel seçimlerde aldığı büyük oy oranına karşı “savunmacı-reaksiyoner” bir biçimde sivil örgütlenmeler oluşturulmuştur. Rejimin ve laik anlayışın tehlikeye girmesi, irtica tehdidi gibi argümanlar ile yola çıkan Kemalist eğilimli bu STK’lar 2000’li yıllarda etkilerini daha da artıracaklardır. 1990’lı yıllar Türk sivil toplum hareketlerinin pratik süreçlerde etkinlik gösterdikleri, toplum tarafından tanınmaya ve desteklenmeye başladığı bir atılım dönemini temsil etmektedir. Bir başka deyişle STK’lar toplumsal yaşamda kendilerini göstermeye başlamışlardır.

“Sürekli Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık” “Barış İçin Bir Milyon İmza”, “Anayasamı İstiyorum”, “Radyomu İstiyorum” gibi kitlesel eylem pratikleri, sorumlu ve bilinçli “yurttaş” hareketlerine örnek teşkil etmiştir. 1996’da yapılan Birleşmiş Milletler Habitat II Konferansında ilk defa sivil unsurlar yerel ve merkezî yönetim temsilcileri ile ortaklaşa toplantılarda yer almışlardır. Bu dönemin önemli olaylarında biri de 17 Ağustos 1999 İzmit depremidir. Deprem sonrası süreçte sivil toplum ilk defa devlet ile karşı karşıya gelmiştir. Devletin ağır ve hantal yapısından ötürü deprem sonrası müdahalede yaşanan aksaklıklar karşısında, sivil unsurların daha mobilize ve etkili çalışmaları toplumsal değerlendirmede sivil toplumun devletten daha etkili olduğuna dair kanaatlerin oluşmasına neden olmuştur. Bu sürecin bir sonucu olarak sivil topluma -belki de kendi hacminden büyük- işlevler yüklenmiştir; “sivil toplum göreve”, “sivil toplum iş başına”, “sivil toplum nerede” gibi söylemler günlük dile kadar sirayet etmiştir (Eraslan, 2008:370).

Marmara depremi ile Türkiye’de STK’lar önemli bir değişim yaşamışlardır. STK’lar savunmacı, muhalif ve aksiyoner eylem anlayışı yerine, hayırseverlik bağlamında, gönüllü olarak devletin eksik ve yetersiz kaldığı alanları dolduran ya da tamamlayan yapılar olarak algılanmaya başlanmıştır.¹

¹ Deprem sonrası bu dönemde, STK’ların medya aracılığıyla kamuoyuna yansıyan imajında da bazı sorunlar bulunmaktadır. Medya tarafından ağırlıklı olarak AKUT’un ön plana çıkartılması ve bütün STK’ların temsilcisi ve sembolü olarak sunulması AKUT’un sahip olduğu temel özellikler bakımından bazı sakıncaları içermektedir. Şöyle ki, AKUT büyük ölçüde yüksek eğitilmiş, kentli, orta-üst sınıf mensubu kişilerin katılım gösterdiği ve hepsinden önemlisi apolitik davranmaya özen gösteren ve apolitik kimliğiyle ön plana çıkan profesyonel bir arama-kurtarma derneğidir. Şurası açık ki apolitik olma, bir STK için kaçınılmaz bir şekilde olumsuz bir duruma karşılık gelmez, ancak bütün STK’ların imajı ve sivil toplum kavramının karşılığı medya tarafından AKUT ile özdeşleştirilince STK’ların siyasal içeriği göz ardı edilmiş hatta inkâr edilmiş olmaktadır. Ancak daha önce de belirtildiği gibi STK’ların demokratikleşmeye katkı

Baskı unsuru olma, devlet uygulamalarını izleyen, muhalif bir STK anlayışından ziyade genel ideolojik söylemle çatışmayan, apolitik bir “kamusal hizmet” üreten STK anlayışı dayatılmıştır. 1990’lı yıllarda siyaset-sivil toplum etkileşimlerinde ilk defa görülen bir örnek de Refah-Yol hükümetine karşı çeşitli esnaf ve işçi örgütlenmelerinin verdikleri tepkilerdir. “28 Şubat süreci” olarak adlandırılan bu dönemde STK’lar etkili olarak siyasal iktidarın devrilmesinde etkili olmuşlardır.

2000’li yıllara gelindiğinde Avrupa Birliğine giriş sürecinin sivil toplumun gelişmesine etkili olduğu görülmektedir. Sivil toplum ile ilgili olarak yasal düzenlemelerin yapılması (Dernekler Yasası, Vakıflara ilişkin kanunlar, Gösteri ve Toplantı Yürüyüşleri Yasası’nda gerçekleştirilen değişiklikler), AB müktesebatında sivil toplum ile ilgili yer alan ibareler ile AB’nin sivil toplum kuruluşlarını çeşitli projeler ile desteklemesi bu dönemde sivil toplumun gelişmesini etkilemiştir. STK’lar dönemi olarak da anılan bu süreçte, “sivil toplum farklı taleplerin ve kimlik sorunlarının demokratik bir platformda çözümlenmesine katkıda bulunduğu gibi, gelişimine engel olan faktörleri dönüştürücü yol olarak algılanmış, teşvik edilmiş ve hatta gereğinden fazla büyütülmüştür” (Keyman, 2006:35).

Bu dönemde sivil toplumun hareket alanını genişlettiğini ve STK’ların önemini artırdığını, devlet-toplum/birey ilişkilerinde “haklar, özgürlükler ve sorumluluklar ekseninde vatandaşlık anlayışını” ortaya çıkartarak sivil toplum ile aktif vatandaşlık söylemini ilişkilendirdiğini, toplum yönetiminin etkin, verimli, şeffaf ve sorumlu bir devlet yapısına gereksinim duyması temelinde devlet idaresinin yeniden yapılanmasına yol açması ve bu bağlamda sivil toplumun önemi ve rolünü ortaya çıkarttığı söylenebilir. (Keyman, 2006:36).

2000’li yıllar savunmacı ve reaksiyoner olarak tanımlanan STK’ların yeniden sahne aldıkları ve etkinliklerini artırdıkları bir sürece tanıklık etmiştir. İktidar partisi AKP’nin politika ve uygulamalarına ve Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecine “laiklik” bağlamında tepkiler gösterilmiş, “Cumhuriyet Mitingleri” adı altında milyonlarca kişinin katıldığı mitingler düzenlenmiştir.

Sivil toplumun büyük bir gövde gösterisi olarak değerlendirilen bu mitinglerde, rejimin korunmasına ve çağdaşlığa vurgu yapılmıştır. Bu mitingler sonucu Türkiye’de “öteki”leşme sürecinde, çağdaş-gerici, laik-anti laik bağlamında kamplaşmaların oluştuğuna yönelik analizler yapılmıştır. Bu ötekileştirme özellikle 2007 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde oldukça açık bir şekilde görülmüştür. Bu farklılaşma ve kutuplaşma neredeyse toplumun ikiye ayrıldığına dair değerlendirmeler yapılmasına neden olmuştur.²

2000’li yıllar aynı zamanda STK’ların sorgulandığı bir dönem olma özelliği taşımaktadır. Toplumsal yaşamda nicel olarak artış gösteren sivil yapıların niteliği konusunda çok ciddi eleştiriler yapılmıştır. Batı Avrupa ile karşılaştırıldığında sivil toplumcu geleneğin çok zayıf olduğu, bu coğrafyada STK’lar yapı, işleyiş, uygulama, mali kaynaklar, özgürlük, özerklik, iş birliği, iletişim, devlet ile ilişkiler ve projecilik gibi açılardan eleştiri almaktadır.

Sonuç olarak 2000’li yıllarda Türkiye’de sivil toplumun ve STK’ların devlet denetimi ve ekonomik (pazar) alan dışında geliştiği ve toplumda yaygınlaştığı görülmektedir. Cumhuriyetin kurulmasından 1980’li yılların ortasına değin devlet kontrolünde gerçekleşen sivil yaşam alanları bu dönemde küresel ve konjonktürel gelişmeler ışığında yaygınlaşmış ve gelişmeler kaydetmiştir.

Sivil toplum günümüzde toplumsal yaşamı ilgilendiren her konuda örgütlenmektedir. Bu konular bazı genel ihtiyaçlar bağlamında belirlenebilirken spesifik konularda da ihtiyaca binayen STK’lar kurulabilmektedir. Toplumsal yaşamın problem olarak gördüğü konularda inisiyatif geliştirebilmesi kurulma nedenlerinin geçerliliğine bağlıdır. Eğitim, sağlık, kadın hakları, çevre gibi çok genel ve geçerli konularda STK’lar çok yaygınlaşmışken, silahsızlanma, şiddet karşıtlığı gibi konularda STK’lar azınlıkta kalmaktadır. Aşağıda az çalışılan alanlardan olan bireysel silahsızlanmayı temel çıkış noktası kabul eden Umut Vakfı değerlendirilecektir. Bu değerlendirme süreci bireysel silahsızlanma kavramının analizi, Türkiye’deki bireysel silahlanma düzeyi bağlamında yapılacak daha sonra da Vakıf incelenecektir.

Bireysel Silahlanma Kavramı

Ünlü psikolog Maslow, “İhtiyaçlar Hiyerarşisi” teorisinde bireylerin davranışlarını ihtiyaçlarının düzenlediğini belirtmiş ve bu nedenle ihtiyaçları hiyerarşik bir biçimde sıralamıştır. Temel ihtiyaçlar ve üst düzey ihtiyaçlar olmak üzere iki gruba ayrılan teoride “güvenlik” temel ihtiyaçlar bağlamında ikinci sırada yer alır. Maslow’a göre güvenlik bir ihtiyaçtır ve hayatın ve türün devamını sağlamaya yönelik ihtiyaçlardan olan fiziksel ihtiyaçlardan sonra gelir. Güvenlik ihtiyacı; organizmanın hayatını tehdit eden her şeyden korunmayı içerir. Kendine güven ve emniyet içinde, tehlikeden uzak hissetme ihtiyacıdır. Bu ihtiyaç korunma güdüsü ile birlikte bireyleri ilkel çağlardan günümüze çeşitli savunma araçları geliştirmeye itmiştir. Zamanla birileri için savunma aracı olan bu araçlar bir başkası için saldırı aracı haline gelmiştir. Bu yargı silah kavramsal

sağlayabilecek örgütler olarak işleyebilmeleri için siyasal alana ve siyasal olana da dahil olmaları gerekmektedir (Akşit ve diğerleri, 2002:320).

² Cumhuriyet mitinglerinin sivil boyutu bu dönemde tartışma konusu olmuştur. Özellikle kapatılan Nokta dergisinin 23.sayısında bu konu derinlemesine işlenmektedir. Ayrıca dergide devletin çeşitli birimlerinin “dost STK’lar oluşturma ve onlarla iş birliği” arayışında olduklarına dair bilgi ve belgelere de yer verilmiştir. Dergi bu haberdan sonra yayın hayatına son vermiştir. (Ayrıntılı bilgi için bakınız; **Nokta dergisi**, 23.sayı, (5–11 Nisan 2007).

tanımında da görülmektedir; Türk Dil Kurumunun Güncel Türkçe Sözlüğüne göre “Silah Savunmak veya saldırmak amacıyla kullanılan araçtır” (www.tdk.gov.tr).

Bireylerin güvenliklerini sağlama istekleri ilk insandan günümüze devam eden bir ihtiyaç olarak görülse de modern zamanlar öncesinin gerekleriyle örtüşen bir davranış özelliği göstermektedir. Çünkü modern anlamda devletlerin kurulması ile birlikte kamu düzeninin korunması amacıyla oluşturulan kolluk kuvvetleri devlet adına bireylerin güvenlikleri sağlamayı görev edinmişlerdir. Dolayısıyla bireylerin teorik olarak silahlanmalarını gerektiren nedenler ortadan kalkmıştır sonucuna ulaşılabilir. Ancak yaşamsal faaliyetlerin devamlılığı bir başka değişle güvenliğin sağlanması kolluk kuvvetleri yeterli görülmemekte en ilkel araçlarla başlayan silahlanma süreci günümüzde ileri teknolojik özellikler ile devam etmektedir.

Peki, bireysel silahlanma nedir? “Aynı toplum içinde yaşayan bireylerin herhangi bir ideolojiye ait olmaksızın, ateşli silahlar ve bıçaklar ile diğer aletlerle donanması “Bireysel Silahlanma” olarak tanımlanır”. Bir başka tanıma göre bireyin herhangi bir nedenden ötürü taşımak ya da buldurmak amacıyla silah edinmesi sürecidir. Bireysel silahlanma ile devletlerin genel silahlanma süreçleri karıştırılmamalıdır. Çünkü bu silahlanma süreci kişiye özgü ve sadece kişi olarak edinilmektedir. Buna göre küçük silahlar, tabanca, tüfek, çakı, bıçak, vb araçlar bireysel olarak temin edilen araçlar olarak görülmektedir.

Silahlanma sürecinin bireysel bir davranış olarak ele alınmasının yanı sıra bireyi silahlanmaya iten toplumsal etmenlerin de dikkate alınması gerekmektedir. Bireyin silah edinmesinin nedenleri ve sonuçları tüm dünyada bir sorun olarak görülmektedir. Aşağıda küresel ölçekte bireysel silahlanmanın boyutları sonuçları ile birlikte tartışılmıştır.

Küresel Ölçekte Bireysel Silahlanma

Türkiye’de olduğu gibi Dünya’nın çeşitli ülkelerinde bireysel silahlanma artan bir şekilde devam etmektedir. Bireysel silahlanmanın temel nedeni güvenlik kaygısı olarak belirtilmesine rağmen bireysel silahlanma nedenleri ülkeler bazında farklılık göstermektedir. Bazı ülkelerde iç karmaşanın ve savaşların olması (Orta Amerika ülkeleri, Irak, Afganistan, Liberya³) kamu düzeninin bozuk olması çete ve mafya tipi örgütlenmelerin günlük yaşama olumsuz tesirleri⁴ (Bolivya, Kolombiya, Brazilya), sosyal ve kültürel yünden silahlanmanın desteklenmesi (Orta doğu ve Kafkas Ülkeleri, Türkiye) ya da silahlanmanın yasal bir hak olarak görülmesi (ABD’nin bazı eyaletleri⁵) silahlanmayı artırabilmektedir. Elbette bu faktörlere psikolojik ve sosyolojik diğer nedenlerde eklenebilir.

Tüm dünyada bireysel silahlanma büyük bir problem olarak görülmekte ve insan haklarının ihlali boyutunda değerlendirilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO) “Küçük Silahlar ve Küresel Sağlık” (Small Arms and Global Health) adlı raporunda tüm dünyada silah kaynaklı yılda yaklaşık 2.5 milyona yakın olayın gerçekleştiğini, cinayet, yaralama, intihar ve kaza ile yüz binlerce insanın yaralandığı, sakat kaldığı ve öldüğü belirtilmiştir (WHO, 2001:3). Küçük silahlar Araştırmasına göre (The Small Arms Survey) göre dünya’da bulunan 640 milyon silah stokunun %60’ı sivillerin (çiftçiler, sportif amaçlı atıcılar, silahlı çeteler, silahlı asiler, özel güvenlik korumaları, koleksiyonerler ve her yaşta sivil vatandaşlar) mülkiyetinde olduğu tahmin edilmektedir (The Small Arms Survey, 2002: 76).

Merkezi İsviçre’de bulunan Uluslararası Araştırmalar Enstitüsü tarafından her yıl hazırlanan Hafif Silahlar “Risk ve Direnç” 2008 raporuna göre; (The Small Arms Survey 2008: Risk and Resilience) Silah kullanılan şiddet olayları, “küresel bir salgına” dönüşmüş durumdadır. Raporunda, şiddetin etkilerinin uzun zamana yayıldığı ve ekonomik olarak da büyük bedelleri olduğu vurgulanmaktadır. Hafif silahlara erişim, silahların taşınması ve kullanılmasıyla ilgili yasal düzenlemeler, kamuya açık alanlarda silah taşıma özgürlüğü, evlerde silah bulundurma oranı, silahların uygun koşullarda saklanması gibi etkenler, halkı tehdit eden şiddet olaylarında riski belirleyen faktörler olarak öne çıkmaktadır.

Center for Humanitarian Dialogue, hazırladıkları “Kayıp Parça: Birleşmiş Milletler Küçük Silahların Kontrolü Yönteminde Silah Şiddetini İndirmek için Yönergeler” adlı kitapta bireysel silahlanmanın küresel sonuçları şöyle özetlenmektedir (2008: 15);

- Tüm dünyada genel olarak silahlı şiddetin kurbanları sivillerdir ve her yıl barış ortamında yaklaşık 300.000 kişi cinayet ve intihar olaylarında hayatını kaybetmektedir. Bu rakam savaş ortamındaki insan hayatı kayıplarının ortalama iki katı kadardır. Birinci Dünya Savaşında toplam can kaybının %14’ü sivil iken bu oran 2. Dünya Savaşı’nda %67’ye yükselmiştir. Bugünkü bazı çatışmalarda rakam daha da fazladır.(Uluslararası Af Örgütü – Türkiye Basın Açıklama No: 226)

3 Bu ülkelerde var olan silahlanma sürecinin ticari boyutu ve küresel silah ticareti ile ilgili olarak bakınız: **The Small Arms Trade, A Beginner’s Guide Rachel Stohl, Matthew Schroeder and, Dan Smith**, Oxford Pub. Oneworld, 2007, 177pp.

4 Brezilya’da halka “Bireysel silahlanma yasaklanmalı mı?” diye sorulduğunda, halkın yüzde 64’ü “Yasaklanmasını” dedi. Sebebi çok açıktı. Kanun tanımazlar bir şekilde yine yasakları delecek, silahlanacaktı ve olan kendini korunmasız hisseden onlarca masum insana olacaktı. Brezilya’daki bu silahsızlanma korkusu gösteriyorki; suç kontrol altına alınmazsa, silahlanmanın önüne geçmek isteyen bireyler, vakif ve kuruluşların “Silahını bırak” çağrısı yerine ulaşmayacak. (Işıl Öz San Diego ,2 Haziran 2007 (Turkish Journal)

5 ABD’de silah sahibi olmak çeşitli eyaletlerde çok kolaydır. Bu durum ile ilgili ironik bir durum Chicago kentinde yaşanmıştır. Sadece 10 aylık bir bebeğe babasının başvurusu üzerine silah ruhsatı verilmiştir. Bu olayla birlikte büyük eleştirilere hedef olan yetkililerin, daha önce de 1 yaşından küçük 244 bebeğe silah ruhsatı verdiği anlaşılmıştır (www.radikal.com.tr).

- Dünya çapında her intihar olayına karşı 4 adet adam öldürme olayı bulunmaktadır. Kuzey Amerika ve Avrupa'da ise silahlı intihar sayıları ateşli silahla adam öldürme sayılarından daha fazladır.
- Dünya Çapında her yıl 8 milyon hafif silah üretilmektedir. Her yıl 16 milyar birim cephanelik üretilmektedir ki, bu dünya üzerindeki her kadın, erkek ve çocuk için ikiden fazla mermi anlamına gelmektedir (Uluslararası Af Örgütü – Türkiye Basın Açıklama No: 226).
- Bireysel silah kullanıcılarının çoğu erkeklerdir, fakat bireysel silahlı şiddetin başlıca kurbanları da yine -ve özellikle- 14 ile 44 yaş arasındaki erkeklerdir.
- Kadınlar -özellikle aile içi şiddet nedeniyle- bireysel silahlı şiddetten en fazla zarar gören kesimdir ve aynı zamanda en az hafif silah kullanan kesimdir.
- Silahlar genellikle genç insanlar tarafından, cinayet, yaralama ve intihar olaylarında kullanılmaktadır. Dünya Sağlık örgütünün verilerine göre özellikle 15–25 yaş arasındaki gençlerde silahla intihar olaylarında bir artış görülmektedir.
- Bireysel silahlanma, beraberinde daha çok “bireysel silahlanmayı” ve “ölümü” getirmektedir. Silahlanma şiddetinin artması, korkuyu ateşlemekte; dolayısıyla daha fazla silahlanmaya neden olmaktadır.
- Dünyada 51 ülke hafif silahları tam olarak üretmektedir. 45 ülke ise birleştirme işlemlerini yapmakta beş ülke ise imalat ve üretim sistemlerini yenileyebilmektedir. Küçük ve hafif silah ihracatı 2005 yılı verilerine göre yıllık en az 100 milyon dolardır. Bu tarz silahların ihraç eden önde ülkeler; ABD, İtalya, Almanya, Belçika, Avusturya, Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyetidir (Missing Pieces, Small Arms Survey 2008)
- Dünyada, sivillere ait her bin silahtan biri kayıp ya da çalınmıştır. Dünyada sivillere ait yaklaşık 650 bin hafif silah kayıptır. Bu silahların büyük bölümü ambargo uygulanan ya da çatışma içinde olan ülkelere kaçırılmaktadır. Buna göre bireysel silahlanma büyük suç örgütleri ve iç çatışmalar için de önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Irak ve Afganistan silah ticareti için yeni “pazarlar” haline gelmiştir. Bu ülkelerdeki çatışmalar, silahsızlanma hedeflerinin önünde büyük bir engeldir (Missing Pieces, Small Arms Survey 2008).
- Özetle her yıl dünya çapında silahla yaralama, tecavüz, hırsızlık ve kaçırılma olayları nedeniyle birçok sivil yurttaş zarar görmektedir. Silahlı şiddet biçimlerinin yaraladığı, yok ettiği insan hayatıdır. Bu yaygın silahlanma süreci, aşağıda seçilmiş bazı ülkelerdeki sonuçları bağlamında tablolaştırılarak verilmiştir;

Tablo 1. Seçilmiş Bazı Ülkelerdeki Ateşli Silahla Adam Öldürme Oranı

Ülke	Yıl	Nüfus	Ateşli Silahla Adam Öldürme	
			Olay Sayısı	100,000 de Oran
Kolombiya	2000	44,222,000	21,898	49.52
Güney Afrika	2000	44,819,778	10,854	24.22
Venezuela	2000	25,299,000	5,408	21.04
Brezilya	1998	178,470,000	25,663	14.38
Ekvator	2000	13,003,000	1,321	10.16
Meksika	2000	103,457,000	5,529	5.34
ABD	2001	294,043,000	10,130	3.45
Belarus	2000	9,895,000	331	3.35
Kanada	2003	31,629,700	161	0.51
Avustralya	2001	19,583,333	47	0.24
İngiltere-	2003-	52,793,700	68	0.13
Galler	2004			

Kaynak: Center for Humanitarian Dialogue, **Missing Pieces: Directions For Reducing Gun Violence Through The Un Process On Small Arms Control**, 2008:15

Bireysel silahlanmanın küresel boyuttaki dalgalanmasından Türkiye’de etkilenmektedir. Türkiye uzun yıllar silah ticaretinin bir geçiş noktası olarak da kullanılmıştır. Türkiye’deki bireysel silahlanmanın durumu aşağıda tartışılmıştır.

Türkiye’de Silahlanmanın Trajik Boyutları

Bireysel silahlanmanın yaygın olduğu ülkelerden biri de Türkiye’dir. Türk toplumunda genel olarak silah edinmeye karşı olumsuz bir tutum bulunmaktadır. Bu durumun oluşmasında kültürümüzün, şiddete ve silaha yatkınlık yaratan, silahı kanıksamayı doğuran öğeleri etkili olmaktadır. Örneğin “At, avrat, silah” üçlemesi biçiminde kültüre empoze edilen, çok eski dönemlerden kalan ve gereksiz bir biçimde yüceltilen geleneksel kalıplar, “erkek adam silah kullanır” gibi kaba ve maço söylemler bireyleri silah edinmeye yönltebilmektedir. Çocukluktan bu yana görülen bir biçimde oyunculara kadar sirayet eden bu anlayış silah kullanımının pozitifliğini bireylerin bilinçaltına yerleştirmektedir. Erkek çocuklara genelde oyuncak silah alınması, çocukların oyunlarında silahlı senaryolar düzenlemeleri çocukluğun ilk dönemlerinden itibaren silaha karşı olumlu bir yaklaşımı besleyebilmektedir. Bununla birlikte özellikle görsel medyanın silaha ve şiddete dayalı programları, silahlı kahramanların dayanılmaz gösterileri ile şiddeti teşvik eden mesajları silahlanmayı artırmaktadır⁶. Ayrıca toplumda belli statüye sahip kimselerin silahlara, silahlarını teşhir etmeye ve usulsüzce kullanmaya olan merakları, toplumun bu yöndeki eğilimini artırmaktadır. Örneğin milletin vekilleri silahlarını gururla göstermekte, hatta meskun mahalde havaya ateş etmekte hiçbir mazur görmemektedirler. Bunlara ek olarak “açık iletişim alışkanlığının olmaması, bireysel ve toplumsal güvenliğin sağlanmasından sorumlu aktörlere duyulan güven eksikliği, güvenlik güçlerinin oransız güç kullanımı, barış kültürünün tesisinden sorumlu olanların şiddet uygulayıcısı olabilme özellikleri, sorunu pekiştirmektedir (www.umutvakfi.tr)

Sosyolojik açıdan bakıldığında, silah sahibi olmak, özellikle kırsal kesimde ve kentlerin kır kültürünü yansıtan bölgelerinde, bir ayrıcalık ve prestij aracı olarak algılanmaktadır. Özellikle düğünler esnasında havaya ateş edilmesiyle, çevreye, düğün yapan ailenin canını, iffetini ve malını korumaya muktedir olduğu mesajı verilmek istenmektedir.⁷ (İçişleri Bakanlığı-Araştırma ve Etütler Merkezi).Gücün simgesi olarak kabul edilen silah; sayısı ve özellikleri yükseldikçe çevreye verilen mesaj da kuvvetlenmektedir. Sosyal yaşamda kendi bireysel performansları ile bir statü edinemeyen bireylerin çevrelerinde saygı sağlamada kullandıkları bir araç olarak silah, aynı zamanda korku sağlama aracı da kullanılmaktadır.

Bakırköy Psikiyatri ve Tedavi Araştırma Merkezi’nin (BAPAM), 10.000 silah ruhsatı başvurusu üzerinde yaptığı bir araştırma sonuçları anlamlıdır:

Tablo 2. Bireylerin Silah Alma Nedenleri

Silah Alma Nedenleri	Yüzdellik Oran (%)
İş riski	% 35
Evde bulunsun	% 23.6
Merak ve hobi	%16.7
Avcılık veya atıcılık	%12.7
Meslek gereği	% 6.8
Hatıra yani intikal nedeniyle	% 5.2

Acar’a göre bu ifadeler kanuna uydurulmuş gerekçelerdir. “Esas silahlanma nedeni, toplumda adam yerine konma ve rağbet görme isteğidir. Mesleksiz yığınların oldukça yüksek oranda olduğu doğu toplumlarında silah sahibi olmak; atılımın, beğenin, üstün olmanın, kazanmanın simgesidir. Oysa silahlanma, şiddetin en uç noktalarından biridir. Yaşama içgüdüğü engellenen, kendini, doğayı ve insanları sevmeyi beceremeyen, üretici güçlerini harekete geçiremeyen, kısaca kendini gerçekleştiremeyen insanlarda, zarar verme eğilimi artar. Silahlanma da bunun sonuçlarından biridir. Can güvenliği mazeretine sığınarak silah edinenlerin asıl gerekçeleri aslında kendilerinin de farkında olmadıkları, topluma ve kendine

⁶ Örneğin 1980’li yıllarda Türkiye’de bir moda olan karate filmlerinin etkisiyle mınçık adı verilen bir dövüş aracı çocuklar arasında yaygınlaşmıştır. Deli Yürek, Kurtlar Vadisi gibi son dönem TV dizileri de silahlı şiddeti destekleyen sahnelerden oluşmaktadır.

⁷ 21-07-2008 tarihinde Şırnak’ta yaklaşık 15 bin kişinin katıldığı, Süryaniilere ait, Mecit-Estel Yaramış çiftinin 6 gün 6 gece süren düğününde korucular Bixi’ marka ağır makinalı tüfeklerin yanı sıra Kalaşnikof, M16 ve Kanas marka tüfeklerle altı gün boyunca binlerce mermiyi havaya sıkıştırdılar. Bu durum kapalı toplumlara has güç ve gövde gösterisinin tipik bir örneğidir. Durumun ironik kısmı bunu yapanların bölgede tesis edilen korucular olmasıdır. Devlet görevlileri devletin mühimmatını pervasızca harcayabilmekte ve bunda hiçbir sakınca görmemektedir (22-07-2008 Taraf Gazetesi).

güvensizlik. Silah sahibi bireylerin, büyük bölümünün totaliter ideolojilerin sempatisini olması, kadını ikinci sınıf vatandaş olarak nitelendirmeleri ve namus beççilikleri tesadüfi değildir. Aslında ailede başlar her şey. Çocuğa her türlü sorunu çözmenin yolunu şiddet olarak gösteren ataerkil toplumlarda, bunun üzerine bir de medyanın duyarsızlığı ve sürekli şiddet içeren programların sunulması eklenirse, bu sonuç kaçınılmaz olacaktır” (Acar, www.bianet.com)

Buhara'nın 2007 yılında yapmış olduğu “Bireysel Silahlanma Çerçevesinde Evlerde Ve İş Yerlerinde Silah Bulundurma Olgusu Sivas Merkez İlçe Örneği” adlı 145 kişilik araştırmada da genel olarak bireyler iş, can ve mal güvenliğinden ötürü silahlandıklarını belirtmişlerdir. Yine aynı araştırmada silah sahiplerine silah bulundurmanın kişi üzerinde ne tür bir etki yaptığı sorulmuş, bu durumun kişinin ruhsal durumunda pozitif ya da negatif bir etkisinin olup olmadığı tespiti çalışılmıştır. Soruyu cevaplayan 137 kişiden 88 kişi yani %64.2 lik bir grup herhangi bir değişiklik yaratmıyor diye cevaplamıştır. %25.5'lik bir yüzde ile 35 kişi ise kendimi güvende hissediyorum diye cevaplamıştır (Buhara, 2007:123).

Silah edinmenin yasal gerekçeleri dışında silahı kullanma nedenleri Umut Vakfı çalışmalarına göre kültürel, toplumsal ve psikolojik olarak sınıflandırılmıştır:

Tablo 3. Silah Edinmenin Yasal Gerekçeleri Dışında Silahı Kullanma Nedenleri

PSİKOLOJİK NEDENLER	TOPLUMSAL NEDENLER	KÜLTÜREL NEDENLER
Kontrol edilemeyen ilkel güdü	Topluma ve kendine güvensizlik	Havaya ateş ederek eğlenmek (spor ve diğer kutlamalarda)
Toplumda rağbet görme isteği	İletişim Kurmakta zorluk	Düğünlerde silahla eğlenmek
Erkeklik simgesi	Moda	Silahı kutsayan ataerkil kültür (At, avrat, silah Türkiye'de bu kültürü işaret eden iyi bir atasözüdür...)
Güç simgesi	Yanlış eğitim	Babadan oğula geçen silahlanma kültürü
Korku	Suç işlemek	Silahın bir aksesuar olarak kabul edilmesi
İntihar	Silahın toplumsallaşmayı arttırdığına ve silahlı erkeklerin kadınlar tarafından daha çekici bulunduğuna olan inanç	Silahın bir evcil hayvan olarak kabul edilmesi
Cinayet İşleme isteği	Yabancılaşma	Silah ikramı

Kaynak: www.umut.org.tr

Toplumdaki silah sayısının kolluk kuvvetlerindeki silah sayısına oranının o ülkedeki bireysel silahlanmanın sosyal anlamda problem olup olmadığını gösterdiği kabul edildiğinde bu oran ABD'de 10, Güney Afrika'da 6, Kolombiya'da 5, Brezilya'da 3, Türkiye'de ise yaklaşık 4,5 kat civarındadır (Akçan, www.umut.org.tr.). Umut vakfı verilerine göre Türkiye'de ruhsatlı ruhsatsız silah oranı yıllara göre aşığıda tabloleştirilmiştir.

Tablo 4. 2005-2008 Yılları Türkiye'de Ruhsatlı/Ruhsatsız Silah Oranı

Yıllar	Silah Sayısı
2005	4,983.870
2006	7,434.749
2007	7,573.663
2008 öngörü	11,091.344

Emniyet Genel Müdürlüğü verilerine göre de bir yılda verilen silah ruhsat sayıları şöyledir;

Tablo 5. 2007 Yılı İçerisinde Polis Bölgesinde Verilen Silah Ruhsat Sayıları⁸

Taşıma	Bulundurma	Yıvli Av Tüfeği	Toplam
100695	39713	584	140992

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü, Faaliyet Raporu, 2007.

Türkiye’de Silahlanmanın Trajik Sonuçları

Silah sayısının yüksek olması toplumda oluşabilecek kriminal suç oranını da artırmaktadır. Silah bulunduran bireylerin silahı kullanma potansiyelleri çok yüksek bir düzeydedir. Bu kullanım biçimi cinayet, yaralama ve intihar şeklinde olabilmektedir⁹. “Evde bulunsun birşey olmaz”. “Silah öldürmez insan öldürür” gibi yanlış inanışlar silah kullanımına neden olmaktadır. Özellikle ruhsatsız silah kullanan kişilerin suça eğilimli olduğu varsayıldığında bu potansiyel artmaktadır. Türkiye’de 2007 yılı öldürme ve yaralama istatistikleri silahlanmanın trajik sonuçları olarak görülmektedir.

Tablo 6. Türkiye’de 2007 Yılı Öldürme ve Yaralama İstatistikleri

	2007 Yılı	Olay Sayısı	Yakalanan Kişi
Öldürme	Kasten Öldürme	1542	2761
	Öldürmeye	450	762
	Teşebbüs		
	Diğer Öldürme	265	227
Oranları			
Yaralama	Kasten	94878	151456
	Yaralama		
	Kazaen	21989	22960
Yaralama			

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü, 2007 Faaliyet Raporundan araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye’de bayram, düğün, asker uğurlama ve maç sonu sevinç gösterinde gibi nedenlerle silaha sarılıp hislerini çevreleriyle paylaşmaya çalışanlarda can almaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu’nun verilerine göre Türkiye’de her yıl 700 kişi serseri kurşun nedeniyle ölmektedir (ntvmsnbc.com, 24 Haziran 2008). Bu ölümlerin meskûn mahalde silahla havaya ateş açmak gibi suçların sayısı Emniyet Genel Müdürlüğü verilerine göre ruhsatsız silah taşıma ile birlikte yılda 12 bine yaklaşmaktadır. Polis bölgesinde havaya ateş etme suçu 7 bin kez işlenmiştir (EGM Faaliyet Raporu 2007) Literatüre “maganda kurşunu” olarak giren bu durum neredeyse her sevinçten sonra karşımıza çıkmakta olan bir durum olarak toplumca da kanıksanmaya başlamıştır. “Maganda kurşunu” ile ilgili Google arama motorunda yapılan taramada yaklaşık **108.000** sonuç bulunmuştur. Bu sonuç silahlanmanın korkunç gerçeklerinden biridir. Aşağıda bazı örnek haber başlıkları verilmiştir:

- Genç Sezin maganda kurşunu kurbanı
- Maganda Kurşunu Bu Kez Yedi Aylık Hamileyi Vurdu
- Maganda Kurşunu Yine Can Aldı
- Maganda Kurşunu Piknikte Can Aldı.
- Yine Maganda Kurşunu:
- Maganda Kurşunu Düğünde Can Aldı
- Maganda Kurşunu Öldürdü.

⁸ Jandarma Genel Komutanlığı verilerine göre Jandarma yetki alanında 2005 yılında 821, 2006 yılında 815, 2007 yılında ise 793 silah ruhsatı verilmiştir.

⁹ Türk toplumunda kaynağı belli olmayan bazı klişe cümleler günlük yaşamda saçma bir şekilde çok sık kullanılmaktadır. Bunlardan silah ile ilgili olanlardan biri de **çekilen silah ateşlenir** şeklindedir. Bu klişe cümle 7-08-2008 tarihinde bir polis memurunun cinayet işlemesine neden olmuştur (08-08-2008 tarihli Milliyet. Gazetesi)

- Maganda Terörü
- Magandalar İş Başında
- Yok Mu Magandayı Durduracak
- "Ankara'daki Düğünde Çocuklar Ateş Saçtı"
- Maganda, Damla'yı Oynarken Öldürdü"

Küresel Ölçekte Bireysel Silahsızlanmada Sivil Toplum Çalışmaları

Türkiye'de ve dünyada bireysel silahlanmanın olumsuzlukları çeşitli istatistiksel veriler ile yukarıda tartışıldı. Tüm dünyada potansiyel bir tehdit aracı olarak evlerde işyerlerinde bir gün olur lazım olur yanlış anlayışı ile bulunduran silahlar büyük ve onulmaz durumlara neden olabilmektedir. İnsanoğlunun en ilkel araçlarla güvenlik kaygısı ile başlayan silahlanma serüveni durmaksızın devam etmekte ve her geçen gün ölüm, yaralanma ve sakat kalma oranlarını yükseltmektedir. Silahın sadece bir şiddet aracı olduğu ve karşısındakine yalnızca zarar verebileceği gerçeğiyle bireylerin bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Bu bilinçlendirme çalışmaları devletlerin görevi olduğu kadar Sivil Toplum Kuruluşlarının da etkinlik alanına girmektedir. Yasa yapıcı olarak devletin yaptırım gücünün yanı sıra bireylere birebir ulaşma bağlamında etkinlikler, kampanyalar ve çeşitli toplantılar düzenleme gibi çalışmalarda daha hızlı ve aktif rol alabilen STK'lar ile ilgilidir. Birleşmiş Milletler, Dünya Sağlık Örgütü gibi küresel kuruluşlar silahlanma karşıtı kampanyalar düzenlemektedir. Bu kampanyalardan en büyüğü The Control Arms Campaign (Silah Kontrolü Kampanyası). Küresel silah ticaretini şeffaf ve legal bir biçimde kontrol etmeyi amaçlayan bu kampanyaya Ekim 2003 yılından beri bir milyon kişi destek vermiş 153 devlet Birleşmiş Milletlerde uluslar arası Silah Ticareti antlaşmasının geliştirilmesine dönük çalışmaları başlatmayı kabul etmiştir. Kampanya Uluslararası Af Örgütü, IANSA, Oxfam gibi STK'ların katılımı ile gerçekleşmektedir¹⁰.

Dünya Sağlık örgütünün (WHO) Küresel Şiddeti Engelleme Kampanyasında Global Campaign for Violence Prevention) devletin ilgili birimleri araştırma enstitüleri ve STK'lar doğal ortaklar olarak görülmüştür. Ayrıca BM tarafından 11 Haziran Silahlı Şiddete Karşı Küresel Hareket Haftası (Global Week of Action) olarak kutlanmaktadır.

Aşağıda bireysel silahlanma ve şiddet ile ilgili çalışmalar yapana bazı STK'lar tanıtılmıştır:

**The
University
of Sydney**

- Gun Policy News (Silah Politikası Haberleri)

Uluslararası silah yaralanmalarını önleme bülteni, Silah Politikaları Haberleri,1997'den beri kitle iletişim araçlarında yer alan silahlanma politikası ve silahlanmayla ilgili makaleler yayımlamaktadır. Gunpolicy.org. site Sydney Üniversitesi, The School of Public Health, tarafından kurulmuştur. Gunpolicy.org silahsızlanma hakkında kamuoyuna bilgi sunmakta konu ile ilgili global çabaları desteklemekte silahlı yaralanmaları önleme ve azaltma konularında etkinlikler düzenlemektedir. Gunpolicy.org ve Silah Politikası Haberleri ve Birleşmiş Devletler'in küçük silahlar hakkındaki programları halkı silahlanmadan kaynaklanan yaralanmaları önlemede kamu sağlığını korumaya teşvik etmektedir.

- The International Action Network on Small Arms (IANASA) (Silahlar Üzerindeki Uluslar arası Çalışma Ağı)

IANASA Küçük Silahlar Üzerindeki Uluslar arası Çalışma Ağı, gunpolicy.org 120 ülkede çalışan ve hafif ve küçük silahların yanlış kullanılmasını ve artmasını azaltmayı hedefleyen 800'den fazla STK desteklemektedir. IANASA silahsızlanma ile ilgili önemli bir STK'dır. Silahlanma karşıtı politikaların oluşturulmasında, STK'ların desteklenmesinde çeşitli kampanya, toplantı ve seminerler düzenlenmesi çalışmalarını yapmaktadır.

¹⁰ The Control Arms Campaign ile ilgili bakınız: **Making It Work: Monitoring And Verifying Implementation of an Arms Trade Treaty**, Saferworld, May, 2008.

SAFER-Net, The Small Arms/Firearms Education and Research Network
(Küçük Silahların Eğitimi ve Araştırma ağı)

SAFER-NET; Toronto'da bulunan Ryerson Polytechnical University de bulunan, Küçük Silahların Eğitimi ve Araştırma ağı olan bu kuruluş silahların, toplum sağlığı ve güvenliği üzerindeki etkilerini uluslararası düzeyde araştırmaktadır.

Aiming for

Prevention Aiming For Prevention: Nobel ödülü kazanan Uluslar arası Fizikçiler Nükleer Savaşı Önleme grubuyla çalışan ve silahlı şiddeti azaltmak için kurulan global bir toplum sağlığını koruma organizasyonudur. Bu grup sağlık profesyonellerini silahlı şiddeti azaltmak, ortakları eğitmek ve politika reformunu savunmak yönünde çalışmalar yapmaktadır.

The Trauma Foundation; 1981'de San Francisco General Hastanesinde kurulan bu grup, trafik kazaları, yangınları, silahlı şiddeti ve diğer önlenebilir travmatik yaralanmaları ve ölümleri azaltmak için çalışmalar yapmaktadır. Vakıf BM ile işbirliği yapmaktadır.

The South Eastern Europe Clearinghouse for the Control of Small Arms and Light Weapons (SEESAC) Belgrad'daki Küçük Silahlanmayı Kontrol Etmek için kurulan Güneydoğu Aysa Avrupa Takas odası, bölgesel silahlanma artışını kontrol ve silahların yanlış kullanılmasını engellemek için, Birleşmiş Milletler Gelişme Programını NATO'yu ve desteklemektedir.

ARMSNETAFRICA; Tshwane'de Güvenlik Çalışma Kuruluşunun bir projesi olan ArmsNetAfrica, Afrika'daki silahlanmanın engellenmesi için bireysel ve grupla çalışanların bilgi alışverişlerinde bulunmaları için kurulan bir bilgi portalıdır.

The Violence Prevention Research Program,(Şiddeti Önleme Çalışma Programı)

Davis'deki California Üniversitesi tarafından kurulmuş ve silahlı şiddetin belirleyicileri ve silah alanların kontrolü içeren çalışmalar yapmaktadır.

Injury Research Center at the Medical College of Wisconsin

Yaralanmalardan kaynaklanan ölüm ve sakatlıkları engellemek için, Milwaukee'de davranış araştırması, eğitim ve hizmet aktiviteleri içinde yer alan, Wisconsin'de Medical College de bulunan Yaralanma Araştırma Merkezi silahlı yaralanmalardaki tıbbi süreçler üzerinde çalışmalar yapmaktadır.

Türkiye'de Bireysel Silahsızlanma Mücadelesinde STK'lar

Türkiye'de bireysel silahsızlanmada az sayıda STK çalışma yapmaktadır. Ülke genelinde büyük bir problem olarak görülen silahlanma konusu ST'ların ilgisini çekmemektedir. Uluslararası Af Örgütü, İnsan Hakları Derneği, Mazlum Der gibi STK'lar bu konuda görece çalışmalar yapmaktadır. Bu az orana rağmen Türkiye'de çok sayıda avcılık ve atıcılık dernekleri, atıcılık eğitim derneği ve atıcılık federasyonu bulunmakta ve çok sayıda üyeleri ile silahlanmanın pozitifliğini yaymaktadırlar. Aşağıda Türkiye'de bu alanda kayıtlı olan en aktif sivil toplum kuruluşu, "Umut Vakfı" amacı, vizyonu, misyonu ve etkinlikle bağlamında değerlendirilecektir.

Umut Vakfı Amaç, Vizyon, Misyon Ve Yapısal Özellikler

Bireysel silahlanmanın Türkiye'de artan bir şekilde yaygınlaşması ve bunun sonucunda toplumsal yaşamda cinayet, yaralanma ve sakatlanmaların artması sivil inisiyatif unsurlarını harekete geçirmiştir. Sivil toplumun toplumsal fayda bağlamında önemli fakat göz ardı ettiği bu konuda yapılanmaya gitmesi silahlı bir saldırı sonucu oğlunu kaybeden bir anne olan Nazire Dedeman öncülüğünde ülkemizde 1993 yılında "**Umut Onurlu Önderler Yetiştirme Vakfı**" (Umut Vakfı) olarak gerçekleşmiştir.

Silahlanmanın yaygınlaşması, medyanın oluşturduğu sanal kahramanların kanlı gösterileri ve ne yazık ki kültürümüzde var olan silah tutkusu bireyleri özellikle gençleri silahlanmaya yöneltmektedir. Bu tehlikeli yönelimin farkında olan Vakıf; yurttaşlık bilinci içerisinde barış kültürünü içselleştirmeye, şiddeti azaltmaya ve bireysel silahsızlanma konusunda çalışmalar yapma temel amaçlarına sahiptir. Vakıf senesinde amaçlarını şöyle ifade etmektedir:

"Geleceğin teminatı olan gençlerimize Atatürk'ün izinde önderlik yapacak kişilik ve beceriler kazandırarak, onları ülkemizin gelişmesine yardımcı ve insanlığa yararlı bireyler olarak yetiştirmek; kişilere hukukun üstünlüğünü benimsetip, uygulamasında katkıda bulunmalarını sağlamak; önderimiz Atatürk'ün "**Yurtta Sulh, Cihanda Sulh**" anlayışından yola çıkarak, uyuşmazlıkların çözülmesinde barışçıl yolları seçmeyi yeğletmek; bu bağlamda uzlaşma ve (**barışı sürdürme ve geliştirme**) becerilerini bireylere öğretip benimsetmek..." (www.umut.org.tr)

Bu genel amaç doğrultusunda vakıf; "Hak ve sorumluluklarını bilen, talep eden ve uygulayan yurttaşlar olarak, insan onuruna yakışan hayatlar sürdürmek, şiddetsiz ve barış kültürünün egemen olduğu bir dünyayı çocuklarımıza miras bırakmak için; hukukun üstünlüğü, barış ve uzlaşma, yurttaşlık bilinci, şiddet ve bireysel silahsızlanma konusunda akademik çalışmaların yanı sıra eğitimler ve kampanyalar gerçekleştirir. Kamuoyu oluşturma, bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları yapar."

Her çalışma alanında, disiplinlerarası bakış açısını benimseyerek, konuyla ilgili toplumun tüm kesimleriyle etkileşim ve iletişim içinde olur. Çalışmalarıyla ilgili toplumu düzenli olarak bilgilendirir. Aktif ve katılımcı yurttaşlık anlayışıyla, tüm bireylerin ve kurumların katılımıyla oluşturulabilecek, sürdürülebilir, barışçıl ve kaliteli bir sosyal yaşam için şunları hedefler:

- Benimsediği misyonu toplumdaki tüm kesimlere yayabilmek ve geniş bir destek grubu oluşturmak,
- Şiddetsiz bir toplum için bireysel silahlanmanın tehlikelerine dikkat çekmek, çözüm önerileri geliştirmek ve uygulanması konusunda baskı oluşturmak,
- Eğitimler, toplantılar ve diğer çalışmalarla "yurttaş olma bilinci"nin gelişmesine katkıda bulunmak,
- Ulusal ve uluslararası ağ ve işbirliğini geliştirmek,
- Çalıştığı konularda bilgi kaynağı olmak; sosyal politikaların ve stratejilerin belirlenmesinde referans olmak. (www.umut.org.tr)

Vakfın misyonu ise “Geleceğimizin teminatı gençlerimizin hukukun üstünlüğüne inanan, adalete güvenen, anlaşmazlıklarını uzlaşmayla ve barışçıl yollarla çözümlleyen, yurttaş olma bilincini ve sorumluluğunu taşıyan bireyler olarak yetişmelerine katkıda bulunmaktır.” şeklindedir (www.umut.org.tr). Temel olarak her türlü şiddetin önlenmesini ve barış kültürünün toplumun tüm kesimlerinde kabullenmesini sağlayıcı etkinlikler düzenleyen ve kamuoyunu bu noktada uyarmayı temel çıkış noktası kabul eden vakıf aşağıda özetlenen çalışmaları yapmıştır (www.umut.org.tr);

Umut Vakfının Etkinlikleri

– Bireysel silahsızlanma, barış, bölgesel barış, uzlaşma konuları ağırlıklı olmak üzere **57 bilimsel toplantı** gerçekleştirmiştir.

– Karikatür, fotoğraf, film öyküsü, belgesel film, resim, heykel gibi çeşitli sanat dallarında **14 ödüllü yarışma** düzenlemiştir.

– Aralarında kriminoloji, ceza hukuku ve ilköğretim için insan hakları eğitimi de olmak üzere, bilimsel toplantılar ve araştırmalardan oluşan **10 adet kitap, 5 adet kitapçık** yayınlamıştır.

Talim Terbiye Kurulu tarafından onaylanmış olan “Yurttaş Olmak İçin...” eğitici ve öğrenci kitapları Milli Eğitim’e bağlı okullarda ders kitabı olarak okutulmaktadır.

– Yurttaşlık bilinci, insan hakları eğitimi, uzlaşma bilimi gibi çeşitli konularda **70 eğitim** vermiştir.

– Sosyal hizmet uzmanları, öğretmenler, hukukçular, psikologlar, sosyal bilimciler ve öğrenciler olmak üzere **2.200 kişi** eğitim verilmiştir. Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde bulunan okullarda görev yapan yaklaşık **2000** eğitimciye “**Yurttaş Olmak İçin...**” **eğitici eğitimleri** verilmiştir.

– Türkiye’de **19 ilde**, yurtdışında **9 ülkede**, **toplam 125 faaliyet** gerçekleştirmiştir.

– Türkiye’nin çeşitli il kütüphaneleri ve kamu kuruluşlarına yaklaşık **21.500 kitap bağışı** yapılmıştır.

– Silivri, Kilyos, Ankara, Kartal gibi 6 farklı bölgede yer alan Umut Ormanları’na **23.500 fidan** dikilmiştir.

– Yaptığı çalışmalar nedeni ile devlet kurumları, yerel yönetimler ve diğer sivil toplum örgütlerinden **32** adet **plaket, ödül** ve **onur belgesi** almıştır.

– “Çocukları oyuncak silahlardan arındırma”, “futbolda şiddete son”, “ateşli silahlarla kutlamalara hayır”, “bireysel silahsızlanma” gibi başlıklarla **5 kampanya** düzenlemiştir.

– Bireysel silahlanmaya hayır diyenler ve duyarlı kişilerin katılımı ile Taksim meydanında 8 defa **sessiz ayakkabılar** yürüyüşü düzenlenmiştir.

– Her ilden olmak üzere yaklaşık **260.200 kişi** vakıf etkinliklerine katılmıştır.

– Umut Vakfı; çalışmakta olduğu konularla ilgili kamuoyu oluşturan, çalışmaları medya, kanaat önderleri, yasa yapıcı, karar verici merciler tarafından ve toplumun geniş kesimleri tarafından dikkatle izlenen bir sivil toplum örgütüdür. Bugüne kadar gerçekleştirdiği çalışmalar yazılı ve görsel medyada yaklaşık **2.500** kez yer almıştır.

– Umut Vakfı uzmanları Ses ve Gaz Fişeği Atabilen Tabancalar Hakkında kanuni düzenlemelerin yapılmasına, bilgi ve çözüm önerileriyle katkıda bulunmuştur.

– **Vakıf 28 Eylül Dünya Bireysel Silahsızlanma Gününün kabul edilmesini sağlamıştır.**

– Vakıf onlarca kuruluştan başarı ödülü almıştır.

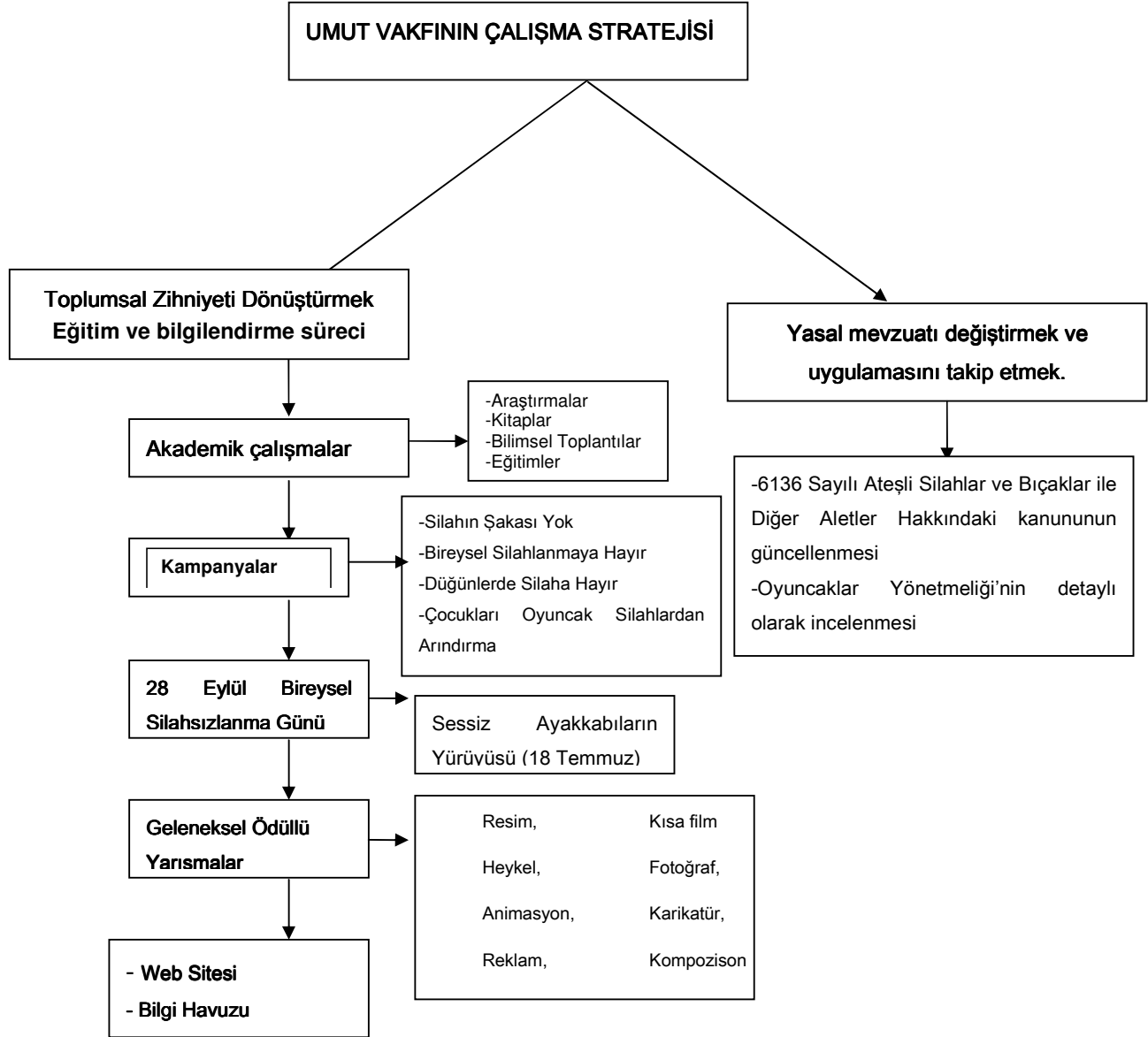
Umut Vakfının Örgütsel Yapısı

Bireysel silahlanma konusunda etkin bir STK olan Umut vakfı örgüt yapısı ise şöyledir; Vakıf, Vakıflar Kanununun ön gördüğü biçimde mütevellî heyeti ile yönetilmektedir. Vakfın yönetim kurulu başkanı Nazire Dedeman’dır. Merkezi İstanbul’dadır. Vakfın iller bazında örgütlenmesi olmayıp gerekli durumlarda diğer STK’lar ile işbirliği yapılmaktadır. Vakıf, genel olarak ekonomik gelirlerini bağışlardan, kitap satışı vb kaynaklardan sağlamaktadır. Umut Vakfının organları ise mütevellîler heyeti, yönetim kurulu, umut vakfı başkanı, denetçilerden ve danışma kurulundan oluşmaktadır. Umut Vakfının oluşturan kurucu vakfedenleri

- Mehmet Kemal DEDEMAN
- Şahinur DEDEMAN
- Nazire Dedeman ÖNAL
- Murat DEDEMAN
- Şanver DEDEMAN
- Özlem ÖNAL
- Özben ÖNAL
- Banu DEDEMAN

- Prof. Dr. Mehmet Rüştü GÜRKAYNAK'dır.
Yönetim Kurulu üyeleri ise:
- Nazire DEDEMAN (BAŞKAN)
- Özben ÖNAL YÜKSEL (BAŞKAN YARDIMCISI)
- Av. Fikret İLKİZ (ÜYE)
- Sibel SAVACI (ÜYE)
- Banu DEDEMAN (ÜYE) şeklindedir. (www.umut.org.tr)

Aşağıda Umut Vakfının çalışma stratejisi bir diyagram ve açıklamalar şeklinde verilmiştir

Umut Vakfı çalışmalarını iki temel yapıda oluşturmaktadır. Bunlardan birincisi STK olma duyarlılığı ile silahlanmaya karşı toplumsal bilinçlendirmeyi sağlamak ve bireysel silahsızlanma ile ilgili zihniyeti dönüştürmektir. Umut vakfı silahlanmaya karşı en önemli çalışmanın bilgilendirme ve eğitim olduğuna inanmakta ve bu bağlamda çalışmalarını yürütmektedir. Eğitim ve bilgilendirme sürecini Akademik çalışmalar, Kampanyalar, Etkinlikler (Silahsızlanma Günü Etkinlikleri, Sessiz Ayakkabı yürüyüşü, Geleneksel Ödüllü Yarışmaları) Aşağıda bu çalışmalar özetlenmiştir (www.umut.org.tr);

Toplumsal Zihniyeti Dönüştürmek (Eğitim ve Bilgilendirme Süreci)

A) Akademik çalışmalar: Bireysel silahsızlanma kavramı ile ilişkili disiplinler arası, çok boyutlu çalışmalar yapılmaktadır. Öncelikle silahlanma ile ilgili durum tespit edilerek kapsamı belirlenmiş ve buna göre nedenler ve sonuçlar ortaya konmuş ve çözüm önerileri belirlenmiştir. Bu öneriler toplumdaki tüm ilgililerle paylaşılmıştır. Umut Vakfı'nda uzun yıllara dayanan çalışmalar sonucunda, "bireysel silahsızlanma" konusunda önemli bir bilgi havuzu ve network oluşmuştur. Vakıf 57 bilimsel toplantı gerçekleştirmiştir. 15 kitap yayımlanmış, bölgesel eğitim seminerleri düzenlemiştir.

B) Kampanyalar: Bireysel silahsızlanma kavramı ile ilişkili toplumun dikkatini canlı tutmak ve düşündürmeyi sağlamak üzere kampanyalar düzenlenmektedir. Bu kampanyalar aşağıda belirtilmiştir: .

1) Türkiye Futbol Federasyonu'yla "**Silahın Şakası yok**" kampanyası dikkat çekici ve akılda kalıcılığı sağlayan bir çalışmadır. Lig maçları sırasında, futbolcular sahaya "bireysel silahlanmaya hayır" sloganının yazılı olduğu pankartlarla çıkmışlardır. Bu kampanyayla hem çok sayıda seyirci, hem de toplum medya kanalları aracılığıyla "bireysel silahsızlanma" kavramını daha çok duymuşlardır.

2) "**Bireysel Silahlanmaya Hayır**" imza kampanyası Umut Vakfı'nın kuruluşundan bu yana (15 yıldan fazla süredir) devam etmektedir. Bugüne kadar kampanyaya yaklaşık 30.000 kişi katılmıştır.

3) "**Düğünlerde Silaha Hayır**" kampanyası 2007'de başlatılmıştır. Türkiye, silahın "kutlama" amacıyla eğlencelerde yaygın kullanıldığı ülkelerden biridir. Umut Vakfı web sayfasında başlatılan "Açık alanlardaki düğün, nişan, kına gecesi, sünnet törenlerine silahla katılmak yasaklanmalı mı?" anketine 5128 kişi katıldı ve %97'si "evet, yasaklanmalı" demiştir. Ankara'da Haymana Kaymakamlığı ile 2007 yılının yaz aylarında yaptığımız bir örnek çalışma kapsamında, üzerlerinde "Düğünlerde Silaha Hayır" yazılı pankartlar tüm düğünlerin girişlerine asılmıştır.

4) Devam etmekte olan bir diğer kampanya ise **Çocukları Oyuncak Silahlardan Arındırma**'dır. Bu kampanyanın başlangıcı, İstanbul'un büyük parklarından birinde düzenlenen bir şenlikle yapılmıştır. Çocuklar, 23 Nisan (2004) Geleneksel Çocuk Bayramı çerçevesinde parka davet edildiler. Oyuncak silahlarını toprağa gömerek üzerine çiçek ektiler ve oyuncak silah yerine kamyon, bebek gibi başka oyuncaklar aldılar.

C) Etkinlikler: 28 Eylül Bireysel Silahsızlanma Günü Etkinlikleri

28 Eylül 1993 tarihi, Sayın Nazire Dedeman'ın bir anne olarak evladını bir ateşli silahla kaybetmesinin tarihidir. Özel bir olaydan yola çıkarak, toplumsal bir harekete dönüşmüş olan bireysel silahsızlanmaya daha fazla dikkat çekmek ve en azından yılda bir kez toplum olarak bu sorun üzerine düşünmek için, Umut Vakfı 28 Eylül tarihini "Bireysel Silahsızlanma Günü" ilan etmiştir. 28 Eylül Bireysel Silahsızlanma Günü'nde 14 yıldır çeşitli faaliyetler düzenlenmektedir.

1) **Geleneksel Ödüllü Yarışmalar:** Bireysel silahsızlanma ve şiddet konusuna dikkat çekmek için farklı sanat dallarında yarışmalar düzenlenmektedir. Resim, heykel, animasyon, reklam, kısa film, fotoğraf, karikatür, kompozisyon, bilimsel araştırma ve haber gibi dallarda 14 yarışma düzenlenmiştir.

2) "**Sessiz Ayakkabıların Yürüyüşü**". Bu etkinlik, bireysel silahla yakınlarını kaybetmiş kişilerin, Birleşmiş Milletlerin 18 Temmuz 2001 tarihinde New York'da düzenlediği Ateşli Silahlar Konferansı sırasında, binanın önünde gerçekleştirdikleri protesto gösterisinin tekrarıdır. 8 yıldır, Umut Vakfı tarafından Türkiye'de düzenlenmektedir. Bu yıl 8. kez gerçekleştireceğimiz Sessiz Ayakkabıların Yürüyüşü'ne, bireysel silahsızlanma taraftarları, ateşli silahlarla hayatını kaybetmiş olanların yakınları katılmaktadırlar. Şiddeti temsil eden kırmızı halı üzerine, ateşli silahlarla ölen kişilerin adına "bireysel silahlanmayı" protesto etmek için ayakkabıları ve barışın simgesi olarak beyaz gül bırakılmaktadır. Türkiye'de, ölen kişinin ayakkabısı, kişinin ölümünün hemen ardından kapının önüne bırakılması bir gelenektir. Böylelikle kötülüklerin evin dışına çıktığına inanılır. "Ayakkabı bırakma" bu anlamda kültürel bir anlama da sahiptir.

2007 yılında ise Türkiye'de bireysel silahsızlanmaya ilişkin kadın hareketi oluşturmak üzere bir proje başlatılmıştır.

Etkili bir STK'nın çıkış amacı ile ilgili olarak kamuoyunu bilgilendirme ve bilinçlendirme etkinliklerinin yanı sıra gündem oluşturma, kamu erkini izleme ve muhalif olma, yasal metinlere etki yönlendirme baskı unsuru olma gibi özelliklere sahip olması gerekir. Bu bağlamda Umut Vakfı yasal boyutta aşağıdaki çalışmaları yapmıştır:

Mevzuat Değişirme (Yasal Değişiklikleri Sağlama)

Umut Vakfının bireysel silahsızlanma konusunda silahlarla ilgili yasal mevzuatın, denetimi tam olarak sağlayacak, bireylerin silahlara ulaşımını ve edinmelerini engelleyecek şekilde yeniden düzenlenmesini sağlamaktır.

Özellikle 6136 sayılı **Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ile Diğer Aletler Hakkındaki Kanununun** güncellenmesiyle ilgili çok ciddi çalışmalar yapılmıştır. Yasada değiştirilmesi gereken noktalar belirlenmiş ve

bir rapor halinde tüm ilgililere sunulmuş çeşitli komisyonların yaptığı toplantılara katılarak, görüşler bildirilmiştir.

Oyuncak silahlara ilişkin **T.C. Sağlık Bakanlığı Oyuncaklar Yönetmeliği'ni**, uzun bir Komisyon çalışması sürecinde detaylı olarak incelenmiştir. Konuyla ilgili uzman görüşleri alınarak çocuklara zarar verecek bilye ve sert madde atabilen oyuncak tabancaların oyuncak kapsamından çıkarılması gerektiğini içeren bir rapor hazırlayarak, tüm ilgililere gönderilmiştir.

Umut Vakfı, 12 Ocak 2008'de, Kurusıkı Silahların Hukuki ve Sosyal Durumu Arama Toplantısı'nı düzenlemiştir. İçişleri Komisyonu'nun hazırlamış olduğu "Ses ve Gaz Fişeği Atabilen Silahlar Hakkında Kanun", katılımcı uzman ve bilim adamları tarafından detaylarıyla incelendi, tartışıldı ve belirledikleri öneriler bir Sonuç Bildirgesi ile açıklanmıştır. Bu Sonuç Bildirgesi'ne göre, yasada mutlaka yer verilmesi gerektiği önerilen 4 maddeden 3'ü, milletvekilleri tarafından verilen önergelerle yasa kapsamına alınmıştır.

5729 sayılı Ses ve Gaz Fişeği Atabilen Silahlar Hakkında Kanun, 23 Ocak 2008 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Genel Kurul'da kabul edilmiştir. 23. Dönem, 2. Yasama Yılı, 53. Birleşimde kabul edilen yasa ile son derece önemli bir düzenleme yerine getirilmiştir. Buna göre **Kurusıkı silahlar suçta son derece yaygın şekilde kullanılan suç aletleri olarak ilk kez dikkate alınmış oldu ve en önemlisi, toplumda yerleşik olan "kurusıkı silahlar oyuncaktır" algısı da kırılmıştır.**

Vakıf yaptığı çalışmalar ile "Bireysel silahsızlanma" konusunda Türkiye'de ciddi bir kamuoyunun oluşmasını sağlamıştır. Türkiye'deki bireysel silahlanma karşıtlarının %30-35 civarında olduğunu yaptığımız gözlemlerle söyleyebilir.

Sonuç ve Öneriler

Birlikte yaşamın temel oluşturduğu toplumlarda, bireysel güvenlik kolluk güçleri tarafından sağlanmaktadır. Dolayısıyla toplumdaki asayışı sağlamak kolluk güçlerinin görevidir ve insanların kendi güvenliklerini sağlama görevi yoktur. Bu bağlamda bireysel silahlanmada modern toplumlarda güvenlik nedeni anlamsızdır. Bireysel silahlanma ve sonuçları açık olarak bir insanlık suçu ve insan haklarını ihlal anlamına gelmektedir. Savunma amacı ile sahip olunan bu araçlar çok kolay saldırı aracına gelmektedir. Evde silah bulundurmak intihar olaylarının oranını, kazaları, aile cinayetlerini artırmaktadır. Dünya genelinde bir problem olan bireysel silahlanma Türkiye'de konjonktürel durumlar ve bazı anlamsız kültürel değerlerin etkisiyle varlığını korumaktadır. Türkiye'de Karadeniz bölgesi kültürel olarak silah yapımı ve kullanımı oranında yüksek bir orana sahipken, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ise bireyler, terör ortamı yüzünden silaha ve silahlanmaya pozitif yaklaşabilmektedir. Medya ve diğer faktörlerde işin içine girdiğinde Türkiye'de silahlanma oranı artmakta, bu problemin durdurulması ile ilgili önlemler yerinde saymaktadır. Her on kişiden birinin silah sahibi olduğu Türkiye'de silahsızlanma konusu hem devletin hem de STK'ların doğal çalışma alanına girmektedir.

Toplumsal fayda bağlamında STK'lar bu konuda çalışmalar yapmaktadır. Bu STK'lar arasında en yaygın ve geniş çalışan Umut Vakfıdır. Umut vakfı bireysel silahlanmanın engellenmesi amacıyla toplumun bilinçlendirilmesi bağlamında çok önemli etkinlikler yürütmekte ve yasal düzenlemelerin oluşumunda önemli çalışmalar yapmaktadır. Elbette 7 milyona yakın silahın olduğu bir ülkede sadece Umut Vakfı yeterli değildir. Bu alana diğer STK'lar da destek vermeli ya da yeni STK'lar kurulmalıdır. Her futbol maçından sonra gökyüzünü mermilerin doldurduğu, balkonlarında insanların öldürüldüğü bir ülkede yaşıyoruz, tabii buna yaşama denirse....

Öneriler:

1- Devletler, ulusal silah kullanım ve mülkiyeti ile mevcut yasanın uygulanması konularını titizlikle gözden geçirip üzerinde durmalıdır. Yasalar ve politikalar Birleşmiş Milletler Suç Önleme ve Ceza Hukuku Komisyonu'nun 1997 kararları ile uyum içinde olmalıdır. Bu kararlar ruhsatlama, kayıt, güvenli saklama ve diğerleri – ki tümü yanlış kullanımı ve yasal ateşli silahların yasadışı piyasalara sapmasını önlemede yardımcı olacaktır.

2- Silah edinme alt yaş sınırı 21'den daha yüksek bir yaşa yükseltilmelidir.

3- Silah ruhsatı vermede ruh hekimlerinin kararı nihai ve bağlayıcı olarak kabul edilmelidir.

4- Türkiye'deki silah ruhsatlarının yeniden gözden geçirilmesi gerekmekte ve ruhsat alınması zorlaştırılmalıdır.

5- Alkollü veya uyuşturucu madde etkisindeyken silah taşınması durumunda ruhsatın iptal edilmelidir. Ayrıca meskûn mahalde ateş edenlerin varsa silah ruhsatları iptal edilmeli, cezai işlemleri ağırlaştırılmalı ve bu nedenle ceza alanlara kesinlikle silah ruhsatı verilmemelidir.

6- Ateşli silahların kaydı ile silah sahiplerinin sorumluluğu artırılmalıdır.

7- Radyo Televizyon Üst Kurulunun (RTÜK) televizyon kanallarına uyguladığı yaptırımlara bireysel silahsızlanma ile ilgili programlar eklenebilir.

8- Görsel medyada yer alan dizilerde şiddet oranının azaltılması ve silah kullanımının teşvik eden sahnelerin yasaklanması gerekmektedir.

9- Milli Eğitim Bakanlığı sevgi, barış ve hoşgörü kavramlarını öğretim programlarında yaygınlaştırmalıdır. Yurttaşlık Eğitimi bağlamında ilköğretim ikinci kademe ve özellikle ortaöğretim gençliğinin devam ettiği Liselerde Bireysel silahlı silahlı silahsızlanma ile ilgili seminerler verilmeli, ders kitaplarına konu ile ilgili okuma metinleri konulmalıdır.

10- STK'ların bireysel silahlanma konusuna ilgi göstermeleri ve bu konuda gerekli işbirliği çalışmalarını yapmaları gerekmektedir.

11- Umut Vakfı kamu yararına çalışan kuruluşlar arasına alınmalıdır.

Kaynakça

- AKŞİT, Bahattin, B. Tabakoğlu, A. Serdar, **Sivil Toplumun ve Katılımın Güçlendirilmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü**, Yayınlanmamış Araştırma Projesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Araştırma Fonu Projeleri, Ankara, 2002.
- BİKMEN, Filiz, Meydanoğlu, Zeynep, Türkiye'de Sivil Toplum: Bir Değişim Süreci, Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi, Türkiye Ülke Raporu TÜSEV Yayınları, İstanbul, 2006.
- BUHARA, Hüdayar Mete, **Bireysel Silahlanma Çerçevesinde Evlerde Ve İş Yerlerinde Silah Bulundurma Olgusu Sivas Merkez İlçe Örneği**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler. Enstitüsü, 2007.
- CENTER FOR HUMANİTARIAN DIALOGUE, **Missing Pieces:Directions For Reducing Gun Violence Through The Un Process On Small Arms Control**, 2008.
- Çaha, Ömer, **Aşkın Devletten Sivil topluma**, Gendaş Yayınları, İstanbul, 2000, s. 108.)
- EDWARDS, Michael **Civil Society**, London, Polity Pres, 2004. (akt.: Fuat Keyman, **Türkiye'de ve Avrupa'da Sivil Toplum**, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları, No: 3, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.
- Emniyet Genel Müdürlüğü, Faaliyet Raporu, 2007.
- ERASLAN Levent, **Türkiye'de Sivil Toplum Sorunsalı Ve Eğitim Alanında Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşlarının Değerlendirilmesi**. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2008.
- İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etütler Merkezi, **Usulsüz Silah Kullanımı-Eylül, 2005**
- KEYMAN Fuat, **Türkiye'de Sivil Toplumun Serüveni: İmkânsızlıklar İçinde Bir Vaha**, Sivil Toplum Geliştirme Merkezî Yayınları, Ankara, 2006.
- MAKİNG İT WORK: Monitoring And Verifying İmplementation of an Arms Trade Treaty**, Saferworld, May, 2008.
- MARDİN, Şerif "Sivil Toplum", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 1918, 1986.
- SARIBAY, Ali Yaşar, Postmodernite, **Sivil Toplum ve İslam**, İstanbul, 1994, s.15-16.
- SMALL ARMS AND GLOBAL HEALTH** WHO Contribution to the UN Conference on Illicit Trade in Small Arms and Light Weapons July 9-20, 2001.
- SMALL ARMS SURVEY 2002: Counting the Human Cost, Oxford University Press, Oxford.
- THE SMALL ARMS SURVEY 2008: Risk and Resilience, **A Project of the Graduate Institute of International and Development Studies, Geneva**, 2008.
- TOSUN, Gülgün Erdoğan **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**, Alfa Yayınları 2001.
- Uluslararası Af Örgütü – Türkiye **Basın Açıklama No: 226**

İnternet Referansları

- www.bianet.com.tr
- www.umut.org.tr
- www.gunpolicy.org
- www.ntvmsnbc.com.tr
- <http://www.iansa.org/>
- <http://www.saferworld.org.uk/>
- www.radikal.com.tr
- www.tdk.gov.tr
- www.mcw.edu/injuryresearchcenter.htm
- www.armsnet africa.org
- www.seesac.org/
- www.gunpolicy.org

www.ippnw.org/Programs/AFP

www.traumaf.org/

www.colorado.edu/cspv/ -

Gazete ve Süreli Yayınlar Referansları

12 -06-2007 Turkish Journal

22-07-2008 Taraf Gazetesi).

5-11 03- 2007 Nokta dergisi, 23.sayı.

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE SİVİL
TOPLUM / SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARINA TARİHSEL ve
KAVRAMSAL BAKIŞ

Özet

Otonomi, inovasyon, küreselleşme ve coğrafi hareketliliğin yabancılaşmaya, kimlik yitimine ve modern dünya ile gittikçe derinleşen bir mutsuzluğa/ memnuniyetsizliğe neden olduğu görülüyor. Ancak temel soru hala ortadadır: İyi yaşam nedir? Aristoteles'in özgün bir biçimde geliştirdiği iyi yaşam kavramının bize öğreteceği çok şey var gibi görünüyor.

Anahtar Kelimeler: Otonomi, modernite, iyi yaşam ve sivil toplum

NEO-ARISTOTELIAN UNDERSTANDING OF CIVIL SOCIETY AND ON GLOBALIZATION

Abstract

Autonomy, innovation, globalization and mobility appears to cause alienation, a loss of identity and a deepening sense of dissatisfaction with the modern world. Diagnoses are made and solution have been proposed. However, the fundamental question is still compelling: what is the Good life? It seems that Aristotle's uniquely developed notion of the good life still has much to teach us about it.

Keywords: Autonomy, modernity, good life and civil society

Giriş

İçinde bulunduğumuz zamanın olumsuz koşulları-kültürcülük hastalığı (*illness of culturism*), derinleşen yabancılaşma duygusu, artan bencilleşme, varlığını gittikçe daha fazla duyuran yalnızlık korkusu ve kişinin *yaşama yetmemesi* gibi- çok yeni olmayabilir ama yeni olan yukarıda ifade edilen negatif durumların günümüzde akut hale gelmiş olmasının yanı sıra modern politik söyleme ve yapılanmaya da meydan okumasıdır.(Erkızan, 2001:65-81) Bu meydan okuma Batı toplumlarında olduğu kadar dünyanın geri kalanı üzerinde de son derece yıkıcı gelişmeleri tetikleme olanağına ve olasılığına sahip görünmektedir. Neredeyse tüm insanlar için evrenselleştirilmeye çalışılan otonomi anlayışı, yeni şeyler yaratma, küreselleşme ve hareketlilik doğrudan insanın yönünü yitirmesine, kişilik kaybına ve modern politik yapılanmanın gerisindeki temel kurucu felsefi söylemin iflasına yol açabilir. Hemen hemen herkes tarafından ortak olarak kabul edilen bu durum hiç kuşkusuz birbirinden farklı yanıtları da beraberinde getirmiştir. Problemlerin tespitine ve onların çözümüne yönelik çeşitli öneriler/yanıtlar dört temel sınıflandırmaya içinde ele alınabilir ki bunlar:

- 1) Radikal
- 2) Toplumcu
- 3) Konservatif
- 4) Aşırı Sağcı

İnsanın ve toplumun içinde bulunduğu ve yüz yüze geldiği olumsuzlukların ortadan kaldırılmasına yönelik olarak Radikal tutumu benimseyenler önceliği eşitlik konusuna verirler. Onlara göre, sistem içerisinde gücün eşitsiz dağılımı ana sorunu oluşturmaktadır. Gücün eşitlik ilkesi ışığında dağıtılması ve en önemlisi de ekonomik eşitliğin sağlanması toplumsal sorunların giderilmesi bakımından son derece önemlidir. Özetle; Radikaller sistem içindeki eşitsiz güç dağılımının ortadan kaldırılmasına ve bunun olumlu değişimdeki önemine dikkat çekerler. Toplumculara gelince; onlar, toplumun dağılıma noktasına geldiğini ve bundan kurtulmak için paylaşılan ortak değerlerin toplumun yaşamında yeniden etkin kılınması gerektiğini savunurlar. Ortak yaşamışlıklar ve gelenekler bu söylemde merkezi bir önem taşırlar. Konservatifler ise, ortak toplumsal değerlerin kilise ve aile aracılığıyla yaşatılmasının gereği ve önemi üzerinde dururlar. Son olarak, Aşırı Sağcılar; sorunun çözümünü daha homojen bir toplumun yaratılarak çözümleneceğini iddia ederler. Farklılıkların ortadan kaldırılması, otoritenin açık ve kesin kurullarla kendini ortaya koymasına bireyin ve toplumun her bakımdan çözülmesini, dağılmasını ortadan kaldırabilecek yegane önlemlerdir.(Young, 2005: 1-2)

Şimdi bu noktada söylemek gerekir ki, modern politikanın ve yaşamın karşılaştığı sorunlar onların çözümlerinin içerdiği sorunlardan daha büyük değil gibi görünüyor. Çünkü hemen hemen tüm çözümler bir biçimde *özgürlüğün* çok hızla ileri gittiğini ve o nedenle de özgürlüğün *kardeşlik* ve eşitlik ile dengelenmesi gerektiğini ima eder gibidir. Ancak bu nasıl mümkün olabilir? Bireysel özgürlük ve kamusal ortak iyi birlikte nasıl korunabilir? Bireyin iyiliği ile kamusal iyi yan yana var olabilir mi? Bu hiç kuşkusuz modern siyasete yaşamın bir meydan okumasıdır ve o yalnızca kapitalist Batı'yı değil neredeyse küresel düzlemde tüm sivil

oluşumları/toplumları ilgilendirmektedir. İşte bu noktada felsefenin işlevi- sosyal felsefenin- çok önemli görünüyor; çünkü, felsefe ya sosyal-politik programların oluşturulmasına katkıda bulunacaktır ya da işlevini yitirecektir. Bir diğer önemli nokta ise; toplumu yeniden yapılandırırken özgürlükçü değerlerin nasıl korunacağıdır. Yalnız Batı'da değil gelişmekte olan ülkelerde de yaklaşık olarak yarım yüzyıl ve hatta çok daha önce başlayan bir söylem bugün kendini artan ölçüde sosyalleşme, iyi vatandaş olma, bireylerin ülke çıkarlarını, toplum çıkarlarını kendi çıkarlarının önüne koyma düşünceleriyle daha derinden duyurmaktadır. Bu çağrı sosyal-politik yapılanma bağlamında düşünüldüğünde hiç kuşkusuz yaklaşık olarak 18. yüzyıla denk düşen sivil toplum oluşumundan çok eskilere uzanır. Ve bu çağrılarının ortak yanını toplumun dağılmasının, çözülmesinin önlenmesi ve daha iyi olarak düşünülen geçmişe dönme düşüncesi oluşturur. Böyle bir çağrının temelinde ne vardır? Neyi kaybettik ki bu kaybediş bugün de demokrasiyi ve ortak yaşamı tehdit ediyor gibi algılanıyor? Daha da genel bir ifadeyle ve özetle; sol ve sağ söylemi ortak bir kaygıda birleştiren nedir?

Robert Putnam bu ortadan kalkan, kaybedilen değeri yani insanı ve toplumu dağılma noktasına getiren çok değerli şeyi *sosyal kapital* olarak tanımlar. Hiç kuşkusuz Putnam'ın kullandığı sosyal kapital deyimi sivil erdemin (*civic virtue*) modern ifadesidir. Putnam'a göre, biz ekonomik ve düşünsel olarak inanılmaz bir birikime (kapitale) ulaşmakla birlikte sosyal yaşamda bir çöküşü yaşamaktayız. Bireysel olarak zenginleşmiş olabiliriz; ama bu zenginleşme bireyler arasındaki iletişimin yitirilmesini getirdi. Bu ise toplumsal bağın ve ulusun birliğini oldukça zayıflattı. Sosyal yaşamın hastalıklı olduğu doğrulanmaya gerek duyulmayacak kadar açıktır. Bu hastalanmanın neden olduğu sonuçlar ve sorunlar son derece ciddi ve çözümü de bir o kadar aciliyet arz etmektedir. Amerika'da 1980-1993 yılları arasında bowlingi hobi olarak oynayanların oranında % 10 oranında bir artışa karşın bir ligde oynayanların oranında %40 düşüş göstermiştir. Toplumsallığın zayıflaması ve artarak devam etmesi ise istatistiklerle de kanıtlanmış durumdadır. Bu zayıflama Amerika söz konusu olduğunda zengin-fakir, beyaz-siyah, kuzey-güney, kadın-erkek fark etmeksizin tüm biçim ve yapılarla kendini göstermektedir: insanın ve toplumun çözülmesi, dağılması. Bu çözüme iyi eğitim almış insanlar arasında daha da yaygın görünüyor. Ayrıca, kuşak değişimi açısından bakıldığında gençlerin yaşlılardan daha hızlı bir biçimde sosyal, politik, ulusal ve evrensel sorunlara karşı duyarlılıklarını yitirdiğine ve onlardan uzaklaştığına tanık olunmaktadır. Sosyal kapitalin çöküşü çeşitli kurumlarda da kendini göstermektedir; örneğin son yirmi yılda Amerika'da oy kullananların %25 düşmesi; %50 oranında politik etkinliklere katılımın azalması v.b. gibi. Öyle görünüyor ki, sosyal alanın çöküşü politik alan ile sınırlı da değil. Gönüllülük ilkesine dayalı çalışmalarda da korkutucu bir gerileme söz konusu. Amerika'da 1968-1999 yılları arasında kar amacı gütmeyen yardım organizasyonlarında ciddi bir yükseliş varmış gibi görünmesine karşın olaya yakından bakıldığında onların gerçekte profesyonel organizasyonlar olduğu görülür. Elektronik iletilerle birbirini hiç tanımayan insanlar aracılığıyla gerçekleştirilen bu organizasyonların üyeleri gerçek anlamda bir kurum/kuruluşun üyeleri olmaktan oldukça uzaktırlar. (Putnam, 2000: 143)

Apaçık bir gerçek var ki ; o da finansal kapitalin yaşamın tüm alanlarını etkisine alırken sosyal kapitalin görünümünü de değiştirmesidir. Gönüllülük ilkesine dayalı sivil oluşumların üyeleri yalnızca paraları aracılığıyla onlara katılmakta ve bu da sivil toplum üyelerini bir seyirci durumuna düşürmektedir. Ahlaki ilke para ile yer değiştirmektedir. "İnsanın yalnızlığı" para ile giderilen bir şeye dönüştüğü gibi ahlaki bir duygunun insana yüklediği sorumluluk ta para ile yerine getirilebilen bir şeye dönüşmektedir. Sivil toplum kuruluşları ve onlara üyelikler sözde kalmaktalar; her ne kadar hem sivil toplum örgütlerinin ve hem de onlara üyelerin sayıları artıyor görünse de. Bu bakımdan sivil toplum üyeleri gerçek anlamda aralarında bir işbirliğine ve iletişime sahip olmaktan çok uzak görünmekte. Putnam'ın yapmış olduğu bir ayırım bu noktada son derece açıklayıcıdır. Ona göre sivil toplum örgütleri işlevleri bakımından ikiye ayrılırlar: "köprü kuran" (*bridging*) ve "bağ kuran" (*bonding*). Ve buna göre son 25 yılda olumlu olarak kabul edilen tüm gelişmeler sonuncuya gönderimde bulunurken birinci tarzda etkinlikte bulunan sivil oluşumların sayısı son derece az ve sınırlıdır. Bağ kurucu sivil oluşumlar aynı zihniyete sahip insanlar arasındaki birlikteliği derinleştirir. Aynı hobiyi paylaşanlar, profesyonel kulüpler, siyasal partiler ve her türlü köktenci dinsel ve ideolojik oluşumun üyeleri zihniyet açısından homojenliği paylaşırlar. (Putnam, 2000: 22) Farklılık, asla karşıtlık değil, istenilmez ve bu yöndeki her girişim elimine edilir. Bağ kurucu temelde biçimlenen örgütlenmeler sınırlayıcı olması ve hoşgörüyü dışarıda bırakması bakımından hiç kuşkusuz son derece düşündürücüdür. Aynı zihniyete sahip insanların sürekli birlikte olmasının olumsuz sonucu şudur: farklı olanı kavrama, anlama çabasının zayıflaması ve farklı olana meydan okuyamamanın entelektüel ve pratik güçsüzlüğüdür. Bunu ancak köprü kurucu sivil toplum anlayışı veya *sosyal kapital* yerine getirebilir; çünkü o ırk, sınıf, cinsiyet v.b. gibi farklılıklara göre değil, ortak bir amaç doğrultusunda insanların bir araya geldiği bir oluşumu ifade eder. Böyle bir sivil toplum oluşumu üyelerine ve sempatanlarına ne monolitik bir değerler manzumesini empoze eder ve ne de gruplar arasındaki derin bölünmeleri onaylar. Farklı olmak karşıt olmak anlamına gelmez. Farklılıkların yaşandığı toplum hem teorik ve hem de pratik açıdan kirlenme ve boğulma yaşamaz. Buna karşın karşıtlık sürekli çatışmayı gerektirir ve yaratır. Belki de hoşgörü ve özgürlük bağlamında tartışılması ve çözümlenmesi gereken asıl konu da budur. Çünkü, bu kadar hak ve özgürlük tartışmaları arasında neredeyse birbirimize güvenimizi tamamen kaybetmiş gibiyiz. Öyle ki; birçok hakları olan bir birey ve bir toplum haline gelirken etrafımızı saran tüm güvenlik duvarları - ruhsal ve fiziksel-yıkılıp

gitmektedir. Sonra, toplumsal kurumlara karşı güvenden de söz etmek biraz zor görünüyor. Kendi toplumumuzda olduğu gibi Batı toplumlarında da araçları saldırganca kullanma oranı artıyor ve artık kimse kolay kolay dışarı uygun olmayan saatlerde çıkmıyor, otostop yapmıyor ve ön-anlaşmazlık evlenmiyor bile. Örnekleri çoğaltmak, ne yazık ki, hiç de zor değil. Şimdi tüm bunlar olurken biz neyi koruyoruz; neyi güvence altına alıyoruz? Bir diğer önemli veri ve örnek için Amerika'ya dönebiliriz. Kayıtlar avukatların genel nüfusa oranının 1970'den bu yana neredeyse ikiye katlanmış olduğunu ve açılan sivil davalarda ödenen toplamın katlanarak arttığını gösteriyor. Eğer inançlarımız, değerlerimiz ve kimliklerimiz bizi birbirimize bağlamaya yetmiyor, tam tersine bizi birbirimizden kopartıyorsa, sosyal barışı sağlayamıyorsa biz neye yaslanacağız; biz neyi, niçin koruyacağız? Sonsuzluğa uzanan hakları haksızlıkları önlemek için istiyorsak haklarımızın çoğalmasından dolayı derin bir üzüntü içinde olmamız gerekmiyor mu...? Haklarımızın artması bir anlamda haksızlıkların çoğaldığı anlamına gelmiyor mu?

Teknolojinin iletişim bağlamında kullanımı bireyin ve toplumun yaşamında radikal değişikliklere neden oldu. Ancak, bu değişikliklerin sonuçları henüz tam anlamda analiz edilmiş gibi görünmüyor. Konumuzla ilgili dolayımında belirtilmesi gereken en önemli nokta ise, *Internet*'in sanal iletişimi belli anlamda bir bağımlılık haline getirmesidir. Sonra, her ne kadar bireyler arasında sınırları ve uzaklıkları aşmayı sağlamış olsa da yüz-yüze iletişimi ve etkileşimi neredeyse sifıra indirmiştir. Bu insanı daha da yalnızlaştırabilir; çünkü araçlar amaçlara uygunluk içinde oldukları sürece anlamlıdır. Ayrıca, bilgisayar ve *Internet* kullanımı ancak sosyal olarak daha iyi durumda bulunanların ve bilgisayar okur-yazarlığı olanların olanağı dahilinde olan bir şey. "Giriş" ve "çıkış" komutlarıyla iletişim kurabilen insan, aslında iletişim kuran insan değil, damarlarında teknoloji dolaşan bir insandır ve böyle olmakla da o gerçek anlamda insansal iletişimden son derece uzaktır. Burada "bağ kurucu" sosyal/sivil oluşum olayı yeniden kendini göstermektedir. Çünkü; esasında benzer ilgi ve zihniyete sahip insanlar birbirleriyle iletişim kurmaktalar. Örneğin; eğer ben Aristoteles üzerinden bir grup ile bağıntı kurarsam bunu çok kolay ve etkili bir biçimde yapabilir ve sürdürülebilirim. Ve böylece de ben tüm Aristoteles karşıtlarının bana meydan okumasını paranteze alıp zihnimi de yormamış olurum. Güçlü ve küresel bir iletişim aracı olan *Internet* böylece belki de *önyargıların en iyisini*, yani benim Aristotelesçiliğimi geliştirme ve farklı olanı görme yeteneğimi arttıracığına tam tersine daraltabilir, ki bu en az zararlı olan olabilir. Öte yandan, Afrika'daki açlık, Bosna'daki savaş, Irak ve Afganistan'ın işgalinin neden olduğu insansal ve çevresel yıkımlar ve İran'daki insan trajedileri için milyonlarca insan yürüebilir ve yüksek miktarlarda ekonomik yardımlar da toplanabilir. Fakat, günlük gösteriler bittikten sonra ne olmaktadır? Yoksa zaman-sınırlı gösteriler vicdanımızı tedavi etmenin ve ahlaksal sorumluluklarımızı yerine getirmenin sıradan bir aracı durumuna mı düşmektedirler? Son zamanlarda kendiliğinden oluşan/oluşturulan grupları (*self-help groups*) bu bağlamda düşünmek önemli görünüyor, ki onlar özellikle Amerika'da ve gelişmekte olan ülkelerde bugünlerde oldukça revaçtalar. İnsanlar önce kendiliğinden bir araya geliyorlar ve daha sonra da kurumsal olarak çalışma ağı oluşturarak kişilere karşılaştıkları trajedilerde yardımcı olmaya çalışıyorlar. Bu oluşumlarda vurgu bireyedir ve çaba bireyin kendi kendini anlamasına, kendi duygusal durumlarının üstesinden gelmesine yöneliktir. Oysa, toplum kişinin kendi analizini yapabilmesinin olanağını taşımalıdır; yoksa kişinin kendi kendini analizi toplumun amacına dönüşmemelidir.

Özetlenecek olursa; bugünkü modern sivil toplum oluşumları ve onların iletişim biçimleri özü itibarıyla birey merkezli görünmektedir. İşbirliği ve iletişimin amacı daha çok bireyin kendi gereksinimleri doğrultusunda biçimlenmektedir. Bu ise kişinin kendi çıkarı dışında herhangi bir ilgi ve duyarlılığı gerektirmemektedir. Burada ne diğeri için duyulan kaygı ve ilgi ve ne de idealler ve değerlerin varlığından söz etmek mümkündür. Bu ve benzeri oluşumlarda iletişimin konusu dar, ömrü sınırlıdır. Bu tür sivil oluşumların kendileri de sınırlı bir amaca ve sorumluluğa sahip olduklarından dolayı kolayca çözülebilmekteler. Şimdi, tüm bunlardan dolayı, özellikle 1950'lerde Amerika, Avrupa ve Ülkemizdeki bazı oluşumlara karşı özlem içinde olup olmamız gerektiği de son derece tartışmalıdır. Young'a göre; geçmişteki oluşumlar daha çok "bağ kurucu" sosyal kapital özelliğine sahiplerdi. Ve onlar adalet sisteminin adalete uygun hale getirilmesi, çeşitli sosyal grupların kendini ifade etmesi, toplumsal kurumların etkin çalışması, şeffaflık v.b. konularda etkin ve yararlı da olmuşlardır. Fakat, hala şu sorun ortada durmaktadır: baş döndürücü gelişme, teknoloji ve toplumsal yaşamı zenginleştiren sosyal oluşumlara karşın *insanın insana karşı* durmasından çekilen acı ve insanın insana karşı güvensizliği ve sorumsuzluğu ve bunun nasıl ortadan kaldırılabileceğidir. Çünkü, Jürgen *Habermas* ve Hannah Arendt'in üzerinde önemle durdukları "kamusal alan" gittikçe küçülmekte; insanlar kendilerini var etmenin, mutluluklarını gerçekleştirmenin yolunu gittikçe derinleşen bireyselliklerinde, daha doğrusu yalnızlıklarında, görmelerinden dolayı başkalarının acıları ve sevinçleri kendilerini ilgilendirdiği kadar önemli olmaktadır. Young burada benim de çok önemli bulduğum bir noktanın altını kalınca çizer: *Derinleşen ve yalnızlaşan bireysellik demokratik toplum için de bir büyük tehlikedir.* (Young, 2005: 4-5) Yalnızlardan oluşan bir toplum işbirliği ve özgecilikten kaynaklanan her türlü yararı kaybeder. Bu durumun olumsuz sonuçlarından bazıları evimize en yeni güvenlik sistemleri monte etmek, her konuda hemen avukatımıza başvurmak, terapiste gitmek, her türlü sıkıntımızı -fiziksel olan- olmayan - ilaçlar yoluyla çözmeye çalışmak olarak ifade edilebilir. Bireysel güvenliğimiz, mutluluğumuz; özetle iyiliğimiz, süreçsel istikrara dönüşmüştür. Bu çöküş; ekonomik refah, eğitim, sağlık ve hukuk bakımından da ödenmesi gereken yüksek bir fatura oluşturur. Birçok şeyde zengin olabiliriz, ama insan

olarak birbirimize bağıllık, birbirimiz için kaygılanma ve duyarlı olma açısından fakir durumdayız. Hiç kuşkusuz; *fakir* bireylerden *zengin* bir toplum oluşmaz.

Bir Yeni- Aristotelesçi İyi ve Mutluluk (Eudaimonia) Anlayışına Doğru

Bu sonucu yaratan çok çeşitli nedenler var ve onlardan en önemli olanları küreselleşme, coğrafi hareketliliğin artması, köylerden kentlere akış, ailelerin parçalanması, yeni kuşağın içe dönük olması v.b. Sonra, insanın insan için zamanının azalmış olması ve her türlü sorunda devletin sorumluluğunun hatırlatılması da bir başka derin paradoksun yansıması olarak karşımıza çıkar. Her türlü sorun ve sıkıntının devlete ihale edilmesi insanın kendi etik sorumluluğunu savuşturmanın resmi aracına dönüşme tehlikesini taşır. Esasında, yoksullar kendi başlarının çaresine bakmak durumunda kalırken geri kalanlar bireysel mutluluk arayışları içinde kendi siperlerine çekilmişlerdir. Özgürlük talebi ve haklarla bezenen politik söylemin, yani demokrasinin bedeli bu mudur? Yukarıda ana hatlarıyla tanımlanmaya çalışılan sorunların çözümüne sağ ve sol söylem içinden verilen yanıtlar arasında özellikle liberal ve toplumcu yanıtlar tartışmanın odak noktasına yerleşmiş görünmekte ve uzun zamandan beri tartışma eksenini ikisi arasında gidip gelmektedir. Bu çalışma böyle bir eksen dışına çıkarak yeni bir çözüm arayışına yönelirken bu yönelimin temelini Aristoteles felsefesini koyar. Çünkü, Aristoteles'te etik ve politika birbirine indirgenmemiş olmakla birlikte ikisi arasındaki karşılıklı bağıntı derin ve vazgeçilmezdir. Bu bağlamda ben, modern politika felsefelerinin, özü itibarıyla ikisini birbirinden ayırmalarından dolayı değil, tam tersine ikisini birbirinden bağıntısız kıldıkları için sorunlu olduklarını düşünüyorum. Aristoteles'te şu sorular birbirilerinden ayrılmaz: Nasıl yaşamalıyız? Birlikte nasıl yaşamalıyız? İyi nedir? İyi olana nasıl ulaşılır? Mutluluk nedir? Nasıl mutlu olabiliriz? Tüm bu sorular elbette iyi yaşamın ne olduğu sorusuyla ilişkilidir. Ve Aristoteles'in "iyi yaşam" (eu zen) konusundaki düşünceleri bugün bile son derece öğretici görünmektedir. (Aristotle, 1990:2-70) Özellikle Yeni- Aristotelesçi politika felsefesinin tanımlayıcı niteliklerinden biri onun "özgeci birey" üzerinde durmasıdır. Birey ve toplum açısından eudaimonia merkezi bir role sahiptir. Aristotelesçi etik birey açısından iyi yaşamın ne olduğunu araştırırken politik sorgulama toplumsal iyinin ne olduğuna yönelir. (Aristotle, 1990:2-68) Ve Aristoteles Metafizik'te var olanı bir olarak görüp çokluğun nasıl mümkün olduğunu sormak yerine var olanı çokluk olarak görerek onlar arasındaki birliğin tüm farklılıklara rağmen nasıl mümkün olduğunu analiz etmeye çalışır; çünkü var olan bir çok biçimde vardır. Böyle bir varlık anlayışı insana ve topluma indirgemeci ve homojenleştirici bir tarzda bakmayı teorik temelde olanaksız kılar. Her varlığın var olma biçimi onun otonomisinin kaynağını oluşturur. Homojen bir toplum ve kendisi homojen bir insan var oluşa aykırıdır. İşte bu üst-bakış ışığında ahlak ve politika felsefesi açısından önemli olan soru, insanın kendi varlığını kendisi olması bakımından ve kendi potansiyelleri açısından nasıl gerçekleştirebileceğidir. Çünkü eğer, Aristoteles'in söylediği gibi, insan sosyal-politik bir varlık ise onun kendi başına mutlu olması (eudaimon) düşünülemez. Mutluluk tek kişilik değildir. Buna karşın otonomi meselesi çok önemlidir; çünkü kendi kendini belirlemeyen ve kendinde tam olamayan insan (autarkhes) doğal köledir. İnsanın kendi kendini belirlemesinin olanağı ise onun akıllı bir varlık olmasında saklıdır. Akıla dayanarak kendini belirleme ise bir kuş, kelebek ya da karnabahar olarak kendini belirleme değil insanın insan olmak bakımından kendini belirlemesidir. Bu ise insanın seçim yapabilmesi yani tercihte bulunabilmesi anlamına gelir. Eudaimonia, bu bağlamda, bireyin salt kendi arzu ve isteklerini tatmin etmesinden öte bir şeydir. Eudaimonia öznel anlamda iyi-olma durumu değildir ve o bu bakımdan öznel olanın sonsuz yorumunda kaybolmaz. Eudaimonia nesnel bir iyidir ve bireysel ve toplumsal olarak gerçekleştirilmesi olanaklı ve gereklidir. Eudaimonia yaşamın amacıdır (telos) ki o bu nedenle her şeyi içine alır; her şeyi kapsar. Refah, yarar, sağlık, eğitim v.b. gibi şeyler eudaimonia'nın bileşenleridir. Eğer bir kişi sağlıklı değilse ve hatta güzel değilse Aristoteles için bu onun mutlu olmasını engelleyebilir; ki aynı biçimde bir toplumun sağlıksızlığı da o toplumun mutluluğuna engel olabilir. Ancak bu eudaimonia'nın homojen bir içeriğe sahip olduğu anlamına gelmez. Her insan kendi yetenekleri ve ilgisi doğrultusunda ünlü ve iyi bir tenisçi olmayı seçebileceği gibi iyi bir felsefeci olmayı da isteyebilir. Fakat; insanın insan olmasını engelleyen hiçbir seçenek eudaimonia kavramı altında içerilemez. (Walsh, 1997: 117-187)

Eudaimonia'nın biçimleri vardır; ve bunların arasında en mükemmel olanını philosophia, yani bilmek için bilme etkinliği oluşturur. Ve philosophia eğer aşkın olana yönelmemişse- Platon'da olduğu gibi- hiç kuşkusuz o salt theoria etkinliği olamaz; daha açık bir ifadeyle, aşkın yetkinlikler onun objesi olamaz. Bu bakımdan theoria, yerçekimi yasası, düşme yasası ne kadar yaşamın içindeyse o kadar yaşama ilişkindir. Ancak, bu theoria etkinliklerinin homojen olduğu anlamına da gelmez. Eudaimonia bu bakımdan "düşünmesiz etkinlik" (phronesis-yaşama bilgeliği) olarak olanaklı değildir; çünkü yaşamın pratik yanını biçimlemek salt pratikte kalarak mümkün değildir. İnsanın diğerleri ile birlikte çalışması, yaşam stratejileri geliştirmesi, kendine uygun bir telos seçmesi, işbirliklerine girişmesi salt pratiğin sınırlarını aşar. (Knight, 2007:4-41) Böylece; insan phronimos olarak (yaşama bilgeliğine sahip olan, yaşamının erdemini bilen) içgüdüsel/ geleneksel bencilliğini geride bırakır ve kendisinin, kendisinden büyük dünyanın/varlığın bir bileşeni olduğunu anlar. Birlikte başarılacak şey insanın kendi başına başarabileceğinden fazladır. Böyle bir kavrayış insanın mutluluk arayışında radikal bir dönüşümü ifade eder: mutluluk istemenin objelerine sahip olmak değildir. Mutluluk insanın kendini var kılma istemidir. Burada, isteme ile insanın sahip olduğu yetenekler/potansiyeller çatışma içinde değildir. Tam tersine, insanın istemi onun varlığından filizlenir. Bu

çerçevede eudaimonia'nın yetkinliği var oldandan bağımsız ele alınan istemede değil onun var olan ile birlikteliğinden gelir. Eudaimon olan kişi tamdır; onun tamlığı varlığı ile ötüşür. Mutluluk insanı tam kılar. Yaşam bize eylemlerimizin amacını ve sonucunu sık sık hatırlatır. Ve bizim onlardan öğrendiğimiz hem hak ve hem de iyi için mücadele etmemiz gerektiğidir. Fakat, hak hiçbir zaman kendisi için istenmez; Hak, iyi'nin yani eudaimonia'nın aracıdır. Dolayısıyla; eğer hak, özgürlük ve otonomi iyi bir yaşam isteminden bağımsız ele alınırsa gidilecek pek bir yol kalmaz. Bugün yaşanan sorunların temelinde de haklarımıza ilişkin bilgimiz ile iyi bir yaşama ilişkin bilgisizliğimiz arasında sürekli büyüyen bir boşluk ve derinleşen uçurum yatmaktadır. Aristotelesçi ahlak, o nedenle, düşünsel erdemler (dianoetike arete) ile ahlaki erdemler (ethike arete) üzerinde önemle durur. Aristoteles ahlakı bir erdem ahlakıdır ve erdem ahlakının özünü ise, insanın herhangi bir aşkın ilkeye göre eylemesi değil bizzat insanın kendi var oluşuna uygun eylemesi oluşturur. "Varlığının sesini dinle" ana ilkedir. (Santas, 2001: 224-256) O'na şu ya da bu biçimde karşı çıkmadır ahlaksızlık.

Aristoteles insanın kendini gerçekleştirmesinin karakter kazanma sürecine tekabül ettiğini söyler ki bu süreçte insan ahlaki ve düşünsel erdemlerini de kazanır. Erdem doğuştan gelmez, o her insanda çeşitli ve farklı biçimlerde potansiyel olarak vardır. İnsanın bu gelişim sürecinin özünde ise onun kendi işlevini (ergon) yerine getirmesi bulunur. Ahlaksal ve düşünsel olarak doğru olana yönelmek insanın kendi doğasını gerçekleştirilmeye yönelmektir. Bu bakımdan insan kendi kendisinin ereğidir. Ve eudaimonia'da insanın rasyonel bir varlık olarak kendine özgü özünü gerçekleştirmesinden başka bir şey değildir. Bütün mesele olabileceğimizi olmaktır, olamayacağımızı değil. Dolayısıyla; insan için mutluluk olabileceği şeyi olmaktır. Post-Aydınlanmacı ve Post-Varoluşçu dünyada Aristoteles'in eudaimonia anlayışının yeri var mıdır acaba? Bu sorunun yanıtı olumludur; çünkü insanın işlevi insanın etkinliklerinin ifadesi olan eylemlerinin tarihinde saklıdır. Eylemsiz insan tarihsiz, tarihsiz insan işlevsizdir. İnsanın arzu ve istekleri bir zamanda ve bir mekanda gerçek varlığını kazanır. Otonom bir varlık olan insan işlevini ve anlamını "dışarıda" hazır bulamaz. Sözlerimiz ve eylemlerimiz aracılığıyla kendi tarihimizi, ne olduğumuzu yazar ve onu diğer öznelerle paylaşır, tartışır ve onlar aracılığıyla değerlendiririz. Logos'un her öznesi öyküsünü birbirine anlatır; onun doğruluğunu kurmaya yönelir, düzeltir, eleştirir; yani sınar.

Öyküler anlatılmak içindir ve hem anlatanı ve hem de dinleyeni gerektirir. Kendi başına insanın öyküsü yoktur; dolayısıyla, insan var oluşu gereği kendini kendine hapsedemez. Ve başkaları cehennem değil belki de cennetin olanağıdır. İnsan yaşamının ontolojisi bunu gerçek bir olanak olarak inkar etmeye izin vermez. Aristoteles'in insanı sosyal ve politik doğası olan bir varlık olarak tanımlaması bu bakımdan son derece büyük bir öneme sahiptir. Politika, ahlakın bir devamıdır; birincisi sonuncusundan bağımsız olarak düşünülemez. Eğer, iyi yaşamın biçimi bir durum değil de etkinlik ise (energeia/entelecheia) sosyal-politik olan eudaimonia'nın vazgeçilmez ögesidir. (Sparshott, 1996:269-305) Eylem sosyal-politik olanda somutlaşır. O nedenle, sosyal-politik iyi ile bireysel iyilik zorunlu olarak birbirini içerirler. Dostluk/sevgi (philia) nasıl kendi için değerinden dolayı insan yaşamının temel kurucu ögesi ve ancak sosyal alanda ortaya çıkabilecek bir değer ise eudaimonia'da ancak ve ancak diğer insanlarla kendini gösterebilecek bir şeydir. Bireysel iyi, doğal olarak ailenin, dostların, arkadaşların ve tüm insanların iyiliği ile onlara karşı ilgiyi içerir.

Hobbes toplumun yararını araçsal açıdan ele alır; oysa Aristoteles için iyi yaşam arayışının kendisi son derece değerlidir. Aristotelesçi toplum anlayışı yalnızca kamusal alanın düzenlenmesi kaygısını taşımaz; o daha çok bireylerin kendi mutluluklarını gerçekleştiriminin olanağını diğer bireylerden yalıtık değil de birlikte yaratmanın olanağını araştırır. Aristotelesçi ahlak ve politika anlayışı ne zorunluluk ne görev ve ne de devlet/toplum baskısını onaylar. Aristotelesçi ahlak ve politika anlayışını belirleyen ana düşünce iyi olanı ortak bir biçimde arama-bulmadır. Polis toplum biçimlerinden bir tanesidir. Ve Aristotelesçi koinonia (communities) kavramına daha geniş bir açıdan bakıldığında onun modern alana uygulanabileceği açıktır. Hiç kuşkusuz koinonia yalnızca tarihin belli bir zamanına hapsedilemez ve onları salt politik olarak tanımlamak ta doğru değildir. Koinonia paylaşılan değerler ışığında insanları birbirine bağlar; örneğin dostluk, adalet v.b. Bu modern sivil toplumların oluşumuyla da yakından ilgilidir. Biz toplumda özgürlüğümüzü ararız; her ne kadar hem toplum ve hem de özgürlüğümüzü arama yollarımız değişmiş olsa da. Her türden bireysel ve toplumsal öykülerin temelinde ortak iyi ve erdem arayışı vardır ve onlar tarafından hayat bulurlar.

Aristoteles dostluğun/sevginin farklı anlamlar içerdiğini ve bundan dolayı theoria ile sınırlanamayacağını belirterek onun sosyal ilişkilerin farklı formlarını tanımlamak için de kullanılabileceğini söyler. Bu bağlamda dostluk bireyler arasındaki ticari çıkar etrafında da oluşabilir; bu her ne kadar en aşağı philia biçimlerinden biri olsa da. (Stern-Gillet, 1995:147-171) Burada Goethe'nin de ünlü ve güzel sözünü anımsamak yerinde olacaktır: "insan kendini insanda tanır." İnsan içinde bulunduğu varlık dünyası ile birlikte büyür, ki o basit olan ile kurulan ilişkiden başlar ve mükemmelliğe doğru uzanabilir. Dostluk ta böyledir. O yalın ilgi ve ilişkilerle başlayıp mükemmelliğe dönüşebilme olanağını taşır. Toplumda bizi birbirimize değerlerimiz bağlar. İnsan insana değerleriyle bağlanır. O nedenle, dostluğun değeri ve yararı ekonomik olanla sınırlanamaz. Hayatta kalmak için birbirine tutunan insan toplumun yalnızca yaşamayı değil iyi yaşamayı da sağladığını fark eder.

Üçlü Bir Tartışma: Liberal, Toplumcu ve Yeni- Aristotelesçi

“Ortak iyi” düşüncesinin insanın politik tarihinde çeşitli baskı biçimlerinin meşrulaştırılmasında son derece olumsuz bir yer tuttuğu biliniyor. “Ortak iyi” adına gerçekleştirilen girişimler ne yazık ki her zaman tüm insanların ortak iyiliğine olmamıştır. Şimdi; ahlak ve politikanın temelinde erdem kavramını koyan ve kamusal erdemden söz eden bir felsefi söylem politik liberalizmin değerleri ile çatışmaz mı? Aristotelesçi mutluluk ve iyi anlayışı liberal bir toplumda yaşayabilir mi? Önceden de söylenildiği gibi, Aristotelesçi değer anlayışı nesnelidir; çünkü o gerçek anlamda eudaimonia'nın ancak ve ancak sosyal-politik bağlamda mümkün olabileceğini savunur. Eudaimonia bireysel arzu ve isteklerin doyurulması değildir, o sivil dostluk/kamusal dostluk ile özsel bir ilgiyi içerir. (Stern-Gillet, 1995:59-79) Ve Aristotelesçi felsefenin bu bakımdan bireyciliğe karşı hiç de sempati duymadığı söylenebilir. Şimdi durum böyle ise, acaba Aristotelesçi felsefe Aydınlanmacı ve de Post-aydınlanmacı değerlere de mi karşıdır? Burada modern liberalizmin doğru olduğu ve eğer Aristotelesçi felsefe onunla uyumuyorsa bunun bir sorun olduğu düşüncesi söz konusu değildir. Nitekim son zamanlarda toplumcu düşüncenin önde gelenleri örneğin Sandel, Galtson, Nussbaum, Santos ve Kraut yeni-liberal söyleme çok ciddi eleştiriler yöneltmişlerdir. Çağımızın önde gelen düşünürleri arasında yer alan bu kişilere göre zorlanan tarafsızlık, soyutluk ve neredeyse bedeninde kan dolaşmayan liberalist birey sahte bireydir. (Nussbaum,1990:203-252) Oysa Aristoteles'in insanı sosyal ve politik bir varlık olarak yaşamdan yalıtılmış değildir. Sosyal-politik varlık alanı insan için bir cehennem değil, tam tersine kendi varlığını gerçekleştirmesinin olanağıdır. Seçme yeteneği, gücü ve özgürlüğü olmayan birey boş bir bireydir. Ve de kamusal erdem varlığı boş bireylerin oluşturduğu toplumda kendini gösteremez. Kamusal erdem yokluğu da demokrasinin yeşermesine imkan tanımaz. Bu bakımdan kamusal erdem yokluğu demokrasi için de açık bir tehdittir. Erdemsiz bireyler topluluğundan bir toplum olamayacağı gibi erdemsiz bireylerin toplamından da demokratik bir yapı çıkmaz. Demokrasi ahlaksız/erdemsiz değildir; demokrasi demokratik ahlak/erdem olmadan yaşayamaz. Bunun için tarihe, demokrasinin Antik Yunanda ortaya çıkışına ve çöküşüne bakmak yeterlidir ve elbette bir de Sofist söyleme. (Morrall,1977:27-104)

Hiç kuşkusuz tarihsel olarak bakıldığında liberal-toplumcu tartışması yeni değil ama eskiyen artık bu tartışmanın bizzat kendisidir. Tarafsızlık, zarar vermeme ve bireysel haklar hiç de kendiliğinden açık kavramlar değil ve bireyci mutluluk arayışı hiç de arzu edilen sonucu yaratmış görünmüyor. Aristotelesçi yaklaşım salt haklar üzerinde durmak yerine eudaimonia kavramına vurgu yapar. Hiç kuşkusuz, değer değeri taşıyan özneyi ve onun ilgisini talep eder. Dolayısıyla; Platoncu anlamda iyi ve güzel olan üzerine sonsuz bir tartışma açabiliriz ama Aristotelesçi açıdan önemli olan nokta, toplumda bireylerin kendi “iyilerini”, “ilgilerini” müzakere etmeleridir. Aristotelesçi koinonia kavramına uygun olarak bu müzakere yalnızca politik oluşumlar arasında değil, değer temelli sivil oluşumlar arasında da var olmalıdır.

Şimdi; Aristoteles için vazgeçilmez bir değer olan insanın autarkhes olmasıdır. Ve bu değer insanın sahip olduğu potansiyellerden bağımsız düşünülemez. Liberaler tam da bu noktada büyük bir hataya düşmektedirler. Buna ek olarak; onlar otonomi meselesini tam bir soyutluğa taşıyarak bireyi Platon'un soyut idelerine çevirmektedirler. Liberalist birey sanal bir bireydir. Oysa; Aristotelesçi birey doğal ilgi ve gereksinimleriyle var olan bir bireydir. Özgeci birey ve doğal ahlak anlayışı üzerinde yükselen Aristotelesçi felsefe bireyi kendine hapsolmaktan kurtarır. Birey, birey olarak gerçekleştirebileceği hiçbir şeye sahiptir. Fakat, birey olarak bazı potansiyellere sahiptir ve onun bu potansiyellerini gerçekleştirmesi hem diğerleri ile işbirliğini gerektirir ve hem de onun telos'unu, yani ereğini oluşturur. (Stern-Gillet, 1995: 37-79) Çünkü, insan sosyal-politik doğasını yalnızca sosyal-politik alanda görünür kılabılır. Aristotelesçi toplum ve insan anlayışı kısır liberal-toplumcu tartışmayı aşar ve yeni bir alternatifin yolunu açar. O, insanın politik ve sosyal doğasını mutluluk anlayışına bağlarken otonomi, kapasite ve seçim konularını bir tarafa bırakmaz. Bu bakımdan Yeni- Aristotelesçi insan, toplum ve politika anlayışı yalnızca felsefi olarak savunulabilir değil aynı zamanda 21. yüzyılın meydan okumalarını da pratik anlamda karşılayabilecek güçtedir.

Yeni-Aristotelesçi Modern Sivil Toplum Anlayışı

21. yüzyılın küresel dünyasında Aristotelesçi sivil toplumu/ toplumları bulabilir miyiz, yaratabilir miyiz? Günümüzde kendi üyelerinin otonomisine saygı duyan, onların gelişmesine katkıda bulunan yani bireysel olarak kendi üyelerinin kendilerini ortak değerler ışığında var kılmalarına yardım eden ve sivil toplum örgütleri var mıdır, olmaları olanaklı mıdır? Politik istikrar ile liberal çokçuluk yan yana gelebilir mi?

Öyle inanıyorum ki; yeni Aristotelesçi sivil toplum anlayışını çağdaş politik oluşumlarda aramak yerine modern sivil toplumu oluşturan öğelerde aramak daha uygun olur. Bu noktada zaten sivil toplumun ne olduğu da açık kılınması gereken bir soru olarak karşımıza çıkar. Sivil toplum moda bir terim olmasına ve sık sık kullanılmasına karşın son derece genel ve açıklayıcı olmayan bir tanıma sahip. Sivil toplum 1980'li yıllarda özellikle Avrupa'da meydana gelen radikal değişimlerden sonra politika felsefesinin yeni gözdesi haline geldi. Fakat, burada sivil toplum düşüncesinin tarihini ve onun tanımlanmasına ilişkin çeşitli düşünceleri ele almamız çalışmanın sınırlarını aşar. Ancak, hemen hemen herkes tarafından kabul edileceği gibi bu düşünce hiç de yeni değildir. Sivil toplum düşüncesi en az Antik Yunan'dan bu yana toplumsal yaşamı organize etme girişiminin merkezinde yer almıştır. Batı tarihinde bu antik terime karşılık gelen dört sivil toplum örneği kendini göstermiştir ki bunlar: a) politik oluşumlar b) kilisenin organize ettiği oluşumlar c) ekonomik

oluşumlar d)gönüllü oluşumlar. Bugünkü gereksinimler açısından bakıldığında bunların hiç birinin modern yaşamın gereklerine yanıt veren sivil toplum oluşumları olmadığı söylenebilir. Eğer 21. yüzyılda toplum onu oluşturan üyelerine “iyi yaşamı” sağlayacaksa onların ötesine geçerek yeni bir sivil toplum anlayışı geliştirmek durumundadır. Ve tarihsel olarak beliren dört sivil toplum örneğine ek olarak yeni-Aristotelesçi felsefe üzerinde temellenen ve otonomi, insanın sahip olduğu potansiyeller ve insanın kendini gerçekleştirme ilkesi ışığında biçimlenen beşinci sivil toplum modeli önerilebilir. Bu ilkeler üzerinde kurulan yeni Aristotelesçi sivil toplum ortak değerleri paylaşan bireyler ile doğrudan bağlantılıdır. Buna göre; politik istikrar iyi bir yaşamın gerçekleştirilmesinin olanağıdır. Politik istikrarı politik istikrar için istemenin hiçbir anlamı ve değeri yoktur. Çünkü politik istikrar hiç de arzu edilmeyen araçlarla, demokratik olmayan yollarla kurulabilir. Nussbaum'un Tekstualite mitosunda olağanüstü bir biçimde anlattığı gibi değerler, edebi veya nominal gezegende yaşanamaz. Sonra, istikrar hiç de insanı olmayan yol ve yöntemlerle kurulabilir. Değerler veya iyi yaşama ilişkin kaygılar özneler arası (noetik) anlaşılabilir, tartışılabilir ve paylaşılabilir olmak durumundadır. Bu hiç kuşkusuz farklılığı ve hoşgörüyü dışarıda bırakmaz; çünkü farklılığın kabulü ve hoşgörünün yaşanması hem özneler arasılığı ve hem de söylem/söylemlerin akılsallığını şart koşar. (Sparshott,1996:70-102) Bu Aristotelesçi toplum/sivil toplum anlayışı elbette modern politik ideali ifade eder. Aristotelesçi sivil toplum anlayışı ortak değerler temelinde kurulsu da bu ortak temel ne cinsiyet, ne ırk ve ne de bu ve bunlara benzer bir değer/değerler üzerinde yükselir. Yalnızca cinsiyet ortaklığı insanı insana bağlamaz aynı ırksal ortaklığın bağlamadığı gibi. Aristotelesçi sivil toplum anlayışına karşılık gelebilecek modern oluşum Uluslararası Af Örgütü'dür. Uluslararası Af Örgütü ne cinsiyet ne ırk ve ne de dinsel bir ortaklıktan hareket eder. Ve üyeleri arasındaki var olan bağ ilineksel özelliklere değil özsel insani değerlere dayanır.

Sonuç: İyi Yaşam ve Müzakere Üzerine

Burada tanımlanmaya çalışılan yeni-Aristotelesçi toplum modern bir toplumdur. O küreselleşen ekonomiyi, çoğulcu bir dünyayı, birbirinden ayrışmamış bireyi yani nominal olmayan bireyi ve toplumu temel alır. Bu nedenle; o geçmişi değil bugünü dikkate alması bakımından realisttir; çünkü Aristoteles felsefesinin en önemli yanlarından biri de realist olmasıdır. Hiç kuşkusuz, gerçekçilik en büyük devrimciliğdir. Ama bu gerçekçilik ne bireysel kaderciliği onaylar ve ne de toplumsal kaderciliğe/determinizme izin verir. O nedenle, Aristoteles'in insanı/bireyi autarkhes'tir; yani otonomdur. Otonomi sahibi bireylerden oluşan bir toplumun monolitik bir siyasal ve sosyal yapıyı onaylaması düşünülemez. Zaten, Aristoteles çok açık ve net bir biçimde homojen bir toplumun politik açıdan kırılğan ve tehlikeli olduğunu söyler.(Aristotle, 1990:2-68) Şimdi temel bir sorun olarak karşımıza çıkan şey şu: Aristotelesçi değerler üzerinde yükselen bir toplum farklılığı, tartışmayı, çoğulculuğu nasıl tolere edebilir? Şunu hemen belirtmek gerekir ki; bir akla sahip olan ve onu kullanma cesaretini gösteren bireyler her ne kadar farklı düşüncelere sahip olurlarsa olsun akılda birleşirler. Logos birleştiricidir. Logos her türden farklılığı onaylar ama çatışmayı dışarıda bırakır; çünkü çatışma logos'un sustuğu noktadır. Oysa; farklılık ve tartışma logos'un yeşermesinin koşuludur. Logos'u tutuklu birey ve toplum suskundur, ölüdür. O, tartışmaz, anlatmaz, anlamaz ve anlaşılmaz. İşte bu da yalnızca demokratik bir toplum için doğrudan bir tehlike oluşturmakla kalmaz, çatışmanın ve farklılığın logos üzerinden kucaklanmasını da engeller. Çatışma, tartışma ve müzakereye dönüşmez. Çünkü, tüm çabalar ve tartışmalar iyi bir yaşamın ne olduğu sorusunun yanıtını bulma arayışında buluşamaz.(Swanson,1992; 193-194) Bu çağımızın en büyük problemidir. Bu problemde kaçınmak için dinsel, etnik, cinsel ve ideolojik hapishanelerimize sığınmanın hiçbir şeyi çözemediği ortadadır. Doğruyu dostlarımızdan daha çok sevmek bir gün dostlarımızla bizi buluşturabilir. Elbette dostlarımızla doğrudan ve doğrudan buluşma çabası zordur ama hiçbir şey insanın yitirilmesinden daha zor ve acı değildir. Hem kendimiz ve hem de toplumla barış içinde birlikte yaşayabilmemizin olanağı özgeci birey anlayışına dönmekle olanaklı görünüyor. İçinde yaşadığımız toplum ancak böyle bireylerden mürekkep olduğu zaman küresel insanlık ailesini oluşturan diğer toplumlarla birlikte var olabilir. Bu hiç kuşkusuz küreselin içinde erimeyi gerektirmediği gibi küreselin içinde eriten (imperial) olmayı da gerektirmez. Ezen-ezilen dikotomisi neden aşılmasın? İyi yaşam ereği doğrultusunda neden farklılık içinde birlik mümkün olmasın? İyi yaşama ilişkin müzakereler otonomi, rasyonelite ve eudaimonia ilkeleri temelinde açık uçlu olması bakımından çatışmayı dışarıda bırakabilir. Hiçbir söylem hakikatin tek ve mutlak sahibi olduğunu iddia etmedikçe, onu tekeline almadığı ve logos'un düzleminden ayrılmadığı sürece iyi bir yaşam için müzakereyi sınırlandıramaz ve onun olanağını ortadan kaldıramaz. Yeni-Aristotelesçi anlayışın ilgisi geçmişte değildir. Oysa Putnam bu noktada son derece nostaljik ve geçmişe takılıdır. Küresel düzlemde sosyal kapital bir çok değerli öğesini yitirmiş olabilir. Ancak, yeni bir sivil toplum anlayışı bunu yeniden yaşama katabilir, onun gittikçe tükenişini sonlandırabilir. Bu yeni sivil toplumun önemli özelliklerinden biri değerler bağlamında küresel olanla bağlantılı olmasıdır. Bu bakımdan “bağ kurucu” ve “köprü kurucu” değerler yeni bir bireşim oluşturabilirler. Böylece; sivil toplum salt ekonomik, politik, dinsel ve hayırhah olmaktan çıkarak yeni bir temele, yeni bir yapıya kavuşabilir. Bu Aristotelesçi sivil toplum anlayışında bireyleri birbirine bağlayan ortak değer insani duyarlılık ve ilgi doğrultusunda gelişen iyi bir yaşam arayışındır.(Young, 2005:137-169) Böylece; Yeni -Aristotelesçi sivil toplum anlayışı ahlak ve politika felsefesinde unutulmuş üç büyük ve önemli soruyu tekrar hatırlatabilir, onların bireysel ve toplumsal yaşamımızda yeniden yeşermesini sağlayabilir. Nasıl yaşamalıyız; nasıl mutlu olabiliriz; insansal ve toplumsal iyiye nasıl ulaşabiliriz? Liberalist birey anlayışı nasıl ki bireyi kendi kendine hapsedmiş

ise liberalist sivil toplum anlayışı da sivil toplumları ve üyelerini dar ilgilere hapsedmiştir. Otonomi, insanın potansiyelleri ve eudaimonia ilkeleri üzerinde biçimlenen Yeni- Aristotelesçi sivil toplum ideali politik liberalizmin ve Aydınlanmanın değerlerini/ ilkelerini bir yana bırakmadan 21. yüzyılın meydan okumalarını karşılayabilir. Neden olmasın...

Kaynakça

- Aristotle (1990). *Nicomachean Ethics*, Loeb Classical Library:Harvard University Pres (1990),Politics,Loeb Classical Library:Harvard University Press, Harvard-Cambridge.
- Erkızan,Hatice Nur (2001). "Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine", *Doğu Batı*, 5(18),65-81.
- Knight, Kelvin (2007). *Aristotelian Philosophy:Ethics and Politics from Aristotle to MacIntyre*, Polity Press, Cambridge:UK.
- Morrall, John. B(1997). *Aristotle*, George Allen and Unwin, London.
- Nussbaum, Martha(1990) "Aristotelian Social Democracy" in *Liberalism and the Good*, R.Douglas, G.Mana and H.Richardson(eds) 203-52, Routledge, London.
- Putnam, Robert. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Comunity*,Touchstone Press, New York.
- Santas, Gerasimos (2001). *Goodness and Justice*, Blackwell, UK.
- Sparshott, Francis (1996). *Taking Life Seriously:A Study of the Argument of the Nicomachean Ethics*, University of Toronto Press, Toronto.
- Stern-Gillet, Suzanne (1995). *Aristotle's Philosophy of Friendship*, State University of New York Press, USA.
- Young, Mark. A. (2005) *Negotiating the Good Life:Aristotle and the Civil Society*, Ashgate Publishing Company, England.

21. YÜZYILDA SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ: 'DEMOKRATİKLEŞME'NİN Mİ, 'NEO-LİBERALİZM'İN Mİ ARAÇLARI?

Yrd. Doç. Dr. Özkan Yıldız
yildiz@gantep.edu.tr

Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

Özet

Bildiride, 21. yüzyılda, 'sivil toplum örgütleri'nin (STK) küreselleşme olgusuyla bağlantılı olarak edindikleri yeni rol analiz edilmektedir. Bugün global işleyiş içinde STK alanında belirgin bir ayrışmanın yaşandığına tanık olmaktayız. Bu ayrışmanın bir yüzünde, 'hak' temelli ekolojik-toplumcu örgütler (insan, kadın, çevre, hayvan vb. örgütler, anti-militer, savaş karşıtı örgüt ve yapılanmalar) yer alırken, diğer yüzünde ise neo-liberal politikaların tetiklemesiyle ortaya çıkan çeşitli sorunların (ekonomik, sosyal, kültürel, vb) çözümünde işbirliğine çağrılan örgüt ve/veya yapılanmalar yer almaktadır. Bu ikinci düzey STK'ların sayı ve etkinliğinde dikkate değer artış görülmektedir. Bu tarz STK'lar, sosyal devletin birincil görevleri olması gereken sorumlulukları devlete hatırlatmak yerine kendileri üstlenmeye istekli görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sivil toplum, sivil toplum örgütleri, neo-liberalizm, demokrasi

CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS IN 21'TH CENTURY: IS IT INSTRUMENTAL OF DEMOCRACY OR NEO-LIBERALISM?

Absract:

In this article, the new role of Non-Governmental Organisations (NGO's), related with globalisation, is analysed in the 21st century. Today, in global process, we witness to separation in the field of NGO's. In the one hand, there are ecological-social organisations (human, women and animal rights organisations, anti-militer and war organisations etc.), and the other hand, there are NGO's which act as mediator in the application of neo-liberalism project around the world. The number and efficiency of the second level organisations have increased they by they. The second group NGO's seems voluntary to get responsibility instead of reminding them to the government.

Keywords: Civil society, NGO's, neo-liberalism, democracy.

Giriş

21. yüzyılda, küreselleşme süreciyle bağlantılı olarak 'sivil toplum örgütleri'nin (STK) yeni işlevler üstlendiği, toplumsal değişimin temel ve asli aktörlerinden birisi konumuna geldiği görülmektedir. Bugün, sivil toplum örgütlerinin farklı yapılanmalar içinde giderek yaygınlaştığını, ulusal ve uluslar arası gündemin ilk sıralarında yer aldığını görüyoruz. Bu yapılanmaların etkinliği, salt yerel ve ulusal ölçekte değil, bölgesel ve küresel ölçekte de giderek artmaktadır.

Sivil toplum örgütleri, gönüllü yurttaş inisiyatiflerinden, farklı motiflerle bir araya gelen sosyal hareketlere, hükümet-dışı hareketlerden, küreselleşme karşıtlarına, düşünce kuruluşlarından, sendikalara ve meslek örgütlerine dek uzanır. Sivil toplum örgütleri bir yanda 'demokratikleşme'nin, diğer yanda ise, 'ekonomik kalkınma'nın önemli bir aktörü olarak kabul görmektedir.

Günümüzde sivil toplum örgütlerinin önem ve ağırlık kazanmasında kuşkusuz neo-liberal politikanın etkisi yadsınmaz. Özellikle 'ekonomik kalkınma amaçlı sivil toplum örgütlerinin', neo-liberalizmin savunucuları tarafından sıkça ön plana çıkarılmaları bu açıdan manidardır. Neo-liberalilere göre sivil toplum örgütleri 'demokratikleşme', 'iyi toplum yönetimi' ve toplumsal sorunların çözümünde stratejik görevler ifa ettikleri için önemsenmeli ve de desteklenmelidir. Sivil toplum örgütleri, uluslararası kuruluşların (AB, Dünya Bankası vb.) ve hükümetlerin resmi belgelerinde de doğal bir ortak olarak itibar görmektedir. Küreselleşme çağında neo-liberalizm' ile sivil toplum örgütleri arasındaki ilişkinin eleştirel analizi, sivil toplum ve onu temsilen sivil toplum örgütlerinin yeni dönemde edindikleri çelişkili konumun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Küreselleşme ve Sivil Toplum

Küreselleşme, yeniçağın siyasal, toplumsal ve ekonomik dönüşümünü karakterize eden bir kavram olarak literatürde geniş ölçüde kabul görmüştür. 80'lerde başlayan küreselleşme süreci, piyasa kurallarının topluma hakim kılınması ve özel sektörün karının maksimizasyonuna dayanan, ulusal ekonomiyi küresel ekonomiye entegre etmekle eş anlamlı görülmekteydi. Bu, bir bakıma kapitalist çemberin dışında kalan az gelişmiş veya gelişmekte olan ülke ekonomilerinin bu çemberin içerisine dahil edilmesi sürecine de işaret etmekteydi.

Küreselleşme projesinin ana bileşenlerine bakıldığında;

- ekonomik politikaları belirleyenler arasında 'devlet eliyle kalkınma' stratejileri yerine 'piyasa tabanlı kalkınma'dan yana bir fikir birliğinin oluşması,
- küresel piyasa kurallarının G7 ülkeleri tarafından merkezi yönetimi,
- dünya bankası IMF (Uluslar arası Para Fonu) ve DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) gibi çok yönlü kurumlar tarafından bu kuralların sokulması
- piyasa gücünün uluslarüstü şirketlerin finanssal gücün de uluslarüstü bankaların elinde toplanması,
- eski ikinci ve üçüncü dünya ülkelerinin bu küresel kurumsal güçlerin hakimiyetine sokulması (Munck, 2003: 135).

Küreselleşme ya da neo-liberal politikalar bilindiği gibi dünyada yapısal uyum programları yoluyla özelleştirme, borçların gecikmeksizin ödenmesi, serbest piyasa ekonomisinin önünü tıkayan engellerin kaldırılması, toplumun dezavantajlı gruplarına yönelik sosyal desteğin azaltılmasını, yani 'sosyal devlet' anlayışının ivedilikle terk edilmesini öngörmektedir.

Dünya ölçeğinde uygulanagelen küreselleşme veya neo-liberal politikalar, kuşkusuz çeşitli alanlarda bir takım ilerlemelere (bilim, iletişim, ulaşım teknolojilerindeki muazzam gelişme) ön ayak olmasına rağmen, istihdam, küresel gelir adaletsizliği, yoksulluk, savaş, küresel terör gibi çeşitli olumsuzlukların ortaya çıkmasına da doğrudan neden olmaktadır (Bkz. Gorz, 2001; Amin, 2005; Buğra ve Keyder, 2006). Giderek tek kutuplu bir dünya haline gelen gezegenimizde, uluslararası mali sermayenin sosyal sorumluluktan uzak kar marjını yükseltmeyi ön planda tutan bir yaklaşım içinde dünya kaynaklarını kontrol ettiği ve kendi çıkarları yönünde kullandığı bir süreç yaşanmaktadır. Bu süreçte yaşanan toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel ve çevresel sorunların ardalanında neo-liberal politikaların etkili olduğu artık aşikardır. Bu nedenle gerek kuzeyde, gerekse güneyde, toplumun farklı katmanlarından insanların içinde yer aldığı çeşitli sivil toplum örgütlerinin bu politikaların yol açmış olduğu küresel tahribata karşı direnişi de giderek yükselmektedir. 'Küreselleşme karşıtları' veya 'alternatif küreselleşme' olarak da adlandırılan bu hareketler, zengin kuzey ülkeleri ile fakir güney ülkeleri arasında giderek artan asimetrik ilişkiyi dönüştürmeyi kendilerine hedef olarak seçmektedirler.

Literatürde sivil toplum örgütü kavramı çok çeşitli terimlerle ifade edilmektedir. Uluslar arası arenada sivil toplumun NGO (Non-governmental Organization), IGO (Inter-governmental Organizations), GONGO (Governmental NGO), DONGO (Donor-Organised NGO), MONGO (My Own NGO), BONGO (Business Organised NGO) (Ryfman, 2006: 12) gibi terimlerle anılmaya başlandığı görülmektedir. Her ne kadar böylesine farklı terimlerle ifade edilse de literatürde sivil toplum örgütü ağırlıklı olarak NGO olarak benimsenmiş ve bir çok ülke diline de çevrilmeden aynen muhafaza edilmiştir. Türkiye'de de NGO denildiğinde demokratik kitle örgütleri, hükümet dışı kuruluşlar ya da sivil toplum örgütleri anlaşılmalıdır.

Birçok yazar tüm sivil toplum örgütlerinin NGO kavramı kapsamında ele alınmasına itiraz etmektedirler (bkz. Brand, 1994: 67; Kaldor, 2004: 192). Çünkü bu yazarlara göre NGO'ların faaliyet alanı çok geniş ve bu yapılanmalar veya kuruluşlar zamanın farklı noktalarında devletle işbirliği yapabileceği gibi, onun projelerinin uygulanmasında tampon işlev de üstlenmektedirler.

Sivil Toplumun Neo-Liberalleşmesi

Son yirmi yıl zarfında yaşanan ekonomik, siyasal ve toplumsal dönüşümler sivil toplum örgütleri alanında da belirgin dönüşümlere yol açtı. Bugün eski sınıf ve benzeri hareketlerden farklı olarak sivil toplum örgütleri farklı amaç ve gündemle ön plana çıkmaktadırlar. Sivil toplum örgütlerinin bu gün üstlendiği işlevler (esneklik, pragmatizm, iktidarı ele geçirme yerine demokratikleştirmeye çalışma) giderek etkili olmaya devam etmektedir.

Sarıbay'a göre (2000: 130) küresel sivil toplum adem-i merkezileşmiş yerel aktörlerin, hayali bir mekanın sınırlarını aşarak meydana getirdikleri bilgi ve eylem ağlarının öz bilinçli bir inşasıdır. Bu tanımda, küresel sivil toplum ile uluslararası ağların (network) ilişkisine vurgu yapılmaktadır. Bu gelişme, kuşkusuz kapitalizmin küresel bir boyut kazanması ve beraberinde bilim ve teknoloji dünyasındaki baş döndürücü dönüşümlerle birebir ilişkilidir.

Küresel ağ toplumunda, sivil toplum örgütlerinin güçlü bir vizyona sahip oldukları ve toplumların değişim ve dönüşümünde vurucu bir güce sahip oldukları görülmektedir. Bu durumun iki temel nedeni bulunmaktadır. Birincisi, 70'li yıllardan itibaren batıda başlayan ve sonraları batı dışı toplumlara da sirayet eden temsili parlamenter demokrasi modelinin içine girmiş olduğu krizdir. Bu model, özellikle modernitenin ortaya çıkardığı çeşitli ekonomik, toplumsal ve kültürel talepleri yanıtlayabilme ve soğurabilme kapasitesinden giderek uzaklaşmaktaydı. Salt seçim ve temsili kurumların bürokratik varlığına dayanan bu demokrasi modeli katılımcılığı, doğrudanlığı ve demokratikliği sınırlamaktaydı. Temsili demokrasi modelinin yaşadığı bu kriz, beraberinde farklı demokrasi modellerinin gündeme gelmesine neden oldu. Radikal demokrasi, katılımcı demokrasi, kozmopolit demokrasi (Bkz. Mouffe, 1993; Keane, 1994) gibi modeller yeni küresel ağ toplumunda ilgi gören modeller olarak kamusal tartışmanın odağında yer aldılar.

Zira 'katılımcı demokrasi modeli'nde sivil toplum örgütleri anahtar bir konuma gelmektedirler. Bu modelin savunucularına göre, sivil toplum örgütleri içinde yer alan bireyler dolaysız ve demokratik yollarla siyasete katılmakta ve bu durum da siyasetin özerkleşmesi ve genişlemesine yol açmaktadır. Böylece karar mekanizmalarında sivil toplum örgütleri yoluyla bireyler daha çok söz sahibi olmakta, devlete ve uluslararası şirketlere karşı daha güçlü bir baskı mekanizması oluşturabilmektedirler. Sancar'a (2000: 57) göre toplumsal talepleri başka kanallardan ve farklı yapılarla kamusal alana taşıma, mevcut karar süreçlerini bu taleplerin doyurulması ve onları doğuran sorunların çözümü yönünde etkilene ve/veya karar mekanizmalarını yayma eğilimi ile paralel giden bir uzlaşma önce yeni toplumsal hareketlere, şimdilerde de (birinin diğerini dışlaması sözkonusu olmaksızın) daha çok sivil toplum hareketlerine yönelik ilginin temel nedenini teşkil etmektedir. Katılımcı demokrasi teorisyenleri bu noktada sivil toplum örgütlerine büyük önem atfetmekte ve siyasal partilerin de halkı temsilen politikalarını icra ederken sivil toplum örgütleri ile birlikte hareket etmeleri gerektiğine işaret etmektedir.

Sivil toplum örgütleri, bu modelde tamamlayıcı bir mekanizma olarak devreye girmektedir. Kuşkusuz bu yaklaşımda sivil toplum örgütlerine ilerici, demokratik bir siyasetin oluşturulması doğrultusunda fazla bir beklenti de yüklenmektedir. Devletin otoriter uygulamalarının ve neo-liberalizmin sarsılmaz meşruiyetini sorunsallaştırma açısından toplum nezdinde sivil toplum örgütlerinin saygınlıkları artsa da bu örgütler her daim demokratik projeye katkıda bulunmayabilirler. Neo-liberalizmin dünya ölçeğinde başat bir konuma gelmesi, ulus-devlet modelini veya bu modelin egemenliğini süreç içerisinde dönüşüme uğrattı. Başka bir deyişle, küresel ölçekte işleyen neo-liberal politikalar ulus-devlet sisteminin geleneksel kurumlarını (eğitim, sağlık, sosyal güvenlik vb.) piyasa istemleri doğrultusunda değişime sevk etti. Bu sürecin önemli bir parametresi de, özelleştirme yoluyla söz konusu kurumların yerine getirdiği kamu hizmetlerinin piyasanın yanı sıra sivil toplum örgütlerinin gönüllü etkinliğine devredilmesi de kabul gördü (Bkz. Gül, 2006: 16; Corsino, 2001: 48; Yıldız, 2006: 89).

Bu politika değişiminde, sivil toplum örgütleri, uluslararası kuruluş ve hükümetlerin resmi belgelerinde, doğal bir ortak olarak itibar gördü ve liberal ideolojinin batıda ve batı dışı toplumlarda istikrarlı bir biçimde korunması ve gelişmesinde işlevsel bir rol oynadı. Hatta, bu örgütler, Doğu Avrupa ülkelerinin liberalizme geçişinde ve yoksul güney ülkelerinde yapısal uyum programlarının uygulanmasında da arçasal bir konum üstlendiler (Bkz. Baylousis, 2001: 90). Sivil toplum örgütlerinin neo-liberal tahayyülde üstlendikleri bu kritik rol İtalyan Marksist düşünürü Gramsci'nin sivil toplum kuramıyla açıklamak mümkündür. Gramsci, sivil toplumu, devletten ayrı ya da karşıt bir ağırlık noktası olarak konumlandırmanın yanıltıcı olduğunu söyler. Sivil toplum, egemen ideolojinin –ki burada küresel liberal ekonomi- toplum içinde yayılmasına da aracılık edebilir. Gramsci'nin üzerinde durduğu, sivil toplumun otomatikman demokrasiyle örtüşmediği, sınıf egemenliğinin yeniden üretimiyle de bağlantılı olduğuydu (Colas, 2002: 2-3).

Günümüzde, kimi sivil toplum örgütlerinin dünya ölçeğinde neo-liberalizme sivil bir dayanak olarak konumlanmaları ve neo-liberalizmin uygulanma ve meşrulaştırılmasında arçasal bir rol üstlenmeleri bu bağlamda değerlendirilebilir. Zirai neo-Gramsciyan sivil toplum teorisyenlerine göre, bugün kimi sivil toplum örgütlerinin devletin sosyal hizmetleri arasında yer alan eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi birincil hizmetlerin yerine getirilmesinde gönüllü olarak görev üstlenmeleri dikkate değerdir. Elbette sivil toplum örgütlerinin böyle bir pozisyon üstlenmesi, neo-liberalizm savunucularının da istediği bir durumdur. Neo-liberal politikanın bir gereği olarak, sivil toplum örgütleri devlete ikame kurumlar olarak düşünülmektedir.

Bu politikayla bağlantılı olarak, kimi sivil toplum örgütlerinin zaman zaman uluslararası şirketler ve mali kuruluşlarla da işbirliği içine girdikleri görülmektedir. Bu işbirliği, söz konusu mali kuruluşlardan sivil toplum örgütlerine doğru fon akışıyla istikrarlı bir durum almaktadır. Her ne kadar sivil toplum örgütleri, böylesi bir durumda özerkmiş gibi hareket ediyorlarsa da son tahlilde bu mali kuruluşların güdümünde ve kontrolünde faaliyette bulunmaktadır. "Sivil toplum örgütleri, artık dünyanın her yanında hükümetlerin finanse edemediği toplumsal hizmetlerin bazılarını üstlenmenin yanı sıra bu programların olumsuz etkilerini hafifletmek üzere de yardıma çağırılmaktadırlar. Sivil toplum örgütleri bu işbirliğini kabul etmişlerdir. Çünkü böylece kendi hükümetlerinden ya da dışarıdan kolaylıkla fon sağlayabilmektedirler" (Baylousis, 2001: 93).

Sivil toplum örgütlerinin, küresel arenada edindikleri bu yeni çelişkili konum, elbette sivil toplumun ahlaki ve felsefi özünü çelişmekte ve demokratik bir paradoks oluşturmaktadır. Sadece devletten ve resmîyetten uzaklık değil, aynı zamanda uluslararası mali ve finans kuruluşlarından da bağımsız bir konum edinmesi ölçüsünde sivil toplum örgütleri demokratikleşme projesine katkıda bulunabilir. Eğer sivil toplumun derecesi özerkliğin derecesiyle ölçülüyorsa, bu gün uluslararası arenada faaliyet gösteren hatırı sayılır ölçüde ağırlığı olan pek çok sivil toplum örgütünün bağımsız bir yapıya sahip olduğunu söylemek güçtür.

Sonuç

İçinde bulunduğumuz dönemde, 'sivil toplum örgütleri' bir yandan, demokratikleşme ve ekonomik kalkınma gibi süreçlerin asli ögesi olarak önem ve ağırlık kazanırken, öte yandan, kendi içinde yaşadığı sorunlar, belirsizlikler nedeniyle ciddi bir anlam kaybı da yaşamaktadır. Bu belirsizliğin temel nedenlerinden birisi, sivil toplum örgütlerinin egemen liberal paradigmayla kurduğu paradoksal ilişkidir. Sivil toplum örgütlerinin bilhassa neo-liberal politik söylemi meşrulaştırmada adeta aracılık eden bir pozisyon

üstlendiklerini görmekteyiz. Yoksul güney ülkelerinde ekonomik küreselleşmenin yarattığı derin tahribatı onarmada sivil toplum örgütleri göreve çağrılmaktadır. Çok uluslu şirketler ve uluslararası mali kuruluşlarla fonlanan kimi sivil toplum örgütlerinin bu yeni görevlerinden ne derece başarılı oldukları tam bir muammadır.

Bugün sivil toplumu ve onu temsilen sivil toplum örgütlerini küreselleşme çağında, politik ve ekonomik gelişmeler ışığında yeniden düşünmemiz önem kazanmaktadır. Sivil toplum Edwards'ın (Diken, 2006: 6) yerinde ifadesiyle, "21. yüzyılın en önemli ve anahtar kavramlarından birisi mi, yoksa bu yüzyıl içinde giderek önemsizleşecek ve sonuçla ortadan kalkacak bir kavram mı olacaktır?. Kuşkusuz tüm sivil toplum örgütlerini bu çerçevede düşünmek mümkün değildir. Başta da belirttiğimiz kimi toplumcu-ekolojik temelli örgütlerin dünya üzerinde yaptığı aktiviteler sivil toplumun hümanist yönünü göstermesi açısından kıymete değerlidir. Çeşitli toplumsal hakların korunması ve geliştirilmesini kendisine mesele edinen sivil toplum örgütlenmelerini de yine aynı şekilde yakarıda anlattığımız yapılanmanın dışında tutmak zorundayız. Bu tarz amaçları kendisine hedef seçen sivil toplum örgütlerin neo-liberal politikanın tuzaklarına karşı da dikkatli olmaları gerekmektedir. Örneğin bugün tüm gelişmekte olan ülkelerde iyi 'yönetişim'in olmazsa olmaz sacayağından birisi sivil toplumdur. Yerel ölçekte zuhur eden sosyal, ekonomik ve kültürel sorunların çözümünde iyi 'yönetişim'in bir gereği olarak sivil toplum örgütleri de göreve çağrılmaktadır. Devletin sosyal sorumlulukları arasında bulunması gereken bu tarz sorunlara yönelik çözümleri sivil toplum, yerel yönetimler gibi kurumlara havale etme anlayışı küresel liberal politikanın yeni ve giderek yayılan stratejisini oluşturmaktadır. Dolayısıyla sivil toplum örgütleri bu liberal stratejinin tuzaklarına karşı da dikkatli olmaları gerekmektedir.

Kaynakça

- Amin S. (2005) "Köylü Hareketine Dikkat Etmeliyiz", Birikim, Sayı. 197, 73-74
- Baylosis, R. (2001), "Sivil Toplum Örgütleri Kalkınmanın İşbirlikçileri mi, Yeni Sömürgeciliğin Araçları mı Asyalı Bir Bakış Açısı", Sivil Toplum Örgütleri Neo-liberalizmin Araçları mı? Halka Dayalı Alternatifler mi? (Çev. Işık Ergüden), İstanbul: WALD Demokrasi Kitaplığı, 87-97.
- Brand, U. (1994), "Hükümet-Dışı Kuruluşlar: Glabal Sivil Toplumun Temsilcileri mi?", Birikim, Sayı. 65, 50-51.
- Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2006), Sosyal Politika Yazıları, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Colas, A. (2002), "Non-State Actors in International Relations", International Civil Society" (içinde), Cambridge: Polity Press, 1-25.
- Corsino, D. (2001), "Uluslararası İşbirliğinde Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü", Sivil Toplum Örgütleri Neo-liberalizmin Araçları mı? Halka Dayalı Alternatifler mi? (Çev. Işık Ergüden), İstanbul: WALD Demokrasi Kitaplığı, 43-70.
- Diken, Ş. (2006), Türkiye'de Sivil Hayat ve Demokrasi, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Gorz, A. (2001), Yaşadığımız Sefalet, (Çev. Nilgün Tural), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kaldor, M. (2004), "Globalisation and and Civil Society", Exploring Civil Society (içinde), Marlies Glasius, David Lewis and Hakan Seckinelgin, Roudledge, 191-199.
- Keane, j. (1994), Demokrasi ve Sivil Toplum, (Çev. Nemci Erdoğan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Mouffe, C. (1993), "Demokratik Yurttaşlık ve Siyasi Topluluk", Birikim, S. 55, 26-34.
- Munck, R. (2003). Emeğin Yeni Dünyası, (çev. Mahmut Tekçe), İstanbul: Kitapevi.
- Sallan Gül, S ve Gül, H. (2006), "Sosyal Güvenlik Reformu: Yeni Sağ Temelli Yeniden Yapılandırma", Hukuk ve Adalet Dergisi, Sayı.8, 9-17.
- Sancar, M. (2000), "Global Sivil Toplum mu?", Birikim, Sayı. 130, 19-32.
- Sarıbay, A.Y. (2000), Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Yıldız, Ö. (2006). "Neo-Liberalizm, Sosyal Devlet ve Türkiye'de Vakıflar", Sivil Toplum Dergisi, Sayı. 15, 15-24.

SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN BİR ÖNCÜLÜ OLARAK VAKIFLAR VE OSMANLI SOSYO-EKONOMİK YAPISINA ETKİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Hatice DAYAR
dayar@dumlupinar.edu.tr
Dumlupınar Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü
Arş. Gör. Özer ÖZÇELİK
ozerozcelik@dumlupinar.edu.tr
Dumlupınar Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü
Arş. Gör. Ayşen ALTUN
aysaltun@hotmail.com
Dumlupınar Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü

Özet

Modern toplumlarda devletin eğitim, sağlık, bayındırlık gibi hizmetleri için ayırdığı bütçeyi Osmanlı'da vakıflar karşılamaktaydı ve bu nedenle her alanda kuruluyordu. Vakıf devlet özelliğindeki Osmanlı Devleti'nin neredeyse bütün yerleşim birimlerinde "vakıf şehir" özelliğini taşıdığından sosyo-ekonomik yapı üzerinde de çok önemli etkileri bulunmaktaydı.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Osmanlı Devleti, ekonomik yapı, sosyal yapı.

FOUNDATIONS AS A PREMISE OF NON GOVERNMENT ORGANIZATIONS AND THEIR EFFECTS ON OTTOMAN SOCIO-ECONOMIC STRUCTURE

Abstract

Governments allocate some funds in their budgets to provide education, health, and public works etc. services in modern societies. These services were provided by foundations at the Ottoman Empire. The Ottoman Empire was like "foundation state" and almost all the cities were "foundation city". Therefore, foundations had considerable effect on socio economic structure of the society.

Keywords: Foundation, Ottoman Empire, economic structure, social structure.

Giriş

İnsanoğlu tarihle iç içe yaşamaktadır. Günümüzde varlığını sürdüren her şey tarihsel bir süreçten geçerek günümüze ulaşmıştır. Yapmamız gereken şey ise tarihten kaçmak değil tarihle yüzyüze gelme ve onu anlamaya çalışmaktır. Vakıfları da tarihsel birer kurum olarak kültürümüz içerisinde görmek gerekmektedir. Bu kurum üzerine yapılan düşünceler ya onun reddine ya da yüceltilmesine dayanmaktadır. Objektif vakıflar tarihi anlayışı bu iki düşüncenin tam ortasında yer almaktadır.

Çalışmamızda; Osmanlı Devleti vakıf müesseseleri, iktisadi ve sosyal açılardan derinlemesine tetkik, tahlil ve değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Çalışmada kullanılan yöntem objektif ölçüler içinde kalmaktadır. Vakıf kurumunu genelde evrensel bir yapı olmasına rağmen çalışmada Osmanlı dönemi vakıflarının sosyo – ekonomik yapıya etkileri incelenmiştir.

Bu değerlendirmeleri yaparken geniş bir literatür takip edilmiş ve vakıfları sadece dini bir kurum olarak göstermeyip sosyo-kültürel bir yapı olduğu üzerinde durulmuştur. Osmanlı Devleti'nde geçerli olan sistem sayesinde günümüzün sivil toplum kuruluşları ile eşdeğer bir yapıya sahip olan vakıflar, ülkenin temel sorunlarında dayanışma ve işbirliğinin sağlandığını göstermektedir.

Kavramsal Olarak Vakıf

Tarihi ilkaçlara kadar giden ve bütün toplumların kendi inanç ve hayat tarzlarına göre biçimlendirdikleri vakıf, Türk-İslam ülkelerinin sosyo-ekonomik hayatında ayrı bir yer tutar (Solak, 2007:89). Vakıf kelime olarak Türkçe'ye Arapça'dan geçmiştir. Kelimenin aslı vakftır. Sözlük anlamı olarak durma, durdurma, bir şeyden alıkoyma anlamını taşır. Hukuki anlamı ise, bir malı alınıp satılmaktan ebedi olarak alıkoymak, bağışlamak, tamamı ile veya bütün olarak tahsis etmek anlamına gelir. Hukuki bir kurum olarak vakıf şu şekilde tanımlanır: "Ferdin taşınır veya taşınmaz mallarını hiçbir kimsenin etkisinde kalmadan kendi iradesi ile şahsi mülkiyetinden çıkarıp toplum yararına yine kendisi tarafından tayin olunan şart ve hizmetlerin ifası için ebedi olarak tahsis etmesidir" (Ateş ve Erdoğan, 1986:5). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere vakıf kurumunda üç öge ön plana çıkmaktadır. Bunlar, amaç unsuru, mal unsuru ve ebedilik unsurudur.

Kurum olarak vakıflar insanlık tarihinin temel evrensel yapılarıdır. Birçok araştırmanın da desteklediği güçlü bir kanıya göre vakıfların kültürel bir miras olarak belli bir millete, dine ve medeniyete mal edilmesi oldukça yanlıştır. Dünyanın her yerinde ve tarihin her aşamasında çeşitli vakıf tiplerine

rastlanılmıştır. Yukarıda bahsedilen üç öge vakıfların evrensel özelliğidir. Buna karşın tarihsel süreç olarak çeşitli milletlere ait vakıfların özdeş yapılar olduğu söylenemez. Bütün medeniyetler kendi tarihsel kültürel ihtiyaçlarına göre kurumun tüm unsurları ile birlikte hukuki yapısını belirlemişlerdir.

Yukarıda belirtilen nitelikleri göz önüne alarak vakfın tanımını şu şekilde yapmak mümkündür: Vakıf, hukuki bir sözleşme olup, bununla bir kimse Allah'a yakın olma amacı ile menkul veya gayrimenkul mülklerini dini, hayri veya sosyal bir amaçla ebedi olarak tahsis etmesidir. Vakfeden kişi veya kişiler vakfettiği malın mülkiyetine ve vakıf yapma salahiyetine hür ve ergin olmalıdır. Ayrıca borçlu ve aşırı müsriflikten dolayı mallarını kullanmaktan alıkonmamış olması gerekir (Özdemir, 1997:309).

Vakıfların Tarihsel Gelişim Seyri

Tarihçesi ve ilk defa ne zaman kurulduğu konusunda çeşitli tartışmaların yapıldığı vakıf kurumu ilk olarak Karahanlılar döneminde Karahanlı Emiri Buğra Han tarafından inşa edilen vakıf benzeri bir medrese ile başlamıştır. Bu medrese, Selçuklu Veziri Nizamülmülk'ün 1067'de Bağdat'ta kurduğu Bağdat Nizamiye Medresesinden önce kurulmuştur. Bu da bize Buğra Han'ın kurduğu medresenin ilk vakıf olduğunu pekiştirmektedir (Yüksel, 2002:48). Selçukluların ve türev devletlerin medeniyet tarihindeki en büyük hizmetleri, Tuğrul Bey'den itibaren ülkenin her tarafını cami, medrese, kütüphane, tıp okulları, hastane, imaret, zaviye ve kervansarayla doldurmaları ve bunların her birinin birer vakfının bulunmasıdır. Ayrıca Selçuklu vakıflarının bir diğer özelliği de medreselerin devlet eli ile teşkilatlandırılmış olmasıdır. Selçuklu döneminde vakfiyelerde gıda ihtiyacı yanında imaret ve kervansaraylarda kalanların hastalanması durumunda tedavilerinin giderleri de vakıf tarafından karşılanmaktaydı. Bu konu Selçuklu döneminde vakıfların ne kadar büyük bir görev üstlendiğini göstermesi bakımından önemlidir (Moğol, 2000:578-9). Selçuklu döneminde başta sultanlar, saray mensupları ve devlet adamları olmak üzere ileri gelenlerin tesis ettikleri vakıflar ve belirledikleri vakıf siyaseti (teşvikler, muafiyetler) Anadolu'nun imarı ve Türkleşmesinde büyük rol oynamıştır (İpşirli, 1996:32-33).

Osmanlı Döneminde Vakıf Medeniyeti

Osmanlı Devletinin kuruluşundan itibaren vakıf kurumu son derece yaygınlaşmış, devletin yerine getirmekle yükümlü olduğu hemen her konu vakıflar tarafından yürütülmüştür (Akgündüz, 1988:2). Osmanlı Devletinde vakıfların büyük bir gelişme gösterdiği, toplumun temel ihtiyaçları ile birlikte eğitim, sağlık, güvenlik gibi alanlarda da işlevleri bulunduğu görülmektedir. Bu sebeple batılı araştırmacılar 16. yüzyıl Osmanlı Devleti'ni *vakıf cenneti* olarak nitelendirmişlerdir. Gerçekten de 16. yüzyılda vakıflar, toplumun tüm ihtiyaçlarını gidermeye çalışan toplumsal kuruluşlar olarak görev almışlardır (Kozak, 1994:15). Osmanlı vakıfları; Selçuklular, Beylikler ve Osmanlı Devleti döneminde kurulan vakıfların toplamı ile meydana gelmektedir. Bu vakıfların günümüze kadar tescil ettirilmiş olan vakfiyeleri Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivlerinde bulunmaktadır. Bu arşiv kayıtlarına göre toplam 29000 civarında *vakfiye*¹ bulunmaktadır (Öztürk, 2000:569). Vakıf kurumlarının Osmanlı toplumunda bu kadar önem arz etmesi kültürle alakalıdır. Osmanlı kültürel yapısı insanları bencil duygulardan arındırmıştır. Toplumda başkalarına yardım etme ve sosyal yardımlaşmanın önemi geniş kabul görmüştür. Yardımlaşma faaliyetleri vakıflar ile organize edilmeye çalışılmıştır. Kurulan vakıfların büyük bir kısmı sosyal nitelikli vakıflardır (Eren, 1988:196).

Vakıf kurumu Osmanlı toplum hayatında merkezi bir yere sahip olmuştur. Vakıflar geniş bir alanda faaliyet göstermekte, merkez maliyesi ile tımar sistemi arasında üçüncü bir mali sistem olarak yer bulmaktadır (Özcan, 2000:130). Bir başka açıdan ele alırsak devletin GSMH'nın önemli bir kısmı bu üç kesim tarafından oluşturulmuştur.

Osmanlı Döneminde Vakıfların Yönetimi

Osmanlı Devleti her alanda merkezi idaresini kurmuş bir düzendir. Vakıf sistemi, Osmanlı Devletiyle aynı hizmetlere yönelmiş, ancak bağımsız idarecilerle ayrı olarak yönetilen tek kurumdur. Toplum yararına olduğu kadar vakıf kurucularının ailelerine de büyük imkânlar sağlayan vakıfların yönetim yapısını belirleyen vakıf kurucularıdır. Bir kişi bir vakıf kurarken, kurduğu vakfın her türlü hukuki gayesini ve yapısını belirlediği bir *vakfiye* düzenlemek zorundadır. Böylece vakfın yönetimini ve denetimini sağlayacak görevlileri belirlemektedir. Genel olarak Osmanlı vakıflarında idari görevli olarak; müteveli, müteveli-i kebir, nazır, katip, cabi, atlı cabi, piyade cabi, muhasip, mutemet, vakıf zabiti ve sarraf sayılabilir (Yüksel, 1990:75-76).

1826 yılında Evkaf Nezareti'nin kuruluşuna kadar vakıflar merkezi bir teşkilatlanmaya tabi değillerdir. Bu sebeple vakıfların idari şekli vakıf tarafından belirlenen şartlara göre yapılmaktadır. Müteveli ise bu idareyi vakfiye şartlarına göre idare eden kişidir (Kılıçalp, 2008:21). Vakıflarda müteveli tayinleri genellikle; nazır, kadı, vâkıfın ailesi, mahalle sakinleri gibi kişi ya da kişiler tarafından yapılmaktadır. Çoğunlukla vakıfların mütevellileri içerisinde vâkıfın kendisi, akrabası, çocukları ilk sırada yer almışlardır. Mütevelliler, toplumun ileri gelenleri arasında yer alan, okur-yazar, âlim ve idari mali işlerden anlayan kişilerden

¹ Vakfiye veya vakıfname, hukuki tabiri ile vakfın tescilli anlamına gelmekte bir nevi vakfın yönetmeliğidir (Orbay, 2005:32).

seçilmektedir. Vakfı her türlü gasp ve tecavüze karşı korumak, vakfın mal varlığını üretim yapacak şekilde elinde bulundurmak ve vakfın gelirlerini artırmak şeklinde görevli olan mütevelliler yapmış oldukları bu hizmetler karşılığında belirli bir ücret almaktadır. Mütevelliler dâhil tüm görevlilerin aldıkları bu ücretlere vakıf dilinde vazife, görevliler arasında ise *nan parası* veya *dedem babam ekmeği* şeklinde isimlendirilmektedir (Demirel, 1995:65–69). Külliye gelirlerinin harcamalarının başında vakfa ait binaların bakım ve onarımı gelmektedir. Bu iş için gerekli harcamaların yapılması mütevellinin yetkisi dâhilindedir. Mütevellî, tamir için yeterli para bulunmaması durumunda, çalışanlara maaşlarını vermeme hakkına bile sahiptir. Külliyeinin onarımına harcanmak kaydıyla vakıf adına borçlanabilmektedir (Pay, 2000:12). Zamanla mütevelliler yerine vakıfların düzen ve işleyişine diğer taraflardan müdahale edilmesi ve vakıf işlerinde menfaate istinaden adam kayırmaların başlaması üzerine devlet müdahale etmeye başlamıştır (Beşirli, 2006:474).

Osmanlı vakıf sistemi özerk bir sivil toplum kuruluşu olmasına rağmen devlet denetimine tabidir. Denetim görevini nezaret kurumu yapmaktadır. Özellikle büyük vakıflar; sadrazam, şeyhülislam, başdefterdar, kadı, Enderun, dar'us-saade ve bab'us-saade ağaları, iç hazinedarbaşı, nakib'ul-eşraf gibi devlet görevlilerinin nezareti altındadır (Tabakoğlu, 2004:26).

Osmanlı Döneminde Vakıfların Unsurları

Osmanlı döneminde vakıf işlemlerinin geçerli olabilmesi için dört unsurun bulunması gerekli görülmüştür. Bunlar vakfeden, vakfedilen mal, irade beyanı ve yararlanacak kimselerdir (Eren, 1988:195–201).

Vakfeden: Vakfı kuran kimseye vakfeden denilmektedir. Vakfedenin vakıf ehliyetine sahip olması gereklidir. Vakfeden tam edim ehliyetine sahip olduğu takdirde vakıf kurma ehliyetine de sahiptir. Tam edim ehliyeti, vakfedenin akıllı ve reşit olarak buluşa ermesini ifade eder.

Vakfedilen Mal: Vakfın kurulabilmesi için belli bir miktar malın belirli bir amaca yönelik olarak tahsis edilmesi gereklidir. Amaca tahsis edilen mal gayrimenkul olmalıdır. Osmanlı'da istisnai hallerde menkul mallarında vakfedilebileceği öngörülmüştür. Ayrıca Osmanlı'da sadece maddi mallar vakfa konu olmaktadır. Bir taşınmazın yararlanma hakkı ve gelirleri vakfedilememektedir.

İrade Beyanı: Vakfedenin vakıf iradesini kesin olarak beyan etmesi gereklidir. İradenin erteleyici veya bozucu olması iradenin oluşumunu engellemektedir. Vakıf kurma iradesi belli bir sözleşmeye bağlanmamış, sözle bildirilmesi yeterli sayılmıştır.

Vakıftan Yararlanırlar: Osmanlı döneminde vakıftan yararlananlar üçüncü kişilerdir. Kamu yararına kurulan vakıflardan toplumdaki herkes yararlanmaktadır. Buna istinaden; aşhane, yetim yurdu gibi vakıflardan yoksullar ve muhtaçlar yararlanmaktaydı.

Osmanlı Döneminde Vakıfların Çeşitleri

Vakıf bir kimsenin Allah'a yakınlıkla amaç ile malını dini, hayri veya içtimai bir amaca yönelik olarak bağışlamasıdır. Buna istinaden vakıf öncelikle; gelirinin tümünün doğrudan asıl amaca yöneldiği *hayri vakıflar* (cami, medrese, kütüphane, mescit vb.); gelirin tümünün asıl amaca ulaşmadan önce, vakıf tarafından tayin edilen ve genellikle vâkıfın ailesinden olan kimselerin elinde kaldığı *ehli (ailevi) vakıflar* ve gelirin değişik biçimlerde vâkıfın ailesi ile vakıf kurumu arasında paylaşılan *yarı ailevi vakıflar* olmak üzere üç kısımda incelenebilir (Dadaş vd., 2000:59). Vakıflar yapısal özellikleri ve kullanımlarına göre değişik kategorilerde sınıflandırılabilir:

Menkul ve Gayrimenkul Oluşlarına Göre Vakıflar

Menkul Oluşlarına Göre Vakıflar: Vakfın tanımı yapılırken vakfedilecek şeyin gayrimenkul olması gerektiğinden bahsedilmişti. Çünkü vakıfta süreklilik esas olduğundan ve sürekliliğin ancak gayrimenkulden kira geliri ile elde edileceğinden menkulün sürekli vakfının sahih olmaması gerekir. Ancak menkulün vakfı öf nedeni ile uygun görülmüştür (Dadaş vd., 2000:59).

Para Vakıfları (Nukud-ı Mevkufe): Taşınır servet olarak düşünülen nakit paranın vakfı konusu tartışmalıdır. Genel kabul gören görüş servetin vakfı ribadan dolayı caiz olmadığıdır. Ancak taşınmaz servetin uzantısı olan nakit paraların vakfı caizdir. Osmanlı döneminde para vâkıfı bir öf haline geldiği için bu vakıflar önemli kredi ve finansman kuruluşları olarak görülmektedir (Çizakça, 2004:6). Bu önemde bazı kredi işlemlerinde açık veya zımni olarak faiz uygulandığı görülmektedir. Resmi faiz hadleri %15 civarı tefecilerin faiz hadleri ise %20–50 arasında değişmekteydi. Vakıf paralar ise resmi sınır üzerinden işletilmekteydi. Bu vakfedilen paralardan elde edilen gelirler dini ve sosyal amaçlı olarak kullanılmaktaydı (Tabakoğlu, 2004:29).

Kitap Vakıfları: Vakıf, bir kütüphane binasına vakfettiği kitapların kütüphane içerisinde veya dışında okunması için kurulmuştur. Burada amaç eğitimin ve bilginin artmasıdır. Matbaanın bulunmadığı dönemlerde Molla Fenari'nin kütüphanesinde 38000 ciltli kitabın bulunması kitap vakıflarına verilen değeri göstermektedir (Dadaş vd., 2000:62).

Gayrimenkul Oluşlarına Göre Vakıflar: Gayrimenkul, başka yere taşınması (nakli) mümkün olmayan mal ve mülklere verilen genel bir isimdir. Tarla, arsa, ev ve dükkân gibi taşınmazlar gayrimenkul olarak isimlendirilmektedir vakfedilecek şeyin belirli hazır ve mevcut olması şarttır (Kazıcı, 2003:132).

Mahiyetlerine Göre Vakıflar

Vakıfları mahiyetlerine göre çeşitli şekillerde sınıflandırmak mümkündür.

Hayri Vakıflar: Kurucusunun, mülklerinden birkaçını vakıf haline getirdikten sonra onlardan elde edilen gelirlerin ya kendisi tarafından ya da izin verdiği başkaları tarafından tesis edilmiş olan kamu kuruluşlarına tahsis ettiği vakıflardır (Moğol, 2000:581). Cami, okul, yol, köprü, imaret gibi eserler bu vakıfların eserleridir.

Akar Vakıflar: Cami, hastane, okul vb hayır kurumlarının masraflarını karşılamak amacı ile vakıflar tarafından tahsis edilen menkul veya gayri menkullerdir (Dadaş vd., 2000:64).

Zürri (Evlatlık) Vakıflar: Malın bir kısmı veya tamamı Allaha yakın olmak ve hayır işleme amacı dışında kendi zürriyetinden gelenlere bir miktar mal bırakmak veya kendilerine miras kalacak malı dağıtmamak için vâkıfın mülkünü kendi soyundan gelenlere tahsis etmesidir. Daha çok Mısır'da görülmüş olan bu vakıf türü Osmanlı'da pek itibar görmemiştir (Kazıcı, 2003:135).

Avarız Vakıfları: Köy ve mahallelerde muhtarlık teşkilatı kurulmadan önce mahallelerin her türlü ihtiyacını karşılamak amacı ile *mahalle vakıfları* kurulduğu görülmektedir. Bunlar, geliri bir köy veya mahalle sakinlerinin ihtiyaçlarına kullanmak üzere tesis edilmiş vakıflardır. Bazı köy, mahalle ve esnaf birlikleri hastalık dolayısı ile iş, güç ve kazançtan aciz olanların giydirilip, yedirilip içirilmesine, tedavi olanaklarının sağlanmasına, sermaye bulamayanlara sermaye verilmesine, fakir olarak ölenlerin cenazelerinin kaldırılmasına yardımcı olmaktadır (Moğol, 2000:581).

Mülkiyetlerine Göre Vakıflar

Vakıflar mülkiyeti açısından sahih vakıflar ve irsadi vakıflar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Sahih Vakıflar: Sahih vakıflarda malın mülkiyeti vakfedilmektedir. Vakfedilecek mal özel mülkiyet olmak zorundadır. Sahih vakıf, vakıf yapma şartlarına sahip kimsenin insanların faydalanması için kendisine ait olan bir mülkü, kendi isteği ile sadece Allah'ın rızasını kazanmak için sürekli olarak kendi mülkiyetinden çıkarmasıdır (Kazıcı, 2003:138).

İrsadi Vakıflar: İrsadi vakıflarda taşınmazın tasarruf hakkı devredilmektedir. Miri arazinin² tasarruf hakkının padişah veya başka birisi tarafından belli bir amaca tahsisini gerekmektedir. Miri arazinin mülkiyeti devlete ait olduğu için mülkiyet hakkının değil tasarruf hakkının vakfa geçmesi doğaldır (Eren, 1988:200).

Osmanlı Döneminde Vakıfların Gelirleri

Gelir getiren her türlü menkul ve gayrimenkul vakfedilebilmektedir. Ancak esas itibari ile vakıfların gelirlerini dört başlık altında incelenebilir (Özcan, 2000:132–134).

Arazi Gelirleri: Vakıfların gelirleri içerisinde arazi gelirlerinin oranı oldukça yüksektir. Vakfın kuruluşuna göre arazinin kullanım hakkı veya mülkiyeti vakfa ait olmaktadır. Vakfa tahsis edilen araziler verimli bir şekilde kullanılarak işletilmektedir.

Kira Gelirleri: Bu tür gelirler vakfa ait olan çarşı, bedesten, han, hamam gibi gayrimenkullerden elde edilmektedir. Mülkiyeti vakfa ait olan bu tür yerlerde Osmanlı ticaret hayatı geliştirilmiş, buradaki oda, dükkân, imalathane gibi yerlerden kira gelirleri elde edilmiştir.

Nakit Paralardan Elde Edilen Gelirler: Yukarıda para vakıflarında da bahsedildiği gibi riba (faiz) şüphesi nedeniyle tartışılan bir gelir türüdür. Para vakıflarında ana sermaye muhafaza edilerek elde edilen nemaların vakfiyede belirtilen kurallara göre kullanıldığı bilinmektedir. 1954 yılında Vakıflar Bankası bu tür vakıf gelirlerinin işletilmesi ile kurulmuştur.

Diğer Gelirler: Vakıflara ait menkul ve gayrimenkul mallardan her türlü kazanç yolu değerlendirilmiştir. Örnek olarak; İstanbul Boğazı'nın iki yakası arasında kayık işletilmesi, zeytin işletmeciliği sayılabilir. Ancak bu tür vakıf sistemlerinin çok yaygınlaşmadığı ve göreceli olarak düşük oranlarda kaldığı söylenebilir.

Vakıfların Osmanlı Sosyo-Ekonomik Yapısına Etkileri

Vakıf kurumu, Osmanlı döneminde toplumun ekonomik ve sosyal yapısı üzerinde büyük etkileri bulunan bir yapı olarak görülmektedir. Bu sebepten dolayı vakıf kurumunda ekonomik hayatla sosyal hayat

² Miri Arazi: Kuru mülkiyeti devlete ve tasarrufu fertlere, kamuya veya bir topluluğa tahsis edilmiş olan topraklar ile fetih sırasında paylaşılmayıp devlete mal edilen ve tasarruf hakları öşür veya haraç mukabili fertlerin tasarruflarında bırakılan topraklar (Cin, 2004:53).

birbiri ile bütünleşmiştir. Osmanlı Dönemi'nde vakıflar; gelir-servet dağılımının adil dağıtımında, istihdamın artırılmasında, sosyal güvenliğin sağlanmasında ve vatandaşlar arası sosyal yardımlaşma konusunda önderlik yapmışlardır.

Osmanlı Döneminde merkezi idarenin şehir hayatı üzerinde çok fazla bir etkisi bulunmamaktaydı. Şehrin bütününü ilgilendiren cami, okul, yol, köprü gibi hizmetler vakıflar aracılığı ile yapılmaktaydı. Devletin kamu hizmetleri ile ilgili fonksiyonları iç güvenli, adalet ve dış saldırılara karşı savunma konularında toplanmaktaydı. Devlet kendini halkını eğitmek, onlara sağlık hizmetleri sunmak, yoksullara yardım etmek, gelir dağılımını sağlamak ve bayındırlık hizmetlerini sağlamak gibi konularda yükümlü hissetmemekteydi. O dönemde belediyelerin olmaması bu tür hizmetlerin vakıflar aracılığı ile yapılması ile mümkündür (Şen, 1995:179).

Vakıf kurumunun ilk görüldüğü dönemden itibaren sosyal güvenlik ve sosyal yardım mekanizmalarının içinde bulunduğu bir nitelikte olduğu bilinmektedir. Bu sebeple vakıf kurumunun sosyal yönünün ağır bastığı söylenebilir. Osmanlı Döneminde insanlar arasındaki dayanışma vakıflar aracılığı ile sağlanmıştır. Vakıf sosyal hayatta tüm insanları aynı düşünce ve duygu etrafında birleştirmeyi hedeflemektedir. Vakıf aracılığı ile sosyal sınıflar arasındaki sınıf ayrımını mümkün olduğu kadar en aza indirmek ve en üst gelir grubundan en alttaki gruba kadar bütün insanların bu kurumlardan eşit ölçüde yararlanmaları sağlanmıştır. Vakıf kurumu ile insanlarda aşırı kazanç sağlama isteği, rekabet, düşmanlık gibi zararlı duygu ve eylemler kısıtlanmakta toplumda sosyal dayanışma en üst seviyelere gelmiştir (Ertem, 2000:181).

Yukarıda bahsedilen vakıf kurumunun, duygu ve sorumluluk eseri olarak meydana geldiği ve var olan eserleri ile bu duyguları yayan ve geliştiren bir okul gibi hizmet verdiği söylenebilir. Vakıf gibi hayır tesisleri kurma ve hayır yapma davranışının sosyal psikoloji açısından da değerlendirilmesi sonucu Osmanlı döneminde bireylerde eğitici ve sorumluluk duygularının arttığı görülmektedir (Özaydın, 2003:18).

Vakıflar gelir servet dağılımını sağlamak amacı ile kurulmamakla birlikte üst gelir gruplarından alt gelir gruplarına gelir ve sermaye transferi gibi işlevlerde de bulunmaktadır. Bir vakfın kurulması, bir hizmetin yapılması için bir gayrimenkul servetin vakfedenin mülkiyetinden çıkarak toplumun mülkiyetine geçmesi yani gelir seviyesi düşük grupların kullanımına açılması ile olur. Böylece elde edilen gelirlerin düşük gelirlili gruplara yeniden dağılımı sağlanmaktadır (Zaim, 1988:210). Bu şekilde korku ve ümitsizlik içine düşmüş olan bireylere sahip çıkılarak kişinin kendisini emniyette hissetmesi sağlanmaktadır. Osmanlı Devleti döneminde bu amaçla kurulmuş olan vakıflar desteklenmiş ve düzenleyici politikalar yapılmıştır (Ertem, 2000:183).

Osmanlı döneminde vakıfların eğitime yönelik yapmış oldukları faaliyetler bulunmaktadır. Bu dönemde her şehir ve kasabada hatta köylerde bir medrese bulunmakta ve bu medreselerde görevli müderrisler görev yapmaktaydı. Bu medreselerin büyük bir kısmı hayır sahipleri tarafından bina ve inşa olunmuş, ihtiyaç ve masrafları için han hamam vb. bahşedilmiştir. Öğrencilerin barınacakları yerler temin edilmiş olup, müderrislerin masrafları da vakıf gelirlerinden karşılanmıştır (Berki, 1965a:12).

Vakıf kurumu mikro açıdan yani bir işletme olarak ele alırsak, her vakıf amacı ne olursa olsun bir işletme gibi çalışmak yani kar etmek zorundadır. Hizmetin vakfiyenin amacı doğrultusunda devam edebilmesi için, vakfın bir iktisadi işletme olarak ele alınması zaruridir. İşletmenin rasyonel ve karlı çalışması için işletme kurallarına uygun olarak çalıştırılması gerekmektedir. Makro açıdan ele alındığında ise; vakıf kurumları milli ekonomide servetin ve gelirin yeniden dağılımında, istihdamın artırılmasında ve devletin kalkınmasında öncü bir rol üstlenmektedir. Alt yapının gelişmesini sağlayarak hızlı bir kalkınmaya, sosyal yapıyı iyileştirerek gelişme sürecine, sağlık, eğitim, bayındırlık gibi alanlarda yatırımlarda bulunarak devlet bütçesinin iktisadi yatırımlara kaymasını sağlayarak devletin güçlenmesine olanak sağlamıştır (Zaim, 1992:9–10).

Osmanlı Döneminde vakıflar sadece yoksullukla mücadele eden, yoksulları koruyan bir kurum değildir. Vakıflardan hali ve vakti yerinde olanlarda yararlanmaktadır. Bir şehrin su tesisatı, kütüphaneler, eğitim kurumları vb toplumun tüm insanların faydalanabilecekleri yapılardır. Vakfı bu bakımdan gergin ve kırılmaz bir yaya veya bir zembereğe benzetmek mümkündür. Bu yay yoksul düşünelere karşı acıların tesirini hafifletmek, ekonomik olarak yükselmek isteyenlere ise onların hamlelerini hızlandırmak gibi iki taraflı bir hizmet görmektedir (Kunter, 1938:107–108).

Osmanlı döneminde vakıfların gerçekleştirdikleri hizmetler altı kısımda açıklanabilir (Berki, 1965b:85):

- Vâkıfın (vakıf kuranın) servet ve parasının fuzuli yerlere harcanmasına engel olup, işletilerek gelir elde etmesi sağlanır.
- Fakir ve muhtaç kişilere aynı veya mali olarak yardımda bulunmaktadır.
- Bütçesi ile kamu hizmetini tam manası ile yapamayan devlete kamu hizmetlerinin görülmesinde yardımda bulunmaktadır.
- Milletini dini ihtiyaçlarını ve ibadet arzularını yerine getirmek amacı ile ibadethaneler açmaktadır.

- Milli servetin devamlı suretle işletilmesi sağlanmakta ve servetin atıl durumda kalması engellenmektedir.
- Eğitim alanının rol olarak medrseler açarak ve müderrislere ücret ödeyerek toplumun eğitim seviyesi arttırılmaktadır.

Sonuç

Tarihi ilk çağlara kadar uzanan ve bütün toplumların kendi inançlarına ve düşünce yapılarına göre şekillendirdiği vakıf müessesesi, Osmanlı Devleti'nde de son dönemlerine kadar önemini yitirmeyen iktisadi, sosyal ve hukuki bir kurum olmuştur. Genel bir anlatımla kişilerin, sahip oldukları mülk üzerinde hiçbir tasarruf hakkı kalmamak üzere zaman kısıtlaması olmaksızın hayırlı bir işe tahsis etmesi demek olan vakıf müessesesi Osmanlı Devleti zamanında en güçlü dönemini yaşamıştır.

Bu dönemde vakıf müessesesi hukuki, siyasi, iktisadi ve sosyal yapıyı etkilemiş; sosyal siyaset açısından ise sosyal adaleti, fırsat eşitliğini, adil gelir ve servet dağılımının sağlanmasında olumlu bir rol üstlenmiştir. Osmanlı Devleti döneminde vakıfların, toplumda çok önemli görevler ifa ettiği hatta birçok kamu hizmetinin vakıflar aracılığı ile yapıldığı bilinmektedir. Devletin sadece iç ve dış güvenliği sağlayıcı ve adalet dağıtma gibi kamu hizmetleri dışındaki bütün görevlerin vakıflar aracılığı ile yerine getirilmesi devletin kamu harcamalarına ayırdığı payın düşmesine sebep olmuştur. Hazineden kamu harcamalarına aktarılması gereken payın, savunma harcamalarında kullanılması Osmanlı Devleti'nin ordusunun ve donanmasının daha güçlü olmasına ve savaşlarda başarılı sonuçlar almasına yol açmıştır.

Modern devlet anlayışına göre devletin görevleri arasında yer alan kişilerin zaruri ihtiyaçlarının karşılanması görevi Osmanlı Devleti döneminde vakıflar eli ile icra edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde vakıf kurma sosyal politika olarak devlet tarafından teşvik edilmiş ve gerekli hukuki alt yapı oluşturulmuştur. Devlet tarafından desteklenen bu politika sonucu sivil bir inisiyatif olarak kurulan vakıflar, bütün sosyal yatırımlara kaynak oluşturmuşlardır.

Küreselleşmenin ve bilgi teknolojisindeki gelişmelerin sonucunda sivil toplum kuruluşlarının önemi hızla artmaktadır. Beşeri sermayeyi geliştirecek en önemli etken olan sivil toplum kuruluşlarının Osmanlı Döneminde bu derece gelişmiş olması sonucu devletin rasyonel olarak çalışmasını ve bütçesini oldukça etkili kullanmasını sağlamıştır.

Kaynakça

- Akgündüz, Ahmet (1988). *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Ateş, İbrahim ve Erdoğan, Abdülkerim (1986). *İl İl Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.
- Berki, Ali Himmet (1965a). "Vakıfların Tarihi, Mahiyeti, İnkişafı, ve Tekamülü, Cemiyet ve Fertlere Sağladıkları Faideler", *Vakıflar Dergisi*, VI, 9–13.
- Berki, Şakir (1965b). "Vakıfları Gördüğü Çeşitli Hizmetler", *Vakıflar Dergisi*, VI, 85–91.
- Beşirli, Mehmet (2006) "19. Yüzyılın Ortalarında Samsun Vakıfları ve Gelirleri", *Geçmişten Geleceğe Samsun Sempozyumu Bildirileri*, (Haz.: Cevdet Yılmaz), Samsun,473-499.
- Cin, Halil (2004). "Osmanlı Devletinde Vakıf Hukuku", *Cumhuriyetin 80. Yılında Uluslararası Vakıf Sempozyumu*, 15–17 Aralık 2003, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 49–70.
- Çizakça, Murat (2004). "Ottoman Cash Waqfs Revisited: The Case of Bursa 1555–1823", Foundation for Science, Technology and Civilisation, FSTC Limited, Manchester, United Kingdom, 1-20.
- Dadaş, Cevdet, Batur, Atilla ve Yücedağ, İsmail (2000). *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kütahya Vakıfları II/1*, Kütahya Belediyesi Kültür Yayınları, Kütahya.
- Demirel, Ömer (1995). "Osmanlı Dönemi Sivas Vakıflarının İdari Organizasyonu ve Problemleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 17, 65–69.
- Eren, Fikret (1988). "Osmanlı Dönemi Vakıfları", *5. Vakıf Haftası Seminerleri, 5. Vakıf Haftası Kitabı*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara,195–201.
- Ertem, Adnan (2000). "Osmanlı Döneminde Vakıfların İktisadi Fonksiyonları", *Çerçeve*, 8 (25), 179–186.
- İpşirli, Mehmet (1996). "Vakıfların Tarihi Gelişmesi", ed. Zekai Baloğlu içinde *Türk Vakıfları*, TÜSEV Yayınları, İstanbul, 32–39.
- Kazıcı, Ziya (2003). *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, Bilge Yayıncılık, İstanbul.
- Kılıçalp, Sevinç Sevdâ (2008). "Centralization of the Otoman State and Modernization of the Waqf System ",*Master in International Studies in Philanthropy and Social Entrepreneurship*, University of Bologna, Fourth Edition, Italy.
- Kozak, İ. Erol (1994). *Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf*, Sakarya Üniversitesi Yayınları, No:7, Sakarya.
- Kunter, Halim Baki (1938). "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd", *Vakıflar Dergisi*, I, 103–129.
- Moğol, Hasan (2000). "Osmanlı Vakıf Medeniyeti", *Yeni Türkiye*, 6 (32), 576–585.

- Orbay, Kayhan (2005). "Vakıfların Bazı Arşiv Kaynakları (vakfiyeler, şerhiye sicilleri, mühimmeler, tahrir defterleri ve vakıf muhasebe defterleri)", *Vakıflar Dergisi*, XXIX, 27–42.
- Özaydın, Mehmet Merve (2003). "Vakıfların Sosyal Politika İşlevleri ve Günümüzde Artan Önemi", *Kamu-İş Dergisi*, 7(2), 1–32.
- Özcan, Tahsin (2000). "Üçüncü Sektör ve Osmanlı Ekonomisi: Vakıfların Osmanlı İktisadi Hayatındaki Yeri", *Çerçeve*, 8 (25), 130–136.
- Özdemir, Hikmet (1997). "Vakıflar ve Sivil Toplum", *Yeni Türkiye*, 3 (18), 309–313.
- Öztürk, Nazif (2000). "Sosyal Siyaset Açısından Osmanlı Dönemi Vakıfları", *Yeni Türkiye*, 6 (32), 566–575.
- Pay, Salih (2000). "Osmanlı Külliyyelerinde Yönetim (Bursa İvaz Paşa Külliyesi Örneği)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (9), 11–20.
- Solak, İbrahim (2007). *XVI. Yüzyılda Zamantu Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*, Tablet Yayınları, Konya.
- Şen, Mustafa Lütfi (1995). "Kültürümüzde Vakıf Kurumu ve Fonksiyonu", *Türk İdare Dergisi*, 67 (406), 175–182.
- Tabakoğlu, Ahmet (2004). "Klasik Dönem Osmanlı Vakıf Sistemi", *Cumhuriyetin 80. Yılında Uluslararası Vakıf Sempozyumu*, 15–17 Aralık 2003, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 25–33.
- Yüksel, Ahmet Turan (2002). "Türk-İslam Medeniyetinde Vakıfların Yeri ve Önemi", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII, 47–54.
- Yüksel, Hasan (1990). *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü Üzerine Bir Araştırma (1585–1683)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Zaim, Sabahaddin (1988). "Vakıfların Milli Ekonomiye Etkileri", *5. Vakıf Haftası Seminerleri*, 5. Vakıf Haftası Kitabı, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara
- Zaim, Sabahaddin (1992). "Vakıflarımızın İktisadi ve Sosyal Açından Değerlendirilmesi", *Sosyal Siyaset Konferansları Kitabı* 37–38, İstanbul.

Özet

Çevre ve güvenlik arasındaki ilişki, son yıllarda pek çok araştırmanın ve yayının konusu olmaktadır. Büyük çevresel yıkımların ve kaynak kıtlığının barış, çatışma, istikrarsızlık ve beşeri güvenlik üzerindeki rolü durumdan duruma değişirken ve dünya üzerinde diğer güvenlik ve çatışma unsurları ile ilişkisi tartışılırken istikrarsızlığın, çatışmanın ve kargaşanın temelini oluşturan bu etkiler giderek artmaktadır.

Bu çalışmada, çevresel güvenlik kavramının farklı algıları tanımlanırken, sivil toplum örgütlerinin bu sorunları artırma ve sönmülendirme becerileri tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: çevresel güvenlik, kaynak kıtlığı, sivil toplum örgütleri,

ENVIRONMENTAL (IN)SECURITY and NGO's

Abstract

In recent decades, the relationship between environment and security has been the object of many researches and publications. While the roles of the major environmental degradation and resource scarcity in peace, conflict, destabilization and human insecurity varied from situation to situation and as such are still being debated in relation to other security and conflict variables in the world, there are growing indications that these have been increasingly an underlying cause of instability, conflict and unrest.

In this study, while explicating environmental security definition in various perceptions, the abilities of the NGO's in diminution and the augmentation of its effects will be discussed.

Keywords: environmental security, resource scarcity, non-government organizations

Giriş

Geleneksel tanımında ulusal egemenliğe karşı siyasi ve askeri tehditler olarak ifade edilen "güvenlik" kavramı, çevresel bunalımların ulusların güvenliğini ve sürekliliğini tehdit etme aşamasına gelmesiyle sınırlarını genişletmek durumunda kalmıştır. Çevresel kaynakların niteliği, niceliği, kullanım şekli, oranı ve hakkı üzerindeki tartışmalar, kimi durumlarda çatışma boyutuna ulaşmakta ve onun güvenli tanımlamalarında bir kavram olarak yer almasına neden olmaktadır. Güvenlik tanımlamalarında çevre kavramına da değinilmeye başlanmasının, bu konudaki tartışmaların artmasının, tehdit öğelerinin değiştiği, güvenliğin yeniden tanımlandığı Soğuk Savaş sonrası döneme kadar uzandığı söylenebilir.

Güvenlik alanında tehditlerin algılanışında yaşanan değişimlerin sonucunda, 20. yüzyılın sonlarına doğru, "çevresel güvenlik" kavramı ortaya çıkmış ve bu kavram klasik güvenlik stratejilerinin yerini almaya aday olmuştur. Güvenlik kavramındaki bu değişim, çevresel sorunların anlaşılması ve çözümlenmesi için çevresel güvenlikle birlikte sürdürülebilirlik kavramını da bütünlük olarak ele alınmasını zorunlu kılmıştır.

Tüm dünyayı ilgilendiren çevresel riskler, çevresel güvenliği tehdit etmekle birlikte, daha küçük ölçekteki risklerin de çevresel güvenliğe yönelik tehdit olarak algılanması gerekmektedir. Her ne kadar çevresel sorunların küreselleşmesi gibi çevresel güvenliği tehdit eden öğeler de çoğu zaman sınır ötesi özellik göstermeye başlasa da, çevrenin yerel ya da bölgesel olarak ayrımı, çevre sorunlarının oluşumu ve çözümü açısından önemlidir.

Bu öneminden ötürü çevresel güvenlik sorunlarının tanımlanmasına yardımcı üç belirgin değişken bulunmaktadır. Bunlar; zaman, yer ve etkidir. Sorunları önceliklendirirken kullanılan bir diğer eleme aracı da etkilerin yayılım boyutlandırılmasıdır. Buna göre sorunlar mikro (küçük), mezo (orta) ve makro (büyük) olmak üzere üç çerçevede ele alınabilir. Çevresel güvenliğin odaklandığı sorunlar, makro ölçekteki çevresel sorunlar olarak tanımlanabilir. Ne var ki mikro ya da mezo olarak tanımlanan sorunların makro düzeye ulaşması da olanaklıdır. Düzeylerdeki dönüşüm, o bölgedeki ülke ya da ülkelerin çevre politikaları ile doğrudan ilgidir. Çevrenin sürdürülebilirliğini içermeyen bir politikanın güvenlik öğelerini barındırdığını söylemek ne kadar güçse, bu politikaların belirlenmesinde ve uygulanmasında sivil toplum örgütlerinin (STÖ) önemli bir rolü olduğunu ileri sürmek de o kadar yerinde olacaktır.

Bu savdan hareket eden çalışmada, önce güvenlik kavramında geleneksel algılayıştan çevresel güvenlik kavramına geçişin genel tanımı yapılacaktır. Ardından, bu etki genişlemesinin oluşması ya da

önlenmesinde belirleyici rol oynayan STÖ'lerin , sosyal ve siyasal duruş noktalarıyla ilintili olan tutum ve çabalarının güvenlik sorunlarını toplumlar üzerinde yükseltme ve sönümlendirme becerileri tartışılacaktır.

Güvenlik Kavramında Değişim

İnsanlık, isteklerini karşı tarafa kabul ettirmek amacıyla girdiği tarihindeki iki büyük paylaşım savaşından sonra yaşadığı büyük kayıp ve yenilgiyle, uluslararası güvenlik ve barış kavramlarını yeniden tanımlama arayışlarına başlamıştır. Bu arayışların bir sonucu olarak, II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından, 1945 yılında imzalanan ve o yıl yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler (BM) Antlaşması ile uluslararası ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır. Antlaşma; insan haklarının korunması, uluslararası barış ve güvenliğin korunması, sosyal gelişmenin ve özgür bir ortamda daha iyi yaşam ölçülerin sağlanması ve uluslararası hukukun yükümlülüklerine uyulması düşüncelerine dayandırılmıştır (Birleşmiş Milletler Antlaşması) .

BM Antlaşması'nın imzalanmasından beş yıl sonra, 1949 yılında Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization-NATO) kurulmuştur. Temel amacı ülkelerin ve toplumların barış içinde yaşaması olan NATO'nun üyeleri, özgürlüğü, insanlığın ortak miraslarını ve demokrasiye, bireysel özgürlüğe ve hukukun üstünlüğüne dayalı olan uygarlıklarını korumak için bir araya gelmişlerdir (Alp ve Kahraman, 2003). Ancak bu güç birliği yalnız barış için değil, aynı zamanda hatta öncelikle, Doğu Bloğu tehdidine karşı da bir güç birliği oluşturmak amacıyla kurulmuştur.

Soğuk Savaş Dönemi olarak tanımlanan bu süreç tamamlanmadan bazı dünya ve NATO ülkeleri, ulusal güvenliklerini yalnız askeri güçleriyle sağlayamayacakları, ulus kavramını var eden, insanın korunma, barınma, sağlık, eğitim, düşünme ve üretme gibi gereksinimlerinin de karşılanması gerektiği görüşünde birleşmişlerdir. Böylece ulusal güvenlik salt bir ulusun varlığının ve bölünmez bütünlüğünün güvenliği olarak değil, insanın ve insan çevresinin de güvenliği olarak algılanmaya başlanmıştır. Oluşturulan ulusal politikalar da bu doğrultuda gelişmiştir. Güvenlik kavramındaki bu değişim yalnız ulusal güvenlikle sınırlı kalmamış, ülkelerin dış politikalarında ve çevre koruma politikalarında da paralel değişimler söz konusu olmuştur.

Güvenlik alanında tehditlerin algılanışında ve varlığında yaşanan değişimlerin sonucunda, 20. yüzyılın sonlarına doğru, "çevresel güvenlik" kavramı ortaya çıkmış, klasik güvenlik stratejilerinin yerini almaya aday olmuştur (Tuna, 2001:151).

Başlarda beşeri güvenliğin bir alt açılımı olarak tartışılan çevresel güvenlik, daha sonra ayrı bir kavram olarak ele alınmış ve sonunda beşeri güvenlik ve çevresel güvenlik kavramlarının bir arada ele alınması "Kapsamlı Güvenlik" (Comprehensive Security) kavramını uluslararası tartışmalara katmıştır. Kapsamlı Güvenlik, geleneksel olarak da adlandırılan ulusal güvenlik tanımından beşeri ve çevresel güvenliğe doğru gelişen tartışmalarda, sürdürülebilir gelişmenin sağlanması aşamasında önemli bir kavram olarak yerini almıştır (Raad et al., 2006).

Bir yanda güvenlik kavramının tanımın kapsamı bu şekilde değiştirilirken bu sürecin ikinci bir ürünü olarak, ekolojik güvenlik kavramı da bilim ve siyasa tartışmalarına eklenmiştir. Ülkelerin çıkarlarına ve sınırları içinde yaşayan halkın varlığına ve geleceğine yönelik her türlü tehdidin önlenmesi olarak tanımlanan (Eckersley, 2006) ulusal güvenlik kavramına; küresel ısınma, ormansızlaşma, türlerin devamı ve kirlilik gibi etkenlerden kaynaklanan tehditlerin eklenebilmesi sorusuna bir yanıt olarak ortaya sürülen "ekolojik güvenlik" kavramı, kimi tartışmalarda çevresel güvenlik kavramı yerine kullanılmaktadır.

Askeri müdahalelerin ekosisteme verdiği etkilerin, ekolojik yıkımlarla ekolojik göç kavramını oluşturduğunu (Eckersley, 2006) açıklayan ekolojik güvenliğin çevresel güvenlikten en önemli ayrımı, tehditleri yalnızca doğal çevre üzerinden tanımlayarak yapay çevre üzerinde oluşan yıkımı da bir tehdit olarak algılamaması, dar bir ekolojist bakışla bu yıkımları güvenlik tanımının kapsamına almaması olduğu söylenebilir.

Güvenlik kavramındaki bu değişimler ister ekoloji, ister çevre merkezli olsun, çevresel sorunların anlaşılması ve çözümlenmesi için çevresel güvenlikle birlikte sürdürülebilirlik kavramını da bütünleşik olarak ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Özellikle beşeri anlam açısından düşünüldüğünde çevresel güvenlik kuşaklar arası eşitliğe ve toplumların etkilenmesine sürdürülebilirliğe göre daha çok odaklanır. İkinci olarak çevresel güvenlik, klasik güvenlik politikasının ve/ ya da dış politikanın ve çevrenin çöküşünü araştırır. Üçüncü olarak çevresel güvenlik, askeri etkinliklerin çevresel etkilerini inceler ve askeriyeğin çevreci bir yapıya dönüşmesinin olasılıklarını araştırır. Son olarak da, belki de çevresel güvenliğin en önemli farklılığı, politik boyutunun bulunmasıdır (Barnett ve Dovers, 2001:161). Politik boyutunun bulunmasına karşın, çevresel güvenlik yeni politikalar gerektirmez ama ilk olarak sürdürülebilir politikaların varlığını ve uygulamasını sağlayacak yenilenmiş bir çabayı gerektirdiği (Barnett ve Dovers, 2001:161) söylenebilir.

Yeni Bir Kavram Olarak Çevresel Güvenlik

Çevresel güvenlik kavramının doğuşu farklı dönemlere tarihlendirilse de, 1987'de Ortak Geleceğimiz Raporu'nda da ele alınan çevre ve güvenlik bağlantısı devletlerin devam eden çevresel bozulmalara yönelik sorumlulukları, çevresel konuları güvenlik boyutuna taşımış ve politika basamaklarında önem sırasını

yükseltmiştir. Bu, politik önceliklerin yeniden listelenmesini gerektirmiş, çevresel kavramlar stratejik tartışmaların konusu olmuştur (Barnett ve Dovers, 2001:163). Ancak, bu rapordan çok daha önce, 1977 yılında Lester Brown, ulusal güvenliğin yeniden tanımını yapmaya çalışmış, ondan altı yıl sonra Richard Ullman, "Redefining Security (Güvenliği Yeniden Tanımlamak)" başlıklı makalesinde ulusal güvenlik kavramını; askeri olmayan tehditleri de içerecek biçimde, genişletmeye çalışmıştır (Algan ve Künçek, 1998:75-103). Ona göre, yalnız askeri tehditlere yoğunlaşmak daha çekinceli tehditlerin göz ardı edilmesini ardından getirmektedir. Ullman, askeri olmayan tehditlerin de ulusal güvenlik kapsamında ele alınmaları gerektiğini kabul etmektedir (Dabelko ve Dabelko, 1993).

Ullman, bu görüşleri doğrultusunda ulusal güvenliğin tehdit edilmesini; belli bir bölgede yaşayanların yaşam kalitelerinin açık, ani ve şiddetli bir şekilde değiştiren tehditler ve özel, kamu ya da devlet dışı oluşumların (grup, kişi, vb.) devlet siyaseti içindeki tercih yelpazesinin daraltılması (Dabelko ve Dabelko, 1993) olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle, çevresel güvensizliğe tehditler ancak ortak yönetimle çokuluslu süreç ve mekanizmalarla (Yıkılmaz, 2003:78) ele alınmalıdır.

Geleneksel güvenlik ile çevresel güvenliği ayrı kavramlar olarak değerlendiren düşünürler olduğu gibi, Ullman'ın açtığı yolu izleyerek, "Güvenlik salt askeri, ekonomik, bu kapsamda çevresel bir konu değildir. Gerçekte güvenlik, tüm bu öğelerin karşılıklı etkileşiminden doğan bir olgudur." (Shaw, 1996:39-44) savunusuyla, çevresel güvenliği geleneksel güvenlik içinde bir yerlere oturtmaya çalışanlar da bulunmaktadır.

Daniel Deudney, çevresel güvenliği geleneksel güvenlik içinde tanımlayanların savlarını dört dayanağa bağlamaktadır: İlk sava göre, Soğuk Savaş sonrası, jeopolitik koşullardaki kökten değişiklikler, askeri çözüm gerektiren pek çok tehdit oluşturmuştur. Açık askeri tehditleri karşılayan güvenlik kavramının tanım aralığı genişletilirse güvenlik kavramının geleneksel yapısı baltalanacaktır (Deudney, 1991:18).

İkinci durumda çevresel bozulma ve ulusal güvenlik arasındaki bağ farklı temellere dayandırılmakta ve ulusal güvenlikle çevresel bozulmaların öncülüğündeki iç çatışmaların çevresel tehdit olarak tanımlanmaması, bunların birbirinden ayrı iki olgu olarak görülmesi gerektiği savunulmaktadır. Daniel Deudney bu savı üç noktadan desteklemektedir. İlki, çevresel bozulmanın ulusal güvenliğe tehdit olarak algılanması yanlış bir yönlendirme, çünkü güvenliğin geleneksel tanımına bakıldığında, çevresel sorunların ve sonuçların güvensizliğe etki yapma olasılığı çok azdır. Ulusal güvenliğin geleneksel odağının çevresel problemler ve bunların çözümleri ile pek az ortak yönü vardır. İkincisi, gelişen milliyetçilik duygusu çevresel bilinci artırsa da temel olan küresel politikalar ve bu politikalar çevresel duyarlılıkları azaltabilir ve son olarak da, çevresel bozulma, devletler arası savaşların çok sık rastlanan bir nedeni değildir (Deudney, 1991:19).

Üçüncü sava göre ulusal ve çevresel güvenlik sorunsalları tek bir potada toplanan tehditler olarak algılanmaktadır; bu yanlıştır. Çünkü askeri tehditler ve çevresel tehditler farklıdır. Hastalık ve doğal afet gibi kavramları güvenlik kavramı altında anmak kavram kargaşasına neden olmaktadır. Güvenliğin kapsamı sınırsızlaştırıldıça kavramın içi boşalmaktadır. Diğer yandan çevresel güvenliğin ulusal güvenlik kavramı ile birlikte yeniden anılması, kimi çevrecilerin çevresel güvenliği öne sürerek çevrenin korunması için askeri harcamalara ayrılan ödenekten pay kapma amacına hizmet etmektedir. Çevresel güvenlik bu anlamda bazı girişimlere mali destek elde etmesine alet edilmektedir (Deudney, 1991:19).

Son dayanağa göre ise, çevresel çatışmalarla ilgili çalışmaların hemen hemen tamamının gelişmekte olan ülkelere yoğunlaşmasından da görüleceği üzere bu ülkeler, çevresel güvenlik bağlamında hassas bölgelerdir. Deudney bu noktada çevre ve çatışma ilişkisine vurgu yaparak Homer-Dixon ve diğer araştırmacıların bu ikili etkileşimin çatışmalarda yoğun etki yaratmadığını daha çok ekonomik ve politik değişkenlerin, çatışmaların gerçek nedeni olduğunu savunularını (Deudney, 1991:20) yinelemektedir. Homer-Dixon'a göre, çevresel sorunlar çatışmaya neden olmaz, ancak, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşanan iç ve sınır ötesi çatışmaları hızlandırıcı etki yapar. Varolan gerginlik, çevresel kaynak sıkıntısının yaşanmasıyla artar ve bu artış zaten varolan gerginliği bir çatışmaya doğru sürükler (Homer-Dixon, 1994).

Homer-Dixon'un görece yumuşak tepki öngörüsü olan çatışma kuramından farklı olarak kaynak savaşı kuramını savunan Peter Gleic, kaynak ve çevresel sorunları içeren güvenlik tehditlerini, rekabet ve gerilimin artması sonucunda yaşam kalitesini azaltan sorunlar olarak tanımlamaktadır. Ona göre yerel ya da bölgesel istikrarsızlık, çevre, kaynak paylaşımı ve politik etkenlerin karşılıklı etkileşiminin artması, uluslararası düzeyde bir çatışma nedeni oluşturabilir. Bu noktada hangi tür çevresel sorunun güvenliği tehdit edeceğinin iyi araştırılması, tartışılarak çözümlenmesi gerekmektedir. Çevresel bir sorunun güvenlik boyutunun olup olmadığı çevreye ve güvenliğe bakış açısına göre de değişir (Shaw, 1996:39-44).

Gerçekte ise kaynak sıkıntısı dünya savaşlarının ve bölgesel savaşların çoğunun temel nedenidir. Geçmişten günümüze savaşlara bakılacak olursa hemen hepsinin ucuz emek, ucuz hammadde, bereketli toprak, kısacası kaynak için yapıldığı görülecektir. Yalnız savaşların değil, coğrafi keşiflerin de yeni yerleri ve dünyayı tanımaktan öte, yeni kaynaklar bulmak, ele geçirmek çabası sonucunda ortaya çıktığı söylenebilir. Gerek İpek Yolu, gerekse Amerika Kitasının keşfi ilk akla gelen örneklerdir.

Savaşların ve keşiflerin temellendirilebileceği kaynak sıkıntısının giderilmesinde devletlerin önünde üç seçenek bulunmaktadır; ya kaynağa olan bağımlılıklarını azaltacak ve yerine alması için kullanacaklar, ya kaynağa ulaşma konusunda güç kullanacaklar ya da kaynak kıtlığı yaşayacaklardır (Le Prestre, 1998:271-291). Birinci seçenek için 1970'lerdeki petrol krizinde kaynağa ulaşamayan, başta Fransa olmak üzere, birçok

ülkenin nükleer enerjiye geçişi örnek olarak gösterilebilir. İkinci seçeneğe en uygun örnek Basra Körfezi'ndeki petrol kuyularını ele geçirme amacıyla ABD'nin Irak'a yaptığı saldırı olacaktır. Son seçenek için ise Afganistan'da yaşananlar örnek gösterilebilir. Savaşların neden olduğu çevresel yıkımlar yalnız yapılan saldırılar boyutu ile sınırlı değildir. Örneğin, Afganistan'da yaşanan savaş, önceden uygulanan çevre yönetimi ve koruma stratejilerini durdurmuş, yerel ve ulusal yönetimin çökmesine neden olmuş, altyapıları yok etmiş, tarım çalışmaları engellenmiş ve en temel kamu hizmetlerinin bile verilmediği kentlere göç hareketini başlatmıştır (Le Prestre, 1998:271-291). Bir taraftan çevresel bozulma göç nedeni olurken, diğer taraftan göç hareketleri yüzünden de çevresel bozulmalar yaşanmaya başlanmıştır (Algan ve Küçük, 1998:75-103). %80'inden çoğu kırsal alanda yaşayan Afgan halkı en temel yaşam kaynaklarının büyük bir bölümünün (sulama için su, besin ve yakacak için ağaçlar) tek bir nesil içinde yok olmasına tanıklık etmiştir. Kentlerde nüfusun ancak %12'si insan gönenci için en temel gereklilik olan temiz içme suyuna erişebilmektedir (World Watch Institute, 2005:197).

Bu üç seçenek dışında bir yol daha bulunmaktadır. Bu da kaynağı kullanan ülkelerin kaynağı paylaşma konusunda uzlaşmaya gitmeleridir. Örneğin, Batı Şeria ve Gazze sokaklarındaki günlük çatışmalara karşın, Filistinler ve İsraililer, ortak su kaynaklarını yönetmek için gayri resmi görüşmeler yapmayı sürdürmektedirler (World Watch Institute, 2005:186).

Bu tür uzlaşma yolunun yapılandırılmadığı durumlarda, özellikle yenilenemeyen kaynakların tükenmesi ya da kaynak kıtlığı yaşanması büyük sorunlara ve çatışmalara neden olacaktır. Bu noktada tükenen kaynakların yaratacağı ekonomik ve sosyal bunalımların hükümetlerin iktidarını etkileyebileceği söylenebilir.

1988'de, zamanın Mısır Dışişleri Bakanı Boutros Boutros-Ghali, "Bölgemizde bir sonraki savaş, politikadan değil Nil'in suyu yüzünden çıkacaktır." iddiasını ileri sürdüğünde benzer yorumlar, iki ya da daha çok ülkeyi besleyen Ürdün Nehri, Dicle, Fırat'ın ve diğer önemli su sistemlerinin suyu hakkında da yapılmıştır. Bu bölgelerdeki su çatışmaları, sürekli tekrar eden ve genellikle şiddet kullanılan olaylardır (World Watch Institute, 2005:27). Dünya Bankası'nın bir araştırması ise, "yağmalanabilen kaynaklar" a sahip ülkelerin, herhangi bir temel maddeye sahip olmayan bir ülkeye oranla savaşı dört kat fazla yaşama olasılıklarının bulunduğunu (World Watch Institute, 2005:28) ortaya koymuştur.

Bununla birlikte yoksulluk, kaynak dağılımındaki eşitsizlik, ekosistemdeki bozulma beşeri güvenliğe baskı yapan konulardır. Ekonomik ve sosyal eşitsizlikler, etnik ya da dinsel farklılıklar, gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunu bölmüş ve çatışma potansiyellerini yükseltmiştir. Bunların patlamaya hazır toplumlar olduğu söylenebilir. Su, toprak, orman gibi çevre kaynaklarının kıtlasma, bu hazır bekleyen düşman gruplara tetikleme görevi yaparak çatışmayı başlatma etkeni olabilir. Başka bir deyişle, çevrenin bozulması, varolan düşmanlıkları artıran ve askeri çatışmaları başlatan neden olabilecektir. Bu sava Sudan, Mali, Nijerya ve Etiyopya'da yaşanan örnek olarak verilebilir (Yıkılmaz, 2003:144-145).

Buraya kadar verilen örneklerin temelini oluşturan kaynak kıtlığı kavramının, çevresel güvenlik terimi için kullanılması bir zorunluluk değildir ama bu, günümüzdeki güvenlik kavramındaki askeri olmayan tehditleri açıklamak adına birer kanıt özelliği taşımaktadır (Homer-Dixon, 1991). Ayrıca, Haiti ve Mısır'da yaşanan gerginlikler ve ayaklanmalar düşünüldüğünde, kaynak savaşlarının önümüzdeki yıllarda, küresel çevre güvenliğinin en ayırt edici özelliği haline geleceği açıktır (Klare, 2005:276).

Askeri olmayan tehditleri açıklamak için kullanılan kaynak kıtlığı olgusu ile birlikte, çevresel kaynakların niteliğinde, niceliğinde ve sürekliliğinde oluşabilecek bir değişim; kaynakların ve üretilen ürünlerin adil olarak dağıtılmaması; canlıların yaşama, barınma, üreme ve özgürlük haklarının azalması ya da yok olması yaşamın güvenliğe olmadığı anlamına gelir ki bu değişimler, çevresel güvenlik olarak tanımlanan kavramın içeriğini oluşturmaktadır.

Genelleştirilecek olursa, çevresel güvenlik kavramının üç boyutu bulunmaktadır. Bunlar:

1. Dünya ölçeğinde insan türü ve diğer canlı varlıkların yaşamlarını ve varlığını tehlikeye düşürecek olan çevresel kriz,
2. Çevre sorunlarının ekonomik ve siyasal istikrarı tehdit eden niteliği,
3. Çevresel kaynakların bölüşülmesi ve çevreden kaynaklanan sorunların ülkeler ve topluluklar arasında çatışmalara neden olma riski (Keleş ve Ertan, 2002:240-241) olarak sıralanabilir.

Her ne kadar ülkelerin askeri güçleri ve politik becerileri güvenlik sorununun daha büyük boyutlara ulaşmadan çözümlenmesini sağlayabilse de ((Shaw, 1996) birçok çatışma konusu askeri çözümlerle basit bir şekilde giderilemez. Diğer yandan çevresel kaygılar, askeri müdahale için bir gerekçe olarak kullanılabilir. ABD hükümeti, Saddam Hüseyin rejimine karşı gerçekleştirdiği askeri müdahalenin hemen ardından ortaya çıkan ve uzun süredir Irak'ta sorun yaratan "Bataklık Arapları (Marsh Arabs)" ile ilgilenmeye başlamış (World Watch Institute, 2005:185) ve yapılan saldırıya yönelik oluşan kamuoyu tepkisi bu yolla kırılmaya çalışılmıştır. Benzer şekilde Körfez Savaşı'nda petrole bulanmış karabatak görüntüleri, yapılan saldırının vahşetine dünya kamuoyunun tepkisini yumuşatmak amacıyla kullanılmış, duygusal bir müzik eşliğinde defalarca tüm dünyaya seyrettirilmiştir. Aslında Alaska'da bir petrol tankeri kazasında çekilen bu görüntülerin etkisiyle dünya kamuoyunun, Irak'a o günlerde yapılan müdahaleye haklılık tanıdığı söylenebilir.

Ne var ki, ABD'nin çevresel değerleri ve kaygıları bir araç olarak kullanma çabası boşa çıkmıştır. ABD'nin saldırıları sonucunda Irak'taki savaşlar sırasında askeri ve endüstriyel altyapıların yıkılması, havaya, toprağa ve suya ağır metallerin ve başka tehlikeli maddelerin yayılmasına yol açmıştır. Yanan petrol kuyularından çıkan dumanlar, yağmalamalar ve sabotajlar, yerel hava ve toprak kirliliği yaratmıştır. Petrol tesislerine yatırım yapılmaması nedeniyle tesisler bakımsız kalmış ve sızıntı ve dökülme riski artmıştır. 1991 Körfez Savaşı ve 2003 Irak Savaşı sırasında, ülkenin çeşitli yerlerinde, seyreltilmiş uranyum içeren silahlar kullanılmıştır (World Watch Institute, 2005:198). Yerli haklı korumak için, savaşın bu tür kalıntılarının bulunduğu yerlerin belirlenip temizlenmesi gerekliliği kamuoyunu "Bataklık Arapları"ndan daha çok ilgilendirmiştir.

Çevre sorunlarının gerilim yaratabileceği bu tür durumları belirlemek, planlamak ve önlemek ya da topluluklar, ülkeler ya da bölgeler arasında işbirliği sinerjisi yaratmak için olanaklar sunmak amacıyla yürütülen çalışmalar bununla sınırlı değildir. AGİT, UNEP ve UNDP yapısında 2002 sonbaharında başlatılan Çevre ve Güvenlik Girişimi (ENVSEC), çevresel barış savlarını sınamak açısından önemli bir adımdır (World Watch Institute, 2005:192). Bu çabanın tek önemi çevresel barış yaklaşımını uygulaması değildir. Aynı zamanda, güvenlik, çevre ve gelişme konularında ayrı ayrı uzmanlaşmış bulunan üç örgüt arasındaki ilk resmi işbirliği olması açısından da önemlidir.

Bir diğer bir gelişme ise ABD'nin güvenlik anlayışındaki değişimle, 3 Temmuz 1996'da Çevresel Koruma Ajansı (EPA) ile Enerji ve Savunma Bakanlıklarının imzaladıkları "Çevresel Güvenlik Hakkında İşbirliği Mutabakat Metni"dir. Enerji üretim, iletim ve tüketim kararlarını da içeren çevresel güvenlik kavramını ulusal güvenlik politikalarının ayrılmaz bir parçası olarak kabul eden ABD hükümeti, çevresel güvenliğin sürdürülebilir gelişmeye katkı sağladığını da mutabakat metninde vurgulamıştır. Çevresel bozulmanın küresel etkileri olduğunu ve ABD'nin çevre, sağlık ve güvenliğini tehdit ettiği belirtilen metinde, tarafların farklı alanlardaki deneyimlerini paylaşarak, ulusal güvenliğin korunmasında en büyük tehditlerden bir olan çevresel güvenliğin sağlanmasında ortak hareket etmeleri temel alınmaktadır (H/EPA:2002).

Dünyayı bütün olarak ilgilendiren çevresel riskler, küresel çevresel güvenliği tehdit etmekle birlikte, yöresel nitelikli risklerin de çevresel güvenliğe tehdit olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Klare, 2005:239). Yerel ve bölgesel çevre ayrımı, çevre sorunlarının hem oluşumu, hem de çözümünü açısından önem taşır. Bölgesel çevre, bir ülkenin kendi sınırları içinde olabileceği gibi, birkaç ülkeyi ya da birden çok ülkenin belli yörelerini kapsayabilir ve çevresel güvenlik tanımı tek bir bölgeden bakılarak bütün dünya için genelleştirilemez. Her ülkenin, her dinin, her kültürün farklı değer yargıları, gelenek ve göreneklere, inançları, gereksinimleri ve öncelikleri vardır. Bir bölge için çok da önemli olmayan bir kaynak, başka bir bölge için yaşamsal önem taşıyabilir.

Diğer yandan, çevre ve güvenlik arasındaki karşılıklı etkileşim, ilgili bölgelerin hükümetleri tarafından tepkiyle karşılanabilir ya da diğer sorunlardan daha az önemli görülebilir. Bu durumda, kaynaklar üzerindeki paydaşların farklı beklentilerinin ve siyasi hassasiyetlerinin de dikkate alınması gerekir (World Watch Institute, 2005:192). Ne var ki, bugün artık bir ulusun yalnızca kendi iç işlerini etkileyen eylemleri, başka devletlerin de iç işlerini etkileyenlerden ayırt etmek zorlaşmıştır (Yıkılmaz, 2003:78). Çevresel sorunların küreselleşmesi gibi çevresel güvenliği tehdit eden öğeler de çoğu zaman sınır ötesi özellik göstermektedirler.

Bu özelliğinden ötürü çevresel güvenlik sorunlarının öneminin çerçeve olarak tanımlanmasına yardımcı üç belirgin değişken bulunmaktadır. Bunlar; zaman, yer ve etkidir (Barnett ve Dovers, 2001). Sorunları önceliklendirirken kullanılan bir diğer eleme aracı da etkilerin yayılım boyutlandırılmasıdır. Buna göre sorunlar mikro (küçük), mezo (orta) ve makro (büyük) olmak üzere üç çerçevede ele alınabilir.

Mikro sorunlar o bölgenin özelliklerine bağlıdır ve geçici hassaslıklardır. Genellikle yerel ya da sektörelidir. Karmaşık ya da şüpheli değildir. Olağanüstü bir sorumluluk yetkisi gerektirmez ya da politik karışıklığa neden olmaz ve dış ilişkilerde sorun yaratmaz. Mezo sorunlar, aslında büyük olan konuların küçük kısımları olup genellikle tek bir ülkenin sınırları içinde, bir ile on yıl arası bir zaman dönemini kapsayan sorunlardır. Ülkeler arasında olduğunda doğrudan savaş nedeni olmayacak sorunlardır, buna orta düzeyde güvenlik sorunu denilebilir. Makro sorunlar ise çok tarafı karşı karşıya getiren, karmaşık, belirsizliklerle dolu, bölgeye ait özelliklere sahip, geçici yayılımcı, diğer konular ve sorunlarla yakından ilintili, insanı ve doğal sistemi yok etme tehdidi içeren sorunlardır (Barnett ve Dovers, 2001). Bu risk, küresel bir kaynak denkleminin bir başka önemli özelliğinden dolayı da endişe vericidir. Bu, birçok önemli kaynağın ya da maddelerin, iki ya da daha çok ulus arasında paylaşılması ya da çatışmalı sınır bölgelerinde yer alması gerçeğidir. Yapılan sınıflandırmanın ardından, çevresel güvenliğin odaklandığı sorunlar makro ölçekteki çevresel sorunlar olarak tanımlanabilir.

Birleşmiş Milletler tarafından, 1992 yılında gerçekleştirilen Rio zirvesinin ardından dünya kamuoyunun dikkatlerini yöneltmeye başladığı çevre alanında etkinlik gösteren STÖ'lerin önemine bu noktada vurgu yapmak uygun olacaktır. Çevresel kaynakların sınırsız tüketimini kalkınmanın, daha çok olarak da büyümenin terk edilmez bir koşulu olarak gören hakim görüş ve politikaların sonucu olarak yaşanan küresel ölçekteki çevresel yok oluşun durdurulmasında ya da en azından yavaşlatılmasında politik karar mekanizmalarını etkileyecek ve dönüştürecek en önemli öğelerden biri, hiç kuşkusuz STÖ'leridir. Etki ve dönüştürme işlevinin başarısı, yaşam buldukları toplumların politik ve ekonomik yapısı olduğu kadar, STÖ'lerin bu sorunlar karşısındaki tutum ve duruş noktalarıyla da belirlenmektedir.

STÖ'lerin çevre sorunları karşısındaki tutum ve etkinliklerini değerlendirmeye STÖ kavramını tanımlamak ile başlamak en uygundur. Ancak, her kesim tarafından kabul edilen ortak bir tanımda buluşmak oldukça güçtür. STÖ'lerin çözümlenmesini yapmak bu çalışmanın kapsamı dışında olduğundan, STÖ'lerin nasıl ve nerede tanımlandığı ile onların kendilerini nerede ve nasıl tanımladıklarına değinilerek sosyal ve politik duruşlarının çevresel sorunların kavranmasında, tanılanmasında ve çözüm yollarının aranışında nasıl yansımalarda bulunduğu tartışılacaktır. Bu tartışmalarda amaçlanan ise, STÖ'lerin çevresel sorunsallarının varlığında ve yayılım boyutunda güvenlik tehditlerine yaklaşımlarını açıklayabilmektir.

Sivil Toplum Örgütlerinin Çevresel Güvenlik Alanında Önemi

Çevresel güvenlik sorunlarının etki alanları bölgesel ya da küresel olsa da, çıkış noktaları yereldir. Bu noktadan yapılacak müdahale ya da yürütülecek politika, herhangi bir çevresel bozulma ya da yıkımın güvenlik sorununa dönüşmesini hızlandırabileceği gibi geciktirebilir, durdurabilir de. Çevresel güvenlik olarak tanımlanan sorunların kökeni, temelde iki etkene dayandırılabilir. İlki, kapitalist sermayenin aşırı tüketimi ve birikimi destekleyen neo-liberal yapısı ile işleyişi düzenleyen, ona hizmet edecek politikaları üretmek surekliliğini sağlayan, yeri geldiğinde (ya da gelmediğinde) bunun için savaşan devletlerdir.

Bu iki etkenin bugüne kadarki sorunların çıkış nedeni olduğu saptamasından hareketle, çözüm yollarını bu yapılar içinde aramak doğru bir tutum olamayacaktır. Çözüm, bu yapıların değiştirilmesi ve dönüştürülmesi ile olanaklı gözükmektedir. Bu dönüşümün itici gücü ise toplumun içinden gelen, devletten ve sermayeden bağımsız karar alıp hareket eden "sivil" bir yapılanmadan, yani sivil toplumdan sağlanabilir. Ancak sivil toplum, kavramın tanımı ve yapılanması gereği her zaman bu gücü sağlayacak ya duruşta değildir ya da politika üretilmesi ve karar alma mekanizmaları içinde etkin bir yere oturtulmamıştır.

Kimi kesimler, liberal devlet yapısı içinde ve demokratik ortamlarda var olabileceğini öne sürdüğü STÖ'leri, liberal politikaların bir aracı ve yansıması olarak görmektedir. Sivil toplumun devlete alternatif, özgülleştirici bir potansiyeli içinde barındırdığını savunan liberalistler bu anlayışlarında yalnız değildiler. Özellikle postmodernizm tartışmaları çerçevesinde gündeme getirilen, yerelliklerin/özgünlüklerin korunması gerektiği görüşünün savunucuları sivil toplum konusunda liberalistlerin yanında yer almaktadırlar. Bu bakış açısına göre, modern toplumlarda akılcı hukuksal ilkeler doğrultusunda oluşturulmuş kamusal alan, insanı kendine yabancılaştırmaktadır. Bu toplum tipinde insanların kendi değerlerini koruyup devam ettirebilecekleri tek alan, sivil toplum alanıdır (Ercan, 2002:73).

Neoliberal yaklaşımlarda ise, STÖ'lerin yeri ve işlevlerindeki dönüşüme ilişkin değerlendirmeler üçüncü sektör kavramına dayandırılmaktadır. Bu durumun iki temel gerekçesi vardır. Bunlardan ilki, sosyal devlet anlayışının yerini minimal devlet anlayışına terk etmesi sonucu kamusal alanda ortaya çıkan boşluğun üçüncü sektör aracılığı ile dolduracağı iddiasına dayanmaktadır. İkincisi ise yeni yönetim anlayışının gerekçeleriyle ilişkilendirilmektedir (Acı, 2005).

Üçüncü sektör kavramı üzerinde tam bir uzlaşma bulunduğu söylenememekle birlikte, özellikle ABD başta olmak üzere uluslararası çevreler tarafından sıkça kullanılan kavram, ulusal düzeyde birinci ve ikinci sektörleri etkilemek üzere bireylerin mal varlığını, dinamizmini, etkinliğini ve yaratıcılığını gönüllü olarak kamusal alana yönlendiren bağımsız vatandaşlar sektörü olarak tanımlanmaktadır. Burada sözü edilen birinci sektör genel veya katma bütçeler ile belediyeler ve diğer kamu bütçelerine bağlı kamu hizmetlerini yerine getiren kamu sektörünü, ikinci sektör ise, ekonomik gücün temelini oluşturan kar amacı güden özel sektörü temsil etmektedir. Bu bağlamda üçüncü sektör ise, bireylerin gönüllü olarak, kamusal alanı oluşturan temel sosyal hizmetlerin gerçekleştirilmesine katılımını sağlayan vakıf, dernek, sivil inisiyatifler gibi STÖ'lerden oluşmaktadır (Acı, 2005).

Üçüncü sektörü, günümüz ekonomilerinin en önemli unsuru olarak gören değerlendirmelere göre; neoliberal yaklaşımların çizdiği devlet anlayışı doğrultusunda kamusal alanda üçüncü sektör, birinci ve ikinci sektöre göre daha önemli rol oynamaktadır. Buna gerekçe olarak ise birinci sektörün siyasal iktidar amaçlı, ikinci sektörün kar amaçlı olduğu, buna karşılık üçüncü sektörün ise kamusal alana gönüllü katılım amaçlı olması gösterilmektedir. İyi yönetimin başarısı ise kamu sektörü, özel sektör ve STÖ'lerin katılımcı ve çoğulcu bir toplum yapısı içinde birlikte hareket ettiği bir yönetim yapısının varlığı ile ilişkilendirilmektedir (Acı, 2005).

Sivil toplumu, bu şekilde, devletin dışında kalan bir alan olarak ele alanlar, onu siyasal alanın dışına yerleştirmekte ve hatta siyasal alanın karşıtı olarak değerlendirmektedirler. Sivil toplumun siyasal eleştirisi potansiyelini dışlayan bu yaklaşım, devletin baskısına karşı toplumda sivil bir demokratik inisiyatifin bulunduğu varsayımına dayanmaktadır (Ercan, 2002:74). Ancak bu varsayımın nesnellığı tartışmalıdır çünkü piyasa ekonomisi için içine girince, kişisel menfaatler ön plana çıkmakta, sermaye sahipleri dışındaki kitlelerin istek ve beklentileri geri plana atılmakta, hatta onların oluşturduğu örgütler daha az önemli ya da sistem düşmanı örgütler olarak değerlendirilmektedir (Beckman, 1998:7). Öyle ki, bir takım örgütler demokratik kaygıyla kurulmuş olsalar bile liberal anlayışın doğasına uygun olarak kısa zamanda özgün amaçlarından uzaklaşmakta ve ekonomik çıkarları peşinde koşmaktadırlar (Ercan, 2002:75).

STÖ'lerin, gittikçe artan ölçüde bağımlı oldukları yardım sağlayıcıların, sosyal politikalar, bütçeden ayrılan pay, demokratik yapı ve hesap verebilirlik sistemleri konusunda bazı isteklerde bulunmaları artık kolayca kabul edilebilir bir olgu haline gelmiştir. Kimi STÖ'ler, artık stratejilerinin ve yaklaşımlarının dış yardım sağlayıcıları tarafından belirlenip takip edildiği bir ortamda çalışmak zorunda kalmaktadır. STÖ'lerin giderek yardıma ve iyi niyete bağımlı hale gelmesi; söz konusu yardımlar için konular şartlar arttıkça hakim küresel piyasanın çıkarları için çalışmaya sürüklendiklerini göstermektedir. Özellikle yoksul kesimin izlenecek politikaların benimsenmesinde yer alması ve kendi kalkınma süreçleri için sorumluluk üstlenmesi gerekir. Oysa var olan uygulamalar, tepeden inme bir yaklaşımı benimseyerek ve birkaç kilit kurum tarafından belirlenen bir gündemi izleyerek bu yükümlülükleri yerine getirmemektedir. STÖ'lerin karşı çıktıkları oluşumlara ekonomik olarak daha bağımlı hale gelmesi ve fonlar için iktidar koridorlarına girme isteği çalışmaların etkisini azaltmaktadır. Karşı çıktıkları küresel gündemin inanç, düşünce ve politikalarının taşımıcılığını yapmaya mı başladıkları sorusu (Wallace, 2003: 203-205) bu noktada önem kazanmaktadır.

Bütün bunlarla birlikte, sivil toplum kavramının bir de demokratik toplum, liberal toplum ya da açık toplum gibi kavramların yerine kullanılması, sivil toplum konusundaki sorunları daha da derinleştirmektedir. Oysa sivil toplum kavramı, bu kavramlarla bir şekilde ilintili olmakla beraber onlarla aynı şeyi ifade etmemektedir. Ne kadar yakın ilişki içinde olurlarsa olsunlar, sivil toplum ve demokratik toplum birbirlerinin eşdeğeri değildir ve birbirlerini tam olarak karşılamazlar. Çünkü sivil toplum çerçevesine dahil olmak, ne kendi başına demokrat sayılmaktır, ne de devlet iktidarının yerini alacak alternatif, ama ona benzer bir iktidar odağı geliştirmektir (Sarıbay, 1994:129). Liberal toplum sivil toplumla aynı şey olmadığı gibi, liberal bir toplumda sivil toplumun gelişip gelişmeyeceği bile tartışmalıdır (Ercan, 2002:76). Öte yandan böyle bir yapıda yaşam bulduğu düşünülen STÖ'lerin kendini var eden ve besleyen sisteme karşı bir duruş sergilemesini beklemek çok da gerçekçi olamayacaktır.

Sivil toplum kuruluşlarını hükümetlerden ve sermayeden bağısız tanımlamak kadar, onu politika dışı bir alana indirgemek de yanlıştır. Bu yanlılık salt sivil toplum kavramının değil, aynı zamanda politika kavramının da içeriğini boşaltmaktadır. STÖ'lerin her ne kadar, hükümetin yerine iktidara geçme, devletin etkinliklerini amaç, yöntem ve içerik olarak düzenleme ve gerçekleştirme esasına dayanan bir politikası olmasa da (Güneşi ve Yükselen, 2004:19); davranış biçimi, düşünce yapısı, duruş noktası anlamına bir politika benimsemesi, çalışmalarını bu politika ekseninde yürütmesi şarttır. Tanımlı bir politika çerçevesinde bir araya gelen bireylerden oluşan STÖ, ilke ve amaçlarına aykırı yürütülen çalışmalarda baskı grubu gibi davranmak ve toplumun genel yararına ters düşen kararlarda çıkar grubu özelliği ile müdahaleci olmak durumundadır.

Diğer yandan her örgütün devlet karşısında kendini nasıl konumlandığı önemlidir. Devletin ve sermayenin doğrudan ya da dolaylı müdahalesine açık bir örgüt, sivil olarak görülemez. Diğer bir anlatımla, demokratik değerlerle yaşamını sürdürmeyen ve otoriter öğeler ve değerler içeren örgütler "sivil" sayılmazlar (Güneşi ve Yükselen, 2004:19).

Her liberal ve demokratik ortamda STÖ oluşamayacağı gibi, anti-demokratik ortamlarda sivil toplum hareketi görülemeyeceği beklentisi de doğru değildir. Askeri yönetim altında olan Nijerya'da Shell firmasının uygulamalarına karşı örgütlenen Organi Halkının Mücadelesi Hareketi buna örnek olarak gösterilebilir. Her ne kadar bu hareketin petrol firmasına karşı başlattığı kampanya, askeri yönetim tarafından bastırılmış ve Ken Saro Wiva ve 8 arkadaşı, dünya kamuoyunun tepkilerine karşın idam edilse de, bu sonuç ülkede antidemokratik bir ortam bulunmasından kaynaklansa da, toplumdaki sivil bilinç yükselmesine bir örnek olarak kabul edilmelidir. Burada tartışılması gereken STÖ'lerin hangi ortamlarda oluşmasından öte, sistemin onları içinde barındırmaya dayanımı ve onlara bıraktığı işlevsellik alanı olmalıdır.

Buraya kadarki tartışmaların ardından, STÖ'lerin çevresel sorunların oluşumuna neden olan politikalar ve uygulamalar karşısında belirleyeceği tavrın çevresel güvenlik açısından önemli olduğu vurgusuna geri dönecek olursa; toplumların yaklaşmakta olan ya da zamanla artış gösteren tehditlere karşı uyarılması, risk algılarının geliştirilmesi, tehditlerle ilgili gerçek verilere ulaşılması ve bunların kamuoyu ile paylaşılması yönünde baskı oluşturması, tehditlere karşı savunma mekanizması geliştirmesi gerekmektedir. Bu gerekliliklerin yaşama geçirilmesi noktasında STÖ'lerine önemli görevler düşmektedir. Burada sıralanan tehditler yerel ölçekte tanımlanabilecek mikro ve mezo ölçekteki çevresel sorunlar olarak anlaşılmalıdır. Makro ölçekteki sorunların çözümünde STÖ'lerin yine önemi olmakla birlikte, bu sorunların çözümü daha geniş bir katılım ve uluslararası düzeyde işbirliği gerektirmektedir. Sorunların ölçeği hangi boyutta olursa olsun, STÖ'leri kendilerini sistemle bir ve onunla bütünleşmiş bir alanda tanımlarlarsa yukarıda sayılan noktalarda etkin roller üstlenmeleri çok da olanaklı değildir.

Sistemle bütünleşik bir yapıda hareket eden STÖ'lerinde gözlenen tutum, var olan politik söylemlerin ve uluslararası düzeyde, daha çok vicdan rahatlatmaya hizmet eden kararların tekrarı ve onların meşrulaştırılmasından öte değildir. Bu tür yapılanmaların ortak noktasında, sürdürülebilir kalkınma kavramının, her şeye karşın kalkınma yaklaşımıyla dillendirildiği ve sorgusuzca savunulması görülür. Çevre sorunlarına yönelik bakış, sığ ekoloji tanımıyla örtüşmekte, var olan çevre politikalarını topluma kabul ettirme yönünde çalışmalar yürüttükleri görülmektedir. Tepkiler ancak sistemin devamına yönelik tehdit

algılanmalarında yükselmekte, kamu yani toplumun genel yararı kavramı ise daha çok nesnellliğini yitirmiş bir boyutta kullanılmakta ve de algılanmaktadır.

Oysa çevresel güvenliği tehdit eden ögelere karşı hızla ve kökten değişikliğe gidilmesi gerekir. Bu da yeri geldiğinde sisteme karşı bir duruş yani politik bir yaklaşım gerektirir. Aksi durumda, toplum kendine doğru gelmekte olan ya da hızla içine gitmekte olduğu güvenlik sorunlarını daha düşük düzeyde algılayabilir ve tepki geliştirmekte geç kalabilir. STÖ'lerin çevresel güvenlik sorunlarının oluşumunu durdurma ya da yavaşlatmaya yönelik çabalarının yanında, sorunların oluşmasında sonra, yaşam alanları bir daha geri dönülemeyecek ve yeniden yerleşilemeyecek düzeye gelen ve bu nedenle zorunlu göçle karşı karşıya kalan çevresel mülteciler için de çalışmalar yapmaları gerekecektir. Bunlar başta kentsel alanlarsa sağlıklı yerleşimler oluşturulması ve sosyal uyum süreçleri ile birlikte, göç alan bölgedeki insanların yeni kentsel paydaşları ile kaynak paylaşma becerilerinin artırılmasına kadar birçok konuyu içerecektir.

Çevresel güvenliği tehdit eden konularda sivil toplumun bilinçlendirilmesi ve işlevsel eylemler geliştirilmesi konusunda ulusal, bölgesel ve uluslararası oluşumlar içinde başlatılan çalışmalar yaygınlaşarak sürmektedir. Ulusal çalışmalara örnek olarak Litvanya Yeşil Hareket'i (Lithuanian Green Movement -LGM) verilebilir. LGM, çevre konusunda bağımsız inisiyatifler geliştirmekte, iklimden biyoçeşitliliğe kadar birçok konuda etkinlikler düzenlemekte ve çevresel güvenlik konusunda eğitim seminerleri düzenlemektedir (W/mna:2008). Uluslararası ve bölgesel örnekler olarak da Birleşmiş Milletler Çevre Programı desteğinde Küresel Sivil Toplum Forumu'nun ve Asya Kalkınma Bankası'nın bölgesel toplantılarına değinilebilir. Bu toplantılarda çevresel sorunlar, iklim değişikliği, enerji, kimyasal maddelerin yönetimi gibi konuların yanı sıra doğal ve insan eliyle oluşan çevresel felaketlerin oluşturacağı güvenlik sorununa değinilerek hükümetlerin derhal bu konularda politikalar üretmeleri ve olduğu gibi uygulamaları istenmiştir (W/bicusa:2008 ve W/sdpi:2008). Ancak, bu toplantıları düzenleyenler arasında kalkınma bankası gibi yapıların da olması, başta sorulan kimin politikalarının, inanç ve düşünce sisteminin bu alanlara taşındığı sorusunu yeniden akıllara düşürmektedir.

Sonuç

Güvenlik kavramı ister geleneksel, ister çevresel, isterse enerji güvenliğini tanımlasın, genelde bir ülkenin varlığını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmesi için gerekli olan ve ulusal güç öğelerinin, ulusal politika ve stratejiler çerçevesinde kullanılmasını öngören bir kavramdır (Kuloğlu, 2002: 116). Ulusal güç ögesi önceleri yalnız savunma ve askeri anlamda algılsa da günümüzde ekonomik güç, sosyal güç, gelişme gücü, enerji gücü ve sahip olunan çevresel kaynaklar da ulusal güç öğeleri arasında anılmaya başlanmış ve birbirleri arasındaki etkileşim nedeniyle güvenlik kavramı, bütün bu öğeleri kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Ne var ki, güvenliğin yalnız ulusal sınırlar içinde sağlanamayacağı, alınacak önlemlerin ve yapılacak eylemlerin, o ülkenin jeopolitik konumu ve ekonomik gücü ile orantılı olarak bölgesel, kimi zaman da küresel ölçekte ele alınması gerektiği de bilinen bir gerçektir.

Alınacak önlemlerin ve yapılacak eylemlerin belirlenmesinde hükümetlerle işbirliği içinde, hatta kimi durumlarda yol gösterici olması beklenen STÖ'ler kendilerini yalnızca yaşamakta olan değil, aynı zamanda çevresel güvensizliğin baş gösterdiği ortamlarda gelmekte olan tehditlerin yaratacağı yeni de görevlere hazırlamalı, geleceğe yönelik planlarında bu alanda çalışmalara ve çabalara da hazırlıklı olmalıdırlar. Bu çabalar içinde, kendilerini düşünülenden daha kısa bir süre içinde daha büyük sorumlulukların beklediğini unutmamalıdırlar. Anılan tehditlere karşı en etkin önlemlerin alınması ve çözümlerin üretilmesi noktasında ise STÖ'lerin yüzlerini varlıklarını yasallaştıran devletten, sürekliliklerini destekleyen sermayeden yana değil, adlarını aldıkları toplumdaki yeni dönemleri ise bir zorunluluktur.

Kaynakça

- Algan, Nesrin ve Küçük, Özlen (1998). "Transboundary Population Movements: Refugees, Environment and Politics", **The Turkish Yearbook of International Relation (Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı)**, No: XXVIII.
- Alp, Ali ve Kahraman, Mehmet Ali. http://www.liberal-dt.org.tr/guncel/Diger/alp_kuresellesme.html, *Erişim Tarihi: 25 Nisan 2003*.
- Barnett, Jon, Dovers, Stephen (June, 2001). "Environmental Security, Sustainability and Policy", **Pacifica Review: Peace, Security and Global Change**, Volum 13, Number 2.
- Birleşmiş Milletler Antlaşması, www.tbmm.gov.tr/komiyon/insanhak/pdf01/3-30.pdf *Erişim Tarihi: 05 Nisan 2007*.
- Björn Beckman (1998). "Demokratikleşmeyi Anlamak: Sivil Toplum Kavramı Üzerine Notlar", (Çev. Ahmet Fethi), iç. **Sivil Toplum Demokrasi ve Dünyası**. (Der. E. Özdalga ve S. Persson), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Dabelko, Geoffrey D., Dabelko, David D. (June, 1993). "Environmental Security: Issues of Concept and Redefinition", Occasional Paper No.1, **Harrison Program on the Future Global Agenda**.
- Deudney, Daniel (April 1991). "Environment and Security: Muddled Thinking", **Bulletin of the Atomic Scientists**.
- Eckersley, Robyn, "Ecological Security Dilemmas", **New Environment Agendas II: Chapter 8**, <http://www.arts.monash.edu.au/ncas/teach/unit/pol/chpt08.html>. *Erişim Tarihi: 03 Aralık 2004*.

- Ercan, Hülya (Mayıs 2002). "Türkiye'de Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine", C.Ü. **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 26 No:1, s. 73.
- Esra Yüksel Acı, "Küreselleşme Olgusu ve STK' lar", **Üniversite ve Toplum Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi**, Ocak 2005, Cilt 5, Sayı 1, <http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=223> *Erişim Tarihi: 08 Mayıs 2008.*
- Homer-Dixon, Thomas F. (Summer 1991). "Environmental Scarcities and Violent Conflict: Evidence from Cases", **International Security**, Vol. 16 No. 1. <http://www.mna.hkr.se/~ene02p10/ngo.htm> *Erişim Tarihi: 13 Haziran 2008.*
- Keleş, Ruşen, Ertan, Birol (2002). **Çevre Hukukuna Giriş**, İmge Kitabevi, Ankara.
- Klare, Michael T. (2005). **Kaynak Savaşları**, Devın Yayıncılık, İstanbul.
- Kuloğlu, Armağan (2002). "Enerji Politikasının Güvenlik Boyutu", **Stratejik Analiz**, Cilt 3, Sayı 27, Ankara.
- Le Prestre, Philippe G. (1998). "Sécurité Environnementale et Insécurité Internationales", **Observatoire de l'Écopolitique Internationale** (OEI), Université du Québec à Motréal, 11, 1.
- Memorandum of Understanding "Concerning Cooperation in Environmental Security", <http://www.epa.gov/program/p2dept/defense/env-sec.html> *Erişim Tarihi: 16 Ocak 2002.*
- Muharrem Güneşi, Cemal Yükselen (2004). **Sivil Toplum ve Yönetişim Tartışmaları Sürecinde Kent ve Kadın**, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Raad, Dana F., Khagram, Sanjeev, Clark, William, "From Human Security and The Environment To Comprehensive Security and Sustainable Development: An Input to the Global Commission on Human Security", <http://ksgnotes1.harvard.edu/BCSIA/sust.nsf/pubs/pub67> *Erişim Tarihi: 21 Ocak 2006.*
- Sarıbay, A. Yaşar (2004). **Postmodernite, Sivil Toplum ve İslâm**, İletişim Yay., İstanbul, 1994, s.129.
- Shaw, Brian R. (Spring 1996). "When are Environmental Issues Security Issues?" **Report of the Environmental Change and Security Project of the Woodrow Wilson Center**, Issue 2, 39-44. <http://www.aepi.army.mil/internet/env-sec-engage-cenral-com.pdf> *Erişim Tarihi: 03 Aralık 2004.*
- Tuna, Gülgün (2001). **Yeni Güvenlik Küresel Ekonomik, Ekolojik ve Sosyal Tehditler**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Wallace, Tina (2003), "NGO Dilemmas: Trojan Horses for Global Neoliberalism?" **The New Imperial Challenge: Socialist Register 2004**, Ed. Leo Panitch and Colin Leys. London: Merlin Press, pp. 202-219.
- Worldwatch Enstitüsü (2005). **Dünyanın Durumu 2005 "Küresel Güvenliği Yeniden Tanımlamak"**, TEMA Vakfı Yayınları No:45, İstanbul.
- Yıkılmaz, Necla (2003). **Yeni Dünya Düzeni ve Çevre**, Sosyal Araştırmalar Vakfı-3, Küreselleşme Dizisi-1, İstanbul.

Özet

20. yüzyılın ikinci yarısından özellikle 1980 li yıllardan itibaren "küreselleşme" ve "sivil toplum" tartışmaları gerek günlük yaşamda gerekse de akademik çalışmaların başlıca araştırma konularından biri haline gelmiştir. Küreselleşme ile birlikte yerel ve ulusal düzeyde etkinliklerde bulunan sivil toplum örgütleri de kendilerini uyarlayarak küresel boyut kazanmışlardır.

Biz bu çalışmada öncelikle "küreselleşme" ve "sivil toplum" kavramları üzerinde durduktan sonra küreselleşen sivil toplumun işlevleri ve bu işlevleri yerine getirirken karşılaştıkları sorunları bu konuda görüş sahibi olan kişilerin düşünceleri de referans alınmak suretiyle ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelime: Küreselleşme, sivil toplum, küresel sivil toplum, küresel sorunlar

FUNCTION OF CIVIL SOCIETY AGAINST GLOBALIZING PROBLEMS

Abstract

By the mid twentieth century and especially since 1980, the subjects on globalization and civil society have been discussed in either daily life or in academic studies. The civil organization are in local and national level have been global since globalization. In this study the concepts of globalizations and civil society will be explained. Moreover civil society and global civil society's functions and their related problems will be discussed in this study.

Key words: globalization, civil society, global civil society, global problems

Kavramlar

Küreselleşme: Son yıllarda gerek ulusal gerekse de uluslar arası düzeyde önem kazanan başlıca kavramlardan ikisi küreselleşme ve sivil toplum kavramıdır. Bu nedenle kısaca bu kavramlar üzerinde durmamız gerekir.

Küreselleşmeyi çağdaş toplumsal hayatın bütün yönlerini içine alan, kültürden suçlara, ekonomiden siyasete dünya düzleminde bir bağımlılık yaratması, bu bağımlılığın derinlik kazanması ve yayılması (Held, Mc Grew vd.2006:163) şeklinde tanımlayan düşünürler olduğu gibi bir başka açıdan küreselleşmeyi, yerel oluşumlarındaha uzaktaki olaylarla yeni şekiller alması veya tam tersi bir biçimde uzaktaki yerellikleri birbirine bağlayan dünya çapındaki ilişkilerin yoğunlaşması şeklinde de tanımlayabilmek mümkündür. Bu tanımlamaları küreselleşme olgusuna nasıl yaklaştığımız, konuyu ele alış ve yorumlama şekline göre daha da arttırmak mümkündür. Kavramsal boyutta olduğu gibi küreselleşme olgusuna yaklaşımda konuyu ele alış biçimi ve yorumlama şekli bu olgunun (küreselleşme) olumlu ve olumsuz taraflarının da ortaya çıkmasında salt bir yaklaşımı mümkün kılmamaktadır. Buradan da anlaşılacağı gibi küreselleşme ekonomik, siyasal ve kültürel süreçlerle yakından ilgili olmakla beraber bunlardan herhangi birisine indirgenemez. (Keyman, 2000:28)

Küreselleşme olgusunu nasıl tanımlarsak tanımlayalım, ne şekilde yorumlarsak yorumlayalım, küreselleşmenin farklı yansımalar üzerinde hangi tür tartışmalar yaparsak yapalım, tartışılması mümkün olmayan bir olgu söz konusudur. O da küreselleşmenin engellenemez bir biçimde var oluşudur.

Sivil Toplum: Yirminci yüzyılda Nazi Almanya'sı ve faşist İtalya'sında yaşanan olumsuzluklar ve diğer ülkelere olan yansımaları İkinci Dünya Savaşının çıkmasına neden olmuştur. Bunun doğal sonucu olarak da demokrasi bir yaşam tarzı olarak bütün dünya toplumlarının yükselen bir değeri haline gelmiştir. Öyle ki savaşın galipleri devletler bu galibiyeti "demokrasinin zaferi" olarak takdim etmişlerdir. Demokrasinin temel unsurlarından biri olan sivil toplum düşüncesi ve uygulaması daha popülerlik kazanmıştır. (Beetham ve Boyle, 1998:118)

Sivil toplum kavramına yönelik başlangıçtan günümüze yüklenen anlamlar çeşitlilik arz eder. Bunlarda ilki temelleri sözleşme kuramcılığı tarafından ileri sürülen toplumu oluşturan bireylerin doğal durumdan toplumsal duruma geçişteki aşamadır ki bu aşamada siyasal yapı olarak modern devletin temel niteliklerinin de oluştuğu aşamadır. 17. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasında ise sivil toplum devlet ile birlikte ele alınmış ve tanımlanmıştır. Bu dönemin ünlü siyasal kuramcılarında Locke'a göre sivil toplum bireylerin yaşamlarının ve mülklerinin özgürce kullanıldığı bir kavram olarak karşımıza çıkar. Diğer bir ifadeyle özgürlük ve mülkiyetin korunması için insanların bir arada yaşaması zorunluluğu sivil toplumu ortaya çıkarmıştır. (Boillon, 1998.22)

Yirminci yüzyılda sivil toplum kavramının alanı Pazar, devlet ve ailenin dışında kültürel, ideolojik ve politik tartışmaları belirleyen ve etkileyen boyutlarıyla genişlemiştir. İtalyan düşünür Gramsci bu gelişmelerden hareketle sivil toplumun değişen fonksiyonlarını açıklamıştır. Buna göre sivil toplum bireylerin birbirleriyle ve merkezin politik ve ekonomik otoritesiyle uzlaştığı, tartıştığı, birlikte olduğu ya da karşıt olduğu bir süreci ifade etmektedir. Bireysel gönüllü kuruluşlar, siyasi partiler, sendikalar ve dernekler burada aktif rol oynamaktadırlar. (Kaldor, 2003:585)

İkinci Dünya savaşı sonrası gelişmeler dikkate alındığında sivil toplumun kavram ve işlevleri bakımından devlet ile ilişkisinin zayıfladığı görülmektedir. Bu bir taraftan sivil toplum örgütlerinin katılımca demokrasi çerçevesinde etkinliğinde bir artış gözlenirken diğer taraftan uluslar arası alanda bağlarını güçlendirerek ulus-devletin etkinlik alanını daraltmıştır. Bu anlamda ulusal yapıların aşılması suretiyle küresel alanda yeni bir anlam kazanan sivil toplum günümüzde batı toplumlarının değerleriyle bütünleştiği (Kaldor, 2003:587) ifade edilmektedir.

Küresel sivil Toplum: Küreselleşme ile ilgili tartışmalar iki grupta ele alınabilir. Genellikle elitler arasında yapılan bu tartışmalarda birincisi, hızlı ekonomik ve siyasa değişmelerin bütün dünyada giderek daha fazla adaletsizlik doğurduğu, ikincisi de, aynı süreç ve değişmelerin bütün dünyada ilerlemeye yol açtığıdır. (Kohut and Wike, 2008:70-74) Bu çerçevede serbest ticaret, hür teşebbüs ve yabancı yatırımların ülkelerin gelişmesine olumlu katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Ancak bunun yanında olumsuz olarak nitelenebilecek boyutunun ise küreselleşmenin gelenek ve kültür üzerine yaptığı olumsuz etki ve göç dalgasının ulusal sınırları aşındırmasıdır. Pew'in yaptığı bir araştırmada 47 ülkeden 32'si ve katılımcıların %50'si Amerikan politikalarının zengin-fakir ülkeler arasındaki çatlağı büyüttüğü konusunda birleşmişlerdir.

Ekonomik alanda bu ve buna benzer olumsuzluklar yaşanırken siyasal alanda demokratik değerler ve kavramların sivil toplumun da katkılarıyla uluslararasılaşması sonucu örneğin 1987 yılında 167 bağımsız devletten 69 ülkede demokratik seçimler yapılırken, 2000'li yıllarda bu rakam 121'e çıkmıştır. Bu tür gelişmeler demokrasinin giderek yaygınlaşacağını göstermektedir. Uluslar arası aktörler uluslar arası alanda demokratikleşmeyi yaygınlaştırmak için bir çok reforma destek vermektedir. Demokrasiye geçiş süreci de şiddet içermemekte ya tabandan kitle ve sivil toplum destekli güçlerce veya tepeden elitlerce gerçekleştirilmektedir. Doğu Avrupa ülkelerinde örneğin Polonya, Çekoslovakya, Macaristan ve Bulgaristan'da sivil toplum destekli sendikalar, medya vb. demokratik değerlerin gelişmesine ve yerleşmesine katkıda bulunmuşlardır. Aynı durum Sovyetlerin çöküşünden sonra Baltık ülkeleri için de geçerlidir. (Karatnycky,2002:51)

Gerçekten sivil toplumun yetkinliği demokrasinin sürdürülebilirliği son derece önemli rol oynamaktadır. Bir denge unsuru olarak günümüz toplumlarının demokrasilerini sürdürebilmelerinde sivil toplum kültürü ve sivil toplum gücünün demokratik istikrar açısından önemli rol oynadığı açıktır. Devlet dışı sivil yaşam olarak tanımlanan üçüncü sektörün önemi devlet kurumlarının sağlıklı işleyebilmesinde, yozlaşmayı önlemede, yasa hakimiyetinin hukukun egemenliğinin sağlanmasında, özgür basını savunmada kontrol ve dengeyi oluşturmaktadır.

İlk başlarda daha çok ekonomik alandaki gelişmeleri açıklamak amacıyla kullanılan küreselleşme kavramı yakın bir geçmişte siyasal ve yönetsel alanlardaki değişimleri ve gelişmeleri de içine alarak etkinlik alanında bir genişleme olmuştur. (Tosun,2005:39) Bunda yeni toplum ve yeni politikaların ihtiyaca cevap vermediği düşünülen temsili demokrasinin alternatifi olarak gündeme gelen sadece yeni bir demokratik anlayış değil, yeni bir toplumsal model ortaya koyan katılımcı demokrasinin en önemli aracı durumuna geldiği şeklinde bir algılamının önemini olduğu açıktır. Küreselleşme ile birlikte ülke sınırlarının iyice birbirine yaklaştığı hatta bazı alanlarda özellikle iletişim alanında sınırların kalktığı bir ortamda sivil toplum kuruluşlarının önemini artmasında garipsenecek bir durum yoktur. Küreselleşme kavramı üzerinde durulurken ifade edildiği gibi yerel-ulusal düzlemde faaliyetlerini yürüten sivil toplum kuruluşları uluslar arası işbirliği yapmak suretiyle faaliyet gerek ekonomik gerek politik gerekse de kültürel alanlarda faaliyet alanlarını genişlettiler ve uluslararası bir aktör durumuna geldiler. Bu etkinliklerini de önemli uluslar arası sorunlarda örneğin ABD'nin Irak'ı işgali, G8 diye bilinen ülkelerin toplantı mahallerinde yine özellikle çevre küresel ısınma ile ilgili konularda yaptıkları eylemler ve hazırladıkları raporlarla dünya gündemine geldiler. Bu da seslerinin daha fazla duyulması ve etkinliklerinin artmasına yol açmıştır.

Liberal ve muhafazakar görüşe sahip olanlar küreselleşmenin yaşadığımız çağı sivil toplum temelinde geliştirdiğini iddia etmektedirler. Liberaller insan hakları ve çevre konusundaki sorunları çözümünde sivil toplumun işlevinin kaçınılmaz olduğunu dile getirirler. Muhafazakarlar ise küreselleşmenin demokrasinin gelişmesine etkisini sivil toplum üzerinden yapmaktadırlar. Sivil toplum olarak nitelenen NGOs in demokratik kültürü geliştiren faktörden daha çok bizzat demokrasinin fiili temel aracı olarak tanımlanmaktadır. Bu durum özellikle son yıllarda demokrasilerini kurumsallaştıran toplumlar için sivil toplumun varlığının kaçınılmaz olduğu vurgulanmaktadır. (Kamat,2003:65)

Toplumdaki sivil aktörlerin güçlendirilmesi sonucu ortaya çıkan NGOs oluşumları demokratikleşmeye katkı sağlamakta, bu çerçevede bireylerin bilinçlendirilmesi ve yoksulluğun

önlenmesinde profesyonel olarak devlet kurumlarına destek sağlamaktadırlar. Bireylerin bilinçlenmesi yoksulluk ile ilgili sorunların tespit edilmesi ve çözümü ile ilgili çabaları da arttırmaktadır. (Kamat,2003:67)

Küresel düzlemde ortaya çıkan sorunlar karşısında kamuoyunun oluşması ve bu sorunla ilgili olarak devletlerin ve toplumların dikkatini çekme, gerektiğinde kaynakların harekete geçirilmesinde yukarıda sözü edilen sivil toplum kuruluşlarının önemi inkar edilemez.

Kar amacı gütmeyen kuruluşların siyasal sistem içindeki ağırlığı gittikçe bir artma eğilimi gösterdiğinden demokrasideki siyasal rollerinin ne olduğu sorusunu cevaplandırmak elbette kolay değildir. 1977 de 739.000 adet olan STK'lar 1997 de bir milyon rakamının üzerine çıkmış, gelirleri ise 1982-1997 arası dönemde 212 milyon dolardan 665 milyon dolara yükselmiştir. Şüphesiz bu gelişmede yasaların, uygulanan politikaların ve korumaların da etkisinin olduğu açıktır. (Warren, May-June 2003:46)

Kar amacı gütmeyen kuruluşlar temel olarak üç açıdan demokrasinin gelişmesine katkıda bulunurlar. Bunlardan birincisi bireyleri demokratik kapasitelerinin geliştirilmesine hizmet ederler. Bu çerçevede eğitim ve bilgi transferiyle siyaseten etkin olmayı, tartışma kapasitelerini geliştirmeyi, sorun çözmeyi, tolere etme, güven ve karşılıklı saygı duymayı geliştirerek kişiliklerini güçlendirirler. İkincisi bu yolla gönüllü gruplar olarak daha bilinçli ve farklı boyutlarıyla kamusal alanda faaliyet gösterirler. Üçüncüsü ise devlet kuruluşlarının işlevsiz kaldığı durumlarda veya temsil sorunu yaşandığında onların yerini, boşluklarını ve eksikliklerini gidermek suretiyle devlet kurumlarının sürekliliğinin ve kurumsallığının sürdürülmesine katkıda bulunurlar. (Warren,2003:47)

Sivil Toplumun İşlevlerinin Yerine Getirilmesinde Karşılaşılan Temel sorunlar

Yukarıda küreselleşme sürecinde sivil toplumun üstlendiği rolü, toplumlara ve devletlere katkısında özetle söz etmeye çalıştık. Sivil toplum üstlendiği bu fonksiyonlarını yerine getirirken karşılaştığı bazı sorunlar vardır ki bunlardan da kısaca söz etmek gerekir.

Demokrasinin en önemli koşullarından biri olan sivil toplumun gelişmesi sivil toplum örgütlerinin niteliğine bağlıdır. Devlet ile toplum arasındaki her tür aracı kurum ve örgütler sivil toplum olarak nitelendirilmez. Demokratik sivil toplumun koşulları açısından toplumdan kaynaklanan sorunların en önemlisi demokratik kişilik özelliklerinin bireylerce içselleştirilme düzeyi ve sivil toplum kuruluşlarının örgütsel-yapısal özellikleridir. Demokratik kişilik inisiyatif sahibi olmayı yanılabilirliği kabullenmeyi, eleştirel olma, açık fikirlilik, uzlaşa yeteneği, hoşgörülü olma, güven ve sorumluluk duymayı gerektirir. (Saribay, 1991:15-16, aktaran:Tosun,2005:139)

Küresel sivil toplum kuruluşlarının ve girişimlerinin görevlerini yerine getirirken karşılaştıkları en önemli sorunlardan biri duydukları mali kaynak ihtiyacının genellikle çok uluslu şirketler tarafından karşılanıyor olmasıdır. Bu da çok uluslu şirketler ile sivil toplum kuruluşları arasında bir çıkar ilişkisinin oluşmasına doğal olarak yol açmaktadır. Bir sivil toplum kuruluşunun mali bakımdan bağımlı hale gelmesi ve faaliyetlerini bu şekilde sürdürüyor olması söylem ve eylemlerinde de kaynağı sağlayan kuruluşa veya devlete bağımlı olmayı gerektirir. (Ateş,2006:25-38)

NGO in anatomilerini sağlayan araçların devlet gücü, elitler veya özel sermaye olduğu iddiası her zaman vardır. Halbuki sivil toplum düşüncesinin temelinde varılmak istenen amacın, belirlenen hedefin bizzat o sivil toplum tarafında tesit edilmiş olması gerekir. Eğer varılmak istenen amaçlar belirlenecek hedefler başka kurumlarca, gruplar, kişiler veya sermaye vb. tarafından belirleniyorsa sivil toplumun günümüzdeki işlevi ile bir tezat oluşturur. Bu durum özellikle devletin ve özel sermayenin sivil toplumun finansmanını ve alt yapısını oluşturması durumunda belirlenen hedef ve amaçların bu finansmanı ve alt yapıyı sağlayanlarca belirlenmesinden endişe edilir, bu endişeyi haklı çıkaracak bazı örneklerle rastlamak da mümkündür.

Bunun yanında *“devlet gücünün kontrolden çıkması halinde, gerekirse “hayır” deme cesaretine ve imkanlarına sahip olan fakat bir taraftan da “hayır” deme hakkını kötüye kullanmayacak olgunluğa erişmiş bir toplum nasıl elde edilir, nasıl kalıcılaşır?”*

Bu çabanın biri kurumsal diğer manevi olmak üzere iki yönü vardır. (Nişanyan, 2008:135)

Kurumsal: yani hayır diyebilecek bir gücün sahibi ve aynı zamanda hakkı ve yetkisinin olması,

Manevi: “Hayır” dendiğinde toplumun vicdanıyla paralellik taşıyacak olması, cezalardan yılmaması, ödüle kanmayacak gücü kişilere verecek değerle ve duygular

Devletler üstü ortak bir uygarlık kuruluşunun mevcudiyeti, devletin tasallutuna, zorbalığına karşı önemli bir güvence oluşturur. Toplumun çıkarlarını tek başına temsil ettiğini ileri süren devletin saldırılarına karşı insanlar aidiyet duydukları daha üstün bir topluluğun değerlerine emsallerine hatta bazı durumlarda siyasal gücüne dayanarak direnme hakkını bulabilmektedirler. (Nişanyan, 2008:140) Halbuki devletin anatomisini oluşturduğu veyahut devletin veya kurumlarının “doğrudan” ya da “dolaylı” kontrol ettiği sivil toplum yukarıda belirtilen güvenceden ve direnme hakkından mahrum bırakır.

Bunun yanında devletin yaptığı düzenlemeler bir taraftan profesyonelliği ve hükümet ile NGO arasında koordinasyon sağlarken, diğer taraftan NGO lara meşruiyet kazandırarak gerek yoksulluğu

giderilmesi çabalarına gerekse de demokratik katılımı yaygınlaştırmak suretiyle devlet hizmetlerinin kalitesi üzerinde olumlu etkilerde bulunmaktadır. Devlet kurumsal olarak yaptığı düzenlemelerle sivil toplumun örgütlenmesi yönünde katkıda ve teşvikte bulunduğu takdirde etkinlik ve verimlilik elbette artacaktır. Ancak devletin sivil toplumu kendisine rakip olarak görmesi ve bunun sonucunda örgütlenmesi yönünde engeller ve sınırlamalar getirmesi durumunda bireylerin gelişmesini engelleyici bir faktör olarak ortaya çıkar. Örneğin sivil toplumun yerine geçmek suretiyle sivil alanı politize eder. Eğer olumlu bir yapılandırma söz konusu olursa sivil topluma meşruiyet kazandırır.

Eğer sivil toplum iyi işlerse toplumun örgütlenmesi ile birlikte bir bilinç düzeyi oluşturur. Bu da halkın katılımı ile birlikte siyasal karar alıcılar üzerinde bir baskı oluşturmak suretiyle demokrasinin gelişmesi ve yaygınlaşmasına katkıda bulunur. Bu işlev gerçekleştirilemediği takdirde sadece bir sivil toplum olarak kalır.

Sivil toplumun işlevini ve etkinliğini azaltabilecek bir önemli faktör de sivil toplumdaki beklentilerin fazlalığıdır. Beklentilerin fazla olması ve her konunun ve sorunun çözümünün sivil toplumdaki beklenmesi soruna çözüm getirilememesi durumunda sivil topluma olan güveni sarsıcı bir etki yaratırken, tersi durumda ise sivil toplum otoritesinin ortaya çıkmasından korkulur.

Kısaca ifade etmek gerekirse sivil toplumun etkinliği ve istenilen hizmetleri yerine getirmesi toplum nezdinde kazandığı meşruiyete, devletin sivil toplum önündeki engel ne sınırlamaları kaldırmasına bunun yanında sivil toplumun sivilleşmesine bağlıdır.

Kaynakça

- Ateş, Davut. (2006). "Küreselleşme: Ne Kadar Boyutlu?" *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7 (1)
- Beetham, D. Ve Boyle, K. (1998). Demokrasinin Temelleri, Çev: Vahit Bıçak, Liberte Yayınları, Ankara.
- Boillon, H. (1998). John Locke, Çev: Ali İbrahim Savaş, Liberte Yayınları, Ankara.
- Held, Mc Grew, Antony vd. (1999). "Introduction" *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*, Stanford University Press. s.1-28, Çev: İsmail Aktar Ed: Kudret Bülbül, Küreselleşme Okumaları içinde s. 161-191, Kadim Yayınları, Haziran 2006, Ankara.
- Kaldor, M. (2003). "The Idea Of Global Civil Society", *International Affairs*, 79, 583-593.
- Kamat, Sangeeta. (2003). "NGOs And the New Democracy", *Harvard International Review*.
- Karatnycky, Andrian. (2002). "Making Democratization Work", *Harvard International Review*.
- Keyman, F. Ve Sarıbay, A.Y. (2000). Global Yerel ekseninde Türkiye, Alfa, İstanbul.
- Kohut, A. And Wike, R. (2008). "Assessing Globalization Benefits and Drowbacks of Trade and Integration", *Harvard International Review*.
- Nişanyan, Sevan. (2008). Yanlış Cumhuriyet, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Tosun, G.E. (2005). "Global Sivil Toplum, Siyaset ve Yurttaşlık", *Sivil Toplum: Farklı Bakışlar*, (edisyön) 1. Basım, İstanbul.
- Tosun, G.E. (2005). "Türkiye'de Devlet-Sivil Toplum ilişkisi ve Demokrasinin Pekışmesinin Önündeki Engeller", *Sivil Toplum ve Demokrasi*, (edisyön), Birinci Basım, İstanbul.
- Warren, E. Mark. (2003). "The Political Role of Non-Profits In Democracy", *Society*

KÜRESELLEŞME KARŞITLIĞININ SİYASAL KAYNAKLARI VE BOYUTLARI

Yrd. Doç. Dr. Mehtap YEŞİLORMAN
myesilorman@gmail.com
Fırat Üniv. Sosyoloji Bölümü
Muzaffer Çağlar KURTDAS
caglarkurtdas@hotmail.com
Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Özet

Çok boyutlu bir süreç olan küreselleşme, dünyayı bir bütün haline getiren karşı konulmaz sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasal değişme ve gelişmeleri kapsamaktadır. Bu gelişmeler, küreselleşme yanlısı destekçiler ve küreselleşme karşıtları tarafından heyecanla tartışılmaya başlanmıştır. Küreselleşmenin siyasal tesirleri en sık tartışmalardan biridir. Ulus-devletin geleceği siyasal yaşamdaki tedirginliklerin temel kaynağı olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada, öncelikle ulus devletin egemenliğinin azalması konusu üzerinde durulmaktadır. Ayrıca çok uluslu şirketlerin siyasi alanda söz sahibi olmaları, ülke içi siyaseti etkilemeleri ve demokrasiyi zayıflatmaları gibi birtakım siyasal tehditler bağlamında, küreselleşme karşıtlığının siyasal boyutları teorik olarak incelenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, demokrasi, ulus-devlet, çok uluslu şirketlerin siyasal etkinliği.

THE POLITICAL RESOURCES AND DIMENSIONS OF ANTI-GLOBALIZATION

Abstract

Being a multi-dimensional process globalization does include irresistible socio-cultural, economic and political changes and developments that make the world a unit. These developments have been begun to debate excitedly by pro-globalization supporters and anti-globalization opponents. The political effects of globalization are one of the most frequent discussions. The future of nation-state is taken as the main source of anxieties in political life. Consequently, in this study it is stressed firstly upon the fall of nation-state's authority. Additionally, it is aimed to examine theoretically the political dimensions of anti-globalization in the context of a number of political menaces of multinational corporations such as having influences upon the political arena, affecting domestic politics and weakening the democracy.

Key words: Globalization, democracy, nation-state, political effectiveness of multinational corporations

Giriş

Küreselleşme, son zamanlarda içinde yaşadığımız dünyanın durumunu ve dünyada meydana gelen gelişmeleri anlatmak için yaygın olarak kullanılan moda bir kavram haline gelmiştir. Kavramın anlamına paradoks olarak, dünyanın aynileşmiş tek bir yer olarak algılanmasını ifade etse de, bu terimin ne tanımı, ne de etkileri konusunda uzmanlar arasında ortak bir anlayış sağlanabilmiş değildir. Kimilerine göre; önlenemez ve kaçınılmaz olumlu bir süreç olan küreselleşme, kimilerine göre de olumsuzluklar içeren ve karşı konulması gereken bir oluşumdur. Bazıları ise, küreselleşme denilen sürecin aslında olumsuz olmadığını olumsuzluğun bu süreci kullanan güçlerden kaynaklandığını ve bu durumun düzeltilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Bunun sonucu olarak, küreselleşme kavramının tanımı ve ona karşı olan yaklaşımların çeşitlenmesi ve farklılaşması durumu ortaya çıkmıştır. Her yönüyle büyük bir değişim ve dönüşüm olayı olan küreselleşmenin ve küreselleşme karşıtlığının siyasal kaynaklarına geçmeden önce, kavramı niteleyen farklı tanım ve görüşlere yer vermenin yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Olgusuna İlişkin Görüşler

Küreselleşme, yukarıda vurgulandığı gibi, dünyayı tek bir yer olarak kavrayan yeni bir bilincin ortaya çıkması ve şekillenmesi sürecini nitelemektedir. Dolayısıyla küreselleşme, dünyanın sürekli yeniden kurulan bir çevre olduğu düşüncesinin küresel düzeyde yayılması ekseninde değerlendirilebilir. Bu bağlamda küreselleşme "coğrafyanın toplumsal ve kültürel düzenlemelere dayattığı kısıtlamaların azaldığı; insanların bu azalmayı giderek daha çok fark etmeye başladıkları bir toplumsal süreç" olarak tarif edilmektedir (Marshall, 1999: 449). Küreselleşme kavramı, aynı zamanda dünya çapında bir bütünleşme sürecini de içinde barındırmaktadır. Bu bakış açısıyla Modelski çağdaş dünya toplumunun küresel olduğunu belirterek, küreselleşmeyi; dünya toplumlarının küresel bir sistem içerisinde bir araya getirilmesi süreci olarak adlandırıyor (Modelski, 2006:194). Giddens ise, küreselleşmeyi modernliğin bir sonucu olarak görerek

"...uzak yerleşimleri birbirine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlanan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması" (Giddens,1998: 66) şeklinde tanımlanmaktadır. Bütün bunlar, küreselliğin gezegenimizde olan hiçbir şeyin sadece yerel bir olay (Beck, 2006: 222) olarak kalamayacağı toplumsal bir düzenin adı olduğuna delalettir.

Küreselleşme kuramcılarının değişik bakış açılarına ve çeşitli tanımlara sahip olmaları gibi aralarındaki birtakım farklılıklara rağmen, bazı önemli noktalarda birleştikleri görülmektedir. Öncelikle küreselleşmenin çok boyutlu bir kavram olduğu genel kabul görmüş bir gerçektir. Bu çok yönlülüğü yüzünden küreselleşme basitçe ve yalnızca insanların mevcut yaşam tarzlarına modern araçların eklenmesi diye açıklanamaz. Yönünün tam olarak açıklanamadığı ve kimsenin tam olarak anlamadığı; ama etkisini hissettiği bir dönüşümler çağında yaşıyor ve küresel bir düzene doğru sürükleniyoruz. Küreselleşme hepimizin tek bir dünyada yaşadığı teziyle ilintili bir şeydir. Birçok yönüyle yeni ve devrimci bir yönü olan küreselleşme ekonomik olduğu kadar, siyasal, teknolojik ve kültürel bir olgudur (Giddens, 2000: 19–23). Bunun yanı sıra, küreselleşmenin en temel niteliğinin zaman-mekân ilişkisinde gündeme gelen radikal dönüşümler olduğu düşüncesi, kuramcılarının hemfikir oldukları noktalardan biridir. Bu anlamda küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan şey; toplumsal ilişkilerin dünya düzeyinde yoğunlaşmasının yol açtığı bir zaman-mekân sıkışmasıdır. Zira küreselleşme, sadece büyük ölçekli sistemlerle değil, daha önemli olarak toplumsal deneyim ve pratiklerin bağlamlarındaki dönüşüm ve değişimlerle bağlantılıdır. Bu yönüyle küreselleşme günlük yaşamı dönüştürücü etkisi olan bir süreci simgeler (Keyman, 1998: 39–40).

Küreselleşme sürecinde teknolojik ve ekonomik gelişmelerin, dünyanın tek bir yer olarak algılanmasında ve sınırlarının gittikçe muğlaklaşıp ortadan kalkmasında önemli bir payı olduğu söylenebilir. Nitekim bazı düşünürlere göre, küreselleşme kavramı yeni bir durumu tanımlamamaktadır. Küreselleşme kapitalizmin aldığı yeni şekil, kapitalizmin dünya geneline yayılmasıdır. Küreselleşme, modernliğin bir evresini, yeni bir sanayi devrimini tanımlamaz. Tarihsel değişimin yönetim şekilleri düzeyinde ortaya çıkar. Aşırı kapitalist bir modernleşme şekline denk düşer. Küreselleşme, artık karşısında bir güç bulunmayan, uç noktada bir kapitalizm biçimidir (Touraine, 2007: 41–43). Yine bir başka görüşe göre küresellik, iktisadi ve teknolojik güçlerin paylaşılan sosyal alan olarak dünyanın hızla şekillendirildiği ve dünyanın bir bölgesindeki gelişmelerin kürenin diğer tarafındaki bireylerin veya toplulukların yaşama şansları için büyük ve derin sonuçlar yaratacağı yaygın görüşünü yansıtmaktadır. Bu gelişmelere paralel olarak, çağdaş toplumsal yaşamın tüm yönlerinde, kültürden suçlara, finanstan ruhaniye, dünya çapında bağımlılığın hızlanması, derinleşmesi ve genişlemesi (Held ve diğerleri, 2006: 161–163) durumu ortaya çıkmaktadır. Her şeyin dünya ölçeğinde yeniden kurulmasını karakterize etmesi nedeniyle küreselleşmenin dünya için sancılı bir süreç olduğunu söylemek mümkündür. Her şey bir yana küreselleşme, dünyanın bir kısmı için zenginlik demekken; geri kalanı için artan yoksulluk anlamına gelmektedir. Ayrıca bu süreç çoğu zaman çelişkileri ve çatışmayı içeren bir nitelik taşır. Bu yüzden bir belirsizlik durumunu (Keyman, 1998: 39–40) beraberinde getirdiği yaygın bir biçimde kabul edilir. Belirsiz bir süreç olduğu gibi, aynı zamanda paradoksal, kaotik ve belirsiz gelişmeleri beraberinde getirmesi yüzünden karşıt görüş ve hareketler baş göstermiştir.

Ekonomik ve teknolojik ilerlemelerin yanı sıra, iletişim alanında meydana gelen gelişmelerin de dünyanın küresel bir mekân olarak kabul edilmesinde etkili bir faktör olduğu öne sürülebilir. Hatta dünyanın iletişim ağlarıyla birbirine bağlanmasının onun tek bir yer olarak algılanmasında belirleyici faktörlerden biri olduğu söylenebilir. Bu bağlamda küreselleşme, dünya ölçeğinde bir yeknesaklığı temin etmektedir. Başlangıçta salt ekonomik olarak ortaya çıkan bu gelişmeler zamanla, küreselleşmenin çok boyutluluğuna bağlı olarak, toplumsal yaşamın diğer alanlarını da etkilemeye ve kontrol etmeye başlamıştır. Zira söz konusu yeknesaklık ekonomik, siyasal ve kültürel değişimleri de içine alan bir süreci kapsamaktadır. İşte küreselleşme ile birlikte gelişen bazı önlenemez ve kontrol edilemez değişmelerin toplumsal yaşamın her alanında hissedilmeye başlanması, dünya genelinde bazı sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu yüzden daha önce belirtildiği gibi söz konusu süreç belirsiz, paradoksal ve kaotik bir süreçtir ve dünyanın her yerini ve herkesi aynı şekilde etkilememektedir. Küreselleşmenin yol açtığı problemler arttıkça dikkatler onun yaratmış olduğu olumsuzluklara çekilmeye ve eleştirel görüşler ortaya atılmaya başlamıştır. Mesela Baumann'a göre, son zamanların moda kavramı olan küreselleşmede ifade bulan şey, "şeylerin kontrolden çıkması" ile ilgili yeni ve rahatsız edici bir his olmasıdır. Yine ona göre, küreselleşme fikrinin taşıdığı en derin anlam; dünya meselelerinin belirsiz, ele avuca sığmaz ve kendi başına buyruk doğasından kaynaklanan Jowitt'in "yenidünya düzensizliği"nin başka bir adıdır (Bauman, 2006: 69). Küreselleşmenin sahip olduğu bu belirsiz ve başına buyruk doğasının en fazla tesir etmesi muhtemel toplumsal alanların başında siyaset kurumunun geldiği düşünülmektedir. Nitekim muğlaklığın ve kontrolsüzlüğün en çok kaygı yaratabileceği siyasal yaşam ve onun üzerindeki etkileri olabilir. İşte o sebeple, bu bölümde küreselleşmenin ulus-devletler, demokrasi, sosyal-devlet üzerindeki etkileri üzerinde durulacaktır.

Küreselleşmenin Siyasal Görünümleri

Küreselleşme süreci, siyaset açısından değerlendirilecek olursa, konuya öncelikle küreselleşmenin siyasal iktidar ve otorite ilişkilerinde yaratması muhtemel değişim ile başlamak gerektiği düşünülmektedir. Çünkü siyaset, her şeyden önce iktidar ve otorite ilişkilerini düzenleyen kurumsal bir yapıyı karakterize

etmektedir. Burada kastedilenin; siyasal iktidar, siyasal iktidarın da toplumdaki mevcut hiyerarşinin en üst basamağında yer alan ulus-devlet olduğu vurgulanmalıdır. Nitekim mevcut bilimsel yazında vurgulandığı üzere, küreselleşmenin üzerinde en yoğun negatif etki bıraktığı modern unsurun ulus-devlet olduğu görülmektedir. Öyle ki, günümüzde artık ulus-devletlerin geleceği, tartışılan bir konu haline gelmiştir. Sanayi toplumlarının siyasal formu olan ulus-devletler, küreselleşme süreci ile birlikte bazı fonksiyonlarını kaybedip yeni fonksiyonlar kazanmakta ve bir dönüşüm süreci içine girmektedirler. Bu bağlamda, ulus-devletlerin geleceği ve sahip olduğu fonksiyonlar başta olmak üzere küresel dünyanın yeni siyasal örgütlenme yapısı üzerindeki kaygılar, ulus-devletin gelecekteki durumunun tartışılmasına ve konuya ilişkin yeni yaklaşımların geliştirilmesi çabalarını ortaya çıkarmıştır.

Küresel dünyanın siyasal düzeninin, modern olandan belirgin bir biçimde farklılık göstereceği beklenen bir durumdur. Çünkü modernleşmenin müdahaleci ve kontrol kabiliyeti yüksek düzenlemeci yaklaşımı, cesameti gittikçe büyüyüp karmaşıklaşan ve sınırları ile boyutları değişen yenedünya düzeninde işlemez hale gelmiştir. Her şeyden önce, siyasal küreselleşme, dünya üzerindeki siyasal ilişkilerin yoğunlaşmasını ve genişlemesini ifade etmektedir (Steger, 2006: 83). Böyle bir küresel bir yapılanmada, siyasal ilişkilerin sıklığı ve niteliğinin karmaşıklığı yüzünden modern dönemdekine benzer bir kontrolün sağlanması olasılığının düşük olduğu bir düzenin var olacağı ve farklı birtakım kurallara göre işleyeceği muhakkaktır. Bunun yanında, güçler dengesinin değişime uğradığı ve farklı dengelere oturtulduğu bu yeni yapıda çok sayıda etkenin varlığı ve kontrol edilemezliği, onun belirsiz doğasının nedenleri arasında gösterilebilir. Hepsi bir tarafa, küreselleşme, modern örgüt yapılarının sınırlarını değişikliğe uğratan bir dönüşümün temsilciliğini yapmaktadır. Küresel dünyanın örgütlenmeleri, modern toplumun en gelişmiş ve kendine yeten organizasyonu olarak görülen ulus-devletin sınırlarını aşarak, dünya çapında eylemde bulunan etkin organizasyonlara dönüşmüşlerdir. Böylece hem ekonomik, hem de siyasal alanda güç ve etkinlik kazanan bu organizasyonlar, ulus-devletin siyasal güç ve etkinliğini ya azaltıcı ya kullanıcı ya da en iyimser yaklaşımla bakılacak olursa; onunla paylaşımçı olmak durumunda bırakan bir etki yaratmıştır. Daha açık bir ifadeyle; küreselleşme bu yüzyılın dünyasının boyutlarını yeniden kurgulamaya doğru yönelmiştir. Öyle ki, Beck'in de dikkat çektiği gibi küreselleşme, iktidarın, yönelimlerin, kimliklerin ve ağların görünümünü değiştirerek ulus-ötesi aktörlerin egemen ulus-devletlerin altlarını oydukları ve bu devletlerin krizle karşılaştıkları süreçleri belirlemeye (Beck, 2006: 221) başlamıştır. Ulusal ve uluslar arası boyutların böylesine iç içe geçtiği, daha doğrusu birbirine karıştığı bir düzlemde, bütün organizasyon ve örgütlerin gerek küresel ve gerekse yerel düzeyde bir rol karmaşasıyla karşı karşıya bulduklarından söz edilebilir. Hatta yeni düzenin gerektirdiği biçimde yeniden örgütlenmek durumunda kaldıklarını ifade etmek mümkündür. Çünkü bu örgütlenmelerin en gelişmiş biçimi olan devlet dahi, bir yandan bütünleşmeye doğru giden oluşumlarla, diğer yandan da parçalanmaya ve ayrılıklarla karşı karşıya kalmaktadır (Karabağ, 2006: 196). Küreselleşmenin değiştirdiği boyutları ile birlikte ülkelerin birbirleri arasındaki ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel nitelikli oluşumların ve bütünleşmenin artması da ulus-devletin güç ve etkinliğini değiştiren bir etki yaratmaktadır. Önceleri ulus devletin sorumluluk alanı içinde bulunan savunma, ekonomik yönetim gibi pek çok alan büyük ölçüde ulus-üstü kuruluşlara ya da bölgesel düzeydeki siyasal ve ekonomik birlikler temelinde düzenlenmektedir (Aktel, 2003: 67). R. Falk'ın da dediği gibi, siyasal anlamda devletler sistemi artık tarih olmuştur. Ona göre, devlet küresel bir seviyede üstün siyasal unsur olarak kalmaya devam etmekte; ancak küresel politika sürecinin denetimini elinde bulunduramamaktadır (Falk, 2002: 45). Buna göre devletin siyasal anlamda kutsal bir sembol olarak varlığını sürdürebileceği; ancak yetkilerinin başka organizasyonlar tarafından kullanılacağı sonucu çıkmaktadır.

Küreselleşme Karşıtlığına Yol Açan Siyasal Kaynaklar ve Boyutları

Küreselleşme sürecinin ekonomik alandaki bazı gelişmelerin bir sonucu olarak başlaması gerçeğinden hareketle olsa gerek, ulus-devletin geleceği ve yenedünya düzenindeki konumu hakkındaki tartışmalarda ekonomik faktörlerin başrolde yer aldığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, küresel dünya düzeninde ulus-devletlerin konumu, çok uluslu şirketlerin büyüyen ekonomik gücü karşısındaki durumlarına göre tayin edilmeye çalışılmaktadır. Gerçi ulus-devletlerin ekonomik yapıyla köklü ilişkilerinin bulunduğu çeşitli kaynaklardan anlaşılmaktadır. Mesela Giddens'a göre kapitalist devletlerin istisnasız ulus-devlet formuna sahip oluşu, ulus-devletlerin ortaya çıkışı ve yaygınlaşmasında onun kapitalist dünya ekonomisinin varlığına bağlı olmasının bir ispatıdır (Sarıbay, 1998: 15-17). Öte yandan, ulusal seviye devletin bozulan ekonominin tek kurtarıcısı gözüyle bakılan tarihsel dönemlerden söz edildiğine rastlanmıştır. Ancak 1970'li yıllardan sonra ortaya çıkan ekonomik bunalımlar, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş ve 1989'da SSCB'nin birliğinin çözülmesiyle çift kutuplu dünyanın dengesinin sona ermesiyle dünyada yaşanmaya başlayan çok yönlü değişimden ulus devlet de nasibini almış ve ulus-devlet tartışılır bir hale gelmiştir (Tekeli ve İkkin, 2000:119). Çünkü kapitalist düzenin ürünü ve temsilcisi olan ulus-devlet, küreselleşmeyle birlikte ekonomik yaşamda başta olmak üzere pek çok toplumsal alanda etkinliğinin sınırlandırılması gerektiğini savunan bir düşünsel yapıyla mücadele etmek durumunda kalmıştır. Bu düşünceye göre, ulus-devlet ekonomik alanda sadece uluslar arası pazar ve sermayenin koruma görevlisi olarak işlev görmeli ve bu alana müdahale etme yetkisini kullanmamalıdır. Dolayısıyla etkinlik gücü iyice azaltılan ulus-devletin varlığı ve gerekliliği konusundaki tartışmalar için gerekli zemin hazırlanmış olmaktadır.

Devletin ekonomik yaşamdaki etkinliğinin sınırlandırılmasına ilişkin düşüncelerin arzu edilen sonuçları yaratmadığını gösteren birtakım bulgulara da rastlanmıştır. Nitekim Habermas'ın ifadesine göre, 1980'li yıllardan itibaren arza yönelik ekonomik politikaların neticesi olarak sosyal devlet yeniden düzenlenerek, küçültülmesi ve sosyal devlet anlayışından vazgeçilmesi bazı sosyal sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Küreselleşme ile beraber ulus-devletin zayıflaması ve yine küreselleşme ile beraber sosyal devlet anlayışından vazgeçilmesi, yoksulluğun giderek artmasına yol açmıştır. Devlet, batıda karma ekonomiler sayesinde milli hâsılatın önemli bir kısmını elinde tutmuş ve sosyal meselelerde etkin bir politika takip edebilmiştir. Ancak küreselleşme ile beraber sosyal devlet anlayışının terk edilmeye başlanması, dizginlenmiş olan kriz temayüllerinin yeniden baş gösterme tehlikesini ortaya çıkarmıştır. Böylece liberal toplumların bütünleşme kabiliyetini aşan sosyal sıkıntıların ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde sosyal çözümlere temayülleri de gözden kaçmayacak boyuttadır. (Habermas, 2002: 59–60). Bu durum ulus-devletlerin meşruiyet sorununu da beraberinde getirmektedir. Artan işsizlik ve yoksulluk, zenginlerle yoksullar arasındaki gelir eşitsizliğinin gün geçtikçe artması, sosyal politikalardan vazgeçilmesi, ulus-devletin insanların gözünde eski değerini kaybetmesi ve meşruiyetinin gittikçe daha çok sorgulanmaya başlamasına yol açmaktadır. Böylece küreselleşmenin etkisiyle güçsüzleştirilen ve sosyal devlet ilkesinin gerekli kıldığı tedbirleri almaktan alıkonulan ulus-devletin geleceği tehlikeye girmektedir.

Ekonomik alandaki bazı çok uluslu organizasyonlarda olduğu gibi, siyasal anlamda da ortaya çıkmaya başlayan ulus-üstü örgütlenmeler ulus-devletlerin aşınmasında oldukça etkili birer faktör olarak kabul edilmektedirler. Bunlardan en belirgin olanının Avrupa Birliği (EU) olduğu savunulmaktadır. Buna göre, AB'nin hem ekonomik, hem de siyasal bir birlik olarak artık modernitenin kutsalları sayılan ulus, devlet, egemenlik, bürokrasi, sınır, vergi, bayrak ve para ile "ulusal" düzeyde ilgilenmediği öne sürülmektedir. Yakın bir gelecekte de savunma, güvenlik ve dış politikada gibi konularda da ulus-devletlerin yetkilerini bir üst kuruma bırakacakları (Çalış, 2003: 47) şeklinde birtakım tahminlerde bulunmaktadır. Bu durum, toplumsal yaşamın her alanında ortaya çıkan ulus üstü örgütlenmelerin ulus-devletin yaşam alanını her geçen gün biraz daha daraltması anlamına gelmektedir. Mevcut gelişmeler doğrultusunda ulus-devletlerin böyle devam ederse ya giderek ona olan ihtiyacın azalması sonucu ortadan kalkmasına, ya da eskiden olduğundan tamamen farklı bir yapıya bürünmesini temin edebilecek ciddi bir dönüşüm geçirmesine yol açabilir. Buradaki düşüncenin esas gayesi; ulus-devlet yapısının savunulması ya da ortadan kaldırılması konusundaki üzüntünün ifade edilmesi değil; ulus-devletin kutsallarının taşıdığı duygusalılıklara rağmen sosyal devletin dahi koruyamadığı güçsüz kesimlerin toplumsal sorunlarının gittikçe materyalistleşen küresel dünyada, yerel ile küresel arasında sıkışıp kalarak ihmal edilmesi kaygısının dile getirilmesidir.

Küreselleşmenin ulus-devleti aşındırıcı bir yönü de, yerelleşme sürecidir. Sürecin bir parçası olarak, yerel otonomiler ve bölgesel kültürel kimliklere ilişkin baskıların arttığını görmekteyiz (Giddens, 2006: 204–205). Yerel ya da bölgesel kimliklerin vurgulanması ve etkinlik ve güç kazanmasının ulusal bütün için pek yararlı sonuçlar doğurmayacağını tahmin etmek çok güç bir iş değildir. Çünkü bölgesel farklılıklara ilişkin bilincin güçlendirilmesi ve uluslar arası düzeyde birtakım bağların kurulması ve geliştirilmesinin ulus-devletlerin varlığını ciddi ölçüde tehlikeye sokacağı muhakkaktır. Özellikle etnik ve dini kimliklerin bölgesel ve uluslar arası düzeyde desteklenmesi hem ulus-devletler, hem de ulusal bütünleşme düzeyi açısından en sinsi misyoner hareketten bile daha tehlikeli sonuçlar yaratabilir. Bazen de, devletler egemenlik güçlerinin belli bir kısmını gönüllü olarak ulus üstü kuruluşlara ve birliklere devretme eğilimi gösterirler. Ancak bazı alanlarda küresel aktörlere doğru bir güç kayması söz konusu olmamakta; aksine yerel, bölgesel ve ulusal aktörler mutlak egemen konumunda görünmektedirler. (Kutlu, 2003: 168). Birincisi, belirli alanlarda uzman, gücü ve başarısı uluslar arası düzeyde kabul edilmiş uluslar arası nitelikteki organizasyonlardan küresel dünyanın nimetlerinden yararlanılması anlamında fonksiyonel olarak görülebilir. Ancak ifade edilen ikinci durumda yerel ya/ya da ulusal ile küresel güçler arasındaki egemenlik mücadelesine yol açabilir. Diğer bir alternatif durumda ise, ulus-devletin hem yerel, hem de küresel güçlere karşı mücadele eden, varlığı her iki düzeydeki güç dengesini iyi yönetmesine bağlı olan bir aktör pozisyonunda olabilir. Bu durumda, ulus-devlet küreselleşme ile birlikte otorite ve yetkilerinin bir kısmını üste ulus-üstü örgütlere, bir kısmını da yerel yönetimlere ve sivil topluma devretmek gibi çift yönlü bir baskı altına girer (Aktel, 2003: 67). Bu çift yönlü baskı altında kalan devlet, bir yandan uluslar üstü yapılanmalara bir yandan da yerel yönetimlere yetki devir ederek gittikçe aşınmaya devam etmektedir.

Küreselleşme, modern dünyanın ideal yönetim tarzı olan demokratik rejimler ve onun unsurları üzerinde de bazı olumsuz sonuçlar yarattığından söz etmek mümkündür. Mesela demokrasinin en önemli unsurlarından biri olan siyasal partilerin de küreselleşme süreci ile birtakım yapısal ve ideolojik dönüşümlere maruz kaldıkları anlaşılmaktadır. Nitekim nakledildiğine göre, 1990'lı yıllara gelindiğinde eski dünyanın temelde ekonomik politika farklarına dayanan siyasal partileri neredeyse birbirlerinin kopyası olmuşlar. Bu partilerin hepsinin serbest piyasa ekonomisi-küreselleşme-finans kapitalin egemenliği üçlüsünü kabul etmişler. Bunun sonucunda da, eski işçi partileri, komünist ya da sosyalist partilerin dağılıp parçalanıp muhafazakâr politikalara kaydıkları gözlenmiştir. Ekonomik politikaların özdeşleşip, aralarındaki fark gölgelenince, bu kez, farklılıkların etnik-dinsel tabana doğru kaydırıldığı (Kazgan, 2000: 249) izlenmiştir. Bunun yanında siyasal partilerin küreselleşmeden etkilendiği başka bir nokta da, uluslar arası şirketlerin ekonomik alanda olduğu kadar siyasal alanda da belirleyici konuma gelmeye başlamış olmalarıdır. Finansal

kaynakların büyük özel şirketlerin elinde yoğunlaşmış olması, bu şirketlerin siyasal partilere yaptıkları yüklü yardımlarla bu zenginlik siyasal güce çevrilmiştir. Bu durum özellikle ABD'de dikkat çekici boyutlara ulaşmıştır. Büyük şirketlerin bütün sanayileşmiş ülkelerdeki siyasal süreçler ve parti programları üzerinde elde ettikleri güç, basın ve diğer kitle iletişim araçlarındaki etkin kontrolleri sayesinde iyice kuvvetlenmiştir (Shutt, 2003: 65). Bütün bunlar, küreselleşmenin demokratik rejimi ve ona ait unsurları da aşındırdığını ortaya koyar niteliktedir. Bu süreçte, özellikle çok uluslu şirketlerin siyasal alanda söz sahibi olmaya başlamalarıyla ülke içi siyaseti etkiledikleri ve demokrasiyi özünden ve esas gayesinden uzaklaştırmak suretiyle zayıflatmakta oldukları görülmektedir. Görünen o ki, içinde bulunduğumuz dönemde henüz sorunlarını çözememiş ve tekâmülünü tamamlayamamış olan demokrasinin küreselleşme sürecinin yarattığı sorunlarla da mücadele etmek durumunda kalacaktır.

Küreselleşme, uluslararası alanda da siyaseti etkileyerek devletlerarasında da kaybeden ve kazananların olmasına yol açmaktadır. Bir yandan ekonomik büyüme, demokratik yönetim ve özgürlükçü hoşgörüyü dayanan uyumlu, çoğulcu, güvenli endüstrileşmiş ülkelerin oluşturduğu barış bölgeleri; öte yandan diğer ülkelerin oluşturduğu kargaşa bölgeleri bulunmaktadır. Bu ülkelerde artan ekonomik eşitsizlik, politik, dini ve etnik gerilik nedeniyle devlet ve demokrasi zayıflamaktadır (Toprak, 2001: 30–31). Bunun yanı sıra, Habermas'a göre küreselleşme ile beraber sınırların muğlaklaşıp silinmesi de, devletler sisteminin varlık şartlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Küreselleşme ile beraber dünya ekonomisi ve dünya toplumunun karşılıklı bağımlılık ilişkileri içinde sıkışıp kalan ulus-devlet artık demokratik özünü yitirmeye başlamıştır (Habermas, 2002: 27). Eğer ulus-devletin demokratik özünü yitirdiği konusundaki bu inanç yaygınlık kazanır ve bu olumsuz gidişat engellenemezse, ulus-devletlerin yok olup girmeleri çok uzun sürmeyecektir. Çünkü ulus-devletlerin işleyişinde önemli bir anlama sahip olan bu demokratik öz korunamazsa, rejim bunalımı ortaya çıkar. Demokrasiden başka çözümün henüz bulunmadığı bir dünya düzeninde, ulus-devletlerin bu tür sorunların çözümüne öncelik vermesi gerektiği hususu aşikârdır.

Küreselleşme sürecinin önemli unsurlarından biri olan çok uluslu şirketlerin ulus-devlet üzerindeki aşındırıcı etkisinden söz etmeden geçmemek gerekir. Zira ulus-devletlerin bu ulusal sınırları aşan ve her geçen gün güç kazanarak büyüyen organizasyonlara karşı zorlu bir egemenlik mücadelesi sürdürdüğü bilinmektedir. Mesela Rivero'ya göre, soğuk savaşın etkisini yitirmesi ile birlikte çokuluslu şirketler, ulus-devletlerin egemenliklerine nüfuz etmeye devam etmişlerdir. Bu nedenle ulus-devletler, ekonomik ve küresel meselelerle ilgili karar alma egemenliklerini giderek yitirmektedirler (Rivero, 2003: 27- 28). Çok uluslu şirketlerin olumsuz etkilerine rağmen, ulus-devletin onlara karşı bazı üstünlüklerinin olduğu öne sürülmektedir. Nitekim Giddens çok uluslu şirketlerin küresel etkilerinin varlığını kabul etmekle birlikte, bu çokuluslu şirketlerin ulus-devletlerle rekabet edemeyecekleri bazı kilit alanlarının olduğunu belirtir. Özellikle bölgesel faktörler ve şiddet araçlarının kontrolünde ulus-devletlerin etkili olduğunu söyler (Giddens, 2006: 209). Bu yüzden, paradoks bir biçimde çok uluslu şirketler, kontrol edemedikleri noktalarda devreye ulus-devleti sokmak suretiyle ondan istifade etmektedirler. Çok uluslu şirketlerin ülkelerin siyasal hayatına ve siyasal partilere olan etkilerini bu açıdan değerlendirirsek, yapmak istedikleri şey; ulus-devletin ve iktidara gelecek siyasal partilerin küresel ekonomi için gereken şartları sağlamasını temin etmektir. Bu nedenle ülkelerin siyasal yaşamlarına müdahale etmekten çekinmemektedirler. Bu ise, ulus-devletlerin uluslar arası siyasal arenadaki etkinliğini ve prestijini olumsuz yönde etkileyen sonuçlara yol açabilmektedir.

Sonuç

Küreselleşme, durdurulamaz bir süreç olarak dünyayı etkilemeye ve değiştirmeye devam etmektedir. Modern dünyanın tanık olduğu gelişme ve ilerlemeler aynı biçim ve hızda giderse, değişim ve dönüşümün yönünü kestirebilmek oldukça güçtür. Ama bugünkünden çok daha fazla değişmiş bir dünya olacağına şüphe yoktur. Çünkü toplumsal yaşamın her alanında görülen yenilikler geometrik bir biçimde, yani; katlanarak devam etmektedir. İçinde yaşadığımız şu günden bir on yıl sonrasının dünyasının daha da küreselleşmiş olacağı muhakkaktır. Modern toplumun başlattığı; ancak, şu anda nereye gittiğinin bilinmediği bir dünya ile karşı karşıya bulunmaktadır. Bu durdurulamaz, takip edilemez, hele hele asla kontrol edilemez bu ani değişimler, gittikçe küreselleşen dünyanın bir panoramasını vermektedir.

Kavramsal olarak dünya ölçeğinde bir aynileşme ve yoğunlaşmayı ifade eden küreselleşme, dünyanın her köşesini etki düzeyi farklı da olsa etkilemekte ve biçimlendirmektedir. Çok uluslu şirketlerin ortaya çıkışıyla ekonomik yaşamdaki ilk somut sonuçlarının gözlemlendiği bu sürecin, daha sonra toplumsal yaşamın her alanında bütün toplumları bir yeknesaklığa götürmesi ve her şeyin küresel dünya ölçeğinde değerlendirilmeye başlaması, insanlar üzerinde bazı endişeler yaratmaya başlamıştır. Çünkü her şeyin boyutlarının ve niteliğinin hızlı bir biçimde değiştiği algısı henüz bu sürece hazırlıklı olmayan farklı gelişme düzeyindeki toplum ve ülkelerde korkuya sebep olmuştur. Sürecin kontrol edilemez boyutlara ulaşmasından endişe duyan değişik toplum ve ekonomi çevreleri, çeşitli bilim ve düşünce adamları bu oluşumun olumsuz yönlerine dikkat çekerek küreselleşmeye karşı bir bilinç ve eylem geliştirmeye çalışmışlardır. Ancak bütün bu çabalar küreselleşmeyi durdurmaya ya da olumsuz yönlerini ortadan kaldırmaya yetmemiştir.

Daha önce de bahsedildiği gibi, küreselleşme sadece ekonomik alanda etkili olan bir oluşum olmayıp, bilimsel, teknolojik, toplumsal, kültürel ve siyasal bir değişim sürecinin adıdır. Dolayısıyla hiçbir

toplum ya da toplumsal kurumun bu süreçten etkilenmeden kalması mümkün görünmemektedir. Daha ziyade ekonomik ve sonraları da toplumsal ve kültürel yaşamdaki etkilerinin tartışıldığı bu sürecin temelden etkilediği kurumların başında siyaset gelmektedir. Siyaset alanındaki bu etkinin ilk tesir ettiği siyasal birimlerin başında ulus-devlet gelmektedir. Diğer bir ifadeyle küreselleşmeden en fazla etkilenen siyasal birimlerden biri olan ulus-devlet, birçok açıdan küreselleşmenin olumsuz tesirlerine maruz kalmış; hatta varlığı sorgulanmaya başlamıştır. Nitekim ekonomik yaşamda ekonomik alana müdahale etme yetkisinin sınırlandırılması, sosyal devletin gerektirdiği tedbirleri almasının engellenmesi ve çok uluslu şirketlerin birtakım olumsuz etkileri yüzünden ulus-devlet, bir yandan uluslar üstü bir yapılanma, bir yandan da yerellik vurgusuyla çift yönlü bir baskı altına alınarak aşındırılmaktadır. Bu süreçte devletin sosyal yönü gittikçe küçültülerek, insanlar serbest piyasanın şartları ile baş başa bırakılmaktadırlar. Bu durum, bazı sosyal sorunlara yol açmakta ve devletin meşruiyeti sorgulanmaya başlamaktadır. Bütün bunlar devletin ve demokrasinin zayıflamasına yol açmakta beraberinde gelir eşitsizliği, yoksulluk, siyasal, dini, etnik gerilim ve çatışmaları beraberinde getirmektedir.

Küreselleşmenin sadece ekonomik alandaki etkileri değil, aynı zamanda siyasal yaşama ilişkin bazı olumsuz etkileri de ulus-devletin aşındırılmasında bariz bir etki yaratmıştır. Çok uluslu şirketlerin siyasal partilere yaptıkları yüklü yardımlar aracılığıyla gerek ulusal ve gerekse uluslar arası düzeyde politik süreci etkilemeleri, basın ve diğer kitle iletişim araçlarındaki etkin kontrolleri ve demokratik sürece olan müdahaleleri ulus-devletin güç ve prestij kaybına yol açan siyasal sebeplerdir. Bu nedenlerden ötürü, ulus-devlet siyasi bakımdan bir yandan uluslar üstü yapılanmalar karşısında zorlanmakta bir yandan da yerellik vurgusuyla kan kaybetmektedir.

Peki, ulus-devlet ne olacak? Hiper-küreselleşmecilerin belirttiği gibi yerini uluslar üstü yapılanmalara bırakıp yok mu olacak? Şüphelerin belirttiği gibi daha da mı güçlenecek? Yoksa dönüşümcülerin belirttiği gibi fonksiyon değiştirip varlığına devam mı edecek? Bize göre de ulus devlet varlığına devam edecektir. Zira bütün olumsuz gelişmelere ve küreselleşmenin her türlü yıpratıcı etkisine rağmen, ulus-devletin hala varlığını sürdürmeye devam etmesi ve çok uluslu şirketlerin kontrol edemedikleri noktalarda ulus-devletin siyasal gücünden istifade etmeleri, ulus-devletin siyasal güç ve saygınlığının belirli noktalarda devredilemeyecek kadar ona ait olduğunu göstermektedir. Yani, küresel güçler siyasal sürece zaman zaman müdahale etmekle birlikte, ulus-devlet hala gerek ulusal ve gerekse uluslar arası arenada siyasal bir aktör olarak varlığını sürdürmektedir. Ekonomik gücü ve yetkinliği azalabilir ama ulus-devlet siyasal yaşamın sembolü olarak en azından siyasal yaşamda varlığını bir süre daha sürdüreceği gibi görünmektedir. Ancak, eskisinden farklı bir yapısal dönüşüme uğramış olarak işleyişini sürdürecektir. Ulus-devlet bazı fonksiyonlarını devredebilecek, bazılarını sürdürüp ve yeni fonksiyonlar kazanabilecektir. Açık olan bir şey vardır; o da, küresel sistem karşısında ulus-devletin eskisi kadar güçlü olamayacağıdır.

Kaynakça

- Aktel, Mehmet (2003). Küreselleşme ve Türk Kamu Yönetimi, Asil Yayın ve Dağıtım, Ankara.
- Bauman, Z. (2006). Küreselleşme, *Toplumsal Sonuçları* (Çeviren: A.Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Beck, Ulrich (2006). "Küreselleşme nedir?", (Çeviren: K. Bülbül), Küreselleşme Okumaları içinde (Editör: Kudret Bülbül), Kadim Yayınları, Ankara.
- Çalış, Ş. H. (2003). "Üç Tarz-ı Siyasetten Globalizme", Küresel Sistemde Siyaset Yönetim Ekonomi (Derleyen: M. Akif Çukurçayır), Çizgi Kitapevi, Konya.
- Falk, Richard (2002). Yırtıcı Küreselleşme (Çeviren: A. Çaksu), Küre Yayınları, İstanbul.
- Giddens, A. (1998). Modernliğin Sonuçları (Çeviren: E. Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- _____ (2000). Elimizden Kaçıp Giden Dünya (Çeviren: O. Akınhay), Alfa Yayınları, İstanbul.
- _____ (2006). "Modernitenin Küreselleşmesi" (Çeviren: Kudret Bülbül), Küreselleşme Okumaları içinde (Editör: Kudret Bülbül), Kadim Yay. Ankara.
- Habermas, Jürgen (2002). Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti, (Çeviren: Medeni Beyaztaş), Bakış Yayınları, İstanbul.
- Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D., Perraton, J. (2006). "Küresel dönüşümler, Siyaset, Ekonomi ve Kültür" (Çeviren: İsmail Aktar), Küreselleşme Okumaları içinde (Editör: Kudret Bülbül), Kadim Yayınları, Ankara.
- Kazgan, Gülten (2000). Küreselleşme ve Ulus Devlet, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Keyman, E.F. (1998). "Globalleşme ve Türkiye: Radikal Demokrasi Olasılığı", Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam, Vadi Yayınları, Ankara.
- Kutlu, Ö. (2003). "Kamu Yönetiminde Küreselleşme", Küresel Sistemde Siyaset Yönetim Ekonomi (Derleyen: M: Akif Çukurçayır), Çizgi Kitapevi, Konya.
- Marshall, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü (Çev: O. Akınhay -D.Kömürçü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Modelski, G. (2006). "Küreselleşme" (Çeviren: Kudret Bülbül-Refik Yaslıkaya) Küreselleşme Okumaları içinde (Editör: Kudret Bülbül), Kadim Yayınları, Ankara.
- Rivero, Oswaldo De (2003). Kalkınma Efsanesi, (Çeviren: Ö. Karakurt), Çitlenbik Yayınları, İstanbul.

- Sarıbay, A.Y. (1998). "Küreselleşme, Post-modern Uluslaşma ve İslam", Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam, Vadi Yayınları, Ankara.
- Shutt, H. (2003). Yeni Bir Demokrasi (Çeviren: M. Tekçe-B.G. Nomer), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Steger, M.B. (2006). Küreselleşme (Çeviren: Abdullah Ersoy), Dost Yayınları, Ankara.
- Tekeli, İ., İkin, S. (2000). Küreselleşme Ulus-Devlet Etkileşimi Bağlamında AB Türkiye İlişkilerinin Yorumlanması" Doğu Batı, Sayı:10, Felsefe Sanat ve Kültür Yayınları, Ankara.
- Toprak, Metin (2001). Küreselleşme ve Kriz, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- Touraine, Alain (2007). Bugünün Dünyasını Anlamak İçin Yeni Bir Paradigma (Çeviren: Olcay Kunal), Cogito Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

KÜRESELLESEN DÜNYADA ETKİN BİR TÜKETİCİ HAREKETİ İÇİN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI (STK) VE SORUMLULUKLARI

Prof.Dr.Müberra BABAOĞUL
muberra@hacettepe.edu.tr
Doç.Dr.Arzu ŞENER
asener@hacettepe.edu.tr
Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F.

Özet

Tüketicinin korunması bir serbest pazar ekonomisi tedbiridir. Bu kavram bu yüzyılın başlarından itibaren giderek önem kazanmaya başlamış ve günümüzde en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Tüketicinin korunması kavramı; tüketicinin bilgilendirilmesi, eğitimi ve örgütlenmesi çabalarını içerir.

Ülkemiz gibi pazar ekonomisi deneyimi ve tüketicinin korunmasına yönelik çağdaş düzenlemelerin (yasaların) henüz çok yeni olduğu ülkelerde yoğun biçimde tüketici sorunları yaşanmaktadır. Yaşanan ve yaşanması olası tüketici sorunlarını en aza indirmenin hareket noktası ise "Evrensel Tüketici Hakları"ndan olan eğitime, bilgi edinme ve örgütlenme haklarının eksiksiz hayata geçirilmesidir. Uzun dönemde tüketici sorunlarının en aza indirilmesinin yolu bilinçli tüketiciler ve güçlü bağımsız tüketici örgütleridir.

Anahtar kelimeler: Sivil Toplum, Tüketici, Tüketici Hareketi, Tüketici Örgütleri

NON-GOVERNMENT ORGANİZATİON (NGO) AND RESPONSİBİLİTİES FOR EFFECTİVE CONSUMERİSM İN THE GLOBALİZATİON WORLD

Summary

Protection of Consumer Policy is a measure of Free Trade Economy. This concept is getting more and more important not only at the beginning of this century, but also nowadays it is the most discussing subject of all the times. The Consumer Protection Policy contains, to inform and to educate and to organize the consumers.

As the countries like Turkey which has a newly experience of trade economy and where the modern consumer laws are very recent, consumer issues are very consistent.

The main point for minimize all these problems and probable future problems, has to implement accurately the rights to obtain information education and organization which "Universal Consumer Rights" shelter all those items.

For a long time period the way for minimizing the consumer problems is to cultivate the organizations and by this organizations the conscious and strong consumers.

Keywords: NON- Government Organization, Consumer, Consumerism, Consumer Unions

Giriş

Sivil toplum devlet ile ekonomi ve aile arasında kalan sivil toplumsal sorunları çözmeye dönük bir kamusal tartışma alanı ve bu tartışmanın yaşama geçirildiği örgütsel etkinliktir. Sivil toplum kuruluşları da belli toplumsal sorunlara çözüm bulunmasını, belli değerlerin korunmasını ve belli çıkarların yaşama geçirilmesini amaçlayan örgütsel etkinliklerdir. (Keyman,2006:15)

Sivil toplum en genel düzeyde "bir toplumun kendisini ve eylemlerini bir bütün olarak devlet iktidarının baskısı ve denetimi altında olmayan gönüllü örgütler yoluyla örgütlenmesi olarak tanımlanabilir. Bu tanım içinde STK bir ülkede toplumsal yaşamın devlet denetiminden bağımsız olarak kendini örgütleyebileceği kendi etkinliklerini bu örgütler yoluyla koordine edebileceği, kendi taleplerini siyasi alana taşıyabileceğini simgeleyen bir unsur ve bir kavramdır.

Türkiye'de sivil toplum, toplumsal değişimin önemli bir alanı olarak güçlenirken, sayılarının giderek arttığı, çalışma alanlarının farklılaştığı ve hareket alanlarının toplumsal yaşam içinde yaygınlaştığı ve derinleştiği görülmektedir. (Keyman,2008:2)

Bugün İçişleri Bakanlığının verilerine göre ülkemizde 79,222 dernek faaliyet göstermektedir (<http://www.dernekler.gov.tr./2008>). ATO'nun raporuna göre ise Almanya'da 2 milyon 100 bin, Fransa'da 1 milyon 470 bin, ABD'de 1 milyon 200 bin dernek bulunmaktadır. Ülkemizde yaklaşık 7 milyon kişi derneklere üyedir. Nüfusa oranlandığında bu oran %10. Buna karşılık Fransa'da nüfusun 1/5 i STK üyesidir. ABD'de ise her 15 Amerikalıdan biri bu tür kuruluşlarda çalışmaktadır ve yaklaşık 7 milyon kişi tam zamanlı olarak STK'larda istihdam edilmektedir. Bu oran toplam istihdamın %7'si hizmet sektöründe istihdam edilenlerin ise

yaklaşık %16'sını oluşturmaktadır. Bu sektör ABD'de bankacılık, teknoloji ve hatta kamu sektörü kadar ağırlığa sahiptir. (<http://www.atonet.org.tr/2008>)

Ülkeler arası bu farklılaşma rağmen ülkemizde son yıllarda, akademik ve kamusal söylem içinde hem sivil toplum kavramının önemini arttırdığını, sıklıkla kullanıldığını, sivil toplum faaliyetlerinin ülke genelinde giderek yaygınlaştığını hem de sivil toplum kuruluşlarının sayılarının giderek fazlaştığını ve toplumsal değişimin önemli aktörlerinden birisi konumuna yükseldiğini gözlemekteyiz. Sivil toplum bu canlanma sürecinde, toplumsal gelişimin, toplumsal barışın, demokratikleşmenin ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın vazgeçilmez bir unsurudur. Ancak, Türkiye'de toplumsal sorunlar temelinde vatandaşların bilgilendirilmesinde sivil toplumun "aktif fakat etkisinin sınırlı" olduğu görülmektedir. Bu noktada vatandaşların bilgilendirilmesi alanında sivil toplumun önemli rol oynama potansiyelinin son yıllarda arttığının da altını çizmek gerekmektedir. Bu STK'ların insan hakları, kadın hakları, tüketici hakları ve çevre sorunları temelinde giderek toplum tarafından fark edilmelerinin bir sonucudur. (<http://www.tusev.org.tr>. 2008)

Bugün STK'lar farklı alanlarda çalışan gönüllü örgütlerden, düşünce kuruluşlarına, sosyal hareketlerden, sendikalar ve meslek odalarına kadar geniş bir yelpaze içinde hareket etmektedir. (Keyman.2006:10)

Bu farklı yelpazede yer alanlardan biri de faaliyetlerini **1980 anayasasının "Devlet tüketiciyi koruyucu ve aydınlatıcı tedbirleri alır, kendilerini koruyucu girişimlerini teşvik eder"** diyen **172. maddesine** dayalı olarak, daha da yaygınlaştıran "**tüketici örgütleri**"dir.

1982 Anayasasının 172.maddesinde yer alan "**aydınlatıcı tedbirler**" ile "**kendilerini koruyucu girişimler**"in yorumu "bilinçlenme ve **örgütlenme**"dir. (Hekimci, 2004:5)

Tüketicinin Korunması Kavramı

Tüketicinin korunması bir serbest piyasa ekonomisi tedbidir. Bu kavram bu yüzyılın başlarından itibaren giderek önem kazanmaya başlamış ve günümüzde ülkelerde en çok tartışılan konulardan biri olmuştur.

Ünlü bilim adamı Peter Drucker'ın firmaların pazarlama anlayışını benimsememeleri ve pratiğe geçirmemeleri sonucu "pazarlamanın yüz karası" olarak belirttiği **tüketici hareketleri (consumerism)** günümüzde 3 öğeyi içeren tüketici politikalarının oluşmasında etken olmuştur. Bunlar **tüketicinin bilgilendirilmesi, eğitimi ve korunmasıdır.**

Tüketicinin bilgilendirilmesi, tüketiciye pazardaki ürün ve hizmetlerle ilgili satın alma ve kullanmada yardımcı olacak bilgilerin ve ipuçlarının resim, yazı, şekil (fiyat etiketleme, kalite ve standardizasyon işaretleri gibi) ile yol gösterici, aydınlatıcı rehberlerin bağımsız tüketici örgütleri tarafından sunulması çabalarını ifade etmektedir.

Tüketici eğitimi, bireyin ekonomik faaliyetlerini yönlendirme, ihtiyaçlarını giderme ve pazarı etkileme gücünü arttırmayı hedef alan eğitim ve bilgilendirme yatırımı olarak tanımlanabilir. Tüketici eğitimi bireyin yalnızca tüketici rolü için değil toplumda üstlendiği vatandaşlık, ekonomik ve politik roller gibi diğer sosyal roller için eğitilmesini de kapsar ve toplumdaki her bireyin "akıllı" ve "bilinçli" bir tüketici ve hatta vatandaş olabilmesi için hazırlanan eğitim programlarını ve araçlarını içerir. İlk, orta ve üniversite düzeyinde verilen dersler, düzenlenen sempozyum ve paneller, TV mesajları, satın alma kılavuzları tüketici eğitimine birer örnektir.

Tüketicinin korunması ise, tüketicinin kendini dışında başkaları tarafından haklarının korunması için yapılan çabaları içermektedir. Tüketicinin korunması denildiği zaman tüketicilerin bir araya gelmeleri, sosyal bir güç olmaları ve nihayet bu konu ile ilgili olarak çeşitli kuruluşların faaliyetleri anlaşılmaktadır. Gerçekte tüketicinin korunması kavramı, sadece tüketiciyi koruma değil, tüketiciye yardımcı da içine almaktadır. Bu nedenle; geniş anlamda "Tüketicinin korunması"; hükümetlerin, işletmelerin ve özel kuruluşların harcayacakları çabalarla tüketici haklarını koruyacakları ve onlara yardımcı olacakları bir ortamda tüketicilerin organize edilmiş çabalarıdır. Aslında bu üç politika aracı birbirinin bütünleyicisidir ve iç içe geçmiş durumdadır. Biri olmadan diğerinin etkinliği söz konusu değildir. Çünkü tüketicilerin yasalarla korunması ancak onun bilgilendirilmesi ve eğitimi ile mümkün olabilecektir. (Tablo 1)

Tablo 1. Tüketici Politikası Araçları Çerçevesinde Tüketici Hak ve Sorumlulukları

TÜKETİCİ HAK VE SORUMLULUKLARI					
TÜKETİCİ	Serbest ve	Sesini	Bilgilendirme	Sağlık	Bilinçli
POLİTİKASI	Akıllı Seçim	Duyurma ve Temsil	Aydınlatılma	ve	Tüketim
ARAÇLARI		Etme		Güvenliğin	Sorumluluğu
				Sağlanması	

EĞİTİM (Okullar, Tüketici Örgütleri)	-Karar verme becerileri	-Hakların öğretilmesi ve aranması	- kaynakları ve güvenilirlik	Bilgi ve	- Ürünün kullanımı, bakımı, tüketimi ve saklanması	-Doğal kaynakların kullanımı
	-Piyasa araştırması	-Şikayetleri dile getirme	- iddialarını değerlendirebilme yeteneği	Satış	-	-Çevre- üretim-tüketim dengesi
	-Para tasarruf edici yöntemler	-Sorunlara sahip çıkma				-Sosyal yünden sorumlu tüketim anlayışı
	-Ekonominin işleyişi				Sağlıklı yaşam ve dengeli beslenme	
BİLGİLENDİRME (Okullar, Tüketici Örgütleri)	-Satın alma/seçme kriterleri	-Karşılıklı diyalog	-Marka/ model / fiyat		-Ürün bilgileri	-Kıt kaynaklar
	-Karşılaştırmalı ürün testleri	-Pazar araştırması	-Etiketleme		-Son kullanma tarihi	-Çevre kirliliği yaratan ürünler/ambalajlar
	-Kalite ve standardizasyon işaretleri	-Panel ve sempozyumlar	-Raf ömrü		-Bilgi verici etiketleme	-Atık yönetimi
	-İndirimli/taksitli satışları	-Şikayet	-	Garanti/servis koşulları	-Ürün beyanları	-Besin etiketlemesi
KORUMA (Devlet)	-Haksız rekabeti önleme	-Şikayetleri duyurma imkanı	-Reklam içeriğinin kontrolü		-Sağlıklı ve kaza riskini minimize edecek yasal önlemler	-Çevre koruma önlemleri
	-Rekabeti koruyucu ve geliştirici önlemler	-Zararın karşılanması	-İddialar ile ilgili yükümlülüğü		-Bilginin doğruluğu, sadeliği ve anlaşılabilirliği	-Sosyal sorumluluk düşüncesi
	-Aldatıcı yanıltıcı reklam ve etiketlemeye karşı önlemler	-organizasyon oluşturulması ve iletişim	-Bilginin doğruluğu, sadeliği ve anlaşılabilirliği		-Yasal limitler (Katki maddeleri ve boyalar gibi)	-Etiksel düşünceler

Kaynak: Hans B. Thorelli. "Improving Policies Affecting Marketers, Consumer Groups, Universities and Governments". In Mel.S.Moyer, Marketers and Their Publics:A Dialogue. Toronto Faculty of Administrative Studies, York University, 1978.

Gelişmiş ülkelerde tüketiciye yönelik politikalarda tüketicinin eğitimi ve bilgilendirilmesi ön sırada yer alırken, gelişmekte olan ülkelerde tüketicinin korunması çabaları gündemde bulunmaktadır. ABD, Kanada, İsviçre gibi gelişmiş ülkelerde tüketicilerin toplumdaki politik, teknolojik, sosyal ve ekonomik sorunlarla ilgilenme ve söz sahibi olma aşamasına geldiği, gelişmekte olan ülkelerde ise henüz tüketici hareketlerinin organize olmadığı veya yeni organize olmaya başladığı görülmektedir.

Tüketicinin bilgilendirilmesi ve eğitimi, tüketicinin korunmasında önemli işleve sahiptir. Uzun dönemde tüketicinin korunmasında en ümit verici çözüm yolunun tüketici eğitimi olduğu bilgilendirme ve koruma çabalarının ancak eğitim ile daha anlamlı sonuçlar vereceği beklenmelidir.

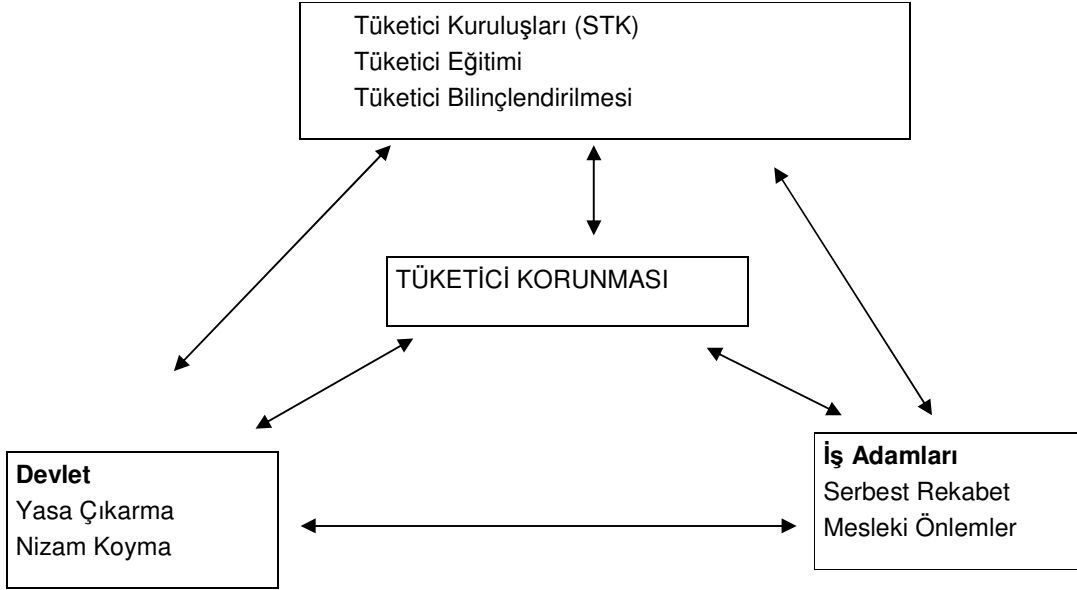
Tüketiciyi Koruma Yolları

Tüketicinin eğitimi bilgilendirilmesi ve korunması alanında çalışan teorisyenler, devlet, işadamları ve tüketici örgütlerine sorumlu taraflar olarak önemli görevler yüklemektedir. Bu birimler arasında uyumlu işbirliğinin yaratılması zorunlu görülmektedir.

Tüketicinin korunmasında sorumlu taraflar arasındaki ilişkilere bakıldığında; (Şekil 1)

- Devletin yasaları çıkararak, nizamlar koyarak tüketiciyi koruması
- İş adamlarının alacakları önlemler, uygulayacakları politikalar ve aralarında yürütecekleri rekabetle tüketiciyi korumaları,
- Tüketici örgütlerinin (STK) tüketiciyi eğitme ve pazardaki hakları konusunda bilinçlendirmeleri.

Şekil 1- Tüketiciyi Koruma Yolları Arasındaki İlişkiler:

Tüketiciyi Koruma Faaliyetleri

- Tüketicileri güvenilir olmayan ve sağlığa zararlı olan malları satın almaktan aynı zamanda aldatılma ve hileden koruma,
- Tüketicilerin daha iyi ekonomik kararlar vermelerine yardımcı olmak için eğitim yoluyla onlara yeterli bilgiyi sağlama,
- Tüketicileri birbirlerine karşı korumadır.

Tüketiciyi Korumanın Amaçları

1. Tüketiciyi eğitmek

- Tüketicileri mallar hakkında mümkün olduğu kadar çok bilgi sahibi yapmak,
- Tüketicileri, malları ne zaman ve nereden satın alacakları konusunda uyarmak,
- Malların kalitelerini nasıl saptayacakları ve fiyatları nasıl kıyaslayacaklarına ait bilgileri vermek,
- Mallarla ilgili tahlil ve deney sonuçlarını tüketicilere iletmek.

2. Tüketicileri kendi hak görev ve sorumlulukları konusunda uyararak kendi kendilerini korumalarını sağlamak,

3. İşletmelere tüketicilerin korunmasından sorumlu olduklarını kabul ettirmektir (Anon, 2007:1-7)

Tüketicinin Korunması Hareketi Ve Tüketici Hakları

Günümüzde tüketici sorunlarının çok boyutlu ve kapsamlı olduğu bir gerçektir. Bu sorunlar nitelik ve nicelik olarak, bir ülkenin sanayileşme ve teknolojik düzeyine, yatırım, üretim, tüketim, dağıtım, fiyat, ihracat

ve ithalat gibi ekonomik politikalarına; istihdam, ücret, eğitim, sağlık, kültür gibi sosyal politikalarla o ülkenin siyasal politikalarına, toplumsal ve demokratik gelişmişlik düzeyine bağlı olarak değişiklik gösterir. Bu toplumsal ihtiyaç ve sorunlar **tüketim, tüketici, tüketici hakları ve tüketicinin korunması** kavramlarının doğmasına neden olmuştur.

İnsanoğlunun fiziki, sosyal ve kültürel yaşamını sürdürebilmesi ve yaşam kalitesini yükseltebilmesi ile ilgili ihtiyaçları sınırsızdır. Bu sınırsız ihtiyaçlar karşısında ise kaynaklar sınırlıdır. Bu ihtiyaçların karşılanması amacıyla gösterilen ekonomik faaliyetler "tüketim" kavramını ortaya çıkarmıştır. Tüketici ise, ekonomik, sosyal ve kültürel gereksinmelerini karşılayabilmek için nihai bir mal ve hizmeti satın alıp kullanan ya da kendi kendine üretilip kendisi kullanan ve hiçbir mübadeleye sokmayan kişi, kurum ve ailedir. Önceleri kendisi hem üreten hem tüketen tüketicinin korunması gereği pek hissedilmemiş, ancak zaman içinde toplumda rollerin ayrılması, üreticilerin özellikle ekonomik yönden güçlenmesi ve kısa sürede örgütlenmeye başlaması yüzünden tüketiciler giderek mağdur olmuş ve tüketicinin korunması kavramı ile "**consumerism**" denilen tüketicilik hareketi gelişmiştir. Çağdaş anlamda "**tüketici hareketi**" sanayileşme ile birlikte özellikle de 1870'li yıllardan itibaren ABD'de tüketicilerin, haksız aldatıcı ve yanıltıcı uygulamalarına karşı başlayan ve gelişen sosyal ve toplumsal bir harekettir (Hekimci, 2004:7).

İlk olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde gelişmeye başlayan bu hareket, zaman içinde çağdaş anlamını kazanmış ve ABD'den sonra önce Avrupa ve İskandinav ülkelerine geçmiş, oradan Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerde gelişme gösterdikten sonra, tüm dünyada yayılmasını sürdürmüştür (Babaoğul, Altıok, 2007:28).

Avrupa'da ise Tüketici örgütlerinin ilk defa 1947 yılında Danimarka'da kurulduğu bilinmektedir. Tüketici örgütleri, her ülkede, o ülkenin kültür, gelenek ve diğer çeşitli faktörlerin etkisiyle değişik yönde gelişmişlerdir. Örneğin; Danimarka'da ve diğer Kuzey Avrupa ülkelerinde bir devlet müdahalesi geleneğini görmekteyiz. Oysa ABD ve bunun etkisi altında kalan İngiltere'de tüketici örgütleri, kamunun etkisiyle değil, fertlerin teşebbüsleriyle, kişisel çabalarla kurulmuştur.

1950'li yıllarda İngiltere'de, Belçika'da 1960'lı yılların başlarında Lüksemburg ve Almanya'da daha sonra İrlanda'da ve 1970'lerde de İtalya, İspanya ve Portekiz gibi diğer ülkelerde tüketici kuruluşlarının ortaya çıktığını görmekteyiz. (Baykan, 1996:167)

Tüketici hareketlerinin tarihsel gelişmesi üzerinde B. Amerika'da çalışmalar yapan R. Herrmann üç dönemin bariz özelliklerine dikkat çekmektedir. Bu üç dönem 1900, 1930 ve 1960 tarihleri ile başlayan ve artan fiyatlara karşı tüketici boykotlarının ve örgütlerinin ortaya çıktığı dönemlerdir. Üç dönemde ortak özellikler vardır. Bunlar ciddi ekonomik ve sosyal sorunlarla, artan fiyat ve düşen gelirlere sahne olan dönemlerdir.

Tüketici hareketinin zamanla fiyat artışlarına karşı gelişen boykotlar ve hayat pahalılığına karşı oluşan tepkilerin örgütlü hale gelmesi yolunda ilk adım, 15 Mart 1928'de Amerika Standartlar Bürosu'nun mamullerin kontrolü için yaptığı test sonuçlarını "Tüketici Raporu" adı altında yayınlaması, tüketici bilincinin uyanmasına neden olmuştur. Bu bilincin gelişmesi sonucunda, A.B.D. Başkanı J.F.Kennedy, 15 Mart 1962 tarihinde Temsilciler meclisi'nde ilk kez tüketici hakları kavramından söz etmiştir (Aydın, 1981:4).

Tüketici Hakları, İkinci Dünya Savaşının hemen ardından sosyal güvenlik haklarına paralel bir gelişmeyle 1962 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde resmen kabul edilmiştir .

Bu haklar;

- Tüketicinin güvenlik hakkı
- Tüketicinin temsil edilme ya da sesini duyurma hakkı
- Tüketicinin seçme hakkı
- Tüketicinin bilgi edinme hakkı

olmak üzere dört temel hak olarak belirlenmiş ve 14 Nisan 1975 tarihinde Avrupa Birliği'nde "Tüketici Enformasyon ve Koruma Programı" adı altında Bakanlar Konseyi tarafından 5 hak olarak ilan edilmiştir.

Buna göre;

- Tüketicinin sağlık ve güvenliğin korunması hakkı
- Tüketicinin ekonomik çıkarlarının korunması hakkı
- Tüketicinin tazmin edilme hakkı
- Tüketicinin bilgilendirilmesi ve eğitimi hakkı
- Tüketicinin örgütlenme ve temsil edilme hakkıdır.

1986 yılında Avrupa Birliği Konseyi tarafından kabul edilerek yürürlüğe giren "Tüketiciyi Koruma Politikasına Yeni Hız Kazandırma Programı" çerçevesinde tüketici hakları gözden geçirilerek, bugünkü

evrensel kabul görmüş, “**Uluslararası Tüketici Birlikleri Örgütü (CI)** tarafından ilan edilen 8 hakka ulaşmıştır Bunlara sonradan 9. olarak “**Şikayet Hakkı**” eklenmiştir.

Bugün “Evrensel Tüketici Hakları” denildiğinde Uluslararası Tüketici Birlikleri Örgütü (CI) tarafından kabul ve ilan edilen aşağıdaki haklar akla gelmelidir. (Babaoğlu, Altıok, 2007:29)

- Temel gereksinimlerini giderilmesi hakkı
- Güvenlik ve güven duyma hakkı
- Ekonomik çıkarların korunması hakkı
- Tazmin edilme hakkı
- Örgütlenme ve temsil edilme hakkı
- Bilgilendirme ve eğitim hakkı
- Bilgi edinme hakkı
- Sağlıklı bir çevreye sahip olma hakkı.
- Şikayet hakkı'dır.

Ülkemizin de altına imza koyduğu evrensel kabul görmüş tüketici hakları'na ve ekonomik faaliyetlerin esas amacının, tüketici ihtiyaçlarının karşılanması ve tatmini olmasına rağmen, bu faaliyetlerin esas nedeni olan tüketici bu süreçte belirleyici olamamıştır. Ekonomide tam rekabetin, yalnızca kağıt üzerinde kalan bir teori olması, diğer bir ifade ile eksik rekabet olarak gerçekleşmesi, tüketicinin eğitime, bilgilendirilme ve örgütlenme eksiklikleriyle birleşince tüketicinin istismar edilmesine yol açan sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Ülkemiz gibi hem piyasa ekonomisi deneyimini, hem de tüketicinin korunmasına yönelik çağdaş mevzuatı ve uygulamaları henüz çok yeni olan ülkelerde; yukarıda açıklanan sorunların daha yoğun olarak yaşanacağı da ortadadır. Yaşanan ve yaşanması olası tüketici sorunlarını en aza indirmenin hareket noktası ise, **evrensel tüketici haklarından** olan, **eğitime, bilgi edinme ve örgütlenme** haklarının eksiksiz hayata geçirilmesidir.

Tüketici eğitimi, bireyin mevcut ekonomik ve kişisel kaynaklarını arzu ve ihtiyaçlarını tatmin edecek biçimde değerlendirmeye yeterli hale getirebilecek düşünce, anlayış ve bilgilendirme süreci olarak tanımlanmaktadır.

Tüketici eğitiminin temel amaçları;

- Tüketicinin kendi değer sisteminin anlamasını,
- Karar verme yeteneklerini geliştirmesini,
- Pazarda bilgi ve alternatifleri değerlendirmesini,
- Satılma işleminden tatmin olmasını,
- Hak ve sorumluluklarının bilincine varmasını sağlamaktır.

Tüketicinin bilgilendirilmesi ise, doğru seçim yapabilmesi için mal ve hizmetler hakkında gerekli ve sağlıklı ön bilginin sağlanması, aldatıcı ve yanıltıcı reklamlar, etiketleme ve ambalajlama, ekonomik çıkarlarının korunması ve tazmin edilme haklarına ilişkin işlemler konusunda aydınlatılmasıdır.

Tüketiciyi bilgilendirmek ona bir araç vermektir. eğitim ise, bu aracı kullanmayı öğrenme sürecidir. Tüketicinin eğitimi ve bilgilendirilmesi bu anlamda birbirini tamamlayan iki önemli unsurdur.

Tüketicinin korunması hareketi, dar ve geniş anlamda ele alınabilir. Dar anlamda tüketicinin korunması, tüketicinin alışverişlerde ödediği paranın tam karşılığını alması demektir. Geniş anlamda ise; toplumsal kaynakların halkın refahını, sağlık ve eğitimini geliştirecek daha iyi rekreasyonel (boş zaman değerlendirme faaliyetleri) tesis ve hizmetlere kavuşmasını sağlayacak alanlara harcanmasını ve işletmelerin tüketici odaklı politikalar geliştirmesini öngörür. (Anon, 2000:2).

Tüketicinin Örgütlenmesi Yolu İle Eğitim ve Bilgilendirilmesinde Amaç ve İlkeler

Tüketici hak ve yararlarının korunup geliştirilebilmesi büyük ölçüde tüketicilerin bu amaç yöreğinde bir araya gelerek örgütlenebilmelerine ve örgütleri aracılığı ile kendileriyle ilgili kararlar alan tüm kurum ve kuruluşlarda temsil edilebilmelerine bağlıdır.

Tüketicilerin hak ve yararlarını korumak ve geliştirmek amacı ile serbest ve isteğe bağlı olarak kurdukları özel hukuk tüzel kişiliğine sahip bağımsız kuruluşlara tüketici örgütleri denilmektedir.

Tüketici kitleleri sayıca çok dağınık bireylerden oluşur. Bu nedenle de bireysel olarak tüketiciler hak ve yararlarını koruyup geliştirebilmede üreticilere göre daha güçsüzdür. Bireysel çabalarını

kurumsallaştırarak, bir başka deyişle bir araya gelip örgütlenerek varlıklarını ve seslerini daha kolay duyurabilirler. Hak ve yararlarını savunabilmede daha üstün bir konuma ulaşabilirler.

Tüketici örgütleri, her biri birer tüketici olan üyelerinin yararları için kurulmuş olan toplu (kolektif) "kendi kendine yardım" kuruluşlarıdır. Temelinde, tüketicilerin kendi hak ve yararları üzerinde söz ve karar sahibi olmak, bir araya gelerek oluşturdukları güç ile amaçlarına ulaşabilmek gibi bir düşünce bulunur.

Kamusal, yarı kamusal ya da özel, çeşitli kurum ve kuruluşlarca üretim piyasası ile ilgili olarak alınacak karar ve sürdürülecek politikalar, tüketicilerin yararları ile doğrudan ve yakından ilgilidir. Bu nedenle de tüketicilerin temsil olunmadığı üretim piyasası ile ilgili olarak alınacak kararlar ve uygulamalar eksik kalır, tüketici yararları ile çelişebilme riskini beraberinde taşır. Unutulmamalıdır ki tüketicilerin temsil edildiği ortamlarda tüketiciler ve üreticilerin hak ve yararları birbirleriyle çelişmez, birbirini dengeleyerek tamamlar.(Anon, 1994:1)

Tüketici haklarının korunması yalnızca bireysel açıdan önem taşımaz. Ülke açısından da ekonomik ve sosyal bağlamda önemi vardır. Çünkü bir ülkede üretimin, verimliliğin, kalitenin ve rekabet gücünün artırılması gibi önemli gelişmeler aslında tüketicinin korunması ile yakından ilgilidir.

Tüketicinin korunması hareketinin belki de en önemli unsuru ise gönüllü tüketici örgütleridir. Tüketici örgütleri, Uluslararası Tüketici Örgütü'nün (Consumer International) belirlediği normlarda her şeyden önce gönüllü kuruluşlardır. Bu nedenle, tüketici örgütleri ticari ilişkilerden bağımsız, yayınlarına reklam almayan, siyasi partilerle organik ilişkiler içinde olmayan ve gönüllülük esasına dayalı demokratik sivil toplum kuruluşlarıdır. Devlet dahil, tüm siyasi parti ve ticari kuruluşlardan bağımsız çalışmaları esastır. Evrensel kabul görmüş tüketici haklarının yerleşmesi, uygulanması ve geliştirilmesi güçlü, etkili ve bağımsız bir tüketici hareketinin oluşmasına bağlıdır.

Serbest piyasa ekonomisinde, pazara hakim olan güçlü firmaların üretim ve pazarlama politikaları karşısında tüketiciler güçsüz durumdadır. Tüketiciler üreticiler kadar kolay örgütlenememekte ve dolayısı ile ekonomik ve politik yaşamda bir baskı grubu olarak etkinlik gösterememektedirler. Bu nedenle, tüketicilerin pazarda güçlerini arttırabilmeleri ancak gönüllü ve bağımsız örgütler oluşturmalarına ve bu örgütler aracılığı ile ilgili kurum ve kuruluşlarda temsil edilmelerine bağlıdır. Tüketiciler, örgütleri aracılığı ile temsil edilerek, talep ve tercihlerine uygun, kaliteli, sağlıklı, güvenli mal ve hizmet üretimi ve pazarlanması koşullarını oluşturabilir. Ayrıca, örgütlenme, tüketicilerin haklarını arama, kullanma ve savunma bilinci kazanmalarının yanı sıra, çevre sorunları ve enerji tasarrufu gibi konularda duyarlı olmaları açısından da önemlidir (Anon, 2000:2).

Tüketicinin Örgütlenmesinde Mevcut Durum

Türkiye'de tüketici örgütlenmesi 1970'lerde başlayan ve 1990 yılından sonra ivme kazanan yeni bir harekettir. Özellikle 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında kanun'un yürürlüğe girmesiyle birlikte tüketici örgütleri sayısında da artış olmuştur. Bugün itibari ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığı "Tüketicinin ve Rekabetin Korunması Genel müdürlüğü"nden alınan son verilere göre Ülkemizde **55 Tüketici Derneği** bulunmaktadır. Bu derneklerin toplam **üye sayısı ise 82.048'dir**. Ancak yinede örgütlenmenin batılı ülkelere göre sınırlı olduğu kabul edilmelidir.

Tüketicinin eğitimi, bilgilendirilmesi ve örgütlenmesinin temel amacı, evrensel kabul görmüş tüketici haklarının gerçekleştirilmesi doğrultusunda tüketicinin ihtiyaç duyduğu bilgileri nereden ve nasıl bulacağını, bilgileri nasıl değerlendireceğinin öğretilmesi ve böylece ürün veya hizmetleri satın alma ve kullanma becerisi ve çevre bilincinin geliştirilmesini, üretim ve bölüşüm koşullarının sorgulanmasını, üretimin olduğu gibi tüketimin de niteliğini belirleyen ekonomik ve toplumsal tercihlerde taraf olmasını içerir (Anon, 2000:3).

Tüketicilerin, örgütleri aracılığıyla temsil edilmesi, ülkemizde ilk defa Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un yürürlüğe girmesiyle gündeme gelmiş ve bu kapsamda oluşturulan Tüketici Konseyi, Reklam Kurulu, Tüketici Sorunları Hakem Heyetleri ve daha sonra yürürlüğe giren Hal Yasası uyarınca da Toptancı Hal Hakem Heyetleri'nde tüketiciler, belirli kıstaslar doğrultusunda temsil edilmeye başlanmıştır.

Örneğin, Reklam Kurulu'na katılan tüketici temsilcisi, Tüketici Konseyi'ne katılma hakkı elde eden tüketici örgütleri temsilcileri arasından seçilmektedir.

Ayrıca, 4077 sayılı Kanun'un 24. maddesi uyarınca, satışa sunulan bir seri malın, ayıplı olması durumunda, bu ayıplı seri malın üretiminin ve satışının durdurulması ve satış amacıyla elinde bulunduranlardan toplatılması için tüketici örgütlerine dava açma hakkının tanınmış olması da olumlu bir gelişmedir.

Buna karşılık, tüketicilerin özellikle Ekonomik ve Sosyal Konsey ile Rekabet Kurulu'nda temsil edilmelerinin ve tüketiciyi ilgilendiren mevzuatın hazırlanması aşamasında tüketici örgütlerinden görüş sorulmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Tüketici örgütleri kısıtlı ekonomik koşullara karşın örgün ve yaygın eğitim kapsamında tüketicilerin eğitilmesi, bilgilendirilmesine yönelik önemli çalışmalar yapmaktadırlar. Televizyon ve radyo programları, konferans, panel, seminer, basın açıklamaları bu çalışmaların bazılarıdır.

Ancak, tüketicide örgütlenme bilincinin zayıflığı, yasal düzenlemelerdeki kısıtlayıcı ve caydırıcılık, maddi sorunlar gibi çeşitli nedenlerle istenilen düzeye ulaşamamıştır.

Ülkemizde, uzun yıllardan beri, genel anlamda yurttaşların sorunlarına çözüm bulabilmek, seslerini duyurmak ve bu doğrultuda baskı unsuru olabilmek için bir araya gelmelerine ve örgütlenmelerine, yöneticiler tarafından olumsuz gözle bakılmıştır. Yurttaşların örgütlenmeleri teşvik edilmemiş, tam tersine örgütlenme üzerinde olumsuz bir anlayış egemen olmuştur. Yaşanılan bir çok olaylar sonucunda yurttaşlar örgütlenmeden korkar ve çekinir hale gelmişlerdir.

Dernekler, özellikle bağımsız tüketici dernekleri, büyük ekonomik sıkıntılarla faaliyetlerini sürdürmeye çalışmaktadırlar. Bağımsız tüketici örgütleri yapıları ve özellikleri gereği firmalardan bağış ve reklam alamazlar. Devlet bağımsız tüketici örgütlerine ekonomik yardımda bulunmamaktadır (Anon, 2000:8).

Ülkemizde tüketicilerin örgütlenmesi, mevcut tüketici örgütlerinin güçlendirilmesi ve etkinleştirilmesi hedeflenmesi gereken önemli bir projedir. Bugün sanayi ve Ticaret Bakanlığı "Tüketicinin ve Rekabetin Korunması Genel Müdürlüğü"nden alınan son veriler de sözünü ettiğimiz örgütlenme düzeyi ve örgüt üyesi tüketicilerin sayısı küçümsenecek bir sayı değildir. Ancak derneklerin faaliyetleri ve kamu oyu gündemindeki popülaritelerine ve tanınırlık düzeylerine bakıldığında, tüm iyimser ve takdire layık çabalarına rağmen çokta etkili olamadıkları ve kendilerine üye bulmada sıkıntılar yaşadıkları da bir gerçektir. Bazı kurumlarda temsil hakkını kullanmada yasal sınırı sağlayabilmek için kağıt üzerinde var gibi görünen üyelerin büyük kısmı da aktif ve gönüllü çalışan üyeler değildir. Hali hazırda üye sayıları itibarıyla irili ufaklı pek çok sivil toplum kuruluşu başta İstanbul ve Ankara olmak üzere tüketici sorunlarının çözümü için çalışmakta, tüketicilerin taraf olduğu pek çok hatalı ve adil olmayan uygulamalara karşı tüm gücüyle etkili olmaya çalışmaktadır. Bu örgütlerin yapılarına bakıldığında hiçbir herhangi bir devlet kuruluşundan yardım almadan kendi kaynak ve imkanları ile çeşitli proje ve aktivitelerle ve sınırlı üye aidatları ile ayakta kalmaya çalışmaktadır. Belirli bir grup tüketici derneği bir araya gelerek "Tüketiciler Federasyonu"nu kurmuş diğer bir grup ikinci Federasyon için çalışmaktadır. Bu dernekler tüketicilerden sadece yaşadıkları bir problem durumunda destek bulmakta, bunun dışında tüketiciler üye olmaktan ve üyeler ise aidatları ödemekten kaçınılmaktadırlar (Nazik, 2008:73). Ülkemizde tüketici örgütlenmesinin değerlendirilmesi amacı ile yapılan SWOT analizi sonuçlarında tüketici örgütlerinin içinde buldukları durumu çok net biçimde ortaya koymaktadır. (Şekil 2)

Tablo: 2. Türkiye’de Tüketici Organizasyonlarının SWOT Analizi İle Değerlendirilmesi

POZİTİF	NEGATİF
<p>Güçlü Yönler</p> <ul style="list-style-type: none"> Tüketici Dernekleri mevcut Tüketici Dernekleri Tüketici Hakem Heyetlerinde temsil edilmekte Tüketici Dernekleri Tüketici Konseyi’nde temsil edilmekte Uzmanların örgütlenmeyi teşvik etmesi Tüketici Dernekleri Reklam Kurulu’nda temsil edilmekte <p>Fırsatlar</p> <ul style="list-style-type: none"> Derneklere katılımı çeşitli medyadan yararlanma Referans kişi yada gruplar ile tüketici derneklerine katılım sağlamaya çalışma 	<p>Zayıf Yönler</p> <ul style="list-style-type: none"> Kayıtlı tüketici az Tüketiciler derneklere katılımı isteksiz kalmakta Finansal yapıları zayıf Finansal açıdan zayıflık derneklerin tüketicilere ulaşma ve faaliyet yelpazesini zayıflatmakta Derneklere katılımı yeterli kamuoyu oluşturulamamakta Tüketicilerde haklarını arama konusunda umursamazlık fazla Örgütlenme bilinci zayıf <p>Tehditler</p> <ul style="list-style-type: none"> Toplumda örgütlenme konusundaki zayıflık ve isteksizliğin sürmesi, yavaş gelişmesi İl yada gelişmişlik ve eğitim düzeyi farklılığı

Albayrak, 2006:104

Türkiye’de Tüketici Örgütlenmesinin Güçlenmesi İçin Öneriler

Çağdaş toplum örgütlü toplumdur. Bilinçli tüketici örgütlü tüketicidir.

Çağdaş toplumlarda tüketicinin korunması ve bilinçlendirilmesi büyük önem taşımakta olup, başta kamu olmak üzere, tüm kesimlerce desteklenmekte ve özendirilmektedir. Zira bilinçli tüketici bir yandan kendi çıkarını en iyi bir biçimde gözetirken, aynı zamanda ekonomiyi de kalite ve verimliliğe zorlayan en önemli unsurdur. Liberal ekonomilerde ise tüketim ile ilgili tutum ve davranışların bizzat tüketicinin binlerce mal ve hizmet arasından Seçme Hakkını özgürce kullanabilmesinden, yani tüketim eyleminin dikte edilemeyeceği

gerçeğinden geçmesi karşısında, ulusal ekonomiye olumlu katkıları olabilecek bir Tüketici Hareketi'nin başarısı o toplumdaki tüketicinin bilinç düzeyine bağlıdır.

Tüketici bilincinin oluşabilmesi ve gelişmesi, tasarruf bilincinin oluşabilmesi, savurganlığın önlenmesi, kalite ve verimliliğin sağlanabilmesi, ulusal malın kullanımı, haksız rekabetin önlenmesi tüketicinin örgütlenmesiyle çok yakından ilişkilidir. Evrensel kabul görmüş "Tüketici Hakları"nın yerleşmesi, uygulanması ve korunması güçlü ve etkili bağımsız bir tüketici hareketinin oluşmasına bağlıdır. Tüketicilerin örgütlenmesi ve etkili bir tüketici hareketi kaliteli, sağlıklı, güvenli, ucuz mal ve hizmet üretilmesi ve pazarlamasının yanı sıra haksız rekabetin önlenmesinde de önemli bir role sahiptir (Hekimci, 2004:7-8).

Güçlü bir tüketici örgütlenmesi için bilinçli bir tüketici kitlesine, aynı şekilde bilinçli bir tüketici kitlesi içinde güçlü bir tüketici örgütlenmesine ihtiyaç vardır.

Bilgilenme, Eğitim ve Örgütlenme;

Ülkemizde, tüketicilerin bağımsız, demokratik ve yığınsal örgütlenmelerini sağlayabilmek için bu üç unsuru birlikte düşünmek gerekiyor.

Bilgilendirme, eğitim ve örgütlenme birbirlerinin olmazsa olmaz tamamlayıcılarıdır. Bunlardan herhangi birinin eksikliği, sağlıklı ve sistemli bir yapılanmayı olumsuz yönde etkiler. Bu nedenle bu üç unsuru kısaca açıklamak gerekirse;

Bilgilenme;

Günümüzde binlerce sayıda ve değişik türde üretilen mallar, üreticiler tarafından "**hedef kitle**" diye nitelenen tüketicilere sunulmaktadır. Üreticiler, bu sunuşu yaparken çok değişik pazarlama yöntemleri ve en gelişmiş kitle iletişim araçları ile reklam tekniklerinden de yararlanarak, tüketici tercihlerini tek taraflı yönlendirmeye çalışmaktadırlar.

Örgütsüz ve dağınık bireylerden oluşan tüketiciler bu yönlendirmelerden büyük ölçüde etkilenmektedir. Tüketicilerin satın aldıkları malın kalitesi, miktarı, fiyatı ve kullanım değeri açısından benzeri mallarla karşılaştırma yaparak karar verebilmesi için doğru, tutarlı, eksiksiz ve objektif olarak bilgilenmesi gerekmektedir.

Bilgilenme hakkı, tüketicilerin en temel ve evrensel haklarından birisidir.

Üretici ve satıcıların, hatta devletin ve yerel yönetimlerin tüketicilerin bilgilenme hakkına duyarlı davrandığını söylemek pek mümkün değildir. Buna basit bir örnek vermek gerekirse; 4077 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un açık hükmüne rağmen birçok satıcı ürünlerine hala etiket koymamakta, yerel yönetimler ve idari yöneticiler de bunu görmezlikten gelerek, tüketicilerin en basit bilgilenme haklarının çiğnenmesine seyirci kalabilmektedir.

4077 Sayılı Kanun hükümleri mutlaka uygulanmalı, idari ve yerel yönetimler yetki ve sorumluluklarını yerine getirmeli, yasayı ihlal etmemelidir.

Eğitim;

Tüketicilerin sadece bilgilenmesi, kendilerine sunulanlar arasında sadece seçme konumunda kalması yetmez. Bu edilgen konumdan çıkması için tüketicilerin eğitilmesi mutlaka gereklidir. Çünkü çağdaş tüketici sadece kendisine sunulanlar arasında bir tercih yapmak zorunda kalan tüketici değildir. Çağdaş tüketici, aynı zamanda sorgulayan, sunulanı değil daha kaliteliyi, daha iyiyi talep eden, haklarını koruma bilinciyle yetinmeyip, daha da geliştirmek için mücadele veren bilinçli yurttıştır. İşte bilgilenme yanında eğitimin de tüketici açısından önemi budur. Tüketiciler artık yönlendirilen değil, yönlendiren olmalıdır. Tüketiciler artık, önüne sunulanı kaderci bir kabullenişle sineye çeken değil, reddetmesini bilen, daha iyiyi yüksek sesle talep eden konumda olmalıdır.

Bunun için;

- Tüm ilk ve orta dereceli okulların müfredat programlarındaki "Tüketici Eğitimi" konulu ders bağımsız konulmalı, bu eğitim eğitici ve eğitilenlere yönelik olarak iki kademeli yapılmalıdır.
- Sadece teorik değil pratik uygulamalarla da eğitim pekiştirilmelidir.
- Yüksek öğrenimde ilgili fakültelerde Lisans ve Lisansüstü düzeyde "**Tüketici Eğitimi**" Ana Bilim dalı açılmalıdır.
- Yetişkinlerin eğitimine yönelik olarak, tüketici derneklerinin, sendikalar ve meslek odalarının işbirliği zorunludur. Bu kuruluşların üyeleri çok geniş bir toplumsal kesimi oluşturmaktadır. Bunların eğitimi için tüketici örgütleri ile bu kuruluşlar işbirliği yaparak eğitim programları uygulanabilmelidirler.

Örgütlenme;

Tüketicileri sadece bilgilendirmek ve eğitmek, tüketici haklarının korunması ve geliştirilmesi için yeterli değildir. Örgütlenme hedefi olmayan, örgütlenmeyi teşvik etmeyen eğitim soyut kalır. Diğer yandan eğitimsiz, hedefi, yönü, ilkeleri belirsiz örgütlenmeler de kalıcı ve etkin olamaz.

“Tüketen” ile “Bilinçli Tüketici” arasındaki temel fark; örgütlülüktür. “Bilinçli Tüketici” araştıran sorgulayan, bilgilenen, öğrenen, hakları konusunda duyarlı ve tepkili olabilen örgütlü tüketicilerdir. Örgütsüz tüketici sadece “tüketen”dir. (Anon,1996:2001)

Sonuç olarak

Bugün küreselleşme, malların ve sermayenin serbest dolaşımı ile sınırlar kalkmış ve dünya küçülmüştür. İletişim ve ulaşım olanaklarının gelişmesi ile dünyadaki herhangi bir ülke vatandaşı, diğer ülke vatandaşlarının, sahip oldukları fırsatlardan, sosyal haklardan yaşam kalitelerinden v.b. gelişmelerden anında haberdar olabilmekte ve bunları talep etmektedir. Dünya genelinde marketleri dolduran malların çoğu 15-20 tane çokuluslu şirketin ürünüdür. Dünya tarımsal ticaretini çok uluslu şirketler kontrol etmektedir. Bunlardan sadece birinin yıllık karı pek çok ülkenin toplam milli gelirini aşmaktadır. (Karpatkin, 1996:3, O' Connor,1996:2). Sonuçta dünya ölçeğindeki üreticiler yani mal dolaşımı, tüketicilerden onay almak zorundadır. Örgütlü ve üretim mekanizmalarını kontrolü altında tutan işlemlerin karşısında örgütsüz, dağınık ve münferit tüketicilerin pazarı kontrol edebilme güçleri yoktur. Tüketicinin büyük holdinglere, uluslararası tekelere karşı en önemli gücü tüketimden gelen gücüdür. Tüketiciler ancak bir araya gelip örgütlenerek bu güçlerini kullanabilirler. En güçlü holdinglerin dahi bilinçli ve örgütlü tüketiciler karşısında tüketicinin iradesine uymaktan ve onların taleplerini dikkate almaktan başka şansları yoktur. Bu nedenlerle örgütlü tüketicilere sahip bir ülke kendi bilinçli tüketici kitlelerini yaratmak ve bu yolla tüketicilerini bilgilendirmek, eğitmek ve ülke çıkarlarını daha rasyonel değerlendirmelerini sağlamak olanağına erişebilir.

Ulusal gönencin sağlanması için talep yaratabilecek geniş tüketici topluluklarının varlığı baş koşuldur. Liberal ekonomilerde pazarı terbiye edebilecek olan en önemli güç “bilinçli tüketici ve güçlü bağımsız tüketici örgütleri”dir. (Hekimci, 2003:23.)

Bu örgütler siyasi parti, ticari kurum ve kuruluşlardan bağımsız, promosyon kabul etmeyen, yayınlarına reklam almayan, siyasi partilerle organik ilişkilere girmeyen, gücünü sadece üyelerinden olan kuruluşlar olmalıdır. Çünkü tüketici örgütlerinin mücadelesi toplum içindedir. Bu nedenle hiçbir grup, hiçbir güç ve baskı unsurunun etkisi altından kalmadan en önemlisi de hiçbir ticari organizasyonunun gölgesini üzerine düşürmeden çalışmalıdır. Bunu da ancak güçlü, aktif gönüllü ve katılımcı üyeleri ile sağlayabilir. (Hekimci, 2004:5). Ancak böylesi bir güçle oluşan, yatay ve dikey örgütlenmelerini gerçekleştirmiş. “Tüketicinin bilinçlendirilmesi” ortak paydasında buluşan, dayanışma ve bilgi alışverişi ile güçlerini birleştiren ve alanlar itibarıyla uzmanlaşmış, ayrıca uluslararası benzer örgütlerle işbirliği ve iletişim içinde olan güçlü tüketici örgütlerinin kendilerini tüketicilere ifade edebilmeleri, yılların oluşturduğu “örgütlenme” korkusunu yenerek taraftar ve üye toplayabilmeleri mümkün olacaktır.

Ülkemizde etkili bir tüketici hareketinin kapsamını ise şöyle özetleyebiliriz;

- Tüketiciyi aldatıcı yanıltıcı uygulamalardan, tehlikeli mal ve hizmetlerden, tekerci ve hileli pazarlama uygulamalarından korumak
- Tüketicinin mallara, tüketici, bolluk ve materyalizme ve çevreye karşı davranış ve değer hükümlerini, değiştirmek.
- Değişen tüketici davranış ve değer yargılarına göre ekonomik hayatı ve politik güçleri yönlendirmektir.

Bilinçli ve örgütlü bir tüketici kitlesi yaratılmasının amaçlarını ise şöyle sıralanabilir;

- * Ürün ve hizmetlerin seçimi, satın alımı, kullanımı, tamir ve bakımı, elden çıkarma yolları gibi konularda yol gösterici bilgiler ve bu bilgilerin nerelerden bulunabileceği, özellikle beyaz eşya ve benzer teknik ürünlerin, gıda maddelerinin satın alımında kullanabilecek (standarda uygun ürünlerin sağladığı faydalar gibi) kriterleri tanıtmak,
- * Para, zaman ve enerji tasarrufu sağlayıcı stratejileri (piyasa araştırması yoluyla fiyatların markaların karşılaştırılması, indirimli satışların izlenmesi vb) öğretmek ve tüketicilerin karar verme becerilerini geliştirmek,
- * Toplumun sosyal, kültürel ve moral değerlerini olumsuz yönde etkileyen; tüketicileri aldatıcı, yanıltıcı, gereksiz ve yanlış tüketime yönlendiren reklamlar konusunda uyarmak,
- * Tüketiciyi korumaya yönelik çalışmalar yapan ve tüketici şikayetlerini izleyen mevcut kurumları, örgütleri ve ilgili mevzuatı tanıtmak ve duyurmak,
- * Diğer tüketicilerin haklarına saygılı, topluma ve çevreye karşı duyarlı ve sosyal sorunlarla ilgilenme istekliliği gösteren “bilinçli tüketici” tipinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına çalışmak,
- * Tüketicilerin haklarını arama, kullanma, savunma ve örgütlenme bilincini geliştirmek,
- * Tüketimin ve dolayısıyla üretimin kendisine sorgulamak, alternatif üretim ve tüketim modelleri geliştirmek,

- * Ülke kaynaklarının tüketicilerin temel ihtiyaçlarına uygun olarak en rasyonel biçimde kullanılmasında etkili olmak,
- * Doğru ve sağlıklı bir tüketici kültürü ve anlayışı geliştirmek ve yerleştirmek,
- * Tüketicileri temel vatandaşlık ve tüketici hak ve sorumluluklarının neler olduğu konusunda bilinçlendirmek,
- * Tüketim ve üretim konusunda yönlendirilen değil, yönlendiren olabilme bilincini vermek,
- * Tüketiciler arasında; hak ve yararlarının bir araya gelinerek toplumda korunma ve dayanışma bilincinin ve ortak koşulları paylaşma anlayışının doğup gelişmesine yardımcı olmak,
- * Tüketicilerin kendilerine, örgütlerine ve topluma karşı sosyal sorumluluklarının gelişmesini sağlamak,
- * Tüketicilerin aldatıldığı, yanıltıldığı, mağdur edildiği durumlarla ilgili olarak tüketicileri ve kamuoyunu uyarmak, bilgilendirmek, ilgili firma ve devlet kuruluşlarının önlem almalarını sağlamak,
- * Mal ve hizmetlerle ilgili tahlil ve deney sonuçlarının yayınları yolu ile tüketicilere iletilmesini sağlamak,
- * Çeşitli devlet kuruluşlarının tüketiciyi dolaylı ve dolaysız ilgilendiren çalışmalarında tüketicilerin bilgilendirilmesini sağlamak,
- * Tüketicilere, tekel, kartel ve tröstlere karşı korunma ve mücadele yollarını göstermek,
- * Mal ve hizmetleri tüketirken temel amacın sosyo-ekonomik ve kültürel ihtiyaçları karşılamak olduğunu, tüketimin sosyal statü göstergesi olarak kullanılmaması gerektiği görüşünü benimsetmek ve bu bilinci vermek,
- * Enflasyon ve hayat pahalılığına karşı mücadelede tüketici tercihlerinin etkisi konusunda gerekli farkındalığı yaratmak,
- * Tüketicilerin temel ihtiyaçları ve amaçlarına uygun, kaliteli, sağlıklı, güvenli, ucuz, dayanıklı, yeterli miktarda mal ve hizmet üretilmesi ve dağıtımı konusunda devlet ve özel sektöre karşı etkili olma bilincini kazandırmak ve yollarını göstermektir. (Anon,1994:21, Anon, 2000:17)

Tüm bunların gerçekleştirilmesinin yanısıra; tüketici örgütlerinin kurumsal hale gelmesi, bu kuruluşların sadece şikayet konusunda başvuru mercii olmaktan çıkarılıp tüketicilerle ilgili üretilcek politikalar ve alınacak kararlarda karar alma süreçlerine katılımının yaygınlaşması da mutlaka gerçekleştirilmelidir. Ancak bu tür STK'ların varlığı yüksek standartlar talep eden, bu standartların hayata geçirilmesinde aktif rol alan, çözüm üreten ve yeni yapılanmalar oluşturan yurttaşlık, vatandaşlık bilinci yaratabilir. Kendi içinde iyi yönetim anlayışını esas alan, yöneticilerin seçiminde hatır gönül ilişkilerinin rol oynamadığı, işinin ehlini seçme anlayışının egemen olduğu güçlü tüketici örgütlerinin varlığına ihtiyaç vardır (Argüden, 2008:3).

Tüketicinin tek gücü yine kendisidir. Tüm bunların dışında yani tüketiciler tarafından kurulmuş, desteklenen güçlü sivil toplum kuruluşlarının (yani tüketicinin bizzat kendilerinin) dışında hiçbir kurum ve kuruluş kendisini tüketicilerin velisi veya vasisi olarak görme hakkına sahip değildir.

Umutumuz yöneten denetleyen bir demokrasi, sosyal sermayesini ve insan kaynaklarını iyi koordine eden, toplumun yönetime zamanında doğru ve yeterince katıldığı bir Türkiye'dir.

Kaynakça

- Albayrak,M.(2006) Sürdürülebilir Gelişimde Tüketicilerin Rolü: Türkiye ve Avrupa Birliği Karşılaştırması. "I. Uluslararası Ev Ekonomisi Kongresi" 22-24 Mart 2006 Ankara:97-105
- Anon (1994) Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu "Tüketici Politikaları" DPT Ankara:1994: 1-20)
- Anon, (1996) I. Tüketici Konseyi T.C Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Tüketicinin ve Rekabetin Korunması Genel Müdürlüğü 23-24 Eylül 1996 Ankara:200-204
- Anon (2000) Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı,Tüketicinin Korunması Özel İhtisas Komisyonu Raporu DPT Ankara 2000.1-17)
- Anon, (2007) "Tüketici Yazıları" (Ed; M.Babaoğul, A.Şener) Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi. Ankara 2007:1-7
- Anon, Türkiye'de Sivil Toplum; Bir Değişim Süreci "Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu" Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. <http://www.tusev.org.tr/content/detail>. Erişim Tarihi 17/ 7/2008:107
- Argüden,Y. (2008) Toplumsal Huzur ve Refah için iyi Yönetişim" <http://www.arge.com.tr>. User Files/Resources. Erişim Tarihi 17/6/2008
- Aydın,M. (1981) Ticaretin Düzenlenmesi ve Tüketicinin Korunması. "Tüketicinin Örgütlenmesi II.Kitap Ankara. 1981: 4
- Babaoğul, M., Altıok.N. (2007) "Evrensel Tüketici Hakları" Tüketici Yazıları. H.Ü.Basımevi Ankara 2007:27-42

- Baykan, R.(1996) "Türkiye'de Tüketicinin Korunması Tedbirleri Öneriler ve Ekonomik Etkileri" İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 1996:23-167
- Hekimci, F. (2003) Tüketici Kalite ve Yurttaş Mutluluğu. Türkiye Makine Mühendisleri Odası III. Kalite Sempozyumu Bursa 6-7 Haziran 2003: 23
- Hekimci.F. (2004) Tüketici Gözüyle "Dünya Tüketici Hakları Günü" MPM Anahtar Dergisi Nisan-2004 Ankara.s 7.
- Karpatkin, R.H, (1996) "Dünya Genelinde Tüketici Hakları ve Sorunları" Yayınlanmamış Teblig metni TÜKODER Uluslararası Tüketici Konferansı İstanbul 15-16 Mart 1996:1-17
- Keyman, F (2006) "Türkiye'de Sivil Toplumun Serüveni. Sivil Toplum Geliştirme Merkezi. Ankara: 2006:15
- Keyman.F. Avrupa'da ve Türkiye'de Sivil Toplum <http://www.stm.org.tr/doc>. Erişim Tarih:15/6/2008
- [http://www.atonet.org.tr/Erişim Tarhi;18/07/2008](http://www.atonet.org.tr/Erişim_Tarhi;18/07/2008)
- [http://www.dernekler.gov.tr/Dernekler.Erişim Tarihi](http://www.dernekler.gov.tr/Dernekler.Erişim_Tarhi) 18/07/2008
- Nazik,H. (2008) "Avrupa Birliğine Giriş süreci ve Tüketicinin Korunması" Standart Ekonomik ve Teknik dergi Mart 2008:72-82
- O'Connor, M. (1996) Gelişmiş Ülkelerde Tüketici Hakları ve Sorunları. Yayınlanmamış Tebliğ Metni. TÜKODER Uluslararası Tüketici Konferansı İstanbul 15-16 Mart 1996: 1-12

Yrd. Doç. Dr. Selçuk KENDİRLİ

kendirli@gazi.edu.tr

Öğr. Gör. Dr. Gökben BAYRAMOĞLU

gokbenbayramoglu@hitit.edu.tr

Öğr. Gör. Doğan DEMİRCİ

dogandemirci@hitit.edu.tr

Öğr. Gör. Fatih ŞANÖZ

sanoz@gazi.edu.tr

Hitit Üniversitesi MYO

Özet

Küreselleşme son yıllarda bütün ekonomileri etkisi altına almış bir olgudur. Bu bağlamda çok uluslu işletmelerin katkısıyla mal ve hizmet piyasaları birbirlerine yaklaşmıştır. Küreselleşme ile birlikte ekonomilerin birbirlerine bağımlılıkları da artmıştır. Küresel bazda sermaye hareketleri finansal krizleri de küreselleştirmiştir.

STK'lar da küreselleşme ile birlikte birbirleri ile işbirliği içerisine girerek, etkilerini daha da artırma olanağına kavuşmuşlardır. STK'ların önemli rollerinden birisi de toplumun kriz dönemlerinde halkın sesi olarak görev yapmak ve hatta krizin çözümünde etkili bir rol almaktır.

Bu çalışmada finansal krizlerin ülkelerdeki etkileri ve STK'ların bu kriz ortamında ve sonrasındaki faaliyetleri anlatılmaya çalışılarak varsa eksiklikleri ortaya koyulacak ve çözüm önerileri geliştirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: STK, Finansal Krizler, Küreselleşme

FINANCIAL CRISES IN DURING THE GLOBALIZATION AND EFFECT OF NON GOVERNMENT ORGANIZATION

Abstract

Globalization has taken all the economic events in recent years. In this section, all the goods and service markets have convergence in each other with the assistance of multi national firms. In globalization, economies needs have increased in each other also. Financial crises has been global crises in this process.

NGO's have increased their effects during the globalization with that helpless in each other. In this process, one of the NGO's important duty is, being the voice of community during the crises. The other is solving the problem also.

In this study, we try to explain financial crises and try to explain the role of NGO's in process of crises. We try to bring some suggestion about solving the crises with NGO's.

Keywords: NGO, Financial Crises, Globalization

Giriş

Küreselleşme son yıllarda hemen hemen bütün ekonomileri etkisi altına almış bir olgudur. Bu bağlamda çok uluslu işletmelerin birçok ülkede faaliyet göstermesi ile birlikte ürün fiyatlarından başlayarak mal ve hizmet piyasaları birbirlerine yaklaşmıştır. Küreselleşme ile birlikte ekonomilerin birbirlerine bağımlılıkları da artmıştır.

Ülkelerin birbirleri ile olan ilişkilerinin sıklaşmasıyla birlikte küresel sermaye adı altında bu çok uluslu işletmelerin yatırımları ortaya çıkmış ve genelde yatırımları; sabit sermaye yatırımı ve finansal piyasalara yatırımlar şeklinde kümelenmişlerdir. Bu yatırımlar birçok ülke için birçok problemin çözümü olarak gözükmüş ve bu tür sermayeyi ülkelere çekmek için birçok kolaylıklar sağlamışlardır.

Büyük sermaye hareketlilikleri finansal krizlerde artık yalnızca ülkeleri bağlayan bir durum halinden çıkarak tüm etkisi ülkeleri domino etkisi ile değiştirmiştir.

STK'lar da yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası olarak örgütlenmelerini sürdürmüşler ve küreselleşme ile birlikte birbirleri ile amaç ve kapsam bakımından ilişkili olan STK'lar işbirliği içerisinde girerek, etkilerini daha da artırma olanağına kavuşmuşlardır. Bu çalışmalar, toplumsal duyarlılığı yüksek gönüllüleri bir araya getirmekten başlayarak çalışmalarının standartlaşmasına, sistematik olarak örgütlenme ve küresel barışın gerçekleştirilmesinden ekonomik yapılarının şekillenmesine kadar birçok alanda etkili olmaktadır. STK'ların önemli rollerinden birisi de toplumun kriz dönemlerinde halkın sesi olarak görev yapmak ve hatta krizin çözümünde etkili bir rol almaktır.

Küreselleşmenin Kavramı ve Gelişimi ve Etkileri

Kavram olarak küresel/global sözcüğünün kökeni 400 yıl öncelerine uzansa da, oldukça yeni kabul edilebilecek bir olgudur. İlk olarak 1960'larda ortaya çıkan küreselleşme kavramı, 1980'lerde Thatcher ve Reagan tarafından temsil edilen, yeni anlayışın inşa ettiği politik iklimde dolaşıma girmiştir (Kaymakçı,2007:3). Küreselleşme olgusu her ne kadar eski bir terminolojiye sahip olsa da soğuk savaş yıllarının yani kapitalist ve sosyalist bloğun çatışmasında kapitalist bloğun zaferinden sonra kendisini bulmuş ve faaliyetleri hızlı bir ilerleme kaydetmiştir. Küreselleşmenin birçok anlamı olmakla birlikte en çok kullanılan tanımı; ekonomik, sosyal, teknolojik, kültürel, politik ve çevreyle ilgili açılardan küresel bütünleşmenin, entegrasyon ve dayanışmanın artması anlamına gelmektedir (<http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%BCreselle%C5%9Fme>). Küreselleşme olgusunun en önemli dayanağı ekonomi gibi görünse de sosyal, politik ve kültürel tarafları da azımsanmayacak şekilde ağır basmaktadır. Bu sebepten ötürüdür ki küreselleşmenin aktif uygulayıcıları ile bu kavrama direnen odaklarda olmuştur ve olacaktır.

Küreselleşme kavramının genel anlamda gelişimi Adam Smith'e kadar götürmek mümkündür. Sanayi devrimi ile birlikte ticaretin ihracat boyutunun ortaya çıkması ekonomi politikalarına model oluşturmuştur. Piyasa mekanizmasında "görünmez el" mekanizmasının çökmesi ile birlikte Keynesyen politikalar önem kazanmıştır. İlerde değinilecek olan finansal krizlerin uluslar arası ilk boyutu 1929 ekonomik buhranı olmuştur. Keynesyen politikaların 1970'li yıllarda stagflasyona çare olmaması yeni bir finansal krizi doğurmuştur. Ancak bu dönem içerisinde ülkelerin sanayileşmesi, aktif para akımlarının canlılığı Keynesyen politikaların dünya ekonomisine katkısı şeklinde olmuştur. 1980'li yıllarda amerikan merkezli liberal politikaların artması ve liberal hükümetlerin diğer ülkelerde iktidara gelmesi tüketim mallarının dünya pazarı haline gelmesini hızlandırmıştır. İşte küreselleşme kavramının anlamlı bir şekilde gelişmesi Neo-Klasik politikaların orta çıkması ile anlam kazanmıştır. Bu kurama göre tam rekabet şartlarının geçerli olduğu bir ortamda eğer her türlü mal ve hizmet ile finansal işlemlerin yapıldığı piyasalar her türlü müdahaleden arındırılırsa, kaynakların en etkin dağılımı sağlanacaktır (Kazgan, 2002: 16). Bu şekilde ülke ekonomileri en iyiyi en uygun şekilde karşılayacak ve hiçbir baskı altında kalmayacaklardır. Özelleştirme kavramını da hazırlayan en önemli olgu bu iktisadi görüştür. Yukarda değinildiği gibi Doğu Bloku'nun yıkılması ile de bu süreç 90'lı yılların başında akıl almaz şekilde hızla ve artarak devam etmiştir.

Finansal anlamda ülke ekonomilerinin tamamını derinden etkileyen küreselleşme olgusunun en önemli beklentilerini dört grupta değerlendirilebilir (DPT, 1992: 32).

- Dünya çapında bütün finansal piyasalar hızla gelişmektedir. Her ülke, mali yapılarını ve mali sistemlerini güçlendirilmek için reformlar yapmaktadır.
- Dünya çapında, özellikle ekonomik ve ticari anlamda ama yine de her alanda, rekabet artmıştır.
- Bütün Gelişmekte Olan Ülkeler, 1980 den sonra başlayan genel bir eğilim olarak, uluslararası finansal piyasalara daha fazla girmeye başlamışlardır. Ekonomik sorunlarını çözebilmek amacıyla çareler aramakta ve uluslararası finansal piyasalardan fon talep etmektedirler.
- Dünya nüfusunun %78.ini oluşturan, Latin Amerika, Güney Doğu Asya ve Avrupa'nın Güney sahillerinde yer alan (Türkiye dâhil) ülkelerde, finansal piyasaların geliştirilmesine özel önem verilmektedir. Bu ülkeler dünya gayri safi milli hâsılasının %12.sine sahiptirler ve dünya sermaye piyasası hareketlerinin %5.ini ve dünya yatırım fonlarının sadece binde 1.ini çekebilmektedirler.

Küreselleşme tanımları ve ortaya koydukları ile teknik anlamda kültürel, sosyal boyutları olmakla birlikte ekonomik anlamda dünyanın tek bir Pazar haline gelmesi ile oluşan "Yeni Dünya Düzeni"nden başka bir şey değildir. Bu sebeple bu yeni düzenin ana belirleyicileri sermaye sahipleri ve gelişmiş ülkeler olacaktır.

Dünya'daki Finansal Krizler

Milli ekonomilerin karşılaştıkları finansal krizlerde uluslararası kısa süreli sermaye akımlarının ve spekülâtif saldırıların önemli bir rolü bulunmaktadır. Dünyada ve Türkiye'de karşılaşılan finansal krizlerde bu etkileri görmek mümkündür.

Dünya üzerinde çok sayıda finansal kriz yaşanmıştır. Krugman'a (1997) göre küçüklü büyüklü krizler göz önüne alındığında her 19 ayda bir krizin olduğu anlaşılmaktadır. 1970'li yıllardan beri yaşanan finansal krizleri ise Aralık-1973 İngiltere Bankacılık Krizi, Haziran-1974 Herstatt Krizi, Ağustos-1982 Uluslararası Borç Krizi, Aralık-1986 Bono Krizi, Ekim-1987 Borsa Krizi, 1980'lerin başında ABD'de yaşanan tasarruf ve borç krizi (Davis, 1992:167) olarak belirtmek mümkündür. Ancak bu krizlerin küresel etkileri de olan belli başlılarını 1970 ve 1980'li yıllardaki Latin Amerika krizleri, 1992-1993'te ortaya çıkan Avrupa Döviz Kuru Mekanizması (ERM) krizi, 1994-1995'te Latin Amerika'daki kriz, etkilerinin hala sürdüğü konuşulan Asya krizi, Rusya krizi, Brezilya krizi olarak kabul etmek mümkündür. Bu krizler arasında 2007'de İngiltere'de yaşanan ve ABD'de etkisinden halen kurtulamayan tutsat (mortgage) krizlerini de eklemek mümkündür. Bu krizin önünü alabilmek için ABD merkez bankası sisteme çok ciddi sıcak para girişi sağlamış ancak henüz krizin çözümü

gerçekleşmemiştir. Krizin önünün alınmaması durumunda tüm dünyayı çok ağır bir krizin beklediği ifade edilmektedir.

Ekonomik Kriz

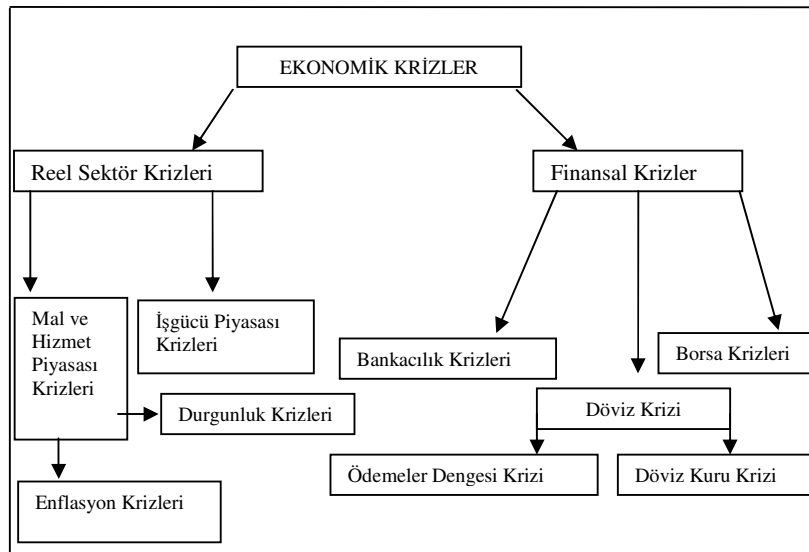
Etimolojik kökeni Yunanca 'krisis' kelimesine dayalı olan kriz kelimesi, özellikle tıp biliminde çok yaygın bir kullanıma sahiptir ve genel olarak 'aniden ortaya çıkan bir hastalık belirtisi' ya da 'bir hastalığın çok ileri bir safhaya ulaşması' anlamlarına gelmektedir. Kriz, sosyal bilimler alanında çoğu kez 'birden bire meydana gelen kötüye gidiş yönündeki gelişme', 'büyük sıkıntı', 'buhran' ve 'bunalım' gibi kelimelerle eş anlamda kullanılmaktadır (Aktan ve Şen, 2002: 1). Ekonomik kriz deyimi de iktisadi anlamda ortaya çıkan bir bunalım anlamında kullanılmaktadır. Ekonomik krizlerin tanımından daha çok özellikleri ile göze çarpmaktadır.

Bunlar (Aktan ve Şen, 2002: 3):

- Finansal Krizler önceden öngörülemeyen aniden ve beklenmedik şekilde ortaya çıkan olumsuz gelişmeler için kullanılır. Bu sebepten her olumsuz gelişmeyi kriz olarak değerlendirmemek gerekir.
- Krizler, tehlike ve tehdit oluştururken aynı zamanda yeni fırsatlarda oluştururlar. Bu sebepten tamamıyla "negatif" bir olgu değildir.
- Krizler kısa süreli yada uzun süreli gelişebilen durumlardır. Krizlerin süresi ekonominin krize karşı koyabilecek tedbirleri zamanında alıp, başarı ile uygulamasına bağlıdır.
- Krizlerin diğer bir özelliği de bulaşıcı hastalık gibi sirayet etkisi göstermesidir.

Bu özellikler çerçevesinde ekonomik kriz kavramını şu şekilde tanımlanabilir. Ekonomik kriz, 'ekonomide aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan olayların makro açıdan ülke ekonomisini, mikro açıdan ise firmaları ciddi anlamda sarsacak sonuçlar ortaya çıkarması' demektir.

Ekonomik anlamda bilinen en büyük kriz 1929 ekonomik buhranıdır. Avrupa ülkelerinde daraltıcı uygulamalar görülürken ABD bu dönemde farklı bir gelişme göstermiştir. 1920'ler ABD'nin iktisadi kalkınmasının hızlandığı bir dönemdir. Zaman zaman daralma belirtileri göstermekle birlikte, ücretlerin sabit kalması, karların artması belli bir sınıfın gelirlerinde artışlar meydana getirmiştir. Bu gelirin sermaye piyasalarına yeniden yatırılması ise hisse senetleri piyasasına hareketlilik kazandırmıştır. 1927-28 yıllarında spekülasyon hareketlerinin artması ile birlikte hisse senedi fiyatlarının birdenbire artması, aynı şekilde kısa bir süre sonra hisse senetleri fiyatlarının düşüşü ile sanayi üretiminin azalması New York Wall Street borsasının çökmesine neden olmuştur (Akdiş, 2006: 43). Kara Perşembe olarak adlandırılan 24 Ekim 1929 yılında Wall Street Borsası'nın yaklaşık %13 gerilemesi o günün piyasa koşulları ile yaklaşık 4 milyar Amerikan Doları değer kaybetmiştir. Bu bunalım dünya üretiminin ve ticaretinin ciddi şekilde azalmasına neden olmuş, emsali görülmemiş bir işsizlik dalgasının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Dünya ekonomileri ilk kez 1929 ekonomik burhanı ile birbirini etkileyen krizlerle tanışmıştır. Ancak her ekonomik kriz, finansal bir kriz olmayabilir. Şekil 1,1. de krizlerin türleri tanımlanmaya çalışılmıştır.

Kaynak: Kiritçioğlu, Aykut; Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler 1969-2001 s: 10 <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/kibritci/ytd-kibritcioglu.pdf> (21.05.2008)

Ekonomik krizler, büyüklükleri ölçeğinde birbirine etkileri kaçınılmazdır. Fakat ekonomik krizlerin çıkış gösterdikleri alana göre isimlendirilirler. Örneğin Türkiye'deki 2001 Bankacılık Krizidir.

Finansal Krizler

Finans piyasalarının ekonomide önemli işlevleri bulunmaktadır. Bunların başında fon talep edenlerle, tasarruf sahiplerini, firmaları ve devleti bir araya getirerek bu fonların etkin ve verimli bir şekilde dağıtımını sağlamak, ekonominin etkinliğini ve verimliliğini artırmaktır. Finansal anlamda krizler ise bu bağlamda bahsedilen bu işleyişin bir şekilde bozulmasıdır. Literatürde finansal kriz denildiğinde verimli yatırım olanaklarına sahip finansal piyasaların ahlaki tehlike ve ters seçim problemlerinin gittikçe kötüleşmesi nedenleriyle, fonları etkili biçimde kanalize edememesi sonucu ortaya çıkan doğrusal olmayan bozulmadır (Mishkin, 1996: 2) şeklinde tanımlanabilir. Finansal krizlere etki eden 4 ana unsur göze çarpmaktadır. Bunlar:

- Aşırı Borçlanma
- Reel Döviz Kuru
- Rezerv Yetersizliği
- Cari Açıklar

Her ne kadar aniden ortaya çıkmış gibi görünseler de finansal krizler “öncü göstergeler” olarak nitelendirilen bir takım ekonomik olaylar sonrasında cereyan etmektedirler. Likidite krizlerinin sinyallerini vermesi ile gerçekleşmesi arasındaki süre reel sektörden kaynaklanan krizlere nazaran daha kısadır. Krize işaret eden göstergeler finansal ve reel sektöre ait mevcut bilgiler arasında yer almaktadır. Söz konusu bilgiler ve veriler, dikkatli ve analitik bir şekilde incelendiğinde, sistemin krize dönüşecek zafiyetlerini belirlenmesine katkıda bulunmaktadır(Erdoğan,2006:8).

Dünya üzerinde çok sayıda finansal kriz yaşanmıştır. O kadar ki küçüklü büyüklü krizler göz önüne alındığında her 19 ayda bir krizin olduğu anlaşılmaktadır. 1970'li yıllardan beri yaşanan finansal krizleri ise Aralık-1973 İngiltere Bankacılık Krizi, Haziran-1974 Herstatt Krizi, Ağustos-1982 Uluslararası Borç Krizi, Aralık-1986 Bono Krizi, Ekim-1987 Borsa Krizi, 1980'lerin başında ABD'de yaşanan tasarruf ve borç krizi olarak belirtmek mümkündür. Ancak bu krizlerin küresel etkileri de olan belli başlılarını 1970 ve 1980'li yıllardaki Latin Amerika krizleri, 1992-1993'te ortaya çıkan Avrupa Döviz Kuru Mekanizması(ERM) krizi, 1994-1995'te Latin Amerika'daki kriz, etkilerinin hala sürdüğü konuşulan Asya krizi, Rusya krizi, Brezilya krizi olarak kabul etmek mümkündür. Türkiye'de de, 1978 ve 1994 yıllarında benzer krizler yaşanmıştır (Akdiş,2002:13).2001 yılında yaşanan bankacılık krizi de ülkemizde yaşanan finansal krizlerin sonucusudur.

Finansal krizlerin etkilerinden bahsedilecek olursa, gelir dağılımı, yolsuzluk, istihdam, fiyatlar genel seviyesi, siyasi yapılanmadaki değişimler gibi birçok alanda etkileri bulunmaktadır. Ancak finansal krizlerin en büyük etkisi ülkenin eğitim, sağlık hizmetlerinin de sektöre uğratmasıdır. Bu durum ülkenin içinde bulunduğu durumun gelişmesini engellemekte, çoğu zaman gerilemeye varan durumlar ortaya çıkarmaktadır.

STK'LARIN Tanımı ve Genel Özellikleri

Sivil toplum kuruluşlarını, “toplum yararına çalışan, demokrasinin gelişmesine katkıda bulunan, kar amacı gütmeyen, hükümetlerden bağımsız hareket eden, yönetimi ve siyasi iradeyi kamuoyu oluşturarak etkilemeye çalışan örgütlerdir” şeklinde tanımlamak mümkündür(Belge,13-21,1998). Sivil toplum kuruluşlarını tanımlarken devletten ayrı hareket eden kurumlar olarak tanımlanması aralarında işbirliği veya başka faaliyetlerin olmaması anlamında kullanılmamakta, bunun tam tersine devleti ve/veya devlet adına hareket eden organları harekete geçiren ve yardımcı olan kurumlar olarak düşünülebilir. Ancak sivil toplum ve devlet arasında çelişki bulunduğu ve birinin genişlemesinin diğerinin toplumdaki yerinin daralacağını savunanlar da bulunmaktadır.

Sivil toplum örgütlerinin genel özellikleri incelendiğinde genel olarak iki önemli özelliği dikkati çekmektedir. Bunlardan birincisi, devletin veya hükümetin dikkatini çekerek toplumsal bir yarayı kapatmak veya bu durumu kendi imkânları ile kendisi yapmak; diğer bir özelliği ise ihtiyaç duyulduğunda değil de her zaman toplumun menfaatleri için kuruluş amaçları doğrultusunda faaliyetlerini sürmektir. Bu özelliklerin tam anlamıyla gerçekleştiği toplumlarda demokrasi hızla derinleşir ve yaşam biçim haline gelirken “birilerinin derdi” kavramı yerine toplumun temel sorunları şeklinde algılanarak fayda sağlaman sivil toplum biçiminde görünürler. Sivil toplum kuruluşlarının ortaya çıkışları modern anlamda bu iki sebep üzerine kurulmuştur. Bu ana amaçlar etrafında faaliyetlerini sürdürmeyen sivil toplum kuruluşları ise ya sivil toplum amaçlı kurumlar değildir veyahut ana amaçlarını tali amaçlarına kaptırmış farklı kuruluşlardır. Örneğin sendikaların kuruluş ve örgütleniş amaçlarının başında üyelerinin sosyal ve yaşamsal haklarının korunması ve iyileştirilmesi yer almakta iken son geline durumda ise devlet memurlarının politika yapabildikleri kurumlar haline gelmişlerdir. Sağlıklı bir sivil toplum anlayışını oluşturmanın en önemli faktörü toplumun sivilleştirilmesinin yanı sıra inanlara toplum için bir şeyler yapabileceğinin benimsetilmesidir.

Finansal Krizler ve STK'ların Faaliyetleri

Geçen yüzyılın ikinci yarısından itibaren uluslararası politika alanı yalnızca devletlerin aktör olarak ele alındığı yapı olmaktan çıkmıştır. Uluslararası düzeyde örgütlenmiş birçok aktörün ortaya çıkmasıyla daha da karmaşıklaşan uluslararası politikanın özneleri arasında sivil toplum kuruluşları da yerini güçlendirmiştir. Küreselleşme, sivil toplum kuruluşlarının dünya ölçeğinde örgütlenme ve etkinlik kurma yeteneğini artırmış; değişen koşullara daha kolay uyum sağlayabilmelerini kolaylaştırmıştır. Uluslararası sivil toplum kuruluşları sahip oldukları kapasiteler sayesinde küresel sorunlarla yakından ilgilenmekte, uluslararası politikada rol ve etkinliklerini arttırmaktadırlar. Devletler ve uluslararası örgütler insani yardımlar, kalkınma yardımları, bölgesel çatışmaların çözülmesi ve uzmanlıklarına başvurmak gibi alanlarda sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapmaktadırlar. Sivil toplum kuruluşları bireysel ya da kolektif çıkarları korunmak için başarılı uluslararası kamuoyu oluşturma faaliyetleri gerçekleştirmektedirler. Bu sayede devletlerin, uluslararası örgütlerin ve çokuluslu şirketlerin karar ve davranışlarını etkiledikleri pek çok örnek mevcuttur (Karagül, 2006: 490- 491).

Neoliberal yaklaşımlar ve bu yaklaşımlar doğrultusunda geliştirilen yeni devlet anlayışının hâkim olmaya başladığı tarihsel süreç içerisinde STK'ların yeri ve işlevlerindeki dönüşüme ilişkin değerlendirmeler üçüncü sektör kavramına dayandırılmaktadır. Bu durumun iki temel gerekçesi vardır. Bunlardan ilki, sosyal devlet anlayışının yerini minimal devlet anlayışına terk etmesi sonucu kamusal alanda ortaya çıkan boşluğun üçüncü sektör aracılığı ile dolduracağı iddiasına dayanmaktadır. İkincisi ise yeni yönetim anlayışının gerekçeleriyle ilişkilendirilmektedir.

STK'ların, özellikle uluslararası sorunların saptanması, yeni değerler ve normların ortaya konulması, beklenmedik gereksinimlerin karşılanması ve yeniliklerin yayılması, uluslararası çatışma ve anlaşmazlıkların çözümü, ittifaklar oluşturulması, global sorunlarda doğrudan harekete geçilmesi ya da kaynakların harekete geçirilmesi alanlarında etkileri artmıştır. Uluslararası ve yerel STK'lar devletlerin pek çok nedenle yetersiz kaldığı ya da devletler kanalıyla gerçekleşme olanağı bulunmayan konularda roller üstlenmektedirler. Devletlerin faaliyetlerinin dışında işlevlere sahip olmaları, gönüllülük temelli hareket etmeleri ve düşük maliyetlerle birçok küresel nitelikli sorunla mücadelede etkili olmaları önemlerini arttırmaktadır. Çevre ve insani yardım gibi konularda özellikle de çatışma alanlarında ortaya çıkan insani krizlerde ne yazık ki devletlerin resmi platformlarda bir araya gelmesi STK'ların hızına erişememektedir (Karagül, 2006: 487).

STK'ların krizlere insani müdahale kapsamında dahil olmaları 1967-1970 yılları arasında gerçekleşen Biafra Savaşıyla ortaya atılmıştır. Nijerya ve kısa ömürlü Biafra hükümeti arasındaki iç savaş büyük bir kıtlığa yol açmış, iç savaş dünya basınında geniş bir yankı uyandırmasına karşın savaştan sonra patlak veren kıtlık devletlerin tarafsızlık ve egemenlik haklarını ihlal etmeme gibi prensipleri yüzünden içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Bu duruma ilk dikkat çeken sivil toplum örgütü, Fransa temelli bir doktorlar örgütü olan ve 1971 yılında Biafra trajedisinden sonra kurulan Medecins Sans Frontier, Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütüdür. Elbette insani müdahale kavramı ulus devletlerin belirli bir toprak parçası üzerinde tasarruf hakkının tamamını elinde topladığı bir dönemde devletler ve onların insani krizlere müdahalesi temel alınarak oluşturulmuştur. Bugün de insani krizlere müdahalede devletler, bazı durumlarda güç dengeleri gözetilerek, birincil rol üstlenmektedirler. STK'lar ise insani krizler sırasında ve sonrasında yerli halka ve sivillere yardımcı olmaktadır. Bu süreçte BM ve benzeri ulus-üstü kuruluşlarla çalışan önde gelen birçok STK vardır (Aydoğmuş, 2006: 500).

Uluslararası hukuk alanında STK'ların katkıları gerek oluşum gerekse denetim aşamasında oldukça fazladır. En başta uluslararası hukukun etkinliği ve saygınlığının artırılması suretiyle demokratik meşruiyetin sağlanmasında önemli roller üstlenmişlerdir. Uluslararası örgütlerin karar verme süreçlerinin şeffaf hale getirilmesinde, uluslararası antlaşmaların hazırlanış süreçlerinde katılımında bulunma, hükümetlerin ya da karar verici pozisyonlarda bulunan üst düzey yetkililerin bilgilendirilmesi sonucu daha rasyonel kararların alınmasını sağlama, temsil olanağı olmayan toplulukların temsil edilmesi gibi önemli fonksiyonları sayesinde uluslararası hukuka katkıda bulunmaktadırlar (Başlar, 2005: 250). İnsan hakları, insancıl hukuk, çevre ve uzay hukuku gibi yeni gelişen uluslararası hukuk alanlarında, çok çeşitli faaliyet kollarındaki STK'ları ilgilendiren konularda önemli katkılar sağlamışlardır. Geçmişte olduğu gibi son yıllarda da hazırlanan pek çok sözleşme ve anlaşmanın arkasında STK'ları görmek mümkündür (Karagül, 2006: 489).

Devletlerin yanında Avrupa Birliği, BM gibi küresel ölçekli uluslararası örgütler, insani yardım, çevre, kalkınma projeleri, barışın korunması gibi pek çok konuda uluslararası ve yerel STK'larla etkileşim içindedirler. Uluslararası örgütlerin pek çoğunun etrafında, çıkarlarını uygun biçimde arttırmaları için destek olan STK'lar bulunmaktadır. Gerek STK'lar gerekse uluslararası örgütler bu işbirliğinden avantajlar ummaktadır (Nuscheler, 2003: 5). STK'lar BM Genel Kurulu'nda oturumlara katılmak ya da gözlemci statüsü elde etmek için çaba göstermişlerdir. Buna ilişkin düzenleme ilk olarak 1990 yılında Uluslararası Kızılhaç Teşkilatı'nın gözlemci statüsü elde etmesidir. Ayrıca çok sınırlı da olsa oturumlarda gayri resmi statüyle bulunma, oturuma katkıda bulunan STK'lar da olmuştur. STK'lar ilgili oldukları alanda BM nezdinde faaliyet yürüten yardımcı organlarla da işbirliğini sürdürmektedirler (Karagül, 2006: 490)

Avrupa Birliği 2000'lere kadar STK'larla ilişkiyi düzenleyen hukuksal bir düzenleme olmamasına rağmen insani yardım konusunda işbirliği içinde olmuştur. AB'nin 1970'lerin ortalarında çok küçük miktarlarda ve kendine ait yardım programına sahipken 1980'lerden itibaren yardım miktarı artmış; bu bağlamda STK'lara yönelik de hızlanmıştır. STK'lar çokuluslu şirketlerin faaliyetlerini kamuoyu oluşturma güçleri sayesinde kontrol etme yeteneğine sahiptirler. Özellikle çevresel konular başta olmak üzere, kötü iş koşulları, dürüst ve şeffaf ticari faaliyet gibi konularda çokuluslu şirketlere baskı yapmaktadırlar. Bu STK'lar şirketlerin yolsuzlukları ve hesap verebilirliği konularında raporlar yayınlamaya kamuoyunu bilgilendirmekte, bu şekilde finansal piyasalarda söz sahibi olabilmektedirler (Başlar, 2005: 168- 196).

Türkiye açısından bakıldığında, hem toplumun sivilleşmesi, hem de STK'ların gelişim süreci ciddi sancılarla doludur. Bu sürecin gelişimi Dünyadan da oldukça sonra başlamıştır. Ciddi anlamda Türkiye'de STK çalışmaları 1980 sonrasında başlamıştır. Belli bir açıdan devletin vatandaşlarına karşı "ekonomik" ve sosyal yükünü hafifletse de, Türkiye sivil toplumu tarihindeki bu zemin değişikliği ciddi bir otorite paylaşımı gibi algılanmış, bu nedenle sivil toplum kuruluşları ile resmi görevliler arasında ortak bir dil oluşturma, var olan ve işletilmeye çalışılan hukuk zemini üzerinde anlaşma çalışmaları hız kazanmıştır (Aydoğmuş, 2006: 500). Bu sürecin bir başka sacayağı da Türkiye'nin AB'ye giriş süreci ile birlikte hız kazanan ve değişen sivil toplum kuruluşlarına yönelik yasal düzenlemelerdir. (Öniş ve Keyman, 2003).

Bu yasal zeminin en önemli unsuru, 11.04.2004 tarihinde yürürlüğe sokulan 5253 no'lu Yeni Dernekler Yasasıdır. Bu noktada Türk Medeni Kanununun Derneklerle ilgili, özellikle de derneklerin yurt dışı faaliyetleri ile ilgili maddelerinin, kronolojik gelişim ve değişim sürecinden bahsetmekte fayda vardır. 11.1.2003 tarihinde değişen eski Medeni Kanununun derneklerle ilgili hükümleri, Türkiye'de kurulmuş derneklere yurt dışında faaliyet yasağı getirmektedir. Bu kanunun 7, 11 ve 12. maddeleri yurt dışı faaliyet yürütmek üzere dernek kurmayı, Türkiye'de kurulan derneklerin yurt dışında kurulmuş derneklere katılımını ve merkezi yurt dışında bulunan derneklerin Türkiye'de şube açmasına yasak getirmekte idi.

Medeni Kanunun ilgili maddeleri ve Dernekler Kanununda yapılan değişikliklerle tüm bu kısıtlamalar kaldırılmıştır. Buna göre, dernekler tüzüklerindeki amaçları gerçekleştirmek üzere uluslararası faaliyette ve işbirliğinde bulunabilirler, yurt dışında şube açabilirler ve yurt dışında kurulmuş dernek ve kuruluşlara üye olabilirler (madde 5). Bu süreçte sivil toplum kuruluşlarının bilgilendirme noktasında sadece Dernekler Daire Başkanlığına bilgi vermek zorunda olması da, bürokratik işlem yükünü azaltmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Yeni bin yıl, küreselleşmenin hız kazandığı bir süreçte başlamıştır. Bu süreçte sermaye hareketleri daha önceki dönemlerle kıyaslanamayacak boyutta büyümüştür. Öyle ki uluslararası para ticareti, uluslararası mal ticaretinin yaklaşık 50 katına ulaşmıştır.

Uluslararası sermayenin kısa vadeli karlara odaklanmış yapısı bütün mali piyasaları hedef haline getirmekte, büyük miktarda fonların milli piyasalara anlık giriş ve çıkışları ise finansal krizlere yol açmaktadır. Spekülasyonun ve spekülatif sermaye hareketlerinin yol açtığı dalgalanmalar bütün dünya ekonomilerini etkileyebilecek ekonomik sonuçlar da doğurabilmektedirler. Avrupa'da ERM krizi, Güneydoğu Asya krizi, Güney Amerika krizleri ve Türkiye'de yaşanan krizler, kısa süreli sermaye hareketlerinin sorumluluk taşıdığı ekonomik olaylar olarak kabul edilmektedir.

Finansal kriz endişesinin bütün ülkeleri tedirgin eden yapısı, finansal krizlerin yaşanmadığı bir finansal yapının kurulması ihtiyacını gündeme getirmektedir. Bu ihtiyaç gelişmekte olan ülkeler kadar gelişmiş ülkeleri de ilgilendirmektedir. Elbette kısa süreli sermaye hareketlerini yasaklamak küreselleşmenin yaygınlaşması ile çelişen bir uygulama olacaktır. Ancak finansal hareketlerin, spekülasyonların, paradan para kazanmanın öncelikli olduğu bugünkü yapının da uzun süre devam etmesi mümkün değildir.

Krizlerin ekonomideki olumsuz etkileri dikkate alınarak, ülkemizde ekonomi yönetiminin yapısal sorunları tespit ederek gerekli önlemlerin alınmasında etkin ve hızlı bir şekilde davranabilmesi krizlerin ortaya çıkması ve büyümesi açısından son derece önemlidir. Finansal konularda işbirliği yapılan uluslararası kuruluşların programları ile ülke dinamiklerinin uyum sağlaması ve ortaklaşa geliştirilen istikrar programlarının da sağlıklı yapılması gerekmektedir.

Uluslararası sivil toplum kuruluşlarının uluslararası politikadaki küresel nitelikli aktörlerden birisi olarak konumu giderek güçlenmektedir. Bu kuruluşlara düşen görev ve sorumluluğun artmasına paralel olarak etkinlik kapasitelerinde gözlenen inanılmaz değişimler, geçen çeyrek asrın deneyimlerinden anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, gelecek dönemlerde, gerek toplumun şekillendirilmesi, gerekse çatışma ve krizlerin çözümünde STK'ların ciddi roller alacaklarının tahmin edilmesi zor değildir..

STK'ların karar alma mekanizmalarındaki yer ve işlevleri, 1990'lı yıllarla birlikte güç kazanan neoliberal yaklaşımlar doğrultusunda ele alındığında, kavramın bugün içinde bulunduğumuz sermayenin küreselleşmesi sürecinin koşulları ile ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Küreselleşme sürecini oluşturan söz konusu koşulların, ulus-devletlerin küreselleşen sermayeyi kontrol etmek konusunda giderek zorlanmasına neden olduğu, dolayısıyla karar mekanizmalarında uluslararası çözümlere yer verilmesi gerektiği

noktasına gelinmiştir. Bu bağlamda küreselleşme sürecinin gerektirdiği karar mekanizmaları neoliberal yaklaşımın öngördüğü devlet anlayışı ile örtüşmektedir.

Buna göre; devlet, sermaye birikiminin devamlılığını sağlayan, piyasa ekonomisinin şartlarının özgürce işlemesi için gereken ekonomik ve toplumsal düzeni hazırlayacak güçte, küçük ama etkin ve yansız bir icra organı gibi hareket etmelidir. Dünya Bankası tarafından piyasa ile dost yaklaşım olarak ifade edilen bu devlet anlayışı, karar süreçlerini STK'ları da dâhil ederek bir anlamda özelleştiren yeni yönetim kavramı ile genişletilmiştir. Yeni yönetim anlayışı, piyasanın özgürce işlemesi için gereken kurumsal ve hukuksal düzeni oluşturma işlevini üstlenen devletin, bu amaçla uygulayacağı reformlarını sürekli kılabilen bir ortamın oluşturulması, başka bir deyişle sivil toplumun geliştirilmesi gereği ile ilişkilendirilmektedir.

Çünkü bu anlayış, aynı zamanda devletin sosyal refah devleti politikalarını terk etmesi ile boşalan kamusal hizmetlerin STK'lar tarafından üstlenilmesi görüşüne dayanmaktadır. STK'ların avantajı olarak gösterilen etkili harcama ve esneklik gibi özellikleri, kamusal hizmetlerin STK'lara, dolayısıyla özel karar birimlerine devredilmesi konusunda argüman olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla STK'lar, neoliberal yaklaşımların yön verdiği süreçteki yer ve işlevleri bakımından ele alındığında, ulusal alanda üçüncü sektör faaliyetlerini yürüten STK'ların bu faaliyetleri giderek uluslararası alanda yürütmeye başladıkları görülmektedir. Uluslararası alanda devletlerin rolünün giderek azalma eğilimi gösterdiği, devlete alternatif olarak gösterilen STK'ların doğmasına ortam hazırlayan gelişmeler, uluslararası sistemdeki karar alma süreçlerinde birbirine eklenmiş yeni yönetim biçimlerinin doğmasına neden olmaktadır. STK'ların da işte bu yeni yönetim biçiminin bir parçası olarak üstlendikleri işlevler sayesinde küresel politikaları etkileme güçleri giderek artmaktadır.

Bu nedenle, piyasaların yeniden yapılandırılması, kurulacak olan uluslararası denetim ve gözetim kuruluşlarının yapılandırılmasında ve sermaye hareketlerine yön verilmesi önerilerin tartışılmasında STK'lara da yer verilmesi inancını taşımaktayız. Tartışmalar yapılırken spekülasyonu ve manipülasyonu önleyen bir yapının ortaya çıkarılmasında STK'ların da rolünün olacağını düşünmekteyiz. Böylesi bir çözüm bütün dünyanın yararına olacaktır.

Kaynakça

- Aktan, Coşkun Can ve Şen Hüseyin (, Kasım-Aralık 2001), "Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri", **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl.7, Sayı.42, s.1225-1233.
- Akdiş, Muhammet;(2002), **Para Teorisi ve Politikası**, Beta Yayınları, İstanbul.
- Akdiş, Muhammed; (2006), **Para ve Banka**, Gazi Kitabevi, Ankara,
- Akdiş, Muhammed; (Ekim-2002) "Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler-Beklentiler", Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Dış Ticaret Dergisi**, Yıl:7, Sayı:26, , ss.1-45
- Aydoğmuş, Ümit;(Aralık 2006) "Uluslar arası STK'lar ve İnsani Müdahale: Deniz Feneri Örneği", III. Uluslar arası STK'lar Kongresi, 9-10, Çanakkale, ss. 499-503.
- Başlar, Kemal; (2005)Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Belge, Taciser Ulaş; (1998), "Merhaba Sivil Toplum", Helsinki Yurttaşlar Derneği, İstanbul.
- Davis, E.P. ;(1992), Debt, Financial Fragility, and Systemic Risk, Clarendon Press, Oxford,.
- DPT; (1992), Mali Yapı ve Mali Piyasalar, 3. İzmir İktisat Kongresi, Ankara.
- Erdoğan, Bülent; (2006), "Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizler ve Finansal Kriz Modelleri"
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçüimam Üniversitesi, SBE, Kahramanmaraş,.
<http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%BCreselle%C5%9Fme> Erişim Tarihi: 30.06.2008
- KARAGÜL, Soner;(9-10 Aralık 2006), "Küresel Bir Aktör Olarak Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları", III. Uluslar arası STK'lar Kongresi, , Çanakkale, ss.485-492.
- Kaymakçı, Oğuz;(2007), Küreselleşme Üzerine Notlar, Nobel Yayın Dağıtım Ankara.
- Kazgan, Gülten; (Ekim 2002), Küreselleşme ve Ulus Devlet; Yeni Ekonomik Düzen, 3. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kirbitçioğlu, Aykut "**Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler**" 1969-2001 [http:// 80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/kibritci/yt-d-kibritcioglu.pdf](http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/kibritci/yt-d-kibritcioglu.pdf) (21.05.2008)
- Krugman, Paul; "Currency Crises", <http://www.mit.edu./Krugman> Home Page, 1997.(21.05.2008)
- MISHKIN, F.; "**Lessons From the Asian Crisis**", NBER Working Papers, 1-2, 1996. [http:// www.nber.org/papers/w7102](http://www.nber.org/papers/w7102) (10.10.2005).
- Nuscheler, Franz; (2003), "Civil-Society Actors: A Democratic Corrective for International Organizations?", Dialogue on Globalization, Friedrich-Ebert-Stiftung Department for Development Policy.
- ÖNİŞ, Z., KEYMAN, E. F.; (April 2003) "Turkey at the Polls: A New Path Emerges", Journal of Democracy, Vol. 14, N.2,.
- Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Cilt 1, Yıl 7, Sayı 41 (Eylül-Ekim): ss. 174-182.

Özet

Avrupa Birliği siyasi bütünleşme sürecini yaşamaktadır. Siyasi yapılanması ile ulus devletlerden ve uluslar arası organlarından farklılıklar göstermektedir. Kurumsal olarak yirmi yedi üye ulus devlet arasında ulus üstü, uluslar arası ve bölgeler düzeyinde işleyen yönetim mekanizması bulunmaktadır. Çok düzeyli bu yapılanma Avrupa Birliği'nin uyguladığı siyasi gücün meşrulaştırılması ile doğrudan ilişkilidir. Avrupa Birliği yurttaşların katılımına kapalıdır. Avrupa Birliği'ndeki sivil toplum kuruluşları katılımı ve Birlik'in demokratikleşmesini sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, sivil toplum kuruluşları, demokrasi açığı.

EUROPEAN UNION, DEMOCRATIC DEFICIT AND NGO'S

Abstract

The European Union is undergoing a political integration process. Its political construction reflects differences to national governments and international bodies. The institutional administration mechanism is based on twenty seven member states working beyond nations on regional and international level. This multi level structure is directly related to the legitimization of the political power practised by the European Union. Citizen participation is not desired in the European Union. Non-governmental organizations in the European Union ensure participation and democratization.

Keywords: European Union, Nongovernmental organizations, democratic deficit.

Giriş

Neoliberal küreselleşmenin öncü güçlerinden biri olarak Avrupa Birliği uluslar arası siyaset sahnesinin özneleri olmaya devam eden ulus devletleri aşmaya çalışan bir bütünleşme projesi olarak görülebilir. Bütünleşmenin gerçekleştirilmeye çalışıldığı Avrupa kıtası geçmişinde büyük bölünme ve çatışmalara ev sahipliği yapmıştır. Bununla beraber aynı kıtanın savaş ve yıkımların olduğu kadar barış ve bütünleşme çabalarının da eksik olmadığı bir coğrafya olduğu bilinmektedir. Tarihi oldukça eski olmakla birlikte bugünkü bütünleşme süreci büyük yıkım ve katliamların yaşandığı İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın önemli aktörleri arasında başta Almanya ve Fransa olmak üzere Avrupa'nın diğer ulus devletleri bulunmaktadır. Habermas'a (2001: 96) göre Avrupa Birliği'nin bütünleşmesinin ilk adımlarını belirleyen nedenler; yaşlı kıtaya barış ve huzur getirmek, savaş ve yıkımlarda önemli payı olan Almanya'yı Avrupa Birliği içinde denetim altında tutarak tehlike olmaktan çıkarmaktır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Doğu ve Batı olmak üzere iki farklı kampa ayrılan Avrupa'nın batısında başlayan bütünleşme serüveni dönemin uluslar arası ekonomik ve siyasi koşulları ile beraber yorumlanmalıdır. Bu bakış açısından yaklaşıldığında Avrupa'nın batısını Doğu Blok'una karşı güvenli ve güçlü bir bölge haline getirmek esas hedef olarak belirmektedir. Böylece savaş döneminin çatışan güçleri arasında ekonomik bütünleşme yoluyla Sovyetlere Birliği'ne karşı güçlü bir Avrupa'nın oluşturulması amaçlanmaktadır (Kohler-Koch, B.&Conzelmann, T.&Knodt, M. 2004: 55). Örneğin savaş sonrası Avrupa'nın kalkınması çerçevesinde Amerika Birleşik Devletleri tarafından verilen Marshall yardımı'nın hem siyasi açıdan Doğu Bloku'na karşı, hem de Avrupa ülkeleri arasında ekonomik kalkınma yönünde etkiye sahip olduğu bilinmektedir (Ziltener, 1999: 88). Böylece İkinci Dünya Savaşı'nın düşman ulus devletleri arasında barışçı bir ortamın ve dışa dönük olarak yeni düşmana karşı güçlü bir cephenin kurulması gerçekleşmiştir. Kuşkusuz Avrupa Birliği'nin bütünleşme serüveni sadece ve öncelikle uluslar arası ve/ya bloklar arası siyasi arka planla sınırlandırılmamalıdır.

Avrupa'nın birleşme niyeti her ne kadar kıtaya barış ve huzur getirmek, Soğuk Savaş döneminin kutuplaşmasını aşmak gibi tanıdık siyasi yaklaşımlarla temellendirilmekte ise de bu bütünleşmesinin esas olarak sermayenin bütünleşmesine ve yoğunlaşmasına bağlı olarak biçimlendiğinin altını çizmek gerekir. Bu noktadan bakıldığında Avrupa Birliği ulusal sınırları aşan bir sermaye birikimi ile varlığını devam ettirmeye çalışan ulus devlet arasında ortaya çıkan gerilimi yumuşatmaya çalışan ve uzlaşmayı sağlayan bir bütünleşme hareketi olarak görülebilir (Mandel, 2005: 37). Bu nedenle Avrupa Birliği'nin bütünleşme sürecine sadece üst yapı kurumlarının entegrasyonu ile sınırlanmamış ekonomik bütünleşmenin gerektirdiği ve biçimlendirdiği bir siyasi bütünleşme olarak yaklaşılmalıdır. Nitekim Mandel'e (2005: 40) göre serucocu anlaşmalardan itibaren bütünleşme sürecinin ağırlık merkezini oluşturan iç pazarın oluşturulması, serbest ticarete önündeki engellerin kaldırılması, serbest dolaşım, rekabetin desteklenmesi v.b. gibi ekonomik

politikaların gereksinim duyduğu Avrupa Birliği adında bir siyasi bünyeye ihtiyaç vardır. Diğer bir ifade ile sermaye birikiminde geçişen hale gelen ulusal sınırların siyasi ve toplumsal alanda varlığını koruması ile oluşan çelişki Avrupa Birliği'nin siyasi bir güce dönüşmesi ile aşılacak istenmektedir. Bu dönüşüm beraberinde bu bildirinin tartışmaya çalıştığı Avrupa Birliği'nde demokrasi sorunlarını gündeme getirmektedir.

Avrupa Birliği'nin Bütünleşme Süreci

Avrupa Birliği'nin öncülleri olarak ellili yıllarda kurulan Avrupa Kömür ve Çelik, Avrupa Atom Enerjisi ve Avrupa Ekonomik Topluluğu gösterilebilir. 1957 tarihli Roma Antlaşması ile ekonomik bütünleşmenin önündeki engellerin kaldırılması ve ortak pazarın oluşturulması karara bağlanmıştır. Roma Antlaşması çerçevesinde ellili ve altmışlı yılların bütünleşme politikaları içeride gümrüklerin kaldırılması, üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifeleri uygulaması olarak özetlenebilir. Bütünleşmenin ilk adımlarından biri olan gümrük birliği 1968 yılında tamamlanmış bulunmaktadır (Ziltener, 1999: 105). Avrupa Birliği'nin yetmişli yıllardaki bütünleşme politikası esas olarak iktisadi birlik olma niyetiyle başlamasına karşın dönemin ekonomik krizi nedeniyle bu yönde önemli adımlar atılmadığını göstermektedir (Goodman, 1998: 334). Avrupa Birliği'nin seksenli yıllardaki bütünleşme sürecini belirleyen ekonomik politika ulusal sınırlardan arınmış ortak Avrupa pazarının veya ortak iç pazarın oluşturulmasıdır (Ziltener, 1999: 139). Bu politika aynı zaman diliminde şahlanan neoliberal ekonomik küreselleşmeye uygun bir politikadır ve seksenli yıllar Avrupa Birliği'nin küresel neoliberal ekonomik yapılanmanın rekabetçi ve güçlü bir aktörü olma yolunda ilerlediği yıllardır (Goodman; 1998: 335). Nitekim seksenli yılların liberal yapılanmalarının üzerine biçimlenen iç pazarın bütünleşmesinden sonra 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması ile ortak para birimi ve para politikasına geçilmiştir. Böylece Avrupa Birliği "pazarların liberalleştirilmesinden pazarların integrasyonuna" veya tek iç pazarın oluşturulmasına yönelik niteliksel bir değişim geçirmiştir (Beckmann, M.& Deppe, F.& Heinrich, M., 2006). Bu neoliberal dönüşümün şirket birleşmeleri, taşınmaları, özelleştirmeler ile işsizlik, yoksulluk ve bölgeler arasında eşitsizlik yarattığını belirtmek gerekir. Böylece Avrupa Birliği'nin neoliberal ekonomik bütünleşme sürecinin kazananları ve kaybedenleri arasındaki ekonomik ve sosyal mesafe büyümüştür. Bu nedenle Maastricht Antlaşması hem bir sosyal protokol ile desteklenmiş hem de Avrupa Birliği yurttaşlığı statüsü getirilerek oluşan toplumsal parçalanma "politik bir aidiyet" yaratılarak aşılacak istenmiştir (Goodman, 1998: 337).

Maastricht Antlaşması ile üç sütun üzerinde biçimlenen Avrupa Birliği bir politik birlik olarak öngörülmüştür. Nitekim antlaşmada yer alan üç çalışma alanı ekonomik bütünleşmenin siyasi alanlar üzerine genişlediğine işaret etmektedir. İlk sütun Avrupa Toplulukları olarak üç topluluğu kapsamaktadır. İlk sütundaki yetkiler büyük ölçüde Avrupa Birliği'ne geçtiği için bu sütunun ulus üstü bir niteliğe sahip olduğu ileri sürülebilir (Palabıyık&Yıldız, 2006: 24, 25). İkinci sütunu Ortak Dış ve Güvenlik Politikası alanı oluşturmaktadır. Bu alanın çalışma biçimi ulus üstü değil hükümetler veya uluslar arası bir nitelik göstermektedir. Üçüncü sütun ise Adalet ve İçişleri alanında işbirliğini kapsamaktadır. Bu alanda da uluslar arası çalışma biçimi benimsenmiştir. Ortak Dış ve Güvenlik politikası kapsamında Avrupa Birliği'nin ekonomik gücüne paralel olarak uluslar arası alanda ağırlıklı bir konuma, çatışmalara müdahalede bulunabilecek, Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı denge oluşturacak bir siyasi ve silahlı güç haline gelmesi v.b. gibi düşünceler tartışılmaktadır. Adalet ve İçişleri alanında üye ulus devletlerarasında oluşturulması istenen ortak çalışmanın ise ağırlıklı olarak Avrupa Birliği'ne olan insan göçüne ve örgütlü suçlara yöneldiğini belirtmek gerekir. Nitekim bu kapsamda çıkarılan, *attac (Action for a Tobin Tax for the Assistance of Citizens)* (attac, 18.06.08) gibi küreselleşme karşıtı hareketler tarafından eleştirilen son yasal düzenleme insan göçünü engellemeye yöneliktir (EUa).

Avrupa Birliği Maastricht Antlaşması ile karara bağladığı ortak para politikası ve ortak para birimine geçişi tamamlamış durumdadır. Avrupa Birliği'nin ortak para birimi olan Euro 2002 yılından itibaren on üç üye ülkede kullanılmaya başlamıştır. Ortak para birimi ve para politikası çerçevesinde belirlenen ekonomik kriterler fiyat ve döviz kuru istikrarı yanında faiz ve bütçe açığı oranlarını belirlemektedir (Karluk, 2007: 74). Avrupa Birliği'nin ortak para politikası üye ulus devletlerin bağımsız karar almalarını engellemekte ve ekonomi politikalarını Birlik düzeyine çektiği için meşruiyet sorunlarına neden olmaktadır. Özellikle kamu harcamalarının azaltılması ile sosyal programların kaldırılması, özelleştirme uygulamaları sonucu ortaya çıkan işsizlik ve yoksulluğun yol açtığı toplumsal sorunlar Avrupa Birliği'nin yurttaşlar tarafından sorgulanmasına yol açmaktadır.

Maastricht Antlaşması sadece Avrupa Birliği'ni kuran antlaşma olarak değil aynı zamanda bu siyasi Birlik'in üyelerine Avrupa Birliği yurttaşlığı statüsünü getiren antlaşmadır. Maastricht Antlaşması'na göre Avrupa Birliği yurttaşları üye ulus devletlerin yurttaşlarıdır. Avrupa Birliği yurttaşları üye ülkeler arasında çalışma, öğrenim, iş kurma v.b. gibi alanlarda serbest dolaşım ve herhangi bir üye ülkede yerel seçimlere ve Avrupa Parlamentosu seçimlerine katılma hakkına sahiptirler (Tezcan, 2002: 26, 27). Avrupa Birliği yurttaşlığı statüsü demokratik işleyiş bakımından iki eksenle sorunludur. Öncelikle Avrupa Birliği yurttaşları Avrupa Birliği'nin uyguladığı ekonomik politikaları belirleme ve Birlik düzeyinde belirlenen politikaları demokratik yollardan denetleme kanallarına sahip değildirler. Bu bağlamda Avrupa Birliği yurttaşlığı statüsü yukarıdan belirlenen negatif ekonomik haklarla sınırlı olan pasif bir yurttaşlık statüsü olarak tanımlanabilir

(Bonefeld, 2004: 11). Bu çerçeveden bakıldığında Roma Antlaşması'nın ruhuna uygun olarak belirlenen ve serbest piyasa ekonomisi içine yerleştirilen 'ekonomik yurttaş' modelinin bugüne değin esas olarak korunduğu ve belirleyici olduğu ileri sürülebilir. Diğer bir ifade ile serbest dolaşım ve seçme hakkına sahip bireylerden oluşan Avrupa Birliği yurttaş modeli Birlik'in ekonomik yapılanmasına ve buna uygun olarak biçimlenen kurumsal yapısına uygun olarak yukarıdan, otoriter bir şekilde biçimlendirilmiştir. İkinci olarak Avrupa Birliği yurttaşlığı üye ulus devletlerin yurttaşlarını kapsaması bakımından bu ülkelerin yurttaş olmayan göçmenleri dışlamaktadır. Bununla beraber ulus devlet yurttaşlıklarına bağlanarak yurttaşlığın ulus devletçi tanımlanmasını belirleyen kriterlerden kopmamaktadır (Goodman, 1998: 338). Bu nedenle bütün iddialarına rağmen Avrupa Birliği yurttaşlığının kapsayıcı, katılımcı ve politik öncesi yurttaşlık statüsünü çözerek siyasi bir aidiyet sağlamaya yeterli olacağı tartışmalıdır. Buraya kadar özetlenmeye çalışılan bütünleşme sürecinden de anlaşıldığı gibi Avrupa Birliği'ne ilişkin demokrasi açığı veya demokratikleşme tartışmaları izlenen ekonomik politikalar ve kurumsal yapılanma ile birlikte bir bütünlük içinde incelenmelidir. Bu çerçevede önce Avrupa Birliği'nin kurumsal yapılanmasına bakmak ve bu yapılanmanın Birlik'in demokratik işleyişine yönelik tartışmalarla ilişkilendirilmek olumlu bir adım olacaktır.

Avrupa Birliği'nin Kurumsal Yapısı

Avrupa Birliği'nin temel kurumları kurucu antlaşmalar ve Maastricht Antlaşması ile belirlenmiştir. Bu kurumlar, özellikle yasama, yürütme ve yargı işlevlerini üstlenen Avrupa (Bakanlar) Konseyi, Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'ndan oluşmaktadır. Bunlara ilaveten bildirinin konusu ile bağlantılı yardımcı danışma kurumları olarak Ekonomik ve Sosyal Komite ile Bölgeler Komitesi bulunmaktadır.

Avrupa (Bakanlar) Konseyi

Avrupa Konseyi üye ulus devletlerin devlet veya hükümet başkanlarının katılımıyla Avrupa Birliği düzeyinde temsil edildiği organ, Birlik'in genişleme süreçlerinin, yol haritasının, rotasının belirlendiği merkezi karar kurumudur. Bu yapılanması ile ulus devletlerin yürütme organlarının Avrupa Birliği düzeyinde yasama işlevi gördükleri bir kurum olarak görülebilir (Kohler-Koch&Conzelmann&Knodt, 2004:117). Avrupa Konseyi üye ülkelerin altı aylık süre ile dönem başkanlığını üstlenmesiyle yürütülmektedir. Yürürlükteki düzenlemeye göre dönem başkanı olan ülke aynı zamanda Konsey başkanlığını da üstlenmektedir. 2008 yılının ikinci altı aylık dönem başkanlığı Fransa tarafından üstlenilmiştir.

Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi Birlik üyesi ülkelerin bakanlar düzeyinde temsil edildiği bir organdır. Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi Avrupa Komisyonu'nu denetleme yetkisine sahip olmakla beraber onu görevden alma yetkisine sahip değildir. Bakanlar Konseyi Avrupa Birliği'nin halk tarafından Birlik düzeyinde doğrudan seçilen tek organı olan Avrupa Parlamentosu'nun denetimi dışındadır. Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi üye ülkelerin siyasi yönetimleri tarafından seçilmiş ve yetkilendirilmiş bakanlardan oluştuğu için bakanların Avrupa Birliği içinde kendi ulusal çıkarlarını gözettikleri ileri sürülebilir. Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi en önemli yasama organıdır. Konseyin her oturumuna o oturumun konusu ile ilgili üye ülkelerin bakanları katılmaktadır. Konsey yeni üye ülkelerin kabulü, antlaşmalar ve yeni politik alanlar gibi temel konularda oy birliği ile karar almaktadır. Avrupa Konseyi yasama çalışmalarında Avrupa Birliği yurttaşları tarafından doğrudan seçilmiş temsilcilerden oluşan Avrupa Parlamentosu karşısında yetki ve güç sahibidir. Bu bağlamda kaynağını yönetilenlerden almayan bir yetki kullanımı, yasama süreci ve buna bağlı olarak demokratik arızadan söz edilebilir.

Avrupa Komisyonu

Her üye ulus devletin bir üye ile temsil edildiği Avrupa Birliği'nin motoru olarak görülebilecek yürütme organıdır. Komisyon Avrupa Parlamentosu'na karşı sorumludur ve bu bağlamda Komisyon'unun siyasi denetiminin Avrupa Parlamentosu tarafından yapıldığı ileri sürülebilir. Avrupa Parlamentosu Komisyon'a güvenoyu vermeyerek düşürebilir (Karluk, 2007: 157). Komisyonunda görevli komiserler beş yıllık görev süresi için ulusal yönetimler tarafından belirlenmektedir. Bütün yasa tekliflerinin çıkış noktası Avrupa Komisyonu'dur. Komisyon Avrupa Birliği kararlarının, yasalarının ve kurucu antlaşmalarının üye ulus devletlerde uygulanmasını denetler ve bu bağlamda "kurucu antlaşmaların koruyucusudur" (Karluk, 2007: 157). Avrupa Komisyonu söz konusu yasal düzenlemeleri uygulamayan üye ülkelere karşı Avrupa Toplulukları Adalet Divanı nezdinde dava açma yetkisine sahiptir. Komisyonu'nun en belirleyici özelliği üye ülkeler tarafından belirlenmelerine karşın sadece Avrupa Birliği'nin çıkarlarını korumakla görevli tarafsız komiserlerden oluşması ve bu bağlamda da ulus üstü bir organ olmasıdır. Komisyon ayrıca herhangi bir seçim ve denetim süreci içinde yer almayan atanmışlardan oluşan bürokratik ve teknokratik bir yapılanmadır. Bu yapılanmayı yumuşatmak ve kararlara meşruiyet sağlamak için Avrupa Komisyonu herhangi bir yasa teklifi hazırlamadan önce yasanın kapsamında yer alan tarafların görüşlerini almak ve katılımını sağlamak zorundadır. Bu aşamada birer danışma organı işlevi gören Ekonomik ve Sosyal Komite ile Bölgeler Komitesi önem taşımaktadır (Karluk, 2007: 158). Komisyonun yasa tasarısı hazırlama yetkisi "ikame ilkesi"

(*subsidiarity*) çerçevesinde sınırlanmıştır. İkame İlkesi Avrupa Birliği düzeyinde düzenlenecek veya yasalaşacak bir konunun üye ulus devletler, bölgeler ve yerel düzeyde çözüme kavuşturulamayıp Birlik düzeyinde yapılacak düzenlemelerin gerekli ve en iyisi olmasına işaret etmekte ve sadece söz konusu sorunun çözümü ile sınırlı kalmak üzere Birlik'in girişimde bulunma yetkisini belirlemektedir (Karluk, 2007: 70). Bu belirleme Avrupa Birliği'nin yetkilerine sınırlama getirme niyeti olarak görülebilir.

Avrupa Birliği Komisyonu yukarıda da değinildiği gibi bütün yasa tekliflerini hazırlama yetkisine tek başına sahip olan organdır (Kohler-Koch& Conzelmann&Knodt, 2004: 113). Avrupa Komisyonu antlaşmaların uygulanması bağlamında aynı zamanda Avrupa Birliği'nin yürütme organı olarak görülebilir (Fontaine, 2007: 20). Avrupa Birliği Komisyonu ortak politik alan ve ulus üstü olarak yapılanmış birinci sütunda güçlü bir pozisyona sahiptir (Kohler-Koch&Conzelmann&Knodt, 2004: 116). Buna karşın uluslar arası özellik gösteren, ulus devletlerin yetki alanında bulunan ve uluslar arası işbirliğine dayalı ortak dış ve güvenlik politikası ile adalet ve içişleri sütunlarında yetkileri sınırlıdır. Avrupa Komisyonu atanmışlardan oluşan tek yürütme ve yasa teklifi hazırlama organı olması bakımından yurttaşlara uzak ve kapalı süreçlerde çalışmaktadır. Bu nedenle Avrupa Parlamentosu tarafından yapılan kısıtlı politik denetimin Komisyon tarafından kullanılan yürütme yetkisini meşrulaştırmayacağı ileri sürülebilir.

Avrupa Parlamentosu

Avrupa Parlamentosu Avrupa Birliği'nin yurttaşları tarafından doğrudan seçilen tek organdır. İlk doğrudan seçimler 1979 yılında yapılmıştır. Karluk'a (2007: 179) göre doğrudan seçimin yapıldığı yıldan son seçimlerin yapıldığı 2004 yılına kadar Avrupa Birliği yurttaşlarının seçime katılımları sürekli düşmektedir. Bu düşüş Avrupa Birliği yurttaşlarının ilgisizliğine ve buna bağlı olarak Avrupa düzeyinde ortak bir siyasi kültürün, kamusalığın oluşmasının önündeki engellere işaret etmektedir (Sanlı, 2005: 95). Avrupa Parlamentosu seçimlerinde bütün Avrupa Birliği yurttaşları hangi üye ülkede yaşarlarsa yaşasınlar aktif ve pasif katılma hakkına sahiptirler. Avrupa Parlamentosu'nun yetkileri bütçeyi görüşmek ve kabul etmek, Komisyon'u denetlemek ve yasama görevine katılmak olarak özetlenebilir (Karluk, 2007: 184). Avrupa Parlamentosu yukarıda da değinildiği gibi üçte iki çoğunlukla güvenoyu vermeyerek Komisyonu düşürme ve Komisyon üyelerinin atanmalarını onaylama yetkisine sahiptir (Karluk, 2007: 166). Avrupa Parlamentosu Avrupa Konseyi'ne ve Avrupa Komisyonu'na yazılı ve sözlü soru önergeleri vererek Avrupa Birliği'nin politikasının yönü ve içeriği hakkında bilgi sahibi olabilmektedir (Fontaine, 2007: 20). Avrupa Parlamentosu'na seçilen milletvekilleri kendi ülkelerine göre değil, siyasi görüşlerine göre grup oluşturmaktadırlar. Avrupa Parlamentosu seçimleri beş bir yılda yapılmaktadır. 2004 yılında yapılan son seçimlere göre toplam yirmi yedi üye ülkeden 785 milletvekili Avrupa Parlamentosu'nda milletvekili olarak görev yapmaktadır. Parlamento'daki en büyük iki grubu 278 milletvekili ile Hıristiyan Demokratlar-Avrupa Demokratları ve 219 sandalye ile Sosyal Demokratlar oluşturmaktadır (Fontaine, 2007: 19).

Avrupa Parlamentosu'nun siyasi görüş gruplarına göre yapılanması kurumun sivil toplum kuruluşları ile ilişkilerini de yansıtmaktadır. Örneğin Akyüz'ün (2001: 174) aktardığına göre Türkiye'nin Avrupa Birliği eğitim ve gençlik programlarına katılması konusunda "değerler Avrupası"ni benimseyen sosyalistler ve yeşiller büyük destek vermiş ve yardım etmişlerdir. Benzer biçimde Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliğine sosyal demokratlar ve diğer sol görüşlü grupların Hıristiyan Demokratlardan daha fazla destek verdikleri bilinmektedir.

13 Aralık 2007 tarihinde imzalanıp 2009 yılında yürürlüğe girmesi planlanan ve son olarak İrlanda halkı tarafından kabul edilmeyen Lizbon Anlaşması'nda demokratik ve şeffaf bir Avrupa yaratabilmek için ulusal meclislerin ve Avrupa Parlamentosu'nun ağırlığının artırılacağı, yasama, bütçe ve uluslar arası anlaşmalar alanlarında yetkileri artırılmış güçlü bir Avrupa Parlamentosu'nun amaçlandığı belirtilmektedir. Ayrıca birçok politik alanda Avrupa Konseyi ile aynı seviyede bulunan güçlü bir Avrupa Parlamentosu'nun varlığına vurgu yapılmaktadır (EUb). Fakat bütün bu reform çabalarına karşın Avrupa Parlamentosu bugün Konsey ve Komisyon karşısında yeterli siyasi ağırlığa ve yetkiye sahip değildir. Ancak yurttaşlara yakınlık ve katılımcılık bakımından her iki kurumdan daha etkili olduğu ileri sürülebilir. Diğer bir ifade ile Avrupa Parlamentosu Avrupa Birliği halkı tarafından doğrudan seçilmekte (Kohler-Koch& Conzelmann& Knodt, 2004: 121) ve buna bağlı olarak tıpkı ulusal parlamenter sistemlerdeki parlamentolara benzer biçimde kaynağını halktan alan bir meşruiyete dayanmaktadır. Bu bağlamda Avrupa Birliği yurttaşlarının iradesinden kaynaklanan ve onların denetimine açık bir siyasi güç kullanımına işaret eden Avrupa Parlamentosu'nun Konsey ve Komisyon karşısında güçlü bir hale gelmesinin Avrupa Birliği'nin demokratikleşmesine katkısı olabileceği ileri sürülebilir.

Ekonomik ve Sosyal Komite:

Ekonomik ve Sosyal Komite'nin esas işlevi Avrupa Birliği Konseyi, Komisyonu ve Parlamentosu'na danışmanlık yapmak ve tavsiyelerde bulunmaktır. Ekonomik ve Sosyal Komitede işverenler, işçiler ve diğer toplumsal kesimlerin temsilcileri yer almaktadır. Ekonomik ve Sosyal Komite'nin üyeleri geldikleri üye ülkenin değil, temsil ettikleri toplumsal kesimlerin çıkarlarını savunmaktadırlar (Karluk, 2007: 212). Ekonomik ve Sosyal Komite Avrupa Birliği'ne üye olmayan ülkelerin sivil toplum kuruluşları ile kurduğu ilişkiler bakımından

Avrupa Birliği'nin dış ilişkiler alanında da aktif olarak yer almaktadır. Ekonomik ve Sosyal Komite'nin Avrupa Birliği düzeyinde farklı toplumsal kesimlerin seslerini ve çıkarlarını gündeme getiren bir organ olarak yurttaşların karar alma süreçlerine katılımını sağladığı ileri sürülebilir. Nitekim Ekonomik ve Sosyal Komite kendisini Avrupa Birliği ile Avrupa yurttaşları arasında köprü olarak tanımlamakta, sivil toplumun katılımını sağlayarak Avrupa Birliği'nin karar alma süreçlerinin kalitesini iyileştirdiğini ve inandırıcılığını artırdığını iddia etmektedir (EUC). Aynı kaynakta Ekonomik ve Sosyal Komite'nin bir müzakere ve danışma platformu olarak işlev gördüğü, Avrupa Birliği'nin katılımcı bir demokrasi işleyişine sahip olmasına yardımcı olduğu, demokratikleşmesini sağladığı vurgulanmaktadır. Ekonomik ve Sosyal Komite'nin bu işlev ve işleyişi Avrupa Birliği'nin yurttaşlara açık ve yakın kurumu olduğuna, buna bağlı olarak onların temsiline olanak sağladığına işaret etmektedir. Fakat Ekonomik ve Sosyal Komite'nin aynı zamanda uzman ve teknik bir söyleme sahip olduğunu, bütün kesimlerin katılımına eşit derecede olanak vermediğini belirtmek gerekir. Nitekim Avrupa Birliği'nin değişik kurumlarına ulaşmaya ve onlara kendi sorunlarını duyurmaya çalışan kesimler arasında gelişmiş erişim kanallarına sahip olanların siyasi karar alma süreçlerinde daha etkili olduğu bilinmektedir. Söz konusu ulaşım araçlarından en etkilisini lobi çalışmaları oluşturmaktadır.

Avrupa Birliği Komisyonu 27 Mayıs 2008 tarihli (KOM (2008) 323 Final) Avrupa Şeffaflık İnsiyatifi (*The European Transparency Initiative*) ile lobi çalışmalarına ilişkin kabul ettiği kayıt ve davranış kurallarında Avrupa Birliği kurumları içinde lobi çalışması yürüten firmaların uyması gereken koşulları belirlemektedir. Bu kararda belirlenen tanıma göre lobi çalışması veya çıkar temsili Avrupa Birliği organları ve kurumlarının karar alma süreçlerine ve politika biçimlendirmesine etkide bulunma veya katılmadır (EUd). Avrupa Komisyonu'nun aynı kararında çıkar temsilinin demokratik sistemin meşru bir ögesi olduğu belirtilmektedir. Komisyon bu çalışması ile Avrupa Birliği yurttaşlarının güvenini güçlendirmeyi amaçladığını belirtmektedir. Avrupa Şeffaflık İnsiyatifi ile ilgili düzenlemede Komisyon üyelerinin ve çalışanlarının tarafsızlığı vurgulanmaktadır. Avrupa Komisyonu'nun 2008 yılında uygulamaya koyduğu bu şeffaflık kurallarına göre aynı tarihten itibaren Avrupa Birliği Yapısal Fonu'ndan ve 2009 yılından itibaren de Ortak Tarım Politikası çerçevesinde Avrupa Birliği'nden parasal destek alanlar kamuoyuna açıklanacaktır (EUe). Avrupa Birliği yurttaşlara uzak ve kapalı siyasi karar alma süreçlerini açmak ve iyileştirmek için Ekonomik ve Sosyal Komite ile yurttaşlara uzanan bir köprü kurmayı, lobi çalışmalarını şeffaflaştırmayı amaçlamaktadır. Bu çabaların Birlik'in demokrasi açıklarını kapatmada yeterli olacağı tartışılır olmakla beraber olumlu etkilerde bulunacağı göz ardı edilmemelidir.

Bölgeler Komitesi

Bölgeler Komitesi Maastricht Antlaşması ile kurulmuştur. Bölgeler Komitesi'nin en önemli işlevi Avrupa Birliği yurttaşlarının yerel ve bölgesel düzeyde seçtiği temsilciler yoluyla Avrupa Birliği'nin siyasi karar alma süreçlerine katılımının sağlanmasıdır. Eğitim, kültür, haberleşme, iletişim, ulaşım, enerji ve toplum sağlığı gibi alanlarda yapılacak yasal düzenlemelerde Bölgeler Komitesi'nin görüşüne başvurulmak zorunluluğu bulunmaktadır (Karluk, 2007: 213). Bölgeler Komitesi bölgeler arasındaki işbirliği ve bütünleşmeyi sağlayarak dolaylı yoldan Avrupa Birliği düzeyinde bir Avrupalılık bilinci oluşturmayı amaçlamaktadır.

Avrupa Birliği'nin bütünleşme sürecinin önemli ayaklarından birini bölgeselleşme oluşturmaktadır. Bu bağlamda gelecek zaman dilimlerinde Bölgeler Komitesi'nin ağırlığının artacağı beklenebilir. Daha bugünden Avrupa Birliği üyesi ulus devletlerin bazı bölgeleri bağlı buldukları ulus devletten bağımsız olarak üyeliğe başvururken, diğer taraftan farklı ulus devletlerin birbiri ile komşu bölgeleri giderek bütünleşmekte ve iç içe geçmektedir. Örneğin Bask yönetimi İspanya'dan bağımsız olarak Avrupa Birliği üyeliği için başvuru yapmış ve Brüksel'de kendine ait Bask temsilciliği açmıştır (Karlsson, 2007: 59). Ayrıca Almanya-Fransa ve Almanya-İsviçre sınır bölgelerinde ulaşım, ekonomi, eğitim v.b. gibi pek çok alanda ulusal sınırları aşan bölgesel bütünleşme eğilimleri hız kazanmıştır. Karlsson'a (2007: 73) göre bölgelerin ve yerel yapılanmaların işlevleri ve gelişmelerine dayanarak "Avrupa Birliği içinde bir tür kırsal kesim rönesansı" yaşandığı ileri sürülebilir.

Avrupa Birliği'nin bölgesel ve yerel politikaları yukarıda da değinildiği gibi halka yakın bir Avrupa Birliği yaratmayı amaçlamaktadır. Buna bağlı olarak bölgesel ve yerel bütünleşme eğilimlerinin aynı zamanda üye ulus devletleri iki yönden aşındırdığı belirtilmelidir. Ulus devletler bir taraftan Avrupa Birliği ile bölgeler ve yerel yapılanmalar arasında gelişen doğrudan ilişkiler, diğer taraftan kendi içinde oluşan zayıf bağlanma biçimleri ile yüzleşmek durumunda kalmaktadırlar. Avrupa Birliği Bölgeler Komitesi'nin ulus altı (*subnational*)(Ziltener, 1999: 178) aktörlerin katılımına olanak sağladığı ve buna bağlı olarak bölgelerin gelişmesine katkı sağladığı ileri sürülebilir. Fakat Ziltener'e (1999: 179) göre Avrupa Birliği'nin bölgeler politikasını bir tür "ulus üstü sosyal politika" (*supranationale Sozialpolitik*) olarak görmek bütünü gözetken bir yaklaşımdan uzaklaşmaktır. Avrupa Birliği'nin bölgeler politikası neoliberal ekonomik politikanın belirlemelerine uygun olarak biçimlendirilmiştir. Bu ekonomik politika rekabete ve gelişmeye elverişli, istenen ekonomik yapıya eklenmenin önkoşullarına sahip olan sektörlerin, bölgelerin desteklenmesi üzerine kuruludur. Böylece bölgeler arası rekabet hızlandırılmış, geri kalmış bölgeler daha çok gerilerken gelişme potansiyeli olan bölgeler kalkınmıştır. Buna bağlı olarak bölgeler arası dengesizlikler ve gelişmişlik farkları

büyümüştür. Avrupa Birliği'nin bugün yeniden baş etmek zorunda kaldığı yoksulluk ve sosyal dışlanma gibi sorunların birçoğu izlenen bu neoliberal bölgesel ve yerel politikalarla bağlantılıdır.

Avrupa Toplulukları Adalet Divanı

Avrupa Toplulukları Adalet Divanı (ATAD) Avrupa Birliği antlaşmalarının uygulanmasını ve yorumlanmasını gerçekleştiren kurumdur. Bu bağlamda bir taraftan üye ulus devletlerin antlaşmaları uygulamasını sağlayarak bütünleşmeye hız kazandırmaktadır. Diğer taraftan antlaşmaları yorumlayarak ortak bir hukukun oluşmasını sağlamaktadır. Avrupa Toplulukları Adalet Divanı uluslar arası çalışma biçiminin benimsendiği Dış Politika ve Güvenlik Politikası ile Adalet ve İçişleri alanlarında yargılama yetkisine sahip değildir. Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'nın kararları topluluk hukukunun ulusal hukuklara öncelikli olması nedeniyle ulusal yasalar üzerinde doğrudan etkilidir ve ulusal yasaların mahkemenin kararına uyumlu olarak düzenlemesini getirmektedir. Koray'a (2005: 262) göre Adalet Divanı ekonomik bütünleşme ile oluşan sosyal sorunlara ilişkin verdiği kararlarla eşitsizlikleri ve uygulamadaki farklılıkları gidermede önemli rol oynamaktadır. Adalet Divanı her ne kadar yurttaşların antlaşmalardan doğan hakları konusunda önemli kararlar verip hak kazanımlarına yol açmaktaysa da esas olarak liberal ekonomik hakların uygulanmaya konmasının ötesine geçen kararlarının bulunmadığını belirtmek gerekir. Bu nedenle eşitlik ve rekabetin önündeki engellerin kaldırılması temelinde verdiği kararlarla sosyal değil ekonomik haklar alanında kazanımlar elde edilmiştir. Bunlar kadın ve erkek işgücü arasındaki farklı uygulamaların eşitliğe aykırı olması, göçmenlerin kazanılmış ekonomik haklarının üye ülkeler tarafından tanınmaması gibi kararla ulaşılan ekonomik haklardır. Bunların birer sosyal kazanım olarak değil liberal ekonomik politikanın uygulanmasının önündeki engellerin kaldırılması bağlamında yorumlanması daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Nitekim eşit işe eşit ücret, kadın çalışanların sosyal güvenlik sisteminde ayrımcılığa uğramamasına ilişkin kararlar esas olarak serbest piyasa ekonomisi ile uyumsuzluklarına dayandırılmaktadır. Ayrıca Avrupa Birliği yurttaşlarının hak ve taleplerinin yargı alanında değil politik süreçlerde biçimlendirilmesi gerektiğinin altı çizilmelidir. Başka bir söylemle Avrupa Birliği yurttaşlarının siyasi karar alma süreçlerine katılımının sağlanması ve Avrupa Birliği'nin demokratikleşmesi gereklidir. Bu noktada kurumsal yapılanma ile doğrudan bağlantılı demokrasi açığına ilişkin eleştiri ve tartışmalara yakından bakmak yararlı olacaktır.

Avrupa Birliği'nde Demokrasi Açığı Tartışmaları

Avrupa Birliği bağlamında demokrasi açığına (*Demokratiedefizit*) veya Avrupa Birliği'nin demokratik olmayan işleyişine yönelik eleştiriler ekonomik, siyasi, sosyal olmak üzere birden fazla ve iç içe geçmiş boyutta tartışılmaktadır. Ekonomik alanda yürütülen tartışmalar demokratik mekanizmanın önemli ve belirleyici arızasını neoliberal ekonomik yaklaşımın iddiası olan serbest pazarın kendi başına siyasal ve sosyal süreçlerden bağımsız işleyişini kapsamaktadır. Siyasi eksene ilişkin tartışmalar Avrupa Birliği'nin ulusal parlamenter sistemlerden farklılığına ve buna bağlı olarak ulusal parlamenter sistem sonrası demokrasinin eksikliklerine yönelik eleştirilere işaret etmektedir. Toplumsal boyut ise sosyal haklar, Avrupa Birliği düzeyinde toplumsal bütünleşme, dayanışma, Avrupa kimliği ile Avrupa kamusalılığına dair tartışmaları içermektedir. Bütün boyutlar iç içe geçmiş durumdadır ve Avrupa Birliği üyesi ulus devletlerin ve buna bağlı olarak Avrupa Birliği yurttaşı olmayan Üçüncü ülke yurttaşlarının demokratik katılım süreçlerinden dışlanmalarını kapsamaktadır.

Avrupa Birliği neoliberal ekonomik küreselleşmenin önemli aktörlerinden biridir (Özer, 2007: 126, 128) ve Avrupa Birliği bağlamında neoliberal kürselleşme ekonominin siyasetin önünde yer aldığı, onu belirlediği bir bütünleşme sürecine işaret etmektedir. Avrupa Birliği'nin bütünleşmesi için ifade edilen "devletsiz pazar" (*Markt ohne Staat*) (Kohler-Koch&Conzelmann& Knodt, 2004: 153) tanımlaması Avrupa Birliği'nin esas olarak siyasi ve sosyal boyutlardan uzak ekonomik bütünleşme biçimini imlemektedir. Serbest pazarın hakim olduğu ve sosyal, siyasal alanları belirlediği bu neoliberal toplumsallaşma (Kahlert, 2005: 46) aynı zamanda sosyal devletin çözülüşüne işaret etmektedir (Kohler-Koch&Conzelmann&Knodt, 2004: 163). Neoliberal toplumsallaşma siyasal alanın ekonomi karşısında gerilemesine, ekonominin kendi başına bağımsız ve politik müdahaleden arınmış bir alan olarak görülmesine ve bunlara bağlı olarak siyasetin meşruiyetinin sorgulanmasına yol açmaktadır. Avrupa Birliği'nin ortak para politikasını belirleyen Avrupa Merkez Bankası politik kurumların ve demokratik denetim mekanizmalarının dışında "bağımsız" bir konuma sahiptir. Avrupa Birliği'nin öncelikli ve belirleyici ilgi alanı güvenilir para birimi ve istikrarlı bir ekonomidir. Bunu sağlamanın yolu ise ekonomik ve parasal olan işlerin siyasi ve toplumsal süreçlere kapalı olarak yürütülmesine bağlanmaktadır (Bonefeld, 2004: 7). Ayrıca ortak para politikaları Birlik düzeyinde, ulus üstü bir organ olan Avrupa Merkez Bankası tarafından belirlenirken işgücü piyasası politikaları ve sosyal politikalar üye ulus devletler tarafından belirlenmektedir (Bonefeld, 2004: 8). Diğer bir ifade ile sermaye serbest dolaşım hakkına sahipken emeğin ve sosyal hakların ulus devletin sınırlarına bağımlılığı sürmektedir. Bununla beraber üye ulus devletler sosyal politika, istihdam ve emek ile ilgili düzenlemelerde ulus üstü düzeyde belirlenen ortak para politikalarına bağımlıdırlar. Avrupa Birliği üyesi ülkelerde emeklilik yaşının yükseltilmesi, sosyal hakların gerilemesi, haftalık çalışma saatlerinin artırılması, eğitim ve sağlık sektöründeki ticarileşme yurttaşlar tarafından Avrupa Birliği'nin neoliberal ekonomik politikalarının sonuçları

olarak okunmaktadır. Böylece neoliberal ekonomik politikalar hem üye ulus devletleri hem de Avrupa Birliği'ni meşruiyet krizine sürüklemektedir (Ziltener, 1999: 204). Üye ulus devletler bir ulus üstü kuruma bağlılık nedeniyle, Avrupa Birliği ise yurttaşların katılımının sağlanmadığı demokratik süreçler dışında, demokratik denetim mekanizmalarından yoksun (Bonefeld, 2004: 11) bir biçimde işlediği için meşruiyetleri tartışılmaktadır. Bonefeld'in (2004: 9) belirttiği gibi "ne Birlik'in ne de üye devletlerin doğrudan sorumlu olduğu mali kemer sıkma politikaları" her iki düzeyde de sorumluluk taşıyan öznesi, hesap sorulabilirliği ve demokratik denetimi olmadan uygulanmaya konmaktadır. Avrupa Birliği'nin neoliberal ekonomik yapılanmasına yönelik bu sorgulamanın somut sonuçları Avrupa Birliği için hazırlanan anayasal metinlerin referandumlarda halk tarafından ret edilmesinde açık biçimde ortaya çıkmaktadır. Bazı araştırmacılara (Beckmann&Deppe&Heinrich, 2006) göre söz konusu neoliberal politikaların devamı ve genişlemesi ile Avrupa Birliği'nin meşruiyet krizi derinleşecektir. Nitekim Almanya'daki süt üreticilerinin ve Brüksel'deki balıkçıların protesto eylemleri (Radikal, 4 Haziran 2008), İrlanda halkının Lizbon Antlaşması'nı kabul etmemesi yurttaşların uygulanan neoliberal ekonomik politikaları benimsemediğine ve kabullenmeyeceğine işaret etmektedir. Avrupa Birliği yurttaşlarının kendileri için yukarıdan yapılan anayasa ve reform sözleşmelerini ret etmelerine karşılık Avrupa Birliği'nin siyasi elitlerinin söz konusu siyasi metinlerin onaylanmasında ısrar etmeleri neoliberal toplumsallaşmadan vazgeçilmeyeceğini göstermektedir. Bunun en açık örneğini daha önce Fransa ve Hollanda halkları tarafından ret edilen anayasa sözleşmesi yerine yine neoliberal içerikli Lizbon Antlaşması'nın uygulamaya konma çabalarıdır. Avrupa Birliği'nin uyguladığı neoliberal ekonomik politikalar işsizliği, yoksulluğu, dışlanmayı artırmışken halktan bu politikaların devamı için onay alınmaya çalışılmaktadır. Böylece bir taraftan Avrupa'nın neoliberal ekonomik ve sosyal politikalarına meşruiyet yaratılmaya diğer yandan anayasal veya temel metinler söz konusu politikaların halk tarafından kabul gördüğüne dair birer araç olarak kullanılmaya çalışılmaktadır (Huffschmid, 2007).

Avrupa Birliği bağlamında yürütülen demokrasi açığına ilişkin tartışmaların siyasi boyutu Birlik'in karar alma süreçleri ve kurumsal yapılanmasının ulus devlet içinde örgütlenmiş parlamenter demokrasi modelinden farklılaşmasında somutlaşmaktadır. Kohler-Koch&Conzelmann& Knodt' a (2004: 212) göre ulusal parlamenter demokrasiyi karakterize eden üç önemli özellikten söz edilebilir. Bunlar; halkın egemenliği, siyasi süreçlere katılımı ve yürütmenin denetimidir. Ulusal parlamento yasa yapar, hükümeti seçer, kontrol eder ve siyasi partiler aracılığıyla yurttaşların çıkarlarını temsil eder. Bu kriterler açısından Avrupa Parlamentosu'na bakıldığında yasama ve yürütmeyi denetleme alanlarında tamamen işlevsiz olduğu görülmektedir. Avrupa Birliği yasama sürecinde Avrupa Komisyonu Avrupa Parlamentosu'ndan daha etkilidir ve yasa teklifi hazırlama tekeline sahiptir (Kohler-Koch&Conzelmann&Konodt, 2004: 215). Daha önce de değinildiği gibi Avrupa Birliği düzeyinde yasama ve yürütmenin Avrupa Birliği Konseyi ve Avrupa Komisyonu tarafından üstlenilmesi, bu kurumların Avrupa Parlamentosu tarafından herhangi bir demokratik denetime ve katılıma açık olmamaları demokratik olmayan bir yapılanmaya ve işleyişe işaret etmektedir. Oysa söz konusu Avrupa Birliği kurumlarının karara bağladığı ve yürürlüğe koyduğu yasalar üye ulus devletlerin yasama faaliyetlerinden daha fazladır. Avrupa Birliği üyesi ulus devletlerin kendi ülkelerinde uyguladıkları yasal düzenlemelerin % 70 Brüksel tarafından belirlenmektedir (Habermas, 2001: 101). Diğer bir araştırmaya (Kohler-Koch&Conzelmann,&Knodt, 2004: 160) göre Avrupa Birliği'nin yasama çalışmaları kuruluşundan itibaren sürekli artış göstermektedir. 1952- 1962 yılları arasında yapılan 248 düzenlemeye karşılık 1983-1992 zaman diliminde çıkarılan yasa sayısı 25.576 ya yükselmiş ve 1993- 1998 yılları arasında 15.271 düzenleme yapılmıştır. Avrupa Birliği yurttaşlarının yaşamlarının her alanına dokunan bu düzenlemeler siyasi egemenliğin kaynağı olan halkın seçmediği ve işleyiş konusunda da fazla bilgi sahibi olmadığı "Brüksel bürokrasisi" tarafından yapılmaktadır. Oysa demokratik işleyişin temel ilkesi kararların muhatapları ile karar verenlerin çemberinin örtüşmesine dayanmaktadır. Diğer bir ifade ile uyması için yasalar yapılan halk aynı zamanda bu yasaların yapıcısı ise demokratik temsiliyet ve meşruiyet söz konusudur. Bir kesimin diğer kesim üzerinde uyguladığı siyasi güç ancak uygulanan kesimin rızası, katılımı, temsili ile meşruiyet kazanabilmektedir. Avrupa Birliği işlevsiz ve yetkisiz Avrupa Parlamentosu ile üye ülke yurttaşlarının uyması gereken yasaları kapalı kapılar arkasında ve herhangi bir temsil vekaleti üstlenmeden, teknokratik ve bürokratik süreçler içerisinde biçimlendirmektedir. Bu bağlamda kaynağını halktan, yönetilenlerden almayan bir siyasi güç uygulamakta ve buna bağlı olarak uygulanan siyasi egemenliğin meşruiyeti sorgulanmaktadır.

Avrupa Birliği'nin siyasi elitleri politik ve kurumsal yapılanmadaki bu anti demokratik işleyiş Avrupa Parlamentosu'nu güçlendirerek aşmaya çalışmaktadırlar. Bu bağlamda Avrupa Parlamentosu'nun Konsey ve Komisyon karşısında güçlendirilmesinin Avrupa Birliği için hazırlanan anayasa ve reform sözleşmelerinin değişmeyen gündem maddesini oluşturmasına karşın bu konuda herhangi bir değişikliğin olmadığı belirtilmelidir. Bununla beraber Avrupa Parlamentosu'nun güçlendirilmesi niyetine karşı biçimde daha önce de değinildiği gibi Avrupa Birliği yurttaşlarının doğrudan katıldıkları Avrupa Parlamentosu seçimlerine karşı ilgisiz oldukları ve seçime katılım oranının düşüş gösterdiği gözlenmektedir (Sanlı, 2005: 109). Kısaca Avrupa Birliği yukarıda da değinildiği gibi etkisiz bir parlamento, halkın katılımı ve denetimine kapalı bir kurumsal ve siyasi yapılanma ile demokratik işleyişten uzaktır ve uyguladığı siyasi gücün meşruiyeti sorgulanmaktadır.

Maastricht Antlaşması ile Avrupa Birliği sadece iyi işleyen, gelişmiş ekonomik birlik olmanın ötesine geçerek siyasi bir birlik olduğunu ilan etmiştir (Habermas, 1998: 35). Bu bütünleşme aşamasından

bakıldığında ulus devletlerarası antlaşmalar üzerinden yürüyen bir politik işleyişin anayasal sınırlarla belirlenmiş siyasi birliğe dönüşmesi, Avrupa Birliği yurttaşlarının temel haklarının anayasal koruma altına alınması ve Avrupa Birliği'ne bırakılan yetki alanlarının demokratik süreçlerde meşrulaştırılması gereğinin altı çizilmelidir. Demokrasi düşüncesi esas olarak halkın iradesinden kaynaklanan bir siyasi güç, anayasa ve yasalarla sınırlandırılmış bir yetki kullanımına işaret etmektedir (Kohler-Koch&Conzelmann&Knodt, 2004: 193). Anayasa hem bu anayasayı yapan halkın temel hak ve özgürlüklerinin dokunulmazlığını, hem de bu halktan kaynağını alan egemenliğin sınırlanmasını ve kontrol altına alınmasını ifade etmektedir (Çelebi, 2002: 105). Avrupa Birliği'nin anayasa ile sınırlanmış bir siyasi bünye haline gelmesi arzulan bir durum olmasına karşın önemli ve ucu açık tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu tartışma noktaları bir Avrupa kamusalığının ve söz konusu anayasayı yapacak bir Avrupa halkının olmayışı olarak özetlenebilir.

Habermas'a (1998: 151)) göre anayasal yapılanmaya dönüşüm, siyasi gücü meşrulaştırma Avrupa Birliği düzeyinde Avrupa yurttaşlarının katılımı ile oluşacak bir kamusalık ve bu kamusalık içinde oluşacak ortak görüş ve iradeyle ilişkili bir demokratik süreçle bağlanmalıdır. Habermas bu "ulus sonrası demokrasi için meşruiyet koşulu" nun (*Legitimitätsbedingung für eine postnationale Demokratie*) Avrupa Birliği düzeyinde henüz oluşmadığı görüşündedir. Diğer bir ifade ile ulusal sınırları aşan bir demokratik mekanizmanın oluşması Avrupa sivil toplumunun, ortak bir Avrupa siyasal kültürünün ve kamusalığının oluşmasına bağlıdır ve bu tür bir kamusalığın varlığı bugün için tartışmalıdır (Habermas, 2001: 102, 103). Habermas aynı yazısında söz konusu Avrupa kamusalığının ve siyasal alanının oluşumunun sivil toplum aktörlerinin canlılığına ve katkılarına bağlı olduğunu belirtmektedir. Ancak böyle bir meşruiyet zemininin varlığının Avrupa Birliği yurttaşlarına uygulanan neoliberal ekonomik politikalar sonucu kaybettikleri sosyal haklarını kabullenme inancı verebileceğini ve söz konusu ekonomik politikalara meşruiyet ve rıza sağlayacağını ileri sürmektedir. Bu bağlamda Habermas'a (1998: 35, 36) dayanarak farklı uluslardan gelen Avrupa Birliği yurttaşları arasında dayanışma duygusunun oluşması, yabancı bireylerin birbirlerini refahlarına göz diken rakipler yerine Avrupalı olarak görebilmeleri için ulus devletlerin sınırlarını aşan ortak irade ve görüş oluşturma ortamlarının, Avrupa kamusalığının ve ortak bir politik kültürün oluşturulması gerektiği açıktır. Bu tür bir kamusalığın ve ortak politik kültürün yukarıdan, Brüksel'den değil ancak sivil toplum kuruluşlarının ve yurttaşların katılımı ile oluşabileceği bir kez daha vurgulanmalıdır. Fakat oldukça eski bir geçmişe dayanan bugünkü ulusal kamusalıkların Avrupa çapında kısa zamanda oluşacağına dair bir beklenti içinde olmak abartılı bir iyimserlik olarak yorumlanabilir (Kleinert, 2008). Kleinert'e (2008) göre buna rağmen anayasa ve benzeri temel kurucu yasaların bütün üye ülkelerde halkın onayına sunulması ortak bir Avrupa kamusalığının oluşmasına ön ayak olabilecektir. Bu nedenle Avrupa Birliği'nin siyasi elitleri Lizbon Sözleşmesini bütün üye ülkelerde referanduma götürecek cesareti göstermeli ve böyle bir oylama yoluyla "gerçek bir Avrupa kamusalığının" oluşmasına yardımcı olmalıdırlar (Kleinert, 2008). Fakat Avrupa Birliği'nin yöneticileri ne anayasa ve Lizbon sözleşmelerinin halkın benimsemediği neoliberal içeriklerini değiştirmekte, ne de söz konusu sözleşmeleri Avrupa yurttaşlarının onayına sunmaktadırlar. Bu tür bir katılım ve değişim yerine ulusal parlamentoların ve yürütmelerin onayı ile Avrupa yurttaşlarını neoliberal bir anayasaya uymaya zorlamaktadırlar. Oysa başta attac ve Avrupa Sosyal Forumu olmak üzere birçok sivil toplum kuruluşu sosyal ve sivil bir Avrupa için mücadele vermektedirler.

Habermas'a (1998: 152, 153) göre Avrupa Birliği bağlamında anayasa yapacak bir Avrupa halkının olmayışı argümanında örtük olarak politik öncesi bir ulus ve halk anlayışı yatmaktadır. Oysa bir Avrupa halkından söz etmek için ortak kan bağı ve verili özcü özellikler değil ortak politik bir kültür ve değerlere dayanmak gerekir. Başka bir ifade ile burada söz konusu olan etnik bir damardan gelen millet değil, ortak değer ve politik kültür üzerine inşa edilmiş bir Avrupa halkıdır (Çelebi, 2002: 64, 127). Bu yaklaşım tasada ve sevinçte birlik olabilmenin koşulunu politik öncesi ortak özelliklere değil, aksine siyasi karar alma süreçlerine katılarak oluşan ortak politik kültür ve değerlere bağlamaktadır. Bu yaklaşım Avrupa Birliği'nin farklı ulus devletlerden gelen yurttaşlarının ortak bir siyasi kültür ve değerler üzerinden birleşmesini imlenmektedir. Bu bağlamda geçmişlerinde birbirlerine karşı savaşmış ulus devletlerin yurttaşları arasında dayanışma ve bütünleşme oluşturma kendi başına güç bir çalışma iken Avrupa Birliği'nin uyguladığı neoliberal ekonomik politikaların yarattığı toplumsal parçalanma ve dışlanmaların da engelleyici birer etki gösterdikleri belirtilmelidir. Nitekim Doğu Bloku ülkelerinin üyeliği ile beraber bu ülkelerin işgücünün serbest dolaşım hakkı elde edemeyişi veya ucuz işgücü kullanımının gelişmiş üye ülkelerdeki ücretleri aşağıya çekmesi ile oluşan protestolar bu içe kapanmaya ve yabancılaşıma örnek olarak gösterilebilirler.

Avrupa Birliği'nin üye ülkelerdeki gelişmiş sosyal devlet modelini uyguladığı neoliberal ekonomik politikalarla dönüştürdüğü ve buna bağlı olarak Avrupa halkları arasında işsizliğin, yoksulluğun baş sorumlusu olarak görüldüğü daha önce belirtmişti. Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin emek pazarları ve sosyal politika konularında ulus üstü yetki kullanımına istekli olmadıkları bilinmekle beraber Avrupa Merkez Bankası'nın ulus üstü ortak para politikasına ve üye devletlerin tek başına bağımsız bir sosyal politika izleyemeyeceklerine bağlı olarak Birlik'in bu alanda da giderek ağırlık kazandığı ileri sürülebilir. Nitekim Avrupa Birliği'nin son düzenlemelerinden birisi çalışma saatleri, yani işgücü pazarı ile ilişkilidir. Bu yeni düzenlemeye göre Avrupa Birliği üyesi ülkelerde haftalık çalışma saati 48 saat olarak belirlenmiştir (spiegelonline, 10 Haziran 2008). Bu karar Avrupa Komisyonu sosyal komiseri Vladimir Spidka tarafından sosyal Avrupa'nın oluşması yolunda yeni bir adım olarak değerlendirilirken İspanya ve diğer bazı küçük üye

lkeler tarafından sosyal Avrupa'nın zl olarak görülmekte ve eleştirilmektedir. Avrupa Birliği'nin sosyal devletçi kazanımlarının yok edilmesi Birlik düzeyinde toplumsal bütünleşme yerine kutuplamayı ve dağılmayı getirmektedir. Bu bağlamda Avrupa Birliği'nin ulaşmak istediği bütünleşme ve birleşme hedefinin uygulanan neoliberal ekonomik politikalarla eitiği ileri sürülebilir. Bununla beraber Avrupa Birliği yurttaşlarının Brüksel merkezli neoliberal Avrupa Birliği projesine alternatif olarak sosyal Avrupa'yı oluşturma mücadelesi verdiklerini ve bu yönde küçümsenmeyecek başarılar elde ettiklerini belirtmek gerekir. Daha önce de belirtildiği gibi siyasi elitlerin bütün çabalarına ve ısrarlarına rağmen önce neoliberal anayasanın, sonra Lizbon Antlaşması'nın halk tarafından ret edilmesi yurttaşların ve sivil toplum kuruluşlarının yükselen muhalefetine ve gücüne işaret etmektedir.

Avrupa Birliği'nin bütünleşme sürecinin toplumsal eksenindeki önemli tartima noktalardan birisi ortak bir Avrupa kimliğinin yokluğuna ilişkindir. Karlsson'a (2007: 81) göre Avrupa Birliği yesi ulus devletlerin yurttaşlarının kendilerini zdeletirebilecekleri ve iselletirebilecekleri bir Avrupa kimliği henüz yoktur ve yakın gelecekte de oluamayacaktır. Çünkü Avrupa kimliği Avrupa Birliği'nin bugün yaptiği gibi yukarıdan dayatmayla oluamayacaktır (Karlsson, 2007: 87). Ayrıca Avrupa kimliği ne ortak geçmiş, dinsel ve kültürel kökenlere dönerek ne de Avrupa kurumlarının ve karar alma süreçlerinin reformdan geçirilmesi ile oluşacaktır. Avrupa kimliği Birlik ile yurttaşları arasındaki güven ve dayanışma bağı üzerine kurulu politik bir üyelik yapılanmasından doğacaktır. Avrupa Birliği ile yurttaşları arasındaki dayanışma ve güven duygusu işgücü piyasası ve toplumsal zenginliğin dağıtıldığı politik alanlarda biimlenebilecektir. Daha açık bir ifade ile Avrupa Birliği'nin ekonomik btnlemesinin kazananları kadar kaybedenlerinin de kendilerini sürecin özneleri olarak görmeleri gerekmektedir. Fakat Avrupa Birliği'nin neoliberal ekonomik politikalarının esasını oluşturan toplumsal zenginliğin dağıtımı ve istihdam politikaları Avrupalılık kimliği yaratmaktan çok sürecin kazananları ile kaybedenleri arasındaki mesafeyi artırmakta ve kendisine karşı bir protesto geliştirmektedir. Bu bağlamda Avrupa Birliği'nin izlediği ekonomik politikalarla yurttaşların kendilerini zdeletirebilecekleri bir Avrupa kimliği ve sosyal bütünleşme yaratamayacağı açıktır.

Avrupa Birliği'nin demokratiklemesini, yurttaşlara yakın ve açık hale gelmesini amaçlayan Lizbon Antlaşması on dokuz ye ülkenin parlamentoları tarafından onaylanmıştır. Antlaşma bugüne değin altı aylık dönemler halinde yürütülen Konsey başkanlığı yerine iki buçuk yıl süreli seçimle gelen bir başkanlık görevi öngörmektedir. Anlaşma ayrıca Avrupa Birliği için yüksek düzeyde bir Dış ileri yetkilisi veya bir tür dış ileri bakanlığı içermektedir. Ayrıca vergi, dış ve sosyal politika alanları gibi hassas alanlarda oybirliğine dayalı karar alma formunu korurken diğer birçok alanda 2014 yılından itibaren Avrupa Birliği yurttaşlarının % 65 ini kapsayacak şekilde ye ülkelerin % 55 inin çoğunluğuna dayanan ikili çokluğa dayalı bir karar alma prosedürü getirmektedir. Söz konusu antlaşma Birlik'in demokratiklemesi kapsamında Avrupa Parlamentosu'nu güçlendirmekte, ulusal parlamentolara katılım olanağı getirmekte, Avrupa Birliği yurttalarına bir milyon imza ile Avrupa Komisyonu'na yasa tasarısı hazırlama için başvurma hakkı tanımakta ve Avrupa Temel Haklar Katalog'unu hukuksal olarak bağlayıcı metin haline getirmektedir. Kısaca Lizbon Antlaşması yurttaşları, ulusal parlamentoları ve Avrupa Parlamentosu'nu güçlendirerek Avrupa Birliği'ni demokratiklemeyi amaçlamaktadır (EUb). Fakat buna rağmen bilindiği gibi kısa süre önce Avrupa Birliği ve İrlanda yurttaşları tarafından benimsenmemitir. Bu noktada İrlanda'nın Lizbon Antlaşması'nı anayasası gereği referanduma sunan tek ülke olarak başarısız bir sonuç aldığını belirtmek gerekir. İrlanda'da Referanduma 3.05 milyon kayıtlı seçmenden % 45'i katılmıştır (spiegelonline, 12 Haziran 2008). İrlandalıların % 53.4  Lizbon Antlaşması'na hayır derken, ancak % 46.6 sı evet demiştir (die zeit, 13 Haziran 2008). Spiegel'e (12 Haziran 2008) göre İrlandalıların hayır yanıtının nedenleri kürtajın ve eşcinsel evliliklerin serbest bırakılacağı, ortak vergi politikalarının uygulanacağı ve Avrupa Birliği düzeyinde demokratik kontrolün azalacağı kaygılarıdır.

İrlanda halkının Lizbon Sözleşmesi'ne hayır demesinin yankıları Avrupa Birliği içinde yeniden Birlik'in geleceğine yönelik tartimaları alevlendirmitir. Kleinert'e (2008) göre İrlanda haklını nankörlükle ve bilgisizlikle suçlamak sorunu görmek istememektedir. O'na göre İrlanda halkının Lizbon Sözleşmesine hayır demesinin dört önemli kaynağı vardır. Her şeyden önce Avrupa Birliği yurttaşlara uzak ve yabancıdır. Avrupa Birliği yurttaşları ulusal demokrasilerde sorumluluk taşıyan siyasilere hesap sorabilirken veya onları seçmeme gibi bir seçeneğe sahipken Avrupa Birliği'nin siyasi yapılanmasında böyle bir denetim ve katılım mekanizmasına sahip değildirler. Avrupa Birliği yurttaşlar açısından fazlasıyla "anonim, bürokrat ve etki edilemez"dir. Kleinert'in ileri sürdüğü ikinci neden ise "demokratik söylem kuralları ile donatılmış Avrupalı bir kamusalığın olmayışıdır. Bir diğer neden yurttaşların Avrupa Birliği'ni "ulus devletçi 'sosyal kapitalizmi' (*nationalstaatlichen sozialkapitalismus*) tehdit eden neoliberal bir nc g olarak görmeleridir. Dördüncü ve son neden ise Avrupa Birliği "politik elitlerinin imajının" giderek kötüleşmesi veya Avrupa Birliği yurttaşlarının Birlik yönetimine veya Brüksel bürokratlarına ilişkin olumsuz algılarıdır. Kleinert'in İrlanda yurttaşlarının "Hayır" ı için belirttiği nedenler bu bildirinin ele almaya çalıştığı demokrasi açığına ilişkin tartimalar ile örtüşmektedir. Ayrıca Avrupa Birliği'nin yurttaşların ve sivil toplu kuruluşlarının müdahalesi ile biimlenebilecek açık uçlu bir bütünleşme süreci yaşadığına işaret etmektedir. Bu noktada Avrupa Birliği'nin demokratiklemesinde sivil toplum kuruluşlarının rolü ve işlevine ilişkin tartimalara değinmek yerinde olacaktır.

Sivil Toplum Kuruluşları ve Avrupa Birliği

Sivil toplum kuruluşları ile ilgili kavramsal tartışma ve tanımlamalar henüz tamamlanmış değildir. Bununla beraber sivil toplum kuruluşlarının ortaya çıkışını etkileyen iki önemli krizden söz etmek yerinde olur. Bir taraftan yerleşik temsil mekanizmalarının yetersiz hale gelmesi, sendika ve siyasi partiler gibi geleneksel siyasi ve toplumsal yapıların kendi dışındaki farklı sosyal hareketleri ve sorunları kapsayamamasıdır. Diğer taraftan sosyal refah devletinin neoliberal ekonomik küreselleşme ile beraber uğradığı dönüşümler sonucu daha önce çözümlenmiş yoksulluk, hastalık, işsizlik v.b. gibi toplumsal problemlerin tekrar ortaya çıkmasıdır (Uğur, 2001: 146). Sivil toplum kuruluşlarının üstlendikleri ve yerine getirdikleri işlevlere bakıldığında bu açık biçimde görülmektedir. Kadın sorunu, çevre hareketleri, yoksulluk alanı ile ilgili sivil toplum kuruluşları geleneksel siyasi partilerin ve işçi sınıfı hareketinin dışladığı problem alanları olarak görülebilir. Başka bir ifade ile sivil toplum kuruluşları var olan temsil ve katılım mekanizmalarının duyarsız kaldığı, dikkate almadığı toplumsal sorunların gündeme getirilmesi amacı ile ortaya çıkmışlardır ve buna uygun olarak da söz konusu sorunları kamusal tartışma ortamına taşımışlardır. Bunların yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının neoliberal küreselleşme söyleminin merkezi kavramlarından biri olan 'yönetişim' ile de ilişkilendirildiğini belirtmek gerekir.

Sivil toplum kuruluşlarının bir taraftan bireyselleşmeye, diğer taraftan dayanışmaya yönelik bir eğilim içinde oldukları ileri sürülebilir. Bu karşıt eğilimlere dikkat çeken Yerasimos (2002: 13, 14) sivil toplum kuruluşlarının esas olarak bireyselleşme, bireysel çıkar ve ilgi alanları ile ilgili olduğunu ileri sürerek bu bağlamda siyasi parti taraftarı olma ve seçimlerde oy kullanmayı pasif katılım, sivil toplum kuruluşları içinde çıkar savunmasını ise aktif katılım olarak yorumlamaktadır.

Leggewie'ye (2003: 143, 145) göre sivil toplum kuruluşlarının önemli özelliklerinden birisi parlamento dışı olmalarıdır. Geleneksel parlamenter siyasi sistemden farklı olarak sivil toplum kuruluşları ulus devlet üstü bir nitelik göstermekte, ulus aşırı örgütlenmelere ve eylemlere yönelmektedirler. Leggewie (2003: 146) sivil toplum kuruluşlarının esas olarak neoliberal küreselleşmenin kaybedenleri arasında politik bir ilgi ve uyanış yarattığına dikkat çekmekte, söz konusu kuruluşlarının yeni düzenin demokrasi sorunlarını tartışmaya açmakla esas olarak bir demokratikleştirme etkisi gösterdiğine işaret etmektedir. Fakat O'na (2003: 149) göre bu demokratikleştirme etkisi yanında sivil toplum kuruluşlarının kendileri de temsil ve örgütlenme bakımından kendi içlerinde demokratik sorunlar yaşamaktadırlar.

Değişik kriterlere göre sivil toplum kuruluşları sınıflandırılabilir. Ryfman'a (2006: 49) göre sivil toplum kuruluşlarının faaliyet alanları kalkınma-insancıl yardım, insan hakları ve çevre olmak üzere üç temel alanda belirlenebilir. Bu çalışma alanları sürekli gelişme ve genişleme göstermektedir. Nitekim Ryfman da (2006: 67-74) "yeni yetkinlik alanlar"ı olarak "barışın inşa edilmesi", "kültürel varlıkların korunması", "kalıcı gelişme" ve "suistimale karşı mücadele", AIDS ve diğer alanlara kadar çeşitlendiğini belirtmektedir.

Avrupa Birliği ile sivil toplum kuruluşlarının ilişkilerine bakıldığında sivil toplum örgütlerinin burada daha çok demokratik katılım işlevi gördükleri ileri sürülebilir. Nitekim Kohler-Koch&Conzelmann ve Knodt'a (2004:209, 210) göre siyasi partiler ve parlamentolar devre dışı kaldıkça yurttaşların ve sivil toplum kuruluşlarının protestoları çoğalmakta ve önem kazanmaktadır. Böylece kendi seslerini kendileri duyurmaya çalışmaktadırlar. Onlara göre bu tür protestolar Avrupa Birliği yurttaşlarının yakınlaştığını, birbirlerinden haberdar olduklarını göstermektedir. Başka bir ifade ile yurttaşların protestoları aktif katılım, ilgi ve bilgiye ve aynı zamanda "ulus üstü bir iletişimin başlamasına" işaret etmektedir. Bu, "Avrupa kamusalığının" ayak sesleri olarak yorumlanabilir (Kohler-Koch&Conzelmann&Knodt, 2004: 210).

Goodman'a (1998: 361) göre Avrupa Birliği'nin izlediği "ulus aşırı ekonomik bütünleşme politikasına paralel olarak ulus aşırı sosyal hareketler örgütlenmektedir. Bu hareketler para birliği olarak biçimlendirilen Avrupa Birliği'ne karşı tabandan gelen karşı duruşları ile alternatif oluşturmaktadırlar. O'na (1998: 362) göre Avrupa'daki çevre hareketlerinin katılımı ve müdahalesi ile kurulan Avrupa Çevre Koruma Bürosu (*Europaeischen Agentur für Umweltschutz*) sosyal hareketlerin Birlik'in demokratikleşmesine ve yurttaşlar tarafından biçimlendirilmesine örnek oluşturmaktadır. Avrupa Birliği içindeki birçok sivil toplum kuruluşu Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Komisyonu tarafından desteklenmekte ve bu kurumlarla işbirliği içinde çalışmaktadır. Örneğin Avrupa Kadın Ağı, Avrupa Kadın Lobisi ve göçmenlerin hak talepleri konusunda örgütlenen forumlar ve sivil toplum örgütleri Avrupa Birliği'nin politik işleyişinde etkili olmaya başlamışlardır (Goodman, 1998: 364). Fakat bütün bu gelişmelere rağmen söz konusu sivil toplum kurumlarının ve sosyal hareketlerin Avrupa Birliği kararlarında yeterli düzeyde etkili oldukları ileri sürülemez. Goodman'a (1998: 365) göre Avrupa Sendikalar Birliği işçilerin % 86 sını temsil etmesine karşın Avrupa Birliği'nin aldığı kararları etkilemede işveren ve sanayicilerin örgütlenmeleri kadar etkili olamamaktadır. Benzer biçimde işveren ve ekonomik çıkarlarla uyumlanmayan çevre koruma tedbirleri karara bağlanamamaktadır. Kadın hakları açısından bakıldığında da durum farklılık göstermemektedir. Kadın hakları doğrudan işgücü pazarı, sosyal haklar, eğitim, yoksulluk v.b. gibi sosyal ve ekonomik politika alanlarına dokunduğu için kadın hareketleri karar alma süreçlerinde etkili olamamaktadır (Goodman, 1998: 366). Ancak bununla beraber Avrupa Birliği çapında toplumsal hareketlerin ve özellikle iletişim teknolojilerini kullanarak oluşturulmaya çalışılan ağ tipi örgütlenmelerin etkili olmaya başladıkları ileri sürülebilir.

Avrupa Birliği'nin neoliberal ve sermaye yanlısı tutumuna karşı çalışanlar, işsizler, göçmenler, öğrenciler, yoksullar v.b. gibi toplumsal kesimlerin protestoları yükselmektedir. Nitekim "İşsizliğe Karşı Birlikte Mücadele (*Agir Ensemble Contre le Chômage*)" adlı örgütlenme ile dayanışan ve ortak hareket eden birçok muhalefet hareketi Avrupa Yürüyüşleri'ni (*European Marches*) Avrupa düzeyinde gerçekleştirerek Avrupa Birliği'nin neoliberal bütünleşmesine karşı sosyal bir Avrupa taleplerini yükseltmişlerdir (Taylor, G.& Mathers, A., 2002: 56). Benzer şekilde 2004 yılında Londra'da yapılan Avrupa Sosyal Forumu'nda Avrupalı Güvencesizler Middlesex Deklarasyonu'nda (Conatus Çeviri Dergisi: 84) "Avrupalı tüm kız ve erkek kardeşler", "ister otonomist Marksist, post-endüstriyel anarşist, sendikacı ya da antifaşist, eşcinsel, ekolojist anarşist, hacktivist, isterse bilişsel işçi, geçici işçi, dışarıdan ve/veya alt sözleşmeli çalışanlar ve benzerlerinden olsunlar, ağ tipi örgütlenmeyle Avrupa'da ortak bir toplumsal ve politik eylem düzenlemeye davet" edilerek Avrupa Birliği düzeyinde bir kamusalığın ve sosyal hareketin oluşmasına ön ayak olunmaktadır.

İki binli yılların başında örgütlenmeye başlayan ve bir çok sivil toplum kuruluşunun katıldığı Avrupa Sosyal Formu'nun temel talepleri arasında "şirket iktidarına ve neoliberalizme dayalı bir Avrupa düzenine muhalefet" oluşturmak yer almaktadır (Şener, 2003: 65). Avrupa Sosyal Forumu "başka bir Avrupa ve dünyanın kurulmasının bir aciliyet haline " geldiğini ileri sürmektedir(Şener, 2003: 65). Avrupa Sosyal Forumu bugüne değin dört kez yapılmıştır. Beşincisi 17- 21 Eylül 2008 tarihleri arasında İsveç'in Malmö kentinde yapılacaktır. İstanbul ise 2010 yılında yapılacak olan Avrupa Sosyal Forumu'na ev sahipliği yapacaktır (Türkiye Sosyal Forumu).

Avrupa Birliği üyeliği sürecinde Türkiye sivil toplum kuruluşlarının katılımına somut bir örnek teşkil etmesi bakımından Avrupa Öğrencileri Genel Formu'nun (AEEG) Türkiye ayağının yaptığı çalışmaya değinilebilir. Söz konusu forumun üyesi Alper Akyüz'ün (2001: 62- 63) aktardığına göre Avrupa Öğrencileri Genel Forumu Avrupa Birliği kentleri düzeyinde örgütlenmekte ve gençler arasında bir Avrupa yurttaşlığı bilincini geliştirme, sivil toplum örgütleri içinde yer almalarını teşvik ederek bu yolla Avrupa'nın geleceğinin şekillenmesine katılımlarını amaçlamaktadır. Söz konusu sivil toplum kuruluşunun Türkiye bölümü de Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin eğitim ve gençlik programlarına katılması için çaba göstermiş ve bu konuda başarılı olmuştur.

Avrupa Birliği'nin siyasi ve kurumsal yapılanması çerçevesinde bakıldığında Birlik demokratikleşme bakımından parlamento dışı katılımı ve denetimi sağlayacak kanal veya mekanizmaların oluşturulmasına ihtiyaç göstermektedir. Böyle bir çözüm modeli çerçevesinde Kohler-Koch&Conzelmann ve Knodt (2004: 223, 224) müzakereci ulus üstü (*deliberativ Supranationalism*) siyasi yapılanmayı tartışmaktadırlar. Bu tür bir yapılanmanın hem katılım ve denetim işlevini hem de politik öncesi bir ortaklık veya aidiyet duygusunu dışlayarak ortak bir siyasi kültür ve kamusal alandan kaynaklanan dayanışmaya imkan vereceğini belirtmektedirler. Bu çerçeveden bakıldığında Avrupa Birliği içinde örgütlenen sivil toplum kuruluşlarının ulus üstü müzakere ve örgütlenme biçimleri ile siyasi karar alma süreçlerine katılım ve siyasi gücü kontrol etme olanağı buldukları ileri sürülebilir. Nitekim yukarıda değinilen Avrupa Sosyal Forumu, attac ve diğer sivil toplum örgütlenmeleri sosyal ve sivil bir Avrupa taleplerini değişik platformlarda dile getirmişler, İrlanda halkı tarafından onaylanmayan Lizbon Reform Antlaşması'nın öncülü olan anayasa sözleşmesinin Fransa ve Hollanda referandumlarında ret edilmesinde etkili olmuşlar ve böylece Avrupa Birliği'nin neoliberal bir anayasa temelinde bütünleşmesini engellemişlerdir. Buna rağmen müzakere süreçlerinin ve kamusalılıkların her türlü güç ilişkileri ve hiyerarşik yapılanmadan arınmış olmadığı belirtilmelidir (Leggewie, 2003: 162).

Sonuç

Avrupa Birliği neoliberal küreselleşmenin önemli aktörlerinden birisidir ve Birlik'in bütünleşme süreci esas olarak neoliberal ekonomik politikalar çerçevesinde biçimlenmektedir. Buna bağlı olarak Avrupa toplum modelinin önemli bir kazanımı olan sosyal devlet yapılanması çözülmekte ve işsizlik, yoksulluk gibi sorunlar tekrar ortaya çıkmaktadır. Avrupa Birliği aynı zamanda siyasi ve sosyal olanın dikkate alınmadığı bağımsız, kendi başına gelişen bir ekonomik bütünleşme olarak ilerlemektedir. Böylece üye ulus devletlerin egemenlik hakları sınırlanmakta ve buna bağlı olarak meşruiyetleri sorgulanmaktadır.

Avrupa Birliği ulus üstü ve/ya post-parlamentar bir siyasi yapılanma olarak görülebilir. Bununla beraber ulus devlet yapılanmasına benzer biçimde yasama, yürütme ve yargı organları bulunmaktadır. Birlik ulusal parlamenter sistemlerdeki işleyişten farklı olarak güçlü bir Konsey ve Komisyon karşısında Avrupa halkları tarafından doğrudan seçilen zayıf ve yetkisiz bir Avrupa Parlamentosu'na sahiptir. Buna bağlı olarak Birlik düzeyinde uygulanan siyasi gücün ve kararların meşruiyeti sorgulanmakta ve Avrupa Parlamentosu'nun güçsüzlüğü ve yetkisizliği önemli demokrasi sorunu olarak tartışılmaktadır. Başka bir ifade ile Avrupa Birliği sınırlanmamış, denetim altına alınmamış bir siyasi güç uygulaması olarak demokratik olmayan, teknokratik ve bürokratik bir yapılanmaya işaret etmektedir.

Avrupa Birliği'nin uyguladığı siyasi gücün anayasal bir dayanağa ve sınırlara kavuşması, katılım süreçlerinde meşrulaştırılması bağlamında Avrupa kamusalılığı ve Avrupa halkı önem kazanmaktadır. Avrupa Birliği düzeyinde bir kamusalığın olmadığı ve yakın bir gelecekte de olmayacağı ileri sürülebilir. Ayrıca

Avrupa halkları arasında dayanışma ve ortak bir politik kültürün oluşmasının doğrudan Avrupa kamusalığının oluşmasına bağlı olduğu belirtilmelidir.

Avrupa kamusalığının oluşması ve Avrupa Birliği'nin demokratikleşmesi parlamento dışı katılım kanallarının varlığı ile doğrudan ilgilidir. Avrupa halklarına uzak ve yabancı bir Avrupa Birliği halkın karar alma süreçlerine katılımının sağlanması ile beraber demokratikleşecektir. Ekonomik ve Sosyal Komite ile Bölgeler Komitesi bu katılımın sağlanmasında önemli rol oynamaktadırlar. Avrupa Birliği'nin bu organları yanında sivil toplum kuruluşları da yurttaşların Avrupa Birliği'nin karar alma süreçlerine katılımını sağlamaları bakımından giderek önem kazanmaktadır.

Sivil toplum kuruluşları Avrupa Birliği düzeyinde ulus üstü bir müzakere alanı oluşturarak değişik toplumsal kesimlerin taleplerini ve sesini Avrupa Birliği kurumlarına iletmektedirler. Ayrıca ulus üstü örgütlenmeleri ve çalışmaları bakımından bir Avrupa kamusalığının ve Avrupa kimliğinin oluşmasına yardımcı olmaktadır. Fakat bu olumlu yanlarına karşın sivil toplum örgütlerinin de kendi içinde demokrasi sorunları yaşadıklarını ve ulus üstü müzakere süreçlerinin tarafsız, hiyerarşik ve güç ilişkilerinden arınmış, bütün toplumsal kesimlerin erişimine açık olmadığını vurgulamak gerekir.

Avrupa Birliği'nin demokratikleşmesini sağlamak için tartışılan bir diğer çözüm modeli Avrupa Parlamentosu'nun Komisyon ve Konsey karşısında güçlendirilmesi ve yetkilerinin artırılmasıdır. Avrupa halklarının doğrudan seçtiği ve temsil edildiği tek kurum olması bakımından güçlü bir Avrupa Parlamentosu'nun Birlik'in demokratikleşmesine olumlu etkide bulunacağı kabul edilebilecek şekilde esas olarak neoliberal ekonomik politikaların değiştirilmesi gerektiği ileri sürülebilir. Bu bağlamda da sivil toplum kuruluşlarının örgütledikleri ve gerçekleştirdikleri eylemlerle önemli muhalefet hareketleri oluşturdukları belirtmeli ve alternatif bir sosyal ve sivil Avrupa taleplerinin altı çizilmelidir.

Daha önce de değinildiği gibi Avrupa Birliği bağlamında yürütülen demokrasi açığı tartışmalarının ağırlık noktasını egemenliğin kaynağı olarak halkın değil piyasa ekonominin görülmesi oluşturmaktadır. Bu bağlamda Avrupa Birliği yurttaşları sadece ekonomik hakların sahibi olan serbest piyasanın üyeleri olarak değil, politik ve sosyal hakları olan yurttaşlar olarak kabul edilmelidirler (Bonefeld, 2004: 11). Avrupa Birliği bağlamında yürütülen demokrasi açığı tartışmalarının da sadece kurumsal ve prosedürel eksenlerde değil, bunlarla beraber yurttaşların demokratik kişiliklerinin korunması için gerekli olan toplumsal ve siyasal koşulların yaratılması bağlamında da yürütülmesi gerektiği ileri sürülebilir (Bonefeld, 2004: 18). Avrupa Birliği içinde artan yoksulluk ve dışlanmışlık bunu açık biçimde ortaya koymaktadır.

Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde ulus devletlerin tek başına devletlerarası müzakere yürütmesinin bütüncül ve katılımcı bir süreci içermediği ileri sürülebilir. Bunu Avrupa Birliği'nin Türkiye'de değişik sivil toplum kuruluşlarına verdiği destekten çıkarsamak olasıdır. Bu bağlamda Türkiye'nin bütün müzakere sürecini devlet denetimi ve izini içinde sınırlamasının Avrupa Birliği'nin sivil toplum kuruluşlarına verdiği önem ve tanıdığı konum ile çeliştiği ileri sürülebilir. Buna bağlı olarak Ekonomik ve Sosyal Komite'nin ve Avrupa Komisyonu'nun çalışmaları ile uyumlu olarak ulusal ekonomik ve sosyal konseyde sivil toplum kuruluşlarına yer verilmesi gerektiği belirtilmelidir (Akyüz, 2001: 66).

Kaynakça

- Akyüz, Alper (2001). Türkiye-AB Bütünleşmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü. Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu 15-16 Aralık 2000. In: *Avrupa Birliği, Devlet ve STK'lar*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- attac. <http://www.attac.de/aktuell/neuigkeiten/detailansicht/datum/2008/06/18/attac-kritisiert-abschieberichtlinie-als-inhuman/?cHash=632f5dfaf8> Erişim: 25.06.08.
- Avrupalı Güvencesizlerin Middlesex Deklarasyonu. Çev. Melis İnan. *Conatus Çeviri Dergisi*. Sayı: 3, Ocak-Nisan 2005 (84-85). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Beckmann, Martin & Deppe, Frank & Heinrich, Mathis (2006). In schlechter Verfassung? Ursachen und Konsequenzen der EU-Verfassungskrise. *Prokla* 36 (3), 144 September 2006. <http://www.prokla.de/aktuell.htm> Erişim: 05.06.08.
- Bonefeld, Werner (2004). Avrupa, Piyasa ve Demokrasinin Dönüşümü (Europe, the Market and the Transformation of Democracy, İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde yapılan konuşmanın metni). Çev. Özgür Öztürk. *Conatus Çeviri Dergisi*. Sayı: 3, Ocak-Nisan 2005 (7-19). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Çelebi, Aykut (2002). *Avrupa: Halkların Siyasal Birliği*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Die Zeit* (13 Haziran 2008). 53.4 Prozent Nein-Stimmen. <http://www.zeit.de/online/2008/25/reformvertrag-veto-reaktionen> Erişim: 18.06.08.
- EUa, [EUa, EU-Abgeordnete stimmen über EU weite Rückführungsregeln ab.](http://www.europarl.europa.eu/news/public/documents_par_theme/902/default_de.htm) http://www.europarl.europa.eu/news/public/documents_par_theme/902/default_de.htm Erişim: 25.06.08.
- EUb, Vertrag von Lissabon. http://europa.eu/lisbon_treaty/index_de.html Erişim: 10.06.08
- EUc, http://www.eesc.europa.eu/documents/eu-presidencies/2008/A_DI_CES112-2007_FIN_DI_de.doc Erişim: 29.07.08.

- EUd, Die Europaeische Kommission und die Zivilgesellschaft. http://ec.europa.eu/civil-society/index_de.htm Erişim:04.406.08.
- EUe, http://ec.europa.eu/commission-barroso/kallas/transparency_de.htm Erişim: 04.06.08.
- Fontaine, Pascal (2007). *Europa in 12 Lektionen*. Luxemburg: Amt für amtliche Veröffentlichungen der Europaeischen Gemeinschaften.
- Goodman, James (1998). Die Europaeische Union: Neue Demokratieformen jenseits des Nationalstaats. İngilizceden Almancaya Çev: Michael Adrian&Bettina Engels. In: Ulrich Beck (Yay.). *Politik der Globalisierung*(331- 373). Frankfurt/Main: Suhrkamp Verlag.
- Habermas, Jürgen (1998). *Die postnationale Konstellation. Politische Essays*. Frankfurt/Main: Edition suhrkamp.
- Habermas, Jürgen (2001). Avrupa'nın Niçin Bir Anayasa İhtiyacı Var? (29 Haziran 2001 tarihli Die Zeit'ta Almanca olarak yayınlanmıştır. İngilizce'ye Çev: Michelle Everson, " So, Why Does Europe Need A Constitution?", European University Institute). Çev. Selen Göbelez. *Conatus Çeviri Dergisi*, 3, Ocak-Nisan 2005 (95- 107). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Huffs Schmid, Jörg (2007). "Die Neoliberale Deformation Europas". <http://www.blaetter.de/artikel.php?pr=2520> Erişim: 06.06.07.
- Kahlert, Heike (2005). Beratung zur Emanzipation? Gender Mainstreaming unter dem Vorzeichen von New Public Management. In: Behning U.& Sauer B. (Yay.). *Was bewirkt Gender Mainstreaming?*. Frankfurt/New York: Campus Verlag.
- Karlsson, Ingmar (2007). *Bölgeler Avrupası*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Karluk, S. Rıdvan (2007). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Kleinert, Hubert (2008). Warum die Iren nicht die Deppen Europas sind. *Spiegelonline*. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/0,1518,560575,00.html> Erişim: 20.06.08.
- Kohler-Koch, Beate&Conzelmann, Thomas&Kondt, Michéle (2004). *Europaeische Integration-Europaeisches Regieren*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Koray, Meryem (2005). *Avrupa Toplum Modeli*. İstanbul: İmge Yayınevi.
- Leggewie, Claus (2003). *Die Globalisierung und ihre Gegner*. München: C.H. Beck Verlag.
- Mandel, Ernest (1967). Uluslararası Kapitalizm ve Uluslarüstülük. (International Capitalism and Supranationality. In: R. Miliband&J Saville (Der.). *The Socialist Register 1967*. Merlin Pres.) Çev. Selen Göbelez. *Conatus Çeviri Dergisi*, 3, Ocak-Nisan 2005 (37- 46). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Özer, Yonca (2007). Küresel Ekonomik Bir Güç Olarak AB ve Türkiye'nin Üyeliğine Muhtemel Etkileri. İn: E. Efeğil&M.S. Erol (Der.). *Türkiye-AB İlişkileri Avrupa'nın Genişlemesi, Müzakere Süreci ve Batılılaşma Sorunsalı*(123-152). Ankara: Orion Yayınevi.
- Palabıyık, M. Serdar&Yıldız, Ali (2006). *Avrupa Birliği*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Radikal* (4 Haziran 2008). AB Böyle Balıkçı Görmedi! <http://www.radikal.com.tr> Erişim: 05.06.08.
- Ryfman, Philippe (2006). *Sivil Toplum Kuruluşları*. Çev: İsmail Yerguz. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sanlı, Leyla (2005). *Avrupa Birliği ve Demokrasi Açığı*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Spiegelonline* (10 Haziran 2008). EU einigt sich auf einheitliche Arbeitszeit. <http://www.spiegel.de/wirtschaft/0,1518,558708,00.html> Erişim: 10.06.08.
- Spiegelonline*. (12 Haziran 2008). Iren Stoppen Reform der EU. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/0,1518,559308,00.html> Erişim: 12.06.08
- Şener, F. Levent (2003). *Dünya Sosyal Forumu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Taylor, Graham&Mathers, Andy (2002). Avrupa'nın Birleşme Sürecinin Politikası: Oluşum Halindeki Avrupa Emek Hareketi. (The Politics of European Integration: A European Labour Movement in the Making?. *Capital& Class*, Sayı: 78, Sonbahar 2002). Çev: Münevver Çelik. *Conatus Çeviri Dergisi*, 3, Ocak-Nisan 2005 (49- 62). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Tezcan, Ercüment (2002). *Avrupa Birliği Hukuku'nda Birey*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türkiye Sosyal Forumu, <http://www.sosyalforum.org/> Erişim: 27.06.08.
- Uğur, Aydın (2001). Türkiye-AB Bütünleşmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü. Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyomu 15-16 Aralık 2000. İn: *Avrupa Birliği, Devlet ve STK'lar*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Yerasimos, Stefanos (2002). Sivil Toplum, Avrupa ve Türkiye. *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ziltener, Patrick (1999). *Strukturwandel der europaeischen Integration*. Münster: Westfaelisches Dampfboot.

**CEMAATTEN AVRUPA BİRLİĞİ'NE, YERELDEN ULUSÖTESİNE BİR SERÜVEN:
GÖÇMEN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI – BERLİN ÖRNEĞİ**

*Ar. Gör. Reyhan Atasü-Topcuoğlu
ratasu@hacettepe.edu.tr
Hacettepe Üniversitesi, IIBF
Ar. Gör. Emrah Akbaş
Hacettepe Üniversitesi, IIBF*

Özet

Anaakım literatüründe STK'lar, cemaatçi topluluklar yerine geçen, ortak bir amaç, işlev ve etki etme odaklı gruplar olduğu vurgulanmakta, gelenekselden modern topluma geçmenin bir göstertesi olarak düşünülmekte ve bu ikisi karşıt toplumsal organizasyon biçimleri olarak tanımlanmaktadır.

Bu Kavramsal ayırım göçmen grupların sosyal yapısını açıklamaya yeterli değildir. Göçmen grupları ve sivil toplum düşüncesi arasındaki ilişkiyi anlamak için, STK'lari alanda tanımak ve onların gerçekliği üzerinden bir açıklama geliştirmek gerekmektedir. Bu çalışma, Berlin'de Türkiyeli göçmenlerin STK'larının yapısını modernite ve cemaat boyutlarıyla sorgulamaktadır. Bu sorgulama göçmenlerin sivil toplumdaki özgün yerini tarif etmeyi ve literatürdeki cemaat - STK karşıtlığına gerçekçi bir yaklaşım getirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, Cemaat, Göç, Berlin, Almanya

**AN ADVENTURE FROM CONGREGATION TO EUROPE UNION AND FROM LOCAL TO
INTERNATIONAL: IMMIGRANT NGO'S – BERLIN CASE**

Abstract

Mainstream literature emphasize NGOs, as groups focusing on common interest, function and effect, being new institutions subsidizing communities. NGOs are conceptualized as the symbol of transition to modernity; therefore, communities and NGOs are generally defined as opposite styles of social organization.

This conceptual differentiation is not adequate for analyzing migrant groups. For an analyzsis of those groups and NGOs one has to develop an original perception derived from unique reality. This study examines active NGOs of Turkish migrants in Berlin and questions the structure of these institutions in terms of modernity and community. This questioning is for suggesting an alternative to the binary opposition of community and NGO.

Key Words: Civil Society, Congregation, Migration, Berlin, Germany

Giriş

Sivil toplum üzerine olan tartışmalar 1980'li yıllarda başlamış, daha sonra 1989'da Sovyet Bloğu'nun dağılmasıyla birlikte daha da hızlanmıştır. Sivil toplum literatürünün ağırlıklı bir kısmı demokrasi - sivil toplum ilişkisi temeline dayanmaktadır. İlaveten, gerek ülkemiz gerek dünya literatürü; sivil toplum kuruluşlarını, cemaatçi topluluklar yerine geçen, ortak bir amaç, işlev etrafında toplanan ve etki etme odaklı gruplar olarak kurgulamaktadır. Başka bir deyişle, halihazırdaki literatürde (Gellner, 1996; Lipset, 1995; Kukathas, 1998; Mert, 1998) sivil toplum kuruluşları, gelenekselden modern topluma geçmenin bir göstergesi olarak düşünülmekte ve cemaatçi topluluklar ve sivil toplum kuruluşları birbirine karşıt iki toplumsal organizasyon örneği olarak tanımlanmaktadır.

Ancak böyle bir lineer ilerleme tasavvuru ve kavramsal ayırım ABD ve Kıta Avrupası'ndaki birçok toplum için geçerli gibi görünse de, özellikle göçmen grupların sosyal yapısını anlamaya ve yaşadıkları değişimleri ve deneyimlerini açıklamaya yeterli değildir. Bu grupları incelemek özellikle sivil toplum düşüncesinin göçle olan ilişkisini anlamak için anahtardır. Ancak bunun için, sivil toplum kuruluşlarını alanda tanımak ve onların gerçekliği üzerinden bir açıklama geliştirmek gerekmektedir. Bu çalışma; Almanya'da Berlin özelinde Türkiyeli göçmenlerin bugüne değin oluşturduğu ve günümüzde hala faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının yapısını incelemekte ve bu yapının cemaatçi bir yapı mı yoksa modern anlamda bir sivil toplum yapısı mı olduğunu sorgulamaktadır. Bu sorgulama üzerinden hem göçmenlerin sivil toplum alanındaki özgün yerini tarif etmeyi hem de sivil toplum literatüründeki cemaat - sivil toplum kuruluşu ikili karşıtlığına daha gerçekçi bir yaklaşım getirmeyi amaçlamaktadır.

Öte yandan, göçmenlerin oluşturduğu sivil toplum kuruluşları ulusaşırı alanlarda geleneksel ayrımları

ortadan kaldırmak ve daha çoğulcu ve demokratik bir toplum yaratmak için önemli bir potansiyel taşımaktadır. Ulusaşırı alanlarda çoğul kimliklerin oluşturduğu toplumsal yapıların daha demokratik bir biçimde işlemesi, küresel barış için hayati bir önem taşımakta ve imkân sağlamaktadır. Bu nedenle, söz konusu örgütlerin yapısının bu ışık altında incelenmesi sivil toplum düşüncesinin varmayı hedeflediği noktaya ulaşmak için özgün bir katkı sağlayacaktır.

Bu çalışma daha uzun erimli bir etnografi çalışmasının bir parçası olarak hazırlanmıştır. Bu çalışmanın amacı, bahsi geçen etnografik araştırmanın ilk bulgularının düzenli bir kısmını ve bunların teorik tartışmalar düzeyindeki yansımalarını paylaşmaktır. Niteliksel araştırma tekniklerini benimseyen çalışmada Berlin’de yaşayan ve faaliyet gösteren beş sivil toplum kuruluşunun temsilcileriyle mülakatlar yapılmıştır. Mülakatlarda, Berlin’deki göçmen grupların toplumsal dinamiği, cemaat - sivil toplum kuruluşu ikiliği, ulusaşırı alanlarda katılım ve toplumsal barışın tesisi eksenlerinde incelenmiştir. Çalışma, pratik düzeyde ulusaşırı alanların aktörlerini anlamayı, bilimsel düzeyde cemaat - sivil toplum kuruluşu ikiliğine doyurucu bir cevap bulmayı, sivil toplum kuruluşları özelinde, toplumsal barışın tesisine katkı verecek ve kendi potansiyellerini keşfedecek bilgi birikiminin yaratılmasına katkı vermeyi amaçlamaktadır.

Cemaatten Sivil Topluma

Cemaat (Gemeinschaft); Tönnies’de (1887) “cemiyet” (Gesellschaft) öncesi geleneksel toplumsal ilişkileri ve örgütlenmeyi ifade ederken; Durkheim’da (2006) “organik”, birincil ve dayanışmacı ilişkileri ve örgütlenmeleri ifade etmektedir. “Cemaat” Osmanlı İmparatorluğu boyunca halkın başat örgütlenme biçimi olmuştur. Cemaat organizasyonu hala kültürümüzde önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin, kahvehaneler cemaat tarzı biraradallığın hala uygulanan yaygın bir biçimidir.

Modern kent yaşamında cemaatçi dayanışmanın başat unsuru olarak “hemşehrilik” kavramı öne çıkmaktadır. Hemşehri başlığı altında toplanabilecek örgütlenmeler genel olarak göç alan yerleşim yerlerindeki, özel olarak büyük kentlerdeki örgütlü yaşamın çok önemli bir parçası olmuştur (Kurtoğlu, 2005: 1).

Hemşehriliğe dayalı enformel ilişki ağları, göç sürecinde göç edilecek yeri seçmekten, barınacak ev ve çalışacak iş bulmaya kadar her alanda birincil sayılan ilişkiler türünü içerir. Aynı coğrafi yere ait olmadan doğan karşılıklı güven, hemşehrilik ilişkilerinin temelidir. Hemşehrilik ilişki ağlarının formal örgütlenmesi, bir grup hemşehrinin kurduğu dernek veya vakıflardır. Dernek ve vakıflar, hemşehri ilişki ağlarının ve hemşehrilik olgusunun devamlılığına en fazla katkısı olan örgütlenme şeklidir, çünkü ilk olarak, bu yolla hemşehrilik bağının varlığı resmi makamlarla onaylanmış ve tescillenmiştir. İkinci olarak, dernekler ve vakıflar aracılığıyla anonim olan hemşehriler, varolan ilişki ağlarına dahil olmuş olur. Dernek ve vakıf için seçilen yerlerin hemşehrilerin yoğun olarak yaşadığı yerler olmaması durumunda, zaten amacın büyük ölçüde anonim kalmış olan hemşehrileri bir araya getirmek olduğunu çıkarsamak da zor değildir (Kurtoğlu, 2005: 6).

Halbuki, sivil toplum; birey özgürlüklerinin ve temel haklarının korunduğu, gönüllülük temelinde örgütlenmenin asıl olduğu, toplumun devletin önüne geçerek devlet politikalarını denetleyip yönlendirebildiği yurttaşlık bilincine dayanan bir gelişmişlik düzeyi (Arslan, 2001:9) olarak tanımlanmaktadır.

Tosun (2001:179-180) sivil toplumun özelliklerini şöyle sıralamıştır:

1. Devlet iktidarını kontrol eder
2. Katılım düzeyini yükseltir
3. Demokratik tutumları geliştirir
4. Kutuplaşmaları yumuşatır
5. Yeni siyasal liderlerin yetiştirilmesi ve geliştirilmesi açısından önemli bir rol oynar
6. Siyasal partilerin demokratikleştirilmesini sağlar
7. Bilgiyi toplumun geniş kesimlerine yayar
8. Yeni fikirlerin geliştirilerek yayılmasını sağlar
9. Siyasal sistemin halka karşı sorumluluğunu artırır
10. Siyasal katılmayı seçimlerin ötesine taşır

Sivil toplumu olması gereken işlevler üzerinden tanımlamak yerine, ona felsefe ve siyaset bilimi açısından yaklaşmak bizi daha kapsamlı bir tanıma götürür. Örneğin, Hegel’e göre (1991 aktaran Bayhan 2002:5), sivil toplum 18.yy Avrupasında özellikle 1789 Fransız İhtilaliyle birlikte gelişen modern ulus devletin bir yönünü oluşturmaktadır. Bu anlamda sivil toplum, ulus devletin siyasal ve legal çerçevesinde gelişen

uzmanlaşmış kurallar, kurumlar, kuruluşlar ile grupların pratiklerinin ve davranışların karmaşık bir ağını oluşturur.

Weber (1959) sivil toplumu baskınlık ve meşrulaştırma ikiliğiyle açıklar. Sivil toplum devletin iktidarına müdahale ederken, bir yandan da devletin uygulamalarını meşrulaştırmaya yarar. Bu tanıma günümüzde birçok konuda rapor yazan sivil toplum kuruluşları, yasa tasarımlarını tartışan sivil toplum kuruluşları ya da bir kurulda sivil toplum kuruluşlarının yer alması örnek olarak gösterilebilir. Weber'in meşrulaştırma nosyonunun izini süren Althusser (1994)'de ise sivil toplum kuruluşları devletin ideolojik aygıtları olarak ele alınır.

Böyle bir süreçte, sosyal örgütlenmenin hakim birimi olarak ulus devletin pozisyonu; küreselleşme ve iktidarın ulusaldan ulusaşırı düzeylere kaymasıyla birlikte dışarıdan aşınmaktadır. Ulus devletin meşruiyeti, otoritesi ve uyumlaştırıcı kapasitesi ise modern toplumların çoğullaşmasıyla birlikte içeriden zayıflamaktadır. Ayrıca, ulus devleti destekleyen liberal ve evrensel değerler; kendi kültürel farklılıklarını toplumun geri kalanından ayırtıran kolektif aktörlerin özel hak talepleriyle birlikte sarsılmaktadır (Koopmans, 1999). Zolberg'in (1987) ifade ettiği gibi, "göçmenler, devletleri kendinden başkasına ihtiyaç duymayan nüfus entiteleri olarak gören geleneksel anlayışlara kafa tutmaktadır."

Garcia (1993) yurttaşlığı, devletin sosyal içermeye dair modern bir uygulaması olarak tanımlamaktadır. Buna göre, devlet; farklı yaş, renk ve diğer niteliklere sahip kişilere ortak bazı haklar tanımakta ve aynı zamanda kendi meşruiyetini temin etmektedir. Fakat bu noktada Apap (2006) önemli soruyu sormaktadır: Peki çizgi nereye çekilmelidir?

Bu bağlamda, ulus-ötesi pozisyon alanlar, göçmenlerin kolektif eyleminin, ulus devletlerin sınırlarının aşınması ve aşılmasında etkin bir rol oynadığını savunmaktadır. Küreselleşmenin bir parçası olan uluslararası iletişim ve ulaşımın hızı ve yoğunluğu, göçmenlerin kendi anavatanlarıyla güçlü bağlarını muhafaza etmelerine izin vermiştir. Göçmen toplumları artan bir biçimde ulusaşırı bağları olan diasporalar niteliği kazanmakta ve ulus-ötesi yurttaşlık için yeni fırsatları değerlendirmek üzere donanmaktadır (Lie 1995; Shain ve Sherman 1998; Jacobson 1996).

Benhabib'e göre (1999), yurttaşlık aynı zamanda, bireylerin devletin dışında, sivil toplum kuruluşları ve sivil eylemler yoluyla katıldığı bir sosyal pratiktir. Devletin dışında gerçekleşmekle birlikte, yurttaşlık sosyal pratiği, ayrıca, sıklıkla devletle ilişkilendirir ve ona meydan okur.

Bu noktada göçmen sivil toplumunun yurttaşlık kavramının pratikte daha demokratik ve çoğulcu toplumlar yaratmaya hizmet edecek şekilde tanımlanması ve uygulanması için önemli bir potansiyel taşımaktadır.

Türkiye'den Almanya'ya Göç ve Göçmen Sivil Toplumunu

1960'ların birinci yarısından itibaren Türkiye, Batı Avrupa'ya işgücü ihraç eden bir ülke haline geldi. 1960'ların başında, Batı Avrupa'ya yönelen işgücü göçü önce Almanya ile başlamıştı. Daha sonra, 1961'de Federal Almanya ile yapılan ilk anlaşmanın ardından; 1964 yılında Avusturya, Hollanda ve Belçika ile, 1965 yılında Fransa ile, 1967 yılında İsveç ile ve 1968 yılında da Avustralya ile benzer anlaşmalar yapılmıştır. 1975 yılı Eylül ayında, Libya ile işçi gönderimi anlaşmalarının müzakerelerine başlanmıştır (Onulduran ve van Renselaar, 1975: 28-47).

Yurtdışına işçi göçünün başladığı 1961'den 1973'e kadar Federal Almanya, işçi alımında önemli yerini korumuştur. 1974 stagflasyonu ile birlikte, Batı Avrupa ülkelerine işçi alımının durdurulması ile işgücü göçü, Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerine yönelmiştir. 1974'ten sonra Libya ve Suudi Arabistan Türkiye'den işçi alımında ilk sırada yer almıştır (Gönüllü, 1996: 99).

Dünyanın farklı yerlerinden işçi alan Batılı ülkelerde nüfusun kompozisyonu ciddi boyutlarda değişmiş ve toplumsallık başkalaşmıştır. Çok farklı anadilleri ve kültürleri olan toplulukların kabulü ve onlarla birlikte yaşam, Avrupa'da geleneğe önemli bir meydan okuma olarak ortaya çıkmıştır. Tabii bu noktada kültür farklılığının yanında, buna paralel olarak toplulukları birbirinden ayıran sınıfsal farklılıkları da düşünmemiz gerekmektedir. Örneğin asimilasyon politikalarının gündeme geldiği süreçlerde "yabancılar" suça eğilim, çocukların okulda başarılı olmaması, toplumsal hayata uyum sağlayamama gibi kamuoyunda fakirlik kaynaklı düşünülen sınıfsal ayırım kökenli yaftalarla tanımlanmışlardır ve bu duruma çözüm olarak kendi kültürlerinden vazgeçmeleri yani asimilasyon bir çözüm olarak düşünülmüştür. Ancak bu politikaların zaman içinde olumlu sonuç vermediğinin görülmesi ve yaşanan tartışmalar içinde insan haklarını rencide edici özelliklerini kabulü ve hatta özellikle 70'li yıllar boyunca işletme çalışmalarında işçilerin verimliliğini gözetim denetim ve işçiler arası yarış odaklı yaklaşım yerine ödül mekanizmalarıyla firmayı bir kimlik olarak geliştirek verimliliği bağlılığı artırarak yükseltme yaklaşımının baskın olması, birlikte yaşamaya daha olumlu ve eşitlikçi bakış açılarının getirilmesi gereğini kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu sürecin önemli bir dip etkeni de daha geniş bir analizle de tartışılabilir bir etkidir, o da sermayenin ulusaşırı dolaşımının artması, iş adamlarının başka kültürleri

tanıma ve iş yapma sürecinde sömürgeci geleneğin aksine başka kültürün insanlarıyla görelî daha eşitlikçi ilişkiler kurma davranışını yaratmıştır. Bu süreçte zengin kesim içinde çok kültürlülüğün kapitalizm ve demokrasi anlayışı içinde belirli oranlarda kabulü süreci başlamıştır. Bu tavır dönüşümü 2000'lerden itibaren Avrupa'da artık yerleşik hale gelmiş göçmen işçilere de yansımaya başlamıştır. Tabii bu değişimde önemli etkenler olarak sivil toplum örgütlerinin emeğini ve AB süreci içinde Avrupa'nın kendi içindeki Avrupalı farklı kültürlerle siyasal alanda hoşgeçim kurma zorunluluğunun doğmasının olumlu etkilerini de saymak gerekir. Bu çerçevede, çokkültürlü yaşam, yeni dönemin belirleyicisi olmuştur. Bu noktada belirtmek gerekir ki, çok kültürlü yaşamı, sınırları belirli kesin hatlarla çizilmiş bir kavram olarak değil, gelişmekte olan bir süreç olarak düşünmek gerekir. Ve bu gelişmekte olan sürecin biricik aktörlerinin bizler olduğunun da altını çizmek gerekmektedir.

Bugün Almanya'da çokkültürlü yaşamın vazgeçilmez ögesi olarak, Berlin'de yaklaşık 200 kadar Türkiye kökenli kişilerden mürekkep sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. Bunların hemen hemen yarısı sadece tabeladan ibaret kalmıştır. Geri kalanların yarısını hemşehrlik dernekleri oluştururken, bu kuruluşların pek azı "modern" anlamda STK gibi faaliyet göstermektedir. Ancak tüm STK'larda dikkati çeken en önemli husus, buralarda yönetici olarak çalışan ve projelerde görev alan kişilerin başat bir biçimde akrabalık ağları üzerinden seçilmesidir.

Berlin'de göçmen sivil toplumunun hareketlenmesi esas olarak 1980 sonrası dönemde yoğun siyasi mülteci akımıyla birlikte olmuştur. Farklı siyasi kimliklerin Almanya'nın özgür ifade ortamındaki karşılığı hızlı bir biçimde sayısı artan sivil toplum kuruluşları olmuştur.

Araştırma

Ağustos 2007 - Temmuz 2008 tarihleri arasında yapılan mülakat ve gözlemlerden oluşan bu araştırmada odak olarak beş sivil toplum kuruluşu seçilmiştir: Türk Alman Merkezi, Halkçı Devrimci Birlik, Türk Cemaati, Alevi Birlikleri Federasyonu, DİTİB (Diyanet İşleri Türk İslam Birliği). Bu dernekler; merkez sağ, sol kemalist, milliyetçi muhafazakar, radikal sol ve islamcı eğilimlerin temsilcisi olarak faaliyetlerini sürdürmektedir.

Bu çalışma daha uzun erimli bir etnografi çalışmasının bir parçası olarak hazırlanmıştır. Bu çalışmanın amacı bahsi geçen etnografik araştırmanın ilk bulgularının düzenli bir kısmını ve bunların teorik tartışmalar düzeyindeki yansımalarını paylaşmaktır. Niteliksel araştırma tekniklerini benimseyen çalışmada sivil toplum kuruluşunun temsilcileriyle mülakatlar yapılmıştır. Mülakatlarda, Berlin'deki göçmen grupların toplumsal dinamigi, cemaat - sivil toplum kuruluşu ikiliği, ulusaşırı alanlarda katılım ve toplumsal barışın tesis etkenlerinde incelenmiştir. Çalışma, pratik düzeyde ulusaşırı alanların aktörlerini anlamayı, bilimsel düzeyde cemaat sivil toplum kuruluşu ikiliğine doyurucu bir cevap bulmayı; sivil toplum kuruluşları özelinde, toplumsal barışın tesisine katkı verecek ve kendi potansiyellerini keşfedecek bilgi birikiminin yaratılmasına katkı vermeyi amaçlamaktadır.

Araştırmanın özgün yanlarından biri Berlin'de yapılmış olmasıdır. Berlin, Türk göçü içinde kendine özgü özellikleri olan bir mekândır. İlk olarak, Münih ve diğer güney kentlerinden farklı olarak Berlin bir metropoldür. Bu da göçmenlik durumunu karmaşık bir hale getirmektedir. Metropolün girift ve çok taraflı ilişkileri, kişinin içinde bulunduğu gruplarla, topluluklarla, toplumla, kurumlarla ve birçok siyasi ve sosyal katılım üzerine olan ilişkilerinin olasılıklarını değiştirmekte ve karmaşıklaştırmaktadır.

Berlin özelinde önemli olan bir diğer ayrım da - tam da bu ilişki olasılıklarıyla ilgili olarak - Almanya'da çoğunlukla işçi statüsünde olan göçmenlerin diğer işçilerle mesai dışında ortak alanlarının daha çok olmasıdır, örneğin, aynı semtte oturmak gibi. Özellikle Kreuzberg örneğinde, ortak alanlar sadece diğer işçilerle değil, aynı zamanda Almanların sol muhalifleri ve eşcinsellerle de paylaşılmaktadır. Bu çoğulluk ister istemez oradaki göçmenlerin politizasyonunda etkili olmuştur. Nitekim seçimlerde bu bölge sadece sol partilere oy vermektedir. Görüldüğü gibi, Berlin göç konusu için karmaşık, bir o kadar da ilginç bir şehirdir.

Cemaatleri Ören Kimlikler ve Kimlikleri Ören Cemaatler

Göçmen sivil toplumuna dair literatür (Tuncel, 1998; Tanverdi Dernac, 2005; Çataltaş, 2006) genellikle göçmen sivil toplum kuruluşlarını entegrasyon politikalarına karşı ürettikleri söylemler üzerinden anlamaya çalışmış, bir bakıma, göçmen entegrasyonunu politik söylemler düzeyinde okumayı tercih etmiştir. Aslında bu çalışmalarda söylemlerin her zaman eylemleri yansıtacağı gizli varsayımı vardır. Oysa eylem ve söylem çok farklı şekillerde gerçekleşebilir. Hâlbuki göçmen entegrasyonu meselesinde göçmen sivil toplum kuruluşlarının pozisyonlarının daha berrak bir biçimde anlaşılabilmesi için bu kuruluşların ürettikleri hizmetlerin analiz edilmesi gerekir. Önemli bir nokta da bu sivil toplum kuruluşlarının eylem ve söylemlerinin ne kadar uyum içinde olduğudur. Bu eylemlerinin ve söylemlerinin birlikte değerlendirilmesi bu ulusaşırı alanların aktörlerini anlamamızda mutlak gerekli bir koşuldur. Bu ikili analizi yaptığımızda onların yapılarını

daha iyi analiz etmek ve cemaat – sivil toplum kuruluşu kavramsal ikiliği yerine daha gerçekçi pratik kökenli bir anlayış önermek mümkün olacaktır.

Varolan göç teorileri ışığında, göçmen sivil toplum kuruluşlarına dair birbiriyle çelişik iki pozisyonda kurgulanan iki açıklama getirmek mümkündür: Bu kuruluşlar ya temsil ettikleri göçmen grubunun kapalı ve gettovari yapısını korumayı hedefleyen çalışmalar yürütürler veyahut göçmen grubunun bir ulusaşırı toplumsal alanda daha açık ve katılımcı bir toplumsal yapı inşa etmesini hedeflerler.

Ulusaşırı toplumsal alanlar yaklaşımını özgün kılan şey bu yaklaşımın göçmenleri birer eyleyici (agent) olarak konumlandırmasıdır. Buna göre, göçmenlik durumu değişmeyen bir statü olarak değerlendirilemez ve göçmenlik hali tözselleştirilemez (Kaya, 2003). Aksine, göçmenler göç süresi boyunca sosyal, kültürel, politik ve iktisadi ağlar içerisinde kendi sosyal sermayelerini oluşturur.

Ulusaşırı toplumsal alanlar yaklaşımının, asimilasyon ve çokkültürlülük yaklaşımlarının iki ucu oluşturduğu göç araştırmasında daha açıklayıcı bir araç ve orta düzey analiz olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Ulusaşırı alanlar kavramını işleyen Faist'a göre (2003), hali hazırdaki yaklaşımlar, göçmen yaşamının yeni ve bağdaştırıcı şekillerini açıklamakta yetersiz kalmışlardır. Oysa gerçek hayatta göçmenler; ailesel, iktisadi, toplumsal, dini, kültürel ve siyasal ilişkiler sürdürmek suretiyle siyasi sınırları aşan bağlar inşa eder. Bu bağlamda, göçmenlerin kolektif eyleminin, ulus devletlerin sınırlarının aşılması ve aşılmasında etkin bir rol oynadığı savunulabilir. Ulusaşırı toplumsal alanlar yaklaşımı, göçmenlerin köken ülkeden getirdikleri sosyal sermaye ile birlikte, köken ülke ve göç edilen ülke arasındaki bağları sürekli olarak yeniden ürettiklerini ve yeni bir (ulusaşırı) alan yarattıklarını ileri sürer.

Yukarıda belirtilen iki birbirine karşıt açıklamanın aksine, bu çalışma çerçevesinde gözlemlenen sivil toplum kuruluşu çalışmalarının temel vurgusunun, hedef grupların bir yandan kendi "orijin"leriyle bağlarını kuvvetlendirmek, diğer yandan uyum taleplerine olumlu bir katkı sunabilmek olduğudur. Bu çerçevede, orijinle bağları kuvvetlendirmenin referansını dayanışma ilişkileri oluşturmaktadır. Uyum süreçlerine olumlu katkı vermenin yolu ise daha çok dil edinimi ve sosyal hayata katılım biçiminde kendini göstermektedir. Göçmen sivil toplum kuruluşlarına dair yapılan çalışmalar (Tuncel, 1998; Tanverdi Dernac, 2005), bugüne değin, onları birer siyasal kanaat belirleyicisi veya uyum politikalarına karşı itirazın veya pazarlığın odağı olarak ele almıştır. Halbuki, sivil toplum kuruluşlarını bizatihi alanın aktörlerinin pratiğini etkileyen veya şekillendiren yapılar olarak tartışmak gerekmektedir. Bu çalışmanın iddiası, bu kuruluşların sunduğu hizmet ve faaliyetlerin gündelik pratikler üzerinde yarattığı etkinin büyüklüğüdür. Söz konusu sivil toplum faaliyetlerini, ulusaşırı toplumsal alan yaklaşımından farklı olarak, köken ülke ile bağları yeniden üreten ve muhafaza eden bir araç olarak görmek mümkündür. Bu yönüyle, göçmen sivil toplum kuruluşlarının amacının cemaatçi ilişkileri ve dayanışmayı öne çıkarmak suretiyle göçmen toplumunun gettovari kimliğini yeniden üretmek olduğu ileri sürülebilir.

Bu çalışmanın ana argümanı, görünürde "cemaatler" tarafından kurulan sivil toplum kuruluşlarının son tahlilde toplumu bir "cemaat" olarak kurguluyor olduğu ve bunun üzerinden bireylerle kurumların ilişkilerinin şekillendiğidir. Göçmen kimliği dinamik bir kimliktir; sadece kuşaklar arasında değil, zaman içinde ve hatta şehirden şehire, mekân içinde değişen bir kimlik; ayrıksılığı baki kalsa da ayrıntıları değişen bir kimlik.

Sivil toplum kuruluşlarının sunduğu hizmetler büyük oranda benzerlik göstermektedir. Genellikle entegrasyon kursları, derslere takviye kursları (nachhilfe), yaşlılık, gençlik ve çocuk refahı alanındaki çalışmalar, dikiş-nakiş kursu gibi faaliyetler düzeyinde kadın çalışmaları, kültür-sanat etkinlikleri, vb. toplum örgütlenmesine dönük çalışmalar ortak faaliyetleri oluşturmaktadır. Bu faaliyetlerin büyük bir kısmı Alman kökenli kurumlar tarafından da verilirken, Türkiye kökenli göçmen sivil toplum kuruluşları bu alanları doldurmak için yoğun çaba içindedir. Bir Türk sivil toplum kuruluşunun sunduğu huzurevi hizmetinden yararlanan bir yaşlı şöyle söylüyordu:

"Allah razı olsun. Almanların elinde mi öleydim. Bizim dinimiz, geleneğimiz farklı. Onların tuvaletine bile alışamam ben (Şükriye Hanım)"

Göçmen sivil toplumunu temsil eden birbirinden farklı siyasal eğilimleri olan sivil toplum kuruluşları için buluşma noktasını milliyetçilik oluşturmaktadır. Türk yürüyüşünde ve Türkiye'yi ilgilendiren diğer konularda (Ermeni meselesi gibi) çok farklı dernekler bir araya gelebilmekte ve ortak eylem yapmaktadır. Radikal sol eğilimli derneklerden birinin yönetim kurulu üyesi şöyle söylüyordu:

"Burada biz göçmenler için ortak nokta vatan sevgisidir. Gerekirse ülkücü arkadaşlarla da beraber çalışırız. Milliyetçiliğin ve vatansızlığın ne kadar önemli bir ortak payda olduğunu burada anlarsın (Ulaş)"

Vatansızlığın ne kadar güçlü bir buluşma noktası olduğunu göstermesi bakımından araştırma ekibinin yaptığı bir gözlem dikkate değerdir. Yoğunlukla PKK sempaticilerinin bulunduğu bir cafe'de Türkiye Milli Futbol Takımının bir uluslararası maçını izleyen araştırma ekibi, burada evvela çekingen, hatta Türkiye karşıtı, ama daha sonra Türkiye'nin attığı gollerle birlikte Türkiye taraftarı bir iklim gözlemiştir.

Bu araştırmanın önemli bulgularından biri, göçmen sivil toplum kuruluşları ile ilintili olan ve olmayan gençlerin Almanlarla ilişki kurma hususunda ayrılımlarıdır. Göçmen sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine katılan gençlerin genellikle Alman arkadaşları çok daha sınırlıdır. Diğer taraftan, bu durumu milliyetçiliğe referansla açıklama eğilimi söz konusudur.

“Abi, Almanlarla anlaşamazsın ki! Yaptıkları esprileri espri değil; bir şaka yaparsın, öyle bakar sana! Ben niye Alman’la arkadaşlık ediyim? Sen bizim Türk ortamını bi gör, sonra anlarsın ne demek istediğimi (Tarık).”

Hemşehrilik bağları, diğer taraftan, aslında genelde tahayyül edildiği gibi, Türkiye’deki klasik hemşehrilik bağlarına benzememektedir. Berlin’de hemşehrilik ağları, aynı il veya köyden gelme ya da İsveç örneğindeki gibi yoğun olarak bir yöreden göç (Kulu) biçiminde kurulmamıştır. Berlin’de hemşehrilik ağları bölge dernekleri üzerinden sivil topluma ekleniyor. Ayrıca hemşehrilik aynı şehir veya köyden geliyor olmak kadar, Alevi olmak, Kürt olmak, farklı sünni yapılara (örn. Nurculuk) mensup olmak ortak noktasında buluşmaktadır. Örneğin Alevi ya da Kürt olmak Berlin’de Türkiye’dekine benzer ama farklı kimliklere tekabül etmektedir. Örneğin, Türkiye’de farklı şehir Alevilikleri söz konusuysen, Berlin’de Türk ve Kürt Aleviler olmak üzere iki ana gruba ayrışma söz konusudur. Alevi cemaatler de bu ayrım üzerinden şekillenmektedir.

Diğer taraftan, Berlin’de Kürt olmanın yine Türkiye’dekinden daha farklı olduğu tespit edilmiştir. Burada Kürt kimliği başka ülkelerden, örneğin Suriye ve Irak’tan gelen Kürtlerin cemaatine erişim ve böylece çok ülkeli bir Kürt kimliği üzerinden bir Kürt cemaati oluşturmaktadır.

“Başka ülke Kürtlerinin halini daha iyi biliyoruz. Irkımız, dilimiz, kültürümüz bir (Mahmut).”

Türk ve Kürt Alevileri arasındaki farklı kimliklerin inşası süreci iki grup arasındaki teolojik ayrımların kurulması ve sürekli yeniden üretilmesiyle de görülmektedir. Sürekli birbirinden ayrılmaya kurgulu bu grup dinamiği iki farklı cemaatin oluşmasında ve sürdürülmesinde kritik bir öneme sahiptir.

“Türk Alevileri sünneleşmişler. Biz Ehl-i Beyt’i kabul etmiyoruz. Ne demek o? Biz Aleviyiz! Türkler namaz da kılar (Fatma).”

Burada örneklendiği gibi, farklı kimliklerinin vurgusuyla birbirinden ayrılan göçmen gruplar farklı sivil toplum kuruluşlarının çatısı altında örgütlenmektedirler.

Bu araştırma çerçevesinde görüşülen Türk Alman Merkezi, Halkçı Devrimci Birliği, Türk Cemaati, Alevi Birlikleri Federasyonu ve DİTİB farklı kimliklere vurgu yapan sivil toplum kuruluşları olarak faaliyet göstermektedir.

Türk Alman Merkezi daha çok derslere takviye kursları ve entegrasyon kurslarına odaklanan yapısıyla herhangi bir politik duruşu doğrudan dillendirmese de, genellikle merkez sağ ve sosyal demokrasi eğilimleri olan kişilerden müteşekkil bir sivil toplum kuruluşudur. Bu derneğin organizasyonunda en belirgin olan şey, hemşehri ağının, kurulduğu ilk günden bu yana temel belirleyici olmasıdır. Çocuk yuvası ve cenaze sigortası gibi diğer hizmetleriyle de genel sosyal hizmet sunumuna yönelen Türk Alman Merkezi tüm bu projelerinde bir yandan akraba ağları üzerinden istihdam yaratırken, diğer yandan köken ülkeyle kültürel bağları yeniden üretmeyi hedeflemektedir. Bu yönüyle, Türk Alman Merkezi Berlin’de yaşayan Türkiyeli göçmenlerin "cemaatçi" yapısının devamına önemli bir katkı vermektedir.

Diğer taraftan, sol kemalist eğilimli bir sivil toplum kuruluşu olan Halkçı Devrimci Birliği de sol kemalist ideolojik ağı müteakiben, siyasi mülteci ağırlıklı bir gruptan oluşmuştur. Başat faaliyetler alanları entegrasyona dönük seminer ve tartışmalardır. Derneğin göçmen politikası, "Berlin’deki Türklerin yasal, politik, ekonomik ve sosyo-kültürel sorunlarının çözümüne katkıda bulunmak ve göçmenlerin toplumsal yaşamın tüm alanlarında eşit haklar elde etmeleri için çalışmalar yapmak" olarak tanımlanırken, dayanışmaya olan vurgusu "uluslararası" bir nitelik taşımaktadır: "Avrupa’da dayanışma ve dostluk içinde birlikte yaşama ve uluslararası dayanışmaya katkıda bulunmak" (hdb.berlin.de). Kadınlar, yaşlılar ve gençlere yönelik grup çalışmaları ve "Türklerin burada kültürel benliklerini yaşatmaları ve geliştirmeleri için çalışmalar" yapan Halkçı Devrimci Birliği’nin düzenlediği toplantılar, seminerler, kurslar; amaçları doğrultusunda yaptığı basın-yayın çalışmaları (hdb.berlin.de) son çözümlemede göçmen kitlenin köken ülkenin politik iklimiyle ilişkisini kuvvetlendirici ve yeniden üretici bir politikayı işaret etmektedir.

Türk Cemaati bir federasyon olup, daha çok merkez sağ eğilimli derneklerden oluşmaktadır. Bünyesinde bir de huzurevi bulunan federasyon, göçmen politikalarının üretilme sürecine bir baskı grubu olarak etki etmeyi hedeflemektedir. "Türk Toplumu" yerine "Türk Cemaati" ismini kullanmayı tercih eden federasyonun yönetim kurulunun oluşma biçimi de cemaatçi yapıyı yansıtmaktadır. Araştırma sırasında seçimleri yapılan Türk Cemaati’nin son yönetim kurulu, ağırlıklı olarak Doğu Karadeniz Bölümü’nden gelen ve muhafazakar ideolojik eğilimi temsil eden bir grup tarafından oluşturulmuştur. Bünyesinde yaklaşık elli kadar dernek bulunan Türk Cemaati söylem düzeyinde içerici, eşitlikçi ve demokratik bir kimliği dillendiriyor olsa da, diğer kimlikleri (Alevi gibi) kabul konusunda pek davetkar görünmemektedir.

Alevi Birlikleri Federasyonu’nun en temel amacı Aleviliğin bir mezhep olarak Türk Anayasasında

kendine yer bulması, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ilgası ve Aleviliğin Almanya'da ve Türkiye'de eğitim müfredatında yer almasını sağlamaktır (www.alevi.com). Radikal sol eğilimlerin başat grubu oluşturduğu federasyonun faaliyetleri daha çok seminerler, basın-yayın ve folklor çalışmalarından oluşmaktadır. Alevilik dersleri ve semah gösterileri gibi etkinliklerle köken ülkeyle kültürel bağları sürekli olarak güçlü kılmayı hedefleyen federasyonun gündemini Türkiye'deki alevilikle ilgili tartışmalar ve tartışmalı olaylar (Madımak olayı) belirlemektedir. Bütün Avrupa'da örgütlü olan Alevi Birlikleri Federasyonu'nun dinsel kimliği, bu federasyonun özellikle cemaatçi bir eğilim göstermesinin en belirgin nedenidir. Avrupa'daki tüm alevilerin "birliği"ni hedefleyen federasyon, göçmen entegrasyonunu değil, Alevi göçmenlerin göç edilen ülkede ayakta kalma stratejilerini cemaat ağları üzerinden belirlemeyi amaçlamaktadır.

Son olarak, yurtdışındaki dini cemaatlerin eylemlerinin bir tehdit olarak algılanmaya başlaması üzerine Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 1980'lerin başında bir sivil toplum kuruluşu olarak kurulan ve kimi zaman Türk ve Alman Hükümetlerinin ortak projelerini de yürüten DİTİB, Diyanet İşleri Başkanlığı'nı temsilen faaliyet yürüten bir sivil toplum kuruluşu olarak, yurtdışında islami hareketlerin birer tehdit unsuru olmasıyla birlikte, göçmen islami kimliğinin şekillenmesi için işlev gören ve "ılımlı sünni hanefi" islami kimliğinin yaygınlaşmasını hedefleyen bir kuruluştur. Mekanlarını bir kültür ve cami merkezi olarak tanımlayan DİTİB, ayrıca sportif, eğitsel ve sosyal faaliyetler de sunmaktadır. Her yıl 1260 kişi eğitim merkezinin değişik kurslarına katılmaktadır (www.ditib.de). Temel ilkesini "partilerüstü bir kuruluş olup, bütün siyasî partilere karşı eşit uzaklıkta olmak" ve "kesinlikle politik faaliyetlerde bulunmamak" olarak belirleyen DİTİB'in çalışmaları son tahlilde diğer tüm sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerinden daha "politik" bir işlev görmektedir. DİTİB, cemaatçi yapının yeniden üretilmesi noktasında dini kimliğin şekillenmesine en fazla katkıyı yapan kurumlardan biri olmuştur. Nitekim temel amaçlarından biri "cemaatimizin öz kültürüne hakim olarak ve bunu unutmadan yaşamasını desteklemek" olarak ifade edilmektedir (www.ditib.de).

Bu beş sivil toplum kuruluşu da yürüttükleri faaliyetlerle, temsil ettikleri göçmen kimliğinin yeniden üretimine katkı vermektedir. Örneğin huzurevleri hizmeti, göçmenlerin kültürünün Almanlarınkinden farklı olduğunu, onların verdikleri hizmetlerin bize uymadığını ve ancak biz bize bu ihtiyacımızı karşılayabileceğimizi vurgulamaktadır. Ama çelişik bir biçimde, yaşlıların ev dışında bakımının ne kadar "bizim" kültürümüze ait olduğu da bir tartışma konusudur elbette.

Benzer biçimde, gençlere yönelik hizmetler, onlar açısından bir sosyalleşme imkanı tanısa da, veyahut okullarında daha başarılı olmaları için kendilerini yetiştirmelerine katkı verse de, burada sürekli ait olduklarını savundukları göçmen grubun içinde bir sosyalleşme yaratılarak, dışarıyla olan ilişkilere ayıracak zaman kalmamaktadır. Yine bu faaliyetler çerçevesinde başka göçmen gruplarla ya da yerel grupların gençleriyle bir araya gelmeye yönelik faaliyetlerin olmaması buradaki tespiti destekler niteliktedir.

Böyle bakıldığında, entegrasyonu, sivil toplum kuruluşlarının aslında sadece dil öğrenme temelinde kurguladığı, bu kurumların zaten kimlik söylemleri üzerinden birbirinden ayrılan gruplarca oluşturulduğu, bu kurumların hizmet sunumu bağlamındaki eylemlerinin bu ayrık kimlikleri ve cemaatçi yapıyı yeniden ürettiği söylenebilir. Öte yandan, göçmen sivil toplum kuruluşlarının tek eylemi hizmet vermek değildir; basın açıklamaları gibi faaliyetlerle güncel konulara ilişkin görüş bildirmektedirler ve üye sayısının çok faaliyet sunanları hükümet nezdinde birtakım toplantılara da erişim şansı bulmaktadırlar. Ancak bu noktada, sivil toplum kuruluşlarının pek azı kendi görüş ve düşüncelerini hükümet nezdinde etkin platformlarda duyurabilmektedirler. Bu durum göçmen sivil toplum kuruluşlarının geneliyle genel siyasal alan arasındaki diyaloğun geliştirilmeye muhtaç olduğunun bir göstergesidir. Yani sivil toplum kuruluşlarının söylemleri teker teker genelde kendi cemaatleriyle sınırlı bir etki alanına sahip görünmektedir. Bunun yanı sıra, söylemleri demokratik, katılımcı, entegrasyonu destekleyici iken, eylemleri cemaatleri kuran limlikleri yeniden üretecek biçimdedir.

Ancak bu yeniden üretme basit bir çoğaltma şeklinde yaşanmamaktadır. Yeniden üretim içinde sürekli değişen, farklılaşan ve orijini hatırlatırken aslında orijine benzer ama alternatif olan, aynı şekilde gelinen ülkenin kültürüne de benzer ama ona da alternatif olan, yeni ulusşırı tabir edebileğimiz motifler ortaya koymaktadır.

Yani sivil toplum kuruluşları, kendilerini kuran cemaatleri ve cemaatçi kimlikleri yeniden üretirken bu yeniden üretim süreci içinde cemaat içi ilişkileri dönüştürmektedirler. Bu anlamda, bugün göçmen sivil toplum kuruluşları cemaatçi yapılarla kurulmuş olsalar da, temsil ettikleri cemaatleri dönüştürü bir nitelik arz etmektedirler.

Tabii bu süreç devlet müdahalesinden azade değildir. Almanya özelinde sivil toplum kuruluşları devletten yardım alırken, bu yardımı hem gerçekleştirdikleri faaliyetlerin türüne ve miktarına göre hem kendilerine ait bilgileri paylaşmaları oranında almaktadırlar. Bu faaliyetleri daha da şekillendiren bir etkiye sahiptir. Öte yandan, hükümetler tarafından destekli sivil toplum kuruluşlarının kurulmasıyla da devlet müdahalesi söz konusu olmaktadır. Örneğin, Almanya'da dört büyük fon dağıtan vakıf mecliste temsil edilen birer partiye sıkıca bağlıdır ve fonları bu partilerin meclisteki sandalye oranlarına göre değişmektedir. Bu duruma bir başka örnek de DİTİB'dir.

Göçmen kimliğinin inşası sürecinde göçmenlerin dini pratiklerinin kontrolü en önemli boyutlardan birini oluşturmaktadır. Dini kimliğin kontrolü cemaatçi yapının tahkim ve takviye edilmesine hizmet etmektedir. Yurtdışındaki dini cemaatlerin eylemlerinin bir tehdit olarak algılanmaya başlaması üzerine Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 1980'lerin başında bir sivil toplum kuruluşu olarak kurulan ve kimi zaman Türk ve Alman Hükümetlerinin ortak projelerini de yürüten DİTİB, Diyanet İşleri Başkanlığı'nı temsilen faaliyet yürüten bir sivil toplum kuruluşu olarak, yurtdışında islami hareketlerin birer tehdit unsuru olmasıyla birlikte, göçmen islami kimliğinin şekillenmesi için işlev gören ve "ılımlı sünni hanefi" islami kimliğinin yaygınlaşmasını hedefleyen bir kuruluştur.

DİTİB, Cuma vaazları, seminerler gibi çalışmalarla göçmen kimliğinin oluşması sürecinde bir nevi devlet müdahalesini temsil etmektedir. Görünürde bir sivil toplum kuruluşu olarak faaliyet gören DİTİB, Türkiye'den gelen ataşe ve imam-hatiplerle birlikte Türkiye ile doğrudan bir ilişki içindedir. Bu noktada devletin müdahalesinin göçmen toplumunun cemaat yapılarının devamlılığını hedeflediğini ileri sürmek mümkündür. Türkiye'nin Diyanet İşleri Başkanlığı üzerinden islami pratiği şekillendiren çalışmalarının göçmen kimliğinin cemaatçi yapılarını yeniden üreten bir işlev gördüğü söylenebilir.

"Biz dinimizin örfümüzle çatışmadığını savunuyoruz. Arapların etkisiyle burda saçma radikal oluşumlar oldu. Biz dinimizle buradaki Türklerin kendi öz kültürlerine dönmeleri için çaba harcıyoruz. Almanlaşmamak için, Araplaşmamak için dinimizin doğru biçimde aktarılması gerekiyor (Bir İmam)."

Görüldüğü gibi, ne sivil toplum içinde ne de göçmenler özelinde ulusaşırı alanların kurumsal aktörleri olan sivil toplum kuruluşları tek tip değillerdir. Onların eylemleri ve söylemleri birtakım belirleyici unsurun karmaşık bir etkileşimi içinde şekillenmektedir. Bu süreçte eylemlerle söylemler, hem devletler hem cemaatlerle hem de toplumun diğer taraflarıyla olan ilişkileri temsil edilen kimlik doğrultusunda yürütecek şekilde düzenlemekte ve kimi zaman eylemlerle söylemlerin tam da bu noktada stratejik bir biçimde ayrılması söz konusu olmaktadır. Ancak açıkça ortada olan, bu sivil toplum kuruluşlarının kendilerini kuran cemaatlerin kimlik söylemleri temelinde oluştuğu ve yaptıklarının bu kimlikleri bir şekilde yeniden üretmek olduğu ve bunun kendine has bir değişim sürecini beraberinde getirdiğidir. Bu karmaşık yapıli ulusaşırı aktörler aslında göçmen cemaatlerinin sivil toplumlaşmasıdır ya da sivil toplumu cemaatler için bir oyun alanı haline getiren eylemcilerdir denilebilir. Bu kuruluşlar, Avrupa'nın göbeğinde geleneksel sivil toplum tanımlamalarına aykırı birer örnek olarak karşımızda durmaktadırlar.

Sonuç

Yurttaşlık; bireylerin devletin dışında, sivil toplum kuruluşları ve sivil eylemler yoluyla katıldığı bir sosyal pratiktir (Benhabib, 1999). Bu noktada göçmen sivil toplumu, yurttaşlık kavramının pratikte daha demokratik ve çoğulcu toplumlar yaratmaya hizmet edecek şekilde tanımlanması ve uygulanması için büyük katkılar vaatmektedir.

Küreselleşmenin zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkan göç ve hareketlilik, bir yandan, ulus devletler için tehditler oluştururken, diğer yandan, daha özgürlükçü, eşitçi, katılımcı ve demokratik bir toplumun inşası için son derece büyük bir potansiyeli işaret etmektedir.

Bununla birlikte, bu çalışmanın gösterdiği en önemli bulgu, halihazırdaki göçmen sivil toplum yapılanmasının böyle bir idealin çok uzağında olduğudur. Göçmen sivil toplum kuruluşları, aktif yurttaşlık bağlamında, içinde yaşadıkları toplumun demokratikleşmesine ve katılıma dönük faaliyetler gerçekleştirmek yerine, Tönnies ve Durkheim'ın işaret ettiği biçimde "cemaatçi" ve "organik" ilişkileri sürekli olarak yeniden üretmektedirler. Günümüzde göçmenliğe dair yaşanan pek çok sorunun giderilmesinde, ev sahibi ülkelerin ayrımcı politikalarıyla mücadele etmekten başka, göçmen sivil toplumunun daha katılımcı ve demokratik bir biçimde, göçmen kitlenin modern ve aktif birer "yurttaş" olma bilinciyle kimliklerini yeniden düşünmeleri için uğraş vermesi zorunluluğu aşıkardır.

Sonuç olarak, bu çalışmada ele alınan cemaat – sivil toplum kuruluşu ikiliğinin ötesinde aktörler olan göçmen sivil toplum kuruluşları; gerçekte, çokkültürlülük ve demokrasi, toplumsal barış ve hatta dünya barışı için önemli katkılar verebilir. Bu kuruluşların cemaatçi yapılarını sorgulayıp, kendi varoluşlarının başka ima ve potansiyellerini tekrar ele almaları gereği aşıkardır.

Kaynakça

Althusser, L. (1994). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İletişim Yayınları, İstanbul

Apap, J (2006). "The Relationship between Integration and Citizenship," in *The Nexus between Immigration, Integration and Citizenship in the EU* (ed. Carrera, S.), the seminar on "Immigration, Integration and Citizenship: The Nexus

in the EU" held in Brussels at CEPS on 25 January 2006.

- Arslan, O. (2001). *Kuramsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği*, Bayrak Yayıncılık, İstanbul
- Benhabib, S., (1999). Citizens, residents, and aliens in a changing world: Political membership in the global era. *Social Research*, 66, 709–744.
- Çataltaş, B. (2006). Almanya'da Türklere Yönelik Faaliyet Gösteren Türk Sivil Toplum Kuruluşları: Bielefeld Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Halk Eğitimi Bilim Dalı
- Durkheim, E. (2006). *Toplumsal İşbölümü*, Cem Yayınevi, İstanbul
- Faist, T. (2003). *Uluslararası Göç ve Ulaşırını Toplumsal Alanlar*, Bağlam Yayınları, Ankara
- Garcia, S. (1993). "Europe's Fragmented Identities and the Frontiers of Citizenship", in *RIIA Discussion Papers*, 45, The Royal Institute of International Affairs, London.
- Gellner, E. (1996). *Conditions of Liberty: Civil Society and its Rivals*, Penguin History, Penguin, London
- Gönüllü, M. (1996). "Dış Göç", *PAÜ. Eğitim Fak. Derg.*, 1, 94-106
- Hegel G.W.F. (1991). *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, Sosyal Yayınları, İstanbul, aktaran Bayhan, V. (2002) "Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj ve Nepotizm," *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, (1), 1-13
- <http://www.alevi.com>
- <http://www.ditib.de>
- <http://www.hdb-berlin.de>
- Jacobson, David (1996). *Rights across Borders: Immigration and the Decline of Citizenship*, Johns Hopkins University Press. Baltimore
- Kaya, A. (2003). "Giriş", *Uluslararası Göç ve Ulaşırını Toplumsal Alanlar*, Bağlam Yayınları, Ankara
- Koopmans, R. (1999). "Challenging the Liberal Nation-State? Postnationalism, Multiculturalism, and the Collective Claims Making of Migrants and Ethnic Minorities in Britain and Germany," *AJS* 105, (3), 652–96
- Kukathas, C. (1998). "İslam, Demokrasi ve Sivil Toplum", *Türkiye Günlüğü*, 53, 57-67
- Kurtoğlu, A. (2005). "Mekansal Bir Olgu Olarak Hemşehrilik ve Bir Hemşehrilik Mekanı Olarak Dernekler", *European Journal of Turkish Studies*, Thematic Issue N.2, URL : <http://www.ejts.org/document375.html>
- Lie, John (1995). "From International Migration to Transnational Diaspora", *Contemporary Sociology* 24,303–6.
- Lipset, S. M. (1995). "Introduction", *The Encyclopedia of Democracy*, C.1, Washington
- Mert, N. (1998), "Sivil Toplum Tartışmaları," *Toplumbilim*, 8, 37-41
- Onulduran, E., van Renselaar, H. (1975), "Uluslararası İlişkiler, Hukuksal ve Siyasal Boyutlar", *Göç ve Gelişme*. (Abadan – Unat vd.), Ankara, 28-47.
- Shain, Yossi, and Martin Sherman (1998). "Dynamics of Disintegration: Diaspora, Secession and the Paradox of Nation-States", *Nations and Nationalism* 4 (3), 321–46.
- Tanverdi Dernac, N.İ. (2005). Immigration Politics in Germany Civil Society And Problems of Immigrants, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Birliği Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
- Tosun, G.E. (2001). *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, Alfa Yayınları, İstanbul
- Tönnies, F. (1887). *Gemeinschaft und Gesellschaft*, Leipzig: Fues's Verlag, 2nd ed. 1912, 8. baskı, Leipzig: Buske, 1935 (yeniden baskı 2005, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft),
- Tuncel, G. (1998). Sosyal, Kültürel Dayanışma ve Yardımlaşma (Hemşehri) Derneklerinin Türkiye'nin Sosyal, Kültürel ve Siyasal Yaşamına Etkileri ve Malatyalılar Dernekleri Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Weber, M. (1959). *Le Savant et le Politique*, Union Générale d'Éditions, Paris
- Zolberg, A. (1987). "Keeping Them Out: Ethical Dilemmas of Immigration Policy", in R.J. Myers (ed.), *International Ethics in the Nuclear Age*, University Press of America, Lanham

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA
ELEŞTİREL BAKIŞ VE TÜRKİYEDE SİVİL
TOPLUM KURULUŞLARI

SİYASAL DÜŞÜNCELER TARİHİNDE SİVİL UYGARLIĞIN SON PARADİGMA KRİZİ ve SİVİL TOPLUM FORMÜLÜ

Dr. Betül KARAGÖZ
betulkaragoz@yahoo.com

Özet

Siyasal düşünceler tarihinde, sivil hareket ilk defa onaltıncı yüzyıl İngiltere'sinde ortaya çıkmıştır. Locke düşüncesine dayalı bu toplumsal mobilizasyon, sivil uygarlık girişimini başlatmıştır. Sivil uygarlığın, dünya-sistemsel bir paradigma olarak gelişmesi ise, kapitalizmin siyasî kurumsallaşması ile gerçekleşmiştir. 1990'lara ulaşıldığında, iktisadî kurumsallaşmasını tamamlayan kapitalist sistem, kültürel kurumsallaşma dönemine geçmiştir. Kapitalizmin küresel kurumsallaşması, yeni bir dünya düzeni altında, küresel şiddet ve küresel barış olgusunu birlikte üretmiştir. Mevcut küresel koşullarda, sivil toplum kuruluşları bir denge formülasyonu olarak önem kazanmıştır. Ancak bu yeni yaklaşım, sivil toplum kuruluşlarını, küresel kurumsallaşmanın bir aracı durumuna indirgemıştır. Oysa aynı zamanda, yeni bir sivil toplum doğmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Sivil Uygarlık, Küresel Kurumsallaşma, Kapitalizm, Küreselleşme, Sivil Toplum.

THE LATEST PARADIGM CRISIS OF THE CIVIL CIVILIZATION IN THE HISTORY OF POLITICAL THOUGHT AND THE NGO FORMULA

Abstract

Civil movement emerged for the first time in the history of political thought in the fifteenth century England. Based on the ideas of Locke, this social mobilization initiated the civil civilization process. The development of the civil civilization as a paradigm of world-system was concurrent with the political institutionalization of capitalism. And in the 1990's the capitalist system, having completed its economic institutionalization, shifted to cultural institutionalization. This is what brought about the notions of global violence and global peace in the new world order. Under current global conditions, non-governmental organizations have gained importance as a formula of equilibrium. However, with this approach non-governmental organizations are being reduced to a means of cultural institutionalization. But at the same time, a new civil society is born.

Keywords: Civil Civilization, Global Institutionalization, Capitalism, Globalization, Civil Society.

Giriş

Siyasal düşünceler tarihine yön veren bir süreç olarak onaltıncı yüzyıl mutlakiyetçiliğinde, devlete karşı oluşmaya başlayan sivil hareket, John Locke düşüncesi üzerinden gelişen bir siyasal temele dayanmaktadır. Onyedinci yüzyıl İngiltere'sinde, mutlak monarşiden anayasal monarşiye geçilerek kurulan parlamenter sistem, sivil hareketin elde ettiği erken dönemdeki ilk büyük kazanım olmuştur. Parlamenter sisteme geçiş, aynı zamanda sivil uygarlığın bir paradigma olarak doğuşunu sağlamıştır. İktisadî özgürlük ve bu anlamda özel mülkiyet idealinin beslediği sivil hareket, dünya-sistemsel bir model ortaya çıkarmıştır. "Sivil uygarlık" (*civil civilization*) terimi de, kapitalizmin bu paradigmatik dönüşümünü ifade etmektedir (bkz: Alexander, 1993 ve Coffin ve Stacey, 2005).

Onyedinci yüzyıl, fazla kitabî (anayasal) olmayan, ama pratikte egemen olan bir proto-hukuk devleti (*rule of law*) anlayışının öne çıkmasını hazırlamış ve siyaseten güçlü bir kurumsallaşma süreci yaratmıştır. 1789 Fransız Devrimi ile ana eksenini tamamlayan siyasî kurumsallaşma, iktisadî kurumsallaşmanın da önünü açmıştır. Kapitalizmin *siyaseten* ve *iktisaden* kurumsallaşması, devletle sivil toplumun hem ayrışmasına hem de çıkar birliği yapmalarına ortam yaratmıştır. Böylece kapitalizmin kurumsallaşması ve bir "sivil uygarlık" paradigması olarak kendini tanımlaması, ancak sivil toplum aracılığı ile mümkün olabilmiştir. Yirminci yüzyılın sonunda ise, kapitalizmin kültürel kurumsallaşması başlamıştır. Siyasî ve iktisadî kurumsallaşmada olduğu gibi, kültürel kurumsallaşma sürecinde de, sivil toplumun dinamizmi yine belirleyici bir rol üstlenmektedir. Artık küresel sermaye, ulus-devletle ortak hegemonya üreten bir konumu hedeflemektedir. Bu koşullarda asıl sağlanması gereken, yeni-sivil toplumun hem devletle, hem de sermaye gücü ile ortak, yani "paydaş" kılınmasıdır.

Kültürel Kurumsallaşma Kavramı

Batı kapitalizmi, üç uğrak üzerinden gerçekleşen üç ayrı kurumsallaşma deneyiminin birbirini bütünlmesini temsil eden bir uygarlık biçimine denk gelmektedir. Bir başka ifade ile kapitalizmin uzun süreye yayılmış olan tarihi, Batı'nın başı çektiği üç kurumsallaşma deneyimini yansıtmaktadır. Bunlar kapitalizmin siyaseten, iktisaden ve kültürel kurumsallaşmalarıdır. Kapitalizmin, 1689 İngiliz Büyük Burjuva

Devrimi ile başlayan siyaseten kurumsallaşması, hukuk devleti ve ulus-devlet paradigmaları üzerinden gerçekleşmiştir. Kapitalizmin siyaseten kurumsallaştığını ilan eden, ABD Başkanı Woodrow Wilson olmuştur. 8 Ocak 1918'de Wilson tarafından yayınlanan, Birinci Dünya Savaşı sonrasında dünya düzenini bildirmeyi amaçlayan *Öndört Nokta* ilkeleri, siyaseten kurumsallaşmayı ilan etmektedir.

Kapitalizmin iktisaden kurumsallaşmasını ise, daha en baştan beri, iyi işleyen bir piyasa düzeninin kurulması çağırıştırır. Ancak bu kapitalist yönelim iktisadî alanda asıl, Hilferding'in "*Finans Kapital*" (1910) olarak tanımladığı, tekeli sermaye düzeni ile kurumsallaşmaya başlamıştır. Bu bağlamda küreselleşmeyi, SSCB'nin çözülüşüyle birlikte yaşanan sermaye düzeninin kurumsallaşmasının tamamlanması olarak anlamak gerekir. Ama aynı zamanda, siyasî ve iktisadî kurumsallaşmanın tamamlanması, bu kez de kültürel kurumsallaşmayı gündeme getirmiştir. "İlimlilik, hoşgörü ve savaş" formülü ile paketlenip arz edilmeye çalışılan kültürel kurumsallaşma, dünyanın küreselleştirilmesi bağlamında, dünyanın düzleştirilmesi operasyonu olarak gerçekleştirilmektedir. Bu operasyonun ilk yansıması da Samuel Huntington aracılığıyla yaşanmıştır (Karagöz, 2008b).

Huntington, daha önce zaten var olan bir tezi (*medeniyetler çatışması*), kültürel kurumsallaşmanın başladığının ilanı gibi kullanmıştır. Onun bu tutumu, bilindiği gibi dünyada hem çok büyük bir ilgi, hem de çok büyük bir tepki toplamıştır. Huntington, çatışmaya yol açabilecek gerilimin, kültürün antropolojik kaynağından, yani farklı toplumların kültürel kurum, yapı ve değerlerinden beslendiğini ileri sürüyordu. Huntington, olası gerilimin temel nedenlerini belirtmekte gerçekte yeterince başarılı olamamıştır. Huntington yaklaşımında, Batı'nın küresel hegemonyasını tehdit edebilecek öteki kültür, uygarlıklararası muhtemel bir çatışmanın kaynağı olarak sunulmuştur. Onun ünlü makalesinden, Batı'nın kendi stratejisini, yeryüzünde bugün sahip olduğu küresel hegemonyayı korumak için yeniden geliştirmesi gerektiği sonucuna varılmaktadır (Huntington, 2000).

Oysa Batı, onaltıncı yüzyıldan sonra uygarlığın antropolojik yönünü, bu bağlamda *cultivation*'ı ikincilleştirerek, farklı bir uygarlık anlayışını deneyimlemeye başlamıştır. Onaltıncı yüzyıldan sonra Batı'nın benimsediği "sivil uygarlık" (*civil civilization*) kaynağını siyaset ve iktisada, bu bağlamda John Locke ve Adam Smith'e dayandıran yeni bir uğraktır (bkz: Locke, 1997). Bu yüzden de modernizmin, Antik döneme ve *cultivation*'a uzanan kavramsal soyağacına karşın, *civilization*'ın geçmişi onaltıncı yüzyıla yaslanır (Arnoson, 1989). İşte siyasî ve iktisadî kurumsallaşmasını tamamlayan kapitalizm, kültürel kurumsallaşmaya geçtiği bir anda, Huntington'ın çok büyük bir zamanlama örneği göstererek işaret ettiği çatışma, ortak dünya uygarlığının halledilmemiş asıl sorununu su yüzüne çıkarmıştır. Bu sorun *cultivation* ile *civilization* arasındaki iflah olmaz farklılıktır (Karagöz, 2008b: 8-83).

Şunu bilmek gerekir ki, kültürel gerilime neden olan bu büyük farklılığı, ne *cultivation* ile ne de *civilization* ile ifade edilen uygarlıklar arasındaki antropolojik farklılıklar oluşturmamaktadır. Bugün bir kültürel küreselleşme stratejisi olarak yok edilmeye çalışılan kültürel farklılık, zannedildiği gibi antropolojinin alanında değil, tam tersine siyaset ve ekonominin alanında bulunmaktadır. Gerçek sorun aslında, hemen herkesin hem fikir olduğu gibi, potansiyel dinler çatışması olmayıp, bir hegemonya çatışmasıdır. Kapitalizmin günümüzdeki güç odakları, yani çoklu küreselleş(tir)me merkezleri, siyaseten ve iktisaden hegemonya sağlanmayı başarmışlardır. Ancak kültürel alanda henüz aynı sonuca ulaşamamıştır. Dünyanın tekipleştirilmesi ve böylece çok kültürlü, çok hukuklu tek dünya devletinin, Hardt-Negri ve başkaları buna "İmparatorluk" diyorlar, yaratılması süreci, kapitalizmin, hatta daha doğru bir ifade ile kapitalist emperyalizmin, her alanda kurumsallaştırılmasını gerektirmektedir (ayrıca bkz: Amin, 1997 ve Chomsky, 2000).

Yaşamakta olan bu süreçte şaşırtıcı olan, kültürel direnişçilerin, kapitalist emperyalizmin faaliyet hacminde, kültürel bir genişlemenin yaşandığını tam olarak kavrayamamış olmalarıdır; çünkü kültürel direnişçiler –örgütler, gruplar, siyasîler, entelektüeller vb.- küreselleşmenin siyasî ve iktisadî boyutunda, her tür uzlaşıya ve ödüne rıza göstermekte; buna karşın, kültürel küreselleşmeye gelince seçici davranmakta, daha açıkçası "kimlik ve aidiyet" kaosuna düşmektedirler (ayrıca bkz: Robertson, 1999). Bir anlamda bu parçalı kabulcüler, kültürel küreselleştirmenin, emperyalizmin yeni bir aşaması olduğunu kavramakta zorlanmakta ve hâlâ karşılaştırmalı antropolojik kültür yanılışına düşmektedirler. Oysaki antropolojik kültür, başka bir ifade ile *Gemeinschaft*'tan *Gesellschaft*'a geçiş eksenli feodal kültür, geleneksel konumunu terk etmiş ve yerini, sivil süreçlere bırakmıştır. iktisadî ve siyasî alanda yaşanan hegemonik kurumsallaşma, kültürel alana sirayet etmiştir. Bilgi toplumu da, giderek bu yönelişin bir simgesi haline gelmektedir (Karagöz, 2008a: 607-16). Ulaşılan bu durumu, yani kültürün kurumsallaşmasını antropolojik alandaki farklılık, dünya kültürünün Batılılaştırılması ile ya da modernizm fenomeni ile karıştırmamak gerekmektedir. Kurumsallaşma, kapitalizmin hukukî düzenlemeler aracılığıyla olgunlaşmasıdır; kapitalist uygulamaların genel geçerlilik kazanması; dahası, meşruiyetinin sorgulamaya gerek duyulmadan kabul edilmesi ve karşı-eleştirelerin etkisiz kalması durumudur. Açıkçası emperyalist politika ve uygulamaların tüm dünyada itibarlı hâle gelmesidir:

"Kültürün kurumsallaşmasının da, Batı (Amerikan) kültürünün, yani entelektüel yaşam biçiminin, bu anlamda bilim, estetik, müzik, resim, sinema, giyim tercihinin ve zevkinin benimsenmesi olan, çoğu zaman da "dünyanın Batılılaştırılması" diye tanımlanan kültürel tekipleşmeye yönelik tutum ve davranışlarla doğrudan bir ilgisi yoktur. Kültürün kurumsallaşması, politik kültürün meşruiyetini ifade etmektedir. Bu da küresel kültürel emperyalizmin, kültür-politik ve ekonomi-kültür dayatmasına işaret eder."

SSCB'nin çözülüşüyle başlayan ve İkiz Kuleler'in çöküşüyle belirginleşen emperyalizmin kültürel alandaki meşruiyet dayatması, hiç kuşkusuz kapitalizmin siyaseten ve iktisaden elde ettiği teklifi, kültürle pekiştirmekten başka anlama gelmemektedir. Tek Dünya'nın kurulmasının önündeki tek engel, şimdilik kültürdür. Yeniden vurgulamak gerekirse, kültürün kurumsallaşması, dünyanın Batılılaştırılması demek değildir; bu zaten tamamlanmış ve rıza doktrini çerçevesinde karşılıklı gerçekleştirilmiştir. Oysa kültürün kurumsallaşması, dünya sorunlarının nedeni olarak kapitalizmin yapısal bozukluğunun değil, kültürel farklılığın öne çıkarılmasıdır; dahası, giderilmesi gerekenin de bu kültürel farklılık olduğunun savunulmasıdır" (Karagöz, 2008b: 682: 540. dipnot).

Görüldüğü gibi, bu bildiride kültür kavramı, ontolojik bakımdan değil, sistemin kurucu unsuru olarak konu edilmiştir. Bu nedenle de kültür, tıpkı siyaset ve iktisat gibi, küresel iktidarın kurucu aktörü olarak incelenmektedir. Bu yaklaşımı doğrulayan başlıca nedenler arasında, kültürün antropolojik gücünün giderek ikincilleşmesi gelmektedir. Bu ikincilleşmenin kaynağı, insan ve insana bağlı maddî olmayan değerlerin iktidar gücünü yitirmesi, bunun yerine onaltıncı yüzyıldan itibaren beliren sivil uygarlığa özgü siyaset ve iktisada bağlı maddî değerlerin, küresel iktidarı ele geçirmeye başlamasıdır. Onsekizinci yüzyılda, bir yandan maddî temellere dayalı sivil iktidarın egemenliği sağlanmıştır, öte yandan, bu egemenliği maddî olmayan değerler sistemiyle denetim altına alma gereği doğmuştur.

İşte sivil toplum bu gereksinime koşut olarak, tam da Ali Yaşar Sarıbay'ın ifade ettiği gibi, "onsekizinci yüzyılda Batı Avrupa'da toplum halinde yaşamının nasıl mümkün olduğunu anlamaya yönelik analitik bir araç olarak ortaya çıkmıştır" (1998: 89). Ancak bu çağda, toplum halindeki yaşam artık, maddî temellere dayalı bir içerik kazanmış, toplumun maddî olmayan gücü, iktidar etkisini yitirmişti. Dinsel iktidarın yanında, feodal kurumlar, cemaatler ve esnaf örgütlenmeleri bile, aristokrasi geleneği gibi gerilemiş, hatta çökmüştü. Bu durum, üretim biçiminden, yönetim biçimine, toplumsal ethos'tan, kültürel yaşamın geneline yansıyan sistemsel dönüşümün bir habercisidir.

Sivilleşme sürecinin en dışavuruk ifadesi olan sivil toplum, Gramsci'nin tanımı ile, onsekizinci yüzyıldan itibaren yurttaşlardan oluşan birlik anlamındadır ve devlet alanı dışındaki yaygın kuruluşları, yani "özel" olarak isimlendirilen resmî olmayan örgütlenmeleri kapsamaktadır (1978: 159-263). Aynı zamanda sivil toplum, devlet tarafından düzenlenmemiş olan toplumsal ilişkiler alanı biçiminde oluşmuştur. Sivil toplumun belirginleştirdiği yeni ilişkiler, karşılıklılık niteliği taşımaktadır. Çağımızda Habermas'ın, "iletişimsel eylem" (*communicative action*) olarak tanımladığı dayanışma ve iletişim esasına dayalı ilişkiler, onaltıncı yüzyıldan beri gelişerek, onsekizinci yüzyılda yeni bir toplum modelinin yaratılmasını sağlamıştır. Sivil toplumun doğuşu, siyasî kurumların düzenlenişinde, toplumsal-kültürel-ideolojik üstyapıyı ve iktisadî altyapıyı da etkilemiştir (Karagöz, 2008b: 264 ve 2003: 104-212).

Siyaset ve iktisatta yaşanan bu radikal dönüşümler, çağlar içinde kendi kurumsal yapılarını oluşturarak evrensel nitelik kazanmıştır. 1990'lardan itibaren küreselleşme, tıpkı daha önce siyaset ve iktisat alanında yaşandığı gibi, kültürel alanda da böyle bir kurumsallaşmanın gerçekleşebileceğini gündeme getirmiştir. Bunun asıl nedeni, kapitalizmin ve aynı zamanda emperyalizmin yeni bir aşaması olan küreselleşmenin, kurucu uğrak olarak kültüre duyduğu gereksinimdir. Bir başka anlatımla çağımızda küreselleşmenin sağlanması, yani küresel egemenlik biçiminin kurumsallaşması için, iktisat ve siyasetin kurulu gücü yanında, kültürün kurucu gücüne, Hardt ve Negri'nin ifadesiyle (2003) *kurucu iktidar* olarak kültüre başvurulmaktadır. Dolayısıyla, yirmibirinci yüzyıl, kültür üzerinde yoğunlaşılacak yeni bir süreci başlatmıştır. Ulus-devletlerin gevşeyen sınırlarının, ulusal kültürün tek biçimci niteliğini parçalayarak, çoklu kültürel yapıyı formüle etmesi önemli bir mihenk taşı olmuştur. Fakat bu formülasyon, 11 Eylül İkiz Kuleler Saldırısı'nın ardından çok boyutlu ve çok amaçlı karmaşık bir içeriğe bürünmüştür. Kültürün, kurucu uğrak olarak iktidara ortak kılınması, bu bağlamda küresel egemenliği kurumsallaştırma işlevini üstlenmesi, örtük haldeki bir çok kültür temelli sorunun açığa çıkarak harekete geçmesine yol açmıştır. Toplumsal zor ve rıza dengesini, yani toplumsal onaşmanın zaten bozuk olan dengesini iyice bozmuştur (Chomsky, 2000).

Dünya Barışını Tehdit Eden İki Ultra-Uç: Kültürel Emperyalizm ve Radikal İdeolojizm

Çağımızın iktidar anlayışına etki edebilen, başlıca olgulardan biri de "kültürlerarası ayırım"dır. Ama ne ilginçtir ki, aynı olgu hem kültürel zenginliğin, hem de kültürel gerilimin dayanağı durumundadır. Siyaset Bilimi'nde Carl Schmitt'i çağırıştıran "Biz ve Öteki" kavramlarının ayırımı, günümüzde dünya toplumlarının farklılığı kadar buluşmasını da simgeleyen bir kavramsal düalizmi ifade etmektedir. Bu durum, "Biz" olanın içinde yer almayı, "Öteki" olanın ise karşısında durmayı temsil etmektedir. Aynı konumlanmış her zaman geçerli olmasa bile, günümüz dünya toplumlarında birleşme ile ayrışmanın yan yana olduğu açıktır. Yaşanan düalist yapılanma, toplumsal kimlikle birlikte, siyasal tercih olarak da bir mücadele sürecinin ortaya çıkmasına sebep oluşturmuştur. Fuat Keyman'ın ustaca işaret ettiği gibi, "modernist globalleşme kuramlarının dikkatli ve semptomatik bir şekilde okunması, yerele karşı evrenselin sürdüğü egemen ve ayrıcalıklı konumu açığa çıkarmıştır" (1998: 208).

Biraz da bu nedenle, yani egemen ve ayrıcalıklı konunun açığa çıkarılması nedeniyle küreselleşme, aynı anda hem evrensel bir olgu olarak "Biz" kavramının içeriğini doldurmakta, hem de "Biz" içinde yer almayan "ötekileşmesi"ni tetiklemektedir. Kimi zaman bu "ötekileştirme" yok edici bir uç boyuta ulaşabilmektedir. Üstelik uluslararası ilişkiler ortamında, kültürel alana özgü farklılıkların, kültürel zenginlik

yerine, kültürel kimlik olarak görülmesi, dışlamayı, ayrımcılığı ve içe kapanmayı arttırmakta, böylece hiç umulmadık ciddi sorunlara yol açmaktadır. Sıcak bir uygarlıklar çatışması, büyük olasılıkla bir varsayım olarak kalacak bile olsa, zaman zaman uygarlıklararası soğuk savaş dalgasının hareketlendiği görülmektedir. Günümüzde, kültür ve siyaset kavramlarının neredeyse birbirine eklenerek ayrı kavramlar olmaktan çıkarılmasının başka bir nedeni de, modernizmin aşınmasına ya da tıkanmasına çözüm olarak düşünülmesinden kaynaklanmaktadır.

Kültürün siyasallaşması sonucunda, birer kültürel aidiyet, temsiliyet, hatta varlık ifadesi olan ve gerçekte çok boyutlu bir zenginlik kaynağı sayılan kültürel kavramlar, iktidar mücadelesinin aracına dönüştürülmüştür. Oldukça tehditkâr biçimde, emperyalizmin dünyayı düzleştirme operasyonuna eşlik eden, kültür-politik bir radikalizasyon süreci türemiş, radikal grupların örgütlü eylemleri de artan gerilimin kaynağını oluşturmuştur. Keyman'a bir kez daha göz atacak olursak, küreselleşmeyi "çelişkilerle çevrelenmiş, ama dönüştürücü etkisi olan bir süreç" olarak tanımlıyor: "Küreselleşme, "dışarıda, orada" ontolojik varlığı olan bir süreci değil, "içeride, burada", yani günlük yaşamı dönüştürücü etkisi olan bir süreci simgeler. Fakat bu süreç, çoğu zaman çelişkileri içeren, çatışma, kopuş, tezatlık yaratan ve yeni sınıflandırma ya da ayırıştırma mekanizmaları oluşturan bir nitelik taşır" (1998: 40).

Hayatın bugün hemen her alanını, gündelik yaşantıyı bile, dönüştürücü bir etkisi bulunan küreselleşme, yirminci yüzyılın sonunda ulus-devletler ile sermaye arasındaki geleneksel ilişkinin değişmesinin bir ürünüdür. Burada ayrıntıya girmeden kısaca hatırlayacak olursak Lenin, "*Emperyalizm – Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*" (1916) adlı ünlü kitapçığında, Kautsky'yi eleştirirken ulus-devletler ile ulusal mali sermaye arasındaki ilişkiyi konu etmiştir. Bir başka ifade ile Lenin, ulus-devletler ve sermaye arasındaki ortak çıkar ilişkisini, yani araçsalci yaklaşmayı çözümlenmiştir. Lenin'e göre büyük ulusal sermayeler, kendi ulusal devletlerini harekete geçirmektedirler. Bu nedenle de, hem siyaseten (ulus-devlet) hem de iktisaden (ulusal sermaye) beslenen bir "ulusal iktidar" gerekli olmuştur. Lenin'e göre, doğal olarak çıkar çatışmaları da, bu bakımdan uluslararası bir nitelik taşımaktadır (1998: 53-122). Gerçekten de o dönemdeki siyasî-iktisadî koşulda, emperyalizmin genişlemesi, ister toprak ister nüfuz paylaşımı aşaması olsun, zorunlu olarak uluslararası mücadeleyi, hatta çatışmayı gerektirmiştir.

Yirminci yüzyılın başlarında iken, Lenin tarafından henüz başlangıç aşamasında analiz edilen bu karşılıklı ilişki (ulus-devlet ve sermaye ilişkisi), yirminci yüzyılın sonunda eski önemini yitirmiştir. Bunun başlıca nedeni kapitalizmin, elbette bu bağlamda kapitalist emperyalizmin yeni bir aşamasının, aslında Kaustky'nin yetmiş yıl önce tanımladığı üzere "ultra" uğrağının yaratılabilemiş olmasıdır (2004: 161-5). Bu da bilindiği gibi, liberalizmin ve liberal iktisadın yeni bir biçiminin ortaya çıkmasına dayanmaktadır. Neo-liberal iktisatçılar, ulus-devletleri ayrı ayrı pazarlar olarak değerlendirmekten vazgeçip, tüm dünyayı bir bütün halinde "Tek Pazar" olarak görmeye başlamışlardır. Böylece ulus-devlet ve ulusal sermaye kavramları da ikincilleşmiştir.

Gelinen bu tarihî dönüşüm anında, dünyanın şimdiki iktisadî gidişatı, görece belli olmuş sayılmakla birlikte, siyasî geleceği tartışmalıdır. Ulusal devletleri *by pass* edebilen küresel sermaye gücünün, ulusal devletlerin geleceğini ne ölçüde etkileyebileceği üzerindeki çalışmalar, çağımızın sosyal bilimcilerini fazlasıyla meşgul etmektedir. Bu konuda Hardt ve Negri ikilisi "*İmparatorluk*" tezi ile oldukça ilgi toplamışlardır (2001 ve Negri, 2004: 79-91). Aslında daha önce, 1970'lerde başlayan "Kapitalist Devlet" tartışmaları, devletlerin ve iktidarın geleceğine yönelik ciddi bir düşünsel süreci teşkil etmiştir. Ulus-devletin geleceğini saptamaya çalışan çözümlenmeler ve yaklaşımlar hâlâ her geçen gün artmaktadır. Bunlar arasında, Hardt ve Negri'nin de etkisiyle, Avrupa Birliği örneğinde olduğu gibi, ulusal sınırların korunacağı çok kültürlü ve çok hukuklu bir "Dünya Devleti – Dünya Yurttaşlığı" kavramına doğru gidildiğini öne sürenler bulunmaktadır (bkz: Monbiot, 2003).

Burada siyasal literatüre eklenen bu çalışmaların ve tartışmaların ayrıntılarına girilmeyecektir. Ancak ulus-devletlerle, ulusal sermaye arasındaki ilişkinin, kapitalizmin bu konjonktürel koşullarında, eski durumuna dönmesi mümkün görülmemektedir. Sermaye artık tek merkezli olmayı reddetmiştir, Küresel Pazar koşullarında uluslarüstü ve uluslarötesi imkân yaratılmıştır. Böylece iktisadî koşulların ürettiği yeni uluslarüstü ve uluslarötesi iktidar ilişkileri doğmuştur. Dünyanın iktisaden ve siyaseten ulaştığı iktidar anlayışı, tek başına ulus-devlet egemenliğini zayıflatmıştır; çünkü, sermayenin ulus-devletlere duyduğu gereksinim azalmıştır. Sermaye, ulus-devletsiz yayılabilme yeterliliğine ulaşarak küreselleşmiştir (Özdek, 1999: 25-47 ve Miller, 1995).

Sermayenin küreselleşmesi, kapitalizmin artık iktisaden kurumsallaştığını göstermektedir. SSCB Bürokrasizmi'nin çöküşü de, iktisadî kurumsallaşmanın tamamlandığını kanıtlamıştır. Bu doğrultuda 1990'dan beri küreselleşme, kapitalizmin kurumsallaşmasında siyaset ve iktisattan sonraki üçüncü uğrak olan "kültürel kurumsallaşma"yı başlatmıştır. Dünyamızda yaşamakta olan kültür temelli bir çok gerilimin, küresel kapitalizmin kültürel kurumsallaşmasının ürünü olduğu bellidir. Küreselleşme ile uluslararası arenada yaşanan işgal, ihlâl, savaş ve çatışmalara, bir de içteki gündelik yaşama sirayet eden yerel huzursuzluk, terör ve savaşlar eklenmiştir. Öte yandan yeni küresel koşullarda, kaynağı görece belirsiz bir "toplumsal kontrol süreci" de devreye sokulmuştur.

“Samuel Huntington’ın “medeniyetler çatışması-savaşı” tezini hiçbir biçimde ciddiye almasak bile yine de, İslâm’ın terörle, Türklerin sözde Ermeni soykırımıyla, sosyalizmin Stalinizm’le vd. anılmasını, sürekli gündemde tutulmasını, küresel bir kültür hareketi olarak okumak gerekir. Bu, emperyalizmin kültür-politik bir meşruiyet arayışıdır; kendi varlığını tek bir kültür olarak dayatma krizidir. Emperyalizmin kültürel kurumsallaşması tamamlanabilirse, küresel dayatmalar da, tek dünya kültürüne dönüşerek zamanla meşruiyeti sorgulanmadan kabul edilecek bir somutluk kazanabilecektir. Tıpkı bugün en iyi yönetim biçiminin ne olup olmadığının artık sorgulanmaması ya da faizin sorgulanmasının tamamen etkisiz kalması gibi, a priori bir hâle gelecektir” (Karagöz, 2008b: 682: 540. dipnot).

Kültürün siyasallaştığı, “Biz” ve “Öteki” kavramlarının yeniden-içeriklendirildiği, hepsinden önemlisi sözde bir karşı duruş olarak köktenci eğilimlerin çeşitlendiği ve hatta terörün yoğunlaştığı küresel koşullarda, sivil toplumun yeniden-inşası çok daha fazla önem kazanmıştır. Ancak ilginçtir ki, küresel koşullar bir umursamazlık toplumunu da birlikte üretmektedir. Bütün bu belirsizlik ve karmaşıklık içinde sivil toplumun, emperyalizmin kültürel düzleştirme, böylece dünya uygarlıklarının iktisadî ve siyasî tercihini tek tipleştirme operasyonunu denetim altına alması yanında; radikal eğilimlerin, kapalı topluma geri dönüş projesi olarak ürettiği ultra uç-ideolojileri de geçersizleştirilmesi gerekmektedir. Gerçekten de, dünya barışını tehdit eden iki ultra uç olan kültürel emperyalizme ve radikal ideolojizme, ancak sivil toplumun yeniden-inşası ile gem vurulabileceği umulabilir.

Sivil Toplumun Yeniden-Inşası

Ulus-devletlerin eski konumlarını kaybetmeleri, iktidarın paylaşılmasına yönelik yeni bir sürecin ve dünya düzeninin başlangıcı olmuştur. Siyaset Bilimi’nin en temel, ama aynı zamanda en eski meselelerinin başında yer alan “devlet erkinin bölünmesi” konusu yeniden gündeme gelmiştir. Elbette bu kez *güçler ayrımı* ilkesini tartışmaya açmak gibi bir amaçtan artık söz edilmiyor. Buna karşın, devlet ve özerk güçler arasında var olan, iktidarın ortak paylaşımına yönelik mücadelenin tırmanışa geçtiği görülmektedir. Bu eski mücadeleyi kısaca hatırlayacak olursak, yine biraz tarihe dönmek gerekir: Sivil toplum kavramının ilk defa ortaya çıktığı onyedinci yüzyıl İngiltere’inde, siyasal toplum olan devlet ile sivil toplum arasındaki ayrışma, henüz pratiğe yansımamış bir tasarımdan ibaretti, sivil toplum da asıl iktisadî girişimcileri kapsıyordu, yani burjuva toplumu idi. Siyasal-sivil ayrımının pratiğe yansması ve gelişmiş bir sivil toplum deneyiminin yaşanması, onsekizinci yüzyılı bulmuştur. Aynı deneyim, Doğu Avrupa (Rus-Slav Dünyası) ve Osmanlı İmparatorluğu’nda ise, ondokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar uzamıştır (Davison, 1968)..

Sivil toplumun, siyasal toplumdan (hükümet, parlamento, bürokrasi, devlet aygıtı vb.) ayrışması, devlet tarafından düzenlenmeyen yeni toplumsal ilişkiler alanının oluşmasını sağlamıştır. Böylece, önde de değinildiği gibi, devletin karışmaması gereken, yani resmî olmayan ve özel diye adlandırılan birlikteliklerin, örgütlenmelerin, ilişkilerin geliştiği yeni bir alan doğmuştur. Onaltıncı yüzyılda sivil hareket olarak başlayan siyasal ve iktisadî dönüşümler, onsekizinci yüzyılda devletten ayrı bir sivil toplum/güç yaratmıştır. Sivil toplum ilişkileri, piyasayı yöneten “karşılıklı gereksinimler” dolayımı ile belirlenmiştir. Bu bağlamda sivil toplumun varoluşu, mülkiyet ilişkileri içinde tasavvur edilen bir siyasal dönüşüme dayanmaktadır. “Bunun da ötesinde sivil toplumun doğuşu, sistematik bakımdan tarihte yeni bir sistem olan “mülk edinme” sistemini meşrulaştırmış, hatta Weber’e göre *ahlakî* kılmış (2005) ve gelişmiş bir Pazar mekanizmasına geçişi sağlamıştır” (Karagöz, 2008b: 266).

Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere sivil toplum, toplumsal ilişkileri piyasanın gereksinimlerine göre düzenlemekle kalmamış, karşılıklı çıkarların uyuştuğu oranda, devlet aygıtının ve siyasal toplumun Pazar mekanizmasına hizmet edecek bir yapıya ulaşmasına da önayak olmuştur. Sivil toplumun, mülkiyet ilişkilerine dayalı olarak gelişmesi, mülk edinme ve servet sahibi olma önündeki engelleri kaldırırken insanî ilişkilerin de yerini meta ilişkileri (para-değer ilişkileri) almıştır. Yaşanan bu ortamda, “kapitalizmin eşitsiz gelişme yasası” olarak tanımlanan ve sınıfsal ayrıma (sınıflı topluma) yol açan yeni iktisadî sistem, sivil toplumun aynı zamanda bir “zıtlıklar alanı” olarak yapılanmasını gerektirmiştir. Bir yanda mülk edinme hürriyeti, daha fazla özgürlük, daha fazla demokrasi, yaratıcılık ve zenginlik, diğer yanda ise emeğin metalaştırılarak emek sahibinin sömürü aracına dönüştürülmesi. Tam da Hegel’in ifadesiyle “sivil toplum, bu zıtlıkları ve karmaşıklıkları içinde, hem sefahat ve sefalet, hem de bu ikisi için ortak olan fizik ve moral yozlaşma manzaraları gösterir” (1991: 160, parag:184).

İşte, kapitalizmin “eşitsiz gelişme” biçiminin yarattığı toplumsal çelişkileri hafifletme işlevini devlet üstlenmiştir. Emeğin sömürüsü ve halkın sefaleti, “sosyal devlet” kavramının doğmasını sağlamıştır. Bilindiği gibi bu büyük insanlık hizmetinde, Marx-Engels’in tarihî önemdeki yönlendiriciliği söz konusu olmuştur. Sosyal devlet anlayışı, büyük mücadelelerin sonucunda, iş yaşamını ve toplumsal yaşamı, halkın ve emek sahibinin (de) lehine olacak bir anlayışla yeniden biçimlendirecek olgunluğa ulaşabilmiştir. Burada sosyal devletin ayrıntısına girilecek değildir. Ancak şunu belirtme gereği doğmuştur: Sosyal devlet, sermaye ile devletin yakınlaştığı, ama devletin büyüdüğü ve hatta devletin tekel gücünün yoğunlaştığı bir dönemlendirmeye denk gelmektedir. Bu açıdan sosyal devlet, güçlü devletin bir yansımasıdır. İktisadî ve siyasî sistemin bugün gelinen aşamasında küreselleşme, devleti küçültürken doğal olarak da devletin “sosyal devlet sorumluluğu”nu kısmıştır. Bu durumda toplumsal gereksinimleri karşılayacak yeni bir formül bulmak da

kaçınılmaz olmuştur. Bu formüle şimdilik, küçülen devletin sosyal sorumluluğunu iş dünyası ile paylaşmak biçiminde gelişmektedir.

“Sosyal devletten sosyal sermayeye geçiş” olarak adlandırılan ve ilk defa sermayeye “toplumsal sorumluluk yükümlülüğü” getiren yeni bir anlayışın etkisi, son on yılda daha çok hissedilmeye başlanmıştır. Özellikle ileri teknoloji ülkeleri olarak bilinen ülkelerde başta ABD, Japonya, Kanada ve Batı Avrupa'nın gelişmiş ülkelerinde kâr amacı olmayan özel kurumların sayısı artmış, sanat, sağlık, eğitim, spor, beslenme, bakım gibi halka dönük hizmetlerde şirketler devletin yanında sorumluluk üstlenmeye başlamıştır. Dahası, artık dünyadaki yoksulluk, sağlıksızlık ve eğitimsizlikle savaşta, milliyet ayrımı gözetmeksizin hizmet verilmesinde özel sektör de görev almaya gönüllü olmaktadır. Sermayenin ondokuzuncu yüzyılda sömürgeleştirmek için girdiği kıtalara, yirmibirinci yüzyılda insanî amaçlarla girmesi takdir edilmekle birlikte, emperyalizmden arınmış bir dünyanın hâlâ çok uzakta olduğu da bir gerçektir. Immanuel Wallerstein'a göre, aslında toplumsal değişme açısından hiçbir şey değişmemektedir: Dizgininden boşalan kapitalizmin, çok dinamik bir sistem olduğu için hızla yayılması ve sonunda bütün yeryüzünü kendi yörüngesine oturtması söz konusudur. Bu da, zaten içinde yaşadığımız modern dünya-sisteminin bir düzenidir (2000: 145 ve ayrıca bkz: 1974).

Kapitalizm, dünya-sistemsel boyutta kurumsallaştırmayı başardığı siyasî ve iktisadî iktidarını, 1990'lardan beri kültürel alanda da sağlamaya çalışmaktadır. Kapitalizmin kültürel alandaki kurumsallaşma, yani itibar ve iktidar kazanma girişimi hem antropolojik temelli kültürel gerginlikleri realize etmekte, hem de bir uzlaşma ve mücadele alanı olan sivil toplumu parçalamaktadır. Ancak öte taraftan sivil toplum, yeni bir kurucu-değer kazanmıştır. Sivil uygarlığın yaşadığı kültür temelli “yeni paradigma yaratma” krizini aşmada, sivil topluma düşen sorumluluk büyük önem taşımaktadır. Bu da sivil toplumun yeniden-yaratılmasını gerektiren, tarihî bir dönüm anına gelindiğini göstermektedir. Sivil toplum-sivil toplum kuruluşları, siyasî ve iktisadî küreselleşmeye koşut olarak, kültürel küreselleşmenin de anahtar konumunu oluşturmaya başlamışlardır. Bu aşamada sivil toplumdan beklenen, öncelikle küreselleşmenin gereğine toplumun genelini inandırması, toplumsal gerilimi olabildiğince dengelemesi ve ulusal-devletin, küreselleşmenin hedeflerine ne ölçüde uyduğunu kamu adına denetlemesidir. Bugün sivil toplumdan, bir yandan küresel sistemin işleyişini sağlayarak özel sektörün genişlemesinin önünü açan, diğer yandansa devleti yurttaşlar, yani kamu adına denetleyen, sorgulayan ve yönlendiren tutumun meşruiyetini temsil etmesi beklenmektedir. Bu projenin de, en somut deneyimini “yönetişim” olgusu oluşturmaktadır. Yönetişim, devletin karşısına gelişmiş bir bütün olarak “demokratik işleyiş - özel sektör ve sivil toplum” üçlüsünü çıkarma formülü olarak düşünülmüştür. Ama bu proje, zamanla daha farklı bir nitelik kazanmaya başlamış ve “siyasî-iktisadî-kültürel” gücün, ortak kullanımına yönelik bir “paydaşlık” kavramının da doğmasını sağlamıştır. Sivil toplum, klasik içeriğini dönüştürmekte, sermayeyi “toplumsal sorumluluk yükümlülüğü” baskısı altına almakta ve dahası giderek, hem siyasî hem de iktisadî toplumun yanında, “paydaş” aktörlerden biri haline gelmektedir.

Sonuç

Yaşanmakta olduğu gibi, onsekizinci yüzyılda devletle özel sektörün ayrışmasına benzer bir biçimde, şimdi de özel sektörle sivil toplum arasında bir ayrışma deneyimlenmektedir. Her ne kadar hâlâ sivil toplumun ağırlığını ve temsiliyetini iş dünyası yüklenmiş görünse de, bu sarsılmakta olan bir temsiliyettir, çünkü daha öznel ve güçlü bir sivil toplum doğmaktadır. Bunun temel gerekçesi, yıpranan sosyal devletin toplumsal sorumluluğunu paylaşması gereken özel sektörün yaratılmasına duyulan gereksinimdir. Bir başka ifade ile, tıpkı devlet gibi iş dünyasının da toplumsal sorumluluğa katkısının denetlenmesine yönelik ihtiyaçtır. Özel sektörün aşırı kâr marjının aşağı çekilerek, toplumsal katkısının artırılması yeni bir sivil toplumun da doğuşu anlamına gelmektedir.

Gramscici sivil toplum anlayışını düşünürsek, Gramsci devletin karşısında yer alan bütün özel örgütlenmeleri ve ilişkileri, hatta mafyaya bile sıcak bakar, sivil toplum olarak değerlendirmiştir. Oysa artık sivil toplum, küresel koşullarda yalnızca devletin alanı dışındaki “resmî” olmayan örgütlenmeleri temsil etme özelliğini genişleterek, sermaye dünyası karşısında da yer almaya başlamıştır. Günümüzde sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarından beklenen, kamu adına ve tamamen özel çıkar ilişkisinden arınmış olarak hizmet sunması, hem devleti hem de iş dünyasını denetleyip soru sorabilmesidir. Böyle bir özel örgütlenme de, devletin dışında yer aldığı gibi, iktisadî amaçlı örgütlenmelerin de dışında olmak zorundadır. Bu da gelecekte, iş dünyası ile bağlantılı örgütlerin, artık gerçek anlamda bir sivil toplum örgütü olup olmadığının tartışmaya açılacağına işaret etmektedir.

Sivil toplum, daha önce devlet-dışı olmayı başardığı gibi, şimdi de sermaye-dışı olmayı başarması gereken yeni bir tarihî uğrak içine girmiştir. Sivil toplumun gerçekleştireceği bu başarı, hem devletin hem de iş dünyasının rolünü olumlu yönde etkileyecek, ihlalleri ise olabildiğince yok edecek ya da baskılayacaktır. Günümüzde devlet anlayışı gibi, özel sektör anlayışı da hızla değişmektedir. Kalkınmanın finansal sürdürülebilirliğine ek olarak, kaynakların sürdürülebilir olması, işlemeyen toplumsal rıza mekanizmasının güçlendirilerek paydaş diyalogunun ve aktörlerarası paylaşımının öne çıkarılması savunulmaktadır: “Geçtiğimiz bin yılda pazar vardı. Ürün yaratıcılığı, müşteri ihtiyaçları, uzmanlar ve profesyoneller vardı. Yeni bin yılda ise artık pazar değil, sosyallik var. Yaratıcılık, sosyal yaratıcılığa dönüşüyor. Artık, müşteri ihtiyaçları değil,

paydaş ihtiyaçları var. Artık, uzmanlar ve profesyoneller yerine, ortaklar ve network'ler var" (Dinler, 28 Temmuz 2008). Bu da devlet ile özel sektör arasındaki kimi zaman yakınlaşan ve uzlaşan, kimi zamansa çatışan ve uzaklaşan ilişki biçiminin, özel sektör ile sivil toplum arasında da yaşanabileceğini göstermektedir.

Sivil toplumun bu anlamda henüz yeterince güçlü olmaması, özel sektörün liderliğine duyulan ihtiyacı arttırmaktadır. Örneğin Türkiye'de, sivil toplum örgütlerinin liderliğini üstlenen özel sektör temsilcileri içinde, başta Hayrettin Karaca-Nihat Gökyiğit ikilisi ile İbrahim Betil'in, TEMA ve Eğitim (Toplum) Gönüllüleri Vakfı'nda çığır açıcı bir öncülük yaptıkları bilinmektedir. Dünyada ve Türkiye'de, bu tür başarılı çalışmaların daha başka örnekleri de bulunmaktadır. Ancak sivil toplumun yararına olan her şeyin, her zaman özel sektörle bir onaşma durumu yaratmayacağı unutulmamalıdır. Bu nedenle sivil toplum örgütlerinin, yani vakıf ve derneklerin siyasal toplumun dışında yer alması gerektiği gibi, iş dünyasının (sermaye sınıfının) dışında yer alması da zorunludur. Sivil toplum işleyişinde, parasal kaynak bulmaktan çok, inisiyatif ve karar odağının işçelliğinin korunması da büyük önem taşımaktadır.

Hardt ve Negri'ye göre ise, bu üçlü eklemleme (*devlet-sermaye-sivil toplum*), hiç de iyimser vaatlerde bulunmamaktadır. Her şeyden önce, ağırlığın, toplum adına sermayeye kaymasını engellemiştir. Bu durum, sivil toplumu daha zayıflatmaktadır. Ama bir yandan da yeni hegemonya süreci, yeni direniş biçimlerini üretmektedir. Burada, devlete karşı koyan ya da devletten farklı çıkarı olan şiddet biçimleri söz konusudur. Bu koşullarda, "postmodern devlet (de...) bir dış gözlemciden ibarettir. Bu yüzden de, temsili karar oluşturma süreci, üçlü onaşmaya dayansa bile, siyasî, iktisadî ve askerî güçlere bağımlı hâl gelmiştir. Yeni dünya düzeni teknokratların ve polis gücünün dayatmaları üzerinden egemenliğini çoktan ilân etmiştir. Bu da öncelikle hukuk ve devletin, toplumdışılaşması (*desocialization*) anlamına gelmektedir" (Hardt ve Negri, 2003: 418).

Sivil toplum eski olmasına karşın, hâlâ gelişmekte olan bir olgudur. Sivil toplumun gelişmesi, devletin siyasal iktidarını ve özel sektörün finansal gücünü toplum yararına kullanma kabiliyetini arttıracaktır. Bunun ötesinde sivil toplum, "paydaş" temelli bir iktidar anlayışını olgunlaştırabilecek en önemli aktördür. Toplumla paylaşılması gereken iktidar, hem siyasî iktidar olarak katılım gücünün artırılmasını, hem de meta-iktidarı bağlamında, toplumsal gelir dağılımının aşırı adaletsizliğinin giderilmesini sağlayacaktır. Toplumsal sistemde, paydaş temelli bir iktidar anlayışının egemen kılınması ile, küresel emperyalizmin ve radikal ideolojinin yıkıcı etkisinin daha iyi denetleneceğini, hatta hafifleyeceğini düşünmek mümkündür. Siyasî iktidarın ve maddî kaynakların yönetiminin, üçlü onaşma ile "devlet - özel sektör - sivil toplum" arasında paylaşılması için, sivil toplumun yeniden-yaratılması tarihin bir dönüm anı olarak belirmiştir. Gelecek çağların bilgi çağı ile birlikte, yeni-sivil toplum çağı olacağını hesaplamak aşırı iyimserlik sayılmamalı, tam tersine "hedef" olarak görülmelidir.

Kaynakça

- Alexander, Samuel (1993), *Locke*, Thoemmes Press, Bristol.
- Amin, Samir (1997), *Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme*, çev. Semih Lim, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Apter, David E. (1969), *The Politics of Modernization*, University Press, Chicago.
- Arnason, Johann P. (1989) "Civilization, Culture and Power: Reflections on Norbert Elias' Genealogy of the West," *Thesis Eleven*, S. 24, Victoria: La Trobe University, 44-70.
- Chomsky, Noam (2000), *Dünya Düzeni, Eskisi Yenisi*, çev. Ali Çakıroğlu ve Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul.
- Coffin, Judijh G. ve Stacey, Robert C. (2005), *Western Civilization*, C. 1, New York: W.W. Norton & Company.
- Çağlı, Elif (2004), *Kolonyalizmden Emperyalizme*, Tarih Bilinci Yayınları, İstanbul.
- Davison, Roderic H. (1968), "The Advent of the Principle of Representation in the Government of the Ottoman Empire," *Beginnings of Modernization in the Middle East*, The University Chicago Press, Chicago, 93-108.
- Dinler, Sedar, "Kurumsal Sosyal Sorumluluk Nedir?" <http://www.kssd.org/hab.html>, Erişim Tarihi: 28 Temmuz 2008.
- Gramsci, Antonio (1978), *Selections from the Prison Notebooks*, çev. Quintin Hoare ve Geoffrey Nowell Smith (ed.), Lawrence and Wishart, Londra..
- Hardt, Michael ve Negri, Antonio (2001), *İmparatorluk*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Hardt, Michael ve Negri, Antonio (2003), *Dionysos'un Emeği*, çev. Ertuğrul Başer, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Hegel, G.W.F. (1991), *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, çev. Cenap Karakaya, Sosyal Yayınları, İstanbul.
- Huntington, P. Samuel (2000), "Medeniyetler Çatışması mı?," *Medeniyetler Çatışması*, çev. Mustafa Çalık, Murat Yılmaz (der.), Vadi Yayınları, Ankara ("The Clash of Civilizations," *Foreign Affairs*, 1993, S.72 (3), 22-49).
- Karagöz, Betül (2003), *Yeni Dünya Düzeni'nde Kültür Olgusu: Ulusal-Uluslararası-Ulusötesi Kültür ve Güç İlişkileri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Eğitim Bilimleri Fakültesi) Kültür ve Sanat Bilimleri.
- Karagöz, Betül (2008a), "Bilgi Üretimimin Siyasal, Ekonomik ve Toplumsal Boyutları," *Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı (27-30 Mart 2008)*, Akdeniz Üniversitesi İİBF Yayını, Antalya, 607-16.

- Karagöz, Betül (2008b), *Mutlakıyetçi Devlet'ten Hukuk Devleti'ne, Hukuk Devleti'nden Dünya Sistemi'ne: Sivil Uygarlığın Kurumsallaşma Süreci*, (Yayımlanmamış) Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Siyasal Bilimler Fakültesi) Siyaset Bilimi.
- Kautsky, Karl (2004), "Ultra-Emperyalizm," *Conatus Çeviri Dergisi*, çev. Münevver Çelik, S. 2, 161-5.
- Keyman, Fuat E. (1998), "Globalleşme ve Türkiye: Radikal Demokrasi Olasılığı," *Küreselleşme ve Sivil Toplum*, E. Fuat Keyman ve A. Yaşar Sarıbay (der.), Vadi Yayınları, Ankara, 34-55.
- Keyman, Fuat E. (1998), "Globalleşme ve "Öteki" Sorunu: Postmodernizm, Feminizm ve Oryantalizm," *Küreselleşme ve Sivil Toplum*, E. Fuat Keyman ve A. Yaşar Sarıbay (der.), Vadi Yayınları, Ankara, 201-25.
- Lenin, Viladimir (1998), *Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, çev. Cemal Süreya, 10. Baskı, Sol Yayınları, Ankara.
- Locke, John (1997/1632), *Political Essays*, Mark Goldie (ed), Cambridge University Press, Cambridge.
- Miller, Lynn H., (1995), *Global Order*, Westriew Press, Londra.
- Monbiot, George (2003), *The Age of Consent*, Harpercollins Publishers, Londra.
- Negri, Antonio (2004), "İmparatorluk ve Çokluk: Küreselleşmenin Yeni Düzeni Üzerine Bir Diyalog," *Conatus*, Danilo Zolo (röp.), çev. Sinem Özer, S. 2, 79-91.
- Özdek, Yasemin (1999), "Globalizmin İdeolojik Hegemonyası," *Amme İdaresi Dergisi*, C. 32 (3), 25-47.
- Robertson, Roland (1999), *Küreselleşme*, çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Bilim ve Sanat Yayını, Ankara.
- Sarıbay, Ali Yaşar (1998), "Türkiye'de Demokrasi ve Sivil Toplum," *Küreselleşme ve Sivil Toplum*, E. Fuat Keyman ve A. Yaşar Sarıbay (der.), Vadi Yayınları, Ankara, 88-110.
- Sarıbay, Ali Yaşar, "Sivil Toplum: Universitas mı, Societas mı?," <http://www.siviltoplum.com.tr/sayi1-tr-2.htm> , Erişim Tarihi: 8 Ağustos 2005.
- Wallerstein, Immanuel (1974), *The Modern World-System*, C.1, Acedemic Press, New York.
- Wallerstein, Immanuel (2000), *Bildiğimiz Dünyanın Sonu*, çev. Tuncay Birkan, Metis Yayını, İstanbul.
- Weber, Max (2005), *Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhü*, çev. Zeynep Gürata, 4. Baskı, Ayraç Yayınevi, Ankara
- Zabcı, Filiz Çulha (2002), "Dünya Bankası'nın Küresel Pazar İçin Yeni Stratejisi: Yönetişim," *A.Ü. SBF Dergisi*, C. 57, S. 3, 151-79.

DEVLET BABA PARADİGMASI BAĞLAMINDA , SİVİL OLMAYAN TOPLUMLARDA SİVİL TOPLUMUN GELİŞTİRİLMESİNE ULUSLARARASI SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ KATKISI

Yrd. Doc. Dr. Nuri AVCI
nuri.avci@okan.edu.tr
Okan Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu

Özet

Küreselleşme olgusunun yanı sıra, 17 Ağustos Depremi ve Avrupa Birliği üyelik süreci, sivil toplumun inşasını ülkemizde öncelikli konular arasına koymuştur. Henüz Batı ölçeğinde sivilleşmemiş Türk toplumunun, yaşamın her alanını kamusal alan olarak gören devlet karşısında etkinliğini ispatlama gereksinimi; toplumun bir üçüncü sektör olarak sivil toplum kuruluşları etrafında örgütlenmesini gerekli kılmaktadır. Toplumun kendi iç dinamikleri ile bunu başarması çok güç görünmektedir.

Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının yerel hassasiyetleri gözetenek evrensel değerleri yerleştirme konusunda, özellikle moral ve ekonomik destek boyutlarında önemli ölçüde katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Ancak bunun için özellikle toplumsal bellekteki siyah ve gri alanların öncelikle temizlenmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sivil toplum, , sivil olmayan toplum, Sivil Toplum Kuruluşu (STK), Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşu (USTK), Ulus ötesi Sivil Toplum Kuruluşu, Devlet Baba Paradigması, Ulus ötesi Şirket

CONTRIBUTION OF INGOs AT DEVELOPPING NGOs IN NON- CIVIL SOCIETIES IN TERM OF “THE STATE- PAPA PARADIGM”

Abstract

Besides the globalization concept, the August 17 Earthquake and the process of European Union membership put the building of a civilian society among the priority issues in our county. Having not civilized on western scale yet, Turkish society in opposition to State which sees every area of life as a public area needs to prove its maturity. It is necessary for society to organize around the civil society organizations as a third sector. However, it seems very hard for society to achieve that with its internal dynamics.

It is thought that International Civil Organizations would have significant contributions on the subject of establishing universal values, especially on dimensions on moral and economical support. However, to this end, it is primarily necessary to clean black and gray areas especially in social memory.

Keywords: Civil society, non- civil society, Non – Governmental Organization(NGO), International Non-Governmental Organization(INGO), Transnational NGO, The State –Papa Paradigm, Transnational corporate(TNC)

Giriş

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra, çok kutuplu dünya düzeni yerini tek kutuplu dünyaya terk etmiştir. Yeni düzende dünya, tek başat güç olan Birleşik Devletler tarafından şekillendirilmektedir. Adı küreselleşme olan bu yeni düzen, dünyayı bir global köy haline getirmiştir. Bu köyde bireyin var olması, büyük ölçüde yalnızlığını ve öğrenilmiş çaresizliğini aşmasına bağlıdır. Bunun da tek çözüm yolu, örgütlü toplumdur. Örgütlü toplum içinse demokrasi hem gerekli ve hem de vazgeçilmezdir. Küreselleşme çağında, sömüren ve sömürülenin kimliği konusunda kafalar iyice karışmıştır. Demokratikleşme kültürü, farklı çıkar gruplarının çıkarlarının, bir potada uyumlulaştırılmasını gerektirmektedir. Toplumdaki örgütlenme düzeyi ve yeteneği; toplumsal güven duygusunun gelişmişliği yanında, demokratik bilinçlenme ve bireyin ekonomik özgürlüğü ile de ilgilidir. Ayrıca açık ve laik toplum, girişim ve örgütlenme özgürlüğü, hukukun üstünlüğü; sivil toplumun gelişmesi için uygun iklim ve çevreyi oluşturmaktadır.

Ekonomik ve sosyal hayatı yönlendirme bağlamında, Türkiye'deki sivil toplumun, Batıdaki örnekleri düzeyinde gelişmemiş olduğu görülmektedir. Bunun nedenleri arasında; Türk Demokrasinin henüz çocukluk evresinde olması, demokraside devamlılık sorunu olması, demokrasinin yaşaması için ekonomik ve hukuki altyapının yetersiz olması, statüko yanlılarının demokratik güçler dışında rejim güvenceleri aramaları, mevcut rejimle problemlili güç odaklarının varlığı, Türk toplumunun yakın geçmişinde “örgüt” kavramıyla ilgili olarak yaşadığı travma ve özetle bilgi tabanlı toplum temelinde, toplumun demokratik dönüşümünün sağlanamaması ve yönetimsizlik sayılabilir.

“Sivil toplum” kavramı ile ilgili olarak Tocqueville, Gramsci, Putnam, Hegel, Marks ve diğer yazarlarca farklı tanımlar geliştirilmesine rağmen; Choudry(2002) ve Judge (1996) bu kavramın Batılı bir kavram olduğu konusunda hem fikirdirler. Sivil Toplum kavramı, Türk Kültürünün yarattığı bir kavram olmadığından, bu kavramın yarattığı değerlerle de ileri bir tanışıklık ilişkisi içinde olunmaması da doğaldır. “

Biz sınıfsız, kaynaşmış bir kitleyiz” sloganında da ifade edildiği gibi, toplum tek katmanlı bir yapı olarak düşünülmektedir. Bu durumu en iyi “**Devlet Baba Paradigması**” açıklamaktadır.

Devletler; Platon ve Aristo'nun “**Site Devleti**”nden, Aziz Augustinus'un “**Tanrı Devleti**”ne(The God state) ve daha sonra Machiavelli'nin “**Ulus Devleti**”ne doğru bir gelişme seyri izlerken; Avrupa'da “**toplum merkezli**” devlet anlayışı(Anglo Sakson Gelenek) ve “**devlet merkezli**” devlet anlayışı(Kıta Avrupa'sı Geleneği) gibi iki farklı devlet geleneği oluşmuştur. Ancak her iki devlet geleneğinde de devletin yetkisi sosyal sınıflar ve kilise tarafından sınırlandırıldığından sivil toplum daima bir yaşam alanı bulmuştur. Bir nevi “**göçer toplum**” ya da “**Asya tipi üretim tarzı**”na sahip toplum paradigması olan “Devlet Baba” anlayışında ise yetke doğası gereği güce dayandığından, mevcut dinsel ve sınıfsal yapı, bu gücü dengeleyecek ya da kontrol edebilecek düzeye ulaşma olanağı bulamadığından, Batılı ölçülerde sivil toplum gelişmemiştir.

1945'te Birleşmiş Milletler Cemiyeti'nin kurulmasından sonra sivil toplum ivme kazanmış, organizasyon düzeyi olarak; yerelden yöresele, ulusala, bölgele ve globale doğru etki alanını genişletmiştir(**Willetts, 200:11**). Türkiye'de ise sivil toplum alanındaki gelişmelerin önemli bir kısmı iskanmıştır.

Bu çalışmada öncelikle sivil toplum – sivil olmayan toplum ayrımı yapılacak; sonra Türkiye örneği dikkate alınarak , “devlet baba” paradigmasının etkisindeki sivil olmayan toplumların kendi iç dinamikleri ile sivilleşmeyi ne ölçüde gerçekleştirebilecekleri incelenecektir. Bu konuda yerel ve ulusal STK'lara, USTK'ların katkıları ve bu katkıların önündeki olası itirazlar ve bariyerlerin neler olabileceği tartışılarak, bir ölçüde işbirliği ve dayanışmanın temel ve ara yüzünün betimlenmesi yapılacaktır. Bu yolla Türk Toplum ve Devletin bilinçaltındaki korkularıyla yüzleşmesi sağlanmaya çalışılacaktır. Çalışmada TUSEV'in “**Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu**” ile “**Sivil Toplum ve Hayırseverlik Araştırmaları 2004-2006 Raporu**” verilerinden yararlanılacaktır. Bu konudaki gayretleri, AB üyelik süreci perspektifi, dışa açık ekonomik yapı ve 50 yılı aşan demokrasi deneyimi cesaretlendirmektedir

Devlet Baba Paradigması

“**Devlet Baba**” Paradigmasına göre; her şeyin en iyisini devlet düşündüğünden, her şey devletten beklenmelidir. Zamanla toplumda etkinlik kazanmaya çalışan gruplar olsa da devlet bunlara kendi gücünü dikte ettirmeli, bunu başaramazsa en kısa zamanda geri almak üzere, sus payı kabilinden bu gruplara bazı ayrıcalıklar tanımalıdır. Bu paradigma, geniş halk yığınlarının tekilci egemen kültür etrafında yığılmasını sağlayarak onları edilgen ve düşünme yetisiz yığınlara dönüştürmeyi amaçlamaktadır, Bu paradigmanda devlet erki; milli devlet, resmi tarih ve resmi ideoloji gibi kavramlarla anlatılmaktadır.

Devlet Baba Paradigması tekilci bir yapı, özü itibarıyla militarist bir toplum yapısı öngörmektedir. Sivil olmayan toplumlarda, sivilleşmenin toplumun kendi iç dinamikleri ile sağlanmasının olası olup olmadığı tartışmalı bir konu olduğu gibi, bir toplumda sivil yapıların yeşermesi ve derinliğine kökleşmesinin de yüzyılları gerektiren zorlu bir uğraşı olduğu bilinmelidir. Bu paradigma, toplumu oluşturan üç sektörden - hükümet, özel sektör ve sivil toplum- (**Willetts, 2008**), sivil toplum ayağını aksak bırakmıştır. Öngörülen yapıda devlet baba, çocuklar ise toplum olmaktadır. Her çocuk gibi toplumda, bir başkasının vesayetine gereksinim duyacak ve gerektiğinde baba çocuğunu dövebilecektir. Eğer bu çocuk kız çocuğu olursa; “**babanın en büyük endişesi; gözünden bile sakındığı ve bu nedenle gün yüzü göstermediği kızının ya davulcuya ya da zurnacıya kaçabilme ihtimalidir**” (**Altun, 2007**).

Devlet baba paradigmasında devletin üç temel güce dayandığı düşünülmektedir. Bunlar; “**baba**”, “**bürokrasi**” ve “**modernleştirici –dönüştürücü elit**”dir. Baba başlangıçta Aziz Augustinus'cu “ **Tanrı Devleti**” anlayışına sahiptir. Meşruiyetini ortalama halk yığınlarının ulaşamayacağı bir yerlerden almak zorundadır. Baba belli sınırlar içerisinde yaşayan ve başıboş bırakıldığında tehlikeli olma ihtimali yüksek olan kalabalıkları, bir amaç ve ideal etrafında örgütleyerek, onlara bir takım kimlikler, statüler vererek onları belirli hedeflere kilitler ve onlara babalık yapar. Bu babalık devlet adına yapıldığı için babalığı yapan da devlettir. Böylece devlet “**DEVLET BABA**” olmuştur(**Karakoç, 2008**). Cumhuriyetle birlikte Baba, Machiavelli'ci bir dönüşüm geçirerek laik temelde ulus devlet anlayışına yönelmiştir. Organik bir devlet anlayışına sahip Hegel'e göre; devlet bir kez gelişti mi insan ve toplum yaşamının tüm titreşim noktalarını kapsar ve kuşatır. Bireyin, ailenin, sivil toplumun, kısaca birey ile devlet arasındaki tüm aracı oluşumların yüzü devlete dönük olup hedefleri devlete varmaktır. Devlet ile toplum iç içe geçmiş bir bünye gibidir. Bireyler, toplum, kısaca beşeri, ekonomik ve siyasi kaynakların tümü devlet için vardır. Devletin amaçları önceliklidir; diğer alanlar ise bu öncelikler doğrultusunda dönüştürülmek için vardır(**Knox, 1967:155-156**).

Burada bürokrasi baba adına hareket eden ve ona vekâlet eden evlatlar olmaktadır. Evlatların ana görevi babaya itaattir. Sıkı bir baba terbiyesi almış olan bu evlatlar bir anne şefkatinden mahrum olarak yetiştirildikleri için tutum, davranış, vizyon gibi birtakım durumlarda standart davranışlar geliştirememiştir; çünkü bu evlatlara yukarıda sayılan özellikleri aşılacak bir anaları yoktur. Devlet baba, vatan ana olarak görüldüğünden; vatan toprakları üzerinde yaşayarak, ortak davranışlar sergileyen ezici çoğunluk, ana terbiyesi ve şefkati aldıklarından dolayı devlet babanın sıkı terbiyesinden geçmiş olanlarla genellikle çatışma halindedir.Üstü örtük de olsa bir zıtlık hep vardır. Bunun sebebi de algılama farkıdır. Devlet baba, vatan evlatlarını ehlileştirme, bu soğuk savaşın sıcak bir savaşa dönüşmesini engellemek ve kendi otoriter

terbiyesini kabul ettirerek; vatan evlatlarını kendi kurallarına göre vatandaş yapmak için bir takım kurumlar/kuruluşlar açar Seçilmişlerin yaptığı atamalar, devletin terbiyesinden geçmiş yöneticileri ilgilendirdiği için, yöneticiler çoğu zaman siyasi iktidarın istekleriyle devletin dayatmaları arasında sıkışık kalır. Bu adamlar aferinizm yöntemiyle atanmışsa ve sivil siyaset kurumsallaşmamışsa, geleneğini oluşturamamışsa, sık sık kendi doğal mecrasından çıkartılan siyasi yapı, bütün var oluşumunu ve geleceğini, karizmatik liderlere bağladığı için, sürekli mevzi kaybediyorsa, bu mevziyi doldurmak atanmışlara düşer ki; bu durum da çoğu zaman anomaliyi beraberinde getirir. Eğer sivil siyaset yukarıda sayılan eksikliklerden kurtulamamışsa, bu boşluklar birileri tarafından istismarcı bir tarzda doldurulacaktır. Bu noktada kayıp iki yönlü olacaktır: Hem sivil siyaset hep sıfırdan başlayacak, hem de mevzisini güçlendiren bürokrasiyle baş edebilmek için yeni taktikler / stratejiler belirleme zorunda kalacaktır.

Modernleştirici- dönüştürücü elit unsuru bürokrasinin bir parçası ya da ondan bağımsız bir unsur olarak şekillenebilir. Bu unsuru tamda “kadro” deyimi anlatmaktadır. Bu kadro genel yapısı itibarıyla idealist, dışa açık iyi donatımlı ve halktan farklı bir dil ve birikime sahiptir. Elitin, “siyaseti ve toplumu terbiye etmek” misyonunu, “sistemin bekliliği” gibi kendiliğinden ve için doğasından gelen ek bir misyon takip eder. Türk tarihi incelendiğinde, bu görevin farklı unsurlarca yerine getirildiği görülmektedir.

Paradigmaya göre, her şey devlette başlar, devlette biter. Devlet yoksa, millet de yoktur. Devlet daima tehdit altındadır. Tehditin sona ermesi demek, modernleştirici elitin sonu anlamına gelebilir. Ayrıca bu durum bir meşruiyet sorunu olarak da algılanmaktadır. Tehdit kaynakları değişse de tehdidin yöneldiği unsur hep rejim olmaktadır.

Bu paradigma sadece Türklere özgü değildir. Marx'ın betimlemesiyle “Asya Tipi Üretim Tarzı”na sahip bir çok Doğu toplumu için de paradigma farklı varyasyonlarda geçerlidir. Asya tipi üretim tarzının oluşturduğu mülkiyet ilişkisinde ve üretim biçiminde bireylerin özel mülkiyeti yoktur. Bireyler despot yöneticiler ve memurlarca sömürülmektedir. Sömürülen artık-ürün bu yöneticilerce çarçur edildiği için hiç bir zaman bir birikim gerçekleşmemekte ve bu yüzden de Asya tipi üretim biçimi başka bir üretim biçimine dönüşmemektedir. Marks, *Kapital* adlı yapıtında da şöyle demektedir: “Kendi kendilerini durmadan aynı biçimde üreten ve tesadüfen yıkıldıkları takdirde de aynı yerde ve aynı adla yeniden ortaya çıkan bu kendi kendine yeterli topluluklardaki üretim örgütlenişinin basitliği, Asya toplumlarının değişmezliği'nin -bu, Asya devletlerinin sürekli olarak yıkılıp yeniden kurulması ve sonu gelmez hanedan değişimleri karşısında büyük bir çelişki teşkil eden bir değişmezliktir- sırrını çözecek anahtarı sağlamaktadır (Şenkal,2007). Örneğin Rusya Ekim Devrimi öncesi, 400 yıllık “Çarist Devlet Baba”geleneği ile de halleşmek zorundaydı .“Devlet baba” geleneğinde siyasi otorite; sadece ulusun ekonomisini değil, bireylerin mülklerini de idare ettiğinden. devrim sonrası özel mülkiyet kökten reddedildiğinden devlet baba sistemi daha da yerleşti. Rus “devlet baba” sisteminin bir diğer yönü, Rusya’da devlet ile vatandaşlar arasında “ toplumsal kontrat” denilen bir mutabakatın olmamasıdır. Çünkü Rus vatandaşları devleti Türklere olduğu gibi bir baba, bir patron olarak görmeğe kurgulanmışlardır. Onu ortak olarak göremezler.

Paradigma Hofstede'in(1980) çapraz kültür çalışmasında tanımlanan güç aralığının fazla ve erkek egemen toplumlar ile büyük ölçüde örtüştüğü söylenebileceği gibi; üretim yönüyle de Taylor'un “Bilimsel Yönetim” anlayışındaki formenlerin çalışanlara bakışında da paradigmanın izlerine rastlanabilir.

Doğulu toplumlarda devlet baba paradigması hüküm sürerken, batılı toplumlarda ise iki farklı devlet yapısına rağmen(toplum temelli devlet anlayışı, devlet temeli devlet anlayışı), Batı Avrupa’da sivil toplum devlete karşı daima güçlü olagelmıştır. Bunun nedenleri arasında feodalitenin varlığı başta sayılabilir. Feodalite “ademi merkezietçi” bir toplum yapısı öngördüğünden devletin altında ve üstünde onu dengeleyici güçler yer almıştır. Devlet üstün kilise ve toprak aristokrasisi, alttan da sosyal sınıflar tarafından kuşatılmıştır. Bu durumda bu coğrafyada devletin işlevi, farklı sosyal sınıflar arasında arabulucu ve uzlaştırıcı bir misyon ile sınırlı kalmıştır. Devlet üstü aristokratik gelenek, devletin “ tek mutlak güç” ve “baskıcı” bir kimliğe bürünmesini önlemiştir. Sanayi Devriminin bu yapıya katkısı, sivil toplumun güçlenmesi ve devletin araçsal boyutunun pekişmesi şeklinde olmuştur. Bu nedenlerle Franco, Musolini Hitler, Salazar ve Albaylar Cuntasını sayılmazsa, uzun süreli despotik yönetimler Batı Avrupa’da yaşam olanağı bulamamıştır.

Sivil – Sivil Olmayan Toplum Ayrımı

Sivil toplum terimi, eski Yunan ve Roma’dan Çiçero’ya değin devletle aynı anlamda kullanılmıştır. Modern sivil toplum düşüncesi ise, Paine ve Hegel gibi politik teorisyenlerce devlet ve onun vatandaşları arasında çıkar ve beklentilere tabi olarak geliştirilmiştir. Bu yeni düşünce, ekonomik gerçeklerin değişimini yansıtmaktadır. Yoksulluğun artması, pazar rekabeti ve burjuvazinin gelişmesi; Amerikan ve Fransız devrimlerinde manifesto olarak popüler özgürlük talepleri hep sivil topluma işaret etmektedir. Sivil toplum; devlet ve pazarın dışında varolan organizasyonlar ve kuruluşların tümünü kapsayan bir çerçeve, bir konsept, post- soğuk savaşın(post-cold-war) anahtar unsuru (**Carothers, 2000**); neo liberal ajandaya sahip olanlara göre, kendi çıkarlarını korumak için politik ve ekonomik güçlü yapılara izinveren bir oluşum (**Choudry, 2002**); Tocqueville’ye göre; demokrasinin kurumları ve onun politik işbirlikçileri kurumları (**Paul, 2000**); Gramsci’ye göre, tiranlığa karşı acil bir güç birliği ve bağımsız politik eylemselliğin ana çekirdeği (**Carothers, 2000**); vatandaşların müşterek çıkarları için doğrudan politikayı düzenleyerek ve etkileyerek yüksek otoritenin

dışında(hükümet otoritesi dışında) kendi haklarına birlikte sahip çıkmaları (**Guthrie, 1994**) ; yurttaş ve devlet arasında sonlandırılan network organizasyonlar ve kurumlara derinliğine yol yaratmak için bir potansiyel; merkezi otoriteye karşı temel bir meydan okuma (**Judge, 1994**) ; genellikle yönetim süreçlerinin dışında kalan bütün kişilerin ilişki ve eylemlerini tercih eden rekabetçi kompleks bir terim (**Willetts, 2008**); Soğuk Savaş Döneminin otoriter rejimlerinin milliyetçi retoriğine karşı üstünlük sağlamak için yaygınlık kazanan bir söylem (**Willetts, 2001**); barış arzusu ve iyi yönetimi sağlamak ve yasaların korumasında üyelerin politik birliği, modern kapitalizmin eleştirisi ve içeriği için bir analiz aracı (**Samuel, 2007**); devlet iktidarının baskısı ve denetimi altında olmayan gönüllü örgütlerin yer aldığı alan ya da bir toplumun kendisini ve eylemlerini bir bütün olarak, devlet iktidarının baskısı ve denetimi altında olmayan gönüllü örgütler yoluyla örgütlenmesi ya da toplumsal sorunlara etkili ve uzun dönemli çözümler bulma sürecine aktif olarak katılan ve bu temelde de siyasi aktörleri bu çözümleri yaşama geçirecek politikalar üretmeye yönlendirmek için çalışan farklı gönüllü örgütlerin devlet denetimi dışında kurduğu ortak alandır (**TUSEV, 2006**).

Sivil toplum ile ilgili tanımlarda hükümet ve pazar dışılık, kar amaçsızlık ve gönüllük gibi bazı ortak özellikler olmakla birlikte, bu özellikler sivil toplum alanındaki aktörleri açıklamaya tam olarak yetmemektedir. Ayrıca sivil toplumun kalbi (**Carothers, 2000**) olan STK'ların Willetts (2001)'e göre üç ortak özelliği vardır. Bunlar:

- Bir politik partinin parçası olamaz
- Kar amaçlı olamaz
- Bir suç örgütünün parçası olamaz .

Yine Willetts'e göre (2001) bir sivil toplum kuruluşu hiçbir zaman; bir yönetim bürokrasisi, bir parti, bir birlik, bir suç örgütü ya da bir gerilla grubu oluşturamaz.

Sivil toplumu anlayabilmek için mevcut bazı metaforlardan yararlanmak gerekecektir. Bunun için **Judge'un (1996) " Tarım Metaforu'un (Agricultural methaphors)"** aşağıdaki setlerinin karşılaştırmalı olarak uygun teorik çerçeve sağlayabileceği düşünülmektedir:

- **Mono kültür:** Bu metafor, sivil toplum tarladaki başağın sapına benzetilmektedir. Hasat edilmeden tohum başaktan ayrı düşünülemez. Bu imaj yurttaş organizasyonlarının favori görüşüdür.
- **Çoklu ürün yetiştirilmesi (Multi- crop farming):**Bu metafor, sivil toplumu oluşturan gönüllü ve diğer organizasyonların farklı tiplerini açıklamada kullanılmaktadır. Her tipin ne olduğu çok iyi tanımlamıştır. Türleri oluşturan değişkenler kolayca tolere edilemez.
- **Entegre çiftlik(Integrated Farming):** Bu metafor, bütünüün çıkarları içinde her bir sürecin büyüklüğünü optimize etme, farklı organizasyon türleri arasında seçim yapmayı önemser.
- **Ürünler arası ilişki (Inter- cropping):** Bu metafor, bir bütün olarak ürünlerin eşlenmesine dikkat edilir. Ürünün zararlılardan, kirliliklerinden korunması önemsenir. Organizasyon katmanları arasında, bireysel organizasyon basamağındaki sıralanmış hesap ve dengelerin açıklanmasına odaklanılır.
- **Stabil kültür (Perma culture):** Bu metafor, bitki hayvan türleri arasında daha çok efor harcanarak su, güneş, gübre(yem) ile ilişki içinde denge ve kontrol süreçlerini zenginleştirmeyi amaçlar.
- **Doğal parklar (Natural parks):**Bu metafor, büyümenin doğal süreçlerinin korunması ile ilgilenilmiştir. Geleneksel organizasyon biçimlerini korurken, sivil toplum olayında çağdaş şekilleri geliştirmek için, kültürel kimlik sorunu ve sivil toplum boyutu güçlü şekilde ilişkilendirilmiştir. Bu metafor, insan yapısı böylesi doğal organizasyonları oluşturacak icatların şekillerini azaltmaya meydan okuma olarak görülmelidir.
- **Bakir alanlar(Wilderness areas):** Bu metafor, zengin bir genetik havuzu oluşturan bitki ve hayvanların serbestçe üremesi söz konusudur. Sivil toplum olayında, herhangi bir otorite olmaksızın, her türün oluşum yöntemi kendi kuralı içinde gelişir. Temizlik dahil hiç bir otorite, sivil toplumu kontrol edemez. Eğer bu tür bir otoritenin varlığı, sivil olmayan toplumun en ekstrem biçimlerini yansıtır.

Görüldüğü üzere "Tarım Metaforu";organizasyonlar arası farklı etkileşimleri önemseyen birlikçi yapıların temel meydan okumasına ışık tutar. Sivil toplum; gelişen ihtiyaçların karşılanmasının, kompleks ekolojik sistemi olarak görülür. Bu basite indirgenmiş ekolojik yaklaşım kültürü, yağmur ormanlarının yıkımı içinde geçerli olabilir.

Sivil toplumla birlikte şu niteliksel sıfatlar kullanılmalıdır: Amaç, birey, toplum, hizmet, muhalefet, gönüllük, katılımcılık, güvenilirlik, çeşitlilik, rıza, rekabet, işbirliği, değerlilik, etkisizleştirmek ve farklılık yaratmak (**TUSEV,2006**).

Samuel'e (2007) göre ,sivil toplum teriminin üç farklı sınırı vardır. Bunlar:

- **Özgürlükçü gelenek(John Lock, Thomas Paine ve De Tocqueville):**

Bu gelenekte, sivil toplum devlete karşıtlık içinde görülür. Özgürlük için doğal şart, bireysel eylem, insan hakları, eşitlik ve pazarın demokrasi içinde gelişimi öngörülmektedir.

- **Klasik politik ekonomi geleneği**(Adam Ferguson, Adam Smith ve J.S Mill):

Bu gelenekte, bireysel talep ve çıkarların gerçekleşmesi için bir düşünce dalgası olarak düşünülmektedir. Bu bakış öncelikle bireysellik, mülkiyet ve pazar fikrine dayalıdır.

- **Sivil toplumun üçüncü dalgası** (Hegel, Marks, Gramsci ve Habermas):

Bu akım klasik ve liberal politik ekonomi geleneğinin bir eleştirisi olarak görülebilir. Doğal özgürlükçü görüşten çok tarihsel bir yaşam döngüsü olarak sivil toplumu açıklamaktadır. Bu gelenek ideal bir sivil toplum fikrini tartışarak sivil toplum içinde menfaat anlaşmazlıklarının dahili yansımalarını incelemektedir. Hegel'e göre sivil toplum, pederşahi aile ile üniversal devlet arasında sıkıştırılmıştır. Hegel, sivil toplumun idealize edilmesine çaba göstermiş ve ideal bir üniversal devlet tanımlamaya çalışmıştır. Marx ise, sivil toplum ile devlet arasındaki farklılıkları tanımlamıştır. Marks için devlet; yalnızca sivil toplumu çevreleyen harici bir güç değildir. Devletin yansımaları, farklı çıkar gruplarının varlığı ve devletin rolünü tanımlamaya dönüktür. Marks ve Hegel; sivil toplumun karakterinin tanımlamasında elitlerin rolüne dikkat çektiler. Gramsci ise, toplumsal düşünce ve kültür olarak sivil toplumu önemsemıştır. Ona göre sivil toplum, hegemonun izin ve katılımına değin halk tarafından yaratılan çember tarafından çevrelenmiştir. Adam Smith ve Alan Ferguson geleneğinin bir devamı olarak, De Tocqueville'in liberal esinlemesi ile ikinci sivil toplum dalgası; pazarda bir destek mekanizması olarak devletin etkisinin azaltılması için kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi, yasallaşma ve yeni hakların rasyonalize edilmesi gibi alanlarda tartışmalar yol açmıştır.

Sivil toplum ile demokrasi ve yönetim arasında güçlü bir bağ ve ilişki vardır. Sivil toplum argümanının iki farklı versiyonu bulunmaktadır. Bunlar (**Foley ve Edwards,1996**);

- **Birinci versiyon** (Alexis De Tocqueville ve Robert Putnam): Bu versiyon, Alexis DeTocqueville'in "Amerika' da Demokrasi" adlı eserinde oluşturuldu. Bu yaklaşım; genel olarak birlikte yaşama kabiliyetine özel bir önem verir. Demokratik politika içinde yurttaşların eylemlerinde sivilleşme süreçlerini hızlandırmayı, kısmen de birlikte yaşama alışkanlıklarını önemser. Bu argüman ailesine " **sivil toplum 1**" denilmektedir.

Putnam'a göre; vatandaşların ortak çıkarları için bir araya gelerek bir birlik oluşturmaları, sivil network'lerle mümkün olabilir. O, "sosyal kapitalin" yargıdan ziyade, ekonomi ve politik performans desteklerinin, sivil düzenlemelerinin yatay network'lerini içerdiğini iddia etmiştir. Bunlar (**Foley ve Edwards, a.g.e.**);

Güçlü toplum- güçlü ekonomi; zayıf toplum- zayıf ekonomi

Güçlü toplum – güçlü devlet; zayıf toplum – zayıf devlet

- **İkinci versiyon**(Jacek Kuron, Adam Michnik) : Bu argümana "sivil toplum 2"denilmektedir.Bu yaklaşımda sivil toplum, devletten tamamen bağımsız bir eylem ve baskıcı bir rejime direnç enerjisi nedeniyle özel önem taşımaktadır. Devlete karşı sivil bir gücün önemini nihayetinde önemseyen, yönetim için birliğin pozitif önemini önemseyen şekli varsayımların, sivil toplum 1ve 2 arasında, karşıtlığın bir dereceye kadar var olduğu görülmektedir. Otoriter bir devlet ne derece demokratik olabilirse, prensipte, sivil toplumun karşı denge unsuru olmasında bir beis yoktur.

İronik olarak " sivil toplum1"; apolitik bir toplumun politik çıkarlarını önemsiyor. "Sivil toplum 2" ; özel politik kuruluşları, özellikle siyasi partileri marjinalize etmeyi sağlamak için müşteri yanlı politik oluşumlar dışında, politik olarak sosyal aktörleri harekete geçirme üzerinde odaklanıyor. Sivil toplum 2'nin içerikleri; tirana ve devlet gücüne karşı mümkün olduğunca yurttaşları harekete geçirmeyi amaçlamaktadır.

Literatürde sivil- sivil olmayan toplum konusunda birçok çalışma olmasına rağmen, her iki toplum yapısını kesin çizgileriyle birbirinden ayırabilecek temel ayraçlar bulunmamaktadır. Özellikle sivil toplum kuruluşu tanımından kaynaklanan bazı gri alanlar vardır: Hükümet- dışılık; kar amacı gözetmeme ve gönüllülük gibi. Örneğin kamu vakıfları ve dernekleri ya da vakıf ve derneklerde belirli istisna ve muafiyetlerden yararlanmak için kamu yararına çalışma şartı, yasayla teşkil edilen meslek birlikleri ve odalara üyeliğin gönüllülük ile bağdaşması ya da dünyada her yıl üçüncü sektörün 1.2 Trilyon dolar harcama yapmasının kar amacı gözetmeme ile nasıl izah edilebileceği tartışmalıdır (**TUSEV,2008**).

Sivil toplumun içeriği konusunda görüş birliği olmamakla birlikte birçok ortak noktada mevcuttur. Judge (**1996**) göre sivil toplum kuruluşları; dinsel temelli örgütler, kooperatifler, işçi sendikaları, akademik kuruluşlar, gençlik grupları ve iyi toplum(Grup A- Polyannacılar) ; geleneksel siyaset bilimcilere göre buna ilave olarak sivil toplum; profesyonel birlikler(baro ve tabipler odası gibi), etnik kuruluşlar, öğrenci grupları, kültürel örgütler, spor kulübü gayri resmi dayanışma gruplarıdır (**Carothers, 2000**).

STEP kapsamına alınan STK türleri ise(**TUSEV, 2006**); inanç temelli kuruluşlar; işçi sendikaları; savunuculuk yapan STK'lar(halk hareketi, sosyal adalet, barış, insan hakları, tüketici grupları); hizmet veren STK'lar; eğitim, geliştirme, araştırma gibi alanlarda aktif olan STK'lar; kar amacı gütmeyen medya; kadın kuruluşları; öğrenci ve gençlik dernek/ birlikleri; sosyo ekonomik olarak toplum dışında kalan (dezavantajlı) grupların oluşturduğu dernek/birlikler(yoksullar, evsizler, topraksızlar, göçmenler, mülteciler); topluluk düzeyinde gruplar/ birlikler(ebeveyn birlikleri, başkasına muhtaç olmadan kendi ihtiyaçlarını karşılamaya

çalışan gruplar; meslek ve iş örgütleri (ticaret odası, meslek birlikleri); ekonomik çıkarı dayanan STK'lar(kooperatifler, kredi birlikleri, karşılıklı tasarruf birlikleri); etnik/ geleneksel / yerel birlikler/ kuruluşlar; çevre ile ilgili STK'lar; kültür ve sanat ile ilgilenen STK'lar; sosyal konular ve eğlence ile ilgilenen STK'lar; hibe dağıtan vakıflar ve fon geliştirme organları; STK ağları/ federasyonları/ destek merkezleri ve toplumsal hareketler (Barış hareketi ve platformlar vb.)

BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi(ECOSOC)) STK statüsünü belirlemek için altı prensip geliştirmiştir. Bunlar (**Willetts, 2001**);

- Bir STK BM amaç ve çalışmalarını benimseyip desteklemelidir
- Bir STK, bir demokratik politika oluşturma konferansından sorumlu karargahın memuru ya da üyesi olmalıdır. Ancak onlar üyelikten çok, topluma karşı sorumludurlar.
- Bir STK her hangi bir çıkar grubu üyesi olamaz. Bireysel olarak şirketler, resmi danışmanlık statüsü kazanamazlar. Bu onların BM sistemi dışında olduğu anlamına gelmez.
- Bir STK şiddet kullanamaz ve onun sözcülüğünü yapamaz.
- Bir STK dahili devlet işlerinde sessizlik dışı (non- interference) norm kabul etmesi yani muhalif olması gerekir. Dahası, danışmanlık statüsü kazanmak için şirketler, partiler gibi uluslar arası federasyonlar oluşturabilirler. STK'lar; kısmi bir grup, milliyet ya da ülke için kendi eylemlerini sınırlayamaz. STK'lar insan hakları ile ilgilidir.

Bir STK; hükümetler arası sözleşme tarafından belirlenmiş bir kuruluş değildir. Bu hükümet dışı olmanın ve yasal mülkiyet baskısının teknik bir sonucudur

Sivil toplum hikâyesinin diğer bir parçası da yeni demokratikleşme açımları, üretim politikaları ve vatandaşlar için katılımın yeni şekli ve yönetim süreçlerini genişletme ve devlet işleridir. Sivil toplum teriminin sosyal ve politik anlamlarının sınırları, STK'larla sivil toplumu eşitleme eğilimindedir. STK'ların çoğu çok heterojendir ve oyunda, çoklu kuramsal, sosyal, finansal güç ilişkileri vardır. Yeni jenerasyon STK'ların çoğunun; kamu sektöründe özel girişimlere benzer yapıda olmaları gittikçe daha çok problematiği oluşturmaktadır. Yeni sivil toplum tartışması; sosyal teorinin oluşturulmasındaki krizlerin bir semptomudur.

Ulus devlet düşüncesi; pazar, sivil toplum ve yargı etrafında şekillenerek bir araya getirilmiştir. Yeni paradigmanın anlaşılmasında; öncelikle bireysel olarak toplumun yaşanmış deneyimlerini anımsamaya ve dünyanın dönüşümü için yeni yollar aramaya ihtiyaç vardır. Geçmiş, günü ve geleceği araştırmada taze bir duygu geliştirmeye, yeni bir içe bakış setti oluşturmaya ve yeni bir dile ihtiyaç vardır(**Samuel,2007**). Demokrasinin “pazar” ve “özel” kavramları temelinde; ekonomik birlikler-ticari gruplar, profesyonel örgütler, sendikalar ve benzerleri gibi sivil toplum aracılığıyla sağlam ve sağlıklı bir şekilde yerleşmesi esas alınmalıdır(**Foley ve Edwards,1996**).

Bu günkü eylemlerin çoğunun odağında, sivil toplumun kalbinde STK'lar, özellikle kamu yararını savunan gruplar, çevre sorunları, insan hakları, kadın sorunları, seçim gözlemi, gayri ahlaki unsurlarla mücadele ve diğer iyi şeylerin bir bedeli olarak sivil toplum yatmakta ise de sivil toplumu STK'larla eşitlemek bir hatadır.

Sivil olmayan toplum kuruluşları konusunda ise görüşler daha açıktır. Örneğin, toplumu üç kategoriye ayıran(İyi toplum: Grup A, sivil toplum dışı: Grup B, sivil olmayan toplum: Grup C) **Judge(1996)**'e göre sivil olmayan toplum (un civil society) Group C aşağıdakilerden oluşmaktadır:

C-1: İşçi birlikleri, profesyonel üyeler, işçi kuruluşları, çıkar amaçlı olmayan araştırma kuruluşları, dinsel organlar, kiliseler, dinsel yapılar, politik partiler, kooperatifler ve paydaş topluluklar, vakıflar, kasti topluluklar, çağrı ve tören grupları

C-2: Gangsterler, paramiliter örgütler, suç örgütleri, uyuşturucu zinciri, karteller, gizli topluluklar, haber alma servisleri, devrimci politik gruplar ve terörist gruplar

C-3: Öncü organizasyonlar(Front organizations)

C-4: Sanal organizasyonlar(İnternette hükümete ait olan ya da olmayan 15000 yeni ideolojik, dinsel ve suç grupları var)

C-5: Batılı olmayan toplumların karakterlerini yansıtan daha az bilindik ya da belirgin gruplar (aşiretler ve işbirlikçi gruplar, isim grupları (örneğin Çinli) ,Guru yönlendirmeli gruplar ve geleneksel gizli topluluklar)

Carothers(2000), “burjuvalaşan STK sektörleri, yeni demokratikleşen ülkelerde çoğunlukla elit gruplarca domine edilir” gerçeğine dikkat çekerken, bir aktivist olan **Choudry(2002)** kasaba – köy kulüpleri, politik dini örgütleri, sağcı para militer grupları, WTO'yu, Mafyayı, feodal arazi lordlarını, finansal spekülâtörleri, neo liberal think –tankleri, şirketlerin yandaş kuruluşlarını(Corporate Front Groups) halkla ilişkiler uzmanlarını ve büyük şirketlerin CEO'larını sivil olmayan toplum olarak değerlendirmektedir.

Çeteler ve gerillaların, Devlet Merkezli Teori Ortodoksi'sine bir meydan okuma olarak sunulamayacağını öne süren **Willetts(2001)**, meşru olmayan, normal uluslar arası örgütlerce kabul

edilmeyen ve marjinal olarak görülen uyuşturucu baronları, gizli çeteler, hırsızlar, kapalı azınlıklar, milisler ve dini grupların sivil toplum olarak değerlendirilemeyeceğini iddia etmektedir

Bununla birlikte literatürde; sendikaların, ticari ve mesleki birlik ve odaların, bazı profesyonel toplulukların ve kartel ve suç çeteleri gibi yasallığı tanınmamış üyelerin STK olup olmadığı konusunda akıl karışıklığı olduğu görülmektedir. Ayrıca şiddet kullanan örgütlerin;

- Kendi faaliyet sahalarında geniş bir desteğe sahip bir grup olarak göründükleri zaman,
- Politik kanallar onlara kapalı olduğu zaman,
- Hükümet hedef olarak alışılmadık şekilde baskıcı yöntem ve politikaları seçerse,
- Şiddetin hedefi olarak sivil halkın kurban edilmesi amaçlanmamışsa meşruiyet kazanması olasıdır(**Willets, 2001**).

Bu durumda da sivil- sivil olmayan toplum ayrımında kesin sınırlar saptamak oldukça güçtür. Bir başka güçlükte, Gutrie'nin (1994) Anglo- Sakson ve Fransız bakış açıları bağlamında, dikkat çektiği gibi, “**her kültürde sivil toplum aynı anlama gelir**” kabulündeki yanlışlıktır. Ohalde bir takım tanım ortaklığı olsa da kültürel farklılıklara göre sivil toplum algısı da değişebilecektir.

Devlet Baba Paradigmasında Sivil Toplum

Devlet baba paradigmasında, devlet otoritesinin oluşturduğu “ merkez” ile halk kesiminin oluşturduğu “ çevre” arasında sivil toplum niteliğinde aracı kurumları görmek mümkün değildir(**Mardin, 1973**). Merkezi otoriteden bağımsız bir hareket alanı ve aynı zamanda Batı Avrupa’da görülen haliyle mülkiyet haklarına sahip olan bir sivil toplum unsuru yoktur.

Osmanlı devleti temelde, devlet normlarına göre yetişen sadık hizmetçilerinin oluşturduğu merkezi bir otorite biçimindeydi. Bu nedenle devletle toplum arasındaki ilişki bir “sözleşme” ya da “ uzlaşma” esasına değil, devletin topluma baskın gelmesi esasına dayanmaktadır.

Merkez ve çevrede feodaller arasında sıkışmış geniş halk yığınları ile, kulluk statüsünde bir nevi kölelik anlamına gelecek ilişki biçimi geliştirilmiştir. Bazı toplum grupları kendi aşiret yapıları içinde coğrafyayı kullanarak varlıklarını ve bağımsızlıklarını sürdürmüşlerdir. Yüzyıllardır Anadolu’da söylenen “ Ferman padişahınsa dağlar bizimdir” sözü, kendi kaderine terk edilmiş insanların merkeze bir meydan okuması olmasa da merkezle var olan yabancılaşmasının dışa vurumu olsa gerekir. Osmanlının adaletinden bahsediliyor ama bu adalet, paradigma gereği kulluk görevini yaptığı sürece ve merkeze bağlılığını sürdürdüğü sürece halkın kendi kaderine terk edilmesi anlamında doğrudur. Devletin Anadolu’yu yurt belleyip ona sahip çıkması ancak Cumhuriyetle mümkün olmuştur.

Bugün demokratikleşme girişimlerine ve sivilleşme eğilimlerine rağmen toplumsal bilinç altındaki en derinlikli ve çekici kavram devlet kavramıdır. Zira bu kavramı devlet merkezli güçler desteklemektedir. Kısaca Batıdaki tersine hem sivil toplumsal alanın hala zayıf ve cılız olması, hem de Türkiye’nin devlet kökenli tarihsel birikimleri devleti halen cazip bir kavram olarak muhafaza etmektedir.

Devletteki kurumsallaşma, güçlü bir merkezîyetçi ve bürokratik yapıya yol açmıştır. Bu gelenek merkeze karşı olabilecek güç odaklarına karşı hiçbir biçimde anlayış, hoş görü gösterilmemesini öngörmektedir. Osmanlıda orduyla birlikte en güçlü ve kendine has nitelikleri olan kurum kuşkusuz bürokrasiydi. Bürokrasi devşirme yoluyla toplanan ve yetiştirilen azınlık çocuklarıydı. Bu çocuklar devlet norm ve değerlerine göre yetiştiriliyordu. Osmanlıda sosyal sınıfların yokluğu, bürokrasiyi mutlak egemen konumuna yükseltmiştir. 19. yüzyıldan itibaren modernleştirici elitin entelektüel birikimi devletçi bir anlayışla beslenmiş ve tüm aydınların zihnini “ **devlet nasıl kurtulacak ?**” sorusu meşgul etmiştir. Dün olduğu gibi bugünde aynı travmatik eğilimlerin etkisiyle benzer uğraşlar içine girildiği görülmektedir. Geçmişle hesaplaşmadan, rol model olarak alınan kahramanların yaşadığı koşulları bugüne taşımak ve eğer içinde kolayından bu kahramanlara ulaşmak olanağı yoksa, hemen memnuniyetsizlik göstererek vazgeçmek tipik bir davranış kalıbı olmaktadır. Kısaca bu aydınlar kurtuluşu güçlü bir merkezîyetçi yapıda görmüşlerdir.

Devlet- merkezli yukarıdan -aşağıya modernleşme; devlet ile toplum ve/ veya devlet ile ulus arasında birlik düşüncesi üzerinde hareket ederken, toplumsal ilişkilerin de birey ya da ekonomik sınıf değil devlete ve devlet çıkarına hizmet etmeyi amaçlayan vatandaşlar temelinde örgütlenmesini varsaymaktadır. Bu nedenle Türkiye’de toplum bireysel özgürlükler ya da sınıf temelinde değil, devlete karşı görevleri olan ve bu görevleri “ modernleşme sürecine hem siyasi, hem ekonomik hem de kültürel olarak hizmet etmek” temelinde tanımlayan vatandaşlardan meydana gelmektedir. Örgütlenme haklar temelli değil, görevlerin içselleştirilmesi temellidir. Buda gerek siyasi, gerek ekonomik ve gerekse kültürel yaşamın güdükleşmesine neden olmaktadır. Sonuçta “**gitmesek de görmesek de o köy bizim köyümüzdür**”. Önemli olan “**gözlerinizi kapayıp vazifenizi yapmanız**”dır.

Cumhuriyetle birlikte ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi alanlarda girişilen kalkınma girişimleriyle toplumun dönüştürülmesi hedeflenmiştir. Ancak bu çalışmaların tamamı devlet merkezli ve yeni bir ulus-devlet inşasına yönelik çabalar bütünüdür. Cumhuriyetin ilk yıllarında ulus devlet oluşumu içinde devletle organik bağ içindeki örgütlere ihtiyaç duyulmuştur. Bir yandan da milli bir sermaye birikimi oluşturularak milli burjuvazinin devlet eliyle ve onun güdümünde yaratılması amaçlanmıştır. Milli burjuvazi oluşturma

çabalarının sivil toplum için belirli bir vasatı sağlayacağı umulursa da, özü itibarıyla devlet baba şartlanmaları nedeniyle, devlet yaşamın her alanına müdahil olarak, sivil toplum kuruluşlarının çoğunun büyük ölçüde içini boşaltmıştır. Devlet sivil toplumun himayeciliğine soyunarak ve bizzat bir sivil toplum aktörü gibi davranarak sivil toplum alanını hem kontrol etmeyi ve hem de giderek daraltmayı amaçlamıştır.

Ulus-devletin korunmasında, laiklik ve ayrılıkçılık gibi iki temel duyarlılık noktası bulunmaktadır. Bu iki nokta devletin sivil toplum yönündeki açılımının da sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Devletin babalığı ve sivil toplumun işlevselliği, ancak ve ancak onun destekçiliği ölçüsünde olasıdır. Bu durum yaşanmışlıklarla ve yaşanılanlarla sürekli sınanmaktadır.

Bu nedenle **Çaha(1995)**'ya göre “ En ideal devlet “ bir apartman yönetimi” gibi işleyen devlettir. Nasıl ki apartman yönetimi taraflar arasındaki uzlaşmaya istinaden seçilip apartmanın hizmetine talip oluyor ve hiç kimse buna karşılık yöneticileri kutsamıyor ve onlara tapmıyorsa aynı şekilde devletinde sözleşme esasına göre oluşturulması gerekir. Ancak toplumsal kesimler tarafından tayin edilen yöneticilerin yer aldığı “ hizmetçi” ve “bekçi” devlet bireysel ve grupsal özgürlüklerin teminatı olabilir. Aksi takdirde devleti aşkın ve idealin sonucu olarak gören düşünceler sonuçta Alman faşizmini, Sovyet sosyalizmini, Fransız Jakobenezmini veya Üçüncü Dünya despotizmini farklı formlarda yeniden üretmekten başka bir şey yapmamış olacaktıdır”. Bu ideal devlet öngörüsünde birçok soruya yanıt bulmak gerekeceği kanısı taşınmaktadır: Ya apartman sakinlerinden bir kısmı kiracı ise, apartmanda bazı sakinlerin birden çok dairesi varsa, bazı kiracılar apartman aidatını ödemediye güçlük çıkarıyorsa...bu ve benzeri soruları çoğaltmak olasıdır.

Devletin var olma gerekçesi; o toplumda yaşayanların güvenlik, özgürlük ve yaşamlarının teminatı olmanın ötesinde bir takım gerekçelere dayandığı takdirde bireylerin varlıklarını sürdürmeleri tehlike altındadır demektir. Aile- devlet ve ekonomi alanları ile sivil toplum arasındaki sınırların, toplumsal yaşamda esnek olması, taraflar arasında uyum ve işbirliği için gereklidir. Ancak devlet baba paradigmasında böylesi bir sınır olmadığı gibi, devlet yaşamın her alanını sıkıca kavramaktadır. Devlet, sıradan vatandaştan en üst toplumsal gruplara kadar yaşam alanları üzerinde belirleyicilik iddiası taşımaktadır. Bunun için devlet (**Sunar, 2008**):

- İnsanların var oluş biçimlerini belirler,
- Yasaklar koyar,
- Sınırlar çizer,
- Dışlama mekanizmaları oluşturur

STEP Çalışmasına göre; kadınların % 86'sı, kırsal nüfusun % 96'sı, dinsel azınlıkların %73'ü ,yoksulların % 96'sı ve dinsel grupların % 72'si sivil toplumda temsil olanağı bulamamakta iken , araştırmada katılımcıların % 75'i elitlerin sivil toplum kuruluşlarında normalin üstünde temsil edildiği inancını taşımaktadırlar (TUSEV, 2006).

Türk insanının yüzde 41 gibi ezici çoğunluğu, devletin de özel sektörle birlikte daha çok mal ve hizmet üretmesi gerektiğini savunmakta; çoğunluk ısrarla ve inatla devleti, ekonomik ve sosyal açıdan en önemli sığınak olarak görmektedir. Ekonomik krizin nedeni konusunda toplumun % 63'ünün siyasetçilerin 'kötü yönetim biçimi' seçeneğini işaretlemesi ise Türk insanının şakacılığını bir kez daha kanıtlamaktadır. Bir yandan devletten 'babalık' yapmasını istenirken, diğer yandan da siyasetçilerin değişmesi istenmektedir (**Bekdik ve Gürlelel, 20002**).

Seçilmiş Batı ülkeleriyle Türkiye'deki sivil toplumun durumuna bir örnek vermek için dernek ve kişi başına düşen dernek sayıları karşılaştırıldığında, Türkiye'deki sivil toplum aleyhine önemli bir açıklık bulunduğu görülmektedir. Bu örnekten yola çıkarak, Türkiye'de sivilleşme işinin henüz başında bulunduğu söylene bilse, bu söylemin geleceğe yönelik garantiler içermediği de rahatlıkla söylenebilir. Çünkü devlet baba bütün haşmetiyle dimdik ayaktadır.

Ülkeler	Dernek sayısı	Kişi başına düşen dernek sayısı
Almanya	2.100.000	40
Fransa	1.470.000	40
ABD	1.200.000	290
Türkiye	80.757	866

Kaynak: ATO, “ Sivil Toplum Kuruluşları Raporu”, 2004

Sivil olmayan toplumlarda sivilleşme süreci

Türkiye’de sivil toplumun mevcut durumuna bir göz atıldığında; devletin ve ekonominin dışında, üzerinde devlet denetimi olmayan, gönüllü bir temelde, katılımcılığı ve demokratikleşmeyi amaçlayan örgütsel bir yaşam anlamında sivil toplumun tarihi oldukça yenidir.

Türkiye’de STK’ların gelişim süreci içinde üç adet dönüm noktası belirlenmiştir. Bunlar: 1996 Türkiye’de gerçekleşen Habitat Konferansı,1999 Marmara depremi ve 2001’de Türkiye’nin AB üyelik süreci çerçevesinde Kopenhag Kriterlerini kabulüdür(**TUSEV, 2006**).

Türkiye’de sivil toplum hızla gelişmekte, ancak yaygınlık ve derinlik açısından sınırlı kalmaktadır. Ülkede sivil toplum kuruluşları ağırlıklı olarak dernek ve vakıf şeklinde tüzel kişilik kazanmaktadır. Türkiye’de nüfusa oranla STK sayısı çok düşüktür. Her 100.000 kişiye sadece 108 dernek ve 6 vakıf düşmektedir. Bireylerin %18’i bağış yapmakta , %7,8’inin bir derneğe üyeliği bulunmakta ve %1,5’i aktif olarak gönüllük yapmaktadır. Yıllık bağışlar GSMH’in %0.01’nin altında bulunmakta, hane halkı bağış oranı yıllık 53 doları aşmamaktadır (**TUSEV, 2006**). Bağışlar sosyal adaletin tesisine yönelik olmayıp daha çok dinsel motiflerin baskın olduğu bir karakter taşımaktadır. Ayrıca bağışlar devamlılık arz etmeyip, çoğunlukla bir defaya mahsus olma özelliğindedir. Türkiye Freedom House demokrasi sıralamasına göre “ kısmen özgür bir ülke” olarak değerlendirilmektedir. (**CIA Factbook, 2005**).

Tarihsel süreç bağlamında Türkiye, batılı ölçülerde bir sivil toplum geliştirememiş, ancak bu konuda arkasına uluslar arası rüzgârı da alarak belirli bir ivme yakalamış ise de yine sivilleşme macerası gelgitli bir gelişim seyri izlemeye devam etmektedir. Türkiye’de sivilleşme süreci ile ilgili ilk ciddi çalışmalar arsasında Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TUSEV)’nin öncülüğünde yapılan iki uluslar arası boyutlu araştırmayı burada anmak gerekecektir. Bunlar (**TUSEV, 2006**): “Türkiye Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet Projesi” ile CIVICUS Sivil Toplum Endeksi(STEP)’dir.

Türkiye’ 1980 sonrasında; pazar ekonomisine geçiş, küreselleşme, siyasal ve kültürel yaşamda onlarca yıl ötelenmiş dinsel ve etnik temelli kimlik talepleri gibi olgular ve neo liberal söylemler, sivil toplum için devlet denetimi dışında hareket alanı gereksinimini şiddetlendirmiştir. Bu hareket alanı, sadece yerel ve ulusal gereksinimleri karşılamaya dönük olmayıp, bölgesel ve küresel bir nitelik de kazanmaya başlamıştır (**TUSEV,2006**).

STEP bulguları; Türkiye’de sivil toplumun olumlu sosyal değişimde önemli bir aktör ve dinamik bir sektör olarak ortaya çıktığını ve günümüzde bir dönüm noktasında olduğunu göstermektedir. Türkiye’de sivil toplum karosu, küçük boyutlarıyla henüz yolun başında bir sivil toplumu betimlemektedir. Türkiye’nin demokratikleşmesi ve kalkınması için sivil toplumun yapabileceklerine dair oldukça bakir bir alan bulunmaktadır.

AB’den sağlanan fonlar devlete bu alanda daha stratejik bir yaklaşım sunmaktadır.

Türkiye’de düşük güven ve tolerans düzeyleri toplumda ortak hareket etmeyi zorlaştırdığı gibi sivil toplumda ideolojik, coğrafi ve etnik çizgilerle ayrılıklara yol açmaktadır.

AB uyum sürecinin; STK’ların işlevini sürdürdüğü ortam, yasal çerçeve ve bazı demokratik değerlerin toplumda yayılmasında olumlu bir etkisi olduğu görülmektedir(**TUSEV , 2006**). AB sürecinin Türkiye’deki sivil toplumun gelişimine katkısı ile ilgili katılımcı algılarına bakıldığında; AB. nin katkılarını olumlu bulanların oranı yasal konularda % 90, devletle diyalogda %94, mali kapasitede % 90, demokrasinin teşvik edilmesinde % 97 ve kapasite oluşturmada ise %94 gibi yüksek oranlara ulaşmaktadır. Bu durum devletçi geleneğin toplumda gittikçe zayıfladığına da bir işaret olarak algılanmanın ötesinde, katılımcıların sivil toplum beklentileri ile açıklanabilir.

AB Sürecinin Sivil topluma Etkisi

%	Etkisi yok	Sınırlı olumsuz	Sınırlı olumlu	Kısmen olumlu	Önemli ölçüde olumlu
Yasal çerçeve	0	9.4	7.1	46.5	35.4
Devlet- STK diyalogu	3.1	0.8	33.9	38.6	19.7
Mali kapasite	6.6	2.5	29.5	33.6	24.6
Demokrasiyi teşvik etme	1.6	1.6	14.2	48.8	33.1
Toplumsal hareketler için kapasite oluşturma	3.2	2.4	42.1	32.5	17.5

Kaynak: TUSEV, “Türkiye Ülke Raporu”, 2006:18

Sivil toplum ; bu süreçte toplumsal gelişimin, demokratikleşmenin ve ekonomik kalkınmanın önemli bir aktörü olarak kabul edilmiştir

STK'lara düşük katılımın nedenleri(mali sıkıntılar %23, hiçbir yakınının bir STK'ya katılmamış olması %16 ve hiçbir kişisel çıkar olmaması % 11) ve kimlere yardım edileceği(%39,2'si gereksinim içindeki bir akrabaya, % 25.5'i yoksul bir komşuya, %19'u bir hemşerisine) konusundaki tercihlerde, Türk toplumunda nepotist değerlerin başat olduğu görülmektedir. Aşağıdaki tablo incelendiğinde; yardımseverlikteki diğer bir başat değerinde dinsel inanç olduğu görülmektedir

Toplam Bağışlar(2004)					
türü	Bağış	Açıklama	miktar	Toplam	Toplam hane halkı
				bağış içinde %	geliri içinde %
bağışlar	Örgütlü	Dini kuruluşlara yapılan	262.252.914	14	0.34
		Diğer kurumlara yapılan	440.271.147	23	0.57
		Toplam	702.524.061	37	0.91
	Doğrudan		661.077.717	35	0.86
	Dini	Fitre	185.233.230	10	0.24
		Zekat	214.416.215	11	0.28
		Toplam	399.639.445	22	0.52
	Diğer	Zorunlu	100.437.074	5	0.06
		Sokak dilencileri	46.793.947	2	0.19
		Toplam	147.221.021	7	0.19
Toplam		1.910.472.245	100		

Kaynak: Çarkoğlu, “TUSEV Hayırseverlik Raporu” , 2006:31

Ayrıca cami yaptırma ve yaşatma ve hemşeri derneklerinin toplam derneklerin ¼'ünü teşkil etmesi ilginçtir. Bunun böyle olmasının gerisinde bir “ civilization” olgusu olan şehirleşmenin, gettolardaki yaşam nedeniyle kırsalın yer değiştirmesi anlamında, henüz olgunlaşmaması ve topluluklar arasındaki dayanışmanın nepotik ilişkiler üzerinde şekilleniyor olmasındadır. Bu ihtiyaçlar hiyerarşisinin en alt basamağındaki primitif ihtiyaçlarca şekillenen ilişki biçimi üzerinde, henüz sivil değerlerin etkisini görebilmek çok güçtür. Ayrıca bu topluluklarda kimliklerin ifadesinde din ve nepotik bağlantılar dışında başkaca kendini ifade etme ve gerçekleştirme aracı bulunmamaktadır. STEP araştırmasındaki dinsel kökenli derneklere ulaşmanın olanaksızlığını(TUSEV, 2006), bu tür derneklerin ezoterik özelliği ile açıklanabilir.

Son 20- 30 yılda meydana gelen gelişmeler, klasik devlet düşüncesinde köklü değişikliklere yol açmış ve devletin konumunu tartışılır hale getirmiştir. Bunda; teknolojik ilerlemeler, neo liberal politikaların uygulanmaya başlaması, sosyalizmin krizi ve işçi devletlerin çöküşü ve modernizmin bunalımı ve post modernizm(Sunar, 2008) etkili olmuştur. Bu gün tartışmalar daha çok devletin varlığı ve niteliği konularında yoğunlaşmıştır. Yeni devlet modelinde; hükümet dışı oluşumlara, özerk kuruluşların özel misyonlar üstlenmesine önem verilmektedir. Bireysel haklar temelli ekonomik demokrasiyi öne çıkaran yaklaşımlar revaçta görülmektedir. Bununla birlikte geçen yüzyılın bakiyesi durumundaki “sosyal değerler” den bir yandan hızla uzaklaşmaya çalışılırken, diğer yandan sivil alanların dar ve sığ oluşundan kaynaklanabilecek krizlerden sakınmak içinde ekonomik demokrasinin içeriğine demokratik sorumluluklar bağlamında fon olanaklarının aktarılması gündeme gelmektedir. Bu politikanın uygulayıcısı olarak da ekonomi sektörünün bir nevi görevli kılındığı söylenebilir. Yeni oluşumun şu şekilde formüle edilebileceği düşünülmektedir: **Demokrasi = pazar+birey**. Türkiye için bu formülün başlangıcı 1980'lere,dışa açılma sürecine bağlanabilir ise de, başlangıçta öznesi “neo liberal söylem”olan bu anlayışta üç farklı aşama kaydedilmiştir:

- Birinci aşama(**Serbest pazarın inşası**) : Bu aşamada dışa açık büyüme stratejisi izlenerek Cumhuriyetle birlikte örülmeye başlayan katı koruma duvarı aralanarak Türk ekonomisinin rekabet gerçeği ile

karşılaşması sağlanmış, etrafın doz dumana büründüğü bu dönemde birey ve demokrasi acil bir öncelik almamıştır. Pazar vurgusu dikkat çekmektedir.

- İkinci aşama(**Demokrasi söylemleri**): Bu aşamada 12 Eylül'ün yaraları sarılmaya çalışılırken yine özde değil sözde bir demokrasi sergilenmiştir. Bu dönemde özelleşme vurgusu öne çıkarılmıştır.
- Üçüncü aşama(**Bireysellik söylemleri**): AB üyelik perspektifi doğrultusunda bireysel yönelimler bir takım gelgitler arasında var olmaya çalışmaktadır. Evrenseli yakalama konusunda henüz yolun başında bulunduğu değerlendirilmektedir. Henüz gelecek konusunda fazlaca da ümitvar olmamak gerekmektedir. Sivil toplumla demokratikleşme arasındaki ilişki bu dönemde vurgulanmış ve ekonomik yaşamın liberalleşmesi, bu ilişkinin önemli bir boyutu olarak görülmüştür(**Keyman, 2001**)

Türkiye'de sivilleşme sürecinde iki temel sorun bulunmakta, diğer sorunlara da bu iki sorun kaynaklık etmektedir. Bu sorunlardan ilki mevcut devlet paradigması sorunu diğeri ise sivilleşmenin finansmanı sorunudur. Birinci sorunda bireyler yurttaşlık bağlamında toplumla bir uyumdaşlık ve yüklenim bilinci geliştirememekte ve birlik konusunda çok duyarlı ve kırılabilir bir yapı sergilemektedir Aynı kırılabilirlik güven algılamasında da görülmektedir. Devlet de tutum ve davranışları ile bu konudaki kuşkuları hep canlı tutmaktadır. İkinci sorun ise kökeni milli burjuvazinin yaratılmamasına bağlanabilecek ve kökleri son 150 yıllık Türk Tarihinde saklı olan bir sorundur. Tazminatla başlayan geri kalmışlığa karşı baş kaldırı tarihinde; demografik, jeo stratejik vd. üstünlük ve avantajlara rağmen sosyo kültürel ve sosyo ekonomik bağlamlarda uluslar arası düzeyde bir insani gelişmişlik düzeyinin yakalanamamasının ana kaynağı bu iki sorunda yatmaktadır. Her iki konuda da önemli mesafeler alınmakla birlikte dünyanın döngüsüne ayak uydurmakta zorlanıldığı anlaşılmaktadır. Her iki sorunun çözümü için de dış desteğe ihtiyaç olduğu yadsınamayacak bir noktaya gelmiştir.

Birinci sorunun AB. çerçevesinde çözümünde SIGMA (Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinde Yönetişim ve Yönetimi Geliştirmek için Destek- Support for Improvement in Governance and Management in Central Eastern European Countries) “üye ülkeler tarafından paylaşılan kamu yönetimi prensipleri, “AVRUPA İDARİ ALANI” denilen yapıyı oluşturmayı amaçlayan (**Fournier, 1998**) AB- OECD ortak projesinden yararlanılabilir. SIGMA Programı ile iyi yönetişimin temel bileşenleri olan aşağıdaki konularda gerekli yetkinliğe ulaşılabilir:(**Werheijen , 2000**)

- Hukukun üstünlüğü prensibinin dayandığı güvenilirlik, öngörülebilirlik, hesap verilebilirlik, açıklık ve etkinlik
- Teknik ve yönetsel ehliyet
- Kurumsal kapasite
- Vatandaşların katılımı

AB uyum sürecinin STK'ların işlevini sürdürdüğü ortam, yasal çerçeve ve bazı demokratik değerlerin toplumda yayılmasında olumlu bir etkisi olduğu görülmektedir. Bazı teknik ve yönetsel beceri eksikliğinden dolayı yeterince faydalanılamayan “**Yürürlükteki Topluluk Programları**” STK'lara sürekli fon sağlamada devlete daha stratejik bir yaklaşım sunacağı değerlendirilmektedir.

Yürürlükteki ToplulukProgramları

Adı	Alanı	Yürürlükteki Süre	Bütçe
ERASMUS	Eğitim	31.12.2008	230.000.000 Avro
e- Devlet(IDABC)	alt yapı	31,12,2008	148.700.000 “
Güvenli internet	İletişim	31.12.2008	45.000.000 avro
e içerik	İletişim	31.12.2008	149.000.000 “
Tüketici politikası	Eğitim	31.12 .2013	156.800.000 “
Alanındaki topluluk Eylemi			
Marco Polo2	alt yapı	31.12 .2013	400.000.0 00 “
Pericles	Eğitim	31.12 .2013	7.000.000 “
Rekabet- yenilik	alt yapı ve eğitim	31.12 .2013	3.621.300.000 “

ARGE 7. çerçeve	Eğitim ve bilim	31.12.2013	50.521.000.000
EURATOM 7. Çerçeve	Bilim teknoloji	31.12.2011	2.751.000.000
Vatandaşlar için Avrupa *	STK	31.12.2011	215.000.000 "
Progress *	STK	31.12.2011	657.590.000
Kültür	Kültür	31.12.2011	400.000.000 "
Kültür başkentleri	Kültür	2019	
Medya 2007	Kültür	31.12.2013	754.950.000 "
Hayat boyu öğrenme*	eğitim	31.12.2013	6.970.000.000 "
Gençlik *	Eğitim kültür	31.12.2013	885.000.000 "
Terörizm ve güvenlik*	Güvenlik	31.12.2013	yıllık tahsisat
Suçun önlenmesi Suçla mücadele*	adalet	31.12.2013	yıllık tahsisat
Kriminal adalet*	adalet	31.12.2013	yıllık tahsisat
Sivil koruma Mali aracı *	Güvenlik	31.12.2013	189.800.000
Temel haklar Ve vatandaşlık*	Eğitim ve kültür	31.12.2013	Yıllık tahsisat
Avrupa Entegrasyon Fonu *	Kültür	31.12.2013	825.000.000 avro
Avrupa mülteci Fonu *	Toplumsal	31.12.2013	628.000.000
Dış sınırlar Fonu *	Güvenlik	31.12.2013	1.820.000.000 "
Avrupa geri Dönüş fonu	Mali	31.12.2013	676.000.000
Life(çevre mali aracı)	Çevre	31.12.2013	2.143.409.000 "
Gümrük 2013	mali	31.12.2013	323.800.000
Daphne3 *	güvenlik	31.12.2013	116.850.000
Sivil koruma mekanizması	güvenlik	31.12.2013	
Hercule 2 *	eğitim	31.12.2013	98.525.000 "
Uyuşturucu kullanımı Ve bilgilendirme *	güvenlik eğitim	31.12.2013	21.350.000 Avro
Sağlık alanında Topluluk eylemi *	sağlık	31.12.2013	321.500.000 Avro
Fiscalis2013	mali	31.12.2013	156.900.000 "

Kaynak: Tablo STGM verileri esas alınarak oluşturulmuştur.

*Bu programlardan STK'larda yararlanabilir.

Ayrıca AB - Türkiye arasındaki Sivil Toplum Diyalogunun Geliştirilmesi Hibe Programı'ndan da yararlanma olanağı mevcuttur. Bu program aşağıdaki kalemlerden oluşmaktadır:

- Kentler ve belediyeler: 5 milyon Avro

- Meslek örgütleri: 3 milyon Avro
- Üniversiteler: 9.3 milyon Avro
- Diyalog için gençlik girişimleri: 2 milyon Avro

Toplam: 19.3milyon Avro (**AB genel Sekreterliği,2006**)

AB, fon sağlama işini bizzat kendisi üstlenmiştir. STK'lara verilen AB yardımlarında iki temel düşüncenin egemen olduğu düşünülmektedir:

- Birincisi, sivil toplum çağdaşlaşmanın temel koşuludur.
- İkincisi, Türkiye'de sivil toplumun içinden çıktığı sosyal çevrenin gönüllülük, hayır ve vakfiye anlayışından ziyade modern bireycilik çerçevesinde şekillendirilmesi gerekmektedir.

AB Fonlarının açık amacı, Türkiye'de STK'ların gücünü ve fonksiyonunu artırmaktır. Bu fonlardan ancak proje danışmanlık hizmeti alan güçlü STK'lar yararlandığından bu amaç gerçekleşmemektedir. Ayrıca fonlar AB'nin önceliklerine göre tahsis edilmektedir. AB. nin fon sağlama öncelikleri; etnik konular, kadın ve cinsiyet ayrımcılığı gibi konularda yoğunlaşmaktadır. Bu anlamda da fonlar amacına uygun kullanılmamaktadır.

AB. Fonlarının görünmeyen amacı ise; bir kuruluş tipini ve çalışma mantığını oluşturmak, devlet ve merkezi bürokrasiyi aşmak için partnerler bulmaktır. AB. nin fonlarının Türkiye'de belirli bir STK mantığını ve zihniyetini Avrupalılık ve modernlik bağlamında yeniden kurmak gibi bir amacı olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla Sunar'a göre(**2008**); "Türkiye'de STK'lar AB'nin uygun toplumsal, iktisadi ve siyasal modelleri oluşturmasında rol alan kuruluşlara dönüştürülmek istenmektedir. Böylece yerli ve özgün olan yerine ithal modeller tercih edilmektedir. Birçok kuruluş yapısını fon almak için yeniden revize etmektedir".

Sivilleşme sürecinde STK'ların rolü ve katkıları

STK'lar; hükümet kontrolünden bağımsız, hükümete baş kaldırmayı denemeyen, bir politik parti olmayan, insan hakları üzerine odaklı ve kar ve suç amacı olmayan organizasyonlardır(**Willetts, 2008**).

Sivil toplum; halkın demokrasi, ifade özgürlüğü, seçme özgürlüğü, iyi yönetim ve ekonomik gelişme için fırsatlar gibi hak ve beklentilerini gerçekleştirmeyi hedefleyen; yoksulluk, insan hakları, cinsiyet eşitliği vb. konularda birer kapı aralayarak halka umut olma iddiasında olan oluşumlardır(**Samuel, 2007**).

Bugün sivil toplum farklı yapılanmalar halinde, toplumsal değişimin önemli bir ajanı olarak güçlenirken, aynı zamanda da bir örgütsel yaşam alanı oluşturmaktadır. Bu örgütsel alan; **gönüllü** örgütlerden düşünce kuruluşlarına, sosyal hareketlerden vatandaşlık inisiyatiflerine, hükümet dışı örgütlerden sendikalara ve meslek odalarına kadar geniş bir yelpaze içinde hareket etmektedir(**TUSEV, 2006**);

Bir ülkede STK'ların sayısını ve etkinliğini belirleyen temel değişkenlerden biri, demokratik, politik bir kültürün varlığı ya da yokluğudur. Ayrıca ülkenin(**Willetts, 2001: 11**);

- Büyüklüğü
- Etnik, dini ve kültürel çeşitliliği
- Ekonomik kompleksliği
- İletişim yapısının kalitesi
- Diğer değişkenler de etkindir.

STK'lar; alt tabaka insanların ihtiyaçlarını karşılayan ürün ve hizmetlerin, profesyoneller ve yarı profesyoneller tarafından sağlanması yoluyla kalkınmayı gerçekleştiren ve sivil toplumun kritik bir unsurunu oluşturan unsurlardır (**UNDP,1995: 86**).STEP Araştırmasından elde edilen veriler, STK'ların halkın desteğini sağlama ve sosyal sermaye alanında toplumun değişik kesimleri arasında birleştirici rol oynama kapasitesinde artış olduğunu ortaya koymaktadır (TUSEV,2006). STK'lar bu rollerinin yanında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde giderek artan önemde farklı roller üstlenmektedirler. Bunlar(**Carothers, 2000**);

- Politika oluşturanlar için teknik uzmanlık
- Yurttaş katılımı ve sivil eğitim
- Politik parti çalışmaları ile ilgilenmeyen ama sivil yaşamın içinde yer almak isteyen gençler için lider yetiştirme eğitimi
- Hükümetler üzerine şiddetli baskı uygulamadır.

Sivil toplum yukarıdaki rollerini; savunuculuk,lobicilik,hareketlilik, katılım, ortaklık vb. yoluyla yerine getirmektedir. Sivil toplum, devletin rolünün yeniden tanımlanmasında ve devlet üzerinde toplum denetiminin sağlanmasında önemli roller üstlenmiştir. Sivil toplumun birden fazla rolü aynı anda oynaması güç olmakla birlikte, STK'lardan değişim süreçlerinin keşfinde ve yönetiminde bir partner olarak yararlanılabilir. Partnerlik

rolü; proje hazırlanması için enformasyon paylaşımı, konsültasyon ve katılımı içerir. Yönetim işlerinde sivil toplumun geliştirilmesi, demokratik konsolidasyonun temeli olarak kabul edilir. (Nyalunga, 2006).

Sivil toplum; mevcut yönetim standartları ve var olan rollere meydan okuyarak ve bunları sistem dışında bırakarak ve daha fazla hesap sorarak reformların uygulanmasında da kritik bir rol oynayabilir. Sivil toplum organizasyonları bugünkü ortamda, özellikle yerel yönetimlerden başlayarak tüm yönetim kademelerinde stratejik partner olarak; ekonomik kaynakların kullanımında etkinlik ve verimlilik, daha fazla katılımcı demokrasiye olanak sağlayabilir.

STK'lar operasyonel düzeyde mobil kaynaklara sahip olmak zorundadır. Yeteri kadar karargâh personelinin yanında asıl sahada çalışacak personele ihtiyaç vardır. Şemsiye STK'lar ile operasyonel STK'ların işlevleri farklılaştırılmış ve onlar arasında farklı bir işlevsel denge oluşturulmuştur. Aralarında fon akışı gerekli olmakla birlikte küçük ölçektir. Operasyonel ve şemsiye STK'ların her ikisi de farklılıklarına rağmen; başışçıların harekete geçirilmesi, kritik eşiklerin planlanarak örgütlenmesi, medya ve yönetim işlerini düzenleyecek bir merkezin oluşturulması ve fon akışını düzenleme gibi faaliyetlerde işbirliğine gereksinim duyarlar. Temelde her STK, "katılımcı büyük ya da küçük bir toplumun tanınmış ya da tanınmamış bir parçasıdır" (Willetts, 2001)

STK'ların rol ve işlevlerini etkin bir şekilde yerine getirebilmesi için, her düzeyde katılıma olanak veren ılıman bir örgüt iklimi yaratılması gerekir. Katılım, herhangi bir demokratik düzende ana sorundur. Katılımın yönlendirici anahtar gücü, aktif bir sivil toplumdur. Bu şekilde, "Sivil toplumun katılım açılımları; yurttaşlara hesap sorma hakkı vererek yönetim üzerinde önemli bir denetim enstrümanı sağlar"(Friedman, 2004).

Güçlü bir sivil toplum demokrasinin güvencesidir. Sivil toplum demokrasinin geliştirilmesinde önemli katkılar sağlayabilir ve bu konuda devleti disipline edebilir. Devlete karşı vatandaşların çıkarlarını korumada ciddi güvenceler sağlarlar. Daha hızlı ve fazla sivilleşme ve politik katılıma olanak sağlarlar. 1920-1930 Weimer Almanya'sı sivil toplumun işlevsizliğinin topluma maliyetine tam da örnektir. Weimer Almanya'sında politik kurumların zayıflığı, popülist grupları Nazi Partisine yönlendirdi. Böylece zayıf sivil toplumların, baskıcı yönetimlerin gelişmesi için uygun bir politik çevre oluşturduğu söylenebilir.

Bir demokrasi gerçek bir demokrasi olmadıkça, Amerikan tarzı sivil toplum, yalnız yanlış değil, aynı zamanda tehlikelide olabilir. Ancak çok gelişmiş sivil toplum, başarılı bir pazar ekonomisi için doğal bir partner olabilir. Gerçek sivil toplumun hükümetlerden para almaması öngörülürse de gerçekte sivil toplum gruplarının hükümet fonları kabul etmeden yaşama şansları son derece zayıftır. AB'nin insan hakları ve çevre organizasyonlarına geniş şekilde destek sağlaması da bu gerçeğe işaret etmektedir. .

Sivil toplumun güçlenmesi, devletin zayıflaması anlamına gelir. "Devlet baba"nın kendi elleriyle, sivil toplumun gelişimine gönüllü olarak katkı sağlaması olanaksız olmasa da çok güçtür.

Sivilleşme sürecinde uluslararası ve ulus ötesi STK'ların rolü ve katkıları

BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi (ECOSOC)'nin, 27 şubat 1950 tarihli oturumunda belirlediği tanıma göre; "USTK, her hangi bir uluslar arası anlaşmaya taraf olmamış uluslararası organizasyondur(**Wikipedia**). Bu tanım ulusötesi şirketlere(TNC)' de büyük ölçüde uyduğundan çoğu defa USTK'lar ile TNC'ler birbirine karıştırılmaktadır. Ohalde bu karışıklığı gidermek için bir tanım yapmak gerekirse; USTK'lar; BM.ler Sözleşmesi ile çerçevesi çizilmiş amaç ve ideallere bağlı, genel ahlak ve evrensel hukuk kuralları ile hareketlerini sınırlandıran, prensipte kar amacı gütmeyen ancak faaliyetlerini yürütebilmek bir takım ekonomik etkinliklerde bulunan, gönüllülük esaslarına göre teşkil edilen ancak profesyonellerce ya da yarı profesyonellerce yönetilen ve hiçbir hükümet ya da uluslar arası kuruluşla organik bağı bulunmayan ya da onların politikalarının uygulayıcısı durumunda olmayan ve faaliyet alanı tüm dünya olan kuruluşlardır.

Sivilleşme sürecinde sivil toplum kuruluşları etki ve faaliyet alanlarını, doğdukları yerlerden tüm yurda oradan da belirli bir bölge ya da dünyanın her yerine yayabilir ve en son aşama olarak orijini hakkında zihinler karışabilir ve o artık bir dünya vatandaşı olarak nitelenebilir. Sivil toplum dünyasının ulaştığı büyüklüğü anlayabilmek için global sistemle ilgili bazı sayısal büyüklüklere bir göz atmak yeterli olabilecektir: Dünyada; 60.000 ulus ötesi şirket ve bunlarla bağlantılı 500.00'den fazla yerli şirket,10.000 tek ülkeli STK, 250 hükümetler arası organizasyon ile 5800 USTK bulunmaktadır (**Willetts, 2001**). John Hopkins Sivil toplum Etütleri Merkezinin "Karşılaştırmalı Sivil toplum Projesi" çerçevesinde yürütülen araştırma sonuçlarına göre, 26 ülkede üçüncü sektör her yıl 1.2 trilyon dolar harcama yapıyor ve 31 milyon tam zamanlı çalışan istihdam ediyor. Araştırmanın yürütüldüğü 36 ülkede toplam gönüllü sayısı 140 milyon kişiye ulaşmıştır (**TUSEV, 2008**). USTK Linkleri, 1960 – 1994 arası dönemde yaklaşık beş kat artarak 126.655' e ulaşmıştır (**Judge, 1994**).

Sivil toplumun sınırları aşan bir etkinliğe ulaşmasında birçok faktörün etkin olduğu düşünülmektedir. Bunların başında küreselleşme süreci gelmektedir. Bu süreçte; hükümetler gerek uluslararası örgütlerde ve gerekse karşılıklılık esasına göre BM.'ne üye ulusal devletler nezdinde temsil olanağı bularak tüm dünyada etkinlikte bulunmaktadır. Pazarda WTO öncülüğünde; AB. , NAFTA, EFTA ve ASEAN gibi bölgesel birliklerin ötesine geçerek tek pazara doğru ilerlemektedir.Şirketlerde çok ulusluluktan globalleşmeye yani

ulus ötesileşmeye doğru ciddi adımlar atmaktadırlar. Bu yönde faktör donanımının insan(emek) dışı tüm bileşenlerinin tüm dünyada serbest dolaşımı önündeki engeller, GATT Roundlarındaki öngörünün bir ölçüde gerisinde kalsa da dünya reel politişini kökten sarsacak önemli bir global problem patlak vermedikçe, bu süreç çok da uzun olmayan bir gelecekte gerçekleşebilecek görünmektedir.

Bir başka faktörde küresel eşitsizliklerin, yoksul ülkelerin ve halklarının marjinalleşmesine neden olmasıdır. Bu meyanda ulus ve din merkezli mikro oluşumlar; toplumlarda bir nevi “ötekileştirme” anlamına gelebilecek duygusal ve ideolojik ayrışmalara yol açmaktadır. Bu da ulusları birbirine yabancılaştırmakta ve aralarında güven bunalımına neden olmaktadır.

Kuzey ve güney arasındaki gelişmişlik farkları, kuzeyin başat güç olarak güneydeki ölçsüz ve kontrolsüz davranışları ve nihayetinde yeni neo liberal söylemin yeni kolonyal çağın habercisi olduğu konusunda kuşkulara yol açmaktadır. Ayrıca 11 Eylül saldırısı sonrası dünyanın bir daha eski haline dönmeyeceğine hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağına dair yaygın inanışın gittikçe güçlenmesidir. Ülkeler arasındaki gelir farklılıklarının gelişim seyrinin de bu psikolojiyi çok iyi açıklayabileceği düşünülmektedir.

En zengin ülke en fakir ülke arası fark

1820	3/1
1950	35/1
1973	44/1
1992	72/1
2004	74/1

Kaynak: STGM(2008), “ Özgürlük ve Dayanışma İçin İnsan Hakları ve İnsani Gelişim Raporu”

Küresel düzeyde, gelişmekte olan ülkelerin temel hizmetleri karşılamadaki açıkları yılda 70–80 milyar doları bulmaktadır. “20:20 anlaşmaları” ülkelerin ulusal bütçelerinin %20’sinin ve yardım bütçelerinin %20’sinin temel ihtiyaçların karşılanması için ayrılması öngörmektedir. Yakın zamanlı bir çalışmada bu oranın gerçekleşmediği görülmektedir. Veri bulunan 30 ülkede bu oran ortalama %12–14 iken;

- Kamerun’da % 4
- Filipinler’de % 7,7
- Brezilya’da %8,3’dür. İkili bağışçılar(yardım yapan gelişmiş ülke) ortalama sadece %8,3 vermektedirler(**SEGEM,2008**).

Kuzey – güney gelişmişlik açıklığı, küresel ısınmanın güneyde yarattığı asimetrik etki ile daha şiddetli hissedilmektedir. Hükümetler arası yardım organizasyonlarının ülkeler arasında son zamanlarda fazlaca ilgi görmemesi ve bazı batılı hükümetlerin hükümetler arası yardım girişimlerine yerel halkların pek de sıcak bakmaması gibi nedenlerle ilgili ülkelerce yardım organizasyonlarının STK’lar aracılığıyla yapılması daha fazla tercih edilir hale gelmiştir. Bu ve benzeri gelişmeler STK’ların yukarıdaki büyüklüklere ulaşmasını sağlamıştır. Ulus ötesi STK fenomeni;

- Soğuk savaşın sona ermesiyle politik bariyerlerin azalması,
- Yeni bilgi ve iletişim teknolojileri,
- Mali desteklerin azalması,
- Demokrasinin yayılması,
- Çok ülkeli linkler, networkler ve koalisyonlar nedeniyle gittikçe daha fazla belirleyici hale gelmektedir (**Carothers, 2000**).

Ayrıca yakın zamanda USTK’lar;

- Ozon gazı salınımını(ozon layer) azaltmayı öngören Montreal Protokolünün düzenlenmesine öncülük eden çalışma(1987),
- Kara mayınlarının yasaklanması (Prime mover in the Mine Ban Treaty of 1987) için uluslar arası kampanya,
- 1998 Roma Anlaşması ile Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulması için koalisyon oluşturulması,
- 1998’de Çok Taraflı Yatırım sözleşmesi için hükümetlerin gizli çözümleri terk etmeleri için cesaretlendirilmesi çalışması,

- 1990'nın sonlarında BM NGO Çalışma Grubu BM'nin çözüm ortağı olarak Güvenlik Konseyi nezdinde Yoksul Ülkeler Departmanında 2000 kampanyasının jübilesi etkinliği,
- Aynı zamanda etkin bir USTK kampanyası ile Dünya Bankası, IMF ve WTO 'nun ekonomik politikalarını etkileme (**Paul, 2000**) gibi faaliyetlerle etkinliğini büyük ölçüde ispatlamıştır.

USTK'lar, global politikalarda ve hükümetlerle karşılıklı etkileşimde düzenli bir rol oynarlar. Toplamda sisteme, katılımcılarının yasal olup olmadıkları belli olmayan gerilla grupları ve suç çeteleri gibi bir kısım unsurların etkisi olduğu söylenebilir. Çok sayıda şirket ve NGO tek bir ülkede faaliyette bulunurlar. Ama onların eylemlerini diğer ülkelere yayma potansiyelleri her zaman vardır. "Devlet dışı aktörler devletlerarası ilişkileri etkileyerek onları hesap vermeye zorlarlar (**James, 1993: 270**). Hükümetler ve STK'lar birbirleriyle karşılıklı etkileşim halindedirler (**Willetts, 2001**).

BM tarafından STK olma prensiplerini karşılayan ve aşağıdaki alanlardan birinde faaliyette bulunan USTK'lara danışmanlık statüsü (consultative status) tanınmaktadır (**Willetts, 2001**):

- Kadını koruma ve eşitliği geliştirme için global eylem
- Çocukları ve gençliği koruyup geliştirme
- Yerli halkın ve onların birliklerinin rolünü güçlendirme ve tanıtmaya
- Ortakların gelişimi için NGO'ların rolünü güçlendirme.
- Ajanda 21'in desteğinde yerel otoritelerin inisiyatifleri
- İşçilerin ve işçi sendikalarının rolünü güçlendirme
- İşletmeler ve endüstrinin rolünü güçlendirme
- Bilimsel ve teknolojik birlik
- Çiftçilerin rolünü güçlendirme

BM Ekonomik ve Sosyal Konsey'e akredite olmak için her STK'nın'nun Temel Gruplar (Major Groups)'dan birinin Özel Paydaşlar Diyaloğu'na katılması gerekmektedir.

Ekonomik Sosyal Konsey ile danışmanlık ilişkisi içindeki STK'ların durumu aşağıdadır (**UN, 2008**):

Yıl	STK
1948	40
1968	180
1998	1505
2002	2234
2007	3052

Danışmanlık Statüsündeki NGO'ların Bölgelere Göre Dağılımı ise şu şekildedir (**UN, 2008**):

Bölge	1996(%)	2007(%)
Asya	9	16
Avrupa	47	37
Kuzey Amerika	32	29
Afrika	4	11
Okyanusya	1	1
Latin Amerika ve Karayipler	7	6
	1041	3050

Türkiye'de STK'ların uluslar arası bağlantıları ve uluslar arası ağlara üyeliği sınırlı bir nitelik göstermektedir. "Türkiye'de Fon Geliştirme ve STK'lar Raporu"nda (**Bikmen, 2004**) belirtildiği üzere;

araştırmaya katılan STK temsilcilerinin % 46'sı uluslararası bağlantıları olduğunu ifade etmişlerdir. Bu STK'lar, uluslar arası bağlantılardan şunları anlamaktadırlar:

- Ağ oluşturma
- İşbirliği
- Fonlara erişim

STEP araştırmasına göre, Türk STK'ların yabancı STK'larla ilişki durumu aşağıda görüldüğü üzere üyelik, temsilcilik ve işbirliği düzeyindedir. Özellikle fon temini konusunda dernekler ve vakıfların önündeki yasal engeller en son çıkarılan yasalarla büyük ölçüde giderilmiştir.

STK statülerine göre bir yurt dışı STK ile ilişkisi olan STK'lar(2003)

	Üye	Temsilci	İşbirliği
Dernek	191	-	171
Vakıf	34	17	69
Sendika	67	12	21
Meslek odası	26	9	18
Kooperatif	1	-	4
Sanayi.-ticaret odası	11	3	7
İnisiyatif	1	1	5
Platform	-	-	3
Diğer	31	11	25

Kaynak: TUSEV , “ **Sivil toplum ve Hayırseverlik Araştırmaları 2004-2006, araştırma Bulguları ve Çözüm Önerileri**” , İstanbul, 2006

USTK'lar, uluslararası karar alma üzerinde bazı resmi güce, aynı zamanda birçok ayrıcalıklara da sahiptirler. Son zamanlarda; yeni çevre sözleşmelerinin geliştirilmesinde, kadın haklarının geliştirilerek güçlendirilmesinde, silahların kontrolü ve silahsızlanmada, insan haklarının geliştirilmesi, çocuk hakları, hastalık ve yoksullukla mücadele ve yerli halkların durumunun iyileştirilmesinde etkili oldular(**Paul, 2000**).

Yukarıdaki gelişmelerin; ulus devletinin gerisindeki dünyayı düzenlemek ve kontrol etmek için küreselleşmenin sağladığı destekle normal vatandaşların baskısı sonucu olduğuna inanmak Türkiye gerçeklerinde fazlaca iyimserlik olur. Büyük ölçüde AB süreci ve bir takım moda yaklaşımların bunda etkili olduğu düşünülmektedir.

USTK'lar, global hiyerarşik yapılara sahip olup; göreceli güçlü bir merkezi otorite ya da daha az merkezi federal bir düzenlemede olabilir. Tek bir ülke merkezli olduğu gibi ulus ötesi eylem ve yapılara da sahip olabilirler. İletişim olanaklarına bağlı olarak, daha çok yerel temelli ulusal gruplardan ya da kırsal yöre organizasyonlarından ulusal ya da global seviyede eyleme dönüşebilirler. Müşterek bir kimliğe sahip olmayan farklı STK'lar'lar için, kurumsal yapı geliştirmek için uluslararası şemsiye STK'lar vardır. Aynı zamanda STK'lar sosyal hareketlerle de uyumludurlar.

USTK'lardaki yönetim ile ilgili, kısmen ilişkili iki trend vardır: Farklılaşmış yönetim(diversity management) ve katılımcı yönetim(participatory management). Farklılaşmış yönetim, bir organizasyonda farklı kültürler nedeniyle. Kültürler arası problemler; daha ziyade güneyde kalkınma aktivitelerini düzenleyen kuzeyli STK'larla ilgilidir. Katılımcı yönetim ise, USTK'ların problem çözüm ortağı olarak sivil toplum alanının genişletilmesiyle ilgilidir.

Sivil toplum kuruluşlarına itirazlar ve bariyerler

Sivil topluma kökten karşıtlık içinde olanlar büyük ölçüde üçüncü dalga sivil toplum(**Samuel, 2007**) savunucularından etkilenmişlerdir. Bunlar sivil topluma sınıfsal temelli bir bakış açısıyla yaklaşmakta ve görüşlerinde, emperyalizmin geçmişte üçüncü dünyaya yaşattığı travmanın izleri görülmektedir. Onlara göre; uluslar arası pazarda sermaye, toplumlara uyumlanmak ve muhalefeti susturmak için STK'lara başvurmaktadır. Küresel değerleri taşıyanlarca yerel söylemlerde bulunulması, duyarlı bölgelerde çatışmayı

körükleyerek sivil toplumun örgütlenmesini işlevsizleştirmektedir. Buda doğası gereği uluslar arasında çatışma kültürünü körüklemektedir. Uygulanan temel baskı politikasının amacı “ **rıza gösteren toplum ve devlet**” yaratmaktır. Global sermaye için sokakta stabilitenin sağlanması gerekir. Global sermayenin egemen olduğu ülkelerde “ sosyal devlet” oluşturulamaz. Halkın toplumsal çıkarı için örgütlü toplum gerekir. Örgütlü toplum olmadan sivil toplum başarılamaz. Avrupa’da toplumun her kesimi örgütlü, örgütlü olduğu için de güç sahibidir. Toplum kesimleri güçleri oranında toplumsal refahtan pay almaktadırlar. Örgütlenme kanalları; sınıfsal ya da dinselidir. Devlet piyasadan çekildiğinde yerini kimin doldurduğu önemlidir. Eğer STK doldurmazsa, o ülkede demokrasi olmaz. STK’ ların güçlenmesi için koalisyonlar oluşturulmalı; toplum içinde tonlaşmalar ve politik kontrast toplumsal gelişmişlikle uyumlu olmalıdır.

Yerli kaynaklarla STK faaliyetleri fonlanmadığından, faaliyet bütçeleri de oluşturulamaz. Bu nedenle sivil toplum daha çok özel ekonomik çıkarlarla, kendi üyelerinin ekonomik çıkarlarıyla ilgilidir. Fon sorunu, STK’ları miyopik tarzda kendi ajandaları üzerine odaklanmaya zorlamaktadır. Onlar toplumun korunması için farklı vizyonlarının dengelenmesi ile de ilgilenmemektedirler. Judge’e göre(1994) USTK’lara itirazlar iki noktada toplanmaktadır: Bunlardan ilki, farklı ülkelerde etnik azınlık gruplarının desteklenmesi, diğeri ise yerli halkların durumudur.

Yukarıdaki itirazlar hiç de nedensiz olmayıp, STK’lara karşı duyulan kuşkulardan beslenmektedir. STK’lara duyulan kuşku ise aşağıdaki noktalarda toplanmaktadır:

- Uluslar arası ilişkiler boyutu
- Hükümetlerin etkileri
- Sivil toplum tanımındaki belirsizlik
- Amaç – araç belirsizliği
- Suç örgütleri- sivil toplum ilişkisi
- Haber alma teşkilatları- sivil toplum ilişkisi
- Misyonerlik – sivil toplum ilişkisi
- Sivil toplumun bir politik mücadele alanı olarak görülmesi

Bir takım kuşku bir çok kaygıya yol açarak sivil topluma olan inanç ve güveni de örselemekte olduğu söylenebilir. Kaygı kaynaklarından bazıları aşağıdadır:

- STK gelirleri içinde kamu payının artması

Yıl	Kamu payı(%)
1970	1.5
1988	35
2000	40

Kaynak: Paul, A.James (2000), “ **NGOs and Global Policy –Making**”, Global Policy Forum

Bu rakamlar STK’ların hükümet baskısı altına girme trendine girdiğini göstermektedir. Bu trende göre; STK’lar şirketlerden, büyük fonlardan ve zengin kişilerden para aldığı zaman halk hareketine liderlik etme yetisinden de uzaklaşmaktadırlar. Artan şekilde STK’lar özel şirketler gibi ürün ve hizmet satmaktadırlar. Amerikan Emekli Personel Birliği (American Association of Retried Persons(AARP) buna ekstrem bir örnektir. 1996’da AARP’nin sağlık ve sigorta fonu 3.8 milyar dolardır. AARP’e ait 9 ortak fonun büyüklüğü ise 13,7 milyar dolardır(Paul, 2000) . Bu görüntüsüyle AARP, bir STK’dan çok bir finansal hizmet şirketine benzemektedir

- Hükümetler ve pazarın STK’ları bir tehdit olarak algılaması

Hükümetler ve uluslar arası organizasyonlar, STK’ları kendi çıkarlarına bir tehdit ve can sıkıcı bir oluşum olarak görebilirler. Ama hiç biri, STK’ları açıktan karşılarına da almak istemezler

- STK’ların savunma rutini içinde olmaları

Ülkemizde STK’lar üzerinde oluşan psikolojik baskı, en insani değerleri hedef alan faaliyetlerde bile hissedilmekte ve hep STK üyeleri gereksiz bir savunma rutini içinde bulunmaktadırlar. Örneğin, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi(STGM)’nin Web sitesindeki fragmanında üstte solda Türk bayrağı, sağda AB bayrağı altta şu uyarı var:

“Bu web sitesi, STGM tarafından yürütülen ve Avrupa Komisyonu tarafından desteklenen Türkiye’de sivil toplumun gelişiminin ve sivil diyalogun desteklenmesi kapsamında yayın yapmaktadır. Web sitesinin AB.nin resmi görüşlerini yansıttığı düşünülmemelidir. Webmaster”. Travma işte budur.

- Sahibinin sesi olması

Uluslar arası ve ulusötesi STK'lar, batının kendi projeksiyonunu yansıtır. Dolayısıyla onlar emperyalizme hizmet ederler. Genellikle bu kuruluşlar uluslararası şirketlerin öncü kuruluşu ya da onlarla gizli ortaklık ilişkisi içindedirler. Kısaca hiçbir şey görüldüğü gibi değildir(**Carothers, 2000**). Sunar(**2008**)'da sivil toplumun oluşumuna kaynaklık eden kültürün zayıflığına ve sivil toplum kuruluşları arasında iletişim eksikliği ve iletişimin sağlayacağı ufuklardan yoksunluğa dikkat çekmektedir.

- Milli menfaat kaygısı

Willetts(**2008**), çıkar kavramını; toplum çıkarı, müşterek çıkar ve ulusal çıkar şeklinde kategorize etmektedir. Sivil toplum alanı –kamu alanı sınırlarının belirlenmesinde ana göstergelerden biri, milli menfaatlerin tanımlanması olmaktadır. Bu kavram devlet babanın kutsal sığınağı ve varlık nedenine işaret etmektedir. Dokunulması ya da dokundurulması aşırı duyarlılık göstermektedir.

- STK'ların istismar ve suistimal aracı olması

Sivil toplumun bir istismar ve suistimal aracı yapılmaya çalışıldığına dair kaygıları Ehrenberg (**1999**)'de taşımaktadır. Ona göre “ sivil toplumdan faydalanma ve sivil toplumun suistimali, eş zamanlı yaşanmaktadır. Bu kaygının Türkiye'de çok yaygın olduğu düşünülmektedir.

Yoksulluğun yaygınlığı, silahlı çatışma, etnik ve/veya dini gerilim, büyük ekonomik kriz, doğal afetlerden etkilenen nüfus oranı, sosyo ekonomik koşullardaki eşitsizlik, yetişkinler arasında okuma yazma bilmeyenlerin yaygınlığı, bilgi teknolojisi altyapısının yetersizliği gibi koşulların sivil toplumun işleyişini etkileyebilecektir (**Malena, 2003**).

Uluslar arası STK'ların üçüncü dünyada yürüttüğü birçok faaliyetlerinde başarısız olduğu görülmektedir. Başarısızlık nedenleri arasında;

- Global düşün yerel uygula prensibine aykırı hareket,
- Yerel halkın önceliklerine ve kültürüne saygısızlık,
- Yerel hükümetlerin kendi yetkesine saldırı algısı,
- Antiemperyalist ve anti batıcı arka plan,
- Mikro milliyetçi söylemler,
- Toplumsal hassasiyetlere duyarsızlık,
- Ayrıştırıcı politikalar,
- Zorunlu yaşamsal ihtiyaçlarla çevresel duyarlılıkların çatışması,
- Yerel işbirlikçilere karşı halkın olumsuz yargısı,
- Uluslar arası STK'ların Afrika, Latin Amerika ve Uzak Doğu Asyadaki bazı faaliyetleri ve
- Özellikle TNC'lerin, misyonerlerin ve ABD'nin kontrolündeki diğer STK faaliyetleri nedeniyle yerli halk ve hükümetlerde güvensizlik ve hatta düşmanlık algısının gelişmesi sayılabilir.

Bazı istismarcı STK davranışları; Türklerin ortak iş yapma kültürünü, hayırseverlikçi dayanışmasını, tahrip ederken güven bunalımını da körüklemektedir. Nepotist ilişkiler ağı, özellikle stratejik tepe düzeyinde ileri bir miyopiye yol açmaktadır. Bu güven bunalımı; kuşkuculuk sarmalında bu dev ülkeye pısırik, içe kapanık otist yaklaşımlara mahkûm etmektedir.

STK'ların başarısı için düşünülen seçenekler arasında ise; BM şemsiyesi altında faaliyet göstererek kısmi bir resmi kişilik kazanmaları, toplum içinde sivil olmayan unsurlara mesafeli bir duruş, kar merkezli oluşumlarla arasına belirgin bir sınır konulması, işbirliği yapılacak alanların seçiminde yerli insiyatiflerle omuz omuza hareket, kapitalizmin yeni pazar arayışlarının bir parçası ve uluslar arası piyasasının bir manüplasyon aracı olmamak gibi hususlar düşünülebilir.

Ulus ötesi şirketlerin ev sahibi ülke yönetimi ile içli dışlı ilişkileri sonucu; başta insan kaynakları politika uygulamaları, kar transferine yönelik kısır davranışları ve sosyal sorumluluk politikalarından kaçışları vb. bazı karanlık işleri nedeniyle olumsuz imajlarından, bu kuruluşlara çoğunlukla benzetilen USTK'lar olumsuz etkilenmektedir.

Sivil toplumun önündeki en önemli engel; devlet dışı örgütlenmede, devletin denetim ve kontrolü dışı kalacak unsurların, dış destek de alarak rejime karşı ana bir kalkışmanın odağı olma potansiyeline duyulan kuşkularda yatmaktadır. Bu hesaplaşma, Cumhuriyetle birlikte varolmaktadır. Bu hesaplaşma iki boyutta ilerlemektedir: Birinci boyut, iktidarın kaynağı ile ilgilidir. Dünyayı dinsel bakış açısıyla şekillendirme, ikincisi, ulus devlet olma ile ilgilidir. Toplumu bir mozaik olarak algılama, bölücü yanlar içermektedir. Toplumu ayrıştırmada güç birliği olanakları dünden daha güçlüdür. Burada dünyadaki genel trendle uyuşmayan bazı yanlarda vardır. Sivil toplumun temel alanı olan haklar alanında; ABD ve AB'de bireysel haklar üzerinde odaklanılırken, Üçüncü dünyada grup hakları odağında konu siyasallaşmaktadır. Bu da USTK'lar ile STK'ların işbirliği üzerinde kuşku bulutlarını yoğunlaştırmaktadır. Ayrıca bu işbirliği perspektifi, globalleşme çerçevesinde sunulursa, Soros gibi bazı spekülâtorlerin yeni güç odağı yaratma girişimleri ve TNC'lerin güya sosyal sorumluluk projeleri kapsamında bir takım girişimleri, işin kontrolünün kaybedilebileceği endişesine yol açmaktadır.

STK'lara katılımda dezavantajlı grupların varlığı ve STK'lara üyelik de siyasi inanç temelinde yoğunlaşma (ideolojik yaklaşımlar) gibi unsurlar bu kuruluşların bodur kalmasına neden olabilmektedir. STK'da demokrasi olmazsa olmazdır. Daha ziyade Türkiye'de katılım; etnik köken, hemşericilik, ideolojik benzeşlik, dinsel inanç temellilik gibi feodal ve ayrıştırıcı ve evrensel olmayan değer üzerinden şekillendiği için toplumun sivilleşmesine görecelilikten öte katkısı olamamaktadır. Yani Türkiye'de sivil toplumun konusu evrenselle bire bir örtüşmediği için, Çoğu USTK'lar için evrensel değerler içeren bir sorun, zihnimizin yanılısına yoluyla ürettiği bir travma olarak algılanabilmektedir. Oysa bir sorun varsa vardır, onu yok saymakla yok olacak değildir.

1990'lardan bu yana yaşanan ekonomik kriz ortamı, giderek yapılaşan yoksulluk sorunu, gelir dağılımındaki dengesizlikler, milli gelirin düşüklüğü ve özellikle etnik alanda ortaya çıkan gerilim ortamı, Türkiye'de sivil toplumun gelişimini son derece engelleyici bir sosyo ekonomik ortam oluşturmaktadır.

Türk toplumunda bireyler arasında güven seviyesi oldukça düşüktür. 1990 Dünya Değerler Araştırmasına göre; katılımcıların sadece %10'u " insanların birçoğuna güvendiklerini" belirtmişlerdir. Bu araştırma sonuçlarına göre Türkiye, araştırmadaki tüm ülkeler arasında güven sıralamasında son 10 ülke arasına girmiştir. Bu oran 1999'da %16'ya yükselmişse de bu oran ülkede ciddi bir güven bunalımına işaret etmektedir. TÜSEV 2004 Hayırseverlik Raporunda bu oran %12'dir. 2006 yılında yapılan Türkiye'de sosyal Sermaye ve Demokratik Katılım konulu bir kamuoyu araştırmasında katılımcıların sadece %13'ü çoğu insana güvenebileceğini ifade etmişlerdir. ARI Hareketi ve Infactio Research'in 2006 yılında birlikte yaptıkları araştırmada vatandaşların; %94'ü aile bireyelerine, %40'ı komşularına, %33'ü tanıdıklarına, % 23'ü hemşerilerine, %7'si diğer dinlerden olan insanlara ve %6'sı diğer milletlerden insanlara güvenmektedir. Bu bunalımın aşılmasında sivil toplum önemli işlevler üstlenebilir.

Dünya Değerler Araştırmasına (1999) göre "farklılıklara karşı hoş görülü olma" derecesi (en düşük seviye 3 iken) Türkiye 2.6'dır. Buna karşılık kamu ruhu ya da birbirlerine yardım etme eğilimi ise 1.2'dir (Bu skalada 1 en yüksek 3 ise en düşük kamu ruhunu ifade etmektedir)(**Esmer, 1999**). Hoşgörü ile yardımlaşma arasındaki çelişkiye devlet baba paradigmasının gölgesinin düştüğü de söylenebilir.

Dünya Bankası tarafından hazırlanan bir rapora göre; Türkiye'de devletle STK'lar arasındaki etkin iletişim ve işbirliği kanalları sınırlıdır. Devlet daha istekli olmasına rağmen (aşırıcılığı teşvik etme korkusundan dolayı) STK'larla ilişki kurmakta tereddüt etmektedir(**Dünya Bankası Raporu, 2002**).

STK'ların vergi muafiyet ve istisnasından yararlanmaları için "kamu yararına çalışma " ilkesine uymaları gerekmektedir. Bu statü Bakanlar Kurulu Kararı ile alındığı için işin içine siyasi gerekler girmekte, bu ise süreci belirsizleştirmektedir. Türkiye'de 474 dernek(%1) ve 222 vakıf(%7) (**TUSEV, 2006**) bu statüye sahiptir. Dernekler üzerindeki polis denetimi 2003'ten itibaren sona ermiştir. Ancak burada yasal değişiklikleri bürokrasinin algılamasında hala sorunlar olduğu da bir gerçektir.

Devletle Sivil toplum arasındaki ilişkinin çerçevesi belirlenmemiş yani ilişkiler kurumsallaşmamıştır.

Özel sektör kurumsal sosyal sorumluluğu sadece sosyal içerikli projelere sponsorluk yapmak olarak görmekte, bu kapsama giren faaliyetlerin hangileri olduğunu tam olarak bilememektedirler. Benzer bir karmaşa sivil toplum aktörleri arasında da görülmektedir. Türkiye'de kurumsal filantropi kavramı henüz yerleşmemiştir. Türkiye'de fonlayıcı özel şirket vakıfları yoktur.

STK'larda, yönetici komitelerin mutlak hâkimiyetince belirlenen ve erkek egemen hiyerarşik ilişkiler yaygın katılıma imkân tanımamaktadır. STK'ların demokrasiyi geliştirme rolünü katılımcıların; % 42'si sınırlı, % 5'i önemsiz ve % 37'si önemli bulmuştur(**TUSEV,2006**).

STK'ların yapılarında bir nevi kastsal özellik dikkat çekmektedir. Tüm karar ve süreçler başkan ve yönetim Kurulunca belirlendiği için üyelik bütün cazibesini yitirmektedir. STK'larda kurumsal yönetimsizliğin ulaştığı boyutları göstermesi açısından, STK üyelerinin kendi STK'ları hakkında bilgi alabilmek için bile devlete başvurmalarını anmak gerekecektir.

STK'ların Türkiye'de temel sorunları; kurumsallaşamama, profesyonelleşememe ve kaynak sorunudur. Türkiye'de hala gençlerin önünde örgütlenme engeli olduğu gibi, halk örgütlerden korkmaktadır. STK'larda kurumsal tutuculuk egemen olduğundan işbirliği olanakları sınırlıdır. Dış fonlardan yeterince faydalanılmadığı gibi, lider sultasını iş gücünü kırarak boyuttadır. Oysa sivil toplum; kamunun vicdanı, kimsesizlerin kimsesi ve yaşamı insanoğluna anlamlı kılacak bir aykırı sestir.

Sonuç ve Değerlendirme

Sivil toplum kuruluşlarına bakarak, Türkiye'deki sivil toplum alanı ile ilgili kesin bir yargıya ulaşmak hem pek olası değil ve hemde doğru da değildir. Ancak STK'ların siyasi yaşam üzerinde etkili , yeterince demokratik ve şeffaf olmadıkları;kurumsallaşma düzeyleri geri, üyelik ve gönüllülük yapısının gelişkin olmadığı ve devletin sivil alana müdahalesinin istikrarsızlığa yol açtığı söylenebilir. Son yıllarda yaşanan bir seri olayın yarattığı olumlu hava, sivil toplum alanında ciddi bir hareketlenmeye yol açmıştır. Sivilleşme konusunda epeyce yol alınmış olmakla birlikte; sivil toplumun kantitatif büyüklükler, finansal varlıklar, kültürel ve siyasal etkinlik açısından, uluslar arası ölçeği henüz yakalayamadığı anlaşılmaktadır.

Günümüz sivilleşme trendleri, sivil toplum alanının öncelikli bir konu olarak ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu eğilimler;

- Bireysel haklar bağlamında insan hakları, bir ülkenin iç işi olarak görülemez.
- Sivil toplum bir insani gelişmişlik sorunudur, ulus devletlerin ülke sınırları içinde yetkelerini kullanma olanağı sınırsız değildir, ulus devletten pazara ve sivil topluma doğru yetki göçerimi sözkonusudur.
- Azınlıklara ve yerel halklara tanınan temel insan hakları, bireysel haklar bağlamında olup grup hakkı olarak yorumlanamaz.
- Pazar aktörlerinin faaliyet sınırları, sosyal sorumluluk politika ve uygulamalarınca belirlenecektir. Çevreye ve insana saygı göstermeyen pazar aktörleri, ulusal ve uluslar arası düzeyde oluşturulmuş ve fiili yaptırım gücü de olan denetim mekanizmalarınca denetlenecektir. Pazarda üretilen ürün ya da hizmetin ana kodexleri içinde malın bileşim bilgileri yanında, şirket içi dahili müşteri memnuniyeti ve üretim koşullarının da bir bir tanımı olacak, bu durum uluslar arası bağımsız gözetim kuruluşlarının denetimine açık olacaktır. Oluşturulacak bu mekanizmanın yaptırım gücüne bir örnek olarak boykotlar düşünülmektedir. Bir çevreci USTK olan Green Peace'in kendi link'inden bir e- postası ile aynı anda, Tokyo'da, New York'ta Kahire'de milyonları sokağa dökmesi, bu gün için bir ütopya olsa da yarınları kim öngörebilir?
- Devletler çok da uzak olmayan bir gelecekte birçok işlev ve yetkelerini pazara ve sivil topluma devredeceklerdir. Bu gelişme çoğu çevrelerce pazarın insanileştirilmesi ve bir tür insanın kutsanması olarak algılanacaktır.

STK'ların birçok uluslar arası yardım operasyonları, uluslar arası dayanışmanın yaratılmasında, insanları birbirine yakınlaştırmada çok önemli rol oynamaktadırlar. Ayrıca bu operasyonlar uluslar içinde övünç ve itibar kaynağı olmaktadır.

Türkiye'deki sivil toplum alanındaki bir takım olumlu gelişmelere bakarak fazlaca iyimser olmak yerine, olumlu bir ihtiyatlılık içinde olmada sayısız yarar görülmektedir. Çünkü devlet baba paradigmasının kökleri çok derinlerdedir. Mevcut sivilleşme çabaları henüz buz dağının görünen yüzü ile ilgilidir. Mevcut çabaların gerisinde; demokratik değerler ve kurumsal yönetim ilkelerinin bulunduğunu söylemek, fazlaca inandırıcı değildir. O halde sivilleşme sürecinde birçok med- cezirler yaşanacağını bilerek hareket etmek daha yerinde bir davranış olacaktır.

Paradigmal dönüşüm için öncelikle; özgüvenin geliştirilmesi ve sivil toplum altyapısının oluşturulması gerekmektedir. Etkin bir kurumsal yönetim için STK'lar, bugün dünden daha fazla ve şiddetli, uluslararası STK'ların finansman ve teknik desteğine gereksinim duymaktadırlar. Eğer bu dış destek sağlanamazsa, sivil toplum adında " **yeni gettolar**" yaratmaktan başka önemli bir şey yapılmamış olacaktır.

Sonuç olarak "**ben babayım, döverim de severim de...**" demenin artık sonlarına gelindiğinin ve "**bu vatani başkalarının da sevebileceği ya da sevmeye hakkı olduğunun**" herkes tarafından anlaşılması gerekmektedir.

Kaynaklar

- AB Genel Sekreterliği(2006), " **AB- Türkiye arasındaki Sivil toplum Diyalogunun Geliştirilmesi Hibe Programı**"
- AB Genel Sekreterliği(2007), " **Katılım Öncesi Süreçte Sivil toplumun Güçlendirilmesi: STK Hibe Programı**"
- Altun ,Fahrettin(2007), "**Cumhuriyet Osmanlının Devamı (Haftanın konusu Prof. Dr. Gökhan Çetinsaya ile söyleşi)**", <http://www.cafesiyaset.com/haber>, Haziran
- ARI Hareketi ve Infacto Research(2006), " **Türkiye'de Sosyal Sermaye**"
- ATO (2005), " **Sivil Toplum Örgütleri Araştırması**"
- ATO, " **AB Kapısında Sivil Toplum Dosyası**", Ankara, Sayı 32
- Bekdik, Murat ve C.Fuat Gürlesel(2002), " **Değişim sürecinde Türk toplumu: Küreselleşme, Avrupa Birliği, Yeni Devlet Anlayışı, Ekonomik Reformlar**"(Aktaran: Funda Özkan, " Devlet Babadan Vazgeçemiyoruz."), Radikal, 30 Mayıs
- Bikmen, Filiz(2004), " **Türkiye'de Fon Geliştirme ve STK'lar Raporu**", TUSEV Yayınları
- Carothers, Thomas (2000), " **Think Again : Civil Society**", Foreign Policy Magazine
- Charles, Camic(1983), " **Experience and Enlightenment**", Chicago, The University Press
- Choudry, Aziz (2002), " **All This " Civil Society" Talk Takes Us Nowhere**", Global Policy Forum
- Çaha Ömer(1995), " **Bir Apartman Yönetimi Olarak Devlet(The State as an Apartment Management)**", Nehir, Sayı 21, Haziran
- Ehrenberg, J. (1999), " **Civil Society: The Critical History of an Idea**", New York, NYU Press
- Esmer, Yılmaz (1999), " **Dünya Değerler Araştırması**"
- Foley,M W. and Bob Edwards (1996) , " **The Paradox of Civil Society**", Journal of Democracy pp38-52

- Fournier, J. (1998), “ **Governance and European Integration , Reliable Public Administration** ” , Preparing Public Administrations for the European Administrative Space SIGMA Papers., No. 23
- Friedman , Steven(2004), “ **Democracy and Public Participation, Critical Dialog**”, Public Participation Review
- Hofstede,G.(1980), “ **Culture’s Consequences: International Difference in Work Related Values**”, Beverly- Hills: Sage
- İşçileri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü(2008), “ **Türkiye Genelinde Dernek İstatistiği**”, sayı 22
- Judge, Anthony(1994), “ **NGOs and Civil Society: Some Realities and Distortions the Challenge of “ Necessary – to- Governance Organizations”(NGOs)**”, Union of International Associations
- Judge, Anthony (1996), “ **Interacting Fruitfully with Un- Civil Society The Dilemma for Non- Civil Society Organizations** ” , Union of International Associations
- Karakoç, Sebahattin(2008), “ **Devlet Baba**”, <http://www.degirmendergi.com> , Temmuz
- Keyman, E. Fuat ve A. İçduygu(2005), “ **Citizenship in a Global World**”, London, Routledge Press
- Knox, T:M. (1967), “ **Hegel’s Philosophy of Right**”, Oxford University Pres, p.155
- Kumar, Anant (2007), “ **NGOs in Bihar: Voluntary sector and its credibility**”, Academic Journals, vol.2(4), April pp.82-84
- Malena, Carmen (2003), “ **Measuring Empowerment at the National Level: The Case of the CIVICUS Civil Society Index(CSI)** ” , World Bank in Washington DC
- Mardin , Şerif, “ **Center – Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?**”, Deadalus, 102, 1973
- Nyalunga, Dumisani (2006), “ **An Empowered and Robust Civil Society as an Ideal Strategic Partner of a Municipal Manager in the Promotion of Community Participation in Local Government**”, International NGO Journal Vol. 1(3),pp. 41-43
- Paul, A.James (2000), “ **NGOs and Global Policy –Making**”, Global Policy Forum
- Samuel, John (2007), “ **Civil Society in an Uncivil World**”, Global Policy Forum
- STGM(2007), “ **Üçüncü Danışma Kurulu Toplantısı Sonuçları**”, Ankara, 25 mayıs
- STGM(2008), “ **Topluluk Programları** www.stgm.org.tr/veritabani.php-19k
- STGM(2008), “ **Özgürlük ve Dayanışma İçin İnsan Hakları ve İnsani Gelişim raporu**”
- Sunar, Lütfi(2008), “ **Sivil Toplum Sivil İnisiyatif ve Gönüllükten Beslenir**”, <http://www.yerelsiyaset.com> ,8Temmuz
- Şenkal, Abdulkadir(2007), “ **Asya Tipi Üretim Tarzı**”, [www. çalışma.org. portalı](http://www.calisma.org.portal), 6 Ekim
- TUSEV(2008), Elektronik Bülten, Sayı.11,Haziran
- TUSEV(2006), “ **Sivil Toplum ve Hayırseverlik Araştırmaları 2004-2006, Araştırma Bulguları ve Çözüm Önerileri**”
- TUSEV(2006), “ **Türkiye’de Sivil Toplum: Bir Değişim Süreci (Uluslar arası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu)**”, No. 39
- UN (2008), **United Nations Department of Economic and Social Affairs NGO Section**
- UNDP(1995), “ **Public Sector Management, Governance and Sustainable Development**”,pp. 86- 99
- Werheijen, A. J. G. (2000), “ **Administrative Capacity Development: A Race Against Time?**”, WRR Scientific Council for Government Policy, Working Document No. 107, The Hague P.18(OECD- SIGMA Programı Bilgi Notu)
- Wikipedia,the free encyclopedia, “ **Non- governmental Organization**
- Willetts, Peter (2001), “ **Transnational Actors and International Organizations in Global Politics** ” , J.B. Baylis and S. Smith(eds), The Globalisation of World Politics” , Oxford University Pres, second edition, pp356-383
- Willetts, Peter (2008), “ **What is a Non- Governmental Organization?**”, UNESCO Encyclopaedia City University, London
- World Bank (2002) , “ **Social Justice Report**”
- Yıldırım,Mustafa(2005), “ **Sivil Örumceğin Ağında**”, İstanbul, sayfa 274-290

Özet

Bu çalışmanın amacı, güçlü devlet geleneğinin, özellikle de güçlü devlet geleneğine sahip olan Türkiye'nin sivil toplumla ilişkisini, hem retorik hem de pratik açıdan irdelemektir. Bu amaçla sivil toplumun Batıdaki oluşum süreçleri ve özellikleriyle Osmanlı-Türk tarihindeki sivil toplumun gelişimi ve niteliği ele alınacaktır.

Güçlü devlet kavramı, tarihsel süreçte oluşmuş olan devlet geleneklerini açıklayan önemli kavramlardan biridir. Güçlü devlet, Dyson'un tanımıyla, kamu faaliyetlerinde herkesin kabul edeceği bir meşruiyeti içeren bir geleneğe dayanan ve kamu gücünün kendine has olarak tanımlanmasına ve otoriter şekilde kullanılmasını istemeye dayanan devlet biçimidir. Metin Heper'in ikili ayrımı çerçevesinde ele alınırsa, araçsal devletten daha çok aşkın devlet modeline denk gelen güçlü devlet geleneğinde devlet, kamusal alandaki faaliyetlerin meşruiyetinin neredeyse tek kaynağıdır.

Yine Heper'in belirttiği üzere, güçlü devlet olgusuna sahip olan Türk devlet geleneğinin benzeri, ne İran'da ne de Batıda mevcuttur. Zira Osmanlı'da devlet, Batıdan farklı olarak sivil toplumla birlikte değil, onu neredeyse tamamen güçsüzleştirerek gelişmiştir. Dolayısıyla sivil toplumun taşınması gereken iki önkoşul açısından bakıldığında –hukuk devleti ve sınırlı devlet- güçlü devlet modeli, sivil toplumu da kapsayan bir niteliğe bürünmüştür. Jenö Szücs'ün dile getirdiği gibi Batıda toplum, devletten ayrılırken Osmanlı Türk geleneğinde- ki güçlü devlet geleneğidir- böyle bir ayrışma yaşanmamış, devletin topluma nüfuz edemediği bir alan ya hiç kalmamış ya da çok azalmıştır. Oysa güçlü devlet anlayışı, Batıdaki sivil toplum anlayışının oluşmasını engelleyen bir niteliğe sahiptir. Sivil toplum, tanımı gereği, siyasal olmayan toplumu içerdiği için, siyasal toplumun, kendi dışındaki tüm toplumsalılıklara karşı önceliğe sahip olduğu bir devlet modelinde sivil toplum, bütün unsurlarıyla oluşamayacaktır.

Sivil toplumun oluşması için, gereken bazı önkoşullara baktığımızda bu durum daha iyi anlaşılır. Hukuk devleti ve sınırlı devlet gibi devlete dair niteliklerin yanında toplumsal yaşamın da bazı önkoşullara sahip olması gerekir. Bu ön koşullar beş tanedir : “Toplumsal farklılaşma”, Toplumsal örgütlenme”, “Gönüllü birliktelik”, “Toplumsal düzeyde otonomleşme” ve “Baskı mekanizması oluşturma”.

Sivil toplumla devlet arasında bir karşılığın var olduğu bir gerçektir ama güçlü devlet geleneğinde sivil toplum alanını da devlet doldurur. Ancak devlet sivil toplum alanında ya yarı resmi görünümüyle yer alır ya da sivil toplumu siyasal toplumun sivil bir uzantısı haline getirir. Devlet dışında sivil toplum unsurları var ise de bunlar ya meşruiyeti içeren güçlü devlet tarafından gayri meşru ilan edilir ya da siyasal toplumun kovuşturmasına maruz kalır. Hilmi Yavuz bu nedenle, böyle bir durumda sivil olmanın göstergelerinden biri olarak kovuşturmaya maruz kalmayı gösterir.

Türk modernleşme tarihi, geçmişten bugüne artan bir özgül bir süreç içinde, modernleşmenin devletin öncülüğünde gerçekleşmesine yol açmış ve modernleşmenin ilerleyen safhalarında devlet toplum karşısında daha da güçlü hale gelmiştir. Bu süreç içerisinde Batıdan aktarılan modern kavramlar da bu çerçevede algılanmış ve sivil toplum da, devletin inşa etmesi, en azından yönlendirmesi gereken bir alan olarak algılanmıştır. Bu ise, esasen, ortaya çıkan şeyin, tanımı itibarıyla “sivil” olmadığını gösterir. Modern bir kavram olarak sivil toplum, retorik düzeyinde yer almış olsa da gerçekte karşımızda zayıf bir sivil toplum alanı mevcuttur.

Kısaca, güçlü devlet geleneği, sivil toplumun oluşmasını imkânsız kılan bir nitelik taşımaz ama gerçek anlamda sivil toplumun oluşması açısından güçlü devlet geleneği büyük bir handikaptır.

Anahtar Kelimeler: Güçlü devlet geleneği, sivil toplum, sivilimsi toplum, modernleşme, neo-patrimonyalizm.

THE RHETORIC AND PRACTICE OF CIVIL SOCIETY IN STRONG STATE TRADITION

Abstract

This study investigates the relations between strong state tradition and civil society with particular reference to state tradition in Turkey both in rhetoric and practice. Attached to this aim, the article also concerned with comparing the developmental peculiarities of civil societies in the West and in the Ottoman-Turkish history.

The concept of strong state is significant in terms of defining and explaining the becoming of state traditions in a historical perspective. Dyson defines strong state as a form of state which has publicly acknowledged legitimacy and historical legacy in its affairs, a considerable discretion in defining public power according to its will and in using it authoritatively. In line with Heper's “instrumental state” and “transcendental state” dichotomy, strong state tradition is more akin to latter than the former.

Heper also asserts that neither the West nor Iran has had an equivalent of Turkish strong state tradition. The Ottomans developed a state tradition by weakening civil society in a deliberate manner, but that did not mean a total exclusion of civil society. The development of civil society requires two important qualities for the state: the rule of law and limited state both of which were absent in Ottoman-Turkish tradition. As Jenö Szücs argues, the state and society developed into two separate entities in the west unlike Ottoman-Turkish tradition where the state penetrated civil society almost completely leaving no space for its development. Civil society means an apolitical society which cannot be developed to its full capacity along with a state which imposes priority to no societal existence but itself.

There are certain conditions for the development of civil society beside the rule of law and a limited state. These conditions are set by the qualities of social life in general: Social stratification, social learning, voluntary collective action, and social autonomy and pressure mechanisms.

It may be true that there need to be a controversy between the state and civil society, yet strong states are eager to take over the domain of civil society. To do so, the state appears as pseudo-civil entity or makes civil society an extension of the state apparatus. In case of the existence of civil elements independent of the state, the state announces them illegal or put them under close surveillance. Hilmi Yavuz therefore suggests that being civil in such a society means being subject to prosecution by the state power.

The history of Turkish modernization is a case where the state always pioneered modernization process culminating in an ever strengthening state against civil society. In this process modern concepts and ideas borrowed from the west were perceived and utilized as means to shape or even built a civil society. Thus, whatever it may be it was not a civil society that emerged. Nevertheless, it is impossible for a state to attain full control over society and this makes civil society still exist at least on rhetorical level and as a weak existence. To summarize, strong state tradition is a severe handicap but cannot prevent the emergence of civil society.

Keywords: *Strong state tradition, civil society, civilish society, modernization, neo-patrimonialism.*

Giriş

Son yıllarda akademik ve kamusal söylemde sivil toplum kavramının yeniden canlandığını, toplumsal değişimin temel ve birincil aktörlerden biri konumuna yükseldiğini ve öneminin hem nicel hem de nitel olarak arttığını söyleyebiliriz.

Bununla birlikte sivil toplumun yeniden canlanma sürecinin beraberinde ciddi sorunları getirdiğini de söylemek mümkündür. Sivil toplum hızla yaygınlaştıkça, "sivil toplumun ne anlama geldiği"nin muğlaklaştığı söylenmektedir. Bu muğlaklaşma süreci, bir yandan sivil toplum örgütlerinin kendi aralarındaki ilişkilerde ciddi sorunlar yaratırken, bir yandan da sivil toplum kavramının suistimaline (istismarına) yol açan bir kullanış biçimi de ortaya çıkardı (Keyman, 2006: 311). Bu durumda sivil toplumun bu kavramsal istismarını azaltmak veya bir tür kavram berraklaştırmayı gerçekleştirebilmek için sivil toplumun gerçek mahiyetini ve özellikle de Türkiye örneğinde güçlü devlet geleneği bağlamında sivil toplumun özü itibarıyla gerçekleşme ihtimalini değerlendirmek gerekir. Fakat bu bağlamda Türkiye'de sivil toplumla ilgili bir konu açıldığında ilk dile getirilen şeylerden biri, güçlü devlet geleneğinin sivil topluma engel olduğudur. Buna göre Osmanlı'dan bugüne baskıcı devlet, her konuda tepeden reformlar gerçekleştirmeye çalışmış, toplumu Batılılaştırmaya çabalamış, toplumsal alanda mutlak hâkimiyetini kurmuştur. Buna karşılık, toplum, bu güçlü devlet geleneği karşısında Avrupa'da olduğu şekliyle "toplum olamamış, kendi taleplerini ifade edememiş, kendisi de devletin geleneğini sürdüren, yeniden üreten bir topluluktan ibaret kalmıştır (Dinler, 2003: 17). O halde güçlü devlet geleneğinde devlet-sivil toplum ilişkisi nasıl olmaktadır, bunu incelemek gerekir.

Güçlü Devlet Geleneği

Türkiye özel sayısı olarak hazırlanmış olan 2000 yılında yayınlanan Journal of International Affairs dergisinin (Volume 54, No:1) içinde yer alan bir makale, "Güçlü Bir Devletin Mücadeleleri" (Struggles of A Strong State) başlığını taşımakta ve makalenin başında, Türkiye'nin sosyal bilimciler tarafından güçlü devletin en iyi örneklerinden biri olarak görüldüğü belirtilmekteydi (Barkey, 2000: 87). Bunun gibi pek çok örnekte olduğu gibi Türk siyasal yapısı incelenirken en sık tekrarlanan şeylerden biri, Türk siyasal anlayışının güçlü devlet geleneğine dayandığıdır. Bu nedenle Türk siyasal yapısını anlamak için önce güçlü devlet kavramını incelemek bir zorunluluk arz etmektedir.

Güçlü devlet geleneği kavramını dört başı mamur olarak açıklamak zor olsa da, en azından bu geleneğin belli başlı özellikleri dile getirilebilir. Güçlü devlet kavramı, özellikle devlet-toplum ilişkisini tanımlayan kavramlardan biridir. Migdal, güçlü devleti, topluma nüfuz etme, sosyal ilişkileri düzenleyebilme, kaynakları kendi belirlediği biçimde kullanabilme kabiliyeti olarak tanımlamaktadır (Migdal, 1988: 4-5). Güçlü devlet kavramını, güç politikası, yönetim ve devlet-toplum ilişkisi açısından ele alan bir çalışmada bizim özellikle üzerinde durduğumuz konu olan devlet-toplum ilişkisi bakımından güçlü devlet kavramını Migdal ve Holsti açıklanmaya çalışılmıştır. Migdal'a göre güçlü devlet kavramını, toplumsal kontrolün yoğunluğu

belirler. Toplumsal kontrolün göstergeleri ise, uyum/itaat, katılım ve meşruluktur. Uyum/itaat göstergesi ise, meşru şiddet tekelinin kullanımıyla bağlantılı olarak ele alınmaktadır.

Güçlü devlet kavramını enine boyuna inceleyen Migdal, garip bir ikilinin veya çelişkinin sosyal bilim literatürüne damgasını vurduğunu belirtir. Bunlar güçlü ve zayıf devlet kavramlarıdır. İşe önce devlet kavramını inceleyerek başlayan Migdal, devletin iki kesişen alanda faaliyet gösterdiğini belirtir. Bu alanlardan birincisi, devlet görevlilerinin diğer devletlerin temsilcileriyle, büyük şirketlerle, uluslar arası örgütlerle ve bu tür uluslar arası aktörlerle etkileşimde oldukları alandır. İkinci alan ise, devletin kural koyup hükmetme arayışına girdiği toplum alanıdır. Devletin faaliyette bulunduğu ikinci alan, devlet-toplum ilişkileri alanıdır. Bu alanda devlet görevlileri, dünya güçlerinin kısıtlamalarını içerse bile, otonomilerini mümkün olduğu yer ve zamanda azamileştirmeye çalışırlar. Aynı şekilde diğer sosyal grupların liderleri de, dünya arenasındakiler de dahil olmak üzere toplayabildikleri kaynakları kullanarak kendilerinden önce konulmuş olan engelleri kaldırmaya çalışır ve otonomilerini artırmaya çabalarlar. Ancak Migdal, devleti toplum karşısına koymanın yanlış olduğunu hatırlatır. Devlet, pek çok özellikleriyle toplumun diğer örgütlerinden çok fazla farklı olmayan toplumun bir parçasıdır. Devletin resmî görevlileri, daha büyük bir toplumun üyeleridirler.

Devlet, toplum içinde ailelerden kabilelere ve büyük sanayi şirketlerine kadar resmî ve gayri resmî toplumsal örgütlerin birarada bulunduğu geniş bir örgüttür. Devleti ayıran şey, devlet görevlilerinin diğer örgütler üzerinde egemenlik ve üstünlük arayışı içinde olmalarıdır. Yani, insanların davranışlarını belirleyen bağlayıcı kuralları koymak ya da belirli diğer örgütlerin belirli alanlarda koydukları kuralları onaylamaktır. İşte güçlü devlet-zayıf devlet imgelerini ölçmede "kuralları kimin koyduğu" büyük yer tutar. Zira, diğer sosyal grupların güçlü olması, devlet liderlerinin önceliklerini ve nihayetinde devlet ajanlarının kanunları zorla uygulayabilmesi ile politikaları yürütebilmesini etkiler. En sonunda, şu argümana ulaşılır: devlet liderleri, kuralları uygulayan ve zorla uygulatan kendi devlet organlarını bile bile zayıflatabilirler ve devletin kurallarıyla ters düşen kuralları uygulayan ve zorla uygulatanları bile bile güçlendirebilirler. Pek çok toplumda esas kavgalar, insanların davranışlarına rehberlik edecek kuralları koyma hakkına kimin sahip olduğu konusundadır (Migdal, 2001: 44-45).

Öte yandan Holsti'ye göre ise, devletin kaderi, temel olarak halkın devletin meşruluğuna olan inancı ile yakından ilişkili olduğu için, güçlü devlet ya da devletin gücünü belirleyen temel unsur, bir fikir ya da his olan meşruiyettir. Meşruiyet de, vatandaşlarının devlete karşı davranışlarının ölçüsüdür. Başka bir deyişle meşruiyet, devletin haklılığına duyulan tam ve kesin inanç anlamında kullanılmaktadır. Fakat Holsti, meşruiyeti *yatay* ve *dikey* olmak üzere ikiye ayırmaktadır. *Yatay meşruiyet*, bireylerin ve grupların, onları kuşatan devlet içinde birbirlerine ve devlete yönelik olarak takındıkları tutumlar ve davranışları işaret eder. Eğer bir toplumda farklı sosyal ve etnik gruplar birbirlerini kabul etmiş ve birbirlerini tolere edebiliyorlar ise, o toplumda yatay meşruiyet yüksek demektir. Aksi bir durumda da yatay meşruiyetin düşük olduğu anlaşılır. *Dikey meşruiyette ise*, hükümet ile devlet politikaları arasında ayırım yapılması sonucu, örneğin hükümetin popülaritesinin sorgulandığı durumlarda dahi devlet fikri sorgulanmaz. Holsti açısından bir devletin yatay ve dikey boyutları, bir devletin güçlülüğünün kritik unsurlarıdır (Gökçe, 2007: 33- 35).

Edward Shills, güçlü devlet kavramı yerine merkez-çevre ayrımını kullanır ki, burada merkez güçlü devleti temsil eden kavramdır. Shills'e göre merkez, değerler ve inançlar ile kurumlar ve elitlerin eksiksiz birlikteliğinden oluşur.

Shills'in merkezî değer sistemi adını verdiği değerler ve inançlar, toplumdaki insanların kutsal olarak gördüğü şeylerin özünü ve elitlerin ona dayanarak hareket ettikleri temeli oluşturur. Shills'e göre merkez, "toplumu yöneten sembollerin, değerler ve inançların düzenidir."

Merkezi oluşturan diğer bileşen ise, kurumsaldır. Bu hayati bir eylem alanıdır. Bürolar, roller ve örgütler, merkezî değer sisteminin doğasında var olan düzeni ifade eder. Hiçbir insan grubu tamamen türdeş değerlere sahip değildir ama kurumsal yapı, merkezin değerlerini tüm topluma uygular. Shills'e göre bir merkez, otoritenin bütün önemli bileşenlerine sahip olmalı, kendi kararlarını toplumun diğer kısımlarının eğilim ve tercihlerine rağmen zorla yaptırabilmelidir. Shills'in analizinde çevre, ikincil rolünü görevine bağlılıkla yerine getiren bir rol oynar. Böylece Shills'in toplum anlayışı, merkezin dinamizm ve aktivizmine dayanır, çevre ise pasif bir alıcı olarak kalır.

Şerif Mardin'in de Türk siyasal yapısını açıklayan bir anahtar olarak önemle üzerinde durduğu (Mardin,1994: 34) Shills'in merkez-çevre analizi, sosyal bilimcilerin öncelikle üzerinde durduğu bir konudur, çünkü, merkez, çevrenin sahip olmadığı bir uyum, birlik ve gündem oluşturma kudretine sahiptir. Konsensüs derecesi toplumdan topluma değişiklik gösterse de, istikrarlı bir toplumu anlamının temel noktası, farklı kesimlerden gelen elitleri bir araya getiren merkezdir. Kısaca Shills'in analizinde merkezi oluşturan elitler, bir yönetici sınıftır ve devlet de bu sınıfın siyasal koludur (Migdal, 2001: 44-45).

Dyson'un tanımı ise güçlü devletin derli toplu bir tanımı niteliğindedir: "Güçlü devletler, kamu faaliyetlerinde herkesin kabul edeceği bir meşruiyeti içeren bir geleneğe dayanan ve kamu gücünün kendine has olarak tanımlanmasına ve otoriter şekilde kullanılmasını istemeye dayanan devletlerdir". Büyük bir hükümete sahip olması gerekemeyen güçlü devlet anlayışında devlet, bütün yönleriyle topluma egemen olmayı amaçlamaktadır. Devlet, ekonomik, sosyal ve siyasal yaşam için geniş şekilde rollere sahiptir. Güçlü

devletlerde, devlet yöneticilerinin sürekli korumaları gereken devlet çıkarları vardır ve güçlü devlete örnek olarak Almanya, Fransa, Türkiye ve Japonya gibi ülkeler gösterilmektedir (Çevik, 2004: 24–35).

Bütün bunlardan yola çıkarak güçlü devlet, ilk anda yaptığı çağrışımından farklı olarak uluslararası ilişkilerde güçlü olan devleti değil, devlet-toplum ilişkilerinde toplum üzerinde belirgin bir üstünlüğe sahip olan, toplum üzerinde hâkimiyeti tartışılmaz olan devlet olarak tanımlanabilir.

Sivil Toplum

“Sivil toplum, devlet-toplum ilişkilerinin karşılıklı bağımlılık bakış açısından görülmesiyle ilgili analitik bir kavramdır. Bu analitik yaklaşım, devlet açısından bakıldığında, devletin toplumdaki ayrı olduğunu ima eder ve onun özerkliğinin niteliğini, derecesini ve sonuçlarını inceler. Toplum açısından bakıldığında ise, kendine özgü gelişme dinamiği veya ilkesi, yerleşik karar alma ve ihtilaf çözme yöntemleri anlamında kurumuş yapıları bulunan, devletten bağımsız bir toplumsal alanın var olma imkânını araştırır (Erdoğan, 1998: 6).

Siyaset bilimi terminolojisinde bugün sıkça kullanılan sivil toplum kavramı, içeriğini Batı siyasal düşünce tarihindeki bir dizi tartışma ve Batının toplumsal yaşam deneyimlerine bağlı olarak ortaya çıkan evrimin sonucunda kazanmıştır. Batının kendine has tarihsel gelişiminin bir ürünü olan bu kavram, içinde doğup geliştiği siyasal-toplumsal felsefe tarihinde 12. yüzyıldan başlayıp 18. yüzyıla uzanan gelişmeler ve 18. yüzyıl ortalarından günümüze devam eden tartışmalarda, Rousseau’dan Hegel’e, Marks’tan Gramsci’ye kadar birbirinden farklı içeriklere bürünmüştür (Tosun, 2001: 27).

Sivil toplum kavramı, bugünkü hâline en yakın anlamını kazandığı 18. yüzyıla kadar çeşitli anlamlar kazanmıştır –ki bu anlam süreci yazımızın konusu değildir- ve Keane’e göre 18. yüzyılın ortalarından itibaren, o zamana kadar egemen olan geleneksel sivil toplum anlayışı çökmeye başlamıştır. Bu yüzyıldan itibaren yoğun bir tartışma nesnesi hâline gelen sivil toplum kavramı, özellikle 1750–1850 arasında Avrupa siyasal düşüncesinde kilit bir sözcük olarak varlığını korudu. Yine, bu dönemin ortalarına gelindiğinde, o zamana kadar genellikle devletle özdeş olan ve onunla neredeyse eş anlamlı olarak kullanılan sivil toplum, devletten ayrı bir varlık olarak görülmeye başlandı. Yine Keane’e göre coğrafî bakımdan en azından başlangıçta Avrupa’nın batı ve orta bölgeleriyle sınırlı kalan sivil toplum ve devlet ayrımı, devletin kendi başına eylemde bulunan ve dolayısıyla da uyruklarının tam itaatini gerektiren gayri şahsi bir kurum olarak görüldüğü Kıta Avrupa’sındaki düşüncenin –ki bir anlamda Batı Avrupa’nın güçlü devlet modelidir- aksine Anglo-Amerikan dünyasından türediği neredeyse kesindir (Keane, 2004: 48–49). Çoğunlukla İngiliz ve hatta İskoç geleneğine dayanan sivil toplum dediğimiz kavramın Avrupa ekseninde bir analizini yaptığımız zaman, devlet karşısında bir sivil inisiyatif ve hükmi bir şahsiyeti ifade etmesi anlamında bir sivil oluşuma işaret eden bir tanımın ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından sonra geliştiği görülür. Oysa ondan önce sivil toplum, daha çok total bir kamusal alanı ifade etmek için kullanılmıştır (Çaha, 2008: 45).

Bu çerçevede bugünkü anlamıyla sivil toplum kavramının özünde, devletten ayrı ve bağımsız olma ve otonomi önemli bir yer tuttuğu ve geniş anlamda sivil toplumun, devletin dışında kalan kısmıyla ilgili olduğu konusunda tereddüt yoktur (Erdoğan, 1998: 6). Bu nedenle sivil toplum, devlet dışında var olan tüm sosyo-politik unsurları içerir. Dolayısıyla sivil toplumu, *“bireyle devlet arasında ara alan veya ortam”* olarak tanımlamak mümkündür. Bireyin herhangi bir kısıtlama veya baskıya tâbi olmadan özgürce yaptığı anlaşmalar, kurduğu dernek, vakıf... vs gibi iktisadî kültürel ve benzeri kuruluş ve ilişkiler sivil toplum alanını kapsayan davranış yumakları oluşturmaktadır (Kalaycıoğlu, 1998:112).

Kısaca sivil toplum, *“gönüllü, kendi kendini oluşturan, kendi desteklerine sahip, devletten özerk, özel alan ile devlet arasında aracı niteliğinde örgütlü bir sosyal yapılanmadır”* (Sarıbay, 1998: 90). Batı tarihinde sivil toplumun bu şekilde ortaya çıkan en önemli unsurlardan biri feodalitedir.

Feodalitenin siyasî açıdan en önemli karakteristiği, dağınık ve dağılmış bir sistem olmasıdır. Feodalizm denince de akla gelen şey, zayıf bir kral ve ülke içinde asayişin feodal asiller sınıfı tarafından sağlanmasıdır. Gerçekten de feodal yapıda kral, herkese ve her şeye mutlak hükmeden değil, bilakis *“primus inter pares”* yani eşitler arasında birincidir.

Bu tablodaki ilk ve en önemli değişiklik, şehirlerin ve ticaretin yeniden canlanmasıyla ilişkilidir. Kentlerin yüzyıllardır süregelen çöküntü ve terk edilmişlikten sonra yeniden güçlenmesinin meydana getirdiği değişim, oldukça özgün ve rastlanmadık bir şekilde gerçekleşti ve tek tek güçsüz olan bireylerin ortak hareket edebildikleri merkezler kurmalarına yol açtı. Böylece kentler, tüzel yapısı olan bir takım haklar iddia ediyorlardı (Poggi, 2002: 54). 12. ve 13. yüzyıllarda meydana gelen bu gelişme, feodal sisteme ağır bir darbe indirmiş ve bu sistemi derinden sarsmıştır. Şehirlerin gelişmesiyle birlikte ticaret de geliştiğinden, şehir faaliyeti, toplumun tümü için yeni bir zenginlik kaynağı olmuş, o zamana kadar göremedikleri bu kaynaktan yararlanmak isteyen feodal asillerle şehrin üretken sınıfları arasında bir uzlaşma ortaya çıkmıştır. Bu haklar, feodal asillerin şehir hayatına karışmamaları, şehirlerin kendi askerî güçlerini kurabilmeleri, hukuk kurallarının şehrin içinde şehir tarafından belirlenen şekilde işleyebilmesi ve mahkemeleri şehrin kurabilmesiydi. Bu nedenle şehir özgürlükleri, sivil toplumun gelişiminde hayati öneme sahiptir. Yine bu hakları içerisinde en önemlilerinden birisi de, şehir içinde oluşan grupların, bu grubu oluşturan bireylerden

ayrı olarak bir “hükmi şahsiyet” kimliği kazanabilmesi ve bu kimliğin güvencesiyle faaliyette bulunabilmesiydi (Mardin, 1994: 9-11). Sivil, kent yaşamının bireye sağladığı haklar ver getirdiği yükümlülüklerle bağlı olarak tanımlanan yurttaşlığın, feodal ilişkilere göre konumlandırılmış serflikten ayrılmasını, kilisenin meşrulaştırdığı aristokratik yapıya karşı özerklik mücadelesi veren kentlerin özerk yaşamını vurgulamaktadır (Özalp, 2007: 45). Bu gelişmeler, beraberinde bir kısım deyim ve söylemlerin de ortaya çıkmasına yol açmıştır ki, bunlardan biri, bir Alman atasözü olan “kent havası insanı özgür kılar” deyişidir. Gerçekten feodalizm sarsıldığı dönemde bu kentlerde öylesine bir özgürlük havası esiyordu ki, feodal sistem, kentlerde yerleşik olan sosyal gruplar tarafından çözülmeye başlamıştı (Çaha, 2000: 99).

Batının gelişme evrelerini sivil toplum süreci açısından inceleyen Jenö Szücs, bütün bu gelişmelerin en önemli özelliklerinden birinin de, **13. yüzyıldan itibaren Batıda toplumun devletten ayrılmış olduğu gerçeği** olduğunu belirtir. Ona göre bu ayrılma, Batının karakteristiklerinden biridir ve toplumun herhangi bir sektörünün -işlevsel olarak onunla bağlantılı olsa bile- devletten bağımsız ve özerk olarak var olması nadir rastlanan bir istisnadır ve yine ona göre bu gelişme, Batının olağan gelişiminin bir sonucu değildir, zira örneğin, Yunan ve Roma kültürlerinin Avrupa'nın toplumsal gelişmesi üzerinde doğrudan bir etkisi olmamıştır. Öyle ki, Szücs'ün ifadesiyle Ortaçağ batısına hiçbir şey demokrasi kadar uzak değildir (Szücs, 2004: 323). Ortaçağdan bu yana Batı Avrupa gelişiminin en önemli özelliği olduğu belirtilen devlet ile toplumun giderek birbirinden ayrılması sürecinin kökenleri, bireylerin bağlarından kopmadıkları ve deyim yerindeyse bütün hayatlarının doğumdan ölüme kadar belirlendiği, kendi kendine yeten geleneksel köylü toplulukların yavaş yavaş çözümlenmesinde yatmaktadır.

Geleneksel toplulukların çöküşü, kilise devlet iktidarının ayrılması, sert toplumsal çatışmaların sonucu olan haklar ve görevler sistemi, bireyciliğin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Batılı insan, toplumsal şartların Tanrı'nın takdiri ve değiştirilmez olduğu inancından uzaklaştığı gibi, özgürce belirleyemediği kısıtlamalar karşı çıkmıştır. Batılı insan, giderek kendi hayatı hakkındaki çok önemli kararları kendisinin alması gerekliliğini temel almaya başlamış ve karmaşık toplumsal ilişkiler ağının bir üyesi olarak toplumu bir bütün olarak etkileyen konularda daha fazla söz sahibi olmayı talep eder hâle gelmiştir.

Bütün bu sürecin sonunda bir yandan bireylerle toplumsal grupların, sadece diğer grupların özgürlüğü ile sınırlanan özgürlüğü ile sınırlanan aşıkâr özgürlüğü söz konusuysa, diğer yandan da, herhangi bir grup ya da sınıfa bağlı olmayan, belli ölçüde toplumdaki ayrı ve toplumun tümüne karşı sorumlu merkezî bir iktidar ortaya çıkmıştır ki, Avrupa'nın doğusunda böyle herhangi bir gelişmenin izine rastlanmaz (Vajda, 2004: 372–373).

Bu sürecin de gösterdiği gibi, herhangi bir coğrafyada sivil toplumun gelişebilmesi için devletin ve toplumun taşıması gereken bir kısım nitelikler vardır. Sivil toplumun Batıdaki şekliyle gelişebilmesi için devletin taşıması gereken iki özellikten birincisi, *hukuk devleti*, ikincisi ise, *sınırlı devlettir*. Hukuk devleti özelliği, devletin tüm vatandaşları eşit statüde kabul etmesini, suç işlemedikçe tüm vatandaşların masum sayılmasını, temel haklarının hiçbir şekilde kısıtlanamayacağını ve yöneticilerin keyfi tutumlardan sakınmalarını gerektirir. Daha da önemlisi, toplumsal yaşamda sivil toplum unsurları arasında meydana gelebilecek olan tartışma ve ihtilaflarda devletin tarafsız olması, sadece hukuk kurallarını işletmesidir. İkinci olarak da devletin faaliyetleri itibarıyla sınırlı olması gerekir. Zira devlet, siyasal, kültürel, sosyal ve iktisadi faaliyetler içinde ne kadar fazla bulunursa, sivil toplumun var olma alanını o oranda daraltmış olur. Devletin asli görevleri olan adalaet, güvenlik... vs gibi alanlarla kendini sınırlaması, geriye kalan hizmet alanlara sivil toplum unsurlarını çekecek ve böylece sivil toplumun canlanması sağlanacaktır.

Devletin taşıması gereken bu özelliklerin yanında toplumun da taşıması gereken bazı nitelikler vardır. Bu çerçevede sivil toplumun gelişmesi için toplumun beş temel niteliğe sahip olması gerektiğini söyleyebiliriz. Bunlar, *“toplumsal farklılaşma”*, *“toplumsal örgütlenme”*, *“gönüllü birliktelik”*, *“toplumsal düzeyde otonomleşme”* ve *“baskı mekanizması oluşturma”* özellikleridir.

Sivil toplumun gelişmesi için öncelikle toplumsal düzeyde farklılaşma var olmalıdır. Toplum yaşamındaki etnik, kültürel, dinsel, ideolojik, siyasi ve ekonomik bazda veya cinsiyet bazında farklılaşmalar, sivil toplumun gelişimi için zorunludur.

Sivil toplumun gelişmesi için sadece farklılaşma yeterli değildir. İkinci olarak bu farklılaşmış alanlarda politika üretebilecek sosyal örgütlenmelerin de olması gerekir. Bir bakıma sivil toplum örgütlü olan toplumdur, ancak sivil toplum unsurlarının herhangi bir sınırlamaya maruz kalmaksızın dernek, sendika, vakıf veya siyasi partiler şeklinde örgütlenerek seslerini duyurabilmeleri gerekir.

Sivil toplumun gelişebilmesi için üçüncü olarak, örgütlülüğün, “gönüllü birliktelik” ilkesi etrafında gerçekleşmesi gerekir. Bu özellik, sivil toplumun dikey değil yatay ilişki üzerine kurulduğunun bariz göstergelerinden biridir. Rızaya dayalı olmayan, üyeliğin ve katılımın zorunlu olduğu bir birliktelik, iradi seçimini engelleyeceği için sivil toplumu oluşturmaktan uzaktır. Öyle ki, her türlü örgütlenmenin sivil toplum sayılmasındaki temel kriter, bireysel iradeye dayalı bir katılıma sahip olup olmadığıdır.

Sivil toplumun gelişmesindeki dördüncü şart ise, sosyal grupların, devletin yönlendirmesine maruz kalmaksızın kendi politikalarını rahatça belirleyebilme insiyatifine yani otonomiye sahip olmalarıdır. Sosyal otonomiye sahip olmadığı için, devlete göbek bağıyla bağlı sivil toplum unsurlarının, devlet ideolojisi ve politikasının dışında bir alternatif geliştirmeleri mümkün olamaz.

Sivil toplumun gelişmesinin beşinci ve son şartı ise, sivil toplum örgütlerinin baskı grubu niteliği göstererek demokratik yoldan bir baskı mekanizması oluşturabilmeleridir. Ancak bu baskı, hukuk ve siyasetin meşru kuraları çerçevesinde, şiddetten uzak gerçekleşen baskı olmak durumundadır. Böyle bir mekanizması oluşturabilmek için de, sivil toplum unsurlarının geniş anlamda siyasetle meşru bir zeminde meşgul olabilmelerinin sağlanması gereklidir (Çaha, 2000: 58–65).

Osmanlı'da Merkezî Devlet

Türk siyasal kültürü, siyasal sistemi ve benzer şekilde toplumu biçimlendiren sonsuz bir güç işlevi gören “kâdir-i mutlak” devlete yapılan göndermelerle doludur. Elitler gibi toplumun da devleti böyle aşkın bir algılayışı, bilimsel incelemelerde Türkiye'nin, kısmen Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras alınan katı bir devlet geleneğine sahip olduğunun yoğun bir şekilde resmedilmesine yol açmıştır. Görünen odur ki Türkiye'deki devletçi eğilim, bireyden çok topluma, farklılıktan çok birliğe ve kolektif akla üstünlük tanıyan bir hukuk anlayışına vurgu yapar. Devlete yönelik böyle bir anlayış, siyasetin, liderlik ve devlet veya bürokratik elitlerin müdahalesi aracılığıyla cahil kitlelerin eğitilmesi olarak anlaşılmasına yol açar. Osmanlı devletinde sivil toplum konusundan söz açıldığında da, Türkiye'deki devlet geleneğinin sivil topluma çok uygun düşmediği dile getirilir (Kalaycıoğlu, 2002, 250–251). Osmanlı devletinin geçirdiği tarihsel sürecin bunda ciddi etkileri bulunmaktadır. Osmanlıların selefi olarak sayabileceğimiz Selçuklular, devraldıkları İran devlet modelini kısa sürede benimseyerek merkezî bir yapı kurmuşlardı. İran devlet modeli ise, çözülmekte olan Roma'nın aksine oldukça merkezî unsurlar içermektedir. Az sayıda Selçuklu kabile aristokrasisinden kişinin yer aldığı ve daha çok İranlıların ağırlıklı olduğu Selçuklu bürokrasisinde, merkezî biçimlenme, göçebelerin yerel eğilimlerini frenlemektedir. Türk devlet geleneği üzerinde ayrıntılı bir çalışmadaki ifadeler, merkezî devletin oluşum sürecini dile getirir:

“Türkiye Selçuklu devletinde kuruluşundan itibaren merkezî bir politika izlendi. Anadolu gayrimüslimlere, başlıca Bizans İmparatorluğu'na aitti. Fethedilen arazi hemen bütün ülkeye yaygın bir şekilde “mirî” sayıldı. Böylece Türkiye Selçuklularında başlangıçtan itibaren toprakların büyük bir kısmı devletin tasarrufunda kaldı. Kurulan “ikta”larla devlet denetimi yapılıyordu. Böylece başta Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda olduğu şekilde parçalanma sebebi giderildi” (Taneri, 1981: 49).

Selçuklular sonrasında Beylikler dönemi yaşayan Osmanlı Devleti, yerel aristokratik unsurların meydana getirdiği kaosa son vermek için, devlet kurulurken yerel unsurların nüfuzunu kırmak amacıyla, Selçuklulardan devraldıklarından daha fazla merkezî bir yapı kurmuştu (Özyüksel, 2007: 138). Bu anlayışın sürdürülmesi ve daha da pekiştirilmesi gerektiğine dair inanç, Yıldırım Beyazıt sonrası Fetret devri tecrübesiyle daha da pekişmişti. Böylece Osmanlı devleti, daha önceki merkezî devletlerden daha da merkezî bir yapı kurmuş ve en azından bir ilke olarak bu anlayışından hiç vazgeçmemiştir.

Bu nedendir ki, Metin Heper'in de belirttiği üzere, Osmanlı devletindeki güçlü devlet anlayışı, İran'la kıyaslanamayacak ölçüde üst düzeyde mevcuttur. Üstelik bilinen başka diğer devletlerle kıyaslandığında da Osmanlı ve Türk güçlü devlet anlayışıyla kıyaslanabilecek bir devlet yoktur. Ne İran, ne Almanya, ne Japonya ne de sömürge sonrası kurulan üçüncü dünya ülkeleri, “devlete bir tür siyasal ağırlık sağlayan, devlet yönetiminde deneyim, devlete saygı ve devlete önem verilmesi”ni içeren bu kadar güçlü devlet geleneğine sahip olmamıştır (Heper, 1991: 156–157). Fakat daha da önemlisi, yerel güç merkezlerinin nüfuz edemediği hatta etki bile edemediği, onlardan bağımsız var olan, varlığını ve varlığının sürdürülmesini onlara bağlı saymayan, “soyut” bir devlet mefhumu, Türk siyasal sisteminin merkezî bir kavramı hâline gelmiştir. Dolayısıyla, Osmanlı-Türk siyasal kültüründe devlet; oluşumu ve sürdürülmesini yerel unsurlara borçlu olmayan bir varlık, hayatîyetini sürdürmesi de, bilakis yerel nüfuzlardan uzak kalmasına bağlı bir zatiyettir. Türk siyasal anlayışında hükümdar dahi, kuvvet ve kudretini kendi kişiliğinden değil, devleti temsil ediyor olmasından alır. Bu özelliği nedeniyle ki, Metin Heper, Türk yönetim geleneğinin “ılımlı aşkını” yönetimin emarelerini gösterdiğini belirtir. Ona göre Türk yönetimi geleneğini “aşırı aşkını” saymamızı engelleyen şey, yönetimin, yönetenin kişiliğinde yapılanmamasıdır. (Ama her hâl ü kârda aşkını bir yönetim anlayışı vardır). İlimli aşkını nitelikte olduğu içindir ki, Türkiye'de devlet, bürokrasi gibi bir örgütte de yapılanmış olabilir. Bu nedenle ilimli aşkını yönetimdeki bürokrasi, Weber'in hukukî rasyonel bürokrasisi gibi sadece kararları uygulayan değil, bizzat karar verir ve kararlarını devlet normlarını göz önünde tutarak formüle eder (Heper, 2006:31- 35). Bu bürokrasi ise, Osmanlı örneğinde görüldüğü üzere, yönettiği toplum kesimlerinin herhangi birinin içinden çıkmadığı gibi (Mardin, 1969: 274), bu geleneğin yerleşik olmasından dolayı, daha sonraları yönetilen toplum kemsinden çıkmış olsa bile, onların bir temsilcisi konumunda değildir. Deyim yerindeyse, Türk yönetim geleneğinde sadece devlet “aşkın” değildir, devleti temsil eden konumundaki devlet görevlileri, temsilcileri ve bürokratları da kendilerini “aşkın” olarak görmektedirler.

Bu durumun sivil toplumun gelişmesi açısından ele alınmasında fayda olduğu gibi, bu geleneğin bugün sivil toplumun oluşmasındaki etkisi ya da daha açık bir ifadeyle, sivil toplumun oluşmasına mutlak bir engel teşkil edip etmediğinin tartışılması da yerinde olacaktır.

Bilindiği gibi Batıda Ortaçağ toplumunu ayırt eden patrimonializm ve feodalizm ilkelerinden Türkiye'de ağır basan ilke patrimonializm olmuştur. Kuruluşunun hemen sonrasında patrimonial bürokrasi, Osmanlı devletinin en ayırt edici yönü olarak belirmiştir. Osmanlı toplumu iki ana sınıfa ayrılmaktaydı. **Askerî**

denilen ilki, padişahın beratı ile yürütme yetkisi tanıdığı kimseleri yani saray memurları, mülkî memurlar ve ulemayı içeriyordu. İkincisi **reaya** olup, vergi veren fakat hükümete katılmayan bütün Müslüman ve gayrimüslim uyrukları içine alıyordu. Uyruklarını askerîlerden uzak tutmak devletin temel bir kuralıydı.

Platoncu anlayışa uygun bu koruyucular sınıfı, 17. yüzyılın sonundan sonra gitgide daha nüfuzlu oldu. Padişah ise, sistemin meşruiyet kaynağı olarak kalsa bile nadiren siyasete yön verdi. Patrimonyal hizmetin başındaki seçkinler, meşru iktidar yapısı sınırları dışında görünen herhangi bir iktidar kaynağını dikkatle denetimleri altında tutmaya aşırı özen gösterdiler. Devletin iktisadî hayat üzerindeki kontrolü hükümdarın tebaasının refahlarından şahsen sorumlu olduğu şeklindeki patrimonyal sistemin temel öncüllerinden çıkan daha derin köklere sahipti (Mardin 1994: 88, Mardin, 1995:106). İktidar merkez içinde yer değişirse, örneğin padişahın elinden alınıp patrimonyal bürokrasinin eline geçse bile, merkezin çevre üzerindeki denetimi, ekonomik hayat da dâhil olmak üzere hiç değişmedi. Bunun içindir ki, Osmanlı İmparatorluğu, Machiavelli ve Montesquieu'nun Batı feodalizmi ile Doğu despotizmi arasındaki farkı oluşturduğunu kabul ettiği "ara yapılar"dan yoksundur. Bu, Hegel'in tanımıyla devlete karşı ya da devlet karşısında özerk olan (Doğan, 2002: 113) ve mülkiyet haklarına dayalı merkezî hükümetten bağımsız işleyebilen sivil toplumun temel yapısal bileşeninin Osmanlı'da mevcut olmadığı anlamına gelir. Mardin'in aktardığına göre Reinhard Bendix, Batıdaki sivil toplumun kurumsal temelini oluşturan otonom birleşik yapıların Batıda ve Batıdaki toplum düşüncesindeki sosyal değişimin pek çoğunu nasıl ve ne kadar şekillendirildiğini göstermiştir ki bunlar arasında Durkheim'in ikincil yapılar olarak adlandırdığı Batı Avrupa'da ortaya çıkmış olan kendi kendini yöneten kentler de vardır. Oysa Osmanlı İmparatorluğu'nda buna denk yapılar mevcut olmamıştır. Henüz başlangıç aşamasındaki aristokrasileri de içerecek şekilde kolektiviteleri dağıtma ve dağıtma ile onları farklı yerlerde iskân etme politikası, Batıda hiç gerçekleşmemiştir. Bazı Batılı yazarlar tarafından Osmanlı'da Batıdaki ikincil yapılara (sivil topluma) en yakın yapılar, loncalar, köy ihtiyar heyetleri ve göçebe toplulukları gösterilmiştir (Mardin, 1969:264). Bunun temel sebebi olarak da, Osmanlı devlet yapısının niteliksel farklılığı gösterilmektedir. Nitekim İnalçık'a göre Osmanlı devleti, bir patrimonyal hanedan devletidir. Osmanlı'da devlet, çeşitli din, etnik, kültür birlikleri üzerinde bir şemsiye teşkil etmektedir. Devletin ortak bir ideolojisi, ortak bir dini, hatta ortak bir siyasî rejimi yoktur. Osmanlı Devleti, Sultan'ın merkezî hâkimiyetini tanıyan her grubu, kendi şemsiyesi altına almaktadır (İnalçık,1998: 74–75). Esasen eğitim ve uzmanlıktan daha çok Hükümdara bağlılığın en önemli meziyet sayıldığı patrimonyalizm, mülkiyetin de mutlak olarak hükümdarın elinde toplanmasına ve devletin (devlet seçkinlerinin) toplumsal ve ekonomik ilişkilerin belirleyici olmasına denk düşer. Bu ve benzeri sebeplerle Osmanlı'da merkez, çevre üzerinde tam bir hâkimiyet kurmuş ve devlet, diğer toplumsal gruplar üzerinde belirleyici olmuştur. Bunun bir sonucu olarak, Osmanlı'da devlet-toplum ilişkisi, merkezin çevre üzerindeki mutlak kontrolü ve denetimi şeklinde gerçekleşmiş, katı bir yöneten-yönetilen ayrımı meydana gelmiştir. Batıda kral, feodal lordlar ve diğer yerel güçlerin çoğulluğu içinde şekillenen bir yönetim yapısının ve bunun doğurduğu sivil toplum yerine, özerk kentlerin de ara yapıların da mevcut olmadığı (İnsel,1996: 73) Osmanlı'da, toplumunun devlete tâbi olma durumu söz konusu olmuştur (Dinler, 2003: 20–21). Üstelik bu yapı, devleti toplumdan uzak tuttukça devlet kutsallaşmış, kutsallaştıkça toplumdan daha da uzaklaşmıştır (Sarıbay, 1998: 96) ve aşkınlaşmıştır.

İnalçık'a göre herkesi Sultan'ın mutlak otoritesine tâbi kılan yönetim anlayışının esas sebebi, devleti ayakta tutan vergi kaynağı olarak reayanın korunmasının, Osmanlı devletinin temel politikası olmasıdır. Bu nedendir ki, çok gelişmiş merkezîyetçi bürokratik bir sisteme sahip olan Osmanlı, her gittiği yerde mahalli feodal kuvvetleri bertaraf etmiş yahut kendi askerî sistemiyle bütünleştirmiş (merkezin kontrolüne almış) böylece köylünün istismar edilmesini önlemeye çalışmıştır (İnalçık, 1998: 76–77). Bu ve benzeri diğer tarihsel şartların bir sonucu olarak Osmanlı'da devlet merkezli bir gelenek ortaya çıkmıştır. Daha farklı bir ifadeyle, Avrupa'nın tecrübesinden farklı olarak Osmanlı-Türk siyasal yaşamında devlet, sivil toplumla birlikte değil, onu hemen hemen tamamen güçsüzleştirerek gelişmiştir (Heper, 1991:158). Bu durumda karşımıza çıkan şey ise, doğal olarak güçlü devlet-zayıf toplum ikiliğidir.

Osmanlı-Türk Güçlü Devlet Geleneği ve Sivil Toplum

Çok sorunlu boyutlara sahip olduğu bir gerçek olmakla birlikte, hem modern öncesi hem de modern zamanları açıklamak için, gelenek kavramıyla; hayatı açıklayan, anlamlandıran ve belli bir yaklaşım sunan bir dünya tasarımı kastedilmektedir. Shills'e göre gelenek, "*intikal yoluyla varlığını sürdürden ve tekerrür eden her şeydir*"; kırılmaya uğramadan ve değişmeden uzun süre kuşaktan kuşağa geçendir. Gelenek, sözle veya yazıyla intikal eden ve en az üç kuşak boyunca devam eden bir etkinliktir (Shills'ten aktaran Yıldırım, 2007:102).

Bu açıdan Osmanlı-Türk devletini incelediğimizde oldukça uzun süre kırılmadan varlığını sürdüren bir "devlet geleneği"nin varlığından rahatlıkla söz edebiliriz. Üstelik bu gelenek o kadar uzun bir süre varlığını sürdürmüştür ki, örneğin Selçuklu dönemindeki güçlü devlet anlayışı, Osmanlılarda ve Cumhuriyet Türkiye'sinde devam ettiği gibi hâlen daha daha güçlü bir şekilde özü itibarıyla varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Öyle ki, 19. yüzyılda ivme kazanan modernleşme hareketlerinin bile temel amacı, devleti kurtarmak ve korumak (Kadioğlu, 1999: 24–25) olduğu gibi, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin ortak problemi de, "bu devlet nasıl kurtulur?" sorusudur (Arslan, 2005: 117). **Kısaca Osmanlı-Türk devlet**

geleneği, bir toplumsal örgüt olarak devletin diğer toplumsal örgütlere kıyasla en önemli ve onlara göre daima öncelikli bir konumda olması üzerine kuruludur. Tıpkı Roma'da olduğu gibi Osmanlı'da da her şey devlet içindir (Kabaklı, 2003: 9). Bunun içindir ki, Osmanlı-Türk geleneğinde devlet, meşruiyetini, yerine getirmesi gereken yükümlülüklerden değil, sadece kendine referansla tanımlar. Siyasal haklar ise, toplumsal olarak kazanılmış ve sahiplenilmiş haklar değil, devletin bahsettiği konumlardır (İnsel'den aktaran Dinler, 2003: 40).

Max Weber'in sosyolojik devlet tanımını hatırlarsak, ona göre devlet, *“belirli bir arazi içinde fiziksel şiddetin meşru kullanımını tekelinde bulunduran insan topluluğudur”* ve hangi tür olursa olsun devlet, insanın insan üzerindeki egemenliğiyle ilişkilidir (Weber, 1996: 132–133). Her ne kadar Osmanlı-Türk güçlü devlet geleneğindeki devlet, soyut bir devlet anlayışı üzerine kurulu olsa da aslında güçlü devlet geleneği, devlet kudretini elinde bulunduran devlet seçkinlerinin (devlet seçkinleri grubunun) yani patrimonyal bürokrasinin diğer gruplar üzerindeki egemenliği demektir. Yeniden merkez-çevre formülasyonu içinde ifade etmek gerekirse, güçlü devlet, merkezin çevre üzerindeki egemenliğidir. Burada merkez, Heper'in tanımıyla, *“siyasal yapıda devlet otonomisi ve üstünlüğünü savunan ve sürdüren grup ya da kişileri işaret etmektedir.”* Buna karşı çevre ise, taşrada yaşayan bütün ahali ve gruplara atıfta bulunmaktadır. (Çaha, 2000: 154). Nitekim Türk modernleşme tarihine bir göz atılırsa, geçmişten bugüne artan özgül bir süreç içinde modernleşmenin, devletin öncülüğünde gerçekleştiği ve modernleşmenin ilerleyen safhalarında devletin, toplum karşısında daha da güçlü hale geldiği görülür. Bu süreç içerisinde Batıdan aktarılan modern kavramlar, bu çerçevede algılanmış ve sivil toplum da, devletin inşa etmesi, en azından yönlendirmesi gereken bir alan olarak algılanmıştır. Bu ise, esasen, ortaya çıkan şeyin, tanımı itibarıyla “sivil” olmadığını bilakis “neo patrimonyal” bir alan olduğunu gösterir. Modern bir kavram olarak sivil toplum, retorik düzeyinde yer almış olsa da gerçekte karşımızda zayıf bir sivil toplum alanı mevcuttur.

19. yüzyılda Osmanlı'yı iyice tehdit eden dış baskılara karşı bir önlem olarak gerçekleşen bürokrasinin modernleştirilmesi, Batılı değerlere göre yetiştirilmiş ve bu değerleri benimseyen bir grup bürokrasinin (merkezin) siyasallaşmasını, siyasetteki etkinliğinin artmasını sağlamış ve onlar, ülkenin yaşadığı sorunların çözümünü, var olan güç ilişkilerine dokunmaksızın devleti yeniden yapılandırmada görmüşlerdir. Bürokratların kendileri yerel eşraf ya da tüccar ailelerden gelseler de kendileri bir hareket olarak toplumsal tabandan yoksundurlar (Trimberger'den aktaran Dinler, 2003: 26). Keyder'e göre bürokrasi sınıfı (devlet seçkinleri), kendi sınıfsal konumunu değiştirmeden imparatorluğu yukarıdan dönüştürmeye çabalamıştır. Keyder, toplumsal tabandan yoksun olan bürokrasi için; *“...aslında devlet merkezli bir imparatorluğun yönetici sınıfının perspektifi, burjuva özgürlükleri nosyonunu sözle savunsa da bir bütün olarak özümseyememiş”* olduğunu belirtmektedir (Keyder'den aktaran Dinler, 2003: 27). Batı tarihinin özgül bir sonucu olan modernliğin taşıyıcıları olan ve gittikçe artan bir şekilde entelektüel alana egemen olmaya başlayan devlet seçkinleri (Dodd, 1992: 16), modernleşmeyi yapısal bir iktidar dönüşümünün aracı olarak algılamaktan çok bir ideoloji ve ütopya, bir tahayyül olarak algılamış ve benimsemişlerdir. Muhayyel bir modernliğin en temel özelliği ise, modernliğin bir cevher olarak algılanarak idealleştirme yoluna gidilmesidir. Modernlik bir cevher olarak algılanınca soyut, mutlak ve toplum üstü bir niteliğe bürünmüş, bu da modern kurum ve kavramların Batıdan aktarılmasını kolaylaştırıcı bir işlev görmüştür (Yıldırım, 2007: 45). Bu yüzden modernleşme, bu anlayış çerçevesinde ampirik bir çizgiden çok rasyonalist bir anlayışla yorumlanmış ve uygulanmıştır (Dodd, 1992: 28). Modernleşme güzergâhına girildikten sonra patrimonyal geçmişle kurumlar düzeyinde bir kopuş yaşanmasına karşın, bu kurumları şekillendiren, onların işlevini belirleyen zihniyet olan ataerkillik ve güçlü devlet geleneği, sürgit dip akıntılar şeklinde devam etmiş ve hatta modernliğin tezahürü olan kurumların içine nüfuz ederek onların işlevlerini ve işleyiş biçimlerini büyük ölçüde etkileyerek bir anlamda onları işlevsizleştirmiştir. Kimilerine göre bugün Türkiye'de hâlâ daha tanık olduğumuz olgu, modernlik değil, modernleşmeyi buharlaştıran ve onu tahrif eden bir neo patrimonyalizmdir (Nişancı, 2002: 138).

18. yüzyılda sivil toplum kavramı, Batı Avrupa'da toplum halinde yaşamının nasıl mümkün olduğunu anlamaya yönelik analitik bir araç olarak ortaya çıkmışken, daha sonraları bu kavram, analitik bir araç olmaktan çok, bir Batı rüyası şeklinde tezahür etmiş ve Batı ile sınırlı bir realite haline gelmiştir (Sarıbay, 1998: 99).

Heper'in ifadeleriyle:

“İlk Osmanlı sultanları, toplumu bir arada tutma amacını ısrarla izlediler. 19. yüzyıldan sonra bürokratlar ve askerî seçkinler, düzenin korunması ve ülkenin modernleşmesinden sadece kendilerinin sorumlu oldukları düşüncesiyle hareket ettiler. Her dönemde kendi özgün kuralları ile bir devlet seçkinleri grubu ortaya çıktı. Buna bağlı olarak, “genelleştiren, bütünleştiren ve meşrulaştıran”, yani güçlü bir devlet olgusu, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'yle bazı Kıta Avrupası ülkeleri arasında bulunan ortak noktayı oluşturdu” (Heper, 1991: 159).

Kısaca devlet seçkinlerinin öncülüğünü yaptığı modernlik, bazı konularda sadece retorik düzeyinde kalıyor, içerikten mahrum olabiliyordu. Bunun en bariz göstergelerinden biri, sivil toplum konusunda görülür. Osmanlı'da sivil toplumu teşkil edecek unsurlar merkeze bağlı kalmışlardır. Batı Avrupa'da devlet karşısında özerk bir bünyeye sahip olan bir sivil toplum oluşmuşken, toplumla devletin arasında sivil toplumun unsurları niteliğinde olan şehir, lonca, dinî kurum ve yerel eşraf gibi aracı kurumlar, varlık itibarıyla sivil topluma örtük

bir potansiyel teşkil etmişlerdir Fakat, bu aracı kurumların kökleri toplumda olmasına rağmen, kendilerine ihale edilen fonksiyonları itibarıyla devlete bağımlı birer kurum haline gelmişlerdir. Osmanlı sivil toplum unsurları, perdenin ön yüzünde görünen kesimleri olmakla birlikte perdenin arka yüzünde devlet kurumlarının eli vardı. Bu nedenle varlık olarak önemli bir görünüme sahip olmakla beraber fonksiyonel olarak devlete hizmet etmişlerdir. (Çaha, 2000: 169–171).

Batı dünyasında “modernleşme” ile “sivilleşme” birbirini tamamlayan, birbiriyle karşılıklı tekabül ilişkisi içinde olan iki süreç olduğu için, “sivil toplum” Batıda insanların çıkarlarını devlet dışında elde etmek üzere meşruluğu kabul edilen örgütlenmeler biçiminde ortaya çıkmıştır. Bu örgütlenmeler ise 13. yüzyıldan başlayarak devletten özerkleşmiş bir tüccar sınıfının kent yönetimine hâkim olmalarıyla ortaya çıkmıştır. Fakat daha da önemlisi şudur: Avrupa’da modernlik, toplumsal hayat ile devlet kurumları arasındaki farklılaşmada kendini belli eder (Yavuz, 1999b: 28). Bu ise, tanımı itibarıyla sivil toplumun ortaya çıkması için uygun bir ortamdır. Oysa Osmanlı’da devletten özerk böyle bir alan meydana gelmemiştir. Her ne kadar çevrede, örneğin ayanlar gibi merkezin denetimi dışına çıkan hatta merkezin gücünü dengeleyen bazı güçler ortaya çıkmışsa da, bu güçlerin varlığı sürekli olamamıştır. Üstelik bu güçlerin varlığı ve gücü devletten bağımsız olarak ortaya çıkmamış, iltizam gibi çeşitli devlet imkânlarıyla güçlenmiş bir sınıf olarak ortaya çıkmıştır bu güçler. Dahası bu güçler, merkezî yönetim ve bürokrasi karşısında yüzyıllar boyunca tamamen ikincil konuma itildiklerinden dolayı, özgün bir sivil toplum veya devletten bir ölçüde bağımsız önde gelen toplum kesimlerinin koalisyonu şeklindeki bir yönetim biçiminin meydana getirilebilmesi için gerekli yatay bağlar kurmak için herhangi bir çaba gösteremedikleri gibi, çevrenin merkeze olan bağlılığı devam etmekteydi. Bu şartlar altında yerel eşraf, kendi aralarında yatay ilişki kuramıyor ve kendilerini bürokratik merkez ile dikey ilişkiler içinde buluyordu (Heper, 2006: 67).

Tarihsel olarak devlet geleneğinin köklü olduğu ve bu geleneğin askerî müdahaleler ile toplum üzerindeki etkisinin en üst düzeyde görüldüğü bir toplumda, sivil toplum kavramının sık kullanılışı, devlet-toplum ilişkisinin mahiyetinin bir göstergesidir. Türkiye’de Osmanlı döneminden beri siyasal düşüncemizi şekillendiren rijit bir devlet-toplum karşıtlığı sözkonusudur. Osmanlı’da güçlü devlet geleneğinin ağırlığı, toplumda devlete karşı fesadın olduğu anlayışı gibi bir merkez noktasına dayanmıştır. Bu anlayış, Cumhuriyete geçişle sona ermemiş, tek parti dönemi, sözkonusu anlayışın “modern” kurum, kavram ve kurullarla sürdürülmesi şeklinde tezahür etmiştir. (Sarıbay, 1998: 89)

Güçlü Toplum Geleneğinde Sivil Toplum Mümkün mü?

Türk siyasetinde yaygın alışkanlıklardan birisi, pek çok sorumluluğu tarihe havale etme alışkanlığıdır. İnsan denilen varlığın zorunlu olarak tarihsel bir varlık olduğu, tarihsel olay ve şartların, onun düşüncesini ve davranışlarını derinden etkilediği elbette doğrudur. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, beşerî bir varlık olarak insanın yerine tarihsel şartların birer *özne* olarak değerlendirilmesidir. Daha açık bir ifadeyle söylemek gerekirse, örneğin bir kısım geleneklerin etkilerini vurgularken, bu geleneklere öznellik atfetmek ve tarihsel belirleyiciliğin gücünü abartmaktır (Cangızbay, 1999:340). Aslında herkesin üzerinde birleştiği husus, bazen aşırıya kaçılrsa da, Türkiye’yi doğuran tarihsel sürecin günümüze yönelik hâlâ hissedilmesi mümkün, önemli etkileri olduğudur (Hanoğlu, 2006: 224-225). Ancak tarihin beşerî esas öznesi (fâili) insandır. Tarihsel şartlar karşısında edilgin bir insan tasavvuru, beşerî iradenin inkârı anlamına geldiğine göre, bir kısım geleneklerin bugünkü şartları belirlemesi veya etkilemesi, bizim o geleneklere en azından kolektif olarak onay vermemizden kaynaklanır. O halde, bugün karşılaştığımız problemlerin esas müsebbibi olarak tarihi göstermek bir yanıltma değilse eğer yanılsama olacak, örneğin, bu geleneklere son verme kudretine sahip olan muktedirlerin ya da seçkinlerin iradesini görmezlikten gelecektir. Unutmamak gereken şey şudur: Toplumsal hiçbir olgunun doğrudan doğruya gelenek-görenekle açıklanması mümkün olmayıp, tam tersine, her gelenek göreneğin kendisi, açıklanması gereken bir şeydir. Cangızbay’ın isabetle vurguladığı üzere, bilimsel açıklama kastıyla geleneğin gücüne belirleyicilik atfetmek, doğru ve bilimsel değildir. Zira, bugün var olan hiçbir şey, hiçbir “hal”, gelenekten kalkılarak değil, tam tersine, varlığını devam ettiren her gelenek, “hal”den kalkılarak, “hal” çerçevesinde açıklanabilir (Cangızbay, 2000: 30). Örneğin, son zamanlarda yapılan bazı çalışmalar, geçerli ve etkin bir demokrasinin kurulmasının, yüksek derecede bir modernleşme, burjuvazi ya da uygun bir siyasal kültür ile çok ilişkili olmadığını ortaya koymaktadır. Bu yeni çalışmaların genel olarak ortaya koyduğu şey, demokratikleşmenin, yapısal birtakım gelişmelerden çok, siyasal seçkinlerin davranışları, konsensusları, stratejik tercihleri ve buna bağlı diğer süreçlerle ilgili olduğunu göstermektedir. Örneğin, Karl ve Di Palma, demokrasiye uygun siyasal kültürün (civic culture) demokrasiye geçişteki belirleyiciliğine inanmadıkları gibi, demokrasiye geçişin onunla doğrudan bir korelasyon içinde olmadığını göstermek isterler. Onlara göre demokrasiye geçiş, olumsuz bazı şartlar altında dahi gerçekleşebilir. Bir ülkede bulunan siyasal elitin arzusu, çabası ve yeteneği, o ülkeye demokrasiyi getirebilecektir (Usul, 1997:91). Aynı durum sivil toplum için de geçerlidir. Bir ilkede olumsuz şartlar olsa bile, muktedir siyasal elitlerin tutumlarının sivil toplumun gelişmesini sağlayabileceğini söyleyebiliriz.

Bütün bunların ışığında Türk siyasetinin geçmişten güçlü bir devlet geleneğini devraldığı ve devralınan bu geleneğin, benzer diğer ülkelerinkine kıyaslanamayacak ölçüde “güçlü” olduğu elbette tarihsel bir gerçektir. Ancak aynı olmasa da benzer devlet geleneklerine sahip ülkelerde bu sorunların aşılıp güçlü sivil

toplumların kurulması mümkün olduğu halde Türkiye’de neden böyle bir sivil toplumun kurulmadığı ciddi bir soru olarak varlığını sürdürecektir. Üstelik reformdan devrime kadar bir dizi “geleneği kırma” işleminin gerçekleştiği ülkemizde, sivil toplumla ilgili sorunları nihai olarak geleneğe havale etmek anlamlı olmayacaktır.

Sivil toplumun Batının tarihsel süreci içinde gelişmiş olması nedeniyle sivil toplum literatürüne egemen olan oryantalist bir söylem olduğunu dile getiren bir çalışma, bu söylemin, sivil toplumun ancak Batıda gerçekleşebilecek bir olgu olduğunu, Doğu toplumların ontolojik ve epistemolojik olarak farklı olduğu için sivil toplumun ortaya çıkmasını sağlayacak özellikleri taşımadığına vurgu yapar (Usul,1997: 80-81). Özellikle Michael Mann’ın devlet gücünü ikiye ayıran yaklaşımı, bu konuda aydınlatıcı olabilir. Mann’e göre iki tür devlet gücü vardır. Biri, devletin despotik gücü, diğeri de, devletin altyapısal gücüdür. Devletin müstebit gücü, o devletin öncelikle silahlı gücünden doğmaktadır. Altyapısal güçte ise, devlet topluma “sızabilmekte”, ve kendi kararını belli bir manipülasyon yolu ile topluma kabul ettirebilmektedir. Bir devletin altyapısal olarak güçlü olabilmesi için de oldukça etkin bir bürokrasi, etkin bir ordu ve en önemlisi meşruiyeti mevcut olmalıdır Osmanlı devletinin tarih sahnesinde despotluk karakterinden ziyade, altyapısal karakteriyle görüldüğü iddia edilebilir. Bu görüşü savunan Reşat Kasaba, bir coğrafyada sivil toplum oluşması için üç şartın olduğunu, bunların da, **1-** sivil toplumun oluşmasına imkan veren bir alanın var olması, **2-** sivil toplum unsurlarının kendi varlıklarını ve menfaatlerini iddia edebilmeleri, **3-** Sivil toplum unsurlarının devletten belli bir özerkliğinin var olması olduğunu söyler ve Osmanlı’da Müslüman ahali için dahi sivil toplum oluşumlarının mevcut olduğunu, üstelik bu unsurların çok güçlü olmasına rağmen siyasal alanda çeşitli sebeplerle sessiz kaldıklarını söyler. (Usul, 1997: 86–89).

Ancak bu söylemlerden yola çıkarak bugünkü Türkiye’de kelimenin tam anlamıyla sivil toplumun ya da en azından varlık ve etkinlik açısından problemsiz bir sivil toplumun var olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Yukarıda söylenenler, tarihsel şartların sivil topluma mutlak olarak engel olmadığını göstermek içindir ama bu imkânların yeterince kullanılıp kullanılmadığı oldukça tartışmalıdır.

Charles Taylor, sivil toplumun nerede var olup olmadığını ele alırken bunun üç türünün olduğunu söyler. İlk olarak, asgarî düzeyde, devlet gücünün vesayeti altında olmayan özgür dernekler ve örgütlü toplulukların olduğu yerde sivil toplum vardır. İkinci olarak, daha güçlü bir anlamda –ki daha güçlü sivil toplum anlamındadır- bir bütün olarak toplumun, devlet vesayetinden özgür olarak, bu dernekler ve örgütlü topluluklar yoluyla kendini yapılandırabildiği ve eylemlerini koordine edebildiği yerde sivil toplum vardır. Bunun alternatifi veya onunu bir tamamlayıcısı olarak, bu örgütlerin bir bütün olarak devlet politikasını önemli ölçüde belirleyebildiği veya etkileyebildiği yerde sivil toplumdan söz edebiliriz. Taylor, Batı demokrasilerinin bu anlamda sağlam bir sivil toplumu kolaylaştırıcı unsurlara sahip olduğunu söyler ki, bunlar, hem sivil toplumu kolaylaştıran fikirler hem de kurumlardır (Taylor, 1997: 68). Oysa Osmanlı-Türk devlet geleneğiyle ilgili, şunu söylememiz yanlış olmasa gerekir: Türk güçlü devlet geleneği, tarihsel olarak bir kısım sivil toplum unsurlarını içinde barındırmış olsa da, bu gelenek, sivil toplumun hem ortaya çıkmasını kolaylaştıracak niteliklere sahip değildir, hem de ortaya çıktığı yerlerde de onun varlığını sağlamlaştıracak, muhafaza edecek, devletin baskısından koruyacak bir niteliklere sahip olmamıştır.

Hilmi Yavuz’un vurguladığı üzere, Osmanlı toplumunda siyasal toplum, sivil toplumun da işlevini üstlenmiştir (Yavuz, 1996: 84). Güçlü devlet geleneğine sahip siyasal toplum, sivil alanda da varlığını ve öncülüğünü sürdürmüş, deyim yerindeyse siyasal toplum, sivil kıyafetle sivil alanda var olmaya devam etmiştir. Bu anlamda güçlü devlet geleneğinde devletin nüfuz edemediği, yönetmediği ya da yönlendirmediği bir alan söz konusu olmadığı için, sivil kurumlar, görünüşte sivil toplum biçiminde olsa bile, esasta devletin bir kurumu niteliğindedir. Yani aslında **güçlü devlet modelinde sivil toplum, siyasal toplumun bir nevi sivil uzantısıdır**. Eğer geniş anlamda düşünürsek böyle bir siyasal yapıda, sivil polis ne kadar sivilse, sivil toplum da o kadar sivilidir. Yine Hilmi Yavuz, güçlü devlet geleneğinin hâlen daha mevcut olduğu Türkiye’de sivil toplum örgütlerinin, devletten özerk kurumlar olarak değil, Devletin ideolojik aygıtları olarak işlev görmekte olduğunu söyler ve sivil toplumla ilgili farklı tanımlar içinde ortak yönün ne olduğu dikkate alındığında, bunun, sivil toplumun devletten özerk olması ya da vesayeti altında olmaması gerekliliğidir. Ona göre sivil toplumun bu anlamda özerkliğinin derecesi, sivilliliğinin de derecesidir. Bu bağlamda Yavuz, Türkiye gibi güçlü devlet geleneğinin olduğu bir siyasal yapıda “gerçek” anlamda sivil bir örgüt için hazin ve ne yazık ki doğru kriterin, **“devletin yaptırımcı ve baskıcı aygıtlarınca kovuşturulmak”** olduğunu söyler. Böyle bir kovuşturmaya uğradıysa bu, o örgütün Devletin ideolojik aygıtı gibi faaliyet göstermiyor olduğu, yani “özerk” olduğu anlamına gelir (Yavuz, 1999a: 72–75). Bu ifadelerin de gösterdiği gibi, Osmanlı-Türk güçlü devlet geleneği, en azından, sivil toplumu kolaylaştıracak unsurlara sahip değildir. Çok yakın tarihten bir örnek vermek gerekirse, sivil toplumun en önemli unsurlarından biri olan derneklerle ilgili 1982 Anayasası’nın 2001 yılına kadar yürürlükte olan 33. maddesinde yer alan *“Dernekler, 13 üncü maddedeki genel sınırlamalara aykırı hareket edemeyecekleri gibi; siyasi amaç güdemezler, siyasi faaliyette bulunamazlar, siyasi partilerden destek göremez ve onlara destek olamazlar; sendikalarla, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçlarla ortak hareket edemezler”* (Gözübüyük, 1995: 208 dn) hükmünün sivil toplumun kurulmasını ve güçlenmesini kolaylaştırıcı bir hüküm olduğu söylenemez.

Sonuç Yerine: Türkiye'nin Kayıp Halkası Ya da Sivilimsi Toplum

Sivil toplumun sivil toplum çağı olarak adlandırdığı günümüzde (Türküne, 2005: 83) bir kavram olarak Türk siyasal literatüründe sivil toplumun var olduğunu, ama bu kavramın işaret ettiği şeyin mevcudiyetinin söz konusu olmaması nedeniyle Mümtaz'er Türküne, sivil toplumu, Türkiye'nin "kayıp halkası" olarak tanımlamaktadır (Türküne, 2005: 74). Bu kayıptan kastedilen, sivil toplumun hiç mevcut olmadığı değil, var olan sivil toplumun "gerçek" anlamda sivil toplum niteliğini taşıyamasıdır. Güçlü devlet geleneğinde var olan sivil toplumları açıklamak için ne yazık ki ya Gramsci'ye ya da Althusser'e müracaat etmek zorunludur. Onların inceleyip açıkladıkları sivil toplum, devletten bağımsız olmaktan çok, onun fiziki güç kullanmadan bireylerin rızasını elde etmeye çalıştığı bir enstrümanıdır. Bu durumda, sivil görünümü siyasal toplum unsurlarını tanımlamak için aslında yeni bir kavramsallaştırmaya ihtiyacımız olmaktadır ki, galiba bu kurumlar için "sivilimsi toplum" ifadesini kullanmak daha yerinde olacaktır. Zira Türkiye'deki sivil toplum örgütleri, kuruluş ve yapısı itibariyle sivil toplum nosyonuna uymamakta, demokratik ülkelerde örneklerine rastladığımız sivil toplum örgütleriyle tezat teşkil etmektedir (Bayhan, 2005: 164). Fakat sivil toplum konusunda umutlanmamızı gerektirecek şeyleri de unutmamak gerekir. Sivil toplum kılıfına girenler, o postun gereğini yerine getirir, o kılıfın gereklerini yapmaktan kaçınmazlar. Dolayısıyla bütün handikaplarına ve eksikliklerine rağmen, Türkiye'deki sivil toplum örgütlerinin gerçek sivil toplumun doğmasında işlevsel bir rol oynayabileceğini de bekleyebiliriz (Çaha, 2004: 198).

Özetle, sivil toplum geleneğinin olmadığı Türkiye gibi bir ülkedeki (Dodd, 1992: 28) güçlü devlet geleneğinin, sivil toplumun kurulması ve yerleşmesi için ciddi bir handikap teşkil ettiği için (Kalaycıoğlu, 2002: 251), sivil toplumun kurulmasını zorlaştırıcı bir etkiye sahip olduğu bir gerçektir, ancak, bu engel, özellikle siyasal elitlerin ve muktedirlerin iradesiyle aşılamayacak bir engel değildir. Dahası, Osmanlı geçmişi, güçlü bir devlet geleneği miras bırakmakla birlikte, belli oranda sivil toplum unsurlarını da miras bırakmıştır. Yine de bugün itibariyle Türkiye'de sivil toplumun olmadığı söylenemez ancak sivil toplumun Türkiye'deki en büyük sorunu, devlet karşısında otonomiden mahrum olması ve sivil toplumun kendi içindeki derin bölünme ve husumettir (Şimşek, 2004: 69). Türkiye'deki sivil toplum tecrübesi, sadece bölünmüş bir sivil toplumu göstermez, aynı zamanda gönüllü örgütlerin, işbirliğinden çok birbirleriyle rekabet konusunda daha iyi olduğunu göstermektedir. Daha da önemlisi, bir kural olarak gönüllü örgütler, devleti bir rakip olarak görmek yerine, en yakın rakip olarak gördükleri sivil örgütleri yok etmek ya da zayıflatma arayışına girdiklerinde devletin iltifatı, mali yardımı ve desteğini sağlamak için harekete geçmek üzere devleti bir müttefik olarak görürler (Kalaycıoğlu, 2002: 258).

Belki de bu kadar uzun izahlar yapmak yerine, Türkiye'deki sivil örgütlerin henüz devletle tartışma aşamasına gelmediğini (Heper'den aktaran Dodd, 1992: 27) gösteren 1981'de Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği gibi nisbeten güçlü sayılan bir sivil toplumun başkanının (Ali Koçman) şu ifadesini zikretmek, Türkiye'de sivil toplumun durumunun bir özetlemek için yeterlidir:

"Bu ülkede bizim felsefemiz, her zaman 'Devlet Baba'nın çok güçlü olduğunu hesaba katmaktır. Bu felsefeye uygun olarak devlete meydan okumaktan kaçınılır ve 'Devlet Baba'ya rağmen değil, onunla uyumlu bir iktisadî politika yürütülür... Özel sektör üyelerinin siyasal/kamusal alanda boy gösterme tereddütleri, 'Devlet Baba'ya meydan okumama anlayışından ve devletin hâlâ etkili olduğu ve devleti karşılarına almanın isabetli olmayacağı düşüncesinden kaynaklanır. Size bir örnek vereyim, Bugün Türkiye'deki bütün işadamları, yasadışı hiçbir şey yapmadıkları halde, devletin, eğer isterse, bir bahane bulup kendilerini ezebileceğini düşünür (Teoman Erel, "Ufalanma Korkusu", Milliyet, 4 Aralık 1981 tarihli gazeteden aktaran Heper, 2006: 182).

Kaynakça

- Arslan, Zühtü (2005). Anayasa Teorisi, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Barkey, Henry J. (2000). "The Straggles of Strong State", *Journal of International Affairs*, 54 (1), 87-105.
- Bayhan, Vehbi (2005). "Türkiye'de Sivil Toplum Örgütleri, Demokrasi ve Patronaj", Sivil Toplum ve Demokrasi, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Cangızbay, Kadir (1999). Gurvitch: Sosyoloji ve Felsefe, Ütopya Yayınları, Ankara.
- Cangızbay, Kadir (2000). Hiçkimsenin Cumhuriyeti, Ütopya Yayınları, Ankara.
- Çaha, Ömer (2000). Aşkın Devletten Sivil Topluma, Gendaş Kültür, İstanbul.
- Çaha, Ömer (2004). Açık Toplum Yazıları, Liberte Yayınevi, Ankara.
- Çaha, Ömer (2008). "Devlet Karşısında Hüküm Şahsiyete Sahip Olmak, Sivil Toplumun Gelişebileceğine İşaret Eder", Sivil Toplum Kavramı Tartışmaları, Makaleler, İstanbul.
- Çevik, Hasan Hüseyin (2004). Türkiye'de Kamu Yönetimi Sorunları, Ankara.
- Dinler, Demet (2003). "Türkiye'de Güçlü Devlet Geleneği Tezinin Eleştirisi", *Praksis*, 9, Kış-Bahar, 17-54.
- Dodd, C.H. (1992). "The Development of Turkish Democracy" *British Journal of Middle Eastern Studies*, 19 (1), 16-30.
- Doğan, İlyas (2002). Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Erdoğan, Mustafa (1998). "Sivil Toplum: Bir Kavramın Analizi", *Liberal Düşünce*, 10-11, Bahar-Yaz, 5-21.

- Gökçe, Gülise (2007). Güçlü ve Zayıf Devlet Tartışmaları Bağlamında Türkiye, Konya.
- Gözübüyük, Şeref (1995). Açıklamalı Türk Anayasaları, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Hanioğlu, Şükrü (2006). Osmanlı'dan Cumhuriyete Zihniyet, Siyaset ve Tarih, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Heper, Metin (1991). "Güçlü Devlet ve Demokrasi, Türkiye ve Almanya Deneyimleri", Çev. Ö. Faruk Gençkaya, *Türkiye Günlüğü*, 15, Yaz 1991, 156-169.
- Heper, Metin (2006). Türkiye'de Devlet Geleneği, Çev. Nalan Soyarı, Doğu-Batı Yayınları, Ankara.
- İnalçık, Halil (1998). "Tarihsel Bağlamda Sivil Toplum ve Tarikatlar", Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam, Der. Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay, Ankara.
- İnsel, Ahmet (1996). Düzen ve Kalkınma Kıskaçında Türkiye, Kalkınma Sürecinde Devletin Rolü, Çev. Ayşegül Sönmez, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Kabaklı, Ahmet (2003). Devlet Felsefemiz, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Kadioğlu, Ayşe (1999). Cumhuriyet İradesi, demokrasi Muhakemesi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Kalaycıoğlu, Ersin (1998). "Sivil Toplum ve Neopatrımonyal Siyaset", Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam, Der. Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay, Ankara.
- Kalaycıoğlu, Ersin (2002). "State and Civil Society in Turkey: Democracy, Development and Protest", *Civil Society in the Muslim World, Contemporary Perspectives*, Edited by Aryn B. Sojoo, London, New York.
- Kalaycıoğlu, Ersin (2002). State and Civil Society in Turkey: Democracy, Development and Protest, *Civil Society in the Muslim World, Contemporary Perspectives*, 247-272.
- Keane, John (2004). "Despotizm ve Demokrasi, Sivil Toplum İle Devlet Arasındaki Yaklaşımlar Arasındaki Ayrımın Kökenleri ve Gelişimi, 1750-1850", Sivil Toplum ve Devlet, Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar, Ed. John Keane, Ankara.
- Keyman, E. Fuat (2006). "Avrupa'da ve Türkiye'de Sivil Toplum", Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Ed. Mehmet Zencirkıran, Nova Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Şerif (1969). "Power, Civil Society and Culture in the Ottoman Empire", *Comparative Studies in Society and History*, II, (3) June 1969, 258-281.
- Mardin, Şerif (1994). Türkiye'de Toplum ve Siyaset, Makaleler 1, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Şerif (1995). Din ve İdeoloji, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Migdal, Joel S.(1988). Strong Societies and Weak States, State-Society Relations and State Capabilities in The Third World. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Migdal, Joel S.(2001). State in Society, Studying How States and Societies Transform and Constitute One Another, Cambridge University Press, New York.
- Nişancı, Ensar (2002). "Neopatrımonyalizm ve Türk Modernleşmesi", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5, 123-139.
- Özalp, Ahmet (2007). "Sivil Toplum Düşüncesinde Kırılma Noktası", *Sosyoloji Dergisi*, 18, 41-63.
- Özyüksel, Murat (2007). Feodalite ve Osmanlı Toplumunu, Derin Yayınları, Ankara.
- Poggi, Gianfranco (2002). Modern Devletin Gelişimi, Sosyolojik Bir Yaklaşım, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Sarıbay, Ali Yaşar (1998). "Türkiye'de Demokrasi ve Sivil Toplum", Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam, Der. Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay, Ankara, 88-110.
- Szücs, Jenö (2004). "Avrupa'nın Üç Tarihsel Bölgesi, Bir Taslak", Sivil Toplum ve Devlet, Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar, Ed. John Keane, Ankara.
- Şimşek, Sefa (2004). "The Transformation of Civil Society in Turkey: From Quantity to Quality", *Turkish Studies*, 5 (3), Autumn 2004, 46-74.
- Taneri, Aydın (1981). Türk Devlet Geleneği, Dün-Bugün-Yarın, Töre-Devlet Yayınları, Ankara.
- Taylor, Charles (1997). "Invoking Civil Society", *Contemporary Political Philosophy, An Anthology*, Edited by Robert E. Goodin and Philip Pettit.
- Tosun, Gülgün Erdoğan (2001). Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi (Türkiye Örneği), İstanbul.
- Türköne, Mümtaz'er (2005). Türkiye'nin Kayıp Halkası, Etkileşim Yayınları, İstanbul.
- Uslu, Ali Resul (1997). "Sivil Toplum, Oryantalizm, Demokrasi ve Osmanlı –Eleştirel Bir Yaklaşım- *Türkiye Günlüğü*, 47, Eylül Ekim 1997, 78-92.
- Vajda, Mihaly (2004). Merkezî Doğu Avrupalı Bakış Açılıarı", Çev. Ahmet Çiğdem, Sivil Toplum ve Devlet, Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar, Ed. John Keane, Ankara.
- Weber, Max (1996). Sosyoloji Yazıları, Çev. Taha Parla, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yavuz, Hilmi (1996). Osmanlılık, Kültür, Kimlik, Boyut Kitapları, İstanbul.
- Yavuz, Hilmi (1999a). İslam ve Sivil Toplum Üzerine Yazılar, Boyut Kitapları, İstanbul.
- Yavuz, Hilmi (1999b). Modernleşme Oryantalizm ve İslam, Boyut Kitapları, İstanbul.
- Yıldırım, Ergün (2007). Hayali Modernleşme, Türk Modernliğinin İcadı, İz Yayınları, İstanbul.

SİVİL TOPLUMCU PARADİGMANIN ELEŞTİRİSİ BAĞLAMINDA HABERMAŞÇI MÜZAKERECİ DEMOKRASİ KURAMININ SUNDUĞU ALTERNATİFLER

Yrd. Doç.Dr.Hasan Tüzen
Pamukkale Ün.

Özet

Öncelikle belirtmek gerekir ki "insan" toplumsal bir varlık olduğu kadar, aynı zamanda da siyasal bir varlıktır. Çünkü o, yaşadığı bu dünyada yalnızca kendisi ile değil; çevresi, dünyası ve evreni ile de ilgili olmak ve tavır almak durumundadır. İşte bu nedenle insan sadece, siyasal partililik bağlamında değil ancak, çok daha genel anlamıyla hayatın içinde bir çok farklı alanla ilgilenir ve onlara dair görüşler sergiler.

Hükümet dışı yahut devlet dışı olarak da tarif edilen STK' lar veya STÖ' ler, işte insanoğlunun bu toplumsal ve siyasal tavır alış ve duruş ile ilgili açılımlarından biridir.

Anahtar kelimeler: insan, evren, demokrasi ve STK

ALTERNATIVES OFFERED BY HABERMAS' THEORY OF DELIBERATIVE DEMOCRACY IN THE CONTEXT OF CRITICISM OF CIVIL SOCIALİST PARADİGM

Abstract

It should first be mentioned that man is both a social and political being. It is because he is obliged to have an interest not only in himself in the world where he lives but also in his environment, world and universe, and he also feels equally obliged to give response to them. It is fort his very reason that man is interested in many different fields within the life itself not in the sense of political partianship concept, but in its more general sense, also offering his views cornening them.

NGO's which are defined as extragovernment or extrastate are among the expansions of mankind related to this social and political standing and response.

Keywords: people, universe, democracy and NGO

Sosyal örgütlenmeler hukukun gölgesinde var olabilirler, yeter ki devletin toplumun tün unsurlarını tekeline alması önlensin. Devlet uyumsuzlukların tarafsız bir hakemi, toplumun bir kesiminin diğerleri üzerinde hâkimiyet kurmasını engelleyecek bir garantör olmalıdır (Norman Barry).

Giriş

Bu çalışmada Türkiye'nin hiç kuşkusuz 12 Eylül 1980 sonrası entelektüel arenasında başat entelektüel söylem statüsüne yükselen ve ciddi bir kuramsal tartışma alanı açan "sivil toplumcu paradigma"nın açmazlarını, gerilimlerini ve teorik yetersizliğini Alman düşünür Jürgen Habermas eksenli müzakereci demokrasi kavramı (ve onu çevreleyen tartışmalar) ekseninde sosyolojik bir analize tabi tutacağız. Bilindiği üzere 1980'lerden itibaren neo-liberal politikalarla biçimlenen Türk siyasal hayatı birbirine karşıt görünen iki gelişmeye sahne oldu: Bir tarafta devlet aygıtı düzleminde tecessüm eden neo-patrimonyal politik formasyon ve vesayetçi bürokratik değerlerin yükselişi, bir taraftan da toplum düzleminde tecessüm eden demokratik sivil toplumun gelişimi.¹ Tabii ki konumuz bu süreçlerin analizi değil. Biz daha çok, bir *iktidar söylemi* olarak operasyonelleştirilip, devlet gücünü ele geçirmekte son derece güçlü bir silah olduğundan, uzun süre daha tedavülde kalacağına inandığımız bu paradigmanın, aslında "sivil olan"ın itibarını zedeleyecek bir politik strateji gütmek kaydıyla "devletin minimize edilmesinden çok devletin büyümesi" (Çulhaoğlu, 2001) olarak telakki edilmesi gerektiği üzerinde duracağız. İddiamıza ilişkin hemen kısa bir örnek verelim: Yüksek Öğretim Kurumu'nun sivil toplum alanını "batı ülkelerindeki emsalleri seviyesine yükselerek ülke içinde ve dış ülkelerde Devlet adına siyasi, kültürel ve ekonomik alanlarda faaliyet yürütebilecek yetenek kazanması" ve "milli menfaatler doğrultusunda faaliyet göstermelerinin sağlanması" gereken örgütlerden mürekkep bir alan olarak tasvir etmesi, bu kanaatimizi destekleyen çarpıcı bir örnek olarak okunabilir (Nokta Dergisi, 5.11.2007: 11). Öte taraftan başka bir sorun da sivil toplum içinde yer alan örgütlü çıkar gruplarının devletle işbirliği yaparak rant sağlamaya çalışmasının kronik bir hal almasıdır. Oysa, sivil toplum konusundaki yetkin çalışmalarıyla tanınan Gülgün Erdoğan Tosun'un tespit ettiği gibi, ideal bir sivil toplum kuruluşunun bundan uzak duracak saflığa sahip olması beklenir. STK'lerin kendi içinde de bir problem çözme ve siyasal kontrol kapasitelerini geliştirme potansiyel ve yeterliliğine sahip

¹ Türkiye'de ise 28 Şubat sürecinin ardında STK'ye dönüşüm yani sivil toplumun "kuruluşlar"la sınırlandırılması şu sonucu doğurmuştur: Devlet "kuruluş" derken emniyette kaydı bulunan resmi kurumları kast etmektedir. Bu da otomatik olarak emniyette kaydı olmayan sendika, dernek, dini örgütler, cemaat ve tarikatları dışlamaktadır. Böylece devlet, yalnızca kayıt altında tutabildiklerini sivil toplum kabul ederek "devletin sivil toplumu"nu oluşturmuştur.

olması gerekir. Aksi durumda ortaya çıkacak model siyasa belirleme süreçlerine katılarak gerçekleştirecekleri müzakereyi pazarlığa dönüştürür (2005: 46). İşte bu bağlamda sivil toplumcu anlayışın, son dönemde liberal demokrasinin çıkmazlarına bir çözüm olarak öne sürülen *müzakereci demokrasi tartışmaları* ekseninde yeniden değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

Sivil Toplum Kuramlarının İki Ana Güzergâhı: Kısa Tarihçe, Hegel Versus Marx

En genel biçimde sivil toplum kavramını “devletin dışında kalan insan pratikleri sahası veya kurumlar topluluğu” olarak tanımlayabiliriz. Kavram, devlet ve toplum arasında kurulan bir antagonizmadan hareketle, kimi düşünürlerce Antik Yunan’daki felsefi tartışmalara (Aristoteles tarafından hukuki düzlemde özgür ve eşit yurttaşların etiko-politik topluluğunu açıklamak için kullanılan *politike koinonia* kavramına dek) kadar götürülse de biz yazımızın giriş kısmında, modern politik felsefe içerisinde yapılacak bir okumaya sadık kalacağız. Nitekim 18. asrın liberallerince eleştiri yağmuruna tutulan mutlakiyetçi monarşi eleştirisi, sivil toplumcu paradigmanın oluşumunun başlangıç noktasını teşkil eder. 1789 sonrası toplumu devlet aygıtına karşı olumlayan hareketlerle/süreçlerle birlikte, kavram bugün hâkim olan anlamına kavuşur: *Bürokrasi sahasının dışında kalan siyasal organizasyon aracılığıyla inşa edilen kurumlar bütünü*. 19.yy liberalizmi de bu toplum-devlet ikilemini muhafaza eder. Ancak kavram felsefi tekâmülünü, liberal fikriyatın farklı varyasyonlarında; muhafazakar, devrimci ve cumhuriyetçi uçlarında kazanır.

Tam da bu noktada ilkin Hegel’e yer açmalı, zira Hegel’in konuya dair görüşleri, örgütlenmeyi ve iktidarı yeni yeni öğrenmekte olan kapitalist sınıfın entelektüel meşruiyet ihtiyaçlarını en yetkin ve sadık biçimde karşılayan felsefedir. Hegel sivil toplumu bir “burjuva toplumu” (*bürgerliche gesellschaft*) olarak resmedip “ihtiyaçlar ve öz-çıkarların çatışma sahası” olarak kavramsallaştırıyordu (Savran, 1987). Sivil toplum, üyelerinin korunması ve piyasanın işlevsel kılınması amacıyla zaruri olan kurumlar ve toplumun ticari sektörünü oluşturan bir piyasa anlamına geliyordu (Tosun, 2001: 37). Ve özellikle bu alan bir eğitim alanı idi; yükselen kapitalist toplumsal kurumlar vasıtasıyla ilişki içinde farklı ihtiyaç ve çıkarların devlete vücut vererek evrensel konuma yükselmesinin, böylece devletin de evrensel çıkarını bir “etik ide” olarak gerçekleştirmesini zorunlu kılan bir eğitim alanı (Sarıbay, 2005: 29-30).

Soyut emeğe dayalı kapitalist kurumları ahlaki örgütlenmesini içerdiği ithamıyla Karl Marx sivil topluma ilişkin bu algıyı tersyüz eder. Marx, Hegel eleştirisi düzleminde, “sivil toplum” ve “devlet”in iki ayrı birimmiş gibi kavranmasının, devlette ekonomik faaliyetlere ve bunu düzenleyenlere “boyun eğme” boyutunun fark edilmesini engellediğine dikkat çeker (Aktay, 13). Özel sermaye ve ücretli emek bağlamında politikanın çerçevesine girmeden tanımlanan sivil toplum kavramı, John Keane’in ifadesiyle (Marx’tan sonra) burjuva sınıfının işçi sınıfı üzerinde tarihsel düzlemde kurulmuş hakimiyetini anlatan bir içerik kazanmıştır (1994:56). Marx “Grundrisse” adlı eserinde, devlet kavramı ekseninde Hegel’in yanında Hobbes, Locke, Montesquieu ve Rousseau ile ciddi bir hesaplaşmaya girer:

“Ortaçağ (Alman dönemi), tarihin sahnesi olarak kırdan hareket eder ve gelişmesini kent-kır antitezi içinde sürdürür; modern tarih ise, antikitedeki kentin kırlaşmasının tersine, kırdan kentleşmesinin tarihidir. Kentte bir araya gelmekle, cemaatin varlığı, bağımsız bir ekonomik gerçeklik kazanır; kentin bir kent olarak varolması, birbirinden bağımsız bir konutlar toplamından farklıdır. Bütünlük, burada, parçaların toplamından ibaret değildir; bir çeşit bağımsız organizmadır” (1979:537).

Bu organizma, burjuvazinin öncü düşünürleri tarafından, kentin kır üzerindeki egemenliğinin kurulduğu süreçte “sivil toplum” olarak formüle edilmiştir ve kavram 19. yy.dan itibaren “burjuvazinin özgürleşmesi ve feodal egemenlik anlayışından uzaklaşma” anlamını taşımaya başlamıştır. Bu dönemde insan iradesinin önünde herhangi bir biçimde bir yönetim tarzının engel teşkil edebileceği düşünülmemektedir. Sivil toplum olgusuna giderek daha fazla anlam yüklenilmeye başlanmış ve bu anlamda kavram, devletin doğrudan yer almadığı politik-dışı bir alan, mülk sahiplerinin egemenliğindeki bir alan, politik iktidarın yerine yalnızca iktisadın ve bireyin mülkiyet özgürlüğünün meşru karşılandığı bir toplumsal formasyon olarak tanımlanmaya başlanmıştır (Doğan, 2002: 34-35).

Bu doğrultuda Marx’ın bakış açısına göre sivil toplum, bireylerin siyasal faaliyetleri dışındaki kişisel ve iktisadi ilişkilerinden oluşan “maddi pratikler sahası”nı ifade eder. Yani Marx devleti, “sivil toplumun birbirleriyle uyumsuz olan öğeleri arasında uyum sağlamaya ve bunları üst bir birlik içerisinde birleştirmeye muktedir olan bir aygıt” (Savran, 1987:186) olarak tanımlamaz. Çünkü Marx’a göre modern devlet, burjuva sınıfının gelişmesinin önünde engel oluşturan feodal kalıntıların direnmesi sebebiyle sivil toplumdan görece bir bağımsızlık kazanmış görünür. Bu yüzden de Marx, modern devletin, yanlısamalı bir evrensel topluluk olduğunu ve gerçekte “sivil toplumun tikel, tarihsel olarak özgül çıkarlarını yansıtan ve de pekiştiren baskıcı bir kurum ve burjuvazi ve müttefiklerinin işlerini yürüten bir araç” (Keane, 1994: 94) olduğunu düşünür. Bütün bu yazılardan sonra Marx’ın yeni bir içerik kazandırdığı sivil toplum fikrinin muhtevasını şu üç noktada toplamak mümkündür:

A) Marx, sivil toplumu doğal olarak belirli bir durum olarak değil, olumsal (kontenjans) bir tarihsel olgu olarak ele alır. Modern devlet garantisi altındaki sivil toplumlar, ezeli ve ebedi doğa yasalarına uymadıkları gibi topluma olan doğal eğilimin etkisiyle de ortaya çıkmazlar; çünkü işçi sınıfı, tüm sınıfların yok oluşunun işaretini veren (potansiyel olarak) evrensel sınıfları doğurur.

B) Modern devlet, sivil toplumun birbiriyle çatışan unsurları arasında uyum sağlamaya çalışan, üzerinde rasyonel olarak uzlaşmaya varılmış bir aygıt değildir. Modern devlet burjuvazinin gelişimine engel oluşturan feodal unsurların karşı koymasına ya da sivil toplumdaki sınıflar arasında bir dengenin doğması nedeniyle sivil toplumdan görece bir bağımsızlık kazanmış görünür.

C) Marx, devlet ile sivil toplum arasındaki modern uzlaşmazlığı geçici ve istenmeyen bir olgu olarak algılar. Modern devlet “yabancılaşmış toplumsal iktidar”dır. Marx, özgürlüğün devleti toplumun üstüne yerleştirilmiş bir organ olmaktan çıkarıp tamamen topluma bağımlı bir organizmaya dönüştüreceği düşüncesindeydi. Marx’a göre işçi sınıfının sivil toplum üzerinde denetim kurmak için verdiği mücadele devletin ortadan kalkmasını sağlayacaktı (Keane, 1994: 91–98).

Marx’ın özetlediğimiz bu fikirleri modern sosyal düşünce tarihinde özgün ve önemli olmakla beraber, modern kapitalist toplumların günümüzde geldiği noktaya bakılınca, bu kuramsal ve tarihsel tespitlerin yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Çünkü Marx’ın tanımladığı sivil toplum kavramı ne geleceğin güçlü işçi sınıfının oluşmasındaki temel faktör olmuştur, ne de toplumsal failer arasında devlet aygıtının ortadan kaldırılması için bir aracı kurum olarak algılanmıştır. Marx’tan sonra meydana gelen gelişmeler, doğaldır ki sanayi kapitalizminin ilk evrelerini gözlemleyen ve çözümleyen Marx’ın görüşlerinden farklı yeni yaklaşım ve açıklamaları gerekli kılmıştır.

Bu bağlamda 20. asırla beraber sosyal bilimlerin alanının kompartımanlaşması nedeniyle kavram giderek müphemleşir. Gramsci’nin euro-komünizme uyarlamak için kavramın ortodoks içeriğinde yaptığı dönüştürme işlemi ve sistem-yanlısı bir güzergâhta sosyolog Parsons’ın sivil toplum anlayışını normatif/toplumsal bütünleşme tedarikçisi olarak kavramsallaştırması bu müphemleşmenin en bilindik veçheleridir. 1970’lere gelindiğinde sivil toplum tartışması etrafındaki tartışmalar sönmeye başladıysa da, 80 sonrası dünya ölçeğindeki değişimlerle kavram yine canlanır. 1980 sonrasında Amerikan merkezli bir yayılma ile sivil toplum, Non-Governmental Organizations (*Hükümet Dışı Kuruluşlar*) kavramıyla özdeş tutulmuş, hatta bu kavram sivil toplumun tanımı olarak sunulmuştur. Modern dünyanın siyasi anlayışı içerisinde NGO’nun iki temel yapısı olduğu kabul edilmiştir: 1. Hükümet dışıdır ve 2. Örgütlüdür. Öte yandan Neo-marksist ve yeni-sosyal demokrat düşünürler eşliğinde Doğu Avrupa’da Kolakowski, Vajda; Batı Avrupa’da Habermas, Lefort, Touraine, Bobbio; Latin Amerika’da Cardoso gibi isimler sivil toplum tartışmalarına taze kan getirmişlerdir. Biz yazımızda bu güzergâhlardan Habermas’ın kavramsallaştırdığı müzakereci demokrasi kavramını sivil toplum açısından mercek altına alacağız.

Bugünse sivil toplum kavrayışını besleyen birtakım temel nosyonlar mevcuttur. Bunların başlıcaları şunlardır: küreselleşme, post-modernizm, çok kültürlülük, çoğulcu kamusal alan (Çaha, 2005: 9-20).

- a) **Küreselleşme:** Küreselleşme liberal düşünceye yaslanmış bir kavramdır. Liberal düşünce ise sivil yönetimi esas alır. Liberal düşüncenin temel kavramları olan; hukukun üstünlüğü, minimal devlet, toplumsal farklılaşma, piyasa ekonomisi, bireysel ve sosyal özgürlük sivil toplumun da gelişmesini sağlayan lojistik kavramlardır. Bununla birlikte küreselleşme ekonomik ve sosyolojik anlamda gelişen transnasyonal kurumları, (ulus ötesi firmalar, uluslar arası kuruluşlar, uluslar arası NGO’lar) devletin üstüne çıkartıp, devleti toplum lehinde sınırlandırmaktadır.
- b) **Post-modernizm:** Tek hakikatli modernizme alternatif olarak çok hakikati sunmuş ve bu özelliğiyle sivil topluma kaynaklık etmişti. Modernizmin akla dayanan ve bunun dışındaki hakikatleri reddeden mantığına karşıt olarak din unsurunu gündeme getirmiştir. Bugün modern toplumlarda sivil toplum yapılanmasının temelini dini gruplar oluşturmaktadır. Böylece post-modernizm, farklı tarihsel alt yapıları ve deneyimleri meşrulaştırmaktadır.
- c) **Çok kültürlülük:** Bu kavram ulus-devletin tekipleştirdiği bireyi aşındırarak, farklı kültürlerden beslenen kimlikler doğurup, bireyin devletle ilişkisini “kimliksiz vatandaşlık” temelinden alarak “kimlik yüklü” bir ilişki temelini kaydırmaya çalışmaktadır. Bu, farklı sosyal yapıların gün yüzüne çıkması ve sivil toplumu geliştirmesi açısından oldukça önemli bir rol oynamaktadır.
- d) **Özel alan- kamusal alan ayrışması:** Locke; sivil toplumun, özel aile alanının dışında yani kamusal alanda gerçekleştiğini savunmuştur. Bu anlayışa göre sivil toplumun gerçekleşmesi her şeyden önce kamusal alanın varlığına bağlıdır. Sivil toplum unsurlarının meşruiyet kazanması, bunların kamusal alandaki tanınırlığıyla doğrudan bağlantılıdır. Farklı aidiyet temelinden hareketle kamusal alanda var olma çabası, kamusal alanı da ikiye bölmüştür: “çoğulcu kamusal alan” ve “sivil kamusal alan”.
- e) **Sosyal gruplar:** 1960 sonrası Avrupa’da yaşanan hareketliliğin başrolünde sosyal gruplar vardı. Bu nedenle uzun müddet sivil toplum ile sosyal gruplar aynı şey olarak görüldü. Bugün de yaygın biçimde böyle kabul edilmektedir. Oysa sivil toplum, bağlı olduğu unsurları aşan ve onları kapsayan bir oluşumdur. Böyle kısıtlı bir bakış açısı toplumsal ve siyasi sistemin bütününe kaçırılmıza sebep olacağından bugün için sağlıklı ve yeterli bir bakış açısı değildir.

Buraya kadarki tartışmalar ışığında şimdi sivil toplum kavramına ilişkin kullanışlı/ideal bir tanımla tedaviye sokacak olursak, Larry Diamond'un demokratik konsolidasyon tartışmasını yürüttüğü makalesini yardıma çağırabiliriz:

Gönüllü, kendi kendini oluşturan, kendi desteklerine sahip, devletten özerk, özel alan ile devlet arasında aracı niteliğine sahip, örgütlü bir sosyal yapıdır. Söz konusu bu yapı, yasal düzen veya ortak kurallar dizisi gibi özgürlüklerin ve özerkliklerin güvencesi olan kurumsallaşmış bir temele oturur. Bu, hem devlet iktidarını sınırlayıcı, hem de o iktidarı hukuka dayandığı sürece meşrulaştırıcı bir gücü başlarında taşır. Dolayısıyla; sivil toplum, devletten özerk olmayı içerir; ama ondan yabancılaşmayı zorunlu kılmaz. Başka bir deyişle sivil toplum, devlet iktidarına karşı temkinli; ama saygılıdır (Diamond, 1994: 4).

İşte buradaki ideal-tanımlamanın müzakereci demokrasi tanımlamasıyla paralellik arz ettiğini ve yetkin bir sivil toplum anlayışına bu teorik güzergâhtan ulaşılabileceğini düşünüyoruz: “*Bir yönetim biçimindeki kolektif karar alma süreçleri açısından meşruiyete ve rasyonelliğe ulaşmanın gerekli koşulu; kurumların, herkesin ortak çıkarı olarak görülen şeyin, özgür ve eşit bireyler arasında rasyonel ve adil yürütülen müzakere süreçlerinden kaynaklanmasıyla gerçekleşir*”. Bu bağlamda güçlü bir sivil toplum, demokrasinin ön koşullarından biri durumuna gelir. Az sonra Habermas'ın kuramında tartışacağımız üzere sivil toplum, devlet iktidarını sınırlayan siyasal ekonomik ve ahlaki temellerin kaynağıdır.

- Sivil toplum içindeki farklılaşmalar, devletin azınlık bir grup tarafından ele geçirilmesini önler.
- Canlı bir sivil toplumsal yaşam, siyasal partileri uyarıcı nitelikteki katılım çabalarını destekler.
- Sivil toplum devlete istikrar sağlar. Çünkü yurttaşlar sivil toplum sayesinde iyi olanaklara kavuşur. Aslında sivil toplum aynı zamanda bireyin devletten talebini de artırır ama bu toplumun refah düzeyini de gerçekleştiren bir süreçtir.
- Sivil toplum aracılığıyla yeni siyasal liderler yetişir.

Sonuç olarak, sivil toplum ile demokratikleşmenin amaçları örtüşmektedir. Sivil toplum ve demokratikleşme; özerklik, gönüllülük, siyasal sisteme girdi sağlama, siyasal iktidarı sınırlandırma ve gerektiğinde siyasal iktidarı meşrulaştırma yönlerinden örtüşürler (Karadağ, 2005: 69-70). Şimdi buradan saydığımız bu olanakları gerçekleştirebileceğine inandığımız demokrasi alternatifine geçelim.

Bir Alternatif Olarak Müzakereci Demokrasi

Her şeyden evvel, sivil toplum ile demokrasi arasında kurulacak herhangi bir teorik tartışma alanı, politik alan ile kamusal alan, başka bir deyişle politik iktidar ile toplumsal iktidar mekanizmaları arasındaki karşılıklı etkileşimleri kapsamı alanına almalıdır. Zira genel kabule göre 90 sonrasının siyaset bilim terminolojisinde toplumların demokratikleşmesine ilişkin üç mesele her daim gündeme gelmektedir:

- Ekonomik alanda Pazarın varlığı ve işlerliği
- Politik alanda demokrasinin varlığı ve işlerliği
- Sosyal alanda sivil toplumun varlığı ve işlerliği

Devlet ile ekonomi arasında ara sektör konumundaki sivil toplum, anarşik bireycilik ve dogmatik devletçilik arasında denge sağlamaktadır. Bu bağlamda sivil toplum, demokratik yönetimleri kurma ve korumaya katkıda bulunduğu gibi devlet içinde yönetsel nitelikte de dönüşümlere neden olabilir. Ve sivil toplum bu işlevi dört farklı açıdan gerçekleştirebilir (Tosun, 2001: 175):

1-Devlet ve toplum arasında dengelenmiş muhalefet odağı sıfatıyla sivil toplum, devlet-toplum arasındaki güçler dengesini toplum lehine çevirebilir.

2-Güçlü bir devlet-sivil toplum ilişkisinde devleti disipline edici bir rol oynayabilir.

3-Sivil toplumun devlet ve toplum arasında yurttaşlar ile politik sistem arasındaki ilişkiyi kayıt altına sokan potansiyel bir aracı rolü oynaması.

4-Sivil toplum, demokratik çizgiler boyunca siyasal oyunun kurallarını yeniden tanımlayarak kurucu bir rol oynayabilir.

Burada dikkat edilmesi gereken husus, sivil toplumun devlete oranla birincil konumda olmasıdır. Devlet; STK'ler arasındaki barışı sağlamak, bireysel hakları korumak, kamu finansmanı aracılığıyla STK'lerin işlevini finanse etmekle sorumludur. Sivil toplum, devlet tarafından fonlanan fakat devletin üzerinde olan bazı toplumsal işlevleri yerine getirmekle görevlendirilmiştir (Tosun, 2005: 27). Sivil toplumun denetlemediği bir devlet iktidarı siyasetçi-bürokrat dayanışmasının istediği gibi at oynatabileceği bir alana dönüşür. Sivil toplumsuz bir devlet Mümtazer Türköne'nin ironik ifadesiyle içeride aslan, dışarıda ise süt dökmüş bir kedi kadar sessiz ve güçsüz olmaya mahkûmdur (2005: 95).

Müzakereci Demokrasi

68 hareketlerinden sonra Batı'daki toplumsal hareketler, kapitalist sistem ile liberal demokrat rejimlerin içine düştüğü meşruiyet krizinin ve sosyal kaosun en uç görünümüleri olmuşlardır. Böylece 1970 sonrası liberal çevrelerde, söz konusu teorisinin pragmatik ve özgürlükçü yorumlarına karşı kuşkucu bir tavır gelişmiş ve böylece liberal demokrat entelektüel ve akademik çevrelerde yeni bir dizi teorik arayış ortaya çıkmıştır. Bunların en rağbet görenlerinden olan "Müzakereci Demokrasi Kuramları" (*deliberative democracy*) sivil topluma dair tartışmalarda önemli sayabileceğimiz bir uğraktır. Bu ekseninde, müzakereci demokrasi kuramcılarının en önde gelen isimlerinden Habermas, Batı düşüncesinde ön plana çıkar. Habermas, en temelde liberal demokratik rejimlerin meşruiyet sorununu ele alan ve bu yolla *İletişimsel Eylem Kuramı* olarak adlandırdığı kuramı merkezileştiren bir düşünürdür. Liberal demokratik toplumlardaki meşruiyet krizine çare bulmak isteyen Habermas, Kantçı Kategorik İmperatif kuramından hareketle kendi özgül kuramını geliştirir. Habermas *İdeal Konuşma Durumu* kavramsallaştırmasını Kant'ın Kategorik İmperatifinin yerine ikame eder. Ahlak'a temel bir önem atfeden Habermas, ekonomik toplumun dışına yerleştirdiği sivil toplumu "kamusal alan" olarak tanımlar. Kamusal alanı da devlet ile toplum arasında bir köprü olarak resmeder. Ona göre kamusal alan hem devlet-sivil toplum ilişkilerini simgeler hem de felsefi düzeyde üretilen savların demokratik yönetim için değerini vurgulayarak devlet-sivil toplum arasına çizilen karşıtlığın gerisinde bir iktidar ilişkilerini sorgulama mekanı yaratır. Demokrasi kolektif yaşamın sorgulama etkinliği ve iletişimsel ussallık etrafında örgütlenme biçimidir. İşte burada, devlet toplum ilişkisinin kolektif kimlikler arasındaki tartışma-sorgulama-müzakere etkinliğini temel aldığını söyleyebiliriz (Keyman, 2005: 105). Şimdi konuyu detaylandırılm ve Habermas'ın söz konusu görüşünün merkezi motifi olan iletişimsel eylem kavramına odaklanalım.

Habermas ve İletişimsel Eylem Kuramı

Habermas'ın *İletişimsel Eylem Kuramı* ileri kapitalist batı toplumlarında 60 sonrası cereyan eden siyasal sistemin meşruiyet problemlerine bir çözüm getirmek amacını taşır. Yani, Habermas'ın temel derdi Rawls'un kiyle benzese de ondan pek çok açıdan farklıdır. *Meşruiyet Krizinde* (1973), gelişmiş kapitalist toplumlardaki kriz dönemlerini ve modern devletin bu tür krizlerle başa çıkarken kapitalist sistemin meşruluğunu korumayı nasıl başardığını açıklamaya çalışır. Habermas, devletin nüfuzundaki artışı, sınıf mücadelesini ve proletaryada vuku bulan sınıf bilincindeki zayıflamayı çözümler.

Habermas'ın kuramında, ileri kapitalizm her zamankinden daha güçlü görünse de, aslında sistemin nihayetinde kendi meşruiyetini tehdit edecek ve dolayısıyla yıkımına yol açacak sürekli krizlere gebe olduğunu açıklamaya çalışır.² Ekonomik faktörleri fazlaca vurgulayan klâsik Marksizm çağdaş gelişmeler hakkında sadece sınırlı bir açıklama sunabilir. Habermas kültürel ve ideolojik faktörlerin de önemini vurgulayarak, modern Marksizm ve eleştirel teoriyi güncelleştirmeye ve yeniden inşa etmeye çalışır. Habermas hocası olan Horkheimer'in "Akıl Tutulması"nda *öznel akıl* ve *nesnel akıl* arasında yaptığı ayrımı çağrıştıracak bir şekilde amaçsal-rasyonel eylem ve iletişimsel eylem arasında bir ayrıma gider.

Bu ayrıma göre, amaçsal-rasyonel eylem belli bir amaca yönelmiş eylemdir. Bu yönüyle, amaçsal-rasyonel eylem bireylerin karşılıklı anlaşması amacını ihmal eder. Buna karşıt olarak

İletişimsel eylem ise, kişiler arasında belli bir etkileşim olduğu bir bağlamda karşılıklı anlaşmayı amaçlayan bir hareket tarzına işaret eder. Bir başka ifadeyle, iletişimsel eylem, bireylerin biraradalığını veri kabul eden ve buna uyumlu bir eylem biçimidir. Habermas'a göre bu niteliği nedeniyle iletişimsel eylem, kamusal alanda sosyal etkileşim imkânını ve kalitesini artırması dolayısıyla siyasal sistemin meşruiyet krizine bir çare olabilir. Daha doğrusu, Habermas çözüm yolunu kamusal alandaki açık tartışmalarda görür; bu

² Habermas kapitalizme özgü üç kriz tipi belirler: sistemin gelişimindeki her evre yeni bir kriz tipini öne çıkarır, ancak önceki tip mutlaka ortadan kalkmaz. Onun erken kapitalizm analizi en önemli kriz biçimi olarak ekonomik krizleri vurgulayan Marx'ın analizine benzer. Bununla beraber, kapitalizm birçok sistemin –ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel sistemlerin– bir bileşimi olarak görülebilir; kriz alanı sistem gelişirken birinden diğerine kayar. Ekonomik krizler ve buna bağlı olarak emek ve sermaye arasındaki çatışma esasen sistem krizleri olarak görülür. Devletin artan müdahalesi ve gücü bu krizlere bir tepki ve onları düzenleme girişimidir ancak Habermas ekonomik krizlerin ortadan kalktığını iddia etmez. Artan devlet müdahalesi onun 'rasyonalite krizi' adını verdiği şeyi yaratır. Bu da, devlet sürekli olarak sistemin işlevlerini yüklediği ve böylece sürekli bir enflasyon ve mali kriz yarattığı için ortaya çıkan bir sistem krizidir. O bir 'rasyonalite krizi'dir, çünkü problemler nihayetinde devletin özel sermayenin farklı ve çatışan çıkarlarını uzlaştırma yeteneksizliğinden kaynaklanmaktadır. Temel irrasyonelite Marksistlerin genellikle piyasa anarşisi olarak adlandırdıkları şeydir: çatışan özel çıkarlarımızdan düzenli bir toplum inşa edemediğimiz düşüncesi. Toplumsal bütünleşme düzeyinde, rasyonalite krizi bir 'meşrulaştırma krizi' olarak ortaya çıkarır: devlet düzenlemeye çalıştığı çatışan çıkarları uzlaştıracak doğru stratejileri bulamadığında halkın gözünde meşruluğunu yitirir; görevinde başarılı olamaz ve varlığının meşruiyeti bulanıklaşmaya başlar. Rasyonalite krizi siyasal alt-sistemde idare altına alınabildiğinde, sahne yerini sosyo-kültürel sisteme ve üçüncü bir kriz, motivasyon krizine bırakır. Ekonomik krizler sistem bütünleşmesinde krizler anlamına geliyor ve rasyonalite krizi sistem bütünleşmesi ve toplumsal bütünleşme krizlerini gösteriyorsa, motivasyon krizi de sadece bir toplumsal bütünleşme krizidir. Diğer kriz biçimlerini idare altına almak için Devlet gücü ve teknokratik kontrolün artışı insanların sisteme katılma motivasyonlarını zayıflatıcı etkiye sahiptir. Ekonomik rekabetin mahmuzunu, insanların çalışma duygusunun iç zorunluluğu iş ahlâkıyla birlikte kolayca ortadan kaybolur. O ortadan kalkar, çünkü çalışma rutin ve bürokratik bir tarzda düzenlenmeye başlanır ve ekonomik sistem kendini devam ettirir görünür. Gücü giderek artan bürokratik devletin aynı zamanda siyasal partiler ve seçimler gibi karar alma süreçlerine yararlı bir biçimde katılma imkânları zayıflar. Yönetici partiye atfedilen etiket gerçekte olanlar üzerinde giderek az etki yapar. Bazı modern sosyal hareketler –1960'larda öğrenci hareketi ve daha yakınlarda kadın hareketi, çevreci ve nükleer güç karşıtı hareketler– motivasyon krizinin semptomları olarak görülebilir (Craib, 1992).

sayede modern kapitalizm yeni bir konsensüs, rasyonalite desteğinde yeni ve açık bir ahlâkî düzen içinde, küresel piyasalar çağında belirli bir topluma veya farklı uluslara uygulanabilecek bir düzen içinde dönüştürülebilir ve reformlar yapılabilecektir.

Kamusal alan; devlet ile toplumsal yapı arasındaki özerk aracı kurumlara sahip olması sebebiyle; toplumu ve siyasal sistemi dönüştürücü bir özelliğe sahiptir. Habermas'ın da eleştirdiği liberal kurama göre; kamusal alan sivil toplumda değil, devlet ve devlet kuruluşlarındadır. Oysa diğer demokrasi projelerinde kamusal alan sivil toplumla ilişkilendirilir. Habermasçı bir kamusal alan; dışlayıcı olamayan, ırkçı ve cinsiyetçi ayrıma geçit vermeyen bir kamusal alandır. Zira özel ve kamusal hayat arasındaki köprüler atıldığı anda bireysel özgürlük ile kolektif iktidarsızlık çakışacaktır (Tosun, 2005: 44).

İletişimsel eylem kavramının anlaşılması için üzerinde durulması gereken bir kavram da söylem etiği kavramıdır. Söylem etiği, demokratik toplumlarda yaşayan bireylerin karar verme süreçlerine katılma koşullarına, yani kamusal tartışmanın prosedürel kurallarına işaret eder. Bu haliyle söylem etiği, liberal-demokratik rejimlerin meşruiyetinin temel düzenleyici ilkesidir. Bilindiği üzere, sivil toplum ise bireylerin herhangi bir zorlamaya maruz kalmadan kendi iradeleriyle oluşturdukları ortak yaşam alanıdır ve temel görevi, devletle toplum arasındaki ilişkileri hukuksal normlara göre düzenlemektir (Çaha, 2005: 15).

Şeyla Benhabib, söylem etiğini üç temel kural içerdiğini belirtir. Bu kurallar: müzakereye katılan herkesin 1) konuşma, soru sorma, konuşmaya müdahale etme ve tartışma başlatma hakkına eşit derecede sahip olması 2) tartışma konusunu sorguyla hakkı olması 3) müzakere kurallarını sorgulama, daha açık bir ifadeyle müzakere sürecinin söylem etiğine uygun devam edip etmediğini sorgulama hakkı olmasıdır. Bu kurallar çerçevesinde gelişecek müzakere süreci sonucunda varılacak kararın ve sonuçlarının herkesin kabul edeceği makul bir sonuç olması beklenmektedir. Müzakere sonucunda üzerinde anlaşılacak olan kararlar, onların gerçeklik iddiaları nedeniyle değil argümantasyonun niteliği nedeniyle gerçeklik kazanır.

O halde sivil toplum alanına ilişkin olarak hem sivil toplum örgütlerinin zemini hem de sivil alanda inisiyatif ele alacak olan bireyler açısından Habermas'ın kuramı ne şekilde yararlı hale getirilebilir? Yazının başındaki tespitlerimize endeksli olarak savlarımız şöyledir:

- Mademki söylem etiği çerçevesinde gerçekleştirilecek müzakere süreçleri siyasal sistemin meşruiyet kaynağıdır, demek ki bu süreçler ne kadar çok insanı kapsarsa sistem o kadar çok meşruiyet kazanır. Yani, müzakere süreçleri olabildiğince çok bireyi içine katmalıdır ve en temelde güven unsuru ön plana çıkartılmalıdır. Güven, sivil toplumun kurucu unsurudur. Güven bizi bizden farklı insanlara bağlayan bir köprüdür ve demokratik sivil toplumun atar damarlarından birdir. Zira bireysel güven düzeyinin düşüklüğü, bireylerin sivil toplum kuruluşları içinde bir araya gelerek dayanışma örüntüleri kurmalarını önleyen bir etmendir (Tosun, 2005: 39-40).

- Fakat bu sürece katılan bireyler de salt kişisel çıkarları doğrultusunda değil, demokratik amaçlar çerçevesinde hareket etmelidir. Yani, araçsal değil iletişimsel eylem ön planda olmalıdır.

- Öte yandan Habermas iletişimsel eylemin hayat bulabilmesi için hukukun ve legal yapının önemini de belirtir. Buna göre, hukuk, kamusal müzakereleri düzenleyecek en önemli araçtır. Türkiye'nin devlet-merkezli bir toplum olması göz önüne alındığında politik seçkinlerin ülkedeki konumlanışı da tartışma konusu edilmelidir. Politik elitler sosyal ekonominin daima kendi denetimleri altında olmasını, bu süreci yönetmeyi ve toplumda ortaya çıkacak yeni sınıfları yani işçiler, çiftçiler, kadınlar ve bunların dışında da sivil toplum kuruluşlarını kontrol altında tutmayı ister. Çünkü sivil toplum devlet kararlarına yasalar el verdiği ölçüde ses çıkarabilir. Bu noktada, devletin bir görevi ön plana çıkar. O da, devletin vatandaşlar ve sivil toplum kuruluşlarının haklarını tanımlayan ve onları koruma altına alan anayasal garantiler vermesi zorunluluğudur (Tosun, 2005: 41-42).

- Kamusal alanda gerçekleştirilecek müzakere süreçlerinin bu süreçlere katılan herkesin onayını almış kararlarla sonlandırılması çok önemli bir noktadır. Habermas bu sonucu garanti altına alabilmek için kamusal alanda yürütülecek tartışmaların içeriğinin üzerinde anlaşmaya varılabilecek konularla sınırlandırılması gerektiğinin altını çizer.

- Habermas için kamusal alanda yürütülecek tartışmalar ve sonucunda elde edilecek "enformal" kararlar siyasi seçimler vb. mekanizmalar aracılığıyla yönetici güçleri etkilemelidir. Buradan anlaşılıyor ki, Habermas için kamusal ve siyasal alanlar birbirlerinde farklı fakat etkileşim halindeki alanlardır.

Özetlersek Habermas'ın müzakereci demokrasi tanımı kısaca şöyledir: liberal demokrasiden daha güçlü bir normatif başa sahip, siyasal kanaatlerin oluşum sürecine merkezi bir önem veren bir anlayış. Üstelik müzakereci demokrasi anlayışında, Habermas'a göre, genel olarak toplumun modeli ne en önemli, ne merkezi öneme sahiptir; hatta kurucu öneme bile sahip değildir. Bu bağlamda, demokrasi kolektif yaşamın sorgulama etkinliği ve iletişimsel ussallık etrafında örgütlenme biçimidir. İşte burada, devlet toplum ilişkisinin kolektif kimlikler arasındaki tartışma-sorgulama-müzakere etkinliğini temel aldığını söyleyebiliriz. Habermas şu noktayı vurgulamaktadır: modern devletin hukuk üstünlüğü ilkesi ile denetlenmesi, kolektif yaşamı etkileyen kuralların bireyler-vatandaşlar tarafından iletişim yoluyla alınması demek olan kamusal

alanın varlığıyla bütünleştiği zaman demokratik yönetim işlerlik kazanır ve meşrulaşır (Keyman, 2005:105-106).

Kaynakça

- Aktay, Y. (2005), "Sivil Toplum ve Sıkıntıları: Oryantalizm, Şiddet, Vesaire...", Sivil Toplum: Farklı Bakışlar, İstanbul: Kaknüs Yay.
- Craib, I. (1992), Modern Social Theory: From Parsons to Habermas, Çev.: Ümit Tatlıcan.
- Çaha, Ö. (2005), "Sivil Toplum Üstüne", Sivil Toplum ve Demokrasi, İstanbul: Kaknüs Yay.
- Çulhaoğlu, M. (2001), "Devlet, Sivil Toplum ve Demokratikleşme", Sivil Toplum: Devletin Büyümesi, İstanbul: YGS Yay.
- Diamond, L. J. (1994), "Rethinking Civil Society Toward Democratic Consolidation", Journal of Democracy, Vol. 5; No 3, ACS.
- Doğan, İ. (2002), Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum, İstanbul: Alfa Yay.
- Karadağ, A. (2005), "Demokratikleşme ve Sivil Toplum: Liberal Düşünce Topluluğu", Sivil Toplum ve Demokrasi, İstanbul: Kaknüs Yay.
- Keane, J. (1994), Demokrasi ve Sivil Toplum, Çev. Nemci Erdoğan, İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Keyman, F. (2005), "Kamusal Alan, Sivil Toplum ve Demokrasi", Sivil Toplum ve Demokrasi, İstanbul: Kaknüs Yay.
- Marx, K. (1979), Grundrisse, Çev. Sevan Nişanyan, İstanbul: Birikim Yay.
- Savran, G. (1987), Sivil Toplum ve Ötesi, İstanbul: Alan Yay.
- Sarıbay, A.Y. (2005), "Sivil Toplum'da Ahlak: Üniversiteler mi? Societas mı?", Sivil Toplum: Farklı Bakışlar, İstanbul: Kaknüs Yay.
- Tosun, G. E. (2001), Devlet-Sivil Toplum İlişkisi, İstanbul: Alfa Yay.
- Tosun, G. E. (2005), "Birleştirici Demokrasi Devlet-Sivil Toplum İlişkisinin Yeniden Yapılandırılması İçin Bir Analiz Aracı Olabilir mi?", Sivil Toplum ve Demokrasi, İstanbul: Kaknüs Yay.
- Türköne, M. (2005), "Devletli Sivil Toplum", Sivil Toplum ve Demokrasi, İstanbul: Kaknüs Yay.

AVRUPA BİRLİĞİNİ ANLATMA VE FARKINDALIĞINI YARATMADA TÜRK STK'LARIN ROLÜ VE İSTANBUL'DA YAPILAN BİR ARAŞTIRMA

Y.Doç.Dr.Sefer Gümüş
Haliç Üniversitesi İşletme Fakültesi

Özet

Avrupa Birliği, son üye olan 10 ülke hariç gelişmiş ülkeler topluluğudur. Ekonomik, sosyal ve kültürel sistemleri gelişmiştir. Bu değerlerin tam ortasında hak ve sorumluluklara sahip olan bireyler bulunur. Bu nedenle AB'nin gelişen ve değişen dünyada geleceğini aramaya ihtiyacı yoktur. Ancak, dünyanın değişen dengelerine uyum sağlama, sistemleri koruma ve geliştirme adına çok uluslu ve çok değişkenli politikalar izlemeye dikkatlidir. Türkiye'nin AB'ye tam üye olma isteği yarım asırdan bu yana sürmektedir. Bu süreç Hükümet politikası olmaktan çıkmış, devlet politikası haline gelmiştir. AB, Türkiye'nin tam üyeliğine yardımcı olmak ve uyum aşamasını tamamlamak için hibe ve kredi vererek proje üretimini ve desteği sağlamaktadır. Ortaklar, hedef kitleler ve yararlanıcılar projelerde görev alarak ve faydalanarak AB'yi daha iyi tanımaya çalışmaktadırlar. Türkiye bu zamana kadar AB'yi Türk halkına ve sektörlerine plan, program ve politikalarla kitle iletişim araçları kanalıyla tam olarak anlatmıştır. Zaman içinde anlatmanın yeterli olmadığı, inandırma ve benimsetme gibi faktörlerin de devreye girmesi gereği duyulmuştur. Tam bu noktada STK lara şiddetle ihtiyaç duyulmuştur. Son yıllarda AB'yi destekleyenler ile benimseyenlerin oranı % 87'lerden % 52'lere kadar düşmüştür. Ancak, AB'nin hibe proje ve kredi gibi değişkenlerle uyum sürecine katkı sağlaması, AB destekleyenlerin oranlarında artış sağlayarak % 60'a yaklaşmıştır. AB uyum sürecine proje desteği ve finansal katkı sağladığı sürece, AB'yi tanıyanların oranı ve katılımı daha da artacaktır. Bunu da STK'lar yapacaktır. Çağdaş Avrupa'da demokrasi anlayışı birey odaklıdır. Demokrasinin sağlıklı işlemesi ise STK'lar ile mümkündür. Bu anlayış yani STK odaklı demokrasi anlayışı Türkiye'de henüz gelişme aşamasındadır. Türkiye'de AB'nin tanıtımı ve özümsemesi STK'lar merkezli faaliyet ve etkinliklerle mümkündür. Bu nedenle İstanbul'un Laleli ve Haliç Bölgesinde bir araştırma yapılmıştır. Araştırma Fatih, Aksaray, Eminönü, Yenikapı ve Beyazıt gibi bölgeleri kapsamaktadır. Bu bölge ve semtlerde 5.600 kişi, kurum ve kuruluştan 1.500 Adedine ulaşılmış, anket yöntemiyle çok değerli bilgiler toplanmış, analiz ve sentezler yapılarak sonuçlara gidilmiş ve raporları hazırlanmıştır. Metin içerisinde çalışmanın ayrıntılarını görmek mümkün olacaktır.

Anahtar kelimeler : STK, AB, Farkındalık, Demokrasi, Çağdaş

THE ROLE OF TURKISH NGO'S IN EXPLAINING THE EUROPIAN UNION AND CREATING AWARENESS AND A STUDY CONDUCTED IN ISTANBUL

Abstract

European Union is a group of developed countries except for ten countries that have joined recently. Their economical, social and cultural systems are developed. In the centre of these values are the individuals who have rights and responsibilities. Because of this, EU doesn't need to seek its future in the developing and changing world. Turkey's wish to join EU fully has been for fifty years. This wish has become a policy of the state, not of a government. So far Turkey has well informed her people about EU through plans, programmes and media. At that point, a need for NGO has emerged.

Keywords: NGO, EU, Awareness, Democracy, Modern

Giriş : AB Ekonomik Bütünleşmenin Başarılı Örneği

Günümüzde uluslar arası ekonomik bütünleşmelerin en canlı ve en başarılı örneği, 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasıyla başlayan ve coğrafi genişleme yanında hukuki bir çerçeve içinde kapsamı genişleyerek devam eden, ekonomik bütünleşmeyi de aşmış siyasi bütünleşmeye doğru giden Avrupa Birliği'dir. Altı kurucu üye ile başlayan Avrupa Birliği süreci, bugün yirmi yedi üye ülke ve üye olmayı bekleyen üç aday ülke ile ekonomik, kültürel, sosyal, siyasi pek çok konuda standartlar oluşturulabilen, ortak hareket edebilen, dünya ölçeğinde ağırlığı olan ve sürekli olarak genişleme ve derinleşme hareketi içinde bulunan bir bütünleşme ile devam etmektedir.

Gerek coğrafi olarak genişleme , gerekse giderek kapsamı genişleyen entegrasyon hedefi , özellikle de Tek Pazar ve Parasal Birlik, üye ülkeler arasındaki gelişme farklılıklarının azaltılması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Tüm ekonomik ve siyasi bütünleşmelerin temelinde olduğu gibi tüm üye ülkelerin refah düzeyini yükseltme amacı da dikkate alınarak, 1975 yılından başlayarak Bölgesel Kalkınma Politikası , Avrupa Birliğinin ortak politikaları arasına girmiştir. Temel amaç olan Topluluk ülkeleri ve bölgeleri arasındaki sosyo-ekonomik gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi amacı aynı kalmak üzere, zaman içinde bu konuda değişik hukuki düzenlemeler ve mali araçlar geliştirilmiştir. Başlangıçtan bu yana oldukça başarılı olduğu gözlenen AB Bölgesel Politikası, bugün hala özellikle de Yapısal Formlar aracılığıyla ciddi düzeylerle uygulanmaktadır.

AB Bölgesel Politikasının amacı, gerekli rehber ve ilkeleri geliştirerek, üye devletler tarafından oluşturulan bölgesel politikaların, Topluluk rekabet ve devlet yardımları kurallarıyla uyumlu ve koordinasyon içinde olmasını, Topluluğun muhtelif politika ve mali araçlarına, ihtiyacı olan bölgeleri göz önünde bulunduran bölgesel bir boyut vererek işbirliğini sağlamak ve mevcut bölgesel farklılıkların azaltılması ve bölgeler arası dengesizliklerin daha da artmasını önlemektir. Bu amaçla, Yapısal Fonlar aracılığıyla sorunlu bölgelere kaynak aktarılmaktadır.

Ekonomik Entegrasyon hibe projelerle büyüyor

AB Ekonomik entegrasyonunun özü, Pazar mekanizması etkilerinden Topluluk ölçeğinde en iyi şekilde yararlanılmasıdır. Ortak pazarın kurulmasından önce ekonomik faaliyetler ulusal kapsamda gelişmiştir; belli ekonomik etkinlikler, gümrük engelleriyle uluslar arası rekabetten korunduğu belli bölgelerde toplanmıştır. Sınırların açılmasıyla, gerek Topluluk ve gerekse yabancı kökenli firmalar, ekonomik faaliyetleri için doğal olarak alt yapısı AB Ekonomik entegrasyonunun özü, Pazar mekanizması etkilerinden Topluluk ölçeğinde en iyi şekilde yararlanılmasıdır. Ortak pazarın kurulmasından önce ekonomik faaliyetler ulusal kapsamda gelişmiştir; belli ekonomik etkinlikler, gümrük engelleriyle uluslar arası rekabetten korunduğu belli bölgelerde toplanmıştır. Sınırların açılmasıyla, gerek Topluluk ve gerekse yabancı kökenli firmalar, ekonomik faaliyetleri için doğal olarak alt yapısı en çok gelişmiş ve nitelikli insan gücünün bulunabileceği bölgeleri tercih etmişlerdir. Bu durumda, ekonomik faaliyetlerin belli bölgelerde yoğunlaşması yerine, olabildiğince muhtelif bölgelere yönlendirilebilmesi ve bölgesel gelişmişlik farklılıklarının artmasına neden olunması amacıyla ulusal ve AB düzeyinde düzenlemeler geliştirme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bölgesel farklılıklar, Topluluk düzeyinde ulusal düzeydeki farklılıklardan daha fazladır. Örneğin; en zengin ve en fakir bölgeler arasındaki kişi başına milli gelir farklılığı dört kata kadar çıkmaktadır. Ayrıca, bölgesel gelişmişlik dengesizliği yaşayan ülkelerin kendi gayret ve kaynaklarıyla bu sorunu aşmaları olanaksız görünmekte ve bu amaçla, Topluluk düzeyindeki dengesizliği azaltmak amacıyla, Topluluk ölçeğinde düzenleme yapılması gerekmektedir.

Bölgeler arasındaki gelir ve işsizlik bakımından farklılıkların bölgelerin rekabet gücü ve buna bağlı olarak verimliliklerdeki farklılıklardan kaynaklandığını söylemek de mümkündür. sorunlu bölgelerde düşük rekabet gücü ve verimlilik, düşük gelir ile düşük düzeyde iş yaratılmasına neden olur. Bölgelerin rekabet gücünü belirleyen faktörler ise çok çeşitlidir ve bölgelere göre değişmektedir. Sermayenin maliyeti, sorunlu bölgelerin rekabet gücünü etkileyen faktörlerin başında gelir. Homojen mali piyasaların bulunduğu İngiltere ve Almanya bir yana bırakılırsa, sermayenin maliyeti bölgeler arasında büyük farklılıklar göstermektedir. Örneğin İtalya'nın güney bölgelerinde faiz oranları orta ve kuzey bölgelerinden iki puan daha yüksektir. Bu bölgelerde mali araçlara gereken esneklik kazandırılmamıştır. Orta ve uzun vadeli kredilerin sağlanmasında büyük güçlükler görülmektedir. Bölgeler arasında sermayenin akışına getirilen sınırlamalar ve bürokratik işlemlerde sermayenin **maliyetini arttırmaktadır**.

Bölgesel Fonların kullanımında STK lar ilk sıralarda yer alıyor

AB Bölgesel sorunları yapısal fonlar ve hibe projelerle **çözüyor** :Endüstriler,tüm sorunlu bölgelerde,ürünlerini ve üretim sürecini yenilemede güçlükler çekmektedirler. Bu alanda yapılacak iyileştirmeler yeni ürünlerin elde edilmesi ile var olan üretimin talebi uydurulmasına yardım ederek,firma ve bölgelerin piyasadaki yerini güçlendirir. Sorunlu bölgelerde iş gücünün çok küçük bir bölümü araştırma ve geliştirme faaliyetlerine katıldığı gibi,bu bölgelerin araştırmaya ayırdıkları ödeneklerin GSYİH'ya oranı da Topluluğun diğer bölgelerine göre çok düşüktür. Ayrıca, az gelişmiş bölgelerde araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin belli bölgelerde yoğunlaşmıştır.

Bu farklılıkların giderilmesi için az gelişmiş bölgelerin araştırma ve geliştirme faaliyetlerine Topluluğun diğer bölgelerine göre daha fazla ödenek ayrılmalı ;bu bölgelere teknoloji transferlerinin yapılmasına yardımcı olunmalıdır

Tek Pazarın oluşması ile ekonomisi tarıma dayalı bölgelerin sanayileri henüz gelişmediği için kayıpları büyük olmayacaktır. Ancak, söz konusu bölgeler, orta ve uzun vadede bazı sorunlarla karşılaşabileceklerdir. Tek Pazar bu bölgelere has ürünlerin tüm Topluluğa ulaşmasını sağlamak bakımından yararlı olurken, endüstrilerin çoğunun modernize edilmesi, bunu içinde üretimin yeniden yapılandırılmasının yanı sıra altyapı imkanlarının iyileştirilmesi ve hizmetler sektörünün geliştirilmesi gerekecektir. Sanayisi gerileyen bölgeler daha dinamik sanayilere doğru yeniden yapılanma hususunda sorunlarla karşılaşacaklardır. Ticarete tüm engellerin kaldırılmasıyla korunan sektörler rekabete açılacaktır. Bu nedenle endüstrilerin modernizasyonunun hızlandırılması gerekecektir. Bu kapsamda yer alan bölgeler, tek pazarın oluşmasından yararlanabilmek için yeterli donanımına, eczacılık, bankacılık, enformasyon teknolojisi gibi tek pazardan en çok etkilenen sektörlerle de sahip değildirler. Ayrıca, bu bölgelerin söz konusu sektörlerdeki mevcut sanayileri ölçek ekonomilerinin oluşması ile daha gelişmiş bölgelere kayabilecektir. İşte hem Yunanistan gibi Topluluğun fakir ülkelerinin bölgesel kalkınmalarını sağlamak hem de mevcut sanayilerini koruyup güçlendirmek için, AB Yapısal Fonları kullanılmıştır.

Ekonomik ve sosyal uyumun artmasında halkın refahının artmasında Yapısal Fonların etkisi giderek artmaktadır. AB Bölgesel Politikasının etkili bir biçimde uygulanmasıyla beraber ülkelerin bölgesel kalkınma stratejileri de değişmiş ve derinlik kazanmıştır. Programlar dahilinde yapılan yardımlar ve üretilen projeler sayesinde hem mali kaynaklar düzenli bir şekilde sağlanmış hem de kalkınma hedefine ulaşılmıştır. AB ile yapılan sürekli ortak çalışmalar ve toplantılar mali şeffaflık ve hesap verilebilirliği de artırarak yolsuzlukları engelleme ve projelerin zamanında teslim konusunda titizlik sağlamıştır. Daha büyük etkiler ise özellikle hedeflere ulaşmak konusunda gözlemlenmiştir. Yapısal Fonların yarattığı ortaklık kültür ise daha fazla katılım, karar alma sürecini takip ve kurumlar arasında diyalogo arttırmıştır.

AB bütçesi kaynaklarının paylaşımında Bölgesel projelerinin rolü

Bu konu ile ilgili tartışmalar 2006 yılından sonrası için hazırlanacak Mali Planla ilgili olarak devam etmektedir. Yeni aday ülkelerin AB'ye katılımıyla AB GSYİH ortalaması aşağı inecektir. Bu durumda bugüne kadar Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonundan (ABKF) yararlanma hakkı olan İspanya, Portekiz, Yunanistan gibi ülkeler bölgelerinin çoğunda, kişi başına düşen GSYİH miktarı AB ortalaması karşısında yüzde 75'in üzerine çıkacağından bu fondan yararlanma hakkını kaybedeceklerdir. 12 aday ülkenin AB'ye katılımıyla AB nüfusu yüzde 30 artmakta AB GSYİH miktarı ise sadece yüzde 7 oranında artmaktadır. 27 üyeli AB'de ortalama geliri yüzde 75'in altında kalan bölgelerde yaşayan nüfus 36 milyon iken bu nüfus, üye sayısının 27'ye yükselmesiyle 146 milyona çıkmaktadır.

AB'ye üye olması durumunda Türkiye'nin, Bölgesel Kalkınma Politikası kapsamındaki AB Fonlarından oldukça önemli düzeylerde yararlanabileceğini söylemek mümkündür. Avrupa Birliği Bütçesinin en önemli gider kalemlerini ATYGF-Garanti Bölümü ile Yapısal Fonlar (ABKF,ASF,ATYGF-Yön Verme Bölümü ve Uyum Fonu) oluşturmaktadır. Türkiye,AB'ye tam üye olması durumunda, Topluluk bütçesine katkıda bulunabileceği gibi,Topluluk Bütçesi'nin %50'sini oluşturan ATYGF- Garanti Bölümü ile %32'sini oluşturan Yapısal Fonlardan diğer üye ülkeler gibi yararlanabilecektir. Türkiye , Avrupa Birliği'ne tam üye olması durumunda Avrupa Birliği'nin üye ülkeler ve onların bölgeleri arasında gelişmişlik farklılıklarını ortadan kaldırmaya, hayat standartlarını yükseltmeye ve ülke ekonomileri arasında daha sıkı işbirliği meydana getirmeye yönelik oluşturduğu Yapısal Fonlardan diğer ülkeler gibi yararlanabilecektir.

Avrupa Birliği'nin, özellikle 1987 yılında Avrupa Tek Senedi'nin kabulüyle önem kazanan ve bu yıldan itibaren kapsamı ve etkinliği artan AB Bölgesel Politikası ayrıntılı bir şekilde incelenmişse de, nihai olarak aday ülke olan Türkiye'nin bu politikayla ilgili ve tam üye olması durumunda bu politika kapsamındaki mali araçlardan yararlanma olanakları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu değerlendirmede AB'ne üye olmadan önce bizimle benzer koşullara sahip üyeler seçilerek (İrlanda, İspanya ve Yunanistan) onların AB Bölgesel Politikasına uyum uygulama sürecindeki deneyimlerine yer verilmiştir. Her ne kadar tam üye olması durumunda Türkiye'nin de Topluluk Bütçesi'ne katkıda bulunması zorunluluğu ortaya çıkacaksa da (2004-2006 yılı- verilerine göre gö Türkiye'nin Topluluğa yıllık katkısı 8.800 milyon ECU dolayında gerçekleşecektir), Türkiye'nin Topluluk Bütçesi'nden yararlanma düzeyinin bu katkıdan oldukça yüksek olacağı çok açıktır

1.1 AB nin farkındalığını yaratmada faaliyet ve etkinliklerin rolü

22 Şubat 2008 ayında Sofya'da yapılan çalışmalar ve toplantıda alınan kararlar hakkında proje koordinatörü LASIAD Yönetim kurulu ve Proje yönetimine bilgi verildi. Alınan kararlar değerlendirildi. LASIAD Yönetim Kurulu tarafından KOBİ Araştırma Geliştirme Merkezinin kurulması Yönetim kurulu tarafından kabul edilerek uygulamaya geçildi. Araştırma Merkezinin Yönetmeliğinin hazırlanmasına başlandı.

SeeNET Projesinin Türev projesi olan'Eminönü ve Şişhanedeki İşletmelerin Ticari Kapasitelerinin Artırılması Projesi tamamlandı. Bu Projede 1.400 Firma ile proje çalışmaları sektörel ve bilimsel düzeyde yapıldı. KOBİ lerin yanında SeeNET Projesine böylece Bilimsel ve sektörel katkı sağlandı. Yüksek Lisans Projesi olarak hazırlanan türev projeye üç Profesör, öğretim üyesi tarafından bilimsel onay verilerek jüride kabul edildi. Türev Proje ile ilgili önsözü İngilizce ,tamamını da 200 sayfa olarak Türkçe WEB sitemizde bulabileceksiniz.

SeeNET.COM-SeeNET Projesine ait WEB sayfası çalışmaları tamamlandı ve çok ciddi ve çok güzel bir proje WEB sayfası oluşturuldu. Mart 2008 ayının ilk haftasından itibaren yürürlüğe girecek ve lider ortak ile diğer ortaklar , hedef kitleler tarafından çalışmalarımız izlenime açılacaktır. Haliç ve civarındaki KOBİ lerin ihracatlarını artırma türev projesinin çalışmalarına devam edildi. 16.400 firmadan 8.200 firmaya ulaşılmaya çalışılacak ve türev proje bu kapsamda yürütülecektir. LASIAD Proje ofisinde lider ve ortak ülke bayrakları alınarak tam anlamıyla ortaklarımızın çalışma zevklerine uygun mekanlar hazırlanmıştır. Lider ortak ve AB den gelen yazılar, talimatlar ve yönetmelikler çok iyi okunarak değerlendirilmiş ve uygulamaya konmuştur.

Ocak Ayı sonu itibariyle 35 Medya kuruluşu ile sağlanan BASIN BÜLTEN iletişimlerinin sonuçları alınmaya başlanmış ve yapılan yayınlar dosyalarımızda arşivlenmektedir. Ocak ve Şubat aylarında İdari ve mali alanda da çalışmalar yapılmış ve bu iki aya ait ödemeler KURUM KATKI payından yapılmıştır. Projeye ait muhasebe sistemi oluşturulmuş yasa ve kurallara uygun olarak ödemeler yapılmıştır.

Mart ayında yapılacak faaliyet ve etkinliklerin programları yapılmış ve mart ayının 3 ünden itibaren yürürlüğe konmuştur. SeeNET Projesi kapsamında, İstanbul Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkanı Murat Yalçıntaş Ziyaret edilmiş ve 16.Nisan.2008 Çarşamba günü saat.13.30 da ekibi ile birlikte Haliç Üniversitesi Konferans salonunda 'Gelişen Dünyada ve Türkiye'de KOBİ lere yönelik Konferans verilmesi için söz alınmış, Konferans gerçekleşince WEB sayfamızda yayınlanacak ve ortaklarımıza duyurulacaktır. Her 15 günde bir toplanması gereken proje ekibi çalışmalarına devam etmiştir. Seenet Türev Projesi kapsamında LASİAD Bünyesinde KOBİ Araştırma ve Geliştirme Merkezi Kuruldu,

SeeNET Projesi Kapsamında Şişhane ve Eminönü Bölgelerine Yönelik KOBİ lerin Ticari Kapasitelerini Artırma Projesi tamamlandı ve Mart ayının ilk haftasından itibaren WEB sayfamızda Türkçe ve İngilizce olarak yayımlanması çalışmalarına devam edildi. www. Laleliseenet.com WEB sitesi çalışmaları tamamlandı ve yukarıda da belirtildiği gibi Mart ayının ilk haftasından itibaren yayınlanacak ve lider ortakla ile diğer ortaklarımız ve hedef kitlelerin hizmetine sunulacaktır.

Laleli Bölgesindeki İşletmelere yönelik olarak araştırmaları yapılan ve çalışmaları tamamlanan ve Proje koordinatörü tarafından hazırlanan, dünyada örneği olmayan Bavul ticaretini içeren 'BAVUL TİCARETİ PAZAR ARAŞTIRMASI' kitabı Mart 2008 ayında yayınlanacak ve WEB sitemizde Türkçe olarak yer alacaktır.

2.1 : AB nin Tanınırlığını sağlamada ikinci dereceden faaliyet ve etkinlikler

Projede yarı zamanlı olarak çalışan elemanlarla toplantı yapılarak Şubat ayında yapılan çalışmalar değerlendirildi. Projenin ilerideki aylarda yapılacak çalışmalarına öneriler getirildi. Mart ayında yapılan proje çalışmalarına eleştiriler getirildi. Proje personeli ile yapılan çalışma toplantılarının devamı kararlaştırıldı. Gelişen ve değişen programlar hakkında ekip bilgilendirildi. Projede mart ayında yapılan çalışmalar hakkında LASİAD Yönetim Kuruluna bilgi verilerek, yapılacak çalışmalar hakkında önerileri alındı.

LASİAD Yönetim Kurulu Başkanı Ayhan Karahan, Proje kapsamında İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasında düzenlenen Bölge ekonomisine yön veren ve KOBİ lerin gelişimini sağlayan, "BAVUL TİCARETİ" nin sorunları ve çözüm önerileri' Konulu toplantıya katıldı. Projenin her yönü ile anlatıldığı toplantıda gereken destekler sağlandı. Bölgenin yaşam kaynağı olan ve dünyada benzeri olmayan bölge ticaretinin sorunlarına çözümleri üzerinde duruldu. Toplantıya İstanbul Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkanı Murat Yalçıntaş ile Meslek odaları başkan ve üyeleri ile KOBİ temsilcileri katıldı. Proje kapsamında yapılan çalışmalar ve alınan kararlar medya aracılığı ile hedef kitleler ve kamuoyu ile paylaşıldı.

Proje, Üniversite ortamına taşınarak ders olarak öğrencilere sunulmaya başlandı. Proje koordinatörü tarafından 175 adet KOBİ konusu İşletme fakültesi 3 ve 4.sınıf öğrencilerine Güneydoğu Avrupa KOBİ'lerinin program ve çalışma konularını içeren ' Bitirme tezleri' verdi. Dört ay boyunca proje konuları İşletme Fakültesinde ders olarak görülecek, seminerlerde ve çalışma toplantılarında tartışılacak ve internet ortamında sunumlar yapılacaktır.

Haliç Üniversitesi İşletme Fakültesinde KOBİ danışma kurulu ile KOBİ KOMİTE'si oluşturulmuştur. Söz konusu kurullarda tartışılan konular sınıfa ve piyasa taşınarak hedef kitlelerle paylaşılmaktadır. Güneydoğu Avrupa Ülkeleri KOBİ leri projesi kapsamında, Haliç Üniversitesi İşletme Fakültesi Öğrencilerinden oluşan 12 kişilik bir grup koordinatör başkanlığında İstanbul Sanayi Odası Genel Sekreteri Mete Meleksoy'u ziyaret etti. İstanbul Sanayi Odası Fakülte öğrencilerin bir uzmanlar gurubu ile karşıladı. Alınan brifingde ve verilen konferansta Laleli, Haliç ve Bölgesi ile 13 yerleşim yerindeki proje bölgelerindeki KOBİ lerin iş ve çalışma programları hakkında bilgilendirme sağlandı. Senet Projesi KOBİ destek programı tüm yönleriyle İstanbul Sanayi Odasına anlatılarak gereken destekler sağlandı. ISO ile Proje müddetince yapılacak çalışmalar ve gereken programlar tartışıldı.

Proje kapsamında, Türev projeler bağlamında, Haliç ve bölgesindeki KOBİ lerin İhracatlarını artırma Projesinin anket sorularının sınıflandırma analizi tamamlanmıştır. İstatistiksel analizlerine geçilmiştir. Bundan sonra raporları yazılarak kitabı basılarak yayımlanacaktır. Laleli Bölgesine, Proje odak noktasında, 5.500 küçük ve orta ölçekli işletmeden 2.200 adedine ulaşmak için anket soruları hazırlanmış, anketler fotokopi ile çoğaltılarak tasnif edilmiştir. Nisan ve mayıs aylarında 150 anketör öğrenci ile bölgelerde çalışmalar yapılacak ve saha çalışması tamamlanacaktır.

Nisan ayında yapılacak faaliyet ve etkinliklerin bir programı yapılmış ve bu kapsamda, 24.Nisan.2008 Perşembe günü saat 13.00 de bir otelde 'Güneydoğu Avrupa Ülkeleri KOBİ'leri' konulu bir panel düzenlenecektir. Panelin plan ve programına Mart 2008 ayında başlanmış ve yapılacak çalışmalar geniş katılımı olacak ve hedef kitlelere ulaşmanın çabası medya aracılığı ile kamuoyu ile paylaşılacaktır. Nisan Ayı içerisinde Haliç Belediyeler Birliğinden Beyoğlu-Eyup-Fatih ve Eminönü Belediyeleri ziyaret edilerek projenin tanıtım ve destekleri bağlamında çalışmalar yapılacak ve Nisan ayındaki gelişme raporunda belirtilecektir.

Mart ayına ait hazırlanan basın bülteni 35 adet Medya kurum ve kuruluşuna faks ve mail ile ulaştırılacak alınan medya çıktıların dosyalarımızda arşivlenecektir. Projede yapılması gereken finansal tablolar ile ara teknik raporlar tanzim edilerek zamanında Sofya'ya gönderilmiştir. Mart ayına ait 'Aylık gelişme raporları' yazılarak Proje lideri Sofya'ya gönderilmiştir. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

başkanı(TMSF) Ahmet Ertürk Haliç Üniversitesi İşletme Fakültesi Konferans salonunda 26.Mart.2008 Çarşamba günü konferans vermiştir.'Türkiye'de Finans Sektöründe Son gelişmeler' Konulu konferansta KOBİ lere ve Finans sektörüne yönelik konular işlenmiş ve projemizin ve hedef kitlemizin tanıtımı açısından büyük yarar sağlamıştır.

Projede yapılması gerekenler,eleştiriler,övgüler Sofya proje lideri Mrs.Eleonora Negulova ve ekibi tarafından sağlanmış ve projedeki çalışmaların memnuniyet verici olduğu tarafımızdan anlatılmasına gereksinim duyulmuştur.

2.2 AB projelerinin hedeflerine ulaşmasında 3.dereceden faaliyetler

Proje ekibi toplanarak mayıs ayında yapılacak işleri planladı.Haziran ayına kadar yapılan proje dosyaları ve evrakları izlendi. Mayıs ayında yapılan faaliyet ve etkinliklerle ilgili olarak 5600 firmaya yazı gönderilerek bilgilendirme sağlandı.Mayıs ayı basın bildirisi hazırlandı ve basına gönderildi.Yeni bilgi ve faaliyetler WEB sitesine dahil edildi.

Yunanistan'da 19-24 Mayıs 2008 tarihlerinde düzenlenen Eğitim Toplantıları ve Koordinatörler çalışmalarına katılmak için vize işlemlerine başlandı. Vize alınması için Kavala Ticaret Odası'ndan görevlendirme yazısı istendi.Vize alınmasının sağlanması için İstanbul Yunan Başkonsolosluğu ile görüşmeye gidildi.Vize başvuruları yapılarak işlemler tamamlandı.KOBİ EFOR Dergisi'ne makale ve SeeNet için haber gönderilerek yayınlanması sağlandı. Dünya Ekonomi Gazetesi'ne haber ve makale gönderilerek SeeNet için yayınlanması sağlandı.LASİAD Dengesi'nde "Markalaşmanın Satışa Etkileri" konusunda makalemiz yayınlandı.

LALELİ VE Bölgesi'nde dördüncü araştırma için anket soruları hazırlandı.

Bölgede proje ile ilgili anket yapılmak için 125 öğrenci ile çalışmalara başlandı. Bölgede anketörler 5600 KOBİ'den 1400'üne ulaşarak anket yaptı ve çok değerli bilgiler topladı. Haziran ayında anketlerin analiz ve sentezleri yapılacak. Radyo ve televizyonlara proje faaliyetleri ve etkinlikleri ile ilgili fax ve mail gönderilerek kamuoyu ve medya bilgilendirildi.Televizyon kanalları ile görüşülerek haberlerinin yayınlanmasına çalışıldı.İnternet sayfalarında SeeNet ile çıkan haberler toplanarak arşivlendi.KOBİ'lerin düzenledikleri kariyer günlerinde SeeNet projesi ile ilgili sunum yapıldı.

SeeNet projesiyle ilgili "Günlük" tutulmaya devam edildi.

LASİAD Bölgesi ile ilgili Bavul Ticareti kitabından düzeltmeler yapıldı. Kitap baskıya hazırlandı. SeeNet Projesi'nin piyasadan aldığı mal ve hizmetlere karşılık ödemeler yapıldı.En iyi ve üzerinde çalışılması gereken 50 adet KOBİ işletmesinin seçimleri yapılarak, çalışmalar sürdürüldü.Yunanistan'da düzenlenen KOBİ Eğitim Çalışmaları ve Koordinatörler Toplantıları için vizeler alındı. Karayolu ile Kavala'ya gidildi. Türk ve Yunan Gümrükleri'nde herhangi bir sorun yaşanmadı.

Yunanistan Kavala Ticaret Odası'nda ve ilgili sektörlerde çok kaliteli eğitimler verildi. Çok ciddi toplantılar düzenlenerek ortak katılımcıların bilgilendirilmeleri sağlandı.Yunanistan Kavala'da çalışmalar tamamlandıktan sonra her katılımcı ortak, ülkesine döndü.Yunanistan'da yapılan Eğitim Çalışmaları ve Koordinatörler Toplantıları konularında Türk Medyası bilgilendirildi. Proje kapsamında oluşturulan Uzmanlar Havuzu'na yeni isimler eklendi.

KOBİler konusunda bir yıldan bu yana çalışmaları sürdürülen 155 konu sektörlerine göre proje WEB sitesine alındı. Proje süresinde konuların işlenmesi sürdürülecek. Proje ortağı LASİAD'da 4. Olağan Genel Kurul yapıldı. Genel Kurul'da Yönetim Kurulu Başkanı Ayhan Karahan yönetimi, yeni yönetime devretti. Yapılan seminerlerde yeni Başkan 250 oyun tamamını alarak LASİAD'ın yeni Yönetim Kurulu Başkanı oldu. LASİAD Genel Kurulu'nda SeeNet Projesi'nin faaliyet ve etkinlik afiş ve pankartları üyelere anlatıldı. Medyanın da hazır bulunduğu toplantıda projenin görünürlüğü ve tanıtımı daha çok sağlandı.

2.3 AB nin farkındalığını yaratma ve tanınırlığını sağlamada Medya-STK lar iletişimi

Laleli Sanayici Ve İşadamları Derneği Seenet Projesi Basın Bülteni

1-Güney Doğu Avrupa Ülkeleri İşletme Networku-Seenet Projesi-KOBİ İş destek Programı-AB hibe projesi etkin ve verimli çalışmalarıyla devam etmektedir.LASİAD(Laleli Sanayici ve İşadamları Derneği) tarafından yürütülen proje ilk alt ayını doldurmuştur .Seenet Projesinde yapılan çalışmalar aşağıda belirtilmiştir.

2-Seenet Projesi Bulgaristan,Yunanistan,Romanya,Hırvatistan,Slovenya,Macaristan Almanya ve Türkiye tarafından yürütülen çok uluslu bir projedir.Projenin Türkiye'de 22.400 KOBİ ve Proje ortakları ile birlikte 145. bin KOBİ firması projenin hedef kitlesidir.Yani sekiz ülkede ve 10 ortakta 145 bin firma ile çalışma yapılmaktadır.

3- Senet –TÜREV Proje kapsamında ,Laleli Bölgesi başta olmak üzere Haliç ve Eminönü ile Şişhane bölgelerinde 'KOBİ lerin ihracatlarını Artırma Projesi ve KOBİ lerin Ticari Kapasitelerini artırma Projelerinden biri tamamlanmış ve diğeri devam etmektedir.Proje kapsamında 22.400 KOBİ den 4.700 adedi

ile araştırma yapılmış ve çok değerli bilgiler toplanarak değerlendirmeye alınmıştır.Sonuçları zamanla Kamuoyu ile paylaşılacaktır.

4-Projemin kapsamında,Laleli bölgesinde AB nin Farkındalığı,görünürlüğü,Türk KOBİ'leri ve halkının AB hakkında bilgilerini ,değerlendirmelerini öğrenmek adına yeni bir araştırma başlatılmış ve devam etmektedir.Araştırmanın sonuçları alınınca değerli halkımızla paylaşılacaktır.

5-Seenet Projesi ilk altı ayda sektörel boyutta % 33 oranında hedeflerine ulaşmıştır.AB nin hedefleri ve politikaları paralelinde ise % 38 oranında ilk altı ayda başarıyı yakalamıştır.Projedeki araştırmalar,alınan eğitimler,yapılan seminerler,yuvarlak masa toplantıları,çalışma ziyaretleri,işlenen piyasa olay ve yorumları ve projenin hedef kitlelerle bütünleşmesi başarıdaki en büyük etkenlerdendir.

6-Proje kapsamında 13-19 mayıs 2008 tarihlerinde Komşumuz ve dostumuz Yunanistan-Kavala'da(Kavala Ticaret Odası) bir hafta süre ile KOBİ Eğitimleri,koordinatörler toplantıları,yuvarlak masa toplantıları yapılmış ve yapılan çalışmalardan Türkiye adına çok yararlı sonuçlar sağlanmıştır. Yunan KOBİ lerinin piyasa çalışmaları,işe başlama ve piyasa yaşamları,yatırım,üretim ve satış gibi kendilerini ilgilendiren konularda eğitimler alınmış ve Türkiye'nin AB sürecinde entegrasyondaki rolleri üzerinde çok ciddi çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

7-Seenet Projesi çok uluslu ve çok ortaklı bir projedir.Projedeki risk payı ortadan kalkmıştır.Çünkü altı aylık süreci tamamlanmıştır.Bu arada ortaklar ve ülkeler arası iletişim ve paylaşımlar sağlanmış ortaklar ve işletmeler arası entegrasyon tamamlanmıştır.

8-Projenin diğer bir çalışması Yalova Esnaf ve Sanatkarlar Odası faaliyet ve etkinlikleriyle gerçekleştirilmiştir.Yalova'da yapılan çalışma ziyaretleri ve koordinatörler toplantılarına tüm ülkeler katılmış ve yapılan çalışmalar kamuoyu ile paylaşılacaktır.

9-Seenet projesi çok planlı ve programlı olarak aksatılmadan yürütülmektedir.Bu anlamda Projenin Macaristan ortağı tarafından Budapest şehrinde 8-13 haziran 2008 tarihlerinde bir hafta süreyle KOBİ eğitim seminerleri,Koordinatörler toplantıları,yuvarlak masa çalışmaları,KOBİ örnek olayları masaya yatırılmış ,işletmeler ve fabrikalar gezilmiş alınan eğitimler ve tartışılan konular TÜRK KOBİ lerinde uygulanmak üzere gerekli bilgiler sağlanmıştır.

10-Proje kapsamında, AB nin en yeşil ülkesi ve 2 milyon nüfuslu SLOVENYA'da 22-27 Haziran 2008 tarihlerinde çok ciddi ve etkili çalışmalar gerçekleştirilmiştir.Bu kapsamda KOBİ lerde Uzmanlar tarafından eğitimler alınmış.İşyerleri,işletmeler ve fabrikalar ziyaret edilerek izlenmiştir.Burada da yine aynı çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

11-AB ye üye ülkelerle,yeni üye olan ülkelerin KOBİ leri arasında işletme değişkenleri ve uygulamaları açısından kıyaslanmayacak kadar farklılıklar olduğunu izleme olanağı bulduk.LASİAD olarak yapılan çalışmaların her zaman olduğu gibi bundan böyle de kamuoyu ile paylaşacağımızı saygı ile arz etmek istiyoruz.

2.4 Seenet Projesi İle Laleli Kobi Lerine Sunulan Hizmetlerin Eğitim Boyutu

Seenet bir AB hibe projesidir.Güneydoğu Avrupa Ülkeleri İşletme Networku-KOBİ iş destek programı yedi aydan buyana uygulanmaktadır.Projenin uygulama alanı Laleli ve Haliç Bölgesindeki 13 yerleşim yeridir.Proje Laleli Sanayici ve İşadamları Derneği tarafından yürütülmektedir.LASİAD Projenin sahibi ve ortağıdır.LASİAD'ın bu zamana yürüttüğü en önemli uluslar arası projelerden biri ve en önemlileridir.

Proje AB tarafından finanse edilmektedir.Projede 7 aylık süre tamamlanmıştır. Yedi aydan bu yana seenet projesinde Üç Üniversite öğretim üyesi tarafından AB ülkelerinde sektörel,bilimsel ve kurumsal eğitimler alınmıştır.Almanya,Yunanistan,Macaristan,Romanya,Slovenya,Hırvatistan ve Bulgaristan'da AB ülkelerinde alınan eğitimler,bundan böyle Laleli ve Haliç Bölgesinde 250 Firmaya verilecektir.Bu firmalara verilecek eğitimleri AB ve Türkiye kurallarına göre firmalara sunulacaktır.Sunulacak eğitimler İşletme değişkenlerini kapsayacak ve kesinlikle işletmelere son derece yararlı olacaktır.

Laleli bölgesinde KOBİ lere verilecek eğitimlerin plan ve programı seenet projesi yönetimi tarafından yapılacaktır.LASİAD sahipliğinde ve yönetiminde yapılacak eğitimler ekim ve kasım 2008 aylarında başlayacak ve Bölgemizdeki KOBİ lere ayrıca duyurulacaktır.

Ab Ve Türk Eğitimin Stk Lara Yararları

- Eğitime katılacak KOBİ lere AB eğitim sertifikası verilecek ve işletmeler AB fonlarından yararlanmada bu eğitim sertifikalarından yararlanacaklardır.

- İşletmeler AB deki işletmelerin yatırım,üretim,finansman ve pazarlama ile diğer işletme değişkenleri hakkında bilgi sahibi olacaklardır.Bu bilgileri ticarete ve finansman sağlamada kullanacaklardır.

- Türkiye'nin potansiyel pazarı AB ülkelerine İşletmelerimizin dış ticareti artacaktır.AB ülkelerinde işletmelerin % 65 i Fonlardan yararlanmaktadır.Ayrıca İşletme faaliyet ve etkinlikleri ile yatırım ve üretim harcamalarının % 58 ini AB fonlarından karşılamaktadır.

- Seenet Projesi kapsamında İşletmelerimizin alacakları eğitimlerde,bu zamana kadar çalışmaları yapılan 145 bin işletme ile Network sistemi ile ticaret yapacaklar. Ayrıca İşletmeler,2008-2013 yılları arasında AB nin dağıtacağı 3.6 milyon Avro fonlardan,proje üretenler işletmeler yararlanma imkanları bulacaklardır.

- Seenet Projesinin kitabı yazılacak ve işletmelerin bu kitapta tanıtımı yapılacak,Projenin bir dergisi ve gazetesi ile halen çalışan WEB sitesinde de işletmelerimiz İngilizce ve Türkçe olarak yapılan çalışmalardan yararlanacaklar.

-Seenet Projesi kaynaklarında yer alacak işletmeler bundan sonra bireysel olarak AB fonlarından yararlanacaklar,yatırım ve üretimde AB standartları kullanılacağından,İşletmelerimiz iş ve sektör değiştirmelerinde AB ve Türkiye kuralları karışımı ve fakat işletmelere yararlı yasa ve yönetmeliklerin uygulamalarından da yararlanacaklardır.

-Proje kapsamına alınan işletmeler,Türkiye gibi çok kırılgan ve değişkenleri olan ülkede yaşanan ekonomik ve siyasi krizlerden işletmelerimiz korunacak ve kollanacaktır.

-Proje kapsamında değerlendirilecek firmalara verilecek krediler uzun vadeli ve düşük faizli olacak ve ilk iki yıl ana para alınmayarak sermayelere eklenmek koşulu ile firmaların büyümeleri sağlanacak,Ancak hibe olarak verilen fonlar geri alınmayacak ve iki koşulda da AB nin kural ve yasalarına uygun olarak yatırım ve üretim ile satış yapılacaktır.

-Türkiye AB ye kesin üye olacaktır.Ancak bunun tam aksi olsa bile işletmelerimizin küreselleşen dünya ailesinin dışında kalmaları mümkün değildir.Hiç bir işletme kendi içine kapanık yaşamını sürdüremeyeceğinden,dünya ile ticaret yapacağından,en azından bunu aracı kurum ve kuruluşlar kanalıyla yapması gerektiğinden,Tüm işletmelerimizin bu tür eğitimlere katılması ve bir sertifika olarak AB nin izlemesine dahil olmaları,işletmelerimiz ve İstanbul ile ülkemiz açısından çok önemlidir.

3-AB'nin Farkındalığı ve Görünürlüğünü Sağlamada STK ların Rolü üzerine İstanbul'da bir araştırma

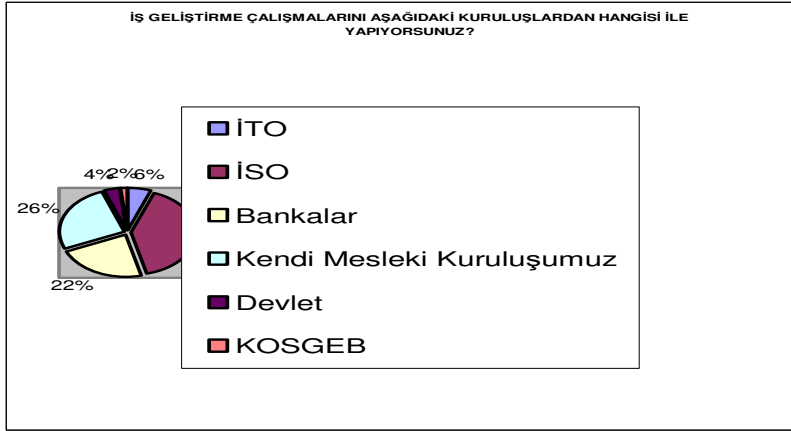
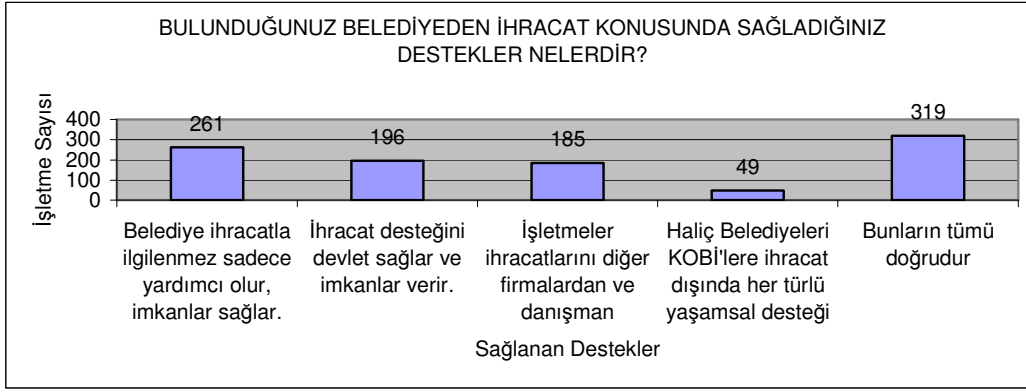
3.1 Araştırmanın nedeni : LASİAD Laleli Sanayici ve İşadamları Derneği bir STK dır. 2007 yılında Doğrudan Sofya-Bulgaristan Liderliğinde ve Brüksel sorumluluğunda bir AB hibe projesi hazırlamıştır. Güneydoğu Avrupa Ülkeleri İşletme Networku-Seenet Projesi-KOBİ İş destek programı AB komisyonu tarafından kabul edilerek onaylanmış ve proje yürürlüğe girmiştir.Bu araştırma proje gereği yapılmış ve sonuçlandırılmıştır.

3.2.Araştırmanın alanı ve kapsamı : Laleli bölgesi ile Haliç ve civarında 13 yerleşim yerinde yapılmıştır.Laleli'de 5.600 İşletmeden 1.500 adedine ulaşılmış,Haliç ve civarında 16.900 Firmadan 1.800 adedi ile anket yöntemi ile bilgiler toplanmış,bilgiler analiz ve sentez edilerek sonuçlandırılmış ve raporları yazılmıştır.

3.3. Araştırmanın uluslar arası boyutu : İstanbul'da 22.400 İşletme ve Proje ortakları ile birlikte 145000 küresel Firma proje kapsamına alınmıştır. Bu küresel firmalar network sistemi ile dış ticaret yapacaklar ve AB nin tanınması ve anlatılması alanında çok değerli çalışmalar yapacaklardır.AB kendini hedef kitlelere STK lar ile daha iyi anlatmaktadır.Çünkü STK lar demokratik kuruluşlardır.

AB projelerin yürütülmesini kendisi finanse etmektedir.Denetim ve kontrolü ile başlangıç ve sonuçları kendisinin planlaması ile olmaktadır.

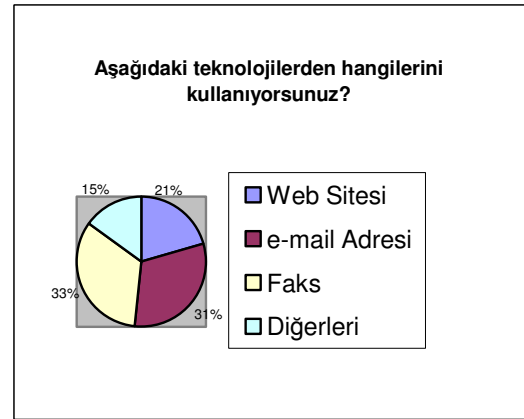
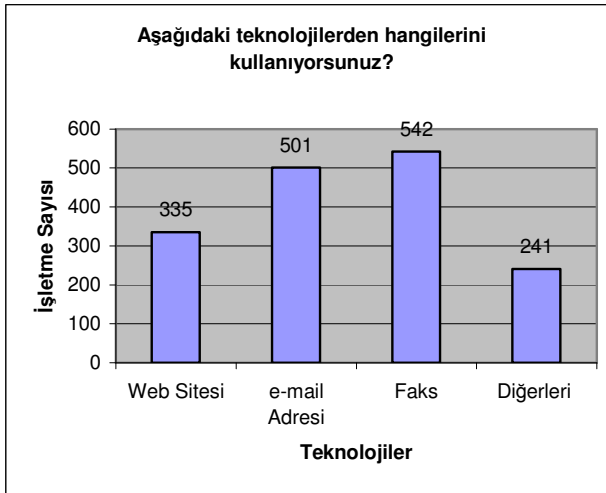
Proje kapsamında ulusal ve uluslar arası 4 adet türev araştırma yapılmıştır.Buradaki çalışmaya sadece birkaç örnek alınmıştır.AB nin diğer hibe ve seenet projesiyle kendini Türk halkına daha iyi anlatacak ,Türkiye AB hakkında daha sağlam ve olumlu bilgilere sahip olacak ve AB yi destekleyenlerin oranı her geçen gün artacaktır.

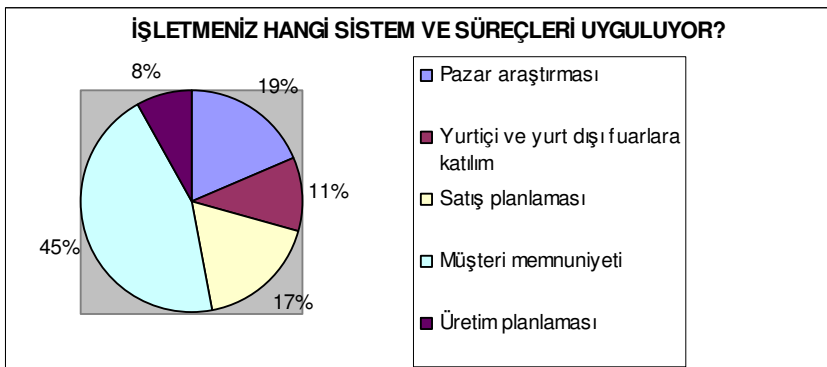
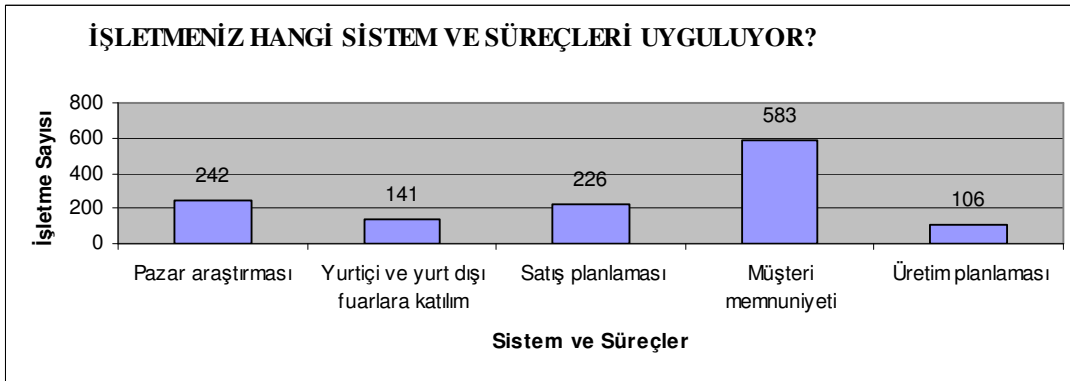
Araştırmamızın bu bölümünde yukarıdaki soru işletmelere yöneltilmiş ve alınan sonuçlar aşağıya alınmıştır:

KOBİ lerin Türkiye'de bağlı olduğu kurum ve kuruluşlar çoktur. Ancak sahip çıkan yoktur. İTO-İstanbul Ticaret Odası, İstanbul ticaretinin % 68 ini oluşturur. İTO'ya kayıtlı olmayan ve İstanbul piyasasında faaliyet gösteren 94.000 firma mevcuttur. Araştırmamızdan bu bölümünden çıkan başka bir sonuç da, İstanbul'daki işletmelerin % 6 sı iş geliştirme çalışmalarını İTO ile yapmaktadır. Bu da doğal bir sonuçtur. İstanbul'un ikinci dev işletme örgütü İSO-İstanbul Sanayi Odasıdır. İşletmelerin % 40 ı da İSO ile iş geliştirme çalışmalarını sürdürmektedir. İşletmelerin % 26 sı Kendi meslek örgütleri ile iş geliştirme çalışmalarını sürdürmektedir, % 22 si Finansman kuruluşları olan bankalarla, % 4'ü devlet kuruluşları ve % 2 si de KOSGEB ile iş geliştirme çalışmalarını sürdürmektedir. KOSGEB ve DEVLET'in KOBİ'lerde yarattığı etki ve tepkinin sonuçlarını yukarıda görmek mümkündür.

Yerel yönetimler buldukları şehrin sahibi ve yöneticileridir. Bölgelerindeki işletmeler Belediyelerin gelir kaynaklarıdır. Hizmetlerden sağlanan gelirleri halktan ve işletmelerden alırlar. Yerel yönetimler AB yi halka daha iyi anlatabilirler düşüncesi AB de çok yaygındır. Bu nedenle araştırmamızın bu bölümünde yerel yönetimler-İşletme iletişimlerine yönelik sorular sorduk ve aldığımız yanıtlar da şöyledir: Belediyeler ihracatla ilgilenmez, sadece olanak sağlar diyenlerin oranı % 26 dır. İşletmeler ihracat yapmayı piyasadaki diğer firmalardan, danışman firmalardan, İGEME den öğrenerek yaparlar diyenlerin oranı da % 18 dir. Haliç'teki Belediyelerin işletmelere ihracat destekleri dışında diğer tüm yaşamsal destekleri sağlarlar diyenler de % 5 leredir. Devlet ve Özellikle İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi-İGEME ihracatın okuludur. Bu sorunun yanıtında işletmelerin % 32 si hemfikir olmuşlardır. İşletmelerimizin % 19 u da soruların tümünün doğru olduğunu, yanıtlarının da bu kapsamda geliştiğini anlatmaktadırlar.

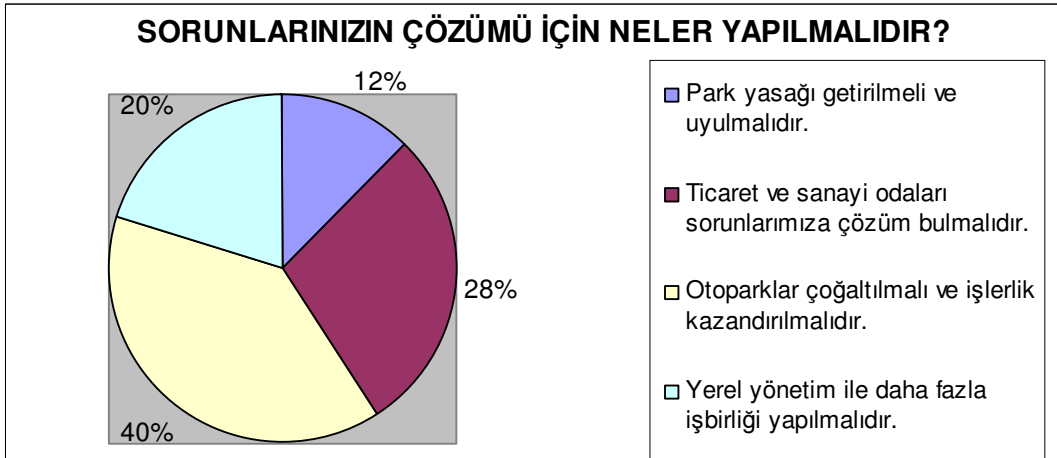
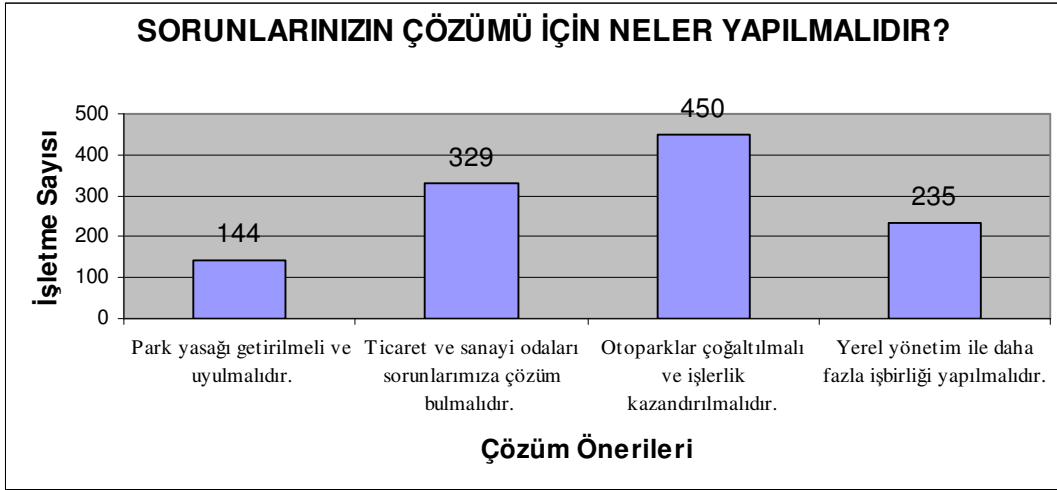

Günümüzde işletmeler teknolojileri ve bilgilerini kullanarak büyüyorlar. Bu olanaklardan yararlanmayan firmaların piyasada yaşamsız olanaklı değildir. Haliç ve Bölgesi ile Laleli de yaptığımız araştırmanın bu bölümünde işletmelere yönelttiğimiz sorulardan aldığımız yanıtlara göre; WEB sitelerini yaptıran ve kullanan işletmelerin oranı % 21 dir. Buna göre işletmeler bu sitelere her gün yeni bilgiler giriyorlar, mal ve hizmetlerini internet ortamında tanıtmanın rahatlıklarından yararlanıyorlar. E-mail adreslerini kullananlar % 31 oranında, işletmelere alınan elemanların bu teknolojileri bilme zorunluluğu vardır. Firmalar dijital dünyadan giderek daha yararlanmak istemektedirler. Bu da bölgelere ve kültürler ile alt kültür işletmelerine göre değişmektedir. Bölgedeki işletmeler, genelde KOBİ türünden işletmelerdir. Bu nedenle faks iletişim değişkenini % 33 gibi bir oranda çoğunlukla kullanmaktadır. Bu değişkenlerin yanında, her türlü mektup çeşitleri, her türlü telefonlar, kargo hizmetleri ve diğer servis hizmetlerinden yararlanarak piyasalarda ticari yaşamlarını sürdürmektedirler.

Yaptığımız araştırmaya göre: Bölgedeki işletmeler % 19 oranında iyi bir Pazar ve pazarlama araştırması yapmaktadır. İşletmelerin % 11 i yurt içi ve yurt dışı fuarlara katılarak mal ve hizmetlerin

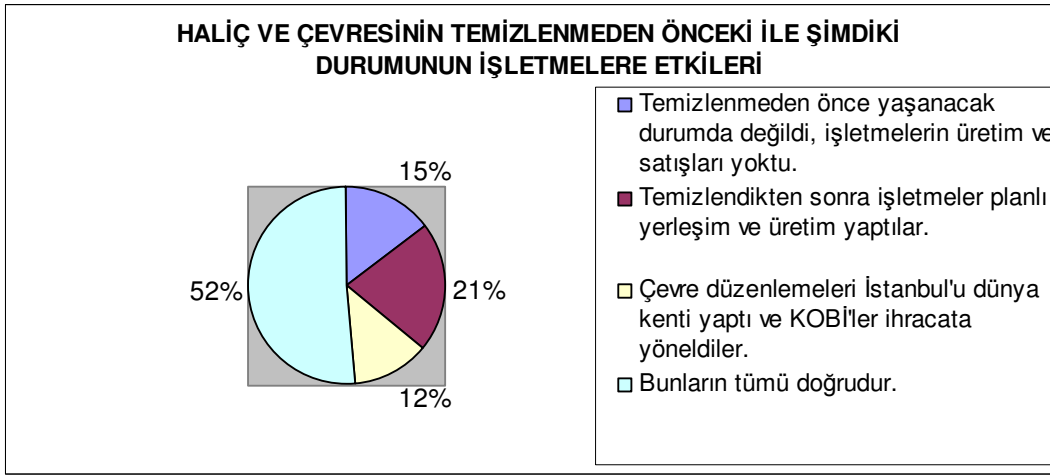
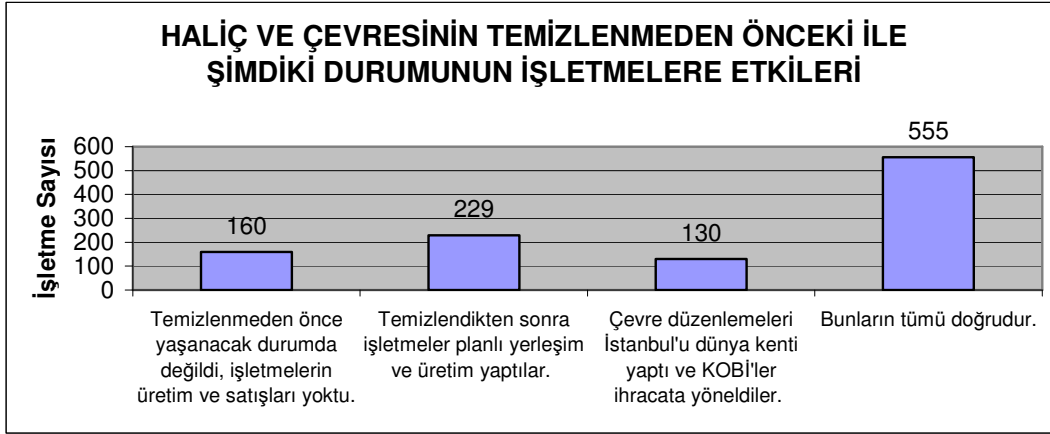
tanıtımını ve satışını yapmaktadırlar.% 17 si satış planlaması yapmakta,% 8 l üretim planlaması yapmakta ve % 45 i de müşteri memnuniyeti sağlayarak,piyasadaki değişkenlerden yararlanmaktadırlar.

İstanbul çok yoğun trafiği olan bir dünya kentidir.Bu nedenle bölgedeki işletmelere,sanayici ve işadamlarına sorduklarımızın bu bölümünde çoğunlukla otoparklar üzerinde duruldu.Bu alanda alınan yanıtlarda,işletmelerin % 40-l otoparkların çoğaltılmasından ve otoparklara işlerlik kazandırılmasından yana,ayrıca araştırmamızda Türkiye'de her şeyin mafyası olduğu gibi,otopark mafyasına da son verilmesi önerileri sağlanmıştır.

İşletmelerin sorunlarının çözümünde Ticaret ve Danayi Odaları % 28 oranında destek olmaktadır.Esnaf ve Tüccarın % 12 si park yapılmaması gereken yerlere,park edilmemesi yani park yasağı getirilerek bunun uygulanmasını istemektedirler.Çok doğal olarak bölgedeki işletmeler Belediyelerle birlikte çalışmak zorundalar.Bu nedenle % 20 oranda kendi alanlarında yerel yönetimlerle işbirliğine gidileceğine inanmaktadırlar.

Haliç temizlenip bugünkü haline gelmeden önce bir bataklığı andırmaktadır. Bu aşamaya gelinceye kadar bölgeden 450 Fabrika, 1.800 KOBİ işletmesi başka bölgelere taşınarak gittikleri yerlerde ağır sanayileri oluşturmuşlardır. Sorunun bu bölümüne İşletmelerin % 15 i katılmaktadır. Temizlendikten sonra işletmelerin % 21 i planlı ve programlı üretim yapmaya başlamışlardır. Haliç'in çevre düzenlemelerinin yapılması ve bugünkü temiz ve yaşanabilir hale gelmesi İstanbul'un dünya kenti olmasında ve Bölgedeki işletmelerin ihracata yönelmelerinde çok büyük etkileri olmuştur. İşletmelerimizin % 12 si bu görüşe katılmaktadır. Yukarıdaki soruların soruların doğru olmasına katılan İşletmelerin oranı %52 dir. Yukarıdaki görüş ve önerilere işletmelerimizin % 52 si katılmıştır.

Sonuç ve Öneriler:

Avrupa Birliği farkındalık ve görünürlüğü sağlamak için projelerde yapılan faaliyet ve etkinliklerle hedef kitlelere ve küresel bölgelere ulaşmaktadır. Bu nedenle medya ve basın yayın gibi kitle iletişim araçlarından yararlanmakta, kurum ve kuruluşları bu doğrultuda çaba göstermeye zorlamaktadır. Uygulama kapsamında aşağıdaki sonuçlar ile projede yapılan faaliyet ve etkinlikler AB'yi anlatmakta yeterli olmaktadır.

Basın toplantıları düzenlenmiş ve 35 adet medya kurum ve kuruluşuna faks ve mail gibi kitle iletişim araçlarıyla ulaşılmıştır. Proje kapsamında, Her ay projede yapılan faaliyet ve etkinliklerin anlatıldığı, basın bülteni medyaya gönderilerek çalışmalar kamuoyu ve hedef kitlelerle paylaşılmaktadır.

LASİAD Proje bölgesinde ve türev proje bölgelerinde pankart, afiş, duvar ilanları yapılarak projenin tanıtım bölgede hedef kitlelere yapılmıştır.

Asıl Proje bölgesi Laleli'de 5.500 İşletme ve Türev proje bölgelerinde 16.900 KOBİ ile üç aşamalı anketler yapılmış ve bu çalışmalar aylık gelişim raporlarında anlatılmıştır. Kurum ve kuruluşlarla devlet ve STK ları ziyaret edilmekte ve proje kendilerine anlatılmaktadır. Konferans ve paneller düzenlenmekte, yani İstanbul Sanayi Odası ile İstanbul Ticaret Odaları ile Milli Prodüktivite Merkezi ve Küçük ve Orta ölçekli İşletmeler Birliği-KOSGEB ziyaret edilerek, destek ve katılımları sağlanmaktadır. Proje Haliç üniversitesi İşletme Fakültesinde ders ve seminer olarak okutulmakta ve sunumlar yapılmaktadır. Doktora ve Yüksek Lisans tezlerine konu olmakta, kaynak olarak yararlanılmakta ve kitaplarda yer almaktadır. Bütün bu çalışmaların yapıldığı bu üç aylık dönemde, AB nin farkındalığı yaratılmakta ve, görünürlüğü vurgulanmaktadır.

Bu üç aydan sonra yapılacak çalışmalar daha kapsamlı ve anlamlı olacaktır.AB nin yeni dünya düzeninde geleceğini aramaya ihtiyacı olmadığı projenin her aşamasında anlatılmaktadır.

Kaynakça

- A.J.WALSH,EC Structural Funds and economic development in Republic of Ireland, Development Ireland: contemporary issues,Pluto pres,London,s.54-68,1995
- AB bölgesel politika ve yapısal fonlar: Türkiye açısından değerlendirme AB Komisyonu'nun Türkiye'ye Yönelik Olarak Hazırladığı İlerleme Raporları,2000
- AB Konseyi'nin onayladığı Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi.2000
- A.SAYIN DENEVE, AT Bölgesel Politikaları Üyelere Ne Sağlıyor?,Ankara: Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Bülteni, Sayı :107,Yıl:21,1989 s.46
- B.İNECİ, Avrupa Topluluğu'nda ve Türkiye'de Sübvansiyonlar (İSO Yayını-Yayınlanmış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi AT Enstitüsü
- S.Y. KOÇAK, Avrupa Birliğinde Yapısal Fonların Bölgesel Kalkınmaya Etkisi: İrlanda, İspanya ve Yunanistan Örnekleri, Ünal Aysal Tez Değerlendirme Yarışma Dizisi, 2005.

Özet

Sivil toplum kavramı ve olgusu özellikle küreselleşme ile birlikte gittikçe önemini artırmaya başlamıştır. Küreselleşme, sivil toplum kuruluşlarının da küreselleşmesine yol açmış bulunmaktadır. 1980'lerden bu yana, dünyadaki gelişime paralel olarak sivil toplum kuruluşları, Türkiye'de de gelişim sürecine girmiştir. Günümüz Türkiye'sinde toplumsal değişimin önemli bir aktörü olarak sivil toplumun güçlendiği, bu bağlamda da STK'ların bir örgütsel yaşam alanı olarak farklı yapılanmalar halinde yaygınlaştığı görülmektedir. STK'ların üstlendikleri işlevi yerine getirebilmeleri için her şeyden önce faaliyetlerini duyurmaları ve birbirleriyle işbirliği halinde çalışmalarını gerekmektedir. Bu nedenle kamuoyu, kamu kurumları, diğer STK'lar ve gönüllülerle iletişim kurmak, yaşamsal işlevleri açısından başlıca amaç olarak belirginleşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum Kuruluşları, Türkiye, Küreselleşme, İletişim.

NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN TURKEY, GLOBALIZATION AND COMMUNICATION

Abstract

The notion civil society has gained importance with the advancement of globalization process. Globalization has made the non-governmental organizations global actors. Since 1980s, the non-governmental organizations, in parallel with the global developments, also developed in Turkey. It has been observed that civil society as an agent of social transformation in Turkey gained strength and relied on organizational benefits to achieve their specified goals. In order to perform their functions properly, the non-governmental organizations have to promote and publicize their activities and develop cooperation among themselves. For this reason, the primary goal for a non-governmental organization which consider their vital functions need to communicate and cooperate with the public, public institutions, other non-governmental organizations and volunteers.

Keywords: Non-Governmental Organizations, Turkey, Globalization, Communication.

Giriş

Tarihi Antik Yunan'a kadar uzanan ve o çağlarda yurttaşlar topluluğu olarak adlandırılan sivil toplum kavramı, gerçek anlamını modernleşme sürecinde bulmuştur. Modernleşme, cemaat yaşantısından cemiyet yaşamına, kulluktan akılcı, bağımsız ve özgür bireye dönüşümü ifade etmektedir. Sanayileşme, kentleşme, ulus-devlet, laiklik ve insan hakları temelinde yükselen modernleşme, katılım bilincinin ve kolektif yönetim anlayışının güçlendirerek STK'ların gelişimine ve kurumsallaşmasına ivme kazandırmıştır. Türkiye'de modernleşme sürecinin temelini oluşturan Cumhuriyet'in ilanı ve Atatürk İlke ve Devrimleri ile birlikte, ümmetten-ulusa, kuldandan-yurttaş, şerri/örfi hukuktan, ussal/laik hukuk düzenine geçiş dönemi başlamıştır.

Bugün dünyamız, ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel alanlarda yepyeni değişimler ve oluşumlar çağını yaşamaktadır. İletişim ve bilişim alanında gerçekleştirilen olağanüstü gelişmeler bu sürece ivme kazandırmakta, her alanda oldukça hızlı ve karmaşık dönüşümler gerçekleşmektedir. 1980'lerden itibaren artan küreselleşme dalgalarıyla birlikte, STK'lar da yepyeni işlevler kazanmıştır. Günümüz küresel dünyasında STK'lar, bireyler, kurumlar, ulusal ve uluslararası toplumsal gruplar arasındaki bağların güçlenmesinde sağlam bir katalizör görevi üstlenmektedir. Bu bakımdan sivil toplum kuruluşları, küresel barışın sağlanmasında da önemli bir işleve sahiptir.

Sivil Toplum Kuruluşlarının üstlendikleri işlevi yerine getirebilmeleri için her şeyden önce faaliyetlerini duyurmaları ve birbirleriyle işbirliği halinde çalışmalarını gerekmektedir. Bu nedenle kamuoyu, kamu kurumları, diğer STK'lar, gönüllüler ve sponsor firmalarla iletişim kurmak, yaşamsal işlevleri açısından başlıca amaç olarak belirginleşmektedir. Küreselleşme sürecinde ortaya çıkan yeni iletişim teknolojileri, yeni iletişim ortamları ve yeni iletişim olanakları yaratmıştır. Artık iletişim, bireyler, kurumlar ve devletler için vazgeçilmez bir unsur haline almıştır. Türkiye'de toplumsal değişimin önemli bir aktörü olarak sivil toplumun güçlendiği, bu bağlamda da STK'ların bir örgütsel yaşam alanı olarak farklı yapılanmalar halinde yaygınlaştığı görülmektedir.

Günümüzde çevre, eğitim, bilim, sağlık, yardım, yoksulluk, kalkınma, sanat, spor, hukuk, siyaset, ekonomi, basın, iletişim ve bunlar gibi bir çok alanda faaliyet yürüten STK'ların, küresel nitelikli sorunlarla mücadelede inisiyatif sahibi olma çabasında olduğu görülmektedir. Oldukça büyük, çok boyutlu ve kompleks sistemler olarak dikkat çeken uluslararası STK'ların, başarılı sonuçlar elde edebilmeleri ve amaçlarına erişebilmeleri yolunda en önemli adım olarak da iletişim teknolojilerinden faydalanmaları ve sınır aşan ölçekte iletişim ağları kurabilmeleri dikkat çekmektedir. Toplumsal yaşamda çok önemli işlevler üstlenen STK'ların işlevleri gereği sürekli gereksinim duydukları bilgi akışı nedeniyle işlerini kolaylaştırıcı teknolojileri kullanmaları önemli bir zorunluluk arz etmekte ve bu noktada internet öne çıkmaktadır. Bu çalışmada sivil toplum alanında bu gerekliliği sağlamanın odak noktası olarak, etkin iletişim ve internet kullanımına ağırlık verilmiş, iletişim odaklı bir perspektiften hareketle, küreselleşmenin anlamına ve sivil toplumu nasıl etkilediğine değinilmiştir. Ayrıca, çalışmada sivil toplum, küreselleşme ve iletişim olgularına ilişkin kavramsal açıklamalar da yer almaktadır.

Sivil Toplum Ve Sivil Toplum Kuruluşları

Sivil toplum kavramı, çok genel bir ifadeyle, insan topluluklarının devletin etki ve müdahalesi olmaksızın rahatça hareket edebilecekleri bir alanı tanımlamaktadır. Bu alanı oluşturan aile, çıkar, inanç ve ideoloji adına kurulan karmaşık ilişkiler bütünüdür kendisi de sivil toplum olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla sivil toplum, devlet otoritesinin yönlendirmesi ve etkisi dışındaki özgür kurumsal birlikteliklerin bulunduğu alana karşılık gelmekte ve tüm toplumdaki bireylerin, toplumsal kesim ve gruplar tarafından baskı altına alınmamasının önemli bir güvencesidir (Dağtaş, 2008: 10).

Sivil toplum, modern anlamıyla politik alanın yani devlet alanının dışında kalan toplumsal kesiti ifade etmekte ve STK'lar, kamuoyu oluşturma, bireylerin taleplerini yerine getirme, çoğulcu bir toplum yapısını etkin kılma, devlet uygulamalarına karşı tampon görevi yapma ve demokrasiye geçişte önemli bir katalizör olmak gibi işlevler üstlenmiş bulunmaktadır (Erözden, 1998: 13-17).

Günümüzde toplumun devletin içerdiği alanın dışında kalan parçası olarak tanımlanabilecek sivil toplum, merkezi kontrol ve hiyerarşi mekanizmalarından bağımsız bir bütünü oluşturmaktadır. Bu kapsamda STK'ların en önemli işlevi, sivil toplumun devlet karşısında sesini duyurmasına hizmet ederek yurttaşlık bilincinin oluşturulmasını sağlamak olarak biçimlenmektedir.

Devletin iktidar alanı dışında örgütlenen kuruluşlar olarak tanımlanabilecek STK'lar, toplumsal değişiminin temel ve birincil aktörlerinden birisi olarak belirginleşmektedir. Öncelikle bireyler, devlet ve toplum arasında, daha sonra da ülkeler arasında bağ kuran bu kuruluşlar, bireyler ile ulusal ve uluslararası toplumsal gruplar arasındaki bağların güçlenmesine sağlam bir dayanak teşkil etmektedir.

Sivil toplum kavramına dikkatli yaklaşmamızı gerektiren bir konu, STK'ların devletten ve sermayeden ne kadar bağımsız olduklarıdır. Çünkü STK'ların temel niteliklerinden biri, devlet tarafından düzenlenmeyen, bağımsız örgütlenmeler olmalarıdır. Batıda bu özellikteki kuruluşlar "Hükümet-dışı Örgütler" veya "Gönüllü Kuruluşlar" olarak adlandırılırken, ülkemizde kamusal olmayan ama yukarıdaki iki özelliği de taşımayan her kuruluşta STK denilmektedir. Aslında kavramın Batıdaki kullanımında bile sorunlar vardır. Çünkü Eylül 2000 tarihli Le Monde Diplomatique'in bildirdiğine göre NGO olarak ifade edilen girişimlerin Dünya Bankası'nın çeşitli ülkelerdeki projelerine katılmaları söz konusudur. Bu katılımın 1988'de yüzde iken, 1997'de yüzde 47'ye ulaştığı belirtilmektedir. Özellikle NGO'lar konusunda dile getirilen bir husus da bu kuruluşların işlevleri ile ilgilidir. Neoliberal politikaların kamusal hizmetlerin küçültme kararlarıyla birlikte, NGO'ların sayıca artması 'acaba bu kuruluşlar devletin üzerinden giderek attığı kamusal hizmetlerin taşeronluğunu mu üstleniyor' sorusunu gündeme getirmiştir (Kovancı, 2001).

Küreselleşme sürecinde devletin geri plana itilmesi sonucu doğan boşluk son yıllarda STK'larla doldurulmaya çalışılmaktadır. Buna yoksullukla mücadeleyi örnek verebiliriz. Yoksul kesimlere, hükümetler yerine, yoksullarla daha yakından ilişki içinde oldukları ve onların çıkarlarını daha iyi temsil ettikleri gerekçesiyle STK'lar aracılığıyla ulaşma çabaları artmaktadır. STK'lar, çıkar çevrelerinden bir ölçüde arınmış oldukları ve yerel gereksinimleri daha iyi yansıttıkları gerekçesiyle yoksullukla mücadele programlarını tasarlama ve özellikle uygulama aşamalarında da ön planda tutulmaya ve ciddi bir seçenek olarak sunulmaya başlanmıştır. Yoksullukla mücadele yolları, büyük ölçüde özelleştirerek, etkileri belirsiz bir büyüme süreci yanında, hane halklarının kendi çabaları ve ulusal ve uluslararası STK'ların çabalarında aranmaktadır. Neoliberal politikalar sonucunda küçülmesi öngörülen devletten doğan boşluğun STK'ların doldurması beklenmekte ve STK'lar yoksullara daha yakından ilişki kurabilme, esnek ve çabuk davranabilme gibi avantajları ile öne çıkmaktadırlar (Şenses, 2003: 286-290).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, gelir dağılımındaki ve bölgeler arasındaki eşitsizliklere, yoksulluk, sağlık ve eğitim gibi sorunlara STK'ların tek başına çözüm getiremeyeceği ve devletin rolünün STK'lar tarafından doldurulmasının mümkün olmadığı gerçeği gözden kaçırılmamalıdır. Sivil toplum yaklaşımı, sosyal sorunların çözümü konusunda devlete yardımcı olmak yada devletin yetersiz kaldığı durumlarda gönüllü olarak faaliyette bulunmak için sivil toplum kuruluşlarının çaba göstermeleridir. STK'ların amaçları, birçok yönden sosyal politikanın amaçlarıyla benzerlikler taşır. Hem gelişmiş hem de Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin sosyal yaşamına ve sosyal değişimine önemli katkılarda bulunurlar (Şenkal, 2005:

63). Ancak, bu özellikleri nedeniyle STK'ların devletin yerine konması veya sosyal politikalarından sorumlu tutulması yanlış bir yaklaşım olacaktır. Sosyal politikaların baş aktörü ve uygulayıcısı, devlettir. Devletin öncülüğünde siyasi partilerin, STK'ların ve kamu kuruluşlarının birlikte etkinlik gösterecekleri katılımcı bir yapılanmanın oluşturulması, uygulamaların başarıyla sonuçlanmasına katkıda bulunacaktır.

Sivil toplumun temelinde, kamuoyunun genel katılımına dayalı siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel kurumsallaşmalar yer almaktadır. Bir toplumun sahip olduğu demokratik değer ve ilkeler sistemi, sivil toplumun temel dinamiğini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, sivil toplum ile demokrasi arasında oldukça yakın bir ilişki bulunmaktadır. Yani sivil toplum, insanların kendilerini ilgilendiren konularda kararların alınmasına doğrudan yada dolaylı olarak katıldıkları bir toplum biçimidir. Sivil topluma hayat veren dinamikler ise, siyasal kararlara katılım, daha çok tüketim ve toplumsal fırsat eşitliği biçiminde belirginleşmektedir. Bu açıklamaların ışığı altında STK'lar, yurttaşların ortak bakış, ortak çıkar, ortak duyarlılık, ortak talep gibi temelinde gönüllü olarak bir araya gelerek; devletin hukuki, idari, üretici ve kültürel organlarının dışındaki alanda meydana getirdikleri dernek, vakıf, sivil girişim, platform, ilişki ağı gibi yapı ve etkinlikler olarak tanımlanabilirler (Uğur, 1998: 69).

Sivil oluşumlar, demokratik eşitliği sağlayıp sürdürmek ve çoğunluğun azınlık üzerinde baskı kurmasını önlemek gibi özgürlüklere odaklanmakta ve temel olarak yurttaş haklarının savunuculuğunu üstlenmektedir. STK'lar, demokratik bir siyasal sistemde bu işlevlerini, toplumdaki özel çıkarları temsil eden baskı grupları ve siyasal partiler aracılığıyla gerçekleştirmekte ve gücünü daha çok yurttaş adını taşıyan aktif vatandaşların üyeliğiyle kazanmaktadır. Bu bağlamda sivil toplum alanının güçlenip genişlemesinde yerleşik bir demokrasi ve köklü demokratik gelenekler büyük önem taşımakta, hem devletin hem de sivil toplumun demokratikleştirilmesini zorunlu kılan katılımcı sivil toplum gerekmektedir. Kısaca STK'lar, demokrasiye ve demokratik taban oluşumuna önemli katkılar yapan oluşumlardır. Toplumun isteklerini dile getirmeleri ve yönlendirici olmaları açısından bağımsız olmaları önemli bir unsurdur.

Günümüzde küreselleşmeyi ortaya çıkaran etkenler, küresel bir sivil toplumun ve küresel bir kamuoyunun oluşumunun da önünü açmıştır. Böylece hareket alanı sadece yerel ve ulusal değil, aynı zamanda bölgesel ve küresel bir nitelik kazanan STK'lar, farklı alanlarda çalışan gönüllü örgütlerden, düşünce kuruluşlarına, sosyal hareketlerden vatandaşlık inisiyatiflerini, hükümet-dışı örgütlerden sendikalara ve meslek odalarına kadar geniş bir yelpaze içinde hareket eden bir alanı temsil etmektedir. Bu bağlamda küreselleşme, STK'ların dünya ölçeğinde örgütlenme ve etkinlik kurma yeteneğini artırmış, değişen koşullara daha kolay uyum sağlayabilmelerini kolaylaştırmıştır.

Küreselleşme

1980'li yılların sonlarında yeni dünya düzeninde daha sık kullanılan bir kavram olarak dikkat çeken küreselleşme, düşünsel, sosyal ve kültürel alanda birçok etkinin birlikte yer aldığı bir süreci ifade etmektedir. Dünya çapında olmak yada dönüşmek olarak tanımlanabilecek küreselleşme olgusu, dünyanın bütünleşmesi, farklı toplumsal birimlerin her bakımdan ve özellikle ekonomik politikalar açısından birbirleriyle bağlantılandırılarak dünyanın tek bir pazar haline gelmesidir. Küreselleşme, bir bakıma da evrenselliği, evrensel işbirliğini, kardeşliği, birlik ve dirliği, ifade etmektedir (Bülbül, 2000: 17).

Anthony Giddens, 1990'lardan itibaren dünyanın üzerindeki tüm ekonomik, siyasal, kültürel noktaların giderek birbirine bağlanması, dünyanın tek bir birim haline dönüşmesi anlamında kullanılan küreselleşmeyi, toplumsal ilişkilerin dünya çapında yoğunlaşması olarak tanımlamaktadır (Giddens, 1994: 62).

1990'lı yıllar, yeni bir dünya düzeninin olduğu yıllardır. Bu yeni dünya düzeni, dünya ekonomisini tek bir bütün olmaya yönelten bir süreçtir. Küreselleşme olgusunun getirdiği bu yeni düzen, gerekli teknolojik ve yapısal değişiklikleri yaparak serbestleşen dünya pazarlarında rekabet edebilme potansiyeline işaret etmekte ve bu bağlamda küreselleşme olgusu, bazen küresel boyutta tek tiplemeye geçiş, bazen de genelleşen bilgi, iletişim sistemleri sayesinde mesafelerin ve zaman farkının ortadan kalkışı dolayısıyla insanların birbirine eş zamanlı olarak yakınlaşması olarak tanımlanabilecektir (Düren, 2000: 52).

Bilginin gücü üzerine kurulu günümüz dünyası, rekabet edebilmek için doğru bilgi almayı talep etmekte bu kapsamda da mikro bilgisayar ağları, veri tabanları, taşınabilir kişisel bilgisayarlar, kablosuz iletişim, uydu haberleşmesi, multi medya, elektronik posta, ve internet gibi bilgi teknolojileri stratejik önem kazanmaktadır. Küreselleşme, geleneksel siyasi, kültürel ve coğrafi sınırları giderek aşan yeni toplumsal ağların ve faaliyetlerin yaratılmasını ve mevcut olanlarının çoğaltılmasını içermekte, toplumsal ilişkilerin, faaliyetlerin ve karşılıklı bağımlılıkların genişlemesinde ifadesini bulmaktadır. Ayrıca küreselleşme, toplumsal mübadelelerin ve faaliyetlerin yoğunlaşmasını ve ivme kazanmasını içermektedir (Steger, 2006: 27-29).

Günümüzde insan haklarından çevreye kadar pek çok sorun ve çözümleri, fon kaynakları, iletişim kanalları ve daha birçok şey küresel olduğundan sivil toplum kuruluşları da bu yeni düzene ayak uydurabilmek için küresel büyüklükte örgütlenmek ve faaliyet göstermek zorunda kalmış, bu bağlamda küreselleşme sivil toplum kuruluşlarını da küreselleştirmiştir. Bu nedenle içinde bulunduğumuz dönemde, uluslararası düzeyde örgütlenmiş birçok aktör etkileşim içinde faaliyet göstermekte, sayıları giderek artan

uluslararası örgütler, çokuluslu şirketler ve uluslararası sivil toplum kuruluşları, devletlerle birlikte uluslararası politikanın en temel özneleri olmaktadır.

Küreselleşme olgusu STK'ları bir çok bakımdan etkilemiş bulunmakla birlikte bu etkiler, STK'ların uluslararası karar alma mekanizmalarını çeşitli düzeylerde etkileyecek boyuta gelmeleri, yeni değerler ve normların ortaya konulması, beklenmedik gereksinimlerin karşılanması ve yeniliklerin yayılması, ulus aşırı çatışma ve anlaşmazlıkların çözümü, ulus aşırı ittifaklar oluşturulması, global sorunlarda doğrudan harekete geçilmesi olarak belirginleşmektedir. Bu bağlamda 21.yüzyılda STK'ların sayısının sürekli arttığı, ekonomik, siyasal ve lojistik açıdan inanılmaz boyutlarda büyüdükleri görülmektedir. Sayıları giderek artan STK'ların temel amaçları olarak da gerek ulusal gerekse uluslararası arenada bireysel ya da kolektif çıkarlarını korumak, devletleri ve diğer uluslararası örgütleri kendi amaçları doğrultusunda etkilemek amacıyla faaliyetlerde bulunmak göze çarpmaktadır.

İletişim

İletişim, yapısı gereği, insanlar arasında meydana gelen bir olgudur. İnsanları toplumdan soyutlamak mümkün olmadığına göre, iletişim bu yönüyle bir toplumsal ilişkişmedir (Haluk; Uğur, 1998: 43). İletişim, insanlar arasında ileti alışverişinden de öte anlamların paylaşımıdır (Zıllıoğlu, 2003: 249).

Bir diğer tanımla iletişim, mesajlar aracılığıyla gerçekleştirilen toplumsal etkileşim sürecidir (Mutlu, 1995: 168). Bireyin toplumsallaşmasını sağlayan bir süreç olarak belirginleşen iletişim, toplumsal bir olgudur. Bu bağlamda iletişim olgusu hem toplumsal ilişkiler tarafından biçimlenmekte hem de toplumsal ilişkileri etkilemektedir. İnsanlar arasındaki düşünce ve duygu alışverişi olarak adlandırılabilir iletişim amacı, alan ve veren arasında bilgi, düşünce ve tutum ortaklığı yaratmaktır.

Bir bilgiyi örgütlenme yada geliştirme yolu olarak adlandırılabilir iletişim olgusunun gerçekleşebilmesi için, her şeyden önce amaca uygun bir mesajın olması, bu mesajın bir kaynak aracılığı ile kodlanarak bir kanal aracılığı ile bir hedefe gönderilmesi ve bu hedefin de bu mesajı alarak bir geri bildirimde bulunması gerekmektedir. İletişim olgusunun söz konusu sürecin ancak etkin bir biçimde gerçekleşmesi halinde hayat kazanacağı altı çizilmesi gerekli önemli bir husustur. Bu olgunun önemi genel olarak üstlendiği bilgilendirme, denetleme, yönlendirme, eğitime, toplumsal ilişki kurma ve uyarma işlevlerinden kaynaklanmaktadır. Bu noktada vurgulanması gerekli en önemli husus, iletişim olgusunun yalnızca kişiler arasında değil aynı zamanda tıpkı STK'lar gibi gruplar, toplumlar hatta uluslar arasında da dikkat çeken bir olgu olduğudur.

Bu açıklamaların ışığı altında iletişim, kişiler, gruplar, örgütler yada toplumlar arasında haber, olgu, fikir yada mesaj değişimi süreci olarak ifade edilebilmektedir (Gürüz; Gürel, 2000: 92). Bu bağlamda iletişim, toplum için yaşamsal bir süreç olarak belirginleşmektedir.

Oskay'a göre iletişim, insanoğlunun birbirlerine nesnelere, olaylar ve olgular ile ilgili değişimleri haber veren, bunlara ilişkin bilgilerini birbirlerine aktaran, aynı olgular, nesnelere ve sorunlar karşısında benzer yaşam deneyimlerinden kaynaklanan, benzer duygular taşıyıp bunları birbirine ifade eden insanların oluşturduğu topluluk yada toplum yaşamı içinde gerçekleştirilen tutum, yargı, düşünce ve duygu bildirimleridir (Oskay, 1992: 15). İletişimde yer alan taraflar ve iletilen mesajların amaca ulaşabilmesi için ileti uygun şekilde gönderilmeli ve alıcı tarafından algılanabilmelidir.

İletişim sürecinin diğer bir önemli özelliği de her iletişim olayının tek yanlı ve tek yönlü değil iki yönlü olarak gerçekleşmesi, kaynak tarafından gönderilen iletilerin hedef kitleye gönderilip onun tarafından algılandığında alıcıların da bu iletiye bir yanıt vermesidir (Atabek; Dağtaş, 1998: 289). Başka bir deyişle iletişim, bilgi ve düşüncenin mümkün olan en az kayıpla iletildiği gönderen ile alanın sürekli olarak karşılıklı bir etkileşim içinde olduğu bir süreçtir. Ayrıca bir benzeri bulunmayacak türürlükte anlamlar yüklü iletişim sözcüğünün kapsamına iletişim araçları, iletişim kurma etkinliği ve herhangi bir uydu aracılığı ile gönderilen bir iletide girmekte bu bağlamda gazete, dergi, kitap, radyo ve TV gibi kitle iletişim araçları, bilgisayar, telefon, uydu gibi iletişim teknolojileri, konferans, konser, tartışma gibi kişiler yada gruplar arası iletişim, işaret, bakış, göz yaşı, gülümseme, mimikler gibi sözsüz iletişim bu kavramı açıklamaktadır (Usluata, 1994: 11).

Yukarıdaki açıklamaların doğrultusunda iletişim olgusunun, her toplumun doğuşu ve gelişimi için son derece önemli toplumsal roller üstlendiği ve bu rollerin toplumdan topluma farklılık gösterdiği görülmektedir. İletişim olgusunun çağımızda üstlendiği en önemli toplumsal işlevler olarak da; toplumsal sistem içindeki toplumsal roller, kurallar ve olgular hakkında haber verme işlevi, toplumdaki bireyler arasında eşgüdüm sağlama işlevi, toplumsal ve kültürel değerlerin toplumun yeni üyelerine kazandırılması ve toplumsal ve kültürel mirasın aktarılması işlevi ve eğlendirme işlevi belirginleşmekte ve iletişim, toplum üyeleri arasında sağladığı etkileşimle düşüncelerde, değerlerde, davranışlarda ve amaçlarda benzerlik ve uzlaşma olasılığını arttırmaktadır.

STK'ların günümüzdeki temel işlevi, daha demokratik toplum düzeninin oluşturulmasını sağlamak ve farklı ilgi alanları ile söz konusu yerel yönetimlerin içerisinde ve dışında yer alarak yönetime katkıda bulunmak, aynı zamanda da bir kontrol mekanizması da oluşturmaktır. Bu noktada vurgulanması gerekli en önemli husus, STK'ların ulus devlet yönetiminde, ancak yurttaş dediğimiz bilinçli bireylerin varlığıyla hayat

bulacakları, bunun için de faaliyetlerini duyurmak ve birbirleriyle işbirliği halinde çalışmakla yükümlü olduklarıdır. STK'lar açısından söz konusu iletişim gereksinimini karşılamamanın en rasyonel yolu düşünüldüğünde, güncel bilgilerle geniş kitlelere her zaman ve en hızlı ulaşabilme kapasitesine sahip olan internet öne çıkmaktadır. Çünkü, iletişim teknolojilerindeki baş döndürücü gelişme, bizi enformasyon yoğunluğunun arttığı bilgi çağına yönlendirmekte, bu çerçevede uluslararası bir biçimde önem kazanan iletişim gereksinimini karşılamada en etkin araç olarak internet belirginleşmektedir.

Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de STK'lar ve İletişim

1980'li yılların sonlarından itibaren dünya düzeninde daha sık kullanılan bir kavram olarak küreselleşme, yalnızca iktisadi anlamda değil, ekonomik, sosyal, kültürel olarak her anlamda tüm dünyayı etkilemiş bir olgudur. Bu tarihten itibaren tüm dünyayı etkisine alan küreselleşme olgusu, arka planda kalmış sivil toplum ve devlet ilişkisinin yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur. 1980'lerin sonunda Sovyetler Birliği ve Doğu Bloğu'nda sosyalizm çökmüş, bunun sonucunda iki kutuplu dünya dengesi sona ererek yeni toplumsal hareketlerin odak noktası olduğu ve sivil toplumun hacminin giderek genişlediği ve geleneksel dünya dengelerinin değiştiği yeni bir dünya düzeni ortaya çıkmıştır. Söz konusu yeni dünya düzeni, özellikle 20. yüzyılın bitiminden itibaren demokratik hukuk devleti çerçevesinde hak arama mücadelesini içeren yeni toplumsal hareketleri de gündeme getirmiştir.

Günümüzde neoliberal politikalara meydan okuma, toplumsal hareketler tarafından yükseltilmektedir. Sivil haklar hareketi, kadın ve eşcinsel hakları hareketi, ekolojik hareketler, engellilerle ilgilenen aktivistler, savaş karşıtı ve askeri müdahaleye karşı çıkan barış hareketi ABD'de ve Batı dünyasının diğer kesimlerinde etkili olan daha geniş, halka dayalı demokratik bir sürecin parçasıdır (Atabek, Dağtaş, 54). Bu noktada vurgulanması gerekli en önemli husus, yurttaşlık haklarının savunulması, barış hareketi, kadın hareketi, çevre hareketi, gençlik hareketi, tüketici haklarının savunulmasına yönelik hareketler, ırkçılık aleyhine hareket ve medya karşıtı eylemler gibi hareketlerin gücünü içinde bulunduğu sivil toplumun temel dinamiklerinden aldığıdır.

Kapitalizmin ulaştığı enformasyon teknolojisi devrimi emeğin merkezileşmesini parçalayan unsurlar taşıırken, nüfuz ettiği alanlarda duyarlılık gösteren sosyal zıtlıkların sayısını ve ölçeğini artırmış, işsizlik, çevre, barış, kadın, insan hakları vb. konuları da uluslararası gelişmelere çok duyarlı küresel sorunlar haline getirmiştir. İşte bu süreçte sınıf aidiyeti taşımadığı belirtilen insan hakları, feminizm, ekolojik denge, barış yanlısı, işsizlik ve nükleer karşıtı sosyal hareketlerin toplumsal bir güç olarak gündeme geldiği gözlenmektedir (Kovancı, 2001).

Tüm dünyada yaşanan yeni gelişmeler, devletleri hızla yeniden yapılanma sürecine itmekte ve günümüzün iletişim olanakları bu süreci güçlendirmektedir. Çünkü, 21. yüzyıla damgasını vuran temel paradigma olan bilgi toplumu, iletişim olgusunu bu çağın baş aktörü yapmış bulunmaktadır. Bilgi toplumunun gereklerini yerine getirebilmenin en önemli yolu olarak da yeni teknolojilerin kullanılması dikkat çekmektedir. Bu bağlamda küreselleşme olgusu, toplumsal yaşamın her alanında iletişim kurmak ve bilgi almak için gerekli bir araç olarak yeni teknolojileri, bu kapsamda da interneti talep eder konuma gelmiştir.

Söz konusu gelişmeler, Türkiye'yi de etkilemiştir. Vancouver'de yapılan Dünya I. Habitat Konferansı sonrasında Türkiye'nin de aralarında bulunduğu yüzü aşkın ülke, ulusal komiteler oluşturarak Ulusal Gündem 21 hazırlığı sürecine girmişler ve Haziran 1996'da İstanbul'da yapılan Habitat II. Konferansı sonrasında Yerel Gündem 21 çabalarının yoğunlaşması, sivil toplum örgütleriyle yerel yönetimler arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi yanında, sivil toplum kavramının kamusal tartışma gündemine girmesini sağlamıştır (Emrealp, 1998: 45).

Türkiye'de yukarıda vurgulanan gelişmeler, bilişim ekonomisi olarak yeni gelişen bir sektör açmış 1970 ve 1980'li yıllardan yeni iletişim teknolojileri kullanılmaya başlanmış ve bu şekilde küresel dinamiklerin işleyişine işlerlik kazandırılmıştır (Önür, 2002: 135-142). Söz konusu işlerlik STK'ların oldukça büyük bir canlılık içinde olduğu günümüz Türkiye'sinin sivil toplum alanında da yaşanmaktadır. İçinde bulunduğumuz dönemde Türkiye'de sivil toplum, toplumsal değişimin önemli bir aktörü olarak güçlenmekte ve STK'lar farklı alanlarda çalışan gönüllü örgütlerden, düşünce kuruluşlarına, sosyal hareketlerden vatandaşlık inisiyatiflerine, hükümet dışı örgütlerden sendikalara ve meslek odalarına kadar çok geniş bir yelpaze içinde hareket etmekte ve bu hareket alanlarını 1980'lerden bu yana özellikle de 2000'li yıllarda sadece yerel ve ulusal değil, bölgesel ve küresel bir nitelik kazandırarak genişletmektedir. 1980'lerden bu yana, dünyadaki gelişime paralel olarak sivil toplumun Türkiye'de de geliştiği, bu süreç içinde, STK'ların toplum içinde giderek yaygınlaştığı ve sivil toplumun öneminin arttığı, sivil toplum söyleminin siyasi partiler, hatta devlet aktörleri tarafından sürekli kullanıldığı görülmektedir. Özellikle son on yıl içinde Türkiye'deki STK'ların ilgi alanlarının da hızla çeşitlendiğine tanık olunmaktadır.

Türkiye'de de sivil toplum özelemleri, temel hak ve özgürlükler tabanına oturacak daha demokratik bir toplum yapısı özlemi olarak doğmamıştır. Aksine, eksikliği toplumsal yaşamın her alanında hissedilen temel hak ve özgürlüklerin motoru olacak bir yapı özlemi şeklinde düşünülmektedir. Dolayısıyla temel hak ve özgürlükleri kazanmak üzere halkı siyasetin içine çeken ama özünde siyasetle sivil toplumu ayrı tutmayı amaçlayan bir çoğulcu sivil toplum hareketi olmanın garipliği ve çelişkisi yaşanmaktadır. Bu çelişki, siyasi

müdahaleyi yönlendiren halkla siyasi müdahaleden uzak düşünülen halk çelişkisidir (Fincancı, 1991: 14). Bu bağlamda Türkiye’de özellikle 1980 darbesi temel hak özgürlükleri kısıtladığı için büyük bir ölçüde sivil toplum alanına da baskı uygulamış bulunmaktadır.

Tüm olumsuz yasal koşullara rağmen, ülkemizde de demokratikleşme eğilimi özellikle 1980 sonrasında liberalizmin yeniden keşfi ile birlikte artmış ve özellikle bu dönemden itibaren “Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık” gibi sivil girişimler ile birlikte sivil toplum yeni bir görünüm kazanmıştır. Ancak her ne kadar bu dönemden itibaren bir artış gözlemlense de Türkiye’deki en yaygın sorunlardan hızlı nüfus artışı ve çarpık kentleşmeyle birlikte oluşan sorunlar ve halkın aktif katılıma yönelik çekingenliği STK’ların gelişiminde ciddi sorunlar yaratmıştır. Ayrıca mali yetersizlik ve iletişimsizlik gibi sorunlar da bu gelişimi engelleyen önemli unsurlardır.

Türkiye’de sayıları giderek artan STK’lar arasındaki en önemli sorun aralarındaki iletişim ve koordinasyon sorunudur. Gümrük Birliği’ne giriş ve Habitat II hazırlık çalışmaları ile Türkiye’de sivil toplum alanında yaşanan hareketlilik aynı zamanda çok sayıda ulusal ve uluslararası STK’ların tanışıp birbirleriyle iletişim kurmalarını zorunlu kılmıştır. Türkiye’de STK’lar arasında iletişim olanaklarını sağlayan unsurlar arasında, bu kuruluşların dış çevreyle ilişki kurmasını sağlayan kuruluş yayınları öne çıkmaktadır. Bu açıdan denilebilir ki (Gönel, 1998: 24–29):

- Kuruluş ve çevresi arasındaki iletişim kanallarının yoğunluğu, toplam yayın sayısında somutlaşır ve kuruluşun sivil toplumla ilişkisinin yoğunluğunu gösterir.
- İletişim kanallarının yaygınlığı, kısmen yayın satış/dağıtım sayısınca ifade edilir ve bazı rezervlerle sivil toplumdaki doğrudan etki alanının genişliğini belirtir.
- İletişim kanallarının çeşitliliği ise, çıkarılan tüm yayın çeşitlerinin toplamı tarafından ifade olunur ve sivil toplumla kurulan ilişkilerin zenginliğini gösterir.
- Son olarak bu iletişim kanallarının işlevleri, kuruluşların amaçlarına bağlı olarak farklılık gösterir ve sivil toplumdan kuruluşun beklentilerini açığa çıkarır .

STK’lar, dünyanın küresel bir köye dönüştüğü günümüzde iletişim olanakları sayesinde, kamuoyu oluşturarak devletlerin, uluslararası örgütlerin ve çokuluslu şirketlerin karar ve davranışlarını etkileme başarısına erişmiş bulunmaktadır. Bu yolda iletişim faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için, uluslararası alanda kamuoyu oluşturmak amacıyla raporlar hazırlayıp ilgili ülke kamuoylarına duyurmak, önemli medya organlarını toplu mektup, telefon vb araçlarla bilgi bombardımanında bulunmak, imza toplamak, toplu gösteriler düzenlemek gibi yöntemlere başvurmaktadır.

Bu noktada STK’lar açısından en önemli unsur, etkin bir iletişim mekanizmasının hayata geçirilip koordinasyon sorunlarına yol açmayacak biçimde örgütlenmektir. Küreselleşme olgusu, tüm dünyadaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşmasına ve yerel olayların çok uzaktan biçimlendirilmesine neden olduğundan, bu faaliyetlerini gerçekleştirecek önemli bir aracı da talep etmektedir. Uzaktaki bilgileri yalnızca birkaç saniyede bir yerden diğerine gönderen ve uzaktaki olayların gerçek zamanlı görüntülerini sunan internet teknolojisi dikkat çekmekte ve Türkiye’de STK’lar açısından çağdaş dünyaya ayak uydurmanın başlıca aracı olarak belirginleşmektedir.

Günümüz dünyasında katılımcı demokrasiyi teşvik etmek ve kamu kuruluşlarının eksik bıraktığı veya ulaşamadığı yerlerde tamamlayıcı bir işlev üstlenmek açısından son derece önemli bir görevi gerçekleştiren STK’lar, Türkiye’de devlet tarafından desteklenmemektedir. Oysaki özellikle sermaye dışı kesimlerin sınıfsal taleplerini ifade etme olanağının ortadan kalktığı küresel süreçte, STK’lar sistemin temel mantığı olan piyasa egemenliğini engelleyecek ve piyasa dışında kalan kesimleri içine çekecek işlevler üstlenmelidir. Ancak Türkiye’de durum irdelendiğinde tam tersi bir durum dikkat çekmekte, sermaye kesimini temsil eden birkaç STK dışındakilerin demokratik gelişmeye çok fazla katkıda buldukları söylenememektedir. Türkiye’de STK’ların daha çok sorunları ifade etme aracı olarak kullanıldığı, bu sorunların çözümünde rol almadığı görülmektedir (Durusoy, 2008).

Kamu kurumları, üyeler, gönüllüler ve sponsor firmalarla iletişim kurmak, STK’ların temel görevlerindedir. Çünkü, STK’ların temel amacı, toplumun yararı için çalışmalar yapmak ve toplumun bu faaliyetlere katılımını sağlayarak maksimum düzeyde sonuç elde etmektir. Bu bağlamda STK’lar, iletişim yöntem ve teknikleriyle gerçekleştirilen bir halkla ilişkiler faaliyetidir. STK’lar herhangi bir sorun hakkında yada ihmal edilen bir konuda bireylerin oluşturdukları birer örgüt olup belirli hedef kitleleri yada kamuoyunu harekete geçirmek üzere faaliyet göstermektedir. Her ne kadar STK’lar bu önemli unsurları barındırsa da bugün Türkiye’de sivil toplumu söylemsel düzeyde destekleyen devlet aktörleri ve siyasi partilerin, bu önemin nitel bir yapıya dönüşmesine katkısının yetersiz kaldığı ve STK’lar arasındaki iletişim ve işbirliğinin oldukça zayıf olduğu görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Özellikle Berlin duvarlarının yıkıldığı 1989 sonrası giderek güçlü bir gelişme gösteren küreselleşme olgusu, üretim ve sermayenin daha hızlı yoğunlaşarak merkezileşmesine ve uluslararası finans kuruluşlarının

temel yönetici güç haline gelmesine neden olmuştur. Bugün uluslararası finans kuruluşlarına bağımlı olarak gelişmeye çalışan ülkelerde devletin küçültülmesine yönelik uygulamalarla sosyal devlet, ulusal kalkınma gibi olguların güçsüzleştiğine ve STK'ların devletin alternatifi olarak sunulmasına tanık oluyoruz. Toplumsal ve ekonomik yaşamda devletin etkinliğini azaltmaya hizmet eden, dış güçler tarafından finanse edilen oluşumların çağdaş ve demokratik sivil toplum olarak nitelendirilmesi olanaksızdır. Aynı şekilde, bireylerin kutsal aidiyet duygularıyla bağlandığı cemaatsel yapıların da demokratik, bağımsız ve çağdaş sivil toplum yaklaşımı ile ilgisi bulunmamaktadır.

Başlıca amaçları, sivil toplumun siyasal sürece katılımını sağlamak olan STK'lar, yönetime değil halka danışmanlık yapmaktadır. Başlıca gereksinimleri bilgi, iletişim ve işbirliği olan bu kuruluşlar bu gereksinimlerini karşılayacak bir araca gerek duymakta ve bu noktada internet öne çıkmaktadır. Küresel bilgi ağı, yani internet olgusu, dünya ülkelerini birbirine bağlamakta ve bu sayede insanların doğrudan bilgiyi paylaşmalarına olanak sağlamaktadır. Söz konusu işlevleri bu aracın STK'lar açısından depolanmış bilgiye erişim, bilginin işlenmesi ve paylaşılması gibi önemli donanımlar taşımaya neden olmakta bu sebeple de hayati önem taşıyan bir zorunluluk olarak konumlanmaktadır. İletişimin güvenli ve sağlıklı bir demokrasinin ve açık bir toplumun ön koşullarından birisi olduğundan hareketle, yurttaşlar ve yöneticiler arasında açık olan iletişim hatları, katılımcı demokrasinin gelişimi açısından çok önemlidir ve sivil toplumun da bu noktada hassas davranması gerekmektedir.

Günümüzde Türkiye'de STK'lar arasında işbirliği ve iletişim düzeylerinin endişe verecek kadar sınırlı düzeyde olduğu gözlemlenmektedir. STK'lar arasındaki etkileşim ve bilgi paylaşımının zayıflığı uluslararası alanda kopukluk yaratmaktadır. Ayrıca, Türkiye'de halkın sivil toplum kuruluşlarına katılım oranının çok düşük olması, STK'lara yönelik güven eksikliği ve beraberinde getirdiği sivil toplum alanındaki ideolojik, etnik ve coğrafi çizgilerde ayrılık gibi bir çok alanda sorun yaşandığı dikkat çekmekte ve bu problemlerin temelinde iletişim sorunlarının yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda STK'lar açısından etkin bir iletişim mekanizmasının yapılandırılması gerekmektedir. Ancak ülkemizde faaliyet gösteren pek çok STK, kapasite, yönetim ve kaynak alanlarında ciddi sıkıntılar yaşamakta bu da onların medya kullanımlarını da kısıtlamaktadır. Oysa ki, STK'lar arasındaki etkin iletişim mekanizmasına işlerlik kazandırabilecek en uygun medyanın aynı anda yazı, resim, ses ve görüntüyü içerebilen, giriş ve çıkış engelleri yok denilecek kadar az olan, geri beslemeyi en kolay hale dönüştüren medya yapısıyla, internet olduğu görülmektedir.

Sahip olduğu iç ve dış kamuoyu her konuda daha kolay ve daha hızlı bilgi sağlama ve ulaşma kapasitesine sahip olan ve bu bağlamda da mevcut ilişkilerini geliştirme ve yeni ilişkiler kurma konusunda ayrıcalıkları bulunan internet, sivil toplum kuruluşunun sosyal sunumunu iyileştirmekte ve yurttaşlara STK'ları yakından izleme fırsatı vererek, STK'ların kurumsal kimliğini güçlendirmektedir. Böylece internet STK'lara istenilen zamanda erişimi kolaylaştırarak, STK'lara yönelik güveni arttırmakta ve STK'ların kurumsal kapasitelerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır.

STK'ların dünyanın her yerindeki kuruluşlar ve çalışanlarla karşılıklı diyalog kurup etkileşime geçebilecekleri bir iletişim platformu oluşturmaya olanak tanıyan internet, hem Türkiye'deki hem de dünyanın her yerindeki diğer STK'larla iletişime geçme olanağı sunması itibarıyla çok güçlü bir araç konumundadır. İnternet Türkiye'deki STK'lar açısından oldukça değerli özellikler taşımakta, STK'lara ilişkin farkındalık yaratma potansiyeli ile dikkat çekmektedir. Bu yaşamsal özelliklere sahip olmasına rağmen, ülkemizde STK'ların interneti etkin bir biçimde kullanmadığı dahası çoğunun bir internet sitesinin bile olmadığı görülmektedir.

Etkili bir iletişim stratejisi, STK'ların başarısını artırmakta, kötü bir strateji ise, düşünce, tutum ve davranış değişikliği yaratmayı amaçlayan mesajın hedefe ulaştırılmasında sorunlar ortaya çıkmasına neden olarak amaçlara ulaşmayı engellemektedir. Bu bağlamda STK'ların öncelikle bünyesindeki yöneticiler, ücretli çalışanlar, gönüllüler, üyeler, danışmanlar arasındaki karşılıklı etkileşim ve iletişim mekanizmasının rasyonel temellere oturtulmuş olması bu kuruluşlar açısından yaşamsal önem taşımaktadır. STK'lar için etkin bir iletişim mekanizmasını yaşama geçirebilme yolunda kullanacakları kurum içi araçlardan bazıları: toplantılar, özel gün kutlamaları, yemek ve gezi gibi aktivitelerde sağlanan yüz yüze iletişim olanakları, ortak amaçlar etrafında eşgüdüm sağlayan çalışma planları ve STK'ların misyon ve vizyonuna yönelik olarak hazırlanan yıllık çalışma raporlarıdır.

STK'lar, gerek iç gerekse dış dünya ile iletişim kurmalarını ve gelen talep ve sorunların zamanında ve tatmin edici bir biçimde yanıtlanmasını sağlayacak web sayfaları, e-posta ile gönderilen e-bültenler, yazışmalar, kuruluşun isim ve bağlantı bilgilerinin yer alacağı bülten ve dergiler, dikkat çekmek ve kısa bilgi vermek amacıyla kullanılan broşürler, posterler gibi görsel malzemeler ile fotoğraf, slayt, multivizyon sistemleri, dijital fotoğraf, video film, ses bandı, CD, VCD, DVD gibi görsel/işitsel malzemelerden yararlanmalıdır.

Yazılı ve görsel basın, STK'ların toplumla, siyasetçilerle ve hedef kitlelerle etkin iletişim kurmalarını sağlayan kitle iletişim araçlarındandır. Bu araçlar kullanılırken ilişkiyi rasyonel yönde sağlayacak görsel iletişim malzemelerinden optimal ölçüde yararlanıp, hedef kitlelerinin özelliklerini iyi belirleyip mesajlarını onların anlayacağı dilde ve şekilde yapılandırılmalıdır.

Sonuç olarak, STK'ların çalışmaları açısından önemli gördüğümüz bazı hususlar şunlardır:

- STK'ların inandırıcı ve ikna edici bir iletişim gerçekleştirebilmeleri için, başta üniversiteler olmak üzere, araştırma enstitüleri ve bilimsel kuruluşlarla karşılıklı ve sürekli bir etkileşim ve işbirliği halinde olmalıdırlar.
- Toplumun STK'ları tanımalarını ve güvenmesini sağlamaya yönelik çalışmalara ağırlık verilmelidir. Bu kapsamda devletin, özel sektör kuruluşlarının ve medyanın desteği alınmalıdır.
- Toplumda demokrasi, yurttaşlık ve katılım bilincinin geliştirilmesi açısından STK'lar ve medya arasındaki işbirliği büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda STK'lar ve medya kuruluşları ortak eğitim ve bilinçlendirme kampanyaları gerçekleştirmelidirler.
- STK'ların dış dünya ile kuracakları iletişim köprüleri, küresel barışın sağlanması ve güçlendirilmesi açısından önemli katkılar sağlayacaktır. Bu amaçla uluslararası STK'lar ile temasa geçilmeli, üst kuruluşlara üye olunmalı ve internet ağlarına katılarak iletişim ve işbirliği olanakları geliştirilmelidir.

Kaynakça

- Atabek, Nejdet; Dağtaş, Erdal (1998). Kamuoyu ve İletişim, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Bülbül, A.Rıdvan (2000). Uluslararası İletişim, Nobel Yayınları, İstanbul.
- Dağtaş, Erdal (2008). Türkiye'de Sivil İtaatsizlik Toplumsal Hareketler ve Basın, Ütopya Yayıncılık, Ankara.
- Durusoy, Serap (2008). Küreselleşme Sürecinde STK'lar, Radikal Gazetesi 4 Mayıs 2008.
- Düren, Zeynep (2000). 2000'li Yıllarda Yönetim, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Emrealp, Sadun (1998). "Yerel Yönetimler ile Sivil Toplum Kuruluşları Arasındaki İşbirliği", *Merhaba Sivil Toplum*, Der: Taciser, Ulaş, Helsinki Yurttaşlar Derneği, İstanbul, 39-67.
- Erözden, Ozan (1998). "STK'lar ve Hukuki Çerçeveye Yenilik Talepleri Üzerine Notlar", *Merhaba Sivil Toplum*, Der: Taciser, Ulaş, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları, İstanbul, 13 -22.
- Fincancı, Yurdakul (1991). Sivil Toplum, TÜSES, İstanbul.
- Giddens, Anthony (1994). Modernliğin Sonuçları, Çev: Kuşdil, Ersin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Gönel, Aydın (1998). Önde Gelen STK'LAR Araştırma Raporu, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul,
- Gürüz, Demet ; Gürel, Emet (2000). Yönetim ve Organizasyon, Üniversiteliler Ofset, İzmir.
- Haluk, Yüksel; Demiray Uğur (1998). Basının Toplumsal İletişimdeki İşlevleri, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Kovancı, Onur (2001). Yeni Toplumsal Hareketler ve Hükümet-dışı Örgütler (NGO), sosyalpolitika.fisek.org.tr/?p=33, *Erişim Tarihi: 10 Mart 2008*.
- Mutlu, Erol (1995). İletişim Sözlüğü, Ark Yayınevi, Ankara.
- Oskay Ünsal (1992). İletişimin ABC'si, Simavi Yayınları, İstanbul.
- Önür, Nimet (2002). Küreselleşen Dünyada İletişim ve Toplum, Alp Yayınevi, Ankara.
- Steger, Manfred B. (2006). Küreselleşme, Dost Kitabevi, Ankara.
- Şenkal, Abdülkadir (2005). Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Şenses, Fikret (2003). Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Uğur, Aydın (1998). "Yeni Demokrasinin Yeni Aktörleri: STK'lar", *Merhaba Sivil Toplum*, Der: Taciser, Ulaş, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları, İstanbul, 69-78.
- Usluata, Ayseli (1994). İletişim, Cep Üniversitesi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Zıllıoğlu, Merih (2003). İletişim Nedir?, Cem Yayınevi, İstanbul.

TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUMUN SİVİLLİĞİ ÜZERİNE BİR TARTIŞMA

Doç. Dr. Yakup BULUT
yakupbulut@hotmail.com
Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet KAHRAMAN
Kahraman88@hotmail.com
Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

1980 sonrası gerek teorik gerekse ampirik araştırmalara konu olan sivil toplum, günümüzde yeni anlam ve boyutlar kazanarak tartışma gündemindeki yerini korumaktadır. Toplumu, bireyi ve devleti anlamada hem anahtar hem de kilit rolü olan sivil toplum, kendisi de anlaşılmaya muhtaç bir kavramdır. Diğer bir ifade ile sivil toplumu anlamak devleti, bireyi ve toplumu anlamak anlamına geldiğinden, öncelikle sivil toplumun ne olduğu, sivil toplumun sivilliğinin nerede aranması gerektiğini irdelemek gerekmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, sivil toplum kavramı üzerinden sivil toplumun sivilliğini tartışmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, Birey, Devlet, sivillik

ONE DISCUSSION ON CIVILIZATION OF CIVIL SOCIETY IN TURKEY

Abstract

Civil society, which has been subject to both theoretical and empirical studies after 1980, keeps its importance in scientific discussions, with a new meaning and dimension today. A concept, needed as a “lock” and “key” to understand a society, an individual, and a state, civil society itself needs to be understood. Put another way, since “to understand civil society” means to understand a state, an individual, and a society, it is necessary to investigate where the civil society needs to be investigated. Therefore, this study aims at discussing the civility of civil society via civil society concept.

Keywords: Civil Society, Individualism, State, civilization.

Giriş

Kökeni Antik Yunan’a kadar uzanan ve 15. yüzyıldan günümüze kadar farklı anlamlar kazanan sivil toplum, özellikle devlet-birey ve toplum ilişkilerini açıklamada ve düzenlemede hemen her dönemde başvurulan temel kavramlardan biri olmuştur. Bazen devletle bazen de toplumla aynı şeyi ifade eden, öte yandan bu ikisinin de dışında olan örgütlü, gönüllü, organize yapıları akla getirmektedir. Bu yapı ve anlayış, küreselleşmenin, postfordis üretimin, küresel ısınmanın, birey hak ve özgürlüklerinin, çevre hakkının, sosyal ve siyasal beklentilerin fazla konuşulduğu günümüzde daha da önem kazanmaktadır.

Farklı çıkar ve beklentiler, sivil toplum kavramının sivilliğini sorgulanır hale getirebilmektedir. Diğer bir ifade ile, aynı rafta aynı ambalajda görüncüye çıkan sivil toplum baskı grubu, çıkar grubu gibi bir çok kavramla çoğu kez iç içe ve aynı anlamda kullanılmakta, bu da sivil toplumun ne kadar sivil olduğu konusundaki teşhisi zorlaştırmaktadır.

Bugün sivil topluma ilişkin çalışma ve tartışmalarda, genellikle sivil toplumun niteliği, işlevleri gibi sorunlar ele alınıp çözümler üretilmeye çalışılırken bile tam bir uzlaşının olmadığı söylenebilir. Diğer bir ifade ile farklı çevreler, sivil topluma farklı anlamlar ve içerikler yüklemektedirler. Ayrıca, sivil toplum anlayışının siyasal yaşamla olan bağı da dikkate alındığında, bu kavram üzerinde yapılan tartışmalar daha da ilgi çekmekte ve kavramın boyutları genişletilmektedir. Bu durum, bir yandan sivil toplum anlayışının geliştirilmesine katkı gibi görünse de, öte yandan kavramın sulandırılmasına, nitelik ve amaçlarının muğlaklaşmasına sebep olabilmektedir. Bu bağlamda herkes kendi yaşam biçimi ve dünya görüşüne göre bir sivil toplum anlayışını benimsemeye ve ona göre bir tanımlamaya gitmektedir (Ercan, 2002:70).

Dolayısıyla çalışmada, öncelikle sivil toplum kavramı üzerinde durulmakla beraber, sivil toplumun özellikleri, devletle ve bireyle olan ilişkileri üzerinde de durulacaktır. Bu bağlamda özellikle ülkemizde sivil toplumun sivilliği sorgulanmaya çalışılacaktır.

Sivil Toplum Kavramı

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki, bir ülkede bir kavram ne kadar çok telaffuz ediliyorsa, o kavramın o ülkede henüz kurumsal bir nitelik kazanmadığı ya da tam olarak yerleşemediği ileri sürülebilir. Ülkemizde “hukuk devleti”, “demokrasi”, “insan hakları”, “sivil toplum” gibi kavramlar, üzerinde çokça değerlendirmelerin yapıldığı ve tartışıldığı kavramlardır. Dikkat edilirse hemen bütün tartışmalarda bu

kavramların toplumsal kabulünden ziyade, bakış açılarına göre ve gerçek anlamının dışında kullanılmaları ve biraz da saptırılmaları nedeniyle bir türlü yerleşmeyen veya sorun yaşayan kavramlardır. Çünkü evrensel kabullerden ziyade keyfi ve indest kabuller, bu kavramları farklı boyutlara sürükleyebilmektedir. Bu nedenle, hemen herkesin kendini haklı gördüğü “etnocentrizm” bağlamında tanımlamalar ve yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır.

Aynı şekilde, sivil toplum konusundaki literatürün de oldukça zengin olduğu görülmektedir. Bu kaynakların neredeyse hepsi sivil toplumu farklı bir yönüyle açıklamaktadır. Devlet kavramı gibi sivil toplum kavramı da aslında soyut bir kavramdır. Bu nedenle, kavram üzerinde konsensus sağlanan bir tanımlama henüz yapılamamıştır. Genellikle Hegel ve Gramsci'nin sivil toplum anlayışı ve tanımlamaları çerçevesinde her yazar, kendi bakış açısını yansıtan bir tanımlamaya gitmektedir (Doğan 2007:94). Bununla birlikte, süreç içinde bireyin ve devletin değişimine bağlı olarak sivil toplumda da değişimler meydana gelmiştir. Dolayısıyla sivil toplum tanımlamaları yapıldığında ancak onun öğelerini tanımlamaya katmakla bir anlam yüklenebilmektedir. Nitekim sivil toplumu tartışan ve inceleyen yazarların tamamı, sivil toplumu “vatandaş”, “devlet”, “örgütlenme”, “topluluk”, “gönüllülük” gibi bir takım unsurlar yardımıyla tanımlama yoluna gitmektedirler.

Bu bağlamda sivil toplum, “devlet denetimi ve baskısının ulaşamadığı, belirleyici olmadığı alanlarda, bireylerin/grupların devletten izin almadan, kovuşturmayla uğrama korkusu taşımadan rahatlıkla ilişki geliştirebildikleri, devletin doğrudan denetimi altında tuttuğu alanların dışında kalan ve ekonomik ilişkilerin baskısından da göreceli olarak bağımsız ve gönüllülük ilkesi ön planda olan kurum veya etkinlikler olarak” değerlendirilmektedir (Bkz. Demir-Acar, 1998: 254; Özkan, 2004: 123; Atar, 1997:98). Benzer yönleri olmakla birlikte, az da olsa farklı bir tanımlamayı Diamond yapmıştır. Diamond, sivil toplumu, “gönüllü, kendi kendini oluşturan ve kendi yaşamını kendisi sağlayan, devletten özerk ve hukuksal bir düzenle ya da bir ortak değerler kümesiyle sınırlı olan örgütlü toplumsal yaşam alanı”, bir bakıma “özel alan ile devlet arasında yer alan bir yapı” olarak ele almıştır (Diamond, 1994: 5; Özbudun,1999: 112). Farklı bir noktaya dikkat çeken Bolay ise, sivil toplumu “farklılaşmış, ama aralarında sağlam bağlar bulunan şahsiyetlerin ve grupların bir bütünü” olarak tanımlamaktadır (Bolay, 1997:8).

Çaha'ya göre, sivil toplum kavramının sivil toplum gruplarına atıf yapan bir kavramla sınırlı tutulması sivil toplumu tam olarak anlatmamaktadır. Sivil toplum örgütleri sivil toplumun taşıyıcı unsuru olmakla beraber, sivilleşmeyen bir toplumda sivil toplumun gerçek anlamda sivil kültüre sahip olmaları güçtür. Dolayısıyla sivil toplum rızaya dayalı ortak bir yaşam alanıdır ki, özellikle “toplumsal farklılaşma” ve “bireyin siyasi iradeye karşı korunması” gibi temel işlevlere sahiptir (<http://www.siviltoplumplatformu.net>).

Sivil toplum kavramının gelişim seyrine bakıldığında bir şekilde “devlet” ve “toplum” kavramlarının içinde ve onlarla birlikte tartışıldığı görülmektedir. Nitekim bu kavram, modern doğal hukuk anlayışından başlayıp, Cicero'nun *societas civilis* fikrinden, *polis* anlamında kullanıldığı Aristoteles'e kadar uzanan eski bir Avrupa geleneğinin bir parçasını oluşturur ki, bu geleneğe sivil toplum devletle aynı anlamda kullanılmıştır. Çünkü o dönemde sivil toplum üyesi olmak demek, devletin bir üyesi –yurttaş- olmak, devletin yasalarına uymak ve diğer yurttaşlara zarar vermeyecek yükümlülüğü üstlenmek anlamına gelmekteydi (Keane, 2004:47-48). Tosun'a göre, o dönemde kilise öğretisinde sivil toplum, kilise karşıtı dünyevi bir otoriteyi temsil ettiği için, sivil toplumla kastedilen aslında dünyevi devlet otoritesiydi (2001: 9).

David Hume, “özgürlük sivil toplumun mükemmelleşmesidir, ama yine de otoriteyi tam da bu toplumun var olabilesinin esası olarak anlamak gerekmektedir” (Keane, 2004: 48) derken, aslında otoritenin önemine vurgu yapıyordu. Rousseau ve Kant'ın da tekrarladığı aynı tema, bir yönüyle 18.yüzyıl yarılarında kadarki sivil toplum ve devlet ayrılığının bir çerçevesi olmakta, diğer yönüyle de açık olmasa da devleti üst yapısal bir konuma getirmektedir (Bulut, 2005: 238).

19. yüzyılda devlet iktidarının yeni biçimlerinin sivil toplumu boğacağından endişe edilerek, devletten bağımsız ve kendi kendini örgütleyen bir sivil toplumu korumanın ve yenilemenin üzerinde durulmuştur. Bu koruma teması, özellikle 1814 sonrası Fransa'daki restorasyon döneminde güçlü olmuştur (Keane, 2004:53).

1970'li yılların ortalarından bu yana devletle sosyal grupların kaynaşması olan sivil toplum, bu yıllarda Doğu Avrupa'daki bazı devletlerin karşıtlığını tanımlamak amacıyla kullanılmış ki, bu çerçevede devlet içinde edinilmiş siyasal ve ekonomik gücün bir araya getirilmesiyle toplumları farklılaştırmayı ifade eden bir kavram olarak kullanılmıştır. Hatta 1980'lerde Doğu Avrupa ülkelerinde büyüyen ekonomik, sosyal ve siyasal özerkliği ifade ederek, sivil haklar ve piyasa ekonomisi için merkezileşen devlete karşı mücadele eden toplumsal kesimleri içine alan bir anlayış olmuştur (Stephanos, 2006:96-97). Aslında Polonya'daki sınıfsal dayanışma hareketleri, sivil toplumu daha da popüler yapmıştır. Nitekim 1976'da kurulan İşçi Savunma Komitesi- KOR (1978'de Toplumsal Savunma Komitesi KSS-KOR olarak değiştirildi) tarafından kullanılan sivil toplum, Polonya'da “revizyonizmin sonu ve sivil toplumun yeniden doğuşu” olarak değerlendirilmiştir (Pelczynski, 2004:392).

Bugün sivil toplumun nitelikleri göz önünde tutulduğunda, en önemli hususun, devleti kendi alanına çekmek olduğu görülecektir. Bu bağlamda çağımızda sivil toplum kavramı, siyasi iktidarın otoritesinden kurtulabilmiş, hatta onu yönlendirici etkiye sahip olmuş ve kendi kurumlarını oluşturabilmiş toplum anlamında kullanılmaktadır. Diğer bir ifade ile sivil toplumun, halkın demokratik katılımına dayalı, despot devlet

baskısından kurtulmuş, bireylerin girişim ve karar sahibi olmalarına imkan veren ve özellikle yerel düzeyde işbirliğine dayalı hizmet üreten bir toplumsal yapıyı ifade ettiği söylenebilir (Kuzu, 1992: 361; Bulut, 2005:239).

Toplumda değişik yaşam biçimlerinin yükselen bir talep haline gelmesi ve bunun da siyasal otoritelere meşru karşılanması, ayrıca faşizm, kominizm gibi ideolojilerin artık ilgi görmemesi, liberalizmin sivil topluma yönelme olarak algılanması, devlet-sivil toplum ayrışmasında devlet müdahalesine karşı çıkılması ve buna karşın yerelliğin ve bireysel inisiyatifin ön plana çıkarılması gibi unsurlar, sivil toplum kavramına yeni boyutlar kazandırmıştır (Doğan, 2002: 285-286; Bulut, 2005:239). Bugün devlet, sivil toplumdaki beklenen yapıyı ya da ona zemin hazırlıyorsa devlet baskısından söz edilemez. Buna karşın sivil toplum, toplumsal duyarlıktan ziyade, alternatif güç olma ve hakimiyet kurma arzusu taşıyorsa ve bunu amaç olarak görüyorsa o zaman sivil toplumun sivilliğinden bahsedilemez. Dolayısıyla, ne devlet despotizm ile anılmalı ne de sivil toplum, devleti yok edecek güç olarak görülmelidir.

Doğan'a göre sivil toplum, ideolojik bağlantılı ve faaliyet alanının dışında etkin bir güç olma arzusu taşıdığı bir çıkar grubu ya da gizli çıkarları olan bir baskı grubu olarak hareket etmektedir ki, bu da sivil toplumun anlamını yitirmesine neden olmaktadır (2007:86). Nitekim Hatemi de, sivil toplum kurumları ile baskı gruplarının aynı şey olmadıklarını, bazı baskı ve çıkar gruplarının vize almak istedikleri alanlarda sadece ad değiştirerek, kendilerini topluma sivil toplum olarak gösterdiklerini ileri sürmektedir(1997:18-21). Dolayısıyla sivil toplum, çıkar gruplarından ve baskı gruplarından farklı bir konumdur. Çünkü baskı grubu, siyasal karar organlarını belli amaçlar doğrultusunda etkileyip yönlendirmeyi, çıkar grubu ise ortak çıkarlarının korunması için bir araya gelmiş ve asıl amacı siyasal otoriteleri söz konusu çıkarlar doğrultusunda yönlendirmeyi amaçlayan örgütlenmelerdir (Demir-Acar, 1998: 39).

Gerçekte her sivil toplum örgütü biraz baskı ya da çıkar grubu özelliği taşısa da, sivil toplumu sivil toplum yapan unsurlardan örgütlülüğün yanı sıra, devlete karşı özerk olması, iradi bir birlikteliğe dayanması ve iç yapısının demokratik olması gibi şartları da taşıması gerekir. Bu açıdan Türkiye'de örgütlülük ve iradi birlikteliğin dışında diğer şartların sivil toplum örgütleri için problem oluşturduğu ve bunların büyük bir kısmının devlete göbek bağı ile bağlı kaldığı ve iç yapısında demokratik olamama gibi zafiyetleri taşıdığı söylenebilir (Çaha, <http://www.siviltoplumplatformu.net>).

Türkiye'de Sivil Toplum Kategorileri ve Sivillikleri

Türkiye'de çok partili hayata geçilmesi ile birlikte sanat ve kültür amaçlı derneklerin sayısında artış meydana gelmiştir. 1947 tarihli Sendikalar Kanunu, sendikaların siyasetle uğraşmalarını yasaklamış olsa bile, 1950 sonrasında sendikalar, özellikle aralarında birlik kurma ve federasyon gibi üst düzey örgütlenmeye gitmişlerdir. Dolayısıyla, sivil toplumun yaygınlık kazanmasının, 1950'lerden itibaren başladığı söylenebilir. Ancak, bugün sivil toplum örgütleri arasında var olan taraf olma ve ayrışma gibi özellikler, o dönemde kendini göstermiştir.

Bu dönemde iktidar ile muhalefet arasındaki rekabet, sivil topluma da yansımıştır. Ticaret-sanayiciler ve kırsal kesim ile toplumsal konumu ve statüsü olan kesim arasında bir ayrışma yaşanmış ve bu ayrışma sivil topluma da iktidar ya da muhalefet tarafına itmiştir (Doğan, 2007:86). Bununla birlikte, 1960 İhtilali sonrası hazırlanan 1961 Anayasa'sı, bir darbe anayasası olarak değerlendirilse de, özgürlükleri genişletilen bazı hükümlere yer vermek suretiyle, sivil toplumun oluşumuna zemin hazırlamıştır. Özellikle 1970'li yıllarda sivil ve askeri bürokratlar da sivil topluma ilgi duymaya ve gönüllü kuruluşlar içinde yer almaya başlamışlardır. Ancak yine bu yıllarda ortaya çıkan toplumsal kutuplaşmalar ve siyasal partilerin sivil toplum kuruluşlarıyla yakından ilgilenmeleri, belli ideolojilerle ilgisi olmayan dernekleri bile kutuplaşmaya itmiştir. Bu durum 1971 Muhtırası ve sonrasında dernek kurma hakkının sınırlandırılması ile sendika kurma hakkının ortadan kaldırılması ile sonuçlanmıştır.

1980 öncesinde, devletin sivil topluma bakış açısı değişmeye başlamış ve bunların devlete katkı sağlaması açısından teşvik edilmesi öngörülmüştür. Bu bağlamda kurulan dernekler, aile birlikleri gibi sivil toplum kuruluşları, yönetime katılma ve etkileme gibi talepleri de gündeme taşıyınca siyasal sistem bu talepleri yeteri düzeyde taşıyamamış ve 1980 askeri darbesi gerçekleşmiştir. Sivil topluma ilişkin gelişmenin darbeye durdurulması, o dönemde kullanılan sivil toplum kavramını, askeri toplum karşılığı bir anlama sürüklemiştir. Aslında 1982 Anayasası'nın özgürlükleri oldukça kısıtlayan yaklaşımının da bu değerlendirmeye katkı sağladığı söylenebilir.

1990'lardan başlayarak, 1993'te özel radyo ve televizyon yayınları üzerindeki yasakların kalkması, 1995'te siyasi partiler ile dernek, sendika ve kooperatif gibi örgütlenmeler arasında organik ilişki ve işbirliğini yasaklayan anayasa maddelerinin kaldırılarak yeni düzenlemenin yapılması, 2001 ve 2004 Anayasa değişiklikleri ile sivil toplum asıl anlamını kazanmaya başlamıştır. Diğer bir ifade ile askeri yönetimin etkisinin azalmasıyla 1990'lardan itibaren sivil toplum geniş bir alanda faaliyet göstermiş, devlet de bunu bir tehdit olarak algılamadığı gibi sosyal dinamikleri harekete geçirdiği için sağlıklı bir toplumsal etkileşim olarak görmüştür (Doğan, 2007: 88-94).

Son yıllarda Türkiye'deki toplumsal ve siyasal ortam, sivil toplumun konumu ve etkinliği üzerinde de etkili olmuş ve bu örgütlenmeler, yaşanan siyasal gelişmelerde taraf olma, taraf olduğu güce destek verme, kamuoyu oluşturma gibi konularda tavır geliştirmiştir (Yıldız, 2007: 54). Bu da sonuçta, sivil toplumda olması gereken "yatay ilişkilere dayalılık", "örgütlülük", "özgürlük", "özerklik", "şeffaflık", "eleştirelilik", "dayanışma", "paylaşma", "diyalog", "etik-hukuk birlikteliği" gibi özelliklerin kaybolmasına önemli ölçüde etki etmiştir (Çotuksöken, <http://akademik.maltepe.edu.tr>). Özellikle özerlik, sivil toplum için temel bir ilkedir. Sivil toplum örgütleri resmi otoritenin dışında kaldığı sürece bağımsızlaşır ve devlet karşısında bir ağırlık merkezi oluşturabilir ki, taleplerine de ancak böyle karşılık bulabilirler (Yıldız, 2007: 56-57).

Sivil toplumun özelliklerinin kaybolmaya başlaması ve kendi içinde bu özellikler açısından zafiyetler taşıması, bir taraftan kategorik bir ayrışmaya bir taraftan da anlam kargaşasına, hatta baskı grubu, çıkar grubu gibi kavramlarla özdeş bir niteliğe bürünmesine neden olmaya başlamıştır. Çaha, Türkiye'deki sivil toplum örgütlenmelerini çeşitli kategorilere ayırarak değerlendirmektedir: Birinci grupta "mesleki sivil toplum örgütleri" olarak adlandırılan Sanayi ve Ticaret Odaları, TOBB, Tabipler Birliği, Barolar Birliği gibi kuruluşlar yer almaktadır. Ancak bunların özellikle 1990 sonrası siyasallaştığı, taraf olmaya başladığı ve adeta bir çıkar veya baskı grubu oldukları söylenebilir. İkinci grupta yer alan "işveren örgütleri" (TÜSİAD; MÜSİAD, AGİAD) de birer ekonomik kurum olmanın yanında bir fikir kulübü gibi çalışmaktadırlar ki, bunlar da baskı grubu gibi davranmakta ve siyasal iktidarı etkilemektedirler. İşçi ve memur sendikalarının oluşturduğu üçüncü kategori ise, son dönemlerde oldukça ideolojikleşen ve siyasallaşan bir tutum sergilemektedirler. Zaman zaman bir sivil toplum örgütü gibi hareket etmekle beraber, taraf veya yandaş olma gibi bir takım toplumsal hareketler gerçekleştirmeleri onların sivil toplum olmalarını tartışılır hale getirebilmektedir. Vakıf, dernek, cemat gibi genel muhafazakar sivil toplum örgütlerinin oluşturduğu dördüncü kategori ise, demokratik imkanları kullanarak başka amaçlara yönelmekten ziyade, demokratik araçların gerektirdiği gibi davranmaktadırlar. Bunların dışında "hak ve özgürlükler alanında gelişen sivil toplum örgütleri (Arı Hareketi, Liberal Düşünce Topluluğu, Mazlum-Der gibi), bir taraftan kamuoyu oluşturmakta bir taraftan da hükümetlerin politikalarını belirlemede önemli işlevler görmektedirler (<http://www.siviltoplumplatformu.net>).

Son dönemlerde ise, etnik, kültürel dernekler ve merkezîyetçi resmi ideolojiyi savunan ve liberalizme karşı çıkan bazı yarı resmi "reaksiyoner" gruplar da "devletin sivil toplumu" olarak ifade edilmektedir. Kentel'e göre sivil toplum olarak bir faaliyet yapıyorsa bunun ille de sivil toplum kurumu olarak başkalarına bilgi satmak değil, onlarla eşit düzeye geçmek ve onlardan bilgi girişini sağlamak gerekmektedir (2006 : 20).

Sivil toplum anlayışı, toplumsal kabulü olan ve gelişen dünya şartlarında reddedilmesi ya da karşı konulması demokrasiye ve toplumsal gelişime engel olunması anlamına geleceği düşüncesiyle, bir çok örgütlenme, sivil toplumu kendi amaçları doğrultusunda adeta bir şemsiye olarak kullanmaktadır. Bu tür örgütlenmeler bazen iktidar, bazen muhalefet yanlısı gibi davranabilmenin yanı sıra, özel amaçlar da güdebilmekte ve sivil toplumdan ziyade bir baskı ya da çıkar grubu gibi hareket etmektedirler. Özellikle günümüzde sayıları oldukça fazla olan sivil toplum örgütlerinin, çeşitli çıkar grupları tarafından özel amaçları dışında kullanılmaları tartışmalara neden olmuş ve sivil toplumun hangi özelliklerinin var olduğu ve bu özellikleri içine alan sivil örgütlenmelerin Türkiye'de ne derece var olduğu konusu bu tartışmaları daha da artırmıştır. Bu konuda henüz bir uzlaşma sağlanamadığı görülmektedir. Bunun nedeni, belki de sivil toplum örgütlerinin devletten bağımsız kurulumaları ve faaliyet gösterememeleridir. Çünkü bunların kurulması ve faaliyetleri yasalar ve uygulamalarla denetim altında tutulmakta ve sınırlanmaktadır. Hatta bu örgütlerden bir kısmı hükümetler ya da bürokratlar tarafından ya sürekli baskı altında tutulmakta veya ideolojik aygıtlara dönüştürülebilmektedir. Bundan dolayı Türkiye'de sivil toplum örgütleri bürokratik gelenekler doğrultusunda hareket etmekte, toplumun taleplerinden ziyade devletin toplumdan beklentilerini ön plana alarak devleti koruyucu rol üstlenmektedirler (Yavuz, 1999: 70-71; Tekin, 2000: 43-46; Ercan, 2002:70). Dolayısıyla sivil toplum sivilliğini kaybetmekte ve devletleşmektedir ki, Türkiye'deki sivil toplum profilinin önemli ölçüde buna uyduğu söylenebilir. Oysa ki, sivil toplum bir baskı aracı olamayacağı gibi kendisinin de baskı altında olmaması gereklidir.

Devlet- Birey-Sivil Toplum Dengesinde Sivillik

Yirminci yüzyılda devletin tartışılan rolüne dikkat çekilirken, önce liberalizm ve minimal devlet anlayışı ön plana çıkmasına rağmen, bu anlayış etkin olamadı ve çöktü. Yerine geçen merkezîyetçi etkin yapı ise, 1980'li yıllarda liberalizmin tekrar doğuşuna kadar hakim oldu ki, bu yapı sivil toplumun tamamını ortadan kaldırmaya ve bireyleri politik amaçlara boyun eğmeye zorladı (Fukuyama, 2005: 15). Oysa ki, yönetimin davranışlarını takip eden ve onlardan sorumluluk bekleyenler, yine yönetimin hizmet ettiği insanlardır. Bu insanların örgütlenerek birbirleriyle dayanışma içine girmeleri ve yönetimlerden hesap sormaları, diğer bireylere göre daha muhtemeldir. Ancak, sivil toplum, rantçı çıkar gruplarına dönüşürse, yönetimden hesap soramadığı gibi, devlet sübvansiyonlarının daha geniş bir alana yayılması nedeniyle adeta devlet sivil toplumun yerine geçebilir. Böyle bir durumda hangi sonucun baskın çıkacağı, kurumsal düzenlemelerden ziyade sivil toplumun yapısına bağlıdır (Fukuyama, 2005: 44-45).

Bir sosyo-politik sistemde sivilleşmenin dar ve geniş anlamda iki boyutuna dikkat çekilmektedir. Dar anlamda sivilleşme, askeri vesayetin yokluğu ve seçilmiş sivilin hakim olmasını ifade etmektedir. Geniş

anlamda sivilleşme ise, sivil toplumun güçlendirilmesi olarak değerlendirilmektedir (Erdoğan, <http://federaldemokratlar.blogcu.com>). Bu açıdan sivilleşme, devlet-toplum ilişkisini anlamaya yönelik “analitik” veya “çözümleyici” bir kavramdır. Dolayısıyla sivil toplum, devlet karşısında öyle örgütlenmeli ki, hem devleti tahrip edemeyeceği bir kamusal alanın varlığı sürebilsin, hem de toplumsal kesimlerin birbirlerine baskı kurması söz konusu olmasın. Bu da devletle sivil toplum ve sivil toplum örgütlerinin de kendi arasında karşılıklı sorumluluğunu gündeme getirmektedir (Yıldız, 2007: 55). Diğer bir ifade ile, hem sivil örgütlenmelerin kendi aralarında, hem de sivil toplum ile devlet arasında bir dengenin olması ve her ikisinin kendi alanı içinde kalması sivil toplumun sivilleşme ön plana çıkarabilir.

Sivil toplum ile devlet bir arada değerlendirildiğinde, bunların birbirini dengede tutan, demokratikleşmesine yardım eden arabuluculuk anlamında birbirine ihtiyaç duyan yapılar olduğu söylenebilir. Keane'nin ifadesiyle, “özerk kamusal alanlardan oluşan, güvenli ve bağımsız bir sivil toplum olmaksızın, özgürlük ve eşitlik, katılımcı planlama ve toplulukların kendi kararlarını kendilerinin almaları gibi hedeflerin içi boş sloganlar olmaktan öteye gidemeyeceği, ancak devletin koruyucu, yeniden bölüştürücü ve çatışmaları durdurucu işlevleri olmayınca da, sivil toplumu dönüştürmek için verilen mücadeleler, gettolaşmış, bölük pörçük ve durgun bir hal alacak veya kendilerine özgü, yeni eşitsizlik ve özgürsüzlük biçimleri oluşturacaklardır”. Tocqueville de devlet despotizminin önlenmesi için, devlet ve sivil toplum alanlarında, iktidar tekeline engel olacak mekanizmaların güçlendirilmesi, demokratik bir toplumda yönetimin etki alanının siyasal toplumdaki sivil alana doğru genişletilmesi önemli olmakla birlikte, sivil toplumu dengeleyen ve denetleyen bir gücün olması da gereklidir (Can, 2004: 63). Dolayısıyla devletsiz sivil toplum ve aynı şekilde sivil toplumsuz devlet düşünülmemeli ve birbirlerinin hareket alanını kısıtlamamalıdır. Ancak Türkiye’de devlet, sivil toplumu önemli ölçüde kendi denetiminde ve bünyesinde topladığı için, sivil toplum içinde geniş bir alanı kontrol edebilmekte ve özerk grup örgütlenmelerine ait etkinliklerin kurallarını düzenleyerek sınırlandırmalar getirebilmektedir. Bu durum, sivil toplum örgütlenmelerinin yapısına da sirayet etmektedir ki, başlangıçta bir sivil toplum kurumuna üye olarak devletin etki alanından uzak kalma arzusu taşıyan bireyler, bu sefer de üyesi olduğu örgütün değerlerine mutlak itaat gerektiği için, sivil toplumun en önemli özelliği olan bireysel iradelerini koruyamamaktadırlar.

Türkiye’de sivil toplumun sivilleşme ön plana çıkarılabilmesi, demokratikleşme ve arabuluculuk rollerini üstlenebilmesi için temel şartlardan biri, toplumsal refah düzeyinin ve toplumsal bilincin artması ve buna bağlı olarak örgüt kültüründe gerekli değişimin gerçekleşmesidir. Burada birinin iyi ötekini kötü veya birbirinin karşısı gibi yaklaşımların aslında tek başına bir anlam ifade etmediği söylenebilir. Keane'nin ifadesiyle, demokratik sivil toplumun tek başına yapamayacağı, bağımsızlığını koruyacak bir devlet iktidarına muhtaç olacağı söylenebilir. Keane göre, “devletin, sivil toplumu ne çok fazla ne de çok az yönetmesi gereklidir; daha demokratik bir düzen devlet eliyle kurulamayacağı gibi, devlet iktidarı olmaksızın da kurulamaz” (1994: 48).

Sivil toplum, bir arabulucu olarak bireyle devlet arasında iletişim alanı olabileceği gibi, devletin de bu duyarlılığı göstermesi gerekmektedir. Diğer bir yaklaşımla, “devlet, vatandaşların özgürlüklerini güvence altına alırken, onların örgütlenme, çalışma, toplanma, eğitim ya da güçlü olanlara karşı korunması işlevlerini üstlenir. Sivil toplumdaki eşit olmayan güçler ilişkisine ancak devlet karşı koyabilir” (Walzer, 1995: 22). Devlet sivil toplumu çıkar çatışmalarından korumalıdır, ancak onun yerine geçmemelidir. Eğer devlet sivil toplum yerine geçerse ve onun adına hareket ederse, hem sivil toplum anlamını kaybeder ve sivilleşme tartışılır, hem de devlet despotizminin yolu açılır. Üstünel'e göre, devletmiş gibi hareket eden devletin kurmuş olduğu sivil toplum hareketlerinde, gerçek anlamda sivilleşme çıkması mümkün değildir. Devletin resmi politikalarını tümüyle benimseyen, eleştiriye tabi tutulmayan, ne olursa savunan sivil toplum kuruluşlarından sivilleşme çıkmaz (<http://www.frntr.com>).

Dolayısıyla ancak sivil toplum-devlet ilişkisinin iyi bir temele oturtulması durumunda sivilleşme ve demokratikleşme sağlanabilir ki, bu da özerk bir yapıya sahip sivil örgütlenmelerin varlığı ile mümkün olabilir. Daha önce de denildiği gibi, Türkiye’de sivil toplum örgütlerinin ne kadar özerk olduğu ve sivil toplumun sivilleşme ön plana çıktığı, belki de uzunca bir dönem daha tartışılmaya devam edecektir.

Sonuç

Sivil toplum, çok uzun bir geçmişe dayanan ve halen üzerinde tartışılan bir kavramdır. Özellikle ortaya çıkan ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmeler kavrama yeni boyutlar kazandırmıştır. Bugün hemen herkesin kendi yaklaşımına göre bir anlamı olan sivil toplum, aslında soyut bir kavram niteliğindedir. Bundan dolayı birey-devlet-toplum kavramlarıyla içi içe ve onlardan farklılaşmadığından, ancak bir takım unsurlarla tanımlanmaktadır. Bununla beraber üzerinde uzlaşa sağlanan bir tanımlama yoktur. Genellikle sivil toplum gruplarına atıf yapan bir kavramla sınırlı tutulduğu ve bu açıdan özellikleri ve işlevleri bakımından tam içi doldurulamayan bir kavram durumundadır.

Devletin sivil toplum üzerindeki etkisi bir yana, bugün Türkiye’de birçok sivil toplum kuruluşunun bu adı bir şemsiye olarak kullandığını söylemek pek yanlış olmaz. Diğer bir ifade ile, bir takım baskı ve çıkar gruplarının sivil toplum adıyla faaliyet gösterdiği söylenebilir. Bu da sivil toplumun sivilleşme tartışmalı hale getirmektedir. Çünkü sivil toplumun en önemli özellikleri olan özerklik, iç yapıda demokratiklik, iradi birliktelik,

örgütlülük gibi özelliklerin Türkiye’de çok da etkin olmadığı ve devlete bağımlılığın ön planda olduğu söylenebilir.

Bugün devletle sivil toplum arasındaki ilişkilerden çok sivil toplum örgütleri arasında taraf olma ve taraf olduğu güce destek verme anlayışı sivil toplumda olması gereken “yatay ilişkilere dayalılık”, “örgütlülük”, “özgürlük”, “özerklik”, “şeffaflık”, “eleştirelilik”, “dayanışma”, “paylaşma”, “diyalog”, “etik-hukuk birlikteliği” gibi özellikleri önemli ölçüde zafiyete uğratarak, sivil toplumun sivilliliğine zarar vermektedir. Diğer bir yaklaşımla özellikleri kaybolmaya başlayan sivil toplum, kendi içinde zafiyetler taşımaya, kategorik bir ayrışmaya ve anlam kargaşasına neden olmaktadır. Buna bir de devlet ya da hükümet bağlantısı eklendiğinde, toplumsal taleplerden ziyade bürokratik gelenekler ön plana çıkmaktadır.

Türkiye’de “sivil toplumun güçlenmesinden ziyade, sivil toplumun güçlendirilmesi” vurgusu da sivil toplumun sivilliliğini dar bir alana hapsedmektedir. Oysa ki, sivil toplumun gelişiminin bizzat kendisinden kaynaklanması ve gerek devletin, gerekse sivil toplumun kendi alanlarında kalması sivil toplumun sivilliliğini ön plana çıkarabilir. Buna etki eden en önemli unsurlar ise toplumsal refah düzeyi, bilinçlenme ve örgüt kültürünün yerleşmesidir. Bu durum eşit olmayan güçlerin ilişkisini hukuk ve diyalog zeminine çekerken sivil toplumu da birey ile devlet arasında arabulucu konuma getirebilir. Yoksa, devletmiş gibi hareket eden sivil örgütlenmeler, sivil toplumu temsil edemez.

Kaynakça

- Atar, Y. (1997). Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu ve Sivil Toplum/Devlet Düalizmi” **Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı**, s.98-105
- Bolay, S. H. (1997). “Sivil Toplum ve Manası”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl:3, Sayı:18, s.7-8.
- Bulut, Y. (2005). “Sivil Toplum ve Yerel Yönetimler” **Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar: I**, Nobel Yayınları, Ankara, s.235-251.
- Can, N. (2004). “Alexis De Tocqueville’de Toplumsal ve Siyasal Bir Olgu Olarak Demokrasi”, **Felsefe Dünyası Dergisi**, Sayı:40, s.55-64.
- Çaha, Ö. “Türkiye’de Sivil Toplum: Sivil Toplumlardan Sivil Topluma”
http://www.siviltoplumplatformu.net/index.php?option=com_content&task=view&id=519&Itemid=58. Erişim Tarihi: 25.06.2008.
- Çotuksöken, B. “Sivil Toplumun Kırılganlığı”
<http://akademik.maltepe.edu.tr/~betulc/%C7a%F0da%FE%20D%FCnyada%20Sivil%20Toplum%20Nedir%20Ne%20De%F0ildir.doc> Erişim Tarihi: 02.07.2008.
- Demir, Ö. ve Acar M. (1998). **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Vadi Yayınları, 2. b., Ankara.
- Diamond, L. (1994). “Redhinking Civil society: Toward Democratik Consolidation”, **Journal of Democracy**, V:5, N: 3, p.1-14.
- Doğan, İ. (2002). **Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Doğan, İ. (2007), “Türkiye’de Çok Partili Dönemde Sivil Toplumun Gelişimi (1945-2000)”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Eylül Sayısı, s.83-97.
- Ercan, H. (2002), “Türkiye’de Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, C:26, No:1, s.69-79.
- Erdoğan, M. (2007) “Türkiye İçin Bir Demokratikleşme ve Sivilleşme Perspektifi”
<http://federaldemokratlar.blogcu.com/2087876/>, Erişim Tarihi: 24.02.2007
- Fukuyama, F. (2005). **Devletin İnşası, 21. Yüzyılda Dünya Düzeni ve Yönetişim**, (Çev.:Devrim Çetinkasap), Remzi Kitapevi-İstanbul.
- Hatemi, H. (1997). “Sivil Toplum Örgütü Ne Demek Olsa Gerekir?”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl:3, Sayı:18, s.18-21.
- Keane, J. (2004). **Sivil Toplum ve Devlet** (Çev.: Levent Köker vd.), Yedikıta Yayınları, Ankara.
- Keane, J. (1994) **Demokrasi ve Sivil Toplum** (Çev.: Necmi Erdoğan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Kentel, F. (2006). “Kültür ve Kimlik”, **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, No:14, Bilgi Üniversitesi, Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, İstanbul.
- Kuzu, B. (1992). “Demokrasi-Resmi İdeoloji-Sivil Toplum”, **Prof. Dr. Gündüz Ökçün’e Armağan**, AÜSBF, C:47, Sayı:1-2, Ocak-Haziran, s.335-369.
- Özbudun, E. (1999). “Türkiye’de Sivil Toplum ve Konsolidasyon” **Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası** içinde, s.112-121, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Özkan, A. (2004). **Küreselleşme ve Avrupa Birliği İle Bütünleşme Sürecinde Türkiye**, Tasam Yayınları, İstanbul.

- Pelczynski, Z.A. (2004), "XIII. Dayanışma ve Polonya'da 'Sivil Toplumun Yeniden Doğuşu', 1976-81", **Sivil Toplum ve Devlet** içinde (Çev.: Levent Köker vd.), Yedikıta Yayınları, Birinci Basım, Ankara, s.393-413.
- Stephanos, P. (2006), "Üniversiteler, Sosyal Bilimler ve Sivil Toplum", **Akademik İncelemeler Dergisi**, Sayı:1, C:1, Yıl:2006, s.95-114.
- Tekin, S. (2000). "Sivil Toplumun Devletin Bölünmez Bütünlüğü", **Birikim Dergisi**, Sayı:130, s.43-46.
- Tosun, G. (2001). **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**, Alfa Yayınevi İstanbul.
- Üstünel, F. (2008). "Sivil Toplum Örgütleri Sivil Değil", <http://www.frmtr.com/guncel/430818-sivil-toplum-orgutleri-sivil-degil.html>, Erişim Tarihi: 09.07.2008.
- Walzer, M. (1995), **Toward A Global Civil Society**, Walzer, N. (Ed), Berghahn Boks, Oxford.
- Yavuz, H. (1999). "Sivil Toplum mu, Devletin İdeolojik Aygıtı mı? (1)" **İslam ve Sivil Toplum Üzerine Yazılar** içinde, Boyut Kitapları, İstanbul, s.70-71.
- Yıldız, Ö. (2007). "Sivil Toplum Örgütleri, "Özerklik": Kavramsal Bir Açılım" **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 6(1): s.53-58

Özet

Yerküre (Dünya) temelde beş bileşenden (Taşküre, havaküre, suküre, canlıküre ve sosyal küre) oluşan ve "Yersistemi" olarak adlandırılan sistemdir. Yersisteminin her bileşeninin kendi özellikleri, sistem içindeki etkileşimi ve taşıma kapasitesi vardır. Yersisteminde sosyal küreyi oluşturan insan ve etkinliklerinin diğer bileşenler üzerindeki artan baskısı çevre sorunlarına neden olarak sistem içi barışı bozmaktadır. Dünyada halen devam eden savaşların temelinde yersistemi kaynaklarının paylaşımı sorunları vardır. Dünyada kalıcı barışın sağlanmasının ön koşullarından biri de yersistemi kaynaklarının paylaşımı sorununun çözülmesidir. Yersistemi kaynaklarının sürdürülebilir (sürdürülebilirlik) kullanımı ve hakça (hakçalık) paylaşım kararlarının verilmesi sürecinde sivil toplum katılımı (katılımcılık) kaçınılmaz gereklilik olarak kabul görmeye başlamıştır. Diğer taraftan yersistemi kaynaklarının sürdürülebilir yönetimi için yönetim planlarının akarsu havzalarından hareketle yapılması ve kararların buna göre oluşturulması gerekmektedir. Sunulan bu çalışmada Çanakkale kenti birinci derecede etkileşim alanını oluşturan Sarıçay ve Kepez akarsuları havzalarının kullanım planlaması sürecinde sivil toplum katılımı sorgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Çanakkale, havza yönetimi, havza planlaması, sivil katılım.

CIVIL PARTICIPATION IN THE MANAGEMENT OF SARIÇAY-KEPEZ (ÇANAKKALE) BASINS

Abstract

The Earth (world) is fundamentally the system consisting of five components (lithosphere, atmosphere, hydrosphere, biosphere and social-cultural sphere) and named "Earthsistem". Every component of the Earthsystem has its own particularities, interaction in the system and carriage capacity. The accelerating pressure of human composing social-cultural sphere on the earthsystem and human's activities over the other components have been spoiling the peace of intra system by causing environmental problems. There are problems of sharing the Earthsystem's sources on the base of the wars presently going on in the world. Also one of the preconditions of providing permanent peace in the world is solving the problem of sharing the Earthsystem's sources. The everlasting usage of Earhsystem's sources and the participation of civil society in the piece of making fair share decisions have begun to be accepted as inevitable necessity. On the other side it is required to make management plants starting from river basins and accordingly to compose decisions. In this presented study civil society participation in the process in the process of river basins usage planning of Sarıçay and Kepez, which are forming Çanakkale city's first degree interaction area, which has been questioned.

Key words Çanakkale, river base management, river base planning, civilian participation.

Giriş

Bazı tahminler, 2025 yılından itibaren 3 milyardan fazla insanın su kıtlığı ile yüzyüze geleceğini göstermektedir. Bunun nedeni, dünyadaki su kaynakları miktarının yetersiz olması değil, yönetiminin iyi yapılamamasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla dünya su krizi bir kıtlık değil, yöneti(ş)im krizidir. Küresel ölçekte herkese yetecek kadar kaynak bulunmasına rağmen iyi ve sürdürülebilir bir yönetim politikası benimsenmediği için geleceğe ilişkin tehditler ciddi boyutlara ulaşmıştır. Sürdürülebilir bir yönetim politikası sosyo-ekonomik, teknik ve kurumsal olguların bir arada düşünülmesini zorunlu kılmaktadır. Bu yaklaşım ise "bütünleşik su kaynakları yönetimi" kavramının ortaya çıkmasına yol açmıştır (Orhan vd. 2002).

Yersistemi karşılıklı etkileşim halinde iç içe geçmiş; hava, su, yer, canlı ve sosyal kürelerden oluşmaktadır (Koç, 2006). Yersisteminin bileşenlerinin sürdürülebilir kullanımı için bu bileşenlerin çok iyi tanınmaları ve taşıma kapasitelerinin aşılması gerekmektedir. Bu konuda en riskli ortamlardan biri de su ortamıdır. Dünyada 1940 yılında toplam su tüketimi 1000 km³ iken, 1960 yılında ikiye katlanarak 2000 km³ e ulaşmış, 1990 yılında tekrar ikiye katlanarak 4130 km³ olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında ise su tüketiminin % 25 oranında artarak 5200 km³ e ulaşması beklenmektedir. Geri kalmış ve gelişmekte olan pek çok ülkedeki hızlı nüfus artışının mevcut durumda karşılaşılan su sıkıntısının giderek artmasına neden olması kuvvetle muhtemel görülmektedir. Dünyada kişi başına düşen su tüketimi yılda ortalama 800 m³ civarında

¹ Bu çalışma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri tarafından desteklenen 2006/23 numaralı proje sonuçlarının bir kısmını oluşturmaktadır.

bulunmaktadır. Dünya nüfusunun yılda ortalama 80 milyon kişi arttığı göz önünde bulundurulduğunda dünyadaki tatlı su ihtiyacının yılda 64 km^3 artması kaçınılmaz görülmektedir (Yemişen vd. 2001).

Habitat II İstanbul Gündemi'nde, "sürdürülebilir kalkınma"nın vazgeçilmez temelini **demokratik, insan haklarına saygılı, şeffaf, katılımcı ve halka hesap veren yönetimler** olduğu belirtilmektedir. Böylelikle, 21. yüzyılın başlarına damgasını vuran "**yönetişim**" ilkesinin de temel çerçevesi çizilmiş olmaktadır. Habitat Gündemi, bu Gündem'in etkin olarak yaşama geçirilmesinin önkoşulunun, yerel yönetimlerin, **sivil toplum kuruluşlarının** ve diğer yerel aktörlerin etkin katılımı olduğunu vurgulayarak son bulmaktadır (Emrealp 2005).

Küresel ölçekte su ile ilgili alınan kararların en önemlilerinden birisi Ekim 2000 tarihinde toplanan Birleşmiş Milletler Binyıl Konseyi (UN Millenium Assembly) tarafından oluşturulan "*Uluslararası Kalkınma Hedefi*"dir. Bu hedef: "*2015 yılında yoksulluk sınırının altında yaşayan insanların oranını yarıya indirmek ve açlık sınırındaki ve **sağlıklı içme suyu kaynaklarına** erişemeyen insanların oranını yarıya indirmek*", olarak özetlenebilir (Orhan vd. 2002).

Ülkemizde uzun yıllardır yapılan gözlemler dikkate alındığında yıllık ortalama yağışın 643 mm olduğu görülmektedir. Bölgelere ve mevsimlere göre büyük farklılıklar göstermekle birlikte genellikle $250\text{-}3000 \text{ mm}$ yağış kaydedilmektedir. Yaklaşık $501 \cdot 10^9 \text{ m}^3/\text{yıl}$ ortalama yağışa karşılık gelen bu suyun sadece $186 \cdot 10^9 \text{ m}^3/\text{yıl}$ miktarı akışa geçerek, çeşitli büyüklüklerdeki akarsular vasıtasıyla denizlere ve kapalı havzalardaki göllere boşalmaktadır. Ekonomik ve teknik açıdan kullanılabilir su potansiyeli $95 \cdot 10^9 \text{ m}^3/\text{yıl}$ 'dır. Bu su kapasitesinin ekonomik olarak hidrolik potansiyelinin %29'u ($27.5 \cdot 10^9 \text{ m}^3/\text{yıl}$) değerlendirilmiş durumdadır. İnşa halindeki tüm hidroelektrik tesislerin tamamlanması durumunda ekonomik olarak değerlendirilebilen kısım %38'e çıkacaktır. Ülke sınırları dışında doğan akarsuların kazançları ise ancak $7 \cdot 10^9 \text{ m}^3/\text{yıl}$ olabilmektedir (Orhan vd. 2002).

Diğer taraftan Türkiye'nin su kaynakları iklim değişikliğinin baskısına bağlı olarak yağış, akış azalması; buharlaşma artışı; kuraklaşma gibi etkilere bağlı olarak giderek daha da hassaslaşmaktadır (Atalık 2006, Bağcı vd. 2000, Türkeş 2001, 2008). İklim değişiminden dünyanın değişik kısımlarının farklı etkileneceği bilinmektedir (IPCC 2001a-b, IPCC 2007a-b, Şen 2005). Türkiye'de, kış yağışları ağırlıklı olmak üzere, yağışlarda azalma ve kuraklaşma eğilimi belirlenmiştir (Türkeş 1998, 1999). Türkiye'de yağış azalması ve kuraklaşmadan etkilenecek alanlar öncelik sıralamasına göre; İç Anadolu, Akdeniz, Güneydoğu Anadolu ve Ege bölgeleri ile Marmara Bölgesi'nin güneyi olarak sıralanmaktadır (Türkeş 1998, 1999; Koç 2001).

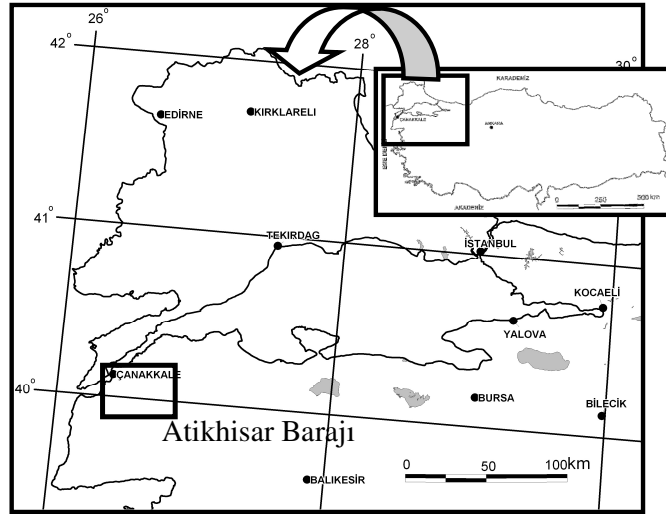
Türkiye; şehirli nüfusu %65'e ulaşan ve ekonomisi hızlı büyüme içinde olan bir ülkedir (Koç 2004b, Svendsen vd. 2004). Türkiye'de su kaynakları eşit dağılmamıştır (Orhan vd. 2002). Türkiye'de su kaynaklarının başlıca kullanım alanları olan nüfus, tarımsal ve endüstriyel etkinliklerin dağılımında da bir dengesizlik vardır. Türkiye'nin batı kesimi nüfus yoğunluğu, tarımsal alanların fazlalığı, sulu tarımın yaygınlığı ve endüstri tesislerinin yaygınlığı ile dikkat çekmektedir.

Çanakkale Boğazı ve yakın çevresi tarih boyunca ilgi çeken bir alan olmuş ve bunun sonucu olarak; Asos ve Troya yerleşmeleri başta olmak üzere pek çok tarihi yerleşme gerçekleşmiş; Troya ve Çanakkale savaşları yaşanmıştır (Koç, 2004b). Sularını Çanakkale Boğazı'na boşaltan Sarıçay ve Kepez akarsuları havzaları (Atikhisar Barajı su toplama ve sulama alanı), Türkiye'nin en fazla nüfus barındıran, endüstri tesislerinin en fazla olduğu Edirne-İstanbul-Adapazarı eksenine çok yakın bir konumda bulunmaktadır (Şekil 1). Çanakkale ve yakın çevresinin konum özelliklerine bağlı olarak hızla nüfuslanması su kaynaklarının daha yoğun kullanımını beraberinde getirmektedir (Koç 2004b, 2006b).

Bu araştırmada; Sarıçay ve Kepez akarsularının havzalarının büyük bir kısmını kapsayacak şekilde, Atikhisar Barajı su toplama sulama havzasında, sürdürülebilir kullanım ilkelerinin uygulanabilmesi için sivil toplum katkısının neler olabileceği değerlendirilmeye çalışıldı. Araştırmada bu kapsamda amaçlanan çalışmalar aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır;

1. Güncel yönetim şeklini ve sorunlarını belirlemek
2. Havza yönetiminde yersistemi ve yönetim anlayışı bakımından gelişmeler ile son yaklaşımları açıklamak
3. Sivil toplum yapılarının havza yönetimindeki rolünü sorgulamak
3. Sarıçay ve Kepez havzası için yönetim modeli çalışması gerçekleştirmek

Havza yönetiminin çok değişkenli ve çok boyutlu bir konu olması nedeniyle bütün sorunların belirlenmesi ve çözüm üretilmesi mümkün değildir. Bununla birlikte; Atikhisar Barajı su toplama ve sulama alanındaki kaynaklarının sürdürülebilir kullanımında yönetim ile ilgili araştırmaların yeterli olmaması nedeniyle, bu araştırmanın gerekli ve önemli bir başlangıç olacağı düşünülmektedir. Atikhisar Barajı ve havzasının kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı için bir planlamanın olmaması, öncelikle çözülmesi gereken temel sorun olarak dikkat çekmektedir.

Şekil 1. Çanakkale kenti ve Sarıçay ile Kepez akarsuları havzalarının coğrafi konum özellikleri

Veri yöntemi

Akarsu havzalarının yersistemini yerel ölçekli modeli olması nedeniyle öncelikle sistem ve yersistemi kavramları bileşenleriyle birlikte değerlendirilerek konunun kavramsal olarak açıklanması çabası içine girildi. Bu kapsamda konu ile yakından ilgili olması nedeniyle Coğrafi Bilgi Sistemleri kavramı da tartışıldı.

Sunulan araştırmada, havza yönetimi çalışması yapılması nedeniyle, öncelikle yasal çerçevenin belirlenmesi çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Türkiye’de çevre ile ilgili yönetmelikler 9 Ağustos 1983 tarihli ve 2872 sayılı Çevre Kanunu’nu temel almaktadır. Daha önceki kanun ve yönetmelikler ile Çevre Kanunundan hareketle hazırlanarak yürürlüğe giren yönetmelikler ve değişiklikler havza yönetimi açısından genel hatlarıyla incelenerek görüş oluşturulmaya çalışılmıştır.

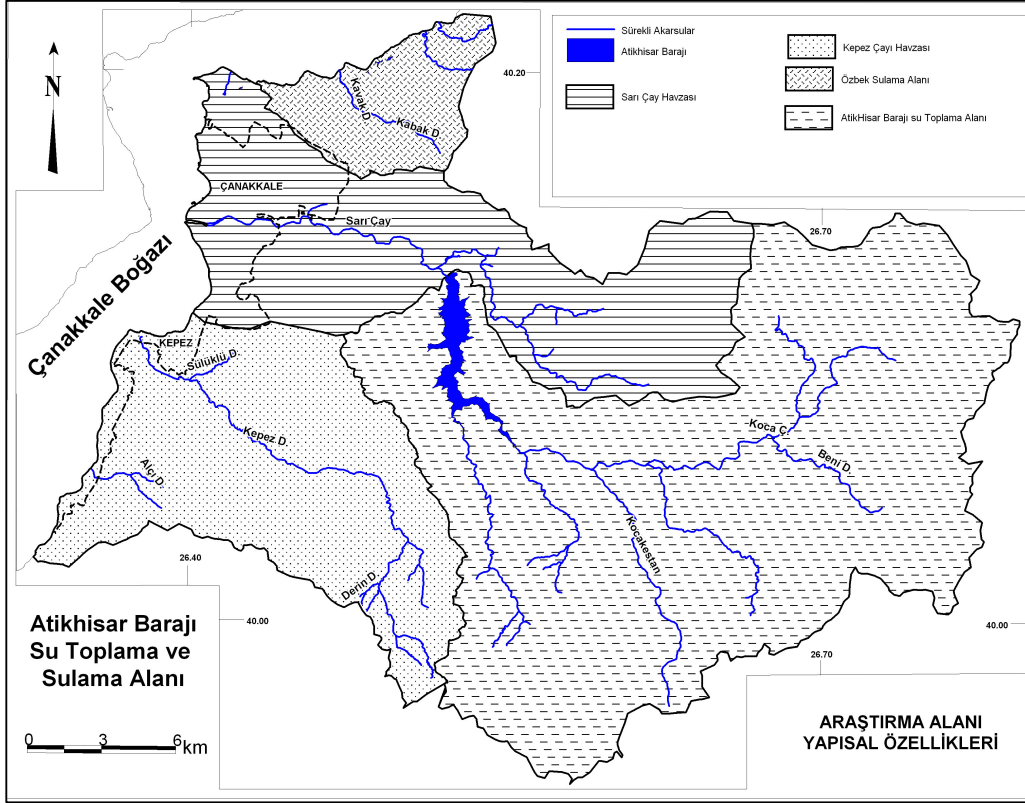
Sunulan araştırmanın bir diğer yönü ise kaynak kullanımı konusunda dünya ölçeğindeki gelişmelerin değerlendirilerek güncel yaklaşımların belirlenmesi çalışmaları olmuştur. Bu kapsamda özellikle Birleşmiş Milletler aracılığıyla dünya ölçeğinde gerçekleştirilen çalışmalara öncelik verilmiştir. Araştırmanın bu kısmında dünya ölçeğindeki gelişmeler ile havza yönetimi ilişkisi netleştirilmeye çalışılmıştır.

Sivil Toplu kavramı ve bileşenleri sorgulanarak kavramların ortaklaştırılması çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Sivil toplum kavramının netleştirilmesi sonrasında sivil toplumların havza yönetimindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın son aşamasında ulaşılan kaynaklar ve yapılan değerlendirmelerden hareketle havza yönetimi ile ilgili bir model önerisi geliştirme çabası içine girilmiştir.

Yersistemi ve havza yönetimi

Çanakkale yerleşmesinin tek su kaynağı olan Atıkhisar Barajı 50.6 m kot seviyesinde olup, 21.65 hm³ suya sahiptir. Bununla birlikte ortalamalarda görülmeyen su sıkıntısı 2001 yılında yaşanmıştır. Atıkhisar Barajı 31 Aralık 2000 de 1995-2005 döneminin en düşük kotu olan 41.38 m ye (hacim 3.909 hm³) inmiştir. Bu duruma bağlı olarak 2001 yılına düşük seviye ve hacim ile (41.38 m ve 4.005 hm³) girilmiştir (Koç 2004, 2006). Bu nedenle Çanakkale kenti için su kaynaklarının planlanması ve sürdürülebilir yönetimi öncelikli bir konudur. Atıkhisar Barajı’ndan sağlanan su hem içme hem de sulama suyu olarak kullanılmaktadır. Atıkhisar Barajı’ndan sağlanan su ile Sarıçay, Kepez ve Özbek ovaları sulanmaktadır (Şekil 2, Çizelge 1).

Şekil 2. Çanakkale kenti ve Sarıçay ile Kepez akarsuları havzalarının genel özellikleri.

Çizelge 1 Araştırma alanı kapsamındaki havzalar

Havzalar	Alan (km ²)	Oran (%)
Özbek sulama	34.9	5.4
Sarı Çay	475.9	73.8
Atikhisar Barajı su toplama	335.9	70.6
Kalan	140.0	29.4
Kepez	133.9	20.8
Toplam :	644.7	100

Coğrafya bilimi insanlık tarihinin en eski bilimlerinden biri (beklide en eskisi) olmasına (Colin 2003) rağmen zaman içinde kavram ve kapsam olarak farklı tanımlamalar yapılmıştır. Coğrafya biliminin kavram ve kapsam olarak tartışılmasına girmeden son yaklaşımları vermek yerinde olacaktır. Kısaca özetlemek gerekirse coğrafya bilimi; güncel durumda yaygın olarak insan ortam etkileşimini ele alan, bu etkileşimin sentezini yapan (Christopherson 2005), çevre sorunlarının oluşumunu engelleyen, oluşmuş çevre sorunlarına çözüm üreten, sürdürülebilir yaşam için gerekli bilgi ve yaklaşımı oluşturan uygulamalı bir bilim olarak ifade etmek yerinde olur (Özgüç Tümerekin 2000). Coğrafyanın gelenekleri olarak Arı (2005a) tarafından;

1. Mekansallık,
2. Saha çalışması (bölge),
3. İnsan-çevre ile
4. Yer bilimi

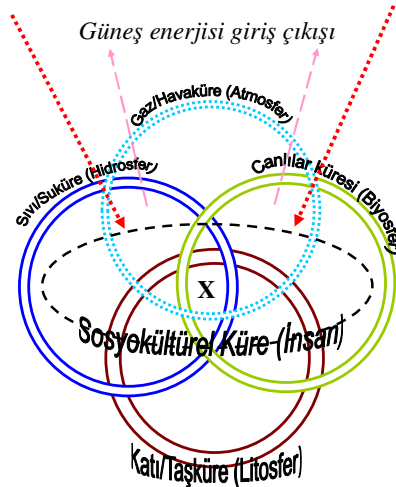
gelenekleri vurgulanmakta ve Arı (2005b) tarafından da bu gelenekler ile ilgili son yaklaşımlar verilmektedir. Coğrafya biliminin kavram, kapsam ve katkısı için yersistemi kavramının algılanması gerekir (Koç 2007b).

Yersistemi (geosystem, earth system) Kump vd. (2004), Christopherson (2005) ve Koç (2006a-b, 2007) tarafından tartışılmış ve karşılıklı etkileşim halinde kürelerden (havaküre, suküre, taşküre ve canlılar

küresi) olduğu vurgulanmıştır. More ve Wicander (2007) tarafından da yer bilimlerinin yeryuvarını ele alırken bir sistem yaklaşımıyla incelemesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Konuya coğrafya bilimi açısından bakıldığında yersisteminin dört değil beş küreden oluşması gerekmektedir (Koçman 1991, Koç 2006a-b). Yersistemi bütününde dünya küresini ifade etmektedir. İnsan ve etkinlikleri canlı kürenin bir parçası olarak alındığında dünyayı enerji giriş çıkışı olan fakat madde giriş çıkışı olmayan, yarı açık bir sistem olarak kabul etmek yerinde olur. Bununla birlikte nüfusu altı milyarı geçen ve kontrol ettiği enerji kaynakları ve etkinlikleri ile yersisteminin diğer bütün küreleri üzerinde belirleyici etkileri olan insanı, etkinlikleri ile birlikte, ayrı bir küre olarak kabul etmek gerekir. Dünyanın karşı karşıya olduğu; küresel ısınma, afetler, çevre sorunları, savaşlar ve açlık gibi konular düşünüldüğünde insan ve etkinliklerinin sosyal küre olarak adlandırılıp, yersisteminin bir parçası olarak değerlendirilmesi gerekliliği görülür (Şekil 3). Bu gerekçelerden hareketle yersistemi;

1. Katı/taşküre (litosfer),
2. Gaz/havaküre (atmosfer),
3. Sıvı/suküre (hidrosfer),
4. Canlıküre (biyosfer) ve
5. Sosyokültürel küre (insan ve etkinlikleri)

olmak üzere beş küreden; en, boy, derinlik, enerji, zaman ve mekan boyutlarından oluşan bir bütündür (Şekil 3, Koç 2006b, 2007a-b). Yersistemi kavramı Koçtaş (1996) tarafından "Belli bir bölgede yaşayan ve birbirleriyle sürekli etkileşim içinde olan canlılar ile bunların cansız çevrelerinin oluşturduğu bütün olarak tanımlanabilir" olarak tanımladığı ekosistem tanımından daha kapsamlı ve dünyada yaşananı açıklayıcıdır.

Şekil 3. Dünya bütünü ve işleyişini tanımlamak için oluşturulan **Yersistemi** ve bileşenleri modeli

Yersistemi bileşenlerini gruplama ile ilgili olarak Koçtaş'tan (1996) yararlanarak aşağıdaki açıklamalar oluşturulmuştur;

1. Canlı Öğeler: Ekosistemde bulunan üretici, tüketici ve ayrıştırıcı organizmalar. Canlı öğeler yersisteminin canlıküre (biyosfer) kısmını oluşturmaktadır.

2. Cansız Öğeler: Cansız öğeler katı/taşküre, sıvı/suküre ve gaz/havaküreden oluşur. Cansız öğeler ekosistemin biyotop bölümünü oluştururlar ve kendi aralarında **fiziksel**, **kimyasal** öğeler olmak üzere ikiye ayrılırlar.

Fiziksel Öğeler: Fiziki öğeler sıcaklık, nemlilik, ışık gibi örnekler ile ifade edebiliriz.

Kimyasal Öğeler: Kimyasal öğeler organik ve inorganik olmak üzere ikiye ayrılır. İnorganik maddeler **makro** ve **mikro** besleyiciler olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Makro besleyiciler: Karbon (C), hidrojen (H), fosfor (P), azot (N), potasyum(K) ve kalsiyum (Ca) gibi elementlerdir.

Mikro besleyiciler: Yaşam için gerekli olan eser düzeydeki elementlerdir.

3. Sosyal Öğeler: İnsanın varlığı ve etkinliklerini kapsar. Bu kapsamda nüfus, yerleşme, ekonomik ve kültürel etkinliklerin hepsi birden düşünülmelidir. Sosyal öğeler yersisteminin sosyokültürel küresini oluşturmaktadır.

4. Döngüler:

Enerji döngüsü: Güneş enerjisi ve onun çeşitli şekilleri. Yersisteminde kullanılan enerji temelde güneş enerjisi ve onun çeşitli şekillerinden oluşmaktadır.

Madde döngüleri: Su, karbon, azot, fosfor, kükürt ve bunlar gibi.

Yersistemi More ve Wicander (2007) tarafından bir makineye benzetilmiştir; bu şekilde düşünüldüğünde yersistemi enerjisini güneşin sağladığı bir makine gibi değerlendirmek mümkündür. Yersistemi bileşenleri ve bu bileşenlerin gruplandırılmasıyla tanımlanan, canlı, cansız ve sosyal gruplar arasında enerji (güneş) ve madde döngüleri (su, karbon, azot, fosfor, kükürt ve bunlar gibi) yaşanmaktadır. Yersisteminin şekillenmesinde bileşenleri, döngüler yanı sıra bitki ve hayvanlarda topluluk dinamiği, insanlarda ise ekonomik ve kültürel değişkenler belirleyici olmaktadır. Yersistemiyle ilgili olarak bu aşamaya kadar ifade edilenlerden de anlaşılacağı gibi çok bileşenli ve buna bağlı olarak çok değişkenli bir ortamdır. Bununla birlikte üst başlıkta yersistemi **doğal** ve **sosyal** ortam olarak değerlendirilebilir.

Coğrafya biliminin doğal ve sosyal ortam arasındaki etkileşimin bir sentezi olduğu gerçeği düşünüldüğünde, yersistemi içinde sosyal kürenin tanımlanması gerekliliği daha açık bir şekilde görülebilir. Coğrafya bilimi yersistemi bileşenleri arasındaki ilişkiyi yani sentezi ele almaktadır. Yersistemi (dünya) alansal olarak iklime bağlı yaşamsal kuşaklarda olduğu gibi alt bölümlere de ayrılabilir, yerelde ise yersistemi mantığını en iyi yansıtacak coğrafi birim **akarsu havzalarıdır**. Bu nedenle Sarıçay ve Kepez havzalarının sürdürülebilir yönetiminde

İnsan-ortam etkileşiminde (kaynakların yönetiminde) sürdürülebilir bir yaklaşımı gerçekleştirebilmek için gün geçtikçe daha fazla bilginin kontrol edilmesi zorunluluğu gündeme gelmektedir. **Bilgi**, kullanıcı tarafından anlaşılabilir formlara dönüştürülmüş verilerden oluşan bir grup; **sistem**, bir sonuç elde etmeye yarayan yöntemler düzeni; **bilgi sistemi** ise, bilgiye kolayca erişip, bilgiyi daha verimli kullanabilmek için oluşturulan sistem, olarak tanımlanabilir (Yomralıoğlu 2000). **Coğrafi Bilgi Sistemleri** (CBS) ise; konuma dayalı gözlemlerle elde edilen grafik ve grafik olmayan bilgilerin toplanması, saklanması, işlenmesi, sorgulanması ve kullanıcıya sunulması işlevlerini bir bütünlük içerisinde gerçekleştiren bir bilgi sistemidir (Yomralıoğlu 2000).

Coğrafyacıların doğal ve sosyal ortamla ilgili bilgileri sorgulayarak karar verme çabaları coğrafya biliminin mantığından gelmektedir. Genellikle elle yapılan haritalar ile gerçekleştirilen coğrafi analizler bilgisayar teknolojisinin gelişmesiyle daha da hızlanmıştır. Coğrafyacıların coğrafi ortama ait konumsal ve tanımsal bilgileri değerlendirme çabaları içine bilgisayar teknolojisi girmiştir. Bu çabalar 1960'lı yıllardan beri devam etmektedir (Yomralıoğlu 2000). 2003 yılına gelindiğinde CBS daha kolay ve yaygın kullanılır olmuştur. CBS'nin kullanım alanları arasında ormancılık, çevre sorunları, tarım, madencilik, ulaşım, enerji gibi alanların yanı sıra kentler ve kentleşme ile ilgili konular da vardır. Coğrafya biliminde bilgisayar kullanımına bağlı olarak CBS'nin gelişimi, yeri ve önemi Karabulut (2005) tarafından çok güzel bir şekilde açıklanmıştır.

Türkiye'de CBS'nin gelişimi 1990'lı yılların başlarında başlamıştır (Turoğlu 2000, Yomralıoğlu 2000). CBS konusunda Türkiye'deki ilk gelişmeler Harita Genel Komutanlığında gerçekleşmiştir. Bu gün üniversiteler, kamu kuruluşları, belediyeler başta olmak üzere pek çok özel sektöre kadar yaygınlaşmıştır.

Havza yönetiminde yasal durum

Yersisteminin yerel modeli olarak akarsu havzaları, çalışmada Sarıçay ve Kepez havzaları, yersisteminin bütün bileşenlerinin (katı/yerküre, sıvı/suküre, gaz/havaküre, canlıküre ve sosyokültürel küre) bir arada bulunduğu bir coğrafi birimdir. Sarıçay ve Kepez havzalarının çok bileşenli olması beraberinde hem her bileşenin özellikleri hem de aralarındaki etkileşime göre yasal tanımlamaların olması durumunu getirmektedir. Havza kaynaklarının yönetimi konusundaki kaynakların bir kısmı bile derlendiğinde çok **çeşitliliği** ve aynı zamanda **kısa sürelerde değişiyor** olması dikkat çekmektedir (Çizelge 2).

Çizelge 2. Sarıçay ve Kepez akarsu havzalarının yönetimiyle ilgili yasal çerçevelerden bazıları

Resmi Gazete/Kanun Numarası	Kapsam
16/12/1960 tarih ve 167 sayılı	<i>Yeraltı Suları Hakkında Kanun</i>
20.7.1961 tarih ve 5/1465 sayılı	<i>Yeraltı Suları Tüzüğü</i>
09/08/1983 tarih ve 2872 sayılı	<i>Çevre Kanunu</i>
22/11/1984 tarih ve 3083 sayılı	<i>Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reform Kanunu</i>

02.11.1986 tarih ve 19269 sayılı RG	<i>Hava Kalitesi Kontrol Yönetmeliği</i>
04/09/1988 tarih ve 19919 sayılı RG	<i>Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği</i>
04/04/1990 tarih ve 3621 sayılı	<i>Kıyı Kanunu</i>
31/12/2004 tarih ve 25687 sayılı RG	<i>Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği</i>
17/02/2005 tarih ve 25730 sayılı RG	<i>İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik</i>
24/07/2005 tarihli ve 25885 sayılı RG	<i>İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik</i>
03/07/2005 tarih ve 5403 sayılı	<i>Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu</i>
20/11/2005 tarih ve 25999 sayılı RG	<i>İçmesuyu Elde Edilen Veya Elde Edilmesi Planlanan Yüzeysel Suların Kalitesine Dair Yönetmelik</i>
15/12/2005 tarih ve 26024 sayılı RG	<i>Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu Uygulama Yönetmeliği</i>
13/02/2008 tarih ve 26786 sayılı RG	<i>Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliğinde Değişiklik Yapan Yönetmelik</i>

Küresel gelişmeler ve havza yönetimi

Gittikçe artan çevre sorunları ve buna bağlı olarak kaynakların tükenmesi -insanların yaşam şartlarının ortadan kalkması bu gelişmelerin sorgulanmasına neden olmuştur. Bu sorgulama ilk resmi sonuçlarını 1972 "Stockholm" bildirgesi ile vermiştir (Emrealp 2005). Bu kapsamda 1972 ve sonrasında Birleşmiş Milletler (BM) tarafından düzenlenen, bütün dünyayı etkileyen, etkinlikler;

1972 Stockholm Konferansı,

1976 yılında Kanada'nın Vancouver kentinde yapılan BM Habitat (I) Konferansı,

1983 yılında BM Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunun oluşturulması,

1987 yılında "Ortak Geleceğimiz"/"Brundtland Raporu" hazırlanması,

1992 "Yeryüzü/Rio Zirvesi" BM arayışlarının ilk kısmıdır.

1992 Rio de Janeiro "Yeryüzü Zirvesi"ni izleyen yıllarda, aralarında

1993 Viyana Dünya İnsan Hakları Konferansı,

1994 Kahire Nüfus ve Kalkınma Konferansı,

1995 Kopenhag Sosyal Kalkınma Konferansı,

1995 Pekin Dördüncü Dünya Kadın Konferansı,

1996 İstanbul Habitat II "Kent Zirvesi",

2000 New York Liderler Zirvesi ve son olarak

2002 Johannesburg "Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi"ne

uzanan Birleşmiş Milletler zirveleri, Gündem 21'in açtığı yolda "küresel ortaklık" ilkesinin tüm dünyada kabul görmesini sağlamış ve "iyi yönetim" ilkelerinin uluslararası dayanaklarını oluşturmuştur (Emrealp 2005).

"Çevre dediğimiz şey, insanların eylemlerinden, ihtiraslarından, ihtiyaçlarından apayrı bir küre olarak düşünülemez" (Brundtland 1987). Rio de Janeiro 1992 "Yeryüzü Zirvesinin" beş raporundan biri de Gündem 21'dir (21. yüzyılın gündemi, G21, Emrealp 2005). G21 dört kısım ve kırk bölümden oluşmaktadır (Keating 1993). G21 tarafından Birleşmiş Milletlerin 1992 verilerine göre dünyada gelirin %20'lik nüfus gruplarına dağılışı, 1. %82.7, 2. %11.7, 3. %2.3, 4. %1.9 ve 5. %1.4 olarak verilmiştir (Keating 1993). Görüldüğü gibi hem Ortak Geleceğimizde hem de G21 de özellikle yoksulluk ve gelir dağılımı üzerinde durulmaktadır. Dünyadaki gelir dağılışı bozukluğu artarak devam etmektedir. G21 çalışmalarının yerel uygulamaları ise Yerel Gündem 21 (YG21) olarak ifade edilmektedir. Çevre sorunları, yoksulluk ve eşitsizlik G21 ve YG21'in temel kaygılarıdır. G21'in üç ana ilkesi "**Sürdürülebilirlik**", "**Yönetişim**" ve "**Hakçalıktır**".

Sürdürülebilirlik çok iddialı bir ilkedir. Sürdürülebilirlik, kaynakların (doğal ve sosyal) taşıma kapasiteleri aşılardan yani bozmadan kullanımını ifade etmektedir. Herhangi bir alanda sürdürülebilir bir

yaşamın örgütlenebilmesi için doğal (iklim, jeoloji, yerçekimleri, bitki v.b.) ve sosyal (nüfus, göçler, ekonomi v.b.) olmak üzere yersiteminin her özelliğinin bütün ayrıntılarıyla bilinmesi gerekmektedir.

Yönetişim; “Kişiler, gruplar ve kuruluşlar, özellikle kendi toplumlarını etkileyebilecek çevre ve kalkınma kararlarını bilmeli ve bunlara katılmalıdır” (Keating 1993) mantığıyla açıklanabilir. Bu ilkenin yaşama geçebilmesi için bütün kişi (kadın, çocuk, gençlik, gönüllüler gibi), grup (işçi ve işveren sendikaları, memur sendikaları, bilim adamları, teknokratlar, çiftçiler, yerel yönetimler gibi) ve kuruluşların (merkezi ve yerel yönetim, üniversite gibi) karar alma sürecini şekillendiren bilgilere aracısız ulaşma şartlarının oluşturulması gerekir.

Hakçalık, sürdürülebilirlik ve yönetim ilkelerinin gerçekleşmesiyle mümkündür. Hakçalık, bugünkü ve gelecek toplumun bileşenlerinin doğal ve sosyal kaynaklardan eşitçe yararlanabilmesini ifade etmektedir. İçinde bulunduğumuz on yılın genel karakteri ise sosyal kaygılarda bir geriye gidiş olduğu şeklindedir (Brundtland 1987). Kritik yaşam sorunlarının pek çoğu eşit olmayan gelişmeye, yoksulluğa ve nüfus patlamasına ilişkindir (Brundtland 1987). Hakçalık ilkesinin uygulanabilmesi için sürdürülebilirlik ve yönetim ilkeleri yaşama geçirildikten sonra kaynakların hem şimdiki kuşaklar hem de gelecek kuşaklar arasında eşit dağıtımının sağlanabileceği bilgiye ihtiyaç vardır.

Yerel gündem 21'in yerel yönetim sürecinde uygulanması sorunların bir kısmını çözecek, bir kısmını da oluşmadan önleyecektir. Bu istenen bir durum olmakla birlikte uygulamaya geçirilmesi çok zordur. YG21'in uygulamaya geçirilmesinde en önemli sorunlar sürdürülebilirlik, yönetim ve hakçalık ilkelerinin uygulanabilmesi için herkesin kullanabileceği ve erişilebileceği güncel, güvenilir coğrafi bilgilere ihtiyaç vardır. YG21 sürecinin uygulaması sırasında ihtiyaç duyulan güncel, güvenilir ve güncellenebilir bilgiler Coğrafi Bilgi Sistemleriyle sağlanabilir.

26 Ağustos – 3 Eylül 2002 tarihleri arasında Güney Afrika, Johannesburg'da toplanan “Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi”nde dünya su krizi en çok değinilen konulardan biri olmuştur. Zirve sonucunda, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için doğal kaynakların yönetiminin de sürdürülebilir ve bütünleşik bir temele oturtulması gerektiği ifade edilmiştir. “Binyıl Deklarasyonu”na paralel olarak 2015 yılı itibarı ile sağlıklı suya ve su/atıksu altyapısına erişim imkanı bulunmayan nüfusun yarıya indirilmesi hedefi benimsenmiş ve bu doğrultuda aşağıdaki aksiyonların yerine getirilmesi kararlaştırılmıştır (Orhan vd 2002:4, WSSD, 2002).

- *Konutlarda sağlıklı içmesuyu altyapısının geliştirilmesi ve uygulanması*
- *Kamu kurumlarında ve özellikle okullarda su/atıksu hizmetlerinin iyileştirilmesi*
- *Güvenli hijyen uygulamalarının teşvik edilmesi*
- *Çocuklara yönelik eğitim faaliyetlerinin teşvik edilmesi*
- *Girişimci finans ve ortaklık mekanizmalarının geliştirilmesi*
- *Su kaynakları yönetimi stratejileri ile su/atıksu altyapı hizmetlerinin entegrasyonu*
- *Doğal kaynakların bozulmasının önüne geçilmesi ve bu amaçla ulusal ve uluslar arası düzeyde her türlü finansal kaynağın harekete geçirilmesi, teknoloji transferi, su altyapısı için kapasite geliştirilmesinin desteklenmesi ve bu sayede Gündem 21'in 18. Bölümünün uygulanması*
- *2005 yılına kadar bütünleşik su kaynakları yönetiminin ve su verimlilik planlarının geliştirilmesi, su kayıplarının önlenerek, geri kazanım alternatiflerinin değerlendirilmesi ve "havza bazlı yönetim" ilkelerinin benimsenmesi*
- *Su kaynakları yönetimi ve projelerin uygulamaları ile ilgili bilginin, kadınlara pozitif ayrımcılık yapılarak paylaşımı*
- *Gelişmekte olan ülkelerin su kaynaklarının izlenmesi ve değerlendirilmesi amacıyla destek sağlanması*
- *Su kirliliğinin önlenmesi ve ekosistemlerin korunması için evsel ve endüstriyel atıksu arıtma teknolojilerinin geliştirilmesi.*

Orhan vd (2002:4) ve WSSD (2002) tarafından su kaynaklarının sürdürülebilir yönetimi için dünya ölçeğinde konuya havza ölçeğinde yaklaşılması gerekliliği vurgulanmıştır.

Sivil toplum kuruluşları ve havza yönetimi

Koç (2004c) tarafından yönetim kavramının gelişimi ayrıntılı olarak soğrulanmış ve Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) yönetim sürecinin ayrılmaz bir parçası olduğu vurgulanmıştır. Güncel anlamıyla 18. yy da sorgulanmaya başlayan ve 19. ve 20. yy da devam eden **Sivil Toplum** kavramı gün geçtikçe daha önemli olmaktadır. Devletlerin yaşadıkları yönetim krizleri yeni kavramlarla aşılmaya çalışılmaktadır. Bireylerden oluşan toplumu yönetim sürecine katarak yönetme arayışları gündeme gelmiştir. Bu arayışların bir kısmı tepkileri azaltmak için göstermelik yaklaşımlar, bir kısmı ise gerçek demokrasi arayışlarıdır. Demokrasiyi tüm kurum ve kurallarıyla uygulama çabalarında gündeme gelen bir diğer kavram “Yönetişim” dir. Bu yaklaşım

“Herhangi bir karardan etkilenen kişilerin kararların oluşma ve uygulanması sürecinde bulunması” olarak özetlenebilir. Bu yaklaşım çevre sorunları sonucu gündeme gelen sürdürülebilir bir dünya oluşturma çabalarının sonucudur (Brundtland 1987, Keating 1993). Bu paragrafta tanımlanmaya çalışılan yönetim anlayışının oluşturulabilmesi için sivil toplum yapıları belirleyicidir. Tosun (2001) Shils (1991) den aktararak bireyin kendisini devletin tecavüzünden koruyacak ve sivil toplum olarak muhafaza edecek sivil toplum kurumlarına ve rekabetçi siyasi partilere sahip olması gerektiğinin altını çizmektedir. Yine Tosun tarafından modern anlamda sivil toplum özellikleri olarak;

- Özel hukuk,
- Sivil-siyasal-toplumsal eşitlik,
- Gönüllü birliktelik,
- Çoğulculuk,
- İletişim,
- Kamu katılımı,
- Siyasal irade ve toplumsal normların doğuşunu, çatışmasını ve bunlara ilişkin düşüncenin ifade edilmesi

kavramlarını sıralamıştır. Diğer bir ifadeyle sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları bu kavramların uygulamaya geçirilmesiyle gerçekleşebilir. Sivil toplum kuruluşlarının hangileri olduğu ve hepsinin demokrasiye katkısının olup olmayacağı konusunda tartışmalar vardır. Bununla birlikte sivil toplum kuruluşları denildiğinde siyasi partiler, sendikalar, dernekler ve vakıflar başta gelmektedir. Bunlar dışında yukarıda sıralanan özellikleri taşıyan bütün gönüllü yapılanmalar sivil toplum kuruluşu olarak tanımlanmaktadır.

Sivil toplum kuruluşlarının iç işleyişlerinde demokratik olmaları yanında etkinliklerini yerine getirebilmeleri için ilgi alanlarıyla ilgili bilgiye ihtiyaçları vardır. Sivil toplum kuruluşlarının etkinlik alanları ya da ilgi alanlarıyla ilgili bilgiler çok değişik merkezlerde olabilmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının ihtiyaç duyduğu bilgilerin büyük bir kısmı devlette ve işverenlerde bulunmaktadır. Bilginin bulunduğu kaynaklar çok çeşitlendirilebilir. Sivil toplum kuruluşlarının etkinliklerini amaçları doğrultusunda gerçekleştirebilmek için bilgi edinme sırasında önemli sorunlar yaşanmaktadır. Bilgi edinilmesi sırasında karşılaşılan en önemli sorun bilginin değişik engellerle ulaşılamaz hale getirilmesidir. Bu engellerden başlıcaları; devlet ya da şirket sırrı, güvenlik, hukuki sorunlar, ihmal, güvensizlik, ilgisizlik vb. olarak sıralanabilir. Dünyada ve Türkiye’de bilginin ulaşılabilir olması konusunda gerekli tedbirler alınmasına çalışılmasına rağmen uygulamada sorunlar devam etmektedir. Türkiye’de 24.04.2004 tarihinde bilgi edinme hakkıyla ilgili yasa çıkmıştır (Bircün 23.04.2004). Bu yasada da bilgi edinme hakkıyla ilgili bazı kısıtlamalar getirilmektedir. Diğer bir sorun yasal olarak hiçbir engel olmasa bile bilgiye ulaşma konusunda uygulamadaki engeller her ülkenin özelliklerine göre devam etmektedir (Koç 2004c).

Sivil Toplum Kuruluşları bilgiye ulaşma ve kullanma bakımından sıralanan sorunları aşmış olsalar bile karşılaştıkları diğer bir sorun Bilgi Sistemi konusundaki eksikliklerdir. Sivil toplum kuruluşlarının bilgiye ulaşmaları, depolamaları ve kullanmaları için bilgi sistemlerini bilmeleri gerekmektedir. Bilgi Sistemlerini, Coğrafi Bilgi Sistemlerini bilen ve kullanan sivil toplum kuruluşları yok denecek kadar azdır. Bu konuda ilk girişimler siyasi partilerden olmaktadır. Bununla birlikte bu girişimler amaca uygun değildir ve yetersizdir. Dünyada 1980’li yıllardan bu yana yaygınlaşan bilgi sistemleri Türkiye’de yaklaşık son on yıl içinde tanınır olmuştur. Bunun yanında Coğrafi Bilgi Sistemlerinin sivil toplum kuruluşları tarafından kullanılmaya başlaması 1-2 yıllık bir geçmişine sahiptir. Modern sivil toplum kuruluşlarının oluşabilmesi için bilgiye ulaşması ve kullanması gerekmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının özelliklerinden her birinin yerine getirilmesi için bilgiye ulaşma ve kullanma yönteminin bilinmesine ihtiyaç vardır (Koç 2004c).

Koç (2004c) ve ilgili kaynaklardan yararlanarak STK’lar hakkında ayrıntılı bilgi verildikten sonra araştırma konusu olan STK’ların havza yönetimiyle ilişkisinin sorgulanması gerekmektedir. Sunulan araştırmanın önceki bölümlerinde sırasıyla; yersistemi ve havza yönetimi, havza yönetiminde yasal durum, küresel gelişmeler ve havza yönetimi kavramları üzerinde durulmuştur. Diğer bir ifadeyle havza bileşenlerinin neler olduğu ve havzaların nasıl yönetilmesi konusunda bir model oluşturulması çabası içinde olunmuştur. Svendsen vd. (2005) tarafından akarsu havzalarındaki su kaynaklarının yönetiminde çevre ile ilgili sivil toplum örgütlerinin olması gerektiği vurgulanmıştır. Sunulan araştırmada akarsu havzaları yönetimi denilince yalnız su kaynakları olarak değil yersisteminin yerel bir örneği olarak değerlendirilmektedir (Şekil 3).

Çanakkale Valiliği kayıtlarına göre, 2004 yılı sonu itibarıyla, il kapsamında merkez ilçede 248, Ayvacık 51, Bayramiç 46, Biga 122, Bozcaada 11, Çan 96, Eceabat 17, Ezine 38, Gelibolu 70, Gökçeada 23, Lapseki 35 ve Yenice’de 60 olmak üzere toplam 817 STK bulunmaktadır. Çanakkale Valiliği tarafından verilen listede oda ve sendika gibi yapıların bulunmaması nedeniyle Çanakkale ili geneli ve ilçelerinde STK sayısının daha fazla olduğu düşünülmektedir. Çanakkale Valiliği kaynakları ve merkez ilçeye ilgili gözlemler değerlendirilerek Çizelge 3 de Sarıçay ve Kepez havzalarıyla ilgili olabilecek resmi ve sivil yapılar ifade edilmiştir.

Çizelge 3. Sarıçay ve Kepez akarsu havzalarının yönetiminde görev alabilecek yapılardan bazıları

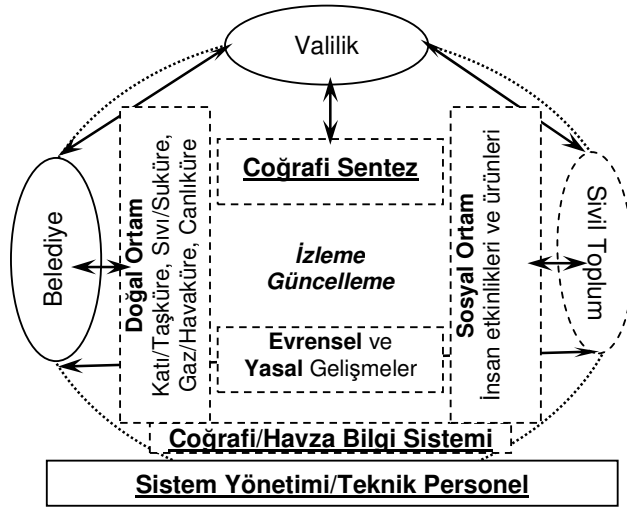
Merkezi Yönetim	Yerel Yönetim	Sivil Toplum Kuruluşları
		1. Çanakkale Kent Konseyi
		2. Yerel Gündem 21 Çanakkale
		3. Çanakkale Turizm ve Tanıtma Derneği
		4. Çanakkale İli Muhtarlar Derneği
		5. Çanakkale Cevatpaşa Avcılık ve Atıcılık Derneği
1. Valilik/kaymakamlık		6. Ağı Dağı Kusca Menbaa Suyunu Çanakkale'ye Getirme ve Yaşatma Derneği
2. Devlet Su İşleri Müdürlüğü		7. Çanakkale Tenis ve Dağcılık Spor Kulübü Derneği
3. Tarım İl Müdürlüğü	Çanakkale Belediyesi ile İlgili Birimleri	8. Çanakkale Sanayicileri ve İş Adamları Derneği
4. Orman ve Çevre Müdürlüğü		9. Çanakkale Çevre Gönüllüleri Derneği
5. İl Özel İdaresi		10. Çanakkale Genç İşadamları Derneği
6. Karayolları Müdürlüğü		11. Tüketiciyi Koruma Derneği Çanakkale Şubesi
7. Sivil Savunma Müdürlüğü		12. Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Çanakkale Şubesi
8. Meteoroloji Müdürlüğü		13. Çanakkale Doğa Sporları Kulübü Derneği
9. Köy Muhtarlıkları		14. Çanakkale Kardeş Kentler Derneği
		15. Çanakkale Bilim, Sanat ve Kültür Etkinlikleri Derneği
		16. Sarıçay ve Çevresini Koruma ve Güzelleştirme Derneği
		17. Türkiye Erozyonla Mücadele Vakfı (TEMA) Çanakkale şubesi
		18. Meslek Odaları
		19. Sendikalar
		20. Yöre halkı ve yeni örgütler
		21. ....

Önerilen havza yönetim modeli

Sunulan araştırmanın bu aşamasına kadar akarsu havzası bileşenlerinin ile bunların alt bileşenlerinin neler olduğu ve konuya nasıl yaklaşılması gerektiği konusu tartışıldı. Bu aşamada, Sarıçay ve Kepez havzalarından hareketle, akarsu havzalarının yönetiminin nasıl olması gerektiği konusunda bir model önerisi geliştirilmeye çalışılmıştır (Şekil 4). Swwendsen vd. (2005), OECD (2005) ve tarafından akarsu havzalarının, bir su kaynağı olarak, sürdürülebilir yönetimiyle ilgili bileşenlerin tanımlanması ve öneriler açıklanmıştır. Bununla birlikte ulaşılabilen çalışmaların hiç birinde akarsu havzaları yersisteminin bir yerel şekli olarak ele alınmamıştır. Sunulan çalışmada ise daha önceki bölümlerde ifade edilen ve aşağıda sıralanan;

- Yersistemi ve akarsu havzası,
- Havza yönetiminin yasal durumu,
- Küresel gelişmeler ve havza yönetimi,
- Sivil toplum kuruluşları ve havza yönetimi

başlıklarından hareketle Şekil 4 de ifade edilen akarsu havzası yönetim modeli geliştirilmiştir.

Şekil 4. Çanakkale yerleşmesi su kaynağı olan Atikhisar Barajı su toplama ve sulama alanlarında kapsayacak şekilde tanımlanan Sarıçay ve Kepez havzalarının yönetim modeli önerisi. Şekilde kesikli çizgiler ile ifade edilen kurumlar etkileşime daha açık ve şeffaf yapıları temsil eder.

Akarsu havzaları, yersisteminin yerel boyuttaki örnekleri olmaları nedeniyle, çok bileşenli ve zaman ile mekan boyutunda değişkenlik gösteren coğrafi birimlerdir. Bu durum akarsu havzalarına büyük zenginlik kazandırmakla birlikte oluşan çeşitlilik ve değişkenlik nedeniyle çalışılması zor alan olma özelliği kazandırmaktadır. Bununla birlikte Sarıçay ve Kepez akarsuları havzaları için, sivil toplum yapılarının işi içinde olduğu, bir yönetim modeli olarak Şekil 4'de ifade edilmeye çalışılmıştır. Şekil 4'de ifade edilen ifade edilen akarsu havzası yönetim modelinin temel özellikleri aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır:

1. Yersistemi yaklaşımıyla bakması,
2. Havza bileşenlerinin oluşturduğu her kaynağın (doğal-sosyal), havza bütünü dikkate alınarak, sürdürülebilir kullanımını hedeflemesi,
3. Bilgi sistemi kullanılarak (Coğrafi/Havza Bilgi sistemi) güncel güvenilir verilere ulaşılmasının sağlanması,
4. Evrensel geçerliliği olan; **yönetişim, hakçalık ve sürdürülebilirliği** hedeflemesi,
5. **Sivil toplumun** bilgi ve karar oluşturma ile uygulama aşamalarında katılımına açık olması,
6. Bilgi sistemleri ile **sivil toplumun** nitelikli katılımına ortam hazırlaması,
7. Yersistemi, ülke, bölge ve diğer havzalar ile ilgili gelişmelere uyum yeteneğinin olması.

Havza kullanımı ve planlaması denilince ilk akla gelenler etkinlikler Çizelge 4'de sıralanmıştır. Havzaların kullanımı ve planlamasında dikkate alınması gereken Çizelge 4'de ifade edilen etkinlikler dışında pek çok etkinlikte bulunabilir. Burada özellikle altı çizilmesi gereken akarsu havzalarının yersisteminin bir yerel parçası olarak algılayan yaklaşımda yalnız su kaynakları düşünülerek planlama yapılması mümkün olmadığıdır.

Çizelge 4. Sarıçay ve Kepez akarsu havzalarının yönetiminde karşılaşılabilecek kaynaklar ve kullanım şekillerinden bazıları

Yersistemi/Havza Bileşenleri	Havza Bileşenleriyle İlişkili Olan Bazı Etkinlikler
Katı/Taşküre (litosfer)	Yerçekli özellikleri, Kıyı kullanımı, Arazi kullanımı, Erozyon, Doğal afetler, Enerji üretimi, ...
Gaz/Havaküre (atmosfer)	İklim özellikleri, Hava kalitesi, İklim değişikliği, Doğal afetler, Enerji üretimi, ...
Sıvı/Suküre (hidrosfer)	Su bilançosu, Yağış şekilleri, Akış, Yeraltı suyu, Doğal afetler (Taşkınlar), ...

Canlıküre (biyosfer)	Bitki ve hayvan potansiyeli, Birincil üretim, Beslenme, Tür çeşitliliği, Türlerin yok olması, ...
Sosyokültürel küre (insan ve etkinlikleri)	Yerleşme, Nüfus, Hastalıklar, Ekonomi, Sosyokültürel yapı; .....

Sonuç ve öneriler

Dünya ve Türkiye ölçeklerinde kaynakların yönetimi en fazla üzerinde durulan konudur. Bu nedenle Çanakkale yerleşmesi ve yakın çevresi için Sarıçay ve Kepez havzalarının yönetimi konusu sorgulanma ihtiyacı hissedilmiştir. Sarıçay ve Kepez havzalarının birlikte alınma nedeni ana eksene alınan Atikhisar Barajının su toplama ve sulama alanlarını oluşturmalarıdır. Bu kapsamda gerçekleştirilmeye çalışılan araştırmanın amaçları giriş kısmında aşağıdaki maddeler halinde ifade edilmiştir;

1. Güncel yönetim şeklini ve sorunlarını belirlemek,
2. Havza yönetiminde yersistemi ve yönetim anlayışı bakımından gelişmeler ile son yaklaşımları açıklamak,
3. Sivil toplum yapılarının havza yönetimindeki rolünü sorgulamak,
3. Sarıçay ve Kepez havzası için yönetim modeli çalışması gerçekleştirmek.

Araştırmada öncelikle havza ve bileşenleri kavramlarının sorgulanması ihtiyacı hissedilmiş ve bu konudaki görüşlere ulaşılmaya çalışılmıştır. Kaynak yönetim anlayışının sorgulanması sırasında havza ile sınırlı kalmayarak dünyadaki yönetim anlayışındaki değişim ve gelişmeler değerlendirilmiştir. Belirtilen sorgulamalardan hareketle havza kaynaklarının yönetişimle, hakça, sürdürülebilir ve bunların gerçekleşmesi içinde sivil toplum katılımına açık bir havza yönetimi modeli önerisi oluşturulmuştur.

Sarıçay ve Kepez havzaları yönetiminde sivil katılımın yerinin ve bundan hareketle havza yönetim modelinin sorgulandığı araştırmanın sonuçlarını aşağıda sıralanan maddeler ile ifade etmek mümkündür;

1. Araştırma alanıyla ilgili, yasal zorunluluk olmasına rağmen, bir havza yönetim planı bulunmamaktadır.
2. Sarıçay ve Kepez havzaları kaynaklarının ayrıntılı bilinmesi ve değişimlerin (30-31 Temmuz 2008 tarihli yangındaki değişimlerde olduğu gibi) güncellenmesini sağlayacak Coğrafi/Havza Bilgi Sistemi bulunmamaktadır.
3. Araştırma alanı kaynakları etkileşimli bir bütünün (yersistemi) parçaları olarak düşünülmemektedir.
4. Araştırma alanını oluşturan havzanın kaynaklarının yönetiminde güncel uygulamaları gerçekleştirenler arasında bir eşgüdüm sorunu vardır.
5. Doğal ve sosyal kaynak/havza yönetimi konusunda dünyanın uzun tartışmalar sonucu oluşturduğu **hakçalık, sürdürülebilirlik** ve **yönetişim** kavramları araştırma alanında uygulamada değildir.
6. Araştırma alanında yönetişimin gerçekleşmesi için **sivil örgütlenme** ve karar ile uygulama sürecine **katılım yetersizdir**.
7. Sarıçay ve Kepez havzaları ve bunlardan hareketle Atikhisar barajı kuraklık, su kalitesinin bozulması, kıyı kullanımı, yanlış arazi kullanımı gibi önemli çevre sorunları riskleri ile karşı karşıyadır.

Araştırma alanıyla ilgili gerçekleştirilen çalışma ve ulaşılan sonuçlardan hareketle var olan sorunların çözümü ile yeni sorunların önlenmesi için aşağıda sıralanan öneriler belirlenmiştir;

1. Havzaların yönetimi sırasında konuya yersistemi bütünü ve süreçleri açısından bakılmalıdır.
2. Bütün **havza/yersistemi** bileşenlerini kapsayacak **bilgi sisteminin** oluşturulması gerekir.
3. Küresel ölçekte doğal ve sosyal kaynaklara bakışın ne olması gerektiğinin halktan başlayarak yöneticilere kadar benimsetilmesi öncelikli konudur.
4. Havza bileşenlerinin değişik uzmanlık alanlarından oluşması nedeniyle her bileşendeki gelişmeleri izleyecek/belirleyecek çalışma gruplarına ihtiyaç vardır. Bu çalışma gruplarının birbirleri ile iletişimi sağlanarak bütüncül planlama şartları sağlanmalıdır.
5. Topluma kendisini ilgilendiren konuları kendisinin oluşturacağı **sivil toplum** yapılarıyla izlemesinin kaçınılmaz zorunluluk olduğu benimsetilelidir.

6. Havzaların kaynaklarıyla ilgili yasal değişiklikler geniş bir katılım ve görüş birliğiyle oluşturulmalıdır. Bundan hareketle yasal çerçevenin sık sık değiştirilmemesi ve değişiklik oluyor ise katılımcı ve kalıcı olması için çaba harcanmalıdır.
7. Sunulan araştırmada önerilen **havza yönetim modeli** bir deneme niteliğindedir. Bu model ve diğer olası modeller sorgulanarak ihtiyaçlara yanıt verebilen bir havza yönetim modelinin oluşturulmasına ihtiyaç vardır.
8. Sarıçay ve Kepez **havzaları yönetim planının** sıralanan sonuç ve önerilerden hareketle kısa sürede hazırlanması gerekir.

Kaynaklar

- Arı, Y. (2005) Coğrafyanın Dört Geleneğine Yeniden Bakış (A New Look at the Four Traditions of Geography-William D. Pattison) Arı, Y. (Editör) 20. Yüzyılda Amerikan Coğrafyasının Gelişi. 135-146, Çizgi Kitabevi Yayınları, ISBN: 975-8867-53-9, Konya.
- Atalık, A. (2006) "Küresel Isınma, Su Kaynakları ve Tarım Üzerine Etkileri." www.zmo.gov.tr, 11.12.2006.
- Bağcı, S.; Türkeş, M. ve Alpan, S. (2000) *İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Özel İhtisas Raporu, Yayın No: DPT: 2532 - ÖİK: 548, ISBN 975-19-2554-1.
- Christopherson, R. W. (2005) *Geosystems; An Introduction to Physical Geograhly (Fifth edition)*. Pearson Prentice Hall, New Jearsy.
- Colin, A. R. (2003) *Bilim Tarihi (Dünya Kültürlerinde Bilimin Tarihi ve Gelişmesi)* Çevirenler: Ekmeleddin İhsanoğlu, Feza Günergun, TÜBİTAK, Ankara (Ocak) 2003, V+611 s. ISBN 975-403-275-0.
- Emrealp, S. (2005) *Yerel Gündem 21 Uygulamalarına Yönelik Kolaylaştırıcı Bilgiler El Kitabı*. IULA-EMME (UCLG-MEWA) Yayını ISBN 975-7741-51-5, Birmat Matbaası, İstanbul.
- Ertürk, A. (2005) Su Kalitesi ve Havza Modellemede Kullanılan Yazılımlar. ISBN 975-00144-0-5
- IPCC (2001a) *Climatic Change 2001; The Scientific Base*. Intergovernmental Panel on Climatic Change 2001 (IPCC 2001), Cambridge, Cambridge University Pres.
- IPCC (2001b) *Climatic Change 2001; Impacts, Adaptation and Vulnerability*. Intergovernmental Panel on Climatic Change 2001 (IPCC 2001), Cambridge University Press, Cambridge.
- IPCC (2007a) *Climatic Change 2007; Intergovernmental Panel on Climate Change, Fourth Assessment Report, Climate Change 2007: Synthesis Report, Longer Report*, www.ipcc.ch, 25.01.2008.
- IPCC (2007b) *Climatic Change 2007; Intergovernmental Panel on Climate Change, Fourth Assessment Report, Climate Change 2007: Synthesis Report, Summary for Policymakers*, www.ipcc.ch, 25.01.2008.
- Karabulut, M. (2005) Otomatikleşmiş Coğrafya (Automated Geography – Jeroma E. Dobson), Arı, Y. (Editör) 20. Yüzyılda Amerikan Coğrafyasının Gelişi. 189-201, Çizgi Kitabevi Yayınları, ISBN: 975-8867-53-9, Konya.
- Keating, M. (1993) *Değişimin Gündemi 21*. UNEP Türkiye Komitesi Yayını, ISBN 975 – 7250 – 06 – 6 Önder Matbaa, Ankara.
- Kocataş, A. (1996) *Ekoloji ve çevre biyolojisi*. Ege Üniversitesi, Su Ürünleri Fak. Yay. No: 51 Ders Kit. Diz. No: 20 İzmir.
- Koç, T. (2001) *Kuzeybatı Anadolu'da İklim ve Ortam:Sinoptik, İstatistik ve Uygulama Boyutlarıyla*. İstanbul, Çantay Kitabevi, ISBN:975-7206-48-2.
- Koç, T. (2004a) "Urbanization As An Inavitable Risk To The Groundwater System In Turkey: Lessons From Çanakkale And Balıkesir Cities." NATO Advanced Study Institute (ASI), Proceedings of the International Conferance on Sustainable Land Use and Management, 6-15 Agust 2004, Bakü, Azerbaycan.
- Koç, T. (2004b) *Çanakkale Yerleşmesinin Durum Raporu 2003*. Çanakkale, Çanakkale Kent Konseyi Yayınları: 2, Çanakkale Olay Gazetesi.
- Koç, T. (2004c) "Bilgi Sistemleri Olmadan Sivil Toplum Kuruluşları (STK) Olabilir mi?" *I. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*, Küresel Demokrasinin Gelişimi Açısından Sivil Toplum Kuruluşları, Bildiri Kitabı (Ed. Ali Akdemir, Abdurrahman Benli, Halis Kalmış), 4-6 Haziran 2004, 51-56, Çanakkale.
- Koç, T. (2006a) "Çanakkale Çevresinde Farkedilmeyen Tehlike: Kuraklık." Çanakkale, *Çanakkale Araştırmaları Merkezi Dergisi*, S:4, s:191-224
- Koç, T. (2006b) *Çanakkale'nin Ketsel Gelişimi (1462-2006) İle Fiziki Coğrafya İlişkisi*. Çanakkale Kent Konseyi Yayınları, Kitap Dizisi, Yayın No:2, ISBN:9944-5681-0-4, Çanakkale.
- Koç, T. (2007a) "Sustainable Usage Problems of Atikhisar Dam Basin (Çanakkale)." *International Congress River Basin Management*, 22–24 March 2007, 815–827, Antalya Turkey.
- Koç, T. (2007b) "İntepe ve Çevresinin Planlanmasında Coğrafya Biliminin Önemi." *II. Troas Bölgesi Değerleri Sempozyumu*, 31 Ağustos-2 Eylül, 23-32, İntepe/Çanakkale.
- Koçman, A. (1991) İzmir'in Kentsel Gelişimini Etkileyen Doğal Çevre Faktörleri ve Bunlara İlişkin sorunlar. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu, Coğrafya Araştırmaları Dergisi, 3, 101-122.
- Kump, L, R., Kasting, F. J. and Crane, R. G. (2004) *The Earth System (Second edition)*. Pearson Education, Inc. New Jearsy.

- More, J. S. ve Wicander, R. (2007) Fiziksel Jeoloji; Yeryuvarının araştırılması (5. Basım, Çev: Kadir Dirik, Mehmet Şener). TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası, Çeviri Serisi No:1, Berkay Ofset, Ankara.
- OECD (2005) Water and Agricultura; Sustainablty, Markets and Poliicies. Organization For Economic Co-operation Development (OECD) www.sourceoecd.org/agriculture/9264022562
- Orhan, D.; Sözen, S.; Üstün, B.; Görgün, E. ve Gül, Ö. (2002) *Su Yönetimi ve Sürdürülebilir Kalkınma: Ön Raporu. Vizyon 2023: 2002*, İstanbul, Bilim ve Teknoloji Stratejileri, Teknoloji Öngörü Projesi, Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Paneli.
- Svendsen, S.; Murray-Rust, D. H.; Harmancıoğlu, N. and Alpaslan, N. (2005) "Governing Closing Basin: the Case of the Gediz River in Turkey." *Irrigation and River Basin Managenet: Options for Governance and Institutions*. Wallingford, Oxfordshire, UK, <http://site.ebrary.com/lib/canakkale>
- Şen, Z. (2005) *İklim Değişikliği ve Su Kaynaklarına Etkisi*. www.dunyasugunu.org/2005/Zekai_Sen.doc 11.12.2006
- Tosun, G. E. (2001) *Demokratikleşme Perspektifinden, Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*. ALFA Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti. İstanbul.
- Turoğlu, H. (2000) Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Temel Esasları. Acar Matbaacılık ve Yayıncılık Hizmetleri A. Ş. İstanbul.
- Türkeş, M. (1998) "İklimsel Değişebilirlik Açısından Türkiye'de Çölleşmeye Eğilimli Alanlar" *DMİ/İTÜ II. Ulusal Hidrometeoroloji Sempozyumu Bildiri Kitabı*. 1998, 45-57. 18-20 Kasım 1998. Ankara.
- Türkeş, M. (1999) "Vulnerability of Turkey to desertification with respect to precipitation and aridity conditions." *Turkish Journal of Engineering and Environmental Science 2001*, 23: 363-380.
- Türkeş, M. (2001) "Hava, iklim, şiddetli hava olayları ve küresel ısınma." T.C. Başbakanlık Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, *2000 Yılı Seminerleri, Teknik Sunumlar, Seminerler Dizisi*: 1, 187-205.
- Türkeş, M. (2008) İklim Değişikliği ve Küresel Isınma Ölçüsü: Bilimsel Değerlendirme. Küresel Isınma ve Kyoto Protokolü; İklim Değişikliğinin Bilimsel, Ekonomik ve Politik Analizi (Ed: Etem Karakaya). Baglam Yayınları, ISBN: 978-975-8803-93-4, İstanbul.
- Yemişen, D.; Kanadıkırık, N. ve Bayrakçı, A. (2001) Su Havzaları, Kullanımı ve Yönetimi. Ankara, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Özel İhtisas Raporu, Yayın No: DPT: 2555 - ÖİK: 571, ISBN 975-19-2638-6.
- Yomralıoğlu, T. (2000) *Coğrafi Bilgi Sistemleri: Temel Kavramlar ve Uygulamalar*. Seçil Ofset, İstanbul.
- WSSD (2002). *World Summit on Sustainable Development, Implementation Report*, Johannesburg, 26 Ağustos – 3 Eylül 2002. Güney Afrika, www.johannesburgsummit.org.

TÜRKİYE'NİN ULUSAL GÜVENLİK SİYASASINA KATKILARI BAKIMINDAN STRATEJİK ARAŞTIRMA KURUMLARI

Fikret BİRDİŞLİ
fikret.birdisli@mailcity.com
İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Soğuk Savaş yıllarının jeopolitik koşulları altında gelişen Ulusal Güvenlik Siyasaları 1990'lardan sonra küreselleşme ve neoliberalizmin etkisiyle tüm dünyada köklü değişimlere uğramış ve bu değişimden ülkeler gelişmişlik düzeylerine göre farklı düzeyde etkilenmişlerdir.

Tek kutuplu fakat çok merkezli yeniden yapılanma kendi değer yargılarının yanı sıra tehdit ve güvenlik olgularını yeniden üretirken Batı'da reel politikada fikirler ve eylemler arasındaki boşluğu Stratejik Araştırma Kurumları doldurmaktadır.

Bu gelişmelere koşut olarak 1990 sonrası Türkiye'de sayıları hızla artan Stratejik Araştırma Kurumları kuruluş biçimlerine ve amaçlarına bağlı olarak farklı görevler yüklenerek her zamankinden daha fazla politikaya ve demokratik siyasal kültürün oluşumuna etki etmeye başlamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Ulusal Güvenlik, Tehdit, Strateji, Küreselleşme, Neoliberalizm ve Stratejik Araştırma Kurumları

STRATEGIC RESEARCH INSTITUTIONS FROM THE POINT OF VIEW OF CONTRIBUTIONS OF TURKEY TO NATIONAL SECURITY POLICIES

Abstract

National Security policies which are determined by geopolitics condition of the cold war times have changed fundamentally all over the world after 1990's because effect of the globalization and neoliberalization. Countries are effected at different level from this changing according to their development level.

New construction that has one polar but multi center is reproduce not only new values but also threats and security facts. So Strategic Research Institution are established rapidly in Turkey also and differ from others according to their structure and goals. This institutions are highly effective over the politics and democratic culture in this era.

Key Words: National Security, Threat, Strategic, Globalization, Neoliberalization and Strategic Research Institution

Giriş.

Başlangıçta güvenlik duygusu ya da kaygısı ontolojik temellere dayanırken insanlar yerleşik düzene geçtikçe kolektif bilinçleri gelişmiş ve zaman içinde söz konusu ontolojik kaygılara sosyal, ekonomik ve siyasal kaygılar eklenmiştir (Donnelly, 2003, 130).

Tüm bu değişim içinde güvenliğin değişmeyen temel parametresi ise tehdit algısıyla olan ilişki olmuştur. Bu nedenle güvenlik konusunun kapsamı ve bu kapsam doğrultusunda geliştirilen siyasalar neyin ve kim tarafından tehdit olarak algılandığına bağlıdır.

Soğuk Savaş yıllarının jeopolitik şartları altında gelişen ve popüler hale gelen Ulusal Güvenlik Siyasası ise devletin algıladığı tehditlere karşı korunma güdüsüyle geliştirdiği politik bir iradedir. Bu bağlamda güvenlik siyasası devletin iç ve dış tüm politikalarına referans olduğundan büyük önem taşımaktadır.

Soğuk Savaş yıllarında askeri tehditlere ve stratejik hedeflere yoğunlaşmış olan klasik (realist) güvenlik yaklaşımı (Vogler, 2003, 49), 1990'lardan sonra küreselleşme ve neoliberalizmin etkisiyle tüm dünyada köklü değişimlere uğramış ve bu değişimden ülkeler gelişmişlik düzeylerine göre farklı düzeyde etkilenmişlerdir. Özellikle Gelişmiş Ülkeler topluma yön veren sosyal ve ekonomik güç odaklarının çıkarlarıyla devletin jeostratejik hedeflerinin çakışması nedeniyle uluslararası alanda reelpolitikanın işleyişi değişmiştir. Az gelişmiş veya Gelişmekte Olan Ülkeler ise sosyoekonomik kondisyonları ve uluslararası politikada edilgen yapıları nedeniyle ulusal güvenlikte bağımsız politikalar izleyememektedir. Bu ülkeler uluslararası sisteme eklenme çabaları sırasında yaşadıkları iç çelişkilere bağlı olarak dış tehditlerden daha fazla iç tehditlere yoğunlaşmak zorunda kalmışlardır.

Benzer şekilde Türkiye'de sosyopolitik yapısının iç çelişkileri nedeniyle ulusal güvenlik ve tehdit algıları konusunda iç tehditlere daha fazla odaklanmıştır. Bu bağlamda neoliberal politikaların hayata geçirilmeye başlanmasıyla giderek güçlenen ve uluslararası sisteme entegre olmaya çalışan sermaye, bilgi ve iletişim alanında yaşanan gelişmelerin katkısıyla özgürlük alanını genişletmeye çalışan ve giderek bireyselleşen ve bireysel değerleri öne taşıyan toplum ve son olarak geleneksel etki alanı daralan ve buna karşın toplum üzerindeki vesayetini bırakmak istemeyen aşkın devlet söz konusu iç çelişkilerin kaynağını

oluşturmaktadır. Bu çelişkilerden en belirgin olanı ise genel bir demokratikleşme talebine karşılık tek tip toplum modeli konusunda gösterilen anakronik dirençtir.

Farklı talepler ve çok merkezlilik demokrasinin gereği olmasına karşın (Sartori,1996,109) sosyal ve politik alanı paylaşan bu unsurların uzlaşmaz/uzlaşamaz tutumları siyasal alanın parçalanmasına neden olmakta ve çatışmanın kaynağı olarak toplum için bizzat tehdit haline gelmektedir. Sürekli olarak acil ve istisnai durum yaratan bu yapı kendi güvenlik ve tehdit anlayışını üretmekle kalmayıp oluşturduğu disiplin toplumu içinde meşruiyet kaynağı haline gelmektedir. Oysaki tehdit alanının daraltılması ve toplumsal güven duygusunun genişletilmesi için farklı taleplerin diyalojik demokrasi düzleminde ele alınması (Sarıbay,2000,12) ve geliştirilen çözüm önerilerinin uygun bir sosyal aracı vasıtasıyla politikaya aktarılması iç güvenlik ve sosyal barış açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu noktada toplumda arzulan demokratik uzlaşma kültürünün yerleşmesi ve anakronik direncin aşılması açısından başta Sivil Toplum Kuruluşları (STK) olmak üzere Stratejik Araştırma Kurumları (SAK) ya da Düşünce Kuruluşları (DK)'na büyük görev düşmektedir. Çünkü sivil toplum, konunun iktidar kaygıları içeren politik alanın dışında düşünülmesine yardımcı olduğu gibi yetkin akademik ve uzman kadrolara sahip olan Stratejik Araştırma Kurumları ve Düşünce Kuruluşları da epistemolojik düzlemde konunun analiz edilmesini sağlamaktadır.

Bu nedenle Türkiye'nin içinden geçtiği demokratikleşme süreci dikkate alınarak transandantal yapının kendini en çok hissettirdiği Ulusal Güvenlik Siyaseti açısından Stratejik Araştırma Kurumlarının konuları ve çalışmaları bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

Araştırmanın evreni kurumsal amaç ve öngörülerini doğrultusunda özel ve kamu kuruluşlarının bünyelerinde oluşturmuş oldukları stratejik araştırma kurum ya da birimleri hariç kendilerini stratejik araştırma ya da düşünce kuruluşu olarak tanımlayan tüm örgütlenmeleri kapsamaktadır. Araştırmada yer alan kuruluşların ekonomik verilerine ulaşamadığı ve kamuoyunu etkileme güçleri doğrudan ölçülemediği için söz konusu kurumlar amaçları ve faaliyetleri kapsamında yorumlanmıştır.

Araştırmada tarihsel ve betimsel yöntemler kullanılarak elde edilen bulgular niteliksel olarak çözümlenmiştir.

Tarihsel Olarak Güvenlik Siyasetlerinde Yaşanan Değişim

Başlangıçta insanlığın güvenlik kaygısının insan-insan ve insan-doğa ilişkisine dayalı bireysel ve ontolojik tehdit algılamaları oluşturmuştur. Zaman içinde üretim biçiminde yaşanan değişimlerle birlikte giderek artan sosyalleşme, tehdit algılamalarının bireysel kaygılardan kolektif değerlere doğru değişmesine neden olmuştur.

Bu bağlamda ulusal güvenlik kavramı altında politik, kültürel ve manevi değerler ile ekonomik çıkarlar korunmak istenenlerin başında gelmektedir(Özdemir,2003,3). Ekonomik çıkarların ise tüm bu değerler içinde ayrıcalıklı bir konumu vardır. Çünkü tarihsel süreç içinde tehdit algılamasında yaşanan kırılmalar öncelikli olarak üretim biçimine dayalı olarak gerçekleşmiştir. Söz gelimi, öncelikle üretimin dayalı olduğu toprak ve üretimin ögesi olan insan korunmaya çalışılırken daha sonra üretim fazlası olarak ortaya çıkan sermaye birikimi ve tüm bu kolektif sistemi bir arada tutan politik sistem (devlet) korunması gereken değerler sıralamasında ön sıralara çıkmıştır. Bu sürece uygun sosyo-ekonomik çıkarların yönlendirdiği siyasal ilişkiler, uluslararası alanın sürekli olarak yeniden düzenlenmesine neden olmaktadır. Soğuk Savaş öncesine kadar geçen süre içinde güvenlik, devletin doğal refleksi içinde yer almış ve epistemolojik kurgu içinde temellenen sistematik bir güvenlik siyasasından ise bu süre içinde bahsedilmemiştir.

Soğuk Savaş yıllarında ise güvenlik sorunsalına stratejik boyutlar eklenmiştir. İdeolojik ve jeopolitik kamplaşma nedeniyle tehditler bu defa epistemolojik düzlemde tanımlanmaya çalışılmış, geliştirilen "*Ulusal Çıkar*" kavramı doğrultusunda "*Ulusal Güvenlik Siyaseti*" oluşturulmuştur(Wolfers,1952,481).

Soğuk Savaş yılları boyunca Ulusal Güvenlik kavramının farklı yaklaşımlarla ele alınarak uluslararası ilişkiler disiplini içinde ele alındığı görülmektedir. Bu yaklaşımlardan biri *realist* teoridir. Bu teoriye göre her zaman tehlikenin varlığı söz konusu olduğundan güce dayalı olan bir Ulusal Güvenlik Politikası geliştirilmesi zorunludur. Bu gücü elinde tutan devlet olduğu için ülkenin coğrafyasına, askeri kapasitesine ve moral değerlerine yönelik tehditler öncelik taşır ve bu tehditleri bertaraf etmek bireysel hak ve özgürlüklerden, ve toplumsal taleplerden önde gelir.

Bu yaklaşımda güvenlik siyasasının en önemli ayağı askeri hazırlık derecesidir uluslararası politika ise sonra gelir. Öncelikli olarak algılanan tehditler devletin algıladığı tehditlerdir. Her zaman bir tehlikenin var olduğu ön kabulüne dayanan bu politika aslında başka devletlerin askeri hazırlık dereceleri nedeniyle de sürekli kendini besleyen bir mekanizmayı doğurur. Soğuk Savaş yıllarına ağırlıklı olarak bu realist teori hakim olmuştur (Kissinger,2002,436).

Bir diğer teori ise liberal ya da idealist teoridir. Bu teori şüphelenecek bir tehlikenin olmadığı varsayımına dayanır. Buna göre temelde hiçbir şey tehdit değildir ve olgular sosyal veya siyasal kontrolden çıkması durumunda tehdit oluşturur. Bu yaklaşımda uluslararası politika yani diplomasi önceliklidir. Sorunları çözmek için ortak alan ve işbirliği oluşturulmaya çalışılır. Askeri hazırlık derecesi ise sonra gelir. Bu yaklaşımda devletin değil toplumun algıladığı tehditler daha önemlidir veya başka bir ifadeyle devlet toplumun algıladığı tehditleri algılar.

1990'lı yıllara gelindiğinde ise dünyanın siyasal ve ekonomik öncelikleri nedeniyle güvenlik konusu tüm dünyada köklü değişimlere uğramıştır (Ripman ve Paul,2005,200). Çünkü küreselleşme ve neoliberalizmin yaygınlaşmasıyla uluslararası ilişkiler çok boyutlu ve çok oyunculu hale gelmiş başta küresel sermayenin temsilcileri ve çok uluslu şirketler olmak üzere uluslararası siyasete devlet dışı aktörlerin etkileri artmıştır.

Bu bağlamda küreselleşmenin ulusal güvenlik üzerindeki en büyük etkisi ekonomik ve sosyopolitik alanda olmuştur. Küreselleşmeyle birlikte güvenlik konusu soğuk savaş yıllarındaki monokronik formunu yitirmiş çok boyutlu çok süreçli ve farklı algılamalara dayalı polikronik bir hal almıştır. Sözgelimi askeri açıdan birbirini tehdit olarak algılayan güçler başka alanlarda işbirliği içine girebilmektedirler. Ayrıca toplumda farklı kimlik talepleriyle üniter yapıyı savunanların neden olduğu iç çelişkiler ve sınırı aşan terör eylemleri ontolojik güvenlik kaygısını yeniden ön sıralara çıkartmıştır.

Türkiye'nin Algıladığı Tehditler ve Güvenlik Siyaseti

Hiçbir devletin uyguladığı siyaset boşlukta oluşmaz. Bu nedenle devletlerin tarihsel tecrübeleri doğrultusunda ulusal genlerinde taşıdığı psikolojik, ekonomik ve kültürel arka plan anlaşılardan politik davranışlarını anlamının bir yolu yoktur(Lantis,2002,87). Ulusal Güvenlikle ilgili tehdit algılamaları ve sergilenen tepkilerde de ya toplumun inanç ve değerleri (Almond and Verba,1963,11) ya da devletin kurumsal refleksleri ön plana çıkar. Bu etkenlerin tümü ise Ulusal Güvenlik Kültürünü oluşturur. (Karaosmanoğlu, 2000,). Bu bağlamda Türkiye'nin ulusal güvenlik siyasetini ve tehdit algılamalarını anlamak için retrospektif bir yaklaşımla ulusal güvenlik kültürünü irdelemek yerinde olacaktır.

Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Kültürü 17'nci yüzyıla kadar aktif reel politik (offensive) iken ilk toprak kaybına uğradığı Karlofça Anlaşmasından sonra pasif (defensive) bir karaktere bürünmüştür. Bu toprak kaybı korkusu Birinci Dünya Savaşı yıllarında daha da perçinlenerek Cumhuriyet Döneminde elde kalan sınırları korumaya yönelik izolasyonist bir dış politikaya dönüşmüş hatta Batılılaşma projesine rağmen başlangıçta Türkiye'nin Batı ile olan ilişkileri bile asgari düzeyde gerçekleştirmiştir(Akşin,1991,198).

İkinci Dünya Savaşı yıllarında topraklarını koruma endişesine birde uluslararası alanda yalnız kalma korkusu eklenmiş (Alacakaptan,1984,32) bu nedenle Türkiye BM 'lerden sonra NATO'ya katılarak yalnızlığını gidermeye çalışmıştır.

Soğuk Savaş yılları boyunca NATO'nun kanat ülkesi görevini üstlenen Türkiye, NATO'nun stratejik konsepti gereği balistik füzelere ev sahipliği yaparak Varşova Paketi üyelerine karşı aktif savunmacı bir planın parçası olmuş (NATO,1989,216) ve bu nedenle uluslararası ilişkilerde görece bir serbestliğe ve askeri üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir. Bu yıllarda Türkiye'nin tehdit algıları NATO'nun Sovyetlerin yayılmacı (expansionist) politikasına karşı geliştirilmiş önleyici bir konsept doğrultusunda gerçekleşmiştir (Garthoff,1966,3).

Türkiye Soğuk Savaş yıllarında Batı'nın korunması uğruna oluşturulmuş bir bariyer iken Sovyetler Birliğinin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle bu konum da sorgulanır hale gelmiştir. Bu nedenle 1990 sonrası yaşanan yeniden yapılanma içinde kendine bir konum arayan Türkiye Avrupa Birliği (AB)'ne katılım sürecini hızlandırmıştır. Bu süreç içinde stratejik konumuna vurgu yaparak önemini anlatmaya çalışan Türkiye 1999 yılında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)'na katılarak küresel terör, etnik çatışmalar, uluslararası suçlar gibi yeni tehditlere karşı bu kez Batılı değerlerin savunulması görevini üstlenmiştir (MSB,2000,13).

Fakat bu süreç içinde Avrupa'nın katılım için öne sürdüğü talepler karşısında Türkiye üniter ve ulus devlet yapısının tehlikeye girdiğini düşünmeye başlamıştır (Şenoğlu, 2001,418). Bu bağlamda 28 Şubat 1997 yılında yapılan Milli Güvenlik Kurulu sonunda Türkiye'nin Ulusal Güvenlik yaklaşımında önemli bir kırılma yaşanmıştır. Çünkü bu toplantıdan iki ay sonra Türk Silahlı Kuvvetleri Milli Askeri ve Stratejik Konsept'in (MASK) değiştiğini ve tehdidin bundan böyle iç kaynaklı ve özellikle irtica olduğunu açıklayarak (Öke,2004,122) dış tehditlerden iç tehditlere odaklanmıştır. Artık devletin en büyük tehdidi kendi içindedir.

Bu sırada 11 Eylül olaylarından sonra ABD 'nin de Ulusal Güvenlik Konseptinde değişmiş ve ABD. demokratik yönetime sahip olmayan devletleri uluslararası sistem için en büyük tehdit olarak gördüğün açıklamıştır (Patrick,2006,27). Bu bağlamda Amerika eski Varşova Paketi üyesi ve Sovyetler Birliği bağlı olan Doğu Avrupa ülkelerinin tekrar Rusya'nın etkisi altına girmesini önlemek için kültürel kimliklere ve etnik ayrımlara yaptığı vurguyu artırmış ve "Renkli Devrimler" olarak adlandırılan toplumsal hareketleri desteklemiştir. Bu stratejinin yansımaları bakımından Türkiye'de de etnik temele dayalı kültürel ve siyasal hak talepleri de gündem güne artmaya başlamıştır.

Değişen bu koşullar karşısında Güvenlik Politikasını güncellemeye çalışan Türkiye, dış tehditleri: Terör (ideolojik,etnik ve küresel), yasadışı göçler, çevre ülkelerde yaşanan gelişmeler (İran'ın nükleer faaliyetleri, Irak'ın statüsü, Suriye-İsrail çatışmasının bölgeye yansımaları) olarak tanımlarken iç tehditleri: İrtica ve Etnik milliyetçilik (Kürt sorunu) olarak tanımlamıştır (Sempozyum,2006).

Tam bu noktada, ortaya çıkan yeni sorunlar karşısında klasik devlet yapılanması ve politika üretim mekanizmaları yeterli gelmediğinden yeni örgütlenmelere ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda Toplumsal gelişimi kontrol altında tutmak ve değişimi yönetmek ve uluslararası alanda ihtiyaç duyulan stratejik bilgiyi üretmek üzere öncelikli olarak devlet tarafından, demokratik ve toplumsal gelişimi hızlandırarak aşkın devlet

ve geleneksel toplum direncini kırmak üzere sivil girişim tarafından Stratejik Araştırma Kurumları ve/veya Düşünce Kuruluşları kurulmaya başlanmıştır.

Stratejik Araştırma Kurumları

Tarihsel kökleri 1900'lü yılların başlangıcına dayanan Stratejik Araştırma ya da Düşünce Kuruluşları yönetimin gittikçe profesyonelleşmesiyle ihtiyaç duyulan teknik ve stratejik bilgiyi üretmek üzere kurulmuşlardır (Haas,2002,5). II'nci Dünya Savaşı yıllarında askeri planlamacılar için güvenli bir çerçeveyi tanımlamak ve stratejiler üretmek için kurulan Stratejik Araştırma Kuruluşları (Schneider,2003,103), Soğuk Savaş sonrası Batı'da kolektivizmin karşısında klasik liberal düşüncenin yeniden yaygınlaşması ve piyasa ekonomisinin yerleşmesi amacıyla iç politikadan dış siyasete çeşitli alanlarda yönetime ve topluma alternatif projeler üreten kuruluşlar haline almıştır.

Günümüzde Stratejik Araştırma Kurumlarını daha iyi anlamak için öncelikle strateji kavramının açıklamak gerekmektedir. Askeri bir diktonomi olan *Strateji*, *Taktik* kavramı karşısında daha açık bir anlam kazanır. *Strateji* ve *Taktik* arasındaki bu ilişkiyi Davutoğlu'nun aktardığına göre Clausewitz şöyle tanımlamaktadır: "*Taktik askeri birlikleri muharebeler için, Strateji ise muharebeleri nihai savaş için kullanma sanatıdır*" (2002,31). Bu bağlamda sosyo-politik açıdan stratejiyi ulusal hedeflere ulaşmak ve ulusal çıkarları elde etmek için ulusal güç öğelerinin¹ kullanılması olarak düşünmek mümkündür. Stratejik Araştırma Kurumları ya da Düşünce Kuruluşları (Think Tank) ise stratejik öğeler üzerinden iç/dış politikada yönetime ve topluma alternatif projeler üreten uzman kuruluşlar olarak tanımlanabilir.

Batı'da aynı anlamda kullanılan Stratejik Araştırma Kurumlarının veya Düşünce Kuruluşlarının tarihi 18'nci yüzyıla kadar dayandırılmaktadır. Mesela kimi araştırmacılar tarafından 1782 yılında İngiliz Thomas Clarkson tarafından kurulan "Afrika'dan Köle Ticaretini Durdurma Topluluğu (Society for The Abolition of The African Slave Trade)" dünyanın ilk düşünce kuruluşu sayılmıştır (Reed,2005,17).

Tarihsel süreç içinde Batı'da önemi giderek artan bu kuruluşlar, politikacılar ve politik partilerden daha fazla sosyo-politik değişimin kaynağı olmuşlardır. Örnek olarak sosyal güvenlik sistemini ilk olarak özelleştiren ülke olan Şili'ye Milton Friedman ve Şikago Üniversitesindeki ekibi önderlik etmiştir. Margaret Thatcher İngiliz Ekonomisini özelleştirirken *Adam Smith Enstitüsü* ve *Institute of Economic Affairs* 'e güvenmiştir. Ronald Reagan'ın ekonomi politikaları, Bill Clinton'ın Refah Reform Programı (Welfare Reform Programme), George W.Bush'un Sosyal Güvenlik Reformu (Social Security Reform) ilk olarak bu kuruluşlarda ele alınıp şekillenmiştir. Fakat bu kuruluşların geliştirdiği fikirler ve öneriler ancak orta ve uzun vadede sosyopolitik alana yansıdığı için toplum tarafından etkinliği tam olarak kavranamamaktadır (Goodman,2005,4)².

1990 sonrası tüm dünyada yaşanan yeniden yapılanma bağlamında stratejik araştırma kurumları ya da düşünce kuruluşları giderek önem kazanarak sayıları hızla artmıştır. Sosyal ve ekonomik yapılarında değişimler yaşanan gelişmekte olan ülkelerde ise bu kuruluşlar iki görevi yerine getirir: Birincisi, politik ve ekonomik açıdan küresel değerleri kendi toplumlarına taşıırken küresel ve yerel arasında arayüz (Interface) görevi görürler. İkincisi ise ait oldukları toplumların geleneksel yapılarının evrensel değerlere entegrasyonu sırasında toplumla henüz uyuşmayan düşünce ve yaklaşımlar için küvez görevi görürler. Bu kuruluşlardan bazıları sadece kamu politikalarına odaklanırken bazıları da belirli bir toplumsal sorun üzerinde yoğunlaşarak bilim adamları ve entelektüeller için ortak bir düşünce zemini oluştururlar.

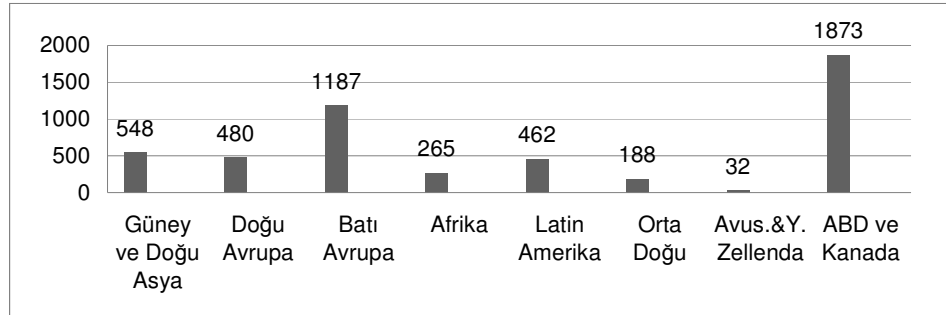
Stratejik Araştırma Kurumları gelir kaynakları ve çalışma yöntemleri açısından da farklılık gösterirler. Mesela bir kurum ya da kuruluş belirli bir konuda araştırma yapmalarını isteyerek proje ücreti öder buna "Sözleşmeli Araştırma" denir veya Stratejik Araştırma Kurumu belirli bir konuda araştırma yapmak için sponsor arar buna da "Araştırma projesi" denir.

Batı'da enstitü adıyla yaygınlaşan bu kuruluşlar kamuoyunu yönlendirmek için siyasi, iktisadi kültürel ve sosyal temalarla uğraşmakta ve bünyesinde etkili politikacıları,diplomatları, akademisyenleri ve gazetecileri barındırmaktadır (Yılmaz,2007,400).

Amerika'da Dış Politika Enstitüsü tarafından 2007 yılında yapılan bir araştırmada 169 ülkede toplam 5035 Stratejik Araştırma ya da Düşünce Kuruluşu bulunduğu saptanmıştır. Bu kuruluşların ülkelere göre dağılımı Grafik 1'de gösterilmektedir.

¹ Ulusal güç öğeleri: Sabit veriler: Coğrafya, Tarih, Nüfus ve Kültür; Potansiyel veriler: Ekonomi, Teknoloji ve Askeri kapasite (Davutoğlu,2002,17)

² George Bush'un kampanyasında kullandığı sosyal güvenlik reformu Cato Inst. NCPA ve diğer düşünce kuruluşları tarafından yirmi yıl önce öne sürülmüştür. Milton Friedman'ın düşünce ekolonün ürettiği "flat tax "düşüncesinin hayata geçirilmesi neredeyse otuz yılı almıştır.

Grafik 1. Stratejik Araştırma & Düşünce Kuruluşlarının Bölgelere Göre Dağılımı (2007)

Kaynak:(McGann,2007)

Türkiye’de Stratejik Araştırma ve Düşünce Kuruluşları

Türkiye’de Stratejik Araştırma ya da Düşünce Kuruluşlarının geçmişi henüz yenidir. Çoğunlukla 1990 sonrası ortaya çıkan bu kuruluşlar dernek, vakıf veya enstitü statüsünde olup emekli bürokratlar, emekli askerler ve akademisyenleri, seçkin şirket yöneticilerini bir araya getiren gönüllü kuruluşlardır. Ülkemizde Stratejik Araştırma Kurumları ile Düşünce Kuruluşları arasında bir ayrım bulunmayıp Stratejik Araştırma Kurumları kendilerinin aynı zamanda birer Düşünce Kuruluşu olduklarını vurgulamaktadırlar. Ortak amaçları; iç ve dış politikada çeşitli konularda araştırma yaparak kamuoyunu bilgilendirmek ve karar mekanizmalarına işlenmiş bilgiler sunmaktır. Bu bağlamda ülkemizde halen çalışmalarına devam eden 27 Stratejik Araştırma Kurumu ya da Düşünce Kuruluşu vardır (Çizelge 1). Bunların büyük çoğunluğu kendilerini Stratejik Araştırma Kurumu olarak adlandırırken TDV, TESEV gibi bir kısmı ise vakıf adı altında çalışmalarını sürdürmektedirler.

Türkiye’de faaliyetleri devam eden Stratejik Araştırma Kurumları kuruluş biçimleri açısından üç guruba ayrılır. Bunlar;

- Kamu Kurumlarına bağlı olarak çalışan SAK’lar
- Oda ve Meslek Kuruluşlarına bağlı olarak çalışan SAK’lar
- Tamamen Bağımsız çalışan SAK’lar

Bu kuruluşların çalışmaları incelendiğinde niteliksel olarak yine üç guruba ayrıldığını görmek mümkündür.

- Devletin resmi politikaları doğrultusunda politik karar vericiler için araştırmalar yapan ve bilgi toplayan ve topladığı bilgileri ulusal temalar doğrultusunda işleyerek teknik ve stratejik bilgi üreten bunlarla toplumu ve siyaseti yönlendiren /yönlendirmeyi amaçlayan kurumlar.
- Ülkenin bölgesel ve küresel çıkarları doğrultusunda ihtiyaç duyulan jeopolitik ve jeostratejik araştırmaları yapan daha çok dış politika ve uluslararası ilişkiler üzerine odaklanmış kurumlar
- Devletin algıladığı tehditleri toplumsal tabanda kontrol eden toplumun algıladığı tehditleri saptayarak politik düzlemde karşılıklarının bulunup bulunmadığını araştıran ve evrensel değerler demokratik normlar açısından topluma katkı yapmayı amaçlayan kurumlar

Birinci guruba daha çok kamu kurumlarına bağlı olarak çalışan Stratejik Araştırma Kurumları girmektedir. Kamu kuruluşlarına bağlı olan Stratejik Araştırma Kurumları ulusal güvenlikle ilgili konularda devletin resmi politikaları doğrultusunda araştırma yapar ve onları öncelikle siyasal karar vericilerle paylaşır. 2945 sayılı MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanununda Milli Güvenlik Siyaset belgesi hazırlanırken Stratejik Araştırma Kurumlarından yararlanılabileceği belirtilmiştir. Bu bağlamda Ulusal Güvenlikle ilgili en üst düzeyde karar vericiler kendi kurumsal bünyeleri içinde Stratejik Araştırma Kurumları kurmuşlardır. İhtiyaç duyulan teknik ve stratejik bilgiyi toplamak, derlemek ve alternatif çözüm önerileri geliştirmekle görevli olan bu resmi kurumların en bilineni Genel Kurmay Başkanlığı bünyesinde bulunan SAREM dir. Genel Kurmay Başkanlığının Milli Güvenlik Siyasetinin oluşumu ve takip edilmesindeki ağırlığı düşünüldüğünde SAREM’in etkinliği kendiliğinden ortaya çıkar. SAREM’in ilgi alanının dış politikayla sınırlı olduğu ifade edilmesine karşın ulusal güvenliği doğrudan ilgilendirdiği düşünülen irtica ve bölücü akımlar nedeniyle iç politikada da oldukça aktif tutumlar takındığı gözlemlenmektedir (Ergan,2007). Bu kapsamda SAREM’in kurulduğu 2002 yılı ile 2008 yılı arasında ulusal basında SAREM ile ilgili haberler incelendiğinde toplam 280 haberden 172’sinin iç politikaya dönük 34’ünün ise dış politika ile ilgili olduğu saptanmıştır.

Benzer şekilde Milli Güvenlik Akademisi mezunları tarafından kurulan UGSAD hakkında 2005-2008 yılları arasında ulusal basında çıkan toplam 24 haberin 22’si iç politika ile ilgili iken sadece iki tanesi dış politika alanına girmektedir. Kuruluş amaçlarında “alternatif politikalar geliştirmek”ten bahsedilse de resmi söylem doğrultusunda geliştirilen yatay alternatifler kastedilmektedir. Çünkü bu kurumlar başta Kıbrıs olmak üzere uluslararası alanda sorunlu konulara resmi söylemden farklı söylemler geliştirmemişlerdir.

Bir genelleme yapacak olursak Kamu Kurum ve Kuruluşlarına bağlı olan Stratejik Araştırma Kurumlarının Ulusal Güvenlik ve Dış Politika ile ilgili konularda resmi söylemi dışında alternatifler üretmekten

daha çok resmi söylemi doğrulayacak ve bu tutuma stratejik kaynaklar sağlayacak çalışmalar gerçekleştirdiklerini söylemek mümkündür.

Bu kuruluşlar yaptıkları çalışmalarla toplumda [demokratik kültür yerine] stratejik kültürü ve [kolektif bir bilinç yerine] jeopolitik bilinci yerleştirmeye çalışırlar. Bu nedenle politik, ekonomik, teknolojik, demografik, silahlanma, güvenlik, hukuk, ticaret ve tarih konularını kapsayan geniş bir alanda çalışmalar yapmayı sürdürmektedirler. Bu haliyle düzenleyici devlet modelinde tamamlayıcı bir rol üstlendikleri görülmektedir.

Oda ve meslek kuruluşlarına bağlı olan İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV) Türkiye'nin en eski Stratejik Araştırma Kurumudur. İstanbul Sanayi Odası (İSO) ve İstanbul Ticaret Odasının (İTO) ortak girişimiyle 1965 yılında kurulmuş olan İKV Türkiye'nin Arupa Birliği katılım sürecini desteklemek üzere kurulmuş özel gündemli bir Stratejik Araştırma Kurumudur.

Bir diğer kuruluş ise TUSAM dır. Türk Metal Sendikası bünyesinde kurulmuş olan bu Stratejik Araştırma Kurum, kuruluş amacında sömürgeci küresel güçlere karşı ulusal bağımsızlığı savunmak üzere tepkisel olarak kurulmuş dış politikadan çevre sorunlarına kadar geniş bir alanda araştırmalar yapan bir araştırma kuruluşu olduğu belirtilmiştir (Tusam Hakkında,2008). TUSAM'ın çok sesli ve demokratik toplum modeline karşı yürütülen siyasal ve ideolojik toplum projelerinde toplumu manipüle etmeye yönelik çalışmalarda adının geçmesi ise dikkat çekicidir (Gündem,2008).

Geriye kalan 19 Stratejik Araştırma Kurumu ise tamamen bağımsız sivil girişimlerdir. Bu kuruluşlar incelendiğinde 16 kadarının daha çok dış politika ve uluslararası ilişkiler üzerine odaklandığı ve bu doğrultuda ihtiyaç duyulan stratejik bilginin toplanması, değerlendirilmesi ve dağıtılması görevlerini yerine getirdiği görülmektedir. TDV, TESEV, USAK gibi kuruluşlar ise ulusal güvenlik alanında devlet tarafından algılanan tehditlerin doğruluğunu sosyal tabanda kontrol etmekte ve toplum tarafından algılanan tehditleri saptayarak politik alanda çözüm önerileri geliştirmektedirler. Ayrıca evrensel ve demokratik normlara uygun olarak toplumda demokratik kültürün gelişmesine katkıda bulunmayı hedefleyen çalışmalarıyla da dikkat çekmektedirler. Bu bağlamda çalışmalarını demokratikleşme,dış politika ve iyi yönetişi alanları üzerine yoğunlaştırmış olan TESEV (Tesev,2008) Türkiye'deki en aktif düşünce kuruluşudur.

Çizelge 1. Türkiye'de ki Stratejik Araştırma Kurumları

ADI	KURULUŞ TARİHİ	KURUCULARI VE UYELERİ
KAMU KURUMLARINA BAĞLI SAK'LAR		
SAREM(Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi)	2002	GENKUR Bünyesinde
UGSAD(Ulusal Güvenlik ve Stratejik Araştırma Derneği)	1992	Milli Güvenlik Akademisi Mezunları, Akademisyen ve bürokratlar
MİLSAM(Millî Stratejik Araştırma Merkezi)	Veri Yok	Emekli askerler, ve akademisyenler
DSAM(Dış İşleri Bakanlığı Stratejik Araştırma Merkezi)	1995	Daire Başkanları, Emekli Büyükelçiler ve Akademisyenler
TESSAM(Türkiye Emekli Subaylar Stratejik Araştırma Merkezi)	Veri Yok	Emekli Subaylar
ATAM(Atatürk Araştırmaları Merkezi)	1983	Atatürk Kültür,Dil Tarih Yüksek Kurumu
ODA VE MESLEK KURULUŞLARINA BAĞLI SAK'LAR		
IKV (İktisadi Kalkınma Vakfı)	1965	İstanbul Ticaret Odası ve İstanbul Sanayi Odası'nın ortak girişimiyle
TUSAM (Türkiye Ulusal Güvenlik Stratejileri Araştırma Merkezi)	2004	Türk Metal Sendikası
BAĞIMSIZ ÇALIŞAN SAK'LAR		
TDV(Türk Demokrasi Vakfı)	1987	Siyasetçi, İşadamı, Akademisyen ve Gazeteci
TESEV(Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı)	1994	Akademisyenler, Bürokratlar, İş Adamları, Yöneticiler, Sanayiciler, Gazeteciler, Sendika Liderleri
SODEV (Sosyal Demokrasi Vakfı)	1994	Akademisyenler, Sendikacı, Milletvekili, Siyasetçi, Sanatçı ve çeşitli meslekler mensupları
UPAV(Ulusal Politika Araştırma Vakfı)	Veri Yok	Akademisyenler
USAK (Uluslar arası Stratejik Araştırma Kurumu)	2004	Akademisyenler,Araştırmacılar
ASAM (Avrasya Stratejik Araştırma Merkzi)	1999	Akademisyen, Emekli Asker ve Büyükelçi
TASAM (Türk Asya stratejik Araştırma Merkezi)	2003	Akademisyenler
KÖKSAV (Kök Sosyal ve Stratejik Araştırma Vakfı)	1991	Akademisyenler
OSAM (Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi)	Veri Yok	Veri Yok
YİSAV (Yükseliş İktisadi ve sosyal araştırmalar vakfı)	1995	Akademisyenler, Araştırmacılar
GASAM (Güney Asya Stratejik Araştırma merkezi)	Veri Yok	Akademisyen, Bürokrat, Serbest meslek
TÜRKSAM (Uluslararası ilişkiler ve stratejik Araştırma Merkezi)	Veri Yok	Akademisyenler
UPSAM (Uluslararası Politik ve Stratejik	Veri Yok	Akademisyenler

Araştırmalar Merkezi)		
EYPASAD (Eğitim ve Yönetimde Politika Analizleri ve Stratejik Araştırmalar Derneği)	Veri Yok	Akademisyenler
21'nci Yüzyıl Türkiye Enstitüsü	Veri Yok	Akademisyen ve Siyasetçiler
DPE (Dış Politika Enstitüsü)	1974	Akademisyenler ve Emekli bürokratlar
AGAM (Ankara Global Araştırmalar Merkezi)	2006	Akademisyenler
TESAV (Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı)	1993	Akademisyenler
TÜRKSAE (Türkiye Stratejik Araştırmalar Enstitüsü)	2003	Akademisyenler

Bu araştırmada saptanan Stratejik Araştırma Kurumları'nın topluma ulaşabilme ve çalışmalarını kamuoyuna taşıyabilme olanakları araştırılmış ve bu bağlamda ulusal basında, içinde Strateji Araştırma Kurumlarının adının ya da çalışmalarının geçtiği haberler taranmıştır. Bu tarama sonunda elde edilen bulgular Çizelge 2'de gösterilmektedir. Elde edilen bulgulara göre 2002 ve 2008 tarih aralığını kapsayan sürede 1961 haberle TESEV en önde gelmektedir. Bunları sırasıyla ASAM, İKV ve USAK takip etmektedir. Ağırlıklı olarak ilk dört sırayı paylaşan SAK'ların tamamen bağımsız kuruluşlar olması ise dikkat çekicidir. Bu durum yaptıkları çalışmaların toplum tarafından daha fazla ilgi çekici bulunduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu araştırma SAK'ların yapmış oldukları çalışmalarının kamuoyu üzerindeki etkilerini ölçmediğinden elde edilen verilerle niteliksel bir değerlendirme yapmak mümkün değildir.

Çizelge 2. Seçilmiş Stratejik Araştırma Kurumları Hakkında Ulusal Basında Yer Alan Haber Sayısı

SAK	Tarama Yapılan Tarih Aralığı	Toplam Haber Sayısı
TESEV	2002-2008	1961
ASAM	2002-2008	825
İktisadi Kalkınma Vakfı	2002-2008	471
USAK	2004-2008	320
SAREM	2002-2008	280
TASAM	2004-2008	199
TÜRK DEMOKRASİ VAKFI	2002-2005	146
SOSYAL DEMOKRASİ VAKFI	2002-2008	93
TUSAM	2002-2008	75
TESAV	2002-2008	69
DPE	2003-2008	38
UGSAD	2005-2008	24

Sonuç ve Öneriler

Küreselleşmenin yayılmacı etkisinin tersine güvenlik alanlarında daralma yaşanmış ve ulusüstü yapılar nedeniyle egemenlik, ulusal güvenlik ve tehdit olguları yeniden değerlendirilmek zorunda kalmıştır. Bu değişimin en önemli iki etkisi ontolojik güvenlik kaygısının yeniden ağırlık kazanması ve stratejik güvenliğin alabildiğine derinleşmesidir.

Bu bağlamda iç ve dış politika için referans kabul edilen ulusal güvenlik siyasasının oluşturulması sırasında olgusal olarak tehditlerin değerlendirilmesine ve ülkelerin içinde buldukları stratejik çevrimin profesyonelce yorumlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaç, alanında uzman kuruluşlar olan stratejik araştırma kurumlarının önemini artırarak politik karar sürecinin dışında olmalarına rağmen bu süreci etkileyen önemli kuruluşlar haline gelmelerine neden olmuştur.

Stratejik Araştırma Kurumları teori ve metodolojiye dayalı politik bilgi üreten bağımsız düşünce kuruluşlarıdır. Tarihsel kökleri 1900'lü yılların başlangıcına dayanan bu kuruluşlar II Dünya Savaşı yıllarında askeri planlamacılar için güvenli bir çerçeveyi tanımlamak ve stratejiler üretmek için kurulmuştur ve Soğuk Savaş yılları sonrası Batı'da kolektivizmin karşısında klasik liberal düşüncenin yeniden yaygınlaşması ve piyasa ekonomisinin yerleşmesi amacıyla toplumun ve siyasetin dönüştürülmesine yönelik politikalar öneren düşünce kuruluşları haline gelmişlerdir.

Bugün sayıları tüm dünyada beşbini aşan Stratejik Araştırma Kurumları bilgi ve iletişimde yaşanan kolaylıklarla birlikte transnasyonal özellikler taşıyarak küreselleşmeyi etkileyen organizasyonlar haline almıştır (McGann,2002,13).

Özellikle Amerikanın küresel liderlikte yükselişle birlikte sayıları gittikçe artan Stratejik Araştırma Kurumları (Abelson,2002,12) akademik dünya ile politik uygulamalar arasında köprü görevi görmektedirler. Çünkü küreselleşme ve neoliberal politikaların yaygınlaşması nedeniyle ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık artmış ve klasik politika üretim süreci modern çağın yönetsel gereksinimlerini karşılayamaz hale gelmiştir. Bu bağlamda Spekülatif düşünceye dayalı çok boyutlu analizlere ve stratejik planlamalara olan ihtiyaç artmıştır. Bu nedenle stratejik araştırma kurumları sadece ulusal politikaların değil çoğu zaman küresel politikalarında görünmeyen mutfağıdır.

1990 sonrası tüm dünyada hızla sayıları artan Stratejik Araştırma Kurumları özellikle Batı'da iç ve dış politikada son derece etkin görev üstlenmektedirler. Söz gelimi ABD'de yer alan Hudson Enstitüsü, Brookings Enstitüsü ve RAND gibi kuruluşlar yürütmenin dış politikadaki kararlarını dahi etkileyebilecek

etkinliğe sahiptirler. Bağımsız gözükmeyle birlikte proje ve finansman bakımından yönetimle dolaylı ilişkiler içinde olan bu kuruluşlar çoğu zaman ulusal çıkarılara uygun düşen araştırma, inceleme, değerlendirme çalışmalarını gerçekleştiren örgütlenmeler haline almıştır. Güncel politikalar hakkında bürokratik bariyerleri aşarak entelektüel bir sentez yapmakta son derece başarılı olan bu kuruluşlar dünyanın yeniden yapılanması bağlamında hedef ülkeler hakkında çeşitli senaryolar üreterek politika önermektedirler ve adeta 19 yüzyıldaki emperyalist ülkelerin sömürgeler bakanlıkları gibi çalışmaktadırlar.

Son yıllarda SAK'ların sayısı az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde de hızla artmaktadır. 2007 yılında yapılan bir araştırmada tüm dünyadaki 5035 Stratejik araştırma ve düşünce kuruluşundan 1943'ünün az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yer aldığı saptanmıştır. Fakat bu ülkelerde bulunan SAK'lar Batı'daki emsallerinden farklı olarak ya hükümete veya politik partilere bağlı siyasi manüplasyon aracı ya da ünivesitelere bağlı veya bağımsız çalışan araştırma kurumları biçimindedir.

Türkiye'de de liberal dönüşümün hız kazandığı 1990 sonrası stratejik araştırma kurumlarının sayısının çoğaldığı görülmektedir. Özellikle 1990 sonrası AB sürecinin hızlanması ve dış politikada aktif tutum izlenmeye başlanmasıyla bu kurumların sayısı hızla artmıştır. Bu konuda özellikle kamu kurumlarına bağlı olan SAK'ların öncülük etmesi Türkiye'de stratejik araştırma kurumlarının özellikle resmi politikalar kapsamında ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olarak kurulduğu varsayımını güçlendirmektedir. Özellikle siyasal partilerle doğrudan ilişki içinde bulunanlarla dış ilişkiler ve genel kurmay başkanlığına bağlı olanların siyasal manipülasyon aracı olarak spekülasyon bilgi ürettikleri kuşkusuz stratejik araştırma kurumlarının güvenilirliğini sorgulanır hale getirmiştir.

Bunun dışında henüz az sayıda da olsa resmi güvenlik politikalarını sosyopolitik düzlemde sorgulayarak toplumun statik değer yargılarını eleştiren Stratejik Araştırma Kurumları ve Düşünce Kuruluşlarının ortaya çıkması ülkemizde de batı'dakine benzer bir evrimsel sürecin yaşandığı izlenimini vermektedir. Bu kuruluşların ağırlıklı olarak iç politika üzerine yoğunlaşmaya başlamaları Kıbrıs, Kürt sorunu ve Türban gibi neredeyse kemikleşmiş olan sorunların farklı yönlerden ele alınarak çözüme yaklaşılması konusunda umut vericidir. Fakat SAK'ların uluslararası kuruluşlarla olan ilişkileri ve ilişki içinde olunan kuruluşların kendi hükümetleri ile olan dolaylı bağlantıları düşünüldüğünde demokrasi kültürünün gelişmediği toplumlar için birer truva atı görevi görebileceği dikkatten çıkartılmamalıdır. Bu bağlamda demokratik bir toplumun yeniden inşası için bu kuruluşlardan beklenen;

- Dış politikada ihtiyaç duyulan uzmanlık alanlarında kullanılmaya hazır stratejik bilgi üretmek
- İç politika için değişimin ön gördüğü orijinal fikirler ve alternatifleri üretmek
- Geleceğin siyasi kadroları için donanımlı uzmanlar yetiştirmek
- Toplumu eğiterek sivil kültürün ve katılımcı demokrasinin gelişmesini sağlamak
- Farklı düşünceler için karşılaşılabilecekleri ortak bir zemin oluşturmak ve hatta seçim kampanyalarını yönetmek , şeklinde özetlenebilir.

Kaynakça

- ABELSON, Donald.E(2002), "ThinkTanks and U.s. Foreign Policy: An Historical Perspective", **U.S.Foreign Policy Agenda**, Electronic Journal of The U.S. Department Of State, Nov 2002,Vol.7, Num.3
- AKŞİN, Sina(1991), **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu
- ALACAKAPTAN,Aydın, (1984), "NATO'nun Kuruluşu ve Türkiye'nin NATO'ya girişi", **35'nci Yılında Türk Parlamentosunda NATO**, Ankara: TBMM Vakfı Basım Tesisleri
- ALMOND Gabriel A. And Sidney Verba,(1964), **The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nation**,Princeton: Princeton Univ.Pres.
- DAVUTOĞLU, Ahmet,(2002), **Stratejik Derinlik**, İstanbul: Küre Yayınları
- DONNELLY, Chris, (2003), "Küreselleşme Bağlamında NATO ve Avrupa Birliğinin Gelecekteki Rollerini", **Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik Birinci Uluslararası Sempozyum**, Ankara: SAREM Genkur Basımevi,ss.129-142
- ERGAN, Uğur, (2007), "SAREM' Askerin Think Tank'i",**Hürriyet Gazetesi /Gündem**,<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/6724396.asp?m=1> (Erişim Tarihi: 03.07.2008)
- GARTHOFF, Raymont L.(1966), **Nükleer Çağda Sovyet Stratejisi**,(çev.M.Kıratlı) Ankara: Genkur Basımevi
- GÜNDEM, (2008), "Darbe Sandığından Birde Eldiven Çıktı", Sabah Gazetesi-Gündem, <http://www.sabah.com.tr/2008/07/08/haber,A5A798257EDD41119E43AEAAE08FEE7D.html>(ErişimTarihi: 08.07.2008)
- HAAS, Richard N. (2002), "Think Tanks and U.S.Foreign Policy: A.Policy Maker's Perspective", **U.S.Foreign Policy Agenda**, Electronic Journal of The U.S. Department Of State, Nov 2002,Vol.7, Num.3
- KARAOŞMANOĞLU, Ali.L.(2000), "The Evolation Of The National Security Culture and Military in Turkey" **Journal of Internatinal Affair**,Vol:54, No:1, <http://www.allbusiness.com/govermen/3493227-1.html>, (Erişim Tarihi 20.05.2008)
- KISSINGER, Henry,(2002), **Diplomasi**,İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları

- LANTIS Jeffrey S,(2002), "Strategic Culture and National Security Policy", **International Studies Association**, Malden: Blackwell Pub. pp.88-113
- MCGANN, James,(2007), **2007 Survey of Think Tank A Summary Report**, Foreign Policy Research Institute,<http://www.civil-society.oas.org/Pages/Findings%20Global%20Survey%20of%20Think%20Tanks.pdf> (Erişim Tarihi: 12.07.2008)
- MCGANN, James,(2002), "Think Tanks and The Transnationalization of Foreign Policy", **U.S.Foreign Policy Agenda**, Electronic Journal of The U.S. Department Of State, Nov 2002,Vol.7, Num.3
- MSB, (2000), **White Book**, Ankara MSB Basımevi
- NATO,(1989), The North Atlantic Treaty Organization, Belgium: Ceterick Pub.
- ÖKE, M.Kemal (2004),**Derviş ve Komutan**.İstanbul: Alfa Yayınları
- PATRICK, Stewart, (2006), "Weak States and Global Threats: Fact or Fiction?", **The Washinton Quarterly**, Spring 2006, Washinton D.C. pp:27-53
- REED,Lawrance, (2005), "A Student's Essay That Changed World", Mckinac Center For Public Policy
- RIPSMAN M.Norrin and T.V.Paul,(2005), "Globalization and NationaSecurity State: A Framework for Analysis, International Studies Review,Vol:7, Oxford: Blackwell Pub.pp:199-227
- SARIBAY, A.Yaşar,(2000), **Kamusal Alan, Diyalojik Demokrasi,Sivil İtiraz**, İstanbul:Alfa Yayınları
- SARTORİ, Giovanni (1996), **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, (Çev.T.Karamustafaoğlu ve M.Turhan), Ankara: Yetkin Yayınları
- ŞENOĞLU, Nahit, (2001),"Harp Akademileri Komuyanı Org.N.Şenoğlu'nun Kapanış Konuşması", **Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği, AB ve NATO ilişkilerinin Geleceği,Türkiye'ye Etkileri**, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi
- SEMPOZYUM, (2006),**Türkiye'nin Çevresinde Meydana Gelen Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenlik Politikasına Etkileri**, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.
- TESEV (2008), "Hakkımızda", http://www.tesev.org.tr/default.asp?PAG00_CODE=HAKTR&MMH00_CODE=%&MMG00_CODE=001&ORDER_COLUMN=UD_30&ORDER_TYPE=DESC (Erişim Tarihi:10.07.2008)
- TUSAM HAKKINDA ,(2008), "TUSAM Ulusal Güvenlik Stratejileri Araştırma Merkezi",<http://www.tusam.net/about.asp>, (Erişim Tarihi: 10.07.2008)
- VOGLER,John, (2003), " Küreselleşmenin Çevresel Boyutları ve Güvenlik Stratejilerine Etkileri", **Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik Birinci Uluslararası Sempozyum**, Ankara: SAREM Genkur Basımevi,ss.45-60
- WOLFERS, Arnold,(1952), "National Security:as an Ambiguous Symbol", Political Science Quarterly, Vol.67,No:4, Academy of Political science Pub. pp.481-502, [http://www.jstor.org/sici?sici=0032-195\(1952\)67%3A4%3C481%3A%22SAAAS%3E2.0.CO%3B2-R](http://www.jstor.org/sici?sici=0032-195(1952)67%3A4%3C481%3A%22SAAAS%3E2.0.CO%3B2-R) (Erişim Tarihi: 24.06.2008)
- YILMAZ, Sait,(2007), **21'nci Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat**, İstanbul: Milenyum Yayınları

GELECEK İÇİN TASARLANAN DEMOKRATİK TOPLUMLARIN ZİHNİYET TEMELLERİNİN ATILMASINDA STK'LARIN ROLÜ

M.Halis ÖZER
halisozer1@hotmail.com
MARMARA ÜNİVERSİTESİ

Özet

Sivil toplumun taşıyıcı unsuru olan sivil toplum kuruluşları, otoriter yönetimden demokrasiye geçişler sırasında demokrasi kültürü yaymaları ve onu işlevsel hale getirmeleri açısından önemli bir rol oynamaktadırlar. Yurttaşlık bilincinin gelişmesi bağlamında, hem yurttaşlar arasında hem de devletle yurttaşlar arasındaki ilişkileri düzenlediklerinden, demokrasinin yerine oturmasını sağlamaktadırlar. Dolayısıyla oluşturdukları çalışma alanları ile toplumdaki demokratik kültürü geliştirmektedirler. Nitekim Tocqueville, sivil örgütlenmeleri, yurttaşların kendi hak ve ödevlerini öğrendikleri, taleplerini dayattıkları ve diğerleriyle tanıştıkları, sürekli olarak herkese açık okullara benzetmektedir. Sivil toplum kuruluşlarına üye olan bireyler 'karar alma süreçlerine katılma', 'yönetici mekanizmalarının seçiminde etkili olma', 'düşüncelerini ifade etme', 'birlikte, ortak yönetme' gibi tutumlara sahip olmaya başlarlar. Bununla birlikte üyelerin kurumsal katılma ve deneyimlerinden doğan bu demokratik tutum ve davranışlar bütün kamu alanlarında kendini gösterir. Bu yüzden sivil toplum kuruluşları, üyelerin demokratik zihniyetlerinin gelişmesini sağlayan ve dolayısıyla demokratik değerlerin topluma yerleşmesine sebep olan birer demokrasi okullarına dönüşürler..

Bu çalışmanın amacı, STK'ların demokrasiyi konsolide etme rollerini ortaya koymaktır. Bu çalışmaya konu olan sivil toplum kuruluşlarının ortak özellikleri, gönüllü üyelere sahip, iktidar amacı gütmeyen, kolektif yarar esasına göre çalışan, demokrasinin gelişmesine katkıda bulunan, kâr beklentisi olmayan, resmi örgütlenmeden bağımsız olmalarıdır.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları, Rol, Demokrasi, Zihniyet

THE ROLE OF NGO'S IN ESTABLISHING THE MENTALITY OF IDEAL DEMOCRATIC SOCIETIES FOR FUTURE

Abstract

NGO's, the leading power of the society, have an important role in spreading a democratic culture and making it functional while passing from authoritarian ruling system to democracy. As they regulate the relationships between citizens and citizens-state, in terms of improving awareness of citizenship, they help democracy be consolidated. Thus, with the the activity fields they create, they improve a democratic culture in society. Tocqueville describes NGO's as constantly open schools to everybody where citizens learn their right-responsibilities, impose their demands and meet others. The members of NGO's begin to obtain the behaviours such as taking part in decision-making process, being elective in electing administrative bodies, expressing their ideas, joint management. Besides, this democratic behaviour led by collaboration and experience appears in all public areas. NGO's each, therefore, become a school of democracy which helps members to improve their democratic mentalities that lead democratic values to take place in society.

The aim of this study is to suggest the role of NGO's in consolidating democracy. The common characteristics of the NGO's mentioned in this study is that they all have volunteer members, they do not have an objective to rule the government, they work in collaboration, they contribute to consolidating democracy and they are independent from state organizations.

Key Words: Sivil Society, Non Government Organization, Role, Democracy, Mentality.

Giriş

Avrupa'nın yakın tarihine bakıldığında sivil toplumun gelişmesine neden olan birtakım etkenlerin olduğu görülmektedir. Buna göre, partilerin belli sosyal sınıfların temsilcisi olmaktan çıkmaları ve sağ ile sol politikaları ayıran çizginin giderek belirsiz bir hale gelmesi; medya ve haberleşme araçlarının gelişmesi ile birkaç yılda bir oy vermekle sınırlı politikaya katkının yeterli görülmemesi, katılımlı bir demokrasiye ihtiyaç duyulması; orta sınıfların gelişmiş olduğu refah toplumlarında günlük hayatla ilgili kültür ve çevre gibi kısa sürede çözüm isteyen sorunların ön plana çıkması; devletin ideolojik ve ekonomik alanlarda küçülmesi ve hizmet alanlarında daha etkili olması beklentilerinin giderek artması gibi nedenler, sivil toplumun gelişmesine yol açmıştır(Yerasimos,2001;13). Bu nedenlerden anlaşılacağı üzere, gelişme gösteren toplumlar, mevcut sorunların merkezî bir idari anlayışla çözülmesi yerine, yerel ve ulusal düzeyde bizzat kendi katılımcılıkları ile çözülmesini istemektedirler. Dolayısıyla sivil toplum anlayışının gelişmesi ile ortaya çıkan, insanların bir araya gelme ihtiyacı, sivil toplumun taşıyıcı unsurları olan sivil toplum kuruluşlarını ortaya çıkarmaktadır. Buna, devletin dışında ve ondan bağımsız bir alanı ifade eden sivil toplumun, kendi kendini yönlendirebilme isteğinin bir sonucu da denilebilir. Buna göre; "Birey merkezci bir toplumda, bireyler kendilerini çeşitli ilgi ve çıkar alanlarının merkezi olarak gördükleri konularda daha etkili olmayı sağlayacak dayanışmaya ulaşmak için, aralarında birleşip sivil toplum kuruluşlarını meydana getirirler."

(Yerasimos,2001;13). Sivil toplum alanında etkinlik gösteren her örgütlenme sivil toplum kuruluşu olarak görülsede, modern toplumlarda, iktisadi amaç gütmeyen, kolektif yarar esasına göre çalışan; kamuoyunu aydınlatmak ve yönlendirmek için gönüllük esasıyla hareket eden kuruluşlar sivil toplum kuruluşu olarak görülmektedir.

Dünyada 1980'lerde artan küreselleşme olgusuna paralel olarak geleneksel siyasi parti yönetim tarzlarının ciddi bir temsil ve meşruiyet krizine uğramaları sonucu, ortaya çıkan demokrasiye ilişkin tartışmalar, sivil toplum olgusunun önemini artırarak işlevsel kılmaya başlamıştır. Sovyetler birliği ve Doğu Bloğu ülkelerindeki rejimlerin çökmesi ile başlayan yeni siyasi arayışlar sivil topluma olan ihtiyacı teşvik etmiş, sivil toplum kuruluşlarının sayısını bir hayli arttırmıştır. Öte yandan sosyal bilimlerdeki modern ve post modern bakış açıları bağlamında değerlendirildiğinde, sivil toplum özlemi bütün toplumlarda başat bir konuma yükselmiştir.

Günümüz itibari ile Sivil toplum kuruluşlarının iktisadi ve sosyal açıdan birçok işlevi bulunmaktadır. Fakat iki işlevleri, demokrasiyi konsolide etmeleri ve toplumda yeni demokratik zihniyet kalıplarının ortaya çıkarılması açısından Sivil toplum kuruluşlarını önemli kılmaktadır. Bu işlevlerin birincisi *Demokrasi Okulları* görevi, ikincisi ise *Meşrulaştırıcı Güç* olma görevidir. Bu iki görev sivil toplum kuruluşlarına bir takım fonksiyonlar yükleyerek toplumun zihniyet yapılanmasında etkili olmalarına yol açmaktadır. Bu makale, sivil toplum kuruluşlarının bu iki görevini irdelemekte böylelikle gelecek toplumların demokratik zihniyetlerinin şekillendirilmesinde ne derece etkili olduklarını ortaya koymaktadır.

Demokrasi Okulları; Sivil Toplum Kuruluşları

Sivil toplumun taşıyıcı unsuru olan sivil toplum kuruluşları, otoriter yönetimden demokrasiye geçişler sırasında demokrasi kültürü yaymaları ve onu işlevsel hale getirmeleri açısından önemli bir rol oynamaktadırlar(Erdoğan,1998;226). Yurttaşlık bilincinin gelişmesi bağlamında, hem yurttaşlar arasında hem de devletle yurttaşlar arasındaki ilişkileri düzenlediklerinden, demokrasinin yerine oturmasını sağlamaktadırlar. Dolayısıyla oluşturdukları çalışma alanları ile toplumun demokratik kültürünü geliştirmektedirler. Nitekim Tocqueville, sivil örgütlenmeleri, yurttaşların kendi hak ve ödevlerini öğrendikleri, taleplerini dayattıkları ve diğerleriyle tanıştıkları, sürekli olarak herkese açık okullara benzetmektedir (Keane,1993;82). Sivil toplum kuruluşlarına üye olan bireyler 'karar alma süreçlerine katılma', 'yönetici mekanizmalarının seçiminde etkili olma', 'düşüncelerini ifade etme', 'birlikte, ortak yönetme' gibi tutumlara sahip olmaya başlarlar. Bununla birlikte üyelerin kurumsal katılma ve deneyimlerinden doğan bu demokratik tutum ve davranışlar bütün kamu alanlarında kendini gösterir. Bu yüzden sivil toplum kuruluşları, üyelerin demokratik zihniyetlerinin gelişmesini sağlayan ve dolayısıyla demokratik değerlerin topluma yerleşmesine sebep olan birer demokrasi okullarına dönüşürler.

Sivil Toplum kuruluşları, üyelerin tutum ve davranışlarında değişiklikler oluşturarak toplumda yeni zihniyet kalıplarının oluşmasına yol açarlar. Bu zihniyet değişikliği yeni bir toplumsal düzeni de beraberinde getirir. Bu düzen "Birey özgürlüklerinin ve temel hakların korunduğu, gönüllülük temelinde örgütlenmenin asıl olduğu, toplumun devletin önüne geçerek devlet politikalarını denetleyip yönlendirebildiği, yurttaşlık bilincine dayanan bir gelişmişlik düzeyi" (Arslan,2001;9) denilen sivil toplum düzenidir. Anlaşılacağı üzere bu düzenin ortaya koyduğu şartlar aynı zamanda demokratik bir toplum olmanın şartlarını da oluşturmaktadır. Yani Sivil toplum olma özelliği gösteren toplumlar aynı zamanda demokratikleşme yolunda gelişme gösteren toplumlardır. Dolayısıyla sivil toplum kuruluşları toplumun gelecekte demokratik bir toplum olması yönünde önemli bir işlev görmektedirler.

Meşrulaştırıcı Güç; Sivil Toplum Kuruluşları

Toplumdaki birey ve topluluklar, çeşitli ilgi ve çıkarlarında daha etkili olabilmek için diğer bireylerle dayanışmaya ihtiyaç duymaktadırlar. Bu ihtiyaçtan dolayı insanlar, sivil toplum kuruluşlarında bir araya gelebilmektedirler. Sivil toplum kuruluşları da bu üyelerin sorunlarını, gereksinimlerini, istem ve taleplerini topluma iletmektedirler. Bu açıdan sivil toplum kuruluşları her şeyden önce, ilgili konularda, 'toplumda kamuoyu oluşturma' gibi bir işlevi yerine getirmektedirler.

Çaha, sivil toplum kuruluşlarının, sivil toplumda önemli iki işlevinin bulunduğunu belirtmektedir. Ona göre bu işlevler, "Toplumsal farklılaşmaya katkıda bulunmak ve bireylerini politik iradeye karşı korumaktadır."(Çaha,2001;45). Çaha'ya göre sivil toplum kuruluşlarının bu alandaki temel işlevleri pozitif değil negatiftir. Yani devlet üzerinde baskı kurmak değil, devlet müdahalesine karşı negatif bir rol üstlenerek bireylerin temel hak ve hürriyetlerini devlete karşı korumaktır. Gramsci'ye göre; "Sivil toplumda partiler, dini gruplar, iletişim organları, kitlelerin siyasi kimliklerinin biçimlenmesinde, sivil toplumun kendi kurumsal yapısının ve sınırlarının belirlenmesinde etkin olur, bu yolla siyasi görüşlerin düzenlenmesine ya da siyasi fikirlerin bir anlam kazanmasına katkıda bulunurlar"(Gramsci,1997:323). Gramsci, bu düşünceleri ile siyasiliği devletin tekelinden kurtarmakta sivil toplumu yönetim ile yakın ilişki içinde olan fakat onun bir parçası olmayan, devlete karşı kamuoyu oluşturulmasında etkili olan bir alan olarak görmektedir.

Sivil toplum kuruluşları toplumun sorun ve taleplerini topluma iletmekle beraber, gerek siyasal otoritenin aldığı kararlar veya gerçekleştirdiği uygulamalara, gerekse pazar ekonomisinin sosyal yarardan uzak uygulamalarına karşı muhalefet ederler. Bundan dolayı bazı olumsuz politikalar, sivil toplum kuruluşlarının muhalefeti karşısında kaldırılmakta veya yumuşatılabilmektedir. Bu açıdan sivil toplum kuruluşlarının, toplumla devlet arasında tampon olma işlevini gördükleri söylenebilir.

Arslan, sivil toplum kuruluşlarının, siyasal otoritenin uygulamalarına karşı tampon olma işlevlerinin iki kanaldan gerçekleştiğini belirtmektedir. Birincisi yukarıda ifade ettiğimiz, sivil toplum kuruluşlarının siyasal otoritenin almış olduğu kararlara karşı göstermiş olduğu tepkidir. İkincisi ise idare aygıtının uygulamaya koyduğu politikaların toplum tarafından benimsenmesi, bu politikaların sivil toplum kuruluşları tarafından savunulması halinde daha kolay uygulanabileceği düşüncesinin sivil toplum kuruluşlarına yüklediği işlevdir (Arslan,2001;127). Bu ifadeye göre, sivil toplum kuruluşlarının toplumun istem ve taleplerini devlete iletmekten ziyade, devletin taleplerini topluma dikte etmeye, aynı zamanda devletin eylemlerini denetlemekten ziyade, aldığı kararları meşrulaştırmaya yönelik bir işlev yüklenebildikleri söylenebilir. Bu işlev, sivil toplum kuruluşlarını, toplum nezdinde meşrulaştırıcı bir güce dönüştürmektedir. Nitekim ülkemizde, Mahçupyan'ın deyimiyle, Sivil toplum kuruluşları, kendilerine çalışma alanı olarak seçtikleri konuların biraz dışına çıkıldığında, hemen büyük ideolojik eksenlerin üzerinde siyasi birer taraf olarak işlevselleşmektedirler (Mahçupyan,2001;596). Bu durum gerek tarafların böyle bir meşrulaştırıcı güce duydukları ihtiyaçtan gerekse de sivil toplum kuruluşlarının kamuoyu oluşturma bilincinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla otoritelerin aldığı tartışmalı kararların meşruluğu biraz da sivil toplum kuruluşlarının bu konudaki pozisyonlarına bağlı olmaktadır. Siyasal partiler kendi görüş ve talepleri doğrultusunda taraftar sağlamak için sivil toplum kuruluşları ile ilişki içerisinde olmaktadır. Bu siyasal güç iktidar ise almış olduğu kararların toplum tarafından benimsenmesi için sivil toplum kuruluşlarının kamuoyu oluşturma işlevlerinden faydalanarak onların aracılığı ile kamuoyu oluşturur. Bir anlamda aldığı kararları toplum nezdinde meşrulaştırmaya çalışır. Bu aynı zaman da sivil toplum kuruluşlarının otoriteler tarafından alınan kararların meşrulaştırılmasında birer güç olmalarına sebep olmaktadır

Özbudun, sivil toplum kuruluşları ile siyasal toplumun ayrı amaçları, ayrı tarzları, ayrı örgütsel kalıp ve zihniyetlerinin olduğunu ifade ederek, sivil toplum kuruluşlarının, siyasal seçenekler üretme, hükümet ve devleti denetleme kapasitesine sahip sağlıklı bir sivil toplum geçişleri başlatmaya, geri dönüşlere direnmeye, geçişleri tanımlamaya, demokrasiyi konsolide etmeye ve derinleştirmeye yardımcı olabileceklerini belirtmektedir(Özbudun,1999;113). Dolayısıyla meşru olanı bulma iddasındaki sivil toplum kuruluşları toplum nezdinde bu iddalar peşinde koşarken, siyasal alana baskı yapma, demokrasiyi topluma yerleştirme, sivil toplum alanları oluşturma gibi kendine özgü bir takım işlevleri yerine getirir. Böylelikle demokrasinin toplumda içselleşmesi yönünde önemli bir faaliyeti gerçekleştirerek aynı zamanda demokrasi ile ilgili yeni zihniyet kalıplarının ortaya çıkmasına sebep olurlar.

Sivil toplum kuruluşlarının meşrulaştırıcı güç olma özellikleri bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Toplumda, siyasal taleplerine taraftar bulma çabası içinde bulunan kaynaklar, sivil toplum kuruluşlarının kurulma aşamasında etkili olmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının kurulma aşamalarında etkili olan bu kaynaklar, sivil toplum kuruluşundan siyasal duruşlar beklemektedirler. Bir anlamda bu kaynaklar, kendi taleplerinin topluma dikte edilebilmesinde sivil toplum kuruluşlarını kullanabilmektedirler. Bu doğrultuda onlardan siyaset yapmalarını talep etmektedirler. Dolayısıyla sivil toplum kuruluşları siyasal etkinliklerde bulunup toplumda birer taraf olabilmektedir.

Sonuç

Gelecek için tasarlanan demokratik toplumların oluşmasında sivil toplum kuruluşlarının iki önemli rolleri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, demokratik zihniyet kalıplarının oluşmasında gördükleri fonksiyon ile bir demokrasi okulu olma rolüdür. Sivil toplum kuruluşları, üyelerine kurumsal katılma ve deneyimlerinden doğan bir takım demokratik tutum ve davranışlar kazandırarak, otoriter yönetimden demokrasiye geçişler sırasında demokrasi kültürü yaymaları ve onu işlevsel hale getirmeleri açısından önemli roller oynarlar. Bu yüzden sivil toplum kuruluşları, üyelerin demokratik zihniyetlerinin gelişmesini sağlayan ve dolayısıyla demokratik değerlerin topluma yerleşmesine sebep olan birer *demokrasi okulu* görevini görürler.

Sivil toplum kuruluşlarının ikinci rolleri ise kamuoyu oluşturma özelliklerinden gelen *meşrulaştırıcı güç* rolüdür. Toplumda farklı kesimler tarafından alınan karar ve görüşlerin meşrulaştırılmasındaki güçleri, onları toplum nezdinde önemli ve etkin kılmaktadır. Bu etkinlikle, sivil toplum kuruluşları toplumda, siyasal alana baskı yapma, demokrasiyi topluma yerleştirme, sivil toplum alanları oluşturma gibi kendine özgü bir takım işlevleri yerine getirirler. Toplumun farklı kesimlerinin görüş ve kararlarını yansıtan fikirlerin sivil toplum kuruluşları aracılığı ile kamuoyu nezdinde tartışılması toplumda demokratik kültürün yayılmasına yol açmaktadır. Böylelikle sivil toplum kuruluşları, demokrasinin toplumda içselleşmesi yönünde önemli bir faaliyet gerçekleştirerek aynı zamanda demokrasi ile ilgili yeni zihniyet kalıplarının ortaya çıkmasına sebep olurlar.

Kaynaklar

- Arslan, Osman (2001). *Kurumsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği*, Bayrak Yayınları, İstanbul
- Çaha, Ömer(2001). "Türkiye'de Sivil Toplumun Oluşumu ve Gelişimi",*Liberalizmin İncelenmesi*, FriedrichNaumann Vakfı Yayınları, Ankara.
- Erdoğan, Mustafa (1998). *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- Keane, John (1993). "Despotizm ve Demokrasi Sivil Toplum ile Devlet Arasındaki Ayrımın Kökenleri ve Gelişimi", *Sivil Toplum ve Devlet*, (Çeviren: Levent Köker), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Mahçupyan, Etyen(2001). " Sivil Toplum Kuruluşlarının Potansiyeli ve Siyaseti Üzerine" , *Sivil Toplum ve Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özbudun, Ergün (1999). "Türkiye'de Sivil Toplum ve Demokratik Konsolidasyon", *Sivil Toplum Demokrasi ve İslam Dünyası*, Editörler; Elisabeth Özdalga, Sune Persson, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Yerasimos, Stefanos (2001). "Sivil Toplum, Avrupa ve Türkiye", *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, İstanbul.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI ve YÖNETİM

ÖDÜNÇ YÖNETİCİ (SECONDMENT) KAVRAMI TÜRKİYE'DEKİ STK'LARDA UYGULANABİLİRLİĞİ VE ETKİLEŞİMİ

Yrd. Doç. Dr. Murat KAYALAR
Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
kayalar@iibf.sdu.edu.tr
Arş. Gör. Elif Türkan ARSLAN
Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
etarслан@iibf.sdu.edu.tr

Özet

Ödünç yönetici uygulaması Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) insan kaynakları konusundaki sıkıntılarının çözümü için önemli bir araç olabilir. Ödünç yönetici, özel sektörde faaliyet gösteren bir işletmede yönetici pozisyonunda istihdam edilmiş olan bir elemanın belirlenen bir süre için, ücretli kadrolu olduğu şirket tarafından ödenmek üzere geçici olarak bir STK'da yönetici olarak çalışmasıdır. Bu bağlamda çalışmanın amacı ödünç yönetici uygulamasının Türkiye'de faaliyet gösteren STK'larda uygulanabilirliğinin araştırılması ve aynı zamanda bu konuda Türkçe literatürdeki boşluğu doldurmak oluşturmaktadır.

Çalışmada genel olarak üç bölüm yer almaktadır. İlk bölümde ödünç yönetici terimi için kavramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. İkinci bölümde ödünç yönetici uygulamasının STK ve şirket etkileşimine nasıl yansiyebileceği ele alınmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise bu uygulamanın etkinlik ve verimlilik üzerindeki muhtemel etkilerinin araştırılması amacıyla Isparta ilinde faaliyet gösteren STK'lar ve özel şirketler üzerinde bir anket çalışması yapılmıştır. Anket verileri SPSS paket program ile değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ödünç Yönetici, Secondment, STK.

SECONDMENT, POSSIBILITY OF THE SECONDMENT ON NGOS IN TURKEY AND IT'S INTERACTION

Abstract

Secondment can be an important tool to solve the human resource problem for NGOs. Secondment manager is an employee who works at a private organization as a manager, but he/she works for an NGO for a specific temporary period. The home organization pay secondment manager's wage during the secondment.

The aim of this study is that research possibility of the secondment on NGOs in Turkey. And another aim is efface the gap about secondment in Turkish literature.

There are three parts in the study. First part is about the secondment. The second part is about how secondment is effect interaction between NGOs and organizations. There is an empirical study at NGOs and private organizations in Isparta in the last part.

Key Words: Secondment Manager, Secondment, NGO

Ödünç Yönetici: Kavramsal Bir Çerçeve

Ödünç yönetici¹ uygulaması, bir süredir personel geliştirme için kullanılan bir araçtır. Bu uygulama üst düzey yönetici geliştirme açısından inovatif bir yaklaşım olarak görüldüğü 1980'ler boyunca popüler olmuştur (Hamilton ve Wilkie, 2001: 316). Ödünç yönetici kavramı en genel biçimde bir kişinin kendi örgütünden farklı bir yere geçici olarak görevlendirilmek üzere transfer edilmesi (www.wikipedia.org) şeklinde tanımlanmaktadır. Ödünç yönetici uygulaması genelde bir işgörenin örgüt içinde farklı bir birime veya tamamıyla farklı bir örgüte ödünç verilmesi veya geçici görevlendirilmesini kapsamaktadır (www.cipd.co.uk).

Yapılan literatür araştırması sonucunda uygulamanın özellikle sağlık hizmetleri sektöründe yaygın olduğu saptanmıştır (Bknz: Black and Martyn, 1999; Greig, 1994; Lindley and Bose, 2000; Hamilton and Wilkie, 2001; NHS Trust, 2001; Dryden and Rice, 2008). Genel sağlık hizmetleri yönergesinde ödünç yönetici kavramı bir çalışanın başka bir örgüte veya aynı örgüt içinde farklı birim/göreve özel bir amaç için ve belirli bir zaman için, personel ve ana şirketin karşılıklı faydası için geçici görevlendirilmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Dryden ve Rice, 2008: 66; PIN Guideline, 2003:5). Ödünç yönetici uygulaması, bir örgütün işgücünün spesifik bir elemanının kişisel gelişim, ana örgüt ve ev sahibi örgüt gelişimi için, başka bir örgüte ya da aynı örgüt içinde farklı bir birime ödünç verilerek geçici olarak yeniden istihdam edilmesi (Hamilton ve Wilkie, 2001: 316; www.secondments.com) şeklinde de tanımlanmaktadır.

Ödünç yönetici uygulamasında genelde, ana şirket uygulama süreci boyunca çalışanın ücretini ödemeye devam etmektedir. Uygulamaya kimlerin dâhil edileceği ana şirketin politik kararına bağlıdır. Uygulama tüm personele açık olabileceği gibi yalnızca yöneticileri, teknik ve profesyonel kurmayları

¹ Batı literatüründe "secondment" olarak adlandırılan uygulama bu çalışmada "ödünç yönetici" olarak ele alınmış ve kavramsallaştırılmıştır.

kapsayacak biçimde sınırlandırılabilir (www.cipd.co.uk).

En çok kullanılan on kariyer yönetim uygulamasından birisi olan ödünç yönetici uygulaması profesyonelliği geliştirmek ve şirket içinde ve şirketler arasında ortak çalışmayı teşvik etmek için eşsiz bir fırsat sunmaktadır. Ancak uygulama yanlış bağlamda veya üst yönetimin desteği olmaksızın kullanıldığında son derece yıkıcı olabilmektedir (Dryden ve Rice, 2008: 66; Hamilton ve Wilkie, 2001: 318).

Tanımlardan anlaşılacağı üzere ödünç yönetici uygulamasında uygulamaya konu olan üç taraf söz konusudur. Çalışmamızda, geçici olarak görev yeri değiştirilen personel ödünç yönetici; ödünç yöneticinin geçici olarak hizmet vermek üzere görevlendirildiği şirket ev sahibi şirket ve ödünç yöneticinin kadrolu olarak istihdam edildiği şirket ise ana şirket olarak adlandırılacaktır.

Açıktır ki, uygulamada ödünç yönetici olarak görevlendirilecek çalışanın uygulama için gönüllü olması gereklidir. Yöneticinin gönüllü olmasının uygulama sonuçlarının taraflar açısından faydalı olması için en önemli kriterlerden biri olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada ödünç yönetici kavramı, özel sektörde faaliyet gösteren bir işletmede yönetici pozisyonunda istihdam edilmiş olan bir elemanın belirlenen bir süre için, ücreti kadrolu olduğu şirket tarafından ödenmek üzere geçici olarak bir Sivil Toplum Kuruluşu (STK)nda yönetici olarak çalışması şeklinde ele alınacaktır. Uygulama, ödünç yöneticinin belirlenen süre içinde haftanın belirli birkaç günü STK'da belirli günlerde ise ana şirkette görev yapması şeklinde de gerçekleştirilebilir.

Ödünç Yönetici Uygulamasının Özellikleri

Ödünç yönetici uygulamasına yönelik tanımlardan hareketle uygulamanın özellikleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Uygulamada üç taraf söz konusudur,
- Uygulama belirli ve geçici bir süreyi kapsamaktadır,
- Uygulama süreci sonunda ödünç yönetici olarak görevlendirilen personel ana şirketteki eski görevine dönmektedir,
- Uygulama sürecinde ödünç yöneticinin ücreti ana şirket tarafından ödenmektedir,
- Uygulama sürecinde -özellikle planlama aşamasında- her iki şirketin koordineli çalışması uygulamanın başarısı açısından önemlidir.

Ödünç Yönetici Uygulamasının Çeşitleri

Ödünç yönetici uygulaması şirket içinde geçici yeniden istihdam veya farklı bir şirkette yeniden istihdam etme biçiminde iki şekilde gerçekleştirilmektedir. Şirket içi ödünç yönetici uygulamasında çalışan ana şirkette farklı bir birim veya farklı bir işte geçici süreyle görevlendirilmektedir. Ancak iç ödünç yönetici uygulaması ana işletmeyi dış ödünç yönetici uygulamasının sağlayabileceği tamamen tarafsız bir bakıştan yoksun bırakabilecektir. Şirket dışı ödünç yönetici uygulamasında ise ödünç yönetici ana şirketten farklı bir şirkette geçici olarak görevlendirilmektedir (www.cipd.co.uk).

Ödünç yönetici uygulaması, kamu sektörü ve özel sektör arasında da yapılabilmektedir. Kamu sektöründe çalışan bir kişi belli bir süre için, özel sektörde hizmet vermekte olan ve önceden anlaşma yapılan bir şirkette çalışmaktadır. Ödünç yönetici uygulaması kamu sektörünün çağın gereği olan yönetsel deneyim ve doğru becerileri kazanmasının bir yoludur. Bu uygulama sayesinde ödünç yönetici olarak kamu sektöründen özel sektördeki bir örgüte giden kişi bu iki sektör arasındaki farklılıkları görebilecektir. Ancak bu uygulama, kimi zaman iki sektörün birbirinden farklı kurallarla işlemesi nedeniyle ödünç yönetici için çeşitli sıkıntılar doğurabilmektedir (Ward, 2001; Griffiths,2007: 16).

Ödünç yönetici uygulaması özel sektörde faaliyet gösteren şirketler arasında da gerçekleşebilmektedir. Özel sektörde her biri spesifik fonksiyonu olan beş farklı ödünç yönetici uygulama çeşidi tanımlanmaktadır (Dryden ve Rice, 2008: 66):

- **Gelişimsel:** Bir kişinin kariyer gelişimini artırmak için özel yeteneklerini geliştirir,
- **Stratejik:** Uzman beceri/bilgiden yoksun farklı örgüt/departmanlara uzman becerileri ödünç verir (genellikle kısa dönem süreçlidir),
- **Geçişken:** Küçülme sürecince potansiyel işgücü fazlasının etkisini azaltmak amacıyla yeni bilgi ve beceriler kazandırmak için kullanılır,
- **Altın Kelepçe (Golden Handcuff):** Bir kişinin yeteneklerini, bu uzman yeteneği bir rakibe kaptırmaktansa örgüt içinde tutmak için kullanılır,
- **Çatışma Çözme Desteği:** Personel problemlerinin etkisini düşürmek için ödünç yönetici süreci kullanılır.

Ödünç yönetici uygulaması kamu veya özel sektörde faaliyet gösteren bir örgütten gönüllü sektörde

faaliyet gösteren bir örgüte yönetici transfer etme şeklinde de uygulanabilmektedir (Macq vd., 2001; Argüden, 2000). Bu uygulama, gönüllü yardım çalışmalarını geliştirmek için özel sektörün yapı ve becerilerinden faydalanılan bir dizi projede kullanılmıştır (Hamilton ve Wilkie, 2000:316).

Ödünç Yönetici Uygulamasının Faydaları

Ödünç yönetici uygulaması her şeyden önce profesyonelliği geliştirmek ve şirket içinde ve şirketler arasında ortak çalışmayı teşvik etmek için eşsiz bir fırsat sunmaktadır (Dryden ve Rice, 2008: 65). Bu uygulama, endüstri içinde fikir paylaşımını ve yönetsel becerileri çapraz biçimde geliştirmeyi sağlamaktadır (Hamilton ve Wilkie, 2001: 316).

Uygulama insanlara farklı bir sektör deneyimi kazandırırken faaliyet esnasında know-how öğrenme imkânı sağlamaktadır (www.secondments.com/who_we_work.html). Bu uygulama ayrıca insanların yeni becerileri geliştirmesi ve yeni insanlarla tanışmaları için bir fırsattır (Hamilton ve Wilkie, 2001: 317).

Uygulama sürecinde ödünç yönetici olarak görevlendirilen çalışan, ana şirketteki eksiklik ve aksaklıkların farkına varabilir (Ward, 2001). Kendi şirketindeki eksikliklerin farkına varabilen çalışan süreç sonunda ana şirkete döndüğünde bunların çözümlenmesi için çeşitli değişiklikler yapabilecek ve böylelikle şirkette etkinlik ve verimliliğin artırılmasına katkı sağlayabilecektir.

Gönüllü sektörde ödünç yönetici olarak görevlendirilen kişi için bu uygulamanın moral artırıcı etkisinin olduğu söylenebilir (Brockett, 2007). Diğer yandan çalışan için önemli bir kariyer geliştirme fırsatı sunmaktadır (www.cipd.co.uk).

Batıda ödünç yönetici uygulamasının küresel düzeyde yapılmasına yönelik çalışmalar başlamış bulunmaktadır. Bu uygulama ile şirketlerin büyüyen uluslar arası ağa entegre olmasının sağlanabileceği öngörülmektedir (Westacott, 2006: 5).

Ödünç yönetici uygulamasının çalışan açısından faydaları aşağıdaki biçimde özetlenebilir (www.cipd.co.uk):

- Geniş bir kariyer ve kişisel gelişim fırsatı sunmaktadır,
- Proje yönetiminde çok değerli deneyimler kazandırmaktadır,
- Çalışana farklı örgütsel çevrelerde spesifik becerilerini uygulama ve test etme imkanı sağlamaktadır,
- Çalışana farklı alanlarda yeni beceri ve deneyimler kazanma şansı sağlamaktadır.
- Ödünç yönetici uygulamasının ana şirket açısından faydaları şunlardır (www.cipd.co.uk):
- Çapraz fonksiyonel iletişimler kazandırmaktadır,
- İşgücünün moral ve motivasyonu gelişmektedir,
- Geniş bir network ve bağlantılar kazanmaktadır,
- İyi ve topluma yardımcı bir şirket olarak isim yapmaktadır.
- Bu uygulama ana şirkete ayrıca aşağıdaki faydaları da sağlayabilir:
- Ödünç olarak gönderdiği yöneticinin liderlik, iletişim ve farklı ortamlarda yeni yönetsel beceriler kazanması şirket için değişen koşullara yönetim bağlamında kolay adapte olma imkânı sağlayacaktır,
- Ödünç yönetici geçici olarak görevlendirildiği kuruluşta ana şirket için önemli ve kazançlı olabilecek potansiyel işgücünü tespit edebilecek ve bu işgücünü şirkete kazandırabilecektir,
- Ana şirket hiçbir ek maliyete katlanmaksızın toplumsal sorumluluğunu yerine getirmiş olacaktır.

Ödünç yönetici uygulamasının ev sahibi şirkete sağladığı en önemli fayda ise gerçekleştireceği projeler için destek alma imkânına sahip olmasıdır (www.cipd.co.uk).

Ödünç Yönetici Uygulamasının Riskleri

Ödünç yönetici uygulamasının en önemli riski uygulama süreci sona erdikten sonra ödünç yöneticinin kendi rolüne dönmekte zorluk yaşayabilmesidir (www.cipd.co.uk). Diğer yandan ödünç yönetici olarak farklı bir örgütte görevlendirilen yönetici yeni bir çevreye ve yeni bir kültüre adapte olmakta kimi zaman zorluk yaşayabilmektedir (Hamilton ve Wilkie, 2001: 317). Ödünç yönetici uygulamasındaki bir diğer risk ise yöneticinin rol çatışması yaşayabilmesidir (Dryden ve Rice, 2008: 66).

Ödünç yönetici uygulamasında yaşanabilecek en önemli zorluklardan birisi de ev sahibi şirket çalışanlarının uygulamaya karşı olumsuz tutum geliştirerek ödünç yöneticinin işini yapmasını engelleyebilmesi veya ödünç yönetici ile ev sahibi şirket çalışanları arasında çatışma yaşanması olabilir.

Ödünç Yönetici Uygulaması Sonucu STK ve Şirket Etkileşimi

Çalışmanın bu kısmında önceki bölümde yapılan tanımlamalardan hareketle ödünç yönetici

uygulamasının STK ve şirket etkileşimine nasıl yansıtılabileceği ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Uygulama daha önce de belirtildiği üzere uygulamaya konu olan tüm taraflara fayda sağlamaktadır. Bunun yanı sıra uygulama ev sahibi şirket ve ana şirket arasında etkileşim yaratabilecektir. STK'lar bu uygulama ile daha profesyonel olarak ve özel sektör mantığıyla yönetilebileceği için daha etkin ve daha verimli çalışabilecektir. Yine bu uygulama ile STK'ların kaynaklarını daha rasyonel kullanabileceği söylenebilir. Ana şirket ise bu uygulama ile ek bir maliyete katlanmaksızın topluma karşı sorumluluğunu yerine getirebilecektir.

Bilindiği gibi günümüzde STK'lar dünya ekonomisinde azımsanmayacak bir finansal kaynağa yön vermektelerdir. Böyle önemli bir sermayeyi amaçları doğrultusunda yönlendirme işini ise insan kaynakları vasıtası ile yapmaktadırlar. Gönüllü insan kaynaklarının STK'lara sadece üye olan insanlarla sınırlandırmak imkânsızdır. Bunun yanında çeşitli vasıflara sahip insanları buralarda gönüllü olarak çalıştırmak gerekir. Bu da oldukça zor bir konudur. Bir başka deyişle STK'lara sadece aidat veya bağış yapan insanlar değil aynı zamanda projelerde çalışacak, projeleri yönlendirecek, yönetim becerilerinde ve uygulamada profesyonel, mantalitede amatör gönüllülere ihtiyaç vardır. Bu açıdan baktığımızda ödünç yönetici uygulaması STK'lar açısından önemli bir profesyonel yönetici kaynağı olacaktır. Bu yöneticiler kendi şirketlerine döndükten sonrada gönüllü olarak çalışabilirler.

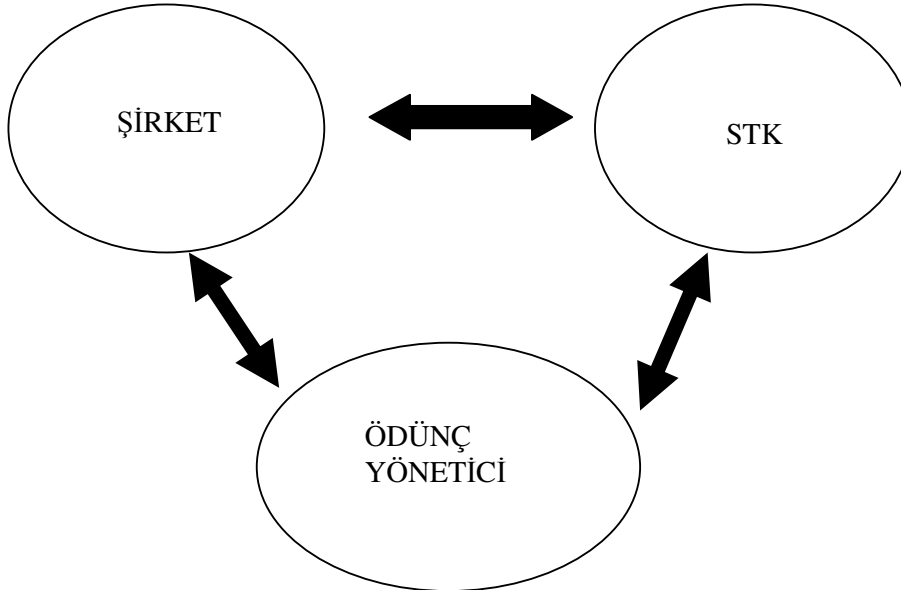
Ana şirket açısından ise, yöneticilerinin tecrübe kazanması, proje yöneticiliği, takım çalışması, liderlik gibi konularda kendini geliştirmesi açısından önemli bir alan olacaktır. Bunun yanında, ana şirketin sosyal sorumluluklarını yerine getirmesi açısından da bir alternatiftir. Bu sayede ana şirket sadece maddi sponsorluk değil, aynı zamanda insan kaynakları anlamında da sponsorluk yapar. Bir anlamda yöneticinin gelişimi aynı zamanda şirketin gelişimidir.

Ana hatlarıyla baktığımızda ödünç yönetici uygulamasını spor kulüplerinin pilot takım uygulamasına benzetebiliriz. Bu uygulamada da ana takım tecrübe kazanmasını istedikleri oyuncularını alt liglerde oynayan anlaştıkları pilot takımlara bedelsiz olarak gönderir. Bu sayede ana takımın oyuncusu oynayarak tecrübe kazanır, pilot takım da oyuncudan belirli bir süre yararlanır.

Ödünç yönetici uygulamasında üçüncü taraf da yöneticidir. Yönetici açısından ise hem bir STK'da çalışmanın manevi tatmini, hem de tecrübe kazanma, yaşayarak, uygulayarak öğrenme fırsatını yakalama şansı doğacaktır.

Ödünç yönetici uygulamasının oluşturacağı etkileşim şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1: Ödünç Yönetici Uygulaması Etkileşimi

Ödünç Yönetici Uygulamasına Karşı Tutum Tespiti: Isparta İlinde Bir Araştırma

Çalışmanın bu kısmında ödünç yönetici uygulamasının hayata geçirilmesi halinde sivil toplum kuruluşlarının ve şirketlerin bu uygulamaya karşı tutumları araştırılmıştır. Bu amaçla Isparta ilinde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ve özel sektörde faaliyet gösteren şirketler üzerinde bir anket çalışması yapılmış ve anket sonuçları SPSS paket program kullanılarak analiz edilmiştir.

Metodoloji

Çalışma için biri STK'lara bir diğeri ise özel şirketlere uygulanmak üzere iki ayrı anket formu hazırlanmış ve anketler yüz yüze görüşme yöntemiyle doldurulmuştur.

STK'lara uygulanan anket formu esas itibarıyla iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik 4 sorudan oluşmuştur. İkinci bölüm ise STK'ların ödünç yönetici uygulamasının gerçekleşmesi halinde uygulamaya karşı tutumlarının ne yönde olacağını belirlemeye yönelik 10 sorudan oluşmuştur. Anket formunun ikinci kısmında yer alan sorularda 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte 1- Kesinlikle Katılıyorum, 2- Katılıyorum, 3- Kararsızım, 4- Katılmıyorum ve 5- Kesinlikle Katılmıyorum şeklinde sıralanmıştır. Dernek ve Vakıflar Masası'na kayıtlı 712 dernek ve vakfın olduğu öğrenilmiş ancak bu derneklerin isim ve iletişim bilgilerine ulaşılamamıştır. Bu sebeple anket çalışması ana kitle içinden tesadüfî olarak seçilen 76 dernekle görüşülerek gerçekleştirilmiştir.

Şirketlere uygulanan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Formun ilk kısmı katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik 5 sorudan oluşmaktadır. Formun ikinci kısmı ise şirketlerin ödünç yönetici uygulamasının gerçekleşmesi durumunda uygulamaya karşı tutumlarını belirlemeye yönelik 10 sorudan oluşmuştur. Anket formunun ikinci kısmında yer alan sorular 5'li Likert ölçeği kullanılarak hazırlanmıştır. Ölçek maddeleri yine 1- Kesinlikle Katılıyorum, 2- Katılıyorum, 3- Kararsızım, 4- Katılmıyorum ve 5- Kesinlikle Katılmıyorum şeklinde sıralanmıştır. Isparta'da faaliyet gösteren orta ve büyük ölçekli şirketleri belirleyebilmek amacıyla Isparta Ticaret ve Sanayi Odası ile görüşülmüş ancak herhangi bir listeye ulaşılamamıştır. Bu sebeple anket çalışması için alana inilmiş, şirketlere çalışan sayısı sorulmuş ve çalışan sayısı araştırma kriterlerine uygun olan şirketlerle anket yapılmıştır. Alan çalışması sonucunda toplam 30 şirketle görüşülmüştür.

Anket verileri, katılımcıların ödünç yönetici uygulamasının hayata geçmesi halinde tutumlarını tespit etmek üzere, SPSS 13.0 programı ile analiz edilmiştir.

Araştırma Bulguları

Araştırma bulguları STK ve şirketler için iki ayrı kategoride değerlendirilecektir.

STK'ların Uygulamaya Karşı Tutumu

Analiz sonucunda anket katılımcılarının demografik özelliklerine ilişkin aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Tablo 1: STK Yöneticilerinin Demografik Bulguları

Cinsiyet	n	%	Yaş	n	%	Eğitim	n	%	Çalışma Süresi (Yıl)	n	%
Kadın	5	6,6	20–25	1	1,3	İlkokul	8	10,5	1 Yılda Az	9	11,8
Erkek	71	93,4	26–30	6	7,9	Ortaöğretim	41	53,9	1–5	44	57,9
			31–35	11	14,5	Üniversite	16	21,1	6–10	15	19,7
			36–40	15	19,7	Yüksek Lis.	9	11,8	11+	8	10,5
			41+	43	56,6	Doktora	2	2,6			
Toplam	76	100		76	100		76	100	76	100	

Isparta'da STK'larda görev alan yöneticilerin büyük çoğunluğu erkektir ve 41 yaşın üstündedir. Isparta'da STK yöneticileri genellikle ortaöğretim mezunudur ve 1 ila 5 yıl arasında bir süredir STK'da görev almaktadırlar.

Likertli sorulara Alfa Modeli kullanılarak güvenilirlik analizi yapılmış ve genel güvenilirlik katsayısı Alfa (α) 0.946 çıkmıştır. Bu yüksek bir değer olup ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir.

Tablo 2: STK Anketi Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,946	,947	10

Yapılan analiz sonucunda elde edilen ortalama ve standart sapma değerleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3: Ödünç Yönetici Uygulamasının STK'larda Gerçekleşmesi Durumunda

No	Ölçek Maddeleri	n	MinMax	$\bar{x} \pm s$
10	Bu uygulamayı destekleyebilirim.	76	1-5	1.75±1.04
5	Kuruluşumuzun iç ve dış çevre ilişkileri kuvvetlenebilecektir.	76	1-5	1.94±0.81
6	Kuruluşumuzda çalışanların kişisel gelişimine ve yeni beceriler kazanmasına yardımcı olabilecektir.	76	1-5	2.01±0.90
2	Kuruluşumuzda daha profesyonel bir çalışma ortamı sağlanabilecektir.	76	1-5	2.01±0.90
1	Kuruluşumuzun etkinliği artabilecektir.	76	1-5	2.03±1.03
8	Kuruluşumuzda çağın gereklerine uygun yönetim teknikleri uygulanabilecektir.	76	1-5	2.05±1.03
7	Kuruluşumuz daha verimli çalışabilecektir.	76	1-5	2.09±0.92
4	Kuruluşumuzda sinerji yaratabilecektir.	76	1-5	2.15±0.98
3	Kuruluşumuzun profesyonel yönetici bulma sorunu çözülebilecektir.	76	1-5	2.25±1.05
9	Çalışanların motivasyonu olumlu etkilenecektir.	76	1-5	2.25±0.95

Tablo 3'de görüldüğü üzere en yüksek ortalama ile işaretlenen ölçek maddesi (1.75), ödünç yönetici uygulamasının desteklenebileceğini belirten maddedir. Bu maddenin en yüksek ortalamaya sahip olması, diğer bütün maddelerin kabul edildiği ve bu uygulamanın STK'lar açısından çok anlamlı olduğu yönündedir. Destekleme maddesinden sonra bu uygulamanın STK'lar açısından olası kazanımları sıralanmıştır.

İkinci olarak en yüksek ortalamaya sahip ölçek maddesi (1.94), STK'nın iç ve dış çevre ilişkilerini kuvvetlendireceği ile ilgili maddedir. Bilindiği gibi STK'ların tanınması, reklamı, projelerin anlatılması, benimsetilmesi gibi Halkla İlişkiler faaliyetleri hem iç çevre, hem de dış çevre için önemlidir. Özellikle dış çevre, lojistik açısından oldukça önemlidir. Bu açıdan baktığımızda ödünç yönetici, diğer işletmelerle olan ilişkilerini ve iletişim kanallarını STK'lar için de kullanabileceklerdir. Hiç kuşkusuz STK'ların kendilerini anlatmaları, maddi ve maddi olmayan destek açısından önemlidir. Bu maddenin en yüksek ikinci ortalamaya sahip olması beklenen bir durumdur.

2.01 ortalama ile işaretlenen STK'da çalışanların kişisel gelişim ve yönetimle ilgili yeni beceriler kazanmasına yardım edebileceği maddesi, ödünç yöneticinin STK çalışanları ile etkileşimin kişisel boyutunu göstermektedir. Bir başka deyişle ödünç yönetici tecrübelerini, becerilerini, iş yapma yöntemlerini STK'lardaki yöneticilere aktararak bir anlamda öğrenen organizasyonun STK'larda bir başka boyutunu yansıtmaktadır. Bu madde ile bağlantılı olarak aynı ortalamaya sahip madde, profesyonel çalışma ortamının sağlanabileceği ile ilgili maddedir. Bu anlamda ödünç yöneticinin STK'lara sağlayacağı en önemli kazanım, profesyonel çalışma ortamının kazandırılması olacaktır. Profesyonelleşmeden sonra bu kazanımın sonuçları diyebileceğimiz maddeler sıralanmıştır. Bunlar, etkinliğin artması, çağdaş yönetim tekniklerinin uygulanması, verimlilik ve sinerji oluşturma ile ilgili maddelerdir. Tüm bu sıralanan maddeler profesyonelleşmenin olağan sonuçlarıdır.

Sıralamada son iki sırayı aynı ortalama ile ödünç yönetici uygulaması ile STK'ların gönüllü çalışanlarının motivasyonunun artırması ve profesyonel yönetici bulma gibi önemli bir sorunu çözebileceği maddeleri almıştır. Unutulmamalıdır ki bu maddelerin son iki sırayı alması önemsiz oldukları anlamına gelmez.

Bilindiği üzere profesyonel yöneticiler, sahip oldukları özellikler ve vasıflar nedeniyle zor bulunmaktadır ve mobilize olmuş durumdadırlar. Özel işletmeler bile bu vasıflara sahip yönetici bulmakta zorlanırken, STK'ların bu şıkkı önemsemiş olmaları gayet doğaldır. Daha önce de belirttiğimiz gibi insan kaynakları, ister kar amacı gütsün, isterse gütmesin bütün organizasyonlar için kritik faktördür. Ödünç yönetici uygulamasının STK'lar açısından en önemli kazanımı profesyonel yönetici anlamında insan kaynakları sorununu çözmesi açısından önemli bir alternatif olmasıdır.

STK'lar, profesyonel yöneticilerin kendileri ile çalışmasını motivasyon açısından anlamlı bulmaktadırlar. Bu açıdan baktığımızda STK'ların projelerini gerçekleştirmelerinde belki de en önemli faktör olan benimseme, birlikte çalışma, paylaşma gibi konularda daha geniş bir tabana yayılma ve profesyonel yöneticilerle birlikte çalışma fırsatı, diğer gönüllüler için de bir tecrübe olacaktır. Bu anlamda STK'ların ve özelde gönüllülerin maddi motivatörlerden daha ziyade maddi olmayan motivatörlere daha fazla ihtiyaçları vardır.

Şirketlerin Uygulamaya Karşı Tutumu

Tablo 4: Şirket Yöneticilerinin Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Cinsiyet	n	%	Yaş	n	%	Eğitim	n	%	Çalışma Süresi (Yıl)	n	%	Hiyerarşik Kademe	n	%
Kadın	7	23,3	20–25	5	16,7	İlkokul	-	-	1 Yıldan Az	4	13,3	Alt	9	30,0
Erkek	23	76,7	26–30	9	30,0	Ortaöğretim	4	13,3	1–5	11	36,7	Orta	12	40,0
			31–35	9	30,0	Üniversite	21	70,0	6–10	8	26,7	Üst	9	30,0
			36–40	2	6,7	Yüksek Lis.	4	13,3	11+	7	23,3			
			41+	5	16,7	Doktora	1	3,3						
Toplam	30	100		30	100		30	100		30	100		30	100

Isparta'da şirket yöneticileri genellikle erkektir ve yöneticilerin önemli bir çoğunluğu orta yaşlıdır. Yöneticilerin eğitim düzeyi genelde üniversitedir.

Likertli sorulara Alfa Modeli kullanılarak güvenilirlik analizi yapılmış ve genel güvenilirlik katsayısı Alfa (α) 0.880 çıkmıştır. Bu yüksek bir değer olup ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir.

Tablo 5: Şirket Anketi Güvenilirlik Analizi Sonuçları

	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,880	,882	10

Yapılan analiz sonucunda elde edilen ortalama ve standart sapma değerleri tabloda gösterilmiştir.

Tablo 6: Şirketlerin Ödünç Yönetici Uygulamasını Gerçekleştirme Durumunda

No	Ölçek Maddeleri	n	MinMax	$\bar{x} \pm s$
6	Farklı organizasyon yapılarını yakından görebilecek olan yöneticiler sorunlara farklı ve yaratıcı çözümler getirebileceklerdir.	30	1-4	1.80±0.84
7	Şirketlerin iç ve dış çevre ilişkilerini geliştirmesi için önemli bir fırsat olacaktır.	30	1-4	1.90±0.99
9	Yöneticiler farklı ortamlarda etkin yönetim becerileri kazanabilecektir.	30	1-5	1.93±0.90
1	İşletmemizin sosyal sorumluluğunu yerine getirmesi açısından oldukça önemli bulurum.	30	1-5	1.93±0.94
10	İşletmelerin topluma karşı sorumlu olduğunu düşünerek böyle bir uygulamayı destekleyebilirim.	30	1-5	1.96±1.21
8	Yöneticiler yeni iletişim becerileri kazanabilecektir.	30	1-4	1.96±0.96
5	Yöneticileri monotonluktan kurtararak motivasyonlarını artıracaktır.	30	1-4	2.06±1.01
3	Yöneticiler yeni ve önemli yönetim becerileri kazanabilecektir.	30	1-5	2.06±1.04
2	Yöneticilerin liderlik yeteneği kazanmasına/geliştirmesine önemli katkı sağlayabilecektir.	30	1-4	2.06±1.01
4	Yöneticilerin kişisel gelişim ihtiyaçları önemli ölçüde karşılanabilecektir.	30	1-5	2.20±1.09

Tablo 6'dan izlendiği gibi en yüksek ortalama sahip olan ilk üç madde, ödünç yöneticinin bu deneyimden elde ettiği kazanımların işletmeye yansımaları olarak sıralanmıştır. En yüksek ortalama (1.80) yöneticinin sorunlara, olaylara farklı perspektiflerden bakması ve buna bağlı olarak daha farklı ve yaratıcı çözümler getirebileceği kazanımı olarak belirlenmiştir. Daha sonra 1.90 ortalama ile iç ve dış çevre ilişkilerini geliştirilmesi fırsatı işaretlenmiştir. Bu da yöneticinin kendi sektöründen daha farklı sektörlerden, daha farklı çevrelerden çok çeşitli insan ve işletmelerle iletişim kurma fırsatının sonucudur. Üçüncü yüksek ortalama sahip (1.93) olan etkin yönetim becerisi kazanma maddesi de yine farklı ortamlarda, tamamen farklı bir sektörde çalışmalarının sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Hiç kuşkusuz bu sorunlar yöneticinin kendi çalıştığı sektörden çok daha farklı sorunlar, çatışmalar, paradigmlar, yorumlar olacaktır. Burada önemli olan ise bu farklılıklara veya sorunlara getireceği çözümlerle yöneticinin çok boyutlu düşünme yetisi kazanmasıdır.

Bundan sonra sıralamada direkt işletme ile ilgili bir madde olan işletmenin sosyal sorumluluğunu yerine getirmesi alternatiflerinden biri olarak ödünç yönetici kullanılması maddesi 1.93 ortalama ile yer almıştır. Bu maddeden sonra bu uygulamayı destekleme ile ilgili madde olan ve 1.96 ortalama sahip madde gelmektedir. Burada önemli olan bu uygulamanın desteklenmesi ile ilgili maddenin STK'lardaki ortalaması (1.75) ile işletmelerdeki ortalamasının (1.96) birbirine yakın olmasına rağmen kendi içlerinde STK'larda 1. işletmelerde ise 4. sırada tercih edilmesidir. Buradan hareketle işletmelerde daha önemli olarak görülen veya daha fazla tercih edilen maddeler işletmenin kazanımlarıyla ilgili olan maddelerdir.

Daha sonra ise yine yöneticilerin kazanımları ile ilgili maddeler sıralanmıştır. Bunlar sırasıyla iletişim becerisinin gelişmesi, motivasyonun artması, yeni yönetim becerileri kazanması, liderlik ve tüm bunları kapsayan kişisel gelişim ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bu maddeler yöneticinin çeşitli yönlerden gelişimi, öğrenmesi dolayısıyla işletmenin öğrenmesini, gelişimini sağlayacaktır.

Sonuç

Sonuç olarak ödünç yönetici uygulaması tüm tarafları tatmin edecek, çeşitli yönlerden gelişimlerini sağlayacak bir uygulamadır.

Bu uygulama sayesinde STK'lar önemli bir eksikleri olan *İnsan Kaynakları* ihtiyacını giderecek, profesyonel yönetimi görme imkânı sağlayacak ve diğer gönüllülerini yetiştirme fırsatı yakalayacaktır. Böylece amatör düşünen fakat profesyonel çözümler üreten gönüllüler kazanacaktır.

İşletmelerin ise en önemli kazanımı, yöneticilerinin daha farklı atmosferlerde çalışarak çok boyutlu düşünebilen, çevre ilişkileri ve iletişim becerileri gelişmiş, devamlı aynı sorunlarla uğraşmak nedeniyle oluşan monotonlaşma sorununu bir nebze aşmış, liderlik becerileri gelişmiş etkin yöneticiler sayesinde gelişme fırsatı yakalamaktır. Bir başka deyişle ödünç yönetici uygulaması işletmeler için bir yönetici eğitimi uygulamasıdır. Bu sayede işletmeler hem sosyal sorumluluk çerçevesinde kendilerine fazla bir yük getirmeyecek bir alternatifini kullanma fırsatı ele geçirecekler, hem de yöneticilerinin tecrübe kazanmasını sağlayarak gelişme fırsatı yakalayacaklardır. Çünkü organizasyonlar çalışanları vasıtasıyla gelişirler.

Bu uygulamadan en fazla yararlanacak olan kesim ise yöneticiler olacaktır. Çünkü tüm bu

kazanımlar ister STK'lar için olsun, isterse işletmeler için olsun geçicidir. Kalıcı olan yöneticinin gelişimi, tecrübe kazanması ve bunun tutumlarına, davranışlarına yansımalarıdır. Bu yönetici için kalıcı bir kazanımdır. Fakat işletme ve STK'lar yönetici orada olduğu sürece bundan yararlanabilir.

Buna bağlı olarak özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bu konu taraflara her yönü ile anlatılmalı, bununla ilgili farkındalık yaratılmalı ve uygulamasının bir an önce yaygınlaştırılması gereklidir. Bunun için bir proje olarak bu konu uygulamaya geçirilmelidir.

Bu sayede birlikte gelişme sağlanacak ve belki de birbiriyle ters düşen işletmeler ile STK'lar birbirlerine yaklaşılabileceklerdir.

Kaynakça

- Argüden Y. (16.04.2000). "Ödünç Yönetici", Sabah Gazetesi İşte İnsan Eki.
- Black D.J. and Martyn P. (1999). "Reciprocal Secondment", *Nursing Standard*, 13(44), 42-43.
- Brockett J. (15 November 2007). "Secondments are a Win-Win For All", www.peoplemanagement.co.uk, Erişim Tarihi: 26 Haziran 2008.
- Department of Human Resources Policy (2001). "Secondment Policy", Royal Cornwall Hospitals NHS Trust.
- Dryden H. and Rice A. M. (2008). "Using Guidelines to Support Secondment: a Personal Experience", *Journal of Nursing Management*, 16, 65-71.
- Greig J. I. (1994). "Secondments in Health Care Quality Assurance", *International Journal of Health Care Quality Assurance*, 7(5), 12-13
- Griffiths J. (8 March 2007). "Second Chance"; News Focus.
- Hamilton J. and Wilkie C. (2001). "An Appraisal of The Use of Secondment Within a Large Teaching Hospital", *Journal of Nursing Management*, 9, 315-320.
- Lindley M. And Bose J. (2000). "Specialty Secondments For Accident and Emergency Registrars", *Postgraduate Medical Journal*, 76, 527-528.
- Macq J., Ferrinho P., Brouwere V. D. and Lerberge W. V. (January - December 2001). "Managing Health Services in Developing Countries: Between the Ethics of the Civil Servant and the Need for Moonlighting: Managing and Moonlighting", *Human Resources for Health Development Journal (HRDJ)*, 5(1-3), 17-24.
- Partnership Information Network Secondment Guideline (2003)vNHS. Available at: <http://www.scotland.gov.uk/library5/health/segu.pdf>, Erişim Tarihi: 25 Haziran 2008
- Ward I. (2001). "Reflections on a Period of Secondment to the Private Sector", *Criminal Justice Matters* 45(1), 18-19.
- Westacott G. (July 2006). "Orrick Rolls Out Global Secondment Programme", *The Lawyer*.
- www.secondments.com/who_we_work.html; Erişim Tarihi: 01.07.2008.
- www.cipd.co.uk; Erişim Tarihi: 02.07.2008.
- www.secondments.com, Erişim Tarihi: 01.07.2008.
- www.wikipedia.org, Erişim Tarihi: 05.07.2008

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINDA ENTELEKTÜEL SERMAYE BİRİKİMİNİN OLUŞTURULMASI

Yrd.Doç. Dr. Murat Kayalar
kayalar@iibf.sdu.edu.tr
Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F
Saniye Yıldırım
saniyegulay@gmail.com
Süleyman Demirel Üniversitesi S.B.E

Özet

Entelektüel sermaye kavramı ve Sivil Toplum Kuruluşlarının bir araya getirilmesi gerekliliği, toplumların ve ulusların bugünüde olduğu gibi geleceğinde de çok önemli bir yer tutacağı açık olan STK'lar için önemlidir. Çünkü gittikçe daha fazla artan oranda STK'lar, toplumların geleceğini şekillendirmeye başlamışlardır. Bunu yaparken kendisini bir işletme olarak algılamasa bile, işletmeler için gerekli olan her şeye ve daha fazlasına ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaçlardan birisi de Entelektüel Sermayedir.

Bu çalışma, STK'lara entelektüel sermayelerini oluşturmaları için, entelektüel sermayenin ne ifade etmesi gerektiği konusunda yol gösterecek teorik bir çalışma olarak kurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum Kuruluşları, Entelektüel Sermaye

DEVELOPING INTELLECTUAL CAPITAL SAVINGS IN NON GOVERNMENT ORGANIZATIONS

Abstract

Connecting a link between the concept of intellectual capital and Non Government Organizations (NGO) is crucially important for those organizations that have an important role on societies and nations not only for today but for the future, as well. Because, NGO's form the future of societies in an increasing level.

While accomplishing this job, NGO's needs to have everything a business should have, though a NGO does not consider itself a business. One of those requirements is intellectual capital. This paper is formed as a theoretic study to discuss the meaning and importance of intellectual capital for NGO's

Keywords: Non Government Organizations, Intellectual Capital

Giriş

20 Yüzyılın son çeyreği STK'ların ekonomik, siyasal ve lojistik açıdan inanılmaz boyutlarda büyüdüğü dönem olmuştur. STK'ların sürekli artan sayısı, STK'larda istihdam edilen çalışan sayısı, sahip oldukları üyeler ve dış temsilcilikler açısından bakıldığında çarpıcı rakamlarla karşılaşmak mümkündür. STK'ların oluşturduğu sektörün yıllık değerinin 1 trilyon Doları aşması ve 19 milyon çalışanı ile dünyanın sekizinci büyük ekonomisi olması fevkalade bir gerçektir (www.sustainability.com). STK'ların sadece insani yardım, kalkınma ve teknik yardım alanlarında yıllık 9-10 milyar Dolar kaynak oluşturabilmektedirler. 1990'lardan itibaren STK'ların yalnızca gelişmiş ülkelerde değil aynı zamanda azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ve bölgelerde de sayılarının çığ gibi arttığını görmek mümkündür. 1900'lü yılların başında dünyada sadece yaklaşık 200 olan STK sayısı 1975 yılına gelindiğinde 5000 idi. Geçen dokuz yılda STK sayısı ikiye katlanarak 1984 yılında 10.000'e çıkarken, 1984 yılında bu sayı 20.000'i bulmuştur. 2000'li yılların başında ise sayı kesin olmamakla birlikte 45.000'e çıkmıştır (Başlar, 2005: 63).

Sivil Toplum Kuruluşları

Sivil toplum kolay açıklanabilir bir şey değildir. 1370'li yıllarda ilk olarak sivil toplum ile ilgili bir tanımla başlayabiliriz. 1370'lerin sonunda İngiltere'de bir köylü isyanı çıkıyor. Bu isyanın liderlerinden bir tanesi olan John Ball, 1381 yılında bu isyanın sonunda şöyle bir cümle sarf ediyor. Bu cümle, Londra'da Blackheat semtinde bulunan bir kilisenin duvarında asılı: "Dostluk, arkadaşlık yaşamdır. Dostluğun ve arkadaşlığın olmadığı yer ise ölümdür. Cehennemde dostluk, arkadaşlık yoktur, insanlar tek tek var olurlar." John Ball bunları söylerken, sivil toplumun ilk tanımını yaptığını düşünmüyor tabii. Fakat bu plaketten, 1381'e kadar sivil toplumun ne olduğuna dair ipuçları alabiliyoruz. Yani dostluk, arkadaşlık, kolektiflik, insanların gönüllü olarak bir araya gelmesi ve bir şeyler yapmasıdır. O anlamda sivil toplumdan konuşurken, yaşamdan konuşuyoruz. Tek tek olmakla beraber olmak arasında, yaşamla ölüm arasındaki fark da var. O yüzden de sivil toplum, insanların tek tek yapamadıkları şeyleri beraber yapması anlamına gelen bir şey; o anlamda bir birlikteliği, gönüllülüğü, dayanışmayı temsil ediyor (Keymen, 2004: 2).

Taylor sivil toplum ile ilgili şu şekilde bir açıklama yapmıştır: "sivil toplumun varlığından söz edebilmek için sivil toplum örgütlerinin devletin vesayeti altında olmaması, kendi yapılanmaları ve faaliyetleri hakkında kendilerinin karar verebilmesi ve devlet politikasının gidişatını belirleyebilmesi veya etkileyebilmesi gerekir" (Taylor, 1990: 111). Giddens de sivil toplum ile ilgili şunları söylemiştir "devlet sivil toplumu başından

savabilir ve devlet sivil toplum yerine geçemez; şayet devlet her yerde bulunuyorsa, hiçbir yerde var olamaz” (Giddens, 2000: 99).

Dahrendorf, sivil toplumu; kanun hakimiyetinin olduğu, öte yandan özerk kurumlardan oluşan bir ”ara sektörün yaygın bir biçimde geliştirilmesi yani devlet ya da bir başka merkezi otorite tarafından yönetilmeyen, halkın iradesini temsil eden kurumlar” olarak ele almaktadır. Ayrıca Sivil Toplumu aktif vatandaşlık ile ilişkilendiren Ralph Dahrendorf, Sivil Toplumu ”başkalarına saygı gösteren, başkalarını cesaretlendirip, harekete geçmek isteyen ve geçebilen, eyleme yönelik araçları yaratabilen, kendinden emin, korkusuz ve korku duymak için nedeni olmayan kadınlar ve erkekler, yani vatandaşlar” olarak tanımlamıştır (Dahrendorf, 1991: 72). Sivil topluma, birçok perspektiften bakmak mümkündür. Bir bardağa altından, üstünden, yanından bakmak mümkün olduğu gibi, topluma da birçok açıdan bakabilirsiniz. Sivil toplum, her şeyden önce devlet-toplum ilişkisini anlamaya yönelik ‘analitik’ veya ‘çözümleyici’ bir kavramdır. Özünde araçsal bir kavramdır (Yıldız, 2007: 54). Günümüzde bilgi toplumlarının en belirgin özelliklerinden biri devlete ait olmayan, daha çok ”insanı değiştirmeye yönelik” kar amacı gütmeyen kuruluşların oluşturduğu ”üçüncü sektör”lerdir. Sivil toplum kuruluşları bağımsız ve kendi gönüllerince yönetilen kuruluşlardır. STK’lar ne devlete aittir ne de ticaridir (Türkiye Genç İş Adamları Derneği, 1997: 12). Yani gönüllü kendi kendini oluşturan, kendi desteklerine sahip, devletten özerk, özel alan ile devlet arasında aracı niteliğinde örgütlü bir sosyal yapılanmadır. Kar amacı gütmeyen organizasyonların başarılı bir şekilde yollarına devam edebilmeleri için, yerel veya ulusal sosyal hizmet acenteleriyle birlikte ve ortaklıklarla birlikte direkt/dolaylı olarak hükümetten birazda olsa finans desteğini alması gerekiyor (Smith, 2005: 468). Sivil toplum kuruluşları devlet ile ilgili olmayan organizasyonlardır. Sivil toplum kuruluşları, yerel, ulusal veya uluslararası bir düzeyde düzenlenen gönüllü vatandaşlar grubunu temsil etmektedir. Sivil toplum kuruluşları türlü hizmetler verir ve insanlıkçı görevleri yapar, hükümete vatandaşların meselelerini getirir, gönüllülük esasını ele almış politikalar izler ve toplum düzeyinde gönüllülük katılımı cesaretlendirir (Ward, 2007: 50).

STK’lar kamusal ve yarı kamusal mal ve hizmetlerini hazır eden ve kendilerince hedeflenen gelirlerin, ne üyelere ne de yönetim kuruluna kazanç olarak dağıtan, özel, gönüllü örgütlenmelerdir. Sivil Toplum Kuruluşları; kamu yararına çalışan ve bu yönde kamuoyu oluşturan, kâr amacı gütmeyen, demokratik bir işleyişe sahip, bürokratik donanımdan uzak ve belirli toplumsal amaçlara ulaşmak için gönüllü olarak bir araya gelen bireylerden oluşan örgütlenmelerdir (İkiz, 1998: 42). Sivil toplum kuruluşları, devletin ya da kamu otoritesinin gözetim, denetim ve belirleyicilik alanı dışında kalan, rızaya ve gönüllü işbirliğine dayalı, resmi bir sıfat taşımayan, ortak özlem, ideal ve beklentileri paylaşan bireylerin birlikte gerçekleştirebildikleri gönüllü faaliyetlerdir (Konakay- Koçer, 2004: 405). STK’ları geriye kalan anlamında da bakabiliriz yani şöyle; devleti, yani şiddet kullanma, vergi alma, kanunları uygulama tekeli elinde tutan siyasal gücü ve onun kurumlarını bir tarafa koyalım; kâr amacıyla, para kazanmak için faaliyet gösteren kişi ve kuruluşları da bir tarafa koyalım, -ki buna piyasa ekonomisi, köylüsüyle, her şeyiyle çok geniş anlamıyla pazar diyelim- işte bütün bunların dışında kalan alan diyebiliriz (İnsel, 2004: 3).

Sivil Toplum Kuruluşlarının Tanımsal Yapısı

Her sivil toplum örgütü var oluşu ve tanımı gereği, belirli bir etki yaratmayı, bir ”değişimi” hedefler. Toplumsal alanda, kültürel yapıda, siyasi düzlemde ya da en basitinden alışkanlıklarda bir değişim yaratmak için bir plan yapmak gerektiğini hepimiz biliriz. Eldeki tüm kaynakları, olumlu ya da olumsuz faktörleri bir araya getiren akılcı bir plandır. Önce koşulları değerlendirmeliyiz; değişiklik yaratmayı kafaya koyduğumuz alanda güçlü ve zayıf yanlarımız, olanaklar ve karşılaşacağımız muhtemel riskler neler? Peki ya hedeflerimiz net, gerçekçi ya da olanaklarımız ölçüsünde mi? Her sivil toplum örgütünün, ulaşmayı hedeflediği gelecek idealine yön veren belirli değerleri vardır (Biricik, A., Uzpeder, E., Kurma, E., Dalkıran Ö., 2003: 2). Sivil toplum kuruluşları kendini yenileyen oluşumlardan, dinamik bir yapılanmadan, toplumsal ve bireysel yaşama ait; kimi yerlerde o yaşamın ta kendisi olan normlar, değerler, yasalar ve uygulamaların yansımalarıyla oluşmaktadır (Yıldırım, 2004: 52).

Sivil toplum kuruluşlarının içine yurttaşların ortak bakışı, ortak çıkar, ortak duyarlılık, ortak talep vb temelinde gönüllü bir araya gelerek, devletin hukuki, idari, üretici ve kültürel organlarının dışındaki alanda meydana getirdikleri dernek, vakıf, sivil girişim, platform, ilişki ağı vb.lerinden oluşan yapılar ve etkinliklerin tümünü kapsamaktadır (Uğur, 1998: 69). Sivil toplum kuruluşları kar amacı gütmeyen, hiç kimseyi dışlamadan, ayrımcılık yapmadan, nitelikli ürünlerin topluma sunulmasını amaçlamışlardır. Sivil toplum ancak örgütlü toplumlarda vücut bulabilir. Bu örgütlülük ancak gönüllü katılımı mümkündür (İlhan, 2000: 112). STK’ların oluşması ve gelişmesi için gönüllülük enerjisine ihtiyaç duyulmaktadır. Gönüllü çalışma isteği kadar pozitif bir enerji olamaz (Uğur, 1998). Gönüllü organizasyonlar kar amacı gütmeyen ama merhametin, iyiliğin, yardımseverliğin vb. durumların kar kralıdır diyebiliriz. Bu krallığı daha da anlamlandırmak için kişilerin eğitimini, yeteneğini becerisini, iletişimini vb. gibi verilere de dikkat etmeliyiz. Kar amacı gütmeyen organizasyonların ve gönüllü sektörlerin baskın desenesinin ilk hedefi gönüllüktür. Kar amacı gütmeyen sektörler, vatandaşlarına eğitici, sosyal ve eğlenceli hizmetler de sağlar. Kar amacı gütmeyen organizasyonların, gönüllü sektörlerin, gönüllü sektör inisiyatifinin zengin değişikliğinin kritik bir parçası şeklindedir (Smith, 2005: 465). Kar amacı gütmeyen organizasyonların önemli bir rolü de, ekonomistler ve iş

ekonomistlerinin ilgisini çekmiş olmasıdır (Benz, 2005: 165). STK'larda kişisel büyüme politikası değil de kurumsal büyüme politikası izlenmelidir. Yani yaşam becerilerinin yanında takım becerileri, ve iletişim becerileri vb bunlar ön planda olmalıdır ve organizasyon içerisinde ortak misyon, amaç, strateji ve değerler yer almalıdır (Padaki, 2007: 73). Böylece gönüllü olan kişilerin sivil toplum kuruluşlarının misyonunu, hedeflerini, organizasyon yapısını, çalışma şeklini yeterince içine sindirmeleri gerekiyor ki etik soruna yol açmasınlar. Gönüllü emeğe saygı değer bir emek olarak yaklaşmalı, başarıları takdir edilmeli ve ödüllendirilmelidir ki kişiler daha gönüllü olarak kendi istekleriyle işlerini yapabilsinler. STK'lar, Pazarın görünmez eli, oyunun kurallarını düzenleyip dayatan devletin eli ve eleğin altında kalanlara yardım eden hayır kurumlarının şefkatli eli niteliği şeklindedir (Başkaya, : 2).

Sivil Toplum Kuruluşlarının Özellikleri

STK'lar daha çok devletin yapamadığı ya da yapmadığı birçok faaliyeti gerçekleştirmektedir. Bu tür kuruluşlar devletten daha hızlı servis verme, esnek olma ve maliyetlerde tasarruf sağlama olanağına sahiptir (Ruhi, 1997: 28). STK'ların en belirgin özellikleri, sadece kendi amaç ve değerlerine hizmet etmemeleri, hükümetlerden, kamu makamlarından ve siyasi partilerden bağımsız olmaları, ticari çıkar gözetmemeleri ve kar amacı gütmemeleri ve merkezi otorite ile vatandaş arasında arabuluculuk yapmalarıdır. En önemli özelliği de hızlı hizmet verebilme ve yenilik yapma yeteneklerinin daha yüksek olmasıdır. Başka araçlarla sesini yeterince duyuramayanların sesi olarak hareket ederler (Devecioğlu ve Çoban, 2005: 187). Sivil toplumun en önemli özelliklerinden biri, gönüllülük esasına dayanmasıdır. STK'lar, toplum içerisinde idarenin bir parçası olmayan ve sivil toplum alanında etkinlik gösteren her türlü örgütlerdir. Buna göre, siyasi gruplar, sendikalar, dini kuruluşlar, spor kulüpleri, kültür ve sanat dernekleri, ticarî birlikler ve sanayi odaları da bu kapsama girmektedir (Erdoğan, Tosun, 2004: 128). STK'ları, dört ana temel özellik üzerinde değerlendirebiliriz: (Yıldız, 2007: 56).

- Gönüllülük
- Bağımsızlık (Özerklik)
- Kâr Amacı Gütmemek
- Vizyon ve Bir İdeale Sahip Olmak

Ülkemizde Sivil Toplum Kuruluşlarının Güçlü Ve Güçsüz Yönleri

İyi olan her şeyin mutlaka bir kusuru vardır. Aynı şekilde de sivil toplum kuruluşlarının da mutlaka kusuru dediğimiz güçsüz yanları var. Bu güçsüz yanlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1)Türk Halkının genel itibariyle sivil toplum kuruluşlarına üyelik oranının çok düşük olması
- 2)Sivil toplum kuruluşlarının kurumsal kapasitelerinin düşük olması,
- 3)STK'lar arası iletişim ve işbirliklerinin düşük seviyede olması ,
- 4)STK'lara yönelik güven eksikliği,
- 5)Devlet-Sivil Toplum ilişkilerinin istenen seviyeye gelmemiş olması,
- 6)STK'ların yönetim konusundaki yetersizlikleri, vb (Şahin ve Başfıncı, 2006: 3).

Burada, Türk halkının genel itibariyle sivil toplum kuruluşlarına üyelik oranının çok düşük olması, STK'lar arası iletişim ve işbirliklerinin düşük seviyede olması ve STK'lara yönelik güven eksikliği vb. durumlar, iletişimle ilgili bir takım sıkıntıların varlığına işaret etmektedir (Ruhi, 1997: 32). STK'larının girişiminde gönüllülük kadar, fikir, diğerkâmlık, yani başkasına yardım etme, başkası için gönüllü olma fikri de çok önemlidir.

STK'ların Güçlü yanlarını da şu şekilde açıklayabiliriz: Bir STK'nın avantajları arasında, üyelerinin becerileri, uzmanlık alanları, maddi veya kaynaklarının yeterliliği ya da konuyla ilgili irtibatlarının güçlü olması sayılabilir. Örgütün hangi konularda güçlü olduğunu ortaya çıkarmak için şu tarz soruları kendisine sorup kendisine cevap bulmalıdır.

- En önemli avantajlarımız neler ve iyi yaptığımız işler hangisi?
- Elimizde ki kaynakların miktarı nedir?
- Benzer bir konuda çalışan diğer STK'lara oranla en güçlü yanlarımız hangileri? (Uğur, 1998: 7).

Bu soruları kendisine en iyi cevap verebilen sivil toplum kuruluşu gücünü kendi kendine şarj edebilmektedir.

STK'lar ortak çıkarlar etrafında toplum tarafından kuruldukları için, STK'lar küreselleşme süreciyle yakından ilişkili oldukları için, STK'lar tam olarak kavramsallaşmamış olmaktan dolayı belirsiz ve bazen de Kamu idaresinin alternatifi olarak görüldüğü için karşı çıkılan bir kavramdır ve bu durumlar STK'ların güçlü yönlerini destekleyici özelliklerdir (Demiral, 2007: 5).

Entelektüel Sermaye

Entelektüel sermaye kavramı ilk olarak John Kenneth Galbraith tarafından 1969 yılında kullanılmıştır. Galbraith, entelektüel sermayeyi yalnızca insan zekâsından kaynaklanan bir unsur olarak değil, entelektüel faaliyetler bütünü olarak ele almıştır (Pena, 2002: 180). Gelişen bilgi ekonomisi sürecinde, organizasyonel anlamda entelektüel sermayenin ilk olarak Thomas Stewart tarafından 1991 yılında Beyin Gücü makalesi ile gündeme geldiği bilinmektedir. Bu makalede entelektüel sermaye işletmeye piyasada rekabet avantajı sağlayan, işletme çalışanlarının bildiği her şeyin toplam olarak tanımlanmıştır. Thomas A. Stewart kaleme aldığı "Entelektüel Sermaye-Örgütlerin Yeni Zenginliği" adlı kitabında entelektüel sermayeyi "zenginlik yaratmak üzere kullanıma sokulabilen entelektüel malzemedir, yani bilgi, enformasyon, entelektüel mülkiyet ve deneyim" şeklinde tanımlamaktadır (Stewart, 1997: 12).

Entelektüel sermaye Brooking tarafından işletmenin işlevlerine sürdürmesine olanak sağlayan maddi olmayan varlıkların bütünü olarak tanımlanmıştır. Entelektüel sermaye teriminin orijini, bir işletmedeki yasal olarak korunmuş bilgi paketi olarak entelektüel mülkiyettir (Önce, 2003: 13).

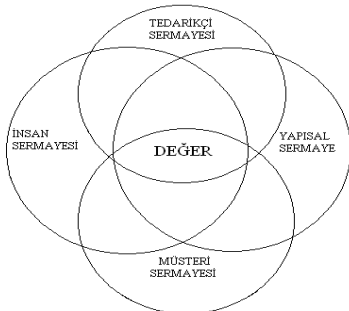
En Basit şekilde entelektüel sermaye, "bir organizasyonun bilgi değeri" (Akpınar, 2000: 52) veya duyumsanmayan ve görünmeyen varlıklar olarak bir işletmenin sahip olduğu kayıtlı bilgiler ve işletmedeki çalışanların bilgi, beceri ve deneyimleri" şeklinde tanımlanmaktadır (Büyüközkan, 2002: 35). Napahiet ve Ghoshal, entelektüel sermayeyi, "organizasyon, entelektüel topluluk ya da profesyonel işletmeler gibi sosyal grupların sahip olduğu bilgi ve öğrenme yeteneği" olarak tanımlamaktadır (Napahiet, 2002: 245). Grafström ve Leif Edvinsson ise, insan perspektifinden geleceğin değerlerini yaratmada yardımcı olabilecek kazanılmış anlayışların toplamıyla birlikte ilişkileri de kapsayan bir kavram olarak tanımlamaktadırlar (Grafström, 1998: 25). Entelektüel sermaye, kişiler, fikirler ve bilgi arasındaki ilişkileri ortaya koymak için yapılan bir araştırmadır (Edvinsson&Stenfelt, 2000: 25). Entelektüel sermaye, işletme bilançosunda tam olarak elde edilemeyen görünmeyen varlıkların toplamıdır ve entelektüel sermaye işletmelerin rekabet üstünlüğünün kalıcılığının sağlanmasının temel kaynağıdır (Ross, 1997: 415).

Entelektüel sermaye statik bir varlıktan çok, işletmenin gereksinimlerine uygulandığında katma değer yaratan dinamik bir unsurdur (Yelkikalan-Aydın, (-): 5). Entelektüel sermaye, bilgi-yoğun girişimlerdir ve zihinsel sermayeye büyük önem verir. Bu bilgi girişimlerinin fiziksel varlıkların değerinden çok daha önemli olduğu kesindir (Huang-Hsueh, 2007: 266). Ayrıca entelektüel sermayenin destekleyicileri vardır bunlar: insan sermayesi, kültürel sermaye, sosyal sermaye, teknoloji sermayesi, organizasyonel sermayedir (Canizares-Holgado- Marquez- Munoz, 2006: 194).

Entellektüel sermaye; Mayasını bilgi, beceri, deneyim ve enformasyonun oluşturduğu, işletmenin mevcut ve gelecekteki başarısını doğrudan etkileyen ve rakip firmalarla kıyaslamada konumunu ortaya koyan sahip olduğu bilgi, bilgi sistemleri, patent, telif hakları ve lisans anlaşmaları gibi maddi olmayan-soyut-varlıkların bütünü şeklinde tanımlanabilir (Çıkrıkçı-Daştan, 2002: 20). Günümüzde bir şirketi değerlendirirken sadece fiziksel ve finansal sermayelerini dikkate almamalıyız. Bir şirketi geleceğe taşıyacak olan unsur, bünyesinde çalışan insanların yarattığı değerlerin, şirket stratejilerinin, yapısının, sistem ve süreçleri ile şirketin müşterileri ve toplumla kurduğu ilişkilerin toplamından oluşan entelektüel sermaye olacaktır. Entelektüel sermaye şirket ağacını besleyen, onu yetiştirdiği toprak olan sektör ortamına sıkıca bağlayan, ama görünür olmaktan uzak olan köklerdir (Alagöz-Özpeynirci, 2007: 170). Entelektüel sermaye, bir şirketin en önemli rekabet kaynağıdır. Entellektüel sermaye, gelecekte dünyanın en değerli aktif varlığı haline gelecektir ve çok keskin bir rekabet silahı olacaktır ve beyin gücü, her zaman çok yararlı ve de önemli bir varlık olacaktır (Demirkol, 2006).

Entelektüel Sermayenin Unsurları Ve Sermaye Kriterlerinin Belirlenmesi

Entellektüel sermayeyi anlayabilmek, bulabilmek ve kullanabilmek için bu sermayeyi yaratan unsurları tanımlamak gerekir. Bunlar; insan sermayesi, yapısal sermaye, müşteri sermayesi ve tedarikçi sermayesidir. (Steward, 1991: 81) Entellektüel sermaye; insan sermayesi, yapısal sermaye, tedarikçi sermayesi ve müşteri sermayesinin ayrı ayrı toplanmasından değil, bunların karşılıklı etkileşimi ve birlikte oluşturdukları sinerji ile ortaya çıkar (Canibano-Garcia-Sanchez, 1999: 82).

İnsan Sermayesi

İşyerinde çalışanların kabiliyeti, becerisi, bilgisi ve iç ilişkiler değeri toplamından oluşmaktadır. İnsan sermayesi yeniliklerin kaynağıdır ve işletmelerin limitsiz yenilenme potansiyelini ifade etmektedir. (Skandia, 1998: 6) İnsanlar zihinsel sermayeyi, bilginin kültürel köklerini ve standart vücutlarını kullanarak yenilik yaparak ve yaratarak, yaratıcı fikirlerden bilgi türeterek karşımıza çıkarmışlardır (Schoechele, 2001: 111).

Entellektüel sermayenin temelini çalışanların yeteneklerinin toplandığı bir havuz olarak görebiliriz. Edvinsson, entellektüel sermayeyi bir ağaca benzeterek insan sermayesini ağacın gelişmesini sağlayan özsü olduğunu ifade etmektedir (Grafström-Edvinsson, 1998: 29). İnsan sermayesi, işletme bünyesinde bulunan insanların bilgi, beceri, yetenek, tecrübe, sezgi, tutumları vb. beşeri unsurların toplamını ifade eder (Çıkrıkçı-Daştan, 2002). Entellektüel sermaye değeri de insan ve yapısal sermaye toplamından oluşmaktadır (Edvinsson-Malone, 1997: 21). İnsan sermayesi maddi olmayan üç kaynağın toplamıdır. Bu kaynaklar yetenekler, davranışlar ve entellektüel çevikliklerdir (Hauser-katz, 1998: 512). İnsan sermayesi, analitik düşüncelerin bütünlüştürülmesi ve profesyonel becerilerin işbirliği içerisinde faaliyete geçirilmesidir. Burada kolektif akıllılığın etkili bir şekilde faydasını görmek istiyorsak ve girişimlerimizi kuvvetlendirmek istiyorsak bilgilerimizden, becerilerimizden ve öğrenim yeteneklerimizden yararlanmamız gerekiyor ve kişisel değerlerimizi artırmak için de bu alanlara yatırım yapmamız gerekiyor (Huang-Hsueh, 2007: 266).

Hubert Saint-Onge göre ise insan sermayesini müşterilere çözümler üretmek için çalışanların ihtiyaç duyduğu yeteneklerdir şeklinde ifade etmiştir. Stewart ise, bütün merdivenlerin başladığı yer, buluşçuluğun kaynağı ve kavrayışın pınarı olarak kabul etmektedir (Saint-Onge, 1998: 12). İnsan sermayesinin özünü buluşçuluk oluşturmaktadır. İnsan sermayesi, işletmelerin mülkiyet hakkına sahip olabilecekleri bir kavram değildir. Ancak, işletmeler bireylerin sahip olduğu bilgi ve becerilerden yararlanabilirler. İşletmelerin bireyleri çalıştırabilmeleri, işletme varlıklarına dahil edebilmeleri için insan sermayesinin yapısal sermayeye dönüştürülmesi gerekmektedir (Kanibir, 2004: 81).

Yapısal Sermaye

Yapısal sermaye, şirket dışına çıkmayıp, şirkette kalan bilgidir (Scandia, 1998: 6). Yapısal sermaye saat beş'ten sonra şirket içinde kalan her şeydir (Roy, 1999: 59). İşletmelerde bilginin işletmeye ait olması sağlanabilirse yapısal sermaye de yaratılmış olabilir (Edvinsson, 1997: 336). Temelde yapısal sermayenin iki temel amacı vardır. Birincisi, çalışanlara aktarılacak bilgilerin düzenli biçimde kayıt altına alınması ve ikincisi de gerek duyulduğunda kişilerin tam zamanında bilgilere ve uzmanlara ulaşmasını temin etmektir (Stewart, 1997: 15). İnsan sermayesinin yapısal sermayesi ile de bir bağlantısı vardır ve birbirlerini destekler niteliktedirler (Bukowits, 1998: 3). Yapısal sermaye, etkili olarak bilgiyi paylaşmak için tasarlanır, kolektif bilgiyi artırır, etkili öğrenmeyi sağlar ve hazırlık zamanını kısaltır, insan sermayesinin üretkenliğini geliştirir. Yapısal sermayenin 4 önemli ögesi vardır: Sistem, yapı, strateji ve kültürdür. Bu 4 öğeyle yapısal sermayeden en iyi şekilde yararlanabilmek için bu öğelerin uygun şekilde yerine koyulmuş olması gerekir (Huang-Hsueh, 2007: 266).

Yapısal sermaye, bilginin işletme faaliyetlerinde sürekli olarak kullanılmasını, öğrenmeyi ve öğrenilenleri paylaşmayı özendirir bir kültürel yapıdır. İşletmenin verimliliğini ve karlılığını artırmak için uygulanmış ya da uygulanacak yönetim araçları, iyileştirme teknikleri, bilgi teknolojisi sistemi, AR-GE çalışmaları, patent, amblem, yapısal sermayenin kapsamında yer alırlar (Yereli-Gerşil, 2005: 19). Stewart, yapısal sermayeyi kısaca geceleri eve gitmeyen bilgi olarak tarif etmektedir (Stewart, 1991: 119). Saint-Onge'ye göre yapısal sermaye işletmenin piyasa beklentilerini karşılama yeteneğidir (Saint-Onge, 1998: 13). Bontis ise, yapısal sermaye, çalışanları optimum entellektüel performans göstermeleri için destekleyen ve buna bağlı olarak işletmenin optimum performans göstermesini sağlayan yapıdır, şeklinde tanımlamaktadır (Bontis, 1998: 66). Yapısal sermaye işletmeye aittir ve bu paylaşılabılır, yeniden üretilebilir.

Müşteri sermayesi

Bugün işletmelerin faaliyetlerine yön veren önemli unsurlardan birinin müşteriler olduğu açıktır. Doğal olarak işletmelerin faaliyetlerini yönlendiren bu unsurun işletmenin öz değerleri içine katılması faydalı olacaktır.

Müşteri sermayesi, bilgi kanalları, müşteri tercihleri ve eğilimleri ve rekabetçi zekadır (Maree, 2001: 48). Müşteri sermayesi ile ilgili olarak Stewart ise şu ifadelerle yer vermektedir: "Müşterileri olan her şirketin müşteri sermayesi vardır. Hubert Saint-Onge bu sermayeyi şirketin unvan değeri, satış yaptığı kişi ve kuruluşlarla süre giden ilişkileri olarak tanımlıyor. Entellektüel varlıkların 4 genel kategorisi insan sermayesi, yapısal sermaye tedarikçi sermayesi ve müşteri sermayesi içinde değeri en belirgin olan müşterilerdir (Stewart, 1997: 158). Kültürümüzde yer alan "müşteri velinimetimizdir" özdeyişi, müşteri sermayesinin eski versiyonu olarak bugünkü manada değerini ortaya koyuyor olmalı.

Müşteri sermayesi, müşteriler, tedarikçiler, devlet veya ilgili endüstri kuruluşlarının içine yerleşmiş olan bilgiyi içermektedir. Müşteri sermayesi, işletmenin faaliyetlerinin derinliği, genişliği ve karlılığıyla birlikte işletmenin unvan değerini ifade etmektedir (Reichheld, 1990: 106).

Tedarikçi Sermayesi

Tedarikçi sermayesi müşteriler, alıcılar ve satıcıların arasında dengeyi sağlamaya çalışır. Tedarikçiler müşterilerin pazarlık eden gücünü geliştirir. Tedarikçi sermayesinde performansı geliştirmek, sadakat ve müşterilerin güvenini kazanmak ve uzun vadeli arkadaşça ilişkileri devam ettirmek istiyorsak kapının anahtarını bulmamız gerekir (Huang-Hsueh, 2007: 267).

Tedarikçi sermayesi müşteri memnuniyetini sağlamak için çok önemlidir ve müşteri sermayesi ile el ele birlikte hareket etmektedirler. İşletme yönetiminin üretim ve satış ile birlikte üç temel işlevlerinden birini oluşturur. Mal üretmek için üretim faktörlerinin tedariki gerekmektedir. Malzemelerin sağlanması, bu malzemelerin ara ve tamamlanmış ürünlere dönüşümü ve tamamlanmış ürünlerin müşterilere dağıtım fonksiyonlarını yerine getiren araç ve dağıtım seçeneklerinin bir şebekesi durumundadır (Büyüközan, 2002: 39).

Entelektüel Sermayenin Firmalara Göre Yönetimi

Bir organizasyonun değeri sadece maddi duran varlıkların değerinden oluşmamakta ve maddi olmayan varlıklar da firma değerlemesinde değer yaratıcı unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani bir organizasyonun değeri fiziksel varlıklarının değerinden daha büyüktür (Birkner, 2000: 49). Bugün işletmelerin gerçek varlıklarını çalışanların beyin gücü, bilgi yönetimi, bilgi sermayesi, mesleki zeka ve öğrenen organizasyonlar olarak bilinen entelektüel sermaye oluşturmaktadır. Entellektüel sermayeyle, bilgi birikimi yönetimi gibi kavramlar giderek yaygınlaşırken, sürekli değişim içinde olan dijital çağa ve iş hayatındaki rekabet ortamına ayak uydurmak için artık bilgiyi en pragmatik yollarla, en verimli şekilde kullanmak bir zorunluluk haline gelmiştir. Artık bilgi statik veya sınırlı bir faaliyet değildir, aksine, dinamik ve devamlı bir süreçtir (Spinello, 1998: 4).

Entelektüel sermaye statik bir varlıktan çok, işletmenin gereksinimlerine uygulandığında katma değer yaratan dinamik bir unsurdur. Brookings Institute tarafından yayınlanan Margaret Blair'in raporuna göre; 1978 yılında değer kavramı %80 maddi varlıklar, %20 de maddi olmayan varlıklarla ilişkilendirilmekteydi. 1988'de ise bu değer kavramının %45'i maddi varlıklarla ilişkilendirilirken, %55'i de maddi olmayan varlıklarla ilişkilendirilmiştir. Yani bir artış gözlemlenmiştir (Sullivan, 2000:111). Firma değerini artırmayı esas alan yönetim biçiminin firma değerini etkileyen unsurları da belirlemesi gerekmektedir. İşletmelerde bulunan fiziksel varlıkların yanı sıra, bilgiye dayalı olarak ortaya çıkan maddi olmayan varlıklar da, rekabet avantajlarına sahip olabilmek ve bu avantajlardan maksimum derecede faydalanabilmek için gerekli olan en temel unsurların başında gelmektedir (Thaker, 2001: 67).

Sivil Toplum Kuruluşlarında Entelektüel Sermaye Birikiminin Oluşturulması

Sivil toplum örgütleri, çağdaş demokratik toplumların vazgeçilmez unsurlarındandır. Dernekler, vakıflar, sendikalar, meslek odaları, işadamları kuruluşları, kooperatifler söz konusu örgütlerin başlıcalarıdır (Yıldız, 2007: 54).

Bugün sivil toplum kuruluşları gelişmekte olan ülkelerde sayıca daha çoktur ve sivil toplum kuruluşları ulusal ve uluslararası kurumlar ile aralarındaki bağlantıyı kuvvetlendirmek için motor ve ana dayanak görevini üstlenmektedir (Ward, 2007: 58). Sivil toplum kuruluşları ayrıca tampon işlevini de üstlenmektedirler. Bireylerin, grupların ve sınıfların siyasal yaşama katılımını sağlayan aracı kurumlar oldukları için, çeşitli toplumsal talepler kamusal alana havale edilir, politize edilir ve çözüm yolu bulunmaya çalışılır (Ağcakaya-Uçar, 2004: 386). Önceden halkın sivil toplum kuruluşlarına katılımı az iken şuan artmış durumdadır. Bunun en büyük sebebi de sivil toplum kuruluşlarında gönüllülük bilincinin artmasıdır. Bu gönüllülük kapsamında hem bireysel hem de kurumsal gönüllülük artmıştır. Bireysel faktörde kişiler yalnızlık duygusundan kurtulmak, can sıkıntısından kurtulmak, yardım severlik vb. gibi durumlardan dolayı bireysel olarak sivil toplum kuruluşlarına yardıma yönelmektedirler. Son yıllarda kurumsal gönüllülük sayesinde gerek STK'ların, gerekse özel sektörün faaliyetlerinde ortak girişimler ortaya konulması sağlanmaktadır. Gönüllü gönüllülük kültürünün hem kurumsal hem de toplumsal açıdan oluşmasına sebep olan bireydir (Özmutaf, 2007: 156). Sivil toplum kuruluşlarında bireyler, gönüllü hizmet sağlayıcıları olarak sadece iş gördürmek için ekonomik bağımsızlığa ihtiyaç duymaz, aynı zamanda kişilerin sorunları üzerinde uzun vadeli çözümler arar. Yani sivil toplum kuruluşlarının kurumsal bir vicdanı olduğunu şiddetle savunabiliriz. Sivil toplum kuruluşları, vatandaşların mali özerkliğine, siyasal özerkliğine garanti vermeye yardımcı olur ve vatandaşların kurumsal bütünlüğünü sigortalamaya yardım etmeye çalışır. Bu kuruluşlar vatandaşların gözünde bir destekçi kuruluştur ve bir kovboy filmindeki koruyucular gibi korunduklarını düşünerek kendilerini güvende hissederler (Ward, 2007: 46). Gönüllülük bireye de çeşitli getiriler sağlamaktadır. Kanada'da yapılan bir araştırmada gönüllülikle birlikte bireylerin: kişilerarası ilişkilerde gelişme %80, iletişim hünerlerinde gelişme %68, bilgi artışı %65, örgütsel ve yönetsel hünerde gelişme %58, parasal artış hüneri %46 lık bir artış yaşadıklarını ifade ettikleri yer almaktadır (Özmutaf, 2007: 156).

Sivil Toplum Kuruluşlarında İnsan Sermayesi

Entelektüel sermayenin, sivil toplum kuruluşlarına katkısı çok büyüktür. Entelektüel sermaye insan sermayesidir ve sivil toplum kuruluşlarının da en büyük sermayesi insandır. Bir başka deyişle sivil toplum kuruluşları insandan oluşur insan topluluklarıyla da sivil toplum kuruluşları oluşur. Kişiler hem kendilerini düşünerek hem de yardıma, sevgiye, ilgiye ihtiyacı olan kişileri düşünerek onlara odaklanmışlardır. Böylelikle entelektüel durumlarını kişisel sermayelerini, zihinsel sermayelerini kullanarak yardımda bulunmayı istemişlerdir. Bazı kişiler ekonomik olarak da yardımda bulunmuştur. Entelektüel sermaye ve STK'lar yani bu iki büyük dev birbirini etkilemektedir. İnsan sermayesi olmazsa sivil toplum kuruluşları olmaz bu topluluklar kurulamaz. Aynı şekilde sivil toplum kuruluşları olmazsa insanlar bilgi üretse dahi aç olan, açıkta olan, kişiler vb. bütün bu kişilere kim yardım edecek kim gönüllülük edip sorumluluk alacak. Akıl insan için en büyük sermayedir ve bu akıl ile insanlar bilgi sermayesini sivil toplum kuruluşları için yatırım olarak kullanabilirler.

STK'ların amaçlarını gerçekleştirmede insan kaynakları ve insan kaynakları yönetimi özellikle önemlidir. STK'larda insan kaynakları dediğimiz zaman STK bünyesinde maaşlı çalışanlar, uzmanlar, danışmanlar, gönüllüler üyeler vb. yer almaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının içinde kritik değişken, nedir? Bu soruyu sorduğumuzda bu sorunun cevabını, insan kaynağı kritik değişkendir diyebiliriz (Padaki, 2007: 70). Bu açıdan İnsan kaynaklarının yönetiminde herhangi bir örgütsel ve çevresel ortamda insan kaynaklarının örgüte, bireye ve çevreye yararlı olacak şekilde, yasalara da uyularak etkin bir şekilde yönetilmelidir. İşletme veya kurumların gelecekteki insan kaynakları ihtiyaçlarını karşılamak için kapsamlı bir stratejinin geliştirilmesi gelecekteki kısa ve uzun vadede iş gücü arz ve talebin sistematik bir şekilde tahmin edilmesi gerekir.

Sivil Toplum Kuruluşlarında Yapısal Sermaye

Sivil toplum kuruluşlarında yapısal sermaye gönüllülük verimliliğini ve karlılığını artırmak için uygulanmış ya da uygulanacak yönetim araçları, iyileştirme teknikleri, bilgi teknolojisi sistemi, Ar-Ge çabaları, patent, amblem ve markalar yapısal sermaye gurubunu oluşturur. STK'ların yapısal sermayesini liderler, müşteriler, yöneticiler, uzmanlar, gönüllüler vb. kişiler neyi nasıl ve ne şekilde ulaşılabileceklerini yapısal sermayenin güzel bir şekilde yapılandırılmasıyla belirlerler. Sivil toplum kuruluşlarının yapısal sermayesinde, projelerin gerçek bir ihtiyaca cevap verebilmesi, kurumun güvenilir ve etkin bir yönetim kadrosu tarafından yönetilmesi, iyi bir model oluşturulduğunda ekonomik olarak çoğaltılabilme fırsatının olması, projenin dönemsel masraflarını karşılayacak gelir kaynaklarına sahip olunabilmesi, proje sonuçlarının ve faydalarının düzenli olarak ölçülerek şeffaflıkla paylaştırılabilmesini sağlamaya çalışmak odak noktası olmalıdır. Sivil toplum kuruluşlarında da kamu ve özel kuruluşlarda da, insan sermayesi ve müşteri sermayesi geçici olabilir, fakat yapısal sermaye kalıcıdır. Bu nedenle, entelektüel sermaye yönetiminde karşılaşılan en zorlayıcı konu, insan ve müşteri sermayesinin daha kalıcı olan yapısal sermayeye dönüştürülmesi sorunudur. Böylece yaratılan yapısal sermaye, zaman içinde kullanılabılır, yenilenebilir ve geliştirilebilir hale gelir (Bilmedik, 2007). Sivil toplum kuruluşlarının yapısal konularını seçerken demokratik süreçlerle değer biçip, yetki verip, saydamlık ve eşitlik ilkeleri doğrultusunda hareket etmeliyiz (Padaki, 2007: 72). STK'lar da yapısal sermayeyi etkin bir şekilde yapılandırmayı başarısızsak eğer; açık, saydam ve demokratik mekanizmalar geliştirebiliriz. Sivil toplum kuruluşlarının yapısal sermayesinde, eğer o sivil toplum kuruluşu piyasada lider olmak istiyorsa ve kuruluşunu marka olarak adlandırmak istiyorsa insan kaynaklarını etkin bir şekilde kullanmalı ve yönetmeli ve faaliyet sonuçlarının başarısını artırmaya çalışmalıdır. STK'lar insan kaynağının kalitesini ve verimliliğini artırmak istiyorsa yapısal sermayesini iyi şekilde yapılandırarak bunu elde edebilir.

Sivil Toplum Kuruluşlarında Müşteri Sermayesi

Özel ve kamu işletmeleri için müşteri sermayesi ne kadar önemli ise sivil toplum kuruluşları içinde o kadar önemlidir. Çünkü girişimciler, müşteriler, tedarikçiler ve ortakların arasında başarılı iş çalışmalarının anahtarı burada saklıdır. Müşteri sermayesinde, müşterinin memnuniyetini, müşterilerin karakteristiklerini, işlemlerini, etkileşimlerini, hizmetin kalitesini ve hizmetin niceliğini vb. durumları, günümüz bilgi çağı patlamasında bu taşları yerine koyarak elde edebiliriz (Huang-Hsueh, 2007: 267). Burada kurumların ilişkileri müşteri sermayesi ile sınırlı kalmıyor, tedarikçiler, paydaşlar, geniş anlamda kurumun ilişkide olduğu kişi, kurum ve kuruluşların tatmini ve bağlılıklarını da içeriyor (Baltaş, 2000: 4). Kuruluşlar tıpkı elemanlarına ve yapılarına yaptıkları gibi, müşterilerine de yatırım yapmak zorundadır. Ama sivil toplum kuruluşlarının burada yapmış olduğu yatırım başka tabii ki, yani gönüllülük esasına dayalı olarak müşteriler üzerine yatırım yapmaları gerekiyor. Burada STK açısından müşteri, hizmetten yararlananlar olarak karşımıza çıkıyor. Bunlara yatırım yapmanın amacı, bugün kuruluşun hizmet verdiği kişi, ertesi gün o kuruluşun bir üyesi, bir gönüllü kişisi olabilir. Müşteri sermayesi birçok bakımdan insan sermayesine benzer: İnsanlara sahip olamayacağınız gibi müşterilere de sahip olamazsınız. Ama tıpkı bir kuruluşun çalışanlarına sırf bireyler olarak değerlerini artırmaları için değil, kurum adına bilgi varlıkları yaratmaları için de yatırım yapmasında olduğu gibi, bir kuruluş ve müşterileri de müşterek ve şahsi mülkiyetlerindeki entelektüel sermayeyi geliştirebilirler. Zaten sivil toplum kuruluşlarında bireysel olarak değer artırmak değil de kurum adına değerleri artırıp ona göre gönüllülük esasını müşterilerine aşılması gerekir. Sivil toplum kuruluşları için müşteri sermayesi, güvenilir ve kaliteli amaçlar içeren değerler, vefalı ve aynı zamanda da tatminkar olan

gönüllülerden elde edilen organizasyonel bir değerdir diyebiliriz. Müşteri sermayesi, kuruluş için örgüt için katma değer yaratabilecek, kurumun örgütünden dışsal olan herhangi bir taraf ya da alandan kaynaklanır (Bilmedik, 2007). Sivil toplum kuruluşlarında Müşteri tatmini, müşterilerin kuruluştaki gönüllülük esasına göre hizmetlere olan talepleri itibarıyla ölçülebilir. Sivil toplum kuruluşlarında ki müşteri sermayesi, gönüllünün ve bu gönüllülükten yararlanan kişinin birlikte mücadele ederek yarattıkları bu üstü örtülü ya da açık değeri sivil toplum kuruluşlarında biriken bir servet olarak değer katabilir. Gönüllü ve gönüllülükten yararlanan kişi arasındaki bağ ne kadar sıkıysa, fazla da o kadar büyük olur.

Sivil Toplum Kuruluşlarında Tedarikçi Sermayesi

Tedarikçi sermayesi müşteri sermayesiyle kol koladır ve birbirlerinin destekçileri şeklindedirler. Tedarikçi sermayesi, sivil toplum kuruluşlarında, doğru zamanda doğru işleri yapma, önceden belirlenen şartlarda tedarik etme, değişen kurum koşullarında müşterilerin değişen istek ve ihtiyaçlarına esnek bir şekilde ulaşılmasını sağlar. Gönüllülük yapan kişilerin bu gönüllülükten yararlanacak olan kişilerin istek ve ihtiyaçlarına daha esnek bir şekilde cevap verebilmeye yardımcı olur. Tedarikçi sermayesi, kurumlardaki bilgi ve finansal akış vb. bunların tümünü içerir ve bu şekilde her sivil toplum kuruluşu veya kurumlar kendinden bir önceki sivil toplum kuruluşundan veya kurumdaki malzemeyi veya akışı olan nesneyi alıp kendinden bir sonraki sivil toplum kuruluşuna veya kuruma aktarır. Sivil toplum kuruluşları tedarikçi sermayesi ile bir diğer sivil toplum kuruluşuyla rekabette öncelik sağlayabilir. Tedarikçi sermayesi, organizasyon içindeki tüm gerekli olan malzemeleri içerir yani sivil toplum kuruluşunun yapacağı yardım, gönüllülük, ihtiyaç vb. durumlarında gerekli olan malzeme ağını oluşturur.

Sonuç

STK'lar kar amacı gütmeyen gönüllü örgütler, entelektüel sermaye de bilgi-yoğun girişimlerdir. Ve bu gönüllü vücutlar bu bilgi ile can bulur ve bu gönüllü vücutlarda insanlar tarafından kurulur. Bu iki devin birbiriyle çok yakın arkadaşlığı vardır, birbirlerini dönüşümlü olarak etkilemektedirler. Matematiksel olarak iki karenin çarpanı gibidirler. STK'ların Entelektüel sermaye birikimini oluşturmaları işletmelere göre daha zordur. Çünkü bunun sonucunda maddi değil manevi tatmin vardır. Bu açıdan bakıldığında özellikle insan sermayesi formunda entelektüel sermaye birikimi STK'larda kendiliğinden oluşan bir değişkendir. Oluşturulma veya elde tutma perspektifinden baktığımızda, STK'lar için müşteriye hizmetten yararlananlar olarak sınırlarsak eğer, müşteri sermayesini bunun dışında tutabiliriz. Yani almak, vermektense daha kolaydır. Fakat STK'ların amacı pansuman değil, operasyon ile köklü çözüm olmalıdır. Bunun gibi STK'lar ile diğer kar amacı güden işletmeler arasında müşteri anlamından bir karşılaştırma yaparsak; STK'ların müşteri kazanmak gibi bir kaygıları yoktur. Onların kaygısı daha fazla gönüllü, daha fazla sponsor dolayısıyla daha fazla erişimdir.

Tedarikçi sermayesi anlamında ise özellikle sponsor firmalar bu anlamda gittikçe daha fazla öne çıkmaya başlamışlardır. Bunun nedenlerinden en önemlisi ise reklam harcamalarının artan maliyetleri ve bu giderlerin bir kısmını sponsorluk vasıtası ile STK'lara aktararak hem dolaylı reklam, hem de sosyal sorumluluklarını yerine getirmiş olmalarıdır. Bu anlamda da sponsorlar STK'ların en önemli tedarikçileridir.

Son olarak yapısal sermaye, STK'nın yaptığı her şey ve bunun sonucunda kalan her şeydir. Bunun içine ses getiren projeler, STK'nın kişilerle anılan bir yapıdan kurtulup kurumsal bir yapıya kavuşması, kendine özgü yönetim yapısını ve olmazsa olmazlarını belirleyip bunları yazılı hale getirmesi gibi bir çok kazanımı sayabiliriz.

STK'larda entelektüel sermaye birikiminin oluşturulması, bu formlar için ayrı ayrı değerlendirilmelidir.

İnsan sermayesinin oluşturulması için daha çok sayıda insanı gönüllü yapabilmenin yolları aranmalı, toplumda gönüllülük bilinci oluşturulmalıdır. Bunun için bir STK'lar üst örgütlenmesi oluşturulup genel olarak gönüllülük bilincinin artırılması için çalışmaya başlanmalıdır. İşletmelerle irtibata geçilip, yönetici bazında yardımlar talep edilmeli ve bu anlamda başlangıçta zorunlu sonradan gönüllü ödünç yöneticilerle insan sermayesi kuvvetlendirilmelidir.

Müşteri sermayesi oluşturulması bakımından dar anlamda yani hizmet alanlar veya STK'nın projelerinden yararlananların sayısının artırılması anlamında bir sorun yaşanmadığı ve yaşanmayacağı kanısındayız. Burada önemli olan mümkün olduğunca daha fazla alanda çeşitliliği artırmaktır diye düşünüyoruz. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi önemli olan hizmet alan kişi sayısı olmakla birlikte içeriktir. Bir başka deyişle, yardım yaparak insanları geçici olarak susturabilirsiniz. Ama önemli olan o insanların muhtaçlıklarını köklü olarak ortadan kaldırmaktır. STK'ların buna yönelmesi gereklidir.

Tedarikçi sermayesi oluşturulması için, işletmelerin daha fazla sosyal sorumluluk projelerine destek vermesi, gerekirse vergi indirimleri sağlanması, işletmelere ürünleriyle ilgili sosyal sorumluluk projeleri gerçekleştirmeleri anlamında STK'ların yol gösterici onlara zihinsel destek vermesi gereklidir. Örneğin STK'lar proje başlatıp bu projelere destek veya sponsor aramak yerine, işletmelerle işbirliği yaparak ne yapılabilirli düşünmeleri tedarikçi sermayesi oluşturulması konusunda daha etkili sonuçlar verecektir.

Son olarak yapısal sermaye anlamında tüm diğer kazanımların toplamı esasında STK'nın yapısal sermaye birikimini oluşturacaktır.

Kaynakça

- Ağcakaya, S., Uçar, H.(2004). Kentsel Yoksulluk Kıskaçında Kadın ve Ayakta Kalma Stratejileri: 1. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, 383-390
- Akpınar, Ali Talip (2000). "Entellektüel Sermaye Kavramı", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,1, 51-59.
- Alagöz, A.Özpeynirci, R.(2007). "Bilgi toplumunda Entellektüel Varlıklar ve Raporlanması", *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 4(11), 168-183
- Baltaş, Acar (2000). İnsan Kaynakları ve Entellektüel sermaye Yönetimi, Baltaş-Baltaş Yönetim ve Eğitim Merkezi Danışmanlık Yayını
- Başkaya, Fikret, Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK) Söylemi, 1-4. www.ozguruniversite.org Erişim Tarihi: 12.05.2008
- Başlar, Kemal (2005). Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar, Nobel Yayın Dağıtım No:654, Ankara
- Benz, Matthias (2005). Not for the Profit, but for the Satisfaction? –Evidence on Worker Well-Being in Non-Profit Firms, *Kyklos*, 58(2), 155-176
- Biricik, A., Uzpeder, E., Kurma, E., Dalkıran Ö.(2003). STK'LAR İçin Kılavuz Bilgiler – II, Helsinki Yurttaşlar Derneği, 1-12 <http://www.hyd.org.tr/staticfiles/files/kitap2.pdf> Erişim Tarihi: 08.05.2008
- Birkner L.R. (2000). "Knowledge Capital Measures and EH&S", *Occupational Hazards*, Cleveland, 62, 49-50
- Bontis, Nick (1998). "Intellectual Capital: an Exploratory Study That Develops Measures and Models", *Management Decision*, 36(2), 63-76
- Bukowitz, Wendi (1998). "Benchmarking Intellectual Capital Measurement Practices", *Measuring & Valuing Intellectual Capital Conference*, London
- Büyüközkan, Gülçin (2002). "Entellektüel Sermaye Yönetimi", *KalDer Forum*, 2(6), 35-44.
- Canibano, L; Garcia, M and Sanchez, M.P. (1999). ; "The value relevance and managerial implications of intangibles: a literature review", paper presented at the International Symposium Measuring and Reporting Intellectual Capital: Experiences, Issues, and Prospects, OECD, Amsterdam, 78-126
- Chung-Fah Huang, Sung-Lin Hsueh (2007). *Journal Of Civil Engineering and Management*, 13(4), 265-271
- Çıkrıkçı, M., Daştan, A. (2002). "Entellektüel Sermayenin Temel Finansal Tablolar Aracılığı ile Sunulması", *Bankacılar Dergisi*, 43,
- Dahrendorf, Ralf (1991). "Sivil Toplum Özerk Kurumlar Yaşatır", *New Perspectives Quarterly, WPQ Türkiye*, 1(2), 72-74.
- Demirkol, İsmet (2006). Entellektüel Sermayenin Firma Deri üzerindeki Etkisi ve İMKB'de Sektörel Uygulamalar, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi
- Devicioğlu , S., Çoban, B.(2005). "Spor Kulüplerinin Sivil Toplum Örgütü Olarak Toplumsal İşlevi" *Siyaset ve Toplum Dergisi*, 3, 181-191,
- Demiral, Mehmet (2007). İktisat Politikası A.B.D. Akademik Bakış, Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, 13, 1-14, <http://www.akademikbakis.org> Erişim Tarihi: 02.06.2008
- Edvinsson, Leif; Malone, M.S. (1997). ; "Intellectual Capital: Realizing Your Company's True Value By Finding its Hidden Brainpower", *Harper Business*, Newyork
- Edvinsson, Leif. and Stenfelt, C.(2000). ; "Intellectual Capital of nations for future wealth creation", *Journal of Human Resource Costing and Accounting*, 4(1), 21-33
- Edvinsson, Leif(1997).; "Developing Intellectual Capital at Skandia", *Lona Ranae Planning*, 30(3), 366-373
- Erdoğan Tosun, Gülgün (2004). Tarih Vakfı, Hikayemi Dinler misiniz?,Tanıklıklarla Türkiye'de İnsan Hakları Ve Sivil Toplum Konferansı, Trabzon ,
- Giddens, Anthony (2000). Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi, Birey Yayıncılık, İstanbul
- Gürdal Ruhi (1997). Türkiye Genç İş Adamları Derneği, 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar, 21-Sivil Toplum Örgütleri, İstanbul,
- Göran Ross - Johan,(1997). "Measuring Your Company's Intellectual Performance", *Long Range Planning*, 30 (3), 413-426
- Grafström, Gottfried ve Edvinsson, Leif (1998). *Accounting for Minds, Larsherberts Offset, Sweden.*
- Hauser, J.R. and Katz, G.M.(1998) : "Metrics: you are what you measure!", *European Management Journal* 16(5), 1-25
- İkiz, Savaş (1998). "Mersin Üniversitesi Bilimsel Toplantı Topluluğu", *Mersin Üniversitesi, İ.İ.B.F. Uluslararası İlişkiler Bölümü*, <http://www.felsefelik.com/simurg/3-1998/40.pdf> Erişim Tarihi: 15.06.2008
- İnsel, Ahmet (2004). Sivil toplum, STK'lar ve Gönüllülük, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sivil toplum Kuruluşları Eğitim Ve Araştırma Birimi, 5, 1-32
- Janine Napahiet (2002). *Social and Intellectual Capital, Academy of Management Proceedings*
- Kanibir, Hüseyin (2004). *Havacılık Ve Uzay Teknolojileri Dergisi*, 2(3), 75-84.

- Keymen, Fuat (2004). Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim Ve Araştırma Birimleri, Sivil Toplum ve Demokrasi, Konferans Yazıları, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 4, 1-3
- Konakay, G.,Koçer, S. (2004). Entelektüel Toplum Dinamizmi Olarak Sivil Toplum Kuruluşları, 1.Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, Çanakkale, 401-408
- Maree ,Kevin W. (2001). Valuation of Intellectual Capital in South AfricanCompanies: A comparative study of three valuation methods
- Önce, Saime (2003). Muhasebe Bakış Açısı ile Entelektüel, Gazi Kitabevi
- Özmutaf, Nezh Metin (2007). Sivil Toplum Kuruluşlarının Misyollarını Gerçekleştirmede İnsan Kaynaklarının Rolünün Gönüllü Yönetimi Yaklaşımları Bağlamında İncelenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Padaki, Vijay (2007). The Human Organisation: Challenges in NGOs and Development Programmes, Development in Practice, 17(1), 65-77
- Pena, Inahi (2002). "Intellectual Capital and Business Start-up Success" Journal of Intellectual Capital, 3(2), 180-198
- Reichheld, Frederick F. ve Sasser, W. Earl (1990). Jr. "Zero Defections: Quality Comes to Services", Harvard Business Review, September-October, 68(5), 105-111
- Roy, S; (1999) "Managing intellectual capital: the work with the navigator in the Skandia group", Journal of Human Resource Costing and Accounting, 4(1), 59-67
- Saint-Onge, Hubert(1998) "Human, Structural and Customer Capital", Measuring & Valuing Intellectual Capital Conference, London.
- Sandra M. Sanchez Canizares, Maria Amalia Trillo Holgado, Cesar M. Mora Marquez Miguel Ángel Ayuso Munoz (2006). Organizational culture as the core issue in the Measurement of intellectual Capital, Revista de Psicología del Trabajo y de las Organizaciones, 22(2), 179-202.
- Scandia, (1998). Human Capital in Transformation; Intellectual Capital Prototype Rreport
- Schoechele, Timothy (2001). Re-examining Intellectual Property Rights in the Context of Standardization, Innovation and the Public Sphere, Knowledge, Technology &Policy, 14(3),109-126
- Smith, Miriam (2005). "Diversity and identity in the nonprofit sector: lessons from LGBT organizing in Toronto, Canada.", 39(5), 463-480
- Spinello, Richard(1998). ; "The Knowledge Chain", Business Horizons, November – December, 41(6), 4-14.
- Stewart, Thomas (1997). Entelektüel Sermaye, Kuruluşların Yeni Zenginliği,(çeviren Nurettin elhüseyni), bzd yayıncılık, İstanbul
- Stewart, Thomas (1991). ; "Intellectual Capital, Brainpower",Fortune, 123(11), 42-60
- Sullivan, Patrick H. (2000). Value –Driven Intellectual Capital, John Wiley & Sons Press, New York
- Şahin Başfırınçı çiğdem, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, Trabzon
- Taylor, C. (1990). "Modes of Civil Society", Puplic Culture, 3(1), 95-132
- Tekeli, İlhan (2000). Gelişen ve Saygınlığını Koruyabilen Bir Sivil Toplum Alanının Oluşma Koşulları Üzerine Düşünceler. "Sivil Toplum Kuruluşları ve Yasalar- Etik Deprem ", s.111-115.
- Thaker, Keyur. (2001). "Financial Management Analysis of Knowledge Capital and Earning with Reference to Selected Companies in India", Journal of Financial Management and Analysis, January
- Uğur, Aydın (1997). "Yeni Demokrasinin Yeni Aktörleri STK'lar", Merhaba Sivil Toplum, (Der.:Taciser Ulaş), Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını, İstanbul, 69-78 <http://www.hyd.org.tr/staticfiles/files/kitap2.pdf> Erişim Tarihi: 18.05.2008
- Ward, Thomas J. (2007). The Political Economy Of NGOS And Human Security, International Journal on Wordld Peace, 24(1), 43-64
- Yereli, N. Ayşe ve Gerşil, Gülşen (2005). Yönetin ve Ekonomi, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. dergisi, 12(2), 17-29
- Yelkikalan, Nazan ve Aydın, Erdal, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Aile şirketlerinde Profesyonelleşmeyi yönlendiren bir dinamik: entelektüel sermaye birikimi, 2-8
- Yıldız, Özkan (2007). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 6(1), 53-58
- Yıldırım, İbrahim (2004). Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları Ve Yönetişim, seçkin Yayınları, Ankara.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINDA ÖRGÜTSEL ÖĞRENME İLE PAZAR (VATANDAŞ) ODAKLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Prof. Dr. Ömer TORLAK

torlak@ogu.edu.tr

Arş. Gör. Muhammet Ali TİLTAY

matiltay@ogu.edu.tr

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü

Özet

Örgütsel öğrenme ve pazar (vatandaş) odaklılık kavramları birbirleriyle ilişki içerisinde olan ve örgütlerde olumlu yönde değişim haberi veren uygulamalardır. Kimi araştırmalar bu kavramlar arasında kar amaçlı işletmelerde olumlu bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmanın amacı sivil toplum kuruluşlarında örgütsel öğrenme ve pazar odaklılık arasındaki ilişkiyi incelemektir. Nitel yaklaşımın benimsendiği araştırmada, Eskişehir ve İstanbul'da farklı alanlarda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşu yöneticileriyle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sonucu olarak sivil toplum kuruluşlarında örgütsel öğrenme ve pazar odaklılık arasında olumlu bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmış ve örgütsel öğrenmeye açık olan sivil toplum kuruluşlarının daha fazla pazar odaklı oldukları saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum Kuruluşları, Örgütsel Öğrenme, Pazar (Vatandaş) Odaklılık.

RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL LEARNING AND MARKET ORIENTATION IN NON - GOVERNMENTAL ORGANIZATION

Abstract

The terms organizational learning and market orientation are interrelated terms and these applications give positively exchange report in organizations. Some studies proved that there was a positive relationship between these concepts in profit-making organizations. In this study, relationship between organizational learning and market orientation were examined in non-governmental organizations. Qualitative method of approach used in this study and semi structured interviews have been realized with the directors of non-governmental organizations which are activated in different fields in Eskişehir and İstanbul. This study results showed that there was a positive relationship between organizational learning and market orientation in non governmental organization. The non-governmental organizations which are more market oriented open to organizational learning.

Keywords: Non – Governmental Organization, Organizational Learning, Market Orientation.

Giriş

Sivil toplum kuruluşları, farklı açılardan toplumsal katkı sağlayan, kamu kurumları ile yerel organizasyonların sosyal faaliyetlerdeki açıklarını gidermeyi amaçlayan ve aynı zamanda birey ya da grupların desteklenmesi ile kamu otoriteleri karşısında haklarını koruma adına baskı gücü oluşturmayı hedefleyen kâr amaçsız organizasyonlardır. Bu organizasyonların kâr amaçsız olmaları, uzun yıllar boyunca yönetimlerinde bazı zafiyetlere yol açmış ve yönetim bilimlerinden uzak bir anlayışla yönetilmeleri sonucunu doğurmuştur. Ancak, iletişimin yaygınlaşması, bireylerin toplumsal ve bireysel hak ve sorumluluklar konusunda daha duyarlı hale gelmeleri ve kâr amaçsız olmakla birlikte sivil toplum kuruluşlarından şeffaflık beklentilerinin artmasıyla, yönetim bilimlerini anlayışının bu organizasyonlarda da geçerli olması gereği daha fazla vurgulanır olmuştur. Toplanan katkıların daha etkin kullanılması, amaca uygun olacak şekilde hedef kitlenin doğru seçilmesi ve doğru kanallarla iletişim kurulması, mesajların doğru ve zamanında olması ve etkili dağıtım mekanizmalarıyla kendi hedef pazarlarına daha duyarlı organizasyon olmaları beklentisi, hem katkı sağlayanlarda hem de toplumda artarak devam etmektedir. Bu yüzden, artık sivil toplum kuruluşlarının pazar (vatandaş) odaklı olmaları, bir başka ifadeyle pazarlama yöntem ve araçlarını aynen kâr amaçlı işletmelere benzer şekilde kullanmaları gereği üzerinde daha fazla durulmaktadır.

Bugün işletmeler için olduğu gibi, kâr amaçsız kuruluşların amaçlarına uygun sonuç elde edebilmeleri, başka bir deyişle kendilerinden beklenen performansı yakalayabilmeleri, onların pazarlama anlayışıyla (Torlak, 2001), pazara odaklı (Torlak, 2004), yeni teknolojileri ve bilgiyi iyi kullanabilen yetenekleri geliştirmeleri ve yaratıcılığı teşvik etmeleriyle (Barrett vd., 2005) mümkün gözükmektedir. Pazarlama yaklaşımının başarıyla uygulanabilmesi ise pazar odaklı bir kültürün oluşmasını gerektirmektedir. Böylesi bir kültürün oluşmasında ise örgütsel öğrenmenin rolü oldukça önemlidir.

Sivil toplum kavramı, devletin ya da yönetici sınıfın, toplumun ve fertlerin özel alanlarından gittikçe çekilerek, onların daha fazla hak ve hürriyetler kullanabilecekleri, daha geniş ve özel alanların oluşmasıyla ortaya çıkan toplumsal ve ekonomik bir aşamayı ifade etmektedir (Eroğlu, 1998). Türkçe literatürde gönüllü teşekküller, sivil toplum örgütleri, kar amaçsız kuruluşlar, üçüncü sektör, vakıf, dernek, sendika, oda kooperatif, kulüp gibi farklı isimler altında yer alan sivil toplum kuruluşları (İnal ve Biçkes, 2006), batı literatüründe kar amacı gütmeyen kuruluşlar; sivil toplum örgütleri, devlet dışı örgütler, demokratik kitle örgütleri, halk örgütleri gibi değişik isimlerle anılmaktadır (Levis, 1998).

Sivil Toplum Kuruluşları bireyler arasındaki birlikteliği, dayanışmayı ve destekleri ifade etmektedir. Bu çerçevede hedef kitlesinin net olarak tanımlanması faaliyetlerinin etkin bir şekilde organize edilmesinde gereklilik göstermektedir. Sivil toplum kuruluşlarının hedef kitleleri ile başarılı bir ilişki geliştirebilme ve sürdürülebilirlik kapasitesi temel performans sonuçlarına da yansıyan önemli bir etki yaratmaktadır (Başfıncı, 2007).

Örgütsel Öğrenme ve Pazar (Vatandaş) Odaklılık

Pazar (vatandaş) odaklılık özellikle 1960'lardan sonra arz-talep dengesinde arz fazlasının yaşandığı, rekabetin yoğunlaşmaya başladığı ve tüketici bilincinin gelişmeye başladığı yıllarda ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımda yoğunlaşan kavram ise, kısa dönem performansı değil, müşteri memnuniyeti ve buna bağlı olarak da müşteri sadakati yoluyla uzun dönem performansdır. Zira her örgüt, kar amacı gütsün ya da gütmesin, çıktılarını kişi ve/veya kurumlara sunmaktadır (Koç ve Torlak, 2003).

Günümüzün en büyük değerlerinden kabul edilen bilgiye dayalı, kültürel bir kavram olan pazar odaklılığa göre, pazarda izlenecek strateji ve taktikler yine pazardan elde edilecek bilgilerle belirlenebilecektir. Pazar odaklılık müşteriye daha yakın olmak kavramından daha kapsamlı ve fonksiyonel bir anlama sahiptir (Uzkurt, 2002).

Pazar odaklılıkla ilgili birbirini destekleyen ve tamamlayan farklı tanımlar yapılmıştır. Kohli ve Jaworski (1990), müşterilerin bugünkü ve gelecekteki isteklerine ilişkin bilgileri toplayarak bu bilgiler ışığında pazara tepki oluşturacak şekilde, örgütün koordine edilmesi şeklinde tanımlarken, Slater ve Narver (1994), müşteri değerini arttırmak için müşteriler ve rakipler hakkında toplanan bilgilerin örgüt içinde bütün çalışanlarla beraber bir tepki oluşturacak kültürel sürecin geliştirilmesi olarak tanımlamışlardır. Day (1994)'a göre pazar odaklılık işletmedeki bütün hak sahiplerinin de çıkarlarını dikkate alarak üstün müşteri değeri yaratmak anlamına gelirken, Desphande vd. (1993), pazar odaklılıkla müşteri odaklılığı aynı anlamda kullanmışlar ve müşterilerle sadece bugünü dikkate alarak değil gelecekteki olası tercihlerini anlayacak şekilde rakipleri ve diğer alıcı-satıcıları da dikkate ilgi gösterilmesinin gerekliliğini vurgulamışlardır. Yukarıdaki tanımlardan hareketle pazar odaklı örgütlerin özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Organizasyonun değer ve inançlarının merkezinde müşteri vardır (Desphande vd., 1993),
- Organizasyon müşterileri ve rakipleri hakkında elde ettiği bilginin birimler arasında yayılmasını, yorumlanmasını ve kullanılmasını sağlamalıdır (Kohli ve Jaworski, 1990),
- Organizasyon yüksek müşteri değeri yaratmak için fonksiyonlar arası koordinasyonu sağlamalıdır (Narver ve Slater, 1990; Shapiro, 1988).

Pazar odaklılığın örgüt içerisindeki uygulanma düzeyini belirleyen bir takım faktörler bulunmaktadır. Bunlar, pazar odaklılığın belirleyici faktörleri olarak adlandırılmaktadır. Bu faktörleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Uzkurt, 2002):

Üst Yönetim: Bir örgütün pazar odaklılığı kabulünü ve bunu etkin bir biçimde uygulamasını sağlayan en belirgin güçlerden biri üst yönetimdir. Üst yönetimin, pazar odaklı yaklaşım düşüncesi ve hareket tarzını tüm örgüt çalışanlarına yayarak örgütsel katılımı sağlayarak pazar odaklılığın tüm örgüt tarafından benimsenmesini sağlayacak ve başarı düzeyini arttıracaktır.

Bölümler Arası Hareketlilik: Organizasyondaki bölümler arasındaki biçimsel ve biçimsel olmayan etkileşim ve ilişkilerden meydana gelir. Bu hareketlilik, bölümler arası çatışma, bölümler arası bağlılık ve diğer bölümlerin fikirlerine karşı ilgi şeklinde incelenmektedir.

Örgütsel Sistemler: Pazar odaklılığın örgüt karakteristiğiyle ilgili belirleyicisi örgütsel sistemlerdir. Pazar odaklılık örgütsel katılımın bileşenleri üzerinde önemli etkilere sahip olduğu için desteklenmesi gereken bir yönetim aracı olarak görülmüştür (Caruana vd., 1997). Örgütsel sistemin temelini biçimsellik, merkezileşme ve bölümlere ayrılmadan oluşan üç yapısal değişken oluşturmaktadır.

Ödüllendirme Sistemi: Webster (1988), pazar odaklı örgütlerin gelişmesindeki en önemli anahtarın yöneticilerin ve çalışanların nasıl değerlendirildiği ve ödüllendirildiği olduğunu belirtmektedir. Pazar faktörlerini dikkate alan değerlendirme ve ödüllendirme sisteminin benimsenmesi, pazar bilgisinin üretilmesinde, yayılmasında ve cevabın hazırlanmasında olumlu etkiye sahip olacaktır (Jaworski ve Kohli, 1993).

Günümüzde örgütlerin öğrenmeye olan ihtiyaçlarının daha belirgin hale gelmesi örgütlerin yaşadıkları değişim süreçlerinin hızlanması sonucunda yeni örgüt yapılarına duyulan ihtiyacın artması ve pazardaki gelişmelerin öngörülebilirlik düzeyinin düşmesiyle birlikte ortaya çıkmaktadır (Alle, 1997; Dixon,

1992; Robey vd., 2000). “Örgüt içindeki bilgi ve değer sistemlerinin değişimi ve genişlemesi; sorun çözme ve eylem kapasitelerinin geliştirilmesi ve çalışanların ortak referans çerçevesinin değişimi” olarak tanımlanan örgütsel öğrenme tüm çalışanların aktif katılımını gerektiren kolektif bir süreçtir. Örgütsel öğrenme, bilginin eğitim veya tecrübeyle kazanılmasından çok, örgüt içinde davranış, değer ve normların birlikte geliştirilmesiyle öğrenmeye dayalı bir kültürün oluşmasını sağlamaktadır (Probst ve Büchel, 1997, s.19). Örgüt içerisindeki tüm süreç ve uygulamalara etki eden örgütsel öğrenme pazar (vatandaş) odaklı bir kültürün oluşmasında da önemli bir rol üstlenmektedir.

Örgütler varlığını sürdürebilmek için değişebilme, yeni beceriler ve tutumlar edinme yeteneğini daha açık bir ifadeyle öğrenme yeteneğini geliştirebilmelidir. Örgüt açısından öğrenme, örgütlerin faaliyetleri etrafında ve kendi kültürleri içerisinde bilgi ve rutinler oluşturma, elde etme, bunları organize etme ve örgüt içerisinde yer alanların yeteneklerini kullanımını geliştirerek örgütsel verimliliği geliştirme ve bu gelişmeye adapte olma faaliyetleridir (Dodgson, 1993).

Örgütsel öğrenmenin fikir babaları Argyris ve Schön örgütsel öğrenmeyi tek halkalı, çift halkalı ve öğrenmeyi öğrenme şeklinde üç farklı biçimde kavramsallaştırmaktadırlar. Tek halkalı öğrenme, çevreye uyum sağlayarak belirlenmiş hedeflere ve normlara etkin olarak ulaşma süreci olarak tanımlanmaktadır (Argyris ve Schön, 1996, s.21). Tek halkalı öğrenmede örgüt üyeleri aksaklığı belirler, önlem alırlar ve aksaklığı düzeltirler. Burada istenilen durum ile gerçekleşen durum arasındaki farkın giderilmesi söz konusudur. Tek halkalı öğrenmede bireyler hedeflerine ulaşmak için yaklaşımlarını değiştirirler (Foldy ve Creed, 1999). Çift halkalı öğrenmede, sadece davranışlar değişmekle kalmaz, bireyler zihinsel modelleri de sorguladıkları için, örgütün değer sistemleri ve bilgi yapısında değişiklikler meydana gelmesi söz konusudur (Foldy ve Creed, 1999). Çift halkalı öğrenme yöntemi, örgütün sadece davranışsal uyumunu değil, aynı zamanda bilişsel yapısındaki daha derin değişimleri de içermektedir. Örgüt ve çevresi arasındaki ilişkide basit davranışsal uyumdan daha çok derin köklü değişimler olmaktadır (Argyris ve Schön, 1996). Çift halkalı öğrenme, problem çözme sürecinde yaratıcılığın gelişimine, Argyris ve Schön'ün “deutero-learning” (ikincil/üç etaplı öğrenme), yani öğrenmeyi öğrenmek diye nitelediği kavrama götürmektedir. Burada kişilerin değer yargılarının ötesinde, sosyal çevre veya gelenek sistemleri sorgulanmaktadır (Foldy ve Creed, 1999).

Pazar odaklılık ve örgütsel öğrenme kavramlarının her ikisinin temelinde de bilgi ve öğrenme yönlülük yatmaktadır. Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda, pazar odaklı ve örgütsel öğrenmenin aktif bir biçimde gerçekleştiği bir örgüt geliştirmenin performans artırmanın anahtarı olduğu belirtilmektedir (Hurley ve Hult, 1998). Pazar odaklılık ve örgütsel öğrenme süreçleri birlikte ele alındığında, pazar odaklılık örgütsel öğrenmenin kültürel alt yapısını oluşturmaktadır (Slater ve Narver, 1995) ve pazar odaklılık bilgi üreten davranışlar sistemi olarak karakterize edilirken, öğrenme odaklı yaklaşım olan örgütsel öğrenme ise bilgi-sorgulama değer sistemi olarak ifade edilebilir (Sinkula vd., 1997).

Bu çalışmada, pazar odaklılıkla yakından ilişkili olan ve nitekim yapılan bazı araştırma sonuçlarıyla desteklenen bu ilişkinin sivil toplum kuruluşları açısından da geçerli olup olmadığı test edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, örnek olarak üç sivil toplum kuruluşu üzerinde gerçekleştirilen bu araştırma sonucunda örgütsel öğrenme ile pazar odaklılık arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmanın amacı, literatürde çizilen çerçevede, ilgili yazında sınırlı bir alanı kaplayan sivil toplum kuruluşlarında örgütsel öğrenme ve pazar (vatandaş) odaklılık ilişkisiyle ilgili Türkiye bağlamında bazı ipuçlarını elde etmektir. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden görüşme yöntemi kullanılmıştır. Görüşme türü olarak yarı yapılandırılmış görüşmenin benimsendiği araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan görüşme formunda yer alan soruların hazırlanmasında geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş ölçek ifadelerinden faydalanılmıştır. Görüşmeler araştırmacıların kendileri tarafından Türkiye ve Eskişehir ölçeğinde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının üst ve orta kademe yöneticileriyle gerçekleştirilmiştir.

Araştırma kapsamında Eskişehir ve İstanbul'da eğitim, çevre ve insani yardım alanlarında faaliyet gösteren ve tüm ülkeye yayılmış üç sivil toplum kuruluşunun orta ve üst düzey yöneticileriyle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme sırasında katılımcıdan izin istenerek ses kaydı alınmıştır. Araştırmanın pilot niteliğinde olması ve zaman kısıtları nedeniyle bu sayıda bir görüşmenin yeterli olacağı, farklı alanlarda faaliyet gösteren STK'larla görüşmelerin yapılmış olmasıyla da çeşitliliğin yakalanacağı düşünülmüştür. Görüşmelerde yarı yapılandırılmış soru formları kullanılmıştır. Soru formunda örgütsel öğrenme ve pazar (vatandaş) odaklılık boyutlarına ilişkin sorular yer almış, görüşmeler esnasında ortaya çıkan ihtiyaca göre ilave sorularla görüşmeler tamamlanmıştır.

Gerçekleştirilen her görüşmenin sonunda araştırmacılar, topladıkları verileri özetlemiş ve katılımcıdan bunların doğruluğuna dair düşüncesini belirtmesini istemişlerdir. Ayrıca araştırmacılar; araştırma desenine, bunların analizine ve sonuçlarının yazımına ilişkin tüm belgeleri, ham verilerin tamamını da ekleyerek üç kişiden oluşan uzman panele sunmuşlardır. Söz konusu uzman panel, araştırma sürecini bu belgeler çerçevesinde incelemiş ve araştırmacılara geri bildirimde bulunmuştur. Bu yolla katılımcı teyidini ve uzman incelemesini sağlama, böylece inandırıcılığı daha da artırıp iç geçerliliği güçlendirme amaçlanmıştır.

Görüşmelerde elde edilen veriler betimsel yöntemle analiz edilmiştir. Analizde yarı yapılandırılmış görüşme sorularındaki örgütsel öğrenme ve pazar odaklılığın alt boyutları olan hedef kitle tanımı ve özellikleri, örgütsel değerlendirme sistemleri, kararlara katılım, örgüt kültürü, örgütsel değişim, işbirliği ve bilgi paylaşımı temalarından hareket edilmiştir. Katılımcılar tarafından ifade edilenlerden önemli görülen kısımlar doğrudan aktarıma yoluna gidilerek araştırma konusuna ilişkin daha detaylı değerlendirme yapılmasına fırsat verilmeye çalışılmıştır.

Analiz ve Bulgular

STK Yöneticilerinin Örgütsel Öğrenme ve Pazar (Vatandaş) Odaklılık Arasındaki İlişkiye Yönelik Genel Değerlemeleri

Görüşmeye katılan STK yöneticilerinin tamamına yakını kurumlarının örgütsel değişimin farkında olduğunu ve buna yönelik çalışmaların son yıllarda yapılmaya başlandığını ifade etmişlerdir. Henüz istenilen düzeyde olmasa da faaliyet alanlarında daha etkin ve söz sahibi olmanın örgütsel kültürün değişimiyle meydana geleceğine inanmaktadırlar. Bu konuda akademik çevrelerin de desteğini almanın önemini vurgulayan yöneticiler, kuruluş içinde yer alan araştırma merkezlerinin aktif olarak örgütün tüm süreçlerine destek vermesinin gerekliliğini belirtmişlerdir.

Yöneticiler örgüt içinde davranış, değer ve normların birlikte geliştirilmesiyle öğrenmeye dayalı bir kültürün oluşmasını sağlamanın faaliyet alanı içinde yer alan kişi ve grupların beklenti ve isteklerinin örgüt içinde daha iyi anlaşılacağını ve kolektif bir sürecin gelişeceğine inanmaktadırlar. Pazar (vatandaş) odaklı bir yaklaşımın hedef kitlenin temel sorun, beklenti ve sahip olduğu özellikleri anlamada ve buna yönelik faaliyet planları yapmada önemli olduğu fakat bu yaklaşımı benimsemenin bir süreç ve değişimin ürünü olduğu ortaya çıkmıştır.

STK Yöneticilerinin Örgütsel Öğrenme ve Pazar (Vatandaş) Odaklılık Arasındaki İlişkinin Boyutlarına Yönelik Değerlemeleri

Hedef kitle bakımından yöneticilerin belirli bir hedef kitlelerinin olduğunu ve hedef kitle profilini çizebildikleri söylenebilir. *“Öncelikli hedef kitlemiz”* diyerek yaptıkları tanımlamalarda hedef kitlelerinin özelliklerini ortaya koyabilmektedirler. Bunun yanında dolaylı hedef kitlenin kim olduğu ve eğitim ve insani yardım örgütlerinde olduğu gibi üç farklı hedef kitlenin (Gönüllüler, faaliyetlerden faydalanan, faaliyetlere destek veren) faaliyet alanı içerisinde olduğu yöneticilerin ifadelerinden anlaşılmaktadır. Faaliyetlerden faydalananların beklenti ve istekleri uygulamalarda daha fazla ön plana çıkmaktadır. Destek verenlerin kararlara katılımının kurumsallaşmayı engelleyebileceği yöneticiler tarafından öne sürülmüştür. Gönüllülerin görüş ve önerilerinin yöneticiler için önem arz ettiği fakat bu önerilerin hayata geçirilmesinde etkili bir uygulamanın olmadığı ortaya çıkmaktadır. İnsani yardım örgütlerinin faaliyetlerinden faydalanan hedef kitlelerinin özellikleri konusunda ciddi araştırmalar yaptıkları ve düzenli bir sistemin son yıllarda hayata geçirildiği belirlenmiştir. Eğitim örgütlerinde ise hedef kitlenin özelliklerini anlama konusunda akademik ve uzman desteğinin ön planda olduğu anlaşılmaktadır.

Sivil toplum kuruluşlarının örgütsel değerlendirme sistemlerini örgüt içinde ve örgüt dışında yer alan hedef kitlelerine yönelik olarak kullandıkları söylenebilir. Genel itibarıyla anket yoluyla veri toplama ve periyodik faaliyet değerlendirme toplantılarından oluşan bu uygulamalar yöneticiler tarafından geribildirim açısından olumlu olarak karşılanmaktadır. Son yıllarda insani yardım örgütlerinde gözlem ve görüşmelerin de yaygın olarak değerlendirme sistemlerinin içerisinde yer aldığı ve hedef kitleyi algılama ve anlamada etkili bir seçenek olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Bu konuda son yıllarda değerlendirme sistemlerini geliştirmeye önem verilmeye başlandığı ve gelen verilerin kurum içerisinde ilgili kişi ve birimlerce değerlendirilerek örgütün tamamına yayılmaya çalışıldığı belirtilmektedir. Yine de yöneticilerin bu konuda daha fazla çalışma yapmanın gerekliliğini vurguladıkları ve değerlendirme sistemlerinin çalışan yönünden de etkili bir biçimde uygulanmasının STK faaliyetlerinde olumlu anlamda değişimin yaşanabileceğini ifade etmektedirler.

STK'larda yapılan faaliyetlerde hedef kitlenin ve çalışanların alınan kararlarda pay sahibi olmaları yöneticilerin *“çalışanlarımızın ve hedef kitlemizin görüşleri bizim için önemlidir”, “gönüllülerimizin görüşleri bizim için önemlidir”* şeklindeki cevaplarından alınan kararlara örgüt içinden ve dışından katılımın yöneticiler tarafından olumlu olarak karşılandığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar yöneticilerin bu konulardaki temennileri olumlu olsa da uygulamada istenilen ölçüde alınan kararlara ortak katılımın oluşmadığı yöneticilerin ifadelerinden anlaşılmaktadır.

İşbirliği, bilgi paylaşımı ve örgütsel değişim boyutunda araştırmaya dahil edilen sivil toplum kuruluşlarının tümü AB tarafından sağlanan fonlar çerçevesinde yurt içi ve yurt dışından kuruluşlarla ortak proje üretmekte ve faaliyet alanı dahilinde yer alan kişi ve gruplara yönelik çalışmalar yapmaktadırlar. Farklı STK ve kurumlarla genellikle tecrübe paylaşımı, iyi uygulamaları örnek alma ve kıyaslama gibi somut çıktılar ortaya konduğu uygulamalar yapılmaktadır. Örgüt dışından gelen veriler örgüt içinde değerlendirilip ilgili birimlerle paylaşıldığı yöneticiler tarafından ifade edilmektedir. Aynı zamanda; *“örgüt içi bilgi paylaşımının çok başlılık oluşturabileceği bu nedenle sadece üst yönetim tarafından da bilgilerin*

değerlendirilmesi yeterli olabilir” denmektedir. Örgüt kültürünün iletişimi ve bilgi paylaşımının desteklediğini ifade eden katılımcılar problemlerin ve başarıların nedenlerini araştırıp aynı problemlerin ortaya çıkmaması ve başarıların tekrarlanması için sağlıklı işleyen bir sistemin kurulması gerekliliği ve bu yönde çalışmalarının olduğunu belirtmişlerdir. Eğitim çalışmalarının kurum içinde önemli yer tuttuğunu ifade eden yöneticiler özellikle gönüllülerin faaliyetler ve çalışılacak alanlarla ilgili düzenli eğitimden geçirildiklerini ve bu yola hedef kitlenin istek ve beklentilerini daha iyi karşıladıklarına inandıklarını ifade etmişlerdir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmaya katılan sivil toplum kuruluşu yöneticilerinin gözüyle örgütsel öğrenmeye açık olan STK'ların daha fazla pazar (vatandaş) odaklı oldukları ortaya çıkmaktadır. Örgütsel değişimin ve öğrenmenin gerekliliğine inanan STK yöneticileri faaliyetlerinde hedef kitlenin beklenti ve isteklerini dikkate almanın önemli olduğu ve bunu ölçecek sistemlerin oluşturulması için gereken çabanın gösterilmesi konusunda hemfikirlerdir. Örgüt çalışanlarının ve gönüllülerin alınan kararlara katılımının önemsendiği fakat bu konuda katılımı sağlayacak çabaların eksikliğinden ve sağlıklı bir şekilde oturtulmuş sistem ve yöntemin henüz uygulamaya geçirilmemiş olmasından yakınılmaktadır. Örgütsel değişimin bir parçası olan örgütsel öğrenmenin araştırma kapsamında yer alan sivil toplum kuruluşlarında olumlu yönde artışı ve bunun sonucunda kar amaçlı işletmelerdeki gibi pazar (vatandaş) odaklı yaklaşımı benimseme yolunda önemli adımlar atıldığı söylenebilir.

Bu çalışma, sınırlı sayıdaki görüşmeden hareketle daha önce üzerinde fazlaca araştırma yapılmayan sivil toplum kuruluşlarında örgütsel öğrenme ve pazar (vatandaş) odaklılık arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılmasına yönelik pilot niteliğinde bir araştırmadır. Veri kaynaklarıyla uzun süreli bir etkileşim içinde olamama ve veri derleme yöntemlerinde çeşitliliğe gidememe araştırmanın en önemli kısıtıdır. Araştırmanın sonuçlarından hareketle bu konuda daha geniş örneklem üzerinde nicel ve nitel çalışmaların birlikte kullanıldığı tümleşik çalışmaların yapılması önerilebilir. Daha farklı faaliyet alanları bulunan sivil toplum kuruluşlarında bu ilişkinin farklılaşp farklılaşmadığı da ayrıca ortaya konabilir.

Kaynakça

- Argyris, Chris ve Donald A. Schön (1996). *Organizational Learning II*, Reading Mass: Addison-Wesley Pub. Co.
- Allee, V. (1997). *The Knowledge Evolution*, Butterworth-Heinemann, Newton, MA.
- Barrett, Hilton, Balloun, Joseph L. ve Art Weinstein (2005). "The Impact of Creativity on Performance in Non-Profits", *International Journal of Nonprofit Voluntary Sector Marketing*, 10, 213–223.
- Başfırıncı, Ç. Ş. (2007). "STK'ların İletişim Çabalarında Medya Olarak İnternet", <http://www.stgm.org.tr/kutuphane.php?sec=5>, Erişim Tarihi: 2 Haziran 2008.
- Caruana, Albert; B. Ramaseshan ve Michael T. Ewing (1997). "Market Orientation and Organizational Commitment in the Australian Public Sector", *International Journal of Public Sector Management*, 10 (4), 295–303.
- Day, George S. (1994). "The Capabilities of Market-Driven Organization", *Journal of Marketing*, 58, 37–52.
- Desphande, Rohit; John U. Farley ve Frederick E. Jr. Webster (1993). "Corporate Culture, Customer Orientation and Innovativeness in Japanese Firms: A Quadrad Analysis", *Journal of Marketing*, 57, 23–37.
- Dixon, N. (1992). "Organizational Learning: A Review of the Literature With Implications for HRD Professionals", *Human Resource Development Quarterly*, 3 (1), 29–48.
- Dodgson, M. (1993). "Organizational Learning: A Review of Some Literatures", *Organization Studies* 14 (3), 375–397.
- Eroğlu, Feyzullah (1999). "Toplam Kalite Yönetimi Bağlamında Toplum-Devlet İlişkisi ve Sivil toplum", *Kamu Yönetiminde Kalite I. Ulusal Kongresi Bildiriler Kitabı, II. Cilt, TODAİE Yayın No:289*, Ankara, 313–320.
- Foldy, E.G. ve D.W. Creed (1999). "Action Learning, Fragmentation, and The Interaction of Single, Double, and Triple Loop Change: A Case of Gay and Lesbian Workplace Advocacy", *The Journal of Applied Behavioral Science* 53 (2), 207–227.
- İnal, M. Emin ve D. Mehmet Biçkes (2006). "Kar Amaçsız Kuruluşların Sorunlarının Çözümünde Pazar Yönlülük Teorisi", *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, 26, 45–65.
- Jaworski, Bernard J. ve Ajay K Kohli (1993). "Market Orientation: Antecedents And Consequences", *Journal of Marketing*, 57 (3), 53–70
- Koç, Umut ve Ömer Torlak (2003). "Örgütsel Vatandaşlık Davranışının Müşteri / Vatandaş Odaklı Hizmet Sunumuna Etkileri", *Kamu Yönetiminde Kalite 3. Ulusal Kongresi*, Ankara, 4 – 5 Aralık 2003, TODAİE Yayın No.319, 35 – 48.
- Kohli, Ajay K. Ve Bernard J. Jaworski (1990). "Market Orientation: The Construct, Research Propositions, and Managerial Implications", *Journal of Marketing*, 54, 1–18.
- Levis, D. (1998). "Development NGOs and The Challenge of Partnership: Changing Relations Between North and South", *Social Policy & Administration*, 32, 501–513.
- Narver, John C. ve Stanley F. Slater. (1990), "The Effect of a Market Orientation On Business Profitability", *Journal of Marketing*, 5, 20–35.

- Probst, Gilbert J.B. ve Büchel Bettina S.T. (1997). *Organizational Learning: The Competitive Advantage of the Future*. London: Prentice Hall.
- Robey, D.; M. Boudreau ve G.M. Rose (2000). "Information Technology and Organizational Learning: A Review and Assessment of Research", *Accounting Management and Information Technologies*, 10 (2), 125–155.
- Sinkula, James M., William Baker ve Thomas G. Noordewier (1997). "A Framework for Market-Based Organizational Learning: Linking Values, Knowledge and Behaviour", *Journal of the Academy of Marketing Science*, 25, 305–318.
- Shapiro, Benson P. (1988). "What the Hell is Market Oriented?", *Harvard Business Review*, 6, 119–125.
- Slater, Stanley F. ve John C. Narver (1995). "Market Orientation and The Learning Organization", *Journal of Marketing*, 59, 63–74.
- Slater, Stanley F. ve John C. Narver (1994). "Does Competitive Environment Moderate The Market Orientation-Performance Relationship?", *Journal of Marketing*, 58, 46–55.
- Torlak, Ömer (2004). "Politik Örgütlerin Sivil Topluma Etkileri: Politik Pazarlamada Makyavelist Eğilimler ile Sivil (Pazar) Odaklı Değerlerin Çatışması", *Sivil Toplum*, 2 (6–7), 57–65.
- Torlak, Ömer (2001). "Sivil Toplum Örgütlerine Sosyal Pazarlama Yaklaşımı", *Pazarlama Dünyası*, 15 (85), 45–51.
- Uzkurt, Cevahir (2002). "Kriz Dönemlerinde Pazar Yönlülük ve Stratejik Esnekliğin Firma Performansına Etkileri", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Marmara Üniversitesi SBE.
- Webster, F.E. (1988). "Rediscovery of the Marketing Concept", *Business Horizons*, 31, 29–39.

ÖĞRENCİ TOPLULUKLARININ ÖĞRENCİLERİN BİREYSEL ÇATIŞMA YÖNETİMİ YAKLAŞIMLARI ÜZERİNE ETKİSİ: ÇANAKKALE MESLEK YÜKSEKOKULU ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Gör. Fehmi Volkan AKYÖN

volkanakyon@comu.edu.tr

Öğr. Gör. Yelda Özlem GÖNEN

yeldagonen@comu.edu.tr

Öğr. Gör. Sena ERDEN

senaerden@comu.edu.tr

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale Meslek Yüksekokulu

Özet

Öğrencilerin yükseköğretim alanına sağladığı katkının artırılmasını ve üniversiteden daha fazla yararlanmasını amaçlayan öğrenci topluluklarının, öğrencileri üniversite döneminde sivil toplumun bir üyesi olmaya hazırladıkları ve onların üniversite sonrasında hayatlarında sivil toplum kuruluşlarına bakış açılarını olumlu yönde etkileyerek söz konusu kuruluşlarda görev alma düşüncesini güçlendirdikleri görülmektedir.

Araştırmamızın hareket noktasını; üniversite döneminde görev alınan toplulukların, öğrencileri kolektif düşünceler üretmeye ve bu düşünceleri hayata geçirmeye, bireysellikten kurtararak topluluk olarak hareket etmeye, anlaşmazlıkları kaçınmak yerine işbirliği vasıtasıyla çözümlenmeye yönelttiği düşüncesi oluşturmaktadır. Bu noktadan hareketle araştırmamızın amacı, Çanakkale Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin öğrenci topluluklarına katılma durumlarının, bireysel çatışma yönetimi yaklaşımları üzerinde etkili olup olmadığını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Sivil toplum kuruluşları, öğrenci toplulukları, bireysel çatışma yönetimi yaklaşımları.

THE EFFECT OF STUDENT COMMUNITIES ON THE INDIVIDUAL CONFLICT MANAGEMENT APPROACHES: ÇANAKKALE VOCATIONAL COLLEGE SAMPLING

Abstract

It is obvious to see that student communities aiming at increasing the contribution that students make to higher education and allowing students to make better use of universities get students prepared to be a member of the civil society and strengthen the thought to take part in non-governmental organizations after graduation by affirmatively affecting their point of view about these particular organizations.

Starting point of our research is to form out the idea that communities in which students take part throughout the university education orient students to come up with and realize collective thoughts, to act as a group by stripping off individualism, to sort out the problems through cooperation rather than avoiding them. To this end, the aim of our study is to show whether participations of the students at Çanakkale Vocational College in student communities are effective on their individual conflict management approaches.

Key words: Non-governmental organizations, student communities, individual conflict management approaches

Giriş

Çağdaş üniversite ülkenin insan gücünü ve maddi kaynaklarını çağdaş bilim ve teknoloji gerekleri, kalkınma hedefleri doğrultusunda akılcı, etkili, verimli ve ekonomik biçimde kalkınmaya ağırlık vererek ülkeye ve insanlığa yön veren, yüksek düzeyde bilgi, teknoloji ve uzman insan yetiştiren kurumdur (Direk, 2008, 2). Üniversite işlevlerini gerçekleştirirken toplumun çeşitli kesimleriyle işbirliği yapmak ve onlara katkıda bulunmak durumundadır. Üniversiteler kendi kabuklarına çekilerek bu işlevleri yerine getiremezler. Bu nedenle, çağdaş üniversite, toplumun her kesimi ile bütünleşmiş olmalıdır. Üniversiteler 20. yüzyılın ortalarından itibaren, eğitim-öğretimin yanı sıra, uygulamalı araştırma, danışmanlık ve yetişkinlerin eğitimi gibi çeşitli toplumsal işlevleri de üstlenmişlerdir (Oğuz, 2004: 3). Özellikle geri kalmış bölgelerde yer alan üniversitelerin, yerel kalkınmaya yol göstermesi ve etkili bir aktör olması beklenmektedir. Bu durum, üniversitelerden beklenen bir sivil toplum kuruluşu özelliğinde çalışmalarını ve girişimcilik işlevi yerine getirmeleri özelliklerinin bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır (YÖK, 2007: 147).

Öğrenci toplulukları, üniversite eğitiminin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Öğrenciler; üniversite bünyesinde faaliyet gösteren öğrenci topluluklarında kendi ilgi alanlarına göre etkinliklere katılırken paylaşmayı, kendi kararlarını oluşturmayı ve sorumluluk alarak sosyal, kültürel ve akademik çalışmalar yürütmeyi başarmaktadırlar. Bu anlamda öğrenci topluluklarında edinilen deneyim öğrencilerin girişimci ve dünyaya açık bireyler olmasını teşvik etmektedir (<http://idari.isikun.edu.tr/sks/kulup.html>).

Araştırmamıza üniversite döneminde görev alınan topluluklarının, öğrencileri kolektif düşünceleri üretmeye ve bu düşünceleri hayata geçirmeye, topluluk olarak hareket etmeye yönelttiği ve karşılaştıkları bireysel çatışmaların çözümünde kişilere farklı bakış açıları kazandırdığı düşüncesi hakimdir.

Kavramsal Çerçeve

Küreselleşme sürecinin yoğunlaştığı günümüzde ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda önemli bir dönüşümün yaşandığı yadsınamaz bir gerçektir. Modern olarak adlandırılan eski dünya düzeninde varolan temel kavramlar anlamını yitirmekte ve geçerliliklerini kaybetmektedir. Bu süreçten en fazla etkilenen kurum ulus devlettir. 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ulus devlet, yetkilerini kaybetme sürecine girmiştir. Küreselleşme süreci ile birlikte ulus devletin yetki alanları ulus üstü (IMF, NATO, OECD, BM vb.) ve ulus altı (sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetim kuruluşları) kurumlar tarafından paylaşılmaya başlanmıştır (Mutioğlu ve Gözcü, 2004: 61).

Gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde çevre korunmasına ilişkin düzenlemelerin küresel ekonomik aktörlerin de beklentileri doğrultusunda iyi yerleştirilememesi, küresel bazda üretilen ürünün dünya ölçeğinde adil olmayan bir şekilde dağıtılıyor olması ve demokratikleşme ile insan hakları gibi temel değerlerin uygulanmasının bölgeden bölgeye veya ülkeden ülkeye farklılıklar arz etmesi sivil toplum kuruluşlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır (Ateş, 2006: 31).

Algılanış itibarıyla dernek, vakıf, yurttaş inisiyatifi / girişimi, sendika gibi gönüllü ve ara örgütlenmeler ile özdeşleştirilen STK'lar literatürde, "kişilerin sosyal ihtiyaçları ve deneyimleri ile oluşturdukları, sosyal, ekonomi ve politikayı bünyesinde barındıran karmaşık bir yapı ve ülke organizasyon sistemi içerisinde kar amacı gütmeyen kuruluşlar" olarak değerlendirilmektedir. Bu kuruluşların, devlete ait oldukları ve ticari bir yapıda faaliyet gösterdikleri söylenemez. Bu anlamda STK'ların en belirgin özelliği siyasal iktidarı ele geçirmeden yasama organının kararlarını etkilemeye çalışmasıdır (Karakütük ve Pazarıcı, 2004: 291). Sadece kendi amaç ve değerlerine hizmet etmemeleri, hükümetlerden, kamu makamlarından ve siyasi partilerden bağımsız olmaları, kar amacı gütmemeleri ve merkezi otorite ile vatandaş arasında arabuluculuk yapmaları ise STK'ların diğer önemli özellikleri arasında sayılabilmektedir (Bekmezci vd., 2004: 141).

İşleyiş itibarıyla değerlendirildiğinde STK'lar; katılımcı demokrasinin, bağımsızlığın ve özgür örgütlenmenin, şeffaflığın, kar amacı gütmemenin, bireye ve topluma fayda sağlamanın, insan haklarının geliştirilmesinin, doğanın korunmasının, yasaların iyileştirilmesinin, dostlukların kurulmasının, denetleyiciliğin ve yönlendiriciliğin, kimliklerin ve kültürlerin korunmasının adresi olarak gösterilmektedir (Akdemir ve Özmutaf, 2007: 907). Örgütlenme biçimi ve etkinlik alanları farklılık arz edebilen STK'lar yerel / lokal boyutta örgütlenebilecekleri gibi, ulusal ve uluslararası bir örgütsel yapılanmaya da gidebilmektedirler. Bu bağlamda STK'ların etkinlik alanları eğitim, çevre, sağlık, sosyal hizmetler, teknik yardım/danışmanlık, barışın sağlanması ve insan haklarının korunması gibi geniş bir yelpazede kendisini göstermektedir (Aslan ve Kaya, 216).

Üniversiteler, STK'ların etkinlik alanlarının eğitim boyutuna ilişkin önemli kesitlerindedir. Çünkü "bilimsel özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğine sahip, yüksek düzeyde eğitim, öğretim, bilimsel araştırma ve yayın yapan fakülte, enstitü, yüksekokul, meslek yüksekokulu vb. kuruluş ve birimlerden oluşan öğretim kurumları" olarak tanımlanan üniversitelerin işlevleriyle ilgili beklentiler gün geçtikçe değişmektedir (<http://www.tdk.gov.tr>) Bu değişimle birlikte günümüzün çağdaş üniversiteleri, sadece eğitim-öğretim yapan, bilgi üreten, ürettiği bilgileri nakleden, araştırmalarda bulunan kurumlar olmaktan çıkmıştır. Geleneksel işlevlerinin yanı sıra inovasyon, kaynak yaratma, toplumsal olaylara duyarlılık gibi konulara da gündeminde yer veren üniversiteler günümüzde sahip oldukları finansman, teknoloji, işgücü ve yönetim kültürü gibi kritik öğeleri verimli bir şekilde kullanabilen, mezuniyet sonrasında teoriyi uygulamaya dönüştürebilme ve karşılaştıkları çatışmaları akılcı yöntemlerle çözebilme yeteneğine sahip öğrenciler yetiştirmeyi hedefleyen kurumlara dönüşmüştür (Akman, 1992: 10).

Üniversitelerden sağlanan yararlar; ekonomik, kişisel ve sosyal olmak üzere değişik boyutlarda kendisini göstermektedir. Sözgelimi bireyler üniversiteler sayesinde, daha iyi bir iş, yaşam boyu daha yüksek kazanç, daha doyurucu aile yaşamı, sosyal ve kültürel çevrelerini zenginleştirme ve daha yüksek katılımcılık duygusuyla yarar sağlamaktadırlar (Ergen, 2006: 14). Bu bağlamda üniversiteler çağdaş ve nitelikli bireyler yetiştirmenin yollarını araştırmalıdır. Çağdaşlık ise evrensel olmayı, olaylara geniş açılı ve objektif bakmayı, ve bilimsel yaklaşıma gerektirmektedir. Birey; özgür düşünceye sahip, hoşgörülü, saygılı, bilinçli, sevgi dolu, çevreye ve toplumsal olaylara duyarlı, paylaşımcı, üretme ve çalışmanın kutsallığına inanan bir niteliğe sahip olmalıdır. Üniversiteler sayılan nitelikleri bireylere kazandırmak amacıyla faaliyetlerini sürdürmektedir (Doğan, 1996: 34).

Üniversite kelimesinin bugünkü genel anlamı "bilim adamı ve öğrenciler topluluğu" olup; evrensellik, tüm bilim dallarına yayılma, birlik ve birleştiricilik, söz konusu kavramın önemli unsurları arasında yer almaktadır (Gürüz, 1992: 349). Bu noktalardan hareketle günümüz çağdaş üniversitelerinin temel sorumlulukları aşağıdaki gibi belirtilebilmektedir (Çevik, 1992: 134):

- Bireysel ve bağımsız kararlar verebilecek, bilgi düzeyi yüksek, kuram ve uygulamayı birleştirebilen, tanı ve çözüm öneren, toplumsal duyarlılığı yüksek ve gelişmelere çabuk reaksiyon verebilen uzman kadrolar yetiştirmek,
- Toplumlarda bilgi birikimini sağlamak, bilgiyi ulusal boyutlarından çıkarıp uluslar arası çaplara taşımak, bilginin üretimi ve işlenmesi sırasında kullanılacak kıstasların düzeyini saptamak,
- Mezuniyet sonrasında bilgiyi hayata aktarırken, gerek evrensel gerekse yerel bazda karşılaşılan sorunlara doğru yaklaşımlar sergileyebilecek ve uygun çözümler getirebilecek insan gücü yaratmak,
- Üretilen bilginin bireyden çok toplum ve insanlık yararına kullanılmasına, kullanılış amaçlarına ilişkin yöntemler üzerinde tartışarak bilimin ve teknolojinin etik zeminine katkıda bulunmak,
- Toplumu, ulusal üretim ve eğitimin temel sorunları üzerinde aydınlatmak ve bu konudaki genel beklentilerin hangi doğrultuda olduğuna dair saptamalarda bulunmak.

Yaşanan hızlı değişim ve dönüşüm; üniversitelerde farklı alanlarında faaliyet gösteren çok sayıda öğrenci topluluğunun açılmasına vesile olarak çağdaş üniversite anlayışının oluşumuna zemin hazırlamıştır. Üniversitelerde öğretim elemanı gözetmenliğinde ve yükseköğretim kurumu yönetiminden izin alınmak suretiyle kurulan öğrenci toplulukları; "öğrencilerin yükseköğretim alanına daha fazla katkı sağlamasını ve bu alandan verimli bir şekilde yararlanmasını sağlayan kuruluşlar" olarak dikkat çekmektedir.

Üniversiteler kendilerine, birimlerine, çevrelere, ülke ve dünya sorunlarına duyarlı öğrencilerin kurduğu ve yönettiği öğrenci toplulukları aracılığıyla öğrencilerin sosyal etkinliklere katılmalarına destek olmaktadır. Öğrenci toplulukları, üniversitelerde yalnızca sosyal etkileşim aracı olmakla kalmayıp aynı zamanda eğitim-öğretimin de önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Zira günümüzde öğrenme; yalnızca kurumsal öğrenme, öğretim elemanları aracılığıyla öğrenme olmaktan çıkmıştır. Kurumsal öğrenime; sosyal öğrenme, sanal öğrenme, kendi kendine öğrenme gibi çağdaş öğretim yöntemleri de dahil olmuştur. Bütünleşik öğrenmeye ulaşmak için öğrenciler mutlaka "sosyal öğrenme" den , "sanal öğrenme" den ve "kendi kendine öğrenme" den yararlanmalıdır. Bu amaçla üniversite bünyesinde faaliyet gösteren öğrenci topluluklarına katılmak ve STK' lar ile proje bazlı iletişime geçmek öğrencilere bireysel ve örgütsel anlamda olumlu katkılar sağlayan ve onlara hayatın her aşamasında yol gösteren etkinlikler olarak değerlendirilebilmektedir (http://www.comu.edu.tr/ogrencibilgi/rektor_mesaj.php).

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sağlık, Kültür ve Spor Dairesi Başkanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren, aşağıda sıralı listesi verilen (<http://sks.comu.edu.tr/topluluklar.php>) 69 öğrenci topluluğunun ve diğer üniversitelerde bulunan pek çok benzer oluşumun varlığı çağdaş üniversitelerde öğrenci topluluklarına verilen önemin boyutlarını ortaya koymaktadır.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ'NE BAĞLI OLARAK FAALİYET GÖSTERİEN ÖĞRENCİ TOPLULUKLARI	
AEGEE Topluluğu	Keşif ve Macera Topluluğu
Akademik Araştırmalar Topluluğu	Kültür ve Edebiyat Topluluğu
Anime ve Manga Topluluğu	Kültür ve Sanat Topluluğu (Bayramiç)
Arama Kurtarma Topluluğu	Kültür ve Sanat Topluluğu (Yenice)
Arkeoloji ve Sanat Tarihi Topluluğu	Kültürel Yaratıcılık Topluluğu (Biga)
Atatürkçü Düşünce Topluluğu	Matematiksel Bakış Topluluğu
Bilim ve Düşünce Topluluğu	Müzik Topluluğu
Bilimsel Hayvan Yetiştiriciliği Topluluğu (Biga)	Müzik Araştırmaları Topluluğu
Bilişim Topluluğu	Özel Eğitim Topluluğu
Coğrafya ve Çevre Topluluğu	Perde Arkası Tiyatro Topluluğu (Biga)
Çan Meslek Yüksek Okulu Öğrenci Topluluğu	Plastik ve Uygulamalı Sanatlar Topluluğu
Çanakkale ve Çevresi Halkbilim Topluluğu	Radio Topluluğu
Çanakkale Savaşları Araştırma ve Tanıtma Topluluğu	Rock Topluluğu
Dağcılık Topluluğu	Sağlıklı Yaşam Topluluğu
Dans Topluluğu	Seramik Topluluğu

Dijital Sanatlar Topluluğu	Satranç Topluluğu
Doğa - Denge Topluluğu	Sıgarayla Savaş Topluluğu
Drama Topluluğu	Sinema- Medya Topluluğu
Ekolojik Araştırmalar Topluluğu	Sosyoloji Topluluğu
Entelektüel ve Kariyer Gelişim Topluluğu (Biga)	Spor ve İzcilik Topluluğu
Erken Çocukluk Eğitimi Topluluğu	Sualtı Topluluğu
Fantezi ve Kurgu Topluluğu	Tiyatro Topluluğu
Felsefe Topluluğu	Toplum Gönüllüleri Topluluğu
Fizik ve Astronomi Topluluğu	Turizm Topluluğu
Fotoğrafçılık Topluluğu	Türkçe Topluluğu
Genç Girişimciler Topluluğu	Türk - Japon Dostluk Topluluğu
Genç Tema Topluluğu	Türk Kültürü Topluluğu
Gıda Topluluğu	Türk Kuşu Topluluğu (Gelibolu)
Gökçeada Öğrenci Topluluğu	Uluslararası İlişkiler Topluluğu (Biga)
Halk Bilim Topluluğu	Yabancı Diller Topluluğu
Halkla İlişkiler Topluluğu	Yaşam Boyu Öğrenme Topluluğu
Halk Oyunları ve Gösteri Topluluğu	Yeraltı Bilimleri Araştırma ve Tartışma Topluluğu
Havacılık Topluluğu	Yönetici Topluluğu (Biga)
İletişim Topluluğu	57. Alay Topluluğu
JEOT Topluluğu	

Araştırmamız kapsamında hareket noktamızı; üniversite döneminde görev alınan toplulukların, öğrencileri kolektif düşünceler üretmeye ve bu düşünceleri hayata geçirmeye, bireysellikten kurtararak topluluk olarak hareket etmeye, kişisel ve toplumsal anlaşmazlıkları kaçınmak yerine işbirliği vasıtasıyla çözümlenmeye yönelttiği düşüncesi oluşturmaktadır. Öğrencilerin yükseköğretim alanına sağladığı katkının artırılmasını ve üniversiteden daha fazla yararlanmasını amaçlayan öğrenci topluluklarının, öğrencileri üniversite döneminde sivil toplumun bir üyesi olmaya hazırladıkları ve onların üniversite sonrasındaki hayatlarında sivil toplum kuruluşlarına bakış açılarını olumlu yönde etkileyerek, söz konusu kuruluşlarda görev alma düşüncesini güçlendirdikleri yadsınamaz bir gerçektir.

Araştırmamızın amacı, Çanakkale Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin üniversitemiz bünyesinde faaliyet gösteren öğrenci topluluklarına katılma durumlarının, öğrencilerin bireysel çatışma yönetimi yaklaşımları üzerinde etkili olup olmadığını ortaya koymaktır. Bu amaca istinaden araştırmamızın teorik altyapısı çatışma kavramı, çatışma yönetimi, bireysel çatışma yönetimi yaklaşımları üzerine kurgulanacak ve gerçekleştirilen alan araştırması ile temel varsayımımız sınanacaktır.

Çatışma Kavramı

Çatışma kavramı sadece insanlara özgü bir olay değildir. Tüm canlılar yaşamlarını devam ettirebilmek için sürekli olarak çevreleriyle mücadele etmek ve yeri geldiğinde çatışmak zorundadır. Bu bağlamda çatışma yaşamın kaçınılmaz bir durumudur. Canlı bir organizma, yaşamsal nitelikte bir ihtiyacını tatmin etmek istediğinde herhangi bir engelleme ile karşılaştığında çatışmalar meydana gelmektedir. Birey sosyal yaşamın kendisi üzerindeki etkileri çerçevesinde, yaşamını önceden tahmin ettiği bazı kalıplar üzerine kurmaktadır. Ancak bireyin biçimsel ve sosyal çevresi ile etkileşimlerinde bazen önceden öngörülebilir kalıpların bozulduğu ve bireyin çevresindeki kişilerle çeşitli anlaşmazlıklara girdiği görülmektedir (Ceylan vd., 2000: 39).

Çatışma sözlük anlamıyla savaş, mücadele, kavga, dövüş, uyuşmazlık, anlaşmazlık, fikir ayrılığı gibi yoğun ve uzun bir mücadele sürecini içeren anlamlar taşımaktadır. Bu anlamda çatışma, yönetilmesi gereken bir süreçtir (Eren, 2006: 72).

Örgütsel anlamda çatışma ise, "bireyler ve grupların birlikte çalışma sorunlarından kaynaklanan ve normal faaliyetlerin durmasına veya karışmasına neden olan olaylar" olarak tanımlanmaktadır. Mintzberg, örgütlerin organik yapılarının, çatışmayı içerdiğini ifade etmektedir. Bunun nedeni olarak, takımlarda farklı mesleklerden birçok uzmanın bir arada çalışmasını göstermektedir (Kılavuz, 2002: 12). Birarada çalışma ister istemez birçok anlaşmazlığı beraberinde getirmektedir. İş ortamındaki bu anlaşmazlıklar ise; ihtiyaç, düşünce, amaç, sorumluluk, algılama farklılıklarından kaynaklanmaktadır. İş yerinde sürekli olarak yaşanan anlaşmazlıklar; iş ortamına zarar verebilmekte, üretimde ve insan kaynaklarında verimsizliğin artmasına, iş birliğinin azalmasına neden olmaktadır. Bu olumsuzlukları önlemek, çatışmaları örgüt yararına dönüştürebilmek için çatışmaların yönetilmesi gerekmektedir. Çatışmalar kendi haline bırakılıp çözülmediğinde yıkıcı sonuçlar doğurabilmektedir (Almost, 2006: 445).

Çatışma Yönetimi

Örgütlerde çatışma yönetimi; organizasyon üyeleri arasında ya da bir ekip çalışması içerisinde işle ilgili veya kişilik özelliklerinden kaynaklanan sorunları, olayları incelemek, anlaşmazlıkları ortadan kaldırmayı amaçlayan yolları araştırmak, çatışmaların örgüt yararına kullanılabilmesini sağlayabilecek şekilde yönetmektir (Aktan, 1999: 94).

Scmidth ve Tannenbaum örgütlerde çatışmaların yönetilmesi gerektiğini belirtirken, yönetilmeyen çatışmaların insan kaynaklarının boşa harcanmasına neden olacağına değinmektedir. Bu durumda çalışanların verimliliğini azaltmakta, anlaşmazlıklardan bıkan ve bundan zarar gören çalışanların örgütten ayrılmasına neden olmaktadır (Scmidth ve Tannenbaum, 2000: 196).

Başarılı bir çatışma yönetimi ise; çatışmaların zararlı yönlerini en aza indiren, yararlı yönlerini arttıran, örgütteki çatışma düzeyini optimum düzeyde tutan ve çatışmalarda kazan-kazan çözüm yaklaşımını benimseyen çatışma yönetimi biçimidir (Akkırman, 1998: 3).

Çatışma yönetimi sonunda örgütlerin yapısında iyileşmeler olmakta, gereksiz çatışma mücadelelerinden çok örgütün amaçların yönelik eylemler ön plana çıkmaktadır. İyi bir çatışma yönetimi mekanizması kurulduğunda, farklı deneyim ve bilgi birikimine sahip çalışanların iş birliği içinde olmaları sağlanmakta, bu sayede sinerji ortaya çıkmaktadır. Çalışanlar arasında meydana gelen bu sinerji ile insan kaynaklarından daha etkin ve verimli yararlanılmakta, işletmelerin maliyetleri azalmakta, örgütler amaçlarına daha kolay ulaşmaktadır. Çatışmaları yönetmek sadece işlevsel çatışmaları yaratmak ve işlevsel olmayan çatışmaları azaltmak demek değildir. Aynı zamanda örgüt içinde optimal bir çatışma düzeyi sağlamak anlamına da gelmektedir.

Bireysel Çatışma Yönetimi Yaklaşımları

Literatürde çatışmaların çözülmesinde örgütlerin ve bireylerin uyguladıkları birtakım çatışma yöntemleri yer almaktadır. Bireylerin uyguladığı bireysel çatışma yöntemi yaklaşımları çalışmamızın odak noktasını oluşturduğu için diğer çatışma yönetimi yaklaşımlarından bu bölümde söz edilmeyecektir.

Bireysel çatışma yönetimi yaklaşımları; çalışanların kişilik özelliklerine, cinsiyetine, çalışanın eğitim durumuna, yaşına ve örgüt içinde bulunduğu konuma göre farklılıklar göstermektedir. Bireyler anlaşmazlık yaşadıklarında nasıl davrandıklarının genellikle farkında değildirler ve davranışlar çoğunlukla çocuklukta öğrenildiğinden otomatik olarak işlemektedir. Burada önemli olan, herkesin kendine özgü bir çatışmayı yönetme yaklaşımı bulunmasından çok, yaklaşımın öğrenilmiş olması nedeniyle, yeni ve daha etkin yollar keşfederek çatışmaları çözme yaklaşımlarını değiştirebilmeleri ve geliştirebilmeleridir (Kılavuz, 2002: 15).

Bireysel çatışma yönetimi yaklaşımlarını "big five" adıyla beş grupta ele almak mümkündür. Bunlar: "kaçınma yaklaşımı", "işbirliği yaklaşımı", "uzlaşma yaklaşımı", "uyuma yaklaşımı" ve "zorlama yaklaşımı"dır. Ancak isimlendirmelerde bazen farklılıklarda bulunmaktadır. Sözgelimi; bazı kaynaklarda "zorlama yaklaşımı" yerine "rekabet", "işbirliği yaklaşımı" yerine "sorun çözme" veya "tümleştirme" gibi isimleri de kullanılmaktadır. Kullanılan çatışma yönetimi yaklaşımlarının isimleri kaynaklarda farklı ele alınmakla beraber içeriklerinin aynı olduğu görülmektedir.

Bireysel çatışma yöntemleri alanında yapılmış olan en önemli araştırmaların; Blake, Shephard, Mouton, Kenneth Thomas ve Rahim'e ait çalışmalar olduğu bilinmektedir.

Afzalur Rahim'in Bireysel Çatışma Yönetimi Yaklaşımı

A. Rahim, çatışma yönetimi üzerine çalışan önemli yönetim uzmanları arasında yer almaktadır. Araştırmalarında "çatışma yönetimi" kavramının önemine değinmekte, çatışma yönetiminin tespit edilen 65 yönetim konusu arasından en çok gündeme gelen beşinci konu olduğunu vurgulamaktadır (Kılavuz, 2002: 13).

A. Rahim yaptığı araştırmalarda, bireylerin çatışma yönetimi yaklaşımlarını “kendi çıkarını düşünme” ve “başkalarının çıkarını düşünme” boyutlarının kombinasyonunu oluşturarak sınıflandırmıştır. Bunlardan ilki; kişinin kendi ilgi ve ihtiyaçlarını gerçekleştirme derecesini ikincisi ise başkalarının ihtiyaçlarını dikkate alma derecesini açıklamaktadır. A. Rahim bireylerin çatışma yönetimi yaklaşımlarını ölçmek üzere “Organizational Conflict Inventory-II veya ROCI-II” olarak bilinen bir ölçek geliştirmiş, söz konusu ölçeğin birçok çalışmada test edilerek yüksek derecede geçerliliğe ve iç tutarlılığa sahip olduğu tespit edilmiştir (Uysal, 2004: 33).

A. Rahim’in beş bireysel çatışma yönetimi yaklaşım tarzı şunlardır (Rahim; 2000: 24).

- Kaçınma (avoiding),
- İş birliği/Tümleştirme (collaboration /integrating)
- Uyuma (accommodating),
- Uzlaşma (compromising),
- Zorlama (dominating/forcing) yaklaşımlarıdır.

Öte yandan A. Rahim bu yaklaşımlardan hangilerinin ne zaman kullanılabileceğini “yaklaşımın örgütsel etkinliğe katkısı”, “toplumsal ihtiyaçların tatmini” ve “örgüt üyelerin etik ve moral ihtiyaçlarını karşılama” ölçütlerini göz önünde bulundurarak tespit etmiştir. A. Rahim’in çatışma yönetimi yaklaşımları, hem çatışan bireyler tarafından bireysel çatışma çözümünde hem de yöneticileri tarafından örgütsel çatışma çözümünde kullanılmaktadır. Bireysel çatışma çözümünde seçilen yöntemler kişinin kendisi için endişelenme düzeyi ve başkası için endişelenme düzeyi olmak üzere iki boyuttan etkilenerek seçilmektedir. A. Rahim’e göre bu modelde kişinin kendisi için ve başkası için endişelenme düzeyi, aynı zamanda çatışma durumundaki davranışlarını belirlemektedir (Sarı, 2005: 37).

Çatışma yönetiminin etkinliğinin bu ölçütlerin karşılama derecesine bağlı olduğu dikkat çekmektedir. Her birinin uygun olan ve olmayan durumları belirlenmiştir. İş birliği (entegrasyon ve problem çözme) ve uzlaşma yaklaşımlarının daha çok stratejik sorunların çözümünde kullanılabileceği anlaşılmaktadır. Uyuma, kaçınma ve zorlama yaklaşımlarının ise daha çok taktik sorunların çözümünde günlük işleyiş ve işlemlerin getirdiği çatışmaların çözümünde kullanılmaktadır (Karip, 2000: 66). Bu yaklaşımların uygun olduğu ve olmadığı durumlar Tablo 1’de gösterilmiştir:

Tablo 1. Çatışma Yönetim Yaklaşımlarının Uygun Olduğu ve Uygun Olmadığı Durumlar

UYGUN OLDUĞU DURUMLAR	UYGUN OLMADIĞI DURUMLAR
<p>KAÇINMA</p> <ul style="list-style-type: none"> - Konu basit ve önemsiz - Çözümde elde edilecek yarar karşı tarafla karşı karşıya gelmenin potansiyel tehlikelerinden az. - Durulma sürecine ihtiyaç var 	<ul style="list-style-type: none"> - Konu sizin için önemli - Karar sizin sorumluluğunuzda - Taraflar geri adım atmaya isteksiz - Çözüm sorunlu - Acil çözüm gerekli
<p>İŞ BİRLİĞİ (ENTEGRASYON/PROBLEM ÇÖZME)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Konu karmaşık - Çözüm için görüşlerin sentezi gerekli - Karşı tarafın katkısı gerekli - Zamanda kısıtlama yok - Bir taraf tek başına çözemez -Tarafların birbirinin kaynaklarına ihtiyacı var 	<ul style="list-style-type: none"> - Problem basit - Acil karar gerekli - Karşı taraf sorunla pek ilgilenmiyor - Karşı tarafın becerileri kısıtlı
<p>UYMA</p> <ul style="list-style-type: none"> - Taraflardan birisi kendisinin yanlış olabileceğini düşünüyor - Konu diğer taraf için daha önemli - Taraflardan biri gelecekte elde edecekleri için şimdiden bazı şeylerden vazgeçmeye meyilli - Biri diğerine göre daha zayıf - İlişkinin devamlılığı çok önemli 	<ul style="list-style-type: none"> - Konu sizin için çok önemli - Haklı olduğunuza kesin inancınız var - Diğer taraf haksız

UZLAŞMA

- Tarafların amaçları birbirini dışlıyor
- Tarafların gücü eşit
- Görüş birliği sağlanamıyor
- İş birliği ve zorlama başarısız
- Karmaşık soruna geçici çözüm lazım
- Bir taraf daha güçlü
- Sorun problem çözme yaklaşımı gerektirecek kadar karmaşık

ZORLAMA (HÜKMETME)

- Konu basit ve önemsiz
- Acil karar gerekli
- Hoşa gitmeyen bir karar uygulanacak
- Astlarla baş edebilmek için zorunlu
- Diğer tarafın lehine karar sizin için maliyetli
- Astların yetenekleri sınırlı
- Konu sizin için çok önemli
- Konu karmaşık
- Konu sizin için çok önemli
- Güçler eşit
- Acil karar gerekmiyor
- Astların becerisi yüksek

Kaynak: Emin Karip, "Çatışma Yönetimi", 2. Baskı, Ankara: Pegem Yayıncılık, 2000, s.67.

Bireysel Çatışma Yönetimi Yaklaşımları

Bireysel çatışma yönetimi yaklaşımları Rahim'in sınıflandırmasına göre aşağıdaki gibi ele alınmaktadır. Araştırmamız kapsamında saptamalar, bu sınıflandırmadan yararlanılarak gerçekleştirilecektir.

Bireysel Kaçınma Yaklaşımı

Kaçınma yaklaşımı, "çatışmadan sakınmak" ve "kabuğuna saklanmak" şeklinde değerlendirildiği için "kaplumbağa yaklaşımı" olarak da adlandırılmaktadır. Bu yaklaşımı uygulayanlar; kendi kişisel amaçlarını ve ilişkilerini boş vererek çatışmanın olduğu konulardan ve çatışma içinde oldukları kişilerden uzak dururlar. İş birliğine yanaşmazlar ve pasif davranırlar. Çatışmaları çözmenin mümkün olmadığını ya da olsa bile bunun uğraşmaya değmeyeceğini düşünerek yüzleşmektense kaçmayı tercih ederler. Bu yaklaşıma inanan birey, kendi amacına ulaşamamakla birlikte sorunların iyice derinleşmesine ve çözümsüzlüğe doğru gitmesine de ortam hazırlamış olmaktadır (Kılavuz, 2002: 16).

Kaçınma yaklaşımı, özellikle taraflar arasındaki gerilimin (sağlıklı bir iletişimin gerçekleşemeyeceği kadar) yüksek olduğu durumlarda etkili olarak kullanabilmektedir. Böyle durumlarda çatışma, tarafların daha sağlıklı düşünebilecekleri ve karşılıklı olarak problemi müzakere edebilecekleri bir süreye kadar ertelenebilmektedir. Tarafların çatışmanın farkında olmakla birlikte, çözüm üzerinde çalışabilmek için bir "soğuma" dönemine ihtiyacı duymaları durumunda bu yaklaşım etkili olabilmektedir. Soğuma gerçekleşmeden çözüm üzerinde çalışmanın taraflar için olumsuz sonuçlar doğurabildiği durumlarda kaçınma yaklaşımı yararlı bir yöntemdir.

Cavanagh, stresin yoğun olduğu zamanlarda kaçınma yöntemi kullanılmasının çatışmayı önlemede yararlı olacağını belirtmektedir. Kaçınma durumu stresin azalmasına katkı sağlayamıyorsa faydası da olmayacaktır. Çalışan bu durumda önce kaçınma yaklaşımı kullanarak stresin yatışıp yatışmadığını görmeli işe yararıyorsa hemen bu yaklaşımı terk etmelidir. Kaçınma durumu süreklilik kazandığında, asıl sorunun varlığını gizlediği için yararlı olmaktan uzaklaşmaktadır (Cavanagh, 1993: 62). Jacinta, çalışanlarının sürekli olarak "kaçınma" yaklaşımı kullanmalarının, başkalarını memnun etmeye çalışırken kendi amaçlarını ve ihtiyaçlarını ihmal etmelerine neden olduğunu belirtmekte ve bunun sonucunda, kişinin karşısındakinin boyunduruğu altına girmesine neden olduğunu ifade etmektedir (Keenan vd., 1998: 102).

Bu açıklamalara paralel olarak Paul ve Townsend; çatışmaları görmezden gelmenin, çözüm üretmek yerine sadece çözümü ertelediğini (Paul ve Townsend, 2004: 14), Lee ise anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmak yerine görmezden gelmenin çatışmayı zamanla hiddetlendireceğini savunmaktadır (Lee, 1996: 21).

Kaçınma yaklaşımının etkili olabilmesi için, bilinçli, kontrollü ve bir amaca yönelik olarak kullanılması gerekmektedir. Zamanla problemin kendiliğinden ortadan kalkacağını varsayarak kaçınmak, sorunların zaman içinde çözümsüzleşmesine neden olabilmektedir. Ayrıca, kaçınma davranışı karşı tarafta ciddiye alınmadığı ya da kendisine önem verilmediği izlenimi oluşturarak kıskırtıcı bir etki de gösterebilmektedir. İşletme içindeki bireyler mevcut çatışmadan kaçınmak, anlaşmazlıkları görmezlikten gelmek ya da tarafsız kalabilmek için bu yaklaşımı benimsemektedirler. Bu yaklaşımda bireyin pasif kalıp çatışmanın devam etmesine izin vermesi çatışmadan kaynaklanan gerginliği yükseltmektedir. Çünkü önemli konuların askıya alınması ya da ihmal edilmesi çatışmanın yok

olmasından çok, zaman içinde büyümesine sebep olmaktadır. Bu yaklaşımın çok fazla kullanılması, bireyin kendi içerisinde çatışma doğmasına da yol açabilmektedir (Uysal, 2004 :37).

Bireysel İş Birliği Yaklaşımı

İşbirliği yaklaşımında, 'kaçınma' yönteminin tersine, problemin üzerine açık olarak gidilmesi söz konusudur. Özellikle iletişim problemlerinden kaynaklanan çatışmalar için bireysel işbirliği yaklaşımı etkili bir yol olarak kullanılmaktadır (Atiker, 2006: 9).

Yaklaşım, çatışan tarafların karşı karşıya gelerek, sorunu bütün yönleriyle tartışarak kendi görüşlerini ortaya koyabilecekleri bir ortamı ifade etmektedir. Bu çalışma tarafların belli bir anlaşmaya gelene kadar devam ettiği bir süreçtir. Özellikle tarafların yeterli bilgiye sahip olmadıkları, aralarında yoğun ve etkin bir haberleşme olmadığı durumlarda bu yaklaşım taraflar arasında anlaşma sağlamaya yönelik olarak olumlu sonuçlar vermektedir (Eren, 2006: 541).

Yaklaşımın temel kuralı "kartların ortaya konulmasıdır". Burada taraflar iş birliği yaparak gerçek problemi, problemin nedenlerini ve farklılıkları yapıcı bir biçimde ortaya koyabilirler. Böylece her iki taraf da ne yapılabileceği konusunda kendi sınırlı bakış açılarını aşabilirler (Uysal, 2004: 35). Taraflar sorunu açık bir şekilde tartıştıklarında, kendi durumlarını ve birbirlerinden farklı olduklarını daha açık bir şekilde görmektedirler. Ancak tarafların farklı değer yargılarına sahip olduğu durumlarda etkili olabileceği şüpheli bir yaklaşımdır (Bahar, 2006: 124).

Bireysel Uyuma Yaklaşımı

Uyuma yaklaşımı çatışma durumunda bir tarafın karşı tarafa boyun eğdiği bir yaklaşımdır (Uysal; 2004: 36). Çatışma yönetiminde insanların uyuma davranışını seçmeleri, başkaları tarafından kabul edilme ve sevilme ihtiyaçlarından ya da karşı tarafa bağımlılığın fazla oluşundan kaynaklanmaktadır. Bu yaklaşımda çatışmaya taraf olanlar, çatışma devam ettikçe birilerinin incinmesinden ya da ilişkilerinin zedelenmesinden korkarlar ve isteyerek kendi çıkarlarından vazgeçerler. Böylece çatışmayı yumuşatma yoluna gitmiş olurlar (Kılavuz, 2002: 18).

Bu yaklaşımı kullanan taraf, karşı tarafa taviz vermeye hazırdır. Uyuma yaklaşımı bencil olmayan davranışları içerir, diğer bireylerle iş birliği sağlar ve onların isteklerine boyun eğmeyi gerektirir. Uyuma yaklaşımını kullanan bireyler, diğer bireyler tarafından desteklenmekle birlikte zaman zaman zayıf ve kişiliksiz olarak da değerlendirilebilmektedirler (Sökmen ve Yazıcıoğlu, 2005: 10).

Bireysel Uzlaşma Yaklaşımı

Uzlaşma yaklaşımı, "kendi çıkarının bir kısmından vazgeçip diğer tarafı da fedakarlık yapmaya ikna etmeye çalışma"ya dayanmaktadır. Uzlaşmak, orta bir noktada buluşmak veya asgari müştereklerde anlaşmak olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla uzlaşma yaklaşımı kullanarak taraflar ne tam olarak kazanmakta ne de kaybetmektedirler (Kılavuz, 2002: 19).

Bu yaklaşımı kullanan kişiler hem kendi çıkarlarına hem de karşı tarafın çıkarlarına orta düzeyde önem vermektedir. Taraflar kendisinin ve karşı tarafın çıkarını dikkate alarak çatışmanın çözümlenmesi için (karşılıklı fedakarlıkta bulunarak) her iki tarafında kabul edebileceği orta bir nokta bulmaya çalışmaktadır. Bu süreç, tarafların karşılıklı olarak bazı kabullenmelerde bulunmaları ya da kısa sürede ortak bir nokta bulmaları biçiminde gerçekleşir. Dolayısıyla bir çözüm yolunun bulunması ve bir anlaşmaya varılması için tarafların çaba göstermeleri söz konusudur. Ancak taraflar bu çözüm yolundan, iş birliği tarzında olduğu kadar memnun kalmamaktadırlar. Bununla birlikte, iş birliği tarzının kullanılmadığı durumlarda, uzlaşma tarzının en etkili başa çıkma yöntemi olduğu söylenebilmektedir (Uysal, 2004: 35).

Aquino, uzlaşma yaklaşımını, diğer yaklaşımların bir karışımı olduğunu ve tarafların bu yaklaşımı kullanmakta güçlük çektiğini savunmaktadır. Bu yaklaşım ona göre genellikle zamanın kısıtlı olduğu, tarafların eşit güçlere sahip olduğu ya da konunun önemli olmadığı durumlarda daha sık kullanılmaktadır (Tutar,2006: 131).

Bireysel Zorlama Yaklaşımı

Zorlama yaklaşımı, "güç ve otorite kullanarak karşı tarafı kendi çözümünü kabul ettirmeye zorlama" ya dayanmaktadır. Bu yaklaşımı benimseyen birey, karşı tarafın ilgi ve ihtiyaçlarını göz ardı ederek kendi istekleri doğrultusunda çatışmayı çözme gayreti içindedir (Atiker, 2006 : 10). Yaklaşımın temelinde, bireysel istek ve aşırı bir girişkenlik yatmaktadır. İş birliğine kapalılık son derece belirgindir (Kılavuz, 2002: 17).

Zorlama yaklaşımında, taraflardan biri kazanmak için her yola başvurabilmektedir. Çatışmanın üstle ast arasında olması durumunda, üst astı kendi isteklerine ve hatta emirlerine uymaya

zorlayabilir. Formal olarak zorlama ya da emretme yetkisi bulunmayan bir taraf blöf yapma, yanıltma ya da bir üst aracılığıyla karşı tarafı zorlama yoluna da gidebilir. Daha çok baskıcı bir yönetsel anlayışın hakim olduğu kurumlarda bu yaklaşım yaygın olarak kullanılmaktadır. Yaklaşımında, hükmedilen taraf ulaşılan çözümden memnun olmamakla birlikte zayıf olduğu ve başka bir seçeneği bulunmadığı için çözümü kabul etmek zorunda kalmaktadır (Uysal, 2004: 36). Bu yaklaşım çatışmayı çözmez, bir süre sonra çatışmanın tekrar gündeme gelmesine zemin hazırlayabilmektedir. Kazan-kaybet çatışma yönetimi yaklaşımının içinde varlığını hissettirmektedir (Atiker,2006: 10).

Araştırma Bölümü

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı öğrenci topluluklarında faaliyet gösteren ve göstermeyen öğrencilerin bireysel çatışma yönetimi tarzlarını tespit ederek anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemektir.

Araştırmanın Varsayımları

Araştırmanın temel varsayımları şunlardır:

- Araştırmaya konu olan deneklerin, sorulara verdikleri cevaplar gerçek algı ve değerlendirmeleri yansıtmaktadır.
- Seçilen örneklemin, evreni temsil ettiği varsayılmaktadır.
- Ankette yer alan soruların araştırmanın problemini test etme açısından yeterli ve geçerli olduğu varsayılmaktadır.
- Hipotezleri test etmede kullanılan istatistik analizler yeterli ve geçerlidir.

Araştırmanın sınırlılıkları şunlardır:

- Araştırma Çanakkale Meslek Yüksek Okulunu kapsamaktadır.
- Araştırma okulun sosyal programları olan “İşletme”, “Muhasebe” ve “Büro Yönetimi ve Sekreterlik” programlarının (örgün ve ikinci öğretim) öğrencilerini kapsamaktadır .

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma soruları, daha önce uygulanarak geçerliliği ve güvenilirliği tespit edilmiş olan ölçeklerden yararlanılarak oluşturulmuştur. Bireysel çatışma yönetimi yaklaşımlarını ölçmek üzere Afzalur Rahim'in pek çok araştırmada geçerliliği ve güvenilirliği kanıtlanmış ölçeği kullanılmıştır.

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme Yöntemi

Araştırmamızda Çanakkale il merkezinde bulunan Çanakkale Meslek Yüksek Okulu sosyal programlarda okuyan öğrencileri “araştırma evreni” olarak ele alınmıştır. Yapılan araştırma sonuçları denekler ile sınırlı olacaktır.

Örnekleme yöntemi olarak “Tam Sayı Örnekleme” kullanılmış ve evrendeki tüm denekler araştırmada kullanılmıştır. Programa kayıtlı olduğu halde devamsız öğrenciler ile hatalı olan anketler çıkarılmış, yaklaşık % 90 ı değerlendirmeye alınmıştır. Öğrencilerin ve bölümlerin dağılımı Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Örneklemin Dağılımı

BÖLÜMLER	ÖĞRENCİ	ARAŞTIRMA	%
	SAYISI	ÖRNEKLEMİ	
Muhasebe	219	197	0,90
İşletme	223	200	0,90
Büro	129	117	0,90
Yönetimi			
Toplam	571	514	0,90

Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmamızın hipotezleri şu şekildedir:

- H₁ Öğrencilerin anlaşmazlıklarda “işbirliği” yaklaşımını tercih etmelerinde; topluluklara katılan ve katılmayan öğrenciler arasında anlamlı farklılık vardır.
- H₂ Öğrencilerin anlaşmazlıklarda “uzlaşma” yaklaşımını tercih etmelerinde; topluluklara katılan ve katılmayan öğrenciler arasında anlamlı farklılık vardır.
- H₃: Öğrencilerin anlaşmazlıklarda “zorlama” yaklaşımını tercih etmelerinde; topluluklara katılan ve katılmayan öğrenciler arasında anlamlı farklılık vardır.
- H₄: Öğrencilerin anlaşmazlıklarda “kaçınma” yaklaşımını tercih etmelerinde; topluluklara katılan ve katılmayan öğrenciler arasında anlamlı farklılık vardır.
- H₅: Öğrencilerin anlaşmazlıklarda “uyuma” yaklaşımını tercih etmelerinde; topluluklara katılan ve katılmayan öğrenciler arasında anlamlı farklılık vardır.

Veri Toplama ve Değerlendirmede Kullanılan Yöntemler

Veri toplama aracı olarak yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formu iki bölümden oluşturulmuştur. Birinci bölümde demografik özellikleri belirlemeye yönelik ve öğrenci topluluklarına üyelik ile ilgili sorular, ikinci bölümde ise bireysel çatışma yönetimi yaklaşımları soruları yer almıştır. Anket sorularının değerlendirilmesinde “SPSS 15.00 İstatistik Paket Programı”ndan yararlanılmıştır. Ölçeklerin iç tutarlığı Cronbach Alpha katsayısı ile değerlendirilmiştir. Araştırmada “Faktör Analizi” ve “Independent Samples T- test Analizleri”nden yararlanılmıştır. Anket soruları faktör analizine tabi tutularak varyansı temsil eden faktörler tespit edilmiştir.

Ankette yer alan sorulara verilen cevap önermelerinin değerlendirilmesinde 5’li likert ölçeği kullanılmıştır. Likert tipi ölçekler, denek tepkilerine dayanan ve sıralama düzeyinde ölçeklerdir. Likert tipi ölçekler ilk olarak tutumları ölçmek amacıyla geliştirilmiş olmakla beraber, psikolojik değişkenleri ölçmek amacıyla da kullanılmaktadır. Ölçek, verilen konu hakkında cevaplayıcının fikir ve bilgilerinin öğrenilmesini sağlamaktadır (Tokol, 2002: 72).

Araştırmanın Güvenilirliği

Güvenilirlik analizi “Cronbach’s Alpha” ile test edilmiştir. Yapılan güvenilirlik analizine göre araştırma yüksek bir güvenilirliğe sahiptir (Alpha=,820). Güvenilirlik analizi sonucu Tablo 3’de gösterilmiştir:

Tablo 3: Güvenilirlik Analizi

Cronbach's Alpha	N of Items
,820	38

Faktör Analizi

Anket faktör analizine tabi tutularak “Kaiser-Meyer-Olkin Testi” ile faktör analizinin güvenilirliği test edilmiştir. KMO Testi sonucuna göre yapılan faktör analizi; testi yüksek güvenilirlik (0,888>0,500) sağlamaktadır (Stevens; 2002: 390). Faktör analizinde veriler “Varimax Yöntemi” ile rotasyona tabi tutularak ankette yer alan önermelerin birbiriyle ilişkili olanlarının bir araya getirilmesi suretiyle faktörler oluşturulmuştur. Faktör analizlerinde kullanılan Varimax yöntemi en yaygın rotasyon “rotate” yöntemi olarak bilinmektedir (Johnson ve Wichern, 1992: 132). Faktör Analizi KMO sonuçları tablo 4’de yer belirtilmiştir:

Tablo 4: Faktör Analizi KMO Tablosu

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.			,888
Bartlett's Sphericity	Test of	Approx. Chi-Square	2939,004
		df	210
		Sig.	,000

Faktör analizi sonuçlarına göre SPSS programı, ölçeği 4 faktörde anlamlı bir şekilde toplayarak önermeleri gruplandırmıştır. Afzalur Rahim'in ölçeğinde 5 faktör (alt boyut) bulunmaktadır. Bu faktörler; işbirliği, uyma, uzlaşma, zorlama ve kaçınma alt boyutları olarak ifade edilebilir. Faktör analizinde SPSS, anket sorularının bir bölümünü gruplandırma sırasında dışarıda bırakmıştır. Faktör analizi; 8 önerme analiz dışı bırakılarak 20 önerme ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında güvenilirlik testini düşüren ve faktör analizinde birden fazla faktöre dahil olan maddeler değerlendirmeden çıkarılmıştır. Bu durumda tüm faktörlerin araştırma varyansını açıklama gücü % 57,239 olarak tespit edilmiştir. Faktör analizi, uzlaşma ve işbirliği yaklaşımlarını birleştirmiştir. Bu noktadan hareketle öğrencilerin uzlaşma yoluyla işbirliği yaklaşımı tercih ettikleri söylenebilir. Faktörlerin isimlendirilmesi ve toplam varyansı açıklama gücü "Tablo 5" ve "Tablo 6" da gösterilmiştir:

Tablo 5: Faktörlerin Varyansı Açıklama Güçleri

Component	Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %
1- Uzlaşma/ İşbirliği	5,675	27,022	27,022
2- Uyma	2,591	12,338	39,360
3- Zorlama	2,283	10,872	50,232
4- Kaçınma	1,471	7,007	57,239

Tablo 6: Faktör Analizi Tablosu

	UZLAŞMA/ İŞBİRLİĞİ	UYMA	ZORLAMA	KAÇINMA
27	,787			
7	,768			
20	,758			
18	,740			
12	,727			
1	,723			
4	,721			
25	,707			
6	,632			
13	,621			
8		,747		
10		,708		
19		,705		
16		,698		
26		,564		
24			,790	
17			,715	
22			,691	
21			,665	
5				,783
3				,765

Not: 0.40 altında kalan değerler gösterilmemiştir.

Hipotezlerin Test Edilmesi

Faktör analizi sonuçlarına göre ana ölçekte yer alan iki alt faktör birleştirilmiştir. Buna göre uzlaşma ve işbirliği yaklaşımlarına yönelik iki hipotezi birleştirerek tek bir hipotez haline getirilmiştir.

Araştırmanın hipotezleri şu şekilde açıklanabilmektedir:

- H₁: Öğrencilerin anlaşmazlıklarda “uzlaşma yoluyla işbirliği” yaklaşımını tercih etmelerinde; topluluklara katılan ve katılmayan öğrenciler arasında anlamlı farklılık vardır.
- H₂: Öğrencilerin anlaşmazlıklarda “zorlama” yaklaşımını tercih etmelerinde; topluluklara katılan ve katılmayan öğrenciler arasında anlamlı farklılık vardır.
- H₃: Öğrencilerin anlaşmazlıklarda “kaçınma” yaklaşımını tercih etmelerinde; topluluklara katılan ve katılmayan öğrenciler arasında anlamlı farklılık vardır.
- H₄: Öğrencilerin anlaşmazlıklarda “uyuma” yaklaşımını tercih etmelerinde; topluluklara katılan ve katılmayan öğrenciler arasında anlamlı farklılık vardır.

Hipotezleri test etmek için Independent Samples T Test'i yapılmıştır. *Hipotez testleri aşağıdadır.*

T-testi analizine göre; H1 hipotezi kabul edilmiştir. F1 Sig. (2-tailed) =,000 < 0.05 (Tablo.7) Skor tablosunda görüldüğü gibi öğrenci topluluklarına katılan öğrencilerin uzlaşma yoluyla işbirliği yaklaşımı tercih etmeleri katılmayan öğrencilere göre anlamlı olarak daha yüksektir. (katılanlar=3,8771, katılmayanlar=3,2616).

Analizlere göre; H2 hipotezi red edilmiştir. F2 Sig. (2-tailed) =,167 > 0.05 (Tablo.7) Uyuma yaklaşımı tercih etme konusunda öğrenci topluluklarına katılan öğrencilerle katılmayan öğrenciler arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Analizlere göre; H3 Hipotezi red edilmiştir. F3 Sig. (2-tailed) =,992 > 0.05 (Tablo.x). Uyuma yaklaşımı tercih etme konusunda öğrenci topluluklarına katılan öğrencilerle katılmayan öğrenciler arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Analizlere göre; H4 hipotezi kabul edilmiştir. F1 Sig. (2-tailed) =,000 < 0.05 (Tablo.7) Skor tablosu da belirtildiği üzere öğrenci topluluklarına katılan öğrencilerin kaçınma yaklaşımını tercih etmeleri katılmayan öğrencilere göre anlamlı olarak daha düşüktür. (katılanlar=3,4475, katılmayanlar=3,7503)

Araştırmamıza ilişkin T-testi sonuçları Tablo 7'de, öğrenci topluluklarına katılma/katılmama durumlarına göre öğrencilerin anlaşmazlıklarda tercih edebilecekleri yaklaşımların skorları Tablo 8'de belirtilmiştir:

Tablo 7. Independent Samples T-Test Tablosu

		t-test for Equality of Means						
		t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
		Lower	Upper	Lower	Upper	Lower	Upper	Lower
Uzlaşma/ İşbirliği	Equal variances assumed	-7,260	512	,000	-,61546	,08477	-,78200	-,44891
	Equal variances not assumed	-8,205	183,997	,000	-,61546	,07501	-,76345	-,46747
Uyuma	Equal variances assumed	1,383	513	,167	,12063	,08723	-,05074	,29200
	Equal variances not assumed	1,359	153,683	,176	,12063	,08876	-,05472	,29598
Zorlama	Equal variances assumed	,010	513	,992	,00090	,09247	-,18077	,18256
	Equal variances not assumed	,010	161,244	,992	,00090	,08949	-,17583	,17763
Kaçınma	Equal variances assumed	4,218	510	,000	,30284	,07180	,16178	,44391
	Equal variances not assumed	3,863	140,793	,000	,30284	,07839	,14787	,45781

Tablo 8: Öğrenci Topluluklarına Katılma/Katılmama Skor Tablosu

	s8	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Uzlaşma/İşbirliği	Katılmama	412	3,2616	,79321	,03908
	Katılma	102	3,8771	,64662	,06403
Uyma	Katılmama	412	2,9514	,78716	,03878
	Katılma	103	2,8308	,81030	,07984
Zorlama	Katılmama	413	3,4429	,84488	,04157
	Katılma	102	3,4420	,80039	,07925
Kaçınma	Katılmama	410	3,7503	,62813	,03102
	Katılma	102	3,4475	,72705	,07199

Sonuç

Araştırmamız öğrenci topluluklarına katılma ile bireysel çatışma yaklaşımlarını tercih etme arasında bir neden-sonuç ilişkisini vermemekle beraber öğrencilerin bireysel çatışma yönetme yeteneklerinin ve biçimlerinin, öğrenci topluluklarına katılan öğrencilerle katılmayanlar arasında farklılaştığını ortaya koymakta ve konunun önemine işaret etmektedir.

Araştırmamızın sonuçlarına göre, varyansı açıklayan temel faktör uzlaşma yoluyla işbirliği yaklaşımıdır. Bu durum öğrencilerimizin anlaşmazlıklarda bu yaklaşımı daha çok benimsediğini göstermektedir.

Öğrencilerin bireysel çatışmaları çözme yöntemi olarak işbirliği ve kaçınma yaklaşımlarını tercih edip etmemeleri ile öğrenci topluluklarında faaliyet gösterip göstermemeleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Bu sonuç, araştırmamızın teorik kısmında belirttiğimiz temel varsayım ile örtüşmektedir. Buna göre; üniversite topluluklarına katılım ve bu topluluklarda faaliyet gösterme, öğrencilerin bireysel ve örgütsel hayatlarında karşılaşacakları sorunlara ve anlaşmazlıklara karşı işbirliği davranışı benimsemelerini sağlamak ve sorunlardan kaçınmayarak uzlaşma ortamı yaratabilme yeteneklerini geliştirmektedir.

Araştırmamızın sonucunda “uyma yaklaşımı” ve “zorlama yaklaşım”ları ile öğrenci topluluklarına katılma arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Araştırmalar derinleştirildikçe ve genişletildikçe farklı sonuçlar da elde edilebilecektir.

Araştırma verileri değerlendirildiğinde örnekleme dahil 412 öğrencinin topluluklara katılmadığı, 103 (yaklaşık %25) öğrencinin ise öğrenci topluluklarında faaliyet gösterdiği görülmektedir. Faktör analizine göre araştırmanın varyansını açıklayan temel alt boyutun “uzlaşma yoluyla işbirliği yaklaşımı” olduğu anlaşılmaktadır (%27).

Öneriler

- Araştırmamız sonucunda elde edilen verilerin ileriki yıllardaki seyrinin araştırılması ve Meslek Yüksek Okulu öğrencileri ile diğer fakülte ve yüksek okulu öğrencilerini kapsayacak şekilde genişletilerek karşılaştırmalı analizler yapılmalıdır.
- Buna paralel olarak; araştırma amacını pekiştirmek ve neden-sonuç ilişkilerini daha ayrıntılı ortaya koyabilmek için mezun olan öğrencilerin bireysel ve örgütsel yaşamlarında STK’larda faaliyet gösterme durumları izlenerek ve mevcut STK’larda faaliyet gösteren kişilerin üniversite yıllarında öğrenci topluluklarında faaliyet gösterip göstermediklerine ilişkin çalışmalar yürütülerek araştırma derinleştirilmelidir. Üniversiteler arasında karşılaştırmalı analizler yapılmalıdır.

Kaynakça

- Aguino Karl, (2000). “Structural And Individual Determinants of Workplace Victimization: The Effects of Hierarchical Status and Conflict Management Style”, *Journal of Management*, Vol.26, Iss.2 ,
- Akdemir Ali ve Nezi Metin Özmutaf (2007).”Sivil Toplum Kuruluşlarında Misyonların Başarılması Kapsamında Bireylerin Gönüllülüğe Bakış Açıları”, *IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiri Kitabı*, Pozitif Matbaacılık, Çanakkale.
- Akkırman, Ali Deniz (1998). “Etkin Çatışma Yönetimi ve Müdahale Stratejileri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt.13, Sayı.2.
- Akman M. (1992). “Çağdaş Eğitim Çağdaş Üniversite”, *Çağdaş Eğitim Çağdaş Üniversite*, T.C. Başbakanlık, Ankara.
- Aktan Can (1999). “2000’li Yıllarda Yeni Yönetim Teknikleri”, Tügiad Yayını :İstanbul.

- Almost, Joan (2006). "Conflict Within Nursing Work Environments: Concept Analysis", *Journal of Nursing Theory and Concept Development or Analysis*.
- Aslan Mehmet ve Kaya Gazanfer (2008). "1980 Sonrası Türkiye'de Siyasal katılımı Sivil Toplum Kuruluşları", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 5, Sayı:1. (<http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/867.pdf>- Erişim Tarihi 08.07.2008.)
- Ateş Davut (2006). "Küreselleşme: Ne Kadar Tek Boyutlu?", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Sayı: 7, Cilt: 1.
- Atiker, Mustafa (2006). "Çatışma", Konya: Konya Ticaret Odası Yayınları.
- Bahar, Emel (2006). "İşletme Becerileri Grup Çalışması", Detay Yayıncılık: Ankara.
- Bekmezci Mustafa, Gürsoy Ahmet, Ünkazan Çiğdem, Kaleli Nilay (2004). "Sivil Toplum Kuruluşlarında Yönetim ve Yönetici Profili", *1. Ulusal STK Kongresi Bildiri Kitabı*, Çanakkale.
- Cavanagh, Snape J, (1993). "Occupational Stress in Neurosurgical Nursing. Int. Crit", *Journal of Nursing*. Vol.9.
- Ceylan Adnan, Ercan Ergin ve Alpan Lütfihak (2000). "Çatışmanın Sebepleri ve Yönetimi", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt.1, Sayı.2.
- Çevik N. (1992). "Kavramlar ve Değerlendirmeler", *Çağdaş Eğitim Çağdaş Üniversite*, T.C. Başbakanlık, Ankara.
- Direk, Mithat (2008). "Gençlerin Üniversite Eğitiminden Beklentileri ve Tarımsal Eğitim", http://www.Suyam.Net/Kontrol/Download/67311771_Doc.Doc- Erişim Tarihi 08.08.2008).
- Eren, Erol (2006). "Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi", 9.Basım, Beta Yayınevi : İstanbul.
- Gürüz K. (1992). "Bati Üniversitelerinin Tarihi Gelişimi", *Çağdaş Eğitim Çağdaş Üniversite*, T.C. Başbakanlık, Ankara.
- Johnson Ricahard A. ve Wichern Dean W. (1992). "Applied Multivariate Statistical Analysis", New Jersey:Prentice-Hall
- Karatürk Mehmet ve Pazarcık Yener (2004). "Kent Hizmetlerinin Etkin Sunulmasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü ve Gelecek Perspektifi", *1. Ulusal STK Kongresi Bildiri Kitabı*, Çanakkale.
- Karip Emin (2000), "Çatışma Yönetimi". 2. Baskı, Pegem A Yayıncılık: Ankara.
- Keenan Gail M., Cooke Robert, ve L. Hillis Stephen (1998). "Norms and Nurse Management of Conflicts:Keys to Understanding Nurse-Physician Collaboration", *Research in Nursing & Health*, Vol.21.
- Kılavuz, Didem Pınar (2002), "Çalışanın Liderinden Memnun Olması:Liderin Güç Tarzının ve Çatışmayı Yönetme Tarzının Etkileri". (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE*).
- Lee Deborah (2000). "An Analysis Of Workplace Bullying in The UK", *Personnel Review*, Vol.29, Num.5.
- Mutioğlu Halil ve Gözcü Fahriye (2004). "Küreselleşme Gerçeği ve Sivil Toplum Miti", *1. Ulusal STK Kongresi Bildiri Kitabı*, Çanakkale.
- Oğuz, A. (2004). "Bilgi Çağında Yüksek Öğretim Programları", *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı 164 Güz .
- Paul Robert J. ve Townsend James B. (2004). "Violence in the Workplace: A Review with Recommendations", *Behavioral Science* Vol.11, Num.1, March.
- Rahim, M. Afzalur (2000). "Managing Conflict in Organizations", Third Edition, Cataouge in Publication Data British Library Pres.
- Sarı, Sezen (2005). "İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerine Çatışma Çözümü Becerilerinin Kazandırılmasında Akademik Çelişki, Değer Çizgisi ve Güdümlü Tartışma Yöntemlerinin Etkisi", (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı*).
- Schmidt Warren ve Tannenbaum Robert (2000). "Farklılıkları Yönetmek", İbrahim Bingöl (Çev), *Harward Business Rewiev*, Mess Yayınları: İstanbul.
- Sökmen Alptekin ve Yazıcıoğlu İrfan (2005). "Thomas Model Kapsamında Yöneticilerin Çatışma Yönetim Stilleri ve Tekstil İşletmelerinde Bir Alan Araştırması", *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi* Sayı.1.
- Stevens, James (2002). "Applied Multivariate Statistics for the Social Sciences", 4th ed., Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates.
- Tokol, Tuncer (2002). "Pazarlama Araştırması", 11. Baskı, Detay Yayıncılık: Bursa.
- Tutar Hasan (2006), "Mobbing", *5. Büro Yönetimi ve Sekreterlik Kongresi*, Çanakkale.
- Uysal, İsa (2004). "Örgütsel Çatışma Yönetimi ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'na Yönelik Bir Uygulama", (*Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Merkez Bankası*).
- YÖK (2007/2). T.C. Yükseköğretim Kurulu, "Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi", Şubat 2007, Ankara

İnternet Kaynakları

- (http://www.comu.edu.tr/ogrencibilgi/rektor_mesaj.php- Erişim Tarihi - 01.08.2008).
- (<http://sks.comu.edu.tr/topluluklar.php>- Erişim Tarihi- 01.08.2008).
- (<http://www.tdk.gov.tr/TR/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAAF6AA849816B2EF05A79F75456518CA>- Erişim Tarihi 05.07.2008).
- (<http://idari.isikun.edu.tr/sks/kulup.html>- Erişim Tarihi -07.08.2008).

Ali Özdemir
ali.ozdemir@deu.edu.tr
DEÜ İİBF
Asli Yüksek Özdemir
asli.yuksekk@deu.edu.tr
DEÜ İİBF
Dr. Levent Biber
leventcan97@gmail.com

ABSTRACT

Individuals in different characteristics facing change and increasing ambiguity, in distinct conditions, can live conflicts as a result of interaction with the other people. An efficient conflict management is necessary for overcoming the negative effects of conflict. Individuals in different characteristics can use different conflict management strategies for the conflicts they encounter. The purpose of this study is to indicate the factors affecting the conflict management strategies the individuals use and conflict management strategy choice. In that way, first of all conflict management and conflict management strategies are taken up and in application section, information about the research sample is given, study's methodology and hypothesis is explained and analysis for testing hypothesis is performed.

Key Words: Conflict, Conflict Management, Conflict Management Strategies

1. Introduction

Human relations weaken and individualize in parallel with the technological changes in the last years. Conflict between employees is observed in the organizations by the effect of individualization. Employee conflicts should be taken under control to increase employees' performance. For this reason conflict management becomes an important issue in business world.

A number of definitions about conflict are found in the related literature. These definitions differ according to the perceptions of conflict as an output, process or communication style (Alexander, 1995; 33). Conflict is the differences between people about goals, values, motives, ideas and resources according to one of these definitions. In this context, conflict stems from different points of view. By considering as a process conflict can be explained as the process resulting from the perception of people to others as an obstructing factor in reaching their goals. While definitions differ according to points of view, the basic points in conflict definition are the existence of various and different perspectives and the contradiction of each of these perspectives.

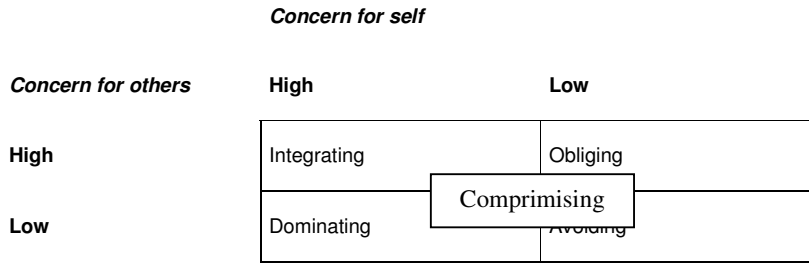
Conflict is defined as an interactive process between social beings coming out as a result of disagreements and disputes (Sirivun, 2001; 7). Conflict is an intra-people dynamic shaping out of internal and external conditions of the involved person or people, affecting group performance positively or negatively (Lin, 2003; 17). Conflict is an inevitable fact coming out of all relations and interactions. Despite the idea that conflict has negative effects, conflict's result as being constructive or destructive depends on individual's conflict management capability (Dyson, 2002, 43). Conflict management takes professional attention in 1960's by the study conducted by Blake and Mouton (Holt and DeVore, 2005; 167). Strategies used in conflict management can be defined, basically, as the reactions given by the people in a conflict environment (Dyson, 2002; 43). There exist various ideas developed about this subject.

Follett, Blake and Mouton, Thomas, Rahim and Bonoma have determined two basic dimensions about intra-people conflict management strategies; concern for self and concern for others. First dimension is the level of attempt to meet oneself's wishes and needs while the second dimension is the level of attempt to meet other's wishes and needs. According to these two dimensions, conflict management strategies defined by Rahim can be categorized under 5 basic groups (Psenicka and Rahim, 2002; 307);

- Integrating: Strategy involving the sharing of differences for transparency, data exchange and the development of acceptable solutions for both sides. It is related with problem solving.
- Obliging: It includes behaviors oriented to the satisfaction of the opposite side by overlooking the differences.
- Dominating: As a win-lose oriented strategy, individual tries to reach the results to his/her benefit by using his/her power, authority etc.
- Avoiding: It includes the behaviors directed at delaying the situations, escape vs.

- Compromising: In give and take approach, both sides give concession to each other in order to satisfy themselves.

Relationship between strategies is summarized as below (Lin, 2003; 23).

Figure 1. Conflict Management Strategies

Various measures exist, applied in the studies that are directed at the use of conflict management strategies. Most significant ones are (Holt and DeVore, 2005; 168 and Rahim, 1983; 370); *Conflict Management Survey* (CMS) developed by Hall in 1969, *Management-of- Differences Exercise* (MODE) put forward by Thomas and Kilmann in 1974, *Employee Conflict Inventory* (ECI) developed by Renwick in 1975 and *Rahim Organizational Conflict Inventory* (ROCI) developed by Rahim in 1983.

After considering conflict management and conflict management strategies in general, literature review aimed at application should be given place.

2. Literature Review Related To Conflict Management Strategies

In the previous section, conflict management and strategies used in conflict management are examined. In this section, literature review about the conflict management strategies used by individuals researched in the application is given.

Conflict management necessitates the attributes like flexibility, transparency, self-confidence necessary for emotional based talents and different thinking and behavioral forms. Individuals, when provoked emotionally, can not show rational behavioral patterns or evaluate the possible results of different behaviors. Baron (1997) has indicated the significant effects of emotions on conflict situation’s results (Lee, 2003; 2). All conflicts, whether functional or not, are essentially emotional because conflict arises from the threat perception to the individuals’ or groups’ goals (Jordan and Troth, 2004; 200). An efficient, creative and productive conflict management is not possible without a proper management of emotions by both sides. For this reason conflict should be managed efficiently.

Studies on organizational conflicts focus on functional and dysfunctional dimensions of the subject and analyze the conflict’s effect on organizational performance (Henkin , 2000;142).

Kilmann and Thomas try to determine the relationship between personality and conflict management strategies that individuals use in a study conducted in 1975. A number of studies aimed to determine this relationship exist (Lee, 2003; 23).

Kilmann and Thomas (1977); Shockley-Zslabak (1981); Rahim (1983); Mills, Robey and Smith (1985); Todd-Mancillas and Rossi (1985); Putnam and Poole (1987); Duane (1989); Conrad (1991); Korabik, Baril and Watson (1993); Sorenson and Hawkins (1995); Renwick (1997); study the relationship between gender and conflict management strategies individuals use (Lee, 2003; 25-26).

Several studies searching the effects of cultural differences on the use of conflict management strategies exist. Morris et al. study the conflict management strategies American and Asian firms use and the cultural differences affecting the choice of these strategies in their study conducted in 1998 (Morris, 1998; 729). Darling and Fogliasso, in a study conducted in 1999, have analyzed the cultural differences’ effect on conflict management strategy choice in a multinational bank (Darling and Fogliasso, 1999; 383). Trubisky, Ting-Toomey and Lin (1991); Salacuse (1998); Salacuse (1999); Chen (2000) and Knutson, Hwang and Deng (2000) are some of the studies searching cultural differences’ role on conflict management (Lee, 2003; 27-28). Kaushal and Kwantes (2006), instead of only analyzing culture-conflict management or personality-conflict management relationship, try to put forward the relationship between culture, power, personality and conflict management strategy (Kaushal and Kwantes, 2006).

As seen in literature review, conflict management is an issue that should be managed efficiently to increase performance in today’s organizations. For this reason public sector application on conflict management strategy is conducted.

3. Application on Conflict Management Strategy

3.1. Research Methodology and Sample

For analyzing conflict management's effect on public organizations in order to sustain and increase productivity, a questionnaire is applied on 6 public organizations servicing in İzmir. Questionnaire is applied in 6 organizations to 150 people and return rate is 124. First section of the questionnaire used in research is about demographical characteristics while the second section is about conflict management strategies. Questions about demographical characteristics consist of gender, age, marital status, education status and working duration variables. In the second section of the questionnaire, 5 basic strategies of conflict management are analyzed by using ROCI-II instrument developed by Rahim and (Lee, 2003; 56 and Rahim, 1983; 370). Rahim's instrument is used completely because of the worldwide acceptance of its reliability and validity. 124 people analyzed in our research have answered all questions. SPSS 11.5 package program is used in survey analysis.

3.2. Analyses and Findings of the Research

In the research conducted in public sector organizations for conflict management, frequency distribution analysis is used for determining demographical characteristics. After the descriptive statistics analysis on conflict management strategies, whether difference exists among conflict management strategies according to employees' demographic characteristics or not is investigated. By this way it will be possible to determine the necessity of developing different conflict management strategies according to characteristics to solve conflict situations in the organizations. According to the results of reliability analysis conducted to assess the reliability of data on conflict management strategy collected from 124 people, the reliability coefficient, Cronbach Alpha, is 0,88, so that it is concluded that statistical analysis is applicable.

3.2.1. Findings on Demographic Characteristics

Findings about 124 people's demographic characteristics in İzmir's public sector organizations are shown in Table 1. Demographic characteristics are given as percentages.

Table 1. Distribution of Demographical Characteristics

DEMOGRAPHIC CHARACTERISTIC		FREQUENCY	PERCENTAGE
GENDER	<i>Male</i>	68	0,55
	<i>Female</i>	56	0,45
AGE	<i>18-25</i>	18	0,15
	<i>25-34</i>	45	0,36
	<i>35-44</i>	37	0,30
	<i>45-54</i>	13	0,10
	<i>55 and over</i>	11	0,09
MARITAL STATUS	<i>Married</i>	84	0,68
	<i>Single</i>	40	0,32
EDUCATION STATUS	<i>Primary School</i>	5	0,04
	<i>High School</i>	51	0,41
	<i>Two-Year Degree</i>	33	0,27
	<i>Undergraduate</i>	29	0,23
	<i>Graduate</i>	6	0,05
WORKING DURATION	<i>Less than a year</i>	12	0,10
	<i>1-3 years</i>	26	0,21
	<i>3-5 years</i>	37	0,30
	<i>5-10 years</i>	29	0,23
	<i>10 years and over</i>	20	0,16

3.2.2. Findings on Conflict Management Strategies' Descriptive Statistics

Conflict management strategies consist of cooperation, recognition of other, domination, prevention and compromise. Average and standard deviation of the variables about these strategies are given as below in Table 2.

Table 2. Descriptive Statistic Analysis Results about Conflict Management Strategy Variables

Conflict Management Strategies	Mean	Standart Deviation
Integrating	3,28	1,24
Obliging	2,92	1,31
Dominating	3,06	1,30
Avoiding	2,79	1,21
Comprimisng	3,11	0,98

Integration is one of the five conflict management strategies evaluated at the highest level in the questionnaire applied to 124 people in 5 public sector organizations of Izmir. Public sector workers in Izmir solve their conflicts usually by integration. The lowest mean is seen in avoiding strategy. In general, conflict resolution is below the level of good. It can be thought that the conflict affects performance negatively and these values should be improved. Analysis of conflict management strategies' variation according to demographical characteristics is taken up in detail below because it will bring a different point of view to the problem's solution.

3.2.3. Discrepancy Analysis for Conflict Management Strategies According to Demographical Characteristics

Hypothesis for statistical difference analysis among conflict management strategies is listed below. The results of independent samples t-test and one-way ANOVA for means, used in order to test the given hypothesis are shown in Table 3. Given hypothesis below are alternative hypotheses and null hypotheses are not written.

H1: Conflict management strategies of employees differ according to gender.

H2: Conflict management strategies of employees differ according to marital status.

H3: Conflict management strategies of employees differ according to age.

H4: Conflict management strategies of employees differ according to education status.

H5: Conflict management strategies of employees differ according to working duration in corporation.

The first two hypothesis analyses are t-tests for independent samples for there are two demographical characteristic kinds. In the last three hypotheses one-way variance analysis is applied because there are more than two answer alternatives.

Table 3. Discrepancy Analysis Results for Conflict Management Strategies According to Demographical Characteristics

Demographic Characteristic	Conflict Management Strategies					
	Integrating	Obliging	Dominating	Avoiding	Comprimising	
Gender	Male	3,30	3,80	3,60	4,00	4,10
	Female	4,05	3,50	3,30	3,05	3,20
	t test	-1,64	0,57	0,61	1,66	1,59
	P	0,11	0,58	0,54	0,11	0,12
Marital Status	Married	3,68	3,48	3,48	3,20	3,28
	Single	4,40	4,20	3,00	4,20	4,60
	t test	-1,22	-1,09	0,78	-1,36	-1,87

	p	0,23	0,29	0,44	0,18	0,07
Age	F test	0,67	0,77	2,84	0,66	3,63
	p	0,62	0,56	0,05*	0,63	0,02*
Education Status	F test	0,20	0,70	0,35	0,61	1,00
	p	0,94	0,60	0,84	0,66	0,43
Working Duration	F test	0,65	0,97	1,54	1,06	3,58
	p	0,59	0,42	0,23	0,39	0,03*

As to Table 3 first hypothesis is rejected for all variables (conflict management strategies). Conflict management strategies of employees do not differ according to gender.

In marital status demographic characteristic, for all strategies at the level of $\alpha = 0,05$ hypothesis is rejected. However difference is seen at the level of $\alpha = 0,10$ in compromising strategy. According to this it is possible to say that singles are more cooperative than married employees.

Looking at third hypothesis to find out whether there is a difference according to age or not, results show that dominating and compromising strategies differ according to age at the level of $\alpha = 0,05$. Other strategies do not show discrepancy. It can be realized that during young ages employees are more cooperative while as they get older employees solve the conflicts by the dominating strategy.

Fourth hypothesis is rejected for all conflict management strategies and according to education status it can be said that employees' conflict management strategies do not differ.

A significant difference is found for conflict strategies in the last and fifth hypothesis. According to this hypothesis, as the working duration increases compromising strategy is applied at a higher level.

5. Conclusions

Conflict is an inter-personal social event. A negative performance as a result of failure in solving this social event is proved by a number of studies. Conflict between public sector personnel is a well-known reality in Turkey. Level of conflict in public sector, as shown in theory, can be taken up as the level of satisfying a person's own needs and other's needs. For this reason, 5 basic conflict management strategies, as conflict management strategies in public sector determined by Rahim, are analyzed.

It is seen that, in the application on 6 public sector organizations of Izmir, conflict management is an important issue and problems are solved at a little bit above the average in all strategies. Study should be taken into consideration and researches should be conducted to make improvements in all of the 5 strategies. Public sector personnel solve their problems mostly by compromising strategy. After the nearly well evaluated compromising strategy, employees prefer obliging strategy. Evaluated above the average, it can be said that obliging strategy is related with strength of social relations' such as friendship, neighborhood etc. in Turkish society. According to the results the least used strategy is the avoiding strategy. Characteristics of Turkish society such as inability to postpone the problems prevent itself in the case of an issue support this result. Studies encouraging the public sector employees' use of avoiding strategy should be conducted.

For complete use of conflict management strategies in public sector organizations, analysis of difference according to demographical characteristics is performed. As a result of these analyses, there is not a difference in integrating, obliging and avoiding strategies according to demographical characteristics. In dominating strategy, age causes significant differences. As people get older, dominating is taken up as an important conflict management strategy. The most important reason is the conventional respect of Turkish society to the elders and aged people's demand in that type of behaviors. Ability of both side's to agree on a common point or namely compromising strategy depends on age status and working duration. As young employees, in respect to age status, are more cooperative; experienced ones according to working duration are more cooperative.

Public sector organizations should minimize the conflict among employees to solve the people's problems in a fast and efficient way. By this study conducted in Izmir, it is put forward that all of the conflict management strategies must be improved. Conflict management analysis and measures for the avoidance of conflict should be a primary issue in all public sector organizations.

References:

- ALEXANDER, David Clinton. (1995), "*Conflict Management Styles of Administrators in Schools for the Deaf: Teacher Perceptions of Job Satisfaction*", Unpublished Phd. Thesis, Gallaudet University.
- DARLING, John R., FOGLIASSO, CHRISTINE E. (1999). Conflict Management Accross Cultural Boundaries: A Case Analysis from a Multinational Bank, *European Business Review*, 99(6).
- DYSON, James C. (2002), "*Middle School Teachers' Perceptions of Conflict and Their Conflict Management Styles*", Unpublished Phd. Thesis, Temple University Graduate Board.
- HENKIN, Alan B., CISTONE, Peter J., DEE, Jay R. (2000). Conflict Management Strategies of Principals in Site-based Managed Schools, *Journal of Educational Administration*, 38(2).
- HOLT, Jennifer L., DEVORE, Cynthia James. (2005), "Culture, Gender, Organizational Role and Styles of Conflict Resolution: A Meta-Analysis", *International Journal of Intercultural Relations*, 29(2), 165-196.
- JORDAN, Peter J., TROTH, Ashlea C. (2004), "Managing Emotions During Team Problem Solving: Emotional Intelligence and Conflict Resolution", *Human Performance*, 17(2), 195-218.
- KAUSHAL, Ritu., KWANTES, Catherine T. (2006). The Role of Culture and Personality in Choice of Conflict Management Strategy, *International Journal of Intercultural Relations*, Article in Press.
- LEE, Fen-Ming. (2003), "*Conflict Management Styles and Emotional Intelligence of Faculty and Staff at a Selected College in Southern Taiwan*", Unpublished Phd. Thesis, The University of South Dakota, South Dakota.
- LIN, Su-Mei. (2003), "*Relationships Among Conflict Management Styles, Employees' Job Satisfaction and Team Effectiveness-A Comparison Between Public and Private Hospitals in Taiwan*", Unpublished Phd. Thesis, Nova Southeastern University.
- MORRIS, M.W., WILLIAMS, K.Y., LEUNG, K., LARRICK, R., MENDOZA M.T., BHATNAGAR, D., LI. J., KONDO, M., LUO, J., HU., J. (1998). Conflict Management Style: Accounting for Cross-National Differences, *Journal of International Business Studies*, 29(4).
- PSENICKA, Clement., RAHIM, Afzalur. (2002), "A Model of Emotional Intelligence and Conflict Management Strategies: A Study in Seven Countries", *The International Journal of Organizational Analysis*, (10)4, 302-326.
- RAHIM, M. Afzalur. (1983), "A Measure of Styles of Handling Interpersonal Conflict", *Academy of Management Journal*, 26(2), 368-376.
- SIRIVUN, Utit. (2001), "An Investigation of The Primary and Secondary Conflict Management Style Preferences of Men and Women in The Role of Local Managers, International Managers and College Students in Thailand", Unpublished Phd. Thesis, Nova Southeastern University.

DEVLET - ÖZEL SEKTÖR - SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARI ETKİLEŞİMİ

IMPORTANCE OF THE PEACE IN DISASTER ISSUES:AN INTRODUCTION TO THE CASE STUDIES OF ELAZIĞ AND TUNCELI PROVINCES

Asst.Prof.Dr.İlknur Öner
ioner@firat.edu.tr

Firat University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Sociology

Abstract

Peace and war have been important issues of the history of the world. However, extending the context and frame of recent disasters brings importance of collaboration of different countries and organisations (governmental and NGO's) and the necessity of global peace into forward.

This study will be revolving around the fragmented meanings of peace in disaster/hazards studies and it derives its findings from examples which combines disaster and peace issues. These examples are threefold: worldwide, nationwide and local levels. Preliminary comparison of the present conditions of the two neighbouring cities (Elazığ, Tunceli) from Turkey will be local findings based on records up to year 2008.

Consequently study consists of three sections: The first section will be dealing with the meaning and frame of the peace for disaster issues inclusive of various stages of the disasters (such as pre-post). In this section, differing meanings of peace in disaster issues will be classified and defined shortly. The second section will be scrutinizing findings at three level. At the international level, study examples of UN and other NGO's will be discussed. At the national level, presence and differing study examples of different organisations pre and post 1999 will be summarized. At the local level, differing provincial conditions (such as disaster risks, socio-economical conditions, teror) of Elazığ and Tunceli will be discussed. These findings will be based on some of the records of The Grand National Assembly of Turkey and the Ministry of Public Works and Settlement. The final section will summarise the outcomes of the findings and recommendations for the future.

Keywords: Peace, disasters, provincial differences, NGOs, collaboration

Introduction

Peace and war have been important issues of the history. These two concepts go hand in hand in conceptual definitions. It is difficult to understand one without defining the other's frame and context. During this conference, we will often hear definitions of the NGO's. However, importance will be given to possible shifts in applications of present NGO's relation to disasters in this paper. As we know, NGO's are legal organizations which, they have missions and goals, intending to affect decisions and applications, to change awareness at different levels.

There are different ongoing debates on NGO's and their activities. Some of them can be exemplified as follows.

What is more important NGO's or civil society; their presence or their impacts? Who are they really and what are their sources? Is there any limitations to their actions? What are their constraints and shortcomings? What are their linkages to local, national or international governing bodies and what are their borders which differentiates them from other organisations and activities?. There have been discussions on above mentioned questions in the frame of sustainable development and migration, refugee, resettlement, relocation, displacement, war, conflict and poverty perspectives. NGO's and states have been interplaying different roles in these fields for a long time. However, the recent increase in the number of large scale of disasters and their impacts on more than one nation such as in the case of 11'th of September and Asian Tsunami. They were the cases which have been forcing present non governmental organisations to swing their aid providing frame to fit in different sorts of disasters than drought, flood related, distribution of food, sanitation or health service provision as similar to other organisations in the society. Moreover, new ones had to be emerged as well.

The previous activities of organisations have been re-examined from time to time. Two pillars of this restructuring can be mentioned namely: The first pillar is Brutland Report which was published with the title of "Our Common Future". It was generated new focuses to local activities and collaborations at international levels as the proposals for the UNCED Agenda 21. This agenda was adopted by the World Federation of United Nations Associations at the 33'rd Plenary Assembly in Barcelona, Spain on the 23'rd of November 1991. Following this meetind, it gained support of interested parties for the planned actions of Rio Conference in 1992 (Çorakçı, 1989, Lord Richard,1991). Moreover, since then, new actions have been taken. A first step in the development of a standardised international classification of disasters can be counted as second pillar: to create and agree on a common hierarchy and terminology for all global and regional databases on natural disasters;to establish a common and agreed definition of sub-events that is simple and self-explanatory. This step is very new. Technical meeting was held in Münich in 2007. Center for Research on the Epidemiology of Disasters (CRED) and MinichRe have recently led a collaborative

initiative on a “Disaster Category Classification for Operational Databases”. It brought together CRED, MunichRe, SwissRe, ADRC and UNDP (Scheuren, le Polain de Waroux, Below, Guha-Sapir and Ponserre,2007:4). This is an example of a different form of collaborative study of different organisations in relation to disasters.

Disasters and their influences are in increase. In 2007,” 414 natural disasters were reported. They killed 16847 persons, affected more than 211 million others and caused over 74.9 US \$ billion in economic damages” (Scheuren, le Polain de Waroux, Below, Guha-Sapir and Ponserre,2007:x).

Yıldız defines groups in the field of civil society, separate than governments and with their *relationship between each other and with the state*. Those different groups can function different ways: They can be the source of the conflict and tensions. But they can be independent from the state but they may balance the activities of the government as well. As Yıldız indicates, independent social groups can play an important role in the settlement and close knitted links of the democracy. However, in the settlement of the democratic culture, they are not the sole responsible agents(Yıldız, 2004).

The Meaning and Frame of the Peace for Disaster Issues

The peace process and linked terminology can be defined various ways. Some of them can be mentioned here as follows:

The peace process, negotiations and ceasefire are defined according to 2008 Peace Process Yearbook:

“*Peace process* is understood as meaning the consolidation of a negotiation scheme, once the thematic agenda procedures, calendar and facilitators have been defined. Negotiation thus entails one of the stages in a peace process.... *Ceasefire* is used to refer to a military decision to paralyse all combat or use of weapons for specific period of time, while an end to hostilities includes, in addition to the ceasefire, a commitment not to kidnap, harass the civilian population, threaten, etc... majority of peace process can be classified into one of the following five categories or models, although times a single process may combine several different categories:

- a)Demobilisation and reinsertion
- b)Political, military or economic power-sharing
- c)Exchange (peace for democracy, peace for land, peace for withdrawal, peace for recognition of rights, etc)
- d)Confidence-building measures
- e)Formulas for self-government or an”intermediate political architecture”

Modalities or stages in peace process: Indirect informal contact, indirect formal contact, direct informal contact, direct formal contact, informal explorations, formal explorations, informal talks, formal talks, informal negotiations, formal negotiations, formal process.

Negotiations is understood as meaning the process in which two or more clashing parties (either countries or internal stakeholders from the same country) agree to discuss their differences within a concerted framework in order to seek a satisfactory solution to their demands. This negotiation can take place either directly or through facilitation by third parties” (Fisas, 2007:9-10).

In the above mentioned book natural disaster cases were mentioned as follows:”There was also a case in which a government accepted that the venues for meeting with the armed group willing to negotiate were considered”temporary sanctuaries” until the conditions existed for them to become regarded as cantonment zones. In three cases (Darfur, India-Assam and Indonesia-Aceh) “humanitarian corridors” in temporary truces were created to tend to the population affected by the conflict or a natural disaster” (Fisas, 2007:254). In this book, hard conflicts in the form of war and terrorism were linked to disaster issues and related processes. However, this is not the only appearance of peace and conflict issues which combines disasters and NGOs. The only progress was not the discussion of different terms and linking them to disasters.

Consequently at the Upsala University, Department of Peace and Conflict Research in Spring 2006,a schedule labeled as Conflict, Disaster, and Peace-Building was prepared and given as a lecture. They focus on the themes as theories and concepts of peace and conflict research. From Emergency Assistance to Peace-Building. Towards synthesis- pots –study trip period (Nordquist, 2008).

The discussions have been moving forward. Dagkas reveals that “every new thing, however idealistic and unselfish, the phenomenon of the NGO had initiate weaknesses and become distorted through misuse. These problems were more apparent in the humanitarian organisations. The first inference is that ideological and political neutrality is impossible. On the ideological level, the action of the humanitarian organisations is not aimed at bringing justice; it analyses the results of confrontation rather than causes and thus works on the level of offering compassion and concern instead of urging the international community to set justice as the goal of international action. Conflicts are addressed not as the result of economic

inequalities, international geopolitics, agreements among the social elites, but only in terms of humanitarian action that focuses on individuals, caring for victims and alleviating their suffering” (Dagkas, 2007:131.)

Peace and war can be understood in different forms such as: from hard war to slight conflicts, pure peace to functional consensus. The discussion of this differences in details of the definitions will be out of frame of this limited paper. However, it should be added that peace and conflicts have been considered variety of meanings for disaster issues which is inclusive of relations between different NGOs, different nations, state-NGO relations, international-local relations etc.. This is a necessity due to experienced variety of disaster examples which will be summarized without an early classification below. A detailed classification will be made in the future following paper to this preliminary introductory examination.

Findings at international, national and local levels

In 1990, one of the early papers related to peace and disaster issues, Kreps examines war time and peacetime emergency preparedness in the United States in terms of major historical trends and establishment of FEMA in 1979 (Kreps,1990). Mohne and Eder dams and their bombardment and damages to Ruhr valley during the World War was one of the earliest examples for the combination of war and man made disaster as a result of it. The recent events on the 11th of September 2001 (a disaster occurrence of conflict and hard use of power) and New Orleans, Hurricane Katrina (a disaster which is an intervening factor which revealed conflict to scenery as segregation or management problems between local and national governing bodies) take attentions to the different linkages to peace and war or conflict issues in line with the disasters (Oner,2001:8).

Guarnizo attracts our attentions to a sort of soft conflict and peace processes in application between NGO's, civil society and other organisational body relations. Guarnizo evaluated how one particular aid sector, the nongovernmental development organisations (NGOs), is tackling the institutional issues involved in integrating disaster and development assistance and the Third World. She indicates two aid types: Their institutional efforts and the challenges they face in the implementation process. She comes out with the recommendation that *institutional mechanisms need to catch up with current thinking in disaster research in order to meet the emerging policy and program priorities*. According to her, the *new ways for enhancing co-operation among different actors in disaster reduction* must take place (Guarnizo, 1993).

In August 22, 2005 Los Angeles Times was publishing a news entitled with “ A disaster's peace dividend” and focused on a spark of hope that it would force opponents in civil wars to abandon armed struggle in favour of cooperation and rebuilding. This has been true in Indonesia but not in Sri Lanka (Los Angeles Times, 2005). There have been other written works in line of this news.

Recent publications focus on Asian Tsunami. In one of them Harris gives an important insight about disaster response, peace and conflict in post-tsunami Sri Lanka (Harris, 2006). He emphasizes international aid agencies and their lack of sensitivity in planning their interventions. He tries to answer *Why did so many agencies, many whom had no or little previous experience of field operations, feel compelled to establish a presence in Sri Lanka?* Inter-agency rivalry between INGO's competing for partners and projects, when one disagrees with others, it is not necessary to cooperate with them. According to him international humanitarian interventions may be understood in varying forms in the dynamics of conflict and the role of assistance in informing such a relationship. They may have helped to contribute to peace building or minimally, by at least not making situations worse. He takes attentions to field based rivalries, necessity of state restrictions and guidance on the channelling of funding to augment the capacity of pre-existing organisations with the local knowledge to deliver targeted, culturally and politically sensitive assistance. At the time of profound national crisis such as the tsunami, requires a very strong state indeed to confront and stem the tide of international assistance. He demonstrates how the disaster congestion of humanitarian space in tsunami-affected Sri-Lanka has *contributed to the erosion of local emergency capacities, has altered the trajectories of local relationships and diminished community level prospects for peace*. He explores why international aid agencies are frequently so *conflict insensitive* and what can be done about it (Harris, 2006:1-16).

Renner and Chafe in the 'Worldwatch Report: Beyond Disasters: Creating Opportunities for Peace' examine the recent disaster issues after the Tsunami in Indonesia-Aceh province, Sri Lanka and Kashmir among others for better response. The report reveals *intersection of disasters, conflict and peacemaking requires interdisciplinary response from governments, international donors and civil society* (Renner and Chafe, 2007).

Similar arguments related to conflicts, NGOs and other organisations come forward before and after the 1999 earthquakes in Turkey. Some of them can be summarized as follows.

In 1998, Karancı and Akşit initiated a study to strengthen community participation in disaster mitigation and preparedness in a province, Bursa (Turkey). They aimed at multisectoral participation to bring together the local state authorities, municipalities, the private sector, and the non-governmental organisations, in order to develop an action plan for mitigation and preparedness through the involvement of

the local community. Their attempt was targeting the civil society and intending to increase community awareness. According to them NGO's were very rapid in their responses to quake 1999, but they were not prepared for such a disaster, and thus their efforts were not coordinated enough (2000). According to my own experiences, Karanci and Akşit carried out similar intentions during their study in following Bingöl earthquake in Bingöl and partly in Elazığ in another level.

In İstanbul, June 2001, several papers were presented in a congress related to state and civil society, public participation and NGO's. This congress was in collaboration of three partners: Konrad Adenauer Vakfı (Foundation), Arı Hareketi (Bee Movement) and Türk Demokrasi Vakfı (Turkish Democracy Foundation). This congress is important in many aspects, but it hinders its most important function by focusing on a session on Earthquake in Turkey- Examples on NGO's aid. The selected papers of this section was prepared by a journalist, one of the central governors of the Ankara and AKUT (an NGO) member. This congress bridges the gap between many aspects as democracy, citizenship rights, state bureaucracy, role of national and international NGO's. In Kivanç words the explosion of aid with 1999 quake was a kind of explosion of a squized conscience and it is opening into a new field. According to him, main reason for this explosion is the appearances on the TV screens as the shortage of organisation and the lack of presence of the state in the scene. According to Kivanç and his experiences in the field following the quake, there is no such a thing as *greate increase in the activities of the civil society*. The only occurrence was the discovery of the people into new civil/public field which they discovered that they can be entered. However, this entrance was in short wave. People did not carry on this consciousness further and wider range (Kivanç, 2002:85-88).

One of the Governor, who had previous governing experience in one of the earthquake prone province Erzincan in Turkey, was evaluating disaster and organisations situation in relation to it as follows. Yazıcıoğlu (2002) taked attention to main responsibility of governing units and municipalities to carry on aid campaigns during disasters and lack of presence of NGO's in this field and lack of preparedness of the present ones in this field. He exemplified this with Erzincan earthquake. He was the one of the pioneering governor who spent effort on disaster and preparedness on this field and guided detailed studies on Erzincan province. Two detailed research results, and definition of processes were published as two pineering books in relation to Erzincan (Çuhadaroğlu, Kara and Ustaoglu, 1992; Ünal et.all, 1993). As stated by Yazıcıoğlu, NGO's lack of interest in the field and unpreparedness of present organisations were related to some other factors. Some of them can be mentioned as follows: Previous earthquakes were not affecting large cities and their related issues were intended to be solved by state organizations. The shortage in the development of the structure of civil society is a result of state's unwelcoming attitude towards them by do not accepting a partner or competitor to herself; state way and selective structure of the state. The state relates establishment of the non governmental associatons in the system as a policing issue and therefore, it establishes controlling mechanism in the police. Yazıcıoğlu revealed that, the saying of enemy from inside and enemy from outside and control logic prevales this approach. State takes responsibility to solve problems and public gives the responsibility to solving problems to states, governments and parties. This approach may put civil society in a position which is unnecessary and menningless. Yazıcıoğlu mentioned that the disaster related law prevales new order on the base of state, governmental organisations and public bureaucracy. Therefore, the crisis centers consisted of representatives of government units, bureaucrats and technicians. However, he indicates that he invited occupational associations, trade unions, other associations and parties to İl Kurtarma ve Yardım Komitesi (İl'nd Province Rescue and Aid Committee) in order to overcome this previous approach and give the responsibility to wider frame. He revealed that, he intended to establish a platform to identify needs, planning of duties and observation of applications in the field, but participation stayed limited and reduced in following days. According to him this is a reflection of "others responsibility", "others can do attitude" which indication of see state organisation responsible and acceptance of their activities. In other words, his intentions did not achive its expected end results appropriately at that time. According to Yazıcıoğlu, Erzincan earthquake revealed shortage of civil groups in Turkey. Therefore, he supported establishment of ERAYKUT in Erzincan in the guidance and assistance of AKUT. Erzincan revealed shortage of NGO's but the case of Marmara earthquake was an explosion of aid of NGO's. This was an annoying development for the state and therefore, state had cut financial support to them. According to Yazıcıoğlu, democratic state should not be uncomfortable from civil society, on the contrary it works with its support. For him, this was a reflection of shortage of transfer from bureucratic state to democratic state (Yazıcıoğlu, 2002:89-90).

During the same conference, Güngör's (2002) presentation was setting light to a NGO, which was formed previous to Earthquake with a different reason and a shift in its activities according to newly emerging conditions in the example of AKUT. Moreover, Güngör's paper and Koç's (2003) personal experiences in AKUT indicate the difficulties, shortcomings and sternights of an NGO from the perspectives of its members. They do not accept the perception of the boom of NGO activities and becoming hero of the public. But rather, they refer the necessity of increase in awareness, necessity to rely on the science and importance of giving necessary acceptibility to cultural, social other factors according to their national and international disaster experiences. They reveal conflicts, consensus and bargaining examples of relations in various

forms: From individual to international levels. Koç's experiences are more in detail (Güngör,2002:91-98; Koç,2003).

Barka and Er's book on İstanbul reveals different insights on approach towards natural disasters in Turkey. They focus on three questions: How the state is preparing herself? How does Turkish public look at natural disasters? Whose earthquake is this? They take attention to important characteristic of Turkish society through wordings of a German Turkologist Christoph Neumann. According to him Turkish society has a *strong solidarity* and *dynamic structure* but the state in shortage of organisation and well working social system. But, Turkey has a *very powerfull civil society potential*. However, this power does not easily become visible or activated due to constraints in the legal frame (Barka,Er; 2002:149-167,162).

There are other written works that can be mentioned and discussed in relation to natural disaster, civil society, NGO and state, individual experiences in wider discussion. Although, it is not possible to discuss all in the limited frame of this presentation, some of them can be mentioned here as follows: Kaya presents detailed discussion on earthquake, state and society following 17 August quake (2000). Kasapoğlu and Ecevit exemplified a sociological study with the support of National Sociological Association (2001), Şimşek reveals his experiences (2002) Saka presents her insights on earthquake as a journalist and researcher (2003).

The definitions of NGO's activities were not limited with insiders experiences, evaluations of scientists or journalists.

There are different organisations which defines their some activities in the linkage of disasters as below:

HEKVA- Hanımlar Eğitim ve Kültür Vakfı (The Foundation of Womens Education and Culture). It was established in İstanbul in 1988. In 2004, with its 67 members, the foundation has began to a project named "Afet Bilinci Eğitim Projesi " (Disaster Awareness Training Project). This Project has began in 2000 and targetted everybody in all age groups in the society such as in the schools, hospitals, associations and foundations. It was inclusive of seminars. During the Project, HEKVA was collaborating with B.U.Kandilli Rasathanesi, Deprem Araştırma Enstitüsü (Bosphorush University, Quake Research Institute), FAY-DER Felakette Acil Yardım Derneği (Disaster Emergency Aid Association) and İstanbul Afete Hazırlık Projesi (İstanbul Disaster Preparedness Project) (Özdoğan Çitil, 2004:85-86).

KADAV -Kadınlarla Dayanışma Vakfı is a foundation which can be translated as The Foundation of the Solidarity with Women. It was established by a women platform in İstanbul following earthquake in 17 August 1999. And then, it has gained formal acceptability in July 2001. The initial steps for solidarity was put forward as opening of Womens tents in Gölcük and Düzce in September 1999. Following activities in these tents, the needs were identified and Mum ve Ev Tekstil Atölyeleri (Candle and Home Textail Workshops) were established in Gölcük-Şirince in May 2000. Next, 36 participant and producer women from those workshops established a cooperation named Fiskos-Kadınlar Çevre, Kültür ve İşletme Kooperatifi in Ekim 2001. Furthermore, at the same period, Gölcük-Şirinköy KADAV-Kadın Sosyal Merkezi (Women Social Centre) was opened and served in variety of topics inclusive of disaster preparedness by training 1500 women and children by November 2002. Same civil society opened a site named Yeni Adım Kadın Eğitim ve Kültür Sitesi in Kocaeli-Köseköy in 18 August 2002 by aiming occupational and educational trainings in there. KADAV collaborates with other organisations such as Kadın Sığınakları ve Danışma Merkezleri, Mor Çatı Kadın Sığınma Vakfı, K adının İnsan Hakları Projesi-Yeni Çözümler Vakfı, Jagori Kadın Kaynakları Bilgi ve Belge Merkezi-Hindistan, İzmit-Değirmendere Kadın Destek Grubu, Köseköy Belediyesi Kocaeli Vailiği, Kocaeli Millî Eğitim Müdürlüğü, MEKSA, Afete Karşı Sivil Koordinasyon (ASK), Sosyal ve Kültürel Yaşamı Destekleme Derneği (SKKYGD), İzmit-Avrupa Birliği İş Geliştirme Merkezi (ABİGEM), ACT Netherlands and CORDAID, American Friends Service Committee (AFSC), NGO Kobe, UMCOR, ECHO-Mercy Corps etc. (Selek, 2004:89-90). Consequently, their activities very much multilayered and requires consideration of varied forms of relations.

KKM-Kadın Koordinasyon Merkezi (Woman Coordination Center) is other non governmental organisation. This center has become forward through feelings of solidarity and distribution of aid and organized following 17 August 1999 earthquake. Since then, it has been serving in the borders of İstanbul by distributing aid and helping to poor (Babacan,2004:83-84).

The established voluntary organisations are not only established by aid providers. They may established by disaster victims as well. The details will be discussed different forms of organisations in the future.

Yüçetürk's study exemplifies the role of civil society organisations in development planning of Düzce (2007) The number of NGOs in increase (Keleş and Hamamci 1993:325-326, Akşit et all, 2003).

As Cohen and Arato (1992), Göle (1996), Habermas (1973,1989,1998,), Sarıbay (2000), Akşit et all. (2003) and Yıldız (2004) put forward civil society may consists of wider perspectives than sole reflection as an organisation and NGO's. According to Akşit and his co-authors wording, as a result of study on the disaster related news in well known newspapers, civil society term should not be reduced in the frame of AKUT or KIZILAY. This may result transferring "meanings and discussions in shallowed structures". NGOs

and civil society terms are different but there are confusions on them and time to time they have been accepted as the same. Presence of civil society cannot be reduced to presence of NGOs. Moreover, presence of NGO's does not guarantee or become a tool for transfer to democratic society (Akşit et al. 2003:174-176). As Bourdieu mentions positions, dispositions and stances makes difference and the field of power may have transformations and these may change the presence and reflections of the groups in the structure (Bourdieu, 1996).

In the light of above mentioned summary of disaster experiences, it can be said that disaster issues requires collaboration of different fields and sensitivity to national and local conditions. This was the main focus of my written studies since 1999. The disaster issues, from time to time, may include consensus and conflicts in its core but on the other hand, they may trigger further conflicts or peace processes in the context of the field conditions (Oner, 2007a,b).

In the last years IV. International NGO's Conference Eraslan's paper includes a sub-title linked to disasters "Deprem-Arama Kurtarma-Afet Eğitimi Dernekleri" (Earthquake-Search and Rescue- Disaster Education Associations). He reveals that since 1999, variety of NGO's which focus on Earthquake related education, were established. This was the result of several factors such as the confusions and shortages in the search and rescue after the quake; lack of coverage of state mechanisms to quake related problems. He defines emergency situation and NGO's by focusing on their evolving establishment purposes. Eraslan gives several examples from local NGO's which are namely AKUT, AHDER, Deprem Eğitim Kurtarma, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Doğal Afet Yol Güvenliği Eğitimi Derneği, Arama Kurtarma Eğitim Derneği, Yaşam Arama Kurtarma Eğitim Derneği ve Kulübü. He indicates that local NGOs were established with different aims as well such as quake-search and rescue-disaster training. He elaborates training activities of these NGOs. Then, he comes out summarising following, seven activity sub titles:

Basic life support and emergency trainings; staff health and work security trainings; trainings for emergency management systems; search and rescue trainings; basic disaster awareness and trainer trainings; publication of brochure and books on the disaster training, preparation of courses, seminars and meetings on disaster education (Eraslan,2007:632).

The Association of Turkish Engineers and Architects (TMMOB) has been a very critical follower of disaster related issues in Turkey. Their most recent activity in 5-7 December 2007 Disaster Symposium in Ankara. Disasters and their multilayered perspectives were exemplified by different papers by mentioning importance of national, local, formal and informal organisations collaboration. However, during this symposium, challenges in the application in the field and conflicts, blockages in the fluqs, strenghts and weaknesses were mentioned as well (TMMOB,2007).

At the same symposium, Erdoğan and İskender were shortly indicating lack of change in the development of NGOs and taking attentions to importance of voluntary sources in disaster recovery phases (2007:323-327). Moreover, Başbuğ was focusing on disaster risk management and education activities in four universities (METU, ITU, Bosphorus and Gazi), through web based on line program supported by World Bank (Başbuğ,2007:123-125). The importance of this study is extension of this trainings to different expertise and different occupational groups. This multilayered training approach changes the quality of transferred disaster related knowledge to people. Moreover, Güler's paper exemplifies this disaster education and training programs at the universities. He mentions names of METU, ITU Disaster Management Departments, their activities at post graduate education level. Güler indicates that there are lectures on Disaster Management at the Engineering Departments of Ankara, Sakarya and Cumhuriyet Universities (Güler, 2007:121). However, Çanakkale Onsekiz Mart University has a different approach in its program for disaster training and education in the frame of applications as I have been informed during the TMMOB symposium. This program utilizes NGO's and experts experiences in the theory and the practices for the undergraduate students. By this, it transfers civil society and expert experiences to elite disaster managers of the future by bringing them together during lectures and field studies.

According to UNDP Turkey Representative, Eastern Anatolia and South-East Anatolia have been taking attention of UN since the call of Turkis Government for the priority of development in these regions. Thus, DPT, UNDP have been focusing on more to this regions. Since the establishment of ISDPC, UN have been given the responsibility to its 10 sub organisations to be active in the regions. They are namely UNDP, UNIDO, UNFPA, UNICEF, ILO, WHO, FAO, IFAD and World Bank (Hanswijk de Jonge, 1998:13-18). The main themes of two conferences were combining recent popular themes of povert and NGOs in Diyarbakır (29-31 May 1997) and the other in Çanakkale (19-21 October 2007). Although their second theme was poverty, they have some important outcomes on the strenghts and weaknesses of local, national and international NGO's and their linkages to other factors. They can be important comparison sources for future disaster related NGO studies. Many NGO's named and presented in both conferences, one can think in the case of 10 UN organisations presence and activities in the region. There are important questions should be considered. What are the roles and presence level of national and local NGOs and civil societies condition. Are they in the situation to counterpart or share partnership of these bigger international bodies. Are the state units alone and/or without the support of local, national NGOs. If so, how much they can carry on this

burden alone and why? Moreover, poverty related issues can be developed in time and gain momentum accordingly. However, during the disaster related issues there is not enough time to generate or experience or change different approaches, because the conditions are more fragile than normal situations. Harris's study should be remained at that point with the case of Sri Lanka and Aceh. But some generated outcomes related to NGO's previous experiences can be used in the disaster related issues after the careful examinations of them.

Elazığ and Tunceli Provinces, Turkey

Elazığ and Tunceli provinces are neighbouring cities. They have been chosen because of long term observations on these provinces, familiarity with activities and necessity of extending disaster related studies all over Turkey. They are between the triangle of the two important quake lines in a quake prone zone in the eastern part of Anatolia. However, the detailed historical analysis of disaster experiences of two cities (in traced records of the Ministry of Public Works and Settlement, 2007a,b) revealed that, sole disaster issue of the two province is not the earthquake. In fact, other disaster types are present as well. In some of the settlements even other disaster types may take over the priorities more than to others (as the terror, avalanche). While each province differs in its general conditions, each settlements may differ in their priorities as well in their administrative labelings and related powers. In order to trace the reflections of vulnerable sides of disasters on the bureaucratic level, the Turkish Grand National Assembly records covering to the years of 1984-2007 were scrutinized. According to traced records 318 of them were on Elazığ and 127 of them on Tunceli provinces. In total, 445 cases were traced. These records revealed that natural disasters less mentioned than terror and related issues such as security, managerial, economical and civil servant problem cases. As during the workshop on Social Dynamics of Global Terrorism and Prevention Policies in Ankara was pointed, the local sensitivities in some regions and settlements may differ and they can require special attention in management and public services (Sociological Association, 2006) This means, disaster issues are less visible in this records. In addition to this, under the conditions of occurrence of disasters, combination of disaster impacts and other pioneering issues of the locations can change the end results of the disasters as well. In the case of Elazığ, the range of topics related to Elazığ is wider than Tunceli and the number of being recorded under the title of Tunceli is less than half of Elazığ records. This reveals that in the case of disaster there are other sensitive conditions which should be considered in two provinces as well. The 80 per cent of the inspection records of The General Directorate of Disaster Affairs the Ministry of Public Works and Settlement related to Tunceli and Elazığ provinces were completed by 2007 November (2007a,b). The number of total records were 1187 inclusive of province, district, village and settlements smaller than villages. The number of records related to disasters in two provinces can be mentioned as follows: 386 in Elazığ and 800 for the Tunceli. These numerical differences indicate that according to criteria of natural disasters occurrence, It can be said that Tunceli province seems more vulnerable than Elazığ. However, other criterions should be considered as well. For instance, during the winter times, Pülümür district of Tunceli which is an avalanche, heavy snow and quake prone settlement area requires special transportation attention due to built 26 avalanche tunnels on the way of access route. On the other hand, Sivrice district of Elazığ, where many touristic, holiday, second homes were built for the citizens of surrounding neighbouring cities and on the line of quake prone line requires different attention in summer times than Pülümür. Moreover, there are still traces of terror and related social psychological stances at different levels in both province. This makes, cooperation and coordination of organisations and establishment of participating disaster community issues more sensitive. Moreover, both cities belongs to same regional civil defense group, but their preparedness to the disasters and the activity levels differs. Activities related to disasters in Elazığ is more visible than Tunceli. The details of this will be discussed further in the future.

Conclusion

As a conclusion it can be said that organisations in relation to disasters in Turkey are still in the frame of just starting and taking new forms as similar to governmental organisations. There are activities but without proper guidances for longer term and sustainable developments in this field. There is a big study shortage on this area. It requires special attention for increase in study, search and proper organisation (governmental and nongovernmental). Left gaps and shortages can be covered somehow, but they should be filled with proper, appropriate knowledge, attitude and actions. Disaster related activities are usually takes attentions shorter terms but it requires institutionalisation in approaches and attitudes. The problems related to disaster and organisations, conflicts and consensus are occurring in different forms all over the world. However, necessary outcomes should be taken from each experiences without the limits and borders of the knowledge. The number of related studies should be increased by focusing on culturally embedded fragilities and disaster types in settlement locations. Not a final but as a introductory statement for the future studies, it can be said that, combinations of activity and interactions at local, national, international levels are essential.

References

- Akşit,B. Tabakoğlu,B ve Serdar, A. (2003) "Deprem Bağlamında Sivil Toplum Kuruluşları ve Devlet ilişkilerinin Yazılı Medyada Kuruluşu Üzerine Gözlemler" In. G. Pultar, E.O.İncirlioğlu and Akşit,B.(der.) *Kültür ve Modernite*.İstanbul:Tetragon. pp:157-180.
- Babacan, R. (2004) "Kadın Koordinasyon Merkezi" *Sivil Toplum Dergisi*, 2(8):83-84.
- Barka,A. ; Er,A. (2002) *İstanbul Depremini Bekleyen Şehir*. İstanbul: OM Yayınevi.
- Başbuğ, B.B.(2007) "Türkiye'de Doğal Afet Risk Yönetimi Afet Yönetimi Eğitimi". *TMMOB Afet Sempozyumu: Birer Doğa Olayı Olarak Yaşananlar Afete Dönüşmesin*,5-7 Aralık-Ankara:TBMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, pp.123-126.
- Bourdieu,P. (1998) *The State Nobility:Elite Schools in the Field of Power*, Translation L.C. Clough.UK:Polity Pres.
- Cohen, J.L. ve Arato, A.(1992) *Civil Society and Political Theory*.Cambridge, MA:Masachussets Institute of Technology Press.
- Çorakçı,B. (Çev.)(1989). *Ortak Geleceğimiz*. Ankara:Türkiye Çevre Sorunları Vakfı.
- Çuhadaroğlu,F.;Kara,R. Ve Ustaoglu,E.(1992) *Deprem ve Erzincan Vilayeti, 13 Mart 1992 Erzincan Depreminin Öncesi, Deprem Olayı ve Sonrası ile ilgili İnceleme*. İstanbul: T.C. Erzincan Valiliği.
- Dagkas, A. (2007) From "Bread, Education, Freedom" to the activities of NGO's:The attempt at transition of the fight for human rights in Greece from the traditional social framework to volunteering, and its burdens". *IV.International NGO's Conference Proceedings, Global Poverty*,19-21 October Çanakkale. pp:129-136.
- Eraslan, L. (2007) "Türkiye'de Eğitim Alanında Sivil Toplum Örgütlenmesi Bağlamında Eğitim STK'larının (ESTK) Yapısal Özellikleri ve Bir Kategorileştirme Denemesi" *IV.International NGO's Conference Proceedings, Global Poverty*,19-21 October Çanakkale. pp:619-646.
- Fisas,V. (2007) 2008 Peace Process Yearbook,Romanya Vals, SA: Icaria editorial/School for a Culture of Peace, UAB. <http://www.pangea.org/unescopau/img/programas/process/08anuarii.pdf>. Cited on 21July 2008.
- Göle,N. (1996) Authoritarian Secularism and Islamist Politics: The Case of Turkey. In. A.R.Norton (ed) *Civil Society in the Middle East* Leiden:Brill.pp:16-43.
- Guarnizo, C.C.(1993) "Integrating Disaster and Development Assistance after Natural Disasters: NGO Response in the Third World" *IJMED*, 11(1):111-122.
- Güler,H.H (2007) "Afet Bilinci ve Afet Yönetimi Eğitimi". *TMMOB Afet Sempozyumu: Birer Doğa Olayı Olarak Yaşananlar Afete Dönüşmesin*,5-7 Aralık-Ankara:TBMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, pp.117-122.
- Güngör, Y. (2002) "Türkiye'de Deprem-Sivil Toplum Örgütlerinin Yardımlarına Dair Örnekler" *Devlet ve Sivil Toplum Bağlamında Halk Katılımcılığı ve Sivil Toplum Kuruluşları*, Ankara:Konrad Adenauer Vakfı,pp:91-98.
- Hanswijk de Jonge, P.V (1998) "Birleşmiş Milletler Türkiye Daimi Koordinatörü, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Temsilcisi" *TESEV-UNDP Yoksulluğu Önleme Stratejileri: Sivil Toplum Kuruluşları Diyaloğu*, 29-31 May-Diyarbakır, İstanbul:TESEV.
- Harris,S. (2006) "Disaster Response, Peace and Conflict in Post Tsunami Sri Lanka", University of Bradford, Department of Peace Studies. Working Paper. 16. <http://www.brad.ac.uk/acad/confress/PAPers/pdfs/ccR16.pdf>. Cited on 20.07.2008.
- Habermas, J. (1973) *Legitimation Crisis*, translated by. T.Mc Charty.UK:Polity Pres.
- Habermas,J. (1989) *The Structural Transformation of the Public Sphere*, Trns. W.Rehg.Cambridge:Polity Press.
- Habermas, J.(1998) *Between Facts and Norms:Contribution to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge, MA: Masachussets Institute of Technology Press.
- Erdoğan, N. Ve İskender, H. (2007) "Afet Durum İyileştirme Planlamasında Gönüllü Kaynakların Yönetimi" *Afet Sempozyumu* 5-7 Aralık Ankara:İMO,pp:323-328.
- Karancı,N. and Akşit, B.(2000) "Building Disaster Resistant Communities: Lessons Learned from Past Earthquakes in Turkey and Suggestions for the Future" *IJMED*, 18(3):403-416.
- Kasapoğlu,A.ve Ecevit,M.(2001) *Depremin Sosyolojik Araştırması*. Ankara: Sosyoloji Derneği.
- Kaya,Y. (2000) *Depremden Kalanlar, 17 Ağustos'un Ardından Deprem, Devlet ve Toplum*. İstanbul:Otopsi.
- Keleş,R. And Hamamcı,C. (1993) *Çevre Politikası*, 5. Baskı, İstanbul:İmge Kitabevi.
- Kıvanç,Ü. (2002) "Türkiye'de Deprem-Sivil Toplum Örgütlerinin Yardımlarına Dair Örnekler" *Devlet ve Sivil Toplum Bağlamında Halk Katılımcılığı ve Sivil Toplum Kuruluşları*, Ankara:Konrad Adenauer Vakfı,pp:85-88.
- Koç, Z.F.(2003) *Bir Felaketin Anatomisi, 11 Eylülle AKUT Bakışı & Türkiye İçin Öneriler*. İstanbul: Kapital.
- Kreps,G.A. (1990) "The Federal Emergency Management System in the United States: Past and Present" *IJMED*,8(3):275-300.
- Lord Richard (1991). Agenda' 21, 21 Priorities for the 21st Century, A Call to Action from the World Federation of United Nations Associations for the United Nations Conference on Environment and Development.*Earth Summit*, UNA- UK.
- Los Angeles Times (2005) "A disaster's peace dividend" Los Angeles Times August 22. <http://articles.latimes.com/2005/aug/22/opinion/ed-tsunami22>. Cited on 20.07.2008.
- Mitchel, J.K(ed) (1999) *Crucibles of Hazard:Mega Cities and Disasters in Transition*.UNU

- Nordquist, K-Å (2008) "Conflict, Disaster, and Peace-Building Spring 2006"
<http://www.teol.uu.se/noha/0506/Schedule%20Conflict%20Disaster%20and%20Peace-Building%20doc.pdf>.
Cited on 19.07.2008.
- Öner, İ (2001) "Barajların Yaşam Seyri Sürecinde Yapılan Sosyal Çalışmalara, Muhtemel Afetlere Hazırlık Açısından Bir Bakış" *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* (8):1-34.
- Öner, İ. (2007a) "Afetin Sosyal Boyutları ve Sonuçları:Elazığ'dan iki Sosyal İlişki Türü Örneği", *TMMOB Afet Sempozyumu: Birer Doğa Olayı Olarak Yaşananlar Afete Dönüşmesin*, 5-7 Aralık-Ankara:TBMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, pp.453-466.
- Öner, İ (2007b) "Tunceli İlinin Afet Tehlike ve Riskleri", *TMMOB Afet Sempozyumu: Birer Doğa Olayı Olarak Yaşananlar Afete Dönüşmesin*, 5-7 Aralık-Ankara:TBMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, pp.213-230.
- Özdoğan Çitil, P. (2004). "Hanımlar Eğitim ve Kültür Vakfı" (HEKVA) *Sivil Toplum Dergisi*, 2(8):85-87.
- Renner, M. and Chafe Z. (2007) *Worldwatch Report: Beyond Disasters: Creating Opportunities for Peace*. World watch Institute
- Saka, F. (2003) *Depremi Beklerken*. İstanbul:Altın Kitaplar.
- Sarıbay, A. Y. (2000) "Türkiye'de Demokrasi ve Sivil Toplum". In. F.Keyman and A.Y. Sarıbay (eds) *Global-Yerel Eksende Türkiye İçinde*. İstanbul :Alfa Yay, pp:99-118.
- Selek, Y. (2004) "Kadınlarla Dayanışma Vakfı (KADAV)" *Sivil Toplum Dergisi*, 2(8):89-90.
- Scheuren, J-M.; le Polain de Waroux, O.; Below, R.; Guha-Sapir, D. and Ponserre, S. (2007). Annual Disaster Statistical Review The Numbers and Trends 2007. CRED, ISDR (UN International Strategy for Disaster Reduction, UCL Universite Catholique de Louvain. <http://www.emdat.be/Documents/Publications/Annual%20Disaster%20Disaster%20Statistical%20Review%202007.pdf>. Cited on 20.July.2008.
- Sociological Association (2006) *Social Dynamics of Global Terrorism and Prvention Policies Workshop Papers*. 6-7 April TUBITAK. Ankara:Sociological Association.
- Şimşek, M. (2002) *O An*. İstanbul:Bilge.
- The Grand National Assembly of Turkey (2007a) "Tunceli" Province into the Discussion Records of the Assembly. Ankara.
- The Grand National Assembly of Turkey (2007a) "Elazığ" Province into the Discussion Records of the Assembly. Ankara.
- The Ministry of Public Works and Settlement (2007a) "Tunceli" Province into the records of The General Directorate of Disaster Affairs. Ankara.
- The Ministry of Public Works and Settlement (2007b) "Elazığ" Province into the records of The General Directorate of Disaster Affairs. Ankara.
- TMMOB (2007) *Afet Sempozyumu: Birer Doğa Olayı Olarak Yaşananlar Afete Dönüşmesin*, Bildiriler Kitabı. Ankara: İnşaat Mühendisleri Odası.
- Ünal, E.; Cindemir, H.; Ergünay, O. et. all. (1993) *13 Mart 1992 Erzincan Depremi*. Ankara: T.C.Bayındırlık ve İskan Bakanlığı.
- Yazıcıoğlu, R. (2002) "Türkiye'de Deprem-Sivil Toplum Örgütlerinin Yardımlarına Dair Örnekler" *Devlet ve Sivil Toplum Bağlamında Halk Katılımcılığı ve Sivil Toplum Kuruluşları*, Ankara:Konrad Adenauer Vakfı, pp:89-90.
- Yıldız, Ö. (2004). "Sivil Toplum, Demokrasi ve Çoğulculuk", *Sivil Toplum*, 2(5):85-92.
- Yüçetürk, E.E. (2007). "İl Gelişme Planlamasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü ve Düzce İli Deneyimi". *Sivil Toplum Dergisi*, 17-18 Ocak-Haziran.

TÜRKİYE’İN 1980 SONRASI SOSYAL YARDIMLARI: YEREL YÖNETİMLER, STK’LAR VE ÖZEL SEKTÖR

Arş. Gör. Faruk Taşcı
İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü
ftasci@istanbul.edu.tr

Özet

Yapılan araştırmalar, yoksulluğun dünyanın gittikçe artmakta olan kronik bir olgusu haline geldiğini göstermektedir. Dünya, günlük bir doların altında yaşayan insanların sayısının bir milyardan üzerinde olduğu (1.2 milyar) ve günlük iki dolarla geçinen insanların miktarının da üç milyar dolaylarında (2.8 milyar) bulunduğu bir yoksulluk tablosu ile karşı karşıya bulunmaktadır. 1980’li yıllar, Türkiye’nin de dünyada yaşanan yeni-liberal dalgadan etkilendiği yıllar olarak kayıtlara geçmiştir. Bu yıllarla birlikte, benimsenen yeni-liberal anlayışın etkisiyle, gelir dağılımında en alt ile en üst kesimler arasındaki farklar gittikçe büyümüş; bunun neticesinde yoksullaşan ve dolayısıyla sosyal yardıma muhtaç duruma düşen insanların sayısında artışlar görülmüştür.

Bu çerçevede bu çalışma, 1980 sonrasında Türkiye’de yoksullukla mücadelede önemli bir yeri olan sosyal yardım politikalarını, belediyelerce yürütülen yardımlar olarak “yerel sosyal yardım”, sivil kesimin (STK’ların) yapmış olduğu yardımlar açısından “sivil sosyal yardım” bağlamında ve işletmeler tarafından yapılan yardımlar bakımından “özel sosyal yardım” şeklinde analiz etmektedir.

1980 sonrası Türkiye’sinin sosyal yardım politikalarında, aktörlerine göre çeşitli eğilimler görülmektedir. Birinci eğilim, 1990’lı yıllarla birlikte görülen yerel sosyal yardımlardaki “çift yönlü bilinçlenme” ve bu alandaki “uzmanlaşma”dır. İkinci eğilim, 1999 Marmara Depremleri ile başlayan süreçte sivil sosyal yardımlarda yaşayan bir “mîlad”a işaret etmekte; sosyal yardımların hızlı bir şekilde sosyal politika zemininde önemli bir yer işgal etmeye başladığını göstermektedir. Son eğilim ise, koşulların getirmiş olduğu “zorunluluk” ile, özel sosyal yardımların özellikle 2000’li yıllar ile kendisini göstermeye başladığı bir aşamayı ifade etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yerel sosyal yardım, sivil sosyal yardım, özel sosyal yardım, 1980 sonrası Türkiye.

SOCIAL ASSISTANCES OF TURKEY AFTER 1980: LOCAL GOVERNMENTS, NGOs, AND PRIVATE SECTOR

Abstract

Researches show that the poverty has increasingly become a chronic case throughout the world. The world has been witnessing that the number of people living under \$1 in a day, and living by \$2 in a day is more than one billion (1.2), and around three billion (2.8) respectively. 1980s are noted as the years which Turkey has also been influenced by the neo-liberal movements. By these years, the gaps among those who have the lowest and the upper income levels have become more large with the effect of neo-liberal understanding. Therefore the increases in the number of becoming poor and needy come into agenda.

In these framework, this study analyses the social assistance policies that have important place in struggling poverty in Turkey after 1980. Social assistances are analysed with the concept of “local social assistance” as carried out by municipalities; “civil social assistance” as performed by civil fraction (NGOs); and “private social assistance” as administered by the enterprises.

There are various tendencies of social assistance actors in social assistance policies of Turkey after 1980. The first one is “the bidirectional awakening” in local social assistances observed by 1990, and “the specialization” in this field. The second tendency refers to a “milestone” in civil social assistances due to the effects of 1999 Marmara Earthquakes; and shows that social assistances have quickly begun to occupy a seat in the ground of social policy. The last one implies a stage in which private social assistances have started to present themselves especially after 2000s with the “obligation” of conditions.

Key Words: Local social assistance, civil social assistance, private social assistance, Turkey after 1980.

Giriş

1980 sonrası dönem, yeni-liberal uygulamaların etkisinin tüm dünyayı sarmaya başladığı dönem olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreç ile birlikte devletin etkinliğinin azaldığı, piyasa serbestisinin güç kazanıp özel sektörün ağırlığının daha da hissedildiği bir alan başgöstermiştir. Böylece devletin küçülmesi ve bunun

yerine en başta özel sektör olmak üzere yerel ve sivil aktörler gibi yeni aktörlerin gün yüzüne çıkması ile karşı karşıya kalınmıştır.

1980 sonrasında bu yeni yapılanma biçimi, beraberinde bazı sosyo-ekonomik sonuçları da getirmiştir. Bu sosyo-ekonomik sonuçlardan bir tanesi, 1980 sonrasında gözle görülür bir biçimde artma eğilimi sergileyen yoksul insanların sayısı ve oranıdır. 1980 sonrasında dünyanın hemen her yerinde, yeni-liberal uygulamaların sonucunda yoksullaşan insanların sayısında bir artışın olduğu görülmektedir. Gerçekten de yapılan araştırmalar, yoksulluğun dünyanın gittikçe artmakta olan kronik bir olgusu haline geldiğini göstermektedir. Dünya, günlük bir doların altında yaşayan insanların sayısının bir milyardan üzerinde olduğu (1.2 milyar) ve günlük iki dolarla geçinen insanların miktarının da üç milyar dolaylarında (2.8 milyar) bulunduğu bir yoksulluk tablosu ile karşı karşıya bulunmaktadır (WB, 2001: 3).

1980'li yıllar, Türkiye'nin de dünyada yaşanan yeni-liberal dalgadan etkilendiği yıllar olarak kayıtlara geçmiştir. Bu yıllarla birlikte, benimsenen yeni-liberal anlayışın etkisiyle, gelir dağılımında en alt ile en üst kesimler arasındaki farklar gittikçe büyümüş; bunun neticesinde yoksullaşan ve dolayısıyla sosyal yardıma muhtaç duruma düşen insanların sayısında artışlar görülmüştür.

Bu çerçevede bu çalışma, 1980 sonrasında Türkiye'de yoksullukla mücadelede önemli bir yeri olan sosyal yardım politikalarını, belediyelerce yürütülen yardımlar olarak "yerel sosyal yardım", sivil kesimin yapmış olduğu yardımlar açısından "sivil sosyal yardım" bağlamında ve işletmeler tarafından yapılan yardımlar bakımından "özel sosyal yardım" şeklinde analiz etmektedir. Bu çalışmada, bu analizlere geçmeden önce ise, genel olarak 1980 sonrasında sosyo-ekonomik durumu ve Türkiye'nin yerine yer verilme; sonrasında ise kavramsal açıklamalar üzerinde durulmak suretiyle analizlerin anlaşılmasına yardımcı olunmaya çalışılmaktadır.

Çalışma, 1980 öncesi dönemdeki sosyal yardımları kapsamamaktadır. Ancak özetle ifade etmek gerekirse, Türkiye'de 1980'lere kadar olan dönemde sosyal yardım alanında devletin (merkezi yönetimin) varlığının görüldüğü söylenmelidir. Diğer taraftan belediyelerin (yerel yönetimlerin) varlığı teorik (yasal) anlamda olsa da, pratik de bir anlam ifade etmekten uzaktır. Gönüllü (sivil) kesim ise, geleneksel çerçeve içerisinde, örgütlenmiş olmaktan (STK) uzak bir yapıdadır. Özel sektörün ise, sosyal yardım açısından izine rastlamak imkansız gibidir. Bu anlamda, 1980 öncesi dönem, devletin tek başına sosyal yardım alanında bulunduğu dönemdir. Tam tabiri ile devlet, bu dönemde "baba" rolündedir. Fakat paradoksal bir biçimde, özellikle tek partili dönemde, devletin sosyal yardım alanında "sorumlu" davranmadığı, sosyal yardıma muhtaç olanlara yönelik kendisini vazifeli hissetmediği ve muhtaç olanları geleneksel anlamdaki yardım kalıpları içerisinde terk ettiği göze çarpmaktadır (Buğra, 2006: 65).

1980 SONRASI SOSYO-EKONOMİK DURUM VE TÜRKİYE

1980 sonrası dönem, önemli bir aşamaya işaret etmektedir. Sosyo-ekonomik açıdan dönemin en önemli paradigması, küreselleşme ve küreselleşmenin fikri zeminini teşkil eden yeni-liberal dalgadır. Bu dönem ile birlikte, devlet tarafından üstlenilen sosyal görevlerin bir kısmının, devletin yanında başka kurumlara da kaymaya başladığı, daha doğrusu "sosyal" anlayışın devlet merkezli olmaktan uzaklaştığı görülmektedir. Bu anlamda, dönem, liberal yaklaşımlara uyumlu olarak, devlet müdahalesinin sınırlanması amacıyla, sosyal görevlerin piyasalara kaydırılmasının yaşanmaya başladığı bir duruma işaret etmektedir (Özdemir, 2004b: 130). Bu durum, devletin küçültülmesi olarak ifade edilmektedir (Aktan, 1997: 35-40).

Başka bir ifade ile, 1980'li yılların başından itibaren, sosyo-ekonomik nitelikteki hizmetlerin yerine getirilmesinde devletin varlığının gittikçe azalması söz konusudur. Bu bakımdan, devletin yerine, özel sektörün ikame edilme aşamasının yaşandığı bir süreç ortaya çıkmış olmaktadır (Ersöz, 2006: 41). Ancak, bu süreç ile devletin refah sağlama fonksiyonu tam anlamıyla gereksiz hale de gelmemiştir; sadece refah dağıtımında siyasal konjonktüre göre uygulama farkları ortaya çıkmıştır (E. Yılmaz, 2006: 99).

1980 sonrası dönemde, sosyo-ekonomik anlamda ortaya çıkan tablolardan bir tanesi de, gelir dağılımında meydana gelen hareketlilikle ilgilidir. Bu dönem ile, gelir dağılımında artan bir eşitsizliğin olduğu görülmektedir (Temiz, 2004: 125). Bu eşitsizlik, ülkelerin kendi içlerinde de önemli boyutlara ulaşmış durumdadır. Gelir dağılımının sadece ekonomik bir konu olmadığı, aynı zamanda sosyal politika ve dolayısıyla sosyal yardım açısından önemli bir yerde olduğu da kaydedilirse, 1980 sonrasında sosyal yardımlarını ele alışıta, gelir dağılımı göstergelerinin önemli bir anahtar veri olabileceği söylenebilir.

Gerçekten de, özellikle 1980 sonrası dönem, yoksulların aleyhine bir dönem olarak ortaya çıkmaktadır. Günümüz dünya nüfusunun yaklaşık % 20'sinin yoksulluk sınırının altında yaşadığı; Mozambik, Etiyopya, Somali, Kenya gibi ülkelerde yoksulluğun bir "yaşam kültürü" haline geldiği kaydedilmektedir (Onat, 2003: 9). Yoksulluğun 1980 sonrasında bu görünümüne ve hatta tarihin her aşamasındaki varlığına rağmen; yoksulluk, ancak 1992 yılında, BM tarafından ilan edilen "Yoksulluğun Yok Edilmesi Uluslararası Günü" ile siyasal bir söylem içerisinde ele alınmaya başlanmıştır (C. Yılmaz, 2003: 252).

1980 sonrası için Türkiye'de de durum, dünyanın gidişatından pek farklı gözükmemektedir. Gelir dağılımı açısından dengelenen olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Türkiye'de en yüksek % 20'lik

nüfus, toplam gelirin neredeyse yarısını (% 48.3'ünü) alırken; en düşük % 20, gelirin sadece % 6'sına sahip gözükmektedir (DPT, 2005).

Yine Türkiye, UNDP insanî yoksulluk ölçeğine göre, 1995 yılında 174 ülke içerisinde 69. sıradayken, 1999'da 86. sıraya düşmüştür (Onat, 2003: 39). DPT'nin 2001 yılındaki bir raporuna göre de, Türkiye'deki toplam yoksul sayısı 14.5 milyon kişi olarak geçmekte; bunlardan yaklaşık olarak 12 milyonu karnını doyurmada zorluk çekmektedir (Seyyar, 2003: 39). Bu rakamların, 2002-2005 yılları arasındaki TÜİK verilerine bakıldığında (TÜİK, 11.07.2008) da bir artış eğilimi şeklinde devam ettiği görülmektedir. Bu verilere göre, gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırında olan fertlerin sayısı 2003 yılında 20 milyon civarındadır.

DİE (TÜİK)'nin 2002 hanehalkı bütçe anketi verilerine göre ise, Türkiye nüfusunun % 1.35'i gıda harcamalarını da içeren yoksulluk sınırının altında kalmışken, % 26.96'sı (2003'te % 28.1) gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında bulunuyor gözükmektedir (B.E. Yılmaz, 2006: 77). Ancak, 2002-2004 döneminde yoksulluk oranlarında Türkiye geneli için bir iyileşme olmakla birlikte, kırsal alandaki yoksulluğun bazı göstergelerde artmış olduğu kaydedilmektedir (DPT, 2006: 42).

Ayrıca, DB-TÜİK işbirliği ile gerçekleştirilen bir çalışmada, Türkiye nüfusunun % 30'unun yeşil kart dâhil hiçbir sosyal güvenceye sahip olmadığını ortaya konması (Buğra, 2007: 154), Türkiye'nin 1980 sonrası fotoğrafını daha iyi anlama açısından dikkate değer veriler olarak gözükmektedir.

Türkiye açısından böyle bir tablo, sosyal yardım bakımından pek iç açıcı bir netice vermemektedir. Çünkü, bir yaklaşıma göre, refah seviyesinin yüksek olduğu yerlerde, sosyal yardım oranları da yüksek olacaktır. Bu anlamda, refah seviyesi ile sosyal yardım yapma arasında doğru orantıdan bahsedilebilmektedir. Dolayısıyla, toplumun refah seviyesinin yüksekliği, o toplumda yaşayan insanların yardım yapma kapasitesi ve gücünü de etkilemekte, hatta belirlemektedir (Arıcı, 1999: 60).

Türkiye'nin 1980 sonrası dönemi kısaca bu şekilde özetlenebilir. Diğer taraftan, Türkiye'de 1980'li yılların ortalarına kadar, sosyal yardım alanı, daha doğru bir ifade ile muhtaç durumda olanlara bakış, daha çok geleneksel dayanışma dinamikleri içerisinde ele alınmıştır. Bu bakımdan, Türkiye'de yoksullar ve muhtaçlara dönük mücadeleler, kökleri tek partili döneme uzanan bir yaklaşımın ürünü olarak "devlet işi" olmaktan uzak kalmıştır (Buğra, 2006: 65). Dolayısıyla devlet, bir bakıma yoksul ve muhtaçları kendi başlarına bırakmış, bundan dolayı kendi başlarına ayakta kalamayacak durumda olanlara geleneksel anlamdaki yardımlar ulaşmıştır. Bu sebeple, Türkiye'de en başta aile kurumu olmak üzere, geleneksel kurumlar dayanışmacı nitelikleri ile muhtaç durumda olanların yardımlarına koşmaktadırlar (Koray, 2000: 277). Sonuçta, Türkiye'de ailenin bir kişisi, kamu tarafından sağlanan güvence ağlarından ziyade, aile güvencesine dayalı sosyal yardımlar ile daha çok destek görmüştür (Gough, 2006: 249).

Kısaca ifade etmek gerekirse, 1980'lerin sosyo-ekonomik ortamı, gerek dünya ve gerek Türkiye ölçeğinde sosyal yardım açısından bir pozitif ortam olarak görülmemektedir. Bunda, küreselleşmenin ve yeni-liberal politikaların getirmiş olduğu söylemlerin uygulamada yer bulmasının etkileri göze çarpmaktadır.

Kavramsal Açıklamalar: Yerel Sosyal Yardım, Sivil Sosyal Yardım ve Özel Sosyal Yardım

Yerel Sosyal Yardım

Yerinden yönetim olarak bilinen ve yerel halkın kendi eliyle seçtiği organı ifade eden yerel yönetimler (Keleş, 1994: 16), sosyal yardım aktörlerinden biridir. Yerel yönetimler ve sosyal yardım kapsamında "yerel sosyal yardım" denildiğinde, bu çalışmada anlaşılan, belediyelerin sosyal yardım faaliyetleri olacaktır. Diğer taraftan, yerel birimlerden olan İl Özel İdareleri'nin yasal görevleri arasında sosyal yardım yapmak da bulunmaktadır. Fakat bu görevlerini kuruluş yasasında belirtilen diğer görevler gibi yerine getirememesinden ve bunların tamamına yakınının merkezi idare tarafından ele alınmasından dolayı (Türkcan, 2003: 98-99), İl Özel İdareleri'nin sosyal yardım faaliyetleri, bu çalışmada "yerel sosyal yardım" kapsamında ele alınmayacaktır.

Özellikle yaşlılar, acizler ve korunmaya muhtaç diğer kitleler ile ilgili sosyal alanlarda koordinasyon sağlama noktasındaki rolü artan yerel yönetimlerin (Ersöz, 2004: 106), belediyeler mevzu bahis olduğunda en önemli özelliği olarak halka yakınlıkları ortaya çıkmaktadır (Keleş, 1994: 16). Buna göre, belediyeler, kendi sınırları dâhilindeki bireylere kendi sorunlarını çözmede çeşitli imkânlar sunmaktadırlar. Yapılan çalışmalar da, kişilerin, yaşadıkları çevreyle ilgili sorunlarını çözmede, belediye başkanlarının, çıkarlarını en fazla temsil ettiklerine (koruduklarına) inandıklarını göstermektedir (Adaman, Çarkoğlu ve Şenatalar, 2005: 41).

Kırtasiyeciliğin daza az olması, eşgüdüm sağlamanın daha kolay olması, denetim ve koordinasyon kolaylığı, plan ve programların uygulama başarısının yüksekliği ve yapılanlarla yapılamayanların hemen görülebilirliği gibi avantajlara sahip olan belediyeler, sosyal yardım alanında olumlu bir merhaleyi temsil edebilirken; diğer taraftan kaynak israfının fazlalığı, politik baskılara fazla direnilememesi, bürokrasi yerine personel yığılmasının olabilmesi, kayırmacılığın varlığı, denetimin subjektif nedenlerle işleyemeyebilmesi gibi noktalardan da dezavantajlı olarak görülmektedir (Kadioğlu, 1997: 78).

Yerel sosyal yardımların Türkiye’de yeri ise, 1930’lara kadar gitmektedir. 1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı Kanun, belediyelere, kent işlerinde önemli yetki ve görevler vermekle kalmamış, bunun yanında sosyal yardım hizmet yükümlülükleri de getirmiştir (Türkcan, 2003: 100). Yaklaşık 75 yıl yürürlükte kalan bu Kanun, 5393 sayılı Belediye Kanunu ile kaldırılmıştır. 5393 sayılı Kanun ile, belediyeler batılı partnerleri gibi oldukça geniş yetkilerle donatılmıştır (Ersöz, 2008).

4109 sayılı “Asker Ailelerinden Muhtaç Olanlara Yardım Hakkındaki Kanun” ile de, belediye sınırları içerisinde yaşayan muhtaç asker ailelerine yardım yapma vazifesi, yine kanunda gösterilen esas ve usuller çerçevesinde belediyelere verilmiştir (Asker, 1996: 50). Böylece, belediyeler sosyal yardım anlamında, askerlik süresiyle sınırlı ve mahalli geçim seviyesiyle orantılı bir şekilde nakdi sosyal gelir sağlama görevini yerine getirmektedir (Atalay, 2001: 4). Anayasa’ya göre de belediyelerin sosyal yardım faaliyetleri, “mahalli müşretek ihtiyaçlar” çerçevesinde (M.A. Yılmaz, 1999: 109) işlemesi gerekmektedir.

Bunlara ilave olarak, belediyelerin, yasal olarak, sosyal görevler için bütçelerinden ayırmak zorunda oldukları paylar bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları’na ayrılan paylardır. Belediyeler üzerindeki bir diğer yasal görev, 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu hükmüne sosyal amaçlı kurumlara yardım yapılması zorunluluğudur. Ayrıca, 2828 sayılı SHÇEK Kanunu ekseninde de belediyelerin yapması gereken sosyal yardımlar bulunmaktadır. Bütçe ile ilintili olmayan; fakat yasal olarak yine zorunlu tutulan belli başlı sosyal yardım alanları da bulunmaktadır. Bunlar, 1580 sayılı Belediyeler Kanunu’na göre belediyelerin muhtaçlara yönelik sosyal yardım faaliyetleri, 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’na göre muhtaçlara yönelik sosyal yardım yükümlülükleri ve 3030 sayılı Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkındaki Kanun’a göre muhtaçlara yönelik sosyal yardım faaliyetleri şeklinde mütalaa edilmektedir (Asker, 1996: 54-64).

Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması çalışmalarının Mahalli İdareler Kanun Tasarıları ayağında da, belediyelerin görev yetki ve sorumlulukları çerçevesinde, 14. maddede “sosyal yardım” görevi yerini korumaktadır (Komisyon, 2004: 38).

Türkiye’deki sosyal yardım anlamındaki bu yasal çerçeve ve belediyelere yüklenmiş olan sorumluluklara rağmen, çeşitli konularda sıkıntıların varlığı söz konusudur.

Bu sıkıntılardan bir tanesi, belediyelerin bütçeleri ile ilgilidir. 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu’na göre, “belediyece sağlanan gelirlerin % 1’i kanunlarda tayin edilen veya belediyelerce tespit edilen sosyal amaçlı kuruluşlara veya hizmetlere tahsis” edilmelidir (Sözer, 2004: 480). Sıkıntı ve buna mukabil olarak yöneltilen eleştiri de, belediyelerin kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yetişmeyen bütçeleriyle bu konuda yararlı olabilmelerinin zor olduğu şeklindedir (Tunçomağ, 1988: 161-165). Bundan dolayı, belediyeler, kendilerine merkezi yönetim tarafından ayrılan bütçelerin düşük olması nedeniyle, hukuki müeyyide olarak sunulan sosyal yardımları yerine getirmekten uzak durmaktadırlar. Bütçenin düşük olması, doğal olarak, belediyelerce bütçeden sosyal yardıma ayrılan payların da “komik” oranlarda seyretmesi anlamına gelmektedir. Bütün bu sıkıntılara rağmen, sosyal yardım faaliyeti yapmak, belediyelerin veya belediye başkanlarının sosyal yardım olgusuna bakışlarındaki “ciddiyetle” ilintili olarak şekillenmektedir (Türkcan, 2003: 131).

Belediyelerin sosyal yardım faaliyetlerinde oluşabilen diğer bir sıkıntı, siyasi kapsamda ele alınabilir. Bu sıkıntının iki boyutu bulunmaktadır. Birincisi, her seçim sonrası değişebilen siyasi yapının, beraberinde sosyal yardım uygulamalarına da etki yapabilmesi üzerinedir (Türkcan, 2003: 136). Sıkıntı yaratabilen ikinci boyutu, sosyal yardım alanının, siyasete alet edilmesi ile ilgilidir. Buna göre, yoksulluk gibi istismara açık bir sosyal problemin belediyelere bırakılması, beraberinde siyasete alet olma tehlikesini getirecektir.

Sivil Sosyal Yardım

Sosyal yardım aktörlerden bir tanesi de “sivil” kesimdir. “Sivil” denilince bu çalışmada vurgulanmak istenen, bireylerin kendisi, STK’lar ve dini müesseseler (hassasiyetler) olacaktır. “Sivil sosyal yardım” da bireylerin STK’lar eksenli veya dini çerçevede yapmış oldukları sosyal yardım faaliyetleri olarak değerlendirilecektir.

Batı toplumlarının gelişim sürecinin ve Batı siyasal geleneğinin içinde doğup gelişen ve aynı gelenek içinde siyasal-yönetimsel sistem, demokrasi ve demokratikleşme arayışlarının birçok ana temasını kuşatan, onlara rehberlik eden bir kavram diye ifade edilen “sivil toplum” (Tosun, 2001: 29) denilince, buna paralel olarak kâr gütmeyen kuruluşlar, gönüllü kuruluşlar, üçüncü sektör, bağımsız sektör, hayırsever yardım kuruluşları, vergiden muaf kuruluşlar gibi kavramlar sıralanabilmektedir (Uslu, 1999: 24).

Gönüllü kuruluşların sayısı ve fonksiyonlarının arttığı (Zaim, 1997: 297) günümüz dünyası göz önüne alınarak, burada “sivil sosyal yardım” kavramı, iki ana eksen üzerinden anlamlandırılacaktır. Bunlardan birincisi, STK’ların yapmış oldukları sosyal yardım faaliyetleri üzerine olacaktır. Sivil sosyal yardım kapsamında ele alınacak olan ikinci eksen, genel olarak dinlerin sosyal yardım üzerindeki algısı ve bunların pratikteki anlamları üzerinde olacaktır. Türkiye ölçeğinde ise, İslam dininin sosyal yardım çerçevesi ve pratik neticeleri üzerine görüşlere yer verilecektir.

STK Eksenli Sosyal Yardım

Modern dünyada NGOs (non-governmental organizations) olarak anlam kazanan; hükümet dışı olmaları ve bir örgüt yapısına sahip bulunmaları açısından iki boyutu üzerinde taşıyan STK'lar (Çaha, 2005: 13), sosyal yardıma muhtaç olanlarla sosyal yardım aktörleri arasında köprü vazifesi görmektedirler (Uğur, 2006: 287). Daha da önemlisi, devletin çeşitli sebeplerle ulaşamadığı, farkına varamadığı sosyal yardım alanlarına, STK'ların, alana yakın olmaları ve karar almadaki hızlarından dolayı, bir çözüm olarak ortaya çıktığı belirtilmektedir (Sunar, 2003: 135).

Diğer taraftan, STK'ların sosyal yardım alanındaki faaliyetleri açısından sıkıntılı hususlar da bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi, “yasal” çerçeveye ile ilgilidir. Buna göre, sosyal yardım faaliyetleri ile yoksulluğun giderilmesinde önemli bir yere sahip olan STK'ların önünde yasal engeller bulunmaktadır. Bunların kaldırılması ve objektif kriterler içerisinde geliştirilen bir akredite anlayışının tesis edilmesi gerekmektedir (Bilgili ve Altan, 2003: 66).

Diğer bir sıkıntı, sosyal yardımların STK'lar söz konusu olduğunda “keyfilik” esasına binaen yapılabilmesiyle bağlantılıdır. Buna göre, STK eksenli sivil sosyal yardımda sıkıntı, yardım yapacak olanların gönüllülük esası üzerine yardım yapmasından dolayı, yardımın, yardım yapacak olanların keyfine bağlı olmasıdır. Sosyal yardıma muhtaç olanların hem ihtiyaç miktarları hem de zaman aciliyeti göz önüne alınınca (Arıcı, 1999: 62), bu sıkıntının boyutu daha da artabilmektedir.

Bu sıkıntılara rağmen, STK'ların yardım etme saiklerinin varlığı ortadan kalkmamaktadır. Ancak, yardım etme saiklerinde farklılık olabilmektedir. Bu anlamda çoğu STK tarafından, sosyal yardım, kamusal bir sorumluluk olarak algılanabilmekle beraber (Bilgili ve Altan, 2003: 69) STK'lar, daha öznel nedenlerle (acıma, vicdanî, dinî, ahlâkî vb.) sosyal yardım faaliyetlerinde bulunabilmektedirler (Karataş, 2003: 100).

Dini Sosyal Yardım

Tehlikelerin verdiği zarara karşı sosyal yardımın ilk şekli olduğu ifade edilen dini sosyal yardımlar (Yazgan, 1977b: 9-10) günümüzde de, muhtaçların ihtiyaçlarının giderilmesinde önemli fonksiyonlara sahip görünmektedir.

Beşeri kaynaklı dinlerde (Brahmanizm hariç) ve ilahi kaynaklı dinlerin hepsinde sosyal yardımın bir emir olarak zikredildiğine işaret edilmektedir (Yazgan, 1977a: 10). Ancak diğer taraftan, yine tüm dinlerin kitaplarında, insanların ihtiyaçlarını karşılayacak ölçüde servetin ve nimetin doğada mevcut olduğu, fakat insanların, nankörlük ve hırsızlıklarından dolayı hem bu nimetleri elde etme ve hem de bu nimetlerin adil dağıtımını hususlarında kusurlu oldukları belirtilerek, sosyo-ekonomik bozulmanın insanların kendi elleriyle olduğuna işaret edilmektedir (Yaman, 2003: 215).

Hıristiyanlık örneğine bakılınca, sosyal yardım müessesesinin, kilise aidatları yoluyla işlerlik kazanmış olduğu görülmektedir. Kilise çevresinde bulunan ve muhtaç durumda olan kişilere yönelik olarak kilise adına toplanan paralar söz konusu olmaktadır (Yazgan, 1977b: 10). Bu davranışların kaynağı olarak, bazı İncil pasajlarında geçen “İki gömleği olan, hiç olmayana versin” şeklindeki ifadeler gösterilebilir. Yahudilik'te de, herkesin sahip olduğu servetinin onda birini vermesi zorunluluğu bulunmaktadır (Yazgan, 1977b: 217).

İki dinin sosyal yardım anlayışındaki bu yaklaşımlarını destekleyen bir araştırmada, sosyal yardımlar ile dini inançlar arasında bir bağ olduğu tespit edilmiştir (Uslu, 1999: 49). 1865 yılında metodist bir papaz olan William Boot ve eşi tarafından bir evanjelik hareket olarak başlatılan “The Salvation Army” (Kurtuluş Ordusu), yoksul insanların maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılaması açısından (Güloğlu ve Murat, 2006: 281) bu tespiti doğrular niteliktedir. Ayrıca, ABD örneğinde, 2004 yılı rakamlarına göre, yapılan bağışlarda, başlıca dini yerlerin en başında dini organizasyonların gelmesi (Güloğlu ve Murat, 2006: 279), dini unsurların sosyal yardım alanındaki etkisinin boyutlarını ortaya koymaktadır. Buna göre, 2004 yılında ABD'de yapılan bağışların 248,5 milyar dolarından 88,3 milyar doları (% 35.5'i) dinî organizasyonlara gitmiştir.

İslam'da sosyal yardımın temel prensiplerini ifade etmeden önce ise, belirtilmesi gereken önemli bir yaklaşım, İslam'ın, insanların sahip olduğu malı “emanet” olarak görmesi ile ilgilidir. Buna göre, İslam'da zenginlik, Allah'tan bir “emanet”tir ve İslam'ın ahlâkî ve sosyal değerlerine göre elde edilmeli ve dağıtılmalıdır (Richardson, 2004: 156). Kişiye malın Allah'ın bir emaneti olması yanında, İslami anlayışta, kişinin mallarında, yoksul ve yoksun olanlar için belirli haklar bulunmaktadır (Beşer, 2004: 26-27).

İslam'ın sosyal yardım çerçevesini çizerken ortaya konması gereken diğer bir temel yaklaşım, sosyal yardım ile devlet arasındaki ilişki üzerinedir. Buna göre, İslam'da devlet, adaletin tesisi için gerekli önlemleri almak durumundadır. Kendi çabalarıyla ayakta duramayan muhtaçlara el atmak, adaletin tesisinde önemli bir parça olmaktadır. İşte bu görev, İslam'da bizzat devlete aittir. Bu meyanda, İslam'da devletin yeri, “destekçisi olmayanın destekçisi” olarak belirtilmektedir (Çapra, 1988: 163).

İslam'ın sosyal yardım prensiplerinden bir tanesi, sosyal yardım işlerinin “cebrî yerine gönüllü” olmasıdır. Buna göre, sadaka, karz-ı hasen (ihtiyaç sahibine faizsiz güzel borç), hediyeleşme, infak, iyilikte yardımlaşma gibi konu ve kurumların, İslam'da sosyal yardım işlerinde bugünkü manada cebrilik (zorunluluk) ihtiva eden kurumlara pek iş bırakmadığı ifade edilmektedir. Burada, İslam'ın “bütün inananları kardeş

sayması” temel prensibinin etkisi göz ardı edilmemelidir (Beşer, 2004: 181). Bu prensibin en ileri noktası, bir kimsenin kendisi ihtiyaç içinde olsa bile, sahip olduğu imkanları, başkalarının ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullanması, başkalarının yararı için fedakârlıkta bulunması anlamındaki isâr (Yaşaroğlu, 2003: 375) ile ifade edilmektedir.

İslam’ın kardeşlik prensibinden ileri gelen sosyal yardım algısına paralel ve tamamlayıcı bir prensip de, “cemaat” prensibidir. İslam’ın, cemaatin içindeki bireyleri “bir cesedin uzuvları” gibi birbirine bağlı olarak veya “kurşundan kaynatılmış binalar” kadar sağlam bir yapı şeklinde görmesi (Beşer, 2004: 17), muhtaç durumdaki bir cemaat bireyine karşı nasıl bir sosyal yardım algısının olabileceği hakkında geniş ipuçları vermektedir.

İslam’ın sosyal yardım algısının uygulanmasında çeşitli yöntemlere başvurulmaktadır. Bunların en önemlisi zekâttır. İslam’ın iktisadî sisteminin birincil unsuru olduğu ifade edilen zekât (Kalif, 1998: 57), aynı zamanda sosyal bir mahiyet taşımaktadır. Zekât, vermeyenler açısından da kıyamette çok elim bir cezanın varlığı ile zikredilmektedir (Yavuz, 1972: 29-31). Bu anlamda, zekât, zorunlu bir sosyal yardım kurumu olarak görülebilmektedir.

İslam’ın sosyal yardım algısının zekât dışındaki uygulama yöntemlerinden biri, “sadaka”dır. Sadaka veya daha genel manada sadaka-ı fıtır (fitre), zengin olsun veya olmasın her Müslümanın vermesi gereken nakdi bir ödemedir. Başka bir ifade ile, fitre, servetin belirli bir seviyede olması sonucunda uygulanan zekattan farklı olarak, bir “baş vergisi” olarak değerlendirilmektedir (Beşer, 2004: 17). Buna göre, büyük-küçük, kadın-erkek, hür-köle ayırmaksızın, fitre, hekes için baş sayısına göre ödenmektedir. İlk etapta basit gibi algılanabilen fitre miktarları, bir buçuk milyarlık İslam dünyasında aynı anda fakirlere verildiği düşünüldüğünde, yüksek meblağların fakirlere sarf edilmesi ile karşı karşıya kalınacağı görülebilmektedir (Yavuz, 1972: 191).

İslam’ın sosyal yardım uygulamalarında başka bir yöntem, “kefaret” sisteminde aranabilir. İslam’daki kefarete göre, örneğin, yemin edip, yeminini bozan veya yerine getirmeyen kimse, bunun karşılığında, “Allah tarafından af olabilmesinin bir koşulu olarak”, bir fakiri bir gün doyurmak veya bunun karşılığı olacak parayı vermekle yükümlü tutulabilmektedir (Katar, 2002: 177-179). Buna benzer bir yöntem, İslam öncesinde de pratiği bulunan “akile” uygulamasıdır. İslam’ın ıslah ederek uygulamaya koyduğu bu yöneme göre, yaralama ve hataen öldürmelerdeki kan ve can bedeli olan ağır borcunun, aralarında yardımlaşma yönü olan birçok kişi tarafından ödenmesi ile telafi edilmesi söz konusudur (İkizoğlu, 2000: 29).

Özel Sosyal Yardım

Sosyal yardım aktörlerinden bir tanesi de “işletmeler” yani “özel sektör”dür. İşletmeler tarafından gerçekleştirilen sosyal yardım uygulamaları, burada “özel sosyal yardım” adı altında birleştirilecektir.

Genel olarak, işletmelerin yapmış oldukları faaliyetlerin, sosyal yardım olarak ele alınıp alınamayacağı, bu faaliyetlerin işletme içi veya işletme dışında olmasıyla ilintili olarak değerlendirilmektedir.

Buna göre, işletme içi sosyal politika, işletmede çalışanlara, yasalar ve toplu iş sözleşmeleri uyarınca ya da işverence gönüllü olarak, kararlaştırılmış olan ücret dışında maddi ve manevi türden yararlar sağlamayı amaçlayan önlemler bütünü kapsar. Bu yararlar da sosyal yardım denilmektedir (Dilik, 1980: 55). Ancak, bunlar, sosyal yardım tabiri ile ifade edilmekle beraber, bu tabirin tam anlamıyla muhtevayla örtüşmediği ve bunun yerine “sosyal ücret”, “ücret yan ödemeleri”, “sosyal ödemeler” gibi terimlerden birinin kullanılmasının daha isabetli olacağı kaydedilmektedir (Dilik, 1980: 72).

Paralel bir yaklaşım ile, sürekli çalışma dolayısıyla çalışma kabiliyetini yitiren ve bundan dolayı hayatını kendi başına idame ettirme gücüne sahip olmaktan mahrum düşen işçinin, hayatını kendi kendine devam ettirmesini sağlama noktasındaki işveren yardımı anlamındaki sosyal sigortalar da birer sosyal yardım işi olarak ifade edilmiştir (Duru, 1939: 7).

Bütün bu görüşler içerisinde günümüz sosyal yardım algısını yansıtmaları açısından tercih edilebilir olan, ekonomik bakımdan zayıf bir grup olarak işçilere, ekonomik ve hukukî yönden hakkı olan ücret dışında ek yararların sağlanmasını “özel sosyal yardım” tarifi içerisine alan yaklaşımdır. Bu açıdan bakıldığında, iş yaşamı bağlamında kullanılan sosyal yardım terimi, maaş ve ücretlere destek amacıyla işverenin işçilerine yaptığı maddi ve manevi destekler anlamında ele alınmaktadır (Seyyar, 2005: 316).

Ancak, son dönemlerde, işletmelerin sosyal yardım faaliyetleri, sadece işçileri muhatap almakla kalmamakta; işçilerin dışında diğer ihtiyaç sahiplerine dönük “hayırseverlik” hisleri ile yapılabilmektedir. İşte tam da bu noktada “kurumsal sosyal sorumluluk” kavramı çerçevesindeki sosyal yardımlar devreye girmektedir. Ki bu çalışmada da, “özel sosyal yardımlar”, daha çok, işletmelerin “kurumsal sosyal sorumluluk” çerçevesinde yapmış oldukları sosyal yardımlar olarak kullanılmaktadır.

İşverenlerin sosyal yardımlarından bahsedilince, ele alınması gereken önemli bir kavram, “kurumsal sosyal sorumluluk”tur. Sadece kâr sağlama amacından öte, toplumdaki tüm kesimlerin menfaatlerinin dikkate alınması noktasında gelişen sorumlu işletme anlayışının (Ersöz, 2007b: 13) bir uzantısı konumundaki kurumsal sosyal sorumluluk algısı, işletmeler tarafından yapılan sosyal yardımlarla örtüşebilecek mahiyetlere sahiptir.

İşletmelerin sosyal sorumluluklarının da olabilmesi, ilk etapta 20. yüzyılın başlarında ABD'de görülmeye başlanmıştır. İşletmelerin aşırı büyüme ve aşırı güçlenmesi sonucunda, "sosyal" olanın zayıflaması ve tekelleşmenin ortaya çıkması neticesinde anti-tröst yasaları tesis edilmiş ve böylece işletmeler, sadece kâr amaçlı işlemekten başka, sosyal amaçlı hamleler de yapmaya başlamışlardır. Böylece topluma karşı sorumluluk anlayışı gelişmiştir (Dalyan, 2007: 46). Son yıllarda da kurumsal sosyal sorumluluk kavramı, OECD ülkelerinde yaygın olarak kullanılmaya başlayan ve bu ülke gündemlerinde önemli bir yere sahip olan bir kavram haline gelmiştir (Ersöz, 2007b: 19). Bu anlamda, sosyal nitelikli harcamalar içerisinde özel sektörün yüksek orandaki harcamalarının olduğu ABD örneğinden yola çıkılarak, sosyal yardım faaliyetlerinin özel sektör eliyle büyüdüğü yönünde yaklaşımlar ortaya konmaktadır (Özdemir, 2004a: 115).

Kurumsal sosyal sorumluluk tarifi geliştirmenin zorluğuyla birlikte, AB'nin 2001 yılı "Yeşil Kitabı"nda kurumsal sosyal sorumluluk, gönüllülük esas alınarak, işletmelerin "ticari faaliyetleri ve paydaşlarıyla olan etkileşimleri ile sosyal ve çevreye ilişkin sorunları bütünleştirmesi" anlamında kullanılmıştır (Ersöz, 2007b: 23). Bu tarif göz önüne alındığında, işletmelerin diğer fonksiyonlarının dışında, kurumsal sosyal sorumluluğun kapsamında gösterilen sosyal sorunların çözümünün, sosyal yardımlar içerisinde değerlendirilebileceği söylenebilir.

Kurumsal sosyal sorumluluk denilince ÇOŞ (Çok Uluslu Şirketler) yanında akla gelen en önemli unsur KOBİ'ler olmaktadır. KOBİ'lerin ekonomik yönlerinin yanında, sosyal ve toplumsal alanda rollerinin bulunduğu belirtilmektedir. Bu anlamda KOBİ'ler, bölgesel gelişmişlik farklılıklarının giderilmesinden bireylerin refah düzeylerinin artırılmasına, sosyal dışlanmanın önlenmesinden mülkiyetin geniş bir tabana yayılmasına uzanan geniş bir yelpazede (Özdemir, Ersöz ve Sarıoğlu, 2006: 54-60) bir nevi sosyal yardım fonksiyonu görmektedirler.

Türkiye'nin 1980 Sonrası Yerel, Sivil ve Özel Sosyal Yardımlarının Değerlendirilmesi **Yerel Sosyal Yardımlarda "Çift Yönlü" Anlamın Ortaya Çıkması ve Uzmanlaşma Çabaları** **Genel Çerçeve**

1980 sonrasında tüm dünyada yeni-liberal anlayışın etkisi olmuştur. Bu çerçevede, sosyal yardımın kamusal sosyal yardım kanadında harcama kesintisine gitmeye doğru bir temayül baş göstermiş ve böylece merkezî yönetim eliyle yapılan sosyal yardımların azaltılması gibi genel bir durumla karşı karşıya kalınmıştır. Bunların aksine, Türkiye'de özellikle 1981-1994 döneminde belediyelerin gelir kaynaklarının artırılmasına matuf yasal düzenlemelerin yapıldığı, böylece 1980 sonrasında finansmanın adem-i merkezileşme sürecinin başladığı belirtilmektedir (Ersöz, 2004: 218).

İfade edildiğine göre, İskandinav ülkelerinde yerel yönetim gelirlerinin milli gelire oranları % 20 ile % 30 arasında değişmektedir. Hollanda'da, İtalya'da, İngiltere'de ve İrlanda'da bu oranın % 14 ile % 20 arasında değiştiği kaydedilmektedir (Aykaç, 1999: 8). Öte yandan, sosyal yardımların finansmanı, İsveç ve İtalya'da % 100 oranında yerel yönetimler tarafından, Fransa ve İngiltere'de % 100 oranında devlet tarafından ve Almanya'da % 75 oranında devlet eliyle, Hollanda'da % 90 oranında yerel yönetim eliyle ve Finlandiya'da % 76 oranında yerel yönetimlerce yapılmaktadır (Hölsch ve Kraus, 2006: 59).

Ayrıca, belediye gelirlerinin GSMH içindeki paylarına bakıldığında, 1980'in ikinci yarısından itibaren hızlı bir artıştan söz edilmektedir (Arslan, 2006: 78). Türkiye'de belediye gelirlerinin GSMH içindeki yeri, 1925'te % 1.18 iken, 1980 yılına kadar artış ve azalışlarla % 1.02'ye gelmiş; 1980 sonrasında hızlı bir artış eğilimi göstermiştir. Bu artış, 1985'te % 1.97, 1995'te % 2.84 olmuştur (Kılıçoğlu, 1998: 71) ve 2002'de % 3.7, 2003'te % 3.8 ve 2004 tahminlerine göre de % 3.76 olarak ifade edilmektedir (DPT, 2004: 57-58).

Bütün bunların yanında, diğer taraftan, belediye sınırları içinde olanların nüfusunun toplam nüfus içindeki payının 1950'de % 28.2 olan oranının 2005 yılında % 86.7'ye kadar artmış olması (DPT, 2005: 194), yerel sosyal yardımın önemli bir alan olarak dikkatleri daha da üzerine çekmesi anlamına gelmektedir.

Böyle bir çerçevenin, bir de sıkıntılı tarafından bahsedilmektedir. Bu sıkıntı, bütçe ile ilgilidir. Özellikle küçük ölçekli belediyelerin yoksulluğun yoğunlukta olduğu bölgelerde olmalarına rağmen, bütçe yetersizliğinden dolayı, muhtaçlara sosyal yardım hizmeti sunmada zayıf kaldıkları dile getirilmektedir (Türkcan, 2003: 140). Dolayısıyla, kaynak sıkıntısı sebebiyle, yerel yönetimlerin sosyal yardım hizmetlerinde başarılı olamama gibi bir durumlarının ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Ancak, yerel yönetimlerde kaynak ile başarı arasında "birebir" bir ilişkinin olmadığı yönünde de yaklaşımlar bulunmaktadır (Aykaç, 1999: 8). Bu yaklaşıma göre, Türkiye'de yerel yönetimler kamu harcamalarının % 3'ünü gerçekleştirirken, 1980'li yıllardan itibaren bu oran % 14'e kadar yükselmesine rağmen, yerel hizmet kalitesinde çok ciddi bir artış olmamıştır; halbuki hizmette 4-5 kat kalite artışı olması gerekirdi. Dolayısıyla, burada yerel yönetimlerin kaynak kullanımında, ekonomik faktörden çok, siyasi faktörlerin etkisinde kaldıkları; bundan dolayı toplumsal talepler çerçevesinde etkin ve verimli bir çalışma gerçekleştiremedikleri gözükmektedir.

Çift Yönlü Bilinçlenme

1990'lı yılların ortalarına kadar birkaç büyükşehir belediyesi dışındaki belediyelerin sosyal yardım faaliyetlerinden bahsetmek hemen hemen zordur. Bu döneme kadar belediyelerin genellikle yol, asfalt, su, çöplerin toplanması gibi alt-üst yapı işleri ile uğraştıkları ve sosyo-kültürel anlamda çok fazla bir etkinlik göstermedikleri bilinmektedir. Öyle ki, 1990'lı yılların başlarında İstanbul'da dahi temizlik işçileri grevi, kent caddelerinde çöp birikintilerinin oluşmasına sebep olmuştur. Benzer şekilde, çevre ve su sorunları da gündemin ilk maddeleri arasında yer almıştır (Ersöz, 2008). Bu bakımdan 1990'lı yılların ortalarına kadar sosyal yardımlar açısından belediyelerin varlığı "cılız" olarak addedilebilir.

Bu minval üzere, yerel sosyal yardımların, 1990'lı yılların ortalarından itibaren Türkiye'de "anlam" kazandığı ve güçlenip yaygınlaşmaya başladığı iddia edilebilir. Kuşkusuz, değinildiği gibi bahsedilen dönem öncesinde gerek hukuki anlamda belediyelere yüklenen sosyal yardım görevleri söz konusu olmuş ve gerekse belediyeler sosyal yardım faaliyetlerinde bulunmuşlardır; fakat bu faaliyetler etkisiz kalmıştır. Ancak, 1990'lı yıllarının ortalarından itibaren, sosyal yardım "çift yönlü" olarak anlam kazanmaya başlamıştır.

Bu anlam kazanmanın nedeni, yani Türkiye'de yerel yönetimlerin "sosyal" görev anlayışı içinde sosyal yardımda aktif bir rol almaya başlamalarında, "yeni-sağ politikalar, küreselleşme ve yerelleşme" gibi dış (uluslararası) faktörlerin olduğunu iddia edenlerin (Ardıç, 2006: 19-23; Ölmez, 2007: 77) aksine, bu yöndeki gelişmelerde –dış dinamiklerin tam anlamıyla etkinliğinin olmadığı söylenemese de- daha çok iç dinamiklerin etkisi söz konusudur.

1980 sonrası dönemde yerel sosyal yardımların şekil almasında iki önemli iç dinamikten bahsedilebilir. Birinci dinamik, gerek 1980'lerin başından sonlarına kadar belediyeleri yöneten sağ siyasetin ve gerekse 1980 sonlarından 1990'ların ortalarına kadar belediye yönetimini elinde bulunduran sol siyasetin durumu ile bağlantılıdır. Sağ siyaset, yoksulluğu ve muhtaçlığı daha da tetikleyen yeni-sağ politikalarına entegre bir hal içerisinde sosyal yardım algısı geliştirmiş ve bunu tatbik etmeye çalışmış; sol siyaset veya "sosyal" vurgusunu söylemlerinde dile getiren siyaset de, "sosyal devlet" söylemlerini tatbik et(e)memiştir. Bu iki durum, "klientalist/patronaj/kayırmacı" özellikleri ile de ön plana çıkan "Güney Avrupa Sosyal Yardım Sistemi"nin bir parçası olarak değerlendirilen Türkiye açısından örtüşür vaziyettedir. Bu sisteme göre, kamu kurumları partizan dayatmalara ve yönlendirmelere son derece açıktır (Ferrera, 2006: 209). Öyle ki, belirli kamu hizmetlerinin planlanma ve dağıtım aşamalarında tikelcilik, klientalizm ve daha da ötesi yolsuzluk sıkça görülmektedir; politik destek için çıkar alışı-verişinde bulunan siyasi partilerin ağırlığı söz konusu olmaktadır (Gough, 2006: 232).

İşte bu "klientalist" anlayışın içinde kalan uygulamalar sonucunda, bu yaklaşım ve uygulama içindeki sağ ve solun yerel idari görevleri, sosyal yardıma muhtaç olan halk (daha doğrusu şehrin kırsal kesimlerinde yaşayan yoksullar) tarafından 1994 yerel seçimlerinde yeniden onaylanmamıştır. Bunların yerine, yerel yönetimlerde -özellikle İstanbul ve Ankara Büyükşehir Belediyeleri- ağırlıklı olarak Refah Partili muhafazakâr adaylar tercih edilmiştir. Gerçekten de, halkın sosyal yardım hizmetlerine olan "talebi" karşısında, halkın desteğini almak isteyen belediye başkan (adaylarının) sosyal yardım anlamında hizmet üretmek zorunda kaldıkları belirtilmektedir (Ersöz, 2008).

1990'ların ortasında yerel sosyal yardımların şekil almasındaki ikinci iç dinamik, "refah anlayışı"nın bizzat belediyelerce benimsenip, buna uygun uygulamaların yapılmaya başlamasıdır. Herhangi bir yasal değişiklik veya belediye gelirlerinde herhangi bir artış söz konusu olmadan ortaya çıkan "refah anlayışı", özellikle belediye yönetimlerine gelen belediye başkanlarının "kişisel gayreti ve bilinci" ile ilintilidir (Ersöz, 2008).

Diğer taraftan, bu uygulamalar, diğer sosyal yardım uygulamalarını tetiklemiş; böylece hem belediye içindeki sosyal yardım algısının gelişmesine hem de diğer belediyelere de bu algının sıçramasına neden olmuştur. Bunun sonucunda, "refah belediyeciliği/sosyal belediyecilik" eksenli bir sosyal yardım olgusu ortaya çıkmıştır (Ersöz, 2007a: 30-36). Fakat yine de bu uygulamalar, büyükşehir belediyeleri ve sınırlı sayıdaki il ve ilçe belediyeleri ile kısıtlı bir çerçevede kalmıştır. Bu sınırlı çerçeveye rağmen de, birkaç büyükşehir belediyesi tarafından sistemli hale getirilmeye çalışılan sosyal yardımlar, diğer belediyeler tarafından da "standart" olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Ersöz, 2008).

1994 yılından sonra, refah anlayışı içindeki ilk yardımlar daha çok "ramazan iftarları" ekseninde gelişmiştir. Yakın zamanda yapılan bir mülakata göre de, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin (İBB) sosyal politika hamlesinin başlangıcı "iftar çadırları"na götürülmektedir (Aysan, 2006: 112). İftar çadırı uygulamaları, zamanla özellikle İstanbul'da tüm siyasi partilere bağlı belediyelerce de hayata geçirilmeye başlanmıştır (Ersöz, 2008). Öte yandan, bu yardım uygulamaları, sadece belediyelerin bir geleneği olmakla kalmamış, kamusal sosyal yardım bünyesindeki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'nın da örnek aldığı bir sosyal yardım faaliyeti arasına girmiştir (Ölmez, 2007: 90).

Kısaca, iki iç dinamikten birincisinde, sosyal yardım alıcısı durumundaki halkın (fakir, yoksul, muhtaç vb.) "bilinçlenmesi"; ikincisinde bizzat sosyal yardım aktörü olarak belediyelerin –zorunlu da olsa- "bilinçlenmesi" söz konusudur. Başka bir ifade ile, bilinçlenme "çift yönlü" olarak ortaya çıkmıştır.

Uzmanlaşma Arayışları

Sosyal yardım alıcısı olan halkın ve sosyal yardım aktörü olan belediyelerin bilinçlenmesi, sosyal yardım alanında sadece bir adım olarak kabul edilmelidir. Diğer ve önemli bir adım ise, sosyal yardım alanında “uzmanlaşma”dır. Bunun çeşitli boyutları olabilir; bunlardan bir tanesi, sosyal yardım alanını bizzat “müstakil” bir hizmet alanı olarak yürütmektir.

1990'ların ortasında belediyeler, ihtiyaç sahiplerine yönelik sosyal yardım faaliyetlerine özellikle yiyecek desteği, aş evleri, sağlık harcamalarındaki yardımlar ile iştirak etmeye çalışmış ve bu yardımlar, daha çok belediyelerin halkla ilişkiler birimi tarafından uygulanmıştır. Ancak istisnai olarak bazı sosyal yardım birimlerine de rastlanabilmiştir (Yakut, 2003: 69). Ne var ki, genel olarak, sosyal yardım alanında, yetkili ve görevli, hizmet üreten ve hizmette sürekliliği sağlayan bir belediye birimi olmamıştır (Türkcan, 2003: 132). Başka bir ifade ile, belediyelerin “sosyal yardım müdürlüğü”, “sosyal yardım birimi” ve benzeri bir özel görev alanı tahsis etmeleri söz konusu değildir. Bu anlamda, belediye bünyesinde yapılmakta olan sosyal yardım hizmetlerinde temel özellik, faaliyetlerin henüz “müstakil” bir çerçevede ele alınıp uygulanmaktan ziyade, diğer alanların (halkla ilişkiler, sosyal hizmetler, sosyal işler müdürlükleri gibi) içinde mütâlaa edilmesidir. Bütün bunlardan dolayı olsa gerek, belediyelerin hemen hiçbirinde planlanmış ve dünden bugüne sarkan sosyal yardım hizmetinin bulunmadığına dikkat çekilmektedir (Türkcan, 2003: 137).

Ancak bu durum, belediyelerin sosyal yardım anlamında müstakil bir hâl alıp “uzmanlaşma” eğiliminde olmadıkları anlamına gelmemektedir. Aksine uzmanlaşma eğilimi söz konusudur. Zaten, gerek halk düzeyindeki ve gerekse belediye bünyesindeki “bilinçlenme”, böyle bir sonucu doğurabilecek nitelik arz etmektedir.

Uzmanlaşmanın ikinci boyutu ise, müstakil alanlarda sosyal yardım faaliyetleri olmasa bile, alt birimlerde işleyen sosyal yardım faaliyetlerinin “disiplinli” ve “sistemli” bir şekilde işlemesiyle ilgilidir. Son zamanlarda geliştirilen “kupon sistemi” bu açıdan ele alınabilecek niteliktedir. İBB Kadın Koordinasyon Merkezi (KKM) yetkililerinin beyanına göre, kupon sistemi ile, aynı yardım dağıtmak yerine, para kuponlarının ihtiyaç sahiplerine verilmesi söz konusu olmaktadır. Böylece bir yandan depoda ihtiyaç sahiplerinin ihtiyacı olarak bekletilen malların zarar görmesi engellenmiş olmakta ve diğer yandan da ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını kendi istedikleri şekilde almaları söz konusu olabilmektedir (Aysan, 2006: 118).

Bütün bunlara rağmen, yukarıda izah edilmeye çalışılan durumlar, “kısıtlı” bir çerçeveyi ilgilendirmektedir. Bu çerçeve, özellikle büyükşehir belediyeleri yoğunluklu ve bazı il ve ilçe belediyeleri etrafındadır.

Sivil Sosyal Yardımlarda Mîlat: 1999 Marmara Depremleri

İlk önce, burada belirtilmesi gereken bir nokta bulunmaktadır. Türkiye’de sosyal yardım faaliyeti sunan gönüllü kuruluşlar, dernek ve vakıf hukukî statüleri altında hizmet vermektedirler. Ancak, bu dernek ve vakıfların, sosyal yardımı esas amaç olarak görmedikleri; başka bir amacın aracı oldukları ifade edilmektedir. Gerçekten de, çok az bir kısmı dışında, bu dernek ve vakıflar, aynı ve nakdi yardım içerikli yoksulluğu esas alan sosyal yardımlardan uzak kalmaktadırlar (Türkcan, 2003: 102).

1980 yılından sonra sivil sosyal yardımlarda, STK’ların artmasına ve sivil eksenli algının gelişmesine dayalı olarak artışlar söz konusu olmuştur. 1990’lı yıllarda da bu durum devam edegelmiştir. Ancak, sivil sosyal yardımların Türkiye’de 1990 sonrası artması, bir yandan Türkiye’nin sosyo-ekonomik ve diğer yerel şartlarıyla izah edilebilirse de, bu izahat devletin fonksiyonlarını kısmayı amaçlayan ve bu fonksiyonları yerel ve sivil kanallar ile yerine getirmeden yana tavır koyan küresel yeni-liberal eğilimlerden ayrı düşünülmemektedir. Refah devletinın sorgulanmasıyla birlikte sosyal alanda devletin dışındaki unsurların da etkinliğinin artması, bunun açık bir göstergesi olarak görülebilmektedir (Özdemir, 2004b: 131). Ancak, bu etkenler, Türkiye’de sivil sosyal yardımlarda bir “mîlat” olarak telakki edilmemektedir.

Türkiye’de sivil sosyal yardımlarda “mîlat”, 1999 Marmara Depremleri ile söz konusu olmuştur. 1999 Marmara Depremleri, esasında geçmişten gelen bir gelenek sonucunda potansiyel olarak var olan “sivil” inisiyatif hareketine geçirme noktasında bir “mîlat” olarak kabul edilebilir. Sivil sosyal yardımlar, bu büyük depremler sonrasında ciddi bir ivme kazanmıştır.

Bu mîlat, devletin başarısız olmasının etkisinden de bahsedilebilmektedir. Buna göre, 1999 Marmara Depremleri ve sonrasındaki süreçte kamusal sosyal yardım mekanizmaları yetersiz kalmış ve ciddi bir etkinlik gösterememiştir. Bu açık da özellikle dinî sosyal yardım algısı ekseninde ve bu algıyla ilihtili olan STK’lar eliyle kapatılmaya çalışılmıştır (Sunar, 2003: 135). Yapılan bir araştırmada (TÜSEV, 2006a: 30), yoksulluğu çözenin devletin görevi olduğuna inananların oranı (% 42), STK’lara inananların oranından (% 1.5) çok ilerde olmasına rağmen (burada “vatandaşların” % 24 oranını da sivil kesime ilave etmek gerekir), sivil toplumun sosyal yardım alanında özellikle 1999 Depremleri sonrası hızlı yükselişi dikkate alındığında, devletin sosyal yardım alanında tam anlamıyla vazifesini yerine getiremediği ve bu alanı –beklentinin aksine- sivil toplumun doldurduğu iddialarını haklı çıkarmaktadır.

Ancak, gerek 1996 Habitat Konferansı’nın Türkiye’de sivil toplumun artan önemine dikkat çekmesi ve gerekse 2001 Kopenhag Kriterleri’nin demokratikleşme ve bunun uzantısı olarak sivil toplumu güçlendirme yönündeki telkinleri (TÜSEV, 2006b: 14), STK’ların sayısını arttırmakla birlikte; onların “sosyal yardım”

nitelikli işlev görmelerinde etkili olmalarına yol açmamıştır. Bu anlamda, Türkiye’de sivil toplumun yoksulluğa karşı verdiği mücadelenin sınırlı nitelikte olduğu kaydedilmelidir; mücadele az sayıda STK’yı içermektedir. Buna göre, STK’lar eliyle yapılan sosyal yardımlar, sadece yoksulluğa geçici çözümler getirebilmektedir (TÜSEV, 2006b: 91-92).

Bu bakımdan, 1999 Marmara Depremleri, sivil sosyal yardım açısından bir milat olarak zikredilebilir. Gerçekten de, özellikle Marmara Bölgesi’nde, 17 Ağustos ve 12 Kasım Depremleri’nden sonra, bir yandan birçok yeni STK kurulmuş, bir yandan var olan STK’lar kendilerini daha bir aktif hale getirmiş ve bir yandan da STK’lar uluslararası kuruluşlarla işbirliği çerçevesinde güçlerini arttırmaya çalışmışlardır (Bayraktaroğlu, Mert ve Özdemir, 2004: 422). 2003 yılında yapılan bir çalışmaya göre de, STK’ların insanî krizlerde ve doğal afetlerde sosyal yardım vazifesini yerine getirmesinde 1999 Marmara Depremleri’nin etkisi bir milat olarak değerlendirilmektedir (Aydoğmuş, 2006: 500).

Örneğin, 17 Ağustos Depremi’nden sonra, STK’ların Adapazarı’nın yeniden yapılanmasına maddi katkıları 43 trilyon civarındadır (Abay, 2004: 264). Ancak, özellikle afet sonrası durumlara dönük sosyal yardımların oluşturulmasında, deprem sonrası Adapazarı örneğinden yola çıkılarak, sivil sosyal yardım ve diğer sosyal yardım aktörleri arasında “bütüncül afet yaklaşımı”nın eksikliğine dikkat çekilmektedir (Seyyar, 2007: 113).

Özel Sosyal Yardımlarda Zorunlu Atılım

1980 sonrası yıllar, sadece yerel ve sivil sosyal yardım anlamında önemli bir döneme işaret etmemekte, aynı zamanda “özel sosyal yardım” alanında da atılımın yapıldığı bir dönem olarak göze çarpmaktadır. Ancak, Türkiye’de özel sosyal yardımların özellikle 2000’li yıllarda artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu artış, gönüllü olmaktan daha çok, “zorunlu” bir zeminde ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de, geç kalmış bir şekilde 2000’li yıllar ile başlayan özel sosyal yardımların nedeni, küreselleşme ve onun uzantısı olan yeni-liberal düşüncenin uygulamalarından kaynaklanan yoksulluk halleri ile ilgilidir. Burada, bu hali gidermekten ziyade (böyle bir niyet olsa da), daha çok bu haldeki insanları “idare etme” ve “kontrol etme” noktasında “kurumsal sosyal sorumluluk” çerçevesinde sosyal yardımların yapılması söz konusudur. Özel sosyal yardımları özellikle 2000’li yıllarda artış eğilimine sokan ikinci etmen ise, sivil toplumun “zorlayıcı” etkisi ve bununla ilintili olarak gelişen “hayırseverlik” anlayışının işletmelerde yaygınlaşmaya başlamasıdır.

Yoksulluğu “Kontrol Etme”

Yoksulluk söz konusu olduğunda, sosyal yardım aktörlerinden beklenen, yoksulluğu giderici veya en azından hafifletici sosyal yardım politikaları geliştirmek ve uygulamak olmaktadır. Ancak, bu durum, her zaman beklenildiği gibi cereyan etmeyebilmektedir. Beklentinin aksine cereyanın bir sebebi, küreselleşme ve yeni-liberal politikaların insanları daha da yoksullaştırmasıdır.

1980 sonrası dönemde olduğu gibi yoksulluğun artması bir yana, 2000’li yıllarla birlikte daha da derinleşmesi söz konusudur. Yoksulluğun bu hali, 1980 sonrası devletin küçültme ve devletin üzerinde olan sosyal yardım ve diğer sosyal fonksiyonları özel sektöre devretme eğilimi (Ersöz, 2007b: 25) ile örtüşmektedir. Bu örtüşme, özel sektörün sosyal yardım alanında bir “vazifeli” olarak addedilmesine yol açmıştır. Bu vazifelinin bir ismi de “kurumsal sosyal sorumluluk” olmuştur. Bu açıdan, küreselleşme, bir yandan yoksulluk gibi sorunları yaratma ve derinleştirmede önemli bir rol oynarken, bir yandan da özel sektöre/işletmelere yoksulluk gibi sosyal sorunları çözümede önemli roller yüklemiştir (Ersöz, 2007b: 38).

Bu açıdan, özel sosyal yardım ağı içindeki kurumsal sosyal sorumluluk eğilimi gösteren işletmelerin bu eğilimlerinde, kendi “zeminlerini” kaybetme endişesinin getirmiş olduğu bir “zorunlu” atılımın varlığından bahsedilebilir. Yapılan bir araştırmada, şirketlerin bazılarında kurumsal sosyal sorumluluğun, bir zorunluluğu yerine getirmek olarak algılanması (TÜSEV, 2005: 61), bu yaklaşımı destekler mahiyettedir.

Sonuçta, bu eğilim içerisinde zorunlu bir sosyal yardım atılımında olan işletmeler için ve bu işletmelerin bu tavırlarının bu şekilde olmasının kaynağı durumundaki küreselleşme mantığına göre; yoksulluk, giderilmesi gereken bir sosyal sorun olmaktan öte, “kontrol edilmesi” yönünde kurumsal sosyal sorumluluk eliyle yapılan sosyal yardım faaliyetlerinin ağı içinde kalmaktadır.

Sivil Toplumun Yükselişinin Zorlayıcı Etkisi

1980 sonrası dönem, sivil toplum açısından önemli atılımların olduğu dönem olarak nitelenebilir. Bu dönemle birlikte özellikle STK’ların sayısında artışlar olmuş, toplum içinde sivil inisiyatifler hızla etkinlik kazanmaya başlamışlardır. Özellikle Türkiye’de 1999 Marmara Depremleri sonrası, 2000’li yıllara yüksek sivil toplum bilinci ile girilmiştir.

Sivil toplumdaki bu bilinç düzeyi, sadece STK bünyesinde sosyal yardım faaliyetleri yapma noktasında bir etki yaratmamış, aynı zamanda hem devlete hem de özel sektöre “sosyal sorumluluk” alanlarını hatırlatıcı bir zemin teşkil etmiştir. Sivil talepler, özellikle, 2000’li yıllarda özel sektörün kurumsal sosyal sorumluluk algısını “hayırseverlik” hisleri ekseninde zorlamaya başlamıştır.

Bu açıdan, kurumsal sosyal sorumluluğun doğuş ve gelişiminde sivil toplumun yadsınamaz etkisinden bahsedilebilmektedir (Ersöz, 2007b: 15). Buna göre, uluslararası ölçekli STK’lar, çeşitli yöntemleri

kullanarak kamuoyu baskısı oluşturmak suretiyle işletmeleri, sosyal anlamda sorumlu davranmaya itecek zorlayıcı girişimlerde bulunmaktadır. Bu baskıların etkisinden dolayı, işletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk çerçevesinde toplumun "ihtiyaç" duyduğu gereksinimlere yönelmeleri kaçınılmaz olarak ortaya çıkmıştır. Ancak, özel sektör, STK'ların zorlayıcı etkisiyle gerçekleştirmekte olduğu sosyal yardım niteliğindeki faaliyetlerini, STK'lar ile işbirliği ekseninde yerine getirmekten uzak durmaktadır. Bu anlamda, yapılan bir çalışmanın neticesi, özel sektörden aynı/nakdi olarak yardım alan STK yelpazesinin oldukça dar olduğunu kaydetmektedir (TÜSEV, 2006b: 79). Özel sektörle STK'lar arasında bu anlamdaki ortaklıklar, sadece bir kerelik ve sponsorluk türünde ortaya çıkmaktadır (TÜSEV, 2006a: 55).

Sivil toplumun işletmelere olan bir baskı türü de, tüketicilerin bilinçlenmesi üzerinden işlemektedir. Buna göre, tüketiciler artan bir şekilde daha bilinçli ve sosyal sorunlara daha duyarlı hale gelmektedir. Hatta tüketiciler, işletmelerin sosyal konulara olan duyarlılık derecelerine göre işletmelere itibar etmekte ve ona göre işletmelerin mal ve hizmetlerini tercih ederek onları ödüllendirmekte veya tercih etmeyerek cezalandırmaktadırlar (Ersöz, 2007b: 13). Yapılan bir araştırmaya göre de, ülkemizdeki tüketicilerin % 82'si, fiyat ve kalite açısından benzerlik gösteren iki üründen, ürün bedelinin bir bölümü, sosyal bir amaç için harcanan ürünü seçeceklerini belirtmektedirler (Ersöz, 2007b: 33).

Sonuç

1980 sonrası yıllar, hemen her bakımdan önemli bir dönem anlamına gelmektedir. Yeni-liberal uygulamalar, sosyo-ekonomik açıdan dönemin en önemli etkeni olarak ortaya çıkmıştır. Bu uygulamalar ile birlikte, devletin üstlenmiş olduğu fonksiyonlarda değişimlere şahit olunmuştur. Böylece, devlet tarafından yürütülen sosyal vazifelerin bir kısmı, devletin dışında başka kurumlar eliyle de yapılmaya başlanmış, daha başka bir ifade ile "sosyal" anlayışın devlet merkezli olmaktan uzaklaştığı görülmüştür. Bu anlamda, dönem, devlet müdahalesinin sınırlanması amacıyla, sosyal görevlerin piyasalara kaydırılmasının yaşanmaya başladığı bir duruma işaret etmektedir. Bu durum, "devletin küçültülmesi" anlamına gelmektedir.

1980 sonrası dönemin en önemli sosyo-ekonomik sonuçlarından biri, yoksulluk ile ilgili olarak görülmüştür. Öyle ki bu dönemi, yoksulların aleyhine bir dönem olarak da nitelemek mümkündür. Gerçekten de dünya nüfusunun yaklaşık % 20'sinin yoksulluk sınırının altında yaşadığı; bazı ülkelerde de yoksulluğun bir "yaşam kültürü" haline geldiği dikkate alınır, durumun vahameti daha rahat anlaşılabilir. Türkiye'nin 1980 sonrası durumu ise, dünyadaki gidişattan çok da farklılık arz etmemektedir. Örneğin Türkiye'de de gelir dağılımı açısından dengenin olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Türkiye'de en yüksek % 20'lik nüfus, toplam gelirin neredeyse yarısını alırken; en düşük % 20, gelirin sadece % 6'sına sahiptir.

Bütün bunlardan dolayı, 1980 sonrası dönem, özellikle yoksullukla mücadelede önemli bir yeri olan sosyal yardım politikaları açısından önemli bir zaman dilimi olmaktadır. Sosyal yardım uygulamaları kamu sosyal yardımları dışında, yerinden yönetim olarak bilinen ve yerel halkın kendi eliyle seçtiği organı ifade eden yerel yönetimler tarafından da yapılabildiği gibi (yerel sosyal yardımlar); bireylerin STK'lar eksenli veya dini çerçevede yapmış oldukları sosyal yardım faaliyetleri şeklinde de (sivil sosyal yardımlar) yerine getirilebilmektedir. Bunların yanında, işletmelerin "kurumsal sosyal sorumluluk" çerçevesinde yapmış oldukları sosyal yardımlar da (özel sosyal yardımlar) söz konusu olmaktadır.

Yerel sosyal yardımlar, 1980 sonrası Türkiye'sinde iki çerçevede değerlendirilebilmektedir. Bunların birincisi "çift yönlü bilinçlenme" kavramsallaştırılması şeklinde izah edilebilirken, diğeri de "uzmanlaşma" ekseninde ifade edilebilmektedir. 1990'lı yılların ortalarına kadar sosyal yardımlar açısından belediyelerin varlığı "cılız" olarak addedilebilir. Yerel sosyal yardımlar, 1990'lı yılların ortalarından itibaren ciddiye kazanmış ve güçlenip yaygınlaşmaya başlamıştır. Kuşkusuz, bahsedilen dönem öncesinde gerek belediyelere yüklenen sosyal yardım görevleri söz konusu olmuş ve gerekse belediyeler sosyal yardım faaliyetlerinde bulunmuşlardır; ancak bu faaliyetler çok etkili olamamıştır. Fakat, 1990'lı yıllarının ortalarından itibaren, sosyal yardımlar "çift yönlü" olarak anlam kazanmaya başlamıştır. Bu anlam kazanma, bir yandan sosyal yardım alıcısı durumundaki halkın (fakir, yoksul, muhtaç vb.) "bilinçlenmesi"; diğeri yandan da bizzat sosyal yardım aktörü olarak belediyelerin –zorunlu da olsa- "bilinçlenmesi" ile ortaya çıkmıştır. Diğeri bir ifade ile, bilinçlenme "çift yönlü" olarak görülmüştür. Yerel sosyal yardımlardaki diğeri önemli çerçeve ise, sosyal yardım alanındaki "uzmanlaşma"dır. Bunun anlamı, sosyal yardım alanının bizzat "müstakil" bir hizmet alanı olarak yürütülmeye başlanması ve diğeri taraftan da belirli uygulamalarda düzenli ve sistemli hareket edilmesidir.

Sivil sosyal yardımlar açısından "mîlat" ise, 1999 Marmara Depremleri'dir. Sivil toplum açısından 1980 sonrası dönem genel olarak açılım yaratmış olmasına rağmen, tam anlamıyla bir mîlat olmamıştır. Mîlat, 1999 Marmara Depremleri olmuştur. 1999 Marmara Depremleri, esasında geçmişten gelen bir gelenek sonucunda potansiyel olarak var olan "sivil" inisiyatifini harekete geçirme noktasında bir "mîlat" niteliğindedir. Böylece, sivil sosyal yardımlar, bu büyük depremler sonrasında ciddi bir ivme kazanmıştır. Gerçekten de, bu ivmenin bir göstergesi olarak, özellikle Marmara Bölgesi'nde, 17 Ağustos ve 12 Kasım Depremleri'nden sonra, bir yandan birçok yeni STK kurulmuş, bir yandan var olan STK'lar kendilerini daha bir aktif hale

getirmiş ve bir yandan da STK'lar uluslararası kuruluşlarla işbirliği çerçevesinde güçlerini arttırmaya çalışmışlardır.

Özel sosyal yardımlar, 2000'li yıllar ile kendisini daha net hissettirmeye başlamıştır. Türkiye'de özel sosyal yardımların özellikle 2000'li yıllarda artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Ancak bu artış, gönüllü olmaktan daha çok, "zorunlu" bir nitelik arz etmektedir. Özel sosyal yardımların temelinde, küreselleşme ve onun uzantısı olan yeni-liberal uygulamalardan kaynaklanan yoksulluk hallerinin etkisi bulunmaktadır. Bu anlamda, bu yoksulluk halini gidermekten ziyade (böyle bir niyet olsa da), daha çok bu haldeki insanları "idare etme" ve "kontrol etme" noktasında "kurumsal sosyal sorumluluk" çerçevesinde sosyal yardımların yapılması söz konusudur. Özel sosyal yardımları özellikle 2000'li yıllarda artış eğilimine sokan diğer itici güç ise, sivil toplumun "zorlayıcı" etkisi ve bununla ilintili olarak gelişen "hayırseverlik" anlayışının işletmelerde yaygınlaşmaya başlamasıdır.

Sonuçta, 1980 sonrası Türkiye'sinde gerek belediyelerin sosyal yardımlarında gerek sivil toplumun sosyal yardımlarında ve gerekse özel sektörün sosyal yardımlarında bir hareketlilik söz konusudur. Ancak bu hareketlilik, farklı saiklerle gerçekleşmektedir. Yerel sosyal yardımlarda bu hareketlilik, sosyal yardım alıcı ve uygulayıcılarının birbirlerini etkileyen ve perçinleyen çift yönlü bilinçlenmeleri ile ortaya çıkarken; sivil sosyal yardımlardan hareketlilik afetlerin getirmiş olduğu sosyo-psikolojik ortamın bir sonucu olarak meydana gelmiştir. Özel sosyal yardımlardaki hareketlilik ise, biraz daha farklı olarak, gerek küreselleşmenin getirmiş olduğu olumsuzlukları kontrol etme ve gerekse sivil toplumun etkisinden kaynaklanan bir "zorunluluk" ürünüdür.

Kaynakça

- Abay, A.R. (2004). "17 Ağustos 1999 Doğu Marmara Depreminden Sonra Adapazarı'nın Yeniden Yapılanmasında Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü," I. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, Çanakkale, 259-274.
- Adaman, Fikret, Ali Çarkoğlu ve Burhan Şenatalar (2005). Toplumun Kamu Yönetimine, Kamu Hizmetlerine ve Reforma Bakışı, TESEV Yay., İstanbul.
- Aktan, Coşkun Can (1997). "Devlet Niçin Yeniden Yapılandırılmalı ve Küçültülmeli?," *Doğu Batı*, 1, 35-40.
- Ardıç, M. Nergiz (2006). "Social Policy in the Urban Context: Contemporary Turkish Local Governments on the Way to the European Union," (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Sosyal Bilimler Yüksek Okulu), Ankara.
- Arcı, K. (1999). Sosyal Güvenlik Dersleri, Sargın Ofset, Ankara.
- Asker, A. Ekber (1997). "Belediyelerin Sosyal Hizmet ve Sosyal Yardım Faaliyetleri," (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, S.B.E.), Ankara.
- Atalay, T. (2001). "Belediye Yasaları Çerçevesinde Belediyelerin Sosyal Hizmet ve Yardım Görevlerine İlişkin Bir Değerlendirme," *Sosyal Hizmetler Dergisi*, 2 (12), 1-8.
- Aydoğmuş, Ü. (2006). "Uluslararası STK'lar ve İnsanî Müdahale: Deniz Feneri Örneği," III. Uluslararası STK'lar Kongresi: STK-Özel Sektör-Devlet Etkileşimi (Bildiriler Kitabı), Çanakkale, 499-503.
- Aykaç, B. (1999). "Türkiye'de Kamu Yönetiminin Küçültülmesi, Yerel Yönetimler ve Yerel Demokrasinin Amaçları," *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 1 (1), 1-12.
- Aysan, M. F. (2006). "Increasing Role of Municipalities in Social Policy in Turkey: The Case of Istanbul Metropolitan Municipality in the Last Decade," (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, S.B.E.), İstanbul.
- Bayraktaroğlu, Serkan, Kazım Mert ve Yasemin Özdemir (2004). "Sivil Toplum Kuruluşlarının Doğal Afetlerdeki Önemi: 17 Ağustos Depremi Sonrası Adapazarı'ndan Örnekler," I. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, Çanakkale, 421-424.
- Beşer, F. (2004). İslam'da Sosyal Güvenlik, Bilge Yay., İstanbul.
- Bilgili, A.Emre ve İbrahim Altan (2003). "Bir Yardım Yönetimi Modeli: Deniz Feneri Örneği," Yoksulluk Sempozyumu, C. III, Deniz Feneri Derneği, İstanbul, 62-77.
- Buğra, A. (2007). "AKP Döneminde Sosyal Politika ve Vatandaşlık," *Toplum ve Bilim*, 108, 143-166.
- (2006). "Türkiye'de Sağ ve Sosyal Politika," *Toplum ve Bilim*, 106, 43-67.
- Çaha, Ö. (2005). "Sivil Toplum Üstüne," *Sivil Toplum ve Demokrasi*, Haz. L. Sunar, Kaknüs Yay., İstanbul, 9-22.
- Çakır, M.Ö (2003). "Türkiye'de Yeni Yoksulluk ve Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Örneği," (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, S.B.E.), İstanbul.
- Çapra, Ö. (1988). "İslamî Refah Devleti ve Devletin Ekonomideki Rolü," Çev. Hüner Şencan, *İslam İktisadi Araştırmaları I*, Der. Ahmet Tabakoğlu v.d., Dergah Yay., İstanbul, 148-174.
- Dalyan, F. (2007). "Sosyal Sorumluluğun Temelleri," *Kurumsal Sosyal Sorumluluk*, Eds. Coşkun Can Aktan, İGİAD Yay., İstanbul, 45-60.
- Dilic, S. (1980). "Sosyal Yardımlar-İki Anlamlı Bir Terim," *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 35 (1-4), 55-72.
- DPT (2006). 9. Kalkınma Planı (2007-2013), DPT Yay., Ankara.
- (2005). Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2004), DPT Yay., Ankara.
- (2004). 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005): 2004 Yılı Programı, DPT Yay., Ankara.

- Duru, M. Celal (1939). Sosyal Yardım: Prensipleri ve Tatbikleri, Ebüzziya Matbaası, İstanbul.
- Ersöz, Halis Y. (2008). "Sosyal Belediyecilik", Yerel Yönetimlerde Yeni Yaklaşımlar Konferansı, Adapazarı.
- (2007a). "Yerel Yönetimlerin Sosyal Politika Alanındaki Rolü," *Sosyal Politikalar Dergisi*, 2, 30-36.
- (2007b). Türkiye'de Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışının Gelişiminde Meslek ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Faaliyetleri, Rol ve Önemleri, İTO Yay., İstanbul.
- (2006). "Sosyal Devletten Gönüllü Sivil Topluma," *Sosyal Politikalar Dergisi*, 1, 39-41.
- (2004). Sosyal Politika Perspektifinden Yerel Yönetimler: İngiltere, İsveç ve Türkiye Örneği, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Ferrera, M. (2006). "Sosyal Avrupa'da 'Güney Avrupa Modeli,'" Sosyal Politika Yazıları, Der. Buğra, Ayşe ve Çağlar Keyder, İletişim Yayınları, İstanbul, 195-229.
- Gough, I. (2006). "Güney Avrupa'da Sosyal Yardım," Sosyal Politika Yazıları, Der. Buğra, Ayşe ve Çağlar Keyder, İletişim Yayınları, İstanbul, 231-260.
- Güloğlu, Tuncay ve Sedat Murat (2006). "ABD'de Üçüncü Sektör Organizasyonlarının Yoksullukla Mücadeledeki Rolü: The Salvation Army Örneği," III. Uluslararası STK'lar Kongresi: STK-Özel Sektör-Devlet Etkileşimi (Bildiriler Kitabı), Çanakkale, 277-283.
- Hölsch, Katja and Margit Kraus (2006). "European Schemes of Social Assistance: An Empirical Analysis of Set-ups and Distributive Impacts," *International Journal of Social Welfare*, 15, 50-62.
- İkizoğlu, Musa (2000). "Yoksulluk ve Sosyal Yardım İlişkisi: Ankara Mamak İlçesinde Ampirik Bir Araştırma," (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, S.B.E.), Ankara.
- Kadioğlu, H. (1997). "Çağdaş Yerel Yönetimlerde Sosyal Politikalar," (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, S.B.E.), Bursa.
- Kalif, M. (1998). "Zekat İktisadi," Çev. Tahsin Özcan, İslam Ekonomisinde Yönelişler Sempozyumu, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Ekonomik Araştırma Merkezi Yay., İstanbul, 57-70.
- Karataş, K. (2003). "Yoksulluk, Yoksullukla Savaşmada Sivil Toplum ve Etik Boyut: Bir Sosyal Hizmet Yaklaşımı," Yoksulluk Sempozyumu, C. I, Deniz Feneri Derneği, İstanbul, 90-103.
- Katar, H. Mehmet (2002). "Kefâret," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 25, TDV Yay., Ankara, 177-179.
- Keleş, R. (1994). Yerinden Yönetim ve Siyaset, 2. bs., Cem Yay., İstanbul.
- Kılıçoğlu, A. Yüksel (1998). Cumhuriyetin 75. Yılında Mahalli İdarelerimiz, İçişleri Bakanlığı Yay., Ankara.
- Komasyon (2004). "Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Sosyal Hizmetlerin Yeniden Yapılandırılması; Ön Komisyon Raporu," Birinci Sosyal Hizmetler Şurası, Ankara, Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü, 85-94.
- Koray, Meryem (2000). Sosyal Politika, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Onat, Ü. (2003). "Yoksulluk ve Sosyal Hizmet," Yoksulluk Sempozyumu, C. II, Deniz Feneri Der., İstanbul, 8-21.
- Ölmez, Tuba O. (2007). "Sosyal Yardım Sistemi İçerisinde Yerel Yönetimlerin Yeri," (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, S.B.E.), Ankara.
- Özdemir, Süleyman (2004a). "Sosyal Refahın Sağlanmasında Yeni Bir Anlayış: 'Refah Karması' ve Sosyal Refah Sağlayıcı Kurumlar," *Sosyal Siyaset Konferansları*, 48, 97-127.
- (2004b). "Kâr Gütmeyen Kuruluşlar ve Sosyal Refahın Sağlanmasında Artan Rolü," *Sosyal Siyaset Konferansları*, 48, 129-161.
- Özdemir, Süleyman, H. Y. Ersöz ve H.İ. Sarıoğlu (2006). İşsizlik Sorununun Çözümünde KOBİ'lerin Desteklenmesi, İTO Yay., İstanbul.
- Richardson, G. (2004). "Islamic Law and Zakat: Waqf Resources in Pakistan," *Islam and Social Policy*, Eds. Stephen P. Heyneman, Vanderbilt University Press, USA, 156-180.
- Seyyar, Ali (2007). "Sosyal Politika Odaklı Afet Yönetimi Açısından Adapazarı'nın Durumu," *Sosyal Politikalar Dergisi*, 2, 111-114.
- (2005). Sosyal Güvenlik Terimleri, Papatya Yay., İstanbul.
- (2003). "Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele," Yoksulluk Sempozyumu, C. I, Deniz Feneri Derneği, İstanbul, 38-69.
- Sözer, Ali N. (2004). "Yerel Yönetimlerce Yürütülen Sosyal Hizmetler," *İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dergisi*, 1 (2), 474-490.
- Sunar, L. (2003). "Yoksulluğun Önlenmesinde Sivil Toplumun Rolü ve Gönül Kuşağı Derneği," Yoksulluk Sempozyumu, C. III, Deniz Feneri Derneği, İstanbul, 132-149.
- Temiz, Hasan E. (2004). Küreselleşmenin Sosyal Boyutları ve Türkiye Açısından Etkileri, Birleşik Metal İşçileri Sendikası Genel-İş Matbaası, Ankara.
- Tosun, Gülgün E. (2001). Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi (Türkiye Örneği), Alfa Yay., İstanbul.
- Tunçomağ, Kenan (1988). "Sosyal Güvenlik Hukuku Bakımından Elli Yıllık Gelişme," Türk İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukukunun Elli Yılı; Kutlama Toplantısı, Tebliğler ve Yorumlar, Basisen Eğitim ve Kültür Yay., İstanbul, 159-186.
- TÜİK, İstatistiksel Tablolar, (Çevrimiçi) http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=23&ust_id=7, 11 Ağustos 2008.

- Türkcan, R. (2003). "Yerel Yönetimlerde Sosyal Yardım Hizmetleri," (Yayınlanmamış Lisansüstü Uzmanlık Tezi, TODAİE), Ankara.
- Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV) (2005). Özel Sektörün Kurumsal Sosyal Sorumluluğu: Türkiye'deki 10 Şirketin İncelenmesi, TÜSEV Yay., İstanbul.
- (2006a). Sivil Toplum ve Hayırseverlik Araştırmaları 2004-2006: Araştırma Bulguları ve Çözüm Önerileri, Haz. Filiz Bikmen ve Zeynep Meydanoğlu, TÜSEV Yay., İstanbul.
- (2006b). Türkiye'de Sivil Toplum: Bir Değişim Süreci, Eds. Filiz Bikmen ve Zeynep Meydanoğlu, TÜSEV Yay., İstanbul.
- Uğur, S. (2006). "Yoksullukla Mücadelede Sivil Toplum Kuruluşlarının Artan Önemi," III. Uluslararası STK'lar Kongresi: STK-Özel Sektör-Devlet Etkileşimi (Bildiriler Kitabı), Çanakkale, 285-289.
- Uslu, İ. (1999). "Bir Sosyal Siyaset Vasıtası Olarak Kâr Gütmeyen Kuruluşlar: ABD Örneği," (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, S.B.E.), İstanbul.
- World Bank (2001). World Development Report 2000/2001, World Bank Pub., US.
- Yakut, B. (2003). "Turkish Welfare Regime in its Current Transformation," (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, S.B.E.), İstanbul.
- Yaman, A. (2003). "Üç Kutsal Kitabın Yoksulluk Tasavvuru ve Aldığı Önlemler," *Yoksulluk Sempozyumu*, C. II, Deniz Feneri Derneği, İstanbul, 214-221.
- Yaşaroğlu, M. K. (2003). "Sosyal Dengenin Sağlanması ve Varlıklı-Yoksul Dayanışmasında İki Önemli Kavram: İnfâk ve İsbâr," *Yoksulluk Sempozyumu*, C. II., Deniz Feneri Derneği, İstanbul, 368-377.
- Yavuz, Y. V. (1972). İslam'da Zekat Müessesesi, Feyiz Yay., İstanbul.
- Yazgan, T. (1977a). Görüşler, Kutsun Yay., İstanbul.
- (1977b). Sosyal Sigorta, İktisat Fakültesi Yay., İstanbul
- Yılmaz, Binnaz E. (2006). "Sosyal Yardım Sisteminde Reform, Yoksulluğu Azaltabilecek Mi?," *İktisat Dergisi*, 478, 75-85.
- Yılmaz, Engin (2006). "Kapak Soruşturması: 'Küreselleşme Süreci, Bizatihi Devlet Dışındaki Sosyal Refah Aktörlerini Öne Çıkarmıştır'," *Sosyal Politikalar Dergisi*, 1, 98-99.
- Yılmaz, Cevdet (2003). "Küreselleşme ve 1980 Sonrası Hükümet Programlarında Yoksulluk Söyleminin Gelişimi," *Yoksulluk Sempozyumu*, C. I., Deniz Feneri Derneği, İstanbul, 250-265.
- Yılmaz, M. Ali (1999). "Başka Ülkelerde ve Türkiye'de Sosyal Güvenlik ve Belediyeler," (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, S.B.E.), Ankara.
- Zaim, Sabahattin (1997). "Türkiye'de Gönüllü Kuruluşların Son Yirmibeş Yıldaki Gelişme Seyri," *Yeni Türkiye Sivil Toplum Özel Sayısı*, 18, 296-302.

KENTSEL BARIŞIN SAĞLANMASINDA SOSYAL SERMAYENİN ÖNEMİ VE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN ROLÜ

Öğr. Gör. Dr. Elif KARAKURT TOSUN
ekarakurt@uludag.edu.tr

Uludağ Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu

Özet

Göçlerin etkisiyle farklı ekonomik, sosyal ve kültürel koşullardan gelen kişilerin yaşadıkları kentlerde, huzurun ve barışın sağlanmasında sosyal sermaye önemli bir bileşendir. Fakat 21. yüzyılda kentlerde farklı toplumsal sınıfların yaşam alanlarının birbirlerinden kesin çizgilerle ayrıldığı ve bireyler arasındaki iletişimin zayıfladığı gözlemlenmektedir. Bireyler arasındaki iletişimsizlik - güvensizlik, kentsel barış ortamının yok olmasına neden olmaktadır, bu da sürdürülebilir kentsel yaşamın önündeki en büyük tehditlerden birisidir. Burada sosyal sermayenin, toplumdaki kişiler arasındaki güven, işbirliği ve iletişim ağlarının yoğunlaşmasına önem veren yapısı, kentsel huzurun ve barışın sağlanmasında kayda değer bir seçenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte kent bireyleri arasındaki iletişim ağını canlandırmada, yaşam kalitesini yükseltmede, kentsel barışı sağlamada yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının önemli görevleri bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Barış, Sosyal Sermaye, Sürdürülebilir Kentleşme, Kentsel Yaşam Kalitesi, Sivil Toplum Örgütleri

THE IMPORTANCE OF SOCIAL CAPITAL AND THE ROLE OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN TERMS OF URBAN PEACE

Abstract

Social capital is an important component to provide peace and harmony in the cities where people from different economic, social and cultural conditions live together due to migrations. But in the 21st century, it is seen that residential areas of different social classes are separated from each other by sharp lines and the contact between individuals becomes weaker. This lack of communication and lack of confidence damage the atmosphere of urban peace, which is one of the biggest threats in front of sustainable urban life. Here comes out the structure of social capital giving importance to confidence, collaboration and communication networks between individuals as a remarkable alternative in terms of providing urban peace and harmony. In this process, local governments and NGOs have important duties like vitalizing the communication network between urban individuals, increasing the quality of life, and providing urban peace.

Key Words: Urban Peace, Social Capital, Sustainable Urbanization, Urban Quality Life, Non-Governmental Organizations

Giriş

Kentler var oldukları günden bugüne insanoğlunun ilerlemesinin somutlaştığı mekânlardır. Uygarlaşma süreci ile eş tutulabilecek kentler, ekonomik, sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik değişimlerle birlikte sürekli bir dönüşüm içinde olmuşlardır. Kentlerde yaşanan bu dönüşümler, kentsel mekânda kişilerin yaşamlarını kolaylaştıran unsurlar kadar birçok problemi de beraberinde getirmiştir. Çevresel kirlilik, hızlı nüfus artışı, plansız yapılaşma, sosyal – ekonomik kutuplaşma, yabancılaştırma, gettolaştırma, sosyal – ekonomik – mekânsal ayrımlaşma vb. bu problemlerden bir kısmıdır. Kentlerde tanık olunan bu sorunlar özellikle günümüz kentinde yoğun olarak hissedilmektedir.

Kentler, sanayi devriminin başlattığı ivmeyle aldıkları göçlerden farklı olarak; günümüzde iletişim – ulaşım teknolojilerinde yaşanan gelişmeler neticesinde ülke içinden ve dışından yoğun bir insan akınıyla karşı karşıya kalmışlardır. Göçlerle büyüyen kentlerin nüfusları milyonları, on milyonları, hatta yirmi milyonları bulabilmektedir. Kentler; göçlerin etkisiyle farklı ekonomik, sosyal ve kültürel koşullardan gelen kişilerin yaşamlarını sürdürdükleri coğrafi bir kendiliktir. Bu coğrafi kendilikte; farklı özelliklere sahip kentlilerin bir arada yaşamalarında, kentsel huzurun ve barışın sağlanmasında sosyal sermaye önemli bir bileşendir. Fakat 21. yüzyılda kentlerde farklı toplumsal sınıfların yaşam alanlarının birbirlerinden kesin çizgilerle ayrıldığı ve bireyler arasındaki iletişimin zayıfladığı gözlemlenmektedir. Kentteki bireyler arasındaki iletişimsizlik ve güvensizlik, sürdürülebilir kentsel yaşamın önündeki en büyük tehditlerden birisidir. Bu noktada sosyal sermayenin, toplumdaki kişiler arasındaki güven, işbirliği ve iletişim ağlarının yoğunlaşmasına önem veren yapısı, kentsel huzurun ve barışın sağlanmasında kayda değer bir seçenek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmada kentlerde bireyler arasındaki iletişimsizlik, güvensizliğe bağlı olarak ortaya çıkan mekânsal ve toplumsal bölünmenin azaltılmasında alternatif bir araç olan 'sosyal sermaye' olgusu ele alınacaktır. Bu süreçte kent bireyleri arasındaki iletişim ağını canlandırma, kentsel yaşam kalitesini

yükseltme ve kentsel barışı sağlamada merkezi – yerel yönetim birimlerinin ve özellikle sivil toplum kuruluşlarının görevleri irdelenecektir. Neticede kentsel barışın sağlanabilmesi için önerilerde bulunulacaktır.

Kentsel Yapı Ve Sosyal Sermaye

Günümüzde dünya nüfusunun yarısı kentlerde yaşamaktadır. Birleşmiş Milletlerin tahminine göre 2015 yılına kadar artması beklenen nüfusun yaklaşık bir milyarı kentlere eklenecek ve dünya nüfusunun %56'sı kentlerde yaşayacaktır. Bu durum ise beraberinde burada yaşayan kişilerin yaşam kalitesi, kentsel hizmet kapasitesi ve bireyler arası ilişkiler vb. konuların nasıl şekilleneceği hususunu gündeme getirmektedir.

Kent; farklı kültürlerden ve farklı sosyo – ekonomik koşullardan gelen kişilerin yaşamlarını sürdürdükleri coğrafi bir kendiliktir. Bu coğrafi kendilikte; farklı özelliklere sahip kentlilerin bir arada yaşamalarında, kentsel huzurun ve kentsel barışın sağlanmasında sosyal sermaye önemli bir bileşendir.

“Sosyal sermaye bir kişi veya kurumun elinde değildir; kişiler veya kurumlar arası ilişkiler ağında ortaya çıkar, ilişkiler devam ettikçe sosyal sermaye de artar. Bu açıdan sosyal sermayenin kurulması, karşılıklı güven, diyalog ve işbirliğine bağlıdır (Şenkal 2005: 11)”. Sosyal sermayenin bu özelliği nedeniyle, kentteki kişiler arasındaki ilişkiler ağının güçlendirilmesi gerekmektedir. Fakat günümüz kentsel yaşantısı gözlemlendiğinde, kişiler arasındaki ilişkilerin gelişmediği, aksine kentteki bireyler arasındaki iletişimin zayıfladığı ve minimum seviyelere gerilediği görülmektedir. Özellikle nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu büyük kentlerde sosyal sermaye, sivil dayanışma ve kişilerin birbirlerine karşı yükümlülükleri zayıftır (Putnam 2000: 206; Rosero - Bixby, Collado, Seligson 2005: 5).

Sosyal Sermaye Kavramının Analizi

Sosyal sermaye ile ilgili olarak yapılan tanımlamaların temelinde “sosyal dayanışma”, “güven” ve “işbirliği” vardır. “Sosyal sermaye tanıma ve karşılıklı tanışıklık ilişkilerinin azami veya asgari düzeyde kuramsallaşan sağlam bir ağ yapılanmasında, dürüstlüğe ve iyi niyete dayanan kaynakların toplamıdır (Bourdieu 1986: 119)”. Sosyal sermaye; bir toplumun üretkenliğini ve sağlıklı bir sosyal yapıya kavuşmasını sağlayan normlar, sosyal ağlar ve insanlar arası güven olarak tanımlanmaktadır. Bir diğer ifadeyle sosyal sermayenin temelinde “insanların kendi bireysel ve topluluk hedeflerini gerçekleştirmeyi sağlayan ve toplumsal ilişkilere, yapılar ve kurumsal düzenlemelere içkin olan kural, norm, görev, karşılıklılık ve güven (Akdoğan 2002: 72)” vardır. Bu yönüyle sosyal sermaye, mikro ve makro ölçeklerdeki sosyal ve ekonomik gelişmenin ayrılmaz bir bileşenidir (Şenkal 2005: 3). Fukuyama göre, sosyal sermaye modern ekonomilerin verimli bir şekilde işlemesi için çok önemlidir, ayrıca istikrarlı -güçlü- liberal demokrasiler için de olmazsa olmaz koşuldur (Fukuyama 1999). Bu anlamda sosyal sermaye ile ekonomik, politik ve sosyal kalkınma arasında doğrusal bir ilişki vardır (Trigilia 2001:18).

Toplumdaki güçlü bir sosyal sermaye, ortak hedefleri olan kişilerin, hedeflerine daha etkin ve verimli bir şekilde ulaşmalarını sağlar (Sporer 2004; Baktır 2006: 4). Bu bakış açısıyla sosyal sermaye, toplumdaki bireyler arasında *tutkal* işlevine sahip bir unsur olarak tanımlanmaktadır. Bu tutkal, insanların bir arada çalışmalarına, yaşamalarına ve bir şeyler paylaşmalarına imkân verecek bağların oluşmasını sağlamaktadır (Paldam 2000: 2). Söz konusu tutkal, inançları, normları ve dinsel inançları da içeren farklı sosyal olgu ve uygulamalarla açıklanmaktadır (Woolcock 1998: 158–160).

Sosyal sermayenin üç boyutu vardır: yapısal, ilişkisel ve bilişsel. Bu boyutları sosyal sermayenin önemli kaynakları olarak değerlendirmek mümkündür.

- Yapısal Boyut: İnsanlar veya birimler arasındaki ilişki yapılarını ifade eder. Ağ yapıları, bağların niteliği, ilişki kalıpları bu boyutun inceleme alanı içindedir.
- İlişkisel Boyut: Etkileşim yoluyla insanların birbirleri arasında geliştirilmiş oldukları kişisel ilişkiler çeşitlerini anlatır. Güven, norm ve değerler bu boyut altında ele alınmaktadır.
- Bilişsel Boyut: Sosyal bir ağda yer alan insanların ortak bir yaklaşım veya anlayış geliştirip geliştirmediklerini inceler. Ortak dil, paylaşılan bir vizyon, hikayeler, ortak kimlik bu boyutun önemli elemanlarıdır (Nahapiet, J. & Ghoshal, S. 1998, www.isgucdergi.org).

Sosyal sermayenin yapısal, ilişkisel ve bilişsel boyutları birbirlerini etkiler; örneğin yapısal boyut bağlamında oluşan bağın niteliği, ilişkisel boyutta bireyler arasındaki güven düzeyini ve bilişsel boyutta bireyler arasında ortak dili etkileyebilir.

Dünya Bankası tarafından bir toplumdaki sosyal sermayenin ölçülmesinde kullanılabilecek göstergeleri içeren bir liste geliştirilmiştir. Buna göre, bir ülkedeki ‘sosyal sermaye göstergeleri’ şunlardır:

- Demokrasi,
- Ülkedeki rüşvet oranı,
- Mahkemelerin bağımsızlığı,
- Grevler, öğrenci hareketleri, protestolar,
- Her 100.000 kişide kişi başına düşen tutuklu sayısı,

- Hükümete ve sendikalara olan güvenin derecesi,
- Kredi kullanılabilirliği,
- Kişisel özgürlük,
- Ülkedeki seçmen mevcudu ve bunların yerel topluluklara katılımı,
- Sosyal bağlamda etkinliklere katılım,
- Yetkilendirme ve temsil yetkisi oranları,
- Komşuluk - mahalle bağlantıları, aile ve arkadaşlık bağlantıları, iş bağlantıları,
- Çeşitliliğe (farklılığa) tolerans gösterme (Kosgeb 2005:10).

Putnam'ın bir toplumdaki sosyal sermayenin tespit edilmesine ilişkin geliştirdiği endekste ise şu unsurlar yer almaktadır (Putnam,1995:73):

- Bireylerin geçen bir yılda yerel örgütlerin komitelerinde çalışıp çalışmadıkları,
- Herhangi bir örgütün, derneğin ya da vakfın yönetiminde görev alıp almadıkları,
- Katıldıkları dernek ve vakıf sayısı,
- Üye olunan grup sayısı,
- Okul ya da kent işleriyle ilgili halk toplantılarına katılım oranı,
- Herhangi bir projede çalışma oranı,
- Gönüllü faaliyetlere ayrılan zaman,
- Arkadaşlara ziyaret zamanı,
- Evde eğlenceye ayrılan zaman,
- 1000 kişiye düşen sosyal ve sivil örgüt sayısı,
- 1000 kişiye düşen kar amacı gütmeyen örgüt sayısı.

Sürdürülebilir Kentler ve Yaşanabilir Kentsel Yaşam

Sürdürülebilirlik kavramı ilk kez, Dünya Doğayı Koruma Birliği (IUCN) tarafından 1982 yılında kabul edilen Dünya Doğa Şartı belgesinde yer almıştır. Buna göre insanların yararlandığı ekosistem, organizmalar, kara, deniz, ve atmosfer kaynaklarının optimum sürdürülebilirliğini başarabilecek biçimde yönetilmeleri gerektiği ancak bunun ekosistemlerin ve türlerin bütünlüğünü tehlikeye atmayacak biçimde yapılması öngörülmektedir (Yazar,2006:3-4). Sürdürülebilir gelişme kavramının bugünkü anlamıyla tanımlanması ise, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun 1987 yılında yayınladığı Ortak Geleceğimiz raporunda yapılmıştır. Rapora göre sürdürülebilir gelişme, bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamaktır.

Sürdürülebilirlik kavramının çıkış noktası, ekonomik ve teknolojik gelişmelere paralel bir şekilde ortaya çıkan çevre sorunlarının önüne geçebilme ve ekosistemin korunması üzerine odaklanmıştır. Sürdürülebilirlik kavramının, kent kavramı ile birlikte ele alınması ise oldukça yeni bir olgudur. Bu nedenle sürdürülebilir kent veya sürdürülebilir insan yerleşmeleri kavramları ile ilgili olarak üzerinde uzlaşmış bir tanımlama bulunmamaktadır. Fakat sürdürülebilir gelişmenin öğeleri olan çevresel, ekonomik, politik, sosyal, demografik, kurumsal ve kültürel amaçlar, sürdürülebilir kentleşme olgusunun da bir parçası olarak ele alınabilir (Satterthwaite, 1997: 1668).

Sürdürülebilir kentleşme ile ilgili yapılan tanımlamalardan birkaçı şu şekildedir; "insan gereksinmelerine günümüz kentlerinden daha iyi yanıt veren ve kent sistemlerinin gelecek kuşakların gereksinimlerinin karşılanmasını engellemeyecek bir biçimde geliştirilmesini sağlayan kent (Ertürk, 1996: 175)", veya "süreklilik içinde değişimi sağlamak amacıyla, sosyo – ekonomik çıkarların çevre ve enerji ile ilgili kaygılarla uyumlu hale getirildiği kenttir (Geenhuisan, Nijkamp, 1998:131)". Sürdürülebilir kent ile ilgili yapılan tanımlamaların bir sentezi yapıldığında üç unsur ön plana çıkmaktadır. Bunlar şu şekildedir: Birincisi, kentlerde yaşayan insanların, kent ile olan ilişkilerinde, kentin ortak alanlarının kullanımında ve kamu hizmetlerinin alınmasında yaşam kalitelerinin artırılması sorununun aşılmasıdır. İkincisi, kentin bir yerleşim birimi olarak kendi varlığını devam ettirebilme yetisinin güçlendirilmesidir. Son olarak da, kentin çevre değerlerini taşıma kapasitelerinin üzerinde kullanımı ile kaynakların dönüştürülmesinde var olan üretim ve tüketim kalıplarının temelinde sorgulanması gereğidir (Bayram, 2001 : 256).

1996 Habitat II Zirvesi'nin sonuç bildirgesi olan İstanbul Deklarasyonu'nun 15. maddesi şu şekildedir; "21. yüzyıla girerken, sürdürülebilir insan yerleşimleri için pozitif bir vizyon, ortak geleceğimiz için umut duygusu ve herkesin itibar, sağlık, güvenlik, mutluluk ve umut dolu nezh bir hayat vadeden güvenli bir evde yaşayabileceği, bütünüyle faydalı ve cazip bir meydan okumaya katılmayı teşvik ediyoruz." Böylece sürdürülebilir bir yaşamı olanaklı kılan yerleşmelerin ve yaşama mekânların önemi vurgulanmaktadır (Yazar, 2006).

Kentlerin sürdürülebilirliği olgusu beraberinde yaşanabilirlik unsurunu da getirmektedir. Yaşanabilirlik olgusunun neleri içerdiği veya içermediği hususunda bir kesinlik bulunmamaktadır. Kişilere, yere ve zamana göre farklılıklar gösterebilmektedir. Fakat genel olarak kentsel yaşanabilirlik, sağlık, iş olanakları, gelir durumu, iyi konut alanları, okullar, alışveriş ve eğlence etkinlikleri, erişilebilirlik, kamusal mekânlar ve topluluk kavramları ile eşleşmektedir. Kentsel yaşanabilirlik olgusunun kabul görmesi ile birlikte gündeme giren bir diğer kavram "kentsel yaşam kalitesi"dir. Kentsel yaşam kalitesi, ilk olarak 1960'larda Sosyal Göstergeler Hareketi (Social Indicators Movement) içinde ortaya çıkmıştır; ekonomik ve sosyal iyilik ile bireysel ve toplumsal iyilik arasındaki ilişkilere dair varsayımları sorgulamayı hedeflemiştir. Burada söz konusu olan kalite, hem doğal hem de yapılı çevre özellikleriyle ilgilidir; ve sürdürülebilirlik arayışına odaklanan kaliteden farklı olarak, doğal kaynakların korunması, iklim, ekoloji vb. gibi değişmez öğelerle değil, kentsel donanım ve konfor (amenities) öğeleri ile ilişkilidir; yer ve aidiyet duygusu (sense of place and belonging), okunaklılık (legibility), ortak bellek (collective memory) vb. gibi kolay ölçülemeyen özel yanları vardır. Bunların dışında, doğal olarak, kentsel ekonominin belirlediği yaşam standartları kentteki yaşam kalitesine yansır.

Yaşam kalitesinin ölçülmesinde, kentlerde yaşam kalitesini yansıtan ölçütlerin ya da göstergelerin belirlenmesi önem taşımaktadır. Son yıllarda yapılmış çalışmalar kent, semt ve mahalle düzeyinde yaşam kalitesini yansıtan özellik ve göstergelerin belirlenmesine yöneliktir. Ölçütler şu şekildedir;

- İklimsel koşullar (hava kirliliği),
- Demografik özellikler (mahallelere göre ortalama yoğunluk, hanehalkı sayısı, hane geliri, yapı sahipliği oranı, işsizlik oranı, mahalle/ilçelere göre öğrenci-öğretmen oranı, okul sayısı, öğrenci sayısı, suçluluk istatistikleri),
- Kullanım ve ulaşım (kullanım türü oranları, park alanına uzaklık, alışveriş alanına uzaklık, hastaneye uzaklık, ulaşım hattına ve durağına uzaklık),
- Ekolojik (çevrede yer alan orman, göl, nehir ve deniz gibi doğal kaynakların boyutu, bitki örtüsü),
- Kentsel doku özellikleri.

Bir kentin yaşam kalitesinin tespit edilmesinde yukarıdaki veriler önem arz etmektedir, fakat yeterli değildir. Bir kentin yaşam kalitesini değerlendirirken, objektif özelliklerin yanı sıra, bu objektif özelliklerin kullanıcılar (kentliler) için ne anlam taşıdığını anlamakta önem taşımaktadır. Bir yerin yaşam kalitesini ölçerken bu tür algısal ve davranışsal göstergeleri göz önüne almak gereklidir. Bir diğer ifade ile bu göstergeler, bir yerde yaşayanların deneyimlerine dayanan gerçek kaliteyi yansıtmaktadır (<http://old.mo.org.tr/mimarlikdergisi/index.cfm?sayfa=mimarlik&dergisayi=53&recid=1326>).

Günümüzde özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde aşırı nüfus artışı ve kırdan kente göçler paralelinde, plansızlık ve denetimsizlik sonucunda ortaya çıkan çarpık kentleşme olgusu, çevrede insanca yaşamaya olanak tanımayan ilkel yerleşimlerin kenti kuşatmasına, merkezde ise var olan dokunun zedelenmesine, tarihsel, kültürel ve doğal değerlerin yok olmasına ve bunların sonucu olarak, yaşam kalitesinin gittikçe azalmasına neden olmaktadır. Çarpık kentleşmenin yarattığı bu sorunlar adeta bir bunalıma dönüşmüş olup, tüm ülke ekonomisini ve toplumsal gönenci olumsuz yönde etkilemektedir (<http://old.mo.org.tr/mimarlikdergisi/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=53&RecID=1329>) Bu olgu ise kentlerde yaşayan bireyler arasındaki mesafelerin artmasına, birbirlerine ön yargı ile yaklaşmalarına, bireyler arasındaki kentsel birliğin azalmasına, şüpheliğin ve korkunun artmasına neden olmaktadır. Bu durum kentsel yapıda huzurun bozulmasına, gerilimin yükselmesine, neticede ise kentsel barış ortamının yok olmasına neden olacaktır.

Kentsel Barış ve Sosyal Sermaye

Kentlerdeki hızlı artan nüfusa paralel olarak bireyler arasındaki iletişimsizlik ve güvensizlik, sürdürülebilir kentsel yaşamın önündeki en büyük tehditlerden birisi haline gelmiştir. Bireyler arasındaki iletişimsizlik ve güvensizliğe bağlı olarak kentlerde farklı toplumsal grupların yaşamlarını sürdürdükleri iş, ikamet ve eğlence mekânları birbirinden ayrılmakta ve toplumsal gruplar arasında ayrışma hız kazanmaktadır (Ayata, 2003: 37). Farklı toplumsal gruplar arasında ortaya çıkmış ayrılmış alanlar, kendi içinde türdeş ya da toplumsal tabakalanma bakımından birbirine yakın grupları içeren fiziksel mekânlardır. Her bir ayrılmış mekân ise birbirinden farklı grupları içermektedir. Bu farklılık sadece nitelik farklılığını değil, aynı zamanda bir hiyerarşiyi de temsil etmekte ve çeşitli tabakalar toplumsal olarak birbirinden ne kadar uzaktaysa, mekânda yer alışları da birbirinden o kadar uzakta olmaktadır (Erder, 2006: 35).

Mekânsal ve Toplumsal Kutuplaşma

Kentsel kamusal alanda bilinmeyen olgusunun her geçen gün artması ve bilinmeyen kaynaklanan kentsel korkuların yarattığı baskıyla kişiler, kamusal yaşamdan çekilmekte ve özel yaşamlarına dolayısıyla evlerine daha çok değer vermektedirler.

Kentsel mekândaki kutuplaşmanın belirginleşmesi, kentin cennetinde yaşayanları sahip oldukları lüks yaşam biçimini korumak için güvenlik harcamalarını arttırmaya yöneltmiştir. Kentin çevresinde oluşan üst gelir gruplarına ait yeni yaşam bölgeleri birer kale niteliğine bürünmüştür; etrafı duvarlarla çevrilmiş ve silahlı güvenlik sistemleri oluşturulmuştur (Ercan,1996:79). Böylelikle kentin iç kısımları ile banliyöler arasındaki güvenlik uçurumu giderek derinleşmektedir (Davis, 1996: 71). Orta gelir grupları da kentin karmaşasından kaçabilmek için kent merkezi dışında inşa edilen bölgelerde konut edinme yarışına girişmişlerdir. Kooperatifler ya da uzun vadeli düşük faizli konut kredileri orta gelir gruplarının bu gereksiniminin karşılanmasında en önemli araçlardır. Böylece orta gelir grupları da 'ideallerindeki ev'e ulaşmak için kent dışındaki yaşam bölgelerine taşınmaya başlamışlardır (Öncü, 1999: 30).

Kentsel mekândaki kutuplaşma, özellikle üst gelir gruplarının kentsel mekândaki davranışlarıyla belirginlik kazanmıştır. Üst gelir grupları için kendileri gibi olan –ekonomik, sosyal ve kültürel kriterler vb. açısından– diğer kişilerle birlikte olma istediği önem arz etmektedir. Üst gelir gruplarının yaşam alanları, özerk bir yaşam tarzını da beraberlerinde geliştirmektedirler. Kendi lokantalarından, marketlerine, spor merkezlerine, barından sinemasına kadar kendilerine yeten bir donanıma sahiptirler. Bu durum ise beraberinde, üst gelir gruplarının yaşamayı tercih ettikleri sitelerin kentle bağlarını minimum seviyeye getirmektedir. Bu bölgede yaşayan kişiler, işyerlerinden, alışveriş merkezlerinden veya kent merkezlerinden arabalarına binerek çevre yolları sayesinde konutlarına ulaşmaktadırlar. Arabaları içinde, kentin diğer yerleşim yerleri arasından hızlı bir şekilde geçmekte, dolayısıyla kentin geri kalanıyla aralarında hiçbir iletişim kurmadan yaşamlarını sürdürebilmektedirler. "Buralarda yaşayanlar duvarlarla çevrilmiş topluluklarda yaşarlar, kentin geri kalanı ile ilgili herhangi bir coğrafi düzlemine mekânsal olarak dayanmazlar. Üst gelir grupları, mikro seviyelerde kendi çevrelerini yaratırlar ve kontrol ederler (Marcuse ve Kepmen; 2000: 254)." Bu bölgelerde sunulan yaşam tarzı; çoğulculuktan çok uzak, dışlayıcı bir kent kimliği üzerine oturmaktadır (Bartu, 2001: 148). Üst gelir gruplarının kurdukları içe kapalı yerleşimlere, 'korunaklı adacıklar' (Calderia, 1996), 'korunaklı bölgeler' (Aksoy ve Robins,1994), 'villa gettolari' (Şenyapılı, 1998), gibi terimler önerilmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 148).

Kent üzerine yapılan araştırmalar, banliyö tarzı yerleşim bölgelerinde, sadece mekânsal farklılaşma değil ayrıca sosyal ve kültürel farklılaşmaların da yaşandığını ortaya koymaktadır. Bu tür yerleşim bölgelerinde oturanların, kentin geri kalanından farklı sosyal ve kültürel özelliklere sahip oldukları ve farklı bir toplumsal kimlik geliştirdikleri gözlenmektedir (Savage ve Warde, 1993:63-95).

Kentsel mekânda sosyal ve ekonomik kriterlere göre ayrılmış konut çevreleri, kendi içlerinde heterojen olmakla birlikte 'diğerleri'nden oldukça kalın çizgilerle ayrılmaktadır (Ayata ve Ayata, 2000: 171). Bu durum kentlerde, mekânsal kutuplaşmayı beraberinde getirmektedir. "Kentsel mekânda toplumsal gruplar arasında gözlenen yarıma, kentsel kimliğin bütünlüğünü yitirisi anlamına gelmektedir (Nalçaoğlu, 1999: 63)". Kentsel mekânda tavırların oluşumu, belirli bir kentsel bağlamdaki uyarı konfigürasyonuna bağlıdır. Bir kez kültürel heterojenlik gelişince ve harekete sosyal engeller dayatılınca, kent sistemi içinde kültürel farklılaşmalar hızla büyür (Harvey, 1988: 82). "Giderek birbirinden kopan ve gettolaşma eğilimi gösteren farklı bölgeleriyle kentlerin sosyal ve mekânsal olarak çok büyük refah ile çok derin yoksulluk alanlarını içinde barındırması, toplumda gerilimi arttıran bir kutuplaşmayı da gündeme getirmektedir (Doğan, 2001: 104)."

Kentlileş(e)meyen Bireyler

Türkiye'de büyük kentler, 1950'lerde başlayan ve 1960'lar, 1970'lerde hızlanarak süren bir biçimde, yoğun bir nüfusun hedefi olmuşlardır. Kırdan kentlere yönelen göçlerin artmasıyla birlikte, kentlerde yapılan planlar, uygulama fırsatı bulamamışlardır. Kentlerdeki nüfus, plan nüfuslarının çok üstüne çıkmıştır. Kentleşmenin, sanayileşmenin önünde giden bir hızla büyümesiyle birlikte *dengesiz kentleşme* olgusu ile karşılaşmıştır. Kentleşmenin sanayileşmenin önünde gitmesi ve sanayi sektöründe herkese yetecek oranda iş imkânı yaratılmaması nedeniyle, ülkede faal olarak çalışan kesim tarım sektöründen direkt hizmet sektörüne geçmiştir. Hizmet sektöründe bulunan iş imkanları formel yollardan ziyade enformel yollardan sağlanılmaktadır. Dolayısıyla, kişilerin kentsel yaşama adapte olmalarını sağlayıcı süreçlerin –barınma, iş, sosyal ve kültürel yaşam tarzı– yokluğu onların *'kentlileşememe'*lerine neden olmuştur. "Özellikle, kente göç eden yoksul katmanlar için kentsel deneyim, kentte tutunma (konut edinme), yaşama (iş bulma) ile başlamakta ve devingenlik bunlara bağlı olarak gerçekleşebilmektedir. Bu kesimler için kentsel yaşam, kentte yaşamayı başarma – başaramama; kentte var olma – devingenlik; yoksulluk – geri dönme seçenekleri arasında 'bıçak sırtında' diye özetlenebilecek bir biçimde sürmektedir (Erder 2006:18)".

Kentsel mekânda yer alan alt ve alt – orta gelir gruplarının en önemli problemleri; barınma, işsizlik ve güvenlidir. Kendilerine sağlıklı ve insana yakışır koşullarda barınma imkanı ve kentsel ekonomik yapıda formel süreçlerde iş bulamayan kişilerin sayısı her geçen gün artmaktadır.

Kentte yaşayan bireyler, yetkililerin kentsel sorunlara yeterli çözümler sunamamaları nedeniyle bu sorunları kendileri çözmeye kalkmışlardır: barınma amaçlı gecekondu, toplu taşıma amaçlı dolmuşçuluk, alternatif bir iş imkânı olarak işportacılık vb. Bireylerin kentsel mekâna tutunabilmek adına geliştirdikleri mekanizmalar içinde, en dikkat çeken ve kentsel mekânın şekillenişinde en etkili olanı gecekondulardır.

Kırdan kente göç eden kişilerin oluşturdukları, "...gecekondu bölgeleri, kentin en dışını oluşturan çemberlere, ağ üzerindeki yeni düğüm noktaları olarak, dizisel bir tarzda eklenmektedir (Keyder, 2000: 179)." Türkiye'de "1950'li yıllardan sonra kırsal alandaki yapı değişikliğine bağlı olarak emek – yoğun işletme düzeninde nüfusun önemli bir kesimini kente itmesine karşın, savaş ekonomisine göre dağılan yatırımlarından fazla bir pay alamayan kentler bu işgücünü kabule hazır değildir. Kır 'itiliyor' ama kent özellikle 'çekmiyordu'. Kırdan göçen deneyimsiz ve becerisiz tarımsal işgücünü istihdam edebilecek iş kolları yoktu. Beceri ve deneyim istemeyen marjinal iş kolları ile inşaat işleri bunlara açık tek istihdam alanlarıydı (Şenyapılı, 2004: 124)." Böylece kırdan kente göç eden kişilerin kentle ilgili ilk deneyimleri, bu mekânlarda geçmekte ve şekillenmektedir. "Göç eden kişiler davranış açısından *çekingen*, *ürkek*, hatta yasadışı bir eylemde bulunduğundan güvenlik güçlerinden *korkan*, o nedenle gözden irak yerler seçen, bu seçimden dolayısıyla da *yabancılık* çeken bireylerden söz etmek olasıdır (Gürel, 1999: 135)."

Coleman ve Putnam sosyal sermayenin boşanma, ayrılma ya da göç gibi akrabalık bağlarında kopukluğa yol açan süreçler nedeniyle zayıfladığını iddia etmektedirler. Buna göre aileler akrabalıklarıyla, arkadaşlarıyla ve diğer tanıdıklarıyla var olan iletişim ağlarını arkalarında bıraktıklarında sosyal sermayelerinin değeri düşmektedirler (Field, 2006: 157). Fakat gerek Türkiye'deki kırdan kente yaşanan göç süreçlerinde gerekse gelişmiş ülkelere yapılan göç süreçlerinde, akrabalık bağına ilintili olarak ele alınan yapıların şekil değiştirerek hemşerilik bağları temelinde yeniden yapılandığı gözlenmektedir. "Ağlar göç kararlarında önemlidir. Örneğin zincirleme göç terimi, yeni göçmenlerin uyumlarını kolaylaştıracak kaynakları sağlayan ve aynı zamanda nakit para ve vasıf gibi diğer kaynakların yokluğunu kapatmaya yardımcı olabilecek tanıdıkların olduğu bir yer arama eğilimleri tanımlanmaktadır (Field, 2006: 158–159)." Göç edenler, kente yerleşme ve kentsel yaşama eklenme ile ilgili gereksinimlerini (konut, iş, sağlık, sosyal güvenlik vb.) büyük ölçüde enformel mekanizmaları ve ilişkiler ağlarını kullanarak çözmektedirler (Erder, 2002: 43). Bu süreçte göz önünde bulundurulması gereken önemli bir husus vardır, göçlerle birlikte kente gelen kişilerin kentle bütünleşmelerinde hemşerilik olgusu önemlidir, fakat yeterli değildir. Kentle bütünleşemeyen, göç ettiği yerin kültürünü koruyan, hemşeri grupları dayanışması yoluyla varlığını devam ettirmeye çalışan kişiler; kentsel yönetim süreçlerine dâhil olmaktan daha çok, kentte yaşamlarını sürdürme ve kente tutunma çabası içine girmektedirler. Bunun sonucu olarak göçmenler için, kentin yönetiminde söz sahibi olmak ve kenti sahiplenmek düşüncesi ikinci planda kalmaktadır. Bu bireylerin kentteki yaşam biçimleri; kentsel yönetim sürecinin dışında kalmalarına, dolayısıyla kenti ve kendilerini ilgilendiren konularda söz sahibi olmamalarına ve kentle aidiyet ilişkilerini kuramamalarına neden olmaktadır.

Kentsel Barış İmkânının Azalması

Türkiye'de kırdan kente göç eden kişilerin sayısının artmasına bağlı olarak kentsel mekânda kendisine yer bulamayan kişilerin sayısı da her geçen gün artmaktadır. Formel mekanizmalar içinde konut ve iş bulmayan kişilerin bir kısmı, kentte yaşamlarını sürdürebilmek adına enformel mekanizmalara başvurmaktadır. Kentsel mekânda barınma amaçlı gecekondu tarzı konutların yapılması, kişilerin geçimlerini enformel işlerle sağlamaları, kentteki sosyal ve ekonomik koşullara adapte olamayan parçalanmış aileler ve bunun sonucu ortaya çıkan evsiz çocuklar, sayısı her geçen gün artan kap – kaçların varlığı ve diğer kent suçlarının sayısının yükselmesi, vb. söz konusu enformel mekanizmaların örnekleridir. "Göçle büyüyen az gelişmiş toplumların kentlerinde, modern sektörlerde istihdam imkânı olmadığı zaman yoksulluk kültürü ortaya çıkmaktadır. Bu kesimin bir yoksulluk kültürüne sahip olduğunu ve koşullar değişikliği bunalımlı ve sadece anlık yaşamaya önem verdikleri, geleceğe ise önem verilmediği görülür (Kiray, 1982: 59)."

Kentlerde göçlere paralel olarak ekonomik, sosyal ve kültürel kutuplaşmanın artması, söz konusu enformel mekanizmaların meydana gelme sebeplerinden biridir (Lo ve Yeung, 1998: 11). Kente yönelen yoğun göç ile birlikte kentte 'bilinmeyen' olgusu giderek artmıştır. Bu durum özellikle orta ve üst gelir gruplarının kentsel kamusal alanı terk ederek kendi kabuklarına çekilmelerine neden olmuştur. Sennett'in ifadesiyle, "... kentler insanlarla doldukça bu insanlar birbirleriyle işlevsel bağlarını yitirmeye başladılar. Kentlerde daha fazla yabancı vardır ve daha yalıtılmış durumdadırlar. Bu yoğun insan akını ile kentsel yaşam gittikçe renksizleşmekte ve nihayet kamusal alan ortadan kaybolmaktadır (Sennett, 1996: 176)." Bilinmeyenin verdiği korkuyla yükselen özel yaşam anlayışı sonucunda orta ve üst gelir grupları, kent içi alanların negatif özelliklerinden uzak, ama kente yakın bölgelerde oluşturulmuş olan banliyölere taşınmaya başlamışlardır. Kentlerin kurulmalarına neden olan korkuların yerini, 21. yüzyıl kentinde 'kentsel korkular' almıştır; 'içerideki düşman'a ilişkin korkular. Bir zamanlar kentin etrafını saran duvarlar artık çok farklı yönlerde şehri boydan içeriden bölmektedir. Belirli kişilerin girişine izin verilen kontrol altındaki kamusal mekânlar, kapılarda silahlı bekçiler ve elektronik olarak işleyen kapılar; bütün bunlar artık kent kapılarının altında pusuya yatmış yabancı ordular yâda bilinmeyen öteki tehlikelerden çok, istenmeyen hemşerilere karşı alınmış önlemlerdir (Baumann, 1999: 57). Neticede kente / kentliliğe ait ortak paylaşımlar miadını doldurmuştur (Zukin, 1995: 2).

Kentlerde ortaya çıkan mekânsal ve sosyal kutuplaşma nedeniyle beliren güvensizlik duygusu, bireyler arasındaki 'ağların güçlendirilmesi' yoluyla azaltılabilir. Sosyal sermaye, farklı özelliklere sahip kişiler arasında köprü kurma fonksiyonunu yerine getirebilir. Toplumdaki sosyal sermaye yapıları sayesinde, kişiler,

kendilerinden çok farklı bir döngüde hareket eden diğer kişilerle bağ kurabilirler. Bu noktada sosyal sermaye literatüründeki 'güçlü bağlar' ve 'zayıf bağlar' ayrımı açıklayıcıdır. Buna göre, benzer özelliklere sahip kişilerin birbirleriyle kurdukları ilişkiler güçlü bağlar yoluyla olurken, zayıf bağlar farklı sosyal ve kültürel geçmişlerden gelen insanları bir araya getirir (Field, 2006: 93). Bu anlamda kentteki bireyler arasındaki iletişimin canlandırılması ve işbirliğinin artırılması amacıyla, sosyal sermaye literatüründeki zayıf bağlar daha çok hizmet etmektedir. Putnam, bireyler arasındaki ağların ve güven unsurunun güçlendirilerek kentlerdeki suç oranlarının düşürülebileceğini ve kentsel güvenliğin sağlanabileceğini iddia etmektedir. Bu düşünceye göre, kentteki kişilerin birbirlerini iyi tanımadıkları, özellikle genç yaştaki kişilerin gözetiminin ve toplumsal katılımın az olduğu yerlerde suç oranının arttığı görülmektedir. Bu sorun sosyal sermaye ağlarının canlandırılması yoluyla çözümlenebilir. "Sosyal sermaye, henüz kentlerdeki suç unsuru ortaya çıkmadan kişilere gerekli güveni ve saygıyı verebilir. Toplumsal yapıda canlandırılan iletişim ağları yoluyla kişilerin topluma entegre olmaları teşvik edilerek özgüven ve statü duygusu kazanmaları ve bunun sonucunda şiddete yönelme ihtimallerinin ortadan kalkması da sağlanabilir (Field, 2006: 86)". Bu çerçevede kentteki farklı sosyal ve kültürel özellikteki bireylerin gerek yönetim birimleri gerekse sivil toplum hareketlerinin gerçekleştirecekleri çeşitli aktivitelerle bir araya getirilmesi ve birbirlerinin farkına varmaları sağlanmalıdır. Böylece Durkheim'ın dile getirdiği gibi bireyler arasında kurulan kısa ama derin ilişkilerle bireyler arasındaki bağlar sağlamlaşabilir.

Sosyal Sermayenin Uygulanabilirliğinde Yerel Yönetim Birimlerinin ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü

Kentlerde sosyal sermayenin güçlendirilmesi ve geliştirilmesinde dolayısıyla kent bireyleri arasındaki iletişim ağını canlandırma, kentsel yaşam kalitesini yükseltme ve kentsel barışı sağlamada merkezi yönetim birimlerine, kent yöneticilerine ve sivil toplum kuruluşlarına önemli görevler düşmektedir. Bu ise, kentsel yönetim olanaklarını ve araçlarını geliştirerek bunları kent bütününe yaymakla sağlanabilir.

Yerel Yönetimler

Yerel yönetimler, kentin kalkınması ve yaşam kalitesinin artırılmasından birinci derecede sorumlu kurumlardır. Günümüz koşullarında yerel yönetim birimlerinin görevleri sadece yol yapmak, su getirmek, çöp toplamak, vb. bir takım fiziksel işlerle sınırlı değildir. Kentsel nüfusun gerek dünyada gerek Türkiye'de hızla arttığı bir dönemde, yerel yönetim birimlerinin öncelikli konusu, kentte yaşayan bireyler arasında sosyal sermayenin geliştirilmesi olmalıdır. Sosyal sermayenin geliştirilmesi sadece ihtiyaç sahiplerine sosyal yardımlar yapmakla sınırlı değildir. Çünkü sosyal sermaye toplum üyeleri arasında karşılıklı güvenin, işbirliğinin artırılması, toplumsal kesimler arasında saygının tesisi demektir. Birbirini tanımayan, birbirine güvenmeyen bireylerden oluşan bir kentsel yapıda, huzurun ve barışın sağlanabilmesi için sosyal sermayenin güçlü olması gerekir. Yerel yönetim birimleri toplumsal değerlerin yaşanabilmesi, aile ve akrabalık kurumunun yaşatılması, bireyler arası hoşgörü ve diyalog ortamının geliştirilmesi için sosyal ve kültürel faaliyetlere ağırlık vermelidirler. Sosyal sermayenin geliştirilmesi bir değerler sorunudur. Toplumsal değerlerin korunması ve geliştirilmesi için kentlerin ekonomik olduğu kadar sosyal kalkınma planlarına da ihtiyaçları vardır (<http://www.yerelsiyaset.com/pdf/ocak2008/6.pdf>).

Kentsel yaşamın sürdürülmesinde en etkili aktör olarak ön plana çıkan yerel yönetim birimlerinin, kentsel sosyal sermayenin geliştirilmesi ve kentteki bireyler arasındaki güvenin artırılması, dolayısıyla kentsel yaşam kalitesinin yükseltilmesi adına üstlenmesi gereken bir takım sorumlulukları vardır. Bu sorumluluklar şu şekildedir (Yerel Yönetişim Yoluyla Yoksulluğun Giderilmesi Bölgesel Konferansı 15-16 Nisan 2005, İstanbul);

- Yerel ihtiyaçlara cevap verebilmek, sorumluluklarını yerine getirebilmek ve yönetimde şeffaflığın sağlanması,
- Kurumsal güçlendirme, kapasite artırımı ölçütlerinin tanımlanması ve uygulanması,
- Yerel halkın ihtiyaçlarına yönelik, bölgenin kaynakları doğrultusunda bölgeye özel gelir getirici projeler ve kalkınma modelleri geliştirilmesi,
- Yoksullukla mücadele stratejisine uygun, bölgesel yoksullukla mücadele politikalarının geliştirilmesi,
- Bölgesel kurullar - konseyler kurulması yoluyla bölgede yerel halkın katılımının desteklenmesi,
- Yerel basının önemli bir ortak olarak kabul edilmesi ve ortak projelerin yapılması,
- Yerel aktörler arasında işbirliklerinin eğitim programları yoluyla desteklenmesi,
- Kentsel yönetim olanaklarının artırılmasını sağlayıcı yeni araçların geliştirilmesi,
- Kentlilerin yönetim süreçlerine daha aktif bir şekilde dâhil olmalarını engelleyen yönetsel, siyasi, teknik ve sosyo-kültürel unsurları azaltacak çözüm önerilerinin geliştirilmesi,
- Kentteki bireylerin ortalama yaşam sürelerini arttıracak sağlık politikalarının geliştirilmesi,
- Kentteki sosyo – ekonomik ve fiziksel olarak dezavantajlı kişilerin kentteki diğer kişilerle eşit haklardan yararlanmalarını sağlayacak düzenlemelerin yapılması,

- Kentteki çöküntü bölgelerinin iyileştirilmesi,
- Kentte yeni istihdam olanaklarının yaratılması,
- Kentteki okur-yazarlığın yükseltilmesi amacıyla eğitim politikalarının üretilmesi.

Avrupa Komisyonu destekli olarak 2001–2004 yılları arasında gerçekleştirilen “Kentsel Sürdürülebilirlik İçin Kurumsal ve Sosyal Kapasite Geliştirme” isimli proje (DISCUS-Developing Institutional and Social Capacities for Urban Sustainability), sürdürülebilir kentsel gelişmenin sağlanması için etkin bir yönetişimin koşullarının neler olabileceğini tanımlamayı amaçlamıştır. Proje, yerel yönetimlere bu yönde kılavuzluk edebilecek şu çıktılara ulaşmıştır (DISCUS Projesi İnternet Adresi: <http://www.localcapacity21.org/index.php?id=1442>, Erişim tarihi: Kasım 2007):

- Kurum olarak öğrenmek
- Yerel yönetimler içinde birbirinden bağımsız “politika siloları” olmaktan uzaklaşmak
- Halkla ve diğer kuruluşlarla işbirliği yapmak
- Süreçleri kolaylaştırmak ve güvenilir liderlik geliştirmek
- Politika oluşturma süreçlerinde yaratıcılığı ve buluşçuluğu teşvik etmek
- Fark yaratmak için iletişim halinde olmak
- Çevreyle ilişkili duyarlılığı artırarak bu yönde eylemleri hızlandırmak
- Uzun dönemli vizyona erişmek için taahhütleri sürdürmek
- Diğer kentlerle deneyimleri paylaşmak
- Her düzeydeki yönetim birimini etkilemek

Türkiye’de yerel yönetimlerin yukarıda sayılan sorumlulukları ve ilkeleri tek başlarına yerine getirmeleri, gerek yasal ve yönetsel açıdan gerekse sosyo – ekonomik donanımlar açısından mümkün değildir. Bu süreçte sivil toplum kuruluşları, kentsel sosyal sermayenin geliştirilmesinde, dolayısıyla kentsel barışın sağlanmasında yerel yönetimlere yardımcı olabilecek en önemli kuruluşlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Sivil Toplum Kuruluşları

Bir ülkede sivil toplum geleneğinin mevcudiyeti, sosyal sermayenin geliştirilmesi açısından önemli bir ilerleme olarak kabul edilmektedir. Sivil toplum kuruluşları; sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan birçok fonksiyonu yerine getirmektedirler. Özellikle kamu kuruluşlarının yetersiz kaldığı durumlarda sivil toplum kuruluşları, devreye girerek sosyal yönü ağır basan yardım ve dayanışma faaliyetlerini yerine getirmektedirler. Sosyal sınıflar arasındaki farklılıkların ve toplumdaki servetin önemli bir kısmının, sosyal bir mülkiyet kategorisine aktarılması, özel teşebbüse dayalı sistemlerde görülen sosyal sınıflar arası çatışmaları hafifleterek yumuşak, sosyal ve insancıl bir piyasa ekonomisi modelinin gerçekleştirilmesine yardımcı olabilir. Diğer bir deyişle, böyle bir uygulama çalışanlarını ortak olarak kabul eden, ayrımcılığa karşı çıkan, demokrasiyi uygulayan ve her zaman organizasyonel güç kullanan etkili bir organizasyon olabilmeyi mümkün olduğunu göstermektedir (Clarke,2000:885; Şenkal,2005:17).

Sosyal sermaye kavramı, toplumlarda sosyal ilişkilerin şiddetine ve niteliğine gönderme yaparak, sivil toplumla ilgili yapılan analizlerde kullanılmaktadır (Putnam,1995:67-69). Bir toplumun örgütlenme derecesindeki karmaşıklık, ya da bir diğer ifade ile toplumun devlet dışına taşan boyutlarında da geniş bir ağ sistemine sahip olması, o toplumun sosyal sermaye rezervlerinin zengin olduğunu göstermektedir. Bu anlamda birçok yazar* güçlü bir sivil toplum ile sosyal sermaye arasında güçlü bağlar olduğuna vurgu yapmaktadırlar. Sosyal sermaye kavramını ilk ortaya atan kişilerden birisi olan Putnam’a göre, sivil toplumun varlığı ile sosyal sermaye arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır (Şan, 2007:83).

Sivil toplum anlayışının gelişmesi sosyal politika açısından kendi kendine yardım mekanizması olarak toplumdaki sosyal sermaye potansiyelini harekete geçirmek anlamında önemli bir araçtır. Genel olarak değerlendirildiğinde sivil toplumun, sosyal politikanın üretilmesinde iki önemli etkisi vardır. Birincisi, sosyal politikanın yönlendirilmesi anlamında hükümetlere baskı yapmak, diğeri de toplumdaki mevcut sosyal sermaye dinamiklerini harekete geçirerek sosyal politikayı kendisinin üretmesidir (Şenkal, 2005: 14). “Sivil toplum kuruluşları ve yerel hareketler, yerel düzeydeki katılımların canlandırılması yoluyla yerel problemlerin çözülmesi ve yerel ağların güçlendirilmesinde önemli roller üstlenmektedirler. Sivil toplum oluşumları aracılığıyla güven ve yerel ağların harekete geçirilmesiyle, potansiyel düzeydeki sosyal ve ekonomik olanakları geliştirmek mümkün olabilecektir (Mayer, 2003: 116). Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarının kentsel mekândaki bir diğer işlevi, dezavantajlı yerleşim bölgelerinde sosyal ve ekonomik koşulların iyileştirilmesi ve politik katılımın yükseltilmesini sağlayarak bu bölgelerde sosyal sermayenin güçlenmesini sağlamaktır (Mayer, 2003: 116).

Sosyal sermaye kavramına sosyal çözümlenmelerde etkin bir aktör olma görevini yükleyen ve kavramı geniş toplum kesimlerinin dikkatine sunan Putnam, İtalya'daki araştırmalarından edindiği deneyimlere dayanarak çalışmalarını gerçekleştirmiştir. Putnam çalışmasında öncelikle İtalya'nın kuzey ve güney bölgelerinde var olan bölgesel yönetimleri analiz etmiştir. Kuzey ve güneydeki kamu politikalarını kıyaslayarak görece üstünlüklerini ortaya koymuştur. Neticede Kuzey İtalya'nın görece başarısının altında yatan temel unsurun, merkezi – yerel yönetim ile sivil toplum arasındaki ilişkilerinin etkin olması olduğunu ortaya koymuştur. Putnam'a göre, kişiler arası güven, yaygın bir gönüllü örgütler ve uzlaşmacı işbirlikçi değerler, ekonomik refah düzeyinin yükselmesinde büyük rol oynamıştır. Bu rol o kadar büyük boyutlarda gerçekleşmiştir ki, salt ekonomik faaliyetleri ve faktörleri geride bırakmıştır (Şan, 2007:75).

Putnam'ın İtalya'daki çalışmalarından ve diğer kuramsal çalışmalarından da ortaya çıkan sonuca göre, bir toplumsal yapıdaki ekonomik, politik ve kültürel kalkınmada sosyal sermaye önemli bir bileşendir. Bir toplumdaki sosyal sermaye ise, o toplumdaki toplumsal birlik oluşturma ve ortaklık kurma dereceleri ile gösterilmektedir. Bu ise dernekleşme ve ortaklık kurma becerileri de kolektif normlar ve güven aracılığı ile çoğalmakta ve ilerletilmektedir. Bu çerçevede denilebilir ki, sosyal sermaye o toplumdaki yurttaşların sivil toplum kuruluşlarına katılımı ile doğru orantılıdır. Toplumdaki katılım oranı ne kadar fazla olursa o toplumdaki sosyal sermaye de o kadar gelişmiştir. Bu şekilde olan toplum Putnam tarafından 'yurttaş topluluğu (civic community)' olarak tanımlanmaktadır. Bu toplumlarda sivil toplum kuruluşları, devlet kurumlarının ve merkezi – yerel yönetimlerin işleyişine istikrar ve verimlilik açısından katkı sağlar ve o toplumda güçlü bir demokrasinin oluşmasını destekler (Şan, 2007: 75). Sürdürülebilir sosyal, politik ve ekonomik gelişme, fiziki sermaye yanında beşeri ve sosyal sermayenin de varlığını gerektirmektedir. Bu çerçevede büyüme merkezli kalkınma (gelişme) yaklaşımları yerine insanı merkez alan yeni kalkınma yaklaşımları STK'ları, kalkınma sürecinde merkezi ve yerel yönetim ile birlikte hareket eden 'kalkınmanın yeni aktörleri' olarak tanımlanmaktadır (Demiral, 2007).

Sivil toplum anlayışının gelişmesi, sosyal politika açısından kendi kendine yardım mekanizması olarak toplumdaki sosyal sermaye potansiyelini harekete geçirmede önemli bir araçtır. Sivil toplum kuruluşlarının, sosyal politikanın üretilmesinde sosyal politikaların yönlendirilmesi anlamında merkezi yönetime ve yerel yönetimlere baskı yapmak ve toplumdaki mevcut sosyal sermaye dinamiklerini harekete geçirerek sosyal politikayı kendisinin üretmesi şeklinde iki önemli fonksiyonu vardır. Bu anlamda sosyal kalkınmanın sağlanması ile ilgili çalışmalar yürüten pek çok sivil toplum kuruluşu, uluslararası yardım programlarının projelerine dönüşmüş ve sosyal devlete alternatif olmuşlardır. Artık devletin kalkınmada öncelikli olarak yerine getirmekle yükümlü olduğu sosyal işlevleri giderek sivil toplum kuruluşları yüklenmektedir (Yıkılmaz, 2003).

Sivil toplum kuruluşlarının ekonomik, politik ve sosyal kalkınmadaki yadsınamaz rolünün yanında dikkate alınması gereken önemli bir husus gözden kaçırılmamalıdır. Sivil toplum kuruluşlarının sosyal sermayenin gelişimine katkıları her zaman için pozitif yönde olmayabilir. Sivil toplum kuruluşlarının amaçlarının ve faaliyetlerinin, ülkenin ve toplumun genel politikalarıyla çatışmaması, bu konuda belirleyici bir ölçüt olarak kabul edilebilir. Birçok ülkede terör, mafya, çete niteliğinde, ekonomik ve siyasi alanda faaliyet gösteren, illegal yapıda sivil toplum kuruluşları bulunmaktadır. Bu tür sosyal yapıların, sosyal sermayeye katkısı değil, toplumsal çözülmeye ve ayrılmaya yol açmaları nedeniyle negatif yönde etkisi olmaktadır (Karagül, Masca, 2005: 45).

Fakat yukarıda belirtilen istisnai durum dışında genel olarak denilebilir ki; sivil toplum kuruluşları, toplumdaki bireyler arasında dayanışma ve güven ilişkilerinin kurulmasında önemli işlevlere sahiptir, bu nedenle bir toplumdaki sosyal sermayenin güçlendirilmesinde önemli işlevlere sahiptir.

Ancak az gelişmiş ülkelerde -Türkiye'de olduğu gibi- sivil toplum kuruluşları yeterince güçlü olmadıkları için sosyal hayatta düzenleyici bir rol üstlenmekte çoğu kez zorlanmaktadır (Şenkal, 2005: 14). Bunun temel nedeni, az gelişmiş ülkelerde aynı zamanda Türkiye'de sivil toplum geleneğinin yerleşmemiş olmasıdır. Bu çerçevede sivil toplum kuruluşlarının yukarıda belirtilen işlevlerini yerine getirilebilmesi ve dolayısıyla sürdürülebilir ve barışçıl bir kentsel yaşamın sağlanması sürecindeki rolünü ifa edebilmesi için, gerek ulusal gerek yerel düzlemde sivil toplum oluşumlarını güçlendirecek siyasi, hukuki, ekonomik ve sosyal mekanizmaların işlerlik kazanması gerekmektedir.

Sonuç

Günümüzde dünya nüfusunun yarısı kentlerde yaşamaktadır. Birleşmiş Milletlerin tahminine göre 2015 yılına kadar artması beklenen dünya nüfusun yaklaşık bir milyarı kentlere eklenecek ve dünya nüfusunun %56'sı kentlerde yaşayacaktır. 2007 yılı verilerine göre Türkiye'de kentlerde yaşayan kişilerin oranı %70.5'ye ulaşmıştır. Kentlerde yaşayan kişilerin artmasına paralel olarak burada yaşayan kişilerin yaşam kalitesi, kentsel hizmet kapasitesi ve bireyler arası ilişkiler vb. konuların nasıl şekilleneceği konusunu gündeme getirmektedir.

İçinde bulunduğumuz 21. yüzyılda kentler, özellikle ekonomik ve sosyal yapılarıdaki değişimler ve küreselleşmenin etkisi ile çeşitli sorunlarla karşı karşıyadır. Bu sorunlar arasında, işsizlik ve sosyal dışlanma önemli bir yer tutmaktadır. Belirli bir kentte, ekonomik ve sosyal fırsatlar açısından o kentin kendi sınırları

içinde çok önemli farklılıklar görülebileceği gibi, farklı çevre kalitelerine de rastlamak mümkündür. Ayrıca, çok kez sosyal ayrışmalar ve ekonomik gelişmedeki farklar da artmaya devam etmekte ve kentlerdeki istikrarsızlıkları beslemektedir. Bu olgu ise bireyler arasındaki gerilimin artmasına ve kentsel barış ortamının yok olmasına neden olabilecek önemli bir tehdittir. Söz konusu tehlikeyi ortadan kaldırmak için bireyler arasındaki eşitsizlikleri azaltmaya, sosyal dışlanmayı önlemeye, bireyler arasındaki güven ortamını oluşturmaya yönelik bir sosyal bütünleşme politikası, kentlerde güvenliği ve barışı sağlamanın başlıca garantisidir. Kentsel barışı gerçekleştirmek için geliştirilecek sosyal bütünleşme politikalarının temelini ise, sosyal sermaye oluşturmaktadır.

Kentlerde yaşayan kişilerin artması ve kentsel mekânda bireyler arasındaki iletişimsizliğin ve gerilimin yükselmesine paralel olarak, kentlerin salt iktisadi anlamda kalkınmalarını sağlama anlayışı dönüşüme uğramıştır. 19 ve 20. yüzyılın tamamen iktisada dayalı kalkınma anlayışı yerini insan odaklı kalkınmaya bırakmıştır. Kalkınmanın yaşadığı bu dönüşüm, kalkınma unsurlarını da değiştirmiştir. Artık klasik iktisadın mali sermayeye dayalı kalkınma olgusu yerine özellikle de sosyal sermayeye dayalı kalkınma almaya başlamıştır. Sosyal sermayenin temelini ise birey oluşturmaktadır. Bireylerin, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal açılarından güçlendirilmesi gerekmektedir. Ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal gelişimin temelinde ise toplumda karşılıklı işbirliği, anlayış, hoşgörü, yardımlaşma ve güven bulunmaktadır. Yani sosyal bağların gelişmiş olması gerekmektedir. Oysa 20. yüzyıldan itibaren bireyselleşen toplumlarda bu karşılıklı ilişkiler önemli oranda erozyona uğramıştır. Birlikte değil tek başına başarıya ve yaşama anlayışı öne çıkmıştır. Bireyselleşen toplumlarda, toplumları bir arada tutan değerlerin erozyona uğraması bir yandan insanı tek başına iterken diğer yandan da ya birbirinden habersiz ya da birbiri ile rekabet halinde insanların var olmasına sebebiyet vermiştir. Bu da toplumsal yaşamın, bireye güven veren ortamını ortadan kaldırmıştır. Toplum, artık bireyin sığındığı değil çekindiği bir liman olmaya başlamıştır. Böyle bir toplumda ise bireyler ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal alanda girişimlerde bulunmaya çekinmektedir. İşte sosyal sermaye olgusunun gerekliliği tam da bu evrede ortaya çıkmaktadır.

Sürdürülebilir ve barışçıl bir kentsel yaşama imkân verebilecek bir alternatif olan sosyal sermaye olgusunun güçlendirilmesi, büyük ölçüde kent yönetiminin inisiyatifine bağlıdır. Kent yönetimi; kentteki bireyleri ortak bir hedef –güvenli, sağlıklı ve insani yaşam koşullarına yakışır bir kentleşmenin sağlanması– çevresinde toplayarak, kişilerin birbirlerine güvenmelerinin ve birlikte çalışma yollarının açılmasını sağlayabilir. Bu ise ancak kentsel yönetim süreçlerinin aktif hale getirilmesi ile mümkün olabilir. Kentsel yönetim süreçlerine kent yöneticileri dışında, sivil toplum kuruluşları, özel sektör kuruluşları ve kentte yaşayan bireylerin de dâhil edilmelidir. Böylece bireylerin kentlerini sahiplenmelerinin ve kentlerini yaşanabilir hale getirmenin yollarını birlikte aramalarının önü de açılmış olacaktır.

Kentsel yönetim çalışmalarında sosyal sermayenin artırılması için kentlilik bilincini geliştirecek projelerin uygulanması da büyük önem arz etmektedir. Dar politik veya şahsi çıkarlar yerine kentin çıkarlarını önceleyen bir sosyal yapının tesisi için kişilerin kentlerini sahiplenmeleri gerekmektedir. Kent yönetimlerinin toplumsallaşma, toplumsal değerlerin korunması ve kuşaklar arasında aktarımı için bilinçlendirme çalışmalarını önemsemesi, bu konuda araştırmalar yapılmasını desteklemesi ve özellikle de bu alandaki sivil toplum girişimlerini desteklemesi gerekmektedir.

Kaynakça

- AKDOĞAN, A. Argun (2002) "Toplumsal Sermaye: Yeni Sağın Küresel Yüzü", Y. Özdek (ed.), *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları: Sempozyum Bildirileri*, Ankara: TODAIE Yayınları.
- AKSOY Asu, ROBINS Kevin, (1999) "Modernizm ve Bin Yıl: İstanbul'da Mekânla İmtihan", *Birikim Dergisi: "Kentte Yarılma"*, 123 (Temmuz) :53–62.
- ALTAY Asuman (2007), "Bir Kamu Malı Olarak Sosyal Sermaye ve Yoksulluk İlişkisi", *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 7 (1):337- 362.
- AYATA Sencer, AYATA Ayşe, (2000) "Toplumsal Tabakalaşma, Mekânsal Ayrışma ve Kent Kültürü", F. Atacan, F. Ercan, H. Kurtuluş ve M. Türkay (haz.), *Mübeccel Kiray İçin Yazılar*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 151–173.
- BARTU Ayfer, (2001) "Kentsel Ayrışım: İstanbul'daki Yeni Yerleşmeler ve Kemer Country Örneği", F. Gümüşoğlu (haz.), *21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 145–150.
- BAUMANN Zygmunt., (1999) *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAYRAM, Ferhat, "Sürdürülebilir Kentsel Gelişme: Araçlar, Yaklaşımlar ve Türkiye", *Cevat Geray'a Armağan*, Mülkiyeliler Birliği Yayınları: 25, Ankara, 2001, 251–265.
- BOURDIEU P. (1986). "The Forms of Capital", J. G. Richardson (ed.), *The Handbook of Theory: Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press, 241–258.
- CALDEIRA Terasa (Mart 1996) "Building Up Walls: The New Pattern of Spatial Segregation in Sao Paulo", *International Social Science Journal*, 147.
- CLARKE G., (2000) "Globalization Organizations, Nongovernmental Organizations", *Peace Research Abstracts Journal*, 37.

- DAVIS Mike, (1996) "Kentsel Denetim - Blade Runner'ın Ötesinde", O. Duman (çev.), *Birikim Dergisi*, 86–87 (Haziran-Temmuz).
- DEMİRAL Mehmet, (2007) "Türkiye'de Sosyal Sermaye Kapsamında Sivil Toplum Kuruluşları (Stk)'nın Sürdürülebilir Sosyo-Ekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü," *Akademik Bakış Dergisi*, 13 (Ekim).
- DISCUS Projesi İnternet Adresi: <http://www.localcapacity21.org/index.php?id=1442>, <http://old.mo.org.tr/mimarlikdergisi/index.cfm?sayfa=mimarlik&dergisayi=53&recid=1326> Erişim tarihi:7.11.2007
- DOĞAN Ali Ekber, (2001) "Türk Kentlerinde Yirmi Yılın Bilânçosu", *Praksis Üç Aylık Sosyal Bilimler Dergisi: Kent ve Kapitalizm*, 2 (Bahar): 97–123.
- ERCAN Fuat, (1996) "Kriz ve Yeniden Yapılanma Sürecinde Dünya Kentleri Ve Uluslar arasılaşan Kentler: İstanbul", *Toplum ve Bilim Dergisi*, 71: 61–96.
- ERDER Sema, (2006) Refah Toplumunda Getto, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ERDER Sema, (2002) Kentsel Gerilim ve Enformel İlişkiler Ağı, Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayınları, Ankara.
- ERTÜRK, Hasan,(1996) "Sürdürülebilir Kentler", *Yeni Türkiye Habitat II Özel Sayısı*, Mart-Nisan 2 (8), Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 1996,174–178.
- FUKUYAMA Francis, (1999) "Social Capital and Civil Society", *1 October 1999 IMF Conference on Second Generation Reforms*, The Institute of Public Policy George Mason University.
- FIELD John, (2006) Sosyal Sermaye, B. Bilgen ve B. Şen (çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- GÜREL Sümer, (1999) "Türkiye'de Göç ve Bütünleşme Sorunsalı", Y. Sey (ed.), *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Türkiye İş Bankası- Türkiye Ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 129–144.
- "Habitat II Gündemi", (1996), H. Şencan (çev.), Yeni Türkiye Habitat II Özel Sayısı, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 2 (8) : 25–34.
- HARVEY David, (1988) *Social Justice and The City*, Blackwell Publishers, Massachusetts.
- IŞIK Oğuz, PINARCIOĞLU Melih, (2001) *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KARAGÜL Mehmet, MASCA Mahmut, (2005) "Sosyal Sermaye Üzerine Bir İnceleme", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Bahar 2005*, 1:37–52.
- KAYA Erol, "Sosyal Sermaye ve Kentler", <http://www.yerelisyaset.com/pdf/ocak2008/6.pdf> Erişim Tarihi: 12.06.2008
- KAYA Erol, "Kent Araştırmaları Merkezi ve Kentsel Yaşam Kalitesi", <http://www.yerelisyaset.com/pdf/aralik2007/10.pdf> Erişim Tarihi: 12.06.2008
- KEYDER Çağlar, (2000) "Enformel Konut Piyasasından Küresel Konut Piyasasına", Ç. Keyder (der.), *İstanbul: Küresel İle Yerel Arasında*, Metis Yayınları, İstanbul, 171–190.
- KIRAY Mübeccel, (1982) "Toplumsal Değişme ve Kentleşme", *Kentsel Bütünleşme*, TGAV Yayını, Ankara, 57–66.
- Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) (2005) "Ekonomik Kalkınmada Sosyal Sermayenin Rolü", İnternet Adresi: www.kosgeb.gov.tr/Ekler/Dosyalar/Yayin/150%5Csocial%20sermaye.PDF, Erişim Tarihi: 16.05.2007.
- KÖSE Elif, (2004) "Yeni Bir İktidar Tarzı Olarak Liberal Yönetim Zihniyeti Ve Beşeri-Sosyal Sermaye Kavramı", *3. Ulusal Bilgi Ekonomi ve Yönetim Kongresi, 25–26 Kasım 2004*, Osmangazi Üniversitesi.
- MARCUSE Peter, KEMPEN Ronald Van, (2000) *Global Cities*, Blackwell Publishers, Massachusetts.
- MAYER Margit, (2003) "The Onward Sweep of Social Capital: Causes and Cansequences for Understanding Cities, Communities and Urban Movements", *International Journal of Urban and Regional Research*, 27: 110–132.
- NALÇAOĞLU Halil, (1999) "Yarılamayan Kentin Batısı: Ankara ve Batıkent Üzerine Notlar", *Birikim Dergisi: Kentte Yarılma*, 123 (Temmuz) : 63–65.
- ÖNCÜ Ayşe (Temmuz 1999) " 'İdealinizdeki Ev' Mitolojisi Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul'a Ulaştı", *Birikim Dergisi*, 123: 26–34.
- PALDAM Martin, (2000) "Social Capital: One or Many? Definition and Measurement", *Journal of Economic Surveys*, 6 / 7: 1–22.
- PUTNAM Robert, (2000), "Bowling Alone: *The Collapse and Revival of American Community*, Simon and Schuster Press, New York.
- ROSETO - BIXBY, L., COLLADO A., SELIGSON M.A., (2005) "Social Capital, Urban Settings and Demographic Behavior in Latin America", *IUSSP XXV International Population Conference, Tours, France*.
- SATTERTHWAITE, David, "Sustainable Cities or Cities That Contribute To Sustainable Development ?", *Urban Studies*, 1997, 34 (10) : 1667–1691.
- SAVAGE Mike, WARDE Allan., (1993) *Urban Sociology, Capitalism and Modernity*, Macmillan Press Ltd., London.
- SENNETT Richard, (1996) *Kamusal İnsanın Çöküşü*, S. Durak ve A. Yılmaz (çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- SPORER Zelijka, (2004) Knowledge-Based Economy and Social Capital in Central and East European Countries, *Eastern European Economics*, 42/6 (October-December).
- ŞENKAL Abdülkadir, (2005) "Sosyal Politika Ve Sosyal Sermaye: Sosyal Sermayenin Sosyal Politikaya Etkileri Konusunda Bir Değerlendirme", *İş-Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 8/1 (Ocak).
- ŞENYAPILI Tansı, (2004) Barakadan Gecekonduya: Ankara'da Kentsel Mekânın Dönüşümü 1923–1960, İletişim Yayınları, İstanbul.

- ŞENYAPILI Tansı, (1998) "Cumhuriyetin 75.Yılı Gecekonduunun 50. Yılı", Y. Sey (ed.), *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Türkiye İş Bankası - Türkiye Ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, :301–316.
- TRIGILIA C., (2001) "Social Capital and Local Development", *European Journal of Social Theory*, 4/ 4.
- VAN GEENHUISAN, M., NIJKAMP, P., (1994) "Sürdürülebilir Kenti Nasıl Planlamalı?", *Toplum ve Bilim Dergisi*, 64-65 : 129 - 140.
- WOOLCOCK M., (1998) "Social Capital and Economic Development: Toward a Theoretical Synthesis and Policy Framework", *Theory and Society*, 27.
- YAZAR Kadir Hakan, (2006) "Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Çerçevesinde Orta Ölçekli Kentlere Dönük Kent Planlama Yöntem Önerisi", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- YIKILMAZ Necla, (2003) "Non Government Organizations - NGO", Sosyal Araştırmalar Vakfı, İnternet Adresi: <http://www.sav.org.tr> Erişim Tarihi: 26.03.2003.
- ZUKIN S., (1995) "Whose Culture? Whose City?", *The Culture of Cities*, Blackwell Publishers, Cambridge.
- Yerel Yönetişim Yoluyla Yoksulluğun Giderilmesi Bölgesel Konferansı 15–16 Nisan 2005, İstanbul.
http://www.la21turkey.net/_dl/down/yg21/d/ProgresReport_tr.pdf. Erişim Tarihi: 15.05.2006.
- <http://old.mo.org.tr/mimarlikdergisi/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=53&RecID=1329> Erişim tarihi: 12.07.2008

Contributions of Civil Society Organisations to Alleviation of Inter and Intra-Regional Disparity Problems

---

E.Müslim Doğan
Emuhsin_dogan@hotmail.com
Local and Regional Development Association (YERKAL), Erzurum
Faik Kantar
Faikkantar@hotmail.com
Local and Regional Development Association (YERKAL), Erzurum

Abstract

Development imbalances remain top priority problem in Turkey. Problems include low income level, uneven distribution of wealth, high unemployment rates and poor outreach to social services. Inter-and Intra- regional disparities experienced bear serious implications for social order and peace in general with local, regional and international dimensions.

This study makes an attempt to highlight the problems produced as a result of development imbalances within and between regions and to scrutinize the main strategies pursued in Turkey. Relative importance of civil society organisations for sustainable local and rural development will be investigated in view of international and national policies and strategies.

Key Words: *NGO's, Local Development, Rural development , Regional Development, Disparity.*

Introduction

Turkey is a country whose economy characterised with inter-regional disparities (Hughes, 2004), for which a number of underlying factors can be cited. Beside salient factors of spatial imbalances in the distribution of resources, uneven factorial movements, unfavourable characteristics of topography (Arslan, 2005:276), adverse climatic conditions, high rates of increases in population, unsatisfactory levels of education, unbalanced emigration statistics between the regions and heightened security worries, a developing economy experiencing ongoing structural transformation process since 1980s have aggravated already present underpinning problems (OECD, 1988).

Furthermore, underlying reasons such as difficulties in the reorganisation of state sector, higher levels of agriculture in employment and chronic hidden employment in agriculture sector exacerbate social problems already experienced. Currently, 2004-06 GDP Index, national average being 100, is above by 50% for the regions of Kocaeli, İzmir and İstanbul compared with below rates by 30 % for Mardin, Erzurum and Van provinces. There is seven fold difference between two Level II provinces, namely Kocaeli and Van, in terms of development (DTP, 2003;37).

This review highlights the problem of development disparity and discusses the roles of civil society organisations for sustainable local, rural and regional development in view of international and national policies and strategies.

Inter and Intra Regional Development Disparity

Inter-regional imbalances and development differences may originate from natural interaction and process of economy in essence (TMMOB, 2004).

Post-green revolution population increases since 1950s and cumulative and stockpile nature of added value produced have created regions of imbalanced development and unevenly distributed wealth depending also up on spatial production distribution in agriculture. However, with industrial revolution deposition through acquisition of high added value during the transformation to goods and services of natural resources rapidly increased amongst various segments of society with spatial dimensions. This increase has inevitably led to rapid development of regions where qualified work force, natural sources and financial depositions have concentrated in addition to strong agricultural production and favourable geographical characteristics. Regional development disparities, ever becoming more discernable since industrial revolution varies with countries. Development disparities concerned are more discernable and serious in the developing countries where economic growth depends on initiatives of market force and where there are no coherent programs and plans implemented by governments towards alleviation of inter and intra regional disparity (Dinler, 1998;123).

International

Regional differences have rapidly developed with the participation of marginal cities and regions that have adapted to changing and demanding conditions of the capitalist world in the international commerce

since 1500s (Terlouw, 2008). In reality, interregional disparity is not only a problem of less developed countries but also that of developed countries.

Globalisation process has given rise to city and local economies becoming an actor in world economy. Competition amongst local economies observed worldwide determines their growth performances. Strategies and policies developed by local economies within the framework of liberal competition forms the back bone of regional development policies.

A number of countries stretching from the largest economy of the world, i.e. USA to Israel (Schwartz et al., 2008;167-179) and from EU countries to China ever try to develop new policies to alleviate the problems ensued due to inter and intra regional development disparities.

Despite importance attached in USA to regional development policies, disparities between the regions could not be eliminated entirely (DPT, 1995). Development differences between the regions and between rural and urban areas remain a problem even in the countries like Italy, UK, Germany and Spain.

Turkey

In Turkey, differences in the development between and within regions appear both between East and West and between certain provinces (Table 1). Provinces in the Western regions of Marmara and Aegean are much more developed compared with the provinces in Eastern Regions (TMMOB, 2004). Whereas industry and hence industrial employment are rather more concentrated in the Western Regions, level of industrialisation is far lower in the Eastern Provinces. Despite high rates of agricultural employment in Eastern provinces, low income levels and poor added values may show that agricultural production and concentration is also low in these provinces. Situation is no different also in social parameters. Out reach to services of education and health is by comparison far higher in the Western Provinces.

Important problems appeared as result of regional development disparities can be cited as follows (Poroy, 2004;14-15);

- Unbalanced emigration,
- High unemployment rates,
- Low income levels,
- Insufficient capital resources,
- Lack of qualified personnel,
- Insufficient SME supports,
- Lack of investment in human resource development,
- Lack of entrepreneurship and business culture,
- Inadequate infrastructure of high ways and railways,
- Dispersed rural settlements and poor rural infrastructure,
- Inefficient management of land and farms,
- Inadequate awareness of natural and cultural assets,
- Slow urbanisation rates,
- Lack of awareness of environment problems,
- Drain of young population from rural areas,
- Small and scattered agricultural holdings,
- Risk of destabilised macroeconomic structure,
- Possibility of loosing centres of excellence to other regions,
- Mountainous topography and adverse climatic conditions and
- Political obscurity and instability.

Table 1 Selected Indicators for the First and Last Five NUTS 2 Level Regions Ranked by SEDI.

Regions	SEDI(2003, Within 26 Regions)	GDP per capita(2001, TR=100)	Share of Agricultural Sector (%)	Share of Industrial Sector (%)	Share of Services Sector (%)	Urbanization Rate (%) (2000)	Net Migration Rate(per thousand) (2000)
TR10 (İstanbul)	1	143	0,7	37	62,4	90,7	46,1
TR51 (Ankara)	2	128	7,3	16	76,6	88,3	25,6
TR31 (İzmir)	3	150	18,1	27,7	54,2	81,1	39,9
TR41 (Bilecik, Bursa, Eskişehir)	4	117	18,3	37,8	43,8	76,4	38,7
TR42 (Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya, Yalova)	5	191	20,4	26,8	52,8	57,2	-9,5
Turkey	-	100	29,5	19,4	51,1	64,9	-
TRA1 (Bayburt, Erzincan, Erzurum)	22	50	62	3,5	34,5	57,3	-43,5
TRC2 (Diyarbakır, Şanlıurfa)	23	54	38,1	5,7	56,1	59,1	-39,5
TRC3 (Batman, Mardin, Şırnak, Siirt)	24	46	29,3	10	60,8	59,6	-46,8
TRA2 (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars)	25	34	61,8	3,1	35,1	44,6	-57,3
TRB2 (Bitlis, Hakkari, Muş, Van)	26	35	48	6,3	45,8	49,3	-39,5

Law and Policies

Activities towards the aim of developing backward regions and areas followed three periods. The first period started with the establishment of Turkish Republic lasting until the beginning of planned period of 1960's. 1950s were the years of concept of planning came to fore and started to be practiced worldwide (Bayramoglu, 2005;38). With increasing development gaps as a result of rapid industrialisation and urbanisation, "regional planning" was placed on the agenda in this period. Despite the fact that main theme of regional planning was the alleviation of inter regional disparity (DPT, 2000;22), the programs executed during this period and later periods have been ineffective achieving this target.

The second period started with planned development stage and lasted until Helsinki Summit in 1999 when Turkey was granted candidate status by EU (Altan, 2008). Turkey has been realizing social, economic and cultural development by Five Year Development Plans since 1963. Hitherto, 8 FYDPs have been executed in the country so far. All the programs and investment by state organisations as part of FYDPs prepared have given priority to alleviation of regional disparities, execution of development plans, minimizing development gap between rural and urban areas, achieving sustainable development and effective utilization and mobilisation of local natural resources (Altan, 2008).

The last stage covers the period until now from Helsinki Decision. Transition to modern regional policies has been possible starting EU accession process in 2000's (Bilen, 2008;46-49 .)

9th Development Plan

9th development plan highlights regional and rural development in three subheadings under the title of "5.5.1. Making Regional Development Policy Effective at the Central Level", explicitly states that process of globalisation created new conditions and opportunities for local and regional development by directly affecting local dynamics and stresses EU accession process enables fundamental changes and transformations for regional development policies and applications (DPT, 2007). Furthermore, new incentive measures were put into practice with the aim of accelerating the increase in investments and employment and increasing the contribution of the private sector to regional development. The incentives implemented, which were initially started in 36 provinces with the Law No. 5084 that became effective in 2004, were expanded to cover 49 provinces with the amendment made in 2005. In this framework, discounts were implemented in income tax and Social Insurance Institution (SSK) Premium payments imposed on employees in enterprises located in provinces covered within the scope of Regions Prioritized in Development (RPD), in provinces where the national income per capita for 2001 was less than 1,500 dollars and in provinces with negative Socio Economic Development Index (SEDI) values in 2003, based on the condition to increase employment. In addition, support of energy and land without charge was introduced for these enterprises. Support for various projects of Special Provincial Administrations and municipalities in RPDs from appropriations of local administrations is still continuing.

Under heading of 5.5.2. Ensuring Development Based on Local Dynamics and Internal Potential, Increasing Institutional Capacity at the Local Level, it is stated that local development initiatives have gained

pace in Turkey in parallel with the developments in the world, The Law on the Establishment, Coordination and Duties of Development Agencies in order to improve collaboration among the public sector, the private sector and non-governmental organizations in local and regional development, ensure efficient use of resources and provide regional development with a new impetus by activating local dynamics and internal potential, came into force in 2006. Moreover, authorities and responsibilities of local administrations in the field of development were increased with the Laws on Special Provincial Administrations, Municipalities, metropolitan Municipalities, and Local Administration Unions during the 8th Plan period. Therefore, developing the capacities and increasing the resources of all local administrations, primarily those in less developed regions, have gained even more importance.

5.5.3. Ensuring Development in the Rural Areas heading declares that The National Rural Development Strategy was put into force in 2006 with the aim of solving the harmonization problems of the rural areas caused by international obligations, the EU membership process, accelerating transformation in the agricultural structure and creating a framework for rural development projects and activities.

Turkey was first acquainted with RDAs seriously at the end of 1999 Helsinki Summit when its candidacy status was officially endorsed. Accession Document prepared by EU Commission cited the establishment of RDA's among mid term steps and legislation process was started shortly afterwards. According to stipulations by the Document, The Official Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS), which enables the determination of the framework for regional development policies, the collection of regional statistics and the creation of a comparable statistical database that was harmonized with the EU regional statistics system was enacted on 22 September 2002 by Cabinet Decision no 4720. The law regulating the establishment of RDA's (Law No. 5449) was later enacted by The Turkish National Assembly on 25 January 2006 followed by necessary by laws coming in to effect.

Local Development Agencies

Local and Regional Development Agencies have been established since 1930's in many countries in order to promote socio-economic conditions of a specific region with an administration structure independent of central government. A pioneering example was established in USA in 1933 and later in UK, Austria, Belgium, Brazil, Germany, Netherlands, Italy and Portugal (Cemgöz, 2008). Reasons for the existence of LDA's and RDA's founded in different countries include execution of regional strategies, supporting local and regional entrepreneurship, assist infra-structure development, offer local and regional solutions to short term needs of private sector and financial quarantines and solutions for new products and services to meet regional demands (Demirci, 2008).

Turkey has had to change the policies pursued since 1960's aiming to alleviate development disparities. Main reason for the change is the ongoing integration process to EU *acquis Communautaire*. Basic component of this structure is consisted of institutions named Regional Development Agencies (RDA) (Hasanoglu and Aliyev, 2006;81-103).

The first RDA's established by the Cabinet Decision no 2006/10550 was Izmir Development Agency on TR31 NUTTs II level followed by Cukurova Regional Development Agency in Adana on TR62 NUTTs II level (DPT, 2006). A total of 26 RDA's are expected to eventually be established in NUTTS level II regions in Turkey.

Role of NGOs in Local and Regional Development

One of the changing economic concepts with current globalisation process is regional economic development. Colossal literature and data have been accumulated on the essence of regional economic development, globalisation, concept of thinking globally and acting locally and spatial dimensions of transnationalisation of economic activities (Scott and Storper, 2003).

Regional Development Theories can be considered in three general concepts partly coalescing with each other (Georgina and Helmsing, 2008). First theory is market oriented concept with companies being essential target. Second one is regional regeneration theory focusing on small enterprises, local administrations and civil society organisations. The third theory is heterogenic concept of alternative regional development in addition to market oriented development. All three concepts concentrate on priorities of civil society.

Market oriented regional development strategy has been pursued since long in Turkey. As part of this policy, support and incentives have long been implemented for the companies in Priority Development Areas.

Of the basic tenets of EU regional policies, principle of partnership stipulates active participation and role playing of economic and social stakeholders as well as local authorities, private companies and civil society organisations in design, formulation and execution of programs concerned.

Experience is limited for participatory approach covering all stakeholders in local and regional development in Turkey. Main reason for this is highly central characteristic of the state. However, latest legislation enacted and operational especially of Municipality law and Provincial Special administration law have boosted the power of local administrations and given considerable responsibility to local governments. Regional Development Agencies established and in the process of establishment are expected to further strengthen bottom up and participatory process through Development Councils (Altan, 2008). Sustainable development largely depends up on very existence of informed people, civil society organisations, information society and industrial organisations and participation of civil society in planning, decision making process and implementation of programs and projects consciously aware of their rights and roles (Street, 1997).

Non Governmental Organisations (NGO) and Civil Society Organisations (SCO) called the third sector undertake critical responsibilities and functions, normally expected from state. Beside participation of citizens via grass root organisations in public duties (TÜSEV, 1994;10-11), NGO's and CSO's work for well being of society and the region through key projects and plans (Tekeoglu, 1998;126).

CSO's have presently undertaken important duties in the field of local and regional development. Real participation of people in the development process can only be possible through NGO's and CSO's. By the new concept of development adopted, state is expected to work in cooperation with CSO's and NGO's. Exclusion of civil society from development process will certainly achieve results far from expectations and targets (DASIAD, 2001;15). True success of local and regional development plans can be evaluated with ownership, participation and responsibility of people living in the area.

CSO'S and NGO'S being practically oriented, participated by a wider strata of society and small scale organisations, work far more efficiently when compared with state organisations. They are convenient organisations sharing responsibility with state organisations according to internationally accepted understanding of new development concept (Yüksel (Aci), 2002;3).

EU regulation stipulates that regional development plans be developed as a pre-condition to be eligible for the use of funds, an important tool for the alleviation of interregional disparity. Base of this approach depends on regional strategies formulated by the joint work of local actors, CSO's and regional actors (Akpınar, 2008). In this system, local actors such as CSO's take more responsibility. CSO's produces new projects for local development and their projects are financially supported by EU funds on comparative bases.

EU supports projects developed by solely or partly involvement of CSO's and NGO's in member states and candidate states under the Program of Development of Civil Society. This program is implemented in all candidate countries targeting overall aim of CSO's and NGO's with effective roles undertaken.

The number of CSO's is reported to be 1200 thousand in USA, 2100 thousand in Germany and 1470 thousand in France. 7 Million People are employed in NGO's and CSO's in USA on full time base. Total employment reaches 11.8 million in EU and USA together. In USA, 7.5 % of GDP is directly produced by CSO's. There seems to be a positive relationship between the percentage of people working either voluntarily or on wage and level of development of the countries. In developed countries, 7.4 % of total workforce, 4.7 % on paid base and 2.7 % voluntary base, are employed by CSO's (Table 2). This compares with 1.9 % of total workforce in developing countries. The statistics here may not account for indirect contribution by CSO's and NGO's.

Table 2 Employment statistics by CSO's and NGO's in selected countries (<http://www.jhu.edu>).

States	Employment	Employment/Economically active population	Expenditures/Gross domestic product
USA, 1995	8,555,980	6,3%	7,5%
Japan, 1995	2,287,993	3,4%	5,0%
Germany, 1995	1,480,850	3,6%	4,0%
U. Kingdom, 1995	1,473,443	5,0%	6,8%
Italy, 1999	580,109	2,3%	3,1%
South Korea, 1997	513,820	2,3%	4,8%
Spain, 1995	475,179	2,8%	4,0%
Poland, 1997	122,944	0,6%	0,3%
Norway, 1997	66,243	3,0%	3,7%

As of March 2008, the number of active associations in Turkey is about 79.229, 21.13 % of which are based in Istanbul, 10.23 % in Ankara, 5.19 % Izmir, 3.76 % in Bursa, 2.86 % in Izmir while the rest (56.86 %) are situated in other provinces. While more developed provinces have far higher number of associations, less developed provinces by far the lowest number of associations, e.g. Şırnak (% 0.09), Tunceli (0.10 %) and Hakkari (0.15 %) (www.dernekler.gov.tr).

Official reports (www.dernekler.gov.tr) show that there are over 600 associations with development partly expressed in their official names and in their missions in general in Turkey. 50 of these associations are based in less developed Eastern Anatolian provinces. Most of the associations are of restricted geographic scope (e.g. village or town development associations). Very few associations have a wider scope of geographic coverage and almost none of them has branches covered more than one location. These associations are not part of an umbrella organisation or network.

Recently, the number of new associations aiming largely for development of rural areas with explicit agendas of environment protection, preservation of natural resources and sustainable development appears to be on the rise (Aktan et al., 2007). These associations and some cooperatives are growing in number all over the country and endeavour to protect agri-environment, which is expected to reach levels that can affect rural economy as part of collaborative efforts with farmer and producer groups. The law (no.5200) that came in to effect in 2004 of Agricultural Producers Unions established the foundations of a modern farmers organisation, which will form the base of main rural organisation structure along with cooperatives. Small land holders can compete only when they unite as CSO's as unions, cooperatives and companies. These civil society organisations will lay the back bone of rural grass root level entities. Civil society organisations are expected to play important roles in the development of rural areas in step with urban development.

Role of NGO's in Social Peace

Modern contemporary democratic life is of participatory and pluralistic essence. In most of developed countries, participatory and pluralistic democracy reigns rather than representative democracy (Sable, 2006). NGO's and CSO's, being essential dynamics of community dialog (Kayhan, 2007) and social peace, play important roles in realisation of participation and pluralism. Countries with strong and participatory NGO base are regarded to have robust social peace and consensus. Public opinion is the most important factor affecting decision makers. NGO's are crucial entities determining public opinion (Lehman, 2007).

According to the definition by the World Bank, NGO's are special organisations aspiring for social peace and increasing welfare, creating awareness of poverty, protecting environment, providing basic social services and endeavouring for social development (Demiral, 2007). NGO's appear to be indispensable element of social life and crucial entities for developing economies. NGO's are becoming even more important elements mobilising local dynamics and resources.

NGO's are important entities not only owing to their roles in democratisation (Clark, 1996) but also alleviation of development disparities aligning less developed area to development train of other regions in term of economic, social and cultural aspects (Doh and Kotschwar, 2004). Given the positive examples abroad, NGO's need to be more functional and effective for rooting of social peace in Turkey (<http://www.istanbulshcek.gov.t>). Development disparities and uneven distribution of wealth are important underpinning factors for terror problem that the country has been suffering. Social peace and stability are crucial requirements for overcoming the problem.

Examples in Turkey

1.International Blue Crescent Relief and Development Organisation (IBC):

Istanbul based IBC, a young and dynamic NGO, was initiated by a handful of idealist businessmen, who wanted to provide input in improving the lives of the people suffering, especially the most disadvantaged section of the world population (<http://www.ibc.org.tr>). IBC designs and implements projects in the fields of relief and rehabilitation, housing and reconstruction, rural development, civil society and community development, education and training and health sectors. Rural development activities in this field cover assistance to attain a comprehensive development process in rural areas, which support social development, through contribution to economic development by improving productivity of existing livelihood potential and through improving physical and social infrastructure, including education and health infrastructure, increasing their effectiveness as well. Civil society and community development activities aiming non-governmental organizations, community based organizations and community groups to gain sustainable development by improving their financial and technical capacities, increasing effectiveness of their existing activities and developing new activities, organizing and establishing networks are implemented within the scope of this field.

Examples of the projects implemented by IBC include Ardahan Rural Development Project, Kahramanmaraş Rural Development Project, Düzce Beyciler Health Center Construction Project, Beyciler

Assisted Self-Help Housing Project, Bingöl Gençler Health Center Reinforcement Project, Yazlık Health Centre Construction Project, Additional Building Construction for Yazlık Tabosan Elementary School, Posof Beekeeping Trainings, Computer Lab for a School with Majority Roman Students, Donation of Computers to the Orphans at the Bolluca Children Village, Donation of Medical Materials to Düzce Health Vocational School, Physics and Computer Laboratories at Adapazarı Canadian Elementary School. IBC has international relief activities (<http://www.ibc.org.tr>).

2. Adana Development Alliance Foundation (AGBV):

Main aim of the foundation is to contribute to economic, social and cultural potential of Adana province and work for the development of Adana region. Activities conducted by the AGBV cover commerce, industry, service sectors, tourism and development of qualified workforce (<http://www.agv.org.tr/senet.php>). Main aim of the foundation is to contribute to economic, social and cultural potential of Adana province and work for the development of Adana region. Activities conducted by the AGBV cover commerce, industry, service sectors, tourism and development of qualified workforce.

The projects involved by AGBV list Adana Investment Research and Development Center (AYAGEM) (TEPAV, 2006), Rehabilitation of Migration from Southeast and South Adana Dynamic Development Project (GADKAP) (<http://www.byegm.gov.tr>), Adana Social Movement and Acquisition Project (ATAKAP) and Education Village Project.

3. Sustainable Rural and Urban Development association (SÜRKAL):

Ankara based SÜRKAL has been implementing a number of Projects since 2000 mainly in rural areas of less developed regions (Diken, 2005;215). Examples of the projects implemented by SÜRKAL include Southeast Antolia Karacadağ Area Plant Biodiversity Investigation 8200-2002), Northeast Participatory Rural Development Project (2005-2006), NGO Education and Capacity Development Project, Kars Sustainable Rural Development Project and Sivas Sustainable Rural Development Project (www.surkal.org.tr).

4. Accesible Life Association UYD):

UYD was established with a motto of community based growth and Rehabilitation. It aims especially for relative poor section of society and supports cooperation of NGO's, cooperatives, economic entities, foundations in order to create working models (Diken, 2005;272). The Association conducts programs towards prevention of poverty for poor and needy sections of society. Düzce based association has branches also in İstanbul and Tunceli. Some of the projects completed or under way include Tunceli Community Center, Mercan sheep Husbandry Project, Ataköy Handicapped Centre, and Milk Production Project (www.uyd.org.tr).

5. Local and Regional Development Association (YERKAL):

YERKAL was established with the aim in general of alleviating inter and intra regional development disparities and improving living conditions in rural areas in step with urban zones by strengthening local development capacity. Founded by a team with long term practical experience in the field of development, YERKAL intends to serve for the goals of effective utilization and mobilisation of local and regional resources, increasing competitiveness and thus contributing to local development. With this aim on the agenda, The Association plans activities supporting endeavours by private sector, NGO's and public sector.

YERKAL adopts the principles in working for the active participation of local people for promoting economic, social and cultural development through accountability and human oriented approach. The association believes in the formation of local and regional development strategies with the participation of private sector, civil society organizations and public sector, improvement of human and organisational resources and promotion of entrepreneurship in order to achieve the projected targets in the development programs. To achieve development goals, principles of local planning, holistic approach, organisation, capacity development, sustainability and establishment of effective monitoring and evaluation mechanism need to be adopted. YERKAL, attaches a special importance to supporting involvement of the youth in the development process, creativity, entrepreneurship, sensitivity to and awareness of the problems, tolerance and social dialog (www.yerkal.org.tr).

Situated at the heart of Eastern Anatolia in Erzurum, the Association eyes for the improvements in the fields of local, rural and regional development, planning, formulation and execution of development projects, technology transfer to rural areas, training, organisation and capacity development, women and youth studies, income generating activities, organic agriculture, good agriculture practices and ecotourism.

6. Other Organisations:

There are also important potential organisations working in various parts of the country, namely Western Mediterranean Economic Development Foundation (BAGEV), Aegean Economic Development Foundation (EGEV), Mersin Development and Cooperation Council (MEKİK), Samsun Regional Economic Development Council (SABEK) and Denizli Platform.

Conclusions

Development imbalances bear serious implications for social order and peace in general with local, regional and international dimensions. Globalisation and EU accession process created new conditions and opportunities for local, rural and regional development by directly affecting local dynamics enabling fundamental changes and transformations. Sustainable development largely depends up on very existence of informed people, civil society organisations, information society and industrial organisations and participation of civil society in planning, decision making process and implementation of programs. In Turkey, local development initiatives have gained pace in parallel with the developments in the world. Development Agencies established or to be established are expected to improve collaboration among the public sector, the private sector and non-governmental organizations in local and regional development. Strengthening local organisations and mobilisation of local resources are essential precondition to enhance the effect of external funds. Local participation in the process of development and exchange of experiences will ensure ownership at grass roots level of collective responsibility for local development. External interventions will succeed only with the involvement and ownership of local civil society.

References

- Aktan, İ., Öztürk, S., Ayman, Z., Sütlü, A.F., Güçlü, N., Çiftçi, C and İnal, C. (2007). Türkiye'de Hak Temelli STK'lar: Sorunlar ve Çözüm Arayışları. STGM yayınları, Ankara.
- Altan, R. (2008) "Türkiye'nin Bölgesel Kalkınma Yaklaşımı", http://www.stratejikboyut.com/article_detail.php?id=150, S.E.T. 21/07/2008
- Akpınar, R. (2008). Bölgesel Gelişme Politikalarında Yaşanan Değişim: Yeni Bölgeselleşme Paradigması Ve Uygulamaları, s. 5, http://paribus.tr.googlepages.com/r_akpinar.doc, S.E.T. 21/07/2008
- Arslan, K. (2005). *Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama Ve Bölgesel Kalkınma Ajansları*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 4(7) 2005/1.
- Bayramoğlu, S. (2005). "Türkiye'de Bölgesel Politikaların Gelişimi", Bölgesel Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir? (Der. Menaf Turan), Paragraf Yayınevi, Ankara 2005.
- Bilen, G. (2008). "Türkiye'de Yeni Bölgesel Politikaların Oluşumu", http://www.tepav.org.tr/sempozyum/2006/bildiri/bolum3/3_4_bilen.pdf, S.E.T. 21/07/2008
<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ANADOLUNUNSESI/132/AND44.htm>, S.E.T. 21/07/2008.
- Cemgöz, A. (2008). Bölgesel Kalkınma Ajanslarına Genel Bakış Ve Birleşik Krallık Örneği, <http://www.kentarastirma.com/index.php?sayfa=altsayfa.php&id=116>
- Clark J. (1996). Democratizing Development: the Role of Voluntary Organizations. Kumarin Pres, Inc., Connecticut 06110-1529 USA, (Kalkınmanın Demokratikleşmesi-Gönüllü Kuruluşları Rolü-Çev. Serpil Ural, Türkiye Çevre Vakfı, Ankara.
- Diken, Ş. (2005) Türkiye'de Sivil Hayat. STGM Yayınları, Ankara.
- Dinler, Z. (1998). Bölgesel İktisat (5.Baskı), Bursa, Ekin Kitapevi, ISBN:975-7338-28-1.
- DASIAD (2001), Tespit Raporu, Doğu Akdeniz Bölgesel Kalkınma Arayışları Toplantısı, Adana.
- DEMİRAL, M. (2007) .Türkiye'de Sosyal Sermaye Kapsamında Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'nın Sürdürülebilir Sosyo-Ekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü, Akademik Bakış, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Sayı 13, Ekim 2007.
- Demirci, A.G. (2008). *Bölgesel Kalkınma Ajansları*, Aralık 2003 Sosyal Bilimler Kongresi, http://www.yayed.org/resimler/ekler/130_ek.doc?tipi=7&turu=X&sube=0, S.E.T. 21/07/2008
<http://www.dernekler.gov.tr>, S.E.T. 21/07/2008.
- Doh, J.P. and B. Kotschwar, (2004). Participation By Civil Society And Non-Governmental Organizations In Western Hemisphere Economic Integration, Research in Global Strategic Management, 10: 317-337.
- DPT, (2006). <http://www.dpt.gov.tr/bgyu/kalkinmaajans/KurulusKararname.pdf>.
- DPT, (2007). 9. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007 – 2013), s.46-49
- DPT, (1995). Özel İhtisas Komisyonu Raporları Cilt 1: Devlet Yardımları Alt Komisyonu, Ankara.
- DPT, (2003). Ön Ulusal Kalkınma Planı (2004-2006), Türkiye Cumhuriyeti, Ankara. 2003.
- DPT, (2000). 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme ÖİK Raporu, Ankara.
- Georgina M. G., and A.H.J. Helmsing (2008), Selective Spatial Closure and Local Economic Development: What Do We Learn from the Argentine Local Currency Systems?, World Development, Article in Press
- Hasanoğlu, M. and Aliyev, Z. (2006). Avrupa Birliği İle Bütünleşme Sürecinde Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansları, Sayıştay Dergisi, Ocak-Mart 2006, Sayı 60, S.81-103
- Hughes, K. (2004). Turkey and the European Union: Just Another Enlargement, Exploring the Implications of Turkish Accession, A Friends of Europe Working Paper.
<http://www.istanbulshcek.gov.tr/?Sayfa=Baslik&KatID=&ID=165&K=299>, S.E.T. 30/07/2008

- Kayhan, N. (2007). AB Sürecinde Türkiye'de Sosyal Diyalog Alanındaki Gelişmeler, TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, 20(6) ve 21(1), s.61-79.
- Lehman, G. (2007). The Accountability Of NGOs In Civil Society And Its Public Spheres, Critical Perspectives on Accounting, Volume 18, Issue 6, September 2007, Pages 645-669.
- OECD (1988) *Regional Problems and Policies in Turkey* (Paris: OECD Publication).
- Poroy, H. (2004). Bölgesel Gelişme Stratejileri Çerçevesinde Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi, s.14-15, Türkiye İktisat Kongresi, Bölgesel Gelişme Stratejileri Tebliğ Metinleri, Cilt 7.
- Sabl, A. (2006) *Governing Pluralism*, Research in Public Policy Analysis and Management, Volume 14, S. 243-255
- Schwartz, D; Pelzman, J; Keren, M. (2008). The ineffectiveness of location incentive programs - Evidence from Puerto Rico and Israel, *Economic Development Quarterly* Volume: 22 (2), Pp. 167-179.
- Scott and Storper, (2003) A. Scott and M. Storper, Regions, globalization, development, *Regional Studies* 37 (6) (2003), pp. 549–594.
- Street, P. 1997. "Scenario Workshops: A Participatory Approach To Sustainable Urban Living?", *Futures*, 29(2): 139-158.
- TEKEOĞLU, M (1998), Sosyal Bilimlere Temel Yaklaşım, Adana,
- Terlouw , K. (2008). Transnational regional development in the Netherlands and Northwest Germany, 1500–2000, *Journal of Historical Geography*, Article in Press.
- TMMOB Şehir Plancıları Odası, (2004). "Türkiye'de Bölgesel Eşitsizlikler" Komisyon Çalışması, http://www.spo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=86&tipi=15&sube=0 cited on 21/07/2008 "Türkiye'de Bölgesel Eşitsizlikler" Komisyon Çalışması, TMMOB Şehir Plancıları Odası.
- TÜSEV (1994), Türkiye Üçüncü Sektör Raporu Sorunlar ve Çözüm Önerileri (1.Baskı), İstanbul, APA Ofset Basımevi, ISBN:975-95785-0-6, s.10-11
- Yüksel (Acı), E. (2002). Kalkınma Yaklaşımları Bağlamında Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının (Ngo' Ların) Kısa tarihi Üzerine Bir Değerlendirme, s. 3, http://paribus.tr.googlepages.com/e_aci.doc, S.E.T. 21/07/2008

KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK VE BİR KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK UYGULAMASI OLARAK TARİHE SAYGI PROJESİ

Nurten ÖZTÜRK

OPET A.Ş.

Tülin DİNÇELLİ

OPET A.Ş.

Suat EĞİLLİ

OPET A.Ş.

Yard.Doç.Dr.Ayten AKATAY

aytenakatay@hotmail.com

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

İçinde bulunduğumuz yıllarda işletmelerin sorumlulukları sadece hukuki ve ekonomik alanla sınırlı değildir. Önceki yılların aksine işletmelerin sorumlulukları, kanunlara uyma, verimli ve karlı olmanın ötesinde; bütünüyle gönüllülük esaslı olarak faaliyette bulunduğu toplumun beklentilerini karşılama ve toplumsal sorunların çözümüne katkı sağlama şeklinde genişlemiştir. Diğer bir ifadeyle işletmeler yaygın bir şekilde sosyal sorunlara odaklanmaktadır. Bugün işletmeler, faaliyette buldukları ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişimine katkı sağlamak amacıyla doğal dengenin korunmasına yönelik olarak, yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanımı, çalışan gönüllülüğü, çevre dostu programları ve sosyal fayda sağlama amaçlı sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapma gibi faaliyetlere yönelmekte, eğitim, insan hakları, açlık, savaş, ırkçılık, tarihi ve kültürel değerlerin kaybı vb. toplumsal sorunlara dikkat çekmekte, bireyleri bilinçlendirmekte, uyuşturucuyla mücadele etme, varoşlarda üretim tesisleri kurma vb. yaşam kalitesini yükseltmeye yönelik uygulamalara yönelmektedirler. İçinde bulunduğu ülkeyi, dünyaya dünü ve bugünü ya da tarihi ile tanıtmaya yöre insanının yaşam standardını yükseltme amacı vb. nedenlerle yürütülen kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarından birisi de "Tarihe Saygı Projesi"dir. Bu çalışmada kurumsal sosyal sorumluluk kavramı, Türkiye genelinde OPET tarafından başlatılıp tamamlanmış ve halen devam etmekte olan kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları ile "Tarihe Saygı" adı altında devam eden projeler yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal sosyal sorumluluk, sosyal sorumluluk

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AND PROJECT OF RESPECT FOR HISTORY AS AN CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY APPLICATION

Abstract

In recent years, responsibilities of business administrations are not limited to legal and economic areas. Contrary to past years, commitments of business administrations have expanded beyond obeying the law and being productive and profitable and have become in a way that the aim is to meet the expectations of the society in which they are active for completely voluntaries and contribute to the solution of social problems. In other words, business administrations commonly focus on social problems. Today business administrations with the aim of contributing to the economic and social development of the countries in which they are active and protecting the natural balance incline to the activities such as the use of renewable energy sources, employees' volunteerism, environmentally friendly programs and cooperation with voluntary organizations for the purpose of providing social utility. These business administrations also attract attention to social problems such as education, human rights, starvation, war, racialism, loss of historical and cultural values, make individuals conscious and incline to the applications aimed at increasing the life quality such as struggling against drugs, establishing production industries in the suburbs. One of the corporate social responsibility applications that has been applied due to the reasons such as introducing the country where they are to the world with its past and today or its history and increasing the life qualities of region's people is the project of respect for history. In this study, the concept of corporate social responsibility study was initiated and completed in Turkey by OPET and there are corporate social responsibility applications and projects by the name of "Respect for History" which are still continuing.

Key Words: responsibility social responsibility, social responsibility

Giriş

Küreselleşme ile beraber ekonomik, politik yapılarda oluşan değişimler ve hızlı teknolojik gelişmeler bir yandan yaşam standartlarını geliştirecek pek çok yeni olanak yaratırken, diğer taraftan da fırsat eşitsizliği, çevrenin bozulması, yoksulluk vb. konularda yaygın bir endişeye neden olmaktadır. Küreselleşmenin faydalarını daha yaygın bir şekilde paylaşmak, olumsuz sonuçlarını azaltmak ve böylece refah düzeyinin geliştirilerek sürdürülebilirliğini mümkün kılmak konusunda işletmelerin (Argüden 2002: 9) ve ulus devletlerin sorumlulukları büyüktür. Sanayi ülkelerinin; hem üretim sürecinde hem de üretim ve tüketim sonucu meydana gelen zehirli atıklarını ihraç ederek geliştirmekte olan ülkeleri kirlettikleri ve o ülke çalışanlarının

yaşama hakkını tahrip ettikleri (Odabaşı,1999:137) vb pek çok durum dikkate alındığında sorunların çözümünün tek tek işletmeler ve ulus devletlerce mümkün olamayacağı ortadadır. Söz konusu sorunların çözümünde devletlerin tek başlarına yetersiz kalması ve küresel ölçekte düzenleme yapabilecek merkezi bir otoritenin mevcut olmaması sebebiyle, çeşitli oluşumlarla, iş dünyasının belli kurallar çerçevesinde hareket etmesi sağlanmaya çalışılmaktadır.

Başta BM olmak üzere, AB, OECD, Dünya Bankası gibi uluslar üstü kuruluşlar sürdürülebilir ekonomik gelişme için işletmelerin içinde yaşadıkları ve etkin oldukları topluma ilişkin bilgi ve verilerini geliştirmek amacıyla çalışmalar yapmaktadırlar (Argüden, 2002: 9). Bunlardan biri dünya çapında sorumlu kurumsal vatandaşlığı geliştirebilmek küreselleşmenin getirdiği sorunlara, sürdürülebilir gelişmeye ve kurumsal sorumluluğa farklı paydaşları gözeterek çözümler üretebilmek, örnek olabilecek iyi uygulamaları farklı kurum ve kuruluşlarla paylaşmak amaçlarıyla Birleşmiş Milletler Örgütü'nün öncülüğünde başlatılan ve dünyanın en geniş çaplı gönüllü kurumsal sivil vatandaşlık girişimi olduğu savunulan küresel işbirliği anlaşmasıdır (Global Compact). Diğer OECD'nin geliştirdiği ve çok uluslu işletmelerin uyması tavsiye edilen ilkelerdir. Gönüllülük esasına dayalı olmakla birlikte üye ülkeler üzerinde bağlayıcılığı olan bu ilkeler insan hakları, çalışan hakları, çevre, rekabet, kurumla ilgili bilgilendirme, rüşvetle mücadele, tüketici hakları, bilim ve teknoloji, vergilendirme gibi çeşitli başlıklar altında kurumsal sosyal sorumluluk önerilerini kapsamaktadır. Benzer şekilde raporlama sisteminin yaygınlaşması ve geliştirilmesi amacıyla ortaya çıkan kuruluşlardan "Küresel Raporlama Girişimi" (Global Reporting Initiative – GRI), raporlama konusunda standartlar oluşturmak amacıyla çalışmalarını sürdürmektedir (Yamak, 2007:138 -146). Örnekleri çoğaltmak mümkün olmakla birlikte yukarıda sözü edilen girişimlere benzer oluşumların sadece farklı uluslararası ya da ulus ötesi kurumsal oluşumların önderliğinde gelişmediği tek tek kuruluşlar tarafından da meydana getirildiği görülmektedir.

Kurumsal sosyal sorumluluk bilincinin dünyada her geçen gün artması sonucu işletmeler, tek tek kendi bünyelerinde ya da diğer işletme ya da sivil toplum kuruluşları ile topluma katkı yapma konusunda işbirliği yapmaktadırlar. Uluslararası kuruluşların, kamuoyu ve finansal piyasaların, çok uluslu kuruluşların kendilerinin ve tedarikçilerinin hem çalışanlara karşı hem de doğal çevreye, topluma karşı sorumluluklarını yerine getireceklerine dair davranış ilkelerini (codes of conduct) benimsemeleri yönünde artan baskıları, bağımsız denetim kuruluşlarının finansal skandallarda rol oynaması sonucu kamuoyunda güven kaybının oluşması (Yamak, 2007, 151) ve kamu kuruluşlarının nasıl yönetilmesi gerektiği konusunda ortaya çıkan tartışmalar sonucunda dünyanın her yerindeki ülkelerin, yönetim uygulamalarını geliştirmek amacıyla yeni kanun ya da düzenlemeleri yürürlüğe koymaları (Chhaochharia ve Laeven, 2007:2), işletmelerin yatırım yaparken finansal performanslarının dışında etik davranma, çevreye duyarlı olma gibi çeşitli sosyal ölçütler boyutunda performanslarının dikkate alınması gibi sorumlu işletmelere yatırım yapma anlayışının gelişmesi sosyal ve toplumsal konulara yönelik uygulamaların artarak yaygınlaşmasında etkili olmuştur (Yamak, 2007: 151).

Günümüzde kurumsal sosyal sorumluluğun yönetimi konusuna işletme hiyerarşisinin en üst düzeyinde yer verilmekte ve çoğu işletmede sosyal sorumluluğun yönetimine ilişkin oluşturulan birim ya da departmanlar yönetim kurulu düzeyinde temsil edilmektedir (Juholin, 2004:27). İşletmeler kurallar koyarak sorumlu davranışın kurumsallaşmasını sağlamak için, halkla ilişkiler departmanı kurma, sosyal sorunları önlemede destekleyici mekanizmalar geliştirme, geçmişte rakip olan kişilerle ortaklık kurma, hayırseverliği teşvik etme ve hedef odaklı pazarlama gibi programlara başvurmakta, (Özgener, 2004: s.224) istekli çalışanlarını topluma destek amacıyla toplum yararına gönüllü çalışmalara yönlendirmektedir (Özgen, 2006:32). Benzer şekilde gönüllü çalışma için çalışanlarına mesai zamanı içinde izin veren, bu tür çalışmaları örgütleyen veya örgütleme amacıyla danışmanlık kurumlarına başvuran veya gönüllü arayışındaki STK'larla (Sivil toplum kuruluşları) işbirliği yapan, bunun sonucunda çalışanlar arası ekip ruhunu geliştiren, iş yerini aynı zamanda sosyal bir ortam haline getiren ve dolayısıyla da çalışanların işlerine bir anlam yüklemesini amaçlayan işletmelerin sayısı giderek artmaktadır (Yurttagüler, 2006:44). Örneğin İngiltere'nin en büyük işverenlerinden biri olan Royal Mail North East, şirket çalışanlarını çeşitli toplumsal konularda yüreklendirmiş ve desteklemiş ve organizasyonun iyi ve sorumlu bir şirket vatandaşı olmalarını sağlamaya çalışmıştır (Zairi, 2000:174).

Kurumsal sosyal sorumluluk anlayışının benimsenmesiyle yönetimler, bu konuda anlayışı yansıtan Toplam Kalite Yönetimi (TKY) ve benzeri yönetim tekniklerini uygulamaya önem vermektedirler (Zairi ve Peters, 2002: 174). İşyerlerindeki eylemleri belirleyen ve bu eylemlerle ilgili kararlara temel oluşturan genel ilkeler olarak ifade edilen davranış kodları, giderek artan bir şekilde organizasyonların alt kademelerinde de ayrıntılı hale gelmektedir (Özgener,2004:140). Kurumsal yönetimi geliştirmeye ilgili maliyetlere rağmen çoğu işletme, ülkede norm olarak düşünülebilen yönetim koşullarını benimsemenin ötesini tercih etmektedirler (Chhaochharia ve Laeven, 2007:1). İşletmeler artan oranda bir yandan "iyi yönetim" kavramın yaygınlaşmasını teşvik etmekte diğer yandan da bu anlayışa uygun davranmaktadırlar. Bu anlayış doğrultusunda işletme tepe yönetimi ya da yöneticiler açıklık ve dürüstlük, şeffaflık, hesap verebilirlik, katılımcılık, etkinlik ve verimlilik konularında her zaman kendilerini sorgulamakta ve sürekli geliştirmeye çalışmaktadırlar. Hem kendi içlerinde hem de üyelerine ve destekleyenlere karşı kaynaklarını nasıl kullandıkları konusunda aktif bir açıklık sergilemekte, yönetim kurullarına dışarıdan bağımsız denetçiler

atamaktadırlar. Gerek önemli destekleyicilerle bire bir görüşmelerle gerekse faaliyet raporlarıyla paydaşlara hesap vermektedirler. Kısaca, işletmeler yönetim kurullarına bağımsız denetçiler atayarak tüm toplumsal paydaşlarını önemsediklerini gösteren davranışlar sergilemektedirler(Argüden, <http://www.arguden.net/articleDetail.asp?mID=210>). Gönüllü olarak pek çok işletme ISO 9000, ISO 14000, ISO 14001 vb. sertifikasyon süreçlerine yönelmektedirler (Christiansen ve Kardel, 2004: 866).

Dünyanın önde gelen danışmanlık kuruluşlarından KPMG'nin "International Survey of Corporate Social Responsibility Reporting 2005" (2005 Yılı Uluslararası Kurumsal Sosyal Sorumluluk Raporlama Araştırması) adlı çalışmaya göre, 2000 yılı öncesinde kurumsal sosyal sorumluluk raporu hazırlayan işletme sayısı 26 iken 2000 yılına gelince bu sayının 800'e çıktığı görülmektedir (Capital, 2008: 74). 1999'da Fortune Global 250'de yer alan dünyanın en büyük 250 firmasından sadece % 35'i sosyal sorumluluk raporu yayınlıyorken, 2005'te bu oran % 52'ye yükselmiştir. İçerik açısından raporlar incelendiğinde 1999'a kadar birçoğu sadece doğa ve çevreye yönelik konuları kapsarken söz konusu 250 kuruluş içinde "sosyal sorumluluk raporu" yayınlayanların % 70'i sadece çevre ile ilgili olmayıp, sosyal ve ekonomik konularda yaptıkları "sürdürülebilir" bir dünya yaratmaya yönelik tüm çalışmalara raporlarında yer vermektedirler (Büyük, 2006: 66-67). Benzer şekilde işletmeler tek tek çeşitli davranış ilkelerini benimsemekte ya da kendi aralarında yarattıkları organizasyonlarla sosyal ve toplumsal konulara odaklanmayı günlük yaşamlarının bir parçası haline getirmektedirler (Yamak, 2007: 151).

Kurumsal sosyal sorumluluk konusundaki uygulama örneklerinden birisi de içinde bulunduğu ülkeyi, dünyaya dünü ve bugünü ya da tarihi ile tanıtmaya, yöre insanının yaşam standardını yükseltme amacı vb. nedenlerle OPET tarafında yürütülen girişimlerdir. Bu çalışmada; sosyal sorunlara odaklanmayı bir kurum kültürü olarak benimseyen OPET A.Ş.'nin, Çanakkale-Gelibolu Yarımadası'ndaki tarihi eserlerin restore edilmesi, yöre halkının toplumsal ve ekonomik gelişimine katkı sağlamak, bölgenin dünya standartlarında tarihi bir milli park alanına dönüşmesine öncülük etmek, Tarihi Yarımada'nın uluslararası tarih turizmi bölgesi olma özelliğini koruyarak gelişimine katkıda bulunmak, yarımada'daki köylerde eğitim, sağlık, çevre, turizm gibi önemli konularda uluslararası saygınlık kazandıracak, gelir artırıcı altyapının oluşturulması amacıyla "Tarihe Saygı" adı altında başlatmış olduğu proje tanıtılmaktadır. Bu çerçevede çalışmada kurumsal sosyal sorumluluk kavramı, Türkiye genelinde OPET tarafından başlatılıp tamamlanmış ve halen devam etmekte olan kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları ile "Tarihe Saygı" adı altında devam eden projeler yer almaktadır.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramı

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı gündeme geldiği ilk günden bu yana önemli değişimler ve dönüşümler geçirmiştir. Başlangıçta sadece kar ediyor olmak sosyal sorumluluk için yeterli bir ölçü oluyorken iki binli yıllar ve sonrasında işletmenin sorumlu sayılabilmesi için kendi çıkarları ve hukuksal zorunluluklarının ötesinde bir toplumsal fayda yaratması gerekmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı üzerinde tam bir uzlaşma sağlandığını söylemek güçtür. Örneğin, pazar ekonomisinin savunucularına göre kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları, işletmelerin temel amacı olan hissedarlarının karlarını artırma hedefini gizlemek ve bunu meşrulaştırmak için yarattıkları bir efsane, başka bir bakış açısına göre de işletmelerin hızla karmaşıklaşan toplum yaşamında yerlerini almalarına yönelik yeni bir paradigmadır (Yamak, 2007: 9-10).

Akademik ve popüler yazında, kurumsal sosyal sorumluluk kavramı ile ilgili olarak pek çok görüş ve tanım bulunmaktadır. Bazı yazarlar kurumsal sosyal sorumluluğu küresel yoksulluk, sosyal dışlanma ve çevresel bozulma sorunlarını çözecek her derde deva bir ilaç olarak görürlerken (Marrewijk, 2002:1-2), bazı yazarlar ise işletmelere yüklenmek istenen yeni bir yük olarak yorumlamaktadır. Dolayısıyla yaklaşımlar birbirinden oldukça farklıdır (Yamak, 2007:7). Lantos, kurumsal sosyal sorumluluğu, işletme ve toplum arasında işletmelerin, toplumun uzun vadeli ihtiyaçları ve isteklerini karşılamak açısından ve toplum üzerindeki olumlu etkilerini en alt seviyeye indirgeyen içte var olan bir sözleşme şeklinde tanımlamaktadır (Lantos, 2001:600).

Örneğin Avrupa Komisyonu Kurumsal sosyal sorumluluğu, işletmelerin gönüllülük esasına bağlı olarak sosyal ve çevresel kaygılarını, iş etkinlikleri ve sosyal paydaşlarıyla olan etkileşimleriyle bütünleştirebildiği bir kavram olarak ifade etmiştir (Silberhorn ve Warren, 2007: 353). Sürdürülebilir kalkınma için dünya iş konseyi (The World Business Council) kurumsal sosyal sorumluluğu bir işletmenin topluma karşı etik davranışı şeklinde bir tanım önermektedir. Bireysel işletmeler kurumsal sosyal sorumluluğu ekonomik, sosyal problemlere çözüm üretmek için kurumun sorumluluklarını topluma dahil edebilme yeteneği olarak tanımlamaktadır (Moir, 2001:18). Genel anlamda işletme sosyal sorumluluğu olarak da ifade edilen kurumsal sosyal sorumluluk, bir organizasyonun (kar amacına yönelik bir işletme, kamu kuruluşları ya da hükümet dışı organizasyon) hem iç, hem de dış çevresindeki tüm paydaşlara karşı "etik" ve "sorumlu" davranmasını, bu yönde kararlar almasını ve uygulamasını ifade eden bir kavramdır (Aktan ve Vural, <http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/makale125.pdf>).

Günümüzde işletmeler ve yöneticileri adeta kurumsal sosyal sorumluluk alanında bir performans yarışı içine girmiş durumdadırlar. İşletmelerin konuya yaklaşımı gün geçtikçe profesyonelleşmektedirler. ABD'de ve global işletmelerde eğilimler dikkate alındığında konuya ilişkin olarak işletmelerin bütçelerinden

ayırdıkları paylar artmaktadır. Örneğin Giving USA adlı kuruluşun verilerine göre, ABD'de işletmelerin yaptığı hayır işleri ve bağışların tutarının 1999'da 9,6 milyar dolar iken, bu rakam 2004'te 12 milyar dolara yükselmiştir. Craig Smith'in Yeni Kurumsal Hayırseverlik adlı makalesinde ifade etmeye çalıştığı gibi günümüzde işletmeler, bu konuyu bir zorunluluk olarak görmeyi bırakıp stratejik bir iş olarak ele almaya başlamışlardır. Artık işletmeler ellerindeki fonları çok sayıda proje ya da organizasyona dağıtmak yerine kendilerine ve topluma fayda sağlayacak az sayıda projeye odaklanmayı tercih etmektedirler (Capital, 2006 : 66).

Uluslararası ve ulus ötesi kuruluşlar tarafından oluşturulan çeşitli global düzenlemelere uyma gereksinimi, sosyal performanslarının finansal performanslarını olumlu yönde etkilemesi, tüketici davranışlarındaki değişimler yetişmiş işgücü ya da kalifiye işgücünü çekebilme açısından rekabetçi üstünlük sağlaması (Yamak, 2007: 77-78), tedarikçilerin seçiminde sosyal performansın dikkate alınması, kamuoyunun kuruluşlardan beklentilerinin kara odaklanmak yerine standartlarını yükseltip daha iyi çalışması olması, pek çok ülkede devletin küçülmesi, özelleştirme çabaları ve dolayısıyla devletten beklenen pek çok sosyal içerikli çalışmaların artık daha çok kuruluşlardan beklenmesi, tedarikçilerin seçiminde sosyal performansın dikkate alınması, kamuoyunun kuruluşlardan beklentilerinin kara odaklanmak yerine standartlarını yükseltip daha iyi çalışması olması (Özgen,2006: 28-31), topluma katkıda bulunma konusundaki işbirliğinin uzun dönemde fayda sağlayacağı inancı (Özgener, 2004, 210), pozitif işletme imajı, (Zairi ve Peters, 178) vb. hususlar söz konusu uygulamaların yaygınlaşmasında etkili olmaktadır.

Özellikle son yıllarda yapılan çoğu araştırma sonuçları, sosyal ve toplumsal sorunlara odaklanmanın işletme karlılığı ve verimliliği üzerinde pozitif etkileri olduğunu ortaya koymasına da bir diğer önemli etken olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin DePaul University tarafından yapılan bir çalışmaya göre de S&P 500 endeksindeki firmalar arasında iş etiği ilkeleri listesini oluşturan 100 şirketin diğerlerine göre daha iyi performans gösterdiği saptanmıştır (Büyük, 2006:68). Benzer şekilde Business for Social Responsibility isimli kar amacı gütmeyen küresel bir organizasyonun yaptığı araştırma ve deneyimler, işletmelerin; satışlarında, pazar payında, marka değerlerinde ve dolayısıyla piyasa değerinde artış, güçlü kurum imajı ve etkisi; çalışanları çekme, heveslendirme ve sürekliliklerini koruma; işletme maliyetlerinin azalması gibi bir çoğunu içeren konularda kar haznesi artıları görüldüğünü (Kotler ve Lee, 2006: 10- 11), ticari kazançların arttığını (Lantos, 2001: 621) ortaya koymaktadır. Benzeri pek çok örnekten de anlaşılacağı gibi gerek zorunluluktan gerekse gönüllülük temelinde olsun günümüzün yoğun rekabet ortamında işletmelerin başarılı olmaları, varlıklarını sürdürülebilmeleri, rekabetçi avantaj sağlayabilmeleri sosyal ve toplumsal sorunlara odaklanmayı bir kurum kültürü olarak benimsemelerine bağlı olmaktadır.

Bütün dünyada işletmeler, faaliyette buldukları ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişimine katkı sağlamak amacıyla doğal dengenin korunmasına yönelik olarak, yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanımı, çalışan gönüllülüğü, yatırım ve üretimlerinin her bir aşamasında doğal çevreyi korumak ve çevre dostu programlara yatırım yapma, eğitime katkı sağlama, sağlık alanına destek vermekte, insan hakları, açlık, savaş, ırkçılık, tarihi ve kültürel değerlerin kaybı vb. toplumsal sorunlara dikkat çekmekte, bireyleri bilinçlendirmekte, uyuşturucuyla mücadele etme, varoşlarda üretim tesisleri kurma vb. yaşam kalitesini her alanda yükseltmeye yönelik uygulamalara yönelmektedirler.

İşletmeler Global Reporting Initiative (GRI) gibi dünyanın önde gelen sürdürülebilirlik raporlama platformlarının rapor sunmak, etik kodları paylaşmak, tedarikten tüketiciye kadar olan tüm iş süreçlerinde sosyal sorumluluk bilincinde olmak, iş ahlakı ve iş etiği gibi kavramlara yatırım yapmaktadır. Diğer dünya ülkeleri ile bir karşılaştırma yapıldığında Türkiye'de kurumsal sosyal sorumluluk çalışmalarına imza atan işletme sayısının çok daha az olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, Türkiye'de GRI'ya (Global Reporting Initiative) kayıtlı ve kurumsal sosyal sorumluluk raporu yayınlayan işletme sayısı sadece iki tane olurken daha öncede ifade edildiği üzere 2000 yılı itibariyle diğer ülkelerde bu sayı 800 olmaktadır (Capital, 2008, 74-76). Bazı uzmanların Türkiye'de henüz kurumsal sosyal sorumluluğa ilişkin uygulamaların başarılı bir şekilde tam olarak iş süreçlerinin tümüne yayılmadığı konusundaki ifadeleri de durumu doğrular niteliktedir.

Türkiye'de uzun yıllar kurumsal sosyal sorumluluk kavramı, hayır işleriyle özdeş tutulmuştur. Cumhuriyetin ilk sanayicileri gönüllülük temelinde "toplumdan aldığını topluma geri verme" felsefesiyle hareket etmişlerdir. Dolayısıyla kamuoyu nezdinde bu kuruluşlar ve liderleri hayırsever olarak adlandırılmışlardır. Türkiye'de kurumsal sosyal sorumluluğun iş süreçlerine dahil edilmesi ise 2000'li yıllarda söz konusu olmuştur. Bu yıllardan günümüze artık işletmeler itibar elde etmek, tüketici ya da yatırımcılar tarafından tercih edilmek, hatta sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak amacıyla sosyal sorumluluk çalışmalarına önem vermeleri gerektiğinin bilincine ulaşmışlardır. Kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarının yeterli olmadığı ve bu konuda dünyadaki diğer ülkelerin ulus ötesi işletmelerinin daha saydam oldukları düşünülmüş olsa Türkiye'de pek çok işletmenin artan oranda sosyal sorumluluk alanındaki çalışmalara yöneldiği görülmektedir. Bu konuda Türkiye'de yapılan çalışma örnekleri arasında Capital önderliğinde ve Philip Morris Sabancı sponsorluğunda gerçekleştirilen "Türkiye'nin sosyal sorumluluk liderleri" araştırması (Capital, 2008: 74), Anadolu kültüründeki yardımlaşma geleneğinin Türk iş dünyasındaki yansımaları olan ve başta Koç Holding, Sabancı Holding, Eczacıbaşı Holding gibi iş dünyasının en büyük gruplarının kurdukları vakıflar aracılığıyla ya da kendi iç bünyesinde oluşturdukları birimlerin yönetimindeki gerçekleştirdikleri çalışmalar ve

OPET A.Ş. gibi tek tek kuruluşlar bünyesinde gerçekleştirilen sosyal sorumluluk girişimleri yer almaktadır (Büyük, 2006:68).

OPET A.Ş. ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri,

OPET Petrolcülük A.Ş. 1992 yılında Fikret ve Nurten Öztürk tarafından kurulmuştur. Akaryakıt ana dağıtım şirketi OPET, Opet ve Sunpet markaları adı altında Türkiye'ye yayılan 1300 civarında akaryakıt istasyonu, terminaleri ve kendi fabrikalarında ürettiği madeni yağları ile hizmet vermektedir. 2002 yılı sonunda Koç Holding Enerji Grubu'nun %50'sine ortak olduğu OPET Petrolcülük A.Ş. 2000 yılından günümüze sektöründe başarılı bir grafik çizmekte, çalışanları, bayileri, 3500 fahri müfettişi ve iş ortağı firmaları ile birlikte birbirinden başarılı sosyal sorumluluk projelerine imza atmaktadır.

OPET A.Ş'nin amacı; müşterileri, çalışanları, hissedarları, çevre ve toplum için çalışmalarını en etkin ve verimli şekilde sürdürmek, sürekli iyileştirme faaliyetlerini gerçekleştirerek rekabet avantajı elde etmek ve vizyonuna ulaşmaktır.

OPET A.Ş'nin vizyonu, hizmet ve ürün kalitesiyle tüketicinin birinci tercihi olmak ve Türkiye merkezli uluslararası petrol şirketi olmaktır.

OPET A.Ş'nin misyonu, faaliyette bulunduğu sektörlerde; bireye ve topluma saygılı, hukuka, ekonomik ve ahlaki ilkelere bağlı, sağlık, emniyet ve çevreye duyarlı olarak Opet müşterileri, çalışanları ve hissedarlarının beklentilerini en üst seviyede karşılamaktır.

OPET A.Ş'nin belirlediği değerler ise; müşteri odaklı, dürüst ve şeffaf, yenilikçi, yaratıcı, takım çalışmasına inanan, çalışanlarını sürekli geliştiren, çevre ve topluma duyarlı, dinamik, değerlerine, çevreye ve topluma saygı bilinci içerisinde ülke ekonomisine katkıda bulunmaktadır. OPET'in sosyal sorumluluk anlayışı da bu amaçlar doğrultusundadır.

Sosyal sorumluluğa odaklanmayı bir kurum kültürü olarak benimseyen, bir çok başarılı projeye imza atan OPET A.Ş.'nin TÜRKİYE genelinde gerçekleştirmiş olduğu ve devam etmekte olan sosyal sorumluluk girişimleri aşağıda Tablo-1-2-3'de yer almaktadır.

Tablo-1: OPET ve “Temiz Tuvalet Kampanyası”

Girişimin Adı	Temiz Tuvalet Kampanyası
Girişimin Tarihi	2000
Girişimin Yeri	Türkiye'deki OPET akaryakıt istasyonlarının konumlandığı il, ilçe vb.
Girişimin Paydaşı	Türk Enfeksiyon Vakfı
Girişimin Ödülleri	2004 yılında IPRA (Uluslararası Halkla İlişkiler Derneği) sosyal sorumluluk birincilik ödülü. <ul style="list-style-type: none"> TÜHİD (Türkiye Halkla İlişkiler Derneği)'nin 3. Altın Pusula yarışmasında sosyal Sorumluluk kategorisinde Altın Pusula Ödülü Nokta Dergisi “Doruktakiler” ödülü
Girişimin Amacı ve Kapsamı	2000 yılından bu yana sürdürülen ve Türkiye'de gerçekleştirilen en uzun soluklu toplumsal projelerden olan “ Temiz Tuvalet Kampanyası ”, Türkiye'nin önemli bir sorununu hedef almaktadır. “Temiz Tuvalet Kampanyası” Türkiye'nin gündemine “tuvalet temizliği ve hijyen” konularını getirerek, ülkede bu konuda bir bilinç oluşmasına katkıda bulunmak amacıyla gerçekleştirilmektedir. Opet, öncelikle bu çalışmaları kendi istasyonlarında başlatmıştır. Proje, tüm yurda yayılmış Opet istasyonlarında, sadece standart kurumsal görüntü ve hizmet kalitesi ile değil, temizlik ve hijyene verdiği önemle de farklılığını vurgulayarak, bunu kalıcı hale getirmeyi başarmıştır. Opet tarafından, istasyonlardaki personele eğitimler verilirken, istasyonlarının tuvaletleri hijyenik bir ortama kavuşturulmuştur. Engelli vatandaşların sorunları düşünülerek, Opet akaryakıt istasyonlarına engelli tuvaleti şartı ve standardı getirilmiştir. Bebeklerin tuvaletlerden mikrop kapmamaları için istasyonlara bebek bezi değişim yerleri yapılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı ve Kültür Bakanlığı ile işbirliği yapılarak okullarda 100.000'i aşkın öğrenciyeye seminer verilmiştir. Çocuk ve yetişkinleri eğitmek amacı ile çizgi filmler, reklam filmleri hazırlanıp, televizyonlarda yayınlanması sağlanmıştır. Ayrıca Türkiye'nin birçok şehrindeki hastanelerde, kamu kuruluşlarında bu konu ile ilgili seminerler vermiş, broşürler ve eğitim CD'leri dağıtmıştır.

Tablo- 2: OPET ve “Yeşil Yol Projesi”

Girişimin Adı	“Yeşil Yol Projesi “
Girişimin Tarihi	2004
Girişimin Yeri	Türkiye çapında tüm akaryakıt istasyonları giriş ve çıkışları ile karayolları, şehir bulvarları ve parklar.
Girişimin Paydaşları	TEMA Vakfı ve Karayolları Genel Müdürlüğü
Girişimin Ödülleri	TÜHİD (Türkiye Halkla İlişkiler Derneği)'nin 5. Altın Pusula Ödülleri kurumsal sosyal sorumluluk kategorisinde çevre konusunda “Altın Pusula Ödülü”
Girişimin Amacı ve Kapsamı	“Yeşil Yol Projesi”, dünyada giderek azalan yeşilin yaşamımızdaki önemine dikkat çekmek amacıyla geliştirilmiştir. Dünyanın çölleşmesi ve insanlığın gelecekte kuraklaşan ortamlarda yaşama tehlikesinin arttığı günümüz koşullarında OPET A.Ş. bu uzun soluklu ağaçlandırma projesi ile topluma ve doğaya hizmet etmektedir. “Yeşil Yol” kapsamında öncelikle tüm OPET istasyonlarının peyzaj çalışmaları yapılmakta ve bu istasyonların giriş ve çıkışları ile karayolları iklim koşullarına uygun bitkilerle yeşillendirilmektedir. Kampanyanın 10 yıl sürmesi ve Türkiye Karayolları üzerinde yarım milyondan fazla ağaç dikilmesi hedeflenmektedir. Proje kapsamında bu güne dek 459'a yakın istasyonda ve belediyelerce belirlenen ağaçsız alanlarda, 410 binden adetten fazla bölge iklim ve toprak koşullarına uygun bitki dikimi yapılmıştır.

Tablo- 3: OPET ve “Örnek Köy Projesi”

Girişimin Adı	Örnek Köy Projesi
Girişimin Tarihi	2005
Girişimin Yeri	İl: Mardin, Gaziantep, Bolu, Muğla, Köy: Dara, Yesemek, Pazarköy, Saklıkent
Girişimin Amacı ve Kapsamı	<p>Bilinçli toplum yaratma hedefiyle yola çıkan OPET, “Örnek Köy Projesi”yle, uzak köylerin yakına gelmesi, kendi kendine yetmesi, tarihi, coğrafi ve kültürel potansiyelinin değerlendirilmesinin yanı sıra, eğitim düzeyinin yükselmesi ve çevre bilincinin gelişmesi gibi toplumsal göstergeleri de hedeflemektedir.</p> <p>Bu proje kapsamında köylerin (Dara, Yesemek, Pazarköy, Saklıkent) fiziki görünümünden, kültürel ve sosyal gelişimine, özel kurslardan gelirlerini artırıcı faaliyetlere kadar pek çok çalışma yapılmaktadır.</p> <p>Dara Örnek Köy olarak seçilen Mardin’de Dara Harabeleri yakınındaki Dara köyünde Temiz Tuvalet ve hijyen eğitimleri ile ağaçlandırma çalışmaları ve el sanatları eğitiminin yanı sıra bir çok etkinlik gerçekleştirilmiştir. Köyde turizme dikkat çekme, turistlerle iletişim kurma ve el sanatlarını geliştirme konularında eğitimler verilmiş ve ilköğretim okuluna bilgisayar atölyesi, kütüphane ve çocuk oyun odası kurulmuştur ve bir kültür merkezi yapılmıştır. Dara köyünde engelli tuvaleti de olan modern bir tuvalet yapılmıştır.</p> <p>Yesemek Gaziantep-Yesemek’de tarihi özellikleri nedeni ile örnek köy kapsamına alınan bir diğer bölgedir. Zengin bir taş ocağının yanı sıra bugünkü bilgilere göre antik yakın doğunun en büyük açık hava heykel atölyesi olan Yesemek Hitit heykel atölyesi’nde, OPET tarafından çevre düzenlemesi, teşhir yenilemesi ve eserlerin bakımı yapılmıştır. Bunun yanı sıra, toprak tarafından kısmen örtülmüş ve yıkılmış heykeller kaldırılarak, ziyaretçilerin Açık Hava Müzesi’ni rahat gezmesini sağlamak üzere teraslar oluşturulmuştur. Yeşillendirme çalışmaları yapılarak, oluşturan şelale ile manzara renklendirilmiştir. Ayrıca turistlerin ihtiyaçlarını karşılamak için engelli tuvaleti de olan modern bir tuvalet yapılmıştır. OPET tarafından yapılan tüm bu işlemler sırasında, doğayı ve mevcut dokuyu bozmayarak, daha iyi yapılmasına büyük özen gösterilmiştir. Ayrıca, Yesemek Köyü’nde, kullanılmayan bir bina restore edilerek, Kültür Merkezi haline getirilmiştir. Bu merkezde köy halkına, görgü, temizlik- hijyen, vatandaşlık bilgisi, el sanatları gibi eğitimler verilmiştir. Ayrıca köyde mevcut okula bilgisayar laboratuvarı ve kütüphane kurulmuştur.</p> <p>Pazarköy Doğanın en cömert davrandığı illerimizden Bolu – Pazarköy’de örnek köy kapsamına alınmıştır. Bolu-Mengen Pazarköy beldesinde evler boyanarak yeni bir görünüm kazandırılırken, Kültür Merkezi ve İlköğretim Okulu yapılmıştır. Yörede yaşayanlara el sanatları, temiz tuvalet ve hijyen eğitimleri verilmiştir. Pazarköy’deki uygulamada, coğrafi güzelliğiyle dikkat çeken beldenin bu yönünün kamuoyuna tanıtılması hedeflenmektedir.</p> <p>Saklıkent Ülkemizdeki önemli turizm noktalarından biri olan Muğla’nın Fethiye ilçesindeki Saklıkent bölgesinde meydan düzenlemesi yapılmış, satış reyonları yenilenmiş, büfe ve kontrol binaları yapılmış, engelli kabini de olan modern bir tuvalet yapılmış, yeşillendirme ve ağaçlandırma çalışmaları yapılarak ziyaretçilerin daha sağlıklı ortamda gezmeleri sağlanmıştır. Ayrıca bu bölgede çalışan personele, Fethiye Halk Eğitim Müdürlüğü işbirliği ile İngilizce, bilgisayar ve genel meslek bilgileri kursları düzenleyerek, sertifika almaları sağlanmıştır.</p>

Tablo-1-2-3’de anlaşılacağı üzere OPET, sosyal sorumluluk girişimlerine 2000 yılında “Temiz Tuvalet Kampanyası” ile başlamış, 2004 yılında “Yeşil Yol Projesi”, 2005 yılında “Örnek Köy Projesi”yle devam etmektedir. Sosyal sorumluluk projelerine ciddi bir zaman ve bütçe ayıran Opet, mevcut projelerini sürdürürken, diğer taraftan 2006 yılında Çanakkale’nin Eceabat ilçesinde bulunan Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı’nda kültürel varlıkları gelecek kuşaklara aktarmak ve kültür kaybını önlemek amacıyla bir diğer önemli girişimi olan “Tarihe Saygı Projesi”ni başlatmıştır.

4. OPET ve Tarihe Saygı Projesi

OPET A.Ş. içinde bulunduğu ülkeyi, dünyaya dün ve bugünü diğer bir ifadeyle tarihi ile tanıtmak, yöre insanının yaşam standardını yükseltmek vb. nedenlerle yürüttüğü sosyal sorumluluk girişimlerinden "Tarihe Saygı Projesi"yle, Çanakkale-Gelibolu Yarımadası'ndaki yöre halkının toplumsal ve ekonomik gelişimine katkı sağlamak, bölgenin dünya standartlarında tarihi bir milli park alanına dönüşmesine öncülük etmek, Tarihi Yarımada'nın uluslararası tarih turizmi bölgesi olma özelliğini koruyarak gelişimine katkıda bulunmak, yarımada'daki köylerde eğitim, sağlık, çevre, turizm gibi önemli konularda uluslararası saygınlık kazandıracak, gelir artırıcı altyapı oluşturmak amacıyla hizmet sunmaktadır. OPET A.Ş.'nin TÜRKİYE genelinde gerçekleştirmekte olduğu sosyal sorumluluk girişimlerinden "Tarihe Saygı Projesi" aşağıda Tablo-4'de yer almaktadır.

Tablo-4. OPET ve "Tarihe Saygı" Projesi

Girişimin Adı	Tarihe Saygı Projesi
Girişimin Tarihi	2006
Girişimin Yeri	Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı İl: Çanakkale İlçe: Eceabat Köy: Alçıtepe; Seddülbahir, Bigalı köyü, Kilitbahir, Büyük Anafarta Köyü, Küçük Anafarta Köyü
Girişimin Sosyal Paydaşları	Çevre ve Orman Bakanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri, Çanakkale yerel yönetimleri (Valilik, İl Millî Eğitim Müdürlüğü, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Eceabat Kaymakamlığı, Eceabat Belediyesi, Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Park Müdürlüğü, Eceabat Halk Eğitim Müdürlüğü, Köy muhtarlıkları), Tarih uzmanları/araştırmacılar, 18 Mart Üniversitesi, OPET çalışan ve bayileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı, OPET'in iş ortakları, Yöre halkı.
Girişimin Ödülleri	<ul style="list-style-type: none"> • TÜHİD (Türkiye Halkla İlişkiler Derneği) 7. Altın Pusula Juri Özel Ödülü • Platin Dergisi Doruktakiler Sosyal Sorumluluk Ödülü • TBMM Üstün Hizmet Ödülü • Çanakkale Rotary Kulübü Toplum Hizmetleri Üstün Hizmet Ödülü • ÇASIAD "Kent Hizmet Ödülü"
Vizyon	Türkiye'yi dünyaya, bugünü ve dünüyle diğer bir ifadeyle tarihile layık olduğu şekilde tanıtmak.
Misyon	Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Savaşı'nın yaşandığı Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı'nı, tarihine saygı duyulacak hale getirmek ve her yıl ziyarete gelen yerli/yabancı turistleri en iyi şekilde ağırlamak için yöre insanının yaşam standardını yükseltmek.
Girişimin Amacı	Opet Kurumsal Sosyal Sorumluluk kapsamında toplumumuzu bilinçlendirmek, çağdaş, eğitilmiş, ayakları üzerinde durabilen bir Türkiye'ye katkıda bulunmak olarak özetlenebilir. Girişimin amacı genel olarak bölgenin ekonomi, turizm, kültür ve tarih alanlarında kalkınması yönünde çalışmalarda bulunmak. Bölge halkının ekonomik ve sosyal yaşamlarını iyileştirmek amacıyla kişisel gelişim eğitimleri vermek/verilmesini sağlamak yoluyla olumlu yöndeki değişimine katkıda bulunmak. Bölgede yaşayan yöre halkının bilinçlenmesini sağlayarak, Yarımada'nın tarihi özelliğinin korunmasını sağlamaktır. Bu bağlamda projenin diğer amaçları ise Gelibolu Yarımadası'ndaki köylerde önemli yapıları onarmak ve meydanları düzenleyerek çağdaş bir görünüme kavuşturmak, buralarda yaşayan halkın toplumsal ve ekonomik gelişimine katkıda bulunmak. Gelibolu Yarımadası'ndaki köylerde eğitim, sağlık, çevre, turizm gibi önemli konularda uluslararası saygınlık kazandıracak, gelir artırıcı altyapı oluşturmak. Yoğun ziyaretçi trafiği olan bölgenin, sorunsuz olarak gezilmesini sağlamak ve dünya standartlarında tarihi bir milli park alanına dönüşmesine öncülük etmek. Yarımada'nın, uluslararası tarih turizmi bölgesi olma özelliğini koruyarak, gelişmesine katkıda bulunmak. Çanakkale Savaşlarını anlatacak, müzeler, kültür merkezleri yaparak savaşın gerçeklerini ifade eden sanat eserleri ile donatmak.

OPET çalışanları, OPET bayileri, 3.500 kişilik OPET Fahri Müfettişleri ve OPET'in iş ortağı olan firmaların desteği, bölge halkının birebir katılımı ve katkıları ile değişimin bütünsel olarak gerçekleştiği çok yönlü (eğitim, kültür, tarih) bir girişim olan "Tarihe Saygı Projesi"nin hazırlık ve uygulama süreci aşağıda özetlenmiştir. Proje kapsamında ilk önce 18 Mart 2006 tarihine kadar Alçıtepe köyünü, Çanakkale zaferini anma törenlerine katılacak ziyaretçilere, Türk misafirperverliğini gösterecek seviyeye getirmek, daha sonra bir yıllık bir süre içinde Milli Park sınırları dahilinde bulunan ve Eceabat ilçesi ve bağlı 6 köyde OPET "Örnek Köy Projesi"ni uygulamak ve yöreyi fiziksel ve sosyal açıdan en iyi seviyeye getirmek hedeflenmiştir. Bütün bunların yanı sıra Seddülbahir, Kilitbahir, Bigalı köyü, Büyük Anafarta ve Küçük Anafarta köyünde benzeri pek çok çalışmayı gerçekleştirmek hedeflenmiştir.

Bu amaçla ilk aşamada yılda ortalama iki milyon yerli ve yabancı ziyaretçinin geldiği Çanakkale-Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı, Kasım-Aralık 2005 ve Ocak 2006 tarihleri arasında, 6 kişilik bir ekip tarafından dolaşarak incelenmiştir. Yapılan bu çalışmaya göre tarihi yarımada'ya gelen ziyaretçilerin temel ihtiyaçlarını (yiyecek, içecek, tuvalet vs.) sağlıklı ortamda gideremediği, ziyaretçilerin gezi güzergahındaki

hasarlı, kötü görünümli yapılar, düzensiz çevreli alanlar ve toprak zeminli köy meydanları tespit edilmiştir. Ayrıca bölgede bulunan 12 köy muhtarına yönelik yapılan anketle kendi köyleri ile ilgili sosyo-ekonomik bilgiler talep edilmiştir.

İkinci aşamada Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı sınırları içerisinde olan Eceabat ilçesinin tüm yöneticileri ve 12 köyün muhtarının da katıldığı bir toplantı düzenlenerek 'bölgenin sorunları ve çözüm önerileri' yöre halkının bizzat kendilerinden dinlenmiştir. Bölge halkının kendilerini geliştirebilecekleri, yarar elde edebilecekleri konular ve bu konularda ne gibi kurslar verilebileceği araştırılıp, yöre halkı ile yüz yüze iletişime geçilerek ihtiyaçları belirlenmiştir.

Üçüncü aşamada üç yıllık proje maliyetinin 5 milyon dolar (gerçekleşen harcama 7 milyon YTL) olarak hesaplandığı "Tarihe Saygı Projesi"yle Alçitepe, Seddülbahir, Bigalı, Kilitbahir, Büyük Anafarta, Küçük Anafarta köyleri ve Eceabat ilçesi projelendirilmiştir. Bu aşamada hazırlanan projeler, her köyde olmak üzere söz konusu köyde yaşayan 5 kadın ve 5 erkekten oluşan OPET Köy Komiteleri ile birlikte oluşturulmuştur.

Dördüncü aşamada ise yapılan incelemeler ve toplantılar sonucunda OPET'in bölgede uygulayacağı projenin ana hatları belirlenerek proje; Çevre ve Orman Bakanı Osman Pepe, Kültür ve Turizm Bakanı Atilla Koç, Çanakkale Valisi Orhan Kırılı, 2. Kolordu Komutanı Dursun Bak, Eceabat Kaymakamı Muhterem İnce ve Eceabat Belediye Başkanı Adem Ejder'e sunulurak, çalışmalara Ocak 2006'da başlanmıştır. Hedef kitlesi; Tarihi Gelibolu Yarımadası'nı ziyaret eden yerli-yabancı ziyaretçiler, yöre halkı ve kamuoyu olarak belirlenen "Tarihe Saygı Projesi" ile gerçekleştirilen faaliyetler ve projeye ilişkin değerlemeler aşağıda yer almaktadır.

4.1. Tarihe Saygı Projesi Kapsamında Gerçekleştirilen Alan uygulamaları ve Sonuçları

Tarihe Saygı Projesi 22 Şubat 2006 tarihinde Rahmi Koç Müzesi'nde bir basın toplantısıyla açıklanmıştır. Tarihe Saygı Projesi kapsamında Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı sınırları içerisinde gerçekleştirilen fiziksel uygulamalar şunlardır:

Alçitepe Köyü -17 Mart 2006

- Köy meydanının zemini granit parke taşı ile kaplandı.
- Meydana ağaç ve çiçekler dikildi, aydınlatılması yapıldı.
- Atatürk büstü yenilendi.
- Köy kahvesi yenilendi.
- Satış reyonları yenilendi.
- Köy meydanına şehir mobilyaları konuldu.
- Salim Mutlu Müzesi'nin içi ve dışı tamamen yenilendi.
- Eski askeri lojman binasının dış cephesi giydirildi.
- Köyün girişi ağaçlandırıldı ve panolarla donatıldı.
- Köyde bulunan 2 adet restoran boyanarak, iç mekanları yeniden dizayn edildi.
- Restoranlara servis takımları verildi.
- Kahvelere masa ve sandalye ile mutfak malzemeleri verildi.
- Okula yemekhane yapıldı.
- Okulun bahçesine çocuk oyun parkı yapıldı ve bilgisayar verildi.
- Tüm evlere boya verilerek, boyanmaları sağlandı.

Seddülbahir Köyü – 20 Nisan 2006

- Köy meydanı granit taşla kaplanarak yeşillendirildi.
- Köy meydanı ışıklandırıldı ve şehir mobilyaları ile donatıldı.
- Satış reyonları yenilendi.
- Atatürk büstü yenilendi ve ışıklandırıldı.
- Çocuk oyun parkı yapıldı.
- Yollar ağaçlandırıldı.
- Evlerin boyanması için boya dağıtıldı.
- Köy kahvesi ve restoranına masa, sandalye, servis takımları verildi.
- Köy tuvaleti boyandı.
- Araçların park etmesi için otopark yapıldı ve ağaçlandırıldı.
- Yeni açılan müzenin bahçesinin peyzajı yapıldı.

Bigalı Köyü – 10 Haziran 2006

- Köy meydanının zemini granit parke taşı ile kaplandı.
- Meydana ağaç ve çiçekler dikildi, aydınlatılması yapıldı.
- Meydana şehir mobilyaları konuldu.
- Atatürk büstü yenilendi.
- Köy kahvesinin içi ve dışı yenilendi.
- Eski okul lojmanı 19. Tümen Müzesi'ne dönüştürüldü.
- Harabe durumdaki okul binası yıkılıp, Atatürk Parkı'na dönüştürüldü.
- Atatürk Parkı'na şehir mobilyaları konuldu.
- Tuvalet yapıldı.
- Atatürk konulu görsel panolar yerleştirildi.
- 57. Alay yürüyüş yolu yapıldı.
- Köy camininin dış cephesi boyandı.
- Muhtarlık binası yenilendi, bilgisayar ve gerekli malzemeler verildi.
- Kütüphane binasının çatısı ve aydınlatılması yapıldı, bilgisayar ve diğer malzemeler verildi.

Kilitbahir Köyü – 26 Haziran 2006

- Köy meydanının zemini granit taşla kaplandı, çevre ve peyzaj düzenlemesi yapıldı.
- Köy meydanını çevreleyen ahşap çitler yapıldı.
- Atatürk büstü yenilendi, çevre peyzajı yapıldı ve şehir mobilyaları konuldu.
- Köydeki evlerin boyanması için boya verildi.
- Eski köy kahvesi yenilendi.
- Köy kahvesinin masa ve sandalyeleri yenilendi.
- Köy okulunun peyzajı yapıldı.
- Çocuk oyun parkı yapıldı.
- Köy okulunu çevreleyen istinat duvarları, Atatürk konulu panolarla çevrelendi.
- Köy giriş-çıkışına yönlendirici ve köyü tanıtıcı panolar yerleştirildi.
- Karakol Binası'ndan kaleye bağlanan yolun taş kaplaması ve çevre düzenlemesi yapıldı.
- Eski karakol binası restore edilerek Kültür ve Sanat Merkezi'ne dönüştürüldü.

Büyük Anafarta Köyü – 10 Kasım 2006

- Meydanda peyzaj çalışmaları yapılarak aydınlatıldı.
- Meydana bakan kötü görünümlü cepheler Atatürk temalı baskılı brandalarla kapatıldı.
- Köy evlerinin boyanması için boya dağıtıldı.
- Köy giriş yolu ve çevresindeki evlerin dış cepheleri taş kaplandı.
- Köy muhtarlığına ait eski satış reyonu yenilendi.
- Köy kahvesi yenilendi.
- Köy kahvesine masa, sandalye ve bardak verildi.
- Köy eski muhtarlık binası yenilenerek Barış Müzesine çevrildi.
- Köyde yapılan el işi ürünlerin sergilenmesi ve satışı için mevcut köy odası yenilendi.
- "Atatürk Anafartalarda" heykeli yapılarak meydana konuldu, aydınlatılması ve peyzajı yapıldı.
- Köy meydanında yapılan domates yükleme işinin köy dışındaki alana taşınması sağlandı.
- Yükleme alanına satış reyonu verildi.
- Avcılık binası muhtarlık binasına dönüştürülerek yenilendi.

Küçük Anafarta Köyü -16 Mart 2007

- Meydanda peyzaj çalışmaları yapıldı.
- Parkın kötü duvarları dijital baskılı brandalarla giydirildi.
- Meydana aydınlatma tesisatı döşenerek aydınlatılması sağlandı.
- Köy evlerinin boyanması için boya dağıtıldı.

- Köy giriş yolu ve çevresindeki evlerin dış cepheleri taş kaplandı.
- Evlerin dış cephelerinin boyanması için boya verildi.
- Kooperatif binasının çatısı yenilendi.
- Köy kahvesi yenilendi.
- Muhtarlık binası yenilendi.
- Köye 3 odalı misafirhane yapıldı.

Eceabat İlçesi -17 Mart 2008

- Eceabat ilçesinde kötü görünümlü binaların duvarları, Atatürk konulu brandalarla kaplandı.
- Eceabat ilçesindeki restoran, otel, kahve ve kafelere servis takımları dağıtıldı.
- Eceabat Kakmadağ'da 3 bin metrekare alan üzerindeki Türk Bayrağı yenilendi.
- Eski Çocuk Esirgeme Binası, 80 yataklı Eceabat Gençlik Merkezi'ne dönüştürüldü.
- Eceabat Belediyesi'ne Cenaze arabası hibe edildi.
- Eceabat Limanı feribot çıkışında, 5 kadın, 10 erkek gözlü umumi tuvalet yapıldı.
- Eceabat Belediye Başkanlığı'na tüm evlerin boyanması için ücretsiz boya verildi.
- Eceabat sahilde Tarihe Saygı Parkı yapıldı.

Tarihe Saygı Parkı

Eceabat girişinde bulunan, denizden ve karadan kolaylıkla görülebilen "Tarihe Saygı Parkı" 2.520 metrekarelik bir alan üzerine kuruldu. Gelibolu Yarımadası'nın tarihi geçmişini yansıtan ve adeta bir açık hava müzesi olan Tarihe Saygı Parkı, genç kuşakların kitaplarda okudukları bilgileri, yerinde ve uygulamalı olarak görmelerini sağlayarak eğitici bir misyon da üstleniyor.

Bölgeyi ziyaret eden turistlerin ilk durağı olan Eceabat'taki Tarihe Saygı Parkı, hangi şehitliğe ya da anıta, hangi yoldan gidilebileceğini ve savaşların yaşandığı alanların birbiri ile bağlantısını kuşbakışı gösteriyor.

Bölgeye gelen ziyaretçiler için rehberlik görevini de üstlenen park, üç bölümden oluşuyor.

Birinci bölümde; Grafik Sanatçısı Aydın Erkmen tarafından tasarlanan ve Çanakkale Savaşı'nı tasvir eden 44 metre uzunluğunda bir resim, Türk siperlerinden örnekler, savaş malzemelerinin kullanıldığı alan ve Çanakkale Savaşı'na katılan 8 komutanın büstü yer alıyor.

İkinci bölümde; Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı'nın 1/1000 ölçekli ve 30 metre uzunluğundaki maketi ile Çanakkale ilinin bulunduğu Anadolu yakasının 20 metre uzunluğundaki bir maketi bulunuyor. Makette, bölgedeki şehitlikler, yabancı mezarlıklar, anıtlar, yerleşim yerleri ve yollar gösteriliyor. Ayrıca bu bölümde önemli muharebelerin 4 dilde seslendirildiği kiosklar da var.

Üçüncü bölüm de ise; merhum Heykeltıraş Tankut Öktem tarafından tasarlanan ve kızları tarafından bitirilen 12 metre yüksekliğindeki Tarihe Saygı Anıtı bulunuyor. Park, 17 Mart 2008 Tarihinde Kültür ve Turizm Bakanı Ertuğrul Günay'ın katılımı ile yapılan açılışın ardından kapılarını ziyaretçilerine açtı.

4.2. OPET Çanakkale “Tarihe Saygı Projesi” Kapsamında Gerçekleştirilen Diğer Çalışmalar

Proje kapsamında Çanakkale'de Özel bir hastane ile işbirliği yapılarak köylerde sağlık taraması, Çanakkale İl Milli Eğitim Müdürlüğü ile işbirliği yapılarak, öğrencilerle birlikte, Çanakkale meydanında çöp toplama ve temizlik kampanyası, Alçıtepe köyünde köy halkı ile birlikte köy meydanı ve çevresinde çöp toplama etkinliği, köylerde Güzel Evim yarışması düzenlenmiş olup en bakımlı 3 ev seçilerek ödüllendirilmiş, OPET çalışanları ve Fahri Müfettişlerin topladıkları ev eşyaları, köylerde tespit edilen yoksul ailelere dağıtılmıştır. “Tarihe Saygı Projesi” kapsamında yer alan yörelerin bütününde gerçekleştirilen diğer çalışmalar ise eğitim, hoş ve temiz mekanların oluşturulması ve bölgenin tanıtımına yönelik faaliyetler olmak üzere üç başlık altında aşağıda açıklanmıştır.

4.2.1. Eğitim Faaliyetleri:

Sosyal sorumluluk kapsamında OPET, bölgede Eceabat Halk Eğitim Müdürlüğü ile işbirliği yaparak; İngilizce, bilgisayar, pansiyonculuk ve takı tasarımı kursları düzenlenmiştir. Bu eğitimler sonucu 160 kişiye sertifikaların verilmiştir. Ayrıca OPET çalışanları ve fahri müfettişleri de fotoğrafçılık, el sanatları, işletmecilik, pratik İngilizce, tuvalet kullanımı, hijyen ve temizlik gibi konularda kurslar vermişlerdir.

Bölgede yaşayan insanların yaşam standartlarını yükseltmek ve bölgeye gelen ziyaretçilerin yöre insanı ve işletmeleri hakkında olumlu düşüncelerle ayrılmasını sağlamak amacıyla verilen eğitimler sırasıyla

pansiyonculuk, işletmecilik, temizlik ve hijyen, el sanatları, doğa ve tarih bilinci ve İngilizce dil eğitimi olmaktadır.

Çanakkale bölgesine gelen tüm yerli ya da yabancı ziyaretçilerin memnun kalmaları için söz konusu bölgede mevcut pansiyon işletenler ile işletmeyi düşünen bireylerin katılımı sağlanarak pansiyonculuk konusunda eğitimler verilmiştir. İşletmecilerin pansiyonculukla ilgili asgari bilgilere sahip olmaları sağlanmıştır.

Bölgede ziyaretçilere hizmet veren küçük işletmelerin kalitesini arttırmak, ziyaretçilerin ihtiyaçlarına göre işletmeleri yönlendirmek, müşterilerinin memnuniyetini sağlayarak gelirlerinin artmasını sağlamak ve bölgede küçük işletme açmayı düşünenleri bilinçlendirerek teşvik etmek amacıyla, işletmecilik eğitimleri verilmiştir. Bu eğitime yörede pansiyon, restoran, kafe ve market çalıştıran, hediyelik eşya satanlar ile bu işleri yapmayı düşünenlerin katılmaları sağlanmıştır.

Yörede yaşayan insanların ve işletmelerin temiz ve hijyenik bir ortamda sağlıklı yaşamaları ve sağlıklı koşullarda hizmet verebilmelerini sağlamak için, yaşadıkları yerleri çöp ve kirden arındırarak fiziksel görünümünü güzelleştirmek için temizlik ve hijyen konusunda eğitimler verilmiştir. Bu eğitime pansiyon, restoran, kafe, market ve tuvalet işletmecilerinin ve bu işleri yapmayı düşünenlerin katılımı teşvik edilmiş, yörede yaşayan diğer insanların ise gönüllü katılımı sağlanmıştır.

Bölgede yaşayan genç kız ve kadınların meslek sahibi olmalarına yardımcı olmak amacıyla el sanatları konusunda eğitimler verilmiştir. Bu eğitimler yöredeki genç kız ve kadınlara yönelik gerçekleştirilmiştir. Söz konusu kişiler gönüllülük temelinde bu eğitimlere katılmışlardır.

Bölgede yaşayan insanların gönüllü katılımı ile tarihi milli park ilan edilen bölgenin, doğal yapısının korunmasının anlamı ve önemini anlatmak, yörede yaşayanların bölge hakkında bilgilendirilmelerini sağlamak ve bu toprakların değerinin yüzlerce yıl artarak devam edeceğini anlatmak yoluyla doğa ve tarih bilincinin oluşmasına katkı sağlamak amaçlı eğitimler verilmiştir.

Ziyaretçilere yöre hakkında bilgi vermek ve yön göstermek, işletmelerine gelen yabancı ziyaretçilere, iletişim kurarak günlük ihtiyaçları konusunda yardımcı olmalarını sağlamak amacıyla yabancı dil eğitimi (İngilizce) verilmiştir. Bu eğitime pansiyon, restoran, kafe, market ve hediyelik eşya satanlar, bu işleri yapmayı düşünenler ve yörede yaşayan insanların katılımı sağlanmıştır.

4.2.2. Bölgede Temiz Ve Hoş Mekânların Oluşturulmasına Yönelik Faaliyetler:

Bölgeye gelen yerli ve yabancı ziyaretçilerin söz konusu alanda rahat kalabilecekleri güzel ve temiz mekânlar oluşturmak için pansiyonculuk konusunda çalışmalar yapılmıştır. Bu bağlamda öncelikle mevcut pansiyonlar incelenmiş ve sorunları tespit edilmiş, iyileştirme çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalara OPET Fahri Müfettişleri de büyük destek vermişlerdir. Gerek mevcut pansiyon işletmecileri ve gerekse pansiyonculuk yapmak isteyen yöre halkına girişimcilik ve pansiyonculuk ile ilgili kurslar düzenlenerek bilgilerinin artırılması sağlanmıştır. Tüm bu çalışmalar sadece pansiyonculukla sınırlandırılmamış olup söz konusu uygulama ve çalışmalar, restoran, kafe, market ve hediyelik eşya satmak isteyenler veya bu işleri yapanlar için de gerçekleştirilmiştir.

Bölgenin fiziki görünümünü yenileyerek, görsel kirliliği ortadan kaldırmak, bakımlı güzel ve şirin köyler oluşturarak bölgenin manevi değerine layık görüntüler oluşturmak amacıyla yöredeki evlerin boyanması sağlanmıştır. Bu bağlamda köylerin fiziki görünümünün düzeltilmesi için, belirlenen renkteki boyalar, ücretsiz dağıtılmış, maddi yönden gücü olmayanlara ve evlerinin durumu kötü olan ancak boyayacak kimsesi olmayan yaşlı insanların evleri muhtarlar aracılığıyla köyün gençlerine boyatılmıştır. Ayrıca Eceabat sahilde, ziyaretçilerin geçiş güzergâhındaki boyasız binalar tespit edilerek boyanmaları sağlanmıştır.

Bölgede okuyan öğrencilerin sağlıklı ve güzel mekânlarda, her türlü bilgiye kolayca ulaşmalarını sağlamak amacıyla çalışmalar yapılmıştır. Öncelikle bölgedeki okullar incelenerek eksiklikleri tespit edilmiş, daha sonra da sırasıyla okul binalarının bakım onarım ve boyanması sağlanmış, okul bahçesi ve çevresinin düzenlenmesi yapılmış, okullara ihtiyaca göre basketbol sahası yapılmış, okulların bilgisayar ihtiyaçları karşılanmış, okul kütüphanelerine, ansiklopedi ve kitap verilmiştir.

Bölgede kullanılan binaların, bakımları yapılarak, kötü görüntüleri engellemek ve bu binaları ziyaretçilerin ve yöre insanının ortak faydasına sunmak amacıyla çalışmalar yapılmıştır. Bu bağlamda bölgedeki kullanılan binalar tespit edilerek bakım ve onarımları yapılmış ve bu binalar muhtarların sorumluluğunda halk kültür merkezi, müze, sergi alanları olarak kullanılması sağlanmıştır.

Köylerin bakımsız ve düzensiz olan ana meydanlarını güzelleştirerek işlevsel kılmak, gelen ziyaretçilere bakımlı ve güzel bir görüntü sunmak amacıyla çalışmalar yapılmıştır. Bu çerçevede köy meydanları incelenerek mevcut durumu tespit edilmiş ve meydanların yenilenmesi için projeler hazırlanmıştır. Meydanların zeminleri yapılarak ağaç ve bitkilerle yeşillendirilmiş, meydana cephesi olan ev ve küçük işletmelerin görünümü düzenlenmiş, köyün girişinde veya çıkışında arabalar için park yerleri yapılmış ve hediyelik eşya stantları yenilenerek, meydanın uygun yerlerine konulmuştur.

4.2.3. Bölgenin Tanıtımına Yönelik Faaliyetler:

Bölgeye gelen yerli ve yabancı ziyaretçilerin bölgeye gelmeden bilgilendirilmesi ve bölgeye geldiklerinde yönlendirilmelerini sağlamak, gezdikleri yerler hakkında açıklayıcı bilgiler vermek için çalışmalar yapılmıştır. Bölgenin tarihi, Çanakkale savaşları, anıtlar ve mezarlıklar hakkında bölge ile ilgili özet bilgilerin yer aldığı Web sayfası hazırlanmıştır. Ayrıca İngilizce-Türkçe broşürler, kitapçıklar bastırılmış, CD'ler hazırlanarak gelen ziyaretçilere dağıtılmıştır.

5. Sonuç

2006 yılından 2008 yılı mayıs ayına kadar 7 milyon YTL'lik bütçenin kullanıldığı, Çanakkale'nin Eceabat ilçesi, Alçıtepe, Seddülbahir, Kilitbahir, Bigalı, Büyük Anafarta ve Küçük Anafarta köylerini kapsayacak şekilde gerçekleştirilen "Tarihe Saygı Projesi" değerlendirildiğinde; söz konusu projede 2,5 yıl boyunca 500 işçinin çalıştığı (dönemsel), 2 yıl boyunca 15 değişik iş makinesi çalıştırıldığı, 60 ton boya dağıtıldığı, 13.000 metrekare taş döşendiği, 950 ağaç ve 15.500 bitki ve çiçek dikildiği, 4.500 metrekarelik alana çim döşendiği, 6.000 metrekare bina giydirmesi için kalıcı poster ve 270 adet yol kenarları için pano yapıldığı, 150 adet şehir mobilyası yerleştirildiği, 4 köye çocuk oyun parkı yapıldığı, 300 masa, 1200 sandalye, 50.000 adet kahve ve restoran malzemesi verildiği, 3 müzenin restore edildiği, 1 müzenin peyzajının yapıldığı, 2 binanın kültür merkezi haline dönüştürüldüğü, eski bir yurt binasının gençlik merkezine çevrildiği, yaklaşık 100 aileye yardım yapıldığı, 5 köye toplam 78 adet satış reyonu verildiği, 3 köyde yaklaşık 160 kişinin düzenlenen kurslara katılarak sertifika almalarının sağlandığı ortaya çıkmaktadır.

OPET'in tarihe, topluma ve medeniyete olan saygısının somut bir ifadesi olan Tarihe Saygı Projesi, bir restorasyon çalışmasından öte; eğitim, sağlık ve kültürel içeriği de olan bir bölgesel kalkınma projesidir. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde Tarihe Saygı Projesi kapsamında gerçekleştirilen sosyal sorumluluk girişimlerinin sırasıyla yöreyi ziyaret eden yerli ve yabancı ziyaretçilere, yöreye ve yöre halkına ve OPET A.Ş.'ye önemli katkılar sağladığı açıktır.

Tarihe Saygı Projesi ile OPET, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin önemli bir sürecine tanıklık etmiş Gelibolu Yarımadası'nın, Türkiye'nin uluslararası tarih turizmi alanında önem kazanmasına katkıda bulunmuştur. Tarihe Saygı Projesi ile ilgili hazırlanan broşürlerin bölgeye gelen ziyaretçilere dağıtılması, hediyeelik eşya stantlarında, yöreye özgü el sanatlarının satılarak ziyaretçilerin, bölgeye özgü hediyeler ile dönmelerini sağlanması vb. çalışmalar yoluyla yörenin tanıtımı sağlanmıştır. Projenin katkıları sadece Gelibolu Yarımadası'nın ulusal ve uluslararası alanda tanıtılması şeklinde sadece yöresel temelde olmamakta aynı zamanda söz konusu bölgede yaşayan bölge halkına da katkıları olmaktadır.

Bölgeye gelen yerli ve yabancı ziyaretçilere temiz ve hijyenik bir ortamda hizmet verilmesi sonucu müşteri memnuniyeti sağlanmaktadır. Bölgenin çok sınırlı olan yatak kapasitesinin ihtiyaca cevap verecek seviyeye çıkartılması ve verilen pansiyonculuk eğitimleri vb. çalışmalar, ziyaretçilerin bölgede uzun süre kalmalarını sağlamak ve böylece onların, sadece kendi anıt-mezarlıklarını ziyaret edip gitmelerinin yerine, bölgeyi tamamen gezebilecek zamanı bularak, bölgeye daha çok katkı sağlamaları mümkün olabilmektedir. Çağdaş bir görünüme kavuşan köy meydanları, müzeler, modern tuvaletler, yenilenen satış reyonları, bölge turizminin canlanmasında etkili olması nedeniyle, hem köy muhtarlıklarının, hem de yörede yaşayan bireylerin ek gelir elde etmeleri mümkün olmaktadır.

Proje ile OPET, kamuoyunda toplumsal ve kültürel alanda yarar sağlayan bir kurum imajı oluşturmuştur. "Tarihe Saygı Projesi" ile ilgili ulusal ve yerel medyada yer alan haberler (Şubat 2006-Mayıs 2008 tarihleri arasında yazılı basında 212 adet haber, televizyonda toplam 18 saat 22 dakika süre haber), 18 Mart Çanakkale Deniz Savaşı'nı konu alan haber programları ve yazılı yayınlarda OPET'in bölgede gerçekleştirdiği projelerin de yer alması, televizyon kanallarında söz konusu projenin belgesel olarak sunulması vb. etkinlikler, kurumun kamuoyunda bilinirliğinin artmasında etkili olmaktadır.

Kaynakça

- AKTAN, Coşkun Can ve İstiklal Vural; (2008). "Kurumsal Sosyal Sorumluluk: Uluslararası Kuruluşlar ve Hükümet –Dışı Organizasyonlar Tarafından Sürdürülen Başlıca Girişimler", <http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/makale125.pdf>, erişim tarihi (24.05. 2008), ss.1-21
- ARGÜDEN, Yılmaz; (2002), Kurumsal Sosyal Sorumluluk, ARGE Danışmanlık Yayınları No:03, Rota Yayın Yapım Tanıtım Ticaret Ltd. Şti., 1. Basım Ekim, İstanbul, s.9
- ARGÜDEN, Yılmaz; (2008), Sosyal Girişimcilik ve Sivil Toplum Kuruluşlarında İyi Yönetişim, <http://www.arguden.net/articleDetail.asp?mID=210>, (28.04.2008).
- BÜYÜK, Sedef Seçkin; (2006), " Sosyal sorumlulukta Türkiye'nin Liderleri", Capital, İş ve Ekonomi Dergisi, Mart, Yıl:14 Sayı:3, ss. 64-70
- CHHAOCHHARIA, Vidhi ve Luc Laeven; (2008), "Corporate Governance Norms and Practices", October 8, 2007, ss. 1-42, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=965733, (erişim tarihi 29.04.2008).

- CHRİSTİANSEN Kim ve Dorte Kardel; (2004), "Environmental certificates –Danish Lessons", Journal Cleaner Production , 10 February, ss. 863-866.
- JUHOLİN, Elisa; (2004), "For business or the good of all? A Finnish approach to corporate social responsibility" , Corporate Governance , Vol:4 No.: 3, ss. 20-31
- KOTLER, Philip ve Nancy Lee; (2006), Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Çev: Sibel Kaçamak, Kapital Meyde Hizmetleri A.Ş., İstanbul.
- LANTOS, Geoffrey P., (2001), "The boundaries of strategic corporate social responsibility", Journal of Consumer Marketing, Vol:18, No: 7, ss. 595-630.
- MARREWİJK, Marcel van; (2002), " Concepts and Definitions of CSR and Corporate Sustainability – between agency and communion-", European Union European Social Fund Article 6 Innovative Measures, ss. 1 -10
- MOİR, Lance; (2001), "What Do We Mean By Corporate Social Responsibility", Corporate Governance, 1,2, ss. 16 - 22
- ODABAŞI, Yavuz; (1999), Tüketim Kültürü; Yetinen Toplumun Tüketen Topluma Dönüşümü, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- ÖZGEN, Ebru; (2006), Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri, Maviyağaç, 1. Baskı, İstanbul.
- ÖZGENER, Şevki; (2004), İş Ahlakının Temelleri Yönetmelik Bir Yaklaşım, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- SİLBERHORN, Daniel ve Richard C. Warren; (2007), "Defining corporate social responsibility A view from big companies in Germany and the UK", European Business Review, Vol. 19 No. 5, ss. 352-372.
- YAMAK, Sibel; (2007), Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramının Gelişimi, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 1. Baskı, İstanbul.
- YURTTAGÜLER, Laden; (2006), "Gönüllülük ve Katılım", Gönüllülerle İşbirliği, Laden Yurttagül; Alper Akyüz, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları:151, 1.Baskı, Kasım, İstanbul, ss. 53 -104
- ZAIRİ, Mohamed; (2000), "Social responsibility and impact on society", The TQM Magazine, Vol:12, Number: 3, ss. 172-178
- ZAIRİ, Mohamed ve John Peters; (2002), ("The impact of social responsibility on business performance", Managerial Auditing Journal, 17/4, ss. 174-178.
- (2008), " Sorumluluk Liderleri'nde Büyük Yarış", Capital Aylık İş ve Ekonomi Dergisi, Yıl: 16, Sayı:3, Mart, ss. 72-80.

ROLE OF NGO'S BY FINANCIAL EXCLUSION

Maria Klimikova, Bozena Chovancova
University of Economics, Faculty of National Economy

Abstract

Financial services belong to the most dynamic area of the markets in the European Union. But at the same time we can declare that there is not the same inclusion and access to the financial services over all European countries. That is the main reason for the aim and goals of this scientific paper, lying in the analyses of selected indicators covering financial exclusion in financial services. Financial services in Slovak financial markets indicate the current situation - that there is not enough providers of financial services covering the area of deposit operations for all categories of population. That is why we are talking mainly in the scope of guarantying the better quality and choice of services with help of NGO's.

Keywords: NGO, financial services, financial exclusion, deposit operations

Introduction

Financial exclusion in Slovak republic is caused by reasons connected with political and economical development in this part of Europe. The main source of financial exclusion is social exclusion. Going on from definition of NGO's: "A non-governmental organization (NGO) is any non-profit, voluntary citizens' group which is organized on a local, national or international level. Task-oriented and driven by people with a common interest, NGOs perform a variety of service and humanitarian functions, bring citizen concerns to Governments, advocate and monitor policies and encourage political participation through provision of information. Some are organized around specific issues, such as human rights, environment or health. They provide analysis and expertise, serve as early warning mechanisms and help monitor and implement international agreements. Their relationship with offices and agencies of the United Nations system differs depending on their goals, their venue and the mandate of a particular institution" (www.ngo.org), we can state, that the role of NGO's in elimination of financial exclusion is doubtless.

Access to financial services is conditioned by the possibility to open a bank account and realize at least the simple transactions: pre-authorized payments, transfers, debit cards, overdraft. The owners of commercial banks in Slovakia are large foreign banks and financial groups (Erste Bank – Slovenska sporitelna, a.s. Intesa BCI – Vseobecna uverova banka, a.s. Raiffaisen – Tatrabanka etc.) and they brought their know how regarding deposit operations to Slovakia. In 2006, the volume of deposits for the whole bank sector was more than 605 milliard Sk, with the largest share again by the three aforementioned banks.

It is possible to conclude that there are no prohibitions, restrictions or discriminations in regards to opening a bank account, acquiring an electronic banking card and its use. Restrictions occur only when applying for overdraft, where granting of this service is conditioned by long-term history and solvency of the client.

Barometer 2005 and agency Focus provide data showing a certain quantitative image about use of banking accounts. According to national and international research, they show the rate of those that own at least one or several bank accounts with electronic cards to those with none in EU 10 and EU 15 countries.

Based on Eurobarometer data and chart, the following conclusion can be made: on the average, 72% of respondents from EU 25 countries owns one or more bank cards, the rest is without a bank account. While in the **EU 15** the percentage of people having one or more bank accounts is **80%**, in the **EU 10** it is only **57%**. There are visible disproportions within countries and many countries are below the European average. These are countries EU 10, e.g. Cyprus, Poland, Hungary etc.

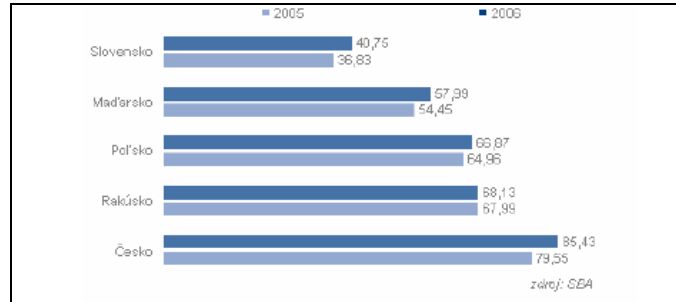
In Slovakia, according to this study, approximately 64% of the people own one or more bank cards and 36% do not have a bank account or a card (which is below the EU 25 average). On the other hand, for example according to the research by the national agency Focus from the year 2005, in Slovakia the average of those with more than one bank account for 72% and the rest are the ones with no bank account at all. In comparison with that, the Eurobarometer gives the ratio of 64:36.

However, it would be wrong to equate the percentage of those without a bank account with the people of financial exclusion. There are various reasons why people in Slovakia, as well as other countries, especially UE 10, are not opening up bank accounts. We can summarize them as follows:

- **banking books** are very popular and have a long tradition. They are not subject to different bank fees and, with the amount tied for a certain time, have favourable interest rates,

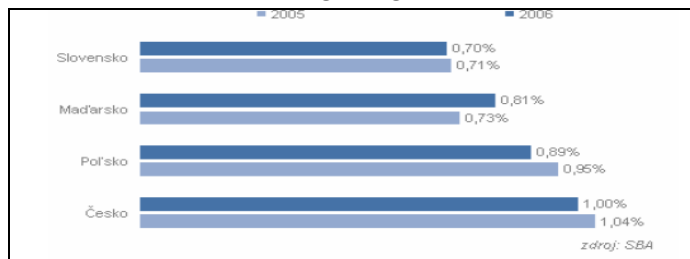
- high **bank fees** connected with the bank accounts, account balancing, high transaction fees, sanctions connected with changing of banks, etc. This problem is especially true for people with low incomes and retired. In this connection it is not possible to agree with the analysis done by the Slovak Association of Banks, which compared how high the fees were in the regions of middle Europe and where the conclusions were as follows:

Total expenditure for regular bank account in EUR for the years 2005, 2006

Source: Slovak Association of Banks, 2006

Expenditure for a bank account to the average wages

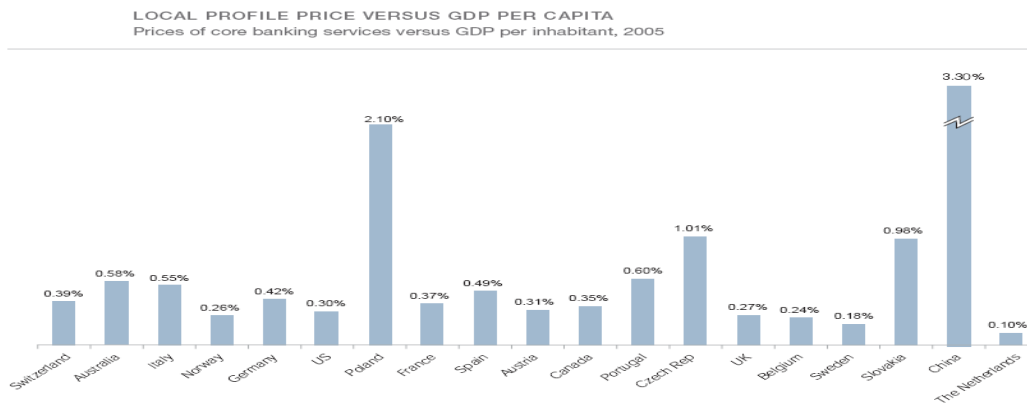
Source: Slovak Association of Banks, 2006

Even though in this comparison Slovakia has the best results, it is important to note that the population of Slovakia has the lowest wages among the above mentioned countries. Comparison with the neighbouring countries is correct, but the problem is that the same banks operate in those countries and they regulate their fees policies in the headquarters. Therefore it would be more accurate to compare them to other countries of the EU as well (Belgium, Ireland, Finland, etc.)

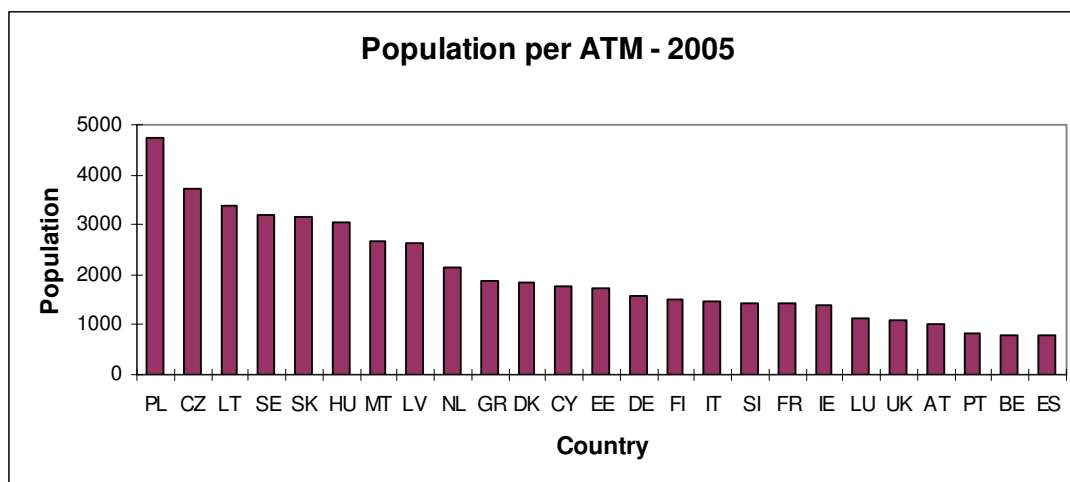
A slightly different outlook is presented by World Retail Banking 05, where Slovakia is right on the average of the bank fees, but countries such as Austria and Czech Republic are valued much higher.

Even more obvious situation is presented in the following graph, where it is clearly seen that the bank fees in comparison to GDP per inhabitant in Slovakia are too high.

Another reason is also the poorly established net of bank machines, especially in small settlements and also the fact that smaller stores and services do not accept bank card payments. If we were to note the ratio of inhabitants per bank machine, the situation would be as follows:

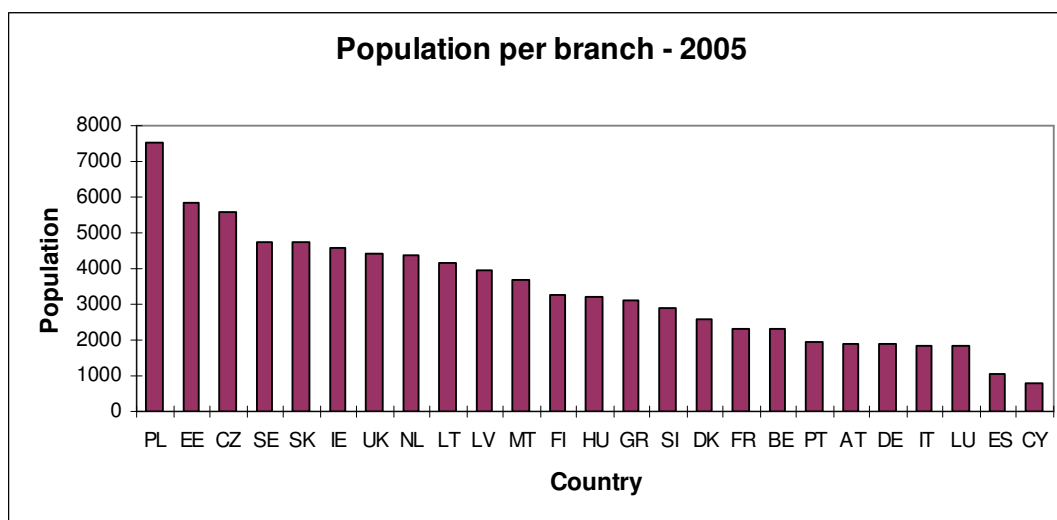
Source: Capgemini analysis, 2005.

Source: ECB

As can be seen on the graph the biggest ratio of people per bank machine is in Poland (4743), Czech Republic (3712), Lithuania (3402), Sweden (3201), and Slovakia (3166). On the other hand the most developed network of bank machines is in Spain, where there are 771, Belgium (789), Portugal (832), Austria (1026). The EU 25 average is 2015 inhabitants per ATM. The average for EU 15 countries is 1471 inhabitants per ATM, in the EU 10 countries it is 2832 inhabitants per ATM, which is roughly twice the amount of EU 15 countries. From the graph it is also obvious that Slovakia belongs to countries with a high number of inhabitants per bank machine (banks are often emphasizing the high cost and ineffectiveness of bank machines in Slovakia).

The reason why many people do not use, or use only rarely bank services, is also the access to bank branches. Especially the older generation is not willing to accept electronic transactions and when it comes to using bank services, will opt for personally going to bank branches, even though in many cases it is economically ineffective. The following graph shows the number of inhabitants of individual countries per bank branch. From the following it is also possible to deduce to what extent the bank branch network is developed in each country and in Slovakia.

Source: ECB

Also from this graph it is possible to deduce similar data. The biggest ratio per branch is in Poland 7511, Estonia 5859, Czech Republic 5601, Sweden 4728, and Slovakia 4717. On the contrary the smallest ratio is in Cyprus 797, Spain 1034, Luxembourg 1858, Italy 1858, and Germany 1872. The average of EU 25 countries is 3377, while in EU 15 countries it is 2679 and in countries EU 10 4239 inhabitants per branch, which mirrors a similar trend to the one of ATMS.

Even in this case the high number of inhabitants per branch in Slovakia is obvious. It is impossible to expect that most of the inhabitants would switch to electronic banking in the near future. On the contrary, as research shows, the number of clients who prefer to deal personally with bank employees will continue to remain quite high.

Conclusion

There is no restriction in Slovakia for opening a bank account, for obtaining a bank card, and the transactions associated with it.

Despite this fact, many people do not use this service. In this group are not only people socially excluded, but also people with low income and retired. The reasons for not using these services are mainly:

- preference of more advantageous products (for example banking books),
- high costs associated with bank accounts and bank card transactions ,
- inadequate number of bank machines available and accessible,
- high number of inhabitants per branch, from which it is also obvious that even the network of branches is not sufficient for the clients who prefer this form of communication with their bank.

Slovakia lacks providers of financial services with low fees that would be accessible by the population with lower incomes and which would also offer higher interest rates for deposit transactions.

Eliminate the financial exclusion is a big challenge for governmental as well as for non-governmental organizations.

References

http://europa.eu.int/comm/consumers/cons_int/fina_serv/cons_directive/2ndproposal_en.pdf

World retail banking 2005, 2006

Eurostat yearbook 2006-07

http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm

Eurobarometer special edition-public opinion in Europe on Financial Services 2005,

EBC – EU banking structures and EU banking sector stability 2005,

Štatistická ročenka SR 2005, 2006

Slovenska bankova asociacia 2006,

Annual Report NBS 2006

Financial Stability Report 2006

Monetary Survey monthly bulletin

www.ngo.or

Öğr.Görv. Dilek KARAHOCA
dilek.karahoca@bahcesehir.edu.tr

Doç.Dr. Adem KARAHOCA
akarahoca@bahcesehir.edu.tr

Prof.Dr. Ali GÜNGÖR
Bahçeşehir Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi

Özet

Web tabanlı uzaktan eğitim, kamu ve özel sektörün farklı alanlarda ve disiplinlerdeki eğitim problemlerini çözmeye maliyetleri düşürdüğü gibi kişisel anlamda da farklı fırsatları bireylerin ayağına getirmektedir. Web tabanlı eğitim sistemleri zaman, mekan, ulaşım sınırlarını aşarak bireylerin mesleki gelişim programlarına katılımını desteklemekte, bu anlamda toplumda algılanan eğitim adaleti ve iş fırsatları toplumsal gelişimi ilerleme anlamında desteklemektedir. Bu yaklaşımda kişisel fırsatlar ülke sınırlarının dışında da yakalanabilmektedir. Web tabanlı eğitim sistemleri bireyi içinde bulunduğu toplumsal sistemden küresel sistemlere entegre edebilmesi ile dünya vatandaşlığı kavramının sınırlarını etkinleştirmektedir. Bu çalışmada web tabanlı eğitim sistemleri hakkında bilgi verilerek, konu sınırları içinde ulusal çözümler ve uygulamalardan bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: Web tabanlı eğitim, Birey, Devlet, Küreselleşme, Eğitim Adaleti.

WEB BASED EDUCATION SYTEMS FOR PROVIDING GLOBAL EDUCATION EQUITY

Abstract

Web based distance education provides solutions to solve educational problems of the government and private sector in different fields by decreasing costs and give opportunities to persons for personal progress. Web based education systems supports persons for professional progress without encountering time, location and transportation constraints. By this mean, equity in education has been perceived in society and job opportunities supports social progress. In this approach, personal opportunities can be captured in out of countries' bounds. Web based education systems can integrate person from local social system to global social systems. By this way, concept of world citizenship's bound is activated. In this study, web based education systems will be considered and subject related issues will be mentioned for national solutions and applications.

Keywords: Web based education, Person, Government, Globalization, Equity in Education.

Giriş

Günümüz İnternet teknolojilerinin kattığı yeniliklerin başında, uzaktan eğitimin bir destekleyici unsuru konumundaki web tabanlı öğrenme mimarisi gelmektedir. Ülkemiz coğrafyasındaki gibi şehirler arası uzaklıkların günlere ulaştığı durumda, örneğin İstanbul'da anlatılan bir dersi, çevirmişçi olarak Kars'taki bir öğrenci grubunun da takibi, uzaktan eğitim teknolojileri ile mümkün olabilmektedir.

Küreselleşme ile bireylerin var olma mücadelesi, her alanda yetkin ve aktif olma ile eş değer bir yaklaşım ortaya koymayı gerektirmektedir. Bu yaklaşım çerçevesinde bireyin varolma mücadelesi ile toplumsal seviyeden devlet seviyesine kadar sosyo-ekonomik, siyasi kültürel yelpazenin gelişiminin verimli, erişilebilir, etkin, tatmin edici bilgi teknolojileri ile desteklenerek küresel boyuta taşınmasına bağlıdır.

Bu anlamda toplumsal bilginin üretilmesi, toplumun her bireyinin eğitim düzeyinin beklenen düzeye erişmesi ile mümkün olacaktır. Kişisel gelişimin sürekliliği ve hızlı bir şekilde artırılması ulusal bazda refaha erişimin de habercisi niteliğindedir. Bilgiye erişimin ve kullanabilmenin bu kadar önemli olduğu günümüz şartlarında, teknolojik ilerleme sosyo-kültürel değişimin de dönüştürücüsüdür. Küreselleşme boyutunda uzaktan eğitim kavramının, uzaktan öğrenme kavramına dönüştüğünü, bu anlamda İnternetin uzaktan eğitimde öğrenci merkezli yaklaşımların kullanılmasına olanak veren bir ortam teşkil ettiği söylenebilir. İnternet teknolojileri, uzaktan eğitimdeki uzaktan öğrenme kavramını bire bir yüz yüze öğrenmeye dönüştürecek niteliğe sahiptir. Ülkemizdeki artan nüfus artışına bağlı kalabalık sınıflar eğitim kalitesi üzerinde temel sorun teşkil etmektedir. Bu sorun çerçevesinde öğrencilerin öğrenme performanslarında, kalabalık olmayan sınıflarda okuyanlarla kıyaslandığında terazinin kefesinin dengede olmayacağı aşikardır.

Neden Web Tabanlı Eğitim?

Ülkemizin coğrafi konumu ve batısı ile doğusu arasındaki mesafe ve şartlar göz önüne alındığında, temel eğitimin birinci basamağını köyünde alamayan öğrencilerin sayısı da azımsanmayacak ölçüdedir. Ülkemizdeki eğitimin kalitesi ve erişimi temel sorun olarak zaman zaman devlet ve vatandaş karşı karşıya bırakmaktadır. İç tansiyonun sık sık yükseldiği ulusal sınırlarımız içindeki bölgelerdeki artan gerginliklere etnik kimlik sorunu, dilsel ve mezhepsel farklılıklar da eklendiğinde ulusal güven ortamının sağlanması ciddi

bir sorun kaynağı niteliğini taşımaktadır. Sınır komşularının siyasi politikalarının hedefi olan bu sorunlar, bölgesel barışı tehdit eder hale dönüşmektedir. Bölgesel boyutta yeterli hizmet seviyesi ve kalitesinin verilememesi, toplumsal adalet ve huzurun algılanılmasında ulusal barışı tehdit etmekte kalmayıp, dalga dalga yayılan uluslararası terör odaklarının da hedefi haline gelmektedir. O halde bölgesel ve küresel barışın anahtarı olacak kavramlardan biri olarak web tabanlı öğretim tasarımı ve yönetimi nasıl yapılmalıdır? Web tabanlı eğitim desteğinde verilecek derslerin içeriği nasıl oluşturulmalıdır? Öncelikli verilmesi gereken temel derslerdeki gereksinim analizi nasıl yapılmalıdır? Web tabanlı eğitimin yaygınlaştırılmasında temel eğitim basamakları mı yoksa daha ilerki basamaklar mı hedef seçilmelidir? Seçilen hedef basamaklar arasında etkin öğrenme sürecinde nasıl bir yapılanmaya gidilmelidir? Web tabanlı eğitim sistemi kültürel bir dirençle karşı karşıya kalır mı? Bu tür bir kültürel direnç nasıl bir kültürel değişim süreci ile yönetilir? Ulusal boyutta her basamaktaki eğitim sorunlarımız ve ihtiyaç tespiti noktalarımızdan hareketle, web tabanlı öğretim, öğretimin uzaktaki kişilere verilmesi amacı ile web'in bir araç olarak kullanıldığı, öğrenenin belirli amaçlara ulaşmasını sağlayan aktif bir etkinlik olarak tanımlanabilir.

Web Tabanlı Öğretimin Esasları

Başta bölgesel barış olmak üzere, dünyada barışı sağlayacak olan eğitimde fırsat eşitliğinin yaratılmasının yolu şüphesiz eğitim hakkının bir ulusun bireylerine eşit olarak dağıtılması ilkesinden geçmektedir. "Bu ilke nasıl bir sistematik içinde sağlanmalıdır" in cevabını kuşkusuz İnternet teknolojileri oluşturmaktadır.

Özellikle, ağ tabanlı öğrenme çevrelerinin öğrenci içerik, öğrenci-öğrenci, öğrenci-öğretmen, öğrenci-diğer hipermedya kaynakları ve öğrenci-diğer öğretim personeli gibi çeşitli iletişim kanallarına erişime olanak vermesi, öğrenmenin sanal sınıflardaki etkileşimin bir ürünü olarak ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Passerini ve Granger, 2000).

Web tabanlı öğretim kullanıcılarının, en büyük direnç gösterecekleri noktada gerçek sınıf ortamından uzak kalma mahrumiyetinin yaşanmasında, insanın doğasından kaynaklanan bu psiko-sosyo-kültürel zorluğun aşılması sistemin başarısı açısından da önemlidir. Sanal sınıf ortamlarının başarısını etkileyecek önemli bir unsur bilgisayar okuma-yazma yetkinliğinin bireylere sistemin bir ön koşulu olarak kazandırılmış olması, sistem başarısını ve sistemin kabul alanını önemli ölçüde etkilemektedir.

Günümüzde web tabanlı eğitim sürecinde öğretim materyallerinin, İnternet ortamında aktarılırken, sınıf ortamındaki gibi birebir yüz yüze yapılan eğitime eş zamanlı biçimi ile yansımaktadır. Bu yansımada öğrenciyi tanıma adına, öğrencinin kişilik ve düşünme biçimlerine yönelik testlerden yararlanılmaktadır. Öğrenciden gelen geri beslemelere dayalı eğitimin içeriği şekillendirilmekte, öğrenme kapasitelerinde hedefler tespit edilmekte ve performans ölçülmektedir.

Eş zamansız olan web tabanlı tasarım modulünde ise birebir eğitimci ve öğrenci ilişkisi olmamasına rağmen eğitim içerik materyali, öğrenmeyi sorgulayan test aktiviteleri ile desteklenmektedir. Eş zamansız web tabanlı eğitimde öğrenme sorumluluğunu tamamen öğrenci taşımaktadır. Bu anlamda öğrenmenin bilincine varan öğrencinin, öğrenme başarısı da artmaktadır. Başarının doğasında daima öğrencinin motivasyonu ve kararlılığı hakim olmalıdır. Dünyada ve ülkemizde eğitim kalitesinin artırılmasında ve her isteyenin faydalabilmesinde web tabanlı eğitim sistemlerinin kendi kendine öğrenen öğrenci modeli, daima desteklenmesi ve paylaşılması gereken bir sistemdir (Karahoca, 2007, 2008a).

Bu sistemlerin doğası gereği öğrencinin öğrenme modeline uygun hareket eden modellerden de istifade edilerek, öğrencinin öğrenme yaklaşımına uygun destek vererek, performansı artırıcı teknikler de kullanılabilir. Öğrencilerin öğrenme modellerinin sözel ve sayısal zeka yeteneklerine dayalı ayrılmasının yanısıra öğrenme adımlarında sıralı, bütüncül ve görsel kavramlara dayalı bilişsel özellikleri de önem taşımaktadır. Bilişsel öğrenme özelliklerine dayalı bir içeriğin içinde görsel-bütüncül, görsel-adımsal, sözel-bütüncül, sözel-adımsal gibi farklı öğrenme özelliklerine yönelik, aynı içeriğin farklı versiyon, öğrenme içerikleri hazırlanarak, öğrenme performansı ve isteği sürekli korunabilir (Karahoca, 2008b).

Web Tabanlı Öğretim Bileşenleri

Web tabanlı uygulamalarda öğrenme ortamının düzenlenmesinde, eğitim hizmetini alacak kullanıcı grubunun bilişsel ve sosyo kültürel özelliklerine bağlı öğretim bileşenleri aşamalı kullanılarak eğitimin ihtiyaç analizine uygun geliştirmek mümkündür. Analizlerdeki öğrenme davranışının yapısal unsurlarına dayanarak ; içeriğin geliştirilmesi, çoklu ortam bileşenlerinin dengelenmesi, en uygun İnternet araçlarının ve bağlantı, servis sağlayıcılar, sunucular ve web gezginlerinin (browser) seçilmesi ile mümkündür.

Web teknolojileri ve uygulamaları geliştikçe web tabanlı öğretim ortamını daha da zenginleştirmek ve interaktiviteyi çekici kılmak var olan kaynakların yönetimine ve sistemin başarısına bağlı olacaktır.

İçeriğin geliştirilmesinde, müfredat esas alınmalı ve öğrenme ve öğretim teknolojilerine elverişli, etkinlik ve verimlilik baz alınarak tasarlanmalıdır. Çoklu ortam bileşenleri, son kullanıcıların web sayfasındaki

dolaşımlarında kullanılabilirliği destekleyecek ikonların ses, video ve grafiklerin, sıkıştırma teknolojisinin kullanılması gerektirmektedir.

İnternet araçlarının seçilmesi, kullanıcılar arasında seçilecek iletişim kanallarının tespit edilmesi açısından önemlidir. Eğer kullanıcılar arasında eş zamansız (asenكرون) bir sistem tercih edecekse e-posta, e-posta grupları sistemi destekleyecektir. Eğer sistemimiz eş zamanlı (senكرون) hizmet verecekse İnternet telefonu ve konferans araçları kullanıcılara, aynı anda dersi verenle web üzerinden interaktif iletişimi gerçekleştirecektir. Bunun yanısıra sistemin arama özelliğinin olması, arama motorlarına bağlı olması, web belgelerine erişime açık olması sistemin aranılan özelliklerindedir. Web tabanlı öğretim sistemimizi destekleyecek diğer bileşenlerse bağlantı ve servis sağlayıcıların, gerekli teknolojik alt yapı özelliklerini taşıması ve programlama dillerinin (Asp, ASP.NET, PHP, Java, Java Script) ve HTML dönüştürücü ve editörlerinin ve web sunucularının, hiper medya bağlantılarının, web gezginlere eklenen (plug-in) uygulamalarının beklenen özellikleri taşımasıdır.

Web tabanlı öğretimi destekleyecek en anlamlı teknolojik bileşen sistemin kullanıcılar tarafından kolay kullanılabilir ve web erişiminin çevrimiçi (online) olmasıdır. Kullanılabilir bir sistem insan bilgisayar etkileşimi boyutunda etkin, verimli, tatmin edici, öğrenilebilir, hata toleransı özelliklerine sahip, hızlı ve çevrimiçi (online) erişime ve çevrimiçi değerlendirilmeye açık olmalıdır. Tasarlanan sistem ve ortamlar ne kadar mükemmel olursa olsun kullanılabilirliğin düşük olması, sistemin kullanılamaz ve hizmet veremez olduğunu gösterecektir. Kullanılabilir ulusal boyutta ve eğitimin tüm basamaklarını kapsayan web tabanlı öğretim ortamlarının yaratılması, bilgiyi üreten ve kullanılabilen bir toplumsal yapıya dönüşmemizde en büyük katma değeri yaratacaktır.

Web Tabanlı Öğretimde Öğretmenin Önemi

Web tabanlı öğretim ortamında öğretmen, uzaktan eğitimin doğasını kavramış, sisteme oryantasyonu sağlamış ve yaptığı işin öneminin farkında olmalıdır. Bu farkındalığın bilincinde olan öğretmen öğretilen konuda bilgi bazında gerekli donanıma sahip, öğrencilere konu akışı sırasında bilgiyi etkin öğretme metodolojilerini kullanarak aktaran kişi rolünü benimsemelidir. Bu rolü benimseyen bir öğretmen, metin aktarıcı rolünden kurtulabilen, öğrencilerini sanal ortama çekmeyi başarabilen, öğrencilerin potansiyel becerilerini açığa çıkarabilen bir anahtar eleman rolünü üstlenecektir. Bu konudaki en başarılı örnek sadece televizyondan dersler ve ders kitapları ile yürütülebilen açık öğretim programlarının, üniversite düzeyinden, açık lise basamağına inmesi, mesleki programların çeşitlenmesi bazında gösterilebilir.

Bu noktada her yerleşim birimine erişerek öğretimi teknoloji ile yaygınlaştırmak, benimsetmek olasıdır. Öğretmen sistemin özelliklerine bağlı teknolojik yetkinlik düzeyi ile de öğrencilerle sistemi entegre edebilme misyonunu da yüklenmelidir. Sanal ofis saatleri uygulaması esnasında, gerçek zamanlı, karşılıklı soru cevap uygulamaları bu anlamda sistem-öğrenci-öğretmen kaynaşmasını sağlayacaktır. Aynı zamanda kullanıcıların, yani öğrencilerin ve kendi aralarında kaynaşmalarını da sağlayacaktır. Web tabanlı eğitimde çevrimiçi (online) yapılan testler ve bu testlerin sonunda değerlendirilmesi, geleneksel öğretim döngüsünde kendi kendine öğrenibilirsin sürecine dönüşüreceklerdir. Bu dönüşüm, öğrenme performansını ve sürekli öğrenme motivasyonunu sağlayacaktır.

Aynı zamanda öğretmene ve sisteme güveni sağlayacaktır. Web tabanlı öğretim platformları bu noktada bilgi kaynaklarının paylaşımını da arttırmaktadır. Web ortamı üzerinden ortak yürütülen projeler, ortak hazırlanan ödevler bu güveni pekiştirmektedir. Öğretmen bu sistemde eğitim yöneticisi ve liderliğini de üstlenmektedir. Öğretmen bu yaklaşımda, öğrencilerinin coğrafik konumuna bağlı sosyo kültürel özelliklerini araştırmalı ve öğrencilerin farklı bilişsel özelliklerine bağlı ortak bir platform oluşturma becerilerini de kullanabilmelidir. Öğretmen öğrencilerin alt ve üst sınırlarını bu yaklaşımla tespit edecektir (Vygotsky, 1978).

Bir başka deyişle öğretmen, öğrencilerin öğrenme biçimlerini ve uygun bilgiyi vermeyi bilen aynı zamanda uygulayan kişidir. Web teknolojilerine dayalı öğretim ile çağın ihtiyaçlarına yönelik, kendi kendine problemleri çözmeyi başarabilen, dış dünyada ayakta kalacak bilgisel donanıma sahip, yaratıcı ve iletişim sınırlarını aşabilen bireyler yetiştirmemiz mümkün olacaktır. Küreselleşmenin tüm boyutları ile bizi kuşattığı günümüz dünyasında ulusal güvenliğin ve barışın küreselleşebilmesinde web tabanlı öğretim teknolojileri ve sistemleri, küresel tehditlerin bertaraf edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Web Tabanlı Eğitimde Geri Beslemenin Önemi

Web tabanlı eğitimin, örgün eğitimi destekleme amaçlı kullanıldığı da bilinmektedir. Web tabanlı eğitimin, hem belli başlı kendi başına, hem de örgün eğitimin destekleyicisi olma durumunda tercih edilmesinin nedeni öğrenciye başarıya nasıl ulaşacağını tarif etmesi ve sonucun hızlı bir şekilde öğrenciye geri döndürülebilmesinden kaynaklanmaktadır. Öte yandan eğitimdeki uluslararası eğilimlerde geleneksel öğretmen odaklı yaklaşımdan öğrenci merkezli yaklaşıma kayması, web tabanlı eğitim teknolojilerini bir zorunluluk haline dönüştürmektedir. Bu nedenle de, öğrencinin öğrenmesi gereken hedef bilgileri tanımlanarak öğrenme sonuçlarına dayanan yeni bir öğrenci merkezli yaklaşım aktif olmaktadır. Küreselleşmenin eğitim konularına getirdiği bir ortak uzlaşma alanı olarak A.B.D , İngiltere , Avusturya, Yeni

Zelanda Ve Güney Afrika'da öğrenme sonuçlarına dayalı yaklaşım Eğitim Kalite Merkezleri tarafından onaylanmıştır. Yine Avrupa'da özellikle üniversite düzeyinde Berlin Bildirisinde öğrenme sonuçlarına yönelik kararlar ele alınmıştır (Purser, 2003).

Küresel bir dünyada bireylerin hızlı bir şekilde birbirlerini, toplumu ve hükümetleri etkiledikleri göz önüne alınırsa, kendi kendine öğrenmeyi başaran bireylerin özgüvenleri de pekişmektedir. Bireylerin gelişim hızlarına paralel, ulusal amaçların kontrol edilebilirliği de azalmaktadır. Web tabanlı eğitimde öğrenme sonuçlarının, kullanıcılara verdiği geri beslemelerin ulusal amaçlar doğrultusunda koordinli yürütülmesi, devletlerin ve uluslar için refaha çıkan yolun açılmasına olanak sağlayacaktır.

Web Tabanlı Öğretimde İzlenmesi gereken Ulusal ve Küresel Hedefler

Web tabanlı öğretim, iç ve dış dünyada yaşama mücadelesi veren tüm insanoğlunun, ayakta kalabilmesini destekleyen işlevsel bir anahtardır. Bu anahtar sayesinde kendi kendine yetmeyi başarabilen insan, başkalarına da yardımcı olabilmeyi beceren, insan olma onurunu taşıyan bir kimlikle özdeşleşecektir. Güçlünün ve zayıfın olduğu iki kutuplu dünyanın yandaşlarının bir denge sürecine yöneltmesinde ve kaynakların dengeli kullanılmasında bilgi fenomenini şuur altında edinmiş, siberuzay bireylerinin birbirlerine entegre edilmesi, bir kızıldere geleneğinde olduğu gibi, barış çubuğunun tütürülmesini sağlayacaktır.

Türk milli kültürünün bir parçası olarak, eğitim ve öğretimi yaygınlaştırma geleneği, bütün binaları ve insanları, eğitim materyallerini organize etme yaklaşımının ötesine geçmeyi, yeni bir hedefle tayin etmelidir. Bu anlamda hızlı bir şekilde web tabanlı öğretim teknolojilerinin benimsenmesi ve tutundurulması ile ilgili girişimler de desteklenmelidir.

Benimsenen bu yaklaşım çerçevesinde, eğitim içerikleri başka kaynaklardan alınarak, uyarlama yapmak yerine kendi insanımızın bilişsel ve sosyo kültürel özelliklerine uygun içerik geliştirilmelidir.

Geliştirilen içeriklerin beklenen düzeyde kullanılabilmesi amacı ile, bilgisayar okuma ve yazma yetkinliği kazandırılmış öğrenci evreninin oluşturulması, teknolojinin kullanılabilmesinin ön şartıdır. Her eğitim seviyesindeki içerik, gereksinim analizine uygun oluşturulmalı ve mesleki hayata girişte beklenenler düzeyinde bir gereksinim analizi planlanmalıdır. Web tabanlı öğretimin, üniversite basamağında özellikle yabancı üniversitelerin programları ile entegre ortak programların yürütülmesinde, içeriklerin dünya üniversiteleri bazında standartlaştırılması ve eğitim kalite standartlarının sağlanması, gereksinim analizi planlamasının önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Web tabanlı eğitim uygulamalarına üniversite ortamında uygulama örneği olarak, kurumsal bazda, Bahçeşehir Üniversitesi Mühendislik Fakültesi bünyesinde gerçekleştirdiğimiz, Medeniyetler Tarihi dersinin çevrimiçi, asenkron proje tabanlı ve uzaktan eğitim metodolojisi ile yürütülmesini verebiliriz. Burada web tabanlı eğitimden elde edilen kurumsal katkı; mühendislik öğrencilerinin öğrenme tarzlarının belirlenmesinin ardından, aynı içeriği farklı tarzlarda sunabilen ve etkileşime olanak sağlayabilen bir ders içeriğinin hazırlanması ile öğrencilerin performanslarını ortalama %20-25 oranında arttırmayı başarmak olmuştur. Bu başarı öğrencilerin derse karşı olan negatif tutumlarını pozitif yönde değiştirmekle kalmayıp mesleki uzmanlaşma için daha fazla zaman ayırmalarına ve laboratuvar ortamlarından yararlanmalarına fırsat tanımıştır. Haftalık ders planlama süreci öğrencinin lehine değiştirilerek istenilen zamanda, istenilen periyotlarda derse çevrimiçi bağlanarak kendi ders planlarını uyulama fırsatı yakalamışlardır (Karahoca, 2007, 2008a, 2008b).

Küreselleşmenin, eğitime teknolojik boyutta yansması ile, ulus aşırı üniversite eğitimine olan talep artmıştır. Artan talebin arkasındaki en büyük engelin yabancı dil sınavları ile yansması ve bireylerin direkt öğrenim başarısına yansıyan bir performans değeri olması ile de geriye dönük siyasi yönetsel eleştiriler toplumsal değerler bazında tımanışa geçmektedir. Bu kapsamda gereksinim analizinin birinci ayağını yabancı dil eğitimi oluşturmaktadır.

Yabancı dil eğitiminin yaygınlaştırılması ve kalitesinin artırılmasında, web tabanlı öğretimin katkısının büyük olacağı aşıkardır. Eğitim adaletsizliğinin önemli bir parçasını yabancı dil eğitimindeki yetersizlikler teşkil etmekte ve bunlar göz önüne alındığında, bireylerin mesleki yaşamda küreselleşen dünya standartları ile rekabet edebilmesinde ortaya çıkan adaletsizlik, toplumsal düzeyde hoşnutsuzluk yaratmaktadır. Eğitimin bireye yaşam alanı sınırları içinde sosyo-ekonomik fırsatları sunan ve kazandıran bu yapısı ile eğitim adaletinin ya da adaletsizliğinin algılanmasının da temel esaslarını sunmaktadır. Adaletsizliklerin boyutunun, kişinin temel haklarından, eğitim yelpazesi alanında hızla genişlemesi, başta iç hoşnutsuzluklar yaratmakla kalmayıp, bireyi içten dışa doğru dalga dalga yayılan isyankar bir düzenin parçası olmaya zorlamaktadır. Küresel barışın sağlanmasında, devletlerin siyasi-ekonomik-kültürel plan ve stratejilerinin analizlerinin uyumlaştırılması bakış açısından, devletlerin kamusal alandaki uygulamalarına odaklanması sorunların çözümünü daha gerçekçi kılacaktır.

Eğitim adaletinin doğasının gereği günümüzde, temel vatandaşlık hizmetlerinin sağlanmasında toplumda bilgisayar okur-yazarlığının seviyesinin yükseltilmesi önemli bir fonksiyonel ihtiyaç olarak belirginleşmektedir. Elektronik veri tabanlı dayalı bilgi sistemlerinin kullanımında ve elektronik toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasında tamamen, bir ulusun bireylerinin olabildiğince tümüne erişimde web tabanlı

öğretim teknolojilerinin kullanımı ile mümkün olacaktır. Buradaki başarı da, tamamen tasarlanan sistemlerin kullanımı, gerekli teknolojik alt yapının oluşturulması; ekonomik ve insan kaynaklarının planlanması, devlet ve özel sektörün girişimcilik ve yöneticilik entegrasyonuna bağlı olarak gelişecektir.

Web tabanlı eğitim teknolojilerinin her tür uygulaması bize küreselleşmenin bir yansıması olarak iletilmekte ve bu iletiler İnternet'le tanışan tüm bireylerin algıladıkları dünyanın değişimine yol açmakla kalmayıp, toplumsal yapı üzerinde de kültürel değerlerin, normların değişmesine yol açmaktadır. Bu değişimi küreselleşmenin araçlarından olan web tabanlı eğitim teknolojileri ile yönetmekten kaçınmamız bizi küreselleşmenin negatif sinerji alanının içinde bırakacaktır.

Sonuç

Günümüzde hayat boyu öğrenme, insanın bilgiye olan ihtiyacını hergün biraz daha kamçulamakta ve İnterneti yaşamın doğal bir parçası haline dönüştürmektedir. Hergün bilgiyi sömürme ihtiyacı toplumu bilgiyi arayan, kullanan bir yapısal sürece sokmaktadır.

Web tabanlı eğitim teknolojileri küreselleşmenin bir sonucu olarak mekandan ve zamandan bağımsız hareket eden eğitim özgürlüğü hakkının istenildiği gibi kullanılması hakkını bireye vermektedir. Bireyin kendi başına İnternet ortamında planlayabileceği bu süreci ulusal bir web tabanlı eğitim alt yapısı ile planlamak ulusal kalkınma ve gelişme planlarımızın önemli bir parçası olmalıdır. Web tabanlı öğretim yüksek bir teknolojik donanım alt yapısına mali kaynak aktarma zorunluluğu yaratırken, öte yandan eğitim için harcanan yazılı materyallerin hammaddesi olan kağıt ihtiyacının, enazlanması fırsatını yaratmaktadır. Binalardan, insandan, enerji, ulaşım sarfiyatından oluşan maliyetleri de enazlama şansı da aynı anda mümkündür. Bir başka deyişle, web tabanlı öğretim yaklaşımları ulusal ve uluslararası doğal kaynakların kullanımında kaynak israfını engellemektedir.

Bilinmelidir ki küreselleşmenin etkilerinden kurtulmak mümkün olamayacağına göre süreci yönetmek bizi ulusal refaha ve barışa götürecektir. Küreselleşmenin politik ve ekonomik etkilerinden devletleri kurtaracak olan bu sürecin bir parçası olarak web tabanlı öğretim teknolojilerinin liderliğini üstlenerek sürecin pozitif sinerji alanında kalmayı başarabilmektedir.

Kaynakça

- Karahoca, D., Karahoca,A., Güngör, A., Yengin,İ., (2008a). Computer Assisted Active Learning System Development for Critical Thinking and Flow, International Conference on Computer Systems and Technologies - CompSysTech'08, Gabrova, June 12-13.
- Karahoca, D., Karahoca,A., Güngör, A., (2008b). "Assessing Effectiveness of the Cognitive Abilities and Individual Differences on E-learning Portal Usability Evaluation", International Conference on Computer Systems and Technologies - CompSysTech'08, Gabrova, June 12-13.
- Karahoca, D., Karahoca,A., Güngör, A., Yengin,İ., (2007) "Usability Evaluation of a Meta-Cognitive Tool", e-Learning conference '07, Istanbul, 27-28 August 2007, 144-147.
- Passerini, K., Granger, M., J., (2000). A Development Model For Distance Learning Using The Internet. Computers&Education, 34(1), 1-15.
- Purser,L., (2003). Report on Council Of Europe Seminar on Recognition Issues in the Bologna Process, Lisbon ,April 2002, in Bergan , S, Recognition Issues in the Bologna Process.
- Vygotsky, L.S., (1978). Mind in society : The development of higher psychological processes, MIT Press, Cambridge , MA.

İŞLETMELERDE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK KAVRAMI BAĞLAMINDA STK'LARA FİNANSAL DESTEKLER: ÇORUM KOBİ'LERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Yrd. Doç. Dr. Muharrem TUNA
muharrem@gazi.edu.tr
Hitit Üniversitesi SMYO İşletme Bölümü
Yrd. Doç Dr. Selçuk KENDİRLİ
kendirli@gazi.edu.tr
Hitit Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü
Öğr. Gör. Gökben BAYRAMOĞLU
gokbenbayramoglu@hitit.edu.tr
Hitit Üniversitesi MYO İşletme Bölümü
Öğr. Gör. Fatih Şanoz
sanoz@gazi.edu.tr
Hitit Üniversitesi SMYO İşletme Bölümü

Özet

İşletmelerin temel amaçları ekonomik ve ekonomik olmayan amaçlar olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Ekonomik olmayan amaçlar, uzun süre işletmenin kâr elde etme amacıyla çalıştığı gerekçesi ile tereddütle karşılanmasına rağmen, günümüzde işletmelerin pazardaki rekabet gücünü belirleyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün çevreden iş etiğine, insan haklarından çalışana verilen değere kadar geniş bir yelpazede değerlendirilen kavram gerçek anlamıyla 2000'lerden sonra şirketlerin gündeminde yer almaya başladı. Artık günümüzde tüketicilerin, sosyal sorumluluklarını yerine getirmeyen şirketlerin ürünlerini tüketmeyi istememesi ve sosyal anlamda sorumlu davranan şirketlerle iletişim kurmayı tercih etmesi de işletmelerin sosyal sorumluluk faaliyetlerini planlı ve sistematik olarak yürütmelerinde etkili olmaktadır. İşletmelerin sosyal sorumlulukları; kurumsal hayırseverlik ve sponsorluk faaliyetleri olmak üzere iki grupta incelenebilmektedir.

STK ise toplumda gereksinim duyulan ancak devletin her anlamıyla ulaşmadığı ya da yetersiz kaldığı durumlarda yerel, bölgesel, ulusal ve uluslar arası boyutta insanlığa hizmet etmek için bir araya gelen ve gönüllük esasına dayanan bir örgütlenme biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, halkın sorunlarına en yakın birimlerdir.

STK'ların faaliyetlerini gerçekleştirebilmesi, sürekliliğin sağlanması ve geçerli çözümler üretebilmesi için finansal kaynaklara gereksinim duymaktadır. Bu gereksinimlerin karşılanması noktasında, işletmelerin önemli bir rol oynaması gerekmektedir. Böylece kapsamlı çalışmalara finansman sağlanması ise işletmelerin sosyal sorumluluk kapsamına girmektedir.

Bu çalışmada, Çorum il merkezindeki KOBİ'lerin STK'lara sağlamış oldukları destekleri ve aralarındaki işbirliği düzeyini ortaya koyarak finansal anlamdaki destekleri üzerinde durularak sonuç ve öneriler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal sosyal sorumluluk, finansman, Çorum KOBİ'leri

THE FINANCIAL CONTRIBUTIONS TO NGO IN THE CONCEPT OF INSTITUTIONAL SOCIAL RESPONSIBILITY IN BUSINESSES: A RESEARCH ON ÇORUM SMALL-SIZE MEDIUM BUSINESSES

Abstract

The main aims are analysed in two groups as economical and uneconomical aims. Although the uneconomical aims are thought in doubt to have a profit, it is a factor to determine the competitiveness power in market. This concept which have been evaluated in the human rights, environment, worker started to take place in the agenda of the organizations after 2000 nowadays. Since the consumers don't want to consume the goods belong to the organizations which don't fulfil the social responsibilities and they prefer to communicate with the organizations having responsibility and so this is effective for the social responsibility of the organizations in plan and systematic. The social responsibilities of organizations are the institutional charity and sponsorship activities.

NGO is an organization which serves the humanity in local, regional, national and international and in willingness base when in state of demand but the government cannot reach and is not enough. In this aspect one of the organizations is the closest to the public's problems.

The financial sources are needed so that NGO can fulfil its activities, provide its continuousness and the valid solutions. To be provided, the businesses should play an important role. That a finansman is provided is the social responsibility of businesses.

In this study, the results and recommendations will be presented after the contributions that Small and Medium Size Businesses providing NGO and the cooperation level between them and finally the financial contributions are emphasized.

Keywords: The Institutional social responsibility, finance, Çorum Small - Medium Size Businesses

Giriş

Kurumsal sosyal sorumluluk, işletmelerin faaliyetlerini gönüllülük esasına göre çevresel ve toplumsal olaylarla ilişkilendirmesi olarak tanımlanabilmektedir. Bu faaliyetler, işletmenin sürdürülebilir büyüme ve kârlılık hedeflerinin sağlanmasında önemli bir araç olarak görülmektedir.

STK'lar ise global dünyada giderek etkilerini daha fazla artırmakta ve böylece işletmelerin KSS sorumluluk faaliyetlerinin şekillendirilmesinde etkilerini artırmaktadır. Bu durum ise STK'lar ve işletmeler arasında yeni bir işbirliği ve güçlü bir ortaklığın kurulmasına yardımcı olmaktadır.

Bu nedenle bu araştırmada önce, işletmelerin KSS faaliyetlerini tanımlanacak ve STK'ların faaliyetleri nasıl etkileyebildikleri tanımlanacak ve daha sonra ise konuyla ilgili olarak saha araştırması sonuçları verilecektir. Çalışma genel olarak iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım teorik bilgileri, ikinci kısım uygulamaya yönelik bilgileri içermektedir. Çalışmanın teorik kısmında kurumsal sosyal sorumluluk kavramı tanımlanmış ve sivil toplum kuruluşlarının işletmelerin KSS çalışmalarını hangi alanlarda etkileyebildikleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

KOBİ'ler ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Kurumsal sosyal sorumluluk (KSS), işletmelerin faaliyetlerini ve paydaşlarla olan ilişkilerini gönüllülük esasına göre çevre ve sosyal konularla ilişkilendirmesini ifade etmektedir. KSS işletmelerin yasal düzenlemelerinin ötesinde kamuoyunda önem taşıyan konuları göz önünde bulundurularak yapılan işletmecilik faaliyetleridir. Bu tanım, işletmelerin ekonomik konuların ötesine geçerek çevresel konulara ilgi göstermesini ve gerekiyorsa proaktif bir tutum sergilemesini ifade etmektedir (Menguca ve Ozanneb, 2005; 433).

İşletmelerin temel amacı, toplumun gereksinim duyduğu mal/ hizmetleri üreterek kâr elde etmek ve bu şekilde işletme sahipleri için değer yaratmaktır. Aynı zamanda istihdam yaratmak suretiyle de topluma sağladığı faydayı artırmaktadır. Bununla birlikte yeni sosyo-kültürel oluşumlar ve pazar baskıları, işletmecilik ufkunda ve faaliyetlerinde değişiklikleri artırmaktadır. Bu dönemde geçerli olan yeni paradigma ise, sürdürülebilir büyümenin ve paydaş değerinin sadece kâr maksimizasyonu hedefi ile elde edilemeyeceği; bu nedenle sosyal sorumluluklara odaklanılmasının gerekli olduğu şeklinde ifade edilebilmektedir. İşletmeler KSS faaliyetlerinin getirileri sayesinde, ekonomik büyümeyi gerçekleştirebilmekte, rekabet gücünü artırabilmekte ve sürdürülebilir büyümeye katkı sağlayabilmektedirler (http://www.ec.europa.eu/employment_social/publications/2001/ke3701590_en.pdf).

Kurumsal sosyal sorumluluk (KSS), kamu politikalarını belirleyen kişiler, işletme yöneticileri ve şirket paydaşları için çok önemli olmakla birlikte KSS ile ilgili olarak üzerinde tam olarak anlaşma sağlanamamıştır. Çoğu çalışma KSS'luğu bir kâr aracı olarak görmektedir. Örneğin McGuire, işletmenin belirli bir dönemdeki finansal performansı ile KSS arasında bir ilişki olduğunu ve finansal açıdan güçlü ve düşük riske sahip işletme yöneticilerinin daha sosyal sorumlu davrandıklarını ifade etmektedir (Beliveau, 1994: 731).

Son 20 yılda dev şirketlerin bir bölümünün önemli harcamalar yaptıkları "Sosyal Sorumluluk Projeleri"nden kendilerine çok büyük dönüşler sağladığı görülmektedir. Bu dönüşler, diğer büyük şirketlerin de önemli tutarda bütçelerini bu alana yönlendirmelerine neden olmuştur. Günümüzde herhangi küresel bir şirketin bu amaç için bütçe ayırmaması düşünülemez bir hale gelmektedir. Buna karşın AB Komisyonu, "ekonomik büyüme ve istihdam artışını" sürdürebilir kılma hedefinin KOBİ'lersiz başarıya ulaştırılamayacağını ifade etmektedir. Ancak AB Komisyonu, büyük şirketler için oluşturulan "Kurumsal Sosyal Sorumluluk" kavramının KOBİ'lere aynen uyarlanamayacağını da ifade etmektedir. Bu kavramın yerine KOBİ'ler için AB Komisyonu "Sorumlu İşletmecilik (SI)" kavramını kullanmayı tercih etmektedir. Diğer bir deyişle KOBİ'lerin iş etiğini geliştirmelerini, vergi kaçırılmalarını, sosyal duyarlılığa sahip olmalarını, kayıt dışılıktan uzaklaşmalarını, topluma olumlu katkı sağlayacak projeleri desteklemelerini, çevreye verilen zararları en aza indirmelerini KSS faaliyetleri içerisinde yer alacağını belirtmektedir.

KOBİ'lerin işletme etiği ve KSS ile ilgili çalışmalarının anlaşılması, işletmecilik sektörü açısından önem taşımaktadır. Özellikle tedarik zinciri yönetiminde, kanal içerisinde yer alan büyük alıcıların pazarlık koşullarını değiştirebilme ve şartlarını KOBİ'lere kolaylıkla kabul ettirebilmelerinden dolayı KSS'nin öneminin daha da arttığı görülmektedir. Büyük alıcıların uyguladığı bu baskı KOBİ'lerin KSS standartlarına uymalarından tedarikçilerle ilişkilerinde adaletli davranmalarına (tam zamanında ödeme, sözleşme müzakerelerinde adil olma) kadar geniş bir yelpazede olabilmekte ve büyük alıcılar KOBİ'ler üzerinde güç uygulayabilmektedir (Spence, 2007; 534).

KSS stratejilerinin büyük ve küçük işletmelerde farklı olup olmadığı incelendiği zaman ortak ve farklı unsurlar olduğu görülmektedir. İşletmelerin çevreye olumsuz etkilerini azaltmak ve bunun karşın olumlu etkilerini artırmak için uygulanacak temel prensipler küçük ve büyük işletmeler için aynı olmaktadır. Ancak, küçük işletmelerin sorumlu işletmecilik anlamında neler yaptıklarını tanımlamakta kullandıkları dil farklı olmaktadır. Diğer bir deyişle işletme sahipleri KSS sorumluluk başlıkları içerisindeki faaliyetleri gerçekleştirirler bile bu faaliyetleri bilimsel işletmecilik ilkelerinden dolayı değil; işletme sahibinin kişisel inanç ve değerlerinden dolayı gerçekleştirdikleri görülmektedir. KOBİ'lerde KSS çalışmalarını başlatan en

önemli neden işletme sahibinin kişisel inançları ve değerleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Perini, 2007; 285). Bunlara ilave olarak KOBİ'lerin KSS ile ilgili çalışmalarının büyük işletmelerdeki çalışmalardan ayıran temel özellikler şu şekilde sıralanabilmektedir (Spence, 2007; 535):

- KOBİ'ler de KSS politikalarının yasallaştırılması ile ilgili sorunlar gözlenmektedir. KOBİ'ler KSS sözleşmelerini ve standartlarını imzalamakta ya da etik kodları vizyon ve misyon ifadelerinde yerleştirmede yetersiz kalabilmektedir. Bu nedenle, büyük işletmelerdeki KSS faaliyetlerini ölçmek için kullanılan araçlarla, KOBİ'ler için ölçüm yapabilmek oldukça güçtür.
- KOBİ'ler de sosyal sorumlu davranma konusunda kişisel motivasyon daha önem kazanmaktadır. KOBİ'ler daha çok işletmeyi kuran kişiler tarafından yönetilmekte ve bu kişiler sosyal olaylara kişisel gereksinimleri doğrultusunda cevap vermektedir. Diğer bir deyişle, KOBİ'ler sosyal olaylara vereceği tepkiler işletme sahiplerinin kişisel görüş ve değerlerine göre şekillenmektedir. Buna ilave olarak sahip olunan kaynaklar ise, pazarlama ya da kamusal perspektiften daha çok stratejik kazanımlara ve kâr mantığına göre tahsis edilmektedir. Bu durum sosyal olaylara duyarlılığı azaltabilmektedir. Aynı zamanda işletme sahibinin etik davranacağı da kesin değildir. Ancak büyük işletmelerin yöneticileri, daha çok paydaşların beklentilerini karşılamaya odaklanmakta ve bu nedenden dolayı paydaşların işletmelerin faaliyetlerini etkileyebilme gücü artmaktadır.
- KOBİ'ler yerel halkla iç içedir. Müşteriler genellikle yerel halktan oluşmakta ve fiziksel yakınlık bir süre sonra ahlaki yakınlığa dönmektedir. Yerel halkla ve müşterilerle ilişkilerde bu ahlaki yakınlık, sosyal sorumluluk üzerinde oldukça fazla bir odaklanmaya da neden olabilmektedir.
- KOBİ'ler ölçek ekonomisinden yararlanamadıkları için büyük rakiplerine oranla büyük fiyat indirimi gerçekleştirememekte ve yüksek kârlar edebilmek için başka yollar bulmak zorunda kalmaktadır. Esneklik ve kişisel hizmet KOBİ'lerin kendilerini farklılaştırabildikleri en önemli alanların başında gelmektedir. Aslında daha az sayıda insandan oluşmaları ve işletmenin daha çok kişisel özellikler taşımasından dolayı dış çevreyle kişisel ilişkilerin korunması, KOBİ'lerin en belirgin özelliklerinden biri olmaktadır. Aynı zamanda işletme sahipleri, genellikle işyerinde yalnızdır ve bu yüzden işletme dışından arkadaşlıklar kurmaktadır. Sosyal ağlar yoluyla elde edilen bu arkadaşlıklar ilave kaynaklara ulaşılabilen için kullanabilecek bir araç olarak da değerlendirilebilmektedir. İnfomal ilişkiler, KOBİ'lerin başarısında kritik bir rol oynamaktadır. Bu ise yerel halktaki ve kişisel düzeydeki ün ile yakından ilişkilidir ; dürüst ve içten davranmayı gerektirmektedir.
- Bunun ötesinde, KOBİ'lerde personel en önemli paydaşlardır. KOBİ'lerdeki sosyal sorumluluğun temel özelliği; çalışanların, yöneticilerin ve işletme sahiplerin geçiminin garanti edilmesi ve onların hayırseverlik konusunda beklentilerine cevap verme şeklinde olmasıdır.

KOBİ'lerde KSS tartışmalarının merkezi, sosyal performans ile finansal performans arasındaki ilişkinin doğasıdır. Doğru KSS'luğun ancak, "doğru işleri" yapmaktan elde edilecek kârlar tarafından finanse edilebileceğini görüşü oldukça kabul görmektedir. KSS sürdürülebilir kârlılık ve işletme sahipleri olduğu kadar paydaşlar içinde uzun süreli değer yaratımı için en güçlü yoldur. Bu yüzden KSS ve raporlama hem işletmeler hem finansal yatırımcılar hem de toplum için "kazan-kazan" fırsatı oluşturmaktadır. 21. yüzyılda kazanan işletmeler, sadece işletme sahiplerine katkı sağlamakla kalmayıp aynı zamanda toplum refahında da katma değer yaratan işletmeler olmaktadır. Sorumlu işletmecilik olarak işletme performansı, işletmenin fiyat dalgalanmalarından ve sürdürülebilirlikle ilgili tehditlerden korunmasına yardımcı olan pazar payının korunabilmesi için kilit bir rol oynamaktadır. Kurumsal finansal performans, paydaşların refahına yapılan katkıya bağlıdır; fakat, KOBİ'lerin çok fazla paydaşları yoktur ve KSS yatırımları yapması bakımında baskılara çok fazla maruz kalmamaktadır (Jenkins, 2004; 47).

AB Komisyonu 2005'te "KOBİ Uzmanlar Grubu" adı altında kurduğu çalışma grubuna "KOBİ'ler için Sorumlu İşletmecilik ve Fırsatlar" başlıklı bir rapor hazırlattırılmıştır. Bu raporda başlıca şu konular ele alınmıştır (Çakır, 2007):

- Büyük şirketlerin kendilerine mal veren KOBİ'lerde sorumlu işletmecilik (Sİ) şartı aramasının etkisi ne olur? Tüketiciler davranışlarıyla KOBİ'lerin sosyal ve çevre konularında duyarlı ve özenli olmasını sağlayabilir mi?
- KOBİ'lere Sİ'ciliği aşılacak için ne tür araçlar seçilmelidir? Sertifika sistemleri, iletişim teknikleri, rehberler ve raporlama KOBİ'lerde Sİ bilincini yerleştirmede ne denli etkili olur?
- KOBİ'lerde Sİ uygulaması bölgesel kalkınma stratejilerinin bir parçası olup, bölgesel düzeyde sosyo-ekonomik gelişmeyi tetikleyebilir mi? Sİ, KOBİ'lerin iş yapma süreçlerine olumlu katkı sağlar mı? Bu katkılar KOBİ'leri Sİ uygulamasına yönlendirecek derecede güçlü olur mu?

Bu sorulardan hareketle ulaşılan temel mesajlar ise raporda şöyle sıralanmaktadır (Çakır, 2007):

- Sİ gerçek sorunlara çözüm bulmak bir fırsat olarak görülmelidir. Sİ sonuca odaklı ve pratik çözümler bulmaya yönelik uygulanmalıdır. İlgili tüm taraflar KOBİ'lerin sosyal ve çevre konularına çok daha duyarlı yaklaşımı sonucunda ortaya gelecek fırsatları belirlemek için özendirilmeli.

- Destek sağlayan kuruluşlar ve bankalar çalışmalarına Sİ boyutunu eklemeye teşvik edilmelidir. KOBİ'lerle network oluşturmada bu kuruluşlar önemli işlev görmektedir.
- Hükümetler şirketlerin çalışma koşullarını belirlerken daha sorumlu davranmalı, KOBİ'lere büyüme ve istihdam yaratmaya elverişli yasal çerçeve sağlamalıdır.
- KOBİ'ler ülkelere göre boyut, sektör ve şirket yapısı açısından farklılık göstermektedir. Bu sebepten Sİ anlayışını yaygınlaştırmak için belirlenen stratejiler ve yaklaşımlar, KOBİ'lerin farklı özellikleri doğrultusunda değişebilecek özellikte tasarlanmalıdır.
- Sİ'ler ödüllendirilmelidir. Çevre, eğitim, sağlık, temiz enerji ve sosyal konulara duyarlı KOBİ'lerin ciddi şekilde ödüllendirilmesine olanak verecek bir ortam yaratılmasına önem verilmelidir.

Sivil Toplum Kuruluşları ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Yatırımcı Sorumlulukları Araştırma Merkezine (IRRC) göre paydaşlar işletmeleri daha sosyal sorumlu davranmaları konusunda zorlamaktadır. Özellikle, kurumsal yatırımcılar, büyük ve küçük paydaşlar; yöneticilerin dikkatini sosyal sorumluluk kavramına yönlendirmesi konusunda etkilerini giderek daha çok artırmaktadır. STK'larının küresel dünyada önemli aktörler haline gelmelerine bağlı olarak işletmelerin sosyal sorumluluk kapsamındaki faaliyetlerini etkileyen paydaşlar içerisinde etkinliklerini hızla artırdıkları görülmektedir. STK'lar sahip oldukları gücü ve paydaş statülerini kullanarak bu değişimin önemli bir parçası haline gelmektedir (Guay ve diğerleri, 2004;125). Paydaşlar, sivil baskı örgütleri kurarak kamu politikalarının oluşumda etkili olmakta ve bu surette işletmelerin çalışmalarını etkileyebilmektedir. Paydaşların işletmeyi üç temel anlamda etkilediği görülmektedir: güç, yasallık ve zorunluluk. Paydaşlar sağladıkları ilişki ağı ile her şeyden önce baskı gücüne sahip olabilmektedir. Uygunluk ise işletmenin, sosyal norm, değer, inanç ve tanımlamalara uygun olarak değerlendirilmesi ya da algılanmasını ifade etmektedir. Zorlama ise paydaşların dikkat gerektiren konularda işletmeden neler talep edebileceklerini ifade etmektedir (Guay ve diğerleri, 2004; 130). Paydaşlar bu üç mekanizmayı kullanarak, işletmelerin faaliyetlerini etkileyebilmekte ve KSS politikalarının şekillenmesinde yardımcı olabilmektedir.

KSS kapsamında işletmeler genellikle faaliyet gösterdikleri alanlarda gerçekleştirdikleri projelerle (çevre, sağlık, eğitim vb.) karşımıza çıkmaktadır. Bazı işletmeler bu projeleri kendi vakıflarını kurarak gerçekleştirme yoluna giderken, bazıları da mevcut STK'larla işbirliği yapmayı tercih etmektedir. İşletmelerin STK'ların yürütmekte oldukları projelere destek vermesi ise bu yöntemlerden biri olarak değerlendirilebilmektedir (www.kurumsalsosyal.com).

Paydaşlarla ilişkiler ve ortaklık, KSS politikalarını ve faaliyetlerini biçimlendiren bir araç olarak önemli bir araç olarak görülmektedir. Bunun ötesinde işletmecilik alanında son dönemlerde etkin olan görüş ise sürdürülebilir gelişme için yasal düzenlemelerin yerine getirilmesinden daha çok gönüllülük esasına dayanan faaliyetlere odaklanılması gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Paydaşlarla sağlanan iletişim süreçlerinden elde edilen veriler, işletmenin yeni ürün geliştirmesinden varolan süreçlerini düzenlemesine kadar birçok alanda kullanılmaktadır. Özellikle STK'ların ve işletmelerin aynı konuya önem vermeleri durumunda kurulacak iletişim, güçlü bir ortaklığın başlangıcı olarak da değerlendirilebilmektedir. İşletmeler ve STK'lar arasındaki işbirliği; sertifika şemaların ya da daha etkili ürünlerin geliştirilmesi gibi birçok faaliyeti içerebilmektedir. İşletmenin temel faaliyetleri ile STK'ların amaçlarının birleştiği bu ortaklık daha etkili olarak tanımlanmaktadır. Aslında toplumsal ve sosyal çevre için olduğu kadar işletmenin doğru finans ve pazarlama değeri yaratmasıyla sonuçlanan güzel işbirliği örnekleri bulunmaktadır (Andreas Rasche ve diğerleri, 2008; 159). Türkiye'de ise bu tür bir işbirliğine örnek olarak Aygaz verilebilmektedir. Aygaz, 2002 yılında Türkiye genelinde uygulamaya başladığı "**Dikkatli Çocuk Projesi**" ile çocukları kazalara karşı bilinçlendirme kampanyası başlatılmış ve 2005 yılına kadar sürdürdüğü proje ile 69 farklı ilde, 717 okulda eğitimler verilmiş ve proje kapsamında 310.000 ilköğretim öğrencisi 'Dikkatli Çocuk' sertifikası almıştır. Bu süreçte yine ilköğretim öğrencilerine yönelik hazırlanan çocuk TÜSEV 2005 STEP "Kurumsal Sosyal Sorumluluk Çalışması" oyunu, Türkiye genelinde birçok il olmak üzere 325 kez sahnelenmiştir. Aynı proje kapsamında, 2002-2003 yıllarına bakıldığında, 59.000 çocuğa eğitim verilmiş ve yine on binlere ulaşan sayıdaki çocuğun da sahnelenen tiyatro oyununu izlemesi sağlanmıştır. Aygaz, bu projenin yürütümünde **Türk Eğitim Gönüllüleri Vakfı** ile işbirliği yapmıştır. Projeye özel internet sitesi (www.dikkatlicocuk.com.tr) de hazırlanmış olan Aygaz, projenin medyada daha fazla yer almasını sağlamış ve yarattığı Aycan karakteriyle de konudaki farkındalığı artırmıştır (Özdemir, http://www.undp.org.tr/publicationsDocuments/CSR_Report_tr.pdf).

Bütün bu gelişmelere karşın tartışılan bir diğer gelişme ise; bu tür faaliyetlerin sosyal adalet ve çevre dostu bir dünya oluşturulmasına ve yeni pazarlar/ürünler geliştirilmesine olanak sağlayan işbirliklerinin önemli katma değer sağlamanın yanında uzun dönemde ise işletmenin büyümesini de sınırlandırabileceği görüşüdür. Ortaklar, sosyal ödül ve cezaların sistematik olarak belirlenmediği ekonomik koşullarda faaliyet göstermektedir. Bu nedenle daha az sosyal sorumlu rakipler, daha yüksek kârlar elde edebilmekte ve uzun dönem içerisinde sermaye üstünlüğüne sahip olabilmektedir (Andreas Rasche ve diğerleri, 2008)

STK'lara Finansal Destekler: Çorum KOBİ'leri Üzerine Bir Araştırma

Çalışmanın ikinci kısmı olan saha çalışmasında, Çorum KOBİ'lerin kurumsal sosyal sorumluluk kavramına bakış açılarını ve bu bağlamda STK'larla gerçekleştirdikleri işbirliklerini ortaya koymaya çalışılacaktır.

Varsayımlar

Yapılan çalışmanın varsayımları ise şu şekilde sıralanmaktadır;

- Çalışma kapsamında Çorum İlçe merkezindeki bütün işletmelere gönderilmiş olup geri dönüşüm sağlanan işletmelerin ana kütleyi tam olarak yansıttığı varsayılmıştır.
- Çalışma yapılan işletmelerin verdiği bilgiler gerçeği yansıtmaktadır.
- Çalışma kapsamına alınan işletmelerde anket sorularının tam olarak anlaşıldığı ve buna göre cevap verildiği varsayılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada uzun dönemli sürdürülebilir bir gelişme sağlamasında önemli bir araç olarak kabul edilen KSS kavramı ile ilgili olarak Çorum'da faaliyet gösteren KOBİ'lerin hangi faaliyetleri gerçekleştirdiklerini belirlemek ve özellikle bu faaliyetleri sürdürürken sivil toplum kuruluşları ile hangi düzeyde ortak çalışmalar yaptıklarını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bu bağlamda şu sorulara cevap aranmıştır:

- Çorum'da faaliyet gösteren KOBİ yöneticilerinin KSS kavramına ilişkin bilgileri hangi düzeydedir?
- Çorum'da faaliyet gösteren KOBİ'lerde KSS kavramına ilişkin belirli stratejiler geliştirilmiş ve uygulanmakta mıdır?
- Çorum'da faaliyet gösteren KOBİ'lerin sivil toplum kuruluşları ile gerçekleştirdikleri ortak projeler var mıdır?
- Eğer varsa, yöneticilerin bu projelerin başarısı hakkında değerlendirmeleri nelerdir?

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın uygulamaya yönelik kısmında, Çorum KOBİ'lerine yönelik bir saha araştırması yapılmıştır. Araştırma kapsamına Çorum'da faaliyet gösteren ve KOBİ tanımına uyan işletmeler alınmıştır. Söz konusu işletmelerin tespitinde Çorum Ticaret ve Sanayi Odası (ÇTSO) ve KOSGEB İşletme Geliştirme Merkezi'nden elde edilen veriler esas alınmıştır. Belirlenen 536 işletmenin Çorum Merkez İlçe'de faaliyet gösteren 350 tanesine (tamamına) ulaşılmış ve dolayısıyla tam sayım yapılmıştır. Dolayısıyla dönüş gerçekleşen anketler çalışma kapsamında değerlendirilmiştir.

Bu kapsamda, Çorum Merkezinde faaliyet gösteren 350 adet KOBİ olduğu KOSGEB veri tabanından elde edilmiş (<http://www.kosgeb.gov.tr/veritabani/default.aspx>), ve bu işletmelerden 77 tanesine ulaşılabilmektedir. Böylece Çorum KOBİ'lerinin yaklaşık %22'sine ulaşılmıştır. Yapılan hesaplamalar sonucunda ulaşılabilecek minimum işletme sayısı 2 standart hata ile 43 işletme¹ olarak tespit edilmiştir (Nakip, 2006: 318). Bu da toplam kümenin(536) % 8'ine tekabül etmektedir. Nakip'e (2006) göre, örnek hacmi ana kümlenin %10'u ya da daha fazlası ise bu ana kütle sınırlı ana kütle düzeltici (finite population correction) ile düzeltilmelidir. Burada ele alınması gerekli minimum işletme sayısı toplam kümenin %8'ine tekabül ettiğine göre düzeltme işlemine gerek olmayacaktır. Çalışma sonucunda ulaşılan işletme sayısını toplam küleye oranladığımızda ($77/536=0,143$) ulaşılan oran ise bu oranın çok üzerindedir.

Veri toplanması çerçevesinde anket çalışması yapılmıştır. Anket hazırlanmasında bu konudaki literatür taranarak, konu ile ilgili olarak "çevreye yönelik faaliyetler", "personelere yönelik faaliyetler" ve "topluma yönelik faaliyetler" olmak üzere üç temel alan belirlenmiştir. Daha sonra bu kapsamda yer alan unsurları ölçmeye yönelik bir dizi ifade geliştirilmiştir. Anket; ilk beş sorusu işletmenin tanıtımına yönelik olmak üzere toplam 35 sorudan oluşmaktadır. Anketler, anketörler tarafından yüz yüze uygulanmış ve her bir anket tek tek değerlendirilmiştir. Yöneltilen anket sorularından 77 tanesine değerlendirilebilir cevap alınmıştır. Bu sayı, toplam sayının %14,3'üne tekabül ederken Çorum İlçe Merkezindeki oranı ise %22 seviyesindedir. Bu orana göre, Çorum'da faaliyet gösteren KOBİ'ler için genellenebileceği varsayılmıştır. Veriler derlendikten sonra analiz için SPSS For Windows 13,0 programından faydalanılmıştır.

Yapılan testin unsurları arasında bir korelasyon olup olmadığının belirlenmesi için alfa katsayısı (Cronbach's Alpha) kullanılmıştır. Analiz sonucunda ölçeğin güvenilir olduğunu söyleyebilmek için alfa

$$^1 n = \frac{N(pq)Z^2}{(N-1)E^2 + (pq)Z^2} \quad n = \frac{350(0,98 * 0,02)2^2}{(350-1)0,04^2 + (0,98 * 0,02)2^2}$$

$$= 43.090452 = 43 \text{ adet işletme}$$

N=Toplam işletme sayısı 350 olarak alınmıştır.

p=İşletmelerin genel olarak %98'i KOBİ olarak varsayılmaktadır.

q= İşletmelerin KOBİ olmama olasılığı ise %2 olarak varsayılmıştır.

E= Kabul edilebilen örneklem hatası (Hata yapma düzeyi)

katsayısı değerinin %60'dan fazla olması gerekmektedir (Nakip, 2006:146). Bu anket için Cronbach's Alpha oranı %83,9 olarak hesaplanmıştır.

Bulgular

Ankete Katılan İşletmelere İlişkin Genel Bilgiler

Ankete katılan işletmelerin faaliyet gösterdiği sektörler, Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Ankete Katılan İşletmelerin Faaliyet Gösterdiği Sektörler

	Sıklık	Oran
Taş-Toprak	13	16,9
Makine	20	26
Gıda	17	22
Tekstil	5	6,4
İnşaat	20	26
Diğer	2	3,7
Toplam	77	100,0

Ankete Katılan işletmelerden ağırlıklı olarak makine ve inşaat sektörü ön plana çıkmaktadır(%26). Bu işletmeleri gıda işletmeleri(Un, Yem) takip etmekte, Sırası ile taş toprak ve tekstil işletmeleri gelmektedir. Diğer işletmeler ise Bilgisayar yazılım ve Kâğıt fabrikasıdır.

Ankete katılan işletmelerin faaliyet süreleri ise Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Ankete Katılan İşletmelerin Faaliyet Süreleri

	Sıklık	Oran	Kümülatif toplam
1 Yıdan Az	1	1,3	1,3
1-5 Yıl	15	19,5	20,8
6-10 Yıl	17	22,1	42,9
11-15 Yıl	13	16,9	59,7
6-20 Yıl	12	15,6	75,3
16-20 Yıl	6	7,8	83,1
21-25 yıl	13	16,9	100,0
Toplam	77	100,0	

Faaliyet gösteren işletmelerin büyük çoğunluğunun 6-20 yıl arasında olduğu görülmektedir. İşletmelerin faaliyet süreleri arttıkça finansal anlamda daha güçlü bir konuma gelebilmekte ve finansal anlamda istikrara kavuşabilmektedir. İşletmelerin KSS faaliyetlerine kaynak ayırabilmesi için böylesi bir finansal güce sahip olması gerektiği noktasından hareketle, işletmenin faaliyet süresi arttıkça daha sosyal sorumlu davranabildikleri ifade edilebilmektedir. Tablo-3 KOBİ'lerin faaliyet süreleri ile "toplumsal olaylara duyarlı olmanın, işletmenin en önemli sorumluluklarından biridir" seçenekleri arasındaki korelasyon ilişkisini göstermektedir.

Tablo 3 Çalışma Süresi – Toplumsal Duyarlılık Arasındaki İlişki

		Faaliyet süresi	Toplumsal duyarlılık
Çalışma süresi	Pearson Korelasyonu	1	,217
	Sig. (2-tailed)		,058
	Veri sayısı	77	77
Toplumsal duyarlılık	Pearson Korelasyon	,217	1
	Sig. (2-tailed)	,058	
	Veri sayısı	77	77

Pearson Correlation ifadesinin karşısındaki değer "r" ile ifade edilmekte ve -1 ve +1 arasında bir değer almaktadır. Burada ilişkinin yönünü "r" işareti, derecesini ise katsayının büyüklüğü belirlemektedir. Buna göre, faaliyet süresi ile toplumsal duyarlılık arasında olumlu bir ilişki olduğu ancak bunun çok güçlü bir ilişki olmadığı görülmektedir.

İşletmede çalışan sayıları ise Tablo 3'te gösterilmektedir. İşletmede çalışan sayıları incelendiğinde ise çalışan sayısının 1–50 kişi arasında olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Ankete Katılan İşletmelerin Çalışan Sayıları

Çalışan Sayısı	Sıklık	Oran
1–9 Arası	39	50,6
10–49 Arası	37	48,1
50–149 Arası	1	1,3
Total	77	100,0

KOBİ'lere çalışanlar açısından baktığımızda, işletmelerin genel olarak 1–9 arasında ya da 10-49 arasında işçi çalıştırdıkları gözlenmiştir. 150 işçiden fazla işçi çalıştıran işletme bulunmadığından, çalıştırılan işçi açısından ele alınan işletmeler, çalışma kapsamına (KOBİ nitelikli) uygun sayılabilir.

KOBİ'lerin KSS Kapsamında Gerçekleştirdiği Faaliyetler

İşletmelerin KSS faaliyetlerinin genellikle çevreye ilişkin çalışmalar, personele yönelik çalışmalar ve topluma yönelik çalışmalardan oluşması nedeniyle anket soruları da bu üç gruba yönelik çalışmalarını analiz edecek şekilde düzenlenmiştir. KOBİ'lerin STK'lara yönelik KSS faaliyetleri de topluma ilişkin çalışmalar içerisinde analiz edilmiştir.

KOBİ'lerin Çevreye Yönelik Olarak Sürdükları Faaliyetler

KOBİ'lerin KSS değerlendirilmesinde kullanılan ölçütlerin başında işletmelerin sahip olduğu sertifikalar gelmektedir. Bu bağlamda KOBİ'lerin sahip olduğu sertifikaların neler olduğu incelenmiştir. Tablo 5 KOBİ'lerin sahip olduğu sertifikaları göstermektedir.

Tablo 5: Ankete Katılan İşletmelerin Sahip Olduğu Belgeler

Sahip Olunan Belgeler	Sıklık	Oran	Kümülatif toplam
Hiç biri	24	31,2	31,2
TSE	28	36,4	67,5
ISO 9000	19	24,7	92,2
ISO 14000	1	1,3	93,5
ISO 22000	3	3,9	97,4
Birden Fazla belgeye sahip	2	2,6	100,0
Toplam	77	100,0	

Ankete katılan işletmelerin büyük çoğunluğunun (%61,1) TSE ve ISO 9000 belgesine sahip olduğu görülmektedir. İşletmenin çevreye duyarlılığının göstergesi olarak tanımlanan ISO 14000 ve ISO 22000 (HACCP- Gıda Güvenliği) belgelerine sahip olan işletmelerin oranı ise %5,2 düzeyindedir. Bu oran çok düşük olmakla birlikte KOBİ'lerde bu yönde bir bilincin oluşmaya başladığını göstermektedir.

Çevreye yönelik faaliyetler başlığı altında gürültü kirliliği, enerji tasarrufu, zararlı kimyasalların azaltılması, atıkların yönetimi, su tasarrufu, geri dönüşüme olanak sağlayan paketleme, alternatif enerji kaynaklarının kullanımına ilişkin bilgiler araştırılmıştır. Tablo 6 KOBİ'lerin çevreye yönelik olarak gerçekleştirdikleri KSS faaliyetlerini göstermektedir.

Tablo 6: KOBİ'lerin Çevreye Yönelik Olarak Gerçekleştirdikleri KSS Faaliyetleri

	Gürültü kirliliği	Enerji tasarrufu	Zararlı kimyasal kullanmama	Atık yönetimi	Su tasarrufu	Geri dönüşümlü paketleme	Alternatif enerji kaynakları
Kesinlikle katılmıyorum	5 (%6,5)	0	2 (%6,5)	2 (%6,5)	1 (%1,3)	5 (%6,5)	2 (%2,6)
Katılmıyorum	2 (%2,6)	2 (%2,6)	16 (%20,8)	15 (%19,5)	7 (%9,1)	11 (%14,3)	19 (%24,7)
Kararsızım	6 (%7,8)	6 (%7,8)	3 (%3,9)	4 (%5,2)	0	9 (%11,7)	24 (%31,2)
Katılıyorum	46 (%59,7)	37 (%41,6)	26 (%33,8)	28 (%36,4)	44 (%57,1)	38 (%36,4)	19 (%24,7)
Kesinlikle katılıyorum	18 (%23,4)	32 (%41,6)	30 (%6,5)	28 (%36,4)	25 (%32,5)	14 (%18,2)	13 (%16,)
Toplam	77 (%100)	77 (%100)	77 (%100)	77 (%100)	77 (%100)	77 (%100)	77 (%100)

Tablo 6'da görüldüğü üzere Çorum'da faaliyet gösteren KOBİ'lerin çevreye yönelik olarak gerçekleştirdikleri faaliyetlerin enerji ve su tasarrufu alanlarında olduğu görülmektedir. Bu durumun, Türk toplumunda yerleşik olan değerlerden birisi olan "israf etmeme" alışkanlığından kaynaklandığı ileri sürülebilmektedir. Ancak aynı hassasiyetin geri dönüşümlü paketleme ve alternatif enerji kaynakları kullanma konusunda gösterilmediği görülmektedir. "Kararsızım" seçeneğinin de bu konuya ilişkin olarak negatif bir anlam içerdiği düşünülürse; ankete katılan KOBİ'lerin yaklaşık üçte birinin (%32,5) geri dönüşümlü paketlemeye olanak veren araçları kullanmadıkları görülmektedir. Ayrıca ankete katılan KOBİ'lerin yaklaşık %60'nın da hiçbir şekilde alternatif enerji kaynakları (bio dizel, bio gaz, rüzgâr vs) kullanmadıkları görülmektedir. Alternatif enerji kaynaklarının, küresel ısınmanın önlenmesine ilişkin olarak sunulan bir önlem paketi olarak son dönemlerde daha popüler bir kavram olarak kullanılmaya başlandığı düşünüldüğünde KOBİ'lerde henüz bu bilincin yerleşmeye başlamadığı ifade edilebilmektedir.

KOBİ'ler çevresel faaliyetlere ilişkin KSS faaliyetlerini kendi bünyesi içerisinde gerçekleştirebildikleri gibi gönüllü çevresel kuruluşlarla işbirliği içerisinde girebilmektedir. Bu anlamda KOBİ'lerin çevresel kuruluşlarla ne kadar işbirliği içerisinde olduğu ve bu işbirliği çerçevesinde STK'lara finansal alanda destek olup olmadıkları araştırılmıştır. "Bölgedeki Gönüllü Kuruluşlarla İşbirliği" ve "Çevresel kuruluşlara finansal destek" arasındaki için $p = 0.018$ olarak hesaplanmıştır. $0,018 < 0.05$ olduğu için iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buradan hareketle bu iki değişken arasındaki ilişkinin düzeyini ortaya koymak için Tablo 7 hazırlanmıştır.

Tablo 7: Çevredeki Gönüllü Kuruluşlarla İşbirliği ve STK'lara Finansal Kaynak Aktarımı

Çevresel kuruluşlara finansal destek	Bölgedeki Gönüllü Kuruluşlarla İşbirliği				
	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Kesinlikle Katılmıyorum	1 (%6,7)	1 (%7,7)	0	1 (%7,1)	3 (%3,9)
Katılmıyorum	5 (%33,3)	7 (%23,1)	3 (%20,0)	3 (%21,4)	18 (%23,4)
Kararsızım	4 (%26,7)	5 (%38,5)	6 (%17,1)	0	15 (%19,5)
Katılıyorum	5 (%33,3)	3 (%23,1)	17 (%48,6)	3 (%21,4)	3 (%36,4)
Kesinlikle Katılıyorum	0	1 (%7,7)	5 (%14,3)	7 (%50,0)	13 (%16,9)
Toplam	15 (%100)	13 (%100)	35 (%100)	14 (%100)	77 (%100)

Görüldüğü üzere çevresel kuruluşlarla işbirliğine önem verdiklerini belirten KOBİ'lerin sadece bir tanesi finansal anlamda herhangi bir bağışta bulunmadığını belirtirken; STK'larla işbirliğine önem veren KOBİ'lerin büyük bir çoğunluğu STK'lara finansal anlamda destek olduklarını belirtmiştir. Bu durum, KOBİ'lerin "gönüllü işbirliğine" verdikleri önemin derecesini belirten "katılıyorum" ve "kesinlikle katılıyorum" seçeneklerinin seçilmesinin de KOBİ'lerin STK'lara finansal alanda destek olmalarının derecesini etkilediği görülmektedir. Ankete katılan KOBİ'ler içerisinde gönüllü çevresel kuruluşlarla işbirliğine önem verdiğini

“katılıyorum” seçeneği ile ifade eden KOBİ'lerin %48,6'sı STK'lara finansal destek verdiklerini belirtmiştir. Ancak bu işletmelerin sadece %14,3'ü STK'lara her yönüyle destek olunmasını ve bu açıdan güçlü bir ortaklığın ifadesi olan “kesinlikle katılıyorum” seçeneğini işaretlemiştir. STK'larla işbirliğine önem verdiklerini “kesinlikle katılıyorum” seçeneği ile ifade eden KOBİ'lerin %50'si aynı zamanda STK'lara her yönüyle destek verilmesine “kesinlikle katılıyorum” seçeneği ile cevap vermişlerdir. Bu noktadan hareketle, KOBİ'ler çevresel sorunlarla ilgilenme düzeyi arttıkça, işbirliğine yöneldikleri ve bu düzeye bağlı olarak STK'lara finansal katkıda buldukları gözlenmektedir.

Bu konuyla ilgili olarak araştırılan bir diğer unsur ise işletmenin sahip olduğu belgeler ile bölgedeki gönüllü kuruluşlarla işbirliği ve STK'lara finansal kaynak aktarımı arasında bir ilişki olup olmadığıdır. Tablo 8 bu ilişkiyi göstermektedir.

Tablo 8: KOBİ'lerin Sahip Olduğu Belgeler İle Çevredeki Gönüllü Kuruluşlarla İşbirliği ve STK'lara Finansal Kaynak Aktarımı Arasındaki İlişki

STK' işbirliği	Çevre kirliliğine önem	İşletmenin Sahip Olduğu Belgeler						
		Yok	TSE	ISO 9000	ISO 14000	ISO 22000	Birden fazla	Toplam
Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	0	1 (%11,1)	0	0	0	0	1 (%6,7)
	Katılıyorum	1 (%50)	7 (%77,7)	2 (%66,6)	0	1 (%100)	0	11 (%73,3)
	Kesinlikle Katılıyorum	1 (%50)	1	1	0	0	0	3 (%20)
	Toplam	2 (%100)	9 (%100)	3 (%100)	0	1 (%100)	0	15 (%100)
	Kesinlikle katılmıyorum	1 (%25)	0	1 (%25)	0	0	0	2 (%15,4)
Kararsızım	Katılıyorum	2 (%50)	3 (%75)	1 (%25)	0	0	1 (%100)	7 (%53,8)
	Kesinlikle katılıyorum	1 (%25)	1 (%25)	2 (%50)	0	0		4 (%30,8)
	Toplam	4 (%100)	4 (%100)	4 (%100)	0	0	1 (%100)	13 (%100)
	Kesinlikle katılmıyorum	0	1 (%8,3)	0	0	0	0	1 (%2,9)
Katılıyorum	Katılmıyorum	0	0	1 (%14,3)	0	0	0	1 (%2,9)
	Katılıyorum	3 (%23,1)	10 (%83,3)	2 (%28,6)	1 (%50)	0	1 (%100)	17 (%48,6)
	Kesinlikle katılıyorum	1 (%76,9)	1 (%8,3)	4 (%57,1)	1 (%50)	0		16 (%45,7)
	Toplam	3 (%100)	12 (%100)	7 (%100)	2 (%100)	0	1 (%100)	35 (%100)
	Kesinlikle Katılmıyorum	1 (%20)	1 (%33,3)	0	0	0	0	2 (%14,3)
Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	1 (%20)	1 (%33,3)	1 (%20)	1 (%100)			4 (%28,6)
	Kesinlikle Katılıyorum	3 (%60)	1 (%33,3)	4 (%80)				8 (%57,1)
	Toplam	5 (%100)	3 (%100)	5 (%100)	1 (%100)			14 (%100)

Tablo 8 incelendiğinde, işletmenin sahip olduğu sertifikalar ve çevre ile ilgili konularla ilgili olarak STK'larla yapılan işbirliği arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bunun yanında ISO 22000 ve ISO 14000 belgesine sahip olan işletmeler, bölgesel gönüllü çevre kuruluşlarıyla herhangi bir işbirliği içerisinde olmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum KOBİ'lerde KSS çalışmalarının özellikleri başlıkları altında ifade edilmiş olan “KOBİ'ler KSS çalışmalarının işletme sahibinin kişisel motivasyonuna bağlı olduğu ve daha çok

işletme çalışanlarının, işletme sahiplerinin hayatlarını idame ettirmelerini sağlamaya yönelik çalışmalarla sınırlı olduğu” görüşünü destekler niteliktedir.

KOBİ'lerin Personele Yönelik KSS Faaliyetleri

Bu çalışmada KOBİ'lerin personele yönelik yürütülen KSS faaliyetleri kurum içi iletişim (bülten, iletişim kanalları, ast-üst arasındaki iletişimin derecesi), personele sağlanan özel emeklilik ve sigorta olanakları, esnek çalışma saatleri ve kurum içerisinde düzenlenen sosyal aktiviteler (piknik, gezi vs.) incelenmiştir. Tablo 9, KOBİ'lerin personele yönelik olarak gerçekleştirdikleri faaliyetleri göstermektedir.

Tablo 9: KOBİ'lerin Personele Yönelik Olarak Gerçekleştirdikleri KSS Faaliyetleri

	Kurum içi bülten	İletişim kanalları	Özel sağlık hizmetleri	Özel emeklilik koşulları	Özürü ve eski hükümlü çalıştırma	Ast-üst iletişimi	Kurum içi sosyal aktivite	Esnek çalışma saatleri
Kesinlikle katılmıyor um	5 (%6,5)	0	9 (%11,7)	7 (%9,1)	13 (%16,9)	1 (%1,3)	3 (%3,9)	1 (%1,3)
Katılmıyo rum	5 (%6,5)	3 (%3,9)	33 (%42,9)	31 (%40,3)	32 (%41,6)	0	7 (%9,1)	3 (%3,9)
Kararsızı m	14 (%18,2)	2 (%2,6)	9 (%11,7)	6 (%7,8)	8 (%10,4)	6 (%7,8)	12 (%15,6)	8 (%10,4)
Katılıyor m	39 (%50,6)	46 (%59,7)	8 (%10,4)	12 (%15,6)	15 (%19,5)	44 (%57,1)	28 (%36,4)	47 (%61)
Kesinlikle katılıyor m	14 (%18,2)	26 (%33,8)	18 (%23,4)	21 (%27,3)	9 (%11,7)	26 (%33,8)	27 (%35,1)	18 (%23,4)
Toplam	77 (%100)	77 (%100)	77 (%100)	77 (%100)	77 (%100)	77 (%100)	77 (%100)	77 (%100)

Tablo 9'da görüldüğü üzere Çorum'da faaliyet gösteren KOBİ'lerin personele özel sağlık hizmetleri ve özel emeklilik olanakları sunma konusunda oldukça yetersiz oldukları görülmektedir. Ankete katılan KOBİ'lerin %66,3'ü personeline özel sağlık hizmetleri sunmazken; %57,2'si özel emeklilik olanakları sağlamamaktadır. Ayrıca Çorum'da faaliyet gösteren KOBİ'lerin yaklaşık %70'i özürü ve eski hükümlü çalıştırmadıklarını ifade etmektedir. Ankete katılan işletmelerin personel sayılarının düşük olduğu düşünüldüğünde yasal düzenlemelerin ötesinde “özürü ve eski hükümlü çalıştırma” oranının da düşük olması beklenen bir durumdur. Ancak KSS'nin en önemli unsurlarından birisi olarak tanımlanan “toplumu ilgilendiren konularda yasal düzenlemelerin ötesine geçmek” ifadesinden hareket edildiğinde; KOBİ'lerin toplumdaki özürü vatandaşlara istihdam yaratma konusunda yetersiz oldukları görülmektedir.

Ankete katılan KOBİ'lerin özel emeklilik fırsatı sunma olanağı ile özel sağlık hizmetleri sunma arasında ($p=,000$ hesaplanmıştır. $p<0.05$) anlamlı bir ilişki vardır. Bu nedenle bu iki unsur arasındaki korelasyon oranı hesaplanmış (korelasyon=0,369) ve orta düzeyde olumlu bir ilişki olduğu görülmüştür. Buradan hareketle; Çorum'da faaliyet gösteren KOBİ'lerin sadece bir kısmının personele yönelik KSS faaliyetlerini gerçekleştirdikleri ve bunun özel emeklilik ve sağlık sigortası sağlama hizmetleri şeklinde olduğu görülmektedir.

KOBİ'lerin Topluma Yönelik KSS Faaliyetleri

KOBİ'lerin topluma yönelik KSS faaliyetleri içerisinde ise paydaşlarla uzun dönemli ortaklık kurma isteği, sosyal mesajlar verme, STK'larla ortak projeler gerçekleştirme isteği, yasal düzenlemelerin ötesinde belirli sorumlulukları yerine getirme, yerel spor kuruluşlarına destek olma, çalışanların sivil toplum kuruluşlarında yer almalarını destekleme, STK'ya finansal destek sağlama ve toplum ve paydaşlara karşı açıklık politikalarını izleme kavramları incelenmiştir.

Tablo 10: KOBİ'lerin Topluma Yönelik KSS Faaliyetleri

	Paydaşlarla ortaklık isteği	Reklam vs. de sosyal mesaj	Toplumsal duyarlılığa önem verme	Toplum kuruluşları ile ortak proje	Yerel spor kuruluşlarının a destek	STK' ile işbirliğine önem verme	Çalışanların STK'lara katılımını destekleme	STK'lara Finansal Destek sağlama	Açıklık politikasını uygulama
Kesinlikle katılmıyorum	1 (%1,3)	1 (%1,3)	3 (%3,9)	2 (%2,6)	6 (%7,8)	1 (%1,3)	0	5 (%6,5)	0
Katılmıyorum	5 (%6,5)	10 (%13)	13 (%16,9)	2 (%2,6)	15 (%19,5)	11 (%14,3)	17 (%22,1)	21 (%27,3)	10 (%13)
Kararsızım	9 (%11,7)	11 (%14,3)	0	19 (%24,7)	12 (%15,6)	17 (%22,1)	19 (%24,7)	23 (%29,9)	14 (%18,2)
Katılıyorum	36 (%46,8)	33 (%42,9)	40 (%51,9)	40 (%51,9)	24 (%31,2)	38 (%49,4)	30 (%39)	19 (%24,7)	32 (%41,6)
Kesinlikle katılıyorum	26 (%33,8)	22 (%28,6)	21 (%27,3)	14 (%18,2)	20 (%26)	10 (%13)	11 (%14,3)	9 (%11,7)	21 (%27,3)
Toplam	77 (%100)	77 (%100)	77 (%100)	77 (%100)	77 (%100)	77 (%100)	77 (%100)	77 (%100)	77 (%100)

Tablo incelendiğinde ankete katılan KOBİ'lerin yaklaşık %80'nin "paydaşlarla uzun dönemli bir ortaklık geliştirilmesine" önem verdikleri görülmektedir. Aynı özelliğin toplumsal sorumluluklara duyarlı olma konusunda (kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum oranı toplam %70) olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında da anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu iki değişken arasındaki ilişki için $p=0.039$ hesaplanmıştır. $P<0.05$ olduğu için anlamlı bir ilişki olduğu ifade edilebilmektedir.

Bu konularda gönüllü çevresel kuruluş işbirliğine de önem verilmekle birlikte %64'nün STK'lara finansal anlamda bir destek sağlamadıkları görülmektedir. Yapılan analizde iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p=0,096$ ve $p>0.05$). Bu alan, işletmeler ve STK'lar arasında geliştirilmesi gereken bir alan olarak incelenmeye değerdir.

Ankete katılan işletmeler için "toplumsal sorumluluklara duyarlı olma" ve "toplumsal sorunların çözümünde yasalarda yer almayan düzenlemeleri yerine getirme konusunda isteklilik" arasında anlamlı bir ilişki ($p=0,003$ ve $p<0.05$). saptanmıştır. Buradan hareketle iki değişken arasındaki korelasyon 0,461 olarak hesaplanmıştır. Bu oran yüksek olmamakla birlikte iki değişken arasında olumlu bir ilişki olduğunu göstermektedir. Yapılan incelemelerin, orta düzeyde bir ilişkiyi işaret etmesi, KOBİ'lerdeki KSS çalışmalarının bilimsel yöntemlerden daha ziyade kişisel esasına göre yapıldığına işaret etmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, son dönemlerde işletmecilik alanında oldukça tartışılan ve giderek daha büyük bir uygulama alanı bulan kurumsal sosyal sorumluluk kavramının, KOBİ'lerde nasıl uygulanabileceğine dair bir yöntem sunmaktadır. Bunun yanında demokratik toplumların vazgeçilmez unsurlarından biri olan sivil toplum kuruluşlarının, işletmelerle işbirliği sağlayabilmeleri ve yeni finansal olanaklara sahip olmaları açısından sivil baskı örgütleri olarak etkilerini artırabilmelerine olanak sağlayabilecektir. Bu çalışmada, Çorum KOBİ'lerin KSS çalışmalarını ve STK'larla işbirliklerinin düzeyi ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada ulaşılan temel sonuçlar şu şekilde sıralanabilmektedir:

1) Çevreye Yönelik KSS Faaliyetleri ile İlgili Olarak Gözlenen Sonuçlar

- KOBİ'lerin çevreye yönelik olarak gerçekleştirdikleri faaliyetlerin enerji ve su tasarrufu alanlarında olduğu görülmektedir.
- Ankete katılan KOBİ'lerin yaklaşık üçte birinin (%32,5) geri dönüşümlü paketlemeye olanak veren araçları kullanmadıkları görülmektedir. Ayrıca ankete katılan KOBİ'lerin yaklaşık %60'nın da hiçbir şekilde alternatif enerji kaynakları (bio dizel, bio gaz, rüzgâr vs) kullanmadıkları görülmektedir.
- KOBİ'ler çevresel sorunlarla ilgilenme düzeyi artıkça, işbirliğine yöneldikleri ve bu düzeye bağlı olarak STK'lara finansal katkıda buldukları gözlenmiştir.
- İşletmenin sahip olduğu sertifika belgeleri ile toplumsal sorunlara duyarlılık arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

2) Personele Yönelik KSS Faaliyetleri ile İlgili Olarak Gözlenen Sonuçlar

- Çorum'da faaliyet gösteren KOBİ'lerin personele özel sağlık hizmetleri ve özel emeklilik olanakları sunma konusunda oldukça yetersiz oldukları görülmektedir. Ankete katılan KOBİ'lerin %66,3'ü personeline özel sağlık hizmetleri sunmazken; %57,2'si özel emeklilik olanakları sağlamamaktadır.
- Ayrıca Çorum'da faaliyet gösteren KOBİ'lerin yaklaşık %70'i özürü ve eski hükümlü çalıştırmadıklarını ifade etmektedir. KSS'nin en önemli unsurlarından birisi olarak tanımlanan "toplumu ilgilendiren konularda yasal düzenlemelerin ötesine geçmek" ifadesinden hareket edildiğinde; KOBİ'lerin toplumdaki özürü vatandaşlara istihdam yaratma konusunda yetersiz oldukları görülmektedir.

3) Toplumla Yönelik KSS Faaliyetleri ile İlgili Olarak Gözlenen Sonuçlar

- Ankete katılan KOBİ'lerin gönüllü çevresel kuruluş işbirliğine de önem verilmekle birlikte %64'nün STK'lara finansal anlamda bir destek sağlamadıkları görülmektedir.
- Ankete katılan işletmeler için "toplumsal sorumluklara duyarlı olma" ve "toplumsal sorunların çözümünde yasalarda yer almayan düzenlemeleri yerine getirme konusunda isteklilik" arasında orta düzeyde olumlu bir ilişki gözlenmiştir. Yapılan incelemelerin, orta düzeyde bir ilişkiyi işaret etmesi, KOBİ'lerdeki KSS çalışmalarının bilimsel yöntemlerden daha ziyade kişisel esasına göre yapıldığına işaret etmektedir.

Bu verilerden hareketle, bu sorunların ortadan kaldırılmasına ilişkin olarak sunulabilecek öneriler şu şekilde sıralanabilmektedir:

- Bu çalışma, bu alanda bundan sonraki çalışmalara bir veri olma özelliği taşımaktadır. Bu alandaki daha sonraki çalışmalarda, KOBİ'ler ve STK arasındaki gerçekleştirilen özel projeler incelenebilir ve bu projelerin getirilerinin somut olarak ölçülmesine yönelik araçlar geliştirilmesine olanak sağlayabilir.
- Küresel ısınma ve olumsuz etkilerinin azaltılması ile ilgili olarak geri dönüşüme olanak sağlayan araçlar kullanılması ve alternatif enerji kaynaklarının kullanılması oldukça önem taşımaktadır. Bu konuyla ilgili olarak gerek toplumda gerekse işletmelerde tam bir bilincin yerleşmediği görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında çevresel konularla ilgili duyarlılığı yüksek gönüllü kuruluşların, toplumu aydınlatıcı kampanyalar düzenlemesi büyük bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır.
- İşletmelerin sahip oldukları sertifikalar, işletmenin KSS anlayışı ile ilgili olarak ve STK'larla işbirliği ve dayanışma açısından hiçbir farklılık yaratmamaktadır. Bu nedenle işletmelerin, SA8000 belgesine sahip olması da büyük önem taşımaktadır. Bu belgenin içeriğinde bulunan maddeler şu başlıkta toplanabilmektedir (<http://www.kascert.com>):
  - Çocuk işgücü
  - Zorla çalıştırma
  - Sağlık ve Emniyet
  - Birlik Oluşturma ve Toplu Pazarlık Özgürlüğü
  - Ayrımcılık
  - Disiplin uygulamaları
  - Çalışma Saatleri
  - Tazminat
  - Yönetim Sistemleri

Yukarıdaki maddelerin KOBİ'lerde uygulanmaya başlanmasıyla; KOBİ'lerdeki KSS uygulamalarının en temel özelliği olan "işletme sahibinin kişisel değer ve inançlarına bağımlı olma" sorunundan uzaklaşılmasında da büyük bir rol oynayacaktır. Bu açıdan bakıldığında işletmelerin KSS sorumluluğunun ortaya konması açısından önem taşıyan SA8000 belgesinin alınabilmesi için KOSGEB'in öncülüğünde bir program başlatılabilir.

- Bu bağlamda KOBİ'lerin KSS alanındaki uygulamalarının geliştirilmesi, STK'larla işbirliğinin artması içinde bir ortam yaratacaktır. Bu işbirliği çerçevesinde, işletmeler sahip oldukları finansal güçlerinin yardımıyla STK'ların daha geniş kitlelere ulaşmaları olanaklı olacaktır.

Kaynakça

- Beliveau Barbara, Melville Cottrill Hugh M. O'Neill (1994), Predicting Corporate Social Responsiveness: A Model Drawn from Three Perspectives, *Journal of Business Ethics* 13: 731-738
- Çakır Yılmaz, (2007), "KOBİ'ler ve Sorumlu İşletmecilik", *capital*, 1 Haziran,s:274
- EC – European Commission. 2001, Promoting a European Framework for Corporate Social Reasonability
- Francesco Perini, Angeloantonio Russo, Antonio Tencati (2007), CSR Strategies of SMEs and Large Firms. Evidence from Italy *Journal of Business Ethics* 74:285–300
- Jenkins Heledd (2004), "A Critique of Conventional CSR Theory: An SME Perspective", *Journal of General Management*, Vol. 29, No. 4, summer, p: 37-57

- Menguca Bulent, Lucie K. Ozanneb (2005), "Challenges of the "green imperative": a natural resource-based approach to the environmental orientation–business performance relationship", *Journal of Business Research* 58 430– 438
- Nakip Mahir (2006); *Pazarlama Araştırmaları*, Ankara,Seçkin Kitabevi, 2. Baskı,.
- Özdemir Gülhan, Kurumsal Sosyal Sorumluluk Çalışması Özel Sektörün Kurumsal Sosyal Sorumluluğu: Türkiye'deki 10 Şirketin İncelemesi, TÜSEV, [http:// www. undp.org.tr/ publicationsDocuments/ CSR_Report_tr.pdf](http://www.undp.org.tr/publicationsDocuments/CSR_Report_tr.pdf)
- Paper, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities), July http://www.ec.europa.eu/employment_social/publications/2001/ke3701590_en.pdf
- Rasche Andreas ve diğerleri (2008), "Corporations as Political Actors–A Report on the First Swiss Master Class in Corporate Social Responsibility", *Journal of Business Ethics* 80:151–173
- Spence Laura J. (2007), "CSR and Small Business in a European Policy Context: The Five "C"s of CSR and Small Business Research Agenda", *Business and Society Review*, 112:4 533–552
- Terrence Guay Jonathan P. Doh, Graham Sinclair (2004), "Non-governmental Organizations, Shareholder Activism, and Socially Responsible Investments: Ethical, Strategic, and Governance Implications" *Journal of Business Ethics* 52: 125-139,.
- http://www.ec.europa.eu/enterprise/enterprise_policy/analysis/doc/smes_observatory_2002_report4_en.pdf
(20.05.2008)

SIYASİ PARTİLERİN STK'LARA BAKIŞI ÜZERİNE UYGULAMALI BİR ÇALIŞMA

Arş.Gör.Tuğrul KORKMAZ
tugrulkorkmaz@aksaray.edu.tr

Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

İçinde bulunduğumuz yüzyılın popüler kavramlarından ve yükselen değerlerinden biri olan sivil toplum, ülkemizde özellikle liberal politikaların üretildiği 80'li yıllardan sonra bir ivme kazanmış globalleşme ve Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde ise önemi bir kat daha artmıştır. Her ne kadar pozitif anlamlar da ihtiva etse ülkemizde, batıdan transfer edilen bir çok kavram gibi "sivil toplum" kavramı da yer yer yanlış anlaşılmiş, algılanmıştır. Kavramın ne denli ve ne şekilde anlaşıldığı, etkin bir sivil toplum için çok önemlidir. Bu araştırmada sivil toplum kavramının siyasi partiler tarafından ne olarak ve nasıl algılandığı üzerinde durulmuş aralarındaki ilişkiler irdelenmiştir. Gerek toplumun gerekse yöneticilerin çoğunun patrimonyal bir yapıyı benimsediği ülkemizde siyasi yelpazenin çeşitli kanatlarında bulunan siyasi partilerin sivil toplum algılayışlarının belirlenmesi, problemlerin çözüm noktasında ve toplumla barışık bir siyaset için son derece önemlidir.

Anahtar Kelimeler: STK, Sivil Toplum, Siyasi Parti, Sivil Toplum Kuruluşları, NGO

A PRACTICAL STUDY OF CIVIL SOCIETY PERCEPTION OF THE POLITICAL PARTIES

Abstract

As one of the most popular and rising concepts of the latest century, civil society has accelerated especially after the 80s in which liberal politics was influential and gained much more importance during the European Union membership application process. Even though it has a positive content as well, just like the other concepts transferred from the west, in our country it is sometimes misunderstood and wrongly perceived. For an effective civil society, it is very important for the concept that how it is understood. In this research, civil society understanding and perception -how and to what extent- of the Turkish political parties is studied and analyzed. In such a society that most of the people -including the rulers- are under the influence of patrimonial structure, identification of the perception of the political parties which are spread on the both wings of the political structure has a great importance for the solution of the problems and the formation of politics in peace with the society.

Keywords: STK, Civil Society, Political Parties, Nongovernmental Organizations, NGO

Giriş

21.yüzyılın önemli kavramlarından biri olan siyasetin, sivil toplum kavramı ile olan ilişkisinin tartışılması ve anlaşılabilmesi bu kavramın modern anlamının ve özelliklerinin ön plana çıkarılması ve tanıtılması Türkiye'de modern anlamda sivil toplum anlayışının yerleştirilmesinde büyük önem arz etmektedir. Bu denli büyük bir öneme haiz olan kavramın toplumların dinamiklerinden biri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Toplumların dinamiklerinden olan siyasi partilerle STK (sivil toplum kuruluşları)'nın ilişkileri ve siyasi partilerin sivil toplumu ve sivil toplum kuruluşlarını ne olarak gördükleri her iki kavramında işlevselliği açısından önemlidir.

Bu çalışmada Türkiye'de siyasi parti-sivil toplum ilişkisi STK-devlet, STK-siyaset, STK-ekonomi boyutlarını içeren değişkenler aracılığıyla incelenecektir. Türkiye'de siyasetin sivil toplum kuruluşlarını rant aracı olarak gördüğü, sivil toplum anlayışı ile siyasetin iç içe geçtiği, siyasetin sivil toplum kuruluşlarına güvenmediği ve STK'ların amaç ve alanları dışında faaliyet gösterdikleri algıları araştırmanın temel varsayımlarını oluşturmaktadır.

Çalışmada batı ülkeleriyle kıyaslandığında ülkemizde; yetersiz daha olumlu bir ifadeyle gelişmekte olan STK'ların ülkemizde de ideal anlam değerini kazanabilmesi için siyasetin sivil toplumu ve STK'ları algılayışlarının sivil toplumun gelişmesinde önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir. Çalışma bu alandaki araştırmaların çeşitli nedenlerden dolayı azlığı ve daha öncesinde benzer bir çalışmanın-değerlendirmenin yapılmamış olması nedeniyle gerek ulusal gerekse çeşitli karşılaştırmalı analizlerin yapılabilmesi için uluslar arası literatüre bir katkı niteliği taşımaktadır.

Türkiye'de Sivil Toplum Üzerine Genel Bir Bakış

Türkiye'de sivil toplumun gelişimine baktığımızda günümüz manasında olmamakla birlikte sivil toplum kuruluşlarını Osmanlı İmparatorluğunda bile görebilmemiz mümkündür. Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasıyla birlikte birçok alanda olduğu gibi sivil toplum-sivil toplum kuruluşları, nitelik ve niceliksel açıdan olumlu yönde gelişmişlerdir. Sivil toplum kuruluşlarının batıdaki oluşum sürecinden farklı ve hatta ters yönde, halkın izlenmesi, kontrol altında tutulması yer yer nabzının alınması ve tansiyonun düşürülmesi amacıyla yönetilenlerin bu yönde bir talebi olmaksızın yönetenler tarafından yapay olarak oluşturulduğunu söylememiz

mümkündür. Başka bir örnek olarak batıda burjuvanın yönetenlere karşı haklarını kolektif bir şekilde savunmasıyla ortaya çıkan sivil toplum kuruluşlarının, Türkiye’de devletin oluşturduğu milli burjuvazinin haklarının korunması amacıyla yapay olarak oluşturulduğunu söyleyebiliriz. Batıda; eğitilmiş, kültürlü ve vatandaşlık bilincine ulaşmış bireylerin oluşturduğu ve mensubu bulunduğu sivil toplum kuruluşlarının aksine ülkemizdeki sivil toplum kuruluşları özellikle 50’li yıllarda taşradan metropollere gelen halkın burada benliklerini kaybetmemek, kültürlerine uygun bir şekilde ve hatta izole olarak metropollerde de yaşamak istemesiyle ortaya çıkmıştır. Yani batıda atomize olmuş bireylerin bu yalnızlığı yenme amaçlı oluşan sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları ülkemizde bir anlamda toplumsal bir atomizasyonun aracı olarak ortaya çıkmıştır. Günümüzde ise sivil toplum kuruluşlarının ülkemizde prematüre doğmuş ve yalnızca toplum içinde elit, kültürlü ve eğitilmiş bir grup azınlığın kucağına bırakılmış bir bebek olduğunu söylemek pekte yanlış olmaz.

Yukarıda belirtilen sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik sebeplerden dolayı ülkemizde sivil toplumun ve sivil toplum kuruluşlarının gelişmesi ve algılanması noktasında birçok problemle karşılaşmaktadır. Bu problemlerin çözüm noktasında ise yönetişimin 3 unsurundan ikisi olan siyasi partilerin ve sivil toplumun ilişkileri ve birbirlerini algılayışları önem arz etmektedir.

Türkiye’de 1960 sonrasında özellikle de 12 Eylül darbesinde halkın sivilleşmeye ve sivil toplum kuruluşlarına bakış açısı değişmiş, STK’lar gerek toplum gerekse devlet tarafından yasadışı kurumlar gibi görülmüş ve algılanmıştır. Toplumda STK’lara karşı oluşan bu önyargıyı silmek de hiç kolay olmamıştır. Günümüzde bile örgütlenmeye karşı bir antipati olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Her ne kadar ihtilallerle örselense de 50’li yıllarda başlayıp Turgut Özal’ın Anavatan Partisinin liberal politikaları eşliğinde niceliksel olarak artan STK’ların; daha önceki dönemlerin aksine devlet kontrolünden uzaklaşarak partilere ve topluma daha da yakınlaştığı söylenebilir. Bu yakınlaşmaya siyasi partiler de kayıtsız kalmamış STK’larla çeşitli amaçlarla organik veya inorganik bağlantılar kurmaya başlamışlardır.

Ülkemizde her hükümetin ve hatta muhalefetin kendi STK’larını oluşturduğunu, mevcut olanları yanlarına çekmeye çalıştıklarını veya halihazırda yandaşı olan STK’ları kullandıklarını, bunlara çıkar sağladıklarını ve desteklediklerini görebilmemiz mümkündür. Kullanma amaçları bazen toplumun gözünde meşruiyet sağlamak, bazen oy almak, çok iyimser düşündüğümüzde ise, halkın beklenti ve ihtiyaçlarını öğrenmek için STK’ları bir araç olarak görmeleridir.

Bir diğer ilişki tarzı ise siyasetin STK’ları, kendi arka bahçesi olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Siyasete atılmak isteyen bir kişi için STK’lar bir idman sahası, Siyasetten “emekli” olmuş kişiler içinse etkinliklerini ve etkililiklerini devam ettirebilecekleri hobi bahçeleri konumuna geldiğini söyleyebiliriz.

Tüm bu olumsuzluklara, yanlış anlaşılmalara hatta anlaşılmalara rağmen ülkemizde de sivil toplum ve STK’ların olumlu yönde gelişmeler kaydettiği söylenebilir. Bu yaşanan olumsuzlukları ise doğum sancıları olarak algılamak kuşkusuz ki yanlış olmayacaktır.

Araştırmanın Kapsam ve Metodolojisi

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

1. Araştırma, seçilen siyasi partiler ile sınırlıdır.
2. Araştırma kapsamı, Partilere göre ismi farklılık göstermekle birlikte, siyasi partilerin Merkez Yürütme Kurulu, Parti Meclisi, Başkanlık Divanı veya Genel İdare Kurulu üyeleri ile sınırlıdır.
3. Araştırma, geliştirilen veri toplama araçları ile sınırlıdır.

Araştırma Örnekleminin Belirlenmesi

Araştırmanın anakütlesini Türkiye’de siyasi yelpazenin çeşitli parçalarını temsil etmekte olan 7 siyasi partinin parti içi organlardan en üst düzeyi olan ve partilere göre ismi farklılık gösteren Merkez Yürütme Kurulu, Parti Meclisi, Başkanlık Divanı, Genel İdare Kurulu üyeleri oluşturmaktadır. Araştırma Mayıs 2007-Temmuz 2007 tarihleri arasında yapılmıştır.

Araştırmanın örneklem büyüklüğünün tespitine gelince, bu çalışmada amaç, siyasi parti üst düzey yöneticilerinin mensubu olduğu partilere göre algılarının birbirlerinden farklı olduğunu bulmak olduğundan, anakütlenin sayısal olarak az olduğu faktörü de dikkate alınmış, 0,05 duyarlılıkla ve 0,95 anlamlılık düzeyi ile tam sayım öngörülmüştür. Tam sayım hazırlanan bir anketin ana kütleyi oluşturan bütün birimlere uygulanmasını esas alan bir yöntemdir(Nakip, 2005:134). Anakütle sayısı az olduğunda, örneklemede yapılabilecek hataların maliyetleri yüksek olacağından anakütlenin tamamına ulaşmak daha rasyoneldir (Gren-Tull, 1978: 207).

Yukarıda belirtilen kriterlere göre partilerden kaç sayıda üye ile anket yapıldığı Tablo 1’de belirtilmiştir.

Siyasi Parti Adı	Anakütle	Uygulanan Anket Sayısı	Uygulama Yüzdesi
C.H.P	21	11	%52
D.Y.P	17	13	%76
D.S.P	9	9	%100
D.T.P	21	12	%57
M.H.P	16	16	%100
Ö.D.P	13	9	%69
S.P	15	14	%93
TOPLAM	112	84	%75

Tablo 1 Parti Yöneticileri sayıları, Uygulanan Anket Sayısı ve Yüzdesi

Araştırmanın Hipotez ve Değişkenleri

Hipotez kavramının çok değişik tanımları yapılabilir. En basit haliyle hipotez için, problemin cevabına ilişkin bilgiye dayalı tahmindir (Baş, 2001: 26) denebileceği gibi daha genel bir ifadeyle (Akdeniz, 1981: 353) "istatistiksel hipotez, kitle hakkında bir varsayımdır öyle ki kitleden alınan örneklemedeki gözlemleri kullanarak test edilebilir" denmektedir. Burada hipotezleri test etmenin amacı; rastgele seçilmiş örneklerden elde edilen sonuçların evren parametreleri (değerleri) hakkında, bir takım sonuçlar çıkarmaya yardımcı olmaktır (Ergin, 1995: 164).

Daha önce belirtilen amaçlar çerçevesinde, araştırmayla ilgili yöneticilere yönelik geliştirilen hipotezler şu şekilde sıralanmıştır.

Araştırmanın temel hipotezi, araştırmanın amacı doğrultusunda şu şekilde belirlenmiştir.

H₁: Türkiye'de siyasi partilerin sivil toplum algılarında farklılıklar vardır.

Araştırma hipotezinin test edilebilmesi amacıyla, partilere göre ismi farklılık göstermekle birlikte, Merkez Yürütme Kurulu, Parti Meclisi, Başkanlık Divanı, Genel İdare Kurulu üyelerine ekonomik, politik, kültürel ve sosyolojik anlamda ifadelerin bulunduğu 32 değişkenden oluşan ve beşli Likert ölçeği kullanılarak cevap beklenen bir anket formu uygulanmıştır.

Araştırmanın Uygulanması

Ankette açık ve kapalı uçlu sorular birlikte kullanılmıştır. Partilere göre ismi farklılık gösteren Merkez Yürütme Kurulu, Parti Meclisi, Başkanlık Divanı, Genel İdare Kurulu üyeleri ile ankete başlanılmadan önce, anketin Gazi Üniversitesi İİBF öğretim elemanları ve öğrencileri, bürokratlar ve iş adamlarından oluşan bir grup üzerinde pilot uygulaması yapılmıştır. Anakütlenin tamamına ulaşılmaya çalışılmış, böylelikle 86 üyeye anket formu elden verilmiş ve yüz yüze görüşülmüştür. Tüm üyelere yanıt alınmış ve bu yanıtlar değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Makalenin yazıldığı tarihte araştırma evrenine dahil olan siyasi partilerin, partilere göre ismi farklılık gösteren Merkez Yürütme Kurulu, Parti Meclisi, Başkanlık Divanı, Genel İdare Kurulu üyeleri sayısının 112 olduğu düşünülürse, bu oran ilgili partilerin üye sayısının yaklaşık %75'ine tekabül etmektedir. Anket bizzat üyeler ile yüz yüze yapılmış ve bu durum, gerekli olduğunda, ilgili üyeye sorulara ilişkin açıklama yapma olanağı sağlamıştır.

Veri ve Bilgilerin Analizi

Siyasi partilere göre sivil toplum algılayışlarının farklılıklar gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla elde edilen veriler istatistiksel analizlere tabi tutulmuştur.

İlk olarak genel bir fikir vermesi açısından cevapların parti bazında aritmetik ortalamaları, frekans yüzde ve standart sapmaları belirlenmiş, daha sonra partiler arasında anlamlı farkların olup olmadığını tespit etmek için varyans analizi (anova) yapılmış farklılıklar tespit edilmiştir. Bu farklılıkların hangi partiler arasında olduğunu tespit etmek amaçlı En Küçük Anlamlı Fark Analizi yapılmış ve tablo şeklinde verilmiştir.

Tüm bu analizler doğrultusunda istatistiki olarak farklılıklar gösteren ifadeler yorumlanmış ve son olarak ta araştırmacının bulgular doğrultusunda genel yargıları ve önerilerine yer verilmiştir.

Araştırma Örneğinin Sosyo-Demografik Özellikleri

Yukarıdaki yöntem ve metodoloji ile belirlen örneklem demografik, gelir, parti üyeliği geçmişleri, üyesi oldukları STK sayıları ve bu STK'lardaki pozisyonlarına ilişkin frekans ve yüzde dağılımları Tablo 1'de verilmiştir.

CİNSİYET			Aylık Gelir		
	f	%		f	%
Kadın	5	17.9	0-499	6	7.1
Erkek	9	82.1	500-999	1	14.3
Toplam	4	100	1000-1999	1	14.3
Eğitim Durumu			2000-3999	3	39.3
İlköğretim	1	1.2	+4000	2	25.0
Ortaöğretim	6	7.1		1	
Üniversite	5	59.5	Toplam	8	100
Yüksek Lisans	1	19.0		4	
Doktora	1	13.1	Parti Üyeliği Geçmiş		
Toplam	8	100	0-5 Yıl	2	31.0
	4		6-10 Yıl	9	10.7
			+11 Yıl	4	58.3
			Toplam	9	
				8	100
				4	
Meslek			Üyesi Olunan STK Sayısı		
Esnaf	3	3.6	0	1	13.1
İşçi	4	4.8	1	2	33.3
Öğrenci	2	2.4	2	8	17.9
Diğer	1	19.0	3	1	19.0
Emekli	6	44.0	4	5	3.6
Ev Hanımı	1	1.2	5	6	14.1
Çiftçi	1	1.2	6	1	19.0
Serbest Meslek	1	21.4	7	3	3.6
İşsiz	2	2.4	8	1	14.1
Toplam	8	100	9	8	100
	4		10	4	
			Üye Olunan STK'daki Pozisyon		
			Yönetici	1	26.0
			Üye	9	74.0
			Toplam	7	100
				3	

Tablo 2 Araştırma Örneğinin Sosyo Demografik Özellikleri

Ayrıca tüm bunlara ek olarak, Partilere göre ismi farklılık göstermekle birlikte, siyasi partilerin Merkez Yürütme Kurulu, Parti Meclisi, Başkanlık Divanı veya Genel İdare Kurulu üyelerinin %82.2'si ayda 2 ve daha fazla kitap okumakta, %35.7'si ayda bir sinema, tiyatro ve bale gibi sanatsal etkinliklere katılırken %47.6 sı ise bu faaliyetlere yılda bir kez katılmaktadır. Örneklemlerin %78.6'sı ise panel, sempozyum ve

konferans gibi etkinliklere ayda 1 kez katılmaktadır. Örneklemelerin %90.5'i günde 1-3 saat televizyon seyredirken, %79.8'i ise günde 3 ve üzerinde gazete okumaktadır.

Araştırma Bulguları

Parti Önerme	C.H.P		D.Y.P		D.S.P		D.T.P		M.H.P		Ö.D.P		S.P		TOPLAM	
	$\bar{x}$	σ	$\bar{x}$	σ	$\bar{x}$	σ	$\bar{x}$	Σ	$\bar{x}$	σ	$\bar{x}$	σ	$\bar{x}$	σ	$\bar{x}$	σ
1	5.00	.00	5.00	.00	4.77	.66	5.00	.00	4.81	.40	4.88	.33	4.85	.36	4.90	.33
2	3.54	1.21	2.76	1.23	2.66	.86	3.25	1.48	3.50	0.96	3.88	0.92	3.21	1.12	3.26	1.16
3	4.36	1.02	4.92	.27	4.55	.52	5.00	.00	4.43	1.03	5.00	.00	4.64	.63	4.69	.69
4	3.63	1.43	3.69	1.88	3.88	1.45	3.41	1.67	4.00	1.03	4.33	0.86	4.71	0.46	3.96	1.34
5	1.63	1.12	1.38	0.96	1.55	1.01	1.00	.00	1.37	.71	1.88	1.76	2.21	1.52	1.57	1.13
6	3.27	1.48	2.23	1.48	2.77	1.56	2.25	1.48	2.68	1.57	1.44	.72	3.50	1.50	2.64	1.53
7	3.09	1.51	2.53	1.39	2.44	1.58	3.83	.93	1.50	.96	1.77	.83	2.07	1.38	2.42	1.42
8	3.27	1.34	3.84	1.40	3.22	.83	2.91	1.72	3.37	1.02	3.33	1.41	3.50	.94	3.36	1.24
9	2.90	.94	2.30	.94	2.66	1.32	1.91	.90	2.37	1.36	2.66	1.00	2.57	.85	2.46	1.06
10	2.27	1.00	2.15	.80	2.00	1.00	1.66	.88	2.18	.98	1.66	.70	2.57	1.08	2.10	.95
11	2.27	.78	1.84	.98	2.55	1.23	2.50	1.24	2.93	1.06	2.55	.52	3.21	1.05	2.58	1.07
12	4.27	.64	4.69	.63	4.33	.70	4.75	.45	4.06	.92	3.55	1.01	3.00	1.46	4.08	1.06
13	4.27	1.00	4.61	.76	3.77	1.20	3.83	1.33	4.43	.72	4.22	.83	4.28	.82	4.23	.96
14	2.72	1.34	3.00	1.58	2.88	1.36	4.58	1.16	2.31	1.19	4.44	1.13	4.00	.87	3.36	1.47
15	3.18	1.53	2.84	1.72	3.33	.50	3.75	1.54	3.00	1.50	3.44	1.23	2.78	1.18	3.15	1.39
16	3.45	1.29	4.15	1.21	3.88	.78	3.66	.98	3.37	1.25	3.22	1.30	2.57	1.45	3.45	1.27
17	3.27	1.55	3.15	1.62	3.55	1.13	3.66	.98	3.18	1.16	3.88	.92	3.07	1.32	3.35	1.26
18	3.27	1.19	2.69	1.54	2.33	1.11	4.91	.28	1.93	1.12	3.88	.92	3.42	1.22	3.15	1.45
19	2.90	.83	3.00	1.15	2.66	1.00	3.33	.88	2.43	1.03	3.00	1.22	3.00	.87	2.89	1.00
20	2.18	1.25	2.61	1.19	3.11	1.16	2.50	1.00	2.75	1.18	3.11	1.53	2.92	1.20	2.72	1.20
21	2.72	1.27	2.92	1.55	3.22	1.09	2.75	1.13	2.75	.85	3.33	1.22	3.28	.72	2.97	1.11
22	2.63	1.62	3.53	1.12	3.44	.88	3.83	.83	3.37	.88	3.22	1.20	3.64	.92	3.40	1.09
23	3.90	1.13	4.61	.65	4.11	.78	4.58	.66	4.68	.47	4.77	.44	4.21	.97	4.42	.79
24	2.27	1.48	3.23	1.36	2.66	.86	3.50	1.24	3.43	.96	4.44	.88	3.71	.91	3.33	1.24
25	2.09	1.30	1.61	.76	2.00	.70	2.16	1.26	1.81	.91	2.33	1.32	2.28	.99	2.02	1.04
26	2.09	1.30	2.00	1.00	2.00	.86	3.50	1.08	1.56	.62	3.55	1.23	3.00	.96	2.47	1.22
27	3.81	1.07	4.38	.86	3.77	.97	4.58	.66	4.56	.62	4.44	.52	3.78	1.05	4.21	.89
28	3.00	1.26	3.07	1.44	2.88	1.05	2.08	1.08	3.43	.72	2.00	.86	3.35	.84	2.90	1.14
29	4.09	1.13	4.38	.86	3.88	.78	4.08	.90	4.43	.89	3.66	1.41	4.28	.46	4.16	.92
30	2.63	1.36	2.07	.86	2.55	.88	2.58	.79	2.87	.71	3.00	1.41	2.50	.85	2.59	.98
31	2.54	1.12	1.53	.66	2.22	.83	2.00	.85	1.81	.98	1.88	.78	2.21	.80	2.01	.89
32	2.54	1.21	2.53	.87	2.44	1.01	2.41	.90	2.62	.88	2.88	.92	2.35	1.08	2.53	.96

Tablo 3 Önermelere ve Partilere Göre Verilen Cevapların Aritmetik Ortalamaları ve Standart Sapmaları

ANOVA						
		Karelerin toplamı	df	Karelerin ortalaması	F	Anlamlılık
S0001	Gruplar Arası	.642	6	.107	.958	.459
	Grup içi	8,596	77	.112		
	Total	9,238	83			
S0002	Gruplar Arası	11,707	6	1,951	1,494	.191
	Grup içi	100,531	77	1,306		
	Total	112,238	83			

S0003	Gruplar Arası	5,110	6	,852	1,882	,095
	Grup içi	34,843	77	,453		
	Total	39,952	83			
S0004	Gruplar Arası	14,915	6	2,486	1,408	,223
	Grup içi	135,977	77	1,766		
	Total	150,893	83			
S0005	Gruplar Arası	11,731	6	1,955	1,587	,162
	Grup içi	94,841	77	1,232		
	Total	106,571	83			
S0006	Gruplar Arası	31,831	6	5,305	2,499	,029
	Grup içi	163,455	77	2,123		
	Total	195,286	83			
S0007	Gruplar Arası	48,059	6	8,010	5,118	,000
	Grup içi	120,513	77	1,565		
	Total	168,571	83			
S0008	Gruplar Arası	5,963	6	,994	,619	,714
	Grup içi	123,596	77	1,605		
	Total	129,560	83			
S0009	Gruplar Arası	7,119	6	1,187	1,041	,406
	Grup içi	87,774	77	1,140		
	Total	94,893	83			
S0010	Gruplar Arası	7,629	6	1,271	1,431	,214
	Grup içi	68,407	77	,888		
	Total	76,036	83			
S0011	Gruplar Arası	15,803	6	2,634	2,516	,028
	Grup içi	80,613	77	1,047		
	Total	96,417	83			
S0012	Gruplar Arası	30,056	6	5,009	5,993	,000
	Grup içi	64,361	77	,836		
	Total	94,417	83			
S0013	Gruplar Arası	6,407	6	1,068	1,161	,336
	Grup içi	70,831	77	,920		
	Total	77,238	83			
S0014	Gruplar Arası	59,912	6	9,985	6,426	,000
	Grup içi	119,647	77	1,554		
	Total	179,560	83			
S0015	Gruplar Arası	8,830	6	1,472	,745	,615
	Grup içi	152,158	77	1,976		
	Total	160,988	83			
S0016	Gruplar Arası	20,100	6	3,350	2,249	,047
	Grup içi	114,709	77	1,490		
	Total	134,810	83			
S0017	Gruplar Arası	6,268	6	1,045	,633	,703
	Grup içi	127,018	77	1,650		
	Total	133,286	83			
S0018	Gruplar Arası	75,865	6	12,644	9,822	,000
	Grup içi	99,123	77	1,287		
	Total	174,988	83			
S0019	Gruplar Arası	6,522	6	1,087	1,080	,382

	Grup içi	77,513	77	1,007		
	Total	84,036	83			
S0020	Gruplar Arası	7,283	6	1,214	,824	,555
	Grup içi	113,420	77	1,473		
	Total	120,702	83			
S0021	Gruplar Arası	5,185	6	,864	,674	,671
	Grup içi	98,768	77	1,283		
	Total	103,952	83			
S0022	Gruplar Arası	10,053	6	1,676	1,431	,214
	Grup içi	90,185	77	1,171		
	Total	100,238	83			
S0023	Gruplar Arası	7,430	6	1,238	2,112	,061
	Grup içi	45,142	77	,586		
	Total	52,571	83			
S0024	Gruplar Arası	30,160	6	5,027	3,929	,002
	Grup içi	98,506	77	1,279		
	Total	128,667	83			
S0025	Gruplar Arası	5,005	6	,834	,756	,607
	Grup içi	84,947	77	1,103		
	Total	89,952	83			
S0026	Gruplar Arası	46,884	6	7,814	7,707	,000
	Grup içi	78,069	77	1,014		
	Total	124,952	83			
S0027	Gruplar Arası	10,440	6	1,740	2,405	,035
	Grup içi	55,702	77	,723		
	Total	66,143	83			
S0028	Gruplar Arası	23,358	6	3,893	3,490	,004
	Grup içi	85,880	77	1,115		
	Total	109,238	83			
S0029	Gruplar Arası	5,080	6	,847	,979	,445
	Grup içi	66,586	77	,865		
	Total	71,667	83			
S0030	Gruplar Arası	6,381	6	1,063	1,109	,365
	Grup içi	73,857	77	,959		
	Total	80,238	83			
S0031	Gruplar Arası	7,791	6	1,298	1,689	,135
	Grup içi	59,197	77	,769		
	Total	66,988	83			
S0032	Gruplar Arası	1,943	6	,324	,333	,918
	Grup içi	74,950	77	,973		
	Total	76,893	83			

Tablo 4 Anova Testi Sonuçları

“STK’ların devletten maddi destek almaları normaldir.”(önerme 6), “STK’ların yurt dışı organizasyonlardan proje ve maddi destek almaları normaldir.”(önerme 7), “Türkiye’de STK’ların görüşleri kamuoyunu etkileyerek partilerin aldığı oy dağılımlarını etkilemektedir”(önerme 11), “STK’lar çağdaşlaşmanın bir ölçütüdür”(önerme 12), “Türkiye’de devletçi anlayış sivil toplumun gelişmesini engellemektedir.”(önerme 14), “Avrupa birliğine giriş süreci STK’ların Türkiye’de hızla artmasına neden olmuştur.”(önerme 16), “Türkiye’de devlet STK’ların görev alanlarını kısıtlamaktadır.”(önerme 18), STK’ların yalnızca gönüllü ve sivil bağışlar almaları normaldir.”(önerme 23), “Siyaset, STK’ları toplu bir oy potansiyeli olarak görmektedir.”(önerme 24), “Türkiye’de devlet STK’ları halkın nabzını almak, halkı kontrol altında tutmak,

halkı izlemek amaçlı kullanılmaktadır.”(önerme 26), “Türkiye’de sivil toplum kavramı yeterince anlaşılammıştır.”(önerme 27), “STK’lar dış güçlerin Türkiye iç siyasetine etki edebilmek amaçlı kullanılan araçlardır.”(önerme 28) İfadeleri bakımından 7 siyasi parti arasında istatistiki bakımdan 0,05 anlamlılık düzeyinde farklar olduğu Tablo 4’te gösterildiği üzere Varyans Analizi (ANOVA) ile tespit edilmiştir. ANOVA testi, analizinin uygulandığı modellerde yalnızca bir faktör varsa varyans analizine verilen isimdir(Nakip, 2005: 134). Ancak bu analiz sonuç farklılıklarının hangi partiler arasında olduğunu göstermediğinden Fisher’in En Küçük Anlamlı Fark Analizi (Least Significant Difference Analysis) testi kullanılmıştır. Çünkü yapılan F testi değişkenler arasındaki farklılıkları gruplara göre tespit edemez(Nakip, 2005: 265). En küçük anlamlı fark testine ilişkin sonuçlar aşağıda ayrıntıları ile sunulmuştur.

6. önermede “STK’ların devletten maddi destek almaları normaldir.” ifadesine ilişkin görüşler arasında siyasi partilere göre anlamlı farklılıklar vardır. Bu ifadeye en az katılan siyasi parti ÖDP (1.44) olurken, katılım sırasıyla; DYP, DTP, MHP, DSP, CHP ve en yüksek düzeyde katılan siyasi parti ise SP (3.50) olmuştur. Bu bulgulardan hareketle, siyasi partilerin genelinin STK’ların devletten maddi destek almaları noktasında çekimser kaldığı gözlemlenebilir. İfadede CHP ile ÖDP, DYP ile SP, DTP ile SP, MHP ile ÖDP, ÖDP ile SP arasında istatistikselsel olarak anlamlı farklılıklar gözükmemektedir.

Karşılıklı görüşmelerden elde edilen bilgilere göre ÖDP, bu önermeye katılmama sebebini “Maddi destek alınan kurum veya yapı her neresi olursa olsun orayla çıkar ilişkisine girileceği ve maddi destek alınan kurum/yapının kuklası haline dönüşüp STK olmanın gereklerinden feragat edileceği, sivillik unsurunun belli güçlerin kuklası olmaya tercih edileceği” yönündeki çekincesi olarak dile getirmiştir.

7. önermede “STK’ların yurt dışı organizasyonlardan proje ve maddi destek almaları normaldir.” ifadesine ilişkin görüşler arasında siyasi partilere göre anlamlı farklılıklar vardır. Bu ifadeye en az katılan siyasi partiler MHP (1.50) ve ÖDP (1.77) olurken, katılım sırasıyla SP, DSP, DYP, CHP ve en yüksek düzeyde katılan siyasi parti ise DTP (3.83) olmuştur. İfadede CHP ile MHP, ÖDP ve SP, DYP ile DTP ve MHP, DSP ile DTP, DTP ile MHP, ÖDP ve SP arasında istatistikselsel olarak anlamlı farklılıklar gözükmemektedir.

ÖDP’nin çekincesi 6. önermede belirtilen “Maddi destek alınan kurum veya yapı her neresi olursa olsun orayla çıkar ilişkisine girileceği ve STK’ların maddi destek alınan kurum/yapının kuklası haline dönüşeceği” kaygısı olurken, MHP’nin yöneticileri ise bu durumu Soros’un Açık Toplum Enstitüsü gibi oluşumları anımsattığından reddetmektedir. Bunlara rağmen bazı siyasi parti yöneticileri yurt dışı organizasyonlardan proje ve maddi destek alınması noktasında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’nin de bütçesine katkıda bulunduğu Avrupa Birliğinden çeşitli projeler alınıp bunların finansmanının yine bu fon tarafından karşılanması herhangi bir sakınca görmemektedir.

11. önermede “Türkiye’de STK’ların görüşleri kamuoyunu etkileyerek partilerin aldığı oy dağılımlarını etkilemektedir” ifadesine ilişkin görüşler arasında siyasi partilere göre anlamlı farklılıklar vardır. Bu ifadeye en az katılan siyasi parti DYP (1.84) olurken, sırasıyla CHP, DTP, DSP, ÖDP, MHP ve en yüksek düzeyde katılan siyasi parti ise SP (3.21) olmuştur. İfadede CHP ile SP, DYP ile MHP ve SP arasında istatistiki olarak anlamlı farklılıklar gözükmemektedir.

Önermede 28 şubat sürecinde sivil muhtıra alan, birçoğu o dönemki Refah Partisi yöneticilerinden oluşan SP’nin önermeye katılımını doğal görülebilir. Ancak, ilgi çekici olan bulgu, Refah Partisi ile koalisyon ortağı olan DYP’nin katılımının düşük olmasıdır. Bunu değişen parti lideri, yöneticileri ve kadrolarına bağlayabilmek mümkündür.

12. önermede “STK’lar çağdaşlaşmanın bir ölçütüdür” ifadesine ilişkin görüşler arasında siyasi partilere göre anlamlı farklılıklar vardır. Bu ifadeye en az katılan siyasi parti SP (3.00) olurken, katılım sırasıyla; ÖDP, MHP, CHP, DSP, DYP ve en yüksek düzeyde katılan siyasi parti ise DTP (4.75) olmuştur. İfadede CHP ile SP, DYP ile ÖDP ve SP, DSP ile SP, DTP ile ÖDP ve SP, MHP ile SP arasında istatistiki olarak anlamlı farklılıklar gözükmemektedir.

SP’nin bu önermedeki çekincesi çağdaşlık kavramından kaynaklanmaktadır. Parti yöneticilerinin görüşlerine göre çağdaşlık subjektif bir kavram olduğundan bakış açılarına göre olumlu yada olumsuz anlamlar ihtiva edebileceği görüşlerinden dolayı SP’nin bu önermeye katılımı diğer partilere oranla daha azdır.

14. önermede “Türkiye’de devletçi anlayış sivil toplumun gelişmesini engellemektedir.” ifadesine ilişkin görüşler arasında siyasi partilere göre anlamlı farklılıklar vardır. Bu ifadeye en az katılan siyasi parti MHP (2.31) olurken, katılım sırasıyla; CHP, DSP, DYP, SP, ÖDP ve en yüksek düzeyde katılan siyasi parti ise DTP (4.58) olmuştur. İfadede CHP ile DTP, ÖDP ve SP, DYP ile DTP, ÖDP ve SP, DSP ile DTP, ÖDP ve SP, DTP ile MHP, MHP ile ÖDP ve SP arasında istatistiki olarak anlamlı farklılıklar gözükmemektedir.

İfadede de solun radikal kesiminde olan ÖDP ve DTP’nin önermeye katılımını yüksek olarak görürken, merkez sol veya ulusalcı sol tabir edebileceğimiz CHP ve DSP bu önermeye katılmamaktadır, sol arasındaki bu farkı CHP’nin ve DSP’nin daha devletçi bir çizgide yer aldığından dolayı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

16. önermede “Avrupa birliğine giriş süreci STK’ların Türkiye’de hızla artmasına neden olmuştur.” ifadesine ilişkin görüşler arasında siyasi partilere göre anlamlı farklılıklar vardır. Önermeye en çok DYP

(4.15) katılırken, katılım azalan sırayla; DSP, DTP, CHP, MHP, ÖDP ve SP (2.57) ile en az katılan parti olmuştur. Bu ifadede SP ile DYP, DSP ve DTP arasında istatistiki olarak anlamlı farklılıklar gözükmemektedir.

18.önermede “Türkiye’de devlet STK’ların görev alanlarını kısıtlamaktadır.” İfadesine ilişkin görüşler arasında siyasi partilere göre anlamlı farklılıklar vardır. Bu ifadeye en az katılan siyasi parti MHP (1.93) olurken, katılım sırasıyla DSP, DYP, CHP, SP, ÖDP ve en yüksek düzeyde katılan siyasi parti ise DTP (4.91) olmuştur. İfadede CHP ile MHP ve ÖDP, DYP ile DTP ve ÖDP, DSP ile DTP, ÖDP ve SP, DTP ile MHP, ÖDP ve SP, MHP ile ÖDP ve SP arasında istatistiki olarak anlamlı farklılıklar gözükmemektedir.

Önermeye katılmayan MHP devletçi bir bakış açısıyla Türkiye Cumhuriyeti’ndeki her vatandaşın anayasal hakları gereğince istediği sivil toplum kuruluşuna üye olabileceği, kurabileceği ve bu kuruluşlarda bilfiil çalışabileceği konusunda hakları verildiği gerekçesiyle devletin kesinlikle yasal çerçeve dışında sivil toplum kuruluşlarına müdahale etmediğini söylemektedir. Ayrıca Türkiye’de bazı dış güçlerin, etnik temelli kuruluşların ve hatta dini azınlıkların bile rahatlıkla çalışabilmesini buna örnek olarak göstermektedir. Önermeye en çok katılan DTP’li yöneticiler ise devletin kolluk kuvvetleri ve çeşitli ekonomik, psikolojik baskılarla yıldırma, sindirmeye yönelik politikalar izlediğini belirtmişlerdir.

24. önermede “Siyaset, STK’ları toplu bir oy potansiyeli olarak görmektedir.” ifadesine ilişkin görüşler arasında siyasi partilere göre anlamlı farklılıklar vardır. İfadeye katılım sırasıyla CHP (2.27), DSP, DYP, MHP, DTP, SP ve ÖDP(4.44) şeklinde olmuştur. İfadede CHP ile DYP, DTP, MHP, ÖDP ve SP, DYP ile ÖDP, DSP ile ÖDP ve SP, MHP ile ÖDP arasında istatistiki olarak anlamlı farklılıklar gözükmemektedir.

Önermede CHP gibi oy potansiyeli yüksek ve görece merkezîyetçi olan bir partinin bu önermeye düşük oranda katıldığını (2.27) bunun karşılığında yine sol bir parti olan daha radikal söylemleri savunan oy oranı daha düşük olan ÖDP’nin ise 4.44’lük bir dereceleyle önermeye tamamen katıldığı görülmektedir. Görüşmelerde siyasi parti yöneticilerinin kendi partilerini dışındaki partilerin olayı bu şekilde algıladıklarını fakat kendilerinin farklı olduklarını söylemeleri ve neredeyse görüşülen her partinin bunu ifade etmesi de ayrı bir ironidir.

26. önermede “Türkiye’de devlet STK’ları halkın nabzını almak, halkı kontrol altında tutmak, halkı izlemek amaçlı kullanılmaktadır.” İfadesine ilişkin görüşler arasında siyasi partilere göre anlamlı farklılıklar vardır. Bu ifadeye en az katılan siyasi parti MHP (1.56) olurken, diğer partilerin katılım sırasıyla DYP, DSP, CHP, SP ve DTP şeklinde olmuştur en yüksek düzeyde katılan siyasi parti ise ÖDP (3.55) olmuştur. İfadede CHP ile DTP, ÖDP ve SP, DYP ile DTP, ÖDP ve SP, DSP ile DTP, ÖDP ve SP, DTP ile MHP, MHP ile ÖDP ve SP arasında istatistiki olarak anlamlı farklılıklar gözükmemektedir.

Siyaset yelpazesinde sağın uç kısımlarında olan devletçi, merkezîyetçi ve milliyetçi politikalar izleyen MHP’nin önermeyi reddettiğini, yelpazenin sol uçunda olan DTP ve ÖDP’nin ise önermeye diğer partilere oranla daha çok katıldıkları yapılan analiz sonucunda görülmektedir.

27. önermede “Türkiye’de sivil toplum kavramı yeterince anlaşılammıştır.” İfadesine ilişkin görüşler arasında siyasi partilere göre anlamlı farklılıklar vardır. Bu ifadeye en az katılan siyasi partiler DSP (3.77) ve SP (3.78) olurken, diğer partilerin katılımı sırasıyla CHP, DYP, ÖDP en yüksek düzeyde katılan siyasi partiler ise DTP (4.58) ve MHP (4.56) olmuştur. Bu ifadede CHP ile DTP ve MHP, DSP ile DTP ve MHP, DTP ile SP ve MHP ile SP arasında istatistiki olarak anlamlı farklılıklar gözükmemektedir.

SP, DSP ve CHP dışındaki partilerin önermeye “tamamen katılıyorum” cevabını verdiği görülmektedir. SP, DSP ve CHP’nin ise önermeye büyük ölçüde katıldığı yapılan analizler sonucunda belirtilebilir.

28. önermede “STK’lar dış güçlerin Türkiye iç siyasetine etki edebilmek amaçlı kullanılan araçlardır.” ifadesine ilişkin görüşler arasında siyasi partilere göre anlamlı farklılıklar vardır. Bu ifadeye en az katılan siyasi partiler ÖDP (2.00) ve DTP (2.08) olurken, diğer partilerin katılımları sırasıyla DSP, CHP, DYP ve en yüksek düzeyde katılan siyasi partiler ise MHP (3.43) ve SP (3.35) olmuştur. Bu ifadede CHP ile DTP ve ÖDP, DYP ile DTP ve ÖDP, DTP ile MHP ve SP, MHP ile DTP ve ÖDP, ÖDP ile SP arasında istatistiki olarak anlamlı farklılıklar gözükmemektedir.

MHP, SP, CHP, DYP gibi ulusal hassasiyetleri görece olarak daha fazla olan partilerin bu önermeye daha fazla katılma sebeplerinin altında en büyük payı Soros’un Açık Toplum Enstitüsü ve benzeri yapıların ülkelerin iç politikalarına ve ekonomilerine müdahale etmesi örneği görülmektedir. bazı siyasi partilerde ise bu konuda yine çeşitli uluslar arası çevreci örgütlerin nükleer santralleri protesto etmeleri ve Türkiye’de kurulmasına karşı çıkmaları, Sözde Ermeni Soykırımıyla ilgili lobi faaliyetleri de katılımın sebeplerinden bazılarıdır.

Sonuç

Sivil toplum kavramı ve sivil toplum kuruluşlarının batıdaki gelişmesine baktığımızda Antik Yunan’dan günümüze kadar geçen yaklaşık 25 yüzyılda kavramın algılanışı noktasında birçok kez değiştiğini görebilmemiz mümkündür.

Demokrasinin gelişimi ve evrimleşmesine paralel olarak sivil toplumunda evrimleştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Kavramın yurttaş olarak algılandığı Antik Yunan, devletle eşdeğer algılandığı ortaçağ, kilise ve devletin karşısında algılandığı ortaçağ sonrası ve aydınlanma dönemi ve nihayet günümüzde devletin etki alanı dışında kalan, hiçbir hiyerarşik yapının etkisinin ve müdahalesinin olmadığı, bireye özel olan alan olarak karşılığını bulduğu bu süreçte kavramın bir çok kez değiştiğini ve geliştiğini görebilmek mümkündür.

Bu gelişmeler esnasında zaman zaman devletle, siyasetle ve bazı çıkar gruplarıyla birlikte olan, anılan sivil toplum kuruluşları, günümüzde bu ilişkilerden görece sıyrılarak ideal manadaki sivil toplum – sivil toplum kuruluşu olmanın gereklerini yerine getirmeye başladıklarını söyleyebilmek mümkün olabilir.

Türkiye’de ise en iyimser bakış açısıyla baktığımızda yedinci yüzyılda ortaya çıkan sivil toplum kavramının günümüzde hala gelişmekte olduğunu fakat yinede batıdaki manasından uzak bir çizgide bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Demokrasi kavramının iyice özümsemesiyle, vatandaşların taleplerini dile getirme şekli ve yaşantı tarzlarının, kurumlara ve devlete bakışlarının değişmesiyle ülkemizde de sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları siyasetle, devletle, ekonomik güç odakları ve özel sektörle, diğer sivil toplum kuruluşlarıyla olan ilişkilerini gözden geçirerek zamanla batılı anlamda sivil toplum olmanın unsurları ve gerekliliklerini yerine getirebilirler.

Öneriler

Tüm bu analizler çerçevesinde genel olarak inceleyecek olursak araştırmayı 4 Tane yargıyla özetleyebilmemiz mümkündür. Bunlar;

1-Siyaset, STK’ları toplumsal yaşamda kesinlikle olması gerekliliğini savunuyor ve istiyor, STK’ları çağdaşlaşmanın bir ölçütü olarak kabul ediyor.

2-STK’ları her ne kadar istese ve kabul etse de, siyaset, STK’lara karşı bir güvensizlik içinde; STK’ların bağımsız olduklarına veya olabileceklerine, yalnızca sivil ve kamu yararı gözetilen icraatler içinde bulunabileceklerine, dış güçlerden bağımsız Türkiye çıkarına hizmet edebileceklerine, bireysel rant gütmeyen, hesap verebilir şeffaf bir yapı olduklarına inanmamaktadır.

3-Siyaset, 21. yy da yönetim bilimleri açısından ve özellikle de demokratik yönetimin bir gereği olan yönetim kavramının bir parçası olarak STK’ları görmemekte, küçük, etkisiz ve yalnızca siyasi çıkarları ön planda olduğunda araç olarak kullanmaktadır.

4-Siyaset, toplumun, sivil toplum kavramını yeterince algıladığını ve bunun gereklerinin toplum tarafından anlaşıldığını düşünmemekte, STK’ların amacı dışında işlevsellikten uzak ve STK olmanın gereklerini yerine getiremeyen yapılar olarak görmektedir.

Gerek görüşmelerden gerekse uygulanan anket çalışmasından elde edilen bu yargılar çerçevesinde ülkemizde gerek halk gerekse siyasilerden saygı gören, fikirleri önemsenen, yönetimde katılım payı olan etkin bir sivil toplumun oluşması için;

1- Toplum, ihtilal dönemlerinden miras kalan örgütlenme fobisini yenmeli; herhangi bir sivil ya da demokratik kitle örgütü içinde yer almanın, çalışmanın, desteklemenin kötü veya korkulacak bir davranış olmadığını öğrenmeli. STK’lar aracılığıyla, siyasi iktidarları ve yöneticileri yalnızca periyodik aralıklarla önüne koyulan seçim sandığı dışında da denetleyebilmeli sesini duyurabilmeli.

2- Siyaset halka rağmen halk için anlayışını terk ederek, yapılan-yapılacak icraatlerde toplumun fikrini almalı, önerilerini dinlemeli, eleştirilerine kulak vermelidir. Demokratik toplumlarda bunun aracı olarak ta STK’ların kullanılması uygundur.

3- STK’ların sınırları gerek yasal düzenlemeler gerekse bireyler tarafından belirlenmeli, amaç dışı kullanımın önüne geçilmeli, bunun içinde denetim mekanizması olarak sivil bilince ulaşmış üyeler ve toplum kullanılabilir. Her ne kadar seçme ve seçilme hakkına kısıt oluştursa da sivil toplum kavramının tam manasıyla oturması ve anlaşılması gerekçesiyle STK’ları siyasi rant araçları, siyasete sıçrama tahtası olarak görülmemesini önlemek amacıyla yasal düzenlemelerle STK yöneticileri belirli bir zaman için siyasi yasaklı olmaları önerilebilir.

4- STK’lar gerek üyelerine gerekse topluma karşı şeffaf ve hesap verebilir olmalı, yönetim kademeleri demokratik şekillerde oluşturulmalı, bireyin ve fikirlerinin önemli olduğu bireysel rantiyeden uzak kolektif faydayı ön planda tutan yapılar olmalıdır.

5- Siyaset, özel sektör ve sivil toplum birbirleriyle koordineli ve eşgüdüm içinde çalışmalı, proje ve önerileriyle siyasetin politika üretmesinde yardımcı olmalıdır.

6- Sivil toplum her ne kadar devletten özerk bir yapıyı ifade etse de devletsiz bir sivil toplum hiçbir anlam ifade etmez. Sivil toplum devletin bir alternatifi değil devletin hizmetlerini düzenleyici ve yardım edici toplumun ortak çıkarlarını ve beklentilerini savunan bir kurum olarak kabul edilmelidir.

7- Bilindiği üzere, sivil toplum ortak amaçlar doğrultusunda toplanan bir topluluğa verilen addır. Fakat bu ortak çıkarların her zaman iyi olacağı manasına gelmez dolayısıyla sivil toplumu salt iyi olarak ele alıp, putlaştırıp, dokunulmaz yapmakta yanlıştır.

Ülkemizde toplumda aslında sivil toplum kültürünün olduğunu 15 Mayıs 1997’de Kuzey Irak’a yapılan “Balyoz” adlı sınır ötesi operasyonda halkın kendi girişimiyle TSK’ya bağış kampanyası başlatması, 17 Ağustos 1999 Depreminden hemen sonra oluşan bilinç, gerek arama kurtarma gerekse yaraları sarma adına tüm toplumun birleşmesi bu kültürün örneklerindedir. Fakat genelde olumsuz şeyler için veya bir başka ifadeyle bıçak kemiğe dayandığında bu bilincin ortaya çıkması birazda Türk Halkının patrimonyal devlet algılayışından kaynaklanan, kendisini yönetenlere karşı tepki göstermemek, olumlu ya da olumsuz örgütlenerek eleştiride bulunmak yerine rahat bir tavırda kendine güvensiz “ülkeyi ben mi kurtaracağım”, “ben mi değiştireceğim bu düzeni” söylemiyle sessiz kalması sivil toplum açısından son derece olumsuzdur. Bu da zamanla halkın bilinçlenmesi ve eğitiminin artmasıyla birlikte ortadan kalkacağına inandığımız bir olumsuzluktur.

Kaynakça

- AKDENİZ Fikri (1981). Olasılık ve İstatistik, Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Yayını, Ankara
BAŞ Türker (2001). Anket, Seçkin Kitapevi, Ankara
ERGİN Mustafa (1995). Bilimsel Araştırmalarda Bilgisayarla İstatistik Uygulamaları, Ocak Yayınları, Ankara
Gren-Tull (1978). Research for Marketing Decisions, Prentice Hall, New Jersey
NAKİP Mahir (2005). Pazarlama Araştırmaları, Seçkin Kitapevi, Ankara.

EK: Uygulanan Araştırma Anketi Örneği

Lütfen aşağıdaki önermeleri okuyunuz ve karşılığında yer alan ölçekte size uygun gelen seçeneği (X) şeklinde işaretleyiniz.	Tamamen Katılıyorum	Büyük Ölçüde Katılıyorum	Biraz Katılıyorum	Çok az Katılıyorum	Hiç Katılmıyorum
	(5)	(4)	(3)	(2)	(1)
17-Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısını sivil toplumun gelişmesini engellemektedir.					
18-Türkiye'de devlet STK'ların görev alanlarını kısıtlamaktadır.					
19-Türkiye'de STK'lar sosyal uzlaşmanın oluşumuna hizmet vermektedir.					
20-Türkiye'de STK'lar boş zamanları değerlendirme araçlarıdır.					
21-Türkiye'de STK'lar kimyaveci (korumacı-korlayıcı) değerler üretmektedir.					
22-Türkiye'de STK'lar politiza olmuştur ve siyasete sığınmak için bir basamak olarak görülmektedir.					
23-STK'ların yalnızca gönüllü ve sivil başlıklar alınmaları normaldir					
24-Siyaset STK'ları toplu bir oy potansiyeli olarak görmektedir.					
25-Türkiye'de siyaset, özel sektör ve sivil toplum birimleriyle koordineli ve eşgüdüm içinde gelişmektedir.					
26-Türkiye'de devlet STK'ları hakını mabzım almak, halkı kontrol altında tutmak, halkı izlemek amaçlı kullanılmaktadır.					
27-Türkiye'de sivil toplum kavramı yeterince anlaşılmamıştır.					
28-STK'lar dış güçlerin Türkiye iç siyasetine etki edebilmek amaçlı kullanılan araçlardır.					
29-Türkiye'de şifarişiz bir çok STK bulunmaktadır.					
30-Türkiye'de STK'ların siyaset üzerinde tartışılmaz bir etkisi vardır.					
31-Türkiye'deki STK'lar saydam ve hesap verebilir bir yapıdadır.					
32-Türkiye'de STK'lar maddi öğelerin ağır bastığı ticari oluşumlardır					

SIYASİ PARTİLERİN SİVİL TOPLUM ALGILAYIŞLARI

DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ

Sivil toplum kavramı Aralık Yunandan günümüze bir çok düşünür tarafından tartışılmış fakat hala tam manasıyla üzerinde bir konsensus oluşturulmamıştır. Böyle bir kavramın algılanmasında da farklılıkların olması çok doğaldır. İşte bu algı karnması içinde kavramın farklı boyutlarını farklı akamlarca değerlendiren yorumlanmasından dolayı da sivil toplum kavramı düşünülere göre devlet karşıtı hatta yıkıcı bir rol oynarken kırılmeme göre ise aşkın devlete ve medeniyete göden yolda vazeçülmez bir unsurdur (biçey-şile-sivil toplum-aşkın devlet). Bu araştırmada da ülkemizde siyasi yapımızın gelişti parçalarının temsil etmekte olan siyasi partilerin kavramın algılanışıyla ilgili sayısal veriler doğrultusunda ve gelişti bilgi toplama yöntemleriyle gelişti yargılara varmayı amaçlamaktayım.

Araştırmada veri toplama araçları olarak anket ve görüşme formu gelişti kullanılmıştır. Bu anket vereceğiniz objektif yanlılar araştırmamız sonuçlarını daha sağlıklı olmasını sağlayacaktır. Bu anketle toplanacak veriler bitleştirilerek değerlendirilecek ve sadece bu bilimsel araştırmaya için kullanılacaktır. Lütfen isminizi belirtmeyiniz. Katkılarınız için teşekkür ederim.

Arş.Gör. Tuğrul KORKMAZ
Aksaray Üniversitesi
İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü

KİŞİSEL BİLGİLER

- 1-Cinsiyetiniz? **2-Yaşınız:.....**
- Kadın Erkek
- 3-Eğitim durumunuz? **4-Çalışma alanınız?**
- İlköğretim Ortaöğretim Üniversite Yüksek Lisans Doktora
- Emekli İşçi Öğrenci Diğer(.....)
- Emekli Ev hanımı Çiftçi Serbestmeslek İşsiz
- 5- Aylık gelirtiniz?
- 0-499 YTL 500-999 YTL 1000-1999YTL 2000-3999 YTL 4000 ve üstü YTL
- 6-Üyesi olduğunuz siyasi parti?
- AKP CHP DYP DSP DTP MHP ÖDP SP
- 7-Kaç yıldır parti üyesiniz?
- 0-5 yıl arası 6-10 yıl arası 11 yıl ve üstü
- 8-Bir sivil toplum kuruluşuna üye misiniz? (üye iseniz sayısın?)
- Evet(....) Hayır
- 9-Üyesi olduğunuz sivil toplum kuruluşunda pozisyonunuz?
- Yönetici Üye Diğer:(.....)
- 10-Ne sıklıkla kitap okursunuz?
- Ayda1-2 Ayda2'den fazla Yılda 6 Yılda 6 dan az
- 11-Ne sıklıkla sinema, tiyatro, bale, opera vb sanatsal etkinliklere katılırsınız?
- Bu tür etkinliklere hiç katılmam Haftada bir bu tür etkinliklere katılırm
- Ayda birden fazla bu tür etkinliklere katılırm Yılda birkaç kez bu tür etkinliklere katılırm
- Diğer:(.....)
- 12-Ne sıklıkla panel, konferans, sempozyum gibi bilimsel etkinliklere katılırsınız?
- Bu tür etkinliklere hiç katılmam Haftada bir bu tür etkinliklere katılırm
- Ayda birden fazla bu tür etkinliklere katılırm Yılda birkaç kez bu tür etkinliklere katılırm
- Diğer:(.....)
- 13-Ne sıklıkla televizyon seyredersiniz?
- Hiç izlemem Günde 1-3 saat Günde4-6 saat Günde 6 saat üstü
- 14-Ne sıklıkla gazete okursunuz?
- Hiç okumam Günde 1 gazete okurum Günde 2 gazete okurum
- Günde 3 ve üzeri gazete okurum

Lütfen aşağıdaki önermeleri okuyunuz ve karşılıklarında yer alan ölçekte size uygun gelen seçeneği (X) şeklinde işaretleyiniz.	Tamamen Katılıyorum	Büyük Ölçüde Katılıyorum	Biraz Katılıyorum	Çok az Katılıyorum	Hiç Katılmıyorum
	(5)	(4)	(3)	(2)	(1)
1-STK'lar toplumsal yaşamda varoluşunu gösteren öğnülerdir.					
2-STK'lar etkili, bağımsız politika üretme ve yönlendirme gücüne sahiptir.					
3-STK'lar devletten bağımsız olmalıdır					
4-STK'ların siyasi partilerle işbirliği yapılmalıyır.					
5-STK'ların siyasi partilerden maddi destek almaları normaldir.					
6-STK'ların devletten maddi destek almaları normaldir.					
7-STK'ların yurt dışı organizasyonlardan proje ve maddi destek almaları normaldir.					
8-Siyaset, STK'ları tabana ulaşıp beklentileri ve tepkilerini öğrenmek için araç olarak kullanılmaktadır.					
9- Ülkemizdeki STK'ların yönetim kademesi seçimleri demokratik olarak gerçekleştirilmektedir.					
10-Türkiye'de etkin ve güçlü bir sivil toplum geleneği vardır.					
11-Türkiye'de STK'ların görüşleri kamuoyunu etkileyerek partilerin aldığı oy dağılımlarını etkilemektedir.					
12-STK'lar çağdaşlaşmanın bir ölçütüdür					
13-Türkiye'de STK'lar birbirleriyle koordineli çalışmaktadır(bilgi ve birikimleri paylaşarak ortak projeler geliştirmek, sunmak)					
14-Türkiye'de devletçi anlayış sivil toplumun gelişmesini engellemektedir.					
15-Türkiye'nin sosyo-kültürel yapısı sivil toplumun gelişmesini engellemektedir.					
16- Avrupa birliğine giriş süreci STK'ların Türkiye'de hızla artmasına neden olmuştur.					

ÖZEL MİSYONLU SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARI ve KÜRESEL BARIŞ

BİR SİVİL TOPLUM KURULUŞU OLARAK MUHASEBE MESLEK ÖRGÜTLERİNİN AÇIK İNOVASYON GÜÇLERİNİN İNCELENMESİ

Yrd.Doç.Dr.Orhan ELMACI
oelmaci@gmail.com
DPÜ İİBF İşletme Bölümü
Prof.Dr.Şerafettin SEVİM
ssevim@dumlupinar.edu.tr
DPÜ İİBF İşletme Bölümü
Yrd.Doç.Dr.Hakan ÇELİKKOL
hakancelikkol@yahoo.com
DPÜ Uygulamalı Bil. Y.O.

Özet

İnsanların ve işletmelerin içinde buldukları (yaşadıkları) topluma karşı sosyal sorumluluk ve bu sorumluluğu örgütlenerek karşılama çabaları giderek önem kazanmaktadır. Bu bağlamda mesleki örgütlenmeye en fazla önem veren ve maddi ve manevi özveride bulunan kesim muhasebe camiasıdır. Muhasebe meslek mensupları en büyük gücü ve desteği mesleki örgütlerinden ve bu örgütlerin inovasyon gücünden almaktadır. Bu çalışma, muhasebe meslek örgütlerinin açık inovasyon güçlerini incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Meslek Örgütleri, İnovasyon, İnovatif yaklaşımlar, Müşteri Odaklılık.

INVESTIGATION OPEN INNOVATION POWER OF ACCOUNTING PROFESSIONAL ORGANIZATIONS AS A NON GOVERNMENTAL INSTUTION

Abstract

Bearing responsibility to their society by organizing increasingly becomes important for persons and enterprises. In this context, accounting community is a segment that most taking notice of professional organization and dedicating itself spiritual and material. Accounting business employee receive the most power and support from professional organizations and their innovation power. This study investigates open innovation power of accounting profession organization.

Keywords: Accounting Professionel Organizations, Innovation, Innovative Approaches, Customer Focus.

Giriş

Dünyanın son dönemlerde yaşadığı değişim ve dönüşüm sürecinin orjininde serbest piyasa ekonomisindeki yapısal değişim yer almaktadır. Serbest piyasa ekonomisinin yapısal dokusu **ürün odaklıdan bilgi ve hizmet odaklıya** kaymakta ve bu geçiş trendi çok hızlı bir biçimde gerçekleşmektedir. Bu küresel değişim süreci, işletmeler açısından benzer önem ve önceliğe sahip olan üretim faktörlerinin öncelik sıralamasını değiştirip **bilgiyi** en önemli üretim faktörü haline getirirken, ülkelerin de makro ve mikro yapılarını etkilemektedir. Fiziksel özkaynakları olmasına karşın yapısal sistemleri zayıf olan ülkelerde, az sayıda doğal kaynağı olan ama insan, bilgi ve alt yapıya önemli yatırımlar yapan ülkelere kıyasla kişi başına daha az üretim ve çok daha yavaş bir büyüme oranı kaydedilmektedir. İşletme bazında bu değişim trendi, işletmelerin genetik kodları (müşteri, teknoloji, mamül üretim süreçleri, insan kaynakları, yönetim tarzları, işletme içi iklim, işletmenin kurumsal kültürü vb...) üzerindeki baskısını o kadar artırmıştır ki, bu değişim müşteri odaklı olarak genetik kodların tekrar kodlanması gerekliliğini zorunlu hale getirmiştir (Elmacı, 2004: 487; Çelikkol, 2008: 60).

Serbest piyasa ekonomisinin temel felsefesi **rekabettir**. Bu piyasada rekabet gücü olmayan ülkelerin ve işletmelerin yaşamlarını sürdürebilmeleri mümkün değildir. Bir işletmenin rekabet gücü, müşterilerin işletmenin ürettiği ürünlerin alternatifleri karşısında tercih etmesini sürdürülebilir bazda sağlayabilme yeteneğinin bir göstergesidir (Elmacı, 1992: 317). İşletmelerin rekabet gücünü etkileyen iki temel bileşen ise, **üretkenlik** ve **büyüme** (sürdürülebilirlik)'dir. Üretkenlik, genel verimlilik düzeyindeki artışı ve maliyet üstünlüğünü beraberinde getirirken, **büyüme** gelir fırsatlarını yakalamayı ve müşteri değerini zenginleştirmeyi beraberinde getirmektedir (Elmacı, 2000: 223).

Üretkenlik ve **büyüme** işletmelerin bilgi sistemini, dolayısıyla muhasebe bilgi sistemini direkt olarak etkilemektedir. Bu oluşumlar muhasebeyi mikro boyuttan makro boyuta taşıyarak, ülkenin **sosyal, siyasal** ve en önemlisi de tüm üst yapının belirleyicisi olan **ekonomik** düzenin kurulmasında belirleyici bir unsur haline getirmiştir (Elmacı, 1997: 4). Muhasebenin özellikle kamuyu aydınlatma ilkesi, yerel ve küresel barışın sağlanmasındaki en önemli argümanlardan biridir. Çünkü, bu ilke, mevcut ve potansiyel hisse senendi ve tahvil yatırımcıları ile diğer sermaye piyasası aktörlerinin aldatılmalarını önleyip, ortaklık yararına kazanılmalarına, özel ekonomik gücün ulusal ekonomi gereklerine ve faydasına uygun çalışmasına,

dolayısıyla hem **ulusal** hem de **küresel barışın** sağlanmasına çok büyük katkı sağlamaktadır. Kamuyu aydınlatma ilkesi, muhasebenin diğer temel kavramları içinde yer alan **sosyal sorumluluk** ve **kişilik** kavramlarının bir sonucu olarak doğmuştur. Sosyal sorumluluk kavramı, işletme hakkında bilgi sahibi olmak isteyen tüm paydaşların aynı finansal tablolardan yararlanmalarını, bilgi alıcıları arasında çıkar çatışmalarını ortadan kaldırmayı, doğruyu, gerçeği belirlemek için standartlara uyulmasını zorunlu kılar. Kişilik kavramı ise, tam anlamıyla varlıkların, borçların ve kârın tayini ve dağıtılması için gerekli, uygun bir sistemin kurulmasında, bunun mali tablolara yansıtılmasında önderlik eder (Sevim, 2003: 84; Sevilengül, 1997: 10)).

Muhasebe meslek mensupları topluma karşı olan sosyal sorumluluklarını yerine getirmede en büyük gücü ve desteği meslek örgütlerinden ve bu örgütlerin inovasyon gücünden almaktadır. Bilindiği gibi, **inovasyon**, kavram olarak, hem bir süreci (yenilemeyi/yenilenmeyi) hem de bir sonucu (yenilik) anlatmaktadır. OECD literatürüne göre inovasyon, süreç olarak “bir fikri pazarlanabilir bir ürün ya da hizmete, yeni ya da geliştirilmiş bir imalat ya da dağıtım yöntemine, ya da yeni bir toplumsal hizmet yöntemine dönüştürmeyi” ifade eder (<http://ref.advancity.net...>). İnovasyon gücünün sürekli hale getirilmesi, başarılı bir inovasyon yönetiminden geçmektedir. Başarılı bir inovasyon yönetimi için ise, örgütlerde inovasyon gücünün değerlendirilmesi gerekmektedir (Coşkun, 2006: 103; Cebeci ve Alaca, 2008: 2).

Çalışma kapsamında inovasyon gücü örgüt kültürü, inovasyon süreci, inovasyon stratejisi, kaynak kullanımı ve investif yapı olmak üzere beş farklı perspektiften değerlendirilmektedir. İnovasyon çalışmalarının yoğun olarak gerçekleştiği muhasebe meslek örgütlerinde (MMÖ) bu değerlendirmeyi yapabilmek için muhasebe meslek örgütleri üst kuruluşu olarak TÜRMOB yöneticileri ile görüşülmüş ve MMÖ'lerin inovasyon potansiyel güçlerinin durum tespiti yapılmıştır.

Bu bağlamda çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, muhasebe meslek örgütlerinin **müşteri odaklılık analizi**; ikinci bölümde, muhasebe meslek örgüt bünyelerinde hakim olan ve kurumsallaşan **inovatif yaklaşımlar** ortaya konmuştur. Üçüncü bölümde ise, muhasebe meslek örgütlerinin **paydaşlarının tatminini sürdürülebilir hale getirmek için yaptıkları kurumsal çalışmaların olumlu yansımaları** ortaya konmuştur.

Muhasebe Meslek Örgütlerinin (MMÖ) Müşteri Odaklılık Analizi

Muhasebenin vizyonu kişilerin muhasebe ve muhasebeciden beklentilerine göre farklılıklar göstermektedir.

Genel anlamda muhasebe; kaynakların optimum dağılımına ve örgütlerin vizyon ve misyonuna ulaşmasına yardımcı olacak şekilde, kullanıcıların bilinçli yargılarda bulunmasına ve karar vermesine olanak sağlamak üzere, belirli bir birim (ünite) hakkında ekonomik ve sosyal bilgiler sağlayan bir değerlendirme ve iletişim sistemini ortaya koyan sosyal bir bilimdir (Elmacı, 2007: 1).

Muhasebe, tarihsel gelişim süreci içinde ekonomik gelişmelere paralel olarak önemli niteliksel değişimler göstermiş ve günümüzdeki anlam ve önemine kavuşmuştur. Muhasebe, özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra **sosyal**, **siyasal** ve **ekonomik** değişimler sonucu işletmelerle ilgili karar verenlerin sayısını ve etkinliğini de artırmıştır.

Günümüzde ulusal ve uluslararası sermaye birikiminin ve işbirliği eğilimlerinin artması sonucunda işletmelerin büyümesi, faaliyetlerin çeşitlenmesi ve gelişmesi ile birlikte, yürütülen işlemlerin hem sayısı artmış hem de nitelikleri karmaşık bir hale gelmiştir. Bir taraftan mali tabloları kullananların sayılarının ve etkinliklerinin artması, diğer taraftan muhasebe işlemlerinin gittikçe karmaşık hale gelmesi, muhasebe verilerinin ve mali tabloların önemini ve işlevlerini artırmıştır. Bu oluşumlar, muhasebeyi, ülkenin ekonomik gelişiminde çok önemli bir faktör haline getirmiştir (Elmacı, 1996: 2005). Özellikle aday/ya da üye ülkelerin Avrupa Birliği entegrasyon sürecinde bu önem daha da artmıştır. Bu amaçla (<http://www.mmb.org.tr...>);

- i- Kişilerin, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı yoluyla ortak bir pazarın oluşturulması ve serbest rekabetin korunmasını sağlayan bir sistemin kurulması,
- ii- Üye ülkelerin ekonomik politikalarını gittikçe artan ölçüde birbirlerine yakınlaştırılması ve üye ülkelerin muhasebe uygulamalarının uyumlaştırılması hedeflenmektedir.

Avrupa Birliğinde muhasebe standartlarının uyumlaştırılması çalışmaları, meslek mensupları tarafından düzenlenen kuralları değil, farklı ülkelerin muhasebe mevzuatlarının düzenlenmesini amaçlamaktadır. Bu konuya ilişkin olarak, Avrupa Birliği Komisyonu Muhasebe ve Denetim Bölümü, üye ülkelerin muhasebe mevzuatlarının uyumlaştırılmasında başarılı sonuçlar almaya başlamıştır. Birliğin, şirketler hukukunu düzenleme yetkisinin bulunması, üye ve diğer ülkeler arasında eşitliği sağlama ve koruma amacıyla muhasebe standartları konusunda düzenlemeler getirme olanağı da vermektedir. Üye ülkelerin de belli tipteki yıllık mali tabloların düzenlenmesi ve açıklanmasına ilişkin Dördüncü Yönergenin yayımlanması da bu yetkiden kaynaklanmıştır (<http://www.turklider.org.tr...>; <http://www.tmud.org.tr...>).

Birlik (AB) üye ülkelerin mevzuatlarını etkilemek bakımından, bu tür düzenlemeleri “Direktifler” olarak yayımlamaktadır. Yayımlanan direktiflere üye ülkelerin belli bir süre içerisinde uyma zorunluluğu

bulunmaktadır. Dördüncü Yönergenin hedefi, üye ülkelerin hukuk yapısında yasal ve idari düzenlemelerinde harmonizasyon ve yeknasaklık sağlamaktır. Ancak, banka ve sigorta şirketleri ile finans kurumlarının kapsam dışında tutulmuş olması nedeniyle, yönerge dar kapsamlıdır (<http://www.mmm.org.tr...>).

1989 yılında çıkarılan 3568 sayılı Meslek Yasası ile oluşturulan Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB)'un bünyesinde 1994 yılında kurulan ve yaptığı çalışmalar sonucunda bu güne kadar Uluslararası Standartlara uygun 15 adet standart yayınlanmış olan Türkiye Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulunun (TMUDESK) çalışmaları, mesleğin vizyonu açısından oldukça önemlidir. Ancak daha da önemlisi bu standartların uygulanmasıdır. Şimdiye kadar yayınlanmış bulunan uluslararası muhasebe standartları, yönergeler ile bu standartlara uygun olarak TMUDESK tarafından yayınlanmış tüm standartlar, Meslek Odaları ile Temel Eğitim ve Staj Merkezleri (TESMER)'in işbirliğiyle mümkün olan en geniş şekilde meslek mensuplarına aktarılmakta ve bu yönde eğitim çalışmaları yapılmaktadır (<http://www.turmobil.org.tr...>).

Toplumsal yaşamda bilgi sağlamanın önemi büyüktür. Herhangi bir konuda alınacak kararların tutarlılığı o konudaki bilgilerin niteliğine, niceliğine ve güncelliğine bağlıdır. Muhasebe eğitimi, bilgilerin niteliği ve niceliği ile günümüzde çağdaş bir ekonomik yapının kurulmasında, çağdaş işletmeciliğin gelişmesinde temel taşlardan birini oluşturmaktadır. Tüm bu gelişmeler muhasebe öğreniminin önemini artırmış, bu alanda uzmanlaşmayı ön plana çıkarmıştır (Sevim, 2003: 85).

Muhasebenin müşteri profili, bilgi iletmek durumunda olanlarla bu bilgilere gereksinim duyan kişi ve gruplarla ilgilidir. Muhasebenin sağlayacağı bilgileri kullanan dış müşteriler (Sevilengül, 1997: 10; Sevim, 2008: 8):

- i- İşletme sahipleri / ortakları,
- ii- Menkul kıymet yatırımcıları, aracı kurum ve kuruluşlar, yatırım – danışmanlık – analiz – denetim – derecelendirme kuruluşları,
- iii- Yöneticiler,
- iv- Kredi verenler (finans kurumları, diğer işletmeler, şahıslar),
- v- İşletme çalışanları, sendikalar,
- vi- İşveren sendikaları, meslek odaları, dernekler,
- vii- Gelir idaresi, vergi dairesi,
- viii- Sosyal güvenlik kurumları,
- ix- Diğer kamu kurum ve kuruluşları, (İş Kurumu, DİE...), üniversiteler ve
- x- Kamuoyu olarak sayılabilir.

Muhasebe Meslek Örgütlerinin Yapısal Dokusunu Oluşturan İnovatif Yaklaşımlar

Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) kurumsal kimlikleri misyon ve vizyonlarında somut olarak ifade edilmek zorundadır. STK'ların sürekliliğini sağlamak için maddi (arsalar / binalar / makineler / finansal varlıklar / işgücü (niceliksel) / yönetim yapısı vb...) ve maddi olmayan varlıklarını (marka / patent / teknolojik sırlar / bilgi ve deneyim / toplumsal imaj / kurum kimliği / ürün saygınlığı / güvenlik vb...) değişen çevre ile uyumlu (sürdürülebilir temel yetenek) hale getirmek gibi iki önemli işlevi vardır. Bir STK'nın varlıklarının çeşitlendirilmesi ve sürekliliğinin sağlanması kurumun geleceği için önemlidir. STK'nın misyonuna uygun olarak belirlenen stratejiler doğrultusunda planlanan faaliyetlerin uygulamaya konulması iyi bir organizasyon gerektirir (Coşkun, 2006: 106). STK tüm paydaşlarını (iç ve dış müşteriler) tatmin etmek zorundadır. Bunu yapabilmek için de müşteri odaklı olmak, müşterilerine yönelik sürekli inovasyon stratejileri geliştirmek ve uygulamaya koymak zorundadır (Marangoz, 2007: 157).

Bir işletmede inovasyon stratejilerinin geliştirilmesine ve uygulamaya konulmasına temel olan inovatif yaklaşımları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Freeman and Soete, 2003: 236):

- i- Güçlü ve sürdürülebilir bir Ar-Ge,
- ii- Temel araştırma yapmak ya da bunu yapanlarla yakın temasta bulunmak,
- iii- Patent hakkını almak ve rakiplerle pazarlık edebilmek,
- iv- Rakiplerden önce hareket etmek,
- v- Yüksek risk almaya hazır olmak,
- vi- Potansiyel piyasaları önceden ve tüm yönleriyle belirleyebilmek,
- vii- Potansiyel piyasalara özenle yaklaşım kullanıcıları eğitmek ve yardım etmek için önemli bir çaba sarf etmek,
- viii- Ar-Ge faaliyetlerini, üretim ve pazarlamayı etkin biçimde eşgüdümleyecek kadar güçlü bir girişimciliğe sahip olmak,
- ix- İç ve dış müşterilerle iyi bir ilişitim kurmak.

STK'lar, çoğu ülkede olduğu gibi ülkemizde de genellikle en dinamik, değişime öncülük eden ve temsil ettiği kitlelerin duyarlılıklarını dile getiren kuruluşlardır. Bu bağlamda, mesleki örgütlenmeye en fazla önem veren ve maddi ve manevi özveride bulunan kesim muhasebe camiasıdır. Muhasebeciler, artık yaşam boyu sürekli eğitim gibi, yaşam boyu sürekli örgütlenmeyi de hayata geçirmişlerdir (<http://www.turmob.org.tr...>; <http://www.tnud.org.tr...>). Muhasebe meslek mensupları bu konuda en büyük gücü ve desteği de meslek örgütlerinden ve bu örgütlerin güçlü yapısından almaktadır. Bu güç, mesleğin kendi iç dinamiklerinde ve bağımsızlığındadır.

Ülkemizde muhasebe uygulamalarını genellikle Vergi Kanunları (Vergi Usul, Gelir, Kurumlar ile KDV) ile Ticaret Kanunu yönlendirmektedir. Ancak bu kanunlardaki hükümlerin gereksinmelere yanıt vermediği ve/veya uygun bulunmadığı durumlarda yasal statüye sahip bazı kurumların kendi etki alanlarına giren işlemler için muhasebe uygulamalarını yönlendirici çalışmalar yaptıkları görülmektedir (Sevim, 2003: 84).

Ülkemizde muhasebe uygulamalarının değerlendirilmesinde; Sermaye Piyasası Kanununa (SPK) tabi Anonim Ortaklıklarda halen kullanılan SPK Tebliği ile Maliye Bakanlığı'nca yayımlanan Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği göz önünde bulundurulmaktadır (Sevim, 2008: 11).

Genel SPK-Seri XI, 1 numaralı Tebliğin 1. Bölümünde "Mali Tablolarda Muhasebe Politikalarının açıklanması ve Muhasebenin Temel Kavramları" başlığı altında 6'ncı maddeden 17'nci maddeye kadar söz konusu temel kavramlar açıklanmaktadır (<http://www.spk.gov.tr...>).

Maliye Bakanlığı'nca yayımlanan M.S.U.G.T. 1'de söz konusu ilkeler ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Maliye Bakanlığı M.S.U.G.T.'nde yer alan Muhasebenin Temel Kavramları ile SPK'nın Tebliğinde yer alan Temel Kavramlar karşılaştırmalı olarak aşağıda gösterilmiştir (<http://www.maliye.gov.tr...>).

Bu tablonun incelenmesinde de görüleceği gibi, Temel Kavramlar aynı olmasına karşın öncelik ve önemlilik açısından farklılık göstermektedir. Örneğin; sosyal sorumluluk kavramı Maliye Bakanlığı'nca belirlenen temel kavramların ilk sırasında yer almakta iken, SPK'ca belirlenen temel kavramların 7'nci sırasında yer almaktadır (Sevilengül, 1997: 22).

Maliye Bakanlığınca Belirlenen Muhasebenin Temel Kavramları		Sermaye Piyasası Kurulunca Belirlenen Muhasebenin Temel Kavramları	
i-	Sosyal Sorumluluk Kavramı	i-	Sosyal Sorumluluk Kavramı (7)
ii-	Kişilik Kavramı	ii-	Kişilik Kavramı (10)
iii-	İşletmenin Sürekliliği Kavramı	iii-	İşletmenin Sürekliliği Kavramı (1)
iv-	Dönemsellik Kavramı	iv-	Dönemsellik Kavramı (2)
v-	Parayla Ölçülme Kavramı	v-	Parayla Ölçülme Kavramı (11)
vi-	Maliyet Esası Kavramı	vi-	Maliyet Esası Kavramı (12)
vii-	Tarafsızlık ve Belgelendirme Kavramı	vii-	Tarafsızlık Kavramı (8)
viii-	Tutarlılık Kavramı	viii-	Tutarlılık Kavramı (3)
ix-	Tam Açıklama Kavramı	ix-	Tam Açıklama Kavramı (5)
x-	İhtiyatlılık Kavramı	x-	İhtiyatlılık Kavramı (4)
xi-	Önemlilik Kavramı	xi-	Önemlilik Kavramı (6)
xii-	Özün Önceliği Kavramı	xii-	Özün Önceliği Kavramı (9)

Bu kavramlar MMÖ'nün inovatif yaklaşımlarını da şekillendirmektedir. Bu kavramların ilki **sosyal sorumluluk kavramıdır**. Muhasebenin organizasyonunda, muhasebe uygulamalarının yürütülmesinde, mali tabloların düzenlenmesi ve sunulmasında; belli kişi veya grupların hatta belli kurumların değil tüm toplumun ve tarafların çıkarlarının gözetilmesi, dolayısıyla bilgi üretiminde gerçeğe uygun, tarafsız ve dürüst davranılması gereğini ifade eder. Kurumsal sosyal sorumluluğun özünü ise, hesap verebilirlik (accountability), şeffaflık (transparency) ve sürdürülebilirlik (sustainability) ilkeleri oluşturur (Aras, 2007: 26).

İkincisi, **kişilik kavramıdır**. İşletmelerin sahip veya sahiplerinden, yöneticilerinden, personelinden ve diğer ilgililerden, kamu kurum ve kuruluşlarından ayrı bir kişiliğe sahip olduğunu, muhasebe işlemlerinin salt bu kişilik adına yürütülmesi gerektiğini öngörür. Üçüncüsü, **işletmenin sürekliliği kavramıdır**. İşletmenin faaliyetlerini bir süreye bağlı olmaksızın sürdüreceğini ifade eder. Bu kavram maliyet esasının temelini de oluşturur. Dördüncüsü, **dönemsellik kavramıdır**. İşletmenin sürekliliği kavramı uyarınca sınırsız kabul edilen

ömrünün, belli dönemlere bölünmesi ve her dönemin faaliyet sonuçlarının diğer dönemlerden bağımsız olarak saptanmasıdır. Gelir ve giderlerin muhasebeleştirilmesi hasılat, gelir ve karların aynı döneme ait maliyet, gider ve zararlarla karşılaştırılması bu kavramın gereğidir. Beşincisi, **parayla ölçülme kavramıdır**. İşlemlerin muhasebeye ortak bir ölçü olarak para birimi ile yansıtılmasını ifade eder. İşlemler ulusal para birimine göre yapılır. Altıncısı, **maliyet esas kavramıdır**. İşletme tarafından edinilen varlık ve hizmetlerin muhasebeleştirilmesinde bunların elde edilme maliyetlerinin esas alınması gereğini ifade eder. Yedincisi, **tarafsızlık ve belgelendirme kavramıdır**. Muhasebe kayıtlarının gerçek durumu yansıtan ve usulüne uygun olarak düzenlenmiş objektif belgelere dayandırılması ve muhasebe kayıtlarına esas alınacak yöntemlerin seçilmesinde tarafsız, ön yargısız davranılmasını ifade eder. Sekizincisi, **tutarlılık kavramıdır**. Muhasebe uygulamaları için seçilen muhasebe politikalarının, birbirini izleyen dönemlerde değiştirilmesinden uygulanmasını gereğini ifade eder. Dokuzuncusu, **tam açıklama kavramıdır**. Mali tabloların taraflara doğru karar vermelerine yardımcı olacak ölçüde yeterli, açık ve anlaşılır olmasını ifade eder. Onuncusu, **ihtiyatlılık kavramıdır**. Muhasebe olaylarında temkinli davranılması ve işletmenin karşılaşılabileceği risklerin göz önüne alınması gereğini ifade eder. İşletmeler muhtemel giderleri ve zararları için karşılık ayırırlar, muhtemel gelir ve karları için ise gerçekleşme dönemine kadar herhangi bir muhasebe işlemi yapmazlar ancak, bu kavram gizli yedekler veya gereğinden fazla karşılıklar ayrılmasına gerekçe oluşturmaz. Onbirincisi, **önemlilik kavramıdır**. Bir hesap kalemi veya mali bir olayın nispi ağırlık ve değerinin, mali tablolara dayanılarak yapılacak değerlemeleri veya alınacak kararları etkileyebilecek düzeyde olmasını ifade eder. Onikincisi ve sonuncusu ise, **özün önceliği kavramıdır**. İşlemlerin muhasebeye yansıtılmasında ve onalara ilişkin değerlendirmelerin yapılmasında biçimlerinden çok özlerinin esas alınması gereğini ifade eder.

Muhasebe Meslek Örgütlerinin Yaptıkları Kurumsal Çalışmalar

Türkiye’de, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, muhasebe mesleğinin örgütlenmesi iki aşamada gerçekleşmiştir. Birinci aşama, gönüllülük esasına dayanan özel amaca yönelik dernekler aracılığı ile ortaya çıkmıştır. 1942 yılında “Eksper Muhasipler İşletme Organizatörleri Derneği”nin kurulması, ülkemizde muhasebe mesleğinin tarihi gelişmesi içinde önemli bir kilometre taşı olmuştur. 1967 yılında adı “Türkiye Muhasebesi Uzmanı Derneği”ne dönüştürülen bu öncü derneği ve Mali Müşavirler Muhasebeciler Birliği Derneği’ni örnek olarak verebiliriz. İkinci aşama ise; yasalarla tanımlanmış ve örgütlenmiş MMÖ’ler aracılığı ile gerçekleşmiştir. Bunlara örnek olarak, TÜRMOB ve ona bağlı odalar verilebilir (<http://www.mmmb.org.tr...>).

Ülkemizde mesleğin yasayla tanımlanması, kamuya anlatılması, dünya muhasebe standartları ve uygulamalarının ülkemize taşınması ve uyarlanması ile ilgili uluslararası çalışmalarda ülkemizin temsil edilmesinde, MMÖ’ler önemli görevler üstlenmekte ve bu görevlerini başarıyla yerine getirmektedir.

Bir ülkenin sürdürülebilir ekonomik büyümeyi yakalaması; işsizlik ve bölgesel farklılıklar başta olmak üzere toplumsal sorunlarını çözebilmesi ve yaşam kalitesini yükseltebilmesi, inovasyon performansını arttırmasına bağlıdır. Ülkelerin inovasyon performansının arttırılabilmesi ise, inovasyonu destekleyen ve teşvik eden bir ortamın varlığı ve altyapı olanaklarının niteliğiyle doğrudan ilişkilidir (Elçi, 2007: 60). MMÖ’lerin Türkiye’nin ulusal inovasyon sistemi içerisindeki yeri aşağıdaki şekilde göstermiştir. MMÖ’ler STK’lar içerisinde etkin bir yere sahip olmaları nedeniyle ülkemiz inovasyon dönüşüm/değişiminde de önemli bir aktör konumundadır:

Şekil: Türkiye’nin Ulusal İnovasyon Sistemindeki Başlıca Aktörler

Politikaları Belirleyen, Fonlandırıcı ve Uygulayan Devlet Kurumları	Cumhurbaşkanı									
	Başbakan									
	Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu									
	Bakanlıklar				Müşteşarlıklar			Kurullar		
	Milli Eğitim	Sanayi ve Tic.	Maliye	Devlet	Hazine	Dış Ticaret	Devlet Planlama	Para Kredi Koor.	Yüksek Planlama	
	Yükseköğretim Kurulu		TÜBİTAK			TÜBA		TPE		TÜİK
	TSE		UME			TÜRKA		Düzenleyici		Sermaye

			Kuruluşlar	Piyasası Kurulu
Finansal Sistem	TÜBİTAK-TİDEB		KOSGEB	TTGV
	Bankalar		Kredi Garanti Fonu	Risk Sermayesi Şirketleri
	Üniversiteler		Meslek Yüksekokulları	Yaşam Boyu Eğitim Merkezleri
Bilgi Kurumları	Danışmanlık Firmaları		Kamu Kuruluşları ve Sivil Toplum Kuruluşları	
	TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi		TÜBİTAK Ar-Ge Merkezleri	Kamu Araştırma Kuruluşları
Sanayi Araştırma ve İnnovasyon Merkezleri	Üniversite-Sanayi Ortak Araştırma Merkezleri		Teknoloji Geliştirme Merkezleri (TEKMER'ler)	Teknoparklar
			Özel İnkibatörler	
	Özel Sektör Şirketleri		İş Ağyapıları ve Kümeler	TOBB
Özel Sektör Kuruluşları	Sektörel Dış Ticaret Şirketleri		Ortak Kullanım Atölyeleri / Laboratuvarları	Özel, Yarı-Kamu ve Sivil Toplum Kuruluşları

Kaynak: Elçi, Ş.; "European Trend Chart on Innovation, Annual Innovation Policy Trends and Appraisal Report: Turkey 2004-2005", Avrupa Komisyonu, 2005.

Ulusal Düzeydeki Kurumsal Çalışmalar

MMÖ'ler aşağıdaki eğitim çalışmalarına da önemli katkılar sağlamış ve sağlamaya devam etmektedir. Bunlar:

- i- Uluslararası Muhasebe Standartları Eğitimi
- ii- Türkiye Muhasebe Standartları Eğitimi
- iii- Türkiye Denetim Standartları Eğitimi
- iv- Kurumsal Yönetim çalışmaları olarak sayılabilir.

MMÖ içinde yer alan Türkiye Muhasebe Uzmanları Derneği (TMUD) üyelerinin Uluslararası Muhasebe Federasyonu Standartlarına uymasını şart koşturmuştur. Bu amaçla meslek üyelerinin kamu gözetimi güvence sistemini firmalarda oluşturma ve bu sistemlerin denetleme işlemlerine 01.01.2007 tarihinden itibaren başlanmıştır.

1 Ocak 1957 tarihinde yürürlüğe giren ve 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun, ülkemizin gelişen ve değişen ekonomik, sosyal ve siyasal koşullara uygun olarak yeniden düzenlenmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu kapsamda:

- i- Küreselleşme,
- ii- Buluş oranındaki artış,
- iii- Buluşların ticari yaşama geçiş sürecinin kısalığı,
- iv- Ürün ömürlerinin kısalığı,
- v- Yatırımda rekabet edebilir ömür,
- vi- Üretim hammadde ilişkilerindeki değişiklik,
- vii- Girdi kompozisyonları-maliyetlerdeki değişiklik,
- viii- Üretim istihdam arasındaki ilişkilerdeki değişim,
- ix- Üretim-para ilişkilerindeki değişim,
- x- Üretim ticaret arasındaki ilişkinin değişmesi,

- xi- Zamanın temel kaynak haline gelmesi,
- xii- Hakimiyet rekabet anlayışındaki gelişme

Ülkelerin hem alt yapılarını hem de üst yapılarını büyük ölçüde etkilemekte; özellikle, para, sermaye piyasaları başta olmak üzere mal ve hizmet piyasalarını bölgesel ve küresel etki alanlarına sokmaktadır. Hiç kuşkusuz, bu süreç, tüm dünya ülkelerini Ticaret Hukuku alanında da reform yapmaya zorlamaktadır.

Elektronik Ortamda Tutulacak Defter ve Belgeler; 213 sayılı Vergi Usul Kanununun mükerrer 242. maddesinin 2 numaralı fıkrası hükmü ile Maliye Bakanlığı; elektronik defter, kayıt ve belgelerin oluşturulması, kaydedilmesi, iletilmesi, muhafazası ve ibrazı ile defter ve belgelerin elektronik ortamda tutulması ve düzenlenmesi uygulamasına ilişkin usul ve esasları belirlemeye, elektronik ortamda tutulması ve düzenlenmesine izin verilen defter ve belgelerde yer alması gereken bilgileri internet dahil olmak üzere her türlü bilgi iletişim araç ve ortamında Maliye Bakanlığı'na veya belirleyeceği gerçek veya tüzel kişilere aktarma zorunluluğu getirmeye, bilgi aktarımında kullanılacak format ve standartlar ile uygulamaya ilişkin usul ve esasları tespit etmeye ve bu Kanun kapsamına giren işlemlerde elektronik imza kullanım usul ve esaslarını düzenleme ve denetlemeye yetkili kılınmıştır.

Maliye Bakanlığı bu yetkisini 361 Sıra No.lu Vergi Usul Kanunu ile kullanmıştır. Tebliğ yayınlanmadan önce, TÜRMOB konuya ilişkin görüş ve önerilerini bir raporla Maliye Bakanlığı'na iletmış ve bu görüşler doğrultusunda Tebliğ'de bazı düzenlemelerin yapılması sağlanmıştır (<http://www.mmmb.org.tr...>).

Bankalarda Bağımsız Denetim Gerçekleştirecek Kuruluşların Yetkilendirilmesi; 5411 sayılı Bankacılık Kanununun 15. maddesi "Bankaların bağımsız denetim, değerlendirme, derecelendirme ve destek hizmeti faaliyetlerini gerçekleştirecek olan kuruluşların yetkilendirilmesine, yetkilerinin sürekli veya geçici olarak kaldırılmasına Kurulca karar verilir hükmünü ihtiva etmektedir. Kanunun 33. maddesinin birinci fıkrasında ise, bu Kanunun 15. maddesine göre yetkilendirilecek bağımsız denetim kuruluşlarını çalışmalarına ilişkin esasları Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği, Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu, Merkez Bankası ve kuruluş birliklerinin görüşü alınarak Kurulca düzenleneceği hükmüne yer verilmiştir (<http://www.mmmb.org.tr...>).

Sermaye Piyasasında Faaliyette Bulunanlar İçin Lisanslama ve Sicil Tutmaya İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ; Sermaye Piyasası Kurulu tarafından hazırlanan Sermaye Piyasasında Faaliyette Bulunanlar İçin Lisanslama ve Sicil Tutmaya İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ 03.03.2006 gün ve 26097 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanununun "Muhasebe, Mali Tablo ve Rapor Standartları, İlan, Bağımsız Denetleme" başlığını taşıyan 16. maddesinin 1. fıkrası, ihracatçılar ile sermaye piyasası kurumlarının, konsolide olanlar dahil kamuya açıklanacak veya gerektiğinde Sermaye Piyasası Kurulunca istenecek mali tablo, rapor ve bilgileri tespit olunacak şekil ve şartlara, genel kabul görmüş muhasebe kavram, ilke ve standartlarına uymak suretiyle düzenlemekle yükümlü oldukları belirtildikten sonra, adı geçen kuruluşların düzenleyecekleri mali tabloların Kurulca belirlenenleri daha önce kurulmuş ve 2499 sayılı Kanunun 22. maddesinin (d) bendi uyarınca kurulan bağımsız denetim kuruluşlarına, bilgilerin doğruluk ve gerçeği dürüst bir biçimde yansıtmaya ilkesine uygunluğu bakımından inceleyerek bir rapor almak zorunda oldukları hükme bağlanmıştır (<http://www.mmmb.org.tr...>).

Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ; Sermaye Piyasası Kurulu tarafından hazırlanan Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Seri X. No: 22 sayılı Tebliğ 12.06.2006 tarihli I. Mükerrer Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

Bu çerçevede, MMÖ'ler ve özellikle TÜRMOB tarafından, 1989 tarihinde yürürlüğe giren 3568 sayılı Yasa ve buna bağlı mevzuatla ilgili olarak uygulamada ortaya çıkan sorunları değerlendirmek ve çözüm bulmak amacıyla çalışmalar başlatılmış ve bu amaçla eş zamanlı çalışma yürütecek üç çalışma grubu kurulmuştur. Bu çalışma grupları:

- i- 3568 sayılı Meslek Yasası,
- ii- Yönetmelikler ve
- iii- Mecburi Meslek kararları ile ilgili olarak oluşturulmuştur.

Türkiye Denetim Standartları Kurulu; 3568 sayılı Meslek Yasası'nın verdiği yetkiye dayanarak, TÜRMOB Yönetim Kurulu tarafından 20 Şubat 2003 tarihinde yapılan toplantıda kabul edilen "Türkiye Muhasebe Denetim Standartları Kurulu Yönergesi" gereği kurulan Kurul, 9 Mayıs 2003 tarihinde göreve başlamıştır.

Türkiye Denetim Standartları Kurulu; 3568 Sayılı Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu'na göre meslek ruhsatı sahibi olan meslek mensuplarının denetim faaliyetleri ile başka kanunlarla verilen denetim işlerini disiplinli bir şekilde yürütebilmeleri için uluslararası denetim standartlarını saptamak ve yayınlamakla görevlidir.

TÜRMOB'un üyesi bulunduğu Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu'na (IFAC) bağlı olarak çalışan Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (IAASB) tarafından hazırlanarak 2002 yılı sonu itibarıyla yayınlanmış olan denetim standartları TÜDESK tarafından ülke koşulları dikkate alınarak revize edilmiş ve TÜRMOB tarafından yayınlanmıştır. Bu çalışmada:

- i- Denetim ve güvence sağlanması konularının içeriği,
- ii- Uluslararası Denetim Standartları terimler sözlüğü,
- iii- Sorumluluklar,
- iv- Planlama,
- v- İç kontrol,
- vi- Denetim kanıtları,
- vii- Diğer denetçilerin çalışmalarından faydalanma,
- viii- Bağımsız denetim raporu, bölümleri yer almaktadır.
- ix- Bu bölümlere ek olarak, özel amaçlı denetim sözleşmeleri hakkındaki bağımsız denetim raporu standardı da geliştirilmiştir.

Kurul, "Uluslararası Denetim Standartları"na uyumlu "Türkiye Denetim Standartları" taslak önerilerinin hazırlığına da başlamıştır. Bu taslak önerileri belirlemek için oluşturulan komitelerinde başta TÜRMOB'a bağlı Odalar olmak üzere, Üniversitelerden, kamu kurumlarından ve özel kuruluşlardan uzmanlar yer almaktadır. "Türkiye Denetim Standartları"nın ayrıca Avrupa Birliği'nin yeniden yapılandığı denetim standartlarına da uyumlu olması için gerekli çalışmalar aralıksız sürdürülmektedir.

Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu; Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu, uluslararası uygulamalara göre oluşturulmuş özerk bir yapıya sahiptir. Kurul'da TÜRMOB'un iki temsilcisi bulunmakta ve Başkanlığını TÜRMOB temsilcisi yürütmektedir. Kurul, 2006 yılından itibaren uygulanmak üzere Türkiye Muhasebe Standartlarını yayınlanmış olup, bu standartlar Kurul adına TÜRMOB tarafından basılı materyal haline getirilerek tüm meslek mensuplarının kullanımına sunulmuştur (<http://www.turklider.org.tr...>).

Uluslararası Düzeydeki Kurumsal Çalışmalar

Türk muhasebe mesleğinin uluslararası platformda daha etkin ve verimli bir şekilde temsil edilebilmesi için yoğun çalışmalar yürütülmektedir. Bu doğrultuda, bölgesel ve küresel muhasebe meslek örgütleri ile etkili ilişkiler kurulmaya, çalışılmakta, bu kurum ve kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen bilimsel ve teknik çalışmalar yakından izlenmektedir.

- i- **ROSC (Muhasebe ve Denetimin Standartlara ve Kanunlara Uygunluk Raporları);** Muhasebe ve Denetimin Standartlarına ve Kanunlara Uygunluk Raporları (ROSC), Dünya Bankası ve IMF ile birlikte yürütülen Finans Sektörü Değerlendirme Programı'nın (FSAP) kapsamında yer almaktadır. Muhasebe ve Denetimin Standartlara ve Kanunlara Uygunluk Raporları (ROSC), bir ülkenin muhasebe ve denetim standartlarını/uygulamalarını, uluslararası kabul görmüş ölçütlere göre değerlendirerek, mevcut uygulamalar ile yeterli kabul edilenler arasındaki boşluğu kapatmak için stratejik önerilerde bulunur. Bu durum, Türkiye'nin üyelik hazırlığında olduğu AB müktesebatına uyum açısından da önem taşımaktadır.

Bu kapsamda ülkemizdeki çalışmalar, Maliye Bakanlığı, Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu, Hazine Müsteşarlığı Sigorta Bölümü, SPK, TÜRMOB ve Türk Ticaret Kanunu Tadil Komisyonu temsilcilerinden oluşturulan bir Ulusal Kurul tarafından yürütülmektedir (<http://www.turklider.org.tr...>).

- ii- **REPARIS (Avrupa'ya Giden Yol- Muhasebe Reformu ve Kurumsal Takviye Programı);** Program, Dünya Bankası tarafından Avrupa Komisyonu, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), özel sektör ile çok taraflı ve iki taraflı ortaklarla yakın işbirliği içinde geliştirilmiş bölgesel bir programdır. REPARIS, şeffaf bir politika ortamı ve Güney Orta ve Güney Doğu Avrupa ülke ve varlıkları içerisinde kurumsal (süreklili/şeffaf) raporlama için etkili bir kurumsal altyapı oluşturmayı amaçlamaktadır. REPARIS, AB müktesebatının ilgili kısımlarının tanıtılması, yerleştirilmesi ve etkili bir biçimde uygulanması çerçevesinde tasarlanmıştır (<http://www.turklider.org.tr...>).

Bu eğitim kapsamında dizayn edilen Muhasebe ve Denetim İleri Programı, aralarında kurumsal sektör (finans ve finans dışı), muhasebe ve denetim ile ilgili bakanlıklardan gelen üst düzey elemanlar; kamu ya da özel sektördeki muhasebe ve denetim meslek kuruluşlarından (muhasebe standartları kurucuları, denetim mesleği kuruluşları) gelen idari ve mesleki üyelere verilmektedir. Bu kuruluşların yönetim ya da komite üyeleri de bu programa katılmaları için desteklenmektedir.

Program, çeşitli konuları kapsayan modüller şeklinde yapılandırılmıştır. Bu konular; AB genişlemesi ve İç Pazarın anlamı, Muhasebe ve Denetim Müktesebatı, Uluslararası Finansal Raporlama Standartları ve Uluslararası Denetim Standartları, Denetim Mesleğinin Gözetimi, Uluslararası Standart Belirleyici Kuruluşlar ve Finansal Sektör Gözetimi olarak sayılabilir. Ayrıca, program kapsamında tüm katılımcıları ve eğitmenleri bir araya getiren bir dizi çalıştay da gerçekleştirilmiştir

iii- IFAC (Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu); IFAC 120 ülkeden 160 meslek kuruluşuna bağlı 2.5 milyonun üzerindeki meslek mensubunu temsil etmektedir. TÜRMOB'un üyelik başvurusu, 1994 yılında Avusturya'da gerçekleştirilen IFAC konsey toplantısında kabul edilmiştir. IFAC bünyesinde bulunan çeşitli teknik komitelerde TÜRMOB etkin bir biçimde temsil edilmekte olup, Kasım 2005 tarihinde yapılan IFAC Yönetim Kurulunun nihai onayı ile TÜRMOB adayları; 2 yıllık bir dönem için "Gelişmekte Olan Uluslar Komitesi" üyeliğine ve 3 yıllık bir dönem için "Küçük ve Orta Ölçekli Muhasebe Büroları Komitesi" üyeliğine seçilmişlerdir (<http://www.turklider.org.tr...>).

iv- TÜRMOB'un bu dönemde temsil edildiği IFAC komiteleri :

- **Gelişmekte Olan Uluslar Komitesi;** IFAC Yönetim Kurulu, dünyanın tüm bölgelerindeki meslek mensuplarının gelişimini desteklemek için Mart 2004 tarihinde Gelişmekte Olan Uluslar Komitesi'ni (daha önce Gelişmekte Olan Uluslar Sürekli Çalışma Gücü olarak adlandırılmaktaydı) kurmuştur. Bu Komite, gelişmekte olan ulusların çıkarlarını temsil etmekte ve onlar adına üye kuruluşlar ve diğer kuruluşlardan kaynaklar ve kalkınma yardımı almaya çalışmaktadır.

TÜRMOB, standart belirleme kurulları ile çalışarak onların gelişmekte olan uluslarda meslek ile ilgili sorunlardan haberdar olmalarını ve gerekli ilgili göstermelerini sağlamak ve diğer IFAC kurulları ve komitelerinin çalışmalarını izlemek ve gerektiğinde onlara girdi sağlamak ve desteklemek gibi işlevleri olan bu Komitede yer almaktadır.

- **Küçük ve Orta Ölçekli Muhasebe Büroları Komitesi;** IFAC içinde yer alan Küçük ve Orta Ölçekli Muhasebe Büroları (SMP) Komitesi, küçük ve orta ölçekli muhasebe bürolarında çalışan meslek mensuplarının ve küçük ve orta ölçekli işletmelerde bağımlı çalışan meslek mensuplarının çıkarlarına hizmet etmektedir. Küresel konularda raporlar hazırlamakta ve uluslararası standartların geliştirilmesine ve çeşitli IFAC kurullarının ve komitelerinin çalışmalarına katkıda bulunmaktadır.
- SMP Komitesi aşağıdaki amaçları gerçekleştirmeye çalışmaktadır:
  - IFAC komiteleri, kurulları ve diğer standart belirleyici kuruluşlar ile doğrudan çalışarak, onların KOBİ'ler ve SMPs ile ilgili sorunlardan haberdar olmalarını ve gerekli özeni vermelerini sağlamak,
  - Üye kuruluşlar, IFAC kurulları ve komiteleri ile diğer gruplar arasında haberleşme ve bilgi paylaşımını kolaylaştırmak,
  - Üye kuruluşlar ve diğerlerinin çalışmasına dolaylı baskıda bulunarak KOBİ'ler için muhasebe ve güvence hizmetlerini sağlamada SMPs'leri desteklemek,
  - KOBİ'ler için muhasebe ve güvence hizmetleri sağlamakla ilgili diğer konuları tanımlamak ve bu konularda yönetmelikler geliştirmek (<http://www.turklider.org.tr...>).
- **Avrupa Muhasebeciler Federasyonu (FEE);** Faaliyetlerine 1 Ocak 1987'de başlayan Avrupa Muhasebeciler Federasyonu (The Fédération des Experts Comptables Européens- FEE) Avrupa'da muhasebe mesleğinin temsilci kuruluşudur. FEE üyeleri, AB üyesi 25 ve EFTA üyesi 3 ülkeden 44 mesleki muhasebe kuruluşlarından oluşmaktadır. FEE üye kuruluşları Avrupa'da 500.000'den fazla meslek mensubunu temsil etmektedir. Bu meslek mensuplarının yaklaşık % 45'i serbest çalışmaktadır, kalan % 55'i ise sanayi, ticaret, devlet ve eğitim sektörlerinde çeşitli kademelerde çalışmaktadır.

Avrupa Birliğine giriş sürecinde, TÜRMOB FEE ile işbirliği içerisindedir. Bu bağlamda, Haziran 2001 tarihinde FEE Konseyi, TÜRMOB ve FEE arasında bir işbirliği anlaşmasının yapılması kararını kabul etmiştir. Bu işbirliği anlaşması çerçevesinde TÜRMOB, FEE konferanslarına katılmaktadır ve Çalışma Komisyonlarında temsil edilmektedir (<http://www.mmmb.org.tr...>).
- **Edinburgh Grubu;** Edinburgh Grubu, IFAC içindeki büyük ve uluslararası muhasebe firmalarına karşı küçük ve orta ölçekli Muhasebe Firmalarının ve gelişmekte olan ulusların çıkarlarını savunan bir gruptur. TÜRMOB bu grup içinde de temsil edilmektedir (<http://www.mmmb.org.tr...>).
- **Akdeniz Muhasebeciler Federasyonu (FCM);** TÜRMOB'un kurucu üye olduğu Akdeniz Muhasebeciler Federasyonu, Akdeniz bölgesindeki muhasebe meslek örgütleri arasında işbirliğini geliştirmek amacıyla 1999 yılında kurulmuştur. 13 meslek örgütü tarafından kurulan

federasyonun Konsey ve İcra Kurulu olmak üzere iki organı bulunmaktadır. FCM bölgedeki 16 ülkeyi temsil etmektedir (<http://www.mmmb.org.tr...>).

- **SEEPAD (Güney Doğu Avrupa Muhasebe Gelişimi Ortaklığı);** SEEPAD Aralık 1999 yılında muhasebe ve/veya denetim kuruluşlarının gönüllü olarak bir araya gelmesiyle kurulmuş uluslararası bir organizasyondur.

OECD, ABD'nin Uluslararası Kalkınma Kuruluşu (USAID), Güney Doğu Avrupa için AB İstikrar Paketi SEEPAD'in girişimlerine ve muhasebe reformu çabalarına hem sponsor olmakta hem de destek vermektedir. SEEPAD'in hedefleri ayrıca IASB (Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu), IFAC (Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu) ve UNCTAD (Uluslararası Ticaret ve Kalkınma Konferansı) tarafından da desteklenmektedir.

- **ACCA (İngiltere Tescilli Ruhsatlı Muhasebeciler Birliği);** İngiltere'de bulunan meslek kuruluşu ACCA, 170 ülkede 115.000 üyesi ve 296.000 öğrencisiyle en büyük en hızlı büyüyen, küresel bir muhasebe meslek kurumudur. ACCA'nın amacı, dünya genelinde muhasebe finans ya da işletme konusunda tatminkar bir kariyer yapmak isteyen kişilerin birinci tercihi olacak sertifikalar sağlamaktır. ACCA, en üst düzey mesleki, etik ve yönetim standartlara ulaşmış, bu standartları tanıtmak ve kamu çıkarlarını korumak için çalışmaktadır (<http://www.turklider.org.tr...>).

Meslek mensuplarının ACCA meslek ruhsatı sahip olabilmeleri için ilk adım, önce Mayıs 2004 tarihinde ACCA ile imzalanan bir anlaşma ile daha sonra da Ekim 2004 tarihinde TÜRMOB Genel Kurulunda imzalanan sınav anlaşması ile atılmıştır. Bu anlaşma ile meslek mensuplarının ACCA sınavlarına belirli derslerden muaf olarak katılmalarına olanak veren bir sözleşme imzalanmıştır.

- v- **17. Dünya Muhasebe Kongresi;** 17. Dünya Muhasebe Kongresi için 2001 yılında yapılan adaylık başvurusu, Temmuz 2002'de toplanan IFAC Yönetim Kurulu'nda değerlendirilmiş ve İstanbul diğer adaylar (Madrid - İspanya, Prag - Çek Cumhuriyeti, Beyrut - Lübnan, Kuala Lumpur - Malezya ve Singapur) arasından 17. Dünya Muhasebe Kongresine 2006 yılında ev sahipliği yapmak üzere seçilmiştir. Bu Kongre büyük bir katılımı ve başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir.

Muhasebe Meslek Örgütlerinin (MMÖ) İnovasyon Çalışmaları

Meslek yasası ile birlikte meslektaşlarımızın desteği ve özverileri ile süratle örgütlenmesini tamamlayan TÜRMOB 70 Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve 8 Yeminli Mali Müşavir Odası ile faaliyetlerini meslektaşlarına ulaştırmaya çalışmaktadır. Bu odalar, meslek mensuplarına daha etkin hizmet verebilmek amacıyla büyümeye ve yatırımlarına devam etmektedir. Bu kapsamda yapılan çalışmalar aşağıda kısaca açıklanmıştır:

Birlik İnovasyon Çalışması

Günümüz dünyası, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişin temellerinin atıldığı, değişim ve dönüşümlerin inanılmaz bir hızla yaşandığı bir dünya olmuştur. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin, ülkelerin hem alt yapılarında hem de üst yapılarında hızlı değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir süreçten geçilmektedir. Ulusal ekonomik gelişme ve rekabet stratejisini bilgi ekonomisine dayandıran ülkeler, bilim, teknoloji ve bilişim alanındaki mevcut kurumsal yapılarını yeniden düzenlemekte ve bu ekonominin gereklerine uygun yeni kurumsal yapılar oluşturmaktadır. MMÖ ve TÜRMOB 2008 yılı içerisinde bu değişimi hayata geçirecek e-Birlik Projesi başlatmıştır (<http://www.turmob.org.tr...>).

E-Birlik projesinin hedefi, TÜRMOB'un görev alanına giren konularda ortak veri tabanı oluşturmak, diğer kurumlar, odalar ve üyelerle bilişim teknolojileri üzerinden iletişim sağlamak, dinamik web sayfaları için altyapı oluşturmak, Kurumun kanunla verilen görevlerini etkin, verimli ve güvenli biçimde yerine getirebilmesini temin etmek amacıyla gerekli yazılımların geliştirilerek kullanıma açılmasıdır.

LUCA Projesi

LUCA Projesi, TÜRMOB - TESMER (Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Temel Eğitim ve Staj Merkezi) tarafından geliştirilmiş, Türkiye'nin ilk internet tabanlı merkezi muhasebe sistemidir. Bilgi teknolojilerindeki gelişmeler, Dünya'da ve paralel olarak Türkiye'de gerçekleşen muhasebe standartlarındaki değişimler ve Türkiye'deki tüm Serbest Muhasebeci Mali müşavirleri merkezi bir sistemde buluşturma düşüncesi LUCA projesinin doğmasına sebep olmuştur.

TÜRMOB bu proje ile; Türkiye'deki tüm Serbest Muhasebeci Mali Müşavirleri merkezi bir sistemde buluşturmanın yanı sıra, mesleklerini uluslararası ve ulusal platformda daha etkin icra edebilmeleri için gerekli teknolojik ortamı bu günden hazırlamıştır. İnternet tabanlı merkezi muhasebe sistemi LUCA ile düşük maliyetli, zaman ve mekan bağımsız çalışılabilen, verimliliği ve üretkenliği artıran uygulama ortamı yaratılmıştır. Ayrıca üyeler kurulum, servis, lisanslama ve yedek alma gibi maliyetlerden kurtarılmıştır.

Değişen dünya standartlarına uygun finansal raporlar üretebilmeleri için gerekli alt yapı yatırımları açısından da önemli avantajlar sağlanmıştır. Muhasebe bilgi sistemlerindeki teknolojik gelişmelerin, farklı muhasebe düzenlemeleri ve uygulamalarını birbirlerine yaklaştırdığı çağımızda, her yerde aynı anlamı taşıyan finansal raporlar üretilmesi neredeyse zorunlu hale gelmiştir. İşletmelerin üretim kapasitesini ve rekabet gücünü olumlu yönde etkileyen bu gelişmeler, telekomünikasyon alt yapısı ve internetle birlikte, elde edilen bilgilerin çok uzak mesafelere çok hızlı bir şekilde ve yine çok düşük maliyetle iletilmesini mümkün kılmıştır. LUCA Projesi sayesinde meslek mensuplarının bu raporları üretebilmeleri için gerekli alt yapı oluşmuş ve üyelerin hizmetine sunulmuştur.

İnteraktif ve merkezi bir sistem olma özelliği ile yasal düzenleme ve değişikliklerin kısa sürede gerçekleştirildiği ve kullanıcı önerilerinin hızla değerlendirilerek uygulamaya yansıtıldığı dinamik uygulama ortamı yaratılmıştır. Böylece meslek mensuplarının uzun yıllardır bekledikleri ortak sistem kullanma hayalleri de TÜRMOB tarafından hayata geçirilmiştir. Geleceğin internet olduğu ve muhasebe mesleğinde de elektronik ortamda denetimin yakın zamanda gerçekleşeceği düşünüldüğünde LUCA Projesinin Türkiye ve muhasebe mesleği açısından önemini daha iyi kavramak mümkün olmaktadır. TÜRMOB "LUCA Projesi" ile elektronik ortama geçiş için, gerekli donanım ve yazılım alt yapısı yatırımlarını yaparak hem mesleki birlik üyeleri için hem de muhasebe mesleğinin geleceği açısından, çok önemli bir misyonu yerine getirmiştir (<http://www.luca.com.tr...>).

Diğer İnovasyon Çalışmaları

TÜRMOB'un vizyonunu hazırlamak için başlanan 13 proje, aynı zamanda bu sivil toplum örgütünün inovasyon çalışmalarının da alt yapısını oluşturmaktadır. Bu projeler (<http://www.mmmb.org.tr...>):

- i-** Muhasebe Mesleğinde Haksız Rekabet,
- ii-** 3568 Sayılı Meslek Yasası, Yönetmelikler ve Mesleki Kararlar,
- iii-** Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Kalite Standartları Merkezinin Oluşturulması,
- iv-** Muhasebe Mesleğinde Etik,
- v-** Muhasebe Mesleğinde Uzmanlaşma – Uluslararası Muhasebe Uzmanlık Ruhsatı,
- vi-** Kamu Kurumları ile İlişkilerde Verimlilik Yaratma,
- vii-** Muhasebe Standartları Uygulamaları,
- viii-** Denetim Standartları Uygulamaları,
- ix-** Mevzuatı İzleme ve Görüş Oluşturma,
- x-** Muhasebe Mesleğinde İş Geliştirme ve Mesleğin Geleceği,
- xi-** Avrupa Birliği Müktesebatında Muhasebe Mesleğinin Uyumu,
- xii-** KOBİ'lerde Muhasebe ve Denetim Uygulamaları ve
- xiii-** Muhasebe Mesleğinde Toplumsal Çalışma Konuları'ndan oluşmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Dünyanın son döneminde yaşadığı değişim ve dönüşüm sürecinin odak noktasında "inovasyon" yer almaktadır. İnovasyon yerel, ulusal ve küresel politikaların ve stratejilerin kritik bir unsuru haline gelmiştir. Bundan dolayı, inovasyon sürecinin tanımlanması, sürecin etkinliğinin etkilerinin ve sonuçlarının değerlendirilmesi, sürecin başarıyla yönetilebilmesi için gerekli sistemlerin tanımlanması, tekniklerin geliştirilmesi ve uygulanması konusunda pek çok çalışma yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Örneğin Avrupa Birliği Çerçeve Programlarında özellikle özel sektör için inovasyon yönetim sistem ve tekniklerinin geliştirilmesini amaçlayan çok sayıda proje desteklenmiştir.

İnovasyon konusunda yapılan pek çok çalışma, ülkelerin inovasyon performanslarındaki artışın, ülkelerin hem alt hem de üst yapılarında pozitif yönde gelişim sağlanmasında (büyüme, istihdam artışı/refah düzeyindeki artış, yaşam kalitesindeki artış vb.) önemli rol oynadığını göstermektedir. İnovasyonun aynı zamanda bilgi ekonomisine geçişte kritik bir faktör olduğu da yadsınamaz bir gerçektir.

İnovasyonun kurum kültürü olarak benimsenmesinin ve inovasyon yönetimine ilişkin sistemlerin kurulmasının tüm toplum kuruluşları (kamu/özel) için zorunlu hale getirilmesi önem arz etmektedir. İnovasyon yönetimi konusunda gerçekleştirilen çalışmalar ve geliştirilen inovasyon yönetim sistem ve teknikleri, özel sektörün inovasyon performansını artırmaya odaklanmış olup, inovasyonu ticari boyutuyla ele almaktadır. Bu nedenle, Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) hazır alıp kendi yapılarına entegre edebilecekleri, inovasyon ile ilgili orijinal çözüm ya da çözümler mevcut değildir. Bu nedenle, STK'lara yönelik inovasyon süreçlerinin tanımlanması, bu süreçlerin etkin olarak yönetilebilmeleri için gereken sistemin geliştirilmesi ve sistemi destekleyecek teknik ve araçların geliştirilerek belli bir sistematik içinde STK'lara uygulanması gerekmektedir.

Ayrıca, onüç inovasyon projesinin ekonominin kayıtdışı görünümünden kurtulmasında en önemli kilometre taşları olacağına ilişkin hiçbir şüphe bulunmamaktadır. E-Birlik, E-Oda çalışmaları, Luca'nın (web tabanlı muhasebe programı) daha da yaygınlaşması, Muhasebe Denetim, Muhasebe Üst Kurulu (oversight) oluşumu, TÜRMOB Üniversitesi'nin kurulması çalışmaları devam etmektedir. Bu inovasyon çalışmalarının kısa süre içinde sonuçlandırılması hedeflenmektedir.

Muhasebe Meslek Örgütlerinin bir üst kuruluşu olan TÜRMOB, piyasanın gereksinimlerini karşılamak üzere, meslek mensuplarının uzmanlaştırılmasında, bilgi teknolojilerinden en üst düzeyde yararlanımın tüm paydaşlarda yaygınlaştırılmasında, gelecekte ortaya çıkacak fırsatların yakalanmasında, taleplere karşı rekabet gücünü artırma yönünde gereksinim duyulan faaliyetlerin sürdürülebilir hale getirilmesinde liderlik yapma potansiyeline erişmiş bulunmaktadır.

Bir Sivil Toplum Kuruluşu olarak MMÖ'lerin **stratejik inovasyon yol haritasının; finansal, müşteri, öğrenme – gelişme, ve içsel** boyutlarda ele alınması ve buna göre kurgulanması, inovasyonda etkinliğin ve verimliliğin artırılmasını sağlayacaktır (Kaplan and Norton, 2004: 135). Bununla birlikte, MMÖ'ler bir STK olduğu için, **sosyal fayda boyutunun** da bu kurguda yer alması kaçınılmazdır. Aşağıda MMÖ'ler için önerilen stratejik inovasyon yol haritasının (inovasyon gücünün ölçümlenmesine yönelik olarak **-Checklist for EU Innovation and Research Funding** ya da **EFQM (Avrupa Kalite Yönetimi Vakfı) İş Mükemmelliği Modeli'nin Checklist**'inden yararlanılarak-) ülkemiz koşulları da dikkate alınarak geliştirilmesi uygun olacaktır.

Şekil: Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Muhasebe Meslek Örgütleri İçin Stratejik Yol Haritası Örneği

Sosyal Fayda Boyutu	Uzun vadede sağlanan sosyal faydayı arttırmak			
	↑↑↑		↑↑↑	
	Hizmet alanlara ve diğer paydaşlara sunulan değer			
Müşteri Boyutu	Hizmet kalitesi, faaliyet çeşitliliği, işlevsellik, Paydaşlarla iletişim, Kuruluşun tanınmışlığı (markası)			
	↑↑	↑↑	↑↑	↑↑
Süreçler Boyutu	Faaliyetlerle ilgili yönetim süreci	Hizmet alanlarla ilgili yönetim süreci	Yenilikler süreci	Yasal ve sosyal ilişkiler süreci
	↑↑	↑↑	↑↑	↑↑
Öğrenme ve Gelişme Boyutu	İnsan sermayesi (gönüllüler, üyeler ve çalışanlar)	Bilgi sermayesi (bilgi teknolojisi ve veri tabanları)	Kurumsal sermaye (kurum kültürü ve takım çalışması)	
	↑↑		↑↑	
Finansal İstikrar Boyutu	Verimlilik: Maliyet yapısını iyileştirme Varlıkların kullanımı		Büyüme: Paydaş katkılarını arttırmak Müşteriye sunulan değeri arttırmak Üye, bağışçı ve gönüllü sayısını arttırmak	

Kaynak: Çoşkun, 2006: 111.

Hedeflenen inovatif yapıya ulaşmada, MMÖ'lerin ve çoğunluğu küçük ve orta ölçekli işletme olan muhasebe ve denetim firmalarının yaşam boyu öğrenmeye yatırım yapmaları, (örneğin, Temel Eğitim ve Staj Merkezi'nin yaşam boyu öğrenme felsefesine uygun olarak yeniden yapılandırılması) ve meslek kuruluşlarının işyeri çalışma, usul ve esaslarına yönelik kalite standartlarının oluşturulması büyük önem taşımaktadır.

Söz konusu gereklilikten yola çıkarak bir STK olan MMÖ'lerde inovasyon sürecinin başarıyla işlemesi, bunu destekleyecek yöntemin tespiti ve bunun yaygınlaştırılmasının sağlanması amacıyla, TÜRMOB bünyesinde "MMÖ'lerde İnovasyon Yönetim Sistem ve Tekniklerinin Geliştirilmesi"ne yönelik bir bölüm ya da komitenin oluşturulması, bu süreçte üretilecek yeni bilgi/gelişmelerin ülkemiz meslek mensuplarının/temsilcilerinin etkinlik, verimlilik ve hesap verilebilirlik gibi kritik gereksinimlerine yanıt verecek önemli bir değişimin tetikleyicisi olacaktır. Bu olgu, aynı zamanda ülkemizde eksikliği hissedilen bir konuda hem literatüre hem de uygulamalara katkı sağlayacaktır.

Ülkemizde MMÖ'lerin inovasyon faaliyetlerinin artması, bu faaliyetlere sistematik ve stratejik yaklaşımlarla süreklilik kazandırılması ve ülkenin inovasyon performansının yükseltilmesi, kısacası inovasyon alanında yapılacak her çalışma, kalkınma sürecine, ekonomiye, yaşam kalitesine, toplumsal refaha ve barışa, dolayısıyla küresel barışa hiç şüphesiz destek olacaktır.

Kaynakça

- ARAS, Güler (2007), "Kurumsal Sosyal Sorumluluk: Muhasebe ve Denetim Uygulamalarına Yansımaları", İç Denetim Dergisi, Sayı: 20, Sonbahar 2007.
- Cebeci, Ufuk ve Hande Alaca, "İnovasyon Derecesinin Ölçülmesi" (<http://www.ufukcebeci.com...>, E.Tarihi: 14.05.2008)
- Çelikkol, Hakan (2008), "Entelektüel Sermayenin Ölçülmesi", Entelektüel Sermaye: Teori, Uygulama ve Yeni Perspektifler, (Editörler: R. Aşıkoğlu, M. Kurt, K. Özcan), Gazi Kitabevi, Ankara: 2008, 61-90.
- Coşkun, Ali (2006), "STK'ların Stratejik Performans Yönetiminde Yeni Bir Yaklaşım: Performans Karnesi", Sivil Toplum Dergisi, 4(15), 103-117.
- Elçi, Şirin (2007), "Ortam ve Altyapı Çalışma Grubu Raporu", İstanbul: 2007 (içinde: Ulusal İnovasyon Girişimi (UİG) 2007 Faaliyet Raporu).
- Elçi, Şirin (2005), "European Trend Chart on Innovation, Annual Innovation Policy Trends and Appraisal Report: Turkey 2004-2005", Avrupa Komisyonu, 2005.
- Elmacı, Orhan (2007), Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'ne Göre Maliyet Muhasebesi, DPÜ Yayınları, No: 20, Kütahya.
- Elmacı, Orhan ve Diğerleri (2004), "Sürdürülebilir Rekabet Gücüne Yönelik Vizyon Arayışlarında Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yaklaşımı", IV. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu, Selçuk Ün., Konya 8-10 Ekim 2004, 481-487.
- Elmacı, Orhan (2000), "Stratejik Yönetim Sisteminin Etkinliğinin Sağlanmasında Yönetim Muhasebesinin Rolü", Dumlupınar Ün. Sosyal Bil. Ens. Dergisi, y.2, s.4, 87-120.
- Elmacı, Orhan (1997), Küreselleşen Pazarlarda Rekabet Gücü ve Verimlilik Arasındaki İlişkiler", İşveren Dergisi, c.XXXV, s.5.
- Elmacı, Orhan (1997), "Muhasebe Eğitiminde Vizyon Arayışları: Eğitimcinin Dinamik Eğitiminde Kalite", Türkiye XVI. Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, Antalya, 1-5 Ekim 1997, 70- 93.
- Elmacı, Orhan (1992), "İşletmelerin Küresel Pazarlar Yönelimli Stratejik Rekabet Gücü Analizi", Anadolu Ün. İİBF Dergisi, c. X, s. 1-2, 317-335.
- Freeman, Chris and Luc Soete (2003), Yenilik İktisatı (The Economics of Industrial Innovation), (Çeviren: Ergun Türkcan), TÜBİTAK Yayını, İstanbul.
- http://ref.advancity.net/newsletters/2007/01/inovasyonun_onemi_ve_gerekenler_uzerine_bir_giris_yazisi (E.Tarihi: 07.08.2008)
- <http://www.luca.com.tr/Hakkinda.html> (E.Tarihi: 14.05.2008)
- <http://www.mmmb.org.tr/default.aspx?...> (E.Tarihi: 14.05.2008)
- <http://www.tmud.org.tr/muhasebeningelisimi.htm> (E.Tarihi: 14.05.2008)
- <http://www.turklider.org.tr/EditModule.aspx?...> (E.Tarihi: 14.05.2008)
- Kaplan, Robert S. and David P. Norton (2004), Strategy Maps, Harvard Business School Publishing Corporation, Boston / Massachusetts.
- Marangoz, Mehmet ve Diğerleri (2007), Sivil Toplum Kuruluşlarında Müşteri Yönlülük ve İnovasyon Yönlülüğünün Örgütsel Performans İlişkisi", Yönetim Bilimleri Dergisi, c.5, s.2.
- Sevilengül, Orhan (1997), Tekdüzen Muhasebe Sistemi İle Uyumlu Genel Muhasebe, Gazi Kitabevi, 6. Basım, Ankara.
- Sevim, Şerafettin (2008) Şirketler Muhasebesi, DPÜ Yayınları No: 29, Kütahya.
- Sevim, Şerafettin (2003), Muhasebe Bilgi Sistemi, DPÜ Yayınları No: 13, Kütahya.

Diğer Kaynaklar

- Arman, Kırım (2006), Karlı Büyümenin Reçetesi İnovasyon, Sistem Yayıncılık No: 559, İstanbul.
- Bengt – Ake Lundvall vd. (2004), "Avrupa'nın Yeni Bilgi Ekonomisi", Dışbank Kitapları-9, İstanbul.
- Doyle, Peter (2003), Değer Temelli Pazarlama (Çeviren: Gülfidan Barış), MediaCat Yay., İstanbul.
- Johansson, Frans (2007), Yaratıcılık ve İnovasyon (Çeviren: Dinç Tayanç), MediaCat Yay., İstanbul.
- <http://www.dizaynteknoloji.com.tr/firma-hakkinda/isbirliklerimiz.html> (E.Tarihi: 14.05.2008)
- http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx/HBR_KOD=97112 (E.Tarihi: 14.05.2008)
- <http://www.senur.com.tr> (E.Tarihi: 14.05.2008)
- <http://www.turkcadcam.net/rapor/acik-inovasyon/index.html> (E.Tarihi: 14.05.2008)

- Kaplan, Robert S. and David P. Norton (2003), Balanced Scorecard, (Çeviren: Serra Egeli), Sistem Yayınları No: 207, 2. Basım, İstanbul.
- Krogh, George Van (2002), Bilginin Üretimi (Çeviren: Günhan Günay), Dışbank Kitapları-1, İstanbul.
- Mask L. Lengnick – Hall, Cynthia A.Lengnick – Hall (2004), Bilgi Ekonomisinde İnsan Kaynakları Yönetimi, Dışbank Kitapları-7, İstanbul.
- Porter, Michael E. (2003), Rekabet Stratejisi (Çeviren: Gülen Ulubilgen), Sistem Yayınları No: 206, 2. Basım, İstanbul.
- Tiwana, Amrit (2003), Bilginin Yönetimi (Çeviren: Elif Özsayar), Dışbank Kitapları-5, İstanbul.

Özet

Küreselleşmenin etkisiyle piyasaların giderek bütünleştiği dünyamızın herhangi bir bölgesinde yaşanan finansal krizin, kısa sürede zincirleme istikrarsızlıklara dönüşüp tüm dünyayı etkisi altına aldığı bilinmektedir. 97 Asya krizi sonrasında, "krizlere karşı yeni stratejiler" geliştirilip uluslararası mali sisteme entegre edilmesi gerektiği konusunda, tutarlı makroekonomik politikalar izleyen ülkeler görüş birliğine varmış ve krizler engellenemese bile en az zararla atlatılabilmesi için çözüm arayışına girilmiştir. Ülkemizde de bu stratejiler doğrultusunda bir takım düzenlemeler yapılmaktadır. Bu doğrultuda atılan adımların en önemlilerinden biri, 4389 sayılı Bankalar Kanunu'nun ihdası olmuştur. Kanunla getirilen en büyük yapısal değişiklik, ülkemizde, karar ve işlemlerinde siyasi otoritenin ve çıkar gruplarının etkisinden uzak, bilimsel ve piyasa gerçeklerine uygun olarak faaliyet gösterecek olan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun kurulmuş olmasıdır.

Günümüzde, ekonomik yönden güçlü ülkeler, stand-by anlaşmalarıyla 3. dünya ülkelerine müdahale etmekte olup, borç ve siyasi yük altında ezilen ülkeler bu müdahaleleri memnuniyetle bekler hale gelmiştir. Artık, ülkelerin işçilerinde serbest oldukları ilkesi rafa kaldırılmıştır.

Uluslararası mali piyasalarda dört önemli unsur vardır. Bunlar, "ulusal otoriteler", "uluslararası düzenleyici kuruluşlar", "özel sektör" ve "sivil toplum kuruluşları" dir. Uluslararası mali sistemin istikrarı için bu unsurlar arasında denge sağlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: bağımsız idare, bankacılık sektörü, STK

BDDK (REGULATORY AND SUPERVISORY BOARD IN BANKING SECTOR) AS AN UNDEPENDENT ADMINISTRATIVE AUTHORITY AND NGO'S**Abstract**

In a world with markets becoming as one due to the effect of globalization, inconsistencies, especially in the finance sector have domino effect all over the world. After the 1997 Asian crises, countries following steady macroeconomic policies, have agreed to develop and integrate new strategies against crises into the international fiscal systems, and searched for ways to overcome them with the least harm, if unavoidable. Within this framework, one of the most important steps taken in our country was to enforce the Banking Law no: 4389. The dramatic change was the establishment of BDDK, operating independant of political willpower. Nowadays, economically strong countries interfere with the economies of the third world countries via stand-by agreements, and countries under the heavy debt loads, expect such interferences wishfully. In that sense, the legal principle, i.e. the independence of countries, no longer exists. There are four elements of the stabilization of the international fiscal systems which are, national authorities, international regulating establishments, private sector and the ngo's. This four, have to stay poised for a healthy international fiscal system.

Keywords: Independent administration, banking sector, NGO's

Giriş

Küreselleşmenin etkisiyle piyasaların giderek bütünleştiği bir dünyada, herhangi bir bölgede yaşanan finansal krizin, kısa sürede zincirleme istikrarsızlıklara dönüşüp tüm dünyayı etkisi altına aldığı; bu durumun en fazla örgütsüz toplumları etkilediği görülmektedir. 97 yılında yaşanan Asya Krizi sonrasında, "krizlere karşı yeni stratejiler" geliştirilip uluslararası mali sisteme entegre edilmesi gerektiği konusunda, tutarlı makroekonomik politikalar izleyen ülkeler görüş birliğine varmış ve uluslararası krizler engellenemese bile en az zararla atlatılabilmesi için alternatif çözüm arayışına girmişlerdir. Ülkemizde de bu doğrultuda gerek siyasi, gerekse özel stratejik araştırma ve düzenlemeler yapılmaktadır. Bu düzenlemeler, toplumsal, kültürel ve siyasal boyutlarıyla dünya gündeminde ön sıralarda bulunan küresel yoksullukla da yakın ilişki içindedir.

Türkiye'de bu doğrultuda atılan adımların en önemlilerinden biri, 4389 sayılı Bankalar Kanunu'nun ihdası olmuştur. Kanunla getirilen en büyük yapısal değişiklik, ülkemizde, karar ve işlemlerinde siyasi otoritenin ve çıkar gruplarının etkisinden uzak, bilimsel ve piyasa gerçeklerine uygun olarak faaliyet gösterecek olan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu şeklinde bir Bağımsız İdari Otoritenin (BİO) kurulmuş olmasıdır. Ülkemizde katı merkezîyetçi bir yönetim anlayışından, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi anlayışına geçiş sürecinin bir paçası olan bu düzenlemenin sivil toplum kuruluşlarınca da desteklenmesi gerekir. Yerel yönetimlerin etkinliğinin sağlanabilmesi için bireyler ve ilgili tüm sivil toplum kuruluşları, kendi gücüne göre, katılımcılık anlayışı içinde yönetim faaliyetlerine destek olmalı ve toplumsal sorunları sahiplenmelidir.

Günümüzde, ekonomik yönden güçlü ülkeler, stand-by anlaşmalarıyla 3. dünya ülke ekonomilerine müdahale etmekte olup, borç yükü altında ezilen ülkeler artık bu müdahalelere karşı çıkmak bir yana, memnuniyetle bekler hale gelmiştir. Artık, ülkelerin işçilerinde serbest olduklarına dair, vazgeçilmezmiş gibi görülen en temel milletlerarası hukuk ilkesi rafa kaldırılmış; aksine işçilerde de bağımlılığın ölçütü tartışılır

hale gelmiştir. Özellikle Malezya devletinin kendi dış borç miktarını aritmetik olarak hesaplayamamış olması karşısında, uluslar arası genel kabul görmüş ilkelerin, dayatmacı bir anlayışla dahi uygulanmaya başlanması, uluslararası hukukta tasvip görür hale gelmiştir. Tutarlı toplumsal refleks mekanizmalarını geliştirebilmiş toplumlarda, bu müdahalelere çözüm önerileri bilimsel temellere oturtulabilirken, sivil örgütlenmesini iyi yapamamış toplumlarda bu refleks ya 'kaos tepki' şeklinde ortaya çıkıp, faydadan çok zarar vermekte; yahut pragmatik davranışlarla günü kurtarma çabasına dönüşmektedir. Toplumsal sorunlara etkili ve uzun dönemli çözüm bulma sürecine aktif olarak katılmak isteyen bireylerin varlığı, sivil toplum kuruluşlarının doğmasını sağlamıştır. Günümüzde, eğitim, sağlık, demokrasi, insan hakları, ekonomik kalkınma, işsizlik, turizm, yoksulluk ve alt yapı gibi yaşamın her alanındaki sorunlara çözüm bulmada devlet ve özel sektörle birlikte, üçüncü bir dinamik olan STK'lar, önemlerini gittikçe daha fazla hissettirmektedir. Bu alanların içinden bir kısmı, yasal düzenlemelerle merkezi otoritenin yetki alanından çıkarılarak, ayrı bir hukuki temele oturtulmuştur. Toplumsal yaşamın hassas sektörleri olarak kabul edilen bu alanlar başlıca, enerji, finans, rekabet ve iletişim alanlarında ortaya çıkmaktadır. Toplum yaşamında ayrı ve özel bir önemi haiz olan bu sektörler için getirilen her düzenleme toplumu yakından ve doğrudan etkilemektedir. Toplumsal sorunlardan bahsedildiğinde, konuyu en küçük mahalli örgütlenmelerden başlayarak, uluslararası problemlere kadar taşımak mümkündür. Bu nedenle, her ölçekteki örgütlenme uygun amaca hizmet edebilir.

Bu çalışmada, özel hukuk tüzel kişisi sıfatıyla STK 'ların, değişen siyasi otoritenin etkisinden uzak tutulması gereken ve toplumsal yaşamın hassas sektörlerini düzenleyen kamu hukuku tüzel kişiliğini haiz BDDK 'yla (BİO, düzenleyici kuruluş) olan çarpıcı ilişkisini gündeme taşımayı amaçladık. Kuvvetler ayrılığı ilkesinin istisnasını oluşturan bu düzenleyici kurumlar, aynı zamanda ülkemizde bazı sivil toplum kuruluşlarının kurulmasına da neden olmuş; bir diğer ifade ile BİO 'larla STK lar birbirlerini tetiklemişlerdir.

Uluslararası Mali Düzenlemeler

Bugün ülkemizde batılı anlamda sivil toplum kuruluşları bulunmamakla birlikte bu sürece katılan bireylerin, hangi siyasi iktidar gelirse gelsin faaliyetlerinden etkilenmeyecek kadar güçlü ve yasal güvenceye kavuşturulmuş toplumsal yapıların oluşturulması gerektiği konusunda bilinçlendiklerini görmekteyiz. İhtilal dönemlerinde sivil örgütlenmelere karşı çıkılırken, siyasi ve ekonomik istikrarın sürdüğü dönemlerde, STK'lar teşvik edilmektedir. Esasen, bugün ülkemizde gerek iktidar, gerek yargı, gerekse ordu, toplumsal yaşamın hassas alanlarıyla ilgili konularda, ülke vatandaşlarının düşünce ve tepkilerini ölçme, zımnen de olsa yeni düzenlemeler karşısında toplumsal icazet alma konusunda daha hassas davrandıklarını görmek memnuniyet vericidir. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak Türkiye'de, siyasi otoritenin etkisinden uzak bir mali denetim sisteminin kurulması, sadece iç ekonomik dinamikler nedeniyle değil, aynı zamanda küresel krizler sebebiyle dünyada pek çok ülke ile aynı zamanda doğmuş ve bir IMF "stand-by şartı olarak mevzuatımıza dâhil edilmiştir.

Türkiye'de yaşanan bankacılık krizlerinin çözümlenmesi için atılan adımların en belirginini, IMF ile enflasyonla mücadele programı çerçevesinde imzalanan 9 Aralık 1999 tarihli ekonomik program ve niyet mektubu olmuştur. Bununla, Türk bankacılık denetim sisteminin güçlendirilmesine yönelik ciddi tedbirler alınmıştır. Bu tedbirin, uluslararası mali sistemi düzenleyen dört unsurdan biri olan "uluslararası kuruluşlar" olduğu bu örnekte görülmekte ise de, bunu tetikleyen bir diğer dinamik, bankalarda mevduatını kaybeden mudilerin örgütlü ve bilinçli tepkileri olmuştur.

Kamu Kurumları ve Bağımsız İdari otoriteler

Kamuoyunda daha çok "Bağımsız İdari Otoriteler" (BİO) ismiyle tanınan ve düzenleyici kurullar, süper kurullar, üst kurullar gibi isimler de verilen düzenleme kurumları, özellikle ABD'de uzun süredir faaliyet göstermekte; (bu kurumların ilk örneklerinden olan Federal Haberleşme Komisyonu (FCC), 1934 yılından beri faaliyet göstermektedir¹) Kara Avrupa sı ülkelerinin gündemine ise 80 li yıllardan sonra girmiştir².

Anayasamızın 123'üncü maddesi, idarenin bütünlüğü ilkesini ifade eder. Bu ilkeye göre "idare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir." Yine aynı maddeye göre, kamu tüzel kişiliği yasa ile veya yasanın açıkça verdiği yetki ile kurulabilir. Bütün bu kurullar, organik ve işlevsel anlamda idarenin bütünlüğünü sağlamaya yönelik düzenlemelere örnek oluşturmakta ise de, uygulamada işlevsel açıdan bütünlüğün tam olarak gerçekleştiğini söylemek de mümkün değildir³. Türkiye'nin katı merkezîyetçi devlet anlayışı ve yapısı karşısında, henüz yerel yönetim birimleri gerçek bir özerkliğe kavuşturulmamış; özerk olarak nitelenen üniversiteler dahi merkezi otoritenin denetimini altına sokulmuşken, mevcut siyasi sistemimiz içinde "BİO" kavramı ilk bakışta pek mümkün görülmemektedir. Hele mali konularda STK larca getirilen önerilere sıcak bakmak şöyle dursun, cezai yaptırımlarla karşılaşılabilirdi. Ancak, bağımsız idari

¹ Detaylı bilgi için bkz. William Gormley, John Hoadley, Charles Williams, "Potential Responsiveness in the Bureaucracy: Views of Public Utility Regulation", *American Political Science Review*, No.77, September 1983; Barbara Bardes, Mack Shelley, Steffen Schmidt, *American Government and Politics Today: The Essentials*, Third Edition, Los Angeles, West Publishing Co., 1990.

² Ali Ulusoy, "Regülasyon Kurumları Hakkında Genel Bir Değerlendirme", *Ankara Barosu Dergisi*, 2000.

³ Şeref Gözbüyük, Turgut Tan, *İdare Hukuku I Genel Esaslar*, A.Ü.H.F. Yayınları, Ankara, 1998, s.10.

kurumların ve STK ların son zamanlarda dünyada olduğu gibi, ülkemizde de gündemde oldukları ve kamuoyunu meşgul ettikleri bir gerçektir. Üstelik BİO adı altında düzenlenmiş olmamakla birlikte, çok eski yıllardan kalma örnekleri de vardır⁴. Bağımsız İdari Otoritelerin ortaya çıkmasına neden olan farklı olgular, farklı tanımlamalara yol açmaktadır. Doğru bir tanımlama için, BİO'ların hemen her ülkede geçerli olan, düzenleme, denetim ve icra fonksiyonlarını ve bunlara karşı STK'larca verilen tepkileri dikkate almak gerekmektedir. BİO'lar ve STK'lar, toplum yaşamının duyarlı alanlarına güç odaklarının müdahalelerini önlemek, kamusal ve özel etkinlikleri düzenlemek, izlemek, denetlemek, aykırı davranış ve durumları önlemek ve müeyyide uygulamak suretiyle misyonlarını gerçekleştirmektedirler.

Türkiye'de üst kurullar yoğun olarak tartışılmaya başlamadan evvel, bağımsız idari otoritelerin, katı merkezîyetçi idare karşısında bir ütopya olduğu ileri sürülmüştür. Kimileri ise, bu kurumları hizmet yerinden yönetim kuruluşları olarak tanımlamışlardır⁵. Sonraları SPK, RK ve RTÜK gibi bazı kurumların verdikleri kamu hizmetlerinin özel statü gerektirdiği anlaşılınca, BDDK'nın da tıpkı bu kurumlar gibi BİO olarak nitelendirilebileceği söylenmeye başlanmıştır⁶. Anayasamızda BİO için açık bir dayanak bulmak gerçekten zordur ve BİO olarak tanımlanmak istenen kurumlar, ya merkezi idare içerisinde "bir yerlerde" yer almalı, ya yerel yönetimlere bağlanmalı veya başlı başına bir kamu kurumu olmalıdırlar^{7 8}. BDDK ve benzeri kurumların, kamu kurumu olarak tanımlanmasının zorluğuyla ilgili olarak ortaya atılan düşüncelere karşı, bazı kurumlarda neredeyse hiyerarşi denilebilecek yoğunlukta bir idari vesayet denetimi söz konusu iken, merkezin denetimine tabi olmayan kamu kurumları da kurulabilir. Bu nedenle kamu kurumlarının merkezi idareden bağımsız olmaları ve herhangi bir denetime tabi olmamaları, başka bir kategoriye sokulmalarını gerektirmez. Bir başka söyleyişle, " Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Sermaye Piyasası Kurulu ve Rekabet Kurumu'nun hizmet bakımından yerinden yönetim idaresi (kamu kurumu) olarak kabul edilmelerini zorlaştıran bir hukuki sebep bulunmamaktadır " görüşünü savunanlar da vardır⁹. "Hizmet yerinden yönetim kuruluşları" kavramı bu kuruluşlar için uygun bulunmadığından, bu kurumların, yerinden yönetim kuruluşları içerisinde oluşturulacak bir üçüncü kategoriye dahil edilmesi gerektiği düşüncesi de doktrinde yer alan görüşler arasındadır¹⁰.

STK ların Güçlenmesi ve Yeni Hukuksal Yapılanma

Kamu hukuku ve yönetim biliminin günümüzde hızlı bir değişim geçirmekte olduğu gerçeği yadsınamaz. Bugün STK ların gelişmesi ve güçlenmesi sebebiyle yönetim anlayışı da değiştiğinden, klasik hukuk kurum ve kavramları da gözden geçirilmekte, terminoloji zenginleşmekte ve yeni ekonomik ve hukuksal yapılanmalar meydana gelmektedir¹¹. Genellikle piyasa ekonomisi ile görsel ve işitsel iletişim gibi kamusal yaşamın hassas sektörleri olarak nitelenen alanlara müdahale eden STK lar özgün yapıları ve yumuşak güçlerinin etki ve yansımaları nedeniyle araştırmalara konu olmaktadır. Kısacası hukukçular bir şeylerin hızla değiştiğini fark edip, klasik idari şemada özel bir kategorinin ortaya çıktığını kabul etmişlerdir¹². Çağımızda devletler artık yegâne güç merkezi olmaktan çıkmış veya çıkma eğilimindedirler. **Hem toplum, hem de sivil düzen çoğulcu bir nitelik kazanmaktadır.** Bu yeni siyasal çoğulculuk, performans odaklı, işlevsel ayrıma dayalı bir çoğulculuktur. Gücü her şeye yeten devlet, STK lar karşısında kendi kendini kısıtlamak zorunda kalmaktadır¹³. Özellikle kamusal yaşamın duyarlı alanlarında rekabete dayalı çoğulculuk güçlendikçe, devlet bu gücün bir süre sonra kaosa dönüşmemesi, toplumsal düzene zarar getirmemesi, ülkenin ve bireylerin lehine işlemesi için normatif düzen değişikliklerine gitmiştir¹⁴. İşte Türkiye'de bağımsız idari otoritelerin oluşum gerekçesi de, STK ların oluşum gerekçesi de buna dayanmaktadır. Bağımsız İdari Otoriteler adı verilen yeni idari kuruluşlar değişen yönetim bilim ve **sivil toplum anlayışının** Türkiye'de geç kalmış bir üründür.

Bağımsız idari otorite kavramı, Amerika Birleşik Devletleri'nde, parlamentonun başkana olan güvensizliğinin; İngiltere'de hükümetin, doğrudan bir bakanın sorumluluğunda olmasını istemediği konularda özerk kuruluşların gerekliliğine inanmasının; Fransa'da ise, **sivil toplum kuruluşlarının devlete ve yargıya olan güvensizliğinin** sonucunda ortaya çıkmıştır. Bağımsız idari kuruluşlara ihtiyaç duyulmasının bir diğer nedeni, bir yandan hızla gelişen teknoloji yüzünden bazı alanların klasik idari sistem içinde ve yargısal

⁴ Lütfi Duran, "Türkiye'de Bağımsız İdari Otoriteler", **Amme İdaresi Dergisi**, C.30, S.1, Mart 1997, s.1.

⁵ Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku I Genel Esaslar**, s.288-291.

⁶ Oğuz Sancakdar, "İdare Hukuku Yönüyle Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun Kısa Bir Değerlendirmesi", **TBB Bankacılar Dergisi**, S.37, 2001, s. 11.

⁷ İsmet Girittli, Pertev Bilgen, Tayfun Akgüner, **İdare Hukuku**, İstanbul, y.y., 2001, s. 354-355.

⁸ Celal Erkut, "Bağımsız İdari Makamlar Müessesesi Açısından Sermaye Piyasası Kurulunun Kısa Bir Değerlendirmesi", **Bağımsız İdari Otoriteler**, Ed.İbrahim Ö. Kaboğlu, İstanbul, 1998, s.131.

⁹ Turan Yıldırım, "Bağımsız İdari Otoritelerin Yargısal Denetimi", **Danıştay Genel Kurul Salonu İdare Sempozyumu**, 11-12 Mayıs, Ankara, 2000, Konferans Notları, Danıştay Yayın Bürosu, 2000, s.204-205.

¹⁰ Ali Ulusoy, "Bağımsız İdari Kurumlar", **Danıştay Dergisi**, S.100, s.3.

¹¹ Turgut Tan, **Bağımsız İdari Otorite Olarak Sermaye Piyasası Kurulu**, Ankara, y.y., 2000, s.3-10.

¹² Daha geniş bilgi için bkz. Zehreddin Aslan, "İdarenin İktisadi Kolluk Faaliyeti ve Rekabet Kurulu".

¹³ Peter Drucker, **Yeni Gerçekler**, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 1992, s.61.

¹⁴ Akıncı, **Bağımsız İdari Otoriteler ve Ombudsman**, s.154.

yöntemlerle etkin biçimde organize edilip denetlenmesinin zorlaşması; diğer yandan, politikacılara olan güvensizlik sonucunda iletişim, bankacılık ve finans sektörlerinin politikanın ve politikacıların etkilerinden kurtarıma isteğidir¹⁵. Aynı isteği, STK lar da görmek mümkündür. Regülasyon kurumlarının ve STK ların en önemli özellikleri, idari açıdan bağımsız olmaları ve doğrudan veya dolaylı düzenleyici işlevler görmeleridir. İdari bağımsızlıkları, hem organları, hem de işlemleri üzerinde tipik idari denetim yetkilerinin (hiyerarşik denetim veya vesayet denetimi) bulunmaması anlamına gelmektedir¹⁶.

Genellikle piyasa ekonomisi ile görsel ve işitsel iletişim gibi alanlarda düzenleyici ve dengeleyici işlev üstlenen bu kuruluşlar özgün yapıları nedeniyle araştırmalara konu olmuşlardır¹⁷. Günümüz koşullarında son derece önemli alanlarda söz sahibi olmaya başlayan STK lar, yeni bir tür idari yapılanmayı desteklediklerinden, uygulayıcılar ve yorumcular tarafından klasik idari yapılanmada belirli bir yere oturtulamamaktadır. STK ların idari sisteme olan etkisi belirlenip sisteme matize edilmiş değildir. Ancak, STK ların gündeme gelmesi, sosyal devlet ile kamu hizmetini ön planda tutan klasik idari sistemin krize girmesini engelleyici bir rolü olduğunu söylemek mümkündür.

Bağımsız idari otoritelerin ortaya çıkışında ise, neoliberalizmin “her şeyi bizzat üstlenen ve yapan” değil, “her şeyi rasyonel ölçülerde denetleyen ve bazı istisnai şeyleri bizzat üstlenen ve yapan” devlet anlayışının etkisi olduğu söylenebilir. Bu kurumların ortaya çıkış nedenlerine, yargı işlevinin sosyal regülasyondaki organizasyon ve denetim yetersizliği de eklenebilir¹⁸. Zira yargı makamlarının, idarenin işleyişine doğrudan müdahale edememesi ve sadece **a posteriori** ve somut olayla sınırlı hukuki denetim (yerindelik denetiminden farklı olarak) yapabilmeleri ve kararları idarece uygulanmadığında, müdahale yetkisinden yoksun oluşları, yargıdan beklenen denetim işlevini önemli ölçüde aksatmıştır. Yine yargının, özel uzmanlık gerektiren medya, finans ve rekabet gibi alanlarda etkin bir yargılama yapmasının zorlaşması sonucu, bağımsız kurumların önemi artmıştır. Hassas ve teknik bu tür bazı alanların klasik idari ve yargısal yöntemlerle düzenlenmesinin ve denetlenmesinin zorlaşması yanında, bu kurumların ortaya çıkışının en önemli nedeni, bu alanların politikanın ve politikacıların etkisinden kurtarılması isteği, diğer bir anlatımla bir “kamu tüzel kişisi” olarak devlet ile bir “siyasi güç” olarak devlet arasında giderek artan farklılaşmanın yol açtığı sakıncalardır. Bu anlamda BİO lar ve STK lar, hem politikacıların, hem de hükümetlerin müdahalelerinden arındırılmış “adacıklar” olarak gündeme girmiş ve Weber’in klasik teorisine, yani idarenin siyasi iktidara sahip olması kuralına son vererek, “siyasi otoriteyle idarenin birbirinden bağımsızlaşması”na öncülük etmiştir. Netice itibarıyla hem BİO lar, hem STK lar, temel hak ve özgürlükler, rekabet, finans ve iletişim sektörleri gibi hassas alanların, hem çıkar gruplarının hem de politikacıların müdahalelerinden ve ihlallerinden korunmasına hizmet etme misyonu gütmektedirler¹⁹.

STK lardan farklı olarak BİO'ların bazı kararları danışmanlık niteliğinde, bazıları ise icraidir. BİO'lar, temel haklara müdahaleleri önlemek adına, belli etkinliklerde bulunan makam, kişi ve toplulukların durum ve davranışlarını genel-kural işlemlerle düzenlemek, birel işlemlerle belirlemek ve saptamak, aykırı işlem ve durumları gidermek, düzeltmek ve yaptırıma bağlamak, ilgilileri izlemek ve denetlemek yetkilerini kullanarak işlevlerini gerçekleştirirler. Bu görev ve yetkiler, idari kamu hizmeti niteliğini taşımakla beraber, belirli bir edim sunmaya yönelik değildir; “hukuki tasarruf” olarak ortaya çıkarlar. Söz konusu işlemler, danışma, öneri ve başvuru niteliğinde olduğu gibi, kesin icrai karar ve düzenleyici genel işlem gücü ve etkisi de taşır. Bu otoritelerin çözümlenemeyen durumdaki kalacağı sorunlar, genellikle çıkar çelişkilerinden kaynaklanmış olacağı için ilgili sivil toplum kesimlerini veya çıkar gruplarını temsil eden kişilerin karar süreçlerine katılmaları sağlanmalıdır. Söz konusu organizmaların işlevinin bu nitelik ve koşulları, tarafsız ve objektif davranmalarını engellemese bile zorlaştıracağı sanılırsa da, bunun en iyi ve etkili şekilde ancak çağdaş demokratik katılımcı idare yöntemiyle sağlanabildiği kabul edilmektedir.

Bağımsız İdari Otoritelerin Tarihsel Gelişimi

A. Anglo Sakson Hukukunda Bağımsız İdari Otoriteler

Amerika Birleşik Devletleri idari sistemi içinde yer alan ve “Bağımsız Düzenleyici Ajanslar” adıyla anılan kurumlar, gerçek anlamıyla BİO sayılabilecek ilk modeldir. Kongrenin yürütmeye, yani başkana güvensizliğinin bir ifadesi şeklinde bir hizmet alanıyla sınırlı olarak düzenleme ve denetleme yapmaktadırlar²⁰. Buna “devlet içinde devletçikler”²¹ de denilebilir. Bu kurum, “Quangos” adıyla, “toplumda yeniden yapılanma” aşamasında ve oldukça yaygın olarak, İngiltere’de de kullanılmıştır.

¹⁵ Ali Ulusoy, “Regülasyon Kurumları Hakkında Genel Değerlendirme”, **Danıştay Dergisi**, S.100, Ankara, 2001, s.4.

¹⁶ W. Rudiger Dornbusch, bu konuyu “para, politikacılara terkedilemeyecek kadar ciddi bir şeydir” şeklinde ifade etmektedir, bkz.

“Söyleşi”, **İktisat ve Maliye Dergisi**, Ocak 1999, s.154.

¹⁷ Ali Bilge, “Rudiger W.Dornbush ile Söyleşi”, İstanbul, 11 Aralık 1998, www.isletme-finans.com/rudi.pdf, Ocak 1999.

¹⁸ Ali Ulusoy, **Bağımsız İdari Otoriteler, Tüm Bağımsız İdari Otoriteler İçin Geçerli Bir Çerçeve Kanun Önerisi – Bağımsız İdari Otoritelerin Oluşumu, Teşkilatı, Personeli, Yönetimi ve Denetlenmesi Hakkında Kanun**, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, Birinci Bası, Ek-V, Şubat 2003, s.1-10.

¹⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Henry J. Friendly; *The Federal Administrative Agencies-The Need for Better Definition of Standards*, Boston, Harvard University Press, 1962.

²⁰ 1889’da Devletlerarası Ticaret Komisyonu (ICC)’nin kurulmasında demokrat bir Kongre ile Cumhuriyetçi bir Başkan (Harrison) arasındaki nüfuz savaşı etkili olmuştur. Burada devletlerarası ticari değişimi düzenleme düşüncesinden çok, Başkan’ın bu sektördeki

Esasen yürütmenin, parlamento önünde idarenin işlevinden sorumlu olduğu demokratik bir siyasal rejimde, BİO fikri yabancı, hatta tehlikeli bir olgu olarak algılanabilmektedir²². Bağımsız idari otoritenin ya da Amerikan hukukundaki deyimıyla “bağımsız birim”in, klasik anayasa ve idare hukuku kavram ve kurumları ile açıklanabilir ve hatta bağdaştırılabilir bir yönetim biçimi olduğu söylenemez. Yürütme organına organik anlamda, yasamaya ise tabi -bağımlı organ- ve yargının denetimi altında bulunan idarenin “bağımsız” nitelmesi ile birlikte anılması yadırgatıcıdır²³. Zaten bu kavram, federal bir devlet yapısına sahip ve başkanlık rejimi çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Bu rejim, özellikle seksenli yıllardan itibaren Türkiye için de önerilmekte olup, son yıllarda muhtemelen bu sebepten dolayı Başkanlık rejimi hakkında yazılmış monografik eserlerin sayısında bir artış gözlemlenmektedir²⁴.

Amerikan Anayasası'ndaki idari sistem içerisinde yer alıp, tabi olduğu kabine görevlilerine bağlı birimler olarak görev yapan ve “departman” adı verilen kurumlar vardır. Örneğin: New York Police Department²⁵. Amerikan Kongresi'nce, 1889 yılında kabul edilerek kurumlaşan ve o dönemde uluslararası ticarete ilişkin düzenlemeler yapmakla görevli olan Devletlerarası Ticaret Komisyonu'na tanınan özerklik ve yetkilerin anayasa uygunluğu tartışılmıştır. Kurulduğu tarihte demiryolu endüstrisine ilişkin ruhsat verme ve tarifeleri onaylama yetkisi olan komisyon, bugün tüm kara taşıma modelleri üzerinde denetim yetkisini kullanmaktadır. Kuruluş gerekçesinde özerkliğinin egemen siyasi iktidara karşı koruyucu bir perde oluşturduğu açıkça görülmektedir. Yasama, yürütme ve yargı erkinin üçüne birden el atan bu kurum, kuvvetler ayrılığı prensibine ters düşmekte idi. Buna rağmen bu kurumu kısmen, herhangi bir idari organa benzetmek de mümkündür. Çünkü, her idari sistemde kademeler, kendi içinde belli ölçüde düzenlemeler yapmak ve uygulamak durumundadır. Bu nedenle, kuvvetler ayrılığı prensibini, bu tür bir kurumun yaratılmasını engelleyecek biçimde yorumlamak zorunda değiliz. Ancak, kurum müeyyide uygulamak yetkisini de bünyesinde topladığından bir yargı organına da benzemektedir; bu nedenle de kurumun faaliyetlerinin toplumsal ihtiyaçlara cevap verecek biçimde gelişip gelişmeyeceğinin de dikkatle takibi gerekmekte idi. Korkulan olmamış ve bu örnek, pek çok yeni bağımsız idari otorite ve sivil toplum örgütü kurulmasına mesnet olmuştur.

İnsan haklarının savunulması ve yöneten yönetilen ilişkilerinin belirlenmesinde önemli rol oynayan BİO'ların ve STK ların sayısı Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'de, Fransa'ya kıyasla daha fazladır. BİO'lar, bu ülkelerde yer ve zamana göre farklı ihtiyaçlara cevap verecek şekilde gelişim gösterdiklerinden yetki ve yapılanmaları da farklı olmuştur. Kimisi kesin kural koyma ve uygulama yetkisini haiz iken, kimileri sadece toplumda edindikleri saygınlık sayesinde manevi bir güce sahip olmuş, ancak bildirdiği bir görüşe uyulmaması durumunda, buna uyulmasını sağlayacak, emir ve ceza verme gibi etkin silahlara sahip olamamışlardır. Buna rağmen, merkezi idare, bu görüşlere ters düşen bir idari işlem tesis etmekten kamuoyu baskısı nedeniyle mümkün olduğunca kaçınmaktadır. Kimi BİO'lar kararlarını doğrudan kendi takdirlerine göre alırken, kimileri bir başka organın iznini değilse de “fikrini” almaktadır. Tüm bu farklılıklar bunların “nevi şahsına münhasır” müesseseler olduğunu göstermekte ve kategorize edilmelerindeki güçlüğü ortaya koymaktadır. Sahip oldukları yetki ve etkinliğe bakılmaksızın, bu otoritelerin, faaliyetlerini insan hak ve hürriyetlerinin korunması amacıyla sürdürmeleri gereği açıktır.

Amerikan İdare Hukuku'nun, yasa koyucunun kimi yetkilerini ajanslara devretmesi ile ortaya çıkan faaliyet alanının yarattığı bir hukuk dalı olduğu, bu yetkilerinden kiminin kural koymaya, kiminin ise yargısal denetime ilişkin olduğu söylenebilir. Ayrıca, önemle vurgulanması gereken nokta, tüm bu faaliyetlerin Amerikan idari usul kanunları ile öngörülen mecrada yürütüldüğüdür²⁶. Amerikan idari usul kanununun 551'inci md.'sine göre; bir “idari ajans/organ” ne bir mahkeme, ne de bir yasama organıdır. Bir hükümet organı olarak genel düzenleyici işlemlerin yapılması, kuralların oluşturulması, kararların alınması ve uygulanması ile yükümlü idari bir birimdir. Bu tanımdan hareketle, Kıta Avrupası idare hukuku bakımından, idari organların, idarenin kendisi olarak nitelendirilmeleri mümkündür. Bu otoriteler, anayasa tarafından ne

etkisini yasama lehine aşağı çekme düşüncesi ön plandadır. Bkz. M.Arthur Schlesinger, **The Imperial Presidency**, Boston, Houghton Miffling Publishing, 1973, s.10.

²¹ Ali Ulusoy, “Bağımsız İdari Kurumlar”, **Danıştay Dergisi**, s. 3-7.

²² Atay, “Fransız İdare Hukukunda Bağımsız İdari Otoriteler ve Türk Hukukunda Uygulanabilirliği Sorunu”, s. 13.

²³ Selçuk Soybay, “İdarenin Yargısal Olmayan Biçimlerde Denetimi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1994, s.91.

²⁴ Başkanlık rejimi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Patricia C. Acheson, **Amerika Federal Hükümeti ve Çalışma Mekanizması**, Çev. Birol Egeran, İstanbul, Varlık Yayınları, 1961; Esen Dereli, **ABD ve Fransa Siyasal Sistemleri**, İstanbul, Der Yayınları, 1998; Erdoğan Tosun, Tanju Tosun, **Türkiye'nin Siyasal İstikrar Arayışı Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sistemleri**, İstanbul, Alfa Yayınları, 1999; Ömer Uğur Gencan, **Başkanlık Rejimi**, Ankara, Adil Yayınevi, 1997; Burhan Kuzu, **Türkiye İçin Başkanlık Sistemi**, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1997; Faruk Ürgün, **Dar Gelen Gömlek Başkanlık Sistemi**, İstanbul, Bilge Yayınları, 1999; Atilla Özer, **Başkanlık Hükümet Sistemi ve Bu Sistemin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği**, 2. baskı, Ankara, 1998; Giovanni Sartori, **Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği**, Çev. Ergun Özbudun, Ankara, Yetkin Yayınları, 1997, s.113 vd.; Halil Şıvgın, **Türkiye İçin Umud Krizden Çıkış – Yeniden Yapılanma ve Başkanlık Sistemi**, Ankara, y.y., 1997; Alexis De Tocqueville, **Amerika'da Demokrasi**, Çev. İhsan Sezal, Fatoş Dilber, Ankara, Yetkin Yayınları, 1994; Mehmet Turgut, **Başkanlık Sistemi Ordu ve Demokrasi**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1998; Nur Uluşahin, **Anayasal Bir Tercih Olarak Başkanlık Sistemi**, Ankara, Yetkin Yayınları, 1999; Murat Yetkin, **Başkanlık Sistemi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği**, İstanbul, Alfa Yayınları, 1997.

²⁵ Amerika Birleşik Devletleri Hukukunun Genel Hatları için bkz. İhtar Tarhanlı, “Amerikan İdari Usul Kanunu”, **İHİD**, Vakur Versan'a Armağan, Y.6, S.1-3; A. Jerome Barron, C. Thompson Dienes, **Constitutional Law**, Second Edition, St.Paul, Minn, West Publishing Co., 1991.

²⁶ Soybay, a.g.e., s.95-96.

öngörülmekte, ne de global olarak kaygıyla karşılanmaktadır. Her ajans aynı zamanda onların görevlerini, işleyiş kurallarını ve yetkilerini belirleyen kongrenin kabul ettiği bir yasa ile kurulurlar”²⁷. Bu ülkedeki bağımsız düzenleyici kurullar bir mahkeme olmadıkları gibi, bir yasama organı da değildirler. Bunlar bir yürütme organı olarak genel düzenleyici işlemler yapmak, sektöre ilişkin kuralları oluşturmak, kararlar almak ve uygulamakla yükümlü yönetsel birimlerdir²⁸. Zaten bu kurulların önemli bir avantajı, örneğin yayın kuruluşları arasındaki ihtilafların uzun ve pahalı bir yargılama süreciyle değil, basit ama konusunda uzman bağımsız kurulların müdahalesiyle çözümlenmesine olanak vermesidir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde var olan bu otoriteler, Anayasa'da yer almadığından, Kongre tarafından onaylanan özel bir kanunla kurulurlar. Cumhuriyetçiler kadar demokratların da katılımıyla oluşturulan kongrede, siyasi eşitlik tam olarak sağlanmış olmaktadır. Bu kurumların bağımsızlık garantileri geleneksel olarak vardır. Bir örnek olarak, Birleşik Devletler Başkanı'nın makul bir sebep olmaksızın, bağımsız otoritelerde görevli bir yöneticinin görevine son veremeyeceğine dair yüksek mahkemenin 1935 tarihli kararı, Fransız Danıştay'ının 1989 tarihli “Ordonneau” davasını anımsatmaktadır²⁹. O davada, Fransız Danıştay'ı, bir bağımsız idari otoritede başkan olarak görev yapan şahsın görev süresinin, başkanın kendi asli kurumundaki yaş haddini doldurduğu gerekçesiyle kısaltılmayacağını, başkanın bağımsız kurumdaki görevini görev süresinin sonuna kadar devam ettirebileceğine karar vermiştir³⁰.

BİO ve STK lar, finansman ihtiyaçları için dahi hükümete bağlı olmamalıdır. Çünkü, eğer bu kurumlar, lobilere bağlanacak olursa, işlevlerini yerine getiremeyip yok olabilirler. Bunu bilen, Cumhuriyetçi başkanlar, özellikle ilk yıllarda, bu kurumları bütçe alanındaki faaliyetleri için özel denetim mekanizmaları geliştirmek istemişlerdir³¹. Bu kurumlar toplumun ihtiyaçlarına, genel politikalara ve toplumsal tercihlere göre gelişmekte ve değişime uğramaktadır. Bu nedenle, toplumda kendiliğinden en iyi şekilde işleyen alanlarda faaliyet göstermek üzere bağımsız idari otorite yaratılmasının gereksizliğini de vurgulamak gerekir. Çünkü, her toplumda belli bir kurumun meydana gelmesine neden olan tarihsel ve yapısal sebepler vardır. İngiltere'de de sayılarını kesin olarak tesbit etmekte güçlük çekilen, hükümet dışı ve özerk bu kurumlar için tam bir görüş birliği sağlanamamıştır. Bu kurumlar, İkinci Dünya Savaşı'ndan başlayarak, bazen siyasi tasarruflarla ilgili olarak, bazen de yalnızca teknik etkinliği sağlamak amacıyla -Örneğin: Zirai Pazar Mercileri- kurulmuşlardır. Örneğin, University Grants Committee, araştırma ve formasyon kuruluşlarına yönelik subvansiyonların paylaşılması alanında faaliyet göstermektedir. Üniversitelerin, işlevlerini yerine getirmesi için tıp, tarım, bilim ve teknik, çevre ve ekonomik ve sosyal bilimler konularında araştırma merkezleri ve ekipleri arasında fonların paylaşılmasını sağlayan beş araştırma konseyinden oluşmuştur. Bu otoriteler gerçek anlamda hükümetten bağımsızdır. Bu bağımsızlık zorunlu olarak bilimsel ve akademik hiyerarşinin olmaması anlamına gelmez. Mali kapasiteleri ve işlevleri ile özellikle de sübvansiyon, ödenek ve para yardımlarını yerine getirmeleri konusunda, yıllık olarak bilgilendirilen kamuoyu karşısında, belirtilen hususlara ilişkin sınırlar içinde kalmak şartıyla, uyguladıkları politikalarından dolayı sorumludurlar³². İngiliz idari sistemine göre kamu hizmetleri üç ayrı yapı tarafından sunulmaktadır. Bunlar, bakanlıklar, yerel otoriteler ve quangos'lardır. Bakanlar, parlamento önünde sorumlu olup, hiyerarşik kademelendirme sistemine uygun olarak çalışmaktadırlar. Yerel otoriteler, doğrudan seçimle gelen ve faaliyet gösterdikleri bölge üzerinde idari tasarrufla bulunan ve bölgesel vergilerle finanse edilen kuruluşlardır. Quangos'lar ise, özerk yapılı kuruluşlar olup, hükümetin bir bakanına doğrudan bağlı olmasının istenmediği alanlarda faaliyet gösterir. Bu haliyle, ABD'deki, Kongre'nin Başkan'a olan güvensizliği durumuna benzemektedir. Önemli olan, bu kavramın içine neleri sokmak ve hükümet politikalarından ne ölçüde bağımsız olmalarını sağlamak istediğimizdir. Tamamen ve sürekli hükümet politikalarına ters düşen politikalar üreten, çok güçlü kurumların yaratılmaması gerektiğine inanılan Thatcher döneminde uygulanan liberal politikalar, sistemde mevcut ancak gereksiz ve topluma fayda sağlamadığına inanılan çok sayıda quango'sun da ortadan kalkmasını sağlamıştır. O halde sistemin felsefesi, hükümetlerin politikalarını, pazarın işleyişini rahat bırakacak şekilde oluşturmaktır. Ancak,

²⁷ Hélène Pauliat, “Karşılaştırmalı Hukukta Bağımsız İdari Otoriteler”, **Bağımsız İdari Otoriteler**, Çev.Mahmut Göçer, Ed.İbrahim Ö. Kaboğlu, İstanbul, Alkim Yayınları, 1998, s.3.

²⁸ Müslüm Akıncı, **Bağımsız İdari Otoriteler ve Ombudsman**, s.120.

²⁹ Jean-François Thery, “Mediateur”, Çev. Cevdet Atay, **Bağımsız İdari Otoriteler**, Ed. İbrahim Ö. Ö. Kaboğlu, İstanbul, Alkim Yayınları, 1998, s.40-46.

³⁰ CE, 7 juillet 1989, Aff. M.Pierre Ordonneau-Req. No. 56627, **AJDA**, 20 Octobre 1989, s. 643-644. Aktaran Ender Ethem Atay, “Fransız İdare Hukukunda Bağımsız İdari Otoriteler ve Türk Hukukunda Uygulanabilirliği Sorunu”, s.97-98. “7 Temmuz 1989 tarihli Ordonneau kararında Fransız Danıştay'ı, 18 Haziran 1980 tarihli hukuka aykırı kararname uyarınca Rekabet Komisyonu Başkanı'nın görevine son verilmesinden dolayı, idareyi tazminat ödemeye mahkum etmiştir. Adı geçen davada davacı, hukuka aykırı kararnamenin iptal edilmesini ve Başbakanın, uğradığı zararını tazminini istemiştir. Bu talebi Başbakanca reddedilmiş ve bunun üzerine dava açmıştır. Yüksek mahkeme kararın gerekçesinde Rekabet Komisyonu Başkanına yasa koyucunun belirli bir süre görev yapma yetkisi vermesi, ve gerektiğinde ancak yaş sınırından kaynaklanabilecek veya mevzuatın öngördüğü engelleyici hallerde görevine son verilebilmesinin, bu makama tanınan otorite ve bağımsızlığının bir gereği olduğuna işaret etmiştir. Bunun aksine bir davranış, bir hatanın niteliğini oluşturur. Bu hata gereğince de, devletin davacıya tazminat ödemesi gerekli olur. Tazminatın hesaplanmasında da Danıştay, göreve başlama anı ile görevinin normalde altı yıllık bir sürenin sonunda biteceği hususunun gözönünde bulundurulması ve görevinden alınmasından sonra bir başka işte çalışıyor olmasından dolayı elde ettiği ücretin, ödenecek tazminattan indirilmesine gerek olmadığına karar vermiştir.”

³¹ Bilgi için bkz. İbrahim Ö.Kaboğlu, “Çağdaş Anayasalarda Özgürlükleri Korumaya Yönelik Bağımsız İdari Otoriteler”, **Bağımsız İdari Otoriteler**, Ed. İbrahim Ö.Kaboğlu, İstanbul, Alkim Yayınları, 1998, s. 18-23.

³² Pauliat, “Karşılaştırmalı Hukukta Bağımsız İdari Otoriteler”, s.7.

güçlünün güçsüzü ezip yok ettiği acımasız mücadelelerin önüne geçmenin de quangos'lar sayesinde olabildiği unutulmamalıdır.

B. Fransız Hukukunda Bağımsız İdari Otoriteler

“Bağımsız İdari Otorite” kavramı, Fransız hukukunda son yirmi beş yıldır hukukçular ve Fransız Anayasa Konseyi’nce kullanılmakta olan, çok eski olmayan bir kavramdır. Doktrinde de henüz bu konunun sistematize edilmesinde ortak bir görüş ve anlayışa varılmış değildir. Müellifler, bağımsız idari otoritelerin doğuşunu farklı sebeplere bağlamalarına rağmen, bunların misyon ve amacının, teknolojik gelişmelerin ve mali enstrümanların, kişi hak ve özgürlüklerine zarar vermesini engellemek ve ekonomik düzeni tehdit ve ihlal etmesine karşı korumak olduğu, şeklindeki genel çatı altında birleştiklerini söylemek mümkündür³³.

Böyle bir işlev ve ereği gerçekleştirebilmeleri için, bu kurumların kamusal ve özel güçlerden gelebilecek tehlike ve zararları önleme konusunda görevlendirilmesi ve yetkilendirilmesi gereği açıktır. Siyasi iktidar ve ekonomik güç odakları karşısında ancak, bağımsız ve güvenceli otoriteler, temel hak ve özgürlükler ile piyasa mekanizmalarının baskı ve müdahalesi altında kalmadan düzgün işleyişini sağlayıp güvence altına alabilir³⁴. Bu kuruluşlar, bağımsız yapılarından ve özel yetkilerle donatılmalarından dolayı, hem organik, hem de fonksiyonel yönlerden gerçek birer otorite olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Şu kadar ki, bu teşkilat devletin dışında olmayıp, genellikle merkezi idarenin içinde, ancak farklı bir konumda bulunmakta ve yine devlet adına idari işlem ve eylemler yapmaktadır. Fakat bunlar üzerinde kural olarak ne hiyerarşik yetki, ne de idari vesayet denetimi vardır. Bunların karar ve fiilleri doğrudan doğruya “icrai” niteliğe ve güce sahip olup, sadece yargısal denetime tabidir. Bazı konulardaki kararları nizalı kaza usulüne göre verilse ve bir takım yaptırımlar içerse de yargısal işlem sayılmaz. Söz konusu organların yetkileri güvenceye sahip olmakla beraber, yargıç statüsünde bulunmadıklarından, bunların yargı mercilerinden sayılması mümkün değildir. Böyle olunca, bağımsız idari otoritelerin merkezîyetçi bir devlette hükümetin ve bakanların siyasi sorumluluğu ile idarenin bütünlüğü ilkeleri karşısında anayasal sistemle uyumu ya da bağdaşabilirliği sorunu ortaya çıkar.

Sosyal yaşamın hassas alanlarını düzenlemekle ilgili kamusal otoriteler olan BİO'lar, Fransa'da devletin siyasal sisteme doğrudan müdahalelerini engellemek üzere ortaya çıkmış ve gelişerek kendine yer bulmuştur³⁵. Kara Avrupası ülkelerinde ve özellikle Fransa'da 70'li yılların sonunda ilk örnekleri görülmeye başlayan bu tür kuruluşların büyükbabası, ABD'de “Independent Agencies”, İngiltere'de “Quangos” (Quasi Autonomous Non Governmental Organizations) adı altında ortaya çıkan kuruluşlardır. Bu nedenle, Fransa'da bağımsız idari otoritelerin, bu kuruluşlardan esinlenerek yaratıldığı ileri sürülmektedir³⁶. BİO'ların farklı isimlerle anılmaları, bunların ortak olan ve olmayan, orijinal özellikler taşıdığını ve BİO'lara ilişkin tek bir model olmadığını göstermektedir. BİO'ların çeşitliliği ve aralarındaki farklılıklar, sistematize edilmelerini de güçleştirmektedir.

Fransız doktrinde kabul gören biçimiyle olmasa da, Türkiye'nin idari yapısı içinde kimi bağımsız idari otoritelerin varlığı gözlenmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı, Sigorta Murakabe Kurulu, Sahil ve Hudutlar Sağlık Genel Müdürlüğü bunların en eskileridir. İşlevleri itibarıyla Sermaye Piyasası Kurulu, Tüketici Hakem Kurulları, Rekabet Kurulu, Radyo Televizyon Üst Kurulu ve doktora çalışmasının konusu olan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun birer “Bağımsız İdari Otorite” oldukları doktrinde ileri sürülmektedir³⁷. Bu kurullar, ülkelerin idari yapılanmalarında, geleneksel idari sistemden farklı ve yeni bir sistemi ifade ettikleri için mukayeseli hukukta da oldukça popüler hale gelmiştir. Hangi kavramla ifade edilirse edilsin, bağımsız idari otoriteler, pek çok ülkede olduğu gibi, Fransız idare hukukunda da gittikçe genişleyen bir yer tutmaktadır. Burada, kamusal düzenleme yapan, kural koyan, uygulayan, denetleyen ve müeyyide uygulayan kuruluşlardan söz edilmektedir. Bu kuruluşlar, devlet idari sistemi içinde bulunmalarına rağmen, tüzel kişiliğe sahip olmadıklarından, hükümetin hiyerarşik kademelerinde yer almamaktadırlar.

BİO'ların genel ve belirgin özelliklerinden biri olan “kural koyma” yetileri idari yargının denetimine tabidir. Bu yetileri, birer işlem ve genel düzenleyici işlem şeklinde ortaya çıkabilmektedir³⁸. Zaman içinde toplumsal ihtiyaçlara göre gelişen ve şekil değiştiren BİO'lar, Fransız idari sistemi içinde gelişerek sayıları yirmilere ulaşmış ve böylece birer istisna olmaktan çıkmışlardır. Merkezi idare içinde tüzel kişilikten yoksun bir hukuksal durumda olmalarına karşın, idari vesayete tabi tutulmamaları ve kural koyma yetilerinin varlığı, bu kuruluşların “bağımsızlığını” göstermektedir. BİO tarafından alınan bir kararın yürürlüğe girebilmesi için, üst mercilerce onaylanmasının gerekmemesi ve kararın idari açıdan denetlenememesi, bağımsızlıklarını güçlendirmektedir. BİO'lar, oluşumları, örgütlenmeleri, üyelerinin ve görev sürelerinin belirlenmesi, faaliyetleri ve işleyişine ilişkin özel kurallarıyla, merkezi idareden ayrılmaktadırlar. Esasen her BİO'nun bu bağlamdaki

³³ Duran, “Türkiye’de Bağımsız İdari Otoriteler”, s.24.

³⁴ J.Denis Derbyshire, “An Introduction to Public Administration”, **People, Politics and Power**, Second Edition, McGraw-Hill Book Company, London, 1984, s.100.

³⁵ Atay, “Fransız İdare Hukukunda Bağımsız İdari Otoriteler ve Türk Hukukunda Uygulanabilirliği Sorunu”, s.49.

³⁶ Pauliat, “Karşılaştırmalı Hukukta Bağımsız İdari Otoriteler”, s.6-10.

³⁷ Duran, “Türkiye’de Bağımsız İdari Otoriteler”, s.1.

³⁸ Turan Yıldırım, “Bağımsız İdari Otoritelerin Yargısal Denetimi”, **Danıştay Genel Kurul Salonu İdare Sempozyumu**, 11-12 Mayıs, Ankara, 2000, Konferans Notları, Danıştay Yayın Bürosu, 2000, s.53.

özellikleri, birbirlerinden de farklıdır. Fransa'da da BİO'lar devletin, bağımsızlıkları kabul edilmiş kamu kuruluşlarıdır³⁹.

BİO'lar, kendi alanlarında uzman olduklarından, mevcut bir soruna çabuk konsantre olup yargıdan hızlı çözüm getirebilmektedirler. Yöneticilerinin "çalışma güvenceleri" ve "bağımsızlığı" olmasına rağmen, bu kurumları birer uzman mahkeme, karar verenleri de 'hakim' kabul etmek mümkün değildir. Kararlar, en azından mahkemelerde izlenmesi şart kılınan usul hükümlerinden farklı usullerle verilmektedir. Dünyanın en medeni ülkelerinde dahi oldukça sık olarak idare ile birey karşı karşıya gelebilmektedir. Fransa gibi batı medeniyetlerinin temeli sayılabilecek bir ülkede bile, üstelik idari yargı genellikle yürütme lehine karar vermesine rağmen, idare edenlerin mahkeme kararlarına uymayıp direndiği bilinmektedir. 1970'li yılların sonlarında yoğun olarak hissedilen rahatsızlıklara çözüm arayışları sonunda, "idare ile birey arasında arabuluculuk yapacak bir denetmene"⁴⁰ ihtiyaç duyulmuştur⁴¹. Sonuçta toplumun kaosa girmemesi için "idari otoriteler" ortaya çıkmıştır. BDDK'nın durumu da buna benzemektedir. Bankacılık faaliyetlerini düzenleyecek otorite, bireyin şahsen yapabileceği bir iş olmadığı gibi, siyasi otoriteden de bağımsız olmalıdır. Aksi takdirde, klasik bir denetleme raporunu imzalamaktan ibaret bir meraklı duruma düşülmesi kaçınılmaz olmaktadır.

C. Doğu Ülkeleri Modeli ve Prokurata⁴²

Eski sosyalist devletlerde bir "bağımsız otorite" modeli yoktur. Zira, sosyalist toplumlarda "devlet ve toplum" ile "bağımsız idari otorite" kavramları tam bir zıtlık içindedir ve Prokurata, bizzat sosyalist devlet ve toplum anlayışının bir ürünüdür⁴³. Bu nedenle, devletin belirli konulara doğrudan müdahalelerini önleyerek, ferdi, idarenin keyfi uygulamalarına karşı koruma misyonu güden BİO'lardan söz ederken eski Sovyet sisteminden bahsetmek esasen çelişkili bir durumdur. Buna rağmen, bazen eski Sovyet sisteminde yer alan "Prokurata"⁴⁴ adlı kurumun, bağımsız otorite kavramıyla ilgili varmış gibi gösterilmeye çalışılmaktadır. Bu kurum, kuruluş tarihi itibarıyla, 18. yy İskandinav ülkelerindeki Ombudsmanlık müessesesinin kuruluşuna yakın zamanlara denk gelmektedir. Ancak, Prokurata adlı kurumda bireyi idareye karşı koruma amacı yoktur. Bu kurumun amacı, doğu bloku ülkelerinde yargısal denetim mekanizmasının kurulmamış olduğu dönemlerde devletin kendi idaresi üzerinde kurduğu bir "iç denetimi" gerçekleştirmektir. Prokurata, 1977 tarihli Sovyet Anayasası tarafından açıkça tanınıp kabul edilmesine karşın, hiç bir zaman bağımsız bir kurum olmamıştır; çünkü zaten Marksizmin ve Leninizmin ana prensibi, idari fonksiyonlardan hiç birinin değişmeden katı bir devletçilik anlayışının sürdürülmesidir. Esasen, Prokurata denilen denetim yargıcu, oldukça geniş yetkilerle donatılmış olmasına rağmen, geleneksel sosyalist sistemin dışında bir varlık gösterememiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, Prokurata'nın iş, görev, güvence ve bağımsızlığının olmayışı idi. Bu da, Prokurata'yı, sosyal fayda sağlayan bir kurum olmak yerine, komünist partisine hizmet eden bir araç durumuna sokmuştur. Toplumsal ihtiyaçlara fayda sağlayacak kurumların, oluşum ve işleyiş şekillerinde bağımsızlık sağlanmadıkça başarısız olmaya mahkum oldukları bu sistemde görülmüş olmaktadır.

D. Çeşitli Modeller

BİO'ların kavram ve nitelikleri, görev ve yetkileri, konum ve örgütlenmeleri itibarıyla daha önce var olan ve bilinen idari teşkilat kategorilerinden farklı, kendine özgü birimler oldukları anlaşılmaktadır. Bu sebeple, BİO'ların anayasada belli bir yere oturtulması ve hukuki niteliğinin belirlenmesi gerekmektedir. Fransız doktrininde, 1958 Anayasası'nın "idare ve ordu hükümetin emri altındadır", diyen 20'nci maddesine dayanarak, yürütme organının yetki ve sorumluluğu dışında kalacak BİO'ların varlığını anayasa ile bağdaştırmanın mümkün olmadığını ileri süren ve savunan müellifler vardır. Fakat bunların büyük çoğunluğu ya böyle bir sorunu yok saymakta, ya da bunun uygulamayı etkilemeyeceğini düşünmektedir⁴⁵.

Yukarıdan beri yapılan açıklamalar, tek bir bağımsız idari otorite modelinin mevcut olamayacağını; zira toplumlar arasında hem yapısal, hem de ulaşılmak istenen amaçlar arasında farklılıklar bulunduğunu göstermektedir. O halde her şey, toplumların yapısına ve ülkelerin siyasi, iktisadi ve sosyal sistemine bağlı olarak şekillenmektedir.

Gerçekte ulaşılmak istenen sonuç, bağımsız otorite anlayışının belirlenmesi olmalıdır. Eğer bir ülkenin idari sistemi üzerinde yeterli denetim yapılamıyorsa, o zaman idarenin denetimine öncelik verilip, denetim boşluğunun doldurulmasına çalışılmalıdır. Yani, siyasi ve idari sistemin hangi alanlarında yetersizlik bulunuyorsa, onun telafisine çalışılmalıdır. Yukarıda izahına çalışılan "Prokurata"da bu durum

³⁹ Jean Morange, "Fransa'da Bağımsız İdari Otoriteler", Çev.Cevdet Atay, **Bağımsız İdari Otoriteler**, Ed.İbrahim Ö. Kaboğlu, İstanbul, Alkim Yayınları, 1998, s.19-23.

⁴⁰ Bu denetmen, ombudsman-mediyatör ismini de almaktadır.

⁴¹ Atay, "Fransız İdare Hukukunda Bağımsız İdari Otoriteler ve Türk Hukukunda Uygulanabilirliği Sorunu", s.1.

⁴² Hélène Pauliat, "Bağımsız İdari Otoritelerin Yaptırım Yetkisi", Çev. Mahmut Göçer, **Bağımsız İdari Otoriteler**, İstanbul, Alkim Yayınları, 1998, s.145. vd.

⁴³ SSCB'nin siyasi sistemi hakkında. bkz. Pauliat, "Karşılaştırmalı Hukukta Bağımsız İdari Otoriteler", s.1-2.

⁴⁴ Pauliat, "Karşılaştırmalı Hukukta Bağımsız İdari Otoriteler", s.6.

⁴⁵ Michel Bernard, "Bilişim ve Özgürlükler Ulusal Komisyonu", Çev.Mahmut Göçer, **Bağımsız İdari Otoriteler**, Ed.İbrahim Ö. Kaboğlu, İstanbul, Alkim Yayınları, s. 28. Ayrıca bu konuyla ilgili ABD örneği için bkz. Frank Marini, **Toward a New Public Administration**, Scranton, PA, Chandler Press, 1971.

karşımıza çıkmaktadır. Böyle bir durumda, ihdas olunacak bağımsız otorite, bir “yargı organı” gibi çalışacağından, usul kuralları önem kazanacak; yetki ve kararları da doğal olarak yargısal nitelikli olacaktır. Eğer toplumsal ihtiyaç, siyasal ve idari uygulamalar sebebiyle, fertleri, idarenin keyfi veya sert tutumuna karşı korumak şeklinde ortaya çıkmış ise, bağımsız otorite buna göre şekillenecektir. Fransız Cumhuriyet Medyatörünü (ombudsman) düşündüğümüzde, bu tür durumlarda karşımıza nadiren bir “kurul”, fakat çoğunlukla münferit çalışan bir organ (medyatör) çıktığını görmekteyiz⁴⁶. Bunun sebebi, özellikle kişi hak ve hürriyetinin ihlali gibi, sonradan telafisi çok güç, bazen de imkansız zarar doğabilecek durumlarda, denetim ve emir verme yetkilerini haiz bir kimsenin olaya hızla vaziyet ederek çözüm üretebilmesine imkan sağlamaktır. Yine, prestij kaybetmiş bir iktidara karşı, bağımsız otoritelerin varlığı topluma büyük güven verecektir. Gereğinde, görüşlerine uyulmaması durumunda, hükümeti istediği biçimde hareket etmeye yönlendirecek etkili bir silaha değil ama, toplumda bir moral güce sahip olan ve sanki bir “ahlak hakimliği” gibi hareket eden türdeki bağımsız otoriteler dahi devreye girebilir. Ayrıca, partilerin finansmanını, kampanya harcamalarını kontrol eden ve gerek siyasal sınıfı, gerekse toplumu, geleneksel değerlere saygı göstermeye çağıran bir otoritenin varlığı da son derece önem taşımaktadır. Örneğin, bilim adamları, din adamları, çevreciler ve hatta sıradan vatandaşların da katılımıyla oluşturulan ve etik değerler alanında görüş oluşturabilecek bir bilgiler komitesi şeklinde bir bağımsız otorite modeli de karşımıza çıkabilecektir. Görüldüğü gibi, bağımsız otoriteye verilecek rolü tespit edecek olan kriter, düzenlenme ihtiyacı hissedilen sektörün kendisidir. Batı demokrasilerinde ve ülkemizde en sık karşılaşılan sektörler, toplumların geleneksel hürriyet anlayış ve ihtiyaçlarına göre şekillenen sivil toplum kuruluşları ile politik yaşamın ahlaklaştırılmasına yardımcı olacak, özellikle bankacılık, para piyasaları, borsalar ve iletişim teknolojisi ile ilgili faaliyet alanlarıdır. Çünkü, politikacıları, bu sektörlerden uzak tutmanın bu tür kirliliğin önüne geçilmesine yardımcı olacağına inanmaktayız. Her şey devletin neye öncelik verdiğine ve toplumun bilinç düzeyine bağlıdır.

Bağımsız idari otoriteler konusunda tek bir model olmayışı, yasa koyucuya ve bu konudaki tez yazarlarına geniş bir alan bırakmaktadır. Bağımsız İdari Otorite, kavram olarak dahi devletlere göre aynı şeyi ifade etmemektedir. Ülkemizde de, bağımsız otoritelerin gelişmesi ve desteklenmesi gerektiğine inanmaktayız. Bu kurumun toplumsal ihtiyaçlara cevap verdiğine dair örnekler önümüzdedir. Türkiye’de mevcut bazı kurumların gerçekten bir BİO olup olmadıkları halen sorulmaktadır. Bu sorulara verilecek cevap, bu kurumların tanımlarıyla doğru orantılıdır⁴⁷. Tanıma hangi unsurları katarsak katalım, batı demokrasilerinde bu kurumlar mevcut olup, bu ülkelerde de henüz tam anlamıyla kategorize edilememiştir. Öte yandan, herhangi bir modeli alıp, sistemimize aynen tatbik etmek de düşünülemez. Aksi halde, politik, ekonomik ve hukuki karmaşalar doğar. Her modelin ortaya çıkmasına sebep olan tarihsel sebepler, ihtiyaçlar ve toplumsal hareketler vardır. Bununla beraber, İngiltere’de de quango’ların, zorunluktan doğmalarına rağmen, Thatcher hükümetleri döneminde uygulanan liberal politikalar sonucu, sayılarının azaldığı unutulmamalıdır. Zira, tamamen ve sürekli hükümete aykırı politikalar üreten sayısız bağımsız otorite modelleri ile “mini krallıklar”, “devlet içinde devletçikler” de oluşturulmamalıdır. Bazen, bağımsız otoritelerin başarısı kendi orjinalliklerine bağlıdır⁴⁸. Bu otoriteler bireysel önlemlere karar verdiği gibi; genel nitelikli düzenlemelerde de bulunabilmektedirler. Bunlara duyulan ilginin sebepleri de karmaşıktır. Öncelikle bireyi, keyfi idareye, kötü niyetli idari uygulamalara ve bürokrasinin işleyiş bozukluklarına karşı korumak ve kollamak amacından söz edilebilir. Ancak, her ülkenin idari yapısı ve gelenekleri ile mevcut bir kurumun kurulmasına neden olan tarihsel faktörleri farklı olduğundan toplumların anlayış ve öncelikleri de farklıdır. Tek bir bağımsız idari otorite modelinden söz etmek mümkün olmadığı gibi, zaten toplumların ihtiyaç ve isteklerine cevap verebilmeleri açısından, tek model arzu edilen bir şey değildir. Bu otoriteler, toplumun ihtiyaçları, genel politikalar ve öncelikli ölçüsünde gelişmekte, dönüşüme ve evrime uğramaktadırlar.

BİO’ların özerk düzenleme yetkileri konusunda tartışmalar mevcuttur. Bağımsız idari otoriteler, her ne kadar özerk yapıları kurumlar olarak giderleri, kurumsal yapıları ve personelleri konularında kendi kararlarını verseler de, bunu hukukun kendilerine tanıdığı sınırlar içinde yaparlar. Peki hangi normatif ilkelere göre hareket etmeleri gerekir? Bu soru özellikle Fransa kamu hukuku öğretisinde tartışılmıştır. Baskın gelen görüş; BİO’ların özerk bir düzenleme yetkisine sahip oldukları veya en azından bu düzenleme yetkisinin sadece yasalara bağlı olduğu, dolayısıyla ulusal düzeydeki yasal yönetmeliklere bağlı olamayacakları yönündedir. Ancak Anayasa Konseyi’nin 18 Eylül 1986 ve 17 Ocak 1989 tarihli kararları bunun aksi yönündedir. Söz konusu kararlarda “bu otoritelerin bir düzenleme yetkisi kullansalar dahi, bunu ancak yasalar ve yönetmeliklerce belirlenen çerçevede ve alanda yapabilecekleri” belirtilmiştir⁴⁹.

Bağımsız İdari Otoritelerin Niteliği

Siyasi iktidarların kamusal faaliyetleri sonucu doğan, kişi hakları ihlallerin önüne geçebilmek ve daha demokratik bir yönetim anlayışını etkin kılmak amacıyla son yüzyılda şekillenen anlayışın bugünkü uzantısı

⁴⁶ Thery, “Mediateur”, s.40-46.

⁴⁷ M.Akıncı, **Bağımsız İdari Otoriteler ve Ombudsman**, s.164, Kaboğlu, “Çağdaş Anayasalarda Özgürlükleri Korumaya Yönelik Bağımsız İdari Otoriteler”, s. 10-vd.

⁴⁸ Kaboğlu, “Çağdaş Anayasalarda Özgürlükleri Korumaya Yönelik Bağımsız İdari Otoriteler”, s.10.

⁴⁹ Morange, a.g.m., s.20-22.

bağımsız kurullardır. Denetim olgusu ise, idari demokrasinin işlevsel temelini oluşturmaktadır. Her ülkede değişik biçim ve içerikle tasarlanmış olan, fakat temelde devlet yönetimini elinde bulunduran siyasi organlardan bağımsız, temel hak ve özgürlükler ve ekonomik etkinliklerle ilgili duyarlı konularda, kendine ait etkili ve önemli yetkiler kullanarak düzenleme, denetim ve gözetim görevi gören bu yapılar öğretide Bağımsız İdari Otoriteler (BİO) olarak tanımlanmaktadır⁵⁰. Bu kurumların en güzel özelliklerinden birisi de, yalnızca kamu erkini kullanan siyasi iradeyi değil, aynı zamanda, kamu düzenini etkileyen ve kamu yararını zedeleyebilecek özel girişim gücünü de denetimi altında bulundurmasıdır. Yani, bu kurumların ilgi alanına kamu gücünü kullanan idari kuruluşların yanı sıra, özel girişim gücünün yönettiği örgütler de girmektedir. Bağımsız İdari Otoriteleri klasik denetim örgütlerinden ayıran özellikler bulunmaktadır. Bu nedenle BİO'ların işlevini ortaya koymak için, tüme varım yöntemiyle ve yapısal bir ayrıştırmayla "bağımsızlık", "tarafsızlık", "özerklik" ve "idari otorite" gibi terim ve kavramlar hakkında bir çözümleme yapılması gerekmektedir⁵¹.

Sonuç

Görülüyor ki, dünyada ve ülkemizde yaşanan uygulamalar, haksız rekabet, ekonomi, bankacılık, ulaşım, iletişim, enerji, seçim kampanyalarının denetlenmesi, uzaya gönderilecek araçların yönetimi ve koordinasyonu ile yabancı ülkelerden göç gibi faaliyet alanlarının, BİO 'lar tarafından yönetilmeye elverişli olduğu kanıtlanmıştır. Postmodern dönem sonrası ortaya çıkan yeni siyasal, sosyal ve kültürel sorunlara çözüm üretmek amacıyla doğan STK 'lar, toplumsal yaşamın hassas sektörlerine müdahale etmekle, hem bireylerin demokratik sürece katılımını desteklemekte, hem de idarece daha sağlıklı kararlar alınmasını hizmet etmektedir. STK'lar bu yönüyle bir denetim mekanizması işlevi de görmekte ve alınan kararların kitlelerce benimsenmesini sağlamaktadır. STK'ların sayısı ve derinliği, bir ülkede birey – devlet ilişkisindeki gelişmişliğin de göstergesidir. İdare edenlerin kararlarından doğrudan etkilenen bireylerin örgütlü tepkileri, bağımsız idari otoritelerin kurulmasını gerektiren ortamın doğmasına hizmet etmektedir. Bu bağlamda, bilinçli toplumsal refleks mekanizmalarını oluşturan ülkelerde demokrasi daha sağlıklı işlemektedir.

Referanslar

- "A New Capital Adequacy Framework", **BIS**, June 1999.
- "AB Banka Denetim Hukuku ve Üye Devletlerde Denetimin Kurumsal Yapısı", **AB Danışmanlık Araştırma Raporu**, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, 2000.
- "Ali Coşkun'un Konuşması", **TBMM 16. Birleşim Tutanakları**, 6.6.1999.
- "Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu İnsan Kaynakları Yönetmeliği" 31.8.2000 T., **Resmi Gazete**, S.24156.
- "Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Teşkilat Yönetmeliği" 22.6.2000 T., **Resmi Gazete**, S. 24087.
- "Bankacılık Kanunu ve İlişkili Kanun Değişikliklerinin Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", **Kadir Has Üniversitesi Sempozyum**, İstanbul, 4 Aralık 2003.
- "BDDK ve Faaliyetleri Hakkında Genel Bilgilendirme", **BDDK Seminerleri**, 2003.
- Abaç, Selçuk, **Türkiye'de Bankalar ve Bankacılık Sistemi**'87, Ankara, y.y., 1987.
- Acheson, Patricia C., **Amerika Federal Hükümeti ve Çalışma Mekanizması**, Çev. Birol Egeran, İstanbul, Varlık Yayınları, 1961.
- Akgüner, Tayfun, **Özel Girişim Özgürlüğü ve Yatırımları Teşvik Tedbirleri**, İstanbul, 1970.
- Akhan, H., "Türk Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılanırken Beklentiler", **Bankacılar Dergisi**, S.34, Eylül 2000.
- Akıncı, Ateş, "Rekabet Kurulu Teşkilatı", **Avrupa Topluluğu Rekabet Politikaları Hukuk Düzeni ve Türk Rekabet Kanunu Tasarısı, Uluslararası Sempozyum**, İstanbul, İstanbul Sanayi Odası Yayınları, 1993.
- Akıncı, Müslüm, **Bağımsız İdari Otoriteler ve Ombudsman**, İstanbul, Beta Yayınları, Temmuz 1999.
- Aksel, Kaan, "Yeni Basel Anlaşması – Basel II", **ACTIVE**, Mart-Nisan 2002.
- Akyüz, Yılmaz, **Financial System and Policies in the 1980's**, Hong Kong, The Macmillan Press Ltd., 1990.
- Alparslan, Melike, Bankacılık ve Araştırma Grubu, "Bankacılık Sistemlerinde Düzenleyici Rejim ve Temel İlkeleri", **TBB Bankacılar Dergisi**, Yıl: 2000, S.34.
- Alptürk, Nevzat, Bankaların Merkez Bankası İle İlişkileri, y.y., Ankara, 1969.
- Altıntaş, Halil, Taban, Sami, "Gelişmekte Olan Ülkelerde MB Bağımsızlığını Sınırlandıran Ekonomik ve Politik Faktörler", **İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt XXI, Sayı 2, Bursa, Uludağ Üniversitesi Yayını, 2002.
- Ansay, T., Anonim Şirketler Hukuku, 6.Baskı, Ankara, y.y., 1982.
- Arslan, Sait, Bakanlar Kurulunun İktisadi ve Mali Alandaki Görev ve Yetkileri, Ankara, 1982.
- Aslan, İsmail, **Avrupa Topluluğu Rekabet Hukuku**, y.y., Ankara, 1992.
- Aslan, Zehreddin, "İdarenin İktisadi Kolluk Faaliyeti ve Rekabet Kurulu", Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İstanbul, 1996.

⁵⁰ M. Akıncı, **Bağımsız İdari Otoriteler ve Ombudsman**, s.100.

⁵¹ M. Akıncı, **Bağımsız İdari Otoriteler ve Ombudsman**, s.100-117.

- Atasagun, Y.S., **İzahlı-Notlu Mukayeseli Bankalar Kanunu**, İstanbul, 1958.
- Atay, Ender Ethem, "Fransız Hukukunda Bağımsız İdari Otoritelerin Yargısal Denetimi", Çalışma, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi, t.y.
- Atay, Ender Ethem, "Fransız İdare Hukukunda Bağımsız İdari Otoriteler ve Türk Hukukunda Uygulanabilirliği Sorunu", Çalışma, Ankara 2000.
- Atay, Ender Ethem, "Fransız İdare Hukukunda Bağımsız İdari Otoriteler: Rekabet Konseyi", Rekabet Kurumuna Perşembe Konferansları Programı Çerçevesinde Sunulmuş Tebliğ, 27 Nisan 2001.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Etkinlik Anketi Değerlendirme Raporu**, BDDK Yayınları, Ekim 2003.
- Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı**, BDDK Yayınları, 15 Mayıs 2001.
- Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı: Gelişme Raporu, İstanbul, BDDK Yayınları, Temmuz 2002.
- Bardes, Barbara, Shelley, Mack, Schmidt, Steffen, **American Government and Politics Today: The Essentials**, Third Edition, Los Angeles, West Publishing Co., 1990.
- Barron, A. Jerome, Dienes, C. Thompson, **Constitutional Law**, Second Edition, St.Paul, Minn, West Publishing Co., 1991.
- Basel Bankacılık Gözetim Komitesi "Bankacılıkta Etkin Gözetim ve Denetime İlişkin Temel Prensipler" **İşletme ve Finans Dergisi**, 1997.
- Basel Committee on Banking Supervision, "Core Principles for Effective Banking Supervision", **BIS**, September 1997.
- Basel Committee on Banking Supervision, "Enhancing Corporate Governance for Banking Organizations", **BIS**, 1999.
- BDDK Gelişme Raporu**, BDDK Yayınları, Yıllık Rapor, 2001.
- Bernard, Michel, "Bilişim ve Özgürlükler Ulusal Komisyonu", Çev.Mahmut Göçer, **Bağımsız İdari Otoriteler**, Ed.İbrahim Kaboğlu, İstanbul, Alkim Yayınları.
- Binay, Şükrü, Kunter, Kürşat "Türkiye'de Mali Liberalleşme Çabalarında Merkez Bankasının Rolü 1980-1997", Ankara, T.C.Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü, Tartışma Tebliği, No.9803, Aralık 1998.
- Black, L. Charles, **Impeachment: A Handbook**, New Haven, Yale University Press, 1998.
- Black's Law Dictionary**, Sixth Edition, West Publishing, 1990.
- Boot, A.W.A, Dezelan, Milbourn, T.T., "Regulation and Evolution of the Financial Services Industry", DBN Staff Reports, 1999.
- Budak, Ali Cem, "Rekabetin Korunması Hakkındaki 1992 Tarihli Kanun Tasarısının Eleştirisi", **Avrupa Topluluğu Rekabet Politikaları Hukuk Düzeni ve Türk Rekabet Kanun Tasarısı, Uluslararası Sempozyumu**, İstanbul, İSO Yayınları, 1993.
- Buiter, William, Sibert, Anne, "UDROP: A Contribution to the New International Financial Architecture", **International Finance**, July 1999.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, C. 3.
- Camdessus, Michael "Preventing and Resolving Financial Crises: The Role of the Private Sector", 9 Haziran 1999 tarihinde Bretton Woods Komitesi'nin yıllık toplantısında yapmış olduğu konuşmadan alınmıştır.
- Caprio, Jr., Gerald, "Banking on Crises: Expensive Lessons from Recent Financial Crises", The World Bank Policy Research Working Paper, 2000.
- Caprio, Jr., Gerald, "Banking on Crises: Expensive Lessons", **Research in Financial Services**, Edited by George G. Kaufman, Greenwich, 1998.
- Chamberlain, J.P., Dowling, N.T., Hays, P.R., **The Judicial Function in Federal Administrative Agencies**, New Edition, Books for Libraries Press, 1970.
- Coşkun, M. Necat, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Bankacılık Krizleri", Çalışma, Gazi Üniversitesi, t.y.
- Coşkun, Sabri, "Türkiye'de Bağımsız İdari Kuruluşlar Üzerinde Yargısal Denetim", **Bağımsız İdari Otoriteler**, Ed.İ.Kaboğlu, İstanbul, Alkim Yayınları, 1998.
- Cox, D., Success In Element Of Banking, London, 1983.
- Çolak, Nusret İlker, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu ve ABD Örneği, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2003.
- Çöl, Burçin, "Merkez Bankalarının Bağımsızlığı", **Pivolka**, 2(9), 5-6, 2003.
- Danıştay Kararları Dergisi**, 93-94.
- De Tocquevillie, Alexis, **Amerika'da Demokrasi**, Çev. İhsan Sezal, Fatoş Dilber, Ankara, Yetkin Yayınları, 1994.
- Delikanlı, İhsan Uğur, "Bankaların Denetimi ve Gözetimi: Türkiye ve Avrupa Birliği Uygulamaları", **ACTIVE**, Haziran-Temmuz 1998.
- Derbyshire, J.Denis, "An Introduction to Public Administration", **People, Politics and Power**, Second Edition, McGraw-Hill Book Company, London, 1984.
- Dereli, Esen, **ABD ve Fransa Siyasal Sistemleri**, İstanbul, Der Yayınları, 1998.
- Diñkol, Abdullah, "Hakimin Karar Verme Sürecinde Temel İlkeler", **HfSA**, S.2, İstanbul, Alfa Yay., 1995.
- Donay, Süheyl, "Bankalar İçin Yeni Yasa ve Yeni Uygulama", **Sahir Erman'a Armağan**, İ.Ü.H.F. Eğitim Öğretim ve Yardımlaşma Vakfı Yayını No: 8, 1999.
- Donay, Süheyl, **Para Cezaları**, İstanbul, y.y.,1972.
- Dornbusch, W. Rudiger, "Söyleşi", **İktisat ve Maliye Dergisi**, Ocak 1999.

- Dornbusch, W. Rudiger, "Söyleşi", **İşletme ve Finans Dergisi**, S.54, Eylül 2002.
- Dönmezer, Sulhi, Erman, Sahir, **Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku**, C.I, Gözden Geçirilmiş Onikinci Bası, y.y., İstanbul, 1997.
- Drucker, Peter, **Yeni Gerçekler**, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 1992.
- Duran, Lütfi, "Türkiye'de Bağımsız İdari Otoriteler", **Amme İdaresi Dergisi**, C.30, S.1, Mart 1997.
- Duran, Lütfi, **İdare Hukuku Ders Notları**, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1982.
- Eastburn, David, **The Federal Reserve On Record**, Philadelphia, 1965.
- Edwards, F.R., **The New Finance: Regulation and Financial Stability**, The AEI Press, 1996.
- Eğilmez, Mahfi, "Merkez Bankası", **Radikal Gazetesi**, 03.12.2002.

Özet

Dünyanın oluşumundan bu güne kadar geçen sürede ve gelecekte, dünya içinde ve üstünde doğal olaylar görülmüş ve görülmektedir. Dünya durağan değil hareketlidir. Bu hareketler doğal olaylar olarak adlandırılır. Bu doğal olaylar yerleşimin olmadığı sahalarda fazla önemsenmez. Buna karşın insanların yaşadığı yerleşim ve faaliyet sahalarında doğal afetler büyük zararlara yol açar. Sosyo-ekonomik sıkıntılar doğar, oldukça olumsuz bir tablo ortaya çıkar. İşte bu durum afet olarak tanımlanır. Doğal afetler jeolojik ve meteorolojik olmak üzere iki ana başlıkta toplanır. Küreselleşmeye bağlı olarak dünyada doğal çevre bozulmaları sebebiyle doğal afetler artmakta buna bağlı olarak büyük can ve mal kaybı olmaktadır. Doğal afetlerde dünyada ki tüm insanlar aynı hisleri paylaşır. Bu sebeple din, dil, ırk ayrımı olmaksızın doğal afetlerle karşı karşıya kalmış ülkelere dünyanın farklı ülkelerinden her türlü maddî ve manevî yardımlar ulaştırılır. O an için dostluk ve barış ön plana çıkar.

Anahtar Kelimeler: Doğal Afetler, İnsan, Küreselleşme Uluslararası yardımlaşma

NATURAL DISASTERS AND INTERNATIONAL AID

Abstract

Natural disasters have been seen on the earth during the period between the formation of the world and today and also in the future. The earth is not stable, but moving. Such movements are named as natural events. Such natural events are not noticed in the areas where no settlement exists. In spite of that, natural disasters occurred in settlement and activity areas cause substantial damages. Some socio-economical problems arise and a negative table appears. This is known as a disaster. Natural disasters classified as geological and meteorological disasters. Natural disasters are increasing by reason of the damage of natural environment depending upon the globalization, and accordingly substantial loss of life and property occurs. In natural disasters, all the people in the world have the same feeling. For such reason, without any religion, language, race discrimination, all sorts of aids from different countries are sent to the country faced with a natural disaster. At that time, friendship and peace come into prominence.

Keywords: Natural Disasters, Human, Globalization, International Aid

Giriş

Dünya oluştuğundan beri içinde ve üstünde sürekli bir hareket söz konusudur. Bu hareketlerden bazıları önceden bilinmesine karşın bazıları da tamamen bilinmemekte ve aniden ortaya çıkmaktadır. Bilinen ve bilinmeyen bu hareketler insanoğlunun istemediği; canını, malını ve sağlığını kaybettiği sonuçlar doğurur. İnsanlar bu acıları doğal afetler sonucunda yaşar. İnsanoğlu varolduğu dönemden itibaren doğal afetlere karşı mücadele ettiği gibi ülkelerin saldırılarına karşı da kendilerini korumuşlardır. Bu koruma aynı zamanda doğal afetleri oluşturacak etkenlere karşı da yapılmıştır. Her saldırının arkasında farklı bir doğal afetin oluşması muhtemel olur. Gelişen dünyayla birlikte insanoğlu sürekli hareket halinde olmuş, yaşamsal faaliyetlerini sürdürmeye çalışmıştır. Bu yaşamsal faaliyetler doğal afetlere rağmen her zaman sürmüştür. İnsanların bu yaşama arzusu içinde: zaman zaman insanların ölmesine, sefalet içinde yaşamasına, ömür boyu sakat kalmasına ve hastalıkların yayılmasına kadar uzanmıştır.

Güçlü olanın kazandığı dünyada daha üstün bir güç ise, doğadır. Doğa gücü acımasız ve affetmezdir. Saha kazanma ve ekonomik olarak güçlü olma isteğiyle insanın insanı öldürdüğü bir ortamda doğanın ortaya çıkardığı felaketler karşısında insanlar kenetlenir, dostluk ve barış havası oluşur. Ortaya çıkan tutum ve duygular, insanların farklı olaylara aynı gözle bakmasını sağlar.

Doğal afetler, Jeolojik ve meteorolojik olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkar. Jeolojik afetler olarak; depremler, heyelanlar ve volkanlar meteorolojik doğal afetler ise, seller, yangınlar, fırtınalar (kasırga-tayfun-hortum) aşırı soğuklar, kuraklık, çığ, tsunami, kaya düşmeleri, göktaşı düşmesi, ani iklim değişiklikleri ve doğal radyasyon olarak yaşanmaktadır.

Doğal Afetler ve İnsan

Doğal afetler insanlar için her açıdan oldukça zor bir olgudur. Doğal çevre güzel bir görünüme sahiptir. Ayrıca bu güzel görünüm insanın müdahalesiyle, düzenlemesiyle kısacası insanın katkısıyla daha da güzel bir görünüm kazanmakla birlikte bazen de afetlere zemin hazırlayarak ölümlere yol açmaktadır. Gerek kendiliğinden oluşmuş doğal göller ile gerekse sonradan insanoğlunun yaptığı göller ve barajlar çevreye farklı bir görünüm vermektedir. Doğal afetler içinde özellikle depremler ve taşkınlar baraj ve göllerde

risk oluştururlar. Baraj ve göllerin eğim yönündeki kapak ve setleri deprem sırasında zarar görmesi halinde sular hızlı bir şekilde baraj ve göl alanından çıkarak eğim yönündeki yerleşim ve ziraat alanlarını basmaktadır. Bu afet sonunda yüksek oranda can ve mal kaybı olmakla birlikte ziraat yapılan alanda ürünler de sular altında kalmaktadır.

Tüm doğal afetler dünyanın oluşumundan bugüne kadar olan yaklaşık 5 milyar yıldır tekrarlanarak devam etmektedir. Dünyada görülen bu doğal afetler, dünyanın bugünkü şeklini almasına neden olmuştur. Her doğal afet sonucundaki duruma insanoğlu ilk önceleri tepki vermesine karşın bir zaman sonra varolan duruma intibak etmektedir. Doğal afet sonucunda yeryüzü yeni görünüm kazanmaktadır. Bu görünüm üzerinde beşeri ve iktisadi faaliyetler ya olduğu gibi devam eder yada yeni durum üzerine faaliyetler yeniden şekillenmektedir.

İktisadi faaliyetler ve yerleşmeler doğal afetlerle birlikte büyük zarar görmekte, yerleşmeler kaybolmakta, insanlar ortadan kalkmakta buna bağlı olarak tüm faaliyetler durmakta veya tamamen yok olmakta, kısaca büyük zararlar doğmaktadır. Ekonomik yapı zarar görmekle birlikte, sosyal yaşam felç olmakta adeta hareketsiz ve belirsiz bir durum ortaya çıkmaktadır. İşte bu durum afet ismiyle nitelendirilir.

İnsanlar varolduğundan beri en yakın çevresindekilerle dahi bir mücadele içinde yaşamışlardır. Bu mücadele fasılasız olarak süregelmiştir. Günümüzde ise, insanlar bir araya gelerek metropol şehirleri oluşturmuş ve böylece milyonlarca insan bir arada yaşar hale gelmiştir.. Hatta sınırların ortadan kalktığı bu günlerde devletlerin birleşerek çok büyük topluluk oluşturdukları görülmektedir. Küreselleşmeyle birlikte sınırların kalkmasına rağmen, dünya üzerinde bir başka bölgede insanlar mücadele içinde hatta devletler büyük çekişme içinde yaşamlarını sürdürmekte ve ekonomik sosyal çıkarlar ön plana çıkmaktadır. Hatta zaman zaman kızgınlıklar o kadar büyümektedir ki, savaşın eşiğine gelinerek arada soğuk savaş yaşanmaktadır. Mücadele ve kavga süregelen bir olay haline gelerek günlük yaşama damgasını vurmaktadır. Güçlü olma duygusu bu mücadeleyi devam ettirmektedir. Bu mücadeleyi ve çekişmeyi hiçbir şeyin bitiremeyeceği kanıksandığı sırada doğal afetler bir anda kendini göstererek adeta o an için bıçak gibi kesmektedir. Sanki bazı şeylerin yaşanmadığı bir durum oluşmaktadır. Doğal afetler neticesinde oluşan olumsuz tablo savaşılan veya savaş noktasına gelinmiş bir noktadan aniden; barış, dostluk ve birlikte hareket etme duygusu ortaya çıkmaktadır. Doğal afetlerin şiddetine bağlı olarak binlerce ölü ve yaralı olmak üzere çok büyük maddi ve manevi zararlar olmaktadır. Saniyeler kadar süren kısa deprem, heyelan daha uzun süreli sel, tsunami, fırtına vb. ile daha uzun süreli radyasyon akımları büyük olumsuz sonuçlar doğurmaktadır Süresi belli olan bu afetler. o anlık da olsa büyük dostluklar oluşturmaktadır.

Doğal afetler; ölümler ve yaralanmalarla birlikte açlık, evsiz kalma, heyecan, korku, panik yaratmakta, yollar bozulmakta veya ortadan kalkmakta, köprüler yıkılmakta, yaşam için gerekli elektrik, su ve alt yapı hizmetleri durmaktadır. Artık bu noktadan sonra yardım kaçınılmaz olmaktadır.

Doğa olayları olumsuz sonuçlarıyla afet ismini alır. Ancak doğal afetler sosyo- ekonomik ve teknik olay olarak yaşanmaktadır. Doğa en iyi biçimde önemsenmeli ve kavranmalıdır. Bu önem ve kavrama ülkelerin gelişmişlik düzeyleriyle alakalıdır. Gelişmiş bir ülke afetlere karşı uygulanabilir, güçlü ve sürdürülebilir politikalar üretebilmektedir. Güçlü bir afet politikası bazı afetlere karşı tutunabilmekte ve olumlu sonuçlar alınabilmektedir. Aynı şartlarda oluşmuş bir doğal afet gelişmişlik düzeyi farklı olan ülkelerde farklı sonuçlar göstermektedir.

Gelişmiş ülkelerde doğal afetlere karşı güçlü politikalar üretilerek, sürdürülebilir bir şekilde yaşam içinde uygulanmaktadır. Örneğin aktif bir fay hattında yeralan Japonya'da meydana gelen depremler büyük can ve mal kaybına neden olmamaktadır. Buna karşın Japonya'da yaşanan aynı şiddetteki bir deprem gelişmemiş bir ülkede meydana geldiğinde binlerce ölü ve yaralıya sebep olmakla birlikte mal kaybı da oldukça büyük olmaktadır. Doğal afetlerde fen bilimleri, sağlık bilimleri sosyal bilimler tüm disiplinleriyle birlikte hareket etmelidir. Sosyal bilimlere verilecek önem afet öncesi ve sonrası yaşamda güçlü, bilinçli ne yaptığını bilen bir toplum ortaya çıkaracaktır. Sosyal bilimlerin önem kazanmadığı bir toplum zayıf düşer, doğal afetler karşısında ezilir. Doğal afetler karşısında güçlü ve mücadelecı bir toplum ancak sosyal bilimler içinde coğrafyaya, tarihe, sosyolojiye, psikolojiye, arkeolojiye verilecek önemle oluşur. Bu bilim dalları insana sosyal açıdan güç verir, olumsuz doğa koşullarına karşı güçlü kılar. Doğal afetler karşısında kadın ve erkek güçlü bir sosyal yapıyı oluşturur. Bu güçlü sosyal yapı bilim dallarının birbirleriyle koordineli olarak çalışmasına bağlıdır.

Dünyada oluşan doğal olaylar kaçınılmazdır. Dünya kendi içinde bu doğal olaylar ile dengesini oluşturmaktadır. Unutulmamalıdır ki, doğal afetler günümüzde yaşadığımız büyük olumsuz sonuçları bize yaşatmayabilir. Doğa kendi kendine bir düzen oluşturur. Doğanın oluşturduğu bu düzeni insanoğlu bozmamalıdır. Doğanın verdiğini insanoğlu bozucu şekilde değerlendirmemelidir. Dünyada canlı ve cansız varlıklar arasında bir denge vardır. Karşılıklı bir ilişki söz konusu olup, insanların doğayı gelişigüzel olarak kullanması olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.. Buna karşın dünya üzerindeki insan ve tüm canlılar yaşamlarını sürdürebilecekleri risksiz bir hayat tarzı arzularlar. Özellikle insanlar hayatlarını rahat yaşayabilmek için doğanın dengesiyle oynamaktadırlar. Dengenin bozulmasıyla yaşam için gerekli su ve toprak ve bunlara bağlı havanın temizliği kaybolmakta ve bozulmaktadır. Kısacası su, toprak ve temiz hava azlığı oluşmaktadır. Yani insanın yaşamı için olmazsa olmazlar giderek azalmaktadır. Bunların olmaması

demek beslenmenin zora sokulacağı veya sona ereceği demektir. Doğanın kendi içinde oluşturduğu düzene insanın dışarıdan etkileri doğal afetlerin sıklıkla oluşmasına ve olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Doğanın işleyişini bozarak doğadan alınan herşey zamanı gelince doğa tarafından geri alınmaktadır. Doğanın geri alma olgusu fevkalade önemlidir. Bu konunun ciddiyeti gelişmiş ülkeler tarafından anlaşılmıştır. İnsanlar tarafından bozulan doğal dengenin yine insanlar tarafından az da olsa yeniden düzeltilebileceği ve buna bağlı olarak tekrar korunabileceği bilincine varılmıştır. Sürdürülebilir dünya için doğal dengenin korunması şarttır. Daha öncede belirtildiği gibi doğa dinamik bir yapıya sahiptir. Doğa belirli hareket ve fonksiyonlarla kendisine her zaman bir denge oluşturmaktadır. Oluşan dengeler bir süre devam etmekte olup, bu haliyle kendisini kabul ettirir. Doğal olaylar her zaman canlılık gösterir. Bu açıdan dünya üzerinde doğal olayların oluştuğu alanlar ile insanın tahribinden dolayı oluşacak doğal olaylar alanlarını iyi belirlemeli, insanın tüm yaşam alanları buna göre seçilmelidir. Belirtilen jeolojik doğal afetler içinde depremin oluşacağı alanlar, heyelana maruz kalacak bölgeler ile volkanların var olduğu sahalar iyi bilinmelidir. Buralarda meydana gelecek doğal olaylar insanların mal ve can kaybına sebep olacaktır. Yerleşim alanları, iş alanları, alışveriş merkezleri ile kamunun tüm hizmet binaları bu alanlar dikkate alınarak inşa edilmelidir. Bu alanlar doğal olaylar ile büyük afetlere sebep olacağı açıktır. Ülkemizde 17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 tarihlerinde yaşanan depremlerde ülkemiz vatandaşları olarak şunu bir kez daha hatırladık 'deprem öldürmez binalar öldürür.' Deprem kuşağında olan bütün ülkeler bunu bilerek binaları sağlam zemin üzerine, fay hattından uzak, kaliteli ve yeterli malzemeyle yapmaları gerekmektedir. Japonya buna en iyi örnektir. Bu durum meteorolojik doğal olaylar için de aynen geçerli olup; sel, yangın, fırtına, çığ, tsunami ve doğal radyasyon alanları iyi belirlenerek tüm yaşamsal faaliyetler bu bölgeler dışına kaydırılmalıdır. Seçilen yaşamsal alanlar bir süre sonra yetmeyecek duruma gelebilir. O halde nüfus artışına bağlı olarak daralan bu alanlar dışında başka alanlar aranması gerekmektedir. Ama bu yeni alan arama yerine varolan yaşam alanı genişleyebileceği alana doğru yayılmaktadır. İşte genişleyen bu alan bir fay hattı, bir heyelan, volkan, sel vb. alanı olabilmektedir. Bunun yanında denizlerin doldurularak yerleşime açılması bir başka tehlike olup, birçok doğal olayların oluşması halinde tahribi çok büyük sonuçları doğurabilmektedir. Can ve mal kaybının çok olduğu doğal olaylarda afet büyük boyutta olur. Az ise, afet sadece ismiyle anılır. 2 Haziran 2008 tarihinde Çin'de meydana gelen 8.0 şiddetli depremde 70.000 ölü, 370.000 yaralı olmak üzere 15 milyon kişiyi etkilemiştir. Yine bu dönemde Çin'de meydana gelen sel felaketinde ölü sayısı 112 olmasına karşın 1.27 milyon kişinin evini terk etmesine sebep olarak, yaklaşık 1.5 milyar dolarlık maddi zarara sebep olmuştur. Diğer afetlere göre ölü sayısının az olmasına rağmen ölenin insan olduğu unutulmamakla birlikte maddi ve manevi zararın büyük olduğu görülmektedir.

Uluslararası Örgütler ve Yardımlaşma

Küresel ısınmayla birlikte iklim değişiklikleri sebebiyle iklime bağlı olarak doğal afetlerin sayısı ve olumsuz sonuçları gittikçe artmaktadır. Doğal afetler bir veya birden çok doğal sebeple oluşan; fırtına, sıcaklık dalgası, dondurucu soğuk, deprem ve volkan patlaması, heyelan, kuraklık, sel gibi veya insani sebeplerle meydana gelen yangın, patlama, deniz kazası, çevresel kirlilik ve savaş gibi afetler şeklinde sınıflandırılmaktadır. (Adaba, 2002: 25) Dünyada bazı bölgelerde taşkınlar ve seller nedeniyle can ve mal kaybı olurken, bazı bölgelerde ise, kuraklık ve orman yangınlarına bağlı olarak olumsuz tabloları görülmektedir. Kuraklık sebebiyle beslenme sıkıntıları görülmekte, gelecek için daha büyük bir kara tablonun ortaya çıkacağı bilinmektedir. Birleşmiş Milletler araştırmasına göre 1994 yılında dünyada doğal afetlerin sayısı 400 iken, 2004 yılında 650 olmuştur. 2007 yılında ise yaklaşık % 20 artarak 785 olmuştur. (www.un.org.tr) Kızıllıç'ın rakamlarına göre Avrupa'da 2003 sıcakları sebebiyle 35.000 kişi ölmüştür. (www.redcross.org) Hiç kuşku yok ki, bu rakamların artması doğal dengenin bozulmasıyla ilgilidir. Türk Kızıllıç'ı da uluslararası yardımlaşma konusunda dünya çapında bir kurum haline gelmiştir. Türk Kızıllıç'ı dünyanın pek çok bölgesinde afet alanlarına tıbbi, giyecek, beslenme ve barınma konularında yardımlar sağlamaktadır. (www.kizilay.org.tr)

Oluşan doğal afetlere karşı devletler kendi aralarında her zaman yardımlaşma, paylaşma ve çeşitli girişimlerde bulunmakla birlikte, uluslararası kuruluşlar ve yardım örgütleri yardımlaşma konusunda büyük yatırımlar ve anlaşmalar yapmaktadırlar. Doğal olayların olumsuz etkisini azaltabilme hususunda ülkelerin gösterdiği efor ve çalışmalar farklılıklar göstermektedir. Gelişmiş ülkelerin doğal afetleri ve doğal afetlerin olumsuz sonuçlarını en aza indirebilme çalışmaları ileri seviyede devam etmesine karşın, ekonomik ve sosyal yönden güçsüz, gelişmemiş ülkelerde ise, kayda değer bir çalışma tam anlamıyla yapılmamaktadır. Hiç kuşkusuz bu durum mali güçle alakalıdır. Sanayileşmeyle birlikte ülkeler çevreye önem vererek doğal afetlerin bazılarını engelleyebilme konusunda çalışmalar yapmaktadır. Dünyada ve ülkemizde gittikçe artan sayıda işletme, çevreyi koruma konusunda kendilerine düşen görevlerin farkına varmakta ve doğal çevreye karşı bakış açılarını değerlendirmektedirler. Bu değişimin sonucu olarak da, çevre yönetim sistemlerini oluşturarak ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi Standardı ile belgelendirme yoluna gitmektedirler. (Tezcan, 2001:21)

Doğal afetler karşısında ve uluslararası yardımlaşma konusunda yıllardır siyasi ve askeri alanda birbirlerine karşı dikkatli ve hassas davranan komşu iki ülke olan Türkiye ve Yunanistan arasında da barışı ve dostluğu destekleyecek, dünyaya örnek olacak adımlar atılmıştır. Oluşacak doğal afetlerde, iki toplumun

karşılıklı olarak acıları paylaşımı hususunda, onları bir araya getirecek çalışmalar yapılmıştır. Doğal afetlerin oluşturduğu olumsuz tablo dünyada siyasi ve askeri çekişmeleri o anda bir kenara iterek ülkeler arasında dostluk ve barış havası yaratmaktadır. Bu havayı yaşayan Türkiye ve Yunanistan arasında doğal afetlere karşı Türk- Yunan ortak görev gücü kurulmasına ilişkin protokol yapılmıştır. 3 Aralık 2003 tarih, 5014 sayılı kanunla, birlikte hareket etme kararı imzalanmıştır. Bu protokol ile doğal afetlerde Türkiye ve Yunanistan bundan böyle 'taraf'lar olarak adlandırılmıştır. Her türlü afette karşılıklı yardımlaşma olacak, sivil koruma alanının da iş birliği yapılacaktır. Bilindiği üzere bu iki ülke siyasi ve askeri alanda her zaman 'karşı taraf' olmuşlardır. Bu bakımdan doğal afetlerin insanları birbirine geçici de olsa yaklaştırdığı bir gerçektir. Bu iki ülke arasında resmi olmasa da daha öncede doğal afetlerde yardımlaşma söz konusu olmuştur. Bu 17 Ağustos ve 12 Kasım tarihlerinde Türkiye'de yaşanan depremler ile Yunanistan'da meydana gelen depremlerde de görülmüştür.

Yine 23- 25 Kasım 2007 tarihlerinde Yunanistan'ın Messinia Bölgesi Kalamata kentinde 'Türkiye Ege Kıyıları - Yunanistan Ege Adaları' VIII. Ekonomi Zirvesi yapılmıştır. Amaç 2006 yaz aylarında Mora Yarımadasında çıkan yangında 2700 dönümlük yanan arazinin yeniden düzenlenmesine ortak olarak karar vermektir. Bu birlikteliğin genel konusu 'iki ülkenin doğal felaketlerde birlikte hareket etmesi ve iş birliği' ve 'zeytin yolları ve kalkınma' olarak belirlenmiştir. Ayrıca daha önceki zirvelerde de dile getirilen 'ortak yangın söndürme' teşkilatı kurulması önerisi yinelenmiştir.

Ayrıca Türkiye'de bir 'Bölgesel Afet Bilgi Araştırma Merkezi' kurulması için Türkiye, Tacikistan, Ukrayna, Kırgızistan ve Kazakistan bir araya gelerek 21 Mart 2007 tarihinde bir mutabakat belgesi imzalanmıştır. Bu mutabakat doğal afetlerin olumsuz etkilerinin önlenmesinde ön değerlendirmelerin hazırlanması ve etkilerinin azaltılması için Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleriyle işbirliği yapılmasını amaçlamıştır.

Dünyada doğal afetlerin hızla artması çevre sorunlarından da kaynaklanmaktadır. Çevre sorunlarının artması, çevrebilimsel dengenin hızla bozulması, yerel eylem ve sorunları kolayca uluslararası topluluğu ilgilendirecek, etkileyecek boyuta ulaşmıştır. Bu gelişme ise çevrenin uluslar arası politikanın ve örgütlerin gündemine girmesiyle sonuçlanmıştır. (Hamamcı, 1992:284)

Dünyadaki uluslararası örgütler içinde Birleşmiş Milletler (BM), NATO, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Avrupa Birliği (AB), Dünya Bankası, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ayrıca Türk Kızılay'ı, Kızıllaç, İnsani Yardım Büroları ve gönüllü kuruluşlar doğal afetlerde zarar gören her ülkeye her türlü yardımı yapmaktadır.

Uluslararası örgüt olan BM yardımlaşma alanında en büyük kurumdur. BM'nin insani yardım amaçlı kurulmuş on (10) kuruluşu her türlü afette yardıma hazır şekilde işlevlerini yürütmektedir. WHO, UNICEF, UNFPA, UNIC, FAO, ILO, UNHCR, IOM, IFRC ve UN SECURITY. Belirtilen bu kuruluşlar doğal afetlerle karşı karşıya kalan devletlere yardım amaçlı şekilde çalışmaktadırlar.

Bu bakımdan BM dünya için çok önemli bir örgüt olmuştur. Kuruluşunda bunu fark eden Türkiye 24 Ekim 1945 yılında BM'nin kurucu 51 ülkesinden biri olmuştur. Bugün bu ülke sayısı 192 olmuştur. BM'nin anlaşma protokolü içinde IX. Bölümün 55. maddesi: Ekonomik ve Sosyal İşbirliğiyle ilgili maddesidir.

55. madde: Uluslararası halkların hak eşitliği ve kendi yazgılarını kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş, barışçı ve dostça ilişkiler sağlanması için gerekli istikrar ve refah koşullarını yaratmak üzere: BM, ırk, cinsiyet, dil yada din ayırımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine bütün bir dünyada etkin bir biçimde saygı gösterilmesini kolaylaştıracaktır.

Üye ve özerk olmayan ülkelerin ise, sorumlu olduğu bölgelerde yaşayanların çıkarlarının her şeyden önce geldiği ilkesini kabul eder.

Bu madde de belirtildiği gibi gerek BM ve diğer yardım örgütleri gerekse de dünya ülkeleri ırk, cinsiyet, dil ve din ayırımı yapmadan doğal afetlerde her türlü maddi ve manevi yardımı ana görev bilen bir anlayış içinde çalışmaktadır.

Son yıllarda savunma faaliyetleri yanında NATO afet yardımı konusunda ön plana çıkmaya başlamıştır. 1950'den bu yana faaliyet gösteren NATO afet yardımı için BM'lere yardımda bulunmaya başlamıştır. NATO uçakları BM işbirliğiyle afet bölgelerine yardımları taşımıştır. Bu yardım bazı çevrelerce sorgulanmaktadır. Askeri bir gücün sivil hizmet ve yardımlara karışması dile getirilmekte tepkiler gösterilmektedir. Buna karşın destekleyenlerde olmaktadır. Dünyada doğal afetlere bakıldığında arama ve kurtarma işlemlerinde ülkelerin özellikle askeri ve polisi ön plana çıkmaktadır. NATO'nun desteğini onaylayanlar bu açıdan bakmaktadırlar. Savaşların az olduğu günümüz dünyasında NATO'nun bu yardımı önemsenmeli ve desteklenmelidir. Özellikle 29 Ağustos 2005 tarihinde yaşanan ABD'deki Katrina Kasırgası ile 8 Ekim 2005 tarihindeki Pakistan depreminde NATO başarılı yardımlar yapmıştır.

Dünyada Türk Kızılay'ı ve Kızıllaç modern teçhizatları sebebiyle afette arama ve kurtarma da oldukça başarılı çalıştığı gibi, çok kısa süre içinde afetzedelerin beslenme barınma ve sağlık meselelerini çözmektedir.

Uluslararası yardım ekiplerinin ekonomik maliyetleri yüksek rakamlara ulaşmaktadır. 30 kişilik yardım ekibinin günlük yardım masrafı ortalama 8-10 bin dolar arasındadır. Bu maliyet oldukça yüksektir. Buna

karşın yerel ekiplerin eğitilerek arama kurtarma yapmaları daha az maliyetli olacaktır. Uluslararası maliyetin yüksekliğine rağmen bu yardımlar her zaman çok titiz ve dikkat içinde düşünülmeden yapılmaktadır.

BM'nin yardımıyla Pasifik Okyanusu'nda tsunami, fırtına ve kasırgaya karşı erken uyarı sistemi kurulmuş ve işlevsel olarak çalışmaktadır. BM'ler Hint Okyanusuna da erken uyarı sistemini yerleştirme çalışmalarına başlamıştır. 26 Aralık 2004 tarihinde Endonezya, Tayland, Sri Lanka ve Hindistan'da meydana gelen deprem ve sonucunda okyanusta oluşan tsunami felaketiyle yaklaşık 300.000 ölü olmak üzere 1.000.000 kişi etkilenmiştir. Yine 2-3 Mayıs 2008'de tarihlerinde Myanmar'da oluşan Nergis Kasırgası felaketinde de yaklaşık 78.000 ölü, 50.000 kayıp insan olmak üzere 2.4 milyon kişi etkilenmiştir. Büyük can ve mal kaybına neden olması sebebiyle erken uyarı sisteminin bir an önce kurulması gerektiği gerçeğini hızlandırmak açısından bir kez daha önemi ortaya çıkmıştır. Bu iki okyanus çevresinde yılın her döneminde büyük tsunami, fırtına ve kasırgalar olmaktadır. Bu okyanusların kıyılarının büyük bölümünde yerleşme, turizm ve ticari faaliyetler yapılmaktadır. Bu bakımdan erken uyarı sistemleri buralar için büyük önem taşımaktadır. Ayrıca yukarıda belirtilen örgütlerinde çevre ve doğa konusunda oldukça duyarlı oldukları bilinmektedir. Bu örgütler içinde gönüllü kuruluşların da yardımları görülmektedir. Gönüllü kuruluşlar ilk olarak, daha çok yerel sorunlara tepki olarak doğmuş örgütlerdir. Ancak çevrenin küresel olma özelliği, bunları 1970'li yılların ortasından itibaren yerel boyuttan daha evrensel boyuta taşımıştır. (Kılıç, 2001:146)

Sonuç ve Öneriler

Afetler her zaman olduğu gibi gelecekte de sürdürülebilir kalkınmayı engelleyecektir. Bireyden sivil toplum kuruluşlarına, devletlere ve uluslararası kuruluşlara kadar afetlere karşı kesin ve aralıksız önleme çalışmaları yapılmalıdır. Bu konuda bir görev bilinci olmalıdır. Doğal çevre gelişigüzel kullanılmamalıdır. Doğa, genel peyzajına uygun biçimde kullanılmalı ve değerlendirilmelidir. İmar planları bulunduğu saha içinde mekansal bazda yapılmalıdır, siyasi çıkar ve istekler bu alanlar üzerinde dile getirilmemelidir. Uygulanacak çevre politikaları doğanın dengesine uyumlu olmalı, nüfus sayısı ve dağılışı dikkate alınmalıdır. Çevrenin insan hayatı üzerinde doğrudan etkisi olup, doğal afetler için çok önem arz eder. Çevre planlamasında öncelikle arazilerin kullanımı için yetenek sınıflarına ayrılması gerekir. Batılı ülkelerde dinlenme alanları, doğal koruma alanları gibi araziler de yetenek sınıflarına alındığı halde ülkemizde sadece tarımla ilgili yetenek sınıfları saptanmaktadır. (Kocataş, 1996:502)

Ayrıca doğal afetlerle mücadele planlı ve ne yapılması gerektiğini bilmekten geçmektedir. Doğal afetlerle mücadele her şeyden önce doğadaki mevcut tehlikelerin iyi bilinmesi ve bu tehlikelerin doğurabileceği riskleri azaltabilmek için doğanın en akılcı yol ve yöntemlerle kullanılmasını gerektiren bir mücadeledir. (Demir, 2003-2004:157) Artan nüfusa birlikte beslenme sorununun ortaya çıkmaması için, iklim ve çölleşmeye bağlı olarak kıtalarda ziraatın yapıldığı sahaların daralması sebebiyle tüketimde dikkatli olunması gerekir. Bununla birlikte ziraat sahalarının amaç dışı kullanımı da önlenmelidir. Bölgesel bazda arazi kullanım modelleri oluşturulmalı ve hassasiyetle uygulanmalıdır.

Küreselleşen dünyada oluşan tüm doğal afetlere karşı yardım yapmak amacıyla insanın kendi içinde olan acıma duygusu ortaya çıkmaktadır. Dil, din, ırk ve cinsiyet ayırımı akla gelmeden, yardımlar mesafe tanımadan sınırlar aşılarak ulaştırılır.

Gelişen ve değişen dünyada doğal afetlere karşı alınacak tedbirler ve yaşanan doğal afetler sonucunda oluşan olumsuz koşullarda her yere ve her zamanda yardım ulaştırmada ve acıları paylaşmada insan ve insana verilecek değeri tüm siyasal ve ekonomik koşullarda ön plana çıkarmak gerekir.

Kaynakça

- Abada , Addis (2002). Disaster&Emergencies, Definition, WHO/EHA
- Demir, Hakan (2003-2004). 'Doğal Afetlerde ve 'Afetlere İlişkin Acil yardım Teşkilatı ve Planlama Esaslarına Dair Yönetmelik' te Afet Acil Yönetim Planlaması', Yönetim Bilimleri Dergisi Cilt 1, sayı 1-2, s.141-159, Çanakkale
- Hamacı, Can (1992). Çevrenin Uluslararası Boyutları İnsan Çevre Toplum, İstanbul
- Kılıç, Selim (2001). Uluslararası Çevre Hukukunun Gelişimi Üzerine Bir İnceleme, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, cilt:2, sayı:2, s:131-151, Sivas
- Kocataş Ahmet (1996). Ekoloji Çevre Biyolojisi, İzmir
- Tezcan, Devrim (2001). Çevre Yönetimi, Metalurji Mühendisleri Dergisi, sayı:127, s:19-22, Ankara
- www.kizilay.org.tr Erişim Tarihi: 7 Temmuz 2008
- www.redcross.org Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2008
- www.un.org.tr Erişim tarihi: 16 Haziran 2008

A Non Governmental Organization in Dispute Over African Children: A Case of the Zoe's Ark and Chadian Government

Kieran E. Uchehara
kieran_uchehar@atilim.edu.tr
Atilim University, Faculty of Management

Abstract

The paper analyses the dispute between the Chadian government and Zoe's Ark over child trafficking in Chad. The paper shows that there was a disagreement between the central and local authorities in Chad. It concludes that Zoe's Ark's operation in Chad went wrong due to several factors. First of all, the charity organization did not have direct permission from the central government before it began to take children out of the country. As the paper indicates, the organization obtained documents to move the children out of Chad from the local leaders. Secondly, the charity organization did not have the support of UNICEF, the Red Cross, or other established organizations that have been working in Chad and Sudan. Its operation in Chad would have made other humanitarian organizations look less valid. Thirdly, not only did the organization not have permission from the Chadian central government and other aid workers, but it also did not even have the support of the French government. The paper also argues that weak coordination and communication in the Chadian system was another cause of the dispute as the central government did not know what was going on in the local areas.

Keywords: central government, NGO's, lac of communication

1. Introduction

This paper examines the dispute between the Chadian government and Zoe's Ark over child trafficking in Chad. It is set against a background of questioning the motives of the organization in Chad. While this subject is controversial and of global concern, this paper will attempt to put the pieces together, on moral and political grounds. Not being democratically elected what is the organization's legitimacy in furthering its cause? The paper also views the dispute through the following assumptions. The Chadian government did not work closely with the local leaders in the spirit of commitment to the service of her people such as to improve the lives of her citizens. Like any other developing country, Chad is expected to protect her people rather than provide the personal benefit which were derived from Child trafficking. For a better understanding of the dispute between the two parties, this paper considers the different opinions in Chad and France of legal experts, politicians, UNICEF, the United Nations (UN) child protection agency.

2. The Chadian Authorities and Zoe's Ark

In October 2007, Chadian authorities arrested nine French citizens—six members of L'Arche de Zoé and three journalists accompanying them—at the Abéché airport as they were trying to fly 103 children to Vatry International Airport, some 150km east of Paris, where 50 French families were reportedly waiting to take them in. But were these French parents carefully vetted to ensure that they had not previously abused a child? Are these families organ donors? Are the children going to end up in the adoption system in France? Is the charity organization open, transparent and accountable to its stakeholders? What means are acceptable to the organization in furthering its objectives and what not? These are the questions which this paper will attempt to address.

The children were presented as orphans whose lives were at risk from civil war in Darfur province, the war torn region of neighbouring Sudan. Nine French nationals, including six members of the charity organization, were detained in Chad. Three French journalists with them, a pilot and seven Spanish crew members of their aircraft were also held. The dispute between the Chadian government and the organization over child trafficking in Chad fuelled the controversy over the organization's mission to fly children out of Africa to foster care in Europe. Idriss Deby, the Chadian President, said that the charity had sought to "trick" local authorities and called for "severe punishment".¹ He denounced the operation as "kidnap", and he asked whether the organization intended to sell the children "or kill them and remove their organs".²

The Chadian president, who visited the children in the eastern city of Abeche, described the mission as "child trafficking" and promised severe punishment for anyone found to have been involved. The Chadian prime minister has also vowed to punish those trying to move the children from Chad to France.³ Meanwhile, President Gaddafi of Libya received a briefing on the incident from President Idriss Derby of Chad. The

¹The Times. "Chad's 'Rescued' Children Claim they were Lured with Biscuits." <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/africa/article2759580.ece>, (29.10.2007).

² Ibid.

³IRIN, UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. "CHAD: French NGO Accused of Trafficking Children." <http://www.irinnews.org/report.aspx?ReportID=75019>, (27.10.2007).

Libyan President expressed outrage at the “evil calculating nature” of the organization’s project. A top official in Sudan’s main ruling National Congress Party, speaking from a position of knowledge with the aid of privileged intelligence briefing stated that the organization’s operation was a cover for organ trafficking. According to him, these children were to be taken to the Europe perhaps to provide organs such as hearts and kidneys to elderly patients,” Nafi Ali Nafi, number two of the NCP, told a party news conference.⁴ “Other than that, the affair underscores a decline in moral values of those who falsely pretend to defend human rights,” added the vice president of the NCP, which was led by Sudan’s President Omar al-Beshir. “I cannot believe France did not know,” despite denials from the French authorities.⁵

Chad’s government spokesman, Hourmadji Moussa Doumgor said authorities were trying to ascertain the family status of each of the children, and would search refugee camps along the Chad-Darfur border for any of the children’s parents. The children, who have all been placed in protective custody of the Chadian Social Services, may have to wait months before they are returned to their families. Trying to find where all these children came from will take time. Many of the children may not get home ever, as it is too difficult to determine their backgrounds. The Chadian authorities are still trying to establish whether the children are orphans, whether some are as sick as the charity claimed, and where they come from.⁶ Based on what the likely outcome of investigation would be and the confession of the suspects, the Chadian President, Idriss Déby, has alleged that the organization’s project was a kidnap plot, which would have led to child slavery, paedophilia and organ trafficking.

3. Zoe’s Ark

Zoé’s Ark was formed “by motoring enthusiasts from the French four-wheel-drive community to aid victims of the 2004 Indian Ocean earthquake of December 2004 which caused the Asian tsunami.”⁷ More specifically, Zoé’s Ark was founded in 2005 by volunteer fireman, Éric Breteau, the former president of the French 4x4 Federation, who named it after a girl orphaned by the December 2004 Asian tsunami. The group, registered as a non-governmental organization with the French authorities, sought to aid children affected by the tsunami, and brought one boy to France for an operation.⁸

3.1. Rescue Operation

Denying it planned to sell the 103 children for adoption, the organization says it was given statements from tribal leaders that all the children were Darfur orphans with no known relatives.⁹ The charity insisted that it was trying in good faith to take endangered children abroad for medical treatment.¹⁰ The charity claimed its operation “Children Rescue” was to save the lives of Darfur orphans, aged between one and 10, by housing them with families in France. According to reports, the organization’s intention was to remove more than 1,000 children from Darfur and place them in foster care in France.¹¹ The children were facing death in the Darfur region of Sudan, according to the charity organization, which had lined up foster families in France to look after them.¹² Its secretary general, Stéphanie Lefebvre, told the French newspaper *Le Parisien* she was “enraged” by Chad’s accusations of child trafficking, which she described as “catastrophic.”¹³ Above all, the organization stressed the moral emergency it has identified in Darfur and the need for it to act.¹⁴

Indeed, the organization’s message is clear, as many children are likely to die every minute in Darfur. What is uncertain about the organization’s operation in Chad is whether it had other motives, such as to sell the children or remove their organs. If the French waiting families had a real reason to adopt children from Chad, they would have gone through the official channels. This sort of operation makes the whole situation look like an act of a group of organised paedophiles. Critics said that about 300 European families paid between €2,800 and €6,000 (£2,000-£4,300) to the charity organization and the whole amount totalled at least €1 million. It was reported that the amount was considered as registered donations for logistics costs to receive an orphan.¹⁵

⁴ Keith Harmon Snow: The Zoe’s Ark Project, [http://www.africaresource.com/content/view/501/68/,\(28.02.2007\)](http://www.africaresource.com/content/view/501/68/,(28.02.2007)).

⁵ Ibid.

⁶ Guardian.co.uk. “Chad Accuses French Charity of Child Trafficking.” <http://www.guardian.co.uk/world/2007/oct/29/spain.france> (29.10.2007).

⁷ BBC. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7067374.stm> “Profile. Zoe’s Ark” (29.10.2007).

⁸ [http://www.msnbc.msn.com/id/21547226/\(29.10.2007\)](http://www.msnbc.msn.com/id/21547226/(29.10.2007)), http://en.wikipedia.org/wiki/Zo%C3%A9's_Ark (29.10.2007).

⁹ BBC NEWS. “Prison ‘likely’ in Chad Child Row.” <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/7067228.stm>, (29.10.2007).

¹⁰ Ibid.

¹¹ Keith Harmon Snow. Opt. Cit.

¹² Marcie. Has Adoption Become “Child Trafficking?” <http://www.achildchosen.com/has-adoption-become-child-trafficking/> (13.02.2008).

¹³ IRIN News. “Chad-Sudan: Legal Framework a Hindrance in ‘Child-Trafficking’ Case.” [http://www.crin.org/resources/infoDetail.asp?ID=15348\(05.11.2007\)](http://www.crin.org/resources/infoDetail.asp?ID=15348(05.11.2007)).

¹⁴ Guardian.co.uk. Opt. Cit.

¹⁵ Times. Opt. Cit., Keith Harmon Snow. Opt.Cit.

On October 24 a group of families were waiting at the airport at Vatry, Marne, France, for the first planeload of children. The plane never arrived. It was stopped as it was preparing to take off from Abeche, near Chad's border with Sudan, and the 17 Europeans on board were arrested.¹⁶ One of the would be foster parents in France claimed that the only reason the airlift ended in recriminations was because the charity refused to pay a bribe to the local police chief. "It ended this way because the police chief in Abeche was asking for a colossal sum, a huge bribe, to allow the plane to take off but Mr Breteau, the founder of the charity organization, refused to pay."¹⁷ Girjet, the Barcelona based charter airline hired to fly the children to France, denied any knowledge of a plan to host the children with French families, who waited at an airport near Rheims before learning that the flight was aborted.

Fernando Zarza, the head of Girjet's flight coordination department argued that "We were told that the children were injured in the conflict in Darfur and that we were supposed to get these children to French territory to be taken care of, and then they would be taken back, one by one by a different carrier, to their territory once they were treated."¹⁸ "When we landed, we were taken by surprise by all these questions of illegal adoptions of kids. He claimed that the company had received a permit from the Chadian government authorising the evacuation for health reasons."¹⁹ It appears the organization is used to paying bribes to the local authorities in Abeche in order to allow the organization to take children out of Chad but this time refused to pay, perhaps because the amount demanded was huge. According to sources, the NGO's access to the war torn regions of the Chad/Darfur border was secured through participation in the international relief consortium and its security apparatus. On the other side of the coin, the Chadian authorities have forgotten one of their point of national pride "child protection" and are now involved in illegal adoptions of thier children abroad.

3.2. Fake Bandages, Fake "War Wounds"

According to reports from international investigators, the officials of the charity organization had forged identifications for the children, and they had faked injuries by making them wear blood caked bandages. The officials used the fake identifications and bloodied bandages to justify the fake sense of urgency over the need to fly out the children for immediate medical attention in France. Further investigation revealed that the illiterate parents of the children, who were in fact Chadian, had given their children to the organization upon a firm commitment that they were just being taken to N'djamena, the capital of Chad, for free schooling. They were promised that their children would be returned to them at the end of each school term. Due to the high profile nature of the case, and the tangled web of conspiracy surrounding it, investigators were devoted to following the trail of treachery right up to its source to untangle the hidden motivation behind this kidnap attempt.

French television has shown a film that was taken by one of the journalists in the days before he and the rest of the group were arrested. The BBC's Alasdair Sandford in Paris says that in it a member of the organization was shown trying to establish whether the children handed over were orphans, but the film also implies that the charity concealed from local people and their intention to fly the children out of the country. In one sequence fake bandages were applied to the children to simulate a medical evacuation. The incident occurred at a sensitive time as the French led European peacekeeping force was due to be deployed in eastern Chad to prevent the conflict in neighbouring Darfur from spilling over the border.²⁰

3.3. Sweets, Biscuits and Pills

According to the Time Reporter, Adam Sage, the children who French charity workers claimed were orphans from Darfur said they were bribed to leave their homes with sweets and biscuits. Mariam, 10, one of the children in the attempted kidnap saga said her mother was dead but her father was alive. "A car came with two whites and one black man, who spoke Arabic. The driver said, 'Come with me, I will give you some money and biscuits and then I will take you home,'" she told reporters.²¹ "We were taken to the white people's house and they gave us medicine, small white tablets. I was not ill. At the end, they told us that we would no longer be able to go home."²² It worth noting that all of the children were given pills for no just cause. Hamsa Brahim, 10, from Adikoum, a village on the border between Chad and Sudan, said that he left home with his father's permission after "the whites came. They said they would enrol us in school. They came four times to take children from our village, many children went with them."²³

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Guardian.co.uk. Opt. Cit.

¹⁹ Ibid.

²⁰ CNN International. "Aid Group Faces Kidnapping Charges." <http://www.cnn.com/2007/WORLD/africa/10/30/chad.france/index.html>, (30.10.2007), The Tims. Opt.cit.

²¹ Ibid., The Times. Opt. Cit.

²² Ibid.

²³ Ibid.

4. The UN Children's Agency, UNICEF and Other Agencies

According to Aurélie Lamazière, of Save the Children UK's emergencies department "many non-governmental organisations (NGOs) working with children were afraid that the practices that the charity organization had used would appear as the norm, which is absolutely not the case."²⁴ A committee of 21 NGOs working in eastern Chad, including Save the Children, Oxfam, and Action against Hunger, has signed a joint statement expressing "profound concern" over the incident, which the committee calls a "serious violation" of the children's rights. "Since our arrival in Chad, we have worked very closely with the Chadian and Sudanese communities to assure that their basic needs are met," the statement says. "We have always respected the rights of children in the communities we serve, and we will continue to integrate these fundamental principles into our work."²⁵ In a joint statement, the UN agencies operating in Chad said that they learned of the attempted evacuation with "indignation" and "deplore that such acts would alter the serious work that the majority of the international NGOs in Chad have been developing for decades, in respect of national laws and international standards."²⁶ After the airplane was intercepted before its departure to France the UN High Commission for Refugees determined the children "were living with their families in communities, they were neither from Darfur nor were they orphans, and their health was not a serious concern."²⁷

Local officials who interviewed the children, aged between 3 and 10, in the compound in Abeche, near the Darfur border, said that most of the children are from Chad, a claim which was backed by the Unicef. The UN children's agency, UNICEF, claimed that the bandages which were put on the children by members of the charity organization, were designed to portray them as war victims and that none of them were wounded. UNICEF, argued that "there is no reason to believe they are orphans."²⁸ The president of the French national committee for UNICEF confirmed that many of the children appear to be Chadians, rather than Sudanese orphans. Additionally, that the children appeared to be in good health, despite the official designation of the organization operation that was on medical grounds. Currently, The France's foreign ministry said that it believes the children are Chadians and not Darfuris.²⁹

Meanwhile, the children are in an orphanage in Abéché, in the care of the Chadian Ministry of Social Affairs, the UN Refugee Agency UNHCR, the UN Children's Fund (UNICEF) and the International Committee of the Red Cross. They receive food, clothes and recreational materials, and will be returned to their families in Tiné, Adré and Goz Béida, an aid official said.³⁰ Meanwhile, Chad and UNICEF have started to send home the 103 Chadian children that the French charity organization had sought to fly to France in October for adoption. According to Mariam Ndiaye, UNICEF representative for Chad, "UNICEF has committed itself to monitor these children in their respective families."³¹ Eighty three children were the first to leave an orphanage in Abeche, eastern Chad, on Friday in two buses headed 150km east to Andre where family members were reported to be waiting for them.³²

5. The Reaction of French Authorities

The case has caused a storm in France, where the authorities have known about the proposed airlift for months. A Paris court began investigating the motives of the charity after receiving a report about the unauthorised action in Chad.³³ Bernard Kouchner, the French foreign minister, called Mr Deby to express "solidarity with the children".³⁴ Even the Elysée palace has been drawn into the affair, describing as "totally false" claims that the organization had the backing of President Nicolas Sarkozy's estranged wife Cécilia.³⁵ France has signalled that it will not intervene to help its detained nationals. Its ambassador to Chad, Bruno Foucher, described the plan as "a completely illegal operation", adding: "The members of the association who took part in this whole illegal manipulation will answer for their acts in Chad."³⁶ French President Nicolas

²⁴ IRIN. Opt. Cit.

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid.

²⁷ The Times. Opt. Cit.

²⁸ Ibid.

²⁹ Staff Writers. "Europeans Face Mob Anger Over Child 'Abductions' in Chad.", http://www.terradaily.com/reports/Europeans_face_mob_anger_over_child_abductions_in_Chad_999.html, (Abeche, Chad (AFP) Oct 30, 2007).

³⁰ IRIN. Opt. Cit.

³¹ Africa. "Zoe's Ark Children Start to Return Home in Chad."

[http://209.85.129.104/search?q=cache:s98vNqr0_JJ:www.mg.co.za/articlepage.aspx%3Farea%3D/breaking_news/breaking_news__af_rica%26articleid%3D334718+What+is+Zoe%2E%80%99s+Ark%3F&hl=tr&ct=clnk&cd=4&gl=tr\(14.03.2008\)](http://209.85.129.104/search?q=cache:s98vNqr0_JJ:www.mg.co.za/articlepage.aspx%3Farea%3D/breaking_news/breaking_news__af_rica%26articleid%3D334718+What+is+Zoe%2E%80%99s+Ark%3F&hl=tr&ct=clnk&cd=4&gl=tr(14.03.2008)).

³² Ibid.

³³ Ibid.

³⁴ Guardian.co.uk. Opt. Cit.

³⁵ Ibid.

³⁶ BBC NEWS. Opt. Cit.

Sarkozy has said the charity workers' actions were illegal and unacceptable.³⁷ The strangest aspect of the issue is the role of the French government in the entire saga.

5.1. Involvement of the French Army

It was an embarrassment in Paris over a revelation that the French Army had helped the operation that was denounced by France, Chad and Unicef as illegal. It was reported that the French Air force backed the charity/NGO logistically as the French military planes in Chad had carried members of the organization on several occasions, while Le Figaro newspaper reported that a government official was due to "welcome" the children upon arrival in France. According to the "Times", the French Army conceded that it had flown the charity's workers on at least three occasions.³⁸ On the other hand, the defence minister, Herve Morin, told France 3 that the army was "only doing its job and respecting procedures" when it gave "logistical help" to the charity. Maître Gilbert Collard, the lawyer for the charity organization, claimed that the soldiers had been unaware of the nature of the operation, but the disclosure gave the NGO weight to claim that Paris had offered tacit approval." "If there was an official ban, we would have received an official document," said Maître Gilbert Collard, the lawyer for the charity. He claimed that the Chadian authorities had been aware of its members' presence in the region. Again, it was reported that the NGO had made numerous trips to villages on the Darfur border, offered enticements and taken children out of Darfur.

There was a debate in France over the aim of the NGO's mission in Chad. A row escalated in France over the government's failure to prevent their operation. Raucous scenes broke out in the French parliament as the opposition demanded the government to explain why it allowed the charity's operation to get so far. "We have got ourselves into an impossible situation and I would like to know exactly what the French authorities' role was," former Socialist prime minister Laurent Fabius said. As a crisis unit was set up by the French Foreign Ministry, officials in Paris said that they had tried to discourage the NGO from its mission in Chad. According to Bernard Kouchner, the Foreign Minister, an attempt had been made to defuse the situation. Mr Deby had sent Bruno Foucher, the French Ambassador, from the Chadian capital, N'Djamena, to Abeche to calm the situation. Prime Minister, Francois Filon, insisted that "the foreign ministry did everything to persuade the NGO not to go ahead," warning it would be breaking the law, but that France and Chad were "tricked by an association that hid under a false name", Children Rescue. Speaking in Corsica, French President Nicolas Sarkozy repeated that the charity workers "were wrong to do what they did" but said he would try to reach an accord with the Chadian authorities. "We are going to try to find an arrangement to ensure that in this case no one loses face, and find out the exact truth about why they went to pick up these children and what for." Eric Chevalier, special advisor to French Foreign Minister, Bernard Kouchner, told RTL radio that the Chadian authorities had accepted the three French journalists cannot be "treated in the same fashion" as the charity's organisers.³⁹

6. Chad's Legal System

As the child trafficking case gets underway, the world was watching and debating Chad's legal system. The absence of a child trafficking law in Chad would have hampered efforts to prosecute members of the organization, who were arrested in the country while trying to take 103 children to reported host families in France. The lack of a law posed many issues in prosecuting this case, the most serious being the attempt to try the case under a lower offence. The case which was to be tried as an abduction case was much harder to prove, than that of human trafficking. According to Ahmad Daoud Chari, the state prosecutor in Abéché, the eastern Chadian town where the members of the association were arrested "there are no other penalties in the abduction chapter, of the criminal code, stronger than the one we chose." "Our penal code is limited and it doesn't cover many infractions. There is a gap."⁴⁰ According to Papa Babacar Ndiaye, the national program officer at the UN Office on Drugs and Crime (UNODC) for West and Central Africa, the gap in Chadian legislation creates several obstacles. "The drawback is that you may commit a very serious crime, and child trafficking is among the most serious crimes, and then be punished for a less serious crime."⁴¹ He said charges of abduction would not only result in more lenient sentences in the case of a conviction, but would be harder to convict in the first place. "It might be easier for an investigator to prove human trafficking than to prove abduction."⁴² Although the information has been verified, there was speculation in this case that the children were willingly handed over, in which case abduction was difficult to

³⁷ Ibid.

³⁸ The Times. Opt. Cit.

³⁹MMVII The Associated Press. "French Group Accused Of Child Trafficking." [http://www.cbsnews.com/stories/2007/10/27/world/main3419013.shtml\(27.10.2007\).](http://www.cbsnews.com/stories/2007/10/27/world/main3419013.shtml(27.10.2007).)

⁴⁰ IRIN News. Opt. Cit.

⁴¹ Ibid.

⁴² Ibid.

prove. Trafficking legislation usually encompasses the illegal recruitment of children from “vulnerable” parents, who may agree to give up their children because they cannot care for them.⁴³

7. Court Trial

The case has had the world watching and debating the motives of the organization in Chad.⁴⁴ While the children of this debacle sat in wait, the debate raged on, and the world sat in astonishment and anticipation for the outcome of this case. What the outcome would be for the those accused of trafficking was unknown, and one could only hope that this case would bring much needed attention to lack of laws against human trafficking. The trial of the case began in the Chad capital, N'Djamena in February and November 2007.⁴⁵ The case which was to be tried as an abduction case was much harder to prove than that of human trafficking. The failure of the law in this case only highlights the need of so many states and countries to put into place specific laws against human trafficking.⁴⁶

7.1. Court Ruling

The Chadian government was determined to press charges against those involved.⁴⁷ The six French aid workers who went on trial in the Chad capital, N'Djamena for the attempted multiple kidnaps and fraud, were found guilty. They were jailed for eight years with hard labour.⁴⁸ Under Chad's legal system they could face up to 20 years of forced labor.⁴⁹ They were sentenced to eight years' forced labor and fined almost 9 million dollars for attempting to kidnap more than 100 Chadian children.⁵⁰ According to the *Nouvel Observateur* magazine, the six French aid workers who were sentenced to eight years' forced labour, were flown out to France. However, French law does not recognise hard labour and the court in the Paris suburb of Creteil converted their sentences into normal prison terms of eight years at a hearing that did not examine the merits of the case against them in Chad. The court said that, under French law, the case amounted to “illegal confinement of minors the age of 15.”⁵¹ Defence lawyers said before the hearing that the Chadian sentences were not valid because they were imposed in what they described as an undemocratic state, and after the trial they said it was not fair.⁵² This is an overstatement as it shows lack of respect and is disappointment to the Chadian authorities. As a legitimate and sovereign state, the Chadian government has the right to decide the case in as much as the court's ruling is within international standards.

According to a French Ministry Justice official, the six would have to serve at least four years before being eligible for early release.⁵³ Francois Molins, the state prosecutor for the Paris suburb of Bobigny, who met the charity workers at the airport, told a press conference that a decision is expected to be made by mid-January 2008.⁵⁴ Nonetheless, Eric Breteau, the founder of the organization, and the other five aid workers could face a separate prosecution in France, where they are under investigation on allegations of fraud, involvement in unlawful adoptions and planned illegal immigration. They would face a maximum sentence of 15 years in prison if they were to be found guilty.⁵⁵ Their arrival at Le Bourget airport, north of Paris, is likely to have ended the Chadian chapter of a fiasco that has embarrassed the French authorities and most mainstream humanitarian organisations.

Furthermore, a Chadian village leader and seven Spanish crew of the charter plane that was to fly the children to France were also charged with complicity, although the Spanish foreign ministry said it “disagrees” with the charges and would seek the release of its nationals. A second Chadian, a deputy prefect, was implicated and charged. The four Chadian officials from the border town of Tine, who appeared before the court in Ndjamen, were also charged with “fraud and complicity to kidnap minors.”⁵⁶ The speed of the move was fuelled with accusations that the court hearing was a show trial designed to appease Chadian public opinion. Céline Lorenzon, the lawyer for the organization, described the case as a masquerade with its outcome determined in advance by President Déby after his negotiations with President Sarkozy. Antoine Glaser, the director of *La Lettre du Continent*, a specialist African affairs journal, said that

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ “Child Trafficking Hits Chad.” [http://www.news24.com/News24/Africa/News/0,,2-11-1447_2213493,00.html,\(02/11/2007\).](http://www.news24.com/News24/Africa/News/0,,2-11-1447_2213493,00.html,(02/11/2007).)

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ The Times. Opt. Cit., “Child Trafficking Hits Chad.” Opt. Cit.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ eNews. “French Aid Workers Sentenced in Chat Will Be Repatriated Soon.”, [http://209.85.129.104/search?q=cache:PJUoT5ayJQwJ:www.eneews20.com/tags-scandal.html+Did+Zoe%27s+Ark+give+bribe+to+the+Chadian+Authorities%3F&hl=tr&ct=clnk&cd=7&gl=tr,\(27.12.2007\).](http://209.85.129.104/search?q=cache:PJUoT5ayJQwJ:www.eneews20.com/tags-scandal.html+Did+Zoe%27s+Ark+give+bribe+to+the+Chadian+Authorities%3F&hl=tr&ct=clnk&cd=7&gl=tr,(27.12.2007).)

⁵¹ French Court Jails Aid Workers Sent Back from Chad.(02.03.2008).

⁵² Ibid.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ The UN. “Follow Up to Child Trafficking Case in Chad.” [http://children.foreignpolicyblogs.com/2007/11/10/follow-up-to-child-trafficking-case-in-chad/\(10.11.2007\).](http://children.foreignpolicyblogs.com/2007/11/10/follow-up-to-child-trafficking-case-in-chad/(10.11.2007).)

Idriss Déby, the President of Chad, had received weapons in return for releasing the charity workers. According to him, the Chadian head of state needs arms to fight insurgencies. At the court, an angry mob who gathered outside the court house in Abeche accused the former colonial power, France, of being an “accomplice.”⁵⁷ During the trial in Ndjamena in December, parents accused Zoe’s Ark personnel of promising to send their children to school in eastern Chad.⁵⁸ One does not have to dig deep to find out if French authorities had exercised corruption such as bribery to the Chadian local leaders. On the other hand, France has a 1976 judicial agreement with Chad to facilitate the repatriation of prisoners.⁵⁹

8. French Government Intervention

France has signalled that it will not intervene to help its detained nationals. Its ambassador to Chad, Bruno Foucher, described the plan as “a completely illegal operation”, adding: “The members of the association who took part in this whole illegal manipulation will answer for their acts in Chad.”⁶⁰ However, there was an unexplained volte face as on November 4 2007, Mr. Sarkozy made an unexpected visit to Chad and secured the release of three French journalists and four Spanish flight attendants. The freed men and women flew to Paris on his presidential jet after Sarkozy had held talks with Déby. The plane also stopped over in Madrid, where Spanish Premier Jose Luis Rodriguez Zapatero met the four Spanish flight attendants. Why Sarkozy decided to deal with the issue personally is part of the bigger picture in this fiasco. It is feared that this inexplicable intervention could jeopardize the conduct of a free and fair trial leading to a precipitous release of the charity organization. According to “The Times”, diplomats assumed that Mr. Sarkozy had provided undertakings on further French assistance to Déby, who owes his political survival in recent years to the presence of 1,200 French peace keeping forces in his country.⁶¹ On 6 November 2007, a French lawyer, Gilbert Collard, arrived in Ndjamena to take charge of the charity workers’ defense.⁶² Release was given to the three French journalists, seven Spanish flight crew and a Belgian pilot detained under suspected implication in the illegal evacuation of the 103 children. It could be said that they were repatriated due to pressure from the European Union (EU) and the French President Sarkozy’s effort.⁶³

9. Conclusion

This paper has attempted to analyse the dispute between the Chadian government and Zoe’s Ark over child trafficking in Chad. From what have been analysed in this paper, there were several factors why the Chadian authorities were dispute with the charity organization. First of all, the charity organization did not have direct permission from the Chadian central government before it began to take children out of the country. Secondly, as the paper indicates, the organization only obtained documents to move the children out of Chad from the local leaders. Thirdly, the charity organization did not have the support of UNICEF, the Red Cross, or other established organizations that have been working in Chad and Sudan. Its operation in Chad would have made other humanitarian organizations look less valid. Fourth, not only did the organization not have permission from the Chadian central government and other aid workers, but it also did not even have the support of the French government. These are where Zoe’s Ark’s operation in Chad went wrong. The paper concludes that it was the disagreement between the central and local authorities in Chad that had led to the dispute. In order to avoid future occurrence of this kind of dispute, the paper suggests that the Chadian political leaders would develop the spirit of commitment to the service of their citizens.

References

1. The Times. “Chad’s ‘Rescued’ Children Claim they were Lured with Biscuits.” <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/africa/article2759580.ece>, (29.10.2007).
2. Ibid.
3. IRIN, UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. “CHAD: French NGO Accused of Trafficking Children.” <http://www.irinnews.org/report.aspx?ReportID=75019>, (27.10.2007).
4. Keith Harmon Snow: The Zoe’s Ark Project, <http://www.africaresource.com/content/view/501/68/>, (28.02.2007).
5. Ibid.

⁵⁷ Staff Writers. Opt. Cit.

⁵⁸ Africa. “Zoe’s Ark Children Start to Return Home in Chad.” http://209.85.129.104/search?q=cache:s98vNqr0_JJ:www.mg.co.za/articlepage.aspx%3Farea%3D/breaking_news/breaking_news__af_rica%26articleid%3D334718+What+is+Zoe%E2%80%99s+Ark%3F&hl=tr&ct=clnk&cd=4&gl=tr (14.03.2008).

⁵⁹ “French Court Jails Aid Workers Sent Back from Chad.” Opt. Cit.

⁶⁰ Guardian.co.uk. Opt. Cit.

⁶¹ Keith Harmon Snow. Opt. Cit.

⁶² BBC NEWS. Opt. Cit.

⁶³ The UN. Opt. Cit.

6. Guardian.co.uk. "Chad Accuses French Charity of Child Trafficking."
[http://www.guardian.co.uk/world/2007/oct/29/spain.france\(29.10.2007\)](http://www.guardian.co.uk/world/2007/oct/29/spain.france(29.10.2007)).
7. BBC. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7067374.stm> "Profile. Zoe's Ark"(29.10.2007).
8. [http://www.msnbc.msn.com/id/21547226/\(29.10.2007\)](http://www.msnbc.msn.com/id/21547226/(29.10.2007)), [http://en.wikipedia.org/wiki/Zo%C3%A9's_Ark\(29.10.2007\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Zo%C3%A9's_Ark(29.10.2007)).
9. BBC NEWS. "Prison 'likely' in Chad Child Row." <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/7067228.stm>, (29.10.2007).
10. Ibid.
11. Keith Harmon Snow. Opt. Cit.
12. Marcie. Has Adoption Become "Child Trafficking?"[http://www.achildchosen.com/has-adoption-become-child-trafficking/\(13.02.2008\)](http://www.achildchosen.com/has-adoption-become-child-trafficking/(13.02.2008)).
13. IRIN News. "Chad-Sudan: Legal Framework a Hindrance in 'Child-Trafficking' Case."
[http://www.crin.org/resources/infoDetail.asp?ID=15348\(05.11.2007\)](http://www.crin.org/resources/infoDetail.asp?ID=15348(05.11.2007)).
14. Guardian.co.uk. Opt. Cit.
15. Times. Opt. Cit., Keith Harmon Snow. Opt.Cit.
16. Ibid.
17. Ibid.
18. Guardian.co.uk. Opt. Cit.
19. Ibid.
20. CNN International. "Aid Group Faces Kidnapping Charges."
[http://www.cnn.com/2007/WORLD/africa/10/30/chad.france/index.html,\(30.10.2007\)](http://www.cnn.com/2007/WORLD/africa/10/30/chad.france/index.html,(30.10.2007)), The Tims. Opt.cit.
21. Ibid., The Times. Opt. Cit.
22. Ibid.
23. Ibid.
24. IRIN. Opt.Cit.
25. Ibid.
26. Ibid.
27. The Times. Opt. Cit.
28. Ibid.
29. Staff Writers. "Europeans Face Mob Anger Over Child 'Abductions' in Chad.",
[http://www.terradaaily.com/reports/Europeans_face_mob_anger_over_child_abductions_in_Chad_999.html,\(Abeche, Chad \(AFP\) Oct 30, 2007\)](http://www.terradaaily.com/reports/Europeans_face_mob_anger_over_child_abductions_in_Chad_999.html,(Abeche, Chad (AFP) Oct 30, 2007)).
30. IRIN. Opt. Cit.
31. Africa. "Zoe's Ark Children Start to Return Home in Chad."
[http://209.85.129.104/search?q=cache:s98vNqr0_JIJ:www.mg.co.za/articlepage.aspx%3Farea%3D/breaking_news/breaking_news__africa%26articleid%3D334718+What+is+Zoe%E2%80%99s+Ark%3F&hl=tr&ct=clnk&cd=4&gl=tr\(14.03.2008\)](http://209.85.129.104/search?q=cache:s98vNqr0_JIJ:www.mg.co.za/articlepage.aspx%3Farea%3D/breaking_news/breaking_news__africa%26articleid%3D334718+What+is+Zoe%E2%80%99s+Ark%3F&hl=tr&ct=clnk&cd=4&gl=tr(14.03.2008)).
32. Ibid.
33. Ibid.
34. Guardian.co.uk. Opt. Cit.
35. Ibid.
36. BBC NEWS. Opt. Cit.
37. Ibid.
38. The Times. Opt. Cit.
39. MMVII The Associated Press. "French Group Accused Of Child Trafficking."
[http://www.cbsnews.com/stories/2007/10/27/world/main3419013.shtml\(27.10.2007\)](http://www.cbsnews.com/stories/2007/10/27/world/main3419013.shtml(27.10.2007)).
40. IRIN News. Opt. Cit.
41. Ibid.
42. Ibid.
43. Ibid.
44. Ibid.
45. "Child Trafficking Hits Chad." [http://www.news24.com/News24/Africa/News/0,,2-11-1447_2213493,00.html,\(02/11/2007\)](http://www.news24.com/News24/Africa/News/0,,2-11-1447_2213493,00.html,(02/11/2007)).
46. Ibid.
47. Ibid.
48. The Times. Opt. Cit., "Child Trafficking Hits Chad." Opt. Cit.
49. Ibid.

50. eNews. "French Aid Workers Sentenced in Chad Will Be Repatriated Soon.", <http://209.85.129.104/search?q=cache:PjUoT5ayJQwJ:www.eneews20.com/tags-scandal.html+Did+Zoe%27s+Ark+give+bribe+to+the+Chadian+Authorities%3F&hl=tr&ct=clnk&cd=7&gl=tr>, (27.12.2007).
51. French Court Jails Aid Workers Sent Back from Chad,(02.03.2008).
52. Ibid.
53. Ibid.
54. Ibid.
55. Ibid.
56. The UN. "Follow Up to Child Trafficking Case in Chad." <http://children.foreignpolicyblogs.com/2007/11/10/follow-up-to-child-trafficking-case-in-chad/>(10.11.2007).
57. Staff Writers. Opt. Cit.
58. Africa. "Zoe's Ark Children Start to Return Home in Chad." http://209.85.129.104/search?q=cache:s98vNqr0_JIJ:www.mg.co.za/articlepage.aspx%3Farea%3D/breaking_news/breaking_news__africa%26articleid%3D334718+What+is+Zoe%E2%80%99s+Ark%3F&hl=tr&ct=clnk&cd=4&gl=tr(14.03.2008).
59. "French Court Jails Aid Workers Sent Back from Chad." Opt. Cit.
60. Guardian.co.uk. Opt. Cit.
61. Keith Harmon Snow. Opt. Cit.
62. BBC NEWS. Opt. Cit.
63. The UN. Opt. Cit.

SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA AMAÇLI SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ TUTUNDURMA FAALİYETLERİNİN ETİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Arş. Gör. Elif BOYRAZ
cakirelif2003@yahoo.com
Gaziosmanpaşa Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü
Arş. Gör. Hümeysra SADAKLIOĞLU
humeyracinar@yahoo.com
Gaziosmanpaşa Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü
Arş. Gör. M. Said DÖVEN
saiddoven@yahoo.com
Gaziosmanpaşa Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü

Özet

Son yıllarda topluma hizmet eden, finansal getiriden daha üstün rollere ve misyonlara sahip kar amaçsız örgütler; üçüncü sektör olarak ekonomik hayatta yerini almakta ve sayılarıyla birlikte sosyoekonomik önemleri artmaktadır. Bu örgütlerin sayısı arttıkça aralarındaki rekabet hızlanmakta ve müşterilerine değer yaratarak değeri topluma yaymak için tutundurma çabalarına ihtiyaç duymaktadırlar. Çalışmanın amacı Tokat il merkezinde ikamet eden kişilerin yerel ve ulusal bazda faaliyet gösteren sosyal yardımlaşma ve dayanışma amaçlı dernek ve vakıfların tutundurma çabalarına ilişkin algılarını ölçmektir. Araştırma 1100 anket üzerinden yapılmış olup, frekans, t testi, tek yönlü varyans analizleri ile değerlendirilmiştir. Sonuçlar tutundurma faaliyetlerinin yeterli olmadığını, toplumun bu faaliyetlerle ilgili bazı etik kaygılara sahip olduğunu, bu dernek ve vakıflardan hizmet alanlarla almayanların, başta bulunanlarla bulunmayanların algılarının farklılaştığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: sivil toplum kuruluşları, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, kar amaçsız örgütlerde tutundurma

AN EVALUATION ABOUT THE PROMOTION ACTIVITIES OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS ACTIVE WITH THE PURPOSE OF SOCIAL ASSISTANCE AND SOLIDARITY FROM AN ETHICAL PERSPECTIVE

Abstract

In recent years, non-profit organizations, serving the public, having roles and missions superior to financial yield, exist as a third sector in the economic life and they gain ground in socioeconomic terms together with the increase in their number. As the number of these organizations grows, the competition mounts between them and they need promotion efforts so that they create value for their customers and spread the value across the community. The aim of this study is measuring the perception of the people living in the provincial center of Tokat concerning the promotion efforts of the associations and foundations active both at local and national levels with the purpose of social assistance and solidarity. Research has been made through 1100 questionnaire and evaluated by means of frequency, t-test and One Way Anova analysis. The findings show that the promotion activities are inadequate, the public has ethical anxiety about these activities, the perceptions differ from the people that are on relief to the people that are not on relief and also from the people that donate to the people that do not donate.

Keywords: non-governmental organizations, social assistance and solidarity, promotion in non-profit organizations

Giriş

Pazarlama biliminin geçirdiği evrim sonucu ulaştığı sosyal pazarlama kavramı ilk kez 1971 yılında "pazarlama ilkelerinin ve tekniklerinin sosyal bir amaç, fikir yada davranışın geliştirilmesine katkıda bulunması" anlamında kullanılmıştır. Bu tanım çerçevesinde sosyal pazarlama; hedef alınan bir yada daha fazla grupta sosyal bir fikir veya uygulamanın kabulünü artırmayı amaçlayan programların tasarımı, uygulanması ve kontrolünü kapsayan bir sosyal değişim yönetimi olarak anlaşılmalıdır. Dolayısıyla sosyal pazarlama bir davranış değiştirme stratejisidir. (Torlak,2001:274) Sosyal pazarlama, geleneksel ve müşteri odaklı pazarlama tanımına ek olarak toplumsal paydaşlara hitap etmeyi, toplum içi ortaklıkları geliştirmeyi, verilecek değişim/gelişim hizmetinin konusuyla ilgili politikaları oluşturmaya ve yaygınlaştırmaya destek olma stratejilerini ve söz konusu projeye ek fon kaynaklarının sağlanması için gerekli faaliyetlerin üretilmesini de içeren bir süreçtir. (Navaie, 2005) Bu açıdan bakıldığında sosyal pazarlama anlayışının temel felsefesi, organizasyonun tüm paydaşlarına ve nihai olarak da topluma faydayı yaymak ve bu yolla yaşam kalitesini yükseltmektir. Dolayısıyla sosyal pazarlama özellikle kar amaçsız örgütler için oldukça önem arz eden bir konudur.

Kar amaçsız örgütler; topluma hizmet eden, finansal getiri sağlamaktan daha üstün rollere ve misyonlara sahip olan kuruluşlardır. Bütün dünyada büyük kitlelere hizmet sunan kar amaçsız örgütler sosyoekonomik açıdan büyük bir öneme sahiptir. Bu örgütler modern anlamda piyasa ekonomisinin sosyal

ve ahlaki bir içerik taşımayan doğa yasalarına göre işleyen ve öyle olması gerektiği kabul edilen iktisadi faaliyetlerin yol açtığı toplumsal buhranları azaltarak ortadan kaldırmayı ve huzurlu bir toplum oluşturmayı hedef alan sosyal politika yaklaşımı kapsamındaki kuruluşlardır. (Arslan, 2004) Bu kuruluşlar eğitim alanında (üniversiteler vb.), kültürel alanda (müzeler vb.), dini alanda (ibadethaneler vb.), yardım ve hayırsever amaçlı alanlarda (yardımlaşma dernek ve vakıfları vb.), sosyal alanlarda (Kızılay, Yeşilay vb), sağlık alanında (Türk Kalp Vakfı, hastaneler vb.), politik ve siyasi alanda (siyasi partiler), bayındırlık ve çevrecilik alanlarında (çevreci örgütler vb.) faaliyet göstermektedirler.

Sosyal yardım denildiğinde yasal çerçevede, çalışma hayatında maaş ya da ücretin dışında çalışanların elde ettiği bazı sosyal haklar anlaşılmaktadır. Sosyal yardım yukarıdan aşağıya bir seyir gösterirken, sosyal yardımlaşma her ne kadar bir alan ve veren ilişkisi olsa da daha sivil bir kavram olduğundan halkın karşılıklı yardımlaşmasını ifade etmektedir. En genel anlamıyla dayanışma ise bir grup içinde yer alan bireylerin aralarında veya grupların birbirleriyle olan ilişkilerinde karşılıklı yardımlaşma, işbirliği, ortak tavır ve toplu hareket etmeye bağlı olarak gelişen bağlılık duygusu olarak ifade edilebilir.(Abay,2004)

Kar amaçsız örgütler karı topluma yaymayı hedef edinmiş kuruluşlardır. Sosyal yardımlaşma ve dayanışma mantığı üzerine kurulmuş sivil toplum kuruluşları da kar amaçsız örgütlerden olup, gelir dağılımındaki dengesizlikleri indirgeyici özellikleri yönünden toplumsal açıdan önem arz ederler. Temel amaçları toplumsal buhranları azaltarak ortadan kaldırmak ve huzurlu bir toplum oluşturmayı sağlayacak sosyal politikaları tesis etmektir.(Arslan;2004)

Sosyal yardımlaşma ve dayanışma amaçlı sivil toplum kuruluşları, kuruluş amaçları doğrultusunda iki farklı hedef kitleye hitap etmektedirler. Bir taraftan sunulan hizmetleri başlılarıyla finanse edecek gönüllülerin dikkatini çekmeye çalışırken diğer yandan bu hizmetlerden faydalanmak isteyen ihtiyaç sahiplerine ulaşmaya çalışmaktadırlar. Etkili bir pazarlama faaliyetinde bulunmazlarsa ek sosyal ve ekonomik maliyetler ve savurganlıklar doğar. Etkin bir pazarlama planı ile hem katkı sağlayanları, hem hedef kitlelerini cezp etme; hem de faaliyetlerinin genel etkinliğini artırma şansı yakalamaktadırlar. (Tek,1999:441) Bu sayede faaliyetler hakkında tüm ilgililer bilgilendirilmiş olacak, sadece iki taraflı müşterilere değil, topluma da değer yaratılmış olacaktır.

Son zamanlarda sosyal yardımlaşma amacına hizmet eden sivil toplum kuruluşları faaliyetlerini ve örgütlerini pazarlamada, medyanın gücünü sıkça kullanmaya başlamışlardır. Söz konusu örgütler sosyal yönleri olan ve dolayısıyla sosyal konularda ahlaki sorumlulukları olan kuruluşlardır. (Torlak;1999) Bu kuruluşların başarısı amaçları ile toplumsal amaç ve değer yargılarının uyumuna bağlıdır. (Arslan;2004) Bu doğrultuda söz konusu örgütlerin pazarlama çabalarının toplumsal dayanışma ve yardımlaşmayı desteklediği mi yoksa hizmet alanların afişe edilmesi, rencide edilmesi gibi ahlaki bir sorunla mı sonuçlandığı sorusu aklı gelmektedir.

Bu çalışmanın amacı yerel veya ulusal bazda sosyal yardımlaşma ve dayanışma mantığı ile hizmet veren sivil toplum kuruluşlarının medya vasıtasıyla yürüttüğü pazarlama faaliyetlerinin (reklamlar, haber programları, yardım derneklerinin TV programları vb.) toplum tarafından nasıl algılandığını belirlemektir. Bu amaçla Tokat il merkezinde ikamet eden 1100 kişiye yüz yüze anket uygulanmıştır.

Bu çalışmada faaliyetlerine yönelik tüketici algıları incelenecek sivil toplum kuruluşları; sosyal yardımlaşma dayanışma mantığı ile hizmet veren ve hizmetlerini medya vasıtasıyla duyuran örgütler ile sınırlandırılmıştır. Diğer taraftan algı, tutum ve düşünceleri incelenecek olan tüketiciler zaman ve maliyet kısıdı sebebiyle Tokat il merkezindeki tüketicilerle sınırlandırılmıştır. Bu çalışmanın bir diğer kısıdı ise çalışılan konunun hassas olması nedeniyle hedef kitlenin beyanlarının gerçek durumu yansıtmaması ihtimalidir.

Kavramsal Çerçeve

Sosyal devlet anlayışının gelişimi ile birlikte devletin vatandaşlarının yaşam kalitesini yükseltmeye yönelik çabaları ağırlık kazanmıştır. Devletin yoksul vatandaşlarına karşılıksız yardımda bulunması zamanla vatandaşların bu durumu sosyal ve anayasal bir hak olarak görmeye başlamasına neden olmuştur. Bu durum devlete büyük bir yük getirmekte ve yoksul kesim arasında olumsuz kanaatlerin gelişmesine sebep olmaktadır.

Üçüncü sektör, vatandaşların gönüllü olarak devlete yardımcı olmak amacıyla kamu görevlerine yardımcı olmak için ulusal düzeyde kurdukları gönüllü organizasyonlar, vakıflar, dernekler, hayırsever kuruluşlar, kulüpler vb. ile uluslar arası düzeyde hükümet dışı kar amacı gütmeyen kuruluşlardan oluşmaktadır. (Gökbunar, Erdal:1997) Bu kuruluşların oluşumu ve gelişimiyle birlikte devletin üzerindeki yük hafiflemeye başlamış, aynı zamanda bu kuruluşların ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunma konusunda kendi aralarındaki rekabet de artmıştır. Bu olumlu rekabet bu alanda faaliyet gösteren organizasyonların sayısının her geçen gün artmasına neden olmakta ve hedef kitlelerine en üstün değeri sunmalarını sağlamaktadır. Üçüncü sektör tarafından verilen hizmet tamamen gönüllü olduğu için bu hizmetten faydalananlar karşılığında herhangi bir bedel ödememektedirler. Dolayısıyla bu kuruluşların sunduğu değer faydanın

topluma yayılması ve toplumsal refahın artırılmasıdır. Bu nedenle bu kuruluşların hedef kitlelerine ulaşmaları, onları cezp etmeleri, gönüllü sayısını artırmaları, ihtiyaç sahiplerine ulaşmaları oldukça önem arz etmektedir. Bu zorunluluk bu dernek ve vakıfların da kar amaçlı örgütler gibi tutundurma çabalarına ihtiyaç duymalarına neden olmaktadır.

Kar amaçlı ve kar amaçsız pazarlama arasındaki önemli farklardan biri kar amaçsız örgütlerin pazarlama çabalarıyla birden çok gruba ulaşmaya çalışmalarıdır. Kar amaçlı ticari örgütlerin pazarları mevcut ve potansiyel müşterileridir. Buna karşılık ticari olmayan kar amaçsız örgütlerin çoğunda iki ana grup vardır:

- 1.Örgüte katkıda bulunanlar
- 2.Örgütün hedef kitleleri

Kar amaçsız bir örgüt biri geriye, kendine katkıda bulunacak olanlara; diğeri de hedef aldığı kitlelere dönük olmak üzere iki ayrı pazarlama programı oluşturmalıdır.(Tek,1999:440) Uygulanacak pazarlama çabalarıyla bir yandan gönüllü sayısı artırılmalı diğer yandan da ihtiyaç sahiplerinin dikkati çekilmeli ve dernek veya vakıfların faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olmaları sağlanmalıdır. Özellikle pazarlama çabaları içerisinde tutundurma faaliyetlerinin her iki grup için de değer yaratıcı nitelikte ve içerikte olması gerekmektedir.

Sosyal yardımlaşma ve dayanışma amaçlı organizasyonlar tutundurma faaliyetlerinde reklam, kişisel satış ve halkla ilişkilere ağırlık vermektedirler. Reklamlarda yazılı ve görsel medyanın yanı sıra el ilanları, afişler, açık hava duyuruları kullanılmaktadır. Bu organizasyonlarda görev alan kişiler ayrıca belli periyotlarla düzenledikleri çeşitli sosyal faaliyetlerle hedef kitlelerine ulaşmaya çalışmakta böylelikle bir çeşit kişisel satış gerçekleştirmektedirler. Bununla birlikte bu dernek ve vakıfların sıkça başvurdukları tutundurma araçlarından biri de halkla ilişkilidir. Faaliyetlerini görsel medyada yer alan çeşitli programlar ve duyurularla sergilemekte ve bu yolla daha geniş kitlelerin ilgisini çekmeye çalışmaktadırlar. Bu faaliyetler bir yandan toplumda yardımlaşmayı ve dayanışmayı teşvik edip, gönüllülerin hayırda yarışmalarını sağlarken; diğer yandan tepkilere neden olabilmektedir. Yürütülen tutundurma faaliyetlerinde yardım alanların ve başışta bulunanların görüntülenmesi; yardımların deşifre edilmesi, başışta bulunanlar onore edilirken yardım alanların rencide edilmesi olarak da algılanabilmektedir. Bu nedenle söz konusu dernek ve vakıfların yürüttüğü sosyal pazarlama çabalarında ahlaki kurallar özellikle dikkat edilmesi gereken bir husustur.

Ülkemizde sosyal pazarlamanın pazarlama ahlakı açısından sorun ya da ikilem oluşturacak çok sayıda uygulamasına son yıllarda daha fazla tanık olunmaktadır. Uygulanan kampanyaların bir kısmının ismi sosyal pazarlama programı olmamakla birlikte gerçekleştirilen faaliyetler bakımından bu çerçevede düşünülmesi uygun gözükmemektedir. Buna göre bazı vakıf ya da derneklerin kişisel tatmin aracı haline geldiği ve faaliyetlerin isim duyurma veya ilişki geliştirme amaçlı kamuoyu oluşturma çabalarına dönüştüğü aşırı reklamlarla kaynakların etkin kullanılmadığı bazı kamu kurum yöneticileri ve hatta siyasi yöneticilerin bazı kampanyaları kişisel tanıtım aracına dönüştürdüğü örnekleri son yıllarda sıkça karşılaşılan sosyal içerikli pazarlama uygulamalarıdır. Bu ve benzeri faaliyetlerin sosyal pazarlama açısından ahlaki olarak değerlendirilmesi mümkün gözükmemektedir.(Torlak,2001:276) Bununla birlikte sosyal pazarlama alanı pazarlama ahlakının en önemli olduğu alanlardan biridir. Kar amaçsız örgütler açısından bakıldığında da toplum refahını artırmayı amaçlayan sosyal yardımlaşma ve dayanışma amaçlı dernek ve vakıfların yürüttüğü pazarlama çabalarında pazarlama ahlakına aykırı hareket etmemeleri gerekmektedir.

Bu noktadan hareketle yerel ve ulusal bazda faaliyet gösteren sosyal yardımlaşma ve dayanışma amaçlı dernek ve vakıfların tutundurma faaliyetlerine yönelik tüketici algıları araştırma konusu olarak seçilmiş ve bu faaliyetlerin muhtemel etkileri üzerinde durulmuştur. Literatür taraması sonucunda üzerinde çalışılan konuyla doğrudan ilgili herhangi bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bununla birlikte yol gösterici çalışmalar mevcuttur.

Marchand ve Lavoie (1998) tarafından, Quebec'teki 60 kar amaçsız örgüt incelenerek yapılan çalışmada çok kullanılan reklam uygulamalarının prensip olarak mesajın etkisini maksimize etmeyi ve tartışmalı mesajlardan kaçınmayı amaçladığı bulunmuştur. Literatürün tersine, kar amaçsız örgütler reklamın etkililiğine inansalar ve belirli medyanın kullanılmasında nadiren dirençle karşılaşsalar da yine de medyanın kullanımını mazur görmelidirler. Reklamla ilgili en yaygın algı güvenilir bir mesaja ihtiyaç olduğudur. Sonuç olarak sadece özel kar amaçsız örgütlerin sistematik olarak sponsorluk ve mümkün olan diğer ücretsiz iletişim tekniklerini aradıkları gözlenmiştir.

Çalışmanın iki amacı bulunmaktadır. Birincisi kar amaçsız örgütlerin alışılmış reklam uygulamalarını ve reklamı bir pazarlama aracı olarak nasıl algıladıklarını ortaya koymaktır. İkinci amaç ise bu uygulama ve algıların kamusal, yarı kamusal ve özel kar amaçsız örgütlerde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir.

Yapılan çalışmanın sonuçlarına göre örgütlerin ücretsiz iletişim teknikleri aradıkları ve bazı farklı medyalarla işbirliği yapmak istedikleri ortaya çıkmıştır. Bu örgütler reklam uygulamalarının çoğunlukla görselliği maksimize etmek, tartışmalı mesajlardan kaçınmak, geleneksel reklamlardan farklı iletişim teknikleri araştırmak ve kamuoyunda daha fazla etkiye sahip olmak için aynı anda farklı iletişim teknikleri kullanmak istediklerini ortaya koymuşlardır.

Literatürde varsayılanın tersine örgütlerin büyük bir yüzdesi hiçbir şekilde reklam harcamalarına bütçesinde yer vermemekte ve belirli medya araçlarının kullanımına ilişkin olarak içsel ve dışsal dirençle karşılaşmadıklarını ifade etmektedirler.

Araştırmaya göre ayrıca ücretli reklamın kar amaçsız örgütler için etkili bir iletişim aracı olmadığı ve çok pahalı bir araç olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak bu çalışmanın bulguları reklam ajansları ve kar amaçsız örgütler için de önemli ipuçları içermektedir.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF) tarafından 2004'te, çalışma çağındaki (15 yaş ve üzeri) Türkiye nüfusunu sosyoekonomik ve kültürel bakımdan temsil yeteneği olan 4132 kişilik bir örnek kitleye hane ortamında yüz yüze anket uygulanarak bir kamuoyu yoklaması gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışma kapsamında genel olarak yoksulluğa ve yoksunluğa ilişkin algılar, sosyal dayanışmaya ve sosyal yardım ve hizmet programlarına yaklaşım, hedef grupların desteklenmesi gereğine yaklaşım, SYDTF ve SYDV'lerle ilgili farkındalık bilgi düzeyi, SYDTF ve SYDV'lerle ilgili algılamalar, hedef grupların sosyal yardım ve hizmet kanallarına erişimini güçleştiren etkenler, SYDV yardımlarıyla ilgili tercihler üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte SYDV'lerle yardım ilişkisi olmuş kişilerin deneyimleri, SYDV'lere yönelik tutumları ve kurumsal imaj ile genel kamuoyunun SYDTF/SYDV'lere yönelik tutumu, kurumsal imaj ve SYDV yardımlarıyla ilgili görüşlere de yer verilmiştir. Bu çalışmadan elde edilen önemli bulgulardan bazılarını aşağıda yer verilmiştir.

Genel olarak yoksulluğa ilişkin algılama sonucuna göre eğitimsizliğin ve beşeri sermaye yoksunluğunun (meslek ve beceri sahibi olmamanın) hem yoksulluğa yol açan bir neden, hem de yoksulluğun doğurduğu uzun dönemli toplumsal kayıpların kaynağı olarak taşıdığı önem konusunda güçlü bir kamuoyu duyarlılığı olduğu göze çarpmaktadır. Sosyoekonomik risk karşısında görece donanımlı(eğitilmiş) olan grupların bu konuda, görece daha yüksek risk altında bulunan gruplardan daha az duyarlı oldukları ve donanımlı grupların, yoksulluğa yol açan ya da yoksullukla başa çıkmayı güçleştiren başka bazı etkenler konusunda da farkındalık ve duyarlılık düzeyinin görece düşük olduğu görülmektedir.

Çalışma sonuçları kentlerde yoksul sayısı arttıkça can ve mal güvenliğinin azalması, yoksulluğun toplumsal maliyetleri arasında, üretici güç kaybıyla ve yoksulluğun sonraki kuşaklara aktarılmasıyla arasında bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, görece daha iyi eğitilmiş ve SES (sosyoekonomik seviye) düzeyi yüksek gruplar; zengin-yoksul uçurumunun artmasının toplumun birlik ve beraberliğini etkilediği, insanların yoksullaşmasının topluma ve devlete olan güvenlerini zayıflattığı ve ahlaki değerlerin gerilemesinin toplumda yoksulluğun artmasıyla ilişkili olduğu algılamasını öbür gruplardan daha güçlü biçimde vurgulamaktadırlar.

Çalışmaya katılanlar desteğe muhtaç kesimlere gereken desteği sağlama sorumluluğunu daha çok devlete yüklemektedirler. Ayrıca kamuoyunun % 90'ı sosyal yardımların "en zor durumlarında yoksulların az da olsa toparlanmaları için bir fırsat sağladığı" kanısındadır; % 81'i "sosyal adalete katkıda bulunduğunu", % 78'i "sosyal huzursuzluğu önlediğini" düşünmektedir. Sosyal yardımların yoksul sayısının azalmasına katkıda bulunduğunu düşünenlerin oranı % 74'tür. Yardımların fayda sahiplerini "hazıra alıştırıp alıştırmadığı" konusunda kamuoyu ikiye bölünmüştür; sosyal yardımların ekonomiye yük olduğu kanısında olanlar ise yarının altındadır.

Hedef grupların desteklenmesinde en çok sorumluluk yüklenen merciler, "valilik -kaymakamlık" makamlarının temsil ettiği merkezi yönetim organları ile "sosyal yardım ve sosyal hizmet amaçlı kamu kuruluşları"dır.

Genel olarak kamuoyu algılamasına göre, destek gereksinimi içinde olan hedef grupların toplumda uyandırdığı en ağırlıklı duygu acımadır. Acıma duygusunun şefkat ya da dayanışma isteği karşısında en çok ağır bastığı gruplar özürülüler ile temel ihtiyaçlarını mevcut imkânlarıyla karşılayamayan yoksul ailelerdir. Bu algılama, hedef gruplar üzerinde, durumlarını ve gereksinimlerini dışa vurmaktan kaçınma ve destek kanallarına erişimden kendi kendini dışlama yönünde güçlü bir potansiyel baskının varlığına işaret etmektedir.

Acıma ve şefkat-dayanışma isteği dışında en sık vurgulanan duygu, özellikle işsiz ve öğrenim desteğine muhtaç gençlere yöneldiği düşünülen umursamazlıktır. Köyden kente, küçük kentlerden büyük kentlere göç etmek zorunda kalanlara yönelik olarak küçük görme ve öfke-kızgınlık duyguları da görece sık vurgulanmıştır.

Genel olarak kamuoyu, sosyal yardım ve hizmet programlarının hedef grupları arasında en çok kötü muameleye ya da istismara uğrayan kadınların, kötü muameleye ya da istismara uğrayan çocukların, temel ihtiyaçlarını mevcut imkânlarıyla karşılayamayan ailelerin ve sokakta yaşayan çocukların durumunu onur kırıcı olarak değerlendirmektedir.

Yapılan çalışma sonucunda kamuoyunda SYDV'nin tanınma ve bilinme düzeyinin oldukça düşük olduğu ve kurumun tanınma düzeyi, görüşülen kişilerin SES düzeyi düştükçe azaldığı göze çarpmaktadır. Erkekler kadınlara göre kurumu daha çok tanımaktadırlar. SYDV yardımları arasında kamuoyunun en çok haberdar olduğu yardım türleri gıda ve yakacak yardımları, en az haberdar olduğu yardım türü ise proje yardımlarıdır.

Literatürde kar amaçsız örgütlerle ilgili yapılan çalışmaların sağlık (kansere mücadele, sigarayı bırakma, organ bağışi...), eğitim (kız çocuklarının okula gönderilmesi...), din gibi alanlarda daha fazla yoğunlaştığı ve konunun daha çok firmaların sosyal pazarlama anlayışı çerçevesinde ve kar amaçsız örgütlerin faaliyetleri bağlamında ele alındığı göze çarpmaktadır.

Hizmet alanların ve bağıştta bulunanların kar amaçsız örgütlerin faaliyetlerine ilişkin değerlendirmeleri özellikle pazarlama bağlamında çok fazla irdelenmemiştir.

Yöntem

Araştırma Tokat il merkezinde yüz yüze anket yöntemiyle veri toplanarak gerçekleştirilmiştir. Anketler kolayda örneklem yöntemiyle seçilen 1100 kişi üzerinde uygulanmıştır. Tesadüfi örneklem yönteminin kullanılmasının daha sağlıklı sonuçlar vereceği düşünülmekle birlikte konunun hassasiyetinden dolayı kolayda örnekleme tercih edilmiştir. Çalışmada kullanılan anket formu araştırmacılar tarafından geliştirilmiş olup üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik özellikler, ikinci bölümde cevaplayıcıların sosyal yardımlaşma ve dayanışma amaçlı dernek ve vakıflarla ilgili davranış kalıpları, üçüncü bölümde ise cevaplayıcıların kamu ve özel ayırımı yapmadan tüm sosyal yardımlaşma ve dayanışma amaçlı örgütlerin tutundurma çabalarına yönelik mevcut tutum ve algılarını ölçmeye dönük ifadeler yer almaktadır. Üçüncü bölümdeki ifadelerin güvenilirliği Cronbach Alpha katsayısı ile hesaplanmış ve %82,21 olarak tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen veriler SPSS 11.5 paket programı yardımıyla frekans, tek yönlü varyans ve t-testine tabi tutulmuştur.

Bulgular

Anket formunun ilk kısmındaki demografik sorulara ilişkin veriler Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Demografik Özellikler

		Frekans	%			Frekans	%	
Cinsiyet	Kadın	369	33,5	Gelir	Düzensiz gelir	123	11,2	
	Erkek	731	66,5		Asgari ücret	113	10,3	
	Toplam	1100	100,0		501-1000YTL	310	28,1	
Yaş	0-17	54	4,9		1001-1500 YTL	270	24,5	
	18-25	349	31,7		1501-2000 YTL	136	12,4	
	26-35	326	29,6		2001-2500 YTL	71	6,5	
	36-45	205	18,6		2501-3000 YTL	27	2,5	
	46-55	103	9,4		3001 YTL ve üstü	50	4,5	
	56-65	48	4,4		Toplam	1100	100,0	
	66 ve üstü	15	1,4		Meslek	İşsiz	42	3,8
	Toplam	1100	100,0			Ev hanımı	97	8,8
Medeni hal	Evli	577	52,5			Öğrenci	218	19,8
	Bekar	481	43,7	Memur		234	21,3	
	Dul/boşanmış	33	3,0	İşçi		149	13,5	
	Cevapsız	9	0,8	Esnaf		114	10,4	
	Toplam	1100	100,0	Sanayici		11	1	
Eğitim	Okuryazar	6	0,5	Ser. meslek		46	4,2	
	İlkokul	124	11,3	Emekli		71	6,5	
	Orta okul	106	9,6	Çiftçi		10	0,9	
	Lise	369	33,5	Diğer	107	9,7		
	M.y. Okulu	118	10,7	Cevapsız	1	0,1		
	Lisans	297	27	Toplam	1100	100,0		
	Lisansüstü	78	7,1					
	Cevapsız	2	0,2					
	Toplam	1100	100,0					

Cevaplayıcıların %66,5'i erkektir. En yüksek frekansa sahip yaş aralığı 18-35'tir. Cevaplayıcıların %52,5'i evlidir. Eğitim durumunu gösteren sınıflarda frekansı en yüksek olan gruplar sırasıyla lise, lisans ve ilkokul mezunlarıdır. Gelir grupları açısından bakıldığında 2000 YTL'ye kadar dengeli bir dağılımın görüldüğü sonraki üç gruptaki birimlerin ise örneklemin sadece %13,5'ini oluşturduğu gözlenmektedir. Meslek grupları içerisinde ise memur, öğrenci, işçi ve esnaflar ağırlıktadır.

Anketin ikinci kısmındaki sorular cevaplayıcıların sosyal yardımlaşma ve dayanışma amaçlı dernek ve vakıflara ilişkin davranış kalıplarını belirlemeye yöneliktir. Sonuçlar Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Cevaplayıcıların Dernek ve Vakıflara İlişkin Davranış Kalıpları

		Frekans	Yüzde
Dernek ve vakıflar hakkındaki bilgi düzeyi	Detaylı olarak biliyorum.	93	8,5
	Genel olarak biliyorum.	534	48,5
	Çok az bilgim var.	356	32,4
	Hiç bilgim yok.	103	9,4
	Cevapsız	14	1,3
Dernek ve vakıflar hakkında bilgi edinilen kaynaklar	Televizyon programları	668	60,7
	Televizyon reklamları	253	23,0
	Radyo reklamları	92	8,4
	Gazete/dergi reklamları	315	28,6
	Yardım alan yakınlar	183	16,6
	Yardımda bulunan yakınlar	246	22,4
	İnternet	123	11,2
	Yakınlar	230	20,9
Televizyon programlarını takip etme sıklığı	Hiç	122	11,1
	Nadiren	305	27,7
	Ara Sıra	521	47,4
	Sık	85	7,7
	Her zaman	55	5,0
Dernek ve vakıflarla bağlantı	Var	268	24,4
	Yok	832	75,6
Dernek ve vakıflardan hizmet alma durumu	Evet	110	10,0
	Hayır	990	90,0
Yardım almama nedeni	İhtiyacım olmadı.	712	64,7
	Cesaret edemedim.	49	4,5
	Faaliyetleri güvenilir değil.	71	6,5
	Deşifre olmaktan çekiniyorum.	41	3,7
	Faaliyetlerinden haberdar değilim.	91	8,3
	Hukuki prosedürü bilmiyorum.	86	7,8
	İhtiyacı olan herkesin faydalanabileceğini düşünmüyorum.	174	15,8
	Diğer	39	3,5
Dernek ve vakıflara bağışta bulunma durumu	Evet	461	41,9
	Hayır	599	54,5
	Cevapsız	40	3,6
Bağışta bulunmama nedeni	Maddi durumum müsait değil.	289	26,3
	Bağışlarımı farklı yollarla ihtiyaç sahiplerine iletiyorum.	218	19,8
	Faaliyetlerinden haberdar değilim.	68	6,2
	Hukuki prosedürler nedeniyle	24	2,2
	Gerçek ihtiyaç sahiplerinin faydalanacağından şüpheliyim.	185	16,8
	Yardımlarımın deşifre edilmesini istemiyorum.	28	2,5
	Diğer	31	2,8
İhtiyaç duyulduğunda yardım alma isteği	Evet	555	50,5
	Hayır	489	44,5
	Cevapsız	56	5,1
İmkan bulunduğu yardım etme isteği	Evet	926	84,2
	Hayır	130	11,8
	Cevapsız	44	4,0
Tanıtım faaliyetleri yardıma motive ediyor mu?	Evet	752	68,4
	Hayır	291	26,5
	Cevapsız	57	5,2

Cevaplayıcıların büyük bir çoğunluğu detaylı olmasa da dernek ve vakıflar hakkında bilgi sahibi olduklarını beyan etmişlerdir. Sosyal yardımlaşma ve dayanışma amaçlı dernek ve vakıflar hakkında bilgi edinilen kaynakların başında televizyon programları gelmektedir. Bu sonuç söz konusu programların dernek ve vakıfların tutundurulması ve her iki hedef kitlenin de farkındalığının artırılmasında ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Televizyon programlarını gazete/dergi reklamları, televizyon reklamları ve yardımda bulunan yakınlar takip etmektedir. Sonuçlar tutundurma faaliyetlerinde reklamın öne çıktığını

göstermektedir. Cevaplayıcıların büyük bir çoğunluğu her zaman olmasa da zaman zaman söz konusu dernek ve vakıflarla ilgili televizyon programlarını takip ettiklerini belirtmişlerdir. Bu beyan bilgi edinilen kaynaklarla ilgili sorunun sonuçlarıyla örtüşmektedir. Bu iki sonuç birlikte düşünüldüğünde söz konusu dernek ve vakıfların tutundurma faaliyetlerinde bu televizyon programlarının oldukça etkin olduğu söylenebilir. Televizyonun bir kitle iletişim aracı olarak diğer araçlara oranla hedef kitleye ulaşma başarısı dikkate alındığında bu sonuç şaşırtıcı değildir.

Cevaplayıcıların %75,6'sının bu dernek ve vakıflardan herhangi biriyle gönüllülük, üyelik, bağışta bulunma, yardım alma vb. herhangi bir bağlantısı yoktur. Bu oran tutundurma faaliyetlerinin yetersiz olduğuna bir delil teşkil edebilir. Bununla birlikte araştırma yapılan ilde ulusal bazda faaliyet gösteren pek çok dernek ve vakfın temsilciliklerinin bulunmamasının da etkisinin olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte bağlantısı olduğunu beyan eden cevaplayıcıların yarısından fazlası dernek ve vakıfların tanıtım faaliyetlerinin bu bağlantının kurulmasında etkili olduğunu belirtmişlerdir. Bağlantısı olmadığını beyan edenlerden 186'sı ise tanıtım faaliyetlerinin olumsuz tutumlar geliştirmelerine neden olduğunu ifade etmişlerdir.

Cevaplayıcıların %10'u söz konusu dernek ve vakıflardan yardım aldıklarını beyan etmişlerdir. Bu oranlardaki büyük farklılığın, konunun hassasiyetinin beyanları çarpıtmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Söz konusu dernek ve vakıflardan yardım almadığını beyan eden cevaplayıcılara bunun nedeni sorulmuştur. Yardım almama nedenlerinin başında ihtiyaç hissedilmemesi gelmektedir. Bunu ihtiyacı olan herkesin yardımlardan faydalanabileceğine güvenmeme, dernek ve vakıfların faaliyetlerinden yeterince haberdar olmama, hukuki prosedür ve dernek ve vakıfların faaliyetlerini güvenilir bulmama takip etmektedir. Bu sonuçlar birlikte düşünüldüğünde dernek ve vakıfların tutundurma faaliyetlerinin gereken nicelik ve nitelikte olmadığı söylenebilir.

Dernek ve vakıflardan yardım alma konusunda gruplar arasında oransal olarak büyük fark olmasına rağmen bağışta bulunanlarla bulunmayanların oranı birbirine yakındır. Cevaplayıcılara bağışta bulunmama nedenleri sorulmuştur. Bağışta bulunmamanın en önemli nedeni maddi durumun yardımda bulunmaya müsait olmamasıdır. Bunu yardımlarını farklı yollarla ihtiyaç sahiplerine ulaştırma, bağışlardan gerçek ihtiyaç sahiplerinin faydalandığından şüphe duyma ve faaliyetlerden haberdar olmama takip etmektedir. Yardım almama ve bağışta bulunmama nedenleri birlikte düşünüldüğünde söz konusu dernek ve vakıfların bir güven problemi yaşadığı gözlenmektedir. Hedef kitleye ulaşma konusunda büyük bir engel teşkil eden bu durumun uygun tutundurma faaliyetleri ile aşılabileceği düşünülmektedir.

Cevaplayıcıların yarısı ihtiyaç duyduğunda bu dernek ve vakıflardan yardım alacağını belirtirken, imkan bulduğunda yardım edeceğini beyan eden cevaplayıcıların oranı bundan bir hayli yüksektir. Bu durum örneklerin yardımda bulunma isteğinin yardım alma isteğinden daha büyük olduğunu göstermektedir. Cevaplayıcıların %68,4'ü dernek ve vakıfların tanıtım faaliyetlerinin yardımda bulunma isteklerini artırdığını beyan etmişlerdir. Etkin tutundurma faaliyetlerinin toplumda sosyal yardımlaşma ve dayanışma güdüsünü tetikleyerek bu oranı artırabileceği düşünülmektedir.

Anket formunun son kısmında cevaplayıcıların söz konusu dernek ve vakıfların tanıtım faaliyetlerine ilişkin algı ve tutumlarını ölçmeye yönelik ifadeler yer almaktadır. İfadeler 5'li Likert ölçeği ile düzenlenmiştir. Ölçekte 1 "kesinlikle katılmıyorum"u ifade ederken 5 "kesinlikle katılıyorum"u ifade etmektedir. Cevaplayıcıların söz konusu ifadelere verdikleri cevapların aritmetik ortalamaları Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3.Cevaplayıcıların Dernek ve Vakıfların Tutundurma Faaliyetlerine Yönelik Düşünceleri

İfadeler	A.O.	A.O.S.
1.Tanıtım faaliyetleri kamuoyunun dikkatini çekecek niteliktedir.	2,9368	14
2.Tanıtım faaliyetlerinde kullanılan araçlarda bağışta bulunanların gösterilmesi ahlaki açıdan uygundur.	2,6217	21
3.Tanıtım faaliyetlerinde kullanılan araçlarda yardım alanların gösterilmesi ahlaki açıdan uygundur.	2,4938	24
4.Tanıtım faaliyetleri yeterlidir.	2,6010	22
5.Yardım faaliyetlerinin medyada sergilenmesi doğrudur.	2,9990	12
6.Tanıtım faaliyetleri bilgilendirici niteliktedir.	3,1153	9
7.Yardımların medyada belgelenmesi gönüllü sayısını artırmaktadır.	3,5057	1
8.Tanıtım faaliyetleri ihtiyaç sahiplerini yardım alma konusunda cesaretlendirmektedir.	3,3736	2
9.Tanıtım faaliyetleri inandırıcıdır.	3,2556	4
10.Tanıtım faaliyetleri dernek ve vakıfların çalışmalarının art niyetsi olduğu konusunda ikna edicidir.	3,1326	8
11.Tanıtım faaliyetleri toplanan bağışların amaca uygun kullanıldığını belgelemektedir.	3,1438	7
12.Tanıtım faaliyetlerinde bağışta bulunanların onore edilmesi gerekmektedir.	2,8612	17
13.Tanıtım faaliyetleri dernek ve vakıfların misyonlarını vurgulayıcı niteliktedir.	3,2769	3
14.Dernek ve vakıfların faaliyetleri toplumsal refahtan çok kişisel tatmine yöneliktir.	3,0256	11
15.Tanıtım faaliyetleri yardım alanları rencide edici niteliktedir.	2,6794	19
16.Dernek ve vakıfların faaliyetleri kişisel tatmin sağlamaktadır.	3,0827	10
17.Yardımların medyada sergilenmesi ihtiyaç sahiplerinin yardım almaktan vazgeçmesine neden olmaktadır.	2,9583	13
18.Yardımlar belgelenmeden de gönüllü sayısı artırılabilir.	3,2498	5

19.Tanıtım faaliyetleri gönüllü sayısında herhangi bir artışa neden olmamaktadır.	2,5794	23
20.Tanıtım faaliyetleri inandırıcı değildir.	2,7120	18
21.Dernek ve vakıfların amaçları göz önüne alındığında tanıtım faaliyetleri ahlaki açıdan uygun değildir.	2,6230	20
22.Tanıtım faaliyetleri gönüllü sayısını artırmaktan çok başışta bulunanları onore etmeye yöneliktir.	2,8941	15
23.Tanıtım faaliyetleri dernek veya vakıf değil başışta bulunanlar hakkında bilgi sahibi olmamı sağlamaktadır.	2,8621	16
24.Tanıtım faaliyetleri dernek ve vakıflar hakkında ihtiyaç duyduğumuz tüm bilgileri vermemektedir.	3,2430	6

Cevaplayıcılar tanıtım faaliyetlerinde kullanılan araçlarda yardım alanların gösterilmesinin ahlaki açıdan uygun olmadığını, yardım alanların gizli tutulması gerektiğini düşünmektedirler. Bununla birlikte yardımların medyada belgelenmesinin gönüllü sayısını artırdığını da kabul etmektedirler. Burada bir ikilem söz konusu olmaktadır. Cevaplayıcılar yardım alanların sergilenmesini ahlaki açıdan problemli olarak görürken aynı zamanda gönüllü sayısının artırılması noktasında da gerekli olduğunu kabul etmektedirler. Söz konusu dernek ve vakıfların amacı toplumda sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı artırmak olduğuna göre bu dernek ve vakıflar bu görevi nasıl yerine getirmelidir sorusu çözümü güç bir ikileme işaret etmektedir.

Cevaplayıcılar bu iki ifade dışındaki tüm ifadeler konusunda kararsızdırlar. Ancak ortalamaları en yüksek olan ifadeler sırasıyla "Yardımların medyada belgelenmesi gönüllü sayısını artırmaktadır.", "Tanıtım faaliyetleri ihtiyaç sahiplerini yardım alma konusunda cesaretlendirmektedir.", "Tanıtım faaliyetleri dernek ve vakıfların misyonlarını vurgulayıcı niteliktedir.", "Tanıtım faaliyetleri inandırıcıdır." ve "Yardımlar belgelenmeden de gönüllü sayısı artırılabilir." ifadeleridir. Ortalamaları en düşük ifadeler ise sırasıyla "Tanıtım faaliyetlerinde kullanılan araçlarda yardım alanların gösterilmesi ahlaki açıdan uygundur.", "Tanıtım faaliyetleri gönüllü sayısında herhangi bir artışa neden olmamaktadır.", "Tanıtım faaliyetleri yeterlidir.", "Tanıtım faaliyetlerinde kullanılan araçlarda başışta bulunanların gösterilmesi ahlaki açıdan uygundur." ve "Dernek ve vakıfların amaçları göz önüne alındığında tanıtım faaliyetleri ahlaki açıdan uygun değildir." ifadeleridir. Bu sonuçlar birlikte düşünüldüğünde cevaplayıcıların dernek ve vakıfların ahlakiliği noktasında bazı çekinceleri olmakla birlikte bu faaliyetlerinin gerekliliğinin de bilincinde olduklarını göstermektedir. Bu durum büyük ölçüde toplumun değer ve inançlarıyla bağlantılıdır. Toplumsal değerler yardımlaşmayı mümkün olduğunca teşvik etmekle birlikte gizli tutulması gerektiğine işaret etmektedir. Ancak etik kaygılar da gözeticilerle yapılacak tutundurma faaliyetlerinin yardımlaşma halkasını her geçen gün genişleteceği de bir gerçektir. Ayrıca tutundurma faaliyetlerinin dernek ve vakıfların yürüttüğü faaliyetlerin inandırıcılığı noktasında katkısının olduğu da düşünülmektedir. Cevaplayıcıların tutundurma faaliyetleri konusundaki etik endişeleri de yardım alanların ve yardımda bulunanların rızası alınarak tutundurma faaliyetlerinde gösterilmeleri yoluyla ortadan kaldırılabilir.

Cevaplayıcıların ifadelere verdikleri cevapların ortalamalarının demografik özelliklerine göre farklılaşp farklılaşmadığına bağımsız iki grup için t-testi ve tek yönlü varyans analizi ile bakılmıştır. İfadelerin ortalamalarının cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığını ölçen t-testi sonuçları anlamlı farklılık olmadığını göstermektedir ($p=0,424>0,05$). Tek tek ifadeler üzerinden yapılan t-testi sonucunda cinsiyetler arasında anlamlı farklılaşmanın olduğu ifadeler Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4.Cinsiyetler Arası Farklılaşmayı Gösteren t Değerleri

İfadeler	Anlamlılık	t- değeri
İfade 7	0,037	2,089
İfade 8	0,017	2,388
İfade 14	0,005	2,830
İfade 16	0,007	2,687
İfade 17	0,026	2,226
İfade 18	0,000	3,863
İfade 23	0,043	2,024
İfade 24	0,001	3,194

Tabloda belirtilen ifadelere kadın cevaplayıcılar erkeklerden daha çok katılmaktadırlar. İfadeler göz önüne alındığında tutundurma faaliyetlerini kadınların daha faydalı gördükleri ancak faaliyetleri daha çok kişisel tatmin amaçlı algıladıkları ve tanıtım faaliyetlerinin bilgilendirici işlevinin ihmal edildiğini düşündükleri dikkat çekmektedir. Kadın cevaplayıcılar tutundurma faaliyetlerini gerekli görmekle birlikte bazı endişeler taşımaktadırlar.

Cevaplayıcıların yaşları açısından ifadelere verdikleri cevapların farklılaşıp farklılaşmadığı tek yönlü varyans analizi ile test edilmiştir. İfadelerin ortalamaları açısından yaş grupları arasında anlamlı farklılık söz konusu değildir ($p=0,358>0,05$).

Cevaplayıcıların medeni durumları açısından ifadelere verdikleri cevapların ortalamalarının farklılaşıp farklılaşmadığı tek yönlü varyans analizi ile test edilmiş, anlamlı farklılık tespit edilememiştir ($p=0,754>0,05$).

Cevaplayıcıların eğitim durumları açısından ifadelere verdikleri cevapların ortalamalarının farklılaşıp farklılaşmadığı da tek yönlü varyans analizi ile test edilmiş anlamlı farklılık tespit edilememiştir ($p=0,121>0,05$).

Cevaplayıcıların meslekleri açısından ifadelere verdikleri cevapların ortalamalarının farklılaşıp farklılaşmadığı da tek yönlü varyans analizi ile test edilmiş anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p=0,016<0,05$). Ancak Sheffe testi sonuçları hangi gruplar arasında anlamlı farklılığın olduğunu göstermemektedir.

Cevaplayıcıların gelirleri açısından ifadelere verdikleri cevapların ortalamalarının farklılaşıp farklılaşmadığı da tek yönlü varyans analizi ile test edilmiş anlamlı farklılık tespit edilememiştir ($p=0,106>0,05$).

Sosyal yardımlaşma amaçlı dernek ve vakıflara bağışta bulunanlarla bulunmayanların bu dernek ve vakıflara ilişkin algı ve tutumlarının farklı olup olmadığı bağımsız iki grup için t-testi ile analiz edilmiştir. Bağımsız iki grup için t-testi hem ifadelerin ortalamaları için hem de önemli ayrıntıları görebilmek için tek tek ifadeler için uygulanmıştır. Analiz sonuçları Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5. Dernek ve Vakıflara Bağışta Bulunup Bulunmayanlar Arasındaki Farkları Gösteren t Değerleri

İfadeler	Anlamlılık	t değeri	İfadeler	Anlamlılık	t değeri
İfade 1	0,000	4,261	İfade 11	0,000	4,179
İfade 2	0,029	2,181	İfade 12	0,031	2,156
İfade 5	0,000	5,016	İfade 13	0,016	2,412
İfade 6	0,003	2,965	İfade 15	0,046	-
					2,002
İfade 7	0,000	3,567	İfade 19	0,010	-
					2,589
İfade 8	0,000	4,530	İfade 22	0,010	-
					2,583
İfade 9	0,000	4,758	İfade 24	0,024	-
					2,268
İfade 10	0,001	3,395	İfade	0,000	5,644
			ortalamaları		

Tablodaki değerler incelendiğinde bazı ifadelerdeki farklılıklar özellikle dikkat çekmektedir. İfadelerin ortalamaları üzerinden yapılan analizde bağışta bulunan cevaplayıcılar ile bağışta bulunmayan cevaplayıcılar arasında anlamlı fark olduğu gözlenmiştir. Bağışta bulunan cevaplayıcılar söz konusu dernek ve vakıfların tutundurma faaliyetlerine daha olumlu bakmaktadırlar. Bu durum tutundurma faaliyetlerinin bağışta bulunma eğilimini etkilediğinin de ispatıdır. Diğer tablo değerleri incelendiğinde özellikle etik boyut açısından farklılıkların olduğu gözlenmektedir. Bağışta bulunanlar bulunmayanlara göre tutundurma faaliyetlerinde kullanılan araçlarda bağışta bulunanların gösterilmesini daha ahlaki bulmaktadırlar. Bu araçlarda bağışlarının sergilenmesinde sakınca görmemektedirler. Bu sonuç yardımda bulunma güdüsünün tatmininin aynı zamanda bir kişisel tatmine de yol açabileceğini akla getirmektedir. Bağışta bulunanlar yardım faaliyetlerinin medyada sergilenmesini genel olarak da doğru bulmaktadırlar. Tanıtım faaliyetlerinin gönüllü sayısını artırdığına, halkı bilgilendirdiğine, ihtiyaç sahiplerini yardım alma konusunda cesaretlendirdiğine, inandırıcı olduğuna, art niyetsiz olduğuna, bağışların amaca uygun kullanıldığını belgelediğine de bağışta bulunmayanlardan daha çok katılmaktadırlar.

Bağışta bulunmanın yardımda bulunmanın ötesinde bir kişisel tatmin de sağladığının bir başka kanıtı da bağışta bulunanların onore edilmelerinin gerekliliğine bağışta bulunmayanlardan daha çok inanmalarıdır.

Bağışta bulunanlar tutundurma faaliyetlerinin dernek ve vakıfların misyonlarını vurgulayıcı nitelikte olduğu ifadesine de bağışta bulunmayanlardan daha çok katılmaktadırlar.

Tutundurma faaliyetlerinin yardım alanları rencide edici nitelikte olduğu ifadesine başışta bulunanlar bulunmayanlardan daha az katılmaktadırlar. Bu da tutundurma faaliyetlerini daha ahlaki bulduklarının bir başka göstergesidir.

Söz konusu dernek ve vakıfların faaliyetlerinin gönüllü sayısında herhangi bir artışa neden olmadığı ifadesine başışta bulunmayanlar daha çok katılmaktadırlar.

Tutundurma faaliyetlerinin gönüllü sayısını artırmaktan çok başışta bulunanları onore etmeye yönelik olduğu ifadesine başışta bulunmayan cevaplayıcılar daha çok katılmaktadır. Bu sonuç yukarıdaki sonuçlarla birlikte düşünüldüğünde başışta bulunanların onore edilmeyi beklemekle birlikte tutundurma faaliyetlerinin asıl amacının gönüllü sayısını artırmak olduğuna inandıklarını göstermektedir.

Tutundurma faaliyetlerinin ihtiyaç duyulan tüm bilgileri vermediği ifadesine başışta bulunmayan cevaplayıcılar daha çok inanmaktadırlar. Bu sonuç da etkin tutundurma faaliyetlerinin gönüllü sayısını artırabileceğine bir kanıt olabilir.

Sosyal yardımlaşma ve dayanışma amaçlı dernek ve vakıflardan hizmet alanlarla almayanların algı ve tutumlarının farklılaşp farklılaşmadığına bağımsız iki grup için t-testi ile bakılmıştır. İfadelerin ortalamaları üzerinden yapılan analizde hizmet alanlarla almayanlar arasında anlamlı farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Tek tek ifadeler üzerinden yapılan analizde ise iki ifade ortalaması açısından anlamlı farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 6'da verilmektedir.

Tablo 6. Dernek ve Vakıflardan Hizmet Alanlar ile Almayanların Farklılıklarını Gösteren t Değerleri

İfadeler	Anlamlılık	t değeri
İfade 8	0,014	-2,452
İfade 9	0,021	-2,547

Hizmet alanlar tutundurma faaliyetlerinin ihtiyaç sahiplerini yardım alma konusunda cesaretlendirdiği ifadesine hizmet almayanlardan daha az katılmaktadırlar. Bu sonuç yardım alanların tutundurma faaliyetlerini yetersiz gördüklerinin bir kanıtıdır. Aynı zamanda bu sonuç hizmet alanların bu davranışı, tutundurma faaliyetleri ile değil ihtiyaçları ile güdülenerek sergiledikleri şekilde de yorumlanabilir.

Söz konusu dernek ve vakıflardan hizmet alanlar tutundurma faaliyetlerini hizmet almayanlara göre daha az inandırıcı bulmaktadırlar. Bu sonuç da bir probleme işaret etmektedir. Dernek ve vakıfların nihai hedeflerinin ihtiyaç sahiplerini tatmin etmek olduğu dikkate alındığında dernek ve vakıfların tutundurma faaliyetlerine güven duymamaları önemli bir sorundur. Bu dernek ve vakıflar ancak her iki hedef kitlenin de güvenini kazanarak amaçlarına ulaşabilirler.

Sosyal yardımlaşma ve dayanışma amaçlı dernek ve vakıflarla herhangi bir bağlantısı (gönüllülük, üyelik, başışta bulunma, yardım alma vb.) olanlarla olmayanların algı ve tutumlarının farklılaşp farklılaşmadığına bağımsız iki grup için t-testi ile bakılmış ve istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p=0,001<0,05$; $t=3,481$). Söz konusu dernek ve vakıflarla bağlantısı olanlar olmayanlara göre daha olumlu algı ve tutumlara sahiptirler. Bu sonuç da bu derneklere başışta bulunmayanların bulunana göre daha olumsuz tutumlara sahip olduğu sonucuyla paralellik göstermektedir. Sonuçlar birlikte düşünüldüğünde söz konusu dernek ve vakıfların henüz kendileriyle bağlantı kurmamış potansiyel hedef kitle nezdinde imajının çok da olumlu olmadığı görülmektedir. Bu imaj problemi de şüphesiz ki etkin ve etik ilkelere uygun tutundurma faaliyetleri ile aşılabilecektir.

Sonuç Ve Öneriler

Toplumumuzda geçmişte yaygın olan yardımlaşma alışkanlığının son zamanlarda yalnızca belirli dönemlerde yoğunlaşmaya başlaması (dini bayramlar, ramazan ayı gibi) ve insanların yardımlaşma duygusunu kaybetmeye başlaması tanıtım faaliyetlerinin yardım faaliyetlerinde kullanılmasını anlamlı hatta zorunlu hale getirmiştir. Yardım faaliyetleri süreklilik kazandığı takdirde toplumsal faydaya dönüşmektedir. Bu sürekliliği sağlamak için de yardımlaşma faaliyetlerini organize eden dernek ve vakıflar hakkında insanların bilgilendirilmesi gerekmektedir. Tanıtım faaliyetlerinde kullanılan mesajların insanları ikna edici, bilgilendirici ve dikkat çekici olması ve insanları özendirici olması gerekir.

Araştırma sonucunda söz konusu dernek ve vakıfların faaliyetlerinin ahlaki bir sorun olarak görülmemekle birlikte yardım alan ve verenlerin görüntülenmesi noktasında bir sorun teşkil ettiği tespit edilmiştir. Cevaplayıcılar tanıtım faaliyetlerini toplumu yardımlaşmaya özendirme noktasında gerekli görmekte ancak yardım alan ve verenler görüntülenmeden de tanıtımın gerçekleştirilebileceğini düşünmektedirler.

Söz konusu dernek ve vakıfların tanıtım faaliyetleri gönüllü sayısını artırmak ve ihtiyaç sahiplerini yardım alma konusunda cesaretlendirmekle birlikte, toplum tarafından yeterli görülmemekte, ihtiyaç duyulan tüm bilgileri sağlamadığı düşünülmektedir.

Sosyal yardımlaşma ve dayanışma amaçlı dernek ve vakıfların nihai amacı toplumsal refahı artırmak ve toplumda yardımlaşmayı teşvik etmek iken cevaplayıcılar bunun yanında bir kişisel tatmin vesilesi olduğunu da düşünmektedir. Söz konusu dernek ve vakıflara bağışta bulunanlar hem insani bir görevi yerine getirdiklerini düşünmekte hem de bu sayede bir iç huzuru, kendini taktir etme ve toplum tarafından taktir edilme duygusuna da ulaşmaktadır.

Söz konusu dernek ve vakıflara bağışta bulunan kişiler bulunmayanlara göre tutundurma faaliyetlerini daha yeterli görmekte, yardımlaşmayı teşvik ettiğini düşünmekte, bağışta bulunanların onore edilmesi gerektiğine inanmaktadırlar. Benzer şekilde bu dernek ve vakıflarla herhangi bir bağlantısı olan kişiler de olmayanlara göre daha olumlu algı ve tutumlara sahiptirler.

Çalışmanın dikkat çeken sonuçlarından biri de bu dernek ve vakıflardan hizmet alan kişilerin almayanlara göre tutundurma faaliyetlerine daha endişeli yaklaşımlarıdır. Bu kişiler tutundurma ihtiyacı sahiplerini yardım almaya teşvik ettiğine ve inandırıcı olduğuna hizmet almayanlardan daha az inanmaktadırlar. Söz konusu dernek ve vakıfların nihai amacının bu kesimin refah düzeyini artırmak ve ihtiyaçlarını gidermek olduğu düşünüldüğünde bu güven sorununun aşılması gereken önemli bir engel olduğu söylenebilir. Bu engelin aşılması da yine etkin ve etik tutundurma faaliyetleri ile mümkün olacaktır.

Söz konusu dernek ve vakıfların faaliyetlerine yönelik bir güven duygusunun toplumda henüz tam olarak yerleşmediği görülmüştür. Bu dernek ve vakıfların toplumsal faydayı artırma amaçlarına ulaşmasının bu güven duygusunun sağlanması ile mümkün olacağı düşünülmektedir. Bunun için de dernek ve vakıfların faaliyetleri ve tanıtımlarında daha bilgilendirici, güven verici ve ikna edici vurguların mesajlarda yer alması gerekmektedir.

Tanıtım faaliyetlerinin daha yoğun yürütülmesi ve farklı medya araçları kullanılarak diğer tutundurma araçları ile desteklenmesi toplumun bu dernek ve vakıflardan haberdar olma düzeyini ve gönüllü sayısını artıracaktır.

Tanıtım faaliyetlerinde insanların onore edilmesi potansiyel gönüllüleri teşvik edici olsa da bunun yardım alan tarafı rencide etmeden yapılması gerekmektedir. Onore edilmesi düşünülen kişilerin farklı şekillerde (ödülleri, teşekkür belgeleri vb.) bu duyguyu yaşamaları sağlanmalı, diğer insanlara örnek olması açısından duyurulması sağlanmalıdır.

Tanıtım faaliyetlerinde yardım alanların görüntülenmesi faaliyetlerin inandırıcılığını artırır da bunun yardım alanların rızaları alınarak yapılmasının daha uygun olacağı düşünülmektedir.

Yardım ve tanıtım faaliyetlerinde dini, siyasi düşünce gibi faktörler ön plana çıkmamalı dernek ve vakıfların amacına uygun olarak yardımlar gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmalıdır.

Kaynakça

- Abay, Ali Rıza (2004). "Sivil Toplum ve Demokrasi Bağlamında Sivil Dayanışma ve Sivil Toplum Örgütleri", 3. Ulusal Bilgi Ekonomi Ve Yönetim Kongresi, Eskişehir, 271-281.
- Arslan, Nagehan Talat (2004). "Kar Amaçsız Örgütler ve Stratejik Yönetim", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28 (2), 155-172.
- Gökbunar, Ramazan ve Adnan Erdal (1997). "Kamu Sektörünün Yeniden Yapılandırılmasında Üçüncü Sektörün Rolü", *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 12 (1).
- Marchand, June ve Sylvie Lavoie (1998). "Non-profit Organizations' Practices And Perceptions Of Advertising: Implications For Advertisers", *Journal of Advertising Research*, July- August, 33-40.
- Navaie, Nil (2005). "Sosyal Faydada Pazarlamanın Yeri", *Marketing Türkiye*, Ekim.
- Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (2004). Kamuoyu Araştırması Nihai Raporu.
- Tek, Ömer Baybars (1999). Pazarlama İlkeleri Global Yönetimsel Yaklaşım Türkiye Uygulamaları, Beta Yayınları, İstanbul.
- Torlak, Ömer (1999). "Kar Amaçsız Kuruluşlar Olarak Yerel Yönetimlerde Ahlakî Sorumluluk", *Uludağ Üniversitesi IIBF Dergisi*, 17 (3).
- Torlak, Ömer (2001). Pazarlama Ahlakı, Beta Yayınları, İstanbul.

KÜRESEL BARIŞIN SAĞLANMASINDA SİYASETTE KADIN VARLIĞININ ÖNEMİ VE KADER* ÖRNEĞİNİN İNCELENMESİ

Öğr.Gör.Selda İLGÖZ
ilgozselda@hotmail.com
Kocaeli Üniversitesi, Kandıra Meslek Yüksekokulu
Öğr.Gör.Dilay GÜVENÇ
dilay.dilay@windowslive.com
Kocaeli Üniversitesi, Kandıra Meslek Yüksekokulu

Özet

Toplum hayatının her alanında kadın ve erkek eşitliğinin sağlanabilmesi kadının erkekle eşit haklara sahip olmasıyla mümkün olacaktır. Bu eşitlik için ise kadının toplumun en küçük birimi olan aileden toplumsal yetki düzeyi en yüksek olan meclise kadar söz ve karar alma sürecine katılma hakkının bulunması gerekmektedir.

Hukuksal açıdan değerlendirildiğinde, ülkemizde kadının erkekle eşit söz hakkına, eşit temsil yetkisine sahip olduğunu söyleyebilmemiz mümkün olmasına karşılık toplumsal açıdan ve uygulanabilirliği açısından olaya bakıldığında ise kadının siyasi yaşamda yer almasında birçok engelle karşılaştığı görülmektedir.

Demokratik sistemlerde bireylerin siyaset hayatına katılarak fikir ve eylemlerini paylaşmaları, karar alma sürecinde etkin rol oynamaları mümkün olacaktır.

Kadınların, dünya nüfusunun %51'ini oluşturduğu düşünüldüğünde, kadınların siyasi alanda temsili, kadın sorunlarının görünür olmasını sağlayacağı gibi, toplumun temel yapısını oluşturan ve yaşamı dönüştüren kadın bakış açısı siyasal yaşama kazandırarak küresel barışın oluşmasında etkin rol oynayacaktır. Bu çalışmada ülkemizde ve dünyada kadınların siyasi yaşamda etkinlikleri ve küresel barışa katkıları araştırılarak, sivil toplum kuruluşlarının bu konuya katkısı KA-DER (Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği) örneği çerçevesinde değerlendirilecektir

Anahtar Kelimeler: Kadın, Siyaset, Sivil Toplum Kuruluşları

THE IMPORTANCE OF WOMEN EXISTENCE IN POLITICS IN REALIZATION OF GLOBAL PEACE AND THE STUDY OF THE CASE "KADER"

Abstract

Equality between men and women is supplied all over the world in only way that they should have equal rights. Women should participate in speech and making decision processes in family which is the smallest unit of society as well as in parliament which has highest authorization.

When we look in juridical perspective despite we could say that women and men in our country have equal rights in speech and representation realms women can not avoid many drawbacks in political arena if we put the matter in actual circumstances and applicability.

In democratic systems if individuals play an effective role in decision-making process they can easily participate in political arena and participate in thoughts, views and actions.

When we think that women population in world population takes the rate of 51 %, woman representation in political arena makes the issues in regard with women more visible as well as it gives the political life woman way of think and, accordingly, global peace can be reachable. In this study we investigated the effectiveness of women in both our country and in the world and the possibility of global peace by their participation and assessed the participation of the civil social organizations in the issue in frame of Ka.Der (Association of Supporting and Training the woman Candidates) practice.

GİRİŞ

Kadın erkek eşitliği tartışması tarihi oldukça eskilere dayanan bir sorundur. Geçmişte var olan bu sorun, bugün ise farklı boyutlar ve farklı şekillerde varlığını sürdürmektedir. Ülkemiz gibi patriarkal toplumlarda kadına atfedilen temel rol ev işleri ile ilgilenilmesi ve anneliktir. Toplumların gelişmişlik düzeyleri ve kültürel farklılıklarına göre toplumda erkekle aynı rolleri üstlenmeleri ve bu rollerde kabul görmeleri söz konusudur ve bu farklılar kadının toplumsal statüsünün belirlemede etkin rol oynamaktadır.

Siyasette yer alması, kadının karar mekanizmalarına katılması, haklarını, sorunlarını ifade etmesinde önemli bir etkidir. Türkiye kadına hukuksal anlamda siyasi haklarını 1934 te vermiş olmasına karşılık geçen yetmiş dört senede bunu toplumsal hayata yansıtmakta gerekli gelişmeyi gösterememiştir. 2007 seçimlerine bakıldığında mecliste temsil yetkisine sahip 50 kadın milletvekili -meclisteki toplam milletvekili içerisinde %9.1 lik orana karşılık gelen bu sayı- dünya ülkeleri ile karşılaştırıldığında oldukça düşük düzeydedir %51 lik yetişmiş kadın potansiyeline sahip ülkemizde, bu oran kadın potansiyelinin, parlamentoya yansıtılmadığının göstergesidir. . Fakat son yıllarda kadınların politikada yavaş yavaş da olsa artan sayılarının yanında, siyasi

* KADER, Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği

kurumlarda cinsiyet eşitliğine ulaşmaya yönelik etkili metotların uygulanması ile ilgili çağrılarda da artış vardır ki bu da kadınların eşit temsil talebinin görünür olmaya başlaması ve siyaseti etkilemeye başlaması anlamına gelmektedir. (www.ka-der.org.tr/ erişim tarihi: 12.05.2008)

Bu çalışmada kadının siyasi yaşamdaki yeri irdelendikten sonra, günümüz toplumunda toplumsal yaşantının bir çok alanında yer almakta ve toplum için pek çok önemli işlevi yerine getirmekte olan sivil toplum kuruluşlarından biri olan KA-DER' in kadınların, seçme ve seçilme faaliyetlerine teşvik edilerek, siyasi yaşama katılımlarını arttırmak amacıyla gerçekleştirdiği eğitimler, projeler ve kampanyalar (Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği) incelenecektir.

1. Siyaset Kavramı ve Siyasetteki Kadın

Siyaset, Türk Dil Kurumu'na göre "devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatı", siyaset bilimcisi Robert'a göre ise "insan toplumlarını yönetme sanat ve faaliyetleri" olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte kimileri için ise siyaset bu tanımlamaların dışında, sosyal yaşam içerisinde en çok ihtiyaç duyulan bir araçtır. Siyaset kavramıyla akıllara gelen ilk soyut düşünce, siyasi partilerin yapmış oldukları siyasi çalışmalar olmasına karşılık, dünya üzerindeki insanların yaşamlarını sürdürürken kendi aralarındaki her türlü sosyal ilişkinin temelinde de siyaset düşüncesi yatar, çünkü insanlar kendi kendilerini yönetirler. (www.yerelsiyaset.com/(30.07.08))

Siyaset anlayışı toplumsal yaşantıyı şekillendirir. Toplumun siyasetten anladığı; güç kullanma araçlarını ele geçirip başkalarını yönetebilme olanağı ise, hiyerarşik ve otoriter bir toplum onaylanıyor demektir Buna karşılık siyaset "toplumsal konumları ve çıkarları farklı insanların bir araya gelerek sorunlarına ortak çözümler üretebilme süreci" olarak görülüyorsa, eşitliğe dayalı demokratik bir toplumsal gelişimin varlığından söz edilir.

Siyasetin hiyerarşik ve otoriter tanımlandığı toplumlarda birçok toplumsal grubun ama en çok da kadınların aleyhine sonuçlar doğmaktadır. Siyasetin toplumsal farklılıklar arasında eşitlik ve adaleti sağlama çabası, siyasal karar süreçlerine eksik katılım sorunu olan kadınlara kendilerini temsil olanağı sunacak bir açılımdır. Siyasetin bu tür tanımı kadın erkek eşitliğini gerçekleştirebilecek demokrasi anlayışının temelidir. Toplumsal fırsatların, farklı toplum kesimleri arasında nasıl dağılacağı parlamento hükümet ve politika saptayan kamu kurulları gibi siyasal karar organlarında belirlenir. bu süreçlerde kadınların eksik temsili sorunların çözümsüz kalmasına; devam eden eşitsizlikler ise kadınların eksik temsilinin sürekliliğine yol açar. Bu nedenle kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik çabaların başlangıç noktası, siyasal süreçlere katılımı cinsler arası eşitliği sağlayıcı adımlardan geçer. (TÜSİAD, 2000, s: 199)

2. Dünya'da ve Türkiye'de Siyasette Kadının Tarihsel İncelenmesi

17. ve 18. yüzyıl Avrupa monarkları Egemenliğinin kaynağını Tanrı'da bulmakta ve, kendilerini hükmettikleri insan topluluğuna karşı değil, Tanrı'ya karşı sorumlu görüyorlardı.ve halk, herhangi bir hak sahibi de değildi.(GÖZTEPE, 2003, http://auhf.ankara.edu.tr/erişim tarihi: 18.07.08) Fransız devrimi bu durumun değişmesine ve kadınların, erkeklerle birlikte insanlığı temsil ettiklerini ifade etme mücadelesinde bir dönüm noktasıdır. (ÇAKMAK, 2007, s: 735)

Türk kadını tarih boyunca, savaşta ve toplum düzeninin sağlanmasında etkin rol oynamıştır. Örneğin; Göktürk kitabelerinde kadın ve erkeğin beraber tahta çıktıklarını söylemekte ve .ana, "bilge hatun" unvanı taşımaktadır. Bunun anlamı ise devletin bilgin ve egemen melikesi demektir. (İNAN,1982 s: 28)

Tarihsel süreç içerisinde teokratik devlet sistemine göre idare edilen, Osmanlı İmparatorluğu'nda kadının sosyal durumu eski Türk töreleri ile kıyaslandığında gerilemeler kaydetmiştir. Devlet idaresinde İran ve Bizans'ın etkileri olmuş ve Osmanlı'nın ilk devirlerinde nispeten kadına da dini inanışlara göre, sosyal hayatta bir yer tanınmış ise de bu hal gitgide kaybolmuş ve kadın şehirlerde tüm ayrı bir hayat düzenine alıştırılmak istenmiştir. (İNAN, 1982, s: 59) Kadının tahta çıkışı ve yönetimde aktif rol alışı söz konusu bile olamadığı gibi iktidarın sadece babadan oğula geçmesi mümkündür. Valide sultanların yönetimdeki etkinliğine karşın yönetimdeki yeri geri planda ve edilgen yapıdadır.

Tanzimat'tan önce ve hatta Tanzimat devrinin bir bölümünde Osmanlı-Türk toplumunda yaygın erkek üstünlüğü düşüncesi kadının eşit olmadığı ve olmayacağı şeklindedir. Kadın da bu düşünceyi direnişsiz, normal karşılamaktadır. (Karal, 2003, s:125) Tanzimat dönemine kadar Türk kadını ile ilgili kısıtlamalar birbirini takip eden fermanlarda bu düşüncenin ürünüdür. Bu döneme gelinceye kadar her türlü haktan yoksun olan kadın statüsünün durağan hali Tanzimat hareketiyle hızla değişmeye başlamıştır. Başlayan çağdaşlaşma hareketi çerçevesinde Türk kadını gerek düşünce alanında, gerekse doğrudan doğruya siyasi ve toplumsal haklar yönünde ciddi adımlar atabilmiştir. (SAĞ, 2001, s: 16)

Türk kadınına ilişkin, ilk ciddi gelişmeler Kurtuluş Savaşı ve sonrasında yaşanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nde siyasal teoriler açısından tepeden inme ve devlet merkezli bir zorlama olarak görülse de, kadının radikal nitelikli hak kazanımlarına bu dönem adeta bir zemin hazırlamıştır. Söz konusu dönemde yaşanan deneyimler ve bu deneyimlerle ortaya konulabilen birikim, Cumhuriyet Türkiye'sine aktarılan önemli

bir mirastır. Cumhuriyet döneminde Atatürk devrimleri ile kadınların toplumsal durumları önemli bir değişimin ve gelişimin içine girmiştir. Yasalarda kadın-erkek eşitliği büyük ölçüde gerçekleştirilmiştir. Kadın, boşanma hakkında, seçme seçilme, eğitim, meslek seçimi, kamu görevleri yapma haklarına kavuşmuştur. Bu değişimler, hiç kuşku yok ki, ülkede yaşanmış olan ekonomik, toplumsal, kültürel alandaki yoğun değişimlerle paralellik göstermektedir. Kadının toplumsal konumunun değişmesinde en önemli haklardan biri de 3 Nisan 1930'da tanınan Belediye Meclislerine seçme ve seçilme hakkıdır. Türk kadınları bu haklarını 1933'te kullanmışlardır. 1934 te kazanmış oldukları milletvekili seçme ve seçilme hakkını 1935'te kullanmışlardır. Bu hakla Türk kadınlarına eşit yurttaşlık tanınmıştır. (SAĞ, 2001, s: 22)

1950 İlk kadın belediye başkanı (Müfide İlhan) Mersin'den seçildi. 26.03.1971 İlk kadın bakan (Türkan Akyol) atandı. 25 Haziran 1993 Türkiye'nin ilk kadın başbakanı (Tansu Çiller) hükümeti kurdu. (ERES, 2006,s: 41 -43) 1993 sonrasında hukuki, ekonomik ve toplumsal anlamda çok önemli kazanımları olmasının yanı sıra doğrudan kadının siyasal statüsünü düzenleyen veya etkileyen bir gelişme dikkati çekmemektedir.

Siyasal katılım türlerini bireysel siyasi katılım ve toplumsal siyasi katılım ikiye ayırabiliriz. Bireysel siyasi katılım genel olarak vatandaşlık görevleri arasında sayılan ve hiçbir ikili insan ilişkisini özellikle gerektirmeyen, yalnız olarak yapılabilen siyasal katılım türüdür ki, en belirgin örneği oy verme davranışıdır. oyun özellikle gizli olması prensibi bu davranışın bireyselliğini korumakta ve kolaylaşmaktadır. Toplumsal siyasal katılım ise bunun tersine, açıkça insan ilişkisi, grup davranışı ve sosyal faaliyet gerektirir şekilde yapılmaktadır. Bir siyasi partiye üye olmak, bir pozisyona aday olmak gibi. Bu iki tür siyasi faaliyet etkileyen sorunlar ayrı olduğu gibi, iki tür siyasi katılımda kadınların aldıkları roller ve katılım biçimleri de farklıdır. 1934 yılında kadına seçme ve seçilme hakkı verildiğinden beri, kadınlar, bireysel davranışa giren seçme hakkını kullanmada teşvik görmekte, desteklenmekte ve kanalize edilmekte iken, ikinci tür katılımı gerektiren seçilme hakkına ilişkin olarak bu yardımı bulamamaktadırlar. (AYATA, 1993, s:35) Türk kadınının siyasette nüfus yoğunluğu ile orantılı olarak temsil edilememesinin genel sebebi geleneksel olarak ev dışı faaliyetlerin erkeklere özgü olarak kabul edilmesidir. bu cinsiyet ayrımcı yaklaşımın giderilmesi için hayatın her alanında kadın erkek eşitliği anlayışının yaygınlaştırılması gerekir. (T.C. Başbakanlık K.S.S.G.M., 2000, s: 237)

3. Kadının Siyasette Etkinliğini Engelleyen Faktörler

Toplumsal kararlar parlamento, hükümet ve politika saptayan kamu kurumları gibi siyasal karar organlarında belirlenir. Bu kararlara katılamayan kadınlar zaten kendi sorunlarını çözecek toplumsal/siyasal araçlara ulaşamazlar ve bu nedenle kadın erkek eşitliğini önlemeye yönelik çabaların başlangıç noktası siyasal süreçlere katılımı cinsler arası eşitliği sağlayıcı adımlar atmaktan geçer Buna karşılık siyasal hayatta kadının yer almasını ve faaliyet göstermesini engelleyen faktörler söz konusudur.

3.1.Siyasal Sürece Katılımda Engeller

Erkek Baskın Değer Yargıları ve Geleneksel Rol Dağılımı

Kadının erkek tarafından kontrol edildiği ve erkeğin yanında ikinci sınıf bir statüye yerleştirildiği bir yaşam biçimi, erkek baskın bir bakış açısı yaratmaktadır. Geleneksel erkek baskın değer yargılarına göre, kadının yeri evidir. (ARASLI, 2000, s: 64) Toplumsal koşullanmalarda kadınlar belli yapıda işlere yönlendirilmektedir. Dolayısıyla kadınlar eve ve/veya çocuklarına daha yakın olabilmek için daha esnek zaman dilimlerine sahip olabilecekleri ancak daha düşük kazanç veya daha az olanaklar (kariyer) sağlayan işler seçebilmektedirler. İçinde yaşadığımız toplumda kadının ev dışında çalışmasıyla ilgili genel değerler kız çocuklarını büyüdüklüklerinde toplumda oynayacakları roller konusunda önemli ölçüde yönlendirmektedir. (T.C. Başbakanlık K.S.S.G.M., 1999, s: 7)

Evlilik ve çocuk sorumlulukları nedeniyle kadının eve bağlı yaşantısının süregeliyor ve siyaset alanında Türkiye'de erkeklerin egemenliğinin devam etmekte olması kadınların siyasal yaşama katılımını engellemektedir.(Ka.Der Başkanı Av. Hülya Gülbahar'la 26.07.08 tarihinde gerçekleştirilen görüşme notları)

Eğitimsizlik

Ailelerin büyük kısmı maddi kaynaklarını erkek çocuklarının eğitimi için sarf etmeyi yeğlemektedir. Kız çocuklarının okullaşma oranı %87,16'dır. Yetişkin her beş kadından biri okuma yazma bilmemektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bu oran, her iki kadından biridir. (Kadın Siyaset Programı, <http://www.ka-der.org.tr/>). Türkiye'de okur yazar olmama artık bir kadın sorunu haline dönüşmüştür. Yeterli bir eğitim görmemiş kadının siyasal olaylar hakkında bilgi edinmesi kaynaklara ulaşması, değerlendirmesi, çözüm üretmesi ve çözümleri tartışması mümkün olmayacağı gibi eğitimsiz kadın farklı ölçülerde de olsa, siyasal yaşamdan uzak durmayı yeğleyecektir. Eğitim cinsler arası eşitlik veya eşitsizlik kavramını topluma benimsetmek için en elverişli araçtır. (ARASLI, 2000,s: 65-66) Toplumda geleneksel erkek baskın değer yargılarının yaygın olduğu bir eğitim verilmesi halinde toplumun eşitlikçi bir doğrultu da değişmesi beklenemeyecektir.

Kadın ve kız çocuklarının eğitim ve öğrenimde fırsat eşitliğine sahip olmamaları, kadın okuma yazma oranındaki düşüklük çalışma yaşamında da erkeklere oranla son derece olumsuz bir konumda bulduklarını göz ardı edilememektedir. (Ka.Der Başkanı Av. Hülya Gülbahar'la 26.07.08 tarihinde gerçekleştirilen görüşme notları)

Zaman ve Maddi Kaynak Yetersizliği

Siyasal katılma zaman isteyen bir uğraştır. Toplumun pek çok katmanındaki kadın geleneksel rollerinden dolayı siyasete ayırmak için yeterli zaman bulamamaktadır. Özellikle toplumsal siyasete katılma anlamında siyasete olması gereken ölçüde zaman ayırmayan kişilerin siyasette ilerleme şansı olmayacaktır. Siyaset ayrıca masraflı da bir uğraştır. maddi kaynaklar bakımından erkeğe bağlı yaşayan kadınlar siyasete atılmaya cesaret edemeyecektir. (ARASLI, 2000,s: 65-66)

Kadınların siyasete katılım için gerekli maddi kaynağı bulmaları, erkeklere oranla daha zordur. Siyasi partiler adaylık için bir ücret talep etmediklerin de kadın aday aday sayısının arttığı gözlenmektedir. (Ka.Der Başkanı Av. Hülya Gülbahar'la 26.07.08 tarihinde gerçekleştirilen görüşme notları)

Fırsat Eşitsizliği

Cinsler arası eşitliği sağlamanın temeli bireyin gelişimi için toplumda mevcut fırsatlardan toplumda yaşayan farklı cinslerin eşit olarak yararlanabilme şansının olmasıdır. Türkiye'de, mevcut toplumsal gelişim olanaklarını hala farklı cinslere eşit olarak sunmamaktadır. Türkiye'de kadınlara karşı her alanda yaygın ve derin bir ayrımcılık uygulanıyor.. Dünya ülkeleri ile Türkiye arasında bir karşılaştırma yapıldığında, Türkiye'de yetişmiş kadın işgücünün yüksekliğine ve bu potansiyelin sunduğu olanaklara rağmen siyaset temsildeki tıkanıklıklar nedeniyle, kadınların parlamento ve hükümet düzeyinde eksik temsil edildiği görülür. (TÜSIAD, 2000,s: 205-206) Toplumsal cinsiyet ayrımcılığına son vermek ve fırsat eşitliği yaratmak, Türkiye'nin imzaladığı "Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi"nin, adaylık sürecinde olduğumuz Avrupa Birliği Eşitlik Müktesebatının gereği ve Anayasa'nın 10. maddesinin devlete verdiği bir görevdir. (Kadın Siyaset Programı, <http://www.ka-der.org.tr/>)

Anayasanın kanun önünde eşitlik başlığını taşıyan 10.maddesinin 2.fıkrası "kadın ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür" demektedir. Türkiye'de CEDAW (Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi) 1985 te Resmi Gazetede yayınlanarak, 1986 da yürürlüğe girmiştir

CEDAW birinci maddesi "...Kadınlara karşı ayırım deyimi kadınların medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve diğer alanlardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsivete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelecektir." (http://www.unicef.org/turkey/cedaw/_gi18.html)

CEDAW üçüncü maddesi "Taraf Devletler kadının tam gelişmesini ve ilerlemesini sağlamak için, özellikle politik, ... alanlar başta olmak üzere bütün alanlarda, erkeklerle eşit olarak insan hakları ve temel özgürlüklerinden yararlanmalarını ve bu hakları kullanmalarını garanti etmek amacıyla yasal düzenleme dahil bütün uygun önlemleri alacaklardır. (http://www.unicef.org/turkey/cedaw/_gi18.html)

CEDAW bu maddelerde, İnsan Hakları Sözleşmelerine taraf devletlerin, kadınlar ve erkeklerin tüm ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve siyasi haklardan eşit olarak yararlanmalarını temin yükümlülüğü ile kadının siyasi haklarını vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra Anayasamızın 90. maddesi gereği usulüne uygun olarak yürürlüğe girmiş uluslar arası sözleşmeler kanun niteliğindedir. Bu çerçevede kadına verilen siyaset hakkı bir hak niteliğinden uzaklaşmakta ve eşitlikçi toplumun gereği olarak yer almaktadır. Eşitlikçi ve demokratik bir topluma ulaşmak için cinsiyet eşitsizliği ortadan kaldırılmalıdır. Kadınların yaşadığı ayrımcılık insan hakları ihlalidir.

Kadınların toplumsal ve ekonomik hayata katılımının yetersizliği, siyaset temsil sorununun da en temel ve en yapısal nedenidir. Kadınların önemli bir çoğunluğu eğitimlerini sürdürecekt ya da ekonomik etkinliğe katılabilecek ortam bulamazken, dahası evlerinden ve onlara biçilen geleneksel rolün katı sınırlarından çıkmaları kendileri için bir ölüm-kalım sorununa dönüşürken siyasete atılmalarını ya da temsil hakkı kazanmalarını beklemek naif bir düşünce olur. Dolayısıyla bir kısır döngü ile karşı karşıya olduğumuz düşünülebilir. Ancak doğru yönde atılacak adımlarla bu kısır döngü olumlu bir dinamığe de dönüştürülebilir. (ESEN, MEMİŞOĞLU, 2007, s.8)

Kota sistemi fırsat eşitsizliğini engelleme de etkin bir faktör olacaktır. Ülkemizde resmi olarak uygulanmakta olmayan kadın kotasının %30 -"asgari temsil eşiği"ne - ve üzerinde bir değerde ve kadının seçilmesi olası sıralarda aday gösterilmesi ile kadının siyasi hayata dair etkinliği artacaktır. 2007 seçimlerinde bazı partilerin kota benzeri uygulamalar gerçekleştirmiş olmalarına karşılık yeterli olmadığı

seçim sonuçlarında görülmektedir. (Ka.Der Başkanı Av. Hülya Gülbahar'la 26.07.08 tarihinde gerçekleştirilen görüşme notları)

3.2. Siyasal Partilerde Kadınların Siyasete Katılımını Engelleyen Faktörler

Türkiye'de kadın erkek eşitliğinin önündeki toplumsal/siyasal engellerin aşılması kadınların siyasal karar süreçlerine katılarak kendi sorunlarına uygun çözümler üretebilmesine bağlıdır. Kadınların sorunlarını siyasal alanda temsil edebilmesi ise, siyasi partilerin siyasette kadın ögesini kabulü ve benimsemeleri ile olanaklıdır.

Siyasette kadının aktif rolünün artırılması ve bu amacının gerçekleştirilmesi için; siyasal partiler kadın erkek eşitliğine ilişkin politikalar geliştirmelidir. Siyasal partiler örgüt modellerini kadınların da aktif rol alabileceği bir sistem haline getirmeli ve siyasal parti yöneticilerinin kadın erkek eşitsizliğine duyarlılığı artırılmalıdır .Farklı siyasal partilerdeki kadınlar arasında iletişim güçlendirilmeli , siyasal partiler ile kadın örgütleri arasındaki iletişim ve faaliyet ortaklığı geliştirilmelidir. (TÜSİAD: 209-217)

Kadının siyasetteki emeğinden ve duruşundan siyasi hayatta yararlanılmakta olmasına karşılık, seçim aşamasında kadın adaylar geri planda bırakılmakta ve karar mekanizmasından uzaklaştırılmaktadır. (Ka.Der Başkanı Av. Hülya Gülbahar'la 26.07.08 tarihinde gerçekleştirilen görüşme notları)

3.3.Siyasal ve Sivil Örgütlere Katılımında Yaşanan Sorunlar

Siyasal katılımıda eşitliği belirleyen faktör, insanların toplumsal yaşama katılımlarını örgütlenme ve yönlendirme becerilerini geliştirecek fırsatlardan eşit yararlanabilmeleridir. Siyasi partiler tarafından belirlenen adaylıklarda kadın aday oranının aşırı düşüklüğü, siyasi partilerin siyasette kadınları destekleyici bir yaklaşım, politika ve tutum geliştiremediklerinin göstergesidir.; siyasi partiler tarafından belirlenmeyen muhtar adaylığına gösterilen ilgi, kadınların, siyasi partilerin kadınları dışlayıcı aday belirleme tutumu izlediklerinin farkında olduklarını göstermektedir.

Kadını bir siyasal özne olarak görmeyen siyasi partiler, kadınları siyasete kazanmak için bir politika üretememektedir. Bu politikaları geliştirme çabası gösteren bazı küçük partiler de, bunları uygulamaya geçirmekte zorlanmış, hatta bu politikaları hiç uygulayamamışlardır.(www.ucansupurge.org/, erişim tarihi: 29.08.2008)

Türkiye'de siyasal parti örgütleri vesayetçi ilişkiler aracılığıyla toplumun alt sınıflarını taşrasını, kadınlarını, yoksullarını ve diğer dışlanmış gruplarını yönetmektedir.Gerek sivil toplum örgütlenmelerinde gerekse siyasal parti örgütlenmesinde kadınların durumu ülke nüfusuna oranla en kötü durumdaki toplumsal grupların başında gelir.

Türkiye'de mevcut kadın örgütlerine baktığımızda bunların kadınların aile içindeki rolleri ile paralellik gösteren gönüllü sosyal yardım faaliyetlerine yönelmiş örgütler olduğunu görürüz. Kadın örgütlerinin sosyal yardım derneği modeli içinde sıkışıp kalması kadınların aile içindeki rolleri ile paralellik gösterir. Kadınlar esas olarak devletin yapması gereken görevleri üstlenirken topluma yararlı olduklarını da kanıtlamaya çalışırlar. (TÜSİAD: 2000,s: 206-207)

Kadınlar toplumsal hayata ilişkin daha verimli politikalar üretebilmektedirler 2006 da Ka.Der'in UNDP ile birlikte yapmış olduğu kamuoyu araştırmasında, katılımcıların %82'si Türkiye'de siyasi karar alma mekanizmalarında, yerel yönetimlerde ve TBMM'de daha çok kadın görmek istemekte ve aynı araştırmada bunun gerekçesi olarak, kadınların sorumluluk alan yeteneklerinin daha gelişmiş olduğu, daha güvenilir olduğu ve problem çözme becerilerinin daha yüksek olduğu düşüncesindedirler. Bu da toplumun kadın siyasetçiye bakış açısının olumsuz olmadığına göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Kadının örgütlü yaşamda aktif olarak yer alması, kadına hem maddi hem de manevi pek çok sorumluluğu da beraberinde getirmektedir. sivil toplum kuruluşlarının finansman yetersizlikleri ve kadının toplumsal rolü örgütlü yaşamda ve hatta siyasette aktif olarak yer almasında olumsuz faktörlerdir. (Ka.Der Başkanı Av. Hülya Gülbahar'la 26.07.08 tarihinde gerçekleştirilen görüşme notları)

4.Türkiye'de Siyasette Kadının Katılımının Değerlendirilmesi

2002 ve 2007 seçimlerinde siyasi partilere göre kadın aday oranları ile listelerin ilk üç sırasında yer almakta olan kadın adayların oranlarına baktığımızda;

Tablo.1.2002 ve 2007 seçimlerinde siyasi partilere göre kadın aday oranları

Adı	Toplam kadın aday sayısı	Toplam Kadın Aday Oranı %	İlk 3 sırada kadın aday sayısı			İlk 3 sırada Kadın Aday Oranı %			1.sırada kadın sayısı			2.sırada kadın sayısı			3.sırada kadın sayısı			Toplam kadın aday sayısı	Kadın Aday Sayısının Toplam kadın aday sayısına oranı %	Kadın Aday Sayısının ilk 3 sıradaki kadın aday sayısına oranı %	son 3 sırada kadın aday sayısı	Kadın aday sayısının son 3 sıradaki kadın sayısına oranı %
			2002	2007	2002	2007	2002	2007	2002	2007	2002	2007	2002	2007	2002	2007						
AKP	62	11,27	1	12	5,15	0	0	1	6	0	6	454	13,66	2,64	25	40,32						
CHP	55	10,00	7	13	5,58	1	4	3	5	3	4	246	22,36	5,28	22	40,00						
ANAP	88	16,00	16	25	10,73	2	6	4	13	10	6	697	12,63	3,59	52	59,09						
DP	55	10,00	12	8	3,43	4	2	4	0	4	6	458	12,01	1,75	25	45,45						
MHP	35	6,36	2	5	2,15	1	1	0	0	1	4	251	13,94	1,99	16	45,71						
GP	119	21,64	29	30	12,88	4	8	11	10	14	12	980	12,14	3,06	49	41,18						
Toplam	414	12,55	67	93	6,65	12	21	23	34	32	38	3086	13,42	3,01	189	45,65						

www.kader.org.tr, erişim tarihi: 28.07.08

Tablo incelendiğinde görülebileceği üzere toplam milletvekili adayları içinde, kadın adayların azlığı dikkati çekmektedir. Aday gösterilen kadınlar da partileri tarafından , seçilebilecekleri sıralarda oldukça az oranda aday gösterilmekte iken, genellikle seçilmelerinin çok zor olduğu arka sıralarda aday olarak gösterilmektedirler. 2002 ve 2007 seçimleri kendi aralarında karşılaştırıldıklarında, kadın aday sayısının ve seçilebilecek yerde aday gösterilen kadın sayısının 2007 de 2002 ye oranla artışı gözlenmektedir. Buna karşılık erkek adaylar için aynı tabloya bakıldığında, siyasi partilerin kadın adaylarla ilgili bakış açısı ortaya çıkmaktadır.

2007 seçimlerinde bu rakamlara ulaşılabilmesinde, Ka.Der öncülüğünde seksen sivil toplum kuruluşu ile gerçekleştirilen kadın siyaseti programının ve seçime yönelik, Kadınlar Sordu: Meclise Girmek İçin Erkek Olmak Şart Mı?, "Hedef: Listelerde İlk 3", Haydi Kadınlar Meclise, Bu Meclise Kadın Şartı!", gibi sloganlarla ve bıyık takarak, bıyıklı olmak mı gerek şeklinde yürütülen kampanyaların, etkisinin ölçülmesine yönelik bir çalışma yapılmamasına rağmen, Sivil Toplum Kuruluşlarının işlevini yerine getirerek farkındalık, bilinç ve önemsenme yarattığı söylenebilir. (Ka.Der Başkanı Av. Hülya Gülbahar'la 26.07.08 tarihinde gerçekleştirilen görüşme notları)

Tablo.2.2002 ve 2007 seçimlerinde siyasi partilere göre erkek aday oranları

Parti Adı	Toplam erkek aday sayısı	Erkek Aday %	İlk 3 sırada erkek aday sayısı			İlk 3 sırada erkek aday oranı %			1.sırada erkek sayısı			2.sırada erkek sayısı			3.sırada erkek sayısı			Toplam erkek aday sayısı	Erkek Aday Sayısının Toplam erkek aday sayısına oranı %	Erkek Aday Sayısının ilk 3 sıradaki erkek aday sayısına oranı %	son 3 sırada erkek aday sayısı	Erkek aday sayısının son 3 sıradaki erkek sayısına oranı %
			2002	2007	2002	2007	2002	2007	2002	2007	2002	2007	2002	2007	2002	2007						
AKP	488	88,73	232	221	94,85	81	81	80	75	71	65	3441	14,18	6,42	188	38,52						
CHP	495	90,00	226	220	94,42	80	77	78	76	68	67	1746	28,35	12,60	191	38,59						
ANAP	462	84,00	217	208	89,27	79	75	77	68	61	65	1423	32,47	14,62	161	34,85						
DP	495	90,00	221	225	96,57	77	79	77	81	67	65	2160	22,92	10,42	188	37,98						
MHP	515	93,64	231	228	97,85	80	80	81	81	70	67	2449	21,03	9,31	197	38,25						
GP	431	78,36	204	203	87,12	77	73	70	71	57	59	1020	42,25	19,90	164	38,05						
Toplam	2886	87,45	1331	1305	93,35	474	465	463	452	394	388	12239	23,58	10,66	1089	37,73						

www.kader.org.tr, erişim tarihi: 28.07.08

Tablo.3.Siyasi Partilerde Kadın Temsili Oranları

SİYASİ PARTİLERDE KADIN TEMSİLİ***		
Parti	Kadın Milletvekili	Kadın İl Başkanı
AKP	% 8,8	% 1,23
CHP	% 9,09	% 1,23
MHP	% 2,9	% 1,23
DTP	% 36 (Siyasi partilerde eşit temsile en yakın oran)	% 5,26
DSP	% 7,69	% 5
BBP	%0 (Tek ve erkek milletvekili)	% 2,67
ÖDP	%0 (Tek ve erkek milletvekili)	% 4

KSGM tarafından Ulusal Eylem Planı hazırlık süreci için 2008'de hazırlanmış politika dokümanı belgesinden alınmıştır.aktaran: www.kader.org.tr, erişim tarihi: 28.07.08

Milletvekili oranlarında yeterli temsil olanağını sağlayamayan kadınlar üye oldukları siyasi partileri içinde de yönetim kademelerinde yer alamamaktadırlar.

Tablo.3. Bazı ülkeler düzeyinde kadın temsil oranları:

Ülkeler	Kadın Temsil oranları
Ruanda	yüzde 48.8,
İsveç	yüzde 45.3,
Danimarka	yüzde 36.9,
Hollanda	yüzde 36.7,
İspanya	yüzde 36,
Kosta Rika	yüzde 35.1,
Mozambik	yüzde34.8,
Arjantin	yüzde 34.1,
Güney Afrika	yüzde 32.8,
Irak	yüzde 31. 6,
Namibya	yüzde 26.9,
Doğu Timor	yüzde 26.1 ve
Uganda	yüzde 24.7.

www.kader.org.tr, erişim tarihi: 28.07.08

2002 seçimlerinde, Türkiye'de kadınların siyasete katılma oranı yüzde 4.4 ve Türkiye bu oranla dünyadaki 163 ülke içinde 150'nci sırada yer almakta iken, ülkemiz tarihinin en yüksek parlamentoda kadın temsil oranı olan %9.1 ile bu ülkelerin oranları arasında ciddi bir fark bulunmaktadır.

Tablo.4. Kota uygulayan Avrupa ülkeleri, uygulanan kota biçimi ve kadın parlamenter oranları

AB	ÜYE	U	B	P	%	ADAY	U	B	P	%
ÜLKELER						ÜLKELER				
				X	31,6	Hırvatistan			X	17,8
				X	32,2	Makedonya	X	X	X	28,3
		X		X	34,7	AVRUPA	U	B	P	%
				X	15,5	DİĞER				
				X	18,5	Bosna	X	X	X	14,3
				X	14,3	Hersek				
		X	X	X	18,5	İsviçre			X	25,0
				X	14,3	İzlanda			X	31,7
				X	14,3	Moldova			X	20,8
				X	36,7	Türkiye				9,1
				X	19,7	Noveç			X	37,7
				X	13,3	Sırbistan	X	X	X	20,4
				X	13,3					

İspanya	X	X	36,0
İsveç		X	47,3
İtalya		X	17,3
Litvanya		X	24,8
Lüksemburg		X	23,3
Macaristan		X	10,4
Malta		X	9,2
Polonya		X	20,04
Portekiz	X	X	21,3
Romanya		X	11,2
Slovakya		X	19,3
Slovenya		X	12,2
Yunanistan		X	13,0
ORTALAMA			22,5

U: Ulusal düzeyde anayasa ya da seçim yasasında öngörülen kota, B: Bölgesel düzeyde anayasa ya da seçim yasasında öngörülen yasa; P: Partilerin aday gösterecekleri kadın oranına ilişkin kota

* Danimarka'da geçmişte kota uygulamasına gidilmiş ancak kadın kotaları halen yürürlükte değil.

Kaynak: Küresel Kadın Kotası Veri Bankası <http://www.quotaproject.org/country.cfm>; Parlamentolar arası Birlik <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>, aktaran: Siyasetin Cinsiyeti Politika Notu, Aslı Toksabay Esen ve Oya Memişoğlu 25 Eylül 2007

Tablodaki ülkeler incelendiğinde, Türkiye dışındaki tüm ülkelerde kota yöntemlerinden en az birinin uygulanmakta olduğu görülmektedir. En yaygın uygulanmakta olan yöntem ise tabloda (P) ile ifade edilen "Partilerin aday gösterecekleri kadın oranına ilişkin kota"dır. Avrupa Birliği ülkeleri kota yöntemlerinden en az birini uygulayarak kadın temsil oranını ortalama olarak %22.5 düzeyinde parlamentolarına yansıtmaktadırlar. Türkiye ise kadınları siyasi yaşamda destekleme yollarından biri olan kotayı kullanmamakta ve %9.1 temsil oranı katılmak istediği AB ortalamasından oldukça geri bir düzeydedir. Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin 2005 yılı Bin yıl Kalkınma Hedefleri Raporu'nda Türkiye'nin 2015 te hedeflediği kadın temsil oranı %17 iken bile bu rakamlara ulaşmamaktadır. Ağustos 2007 verilerine göre, Türkiye 189 ülke arasında 163. sıradadır. Bu sırayla, sadece Batılı ülkelerin değil, kimi Afrika, Latin Amerika, Arap Yarımadası ülkelerinin de gerisindeyiz.(KOTA El Kitabı s: 42)

Tablo.5. 1984-2002 Yılları Arası Yerel Siyasette Kadın Katılımı Oranları :

Yıl	Belediye Başkanlığı	Belediye Meclisi	İl Genel Meclisi
1984	-	0,6	0.3
1989	0.2	0,7	0.8
1994	0.4	0.9	0.9
1999	0.6	1.6	1.4
2002	0,56	2.37	1,78

Bir De Buradan Bak Cinsiyet Eşitsizliği Bir "Kadın Sorunu" Değil, Toplumun Sorunudur Serpil Sancar, Selma Acuner, İknur Üstün, Aksu Bora, Lara Romaniuc, KA-DER Yayınları, Haziran 2006

Ülkemizde kadınların yerel meclislerde ve her düzeyde karar mekanizmalarında temsil ve katılım oranları daha da düşüktür. Yerel meclislerde kadınların temsil oranı %1 veya 2 civarındadır. .(KOTA El Kitabı s: 42)

Tablo.6. 2007 seçimleri Parlamento ve Hükümette Kadın Temsil oranları

PARLAMENTO VE HÜKÜMETTE KADIN TEMSİLİ*	
Bakanlar Kurulu	% 4,2
Milletvekili	% 9,1

www.ka-der.org.tr/, erişim tarihi: 28.07.08

Şu anda 59. hükümette Bakanlar Kurulunda sadece bir kadın Bakan bulunmaktadır.

Tablo.7. Seçim yılı ve cinsiyete göre parlamenter sayısı

Seçim yılı ve cinsiyete göre parlamenter sayısı

Number of parliamentarians by election year and sex

Seçim yılı <i>Election year</i>	Toplam <i>Total</i>	Kadın <i>Female</i>	Erkek <i>Male</i>	Kadın % <i>Female %</i>
1935	395	18	377	4,6
1939	400	15	385	3,8
1943	435	16	419	3,7
1946	455	9	446	2,0
1950	487	3	484	0,6
1954	535	4	531	0,7
1957	610	7	603	1,1
1961	450	3	447	0,7
1965	450	8	442	1,8
1969	450	5	445	1,1
1973	450	6	444	1,3
1977	450	4	446	0,9
1983	400	12	388	3,0
1987	450	6	444	1,3
1991	450	8	442	1,8
1995	550	13	437	2,4
1999	550	22	528	4,0
2002	550	24	526	4,4
2007	550	50	500	9,1

Kaynak: DİE, 2005, www.die.gov.tr

1934 te kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınmasından sonra ilk seçim olan 1935 seçimlerinde, 395 milletvekilinin 18'i kadındır. Bu ise 4.6'lık oranı ifade eder ve bu oran 2007 genel seçimlerine kadar olan en yüksek orandır.

Tablo.8. Türkiye için İnsani Gelişmişlik Endeksinin Gelişimi ve Sıralaması

İGE	1975	1980	1985	1990	1995	2001	2002	2003
Türkiye Puanı	0,587	0,610	0,646	0,678	0,709	0,734	0,751	0,750
Seviyesi	Orta	Orta	Orta	Orta	Orta	Orta	Orta	Orta
Türkiye Sıralaması ⁸	56	64	68	79	75	96	88	94
Ülke Sayısı	102	113	121	136	145	175	177	177
Ülke Sayısına Göre (%)	54,9	56,6	56,2	58,1	51,7	54,9	49,7	53,1

Kaynak: UNDP, *Human Development Report*, 2003-2005. aktaran: Sırma Demir Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi Ve Türkiye Açısından Değerlendirme, , Ankara 2006 s: 11

Tablo.9. Yıllar itibariyle Türkiye'nin İnsani Gelişme Değerleri

Yıllar	Doğumda Yaşam Beklentisi (yıl)	Yetişkin Okur-Yazarlık Oranı (%)	Okullaşma Oranı (%)	Kişi Başına GSYİH (SGP/\$)
1950	44	33,6	-	-
1965	53	53	44,9	791
1970	56,1	57	50,6	927
1975	59,9	63,3	50,9	1.523
1980	61,9	68,7	51,1	2.252

1985	64	74,1	56,4	3.340
1990	66,3	78	58,4	4.213
1995	68,1	82	62,4	5.620
1997	69	83,2	61	6.350
1998	69,3	84	61	6.422
1999	69,5	84,6	62	6.380
2000	69,8	85,1	62	6.974
2001	70,1	85,5	60	5.890
2002	70,4	86,5	68	6.390
2003	68,7	88,3	68	6.772

Kaynak: UNDP, Human Development Report, 1990-2003 aktaran: Sırma Demir Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi Ve Türkiye Açısından Değerlendirme, , Ankara 2006 s: 12

Kadınlar toplumsal cinsiyet ayrımcılığı nedeniyle güçsüzleştiriliyor; fırsatlardan ve kaynaklardan eşit bir biçimde yararlanamıyor. UNDP'nin 2006 İnsani Kalkınma Raporundaki Cinsiyet Güçlendirme Endeksi'ne göre Türkiye 75 ülke arasında Mısır, Suudi Arabistan ve Yemen'in önünde 72. sıradadır. (Kadın Siyaset Programı, <http://www.ka-der.org.tr/>) Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan insani gelişme raporuna göre Türkiye'nin cinsiyet gelişme endeksi insani gelişme endeksinden daha düşüktür: Dahası cinsiyet güçlendirme ölçüsü, toplumsal gelişmişlik düzeyine göre çok geri durumdadır. bunun en temel göstergesi ise, parlamentodaki düşük kadın milletvekili oranıdır.

Ayub, "Rapora göre Türkiye, insani gelişme endeksinde 177 ülke arasında 84'üncü oldu. Geçen yıl 92'nci sırada olan Türkiye'nin endeksteeki değerinin yükselmesinin nedeni, son beş-altı yılda gerçekleşen ekonomik gelişmelerdir" dedi. Türkiye'yi endeks değerlerde aşağı çeken etkenlerden birinin cinsiyet eşitsizliği olduğunu ifade ederek, "Türkiye'yi toplumsal cinsiyet eşitsizliğine göre alırsak, 111'inci sırada yer alıyor. Türkiye'deki kadınların güçlendirilmesi büyük önem taşıyor" dedi. ([www://altinhaber.com](http://www.altinhaber.com), erişim tarihi: 27.07.08)

Kadın adayların seçilmesini etkileyen faktörler

Seçmenlerin kadınların siyasette başarılı olamayacağına ilişkin önyargıları bulunmaktadır.Siyasal kariyerde örgütsel ilişkilerde kazanılan deneyimler önemli iken, Türkiye de ise deneyim sahibi kadınlardan çok parti yöneticilerinin güvenini kazanan, kadınların aday gösterilme ve seçilme şansları yüksektir.

Kadının aile sorumlulukları ile siyaset arasındaki gerilim ve başkaca kültürel ayrımcılıklar ile ülkede uygulanan seçim sistemi, dar bölge çoğunluk sistemi yerine geniş bölge oranlı temsil ve liste usulünün uygulanması kadınların daha kolay seçilmesini sağlar. Bu açıdan Türkiye'de seçim sistemi kadınları engelleyici bir faktör olmamakla birlikte destekleyici mekanizmaların seçim sistemi içinde yer almamasının yarattığı sorunlar yaşanmaktadır. Seçim sistemi ve diğer engelleyici faktörlerin etkisi, genellikle güçlü bir kadın hareketinin varlığı ve bu hareketin siyasal partiler ile işbirliği yapma becerisine bağlı olarak dengelenebilir. Kadın adayların başarısını etkileyen faktörler arasında medyada etkilidir.Türkiye'de medya kadın adayları ciddiye almamakta ya da onlardan ayrımcı ve aşağılayıcı bir dille bahsetmektedir. (TÜSİAD, 2000,s:220-222)

Bu engelleyici faktörlerin ortadan kaldırılması, kadının siyasette aktif olarak yer alması sağlayacak ve böylelikle kadın toplumsal karar verme mekanizmalarına etki edebilecektir. Engelleyici faktörlerin ortadan kaldırılmasında ise etkin ve tüm partilere eşit mesafede bir duruş sergileyen sivil toplum kuruluşu KA-DER'in faaliyetleri etkileyici rol oynamakta olup kadın hareketine destek sağlamaktadır.

Ka.Der (Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği)'in İncelenmesi

(Bu veriler www.kader.org.tr adresinden alınarak derlenmiştir.)

Ka.Der 1997 yılında kurulduğunda Türkiye'de kadınlar artık kamusal yaşamda varlıklarını kanıtlamıştı.buna rağmen her alanda, tüm olumsuz koşullara karşın, kadınlar vardı ama politikada ve karar verme pozisyonlarında kadınlar neredeyse yoktu.

Öyle ki Ka.Der'in kurulduğu ve çalışmaya başladığı yıllarda bu harekette yer aldığı söylenmek bile cesaret gerektirmekteydi. (Ka.Der Başkanı Av. Hülya Gülbahar'la 26.07.08 tarihinde gerçekleştirilen görüşme notları) Politikada mutlak bir erkek egemenliği vardı. Oysa,1995 BM Pekin Dünya Kadın Konferansı kararlarının da vurguladığı gibi, kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi için ve eşitlik yolunda, kadınların atama ve seçimle gelinen tüm karar verme mekanizmalarında etkili temsili, anahtar rol oynuyordu.

Kadınların seçimle ve atamayla gelinen tüm karar verme mekanizmalarında ve politikada biran önce etkili ve giderek eşit temsiliyi sağlamak amacıyla yola çıkan Ka-Der amacını gerçekleştirmek için; doğru stratejilerin saptanması, çok yönlü, çok ortaklı bir mücadele verilmesi gerektiğini düşünmektedir.

Ka.Der, temel amacının sağlanmasında;Toplumsal ve politik kültürdeki erkek egemenliğine karşı, kadınlık bilincinin yükseltilmesi ve kadın sorunlarına karşı duyarlılığın artması konusunda,kadınların

politikaya katılımını engelleyen ekonomik, sosyal koşulların, yasaların ve uygulamaların değişmesi, eşitlik politikalarının uygulanması hakkında; kadınların karar verme mekanizmalarında ve politikada etkili temsilini sağlayacak pozitif ayrımcı, özel önlemlerin (kadın kotası gibi), anayasa, yasa ve tüzüklerle alınması için; kamusal yaşamda yer alan partili ve partisiz kadınların güçlendirilmesine, aday olmaya teşvik edilmesine, görünür kılınmasına yönelik. Politik yaşamda ve karar verme mekanizmalarında yer alan kadınlar arasında; onlarla kadın hareketi arasında, kadın sorunları ve politikaları konusunda iş ve güç birliğinin gelişmesi için, mücadele etmektedir.

Ka.Der kadınları politikaya , politika ve partileri de kadınlara hazırlama çabasıyla hareket etmektedir ve her hangi bir partiyle yakınlığı söz konusu değildir. Tüm partilere eşit mesafede bulunan sivil toplum kuruluşunun temel amacı tüm partilerde kadınların güçlenmesini ve etkin örgütlenmesini sağlayarak kadın politikalarına destek verilmesidir. 11 ilde şube ile 6 ilde girişim grubu ile faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşunun partisiz veya çeşitli partilere üye veya yönetici konumunda yaklaşık 5000 üyesi bulunmaktadır. Ayrıca "Ka.Der'in ne iyi ki böyle üyelerimiz var" ifadesiyle belirttiği erkek üyelerinin bulunduğunu da eklemek gerekir.

Ka.Der'in Gerçekleştirdiği Projeler, Eğitimler ve Kampanyalar

A.Projeler :

1.Eğitimde ve toplumsal katılımı cinsiyet eşitliğinin sağlanması : Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) Ka.Der ve Eğitim Reformu Girişimi (ERG)'nin ortak olduğu proje, eğitimdeki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin azaltılması amacıyla Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden **Diyarbakır, Mardin, Şanlıurfa** illeri ile doğu illerinden en fazla göç alan ve en kalabalık nüfuslu metropol olan **İstanbul** ilinde uygulanmıştır. Proje Ocak 2005'de başlayıp Aralık 2007'de bitmiştir. Projenin hedef kitlesi, okuryazar olmayan (özellikle 15-24 yaşlarındaki) kadınlar, temel eğitim çağında kız çocukları olan anne-babalar, yerel yetkililer, gazeteciler, sivil toplum kuruluşları, ulusal düzeydeki politika üreticileri ve medya kuruluşlarıdır. İşlevsel Yetişkin okuryazarlık programına ek olarak okuryazarlık becerilerini yeni edinmiş kadınlar için yurttaşlık bilgileri içeren bölüm, KA.DER tarafından geliştirilerek uygulamaya konulmuştur.

2.Siyaset Okulu Projesi: Proje kadınların karar mekanizmalarına katılımını artırmaya yönelik faaliyetler çerçevesinde, 2007 yılının genel seçim yılı olması dolayısıyla siyasette faal kadınları eğitmeyi, bilgilendirmeyi ve desteklemeyi amaçlamıştır.

9 okulu kapsayan Siyaset Okulu Projesi *İstanbul, Ankara, Eskişehir, İzmir, Bursa ve Adana* illerinde yapılmıştır. Proje Ekim 2006'da başlamış olup Haziran 2007'de bitmiştir. Projede siyasi partilerde aktif olarak görev yapan kadınlara yönelik eğitim verilmiştir. Türkiye'de ilk defa yapılırken, bu okulda konular kadın bakış açısından işlenmiştir.

3.Siyaset Okulu Değerlendirme Projesi: Değerlendirme Projesi", Siyaset Okulu Projesi ile eş zamanlı olup bu projenin değerlendirilmesini, eğitim öncesinde ve sonrasında katılımcılara dağıtılan anketler ve odak grup soruları aracılığıyla yapılmaktadır. Değerlendirme Projesi her siyaset okulunda uygulanmaktadır.

4.Toplumsal Cinsiyet ve Kota Eğitimleri: Toplumsal Cinsiyet ve Kota Eğitimleri Ka.Der Genel Merkezi tarafından Mayıs ve Haziran 2007 boyunca İstanbul'da toplam 60 kadının katıldığı eğitici eğitim seminerleri olarak uygulanmıştır. İstanbul'daki eğitimlere Ka.Der Genel Merkez dahil olmak üzere tüm Ka.Der Şube ve Temsilciliklerinden siyasette ve sivil toplum kuruluşlarında aktif kadınlar katılmıştır. Projenin amacı katılımcıları Toplumsal Cinsiyet ve Kota konularında bilinçlendirmek ve katılımcıların bilgilerini artırmaktır. 8 ay boyunca süren proje kapsamında, İstanbul'da verilen eğitici eğitimini alan kadınlar daha sonra yerelde de bu eğitimi kendileri vermişlerdir. İstanbul Kadıköy Şubesi, İzmir, Antalya, Niğde, Bursa, Samsun, Mersin, Adana illerinde yaklaşık 250 kadın Toplumsal Cinsiyet ve Kota eğitimlerini almışlardır. Proje tamamlanmıştır.

5. Kadın Siyaseti Programı: Kadın Siyaseti Programı Ka.Der'in 15 Mart 2007 tarihinde başlattığı basın kampanyası dahilinde olup, 2007 genel seçimlerine yönelik bir politika önerisi niteliğindedir. "Kadın Siyaseti" çerçevesinde şiddet, istihdam, siyasi katılım, sağlık gibi konularda siyaset önerilerini içermektedir. Kadın Siyaseti programı Türkiye'deki diğer kadın kuruluşlarının da desteği alınarak hazırlanmıştır.

Siyaseti Programı'nın en acil programatik hedefleri 6 ana başlık altında sıralanıyor:

- Toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı devlet politikaları ve bunlara yaşama geçirecek kurumsal yapılar oluşturulmalıdır.
- Kadınların seçim ve atamayla belirlenen karar organlarında eşit temsili ve katılımı sağlanmalıdır.
- Kadın ve kız çocuklarının eğitim ve öğrenimde fırsat eşitliğine kavuşmaları sağlanmalıdır.
- Kadın istihdamı artırılmalı, çalışma yaşamında fırsat eşitliği sağlanmalı ve kadın yoksulluğuyla mücadele edilmelidir.
- Sağlık hizmetlerinden yararlanmada kadınların yaşadıkları mağduriyete son verilmelidir.

- Kadınlara ve kız çocuklarına yönelik yaygın şiddet önlenmelidir.

6.Kadınlar İş Başına Projesi:

2003–2006 yılları arasında, toplam 3 yıl süren bir projedir. Projenin Amacı; kadınları, seçimle ve atamayla gelinen bütün karar alma organlarına aday olmaya özendirerek; aday ve aday olmayı düşünen kadınları değişik konu ve alanlarda bilgilendirmek; kadın temsil oranını artırmak üzere farklı kuruluşlar arasındaki işbirliğini geliştirmek; farklı siyasi parti ve sivil toplum kuruluşları içinde bu doğrultuda grup çalışmalarının gerçekleşmesini sağlamak ve sonuçta özgüvene sahip, görünür olmayı bilen, siyaset ve yönetim alanlarına kadınlar açısından bakabilen, kadın sorunlarına çözüm arayışı içinde olan geniş bir aday havuzu için gerekli temelleri atmaktır. Eğitimler İstanbul, Ankara, İzmir, Diyarbakır, Trabzon, Mersin, Eskişehir, Van, Niğde, Malatya, Denizli ve Samsun illerinde yapılmış olup yaklaşık 400 kadına ulaşılmıştır.

B.Eğitimler:

Ka.Der/MEDA eğitimi; Mayıs 2000-Temmuz 2001 tarihleri arasında sürdürülen proje dahilindeki eğitim paketidir. Bu paket dahilinde Toplumsal Cinsiyet, Türkiye’de kadın ve siyaset ana başlıkları bulunmaktadır. Cinsiyet kavramı, toplumda kadına yüklenen roller, kısa bir Türkiye’de kadının tarihi, kadınlar nasıl bölünüyor, siyasi partilerde kadınların aleyhine işleyen mekanizmalar, ne yapılabilir...vb gibi konular işlenmektedir.

İddialı Olmak (Kendine Güven) Eğitimi (Assertiveness); Bu eğitim kadınlarımızda oldukça eksik olan kendine güven konusunda uygulanabilir teknikler geliştirilmesi için oluşturulmuş bir pakettir..

Verimli Toplantı Yapmak Eğitimi; bu eğitim paketinin içeriğinde toplantı yönetimi, saat sınırlamaları, aktif toplantı yönlendirme yöntemleri, eşit katılım sağlanması gibi konular bulunmaktadır.

Yerel Yönetimler; Bu eğitimde yerel yönetimlere ilişkin teknik bilgi, kadın bakış açısıyla yerel yönetimlerin önemi ve dünya deneyimleri işlenmektedir.

Rekabet - Kıskançlık - Görünür Olma ve Dayanışma; Bu eğitimde özellikle siyasi partilerde karşılaşılan rekabet ve kıskançlık ele alınmakta, bu olumsuz koşullarla başa çıkma teknikleri ve özellikle kadınlar için görünür olma ve dayanışma yöntemleri anlatılmaktadır.

İletişim - Motivasyon – Liderlik, İnsanlar arası iletişimin son derece önemli olduğu bilinciyle hazırlanan bu eğitimde siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşları için büyük önem taşıyan motivasyon konusuna ve liderlikle ilgili bilgilere yer verilmektedir.

Demokrasi - Katılım – Yurttaşlık; Kadının Siyasette Güçlendirilmesi projesi kapsamında yer alan bu eğitim; demokrasi, katılım ve yurttaşlık konusundaki genel bilgilerimizi tazelemek ve kadın bakış açısıyla politikalar oluşturmak amacını taşımaktadır.

AB Üyeliği Kadınlara Ne Getirecek?; AB'nin kadının toplumsal konumunun güçlendirilmesi, çalışma hayatı ve sosyal güvenlik açısından getireceği yasal dayanaklar, kadınların siyasi karar alma organlarındaki rolünün artırılması ve kadın erkek eşitliğini sağlama yönündeki ana politika ve uygulamaların tanıtılması yönündedir.

Kadınlara Grup Çalışması Nasıl Yapılır? ;Yetişkin eğitimi yöntemlerini kullanarak kadınlarla grup çalışması yapma tekniklerine yer verilmektedir.bunun yanı sıra ayrıca Türkiye Kadın Hareketi Tarihi , Kadına Yönelik Uluslararası Anlaşmalar Toplumsal Değişimde Kadınların Rolü Ve Ka.Der Örneği, Medeni Yasa - Haklarımızı Öğrenelim,Güzel Konuşma Ve Hitabet

C. Kampanyalar :

Kadınların Türkiye siyasetinde hak ettikleri yeri alması hedefiyle yola çıkan Ka.Der, seçim sandığına kadar ara vermeden devam edecek olan kampanyasının ayrıntılarını, 15 Mart 2007 Perşembe günü düzenlediği basın toplantısıyla önce medyaya tanıttı.

15.03.2007 tarihli basın bülteni'nden :

KA.DER, (KADIN ADAYLARI DESTEKLEME VE EĞİTME DERNEĞİ) GENEL SEÇİME HAZIRLIK KAMPANYASINI BASINA TANITTI

KADINLAR SORDU: MECLİSE GİRMEK İÇİN ERKEK OLMAK ŞART MI?

Bu tanıtımda “ Kadınlar Sordu: Meclise Girmek İçin Erkek Olmak Şart mı?” sloganı kullanıldı. Ka.Der Üyesi Semiha Öztürk tarafından tanıtılan bu kampanya, üç aşamadan oluşmakta ve . Ka.Der birinci adımında “Erkek Olmak Şart mı?” ve “Haydi Kadınları Seçelim” mesajları ile “uyandırma / farkındalık yaratmayı” amaçlamaktadır. Ka.Der’in seçim kampanyasının ilk ayağı için hazırlanan billboard, afiş ve ilanlarda, Kadın Fonu YK Başkanı ve işkadını Ümit Boyner, oyuncu Meltem Cumbul, oyuncu Lale Mansur ve oyun yazarı-yayıncı Meral Okay, “**Meclise girmek için ERKEK OLMAK ŞART MI?**” sloganıyla

politikacılara sesleneceği açıklandı ve toplantı, Ka.Der üyeleri ve katılımcılarının takma bıyık takarak sorduğu "Erkek Olmak Şart mı?" sorusuyla sona erdi.

27 Mart 2007 tarihinde Başbakan Erdoğan'ın Kadın Şurası'ndaki konuşması üzerine Ka.Der'in yaptığı basın açıklaması:

KA.DER: ELBETTE, KADIN MAL DEĞİL. BU YÜZDEN CİNSİYET KOTASI İSTİYORUZ!

Biz kadınlar, kotayı bir ayrımcılık, kadınları bir "mal", korunmaya muhtaç bir yaratık durumuna düşürme unsuru veya "**erkeklerin ianesi**" olarak görmüyoruz. Kadınların parlamentoda daha yüksek oranda temsilinin sağlanması ve fırsat eşitliği açısından erkeklere oranla dezavantajlı olan kadınlar için, geçici olarak kota konularak, mecliste kadın sayısının artmasının sağlanmasını istiyoruz. Dünyada tam 81 ülkede kota uygulanıyor; bu ülkelerden 16'sı kotayı anayasa ile düzenliyor, 27'si ise seçim yasasıyla düzenliyor, 43 ülkede ise kota siyasi partilerin tüzüklerine konulan hükümler çerçevesinde ve seçim adaylarını kapsayacak biçimde hayata geçiriliyor. Dünyada kota tartışması 1980'lerde başladı. 25 yılda çok yol alındı ve kota uygulamasını hayata geçiren ülkeler "erkek demokrasi"lerinden kurtuldu. ....Kadın Adayları Eğitim ve Destekleme Derneği Ka.Der, cinsiyet kotasının Kadının siyasi temsili için gerekli olduğunu savunuyor bu amaçla düzenli olarak cinsiyet kotası eğitimi veriyor.

Ka.Der, 2007 seçimlerinden önce yapılması gerekli yasal değişikliklere ilişkin bir de paket hazırladı. Bu pakette, Anayasa (md:8), Siyasi (md:6), ve Partiler Yasası Seçim Yasası (md: 1)'nda değişiklik öneriliyor. Tüm partilere en az yüzde 30 kadın kotası uygulama zorunluluğu" talep ediliyor. ....

AKP programında CEDAW- Birleşmiş Milletler Kadına karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi maddelerinin hayata geçirileceği sözünü vermiştir. CEDAW'ın 4. "Maddesine göre; kadın ve erkek eşitliğini fiilen sağlamak için taraf devletlerce alınacak geçici ve özel önlemler, iş bu sözleşmede belirtilen cinsten bir ayırım olarak mütalaa edilmeyecek ve hiçbir şekilde eşitsizlik veya farklı standartların muhafazası sonucunu doğurmayacaktır. Bu uygulamalara ancak fırsat ve uygulama eşitliği hedeflerine ulaşıldığı zaman son verileceği "de belirtilmiştir. Karar alma mekanizmalarından uzak tutulan kadınların, Türkiye'de toplam mülkiyetin yalnızca %8'ine sahip olduklarını; eğitim ve çalışma yaşamında da erkeklere oranla son derece olumsuz bir konumda bulduklarını göz ardı edemeyiz. Zaten eşitlikten söz etmek mümkün değilken, "Kota eşitliğe aykırıdır iddiası", gerçekçi olamaz. Toplumun her alanında eşitlik sağlanıncaya kadar GEÇİCİ olarak kadınlar için özel önlem politikalarının uygulanmasını zorunlu görüyoruz. Gerçek demokrasi eşitliği kabul etmek değil eşit kılmaktır. Ka.Der, bu nedenle, atamayla ve seçimle gelinen her yönetim biriminde bir cinsin %30'dan az temsil edilmemesi için çalışmalar yürütüyor. ...

Temsilde cinsiyet eşitliğini sağlamak için beklentimiz, başta iktidar partisi olmak üzere tüm siyasi partilerin bu konudaki niyeti ve samimiyetini göstermek için önlemler almaları ve bunları bir an önce kamuoyuna açıklamalarıdır. Kaldı ki, Ak Parti'nin "81 ilde 81 kadın" kampanyasının da bir çeşit kota uygulaması sağladığına inanıyoruz. Bu kampanya hedefi, dünyadaki uygulamalarda "Sabit Kota" diye adlandırılan, bir çeşit kotadır. Yani, 81 kadın milletvekili çıkarmayı hedefleyerek –biz bu açıklamanızı asgari kadın temsili sözü olarak kabul ediyoruz- partinin adına %14.7 oranında bir kotayla kadın temsili sağlayacağını öngörüyoruz. Umudumuz ve dileğimiz, bu oranın aday listeleri hazırlanırken yükseltmesidir. T.C Başbakanının, kadınların karşısında değil, kadınlardan yana olması, Anayasa'nın 10. maddesine, 2004 yılında eklenen, fıkra doğrultusunda hareket etmesi dileğimizdir: "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür."

Bu basın açıklamasıyla Ka.Der, Başbakan ERDOĞAN'ın 27 Mart 2007 tarihinde Kadın Şurası'ndaki konuşmasında yer alan " 81 ilde 81 kadın" kampanyasının bir çeşit kota olduğunu ve kota hakkındaki çalışmalarının karşı ses bulduğunu vurgularken, bunun elbette yeterli olmadığını ve kota düzenlemeleri hakkında Ka.Der, 2007 seçimlerinden önce yapılması gerekli yasal değişikliklere ilişkin hazırladığı paketi anlatmakta ve bu paketle, Anayasa (md:8), Siyasi (md:6), ve Partiler Yasası Seçim Yasası (md: 1)'nda değişiklik ve tüm partilere en az yüzde 30 kadın kotası uygulama zorunluluğu" talep etmiştir.

10.05.2007 - BASIN AÇIKLAMASI'nda Ka.Der, kadınları aday olmaya çağırmıştır ve buna dair yapmaları gerekenleri ve danışmanlık desteği için ulaşmaları gereken adresleri bildirmiş ve "Bir kez daha : HAYDİ KADINLAR MECLİSE diyerek, kadınları sempati duydukları veya çalıştıkları partilerden aday aday olmaya çağırıyoruz." demiştir.

24.05.2007 tarihli Basın Açıklamasında

KA-DER'İN YENİ SLOGANLARI: "BU MECLİSE KADIN ŞART!" ve "HEDEF: LİSTELERDE İLK 3"
KA-DER GENEL SEÇİM KAMPANYASINI ve KADIN SİYASET PROGRAMI'NI BASINA TANITTI.

Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği (Ka.Der) 22 Temmuz 2007'de yapılacak genel seçimler öncesinde, yeni seçim kampanyasını ve **Kadın Siyaset Programı'nı** kamuoyuna tanıttı. Mart

ayında **“Meclise girmek için erkek olmak şart mı?”** sloganıyla yola çıkan Ka.Der, partilerin aday listelerini Yüksek Seçim Kurulu'na teslim etmeden 11 gün önce yeni bir kampanya daha başlattı.

2002 seçimlerinde meclise giren partiler ilk 3 sırada sadece 7 kadın aday göstermişti. Ka.Der aday adaylığı için siyasi partilere başvuran yüzlerce kadının aynı kaderi paylaşmaması için **“Hedef: Listelerde ilk 3”** ve **“Bu Meclise Kadın Şartı!”** sloganlarıyla yeni bir seçim kampanyası başlattı. Kadınların her seçim döneminde **“vitrin süsü”** olarak kullanıldığını anlatan Ka.Der kampanya Koordinatörü “Bugün meclisteki 550 sandalyenin 526'sına erkekler oturuyorsa, siyasette eşit katılımdan ve eşit temsilden bahsedemeyiz. Gerçek ve eşitlikçi bir demokrasiyle yönetilen bir ülkede, parti yöneticileri artık kadın aday yok klişesinden vazgeçmeli, seçmen oy vermeden önce partisinin aday listelerinde ilk 3 sırada en az bir kadın aday olup olmadığına bakmayı ihmal etmemeli.” diye konuştu.

Ka.Der üyesi Prof. Sirman ise siyasi partilere bu seçim döneminde rekor sayıda kadının, aday adaylığı için başvurduğunu söyledi. Prof. Sirman, “Kadınlara aday adayı olma sürecinde ücret alınmaması gibi kolaylıklar sağlandığında, kadınlar siyasete girmekten çekinmiyorlar. Yani kadın aday var! İstenirse daha da artabilir. Şu anda bile Genç Parti, DYP ve Anavatan Partisi istedikleri takdirde tüm milletvekillerini kadınlar arasından seçebilirler. AK Parti ise tüm milletvekillerinin %80'ini kadınlardan oluşturabilir. Şimdi kadınları seçilebilir sıralara yerleştirme işi partilere düşüyor. Partileri, kadınları ilk 3 sıradan aday listelerine koymaya çağırıyoruz.” diye konuştu.

Ka.Der'in yeni seçim kampanyasına “siyasette eşit temsile inanan” erkekler de destek verdi. Kampanyanın yeni yüzleri Milli Takımlar Teknik Direktörü Fatih Terim, program yapımcısı -sunucu Beyazıt Öztürk ve oyuncu-yazar Yılmaz Erdoğan... ADRENA Reklam Ajansı'nın gönüllü olarak destek verdiği Ka.Der'in kampanyasının ilk ayağında “Meclise girmek için erkek olmak şart mı?” diye soran Ümit Boyner, Lale Mansur ve Demet Akbağ erkek ünlülerle bu kez “Bu Meclise Kadın Şartı” diye gazete ilanlarından seslenecek.

Basın toplantısında ayrıca Ka.Der'in 80'e yakın kadın kuruluşu temsilcisiyle birlikte hazırladığı “Kadın Siyaset Programı” da tanıtıldı. Tüm partilere ve kadın adaylara dağıtılacak programda cinsiyet ayrımcılığının sadece kadınları ilgilendirmediğine vurgu yapılıyor. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığına son verilmesinin ülkenin demokratikleşmesi, insani kalkınması, sosyal adaletin gelişmesi, sağlıklı birey-toplum ilişkisi için de yaşamsal önem taşıdığı belirtiliyor

Basın toplantısının ardından Ka.Der'li kadınlar Taksim Meydanı'nda “Bu Meclise Kadın Şartı!” yazılı rozetleri ve “Kadın Siyaset Programı”nı vatandaşlara dağıtarak kadın adaylara destek vermelerini istedi

Ka.Der'in girişimiyle kadın örgütleri tarafından hazırlanan programda cinsiyet ayrımcılığının sadece kadınları ilgilendirmediğine vurgu yapılıyor. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığına son verilmesinin ülkenin demokratikleşmesi, insani kalkınması, sosyal adaletin gelişmesi, sağlıklı birey-toplum ilişkisi için de yaşamsal önem taşıdığı belirtiliyor.

Ka.Der ve kadın örgütlerinin hazırladıkları Kadın Siyaseti Programı'nın en acil programatik hedefleri 6 ana başlık altında sıralanıyor:

- Toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı devlet politikaları ve bunlara yaşama geçirecek kurumsal yapılar oluşturulmalıdır.
- Kadınların seçim ve atamayla belirlenen karar organlarında eşit temsili ve katılımı sağlanmalıdır.
- Kadın ve kız çocuklarının eğitim ve öğrenimde fırsat eşitliğine kavuşmaları sağlanmalıdır.
- Kadın istihdamı artırılmalı, çalışma yaşamında fırsat eşitliği sağlanmalı ve kadın yoksulluğuyla mücadele edilmelidir.
- Sağlık hizmetlerinden yararlanmada kadınların yaşadıkları mağduriyete son verilmelidir.

Ka.Der ve kadın örgütleri bundan böyle siyasi partileri ve kadın milletvekillerini bu program ışığında değerlendireceklerini de programın giriş bölümünde açıklıyorlar:

“Bu programla siyasi partilere sesleniyoruz: **Kadınlara karşı ayrımcılığa karşıysanız, bu programı benimsemeye ve uygulamaya SÖZ VERİN.** Söz yoksa, oy da yok.”

“Kadın adaylara hazırlıyoruz: Kadın hareketi olarak, kadınların TBMM'de etkili temsili için mücadele ettik, edeceğiz. Alacağınız oyların yarısı kadınlarındır. Sizi bu programı uygulamak üzere, kadınların temsilcisi olarak TBMM'ye gönderiyoruz. Zorluklarda yanınızdayız, ama unutmayın ki, gözümüz üstünüzde olacak!”

Sonuç

Kadınların, toplumsal hayatın etkin bir üyesi olmaları ve siyasette aktif rol almaları, yönetime ortak olmaları ve karar mekanizmasında söz sahibi olmaları günümüz bilgi toplumu için bir zorunluluktur.

Türk kadını toplumun gelişim sürecine katılmak, ekonomik, sosyal, kültürel, politik, vb. alanlarda yer alabilmek için, Osmanlı'dan günümüze çeşitli zorlukları asarak gelmiştir. Türk kadını Cumhuriyetle birlikte bu

alanların birçoğunda yer edinmeyi başarmış olmasına rağmen, yine de kadın statüsünün gelişimi istenen düzeye ulaşamamıştır.

Kadına toplumsal olarak atfedilen aile sorumlulukları ile siyasi hayatı yürütmenin zorluğu, siyasi parti liderlerinin kadına bakış açısı, toplumun kadın siyasetçiye bakış açısı gibi kültürel ayrımcılıklar ile ülkede uygulanan seçim sistemi gibi etkenler kadınların siyasi hayatta yer almalarını zorlaştırmaktadır.

Türkiye'de kadın adaylar, seçme seçilme hakkını elde ettikleri 1934 ten sonraki ilk seçim olan 1935 yılında, 4.6 oranında temsil yetkisine sahip iken, ilerleyen yıllarda bu oran 2007 yılı seçimlerine kadar aşılammıştır. yetmiş iki yıl sonra bu oranın aşılabilmesi ülkemizin siyasi kademelerinde kadın temsiline durumu açısından ciddi bir sorun niteliğindedir.

2007 de %9.1 e ulaşan milletvekili oranı, toplamda 24 ilden kadın milletvekillerini ifade etmektedir. Bu 50 milletvekilinden 16 sı İstanbul, 4'ü İzmir, 3'ü de Ankara'dan seçilmiştir. Diğer 21 ilden bir ya da iki milletvekilinin seçilmesi kadınların mecliste temsili anlamında yeterli olamamaktadır.

Bu veriler, ülkemizde nüfusun ve seçmenlerin yarısından çoğunu oluşturan kadınların, siyasette, kamu ve ekonominin yönetiminde, siyasi partilerin yönetim kademelerinde hemen hemen hiç temsil edilmemekte ve sorunlarını ve potansiyellerini karar mekanizmaları ve yönetim kademelerine aktaramamaktadır.

2006 yılında UNDP ile Ka.Der işbirliği ile yapılan kamuoyu araştırması sonuçlarında, Türkiye'de siyasi karar alma mekanizmalarında, yerel yönetimlerde ve TBMM' de daha fazla kadın görmek istendiğinin nedenleri olarak kadınların sorumluluk yetilerinin gelişmişliği, daha güvenilir olmaları, problem çözme becerilerinin yüksekliği, toplumsal meseleler hakkındaki bilgisinin yüksekliği, başarılı kadın siyasetçi çalışmaları ile kadın örgütlerinin başarısı gösterilmektedir.

Kadınların toplumsal yaşama ilişkin tecrübeleri, bakış açılarındaki farklılık siyasi katılımdaki kadınların yeterli temsil oranına ulaşmaları ve karar alma mekanizmalarında söz sahibi olabilmeleri ile ortaya çıkacaktır.

Kadınların yeterli temsili bakış açılarını siyasi arenaya taşımalarına dolayısıyla toplumsal politikaların farklılaşmasına, ülkemizin gelişmişlik düzeyine ve küresel anlamda barışa katkıda bulunacaktır.

Kadın temsiline bugünkü durumunun değişimini sağlamak, kadınların siyasi gelişmelerini ve siyasi hayata katılmalarını destekleyecek bir kadın hareketi ile mümkün olacaktır. Kadınlara daha fazla olanak ve karar süreçlerinde yer almaları sağlanması amacıyla yönelik bir sivil toplum kuruluşu olan Ka.Der toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayıcı politikalarla faaliyetlerini gerçekleştirmektedir.

Kadınların eşit ve etkin temsiline önündeki en büyük engel olan toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması, kadın sorunlarının ifade edilebilmesi, görünürleştirilmesi ve çözümü anlamında kritik bir noktadadır. Bu temsil sorununun çözümü ülkemizin demokratik ilerlemesi açısından yaşamsal öneme sahiptir.

Kaynakça

- Kadın Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset TÜSİAD, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, Aralık 2000
- Siyasal Katılma ve Kadın, T.C. Başbakanlık K.S.S.G.M. ve Gazi Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü, Hukukta Kadın Sempozyumu, Oya ARASLI, 30 Eylül – 1 Ekim 1999 Ankara, 2000
- Yurttaşlığın Kamusal ve Ulusüstü Boyutu: Avrupa Yurttaşlığı ve „Göçmen Forumu“ Örnekleri, Ece Göztepe <http://auhf.ankara.edu.tr/>
- Fransız Devrimi'nde Kadın: Eksik Yurttaş, Diren ÇAKMAK Ege Akademik Bakış, 7(2) 2007
- Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri, Afet, İNAN M.E.B. Yayınları, 1982
- Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk, Vahap SAĞ C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 1
- Atatürk ve Devrim, Enver Ziya Karal ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 8. basım, 2003, s:125
- Türkiye'de Kadının Statüsü ve Yansımaları Figen ERES Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı:19, 2006
- Türkiye'de Kadının Siyasete Katılımı, 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, Ayşe Güneş Ayata, Yayına Hazırlayan: Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul, 2.baskı, 1993
- Kadının Siyasete Katılımı Komisyonu Raporu, T.C. Başbakanlık K.S.S.G.M. ve Gazi Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü, Hukukta Kadın Sempozyumu, 30 Eylül – 1 Ekim 1999 Ankara, 2000,
- www.die.gov.tr
- Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık: Türkiye'de eğitim Sektörü Örneği, T.C. Başbakanlık K.S.S.G.M.,Ankara Aralık 1999,
- Kadın Siyaset Programı, <http://www.ka-der.org.tr/>
- .Siyasetin Cinsiyeti Politika Notu Aslı Toksabay Esen ve Oya Memişoğlu s.8 Eylül <http://www.tepav.org.tr/>
- <http://www.unicef.org.tr/>
- <http://www.ucansupurge.org.tr/>
- Kadın ve Siyaset İlişkisi, Abdülkadir Coşkun www.yerelsiyaset.com.tr/
- KOTA El Kitabı, “Geçici Özel Önlem Politikası: KOTA” , Yayına Hazırlayan, Aysun Sayın, Kader Yayınları, Ankara, Ağustos 2007 Yalçın Matbaacılık
- www.kader.org.tr
- Bir De Buradan Bak Cinsiyet Eşitsizliği Bir “Kadın Sorunu” Değil, Toplumun Sorunudur Serpil Sancar, Selma Acuner, İlknur Üstün, Aksu Bora, Lara Romaniuc, KA-DER Yayınları,Haziran 2006
- UNDP, Human Development Report, 2003-2005. aktaran: Sırma Demir Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi Ve Türkiye Açısından Değerlendirme, , Ankara 2006
- [www://altinhaber.com](http://www.altinhaber.com)

Özet

Bu çalışma bir nevi sivil toplum örgütü olarak ele alınan öğrenci kulüpleri ile demokrasi arasında olumlu ilişki kuruyor. Öğrenci kulüpleri demokratik sosyalleşme için önemli bir imkan/fırsattır. Çalışmanın amacı ilköğretim ve lise kademelerinde faaliyette bulunan kulüplerin demokratik sosyalleşme işlevlerini incelemektir.

Öğrenci kulüpleri genel olarak işlemiyor; kâğıt üzerinde kalıyor. İşleyen kulüp etkinlikleri ise genellikle emir komuta düzeninde yürütülüyor. Kısaca, öğrenci kulüpleri demokratik sosyalleşme işlevlerini büyük ölçüde yerine getiremiyor.

Anahtar Kelimeler: Öğrenci Kulüpleri, Demokratik Sosyalleşme, Sivil Toplum, Demokrasi

THE IMPORTANCE OF STUDENT CLUBS IN TERMS OF DEMOCRATIC SOCIALIZATION: NİĞDE CASE

Abstract

This research establishes a relationship between democracy and student clubs that is assumed as a civil organization. Student Clubs are seen an opportunity for democratic socialization. The purpose of this study is to investigate the clubs' functions at elementary and high schools with respect to their contributions to democratic socialization. Student clubs don't work up generally. Their purposes remain in theory. The club activities that are working properly proceed in the way of order and command. In short, student clubs do not perform their functions mostly.

Keywords: Student Clubs, Democratic Socialization, Civil Society, Democracy

Giriş

Türkiye'de demokratikleşmeme sorunu genellikle hukuki düzenleme ve siyasal kurumlara indirgeniyor. Oysa, demokratik norm ve kurumlar sivil toplum içinde kök salıp, demokrasi kültüründen beslenirse yaşayabilir. Sivil toplum ve demokrasi kültürü Türkiye'nin demokratikleşmesinde eksikliği şiddetle hissedilen kayıp halkalardır (Mardin, 1992:240-248 ve Türköne, 2005).

Sivil toplum örgütleri¹ demokratik normların gerçek ilişkilerle yaşayan kültüre dönüştürüldüğü bir ortamdır. Öğrenci kulüpleri de geleceğin yetişkinleri olacak gençlere demokratik tutum ve davranışları yaşayarak öğrenme imkânı temin eden bir nevi sivil toplum örgütleridir. Öğrenci kulüplerine katılan öğrenciler toplumda görev ve sorumluluk almanın, kendi kendini yönetmenin nasıl bir şey olduğunu bizzat tecrübe ederek öğreniyor.

Türkiye'de öğrenci kulüpleri, yerleşik demokrasilere sahip ülkelerin aksine, betimlenen demokratik sosyalleşme işlevini büyük ölçüde yerine getiremiyor. Kulüp etkinlikleri genellikle önemsenmiyor veya emir komuta düzeninde yapılıyor. Okul yönetimi ve öğretmenin güdümünde yapılan kulüp etkinlikleri ise anti demokratik sosyalleşmeye hizmet ediyor. Bu tarz yanlış toplumsallaşma demokratik bireyler yerine edilgin, yönlendirilmeye alışkın, hak ve sorumluluklara karşı duyarsız, sinik, güç ve otoriteye bağımlı pasif bireyler yetiştiriyor.

Demokratikleşme ve Öğrenci Kulüpleri

Mardin (1995:306-307), sivil toplumsal örgütlenme düzeyi ile demokratik işleyiş arasında olumlu ilişki kuruyor. Ona göre, bir dernek ve kulüp üyeliği bireyi toplumun aktif bir vatandaşı haline getirdiği gibi demokratik tutum ve davranışların öğrenilmesini de sağlıyor. Türkiye'de bu iki amaç gözetilmediği gibi Rousseau'dan intibak etmiş bir görüşle sivil toplum örgütlerine muzır gözle bakılıyor.

Sivil toplum örgütü kurma veya kurulu olana üye olma davranışı, demokratikleşmenin yerleşikleşmesi açısından, ta okul sıralarında başlamalıdır. Ancak bu şekilde, parlamenter sistemin normları kültür haline getirilebilir. Mardin (1995:305) öğrenci kulüplerini bu bağlamda sivil toplum örgütü olarak değerlendiriyor. Gerçi, sivil toplum örgütlerinin belki en karakteristik özelliği olan -görece devletten- "özerklik"² öğrenci kulüplerinde tam olarak gerçekleştiği söylenemez. Çünkü, *Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği*'ne göre her öğrenci mutlaka bir kulübe üye olmak ve onu tamamlamak zorundadır. Öte yandan, hangi kulübe üye olacağı bütünüyle öğrenciyeye bağlıdır, isterse üye olduğu kulübü değiştirebilir.

¹ Sivil toplum örgütünden kastımız farklı bireylerin, sınırlı amaçlar için, kendi istek ve tercihleri doğrultusunda, empatik ilişkilerle bir araya gelerek oluşturdukları dernek ve kulüp gibi ikincil gruplardır (Torun, 2008).

² Sivil toplum ölçütleri için bkz. (Torun, 2008)

Putman, gelişmiş örgütlenme kültürünü bir ülkenin en önemli toplumsal sermayesi olarak değerlendiriyor. Çünkü, örgütlenme geleneği kişilerarası güveni artırarak kolektif etkinliklerin yapılmasını kolaylaştırıyor (Akt. Bayraktar, 2005:12). Kısaca, örgütlenme geleneği toplumsal sermayeyi güçlendirerek demokratikleşmeyi teşvik ediyor.

Dernek ve kulüplerle demokratikleşme arasındaki olumlu ilişki, çok daha eskiden, Tocqueville (1994)'nin 1835'de yazdığı "Amerika'da Demokrasi" adlı klasik eserinde öngörülmüştü. Weber (1993:262-266) ise Tocqueville'den yaklaşık bir nesil sonra Anglo-sakson toplumlarındaki yaygın dernekleşme ve kulüpleşmenin nedenlerini demokratikleşme bağlamında analiz ediyor.

Türk toplumunda dernek ve kulüplerin otoriteye muhalif olarak algılanması Mardin (1995:306-307)'in belirttiği gibi yalnızca Rousseaucu düşünme geleneğiyle ilgili değil, aynı zamanda Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine intibak etmiş patrimonyal siyasal gelenekle ilgilidir (Torun, 2008). Ülkemizde insan ilişkilerini yönlendiren ataerkil kültür ile yöneten – yönetilen ilişkilerini belirleyen devlet geleneği otoriteyi ailenin ve cemaatin birer parçası olarak algılamayı, onunla eklemlemeyi, haklarını ihsan olarak görmeyi, sorumluluk üstlenmemeyi salık veriyor. Bu anlamda, toplumun siyasal bilinci otoriteden / devletten ayrışmamış anti sivil karaktere sahiptir. Dolayısıyla, ihdas edilen demokratik kurum ve kurallar beklenen sonuçları yaratmıyor. Çünkü, siyasal gelenek ve ona paralel varlığını sürdüren toplumsal bilinç elverişli ortamı sağlamıyor.

Kendi kendini yönetme tutum ve davranışı aile, okul, arkadaşlık grupları gibi toplumsal ortamlarda kazanılabilir. Örgütsel kulüp çalışmaları, bir açıdan, kendi karar ve girişimiyle eşit ötekilerle bir araya gelerek örgütlenmeyi, grup içinde hak ve sorumluluk sahibi olmayı, farklılıkları hoş görmeyi ve verdiği kararların sonuçlarına katlanmayı öğretiyor. Ne var ki, okullardaki kulüp çalışmaları büyük oranda emir komuta düzeninde yürütülüyor. Böyle bir işleyiş demokratik davranışı geliştirmek yerine, otoriter ve ataerkil insan ilişkilerini geliştiriyor. Türk eğitiminin yapısı kulüp etkinliklerinin istenen etkileri yaratmamasının önemli nedenlerinden biri olarak öne çıkıyor.

Türk Eğitim Sistemi ve Öğrenci Kulüpleri

Türk eğitimi sistemi memur yetiştirmeye odaklanan, farklılıkları standartlaştıran katı merkezizetçi bir yapıya sahiptir. SBS ve ÖSS gibi sınavlar eğitimi bütünüyle ezberciliğe / davranışçılığa mahkûm ediyor. Kulüp etkinliklerinin okul yönetimi, öğretmen, aile ve öğrenci tarafından gereksiz, hatta angarya olarak algılanması bir ölçüde bu yapıyla ilgilidir. Eğitimin kronik hale gelmiş sorunları sistemin memurluk dışındaki yaşam alanlarını dışlayan özelliği ile merkezizetçilik yüzünden çözülemiyor.

"Eğitim reformu" adı altında 2005 yılında uygulamaya konan öğretim programı Türk eğitiminin davranışçı/ezberci eğitim felsefesini yapılandırmacı eğitim felsefesiyle değiştirmeyi amaçlıyor. Ancak, bu uygulamalar eğitim sorununu bir yapı içinde ele almadığı için etkisiz kalıyor. Reformun amacı öğrenciyi teorik derslere boğdurmamak, ödevlerin altında ezdirmemek ve böylelikle öğrenmenin birincil ortamı olan hayatı kendi özgün tadında yaşanmasına fırsat tanımaktı. Oysa öğrenciler eskide olduğu üzere adeta yarış atları gibi dörtnala koşturuluyor. Bir tarafta ÖSS ve SBS gibi enformasyon ölçüp elemeye yarayan sınavlar, diğer tarafta sözüm ona uygulanan yeni eğitim müfredatı. Yenilik adı altında konan tedbir ve uygulamalar öğrencilere ilave yük getirmekten başka bir işe yaramıyor. Çocuklar spor yapamıyor, arkadaşlık kurma fırsatı bulamıyor, bir hobi ile uğraşamıyor.. Okullardaki mevcut sportif, kültürel ve öğrenci kulüp çalışmaları ise iş olsun diye, Cüceloğlu (2005)'nun deyişiyle, "miş gibi" yapılıyor (Torun, 2007).

Türk eğitiminin memur yetiştirmeye yönelik olması kültürel-sportif derslerle sosyal etkinlikleri geri plana itip teorik derslerin öne çıkmasına neden oluyor. Meslek liselerinin nitelik ve nicelik olarak eğitim sistemi içinde önemsizleşmesi bu yönelimin sonucudur. Üniversiteye giremeyen ve/veya üniversiteye girip de kamuda görev alamayan genç yığınlarına verilen eğitim iş ve toplumsal hayatta pek işe yaramıyor.

Türk eğitiminin betimlenen yapısı Osmanlı'nın itibaren eleştiriliyor. P.Sabahattin (1878-1948), -teorik- düşüncede üstünlüğün sosyal üstünlüğü sağlamadığını, buluş ve keşiflerin bireysel ve toplumsal zenginliğin piyasa koşullarında kazanıldığı toplumlarda ortaya çıktığını, sosyal hayatta işe yarayacak bilgilerin öğretilmesi gerektiğini savunuyor (Erkul,1999:112-114). Sabahattin'in kuramsal düzlemde dile getirdiği görüşler İttihat ve Terakki döneminde, 1913'te, hazırlanan Talimname ve Genelgede kurumsal düzlemde tekrarlanıyor. Bu Talimname ve Genelge'nin Türk eğitiminin günümüzde de geçerliğini koruyan saptamaları aşağıdaki gibi özetlenebilir (Aktaran Özgürel, 2005):

Eğitim ve öğretimde amaç, bizde anlaşıldığı gibi, çocukları uslandırmak, kafalarını ezberle doldurmak değildir. Yerleşmiş yaygın kanaate göre, iyi başarılı öğrenci dersini ezberleyen ve uslu duran çocuktur. Halbuki, bu inanç bütünüyle yanlıştır. Çünkü, bir kişiyi adam eden, onu hayatta başarıya götüren şey, uslu, mahcup, korkak, hafızası kuvvetli, ezberi (malumatı) çok, hatta zeki olması değildir. Başarı her şeyden önce azim, girişim, sabır, sebat, cesaret gibi niteliklerin ürünüdür. Hayatta en başarılı, müreffeh, mutlu birey ve milletler en uslu, en bilgili olanlar değil, azim ve sebat sahibi, girişken ve en cesur olanlardır. Çünkü, okumuş ama korkak ve pısrık adam ayaklı kütüphaneden başka bir şey değildir. Bu nedenle çocuğun yetişmesinde teorik dersler kadar insan ilişkileri ve iletişim dersleri, sportif, sanatsal, kültürel etkinliklerle el işleri ve ev ekonomisi dersleri de çok önemlidir. Teorik dersler ile -bugünkü kullanımıyla- kültür

derslerinden birini feda etmek gerekirse malumat veren teorik dersleri feda etmekte tereddüde düşülmemelidir. Zira, memlekete malumatlı, -kafası ezberle dolu-, ölü yetiştirmektense cahil diri yetiştirmek bin kere hayırlıdır. Nitekim, milletler arenasındaki galip ve en müreffeh milletler en bilgili olanlar değil, en girişken, en cesur olanlardır.

Öğrenci Kulüplerinin İlke ve Amaçları

Öğrenci kulüp etkinliklerinin amaç ve ilkeleri, nasıl düzenlenecekleri 2005 yılında çıkan *İlköğretim ve Orta Öğretim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği*'ne göre belirleniyor. Bu yönetmeliğin öğrencilere kazandırmayı amaçladığı tutum, davranış ve beceriler aşağıdaki gibidir:

- İnsan haklarına ve demokrasi ilkelerine saygı duyabilme,
- Kendini tanıyabilme, bireysel hedeflerini belirleyebilme, yeteneklerini geliştirebilme, bunları kendisinin ve toplumun yararına kullanabilme,
- Çevreyi koruma bilinciyle hareket edebilme,
- Kendine ve çevresindekilere güven duyabilme,
- Planlı çalışma alışkanlığı edinebilme, serbest zamanlarını etkin ve verimli değerlendirebilme,
- Girişimci olabilme ve bunu başarı ile sürdürebilme, yeni durum ve ortamlara uyabilme,
- Savurganlığı önleme ve tutumlu olabilme,
- Bireysel farklılıklara saygılı olabilme; farklı görüş, düşünce, inanç, anlayış ve kültürel değerleri hoşgörü ile karşılayabilme,
- Aldığı görevi istekle yapabilme, sorumluluk alabilme,
- Bireysel olarak veya başkalarıyla iş birliği içinde çevresindeki toplumsal sorunlarla ilgilenebilme ve bunların çözümüne katkı sağlayacak nitelikte projeler geliştirebilme ve uygulayabilme,
- Grupça yapılan görevleri tamamlamak için istekle çalışabilme ve gruba karşı sorumluluk duyabilme gibi tutum, davranış ve becerilerin kazandırılmasına çalışılır.

Yönetmelikten anlaşılacağı üzere, öğrenci kulüp etkinlikleri hem demokratik değerlerin kazanılmasını, hem de demokratik tutum, davranış ve becerilerin geliştirilmesini hedefliyor. Bu kazanımları elde etmek için yapılacak kulüp çalışmalarının hangi esaslara göre düzenleneceği yine bu yönetmelikle belirleniyor. Özetle:

- Kulüplerin belirlenmesinde öğrenci istek ve tercihleri dikkate alınmalı,
- belirlenen kulüpler öğrencilere yeterince tanıtılmalı,
- kulüplere katılımı gönüllülük esas alınmalı,
- görev ve sorumluluklar demokratik yöntemle dağılmalı,
- görevli öğretmenin rolü gözetim ve denetimle sınırlı kalmalı,
- etkinlik konuları öğrenciler tarafından belirlenmeli, planlanmalı ve yürütmelidir.

Öğrenciyi merkeze alan, onun istek ve tercihlerinin gerçekleştirilmesini teşvik eden yukarıda özetlenen edimler büyük ölçüde demokratik niteliğe sahiptir. Demokratik sosyalleşmede belki en kritik özellik kulüp faaliyetlerinin yürütülmesinde Danışman Öğretmen sorumluluğunun gözetim ve denetimle sınırlandırılmasıdır. Yani, öğretmen kulüpte görev ve sorumlulukların paylaşımında, etkinlik konularının belirlenmesi ve yürütülmesinde doğrudan veya dolaylı olarak yönlendirmeyip inisiyatifli öğrencilere bırakacak. Kulübünün öğrenci istek ve tercihleri doğrultusunda işlemesi somut bazı iş ve hizmetlerin elde edilmesinden daha önemli olmalıdır. İlgili yönetmeliğin (Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği) de öngördüğü üzere öğrenci kulüplerinin asli amacı bir iş ve hizmet üretmekten daha çok öğrencilerin demokratik sosyalleşmesidir.

İlgili yönetmelik kulüplerin belirlenmesinde öğrenci, okul ve toplumun ihtiyaçlarının dikkate alınmasını öngörüyor. Ancak, bu üç ihtiyaç arasındaki denge nasıl olması gerektiği konusunda bir belirleme yapmıyor. Böyle olunca, okul yönetimi ve öğretmenin bakış açıları kulüp etkinliklerinde öğrencinin geri plana itilmesine neden olabiliyor. Okul ve topluma yönelik iş ve hizmet üretmenin öne çıkarıldığı kulüplerde ister istemez emir komuta zinciri ön plana çıkıyor.

Kulüp çalışmalarının demokratik sosyalleşme amacını sağlama yeterliğinin ne düzeyde gerçekleştiği ve bu amacı engelleyen nedenlerin neler olduğu araştırmanın konusunu oluşturuyor.

Yöntem

Demokratikleşme bir anlamda demokratik norm ve kurumların toplumsallaşmasıdır; yani demokrasinin sivil toplumda özümserenek yaşayan bir kültür haline gelmesidir (Karadağ, 2005:63). Çünkü sivil toplum örgütleri hem demokratik mekanizmaları işleten katılıma aracılık ediyor, hem de demokrasi kültürünün gelişmesinde kuluçkalık işlevi görüyor (Sarıbay, 2005:88 ve Aslan, 2005:89). Bir nevi sivil toplum

örgütü kabul edilen öğrenci kulüplerinin demokratikleşme bağlamında incelenmesi bu açıdan önemli hale geliyor.

Çalışmanın konusu İlk ve Orta Öğretim kademelerinde gerçekleşen öğrenci kulüp etkinlikleridir. Bir nevi sivil toplum örgütü olarak ele aldığımız öğrenci kulüpleri ile demokrasi arasında kurduğumuz olumlu ilişki bu çalışmanın temel varsayımdır. Bu çalışma, Türkiye’de İlk ve Orta Öğretimde öğrenci kulüplerinin demokratik tutum ve davranışları kazandırma yeterliğini ve bu konuda ortaya çıkan engelleri analiz ediyor.

Türkiye’de öğrenci kulüplerini doğrudan demokratik sosyalleşme bakımından inceleyen bir araştırmaya rastlanmıyor. İlgili araştırmalar (Başaran,1982; Timurlenk,1988; Arslantaş,1989; Karaköy,1995; Şahin,1995; Şahan,1995; Gündüz,1997; Özenci,1997; Kırdar,2002; Ekmekçi,2006) öğrenci kulüplerinin demokratik sosyalleşme işlevine ya genel olarak yer veriyor veya demokratik sosyalleşmenin yetersizlik nedenlerini doğrudan analiz etmiyor. Yine, alan araştırma niteliğinde bu çalışmalar yalnızca anket tekniğini kullanıyor.

Türkiye’de demokratik sosyalleşme bakımından İlk ve Orta Öğretim kademelerinde yürütülen sosyal/öğrenci kulüp çalışmalarının yetersizliği eğitimin yapısından, ataerkil toplumsal kültür ile yukarıdan aşağı yönetme geleneğinden kaynaklanıyor.

Alan araştırması olan bu çalışmada veriler odak grup görüşme tekniğiyle toplandı. Görüşmeler Niğde evreninde Milli Eğitim’de görev yapan öğretmenler, okul yöneticileri ve müfettişlerle birer saatlik süreler halinde gerçekleştirildi. Yöneticiler üç, öğretmenler ise dörder kişiden oluştu. Müfettişlerden 1, okul yöneticilerinden 2, öğretmenlerden 5 olmak üzere toplam 8 grupla görüşme yapıldı. Veriler odak düşünceler olarak tasnif edildi.

Görüşme yapılan grupların niteliği aşağıdaki gibidir.

Tablo 1. Görüşme Yapılan Gruplar

Grup	Görüşme Yapılan Okul	Okul konumu	Grubun niteliği	Sayı	Tarih
A-	Yeşil Gölcük Cumhuriyet İ.O. Konaklı İ.O. Hacı Abdullah Şehit Doğan Demir İ.Ö.	Merkeze bağlı beldeler	Okul Yöneticileri	3	07.06.2008
B-	Konaklı İ.Ö.	Merkez	Öğretmenler	4	14.06.2008
C-	İmam Hatip Lisesi (merkez)	Merkez	Okul Yöneticileri	3	21.06. 2008
D-	İmam Hatip Lisesi (merkez)	Merkez	Öğretmenler	4	21.06. 2008
E-	Yıldıztepe Ş. Mehmet Kayahan Lisesi	Merkez	Öğretmenler	4	28.06.2008
F-	Bor 100. Yıl YİBO	İlçe	Öğretmenler	4	05.07. 2008
G-	Çamardı YİBO	İlçe	Öğretmenler	4	12.07. 2008
H-	İlköğretim Müfettişleri	İl Milli Eğitim	Karma	3	19.07. 2008

Bulgular

Demokratik tutum ve davranışları kazanmaları bakımından öğrenci kulüp etkinliklerinin yeterliği görüşmecilere sorulan altı soru ile sorgulandı. Bu sorular: “Kulüplerin belirlenmesinde öğrenci istek ve tercihleri dikkate alınıyor mu?”, “belirlenen kulüpler öğrencilere yeterince tanıtılıyor mu?”, “kulüplere katılımı gönüllülüğe dikkat ediliyor mu?”, “görev ve sorumluluklar demokratik yöntemle dağılıyor mu?”, “görevli öğretmenin rolü gözetim ve denetimle sınırlı kalıyor mu?”, “öğrenci kulüpleri kendisinden beklenenleri gerçekleştiriyor mu?” ve “konuyla ilgili sorun ve çözüm önerileri”.

Kulüplerin Belirlenmesinde Öğrenci İstek Ve Tercihlerinin Rolü

Grup görüşmecilerinin tümü kulüplerin belirlenmesinde öğrenci isteklerinin dikkate alınmadığı konusunda uzlaşıyor. Hangi kulübün aktif olacağı eğitim öğretim dönemi başında toplanan öğretmenler kurulunda belirleniyor. Genel olarak Kızılay, Sivil Savunma, Spor, Sağlık ve Temizlik, Kütüphanecilik ve Kooperatifçilik gibi okul imkânları ve çevre ihtiyaçlarını gözetken, yürütülmesi kalıplaşmış kulüpler belirleniyor.

Kulüplerin belirlenmesinde öğretmen durumu, okul imkanları ve çevre ihtiyaçları temel etkenler olarak öne çıkıyor. Öğrenci istek ve tercihlerinin dikkate alındığı pek söylenemez. Oysa, ilgili yönetmelik kulüplerin belirlenmesinde okul imkânları ve çevre ihtiyaçları yanında öğrenci istek ve tercihlerini de sayıyor. Öte yandan, görüşmecilerden bazıları “..belirlenen kulüplerin genelde popüler olması öğrenci tercihlerinin dolaylı olarak dikkate alınması anlamına gelebileceğini..” belirtti. Nitekim, genel olarak Kızılay, Sivil Savunma, Spor, Sağlık ve Temizlik, Kütüphanecilik ve Kooperatifçilik gibi okul imkânları ve çevre ihtiyaçlarını gözetken, yürütülmesi kalıplaşmış kulüpler belirleniyor.

Kulüp danışman öğretmenleri rehberlik dersi almayanlar arasından seçiliyor. Böylelikle, rehberlik dersi almadığı için ücretten mahrum kalan öğretmenlere ders ücreti tahsis etmek mümkün oluyor. Şu kadar ki, özel ilgi ve uğraş sahibi öğretmenlerin istekleri söz konusu olduğunda farklı kulüpler belirlenebiliyor. Mesela, A Grubu görüşmecilerden biri Havacılık meraklı olan bir öğretmenin isteği doğrultusunda Havacılık Kulübünün açıldığını belirtti.

Anti-demokratik olarak nitelendirilebilecek bu süreç bir yönüyle uygulamadan, bir yönüyle yönetmeliklerden kaynaklanıyor. Öncelikle, taşrada gerek imkânların sınırlılığı gerekse otoriter sosyalleşmenin baskınlığıyla standart kulüplerin dışına çıkılamıyor.

Öğretmenler kurulunun eğitim ve öğretime başlamadan toplanması öğrenci isteklerine doğrudan müracaat edilememesine neden oluyor. C grubundaki okul yöneticileri “..kulüplerin öğrenci istek ve tercihleri doğrultusunda belirlenmesini isteyen *Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği* ile bu işin dönemin başında Öğretmenler Kurulu'nda belirlenmesini öngören *İlköğretim Kurumlar Yönetmeliği* nin bir biririyle çeliştiğini..” belirtiyorlar.

Belirlenen Kulüplerin Öğrencilere Tanıtımı

Öğretmen Kurulunda belirlenen aktif kulüpler öğrencilere genel olarak tanıtılmıyor veya plansız ve yüzeysel tanıtılıyor. Görüşmecilerin çoğunluğuna göre “..Sağlık ve Temizlik, Spor, Kızılay, Kütüphanecilik, Kooperatifçilik gibi kulüpler hemen hemen her okulda ve birinci sınıftan itibaren belirlenen bildik kulüpler olduğu için tanıtıma pek de ihtiyaç duyulmuyor. Ancak, standart dışı kulüpler söz konusu olduğunda ihtiyaç doğuyor..”

Görüşmelerden anlaşıldığı kadarıyla asıl sorun tanıtımın bir ihtiyaç olarak görülmemesidir. Tanıtımla ilgili bir geleneğin, bir plan ve programın olmadığı görüşmelerden anlaşılıyor. G grubu görüşmecilerine göre “..öğretmenler genel olarak kulüplerle ilgili ya hiç ya da çok yüzeysel bilgiye sahipler. Yönetmelikteki tanıtımlar yetersiz kalıyor..”

Kulüplere Katılımda Gönüllülük Durumu

Öğretmenler Kurulu'nda belirlenen kulüplere sınıf öğretmenleri ve rehber öğretmenler tarafından üye kaydediliyor. İlgili yönetmelik kulüp katılımlarının öğrencinin istek ve tercihine göre gerçekleşmesini öngörüyor. Yine yönetmeliğe göre, her öğrenci mutlaka bir kulübe katılmalı ve—başarıyla- tamamlamalıdır.

Görüşme gözlemlerine göre, öğrencilerin kulüplere katılımında demokratik teamüllere riayet ediliyor. Öğrenciler, genellikle her kulüp için parmak kaldırmak suretiyle tercihlerini yansıtıyor. Öte yandan, öğrenci tercihi işleyişten kaynaklanan nedenlerle sınırlanıyor.

Kulüplerin belirlenmesi aşamasında öğrenci tercihlerinin dikkate alınmaması, yoğun olarak talep edilen kulüplere üyeliğinin sayıca sınırlandırılması, talep edilmeyenlere ise aynı sayıda üye yazma zorunluluğu gibi nedenler gönüllülüğü engelliyor. B grubu görüşmecileri “..istensin veya istenmesin her kulübe öğrenci kaydetmek zorundayız, aksi durumda müfettiş sorgulaması ile baş başa kalıyoruz..” demektedirler. Yine, bu görüşmecilere göre “..öğrenci gönüllülüğünün önündeki temel engel her kulübe öğrenci kaydetme zorunluluğudur..” E, F, G grup görüşmecileri de aynı saptamayı yapıyorlar.

İlköğretim kademesinde görev yapan öğretmen ve yöneticilerin tümü 1., 2. ve 3. sınıf öğrencilerinin yaşça küçük olmalarından dolayı kulüp katılımlarında gönüllü olamamaktadırlar. A grubu görüşmecileri “ilk üç sınıfta eğitim gören öğrenciler ister istemez yönlendiriliyor..” şeklinde açık bir saptamada bulunuyor.

Başka bir sınırlama ise öğrencilerin kulüplere katılmada isteksizliktir. Özellikle, taşra okullarında görevli görüşmeciler taşradaki sosyalleşme biçiminin bu tarz gönüllü etkinliklere aktif olarak katılmayı engelleyen negatif bir sosyalleşmeye dikkat çekiyor.

Görev Ve Sorumlulukların Dağılımında Öğrenci Belirleyiciliği

Kulübü belirlenen öğrenciler Danışman Öğretmen nezaretinde bir araya gelip görev ve sorumluluk paylaşımına gider. Görüşmecilerin tepkilerinden anlaşıldığı üzere, görev ve sorumlulukların dağılımında, kulübe katılımında olduğu gibi, genel olarak demokratik temayüller işliyor. Özellikle başkan seçimi demokratik işleyişin en fazla somutlaştığı işlemi oluşturuyor. Bu konuda karşılaşılan temel sorunlar başlangıçta kulüplerin belirlenmesinde öğrenci tercihlerinin dikkate alınmaması ile çeşitli sosyal psikolojik nedenlerle ilgili olan katılım konusundaki isteksizlikten kaynaklanıyor.

Taşradan kent merkezine, küçük yaştan büyüğe doğru olumlulaşmakla birlikte öğrencinin aile ve toplumsal çevresinde ataerkil/otoriter sosyalleşme biçimi öğrencileri edilgin yapıyor. B grubu görüşmecilerine göre, otoriter sosyalleşme yalnızca öğrenciyi değil, aynı zamanda öğretmen tutumlarını da biçimlendiriyor. Nitekim, aynı görüşmecilere göre, bazı öğretmenler zihniyet/algılayış olarak öğrencinin kendi

kendini yönlendirmesini doğal karşılamıyor. Bu zihniyet ve tutuma özellikle kıdemli öğretmenlerde daha sık rastlanıyor.

Öğrenci belirleyiciliğin ortaya çıkmasında bir diğer engel ise kulüp çalışmalarından yöneticilerin somut hizmet beklentisidir. C Grubu görüşmecilerinin belirttiği üzere, yetki ve sorumluluğun öğrenciye bırakılması kısa zaman içinde somut sonuçların alınmasını negatif yönde etkileyeceğinden dolayı öğretmen, kolaylıkla kendi güdümünde hareket edecek uyumlu öğrencileri belirleme arayışına girebiliyor.

Kulüp Çalışmalarında Danışman Öğretmenin Rolü

Kulüp çalışmalarının demokratik sosyalleşme işlevini yerine getirebilmesinde belki en önemli etken, etkinlik konularının belirlenmesi ve yürütülmesinde öğretmen rolünün denetim ve gözetim dışına çıkmamasıdır. Eğer, etkinlik konularının belirlenme ve yürütülmesine öğretmen müdahil oluyorsa demokratik sosyalleşme değil, emir komuta şeklinde bir sosyalleşme gerçekleşiyor demektir. Böyle bir durumda kulüp etkinliklerini yapmaktansa yapmamak daha yararlı olabilir. Çünkü, ast üst ilişkileriyle şekillenmiş anti demokratik tutum ve davranışları değiştirmek, demokratik tutum ve davranışları ilk defa kazandırmaktan çok daha zordur.

Etkinliklerin belirlenmesi ve yürütülmesinde öğretmenin anti demokratik müdahalesi genel olarak üst sınıflardan alt sınıflara, merkezden taşraya doğru artmaktadır. Kısaca, yaş ve sosyo-ekonomik düzey kulüp etkinliklerinin amacına ulaşmasında etkili faktörler olarak öne çıkıyor.

Bu işlevin demokratik sonuçlar yaratması bir ölçüde önceki işlevlerin demokratik bir şekilde gerçekleşmiş olmasına bağlıdır. Kendi kulübünü belirlemeyen öğrencinin kulüpte aktif olmasını beklemek çok mantıklı görünmüyor. Kulüp etkinliklerinin belirlenmesi ve yürütülmesinde öğretmen görüşmeciler nispeten olumlu cevaplar verirken, eğitim yöneticileri ve özellikle müfettişler net bir şekilde olumsuz kanaat bildiriyor. Müfettiş görüşmeciler şu şekilde açıklıyorlar: “..Etkinlik konularından ve yapıldığı yazılan aktivitelerden öğrencinin haberi bulunmuyor. Etkinlik plan ve programlarında profesyonellik göze çarpıyor; öğrenci tarafından hazırlanmış olsa amatör izler taşırdı. Belli ki, kulüp etkinlik programı internetten aynen aktarılmış..”

Yaptığım görüşmelerde Danışman Öğretmen sorumluluğunun denetim ve gözetimle sınırlı kalması ilkesini tekrar açıklamak durumunda kalıyordum. Başlangıçta, sorunun semantiğinde bir problem var diye düşündüm. Görüşmeler arttıkça asıl problemin farkına varabildim: Kulüp etkinliklerinin öğretmenler tarafından belirlenip yine onun güdümünde yapılması bir tutum ve davranış kalıbı haline gelmişti. Nitekim müfettiş görüşmeciler “..okul ikliminin (aile, toplum, okul yönetimi ve öğretmenler) öğrencinin aktif, öğretmenin ise denetimci ve gözetimci olmasına imkan vermediğini..” belirttiler. B grubunda yer alan okul müdürü görüşmeciye göre, “..öğretmenler, özellikle belli yaştakiler, öğrenci istek ve tercihlerini merkeze alacak zihniyetten yoksun. Çünkü, bu şekilde görmüş, bu şekilde yapmış..” Öğretmen görüşmeciler ise yöneticilerin otoriter zihniyetini nazara veriyor. Nitekim, E Grubu görüşmecilerine göre, “..okul yönetimleri genelde her şeyi yönlendirmek ve kontrol altında tutmak alışkanlığına sahip oldukları için kulüp etkinliklerine otoritelerini zaafa düşürecek potansiyel olarak bakıyorlar..” Geçerliği tartışmalı bir genelleme yapmak gerekirse, Mardin (1995:306-307)'in 1955'ler için betimlediği dernekleşme ve kulüpleşmenin Türk toplumu tarafından müzir gözüyle bakılması tutumu günümüzde de devam ediyor.

- Öte yandan, sorunu yalnızca öğretmen tutumuna indirgemek gerçekçi değildir. Nitekim bu sorunu betimleyen görüşmeciler, öğrencilerin de güdülmeyi bekleyen tutum ve alışkanlıklara sahip olduklarını belirtiyor. Bu durum kendisini küçük yaşlarda ve taşrada daha fazla hissettiriyor. C grubunda bulunan müdür yardımcısı görüşmeci, “..neticede öğretmenler de bu toplumda yaşadığını ve düşünmek dahil her şeyi otoriteden bekleyen ezberci eğitimden geçip buralara geldiğini..” belirtiyor. “..anti demokratik zihniyetin değişmesi için aile, toplum, ilköğretim, ortaöğretim ve üniversitenin eşgüdüm içinde bulunması gerekiyor..” Müfettiş görüşmeciler, “..bu zihniyeti değiştirme konusunda üç yıldan beri uygulanan yapılandırmacı eğitim programının önemli bir fırsat olduğunu..” belirtiyorlar.

Kulüp etkinliklerinin öğretmen güdümünde yapılmasını bütünüyle öğretmen ve öğrencinin anti demokratik hazır bulunuşluğuna bağlamak eksik bir değerlendirme olacaktır. Sorunu eğitim sistemi içinde bütüncül bir yaklaşımla ele almak gerekiyor.

Kulüp etkinliklerine, görüşmecilerin uzlaşarak belirttikleri üzere, çok sınırlı bir süre (haftada 1 saat) ayrılıyor. Bu zaman tahsisi eğitim sisteminin kulüp etkinliklerine verdiği önemi de gösteriyor. Japonya ve bir çok Batılı ülkede her gün öğleden sonra veya saat 15.00'ten akşama kadar sosyal etkinliklere ayrılıyor.

Eğitim sistemi kulüp performansını değerlendirecek bir ölçme sistemine sahip değildir. Nitekim, akademik başarı hedefi olan öğrenciler velileri tarafından sosyal etkinliklerinden uzaklaştırılıyor. E grubunda bulunan matematik öğretmeni görüşmeciye göre “..sosyal etkinlikler fen liseleri gibi üniversite hedefi olan okullarda hem veliler hem de öğretmenler tarafından olumsuz karşılanıyor..” Taşrada ise, B grubu görüşmecilerin belirttiği üzere, öğrencinin aileye katkı beklentisi sosyal etkinliklere soğuk bakılmasına neden oluyor.

Gerek toplum gerekse eğitim sistemi kulüp olgusuna olumlu yaklaşmıyor. Mevcut kulüp etkinlikleri ise, Doğan Cüceloğlu'(2005)'nin deyiimiyle, “miş gibi” yapılıyor. C grubu görüşmecileri şunu ifade ediyor: “..kulüp etkinlikleri gerçekte yapılmıyor (yapılıyormuş gibi yapılıyor) veya kendisinden beklenen amacı

gerçekleştirmiyor. Bu formaliteler kaldırılmalıdır. Bu şekilde gönüllülüğün önü açılabilir. Nitekim, idealist veya ilgili öğretmenler bu işi zaten yapıyor, yapmak istiyor. Ama formaliteler onların içindeki isteği kırıyor..”

Sonuç itibarıyla, kulüp etkinlikleri öğrenci istek ve tercihleri doğrultusunda değil, öğretmen istek ve tercihleri doğrultusunda gerçekleştiriliyor. Emir komuta içinde gerçekleşen kulüp etkinlikleri ise anti-demokratik sosyalleşmeye neden oluyor. Öyle ki, bu şekilde yapılmasındansa yapılmaması tercih edilebilir.

Kulüp Etkinliklerinin Yeterliliğine Görüşmecilerin Tepkisi

Kulüp çalışmalarının demokratik sosyalleşme işlevini yerine getirip getirmediği sorusu görüşmeciler tarafından genellikle olumsuz cevaplandı. Görüşmecilere göre, kulüp etkinlikleri genel olarak kağıt üzerinde kalmakta ve formel zorunluluklar dolayısıyla yapılmış gibi gösterilmektedir. E Grubu görüşmecilerinin anlatıları bu durumu özetleyecek niteliktedir: “..Kulüp etkinlikleri okuldaki eğitim öğretim içinde haftada bir saat sınıfa girildiği, yoklama yapıldığı, nasihat edildiği, kayıtların doldurulduğu geçirtilmesi gereken bir zaman olarak algılanıyor. Bu algı hem eğitim yöneticileri ve öğretmenlerde, hem de öğrenci ve velide yerleşmiş durumdadır..” F Grubu görüşmecileri ise bu davranış kalıbını şu şekilde özetliyor: “..Kulüp etkinliği hem hocalar hem de öğrenciler tarafından angarya olarak görülüyor. Ailelerin bakışı okul yönetimi, öğretmen ve öğrenciden farklı değildir..”

Öte yandan B, C ve G Grupları kulüp etkinliklerinden zaman zaman veya bazılarının olumlu sonuçlandığını belirtiyor. B Grubu görüşmecilerine göre, “..halk Oyunları, Spor ve Satranç gibi kulüplerde olumlu sonuçlar alınabiliyor..” G Grubu görüşmecileri ise olumlu örnekleri şu şekilde açıklıyor: “..Taşradan gelmiş, sınıf ve okulda pasif, içe kapanık bir öğrenci kulübün düzenlediği etkinliklerde aldığı aktif roller onu dışa dönük, kendiyi barışık ve özgüven sahibi yapıyor..” Kısaca, kulüp etkinlikleri amacına uygun yapıldığında bunun olumlu sonuçları görüşmeciler tarafından önemseniyor.

Sorun Ve Çözüm Önerileri

Görüşmecilerin konu ile ilgili betimledikleri sorunlar ve çözüm önerileri aşağıdaki gibi sıralandı.

Sorunlar

- Kulüp çalışmalarının demokratik olmasını öngören *Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği* ile nispeten kulüpleri ikinci plana atan *İlköğretim Kurumlar Yönetmeliği* yetki olarak bir biriyle çatışıyor. Kurumlar Yönetmeliği eğitim öğretim dönemi başında toplanan *Öğretmenler Kurulunda* kulüplerin belirlenmesini öngördüğü için *Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği*'nde yer alan “kulüplerin belirlenmesinde öğrenci isteklerinin dikkate alınması” kuralı yerine gelmiyor. İlk yönetmelik öncelikli olarak uygulandığından öğrenci tercihleri refüze edilmiş oluyor.

- Kulüp çalışmaları için öngörülen haftada bir saat çok yetersiz kalıyor.
- Kulüp etkinlikleri formel eğitimin bir parçası olarak ve buna çağrıştıracak ortamda yapılıyor.
- Kulüp etkinlik programı genelde internette indirilip ve dönem sonunda imzalar atılarak kotarılıyor.
- Okul imkanları ve fiziki şartlar kulüp çalışmaları için yetersiz kalıyor.
- Nispeten soyut konuları ele alan kulüpler (İnsan Hakları Kulübü vb.) küçüklere uygun değil.
- Eğitim iklimi (öğrenci, okul, öğretmen, aile/toplum) rızaya dayalı kulüp faaliyetlerini engelliyor.
- Öğretmen tutum ve davranışları öğrencileri yönlendirmeye/gütmeye meyillidir; otoriterlik ilköğretimden üniversiteye bütün eğitime rengini veren davranışçı/ezberci eğitimin sonucu olarak çıkıyor.
- Kulüpçülüğü toplumsal kültür desteklemiyor; lüzumsuz ya da zararlı görüyor.
- Akademik başarı hedefi olan okulun yöneticileri, öğretmenleri, öğrenci ve velileri kulüp etkinliklerine olumsuz bakıyor. Başarı bütünüyle SBS ve ÖSS sonuçlarına indirildiği için aslında verilen eğitimin akademik olduğu şüpheli hale geliyor. Bu okulların zamanla öğrencilere ezber yaptırarak, test tekniklerini öğreten dershanelerden farkı kalmıyor.

- Kulüplere öğretmenlerin bakışı daha çok danışmanlık ücretiyle sınırlı kalıyor.

- Formaliteler bıktırıcı bulunuyor.

- Öğrenci kulüplerinin demokratik sosyalleşme işlevi genellikle bilinmiyor.

- Taşrada kız öğrencilerin kulübe katılması, etkinliklerde rol alması aileler tarafından hoş karşılanmıyor.

Çözüm Önerileri

- Kulüp etkinlikleri formel eğitimin içinde ve bunu çağrıştıracak ortamda yapılmamalı; günlük formel öğretim bittikten sonra ve nispeten sivil bir ortamda yapılmalı.

- Eğitim Öğretim yılı başında internet, kitapçık, broşür ve dövizlerle kulüplerin tanıtımı yapılmalı.

- Genel olarak kulüpler ve özel olarak demokratik sosyalleşme hakkında öğretmenler eğitim almalı.

- Kulüp panoları ihdas edilmeli, var olanlar işlevsel hale getirilmeli ve yönetimi bütünüyle öğrencilere bırakılmalı.

- Kulüp çalışmaları 1., 2. ve 3. sınıf öğrencileri için diğerlerinden ayrı olarak düzenlenmeli.

- Kulüp etkinlikleri haftada 1 saat yerine formel eğitimin bittiği saatten akşama kadar her gün olmalı.

- Kulüp etkinlikleri zorunlu olmaktan çıkarılmalı; gönüllü öğrenci ve öğretmenlere yönelik olmalı; gönüllülerin başarılarını ödüllendirecek bir sistem geliştirilmeli.
- Kulüplerin belirlenmesinde çevrenin ihtiyaçları gözletilmeli.
- Taşrada okul dışında da sürdürülebilecek türde kulüpler belirlenmeli (Spor, Folklor gibi).
- Kulüp etkinlikleri okul, ilgili kurum ve mahalli idarelerle ilişkili ve işbirliği içinde gerçekleştirilmeli.
- İnfornel gruplaşmalar meşru zemine çekilerek onların enerjisinden yararlanılmalı.
- Sosyal etkinliklerde başarılı olmuş öğrencilerin başarıları notlarına yansıtılabilmesi. İlköğretim Kurumlar Yönetmeliği sosyal etkinlik performansını öğrenci notunun üç bileşeninden biri olarak belirliyor. Bu kural işletilmelidir.
- Kulüp etkinliklerine katılım üniversiteye girişte bir başarı ölçütü olarak değerlendirilmeli.
- MEB'in sosyal etkinlikler için önceden ayırdığı sosyal etkinlikler ödeneği tekrar devreye sokulmalı.
- Kulüp çalışmaları ile egzersizler arasında eşgüdüm gözletilmeli.

Sonuç ve Öneriler

- Bu çalışma bir nevi sivil toplum örgütü olarak ele alınan öğrenci kulüpleri ile demokrasi arasında olumlu ilişki kuruyor.
- Öğrenci kulüpleri geleceğin yetişkinleri olacak gençlerin demokratik değer, kural ve davranış biçimlerini kazanmalarında önemli işlevler görüyor. Bu işlevlerin yerine gelmesi *demokratik sosyalleşme* olarak betimleniyor. Bu bağlamda çalışmanın amacı, öğrenci kulüplerinin ilköğretim ve lise kademelerinde demokratik sosyalleşme işlevini yerine getirme yeterliğini ve varsa yetersizlik nedenlerini araştırmaktır.
- Türkiye'de dernekleşme ve kulüpleşmeye genel olarak olumsuz bakılıyor. Bunun başlıca nedenleri ataerkil toplumsallaşma biçimi, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intibak eden patrimonyal yönetim geleneği ve Batı'dan devşirilen Rousseaucu düşünme biçimidir.
- Türk eğitiminin farklılıkları standartlaştıran, merkeziyetçi, memur yetiştirmeye odaklı ve bütün performansı SBS ve ÖSS gibi ezber ölçen sınavlara bağlayan yapıda olması öğrenci kulüplerini işlevsizleştiriyor.
- Öğrenci Kulüplerinin belirlenmesinde öğrenci istekleri dikkate alınmıyor. Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği her ne kadar öğrenci istek ve tercihlerini öngörse de hangi kulüplerin aktif olacağı İlköğretim Kurumlar Yönetmeliği gereğince eğitim öğretim başlamadan Öğretmenler Kurulunda kararlaştırılıyor. Yönetmelikler veya uygulama farkları düzeltilerek bu sorunun üstesinden gelinebilir. Öte yandan, öğrenci istek ve tercihlerinin dolaylı olarak dikkate alındığı da söylenemez. Kulüpleri belirlemede öğretmen durumu ile okulun imkân ve ihtiyaçları öne çıkıyor.
- Belirlenen kulüplerin tanıtımı bir ihtiyaç olarak görülüyor, planlı bir tanıtım programı bulunmuyor, yapılan tanıtımlar ise oldukça yüzeysel/şifahi düzeyde kalıyor. Her ne kadar gelenekselleşmiş kulüpler belirlense de bunlarla ilgili bilinenler çok derine inmiyor. Kulüp tanıtımı hem öğretmenler hem de öğrenciler açısından efektif bir ihtiyaç olarak öne çıkıyor.
- Öğrencilerin kulüplere katılımında demokratik teamüllere büyük ölçüde riayet ediliyor. Öte yandan, öğrenci tercihleri dikkate alınmadan kulüplerin belirlenmiş olması, yoğun talep yüzünden öğrencinin istemediği kulübe gitmek zorunda kalması ve ataerkil sosyalleşme biçimi katılım isteksizliğine neden oluyor. Yine 1., 2. ve 3. sınıf öğrencilerinin yaşça küçük olmaları diğer bir engelidir. Kulüplerin öğrenci isteklerine göre belirlenmesi ve bir kulübe üye olma zorunluluğunun kaldırılması bir çözüm olarak gözüküyor.
- Kulüpteki görev ve sorumlulukların dağılımında, kulübe katılımında olduğu gibi, genel olarak demokratik temayüller işliyor. Özellikle başkanlık seçimi demokratik işleyişin en fazla gerçekleştiği işlemi oluşturuyor. Bu konuda karşılaşılan temel sorun, kulüplerin belirlenmesi ve belirlenen kulüplere üye olunmasında öğrenci istek ve tercihlerinin dışlanmasından kaynaklanıyor. Hem üyelikte hem organizasyonda öğrenci isteksizliğinin diğer nedeni öğretmen ve öğrencilerin geçmiş ataerkil/otoriter yaşantılarıdır.
- Türkiye'de öğrenci kulüpleri yerleşik demokrasilere sahip ülkelerin aksine, betimlenen demokratik sosyalleşme işlevini büyük ölçüde yerine getirmiyor. Kulüp etkinlikleri genellikle önemsenmiyor, ihmal ediliyor veya emir komuta düzeninde yapılıyor.
- Öğrenci kulüpleri konusunda araştırmanın belki en belirgin bulgusu etkinliklerin büyük ölçüde "yapılıyormuş gibi yapılması" gerçeğidir. Eğitimin bütün tarafları kulüp aktivitelerinin "mış gibi" yapıldığının, yani gerçekte hiçbir şeyin yapılmadığının farkındadır. Popüler ifade ile öğretmenler mesai dolduruyor, öğrenciler ise şafak sayıyor. Olumsuzluk yalnızca zaman israfı ile sınırlı kalsa belki sorun teşkil etmeyebilirdi. Ancak, "mış gibi" yapılan kulüp etkinlikleri öğrencilere mış gibi yaşamayı öğretiyor; onları yozlaştırıyor.
- Öğrenci kulüpleri konusunda diğer önemli bulgu, gerçekleştirildiği gözlemlenen kulüp etkinliklerinin emir komuta düzeninde biçimlenmesidir. Yani, kulüp etkinlikleri öğrenci istek ve tercihleri doğrultusunda değil, öğretmen istek ve tercihleri doğrultusunda gerçekleştiriliyor. Öğretmenin anti demokratik müdahalesi

genel olarak üst sınıflardan alt sınıflara, merkezden taşraya doğru artıyor. Kulüp çalışmalarının demokratik sosyalleşme işlevini yerine getirmesinde belki en kritik ölçüt etkinlik konularının belirlenmesi ve yürütülmesinde öğretmen rolünün denetim ve gözetim dışına çıkmamasıdır. Kuşkusuz bu işlevin demokratik sonuçlar yaratması yine önceki işlevlerin demokratik bir şekilde gerçekleşmiş olmasına bağlıdır. Ancak, her şeyi öğretmen tutumuna indirgemek gerçekçi değildir. Sorun eğitimin yapısından, ataerkil toplumsal kültür ve yukarıdan aşağı yönetme geleneğinden kaynaklanıyor.

- Öğrenci istek ve tercihlerini merkeze almayan kulüp etkinlikleri antidemokratik sosyalleşmeye neden oluyor. Antidemokratik yaşantılar ise edilgin, yönlendirilmeye alışkın, hak ve sorumluluklarına duyarsız, sinik, güç ve otoriteye bağımlı pasif bireyler yetiştiriyor.

- Kulüp etkinliklerinin *mış gibi* veya emir komuta düzeninde yapılmasındansa hiç yapılmaması bir çözüm olarak değerlendirilebilir. Formel zorunlulukları kaldırıp, etkinlikleri pozitif olarak ödüllendiren bir sistem geliştirmek ise kabul edilebilir bir çözüm önerisidir.

- Bu çalışma birinci kademe ile ikinci kademe, özel kesim ile kamu kesimi, lise ile meslek lisesi, taşra ile merkez, Anadolu ile büyük kent merkezleri, Türkiye ile gelişmiş batılı ülkeler, eğitim sistemleri farkı gözetilerek ayrı ayrı yapılabileceği gibi bütün bu farkları gözetken kapsamlı tek bir çalışma da yapılabilir. Keza, görüşme yapılan kesimlere öğrenci ve öğrenci veliler ilave edilebilir. Aynı şekilde araştırılan eğitim kurumlarına üniversite dâhil edilebilir.

Kaynakça

- Arslandaş, Ö. (1989). "İlkokullarda Eğitici Kol Çalışmalarında Karşılaşılan Sorunlar", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Aslan, Z. (2005) "Hangi Demokrasi", Sivil Toplum Dergisi, 3(9), ss.87-98.
- Aslı E. (2006). "İlköğretim Okulları 1. Kademe Eğitici Kol Çalışmalarının Yeterlik Düzeyi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Başaran, İ. (1982). Temel Eğitim ve Yönetimi, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara
- Bayraktar, S.Ulaş. (2005). "Hangi Sivil Toplum, Nasıl Bir Demokrasi? 1990'ların Türkiye'sinde Sivil Toplum(lar)", Sivil Toplum, 3(9), ss.9-24.
- Cüceloğlu, D. (2005). Özüne Yabancılaşmış İnsanların Oluşturduğu "Mış Gibi" Yaşamlar, 1. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Erkul, A. (1999). "Prens Sebahattin", Türk Toplum Bilimcileri I, ed. Emre Kongar, 4. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, ss.75-144).
- Gündüz, H. (1997). "Eğitici Kol Çalışmalarının Etkliliği ile İlgili Öğretmen ve Yönetici Görüşleri," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karadağ, A. (2005). "Demokratikleşme ve Sivil Toplum, Liberal Düşünce Topluluğu Örneği", Sivil Toplum ve Demokrasi içinde, Kaknüs Yayınevi, İstanbul. ss. 61-88.
- Karaköy, U.F. (1995). "İlköğretim Okullarında Eğitsel Kol Çalışmaları," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kırdar, A. (2002). "İlköğretim Okulları 1. Kademe Eğitici kol Çalışmalarının Yeterlik Düzeyi," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Mardin, Ş. (1995). Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler 1, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul
- Mardin, Ş. (1992). Türk Modernleşmesi Makaleler 4, 2. Baskı, İletişim Yayınevi, İstanbul
- MEB İlköğretim ve Orta Öğretim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği, Resmi Gazetede Yayımlı Tarihi: 13/01/2005
- MEB İlköğretim, Lise ve Dengi Okullar Eğitici Çalışmalar Yönetmeliği, Resmi Gazetede Yayımlı Tarihi: 25/05/1983
- MEB İlköğretim Kurumlar Yönetmeliği, Resmi Gazetede Yayımlı Tarihi: 27/08/2003
- Özenci, S. (1997). "İlköğretimde Eğitici Öğrenci Sosyal Kol Çalışmalarının Durumu," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özgürel, A. (2005). "Hedef: Sorgulayan Eğitim", Radikal Gazetesi, 23.02.2005
- Sarıbay, A.Y. (2005). "Demokrasinin En Önemli Çıkmazı Demokrasiperestliktir," Sivil Toplum Dergisi, 3(9), ss. 87-88.
- Şahan, G. (1995). "İlköğretim Okullarında Eğitici Çalışmaların Değerlendirilmesi (Ankara İli Örneği)," Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şahin, Ç. (1995). "İlköğretim Okulları 1. Kademe (İlkokullarda) Eğitici Kol Çalışmalarının Yeterliği Üzerine Bir Araştırma," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Timurlenk, M. (1988). "İlköğretim Okullarında Eğitsel Kol Etkinliklerinin Yönetimi (Kars Örneği)," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Tocqueville, Alexis De (1994), Amerika'da Demokrasi, Çev. İhsan SEZAL / Fatoş DİLBER, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Torun, İ. (2008). "Cemaatten Kitleye, Kitleden Örgütlü Topluma: Türkiye'de Cumhuriyet ve Demokrasi", Cumhuriyetçilik içinde, ed. Nafiz Tok, Orion Kitabevi, İstanbul, ss. 229-269.
- Torun, İ. (2007). "Eğitimde Yeniden Temcit Pılavı: SBS," Radikal İki, Erişim tarihi: 31.07.2008

1000

Türküne, M. (2005). Türkiye'nin Kayıp Halkası, Etkileşim Yayınları, İstanbul.

Weber, M. (1993). Sosyoloji Yazıları, 3. Baskı, çev. Taha Parla, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.

ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİNİN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI (STK)'NA İLİŞKİN ALGISI ve STK'LARIN SATIN ALMA KARARLARI ÜZERİNE ETKİLERİ

Yrd.Doç.Dr.Hüsniye ÖRS
ohusniye@gmail.com

Gazi Üniversitesi, Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi

Özet

STK'lar toplumların kalkınmaları ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesinde önemli rol üstlenirler. Araştırmanın amacı; kendilerinden topluma hizmet beklenen üniversite gençliğinin STK'larla ne düzeyde ilgilendiklerini, STK'lara ilişkin algılarının ne olduğunu ve satın alma kararları üzerindeki etki düzeyini ortaya koymaktır. Araştırma örnek hacmi 400 olup, 257 anket geçerli kabul edilmiştir. Araştırma anket yöntemi ile Gazi Üniversitesinde uygulanmıştır. Araştırma sonucunda STK'ların, onlara üye olan öğrencilerin olmayanlara göre satın alma kararları üzerinde daha çok etkilerinin olduğu, bayan öğrencilerin erkeklere oranla STK'larla daha yüksek düzeyde ilgilendikleri, Türk Sivil Toplum Kuruluşlarının toplumu etkileme ve yönlendirme düzeylerine göre en yüksek puanı alan ilk 3- STK'nın; Tema, Kızılay ve Lösev olduğu bulguları elde edilmiştir. (Üniversite gençliği).

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum Kuruluşları, Pazarlama Etkinliği, Üniversite Gençliği.

NON-GOVERNMENTAL ORGANISATIONS PERCEPTION OF UNIVERSITY YOUTH AND ITS EFFECT UPON PURCHASING DECISIONS

Abstract

NGOs are important in order to develop societies and their life styles. The aim of the research is to expose in what extent the university youth is interested in NGOs, whom is needed to serve for the society, what their perceptions upon NGOs is and their effects upon purchasing decisions. Research Sample Capacity is 400, though 257 questionnaire is valid. The research is conducted between Questionnaire Administration and Gazi University. According to research results, it is found out that member students are more forceful upon purchasing decisions than the ones that are not member, female members are much more related to NGOs than male students. Among Turkish Civil Society Organisations in terms of the power to affect and direct the society top 3 is Tema, Kızılay, Lösev.

Keywords: Non Governmental Organizations, Marketing Effectiveness, University Youth.

Giriş

Sivil toplum; yaşadıkları toplum içinde faal olan bireyler için kullanılan bir ifadedir. Toplumun sosyal, çevre, kalkınma, kültür veya tüketicilerin korunması gibi alanlarda haklar ve değerler esasında faaliyette bulunan Sivil Toplum Kuruluşları (STK), ortak bir ilgi alanı olan gruplardan oluşan üyeleri ve ulusal platformları temsil ederler. Sivil toplum kuruluşları; devletin idari teşkilatlanmasının dışında, özerk, gönüllü, bir hukuk düzenine tabi olmakla beraber, kendi iç düzenini kendisi belirleyen, toplumsal yaşamın örgütlenmiş bir bölümü olarak tanımlanmaktadır. Sivil toplum kuruluşları, devlet ve toplum arasındaki bazı boşlukları doldurması, devletin hizmet götüremediği veya hizmette yetersiz kaldığı alanlarda faaliyet göstermesi nedeniyle toplumların kalkınmasında ağırlıklı bir rol üstlenmektedir (Keyman, 2006., Güder, 2004). Bu kuruluşlar günümüz dünyasında uluslar arası düzeyde işlevsel olmaları dolayısıyla güçleri yadsınamayacak düzeyde artmış olmakta ve “evrensel” olgulara da – dünya barışı, insan hakları, vb.- hizmette bulunmaktadırlar.

STK'ların gücünün en önemli unsurları üyeler, gönüllüler ve bağışçılardır. STK'ların varlıklarını idame ettirebilmelerinde ve amaçlarına ulaşabilmelerinde kayıtlı üyelerin olanaklarının- çaba, para, zaman- yeterli gelmesi mümkün değildir. Bu gerçekle STK'lar işlevlerini gönüllülük temelinde yerine getiren bir yönetsel yapı içerisinde var olabilmektedirler. Toplumda STK'ların kuruluş amacına ilgileri olan ve üyeleri dışında kalan tüm bireyler gönüllü olarak kabul edilebilir. Gönüllülük; yüksek düzeyde ilgi, bir işi yapma güdüsü olan benlik dürtüsü, ayrılabilirlik zaman ve fiziksel enerji gerektirdiğinden, toplumun bunu en yüksek düzeyde yerine getirecek kesimi; gençler olmaktadır.

Toplumlarda gençleri temsil eden önemli bir kitle; üniversite gençleridir. Türk Yükseköğretim Kanunu, yükseköğretimin amacı kapsamına ‘öğrencilerini, toplum yararını kişisel değerlerin üstünde tutan, aile, ülke ve millet sevgisi ile dolu, ilgi ve yetenekleri yönünde yurt kalkınmasına cevap verecek vatandaşlar olarak yetiştirmek’ (www.yok.gov.tr, md:4/a). maddelerini de almıştır. Görülmektedir ki; Türk toplumu devlet kurumları ve diğer kurumları ile gençlerden toplumsal hizmet beklemektedir.

Bir toplumun makro ekonomik, sosyal ve kültürel hedeflere ulaşmasının ön koşulu; o toplumu meydana getiren tüm yapılarının ve sistemlerinin birbirini destekler nitelikte faaliyet göstermesi ve etkin çalışmasıdır. Bu bağlamda araştırma bulguları, gerek STK'ların en genel amacı ve gerekse Türk Yükseköğretiminin temel amacı itibarıyla Türk gençliğinden beklenen toplum yararı kapsamında, Üniversite

gençliğinin STK'lara ilişkin algılarının ne olduğunun ve satın alma/almama kararlarına olan etki düzeyinin, yakın gelecekte toplumu oluşturan temel dinamikler içinde yer alacak olan bu gençliğin, STK'ların faaliyetlerine hangi düzeyde katkı sağlayabileceğinin, bir başka anlatımla gelecekteki örgütlü sivil toplum içinde hangi düzeyde yer alacağını bir öngörüsünü verebilecektir.

Kavramsal Olarak STK'lar

Sivil toplum; devletten önce gelen, devletin içinde yaşayan ancak onunla özdeş olmayan, hatta ona karşı koyabilen bir tür insan ilişkileri yapısıdır (Tuncay,2003:12). Sivil toplum kavram olarak sosyal gruplarla özdeş ve bireyle devlet arasındaki ara mekanizma olarak kabul etmek mümkündür (Çaha,2003:12). STK'lar; topluma hizmet götürmek amacıyla ortak hedefe yönelmiş insanlar tarafından kurulan örgütler olarak, toplumun ihtiyaçlarına anında cevap verebilen esnek yapıda olan kurumlardır (Balkır ve ark.,2005). Liberal değerler çerçevesinde ise sivil toplum; devletin doğrudan denetimi altında tuttuğu alanların dışında kalan ve ekonomik ilişkilerin baskısından görece bağımsız olarak, gönüllülük ve rızaya dayalı ilişkilerle oluşturulan kurum ve etkinlikler alanıdır (Türköne,2002) . Görülmektedir ki; STK'ların en temel özellikleri 'gönüllülük' ve 'yardımlaşma'dır. Kâr amacı güdmeyen STK'lar, politik etki yolu ile sosyal değişikliklere odaklanmışlardır (Doh ve Teegen, 2002:21).

STK'larının ülke ekonomisi içindeki önemi, onların son yıllarda gösterdiği yaygınlaşma ve bunun sonucunda toplumun bir çok kesimini etkileyebilme gücünden kaynaklanmaktadır. Tüm dünyada, özellikle gelişmekte olan ülkelerde STK'ların yaygınlaşmasının önemli bir nedeni; ekonomik kalkınma araçlarından biri olarak görülmesidir. Bu kabulün altında yatan itici güç ise gelişmiş ülkelerdeki STK'ların büyük ölçüde gelişmekte olan ülkelerdeki STK olan partnerleri aracılığı ile işbirliği yapmalarıdır. Bu gelişmenin bir diğer etkeni de STK'ların ülke kalkınmasına destek amacının IMF ve Dünya Bankası gibi önemli uluslar arası kuruluşlar tarafından da destek görmesidir. Bu desteklerin STK'ları toplum tarafından önemli bir güç merkezi olarak kabul görmesine yol açtığı söylenebilir (Sönmezler ve ark.,2007:33). STK'lar Dünya Bankasının kalkınma projelerinde ve AB Komisyonu gibi uluslar arası organizasyonlarda son yıllarda önemli aktörler olarak da kabul edilmektedirler (Yiğit,2005:32). Bu geniş etki alanında faaliyet gösteren STK'lar; küçük veya büyük, laik veya inanca dayalı, bağış alıcı veya bağış yapıcı, yardıma ihtiyacı olanlara hizmet eden, bölgesel, ulusal veya uluslar arası faaliyet gösteren gruplardır (Öner ve ark.,2005).

Dünya ülkelerinde değişen ve gelişen ekonomik, sosyal ve kültürel yapılar, toplumsal yapının her alanında yoğun rekabete neden olmaktadır. Bu gelişmenin gereği olarak sosyal toplumu ve ekonomiyi oluşturan unsurların birbirlerine karşı sorumlulukları 'sosyal sorumluluk' olarak ortaya çıkmaktadır. Evrensel perspektiften bakıldığında yüksek seviyede ahlaki olgunluğu ifade eden sosyal sorumluluk; 'ahlaki duyarlılıkla hizmet üretmek, üretim dışı faktörlere de sorumlu olduğunu hissettiren tutum ve davranışlarda bulunmak' anlamına gelmekte (Birgili ve Banger,2007:585) ve bu yaklaşım ile hareket eden toplum kesimleri, toplumu yönlendirmede bir güç elde etmektedirler.

Bu bağlamda ele alındığında STK'lar toplumların 'yumuşak gücü'nü oluşturmaktadırlar. Burada kullanılan yumuşak güç ile anlatılmak istenen; istenileni elde etmenin dolaylı yolunun ve başkalarının tercihlerini şekillendirme becerisinin ifadesidir. Bu yaklaşımda STK'lar bireyleri, devletleri, işletmeleri etkileyerek kamu yararı adına istedikleri hedefleri gerçekleştirmeyi amaç edinirler (Şahin ve Uysal, 2007:967).

Herhangi bir ülkenin siyasi sisteminin yapılandırılması, özellikle kamu politikalarının oluşturulmasında sivil toplumun etkin bir şekilde katkıda bulunabilmesi için öncelikli olarak siyasi sistemin, toplumun örgütlü kesiminin denetim ve etkisine açık olması gerekmektedir (Çaha,2003). Dolayısıyla sivil toplumun toplumsal kesimlerin sorunlarına çözüm üretebilmesi ve üretilen çözümlerin uygulanabilmesinde temel etken; siyasi yapının katılımcılığa ne kadar açık olup olmadığı ile ilgilidir. Türkiye'de 1980'lerden sonra yaşanan yerleşme sürecinde kamu kesimi tarafından üstlenilen görevlerin bir kısmı STK'larca yerine getirilmeye başlanmış ve STK'lar yerel yönetimlerle beraber yerel sorunların çözülmesi, yerel gereksinimlerin gereği gibi yerine getirilmesi gibi görevleri de üstlenerek, toplum ihtiyaçlarına karşılık vermeye başlamışlardır (Görün ve Elagöz,2007:1739).

Herhangi bir yerel yerleşim yerinin teknolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel değişimini sağlamadaki en büyük potansiyel, o yerleşim yerinde bulunan üniversiteye aittir. Üniversite gençliği, bir toplumun önde gelen dinamiklerinden olması ve nitelikli eğitim almaları dolayısıyla, o toplumun ekonomik, sosyal, bilimsel, kültürel değişiminde önemli potansiyele sahip bir dinamiktir (Clark,1996:106).

Tüketici Satın Alma Davranışı

"İnsanlar doğduklarından ölümlerine kadar toplumsal grupların üyeleridir ve davranışları bu gruplar tarafından geliştirilen normların etkisindedir" (Odabaşı,1996:102). Bu gruplara örnek olarak arkadaş grupları, meslek grupları, tüketim grupları verilebilir (Kinnear ve Taylor,1996). Bu gruplar kişinin üründen ve markadan haberdar olmasını, ürün hakkında inanç ve bilgilerini, ürünü nasıl kullanacağını etkilemesi bağlamında kişinin tüketim olgusunun şekillenmesine etken olurlar (Berkowitz ve ark.,2000., Engel ve

ark.,1990). Kişinin satın alma davranışında değer hükümleri olarak işlev gören gruplar 'danışma grupları' olarak tanımlanmaktadır (Odabaşı,1996:104). Bu grupların tüketicinin davranışı üzerinde üç önemli etkisi mevcuttur. Bunlar; danışma grubu kişiden kendi normlarına uygun yönde davranış göstermesini bekler, grubun davranışları örnek alındığından bu durum kişinin tutumunu değişikliğe uğratar, kişinin grup üyeleriyle ilişkileri sonucu çeşitli bilgiler edinmesi ve bu bilgiler doğrultusunda tutum geliştirmesine neden olur.

Sivil Toplum Kuruluşlarını da çok yönlü danışma grupları olarak kabul etmek mümkündür. Örneğin; Verem Savaş Derneği üyelerinin veya üye olmayan ilgilenenlerinin derneğin aldığı herhangi tüketim ile ilgili karara uymaları yüksek olasılıktır. Tüketiciyi Koruma Derneği'nin herhangi bir ürünü almama kararı üye olan veya olmayan tüketicileri etkileyecek ve o ürüne ilişkin bir tutum geliştirmelerine neden olabilecektir. Konuya bu bağlamda yaklaşıldığında, STK'ların tüketici satın alma kararlarına, geçerli nedenlerin yaşandığı süreçlerde çok yüksek düzeyde etki etmesi beklenilir.

Araştırmanın Önemi ve Amacı

Araştırma amacımız; toplumların kalkınmaları ve yaşam kalitesinin yükselmesinde önemli bir rol üstlenen sivil toplum kuruluşlarına, kendilerinden topluma hizmet beklenen üniversite gençliğinin ne düzeyde aktif veya gönüllü olarak katkı sağladıklarını, üniversite gençliğinin STK hakkındaki algılarının ne olduğunu, STKların etkinliklerini değerlendirmelerini ve gençlerin satın alma kararları üzerinde STKların hangi düzeyde etkin olduklarını ortaya koymaktır. Araştırmanın hedefleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- STK'ların üniversite gençliğinde bilinirlik düzeylerinin,
- STK'ların üniversite gençliğinde hatırlanırılığı,
- Üniversite gençlerinin mamul, hizmet ve / veya fikir satın alma/tercih etme kararı sürecinde STK'ların etki düzeylerinin,
- STK'ların üniversite gençliği açısından faaliyet etkinliği algısının,
- STK'ların üniversite gençleri tarafından amaç/etkinlik uyumu algısının,
- STK'ların üniversite gençliği tarafından tutundurma etkinlik düzeylerinin ortaya konmasıdır.

Bu kapsamda elde edilen bulgular, Türk üniversiter sisteminin temel amacı ile bu amacı gerçekleştirecek olan birincil aktörlerinin, misyon tanımlarında benzer amacı ifade eden STK'larla ilgili ilgi ve STK'ların satın alma kararları üzerindeki etki düzeylerinin ortaya konması, hem üniversiter sistemin amaçlarının bir kısmına ulaşılmış olup olunmadığının hem de toplumun yumuşak gücü olarak tanımlanan STK'ların üniversite gençliği içinde etkinlik düzeylerinin ortaya konması bağlamında oldukça önem taşımaktadır.

Araştırma Metodolojisi

Araştırma, üniversite gençliğinin STK'ları değerlendirmeleri, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar olarak STK'ların tutundurma etkinliğini ortaya koymayı amaçladığından, tanımlayıcı bir nitelik taşımaktadır.

Ana Kütle

Araştırmanın amacının üniversite gençliğinin STK'lar ile ilgili tutumlarının ölçülmesi olması dolayısıyla, araştırma birimimiz üniversite gençleridir. Araştırmanın amacını tam olarak yansıması dolayısıyla araştırmanın, okumayı seçtiği programda en az dört yıl kalan/kalacak olan ve 2.,3. ve 4. sınıflarda okuyan fakülte öğrencileri üzerinde yapılması uygun görülmüştür. Araştırma tüm Türkiye üniversite gençlerini kapsayamayacak zaman ve maliyet kısıtları içerdiğinden, araştırmanın Gazi Üniversitesi'nde yapılmasına karar verilmiştir. Gazi Üniversitesi fakültelerinde okuyan öğrencilerin sayısının 41576 gibi çok yüksek olması nedeniyle örnekleme yoluna gidilmiştir. Ana kütle belli örnek hacmi formülüne dayalı olarak, daha önce tüm evreni kapsayan benzer bir çalışmaya da rastlanmadığından, %95 güvenlik düzeyi ve maksimum varyansın olduğu varsayımı ile hesaplanarak, örnek hacminin 380.49 bulunmasına istinaden, araştırma 400 üniversite genci üzerinde yapılmıştır. Örnek hacmi olan 400 öğrenciye verilen anketler doldurtulup toplanmıştır. Daha sonra anketler bilgisayar ortamına girilmek üzere editlenmiştir. Editleme sürecinde boş bırakılan anketler ayıklanmış ve 257 anketin analizlere girebileceği görülmüştür. Dolayısıyla cevaplama oranı %64 olarak gerçekleşmiştir.

Veri Toplama Yöntemi

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anketler tanımlayıcı istatistik soruları ve semantik farklılıklar ölçeği kullanılarak oluşturulmuştur. Gerçek araştırmaya geçmeden önce anket taslağı, bir grup üniversite öğrencisi üzerinde önteste tabi tutulmuş ve gereken düzeltmeler yapıldıktan sonra son şekli verilerek gerçek araştırmaya geçilmiştir. Anketler, önceden araştırma amacına ve anketlerin nasıl uygulanacağına ilişkin eğitim almış anketörler tarafından örnek birimlerine yüz-yüze uygulanmıştır.

Araştırma Hipotezleri

Araştırma amacımıza uygun olarak oluşturulan hipotezler şöyledir:

H1: STK'lara üyelik durumuna göre, STK'ların öğrencilerin satın alma kararlarını etkileme düzeyleri farklılık gösterir.

H2: STK'lara üyelik durumuna göre, öğrenciler tarafından algılanan STK'ların tutundurma etkinliği düzeyleri farklılık gösterir.

H3: Cinsiyet değişkeni itibariyle STK'larla ilgilenme düzeyleri farklılık gösterir.

H4: Öğrencilerin ortalama aylık harcama tutarları itibariyle STK'larla ilgilenme düzeyleri farklılık gösterir.

H5: Ebeveynin eğitim durumu itibariyle STK'larla ilgilenme düzeyleri farklılık gösterir.

Araştırmanın Kısıtları

Araştırma çerçevesinde örnek hacminin 400 olarak belirlenmiş olması, ancak araştırmaya 257 öğrencinin katılmış olması bir kısıt teşkil etmektedir. Araştırma sonuçlarının bu kısıdı dikkate alarak değerlendirilmesi önerilir.

Analiz ve Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencinin demografik özellikleri incelenmiştir. Tablo 1'de görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğrencilerin %54,9 oranı bayan, %45,1 oranı erkek öğrencilerden oluşmaktadır.

Tablo 1: Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	N	%
Bayan	141	54,9
Erkek	116	45,1
Toplam	257	100

Öğrencilerin ortalama aylık harcama tutarı Tablo 2'de, ebeveyn eğitim düzeyi Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 2: Öğrencilerin Ortalama Aylık Harcama Tutarı

Harcama Tutarı	Frekans	Oran
200-300	93	36,2
301-500	110	42,8
501-700	42	16,3
701-900	6	2,3
901+	4	1,6
Boş	2	0,8

Tablo 3: Öğrencilerin Ebeveynlerinin Eğitim Düzeyleri Dağılımı

Eğitim Derecesi	Frekans	Oran
İlköğretim	122	47,5
Lise	79	30,7
Üniversite	52	20,2
Lisansüstü	3	1,2
Boş	1	0,4

Araştırma kapsamına giren öğrencilere açık uçlu soru şeklinde 'Sivil Toplum Kuruluşu (Örgütü) deyince NE anlıyorsunuz?' sorusu yöneltilmiştir. Alınan yanıtlar derlenmiş ve aşağıda gösterildiği gibi özetlenmiştir.

- Herhangi bir resmi kuruma bağı olmayan kurum.
- Halkın bilgilmesini sağlayan kurum.
- Yardıma muhtaç olanlara yardım eden kurum.
- Demokrasi ve insan hakları adına birlik oluşturan, işbirliği ve anlaşma yoluyla hak aramayı meşru ve makul hale getiren yapı.
- Olağanüstü durumlarda yardım eden kurum.
- Belli bir amaca yönelik bir organizasyon.
- Toplum bireyleri tarafından oluşturulmuş örgüt.
- Sivil bireylerin toplum düzeni için birleşmesi.
- Halkın haklarını devlete karşı savunan kuruluşlar.
- Çağdaş toplumda bireysel ve toplumsal açıdan ihtiyaçları karşılamak adına devlete yardımcı olan kuruluşlar.
- Devlet ile halk arasındaki köprüyü oluşturan, sorunları çözmeye yardımcı olan kuruluş.
- Toplumun ihtiyaçlarını temel alarak, topluma faydalı olmak amacıyla kurulan gönüllü kuruluşlar.
- Vatandaşların herhangi bir felaket durumunda yardımına koşan kuruluşlar.
- Tüm toplumu anlayan ve etkileyen kuruluş.
- Ülkenin kanayan yaralarını dile getirmek için kurulan, gönüllü üyelerden oluşan kuruluşlar.
- Toplumun zayıf yönlerini kapatmak amacıyla cevap veren kuruluşlar.

Üniversite öğrencilerinin STK tanım içerikleri incelendiğinde; STK'ların genel kabul gören tanımları çerçevesinde; devletten bağımsız, özerk, gönüllü, toplum ihtiyaçlarına cevap bulmaya çalışan kuruluşlar olduklarının altı çizilmiştir. Bu saptama ile STK'ların ne olduğunu, toplum içerisindeki önemini ve varlık nedenlerini bildikleri kabul edilebilir.

Üniversite öğrencilerine açık uçlu olarak 'aklınıza İLK gelen STK'yı yazınız' sorusu sorulmuştur. Bu soruya alınan yanıtlar Tablo 4'te özetlenmiştir:

Tablo 4: Akla İLK Gelen STK'lar

Önem Sırası	STK'nın Kısa Adı	N
1.	TEMA	82
2.	KIZILAY	55
3.	ADD	20
4.	TUSİAD	17
5.	LÖSEV	16
TOPLAM		190

Tablo 4'te görüldüğü gibi, üniversite gençliğinin sorulduğunda aklına ilk gelen STK'lar sırasıyla; TEMA,KIZILAY,ADD,TUSİAD ve LÖSEV'dir. Üniversite gençliğinin aklına ilk gelen STK'lar, onların hatırlanabilir olduklarını göstermektedir.

Üniversite öğrencilerine açık uçlu soru olarak 'bilgiğiniz STK'ların sizde neyi çağrıştırdığını lütfen yazınız' sorusu yöneltilmiştir. Bu soru ile STK'ların belirledikleri esas amaçlarının hedef kitle üzerinde ne kadar başarılı konumlandığını tespit etmek amacı güdülmüştür. Alınan yanıtlar aşağıdaki gibi özetlenmiştir (Tablo 5):

Tablo 5: Üniversite Öğrencilerinde STK'ların Çağrışımları

STK'nın Adı	Neyi Çağrıştırdığı
TEMA	Ekolojik denge, yeşil alan, doğanın güzelleştirilmesi, orman, doğal yaşamı koruma, ağaçlar, Türkiye çöl olmasın, çevre, erezyon
ÇYDD	Çağdaş yaşamı desteklemek, yeniye ayak uydurma
LÖSEV	Sağlık, umut, yardıma muhtaç hastalara yardım eden, kanserli çocuklara yardım.
GREENPEACE	'Yeşili ve doğayı' koruma, Amerikan örgütü
GAZİ VAKFI	Öğrencilere maddi destek
MEHMETÇİK VAKFI	Askeri ve askeri personeli desteklemek
TEV	Eğitim, eğitim desteği
AKUT	Nasuh Mahruki, doğal felaketlerden kurtarma, deprem, kurtarma

TOGEV	Gönüllülük, yardımlaşma
KIZILAY	Kan, kan bağıışı, sosyal yardım
UNICEF	Dünya çocukları, çocukları korumak
UNESCO	Eğitim, kültür
YEŞİLAY	Sağlık, sigara, alkol
AÇEV	Anne-çocuk, okul öncesi eğitim
ADD	Atatürk, Atatürk'çü düşünce, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlılık, laiklik, cumhuriyet, demokrasi
TÜSİAD	Patronlar, ekonomi
MOR ÇATI	Mağdur kadınlar
TTKD	Tüketiciyi koruma

Görüldüğü gibi, amaçları dikkate alındığında en iyi konumlamayı yapan STK'ların TEMA, KIZILAY, AKUT, ADD ve YEŞİLAY olduğu söylenebilir.

Üniversite gençliğinin STK'lara üyelik durumları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla sorulan sorulardan elde edilen veriler ışığında, araştırma kapsamına giren gençlerden yalnızca 24'ü herhangi bir STK'ya üye olduklarını belirtmişlerdir. Buna göre öğrencilerin %4'ü STK'larla üyelik niteliğinde ilgilenmektedirler. Tablo 6'da görüldüğü gibi üyelik dışında, faaliyetlerini desteklemek, kampanyalarına katılmak, aldıkları kararlara uymak gibi gönüllülük niteliğinde ise STK'larla % 30,4 düzeyinde ilgilenmektedirler.

Tablo 6 : Üniversite Öğrencilerinin STK'larla İlgilenme Düzeyleri

İlgilenme Düzeyi	N	Oran
Hiç	106	41,2
İlgilenmem		
İlgilenmem	33	12,8
Ne ilgilenirim	40	15,6
ne ilgilenmem		
İlgilenirim	41	16,0
Kesinlikle	37	14,4
İlgilenirim		

Üniversite öğrencilerine açık uçlu olarak 'üye olmasanız da üye olmak ve etkinliklerini desteklemek ARZUSU içerisinde olduğunuz STK'ların adlarını yazar mısınız' sorusu sorulmuştur. Alınan yanıtlar aşağıda özetlenmiştir (Tablo 7) :

Tablo 7: Üye Olmak Arzusu İçinde Olunan STK'Lar

STK	N
TEMA	87
KIZILAY	29
AKUT	22
ADD	15
TEV	12
YEŞİLAY	11
EĞİTİM-SEN	7

Buna göre öğrenciler zaman ayırabildikleri, yaşam akışlarında önemli buldukları takdirde özellikle TEMA, KIZILAY, AKUT, ADD, TEV ve YEŞİLAY gibi STK'lar altında etkin olma potansiyeli taşımaktadırlar. Satınalma karar süreci çerçevesinde ele alındığında; öğrenciler bu STK'lara karşı dikkat yöneltmiş ve sonra ilgi geliştirmişlerdir. Ancak bu aşamalardan sonra etkinliklerini desteklemek ARZUSU içine girmişlerdir. Bu sonuç bize, en azından adı geçen STK'ların kitlelere ulaşabilme, onları harekete geçirebilme, kısaca tutundurma çabalarına biraz daha ağırlık verdiklerinde bu kesimi harekete geçirebilecekleri, bir başka anlatımla, toplumun üniversite gençliğini gönüllü destekçi olarak kazanabilecekleri söylenebilir.

Üniversite öğrencilerine ' kendi kategorilerinde bildiğiniz STK'ların adlarını yazınız' sorusu yöneltmiştir. Alınan yanıtlar aşağıda özetlenmiştir. Görüldüğü gibi, araştırmaya katılan tüm öğrenciler

içerisinde en çok bilinen ilk üç STK; % 40 oran ile TEMA, %21 oran ile KIZILAY ve %18 oran ile ADD'dir (Tablo 8).

Tablo 8: Üniversite Öğrencilerinin Bildiği STK'lar

STK	N (= 257)	% *
TEMA	102	40
KIZILAY	55	21
ADD	45	18
TEV	38	15
EĞİTİM-SEN	32	12
TÜSİAD	24	9
LÖSEV	24	9

* Birden fazla seçenek işaretlenebildiğinden, toplam oran 100'ü geçmektedir.

Üniversite öğrencilerine STK'larla ilgilenme düzeyleri sorulmuştur. Bu soru ile hem genel olarak hem de STK'ların adlarını yazarak, ayrı ayrı değerlendirme yapmaları istenmiştir. Bu ve sonraki sorular için öğrencilerin bildikleri STK'ları değerlendirmeleri istenmiş ve bu değerlendirmeler dikkate alınarak 7 STK üzerinden veri elde edilmiştir. Elde edilen veriler aşağıdaki gibi özetlenmiştir (Tablo 9):

Tablo 9: Üniversite Gençliğinin Bildikleri STK'larla İlgilenme Düzeyleri

STK	N	Hiç ilgilenmem		İlgilenmem		Ne ilgilenirim Ne ilgilenmem		İlgilenirim		Kesinlikle ilgilenirim	
TEMA	112	10	0,09	29	0,26	32	0,29	22	0,20	19	0,16
KIZILAY	65	4	0,06	11	0,16	17	0,26	19	0,29	14	0,21
ADD	40	11	0,27	6	0,15	6	0,15	5	0,13	12	0,30
TÜSİAD	24	11	0,46	6	0,25	1	0,04	5	0,21	1	0,04
LÖSEV	31	2	0,06	11	0,35	6	0,19	5	0,16	7	0,23
TEV	32	5	0,16	7	0,22	13	0,41	5	0,16	2	0,06
EĞİTİM- -SEN	34	8	0,24	10	0,30	2	0,05	10	0,29	4	0,12

Tablo 9 incelendiğinde, münferit olarak ilgilenilen ilk 3 STK sırasıyla; TEMA (41), KIZILAY(33) ve ADD(17)'dir.

Üniversite gençliğinden bildikleri STK'ları amaç/faaliyet uygunluğu itibariyle değerlendirmeleri istenmiştir. Alınan yanıtlar aşağıdaki gibi özetlenmiştir (Tablo 10):

Tablo 10: STK'ların Amaç/Faaliyet Uygunluk Düzeyleri

STK	N	Hiç uygun değil		Uygun değil		Ne uygun ne uygun değil		Uygun		Tamamen uygun	
TEMA	111	0		6	0,05	19	0,17	32	0,29	54	0,49
KIZILAY	73	2	0,03	12	0,16	8	0,11	16	0,22	35	0,48
ADD	43	10	0,23	7	0,16	9	0,20	7	0,16	10	0,23
TÜSİAD	27	5	0,18	6	0,22	9	0,34	3	0,11	4	0,14
LÖSEV	28	1	0,03	3	0,11	4	0,14	4	0,14	16	0,57
TEV	33	2	0,06	6	0,18	10	0,30	11	0,33	4	0,12
EĞİTİM- SEN	29	2	0,07	6	0,21	5	0,17	6	0,21	10	0,34

Tablo 10 incelendiğinde, amaç/faaliyet uygunluk düzeyi en yüksek olarak algılanan ilk 3 STK sırasıyla; TEMA (86), KIZILAY(51) ve LÖSEV (20)'dir.

Üniversite öğrencilerine bildikleri STK'ların faaliyetlerinde etkinlik düzeyleri sorulmuş ve elde edilen veriler Tablo 11'de özetlenmiştir.

Tablo 11: STK'ların Faaliyet Etkinlik Düzeyleri

STK	N	Hiç değil	etkin	Etkin değil	Ne etkin ne etkin değil	Etkin	Tamamen etkin				
TEMA	101	0	-	8	0,08	23	0,23	30	0,29	40	0,40
KIZILAY	76	4	0,05	9	0,12	14	0,18	16	0,22	33	0,43
ADD	37	7	0,19	8	0,22	9	0,24	6	0,16	7	0,19
TUSİAD	15	3	0,20	5	0,33	1	0,06	2	0,13	4	0,27
LÖSEV	34	0	-	5	0,14	7	0,20	8	0,23	14	0,41
TEV	32	3	0,09	2	0,06	9	0,28	14	0,43	4	0,12
EĞİTİM- SEN	27	2	0,07	6	0,22	11	0,41	4	0,15	4	0,15

Tablo 11 incelendiğinde, faaliyet etkinlik düzeyi en yüksek olarak algılanan ilk 3 STK sırasıyla; TEMA (70), KIZILAY (49) ve LÖSEV (22)'dir.

Üniversite geçliğine bildikleri STK'ların toplumu etkileme ve yönlendirmede etkinlik düzeyleri sorulmuştur. Alınan yanıtlar Tablo 12'de özetlenmiştir.

Tablo 12: STK'ların Toplumu Etkileme/Yönlendirme Etkinlik Düzeyleri

STK	N	Hiç değil	etkin	Etkin değil	Ne etkin ne etkin değil	Etkin	Tamamen etkin				
TEMA	102	4	0,03	13	0,12	24	0,23	24	0,23	37	0,36
KIZILAY	72	4	0,05	9	0,12	16	0,22	17	0,23	26	0,35
ADD	37	5	0,13	7	0,18	5	0,13	11	0,29	9	0,24
TUSİAD	21	6	0,28	4	0,19	2	0,09	2	0,09	7	0,33
LÖSEV	31	0	-	5	0,16	6	0,19	4	0,12	16	0,51
TEV	31	1	0,03	5	0,16	9	0,29	10	0,32	6	0,19
EĞİTİM- SEN	27	3	0,07	5	0,18	7	0,25	8	0,29	4	0,14

Tablo 12 incelendiğinde, toplumu etkileme/yönlendirme düzeyi en yüksek olarak algılanan ilk 3 STK sırasıyla; TEMA (61), KIZILAY (43) ve LÖSEV (20)'dir.

Üniversite gençliğin satınalma karar sürecinde STK'ların referans grubu olarak değerlendirilmediği araştırılmak istenmiştir. Bu amaçla ' herhangi bir zamanda, herhangi bir mamul veya hizmeti satın alırken, bu mamul veya hizmete ilişkin STK'ların kampanyalarını veya aldıkları kararları dikkate alırmısınız' sorusu sorulmuştur. Bu soru ile STK'ların hem genel olarak hem de ayrı ayrı değerlendirilmeleri istenmiştir. Alınan yanıtlar Tablo 13a ve 13b'de özetlenmiştir.

Tablo 13a: STK'ların Satın alma Kararını Etkileme Düzeyleri

Etkilenme Düzeyi	N	Oran
Hiç	129	50,2
Etkilenmem		
Etkilenmem	10	3,9
Ne etkilenirim	20	7,8
ne etkilenmem		
Etkilenirim	41	16,0
Kesinlikle etkilenirim	57	22,2

Tablo 13b: Üniversite Öğrencilerinin Bildikleri STK'ların Satın Alma Kararında Referans Olma Düzeyleri

STK	N	Hiç dikkate almam	dikkate	Dikkate alırım	Ne dikkate alırım ne almam	dikkate	Dikkate alırım	Kesinlikle dikkate alırım			
TEMA	89	9	0,10	6	0,07	19	0,21	26	0,29	29	0,33
KIZILAY	63	8	0,20	8	0,11	16	0,24	16	0,24	19	0,28
ADD	24	5	0,20	5	0,20	3	0,12	1	0,04	10	0,41
TUSİAD	11	1	0,09	4	0,36	2	0,18	3	0,27	1	0,09
LÖSEV	26	1	0,04	2	0,08	4	0,15	8	0,31	11	0,42
TEV	24	3	0,13	1	0,04	3	0,13	12	0,50	5	0,21
EĞİTİM-SEN	18	1	0,05	3	0,17	4	0,22	7	0,39	3	0,17

Tablo 13b incelendiğinde, öğrencilerin satın alma kararlarını en çok etkileyen ilk 3 STK sırasıyla; TEMA (57), KIZILAY (35) ve LÖSEV (19)'dir.

Üniversite gençliğinin STK'ların pazarlama karma elemanı olan tutundurma etkinliği sorulmuştur. Bu soruyu sorma amacı; STK'ların topluma kendilerini tanıtmaları, üye kazanma çabaları, kampanyalarını duyurmak gibi amaçları için reklam, duyurum, tanıtım ve halkla ilişkileri ne kadar etkin kullandıklarını hedef grup açısından ortaya koymaktır. Alınan yanıtlar aşağıdaki gibi özetlenmiştir (Tablo 14).

Tablo 14: STK'ların Tutundurma Etkinliği Düzeyleri

STK	N	Hiç etkin değil	etkin	Etkin değil	Ne etkin ne etkin değil	Etkin	Tamamen etkin				
TEMA	103	4	0,04	12	0,12	23	0,22	25	0,24	38	0,37
KIZILAY	71	7	0,09	7	0,09	12	0,17	21	0,30	34	0,33
ADD	33	3	0,09	9	0,27	10	0,30	5	0,15	6	0,19
TUSİAD	14	2	0,14	2	0,14	3	0,21	3	0,21	4	0,29
LÖSEV	35	1	0,02	4	0,11	6	0,17	10	0,29	14	0,41
TEV	30	4	0,13	4	0,13	5	0,17	10	0,33	7	0,23
EĞİTİM-SEN	24	3	0,12	9	0,38	5	0,21	3	0,12	4	0,17

Tablo 14 incelendiğinde, tutundurma etkinlik düzeyi en yüksek olarak algılanan ilk 3 STK sırasıyla; TEMA (63), KIZILAY (55) ve LÖSEV (24)'dir.

Üniversite gençliğine ' toplum üyelerini yönlendirmeyi ve bilgilendirmeyi en iyi yerine getiren 5-STK'yı önem sırasına göre yazınız' sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya 146 öğrenci cevap vermiştir. Öğrencilerin önem sırasına göre sıraladıkları STK'lar ağırlıklandırılarak puanlanmıştır. Ağırlıklandırma; her bir STK itibarıyla hesaplanan sıralama frekanslarından birinci sıradaki 5, ikinci sıradaki 4, üçüncü sıradaki 3, dördüncü sıradaki 2 ve beşinci sıradaki 1 ile çarpılmak suretiyle yapılmıştır. Bulunan sonuçlar Tablo 15'te özetlenmiştir. Tablodan görüldüğü gibi, toplumu bilgilendirme ve yönlendirmeyi en iyi yerine getiren ilk 3 STK sırasıyla; TEMA (676), KIZILAY (357) ve LÖSEV (157)'dir.

Tablo 15: Toplum Yönlendirme ve Bilgilendirmeye Göre İlk Beş STK

STK	PUAN
1.TEMA	676
2.KIZILAY	357
3.LÖSEV	157
4.ADD	120
5. TUSİAD	100

Hipotezlerin Analizi

Üniversite öğrencilerine satın alma kararı verirken genel olarak STK'ları referans grubu olarak dikkate alıp almadıkları sorulmuş ve elde edilen veriler ışığında birinci hipotez test edilmiştir. H1, %90 güvenlik düzeyinde Anava analizi ile test edilmiştir. Anova sonuçları incelenmiş ve ($p < 0,10$; $F = 3.03$) bulunduğundan hipotez kabul edilmiştir (sig: 0.84). Bu sonuca istinaden STK'lara üye olan ve üye olmayan grupların aritmetik ortalamaları incelenmiştir. Üye olanların ortalamasının (3,12) üye olmayanların ortalamasından (2,50) büyük olması nedeniyle, STK'lara üye olan öğrencilerin üye olmayanlara göre satınalma kararları sürecinde STK'ların kampanyalarını veya aldıkları kararları daha çok dikkate aldıkları söylenebilir.

Üniversite öğrencilerine, STK'ların tanıtım, reklam,halkla ilişkiler gibi tutundurma etkinliklerini genel olarak değerlendirmeleri istenmiş ve 2. hipotez bu verilere göre analiz edilmiştir. Öğrencilerin üyelik durumlarına göre STK'lara ilişkin algıladıkları tutundurma etkinlik düzeyleri arasında farkın olup olmadığı %95 güvenlik düzeyinde Anova analizi ile test edilmiştir. Elde edilen sonuçlara bağlı olarak ($P > 0,05$) hipotez red edilmiştir.

Üniversite öğrencilerinin cinsiyetleri itibariyle STK'larla ilgilenme düzeyleri arasında farkın olduğu hipotezi %95 ve %90 güvenlik düzeyinde Anova analizi ile test edilmiştir. Test sonuçları itibariyle hipotez ($\alpha = 0,10$) düzeyinde kabul edilmiştir ($p < 0,10$). Bu sonuca göre grupların ortalamaları incelenmiş ve bayanların ortalamasının (2,67) erkeklerin ortalamasından (2,30) yüksek olduğu görülmüştür. Elde edilen bu bulguya göre; bayan öğrencilerin STK'larla erkeklere göre daha çok ilgilenmektedirler. Bu sonucun insanların biyolojik farklılıklarından kaynaklandığı söylenebilir. Önceki araştırmalar, cinsiyet farklılığı itibariyle satınalma davranışında farklılığın olduğunu ortaya koymuştur. Bulgulara göre; kadınların duygulara görece olarak yüksek eğilim gösterdiğini, çevreyle daha yüksek düzeyde iletişim kurduklarını ve erkeklere oranla daha yüksek empatiye sahip olduklarını ortaya koymuştur (Chiu and Wu, 2002). Mevcut araştırma, STK'larla ilgilenme düzeyi açısından önceki araştırma bulgularını destekler niteliktedir.

Üniversite öğrencilerini ortalama aylık harcama tutarları sorulmuştur. Bu faktör itibariyle STK'larla ilgilenme düzeyleri arasında gruplar arası farkın olup olmadığı Anona analizi ile test edilmiştir. %95 güvenlik düzeyinde yapılan analiz sonucunda, gruplar arasında herhangi bir farkın olmadığı bulgusu elde edilmiştir ($P > 0,05$). Dolayısıyla H4 red edilmiştir.

Üniversite öğrencilerine ebeveynlerinin eğitim düzeyi sorulmuştur. Anne veya babanın eğitim düzeylerindeki farklılığın, öğrencilerin STK'larla ilgilenme düzeylerinde herhangi bir fark yaratıp yaratmadığı analiz edilmiştir. %95 güvenlik düzeyinde hipotez red edilmiştir ($P > 0,05$).

Genel olarak Tür Sivil Toplum Kuruluşlarının toplumu yönlendirme etkinliği 10-noktalı aralıklı ölçekle ölçülmüştür. Elde edilen veriler ışığında Türk Sivil Toplum Kuruluşlarının toplumu yönlendirme etkinlik düzeyi, 10 üzerinden 5.34 olarak bulunmuştur. Bu sonuç; Türk Sivil Toplum Kuruluşlarının varoluş amaçlarından olan toplumu etkileme ve yönlendirme etkinliğinde üniversite gençliği tarafından algılanan ortalama bir başarı sergilediklerini ortaya koymaktadır.

Sonuç

Araştırma sonuçları, araştırma kapsamına giren öğrencilerin STK'ların tanım içeriklerini ve STK'ların toplumlardaki hangi eksiği doldurduğunu bildiklerini, göstermektedir. Bu bulgu toplumun en dinamik ve çok yönlü olan üniversite gençliğinin, içinde yaşadıkları toplumun yapılarını ve bu yapıların etki gücünün STK'lar açısından bildiklerini göstermektedir.

Araştırmada STK'ların hatırlanabilirliği incelenmiş ve ilk hatırlanan STK'ların sırasıyla Tema, Kızılay, Add, Tüsiad ve Lösev olduğu bulgusu elde edilmiştir. Üniversite gençliğinin bildikleri STK'ların kendilerinde neyi çağrıştırdığı incelendiğinde, STK'ların var oluş amaçlarına çok paralel çağrıştıkları, bir başka anlatımla genel olarak STK'ların toplum üyelerinin beyninde **iyi konumlandığı** söylenebilir.

Araştırma kapsamına giren öğrencilerin yalnızca %4'ü, STK'larla üyelik düzeyinde ilgilenmekte, %30,4'ü ise gönüllülük düzeyinde ilgilenmektedir. Üniversite öğrencilerinin gönüllülük temelinde destekçi olma arzusu içinde oldukları STK'lar sırasıyla; Tema, Kızılay, Akut, Add, Tev, Yeşilay ve Eğitim-Sen'dir.

Araştırma sonuçları, üniversite gençliği içerisinde bilinen STK'ların Tema, Kızılay, Add, Tev ve Eğitim-Sen olduğunu ortaya koymuştur. En çok ilgilenilen 3-STK'nın; Tema, Kızılay ve Add, amaç/faaliyet uygunluk düzeyi en yüksek olan ilk 3-STK'nın; Tema, Kızılay ve Lösev, faaliyet etkinliği en yüksek olan 3-STK'nın; Tema, Kızılay ve Lösev, toplumu etkileme ve yönlendirmede en etkin olan 3-STK'nın; Tema, Kızılay ve Lösev, öğrencilerin satın alma kararlarında etkileme düzeyi en yüksek olan 3-STK'nın; Tema, Kızılay ve Lösev, tutundurma etkinliği en yüksek olan 3-STK'nın; Tema, Kızılay ve Lösev, toplumu bilgilendirme ve yönlendirmede en etkin olan 3-STK'nın; Tema, Kızılay ve Lösev olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Araştırma bulguları STK'lara üye olan üniversite öğrencilerinin satın alma kararı verirken STK'ları referans grubu olarak kabul ettiğini, ayrıca STK'larla ilgilenme düzeyinin cinsiyete göre farklılık gösterdiğini, bayan öğrencilerin erkeklere oranla STK'larla daha yüksek düzeyde ilgilendiklerini ortaya koymuştur.

Üniversite gençliğinin Türk Sivil Toplum Kuruluşlarının etkinliğini genel olarak ortalama düzeyde değerlendirdiği bir diğer araştırma bulgusudur. STK'ların toplumun sosyal, siyasal ve ekonomik yapıdaki yeri dikkate alındığında, Türk STK'lara etkinliklerini daha yüksek düzeye çıkarmaları, tanıtım ve gönüllü kazanma hedeflerine çözüm için faaliyetlerini çağdaş ve sosyal pazarlama felsefesi ile ele almaları, ülkenin en dinamik ve potansiyel gönüllü katılımcı olabilecek olan üniversite gençliğine daha çok ulaşmaları ve bu kesimi kazanmaları önerilir.

* Araştırma anketlerinin SPSS'e girilmesini gerçekleştiren sevgili Esra Baş Gücük ve Pelin Sürmeli'ye teşekkürlerimi iletirim.

Kaynakça

- Balkır,G., K.Çolak., V.Kışlaoğlu (2005), "STKlarda Sosyal Denetim Foksiyonu KYÖD Örneği", II.Ulusal STK Kongresi, Çanakkale, 85-95.
- Berkowitz,E., R.A.Kerin.,S.W.Hartley.,W.Rudelius (2000), Marketing (6th Int.Edition), McGraw-Hill,Boston.
- Birgili, Mehtap., Gürcan Banger (2007), "Üniversite Gençliğinin Sosyal Sorumluluk Anlayışı Çerçevesinde Kentsel Dışlanmışlık ve Yoksulluk İle Mücadeleye Katılım", 4.Uluslararası Sivil toplum Kuruluşları Kongresi,Çanakkale, 573-83.
- Chiu, H.C. and H.C.Wu (2002), "Exploring The Cognitive and Effective Roles of Service Quality Attitude Across Gender", The Service Industries Journal, 22(3): 63-76.
- Clark, John (1996). Kalkınmanın Demokratikleştirilmesi,Türkiye Çevre Vakfı, Çeviren: Serpil Ural, İstanbul eserin alındığı kaynak Birgili, Mehtap., Gürcan Banger (2007), "Üniversite Gençliğinin Sosyal Sorumluluk Anlayışı Çerçevesinde Kentsel Dışlanmışlık ve Yoksulluk İle Mücadeleye Katılım", 4.Uluslararası Sivil toplum Kuruluşları Kongresi,Çanakkale, 573-83.
- Çaha,Ömer (2003), "Bir kez Daha Sivil toplum Üzerine", Sivil Toplum Düşünce&Araştırma Dergisi, Yıl:1, Sayı:1, Ocak-Şubat-Mart, 27-28.
- Doh,P ve H.Teegen (2004), "Globalization and NGOs: Transforming Business, Government and Sofety", Future Survey, Vol:26/6,June eserin alındığı kaynak Önver,Makbule Şiriner., İsmail Şiriner., Ümit Çetin (2005), "Küreselleşme Sürecinde Yoksulluk ve Sivil Toplum Kuruluşları", II.Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, Çanakkale, 1-14.
- Engel,J.F., R.D.Blackwell., P.W.Miniard (1990), Consumer Behavior (6th Edition), The Dryden Pres,Chicago.
- Görün, Mustafa., İsmail Elagöz (2007), " Kentsel Yoksulluk: Sivil Toplum ve Yerel Yönetim İşbirliği", 4.Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, Çanakkale, 147-59.
- Güder, Nazife (2004), Sivil Toplumcunun El Kitabı, STGM, Ankara.
- Keyman, Fuat, Türkiye'de Sivil Toplumun Serüveni: İmkansızlıklar İçinde Bir Vaha (2006), STGM, Ankara.
- Kinncar,T. And T_J.R.Taylor (1996), Marketing Research (6th Edition),McGraw-Hill,Inc.,New York.
- Odabaşı, Yavuz (1996), Tüketici Davranışı ve Pazarlama Stratejisi,Eskişehir.
- Önver,Makbule Şiriner., İsmail Şiriner., Ümit Çetin (2005), "Küreselleşme Sürecinde Yoksulluk ve Sivil Toplum Kuruluşları", II.Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, Çanakkale, 1-14.
- Sönmezler, Gökhan., M.Serkan Yürük., Sadi Uzunoğlu (2007), "Neo Liberal Düşüncede Sivil Toplum Kuruluşlarının Artan Önemi", 4.Uluslararası Sivil toplum Kuruluşları Kongresi,Çanakkale, 31-97.
- Şahin, Mehmet., Özge Uysal (2007), "Toplumların Yumuşak Gücü Olarak Sivil Toplum Kuruluşları", 4.Uluslararası Sivil toplum Kuruluşları Kongresi,Çanakkale, 967-77.
- Tuncay, Mete (2003), "Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlgili Kavramlar", Sivil Toplum Düşünce & Araştırma Dergisi, Yıl:1, Sayı:1, Ocak-Şubat-Mart eserin alındığı kaynak Önver,Makbule Şiriner., İsmail Şiriner., Ümit Çetin (2005), "Küreselleşme Sürecinde Yoksulluk ve Sivil Toplum Kuruluşları", II.Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, Çanakkale, 1-14.
- Türköne, M. (2002). Siyaset (2.Baskı), Lotus Yayınları, Ankara.
- Yiğit,Mehmet (2005), "Küresel Eşitsizliği Gidermede Ulusal ve Uluslar arası Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkinlikleri", II.Ulusal STK Kongresi, Çanakkale, 31-38.
- http://www.yok.gov.tr/mevzuat_kanun.htm Erişim Tarihi: 1.07.2008

BİR İNSAN HAKKI OLARAK TEMEL İLAÇLARA ERİŞİM VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Arş. Gör. Görkem Birinci
gbirinci@hacettepe.edu.tr

Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Özet

Gerek ulusal, gerekse uluslararası düzeyde barışın sağlanması insanın değerinin bilgisinden türetilmiş insan hakları normlarının egemen kılınması ve yaşama geçirilmesiyle olanaklıdır. Bu nedenle, temel bir hak olarak sağlık hakkı, sosyal adaletsizliklerin giderilmesinde ve barışın sağlanmasında vazgeçilmezdir. Uluslararası bildirge ve sözleşmelerde sağlık hakkının korunması ve geliştirilmesinde temel sorumluluğun devletlere ait olduğu belirtilir. Ancak, sivil toplum kuruluşları devletlerin sağlık hakkının gereklerini, onayladıkları uluslararası sözleşmelere uygun olarak yerine getirip getirmediğini izleme ve denetleme gibi önemli bir işleve sahiptir.

Bu yazıda, -Kuçuradi'nin insan hakları kavramı ve bu kavrama dayanarak yaptığı hak sınıflandırması da temel alınarak-, sağlık hakkının ve bu hakkın olmazsa olmazı "temel ilaçlara erişim hakkı"nın gerektirdiklerinin neler olduğu ve bu gereklerin devlet ve diğer devlet-dışı organlar tarafından yerine getirilmesinin izlenmesinde ve denetlenmesinde ilgili sivil toplum kuruluşlarının ne gibi işlevler üstlenebileceği serimlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları, Sağlık Hakkı, Temel İlaçlara Erişim Hakkı, Sivil Toplum Kuruluşları

ACCESS TO ESSENTIAL MEDICINES AS A HUMAN RIGHT AND NGOs

Abstract

Having a peaceful world is only possible in an environment in which human rights norms are abided by. That is why "the right to health" is a basic right that would serve reducing inequalities and providing a peaceful world. International agreements contend that it is the governments' responsibility to ensure and improve the right to health. Civil society organizations, however, have the important mission of auditing the performance of governments in ensuring and improving this right according to the international agreements that they sign.

This study examines the right to health and its corollary "the right to access essential medicines", based on Kuçuradi's conception and categorization of human rights. In addition, the roles of civil society organizations in auditing the implementation of these rights are explained.

Keywords: Human Rights, Right to Health Care, Access to Essential Medicines, NGOs

Giriş

İnsan hakları fikri, yirminci yüzyılda düşünce yaşamına getirilen en önemli fikir olmasına rağmen neliğine ilişkin tartışmalar bugün hala olanca hızıyla devam etmektedir. 90'lı yıllarda iki kutuplu dünyanın son bulmasına kadar geçen süreçte insan hakları fikri çoğunlukla iki ideolojik karşıtlıkla nitelendirilmeye çalışıldı. Bu ideolojik yaklaşımlar insan haklarını kendi ideolojik öncüllerine göre temellendirme çabası içinde oldular. Bu nedenle, bu süreçte çoğu zaman insan hakları olarak nitelendirilen hakların birbirine üstünlüğü tartışmalarına ya da bu hakların çatışmalarına tanıklık edildi.

Oysa bir hak insan hakkı ise, onun başka bir insan hakkı ile çatışması pek de tutarlı görünmemektedir. Bu durumda ya söz konusu haklardan biri ya da her ikisinin insan hakkı niteliği tartışmalı olacaktır. Sağlık hakkının insan hakkı olma niteliği de, geçmişte iki kutuplu dünyanın ideolojik çekişmelerine konu olmuştur. Günümüzde hala sağlık ve temel ilaçlara erişim hakkının insan hakkı olma niteliği ideolojik nedenlerle sorgulanabilmektedir. Özellikle Dünya Ticaret Örgütü'nün "Ticaretile İlgili Fikri Mülkiyet Hakları Sözleşmesi" (TRIPs) ile ilaçların patente konu olmasından sonra temel ilaçlara erişim hakkı fikri mülkiyet hakkı ile daha fazla çatışır konuma gelmiştir.

İnsana ontolojik temellere dayanan felsefi antropolojik bir bakışla yaklaşan Kuçuradi, bu yaklaşımı ile ulaştığı insan hakları kavramı ve bunun üzerine temellendirdiği hak sınıflandırması ile insan haklarına ilişkin mevcut kavramsal sorunları büyük oranda aşmayı başarabilen ender düşünürlerden biridir. Ona göre insan hakları,

"Her insanla ilgili bazı gerekleri dile getirirler. Bu gerekler, insanın değerini tanıma ve koruma istemleri olarak, yani insanları yalnızca insan oldukları için koruma istemleri olarak ortaya çıkarlar. İnsanı değerli kılan şey ise, onun diğer canlılar arasındaki özel yeridir. İnsana bu özel yerini sağlayan, onun özelliklerinin bütünüdür, onu diğer canlılardan ayıran olanaklarıdır. Bu olanaklar, insana özgü etkinlikler ve bu etkinliklerin ürünleri olarak görünür. Bu özellikler ise, insanın diğer canlılarla ortaklaşa taşıdığı özelliklere ek özelliklerdir. İşte bu özellikler ya da olanaklar "insanın değerini" ya da "onurunu" oluşturur (Kuçuradi 2007b:1-11).

Kuçuradi'nin, -bu yalnızca insan özgü olanakları kişilerde koruma istemleri olarak nitelendirdiği insan hakları kavramına dayanarak oluşturduğu- hak sınıflandırması ise şöyle özetlenebilir: Kişi hakları olarak insan hakları her kişiyle ilgilerinde birbirine bağlı olmakla ve bir bütün oluşturmakla birlikte, istemler olarak bazı önemli farklılıklar gösterirler: bu istemlerden bir kısmı insanın olanaklarıyla doğrudan doğruya ilgilidir – insana özgü etkinliklerini gerçekleştirirken kişilere dokunulmaması istemini dile getirirler; başka bir kısmı -ki bu yazının konusuyla doğrudan ilgili olan sağlık ve temel ilaçlara erişim hakkı bu kısma dâhildir- bu olanakların geliştirilmesi için genel olarak gerekli önkoşullarla ilgilidir. Bu ikinci grup temel haklar sağlık hakkının dışında beslenme, barınma, eğitim, çalışma gibi hakları da içerir. Bu haklarla ilgili karşılaşılan güçlük şudur: bu hakların sağlanması, başka bir tür haklara bağlıdır; ancak dolaylı olarak, devletin kişilere tanıdığı haklar –sosyal, ekonomik ve (bazı) siyasal haklar- ve her zaman değilse de, çoğu zaman siyasal kararlarla kurulan kurum ve kuruluşlar aracılığıyla korunabilirler (Kuçuradi 2007b:1-11).

Buna göre, hukuksal bir insan kurumu olarak, amacına uygun kurulan ve işleyen bir devletin iki ana işlevinden söz edilebilir: yurttaşların temel haklarını güvence altına almak ve yaşanabilmesini sağlamak. Bu iki işlevin “açılması”, bir devletin bugünkü koşullarda *görevlerini* belirler (Kuçuradi 2007a:39-55). Pek çok uluslararası insan hakları belgesinde insan haklarının korunmasında ve yaşama geçirilmesinde başlıca yükümlü olarak devletler belirlenmiştir. Bu geleneksel yaklaşıma göre devletler, insan haklarına “saygı gösterme”, “koruma” ve “gerçekleştirme” yükümlülüğü altındadır. Devletlerin bu yükümlülükleri dolaylı korunan bir hak olarak sağlık hakkı için de söz konusudur. Ancak özellikle 90'lı yıllardan sonra devletler dünya ölçeğinde yaşanan gelişmelerle geleneksel işlevlerini büyük ölçüde yitirmiş ya da sık kullanılan tabiriyle “küçülmüş”tür. Bu durum, sağlığın ticarileşmesiyle de birlikte sağlık hakkına ilişkin yerel ve küresel ölçekte sosyal adaletsizlikleri körüklemiştir.

Devletlerin geleneksel işlevlerini terk etmesinden boşalan yer kısmen özel sektör tarafından doldurulmuştur. Ancak, insan hakları belgelerinde başlıca ödevli olarak devletlerin görülmesi ve özel sektör ve diğer üçüncü kişilere karşı herhangi bir düzenleme ve koruma mekanizmasının geliştirilmemiş olması, sağlık hakkına ilişkin yaşanan sorunların çözümünü de güçleştirmektedir. Özellikle “kalkınma” hamlesini gerçekleştirememiş olan dünyanın pek çok ülkesinde diğer pek çok temel hak gibi sağlık hakkının herkes için var kılınması, büyük oranda “serbest pazar”ın tüm yasa ve kurumlarıyla işlerlik kazanacağı bir geleceğe ötelenmektedir.

Genel olarak insan hakları, özelde de sağlık hakkı alanında insanın değeriyle bağdaşır standartlara ulaşılabilmesi için politikaların oluşturulmasında, program ve stratejilerin belirlenmesinde toplumsal katılımın yaygınlaşması önem taşımaktadır. Çeşitli toplum kesimlerinin STK'lar şeklinde örgütlenmesi ve yurttaşların kendileriyle ilgili karar ve uygulamalara aktif katılımı “yurttaşlık” kavramının anlamına da uygun düşecektir.

Bu nedenle günümüzde STK'lar sağlık hakkının ve onun olmazsa olması olan temel ilaçlara erişim hakkının yaşama geçirilmesinde önemli görevler üstlenmek durumundadır. Bu görevlerini geçmişin aksine sadece devletlere karşı değil –özellikle 90'lı yıllarda devletin işlevlerinde yaşanan dönüşümler nedeniyle- özel şirketlere karşı da ve aynı zamanda onlarla işbirliği halinde sürdürmesi gerekmektedir.

Dolayısıyla genel olarak STK'ların ve özelde sağlık ve ilaç sektörü alanında faaliyet gösteren STK'ların öncelikle insan haklarının açık bilgisiyle donanmış olması zorunludur. İnsan haklarının birbirine olan bağımlılığı ve farklı alanlardaki faaliyetleri kapsamaması, sağlık alanında uzmanlaşmış STK'ların diğer alanlarda çalışan STK'larla yakın işbirliği içinde olmasını gerektirmektedir. İlaç sektörünün karmaşık yapısı da bu işbirliğini zorunlu kılan bir başka unsurdur. Bu alanda çalışanların sağlık hakkının ve temel ilaçlara erişim hakkının neleri gerektirdiği ya da ilgili herkes tarafından nelerin talep edilebileceğinin bilgisine sahip olmaları ve bu konuda kamuoyu oluşturmaları önem taşımaktadır. Bu konuda özellikle uluslararası belgeler ve akademik çalışmaların yanı sıra, sağlık çalışanlarının uygulamada karşılaştıkları somut sorunlar ve çözüm önerileri de yol gösterici olacaktır.

Sağlık ve Temel İlaçlara Erişim Hakkı

Bir temel hak olarak sağlık hakkının ilk dile getirilişi 1946 yılında Dünya Sağlık Örgütü'nün Anayasası ile olmuştur. Buna göre, “erişilebilir en yüksek sağlık standardı, ırk, din, siyasi inanç, sosyal ve ekonomik duruma bakılmaksızın herkesin temel hakkıdır”. Sonrasında sağlık hakkı, çok sayıda uluslararası ve bölgesel bildirge ve sözleşmelerde de yer almıştır. 1948 Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi, 1961 Avrupa Sosyal Şartı, 1966 Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, 1986 Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı, 1989 Çocuk Hakları Sözleşmesi, bu belgelerin başlıcalarıdır.

Mevcut uluslararası belgeler arasında sağlık hakkına ilişkin ayrıntılı hükümler içeren belgelerden biri 1966 tarihli Uluslararası, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesidir. Bu Sözleşmenin 12. maddesi “Erişilebilir en yüksek tıbbi bakım standardı hakkı”nın çerçevesini çizmektedir. Sözleşmeye Taraf Devletlerin bu hakkı tam olarak gerçekleştirmek amacıyla alacakları tedbirler şunlardır:

“Ölü-doğum oranı ve çocuk ölümlerinin azaltılması ve çocuğun sağlıklı gelişimi için önlemler alınması; salgın ve yöresel hastalıklarla, meslek hastalıkları ve öteki hastalıkların önlenmesi, tedavisi ve denetlenmesi; hastalık durumunda herkese tıbbi hizmet ve bakım sağlayacak koşulların yaratılması”.

Peki, temel ilaçlara erişim hakkının bir insan hakkı olarak “bilincine” nasıl varılmıştır? Ya da bu hak bir insan hakkı olarak nasıl türetilbilir veyahut temellendirilebilir?

Tarih içinde değer korumaya yönelik yeni ilkelerin türetildiği bu bilince dolaylı bir yoldan varılır: başka gerçek koşullar bütününde gerçekleşmiş bazı insan olanaklarının o koşullar bütününde gerçekleşmemesi, gerçekleşebilmesini sağlayan, ama daha farkına varılmamış etkenin -gerçekleşebilmesinin bir koşulunun-bilgisini sağlar. Bu koşul bir istem ya da bir pratik ilke olarak dile getirildiğinde, bir “insan hakkı”yla karşı karşıya geliriz. Böylece mevcut belirli bir durumda, o koşullar bütününe, etrafında düğümlendikleri insanların bazı olanaklarını gerçekleştirebilmelerini engellemiş olduğunu görmek, bunun olgusal nedeninin tersinin istemi olan ve olgusalıklarında aynı durumlar için de geçerli olabilecek pratik bir ilkenin –ya da bir temel hakkın- türetilmesine yol açar (Kuçuradi 1999:92). Günümüzde tıp ve farmakoloji alanında sahip olduğumuz bilgiler ve bu bilgilerle ürettiğimiz ilaçlardan dünya nüfusunun büyük oranda yararlanmadığını görüyoruz. Bu durum ise pek çok insanın kendi olanaklarını gerçekleştirip geliştirebilmesinin önündeki en büyük engellerden biridir. Böylelikle, sadece kişilerin insan hakları ihlal edilmiş olmamakta, pek çok ülke de bir kısır döngü içinde geri kalmışlığa mahkûm bırakılmaktadır.

Son elli yılda dünyada sağlık alanında çok önemli ilerlemeler yaşanmıştır. Örneğin, ortalama yaşam süresi 1955 yılında dünya genelinde 48 iken, 1998 yılında bu rakam 66'ya yükselmiştir. Ancak, sağlık alanındaki bu gelişmeler dünya nüfusunun geneline yayılamamıştır. Günümüzde örneğin Çad'da ortalama yaşam süresi 47 yaş iken, Norveç'te 80'dir (Thomas 2002:251-258). Küresel ölçekte sağlık alanında yaşanan sosyal adaletsizliğe en açık örneklerden biri de ilaçlara erişimde görülmektedir. 1996 yılından beri HIV/AIDS hastalarının etkin terapilerle yaşam süresi uzatılabilmektedir. Ancak, HIV/AIDS hastalarının %90'ının yaşadığı gelişmekte olan ülkelerde bu terapilere ulaşmak büyük oranda mümkün değildir. Bu hastalık bugün pek çok Afrika ülkesinde Ortaçağ Avrupa'sındaki veba salgınına benzer bir yaygınlık göstermektedir; Zimbabve'de yetişkin nüfusun %33'ü bu hastalığın pençesindedir (Joseph 2003:425-452). HIV/AIDS hastalığının dünya genelinde bu derece yaygınlık kazanması kamuoyunun dikkatinin temel ilaçlara çekilmesinde önemli bir rol oynamıştır (Silver ve diğerleri 2004:288-298). Diğer taraftan dünya nüfusunun %15'inin, dünyadaki ilaçların %90'ını tüketiyor olması ilaçlara erişim konusunda varolan küresel sosyal adaletsizliğin bir başka göstergesidir (Hunt 2007).

Günümüzde temel ilaçlar ve temel ilaçlara erişim hakkı artık, sağlık hakkının vazgeçilmez bir unsurudur. Bir yandan insanın değerinden ya da onurundan bahsedip diğer yandan sağlık hakkının bir insan hakkı olmadığını düşünmek, ya da insanların sağlıksız yaşamlara –o ya da bu nedenle- terk edilmesine göz yummak “saçma”dır.

Temel ilaçların tanımına ilişkin teorik tartışmalar devam etse de, üzerinde az çok uzlaşıya varılan yaygın tanımı şöyledir: Temel ilaçlar, mevcut ilaçlar arasında nüfusun çoğunluğunun tıbbi bakım ihtiyaçlarını karşılayan, geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde hastalık ve ölüm oranlarını azaltmayı amaçlayan hemen her kamu sağlığı programında temel teşkil eden bir grup ilaçtır. Bu ilaçlar en yüksek derecede önemli, temel, vazgeçilmez ve sağlık için zorunludur (Pecoul 2001:60-65). Temel ilaçlar, her zaman uygun miktarlarda, uygun dozlarda elde edilebilir ve yüksek kalitede olmalıdır. Aynı zamanda bu ilaçların fiyatları kişi ve gruplar tarafından karşılanabilir olmalıdır (Hogerzeil 2006:371-375).

Temel ilaçlara erişim hakkının bir insan hakkı olarak düşünce yaşamına girmesi ve bunun çeşitli uluslararası belgelere yansması sağlık hakkıyla kıyaslandığında görece yenidir. Temel ilaçlara erişim hakkı insan hakları kategorisinde yer alan en yeni haklardandır. Başka bir ifadeyle temel ilaçlara erişimin “yeni” bir insan hakkı olarak bilincine son çeyrek yüzyılda diğer pek çok hak gibi adım adım varılmıştır. Bunda, insanlığın modern anlamda ilaçlarla tanışmasının ve yaygınlık kazanmasının oldukça yeni olmasının payı büyüktür. 20. yüzyılın başında yaygın tek ilaç olan aspirinden günümüze ilaçlar büyük gelişme göstermiştir. 1940'larda ilk antibiyotik, sıtmaya ve tüberküloza karşı kullanılan ilaçlarda ilk toplu üretim gerçekleştirilmiş, 1950 ve 1960'lı yıllar ağızdan alınan gebeliği önleyici haplara, diyabet ilaçlarına ve daha sonra akıl hastalıklarına, pek çok bulaşıcı hastalığa ve kansere karşı kullanılan ilaçların hızlı bir şekilde ortaya çıkmasına tanık olmuştur. 1970'lerde, bildiğimiz yaklaşık olarak belli başlı her bir hastalık için her ne kadar her zaman kusursuz olmasa da, etkili ilaçlar vardı (Bruntland 2002). Ancak bu gelişmelerden büyük oranda istifade edenler –bu arada ilaç endüstrisinin bu aşamaya ulaşmasını sağlayan- tahmin edilebileceği gibi gelişmiş Batı toplumları olmuştur.

Temel ilaçlara erişim hakkı, her ne kadar sağlık hakkını bir insan hakkı olarak tanıyan uluslararası belgelerin sözünden çıkarılabilirse de, temel ilaçlar”ın bir kavram olarak ortaya çıkması 1975 yılındaki Dünya Sağlık Asamblesi ile olmuştur. Bu Asamble, “temel ilaçlar” ve “ulusal ilaç politikası” kavramlarını dünya kamuoyuna tanıtmıştır (Bruntland 2002).

Dünya Sağlık Örgütü, 1975 yılındaki Dünya Sağlık Asamblesi'nin isteği doğrultusunda uluslararası kamu sağlığında barışçı bir devrim olarak nitelendirilen “Temel İlaçlar Örnek Listesi”ni ilk defa 1977 yılında

yayınlanmıştır. Bu liste, bazı ilaçların diğerlerine göre daha faydalı olduğunu ve özellikle geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerin nüfusunun çoğu tarafından bu ilaçlara erişilemediği olgusunun gündeme taşınmasına yardım etmiştir (Laing ve diğerleri, 2003:1723-29). Yayınlanan bu listede 186 ilaç yer almaktaydı. Bunların da büyük bir kısmı endüstrileşmiş Batılı ülkelerde üretilmektedir. Bu ilaçların bir kısmı da aşırı pahalı olduğu için temel ilaçlar listesine dahil edilmemiştir (Thomas 2002:251-264).

1978 yılında Temel Sağlık Hizmetleri Hakkında Alma-Ata Deklarasyonu, temel ilaçların tedarik edilmesini, temel sağlık hizmetinin sekiz unsurundan biri olarak belirlemiştir. Deklarasyonun en dikkati çeken özelliklerinden biri, ilaç ile kamu sağlığı ve insan hakları arasında kurduğu ilişkidir (Hunt 2008).

1985 yılında Nairobi Konferansı ile temel ilaç stratejisinde vurgu, ilaçların seçiminden tedarik edilmesine, dağıtımına, akılcı kullanımına ve kalitesine yönelmiştir (Laing ve diğerleri, 2003: 1723-29). DSO'nun "Temel İlaçlar Örnek Listesi" 2007 yılında 30. yılını doldurmuş ve bu yıl ilk defa "Çocuklar İçin Temel İlaçlar Listesi" yayınlanmıştır. Bu son listede yer alan temel ilaçlar sayısı da 300'ü aşmıştır.

Sivil Toplum Kuruluşları ve Temel İlaçlara Erişim Hakkı

Temel ilaçlara erişim hakkıyla ilgili olarak, sağlık çalışanları birlikleri ve sağlık hizmeti veren uzmanların yanı sıra bu alanlarda faaliyet gösteren STK'lar da önemli işlevlere sahiptir. Tıbbi bakım ve ilaç kullanımının insanların günlük yaşamıyla doğrudan ilgisi bu alanlarda çalışan STK'ların önemini daha da arttırmaktadır. Sağlıkla ilgili eğitim veren, HIV/AIDS, kanser gibi belli hastalıklarda uzmanlaşmış, cinsel ve reproduktif alanlarda ve ruh sağlığı alanlarında faaliyet gösteren STK'ların genel olarak sağlık hakkıyla özelden de temel ilaçlara erişim hakkıyla ilgili en önemli işlevi, "izleme"dir. Giriş bölümünde de değindiğimiz gibi izleme işlevi sadece devlet organlarının karar ve uygulamalarının izlenmesi değil aynı zamanda özel sektörde yer alan şirketlerin kararlarının ve faaliyetlerinin de izlenmesini de içerir. STK'ların izleme işlevi, devletlerin insan haklarına ilişkin üç temel ödeviyle yakından ilgilidir. Bu ödevler; "saygı gösterme", "koruma" ve "gerçekleştirme"dir. Bu üç temel yükümlülüğü temel ilaçlara erişim hakkıyla ilgisinde düşündüğümüzde, saygı gösterme ödevi, herkesin temel ilaçlara erişimine devletin kendi organlarıyla -doğrudan ya da dolaylı olarak- engel oluşturmamasını içerir. Koruma ödevi ise, temel ilaçlara erişim hakkının devlet-dışı organlar – kamu görevlisi başka kişi ve gruplar- tarafından ihlal edilmesinin önlenmesini ifade eder. Gerçekleştirme ödevi ise, temel ilaçlara erişim hakkının yaşama geçirilmesinde bizzat devletlerin üstlenmesi gereken faaliyetleri içerir. Bu ödevlerin başında ise, ilgili hukuki, idari ve mali düzenlemeler gelir. Başka bir ifade ile devletlerin gerçekleştirme ödevi, temel ilaçlara herkes tarafından erişimi kolaylaştırmak, herkese erişim olanağı sağlayacak koşulları yaratmak ve geliştirmek için gerekli düzenlemelerin yapılmasını içerir.

Temel ilaçlara erişime sadece bir ihtiyaç olarak değil ama aynı zamanda "hak" temelli yaklaşım, bu hakkın da temel bir hak olarak kendine uluslararası literatürde yer bulması STK'lar için önemli olanaklar sağlar. Böyle bir yaklaşım, temel ilaçlara herkesin erişimini devletin bir lütfü ya da hayırseverliğinin bir göstergesi olarak görmesinin de önüne geçer. Temel ilaçlara erişim hakkına insan hakları çerçevesinden yaklaşan böyle bir anlayış STK'lara, söz konusu yükümlülüklerinin gereği olarak devlet organlarına hesap sorabilme imkânı tanır.

Bu nedenle, STK'ların izleme işlevini amacına uygun bir şekilde yerine getirebilmesi için neyi izlemeleri gerektiğinin de bilincinde olması gerekir. Temel ilaçlara erişim hakkının bir insan hakkı olarak tanınmasının görece yeni olması, bu alanda faaliyet gösteren STK'ların, devletlerin bu hakka ilişkin yükümlülüklerinin neler olabileceğine dair bilgisinin de sınırlı olmasına yol açabilmektedir. Ancak son yıllarda insan hakları alanında yayınlanan uluslararası belgelerde sağlık ve temel ilaçlara erişim hakkına ilişkin hükümler daha geniş yer bulmaktadır. Bu gelişmeler, STK'ların bu alandaki faaliyetlerine daha fazla açıklık kazandırmaktadır. BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin *erişilebilir en yüksek sağlık standardı hakkına ilişkin 14 Numaralı Genel Yorum'u* sağlık hakkına ilişkin uluslararası standartların ve devletlerin yükümlülüklerinin ayrıntılı bir şekilde belirlendiği bir belge niteliğindedir. Genel Yorum bu niteliğiyle STK'lar için de uluslararası standartları içeren bir referans noktasıdır. Genel Yorumun, sağlık hakkının anlamlı kılınması için devletleri yükümlü kıldığı dört temel kriterden üçü; *uygunluk, erişilebilirlik ve kalite* temel ilaçlara erişim hakkı bağlamında da geçerlidir. Bu üç temel kriter, STK'ları temel ilaçlara erişim hakkına ilişkin izleme faaliyetlerinde devletleri değerlendirme ölçütü olarak kullanılabilir ölçütlerdir.

Temel ilaçlara erişim hakkının ilgili STK'ların faaliyette bulunduğu ülkede, yerel ve ulusal düzeyde yaşama geçirilip geçirilmediğinin izlenmesinde, göz önünde bulundurulması gereken belli başlı hususlar şunlardır:

a) *Temel ilaçlara erişim hakkının standartlarını belirleyen uluslararası sözleşme ve belgelerin kendi devletleri tarafından onaylanıp onaylanmadığının izlenmesi:* Hukuki sorumluluk, hak kavramıyla yakından ilgilidir. Temel ilaçlara erişim hakkının hukuken onayı, bu hakkın gerektirdiklerinin kişi ve gruplar tarafından daha kolaylıkla talep edilebilmesini olanaklı kılar. Böylece sağlık alanında faaliyet gösteren STK'lar temel ilaçlara erişim hakkının yaşama geçirilmesine yürüttükleri çabalarda kendilerine hukuksal bir zemin bulurlar. Bu şekilde yetki ve sorumluluklar daha kolay tespit edilebilir. Bu açıdan, STK'ların faaliyet gösterdikleri devletlerin hangi uluslararası ve bölgesel sözleşmelere taraf olduğunu bilmeleri yararlı olacaktır.

STK'lar için özellikle BM sistemi içinde yer alan üç farklı mekanizma önemli referans noktalarıdır. Bunlardan ilki, "sözleşme-temelli mekanizmalar"dır. Bu mekanizma içinde yer alan komiteler taraf devletlerin sözleşmelerden doğan yükümlülüklerini düzenli olarak izlemektedir. Bazı sözleşmeler insan hakları ihlallerine ilişkin olarak kişi ve gruplara şikâyet mekanizması olanağı da sağlamaktadır. İkinci mekanizma "sözleşme-temelli olmayan mekanizmalar"dır. Bu mekanizma BM İnsan Hakları Komisyonu tarafından yönetilmekte ve bu komisyon "özel raportör" olarak bilinen bağımsız uzmanları belli bazı ülkeleri ya da özel bazı konuları araştırması için yetkilendirebilmektedir. Bu raportörlerin hazırladıkları raporlar STK'lar için önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Bir diğer mekanizma ise BM'nin "uzmanlaşmış kuruluşları"dır. Bu kuruluşlar da belli bazı hakların uygulanmasının izlenmesi ve bu konuda rehber niteliğinde taslaklar hazırlanmasıyla görevlendirilmektedir. BM uzmanlaşmış kuruluşlarının başında Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), UNICEF gelmektedir. Bu kuruluşların raporları ve yayınları da STK'lar için önem taşımaktadır.

Diğer taraftan "bölgesel koruma mekanizmaları" da sağlık ve temel ilaçlara erişim hakları alanında çalışan STK'lar için başka bir kaynak durumundadır. Türkiye'nin de aday ülke konumunda olduğu Avrupa Birliği'nin Sözleşmeleri ve organları –ve bu arada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ve başvuru yolları- Türkiye'de faaliyet gösteren STK'lar için bir başvuru niteliği taşımaktadır.

STK'lar tarafından izleme konusu olanlar sadece Taraf Devletlere yaptırım mekanizması barındıran sözleşmeler, anlaşmalar ya da protokoller değil aynı zamanda deklarasyonlar, ilkeler, rehberler ve tavsiyeler gibi yaptırım gücü olmayan uluslararası enstrümanlardır da (Asher 2004:8). Hukuki yaptırımı olmayan bu türden belgelerin bir avantajı sağlık hakkına ilişkin daha detaylı hükümleri içermesidir. Bu türden belgelerin, hem devletlerin temel ilaçlara ilişkin yükümlülüklerinin netleştirilmesinde hem de STK'lar tarafından devletlerin bu yükümlülüğün gereklerinin yerine getirip getirmediğinin izlenmesinde önemli katkıları vardır.

Ayrıca, sağlık ve ilaç alanında çalışan STK'lar, kendi devletlerinin taraf olduğu uluslararası belgelerin maddelerini dikkatli bir şekilde okumalıdır. Çünkü bazı belgeler doğrudan temel ilaçlara erişim hakkından bahsetmese de, bu belgelerin bazı maddelerinde temel ilaçlara erişim hakkıyla dolaylı ilgiler kurmak mümkün olabilmektedir.

b) *Ulusal hukuk düzenlerinde (yasa, tüzük ve yönetmelik gibi) uluslararası ve bölgesel sözleşmelere uygun gerekli düzenlemelerin yapıp yapılmadığının izlenmesi:* Temel ilaçlara erişim hakkının çeşitli uluslararası belgelerde yer alması ve pek çok devletin bu belgelere taraf olması STK'ların aktiviteleri için meşruluk ve güç kazandırmaktadır. Ancak bu hakların bir ülkede etkin ve yaşanabilir kılınması için temel hakları düzenleyen bu belgeleri kendi ulusal mekanizmalarına uyarlaması gerekmektedir. Özellikle uluslararası sözleşmelere taraf olan devletler bu sözleşmelerin ilgili hükümlerini kendi iç hukukuna da uygulamakla yükümlüdür. Bu düzenlemelerin yapıp yapılmadığının izlenmesi ise STK'ların başlıca işlevlerinden biri olmak durumundadır.

c) *İç hukukta düzenlenen bu hakların ilgili kurum ve kuruluşlarca ne oranda uygulamaya geçirildiğinin izlenmesi:* Dolaylı korunan temel haklar arasında yer alan tıbbi bakım ve temel ilaçlara erişim hakkının yaşama geçirilmesi sadece sosyal ve ekonomik ilişkileri düzenleyen yasalarla değil aynı zamanda bu yasaları uygulayacak olan kurum ve kuruluşlarla da yakından ilgilidir. Hukuki düzenlemelerin yapılması tek başına insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için yeterli değildir. Bu nedenle STK'lar, ilgili kurum ve kuruluşların yasalarla kendilerine verilen ödevleri hangi oranda yerine getirdiğini de izlemelidir. Ayrıca uluslararası hukuk ile uyumlaştırılmış iç hukuk düzenlemeleri STK'lara, temel ilaçlara erişim hakkının gerektirdiklerinin ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından –kendilerine yasalarla zorunlu kılınmasına rağmen- yerine getirilmemesi durumunda hukuk yoluna başvurma olanağı sağlar. DSÖ'nün 2006-2007 Temel İlaçlar Binalar Raporu, gelişmekte olan 12 ülkede 71 dava yoluna gidildiğini belirtmektedir.

STK'lar için, bir devletin ya da organlarının bu alandaki yükümlülüklerini, mali imkânlarını en üst düzeyde kullanarak gerçekleştirip gerçekleştirmediğini saptamak oldukça zordur. Ancak, STK'lar hükümetlerin bütçe ve planlarını inceleyerek tıbbi bakım ve ilaçlar konusuna verilen önceliği değerlendirebilme olanağına sahiptir. Bu konuda ilgili kamu kurumlarının yayınları değerlendirme ölçütleri sağlayabilir.

Diğer taraftan temel ilaçlara erişim hakkına ilişkin izleme faaliyetleri yürütülürken dikkat edilmesi gereken başka bir husus da, genel olarak dezavantajlı gruplar olarak nitelendirilen kesimlerdir. Bu grupların başında kadınlar, çocuklar, yaşlılar, mülteciler, sığınmacılar, ayrımcılığa uğrayan azınlıklar ve engelliler yer almaktadır. Devletler, ulusal kamu sağlığı stratejisi ve eylem planlarını oluştururken bu türden grupların ihtiyaçlarına özel önem vermelidir. Devletlerin farklı ekonomik ve sosyal niteliklere sahip olması nedeniyle temel ilaçlara erişim hakkının gerektirdiklerinin yerine getirilmesinin o ülkenin koşullarına göre zaman alması belirli bir oranda doğal karşılanabilir. Ancak bazı kişi ya da grupların –ekonomik, sosyal ya da kültürel nedenlerin dışında- herhangi bir nedenden dolayı tıbbi bakım ve temel ilaçlara erişim hakkından mahrum bırakılmasının ve ayrımcılığa maruz kalmasının bir gerekçesi olamaz. Bu türden ayrımcılıklara hemen bugün son verilebilmesi gene devletlerin elindedir. Devletler, ayrıca, tıbbi bakım ve temel ilaçlara erişim hakkının doğrudan ve dolaylı ihlaline yol açabilecek ya da bu hakların kullanımını kötüye götürebilecek her türlü eylemden imtina etmelidir. Bu türden edimler, devletlerin herhangi bir ekonomik ya da sosyal kısıtlamaya

maruz kalmadan yaşama geçirebileceği edimlerdir. Devletlerin bu ödevini yerine getirip getirmediğini izlemek STK'ların amaçları arasında olmak gerekir.

Özel sektör ve uluslararası mali kuruluşların temel ilaçlara erişim hakkının yaşama geçirilmesinde olumlu ve olumsuz anlamda etkileri olabilmektedir. Özellikle, serbest pazarın küresel ölçekte dayatıldığı 90'lı yıllardan itibaren temel ilaçlara erişim dünya ölçeğinde ciddi engellerle karşılaşmaktadır. Bu süreç, DSÖ'nün Ticaretle İlgili Fikri Mülkiyet Hakları Sözleşmesi'yle (TRIPs) -diğer başka herhangi ürünler gibi- ilaçların da patent korumasına dâhil edilmesiyle hızlanmıştır. TRIPs Sözleşmesinin kabul edildiği 1994 yılından beri Batılı devletler ve ilaç firmaları bazı gelişmekte olan ülkeler, ulusal ve uluslararası STK'lar tarafından yoğun eleştirilere ve baskılara maruz kalmıştır (Lanoszka 2003:181-197). Türkiye'nin de taraf olduğu bu türden ticari sözleşmelerin tıbbi bakım ve temel ilaçlara erişim hakkına olumlu ya da olumsuz etkilerinin kamuoyunda tartışılmasında uzman STK'ların önemli roller üstlenmelidir. Bu şekilde Türkiye'nin taraf olduğu ya da olacağı uluslararası ticari sözleşmelerin insan hakları açısından yaratabileceği sonuçlar irdelenmeden sessiz sedasız yasalaşmasının da önüne geçilebilir.

Hastalıkların etkin bir şekilde tedavi edilmesini engelleyen pek çok neden vardır: teşhisin kalitesi, ilaçların seçilmesi, dağıtımı ve reçeteleme ile ilaç kalitesi ve sağlık sisteminin olanakları ya da bütçesi bu etkenler arasındadır. Ancak ilaçlara erişimde en temel engellerden biri ilaç fiyatlarıdır. Bir ilacın fiyatı belirleyen etkenler ise, araştırma ve geliştirme maliyetleri, üretim maliyetleri, vergi ve tarifeler, patent ve jenerik rekabettir (Pecoul 2001:60-65)

Temel İlaçlar Listesi, her ne kadar uluslararası "kamu sağlığı alanında barışçı bir devrim" olarak nitelendirilse de, bu liste ulusötesi ilaç firmalarının sürekli muhalefeti ile karşılaşmıştır (Lainig ve diğerleri 2003:1723-29). Çokuluslu ve ulusötesi şirketler günümüzde dünya ilaç üretiminin çok büyük bir payına sahiptir. TRIPs Sözleşmesi ile ilaçların patent konusu olması bu şirketlerin sektördeki etkinliğini çok daha fazla arttırmış, çoğu zaman da tekel konumuna getirmiştir. Bu konum, ilaç firmalarına ürünlerini dilediği fiyattan pazara sürme olanağı sağlamaktadır. BM Özel Raportörü Paul Hunt, "İlaç Firmaları İçin İnsan Hakları Rehberi" taslak raporunda dünya nüfusunun yaklaşık iki milyarının temel ilaçlara erişimden yoksun olduğunu belirtmektedir, Aynı raporda Hunt, mevcut ilaçlara erişim olanağının sağlanması durumunda her yıl 10 milyon insanın yaşamının kısaltılabileceğini vurgulamaktadır. Bu nüfusun büyük çoğunluğu geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkeler olarak adlandırılan ülkelerdir. Bu ülkeler, ne ilaç üretebilmektedir ne de tekel olmanın tanıdığı haksız rekabet ile "big pharma" olarak adlandırılan sınırlı sayıda ilaç üreticisi firmanın fahiş fiyatlardan sattığı ilaçları karşılayabilecek mali imkânlarla sahiptir. Diğer taraftan, bütün uluslararası insan hakları sözleşmelerinde insan haklarını korumak ve gerçekleştirmekle devletler sorumlu tutulmuş olduğu için, çokuluslu ya da ulusötesi şirketler ilaç sektörüne egemen olmasına rağmen insan hakları normlarından muaf görünmektedir. BM Özel Raportörü Paul Hunt'ın hazırladığı türden raporların şirketler için herhangi bir yaptırım gücü olmasa da, STK'lar için önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Bu belgeler daha önce de değinildiği üzere STK'ların özel şirketlerin faaliyetlerini izlenmesi ve denetlenmesinde rehber olabilecek belgeler niteliğindedir.

TRIPs Sözleşmesi'nin sağlık ve temel ilaçlara erişim hakkının yaşama geçirilmesinde dünya ölçeğinde yarattığı sıkıntılar 2001 yılında Doha Deklarasyonu'nu ile aşılmaya çalışılmıştır. Sağlık hakkının ve kamu sağlığının uluslararası ticaret hukukuna olan önceliğine vurgu yapan DOHA Deklarasyonu, STK'ların tıbbi bakım ve temel ilaçlara erişim hakkını savunmada gösterdiği en önemli başarılarından biridir. Bu deklarasyon, TRIPs Sözleşmesi'nin DTÖ üyelerinin kamu sağlığının korunması hakkının ve özellikle herkesin temel ilaçlara erişiminin sağlanması aleyhine uygulanmaması gerektiğini belirtir (Asher 2004:66). Bu anlamda hiçbir ticari sözleşme sağlık hakkı gibi bir temel hakka aykırı olamaz ya da bir temel hakkın yaşama geçirilmesini zorlaştıramaz. Ticari faaliyetler, insan hakları ilkelerinden muaf değildir.

Ekonomik küreselleşme ve devletlerin geleneksel işlevlerini büyük oranda özel sektöre terk etmesi yönündeki tüm bu dönüşümler, sağlık alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarının izleme ve denetim faaliyetlerinin sadece devletlerle sınırlı kalmamasını zorunlu kılmaktadır.

STK'ların temel ilaçlara erişim konusunda özellikle geri kalmış ülkelerde yürüttüğü çalışmalara en önemli örnek "Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütü"dür. Bu örgüt, 1998 yılında başlattığı dezavantajlı kişi ve grupların temel ilaçlara erişimini güvence altına almaya yönelik kampanya ile 1999 yılında Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüştür (Kindermans ve Matthys 2001:955-956). STK'lar, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde ulusötesi ilaç firmalarının ilaçların patente konu olması yönünde gösterdikleri çabalara karşı, temel ilaçlara erişimi savunmak adına yerel ve uluslararası alanda yürüttükleri faaliyetlerde de önemli başarılar elde etmiş ve özellikle HIV/AIDS hastalarının temel ilaçlara erişimine önemli katkılar sağlamışlardır (Lanoszka 2003:181-197).

Sonuç Yerine: İnsan Haklarından Barış Kavramına

Gerek ulusal ölçekte, gerekse dünya ölçeğinde "barış"ın egemen kılınması ile insan hakları ilkelerinin egemen kılınması arasında "zorunlu" bir ilişki vardır. İnsan hakları bu açıdan sadece insanın olanaklarını-yapısal özelliklerini gerçekleştirip, geliştirebilmesine ilişkin talepler olarak kalmamaktadır. Aynı zamanda ulusal ve uluslararası alanda barışın sağlanması ve sürdürülmesinde de bir önkoşul niteliği taşımaktadır.

Temel kişi haklarının herkes için sağlanmadığı bir yerde barışın egemen kılınması olanaklı görünmemektedir. Savaşı (ve bu arada terörü) yaratan koşulların doğrudan ya da dolaylı olarak korunan temel haklarla ilgisini kurmak bu nedenle oldukça önem taşımaktadır. Yaşama hakkından ve kişi güvenliğinden yoksun bir yaşamın sürdürüldüğü ya da beslenme, barınma, sağlık gibi temel hakların herkes için eşit şekilde sağlanmadığı/sağlanamadığı bir ülkede ya da dünyada barışın egemen kılınması ve sürdürülmesinden bahsetmek hayalcilik olacaktır. Bu bağlamda barış kavramının “sosyal adalet” kavramıyla da doğrudan ilgisi vardır. Sosyal adalet ilkesi de, Kuçuradi'nin insan hakları kavramına dayanarak yaptığı hak sınıflandırmasında “dolaylı olarak korunan” temel haklar ile yakından ilgilidir. Başka bir ifade ile sosyal adaletsizlik dolaylı olarak korunan temel hakların herkes için sağlanmadığı bir durumdur. Sosyal adaletsizliğin en açık ve görünür şekilde yaşandığı durum ise, tıbbi bakım ve ilaçlara erişimde yaşanan sıkıntılardır. Dünya Sağlık Örgütü Anayasası'nın önsözünde sağlık, barış ve güvenliğe erişimde temel bir unsur olarak görülmekte, bunun olanağının da bireyler ve devletler arasında tam bir işbirliğine bağlı olduğu vurgulanmaktadır.

Barışın sağlanması, bu açıdan hukukun oluşturulmasında ve devlet organlarının teşkilatlanmasında insan hakları ilkelerinin egemen kılınması ile doğrudan ilgilidir. Ancak barış, temel insan haklarının yalnızca hukuka girmesiyle değil; bir ülkede, onlarla dile getirilen istemlerin gerektirdiklerinin yerine getirilmesiyle yaratılan bir durum; temel hakların sık sık kâğıtta kalmadığı bir durumdur da (Kuçuradi 2007).

Sivil toplum kuruluşları da, faaliyet gösterdikleri devletlerin yurttaşları için insan hakları ilkelerinin yaşama geçirilmesinde önem taşıyan kurum ve kuruluşlarının oluşturulmasında, mevcut kurum ve kuruluşların da işlevlerini yerine getirecek şekilde işleminde etkin roller alabilir. Çünkü daha önce de bahsettiğimiz gibi dolaylı olarak korunan temel hakların yaşama geçirilmesi sadece ilgili hakların anayasa ve yasalarla tanınması ile değil, ama aynı zamanda bazı kurum ve kuruluşların varlığı ve bu varoluş amacına uygun bir şekilde faaliyet göstermesi ile mümkündür. Diğer taraftan sağlık ve temel ilaçlara erişim hakkının ne anlama geldiğinin -bu hakların ne gibi talepler getirme olanağı tanıdığıнын- kişi ve gruplarca bilinmediği bir ülkede ilgili konularda yeterli bir ilerleme sağlanamayacağı da açıktır. STK'lar bu nedenle yurttaşların kendi temel haklarının bilincine varmasında önemli bir rol oynayabilir. Bu nedenle STK'lar hem hukuk oluşturma sürecine hem de yapılan düzenlemelerin gereklerinin ilgili kurumlarca yerine getirilip getirilmediğini “izlemek”le ve “denetlemek”le kendi amaçlarını yerine getirmiş olabilirler. Böylelikle barışa da katkı sağlamış olurlar.

Kaynakça

- Asher, Judith (2004). “The Right to Health: A Resource Manual for NGOs”, Published by the Commonwealth Medical Trust, August 2004. http://shr.aas.org/Right_to_Health_Manual/index.shtml, Erişim Tarihi: Temmuz 2008.
- Bruntland, H. G. (2002). “Küresel Bir Gereklik Olarak Temel İlaçlara Ulaşma”, *Temel İlaçların DSÖ Örnek Listesinin Yıldönümü Nedeniyle Yapıldığı Konuşma*, Cenevre. <http://undp.un.org/tr/who/bulten/turk/bul8dunyaticaret.htm>, Erişim Tarihi: Temmuz 2008.
- DSÖ http://www.who.int/topics/essential_medicines/en/ Erişim Tarihi: Temmuz 2008
- Hogerzeil, V. H. (2006) “Essential Medicines and Human Rights: What can They Learn from Each Other?”, *Bulletin of World Health Organization*, 84:371-375.
- Joseph, Sarah (2003). “Pharmaceutical Corporations and Access to Drugs: The ‘Fourth Wave’ of Corporate Human Rights Scrutiny”, *Human Rights Quarterly* Vol. 25, pp. 425-452.
- Kindermans J. M. ve F. Matthys (2001). “The Access to Essential Medicines Campaign”, *Tropical Medicine and International Health*, Volume 6, No. II, pp. 955-956.
- Kuçuradi, İoanna (1999). *Etik, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları*, Ankara.
- Kuçuradi, İoanna (2007). “İnsan Hakları Açısından Dünya Problemleri”, *İnsan Hakları, Kavramları ve Sorunları: İnsan Hakları ve Hukuk-Devlet-Siyaset Felsefesi Yazıları*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 161-185.
- Kuçuradi, İoanna (2007a). “İnsan Haklarından Devlet Kavramına”, *İnsan Hakları, Kavramları ve Sorunları: İnsan Hakları ve Hukuk-Devlet-Siyaset Felsefesi Yazıları*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 39-55.
- Kuçuradi, İoanna (2007b). “Felsefe ve İnsan Hakları” *İnsan Hakları, Kavramları ve Sorunları: İnsan Hakları ve Hukuk-Devlet-Siyaset Felsefesi Yazıları*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 1-11.
- Laing, Richard ve diğerleri (2003). “25 Years of the WHO Essential Medicines Lists: Progress and Challenges” *THE LANCET*, Vol. 361, 1723-29.
- Lanoszka, Anna (2003). “The Global Politics of Intellectual Property Rights and Pharmaceutical Drug Policies in Developing Countries”, *International Political Science Review / Revue internationale de*

- science politique, Vol. 24, No. 2, The Politics of Health Policies. La politique des politique de santé, (Apr., 2003), pp. 181-197.
- Pecoul, Bernard (2001). "Fighting for Survival: Access to Essential Medicines in Poor Countries", *Harvard International Review*, Fall 2001, 60-65.
- Silver, D. S. ve diğeri (2004) "Access to Essential Drugs in II Brazilian Cities: A Community-Based Evaluation and Action Method", *Journal of Public Health Policy*, Vol. 25, No. 3/4, pp. 288-298.
- Thomas, Caroline (2002). "Trade Policy and the Politics of Access to Drugs", *Third World Quarterly*, Vol. 23, No. 2, pp 251-264.

Uluslararası Belgeler Ve Raporlar

- BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, *14 Numaralı Genel Yorum: Erişilebilir En Yüksek Sağlık Standardı Hakkı* (Mad. 12), (E/C.12/2000/4), 11 Ağustos 2000.
- DSÖ Anayasası <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/decade/decad051.htm> Erişim Tarihi: Temmuz 2008.
- DSÖ *Temel İlaçlar Bienal Raporu 2006-2007*
http://www.who.int/medicines/areas/access/biennial_report06_07/en/index.html, Erişim Tarihi: Temmuz 2008
- Hunt, Paul (2007) *İlaç Firmaları İçin İlaçlara Erişimle İlgili İnsan Hakları Rehberi*, Taslak Rapor, 19 Eylül 2007.
- Hunt, Paul (2008) *Herkesin erişilebilir en yüksek fiziksel ve ruhsal sağlık standardı hakkında faydalanabilmesine ilişkin  zel Raportör raporu*, A/HRC/7/11, 31 Ocak 2008.
- TRIPs ve Halk Sağlığı konulu *Doha Deklarasyonu*, Doha-Katar, 14 Kasım 2001.
- Uluslararası Ekonomik, Soysal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi* (ICESCR), BM Genel Kurulu'nun 16 Aralık 1966 tarihli ve 2200 A (XXI) sayılı Kararıyla kabul edilmiş ve imzaya, onaya ve katılmaya açılmıştır. Yürürlüğe giriş: 3 Ocak 1976.
- Uluslararası Temel Sağlık Hizmetleri Konferansı *Alma-Ata Deklarasyonu*, Alma-Ata, SSCB, 6-12 Eylül 1978.

ESTIMATION OF A HEALTH PRODUCTION FUNCTION FOR SOUTH ASIA BY DETERMINING THE INDICATORS OF HEALTH STATUS

S M Zahedul Islam Chowdhury
zahedeco@yahoo.com
Istanbul University, Department of Economics

Abstract

The paper will estimate a health production function for South Asia based on treating social, economic and environmental factors as inputs of the production system by using the Grossman (1972) theoretical model. Some socioeconomic and environmental factors will be used as determinants of health status. The results of the random effect model recommend that an increase in income per capita, food availability and literacy rate are associated with an improvement in life expectancy at birth. The parameters of the function are to be estimated by fixed and random effects model of panel data analyses.

Keywords: Health Status, Health production function, Global gains, South Asia, Social well-being, Social, Economic and Environmental factors

Introduction

Health is a strong development of input and outcome and agent for socio-economic development. The cost of ill health manifests in many forms that directly and indirectly lower the quality of life and aggravates the poverty. Therefore, the factors underlying to worsen the health status and its blow on socio-economic development are of significant implication. The World Health Organization (WHO) has defined health as a state of complete physical, mental and social well-being and not merely the absence of disease or infirmity (Alma-Ata Report, 1978). The constitution of WHO announced that the health of all people is fundamental to the attainment of peace and security and the fullest cooperation of individuals and states. Improvements in education or health are not just as means to an end of increased output, but are ends in themselves. The value of living must reflect the importance of diverse capabilities for which it is necessary requirement. In the past, health differences have played a significant role in determining why some countries have grown more rapidly than others (although technological advances and physical capital formation may have been more important still. There are direct linkages between health status, economic growth and poverty alleviation. Poor health retains the poor in poverty and poverty retains them in poor health. It gives rise to other problems such as unemployment and underemployment, which leads to, falls in family income and a consequent decline in living standards. The cycle is then repeated. Good health acts both as an important resources and a crucial end in giving efforts to improve the human welfare. As a result, economic development specialists and policy makers give particular awareness in seeking a possible and efficient mechanism for improving the health status of society. Health is an important variable that determines an individual's economic as well as noneconomic well-being. A healthy individual will be more productive, will contribute more toward a nation's economy, and, keeping other things constant, will have a better life overall than a sick individual. But for a low-income individual, health could be even more crucial since it could be a major factor in perpetuating his poverty. If, as a part of our social policy, we would want to improve the economic well-being of poor people, their health in general would need attention. Health policy which may focal point on the stipulation of health services, family planning programs, and crisis aids to the exclusion of other socioeconomic and environmental aspects may act slight to improve the current health status of the region.

At the UN Millennium Summit in September 2000 the 189 states of the United Nations reaffirmed their commitment to work toward a world in which eliminating poverty and sustaining development would have the highest priority. The Millennium Declaration was signed by 147 heads of state and passed unanimously by the members of the UN General Assembly. The Millennium Development Goals, which grew out of the agreements and resolutions of world conferences organized by the United Nations in the past decade, have been commonly accepted as a framework for measuring development progress. The goals focus the efforts of the world community on achieving significant, measurable improvements in people's lives. They establish yardsticks for measuring results not just for developing countries but for the rich countries that help to fund development programs and for the multilateral institutions that help countries implement them. The first seven Millennium Development Goals are directly or indirectly linked with the activities of the health, nutrition, and population sector in the World Bank, either as health and nutrition status indicators or as determinants of health outcomes.

Eight goals of Millennium Development Goal (MDG) are directly and indirectly related to health issue. Countries of South Asia are supposed to achieve the target of Millennium Development Goal (MDG) in the health sector, if the government and NGO's work together. This information can help policy makers and

practitioners in their search for cost effective mechanisms for providing health services and the reallocation of health resources in such a way that the gains from health spending could be optimized.

Good health acts both as an important resources and a crucial end in giving efforts to improve the human welfare,. As a result, economic development specialists and policy makers give particular awareness in seeking a possible and efficient mechanism for improving the health status of society. Over periods of time, such efforts have demonstrated impressive results in many parts of the world.

Health status is hypothesized to be important in developing countries, both as a direct indicator of welfare and because of its possible impact on productivity. Work on the determinants of health status and health-care utilization in developing economies, however, is flawed because true health status is not directly observable. The indicators of health status that have been used in empirical studies-anthropometric measures, days ill, self-reported or clinical disease records, inputs such as nutrients, and health-care utilization indices are imperfect indicators of underlying health status and generally do not give a congruent representation of that status. Thereby they may not measure adequately health status and their use may lead to biases in estimates and incorrect interpretations

Some Asian development researchers and policy makers have also been captivated important steps in this regard. The health status of South Asia is still considerably below that of most parts of the world with low life expectancy at birth, high infant and maternal mortality rates, and malaria and tuberculosis afflictions. According to the World Bank (2005) data set, a new infant born in SA is expected to live only 63 years in the 2002; but if the same infant were born in high income countries of the world during the same period, it is 78 years to live. In low and middle income countries, the average life expectancy at birth is 58 and 70 years, respectively. In low income countries it was 47.5 in 1970 and 58.1 in 2002. In high income countries it was 70.9 in 1970 and 78.2 in 2002 respectively(World Development Report,WB).

A similar phenomenon can also be observed from other indicators. According to the world bank(2005) data child mortality rate of High income countries is 7,while it is 126 and 38 for low and middle income countries respectively .In developed region it is 8 and in developing region it is 63 respectively(UNDP,2003).The intended progress might have been hampered by different socioeconomic,political,and environmental factors.Nonetheless,this study perceives that the health status of SA can be substantially improved despite the prevailing distressing health conditions.

This paper estimates a health production function for the region based on the Grossman (1972) theoretical model. The model treats social, economic and environmental factors as inputs of the production system. This information can help policy makers and practitioners in their search for cost effective mechanisms for providing health services and the reallocation of health resources in such a way that the gains from health spending could be optimized. By using this methodology we obtain more satisfactory estimates of the determinants of health status and of health-care utilization in a developing country context than previous estimates using direct but imperfect proxies. This should improve the empirical bases for evaluating health and related policies in the developing world.

Health Status and Indicators

The determinants of health constitute an issue of vital importance to health policy. For health care policy to be efficient, it is important to understand in what extent is health determined by medical care and what is the effect of various non-medical influences such as income, age, education, or place of residence on health. Policy should focus on the latter socio-economic factors if the role of these is more important than of health care.

It is clear that the future plans, which influence the supply of medical care, should take into account the demand for health and health care. As there are several other factors, in addition to medical need, that affect the health stock of individuals, it is important to understand in what extend people voluntarily choose to have low health capital. If an individual's poor health is his or her own choice, then there is no immediate need for a government to take actions in the health care system. Other policies, like labour market policy, may be more appropriate.

The first formal economic model of the determinants of health was proposed by Grossman who made a distinction between the demand for health and demand for health care. Grossman constructed a model where individuals use medical care and their own time to produce health. Individuals were assumed to invest in health production until the marginal cost of health production equaled the marginal benefits of improved health status. Health status was assumed to affect utility directly by the value that individual place on good health per se and indirectly through increasing healthy time and, hence, labour income.

According to the model the demand for health increases with the income, because as income increases the value of the labour time increases. Education should also increase the demand, because more education makes health inputs more productive. Age and other factors that make health stock to depreciate will decrease the demand for health, because the marginal benefits of investments into health will decrease. The price of the health care decreases the health demand, because investments become more costly.

On the other hand, the demand for health care, which is considered an investment good to produce health, depends on factors affecting the benefits and costs of health care inputs. Demand for health care inputs increases with income and decreases with the price of health care. The effect of age and education is not so clear. Provided that rate of depreciation of health stock rises with age then ageing reduces both the amount of health stock demanded (because marginal benefits are decreased) and health capital supplied (because less health capital is left over) by individuals, so the net effect is ambiguous a priori. Moreover, as education increases both the demand for health and the productivity of health inputs, the effect of rising education on the demand for health care is not certain

There have been a number of empirical studies of the Grossman model. The health capital has usually been measured either by health indicators, quality-adjusted life-years or categorical measure of overall health status. To measure the demand for health care usually the number of visits to a doctor or the utilization of medical equipment is used. The purpose of this paper is econometrically analyze the determinants of the demand of health and health care in South Asia using the Grossman model as a justification

The remaining sections of the paper are organized as follows. The next section outlines an empirical framework derived from the Grossman (1972) theoretical model. After this, I describe data and the econometric methods to be followed in the estimation process. The last two sections will present and interpret the results and draw some conclusions.

The Model

In model specification, there is also need to consider health effects of unobservable factors that may be specific to countries over time or to particular time periods across countries. Failure to consider such factors may result in biased and inconsistent estimates of health effects of the observed factors. The reason is that the unobserved variables are essentially included in the error term, a situation which makes that term correlated with some of the factors influencing health status (the omitted variables), contrary to common assumptions in model specification. Needless to say, estimation results from a misspecified model can lead to implementation of wrong policies.

Grossman (1972) developed a theoretical health production function, which can be specified as:

$$H=F(X) \quad (1)$$

Where H is measure of individual health output and X is a vector of individual inputs to the health production function F. The elements of the vector include: nutrient intake, income, consumption of public goods, education, time devoted to health related procedures, initial individual endowments like genetic makeup, and community endowments such as the environment.

This theoretical model was designed for analysis of health production at micro level. The interest here is, however to analyze the production system at macro level. To switch from micro to macro analysis, without losing the theoretical ground, the elements of the vector X were represented by per capita variables and regrouped into sub-sectoral vectors of economic, social, and environmental factors as:

$$h=F(Y, S, V) \quad (2)$$

Where Y is a vector of per capita economic variables, S is a vector of per capita social variables, and V is a vector of per capita environmental factors. In its scalar form, Equation 2 can be written as

$$h=f(y_1, y_2, \dots, y_n, s_1, s_2, \dots, s_m, v_1, v_2, \dots, v_l) \quad (3)$$

where h is individual's health status proxied by life expectancy at birth, $(y_1, y_2, \dots, y_n) = Y$; $(s_1, s_2, \dots, s_m) = S$; $(v_1, v_2, \dots, v_l) = V$, and n, m and l are number of variables in each sub-group, respectively

Using calculus, (3) can be transformed to its explicit form and given as

$$h = \Omega \prod y_i^{\alpha_i} \prod s_j^{\beta_j} \prod v_k^{\gamma_k} \quad (4)$$

Where $\alpha_i, \beta_j, \gamma_k$ are elasticities.

From equation 4, we observe that Ω estimates the initial health stock pointed out by Grossman (1972). It measures the health status that would have been observed had there were no health depreciation, or health improvement due to changes in socioeconomic and environmental factors used in the production system. Similarly, $(\prod y_i^{\alpha_i} \prod s_j^{\beta_j} \prod v_k^{\gamma_k} - 1) \times 100\%$ will estimate the percentage change in health status due to socioeconomic and environmental factors.

In the empirical analysis, the list of the variables in each sub-group may not necessarily be uniform across different regions of the study. This is because the factors may partly be influenced by the existing cultural and environmental conditions of a country under study. Behrman and Deolalikar (1988) warn that care must be taken in empirical analysis to consider an appropriate range of the inputs and not just those

that are identified with public health measure or curative medicine in advanced countries. Moreover, the availability of continuous, reliable, and sufficient data on the variables in the list is another limiting factor.

Consequently, for our empirical analysis here, the variables representing economic factors are limited to include GNI per capita (y_1), total health expenditure as % of GDP (y_2) and food availability (y_3); variables representing social factors are limited to literacy rate (s_1) and population (s_2); and variables representing environmental factors include urbanization (v_1) and carbon dioxide emissions per capita (v_2). The population variables enters the equation to augment food availability data, as the data exist at aggregate index form. Taking the logarithm of equation 4 and rearranging it yields:

$$\ln h = \ln \Omega + \sum \alpha_i (\ln y_i) + \sum \beta_j (\ln s_j) + \sum \gamma_k (\ln v_k), \quad (5)$$

where $i=1,2,3$; $j=1,2$; and $k=1,2$, and Ω is an estimate of the initial health stock of the region.

In the following sections, we construct an empirical model to obtain econometric estimates of the parameters given in Equation 5. The result will help us to determine the relative importance and significance of the factors used in health production function of the region.

Data and Methods

Variables and the data

The data set consists of a pooled sample of cross-section and time-series observations covering five South Asian countries (Bangladesh, India, Nepal, Pakistan and Sri Lanka) for the 11 years 1995-2004, a total of 400 observations. The main data sources are World health report (various years, World Health Organization), World development report (various years, World Bank), Key Indicators Paperback (various years), ADB, Online Database, Global Atlas database. We used panel data of five South Asian countries covering ten years (1995-2004). The pooling of cross-section and time-series observations makes it possible to use both types of information to estimate the regression model, but different specifications and estimation methods put different emphasis on the cross-section or the time-series aspects of the data.

To estimate health production function given by Equation 5, it is needed data on health status as well as on socioeconomic and environmental variables. Measuring health status directly is somewhat tricky and for collective studies, some researchers suggest life expectancy, particularly at birth and mortality rate, particularly for infants and children, as indicators of the health output. In our study, we occupy life expectancy at birth as the dependent variable. That is, The dependent variable in the health production function is the health status of the population measured by the age adjusted death rate. It indicates the number of years a newborn infant would live if prevailing patterns of mortality at the time of its life. The explanatory variables and their expected coefficients are described below.

GNI per capita, total health expenditure as % of GDP, food availability, literacy rate, population, urbanization rate, and CO₂ emissions per capita are used.

GNI per capita which is calculated in constant US dollar is expected to have a positive coefficient, i.e. a higher level of income gives more access to consumption of higher quality of goods and services, better housing, and medical care services which favorably influence the health status. Moreover as income increases, there is a general inclination to move away from jobs with higher stress which may adversely affect health status. However some researchers argue that beyond some threshold level of affluence, increasing income may no longer buy better health. In fact, it may lead to a worrying and unhealthy lifestyle that may adversely affect health status. More explicitly, as income increases individuals may choose more adverse diets, faster cars, lesser workout etc. (for such arguments, see for example, Fuchs, 1994; Auster et al., 1969; Rodger, 1979; Wilkinson, 1992; and Christiansen, 1994). Based on the latter scenario, the coefficient of income per capita is expected to be negative. Since income per capita is generally low in South Asia, the latter view is very unlikely to hold, and hence, we expect the sign of the coefficient to be positive. However, beyond some threshold level of affluence increasing income may no longer buy reduced mortality, and may well lead to the sort of stressful and unhealthy lifestyle that could adversely effect the health status of the population. (Fuchs, 1994; Auster et al., 1969).

Health expenditure is the second representative of an economic factor. It considers both public and private health expenditure and covers the provision of health services, family planning activities, and emergency aid designed for health. Generally, it is considered as a measure of availability of the health production facilities to a given society. In some empirical studies use stock of facilities like hospital beds per 1000 people, physician per 1000 people etc. instead of expenditure on health. However, Hadly (1982) states that using medical care expenditures as a measure of the provision of the facilities is more desirable than using a stock of providers because variation in expenditures across geographic areas better reflects the differences in quality and quantity of such services.

Again the use of total health expenditure as % of GDP as the measure of stipulation of the facilities entails another econometric problem of multicollinearity that arises from co-movement of health expenditures

and income. To condense the probable effects of multicollinearity, we used the ratio of total health expenditure to GDP as an indicator of availability of the facilities per capita. The expected relationship between health expenditure and life expectancy is, however, somewhat confusing. On the one hand, higher levels of per capita health expenditures may help to increase the provision of health facilities, which in turn may help improve life expectancy. However, this is only true if the increment in expenditure has no adverse effect on the individual's health status. An adverse effect may arise if the expenditures are financed by revenues collected from user fees, or taxes, and if the fees and tax payments are made at the expense of the individual preventive health cares such as food, clothing, and housing as may occur in subsistence societies. In this situation, unless the marginal effect of an increase in the facility is so high to compensate the forgone benefits from preventive health care, it is normal to obtain a negative coefficient for the variable. Therefore, the sign of the coefficient cannot be predicted a priori.

Food availability is the third representative of economic factor. Given that the trouble of nutrition in poor economies is more of dearth and not of over consumption, we expect a positive coefficient for food availability. As a measure of Food availability, Food production index is used. It wraps food crops that are considered edible and that contain nutrients. Coffee and tea are excluded because they have no nutritive value. The index requires putting in population in the function as a correction of aggregate figures to per capita levels.

Literacy rate and population variables are used as social factor. Indeed, in using education as a social factor, we make out the argument of some writers that states education is not an input by itself, as Wolfe and Behrman (1984) have argued; it is introduced in the function to increase the marginal efficiency of other inputs. Literacy rate is taken as a proxy for education. It is the percentage of people above 15 years who can read, write, and understand a simple statement on their daily activities. Grossman (1972) and other studies have argued that education influences many decisions (such as a choice of job, ability to select a healthy diet, and avoid unhealthy habits, efficient use of medical care which impacts the quality of life. Grossman (1972) and other economists also hypothesize that higher levels of education increase the efficiency with which individuals are able to produce health by increasing health knowledge and improving the ability to process health information. This reasoning implies a direct causal effect of education that works independent of income and unobservable characteristics that may be correlated with both health and years of schooling. Berger and Leigh (1989), Rosen and Taubau (1982:255-71) and others have provided empirical evidence in support of this argument. Literate person influence the family in this region very highly. We, therefore, hypothesize that the more literate society is the healthier its people will be, and hence we expect a positive coefficient of literacy rate.

As a demographic social factor, population is another variable used. Even though it is unusual to use it as health production input, here it appears in the function in relation with food availability. The food production index employed in the economic factors exists in aggregate form rather than appearing in per capita form. But what is needed is per capita availability of food. We introduce the population variable in the function to correct the food availability index. Keeping all else constant, the larger population size, the lesser the food availability; hence, we expect a negative coefficient for the population variable.

Lastly, we consider urbanization rate or the share of the total population living in areas defined as urban in each country and carbon dioxide emissions per capita to capture the effect of environmental factors on life expectancy. Thornton (2002) states that urbanization is a proxy for a collection of potential negative and positive health related factors. On the positive side, he notes that it avails access to medical care and health information. In a slightly different context, Rosenzweig and Shultz (1982, pp.58-59) argue that urban public health institutes are substitutes for health care knowledge and management capacity that an educated individual brings to his family. On the negative side Thornton (2002) indicates that urbanization is associated with pollution and congestion that has an adverse effect on health. It is not so difficult to think that the marginal effect of urbanization depends on the net effect of the two contradictory factors, holding the sides together. Hence; the sign of urbanization cannot be predetermined.

Carbon dioxide emissions per capita are another variable we considered as an environmental factor. Emissions from the burning of fossil fuels and the manufacture of cement are used as a proxy for the environmental factors. They include contributions to the carbon dioxide produced during consumption of solid, liquid, and gas fuels and gas flaring. Since the emissions cause air pollution that in turn causes health hazards, we expect negative coefficient for the variable. Lastly, it is worth mentioning that all of the above listed data set was taken from various sources.

Estimation Method

For estimation of the parameters under consideration, a panel data analytic approach is employed. In forming the panel, the years (1995-2005) of each country were formed. The econometric model is specified for Equation 5 in its general form. In order to provide an empirical exposition of the model; the specification is given as follows:

$$h^*(g, t) = \delta(g) + \Gamma(t) + X^*(g, t) \cdot \Phi + \Psi(g, t) \quad (6)$$

where $h^*(g,t)$ is natural logarithm of life expectancy in country g at year t and $X^*(g,t)$ is vector of explanatory variables ($y_1, y_2, y_3, s_1, s_2, v_1, v_2$) for $g=1,2,\dots,m$ (number of countries), $t=1,2,\dots,T$ (number of years), Φ is vertical vector of parameters ($\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \beta_1, \beta_2, \gamma_1, \gamma_2$); $\Psi(g,t)$ is a classical stochastic disturbance term with $E[\Psi(g,t)]=0$ and $\text{var}[\Psi(g,t)]=\sigma^2_\epsilon$; $\delta(g)$ and $\Gamma(t)$ are group and time specific effects, respectively.

Equation 6 is estimated by ordinary least squares (OLS) and the results are reported as OLS Model, and then by Fixed and Random effect model.

Table-1: OLS, Fixed-effects (within) and Random-effects GLS regression

OLS regression

F(7, 42) = 136.84   R-squared = 0.9580
Adj R-squared = 0.9510   Root MSE = 1.1768

Parameters	Estimate of Parameter	SE of parameter	t-ratio	p>t
α_1	.0023778	.0026954	0.88	0.383
α_2	- .5203059	.4095651	-1.27	0.211
α_3	3.20e-09	1.10e-09	2.90	0.006
β_1	.2581973	.0334895	7.71	0.000
β_2	-3.20e-09	1.10e-09	-2.90	0.006
γ_1	.1453548	.0945385	1.54	0.132
γ_2	- 1.837686	2.088806	-0.88	0.384
constant	44.44456	3.29099	13.50	0.000

Fixed-effects (within) regression

R-sq: within = 0.8466   between = 0.1030

avg = 10.0

overall = 0.0756

max = 10

F(7,38) = 29.97

Prob > F = 0.0000

Parameters	Estimate of Parameter	SE of parameter	t-ratio	p>z
α_1	.0103882	.0020735	5.01	0.000
α_2	- .4877611	.3381769	1.44	0.157
α_3	.1057903	.0278838	3.79	0.001
β_1	.1625539	.0596558	2.72	0.010
β_2	-3.60e-09	4.87e-09	0.74	0.465
γ_1	1.029119	.2546797	4.04	0.000
γ_2	- 8.519967	2.947162	-2.89	0.006

Constant	35.3213	4.131383	8.55	0.000
----------	---------	----------	------	-------

Random-effects GLS regression

R-sq: within = 0.4854   between = 0.9985

avg = 10.0   overall = 0.9580

max = 10   Prob > chi2 = 0.0000

Parameters	Estimate of Parameter	SE of parameter	z- value	p>z
α_1	.0023778	.0026954	0.88	0.378
α_2	- .5203059	.4095651	-1.27	0.204
α_3	.0460967	.0228124	2.02	0.043
β_1	.2581973	.0334895	7.71	0.000
β_2	-3.20e- 09	1.10e-09	-2.90	0.004
γ_1	.1453548	.0945385	1.54	0.124
γ_2	- 1.837686	2.088806	-0.88	0.379
constant	44.44456	3.29099	13.50	0.000

Table-2: OLS, Fixed-effects (within) and Random-effects GLS regression (without per capita income)

OLS regression

F(6, 43) = 160.35   Prob > F = 0.0000

R-squared = 0.9572   Adj R-squared = 0.9512

Root MSE = 1.1738

Parameters	Estimate of Parameter	SE of parameter	t-ratio	p>t
α_2	- .5211154	.4085066	-1.28	0.209
α_3	.0493187	.02246	2.20	0.034
β_1	.2327836	.0170335	13.67	0.000
β_2	-2.96e- 09	1.07e-09	-2.78	0.008
γ_1	.1163577	.0884114	1.32	0.195
γ_2	- 1.937374	2.080362	-0.93	0.357
constant	44.95467	3.231429	13.91	0.000

Fixed-effects (within) regression

R-sq: within = 0.7453   between = 0.0396

avg = 10.   overall = 0.0251

have arisen either from multicollinearity between the income and expenditure per capita, or from the actual impact of the expenditures on health, or from an analytic problem, or from the actual nature of the relationship existing between health expenditures per capita and life expectancy.

The conclusion could happen if society is close to subsistence that is if it has meager, or no savings, and if the expenditures are financed through user fees or taxes collected from the users. In this case, an increase in the expenditures will have a consumption reducing effect of life nurturing and sustaining goods such as food, clothing, housing etc, as it competes for the budget allocated for such types of goods. If the marginal effect of the latter types of goods exceeds that of the former types, the health facilities to be provided by increased expenditures, then it is not surprising to get a negative coefficient for the health expenditures variable.

For examination whether the negative coefficient arose from multicollinearity, or from this type of actual relationship, income per capita has been dropped and re-estimated the regression. The result is given in Table 2. Both the sign and the significance of the coefficient, however, remained unchanged. Only the magnitude of the coefficient has changed from -0.52 to -0.521 , which leads one to attribute the cause of the negative sign to the actual relationship between health expenditure and health status. The result is given in Table 2 suggests that the negative coefficient is due to the cost ineffective provision of health facilities, when seen from its opportunity cost perspective. In other words, the facilities could not restore the foregone health benefits that arise in the process of obtaining them. Thus, we argue that reversing the existing trend is one of the areas that deserves special attention in efforts directed to the improvement of the health status of the region.

Also, Table 1 reports that the coefficient of the literacy rate has a statistically strong impact on health status, suggesting that a 1% increase in the literacy rate would lead to 0.23% increment in life expectancy. As previously discussed, this is possible as more education gives the people more awareness about their own health status and of what preventive measures would increase their own health.

In addition, the table indicates that an increase in urbanization rate, decrease in carbon dioxide emission, and decrease in population growth rate may contribute to the improvement of health status. This suggestion is, however, not supported by statistical test of significance. The marginal contribution of population in improving life expectancy is relatively small; these studies suggest that socioeconomic and environmental factors are important factors influencing life expectancy

Conclusion

The paper has empirically examined the determinants of health status using cross-section and time series data from five South Asian countries. The main determinants of health status identified in the paper include GNI per capita, total health expenditure as % of GDP, food availability, literacy rate, population urbanization and carbon dioxide emissions per capita. Improvements in income, literacy rates and food availability have powerful benefits effects on health status. It has been argued that the model of health status determination developed in the paper should be combined, in application, with a health economy model of participatory development process. The study has estimated a health production function for South Asia using socioeconomic and environmental factors as inputs of the production system. The result obtained from random effect regression model suggests that an increase in GNI per capita, literacy rate, and food availability have significant favorable effect on life expectancy. Health expenditure has shown a strong negative relationship with life expectancy, which passively arises from inefficient health service provision systems. Moreover, an increase in urbanization, a decrease in the population, a decrease in Carbon dioxide emissions per capita are found to improve life expectancy, though this argument cannot be supported based on the statistical significance of the tests. In general, the results suggest that a health policy which may hub on the stipulation of health services, family planning programs, and emergency aids and ignores the marginal efficiencies of the services, and other socio-economic aspects may act little in efforts directed to improve the existing health status of the region. Lastly, from the estimated health production function and the region's past socioeconomic performances, we observe the fact that making substantial improvements of the health status of South Asian are within the sphere of possibility.

References

- Ahmad, M (1993). "Macro Economic Policies and Health Status: Some Reflections on Bangladesh" *Bangladesh Journal of Political Economy*, Vol.11, No.1.
- Asian Development Bank (1994). "Economic Analysis of Health Sector Projects" Manila.
- Auster, R., Levenson, I. and Sarachek, D. (1969) .The production of health, an exploratory study, *Journal of Human Resources*, 4, 411–36.
- Berger, M. and Leigh, J. (1989) .Schooling, self-selection, and health, *Journal of Human Resources*, 24, 433–55.

- Chick, J. J., Lloyd, D. G. and Ritson, G. B. (1986). Medical admissions in men: the risk among drinkers, *Lancet*, 1380–83.
- Christiansen, T. (1994) Distribution of health status by income: result from Denmark, in *Health Inequalities: Discussion in Western European Countries* (Eds) A. Mielck and R. Maria, Waxmann, Munster/ New York.
- Fayissa, Bichaka and Gutema, Paulos (2005). 'Estimating a health production function for Sub-Saharan Africa (SSA)', *Applied Economics*, 37:2, 155 — 164
- Fuchs, V. (1994). *The Future of Health Policy*, Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Gerter, Paul and Jacques Van der Gaag (1990). "The Willingness to pay for Medical care for Developing Countries", Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Green, A., (1994). "An Introduction to Health Planning in Developing Countries", Oxford University Press.
- Grossman, M. (1972) .*The Demand for Health: A Theoretical and Empirical Investigation*, NBER, New York.
- Hadley, J. (1982). *More Medical Care, Better Health*, Urban Institute, Washington DC.
- Lal, D (1994): "The Role of Public and Private Sectors in Health Financing", HRO Working Paper 33. World Bank, Human Resource Development and Operation Policy, Office of the Vice President, Washington, D.C.
- Musgrove, P. and Bengt Jonsson (1997). "Government Financing of Health Care", World Bank, Washington D.C.
- Musgrove, P. (1996). "Public and Private Roles in Health: Theory and Financing Patterns", World Bank Human Resource Development, Washington D.C.
- Rosen, S. and Taubman, P. (1982). Some socioeconomic determinants of mortality, in *Economics of Health Care* (Eds) J. Van der Gagg, W. B. Neeman and T. Tsukahara, Preager Publishers, New York.
- Thornton, J. (2002). Estimating a health production function for the US: some new evidence, *Applied Economics*, 34, 59–62.
- UNDP (United Nations Development Program) (1997). "Human Development Report in South Asia –1997", Oxford University Press, New York.
- UNICEF (2000). "The Progress of Nations-2000", New York.
- Wilkinson, R. G. (1992). Income distribution and life expectancy, *British Medical Journal*, 304, 165–68. 162 B. Fayissa and P. Gutema
- World Bank (1999). "Health and Development" The World Bank, Washington D.C.
- World Health Organization (2005). "The World Health Report-2005", Geneva.

ULUSLARARASI GENÇLİK TOPLULUKLARININ BİR STK OLARAK GÖREVLERİ VE BARIŞA KATKILARI / AEGEE ÖRNEĞİ

Yrd.Doç.Dr.Ülkü VARLIK
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Göksu URKAN,Kamu Yönetimi Uzmanı
Banu Ören,Kamu Yönetimi Uzmanı

Özet

Günümüzde örgütlenmenin ve sivil toplum kuruluşlarının (STK) önemi, bulunduğu ülke ve uluslararası çevrede oluşturduğu güç, yadsınamaz bir gerçek olarak kabul edilmektedir. Bu kuruluşlar ve örgütler arasında, öğrencilerin oluşturduğu ve yönettiği uluslararası topluluklar da en az belli bir alanda örgütlenerek kurumsallaşmış, yönetiminde profesyonel kişilerin yer aldığı STK'lar kadar önemlidir.

Ulusal ya da uluslararası alanda örgütlenen öğrenci toplulukları ileride çeşitli STK'larda, ulusal ya da uluslararası kuruluşlarda, devlet kurumlarında önemli görevler üstlenecek öğrencilerin sosyal sistem oluşturma, organizasyon yönetimi, siyaset yapabilme, politika ve proje üretebilme yeteneklerini geliştirmek yanında ulusal ve uluslararası boyuttaki çalışmalar içerisinde yer almaları açısından özgüvenlerini sağlamış olmalarına, belli bir vizyon edinmelerine, girişimcilik ve dil öğrenme becerilerini arttırmalarına yönelik fırsatlar sağlamaktadır. Öğrenciler tarafından yönetilen STK'lar olarak tanımlanabilecek bu örgütler, süreç içerisinde ülkelerin politikalarına yön vermesi beklenen bireylerden oluştuğu için geleceğin dünyasında ulusal ve uluslararası düzeyde politikalar oluşturulması, dünya barışının sağlanarak sürdürülmesinde dolaylı etkide bulunacak oluşumlardır.

Bu çalışmada; uluslararası öğrenci topluluklarının sivil toplumun oluşumu ve gelişimine, bununla birlikte ulusal ve uluslararası düzeyde barışın teminine katkıları irdelenecek olup Association des Etats Généraux des Etudiants de L'Europe (AEGEE)'in bu yöndeki etkinlikleri incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Uluslararası öğrenci toplulukları, sivil toplum, sivil toplum kuruluşları, barış.

THE DUTIES OF INTERNATIONAL STUDENT ORGANIZATION AND THEIR CONTRIBUTIONS TO PEACE AS A NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATION/ AEGEE EXAMPLE

Abstract

The importance of organizations and non-governmental organizations and the prestige they have in national and international area are inevitable facts nowadays. Among these institutions and organizations international organizations found and run by students organized at least in one particular area are as important as the non-governmental organizations run by professionals.

Students who are members of national or international organizations will participate in teams of different non-governmental organizations, national or international institutions in the future. These non-governmental student organizations offers a lot of opportunities for these student candidates such as: creating social systems, management of organization, improving their self-confidence and as a result their willingness for participating in national or international organizations, improving their ability to design projects and politics, having their own vision and abilities to learn languages. These organizations that may be called as non-governmental student organizations are the ones which will create new politics in national or international level and will also affect the sustaining peace in the world of future, as the members of these organizations are the young people who will guide the politics of their countries in the future.

In this study the contributions of international student organizations to the existence and improvement of non-governmental organization as well as the contributions of such organizations to peace in national and international level is studied by the means of AEGEE (Association des Etats Generaux des Etudiants de L'Europe- European Students Forum) example.

Keywords: International Students Organizations, Non-governmental community, NCOs, Peace

Giriş

II. Dünya Savaşı'nın bitişinden, Gürcistan ve Rusya arasındaki krizin patlak verdiği, Ortadoğu'daki çatışmaların sürdüğü, Karadizic'in yakalandığı ve dünyanın daha birçok yerinde gerginliklerin, açlığın, etnik çatışmaların devam ettiği 2008 yılına gelene değin geçen 62 yıllık süre içerisinde bölgesel ve iç savaşlarda 25 milyona yakın insan ölmüş, 40 milyona yakın insan yaşadıkları topraklardan sürülmüş, açlık ve sefaletle terk edilmiştir. Dünya barışı için harcanan her 1 dolara karşılık, silahlanmaya 2 bin dolar harcanmakta olup uluslararası silah tekellerinin kasalarına giren her dolar yeni bir ölüm makinesi ve yeni bir savaş olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilginin ve teknolojinin hızla yaygınlaştığı, özgürlükçü demokrasinin giderek önem kazandığı globalleşen dünyamızda, toplumsal sorunlar şiddet ile çözümlenemeyecek aksine daha da derinleşecektir. Çatışmalı ortamın son bulması; insanların huzur, güven ve mutluluk içinde yaşaması, Türkiye, Ortadoğu ve Dünyada barış, demokrasi ve kardeşliğin hakim olması; barış dili ve kültürünün gelişmesinde sivil toplum kuruluşlarının rolü ve önemi ise kuşkusuz yadsınamaz. Sivil toplum kuruluşları dünya halklarını tehdit eden

savaşçı politikaların kaynağı konusunda toplumu bilgilendirici etkinlikler düzenleyip barış bilincinin geniş halk kesimlerinde yerleşmesi için çalışmalar yaparak siyasal mekanizmanın bu yönde alacağı kararlar karşısında önemli bir baskı unsuru olarak öne çıkmaktadırlar.

Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ve Uluslararası Öğrenci Toplulukları

STK'lar, toplum yararına çalışan ve bu yönde kamuoyu oluşturan, kâr amacı gütmeyen, sorunların çözümüne katkı sağlayarak çoğulculuk ve katılımcılık kültürünü geliştiren, demokratik işleyişe sahip, bürokratik donanımdan yoksun ve gönüllü olarak bir araya gelen bireylerden oluşan örgütlenmelerdir.

STK'ların etkinlik alanları eğitim, çevre, kentsel-kırsal kalkınma, sağlık, sosyal hizmetler, teknik yardım ve danışmanlık, barışın sağlanması ve insan haklarının korunması gibi geniş bir yelpazeye yayılabilmektedir

STK'lar denilince akla ilk olarak dernek, vakıf, yurttaş inisiyatifi/girişimi, sendika gibi gönüllü ve ara örgütlenmeler gelmektedir. STK'ların örgütlenme biçimi ve etkinlik alanları farklılık gösterebilmektedir. STK'lar yerel/lokal boyutta örgütlenebilecekleri gibi, ulusal ve uluslararası bir örgütsel yapılanmaya da gidebilmektedirler. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, ekonomik, ticari, mali, sosyal, kültürel, dinsel, çevresel, hukuksal, siyasal, eğitimsel, bilimsel, teknolojik, insani ve benzeri amaçlarla kurulan ve faaliyetler yürüten küresel nitelikli sivil toplum kuruluşlarının sayısında olağanüstü artışlar gerçekleşmiştir. Uluslararası sivil toplum kuruluşları, küreselleşmenin etkisiyle dünya ölçeğinde örgütlenme ve etkinlik kurma yeteneğine sahip olmaları ve değişen koşullara daha kolay uyum sağlayabilmeleri gibi nedenlerle, uzmanlık sahibi oldukları konularda ve küresel sorunlarla mücadelede önemli roller üstlenmektedirler.(Karagül, www.usider.org)

Bu kuruluşlar ve örgütler arasında, öğrencilerin oluşturduğu ve yönettiği uluslararası topluluklar da en az belli bir alanda örgütlenerek kurumsallaşmış, yönetiminde profesyonel kişilerin yer aldığı STK'lar kadar önemlidir.

Ulusal ya da uluslararası alanda örgütlenen öğrenci toplulukları ileride çeşitli STK'larda, ulusal ya da uluslararası kuruluşlarda, devlet kurumlarında önemli görevler üstlenecek öğrencilerin; sosyal sistem oluşturma, organizasyon yönetimi, siyaset yapabilmek, politika ve proje üretebilme yeteneklerini geliştirmek yanında ulusal ve uluslararası boyuttaki çalışmaları içerisinde yer almaları açısından özgüvenlerini sağlamlaştırmalarına, belli bir vizyon edinmelerine, girişimcilik ve dil öğrenme becerilerini arttırmalarına yönelik fırsatlar sağlamaktadır. Öğrenciler tarafından yönetilen STK'lar olarak tanımlanabilecek bu örgütler, süreç içerisinde ülkelerin politikalarına yön vermesi beklenen bireylerden oluştuğu için geleceğin dünyasında ulusal ve uluslararası düzeyde politikalar oluşturulması, dünya barışının sağlanarak sürdürülmesinde dolaylı etkide bulunacak oluşumlardır.

Bununla birlikte; Bir STK ne kadar büyük kitlelere ulaşabiliyorsa toplumsal barışa o ölçüde hizmet edebilir, dolayısıyla uluslararası topluluklar hem kitlelerinin genişliğinden hem de farklı yapıda ve kültürdeki üye çeşitliliklerinden dolayı barışa daha fazla ölçüde hizmet edebilecektir. Bu toplulukların gençlerden oluşmasından ötürü de barış kültürünün kurum kültürü olarak yerleşmesine daha genç yaşlardan başlanmasından dolayı barışın açısından daha kalıcı ve daha uzun soluklu sonuçlar yaratabilecektir.

Bu tür uluslararası gençlik topluluklarına AB Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi (Ulusal Ajans), ALESEC, ESN (Erasmus Öğrenci Ağı), EVS (Avrupa Gönüllülük Hizmetleri) ve AEGEE (Avrupa Öğrencileri Forumu) toplulukları örnek gösterilebilir. (Gençlik Postası; 2006) Ancak, bu bildiride yukarıda sayılanlar arasından özellikle devletten, kurumlardan, AB'den bağımsız oluşu, üye sayısının fazlalığı ayrıca, kurumsal ve çokuluslu yapısından dolayı AEGEE Topluluğu örnek olarak ele alınmıştır.

Avrupa Öğrencileri Forumu (AEGEE)

Avrupa Öğrencileri Forumu (Association des États Généraux des Étudiants de l'Europe), Avrupa'nın en büyük öğrenci organizasyonlarından birisi olup; adını demokrasinin doğum yerlerinden biri olan Ege Denizi'nden (Aegean Sea) ve Fransız Devrimi'nin şafağında kurulan ilk parlamentodan, "Etats Généraux"dan almaktadır. AEGEE 1985'te Paris'te "Grandes Ecoles" e mensup bir grup öğrenci tarafından kurulmuş olan, bugünse Avrupa çapında 43 ülkede 232 farklı şehirde kurulu, 15.000 civarında gönüllü genç üyesi bulunan; kâr amacı gütmeyen, ekonomik ve politik olarak bağımsız, uluslararası bir gençlik örgütüdür. Sadece öğrencilere değil genç profesyonellere de açık olan (35 yaş sınırlı) AEGEE, yarının Avrupasını oluştururken farklı kültür, anlayış ve bakış açılarına sahip bireylere birbirlerini tanıma fırsatı vermekte, önyargıların kaldırılması, karşılıklı güven, anlayış ve işbirliğinin geliştirilmesine çalışmaktadır.

Kuruluştaki temel amacı, o dönemlerde oldukça gündemde olan 'Avrupa' kimliğini ve kavramını Avrupalı gençler arasında tartışmaya açmak ve geleceğin Avrupa'sını bu tartışmalar sonucunda şekillendirmek olan, başlangıçta sadece o dönemki adıyla Avrupa Topluluğu ülkelerine açık bulunan AEGEE, Avrupa'nın sadece Avrupa Topluluğu ile sınırlanamayacağı görüşünün etkisiyle diğer ülkelere de yayılmış, Sovyet Bloğu'nun çökmesinin hemen ardından da Doğu Avrupa ve Balkanlar'daki gençlere ulaşmaya

başlamıştır. Mart 1994'te Avrupa Konseyi'nce resmen tanınmış 450 civarında sivil toplum kuruluşunun (STK) içerisinde ortak çalışmalar yapmak üzere altı yıl için seçilen 25 örgüt arasında yer alan AEGEE bugün Avrupa Birliği Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa Konseyi ve UNESCO'da temsil edilen en büyük öğrenci oluşumudur ve bu kurumlar tarafından gençlik alanında bir STK olarak kabul edilmektedir. (Bozkurt, 2006:3; www.portal.unesco.org) .

Günümüzde; Avrupa'daki tüm ülkelerin sahip olduğu çeşitlilikleri ve farklılıkları bir kültürel zenginlik olarak gören, kendi ülkelerinde, şehirlerinde ve Avrupa'da sivil toplum alanında aktif yer alan gençlerin bir araya getirdiği Avrupa'nın en büyük disiplinlerarası öğrenci kuruluşu haline gelmiş olan AEGEE'nin ulaşmak istediği hedefler aşağıdaki gibi özetlenebilir:

*Barış yolunda bütün engelleri, düşmanlıkları, sonradan yaratılmış bölünmeleri ve zorla varsayılan farklılıkları aşmış bir Avrupa oluşturmak,

*Avrupa kültür ve uygarlığının anlaşılması ve tanımlanması için çalışmak ve öğrenci hareketliliği ile birlikte Avrupa anlayışını gençler arasında yaygınlaştırmak,

*Bölgesel özelliklere ve kültürel farklılıklara saygı gösterirken, bunların Avrupa üst kimliğiyle bir sentezini oluşturmak,

*Özgürlük, demokrasi, insan hakları, hoşgörü, hukukun üstünlüğü gibi kavramların daha uygulanabilir olması için çalışmak,

*Eğitimin temel bir hak olduğu anlayışını yerleştirmek ve bundan herkesin yararlanabilmesi için çaba göstermek,

*Avrupa'nın bugününe ve geleceğine şekil verirken Avrupa dışı kültürleri de tanımak ve desteklemek, onların da güvenliğine ve mutluluğuna katkıda bulunan açık bir Avrupa yaratmak,

*Refahın sağlanması yolunda yaratıcılığın ve gelişmenin desteklenmesi, çevrenin korunması ve dünyanın yoksul uluslarına yardım edilmesi yönünde çaba sarfetmek.

Türkiye'de Adana, Ankara, Bolu, Çanakkale, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Kayseri, Mersin, Sakarya, Tekirdağ, Trabzon ve Hatay'da lokalleri (şubeleri) bulunan AEGEE, diğer üniversite şehirlerinde de hızla yayılmaya devam etmektedir. (Karataş, 2004)

AEGEE'nin Yapısı

Bütünleşmiş bir Avrupa'yı, sınırlarötesi işbirliğini ve akademik bir çevre içinde entegrasyonu savunan AEGEE'nin en önemli özelliği ulusallıktan sıyrılmış yapısıdır. AEGEE herhangi bir politik partiye veya siyasi görüşe bağlı olmayıp, ulusal düzeyde değil, sadece yerel bazda örgütlenmektedir (AEGEE-Türkiye yerine AEGEE-Ankara, AEGEE-İzmir, AEGEE-Çanakkale gibi) Bu sayede daha özgür çalışma ortamlarını yakalayan AEGEE lokalleri uluslararası çapta daha demokratik bir platformda kendilerini ifade etmektedirler.

Yürütme Kurulu(Comite Directeur): Kısaca CD olarak da bilinen AEGEE-Avrupa yönetim kurulu Brüksel'de bulunur ve çalışmalarını buradan sürdürür. AEGEE-Avrupa'nın genel kurulunda bir süreyle çalışmak üzere seçilen ve kendi içinde görev dağılımı yapan CD, 9 üyeden oluşur ve sadece 3 üyenin aynı ülkeden gelmesi ve CD'de en az 4 milliyet olması gerekir. Böylece belli ülkelerin çoğunluğu engellenir.

Komisyonlar(Comissions): CD'nin destekleyici kadrosu olarak çalışan komisyonlar ise alanlara ayrılarak sorumlu oldukları konuda AEGEE'nin genel işleyişini denetlerler yada çalışmalara destek olurlar. Mali Komisyon, Üyeler Komisyonu, Adli Komisyon ve Ağ Komisyonu başlıca komisyonlardır.

Çalışma Grupları(Working Groups): Hem Avrupa çapında hem de Antenna bazında örgütlenebilen yapılardır. AEGEE'nin tematik altyapısını hazırlar, çeşitli konularda fikir yürütmek, tartışma açmak, araştırma yapmak amacıyla çalışırlar. Çalışma grupları Avrupa çapında sözcüleri, antenna çapında ise koordinatörleri tarafından temsil edilirler. AEGEE bünyesinde, Doğu-Batı, Çevre, Eğitim, İnsan Hakları, Uluslararası Politika, Halkla İlişkiler çalışma grupları bulunmaktadır.

Planlama Toplantıları(Planning Meeting): Bahar ve sonbahar dönemlerinde AEGEE genel kurulundan bir ay önce bu önemli toplantıya hazırlık olması amacıyla düzenlenir. Antenna, Çalışma ve Proje Gruplarından gelen delege, gözlemci ve izleyiciler önerilerin ve genel kurula sunulacak bütün konuların ön görüşmeleri hakkında atölye çalışmaları yapar.

Antenna(Antennae): Şehirsel bazda örgütlenen ve "antenna"adı verilen bu yerel birimler AEGEE'nin temel yapısını oluşturur. Bu yerel birimler AEGEE temel prensiplerine yönelik her türlü çalışmayı özgürce sergiler. Bu sayede antennalar yaratıcı ve dinamik çalışmalar yapma imkanı bulurlar. Her antenna yerel etkinliklerin yanında yılda en az bir tane uluslararası etkinlik düzenler. Şu anda Moskova'dan Ankara'ya, Roma'dan Valetta'ya kadar 267 antenna bulunmaktadır.

Agora: AEGEE'nin genel kurulu olan Agora yılda iki kez toplanır. Yaklaşık bin AEGEE üyesinin katıldığı Agoralarda AEGEE'nin geleceği tartışılır ve AEGEE'nin geleceğine dair kararlar alınır. Ayrıca AEGEE'nin amaçlarına yönelik yapılacaklar üzerine konuşulur ve yeni projelere karar verilir.

Proje Takımları(Project Team): Avrupa işleri ve AEGEE'nin yaygın projelerini koordine eder. Bu projeler konferans serilerinden ve bazı konularla ilgili diğer aktivitelerden oluşur. Bu takımlar farklı katılımcı lokallerden gelen üyelerden oluşur.

AEGEE'nin Faaliyetleri

Bütün projeler ve aktivitelerin gönüllü olarak çalışan üyeler tarafından yürütüldüğü AEGEE'nin Kasım 2000'de Udine'de gerçekleştirilen Otuzuncu Genel Toplantısında(AGORA);

*Kültürel Değişim

*Aktif Vatandaşlık

*Yüksek Öğretim

*Barış ve İstikrar'dan(www.aegEE.org)oluşan dört çalışma alanının AEGEE'nin gençlik faaliyetlerinin temel direğini oluşturması oylanıp kabul edilmiştir. (Gençlik Postası; 2006)

AEGEE'nin faaliyetleri; yıl boyunca bütün lokallerin çeşitli tarihlerdeki ev sahipliğinde gerçekleşen, belli bir temaya sahip etkinlikleri ve çeşitli alanlarda faaliyet gösteren çalışma gruplarının aktivitelerinden oluşmaktadır.Bu etkinlikler içerisinde en büyüğü, bütün lokallerden delegelerin ve ziyaretçilerin katıldığı, yaklaşık 1000 kişilik katılımcı kitlesi bulunan Agoralar'dır.Bahar ve güz döneminde, her seferinde farklı bir lokalin ev sahipliğinde gerçekleşen Agora buluşmaları, AEGEE'nin geleceğe ait kararlarının alındığı, Brüksel'deki AEGEE evinde yaşayacak yönetim kurulunun (Comite Directeur) seçildiği, bütçenin tartışıldığı toplantılardır. Agoralar haricinde, AEGEE bünyesindeki devamlılığını sağlamak için her lokal yıl boyunca en az bir tane uluslararası etkinlik düzenlemek zorundadır. Etkinliklerden farklı olarak AEGEE, eylemlerini çeşitli alanlardan tekliflerle oluşturulmuş dinamik çalışma grupları aracılığıyla gerçekleştirmektedir.(Chudzig, 2003/2004; 11)

AEGEE'nin Çalışma Grupları

AEGEE bünyesindeki çalışma gruplarının sayısı 11 tane olup değişen ihtiyaçlara bağlı olarak; gerekli prosedurlerin uygulanmasıyla bu sayı arttırılabilmektedir.Çalışma gruplarının niteliği AEGEE'nin günümüze kadar olan ihtiyaçları konusundaki gelişimini özetlemektedir.Bu çalışma gruplarına aşağıda kısaca değinilmektedir: (www.aegEE.org)

Academy: AEGEE'nin kendi içerisindeki en büyük eğitim platformudur. İnsan Kaynakları çalışma grubu olarak da adlandırılır. AEGEE içi eğitimleri düzenler. (www.aegEE-academy.org)

Bobigosa: Üyelerin bir araya gelerek yeni teklifler oluşturdukları ve kendi bakış açılarına göre AEGEE'nin nasıl şekillenmesi gerektiğini tartıştıkları bir köşedir.

Kültürel Çalışma Grubu (CWG Cultural Working Group): Kültürel Çalışma Grubu Avrupa'daki çok çeşitli kültürler hakkındaki bilgi düzeyini arttırmayı, bu kültürleri anlamayı ve onlara saygı göstermenin benimsenmesini sağlamayı hedefler. Her alanda içerisinde yaşanılan kültür değerlerinin farkına varılmasını amaçlar.

IPWG (Inernational Politics Working Group): Uluslararası konularda aktif şekilde yer almayı ve uluslar arası sorun alanlarında çözüm üretmeyi amaçlayan bu çalışma gurubu, uluslararası politika ile ilgilenen öğrenciler tarafından çeşitli şehirlerde yıl boyunca düzenlediği etkinliklerinin yanı sıra, devamlı olarak,internette kendi mail listesiyle ve AEGEE'nin genel listesiyle(AEGEE-L) uluslararası konuları tartışmaya açmaktadır.

2005 yılından bu güne AEGEE mail listelerinde tartışılan uluslararası konulardan bazıları

Kıbrıs,Bosna'daki Sırp Katliamı,Makedonya'nın NATO'ya kabul edilmemesi,Kosova'nın Bağımsızlığı,Sözde Ermeni Soykırımı,Azerbaycan- Ermenistan Meseleleri,Türkiye-Yunanistan Meseleleri,Almanya'daki yabancı düşmanlığı,Danimarka'daki İslam Karşıtı Karikatürler,Şengen Bölgesinin Genişlemesi olmuştur.

2008 yılı IPWG Ativite Raporu'na göre odaktaki konular; Uluslararası adalet& Diplomasi ve Avrupa / Aktif vatandaşlık konuları olacaktır.

Bunların yanı sıra tartışılan diğer konular ve hedefler;uluslararası adalet ve diplomasi,Avrupa vatandaşlığı,projelerin ve etkinliklerin desteklenmesi,resmi AEGEE etkinliklerinde Çalıştaylar düzenlemek,lokal IPWG'ler,web Sayfası ve mail listeleri,insan kaynakları,grup içi toplantılar,dış topluluklar ile ortak faaliyetler'dir.

Dans Çalışma Grubu: Eğlence ögesi aracılığıyla diğer'lerinin gelenek ve değerlerini tanımayı ve onlara saygı duymayı sağlamayı çalışır.

Eğitim Çalışma Grubu: Avrupa Birliği'nin Yüksek Öğrenim alanı çerçevesinde Avrupa bütünleşmesine ilgi duyan ve bu gelişime katkıda bulunmak isteyen grup üyelerinden oluşur.

Çevre Çalışma Grubu: Bu gruptaki AEGEE üyelerinin amacı; Avrupa gençliğinin ve AEGEE üyelerinin çevresel konulara karşı dikkatlerinin artırılmasını, çevre sorunlarının tartışılmasını, çevresel faaliyetlere katılımın sağlanmasını gerçekleştirmektir.

İnsan Hakları Çalışma Grubu: İnsan hakları ihlallerini toplumun bilgisine sunar. Etkinlik konularının içinde; Balkan Sorunu, vize, göç, insanlığa karşı işlenen suçlar ve daha fazlası yer almaktadır.

Bilişim Teknolojileri Çalışma Grubu: AEGEE-Avrupa'nın destekleyici bir çalışma grubudur. AEGEE'deki internet teknolojileriyle ilgili bütün konularla ilgilenir. AEGEE'nin bilgi teknolojileri konusunda uzman olan üyelerinden oluşur. AEGEE'deki iletişimin büyük bir çoğunluğu internet vasıtasıyla gerçekleşmektedir.

Pr Çalışma Gurubu: Genel Merkezin halkla ilişkiler alanındaki çalışmalarını destekleyen guruptur. Topluluğun iç ve dış imajını, görünüşünü geliştirmeyi hedefler.

Vize Özgürlük Savaşçıları: Avrupa'da insanların vizesiz ve özgürce hareket edebilmesi için mücadele eder. Bütün sınırların kalkması ve Avrupa'nın bir bütün olması düşüncesini savunur. (Gençlik Postası; 2006)

Bir Uluslararası STK Olarak AEGEE'nin Barışa Katkıları ve Uyguladığı Projeler

AEGEE, sadece AB üyesi ülkelerden lokalleri değil AB dışındaki hatta çeşitli ülkeler tarafından tanınmayan ülkelerdeki lokalleri de bünyesine katmakta olup (Bu lokallere örnek verilirse AB Dışında: KKTC, Rusya, Azerbaycan, Gürcistan, Ukrayna. AB Adayı: Türkiye, Hırvatistan lokalleri) oldukça geniş bir kitleyle birlikte barış ve istikrarı sağlanmasına yönelik olarak aşağıdaki katkıları yapmaktadır:

* Çok milletli yapısıyla, karışık etnik kültürlerden gelen genç bireylerin belli amaçlar doğrultusunda bir arada yaşama ve bir şeyleri başarma yeteneklerinin geliştirilmesi.

* Ülkelerin değil şehirlerin ön plana çıkarılması,

* Çok kültürlülüğü savunması, yani her kültürün, her ülkenin kendine has güzelliklerinin olduğunun benimsenmesi çalışmaları.

* Uluslararası güncel konuların, çatışmaların tartışılması ve çözümlerinin barışçıl, demokratik ve insan haklarına uygun olarak çözülmesi uygulamaları.

* Çok dilliliğin teşvik edilmesi. Projelerin uluslararası gerçekleştirilmesinin teşvik edilmesi, Global çevreciliğin özendirilmesi.

* Ulaşım kolaylığının tüm Avrupa'yı kapsayacak şekilde sağlanmasının hedeflenmesi (mobility),

* Ülkeler arası vize zorluklarının sona erdirilmesi çalışmaları (VFF)

Projeler:

AEGEE projeleri; Kültürel Değişim, Aktif Vatandaşlık, Yüksek Öğretim, Barış ve İstikrar konularına odaklanmıştır.

Direkt Barış ve İstikrara Odaklı AEGEE Projeleri:

1988: Moot Court in Community Law (Toplumda Münazara Meclisi)

1997: Support for Students in SE Asia (Güneydoğu Asya Öğrencilerine Destek)

1997: Neighborhood in Europe (Avrupa'da Komşuluk)

1999: Peace Academy (Barış Akademisi)

2000: Kosova- Understanding the past-Looking ahead (Kosova Geçmişini anlamak-geleceğe bakmak)

2000: Our Common Future (Ortak Geleceğimiz)

2000: Balkanidea (Balkanların Bağimsızlığı)

2001-2002: Youth for South-East Europe (Güneydoğu Avrupa için Gençlik)

2001: Avrupa Dilleri Günü (Avrupa komisyonu ve Avrupa konseyi çerçevesinde başlatılan Avrupa dilleri günü ilk olarak 2001 senesinde kutlandı. Bu tarihten itibaren AEGEE her yıl Avrupa genelinde dil ile ilgili etkinlikler düzenlemektedir. (Gençlik Postası)

2003: Palestinians-Israelis-Europeans (Filistinliler-İsrailliler-Avrupalılar)

2003: Youth and globalization (Gençlik ve Küreselleşme)

2004: Euro – İslam Projesi

2005: Tolerans-Uzlaşma-Barış (Yearplan Topic) 2005 yılı boyunca uygulanan proje. (www.aegee.org – past projects)

Diğer Önemli Projeleri:

Yaz Üniversitesi: AEGEE'nin en eski ve en ünlü projesidir. Proje 1988'de başlayıp 150'den fazla AEGEE lokalini, yaklaşık 30 farklı Avrupa ülkesinden 5000 öğrenciyi buluşturan bir etkinlik olmuştur. Yaz

Üniversitesi genellikle 2 hafta süren belli bir teması olan (kültür tanıma, dil öğrenme, spor, dans, gezi) 20 ile 50 arasında Avrupalı öğrenciyi bir araya getiren bir oluşumdur.

Sonuç Yerine

Dünya çapında etkin uluslararası topluluklar (UNESCO,BM,AB,AGİT gibi) tarafından birer STK olarak kabul edilen AEGEE ve benzeri Gençlik Toplulukları, bir çok alanda uyguladıkları projeler, etkinlikler ve programlar ile genç yaşta hayata yeni atılmış bireylere barış nosyonunu ve kültürünü benimseterek küresel barışın oluşumunu ve korunmasını sağlamaya yönelik kitlesel hareketliliği sağlayabilme gücüne sahiptirler.

“Naziler Almanya’ya önce komünistler için geldiler, ve ben sesimi çıkarmadım çünkü ben bir komünist değildim. Sonra Yahudiler için geldiler, ve ben sesimi çıkarmadım çünkü ben bir Yahudi değildim. Sonra sendikacılar için geldiler ve ben yine sesimi çıkarmadım çünkü ben bir sendikacı değildim. Sonra Katolikler için geldiler ve ben sesimi çıkarmadım çünkü ben bir Protestandım. Sonra benim için geldiler. Ve artık benim için sesini çıkaracak kimse kalmamıştı.” Washington DC’deki Holocaust Müzesi’nin duvarından yapılan bu alıntı ise , toplumsal sorunlara karşı duyarsız kalmama ve AEGEE örneğinde görüleceği gibi tamamen gönüllü çabalarla başlanılan çalışmalara destek verilmesi gerekliliğini çok açık şekilde ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Bozkurt, Gökhan (2006). Dergi Aegee, Mart 2006 Çanakkale Chudzik Malgorzata 2003 Key to Europe 2003/2004
- Delioğlu, Mustafa (2008). Kurum ve TKY kültürü, Mart 2008 İzmir: TKY Ders Sunusu
- Karagül, Soner. Küresel Bir Aktör Olarak Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları"www.usider.org/en/content/view/215/68/lang,en
- Karataş, Serhan (2004). Sivil Toplum Dergisi Yıl:2 Sayı:5
- Varlık, Ülkü ve URKAN, Gökse (2008). Uluslararası Öğrenci Topluluklarının Önemi ve AEGEE, Çanakkale, 5 Mayıs 2008 Edirne: Yeniğün Gazetesi)
- Gençlik Postası (2006). AEGEE Avrupa Öğrencileri Forumu 2006 (Tanıtıcı Çeviri)
- www.aegee.org
- www.aegee-academy.org
- www.ec.europa.eu/education (Prgrammes/socrates/erasmus/associations_en.html 2005 Temmuz)
- http://tr.wikipedia.org/

İNŞAAT MÜHENDİSLERİ ODASI VE İNŞAAT MÜHENDİSLİĞİNİN KÜRESEL BARIŞTAKİ YERİ VE ÖNEMİ

İnş. Müh. Meral SARAÇ CAVGA
meralcavga@hotmail.com
İMO Çanakkale Şube Sekreteri
Öğr. Gör. İnş. Müh. Şebnem KARAHAN
skarahan@comu.edu.tr
Ç.O.M.Ü., Çanakkale Meslek Yüksekokulu
İnş. Yük. Müh. Pınar SOYSAL
soysalinsaat@hotmail.com
İMO Çanakkale Şubesi Yönetim Kurulu Üyesi

Özet

İnşaat mühendisliğinin çalışma alanlarından barajlar, su yapıları, içme suyu ve kanalizasyon şebekeleri, günümüzde kaynağı azalan en önemli ihtiyaçlardan "SU" ile oldukça ilgilidir. Suyun ne kadar önemli ve yaşamın vazgeçilmez unsuru olduğu bilinmekle beraber kullanımında aynı özen gösterilmemektedir. Ülkemizde su kaynakları rezervlerinin azalmasıyla sınıraşan sularımız açısından konuya bakıldığında Çerçeve Su Yasasının olmaması halinde komşu ülkelerle sıkıntılar yaşanması kaçınılmazdır. Bu bildiride İMO'nun konuyla ilgili görüşleri ve çalışmaları anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnşaat Mühendisleri Odası (İMO) Çanakkale, Su, Su Politikaları, Su Kaynakları.

THE POSITION AND IMPORTANCE OF CIVIL ENGINEERING AND CIVIL ENGINEERING ASSOCIATION IN GLOBAL PEACE

Abstract

Dams, water constructions, clean water and sewage systems are the subjects of civil engineering, and they're strongly connected with water, which the reserves are rapidly running out. Although everybody knows the importance and vitality of water, nobody pays real attention for the careful usage of it. It is obvious that the water sources of Turkey are running out. It seems in the near future, we will have some problems with our neighbours, because of the rivers crossing our borders and pouring other seas. For not having any problem with neighbouring countries, an enviromental water law is highly needed. With this declaration, our aim is to tell you İMO s Water policy, our research and aproach and our sensetivity to this vital subject.

Keywords: Civil Engineers Association (İMO) Canakkale, Water, Water Policy Water Sources.

Giriş

En köklü ve en yaygın mühendislik dallarından birisi olan inşaat mühendisliğinin çalışma alanları birebir toplumları ilgilendirir. İnşaat mühendisleri gerek ekonomik kalkınmada gerekse teknolojik kalkınmada önemli görevler yapmışlar ve önemli sonuçlar elde etmişlerdir. Barınma ve iş amaçlı konut yapımı, barajlar ve su yapıları, içme suyu ve kanalizasyon şebekeleri, her türlü enerji santralleri, otoyollar, tüneller, demiryolları, köprüler hava ve deniz limanları, metro ve benzeri toplu taşıma alt yapıları, tüp geçitler, kullanılan tüm yapı malzemelerinin incelenmesi, imalatı ve geliştirilmesi inşaat mühendisliğinin çalışma alanlarına girmektedir. Bu açıdan bakıldığında inşaat mühendisliği toplumların hayati ihtiyaçlarının karşılanmasında, insanlığın gelişmesinde ve kalkınmasında önemli rol oynamaktadır. Tüm bunlara bağlı olarak gerek kamunun ve ülkenin yararına, gerekse mesleğin gelişmesine katkıda bulunmak ve meslek mensuplarının çıkarlarının ve haklarının korunması amacıyla kurulan İnşaat Mühendisleri Odası önemli bir sivil toplum kuruluşudur.

İnşaat Mühendisleri Odası diğer birçok konu ile beraber su ve suya bağlı hizmetlerde ülkenin su kaynakları ve hizmet politikalarının ve stratejik hedeflerinin yasal, sosyo-ekonomik, hidropolitik açılardan sürdürülebilir olması yönünden inceleyerek ilgili taraflar ile çözümlere katkıda bulunabilecek toplantılar düzenler. Bu bağlamda TMMOB adına sekreteryalığını İnşaat Mühendisleri Odası'nın üstlendiği Su Politikaları Kongrelerinin ilki 2006 yılında ikincisi 2008 yılının Mart ayında yapılmıştır.

İnşaat Mühendisleri Odasının kamusal sorumluluğunu ve toplumsal yükümlülüğünü yerine getirme çalışmaları içinde, su potansiyelinin ve su hizmetlerinin geliştirilmesi ile ilgili politikaların temel maddesi olan su, **yaşamın vazgeçilmez unsuru ve yerine bir başka şeyin ikame edilemeyeceği bir doğal kaynak** olarak ele alınmaktadır.

Su yaşamın kendisidir; insan ve doğa için vazgeçilmezdir. Ancak azalmaya yüz tutana, tükenme noktasına gelene, azaldığı oranda da alınır satılır bir meta haline getirilene kadar hak ettiği ilgiyi görmemiştir. Tükenme noktasına verilebilecek ilk yanıt nüfus artışıdır. Dünya nüfusu 19.yüzyıldan 20. yüzyıla geçerken 3 kat artmasına karşın su kullanımını 6 kat artmıştır. Su politikalarının olmaması, yanlış su politikaları nüfus

artışıyla da birleşince Türkiye için durum daha da kötü bir hal almıştır. Öncelikle şunu söylememiz gerekiyor. Türkiye iddia edildiği gibi su açısından zengin bir ülke değildir. Bu nedenle su konusunda daha bir hassas olmamız ve su kaynaklarını daha bir özenle kullanmalıyız. İnsanın sağlıklı yaşam sürdürebilmesi ve günlük ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için kişi başına düşen su miktarının günde asgari 150 lt olduğu kabul edilmektedir. Sanayileşmiş, ekonomik gelişmesini tamamlamış ülkelerde günde kişi başına ortalama olarak 226 lt su tüketilirken, Afrika ortalaması 67 lt, Asya ortalaması 143 lt, Arap ülkeleri ortalaması 158 lt.dir. Türkiye'de ise kişi başına günde 111 lt su tüketildiği göz önünde bulundurulursa durumun ne kadar vahim olduğu görülecektir. (Harp, 2008: 4)

Su kaynakları toplumsal bir değer olarak kabul edilmeli ve kamusal bir hizmet olarak görülmelidir. Ülkeler arasında savaşlara değil dostluklara aracı olmalıdır. Bunun için toplumsal karakterli bir su yönetimi anlayışının benimsendiği ve uygulandığı ve bu çerçevede su yasasının çıkarılması gerekliliğinin önemini bilerek İnşaat Mühendisleri Odası olarak gerekli gayreti göstermekteyiz. (Harp, 2008: 4)

Türkiye, sınır aşan akarsuları Fırat, Dicle ve Asi'nin su potansiyelini, komşu ülkeler Irak ve Suriye ile bir çözüme kavuşturulmaması nedeniyle tam olarak değerlendirememektedir. Ayrıca Fırat, Dicle ve Asi nehirlerinin su potansiyeli küresel ısınmanın da etkisiyle yakın gelecekte daha da önemli bir konuma gelecektir. (Soğancı, 2008: 7)

Tüm bu değerlendirmeler ışığında, İnşaat Mühendisleri Odası sağlıklı suya erişmenin bir insan hakkı olduğunun bilinci ile suyun korunduğu, geliştirildiği projeler ve politikalar üretme çalışmalarına devam etmektedir.

Su Kaynaklarının Önemi

Tarihte tüm medeniyetler su kaynaklarının yakınlarına kurulmuştur. Bu bir tesadüf değildir. Sebebi, suyun yaşam kaynağı olmasıdır. Su kaynakları bir akarsu havzası, bir bölge veya bir ülkedeki yerüstü ve yer altı sularının toplamıdır. Yüzeysel sular pınar, akarsu, göl, baraj gölü sularıdır. Yer altı suları ise soğuk ve sıcak sular olarak ikiye ayrılır. Su kaynakları yenilenebilir türden olmakla birlikte miktarları sınırlı doğal kaynaklardan biridir. Toplumun ortak malı olan bu kaynakların geliştirilmesinde devlete, gerçekleştirme, yönlendirme, denetleme ve özendirme gibi önemli görevler düşer (Erkek ve Ağırlioğlu, 1993:13).

Bir bölgedeki su ihtiyaçları, nüfus yoğunluğu, nüfus artışı, yaşam düzeyi, tarım ve endüstride verim artışı ve ekonomik kalkınma gibi faktörlere bağlıdır (Erkek ve Ağırlioğlu, 1993:13). Yirminci yüzyılda dünya nüfusunun hızla artışı ve bunun yanında endüstride ve yaşam düzeyindeki gelişmeler, suya olan gereksinimi büyük bir hızla arttırmıştır. İnsanların suyu kullanırken göz önüne aldıkları amaçlar da çeşitlenmiştir. Önceleri sadece ekonomik amaçlar ön plandayken, bugün çevre kirliliği, doğanın korunması, hakların gözetilmesi gibi başka amaçlar da düşünülmektedir (Beyazıt, 1994:1). Su zengini bir ülkede kişi başına su potansiyeli 10bin m³ olmalıdır. Ülkemize bakıldığında bu değer sadece 3600m³ olduğu görülmektedir (Yalçın ve Eken, 2006: 250). Ülkemiz su zengini ülkelerden birisi değildir. Aslına bakıldığında artık su zengini bir ülke dünyada bile az bulunmaktadır. Bunun bilincinde olmamız bile suyu tasarruflu kullanmamızı sağlayacaktır.

Dünyadaki hızlı nüfus artışı suya karşı talebi arttırmakta buna karşın su kaynaklarını planlı ve temiz bir şekilde kullanamama mevcut suyun kalitesini azaltmaktadır. Bu da suyu gittikçe daha zor ulaşılabilir bir kaynak durumuna sokmuştur. Su kaynaklarının geliştirilmesinde, bölgedeki su kaynakları ve bunların bölgenin yapısı, halkı ve ekonomisi ile ilişkileri bir bütün olarak incelenir. Orantısız olarak dağılmış olan nüfus ve su kaynakları, dünyada su paylaşımındaki sıkıntıları arttırmaktadır. Özellikle ülkemizin de içinde bulunduğu Ortadoğu'da politikaların şekillenmesinde Türkiye'deki su kaynakları etkili bir enstrüman olarak kullanılabilir (Can, bt).

Su ve toprak, bir ülkenin en önemli kaynaklarıdır. Bu kaynakların uygun bir şekilde geliştirilmesi ile ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmesine önemli katkıda bulunulur. Su kaynaklarının planlanması, projelendirilmesi ve gerekli su yapıları tesislerinin inşa edilmesi ve işletilmesi kademelerinde esas görev inşaat mühendislerine düşmekle beraber, konunun çok karmaşık olması nedeniyle fen bilimlerinin çeşitli meslek disiplinlerinden pek çok uzmanın birlikte çalışması gerekmektedir (Erkek ve Ağırlioğlu, 1993:14).

Su kaynaklarının kontrolü ve kullanılması ile ilgili çalışmalarda çoğu zaman çelişkiler bulunur. Örneğin ekonomik amaçlarla su yapılarının inşasına doğanın bozulması, su ve hava kalitesinin düşmesi, gürültü, arazinin su altında kalması gibi çevre koruma ile ilgili amaçlar açısından karşı çıkılır. Öte yandan su kalitesini iyileştirmek için alınacak önlemler projenin maliyetini artırır (Beyazıt, 1994:1). Çeşitli seçeneklerin değerlendirilmesi ve sonunda uygulanacak çözümün kararlaştırılmasına kadar bütün adımların tüm olarak planlanması, birçok bilim dalını birlikte ilgilendiren bir nitelik taşır. Hidrolik, hidroloji, çevre mühendisliği, ziraat mühendisliği, jeoloji, kimya, ekoloji gibi doğa bilimleri ile ekonomi, siyasal bilimler, hukuk, sosyoloji, bölge planlama gibi toplum bilimleri ortak bir çalışma sürdürürler. Uygulanması kolay ve ekonomik yönden en çekici olan projelerin büyük bölümü günümüzde zaten gerçekleştirilmiş olduğu için bundan sonraki çalışmalarda daha ayrıntılı incelemeler yaparak, daha gelişmiş çözümleri araştırmak gerekmektedir (Beyazıt, 1994:1). Çok maksatlı ve çok bileşenli karmaşık sistemlere doğru ister istemez zorunlu bir gidiş söz konusu olduğu için, ancak disiplinler arası projelendirmeler ile optimum fayda sağlayan çözümlere ulaşılabilir.

Türkiye'nin Su Kaynakları Ve Su Kullanımı

Dünyada her yıl 3milyon kişi güvenilir olmayan sularından kaynaklanan hastalıklardan dolayı ölmekte, 1,2 milyar kişi güvenilir içme suyuna ve 2,4 milyar kişi de sağlık koşullarına uygun suya erişmemektedir (Anonim-1, bt). Su kaynaklarını tespit etmek, geliştirmek ve kullanmak amacıyla Türkiye, 26 drenaj havzasına ayrılmıştır. Havzalar içerisinde kalan toprak, su, bitki örtüsü varlığı ve o bölgede yaşayan insan faaliyetlerinin birlikte ele alındığı doğal kaynaklardır. Çanakkale ili, bunlardan Kuzey Ege Havzası, Marmara Havzası ve Susurluk Havzaları içerisinde yer alır. DSİ XXV. Bölge Müdürlüğü'nün 2008 yılı verilerine göre Çanakkale ili yerüstü suyu rezervi 2305 hm³/yıl, yer altı suyu rezervi 87 hm³/yıl olmak üzere toplam su potansiyeli 2392 hm³/yıl olarak açıklanmıştır. Bu potansiyeli kullanmak amacıyla inşa edilmiş, Atikhisar barajı, Gökçeada barajı, Tayfur barajı, Bayramiç barajı, Bakacak barajı, Umurbey barajı ve Ayvacık barajı olmak üzere toplam 7 baraj faaliyettedir. Halen inşası devam eden 5 adet(Taşoluk, Kaynarca, Ayıtdere, Bayramdere, Akçin) daha baraj mevcuttur. (DSİ, 2008)Türkiye'de su kaynaklarının durumuna bakacak olursak, teknik ve ekonomik anlamda tüketilebilecek yüzey ve yer altı suyu miktarının toplam 110 milyar metreküp olarak tespit edildiğini görüyoruz. Bu suyun tamamının kullanılabilmesi için 730 baraj ve 2000'den fazla göletin mevcut olması gerekmektedir. Buna karşılık ülkemizdeki mevcut baraj sayısı 212, halen inşası devam eden baraj sayısı 88'dir (Volkan ve Boz, 2006: 150).

Su kaynakları ve onun çevresine en büyük tehditler kentlerden ve sanayi tesislerinden gelmektedir. Kentlerden akıp geçen nehirlerimiz kirletilmiş olarak akışlarına devam etmektedirler. Dolayısıyla su kullanımları arasındaki gerçek yarış, tarımda ve kentsel alanlarda kullanılan su ile çevre için kullanılan sular arasında olmaktadır(Tamer ve diğer, 2006: 89).

Suyu Etkin Kullanmada Tarımın Ve Eysel Kullanımın Rolü

2003 yılının başında yıllık su tüketiminin %74'ü sulama, %15'i içme-kullanma, %11'i ise sanayi sektöründe kullanılmıştır. Sulamada kullanılan miktar gereğinden fazladır. Bu gerçekten hareketle tarımda su tasarrufuna yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Su kayıplarını en aza indirecek su iletim ve dağıtım sistemleri tesis edilmelidir. Sulu tarım alanlarında toprak-bitki-su ilişkileri ve bunların insan ve çevreye olan etkileri üzerinde çok fazla durulmamaktadır. Üretici eğitilmediği için aşırı su kullanma eğilimi ortaya çıkmaktadır. Aşırı ve yanlış gübreleme nedeniyle toprak yapısındaki bozulmalar ve yeraltı sularında kirlenmelere rastlanmaktadır. Bilinçsiz sulama uygulamaları da toprağı tuzlulaştırmış ve taban suyu kalitesini düşürmüştür.(Çakmak ve Aküzüm, 2006) Bu noktada, suyun dağıtımında ve kullanılmasında, su kaynaklarının çok iyi yönetilmesinin gerektiği ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de bununla ilgili olarak DSİ Genel Müdürlüğü'nün 31 Mart 2005 tarih ve 1497 sayılı genelgesi ile mevcut projelerin gözden geçirilerek şebekesi klasik (açık kanal) olanların teknik ve ekonomik açıdan mümkün ise boruluya (kapalı sistem sulama) çevrilmesi yönünde çalışmaların yapılmasına ve uygulanmasına geçilmiştir.

Kentlerde içme ve kullanma sularının kontrolleri (temini, iletimi) belediyelerin yetki ve sorumluluğundadır. Gerekli hizmeti vermenin karşılığını maddi anlamda alan belediyeler, su kayıplarının önlenmesi ve tasarrufu konusunda kullanıcıların bilinçlendirme konusunda üzerlerine düşen görevleri de yerine getirmek durumundadırlar. Almanya, Birleşik Krallık, Bulgaristan ve Fransa gibi ülkelerde şebekelerden kaynaklanan su kayıplarının oranları %3 ile %50 arasında değişirken (Almanya %3, Birleşik Krallık %22, Fransa %30, Bulgaristan %50) ülkemizde bu oranının %40 olması altyapılarımızın ne kadar eski olduğu ve kaçak su kullanımının ne kadar fazla olduğunu açık bir göstergesidir (Tamer ve diğer, 2006; 89). Bu oranlardan da anlaşılacağı gibi yenilenmiş bir altyapı ve kaçak su kullanımının önlenmesi önemli bir değerde su kazancına neden olabilecektir. Örneğin Büyükşehir belediyelerinde fatura edilen su miktarının satılan su miktarına oranı %56 seviyesinde olduğu belirlenmiş ve bunların bir kısmının kaçak kullanımdan dolayı olduğu fakat önemli bir kısmının ise yenilenmeyen eski şebekelerden dolayı meydana geldiği bulunmuştur (Tamer ve diğer, 2006: 89).

Yapılan bir çalışma sonucunda şehir şebeke basıncının artması ile su tüketiminin arttığı belirlenmiştir. Örnek vermek gerekirse 1bar basınçta 15 litre su akarken, 5 bar basınçta aynı açıklıktaki musluktan 36 litre su aktığı saptanmıştır. Buradan da basıncın düzenlenmesi ile konutlarda ortalama %10 ila %7,7 arasında tasarruf sağlanabileceği belirtilmiştir(Yılmaz, 2005: 158).

Kentlerde evsel kullanımda yapılan düzenlemelerin benzeri gibi planlı ve etkin kullanımla tarımda da su tasarrufu sağlanabilir. Tarımda üretimin ve verimin artırılması için sulamanın ne kadar önemli olduğu bilinen bir gerçektir. Fakat düşünülenin aksine gereğinden fazla sulama yapılması hem gereksiz yere su harcanmasına neden olmaktadır hem de drenaj bozukluğu oluşturduğundan çevre kirliliği oluşmasına sebep olmaktadır. Toprakta oluşan fazla su bünyesindeki tuz ve pestisit ve tarımsal gübre artıkları ile yer altı sularının kirlenmesine neden olmaktadır. İhtiyaçtan fazla su kullanımı sonucunda; drenaj bozukluğu, verim düşüklüğü, toprak tuzluluğu, yer altı suyu kirliliği oluşur ve insan ve çevre sağlığını tehdit eden faktörlerin ortaya çıkmasına neden olur (Şengün, 2006: 435). Gelibolu yarımadasında içme suyu amaçlı açılan sondaj kuyularında tarıma bağlı amonyak ve nitrat oranlarının içilebilir değerler üzerinde olduğu görülmüştür. Bu suların içilebilir hale gelebilmesi için arıtma sistemlerinin kurulması gerekmektedir ki bu da işletme maliyetini arttıran bir faktördür (köy hizmetleri). Ülkemizde sulanan alanların yaklaşık %94'ünde açık kanal sistemler,

%6'lık kısımlarda ise basınçlı sulama sistemleri bulunmaktadır (Uzunlu, 2003). Tarımda doğru sulama teknikleri ile önemli oranlarda su tasarrufunun yapılması mümkün olmakla birlikte, fazla sulamadan dolayı oluşan zararlar da önlenmiş olacaktır.

21. yüzyılın içinde bulunduğumuz ilk yıllarında, tüm su kullanım ve enerji ihtiyaçlarımız göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'yi su zengini bir ülke olarak değerlendirmek mümkün değildir. Yıllık kişi başına düşen su miktarının 1500 metreküp ortalama miktardan (2000 yılı itibarıyla) 2030 yılında 1000 metreküpe düşeceği öngörüsüyle, Türkiye giderek su kaynakları açısından kendi kendine yetebilen ülkeler grubundan, su kaynakları yetersiz ülkeler dizinine geçecektir (Kibaroglu ve diğer 2003).

Gerek evsel kullanımda gerekse tarımsal sulamada yetkili birimler gerekli eğitim ve uyarılar ile kullanıcıları bilinçlendirmelidir. Kişiler evsel kullanımlarında suyu kullanırken kontrolü davranışlar azımsanmayacak ölçüde tasarruf sağlanmış olacaktır. Gerek basınç organlarında gerekse bazı Sivil Toplum Kuruluşlarında bunlara yönelik uyarılar ve kampanyalara rastlanmaktadır. En basitinden evlerdeki su kullanma alışkanlıklarında yapılacak ufak değişiklikler ile (bulaşıkları elde yıkamamak, kısa sürede duş yapmak, akan muslukları değiştirmek, kullanılmayan zamanlarda muslukları kapalı tutmak, suyu boşa akıtmamak v.b.) yılda toplam 150 ton civarında su tasarrufu yapılabilmektedir (Anonim-2, bt).

Su Kaynaklarının Geliştirilmesi

Türkiye'nin enerji ve tarım olanakları ve sosyal yapısı açısından bugün bulunduğu yere yükselmesinde su kaynaklarının geliştirilmesinin önemli bir payı vardır. Su kaynaklarının geliştirilmesi özellikle kalkınan ülkelerde ulusal ekonomi için itici bir güç oluşturduğundan gelecek açısından büyük önem taşır. Burada iyi bir örnek olarak Güneydoğu Anadolu Projesinin Türkiye ekonomisine katkısı gösterilebilir. Bu gibi projelerin ekonomik ömürleri uzun olduğu için karar verirken uzak bir gelecekteki toplumun gereksinimlerini tahmin etmek gerekmekte ve burada bir çok güçlüklerle karşılaşmaktadır. Su kaynaklarını geliştirme çalışmaları sadece yeni yapıların inşası şeklinde değil, aynı zamanda mevcut yapıların sağladığı suyun daha iyi kullanılması olarak ta düşünülmelidir (Beyazıt, 1994:2).

Su Kaynaklarını Geliştirmede Hedefler, Yöntemler Ve Sistemler

Su kaynaklarının geliştirilmesinde ulaşılmak istenen hedefler şöyle sıralanabilir, (Erkek ve Ağırlioğlu, 1993:16)

- 1- Milli ekonominin geliştirilmesi
- 2- Çevre şartlarının düzeltilmesi
- 3- Sosyal adaletin gerçekleştirilmesi
- 4- Bölgesel kalkınmanın sağlanması
- 5- Bölgedeki can güvenliğinin sağlanması

Su kaynakları geliştirilirken önce gelen su miktarı ve su ihtiyaçları belirlenir. Bu arada suyun kalitesi ortaya konur. Sonra su ihtiyacının karşılanması amacı ile en uygun çözüm şekli ve bunun yapı sistemleri oluşturulur. Su kaynaklarını geliştirmenin amaçları suyun zararlarından korunma, sudan faydalanma ve su kalitesinin kontrolüdür. Ana amaçlar su temini, kanalizasyon, elektrik üretimi, sulama, taşkın kontrolü, akarsu taşımacılığı, yağmur suyu drenajı, akarsu geçişleri ve kirlilik kontrolüdür. Bunlardan başka mesire yeri oluşturulması, su ürünleri, havza düzenlenmesi, halk sağlığının korunması, bölge koşullarının iyileştirilmesi gibi amaçlar için de su kaynaklarını geliştirme çalışmaları yapılmaktadır (Erkek ve Ağırlioğlu, 1993:16).

Su kaynaklarının geliştirilmesinde karar değişkenlerinin sayısının çokluğu, doğal olaylardaki belirsizlik, sistemlerin zamanla değişken(dinamik) yapısı, özellikle büyük sistemler göz önüne alındığında su kaynaklarındaki uygulamayı bir ölçüde güçleştirmektedir. Büyük sistemlerde problemler hızla karmaşık bir hal almakta olduğundan bu gibi sistemlerin incelenmesi özel yöntemler gerektirmektedir. Su kaynakları sistemlerine matematik yöntemler, yani sistem analizlerinin uygulanması, mühendisler, sistem analizcileri ve karar vericiler yani devlet yetkilileri arasında sıkı bir işbirliği gerektirir.

İleri ülkelerdeki araştırma merkezlerinde geliştirilen çözümler gelişmekte olan ülkelerdeki su kaynakları projelerine kolayca uygulanamamaktadır. Bunun başlıca nedeni her projenin kendine göre özelliklerinin bulunmasıdır. Diğer bir neden gelişmekte olan ülkelerde verilerin genellikle yetersiz ve güvenilir oluşudur. Önemli bir problem de projenin amaçlarını, sosyo-politik etkilerini tanımlamanın ve belirlemenin güçlüğüdür. Türkiye'de su kaynakları ile ilgili uygulamalarda halen klasik yöntemler kullanılmaktadır. Kamu kuruluşlarındaki mühendisler modern yöntemlerin potansiyeli hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları için bunları kullanmaya istekli olmamaktadırlar. Modern tekniklerin kullanılmasına ancak üniversitelerdeki teorik araştırmalarda rastlanmaktadır (Beyazıt, 1994:5).

Su kaynaklarını geliştirme çalışmalarına konu olan sistemler 4 ana grupta toplanabilir:

- 1- Akışları düzenleme sistemi: Doğal akışların zaman içinde amaca uygun şekilde düzenlenmesini sağlayan depolama sistemleri(biriktirme hazneleri).

- 2- Dağıtım sistemi: Suyu istenen yere ulaştıran akarsu, kanal ve borular.
- 3- Su kullanma sistemi: Suyun istenen yer ve zamanda çeşitli maksatlarla kullanılmasını sağlayan yapılar.
- 4- Kullanılmış suyun atılması veya geri kazanılmasını sağlayan sistem: Atık suyun kalite bakımından kontrolü, uzaklaştırılması, yeniden kullanılmak üzere geri kazanılmasını sağlayan yapılar (Beyazıt, 1994:6).

Dünyada suya talep hızla artmakta olduğundan doğada bulunan suların toplanıp belirli bir düzende kullanıma sunulması için barajların inşa edilmesi gerekmektedir. İnşa edilen barajların ekonomik ömürleri 50yıl olarak düşünülür. Baraj inşaatları önemli ve pahalı mühendislik yapılarıdır. Barajlar, içme-kullanma ve sanayi suyu temini, sulama, taşkın kontrolü, hidroelektrik enerji üretimi, akarsu ulaşımı, rekreasyon, kirlilik azaltılması, balıkçılık, yaban hayatı koruma ve diğer çevresel maksatlara yönelik olarak oldukça geniş kapsamlı kullanım alanına sahiptirler(Anonim-3, bt). Barajların planlanmasında besleyecek olan su kaynağının iyi belirlenmesi, maliyetinin iyi hesaplanması gerekir. Türkiye’de baraj güvenliği, DSİ ve bunlarla birlikte Baraj Güvenliği Derneği’nin çalışmaları ile sağlanmaktadır. DSİ’nin baraj güvenliği politikasında; uygun planlama, uygun mühendislik tasarımı, uygun inşaat, uygun işletme ve uygun acil durum hazırlığıdır (DSİ, 2006: 57). Baraj Güvenliği Derneği çalışmaları içerisinde; barajların teknik yönden uygun ve sağlıklı yapılabilmeleri için kamuoyunun aydınlatılmasının ve ilgililerin bilgilendirilmesinin sağlanması, bu işleri yürüten kurumlar ile gereken işbirliğini yaparak baraj yapılarının canlı yaşam için tehlike riskinin düşürülmesi ve yurtdışında konuyla ilgili gelişmeleri yakın takip ederek, ülkemiz su ve toprak kaynaklarının en verimli kullanımı yönünde önerilerin getirilmesi bulunmaktadır (Anonim-3, bt). Barajlar kullanım suyu sağlamakla birlikte balıkçılık ve rekreasyon amaçlı ortam oluşturmaları, turizm ve spor alanlarında faaliyetlere imkan sağlamaları açısından ve en önemlisi enerji üretimini mümkün kılması açısından (hidroelektrik santralleri) oldukça önemli su yapılarıdır.

Barajların inşası suyun kullanılması açısından çok önemli olmasına rağmen birkaç önemli nokta vardır ki üzerinde düşünülmesi gerekmektedir. Doğal yaşamın sürebilmesi için canlıların yaşam alanlarının çok fazla tahrip edilmemesi gerekmektedir. Bunun için de barajlar akarsuların üzerine gelişigüzel inşa edilmemelidir. Ülkemizde uluslararası öneme sahip sulak alanlar mevcuttur. Fakat yapılan yanlış projeler sonucunda toplam 1 milyon 400 bin hektar sulak alan yok olmuş, akarsuların doğal yapıları bozulmuş bununla birlikte sazçılık, balıkçılık, tarım gibi gelir kaynakları azalmıştır (Anonim-4, bt). Örneğin Çoruh Havzası’nı geliştirme projesi kapsamında (7 baraj, 18 HES, 9 regülatör), yapılacak olan yapıların havzadaki sosyal, kültürel ve çevre üzerinde oluşacak etkiler incelenmiştir. Yapılacak olan barajlar havzada ekosistem değişikliğinin oluşacağı, nehir ekosisteminden göl ekosistemine dönüşeceği vurgulanmıştır. Yaklaşık 15bin ailenin sebze ve meyvecilik amacıyla kullandıkları tarım arazilerinin yok olmasının muhtemel olacağı de belirtilmiştir. 230 kuş çeşidi, 2300 bitki çeşidinin bulunduğu alanların yavaş yavaş yeni yerlere kaydırılması gerektiği, yeni imar alanlarının oluşturulması gerektiği yapılan çalışmada vurgulanmıştır (Öztürk, 2006: 220). Atatürk Barajı’ndan dolayı Adıyaman’ın Samsat İlçesi ve çevresindeki köyler sular altında kalmış ve halk başka bir yerleşim alanına taşınmak zorunda kalmıştır. Barajların inşaatı ile çeşitli alanların sular altında kalmasından dolayı uluslar arası kuruluşlar karşı çıkmaktadırlar. Örneğin; Anadolu’da Zeugma, Apparneya, Horum Höyük, Yirmibeş Höyük, Halfeti, Kale Meydanı ve Rum Kale gibi 30’un üzerinde tarihi yerler GAP’ta yapılan su yapılarından dolayı sular altında kalınca çeşitli kuruluşlar tepki göstermişlerdir. İlsu Barajı’ndan dolayı birçok tarihi alan sular altında kalacak ve 25 bin kişi göç edecek gerekçesiyle İngiliz Kredi Kurumu kredi vermekten vazgeçmiştir (Acatay, 2003:2). Burada da anlaşılacağı gibi su kaynaklarının yönetimi projelendirilirken mutlaka beraberinde çevresel, sosyal, kültürel, sosyo-ekonomik etkileri yönünde de düşünülmesi ve mümkün olduğu kadar önceden önlemler alınmalıdır.

Su Güvenliği

Evsel ve endüstriyel atıklar direkt olarak kullanma sularına karışabileceği gibi yer altı sularına da karışarak dolaylı yoldan yine kullanım sularına karışabilmektedir. Tüm bunlar kimyasallar ve insan ve hayvan sağlığını tehdit edecek maddeler içerebileceğinden tehlikeli bir durum oluşturabilmektedir. Su güvenliğini sağlamak için yerel yönetimlere büyük görevler düşmektedir. Ankara Valiliği’nin resmi gazetede yayınlanan tedbirleri doğrultusunda bu konuda çeşitli önlemler alındığı görülmektedir. Bu tedbirler doğrultusunda herhangi bir şekilde suyun bir yerden bir yere naklinden, nakil aracının özelliklerinden açılacak ya da açılmış olan kuyuların kullanımına kadar alınması gereken önlemler ve uyulması gereken kurallar açıkça belirtilmiştir (RG. 2006). Bunlar uygulandığı takdirde su güvenliği büyük ölçüde sağlanmış olacaktır.

Sınırşan Sular

Su kaynağından çıktığı yerden sınırları aşmış başka bir ülkeye geçiyor ise o zaman bu suyun paylaşılması ve kullanım ortaklığı konuları ortaya çıkıyor ki bu konular özellikle 21. yüzyılda önemini arttırarak çözüm bekleyen konular olacaktır. Akarsular buldukları coğrafi bölgelerin özelliklerini yansıtır ve taşırlar. Buna bağlı olarak da kaynağı paylaşan ülkelerin ulusal kimlikleri, bunu kullanma biçimleri, karşılıklı

bilgi alışverişi, işbirliği çabaları ve örgütlenme biçimleri, dikkat edilmesi konular olarak düşünülmektedir (Arapkirioğlu, 2006: 227).

Ülkemiz düşünüldüğünde su kaynakları bakımından dünyanın en problemlı bölgelerinden birisinin içinde yer aldığı düşünülmektedir. Ortadoğu'da bulunan ve hayat kaynağı olan beş su kaynağından üç tanesi Türkiye'nin sınırlar arası ortak kullandığı su kaynaklarıdır. Bunlar Lübnan, Suriye ile kullanılan Asi Nehri ile Irak ve Suriye ile kullanılan Fırat ve Dicle Nehirleridir (Zehir ve Özşahin, 2003). Ayrıca bu bölgede olmayan ama yine ülkemizin bir başka ülkeler ile paylaştığı Çoruh, Aras ve Meriç nehirleri bulunmaktadır. Su kaynaklarının kullanımı ortak kullanan ülkeler arasında sorunlar çıkarmakta ve çeşitli protokoller hatta devletlerarası antlaşmalar yapılmasına sebep olmuşlardır. BM'nin hazırlamış olduğu rapora göre Türkiye 2025 yılında su sıkıntısı çekecek 2040 yılında ise elindeki su rezervleri yüzünden savaşmak zorunda kalacaktır. Özellikle 2025 ve 2040 yıllarının Ortadoğu ve Arap yarımadası için önemli tarihler olduğu belirtilmiştir (Uysal, 2006: 361). Tüm bu veriler doğrultusunda "Su Savaşları" başlığını taşıyan araştırmaların çok önemli bir gerçeği vurguladığı sonucuna varılabilmektedir. (Acer, 2006: 27).

Sonuç

Yaşamın vazgeçilmez unsuru ve yerine bir başka şeyin ikame edilemeyeceği bir doğal kaynak olan su yaşamın kendisidir; insan ve doğa için vazgeçilmezdir. Ancak azalmaya yüz tutana, tükenme noktasına gelene, azaldığı oranda da alınır satılır bir meta haline getirilene kadar hak ettiği ilgiyi görmemiştir. Dünyadaki hızlı nüfus artışı suya karşı talebi arttırmakta buna karşın su kaynaklarını planlı ve temiz bir şekilde kullanamama mevcut suyun kalitesini azaltmaktadır. Bu da suyu gittikçe daha zor ulaşılabilir bir kaynak durumuna sokmuştur. Su ve toprak, bir ülkenin en önemli kaynaklarıdır. Bu kaynakların uygun bir şekilde geliştirilmesi ile ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmesine önemli katkıda bulunulur.

Suyun bu kadar önemli olması ve gittikçe azalması suyun ticari mal haline dönüşmesini kaçınılmaz kılmıştır. Dublin Konferansı'nda (1992) kabul edilen ilkelerden bir tanesi de suyun ekonomik değerlerinin olduğu ve **ekonomik bir ürün olarak tanımlanması** gerektiğidir. Yani aslında suya erişimin bir insan hakkı olmasıyla çelişen bir ilkedir. Buradan gelişmiş ülkelerde suya erişimin kolay olması ama bunun yanında az gelişmiş ülkeler ya da gelişmiş ülkelerde yaşayan yoksulların suya erişimleri zorlaştırılmıştır. Burada suyun metalaştırılması söz konusudur ve bu bile elimizdeki kaynağın boşa, plansızca, düşüncesizce ve gelişigüzel kullanılmaması konusunda ülkece ne kadar hassas davranmamız gerektiğini vurgulamaktadır. (Geray, b.t.)

Ülkemizde su kaynaklarımız ile ilgili tüm planlamalar, yönetimi, geliştirilmesi ve sorumluluğu Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü'nündür. DSİ'nin oluşturduğu hedefler ile şekillenen su politikamızın akılcı ve uzun vadede çare olmadığı konusunda ciddi bilimsel sorular bulunmaktadır. Türkiye dünyada yer altı suyu tüzüğüne sahip sayılı ülkelerden birisi olmasına rağmen yasaların yeterli şekilde uygulanmaması ve kontrol eksikliği sebebi ile yer altı suyu sorunları yaşayan ülkelerdendir (Uysal, 2006:361).

Ayrıca Türkiye sınır aşan su kaynakları bakımından da dünyanın en problemlı bölgelerinden birisinin içinde yer almaktadır. Ülkemizin sınırlar arası ortak kullandığı su kaynakları Fırat, Dicle ve Asi nehirleridir. BM'in hazırlamış olduğu rapora göre Türkiye 2025 yılında su sıkıntısı çekecek ve 2040 yılında ise sahip olduğu su kaynakları rezervleri için savaşmak zorunda kalacaktır.

Yukarıda açıkladığımız tüm nedenlerden dolayı ve Küresel Barış ve Ülke Barışı için, su politikası ve su yönetimini belirleyecek, kalkınma ve gelişme planlarına uygun, ulusal ve toplumsal karakterli bir **Su Çerçeve Yasasının** çıkması için gerekli çalışmaları, kamu kurum ve kuruluşları, su kullanıcıları, sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve üniversiteler bir araya gelerek yapmak zorundayız. Su çerçeve yasının olmaması birçok sıkıntıyı doğurmaktadır. Su konusunda ülkemize yeni düzenlemeler getirecek olan Avrupa Birliği Su Çerçeve Yönetmeliği (2000/60/EC) sınır aşan sular konusundaki çalışmalarının da daha hassas yapılmasını sağlayacaktır.

İnşaat Mühendisleri Odası olarak, su kaynaklarının toplumsal bir değer kabul edildiği ve kamusal bir hizmet olarak görüldüğü, ülkeler arasında savaşlara değil dostluklara vesile olduğu bir dünya için hizmete hazırız.

Kaynakça

- Acatay, T. (2003). Avcı, İ.(Ed) *Türkiye Su Sorunu Bildiriler Kitabı* içinde (1-4)
- Acer, Y. (2006). Sınırşan Sular, Hukuksal Çerçeve Ve Türkiye. *Karizma Dergisi*, 7 (27)
- Anonim 1 *UN Launches International Year of Freshwater To Galvanize Action on Critical Water Problems.* (b.t.).<http://www.un.org/euents/water/launchrelease.pdf> Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2008
- Anonim 2 <http://www.suyunubosaharcama.org> Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2008
- Anonim 3 <http://www.barajguvenligi.org> Erişim Tarihi: 17 Haziran 2008
- Anonim 4 <http://tarihikentlerbirligi.org/icerik/haberDetay.asp?newsID=108> Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2008

- Arapkirliöglu, K. (2006) "Tuna, Dicle Ve Fırat Akarsularının Kullanımında Ulusal Çıkarlar Ve Çevre Etiği" TMMOB Su Politikaları Kongresi, Ankara, 227–240
- Beyazıt, M. (1994). *Su Kaynakları Sistemleri* (1.Basım). İTÜ Yayınları
- Can, H.(b.t.) *Türkiye'nin Sınıraşan Suları* http://www.mitaged.org.tr/2sy_su_hasancan.doc *Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2008*
- Çakmak, B., Aküzüm, T. (2006). "Türkiye'de Tarımda Su Yönetimi, Sorunlar Ve Çözüm Önerileri" TMMOB Su Politikaları Kongresi, Ankara, 349–360
- DSİ. (2005). *DSİ Genel Müdürlüğünün 31 Mart 2005 Tarih Ve 1497 Sayılı Genelgesi*
- DSİ. (2006). *Yusufeli Barajı HES Projesi, Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2008*
- DSİ. (2008). *DSİ XXV. Bölge Müdürlüğü 2009 Yılı Yatırım Programı Takdim Toplantısı Kitabı. (Nisan) Ankara*
- Erkek, C., Ağıralioğlu, N. (1993). *Su Kaynakları Mühendisliği* (2.Basım).Beta Yayınları
- Geray, U. (b.t.). *Ormanlar ve Su Politikası* <http://www.cekulvakfi.org.tr/icerik/haftaninYazisi.asp?ID=31> *Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2008*
- Harp, S. (2008). *2. Su Politikaları Kongresi Açılış Konuşması* <http://www.imo.org.tr> *Erişim Tarihi: 10 Haziran 2008*
- Kıbaroğlu, A., Sümer, V., Kaplan, Ö., Sağsen, İ. (2006). "Türkiye'nin Su Kaynakları Politikasına Kapsamlı Bir Bakış: Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi Ve İspanya Örneği" TMMOB Su Politikaları Kongresi, Ankara, 184–194
- Öztürk, T. (2006). "Çoruh Havzası Su Kaynaklarını Geliştirme Projelerinin Çevresel Etkileri", TMMOB Su Politikaları Kongresi, Ankara, 220–226
- Resmi Gazete. (2006). *Ankara Valiliği Kararları, Su Güvenliği İle İlgili Tedbirler, Gıda Güvenliği İle İlgili Tedbirler, Umuma Açık Alanlarda Genel Sağlık Tedbirleri ve Psikoteknik Merkezlerin Fiyat Tarifesi Kararları Erişim Tarihi: 17Haziran 2008*
- Soğancı, M (2008). *2. Su Politikaları Kongresi Açılış Konuşması* <http://www.imo.org.tr> *Erişim Tarihi: 10 Haziran 2008*
- Şengün, M.N (2006). "Arazi Toplulaştırma Ve Tarla İçi Geliştirme Hizmetleri Sulama Suyunun Tasarruflu Kullanımına Etkisi Ve Çalışmaları Yürütmesi Gereken Kurumsal Yapıdaki Yanlılıklar", TMMOB Su Politikaları Kongresi, Ankara, 435–445
- Tamer,N.,Atik, S., Özbilen, V., Özden, S., Seyrek, K. (2006) "Küresel Su Politikalarının Şehir Ve Bölge Planlama Disiplini Açısından Değerlendirilmesi" TMMOB Su Politikaları Kongresi, Ankara, 89-104
- Uysal, H. (2006). "Ülkemizde Su Hizmetleri Yönetim Politikalarında Değişim Ve Sulama Koopertifleri" TMMOB Su Politikaları Kongresi, Ankara, 361–375
- Uzunlu, V. (2003). "Türkiye'de Sulama Politikaları Ve Tarımda Suyun Kullanılması" Suyumuzun Geleceği Ve Türkiye Su Politikaları Paneli
- Volkan, F., Boz, B. (2006). "Türkiye'de Su Kaynakları Geliştirme Politikalarına Yönelik Tespitler Ve Öneriler" TMMOB Su Politikaları Kongresi, Ankara, 150–155
- Yalçın, G. ve Güven E. (2006). "Türkiye'nin Baraj Politikası Ve Önemli Doğa Alanları Doğa Derneği Kurumsal Görüşü", TMMOB Su Politikaları Kongresi, Ankara, 250–264
- Yılmaz, S.(2005).Konutlarda Su Şebeke Basıncının Su Tüketimine Etkileri. *Teknoloji, 8 (2), 157–166*
- Zehir, C., Özşahin, M. (2003). "Türkiye'nin Uluslar arası Su Politikaları Ve Sınıraşan Sular" Suyumuzun Geleceği Ve Türkiye Su Politikaları Paneli

UNDERWATER TOURISM OF TURKIYE AND NEW APPROACHES

Mustafa ALPARSLAN
malparslan@comu.edu.tr
COMU Su Urunleri Fakultesi
Deniz Anil ODABAŞI
anildeniz@yahoo.com
COMU Su Urunleri Fakultesi
Kenan DİKİLİTAŞ
kenandilitas@gmail.com
COMU Fen-Edebiyat Fakultesi
H.Barış ÖZALP
jacenzo@yahoo.com
Su Urunleri Fakultesi

Abstract

Turkiye has very rich potential for underwater activities such as free diving and scubadiving. Essentially, our coasts are approximately 7816 km long and has many historical wrecks.

Unfortunately because of some reasons, the underwater richness has not been presented and evaluated enough by now. In this context, Black Sea, Marmara, Aegean Sea, Mediterranean and many lakes which are located central of Anatolia, and east of Anatolia are full of very interesting caves. Approximately 120 Natural lakes and approximately 120 and 555 dam lakes are located in the different regions. Some of them are artificial area, Atatürk Dam Lake 817 km², Keban Dam Lake 675 km², Karakaya Dam Lake 268 km², Hirfanlı Dam Lake 263 km², Altinkaya Dam Lake 118 km² and Kurtboğazı Dam Lake 6 km².

Keywords: *underwater activities, underwater tourism, underwater richness of Turkey*

Introduction

Many different cultures including prehistoric period, Byzantine, Seljuk and Ottoman has been lived in Anatolia. Naturally during wars or because of hard climate conditions, many war ships, galleys and trade ships were sunk. Especially, North of Aegan Sea shows very interestic potential archaeological tourism because hundreds wrecks lying down on bottom. Very exotic habitats occured around and inside these wrecks in time. On the other hand, cave diving is very new approach in touristic conception (Alparslan et al.,2005).

At the same time, Underwater Sport Clubs 38 and Free or Scubadiving Centers 97 has been performing in Turkiye. All these clubs and centres belong to Underwater Federation. Additional, approximately 130.000 divers, 1200 guide divers and 3500 lifeguards work in different recreational regional.

Beyond of this, some bureaucratic problems has to be solved as soon as possible, otherwise tourists may face some difficulties while diving in our sea coasts. For example, Majestic Wreck was sunk in 1915 and many parts of this wreck were sold for different reasons and diving is stil forbidden to this wreck for touristic activities. The other important point is the check passport system for foreign divers. However, some trawl and purse seine ships collect historical anforas with fish in free region.

We have to show high effort solving some of general bureaucratic problems, international relations and global tourism. These activities will bring peace, understanding different cultured people and economic advantages as a result.

Our marine and lake biodiversities, underwater caves and wrecks expect to be discovered not only by us but also by foreign divers and underwater lowers. Additional to aquatic biodiversity, wrecks serves as shelter and caves can be defined as a very important potential tourism source.

Turkiye has marine and lake richness in point of tourism sources. Black Sea, Aegen Sea, Marmara and Mediterranean Sea have totally 7,816 km long and Atataturk Dam Lake 817 km², Keban Dam Lake 675 km², Karakaya Dam Lake 268 km², Hirfanlı Dam Lake 263 km², Altinkaya Dam Lake 118 km² and Kurtbogazı Dam Lake 6 km², Van Lake 3713 km², Beyşehir Lake 651 km², Egirdir Lake 482 km², Tuz Lake 1500 km², Burdur Lake 250 km² and Ulubat Lake 156 km².

Many of countries have improved their tourism capacity by means of diving and fishing activities in the lakes. Turkiye is very lucky on this topic but it can not been said that their great natural resources are not use very efficiently. This touristic activities included fishing, taking underwater photography, videofilm on archaeology and cultural relations. In fact, Turkiye is one of very important international tourism centers in the world with 4 different seas, approximately over 100 Isles, 20 natural lakes and 555 dam lakes.

Touristic efforts are very vital for the countries where located different regions take very high economic incomes with underwater tourism activities such as scuba diving on wrecks, biodiversity regions, natural or artificial reefs and they acquainted their countries as a result. For example, Egypt Government presents every easiness, safety and facilities for the tourists in Ras Muhammed but put some strict rules conserving underwater exotic corals and biodiversity. At the same time, if it is necessary, the government can apply some limitations for this underwater activities in this region like how many divers, amount of vessels and diving, daily rotation of diving centers. Unsuspecting, this region is a very famous and wellknown in the world but Canakkale Strait, Bozcaada, Gökçeada, Bodrum and Kas also has very interesting biodiversity, caves and archaeological wrecks. Especially, many micro and macro marine flora and fauna can come to the North of Aegean coasts and naturally make rich underwater life by means of currents and ballast water of ships.

Natural or artificial underwater parks are presented for the tourists in the different countries and these activities are very affordable. War wrecks of Micronesia Isles, warships of naval force of United States of America, Russian navy destroyer which has been sunk as artificially in Cayman and dancing stingrays. This place is known as 'Sting City' and it is wellknown in international marine tourism concept.

Huge groupers of Medas Isle in Spain, underwater park in Ras Muhammed can be visited with low price and this money will spend for the conservation of the underwater park. The essential target is, bringing the divers-tourists by presenting all safety, confidences and conveniences. Natural and artificial underwater parks have never been presented costly in modern tourism mentality in the world at this time.

Our diving centers show high performance as education and tourism information in different regions. Tourism firms work as all inclusive system and marketing understanding. After giving informations and conversations on the diving region in hotel, the tourists are taken to the diving point by vessels.

Underwater potential regions of Turkiye:

Within the seas of Turkiye, divers can discover a fascinating submerged world, from underwater caverns to sunken ships and even the remains of ancient cities. In particular, the Mediterranean and Aegean coasts are becoming increasingly accessible to scuba divers, as a result of a growth in both tour operators and diving centers. Comprehensive facilities and varied dive sites are at the disposal of divers, ranging from beginners and those looking to gain a Professional qualification, to experienced divers wishing to fully explore the varied landscape on offer. The diving season runs from April to November, and the crystal clear waters mean that visibility is often excellent and up to 30 m is common.

Black Sea Region

Sinop and diving points

Boztepe İnceburun-There are sarcophaguses belong to the Roman Empire time. Additionally, whole cannons and 4-5 m anchors belonging to Ottoman Empire.

Karakum Cove-This place is really very interesting and its sand has black colour. The wrecks which belong to Byzantine period can be seen in the bottom (www.scubaturk.com).

Gazibey Rocky Places-This region is very rich from the point of biodiversity. There is only one Scuba Diving Center (Beluga Diving Center).

Mediterranean Region

Province of Antalya

The famous tourist region has the highest number of diving schools in the country, containing many contrasting dive sites. A French military transportation ship at the entrance of Antalya harbour lies at a depth of approximately 30m (Paris Wreck). The Islands in the open seas around Tekirova has a wonderful array of sea life including huge thornback rays, and is also a good location for cavern diving. During August and September there are a huge amount of Tuna fish and seals, and dolphins can be seen throughout the year. Lying 1 km from the Antalya Yacht Harbour is the site of a French battleship, San Didier, which sunk during the war in 1942. During excavations in 1946 and 1974, a major part of the ship's cargo was discovered, including ammunition and medical equipment. Although there is a little left in the submerged ship, it is still attracting much interest to divers, and permission is required from the Antalya Government and Marine Police Department. The area between the beaches of Lara and Konyaalti, the two biggest in Antalya, has attractive rock formations and sea life between a depth of 14-26 m. The small island of Sican, a few kilometers from Antalya Harbour, is also a popular diving region. The coast on the west side is relatively shallow and sandy (maximum 8 m) but on the northeast side with rocky seabed descends to 22 m, which also has a small cavern. Submerged 200 m from the coast near Manavgat, east of Antalya, is a B-24 American war plane named Hadley's Harem, which came down after leaving its base in Cyprus after bombing over Romania in 1944. The cockpit was removed during studies in 1995, and now lies in a private museum in Istanbul. Diving to this particular site requires special permission. In Gelidonya, at west

of Antalya Bay, there are submerged remains of a cargo ship which sunk after crashing on the rocks near to what is now known as Taslik cape. During research performed by divers in 1960 to a depth of 28 m, the first completed underwater excavation, it was determined that the ship dates back to the 17th. Century B.C. Research in 1994 revealed its Middle Eastern origins, as deduced from the anchor, and excavated items are exhibited in Bodrum Underwater Archaeology Museum. Suluin Cavern in the region of Kirkgoz used to be a dry area. This plateau around Antalya is travertine, composed of limestone which has dissolved. During research in 1995, the depth of the cavern reaches 83 m, with a huge entrance at 45 m covered with stalactites, travertine pools and other formations and many water channels off the cave (www.devraz.com.2005).

Kas

The seas around Kalkan are suited to experienced divers, with species of sea life including sharks, turtles, tuna and thornback rays. Patara has coral and sea sponges, and the Fener waters descend from 11 – 132 m, with lively and colourful sights. Oksuz Island is known for its lizard fish, a member of the shark family. 60 m off the east coast of Uluburun and 9 km southeast of Kas lie the ruins of a cargo ship dating back to the 14th century BC. As a result of dives in 1984 the ship's cargo, which had slipped to a depth of 61 m, was removed and some of it exhibited in the Bodrum Underwater Archaeology Museum today. Near the Greek island of Meis off the coast of Kas, there are the submerged remains of an Italian plane from World War II. Its first sighting is at a depth of 57 m, its tail going as far as 70 m, and there is still ammunition within the wreckage.

Finike

Gok Cavern near Finike, is one of the deepest in Asia which is accessible to divers. The cavern reaches the seabed and has a wide entrance, and the presence of stalactites indicates that this was once dry.

Kemer

One of the most popular diving areas in the region is the Three Islands, off Tekirova, which has many diver sites and greater depth than Antalya. The wreckage of a submerged ship lying 2 km from Kemer Yacht Harbour at a depth of 25 m, belongs to a French cargo ship which sank during World War II. It is estimated to have been built in 1896, and has three decks and two warehouses, of which some is still covered in tiles.

Pressure Rooms in Turkiye

1. Capa Hospital Department of Marine and Underwater, Istanbul
2. Cubuklu Underwater Rescue, Istanbul, Military Rescue
3. Gata, Haydarpasa Underwater Department, Istanbul, Military Rescue
4. Bodrum Underwater Research Institute, Bodrum

Province of Mersin

The clear waters of Mersin have many interesting dive sites including the sunken cargo ship at the western cape of Dana island. There is a submerged island northwest of Sancak bay, with large ancient oil jars.

North Of Aegean Region

Province of Balıkesir

According to rumour, the area around Ayvalik is the location of the lost city of Atlantis – but what is known is the unique diving options especially off Gunes Island, Yuvarlak Island and Kerbelâ Rocks. The most popular area is the waters off Kiz Island with fascinating underwater fauna from a depth of 19m (www.tatil.com.2008).

SOUTH OF AEGEAN

Province Of Mugla

Datca

The area around Datca has wonderful diving opportunities with many sharks, dolphins and Mediterranean seals at a depth of between 10-40 m, especially around the islands of Kara Incir. There is a good dive point off Esen Island, which is connected to Datca harbour (www.bodrubha.com.2007).

Marmaris

There are 52 diving points and a large selection of ancient underwater ruins around the area of Marmaris, including off the coast of Dis (33 m), Rodos, Kutuk, Burnu, Cennet Island, Kadirga Feneri and Kargi Island. The steep slope of the seabed off Cennet Island contains especially beautiful plant and animal life.

Bodrum

Bodrum is famous for one of the greatest underwater museums in the world. But it is also known for its great diving opportunities with great depths, colourful sea sponges and caverns. The east wall off Orak Island, exceeding 100 m in depth, is a diving haven with beautiful rock formations in the shallow area, which can take easily take a whole day to experience fully. The waters around Kargi and Kocek islands, around 20-30 m depth, contain antique ruins, with sea creatures of all sizes and good for macro-photography. Catal Island and the coast off Gemitasi are also good dive sites.

Marmara Region*Province of Kocaeli*

Kocaeli ili Kandıra ilçesi Karadeniz kıyısı boyunca su altı dalışı yapılabilecek yerler mevcuttur. Üniversite Spor Kulübü ve Kocaeli Sualtı Sporları Kulübü'nün deniz çalışmaları, Kandıra Kerpe, Kumcağız, Kefken ve Seyrek plajında sürdürülmektedir (www.kodosk.org.)

*Province of Canakkale**Saros*

Saros is a favourite spot for divers due to its proximity to Istanbul, and is full of submerged ruins like Captain Franco, which lies at the entrance of Canakkale Strait in Saros bay (Oz,1998:18).

Gokceada , Bozcaada and Tavsanadası

Because there are no diving schools in Gokceada, the surrounding towns must be used instead. There are submerged ruins from World War I in Kuzu Harbour, and many huge anchors and wrecks of ships between the Mermer Lighthouse and the Anatolian coast. Around these waters are the islands of Orfoz, Karayer and Essek, which are home to a huge range of sea creatures. Canak harbour, Bakla Tasi, Pinar Dere Mermer Cape, and the south of Tuz cape are good points for diving. There is a diving school in Bozcaada, with good tourist facilities, and its waters have interesting plant life and sea creatures (Ozturk,1999).

Mid Anatolia Region*Province Of Konya Beyşehir Lake*

This lake has 7 islands such as Igdeli, Akburun, Uzunada, Kızkulesi, Mada, Yılanlı and Külbent. It is approximately 651 km² and freshwater fish population is very rich (www.wowturkey.com 2007).

East Of Anatolia*Province Of Van*

Van Lake: In the times of ancient Greece it was known as Thospitis Lacus, which is derived from the Urartian city of Van ,or ancient Chauan (www.vankulturturizm.gov.tr.2007). Lake Van (Van Gölü in Turkish) is the largest lake in Turkiye and the second largest inthe Middle East. Its also the biggest sodium water lake in the world. It covers an area 3713km² and the deepest point is 457 m.The water is not very suitable for drinking or irrigation because its high salinity ,and only limited species of fresh water fish (Darekh,a species of herring-Inci Kefali in turkish) can live. There are four islands in the southern part of the lake : Akdamar, Carpanak, Adir and Kus islands. All of these islands were declared as archaeological sites in 1990. Especially Akdamar Island is a very popular one among visitors.

Equipped Diving Regulations

Certificate: Sportive aimed equipped divers, should have the sufficiency certificate (diving card) issued by Underwater Sports, Life Guarding and Water Ski Federation (www.mevbank.com/default.asp 2008).. But certificates issued by organizations educating under international standards, are also valid. These certificates, can be turned into sufficiency certificate (diving card) with application to federation. Sportive dives, diving disciplinary authorizations, technical specifications and authorization certificates of Turks are issued complying with the principles determined and accepted by Youth and sports General Directorate, Underwater Sports Life Guarding and Water Ski Federation. For sportive aimed dives of foreign divers, they should be a member of International Underwater Sports Federation or national organizations or have a certificate issued by authorized organizations or institutions of their countries.

Responsibility: Diving and life security of the divers belongs to divers, but all of the responsibilities of course participant's during training belongs to lecturer. In dives of Turks, taking guide skin diver is under request. Foreign divers should take guide skin diver during their dives. During diving, protection of cultural and natural wealth, maintaining of property and life security of divers during diving, are under the

responsibility and obligation of guide skin diver. But all kinds of problems exist before diving and due to the personal mistakes of divers who violates the diving rules is not under the responsibility of skin diver.

Material: There is no equipment limit during sportive aimed dives. During equipped sportive dives, balance vest (life vest, BC), tube pressure monitor, depth monitor and time hour usage is obligatory. But usage of lifting balloon or same aimed materials is forbidden.

Decompressed dives are absolutely forbidden. Presence of high pressurized tube filling compressor in land or in ships, which took required permissions from corresponding authorities during dives is free.

Diving organizing agency, club, establishment, hotel, holiday village, school etc. places as well as ships should provide first aid material in stock. Underwater photographing, video camera usage during dives is free. All kinds of materials for taking picture or video recording can be used.

Material Maintenance: Sportive aimed diving organizing tourism agencies, yacht operators, organizations and institutions as well as underwater clubs should perform the periodic test and maintenance of diving materials (such as tube regulator, balance vest) used and owned by skin divers. These tests can be performed in civil skin diver firm agencies or organizations authorized by Ministry of Industry and Commerce.

Ships to be used during dives: During underwater dives, usage of Turk ships is basis. But dives are possible on condition that required permissions should be taken for foreign groups who wishes to dive from their boats as well as foreign divers who come with their ships.

Diving permission: Sportive aimed equipped dives are subjected to permission excluding forbidden zones. Dives, organized to places excluding forbidden zones in group by club, organization or institutions, should be informed to City Tourism Directorates or authorized organization. This information is submitted to Regional Coast Guard Headquarters (or authority within the region) by correspondent organization.

All kinds of equipped sportive dives are subject to permission for foreign divers. Authorities which will issue these permissions are City Tourism Directorate or authorized organizations. One copy of permission forms to be issued will be submitted to Harbor Directorate and one copy of it is submitted to Regional Coast Guard Headquarters (or authority within the region) by permission issuing organization. Permission certificate, whose one copy remains at permission holding organization, should be shown to authorities during controls. Information submission and permission taking is not obligatory during dives with the aim of training as well as two persons friend system dives (excluding forbidden zones).

Forbidden Zones: All kinds of diving excluding scientific studies in military forbidden zones as well as regions in which there are Cultural and Natural Wealth Required to be protected underwater according to 19/08/1989 date and 20257 numbered Official Gazette issued Decision of Board of Ministers, according to 35th article of 863 numbered Cultural and Natural Wealth Protection Law.

The Marmara Sea

Istanbul Sedef Island and Surroundings

Istanbul - Area Between Buyukcekmece, Guzelce ile Degirmen Cape

Kapidag Peninsula - Area from the East of Gundogdu Port to Cape Ormanli

Akcaada and Surroundings

Area Between Kapidag and Erdek

Marmara Island - Area Between Cape DomuzCape and AbaCape and West of Hayirsiz Island

The Aegean Sea

Canakkale Strait Exit, Area Between Kumkale and Cape Baba

Edremit Strait - Area Between Cape Sivrice and Cape Kadirga

Ayvalik - Maden ve Kucukmaden Islands and Surroundings

Candarli Strait - Area Between Cape Maltepe and Cape Foca

Izmir Strait - Urla Port

Area Between Cesme, Karaburun Lighthouse and Cape Doganbey

Didim - Area Between Cape Tekagac and Cape Kocaburun in Akyarlar - Bodrum

Gokova Strait - Yaliciftlik and Surroundings, Area Between Karaburun and Cape Akbuk

Gokova Strait - Area Between Northeast Exit of Camli Port and Cape Gokova

Gokova Strait - Kormen Port Northeast Part and Inceburun and Surroundings

Gokova Strait - Kormen Port Northeast Part and Inceburun and Surroundings

Gokova Strait - Area Between North Exit of Mersinci Port and Cape Datca Inceburun

Hisaronu Strait - Area Between Datca Tapancaada and Cape Karabuk, Datca

Hisaronu Strait - Area Between Bencik Port Entrance and Cape Kadirga, Marmaris

Marmaris Kumlubuku -Cape Asarcik and Surroundings

Saros Strait- complete area between Buyukada, Kucukada and Minikada islands

The Mediterranean Sea

Area Between Cape Turnali, Marmaris and Cape Esek, Koycegiz

Dalaman Waterside Thicket - Area Between Cape Akca and Cape Bal, Gokcek

Fethiye - Area Between Cape Iblis, Belcegiz Strait, and Cape Yogun

Fethiye - Yediburunlar Location - Area Between Cape Kotu and Cape Zeytin

Around Kalkan - Area Between Cape InceBurun and Cape Bozburun

Kas - Areas Between Cape Inceburun and Geyikova, GOKkaya Port Exit and Cape Kuzey

Finike - Area Between Cape Akcaoglu and Cape Inceburun, Kemer

Coastal Strip of Antique Side

Alanya - Area Between Cape Karaburun and Kargiciftligi

NB: It is strictly prohibited to dive anywhere in the Black Sea and the Coastal Strip from Alanya to the Syrian Border, since these parts have not been surveyed for determining diving sites and places.

Result And Proposals

Mediterranean, Aegean, Marmara and Black Sea surround Turkiye to the south, west and north, making a treasure chest of coves, inlets, bays and beaches in which yachtsmen and divers can choose a different and private anchorage each day.

The sailing paradise of Turkiye is also home to the Mavi Yolculuk, or Blue Voyage, an idyllic cruise which travels to the private beach of Cleopatra, the eternal fires of Mount Olimpos and the remains of thousands of ancient civilisations.

Sailing and diving in Turkiye also allow visitors to experience the hospitality of the people in the coastal villages and towns. The tempered winds blowing from west and northwest make the long summers ideal for yachting and underwater activities, and seem to encourage an appreciation of nature. From some of the turquoise coast's unspoiled and sheltered bays you can see mountain peaks rising to almost approximately 3000 m above sea level.

Cultural heritage is an essential attraction pole for tourists

.Everyday cultural heritage is increasingly threatened in the world because of marine pollution and over hunting

.Some points are prohibited for divers but open to trawl, algarna and dredge

.There are no pressure rooms in every diving province areas

.Fishing other vessels trip around diving place in some regions

.The special diploma for wreck diving

References

Alparslan, M., D.,A., Büyükkutlu, M.,A., (2005) " Diving Tourism Beside Çanakkale" I. Tourism Biennal 5-+7 may, Çanakkale, Türkiye, 141, 149.

Öz, S., (1998)" Saros Körfezi ve Mavi Derinliklere Atılan İlk Adım" Deniz Magazin. V (30), 100-103 pp.

Öztürk, B., (1999) "TÜDAV'ın Gökçeada Deniz Rezervi Projesi" Sualtı Dünyası V (40), 10-14 pp.

www.bodrubha.com/default.asp, 2007 cited on 5 January 2008

www.devraz.com/dalis_sualti.html2005, cited on 5 January 2008

www.kodoks.org.tr/dalisokulu.php2006, cited on 5 January 2008.

www.mevbank.com/kayıtlar_detay.asp 2008 cited on 7 January 2008

ww.tatil.com/aff/haberturk/turizm/sualti_dalis_belgeleri.php 2008 cited on 7 January 2008

www.wowturkey.com/forum/wiev_topic.php, 2007 cited on 5 January 2008

www.vankulturturizm.gov.tr/TR/Belgegoster2007, cited on 5 January 2008

KÜLTÜR, SANAT ve SPOR ALANLARINDA
SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ
ETKİNLİKLERİ

Özet

Toplumların sürekliliğini sağlayan temel öge kültürdür. Bu doğrultuda sanatçılarda eserleriyle toplumlara etkiler onları yönlendirirler. Toplumlara ait gelişimleri değişimleri sanat eserlerinden izleyebilmek mümkündür. Toplumlar kendilerini geleceğe daha iyi ulaşılabilmek için tüm kurumlarında sürekli gelişimi ve değişimi kendilerine hedef belirlemiştir.

Sivil toplum kuruluşlarının demokrasi kurmadaki güncel rolleri kişiler arasında demokratik değerlerin savunulması, temsil edilmeyen grupların güçlendirilmesi, katılımcı demokrasinin sağlanması ve ekonomik reforma katkıda bulunulmasıdır. Aynı zaman da bir görüş etrafında toplanan sivil toplum örgütleri belirlenen hedeflerinden yola çıkarak tanımlama ve çalışma sürecinde sanatsal ve kültürel destek alırlar. Sivil toplum örgütlerinin başlıca işlevlerinden birisi, kamuoyu oluşturma yoluyla, bireylerin taleplerinin dile getirilmesine ve dikkate alınmasına yardımcı olmaktır. Bu süreçte sanatçı ve sanat eserleriyle birlikte iletişimi gerçekleştirebilmek ve hedef kitlelere mesajı iletmede büyük rolü vardır.

Sivil toplum kuruluşları da çoğulcu ve katılımcı bir çoğunluğu oluşturmada dengeleyici bir unsur durumunda ve toplumsal gelişimde değişiminde etkileşiminde sanatsal formlar sosyal ve kültürel iletişimi sağlar. Her sanatsal yeniliğin ardından gerçekleştirilmiş somuta dönüştürülmüş yeni bir estetik ideal yatar. Sanatsal gelişme ile toplumsal gelişme paralel ilerler. Sanatta, gelişme ve değişme sürecine girebilmek için estetik ideallerin sanatsal yaratılarda benimsenmiş olmalıdır. Bu durumda sanatı süreç olarak algılamalıyız. Süreç içerisinde sanatın bireysel ve toplumsal, ussal ve duygusal yanı bulunmaktadır. Ayrıca, İnsanların da sivil örgütleri tanımaları, çalışmaları hakkında bilgi sahibi olmaları sanatsal mesajlarla toplumda görüş açısı oluşturur. Böylece, sivil toplum yeni katılımcılar, gönüllüler, destekçiler kazanır. Sivil toplumun kendini anlatacak mesajları doğrudan ve net bir biçimde vermesi bakımından oldukça önemlidir. Her geçen yüzyılda kültürel aktarımlar genişledikçe sanatçıların ve toplumun sanatsal dünyaya bakış açıları değişmekte tabloları kullanarak döneme karşı tepkileri verirken, renkleri kullanarak hayatın akışını değiştirmektedir. Sanatın yüklendiği ama yüklenmesi gerektiği en önemli görev, en fazla yatkın ve yetkili olabileceği konu ve konularda toplumu aydınlatmak ve uyarmakla görevlidir.

Bu çalışmada; Sanat yoluyla sivil toplum kuruluşlarının çalışma süreçleri içerisinde kamuoyu oluşturma çalışmaları sanat ve sanat eseri yoluyla tanımlanmaya çalışılacaktır. Böylece toplumun sanatsal gelişimleri ile Sivil toplum örgütleri gelişimleri araştırılması hedeflenmektedir.

ART, ARTIST AS A MEDIUM TO FROM IMAGE AND PUBLIC OPINION IN THE INSTITUTIONS OF CIVILIAN POPULATION

Summary

The main factor to provide the continuity of societies is culture. In this regard, artists influence and direct societies as well. It is quite likely to be able to follow the developments and changes belonging to societies through the medium of works of arts. In order to be able to reach the future far better, societies have adopted permanent developments and changes in all of their foundations for themselves as their aims.

Up-to-date roles of the foundations of civilian population in founding democracy are defending democratic merits among people, reinforcing unrepresented groups, providing participant democracy and contributing to economical reform. At the same time the organizations of civilian population gathering around a common viewpoint, starting off the determined aim, get artistic and cultural reinforcement during the definition and working period. One of the principal functions of the organisations of civilian population is to assist the utterance and considering of the demands of individuals. In this process, together with the works of arts, the artist has a great role to be able to actualize communication and to convey the message to target groups.

The institutions of civilian population are also like a balancing element in forming a pluralist and participant majority and artistic forms provide social and cultural communication in social development, change and interaction. There is an actualized, concretized new aesthetic ideal behind every artistic novelty (innovation). Artistic improvement and social development advance in parallel. In order to be able to go into the development and chance process, aesthetic ideals should be adopted in artistic creativities. In this regard, we have to comprehend the art as a process. In this process, there is an individual and social, intellectual and emotional side of art. Besides, people are provided to know the organisations of civilian population, to be informed about their works. Thus, civilian society acquires new participants, supporters and volunteers. Messages giving information about civilian society itself and which should be given directly and clearly are quite important. As the cultural transfusions have

changed in each passing century, the viewpoints of artists and the society to artistic world have changed and they have reacted to their period using their paintings and colours. The most important mission the art has ever undertaken and it should always undertake is to enlighten and warn the society.

In this study, the efforts of the foundations of civilian population to form a public opinion within working processes by means of art and works of art will be defined. Thus, artistic developments of the society and the research of the organisations of civilian population's development are aimed at.

Key Words: Foundations (Institutions) of civilian population, art, culture, work of art, artist, social change.

Giriş

Toplumların sürekliliğini sağlayan temel öge kültürdür. Toplum yapısının temel taşlarını oluşturan değerler ancak kültürün sistemleşmiş içeriği ile korunabilirler. Bir toplumun geçmişten aldığı ve geleceğe aktardığı değerler bütünde toplumsal yaşamın birikimi toplumun ortak noktasını oluşturacaktır. İnsanlar ilk çağlardan bu yana ortak beğenilerini, düşüncelerini sanat eserleriyle dile getirmiştir. Sanat eserlerinde bir topluma ait tüm özellikleri yaşamak mümkündür. Bu doğrultuda sanatçılarda eserleriyle toplumları etkiler onları yönlendirirler. Toplumlara ait gelişimleri değişimleri sanat eserlerinden izleyebilmek mümkündür. Toplumlar kendilerini geleceğe daha iyi ulaşabilmek için tüm kurumlarında sürekli gelişimi ve değişimi kendilerine hedef belirlemiştir.

Sivil toplum kuruluşlarının demokrasi kurmadaki güncel rolleri kişiler arasında demokratik değerlerin savunulması, temsil edilmeyen grupların güçlendirilmesi, katılımcı demokrasinin sağlanması ve ekonomik reforma katkıda bulunulmasıdır. Aynı zaman da bir görüş etrafında toplanan sivil toplum örgütleri belirlenen hedeflerinden yola çıkarak tanımlama ve çalışma sürecinde sanatsal ve kültürel destek alırlar (Gülgün, 2000; 130: 52-62). Sivil toplum kuruluşları, sivil toplumdaki belli ilgi gruplarını temsil etmek üzere organize olmuş kurumlardır. Sivil toplum örgütlerinin başlıca işlevlerinden birisi, kamuoyu oluşturma yoluyla, bireylerin taleplerinin dile getirilmesine ve dikkate alınmasına yardımcı olmaktır. Bu süreçte sanatçı ve sanat eserleriyle birlikte iletişimi gerçekleştirebilmek ve hedef kitlelere mesajı iletmede büyük rolü vardır.

Sivil toplum kuruluşları da çoğulcu ve katılımcı bir çoğunluğu oluşturmada dengeleyici bir unsur durumunda ve toplumsal gelişimde değişiminde etkileşiminde sanatsal formlar sosyal ve kültürel iletişimi sağlar. Her sanatsal yeniliğin ardından gerçekleştirilmiş somuta dönüştürülmüş yeni bir estetik ideal yatar. Sanatsal gelişme ile toplumsal gelişme paralel ilerler. Sanatta, gelişme ve değişme sürecine girebilmek için estetik ideallerin sanatsal yaratılarda benimsenmiş olmalıdır. Bu durumda sanatı süreç olarak algılamalıyız. Süreç içerisinde sanatın bireysel ve toplumsal, ussal ve duygusal yanı bulunmaktadır. Ayrıca, insanların da sivil örgütleri tanınmaları, çalışmaları hakkında bilgi sahibi olmaları sanatsal mesajlarla toplumda görüş açısı oluşturur. Böylece, sivil toplum yeni katılımcılar, gönüllüler, destekçiler kazanır. Sivil toplumun kendini anlatacak mesajları doğrudan ve net bir biçimde vermesi bakımından oldukça önemlidir. Her geçen yüzyılda kültürel aktarımlar genişledikçe sanatçıların ve toplumun sanatsal dünyaya bakış açıları değişmekte tabloları kullanarak döneme karşı tepkileri verirken, renkleri kullanarak hayatın akışını değiştirmektedir. Sanatın yüklendiği ama yüklenmesi gerektiği en önemli görev, en fazla yatkın ve yetkili olabileceği konu ve konularda toplumu aydınlatmak ve uyarmakla görevlidir.

Bu çalışmada; Sanat yoluyla sivil toplum kuruluşlarının çalışma süreçleri içerisinde kamuoyu oluşturma çalışmaları sanat ve sanat eseri yoluyla tanımlanmaya çalışılacaktır. Böylece toplumun sanatsal gelişimleri ile Sivil toplum örgütleri gelişimleri araştırılması hedeflenmektedir.

Sanat, Sanatçı, Sanat Eseri ve STK

Sanatın desteğiyle gerçekleşen hedef toplumda olumlu değişiklikleri kazandırmadır. Bunu gerçekleştirirken çevrenin farkında olma, kişinin birlikte olduğu çevreyi algılaması hedeflenmiştir. Çevreden alınan eğitimlerin olumlu olduğu gibi olumsuz olma ihtimali de vardır ve amaç olumsuz etkileşimleri en aza indirmektir.

Sanat toplumsaldır. İhtiyaç duyulan günlük kullanım eşyalarının yapımını sağlayan teknik süreçlerden doğar. Toplumsaldır çünkü, kendine özgü bir doğanın yaygın olarak kabul edilmiş mistik düşüncelerini anlatır.

Sanat ve sanatçı yaratıcı kişilik modelini oluşturmayı hedefler ve yaratıcılığa yöneltmez. Hedefleri oluşturan parçalardan biride sanat eğitiminden yararlanır. Çünkü, sanat eğitimi, süreç içerisinde tüm beyinsel etkinliklerinin kullanılmasını sağlar. Bu süreçte gerçekleşen yaratıcılık eğitimi tüm algıları bilinçlendirir. Gelişimi içinde, kendini yenileyen ve değişen kültürün beraberinde ortaya çıkan problemlere akılcı yoldan çözümü sağlanması hedeflenmelidir. Çağdaşlaşma süreci içinde toplumda yetişmekte olan bireyleri her alanda yaratıcılığa yönelten etkinlikler bütünüdür. Bu yöntemle yenilenmekte olan toplumu takip edebilen ve eğitim için olumlu çevre gerçekleştirilmiş olur.

Kültürel kimliğin oluşturulması yanında, toplumun kendini tanıması ve duygularını ifade edebilen yansıtmacı bir toplum oluşturmak için sanatın gerekliliği gün geçtikçe artmaktadır. Sosyo_kültürel hayat, sosyal gerçekliğin kendisidir. Sosyal gerçeklik ise, sosyal grupların tarihlerinden getirdikleri ve yeni eklemelerle devam ettirdikleri gelenekli bir süreçtir. Bir halkın sanat hakkındaki bilgileri ve eylemleri onun sosyo_kültürel tarihinden hareketle ele alınmalıdır. Bu süreçte STK çalışma alt yapılarında sanat destekli etkinlik ve sanatçı eserleriyle yaratıcı düşüncenin, deneysel çalışmanın, araştırmanın, gelişiminin etkilerini sanatçı duyarlılığıyla yansıtmayı hedeflemelidir.

Kültürel aktarım ve kültürel değişimlerin geleneksel tekniklerle, çağdaş teknikler birleştirilerek değişik uygulamalar ve çeşitlilik kendini göstermelidir. Bu şekilde STK çalışma alt gruplarında sanatsal bir ifade dilini oluşturmalıdır.

Sanat yapıtlarında toplumsal konuları irdelemeyi ve aktarmaya yönelik çalışmalar ile büyük halk kitleleri ile sanatçıları ve sanat yapıtlarını kaynaştırmaya dayalı çağdaş sanat yaklaşımlarla STK ların kamuoyu oluşturmada büyük etken sağlayacak bienal, trienal, büyük sergi ve özel sergi gibi etkinliklerle önemli girişimler yapılabilir.

Kamuoyu oluşturma aracı olarak, Sanat ve sanat eseri; halka açıklık ve etkinliklerin anlatan bireylerin katılımına açık olmaları , yabancı izleyicilerinde katılımını sağlayarak uluslararası nitelik oluşturulmalı, büyük kitlelere ilginç gelebilecek hüneler ve sanatların sergilenmesini sağlamak, izliçiceler ve sanatçılar için özel farklı tasarımlar oluşturulmalı, farklı kesimlerden insanların sosyal ve kültürel iletişiminin sağlanması hedeflenmelidir. Sanat dar anlamıyla toplumsal ahlakın, geleneğin, inanç ve yaşama biçimlerinin göstergesi yada temsilidir. Sanat gözlem yorumlama zorunluluğundan yani farkındalık gücünden doğar. Sanat aynı nedenlerle politiktir. Çünkü politika tanımı gereği yaşamın her anında yada alanında vardır. Politika insanın diğer insanlarla, bireyin toplumla birlikte yaşamasının koşullarını oluşturma yöntemidir. Yani, elde olmayı yaratma, olanı paylaşma, bugünü yaşamak ve gelecek için sahip olunan kaynakları geliştirme, dönüştürme bilinç ve sorumluluğudur (Oktay, 1993). Aynı zamanda ilgiyi bilgiye yoruma yorumu eleştirel bir bakışa ve eleştiri gücüne de düşünme geleneğine taşıyan bir ifadesidir sanat. Bu süreçte sanat yapıtlarıyla yapılan etkileşimler kültürel kimliğin verilmesi ya da kamuoyunda daha etkili bir şekilde etkilemesinden önemli nedenlerinden biride sanatçı bir heyecan duyarak renkleri kullanır, çizgileri kullanır böylece izleyenlerin ruhuna ulaşmayı sağlar. Çünkü psikolojinin kurallarındandır ki, çoğu hastalıklar gibi heyecanlarda bulaşıcıdır ve kişiden kişiye çeşitli yollarla geçer. Bu yolla siyasal düşüncelerini büyük ölçüde kullanma bir propaganda aracı olarak ta kullanılmaktadır.

Sosyo_kültürel hayat sosyal gerçekliğin kendisidir. Buradaki sosyal gerçeklik ise sosyal grupların tarihlerinden getirdikleri ve yeni eklemelerle devam ettirdikleri gelenekli bir süreçtir. STK ların kültürel kimliğini etkili olarak kullanabilmenin yanında kendini ifade edebilen yansıtmacı toplum oluşturmada sanatın değişik temalarından yararlanmalarıdır. Bu bağlam da Eleştirel bir bakışla kabul edilen bir fikir, yeni gözlemler aramak ve kendini sürekli analiz etmek ve incelemek şartıyla verimli olur.

STK ların ve yönetimlerin sanat politikasında, kültürlerin sanatla ilişkisi açısından da, devlet kurmuş toplumlardan ve sanatlarından ayrılmaktadır. Devlet kurmamış toplumların sanatlarını, onların toplumsal yapılarının gereği olarak belirlemek gerekir. Meslektaşının olmadığı prehistorik dönemdeki yapıtlarını, kompozisyon fikri olmadan çizilip boyanması ve biçimlendirilmesi, devlet düzeninin olmaması ile ilişkilidir. Monarşik yönetimli toplumlar döneminde ortaya çıkan sanat yapıtları içinde, resim ve heykel sanatının ortak konusu, doğa insan ve alegorik figürlerdir. Bu konular, devlet kurmamış dönemlerde de aynı idi. Doğa biçimi idealize edilse de yapısal kuruluşlarında doğayı gösterirler. Bu durum, yeryüzündeki tüm monarşik yönetimli toplumların bütün sanatlarında ortaktır ve değişmez. Monarşik yönetimli toplumlarda sanatçı, yöneticilerle din adamları emrinde ve onların kabul edileceği bir görüş ve anlayış sınırı içinde hareket etmiştir. Çin'in pogotları ve heykelleri, Hintin ştupları, heykelleri ve resimleri, Yunan ve Roma tapınakları, Türk,Pers ve Avrupa devletlerinin saray, dini yapı, resim ve heykel sanatları, dine dayalı bir monarşik yönetimin ve onun kurumlarının emrinde kalmışlardır. Örneklerden de anlaşıldığı gibi, yönetimler kendi bünyelerinde uygun bir sanata gereksinim duymaktadırlar. Sanat bir sınıfın değerlerinin yansıması, uzantısı değil, bütün toplum ve kurumların katıldığı, her birisinin pay sahibi olduğu, kültürel kurumlar için ve o kurumlar içinde beliren bir çatışma alanıdır. Toplumda sanat olgusu, toplumun geçirdiği değişimlerden etkilenir ve aynı zamanda farklılaşır.

STK'lar hedef kitlelerinin gerçek ihtiyaçlarını temsil etme, kitlenin organize olması, destek sağlayan kurumlar, sağladıkları kaynakların belirledikleri hedeflerde gerekli kurumsal olgunu desteklenmesinde sanatsal ürünler ve sanatçının sanat ürünü desteğiyle değerlerin savunulması konusunda STKların kendi demokratik yönetimi içinde yönetim ilkelerini destekler ve başarıyı paylaşan, üretken, yaratıcı ve disiplinli, araştıran, bilgi kaynaklarını arayan, bulan ve kullanan, zamanını iyi planlayan, olumlu iletişim becerileri oluşturulur (Çellek, 2003). Yönetimine kazandıracığı olumlu şeylerin başında; insanı, bir unsur olarak içerisinde kavrayıp, sanatın öne çıktığı toplum veya topluluklarda genel değerle, o toplumun da değerleri olacaktır.

STK ların değişim yönü ve hızlı toplumlara göre ve aynı toplumda zamana göre değişir. STK hedeflerinde inanç ve düşünceleri bileşkesi olarak sanat ve sanat eseri yeni düşüncenin yaygınlaşmasına yol

açacaktır. Çalışma süreçlerinde iç dinamikleriyle yapının, yönetim biçiminin kamuoyu oluşturma çabasında başarıya ulaşmada etkili bir girişimdir

Kültürel etkileşim sonucu, planlanmayan ve toplumun farkında olmadığı değişimdir. Bu süreçte STK halkın değişme sürecinde toplumda yer alan kurum halkın istek ve girişimlerine kamuoyu oluşturmada toplumsal bütünleşme yaşayan toplumlarda sağlıklı iletişim ve etkileşim yaşanır.

Sanat Kamuoyu

Kamuoyu Toplumlarında oluşan düşünce sistemi olduğu gibi toplum içerisinde özel gruplaşmalarda meydana gelebilmektedir. Kamuoyunun oluşmasında bireylerin kişilik yapısı ve sosyal çevre önemli bir etkidir. Sosyal çevre, kişinin artık toplumda yaşayan bir birey olarak sosyalizasyon sürecinde öğrendikleri ve çevre ile olan etkileşimlerinde anlam kazanır. Sanat kamuoyunu toplumun kendisidir. Çünkü toplumun her kesiminden insanlar kurumlar sanat ve sanat organizasyonları ile iç içedir. Medya, devletin birçok kurum, akademik sanat çevresi, sanat yapan ve sanatı izleyen herkesim sanat kamuoyunu oluşturmaktadırlar. Tüm sosyal gruplara ve insanlara, moral değerleri yükseltici ve birbiri ile kaynaştırıcı aktiviteler yapmalarını sağlamak ve sanatı her kesime yaymaktır.

Gündelik yaşamda kamuoyu, çok sayıda bireylerden oluşan toplulukların kolektif kanaatlerini belirtmek için kullanılır. Kamuoyu oluşmasında ve kamuoyu oluşturulmasında pek çok etmenin rolü vardır. Algılar, süreçler, önyargılar, çevresel etkenler, kültür, siyasal durumlar ve kitle iletişim araçları gibi etmenlerle kamuoyu oluşturan bireylerde düşünme ve davranış biçimleri etkilenir.

Kamuoyu oluşturma çalışmalarında bu etmenler değerlendirilmelidir. Bu süreçte kamuoyu çalışmalarında kullandığımız dil ve araçların doğru seçilmesi gereklidir. Yüz yüze iletişimi kullanarak bilginin yayılması sağlanır. Bu süreçte yapılan sanatsal ve görsel çalışmalar kamuoyu oluşturmada önemli araçlar olarak görev alırlar. Daha etkili işlev görmek açısından önemlidir. Sivil toplum örgütlerinin başlıca işlevlerinden birisi, kamuoyu oluşturma yoluyla, bireylerin taleplerinin dile getirilmesine ve dikkate alınmasına yardımcı olmaktır. Bu süreçte sanatçı ve sanat eserleriyle birlikte iletişimi gerçekleştirebilmek ve hedef kitlelere mesajı iletmeye büyük rolü vardır. Aynı zamanda gündem oluşturma ve görsel mesajı iletmeye etkisi vardır. İlgi çekici bilginin doğru bir biçimde sunulmasıyla etki alanları genişler. Sanat ve sanat ürünleri kamuoyu ile ortak sorunları içeren söylemsel fikir ve düşünceleri süreçlerin tamamında toplum örgütleri olarak oluşturdukları şeyleri ve değerleri canlandırıyor.

Kurumsal Kimlik ve Amblem, Logo, Markalar

Görsel simgeler, kuruluşun çalışma alanı dolaysız bir yoldan çağrıştıran ve kuruluşların sosyal bireyselliğini farklı tasarım yoluyla belirler. Görsel simgeler, marka, amblem, piktograms, logo toplumsal haberleşmede görsel bildirişim ve iletişim sembolleri olarak çeşitlilik göstermektedir. Verdiği mesaj ve sahip olduğu kimlik açısından bunlar oluşum süreçleri ve kullanım yerleri açısından değişiklik göstermektedir. Simgeler her çağda bir bildirişim aracı olmuştur. Günümüzde toplumsal ilişkilerin karmaşıklığı simgelerin işlevini de bilgi akışını yöneten denetleyen kurumların hizmetinde yer alarak kurumsal bir kimlik niteliği kazanmıştır. Amblem kuruluşun sosyal bireyselliğini simgeler. Örneğin kurumun tanıtım aşamasında; bir amblem geçerlilik kazanmışsa ve hedef kitlede istek ve ilgi aş anlam kazanmışsa en ideal duruma ulaşılmış demektir. Bir sergi, bir kongre, fuar yada dernek olsun, her kuruluşun, hedef kitesine kendini tanımlayabilmesi açısından amblem daha ilk aşamada gereklidir. Amblemin grafik ifade gücü reklam yönünde etkiler.

Akılda kalıcı bir amblem ya da marka üzerinde kullanıldığı ürüne estetik bir değerde katar ve tüketici üzerinde belli bir imaj doğurur. Bir amblemin ifade e tanıma gücü, izleyicinin görsel algısını etkileme derecesiyle doğru orantılıdır. Ülkemiz ekonomik ve endüstriyel koşullarındaki hızlı değişim ve özellikle dış ülkelerle artan ilişkiler, yeni bir yönetim kuşağının yetişmesine neden oldu. Gelişen baskı teknikleri ve rekabet ortamı kuruluşların bayrakları sayılabilecek özel bir grafik simgeye ihtiyaçları vardır. İşaret kurum için çok önemli. Kurum belirlediği yöntemle mesaj vermek ister. Markalar, amblemler "Beni Tanı" dır kurum için. Okuryazarın az olduğu bölgelerde, yaşlı, çocuk gibi hedef kitlede kurumun kullandığı görsel mesaj çok önemlidir. (Burhan, 2001;9-16)

Oluşan simge insanlara ait terimleri kullanarak, kurumun bir ruhu, bir yaşam biçimi, olayları kavrayış ve davranış şeklidir. Görsel anlatım yoluyla kurumun yansıtmasını istediği ideal imgeyi görsel terimler en kısa ve en etkili yolda yardımcı olacaktır. Bu doğrultuda görsel anlatım, görsel dilin sözcük hazinesindeki renkler, biçimler, simgeler ve harf üslubu gibi tüm elemanları bir arada bütünlük ve önem oluşturmaktadır. Görsel anlatımda aktiften pasife ve heyecandan heyecansıza sıralanan temel biçimden kırmızıdan maviye, sıcaktan soğuğa sıralı renkler ve üçgenden daireye, erkekten dişiye sıralı şekiller arasında ilişki kurulur. Bu yöntemle hedefteki grup tarafından anlaşılıp anlaşılmadığını kontrol edebilmemizi sağlar. Kim olarak ve nasıl görünmek istediğimize yardımcı olur. Örneğin, simgemiz verimlilik anlamına geliyorsa simgenin her görülüşünde kurum daha verimli olacaktır. Görsel dil bütün sözcüklerden daha iyi ve daha hızlı çalışır, daha kolay ezberlenir.

Marka kişiliğinin grafik yapısının yanı sıra renk de markanın görsel anlatımında önemli bir rol oynar. Renkler kimliği çekici ve çarpıcı bir hale getirirler. Yalnızca kişilik ifadesi aracılığı ile başarılı bir kurumsal kimlik yaratılabilir. Görsel bildirişim simgeleri, insanların gelecekteki ortak dil ve kültüre sahip olma olarak tanımlanabilir.

Kurum için oluşturulan görsel simgeler kurumun devamlılığını sağlar. En kısa ve en etkili yoldan kuruma kimlik kazandırma yoludur. Görsel anlatım olan simgeler, görsel dilin sözcük hazinesindeki renkler, biçimler, simgeler ve harf üslubu gibi tüm elemanları bir arada işlemelidir. Yazılarda kullanılan logolar, gerek kişi ve kurumlar için yaptığı marka veya kurum simgesi amblemlerin ifade ve tanıtma gücü, izleyicinin görsel algısını etkileme derecesiyle doğru orantılıdır. Hedef kitleye ulaşma süreci kurumun sürekliliği ve tanıtımıyla doğru orantılıdır.

Sivil Toplum Kuruluşlarında İmaj

Firmanın sosyal sorumluluk çalışmalarında yapacağı faaliyetlerle toplumla ürün yada firma arasında güven oluşturmaktadır. Güven üründe güvenilir markayı markada kendine pazar payını büyütmektedir. Süreç içerisinde toplum düven telkini tercih edilirlilik kurum kimliğini oluşturacaktır. Toplumla marka arasında iletişim kurulur.

Siyasal Toplumsallaşmada İletişim Araçlarının Rolü

Toplumsallaşma sürecinde bireyin öğrendikleri, hayata bakış açısı, değişen koşullar ve yeni öğrenilenler nedeniyle değişime uğramaktadır. Değişim süreci içinde, bireyin siyasal dünyaya ait anlamlandırılmaları da farklılaşmaktadır. İnsanın bütün hayatını kapsayan bir etkileşim süreci sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Sanatın dış dünya ile bildirişimde bulunma tarzı, aynı zamanda, bir bildirişim yokluğudur. Toplanan sanatsal yöntemlerin gelişmesinin toplumsal gelişmeye karşılıktır. Sanat eserlerinde estetik, dışsallığın olgusal yüzünden gerçekliğin özünü ifade ederler. Özgürlük, sanatın ön dayanağıdır. Her sanat eseri bir an'dır; her büyük sanat eseri sürecin bir durdurulması, anlık bir duraklamadır.

Sivil Toplum Kuruluşları ve Etkili İletişim Aracı Sanat

Örgütlü toplumu oluşturarak, temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçeriz. Yerel yönetimin temel esaslarından biri, yönetimin kararları ve uygulamaları üzerinde yerel halkın sürekli etkili olması ve halk denetiminin sağlanmasıdır. bireylerin ortak amaç ve hedeflerine bakıldığında ise; siyasal idareyi ve yönetimi kamuoyu oluşturarak örgütlenme sağlanır. STK'ların işlevlerinde; Kamuoyu oluşturmak yolu ile, bireylerin taleplerinin dile getirilmesine yardımcı olmak Kamuoyu, genel çıkarların ne olduğunu ve nasıl kabul edilmesi gerektiğini gösterir (Eyüp, 1999; 49-72). Aynı zamanda, kamuoyu demokratik-siyasi bir topluluğun üyelerinin etkilendikleri ilişki alanıdır. Buna göre, kamuoyu ile ortak sorunları içeren söylemsel fikir ve görüş oluşturulan bütün süreçlerin tamamı kastedilmektedir.

Kamuoyu alan, insanları birbirine bağlıyor ve bundan ötürü sivil toplum örgütleri olarak oluşturdukları şeyleri ve değerleri canlandırıyor. Kamuoyu aracılığıyla ve kamuoyunda yaratılan tartışmalarla, her hangi bir sivil toplum kuruluşu gündemdeki çözülmesi gereken sorun etrafında siyasi sistemi aktif olarak "zorlamak" ve gerekli baskıyı uygulamak durumundadır. Yerel yönetimler, belirli hizmetlerin sağlanmasını STK'lar aracılığıyla gerçekleştirilebilmektedir. Sivil toplumun aktif rolü artırılmalıdır, doğru bir kamuoyu ile STK'lara destek ile gerçekleşecektir (Çulhaoğlu, 2001).

Bir toplumun heyecanı, dinamizmini, özgüvenini, düşünsel birikimin derinliğinden, kültürel ve sanatsal kaynakların duyarlılığın, kavrayışın zenginliğinden alır. Bir topluma, tüm zorluklarla nasıl başa çıkabileceğini gösteren yegane kaynak düşünsel derinliği, kültürel ve sanatsal zenginliğidir (Gökbulut,1992). Toplumların sürekli olarak yürüyebilmeleri geleceğe umutla bakabilmeleri ve her zaman yenilenebilen bir toplum olabilmeleri için kendi, düşünce ve kültür ve sanat kaynaklarıyla yaratıcı şekillerde temas halinde olmaları zorunludur. Bilim ve teknolojiye gerek toplumsal ve kültürel değişme süreçlerindeki yeni gelişmeleri anlamaya yatkın, hoşgörölü, aynı zamanda dinamik bir yapı için kültürel kimlik önemli. İnsanların içinde buldukları sosyo-kültürel yapı ile özel yetenek ve becerileri ulusun sanat anlayışını belirler. Sosyo-kültürel hayat, sosyal gerçekliğin kendisidir. Sosyal gerçeklik ise, sosyal grupların tarihlerinden getirdikleri ve yeni eklemelemlerle devam ettirdikleri süreçtir

Kültürel aktarım ve kültürel değişimlerin geleneksel tekniklerle, çağdaş teknikler birleştirilerek değişik uygulamalar ve çeşitlilik kendini göstermektedir. Bu şekilde çağımızda sanatsal bir ifade dilini oluşturmaktadır. Sanat toplumsal ahlakın, geleneğin, inanç ve yaşama biçimlerinin üstündedir. Sanat toplumla bireyin birlikte yaşamasının koşullarını oluşturma yöntemidir. Yani, olanı paylaşma, bu günü yaşamak ve gelecek için sahip olan kaynakları geliştirme, dönüştürme, bilinç ve sorumluluğudur. Sanat yolu oluşturduğumuz kamuoyuyla; bilgiyi yoruma, yorumu eleştirel düşünceye ve onu da düşünme süreçlerini ifade edebilen bir sürecin ifadesidir.

Sanat destekli sistemin amacı, Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşlarını bir araya getirmek ve daha etkin olarak ortak faaliyetlerde bulunabilmeleri için ortak dili oluşturmaktır. STK yerel ya da bölgesel düzeyde etkileşimi oluşturur. STK yerel ya da bölgesel düzeyde bilgi değişimini sağlamak için iletişim grubu oluşturur. STK'nın kendi ihtiyaçlarına cevap verebilecek yapıdaki araçların tasarlanması ve yaratılmasının da destek olacak iletileri görsel simgelerle oluşturur.

STK'nın bilgiyi geniş kitlelere yaymasına olanak sağlar. Çalışmaların yaygınlaştırılması ve toplumu etkilemek açısından yapılan görsel çalışmalarla STK büyük kitlelere duyurabileceklerdir. Bu çalışmalar, STK ve onlara destek veren kişiler / kurumlar arasındaki ilişkiyi güçlendirecek ve aynı zamanda diğer STK ile ortak faaliyetler yürütme olanağı sağlayacaktır. Bunun yansısı üniversiteler ve okullar da sanat eğitimi veren kurumların desteğiyle ile yürütülecek ortak eğitim programları sayesinde üyeler daha geniş bir çerçevede eğitilebileceklerdir. Bu sayede STK sanat eğitimi veren kurumlarla yapılan işbirliğiyle geliştirilebilecek ve bu da yapılan organizasyonlarla sürdürülebilirlik kazandıracaktır.

Türkiye de hızlı şekilde gelişmeye devam eden sivil toplum kuruluşları bilim, çevre, eğitim, kültür, insan hakları, hemşericilik, edebiyat ve daha birçok alanda faaliyet göstermekte gelişen kültürle beraber sayıları hızla artmaktadır. Toplum da refleksler oluşturabilme amaçtır. Bu hem bireyler üzerinde etki oluşturarak Halkın kalabalık bir nüfusa sahip olduğu bir ülkede destekli gruplarla yönetimi etkilemek suretiyle yönetime dolaylı olarak katkıda bulunmalıdır. Bu fonksiyonu yerine getirecek olan aktörler sivil toplum kuruluşlarıdır (Tosun, 2001). Bireyin genele dair fikirlerini toplum etkileşiminden uzak serbestçe dile getirdiği, toplum ruhuna yaklaştığı ve kamusal bir kişilik görünümü oluşturmada STK'ları destekleyen sanat ve sanat ürünleri ile bilinçli bir sivil örgütlenme ile kişi fert haline dönüşebilir.

STK ve Toplumsal Değişme

Toplum yapısının temel taşlarını oluşturan değerler ancak kültürün sistemleşmiş içeriği ile korunabilirler. Bir toplumun geçmişten aldığı ve geleceğe aktardığı değerler bütünü olarak kültür, toplumsal yaşamın birikimidir. Bu bağlamda sanat kültürler arasındaki etkileşim ağı ve gelişimi hızlandıran ana öğedir. Bu bağlamda STK lar da sanat aracı ile amaçlarına daha fazla olanaklar sağlayan yeni bir düzendir. Çalışmalarında ki gelişme toplumsal olaylarla birlikte hız kazanır. Sanat kültürün içinde yer alır.

Kültürel gelişimlerin temel özellikleri sanatsal çalışmalarda ve üretimde sanatçıları ister istemez etkilemektedir. Belirli bir kültür sistemi içinde yetişen ve eğitim gören sanatçıların bir kültür sisteminin dışına çıkmaları kolay kolay beklenemez. Sanatçıların yarattığı sanat ürünleri genelde sanatsal kültür yaratır ki, bu da genel kültür sisteminin bir parçasıdır. STK ları meydana getiren değerler ve ürünler toplumsal kaynaklı olduğu kadar sanatsal kaynaklıda olmalıdır. Ama burada bir karışım yapmak değil bir bütün oluşturmak ve farklı değerleri de içlerinde arındırmayı hedeflemelidir.

Kültürlerin tinsel aşamasını oluşturan beceriler, duygular, bilgiler ve inançlardır. İnsanların sıkı toplumsal ilişkilerini kurmalarını ve işbirliği yapmalarını sağlayan kültürün, tinsel unsurlarının gelişmesi için modern toplumlar da kültür eğitimine çok önem verilmektedir. Bir toplumun yeterliliği tinsel aşamayı oluşturan sosyal organizasyonun yöntemlerine dayanmaktadır. İnsan yaşamının normal gelişimi sonucunda ortaya çıkan kültür, sosyal yaşama canlılık ve gelişme kazandırmaktadır.

STK ve sanat bileşimli kamuoyu oluşturma çabalarında insanların doğal güçlerinden baskı ve etkisinden kurtulmalarını ve özgür bir sosyal yaşama sahip olmalarını olanaklaştırır. Ayrıca demokratik düşüncelerin doğmasında ve demokratik yaşayışın gerçekleşmesinde rol oynamıştır. Sanat ve sanatçı ile hedefleri ve ortak amaçları aktarmada inanç ve girişim ruhunu sanat ve kültür sentezi sayesinde gerçekleştirir.

STK larda dış koşulları yerine getirmek ve değişim süreci ile tüketimin sürdürülebilmesi için gerekli çevresel önlemleri alınmalıdır.

Sosyal Değişimde Sanatın Rolü

Sanat bir açıdan da karşılıklı etkileşim fikrinden doğar. Toplumsal değişme ve sanat arasındaki ilişkinin karşılıklı etkileşim içinde oldu belirtisi sayılabilir. Sanat toplumsal değişimlerde kitlelere mesajı aktarma sembolüdür. Toplumun yeni durumlara karşı hazırlığını farklı bir bakış açısıyla sağlanmasıdır. Toplumsal değişmeyi gerçekleştirecek rol ve fonksiyonların yüklendiği elemanların bir parçasıdır. Bu durumda bir toplumda toplumsal ilişkilerde meydana gelen bir durumdan başka bir duruma geçişte kültürel yararların durum değiştirmesi de toplumsal değişme anlamını taşır. W.F. Ogburn'e göre 20 yy da sosyal değişim sorununu genel bir kalıp içinde olmaktadır. Önce teknolojik alanda değişim oluyor, sonra ekonomide değişikliklere yol açıyor, daha sonra da sosyal kurumlarda değişimlere neden oluyordu. En sonda insanların sosyal felsefesi etkilenir.

Çevre Politikalarının Oluşumunda Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü

Çevre politikalarının hem devletin hem de siyasal partilerin dışında toplum düzeyinde yaygın olan baskı gruplarının elinde şekillendiği devreye girmekte ve kamuoyu bu yönde şekillendirmeye çalışmaktadır.

Çevre politikalarının bu tür süreçlerden geçtiği ülkelerin başında Fransa ve Japonya gelmektedir. Örneğin Türk kültüründeki “yeşil” e olan ilgi ve sevginin de etkisinde çok sayıda yerel grupların il, ilçe, kasaba ve hatta köyler düzeyinde yaygın bir “şehir güzelleştirme” faaliyetlerinde olduğunu ve bu amaçla dernekler kurulduğu bilinmektedir. Gelişen çevrecilik oluşumunda “sosyal çevrecilik” olarak isimlendirilen ve politik yönü olmayan yerel bazda gelişen çevrecilik (Çaha, 1999).

Sanat, Sanatçı ve Sanat Eseri Yoluyla STK larda Kamuoyu Oluşturma

STK kendi iletişim alanlarındaki ortak sorunları tespit edip, tanımlayıp ortaya koyacak ve bu durumla kamuoyunun bilgilendirilmesini sağlayacaktır. Bu şekilde yerel ve bölgesel ağ kurumsallaşmasının kapasitesi ve toplumun yönlendirme yeteneği için büyük etki sağlar. Kitlelerin taleplerini iletmeleri ve bu konuda etkinlikte bulunmaları açısından, yerel yönetimler ve STK kamuoyu oluşturmada hedef kitlelere mesajı iletmede büyük etkisi olacaktır.

STK'ların katkılarıyla sağlanabilecek birçok hizmet vardır. Bu hizmetler, çevresel etki değerlendirmesi çalışmaları, strateji belirleme ve etkin çalışma programları. Gönüllülerin yerel yönetim personelleri ile birlikte çalışarak başarılı olmaları büyük ölçüde istekliliğe, beceri, yerel yönetim personelinin de gönüllü kişi ve kuruluşlarla uyumlu bir ortak çalışmayla etkili bir kamuoyu oluşturulur. STK'ların birbirleriyle olan iletişimleri onların hedeflerinde çalışma esaslarında destek ve etkili olacaktır. Örneğin çalışma esaslarında çeşitli projeleri vardır. Teknik olanaklar, maddi olanaklar, insan kaynakları gibi unsurlar birbirlerini tamamlar. STK'lar kendi alanlarında belediye çalışmalarını etkilemek açısından önemli bir güç niteliği kazanmıştır. Ayrıca çoğu zaman STK'ların belli konular için işbirliği yapmak ve üst kuruluşlar oluşturarak etkili olmayı maksimize etmeye çalışmaktadır. Bu durumda sanat destekli mesaj iletimiyile kendi gücünü farkında olmasına etken sağladığı gibi kamuoyu ile iletişimini sağlayacaktır. STK'ların çoğunun tabandaki halkla iletişimi çok zayıf.

Sonuç

STK'lar hedef kitlelerinin gerçek ihtiyaçlarını temsil etme, kitlenin organize olması, destek sağlayan kurumlar ve sağladıkları kaynakların belirledikleri hedeflerde gerekli kurumsal olgunu destekler. Sanatsal ürünler ve sanatçının sanat ürünü desteğiyle değerlerin savunulması konusunda STK'ların kendi demokratik yönetimi içinde yönetim ilkelerini destekler ve başarıyı paylaşan, üretken, yaratıcı ve disiplinli, araştıran, bilgi kaynaklarını arayan, bulan ve kullanan, zamanını iyi planlayan, olumlu iletişim becerileri oluşturulur. Yönetimine kazandıracığı olumlu şeylerin başında; insanı, bir unsur olarak içerisinde kavrayıp, sanatın öne çıktığı toplum veya topluluklarda genel değerle, o toplumun da değerleri olacaktır.

STK ların değişim yönü ve hızlı toplumlara göre ve aynı toplumda zamana göre değişir. STK hedeflerinde inanç ve düşünceleri bileşkesi olarak sanat ve sanat eseri yeni düşüncenin yaygınlaşmasına yol açacaktır. Çalışma süreçlerinde iç dinamikleriyle yapının, yönetim biçiminin kamuoyu oluşturma çabasında başarıya ulaşmada etkili bir girişimdir.

Kültürel etkileşim sonucu, planlanmayan ve toplumun farkında olmadığı değişimdir. Bu süreçte STK halkın değişme sürecinde toplumda yer alan kurum halkın istek ve girişimlerine kamuoyu oluşturmada toplumsal bütünleşme yaşayan toplumlarda sağlıklı iletişim ve etkileşim yaşanır.

Kaynakça

- ÇAHA, Ömer. (1999). **Sivil toplum aydınlar ve demokrasi**, İz yayıncılık, İstanbul.
- ÇELLEK, Tülay. (2003). **Sanat-Bilim Eğitimi ve Yaratıcılık**. Edebiyat, Bilim, Kültür ve Sanat içerikli Sanal Dergi. İnternette, 12 Şubat 2003'de elde edilmiştir. File://C:\windows\desktop\sanat-bilim eğitimi ve yaratıcılık.htm.
- Gökbulut, Nur. (1992). **Temel Sanat Eğitiminde Görsel Alanın Arındırılmasına İlişkin Bir Uygulama Örneği**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara:Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çulhaoğlu, Metin (2001) **Sivil Toplum: Devletin Büyümesi**, YGS Yayınları,
- Oktay, Ahmet (1993) **Sanat ve Siyaset**, Everest Yayınları
- Tosun, Gürgün (2001) **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi (Türkiye Örneği)**, Alfa Basım.
- Yıldırım, İbrahim; (2004)**, Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim, **Seçkin Yayıncılık, Ankara.**
- Zengin, Eyüp; (1999) Yerel Hizmetlere Gönüllü Katılım, Türk İdare Dergisi, sayı 422, Yalçındağ, Selçuk; *Belediyelerde Halk Katılımı, Türk İdare Dergisi*, sayı 424 Eylül 1999 (syf 49-72)
- Coşkun, A. Vahap; *Yerel Yönetimler ve Demokrasi*, **Türk İdare Dergisi** sayı 422, Mart 1999, (syf 93-111)
- ERDOĞAN TOSUN, Gülgün (2000); “Sivil Toplum Örgütleri İçinde Katılım ve Örgüt İçi Demokrasi”, **Birikim**, 130: 52-60
- ŞENATALAR, Burhan (2001); “Sivil Toplum Kavramı Üzerine Tartışmalar”, A. Anadol (Ed.), **Avrupa Birliği, Devlet ve STK'lar**, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, ss. 9-16.

BARIŞA SON VEREN BARIŞ: FUTBOL, BELEDİYELER, BELEDİYESPOR KULÜPLERİ ve GROTESK BETİMLEMELER

Yrd.Doç.Dr.Serhat SOYŞEKERCİ
serhatsoysekerci@hotmail.com
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr.Ramazan ERTURGUT
erturgut.r@hvkk.mil.tr
Hava Kuvvetleri Komutanlığı

Özet

Batı ülkelerinin 'en' doğusunda, doğu ülkelerinin 'en' batısında, güney ülkelerinin 'en' kuzeyinde, kuzey ülkelerinin 'en' güneyinde örülü Türkiye hinterlandı bu yapıyla küreselleşen bir coğrafya görüntüsü çizmektedir. Çalışmada oyun ve spor aracı olan futbola arkaik ve antropolojik perspektif sunulmakta, Türkiye'de belediyeler kapsama alanı içindeki futbol kulüpleri tartışmaya açılmaktadır. Herhangi bir belediyenin futbol takımı kurması, profesyonel lige katılması, stadyumu doldurmak için seyirci transferi yapması ilk bakışta ayrıcalıklı bir görüntü çizmez. Oysa vergilerle kurulan bir belediye futbol takımının, vergisini ödeyen bir başka takıma rakip olması başlı başına bir çelişkidir. Bu durum Türkiye'de belediye futbol takımlarının varlığına karşın Avrupa ülkelerinin profesyonel futbol liglerinde bu yönüyle belediye takımlarının olmadığını da tanıtlar. Futbol, kontrolsüz olarak büyüyen sermaye (ekonomi-politiği), yerel yönetimler(belediye) ve grotesk bir zihniyetten başkaca birşey değildir. Modern hayatın oyunlarından birisi olan futbolun içinde barındırdığı tutku ve heyecan grotesk ya da üslubu karikatürize eden bir zihniyetin izlerini taşır.

Anahtar Kelimeler: Futbol, belediyeler, belediyespor, futbol kulüpleri, grotesk betimlemeler.

THE PEACE WHICH IT TERMINATES PEACE: FOOTBALL, MUNICIPALITIES MUNICIPALITY SPORT CLUBS and THE GROTESQUE DESCRIPTIVES

Abstract

Turkey's hinterland which lies in the most east of the west countries, in the most west of the east countries, in the most north of the south countries, in the most south of the north countries, has an importance as a global geography. Archaic and anthropological perspective is presented in this study into football and football clubs which is managed by municipalities were analyzed in globalization context. Setting up a football team, joining the professional league and transferring spectator for filling up the stadium by any municipality; aren't perceiving as privileged at first sight, because of related HGO's. It is on its own contradiction that if a municipality football team which set up with taxes becomes a competitor to other team which pays taxes. Such a contradiction has been creating another contradiction that it is although there are municipality football teams in Turkey, there are not municipality football teams in Continental Europe, Belarus and North Europe countries' professional leagues. The capital growth which is uncontrolled (politico-economical) isn't else its type which is commingle with the municipal administrations and its repercussions which is grotesque. In other words, football in Turkey which is accepted the most suitable support and which is repercussions of the modern life, which has an original global structure and also which has original capital works and municipal administration Works. The ambition and flame of enthusiasm which enclosed of the football which is a game of modern life, is reminiscent of a grotesque mind.

Keywords: Football, municipalities, municipalsport, football clubs, grotesque descriptives.

Futbolun Arkaik Yapısı

Futbol nosyonuna sadece modern çağın oyunu olarak bakmak modern öncesi toplumlarda ya da klasik çağ'a ilişkin düşünce sistematüğinde 'ayak topu' şeklinde anılanı yok saymak anlamına gelir. Böylesi bir düşünceyi kabul edersek eğer arkaik* döneme ilişkin tüm oyunları ve antropolojik bir disiplini ihmal etmiş oluruz. Bu da kabul edilemez bir bilimsel 'dışlama' olur. İhmal edilmiş ya da 'dışarıda' bırakılmış olanı futbolun arkeolojisi ve futbolun antropolojisi alt başlığında vermek ilgili disiplinler ile futbol arasındaki yakın teması görmek açısından anlamlı olsa gerek. Öte yandan 'ayak topu' nosyonu, insan bedenindeki ayak ile top nesnesi arasındaki ilişkiyi çağrılar. Oysa kavram 'futbol' (football) olarak dillendirildiğinde modern yaşamın kuşattığı yönelim ortaya çıkar. Böylece futbol, özne (ayak) ve nesne (top) arasındaki mesafeyi ortadan kaldırarak 'şeyleştirilir' ve "mesafeyi de silip süpürür"(Baudrillard,2001). 'Ayak topu' kavramı yerine 'futbol' kavramı kullanıldığında, -ki, günümüzde kullanılan da budur- etimolojik olarak meta-söyleme vurgu yapılmış olur. Böylece ayak ile top arasındaki mesafe ortadan kalkarak modern yaşamı mesafesiz kılan bir

* Konuşulan ve yazılan dilde, kullanımdan düşmüş olan(<http://tdk.gov.tr>) vurgulanmaktadır.

söylem kipi oluşur. Tıpkı “eskileri yerine yeni tabular ile donatılan ‘kadın’ın çağdaş mitlerin ‘sexy’ nesnesi olarak şeyleştirilmesi” (*Levi-Strauss, 1993: 32*) gibi.

Futbolun Arkeolojisi

Fransız filozof Michel Foucault kapsamlı eseri *Deliliğin Tarihi*'ne (*Foucault, 1995*) taslak oluşturan “*Madness and Civilization*”da çılgınlığın yabani tehlikesinin tutkular ve onların etkisinde yattığını vurgular. Arzuların temel rolü, daha inatçı ve daha karardır: Akıl karışıklığı, amacın dışına teslim olmak, arzular, kontrol ya da arzuların ılımlı yetersizliği... Tutkulu çılgınlıklar, antipatiler, ahlaksız zevkler, melankoli ve kederli anlar, yeme-içmenin yarattığı bedensel dengesizlikler ve bozukluklar hastalıkların en kötüsü ve deliliğin nedeni sayılmıştır. Arzuların törel geçmişe dayalı bu emsali, anlaşılmaz yolda bir sorumluluk ve kınamanın gerçek hedefi, çılgınlık fenomeninin radikal ilişkisinde arzu yoluyla kendinde bulmuştur (*Foucault, 2001: 80-81*). ‘Akıl’ı ‘ihya etmek’ olan batı düşünce tarihinde yüceltme, akıl / akıl-dışı ve uygar / yabani karşıtlıklar aynı sürecin birbirini bütünleyen görünümüdür. Karşıtlığın oluşturduğu bu mitsel eksen, “yoksulların tımarhanelere kapatılması”na, öbür yandan “ilkel” kültürlerin yok edilmesine mantıksal dayanak sağlar (*Levi-Strauss, 1993: 31*). Böylece çılgın kişiliğin imgesi şekillenir. Dolayısıyla çılgın kişiliğin prototipi; kaçan, kovalayan, kayıp düşen ya da doğru yoldan çıkandır (*Attali, 2004: 120*). Bir yönüyle çılgınlık, futbola uyarlanmış bir duygu kaynağı sunar. Aslında oyunların kendisi başlı başına masum bir etkinlik değildir. Kaynağına kutsal kavramlar, ayinler, ritüeller ve dinsel törenlerden aldığı için futbol hem arkaik hem de antropolojik bir bakış açısı ağırlığı taşır. Hezayanlar ve coşkular arzusunun temelinde anlık ortaya çıkan göstergeler sunabilir. Çünkü göstergeler “simgesel bir tatmin edicilik” (*Derrida, 2007: 8*) sağlar. Sözelimi Kızma Birader oyunu nasıl ki Yunan ordularında Truva kuşatması sırasında strateji ve sabrı öğretmek için ortaya çıkmış ise futbol da top ile ve takım halinde oynanan bir oyun olmasından dolayı Jacques Attali'nin ağzıyla söylemek gerekirse “rakibin labirentini geçmeye” (*2004:153*) yöneliktir. İşte bu bilinemez sanılanı kavramaya yönelik her dürtüsel kaynağın temelinde aşırı fenomenlerin simgesel dışavurumu yatar. Futbolcu, çılgınlığı bedensel işlevin bozukluğunda değil, fizyoloji ve bedensel işlevini kusursuz kullanmaya çabaladığı zaman başarılı olur. Diğer bir ifadeyle futbolda simgesel tatmin aracı bedeninin organları olduğundan tatmin, cinselliği çağırılmayan organlarda marjinaldir. Böylesi bir durumda sözelimi insan poposu doğanın üstün nitelikler yüklediği bir organ haline alır. Çünkü futbolcu poposunu yalnızca penaltı kazanmak adına tekmelenmek için değil, gol attıktan sonra tekmeleri savuranla ya da rakip takımın taraftarlarıyla alay etmek içinde kullanır. “Yargıçların önünde küppesini beline kadar kaldırıp eğilerek arkasını dönen filozof Socrates'in çarpıcı biçimde betimlediğini” (*Beckett, 1999:127*) modern yaşamda futbolcular stadyumda çılgınlık fenomeninde ve bedensel işlevin kusursuza yakın boyutuyla sergiler. Modern yaşamın futbolu betimlemesi son derece zengin betimsel kaynak sunar. Çünkü betimlenirken tatmin edilen şey sözel, görsel ve göstergeseldir. Futbolun insan ruhunu tekmelerle okşaması adeta kitlesel bir ayini de betimler (*Stemmler, 2007*). Sözelimi iki rakip futbolcunun maç esnasında tartışarak heyecan ve arzusunun dozunu küfre vardırması olasıdır. Birinin ‘pezevenk’ demesine diğeri ‘orospu’ diye karşılık verirse, aslında ikisini de aynı büyük aileden saymak (*Beckett, 1999: 133*) futbolun nosyonunu doğrular. Bu da “dilsel göstergelerin oluşturduğu ve bireyin öznelliğini yansıtan dilin ortaya çıkışıdır” (*Kristeva, 2004: 91*). Çünkü ‘gösterilen’i ‘gösteren’e, ‘gösteren’i de ‘gösterilen’e bağlayarak birbirine dönüştüren aynı ortak amaç bir kurmacadır (*Levi-Strauss, 2004b: 46*). ‘Aynı büyük aile’den kastedilen şey futbolcuların gözetleme yoluyla stadyumda kuşatılıp bireyselleştirilmeleridir. Böylece futbolcu artık stadyumda cezalandırma aygıtı ile karşı karşıya kalır.

Foucault'nun 1969'daki *Bilginin Arkeolojisi*'ne dört yıl sonra *Önemsizin Arkeolojisi* ile yanıt veren Derrida önemsizi şöyle tanımlar: “Simgelerle tatmin olmak” (*Derrida, 2007: 8*). Dolayısıyla gösterge artık göstereni olmayan ve göstermenin ‘görünmez’de olduğudur. Bu görüş futbol nosyonuna bakışı post-modern bir eksene yönlendirerek simgeleri futbol gerçeğinin merkezine koyar. Daha önce vurgulamaya çalıştığımız bedensel tatminle birlikte, bir futbol maçının sonucu ya da alınan skor da tatmin olmanın ta-kendisidir.

Foucault'nun metinlerinde, göstereni belli olan ve onun ‘görünür’ olduğu eski iktidar sistemi ile gösterenin ‘görünmeze çekildiği’ yeni iktidar sistemini ele alış dikkate değerdir. Foucault, modern iktidarın bireyselleştirme unsurunu kişilerin örgütlerde kuşatılmasıyla açıklar. İktidar böylece egemenliğini sayısal ve verili hale getirerek bunu örgütlerde sağlamış olur. Foucault'nun Jeremy Bentham'dan ödünç aldığı kilit kavram ‘panoptikon’ bir disiplin ve ceza aygıtı olarak çocuğun okulda, askerin kışlada, hastanın hastanede, delinin tımarhanede, suçlunun hapisanede kayıtlı hale getirilip bireyselleştirilerek gözetim altına alınmasıdır (*Foucault, 2000*). Bu disiplin sistemi “çocukları yetişkinlerden, hastaları sağlıklı insanlardan, delileri ve suçluları normal ve suçsuz insanlardan daha çok bireyselleştirir. İlk grupta yer alanlar bireyselleştirici mekanizmaların hedefi olurlar. Ne zaman ki sağlıklı, normal ve yasalara uyan bir yetişkin bireyselleştirilmek istenir, ona ruhunda ne ölçüde çocukluk bulunduğunu, hangi gizli çılgınlıkları barındırdığı ve hangi büyük suçu işlemeyi düşlediği sorulur” (*Foucault, 2000; Sennett, 2005: 102-103*). Buna bir ilave futbolcunun stadyumda bireyselleştirilerek ceza aygıtı ile kuşatılmışlığını katmak olabilir. Ancak ne var ki Foucault'nun düşünce tarihine getirdiği bu çarpıcı yaklaşım batının düşünsel ve yöntemsel soyağacı içinde ele alınmalıdır. Yani bir batılının batı toplumunu irdelemesi kadar hakikate daha yakındır. Ayrıca merkezde olanın görülmeden görebilmeyi amaçladığı bir iktidar rejimini açıklayan ‘panoptikon’ metaforu Foucault'nun hapisane tasarımıyla kullandığı kilit kavramdır. Çünkü bina, içerdekilerin, doktorlar, islahevi yöneticileri ya

da gardiyanlar tarafından sürekli gözlenmesini sağlayacak biçimde, merkezi bir gözetleme kulesinin çevresinde dairesel olarak yerleştirilmiş kafesler kümesinden oluşur (Sennett, 2005: 68). Bu tasarım Orwell'in 1984 eserindeki 'big brother'ı çağırıldığından farklı değildir. Türkçe'ye "büyük birader" olarak çevrilen bu tasarımda tarih hiç yaşanmamış kabul edilerek herşeyin değiştirilebilir olduğu kurgusu vardır. "İki kere iki beş eder" (Orwell, 2001: 223) gibi. Bilindiği üzere Orwell'in iktidar ve disiplin tasarımında eserine yansıttığı kilit cümle "Büyük Biraderin Gözü Sendeki" (Orwell, 2001: 231) idi. Oysa şimdilerde sanal olanın kendisi televizyon yoluyla "Biri Bizi Gözetliyor" kurgusunda şekil değiştirmiş bir anlamda karşımıza çıkar. Metaforik söylemde iktidar geçmişte acı çektirerek öldürüyordu, günümüzde ise eğlendirerek... Özünde denetlenilen denetlenildiğinin farkına varmaz, ancak denetlenildiği hissini de kaybetmez. Dolayısıyla panoptikon ya da Orwellvari bir tasarım şekil değiştirmiştir. Artık panoptikon gibi azınlığın çoğunluğu gözetim altına alması değil de, çoğunluğun azınlığı gözetim altına alması şeklinde tersine çevrilmiş yönelim göz ardı edilmemeli. Ancak gerek panoptikon gerekse televizyon aygıtında 'elde sopayla' dolaşarak iktidarın disipline edici yönü söz konusu değildir. Çünkü iktidar ortadan kaybolmuş gibi gözükse de aslında kendini 'görünmezde' tutar. Eski görüntüsünü bırakıp biçim değiştirmiş, gündelik hayatın içine gömülmüş ve tespit edilebilirliğini kaybetmiştir.

Güncelin bilgi teknolojileri ve medya ile çoğunluğun azınlığa, özellikle stadyumlarda taraftarların futbolculara, diğer bir ifadeyle nesnenin özneye karşı denetim ve gözetim aracı tasarladığını ayrıca düşünmek gerekir. Bu bakış açısına dayalı çalışmalar son yıllarda hızla artmaktadır. Ancak burada bu düşünüş şekline Foucault'nun özneyi bilinen bir nesne karşısında bilen ve kavrayan şeklinde kullanarak olay ve olgular karşısında çözülememiş olanı irdelemesine baştan beri 'kavgalı' olan Baudrillard'ın çözümlenmesi ışığında baktığımızda iki düşünürün tam tersi söylem kipiyle karşılaşırız. Robins'in dediği gibi "benzeştirme ve benzetim, yersiz-yurtsuz hiper gerçeklik, bir kökü ve gerçeği olmayan modeller, postmodern söylemlerin gerçek olan sorunsalları merkeze aldığı gösterir" (1999: 82). Bu yaklaşım futbolun takım oyunu olma gerçeğini ekranın dijital Narcissus'unda tekmerkezci bir simülasyon içine gömer (Baudrillard, 1994: 34). Böylece 'öteki'leşen rakip futbolcu 'mutlak şeytan'ı çağırımlar (Baudrillard, 2004; Robins, 1999: 121). Kaldırım taşlarında ve sokakta (Bu durum betonarme binalar ile dolan çarpık kentleşmeden dolayı çayır-çimene duyduğu özlemin buruk sevincinden daha çok, sanala batmış kuşağın 'dokunmayı' dahi bilmeden ekranda futbol oynamasını daha kötücül sebebe dayandırır.) 'dokunarak' oynanan futbolun bilgisayar benzetimlerinde gerçekçi mücadelenin yerini sanal mücadeleye bırakması artık mücadelenin nesnel dünyasında olduğunu gösterir. Ekran böylece gerçekliğin yerini alarak görüntüleme yoluyla PC ekranlarına gömülüp gündelik yaşamın ta-kendisi olur (Baudrillard, 2001). Çokların azları gözetim altına almasını sağlayan televizyon, küreselleşmenin ve onun metaforu olan 'küresel köy'ün kendisidir. Dünya Kupası maçlarının eşzamanlı ve her coğrafyaya uydudan yayını bilgi teknolojilerinin belki de gözetim altına alanı öznenin değil nesnenin merkezine koymaktadır. Mahkumlar gardiyanın, öğrenciler öğretmenin, askerler komutanın, hastalar doktorun, futbolcular da hakemin gözetiminde değil, televizyonun gözetimi altındadır. Tüm bunlara kredi kartları, cep telefonları, bilgisayar terminalleri, internet ve ağ otobanları, vergi ve vatandaşlık numaraları hatta pazarlama unsuru olarak marka kavramının bireyi 'şeyleştirilen' yanını da eklersek, güncelin bilgi teknolojilerinin modern yaşamda ne türden bir gelişmişlik unsuru taşıdığına da izini sürmüş oluruz. Üstelik tarihin 'ilkel' olarak kodladığı "Nambikwara toplumunda iktidarın temelini oluşturan, kişisel saygınlık ve güven duygusu yaratma yeteneği" (Levi-Strauss, 2004a: 325) iken, modern toplumda iktidarın kültürel aygıt yoluyla denetim ve baskı unsurunu görünmezde bırakarak iktidar biçimini oluşturması dikkâte değerdir.

Batının düşünce sistematikindeki bu iki farklı düşünüş şekli özneye (Foucault) karşı nesneyi (Baudrillard) merkeze koyar. Aslında bu tarz ikicil düşünsel kavga hep süregelmiştir. Tüm bunlar batının ebedi ve ezeli olarak tez ve anti-tez yöntembirliğini senteze ulaştıramama sıkıntısını taşıdığına bir göstergesidir.

Futbolun Antropolojisi

Modern yaşamın insanını çağlar öncesinin yabanıl insanına çok yakın kılan özellikler vardır. Aslında insan davranışının kökeninde bu şaşırtıcı benzerlik yatar (Frazer, 1992). Antropoloji, aşkınlık ve soyutlama ile herhangi bir toplumun karşılıklı rızasının değiş-tokuşa dayandığının izini sürer (Mauss, 2006; Baudrillard, 2005: 14-25). Ancak geçmişin izini sürmeye adeta koşullanan bir etnograf neden kendi toplumunu bırakır da uzak diyarlarda sabır ve bağlılıkla katlanılan bir çabaya girer? Belki de bu konuda Levi-Strauss'un 'insanlığın artıklarının peşinde koşmaya' dayalı mesleki güdüsü, "uzun süre büyük kentlerin yalnızca Doğu'da ve Uzak-Doğu'da varolduğundan büyülenen Marco Polo" (Braudel, 2004: 475) ile koştur. Fransızca'da *anthropologie* ve *entropologie* eşseslidir. Uygarlığı fizikçilerin entropi olarak görmesi insanlığın sürebilme şansını ileri düzeyde karmaşık bir hareketsizlik şeklinde mekanizmayla betimlerdi. Ancak söylenen her söz, yazılan her yazı, görülen her figür iki kişi arasında iletişimi kurmakta ve ileri düzeydeki örgütlenmeyi tesviye etmekte yani düz duruma getirmekte, düzleştirmektedir. Bu aşınma ve çözülme sürecini antropoloji yerine antropi bilimi kabul etmenin arkasında yatan da bu olsa gerek (Levi-Strauss, 2004a).

Orta Brezilya'da Sao Paulo kentinin Bororo köyünde erkekler penis ucunu örten hasır kılıf dışında tamamen çıplaktır (Levi-Strauss, 2004a: 227). Utanmanın sınırı, vücudun iki farklı örtünme derecesi arasında

değil de, sükunet ve tahrik olma arasındadır. Aslında çıplak dolaşan bu insanlar modern dünyadaki insanın utanma dediği şeyin yabancıları değildir. Levi-Strauss'un Orta Brezilya'nın yağmur ormanlarında deyim yerindeyse 'kelle koltuk altında' dolaşarak gözlemediği Nambikwara köyündeki "bir Nambikwara yerlisi nefretini ifade etmek için erkeklik organını iki eliyle kavrayarak rakibine doğrultur" (*Levi-Strauss, 2004a: 317*). Bu eylem sadece simgeseldir. Çünkü erkeklerin cinsel organlarını örten nesne o kadar zayıf bir maddeden yapılmış ve o kadar küçüktür ki organı ne korumaya ne de gizlemeye yarar. Oysa benzer davranışı bir dönem Beşiktaş Futbol Kulübü'nde oynayan Fransız siyahi futbolcu Pascal Nouma'da sergilemedi mi? Aslında bu davranışta simgeseldir. İkel toplumların ve modern toplumların ortak parametresi simgesel olanda birleşir ancak tek bir farkla...Çünkü, modern yaşamda futbol bunu tersine çevrilmiş duygularla belirli bir davranışa dönüştürür. Aslında ilkel toplumlarda savaş öncesinde 'normal' olan böylesi bir durum modern toplumun eğlence ya da bir şenlik yeri olan futbol sahalarda 'paranormal' olarak betimlemesi gerçekte bir toplumun ne kadar yalın olursa insanın da 'insan olarak' öne çıktığını o ölçüde doğrular.

Eski Meksikalılar çocuklara tekerlekli hayvan oyuncakları yapıyordu. Bu bilinç bile onların tekerlekten haberdar olduklarını gösterir ki bunu yük arabasında kullanmak için küçük bir adım yeterli oldu. Bu durum tarihin birikimsel olduğunu gösterir (*Levi-Strauss, 1997: 52*). 18.yy'da David Hume birgün çoğu insanın kafasından geçirdiği soruyu, neden tüm kadınların değil de sadece bir bölümünün güzel olduğunu çözmeye dayalı soruya girişti. Ancak sorunun tutar tarafı olmadığını kısa sürede çözdü. Eğer tüm kadınlar en güzelleri kadar güzel olsalardı onları sıradan bulur, niteleyici yargımızı onları ortak modelin dışında kalan azınlığa saklardık (*Levi-Strauss, 1997: 53*). Tarihi birikimsel kılan şey futbolun doğasında da karşımıza çıkar. Çünkü futbol takımlarından herhangi birisinin 'en başarılı' olduğunu söylemek niteleyici yargımızı 'en başarılı' olduğunu düşündüğümüz takımın fantezisinin içinde saklar. Bu konuda toplumsal ve olgusal örnekler de çoktur. Sözelimi tütünün Amerika'dan gelmiş olması bir olgudur. Ancak bu olguya ve uluslararası kurumların bu sonuca gösterdikleri iyiniyete karşın her sigara içişimizde Amerikalı yerlilere duyduğumuz minnettarlıktan yerlere de kapanmak anlamlı değildir (*Levi-Strauss, 1997: 57*). Böylece tarihin aslında dinamik ve hareket halinde olduğunu görebiliriz. Bunu destekleyen sebepler göçler, karşılıklı ödünç almalar, hediyeler, armağanlar, [Bu durum siyasetin merkezindedir. Sözelimi Osmanlı padişahı Osman Gazi'nin Bizans tekfuru Kantakuzen'in kızı Teodora ile evlenmesinin siyaseten karşılıklı bir mübadeleye dayanması gibi (*Sakaoğlu, 1999: 23-32*)] ticari alış-verişler, savaşlar, koalisyonlar çeşitli şekillerde karşılıklı rıza'ya dayalıdır (*Mauss, 2006*). Çünkü rıza gösterme iktidarın hem kökeni hem de sınırınıdır. Zaten herşey modern sosyolojiyi tersine çeviren böylesi bir yaklaşımda reis'in yetkesi (yöneten) ve grubun uyumu (yönetilen) arasındaki dengeden ibarettir (*Levi-Strauss, 2004a: 330*). Modern yaşam futbolun karşılıklı rıza'ya dayalı değiş-tokuş'unu futbolcu transferlerinde sözleşme ya da akit yoluyla, ki, ihlal edilmesi karşısında yazılı ceza hukukunun devreye girmesi- resmileştirerek görünür kılmaktadır. Böylece modern futbol sadece 'görünür'ü okurken bunu nicel olgularla betimleyerek mübadelenin yerini parasal bir karşılığa bırakır. Sözelimi futbolculara yönelik astronomik teklifler yabancı değerlerin dışında olduğu için değer-dışı kabul edilip meta-söylem ile kuşatılır.

Türkiye'de Modern Futbolun Doğuşu: Kısa Bir Bakış

Modernite bağlamında Türkiye'de futbol Tanzimat Dönemi'nin ışığıyla 1899 tarihinde İstanbul'da İngilizlere özenerek "Black Stockings" (siyah çoraplar) adıyla takım kuran gençlerle yanmaya başladı. Ancak bir araya gelen gençler kısa süre sonra dağıldı ve bu amatör takımın ışığı söndü. "Black Stockings" in kurucuları 1902 yılında Kadıköy Futbol Kulübünü kurmuş, ancak kulüp resmi olarak 1907'de Fenerbahçe Spor Kulübü adını almıştır. Anadolu'da ise futbol takımlarının kuruluşu 1920'li yıllara gitmektedir. Zamanla Halkevleri futbol kulüplerini kendi çatısı altında toplayıp örgütlemiş, yönlendirerek resmileştirmiştir. Ankara'da ilk nizami futbol maçı 7.9.1923'de oynanmıştır. Muhafız Alay kumandanı İsmail Hakkı Tekçe'nin çabaları sonucu sahaya kavuşan takımlar şunlardır (*Emiroğlu, 2002: 558*): İstanbul'da 1910'da Sultanahmed Sanat Mektebi'nde kurularak Milli Mücadele'de şehre taşınan ve 1933'de Ankaragücü adını alacak olan Turan Sanatkâran Gücü, İdman Yurdu, Harbiye, Meclis Muhafız Gücü. 1923'de Ankara Lisesi futbol takımından ayrılan gençlerin kurduğu Gençlerbirliği ise 1928'de Macaristan'ın ünlü kulübü Admira'nın antrenörü Zinger'le ayda 50 lira maaşla sözleşme imzalayarak bu konuda öncülerden olmuştur (*Emiroğlu, 2002: 558*).

Futbol dünyası halihazırda 'üç büyükler' diye anılsa da, İstanbul ile birlikte Ankara, İzmir, Trabzon, Bursa, Eskişehir, Gaziantep, Sivas...vb. takımların bu dünyaya dahil olması şehirlerine de toplumsal bir hareketlilik katmıştır. Aslında Dünya Kupası'nın 1930'da, Avrupa Şampiyon Kulüpler Kupası'nın 1955'te, Avrupa Kupa Galipleri Kupası'nın ise 1960 yılında başlaması Türkiye'de modern futbol tarihinin 'başlangıç vuruşları' ile eşanlıdır. 1949 yılında Dünya Kupası final grubuna katılma hakkı kazanan Türk Milli Takımı'nın, ödenek yetersizliğinden Rio de Janeiro'ya gitmeyerek elenmiş olması (*Emiroğlu, 2002: 558*) bugün ile kıyaslandığında futbolun sermayesi ve ekonomi-politiği açısından hızla genişlemiş ve popüler cazibe alanı kazanmış bir oyun haline gelmesinin bir kanıtı olsa gerek. Futbolun tarihsel süreci, gelişimi, kulüpler bazında ele alınışı ya da futbol hakkında istatistik bilgileri vermek konunun ağırlık merkezini dağıtacağı için çalışmada sınırlı tutulmuştur.

Futbolu toplumsal olgular bağlamında güncelin aktüel sporu olarak değerlendirmek doğru bir yaklaşımdır. Sözelimi aşağı yukarı 600 yıllık tarihsel geçmişe sahip Kırkpınar Yağlı Güreşleri devrini

doldurmuş, nostaljik ve yerel değerlerin ürünü bir spor olarak yorumlanmalı. Çünkü günün techno-hız çevrimseline ayak uyduramayacak yavaşlıkta ve hantallıktadır. Dolayısıyla, muhtemelen tarihsel dokusu içerisinde koruma altına alınıp 'ilga' edilmelidir. Futbol ise tam tersine hız ve ritme dayanıklılığından dolayı hız ve enerjinin fiziksel ve bedensel yanını taşıyan, bunu artarak artan bir çabayla güncelleyen bir spor dalı kabul edilebilir. Dolayısıyla sporun kendisi "isteğe bağlı yapılan, egemen değer ve normların damgasını taşıyan bedensel bir hareket"(Doğu vd., 2002: 89) olduğu için hem toplumsal ve olgusal hem de insan içgüdüsünün bir uzantısıdır.

Belediyeler ve Futbol

Belediyelerin topladığı vergilerle profesyonel kulüplere kaynak sağlaması aslında geniş bir ölçekte araştırılması gereken konudur. Belediyelerden genellikle kendilerinin finansal katkıda bulunmadıkları, belediyelere iş yapan şirketlerin belediyelerin himayesindeki profesyonel kulüplere katkıda bulunduğu iddia kapsamındadır. Girişimcilerin ya da işadamlarının maddi destek sağlaması ve verilen paraların yapılacak işin maliyetine, dolayısıyla emek ve fiyatına da eklenmesi ve bunun sonuçta vergi ödeyenlerden çıkması modern yaşamın karşılıklı rıza ile değiş-tokuş ilişkisini göstermektedir. Böylesi bir değiş-tokuş ilişkisi belki de belediye futbol kulüplerinin stadyuma bedava seyirci toplamaları ile sağlanmaktadır. Dolayısıyla bu sorun ve bu çelişki tartışmanın da odağındadır.

Her toplumsalın içinde yönetim olgusu kaçınılmaz olduğundan yönetenler ve yönetilenler en basit ve en karmaşık kültürlerin de ayrılmaz bir gerçeğidir. Yönetimden ayrı düşmeyecek bir başka kavram da örgüttür. Böylece örgüt yönetimin bir yaşam alanı, yönetim de örgütün atmosferi olur. Yönetimin ana yönelimi devlete dönük, güncel anlamıyla 'yönetişim' kavramını içinde barındırıp rekabeti olumlayan Yeni Kamu Yönetimi(Peters ve Pierre, 1998: 228) şeklinde anılsa bile özünde "kamu yönetimi akımı" ve diğeri ise işletmelere dönük "örgütçü akım" olagelmıştır(Doğu vd., 2002: 90). Günümüz ise sivil toplum kuruluşlarına dönük, sosyal olay ve olguları üstlenen akımın da varlığını ortaya koymakta ve ne sadece merkezden ne de sadece yerelden yönetimi başat kılan bir anlayışı benimsemektedir. Özellikle yerel yönetimin daha demokratik olduğunu savunmak sadece moda ve 'aktüel' bir söylemden ibarettir. Çünkü "köylerin ve küçük belediyelerin yerel ihtiyaçları karşılayacak yapı, örgüt, parasal güç ve etkili yönetimden yoksun olması"(Çoker, 1996: 265) problemin çözümünü de merkezi yönetime odaklamakta ve aslında sorun başka bir boyutuyla devam etmektedir.

Türkiye'de 1580 sayılı Belediye Kanunu, halkın kendini yönetmesinin mahalli idare birimi olan belediyeyi, beldenin ve belde sakinlerinin, mahalli mahiyetteki müşterek ve medeni ihtiyaçlarını tanzim ve tesviye ile mükellef tüzel bir kişi" olarak tarif etmiştir(Doğu vd., 2002: 91). 1580 sayılı Belediye Kanununun 15.maddesinde "oyun ve yarış yerleri yapmak, gençler için mahallin ihtiyaçlarına uygun stadyumlar yapmak ve işletmek" (Çoban ve Devicioğlu, 2007) gibi sporla ilgili sorumlulukların verildiği görülmektedir.

Belediyelerdeki yetki sorunu beraberinde sorumluluk alanlarında da sorunlar yaratmaktadır. Yetkilerin halkın seçtiği yöneticilere değil, merkezden atanan memurlara verildiği Türkiye'deki idari sistemde siyasi baskılar, bürokratik sıkıntılar ve kaynakların verimsiz kullanıldığı yönetsel anlayışla, belediyelerin halka hizmet görevini yeteri kadar yerine getirmediği gerçeğini ortaya koymaktadır(Doğu vd., 2002: 91; Yalçındağ, 1996: 17). 1984 yılında yürürlüğe giren 3030 sayılı Büyükşehir Belediyeleri Kanununda spor; Madde 6/A-f- "yeşil sahalarda, parklar ve bahçeler yapmak, sosyal ve kültürel hizmetleri yerine getirmek, spor, dinlenme, eğlence ve benzeri yerleri yapmak, yaptırmak, işletmek veya işletmek"(Çoban, 2002) şeklinde vurgulanmıştır. Bu konuda Los Angeles Belediyesi, parklarla ilgili birimini 1899, oyun alanı ve reaksiyon birimini* 1904'te (Doğu vd., 2002: 93) kurmuş olsa bile 'kayıtlı toplum' olmanın sorunlarını taşımaktadır. Sözelimi parklarda dolaşan küçük bir çocuğun çiçeklere ya da yapraklara dokunması Parklar Genel Müdürlüğü'nden alınacak izne bağlıdır(Illich, 2005). Amerika'daki belediyeler sahip oldukları parklar ve geniş olanaklı spor alanlarını işleterek, eğitim ve yönetim programları düzenleyerek ve bu alanda hizmet veren kurum ve kuruluşlara rehberlik ve liderlik çalışmalarıyla hizmet etmektedir. Kanada'daki Country of Kings Belediyesi gönüllü kuruluşlara planlama, liderlik, toplum gelişimi, yönetim eğitimi verip maddi konularda destek olmaktadır(Doğu vd., 2002: 95).

Batı ülkelerinde yeşil alan ve oyun sahaları bilimsel veriler yoluyla ilgili şehrin doğal çevresi ve imar planına uygun olarak sınıflandırılmıştır. Bu alanda Hollanda'da Eindhoven Belediyesi'nin örgütlediği 100.000'e yakın faal spor alanı vardır. Bu amaçla spor kulüpleri desteklenmekte, ucuz tarifelerle spor imkânı sunulmakta, düşük gelirli ailelere fon ayrılmakta ve çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir. Spor sahaları şirketleşmiştir ve belediyeye ait 5 spor şirketi vardır. Buradaki etkinlikler ağırlıklı olarak sivil toplum kuruluşları

* **Reaksiyon Birimi:** Bireyin mesleki, ailevi ve toplumsal çabalarını yerine getirdikten sonra, bağımsız iradesiyle seçebileceği bir seri dinlenme, eğlenme, bilgi ve becerilerini artırma ve kendini yenileme uğraşı olarak tanımlanabilir(Doğu vd., 2002: 94). Bu çalışmaların yaygın, sürekli, koordineli, etkin ve verimli yapılması için sosyal sektör olarak tanımlanabilecek sivil toplum kuruluşlarıncı gerçekleştirilmesi artan bir isteğe olan uyarımı açığa çıkarmaktadır. Özellikle üniversitelere böylesi entegre amaçlar eğitim-öğretimin çevreyle olan duyarlılığını da açığa çıkartması için son derece anlamlı görülmektedir. Bu şekilde bilim ve eğlencenin içselleşmesi büyük bir ihtimalle ne sadece devletin hukuki mevzuatlarına göre ne de sadece özel sektörün maddi kaynakları ölçüsünde yerine getirilebilecek bir etkinliktir.

tarafından gerçekleştirilmektedir. Özellikle Eindhoven Belediyesi şehri uluslararası alanda tanıtmak için pek çok spor etkinliğinin yapılması konusunda spor alanlarında hizmet vermektedir(*Doğu vd., 2002: 97*).

Türkiye’de ise durum çok farklıdır. Futbol Federasyonu hariç spor federasyonları inisiyatiflerini ortaya koyabilecek özerklikten uzaktırlar. Spor kulüpleri dernekler yoluyla ve bilinçsiz yöneticiler eliyle yönetilip maddi çıkmazlarla mücadele ederken, Sponsorluk Kanunu’ndan medet ummaktan başka bir çıkar yol içinde değildir. Devlet, sorumluluklarını yerine getirecek yönetim yapısına sahip olmadığından, aradaki açığı kapatabilmek için serbest piyasa ekonomisi kuralları gereğince özel sektörün önünün açılması ve imzalamış olduğu Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartnamesi gereğince, yerel yönetimlere yetki devri konusunda gerekli çalışmaları yapmamaktadır(*Doğu, 1998: 4*). Yaşanan yetki sorunsalı çıkış noktasını buradan alır. Sözelimi sahip olmaları gereken stratejik plandan uzaklaşmalarının en açık göstergesi Kocaeli’nde 1999 depreminde buz pisti olarak yapılan alanların morg olarak kullanılmalardır. Tıpkı Nasreddin Hoca örneğindeki gibi testi kırıldıktan sonra çocuğu tokatlamak gibi ya da belki de Baudrillard’ın Foucault’yu tasvirine benzer: “ İş işten geçtikten sonra bir Mesih bulmak, iş işten geçtikten sonra devrim yapmak, iş işten geçtikten sonra çekilmiş bir söylev” gibi(*Baudrillard, 1998: 83*).

Türkiye’de kentlerin tümünde yeşil alan ortalaması kişi başına 20 metrekare, Zurich’de 60 metrekare, Stockholm’de 80 metrekare olmasına karşılık, İstanbul’da 2,4 metrekare, Bursa’da 1,4 metrekare, Karşıyaka’da ise 1 metrekare’dir. Benzer olgu Türkiye’de spor kulüplerinin bu ve benzer ihtiyaçları karşılayamayacak durumda olması nedeniyle, her şeyi devletten bekleme anlayışına uygun olarak beklentiler tümüyle belediyelere yönelmiştir. Belediyeler halka en yakın örgütsel yapı olduğundan kamudan gelen bilinçsiz istekler ve yukarıda anılan nedenlere bağlı olarak şehrin profesyonel futbol takımlarını sahiplenip, spor kulübü yönetmeye başlamışlardır. Bu yönetme isteğinin temelinde seçimle gelen yerel yöneticilerin, toplumsal baskıyı frenlemek ve toplumla barışık geçinme arzusu yatmaktadır(*Doğu vd., 2002: 100*). Bir adım daha atarak olayların arka planında karşılıklı rızaya dayalı değiş-tokuş ilişkisi görülür. Sözelimi belediyespor futbol takımlarının stadyuma bedava seyirci toplaması gibi. Bir bakıma belediye vergisini alarak taraftarlara ücretsiz maç vermektedir. Kuşkusuz bu konuda belediyelere yönelik geniş kapsamlı bir çalışmanın ayrıca araştırma kapsamında olduğunu söylemek gerekir.

Büyükşehir Belediyelerine İlişkin Futbol Kulüplerinden Örnekler

Futbol sektöründeki masrafların astronomik bir şekilde artması, bazı belediyeleri kendi amatör kulüplerini kurmaya, bazılarını da masrafı düşük branşlarda faaliyet göstermeye itmiştir. Büyükşehir statüsündeki belediyelerin daha fazla kaynağa sahip olmaları beraberinde kulüpleşme hareketine devam etmelerini sağlamıştır. Önce 1.Ligdeki Gaziantepspor profesyonel futbol takımına sahip çıkan şehrin Büyükşehir Belediye yöneticileri, bugün 2.ve 3.Ligde birer profesyonel futbol takımı kurup takım sayısını üçe çıkarmıştır. Oysa buradaki zihniyet farkı ihmal edilmemektedir. Bu da kulüplerin sporcu yetiştirmeyi, belediyelerin ise kitle sporuna hizmet etmeyi amaçlamalarıdır. Burada belediyelerin yaptığı bir başka yanlış da tesisleşme adına yaptıkları yatırımların halka değil de elit spora yönelik olmasıdır. Kulüpleşme hareketine doğrudan katılmayan belediyeler ise bir şekilde şehrin futbol takımına maddi destek sağlama yolunu tercih etmişlerdir. Yapılan bu masraflardaki haksızlığı ve belde sakinlerinin sahip olduğu spor yapma hakkını ve maddi imkânlarını 20-30 sporcuya tahsis eden (*Doğu vd., 2002: 101*) böylesi bir temsili hizmet anlayışına halkın tepkisi futbolu karikatürize eden yani grotesk yollarla dolanıma sokan bir zihniyetle yanıt vermeleridir. Bütün bunlar alaycı, ironik bir tepkisel harekettir. Tepkinin en basit şekliyle vergi kaçırma olarak yansması bile futbol ile ilgili düzlemde bakıldığında araştırma konusunu boylamlandırmaktadır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi 1999 yılında bütçesinden spora yaklaşık 20 trilyon Türk Lirası ayırmayı planlamıştır. Bu paranın 16 trilyonu spor tesisleri yatırımlarına, 2 trilyonu Belediyespor kulübüne ve 2 trilyonu da Spor Etkinlikleri Genel Müdürlüğü’ne tahsis edilmiştir. Aynı yıl Spor Bakanlığı bütçesinin 18 trilyon olduğu ve bu paranın büyük bölümünün personel giderlerine ayrıldığı düşünülürse, yapılan hizmetin anlamlı olduğu ortaya çıkar. Ancak İstanbul’da spor yıllardır ihmal edildiği ve şehir hızla büyüdüğü için yapılanlar yetersiz kalmaktadır. Böylece İstanbul Büyükşehir Belediyesi kulüpleşme yanlısına düşerek bu alanda önemli kaynağı da verimsiz kılmaktadır(*Doğu vd., 2002: 101*). Kulüpleşme yanlısına düşen bir başka belediye Düzce Belediyesi’dir. Düzce Belediyesi, spor hizmetleri için ayrı bir idari birime ve uzman insan kaynağına sahip olmadığı için yapılan çalışmalar verimli olmamaktadır. Belediyespor yöneticileri sporun sadece futbola odaklanmasının yanlışlığı ve Belediyespor Kulübünün bu sağlıksız yapıya tepki amacıyla kurulduğu ifadesine rağmen Belediyespor’da aynı yanlışın parçası olmuştur. Sonuçta Düzce Belediyesi halkın yararlanacağı spor alanları ve halkın geniş katılımına yönelik spor organizasyonları düzenleyememiştir(*Doğu vd., 2002: 103*). Tesisleşme çalışmalarının herkese açık olduğu ‘görüntüsüne’ karşılık futbola odaklı bir yaklaşımı ‘görünmezde’ bırakmak aslında sorunun ciddi parçasını oluşturur.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin dışında, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, ilçe belediyesi olarak Güngören Belediyespor, Batman Belediyespor, Denizli Belediyespor, Elazığ Belediyespor, Karataş Belediyespor, Ankara’nın Bağlum Belediyesi’ne bağlı Bağlum Belediyespor ve burada ismi telaffuz edilemeyecek çoklukta il ve ilçe belediye takımlarının kulüpleşip kulüpleşmedikleri ya da futbola orantılı şekilde kaynak ayırıp ayırmadıkları -ki, bu çalışmanın argümanı orantısız şekilde kaynakların

dağılımını iddia etmektedir- dahası sporu futbola odaklayıp odaklamadıkları geniş bir ölçekte araştırılması gereken konudur.

Sonuç Yerine: Tartışmalar Ve Öneriler

Bu çalışmada bir sonuca varmanın henüz erken olduğu düşünülmekte ve aşağıda çalışmanın hem bir özeti hem de tartışmalar, sorunlar ve geliştirilmesine yönelik bazı model önerileri sunulmaktadır.

- Türkçe Sözlük'te 'futbol', 'ayak topu' yerine 'futbolcu' ise 'ayaktopu oyuncusu' olarak karşılık bulmaktadır(TDK, 1971: 213). Bu durumda tam karşılığı "topu ayak vuruşu ile karşı kaleye sokma kuralına dayanan ve on bir kişilik iki takım arasında oynanan top oyunu"(TDK, 1971: 47)dur. Etimolojik olarak 'ayak topu' ile 'futbol' nosyonları birbirinden farklıdır. Ayak topu yerini güncelin dili futbol'a bırakmış, modern futbolun doğuşundan başlayan betimlemelerde ayak (özne) ile top (nesne) arasındaki mesafe ortadan kalkarak 'şeyleştirilmiş'tir.
- Günümüzdeki futbol arkaik dönemin bir mirasıdır. Bu da futbola bilimsel bakışı disiplinlerarası bir perspektife dayandırır
- Türkiye'de modern futbolun doğuşu Tanzimat Dönemi'nin etkisiyle hemen hemen birçok toplumsal olgularda olduğu gibi İstanbul'da yaşayan İngiliz azınlıklara ya da gençlerine 'özenerek' doğmuş ve "Black Stocking" adıyla tarihsel sürece 'başlangıç vuruşları' yapmıştır.
- Türkiye'de belediye futbol takımlarıyla şirketleşerek kulüpleşen takımların aynı ligde top oynaması belediyeler bağlamından ele alındığında vergisini vererek kurulan takımlarla vergisini alarak kurulan takımların aynı ligde oynamasına olanak tanımaktadır.
- Özellikle Türkiye'de Büyükşehir Belediyelerinin sahiplendikleri futbol takımları belediyelerin kitle sporu yerine elit spora, dolayısıyla kaynakların büyük kısmını futbola finanse etmesiyle sonuçlanmıştır.
- Avrupa'da belediyelerin futbola elit spor zihniyetiyle değil, kitle sporu zihniyetiyle yaklaşması Reaksiyon Birimi denilen ve özellikle sivil toplum kuruluşların desteklediği ve maddi kaynakların STK'larca karşılanmasına dönük bir örgütsel yapının varlığını ortaya koymaktadır. Böylece eğitim kurumları sportif gelişmelerini Reaksiyon Birimi denilen alanlara yönlendirerek bedensel gelişmeyi entegre sportif amaçlarla yerine getirmektedirler.
- Türkiye'de Büyükşehir Belediyeleri başta olmak üzere, il ve ilçe belediyelerindeki sportif kaynakların bütçe kalemleri ve futbola ayrılan ödenekler incelenebilir. Ayrıca Avrupa ülkelerindeki kulüpleşen belediye takımlarının bu yolda izlemiş olduğu yöntem ile Türkiye'de izlenen yöntemin nitel araştırmaya dayalı içerik ve/veya betimsel analizi yapılabilir.

Kaynakça

- Attali, Jacques, (2004). **Labirentin Tarihi**. Çev: Selçuk Kumbasar, İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- Baudrillard, Jean, (1996). **Amerika**. Çev: Yaşar Avunç, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- _____, (1998). **Foucault'yu Unutmak**. Çev: Oğuz Adanır, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- _____, (2001). **Tam Ekran**. Çev: Bahadır Gülmez, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- _____, (2002). **Çaresiz Stratejiler**. Çev: Oğuz Adanır, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- _____, (2004). **Kötülüğün Şeffaflığı, Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme**. Çev: Işık Ergüden, 3.Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- _____, (2007). **Anahtar Sözcükler**. Çev: Oğuz Adanır, Leyla Yıldırım, Ankara: Paragraf Yayınları.
- Beckett, Samuel, (1999). **Murphy**. Çev: Uğur Ün, 2.Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- _____, (2000). **Watt**. Çev: Uğur Ün, 2.Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- _____, (2001). **Proust**. Çev: Orhan Koçak, 1.Baskı, İstanbul: Metis Yayınları
- _____, (2006). **Godot'yu Beklerken**. Çev: Uğur Ün, Tarık Günersel, 2.Baskı İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Braudel, Fernard, (2004). **Maddi Uygarlık, Gündelik Hayatın Yapıları**. Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, 2.Baskı, Ankara: İmge Yayınları.
- Çoban, Bilal, (2002). "Spor Hizmetlerine İlişkin Halkın Belediyelerden Beklentileri", **Doktora Tezi**, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Çoban, Bilal, S. Devocioğlu, (2007). "Türkiye'deki Belediye Başkanlarının Spor Hizmetlerine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi", **7.Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi**, 27-29 Ekim, Antalya. 49-60.
- Çoker, Ziya, (1996). **Yönetim ve Siyaset**. Ankara: Kazancı Yayınları.
- Derrida, Jacques, (2007). **Önemsizin Arkeolojisi: Condillac Okuması**. Çev: Ali Utku, Mukadder Erkan, İstanbul: Otonom Yayınları.
- Doğu, Gazenfer, (1998). "Spor Yönetimi Yüksek Lisans Ders Notları", Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

- _____, Ü. Kesim, Ö.Sivrikaya, (2002). "Belediyelerin Sporla İlgili İşlevleri: Düzce Belediyesi Örneği", **Çağdaş Yerel Yönetimler**, 2(2), 89-106.
- Emiroğlu*, Kudret, (2002). **Gündelik Hayatımızın Tarihi**. Ankara: Dost Yayınları.
- Foucault*, Michel, (1995). **Deliliğin Tarihi, Akıl ve Akıl Bozukluğu Klasik Çağ'da Deliliğin Tarihi**. Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: İmge Yayınları.
- _____, (1999). **Bilginin Arkeolojisi**. Çev: Veli Urhan, İstanbul: Birey yayınları.
- _____,(2000). **Hapishanenin Doğuşu**. Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: İmge Yayınları.
- _____, (2001). **Madness and Civilizations, A History of Insanity in the Age of Reason**. Translated from the French by Richard Howard, Routledge: London and New York.
- Frazer*, G. James, (1992). **Altın Dal, Dinin ve Folklorun Kökleri**, Cilt:2, Çev: Mehmet H. Doğan, İstanbul: Payel Yayınları.
- Illich*, Ivan, (2005). **Okulsuz Toplum**. Çev: Mehmet Özay, İstanbul: Şule Yayınları.
- Kristeva*, Julia, (2004). **Korkunun Güçleri, İğrençlik Üzerine Deneme**, Çev: Nilgün Tatal, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Levi-Strauss*, Claude, (1993). **Din ve Büyü**. Çev: Ahmet Güngören, 2.Baskı, İstanbul: Yol Yayınları.
- _____, (1997). **İrk, Tarih ve Kültür**. Çev: Haldun Bayrı, R. Erdem, A. Oyacıoğlu, I. Ergüden, İstanbul: Metis Yayınları.
- _____, (2004a). **Hüzünlü Dönenceler**. Çev: Ömer Bozkurt, 4.Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- _____, (2004b). **Yaban Düşünce**. Çev: Tahsin Yücel, 5.Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mauss*, Marcel, (2006). **Sosyoloji ve Antropoloji**. Çev: Özcan Doğan, 2.Baskı, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- Orwell*, George, (2001). **Bin Dokuz Yüz Seksen Dört**. Çev: Nuran Akgören, 2.Baskı, İstanbul: Can Yayınları.
- Peters*, B. Guy, John *Pierre*, (1998). "Governance without government? Rethinking public Administration", **Journal of Public Administration**, 8(2). 223-244.
- Robins*, Kevin, (1999). **İmaj, Görmenin Kültür ve Politikası**, Çev: Nurçay Türkoğlu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sakaoğlu*, Necdet, (1999). **Bu Mülkün Sultanları**. İstanbul: Oğlak Yayınları. 23-32.
- Sennett*, Richard, (2005). **Otorite**. Çev: Kamil Durand, 2.Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Stemmler*, Theo, (2007). **Futbolun Kısa Tarihi**. Çev: Necati Aça, İstanbul: Dost Yayınları.
- Türk Dil Kurumu*, (1971). **Resimli Türkçe Sözlük**. No: 435, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yalçındağ*, Selçuk, (1996). **Belediyeler ve Halkla İlişkiler**. Ankara: TODAİE.

BARIŞ VE ŞİDDET ARASINDA SPOR OLGUSU

Öğr. Gör. Dr. Şeniz ANBARLI BOZATAY
sanbarli@comu.edu.tr
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi BigalıBF

Özet

Uzlaşma ve çatışma biçimleri içinde spor olgusunu incelemeye yönelik bu çalışma, sporun hangi noktalarda ulusal ve evrensel barışa katkı sağladığını hatırlatmakta ve bireysel- toplumsal şiddetin arka planına bakılarak yeniden yorumlanmasıyla biçimlenmektedir. Betimlemenin yanında şiddetin kökeni ve önlenmesi ile ilgili psikolojik ve sosyolojik kavramsallaştırma ve pratikleri birleştirerek değerlendirmek çalışmanın öncelikli hedefidir.

Anahtar sözcükler: Barış, şiddet, Olimpiyat Oyunları, politik etki.

SPORT PHENOMENON BETWEEN PEACE AND VIOLENCE

Abstract

This study examining the sport fact in reconciliation and conflict types reveals how sport can contribute to national and international peace and is reshaped by looking at the background of individual and social violence. In addition to description, the evaluation by defragmenting the psychological and sociological conceptualization of the background of sport violence, its prevention and practices is the fundamental objective this study.

Key Words: Peace, violence, Olympic Games, politic influence.

Giriş

Spor bugün küresel ölçekte en yaygın biçimde izlenen ve ilgiye en çok muhatap olan olguların başında gelmektedir. Bu derece büyük bir ilginin odağında olan spor tarihsel deneyimde, kimi zaman barış kimi zaman da şiddet pratikleriyle öne çıkmış ve iki durum arasında gidip gelmiştir. Simgeli barış olan spor, bireysel ve toplumsal barışın sağlanmasında rol üstlenirken bir yandan da politika alanında propaganda aracına dönüştürülmüştür. Spor, Eski Roma gladyatör dövüşlerinde “gücün sembolize edilmesini” hatırlatır biçimde şiddet temalarıyla var olma savaşı veren birey ya da grupların yaşam mücadelesinin adı, varlıklı sınıfların eğlence arayışlarında araç, ülkeler içinse birer politik olay haline getirilmiştir.

Uluslararası spor organizasyonları, küresel barış için sıkça bir zemin olarak kullanılmıştır ve kullanılmaktadır. 2008 Pekin Olimpiyat Oyunları öncesinde Çin’in azınlıklara uyguladığı baskı politikalarının beraberinde getirdiği protestolar ve boykot talepleri, medyanın gücü sayesinde dünya kamuoyunun gündemine oturabilmiş, insan hakları ihlallerine olimpiyatlar gibi dünyanın en büyük spor organizasyonları yoluyla dikkat çekilmesi sağlanarak, yerel barışın küresel barıştan ayrı düşünülemeyeceği yönünde mesajlar verilmiştir.

Çalışmada, sporun barış ve şiddet arasındaki gelgitlerini vurgulamak için örneklere de başvurulmakla birlikte, öncelikle barış ve şiddete ilişkin psikolojik, fizyolojik ve toplumsal süreçlere açıklık getirilmiştir. Sporun şiddet çağrışımlarıyla akla gelmesinin ardında yatan çok yönlü ve çok aktörlü sorunsalın incelenmesi çalışmanın temel amacıdır. Sporda şiddetin/saldırganlığın nedenleri; sporcu ve seyirci davranışının-şiddetinin kültürel kökleri ve seyirci şiddetinin bulunduğu biçimlerine dayalı olarak, Türkiye’de doğrudan bu konuda yapılan alan çalışmalarının bulgularından yararlanılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada, toplumsalın diğer şiddet biçimlerinden ayrı düşünülemeyecek olan sporda şiddetin, buna yol açtığı düşünülen tarafların katılımı olmaksızın önlenemeyecek bir süreç olduğunun altı çizilmektedir.

Sporun Barışçı Yönü

Spor sözcüğünün kökeni Latince’den gelmektedir, (Desportare ve isportus; eylemek, hoşça vakit geçirmek, oyalanmak). Spor İngilizcede (sport=zaman öldürme, oylanma, hobi biçiminde) yer ederek tüm dünyaya yayılmış(Voigt, 1998:86) sporun giderek yaygınlaşması ve farklı alanlarda çalışan insanların ilgi duyduğu bir uğraş olması onu önemli bir toplumsal olgu haline getirmiştir(Öztürk, 1998:13). Spor olgusu, esas itibarıyla barışçıl bir dil kullanmakta ve bireysel ve toplumsal barışın sağlanmasında önemli işlevleri yerine getirmektedir.

Sporun Simge Dili: Barış

Spor insanın doğayla ya da toplumla işbirliğine dayalı ileri ilişkilerinin bir benzetim modeli olarak bedensel becerileri ve araçlı-araçsız yöntemleri, sonuçları açısından barışçıl, seyirci açısından eğlendirici biçimde bireysel ya da toplu boş zamana uygulayan estetik, teknik, yarışmacı, mesleki ve toplumsal bir süreçtir. Ekonomiden siyasete, militarizmden dünya barışına, iç barıştan küresel barışa açılan bir yelpazede kolayca biçim değiştirebilen sporun böylesine büyük bir kitlesel ilgiye konu olmasının arka planında büyük esnekliği ve çok kullanımlılığı yatmaktadır. 5 bin yılı geçen tarihsel yolculuğu sırasında bir bölümü barışçı diğer bölümü saldırgan diye sınıflandırılabilir farklı kullanım biçimleri almıştır. Kullandığı biçimlerden maddi ya da düşünsel ortamın belirleyeceği etkilerinden soyutlamak kolay değildir. Ancak, sporun iki ana sınıflandırma arasındaki açık karşıtlığını yadsıyan ortak simgesel dili; "barış içinde dostça yarışma"dır. Sporun farklı dönemlerde bilinçli biçimde barışçı özünden sapıtılması (Fişek, 1998:58-62) sporun simge dili olan toplum içinde üstleneceği somut görevlerin ihmal edilmesi demektir.

Spor, bireydeki potansiyel enerjiyi bedensel ve zihinsel açıdan en yararlı olabilecek biçimde tüketen, kişilerde ve toplumda sağlıklı ilişkilerin oluşmasına imkân sağlayan, kurallara saygıyı ve sosyal barışa inanan bireyleri topluma kazandıran bir araçtır (Güven, 1999:2). Belirtilen araçsallık kendini politika alanında da göstermektedir. Tarihin her döneminde politikacılar sporu farklı amaçlarını gerçekleştirmede bir propaganda malzemesi haline getirerek işlevsel kılmışlardır.

Modern spor günümüzde, küresel düzeyde boş zaman değerlendirme konusundaki en önemli uğraştır. Gündelik yaşamda milyonlarca insanı etkileyen spor, uluslararası karşılaşmalar olan olimpiyat oyunları ve dünya kupası karşılaşmalarında güçlü siyasal ve kültürel yansımalarla, üzerine milyonlarca dolar para harcanan bir alandır. Dolayısıyla yalnızca bir oyun olmayan spor, yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde etkiler doğurmaktadır. 1. Dünya Savaşı sonunda modern Batı sporu dünya çapında hızla yayılarak, kültür formları üzerinde derin etkide bulunmuştur ve bu etkiler de barış ve demokrasiye olan katkılarla anılmaktadır(Keys, 2004:165-166).

Bireysel ve Toplumsal Barışın Sağlanmasında Sporun İşlevleri

Spor barışçıl niteliği ve uluslararası değişmeyen kurallarıyla bireyler ve gruplar arası sosyal ilişkiler yanında farklı toplumlardaki insanlar ve gruplarla kurulan sosyal ilişkilerin güçlendirilmesine olumlu yönde katkıda bulunur (Öztürk,1998:26). Birey, aile, okul ve çevre gibi sosyal çevre unsurları sayesinde sosyalleşmesini spor kanalıyla geliştirebilmektedir. Sosyal açıdan, toplumsal etkileşim, toplumsal tanınmanın başarılması, prestij sahibi olma, arkadaşlık, güç sahibi olmayı başarma ve toplumsal temas, sporda güdülenmeyi sağlayan etkenlerdir (Kılıçgil, 1998:23-24). Güç, dayanıklılık, sağlıklı kalma, kendini gerçekleştirme, centilmenlik, dayanışma, risk üstlenmeye hazır olma, cesaret, sosyalleşme ve rehabilitasyon, saldırgan içgüdüleri denetleme spordan beklentilerdir (Voigt,1998:110). Spor, bireyin kendi şiddet davranışını kontrol altına almasına yardım etmektedir. Sorun, enerjinin gerektiği düzeyde ve istenen sürede doğru amaçlar için kullanılabilmesidir. Bu noktada karşılaşmalar, enerjinin boşaltılabilmesi için birer araçtır ve yarışma kuralları da bu enerjiyi kontrol etmektedir (Şahin, 2003:103).

Sporun belirtilen nitelikleri nedeniyle, 1985 Dünya Gençlik Yılında üç slogan BARIŞ-KATILIM-GELİŞME 1995 yılına kadar geçen sürede BM üyesi ülkelere hedef olarak öngörülmüş ve sloganın gerçekleşmesinde spor organizasyonlarının sayısının artırılması istenmiştir (Öztürk, 1998, s.67).

Sporun barışı sağlama noktasındaki en çarpıcı örnekler ilk olimpiyat oyunlarında rastlanmaktadır. Eski Yunan'da M.Ö. 776'dan M.S. 395'e kadar dört yıllık periyotlarla ve Zeus onuruna yapılan olimpiyatlar, Yunan dünyasının dört yanından gelen yurttaşlarının yanı sıra İspanya ve Afrika'dan gelen binlerce kişiyi de bir araya getirmiştir. Düzenlenen ilk olimpiyatlar, Yunan devletlerinin birleşmesinde geçici de olsa bir araç olmuş, aralarında süren savaflara oyunlar sırasında ateşkese dayalı olarak son verilmiştir. Oyunlara katılan devletlerin silahlanması, aralarında çatışmaya girmeleri yanında idam cezaları da yasaklanmıştır(Swadling, 2000:1,5). Antik Olimpiyatlar, barışın kurumsallaşması ve barışı site devletleri halklarına benimsetmek gibi bir amaçla ortaya çıkmıştır. Oyunların ilk yapıldığı tarihlerde 1-2 gün olan kutsal barış süresi sonraları 3 aya kadar çıkarılmıştır. Barışın yalnız Olimpia'da değil tüm Yunan'da ilan edildiği bilinmektedir. Büyük İskender 114. Olimpiyat Oyunlarını siyasi nedenlerle sürgün edilenler için genel af çıkarmak ve koloniler arası barışı sağlamak açısından barış olimpiyatı ilan etmiştir. Ancak, site devletlerinin yarışmalardaki rekabeti üstünlük kurma biçimine dönüştürmeleri, oyunları amaçlarından uzaklaştırarak istenmeyen olayların yaşanmasına neden olmuştur (Karaküçük, 1989:3,23,27). Yine de oyunlar sırasında ateşkese ihlal edenlerin ağır yaptırımlara muhatap kılınması barışı geçici de sağlama noktasındaki kararlılığın göstergesi kabul edilebilir (Voigt, 1998:188).

İlk olimpiyatların, savaş ve barışın aktörleri biçiminde düşünüldüğünden olsa gerek, yalnızca erkek yarışmacılara ve seyircilere açık olduğu bilinmektedir. Antik Yunan'da kadınların olimpiyat oyunlarını seyretmesi ve yarışmalara katılması yasaktı. Tek istisna olarak bir rahibe kadının gösterilere seyirci olarak katılmasıdır. Ancak kadınlar, Olimpiyat Oyunları'nda yarışmıyorlarsa da Olympia'da Hera adına kendi festivallerini düzenlemişler, dört yılda bir tek dal olan koşuda yarışmışlardır (Swadling, 2000:35,37).Eski Türkler'de de kadınların da at binip, ok attıkları ve çöğen/polo oynadıkları bilinmektedir. Türkler savaşların

bedensel güce dayandığı çağlarda daha çok savaşa dönük sporları yapmışlardır. Atlı sporların Türklere gelişmesinin en önemli nedeni de bu olsa gerekir. Bunun yanında Türkler, sporu düğün törenlerine, şenliklere de taşıyarak eğlence gelenekleri içinde de yer vermişlerdir(Güven, 1999, 4,271, Karasüleymanoğlu,1989:7).

Spor karşılaşmalarının barışa katkısı, kendini kültürel teması gerçekleştirmede gösterir. Olimpiyat oyunları, dünya şampiyonaları ve turnuvalar farklı kültürlerin kendilerini tanıttığı organizasyonlar olmasının yanında birer barış zemini biçiminde de değerlendirilebilir (Öztürk, 1998:87). ABD ve Çin'in siyasi yakınlaşması, 1970'li yıllarda ABD Masa Tenisi Milli Takımı ile Çin Masa Tenisi Milli Takımı arasındaki dostluk karşılaşmalarından sonra başlamıştır (Demirel,1991:19-21). Fişek'in deyişiyle, "ister barış için isterse barış içerisinde yapılınsın spor son tahlilde, barışçı bir dil konuşmakta, herkesin anlayabileceği evrensel barış simgeleri kullanılmaktadır"(Fişek,1998:68).

Sporun barışı sağlamadaki rolü nedeniyle, toplumsal ahengin bozulduğu bölgelerde siyasetçiler ve yerel yönetimler spora adeta bir kurtarıcılık misyonu addetmektedirler. Kılıcıgil, bu tür problemleri bölgelerde spora destek verilmesinin, bireylerde var olan ruhsal olumsuzları iyileştirmede ve ekonominin düzeltilmesine katkı sağlayabileceğinin altını çizmektedir (Kılıcıgil,1998:25-26). Sporun bu noktadaki araçsallığı yalnızca ekonomik ve sosyal yönden sorunlu bölgeler için değil, endüstri toplumları için de geçerlidir. Suçluluk, alkolizm, uyuşturucu madde kullanımı, sınıfsal farklılıkların ortaya çıkardığı problemler en çok bu toplumlarda olmaktadır. Bireyin yaşadığı toplumdan koparak yabancılaşmasının önüne geçilmesinde sporun önemi her geçen gün daha iyi anlaşılmaktadır(Öztürk,1998:108-109).

Dünya çapında artan sorunlara karşılık özellikle gençlerin bir takım aktivitelerle meşgul olmasının, bu sorunların çözümüne yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Katılımı, barışçıl bir atmosferde gerçekleştirilen sportif aktiviteler sağlayacaktır. Örneğin, Nijer Deltası, birçok kriz ve düşmanlığın cereyan ettiği ve hızlı gelişme ihtiyacı gösteren bir bölgedir. Bu tür sorunlu bölgelerde sosyal kontrolün sürdürülebilirliğinin spor yoluyla gerçekleştirilebileceği yönünde görüşler ileri sürülmektedir. Oladunjoye'ye göre Nijeryalıların düşüncesinde ahlaki değerler çok hızlı biçimde yok olmaktadır. Hatta Nijerya'nın sosyo-ekonomik gelişiminin ahlaki krizlerle anıldığı bir dönüm noktasında olduğu iddia edilmektedir. Bunlara, ülkedeki düşük yoğunluklu devlet şiddeti ve etnik çatışmalar da eklenebilir. İşte bu noktalarda spor aktiviteleri sosyal kontrolü sağlama yolunda bireysel katılım ve davranışların, toplumda savaştan değerlerin uzlaşmasına neden olabilecek, böylelikle spor, toplumsal memnuniyeti sağlayarak siyasal sosyalleşmeye de yol açabilecektir. Tamamıyla evrensel bir spor olan futbol, önemli insan hakları mesajları için uygun bir ortam sağlayabilir. Bu tür oyunlar-karşılaşmalar, zor yaşam koşulları içindeki genç insanları, etkin ve verimli olmaya sevk edebilir. Bunun yanında sporun ekonomiye olan desteği ve işsiz gençlere istihdam olanakları sağlayacağı ve periyodik karşılaşmaların barışa katkı sağlayacağı (Boye, 2007:55-57) düşünülebilir.

Beedy, Haziran 2006'da Kıbrıs'ta gerçekleştirilen Doves Olimpiyat Hareketi yaz kampında 50 Türk ve 50 Rum çocuklarının birlikte gerçekleştirdiği spor aktivitelerinin barışa giden yolda bir anahtar rol oynayıp oynamayacağını tartıştığı çalışmasında, kamp boyunca barışı cesaretlendirici bir atmosferde bir araya gelindiğini belirtmektedir. Bu oyunlarda, küresel spor temelli eğitim programlarıyla sporun refah ve kritik sosyal noktalarda oynayacağı barışçıl yönü ön plana çıkarılmıştır (Beedy, 2007).

Spor yoluyla barış ve insan haklarının gerçekleşmesi ile ilgili olarak en yeni örneklerden birisi de 2008 Pekin Olimpiyatlarıdır. 2008 Pekin Olimpiyat Oyunlarının boykot edilmesi türünden dış baskıların Çin'in reform çabalarının doğru yönlendirilmesine katkı sağlayacağı tahmin edilmektedir. Ancak son Tibet olayları sırasında takınılan tutum, Batılı liderlerin Çin'i motive etme noktasında hazır olmadıklarını göstermiştir(Lee,2008:81). Ancak, Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin Pekin Olimpiyatlarının açılış törenine katılmak için Tibet sorunu ile ilgili öne sürdüğü üç şart, sorunlu uluslararası alandaki baskılar yoluyla giderilmesi bağlamında açılım sağlayabilecektir. Sarkozy, Çin'de halk üzerindeki şiddetin sona ermesi, siyasi tutukluların salıverilmesi ve Tibett'teki olayların açıklığa kavuşturularak, ruhani lider Dalay Lama ile diyalog kurulması halinde açılışa katılabileceğini belirtmiştir. Avrupa Parlamentosu da AB liderlerini açılış törenlerini boykot etme çağrısında bulunmuştur (Milliyet,5.4.2008). Olimpiyat ateşinin ilk yakıldığı Yunanistan'dan başlamak üzere meşale, geçtiği her ülkede olduğu gibi Türkiye'de -Sultanahmet Meydanı'ndaki geçişi sırasında- Çin'in Doğu Türkistan politikasını değiştirmesi ve Doğu Türkistan'a özgürlük verilmesi amacıyla protesto edilmiştir.

Tiamennan Meydanındaki siyasi gösterileri şiddetle karşılayan Çin, son dönemde özellikle ekonomik liberalleşme yönündeki politikalarıyla anılırken, bu özgürleşmeyi insan hakları alanındaki gelişmeler izlemelidir. Çin rejimi için bu bağlamdaki sürecin tutarlılığını eşi görülmemiş medya imkânları eşliğinde gerçekleşen olimpiyat oyunları sayesinde dünyaya kanıtlayabilir (Ian, Al-Taugi,2008:368).

Spor-Politika Etkileşimi: Sporun Politize Edilmesi

Eski Yunan'da Antik spor salonları ve spor festivalleri ideal siyasi forumlardır. Devlet adamları, gösterileri genellikle kalabalıklara seslenmek üzere kullanmışlar kimi zaman da atletler siyasi elçiler olarak görev yapmışlardır. Olimpiyatlar, siyasi propaganda için bulunmaz birer araç biçiminde görülmüştür

(Swadling, 2000:37). Roma'da vahşet görüntüleriyle hatırlanan gladyatör dövüşleri de sporun bir çeşit "eğlence" biçimiyle değerlendirildiği ancak temelde "gücün sembolize edildiği" gösteriler olmuştur.

Gladyatör dövüşleri, Etrüsk geleneklerine kadar uzanır. Etrüsklüler, ölünün şerefine gömü törenleriyle insan kurban etmişler, daha sonra insan kurban etmenin yerini tutuklular, köleler ve vahşi hayvanlar arasında cereyan eden ölüm kalım oyunları almıştır. Roma Cumhuriyeti'nde açık kitlesele gösterilere olan ihtiyaç büyümüş, dövüşler giderek M.Ö. 2.yy'dan itibaren popülerliği son derece yüksek "sportif politik bir olay" haline gelmiştir. Vahşi hayvanlara karşı savaştırılan ve savaş tutsaklarıyla sabıkalılardan seçilen dövüşçüler, vahşi hayvanlara yem edilmişlerdir. Sporun bu yozlaşmış biçimi, insana doğa tarafından verilmiş hakların bilincinde olmayan antikitenin bir tasarımıdır (Voigt,1998:227-228) ve iki kişiden birinin ölümüyle sonuçlanacak bir gladyatör dövüşünün doğayla savaşımın benzetimi anlamında spor değil var olma mücadelesinin kendisi olduğu açıktır. Gladyatör dövüşleri, sporun savaşçı kullanımının tarihsel önceli olup, "panem et circenses" (ekmek ve sirk) deyimine simgeleşmiştir. Bu dövüşler, yiyecek ekmeği bile zor bulan, Roma halkını eğlendirerek toplumsal denetim görevi yapmışlardır (Fişek,1998:71-72).

18.yy'da İngiltere'de ortaya çıkan modern spor, Endüstri devrimi ile mekandan dinamik biçimde yararlanma, hızla duyulan ilgi, zamanı ölçülü kullanma, planlanmış bir yaşam tarzı, insanların iş ve hareket davranışını etkilemiş, sporun gelişimi de kapitalizmin doğuşu ile yeni değerlere doğru evrilmiştir. Örneğin Almanya'da halk eğitiminin bir aracı görülen Alman cimnastiği bir performans sporu olarak değil, disiplin ve yüksek kahramanlık duygusunun ortaklaşa yaklaşımı olarak ele alınmıştır. Weimar Cumhuriyeti döneminde sporun gittikçe politize edilmesi ve basın yoluyla kamuoyunun bu olguya ilgi duyması sağlanmıştır. Nasyonel Sosyalizm döneminde ise tamamıyla araçsallaştırılarak halk, ırk ve savaş üçgeni içerisinde beden terbiyesine indirgenmiştir. Aynı dönemde spor, sağlıklı Alman ruhunun sağlıklı bedende bulunacağı inancıyla desteklenmiş, genç erkekler bokstan yelkencilığe kadar geniş bir yelpazede spor yapma imkânı tanınırken, kızlar ırkın koruyucuları olarak sporun yalnızca estetik boyutuyla ilgilenmek zorunda bırakılmışlardır(Voigt, 1998:90-91).

1914'den sonra yapılan olimpiyat oyunlarından sonra, organizasyonlara politika damgasını vurmuş, olimpiyatlar her ülkenin propaganda aracı haline gelmiştir. Ülkeler arasındaki büyük spor organizasyonları, gerginliklerin sona erdirilmesinin yanı sıra tarih boyunca ırkçılık, dincilik, çeşitli bölücü ya da siyasi örgütlerin amaçları için kullanmak istedikleri yerler de olmuştur. Ülkeler, siyasi, etnik, dinci ya da terörist gruplar oyunları sportif amaçlar dışında kendi amaçları doğrultusunda kullanmak istemişlerdir. Eski Doğu Bloku ülkelerinde spor, siyasi propaganda ve siyasi üstünlük kurma anlayışı üzerine oturtulmuştur. Olimpiyat oyunlarının 2. Dünya Savaşı'ndan sonra eriştiği boyutlar, tüm dünyanın dikkatini bu oyunlar üzerine çevirmiş, olimpiyat oyunlarının dünya kamuoyundaki öneminin artması birçok olaya zemin hazırlamıştır.1920 Anvers Oyunlarına 1. Dünya Savaşı yenikleri Almanya, Avusturya-Macaristan ve Türkiye alınmamıştır. 1948 Londra Oyunlarında 2. Dünya Savaşı sorumluları görülen Almanya ve Japonya oyunlara kabul edilmemiş, 1956 Melbourne Oyunlarında Rusya'nın Macaristan'ı işgali nedeniyle bazı ülkeler oyunları boykot etmişler, 1968 Meksika Oyunlarında oyunlardan bir yıl önce başlatılan Siyah Amerikan Militanlığı Akımının uzantısı olarak iki Amerikalı zenci atlet kürsüde beyazlara yönelik protesto girişiminde bulunmuşlar, 1972 Münih Oyunlarında Filistin-İsrail çekişmesi kanlı bir şekilde Filistinlilerce oyunlara yansıtılmış, 1976 Oyunlarında ırkçı Güney Afrika ile karşılaşmalar yapan Yeni Zelanda'nın oyunlara alınmasını istemeyen 20 Afrika ülkesi boykota gitmiş, 1980 Moskova Yaz Oyunlarında Türkiye oyunlara Rusya'nın Afganistan'ı işgalini protesto etmek için 65 ülke ile birlikte katılmamıştır. 1984 Los Angeles'da ise Moskova Oyunlarının misillemesi olarak Rusya ve 15 Doğu Bloku ülkesi oyunları boykot etmişlerdir(Karaküçük,1989:74,169,174).

Bazı ülkelerde önemli propagandalar spor organizasyonları ile yapılmaktadır. Örneğin Boston Maratonu, ABD'de Boston şehri için bir propaganda aracıdır. Yine Atatürk'ün Samsun'a çıkışını temel alan 19 Mayıs Maratonu'nun Türkiye için bir propaganda aracı olduğu görülmektedir. Uluslararası spor organizasyonları uluslararası alanda prestij kazanmanın yolu biçiminde kabul edildiğinden, ülkeler bir sportif faaliyetin organizasyonunu alabilmek için her türlü imkanı değerlendirmekte ve bunun için mücadele etmektedirler (Demirel, 1991:46-48). Bir başka açıdan sporun, ekonomi ve politika birbiriyle sıkı ilişki içinde olduğu dikkati çekmektedir. Politika ve ekonomi, oluşturduğu toplumsal ve ekonomik sistemi ön plana çıkarmak için performans ve başarıdan yararlanırlar. Politik karar vericiler sporcuların uluslararası spor organizasyonlarına katılımlarını belirleyerek sporu kendi planlarının yürütülmesi için bir araç olarak kullanırlar. Bunun sonucu ise spor düşüncesini asıl amacından uzaklaştırmasıdır.

Fişek'e göre İlkçağ Roma'sının gladyatör dövüşleri neyse, ekonomik bunalım yıllarında sporun eğlence yönünün öne çıkarılması, jimnastik gösterilerinin ulusal birliği simgelemesi, günümüzün kargaşa ve şiddet ortamında savunma-saldırı kökenli ve militarist kullanıma açık sporların artan kitlesele ilgiye konu olması aynı şeylerdir (Fişek,1998:78-79).

Spor ulusal temsilin bir aracıdır. Bunun en iyi örneği, politikacıların olimpiyat oyunlarını olimpik boykot ile etkilemelerinde de görülebilir. Sporcular da politik bir doktrinin baskısını üzerlerinde hissetmektedirler. Bu noktada spor sosyologları, sporun politik olarak araçsallaşmasını ya da olimpiyat oyunlarının siyasallaştırılmasını "eşofmanlı diplomasi" olarak nitelendirmektedirler. Spor aktiviteleri, halk sağlığı, dinlenme, hastalıkların engellenmesi yanında spor dışı alanlardaki sosyal anlaşmazlıkları ortadan

kaldırır. Dolayısıyla spor, sosyal hareketliliği sağlayarak sınıflar arasındaki sertliği yumuşatır (Voigt,1998:79-80). Andrew Strenk'in de işaret ettiği gibi "Ülkelere saygınlık kazandırmak, çeşitli olay ve durumlara tepki göstermek, ülkenin ya da sistemin propagandasını yapmak, belli ülkeleri uluslar topluluğuna kazanmak ya da ondan soyutlamak için sporun çok yararlı ve etkili bir siyasi ve diplomatik silah olduğu açıktır"(Öztürk, 1998:10-11).

Sporda Şiddetin/ Saldırganlığın Yönü Ve Biçimleri

Elias'ın insanların saldırmayı amaçlayan, yapı yönünden cinsel dürtüye benzer doğal dürtüye sahip oldukları fikrinin temelsizliğinden söz ederken, saldırganlık ya da şiddet potansiyelinin "çatışma" tarafından harekete geçirildiği yolundaki görüşüne katılmamak imkânsızdır. Bir kimsenin çatışma ile yüz yüze gelmesi, birisine kızması ya da nefret etmesi durumundaki ilk davranışı, karşısındakini yaralamak ya da öldürmeye varan biçimde şiddet yolunu seçmeleridir (Elias,1988:197-198). Saldırganlık ya da şiddet eylemini doğuran çatışma hali, toplumsal ilişkinin her aşamasında, çeşitli faktörlerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmaktadır. Aile içi şiddet, kadına karşı şiddet, sporda şiddet vb. örnekleriyle her geçen gün artarak sürmektedir.

Şiddeti/Saldırgan Davranışı Etkileyen Faktörler

Spor karşılaşmalarında potansiyel olarak belirli şartlar altında saldırgan davranışı tetikleyebilecek faktörler arasında **kişisel faktörler**; engellenme ve bıkkınlığın neden olduğu duygu ve uyarılma değişimleri, rakip eylemlerin algılanma biçimi, ortamdaki önemsiz uyarıların önem derecesi ile ortaya çıkmaktadır. **Kişiler arası faktörler**; rakibin saldırganlık davranışının şiddeti ve sıklığı, antrenörün saldırganlığı cesaretlendirici tutumu, hakem ve resmi görevlilerin saldırganlığa göz yumması, takım arkadaşlarının kolektif ve bireysel olarak ortaya koydukları şiddet ile kendisini göstermektedir. **Grup içi ve gruplar arası faktörler** ise; kazanan ve kaybeden takım olma, ligde puanlamaların yakınlığı, oyun süresi ile ilgilidir. **Çevresel faktörler**; karşılaşmaya içeriden ve dışarıdan gelen destek, seyircilerin oyuncularını rahatsız etmeleri, kalabalığın yoğunluğu ve oyuna tepkileri ve saha dışı olaylarla, **diğer faktörler** de; rakibin yeteneğine ilişkin algılama, kendini tutma, duyguların birikmesi (Konter,2006:57-58) ile açıklanmaktadır.

Sporda saldırganlık ya da şiddet davranışı çeşitli biçimlerde sınıflandırılabilir; **Özgeci saldırganlık**, grubun ahlaki ölçüleri açısından kabul edilebilir amaçlar dâhilinde toplumsal olarak onaylanır. **İzin verilmiş saldırganlık**, oyun kurallarına bağlı olarak gerçekleşir. Bedensel temasın arttığı boks, judo, tekvando, karate, aikido gibi sporlarda saldırganlığın gözlenmesi daha çok olasıdır. Yine topla oynanan takım sporlarında da bedensel temasa belirli ölçülerde izin verdiği görülmektedir. **Düşmanca saldırganlığın** (antisosyal saldırganlık) en önemli özelliği, toplum tarafından onaylanmamasıdır. Bu saldırganlığı kişi kendisine yönelttiğinde, başarısızlık karşısında duvarı yumruklamaktan intihara kadar uzanan bir çeşitlilik gösterebilmektedir. **Dışa yönelik saldırganlık**, rakip oyuncuya, hakeme, seyirciye araçlı ya da tepkisel biçimlerde yönelebilir. **Araçlı saldırıda** temel amaç rakibi yenmek olduğundan oyuncuları oyun içinde sürekli biçimde rahatsız etme yoluna gidilir. Örneğin, oyuncunun topa sahip olabilmek için hakeme görünmeden rakibi itmesinde olduğu gibi. Sporcunun rakibi doğrudan incitmek üzere şiddete başvurduğunda ise **tepkisel saldırganlıktan** söz edilir. Bu tepki, tahrik edene yönelebileceği gibi, tahrik edenlerin dışındaki seyircilere hatta takım arkadaşlarına da yönelebilmektedir (Özker,2004:144-146, Ş.Tiryaki,2000:150).

Farklı yerlerde, farklı zamanlarda ve farklı toplumlarda benzeri olayları insanların algılaması, normlara bağlaması belli mantık dâhilinde gelişmektedir. Bu toplumsal yapı ve anlayış farklılıklarına rağmen Özmaden'e göre şiddet konusunda şu ortak noktalar üzerinde durulmalıdır (Özmaden,2004:10-11);

- Şiddetin uygulanması, meşru olarak kabul görmesi çok önemlidir.
- Bu meşru görme sayesinde şiddetin uygulayıcı elemanlarından olan olayda yer alanlarla, bir şiddet görüntüsüne seyirci olarak katılanlar arasındaki algılamadaki fark en aza indirgenecektir. Bu şartlarda "hakkınlığın tartışılması, sadece bir fiziksel zarar verme" olarak şiddetin yanlış anlaşılması söz konusu olmayacaktır.
- Şiddetin algılanmasında kaynak durumundaki duyular için şiddet eylemi, büyük bir yoğunlukla hissedilir durumdadır.
- Şiddetin asgari düzeyde gerçekleşmesi, özel aletler veya bilgi bakımından çok az donanıma ihtiyaç gösterir. İnsan bedeninin hareket yeteneği, gücü ve bu imkânların fiziksel nesnelere tahrip edebileceğini bilmek, rakibe karşı en alt düzeyde başarılı tahrik eylemini gerçekleştirmek için yeterlidir.

Sporcu Şiddeti

Sporda bir davranışın şiddet niteliği, o davranışın sporcunun amacıyla ve belirlenen kuralların sınırını aşıp aşmamasıyla ilgilidir. Oyunun gerektirdiği sertlik kurallar dâhilinde ise ve rakibe zarar verici bir davranış yoksa söz konusu davranış şiddet tanımlaması dışında kalacaktır. Oysa sporcunun rakibe zarar vermek kastıyla davranması saldırganlık biçiminde değerlendirilecek ve cezai yaptırıma muhatap olacaktır (Doğan, 2005:128). Dolayısıyla sporda şiddetin/saldırganlığın sınırlarını, söz konusu spor dalındaki kurallara uygun

olarak yapılan hareketin niyet ve kasıt unsuru belirler. Aynı spor dallarına bağlı olarak her hareketin bir değerlendirilmesi yapılır. Örneğin kuralları içinde bir boks karşılaşmasında rakibe yumruk atmak, güreşte el ense çekmek o spor dalının kurallarına uygun olduğu için saldırgan bir davranış biçiminde değerlendirilemezler (Özerkan,2004:141).

Tiryaki 'ye göre Weinbeg ve Gould sporcuların saldırgan davranışını şu durumlarla açıklamaktadırlar;

- Sporcu ya da takımın yenilmesi
- Hakem ya da hakemlerin karşılaşmayı kötü yönettiği ile ilgili bir algının ortaya çıkması
- Şaşırma
- Fiziksel temas ya da sakatlanmaya bağlı çekilen acı
- Sporcunun kapasitesinin altında oynaması (Ş.Tiryaki,2000:159)

Yine Tiryaki'ye göre yarışmaya ilişkin aşağıda belirtilen konular da saldırgan tutumu etkilemektedir;

- Isı: Isı fazlalığı saldırganlığı artırmaktadır
- Skor: Skor farkı fazla olduğunda saldırganlık artmaktadır.
- Kendi sahasında ya da rakip sahada oynama: Rakip sahada oynayan takımlar daha saldırgan tutum izlemektedirler.
- Karşılaşmanın sonucu: Kaybeden takım daha saldırganıdır.
- Ligdeki puan durumu: Ligde alt sıralarda olan takımlar daha saldırganıdır (Ş.Tiryaki,2000:159-160)
- Karşılaşma evreleri: Karşılaşmanın ikinci yarısında saldırgan davranışlar artmakta, kaybeden takım oyunu ortalarında daha saldırgan iken kazanan takım oyunun sonlarında daha saldırgan tutum izlemektedir.

Spor yapan ve yapmayan bireylerin saldırganlık düzeylerini ölçmeye yönelik bir araştırmanın bulguları dikkat çekicidir; Araştırma, yaşları 18-24 arasında değişen 411 spor yapan denekle, 191 spor yapmayan denek olmak üzere 602 deneye uygulanmıştır. İlk olarak spor yapanların yapmayanlardan, erkek sporcuların kızlardan daha saldırgan olduğu görülmüştür. Spor, başarıma, kazanma ve yenme ile eş anlamlı düşünüldüğünde sporcu karşılaşmanın bir safhasında engellenme ile ortaya çıkan saldırganlık gösterebilmektedir. Cinsiyet göz önünde bulundurulmadan takım ve bireysel spor yapanların genel saldırganlık düzeylerine bakıldığında takım sporlarının daha çok saldırgan tutum içerdiği söylenebilir. Ancak bireysel ve takım sporları açısından yapılan değerlendirmede saldırganlık düzeyleri arasında çok büyük bir aralığın olmadığı belirtilmelidir (S.Tiryaki:110-112).

Sporcular, kazanma ya da kaybetmeye ilişkin tepkileri büyüklerinden ve çevreden öğrenirler. Bunun olumsuz sonucu, yalnızca kazananların kendi değerlilik duygularını korumaları, diğerlerinin kendilerini değersiz hissetmesidir. Bu noktada yapılacak şey, başarı ölçütlerini değiştirerek sporcuların motivasyonlarının yükseltilmesidir. Bir başka deyişle, kazanmak önemlidir ancak, kişisel hedeflerin başarısına göre ikincil tutulmalıdır. Başarı diğer sporcuların performansını geçmekten öte sporcularının kişisel hedeflerini geçme ile ilgili olarak değerlendirilmelidir (Konter,1995:130).

Sosyokültürel ve Politik Yönleriyle Seyirci Davranışı ve Seyirci Şiddeti

Sporun tarihsel başlangıcında yarışmacılar ve seyirciler arasında güçlü bir ayrımın olmadığı kabul edilmektedir. Seyirciler, potansiyel yarışmacılardı ve yarışmacılarda belli koşullar altında seyircilerdi. Seyirciler oyun alanına karıştıklarında pasif rollerini terk etmişlerdir. Antik yazarlardan seçilmiş örnek metinlerde seyircilerin davranışları; zayıf olana sempati, coşku ve tezahürat, oyuncuların hareketiyle kendinden geçme, sansasyon ve vahşilik hırsı, oyuncularla alay etme, ulusçuluk, şovenizm ve taraf tutma gibi benzeri davranış biçimlerinde somutlaşmaktadır (Voigt,1998:202-203).

Günümüzde bir gruba ait olma ile ilgili olduğu kabul edilen taraftarlık, bir takım tutma ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Bir takımın, amblem, sembol, renkleri, yerel, ulusal takım olması türünden özellikler takım tutmanın ilk belirleyicileridir. Duygusal bir bağlılık biçimi olan taraftarlık, takımı desteklemek için karşılaşma sahasına gitmekten, şiddet içeren eylemlere kadar geniş bir yelpazede seyretmektedir. Doğan'a göre takım tutma, bölgesel, coğrafi farklılıklarla ilgili olabileceği gibi, dinsel, ırksal ve etnik niteliklerle de ilgili olabilmektedir. "Örneğin, aynı bölgenin farklı mezhepleri temsil eden iki takımı arasındaki karşılaşmalarda şiddet olaylarının olması dinsel özdeşimin bölgesel özdeşimden daha önemli olduğunu göstermektedir"(Doğan,2005:132). Herhangi bir seyirci, desteklediği takımın seyirci grubunun içine girdiğinde, grubun davranış biçimlerini benimsemekte ve benimsediği sürece de kabul görmektedir. Ait olunan gruba temsil eden takımın kazanması için verilen destek, hakemlere, rakip takım oyuncularına ve rakip takım seyircilerine tavır takınılmasını da beraberinde getirmekte, bu tavır ise bazen şiddet olaylarını başlatabilmektedir (Karagözoğlu, Ay,1997:165-166).

Takım sporlarında seyircilerin takımlarını toplu biçimde desteklemeleri başarı için önemli bir unsurdur. Seyirci desteği sporcu/sporcuları güdülemekte ve performansını artırmakta ve karşı oyuncu/takım için psikolojik baskı işlevi görmektedir (Doğan, 2005:133). Seyirci sürekli biçimde tezahürat yapıp takımını destekliorsa, bu davranış, ev sahibi takım oyuncularının örneğin futbolda, kafa toplarına hâkimiyet ve uzun topları kontrol edebilmeyi kolaylaştırırken, rakip takımını zorlaştırabilecektir. Psikolojide fonksiyonel atılgan davranışlar biçiminde ifade edilen davranışlar, ev sahibi takım için artarken, rakip takım için azalmaktadır (Özerkan, 2004:150).

İnançların ve ideolojilerin seyirci rolünü etkilediği bir gerçektir. Dolayısıyla seyircilerin rol davranışı, yaş, cinsiyet, öğrenim düzeyi, sınıf gibi sosyo-demografik değişkenler yanında spor dışı norm ve rol yapılar tarafından da belirlenir. Spor seyircilerinin eylem sistemi, kültürel alt sistemden etkilenir. Modern spor, başarı ve dayanışmayı sembolize ederken, Nasyonel Sosyalist dönemde Almanya'da ırkçı üstünlük en üst değer olmuştur. Eski Maya uygarlığında top oyunları iyi ve kötünün savaşını yansıtmaktadır. Tikopia'da cirit oyunu, bereket ritüelleri içinde görülmüş, tarlalarda cirit oynamak suretiyle başak tohumlarının olgunlaşacağına inanılmıştır. Sumo güreşinde Eski Japon şövalye değerlerinin izleri görülmektedir (Voigt,1998:214-215).

Sporun genellikle ülkeleri ve insanları yakınlaştırıcı dolayısıyla barışa katkı sağlayan özelliklerinden söz edilir. Tüm spor tarihi kitapları, Eski Yunan'da olimpiyatlar sırasında savaşların kendiliğinden kesildiğine atıf yapar. Ancak aşağıdaki tablo, barışa katkı sağlaması bir yana, sporun ülkeler arasında gerginliğe yol açan şiddet eylemleriyle de sonuçlanabileceğini göstermektedir.

ÜLKE	YIL	TAKIMLAR	ÖLÜ SAYISI	YARALI SAYISI
Peru	1964	Peru-Arjantin	318	500
Türkiye	1964	Kayseri-Sivas	44	600
Arjantin	1968	River Plate-Boca Juniors	74	150
Honduras	1969	Honduras-El Salvador	SAVAŞ	İLAN EDİLDİ
Brezilya	1982	San Luis-Fortaleza	3	25
Colombia	1982	Desportivo Cali-Racing Club Arjantin	22	200
Rusya	1982	Spartak Moskova-Harlem	69	100
Belçika	1985	Liverpool-Juventus	39	?
Almanya	1991	Leipzig-Berlin	1	?
Hollanda	1995	Genova-AC Milan	1	?

Tablo 1. Spordaki Şiddet Eylemlerine Örnekler(Ş.Tiryaki,2000:147)

Yaklaşık 4.000 kişinin öldüğü, 12.000'den fazla kişinin yaralandığı iki ülke arasında çıkan savaşın yalnızca bir futbol karşılaşmasına indirgenmesi düşünülemez. Ancak aralarında siyasi sorunlar bulunan iki ülkeyi savaşa götürmede, spor karşılaşmasının bir tetikleyici rol oynadığı yorumu yapılabilir.

Saldırganlık ya da şiddet, muhakkak surette fiziksel olmak zorunda değildir. Sözlü ya da psikolojik açıdan da zarar verme amacı taşıyan her davranış saldırgan olarak nitelendirilir. Bu noktadan hareketle, spor karşılaşmalarında tribünlerden gelen bireysel ya da toplu küfürler saldırganlık kapsamında değerlendirilir. Dolayısıyla bir eylemin saldırgan olup olmadığını davranış belirlemektedir (Özerkan,2004:141). Sporda saldırgan davranışlar, *sözlü, işaretli ve bedensel* olarak gerçekleşir; Psikolojik zarar verme amacıyla rakibe ya da hakeme karşı yapılan hareketler ve sözlü saldırıdır. Bedenin işaretler yardımıyla kullanılması yoluyla yapılan saldırganlık işaretli saldırganlık, yalnızca yakın temasa izin veren bireysel ya da takım sporlarında, tekme, yumruk, çelme takma, spor araçlarıyla rakibe vurma ise bedensel saldırı kategorilerini oluşturmaktadır.

Futbol seyircilerinde saldırganlık eğilimleri ölçen ve araştırma grubunun büyük çoğunluğunu, 15-25 yaş grubunun oluşturduğu, rasgele örnekleme yoluyla seçilen 203 taraftara uygulanan bir alan çalışmasında (Karagözoğlu,Ay,1997:168-171), ankete katılanların % 22'si maç sırasında bir olaya katılmış, %15'i herhangi bir şekilde yara almış, % 46'sı hakemin, % 26'sı futbolcuların, %28'i seyircilerin davranışlarından tahrik olmuş, %12' si kesici ve delici alet ya da silahla stada gelmiştir. Araştırma grubunun aylık gelir değişkenine bakıldığında % 48'lik en büyük dilimin en alt düzeyde gelir getiren kazanca sahip olduğu görülmüştür. Üniversite gençliğinin futbolda takım tutma durumlarını araştıran ve tamamı üniversite öğrencisi olan 174'ü kız, 376'sı erkek toplam 550 üniversite öğrencisine uygulanan Çukurova ve Mersin Üniversitesi öğrencilerine yönelik araştırma (Öztürk,Şahin,1997:64) ise rakip takımın taraftarı ile kavga etmeyen 460 kişiye karşılık 78 kişinin kavga ettiği sonucu ortaya çıkmıştır. Katılımcıların tuttukları takıma göre rakip takım seyircisiyle kavga etme durumlarına bakıldığında sıralamanın Fenerbahçe, Galatasaray, Beşiktaş ve Trabzonspor şeklinde olduğu göze çarpmaktadır.

Gaziantepspor Futbol Takımı Taraftarlarının Şiddet ve Saldırganlık Olaylarına Bakış Açılarının Sosyolojik ve Psikolojik Boyutu Üzerine Bir Araştırma,(Gaziantep 2003) adlı araştırma da Gaziantepspor Kamil Ocak Stadyumu'nda iki aşamalı olarak, birinci hafta Gaziantepspor-Trabzonspor, ikinci hafta Gaziantepspor-Galatasaray maçlarında karşılaşmayı izlemeye gelen seyircilere uygulanmış, Gaziantepspor taraftarlarına ait tribünlerinden rasgele seçilen 517 taraftara uygulanan anket değerlendirilmiştir. Araştırma grubunun büyük bölümünü 20-40 yaş grubu oluşturmuştur. Araştırmaya katılan erkeklerin sayısı 463, bayanların sayısı 54'dür. Meslek grupları içinde öğrenciler öne çıkmaktadır. Çalışmada maçlarda olaylara katılanların oranı %19.2, yaralananların oranı ise %7'dir. Ankete katılanları en çok tahrik eden davranış, hakemin yanlış ve taraflı olduğuna inandıkları tutumdur (%51.1). Bunu sırasıyla %16.8 ile takımın yenilmesi, %14.7 ile rakip seyircilerin kötü tezahüratı, %13.3 ile futbolcuların kötü oyunu ve %4.1 ile teknik direktörlerin yanlış kadroyu sahaya sürdüğüne inanmaları izlenmektedir. Hakem yanlış karar verince nasıl bir tepki gösteriyorsunuz? Sorusuna "küfür ediyorum" %42, "normal karşılıyorum" %55.1, ve "oturma koltuklarını tekmeliyor ya da kırıyorum" diyenlerin oranı %2.9'dur (Şahin,2003.190-191,218,224)

Futbolda seyirci şiddeti davranışını analiz eden ve alanındaki en geniş katılımlı çalışmalardan olan (Araştırmanın örneklemini, süper ligdeki 7 takımın 8 karşılaşmasını izleyen ve tesadüfi yöntemle seçilen 2380 seyirci oluşturmaktadır. Araştırma grubunun yarıdan fazlası 19-28 yaş arası futbol seyircisidir. Mesleki dağılımda %30'luk oranda öğrenci ve serbest meslek kategorileri ön plandadır. Öğrenim durumu içinde ilk sırayı %44.5 ile lise mezunları alırken, bunu %36.9 ile üniversite mezunları izlemektedir) ve 2001-2002 sezonunda süper ligde mücadele eden futbol takımlarının seyircileri üzerine yapılan araştırmada rakip seyirciye ilişkin davranışlar arasında seyirci saldırganlığı üzerinde birinci "çok etkili" durum olarak %55 oranı ile "kendilerine çirkin tezahürat veya saldırılar" görülmektedir. Çalışmada "önceden çatışılan seyirci grubu olması" %46.5 ile seyirci saldırganlığını tetikleyen unsurlardan biridir. Rakip seyircilerin ev sahibi takım taraftarlarının "kutsal" saydıkları mekânları olan "stadyumlar çevresinde taşkınlık yaratmaları" kısıktırıcı kabul edilmektedir (Özmaden,2005:663-674).

Sporun tüm dünyada üstlendiği yakınlaştırıcı, birleştirici ve eğlendirici işlevine rağmen, bazen güç gösterisi üstünlük sağlama, toplumsal statü elde etme, politik ve ekonomik işlevler de üstlendiği dikkati çekmektedir. Şiddetin görece kabul edilebilir olduğu toplumlarda ilgi çeken daha çok mücadele sporlarıdır. Seyirci davranışı, toplumlara göre büyük farklılıklar göstermemektedir. Fanatizm ve holiganizmin hemen her toplumda görülmesi bu durumu kanıtlamaktadır.

Fanatizm, ait olma amacıyla bir kişi ya da gruba aşırı bağlanmadır. Topluma aykırı özellikleri içinde barındıran fanatizm, genelde toplumun uç kesimlerinde görülür ve toplum tarafından onay görmeyen bir davranıştır. Fanatizm, derin bir sevgi, ilgi görme, kabul görme, ait olma ve kendini ifade etmenin bir taşıyıcısıdır. Holiganizm, fanatizmin en ileri düzeyidir ve temelinde, yeni bir kültüre uyum sağlayamamanın beraberinde getirdiği *kültürel uyumsuzluğun, aile içi çatışmaların*, özellikle gençler için söz konusu olan öfke saldırganlık ve başkaldırı ile ilgili *boşalma gereksiniminin, kişilik bozukluğu ve ruhsal bozuklukların* yattığı düşünülebilir(Doğan,2005:134-135). Saldırgan fan davranışlarının belli başlı amaçları; rakibe zarar vermek, sosyal açıdan kabul görme arzusu, bir gruba ait olma ihtiyacı ve güçlü olma isteğidir. Genç futbol fanları kendi yaşamları dışındaki dayanışma, kabul görme, erkeklik, sertlik gibi değerleri vurgulamaktadırlar (Voigt, 1998, 109,215).

Irklar arası ilişkiler Teorisine göre holiganizm, bir "bütünleşme" ya da "asimilasyon" olarak da değerlendirilebilir. Birlikte oynayabilmeleri, aynı sokakta dövüşebilmeleri böyle bir benzetimdir. Dolayısıyla en büyük çatışmalar, rekabet şansы yakalayan benzerler arasındadır. İlişkiye geçme, bütünleşme yolunda zorunlu bir koşul olup, holiganizm de bu yollardan birini oluşturur. Şöyle bir sav ileri sürülebilir; İngiliz holiganlar "İngilizlerin Avrupa'daki büyüklüğünü", Türk holiganlar da "Türklerin Avrupa'daki ayak izlerini" sembolize ederler. Türk medyası da bu görüşü destekler biçimde "Avrupalı holiganların Türklere karşı birleştiği" gibi başlıklar atmaktadır. Leeds'li taraftarlarla İstanbul'da çıkan kavgalar ve ölüm olaylarından sonra, Türk ahlak yapısını koruma ve ağır tahrik gibi yorumlar yapılmış, hatta duruşma salonunda "Millet sizinle gurur duyuyor" sloganları atılmıştır (Şahin,2003:52). Türk Milli Takımı Web sitesinde dahi "Viyana'ya Girdik", "Tarih veya Destan Değil Bu Bir Efsane" (www.millitakim.com, 2008) gibi başlıkların yer alması, futbolu mistik içerikli sözcüklerle şiddet kullanımına açık bir alan haline getirmektedir.

Medyanın alevlendirdiği şiddet içerikli başlıklarda, takımların golcü oyuncularını silah olarak lanse edilmekte, az gol yiyen savunma oyuncularını tanka benzetilmekte, sert savunma yapan takımlar için, "Çanakkale Geçilmez Oynadılar" (www.aksiyon.com.tr,2008) yorumları yapılmaktadır. Sporda şiddetin kendisini en çok gösterdiği durumlardan biri de özellikle milli maçlar sonrasında gerçekleşen ve "maganda terörü" olarak adlandırılan silahlı "sevinç gösterileridir". Arif Verimli, milli maç sonrasında yaşanan maganda terörünü, Türk toplumunun bastırılmış duygularından kaynaklanan bir sonuç olarak değerlendirmektedir. Çocukluktan itibaren bastırılan sevinç duyguları, bu tür karşılaşmalar sonrasında şiddet olaylarını yaratmaktadır (http://gazeteoku.in,2008).

Sporda Şiddetin/Saldırganlığın Önlenmesi

Sporda şiddet ya da saldırganlığın genel anlamda bireysel ya da toplumsal şiddetin diğer biçimlerinden ayrı düşünülmemesi gerekir. Spordaki şiddet, ailede, okulda, işyerinde ya da sokakta karşılaşılan şiddetin ancak bir yansıması olabilir. Bu nedenle de önlemler konusunun, toplumsalın tüm alanlarına yönelik topyekün düşünülmesi isabet olacaktır. Toplumda şiddet eylemini doğuran koşulların üzerine gidilmedikçe yalnızca sonuçlar üzerinden hareket etmek, sorunun çözümü için yetersizdir. Bununla birlikte tüm dünyada bir fenomen olan sporun barışçıl amaçlardan uzaklaşarak şiddet pratikleriyle hatırlanmasının önüne geçmenin öncelikli yolu da kısa ve uzun vadede çok aktörlü çözümler üretmekten geçmektedir. Bu çerçevede sporda şiddetin önlenmesi doğrultusunda; sporculara, seyircilere, kulüp yöneticilerine, kamu yöneticilerine, kanun yapıcılarına, sivil toplum örgütlerine ve medyaya görevler düşmektedir. Aşağıda, uluslararası ve ulusal ölçekte geliştirilen önlemlere yer verilmiştir.

Uluslararası Spor Psikolojisi Birliği (ISSP) sporda saldırganlık ve şiddetin önlenmesi ile ilgili olarak şu önerilerde bulunmaktadır (Tenenbaum, Stewart, 1997).

- Yönetim cezai yaptırımları yeniden belirlemelidir. Böylelikle kural ihlali sonucunda verilecek cezalar, daha büyük cezai yaptırımları sağlayacak değerde olacaktır.
- Yönetim özellikle gençlere uygun koçluk yapmalı, gençlerin spor eğitiminde fair-play üzerinde durulmalıdır.
- Alkollü içki tüketimi, karşılaşmalar sırasında yasaklanmalıdır.
- Yönetim, spor tesislerinin, seyircilerinin yeme ve rahatlıkla girebilme ihtiyaçlarını karşılamalıdır.
- Medya, spordaki şiddete dikkat çekmek yerine, bu olayları yalıtmalıdır.
- Medya, spordaki şiddeti azaltmak için sporcuları, seyircileri, koçları ve hakemleri kapsayacak bir kampanya yürütmelidir.
- Koçlar, yöneticiler, sporcular, medya mensupları ve spor otoriteleri, şiddetin ortaya çıkışı ve kontrolü ile ilgili tartışma toplantılarına katılmalıdırlar.
- Koçlar, yöneticiler, hakemler ve medya; örnek sporcuları desteklemeli, saldırgan davranışları cezalandırmalıdır.
- Sporcular, saldırganlıkla ilgili davranışları azaltmaya yarayacak programlara alınmalıdır. Bu önlemler saldırganlığın azaltılmasının bir bölümüdür ve sonuç olarak sporcu kendi davranışının sorumluluğunu üstlenmelidir.

Avrupa Konvansiyonu "Spor Müsabakalarında ve Özellikle Futbol Maçlarında Şiddet ve Seyirci Taşkınlıkları Komitesinin" Tavsiye Kararları'nın "Seyirci Şiddetini Önlemek İçin Daimi Tedbirler" başlığı altında düzenlediği önlemler (Şahin,2003:309-319) şu şekildedir;

- Yerel, ulusal ve uluslar arası düzeylerde futbol kulüpleri, polis kuvvetleri arasında danışma, işbirliği ve eşgüdüm ile bilgi ve istihbarat değişimi için yolların bulunması
- Holiganizm üzerine bir ulusal eşgüdüm komitesinin varlığı,
- Yüksek riskli ulusal maçları tespit etmek ve karşı stratejiler uygulamak için bir sistemin geliştirilmesi
- Kamu güvenliği ve kontrolü, taraftarların yarılması, oyuncuların korunması için sahalarda uygun bariyerlerin, parmaklıkların, tünellerin bulunması
- Kulüplerin güvenlik konularında sorumluluklarının farkında olmaları
- Karaborsa satışları ile ilgili olarak sahtekârlık imkânlarının kısıtlanması, maçlarda ya da civarda alkollü içki satışının ve dağıtımının kontrolü ya da yasaklanması
- Bilinen yüksek riskli maçlar öncesinde bilinen olay çıkarıcıların deplasman maçlarına gidebilmek için şehirden ayrılmalarının yasaklanması, vazgeçirilebilmesi ya da seyahat için bazı şartların öne sürülebilmesi
- Maçlar sonrasında deplasmana gelen seyirciler hemen geri dönmekte midirler? Şiddet olaylarına karışan seyirciler hakkında kanun gereği dava açılmakta mıdır? Uzun vadede kulüplerde okullarda adil oyun öğretimi ve uygulaması konusunda eğitim verilmekte midir?
- Holiganizmin nedenleri ve kökenleri, toplumdaki rolü ve ona karşı uygulanacak stratejiler için koordineli edilmiş bir araştırma teşvik edilmekte midir? gibi soruların cevaplandırılması.

Sporda şiddetin önlenmesi ile ilgili ulusal düzeydeki yasal düzenlemelerin başında "Spor Müsabakalarında Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun (5149 Sayılı Kanun, Kabul. 28.04.2004) gelmektedir. Bu Kanunun amacı;

- Spor müsabakalarının yapıldığı alanlar ile bunların eklenti ve çevresinde müsabaka öncesinde, müsabaka esnasında veya sonrasında şiddetli rekabet ve bunun doğurduğu fanatizm sonucu patlayıcı, parlayıcı, yanıcı, yakıcı, kesici veya delici maddelerin kullanılmasının,

- Şiddet ve düzensizliğin, kişilik haklarına, ailevi veya manevi değerlere yönelik hakaret, sövme ve aşağılayıcı slogan ve davranışların yer aldığı sporun ruhuna, ilke ve kurallarına uymayan kötü tezahüratın önlenmesi suretiyle huzur ve güvenliğin, kişi dokunulmazlığı ve kamu düzeninin sağlanmasına yönelik olarak alınacak önlemler ve uygulanacak yaptırımlarla ilgili usul ve esasları düzenlemek olarak belirtilmektedir.

Maddede, şiddetin önlenmesi ve düzenin sağlanması için gerekli unsurlara değinilmiştir. Ancak maddeye eleştirel açıdan bakıldığında bazı durumlar dikkati çekmektedir; spor karşılaşmalarına hazırlık çalışmalarının yapıldığı alanlar da şiddetten uzak ve düzenin sağlanması gereken mekânlardır. Türkiye’de spor kulüplerinin hazırlık çalışmalarını yaptıkları alanlarda da şiddet içeren olaylarla karşılaşmaktadır. Bu nedenle maddenin ilk temel eksikliği bu noktadadır. Maddede sayılan madde ve cisimler yönünden bir boşluk doğmaması için “benzeri” sözcüğünün eklenmesi gerekirdi. Ancak, aile ve manevi değerlere yönelik sözlü saldırılar arasına “hakaret”in tasarıda olmamasına karşın eklenmesi isabet (Yurtcan,2006:12) kabul edilmelidir.

5149 Sayılı Kanunun, spor müsabakalarında kullanılması ve taşınması yasak olan maddeleri kullanma ve taşımaya ilişkin getirdiği cezai hükümler, karşılaşma alanlarına belirtilen maddelerin getirilmesinden, bu maddelerin kullanılmasına, bu kişilerin müsabakalara alınmamasına imkân tanıyan çeşitli para cezaları ve hapis cezalarına işaret etmektedir. Kanunda 2008 yılında yapılan değişikliklerle, hapis cezalarının alt sınırının artırılması, caydırıcılık noktasında isabetli bir değişiklik olarak yorumlanabilir. Yine Kanunla verilen görevleri yerine getirmeyen kamu görevlilerinin Türk Ceza Kanununun görevi kötüye kullanmayı düzenleyen 257.maddesine göre cezalandırılacağı hükmünün yasaya eklenmesi de şiddetin önlenmesinde çok taraflı bir önleme mekanizmasının getirilmek istendiği konusunda olumlu bir izlenim vermektedir.

Dünyada ve ülkemizde sporda şiddet konusuyla ilgili olarak yapılan tartışmaların başında medyanın söz konusu şiddetteki rolü gelmektedir. Zira medyada etik kuralların en fazla ihlal edildiği alanlardan biri de spor basınıdır. 1987’de oluşturulan Basın Konseyi’nin Basın Meslek İlkeleri arasında “şiddet ve zorbalığı özendirici yayın yapmaktan kaçınılır” ilkesine yazılı ve görsel spor basınına da uymadığı görülmektedir. Spor haberleri, spor karşılaşmalarının sunulması, spor tartışma programları, gazete haber başlıkları doğrudan ya da dolaylı biçimde sporda şiddeti körükleyen bir atmosferde seyirciye ya da okuyucuya iletilmektedir.

Etik ihlaller basının yalnızca güvenilirliğini zedelemekle kalmayıp spora da ciddi zararlar vermektedir. Etik anlayış, daha önce de belirtildiği gibi öncelikle sporla ilgili tüm birimlerde yer alan aktörler arasında geliştirilmelidir. Ancak, taraftarlardan gelen başarılı olma isteği, gerek kulüp yönetimleri üzerinde gerekse taraftar kitleleriyle tirajı/reytingi artırmaya çalışan medya üzerinde baskı oluşturmakta bu süreç de etik ilkelerin bir kenara bırakıldığı, şiddetin körüklendiği, şike iddialarının sıradan hale geldiği bir ortamı hazırlamaktadır. Spor basınının etik değerlerinin geliştirilmesi için, medya yöneticilerinin kamuoyuna karşı sorumluluk taşımaları, istihdam politikasının gözden geçirilmesi ve meslek örgütlerinin güçlendirilmesi gerekir (Uzun,2004:18).

Sonuç

Spor günümüz toplumlarında sosyoloji, psikoloji, politika, hukuk, ekonomi, medya ve eğitimin ilgi çerçevesi içinde yer alarak disiplinler arası çalışmaların odağı haline gelmiştir. Spor organizasyonları, insan hakları ihlallerinin varlığının duyurulduğu birer zemin olurken, ekonomik açıdan sorunlu bölgelerin kalkınması açısından da elzem kabul edilmektedir. Sporun çok boyutlu bir süreç olması, onun barışçıl yönünü ihmal etmemelidir. Oysa bugün, amatör ve profesyonel karşılaşmalardan, ulusal-uluslararası karşılaşmalara kadar uzanan boyutlarda, saha içinde ya da saha dışında cereyan eden şiddet, sporu şiddete eşitleyen olumsuz bir algılamaya yol açmaktadır. Spor kulübü yöneticileri, taraftarlar, sporcular, hakemler ve medya topyekun şiddet olaylarını tetiklemekte, özellikle milli maçlar ve Avrupa Kupası maçları adeta bir ölüm kalım savaşı içindeymişçesine lanse edilmekte, toplumun hassasiyetlerinin bu alanda koyulaştırılması noktasında çaba harcanmakta ve bir anlamda küresel düzeyde ırkçılık yeni bir boyutla şekillenmektedir.

Spor dalları içinde özellikle dünya çapında kitlesel ilgiyle izlenen futbol, ayrı bir ekonomik dinamik olarak bir anlamda sporda barışı, centilmenliği arka plana iterek, dev ticari bir organizasyona dönüşmekte, dolayısıyla bu alandaki karı maksimize etme yolunda başta medya olmak üzere diğer taraflarla birlikte saldırganlığı öne çıkarmakta, taraftarı galeyana sürükleyecek açıklamalar sınır tanımaksızın artmaktadır. Bu noktada Basın Konseyi’nin “şiddet ve zorbalığı özendirici yayın yapmaktan kaçınılır” ilkesine uyması beklenen medyanın, etik ilkelere uyması için gerekirse cezai müeyyidelerin artırılması dahi gündeme getirilmelidir. “Spor Müsabakalarında Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun”la getirilen hükümler, sporda şiddete karışan tüm tarafların idari para cezasından, Türk Ceza Kanunu hükümleri uyarınca özgürlüğü bağlayıcı cezalara kadar geniş bir düzenleme içinde cezalandırılmasını öngörmektedir. Ancak, yasanın özellikle saha içinde şiddet eylemlerini başlatacağı düşünülen cisimlerin maddedeki sayısının artırılması isabetli bir değişiklik olabilir.

Çalışmada, sporda şiddet sorununa taraf olan tüm aktörlerin şiddetin önlenmesine yönelik olarak ilkesel ve yasal düzeyde neler yapabileceğinin altı çizilmiştir. Aile içi şiddet, kadına yönelik şiddet, sokakta şiddet v.b. şiddet biçimlerinden ayrı düşünülemez olan sporda şiddetin önlenmesi, sosyoekonomik

düzenlemeler, eğitim, psikolojik destek mekanizmaları, hukuksal yardımlar gibi önleyici mekanizmalar dizisinin işbirliği ile mümkün olabilir. Spor olgusu, küresel şiddetin değil küresel barışın bir aracı olduğu takdirde, ilk olimpiyatların barışçıl ruhuna kavuşabilecektir.

Kaynakça

- Beedy, Jeffrey P.(2007)“Sports Based Youth Development [A Global Perspective], **Independent School**, Summer, Cilt 66, Sayı 4.
- Boye, Ejobowah Thomas, O Felix Money (2007)“Universal Sports for Universal Peace: Achiving Millenium Development Goals in the Niger Delta Region Of Nigeria”, **European Journal of Scientific Research**, V. 17, No.1, Eurojournals Publisng.
- Demirel, Nuri (1991) **Spor Yönetimi ve Organizasyonu**, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., Ankara.
- Doğan, Orhan (2005), **Spor Psikolojisi**, Nobel Yay., İstanbul.
- Ellias, Norbert (1988), “Şiddet ve Medeniyet: Fiziki Şiddet Üzerindeki Devlet Tekeli ve Bunun İhlali, Çev. Ahmet Çiğdem, Levent Köker, Jhon Keane, **Medya ve Demokrasi**, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- Fişek, Kurthan (1998) **Devlet Politikası ve Toplumsal Yapıyla İlişkileri Açısından Dünya’da Türkiye’de Spor Yönetimi**, Bağırhan Yay.,Ankara.
- Güven, Özbay (1999), **Türklerde Spor Kültürü**, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara.
- Ian, Henry, Monsour Al-Taugi (2008) “The Development of Olympic Solidarity: West and Non-West (Core and Periphery) Relations in the Olympic World”, **The Internationl Journal of the History of Sport**, V.25, No.3, February 28th.
- Karagözoğlu, Cengiz Serap Mungan Ay (1997) “Futbol Seyircisinde Saldırganlık Eğilimleri-İstanbul Örneği”,1. **Uluslararası Spor Psikolojisi Sempozyumu, 10-12 Ekim, Mersin.**
- Karaküçük, Suat (1989), **Tarihi ve Politik Yönden Olimpiyat Oyunları**, Ankara.
- Karasüleymanoğlu Aydın (1989), **Yeni Boyutlarıyla Spor**, Engin Yay., 2.b., Ankara.
- Keys, Barabara (2004) “Spreading Peace, Democracy and Coca- Cola”, **Diplomatic History**, April, V.28.
- Kılıçgil, Ertan (1998) **Sosyal Çevre-Spor İlişkileri Teori ve Elit Sporculara İlişkin Bir Uygulama**, Bağırhan Yay., Ankara.
- Konter, Erkut (1995), **Sporda Motivasyon**, Saray Tıp Kitabevi, İzmir.
- Konter, Erkut (2006), **Sporda Karşılaşma Psikolojisi**, Nobel Yay.,Ankara.
- Lee, Suna (2008) “Tibet Sorunu Çerçevesinde Çin’in Azınlık Politikaları”, **Stratejik Analiz**, Mayıs. **Milliyet**, 05.04.2008.
- Özerkan, Kemal Nuri (2004), **Spor Psikolojisine Giriş Temel Kavramlar**, Nobel Yay., Ankara.
- Özmaden, Murat (2004) Seyircilere Göre Futbolda Saldırganlığı Teşvik Eden Faktörler Üzerine Bir Araştırma, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı**, Ankara.
- Özmaden, Murat (2005), “Futbol Seyircilerine Göre Rakip Seyirci Davranışlarının Seyirci Saldırganlığına Etkileri”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Ekim, C. 13, No.2.
- Öztürk, F. M.Şahin vd, (1997) “Üniversite Gençliğinin Futbolda Takım Tutma Durumlarının Araştırılması”, **1.Uluslararası Spor Psikolojisi Sempozyumu, 10-12 Ekim 1997, Mersin.**
- Öztürk, Füsun (1998), **Toplumsal Boyutlarıyla Spor**, Bağırhan Yay., Ankara.
- Swaddling, Judith (2000), **Antik Olimpiyat Oyunları**, Çev. Burçak Gürün, Homer Kitabevi, İstanbul.
- Şahin, H.Murat (2003), **Sporda Şiddet ve Saldırganlık**, Nobel Yay., Ankara.
- Tiryaki, Şefik (2000) **Spor Psikolojisi Kavramlar, Kuramlar ve Uygulama**, Eylül Yay., Ankara.
- Tiryaki, Sabahat (1997), “Spor Yapan Bireylerin Saldırganlık Düzeylerinin Belirlenmesi Takım ve Bireysel Sporlar Açısından Bir İnceleme”, **1. Uluslararası Spor Psikolojisi Sempozyumu, 10-12 Ekim, Mersin.**
- Tenenbaum G., E.Stewart, RN Singer (1997)“Aggression and Violence İn Sport: an ISSP Position Stand”, **Sport Med Pys Fitness**, Jun 37.
- Uzun, Ruhdan (2004), “Türkiye’de Spor Basınının Etik Anlayışı”, **İletişim**, 19.
- Voigt, Dieter (1998), **Spor Sosyolojisi**, Çev. Ayşe Atalay, Alkım Yay., İstanbul.
- Yurtcan, Erdener (2006), **Sporda Şiddetin ve Düzensizliğin Önlenmesi Kanunu ve Yorumu**, Kare Yay., İstanbul.
- 5149 Sayılı Kanun, Kabul. 28.04.2004.**
- <http://gazeteoku.in> (Erişim:21.06.2008)
- www.millitakim.com (Erişim: 23.07.2008)

KÜRESEL BARIŞIN SAĞLANMASINDA STK'LARIN KÜLTÜR VE SANAT YOLUYLA ETKİLERİ

Öğr. Gör. Kerem ÇOLAK
kcolak@kocaeli.edu.tr
Kocaeli Üniversitesi Kandıra MYO
Öğr. Gör. Nejdat ŞAŞI
Kocaeli Üniversitesi Kandıra MYO
Öğr. Gör. Oktay ÇETİN
Kocaeli Üniversitesi Kandıra MYO

Özet

Sivil toplum kuruluşları (STK'lar) 1980'lerden bu yana, dünyadaki hızlı gelişime paralel olarak tüm dünya ülkelerinde ve Türkiye'de gelişim sürecine girmiştir. Gelişen bu süreç içerisinde küresel barışın tesis edilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasında kamu sektörü olarak devletin, özel kesim olarak piyasanın ve STK'ların ortaklaşa işbirliği ile faaliyetler düzenlendiği gözlemlenmektedir. Ancak tüm bunların yanında sanatsal içerikleri bakımından ele alabileceğimiz ve halk sanatlarının en güzel örneklerini icra etmeye çalışan folklor ve halk oyunları dernekleri kültürel barışa çok daha farklı boyutlarda katkıda bulunabilmektedir. Burada taraflar sadece festivale katılan dansçı ve yöneticiler ile sınırlı kalmamakta aynı zamanda organizasyonu sağlayan kurumlar ve izleyicileri de kapsamaktadır. Tüm bu tarafların birlikte tek bir ortak paydada toplandığı halk dansları ve kültür etkinlikleri ile yaratılan sinerji derneklerin küresel barışa sağladığı ciddi bir katkı olarak görülmektedir. Bu bildiri de kültürel ve sanatsal faaliyetler yoluyla STK'ların ne şekilde küresel barışa katkı sağladıkları ve bunu ne kadar başarabildikleri konusu irdelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: STK, barış, geleneksel sanatlar, halk dansları

THE IMPACTS OF NGOs TO REACHING GLOBAL PEACE THROUGH CULTURE AND ART

Abstract

NGOs have been living the development process both in the world and in Turkey as parallel to the rapid development in the world since 1980s. It is observed in this framework that the state as public sector and the market and NGOs as private sector have performed jointly to enable the global peace and keep it. However, besides all of these, folklore and folk dance associations which can be examined in regards of their artistic context and which try to carry out the best examples of folk arts can contribute to the cultural peace in some more different ways. The parties here are not limited only with dancers and managers attending to the festivals, but also contain the organizing establishments and audiences. The synergy which is created by folk dances and cultural activities performed by all of these parties around of a sole concern is seen as a real contribution to the global peace. In this presentation, how NGOs contribute to the global peace and in what degree they can manage that through cultural and artistic activities will be tried to be analyzed.

Keywords: NGO, peace, traditional arts, folk dance

Giriş

Sivil toplum kuruluşları (STK'lar) 1980'lerden bu yana, dünyadaki hızlı gelişime paralel olarak tüm dünya ülkelerinde ve Türkiye'de gelişim sürecine girmiştir. Örgütlü sivil toplum yapısı Türkiye'de toplumsal değişimin önemli bir aktörü olmuştur. STK'ların bir örgütsel yaşam alanı olarak farklı yapılanmalar halinde yaygınlaşması birçok fonksiyonel . STK'lar farklı alanlarda çalışan gönüllü örgütlerden, düşünce kuruluşlarına, sosyal hareketlerden vatandaşlık inisiyatiflerine, hükümet dışı örgütlerden sendikalara ve meslek odalarına kadar geniş bir yelpaze içinde hareket eden "örgütsel alanı" temsil etmektedir. Bu örgütsel yapıları içinde, sivil toplumun hareket alanı, 1980'lerden bu yana, ama özellikle 2000'li yıllar içerisinde sadece yerel ve ulusal değil, bölgesel ve küresel bir nitelik de kazanmıştır.

Gelişen bu süreç içerisinde küresel barışın tesis edilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasında kamu sektörü olarak devletin, özel kesim olarak piyasanın ve STK'ların ortaklaşa işbirliği ile faaliyetler düzenlendiği gözlemlenmektedir. KYÖD'ün dünya'nın çeşitli ülkelerinden lise çağındaki öğrencileri köy okullarında tamirat, boyama vs gibi işlerle dünya vatandaşı olma yolundaki etkinliği örnek olarak gösterilebilir. Buna benzer etkinliklerle adını duyuran ÇYDD ve TGEV'de eğitim yoluyla küresel barışa katkıda bulunan STK'lardandır.

Aynı şekilde klüp olmalarına karşın kamu yararına dernek olma statüsü gereği STK olarak nitelendirilebilecek spor klüplerinin sportif amaçlı etkinlikleri ile küresel barışa katkıda buldukları söylenebilir.

Ancak tüm bunların yanında sanatsal içerikleri bakımından ele alabileceğimiz ve halk sanatlarının en güzel örneklerini icra etmeye çalışan folklor ve halk oyunları dernekleri kültürel barışa çok daha farklı boyutlarda katkıda bulunabilmektedir. İzmir'de EFEM (Ege Folklor Eğitim Merkezi), İstanbul'da Motif Vakfı, Bursa'da Karagöz Vakfı, Ankara'da HOYTUR gibi bir çok dernekler buldukları illerin yerel yönetimleri ile birlikte küresel barışa katkı olacak festivallerde farklı kültürden insanları kaynaştırma ve dünya vatandaşı kimliğini tüm katılımcılara aktarma çabası içindedirler.

Burada taraflar sadece festivale katılan dansçı ve yöneticiler ile sınırlı kalmamakta aynı zamanda organizasyonu sağlayan kurumlar ve izleyicileri de kapsamaktadır. Tüm bu tarafların birlikte tek bir ortak paydada toplandığı halk dansları ve kültür etkinlikleri ile yaratılan sinerji derneklerin küresel barışa sağladığı ciddi bir katkı olarak görülmektedir.

Halk dansları ile geleneksel sanatları konu edinmiş olan STK'lar gerek uluslararası organizasyonlardaki ev sahipliği gerekse katılımları ile diğer kültürlerle kaynaşmaları açısından küresel barışın daimi ve gönüllü neferleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu bildiri de kültürel ve sanatsal faaliyetler yoluyla STK'ların ne şekilde küresel barışa katkı sağladıkları ve bunu ne kadar başarabildikleri konusu irdelenmeye çalışılacaktır.

1. STK Kavramına Genel Bakış

Sivil toplum, modern doğal hukuktan başlayıp Cicero'nun "societas civilis" fikrinden geçerek klasik felsefeye ve hepsinden önce de polis anlamında kullanıldığı Aristoteles'e kadar geriye götürülebilen bir kavramdır (Keane, 1993;47). Kavramın ilk klasik versiyonunu tanımlayan Aristoteles, sivil toplumu, yasalarla belirlenmiş kurallar sistemi içindeki özgür ve eşit kabul edilen yurttaşların bir siyasal toplumu olarak adlandırmıştır (Tosun, 2001;30).

Çağdaş anlamıyla sivil toplum; gönüllü, kendini üreten, kendini destekleyici, devletten özerk ve belirlenmiş bir dizi kurallardan oluşan yasal bir düzene bağlı, örgütlü toplumsal yaşamın bir alanıdır. O, genelde, kendi çıkarlarını, hırslarını ve ideallerini ifade etmek, bilgi alışverişinde bulunmak, karşılıklı hedeflerini başarmak, devletten isteklerde bulunmak ve devlet kurumlarını sorumlu tutmak için bir kamu alanında ortak bir biçimde hareket eden yurttaşları içerdiğinden "toplum"dan farklıdır (Yıldırım, 2003;227).

STK belirli mekan ve zamanda bilgiye dayanarak teşhis edilen bir amacı ya da ihtiyaçlar demetini karşılamayı amaç edinen kar amacı gütmeyen hizmet veren böylece de kamunun yönetimine katılan kuruluşlardır (Kuçuradi,1998;25).

Yine STK'lar; topluma hizmet götürmek amacıyla ortak hedefe yönelmiş insanlar tarafından kurulan örgütlerdir. STK'lar esnek yapıları ve isteklere anında cevap verebilen işleyişleriyle gönüllülük esasına dayalı olarak kamu sisteminin bir parçası olmaksızın ve kar gayesi gütmeyen belli bir amacı gerçekleştirmek üzere bir araya gelmiş öz yönetime sahip olan kuruluşlar(Öner,2003) olarak da ifade edilebilirler. STK'lar faaliyetin niteliğine göre *devlet dışı kuruluşlar, sivil toplum örgütleri, kar-amaçsız örgütler, üçüncü sektör veya gönüllü kuruluşları* olarak da isimlendirilmektedirler(David, 1998; 502).

STK'larda bireysel katkıların birlikteliği ve birbirini tamamlaması gerçekte bireysel sorumluluğu sosyal sorumluluğa dönüştürmektedir. Bilgi toplumunda teknolojik gelişmelerin bağımsızlaştırdığı bireyler ortak değerlere, ortak tatmin ve ortak geleceklere sahip olanların katılımıyla oluşan gönüllü kuruluşlar olarak STK'ları çok daha yoğun bir biçimde ön plana çıkaracaktır(Erkan,1998).

STK'larda yaşanacak bu gelişim süreci bağımsızlaşan birimlerin bütünleşmesi ve katılımı şeklinde ortaya çıkmakta özde yaşanan toplumsal dönüşüm farklılıkların daha eşit ve üst düzeydeki bir ortamda birbiriyile bütünleşmesi ve tamamlanması süreçleri olarak tanımlanmaktadır (Erkan,1998)

Farklılıklar dünyası olarak da adlandırılabilen günümüz çağdaş demokrasi dünyasına kendi öznel farklılıklarıyla STK'lar çok büyük bir zenginlik katarken; bu çerçeveye bütünleşik olarak STK'ların yeni aktörler olarak toplumsal yaşam ve kamusal yönetimin ortakları olarak görülmeye başlamasının ötesinde; sağlıklı demokratik pratiklerin ancak etkin birey ve örgütler tarafından gerçekleştirilebileceği düşüncesi açıklık kazanmıştır (Tekeli,2002;6).

1996'da İstanbul'da yapılan II.Habitat konferansında yayınlanan İstanbul Deklarasyonunda, Habitat Gündeminde ve Ulusal Eylem Planında Türkiye'de de hükümet, diğer ülke hükümetleri gibi, sivil toplum kuruluşlarının meşruiyet alanını genişleteceğine ve kamu hizmetlerinin görülmesinde STK'larla ortaklıklar yapacağına ilişkin sözler vermiştir. Nitekim İstanbul'daki II.Habitat toplantısından sonra Türkiye'de STK'larda ciddi bir canlanma yaşamıştır (Tekeli,2002;7).

STK'lar deyince belki de artık çoktan varlık nedeni sosyal yaşam ilişkilerini ve bu ilişkilerden doğan fonksiyonel ilişkiler açısından oluşan(Kuçuradi,2003;5). kendi bireysel özel alanlarından bilinç ve farkındalıklarıyla kamusal alana çıkıp toplumsal refah ve yaşam kalitesini ve demokrasiyi geliştirmeye çalışan STK'lar bir yandan ekonomiden gelen baskıya ve öte yandan devletten gelen yapılanma baskılarına karşı birbirini tanıyan ama birbirine de indirgenemeyecek olan toplumsal öznelerin kendisi haline geldikleri gibi(Akşit,2002;134). uluslar arası toplumu ortak bir zeminde buluşturabilme imkanı yakalamışlardır.

Günümüzde STK'lar bireysel-sosyal psikoloji, ekonomi, diplomasi, eğitim, inanç, sağlık, insan hakları, demokrasi, psikolojik savaş, güvenlik gibi pek çok alanda boy göstermekte ve belirleyici rol oynamaktadır. STK'lar adeta global yapının sessiz mimarları haline gelmiştir. Din, dil, ırk farkı gözetmeksizin sınır ötesi aktivitelere imza atabilmektedirler(Akçay, 2007).

Farklı kültürlerin bir araya gelerek bölgesel dansların icrası zemininde bir araya gelen stk'lar yarattıkları sinerji ile uluslararası toplumun barış algılamasına katkıda bulunmaktadır. Dansın ortak dil olarak kullanımıyla farklı kültür, dil ve dinlere mensup bireyler farkındalıklarını öğrenmek suretiyle kendilerini daha çok uluslar arası toplumun bir üyesi olarak görmek eğilimindedirler. Bu durum STK'ların uluslararası barış anlamında en önemli başarılarından biridir.

2. Somut Olmayan Kültür Mirası ve STK'lar

Kültürlerin somut olmayan alanına; diller, dinler, gelenekler, görenekler, töreler, ardından; anonim halk edebiyatının sözlü ürünleri, seyirlik oyunlar, ritüeller, mitler, danslar vd. girer. Soyut kültür ve mirasının da korumaya alınması artık uluslar arası bir konudur. Bilgi ve eğitim boyutuna ağırlık vererek, somut olmayan kültürel mirasın saptanması, korunması, teşviki ve aktarılmasını hedef alan politikalar geliştirilmelidir (Oğuz, Özkan, 147). Somut olmayan kültürel mirasın korunması ve aktarılması esas olarak bu mirasla ilgili olan aktörlerin başında kültürel faaliyetlerle ilgilenen özellikle halk dansları alanında faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri yer almaktadır.

UNESCO'nun kültürlerin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması konusundaki yaklaşım ve yorumlarının en önemli gösterge ve sonuçları, ikisi "somut" diğer ikisi ise "somut olmayan" kültürün korunmasına yönelik olarak hazırlanmış olan dört sözleşme ve buna bağlı diğer uzlaşma, bildirme, konferans ve toplantılardan izlenebilir. 16 Kasım 1972 tarihinde UNESCO'nun Paris'teki Genel Merkezi'nde imzalanan Doğal ve Kültürel Dünya Mirasının Korunması Sözleşmesi, hiçbir ülke veya bölge ayrımı yapmaksızın, insanlığın bugüne kadar yaratmış olduğu uygarlıkların birer göstergesi olan tarihsel yapıların, sit alanlarının ve doğal zenginliklerin korunması amaçlanarak hazırlanmıştır(Oğuz, 2007;6).

Somut olmayan kültürel mirasın korunması konusunda ise iki sözleşme öne çıkmaktadır. Bunlar 2003 ve 2005 sözleşmeleridir. UNESCO tarihi boyunca "folklor", "halk kültürü", "sözlü kültür", "geleneksel kültür" olarak adlandırılan ve 17 Ekim 2003 tarihinde kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi süreçlerinde ise önce "sözlü ve somut olmayan" daha sonra ise "somut olmayan kültürel miras" (SOKÜM) olarak adlandırılacak olan ve yoğunluklu olarak halkbilimi ve antropoloji disiplinlerinin ilgilendiği alandaki kültürün korunması düşüncesi, en önemli ve en güçlü sonucunu UNESCO 25. Genel Konferansı'nda 15 Kasım 1989 tarihinde kabul edilen "Geleneksel ve Popüler Kültürün Korunması Tavsiye Kararı" ile ortaya koyacaktır. 7 ana başlıkta ana hedefleri belirlenen bu tavsiye kararında, folklorun korunması gerektiği, insanlığın bu alandaki zenginliğinin günden güne kitle kültürü karşısında unutulmaya başladığı dile getirilerek, 1972 sözleşmesine benzer bir sözleşmenin bu alanda bulunmadığına vurgu yapılmakta ve yapılan tanım ve tavsiye edilen koruma önerileri ile bir anlamda 2003 sözleşmesinin temeli atılmaktadır. UNESCO tarihine folklorun korunması yönünde alınan ilk ve en önemli karar olarak geçecek olan 1989 Tavsiye kararı, 2003 sözleşmesinin olduğu kadar 2001, 2003 ve 2005 yıllarında üç kez ilan edilen "İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Başyapıtları İlanı" programlarının da temel dayanağı olmuştur(Oğuz, 2007;7).

Küreselleşme süreci, bir yandan somut olmayan kültürel mirasın tek düzeleşmesini ciddi bir tehdiye dönüştürürken. öte yandan da ağırlıklı olarak yeni bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığı ile bu mirasın yayılmasını olanaklı kılabılır ve böylelikle korunmaya değer bir dijital miras da yaratabilir. Bu nedenle küreselleşme tüm insanlar için ortak bir referans dizisinin ortaya çıkmasını olanaklı kılarak; başkalarının daha iyi anlaşılmasına ve çeşitliliğe saygı duyulmasına yol açacak dayanışma değerlerini ve hoşgörüü teşvik edebilir (Artun, 2004;147). Bu nedenle Avrupa Birliği'nde somut olmayan kültürel mirası korumak, kültürler arası iletişimi sağlamak için çeşitli fonlar kullanılmaktadır. Kaléidoscope adı verilen kültür fonları ile AB 1991- 1996 ve 1996 – 1999 yılları arasında çeşitli sivil toplum örgütleri desteklenmiştir.

Kaléidoscope I (1991-1996); 1991'de, en az üç üye devletin ortaklaşa oluşturdukları kültürel ve sanatsal olayları desteklemek üzere Kaléidoscope programı oluşturulmuştur. Temel amaç, kültür sektöründe çalışanlar, sanatçılar ve üye devletlerin kültürel kurumları arasında işbirliği sağlayarak, Avrupa kültürünü ve ortak mirasını temsil eden eserlerinin ve faaliyetlerinin dolanımını ve tanıtımını desteklemek olarak belirlenmiştir. 1990 ve 1996 yılları arasında, çeviri eserlerin ve kitapların Avrupa'da promosyonlarının yapılması alanında pek çok pilot proje gerçekleştirilmiştir. Bu projeler, 1996 ve 1999 yılları arasında üç kültürel programın oluşturulmasına katkı sağlamışlardır. Kaléidoscope II(1996-1999); ilkinin devamı olan bu program, sanatsal ve kültürel yaratımı ve işbirliğini teşvik etmek amacıyla Avrupa Parlamentosu ve Bakanlar Kurulu tarafından 29 Mart 1996'da üç sene için yürürlüğe konulmuştur. Programa ayrılan 26.5 milyon euroluk bütçeye 1999 yılında 10.2 milyon euro daha eklenmiştir. Dans, müzik, tiyatro ve operadan resim, heykel, mimari ve fotoğraf sanatına kadar pek çok alanda, toplam 518 proje maddi olarak desteklenmiştir (Sarp, 2004;15).

2.1. Uluslararası Kültürel Faaliyetler Zemininde STK'lar

Uluslararası dans etkinliklerinin ve festivallerin düzenlenmesinde etkin rol oynayan STK'lar bu faaliyetleri bölgesel idari yapılarla işbirliği içerisinde gerçekleştirmektedirler. Ancak bu etkinlikleri UNESCO'ya bağlı iki uluslararası örgütle eşgüdümlü bir biçimde sağlamaktadırlar. Uluslararası Dans Konseyi (CID) ve Uluslararası Folklor Festival Organizasyonları ve Folklorik Sanatlar Konseyi (CIOFF) bu tür organizasyonlarda uluslar arası zeminin hazırlanması aşamasında BM'ye üye ülkeler tarafından kurulan iki örgüttür.

1970 yılında kurulan CIOFF, geleneksel kültürü ve folkloru korumak, yaymak ve yeni nesillere aktarılmasını teşvik etmek görevini üstlenmiştir. UNESCO'nun bünyesinde yer alan uluslar arası kültürel sivil toplum örgütü yapısındadır. Her türlü dans, oyun, ritüel, kostüm ve diğer geleneksel sanatların teşvik edilmesinde ve bu amaçla UNESCO kaynaklarının yararlanılmasını sağlamak, kültürel etkileşimle barışı temin edecek ortak zemini oluşturmak CIOFF'un amaçları arasında yer almaktadır.

CID, tüm dünya ülkelerindeki bütün dans biçimlerini içine alan resmi şemsiye organizasyondur. Kar amacı gütmeyen uluslararası sivil bir organizasyon olan CID, 1973 yılında halen yerleşik bulunduğu UNESCO Paris Merkezi bünyesinde kurulmuştur. CID dansta aktif olan uluslararası, ulusal ve yerel organizasyonları ve öne çıkan bireyleri biraraya getiren dünya çapında bir forumdur. CID genel anlamda dans sanatını temsil eder ve UNESCO'ya, ulusal ve yerel yönetim birimlerine, uluslararası organizasyon ve kuruluşlara tavsiyede bulunur. Üyeleri 140'tan fazla ülkedeki öne çıkan federasyonlar, kuruluşlar, okullar, gruplar ve bireylerden oluşmaktadır.

Türkiye'nin de üye olduğu bu iki örgütte resmi temsiliyetin yanı sıra bireysel katılımcıların ve STK'ların üyeliği de yer almaktadır. Gerek Türkiye'de gerekse üye ülkelerde yapılan uluslar arası nitelikli festival, kongre, çalıştay vb tüm çalışmalar bu iki uluslar arası STK ile eşgüdümlü gerçekleşmekte ve bu organizasyonlarda farklı kültürlerden farklı bireyler birbirleriyle iletişim kurmakta ve farklı kültürleri yakından tanıma olanağı bulmaktadırlar. Her iki uluslararası örgütün de esas ortak amaçlarından biri bu ortak paydayı yaratabilmektir.

Ortak payda geleneksel sanatları icra eden STK'lar açısından baktığımızda daha çok halk dansları ya da Türkiye'de sık kullanılan tabiri ile halk oyunları yer almaktadır. Büyük katılımlı organizasyonlar daha çok Dans Festivalleri şeklinde ortaya çıkmaktadır.

2.2. Ortak Bir Dil Olarak Dans

Sanatın çeşitli dalları, kullandıkları malzeme ne olursa olsun insanı anlatmak istemektedir. Şiir dille, musiki sesle, mimari taşla ve resim renkle insanın kendini vermek çabasıdır. Fakat insan, bütün bunlarda kendisini kendisinden olmayan bir malzeme ile ifade etmekte iken söz konusu sanatın dans dalı olduğunda malzemesi insan olan ve ister sözlü olsun ister sözsüz olsun ya da müzik ve ritm eşliğinde olsun insanın kendisini en iyi biçimde ifade edebilme aracı olarak görünmektedir(Tanyol, 1996;21).

İnsan oyunla kendini ya dans ile ya da seyirlik oyunlar vasıtası ile ifade etmeye çalışacaktır ki yüzyıllar boyunca ilkellerden miras kalan ve dini amaçlar taşıyan ifade aracı günümüzde modern insanın da kendini ifade etme aracı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Danslar geniş bir ifadeyle oyunlar, taşıdıkları değer sistemine ve içinden çıktığı toplumun kültürel yapısına göre farklılıklar taşır. İlkellerdeki oyununun temelini av, savaş ve doğal olaylar oluşturmaktadır. Günümüze değin ise oyunların içeriği gittikçe zenginleşmiş, çeşitli anlam ve figür zenginliğine kavuşmuştur. Oyunlar bir yerde dinsel-törenselleşmiş bir görevi yerine getirirken, öte yandan da toplumsal görevi de üstlenmiştir(Erseven, 1997;66)

Dans, işlevleri bakımından geleneksel özelliklerini (ilkel inanışlara bağlı) koruyan toplumlar ve modern toplumlarda farklılık göstermektedir. Geleneksel toplumlarda evlenme, ölüm, doğum, ergenlik çağına geçiş, savaş hazırlığı, avlanma, kutlama, mevsim değişikliği gibi nedenlerle icra edilirken modern toplumlarda dansın bu işlevleri yerini gösteri, sportif ve sosyal amaçlı faaliyetlere bırakmış kısmen sahne sanatlarına dönüşmüştür(Aktaş, 2006;9).

Huizinga'ya göre oyun (dans) kültürden öncedir, çeşitli kültürlerden çıkma ya da bir rastlantı sonucu değil, tersine çeşitli kültür biçimlerinin doğuşunda başlıca etkidir. Bununla kültürde oyun ögesi denince uygar yaşamlarda çeşitli eylemlerde oyuna önemli bir yer ayrıldığı ya da oyunların yapısına bakılırsa insanların bunu yalnız bir tepke ya da içgüdü ile yapmadıkları, kökeninde oyundan kültüre bir dönüşüm olduğu söylenmek istenmektedir (And, 2003;27).

Bunun aksi bir görüşe göre ise dans, insanın duyguları yönünde, içgüdüsel olarak yaptığı bir davranıştır. Bu nedenle, insanın dans etmesi için doğal olan bu içgüdüsellik yeterlidir. Ancak kültürleşme sürecinde bu doğal davranış çok değişik boyutlar kazanmıştır. Bu boyutlardan en önemlisi, dansın insanlar arası iletişim aracı olma özelliğinin kazanmasının yanı sıra, bir hayat felsefesine(Aktaş, 2006;:XXV), insanlar arası ortak ve evrensel bir dile dönüşmüştür.

3. STK'ların Uluslararası Barışa Katkılarının Değerlendirilmesi

STK'ların uluslararası barışa katkılarını daha iyi anlayabilmek için seçilmiş 8 sivil toplum örgütünün yıllar itibariyle on yıllık süre içindeki faaliyetleri değerlendirilmiştir. Seçilen derneklerin ortak özelliği yapmış oldukları faaliyetlerin verilerine kolay ulaşılabilir olmasıdır. Türkiye'de sivil toplum örgütlerinin ortak özelliği olan veri tasnifinin olmaması kolay ulaşılabilir derneklerin çalışmamızda kullanılmasına neden olmuştur.

Seçilen sivil toplum örgütleri; Motif Halk Dansları Vakfı, Harman Folklor Kulübü ve Harman Kültür Organizasyon Derneği, Turizm Folklor Araştırma Kurumu Derneği Gençlik ve Spor Kulübü (TUFAK), Haydarpaşa Folklor Eğitim Merkezi Derneği GSK (HAYFEM), Turizm Folklor Eğitim Merkezi Gençlik ve Spor Kulübü Derneği (TÜFEM), YEDİRENK Halkoyunları Gençlik ve Spor Kulübü Derneği, Ankara Kültür-Araştırma Gençlik ve Spor Kulübü Derneği (AKAD), Yalova Folklor Eğitim Merkezi Gençlik Ve Spor Kulübü Derneği (YAFEM)'dir.

Bu STK'ların ortak özellikleri halk dansları üzerine yoğunlaşmış olmaları, dans eğitimi vermeleri ve gönüllülük esasına dayalı olarak faaliyetlerini sürdürmeleridir. Diğer bir özellikleri de hem yurt dışında etkinliklere katılmakta hem de yurt içinde organizasyonlar düzenlemekte veya katılımcı olarak faaliyetlerde yer almaktadırlar. Ayrıca bu STK'lar geleneksel sanatların zemininde yer aldıklarından diğer ülkelerdeki benzer faaliyet gösteren STK'lar ile aynı zeminde buluşarak ortak bir dil kullanabilmektedirler. Yine STK'ların diğer bir özelliği de CIOFF ya da CID destekli gerek yurt içinde gerekse yurt dışında gerçekleşen faaliyetlerde yer almaktadırlar.

Tablo 1. Yıllar İtibariyle Seçilmiş STK'ların Katıldıkları Uluslararası Etkinlik

Yıllar	Sivil Toplum Kuruluşu Sayısı	Etkinlik Sayısı	Yurt İçi	Yurt Dışı
1999	5	12	5	7
2000	6	14	5	9
2001	4	13	7	6
2002	5	13	9	4
2003	5	17	9	8
2004	6	19	10	8
2005	5	20	10	10
2006	7	22	8	14
2007	7	32	18	14
2008	6	21	11	10

Kaynak: Dernek Faaliyet Raporları

Tablo 1 de on yıllık süre içinde derneklerin yapmış oldukları etkinlik sayıları yer almaktadır. 92 etkinlik yurt içinde 91 etkinlik de yurt dışında olmak üzere 8 dernek 183 uluslar arası etkinlik düzenlemişler ya da katılım sağlamışlardır. STK'ların bu kadar faal olmaları onların daha çok farklı kültürlerle tanışmalarına olanak verdiği ölçüde kendi kültürlerini de yayma fırsatı yakalamış olurlar.

Ancak buradaki etkinlikler sadece STK'ların kendi aralarında yarattıkları bir etkileşim sonucu oluşan kültür alışverişinden ibaret değildir. STK'ların sunumlarını izleyen seyircilerde bu ortak payda içersinde pasif olarak yer almaktadırlar. Dolayısıyla her bir etkinlikte ulaşılan seyircilerde farklı kültürleri ve farklı geleneklerden insanları tanımış olmakta hatta onlarla iletişim kurmaktadırlar. Bu durum faaliyetlerin içinde aktif olan ve pasif olan aktörlerin yer almasına neden olmaktadır. Pasif aktörler ne kadar çok olursa paylaşım da o kadar artacaktır.

Tablo 2. Yurt İçinde Yapılan Etkinlikler

Yıllar	Sivil Toplum Kuruluşu Sayısı	Katılan Ülke Sayısı	Katılımcı Sayısı
1999	5	25	750
2000	6	26	900
2001	4	30	1070
2002	5	51	1720
2003	5	42	1400
2004	6	53	1750
2005	5	55	1890
2006	7	51	1660
2007	7	107	3430
2008	6	87	2910

Kaynak: Dernek Faaliyet Raporları

Tablo 2'de ise STK'ların yurt içinde düzenlemiş oldukları ya da katılım sağladıkları faaliyetlere katılan toplam ülke ve katılımcı sayıları yer almaktadır. Buna göre bu STK'ların yapmış oldukları organizasyonlar ya da sağlamış oldukları katılımlar ile ülkemize on yılda 17.500 kişi kendi kültürlerini tanıtmak ve farklı kültürleri öğrenmek amacıyla gelmiştir.

Yurt içindeki 92 etkinliğin ortalama olarak 2000 kişiye ulaştığı düşünülürse toplam 184 bin kişinin pasif olarak etkinliklerde yer alması sonucu uluslar arası toplumu tanıma fırsatı yakaladığını söyleyebiliriz. Bu açılarından bakıldığında CID ve CIOFF temel amaçlarının yani geleneksel sanatları koruma, yayma ve teşvik etmenin yanında farklı kültürden insanlar arasında barış ortamının temin edilmesi düşüncesinin gerçekleştirilmeye çalışıldığı gözlenmektedir.

Tablo 3. Yurt Dışında Yapılan Etkinlikler

Yıllar	Sivil Toplum Kuruluşu Sayısı	Gidilen Ülke Sayısı	Katılan Fesitvallerde Yar Alan Ülke Sayısı	Katılımcı Sayısı	Kafiledeki Dernek Üyesi Sayısı
1999	5	7	62	1900	198
2000	6	9	88	2640	264
2001	4	6	66	2040	200
2002	5	4	34	1070	131
2003	5	8	72	2160	302
2004	6	8	69	1850	246
2005	5	10	98	2790	318
2006	7	14	154	4800	430
2007	7	14	180	5260	395
2008	6	10	98	3060	261

Kaynak: Dernek Faaliyet Raporları

Tablo 3'de ise sivil toplum örgütlerinin yurt dışındaki organizasyonlara katılımını göstermektedir. Son on yılda ülkemizi temsil etmek üzere 2745 kişi görev almış geleneksel sanatlarını icra etmişlerdir. Bu STK'ların katılmış oldukları organizasyonlarda dans ortak dili bağlamında iletişim kurdukları farklı ülkelere katılan kişi sayısı da 27.570 kişidir.

Tablo incelendiğinde 2008 yılında 6 STK yurt dışı faaliyetine çıkabilmiş ve 10 ülkeye gidilmiştir. Bu ülkelerdeki etkinliklerde 98 ülkenin katılımının sağlandığı dans ya da geleneksel sanatlara yönelik organizasyonlar gerçekleşmiştir.

Bu tür organizasyonlarda pasif katılımcılar sadece seyirciler değildir. Aynı zamanda organizasyona katılan kişilerin yakın çevresi organizasyonun bitiminden itibaren katılımcıların bilgi ve deneyimlerinden beslenmektedirler. Yaşadıkları tecrübeleri yakın çevresine aktaran katılımcıların izlenimleri diğer kişilerin düşüncelerinde veya önyargılarında etkin bir rol oynayacaktır.

Sonuç

Dans insanlığın doğuşu kadar eski bir tarihe sahip evrensel bir davranıştır. Dansın öğeleri olan kültür ve ait olduğu millet ayırt edilemez. Birbirlerini tamamlar ve kendi doğasını anlatır. Dünya üzerinde kimi STK'lar da bu evrensel dili kullanmakta varlıklarını bu yaşam zemini üzerine oturtmaktadırlar.

Uluslar arası toplumda barışı tesis etmek için bir çok örgütlü sivil girişim olmasına karşın hem eğitim ve hem de sanat disiplinlerini kullanarak barışa yönelik geniş bir sinerji alanı yaratabilen STK'lar da bulunmaktadır.

CID ve CIOFF himayesinde gerçekleşen organizasyonların öncelikli amaçlarından biri geleneksel sanatların korunması, devamı için teşvik ve yayılması iken diğer bir amacı da dans evrensel dilinin kullanmak suretiyle farklı kültürlerdeki insanları bir araya getirmek ve barışın tesis edilmesine katkı sağlamaktır.

Bu amaçla yapılan etkinliklere katılan sivil toplum örgütlerimizin verilerinden de anlaşılacağı üzere yurt içinde ve yurt dışında yapmış oldukları etkinlikler vasıtası ile bu amaçlara ulaşmaya çalışmaktadırlar.

Dansçısından eğitmenine, koreografından yöneticisine, seyircisinden bireyin yakın çevresine kadar geniş yelpazede yaratılan sinerji, kültür alışverişinde kullanılan dans ile mümkün olmaktadır. Ve tüm STK'lar bu ortak dili kullanmak suretiyle birbirlerini tanıyarak ve öğrenerek barışı tesis etmede önemli bir adım atmış olurlar.

Kaynaklar

- Akçay, Engin, (2007), "Dış Politikada Uluslararası STK Faktörü", <http://www.turkishweekly.net/turce/makale.php?id=130>, *Erişim Tarihi: 05.05.2008*
- Akşit, B., (2002), STK'lar, Yerelleşme ve Yerel Yönetimler Sempozyumu Dördüncü Oturum: Türkiye'de Sivil Toplum Söylemleri, STK'lar, Yerelleşme ve Yerel Yönetimler, 21-22 Haziran 2002, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Aktaş, Gürbüz, (2006), Dansa İlk Adım, İzmir.
- And, Metin, (2003), Oyun ve Bütün, İstanbul, YKY Yayınları.
- Artun, Erman, (2004), "Köy Seyirlik Oyunları Kültürel Mirasının Müzelenmesi", Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi SEMPOZYUM Bildirileri, Gazi Üniversitesi THBMER Yayını http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/erman_artun_koy_seyirlik_oyunlari_muzelenmesi.pdf *Erişim Tarihi: 05.05.2008*
- David, L., 1998, "Development NGOs and the Challenge of Partnership : Changing Relations Between North and South", Social Policy & Administration, Vol: 32.
- Erkan, Hüsnü, (1998), *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme 4.b.*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Erseven, İlhan Cem (1997); "Oyun Kavramı Açısından Semahlar" FOLKLOR /EDEBİYAT DERGİSİ; Sayı11 Ankara.
- Keane, John. (1993), "Despotizm ve Demokrasi: Sivil Toplum ile Devlet Arasındaki Ayrımın Kökenleri ve Gelişimi 1750-1850", Çev. Levent Köker, Sivil Toplum ve Devlet. Der. John Keane. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kuçuradi, İ., (1998), Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları II. Oturum: Sivil Toplum Kuruluşları Kavramlar, *Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları*, 16-17 Aralık, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kuçuradi, İ., (2003), Açılış Konuşması, *Düşünen Sivil Toplum "Felsefi Yaklaşımlar ve Açılımlar"*, 27-28 Haziran 2003, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Oğuz, Ocal, (2007), "UNESCO, Kültür ve Türkiye", Milli Folklor, Ankara, Yıl.19, Sayı: 73
- Öner, M. A., (2003), "Kavram Kargaşası = Üçüncü Sektör? = Sivil Toplum", Sivil Toplum Geliştirme Programı, <http://www.stgp.org/list.php?pageid=10>, *Erişim Tarihi: 01.03.2004*
- Sarp, Aydılgö, (2004), "Avrupa Birliği Kültür Politikaları", www.medyaname.com/tr/indirme/kitaplar/ab/avrupa_birligi_kultur_politikalari_aydilge_park.doc *Erişim Tarihi: 05.05.2008*
- Tanyol, Cahit; (1996), "Türk Kültüründe Oyunun Yeri" Türkiye'de İlk Halk Oyunları Semineri; Hazırlayan: Şerif Baykurt, Yapı Kredi Yayınları; Ankara.
- Tekeli, İlhan., 2002, Açılış Konuşması, *STK'lar, Yerelleşme ve Yerel Yönetimler*, 21-22 Haziran 2002, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tosun, Gülgün Erdogan. (2001), Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Yıldırım, Murat, (2003), "Sivil Toplum ve Devlet", C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi Aralık 2003 Cilt : 27 No: 2 226 – 242.

KÜRESEL BARIŞI SAĞLAMADA DİLSEL VE KÜLTÜREL ENGELLERİ AŞMAK:KRİZ DÖNEMLERİNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE TOPLUM ÇEVİRMENLİĞİ

Arş. Gör. Murat Göç
murat.goc@ege.edu.tr
Ege Üniversitesi Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Bölümü
Öğr. Gör. Ayşegül Başer
aysegul.baser@deu.edu.tr
Dokuz Eylül Üniversitesi Mütercim Tercümanlık Bölümü

Özet

Küreselleşme beraberinde yalnızca küresel bir kültür ve sosyoekonomik bütünlük ilkesi değil aynı zamanda sonuçları ve çözümleri küresel bir eşgüdüm ve yardımlaşmayı da gerektiren küresel sorunlar ve krizler getirmiştir. Bu sorunların çözümü sırasında uluslar arası yardım ve kurtarma ekiplerine ve bu ekiplerin yerel halk ve ekiplerle iletişimini sağlayacak toplum çevirmenlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bildiri, küresel sorunların çözümü ve uzlaşma ve barış kültürünün yerleştirilmesi bağlamında, toplum çevirmenlerine düşen sorumluluklar ve toplum çevirmenliğinin kültürel ve toplumsal öneminin altını çizerek, bu konuda dünyadaki ilk örneklerinden birisi olan Afette Rehber Çevirmen Gönüllü Organizasyonunun çalışmalarından örnekler sunar.

Anahtar Kelimeler: Toplum Çevirmenliği, Küresel Barış, Kültürel Kriz, Afette Rehber Çevirmen

OVERCOMING LANGUAGE AND CULTURE BASED BARRIERS IN PROVIDING GLOBAL PEACE: NGOs IN CASES PERIODS AND SOCIETY INTERPRETATION

Abstract

Globalization urges not only a concept of global village with its sweeping sociocultural impacts but also a necessity for global coordination and cooperation in relief and rescue efforts for global crises. Such colossal efforts to restore global integrity and peace among different nations and culture, international aid organisations, relief workers, and community interpreters take a major responsibility. This article discusses the significance of community interpreters in maintaining a culture of reconciliation and global peace in solving global problems as well as their roles as culture brokers. It also entails a detailed information about a unique volunteer organisation, Interpreter in Aid at Disasters (IAD) as the first community interpreting organisation preparing for the disasters and humanitarian aid.

Keywords: Community Interpreting, Global Peace, Cultural Crises, Interpreter in Aid at Disasters.

Küreselleşmenin tarihsel ve siyasal kökenleri bazılarınca imparatorluk çağlarına kadar götürülse de, toplumsal ve kültürel bir olgu olarak küreselleşme ve küresel uygarlık düşüncesi son yüzyılda giderek daha çok ağırlığını hissettirmektedir. Politik, ekonomik ve kültürel sınırları muğlaklaşan küresel bir köy olgusu, genişleyen ekonomik ve siyasal ilişkiler ağları ile birlikte ve bu ilişkiler ağının bir sonucu olarak varlığını ve mutlaklığını gün geçtikçe daha geri dönülmez bir şekilde yerel kültürlerin ve değerlerin yalıtılmış dünyasına kabul ettiriyor. Başka bir deyişle, küreselleşmenin beraberinde küresel değerlerin ve standartların kendini hakim kılması temelinde inşa edilmiş bir uluslar ve kültürler ötesi politik ve ekonomik yapılanmayı getirmektedir. Ancak bu yapılanma, yalnızca Batı temelli bir ilerleme ve siyasal ve ekonomik bütünlük anlayışının getirdiği faydaların paylaşılmasını değil, bu yapılanmanın yol açtığı ve biçimlendirdiği küresel krizlerin sorumluluğunun da birlikte üstlenilmesini ve çözümünü şart koşmaktadır. Bu bağlamda, her ne kadar coğrafi ve kültürel olarak birbirinden uzak ve bağımsız gibi görünseler de, bugünün dünyasında ülkeler ve halklar, deprem, sel baskını ve tayfun gibi görünürde doğal afetlerin ve iklimsel sorunlar, savaş, kitlesel kıyım ve etnik temizlik, kitlesel göç hareketleri ve mülteci sorunları, ekonomik çöküşler ve siyasi belirsizlikler gibi insan yapısı felaketlerin yol açtığı krizlerin de birlikte üstesinden gelmek zorundadırlar.

Bu doğrultuda, küreselleşen ve ortak sorunlara ortak çözümler arayan bir dünyada, siyasi ve merkezi bir otoriteden bağımsız hareket edebilen, daha esnek ve etkili ve insani yardımı ulaştırmada görece daha başarılı sivil toplum örgütlerinin önemi ve etkinliği artmaktadır. Gerçekten de özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinden başlayarak sivil toplum kuruluşları, ister yerel inisiyatifler etrafında kurulmuş olsun isterse de daha kapsamlı etkinlik alanlarını hedeflemiş olsun, hızla gelişen ve değişen küresel koşullar gereği, görev tanımlarını yeniden yapmışlar ve uluslararası projelerin ve etkinlik ağlarının bir parçası olmak durumunda kalmışlardır. Bu sebeple, uluslararası insani yardım ve müdahale etkinlikleri gün geçtikçe küresel yardım örgütleri ve yerel toplumsal kuruluşların işbirliği ve dayanışması içinde yürütülmektedir. Yalnızca Birleşmiş Milletler, Kızılhaç, Kızılay ve Sınır Tanımayan Doktorlar gibi uluslararası yardım amacı ile kurulmuş örgütler değil, NATO gibi askeri amaçlı örgütler, Rotary gibi yerel yardım örgütleri ve yerel sivil savunma ve insani yardım örgütleri gibi daha ufak kapsamlı sivil toplum kuruluşları da kendilerini uluslararası yardım ve

kurtarma faaliyetinin bir parçası olarak görmeye başlamış ve örgütsel yapılarını bu doğrultuda yeniden şekillendirmişlerdir. Özellikle Afganistan ve Irak gibi savaş bölgelerine, Çin ve Myanmar gibi politik olarak dışı kapalı ülkelerde meydana gelen doğal afet alanlarına ya da Darfur ve Bosna gibi yoğun mülteci hareketliliği ve etnik kıyımların yaşandığı kronik kriz bölgelerine müdahalede, uluslararası organizasyonları ve yardım ekiplerinin daha çabuk ve etkili faaliyet göstermesinde, yabancı ekiplere ve onlarla birlikte çalışan yerel ekiplere karşı duyulan güven sorununun aşılmasında, kültürel ve toplumsal önyargıların yol açtığı iletişim sorunlarının giderilmesinde ve yardım faaliyetlerinin uzun vadede uluslararası dayanışma ve barış kültürüne katkı yapmasında uluslararası örgütlerin yerel oluşumlarla işbirliği yapması giderek daha büyük bir önem taşımaktadır. Doğal ya da iklimsel afetlerden, savaşlardan ve etnik şiddetten en çok etkilenen ve bu sebeple de uluslararası yardım faaliyetlerinin en çok hizmet götürmek durumunda kaldığı üçüncü dünya ülkelerinde, küresel barışın temelini oluşturacak evrensel insani değerler temelinde iyileştirme çabalarına katkıda bulunmak, Batı dünyasına ve kültürüne karşı giderek daha çok taraftar bulan ve düşmanlığa varan önyargıları ortadan kaldırmak ve insani iletişim kanallarını geliştirmek ve iyileştirmek amacı ile uluslararası işbirliği olanaklarının artırılması, uluslararası yardımın yerelleştirilmesi ve yardım faaliyetlerinin etkinliğinin sağlanması açısından olmazsa olmaz bir şart olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda, uluslararası sivil toplum kuruluşlarının ayrılmaz bir parçası olan çevirmenlere büyük bir görev düşmektedir. Çevirmenler tarihsel olarak, askeri ve diplomatik krizlerin çözümünde ve uzlaşma yollarının inşasında önemli bir rol oynamışlardır. Avrupalı komutanların ve kaşiflerin Amerika kıtasını ele geçirme serüvenleri boyunca kıta yerlileri ile iletişime geçmek amacı ile yine yerliler arasından seçtikleri araçları eğittiklerini ve çevirmenlik yapmak üzere kullandıklarını biliyoruz. Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyılda resmi tercüme ofislerini kurup eğitilmiş memurlarını görevlendirmeye başlayınca kadar, özellikle Rum ve İtalyan kökenli azınlık mensuplarını ticari ve diplomatik aracılık yapmak üzere görevlendirmişti (Gürçağlar ve Diriker, 2004: 75). Yüzyıllar boyunca farklı coğrafyalarda meydana gelen çatışma ve savaşlarda dil bilen görevliler, hem savaş sırasında aracılık ve elçilik görevi görmüşler hem de savaş sonrası yeniden yapılanma çalışmalarının baş aktörlerinden biri olmuşlardır. Bu sebeple, kasıtlı belirsizlik üzerine kurulu toplumsal ve politik ilişkiler ağı 20. yüzyılda da çevirmenlerin arabulucuk rolünün altını çizer; bu yüzden çevirmenlerin uluslararası yardım ve destek faaliyetleri sırasında, dilsel aktarıcılığın yanı sıra kültürel aracılık ve uzlaşmanın altyapısını oluşturma, insani değerlerin yeniden hakim kılınması ve toplumsal ve kültürel barışın yeniden yapılandırılmasına katkıda bulunma görevi de önem kazanmaktadır. Zira, günümüzde uluslararası yardım faaliyetleri ve sivil toplum kuruluşlarının karşılaştığı en büyük engel, büyük çaplı doğal afetlerin, savaşların, çatışmaların ve toplumsal krizlerin yarattığı afet kurbanları, savaş tutsakları, etnik ayrımcılık ve şiddet mağdurları, mülteciler, sığınmacılar ve göçmenlerden oluşan ve küresel krizler ve olağanüstü durumlardan sadece fiziksel olarak değil aynı zamanda ruhsal olarak da etkilenen geniş insan topluluklarına hizmet götürüyor olmalarıdır. Bu hizmetin etkin bir şekilde yerine getirilmesi ancak uluslararası yardım kuruluşlarının ve sivil toplum kuruluşlarının yerel ve ulusal birimlerle iletişimsel ve kültürel uzlaşma ve uyum üzerine temellendirilmiş bir işbirliği sonucu mümkün olabilir. Berri yandan, gerek uluslararası sivil toplum ve yardım kuruluşlarının gerekse de yerel sivil toplum kuruluşlarının bünyesinde görevli personelin çoğunlukla yerel halka iletişime geçmekte ve onların ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kaldıkları ve sahip oldukları maddi ve insani yardım araçlarını etkin bir şekilde kullanamadıkları, iletişim sorunlarının çoğunlukla zaten mevcut olan kültürel ve toplumsal önyargıları pekiştirdiği ve körüklediği sıklıkla dile getirilen bir sorundur (Mercer&Bali, 2008)

Bu sebeple, farklı sosyal ve kültürel geçmişlere, dini ve felsefi inanışlara ve eğitim seviyelerine sahip iki farklı grup arasındaki iletişimi sağlıklı bir şekilde yürütmek ve olası kültürel ve toplumsal uzlaşmazlıkların önüne geçmek için çevirmenlerin çeviri faaliyetini yalnızca dilsel bir iletişim aracı olmaktan öteye taşımaları beklenmektedir. Merkezine insani ve evrensel insani değerleri alan, kültürler ve bireyler arası iletişim ve anlayış olanaklarına öncelik veren bir anlayış benimseyerek çeviriyi kültürel ve toplumsal bir aracılık faaliyeti olarak değerlendirmeleri gerekmektedir (Roberts, 2002: 162).

Toplum çevirmenliği, olağan çevirmenlik faaliyetlerinden farklı olarak, bir kurumsal yapı ve o kurumun temsilcileri ile toplum üyesi bireyler arasındaki iletişimi sağlamak ve sürdürmek amacı ile yapılır ve çoğu durumda toplum çevirmeni (ya da kültürel aracı) kurum adına ve kurumsal yapı içinde görevini yapar (Bulut, 2002: 141). Her ne kadar çeviri genel olarak iletişim aktarımının meydana geldiği kurumsal yapılar ve iktidar ilişkileri ile biçimlenen bir eylem olarak görülse de, hem bu kurumsal yapının hedeflerinin yerine getirilmesine yardımcı olacak hem de çeviri eyleminin yer aldığı sosyokültürel çevrenin kültürel ve toplumsal koşullarını göz önüne alabilecek çevirmenlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle, bir kurumun çıkarları ve hedefleri doğrultusunda görev yapsalar da, toplum çevirmenlerinin tarafsız ve uzlaştırıcı bir tutum sergilemeleri beklenir (Niska, 2000: 134-5). Ancak, herhangi bir ticari ya da resmi kurum tarafından görevlendirilen ve ücreti ödenen çevirmenin uyması beklenen mesleki ahlak ilkeleri ile afet ve olağanüstü hal bölgelerinde görev yapan toplum çevirmenlerinin uyması gereken mesleki ahlak ilkelerinin de farklı olması kaçınılmazdır (Bulut&Kurultay, 2001: 253).

Ancak, çevirmenin kendi sosyokültürel bağları ve toplumsal konumunun da çeviri faaliyetinin bir parçası olduğu böylesi bir çeviri faaliyetinde kültürel aracılık ve uzlaştırıcılık görevini yürütecek çevirmenlerin istihdamı da her zaman kolay olmamaktadır. Finansal ve yapısal sebeplerle uluslararası yardım ekipleri ve

sivil toplum kuruluşları bünyesinde iletişim görevi ile atanmış bireyler dışında iyi düzeyde yabancı dil bilen ve kültürel iletişim konusunda uzman kişilerin istihdamı mümkün değildir ve yardım görevlilerinin en az bir yabancı dili iletişim kurabilecek düzeyde biliyor olması yeterli görülür. Bu sebeple, uluslararası yardım kuruluşlarının büyük çoğunluğu, afet ya da olağanüstü durum bölgesine vardıklarında, yerel halktan kendilerine çevirmenlik yapacak dil bilen ama çoğunlukla dil veya çeviri konusunda eğitimsiz kişileri istihdam etmek zorunda kalmaktadırlar. Bununla birlikte, özellikle olağanüstü hal bölgeleri, savaş ve çatışma alanları ve afet bölgelerinde görev yapan sivil toplum kuruluşları ve uluslararası yardım örgütleri için çevirmenlik görevini üstlenecek ve dilsel ve kültürel anlamda aracılık görevini başarı ile yerine getirebilecek profesyonel ya da gönüllü çevirmen bulabilmek de çoğu zaman zordur (Mercer&Bali, 2008). Bu durum, gerek uluslararası yardım organizasyonlarının müdahalesini gerektiren ulus ötesi kriz ve acil yardım durumlarında gerekse de ulusal yardım ekiplerinin içinde yer alabileceği mülteciler ve göçmenlere yardım çalışmalarında sorumluluk alabilecek, eğitilmiş, çeviri yaptığı dilleri, teknik jargonu, yerel ve ulusal söyleyiş farklılıklarını bilen ve bir dilden diğerine aktarabilen, kültürel, sosyal, politik, kurumsal ve yönetsel farklılıkları gözetebilen ve ani oluşabilecek krizlerde bağımsız karar alabilecek toplum çevirmenlerine duyulan ihtiyacın altını bir kez daha çizmektedir. Zira sivil toplum kuruluşlarının görevlerini başarı ile ve sağlıklı bir şekilde yürütebilmesi, yerel halkla, ulusal ekiplerle ve idari otoritelerle verimli ve etkin bir iletişimin kurulabilmesi, yapılan yardım, kurtarma ve iyileştirme çalışmalarının kültürel uzlaşmaya ve nihayetinde küresel barışa katkıda bulunabilmesi ancak nitelikli ve donanımlı toplum çevirmenliği hizmeti ile mümkündür.

Bu niteliklerle donanmış bir toplum çevirmeninin, öncelikle çeviri yaptığı dillerdeki teknik, hukuki, idari ve tıbbi terminolojiyi, bu terminolojinin mesleki jargonlarda ve yerel ve gündelik dildeki karşılıklarını bilmesi beklenmektedir. Özellikle tıbbi yardım ekiplerine yardımcı olacak çevirmenlerin hastaların şikâyetlerini ve doktorun teşhis ve tedavi önerilerini herhangi bir yanlış anlamaya yol açmadan, net bir şekilde bir diğerine aktarabilmesi önemlidir (Meyer, 2001: 93). Ancak dilsel ve terminolojik bilgisinin ötesinde, toplum çevirmeninin, çevirinin her iki tarafının algı ve hassasiyetlerini de bir diğerine aktarmada başarılı olması yardım faaliyetlerinin sağlıklı ve kalıcı bir şekilde amacına ulaşmasında büyük önem taşımaktadır. Özellikle, çevirmenin yardım ekiplerinin ve yerel halkın, ırk, din, milliyet, etnik aidiyet, giyim ve yemek gibi yerel gelenekler ve yaşam alışkanlıkları, doğal ortama uyum (mesela belirli bitkilere ve hayvanlara karşı geleneksel tutumlar), hastalara ve ölümlere ya da yakınlarına karşı gösterilecek muamele, toplumsal cinsiyet rolleri gibi konularda kültürler arası aracılık ve arabulucuk yapması yardım faaliyetlerinin daha etkin ulaştırılması zaman zaman dilsel metinlerin net ve doğru aktarılmasından çok daha önemli olabilmektedir (Niska, 2000: 132). Örneğin, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği resmi kayıtlara göre Mısır'da yaklaşık 10.000 mülteci barındığını tahmin etmektedir (Bu sayı tüm dünyadaki mülteci sayısının %20sine denk gelir). Bu kadar büyük sayıdaki bir mülteci grubuna yardım ulaştırmak ve koruma sağlamak birçok uluslararası kuruluşun ortak çabasına rağmen mümkün görünmemektedir. Birleşmiş Milletler yetkilileri özellikle kadınların, ergen genç kızların ve çocukların duygusal, görsel, fiziksel ve cinsel bakımdan istismara açık olduğunu ve ya çok az paralar karşılığı çalıştırıldığını ya da fuhuşa zorlandığını tespit etmiştir. Bu durumda olan mağdurlara ulaşabilmek, onların güvenini kazanıp yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve kültürel engelleri aşabilmek için BM yetkilileri ve Kızılhaç özellikle yerel halktan ve kadın çevirmenlerle çalışmayı tercih etmektedir ("Sudanese Refugees", 2008). Böylelikle, farklı kültürel, dini ve toplumsal hassasiyetlere sahip mülteci kadınların ve çocukların fiziki muayeneleri ve tedavileri ya da psikolojik ve hukuki danışmanlık hizmetleri süresince kendi kültürlerine yabancı olmayan ve onların değer dünyasını anlayıp yabancı ekiplere aktarabilecek çevirmenlerin, yardım faaliyetine dair farklı beklentileri ve hedefleri olan iki grup arasında olabildiğince önyargısız ve doğrudan iletişim kurması hedeflenmektedir. Başka bir örnek ise, bu yıl Mayıs ayında Çin'de meydana gelen ve oldukça büyük mal ve can kaybına yol açan depremde gözlenmiştir. Hatırlanacağı üzere, Çin de meydana gelen depremin hemen ardından Çin hükümeti kısıtlı sayıda uluslararası yardım ve kurtarma ekibinin ülkeye girişine gecikme ile de olsa onay vermişti. Afet bölgesine ilk varan ekipler arasında Rus, Japon, İtalyan, Alman, İngiliz, Fransız, Kübalı, Tayvanlı ve Hong Konglu toplam 285 kişiden oluşan 11 farklı tıbbi ekip özellikle kendi dillerinden doğrudan Çinceye çeviri yapacak ve yerel halkla iletişimini sağlayacak insanlar bulmakta oldukça zorluk çektiler. Ekipler büyük ölçüde ortak uluslararası dil olan İngilizce üzerinden anlaşılabilir ancak yardım ekiplerinin asıl zorluğu dilsel çeviri aksaklıklarının çok ötesinde Çin gibi kapalı bir politik ve toplumsal yapıya sahip toplumda hastaların ve tıbbi yardıma ihtiyaç duyan afetzedelerin kültürel önyargılarını kırmak ve onların kültürel ve toplumsal hassasiyetlerine uyum gösterebilmektir ("Foreign Medical Teams", 2008). Benzer bir şekilde, 1999 yılında Düzce'de meydana gelen deprem sonrasında yardım için gelen Alman Kızılhaç ekiplerine gönüllü olarak çevirmenlik yapan bir Türk çevirmen, yardım ekibi ile ilgili sorulara sorulara yardım ekibinin Alman Kızılayı olduğunu söyleyerek yanıt vermiş, böylelikle yerel halk ile yardım ekipleri arasında oluşabilecek muhtemel önyargı krizlerinin ve kültürel anlaşmazlıkların önünü kesmiştir (Bulut&Kurultay, 2001: 257). Yine 1999 yılında Kocaeli'de meydana gelen depremde arama ve kurtarma için gelen yabancı yardım ekiplerinin dinlenme zamanlarında kendi aralarında şakalaşmaları, müzik dinlemesi ve alkollü içki tüketmesi yerel halk ve basın tarafından kabul edilmez olarak görülmüş ve yabancı ekiplere karşı olumsuz kültürel önyargıları ve düşünceleri pekiştirmiştir.

Toplum çevirmenleri, sivil toplum kuruluşları ve ulusal ya da ulusal yardım kuruluşları adına çevirmenlik faaliyetlerini yürütürken sadece kültürel ve toplumsal önyargılarla değil aynı zamanda kurumsal

ve politik önyargılarla da boğuşmak zorunda kalmaktadırlar. Tarihsel olarak, rehberlerin ve çevirmenlerin güvenilirliği meselesi çeviri faaliyetinin her iki tarafı için de sorun olmuştur. Antik çağlardan başlayarak, çevirmenin yaptığı işin ve kendisinin sürekli olarak kontrol altında tutulması gerektiği ve sorumluluklarının ve yetkilerinin net olarak belirlenmesi çevirmenleri istihdam eden kurumların temel politikası olmuştur. Çevirmenin hizmetini satın alan kişi ya da kurumlar, çevirmenin aracılık görevini kendi faydalarını esas alarak yapması beklentisi içindedirler ve kurumsal hiyerarşinin gereği olarak çevirinin ve çevirmenin sadakatini sorgulama eğilimi gösterirler. Bu sebeple, çevirmenlerin rolünün, hizmet ettikleri kurumun bağlı olduğu hiyerarşik yapı ve iktidar ilişkileri tarafından belirlenmesi gerektiği genel olarak kabul görür. Diğer yandan, çevirmen, aracılık ettiği yerel halk tarafından da, uluslararası ekiplerin bir parçası olarak görülür ve güvenilirliği sürekli olarak sorgulanır (“Sudanese Refugees”, 2008) Özellikle, politik olarak kapalı ve katı hiyerarşik yapılara sahip toplumlarda, çevirmenler hizmet verdikleri kurumların birer parçası olarak görülürler ve yabancı yardım ekiplerine karşı duyulan güvensizlik, şüphe ve mesafeli tutum aracılık görevini yerine getiren çevirmenlere doğrudan yansıtılır. 2001 yılında Hindistan’da meydana gelen depremde Hindistan hükümetinin yabancı yardım ekiplerine ve onların çevirmenlerine karşı faaliyetlerini zorlaştıran bir tutum içinde oldukları afet sonrası raporlarında sıklıkla karşılaşılan bir şikayettir. Aynı şekilde, Kobe depreminde Japon hükümeti ve Burma’daki kasırga afeti sonrasında askeri hükümet zayıflıklarını ve yönetsel zaafalarını gizleyebilmek için yabancı ekiplerin yardım için gelmesini olabildiğince geciktirmiş, faaliyetleri sırasında da özellikle yabancı ekiplere ve onların yerel çevirmenlerine karşı sıkı bir kontrol politikası izlemiştir. Benzer bir güvensizlik ve önyargı, Irak’taki Amerikalı askeri birlikler ve sivil yardım örgütleri adına çevirmenlik yapan Irak’lı çevirmenler için yaşamsal bir tehdit haline gelmiştir. Savaşın ilk günlerinden bu yana, bir çok çevirmen Amerikan kuvvetleri ile işbirliği yaptıkları için tehdit edilmiş ya da öldürülmüşler, yalnızca son iki sene içinde 1000’e yakın Irak’lı çevirmen aileleri ile birlikte yurt dışına özel vize ile kaçırılmak zorunda kalmışlardır. (Margesson, Sharp&Bruno, 2007: 9). Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği ve Kızılhaç yetkilileri, özellikle Çad ve Darfur’da görev yapan insani yardım ekiplerinin ve onlara çevirmenlik yapan yerel gönüllülerin politik ajanlık ya da misyonerlik faaliyetlerinin bir parçası oldukları düşüncesi ile hayatlarının tehdit altında olduğunu ve görevlerini yapmakta zorlandıklarını bildirmektedir.

Bu ana kadar aktarılan örnekler ve toplum çevirmenliğinin doğasına dair değinilen kuramsal hususlar, toplum çevirmenlerinin yalnızca farklı teknik ve bilimsel alanlarda çeviri yapabilecek yetkinlikte ve metinsel ve kültürel aktarım görevinde uzmanlaşmış bireyler olmasının yeterli olmayabileceğini vurgulamaktadır. Böylece toplum çevirmeninin aynı zamanda kurumlar ve kişiler arası iletişim hiyerarşisine hakim, her iki tarafın ait olduğu toplumsal, politik ve kültürel yapılara dair derinlemesine bilgi sahibi ve kurumlar arası ve kişiler arası iletişimde çıkabilecek anlık ve ciddi krizleri çözebilme yeteneğine sahip uzlaştıran bir tavra sahip olması gerektiği gerçeğinin altı bir kez daha çizilmektedir. Bu doğrultuda, sivil toplum kuruluşlarının ve uluslararası yardım ekiplerinin çalışmalarında kültürel aracılık ve dilsel aktarım rolünü yürütecek eğitilmiş çevirmene duyulan ihtiyacı karşılamak ve bir sivil toplum kuruluşu başarı ile olarak toplumsal ve kültürel krizlerin çözümüne katkı yapmak amacı ile İstanbul Üniversitesinden akademisyenler, profesyonel ve gönüllü çevirmenler tarafından Çeviri Derneği çatısı altında kurulan Afette Rehber Çevirmenlik gönüllü organizasyonu (ARÇ) önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Üyeleri profesyonel çevirmenler, akademisyenler, uzmanlar, üniversite öğrencileri ve dil bilen gönüllü çevirmenlerden oluşan ARÇ, akademik temelini üniversitelerin, uygulama ve saha eğitimini Sivil Savunma Birliklerinin ve kurumsal çatısını Çeviri Derneği’nin oluşturduğu bir örgütsel yapıda bir araya geldiler ve gönüllü çevirmen adaylarının amaca uygun eğitim almaları, afetlerde ve olağanüstü durumlarda görevlendirilmek üzere hazır tutulmaları ve belirli bir kurumsal yapı içinde afet ve kriz planlarının bir parçası olarak etkin müdahalede bulunabilmeleri amacı ile eğitim programları ve gönüllü seminerleri düzenlediler (Bulut, 2002: 139). Eğitimlerini tamamlayan gönüllü çevirmenlerin öncelikle arama kurtarma ekiplerine rehber çevirmenlik hizmeti vermeleri planlanmıştır. Ancak, ARÇ ların görev tanımı içinde yetkili kurumların yurtdışı ilişkilerinde yardımcı olmak üzere çevirmenlik, lojistik destek, altyapı hizmetleri ve sağlık hizmetlerinin ulaştırılması sırasında çevirmenlik yapmak olarak belirlenmiştir. Ancak ARÇ gönüllülerini, benzeri ekiplerden ayıran en önemli özellik yukarıda kısaca değinmeğe çalıştığımız dilsel, kültürel ve yönetsel engelleri aşmak üzere eğitim alıyor olmalarıdır. ARÇ eğitim, içinde temel arama ve kurtarma, sivil savunma, ilk yardım, jeomorfoloji, mimari, deprem tarihi ve toplumsal algılanışı, deprem sonrası psikolojik travma ve depremin psikolojik etkileri, arama kurtarma deneyimleri, afet yönetimi ve yasal düzenlemeler, telsiz ve afet koşullarında iletişim, uluslararası afet yardımlaşması ve organizasyonu, toplum çevirmenliği ve sözlü çeviri, alan ve terim bilgisine giriş, senaryo çalışmaları ve vaka çalışmaları, ARÇ ilkeleri, hareket planı ve organizasyonu başlıklarından oluşan toplam 100 saatlik bir temel eğitimi kapsamaktadır. Şu ana kadar İstanbul Üniversitesi, Okan Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Ege Üniversitesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi öğrencileri, akademisyenleri ve gönüllü çevirmenlerden oluşan toplam 6 grupta yaklaşık 120 gönüllü eğitimlere katılmıştır.

Yine gönüllü akademisyenler ve uzmanlar tarafından verilen eğitimlerde, dil bilen gönüllüler, bir dili konuşmak ile o dilde çeviri yapmak arasındaki farkı ve çeviri faaliyetinin kültürel ve teknik boyutuna dair ayrıntıları uygulamalı vaka çalışmaları ve saha deneyimleri yolu ile öğrenirler. ARÇ eğitimlerinin bu vurgusu, ARÇ benzeri ulusal ya da Uluslar arası sivil toplum kuruluşlarında genellikle göz ardı edilir. Örneğin, Birleşik

Devletler Sahil Koruma örgütünün benzer bir amaç ile kurulmuş olan acil durm çevirmenleri birimine katılabilmek ve görev yapabilmek için bir dili iletişim görebilecek kadar bilmek yeterli olmaktadır. Acil durumlarda ve kısa süreli yardım operasyonlarında tatmin edici sonuçlar verebilen böylesi bir istihdam politikası daha karmaşık ve uzun süreli operasyonlarda ve insani yardım faaliyetlerinde yetersiz kalmaktadır. Belçika hükümeti tarafından 1999 yılında 2 milyon Euro'luk bir bütçe ile hazırlanan proje kapsamında 76 sağlık görevlisi çevirmen ya da projedeki ünvanları ile kültürel aracı olarak istihdam edildi ve azınlıkların ve mültecilerin sağlık kurumlarında karşılaştıkları tıbbi ve bürokratik sorunları çözmek ile görevlendirildiler. 17 farklı dilde hizmet veren bu birimde görevli çevirmenler sadece 2006 yılında 74.000 farklı durumda aracılık ve çevirmenlik yapmak durumunda kaldılar. Ancak gerek Belçika hükümetinin kültürel aracılık projesinde gerekse de Avrupa ülkelerindeki benzer çalışmalarda elde edilen raporlar, sağlık, hukuk ve bürokratik alanlarda kültür aracılarının duyulan ihtiyaçları bildirilenden daha fazla olduğunu, ancak öncelikle kurum görevlilerin ve yöneticilerin çevirmenlere duyduğu güvensizlik ve çevirmelerin hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerinin, kişisel ve kültürel birikimlerinin etkin ve sağlıklı çeviri yapmalarına yetmemesi sebebi ile çoğu zaman anlaşmazlıklar, uzlaşmazlıklar ve çeviri sorunları yaşandığı bildirilmektedir (Verrept, 2008: 188-190). BM, NATO, Kızılhaç ve Sınır Tanımayan Doktorlar gibi uluslararası yardım ve müdahale örgütleri ve sivil toplum kuruluşları ise kendi kadrolarında görev yapan personelin en az bir yabancı dili bilmesini şart koşar ve ihtiyaç halinde genellikle yerel halk arasından dil bilen kişileri geçici sürelerle ücret karşılığında çevirmenler görevlendirirler. Bu çevirmenlerin seçiminde neredeyse tek ölçüt iletişim kurabilecek düzeydeki İngilizce ile yerel diller ve lehçeler arasında aracılık yapabiliyor olmalarıdır. Çok azı dil eğitimi almış kişilerden oluşur, neredeyse hiçbiri özel çevirmenlik eğitimi almamıştır. Bu sebeple, bir çevirmenin sahip olması gereken mesleki becerilerden ve stresli ortamlarda büyük bir sorumluluk gerektiren kültürel aracılık görevinden çok uzaktadırlar (Mercer&Bali, 2008). ARÇ bu noktadaki eksiklikleri bilen ve bu eksikliklerin çeviride en az dilsel beceri ve kesinlik kadar önemli olduğuna inanan uzmanlar tarafından hazırlanan, uygulama ve saha deneyimleri temelinde kurgulanmış ve çevirinin kültürel ve toplumsal boyutunu öne çıkaran eğitim programı ile yukarıda andığımız benzeri ekiplerden ayrılmaktadır.

ARC gönüllülerinin aldığı eğitim bir dil eğitimi değildir ancak farklı çeviri ortamlarında ihtiyaç duyabilecekleri terimsel ve kültürel ayrıntılar üzerine odaklanmıştır ve etkileşimli atölyeler ve vaka çalışmaları üzerinde temellenmiştir. Yaklaşık 30 saatlik Sivil Savunma eğitimleri boyunca, sivil savunmanın temel ilkeleri ve teknikleri ile sivil savunma birliklerinin çalışmaları boyunca kullandıkları cihazlar ve acil yardım ve kurtarma jargonu hakkında eğitim alırlar ve olası afet durumunda karşılaşılabilecek çeviri sorunları üzerine saha uzmanları ve çeviri eğitmenleri ile birlikte fikir üretirler. 20 saatlik ilk yardım ve tıbbi müdahale eğitiminde temel ilk yardım bilgilerinin yanı sıra, büyük çoğunluğu afet ve acil yardım konusunda saha deneyimi olan tıp doktorları ile tıbbi müdahale ve destek temini sırasında oluşabilecek kültürel ve toplumsal algı farklılıkları üzerine tartışılır, tıbbi terminolojinin günlük kullanımda ve farklı yöresel kullanımlardaki kullanımlarını araştırıp bu dilsel farklılıkların çeviriye nasıl yansıtacağı uygulamada ne tür çeviri problemleri çıkabileceğine dair senaryolar üzerinde çalışılır. Afet sonrası psikolojik travma ve afetin psikolojik etkileri üzerine eğitimlerde, saha deneyimi bulunan uzmanlar stres yönetimi, psikolojik yardım ve destek hizmetleri, uzlaşma kültürü ve uzlaşmacı yaklaşım konularında deneyimlerini paylaşırlar ve doğrudan uygulamaya dönük vaka çalışmaları üzerinden çevirmenlerin yoğun psikolojik baskı ve stres ortamında nasıl görev yapmaları gerektiğine dair tavsiyelerde bulunurlar. ARÇ gönüllüleri kurumlar arası iletişim hiyerarşisini, afet ve acil yardım organizasyonlarının ulusal ve uluslararası düzeyde işleyişine dair gözetilmesi gereken etik ve kurumsal kuralları ve afet ve olağanüstü hallerdeki yasal ve bürokratik düzenlemeleri konuya hakim uzmanlar ve deneyimli çevirmenler eşliğinde gözden geçirirler. Atölye çalışmaları ile sahada yaşanmış çeviri sorunları üzerinden çözüm üretmeye ve yaşanan kurumsal ve yönetsel krizlerde çevirmenin potansiyel uzlaşmacı rolüne dair öneriler getirmeye çalışılır. Tüm bu eğitim çalışmalarının yanı sıra ARÇ gönüllüleri, konferanslarda ve tatbikatlarda gönüllü simültane çevirmenlik, tatbikatlarda ve eğitim çalışmalarında yerel ve ulusal ekiplerle yabancı eğitim birimleri arasında sözlü ve metin çevirisi yaparak kuramsal eğitim çalışmalarını saha deneyimi ile birleştirirler.

Afette Rehber Çevirmen gönüllüleri aldıkları eğitim sonrası dilsel yeterliliklerinin yanı sıra kültürel ve toplumsal anlaşmazlıkları ve krizleri çözebilecek, farklı kültürler ve toplumsal algı seviyeleri arasında kurulacak herhangi bir düzeyde iletişimin muğlak doğası ve anlık ve kontrolsüz gelişen krizler sırasında ve sonrasında uzlaşmacı bir tutumu benimseyebilecek kültür aracıları olarak yetişirler. ARÇ gönüllülerinin görev tanımı bu sebeple benzer örgütsel yapılardan ve aracılık birimlerinden farklılık gösterir; ARÇ gönüllülerinin bir toplum çevirmeni olarak sorumluluğu sadece dilsel mesajları iletmenin ötesinde kültürel, kurumsal ve toplumsal tüm çatışma alanlarında çatışmanın çözüme kavuşturulmasında ve tekrarlamamasının temin edilmesini de kapsamaktadır (Bulut&Kurultay 252). ARÇ gönüllüleri, bu doğrultuda, sözlü ve yazılı metinlerin olduğu gibi bire bir aktarımını öngören geleneksel çeviri anlayışından ziyade, kurumlar ve bireyler arasında kültürel ve toplumsal farklılıklar nedeni ile oluşabilecek iletişim sıkıntılarını bertaraf etmek ve afet ve olağanüstü durumlarda yardım ve iyileştirme çalışmalarının etkin bir şekilde yürütülmesini ve sürdürülebilir sonuçlar vermesini sağlamak için gerektiğinde çeviride asıl metinde sorun yaratacak ifadeleri değiştirebilir ya da çevrilmesi istenen sözleri ya da metinleri çevirmeyebilir.

21. yüzyılın politik ve toplumsal koşulları, sorunların ve çözümlerinin küresel çapta bir dayanışma ve işbirliğini zorunlu kılar ve bu bağlamda etkin kurumsal ve bireysel iletişimin küresel uzlaşma ve barış çabalarına da katkı yapacağı muhakkaktır. Bu sebeple, farklı toplumsal, kurumsal ve idari geleneklere sahip, önyargılar üzerine kurulu kültürel uzlaşmazlıklar ve politik çatışmalar sebebi ile birbirinin değerlerine yabancılaşmış bireylerin olağanüstü hallerde ve kriz durumlarında birbirlerinin değer dünyalarını anlayabilmeleri ve kabul edebilmeleri daha da çok önem kazanmaktadır. İletişim kanallarını açık tutacak, olası iletişim kazalarını önleyerek anlaşmazlıkların çözümüne katkıda bulunacak, fiziksel, ruhsal ve zihinsel olarak yaşadıkları krizi atlatarak normal yaşam koşullarına kavuşmak isteyen bireylerin tekrar toplumsal yaşama katılmasına yardımcı olacak ve yardım çalışmalarının kalıcı ve sürdürülebilir olmasını temin edecek dilsel ve kültürel bağlamda eğitilmiş ve donanımlı toplum çevirmenlerine ihtiyaç vardır. Benzer örgütlenmeler içinde, özellikle kültürel aktarım ve aracılığa verdiği vurgu sebebi ile ARÇ gönüllü organizasyonu uluslararası yardım ve acil yardım çalışmalarında uzlaşma, iletişim ve barışı hakim kılmak ve kalıcı sonuçlar elde etmek için göz ardı edilmemesi gereken bir sivil oluşum, küresel bir çözüm önerisidir.

Kaynakça:

- Gürçağlar, Şehnaz T., Dirikler Ebru. (2004). Community Interpreting in Turkey. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*. 14. 73-87.
- Mercer, Barbara M. Bali, Gregoire. ((2008). Interpreting in Zones of Crisis and War. <http://www.aicc.net/ViewPage.cfm/%20article2201.htm> . Erişim Tarihi. 10 Ağustos 2008
- Roberts, R. (2002). Community interpreting: A profession in search of its identity. In E. Hung (Ed.), *Teaching Translation and Interpreting 4: Building bridges*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 157-175.
- Bulut, Alev. (2002). The Constraints that Manipulate Interpreting Services at Disasters. *Translation Studies in the New Millenium International Conference*. 139-148.
- Bulut, Alev, Kurultay, Turgay. (2001). Interpreters-in-Aid at Disasters Community Interpreting in the Process of Disaster Management. *The Translator*. Volume 7. 249-263.
- Meyer, B. (2001). How untrained interpreters handle medical terms. In I. Mason (Ed.), *Triadic Exchanges: Studies in Dialogue Interpreting*. Manchester: St Jerome, 87-106.
- Anonymous. (2008, June 11). Sudanese Refugees Face Dilemma of Return. *Humanitarian news and analysis UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs*. <http://www.irinnews.org/Report.aspx?ReportId=78641>. Erişim Tarihi. 10 Ağustos 2008
- Anonymous. (2008, May 27). Foreign Medical Teams Active in Earthquake Relief [rwrb.nsf/db900sid/LSGZ-7F3H4X?OpenDocument&query=interpreter](http://www.rwrb.nsf/db900sid/LSGZ-7F3H4X?OpenDocument&query=interpreter). Erişim Tarihi. 10 Ağustos 2008
- Margesson, R., Sharp, J.&Bruno, A. Iraqi Refugees and Internally Displaced Persons:A Deepening Humanitarian Crisis? CRS Report for Congress. <http://fpc.state.gov/documents/organization/94104.pdf>. 1-21.. Erişim Tarihi. 10 Ağustos 2008
- Verrept, Hans. (2008). Intercultural mediation: An answer to healthcare disparities?. Carmen Valero-Garcés (Ed). *Crossing Borders in Community Interpreting: Definitions and Dilemmas*. University of Granada. Benjamin Translations Library. 187-201.
- Erasmus, M. (2002). Making multilingualism work in South Africa: The establishment of translation and interpreting services for local government. In E. Hung (Ed.), *Teaching Translation and Interpreting 4: Building bridges*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 197-210.

POSTER BİLDİRİLER

Özet

İlk defa antropolog Oscar LEWIS (1959) tarafından geliştirilen “yoksulluk kültürü” kavramı, genel anlamda yoksulluğun etkisi ile sosyal sistemin normlarından sapmayı ifade eder. Yoksulluk kültürü, yoksulluk kavramından farklıdır. Tarihsel süreç içerisinde yoksulluğa maruz kalmış grupların, ortak inanç, değer ve kültür sistemlerinin kurumsallaşmasıdır. Bir toplumda yoksulluk kültürünü yok etmek, yoksulluğu yok etmekten zordur. Yoksulluğu, kader olarak gören toplumlar, kendilerini değiştirmeden yaşantılarını sürdürmekten rahatsız olmazlar. Yaşadıkları anı, hayat olarak kabul ederler.

Dünya Bankası, 1980’lerden itibaren yoksulluk sorununu gündeme alarak; “yapısal uyum, büyümeyi sağlar, büyüme yoksulluğu azaltır” söylemi ile çözümün parçası olmaya niyetlenmiştir. Keza 1995’de KOPENHAG’da gerçekleştirilen “Toplumsal Kalkınma Dünya Zirvesinde” yolsuzlukla mücadele, etraflıca tartışılmıştır. Yoksulluğun yok edilmesi; “insanlığın etik, sosyal, politik ve ekonomik bir zorunluluğu olarak” kabul edilmiştir.

Çalışmanın amacı: Az gelişmiş toplumlar için kader olarak görülen yoksulluk kültürü yenilmeden, yoksullukla baş edilemez. Bunun için küresel irade gerekir. Ancak gelişmiş devletlerin yardımlarında, stratejik çıkarlar öne çıkarılmaktadır. Giderek dünyanın herhangi bir yerindeki yoksulluk, zenginlik için de tehdit oluşturmaktadır. Çalışmada, karar süreçlerinde etkili bireylerin vicdanından başlayarak, yerel, ulusal ve uluslar arası kuruluşlardan beklentilere dikkat çekilmek istenmiştir. Aksi takdirde yoksunluk(vicdan, akıl, etik v.b.), yolsuzluğu; yolsuzluk ise yoksulluk sarmalına sebep oluşturacaktır.

Çalışmanın genel çerçevesi: Küreselleşme yoksulluğun hem sebebi, hem de çözümü için olanaklar sunmaktadır. Bu nedenle küresel çözüm için inisiyatiflerinin çalışmaları ve bugün gelinen noktada durum değerlendirmesi yapılacaktır.

Kullanılan Yöntem: Ulusal ve uluslar arası literatür taranarak sorunlar ve çözüm önerileri tartışılacaktır.

Bilime, insanlığa, STK’lara ve iş dünyasına katkısı: Yoksulluk kültürü yenilmeden, yoksullukla baş edilemez. Yoksunluk, yolsuzluk ve yoksulluk sarmalından kurtulmak için bireyden başlayarak tüm küresel aktörlerin çabaları sonucu yaratılacak “aktif yurttaş, kadercı yurttaşın” yerini aldığı yoksulluk kalıcı olmaktan çıkarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yoksunluk, yolsuzluk, yoksulluk, yoksulluk kültürü, küresel yoksulluk

A GLOBAL LOOK AT THE CYCLE OF DEPRIVATION, CORRUPTION AND POVERTY

Abstract

The concept of “poverty culture”, which was originated by the anthropologist Oscar Lewis (1959), generally refers to a marked deviation from the norms of a social system as a result of poverty. Unlike the concept of poverty, poverty culture suggests the institutionalizing of the common beliefs, values and cultures of a group of people who have been exposed to poverty over the course of history. It is more difficult to eradicate the culture of poverty that dominates a given society than poverty itself. Societies which regard poverty as their own fate do not feel any need to change themselves. For people living in such societies life merely consists of the very moment they live at.

From 1980s onwards, the World Bank has put the problem of poverty on its agenda with the intention of becoming part of the solution with the slogan “structural compatibility ensures growth, and growth in turn reduces poverty.” Also, the issue of struggle with poverty was discussed in all its aspects at the World Summit for Social Development held in COPENHAGEN in 1995. At the summit, eradication of poverty was accepted as an “ethical, social, political and economic requirement for humanity.”

Objective of the Study: It is impossible to cope with poverty before overcoming the culture of poverty, which is regarded as the fate of underdeveloped societies. To achieve this end, global will and action are required. In the aid provided by developed nations for poor countries, strategic interests are always in the foreground. Increasingly, a state of poverty in any part of the world proves to be a serious threat to wealthy nations as well. In this study, starting from the conscience of those who take active role in decision-making processes, attention is drawn to expectations from local, national and international organizations. Otherwise, a vicious cycle is likely to form: deprivation (conscience, mind, ethics etc..) will lead to corruption, and this in turn will trigger poverty.

General framework of the Study: Globalization both leads to poverty and offers opportunities for its solution. Therefore, initiatives for a global solution to the problem will be covered, along with an evaluation of the state of things at present.

Method used: A survey of national and international literature will be made; specific problems and suggestions for possible solutions will be discussed.

The contribution of the Study to Science, Humanity, Non-governmental Organizations and the Business World: It is impossible to cope with poverty without overcoming the culture of poverty. In order to get out of the vicious cycle of deprivation, corruption and poverty, starting from individuals all global actors should make a sustained effort to turn "fatalistic citizens" into "active citizens." By so doing, the problem of poverty can be tackled.

Keywords :*Deprivation, Corruption, Poverty, Poverty culture, Global poverty*

SİLAHLI KUVVETLERDE CİNSİYET FARKLILIKLARININ ÖRGÜTSEL DAVRANIŞA YANSIMASI: STRES VE KADIN OLGUSU

Dr.Ramazan ERTURGUT
erturgut.r@hvkk.mil.tr
Hava Kuvvetleri Komutanlığı

Özet

Örgütsel davranış ile cinsiyet arasında bir ilişkinin olup olmadığı, literatürde hatırı sayılır bir dikkati çekmiştir. Özellikle askerlik ve polislik gibi kapsamı stratejik kamusal örgütler olan mesleklerde; yapılan işin niteliği, çalışanların erkek, bu mesleklerin de erkeksi olarak algılanmasına neden olmuştur. Bu konuda temel faktörler nelerdir? Örgüt içerisinde kadının ve erkeğin algılamalarına yön veren sebepler nelerdir? Cinsiyet ile stres ve örgütsel disiplin arasındaki ilişkiler nelerdir? Silahlı kuvvetlerde cinsiyetlere göre örgütsel sosyalizasyonunu etkileyen faktörler nelerdir? Mevcut literatürden yola çıkarak bu konulara bakış açısı aranan bu yazıda, Türkiye’de bu alanda eksikliği hissedilen çalışmalara bir katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Davranış, Silahlı Kuvvetler, Cinsiyet Farklılıkları, Kadın, Stres

ORGANIZATIONAL REFLECTION OF GENDER DIFFERENCIES IN ARMED FORCES: THE FACT OF STRESS AND WOMAN

Abstract:

It is attracted considerable attention in literature that if there is a relation between organizational behavior and gender differancies or not. Especialy in strategic public organizations like armed forces and police organizations, peculiarity of professions causes to perceive these jobs manly. What are the basic factors about this topic?, what are the motivations that they direct perceptions of men and women in organization. What is the relationship between gender and organizational discipline?, What are the factors that effect organizational socialization in armed forces?, It has been aimed to contribute to studies via this article that perceived lack about this field in Turkey and started out from literature for giving differnt point of view.

Key Words: Organizational Behavior, Armed Forces, Gender Differencies, Women, Stres

